

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TURKISH STUDIES

International Periodical for The Language, Literature and History of Turkey or Turkey

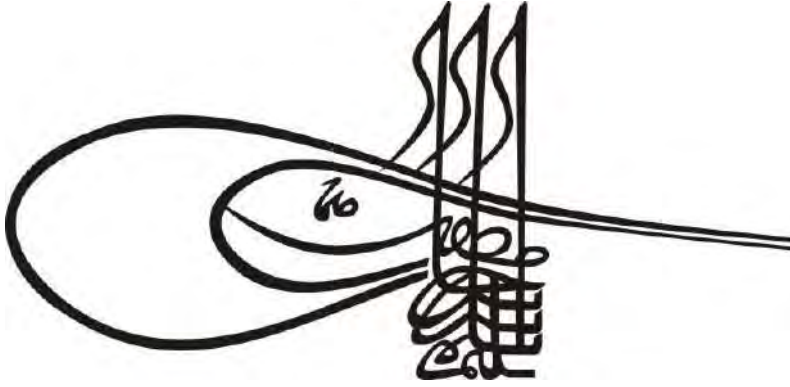
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Turkish Studies

International Periodical For The Languages, Literature and History of
Turkish or Turkic

ACADEMIC JOURNAL

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI SAYISI

Turkish Studies Dergisi, üç ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. *Turkish Studies Dergisi*'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **www.turkishstudies.net**'e aittir.

Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler Alko Dijital Baskı ve Grafik Tasarım şirketi tarafından ücret karşılığında yapılmaktadır. Dergide basım kararı alınan yazıların sahipleri yazılarının tasarım, yayın ve indeks masraflarını Alko Dijital Baskı ve Grafik Tasarım şirketine öderler.

Turkish Studies; EBSCO, DOAJ, ICAAP, Scientific Commons, MLA, ASOS, AMIR (Access to Mideast and Islamic Resources), Journal Directory, DJS (Dayang Journal System), ULAKBİM indeksleri tarafından taranmaktadır.

ISSN: 1308-2140

Volume 9/3 Winter 2014

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Yayinevi / Publishing House

ALKO DİJİTAL BASKI MERKEZİ – GRAFİK TASARIM

Editor

Sibel ÜST

Editor Yardımcıları/Assistant Editors

Özgür AY-Ramazan BÖLÜK

Hanife ALKAN-Mehmet Burak ÇAKIN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Fatma S. KUTLAR OĞUZ - Orhan K. TAVUKÇU

Ali AKAR-Dursun Ali TÖKEL

M. Vefâ NALBANT-Caner KERİMOĞLU

Ülkü ELİUZ-Mitat DURMUŞ

Yavuz BAYRAM-İsrafil BABACAN

Mehmet Dursun ERDEM – Tuncay BÜLBÜL

Cemalettin KÖMÜRCÜ

Danışma Kurulu/Board of Advisory

Ahmet BURAN- Gürer GÜLSEVİN

Turgut KARABEY-Mehmet AYDIN-Ramazan KORKMAZ

Genel Koordinatör/General Coordinator

Yavuz BAYRAM

Kaynakça Sorumluları/Persons for Bibliography Process

Süleyman Kaan YALÇIN

Murat ŞENGÜL - Veysel İbrahim KARACA

Kadri H. YILMAZ

Yabancı Dil Uzmanları

Muhammet Raşit MEMİŞ - Yusuf AYDIN

Baskı Sorumluları/Persons for Print Process

Önder SEZER

Dış Temsilciler/Representative of Foreign Country

USA	Robert DANKOFF
Germany	Marcel ERDAL-Zeki KARAKAYA
Greece	Fatih KEMİK
Japan	Yuu KURIBAYASHI
Norway-Swedish	Bernt BRENDEMÖEN
England	Fikret TURAN
Albania	Xhemile ABDÛ
Central Asia	Seadet SHİKHİYEVA
Kazakhstan	Gülnar KOKUBASOVA
Kyrgyzstan	Ulanbek ALİMOV-Osman KÖSE
Azerbaijan	Vusale MUSALİ
Uzbekistan	Cabbar İŞANKUL
Halab-Aleppo (Syria)	Ahmet DEMİRTAŞ
Poland	Öztürk EMİROĞLU

Hakemler/Referees

Prof. Dr. Marcel ERDAL	Frankfurt University
Prof. Dr. Han-woo CHOİ	Eurasia University
Prof. Dr. Bernt BRENDEMÖEN	Oslo University
Prof. Dr. Robert DANKOFF	Univcity Of Chicago
Prof. Dr. Walter ANDREVS	Washington University
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞGIN	Konya Üniversitesi
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKAR	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Alimcan İNAYET	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR	Karadeniz Teknik Ü.
Prof. Dr. Atabey KILIÇ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Avni GÖZÜTOK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan BOZ	Eskişehir Osmangazi Ü.
Prof. Dr. Fazıl GÖKÇEK	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TURAN	Manchester University
Prof. Dr. Filiz KILIÇ	Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Funda TOPRAK	Yıldırım Beyazıt Ü.
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. H. Dilek BATİSLAM	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Halûk Harun DUMAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan AKAY	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice AYNUR	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN	Uludağ Üniversitesi

Turkish Studies

Prof. Dr. İ. Hakkı AKSOYAK
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Prof. Dr. İlhan GENÇ
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI
Prof. Dr. Mehmet Mehdi ERGÜZEL
Prof. Dr. Menderes COŞKUN
Prof. Dr. Metin AKKUŞ
Prof. Dr. M. Muhsin KALKIŞIM
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ
Prof. Dr. Mukim SAĞIR
Prof. Dr. Mustafa UĞURLU
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR
Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN
Prof. Dr. O. Kemal TAVUKÇU
Prof. Dr. Osman YILDIZ
Prof. Dr. Öcal OĞUZ
Prof. Dr. Pervin ÇAPAN
Prof. Dr. Ramazan GÜLENDAM
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ
Prof. Dr. Songül TAŞ
Prof. Dr. Şener DEMİREL
Prof. Dr. Yakup ÇELİK
Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR
Prof. Dr. Zeki KARAKAYA
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
Ass. Prof. Yuu KURIBAYASHI

Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ
Doç. Dr. Abdülhalim AYDIN
Doç. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK
Doç. Dr. Ahmet ŞİMŞEK
Doç. Dr. Ahmet YİĞİT
Doç. Dr. Alaattin KARACA
Doç. Dr. Alparslan CEYLAN
Doç. Dr. Bahir SELÇUK
Doç. Dr. Bayram Ali KAYA
Doç. Dr. Bekir ÇINAR
Doç. Dr. Bülent BAYRAM
Doç. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU
Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU
Doç. Dr. Celal DEMİR
Doç. Dr. Ercan ALKAYA
Doç. Dr. Erdal ŞAHİN
Doç. Dr. Erdoğan ERBAY
Doç. Dr. Erhan AYDIN
Doç. Dr. Fatma AÇIK
Doç. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR
Doç. Dr. Gül TUNÇEL

Gazi Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Dokuz Eylül Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Süleyman Demirel Ü.
Atatürk Üniversitesi
Karadeniz Teknik Ü.
Kırıkkale Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Erzincan Üniversitesi
Girne Amerikan Ü.
Hacettepe Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Süleyman Demirel Ü.
Gazi Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Ankara Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Goethe University
Ege Üniversitesi
Okayama University

Dumlupınar Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Erzincan Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Hacette Üniversitesi
Gazi Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Doç. Dr. Güray KIRPIK
Doç. Dr. Hatice ŞİRİN USER
Doç. Dr. Hikmet KORAS
Doç. Dr. Hüseyin GÜFTA
Doç. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Doç. Dr. İsmail TAŞ
Doç. Dr. Mehmet BEŞİRLİ
Doç. Dr. Mehmet ÇOG
Doç. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Doç. Dr. Mehmet KIRBIYIK
Doç. Dr. Mehmet Naci ÖNAL
Doç. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ
Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN
Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
Doç. Dr. Mehmet ZAMAN
Doç. Dr. Metin ARIKAN
Doç. Dr. Mevlüt GÜLTEKİN
Doç. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA
Doç. Dr. Muharrem DAŞDEMİR
Doç. Dr. Muharrem DAYANÇ
Doç. Dr. Musa ÇİFÇİ
Doç. Dr. Mustafa ALKAN
Doç. Dr. Mustafa ÖZSARI
Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK
Doç. Dr. Nergis BİRAY
Doç. Dr. Nesrin T. KARACA
Doç. Dr. Osman GÜNDÜZ
Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU
Doç. Dr. Sami KILIÇ
Doç. Dr. Şaban DOĞAN
Doç. Dr. Şahin KÖKTÜRK
Doç. Dr. Tarık ÖZCAN
Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL
Doç. Dr. Turgut TOK
Doç. Dr. Turhan ÇETİN
Doç. Dr. Ülkü ELİUZ
Doç. Dr. Ülkü GÜRSOY
Doç. Dr. Yaşar ŞENLER
Doç. Dr. Yavuz BAYRAM
Doç. Dr. Yunus BALCI
Doç. Dr. Yusuf CETİNDAG
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Doç. Dr. Mustafa GENCER
Doç. Dr. Nadir İLHAN
Doç. Dr. Osman KÖSE
Doç. Dr. Serkan ŞEN

Yrd. Doç. Dr. Abdullah KÖK
Yrd. Doç. Dr. Abdullah ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Adem İŞCAN
Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER
Yrd. Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN
Yrd. Doç. Dr. Ali Emre ÖZYILDIRIM

Gazi Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Mustafa Kemal Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Çankırı Karatekin Ü.
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Nevşehir Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Ü.
Uşak Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Ü.
Ondokuz Mayıs Ü.
Fırat Üniversitesi
Nevşehir Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Karadeniz Teknik Ü.
Gazi Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Pamukkale Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Ü.
Fırat Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Ondokuz Mayıs Ü.

Niğde Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Ü.
Nevşehir Üniversitesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Alpaslan OKUR
Yrd. Doç. Dr. Alpay Doğan YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Alptekin YAVAŞ
Yrd. Doç. Dr. Aydın KIRMAN
Yrd. Doç. Dr. Ayfer YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Bayram ÇETİNKAYA
Yrd. Doç. Dr. Cafer GARİPER
Yrd. Doç. Dr. Cahit BAŞDAŞ
Yrd. Doç. Dr. Cüneyt AKIN
Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL
Yrd. Doç. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Ekrem AYAN
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Esen DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Fatih AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Fatih USLUER
Yrd. Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY
Yrd. Doç. Dr. Filiz ÇOLAK
Yrd. Doç. Dr. Funda KARA
Yrd. Doç. Dr. Galip GÜNER
Yrd. Doç. Dr. Gökhan ARI
Yrd. Doç. Dr. Halil ERDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Halit KARATAY
Yrd. Doç. Dr. Hasan BAKTIR
Yrd. Doç. Dr. Hilmi DEMİRKAYA
Yrd. Doç. Dr. Huriye ALTUNER
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Kahraman MUTLU
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KOPAR
Yrd. Doç. Dr. İlyas YAZAR
Yrd. Doç. Dr. İsmet ŞANLI
Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih KANTER
Yrd. Doç. Dr. Mehmet EKİZ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
Yrd. Doç. Dr. Mesut TEKŞAN
Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Murat KACIROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Musa Şamil YÜKSEL
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERTÜRK
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA
Yrd. Doç. Dr. Mutlu DEVECİ
Yrd. Doç. Dr. Muvaffak DURANLI
Yrd. Doç. Dr. Mücahit COŞKUN
Yrd. Doç. Dr. Nafi YALÇIN
Yrd. Doç. Dr. Nedim BAKIRCI
Yrd. Doç. Dr. Nesime CEYHAN
Yrd. Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ
Yrd. Doç. Dr. Önder SEZER
Yrd. Doç. Dr. Özgür AY

İstanbul Arel Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Ordu Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Süleyman Demirel Ü.
Muğla Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
İnönü Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Doğu Akdeniz Ü.
Fırat Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
TOBB Üniversitesi
Erzincan Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Celal Bayar Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Ü.
Erciyes Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Ü.
Niğde Üniversitesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Ü.
Dumlupınar Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Ardahan Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Ç. Onsekiz Mart Ü.
Kafkas Üniversitesi
Bozok Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Melikşah Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Uşak Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Yrd. Doç. Dr. Özlem NEMUTLU
Yrd. Doç. Dr. Refika ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ
Yrd. Doç. Dr. Rıdvan CANIM
Yrd. Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Sedat MADEN
Yrd. Doç. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN
Yrd. Doç. Dr. Selma BAŞ
Yrd. Doç. Dr. Sema ÇETİN BAYCANLAR
Yrd. Doç. Dr. Sema ÖZHER KOÇ
Yrd. Doç. Dr. Serdar Uğurlu
Yrd. Doç. Dr. Seval ŞAHİN GÜMÜŞ
Yrd. Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU
Yrd. Doç. Dr. Sezai COŞKUN
Yrd. Doç. Dr. Sibel ÜST
Yrd. Doç. Dr. Soner AKPINAR
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN
Yrd. Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ
Yrd. Doç. Dr. Şevkiye KAZAN
Yrd. Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN
Yrd. Doç. Dr. Tacettin ŞİMŞEK
Yrd. Doç. Dr. Tuba Işınsu İSEN-DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Tuğça Poyraz TACOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Türkan GÖZÜTOK
Yrd. Doç. Dr. Yasemin MUMCU AY
Yrd. Doç. Dr. Yunus AYATA
Yrd. Doç. Dr. Zehra GÖRE
Yrd. Doç. Dr. Zeki ÇEVİK

Dr. İlyas KARABIYIK
Dr. Murat ŞENGÜL
Dr. Nezir TEMUR

Celal Bayar Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Osmaniye Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Mimar Sinan -GS Ü.
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Ü.
Eskişehir Osmangazi Ü.
Fırat Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Ü.
Ondokuz Mayıs Ü.
Atatürk Üniversitesi
TOBB Ekonomi ve Tek. Ü.
Hacettepe Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Adnan Menderes Ü.
Cumhuriyet Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi

Erzincan Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Gazi Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN
Prof. Dr. Erdoğan BOZ
Prof. Dr. Faruk TOPRAK
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Prof. Dr. H. Dilek BATİSLAM
Prof. Dr. Hüseyin GÜFTA
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Prof. Dr. Menderes COŞKUN
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mustafa ÇAKIR
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK
Prof. Dr. Rahim TARIM
Prof. Dr. Tahir BALCI
Prof. Dr. Tahsin AKTAŞ
Prof. Dr. Yaşar ŞENLER

Trakya Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Mustafa Kemal Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Anadolu Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Çukurova Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Namık Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah ŞAHİN
Doç. Dr. Abdullah ŞENGÜL
Doç. Dr. Ali MEYDAN
Doç. Dr. Alpay Doğan YILDIZ
Doç. Dr. Bahir SELÇUK
Doç. Dr. Bekir ÇINAR
Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU
Doç. Dr. Ercan ALKAYA
Doç. Dr. Fatma SUSAR KIRMIZI
Doç. Dr. Feridun TEKİN
Doç. Dr. Gencay ZAVOTÇU
Doç. Dr. Hakan SAZYEK
Doç. Dr. Halil ÇELTİK
Doç. Dr. Hikmet KORAS
Doç. Dr. Hülya TAŞ
Doç. Dr. Işıl ALTUN
Doç. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Doç. Dr. İhsan SOYSALDI
Doç. Dr. İsrail BABACAN
Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAS
Doç. Dr. Metin ARIKAN
Doç. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA
Doç. Dr. Nermin YAZICI
Doç. Dr. Nesrin TAĞIZADE-KARACA
Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN
Doç. Dr. Sadık YAZAR
Doç. Dr. Serhan Alkan İSPİRLİ
Doç. Dr. Seyfullah KORKMAZ
Doç. Dr. Ülkü ELİUZ
Doç. Dr. Yavuz BAYRAM

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER
Yrd. Doç. Dr. Adem ÇATAK
Yrd. Doç. Dr. Ahmet BENZER
Yrd. Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Yrd. Doç. Dr. Aydın KIRMAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ayşe DEMİR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bahar İŞİGÜZEL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Boray İDEM	Celal Bayar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN	Kafkas Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Efkan UZUN	Niğde Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Elmas ŞAHİN	Çağ Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ergün HAMZADAYI	Gaziantep Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Erol DURAN	Uşak Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hanife ÖZER	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hilal KAZU	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hulusi GEÇGEL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Lütüye CENGİZHAN	Trakya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜRLEK	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI	Gaziantep Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. M. Abdulbasit SEZER	Dicle Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. M. Serkan TAFLIOĞLU	Niğde Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mesut BULUT	Bayburt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mesut GÜN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ	Kafkas Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat ELMALI	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENGÜL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mutlu DEVECİ	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mutlu TÜRKMEN	Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer MALKOÇ	Kırklareli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nihal ÇALIŞKAN	Yıldırım Beyazıt Ü.
Yrd. Doç. Dr. Nihat BAYAT	Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nurullah KARTA	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih GÜLERER	Uşak Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sema ÖZHER KOÇ	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serkan ŞEN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serdar UĞURLU	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serdar YAVUZ	Adıyaman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sibel ÜST	Yıldırım Beyazıt Ü.
Yrd. Doç. Dr. Soner AKPINAR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şevkiye KAZAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Esin KUMLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Mahfuz ZARİÇ	

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Editörden...

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

DUACI BİR BABA OLARAK MEVLÂNÂ VE MEKTUPLARI
AS A PRAYER FATHER OF MEVLÂNÂ AND HIS LETTERS

Erkan AKALIN

1-22

16. YÜZYIL SİYASETNAMELERİNDEN FERRUHNÂME'NİN SÖZ VARLIĞI
*VOCABULARY OF FERRUHNÂME THAT IS ONE OF THE 16TH
CENTURY'S POLITICS TREATISES*

Özlem AKBULAK

23-42

DİVAN ŞİİRİNİN SÖZ VARLIĞINDA “YALAN”
“LIE” IN THE VOCABULARY OF DİVAN POETRY

Şerife AKPINAR

43-78

LEXICAL INNOVATIONS IN TURKISH
TÜRKÇEDE YENİ SÖZCÜK OLUŞTURMA

Özden AKYOL BAL

Hatice SOFU

79-89

ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN KASİDE-İ BÜRDE TERCÜMESİ
A TRANSLATION OF KASİDE-İ BÜRDE BY ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ

Vesile ALBAYRAK SAK

91-110

HALK HİKÂYELERİNDEKİ OLAY VE DÜŞÜNCE AKTARIMLARINDA
DİGRESSION'DAN YARARLANMA

*UTILIZING DIGRESSION IN THE NARRATION OF EVENTS AND
THOUGHTS IN FOLK TALES*

Işıl ALTUN

111-122

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014*

MUSTAFA KUTLU'NUN "BU BÖYLEĞİR" VE YILDIZ
RAMAZANOĞLU'NUN "MEHTAP" ADLI HİKÂYESLERİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME
*A REVIEW OF MUSTAFA KUTLU'S NARRATIVE "BU BÖYLEĞİR" AND
YILDIZ RAMAZANOĞLU'S NARRATIVE "MEHTAP"*

Adem ARSLAN

123-132

TOPLUM TARAFINDAN DİVAN EDEBİYATININ ALGILANMASI ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA
*A RESEARCH ON PERCEPTION OF THE DIVAN LITERATURE BY THE
SOCIETY*

Ali AKSİT

Mustafa ARSLAN

133-143

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN FERHUNDE KALFA HİKÂYESİNDE BEDEN
YAPISI İLE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ MÜNASEBETİ
*THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONALTY TRAITS AND THE BODY
SHAPE IN HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'S STORY, FERHUNDE KALFA*

Ferda ATLI

145-167

KIRIMLI ABDULLAH RÂMİZ PAŞA VE DİVANÇESİ
CRIMEAN ABDULLAH RAMİZ PASHA AND HIS DIVANCHE

İsmail AVCI

169-187

SARI ABDULLÂH EFENDİ (Ö. 1661)'NİN MESLEKÜ'ÇL-İ UŞŞÂK
KASİDESİ VE LA'Î-ZÂDE ABDÜLBÂKÎ (Ö. 1746)'NİN ZEYLİ
*THE KASİDE MESLEKÜ'ÇL-UŞŞÂK OF SARI ABDULLÂH (d. 1661) AND
SUPPLEMENT OF LA'Î-ZÂDE ABDÜLBÂKÎ (d. 1746)*

Bünyamin AYÇİÇEĞİ

189-211

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

DİVAN ŞAİRLERİ ARASINDA ŞAİR VE ŞİİRE DAİR ATIŞMALAR
ROWS ABOUT POEMS AND POETRY BETWEEN THE OTTOMAN POETS

Abdullah AYDIN

213-237

İLETİŞİM GEREKLİLİĞİ AÇISINDAN TİYATRO
THEATRE IN TERMS OF COMMUNICATION NECESSITY

Gıyasettin AYTAŞ

239-246

SİYASET TEORİSİNDE ‘OTORİTE’ KAVRAMI
THE ‘AUTHORITY’ CONCEPT IN POLITICAL THEORY

Hüseyin BAL

247-255

VLADİMİR PROPP’UN BİÇİMBİLİMSEL YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE
“BASAT DEPEGÖZİ ÖLDÜRDÜĞÜ BOY” ÜZERİNE BİR İNCELEME
A STUDY ON “BASAT DEPEGÖZİ ÖLDÜRDÜĞÜ BOY” IN TERMS OF
VLADIMIR PROPP’S MORPHOLOGIC APPROACH

Hikmet ASUTAY

257-269

SAİT FAİK VE MİLJENKO JERGOVIÇ’İN HİKAYELERİNDE ÇEVRESEL
ETMENLERİN ANLAMSALLIĞI
THE IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL FACTORS IN THE STORIES OF
SAİT FAİK AND MILJENKO JERGOVIC

Sibel BAYRAM

271-277

TÜRKİYE’DE VE BAZI AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDEKİ ÖĞRETMEN
YETİŞTİRME UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK
İNCELENMESİ
(ALMANYA, FİNLANDİYA, FRANSA, İNGİLTERE VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ)
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TEACHER TRAINING PROGRAMS IN
TUKEY AND SOME EUROPEAN COUNTRIES
(GERMANY, FINLAND, FRANCE, ENGLAND AND TURKEY SAMPLES)

Necdet AYKAÇ

Hasret KABARAN

Hilal BİLGİN

279-292

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

BEYİN TEMELLİ ÖĞRENME YAKLAŞIMININ TÜRKÇE ÖĞRETİMİNE
ETKİSİ
*IMPACT OF BRAIN-BASED LEARNING APPROACH ON TURKISH
EDUCATION*
Mesut BULUT
293-309

TARIK BUĞRA'NIN ROMANLARINDA KADIN, ERKEK İZLEKLERİ VE
BİRBİRLERİYLE OLAN İLİŞKİLERİ
*MALE AND FEMALE THEMES AND THEIR RELATIONS WITH EACH
OTHERS IN TARIK BUGRA'S NOVELS*
Yıldırım BULUT
311-320

ŞEYHİ'NİN GAZELLERİNE TASAVVUFİ BAKIŞ
A SUFISTIC OVERVIEW ON ŞEYHİ'S ODE (LYRIC)
Hasan CANKURT
321-349

DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRİ VE KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ KULLANIMI
ÜZERİNE
ON THE REFLEXIVE PRONOUNS AND ITS USAGE IN KYRGYZ TURKISH
Murat CERİTOĞLU
351-364

AHMET MİDHAT'IN UYKUYA DAİR BİR KİTABI ÜZERİNE
ON THE AHMET MİDHAT'S A BOOK ABOUT SLEEP
Aysel CİĞERLİOĞLU
365-373

TÜRKÇE, İNGİLİZCE VE ALMANCA ÖĞRETMEN ADAYLARININ
TÜRKÇE BİLGİLENDİRİCİ METİNLERİ ANLAMA BECERİLERİNİN
İNCELENMESİ
*EXAMINING COMPREHENSION SKILLS OF PRE-SERVICE TEACHERS IN
TURKISH, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGE TEACHING
DEPARTMENTS ABOUT TURKISH INFORMATIVE TEXTS*
İbrahim COŞKUN
Handan KÖKSAL
Yıldırım TUĞLU
375-396

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

NEF'Î DİVANI VE SİHÂM-I KAZÂ'NIN ZİHNİYET, EDEBİLİK VE İÇERİK
BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI
“A CRITICAL COMPARISON OF NEF'Î'S DIVAN AND SİHÂM-I KAZÂ WITH
REGARD TO ITS CONTENT AND MESSAGES”

Nurettin ÇALIŞKAN

397-422

TÜR VE TARZ ÇEŞİTLİLİĞİ AÇISINDAN ZENGİN BİR DİVAN: SÜHEYLİ
DİVÂNI
A RICH DIVAN HAVING VARIETY OF GENRES AND STYLES: SÜHEYLI'S
DIVAN

Mehmet SAİT ÇALKA

423-450

TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÇEVİRİMİÇİ ÖĞRETİMİNDE BİR
İZLENCE TASARIMI
DESIGNING A CURRICULUM FOR THE ONLINE TEACHING OF TURKISH
AS A FOREIGN LANGUAGE

Aytaç ÇELTEK

451-465

TELAFFUZ VURGU VE TONLAMA KONULARININ DİNLEME DESTEKLİ
ÖĞRETİMİ
PRONUNCIATION, STRESS AND INTONATION ISSUES AIDED TEACHING
LISTENING

Arif ÇERÇİ

467-485

DİL ÇALIŞMALARI EKSENİNDE “NE YÜZÜĞE TAKILAN NE SOKAĞA
BIRAKILAN” KIYMET: AHMED VEFİK PAŞA
LANGUAGE STUDIES AXIS "WHAT THE RINGS FITTED WITH NEITHER
LEFT TO THE STREETS" SECURITIES: AHMED VEFİK PAŞA

Dilek ÇETİNDAS

487-495

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

KÜRESELLEŞME VE TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN YAYGINLAŞMASI
BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE CADILAR BAYRAMI
*HALLOWEEN IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF SPREAD OF
CONSUMPTION CULTURE AND GLOBALIZATION*

Nilgün ÇIBLAK COŞKUN

Harika ZÖHRE

497-506

HERAT EKOLÜ TEZKİRELERİNDEN XVI. YÜZYIL ŞU'ARA
TEZKİRELERİNE ŞAİRLERLE İLGİLİ BİLGİ EDİNME KAYNAKLARI
*SOURCES OF OBTAINING DATA ON POETS FROM THE ANTHOLOGIES
OF HERAT SCHOOL TO 16TH CENTURY POETRY ANTHOLOGIES*

Mehmet Nuri ÇINARCI

507-540

UYGUR METİNLERİNDE YILAN
UYGHUR SNAKE IN THE TEXT

Ümit Özgür DEMİRCİ

541-547

YENİ TÜRK EDEBİYATINDA KARŞILAŞTIRMALI TEZLER
COMPARATIVE THESES IN MODERN TURKISH LITERATURE

Ali DONBAY

549-582

AHMED NEDİM KASİMİ'NİN ÖYKÜLERİNDE I. VE II. DÜNYA
SAVAŞI'NIN HİNT YARIMADASI'NA ETKİLERİNİN YANSIMALARI
*THE EFFECTS OF FIRST AND SECOND WORLD WAR TO INDIAN
SUBCONTINENT BY LIGHT OF THE STORIES OF AHMAD NADEEM*

QASMI

Recep DURGUN

583-599

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN BİTİŞİK EĞİK YAZIYI KULLANMA
DÜZEYLERİ
*PRIMARY SCHOOL STUDENTS' LEVEL OF PERFORMANCE TO USE
ITALIC HANDWRITIN*
Mustafa DURMUŞÇELEBİ
Özer Yener AVCI
601-618

BİR PROTAGONİSTİN VAROLUŞ SANCISI: RUHÎ BEY
A PROTAGONIST'S PAIN OF EXISTANCE: RUHI BEY
Gökay DURMUŞ
619-630

NÂBÎ'NİN MANİSA'DAKİ SANAT ÇEVRESİ VE BİRRÎ-NÂBÎ DOSTLUĞU
ART AROUND AND POETS OF NÂBÎ WITH THE FRIENDSHIP BIRRÎ-NÂBÎ
Kenan ERDOĞAN
Fatih KOYUNCU
631-646

ALINTI SÖZCÜKLER İÇİN VERİLEN KAYNAK DİL VE ÖZGÜN BİÇİM
BİLGİLERİ AÇISINDAN TÜRKÇE SÖZLÜKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI
*THE COMPARISON OF THE TURKISH DICTIONARIES IN TERMS OF THE
SOURCE LANGUAGE FOR THE LOAN WORDS AND THEIR ORIGINAL
ORTHOGRAPHY*
Oğuz ERGENE
647-674

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA KELİME HAZİNESİNİ GELİŞTİRMEYE
YÖNELİK PLANLAMANIN İNCELENMESİ
*EXAMINATION OF PLANNING FOR IMPROVING VOCABULARY IN
TURKISH LANGUAGE TEXTBOOK*
İhsan Seyit ERTEM
Sıdıka AKYÜZ ARI
675-694

AYLA KUTLU'NUN ÖYKÜLERİNDE MEKÂN

PLACE IN AYL KUTLU'S STORIES

Ayşe ERTUŞ

695-714

TÜRKÇE EĞİTİMİ BÖLÜMÜ VE ANADOLU ÖĞRETMEN LİSESİ
ÖĞRENCİLERİNİN GENÇLİĞE HİTABEDKİ KELİMELEİN
ANLAMLARINI BİLME DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA

*DEPARTMENT OF TURKISH AND TURKEY HIGH SCHOOL STUDENTS
KNOW THE MEANING OF WORDS IN MUSTAFA KEMAL'S ADDRESS TO
TURKISH YOUTH OF THE LEVEL OF AN INVESTIGATION WAS
COMPARABLE TO*

Mehmet GEDİK

Salih ORHAN

Yasemin ÖZKOYUNCU

715-724

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN "AŞK MEKTUPLARI" ADLI ÖYKÜSÜNE
METİN DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM
*A TEXT LINGUISTICS APPROACH TO THE STORY "LOVE LETTERS" BY
RESAT NURI GUNTEKIN*

Bekir GÖKÇE

725-743

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN MİSKİNLER TEKKESİ ROMANINDA
DİLENCİLİK ALGISI
*AN ANALYSIS ON THE THEME OF PANHANDLING IN THE NOVEL
CALLED MİSKİNLER TEKKESİ (THE DEN OF THE WRETCHED) BY REŞAT
NURİ GÜNTEKİN*

Adem GÜRBÜZ

745-754

KELİME ÖĞRETİMİNDE GRAFİK DÜZENLEYİCİLERİ (FRAYER MODELİ
ÖRNEĞİ)
*GRAPHIC ORGANIZERS ON TEACHING OF VOCABULARY
(SAMPLE OF FRAYER MODEL)*

İlhan İLTER

755-770

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014*

BEKRİ MUSTAFA FIKRALARININ ÜSTÜNLÜK KURAMI BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ
*AN ANALYSIS ON SUPERIORITY THEORY IN THE CONTEXT OF BEKRİ
MUSTAFA JOKES*
Hilal Gaye İNCE
771-776

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLERİNİN BİLGİ VE İLETİŞİM
TEKNOLOJİLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ (TRABZON İLİ ÖRNEĞİ)
*THE TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE TEACHERS' OPINIONS
TOWARDS INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES
(TRABZON SAMPLE)*
Emel KAMACI
777-799

GÖK TANRI İNANCI VE BU İNANÇ SİSTEMİNİN İÇİNDE ALKIŞ, DUA VE
DİLEKLER
*THE SKY GOD FAITH AND APPLAUSE, PRAYERS, AND WISHES IN THIS
BELIEF SYSTEM*
Enver KAPAĞAN
801-810

NEDİM'İN "MÜSÜN NESİN" REDİFLİ GAZELİNİN ŞERHİ VE GAZELDE
DİKKAT ÇEKEN BAZI YAPISAL ÖZELLİKLER
*THE EXPLANATION OF RHYMED LYRIC POEM OF NEDİM NAMED
"MÜSÜN NESİN" AND SOME STRUCTURAL FEATURES IN THE LYRIC
POEM THAT ARE DRAWING ATTENTION*
Orhan KAPLAN
811-831

TÜRK - FARS DİL İLİŞKİLERİ: FARŞÇADA İYELİK EKLERİNİN
KULLANIMI
*TURKISH-PERSIAN LINGUISTIC RELATIONSHIPS: THE USE OF
POSSESSIVE SUFFIXES IN PERSIAN*
Jahangir KARİNİ
833-843

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNİ HEDEFLEYEN DERS
KİTAPLARINDA KÜLTÜR AKTARIMI
*DISSEMINATION OF CULTURE THROUGH COURSEBOOKS USED FOR
TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE*

Celile Eren ÖKTEN

Suzan KAVANOZ

845-862

TÜRKÇEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENENLERİN SOSYAL MEDYA
KULLANIMINDA YAPTIKLARI YAZMA HATALARI
*THE WRITING ERRORS IN SOCIAL MEDIA USAGE OF INDIVIDUALS
LEARNING TURKISH AS FOREIGN LANGUAGE*

Ramazan KILIÇARSLAN

Akın YAVUZ

863-877

KADIN EVLİYALARIN ER/KEK OLARAK ANILMASI ÜZERİNDE TEVHİT
VE MÜCERRETİLİĞİN ETKİSİ
RABİA ADEVİYE ÖRNEĞİ
*EFFECTS OF CELIBACY AND ONENESS ON REFERRED SAINT WOMEN
AS MEN
RABIA ADAWIYA MODEL*

Nur KIPÇAK

879-891

ÇÖZÜLÜŞ ASRI ŞİİRİNİN KAHRAMANLARI OLARAK YÖNETENLERDE
LİYÂKAT VE ADÂLET DUYGUSU
*AS HEROES OF DISSOLUTION CENTURY POETRY ADMINISTRATORS
AND JUSTICE*

Özgür KIYÇAK

893-915

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014*

DIE ÜBERSETZUNGSKRITISCHE ANALYSE DES LITERARISCHEN
WERKS "DIE PHYSIKER" IM RAHMEN DER
BERSETZUNGSWISSENSCHAFT
ÇEVİRİBİLİM ÇERÇEVESİNDE " FİZİKÇİLER" EDEBİ ESERİNİN
ELEŞTİREL ÇEVİRİ ANALİZİ
CRITICAL TRANSLATION ANALYSIS OF THE LITERARY WORK "THE
PHYSICISTS" IN THE CONTEXT OF TRANSLATION STUDIES
Güleser KORKMAZER
917-926

NAZAN BEKİROĞLU'NUN NAR AĞACI ROMANINDA EVDE OLMAK /
OLMAMAK
BEING AT HOME (HEIMLICH) OR NOT BEING AT HOME (UNHEIMLICH)
IN NAZAN BEKİROĞLU'S NOVEL NAR AĞACI
Ferhat KORKMAZ
927-936

DÜZ DOKUMALAR İLE İLGİLİ KAYNAKÇA DEĞERLENDİRMESİ
ASSESSMENT OF THE REFERENCES REGARDING FLAT WEAVING
Ayşegül KOYUNCU OKCA
937-949

BİLİNÇDİŞİ VE DİL
UNCONSCIOUS AND LANGUAGE
Özlem KÖPRÜLÜ
951-958

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ OKUMA İLGİ DÜZEYLERİNİN
FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
A STUDY ON LEVEL OF READING INTEREST OF TURKISH TEACHER
CANDIDATES IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES
Esra LÜLE MERT
959-968

ERHAN BENER'İN POLİSİYE KURGUSUNDA “BİREY”İN KONUMU
THE POSITION OF PERSON IN CRIME FICTION OF ERHAN BENER

Nesrin MENGİ
Ferhat ERGÜL
969-984

TÜRKÇEDE İSİM CÜMLELERİNDE NESNE
DIRECT OBJECT IN NOMINAL SENTENCES IN TURKISH
Bağdagül MUSA
985-995

BAĞIMSIZLIK DEVRİ ÖZBEK EDEBİYATI
INDEPENDENCE ERA UZBEK LITARETURE
Emin OBA
997-1008

ŞORA/ÇORA BATIR DESTANININ KAZAK, TATAR Ve KIRIM TATAR
TÜRK VARYANTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
*ŞORA/ÇORA BATIR OF THE EPIC COMPARISON OF VARIANT KAZAKH,
TATAR AND CRIMEAN TATAR TURKS*
Altuğ ORTAKÇI
1009-1022

TÜRKÇEDE “YAPMAK” İLE ALMANCADA “MACHEN” FİİLLERİYLE
OLUŞTURULMUŞ DEYİMLERİN ANLAM EŞDEĞERLİLİĞİ VE SÖZCÜK
TÜRÜ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ
*COMPARATIVE RESEARCH ON THE IDIOMS FORMED WITH THE VERBS
“YAPMAK” IN TURKISH AND “MACHEN” IN GERMAN LANGUAGES IN
TERMS OF SYNONYMOUSNESS AND LEXICAL TYPES*
Faik ÖMÜR
1023-1049

YUSUF ATILGAN'IN KENTİNDE SINIRDA YÜRÜYEN ÖYKÜ KİŞİLERİ
SHORT STORY CHARACTERS WALKING ON THE BORDERLINES OF
YUSUF ATILGAN'S CITY

Jale ÖZATA DİRLİKYAPAN
1051-1060

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN "JÖNTÜRK" ROMANINDA MEDENİYET
ALGISI

*THE PERCEPTION OF CIVILIZATION IN AHMET MİTHAT EFENDİ'S
"JÖNTÜRK" NOVEL*

Mehmet ÖZDEMİR
Üzeyir SÜĞÜMLÜ
1061-1084

PERCEPTION LEVELS OF EDUCATIONIONAL PROBLEMS OF
PRESERVICE TEACHERS: WITH CARTOONS

*ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİM SORUNLARINI ALGILAMA
DÜZEYLERİ: KARİKATÜRLERLE*

Emine ÖZEL
Nida BAYINDIR
Mehmet GÖKÇE
Ali ÖZEL
1085-1092

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDAKİ RUSÇA SÖZCÜKLER
RUSSIAN WORDS IN TURKISH DIALECTS

Mehmet ÖZEREN
1093-1120

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL OKUMA BECERİLERİNİN
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

*SECONDARY SCHOOL STUDENT'S CRITICAL READING SKILLS
INVESTIGATION ACCORDING TO SEVERAL VARIABLES*

Pınar ÖZMUTLU
İsmail GÜRLER
Hilal KAYMAK
Özden DEMİR
1121-1133

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

ZİYA ŞAKİR (SOKU)'NUN SELÇUK SARAYLARINDA ÖMER HAYYAM'IN
HAYAT VE MACERALARI ADLI ROMANININ TARİHSEL ROMAN
OLARAK İNCELENMESİ

*THE ANALYSIS OF ZİYA ŞAKİR (SOKU)'S NOVEL CALLED SELÇUK
SARAYLARINDA ÖMER HAYYAM'IN HAYAT VE MACERALARI AS
HISTORICAL NOVEL*

Arzu ÖZYÖN

1135-1146

“TÜRK” SÖZÜNÜN ETİMOLOJİSİNE YENİ BİR BAKIŞ
A NEW OUTLOOK ON THE ETYMOLOGY OF THE NAME “TURK”

Nazim PAŞAYEV

1147-1155

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ VE EDEBİYATI ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA
DENEMESİ

*A ESSAY BIBLIOGRAPHY ON CHAGATAI TURKISH LANGUAGE AND
LITERATURE*

Farhad RAHİMİ

1157-1218

TARTIŞMALI BİR ESER: AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN BAHTİYARLIK
ROMANI ÜZERİNE BİR TAHLİL ÇALIŞMASI

*A CONTROVERSIAL WORK: AN ANALYSIS STUDY ON NOVEL “THE
HAPPINESS” BY AHMET MITHAT EFENDİ*

M. Halil SAĞLAM

1219-1234

REFLECTION OF SUBJECTIVITY AND OBJECTIVITY IN TURKISH
NEWSPAPER REPORTAGE

*TÜRK GAZETELERİNDEKİ HABER YAZILARINDA ÖZNELLİĞİN VE
NESNELLİĞİN YANSITILMASI*

Meltem SARGIN

1235-1244

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014*

ADALET AĞAOĞLU'NUN "SAVUN SEVDAM SEN SAVUN" ADLI
ÖYKÜSÜNÜ ÇOĞUL OKUMA DENEMESİ
*MULTIPLE READING TRIAL OF ADALET AĞAOĞLU'S STORY "DEFEND
MY LOVE, DEFEND"*

Elif SAYAR

1245-1255

BEYÂNİ TEZKİRESİNDE ŞAİRLERİN EDEBİ ŞAHSİYETLERİ İLE İLGİLİ
İFADELER
PHRASES ABOUT POETS' LITERARY FIGURES IN BEYÂNİ BIOGRAPHIES

Fırat SEVİNÇ

1257-1276

GAZETELERDE KÜLTÜR, SANAT VE EDEBİYAT SAYFALARI/YAZILARI
ÜZERİNE

*ON PAGES / TEXT OF NEWSPAPERS ABOUT CULTURE, ARTS AND
LITERATURE*

Salih SEYHAN

Hakan TEMİZTÜRK

1277-1288

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFUN GÖRÜNÜM
BİÇİMLERİ

REFLECTIONS OF MYSTICISM IN CAHİT ZARİFOĞLU'S POEMS

Büşra SÜRGİT

1289-1308

OKULÖNCESİ DÖNEM ÇOCUK KİTAPLARINDA GÖRSEL BİR UYARAN
OLARAK RESİM

PICTURES AS A VISUAL STIMULUS IN PRESCHOOL CHILDREN'S BOOKS

Güliz ŞAHİN

1309-1324

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014*

AFGANİSTAN VE STAVROPOL TÜRKMENLERİNİN KULLANDIKLARI
ŞİMDİKİ ZAMAN EKLERİ
PRESENT TENSE APPENDIX IN STAVROPOL AND TURKMEN TURKISH
Savaş ŞAHİN
1325-1334

AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN YAYIMLADIĞI GAZETE VE DERGİLER
(1868-1876)
*NEWSPAPERS AND MAGAZINES PUBLISHED BY AHMET MİDHAT
EFENDİ*
(1868-1876)
Özge ŞAHİN UĞUREL
1335-1366

YABANCI DİL DERSLERİNDE ANA DİLİ KULLANIMI ÜZERİNE
ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ
*OPINIONS OF TEACHERS AND STUDENTS ABOUT THE USE OF MOTHER
TONGUE IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES*
Fusun ŞAVLI
Semiha KALAFAT
1367-1385

TATAR ТЕЛЕҢДӘГЕ ХӘЗЕРГЕ КОРЪАН ТӘРҖЕМӘЛӘРЕНЕҢ ТЕЛ
ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ
TATAR TÜRKCESİNDEKİ GÜNÜMÜZ KUR'AN TERCÜMELERİNİN DİL
ÖZELLİKLERİ
*THE LANGUAGE FEATURES OF CONTEMPORARY QURAN
TRANSLATIONS IN TATAR TURKISH*
Güzel ŞEMSİYEVA
1387-1393

MANZUM BİR MENKİBE: HİKÂYE-İ ŞÂH HAMİD
A VERSE MANQIBA: TALES OF THE SHAH HAMİD
Bünyamin TAN
1395-1426

ÂŞIK ŞEM'Î'NİN ŞİİRLERİNDE DİVAN EDEBİYATI TESİRLERİNE DAİR
TESPİTLER
*FINDINGS AS TO THE INFLUENCES OF OTTOMAN LITERATURE ON
MINSTREL ŞEM'Î'S POEMS*
Recep TEK
1427-1443

FARKLI COĞRAFYANIN AYNİ İNSANLARI
(Molla Niyaz ve Aşık Seyrani)
SAME PEOPLE OF DIFFERENT GEOGRAPHIES
(Molla Niyaz and Aşık Seyrani)
Bayram TOPLU
1445-1450

SAİT FAİK'İN "SİNAĞRİT BABA" ADLI ÖYKÜSÜNE METİN DİLBİLİMSEL
BİR YAKLAŞIM
*A TEXT LINGUISTICS APPROACH TO THE SHORT STORY "SİNAĞRİT
BABA" BY SAİT FAİK*
İbrahim TOSUN
1451-1465

ANLAMININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ IŞIĞINDA HALK ŞİİRİNE OKUR
ODAKLI BİR YAKLAŞIM DENEMESİ
*A READER-ORIENTED APPROACH TO FOLK POETRY IN THE LIGHT OF
HISTORICAL TRANSFORMATION OF UNDERSTANDING*
Emrah TUNÇ
1467-1480

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TÜRK HALK EDEBİYATI
METİNLERİ KULLANIMI: OĞUZ KAĞAN DESTANI ÖRNEĞİ
*THE USE OF THE TEXTS OF TURKISH FOLK LITERATURE IN TEACHING
TURKISH TO FOREIGNERS: THE EXAMPLE OF THE EPIC OF OGUZ
KHAN*
Sibel TURHAN TUNA
1481-1497

Turkish Studies
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

BİR SERVET-İ FÜNÛN MASALI: YENİ ZELANDA FİKRİ VE ANADOLU'YA
AVDET
*A TALE OF SERVET-İ FÜNÛN: NEW ZEALAND INTELLECTUAL AND THE
RETURN TO ANATOLIA*
Hatem TÜRK
1499-1510

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN TELEVİZYON İZLEME SÜRELERİNİN
OKUMA ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ
*IMPACTS OF TIME SPENT IN WATCHING TELEVISION ON 8TH GRADE
STUDENTS' READING HABITS*
Aliye USLU ÜSTTEN
1511-1521

TÜRKİYE'DE YAPILAN İNGİLİZCE YABANCI DİL SINAVLARININ
SÖZCÜK PROFİLİ: ÜDS ÖRNEĞİ
*VOCABULARY PROFILES OF ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY
EXAMS IN TURKEY: THE CASE OF ÜDS*
İhsan ÜNALDI
Mehmet BARDAKÇI
1523-1534

MUHAMMED MURÂD-I BUHÂRÎ VE "RİSÂLE-İ NAKŞİBENDİYYE" ADLI
ESERİ
*MUHAMMED MURÂD-I BUHÂRÎ THE MUSLIM SUFI SAINT AND HIS
WORK "RISÂLE-I NAKŞİBENDİYYE"*
Mehmet ÜNAL
Aliye YILMAZ
1535-1549

TÜRKMENİSTAN MİLLİ EL YAZMA ESERLER ENSTİTÜSÜ
KÜTÜPHANESİ VE KÜTÜPHANEDE SAKLANAN HOCA AHMED-İ
YESEVİ-KUL SÜLEYMAN BAKIRGANI (HAKİM ATA) YAZMALARI
HAKKINDA

(TÜRKMENİSTAN MİLLİ GOLYAZMALAR ENSTİTÜSÜ)
*THE NATIONAL INSTITUTE OF TURKMEN MANUSCRIPTS AND THE
MANUSCRIPTS ABOUT KHOJA AHMAT YASAWI AND KUL SULEYMAN
BAKIRGANI (HIS STUDENT) HOUSED AT THE NATIONAL MANUSCRIPTS
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF TURKMENISTAN.
(THE NATIONAL INSTITUTE OF MANUSCRIPTS OF THE ACADEMY OF
SCIENCES OF TURKMENISTAN)*

Emek ÜŞENMEZ

1551-1579

ORTAOKUL 6, 7 VE 8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SÖZLÜKLERE
YÖNELİK TUTUMLARI: BETİMSSEL BİR ANALİZ

*ATTITUDES OF SECONDARY SCHOOL 6TH, 7TH AND 8TH CLASS
STUDENTS TOWARDS DICTIONARIES: A DESCRIPTIVE ANALYSIS*

Havva YAMAN

Abdullah DAĞTAŞ

1581-1597

TATAR EDEBİYATINDA İSTANBUL İMAJI
THE IMAGE OF ISTANBUL IN TATAR LITERATURE

Ramilya YARULLİNA YILDIRIM

1599-1609

STRUCTURAL CALQUES IN NEOLOGISM TRANSLATION AND
UNINTELLIGIBILITY: THE CASE OF GENERATION X
*NEOLOJİZM ÇEVİRİSİNDE SÖZDİZİMSSEL ÖYKÜNTÜ VE ANLAMA
GÜÇLÜĞÜ X KUŞAĞI ÖRNEĞİ*

Nihal YETKİN KARAKOÇ

1611-1619

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014*

TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN ALTERNATİF ÖLÇME-DEĞERLENDİRME
YÖNTEMLERİNİ UYGULAMA BİÇİMLERİ VE UYGULAMADA
KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR
*TURKISH COURSE TEACHERS' FORMS OF IMPLEMENTING
ALTERNATIVE ASSESSMENT-EVALUATION METHODS AND PROBLEMS
ENCOUNTERED WHILE IMPLEMENTING THESE METHODS.*

Fadime YİĞİT
Bilal KIRIMLI
1621-1639

İKİ DİLLİLİK OLGUSU VE ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN İKİ DİLLİ
EĞİTİM SORUNU
*THE PHENOMENON OF BILINGUALISM AND THE PROBLEM OF
BILINGUAL EDUCATION FOR TURKISH PEOPLE LIVING IN GERMANY*

Mehmet Yalçın YILMAZ
1641-1651

TÜRK EĞİTİM KURUMLARINDA FARŞANIN ÖĞRETİLMESİNDE SA'DÎ
TURKISH EDUCATIONAL INSTITUTIONS TEACHING OF PERSIAN SA'DÎ

Kadriye YILMAZ ORAK
Abolfazl MORADI
1653-1670

YAVUZ, Serdar (2013), Cerrâh-nâme (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım),
Kesit Yayınları, İstanbul, 687 s., ISBN: 978-605-4646-45-6

Serdar BULUT
1671-1673

MİRSULTAN OSMANOV, GÜNÜMÜZ UYGUR DİLİNİN HOTEN
DİYALEKTİ
(HÂZIRQI ZÂMÂN UYGUR TİLİNİŦ HOTEN DİYALEKTİ)

Ali ÇELİK
1675-1677

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

ERENDİZ ATASÜ: "KADINLAR DA VARDIR", EVEREST YAYINLARI,
2011, 186 S.

ЭРЕНДИЗ АТАСЮ: «И ЖЕНЩИНЫ ТОЖЕ СУЩЕСТВУЮТ», ЭВЕРЕСТ
ЯЙЫНЛАРЫ, 2011, 186 СТР.

ERENDİZ ATASU: "WOMEN ALSO EXIST", EVEREST YAYINLARI, 2011,
186 P.

Zulfiya ŞAHİN

1679-1681

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

DUACI BİR BABA OLARAK MEVLÂNÂ VE MEKTUPLARI
AS A PRAYER FATHER OF MEVLÂNÂ AND HIS LETTERS

Erkan AKALIN

1-22

16. YÜZYIL SİYASETNAMELERİNDEN FERRUHNÂME'NİN SÖZ VARLIĞI
*VOCABULARY OF FERRUHNÂME THAT IS ONE OF THE 16TH
CENTURY'S POLITICS TREATISES*

Özlem AKBULAK

23-42

DİVAN ŞİİRİNİN SÖZ VARLIĞINDA “YALAN”
“LIE” IN THE VOCABULARY OF DİVAN POETRY

Şerife AKPINAR

43-78

LEXICAL INNOVATIONS IN TURKISH
TÜRKÇEDE YENİ SÖZCÜK OLUŞTURMA

Özden AKYOL BAL

Hatice SOFU

79-89

ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN KASİDE-İ BÜRDE TERCÜMESİ
A TRANSLATION OF KASİDE-İ BÜRDE BY ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ

Vesile ALBAYRAK SAK

91-110

HALK HİKÂYELERİNDEKİ OLAY VE DÜŞÜNCE AKTARIMLARINDA
DİGRESSION'DAN YARARLANMA
*UTILIZING DIGRESSION IN THE NARRATION OF EVENTS AND
THOUGHTS IN FOLK TALES*

Işıl ALTUN

111-122

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013*

MUSTAFA KUTLU'NUN "BU BÖYLEDİR" VE YILDIZ
RAMAZANOĞLU'NUN "MEHTAP" ADLI HİKÂYELERİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME
*A REVIEW OF MUSTAFA KUTLU'S NARRATIVE "BU BÖYLEDİR" AND
YILDIZ RAMAZANOĞLU'S NARRATIVE "MEHTAP"*

Adem ARSLAN

123-132

TOPLUM TARAFINDAN DİVAN EDEBİYATININ ALGILANMASI ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA
*A RESEARCH ON PERCEPTION OF THE DIVAN LITERATURE BY THE
SOCIETY*

Ali AKSİT

Mustafa ARSLAN

133-143

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN FERHUNDE KALFA HİKÂYESİNDE BEDEN
YAPISI İLE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ MÜNASEBETİ
*THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONALTY TRAITS AND THE BODY
SHAPE IN HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'S STORY, FERHUNDE KALFA*

Ferda ATLI

145-167

KIRIMLI ABDULLAH RÂMİZ PAŞA VE DİVANÇESİ
CRIMEAN ABDULLAH RAMİZ PASHA AND HIS DIVANCHE

İsmail AVCI

169-187

SARI ABDULLÂH EFENDİ (Ö. 1661)'NİN MESLEKÜÇL-İ UŞŞÂK
KASİDESİ VE LA'Î-ZÂDE ABDÜLBÂKÎ (Ö. 1746)'NİN ZEYLİ
*THE KASİDE MESLEKÜÇL-İ UŞŞÂK OF SARI ABDULLÂH (d. 1661) AND
SUPPLEMENT OF LA'Î-ZÂDE ABDÜLBÂKÎ (d. 1746)*

Bünyamin AYÇİÇEĞİ

189-211

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013

DİVAN ŞAİRLERİ ARASINDA ŞAİR VE ŞİİRE DAİR ATIŞMALAR
ROWS ABOUT POEMS AND POETRY BETWEEN THE OTTOMAN POETS

Abdullah AYDIN

213-237

İLETİŞİM GEREKLİLİĞİ AÇISINDAN TİYATRO
THEATRE IN TERMS OF COMMUNICATION NECESSITY

Gıyasettin AYTAŞ

239-246

SİYASET TEORİSİNDE ‘OTORİTE’ KAVRAMI
THE ‘AUTHORITY’ CONCEPT IN POLITICAL THEORY

Hüseyin BAL

247-255

VLADİMİR PROPP’UN BİÇİMBİLİMSEL YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE
“BASAT DEPEGÖZİ ÖLDÜRDÜĞÜ BOY” ÜZERİNE BİR İNCELEME
A STUDY ON “BASAT DEPEGÖZİ ÖLDÜRDÜĞÜ BOY” IN TERMS OF
VLADIMIR PROPP’S MORPHOLOGIC APPROACH

Hikmet ASUTAY

257-269

SAİT FAİK VE MİLJENKO JERGOVIÇ’İN HİKAYELERİNDE ÇEVRESEL
ETMENLERİN ANLAMSALLIĞI
THE IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL FACTORS IN THE STORIES OF
SAİT FAİK AND MILJENKO JERGOVIC

Sibel BAYRAM

271-277

TÜRKİYE’DE VE BAZI AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDEKİ ÖĞRETMEN
YETİŞTİRME UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK
İNCELENMESİ
(ALMANYA, FİNLANDİYA, FRANSA, İNGİLTERE VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ)
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TEACHER TRAINING PROGRAMS IN
TUKEY AND SOME EUROPEAN COUNTRIES
(GERMANY, FINLAND, FRANCE, ENGLAND AND TURKEY SAMPLES)

Necdet AYKAÇ

Hasret KABARAN

Hilal BİLGİN

279-292

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013

BEYİN TEMELLİ ÖĞRENME YAKLAŞIMININ TÜRKÇE ÖĞRETİMİNE
ETKİSİ
*IMPACT OF BRAIN-BASED LEARNING APPROACH ON TURKISH
EDUCATION*
Mesut BULUT
293-309

TARIK BUĞRA'NIN ROMANLARINDA KADIN, ERKEK İZLEKLERİ VE
BİRBİRLERİYLE OLAN İLİŞKİLERİ
*MALE AND FEMALE THEMES AND THEIR RELATIONS WITH EACH
OTHERS IN TARIK BUGRA'S NOVELS*
Yıldıray BULUT
311-320

ŞEYHÎ'NİN GAZELLERİNE TASAVVUFÎ BAKIŞ
A SUFISTIC OVERVIEW ON ŞEYHI'S ODE (LYRIC)
Hasan CANKURT
321-349

DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRİ VE KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ KULLANIMI
ÜZERİNE
ON THE REFLEXIVE PRONOUNS AND ITS USAGE IN KYRGYZ TURKISH
Murat CERİTOĞLU
351-364

AHMET MİDHAT'IN UYKUYA DAİR BİR KİTABI ÜZERİNE
ON THE AHMET MİDHAT'S A BOOK ABOUT SLEEP
Aysel CİĞERLİOĞLU
365-373

TÜRKÇE, İNGİLİZCE VE ALMANCA ÖĞRETMEN ADAYLARININ
TÜRKÇE BİLGİLENDİRİCİ METİNLERİ ANLAMA BECERİLERİNİN
İNCELENMESİ
*EXAMINING COMPREHENSION SKILLS OF PRE-SERVICE TEACHERS IN
TURKISH, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGE TEACHING
DEPARTMENTS ABOUT TURKISH INFORMATIVE TEXTS*
İbrahim COŞKUN
Handan KÖKSAL
Yıldırım TUĞLU
375-396

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013

NEF'Î DİVANI VE SİHÂM-I KAZÂ'NIN ZİHNİYET, EDEBİLİK VE İÇERİK
BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI
“A CRITICAL COMPARISON OF NEF'Î'S DIVAN AND SİHÂM-I KAZÂ WITH
REGARD TO ITS CONTENT AND MESSAGES”

Nurettin ÇALIŞKAN

397-422

TÜR VE TARZ ÇEŞİTLİLİĞİ AÇISINDAN ZENGİN BİR DİVAN: SÜHEYLİ
DİVÂNI
A RICH DIVAN HAVING VARIETY OF GENRES AND STYLES: SÜHEYLI'S
DIVAN

Mehmet SAİT ÇALKA

423-450

TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÇEVİRİMİÇİ ÖĞRETİMİNDE BİR
İZLENCE TASARIMI
DESIGNING A CURRICULUM FOR THE ONLINE TEACHING OF TURKISH
AS A FOREIGN LANGUAGE

Aytaç ÇELTEK

451-465

TELAFFUZ VURGU VE TONLAMA KONULARININ DİNLEME DESTEKLİ
ÖĞRETİMİ
PRONUNCIATION, STRESS AND INTONATION ISSUES AIDED TEACHING
LISTENING

Arif ÇERÇİ

467-485

DİL ÇALIŞMALARI EKSENİNDE “NE YÜZÜĞE TAKILAN NE SOKAĞA
BIRAKILAN” KIYMET: AHMED VEFİK PAŞA
LANGUAGE STUDIES AXIS "WHAT THE RINGS FITTED WITH NEITHER
LEFT TO THE STREETS" SECURITIES: AHMED VEFİK PAŞA

Dilek ÇETİNDAS

487-495

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013

KÜRESELLEŞME VE TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN YAYGINLAŞMASI
BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE CADILAR BAYRAMI
*HALLOWEEN IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF SPREAD OF
CONSUMPTION CULTURE AND GLOBALIZATION*

Nilgün ÇIBLAK COŞKUN

Harika ZÖHRE

497-506

HERAT EKOLÜ TEZKİRELERİNDEN XVI. YÜZYIL ŞU'ARA
TEZKİRELERİNE ŞAİRLERLE İLGİLİ BİLGİ EDİNME KAYNAKLARI
*SOURCES OF OBTAINING DATA ON POETS FROM THE ANTHOLOGIES
OF HERAT SCHOOL TO 16TH CENTURY POETRY ANTHOLOGIES*

Mehmet Nuri ÇINARCI

507-540

UYGUR METİNLERİNDE YILAN
UYGHUR SNAKE IN THE TEXT

Ümit Özgür DEMİRCİ

541-547

YENİ TÜRK EDEBİYATINDA KARŞILAŞTIRMALI TEZLER
COMPARATIVE THESES IN MODERN TURKISH LITERATURE

Ali DONBAY

549-582

AHMED NEDİM KASİMİ'NİN ÖYKÜLERİNDE I. VE II. DÜNYA
SAVAŞI'NIN HİNT YARIMADASI'NA ETKİLERİNİN YANSIMALARI
*THE EFFECTS OF FIRST AND SECOND WORLD WAR TO INDIAN
SUBCONTINENT BY LIGHT OF THE STORIES OF AHMAD NADEEM*

QASMI

Recep DURGUN

583-599

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013*

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN BİTİŞİK EĞİK YAZIYI KULLANMA
DÜZEYLERİ
*PRIMARY SCHOOL STUDENTS' LEVEL OF PERFORMANCE TO USE
ITALIC HANDWRITIN*
Mustafa DURMUŞÇELEBİ
Özer Yener AVCI
601-618

BİR PROTAGONİSTİN VAROLUŞ SANCISI: RUHİ BEY
A PROTAGONIST'S PAIN OF EXISTANCE: RUHI BEY
Gökay DURMUŞ
619-630

NÂBÎ'NİN MANİSA'DAKİ SANAT ÇEVRESİ VE BİRRÎ-NÂBÎ DOSTLUĞU
ART AROUND AND POETS OF NÂBÎ WITH THE FRIENDSHIP BIRRÎ-NÂBÎ
Kenan ERDOĞAN
Fatih KOYUNCU
631-646

ALINTI SÖZCÜKLER İÇİN VERİLEN KAYNAK DİL VE ÖZGÜN BİÇİM
BİLGİLERİ AÇISINDAN TÜRKÇE SÖZLÜKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI
*THE COMPARISON OF THE TURKISH DICTIONARIES IN TERMS OF THE
SOURCE LANGUAGE FOR THE LOAN WORDS AND THEIR ORIGINAL
ORTHOGRAPHY*
Oğuz ERGENE
647-674

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA KELİME HAZİNESİNİ GELİŞTİRMEYE
YÖNELİK PLANLAMANIN İNCELENMESİ
*EXAMINATION OF PLANNING FOR IMPROVING VOCABULARY IN
TURKISH LANGUAGE TEXTBOOK*
Sıdıka AKYÜZ ARI
İhsan Seyit ERTEM
675-694

AYLA KUTLU'NUN ÖYKÜLERİNDE MEKÂN

PLACE IN AYL KUTLU'S STORIES

Ayşe ERTUŞ

695-714

TÜRKÇE EĞİTİMİ BÖLÜMÜ VE ANADOLU ÖĞRETMEN LİSESİ
ÖĞRENCİLERİNİN GENÇLİĞE HİTABEDKİ KELİMELEİN
ANLAMLARINI BİLME DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA

DEPARTMENT OF TURKISH AND TURKEY HIGH SCHOOL STUDENTS
KNOW THE MEANING OF WORDS IN MUSTAFA KEMAL'S ADDRESS TO
TURKISH YOUTH OF THE LEVEL OF AN INVESTIGATION WAS
COMPARABLE TO

Mehmet GEDİK

Salih ORHAN

Yasemin ÖZKOYUNCU

715-724

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN "AŞK MEKTUPLARI" ADLI ÖYKÜSÜNE
METİN DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM
A TEXT LINGUISTICS APPROACH TO THE STORY "LOVE LETTERS" BY
RESAT NURI GUNTEKIN

Bekir GÖKÇE

725-743

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN MİSKİNLER TEKKESİ ROMANINDA
DİLENCİLİK ALGISI
AN ANALYSIS ON THE THEME OF PANHANDLING IN THE NOVEL
CALLED MİSKİNLER TEKKESİ (THE DEN OF THE WRETCHED) BY REŞAT
NURİ GÜNTEKİN

Adem GÜRBÜZ

745-754

KELİME ÖĞRETİMİNDE GRAFİK DÜZENLEYİCİLERİ (FRAYER MODELİ
ÖRNEĞİ)
GRAPHIC ORGANIZERS ON TEACHING OF VOCABULARY
(SAMPLE OF FRAYER MODEL)

İlhan İLTER

755-770

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013

BEKRİ MUSTAFA FIKRALARININ ÜSTÜNLÜK KURAMI BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ
*AN ANALYSIS ON SUPERIORITY THEORY IN THE CONTEXT OF BEKRİ
MUSTAFA JOKES*
Hilal Gaye İNCE
771-776

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLERİNİN BİLGİ VE İLETİŞİM
TEKNOLOJİLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ (TRABZON İLİ ÖRNEĞİ)
*THE TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE TEACHERS' OPINIONS
TOWARDS INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES
(TRABZON SAMPLE)*
Emel KAMACI
777-799

GÖK TANRI İNANCI VE BU İNANÇ SİSTEMİNİN İÇİNDE ALKIŞ, DUA VE
DİLEKLER
*THESKY GOD FAITHANDAPPLAUSE, PRAYERS, AND WISHES IN THIS
BELIEF SYSTEM*
Enver KAPAĞAN
801-810

NEDİM'İN "MÜSÜN NESİN" REDİFLİ GAZELİNİN ŞERHİ VE GAZELDE
DİKKAT ÇEKEN BAZI YAPISAL ÖZELLİKLER
*THE EXPLANATION OF RHYMED LYRIC POEM OF NEDİM NAMED
"MÜSÜN NESİN" AND SOME STRUCTURAL FEATURES IN THE LYRIC
POEM THAT ARE DRAWING ATTENTION*
Orhan KAPLAN
811-831

TÜRK - FARS DİL İLİŞKİLERİ: FARŞÇADA İYELİK EKLERİNİN
KULLANIMI
*TURKISH-PERSIAN LINGUISTIC RELATIONSHIPS: THE USE OF
POSSESSIVE SUFFIXES IN PERSIAN*
Jahangir KARİNİ
833-843

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNİ HEDEFLEYEN DERS
KİTAPLARINDA KÜLTÜR AKTARIMI
*DISSEMINATION OF CULTURE THROUGH COURSEBOOKS USED FOR
TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE*

Celile Eren ÖKTEN

Suzan KAVANOZ

845-862

TÜRKÇEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENENLERİN SOSYAL MEDYA
KULLANIMINDA YAPTIKLARI YAZMA HATALARI
*THE WRITING ERRORS IN SOCIAL MEDIA USAGE OF INDIVIDUALS
LEARNING TURKISH AS FOREIGN LANGUAGE*

Ramazan KILIÇARSLAN

Akın YAVUZ

863-877

KADIN EVLİYALARIN ER/KEK OLARAK ANILMASI ÜZERİNDE TEVHİT
VE MÜCERRETİĞİN ETKİSİ
RABİA ADEVİYE ÖRNEĞİ
*EFFECTS OF CELIBACY AND ONENESS ON REFERRED SAINT WOMEN
AS MEN
RABIA ADAWIYA MODEL*

Nur KIPÇAK

879-891

ÇÖZÜLÜŞ ASRI ŞİİRİNİN KAHRAMANLARI OLARAK YÖNETENLERDE
LİYAKAT VE ADÂLET DUYGUSU
*AS HEROES OF DISSOLUTION CENTURY POETRY ADMINISTRATORS
AND JUSTICE*

Özgür KIYÇAK

893-915

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013*

DIE ÜBERSETZUNGSKRITISCHE ANALYSE DES LITERARISCHEN
WERKS "DIE PHYSIKER" IM RAHMEN DER
ÜBERSETZUNGSWISSENSCHAFT
ÇEVİRİBİLİM ÇERÇEVESİNDE " FİZİKÇİLER" EDEBİ ESERİNİN
ELEŞTİREL ÇEVİRİ ANALİZİ
CRITICAL TRANSLATION ANALYSIS OF THE LITERARY WORK "THE
PHYSICISTS" IN THE CONTEXT OF TRANSLATION STUDIES
Güleser KORKMAZER
917-926

NAZAN BEKİROĞLU'NUN NAR AĞACI ROMANINDA EVDE OLMAK /
OLMAMAK
BEING AT HOME (HEIMLICH) OR NOT BEING AT HOME (UNHEIMLICH)
IN NAZAN BEKİROĞLU'S NOVEL NAR AĞACI
Ferhat KORKMAZ
927-936

DÜZ DOKUMALAR İLE İLGİLİ KAYNAKÇA DEĞERLENDİRMESİ
ASSESSMENT OF THE REFERENCES REGARDING FLAT WEAVING
Ayşegül KOYUNCU OKCA
937-949

BİLİNÇDİŞİ VE DİL
UNCONSCIOUS AND LANGUAGE
Özlem KÖPRÜLÜ
951-958

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ OKUMA İLGİ DÜZEYLERİNİN
FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
A STUDY ON LEVEL OF READING INTEREST OF TURKISH TEACHER
CANDIDATES IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES
Esra LÜLE MERT
959-968

ERHAN BENER'İN POLİSİYE KURGUSUNDA “BİREY”İN KONUMU
THE POSITION OF PERSON IN CRIME FICTION OF ERHAN BENER

Nesrin MENGİ

Ferhat ERGÜL

969-984

TÜRKÇEDE İSİM CÜMLELERİNDE NESNE
DIRECT OBJECT IN NOMINAL SENTENCES IN TURKISH

Bağdagül MUSA

985-995

BAĞIMSIZLIK DEVRİ ÖZBEK EDEBİYATI
INDEPENDENCE ERA UZBEK LITARETURE

Emin OBA

997-1008

ŞORA/ÇORA BATIR DESTANININ KAZAK, TATAR Ve KIRIM TATAR
TÜRK VARYANTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
*ŞORA/ÇORA BATIR OF THE EPIC COMPARISON OF VARIANT KAZAKH,
TATAR AND CRIMEAN TATAR TURKS*

Altuğ ORTAKÇI

1009-1022

TÜRKÇEDE “YAPMAK” İLE ALMANCADA “MACHEN” FİİLLERİYLE
OLUŞTURULMUŞ DEYİMLERİN ANLAM EŞDEĞERLİLİĞİ VE SÖZCÜK
TÜRÜ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ
*COMPARATIVE RESEARCH ON THE IDIOMS FORMED WITH THE VERBS
“YAPMAK” IN TURKISH AND “MACHEN” IN GERMAN LANGUAGES IN
TERMS OF SYNONYMOUSNESS AND LEXICAL TYPES*

Faik ÖMÜR

1023-1049

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013*

YUSUF ATILGAN'IN KENTİNDE SINIRDA YÜRÜYEN ÖYKÜ KİŞİLERİ
SHORT STORY CHARACTERS WALKING ON THE BORDERLINES OF
YUSUF ATILGAN'S CITY
Jale ÖZATA DİRLİKYAPAN
1051-1060

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN "JÖNTÜRK" ROMANINDA MEDENİYET
ALGISI
THE PERCEPTION OF CIVILIZATION IN AHMET MİTHAT EFENDİ'S
"JÖNTÜRK" NOVEL
Mehmet ÖZDEMİR
Üzeyir SÜĞÜMLÜ
1061-1084

PERCEPTION LEVELS OF EDUCATIONIONAL PROBLEMS OF
PRESERVICE TEACHERS: WITH CARTOONS
ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİM SORUNLARINI ALGILAMA
DÜZEYLERİ: KARİKATÜRLERLE
Emine ÖZEL
Nida BAYINDIR
Mehmet GÖKÇE
Ali ÖZEL
1085-1092

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDAKİ RUSÇA SÖZCÜKLER
RUSSIAN WORDS IN TURKISH DIALECTS
Mehmet ÖZEREN
1093-1120

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL OKUMA BECERİLERİNİN
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
SECONDARY SCHOOL STUDENT'S CRITICAL READING SKILLS
INVESTIGATION ACCORDING TO SEVERAL VARIABLES
Pınar ÖZMUTLU
İsmail GÜRLER
Hilal KAYMAK
Özden DEMİR
1121-1133

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013

ZİYA ŞAKİR (SOKU)'NUN SELÇUK SARAYLARINDA ÖMER HAYYAM'IN
HAYAT VE MACERALARI ADLI ROMANININ TARİHSEL ROMAN
OLARAK İNCELENMESİ

*THE ANALYSIS OF ZİYA ŞAKİR (SOKU)'S NOVEL CALLED SELÇUK
SARAYLARINDA ÖMER HAYYAM'IN HAYAT VE MACERALARI AS
HISTORICAL NOVEL*

Arzu ÖZYÖN

1135-1146

“TÜRK” SÖZÜNÜN ETİMOLOJİSİNE YENİ BİR BAKIŞ
A NEW OUTLOOK ON THE ETYMOLOGY OF THE NAME “TURK”

Nazim PAŞAYEV

1147-1155

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ VE EDEBİYATI ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA
DENEMESİ

*A ESSAY BIBLIOGRAPHY ON CHAGATAI TURKISH LANGUAGE AND
LITERATURE*

Farhad RAHİMİ

1157-1218

TARTIŞMALI BİR ESER: AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN BAHTİYARLIK
ROMANI ÜZERİNE BİR TAHLİL ÇALIŞMASI

*A CONTROVERSIAL WORK: AN ANALYSIS STUDY ON NOVEL “THE
HAPPINESS” BY AHMET MITHAT EFENDİ*

M. Halil SAĞLAM

1219-1234

REFLECTION OF SUBJECTIVITY AND OBJECTIVITY IN TURKISH
NEWSPAPER REPORTAGE

*TÜRK GAZETELERİNDEKİ HABER YAZILARINDA ÖZNELLİĞİN VE
NESNELLİĞİN YANSITILMASI*

Meltem SARGIN

1235-1244

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013

ADALET AĞAOĞLU'NUN "SAVUN SEVDAM SEN SAVUN" ADLI
ÖYKÜSÜNÜ ÇOĞUL OKUMA DENEMESİ
*MULTIPLE READING TRIAL OF ADALET AĞAOĞLU'S STORY "DEFEND
MY LOVE, DEFEND"*

Elif SAYAR

1245-1255

BEYÂNİ TEZKİRESİNDE ŞAİRLERİN EDEBİ ŞAHSİYETLERİ İLE İLGİLİ
İFADELER
PHRASES ABOUT POETS' LITERARY FIGURES IN BEYÂNİ BIOGRAPHIES

Fırat SEVİNÇ

1257-1276

GAZETELERDE KÜLTÜR, SANAT VE EDEBİYAT SAYFALARI/YAZILARI
ÜZERİNE

*ON PAGES / TEXT OF NEWSPAPERS ABOUT CULTURE, ARTS AND
LITERATURE*

Salih SEYHAN

Hakan TEMİZTÜRK

1277-1288

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFUN GÖRÜNÜM
BİÇİMLERİ

REFLECTIONS OF MYSTICISM IN CAHİT ZARİFOĞLU'S POEMS

Büşra SÜRGİT

1289-1308

OKULÖNCESİ DÖNEM ÇOCUK KİTAPLARINDA GÖRSEL BİR UYARAN
OLARAK RESİM

PICTURES AS A VISUAL STIMULUS IN PRESCHOOL CHILDREN'S BOOKS

Güliz ŞAHİN

1309-1324

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013*

AFGANİSTAN VE STAVROPOL TÜRKMENLERİNİN KULLANDIKLARI
ŞİMDİKİ ZAMAN EKLERİ
PRESENT TENSE APPENDIX IN STAVROPOL AND TURKMEN TURKISH
Savaş ŞAHİN
1325-1334

AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN YAYIMLADIĞI GAZETE VE DERGİLER
(1868-1876)
*NEWSPAPERS AND MAGAZINES PUBLISHED BY AHMET MİDHAT
EFENDİ*
(1868-1876)
Özge ŞAHİN UĞUREL
1335-1366

YABANCI DİL DERSLERİNDE ANA DİLİ KULLANIMI ÜZERİNE
ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ
*OPINIONS OF TEACHERS AND STUDENTS ABOUT THE USE OF MOTHER
TONGUE IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES*
Fusun ŞAVLI
Semiha KALAFAT
1367-1385

TATAR ТЕЛЕҢДӘГЕ ХӘЗЕРГЕ КОРЪӘН ТӘРҖЕМӘЛӘРЕНЕҢ ТЕА
ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЭ
TATAR TÜRKÇESİNDEKİ GÜNÜMÜZ KUR'AN TERCÜMELERİNİN DİL
ÖZELLİKLERİ
*THE LANGUAGE FEATURES OF CONTEMPORARY QURAN
TRANSLATIONS IN TATAR TURKISH*
Güzel ŞEMSIYEVA
1387-1393

MANZUM BİR MENKİBE: HİKÂYE-İ ŞÂH HAMİD
A VERSE MANQIBA: TALES OF THE SHAH HAMİD
Bünyamin TAN
1395-1426

ÂŞIK ŞEM'Î'NİN ŞİİRLERİNDE DİVAN EDEBİYATI TESİRLERİNE DAİR
TESPİTLER
*FINDINGS AS TO THE INFLUENCES OF OTTOMAN LITERATURE ON
MINSTREL ŞEM'Î'S POEMS*
Recep TEK
1427-1443

FARKLI COĞRAFYANIN AYNİ İNSANLARI
(Molla Niyaz ve Aşık Seyrani)
SAME PEOPLE OF DIFFERENT GEOGRAPHIES
(Molla Niyaz and Aşık Seyrani)
Bayram TOPLU
1445-1450

SAİT FAİK'İN "SİNAĞRIT BABA" ADLI ÖYKÜSÜNE METİN DİLBİLİMSEL
BİR YAKLAŞIM
*A TEXT LINGUISTICS APPROACH TO THE SHORT STORY "SİNAĞRIT
BABA" BY SAİT FAİK*
İbrahim TOSUN
1451-1465

ANLAMININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ IŞIĞINDA HALK ŞİİRİNE OKUR
ODAKLI BİR YAKLAŞIM DENEMESİ
*A READER-ORIENTED APPROACH TO FOLK POETRY IN THE LIGHT OF
HISTORICAL TRANSFORMATION OF UNDERSTANDING*
Emrah TUNÇ
1467-1480

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TÜRK HALK EDEBİYATI
METİNLERİ KULLANIMI: OĞUZ KAĞAN DESTANI ÖRNEĞİ
*THE USE OF THE TEXTS OF TURKISH FOLK LITERATURE IN TEACHING
TURKISH TO FOREIGNERS: THE EXAMPLE OF THE EPIC OF OGUZ
KHAN*
Sibel TURHAN TUNA
1481-1497

Turkish Studies
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013

BİR SERVET-İ FÜNÛN MASALI: YENİ ZELANDA FİKRİ VE ANADOLU'YA
AVDET
A TALE OF SERVET-İ FÜNÛN: NEW ZEALAND INTELLECTUAL AND THE
RETURN TO ANATOLIA
Hatem TÜRK
1499-1510

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN TELEVİZYON İZLEME SÜRELERİNİN
OKUMA ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ
IMPACTS OF TIME SPENT IN WATCHING TELEVISION ON 8TH GRADE
STUDENTS' READING HABITS
Aliye USLU ÜSTTEN
1511-1521

TÜRKİYE'DE YAPILAN İNGİLİZCE YABANCI DİL SINAVLARININ
SÖZCÜK PROFİLİ: ÜDS ÖRNEĞİ
VOCABULARY PROFILES OF ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY
EXAMS IN TURKEY: THE CASE OF ÜDS
İhsan ÜNALDI
Mehmet BARDAKÇI
1523-1534

MUHAMMED MURÂD-I BUHÂRÎ VE "RİSÂLE-İ NAKŞİBENDİYYE" ADLI
ESERİ
MUHAMMED MURÂD-I BUHÂRÎ THE MUSLIM SUFI SAINT AND HIS
WORK "RISÂLE-I NAKŞİBENDİYYE"
Mehmet ÜNAL
Aliye YILMAZ
1535-1549

TÜRKMENİSTAN MİLLÎ EL YAZMA ESERLER ENSTİTÜSÜ
KÜTÜPHANESİ VE KÜTÜPHANEDE SAKLANAN HOCA AHMED-İ
YESEVÎ-KUL SÜLEYMAN BAKIRGANÎ (HAKİM ATA) YAZMALARI
HAKKINDA
(TÜRKMENİSTAN MİLLÎ GOLYAZMALAR ENSTİTÜSÜ)
THE NATIONAL INSTITUTE OF TURKMEN MANUSCRIPTS AND THE
MANUSCRIPTS ABOUT KHOJA AHMAT YASAWI AND KUL SULEYMAN
BAKIRGANÎ (HIS STUDENT) HOUSED AT THE NATIONAL MANUSCRIPTS
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF TURKMENISTAN.
(THE NATIONAL INSTITUTE OF MANUSCRIPTS OF THE ACADEMY OF
SCIENCES OF TURKMENISTAN)
Emek ÜŞENMEZ
1551-1579
Turkish Studies

ORTAOKUL 6, 7 VE 8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SÖZLÜKLERE
YÖNELİK TUTUMLARI: BETİMSSEL BİR ANALİZ
*ATTITUDES OF SECONDARY SCHOOL 6TH, 7TH AND 8TH CLASS
STUDENTS TOWARDS DICTIONARIES: A DESCRIPTIVE ANALYSIS*

Havva YAMAN
Abdullah DAĞTAŞ
1581-1597

TATAR EDEBİYATINDA İSTANBUL İMAJI
THE IMAGE OF ISTANBUL IN TATAR LITERATURE
Ramilya YARULLİNA YILDIRIM
1599-1609

STRUCTURAL CALQUES IN NEOLOGISM TRANSLATION AND
UNINTELLIGIBILITY: THE CASE OF GENERATION X
*NEOLOJİZM ÇEVİRİSİNDE SÖZDİZİMSEL ÖYKÜNTÜ VE ANLAMA
GÜÇLÜĞÜ X KUŞAĞI ÖRNEĞİ*
Nihal YETKİN KARAKOÇ
1611-1619

TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN ALTERNATİF ÖLÇME-DEĞERLENDİRME
YÖNTEMLERİNİ UYGULAMA BİÇİMLERİ VE UYGULAMADA
KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR
*TURKISH COURSE TEACHERS' FORMS OF IMPLEMENTING
ALTERNATIVE ASSESSMENT-EVALUATION METHODS AND PROBLEMS
ENCOUNTERED WHILE IMPLEMENTING THESE METHODS.*
Fadime YİĞİT
Bilal KIRIMLI
1621-1639

İKİ DİLLİLİK OLGUSU VE ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN İKİ DİLLİ
EĞİTİM SORUNU
*THE PHENOMENON OF BILINGUALISM AND THE PROBLEM OF
BILINGUAL EDUCATION FOR TURKISH PEOPLE LIVING IN GERMANY*
Mehmet Yalçın YILMAZ
1641-1651

TÜRK EĞİTİM KURUMLARINDA FARŞANIN ÖĞRETİLMESİNDE SA'DÎ
TURKISH EDUCATIONAL INSTITUTIONS TEACHING OF PERSIAN SA'DÎ

Kadriye YILMAZ ORAK

Abolfazl MORADI

1653-1670

YAVUZ, Serdar (2013), Cerrâh-nâme (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım),
Kesit Yayınları, İstanbul, 687 s., ISBN: 978-605-4646-45-6

Serdar BULUT

1671-1673

MİRSULTAN OSMANOV, GÜNÜMÜZ UYGUR DİLİNİN HOTEN
DİYALEKTİ

(HÂZIRQI ZÂMÂN UYGUR TİLİNİD HÖTEN DİYALEKTİ)

Ali ÇELİK

1675-1677

ERENDİZ ATASÜ: "KADINLAR DA VARDIR", EVEREST YAYINLARI,
2011, 186 S.

ЭРЕНДИЗ АТАСЮ: «И ЖЕНЩИНЫ ТОЖЕ СУЩЕСТВУЮТ», ЭВЕРЕСТ
ЯЙЫНЛАРЫ, 2011, 186 СТР.

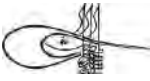
ERENDİZ ATASU: "WOMEN ALSO EXIST", EVEREST YAYINLARI, 2011,
186 P.

Zulfiya ŞAHİN

1679-1681

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2013

DUACI BİR BABA OLARAK MEVLÂNÂ VE MEKTUPLARI*

*Erkan AKALIN***

ÖZET

Anadolu tasavvuf mozağının ve tekke edebiyatının başat aktörlerinden biri olan, Mevlevîliğin pîr-i evveli Hz. Mevlânâ, yalnızca aşkı rehber edinmiş rind meşrepli bir âlim şâir ve bir uzlet adamı olmayıp yaşadığı dönemde toplumun her statü katmanından gelen “oğullarının” derdiyle dertlenen, başarılarıyla övünen, onlara türlü ısmarlarda, ikazlarda ya da telkinlerde bulunan, devlet ricali ile halkın muhtelif vesilelerle irtibatını sağlayan bir aracı ve duacı baba olarak da karşımıza çıkmaktadır. Onun bu reel dünyaya doğrudan müdahil olan alternatif kimliğinin ise en belirgin akisleri Mektûbât’ına yansımaktadır. Tematik bir sınıflandırmaya tabi tutulduklarında büyük çoğunluğunun şefaatnâme / şefkâtnâme özelliği gösterdiğini tespit ettiğimiz söz konusu metinler her ne kadar mektup türünde kaleme alınmış olsalar da birçoğu muhteva ve amaç itibarıyla adeta nesre çevrilmiş birer kaside hüviyetine sahiptir. Hz. Mevlânâ mektuplarını benzerini pek çok kasidede gördüğümüz “selam, sena, merâm, dua” kurgusu çerçevesinde inşa etmiştir. Yalnızca meramının öznesi kendisi değil ahlâkı ve hizmetleriyle takdirini kazanmış bir yakındır.

Hz. Mevlânâ, bir suçun ya da suçlunun affedilmesi, bir tüccarın mallarını elden çıkarabilmesi, bir zorba gürhunun te’dip edilmesi, kendini ilme adanmış bir gayretkeşin maddi destek alması, bir yakınının makam / mansıb elde etmesi, bir mirasın nasıl pay edilmesi gerektiği gibi günlük yaşama ilişkin türlü hususlarda yazdığı bu mektup formundaki kasîdelerinde, aracısı olduğu kişi ya da grubun ihsana liyakatini veya içinde bulunduğu acziyeti: âyetleri, hadisleri, vecizeleri, kıssaları ve çarpıcı neşideleri destekleyici unsur olarak kullanmak suretiyle vurgulamakta ve bu bağlamda 13. yüzyılın siyasi birlikten yoksun Anadolu’sunda sahip olduğu statüsünü kullanarak aracı bir hâmi hüviyetiyle iş görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Mevlânâ, duacı baba, mektup, kaside.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğretmen-MEB, El-mek: erkan_06sebnem@hotmail.com

AS A PRAYER FATHER OF MEVLÂNÂ AND HIS LETTERS

ABSTRACT

Hız. Mevlânâ, who is the founder of Mevlevî an done of the main actors of sūfizm mosaic and literature of mysticism, isn't only a man of reclusion or a wise sūfî poet that take love as guide, he got also warried with his sons' sorrows from all layers of social status, was proud of their success and ordered, warned or preached them for different situations during his lifetime. He also appears as an elder prayer or a mediator between bureaucrats and people. His alternative character, which directly interfere this real world, has some reflections and the clearest ones appear in his "Mektûbât". We detected that most parts of these texts shows characteristics of a request letter when they are thematiccally classified. Although they were written in a letter from, most of them are almost eulogies which were turned into proses in consideration of their aim and content. Hız. Mevlânâ formed his letters in a framework of solicitation, praise, desire and pray whose similars we can see in lots of eulogies. However the subject of his wish is not himself, it is one of his acquaintance who achieved his appreciation with its manner and services.

Hız. Mevlânâ emphasizes the desperation or the competence or benefaction of the people or group he represents in his eulogy which he wrote in the form of a letter about daily life issues such as how tos hare inheritance, how to forgive a crime or criminal, how to discipline a group af rebels, how to give financial support to a laborious person who dedicated himself to divine wisdom or how to provide a position for a relative of him. He also uses the verses from Qo'ran, the utterances and aphorisms of the Prophet Muhammed, anectods, poems and his own might to be a reliable and accredited person in Anatolia in the thirteenth century whwn there was no political unity between people as supportive factors.

Key Words: Hız. Mevlânâ, prayer father, letter, eulogy.

Sözlükte "düz yazı, nesir" anlamındaki inşa masterından türeyen münşeât kelimesi münşî adı verilen, devlet teşkilatı bünyesindeki divan, kalem ve ketebe gibiresmi dairelerde çalışan nişancı, tevkiî yahut küttabların yazdığı çoğu musanna resmî yazılarla mektuplar yanında şair ve edebiyatçıların kaleme aldığı her çeşit sanatlı düz yazıya ve bu yazıların toplandığı kitaplara ad olmuştur. Münşeât Fars ve Türk kültüründe "mektûbat" karşılığı olarak da kullanılmıştır. Fakat başta âlimler ve mutasavvıflar olmak üzereaynı kişinin mektuplarının bir araya toplanmasından meydana gelen eserlere Arap edebiyatında olduğu gibi daha çok "resail" veya mektûbat denilmiştir. (Uzun, 2006: 18)

Hız. Mevlânâ'nın türlü vesilelerle refiklerine, yakınlarına, gerçek ve manevî oğullarına ve özellikle iktidar sahibi devlet ricaline hitaben yazdığı mektupların derlenmesinden teşekkül eden münşeât mecmuası da "Mektûbât" olarak isimlendirilmiş olup onun yaşayışı, sosyal çevresi, iletişim becerisi, tesir dairesi, ehemmiyet verdiği meseleler ve türlü duygu durumları hakkında fikir edinebileceğimiz anahtar bir kaynak metin mesabesindedir.¹

Söz konusu mektuplar her şeyden evvel âlim, âşık, şâir ve mutasavvıf gibi vasıflarla anılan Hz. Mevlânâ kimliğinin yanına hem gerçek hem de manevi oğullarını her dem düşünen, onlara rehberlik etmeyi ilke edinen, gerektiğinde onları ikaz eden, onlar için kaygılanan, yapıp etmeleriyle gururlanan; onlara zaman zaman muhtelif meselelerde şefaatçi olan, tevazu sahibi bir “duacı baba” figürünü de eklememize hizmet ederler.² Başka bir deyişle mektuplar daha somut, daha reel, daha sosyal hayata/fani dünyaya müdahil bir Mevlânâ portresi çizmemizi mümkün kılar. Onu oğluna eşiyle iyi geçinmesine dair telkinde bulunurken işitebileceğimiz gibi hastalandığı için bir davete icabet edemeyişinin özür ifadelerini sıralarken; türlü olay ve durumlar karşısında incinmelerini ve endişelerini, tebriklerini ya da öğütlerini; hedefleri uğruna öne sürdüğü bahaneleri, bir esnafa yardım isteğini, ikazlarını/vasiyetlerini, gördüğü ihsanlara dair utancını, dostlarına duyduğu sevgi ve özlemi de mektupları aracılığıyla takip edebiliriz.

Mektup VI: “Siz oğlumuzun nikahında, eli altında olan, büyük bir sınama olarak size emanet edilen pâdişâhımızın kızının hatrına riayet etmeniz için şu birkaç satır yazıldı...

Kaz yavrusu, dün bile doğmuş olsa, Denizin suyu, gene göğsüne gelir onun.

Allah, Allah, Allah, Allah, Allah, Allah, Allah, Allah, Allah için, şu babanın yüzünü, kendi yüzünü, bütün soyumuzun - sopumuzun yüzlerini ak etmek istersen, onun hatrını aziz, ama pek aziz tut; onu, can ve gönül tuzağıyla avlamak için her günü, ilk gün, her geceyi gerdek gecesi say...” (Gölpınarlı, 1963: 14)

Mektup CXXX: “Boyuna selâm göndermek isterim, yeniden - yeniye gelip çatan olayların özürlerini söylemek dilerim ama fırsat bulayım, şu hastalığımdan bir akşam, yahut bir sabah, hırsızlamacasına bir çağ oğrulayayım da kendi selâmımı kendim yerine getireyim derim.”(Gölpınarlı, 1963: 194)

Mektup XXIV: “Gözlerin ışığı, oğulların övüncü aziz oğul; Allah korusun, katından bir ruhla onu kuvvetlendirsin. Babandan selâm ve duadan sonra şunu bil ki, evinden dışarıda geceleme, o arıkların gönüllerini almaman yüzünden inciniyorum; sıkıntılar içindeyim. Onlar, herhalde Tanrı emânetidir sana. Allah için olsun, Allah için, babanın gönlünü razı etmek istersen evini unutma, evindekilere, bir şeker yurdu olan o güzel huyunla şekerler saç da, onun şükri, bana da ulaşsın.

Gelip geçici vefasız dünyânın havasına kapılmak, erlikten ayrılıp dostların gönüllerini yaralamaya değmez. Allah dilerse oğlumun gözünden aldanma perdesi pek çabuk kalkar da anlar. Çünkü at koşturduğun, atını sakatladığın yerde görünen, seraptır; su değil. Senin gibi çokları, o

¹ Hangi mektubun kime yazıldığını gösterir fihrist için bkz. Adnan Karaismailoğlu (2010). **Fîhi Mâ Fîh Mektûbât Mecâlis-i Seb’a -Tıpkıbasım-**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya. s. 16 – 20.

² Müridlerine makam farkı gözetmeksizin “oğul” şeklinde hitap eden Hz. Mevlânâ “baba” unvanıyla anılmasa da babalık sıfatını üstlenmiş durumdadır. Zaten bilinen anlamının dışında baba, aynı zamanda bazı mutasavvıflara, tarikat şeyhleriyle, halifelerine veyameczuplara verilen bir unvandır da. Sevgi, saygı, fedakârlık ve himaye gibi ahlâkî esaslar üzerine kurulan baba-evlât münasebeti, çok eski zamanlardan beri din önderleriyle onlara tâbi olan kişiler arasında bulunması gereken iyi ilişkiler için örnek alınmıştır. Bu unvan XIII ve XIV. asırda Anadolu’daki tasavvuf zümreleri arasında oldukça yaygındı. Nitekim Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile ilgili rivayetlerde sık sık adları geçen Geyikli Baba ve Koyun Baba’dan başka Barak Baba ile Duğlu Baba, Avşar Baba, Postinpüş Baba, Somuncu Baba, Otman Baba ve Timur’un ziyaret ettiği Baba Süngü ile halifeleri bu unvanla tanınan sofilerdendir. (Uludağ, 1991: 365-366). Jale Parla’nın Tanzimat romancılarının devlet babanın zayıf düşmesiyle ortaya çıkan koruyan, gözetken, göz kulak olan baba misyonunu devraldıkları ve edebî hayatın temel gayesinin “halk için” söz grubuna endekslendiği tezine koşturarak siyasi otoriteden yoksun bir kargaşa beşiği olan ve hemen herkesin bir tutunacak dal, kendilerini güvende hissedecek bir sığınak aradığı 13. yüzyıl Anadolu’sunun kurtuluş durakları olarak beliren tarikatların ve dolayısıyla Hz. Mevlânâ gibi tarikat bânilerinin de aynı neden-sonuç ilişkisinden hareketle babalık rolünü üstlenmiş olduğu; kendilerine başvuranları korumayı, kollamayı, düze ermelerinde aracı/rıcacı olmayı vazife bildiği çıkarımını yapmak pekâlâ mümkündür. (Parla, 2004: 54).

yana at koşturdular. Vardıkları zaman, gördüler ki orada su yok. Binek de susuzluktan, bunalmaktan, oğlumuzdan ve bütün oğullarımızdan uzakta helak oldu gitti; süvari de. Anladı ki önceden, Basrayı kılmadan dizgin kasmak gerekmiş. Fakat bunu bilselerdi, bütün ahmaklar, dizgin kasarlardı. Yapma, yapma, yapma, yapma, yapma, yapma vesselam...

Hâsılı oğlumuzun erliğinden, helâlzâdeliğinden, insanlığından umduğumuz, devletin, kutluluğunun hayır duasına koyulmuş olan gönüllerini yaralamamasıdır; bunu bekleriz ondan. Bu arık, yüce Allah: esenlik versin, on kez, Emîr Seyfeddîn'e, adamlarına gitti; pabuçlukta elini göğsüne koydu. Oysaki bu, benim âdetim değildi, seni esirgemek için katlandım buna. Şimdi, şu anda sana bu iş, bir oyuncak görünebilir ama kendi havama uyup yapmadım bu işi. Rüyalar görmüştüm, gayb âleminden işaretler gelmişti. Şöylece üstü örtülü söylüyorum ve yalvarıyorum; Allah için olsun, Allah için olsun, Allah için, evinden, topluluğundan ayrılma" (Gölpınarlı, 1963: 41- 42)

Mektup CXXXIII: "Kutlu alay, henüz Engüriyye seferinden gelmemişti ki, Emirler pâdişâhının, Allah onu rahmetine bandırsın, rahmetli Şemseddin Yavtaş'ın zevcesiyle hısumlık kurduğunu duydum; bu büyük habere pek sevindim; çünkü onlar, bu duacının oğludur; soyları - boyları, adalet ıssı pâdişâhlardı; Allah rahmet etsin onlara. Asıl da yanılmaz. Hamdolsun Allah'a ki onlar, Emirler pâdişâhının dilediği, sevdiği güzel huylarla bezenmişlerdir. Namusta, eteği temiz oluşt, Tanrı'dan korkuşt, yüce himmete, vefa göstermede, iyi ad - san ıssı olmada, akıllılıkta, Tanrı'dan çekinmede anlatılmalarına imkan yok. Kim buna aykırı söz söylerse, hasedinden söyler." (Gölpınarlı, 1963: 200)

Mektup LXIV: "Aziz, devletli, üstün, ihsan ıssı, güzel inançlı oğlum Bahaeddîn ve aziz, pek yüce, pek kutlu, ulu oğlum Alâeddîn; kutlulukları daimî olsun.

Bu babalarının selâmını anmalarını, aziz babamız, besleyip yetiştiren, kendisine hizmet edilmesi gereken Şerefeddîn'e karşı, hiçbir suretle kabalık, nobranlık etmemelerini, sözlerine karşılık vermemelerini, ona, babalarına nasıl bakarlarsa, öyle bakmalarını, babalarını nasıl görüyorlarsa, öyle görmelerini dilerim. Olmayacak bir iş yapsa bile, onu, babalarının yaptığım sanmalarını, tahammül göstermelerini isterim. Aziz babamız Şerefeddîn'in, babanızla pek çok hukuğu vardır. Devlet ıssı oğullarımızdan pek büyük, pek büyük, ama pek büyük umudum var, güzellekle, lutfu, merhametle muamele ederler; incitmezler onu. Ona ne söz söylerlerse, tatlılıkla, güzellekle söylerler. Babalarının gönlünü yapmak için, kızdıkları zaman, hiçbir söz etmeyip birkaç kez gezip dolanmaya, yatıp uyumaya uğraşsınlar; bununla oyalansınlar; böylece de, bu hususa dâir haberim olsun; çocuklarıma daha da artık duâ edeyim; haklarındaki esirgemem, daha da artık coşsun." (Gölpınarlı, 1963:97)

Mektup CXXX: " Bizi davet edene bahaneler icâd ettim; daveti yarına, öbür güne attım; bunu da kutlu kademinizle kutlanırlar, mübarek yüzünüzü görürler de neşelenirler, o davet de gülbeşeker gibi siner dedim de yaptım. Fakat huzurunuzla, gülümsemenizle sinmesi nasip değilmiş. O savuşturmalar, o bahaneler bulma, uzadıkça uzadı; o dostun da gönlü kırılmaya başladı; bahaneleri kınamaya koyuldu. Vâdenin zamanı uzadıkça siz, azizimizin lâtif, zarif, şerif hayaliyle yetinmek zorunda kaldık.

Hepsi üstün olsa da zevkin, şevkin bir kısmıyla yetinmeye razı olduk. Temiz su bulamayan kimse, teyemmüm eder elbet.

Sizin yüzünüz - gözünüz, o ulu hakikatin hayâlidir. Baki olsun, ebedî olsun, hiç eksilmesin; biz bu hayâlin hayaliyle yetinmedeyiz." (Gölpınarlı, 1963: 195-196)

Mektup LXXXIX: "Sizden bir ricamız var: Duamızı getiren Hâce Zekî, bereketi dâimi olsun, temiz kişilerdendir; Kur'an ehlidir. Dostlar için, Allah devletini kat - kat arttırsın, pâdişâhın mallarından bir dükkân tutmuş; kendisi de, dostların işleri görülsün diye bu hususta onlara uymuş,

ön - ayak olmuş. Bugünse onlar, bu işten vazgeçmeye uğraşmadalar. Umarız ki, Allah yüceliğini dâimi etsin, dindar emir, sadakalarıyla bu yoksullara yardımda bulunurlar; bu hayır da, önceki hayırlara eş olur.” (Gölpınarlı, 1963: 132)

Mektup XXXVI: “Selâmımızı, duamızı aldıktan sonra bu duacının, kardeşçe keremlerine şükretmekte, lutuflarını anmakta olduğunu bilsin. Beden bakımından zahmet vermiyorum ama canla, gönülle, o aziz kardeşin olgunluğunu istemekteyim. Onun sınırsız ihsanları, beni utandırıyor.” (Gölpınarlı, 1963: 53)

Mektup CIII: “ Sabah - akşam, boyuna, biteviye selâmlar, dualar göndermedeyim. Ne olurdu, «Bütün ailenizle gelin buraya » hükmünce selâm yerine ben ulaşıyaydım size. Dilde, boyuna onun şükürünü anlatış; gözde, tümünden ona ulaşma hayâli; gönülde boyuna onu anış, onu düşünüş. Ama özlemlerle o efendiye susamış can, bunlarla doymuyor. İyiden -iyiye umudumuz var; dilekleri yerine getiren Tanrı'dan umuyoruz ki ecel gelip çatmadan tezce o dünyâda eşi olmayan, gönülleri aydınlatan efendinin cana canlar katan yüzünü görürüz, ona kavuşuruz... Kız kardeşlerimiz, oğullarınız olan cariyeleriniz, kullarınız, yer öperler; susamışlardır; o tapıya ulaşmış olanlara selâm ederler. O yüce tapıdan gönderilen mektup geldi, erişti. Yâkûp'un gözlerini aydınlatan Yûsuf'un gömleği gibi gözlerimizin ışığını, gönüllerimizin neşesini arttırdı. «Bana bunak demeseniz bari; Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.»”(Gölpınarlı, 1963:155-156)

Baba misyonu ile oğullarına karşı kâh ısmarıcı - ricacı, sevice - özleyici, övücü, şikâyet edici, muhtelif meselelere cevap verici kâh şükür - teşekkür edici, taziyecisi, temennici, tebrik edici kâh ise nasihat verici, ikaz edici ve davet edici olan Hz. Mevlânâ mektuplarını da bu çerçevede biçimlendirmiştir. Mektupların tamamını gözden geçirdiğimizde tematik bakımdan şöyle bir sınıflandırma yapılabilir: mümkünür:

Şefaathâne (Şefkatnâme / Tavsiye / Rica / Arz-ı Hal) : V, IX, X, **XII**, XV, **XVII**, **XXII**, **XXIII**, XV, **XXVI**, **XXVII**, XXIX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV, **XXXVI**, XXXVII, XXXIX, XL, XLI, XLII, XLIII, XLIV, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, LI, LIII, LVII, LVIII, LIX, LX, **LXII**, LXIII, LXVI, LXVIII, LXXI, LXXII, LXXIII, LXXIV, LXXV, LXXVII, **LXXX**, **LXXXI**, **LXXXII**, **LXXXIII**, LXXXV, LXXXVI, LXXXVII, LXXXVIII, **LXXXIX**, XC, XCI, XCIII, XCIV, XCV, XCVI, XCVII, XCVIII, XCIX, C, CI, CVI, CVII, **CVIII**, CX, CXI, **CXIII**, CXIV, CXV, CXVI, **CXVII**, CXIX, CXX, CXXI, **CXXII**, CXXIII, CXXIV, CXXV, **CXXVI**, CXXVII, **CXLI**, CXLII, CXLV.

Şevknâme (İstiyaknâme / Muhabbetnâme): III, IV, XI, XX, **XXXVIII**, XLIX, **L**, **LV**, LVI, LXV, LXXXIV, **CIII**, CIV, **CXXVII**, CXXVIII, CXXX, CXXXI, CXXXVII, CXXXVIII, CXXXIX, CXLIV, CXLVI, CXLVII, CXLVIII, CXLIX.

Şikâyetnâme: **XXIII**, **XXVI**, **LII**, **LXI**, **LXII**, **LXXIII**, **LXXX**, **LXXXII**, **LXXXIII**, **LXXXIX**, **XCIV**, **CVIII**, **CXXVI**.

Cevabnâme: I, VIII, X, XIV, XXI, **XXVII**, **XXXVIII**, XLII, **CII**, **CIII**, CIX, CXXV, CXL, CXLIII.

Şükürnâme (Teşekkür): II, VII, XVI, **XII**, XVI, XIX, **XXII**, XXVIII, XXX, **XXXVI**, **LII**, **LXI**, LXIX, **LXXXI**, **CII**, CIII, **CXIII**, **CXVII**, **CXXII**, **CXXVII**, **CXXIX**, **CXLI**.

Taziyetnâme: **LV**.

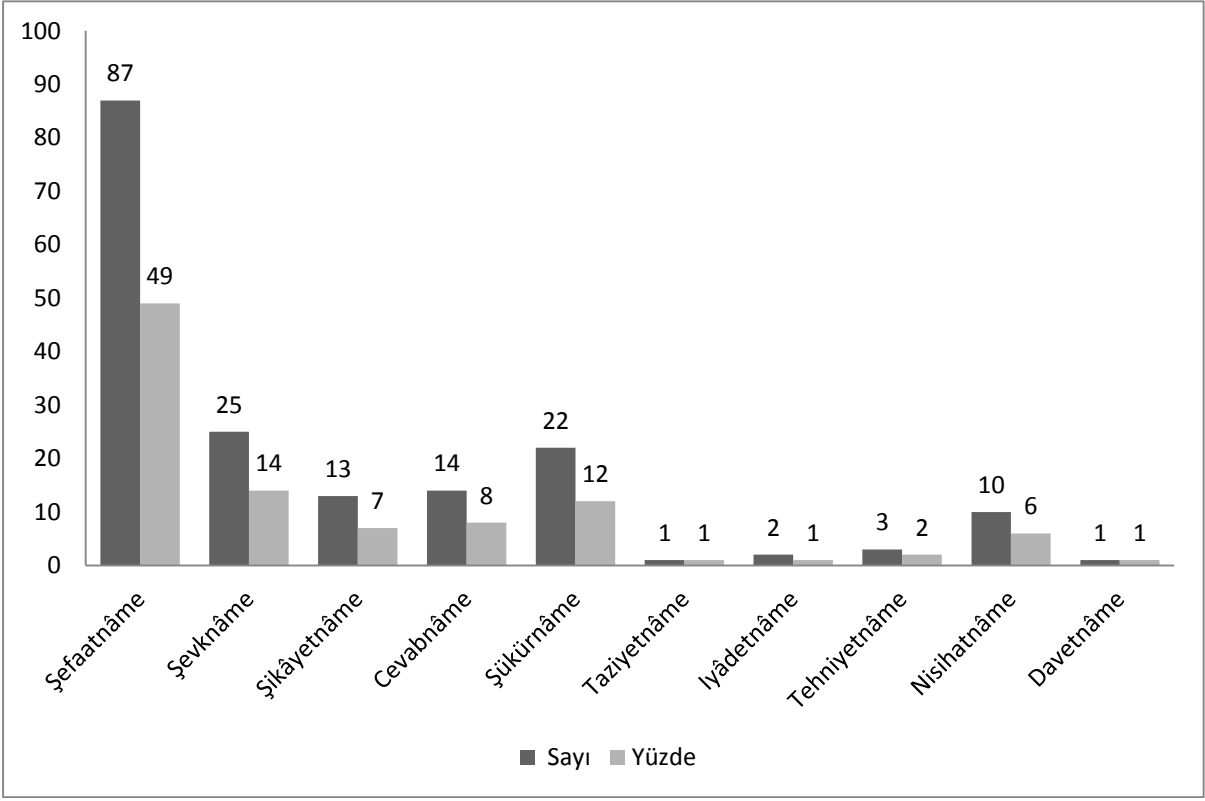
İyâdetnâme (Geçmiş olsun): **CXIX**, CL.

Tehniyetnâme (Kutlama / Tebrik): **XCV**, **CXXIX**, **CXXXIII**.

Nasihathâne / İkaz / Vasiyet: XX, XXIV, LXIV, LXVII, LXX, LXXIX, CV, CXVIII, CXXIV, CXXXII

Dâvetnâme: L³.

Tablo: Mektupların Tematik Dağılımları⁴

Hız. Mevlânâ'nın bu niyetlerle türlü muhataplara gönderdiği mektuplar aslında duacı bir baba olmanın gereğidir. Ayrıca o sadece evlatlarının veya müritlerinin babası değil, büyüklerin şöhret kazanmış âlimlere, sanatkârlara, şeyhlere hürmet etmelerinin bir gelenek olduğu Türk-İslam coğrafyasında biteviye saray ve çevresinin de halk ile irtibatını kuran aracı bir babadır. Dolayısıyla Mevlânâ tabii ki kendisine biçilmiş olan bu babaca rolün bir gereği olarak uzaktaki evlatlarına dönemin en yaygın iletişim seçeneklerinden biri olan mektubu dini, fikri ve hissi te'vil, teklif ve talepleri için bir araç olarak kullanacaktır.

“Pâdişahlar gibi tahta geçip oturamıyorsan / Çadır kuranlar gibi pâdişahın çadırının direğine yapış

Değil mi ki pâdişah değilsin, kul ol / Değil mi ki peygamber değilsin, ümmetten ol”
(Mektup XIX)

³ Elbette her mektup tek bir temayı temsil etmiyor. Birden çok temaya vurgu yapan mektupları koyu-yatık bir formda belirttik.

⁴ Tasnife eserdeki bazı mektupları dahil etmedik; zira bu tasnif dışı mektuplardan ikisi (VIII, LIV) Mevlânâ'ya ait değildir. Biri ise (XIII) muhatapsız bir edebî tavsifler dizisi olup mektup özelliği göstermemektedir. Ayrıca sena-dua-özlem-vefa-saygı-sevgi-şükür-rica içeriği hemen her mektupta yer aldığından tematik tasniflemeyi yaparken bunlardan hangisinin mektubun odağında olduğu verisinden hareket ettik.

Şeyhlerin yöneticilere ihtiyaçlarını bildirmek ya da ihtiyaç sahiplerine aracı olmak maksadıyla mektup yazmaları defaâtle vâkidir. Örneğin, Osmanlılar döneminde birçok şeyhin halkın ihtiyaçları için yöneticilere mektup yazdığı bilinmektedir. Mesela Şeyh Muslihuddin Tavîl'in Kastamonu bölgesinde halka yapılan zulmü önlemek için II. Bayezid'e mektup yazdığı, Beşiktaşî Yahya Efendi'nin Kanûnî'ye ve diğer devlet erkanına, Şeyh Mehmed Dâğî'nin III. Murad'a birçok ihtiyaç sahibi için mektup gönderdikleri görülmektedir. (Öngören, 2004:22) Tabloda görüldüğü üzere bir baba olarak Mevlânâ'nın da mektup yazmasına en büyük vesile birine ya da birilerine onları darlıktan varlığa eristirecek ihsanlar için aracı / ricacı olmaktır; çünkü oğlun babaya ihtiyacı olduğu gibi babanın da kerem ıssı, hayırlı evlatlara ihtiyacı vardır.

Peki, Mevlânâ evlatlarından neler rica etmekte, şefaathçiliğini hangi mevzular üzerinde yoğunlaştırmaktadır?

Mevlânâ'nın şefaathçilik yaptığı mektupların yazılış nedenlerinden biri, bir suçun veya suçlunun affedilmesi dolayısıyladır:

Mektup X: *“HürremÇavuşoğlu, aziz oğlumuz Necmeddin'in hali arzedilmişti. Lutuf lar buyurdunuz, vaatler ettiniz; belki daha vakti gelmemiştir. Ancak duacınız, vezirler pâdişâhının; Allah yüceliğini arttırsın; kutlu çalışmasıyla alem pâdişâhının, onun suçundan geçeceğini umuyor, bunu istiyorum; Allah saltanatını ebedi etsin. «Rabbimiz, nefsimize zulmettik» deyip duruyor. Sizden istemiyelim de kimden isteyelim? Bugün hayırlar yaymaya çalışan, Müslümanlardan belaları gideren, Sahib-i A'zam'ın re'yidir...”* (Gölpınarlı, 1963: 23)

Mektup XV: *“Şimdicek, Allah ikisine de esenlik versin; Emir Alim Seyfeddin Hama'nın oğulları, Hakk'ın makbulü olan, güzel huylara sahib bulunan size, babalarına izin vermeniz için bir şey yazmamı istediler. O da, izninizle buraya gelir, görüşüp konuşurlar, gönülleri yatıştır. Bu mektubu, en iyi, en uygun bir zamanda size sunacaklar; yüce Allah dilerse, o muhtaçların ihtiyaçları da böylece giderilir - gider. Allah yüceliğinizi daimi etsin.”* (Gölpınarlı, 1963: 27)

Mektup LIII: *“Şunu da bildireyim, ki: Allah sonunu pek güzel bir hâle getirsin, aziz oğlum Nizameddîn, işittik, duyduk ki, hayırlar düşünen, yoksulları yetiştirip geliştiren kutlu gönlünüzün gazabına uğramış; bir küstahlıktır etmiş; yüce gönlünüz, incinmiş ona. Bu özü doğru duacı, şefaath ederek Allah için yalvarmada. Yaptığınız iyi işlere, kulluklara, oruçlarınıza, namazlarınıza, sadakalarınıza üstelik, bu bağışlamayı da belirtirseniz, şüphe yok ki Allah, bütün kulluklarınızı en güzel bir şekilde kabul edecektir... Oğlumuz Nizâmeddîn, sizi sevenlerdendir; o devletin sürmesini, artmasını diler; boyuna sizi, hayırla anarak neşelenir. Bir küçük suç, o da bilmeyerek, yaptıysa bağışlanması, daha doğru, daha lâıyk bir iş... Bugün, bu zayıfın şefaathini kabul ederek, bu bağışlamayı, o güne azık edineceğinizi umarım; o şefaathi elde etmek umuduyla, umarım ki bu duacının şefaathini kabul edersiniz. Bu takdirde pek minnettar olurum; büyük bir sevaba, güzel bir övülmeye erişirsiniz.”* (Gölpınarlı, 1963: 80 - 81)

Hız. Mevlânâ mektuplarını yakınlarının, oğullarının bir makama / mansıba erişmelerinde, bir medreseye ya da tekkeye tayinlerinde ön ayak olmak üzere referans mektubu mahiyetinde de kaleme almıştır:

Mektup LXVIII: *“Allah rahmet etsin, atası Nusratüddin'e âit olan hânkah, mahlûldür. Süfî, hırkasına bürünmeye daha da lâıyktır. Pâdişâhça huylarınızdan beklediğimiz şudur ki: Pâdişâhlık edin, bağışta bulunun da o bucağı, Şeyh Hamideddîn'e verdirin. Böylece de onun bilgisinin, kulluğunun çoğalmasına, hem de Tanrıdan uzaklaşarak, istemeyerek değil; Tanrıya yaklaşarak, dileyerek çoğalmasına sebep olun; siz de karşılığında sevaplar elde edin. Şu da bilinsin ki, onların, bu duacıda birçok hizmet hakları vardır. Pek minnettar olurum, bu işi, şu duacı hakkında yaptınız sayarım, öyle bilirim; hele, Allah hamdolsun, mektubun hitabından, mektubu açmadan anlar; kitabın fihristinden, kitabı sonuna dek okur, o ihsanı yeniden lutfederseniz.*

Hamdolsun bu ilâhî anlayış yüzünden Allah'a; Allah'ım, sen çoğalt, eksiltme. Allah demiştir ki: «Biz, şükredenlere arttıracakız.»» (Gölpınarlı, 1963: 103)

Mektup XCIII: “Şunu bildirelim ki: Bu yakınlarda, Allah yüceliğini dâimi etsin, hayırlarını kabul eylesin; ulular ulusu *Fahreddîn Arslandoğmuş Bik'in* medresesi müderrisliği boşalacak; büyük bilgin, üstünlerin üstadı, Allah üstünlüğünü dâimi etsin, Mardinli *Şemseddîn* de oraya nakledecek. Karatay Medresesi'nde geliri bulunan oğullarımızdan bir topluluk, Allah rahmet etsin, Karatay Medresesi'ne yabancı biri gelecek, onlara dokunacak, müderrisler efendisi *Şemseddîn'in*, oğullarımıza gösterdiği güzel muamelenin tersini yapacak diye korkuyor. Siz de bilirsiniz ki, tahsil ödevlerim, tam olarak yerine getiremezler; halkın çoğu, haset yüzünden bu topluma düşmandır. Karatay Medresesi'nin, *Şemseddîn'den* sonra, büyük bilgin, müderrislerin övüncü *Afşahaddîn'e* verileceğini umuyorlar. Allah, üstünlüğünü dâimi etsin, her yönden başkalarından üstün olduğu gibi, bir de dervişlik derdinden, dervişlerin hâinden haberi vardır; dervişlerle sanki akrabadır; oğullarımıza karşı âdeta bir babadır. Kutlu çalışmanızla böyle bir buyruk çıkarsa sevabı, hem âlem pâdişâhına âit olur, hem özü doğru oğlumuz. «Hayra dâir bir şey yaptınız mı, sevabını Allah katında bulursunuz.»» (Gölpınarlı, 1963: 137)

Mektup CXV: “Bununla beraber bu duacı hakkındaki yardımınız, pâdişâhlığınız duyulduğundan duacınızı şefaatchi yapıyorlar. Bilgin, ulular ulusu imâm, kadıların hayırlısı *Tâceddîn'in* bir kere daha ona lutfetmesini, kadılık memuriyetini ona vermesini dilemekteyim, Çünkü sizden başka bir sığınacak yeri, bir kurtuluş mahalli yok onun; hayır ehline bugün sizin dostluğunuz var ancak. Lutfederseniz büyük bir minnette bulunmuş olursunuz; bu lutfunuz da, yüce Allah dilerse öncekilere katılır.” (Gölpınarlı, 1963: 173)

Onu bazen bir talebeye adeta burs isterken, bazen bahçesinin duvarı yıkılan bir oğluna yardım talep ederken, evladının yüksek mercideki kişilere iyi tanıtılması hususunda aracılık edilmesini tavsiye ederken ya da bir tüccarın mallarını elden çıkarmasına ön ayak olurken bazense bir ricacının vergiden muafiyetine, bir evliliğin gerçekleşmesine, bir yakınının maaşına ve elbise masrafına aracı olurken veya bir mirasın nasıl pay edilmesi gerektiğine dair telkinde bulunurken de görmek mümkündür:

Mektup: CXLII: “Ancak aziz oğlumuz *Sadreddin*, Allah onun gerçekliğini tamamlasın, tahsildedir, ilim dilemektedir; bu yüzden de geçim hususunda çaresiz kalmıştır. Allah'a hamdolsun ki bugün, küçük büyük, herkes, vezirler pâdişâhının sayesinde; Allah yüceliğini kat kat arttırsın; bir mal mülk elde etmiş, bir geçim bulmuştur. Onun da o yardımdan faydalanması, o gölgeyle gölgelenmesi yaraşır. Gerçi dilediği bir somun ekmek, ona göre pek azdır; ancak, vezirler pâdişâhının yardımıyla o da bir ferman elde eder, yücelirse o pek az olan sey, çoğalır. «Senin azına az denmez» Büyük kişilerin nevalesini, yücelmek için ararlar, isterler, yemek için değil. Yaratıp olgunlaştıran Tanrı'nın lutfu, keremi gibi, hacetleri reva edin, rızıkları taksim edici olun. Öyle olsun ey alemlerin Rabbi.” (Gölpınarlı, 1963: 212)

Mektup XV: “Bir de malûmunuz olsun ki, bu yıl, şeyhlerin efendisi, zamanın Cüneyd'i, vaktin Bâyezid'i, kalplerin emini, gerçeklere ulaşmış, Hak ve Dinin Husâm'ı, Allah bereketini daimî etsin; yıkılmış olan bağ duvarını onartma için çok zahmet çekti, çok masraf etti. Siz de bilirsiniz ki gözüm, onun masraflarına karşı, bir yardımda bulunmanıza takılmıştır. Büyükler burda yoktu; sizin yüce gönlünüz de bilirim ki, bu duâcının gönlüyle dert ortağıdır.” (Gölpınarlı, 1963: 27)

Mektup CXII: “Birkaç gün sizin garibinizdir o, sizin konuğunuz. Mısır Azîzi gibi ileri gelenlerede devletlilere, hizmet edenlerinize, dostlarınıza hayırla tavsiye edin onu; hani o da, «Buna izzetle muamele et; umarım ki bize faydası dokunur; yahut da evlât ediniz onu.» demişti. Yüce Hak, bunca yüzyıl sonra Yûsuf-ı Sıddık'a ettiği lutuftan dolayı Mısır Azîzi'ne şükredişi söylemede. Çünkü o, esenlik ona, Yûsuf hakkında, «Ona izzetle muamele et» diye tavsiyede bulunmuştu. O tek

erin güzel huylarından, Tanrı'ya kulluğundan, yoksulları görüp gözetmesinden de umulan, pâdişâhlık etmesi, babacasına lutuf gölgesini Emir Âlim'in başına salmasıdır. Böylece de kendisi, kıyamet güneşinden bir gölge edinir de rahmetten düşen o gölge, başını gölgelendirir. Ebedi olarak küçükleri görüp gözetin.”(Gölpınarlı, 1963: 170)

Mektup CXXIII: “Şunu bildirelim ki mektubumuzu getiren aziz tacir, ihsan ve kerem ıssı, tacirlerin övüncü, tahta yapıp satan Tâceddîn, Allah yüceliğini dâimi etsin ve onu, zamanın kötülüklerinden korusun, o tarafa tunçtan yapılmış âletler götürüyor. Allah yüceliklerini dâimi etsin, onları kuvvetlendirsın, yardımcı olsun onlara, eğer o yandaki pâdişâhlar beğenirler de alırlarsa umarız ve isteriz ki değerini tez versinler, geciktirmesinler. Siz, güzel bir tarzda çalışın; kerem buyurun, lufedin de parası, geciktirmeden pek tez eline geçsin. Böylece de dileğini elde ederek geri dönsün; o devlete de duâ etsin.”(Gölpınarlı, 1963:185)

Mektup XVII: “Yerine getirilmesi gerekli olan selâmdan, duadan sonra şunu bildiririz: Kutlu yüzünüzü görmeye özlemimiz, sonsuzdur. Allah bizi, «tahtlarda karşı karşıya oturan kardeşler» den etsin. Selâmımı, mektubumu size sunan Kemâleddin, Allah kutluluğunu olgunlaştırsın; bu duâcının özü doğru oğullarındandır. Kullukta bulunmakla evrâd okumakla, âhireti düşünmekle oyalanmadadır. Şüphe yok ki bu yüzden, kazanca düşmeyi, hırsla çalışmayı gevşetti; malca çok ziyana uğradı, borçlandı, ayali de kalabalık. Umarım ki herkese konan vergiden onu bağışlarsınız, çünkü yıkık yerden haraç alınmaz. Vergiyi bağışlarsanız o da devletinize duâ etmeye koyulur; bu duacınıza da sonsuz bir lutfu bulunmuş olursunuz, geçmişteki sayısız lutuflarınıza bu lutuf da katılmış olur. Daimî olarak ihsanda bulunmanızı dilerim.” (Gölpınarlı, 1963: 29)

Mektup XLVIII: “Aziz kardeş, iş bitirenlerin en ileri geleni, dindar inanç ıssı Seyfeddîn; Allah ona esenlik versin; tapınıza tezce hareket etmiştir; yaptığı hizmeti size arz etmek istemektedir. Umarız ki sadakalardan, ihsanlardan ne elde edildiyse, onları âziz kardeş Seyfeddîn'e vererek, hiç durdurmada bize yollarlar; böylece de o hayırlı evlenme, «Nikâh benim sünnetimdir» buyruğunca tamamlanır.” (Gölpınarlı, 1963: 72)

Mektup XXIX: “Güzel huylarınızdan, herkesi kavrayan lutfunuzdan umduğumuz, dilediğimiz şudur ki, maaşının, elbise masrafının, ne kadar mümkünse, o kadar fazla, o kadar çok olmasına, efendicesine, babacasına gayret gösterin de, bu çalışmanın karşılığı olarak, iki dünyada da tasarruf ıssı olan, işleyip duran şeyhler pâdişâhının yüce himmetinin yardımı, iki dünyâda da her şeyin üstünde olan devletinizin devamına; Allah onu dâimi etsin...”(Gölpınarlı, 1963: 47)

Mektup LXXI: “Şunu bildirelim ki: “Aziz oğlumuz, Tanrı'yı dileyen Fahreddîn; kutluluğu dâimi olsun, o tapıya duacıdır; o tapıyı övmededir. Gece - gündüz, aşk dersini tahsil etmekle, Tanrı'dan çekinme Tenbîh'ini, kanaat Vecîz'ini, gönül gıdası Vasî'tini, marifet Basî'tini, gerçeklik durağı Câmi'u'l-Kebîr'ini okumakla meşguldür. Usûl'ün usûlünün usûlüne dalmadadır; bilgilerden geçmeye, ma'lûma erişmeye himmet ve gayret göstermededir ki, o da, yüce Hak'tır. Rahmetli kız kardeşi, o yana göçmüştü; Allah yarlıgasın, suçlarını örtsün. Elde bulunan terekenin, hayra sarfedilmesi, yâni rahmetlinin kardeşine verilmesi, elbette iyidir; rahmetlinin de sadakası olur bu.” (Gölpınarlı, 1963: 108-109)

Hz. Mevlânâ'nın bazı mektuplarında muhtelif kişilerden veya durumdan kaynaklanan bir mağduriyete bağlı olarak beliren menfî bir halden şikâyet sonrası dile getirilen ricada bulunma örneklerine de rastlamak mümkündür.

Mektup LXXX: “Şimdi, vaktin valisi, kaç kezdir, artık kulları incitmektedir; onlara kasdetmektedir; zulmetmektedir onlara. Bu incitişler, şeyhlerin Seyyidi'nin gönlüne, bu babanızın gönlüne erişiyor. Âlemin tek pâdişâhının yüce tapısını aşındırmak, Allah saltanatını dâimi etsin, o yüce zâta baş ağrısı vermek istemiyoruz; uzağız bundan; ama iş sınırı aştığı gibi âlemin tek pâdişâhının yardımı da, bütün hayır ehline, bütün dervişlere, hele bu babasına dökülüp saçılmada;

bu yüzden gözlüyoruz, umuyoruz, dünyânın tek pâdişâhının, zamanın İskender'inin buyruğuyla; Allah saltanatını dâimi etsin; bu valinin zulmü, saldırısı, şu arık kullardan giderilsin, onlar da hatırlarında hiçbir vesvese olmaksızın; Kâbe'deki güvercinler gibi, kahredici devletinizin duâsıyla oyalansınlar vesselam.” (Gölpınarlı, 1963: 122)

Mektup LXXXII: “Bu vakitlerde, sizinle ilgili olan, size bağlantıları bulunan bir topluluk, sizin haberiniz yokken; kullukta bulunup duran, Tanrı yoluna yönelmiş bulunan aziz, zâhid kız kardeşimizin; Allah korunmasını dâimi etsin; zaviyesine konmuşlar; orayı konak hâline getirmişler; oradakilerin hatırlarını, gönüllerini darmadağın etmişler. Umarız ki işaret buyururlar da bu topluluk, dervişlere zahmet vermezler; orada konaklamazlar. Duacı, bizzat, bu hayır işi başarmak için tapıya gelmek isterdi; fakat hayırlara istidatlı olan, hayır işlerini öne almak için bahaneler arayan Emirler pâdişâhına bunu arzetmeye ne hâcet. Ebedî olarak ihsan ıssı olun.” (Gölpınarlı, 1963: 124)

Mektup XCIV: “Şunu da bildirelim ki, kutluluğu dâimi olsun, mektubumuzu getiren özü doğru oğlumuz, tacirlerin övücü Şemseddîn'le, aramızda oğulluk hakları var; boyuna dervişlere hizmet etmeyi ganimet bilir. Sivas İğdişler Beyi, onlardan, onların hısımlarından para istemekte, vergi dilemekte pek ileri varmadaymış. Sizden, İğdişler Beyi'ne bir şey yazılmasını dilemekte; böylece, kendisinin, sizin kullarınızdan olduğunu bilsin; o da, sizin pâdişâhlığınıza, kereminize sığınarak her şeyden kurtulmuş bir halde devletinizin, kutluluğunuzun sürüp gitmesine duaya koyulsun. Bu duacıyı da minnet altına alırsınız; bu lutfunuzu, «Rabbin unutmaz» hükmünce unutulmasına imkân bulunmayan eski lutuflarınıza katmış olursunuz.” (Gölpınarlı, 1963: 138 - 139)

Hız. Mevlânâ mektuplarının bir kısmını kendi iradesiyle yazmakla beraber bir kısmını da yakınlarının, oğullarının ısrarı üzerine kaleme almaktadır. O tam bir aracı hâmi sıfatıyla hareket etmektedir:

Mektup V: “Emir oğlu emir Zahîreddin, pek yalvardı, pek ısrar etti; babanızın, duacınızın sizin tapınızda şefaatte bulunmasını diledi. Ama oğlumun; Allah yüceliğini dâimi etsin; rıyâzatlar çeken arık bedenini üzmemek, usandırmamak için de uzun yazmadım; umarım ki babanızın şefaati makbul olur. Sizi pek özlemiş; bu babasının irşadına, yardımına muhtaç olmuş. Ahitlerde bulunuyor; canını, malını size feda edeceğini, hiç esirgemeyeceğini söylüyor. Babanızın işi gücü de zaten bu duâ.” (Gölpınarlı, 1963: 12)

Mektup XV: “Şimdicek, Allah ikisine de esenlik versin; Emir Alim Seyfeddin Hama'nın oğulları, Hakk'ın makbulü olan, güzel huylara sahip bulunan size, babalarına izin vermeniz için bir şey yazmamı istediler. O da, izninizi buraya gelir, görüşüp konuşurlar, gönülleri yatıştır. Bu mektubu, en iyi, en uygun bir zamanda size sunacaklar; yüce Allah dilerse, o muhtaçların ihtiyaçları da böylece giderilir - gider. Allah yüceliğinizi daimi etsin.” (Gölpınarlı, 1963: 27)

Mektup XXVII: “...ama bu arıklar, hüznülerinden, gönüllerinin arık oluşundan her gün, ısrar etmekten, baş ağrıtmaktan son derece çekindiğim halde, tekrar şefaatte bulunmamı, yalvarmamı, duacınızdan istiyorlar; ağlayıp inlemekteler. Duacınız da, yumuşaklıktaki, ihsan etmekteki olgunluğunuza, arıklara yardımdaki lutfunuza güvenerek, onları bağışlıyacağınıza inanarak tekrar başvuruyorum tapınıza... Havâriyyûn esenlik ona, İsâ'ya, Yâ Rûhallâh dediler: hangi şeydir en çetin, en sarp olan? O, Allah'ın gazabı dedi. Peki dediler, Allahın gazabından kurtaran nedir? Öfkeni yenmen, gücün varken bağışlamandır dedi. Ululandıkça ululansın, yüceldikçe yücelsin; Tanrı, emirlerle perdeciler pâdişâhını bu çeşit kullardan etsin.” (Gölpınarlı, 1963: 45)

Mektup XXXIX: “Şunu söyleyeyim ki, aziz kardeş, üstün bilgin, inanç ıssı Şemseddîn ve oğlu, gözlerin ışığı Nureddîn, o ulu kişinin tapısından ayrıldı ayrılalı, bir gün, hatta bir saat

esenleşmediler. O büyük pâdişâhın hizmetinde, gölgesinde bulunmayı âdet edinen, onun lutuflarını görmüş kişi, nasıl olur da, başka pâdişâhların tapısında kalır. Geriye dönmek, gene tapınıza varmak istiyorlar; fakat utanıyorlar. Ama bıçak da kemiğe dayandı; sizden ayrılmak, yaraların en beteri, bu da son hadde vardı. Bu duacıyı, size şefaati yaptılar... Buna güvendiler; bu duacının şefaatinin makbul olacağına inandılar; yaptıkları her suçun, her kusurun, o pâdişâh tarafından anılmayacağını umdular; önceden olduğu gibi, gene yardım gölgesini başlarına yayacağınıza dayandılar. Umarım ki böyle olur da, bu duacı da yerden göğe dek minnettar olur; bu lutf da, önceki lutuflara katılır. Onların, bu duacıyla çok eskiden hakları, hizmetleri, eski dostlukları vardır; pâdişâhın bu duacıyı aziz tutacağını, şefaatinin kabul edeceğini umarım.” (Gölpınarlı, 1963:59)

Mektup CVII: “Yüce zâtınızca da bilinmesi gerektir ki, özlemin, size olan bağlılığımın miktarınca bir mektup yazmak icâb etse, her gün yeni bir mektup yazmam lâzım. Fakat temel, hakikatlerin birliğidir, gönüllerin buluşmasıdır. Mektup okumak suretiyle o azizin başını ağrıtmak istemiyorum. Fakat azizler, o tapıya bir tezkire yazmamı istiyorlar; onlar da mazur; çünkü, «Tatlı suyun başı kalabalık olur.»” (Gölpınarlı, 1963: 163)

O her zaman muayyen bir kişiye ricacı olmaz, bazen bu ismarıcılığı ihtiyaç sahibi bir topluluk için de yapabilir. Bazense ihsana yönelik şefaati ne için ya da kim için istediğini tam olarak belirtmeksizin talepte bulunur.

Mektup XXXVI: “Şunu arzedeyim ki: Dostlarımızdan bir topluluk, bu sarp günlerde, yardımınızla mal, para istenmesinden, bahtan - haraçtan emin, duanızla meşgul olmadaydı. Fakat şimdi o topluluktan, ancak beş altı kişi kaldı ki onlardan mal, para istenmesin. Tanrının ululadığı has kullar, hayra başlamak kutludur, büyük bir iştir, ezelî yardım elde edişin, ebedi kutluluk buluşun belirtisidir ama onu tamamlamak, o hayra başlamaktan daha da iyidir demişler... Sözü kısa keselim, dua ederek bitirelim. Allah kutluluğunu, başarısını kat - kat arttırsın, çok aziz kardeşimizin, yardımını sona erdirmesini gözlemekteyiz; bunu ummaktayız.” (Gölpınarlı, 1963: 54)

Mektup XLII: “Rehin, borç, sekiz bini buldu, daha da artık oldu. Bugünse Türkler için katır istiyorlar. Allah için, Allah yolunda bu duacılar, Emirler Beyi'nin yardımı, söylenmekten, övülmekten çok üstündür; söze sığmaz; bunu da unutmuş değiliz. «Rabbin unutmaz.» Karşılığı geciktiyse de Tanrı tapısında unutulmuş değildir. Allah, zâlimlerin söyledikleri sözlerden üstündür, yücedir. Esirgemek, acımak çağıdır. Duacıları, başkalarından saymamak gerek. Çünkü onların av âletleri var; bizse av olmuştuk; av olan, avlanamaz ki.

Aşk ehlini ağırlamak, keremdendir;

Aşk ümmeti, ümmetlerin en arığıdır.

Uzun söylemeye hacet yok; çünkü, Allah sonunu en güzel bir hâle soksun, onu ulu etsin; ulular ulusu Pervane'nin pâdişâh gönlünde öylesine bir şefaati var ki, bu duacıların iyiliği için uzun uzadıya söyler durur. Ebedî olarak ihsanda bulunsun. Emirler pâdişâhının bu bağı, pek hora geçecek; hediye, ihtiyaç çağında makbuldür.” (Gölpınarlı, 1963:64)

Mevlânâ'nın kimi şefaathâmeleri karşılık buluşun şükrünü, teşekkürünü ifade ederken kimi arz-ı halleri ise behemehâl karşılık bulmayabilmektedir bazen de önceden yapılan bir lutfun devamı mektuplar vasıtasıyla talep edilebilmektedir.

Mektup LII: “Bu özü doğru duacının selâm ve duasını, hem de birbiri ardınca aldıktan sonra şu da bilinsin ki, bu duacı, kendilerinin nimetlerine şükretmektedir; kerem ve lutuflarını anmaktadır.” (Gölpınarlı, 1963: 79)

Mektup CXXXV: “Bundan önce devletli, iş ehli, hünerli, Tanrı'dan çekinir oğlumuz Sadreddin hakkında ricada bulunmuştuk; Allah onu, yüce derecelere ulaştırsın. Yardım buyurmanızı dilemekteyim; suçutaksiri yokken geçimini elinden almışlar. Bir zamandır ki dindar emirin merhametini beklemektedir. Umarız ki mevkiinizin, devletinizin sadakası, eminliğinizin sürüp gitmesi ve ahiret azığı olmak üzere onun gönlünü hoş edersiniz. Pek minnettar olacağımı da bildireyim; çünkü bu duacının katında, bu şehirde, bu andan sonsuzluğa dek, onlardan daha aziz, onlardan daha yakın kimsem yoktur. Onların hakkında ne lutfu bulunursanız, gerçekten de bu duacının hakkında yapmış olursunuz.” (Gölpınarlı, 1963: 203)

Mektup CXLI: “İyiliği tamamlamak, ona başlamaktan daha hayırlıdır. Hayra herkes başlar ama, onu ancak arslanlar bitirir... Umarız, bekleriz ki bu şefaât makbûl olur da, sayısız sevaplar, övüşler elde edilir; bu duacı da büyük bir minnet altında kalır. Ebedi olarak ihsan ıssı olun.” (Gölpınarlı, 1963: 211)

Hz. Mevlânâ ismarlarını sağlam bir mesnede bağlamak adına türlü telkin yöntemlerine başvurmaktadır. Örneğin, kimi zaman şefaâtçi olduğu bir oğlunun ihsana dair liyâkatinin altını çizerken kimi zamansa sözünü ettiği kişinin yardıma ne denli muhtaç olduğunu vurgulayıcı söylemler geliştirir:

Mektup LVIII: “Selâmımı getiren ulular ulusu seyyîd, bilgin, adalet ıssı, şüpheli şeylerden çekinen, Yasin soyunun övüncü şerifler seyyîdi Şerefeddîn; Allah bereketini dâimi etsin; tapınıza yönelmiştir. Tatlı suyun başı, kalabalık olur.”

Sizin lutfunuzu, bütün dünyâ dilemektedir; hele ulular ulusu Seyyîd... Her şeyi yeter bulmuş, pek çok sabretmiş, vara yoğa yetinmiş, size uzaktan dualar etmiş, kutlu hatırıma bir yük yüklemek, hâlini anlatarak sizi kederlendirmemek istemiştir ama bıçak kemiğe dayanmıştır artık; darlık, son dereceye varmıştır.” (Gölpınarlı, 1963: 88-89)

Mektup: LXXVIII: “Ulular ulusu, Tanrıdan en fazla çekinen, en artık korkan, Hakk'ı arif olan, gaybın emini, zamanın Cüneyd'i, Allah velisi Hüsâmeddîn'in; Allah bereketini dâimi etsin; masraflarına, giderine karşılık yardımda bulunursanız, geçmişteki lutuflarınıza katılır bu da. «Hayırların kabul edilmesinin belirtisi, tekrar hayırlarda bulunmaktır.» Bu sözleri, her şeyi inceleyen, keskin görüşlü gönlünüz, Allah onu boyuna ıskıldırırsın, her şey nasılsa öylece göstere sin ona; ihsan eder, bağışı esirgemezseniz; çünkü yardım çağıdır, acıamak zamanı... Ebedi olarak ihsan ıssı olun.” (Gölpınarlı, 1963: 120)

Mektup LXII: “Mektubumuzu yücelten Hâce Abû Bekir ve anası, bu duacının adamlarından ve yakınlarından. Temiz bir çocuktur; temiz kişileri de sever. Kimsesizdir, mazlumdur. Malını - mülkünü, çocukluğunda zulümle almışlardır. Yetimlere, kimsesizlere zulmedene karşı hasım olansa, Mevlânâ'nın gölgesidir. Mevlânâ'nın lutfundan, kereminden bunu umar, bunu bekleriz ki, o oda, bu çocuğun eline geçsin. Çünkü geceleyn sığınacak hiçbir yeri yok; üstelik, anası da yoksul. Anasının kocası, kötü huylu, eli dar bir adam. Çocuğu, benim evime gelme, benim ekmeğimi yeme diye kovmuş. Allah için olsun, Allah için, kutlu himmetinizi esirgemeyin de, kendisine miras kalan o ev, bu mazlumun, bu kimsesizin eline geçsin de dirilsin. «Bir kişiyi diriltten, bütün insanları diriltmiş gibidir.» Anası, büyük anası, bütün yakınları, temiz kişilerdir; namaz ehlidir; mazlumdur.” (Gölpınarlı, 1963: 96)

Mektup XXIII: “Aziz devletinizi dileyenlerden, sizi sevenlerden, nimetlerinize şükreden, lutfunuzu, ihsanınızı yayan, özü doğru, inanç ıssı, oğlumuz Nizameddîn, âdetiniz olan, daima

edegeldiğiniz yardımı, ihsanı, lutfu umarak tapınıza geliyor. «İçilecek tatlı suyun başı, kalabalık olur.» Pek çok zarar, ziyan sebepleri, birbiri ardınca geldi; uygunsuz haller kolunu - kanadını kırdı. Yüce Allah için. Allah râzılığını elde etmek için, küçüklere iltifat etmek, kulları yetiştirip geliştirmek âdetinize uyar da yardımda bulunursanız; umarım bunu.” (Gölpınarlı, 1963: 39)

Mektup CXXII: “Allah yüceliğini dâimi etsin. Çünkü Emîr Âlim'in, ayali çoğaldı, gideri pek fazlalaştı, işi düzelirse gönlü rahat bir halde, yalnızlık âleminde ve namazlarda, huzurla o devlete duâ eder. «Halk, Allah'ın ayalidir; onların üstünü de, ayaline en fazla faydası dokunandır.»” (Gölpınarlı, 1963: 184)

Hız. Mevlânâ'nın meramın muhatap üzerindeki tesirini artırmak adına hemen bütün şefaatnâmelerde kullandığı bir başka telkin yöntemi, yargısını doğrulayıcı âyet, hadis, kıssa, şiir ve söz sanatlarıyla bezeli belîğ ifadeler kullanmak olmuştur ki bu sözlerin dikkat çekici bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

“Geciktirmede, hayır için âfetler vardır, geciktirme. Namazı, vakti geçmeden kılın, tez olun” (Mektup II)

“Ömer'in zamanında, bir kasabaya ateş düşmüştü. Yangın devam ediyordu; şehir halkı da su çekmeye koyulmuştu. Mü'minler emiri Ömer, Allah razı olsun, dedi ki: Sadaka vermeye koyulun; bu ateşi sadakalar söndürür. Rahmeti, henüz varlık âlemine gelmeyenleri bile kavrayan, onlara bile acıyan vezirler pâdişâhının şanına da bu, daha artık yaraşır. Başarınız, kat kat artsın.” (Mektup X)

“Peygamber , “Kim, işi darmadağın olan birisinin işini düzene sokarsa, Allah da onun işini düzene sokar” demiştir. Umarız ki inayet gözüyle görülür de şükrederek, lutfunuzu anarak döner; böylece de bütün muhtaçlar, güzel övüşünüze koyulur; yüce Allah dilerse, siz de pek çok sevap elde edersiniz.” (Mektup XII)

“Hayırlı işleri tamamlamak, o işe başlamaktan hayırlıdır Namaza niyet etmek, tekbir getirmek iyidir ama, rükuları, secdeleri, oturmaları yapıp namazı tamamlamak daha hoştur; daha güzeldir. İyilik, iyi niyet yeni Aya benzer; onu tamamlamaksa, yeni Ayın dolunay oluşu.” (Mektup XIX-XCVIII)

“Ecel, adama verilen şeyi almadan / Verilmesi gereken her şeyi vermek gerek” (Mektup XIX-XX-XCI)

“Mallarını Allah uğrunda harcayanlar, bir tohumu benzerler ki yedi başak bitirir; her başakta da yüz buğday vardır. Allah dilediğinin malını-mülkünü kat kat arttırır.” (Mektup XX-XXV-XCVII)

“Yapılan iş, güzel bir hayırsa onu kat kat arttırır; yapana da katından pek büyük ecir verir.” (Mektup XXII)

“Su verirken, bu fidanı sen dikmişsin / Alçaltırsan, boy artıran sendin gene” (Mektup XXII-XCVIII)

“İçilecek tatlı suyun başı kalabalık olur.” (Mektup XXIII-LI-LVIII-CXIX-CXXI-CXXII)

“Kim birini diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibidir.” (Mektup XXIII-LXIII-XCVII)

“«Öfkesini yenenleri, insanların suçlarını bağışlayanları, ihsanda bulunanları Allah sever.» Havâriyyûn esenlik ona, İsâ'ya, Yâ Rûhallâh dediler: hangi şeydir en çetin, en sarp olan? O, Allah'ın gazabi dedi. Peki dediler, Allah'ın gazabından kurtaran nedir? öfkeni yenmen, gücün varken bağışlamandır dedi.” (Mektup XXVII)

“Bir hür kişiyi, lutfunla, kendine kul etmen / Binlerce kul azat etmenden daha iyidir.” (Mektup XXXV-XCI-C)

“İyilik edenleri iyilikle mükafatlandırırız, daha da fazlasını veririz” (Mektup XXXVII)

“Hayırların kabul edilmesinin belirtisi, tekrar hayırlarda bulunmaktır.” (Mektup LXXVIII)

“İhsanın karşılığı ancak ihsandır.” (Mektup XCII)

“İnsanların hayırlısı, insanlara faydası dokunan kişidir.” (Mektup XCVI-CXIII-CXXII)

“Peygamber, «Muhtâç olduğunuz şeyleri cömertlerden dileyin; çünkü acıyışımı onlara verdim; katı yürekliyelerden dilemeyin, çünkü öfkemi onlara verdim» demiştir.” (Mektup XCVII)

“A pâdişâh, insanlık et de, beni okşa; / Okşa da, bir kutluluk görmüşüm diye sözler edeyim.

A zamanın pâdişâhı, senden ne eksilir, / Merhametinle bir insan, sevinirse?” (Mektup XCIX)

“Allah, iyi iş yapanı unutmaz; ve Rabbin unutan değildir ve her ihsan sahibine, mükâfatını verir; dünyâ, âhiretin tarlasıdır; ne mutlu ganimet bilip de eken kişiye; Allah'a, güzel bir tarzda borç verene karşılık, Allah kat-kat verir” (Mektup CVII)

“İyiliği tamamlamak, ona başlamakdan daha hayırlıdır. Hayra herkes başlar ama onu ancak arslanlar bitirir.” (Mektup LX-CXLI-XCVIII)

“İnsanın bedeni zayıftır; arık bir ağaca benzer. Hele bilgi, irfan meyveleri biter, gaybdan gelen şeyler, o ağaçta peydahlanırsa, dallarının çekemeyip kırılmasından korkulur. Ayakta, düz durabilmesi için direkler, payandalar gerektir o ağaca. Tanrı'nın bir kulu da, kulluğa başarı elde ederse bu kutlu ağaca döner; onun da devletli bir kul tarafından payandalarla durdurulması gerekir.” (Mektup CXVII)

“Kutlu Feridun melek değildi / Mayası miskle, anberle yoğrulmamıştı.

Lutufla, bağışla o iyi adı-sanı buldu / Sen de bağışta bulun, lutfet; Feridun, sen olursun.

Cömertlik, cennette bir ağaçtır; dalları dünyaya yayılmıştır. Kim, o dallardan bir dala yapışırsa, o dal, o kişiyi cennete ağıdırır.

Mevkiin zekâtım ver; bil ki o da / Mal zekâtı gibidir; nisaba erişmiştir. (Mektup CXXII)

“Kim bir zerre ağırlığınca hayır işlerse, mükafatını görür. Dünya âhiretin tarlasıdır.” (Mektup CXXIII)

“Şimdi Emir, Hakk'ın naibidir; Hak ehlini de onun tapısına bildirmek vaciptir. Boylece, erenlere ihsanda bulunmanın, vasıtasız olarak Tanrı'ya ihsanda bulunmak olduğunu bilmesi gerektir. Çünkü yüce Tanrı, bu topluluğu halk arasından seçmiştir de buyurmuştur ki: Sizi gören, ben ki Tanrıyım, beni görmüştür; sizi aziz tutan, ben ki Tanrıyım, beni aziz tutmuştur; sizi hor tutan, beni hor tutmuştur. Dilerim, bu sözler, Emirler pâdişâhı hakkında faydalı olsun...” (Mektup CXXXV)

“Çünkü âlemdeki mühletten, geceyle gündüzün birbiri ardınca yürüyüp gitmesinden, kışla yazın biteviye gelmesinden maksat, hayır yapmak için zamanı ganimet bilmek, hayır tohumlarını ekip durmaktır. Nitekim o büyük zatın da malumudur...” (Mektup CXXXVI)

“«Yeryüzündekine acı, gökyüzündeki de sana acısın.» Kulu okşamak, acılamak, küçüğü besleyip yetiştirmek, sizin özünüzde, babalarınızla atalarınızın özlğinde vardır; yüce Tanrı, kendi yardımıyla mayanızı bununla yoğurmuştur; özünüze bunu emanet etmiştir...” (Mektup CXLIII)

H. Mevlânâ'nın bazı mektuplarında şefaathçisi olduğu kişinin değerini belirterek onun sıradan insanlardan ayrı tutulması gerektiğine dair yüceltme söylemleri de şefaatine mesned oluşturmada zaman zaman tercih ettiği ikna metotlarındandır.

Mektup XXII: “*Hele bu hayır, başka hayırlara benzemez; nefis ve beden yoksullarına ihsanda bulunmakla gönül ve hakikat ehlinde olan yoksullara ihsanda bulunmak arasında, yedinci kat yerle, yedinci kat gök kadar fark var. Bilirsiniz ki, kendisi, şeyhler pâdişâhı, zamanın Cüneyd'i, kalplerin emini, gerçeklerin güneşi, hidâyet imâmı dîn ve Hakk'ın Husâm'ının yakınıdır, o soya karışmıştır; Allah ona uzun bir ömür versin de arifleri faydalandırsın. Allah için olsun, Allah için, bu ihsanı, öbür ihsanlardan saymayın. «Sürme çekmek, sürmeli göz ıssı olmaya benzemez.»»* (Gölpınarlı, 1963: 38)

Mektup XXV: “*Ekim çağı geçmeden, ziraat vakti sona ermeden amaca, inanarak tohum ekmekte ileri varmak, bu işe sarılmak, her çeşit hayır tohumu ekmek, vâcibtir, farzdır. Hele aziz oğlumuz Nizâmeddin hakkında yapılan hayır, başka hayırlara benzemez. Çünkü o, şeyhlerin pâdişâhı, Hak ışığı, kalplerin emini, zamanın Cüneyd'i Hüsâmeddin'in; Allah Müslümanları, ona uzun ömür vererek faydalandırsın, yakınıdır; damadıdır. «Gerçekten de yüce Tanrının pek yüce kulları vardır; onlar yeryüzünde yağmura benzerler. Onlardan biri, karaya düşse bereket verir; denize düşse inci meydana getirir.»*

Umarım kioğlumuz Nizameddin de, bütün muhtaçlarca tanınmış, bilinmiş olan ihsanınıza, lutfunuza mazhar olur; o da öbürleri gibi şükrederek, lutfunuzu anarak, o mutlu, o kutlu tapıdan, korumanıza ererek, himayenize girerek, bol lutuflarınızı elde ederek esenlikle, ganimetlerle, sevine-sevine döner.” (Gölpınarlı, 1963: 43)

Mektup CVII: “*Aziz, özü doğru oğlumuz, müderrislerin seyyîdi, hatiblerin baş tacı, hünerler ıssı üstün bilgin, imâmoğlu imâmın oğlu imâm, millet ve dîn'in Celâl'i, Allah ondan da, kadri büyük geçmişlerden de razı olsun, boyuna o büyükler büyüğünün ihsanlarını, lutuflarını, keremlerini anmakta, onlara şükürler etmektedir; size şükretmekle ağzı-dili tatlılanmaktadır. Şunu da arz edeyim ki şimdi, bu özü doğru duâcının da hismidir ve azizin azizinin de azizidir bizce. Bu bakımdan, onun hakkındaki fazla ihsan ve kerem, ona pâdişahçasına bakış, bu duacıyı minnettar edecektir; gerçekten de o ihsan, bu duacıya erişecektir... Zaten sen, gönlü uyanık bir ersin; yüce himmetin var. Esirgemen, hayırlar için bu çeşit teşviklere ihtiyâç bile göstermez.”* (Gölpınarlı, 1963: 163)

Mektup CXXI: “*Bu ihsanları, öbür ihsanların yanına koymamak, bu lutfu, öbür lutuflarla, öbür yoksulları görüp gözetişle kıyaslamamak gerek. Çünkü bunlar, yeryüzünde Allah sırlarının eşsiz, görülmemiş sırlarıdır. Yeryüzüne beş yüz yılda bir kere, ancak böyle bir kul gelebilir. Bunu ganimet bilmek, böyle bir hatırı elde etmeyi fırsat saymak gerek.”* (Gölpınarlı, 1963: 182)

Elbette bu ısmarı destekleme söylemlerine; hemen her şefaathnâmede, bilhassa mektubun ibtida bölümünde, muhatabın üstün vasıfları sayılırken zikrolunan “kerem ıssı, ihsan ıssı, nimet ıssı, lutf ve ihsan madeni, hâcetler kıblesi, cömertlikle dopdolu varlık, kerem ve ihsan Kâbesi.” gibi söz gruplarını; ihsan talebi sırasında söylenen “Allah içi olsun, Allah için olsun...” un muhtelif varyasyonlarıyla şekillenen ısrarda kararlılık ifadeleri; ihsan talebinden sonra da “bu ihsanınız da geçmiş ihsanlarınıza katılsın, ebedî olarak ihsan ıssı olun, ebedi olarak halkın yardımına erişin, yoksulların sığınağı olun.” gibi temennileri /duaları ilave etmek gerekir.

Mektuplar diğer belgeler gibi belli rûkûnlerden meydana gelmiştir. Mesela hitabî mektupların rûkûnleri “ibtida olunur” sözünün kullanılması, sena, dua, gönderilenin isminin yazılması, kâtibin adı, selam ve hayır duada bulunma, selam ulaştırılması, özlem belirtme (ıştiyak), görüşme isteğinde bulunma, tarih, halini bildirme, iltimas talebi, hatimenin başlangıcı, uygun bir

dua ile bitirme şeklinde sıralanır. Bunlardan dua, sena, selam,halin bildirilmesi ve dua ile bitirme rükünlerinin yazılması mecburi olup diğerlerinin bir kısmı ihmal edilebilir.(Kütükoğlu, 2004: 18)

Mevlânâ'nın şefaathâmeleri de genel olarak selâm – sena – özlem – şükür – meram - dua taslağında kurguladığı söylenebilir. Muhatabını medhetme, ona daha yakın olmayı dileme, ona duacı olma, kalıp birtakım söz dizimleriyle asıl konuya geçişi sağlama, ifadeleri etkili kılmak için hoş dizeler ve sanatlı ifadeler kullanma, ona bir meramını açmak suretinde talepte bulunma ve şefaathâci olduğu kişiyi de övmek kurgusu bize İslam edebiyatında hemen hemen aynı muhtevaya sahip olan kasîde nazım şeklini hatırlatır. Her ne kadar kasîdenin forma bağlı bir takım kaideleri olsa da veya kasîdelerde kişi kendi halini arz edip buna istinaden yine kendi için taleplerde bulunsa da içerik bakımından bu mektuplarla kasîde nazım şekli arasında bir koşutluktan söz edilebilir.⁵ Nitekim bu benzerliğin form bakımından kasîde özellikleri gösterip de manzum mektup türü örneği olarak değerlendirilebilecek bir ters akıntısı da mevcuttur. Ahmet Paşa'nın Kerem kasîdesi, Bağdatlı Rûhî'nin Kasîde-i Mektup-güne Ez Cânib-i Şâm-ı Cennet Meşâm Be Cânib-i Bagdad Firistâde Bûd" başlıklı kasîdesi, ki isminde dahi Kasîde-i Mektup-güne (mektup türünde kasîde) ifadesi vardır, ilk anda akla gelen misallerden ikisidir.⁶

Fikrimizi destekler bir yorumla edebî mektupla kasîde arasında ilgi kuran İbn Tabâtabâ edebî mektubu serbest vezinli, nesre dönüştürülmüş (mahlûl) kasîde, kasîdeyi de şiire dönüştürülmüş (ma'kûd) risale olarak görür ve her ikisinin bölümleri, belagat incelikleri ve yöntemlerinin birbirine benzediğini söyler.(Durmuş, 2004: 29) Kasîdelerde çoğu zaman aslî gaye iktidarın teveccühünü kazanarak iktidarın olmak, başka bir deyişle iktidarın ihsanıyla kendi iktidarını tesis ve/veya muhafaza etmektir. Bu itibarla kasîdelerin malum bölümleri çoğu zaman bahis konusu amaca hizmet ederler. Şairler bazen taleplerini doğrudan dile getirirler bazense doğrudan bir dilekte bulunmazlar; fakat eserlerinin beğenilmesi halinde elde edebilecekleri câize, maaş, mansıb, tımar, hil'at gibi lutuf alternatiflerinin farkındadırlar. Hemen daima iktidar odaklarınca bilinmek ve göz önünde olmak son tahlilde de musahib olmak hevesini taşırlar. Bu manada kasîdelerin çoğu dolaylı olarak: "Sanatı konusunda hayli mahir olan bendeniz buralardadır ve emrinize amadedir ey patronum ya da müstakbel hamim" iletisine sahiptir. Hamiler açısından da sanatkârlara / âlimlere yardım hem bir sünnet hem de bir ebediliğe erme ve tanıtım vesilesidir. Hz. Mevlânâ da bu şâir / âlim - patron çarkının bilincinde olan mühim dışlilerden, önemli aracı hâmilerden biridir; zira LXXXIX ve CXXII. mektuplarda sarayın ve devletin duacı babası olarak neden zaman zaman mektuplar kaleme aldığını veciz bir teşbihle şöyle ifade etmektedir:

⁵Kasîdeyi oluşturan nesib/teşbib, girizgah, tegazzül, mehdiye, fahriye ve dua gibi bölümlerin hepsinin birden yer aldığı kasîdeler olduğu gibi nesib/teşbib kısmının atlanarak doğrudan mehdiye ile başlayan ya da şairin kendisinden hiç söz etmediği veya tegazzülün hiç kullanılmayıp tecdid-i matla ile yetinilen kasîdeler de vardır; ancak ne olursa olsun mehdiye/sena ve dua bölümleri kasîdelerden hiç eksik olmamıştır. (Çavuşoğlu 2011: 22) Hz. Mevlânâ'nın şefaathâmelerinde de bu iki unsurun (sena ve dua) daima yer alması mühim bir koşutluk örneğidir.

⁶ Örnek olması bakımından "Levhî'nin küçük kardeşi Azmî ve ağabeyi Nûhî'nin halini beyan eden kasîde formu şu manzum mektup / maruzat metnini alıntılıyoruz:

*Ey 'adâlet serîrine sultân / Menba-ı fazl u ma'den-i 'irfân
Gelmedi şehir içinde bir demde / Sana benzer bülend ü âli-şân
Kul olurlarsa sana lâyıkdur / Nice bin Hatem ile Nûşîrevân
Kimse derdûme kılma dî çâre / Girü senden olur bana dermân
Bendedür çün (?) / Niçün olmaya bendeye ihsân
Hücreşüz akçesüz Sitanbulda/ Nic 'edüp n 'eylesün fakir olan
Yarayın bana destgîr olgıl / Sılama ben de serverâ şâdân
Zâyî olmadı çünkü devründe / Ehl-i ilm içre cümle kabil-i şân
N'ola ger Rumilinde Levhî dahi / Bir çeragun ola senin tâbân" (İsmail E. Erünsal 1993: 244 -248)*

“Unutulduğumuz zaman mektuplarla kendimizi andırırız;

Ulular, arayı uzatıp bizi anmazlarsa, onlara mektupyazarız.

Çünkü ana, süt emer çocuğunu emzirmez;

Onu görüp gözetmez, çocuk ağlamayıp sustukça.” (Gölpınarlı, 1963: 132 -184)

Hız. Mevlânâ'nın mektuplarındaki kasîde rayihasını daha belirgin kılmak adına bu noktada bir mukayese yapma ihtiyacı hissederek Anadolu'da divan edebiyatının elan ilk temsilcisi addolunan ve eserleri Klasik Türk edebiyatının ilk örnekleri olarak kabul edilen Hoca Dehhânî'nin –ki o da Mevlânâ gibi Horasan'dan gelmiş ve XIII. yüzyılda Konya'da yaşamıştır.- I. / III. Alaaddin'e hitaben yazdığı kasîdesi ile Hız. Mevlânâ'nın II. İzzettin Keykavus'a yazdığı bir mektubunu (Mektup LVII) muhteva bakımından ele alarak iki tür arasındaki münasebeti ortaya koymak isteriz.

Hoca Dehhânî kasîdesine bûlbûl-gül metaforlu bir bahariye nesibi ile giriş yapmaktadır. Bu nesibin aslı iletisi ise dünyanın geçiciliği, vefasızlığıdır ki yedinci ve sekizinci beyitler bu mesajın vurgulayıcılarıdır.

7 Bu dürlü güller istersen bekâ bağında var iste / Dirîgâ kim vefâ itmez bize bu âlem-i fânî

8 Bu gül devrinde ömrünü geçürme zâyi iy gâfil / Ki gül devri bigi tizcek geçer bu ömr devranı

Diğer taraftan bu kasîdeyle mukayeseye tâbi tutacağımız mektupta bu iletiyi doğrudan görmek söz konusu olmasa bile Hız. Mevlânâ'nın algı dünyasına baktığımızda mâsivâyâ karşı hemen hemen aynı zâviyeden baktığını açık bir biçimde görmekteyiz. Zira o dünyayı bir savaş âlemi olarak değerlendirir. Bütün âlem yiyen ve yenenden ibarettir. Kınanan dünya, insanın sosyal bir huzura, gelecekte emin bir yaşayışa, bağlardan hür manevi bir zevke, hırstan kurtulmuş ebedi bir neşeye ulaşamadığı bir dünyadır. (Gölpınarlı, 1985: 175-176). Devrin büyüklerinden beylerbeyi Alemeddin Kayser'e hitaben yazılan mektup XXI'de de aynı paradigmayla Hız. Mevlânâ dünyanın geçiciliğine, aldaticılığına dair şu vaazı vermektedir:

“Dünya mülkü davula benzer; yaratıklar, onun sesine hayran olurlar; başına toplanırlar. Onunsa içi boştur; onda hiçbir iç yağı yoktur; hiçbir faydası dokunmaz. Ne mutlu güzel kokular satan aşkın tablasını bulana; dünya mülkü davuluna karşı da gönü soğuyana.

Dünya mülkü, baştan - başa, insanın başına baş ağrısından başka bir şey getirmez; A aklı kıt, başında bu kadar baş ağrısını çekme.

Güneşle Ay'ı tâc edinip başına vurunsan bile / Ömür sona erince bir kerpice baş koyacaksın.”(Gölpınarlı, 1963: 36)

Bu bağlamda denilebilir ki Hoca Dehhânî'nin kasîdesinin nesib bölümündeki ileti, Hız. Mevlânâ'nın kaynağını tasavvufi akidelerden alan hayata bakış felsefesiyle öz itibarıyla örtüşmektedir.

Hoca Dehhânî on ikinci beyitin girizgahıyla kasîdenin omurgasını teşkil eden medhiye bölümüne geçer ve hâmisinin meziyetlerini türlü teşbihlerle, telmihlerle ve mübalağalı bir övgü dizisi ile bir bir sıralar: O şahlar şahı gökler yüceliğinde olup Hız. Ali gibi bir kahramandır. Öyle güzel işler yapmıştır ki fitne devrini kapayan Hız. Süleyman'a benzer. O denli ulu bir zattır ki baht ve devlet daima onun dergâhını secdegâh eylemiştir.

- 13 *Şehenşâh-ı felek-rif'at Alâ-i dîn ü dünyâ çün / Ki katl itdi Alî bigi cihânda nesl-i Mervânı*
- 14 *Alî-vârdur eger her kim göre zâhir diler ise / Alî gibi göz açup gör cihanda şîr meydânı*
- 15 *Süleymân rûhî şâd oldu ki fitne dîvini bende / Bıraguban bezemişsin Süleymân bigi devrânı*
- 16 *Eyâ Şâh-ı felek-rif'at ki dâyim baht ile devlet / Kılır dergâhına secde urur toprağa pîşânı*

Mevlânâ da mektubuna Dehhânî'deki ifadelere benzer bir şekilde doğrudan muhatabı II. İzzettin Keykavus'a senalı dua ederek başlar ki Dehhânî'nin Hz. Süleyman teşbihi ile Mevlânâ'nın Hz. Süleyman'ın babası Hz. Dâvûd ile pâdişâhı ilişkilendirme söylemi arasındaki analogi de dikkat çekicidir.

“İki dünyânın kutluluğu, devleti, o asrın tek eri, pâdişâhlarla sultanların övüncü, Davut soyunun iftihar, yüce himmetli, mazlumlari geliştirip yetiştiren, zayıfların yardımına koşan, yoksullari terbiye eden, âlemin yardımcısı olan, Tanrı'dan korkan, halkın hâlini - hatırını soran, halim, kerîm zâtın günlerine dökülüp saçılsın. Allah, onların yüceliğini, devletini dâimi etsin, başarılarını artırsın, üstünlüklerini fazlalaştırsın. O devletin dostları, o devletin iyiliklerini isteyenler, yardım görsünler; o tapının hasetçileri, kötülüğünü isteyenler, başaşağı gelsinler, kahrolsunlar. Yaratıp olgunlaştıran yüce Tanrı, bütün hallerinde, bütün işlerinde yardımcısı, dostu, gözcüsü, bekçisi ve mürşidi olsun.” (Gölpınarlı, 1963: 86)

Anlaşılan o ki Dehhânî yüzünün güzelliği güneşten dahi etkili olan muhatabının cömertlikte ve yiğitlikte medhini duymuş ve bir başka diyardan onun memleketine gelmiş, o nûrânî yüzünü görmüş ve bundan hayli memnun olmuştur; zira adeta bir vefa menbaı ve lutf madeni olan muhatabı kendisine ihsana dair ne varsa vermiştir:

- 17 *İşidüp adını şâhum sefer kıldum bu iklîme / İrişdüm yüzünü gördüm Didim zî-vech-i nûrânî*
- 18 *Hemîşe tâ bu mevsimde cemâl-i tal'ati günün / Senün yüzün bigi şâhâ bezemez bâğ u bostânı*
- 19 *Sehâvetde şecâatde dahı adın işidürdüm / Seni Hakk müstedâm itsün seversin dîni îmânı*
- 20 *Mürüvvette ne kim vardur benüm hakkumda kıldun sen / Vefânun mâdeni oldun sehânun lutf u kâmı*

Mevlânâ da gönlünde lutfu ve keremiyle eşsiz bir yer tutmuş olan muhatabıyla görüşen, sohbet arkadaşlığı eden, mektuplaşan; ona özlem duyan ve daha da önemlisi onu varlığı ve hayırlı işleriyle gururlanan memnun bir duacı baba konumundadır:

“Öz doğruluğuyla, aparı olarak, boyuna sürüp giden, birbirine ulunan, son derecede sevginin sonucu bulunan, her zaman gönderilip duran selâmınızı, dualarınızı, övüşlerinizi almaktayız. Sizinle buluşmak, yüce buluşmanıza kavuşmak dileği, kalemlerle anlatılacak, haberlere sığacak dereceden çok artıktır. Sebepler yaratan, kapılar açan, her güç işi kolaylaştıran, lutfıyla, keremiyle o dünyânın tek eriyle buluşmamıza sebepler halk etsin. Giden, gelenden, boyuna o, halka pek çok faydalar veren, dünyâdakileri kandıran devletin düzgünlüğü hakkında haberler sormaktayız. Etrafa yayılan, herkesi sevindiren haberleri aldıkça, o devletin düzgünlüğü o pâdişâhın devleti muştuluklarını, o bağış elinin hayırlarının, iyi işlerinin yayıldıkça yayıldığını duydukça, yaratıp olgunlaştıran Tanrı'ya şükürler etmekteyiz; bize bu başarıyı veren, bize bu lutfu

ihsan eden Tanrı'yı övmekteyiz; ne de güzel nimet verendir, ne de güzel efendidir.” (Gölpınarlı, 1963: 86 - 87)

Bu noktadan itibaren Hoca Dehhânî de Hz. Mevlânâ da meram bölümüne başka bir ifadeyle kasîdenin / mektubun yazılış amacına geçiş yaparlar: Dehhânî, hükümdardan tekrar Horasan'a gidebilmesi için icazet talep ederken Mevlânâ bir müridinin işlerinin yola koyulması için ricada bulunmaktadır. Dehhânî talebini fahriye ile desteklemektedirken Hz. Mevlânâ referans olduğu kişinin bağlılığını överek, hadis alıntılarını yaparak ve kendisinin bu ihsandan minnet duyacağını belirterek pekiştirmektedir:

21 *Yüz urup tapuna geldi icâzet vir ana şâhâ / Ki yine devletünde ben görem mülk-i Horâsânı*

22 *Bi-hamdillah ki medhün ide bugün her meclis içinde /Dehânundan dür-i mânî döker söziyle Dehhânî*

23 *Yiri durur kulagunda dutasın sözüümün dürrin / Ki ol dürdün hacâletde kalıpdur dürr-i Ummânî*

“Mektubumuzu getiren aziz ve devletli oğlumuz Hüsâmeddîn, şükürler etmede, lutuflarınızı söylemededir. Zâti kim vardır ki, o tapıya teşekkür etmesin; lutuflarını anmasın o tapının? Ama oğlumuz Hüsâmeddîn'in, size bambaşka bir sevgisi vardır; o tapıya bambaşka bir gerçek bağlılığı vardır onun. «Secde belirtileri yüzlerinde görünür.» Ancak, adamlarıyla arasında bir tartışmadır, olmuş. Onunsa, onların hakkında hayırdan, ihsandan başka bir kuruntusu yok. Fakat onlar, bir kere soğumuşlar; ona karşı kötü bir sanıya düşmüşler...«Pâdişâhların sözleri, sözlerin pâdişâhlarıdır.» Allah'ın rahmeti ve esenlik ona, Peygamber demiştir ki: «Büyüklere, bilgi öğrettikçe, öğüt verdikçe ümmetim, hayırdan ayrılmaz; fakat bu iş, küçüklerden geldi mi, helak olur gider.» Öğüt, pâdişâhtan gelince, uyruğa makbul olur; gönülleri, o sözleri uhular. Fakat öğüt, küçüklerden büyüklere verilecek olursa, pek o kadar tesir etmez, gönüllere yerleşmez. Pâdişâhlığınızdan, ihsanınızdan umarım ki, bu soğukluğu ortadan kaldırırsanız; böylece de gene araları bulunur; birleşirler; her iki taraf da, siz, büyüklerinin tapısında, kulluğunda, birbirine dost olur; aziz oğlumuz Hüsâmeddîn'in şükürleri, teşekkürleri, bu duacıya ulaşır; bu duacı da size minnettar olur; bu lutfunuz da, öbür lutuflarınıza katılır.” (Gölpınarlı, 1963:87)

Hoca Dehhânî kasîdesini sonlandırırken hamisinden dört şeyi saklamasını istiyor: Din, adl, yüreklilik ve ihsan. Bu vasıflara sahip olan hükümdarı yaşadıkça biteviye öveceğini bildirip Allah'ın onun devletinin güneşini devamlı kılmasını ve yokluk sonbaharından saklamasını temenni ediyor. Mevlânâ da özlem vurgusunu yenileyip Dehhânî'nin saklanmasını istediği vasıflardan birinin hükümdarda daimi olarak kalması temenisinde / duasında bulunarak mektubunu sonlandırıyor.

24 *Dilegüm bu durur senden bu dördü saklagil muhkem / Hemîşe dîn ile adli şecâatle hoş ihsânı*

25 *Diri oldukça ben kulın işidesin eyâ şâhum / Senün medhünle dolduram niçe defterle dîvânı*

26 *Kemâl-i devletün günü bezesün bâg-ı dünyâyı / Dahı noksân hazânından ilâhum saklasın anı*

“Yaratıp olgunlaştıran yüce Tanrı, dileklerimiz en büyüğü olan kavuşup görüşme sebeplerini kolaylıkla yaratsın; hangi yol hayırlıysa, o yoldan lutfetsin; ebedî olarak, elinizin altındakilere lutuflarda bulunasınız; öyle olsun ey âlemlerin Rabbi.” (Gölpınarlı, 1963: 88)

Görüldüğü üzere Hoca Dehhânî de Hz. Mevlânâ da, XIX. mektupta zikrolunan, iktidar sahibine yakın olmanın öneminin vurgulandığı çarpıcı beyitteki:

“Pâdişahlar gibi tahta geçip oturamıyorsan / Çadır kuranlar gibi pâdişahın çadırının direğine yapış

Değil mi ki pâdişah değilsin, kul ol / Değil mi ki peygamber değilsin, ümmetten ol” düsturundan hareketle eserlerini kaleme almışlardır. Biri bunu kasîde formunda bir mektup şeklinde kaydederken, diğeri mektup formunu kullanarak meramını / kasdını ifade etme yoluna gitmiştir.

Sonuç

Metinler arası bakış, duyuş ve sesleniş benzerlikleri Hz. Mevlânâ ile Hoca Dehhânî arasında bir başka koşutluğun daha tozunu kaldırmaktadır. O da Hz. Mevlânâ’nın tıpkı Hoca Dehhânî gibi ortak İslam edebiyatının devam zincirinin mühim bir halkası olarak, Anadolu’da vücut bulan klasik Türk şiirinin teşekkülünde öncü bir rol oynadığıdır. Sonraki çağlara hükmetmiş Neşâtî, Nâbî, Şeyh Galip gibi pek çok şiir sultanının Hz. Mevlânâ’yı bir kutup yıldızı olarak görüp söz fetihlerine kılavuz eylemelerinin de onun Türk şiiri üzerindeki dil dışı etkisine dair bu çıkarımı destekleyen en somut veriler olduğunu görebiliyoruz.

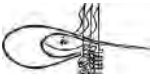
Mutasavvıf şairlerin tasavvufî akideleri aktarma hususunda tesir ve temsil yeteneğinden dolayı şiir, tahkiye ve mektup formlarını biteviye araçsallaştırdıkları bilinen bir durumdur. Nitekim Hz. Mevlânâ da özellikle Divan-ı Kebir’inde ve Mesnevî’inde ağırlıklı olarak ilk iki vasıtayı etkin bağlam örüntüleriyle kullanmıştır. Görünen o ki Mektûbât’ta bu araçsallaştırmanın ağırlık merkezi mektup formudur. Burada dikkat çeken bir başka husus, dinî-tasavvufî eserlerin hemen hepsinde asli gaye konumunda olan dinî-tasavvufî iletilerin Mektûbât metinlerinde bu kez amaçtan ziyade meramın tesirini artırmak bakımından tıpkı şiir, tahkiye ve mektup gibi bir araç unsur olarak kullanılmasıdır.

Mektûbât’ta dünyadan elini eteğini çekmiş bir aşk ve uzlet adamı yerine tam manasıyla hayatın içinde, sosyal bağları hayli güçlü; üzülen, sevinen, acıyan, özleyen, şikayet eden, isteyen, seven, ikaz eden, şükreden, kutlayan, eleştiren “reel bir Mevlânâ” ile karşı karşıyayız ve bu reel Mevlânâ hem yönetenler hem de yönetilenler için duacı ve aracı bir baba misyonu üstlenmiştir. Yönetilenler için daha çok yönetenlerden, yönetenler içinse Allah’tan ihsanlar, türlü türlü yardımlar niyaz etmektedir. Mektuplar her ne kadar büyük oranda mensur bir forma sahip olsalar da “selam-sena-özlem-şükür-meram-dua” kurgusuyla adeta nesre çevrilmiş kasîde görünümü çizmektedirler. Nitekim genel bir temayül olarak birçok şairin kasidesinde halini arzla beraber talepte bulunmadan evvel, muhatabının yüceliğine, adaletine, dindarlığına ya da dine hizmetlerine ve cömertliğine atıfta bulunduktan sonra iltifat ve itibar beklentisini dile getirmesi gibi Hz. Mevlânâ da taleplerinden evvel muhatabın sözünü ettiğimiz meziyetlere ne denli malik olduğunu, ifadelerini destekleyici âyet, hadis, vecize ve şiirleri de kullanarak belirtir ve akabinde mektubunun aslı yazılış nedeni olan meramını bildirir. Klasik kaside yazımıyla Mektûbât’taki şefaatnameler arasındaki fark, sadece seçilen form (nazım-nesir) ve talebin öznesi (kendisi-oğulları) ile ilgilidir. Bu itibarla diyebiliriz ki mürettep bir divanın temel bölümlerinden kasâid’in Divan-ı Kebir’de olmayışı fikri belki de Mektûbât okunup irdelendiğinde yeniden sorgulanacaktır.

KAYNAKÇA

- ÇAKIR, Ömer. (2005). **Türk Edebiyatında Mektup**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. (2011). “*Kasîde*”, **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı-II (Divan Şiiri)**, Ankara: s. 17-77.
- Büyük Türk Klasikleri C.1** (1985). “*Dehhânî* ” Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul.
- DERDİYOK, İ. Çetin. (1999). “*Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği*”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yay., C.9, Ankara: s. 731-740.
- DURMUŞ, İsmail. (2004). “*Mektup*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara: s. 14-16.
- ELMAS, Nazım. (2007). “*Mektuplardaki Mevlâna*”, **Mevlânâ Celâleddin Rûmî 800. Yılı, (Gelibolu’da Mevlâna Günleri Bilgi Şöleni-Bildiriler)**, Türkiye Yazarlar Birliği Yay., s.156-168.
- ERÜNSAL, İsmail E. (1993). “*XVI. Asır Divan Şâirleriyle İlgili Bazı Arşiv Kayıtları*”, **Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 7, İstanbul: s. 243-258.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki. (1963). **Mektuplar**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki. (1985). **Mevlânâ Celâleddin**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- HORATA, Osman. (1999). “*Mevlâna ve Divan Şairleri*”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı’nın Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı**, s. 43-56.
- İLAYDIN, Hikmet. (1974). “*Anadolu’da Klasik Şiirin Başlangıcı*”, **Türk Dili**, S.277, Ankara:s. 765-774.
- İNALCIK, Halil. (2003). **Şair ve Patron; Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme**, Doğu Batı Yay., Ankara.
- JOHANSON, Lars. (2007). “*Mevlana Celaleddin Rumi ve Türk Şiirinin Doğuşu*”, (çev. Mehmet Uzman), **Mevlânâ Araştırmaları-1**, Akçağ Yay., Ankara.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan. (1992). “*Tasavvufî Şiir Geleneğinde Mevlânâ’nın Yeri ve Önemi*”, **6. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)**, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan.(2010). **Fîhi Mâ Fîh Mektûbât Mecâlis-i Seb’a –Tıpkıbasım T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya.**
- KAYAOĞLU, İsmet. (1999). “*Mevlana’nın Mektuplarının Döneminin Tarihi Açısından Bir Değerlendirilmesi*”, **II. Türk Tarih Kongresi**, s. 583-588.
- KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat. (2004). “*Mektup*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara: s. 18-21.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (2000). “*Bir 13. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sûfisi Olarak Mevlânâ Celâleddî-i Rûmî*”**Türk Süfiliğine Bakışlar**, İletişim Yay., İstanbul.
- ÖZTÜRK, Mürsel. (1985). “*Mevlânâ’nın Mektupları*”, **1. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)**, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya.
- PARLA, Jale. (2004). **Babalar ve Oğullar - Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri**, İletişim Yay., İstanbul.

- ŞAFAK, Yakup. (2005). **Hazret-i Mevlânâ'nın Eserleri**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya.
- TARLAN, Ali Nihat, (2005). “*Mevlânâ'nın Dünyası*”, **Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasından**(Haz. Nuri Şimşekler), Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya.
- ULUDAĞ, Süleyman. (1991). “*Baba*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul: s. 364-366.
- UZUN, Mustafa. (2006). “*Münşeat*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 32, İstanbul: s. 18-20.
- ÜSTÜNER, Kaplan. (2008). “*16. yy. Divan Şiirinde Mevlânâ ve Mevlevîlik*”, **Mevlânâ Araştırmaları-2**, Akçağ Yay., Ankara: s. 137-150.

16. YÜZYIL SİYASETNAMELERİNDEN FERRUHNÂME’NİN SÖZ VARLIĞI*

Özlem AKBULAK**

ÖZET

Hükümdarlara ve diğer yöneticilere başta yönetim olmak üzere çeşitli konularda kılavuzluk eden siyasetnameler çok eski bir geleneğe sahiptirler. Bu eserler, yazıldıkları dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısını yansıttıkları kadar dil açısından da önem taşımaktadırlar. Ahlaki eserlerin en önemli dallarından biri sayılan siyasetnamelerde genel olarak ahlak, erdem, adalet, yönetim gibi konular üzerinde durulmaktadır. Bu konular ele alınırken çeşitli tarihî olaylardan örnekler verilmekte; çok sayıda ayet, hadis, atasözü ve deyim kullanılarak konular pekiştirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla bu eserler söz varlığı açısından oldukça zengin malzemeler içermektedirler.

Bu çalışmada 16. yüzyılda Akhisarlı Nasûh Nevâlî (öl.1003 / 1595) tarafından Arapçadan Türkçeye aktarılan bir siyasetname olan Ferruhnâme adlı eser söz varlığı açısından ele alınmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle Ferruhnâme ve Nasûh Nevâlî ile ilgili bilgiler verilmiş eserin konusu ve nüshaları üzerinde durulmuştur. Eseri oluşturan madde başı sözcüklerin kökenleri belirlenerek bunların metindeki oranları ortaya konmuştur. Ardından eserdeki atasözü, deyim, ikileme ve arkaik yapılar tespit edilmiş; atasözü ve deyimler varsa günümüz Türkçesindeki kullanımlarıyla karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre eserde yaklaşık 8327 madde başı sözcüğün bulunduğu, bunların % 66’sının Arapça; % 21’inin Farsça; % 8’inin Türkçe; %0 0,5’inin Yunanca kökenli olduğu saptanmıştır. Eserdeki sözcüklerin % 5’lik kısmında ise Arapça, Farsça ve Türkçe yapılarından ikisinin veya üçünün birlikte kullanıldığı görülmüştür. Özellikle deyim kullanımı bakımından oldukça zengin olduğu görülen eserde iki yüzün üzerinde deyim, on atasözü saptanmıştır. Bu deyim ve atasözlerinin bir kısmı bugün de kullanılmaktayken bir kısmının ise kullanımdan düştüğü görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ferruhnâme, Nasûh Nevâlî, Siyasetname, Söz varlığı

* Bu makale, “Ferruhnâme: İnceleme-Metin-Sözlük” (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013) adlı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ozoztuncer@gmail.com

VOCABULARY OF FERRUHNÂME THAT IS ONE OF THE 16TH CENTURY'S POLITICS TREATISES

ABSTRACT

Political treatises that lead and guide rulers and other administrators in many matters particularly the matter of administration have a very old tradition. These written works reflect the political, social and cultural structures of the periods when they were written, and are also important in terms of language, to the same extent. Generally subjects such as morality, virtue, justice, and administration are focused on, in political treatises considered to be one of the most important branches of ethical written works. When these subjects are discussed, examples of various historical events are given, and subjects are tried to be consolidated by use of a large number of verses, hadiths, sayings and idioms. Thus, these works contain a wide range of materials in terms of vocabulary.

This study discusses a work titled *Ferruhnâme*, which is a political treatise translated from Arabic to Turkish in the sixteenth century by Nasûh Nevâlî (died in 1003 / 1595) of Akhisar. First of all, this study informs the readers about Ferruhnâme and Nasûh Nevâlî, and then goes onto discussing the theme and reproductions of this work. The etymology of the entry words forming the work is determined and their ratios in the text are studied. Then proverbs, idioms, reduplication and archaic structures in this work are determined, and the proverbs and idioms are compared to the usage in modern Turkish, if any.

As a result of the study, it is concluded that there are approximately 8327 entry words on this work and 66 % of these entries are derived from Arabic, 21 % Farsi, 8 % Turkish and 0,5 0% from Greek. 5 % of the words on this work combine two or three of Arabic, Farsi and Turkish structures. It is seen that there are over two hundred idioms and ten proverbs on this work which is particularly rich in use of idioms. Some of these idioms and proverbs are still in use today but some are obsolete words.

Key Words: Ferruhnâme, Nasûh Nevâlî, Political Treatise, Vocabulary

Giriş

İnsanların birlikte yaşamaları belli bir sistemi ve düzeni gerektirdiğinden tarihin ilk dönemlerinden bu yana yönetim konusu hep gündemde olmuştur. Bu konuda yöneticilere yardımcı olup yol göstermek amacıyla birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerde genellikle hükümdarlarda ve diğer yöneticilerde bulunması gereken özellikler üzerinde durularak ideal devlet ile ideal yönetici profili oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu türün doğudaki ilk örnekleri arasında Abdullah İbni Mukaffa'nın ünlü Hint filozofu Beydaba'dan yaptığı Kelile ve Dimne çevirisi gelmektedir. Eflatun ve Aristo ise batıdaki en önemli temsilcilerdendir. İslam siyasi literatürü, İbn Mukaffa'nın meşhur Kelile ve Dimne'yi tercüme etmesinin ardından büyük ölçüde eski İran siyaset ve nasihat literatürü ve bir ölçüde de eski Yunan

siyaset eserlerinin etkisiyle gelişmiştir. Farabi, Maverdi, Gazali gibi düşünürler ideal bir yönetimin temel ilkelerini belirlemek yönünde çalışmışlardır¹.

Siyasetnameler, esas karakter bakımından ahlaki eserler arasında yer alır; bu türün önemli dallarından biri sayılır. İlk ve orta çağlarda ahlakın temeli din olduğuna göre, siyasetnameler dini esaslara dayanır. Kur'an'dan ve hadislerden tanıklar getirilir; tarihten örnekler verilir. Geçmişteki olayları, zalim ve adil hükümdarlarla devlet ve şeriat adamlarının bu konudaki tutumlarını belirten hikâyeler ve fıkralar anlatılır².

Genellikle öğüt verici bir üslubun hakim olduğu siyasetnamelerde anlatımı güçlendirip pekiştirmek amacıyla çok sayıda atasözü, deyim, ikileme gibi unsurdan yararlanıldığından bu tür eserler söz varlığı açısından oldukça zengin bir içeriğe sahiptirler. Bu çalışmada 16. yüzyıla ait bir siyasetname olan Ferruhnâme'de geçen atasözü, deyim, ikileme gibi yapılardan hareketle eserin söz varlığı üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre Ferruhnâme; Aristo'nun Kitâbu'r-Riyâse ve's-Siyâse adlı eserinin Arapçaya, Arapçadan ise Türkçeye uyarlanmış biçimidir. Eser, bu haliyle İslami kültüre göre bir çeviriye dönüşmüştür. Ferruhnâme'nin içeriğiyle ilgili en ayrıntılı bilgiyi Kâtip Çelebi³ vermektedir. Eser, Keşfü'z-Zünûn'da Kitâbu'r-Riyâseti fi's-Siyâse (Siyaset hakkındaki Kitâbu'r-Riyâse "Başkanlık Kitabı") maddesiyle yer almaktadır. Burada, eseri Aristo'nun Yunanlı İskender için yazdığına ve Nasûh'un bu eseri Manisa'da emir olduğu sırada Sultan Mehmed Han ibn Murâd için tercüme edip bu tercüme Ferruhnâme adını verdiğiğinden sonra tek tek eserde yer alan konu başlıkları verilmektedir.

Eser; giriş kısmı, on altı bab ve bir ekten oluşmaktadır. Bu bölümleri şöyle sıralayabiliriz: Giriş bölümü: İskender'in ortaya çıkışı hakkındadır. Diğer bölümler sırasıyla: iman ve ihlas, emanet, utanma ve edep, razı olma ve tevekkül, sabır ve sebat, yüce gönüllülük ve çalışma, şükür, cömertlik, adalet, ödüllendirme, af ve bağışlama, yumuşak huyluluk ve merhamet, siyaset, alçakgönüllülük ve arkadaşlık, vezirlerin kuralları, danışmanın gerekliliği; ek kısmı ise yine İskender hakkındadır.

Ferruhnâme ve yazarı Nasûh Nevâlî ile ilgili çeşitli kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır. Bu kaynakların başında Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*⁴; Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmanî*⁵; Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*⁶; İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*⁷ adlı eserleriyle *Türkler Ansiklopedisi*⁸ gelmektedir. Bunlardan edinilen bilgilere göre Ferruhnâme, Nasûh Nevâlî (öl.1003 / 1595) tarafından tercüme edilip III. Mehmet'e sunulmuştur. Akhisarlı olan Nasûh Nevâlî, âlim ve iyi bir şairdir. Tahsilini Manisa ve İstanbul'da tamamlamıştır. Bir süre tezkirecilik hizmetiyle şark seferinde bulunduktan sonra tekrar İstanbul'a dönüp burada bazı medreselerde hocalık yapmıştır. Nasûh Nevâlî, İstanbul'da medreselerde ders vermeye devam ederken bu sıralarda vefat eden Azmi Efendi yerine şehzade Sultan Mehmed'e hoca tayin edilmiştir. Şehzade Sultan Mehmed'in Manisa valiliği için görevlendirilmesi üzerine birlikte Manisa'ya gitmişlerdir. Burada hocalık görevine devam eden Nasûh Nevâlî Akhisarî 18 Şubat 1595'te tarihinde vefat etmiştir.

¹ Mehmet Öz, "Siyasetname, ahlak ve görgü kitapları", Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt: 2, s.359, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.

² Agâh Sırrı Levend, "Siyaset-nameler", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962, s. 171.

³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, Cilt: III, (çev. Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1134-1135.

⁴ Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri I-III*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2009, s. 43.

⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Cilt: IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1230.

⁶ Bkz. Kâtip Çelebi, a.g.e.

⁷ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Cilt: III, 5.Basım, TTKY, Ankara, 1995, s. 537-538.

⁸ Türkler Ansiklopedisi, Cilt: XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 189.

Nevâlî, Aristo'nun Kitâbu'r-Riyâse ve's-Siyâse adlı eserinin dışında İmam Gazâlî'nin ahlaki ve tasavvufi bir eser olan Kimyâ-yı Saâdet'ini ve Ahlâk-ı Muhsinî'yi de tercüme etmiştir.

Ferruhnâme, konu itibariyle siyasetname⁹ türüne örnek teşkil edebilecek nitelikte bir eserdir. Bursalı Mehmet Tahir, “Siyaset’e Müteallik Âsâr-ı İslamiye” adlı makalesinde siyaset ve politika konulu 172 eserden oluşan bir liste sunmuş ve bu listede “Tercüme-i Kitabu'r-Riyâse ve's-Siyâse, (Ahlaku Nevâlî)” adıyla bu yazmayı da siyaset-nameler arasında göstermiştir¹⁰.

Bunun yanı sıra, Agâh Sırrı Levend de "Siyasetnameler"¹¹ adlı makalesinde, Aristo'nun devlet konusundaki fikirleriyle ilgili eserlerden ve Aristo'dan yapılan çevirilerden bahsederken Ahlâk-ı Nevâlî'yi de saymış; Ferruhnâme'nin Aristo'nun Kitabü'r-riyâseti ve's-siyâse adıyla Arapçaya çevrilen eserinin genişletilmiş çevirisi olduğuna ve bu eserde padişahlara hikâyelerle süslü öğütler verildiğine değinmiştir.

Ferruhnâme'nin on üç adet nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshaların bulundukları kütüphaneler ve arşiv numaraları şu şekildedir: Milli Kütüphane Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu 03 Gedik 17742; İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları koleksiyonu H. 364, E.H. 1349; İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonu Y-317; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Malatya Darende İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonu 44 Dar 382; Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye koleksiyonu 34 Nk 4088, 34 Nk 4089, 34 Nk 4090; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hafid Efendi koleksiyonu 253; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hamidiye koleksiyonu 1174; Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi koleksiyonu 34 Atf 2220; Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu Muzaffer Ozak I koleksiyonu 170; İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonu Or. 7844.

Bu çalışmada, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde 34 Nk 4089 arşiv numarasıyla kayıtlı olan nüsha, istinsah tarihi tespit edilebilen en eski nüsha olması ve eksiksiz olmasından dolayı esas alınmıştır. Bu nüshanın katalogunda yazar adı en-Nevâlî, Nasûh el-Akhisarî (öl. 1003/1594); eser adı ise Ferruhnâme biçiminde kayıtlıdır. Katalogda, eserin istinsah tarihi ve müstensih bilgileri verilmemiştir. Bu bilgiler eserin sonunda Arapça yazılmış bir yapraktan edinilmiştir. Buna göre bu nüsha Hüseyin bin İbrahim tarafından (997/1584) tarihinde istinsah edilmiştir. Eser 264 yaprak ve 17 satırdan meydana gelmiştir.

Söz Varlığı

Arapçadan Türkçeye tercüme bir metin olmasından dolayı Ferruhnâme'nin söz varlığını oluşturan sözcüklerin büyük bir bölümü Arapça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. Metinde toplam 8327 madde başı sözcük saptanmıştır. Köken olarak ele alındıklarında bu sözcüklerin % 66'sının Arapça; % 21'inin Farsça; % 8'inin Türkçe, % 0,05'inin Yunanca, kalan % 5'lik kısmının ise Arapça+Farsça, Farsça+Arapça, Farsça+Türkçe, Arapça+Türkçe, Arapça+Farsça+Türkçe, Farsça+Arapça+Türkçe, Türkçe+Farsça, Arapça+Türkçe+Farsça yapılarından oluştukları tespit edilmiştir.

Yazarın, sözcük kullanımında aynı sözcüğün kimi zaman Arapçasını, kimi zaman Farsçasını kimi zaman ise Türkçesini tercih ettiği görülmektedir. Bu durum metnin çeşitli yerlerinde sıkça göze çarpmaktadır. Örneğin 261. varakta aynı kavram için önce Farsça “âhen” sözcüğü, hemen ardından Arapça “hadid” ve Türkçe “demür” sözcükleri kullanılmıştır:

⁹ Eserin konusu üzerinde ayrıca “16. Yüzyıla Ait Bir Siyasetname: Ferruhnâme” adlı bildiride durulmuştur.

¹⁰ Gürbüz, Deniz, “Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmet Tahir Bey ve Siyaset'e Müteallik Âsâr-ı İslamiye” İslâmî Araştırmalar Dergisi, C. 12, S.1, Ankara, 1999, s.62.

¹¹ Bkz. Agâh Sırrı, Levend, a.g.e. s.176.

“Ya‘nî (4) baña bu kâra kifâyet miqdârı **âhen** pâreler getürün.” 261a/3-4

“Ol **hadidler** kızup âteş maḥẓ oldu.” 261a/15

“Hemân bi-pâyân kızarmış pakırlar getürüp bu kızmış (1) **demürün** üzerine akıtdılar.” 261a/17-261b/1

Metinde bu biçimde saptanan örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

TÜRKÇE	ARAPÇA	FARSÇA
al: 84a/17	aḥmer: 154a/8	sürḥ: 100a/4
altıncı: 215b/14	sâdis: 1b	şeşüm: 73a/11
at: 129a/17	feres: 91a/12	esb: 102b/16
baba: 35a/5	vâlid: 21b/14	peder: 60b/12
balık: 148b/4	semeke: 148a/17	mâhî: 149a/6
barmağ: 102b/8	ıṣbı‘: 149a/10	engüş: 183b/6
biğ: 144b/4	elf: 80b/7	hezâr: 167a/15
boynuz: 252a/17	ḳarn: 172b/4	serûn: 173b/12
bulut: 253a/10	ḡamâm: 96a/5	ebr: 220a/10
dil: 53b/5	lisân: 80b/6	zebân: 85b/6
êl: 209b/12	memleket: 127a/10	kişver: 121b/10
ev: 150a/6	beyt: 91a/14	ḥâne: 91b/9
gece: 95a/7	leyl: 160b/6	şeb: 93a/7
gök: 148b/14	felek: 42a/4	âsmân: 154a/16
göz: 39b/17	‘ayn: 85a/12	çeşm: 134a/1
ırağ/ıraq: 91b/6	ba‘id: 107b/16	dûr: 58a/9
ışır-: 71a/13	‘azz: 149a/6	gazide: 100b/1
iç-: 45a/9	şürb: 164b/16	nüşide: 30b/16
ikinci: 72b/3	şânî: 89a/17	dü-vüm: 53a/10
kapu: 82a/6	bâb: 122a/6	der: 126b/16
kendü: 105b/4	bi’z-zât: 134b/14	ḥöd: 118a/6
kez: 220b/4	def‘a: 124b/6	bâr: 84a/1
kılıç: 60b/8	seyf: 68b/12	şemşir: 34a/17 / tiğ: 74b/14
kimse: 131a/7	aḥad: 80b/6	kes: 107a/13
kulağ: 82b/10	sem‘: 32a/4	güş: 121a/9
şaḳın: 184a/3	ḳaṭ‘â: 80a/11	zinhâr: 70b/12
şat-: 112a/14	bey‘: 82b/13	fürûḥt: 196a/13
şıḡın-: 113b/17	ilticâ: 128a/10	penâh: 114a/1

şu: 152a/3	mā': 122a/9	āb: 45a/9
tağ: 261a/10	cebel: 258a/13	kūh: 155a/8
toğru: 169a/8	şahih: 143b/17	rāst: 169a/16
toğuzuncı: 215b/17	tāsi': 1b	nühüm: 108a/17
uç-: 164a/6	ṭayerān: 97b/8	pervāz: 77a/16
uyku: 202b/8	hücū': 138b/2	ḥāb: 127a/1
yağı: 199a/1	'adū: 60b/12	düşmen: 70a/1
yalan: 53b/6	kizb: 167b/7	dürüg: 201a/11
yay: 56a/16	ḳavs: 59b/17	kemān: 73b/14
yıl: 44a/11	sene: 35a/7	sāl: 220a/15
yılduz: 15a/11	kevkeb: 15a/11	aḥter: 21a/16
yol: 106b/13	ṭarīḳ: 120b/10	rāh: 112a/1

Metnin tamamında sanatlı bir üslup hâkimdir. Dile oldukça hâkim olduğu anlaşılan yazarın, ifadelerinde sık sık atasözleri, deyim ve ikilemelerden yararlanmasi söz varlığı açısından zengin bir metnin oluşmasını sağlamıştır. Metinde saptanan atasözü, deyim ve ikilemeler yanlarına metinde geçtikleri sayfa ve satır numaraları da belirtilerek aşağıda bir liste biçiminde verilmiştir. Her atasözü ve deyim önce metin bağlamında anlamlandırılmış ardından varsa günümüz Türkiye Türkçesi'ndeki kullanımlarıyla karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu karşılaştırma yapılırken temelde Türk Dil Kurumu'nun internet sitesinde bulunan Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ile Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü esas alınmıştır. İlgili atasözü ve deyimlerin yanlarına bugünkü kullanımlarının verilmesiyle aradaki değişiklikler ve farklar da gösterilmeye çalışılmıştır.

Eserin yazıldığı dönemde, dildeki Arapça ve Farsça sözcük yoğunluğu deyimlerde de kendini göstermekte, bugün Türkçe sözcüklerin kullanıldığı birçok deyim o dönemlerde Arapça ve Farsça sözcüklerle kullanıldığı görülmektedir:

cüdā düş- 62b/16 (krş. "Ayrı düşmek" TDK)

gūş-ı hūş ile istimā' ét- 120b/8 (krş. "Can kulağıyla dinlemek" ÖAA, s. 677)

ḥāb-ı ḥargūş 134a/2 (krş. "Tavşan uykusu" ÖAA, s. 1068)

ḥaḳḳ-ı nān ü nemek 241a/7 (krş. "Tuz ekmek hakkı" ÖAA, s. 1080)

ḳadem baş- 40a/15, 56a/16, 111a/9 (krş. "Ayak basmak" ÖAA, s. 879)

ḳaşr-ı yed ét- 113a/8 (krş. "El çekmek" ÖAA, s. 749)

ḳaṭ'-ı kelām ét- 24a/9 " (krş. "Sözü kesmek" ÖAA, s. 1046)

zīr ü zeber ḳıl- 200a/7 (krş. "Altüst etmek" ÖAA, s. 570)

Atasözleri

‘*Adūya kudret bir ni‘met düşmene fırsat bir ğanīmetdür*¹² 158a/7-8 “Düşmanına karşı güçlü olduğun zaman güçlülüğü şükür olarak affet; hataya hatayla karşılık verme”

Az tama‘ çok ziyān éder 174b/17 “Elde olanla yetinmeyip daha fazlasını isteyenler, daha fazla kazanacağım derken ellerinde bulunanı da kaybedebilirler” (krş. “Az tamah çok ziyan getirir” ÖAA, s. 172)

Bir ferd zahmetsüz rahmet bulmaz 95a/1 “Kişi sıkıntı çekmeden istediği güzel şeylere ulaşamaz.” (krş. “Zahmetsiz rahmet olmaz” ÖAA, s. 482).

Bir yiğit kırk yılda hâşıl olur 198b/17 “Cesur ve yiğit kimselerin yetişmesi çok zorlu ve uzun bir süreç ister” (krş. “Bir yiğit kırk yılda meydana gelir” Ata Sözlere, Feridun Fazıl Tülbendçi, s.123)

Çok söyleyen çok yanlış olur 206a/6 “Çok konuşan kişi, her söylediği sözü etraflıca düşünerek söyleyemeyeceği için yanlış olma olasılığı yüksektir” (krş. “Çok konuşan çok yanlış olur” ÖAA, s. 223)

Elçiye zevāl olmaz 36b/5 “Bir kimseden başka birine herhangi bir haber ulaştırmakla görevli kişi, bu görevinden ötürü sorumlu tutulamaz” (ÖAA, s. 259)

Herkes ki eylik éder kendüye éder 226b/1 “İyilik eden kişiler yaptıkları iyiliklerinin mükâfatını mutlaka alırlar”

Ne ekerlerse anı biçerler 143a/15 “İyi ya da kötü ne yaparsanız karşılığında da onu görürsünüz” (krş. “Ne ekersen onu biçersin” ÖAA, s. 395)

Şabırla koruk helvâ olur 70a/7 “Sabreden kişi olmayacak gibi görünen işlerde bile başarılı olur” (krş. “Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas” ÖAA, s. 418)

Yaş yanınca kırı da yana 147a/12 “Beğenilmeyen tutumlarından dolayı cezalandırılan kişilerin yanlarında bulunan kimseler suçsuz olsalar bile bu olumsuz durumdan etkilenirler.” (krş. “Yaşın yanında kuru da yanar” ÖAA, s. 468)

Deyimler ve Kalıplaşmış Sözlere

‘*abd-ı şehvet ol-* 141b/2 “İsteklerinin ve arzularının kölesi olmak, arzuları doğrultusunda hareket etmek”

ad çıkar- 150b/10 “Sahip olduğu iyi ya da kötü özelliklerinden dolayı üzü yayılmak”¹³ (krş. “Adı çıkmak” ÖAA, s. 395)

ağzına mühür-i sükût ur- 202a/11 “Herhangi bir konuda konuşmamaya karar vermek, susmak” (krş. “Ağzını mühürlemek” TDK)

‘*ahde vefâ ét-* 180a/10 “Sözünde durmak, sözüne sadık kalmak”

âh-ı serd çek- 141a/9 “Büyük bir üzüntüyle ah demek” (krş. “Ah çekmek” TDK)

‘*âkil geçin-* 88a/8 “Kendini çok akıllı sanmak” (krş. “Akıllı geçinmek” TDK)

¹² Bu söz Arapçada bir vecize gibidir. Ragıp Paşa da bu sözü şu şekilde kullanmıştır: “*Muzaffer vakt-i firsatta adûdan intikâm almaz / Mürüvvet-mend olan nâ-kâmî-i düşmenle kâm almaz*” Bkz. Hüseyin Yorulmaz, Koca Ragıp Paşa, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları /2052, Ankara, 1998, s. 128.

¹³ “(8) Zulum ü sitemi bir ğâyete ermişidi ki her sâ‘at ve her ân ‘âmme-i re‘âyâ (9) dest-i du‘âyı ref‘ édüp aña nefrîn ü la‘net ile ve bed-du‘â (10) éderlerdi ve bî-dâdle şöyle *ad çıkarmışidi* ki sulţân-ı zamân miyânlarında (11) aña melik-i zâlim dèrleridi.” 150b/10.

- ‘*aklı başına gel-* 107a/4, 133b/6 “Ayılmak, kendine gelmek” (ÖAA, s. 552)
- ‘*aklı başından git-* 55a/14 “Kendinden geçmek, ne yapacağını şaşırarak” (ÖAA, s. 552)
- ‘*aqlını aldur-* 143a/7 “İyi düşünemeyecek durumda olmak, mantıksız davranışlar sergilemek”
- ‘*aqlını zâyî- kıl-* 153a/16 “Delirecek gibi olmak” (krş. “Aqlını kaybetmek” ÖAA, s. 556)
- alına yazıl-* 201a/7 “Kişi, kaderinde ne varsa onu yaşar” (krş. “Alında yazılmış olmak” ÖAA, s. 566)
- amân bul-* 178a/6 “Kurtulmak” (TDK)
- amân vërme-* 146a/10 “Rahat bırakmamak” (ÖAA, s. 571)
- ardına düş-* 121b/16, 189a/10, 244a/16 “Arkasından gitmek, peşini bırakmamak” (ÖAA, s. 580)
- (‘*asker*) *ayağ üzere gel-* 39b/11 “Harekete geçmek, savaşıma başlamak”
- ‘*ayb vër-* 80a/13 “Uygun düşmemek”
- ‘*azîz ü muhterem tut-* 194a/5 “Saygı göstermek”
- bâdiye-i gāvāyete düş-* 145b/16 “Doğru yoldan çıkmak, yanlış bir tutum izlemek”
- bâdiye-i hāvīye-i zālālete düş-* 249a/15 “Doğru yoldan çıkmak, hata yapmak”
- baħr-ı endişeye tal-* 245a/13 “Endişelenmek, kaygılanmak”
- **endişe baħrına tal-* 162a/13
- başın alup git-* 131b/2 “Gideceği yeri bildirmeden, habersizce bulunduğu yeri terk etmek” (krş. “Başını alıp gitmek” ÖAA, s. 623)
- başına belâ al-* 165b/10 “Kendi eliyle kötü bir duruma düşmek” (TDK)
- başına gel-* 163b/4, 169b/7 “Kötü bir olayla karşılaşmak” (krş. “Başına bir hal gelmek” ÖAA, s. 620)
- başlarına hāmūn-ı ‘ālem teng ol-* 39b/5 “Çok zor ve sıkıntılı bir durumda olmak”
- belâ vü zahmet çek-* 55b/7 “Birçok sıkıntıya katlanmak” (krş. “Zahmet çekmek” TDK)
- bende-i şehvet ol-* 57b/5 “İsteklerinin ve arzularının kölesi olmak, arzuları doğrultusunda hareket etmek”
- be-ser ü çeşm* 100a/10, 183b/9 “İstenen şeyleri memnuniyetle yapmayı belirtir” (krş. “Başım gözüm üstüne” TDK)
- bî-nām u bî-nişān ol-* 177b/13 “Adı sanı kalmamak, yok olmak”
- birbirine giriş-* 33b/11 “Aralarında anlaşmazlık çıkmak” (krş. “Birbirine girmek” ÖAA, s. 643)
- cādde-i edeb üzere ol-* 65a/12 “Davranışlarında doğru ve saygın bir tutum izlemek”
- cānına kār ét-* 94b/1, 176b/14 “Bir durumdan olumsuz yönde çok etkilenmek” (ÖAA, s. 674)
- cānına minnet* 218b/14 “İyi bir durumla karşılaşmış olmaktan duyulan memnuniyet” (ÖAA, s. 674)

- **cânlarına ʿaẓīm minnet* 24b/9
cânlarından bî-zâr ol- 197b/16 “Çok sıkıntı çekmek” (krş. “Canından bezmek” ÖAA, s. 674)
cezâsından geç- 51b/2 “Affetmek”
cezâsını bul- 145b/8, 153a/17 “Yaptığı kötülüğün karşılığı bulmak” (TDK)
**cezâsın bul-* 130b/12
**cezâ vü sezâyını bul-* 60b/16
cigeri hûn ol- 176b/12 “Aşırı derecede üzülme” (krş. “Yüreği kanamak” TDK)
cigeri kebâb ol- 138a/10 “Büyük bir acıya uğramak” (ÖAA, s. 682)
cigerlerin dağla- 94b/3 “Çok acı çekmek, acıyla kıvrınmak” (krş. “Ciğeri dağlanmak” ÖAA, s. 681)
cüdâ düş- 62b/16 “Bir yerden uzakta kalmak” (krş. “Ayrı düşmek” TDK)
çâh-ı miñnete düş- 208b/12 “Çok zor ve sıkıntılı bir durumda olmak”
dâ ʿire-i ʿaḳldan dūr (ol-) 35b/7, 158b/5 “Akla uygun gelmemek”
dām-ı hayret ü sükûtda ḳal- 245b/4 “Çok şaşırarak, ne diyeceğini bilememek”
dām-ı intikâma düşür- 37b/16 “Öç almak için birilerini kötü bir duruma sokmak”
dām-ı nedeme düş- 87b/16 “Pişman olmak”
dem ur- 26b/2 “Bahsetmek, sözünü etmek”¹⁴
**dem urul-* 50a/15 “Bahsedilmek, sözü geçmek”
deste gel- 97b/9 “Tutulabilir olmak” (krş. “Ele gelmek” ÖAA, s. 752)
dest-i zulm ü ta ʿaddî dırâz ét- 125b/15 “Eziyet etmek”
dil-teng ol- 138b/7, 228b/8 “Sıkıntı duymak, daralmak (krş. “Yüreği daralmak” TDK)
dış bile- 168b/14 “Birine kötülük yapmak için fırsat kollamak” (ÖAA, s. 725)
efkâra var- 240a/11 “Derin derin düşünmek” (krş. “Düşünceye varmak” ÖAA, s. 741)
el bir ét- 250a/1 “Destek vermek; bir konu hakkında birlikte hareket etmek”
el çek- 51b/2, 132a/3 “Vazgeçmek” (ÖAA, s. 749)
elden ḳoma- 86b/11, 127a/5, 127a/6, 143b/9 “Bir şeyi, bir durumu devam ettirmek, ihmal etmemek”
elden uçur- 57a/5 “Sahip olduğu bir şeyi kaybetmek”
elem çek- 190b/15 “Acı hissetmek; sıkıntı yaşamak” (krş. “Acı çekmek” ÖAA, s. 524)
eli ér- 183b/2 “Bir şeyi yapabilmek, ona ulaşabilmek” (TDK)
elinden git- 175a/1 “Sahip olduğu bir şeyi kaybetmek, ondan yoksun kalmak” (krş. “Elden gitmek (Bir şey)” ÖAA, s. 751)

¹⁴ ÖAA’da da aynı deyim var ama orda verilen anlam metindeki kullanımdan farklı: “Olmayacak ya da gücünü aşan bir konu üzerinde konuşmak” s.711

eline düş- 246b/12 “Yakalanmak; elde edilmek” (ÖAA, s. 759)

ellerine gir- 93b/8 “Bir şeyi elde etmek” (krş. “Eline geçmek” TDK)

erzânî gör- 242b/5 “Uygun görmek” (krş. “Layık görmek” TDK)

esir-i dâm-ı hırş ol- 142a/3 “Aşırı derecede açgözlü olmak”

eṭrâfını al- 138a/9 “Bir şeyin çevresinde toplanmak” (ÖAA, s. 774)

feth-i kelâm ét- “Bir konu hakkında konuşmaya başlamak” 24b/12 (krş. “Söz açmak” ÖAA, s. 1043)

furşat el vër- 27a/1, 158b/4, 228a/9 “İstenen şeyleri gerçekleştirebilmek için imkan bulmak”

furşatı ğanîmet bil- 59b/6 “Çıkan fırsattan hemen yararlanmaya çalışmak” (krş. “Fırsatı ganîmet bilmek” ÖAA, s. 783)

* *furşatı ğanîmet ve ruḥşatı ni‘met bil-* 42b/14

ğazaba gel- 35a/8, 145a/4 “Öfkelenmek, çok kızmak” (TDK)

geceyi gündüze kat- 164a/17 “Ara vermeden, sürekli çalışmak” (ÖAA, s. 789)

girdâb-ı belâya düş- 119a/6 “Çözülmesi zor, sıkıntılı bir durumda olmak”

girdâb-ı hırşâ ğarḳ ol- 141b/15 “İsteklerinde çok aşırıya kaçmak, çok hırslanmak”

girdâb-ı ıztırâba ṭal- 60b/11 “Büyük acı ve eziyet içinde olmak”

giriṭâr-ı dâm-ı demâr ol- 36a/8, 168b/11 “Ölecek gibi olmak, can çekişmek”

giriṭâr-ı dâm-ı efkâr ol- 41a/9 “Çok kederli ve sıkıntılı bir durumda olmak”

göñülден geç- 164a/5 “Bir şeyin olmasını istemek veya bir şeyi yapmak istemek” (krş. “Gönlünden geçmek” ÖAA, s. 800)

göñülден ırâğ ét- 91b/6 “Bir kimseyi sevmeyi veya düşünmeyi bırakmak, unutmak”

görmezlige ur- 202a/12 “Görmemiş gibi davranmak” (krş. “Görmezlikten gelmek” ÖAA, s. 804)

gözine ve kirpigine şalındurma- 37a/5 “Değer ve önem vermemek, hiçe saymak”

gözi râst gel- 24a/14, 162a/12 “Tesadüfen, birdenbire görmek” (krş. “Gözü ilişmek” ÖAA, s. 816)

* *gözine râst gel-* 207b/2

güşbegüş ol- 222b/3 “Kulak kulağa vermek, gizli bir şeyler konuşmak”

güş-ı aşğâyı süḥan-ı nâ-sezâya ṭut- 53b/5 “Kötü sözlerle kulak vermek”

güş-ı hüş ile istimâ‘ ét- “Dikkatle dinlemek” 120b/8 (krş. “Can kulağıyla dinlemek” ÖAA, s. 677)

güş ṭutma- 201a/12 “Söylenenleri dinlememek” (krş. “Kulak tutmak” (Metindeki kullanımın olumlu biçimi) ÖAA, s. 945)

ḡâb-ı ğafletden intibâḥ bul- 32b/5 “Gafillikten, cehaletten kurtulmak” (krş. “Gaflet uykusundan uyandırmak” TDK)

* *hâb-ı gâfletten uyan*- 55a/16

hâb-ı hargûş 134a/2 "Tavşan uykusu, hafif ve kuşkulu uyku" (krş. "Tavşan uykusu" ÖAA, s. 1068)

haddini bilme- 249b/12 "Kendini olduğundan üstün görmek" (krş. "Haddini bilmek" (Metindeki kullanımın olumlu biçimi) ÖAA, s. 834)

haqq-ı nân ü nemek 241a/7 "Birinin ekmek yedirip, iyilik ettiği kimse üzerindeki hakkı, minnettarlık" (krş. "Tuz ekmek hakkı" ÖAA, s. 1080)

* *huqûk-ı nân ü nemek* 201b/14

haqqlarından gel- 197a/12 "Suç işleyen veya kötü davranışlarda bulunan kimseleri cezalandırmak, onlardan öç almak" (krş. "Hakkından gelmek" ÖAA, s.836)

* *haqqlarından gelin*- 196b/11

halel gel- 124a/4 "Eksilmek, zarara uğramak" (TDK)

havf üzere (ol-) 162a/3, 218a/17 "Korkmak, ürkmek"

her ni' meti ganimet bil- 69a/4 "Her fırsattan en iyi biçimde yararlanmak" (krş. "Fırsatı ganimet bilmek" ÖAA, s. 783)

hevâ-dâr geçin- 13b/7 "İyi geçinmek, ona karşı güzel duygular beslemek"

hevâsına düş- 232a/2 "Bir şeyleri çok arzulamak, çok istemek"

hezâr 'aybın bul- 223a/15 "Hoşlanılmayan birinin sürekli eksikliğini aramak, ona karşı son derece hoşgörüsüz davranmak.

hezâr zôr u zârla 60b/9 "Bin bir güçlük, birçok sıkıntıya katlanarak"

hôr ü haķîr tut- 194a/11 "Değer vermemek, küçümsemek" " (krş. "Hor görmek" ÖAA, s. 860)

hûn dök- 195b/3 "Öldürmek" (krş. "Kan dökmek" ÖAA, s. 904)

hümây-ı devlet başına kon- 27a/1 "Beklemediği büyük bir olanağa kavuşmak" (krş. "Başına devlet (talih) kuşu konmak" ÖAA, s. 621)

huzûrî uç- 214b/14 "Rahatsız olmak"

ışlâha gelme- 198a/16 "Düzeltilmemek, uslandırılmamak"

iztîrâba gel- 23b/13 "Sıkıntı duymak"

ihtimâm göster- 54b/7 "Bir şeyi özenle yapmak" (krş. "Özen göstermek" ÖAA, s. 1000)

imâna gel- 256a/6 "Müslümanlığı kabul etmek" (krş. "İmana gelmek" ÖAA, s. 879)

'inân-ı nefsi çek- 57a/16 "Nefsine hakim olmak, arzuları doğrultusunda hareket etmemek"

ıştîhâsı germ ol- 81a/1, 224b/14 "Yemek yeme isteğinin artması; bir şeyi yemeği çok istemek" (krş. "İştahı kabarmak" TDK)

ka-dem baş- 40a/15, 56a/16, 111a/9 "Bir yere varmak, ulaşmak" (krş. "Ayak basmak" ÖAA, s. 879)

ka-dem-i merdümi ışkâf ét- 80a/2 "Bir yolunu bulup birini işinden veya bulunduğu mevkiden uzaklaştırmak" (krş. "Ayağını kaydırmak" ÖAA, s. 598)

kağemin mübârek tut- 73b/12 “Çok değer vermek, el üstünde tutmak”

kanına gir- 36b/10, 195a/12 “Birini öldürmek veya öldürtmek” (ÖAA, s. 905)

kaşr-ı yed ét- 113a/8 “El çekmek, vazgeçmek” (krş. “El çekmek” ÖAA, s. 749)

kať-ı kelâm ét- 24a/9 “Konuşmasını tamamlamadan susmak” (krş. “Sözü kesmek” ÖAA, s. 1046)

kendü ayağıyla gel- 163a/1 “Kendi isteğiyle gelmek” (TDK)

kendüden geç- 107a/4 “Bilinci işlemez olmak, bayılmak” (krş. “Kendinden geçmek” ÖAA, s. 921)

kendüden git- “Bilinci işlemez olmak, kendisini kaybetmek” 83a/14 (krş. “Kendinden geçmek” ÖAA, s. 921)

kendü eliyle ayağına tişe ur- 98a/5 “Gördüğü zarara kendisi neden olmak”

kendüñi ‘anķā bil- 37b/12 “Kendini başkalarından üstün görmek”

kılı kırk yar- 136b/12 “Çok titiz davranmak, ayrıntılı bir biçimde ele almak” (ÖAA, s. 928)

kılıçdan geçür- 60b/8 “Birçok kişiyi kılıçla öldürmek” (ÖAA, s. 927)

kışşadan hışşe al- 176b/1 “Anlatılan bir olaydan ders çıkarmak” (ÖAA, s. 931)

kine tut- 29b/5 “Birine karşı öç alma duygusu taşımak” (krş. “Kin tutmak” TDK)

kulağına girme- 58b/9 “Söylenilen sözleri anlamamak, önemsememek” (TDK)

kulağına koyma- 147a/13 “Söylenilen sözleri önemsememek veya anlamamak” (krş. “Kulağına girmemek” TDK)

kuşca cân 37a/8, 130a/11, 169b/12 “Küçük, zayıf, güçsüz bir yapıda olmak” (krş. “Kuş kadar canı olmak” ÖAA, s. 947)

kuvvetden fi‘le getür- 60a/9, 214a/13 “Düşünülen veya kararlaştırılan bir şeyi gerçekleştirmek” (krş. “Kuvveden fiile çıkarmak” TDK)

kuvvet ü kudret şat- 37b/11 “Etrafindakileri küçümseyip kendini üstün göstermek”

lāf ü güzāf ur- 35a/13 “Boş konuşmak”

maķām tut- 128a/16, 165a/12 “Bir yere yerleşmek” (krş. “Mekân tutmak” TDK)

ma‘raź-ı helāka düş- 183a/6 “Çok kötü bir duruma gelmek, yok olmak”

meķekk-i imtiķāna çek- 17b/8, 101a/8 “Denemek, sınamak, bilgisini ölçmeye çalışmak” (krş. “İmtihana çekmek” TDK)

* *meķekk-i imtiķāna sür-* 229b/2

mekân tut- 139b/4 “Bir yere yerleşmek” (TDK)

meslūk tut- 35a/4, 156a/16 “Her hangi bir konuda kendine göre bir düzen oluşturmuş olmak, bir yol belirlemek”

meşakķat-i bī-şümār çek- 79a/5 “Çok sıkıntı yaşamak, birçok güçlükle karşılaşmak” (krş. “Meşakkat çekmek” TDK)

me‘ūnet ü külfet vēr- 104a/16 “Zahmet ve sıkıntı yaşatmak”

murâdına ér- 224b/1 “İsteğine kavuşmak” (ÖAA, s. 969)

münāsib gör- 35a/5 "Uygun bulmak" (TDK)

**münāsib göril-* 11b/1 “Uygun bulunmak”

müstaḥaḳḳını bul- 145a/17 “Hak ettiği ve layık olduğu şeyle karşılaşmak”

nām ü neng gözle- 198a/15 “Üne, şöhrete önem vermek”

nāmūs gözet- 16a/16, 198a/14 “Onurunu koruyacak biçimde davranmak”

nāmūs gözle- 60b/4 “Onurunu ve namusunu koruyacak biçimde davranmak”

naẓar şal- 46a/7, 168b/14 “Bakmak”

nuṭṭa gel- 88a/7 “Konuşmak, konuşmaya başlamak”

ortadan götür- 59a/5, 236a/5 “Yok etmek, öldürmek” (krş. “Ortadan kaldırmak”

TDK)

‘ömr geçür- 36b/3 “Yaşamak” (krş. “Ömür geçirmek” TDK)

pâyına gönder- 16a/14 “Bir kimseyi başka birinin katına, makamına göndermek”

rağbet-i tām göster- 223a/7 “Çok arzulayıp istemek”

**rağbet-i tamām göster-* 67a/4

rāh bul- 112a/1, 121a/8 "Çare bulmak; fırsat bulmak" (krş. “Yol bulmak” ÖAA, s. 1122)

rāhını tut- 154b/15 “Belirli bir yere doğru gitmeye başlamak” (krş. “Yolunu tutmak” TDK)

rāḥat yüzün görme- 96b/7 “Sürekli sıkıntı çekmek, hiç rahat etmemek” (krş. “Rahat yüzü görmemek” ÖAA, s. 1016)

rāst gel- 24a/14, 207b/2 “Tesadüfen karşılaşmak, rastlamak” (ÖAA, s. 1017)

renc-i germ ü serd çekme- 21b/6 “Herhangi sıkıntılı bir durumla karşılaşmamış olmak” (krş. “Sıkıntı çekmek” TDK)

revā gör- 26b/5, 50b/3, 64b/7, 123a/3 "Bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek" (TDK)

**revā görilme-* 192a/10

rūzigār görmüş (kimse) 36b/3 “Görmüş geçirmiş, güngörmüş kimse”

şafālar sür- 29b/8 “Rahat ve keyifli bir durumda olmak” (krş. “Sefa sürmek” TDK)

sedd-i ramaḳ édin- 129b/8 "Ölmeyecek kadar yiyip içme"

selāmet yüzün görme- 212a/7 “Esenliğe kavuşamamak”

serden çıkar- 212a/11 “Doğru yoldan saptırmak” (krş. “Baştan çıkarmak” ÖAA, s. 628)

ser vermek olur sırrı ‘ayān eylemek olmaz 106a/3 “İyi sır tutmak, her ne olursa olsun bildiği sırrı açıklamamak” (krş. “Ser verip sır vermemek” ÖAA, s. 1032)

sevdāya düş- 59a/4 “Bir şeyin olmasını çok istemek” (krş. “Sevdasına düşmek” ÖAA, s. 1033)

seyf-i şārimden geçür- "Birçok kişiyi keskin kılıçla öldürmek" 256a/8 (krş. "Kılıçtan geçirmek" ÖAA, s. 927)

sıklet vér- 178a/3 "Sıkıntıya sokmak, tedirgin etmek" (krş. "Sıkıntı vermek" TDK)

söz at- "Sözle takılmak, söyleşmek" 13b/7 (ÖAA, s. 1043)

söz tutdırama- 76a/8 "Bir kimseye söz dinletmemek"

sülük tut- 76b/10 "Bir yere doğru gitmeye başlamak" (krş. "Yolunu tutmak" TDK)

şifā' bul- 176a/15 "İyileşmek" (TDK)

şīrīn-zebān ol- 184b/4 "Güzel ve gönül alıcı sözler söylemek, kırıcı olmamak" (krş. ÖAA, "Tatlı dil" s. 1067)

şöhret bul- 103a/1, 242a/12 "Ünlenmek, üne kavuşmak" (TDK)

**şöhret-i tām bul-* 18b/3

şöhreti āfākı dut- 160b/14 "Çok büyük bir üne kavuşmak, çok tanınmak" (krş. "Şöhreti dünyayı tutmak" TDK)

ta'ab-ı mezīd çek- 72b/9 "Çok büyük sıkıntılara ve zorluklara katlanmak" (krş. "Zahmet çekmek" TDK)

tāze cān bul- 12b/7 "Ölgün halden kurtulmak, dirilmek, canlanmak" (krş. "Can bulmak" TDK)

**tāze hayāt bul-* 179a/6

tefekküre var- 97b/12 "Dalgın bir durumda düşünmek" (krş. "Düşünceye varmak" ÖAA, s. 741)

tehi-dest kıo- 61b/16 "Karşısındakinden bir şeyler talep eden birinin umduğunu bulamadan dönmesi"

tekellüf çek- 104a/11 "Sıkıntı içinde olmak" (krş. "Sıkıntı çekmek" ÖAA, s. 1035)

teng-dest (ol-) 154a/9 "Maddi açıdan sıkıntı içinde olan, eli dar" (krş. "Eli dar" ÖAA, s. 756)

terk-i 'ār ü nāmūs ét- 132b/3 "Kişinin onurunu ve itibarını gözetmeden hareket etmesi"

teşvīş çek- 112b/4 "Endişelenmek, sıkıntı etmek"

tih-i hayretde kal- 249b/7 "Şaşırarak, ne yapacağını bilememek"

tutalum kim "Varsayalım ki, farz edelim ki" 31b/4 (krş. "Tut ki" TDK)

türüş-rū ol- 188a/15, 225a/4, 228b/9 "Yüzünde devamlı bir hoşnutsuzluk ifadesi bulunmak" (krş. "Yüzünü ekşitemek" ÖAA, s. 1137)

'uhdesinden gel- 96a/13, 106b/5 "Zor bir işi başarı ile tamamlamak" (krş. "Hakkından gelmek" ÖAA, s. 836)

'usret çek- 20b/3 "Sıkıntı içinde olmak, güçlüklerle karşılaşmak" (krş. "Sıkıntı çekmek" ÖAA, s. 1035)

uykuya var- 202b/8 "Uyumaya başlamak, uyumak" (TDK)

*ümîdî kaç*¹⁵ *et-* 52b/7 “Daha önce beklenti içinde olduğu bir konu ile ilgili artık umudu kalmamak, olacağını beklememek” (krş. “Ümidini kesmek” TDK)

varṭa-i helāka düş- 222b/14 “Çok zor ve kötü bir duruma girmek”

**varṭa-i telef ü tārāca düş-* 214b/14

vücūd bul- 66a/8 “Oluşmak” (TDK)

vücūda gel- 189b/3, 259a/1 “Meydana gelmek, oluşmak” (TDK)

yābāna at- 8a/9 “Önemsememek, dikkate almamak” (ÖAA, s. 1099)

yed çek- 123a/11 “Vazgeçmek” (krş. “El çekmek” ÖAA, s. 749)

yek-dil ol- 246a/5 “Bir durum karşısında herkesin aynı duygu ve düşüncelerle hareket etmesi”

yerine getir- 86a/12 “İstenileni veya gerekeni yapmak” (ÖAA, s. 1116)

yıldızı barışma- 190a/17 “İyi geçinememek, birbirine uyum sağlayamamak” (TDK)

yol bul- 121a/13 “Çözüm bulmak” (ÖAA, s. 1122)

yol göster- 41b/17 “Kılavuzluk etmek, nasıl davranılacağını öğretmek” (ÖAA, s. 1122)

yolında başı vér- 189a/12 “Bir şey için kendini feda etmek” (krş. “Başını vermek” TDK)

yol verme- 200b/11 “Geçmesine izin vermemek” (krş. “Yol vermek” (Metindeki kullanımın olumlu biçimi) ÖAA, s. 1124)

(bādeden) yükin tut- 83a/13 “Sarhoş olacak kadar içmek”¹⁵

yüz çevür- 131a/15 “Daha önce gösterdiği ilgiyi artık göstermemek” (ÖAA, s. 1132)

**yüz döndür-* 62b/10, 76a/11, 97b/2, 131a/15

zafer bul- 179b/2, 244a/11 “Kazanmak, başarılı olmak”

zahmet çek- 55b/7 “Güçlkle karşılaşmak, sıkıntı içinde olmak” (TDK)

zarar yetiş- 76a/15, 151a/4 “Kötü bir durumla karşılaşmak, zarar görmek” (krş. “Zararı dokunmak” TDK)

zebāna getir- 56b/15 “Söylemek, ifade temek” (krş. “Dile getirmek” ÖAA, s. 719)

zebān-ı melāmeti dırāz kıl- 146b/17 “Sitem etmek, kınamak”

zebān-ı niyāzı dırāz ét- 37a/2 “Rica etmek, yalvarmak”

zebān-ı ta‘nı dırāz ét- 200a/2 “Ayıplayan, yeren sözler söylemek”

zîr ü zeber kıl- 200a/7 “Yıkamak, harap etmek” (krş. “Altüst etmek” ÖAA, s. 570)

zuhūr bul- 110b/17, 142b/3 “Meydana çıkmak, türemek” (krş. “Ortaya çıkmak” ÖAA, s. 990)

zulm gör- 120a/6 “Eziyet edilmek” (krş. “Zulüm görmek” TDK)

zünbūr-ı enbūh-ı endūh başına üş- 59a/3, 69a/2, 119a/6 “Kederlenmek, tasalanmak”

¹⁵ “Yükünü tutmak” deyiimi günümüzde “çok fazla para kazanmış olmak” anlamında kullanılmaktadır” ÖAA, s. 1129.

İkilemeler

āheste āheste 122a/11, 171b/8

az az 122a/17

bir bir 37a/10, 173a/14, 169b/16, 252a/4

bir iki 168b/15

çāk çāk 28b/11

eküp biçmek 257a/9

eyü hōş 93a/11

gāh gāh 78a/7

giyinüp kuşanup 94a/13

gül gül 14a/10

gürūh gürūh 179a/12

güzel güzel 94a/13

kat kat 261a/10

kaṭār kaṭār 261a/7

laḥze laḥze 104b/11

pāre pāre 171b/17, 262a/2

rūz şeb 21a/1

şāff şāff 68b/2, 260b/15.

sebike sebike 261a/5

sevinüp kıvanup 94a/13

terak terak 28b/11

yab yab 174b/16

yaḫup yandur- 147a/8

yandı tutuşdı 147b/4

yerlü yerinde 27b/3, 119b/15

zerre zerre 77a/13

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcada kullanılıp günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayan sözcükler

ancılayın: Öylece, o suretle, o kadar. 155a/3.

anda: Orada, onda, o anda, o zaman. 32b/15, 47a/11, 68b/10, 186b/14, 213a/1.

andan: Ondan; sonra. 18b/8, 24b/4, 145b/1, 177b/2, 214b/5.

aḡlan-: Akıl erdirmek, idrak etmek. 145b/9.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

- ayağ: Kadeh, tas, çanak. 14a/8.
- bilece: Birlikte, beraber. 40a/5, 177b/12, 219a/6.
- bilecüg: Bilekcik, ince, narın bilek. 152b/11.
- biliş: Bildik, tanıdık, dost. 104a/5.
- birle: İle. 34a/2, 46a/16, 72a/15, 105a/7, 206b/9.
- çeri: Ordu; asker. 34b/1.
- degür- / dëgür-: Eriştirmek, yetiştirmek, ulaştırmak, duyurmak; değdirmek. 100a/9, 212a/10.
- depret-: Kımıldatmak, sarsmak, harekete getirmek. 122a/6.
- ërgür-: Ulaştırmak, eriştirmek. 26a/10, 36b/11, 50b/4, 97b/16, 218b/4.
- eyit-: Söylemek, demek. 24b/15, 37a/3, 101b/13, 132b/13, 206a/8.
- eylik: İyilik. 31b/2, 226b/7; e. ët- 226b/1, 226b/7, 226b/10.
- eyü: İyi. 194a/9; e. ad 37a/8; e. dirlik 199a/14; e. hōş 93a/11.
- givür-: Koymak, yerleştirmek; eklemek, katmak. 37a/15.
- içre: İçinde, arasında, içine, -de. 34b/2, 44a/1, 167a/3, 184a/1, 191b/4.
- ilt-: Götürmek, yerine ulaştırmak. 78a/1.
- iltıl-: Götürülmek. 73b/15.
- imdi: “Buna göre, şu halde, artık, şimdi” sözleri gibi, başına getirildiği cümleyi önceki cümlelerin bir sonucu durumuna sokar; şimdi. 35b/1, 42a/11, 57a/7, 81a/6, 116b/14, 190b/7.
- kaçan: Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, nasıl. 81a/12, 93b/6.
- kaçan ki: Ne zaman ki. 145b/9, 165a/2, 200a/10, 254a/1; her k. 165a/2.
- kaçankim: Ne zaman, ne zaman ki. her k. 59b/13.
- kanda: Nerede. 63b/9, 106b/4, 154a/12, 172a/2; her k. "her nerede" 24b/16, 104b/2.
- kandan: Nereye, nereden. 63b/4.
- kağı, kañkı: Hangi. 104a/5, 129a/14, 191b/3, 221b/9, 263b/14.
- kavşur-: Kavuşturmak, birleştirmek?. el k. 30b/11.
- kendüleyin: Kendisi gibi. 175b/17.
- kendüzi: Kendisi, zatı, şahsı, nefsi. 18a/3.
- kiçi: Küçük. 17b/9.
- kimesne: Kimse. 30b/6, 41a/4, 80a/6, 131a/1, 178a/1; bir k. 97b/15; her k. "herkes" 106a/1, 190b/16.
- nite: Nasıl. 144b/16, 224a/4.
- nite ki: Nasıl ki, sonuç olarak. 214a/8, 215a/5.
- od: Ateş. 241b/15.
- ol: O. 45a/7, 74b/3, 110a/14, 125b/8, 158b/1.

sencileyin: Senin gibi. 167b/7.

şı-: Kırmak, bozmak; yenmek, mağlub etmek; yıkmak, harab etmek. 34b/1, 38b/4, 155a/11.

şığa-: El sürmek, okşamak. 168a/2.

söyündür-: Söndürmek. 38a/6.

şol: Şu, o. 34b/10, 49a/13, 57b/14, 92b/2, 112b/8.

şalu: Yiğit, ulu. 161a/3.

şapu: İtaat etmek, boyun eğmek; saygı göstermek; hizmet etmek. 53a/1; ş. ét- 14a/11.

şaşra: Dışarı. 122b/17, 150b/6, 169b/1; ş. ol- 138a/5, 179a/12.

uşda: İşde. 17b/17, 138b/3.

yab yab: Yavaş yavaş. 174b/16.

yağı: Düşman, hasım. y. ol- 199a/1.

yarındası: Ertesi, ertesi gün. 262b/6.

yaş-: Yasmak, yassıltmak, düz hale getirmek. 56a/16.

yed-: Hayvanı yularından tutup götürmek, çekmek. 168a/3.

yeltel-: Teşvik edilmek, özendirilmek. 73b/16.

yetür-: Ulaştırmak, eriştirmek; yetiştirmek, büyütüp yetiştirmek. 36b/2, 125b/13, 176b/10, 192b/9, 253a/10.

yigrek: Daha iyi, üstün, baskın, tercih edilir. 51b/5; y. ol- 159a/6.

yoruk-: Yorulmak. 168a/11.

Sonuç

Türk dili araştırmalarında, farklı alanlardaki eserlerin incelenmesi dilin zenginliğinin ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır. Eski bir geleneğe sahip olan siyasetnameler de yazıldıkları dönemin siyasi, sosyal, idari ve tarihî yapısını yansıttıkları gibi dil tarihi açısından da çok zengin malzemeler içermektedirler. Siyasetnamelerde genellikle öğüt verici bir üslup kullanılmakta ve anlatımı pekiştirmek için çeşitli ayet, hadis, atasözü, deyim gibi unsurlardan yararlanılmaktadır. Bu da bu tür eserlerin söz varlığı açısından zengin içerikte olmalarını sağlamaktadır.

Bu çalışmada da siyasetname türünde yazılmış bir eser olan Ferruhnâme'nin söz varlığı üzerinde durulmuş, bu bağlamda metindeki atasözü, deyim, ikileme ve arkaik yapılar tespit edilerek eserin yazıldığı dönemin dil özelliklerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Eserde iki yüz beş deyim, on atasözü saptanmıştır. Bu deyim ve atasözlerinin bir kısmı bugün de kullanılmaktayken bir kısmının ise kullanımdan düştüğü görülmüştür. İncelenen metinde toplam 8.327 madde başı sözcük saptanmış, köken olarak incelendiğinde ise bu sözcüklerin 5.493'ünün (% 66) Arapça; 1.791'inin (% 21) Farsça; 648'inin (% 8) Türkçe; 4'ünün (%0 0,5) Yunanca, 188'inin (% 5) ise Arapça+Farsça, Farsça+Arapça, Farsça+Türkçe, Arapça+Türkçe, Arapça+Farsça+Türkçe, Farsça+Arapça+Türkçe, Türkçe+Farsça, Arapça+Türkçe+Farsça yapılarından oluştuğu tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu tablo 16. yüzyıl Türk dilinin Arapça ve Farsça unsurlar açısından ne kadar yoğun bir duruma gelmiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kısaltmalar

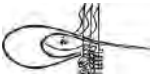
ÖAA: Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

TDK: Türk Dil Kurumu'nun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

KAYNAKÇA

- AKBULAK Özlem, *Ferruhnâme: İnceleme-Metin-Sözlük*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale, 2013.
- AKBULAK Özlem, “16. Yüzyıla Ait Bir Siyasetname: Ferruhnâme” VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, (Basım aşamasında) Uludağ Üniversitesi, Bursa, 4-7 Aralık 2013.
- AKSAN Doğan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınevi, Ankara, 1996.
- AKSOY Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1988.
- AKYALÇIN Necmi, *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2007.
- ALTAY Ahmet, “*Klâsik Dönem Osmanlı Siyasetnâme Geleneğine Genel Bir Bakış*”, Turkish Studies, Volume 6/3 Summer 2011, s.1795-1809, www.turkishstudies.net.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, (Son Erişim tarihi: 27.12.2013), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2009.
- Büyük Larousse*, C.16, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992.
- Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, (Son Erişim tarihi: 03.02.2014), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts
- CLAUSON Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972.
- DENİZ Gürbüz, “*Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmet Tahir Bey ve Siyaset'e Müteallik Âsâr-ı İslamiye*” İslâmî Araştırmalar Dergisi, C. 12, S.1, s.58-64, Ankara, 1999.
- GÜLSEVİN Güler; BOZ Erdoğan, *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, Cilt: III, (çev. Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.
- LEVEND Agâh Sırrı, “*Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1963.
- LEVEND Agâh Sırrı, “*Siyaset-nameler*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1962.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Cilt: IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Meydan Larousse*, Cilt:9, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1972.
- ÖZ Mehmet, “*Siyasetname, ahlak ve görgü kitapları*”, Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt: 2, s.359-370, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.
- ŞAHİN Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 7.Basım, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1999.

-
- Tarama Sözlüğü* I-VIII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963-1977.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.
- TÜLBENDÇİ Feridun Fazıl, *Ata Sözleri*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1977.
- Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- UĞUR Ahmet, *Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2001.
- UZUNŞARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: III, 5. Basım, TTKY, Ankara, 1995.
- YILMAZ Coşkun, “*Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma*” Osmanlı, Cilt: 5/Toplum, s. 69-81, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- YORULMAZ Hüseyin, *Koca Ragıp Paşa*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları /2052, Ankara, 1998.

DİVAN ŞİİRİNİN SÖZ VARLIĞINDA “YALAN”*

Şerife AKPINAR**

ÖZET

Yalan; sözlüklerde uydurma, sahte, kötü söz olarak yer alır. İnsanlar tarafından günah, yasak ya da ayıp kabul edilmesine rağmen söylenmekten vazgeçilememiştir. Hatta çoğu defa yalanları hafifletmek için onlara; küçük, zararsız, pembe, masum gibi sıfatlar yüklenmiş, vicdanlar rahatlatılmaya çalışılmıştır.

Divan edebiyatının söz varlığında da “yalan”a rastlanılmaktadır. Ancak kelimenin sözlük anlamı ile divan şiirindeki kullanımı arasında zaman zaman farklılıklar olduğu da görülmüştür. Karşıdakini aldatmayı amaçlayan yalan, şiirde bu anlamından ziyade mecazî anlamda söz konusu edilmiştir. Zira divan şairi güzeli arama ve anlatma peşinde koşarken bir hayal dünyasındadır ve bu dünya da yalan olarak değerlendirilir.

Divan şiirinde kadının, dünyanın, sabahın bile yalanla ifade edildiği beyitlerde sevgili de aşığa yalan vaatlerde bulunur. Ayrıca, bu kötü davranışa karşı insanlar özellikle nasihat-nâmelerde uyarılır. Ancak eserlerde en dikkat çeken husus şiirinde en -iyi/çok- yalan olan şairin, en iyi şair olarak kabul edilmesi olmuştur.

Divan şiirinde, yalan kelimesinin üstlendiği anlamı çağrıştıracak pek çok kelime bulunmaktadır. Bunlar arasında yalana en yakın olan “kandırma” anlamına gelebilecek mekr, hile, firib, iftira, bühtân...gibi kelimeler de vardır. Ancak çalışmayı sınırlandırmak için şiirlerdeki sadece “yalan, kizb/kâzib, dürûğ” kelimeleri taranmış ve şairlerin “yalan”ı nasıl işledikleri üzerinde durulmuştur.

Bu makalede esas alınan örnekler Kutadgu Bilig’den başlayarak farklı yüzyıllara ve şairlere ait divan ve mesnevilerden seçilmiştir. Geniş bir tarama sonucunda elde edilen beyitlerin incelenmesiyle alt başlıklar belirlenmiş ve bu konuda en dikkat çeken mısralar söz konusu edilmiştir. Örneklerin çoğaltılması mümkün olmakla birlikte tespit edilen beyitlerle de “yalan” kelimesinin divan şiirinde kullanılışının kavratılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yalan (kizb, dürûğ), şair, şiir, dünya, kadın, va’d, da’vâ.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi A.Keleşoğlu Eğt. Fak. El-mek: sakpinar07@gmail.com

“LIE” IN THE VOCABULARY OF DİVAN POETRY

ABSTRACT

Lie; means false, fake and bad word in dictionaries. Although it is thought as sin, taboo or shame by people, it can not be given up telling. Even, most of the time to alleviate the lies people use adjectives as little, white, pink, innocent and consciences are tried to be relax.

In the vocabulary of divan literature “lie” is found. But it was seen that sometimes between the dictionary meaning and the usage in divan poetry of the word can be differences. Lie, which aims to deceive the others, is used metaphorically rather than its real meaning in the poetry. Because while divan poet aims to find and tell the beauty he/she is in an imaginary world and this is thought as lie in the world.

In the couplets of the divan poetry, which woman, world, and even morning are expressed with lie, loved gives false promises to the lover. Besides people are always warned against this bad behaviour in nasihat-names. But the most remarkable point in the works is that the poet who uses the lies most is thought as the best poet.

In divan poetry there are lots of words that associate with the meaning of the word lie. Among these there are words as mekr, hile, firib, iftira, bühtan... that mean “deception”, which has the closest meaning to the lie, But to limit the study in the poetries the words “lie, kizb/kazib, düruğ” were scanned and dwelled on how poets handled the lie.

The examples, which is based on in this article, are selected among the divan and mesnevis that belong to different centuries and poets by starting from the Kutadgu Bilig.

By analyzing the couplets, which were obtained as a result of a wide range of survey, subtitles were determined and the most remarkable verses in this subject were mentioned. It is possible that examples can be maximized and with the couplets, which were identified, it is tried to be showed how the word lie is used in divan poetries.

Key Words: Lie, poet, poem, world, woman, promise, claim.

Yalan; sözlüklerde “aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz; asılsız söz veya iş; doğru karşıtı; uydurma sözler; sahte...”¹ anlamlarıyla yer almaktadır. Ayrıca bütün dinlerde günah kabul edilen yalan, sosyal hayatın içinde ahlâka, yasalara, geleneklere uymayan kötü davranışlar arasında görülmüştür.

Bütün buna rağmen yalan, insanoğlunun vazgeçilmezi olmaya devam etmektedir. Hatta bir süre sonra alışkanlığa dönüşüp başkalarını kandırmak yanında insanı kendi yalanına kendini de inandıracak bir hale getirmektedir. Bir bakmışsınız anı kurtarmak için çıkılan yol, karakersizlik, ihanet, güvensizlikler... labirentine dönüşmüştür.

¹ TDK Türkçe Sözlük, Ankara 2005, s. 2114; İsmail Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı, 2006, s. 1811.

Yalan, Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette söz konusu edilirken² kelim ilminde büyük günahlar bağlamında ele alınmıştır(Geze, 2009: 45). Cenâb-ı Hak: “Allah’ın âyetlerine inanmayanlar ancak yalan uydurur. İşte onlar yalancıların ta kendileridir.”(Nahl 16/105) buyurarak, insanları kesin bir dille uyarmıştır. Hz. Peygamber ise hadisleriyle -“Yalanın her çeşidi gûnahtır”(Tirmizi, Birr 26) - daima yalandan sakınmayı öğütlemiştir.

Yüzyıllar boyunca devlet büyükleri, din adamları, âlimler, hocalar... yalan söylemenin zararlarından bahsederken; “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar”, “Ardıcın közü olmaz yalancının sözü olmaz” gibi atasözlerinde de yalanın sonu olmadığı vurgulanmıştır. Devletler yasalarla yalan söyleyenleri cezalandırmış; toplum, yalan söylemeyi alışkanlık haline getiren kişilere karşı tavır almıştır. Ebeveynler ise çocuklarını yetiştirirken, onları yalan söylememeleri konusunda sürekli uyarır. Ancak buna rağmen kendilerinin yalansız yapamamaları da daima dikkat çekmiştir. Hatta büyükler söyledikleri yalanlara “küçük yalan, beyaz yalan, pembe yalan, masum yalan gibi” bahaneler bulmaya çalışmışlardır.

Zararları hayatın içinde daima tecrübe edilse de söylemekten kendimizi alamadığımız yalan; filmlere, şiirlere konu olmuş, dillerden düşmeyen şarkılarda “ölümden başkasının yalan” olduğu kabul görmüştür.

Bu durumda hayatın bir gerçeği haline gelen yalanı, divan edebiyatı şairinin şiirinde söz konusu etmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Ancak, şiirdeki yalanla hayatın içindeki yalan her zaman aynı değildir. Zira gerçekte yalan, karşıdakini aldatmayı amaçlarken, şiirde kastedilen yalan farklılık gösterebilir. Şairler, gerçek anlamında “yalan söylemek, yalanın günah olması, söylenmemesinin gerektiği” gibi ifadelerle beyitlerde yer vermelerinin yanı sıra yalanı, gerçeğin zıttı olarak değil çoğu defa -manaya incelik katmak maksadıyla- mecazi anlamlarda kullanmışlardır. Güzelin peşinde olan divan şairinin bir hayal dünyasında yaşadığı da düşünüldüğünde sözlerinin yalan olarak ifade edilmesine şaşkınlık gerekmez.

Yalan, divan edebiyatı beyitlerinde en çok, “şair ve şiir” kelimeleriyle birlikte görülmektedir. Ayrıca, dünyanın, kadının, sabahın yalancı olduğu bu beyitlerde, yalan yere vaatler verilmekte ve yalana dair atasözleri ve deyimlere de değinilmektedir.

Divan şiirinde, yalana çok yakın anlamda olan “kandırma” ve bu anlama gelen/yakın kelimeler de sıkça yer almaktadır. Ancak; kandırma ile yalan aynı şey değildir. Kandırma daha geniş anlamdadır. Bu durumda çalışmayı sınırlandırırken kandırma kapsamına girecek kelime ve kelime gruplarına – mekr, hile, firb, iftira, bühân, Karaman bahşîşi, va’de-i kemmûn, fahte kuşu...- yer verilmemiş; sadece şiirlerde söz konusu edilen “yalan, kizb/kâzib, dürûğ” kelimeleri dikkate alınmıştır.

Divan şiirinde yalanın en sık karşılaşılan şekilleri, genel olarak birkaç başlık altında incelenebilir:

Yalan Söylemek ve Yalandan Kaçınmak

Divan şiirinde şairin-âşığın, sevgilinin, rakibin, genel anlamda insanların yalan söylemesine rastlanılır. Ahmedî, halkın dedikodu edip, yalan söylediğine, kendisi için söylenen “Şarabı ve sevileni terk etti” sözünün de yalan olduğunu belirterek değinir:

² Ayrıntılı bilgi için bk. Hidayet Geze, “Kur’ân-ı Kerim’de “Kizb” (Yalan) Kavramı, Fırat Üni, Sosyal Bilimler Ens., Temel İslam Bilimleri ABD, Tefsir Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2009.

Dirler ki Ahmedî mey ü ma'şûkı terk ide
Bi'llâh yalan durur bu söz ü hâşâ benzemez

Ahmedî (Akdoğan tsz: 396)

Şeyhî, yalancının sevgili olduğuna inanır. Çünkü sevgili, “Aşığa eziyet ettiğimle kalmasın hemen öldüreyim” demiş; bu yalanla da günaha girmiştir. Zaten âşığın isteğidir sevgilinin elinden ölmek. Ancak şair, sevgilinin bunu yapacağına inanmaz ve sözünün yalan olduğunu söyler:

Cevr ettiğime kalmasın uş öldürem demiş
Yazuğa girdiğine bak andan yalan dahi

Şeyhî (İsen-Kurnaz 1990: 269)

Pertev ise sevgiliyi andıkça, “Onun yemininin bile yalan olduğu gerçeğini” hatırlar:

Yâri andukça gelür yâda bu mısra' Pertev
'Ahd ü peymânı yalan dirler idi gerçek imiş

Muvakkit-zâde Pertev (Bektaş 2007: 286)

Behiştî'nin şiirinde yalancı olan, âşıktır. Ancak sevgili onun yalanını fark eder:

Hâl-i dūrûg-ı sözümi bildi yâr kim
Didi bana senün gibi çak başlu az bulunur

Behiştî (Aydemir 2000: 331)

Sevgilinin ve âşığın yalancı olarak ifade edildiği divan şiirinde rakibin doğruları söylemesi de beklenemezdi. Hamdullah Hamdî, rakibin yalancılığını Hz. Âdem'i cennetten yalanla uzaklaştıran şeytana benzeterek ortaya koyar:

Dûr eyledün dürug ile cennetden Âdemi
Lâ'ik degül mi sana rakîb ehremen disem

Hamdullah Hamdî (Özyıldırım 1999:185)

Şairler, şiirlerinde yalan söyleyenleri ifşa ederken yalanın günah, zararlı ya da yanlış olduğunu da dile getirirler. Özellikle yalanın dinde yasaklanmasına beyitlerde sıkça yer verilir. Allah'ın yalan ve yalancıyı sevmediği, yalanın Müslümana yakışmayacağı vurgulanır.

Divan edebiyatının önemli mesnevilerinden Garib-nâme'de Âşık Paşa, gerçeği bırakıp yalan söz söyleyenin, Allah tarafından sevilmeceğini belirtir:

Uşbu iş issi yalan söz söylese
Gırçeği kop ol yalan iş soylasa

Tanrı sevmez bellü bilün ol işi
Tanrı’ya lâyük degüldür ol kişi

Âşık Paşa (Yavuz 2000: 467)

Doğrusu Allah’ı bilen yalan söylemez. Bu durum Yunus Emre’nin beyitlerinde yer aldığı gibi; Nesîmî’nin tuyuglarında da yine Allah’ı bilen yalancı olmayacağı, yalan söyleyenin selamete eremeyeceği söz konusu edilir:

İy Yûnus Hakk’ı bilen söylemez hergiz yalan
İkilik ile gelen toğrı yol bulmuş degül

Yunus Emre (Tatçı 1990a: 174)

Ol bilür Hakkı ki yalancı degül
Her ki yalan söyler ol nâcî degül
Hacca toğrı varmayan hâcî degül
Toğrı söz toğrılara acı degül

Nesîmî (Ayan 2002: 835)

Müridi de şiirinde mümin olanın hiç yalan söylemeyeceğine değinmiştir:

Birisi ol söylemeğe hiç yalan
Söylemez müminliğe da’vi kılan

Müridi(Kılıç 2005:377)

Zira yalanın dinimizde yeri olmadığı için yalan söylemek imanı zedeleyecektir. Edirneli Nazmî, “Yalan ve dedikoduda dilini tutmayan, göz göre göre imanını kaybeder” demektedir:

Kizb ve gıybetde o kim tutmaz zebân
Göz göre imânına eyler ziyân

Edirneli Nazmî (Güven 2009: 189)

Vecdî’nin beytinde, “İnsanın, yalanına Allah’ı şahit gösterirse -yani yalan yere yemin ederse-, Allah’ın mağfiredinden mahrum kalacağı, küfre düşeceği” dile getirilir:

Hakk’ı işhâd iderse kizbe kişi
Kâfir olur o dem bulur la’net

Filibeli Vecdî (Kavruk- Selçuk 2009: 19)

Şeyh Gâlib ise, güzelin vaadinin yalan olduğunu bilir ve “İman et senin dininde yalanın yeri yoktur” diye tecrîd yoluyla şairi uyarır:

Gâlib dūrûğ imiş turalım va’di ol bütün

Îmân getir ki dînine sığmaz yalan senün

Şeyh Gâlib (Kalkışım 1994: 356)

Dinen günah olduğu bilinmesine hatta yasalarca suç kabul edilmesine rağmen hayatın içinde sıkça karşılaşılan yalana dair unsurlardan biri de yalancı şâhitlik. Yalan yere şâhitlik edilmesine Şeyh Gâlib’in şiirlerinde rastlanılmaktadır. Şair, vâizi kastederek “Kürsüye çıkıp Tanrı ve kula göre doğru ve âdil olanı yapmış” demektedir. Burada Gâlib sözlerini Kur’ân’a istinat etmiş olmalıdır. Nitekim Cenâb-ı Hak; “*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyar ve Allah'a iman edersiniz.*” (Âl-i İmrân/110) buyurmuştur. Âyet, bütün Müslümanları iyilikleri emretmek ve kötülüklerden alıkoymak ile mükellef kılar. Buna göre halka iyilikleri yapma ve kötülükleri yasaklama hususunda nutuk atan vâizin söyledikleri ile yaptıkları birbirini tutmamaktadır. Oysa Cenâb-ı Hak “Ey iman edenlar! Yapamayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz” buyurarak insanları bu konuda uyarmaktadır. Buna rağmen vâiz, ikiyüzlü, sahtekâr bir tip olarak yalancı şâhitlik etmektedir:

Çıkıp kürsiye etmiş emr-i ma’rûf

Yalan şâhidliği etmiş giyip sof

Şeyh Gâlib (Kalkışım 1994: 197)

Gâlib’in yalancı şâhitlikle suçladığı bir başkası da söz sahibi topluluğu yani şairlerdir. O “Söz sahipleri (şairler) belinin ortasına yoktan yalan(cı) şâhitlik edip ‘Öyledir, evet’ derler” ifadesiyle Allah’ın Elest Meclisinde ruhlara sorduğu “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” sorusuna verilen cevabı (Belâ: Evet) ve ruhları birbirine şahit tutuşunu hatırlatmaktadır. Rûhların bu şâhitliği gerçek bir şâhitliktir. Oysa şairlerin sevgilinin belinin ortasına “öyledir, evet” diyerek şâhitlik etmeleri gerçeği yansıtmayan, hayâli bir şâhitliktir. Sevgilinin boyunun vahdet simgesi olduğu düşünüldüğünde boya, dolayısıyla belin ortasına yapılacak şâhitliğin de bir şeyin gıyabında yapılmış yalan şâhitlik olacağı imâ edilmiş olmalıdır:

Miyân-ı mûyuna yokdan yalan şehâdet edip

Gürûh-ı ehl-i suhan öyledir belî derler

Şeyh Gâlib (Kalkışım 1994: 286)

Tüm bunların yanı sıra divan şairi özellikle nasihat-nâme türündeki eserlerde yalana dair başlıklarla halkı bu kötü davranışa karşı uyarmak istemiştir. Türk edebiyatında birer ahlâk kitabı olarak değerlendirilen manzum nasihat-nâmelerde yer alan konulara bakıldığında, kişide bulunmaması gereken sıfatlar arasında “yalan” da vardır.³ Nasihat-nâmelerde, insana yakışmayan yalandan, sakınılması gerektiği üzerinde durulduğu özellikle dikkat çeker.

İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatının bilinen ilk edebî yazılı eseri olarak kabul gören -ki aynı zamanda ilk nasihat-nâmedir- Kutadgu Bilig’de; halkın da hükümdarın da yalan

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Kaplan, “Manzûm Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular”, SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 9, Bahar 2001, s. 145.

söylememesini telkin eden beyitlere rastlanılmaktadır. Burada Ay-Toldı, oğluna verdiği bir öğütte “Ağzından yalan söz çıkarma; yalan söz ile insan kendi itibârını düşürür”(Arat 1974: 105) derken Ögdülmiş’in Hükümdara bir kumandanın nasıl olması gerektiğini anlattığı bölümde de: “Söyledikleri doğru olmalı ve sözüne emniyet edilmelidir; büyükler yalancı olursa, halkın itimadı kalmaz” (Arat 1974: 173) sözleriyle yalana karşı herkes uyarılmaktadır.

Atabetü’l-Hakayık’da yalan için; soğan gibidir, dolayısıyla acıdır, hastalıktır (Arat, 1992: 88) gibi benzetmelere sıkça yer verilir ve insanlara yalan söyleyenden uzak durmaları öğütlenir:

Yalan söyleyen adamdan uzak dur, kaç;
Sen ömrünü doğruluk ile geçir.

Edib Ahmed Yükneki (Arat 1992: 88)

Ahmed Yesevî de hikmetlerinde defalarca yalanın kötülüğüne ve yalan söylemenin günah olduğuna değinir. O, hadisleri de delil göstererek, yalan söyleyenin Hz. Peygamber’in ümmeti arasına giremeyeceğine, imansız ölüp, cennete de kabul edilmeyeceğine dikkat çeker:

“El kezzâbu la ümmetî”⁴ dedi size
O Muhammed Hakk Resûlü idi bize
Yalancıya cennet yoktur, vallahi ona
Yalan konuşup imansız olarak gitmeyin dostlar

Hoca Ahmed Yesevi (Bice 2001: 107)

Yüzyıllar sonra bir başka nasihat-nâmede ise Nâbî’nin oğlunu yalana karşı uyardığı görülür. Şair, “Nehy-i âlûdegi-i kizb ü hilâf” başlığı altında, yalanın İslam dininde yerinin olmadığını; işleri fesada uğratanın yalan olduğunu; akıl sahibi kişilerin ise yalan gibi kötü bir şeye bulaşmayacağını söyler:

Kizb ma’dümdür aslı yokdur
Bâb-ı İslamda faslı yokdur

Kizbdür asl-ı fesâdât-ı umûr
İrtikâb itmez anı ehl-i şu’ûr

Nâbî (Kaplan 2008: 245)

XVIII. yüzyılda Zarîfî de Pendnâme’sinde, hadisi söz konusu eder ve Müslümanları yalanı terk etmeye çağırır:

Kâzib olan her ne denlü varsa kul
Dedi ümmetim değildir ol Resûl

⁴ “Yalancılar ümmetim değildir.”

...

Mü'min-i billâh olagör sen de berk

Kizbi terk et kizbi terk et kizbi terk

Zarîfî (Arslan 1994: 20)

Şiirlerde, yalan söylemenin yanlışlığına değinildiği gibi yalanın mutlaka ortaya çıkacağı da belirtilir. Söylenen yalanlar hiçbir zaman gizli kalmaz, er geç anlaşılır. Şairler de yalanın uzun süre inandırıcılığını devam ettiremeyip fark edileceğini özellikle hikmetli sözlerle ifade etmişlerdir. Şiirlerde “Yalanın dibi(altı) delik olur” atasözü⁵ ile kaynaklarda atasözü olarak karşılaşılmadığı halde aynı anlama gelen ve hikmetli söz olarak kabul edilebilecek “Yalanın dibi yakındır” ifadelerine rastlanılmaktadır.

Necâtî, “Ey derin deniz, özün ile elini kıyaslama çünkü bu yalanın sonu yakın olur, ihtiyatsız olma” diyerek dünyayı kastettiği yalana karşı insanları uyarmıştır:

Nisbet itme eline özünü ey bahr-i ‘âmîk

Bu yalanun dibi yakın olur olma gâfil

Necâtî (Tarhan 1997: 59)

Cinânî, 20 ıkdan oluşan Cilâü'l-Kulûb adlı eserinin yedinci ıkdında yalanın kötülüğünü söz konusu eder. Bu bölümde şair “Anlayışsız değilsen yalanı bırak” derken; atasözüyle ifadesini güçlendirir:

Ko kizb ü dürûğı degülsen gabî

Delükdür bilürsin yalanun dibi

Cinânî (Özkan 1990: 135)

Şair, beytin devamında da meşhur “Yalancının evi yanmış kimse inanmamış” hikâyesini anlatır.

“Ey denizde oturan, denizin dibine erişmedin, ben denizim deme zira yalanın hemen ortaya çıkar” diyen Emrî, hakîmâne bir beyit zikretmektedir:

Yaşumuñ irişmedin gavrına ey deryâ-nişîn

Bahrîyem ben dime yalanuñ olur dibi yakîn

Emrî (Saraç tsz: 202)

Münîrî, rakibi iyi tanımaktadır ve ona “Bana kendini çok da tarif etme; bilirsin ki yalanın çabuk ortaya çıkar” der:

⁵ Nurettin Albayrak, Türkiye Türkçesinde Atasözleri, Kapı, İstanbul 2009, s. 869; Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, TDK Ankara 2009, s. 87.

Kendüni inende tarîf eyleme bana rakîb
Hod bilürsin kim meseldür yalanun dibi yakın

Münîrî (Ersoy 2010: 445)

Nâşid, yalanın sonunun olmadığını ve bu yanlıştan geç de olsa dönülebileceğini meşhur atasözü “Yanlış hesap Bağdat’tan döner” ile anlatmaktadır:

Sahîh olmazsa erbâb-ı dîrûgun ger hisâbâtı
Meseldir kim döner Bağdâd’dan yanlış hisâb atı

Nâşid (Zülfe 1998: 77)

Şairlerin, bu ifadelerle yalandan kaçınılmasının gerekliliğini, zira kısa sürede gerçeğin ortaya çıkacağını vurgulamaya çalıştıkları düşünülebilir. Ancak şu da bir gerçektir ki dünya bitecek, yalan bitmeyecektir:

Bitirdi kizb ile dünyâyı vâ’iz ey ‘Avnî
Ne hâldür bu ki dünyâ biter yalan bitmez

Yenişehirli Avnî (Turan 1998: 788)

Yalan ve Şair, Şiir

Divan şiirinde, “şiir” ya da “şair”in söz konusu edildiği pek çok beyitte “yalan”(kizb/kâzib, dîrûg) kelimesinin de yer aldığı görülmektedir. Bu durum, şairlerin şiirlerde kullandıkları kelimelerin, gerçek anlamdan ziyade mecazi anlamını kastetmeleriyle açıklanabilir. Zira “mecaz” kelimesini “gerçeğin karşısı” olarak anlamlandırdıklarından, yalanla şiir arasında bir bağ kurmayı uygun görmüş olabilirler (Doğan, 2006: 51).

Kimi araştırmacılara göre de klasik edebiyatta şiir, hayal ve zihin ürünü olduğundan şairler şiiri eleştirmek istediklerinde “yalan” gibi kavramlar kullanmışlardır(Coşkun, 2011: 63).

Eski bir Arap atasözü şairler için, “Ahsenehu akzebehu” yani “En iyisi en yalancı olanıdır” demektedir. Bu atasözünden hareketle “şairin en belîğ şair sayılabilmesi için, sözü en fazla süsleyen yani yalanı en maharetli söyleyenin o olması gerektiği”(Pala 2009) düşünülürken; yalancılık şair için bir erdem (Yavuz 2008) olarak da kabul edilebilir. Kutlu ise bu durumu “Aldanma ki şair sözü elbette yalandır.” Bu yalan sanatın aslında ‘uydurma’ bir şey olduğuna işaret eder. Ancak insanoğlu yalana da muhtaçtır.” şeklinde ifade eder (2014).

Tüm bunların yanı sıra divan edebiyatı şairlerinin “ yalan-şair-şiir”i birlikte zikretmelerindeki sebepler arasında; Kur’an-ı Kerîm’de şairler için menfi ifadelerin yer alması hatta şairlerin sözlerinin yalan olduğunun belirtilmesi de olabilir. Kutsal kitapta şairlerden bu şekilde söz edilmesi, cahiliye devrindeki şairlerin tavırlarıyla ilgilidir. O devirde şair olmak önemsenirdi ve onların sözlerine itibar edilirdi. Özellikle kabile reisinin şair olması, o kabile için büyük bir talih sayılırdı. Bu durumu kötüye kullanan şairler ise övgü ve yergide abartıya kaçmışlar, çoğu kez yalana ve büyüye başvurmuşlardır.

Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'in âyetleri karşısında şaşkına düşen müşrikler, bunu şiirle mukayese etmeye kalkışmış "şair sözüdür" demişler, hatta Hz. Muhammed'e "şair" yakıştırmaları⁶ yapmışlardır. Bu sapkınlıklar üzerine âyetler inmiş; şiir-şair konusuna dikkat çekilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de altı yerde şiir ve şaire değinilir. Özellikle "Şu'arâ(Şairler)" isimli bir surenin de olması dikkate değer bir husustur. Sure bu adı "224'üncü âyetinde şairlerden söz edildiği için" (Ateş 1997: 416) almıştır.

Âyetlerde şair; *uydurma söz söyleyen kişiler* (Enbiya 21/5), *yapamayacakları şeyleri söyleyen ve kendilerine ancak sapkınların uyduğu kişiler* (Şu'arâ 26/224-226) olarak yer aldığı gibi; *kafirlerin Hz. Muhammed'e "şair"* (Sâffât 37/36- Tûr 52/30) demeleriyle de söz konusu edilir. Ayrıca, âyetle "Biz ona şiir öğretmedik" (Yâsin 36/69) buyrulurken; Kur'an-ı Kerim için de *şair sözü olmadığı* (Hâkka 69/41) belirtilmiştir.⁷

Bu âyetlerde özellikle şairlerin hayal dünyasında yaşadıkları ve her söylediklerinin doğru olmayabileceği vurgulanırken; şairlere itibar edilemeyeceği belirtilmiştir. Ancak şairlik tümüyle reddedilmemiş, yalnız Kur'an-ı Kerim'in şiir, peygamberin de şair olmadığı dile getirilmiştir (Karakoç, 2007: 48).

Ayrıca, Müslüman şairleri telaşa düşürüp, korkutan özellikle Şu'arâ suresindeki âyetlerde, söz konusu edilen şairlerin müşrik şairler olduğu tefsirlerde açıklanır. Surenin 227. âyetinin (*Ancak iman edip, iyi işler yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler hangi dönüşe döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.*) Müslüman şairleri rahatlatmak için nazıl olduğu belirtilmiştir (Hicazî -:391). Bununla birlikte "Bu âyetle özellikleri anlatılan gerçek müminler, müşrik dönem şairlerini yeren yukarıdaki hükmün dışında tutulmuşlardır. Bunlar söyledikleri şiirde gerçekleri dile getirirler; söyledikleri yaptıkları birbirine uygundur...Tevhid dininin ilkelerini savunur, Allah'ı zikreder, O'nu yüceltirler...Zulmün ve haksızlığın karşısında şiirleriyle mücadele verir, hakkı savunurlar"(Karaman, vd., 2004: IV/181) tefsiriyle Kur'an'ın şiiri ve şairi mutlak olarak yermediği, Müslüman şairleri müstesna tuttuğu ortaya konulmuştur. Âyetler, bu bilgilerle anlamlandırılmalıdır. Aksi İslamiyet'in şiire ve şaire karşı olduğunu düşündürebilir.

Sahih hadis kaynaklarında da Hz. Peygamber'in iyi maksatla yazılan şiirlere "Şiirin bir kısmı, şüphesiz hikmettir" (Buhârî/Edeb: 90; İbn Mâce/Edeb: 42) diyerek özendirdiği görülmektedir. Yine hadislerde, Hz. Peygamber'in Müslüman şair Hassân b. Sabit'e "Müşrikleri (şiirleriyle) hicv et, bil ki Cibrâil de seninle beraberdir" buyurduğu (Buhârî/Bed'ü'l-halk: 6; Müslim/Fezâilü's-sahâbe: 153) belirtilir. Ayrıca sahabenin de şiiri sevdiği kaynaklarda dile getirilirken; Hz. Ayşe'nin "Çocuklarınızı şiirle besleyiniz ki dilleri tatlı olsun" (Haylamaz, 2010: 398) sözüne yer verilmiştir.

İslam dini etkisinde gelişen divan edebiyatı döneminde bütün bu bilgiler, sanatçılar özellikle de şairler tarafından dikkate alınmıştır. Kutsal Kitaptaki şiir ve şair için buyrulan menfî ifadelerin müşrikler için olduğu bilinse de; şiirlerde, bu âyetlere dayanarak, hayal dünyasında yaşayan, uydurma söz söyleyen şairin sözüne itibar edilemeyeceği dile getirilmiştir. Zaman içinde de bu anlayış, "şair sözü yalandır" kalıplaşmış ifadeyle edebiyat geleneğinde şairlerin vazgeçilmez ortak mazmunları arasında yerini almış olmalıdır.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Sıtkı Nazik, "Kaynağı ve Bağlayıcılığı Yönüyle Hz. Peygamber ve Şairlerin Sözü –Divan Şairi Örneği-", Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.5, S.22, Yaz 2012, s.122-135.

⁷Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Vehbi Ecer, "Kur'an-ı Kerim'de Şiir ve Şairler",www.islamhukukusayfasi.com., 22.02.2011.; Şeref Yılmaz, "Şuara Suresinin Işığında Şiir ve Şair", Yağmur, S. 29, 2005 Ekim-Aralık.; Semih Yücel Yüctürk, "Bir Kur'an Kavramı Olarak Şiir ve Şair", www.antoloji.com., 20.12.2013.

Bu bilgiler ışığında divan edebiyatı beyitleri incelendiğinde çok defa şairi yalancı, onun sözü olan şiiri de yalan olarak görmek mümkündür.

Kadın şairlerden Mihrî Hatun, “Şairlerin çoğunun yalancı” olduğunu belirtir:

Bühtânlar eylemiş bize ra’nâ diyü hafîb

Şâ’irlerün bir nicesi gayet yalancıdur

Mihrî Hâtun (Arslan 2007: 241)

Divan şiiri geleneğinde şair yalancıdır, öyleyse onun sözünü çok da dikkate almamak gerekir. Şair bu durumu; “Necâtî servi senin boyuna benzer dedi ise, ona lutf et, ciddiye alma, sen ona kalma sonuçta o bir yalancı şairdir” anlamındaki beytiyle söz konusu eder:

Servi Necâtî kaddüne benzer didi ise

Lûtf it sen ana kalma ki şâ’ir yalancıdır

Necâtî (Tarlan 1997: 200)

Teşbih-i mahlûba güzel bir örnek olan beyte göre Necâtî’nin sözü elbette yalandır. Zira sevgiliye hiç kimse benzemez. Servinin sevgilinin boyuna benzetilmesi de kabul edilemez. Ayrıca şairin divanında pek çok defa sevgiliye hiçbir şeyin benzeyemeyeceği⁸ söz konusu edilir.

Çelebioğlu, Muhyî’nin âşık ile şairi ve şiirini karşılaştırdığı beyitlerini açıklarken şairin şiirinin yalan olduğunu vurgulamaktadır:

“Şi’r-i ‘âşık bî-gümân bil ser-te-ser tefsîrdür

Şi’r-i şâ’ir bil yakîn şeksüz ki tefî sîrdür

Zîrâ anda bû-yı Hak hâsıl olur ender-meşâm

Bu şi’irden bû-yı bâtlı irişür ender-meşâm

Muhyî

Âşık şi’iri, Hak ilhamıyla yazılmıştır. Şairin bütün şiirleri şeytan vesvesesinden ibarettir, denilerek âşığın doğruyu söylediği, şairinse sermayesinin yalan olduğu meâlinde âşığın şiiri medh, şairinki zemmedildikten sonra, âşıkla şâir şiirinin bir tutulmaması öğütlenir. Zira Hak âşığının şiiri, can iksirinin cevheridir. Onların şiiri hakkın, Hak erlerinin mehdine dairedir. ... Diğerlerininse Hakta nasipleri yoktur.” (1999: 25).

Divan edebiyatının önemli tezkirecilerinden Âşık Çelebi, şairlerin sözünün yalan olduğuna tezkirenin “Hüseyin” maddesinde yer verir. Âşık Çelebi, şairin, şiirde yalan güzel sayıldığından nesirde de yalana başvurduğunu belirtir. Hatta Hüseyin’in gerçek hayatta da yalanı fazlasıyla benimseyip, başka şairlerin şiirlerini benim diyerek okuduğuna değinir: “Mezkûr mîr, nazmda kizb müstahsendür, diyü nazmda yalanı şi’âr belki nesrde bile kizbi şi’âr idinmişdi. ‘Uşşâkun mâ-meleki benümdür diyü cümle şâ’irlerün eş’ârın benümdür diyü okırdı.” (Kılıç 2010: 626). Bu ifadeleri bazı

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Kırbıyık, “Necati Bey Divanı’nda “Öykünmek””, Ölümünün 500. Yılında Necati Bey’e Armağan (haz. İ.Çetin Derdiyok, Muna Yüceol Özezen), TDK, Ankara 20011, s. 101-113.

araştırmacılar “akla durgunluk verecek iddialar” (Kurnaz 2007: 69) olarak değerlendirirken; yine Âşık Çelebi, bu durumu Emrî Çelebi’nin nazm ettiğini belirtir:

“Şu’arânun emîri Halvâyî
Ki her âhûya dâstân söyler

Ahsenü’ş-şu’arâ kuzub⁹ diyüben
Her ne kim söylese yalân söyler

Emrî Çelebi” (Kılıç 2010: 626)

Emrî, asıl yalanın “Şairlerin en güzeli, çok yalan söyleyenleridir” lafı olduğunu belirtirken; Hüseyinî’yi eleştirmekte ve şairlerin yalan söylediklerini kabullenmediğini ortaya koymaktadır.

Lami’î, şiirin yalan olduğu düşüncesini Divanı’nın dîbâcesinde söz konusu etmiş ve Kur’an ve Peygamber sözlerinin şiir olmadığını açıklamıştır. Tolasa, Dîbâce’deki şairin şiir hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder: “Şiirin savunmasına girdiği dibacede ‘...zira şi’r her ne denlû dilpezir ve nazm her ne kadar la-nazir olsa, Ahsenü’ş-şi’ri ekzebuhu muktezasınca, mezanne-i kizb u zûr’dur’ Dîbâce 5/a-b....asıl yaptığı ve yapmak istediği şey, Tanrı ve Peygamber sözlerinin şiir olmadığı.....Kur’an bir Tanrı sözü, şiir ise insanoğlunun ürünüdür.... Hadis Tanrı Elçisi ürünü olup amacı, fonksiyonu, içeriği bambaşkadır..... şiirin de yapı bakımından, üstelik bir özrü vardır. Bu özür onun, “ahsenü’ş-şi’ri ekzebuhu” muktezasınca mezanne-i kizb ü zur” olması dolayısıyladır. İşte Lami’î efendi’nin Hadisi şiirden ayırırken dayandığı ikinci temel nokta da, şiirin yapısında olduğuna inanılan bu “yalan” düşüncesidir.” (1999: 232).

Fuzûlî de mısralarında şiir ile yalan arasında ilişki kuran şairlerdendir. Büyük usta, “Şiire heveslenme ki o çok yamandır, güzel deseler ona, yalandır” diyerek, şiirin güzelliğinin yalan olduğunu dile getirir:

Şi’re heves etme kim yamandır
Yahşi deseler ana yalandur

Fuzûlî (Onan 1956: 98)

Divan şiirinde şair sözünün yalan olduğuna dair, en meşhur beyit yine Fuzûlî’ye aittir:

Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözi elbette yalandur

Fuzûlî (Onan 1956: 99)

Leylâ vü Mecnûn mesnevisindeki bir gazelde yer alan bu beyitte şair, “Eğer, Fuzûlî, güzellerde vefâ var derse aldanma, çünkü şair sözü bu elbette yalandır.” diyerek, edebiyat geleneğine bağlı kalır. Şiirin yalan olabileceğinin vurgulandığı bu beyitte ““yalan” sözcüğünün, gerçeğin zıddını söyleme anlamında değil, bu anlamı da hatırlatacak şekilde ama tevriyeli ve kinaye yollu bir şekilde kullanıldığı (Doğan, 2006: 51)” dikkate alınmalıdır.

⁹ “Şairlerin en güzeli, çok yalan söyleyenleridir.”

Şair, bir başka beytinde, şair sözünün yalan olduğunu tekrar eder. Fuzûlî “Şairlikle övünürken, yalanı da kendine iş edinirsin” der. Şairliği ile övünen kişinin şiiri de güzeldir, öyleyse yalanı da iyi söylemektedir; zira şairin iyisi yalanı en iyi olandır:

Şâirliği iftîhâr edüpsen
Kizbi özüne şîâr edüpsen

Fuzûlî (Onan 1956: 301)

Hayâlî ise şairin yalanına, İbrahim Paşa’nın düğünü dolayısıyla kaleme aldığı kasidesinde yer vermiştir. O, padişahın huzurunda laf etmenin haddi olmadığını söylerken “Şiir erbabının yalanının(bunun gibi) eksik olmayacağını” da itiraf eder:

Huzûr-ı Şâh’ı âdilde ne haddim lâf urmak kim
Velî erbâb-ı şîr’in eksik olmaz böyle yalanı

Hayâlî (Tarlın 1992: 49)

XVI. yüzyıl şairlerinden Mânî, Şems Efendiye sunduğu kasidesinde şairlerin yalan söylediği fikrine biraz sitem eder. Aslında şairin adı çıkmıştır. Oysa herkes yalan söyler. Mânî kinayeli bir üslupla “Dünya doğrulukla doldu, kimse yalan söylemez; -eğer biri yalan söylüyorsa- o mutlaka bir şairdir” demektedir:

Cihân şöyle sıdk u sadâkatle toldı
Yalan söylemez kimsa illâ ki şâ’ir

Mânî (Demirel 2011: 28)

Şairler, şiirlerinin yalan olduğunun söylenmesine zaman zaman sitem etse de bu gerçekte hep yüzleşmişler ve durumu kabullenmişlerdir. Ravzî de şairin sözünün yalan olduğunu zikrettiği mahlas beytinde, şairlerin yalan söylediğinin ezelden beri herkes tarafından bilindiğine değinir:

Ravzî o mâh-rûyî mihr itdi dir imişsin
Meşhûrdur ezelden şâirlerün yalanı

Ravzî (Aydemir 2009: 329)

Ziyâ’î, şiirin yalan, şairin ise yalancı olduğu fikrini sıkça dile getirenlerdendir. O, Necâtî gibi sevgilinin boyunu serviye benzetme hatasına düşmüştür. Zira sevgili daha önce de belirtildiği gibi kimselere benzemez. Şair, sevgiliden bu sözü karşısında incinmemesini diler ve onu hoş görmesini ister. Zira böyle yalanlara başvurması, şair oluşundandır. “Doğrusu şu ki genellikle şairler yalancı olur”:

Serve benzer dir isem kaddün eger incinme
Togrısı bu ki yalancı olur ekser şu’arâ

Ziyâ’î (Gürgendereli 2002: 66)

Turkish Studies

Yine sevgilinin boyunu söz konusu eden şair, “Doğrulukta sevgilinin servi gibi olan boyuna layık vasıfta başka bir güç yok” diyerek eğer şairler bir benzetme yaparsa bunun yalan olacağını ima eder. Şiirin devamında “Gönle ferahlık veren şiire yalan derlerse bu doğrudur” sözleriyle şiirin yalan olduğu fikrini yineler:

Ziyâ’î râstî ol serve lâyük vasfa kudret yok

Yalan dirlerse şi’r-i dil-güşâya aslı var gerçek

Ziyâ’î (Gürgendereli 2002: 66)

Ziyâ’î’nin şiirinde, sevgili de şairin yalancı olduğunu bilmektedir. Şair/âşık, sevgiliye şairi bırakıp rakibe yâr oldun diye sitem ederken; sevgili ona “Gerçek, yalancıdan daha iyidir” sözleriyle cevap verir. Görüldüğü üzere sevgili, yalancı şaire meyl etmektense gerçek rakibe yâr olmayı tercih etmiştir:

Didüm ki şâ’iri koyup rakîbe yâr oldun

Ol âhû didi ki gerçek yalancıdan it yeg

Ziyâ’î (Gürgendereli 2002: 66)

Şair, bir başka şiirinde fikrini değiştirmekte ve sevgilinin şiirin yalan olduğunu bilmediğini söylemektedir. Şairin bu sözünü duyanlar ise onun (öyleyse) gerçeği bilmediğini belirtir. Bu durumda gerçek olan şiirin yalan olmasıdır:

Bilmez ol yâr didüm şi’r yalan olduğunu

Ey Ziyâ’î işidenler didi gerçek bilmez

Ziyâ’î (Gürgendereli 2002: 149)

Şirvanlı Sevâdî, manzum sergüzeşt-nâmesi Hâl-nâme-i Sevâdî adlı mesnevisinde, eserin yazılış sebebini anlatırken yalan söz söylemenin yanlışlığına değinir ve doğrular üzerine kurulu bir destan yazmak istediğini söyler (Gökâlp 2009: 658). Şair, beyitler boyunca yalandan uzak durulması gerektiğini vurgularken “Eğer gönül sarayında yer etmek parlamak istersen, doğruluğu terk edip, yalana meyl etme” demektedir:

İster isen sarây-ı dilde fûrûg

Terk idüp sıdkı itme meyl-i dürûg

Sevâdî (Gökâlp 2009: 658)

Ancak Sevâdî, mesnevide yalanın kötülüğüne önemli bir yer vermesine rağmen; o da edebî metinlerde yalanın esere güzellik kattığını kabul ettiğini “Şiirin güzelliği yalanın büyüklüğündedir, şiir sanatı(ilmi) yalansız güzel değildir” sözleriyle belirtir:

Gerçi ekzebdür ahsen-i şi’rin

Kezibsiz hoş degil fenni şi’rin

Sevâdî (Gökâlp 2009: 659)

Yalan söylemek elbette ayıptır ancak Filibeli Vecdî’ye göre “Eğer yalanı şair söylerse ona ayıp olmayacaktır”:

Bu sözler kim yazıldı tıbk-ı vâki’ hakk-ı nâsi’dür
Egerçi şâ’ire ‘ayb olmaya söylerse yalanı

Filibeli Vecdî (Kavruk-Selçuk 2009: 68)

XVII. yüzyılda Nev’î-zâde Atâyî ise kendisi için bir görüşüp dertleşme olan şiirinin, kimilerine yalan gelse de ona gerçek olduğunu dile getirir:

Sözlerüm cümle hasb-i hâlümdür
Kime yalan ise bana gerçek

Nev’î-zâde Atâyî (Karaköse 1994: 228)

Ayrıca şaire göre sevgiliye kavuşma yolunda bazen yalana başvurulabilir. Zira “Sevgiliye kavuşmak için sunulan o tutkulu gazeller, arada iş bitiren, faydalı bir yalan” olabilir:

Visâl için sunar ol yâre her fütâde gazel
Dürûg-ı maslahat-âmîz olur arada gazel

Nev’î-zâde Atâyî (Karaköse 1994: 233)

Gazellerin yalan olduğunu söyleyen bir başka isim de Vecdî’dir. O, işi daha da ileri götürür ve bir haberin doğrusunu öğrenmek için, tüm şairlerin salasının verilmesi gerektiğini belirtir. Vecdî için, şairlerin hepsi yalancıdır ve onlar ölmeden doğruyu bilmek mümkün olmayacaktır:

Böyle gazel dinür diyen Vecdî sana dürûg ider
Hep şu’arâya kıl salâ al haberün sahîhini

Vecdî (Mermer 2002: 144)

Zârî, yalanın şairin sermayesi olduğunu düşünür. Ona göre, dünya bitse de yalan bitmeyeceğinden, şairin sermayesi de tükenmeyecektir:

Sermâye-i şâ’irân dükenmez
Dünyâ dükenir yalan dükenmez

Zârî (Kaplan 2010: 280)

Nedim, sözüne güvenilmemesini ima ederken söylediklerinin yalan olabileceğini de itiraf eder. Çünkü Nedim, bir şairdir:

Ben şâirim o kamet-i mevzûnu doğrusu
Sevmem desem de belki yalan söylerim sana

Nedim (Gölpınarlı 1972: 250)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Diyarbakırlı Lebîb bir beytinde sanki şiirleriyle yüzleşmektedir. O da meslektaşları gibi pek çok kişiyi övmüştür. Ancak anlaşılan o ki aralarında bu övgüyü hak etmeyenler de vardır ve şair bundan pişman olmuştur. Lebîb “Çok alçağı övdüm” diyerek Allah’tan kendisi gibi olan yani yalanlar söyleyen şairleri affetmesini ister. Tevbe-nâme’de “Yâ Rab şairlerin yalanını affet” diye haykırır:

Çok nâ-kesi eyledüm sitâyış

Kizb-i şu’arâya tevbe yâ Rab

Lebîb (Kadıoğlu 2005: 301)

Şair tövbesinden dönmediğini vurgulamak ister gibi bir kasidesinde, inancına göre yalanın günah olduğunu bildiğinden aşırı övgüye kaçmadığını ima eder. Lebîb ayrıca “Ben en yalancı olanların en şair olduğunu kabul edenlerden değilim” diyerek şairin söylediği en güzel yalanla başarılı bir şair olarak kabul edileceği fikrine de karşı olduğunu ifade eder. Elbette kasidedeki bu beytin aşırı övgü olup olmadığı ise tartışma konusu olacaktır:

Degülem eş’ar-ı hem-ekzebehümden ma’dûd

Mâturîdiyye sülûkındayum itmam itrâ

Lebîb (Kadıoğlu 2005: 350)

Yalan ve şair, şiir konusunu beyitlerinde dile getiren isimlerden biri de Haşmet’tir. O, yalanın şiirde yer alsa da kötü ve kirli olduğunu düşünür; şair olmasına rağmen yalana başvurmadığını belirtir. Haşmet, “Şairim ama tabiatım her şeye hoş geldin de demez, sözlerimi yalanın kirine bulaştırmam” der:

Şâirim gerçi hoş-âmedci degildir tab’ım

Sühanım etmezem âmîhte-i levs-i yalan

Haşmet (Arslan-Aksoyak 1994: 162)

Haşmet yine “Evet şairim ama ağzım, yalanın pis suyunun aktığı yol değildir” diyerek sözlerinde –şair olmasına rağmen- yalan olmadığını ısrarla vurgular:

Şâirim gerçi inâyetlu efendim ammâ

Dehenim eylemez mevrîd-i çirkâb-ı yalan

Haşmet (Arslan-Aksoyak 1994: 164)

Şair, “dürûğ” redifli gazelinde sadece kendi şiirinde yalan olmadığını dile getirmekle kalmaz, diğer şairleri de savunurcasına, aslında halkın şairlerden daha yalancı olduklarını söyler. Hatta ona göre “Halk dururken şairlerin diline yalan düşmez”. Bu beytin sosyal tenkit içerdiği söylenebilir. Zira şiir satılmaz olmuştur yani şiire ilgi kesilmiştir. Bunun tek sebebi ise halkın kendisi yalancı olduğundan yalana doymuş olmaları ve şiire itibar etmemeleridir. Halkın yalanının çok olması, şairin diline yalanın düşmemesi sebebiyle şiir revaç bulmamaktadır:

Şi’rin kesâdına ‘ilel-i müstakilledir

Halkdan zebân-ı şâire düşmez bir ân dürûg

Haşmet (Arslan-Aksoyak 1994: 264)

Vehbî düzgün boylu sevgiliye âşık olduğunu itiraf ettiği beytinde, “Şair isem de bu sözümde yalan var mı” diyerek aslında şairlerin her söylediğinin yalan olduğunun düşünülmesine sitem etmektedir:

Üftâdeyim belî kad-i mevzûn-ı dilbere

Şâ’ir isem de bunda düşer mi yalan baña

Sünbül-zâde Vehbî (Yenikale 2012: 354)

Şairin bir başka beyti ise şair sözünü yalan olarak değerlendirenlere bir cevap niteliğindedir. Vehbî “Şairin her sözünde bin yalan olsa bile onun güzel anlatımı bu ayıbı örter” sözleriyle, şairin dilindeki yalanın kötü ve çirkin olarak görülmesini istemediğini ortaya koymaktadır. Zira şair anlatımıyla çirkini güzel eyleyecek, ayıbı örtecek kudrettedir:

Her sözünde olsa biñ dürlü yalanı şâ’iriñ

Setr eder ‘aybın yine hüsn-i beyânı şâ’iriñ

Sünbül-zâde Vehbî (Yenikale 2012: 456)

XIX. yüzyıl şairi Refî’-i Kâlâyî’nin beyti ise aslında bu konudaki sonsöz niteliğindedir. O, şairin sözünün gerçekten yalan olup olmadığını izah eder. Şaire göre şiirdeki yalan –varsa da- gerçeğin zıttı olan yalan değildir. Gaye şiirin anlamına incelik katmak, sözü en etkili hale getirmektir. Şiirin ardındaki bu inceliği ise ancak gönül ehli anlayabilir. Yoksa şairin sözünde hiç yalan yoktur:

Nükte-i mazmûnını fehme gerek erbâb-ı dil

Yohsa yokdur hiç kelâmında yalanı şâirin

Refî’-i Kâlâyî (Alpaydın 2007: 356)

Bu durumda şairlerin yalan söylediğini iddia ederek onun hayal dünyasındaki kurmacalarını anlamayanlar, aslında divan şiirinin inceliklerini kavrayamamış, anlamındaki derinliği görememiş, mazmunundaki sırrı çözememiş, kısacası şiirin lezzetini tadamamış kimseler olmalıdır.

Yalan ve Dünya

Yalan ve dünya kelimelerini “yalan dünya”, “yalancı dünya” gibi mecazi ifadelerle dilinden düşürmeyen insanoğlu, bununla dünyanın geçiciliğini kast ederek asırlardır hayatta ölümden başka gerçek olmadığını söyleyip durmuştur. Öyleyse dünyadaki her şey bir yalandan ibarettir. Divan edebiyatı şairi de bu gerçeğe inanmış ve dünyanın yalan olduğunu şiirlerinde söz konusu etmiştir.

Yunus Emre, her gelenin bir gün gideceği dünyanın geçiciliği sebebiyle yalan olduğunu düşünür. Dünya yalansa elbette her işi de yalan olacaktır:

Giderimiş bunda gelen dünya işi cümle yalan

Aglar ‘ömrün yavı kılan âh n’ideyin ‘ömrüm seni

Yunus Emre (Tatçı 1990a: 386)

Fânî dünya bir gün yok olacaktır. Bu durumu anlatan beyitlerde çoğu defa dönek, alçak, düzenbaz, hilekâr, kocakarı... gibi sıfatlarla nitelendirilen dünyanın, kararı da yoktur, dolayısıyla yalancıdır:

Yalancı dünyânun yokdur sebâtı

Hudâdan gayrının vardur vefâtı

Sabâyî (Savran 2010: 53)

Filibeli Vecdî, dünya için “Görünürdeki işi doğruluk olsa da o bir yalancı hakîmdir” demektedir:

Bir yalancı hakîmdür bu cihân

Gerçi zâhir işi sadâkatdûr

Filibeli Vecdî (Kavruk- Selçuk 2009: 219)

Hayretî, yalancı dünyaya baş eğdirmediklerini haykırırken:

Bu yalancı dehre baş egdürmedük gerçeklerüz

Kahbe zen dehrün zebûnı olmaduk erkeklerüz

Dönmezüz şâhum belimüzde kuşagı peklerüz

C’ana başa kalmazuz ‘âlemde Yahyâlîlaruz

Hayretî (Çavuşoğlu-Tanyeri 1981: 89)

Vusûlî, “Gerçek erenlerde gayret varsa yalancı dünyaya bizi mağlup etmeyeceklerdir” diye beklentisini ortaya koyar:

Yalancı kahbe dünyâya bizi mağlûb etmezler

Vusûlî var-ısa himmet eger gerçek erenlerde

Vusûlî (Taş 2010: 178)

Ancak şu da bir gerçektir ki yalancı dünyadan bir gerçek er meydana çıkarmak için bin âdemi helak etmek gerekebilir:

Nice bin âdem oğlanı helâk olmak gerek tâ kim
Yalancı kahbe dünyâdan ola bir gerçek er peydâ

Usûlî (İsen 1990: 97)

Usûlî'nin aşağıdaki beyitleri konunun özeti niteliğindedir. Her şeyin yalan olduğu bu dünyada insanoğluna düşen bir iki gün oyalanıp, vakti doldurmak ve hileci dünyanın hilesine aldanmamaktır. Ayrıca onun yalanına bakmamak için de Allah'tan doğru bir niyet istemek gerekir:

Ey Usûlî çün bilürsün bu yalandur o yalan
Bu yalancı dünyede sen de bir iki gün oyalan

Usûlî (Solmaz 2005: 201)

Sıdk niyyet ver ki bu dünyâ denen mekkârenin
Mekrine aldanmayam kizb u yalana bakmayam

Usûlî (İsen 1990: 175)

Şeyhülislam Yahya ise bu dünyanın şeref ve talihinin asılsız bir hikâye kabul edilmesi gerektiğini; zira akıllı başında olan bir kişinin bu yalanlarla eğlenmeyeceğini, dünyanın yalan olduğunu bileceğini söyler:

Cihânun izzet ü ikbâlini efsâne bil Yahyâ
Yolundan kalma kim âkil o yalan ile eğlenmez

Şeyhülislam Yahya (Kavruk 2001: 173)

Zira Mezâkî'ye göre de “Sevginin asillerinin alçak dünyaya tutkun olmayacağı gibi, erkek adam da yalancı, kahpe dünya karşısında aciz düşmeyecektir”:

Civân-merd-i mahabbet mübtelâ-yı dehr-i dîn olmaz
Yalancı kahbe dünyâya er oğlu er zebûn olmaz

Mezâkî (Mermer 1991: 411)

Zarîfî de yine “Erkek adamsan, yüzüne gülüp aldatan, her sözü yalan olan koca-karı dünyanın hilesine aldanma” der:

Er isen pîre-zen dehrin sakın aldanma âline
Yüzüne güler aldadır kamu kavli yalan ancak

Zarîfî (Gönel 2013: 1478)

Pertev, daha önce sevgilinin yalan söylediğini vurgulamak için kullandığı mısra'ı tekrar eder. Şair bu defa, vefasız dünyanın sözünün yalan olduğu gerçeğini kabullenmiş durumdadır:

Bî-vefâdur bu cihân dirler idi gerçek imiş
‘Ahd ü peymânı yalan dirler idi gerçek imiş

Muvakkit-zâde Pertev (Bektaş 2007: 286)

O zaman dert tasa yeri olan bu yalan dünyada marifet, Meşhurî’ye göre onun zevkini çıkarmaktır:

Gün gibi olmuş iken dehri muhîr irfânın
Ne gerek zerresi sende bu gam-ı devrânın
Nevk-i dâmânı ele girmiş iken imkânın
Çıkarup zevkini Meşhûrî yalan dünyanın
Ma ’rifet çekmemedir gülşen-i âlemde keder
Yoksa bu bağda gamsız ne olur var ne biter

Meşhurî (Aydemir-Çeltik 2009: 111)

Kâmî de dünyanın yalancı olduğunu bilir. Ancak şaire göre yeryüzündeki güzellikler de onun doğru cennetidir:

Bu bir mesîresi çok dil-nişîn gülşendür
Dürüst cenneti budur yalancı dünyânun

Kâmî (Yıldırım 2009: 122)

Oysa Haşmet, dünyanın doğruluk pınarından vazgeçtiğini belirtir. O, yalanın çokluğunu anlatmak için yalanı ters akan Âsî nehrine benzetir ve dünyaya doğru aktığını söyler:

Ser-çeşme-i sadâkat-ı dünyâdan el yuduk
Mânend-i nehr-i Âsî cihâna revân durûğ

Haşmet (Arslan-Aksoyak 1994: 264)

Yalan ve Kadın

Divan şiirinde ulaşılmaz güzelliğin sembolü, sevgili olarak karşılaşılan kadın, aynı şiirlerde bazen de “hilekâr, sözüne güvenilmeyen, saçı uzun aklı kısa, kaşık düşmanı, yalancı”¹⁰ gibi olumsuz tutumlarla söz konusu edilmiştir. Hatta erkek, kadından daha üstün görülür. Bu düşünce kadının -eğri olan- kaburga kemiğinden yaratılmış olmasıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla kadından fitratı gereği doğru olması/konuşması beklenmeyecektir.¹¹ Divan şairleri de şiirlerinde bu durumu dile getirerek kadını yalan ile birlikte zikretmişlerdir.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Ağâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 581-590; Ülkü Çetinkaya, “Divan Edebiyatında Kadına Bakış”, Turkish Studies V.3/4 Summer 2008, s. 279-315)

¹¹ Bu düşünceye "Kadın bir kaburga kemiği gibidir. Kadın bir kaburga kemiğinden, bir eğri kaburga kemiğinden yaratıldı, onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın, kırılması da boşanmasıdır."(Müslim, Reda 64; Nesai, Nikah 15; Ahmed b. Hanbel, II, 168.) hadisindeki mecazî anlamın yanlış anlaşılması sebebiyet vermiş olmalıdır. Oysa hadis, kadının kendine has bir fitratının olduğunu ifade ederken, kadına hassas davranılması gerektiğini anlatmakta ve ona değer vermektedir.

Gülşehrî, kadının işvesinin dahi yalan olduğunu vurgulayarak sevgisine aldanılmamasını tembihler:

‘Avratun sevdüğine aldanmagıl

‘İşvesi yalan-durur inanmagıl

Gülşehri (Yavuz tsz: 172)

Ayrıca şair, erkeğin yalan söylerse -itibarının düşerek- kadın sayılacağını ifade ederken bir kadının doğru konuşmasının onun için bir mevki, talih, itibar kabul edileceğini de belirtir:

‘Avrata togru sözi devlet-durur

Er ki yalan söyledi ‘avrat-durur

Gülşehri (Yavuz tsz: 139)

İbrahim ibn-i Bâlî, kadının sözünün yalan olduğunu hatta yeminine bile inanılmayacağını söyler:

İnanma ‘ahdine kavli yalandur

Ki ‘avratdan vefâ gelmek gümândur

İbrahim İbn-i Bâlî (Altun 2003: 169)

Yine divan şiirin bir başka temsilcisi Ahmedî, yalanın hayatın düzenini bozacağına değinir ve onu özellikle erkeğe yakıştırmaz. Erkek yalan söylemez. Çünkü bu erkeklığe sığmayacak bir davranıştır:

Togrı söyle kim yalan erlik degül

Dirliği yalancının dirlik degül

Ahmedî (Ünver 1983: 41a)

Söyleme yalan kim ol erlik degül

İki dillü olma kim dirlik degül

Ahmedî (Ünver 1983: 25b)

Enverî için de gerçek erkek, sözünde yalan olmayandır:

Uyma ol nâ-merde gel ahde vefâ eyle vefâ

Girçek erdür girçeğüm ahdinde yalan olmayan

Enverî (Kurnaz-Tatçı, 2001: 146)

Vusûlî ise kadının yalancılığını dile getirmekle birlikte onun alçak bir erkeğe muhtaç olmasını da istemez:

İlâhî olmasun kâfir de muhtâc

Yalancı kahbe-zen nâ-merde muhtâc

Vusûlî (Taş 2010: 197)

Nâbî'nin beytinde de dürüstlük erkeğin özelliğidir. Şiirde o erkeğe, yalanın alçaklığına tahammülü bile olmayan, yalan söylemeye tenezzül etmeyen biri olarak rastlanılır:

Merd olan kızbe tenezzül itmez

Zillet-i kızbe tahammül itmez

Nâbî (Kaplan 2008: 245)

Yalan ve Subh

Divan şiirinde yalan, zaman zaman “subh-ı kâzib” tamlaması ile de yer alır. “Yalancı sabah” anlamına gelen bu tamlama ile tanyeri ağarmadan evvel ufukta görülen geçici aydınlık kastedilir ki bu birkaç dakika içinde kaybolmaktadır (Pala 1999: 335). Bu sabah aydınlığının kısa süreli oluşu, onun şairler tarafından “yalancı” olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. “Subh-ı kâzib”in zıttı olan “subh-ı sâdik” ise ufukta gerçek şafağın sökmesidir ve genellikle bu iki tamlama şiirlerde bir arada kullanılır.

Kadı Burhaneddin, sabah oldu diye meclisin sona ermesini istemediği için, sakiye “Aşk galip geldi, kadehi dolu sun; sabahın sözünü bir tarafa bırak, ona itimat etme, zira sabah yalancıdır” demektedir:

Tolu vir ayağı sâkî ışk gâlibdür

Ko subh sözini bu demde çünkü kâzibdür

Kadı Burhaneddin (Ergin 1980: 126)

Lami'î, beyitlerinde yalanı söz konusu ederken kıskanç kişiyle yalancı sabahı bir tutar. Şair “O beni yerse ayıplasa ne olur ki zira o yalancı sabah gibidir ve ışığı olmaz. Ben de onun benim için söylediği yalanlara, onu överek karşılık veririm. Böylece kıskanç kişinin yalanına ben de yalanla cevap vermiş olurum” diyerek sanatlı bir söyleyiş sergiler:

Beni zem eylesün hâsid kayurmaz

Ki subh-ı kâzibün olmaz ziyâsı

Ben anı gice gündüz ideyim medh

Yalanun yine yalandur cezâsı

Lami'î (Burmaoğlu 1983: 350)

Gelibolulu Âlî ise yalancıya itibar edilmesine sitem eder. Bunu yalancı sabahın, gerçek sabahtan daha önce gelmesine benzetir ve “ Yalancılar tıpkı yalancı sabah gibi başta olur, bilenler ise doğru sabah gibi alçakta kalır” şeklinde ifade eder:

Subh-ı kâzib gibi kız ehli tasaddurda olur

Subh-ı sâdık gibi alçakda kalan dânadur

Gelibolulu Mustafa Âlî (Aksoyak 2006: 21)

Taranan şiirler arasında “subh-ı kâzib” tamlamasını en fazla, hikemi tarzın büyük temsilcisi Nâbî’nin kullandığı görülmüştür. O, sabahın kısa süreli yalancı aydınlığını, “Onun bir anda yarısı yalan yarısı gerçek olur” şeklinde anlatır:

Dahî kimden ümîd-i sıdk idersin Nâbiyâ bilmem

Sabâhun bir nefesde nısfı kâzib nısfı sâdıkdur

Nâbî (Bilkan 1997: 586)

Şair dünyayı gösteren ayna olan, ışık saçan güneşin yüzünü, yalancı sabahın kederlendiremeyeceğini de belirtir:

Ruh-ı mihr-i münîr olmaz mükedder subh-ı kâzîbden

O bir âyîne-i ‘âlem-nümâdur nem kabûl itmez

Nâbî (Bilkan 1997: 687)

Subh-ı kâzibin geçici olduğu arkasından gerçek şafağın sökerek aydınlığın geleceği daha önce ifade edilmişti. Bu durum şiirlerde, sabahın doğruluğunu ispat etme çabası olarak söz konusu edilmiştir. Nâbî, hikemi tarzda yazdığı bir beytinde buna değinerek “Sabah vaktinin, her ne kadar doğruluğunu ispat etse de bir kere yalana bulaştığını” söylemektedir. Böylece şair insanlara, hiçbir zaman yalan söylememelerini îmâ ederek sonunda pişman olunup yalandan dönülse bile artık fayda etmeyeceğini öğütler:

Âlâyiş-i dūrûgdan olmaz yine tehî

Hengâm-ı subh sıdkını isbât iderse de

Nâbî (Bilkan 1997: 1067)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Âgâh sevgiliyi, geceyi gündüze çevirmeye çalışan yalancı sabaha benzetir. Sevgili de yalancı sabah gibi şaire sadık kalamamıştır:

Subh-ı kâzib gibi kasdı tîre rûz itmekdedür

Sâdıkâne bir nefes yâr olmadı yârun biri

Âgâh (Akpınar 2006: 553)

Sünbül-zâde Vehbî'nin şiirinde de sabahın sadakati dile getirilir. Şair, sabaha sitem eder. Zirâ sâdık diyecek tek o vardır ancak o da talihi yüzünden yalana yakın durmaktadır:

Sâdık diyecek yek dü nefes subh idi ancak

Devr-i felek üzre o dahi kızbe karîndir

Sünbül-zâde Vehbî (Yenikale 2012: 291)

Yalan ve Va'd

Va'd kelimesi sözlüklerde “söz verme, üstüne alma, yapmayı veya vermeyi taahhüt etme”¹² anlamlarında yer alır. Divan şiirinde ise âşığına kavuşma sözü (va'd-ı vuslat) veren sevgili, - genel temayül üzere- vefasız ve cefâkâr olduğundan bu sözünü de yerine getirmez. Dolayısıyla vaadi yalandır. Şairler de bu sebeple vaat kelimesini yalan ile birlikte kullanmışlardır.

Nesîmî, sevgiliye “Yüz çeşit söz verdin hiç birisi gerçekleşmedi. Gerçek sevgilinin dilinde bu kadar yalan olmaz” diye sitem eder:

Yüz dürlü va'de virdün birisi olmadı hiç

Gerçek yârün dilinde munca yalan gerekmez

Nesîmî (Ayan 2002: 395)

Bâkî ise sevgilinin kendisine kavuşmayı vaat ettiğini söylerken; bunun yalan olduğunun elbette farkındadır. Ancak o, sevgilinin zavallı âşığı yalanlarına inandırdığını belirtir:

Bugün Bâkîye ol âfet visâlin va'deler kılmış

Yalanlar söylemiş miskîni gerçekden inandurmuş

Bâkî (Küçük 1994: 235)

“Yıktığın gönlümü yalan vaatlerle yeniden yaptın” diyen Nâbî, gönlünün bugünlük avunduğunu belirtirken, acaba sevgili yarın hangi yalanları söyleyecek diye merak etmektedir:

Yıkup gönlüm yine va'd-ı dürûg-âmez ile yapdun

Bugün virdün firîb ammâ ‘aceb ferdâ ne söylersin

Nâbî (Bilkan 1997: 911)

Sultan Ahmed Han'a yazdığı kasidesinde, “Bahtımla uzlaşma ricasında bulundukça; her yalan vaadine bin yıl zaman verir” diyen Nef'î, talihiyle barışma yolunda sevgiliden aldığı sözlerin yerine getirilmeyeceğinin farkındadır:

Etdikçe tâli'imle recâ-yi muvafakat

Her va'de-i dürûguna bin yıl zamân verir

Nef'î (Karahana 1992: 46)

¹² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara, 1993, s. 1131; Şemseddin Samî, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı, İstanbul, 2009, s. 1493; İsmail Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı, Ankara, 2006, s. 1771.

Pertev, sevgilinin her öpücüğünde birer inanma olduğunu söylese de onun her kavuşma vaadinde birkaç yalan olduğunu da bilir:

Her bûsesi yanında birer itminânı var

Her va'd-ı vaslı içre de birkaç yalanı var

Muvakkit-zâde Pertev (Bektaş 2007: 165)

Rezmî ise tecrîd yoluyla âşığı/şairi “Sevgili kavuşmayı ne kadar vaat ederse etsin yalan söyler, sen ona inanma” diyerek uyarır:

Dürûg eyler inanma ana Rezmî

Ne denlü va'd iderse yâr visâle

Rezmî (Gürbüz 2012: 333)

Kâmî, sevgilinin zaman zaman âşığına kısacık da olsa vefâ ettiğini anlattığı beytinde; “Bir an, yeni gönül alan bir hat gelir görünür; (sanki) geçmişteki yalan vaatlere vefâ gelir görünür” diyerek, âşığın, yalan sözleri unutturacak az da olsa bir umuda ihtiyacı olduğunu anlatmak ister:

Ol dem ki tâze hat-ı dil-rübâ gelür görünür

Güzeşte va'd-i dürûga vefâ gelür görünür

Kâmî (Yıldırım 2009: 279)

Hasmî de gönül oyalayan yalan vaatlere güvenmeye ihtiyaç duyar. O, sevgilinin yalan vaatlerine inanmak ister, böylece boş olan ümit kesesini doldurmuş olacaktır:

Tehî kor kîse-i ümmîd hâcetimizdi ey Hasım

Durûg-âmîz-i va'd-ı dil-ferîbe i'timâd itmek

Hasmî (Selçuk 2007: 299)

Vâsîf, sevgilinin sözlerine karşı daha temkinlidir. O, sevgilinin yalan olan kavuşma vaatlerini yem olarak nitelendirir ve “Avare gönül kuşunu bu yalanlarla/yemlerle tutamazsın” diyerek sözlerine kanmayacağını açıkça ifade eder:

Yem dökme inanmam bu yalan va'd-i visâle

Murg-ı dil-i âvâre tutulmaz bu tutumla

Enderunlu Vâsîf (Gürel tsz: 349)

Görüldüğü gibi şairler, sevgilinin vaatlerinin yalan olduğunun farkındadır. Ancak bu yalandan hoşlanmakta, onları duymaktan da mutlu olmaktadır. Bu durum yüzyıllar sonra da şarkılarda dile getirilmiştir. Türk sanat müziğinin güçlü sesi Zeki Müren bir şarkısında, tıpkı divan şairi gibi “Bir tatlı yalan olsa bile sevmeyi vaat et” diyerek, gerçek olmadığını bile bile âşığın sevgiliden gelecek güzel vaatlerinden memnun olduğunu ortaya koyar.

Behiştî, sevgilinin kavuşmayı vaat etmesini beklerken yalandan hoşlandığını dile getirir:

Va'de-i vasl-ı yâr için sürten

Ey Behiştî ider yalandan hazz

Behiştî (Aydemir 2000: 358)

Nâbî, sevgiliyi oyuncu, hilekâr olarak vasıflandırır. Ancak şaire göre âşığın ağlayan gönlü, onca oyundan sonra mutlu olmak için, bir yalanı hak etmiştir:

Bu denlü lâbeden sonra dil-i zârı o mekr-engîz

Dürûg-âmiz bir va'deyle de şâd itmesün n'itsün

Nâbî (Bilkan 1997: 908)

Şeyh Gâlîb'in beytinde şair de sevgili gibi yalan söylemeye başlamıştır. O, sevgilinin yalan vaatlerinin âşık için ne denli haz verici olduğunu ifade ettiği beytinde; gönlün hoşla gidecek şekilde ima ile bir şeyler vaat ettiğini belirtirken bunu sevgilinin öpücük vaadine benzetir ve kendisinin de –tıpkı sevgilinin vaatleri gibi- tatlı ve gönülde yer edici bir yalan söylediğini itiraf eder:

Bir va'd-i bûse gibi şeker çiynedi gönül

Şîrin ü dil-nişîn yalan söylerim sana

Şeyh Gâlîb (Kalkışım 1994: 254)

Yalan ve Da'vâ

İddia anlamına gelen dava, tasavvufta; “Benlik, nefsin kendine ait olmayan şeye sahip çıkması” (Uludağ 1995: 136); “Bir kulun kendinde olmayı ileri sürmesidir ki bu, Allah ile kul arasında bir perdedir.” (Cebecioğlu 2005: 152) şeklinde ifade edilmektedir. O perde ise kesretir.

Buna göre insanın kendini bilmesi ve nefsine hâkim olması gerekir. Zira Allah'tan başka her şey geçicidir, kesretir. Bu da mâsîvâdır. Birliği anlayamayan kişi mâsîvâya kapılmıştır yani “yalan dava” etmektedir.

Divan şiirinde yalan ile birlikte dava da söz konusu edilir. Özellikle Yunus Emre, beyitlerinde yalan ve davayı mâsîvâ karşılığında çokça dile getirmiştir.

Tatçı, Yunus Emre'nin beyitlerindeki yalan davayı; “Mâsîvâ kesreti ifade eder. Vahdet-i Vücutçu olan Yunus, Hakk'tan başka varlığın olmadığına inanır. Şu halde mâsîvâ, yani Hak'tan başka şeyler izafidir...Bize göre görünen eşya nefsimizin cihetiyledir. Yunus, beyitlerinde mâsîvâ anlamında, gayr, varlık, sivâ, yalan, dava, agyar, ayruk gibi kelimeleri de kullanmaktadır. Şairimize göre mâsîvâ âşıkların zindanıdır. Zira Tanrı, zâhir olduğu halde mâsîvâ ile gizlenmiştir...Mâsîvâ gelip geçici olduğundan “yalan dava” terkihiyle ifade edilir:

Yunus ko yalan da'vîyi gel arıta ko sîvâyı

Gönlün evüni kız eyle dost gelicek kondurmaga

(329/7)”(Tatçı 1990b: 229) şeklinde açıklamıştır.

Şair bir başka beytinde, İblisin -özellikle melek olduğu zamandaki adını kullanır- dava kıldığını ancak bunun yalan dava olduğunu söylerken bu sebeple cezasının da diğer kesrete düşenler gibi kıyamet günü eziyet olacağını belirtir:

‘Azâzil da'vî kıldı da'vîsi yalan oldı

Yalan da'vî kılanların pes cezâsı ‘azâb durur

Yunus Emre (Tatçı 1990a: 64)

Yunus, Yaradan’ına “Ben senin yolunda sadığım, yalan davaya düşmem. Sen aramızdaki perdeyi(kesreti) kaldır” diyerek dua eder.

İy Yûnus'ı yaradan hicâb götür aradan

Sâdikam yolunda ben yalan da'vî kılmazın

Yunus Emre (Tatçı 1990a: 266)

Ona göre dünya dava(yalan) ile dolmuştur. Bizi bu durumdan ancak (aşkı bulmuş)gerçek derviş kurtarabilir ve şair de onu ister. Yalan dava yani mâsîvânın peşinde olanlar aşkı bulamayacaklardır:

Bize girçek dervîş gerek cihân toldı davâ ile

Yalan da'vâ iderisen ‘ışk n'eylesün senünile

Yunus Emre (Tatçı 1990a: 347)

Nesîmî’nin beyti ise kesrete düşüp de aşkı bulamayanları, bir yerde gaflet uykusunda olanları uyarır gibidir. O “Her kim her gece sehere kadar aşkında uyanmadı, o yalancı davacının bahtı açık olmasın” diyerek yalan dava peşinde olanlara beddua etmektedir:

Kim ki bîdâr olmadı ‘ışkunda her şeb tâ-seher

Ol yalancı müdde’inin bahtı bîdâr olmasın

Nesîmî (Ayan 2002: 598)

Şeyhî’nin şiirinde ise müddei, Ali Nihat’ın “mader behata” (1934: 184) olarak nitelendirdiği “rakîp” tir. Şair, “Rakibin sözü yalandır onu duyma” der:

Müdde î kavli yalandır sen onu gûş etmegil

Sanma kim aslı hatalar va'desin çîn eyledi

Şeyhî (İsen-Kurnaz 1990: 274)

Ca’fer Çelebi’nin davası da yalan olmuştur. Zira şair (sevgiliye) “Sensiz ölürüm diye iddia etmiştim ancak ayrılık o davalarımı hep yalan etti” der:

Sensüz ölem diyü da‘vâlar iderdüm döstüm
Gel ki ol da‘vâlarımı hep yalan itdi firâk

Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi (Erünsal 1983: 283)

Yalan ve Yalana Dair Deyimler

Divan şiirinde kullanılan deyimler, şairlerin vazgeçemediği ahenk unsurlarından biridir. Beyitlerde yalana dair yer alan; “*yalan çıkmak* (bir haberin yalan olduğu anlaşılmak)”, “*yalancı çıkmak* (bilmeyerek yalan söylemiş bulunmak)”, “*yalancı çıkarmak* (yalan söylediğini ortaya koymak)” deyimleri yanında, deyim olarak kabul edebileceğimiz; “*yalan eyleme*”, “*yalan oldu*”, “*yalan itdi*” klişe ifadelerine de rastlanılmaktadır. Zira bunlara anlam olarak bakıldığında, sözlüklerdeki yalanla ilgili deyimleri çağrıştırdığı görülür.

‘Adnî “yalancı çıkmak” deyimini söz konusu ettiği beytinde; sevgiliye canını verme konusunda rakip ile imtihana hazır olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece rakibi yalancı çıkaracaktır:

Cân dirîg eder derimiş sana benümçün rakîb
İmtihân eyle görelüm kankımız **yalan çıkar**

‘Adnî (Yücel 2002: 65)

Aynı deyim Taşlıcalı Yahyâ’nın rind-zahid çekişmesine değindiği beytinde görülür. Şair, “Biz sofuya iyi deriz varsın o bize kötü desin, kıyamet günü belki ikimiz de yalancı çıkarız” anlamına gelen sözleriyle, kıyamet gününde iyi olarak bilinme ümidini ortaya koymaktadır:

Biz sofiye eyü derüz ol bize kem disün
Mahşer gününde belki ikimiz **yalan çıka**

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu 1983: 248)

Şairlerin mahşer günü haklı çıkma isteğine Nef’î’nin kıtasında da rastlanılmaktadır. Şair, Şeyhülislam Yahya’nın bir kıt’asına mülâtafa ile verdiği cevabında (Levend, 1984:536) şunları söyler:

Bize kâfir dimiş Müfti Efendi
Tutalum ben ana diyem müselman
Varıldukta yarın rûz-ı cezâyâ
İkimiz de çıkarız anda yalan

Nef’î (Akkuş 1998: 250)

Burada usta şair, Müftü Tahir Efendinin kendisine söylediği “kâfir” lafına karşılık “Ben de ona “Müslüman” desem, yarın kıyamet gününde ikimizin de yalan söylediği ortaya çıkar” diyerek güzel bir hiciv örneği sunmaktadır. Nef’î’nin zekice söylenmiş bu şiirinden daha önceleri dile getirilmiş benzer bir kıt’aya Gülşen-i Şu’arâ’da rastlanılır. XVI. yüzyıl şairi Perviz Efendi, tıpkı Nef’î gibi kendisine “kâfir” diyen kişinin yalan söylediğini ima ederek; yalan söze ancak yalanla

karşılık verileceği düşüncesiyle o da dünya âlimi olan kişiye “Müslüman” sözüyle cevap verir. Böylece karşılıklı yalan söylemiş olacaklar, bu durum da Perviz’in işine gelecektir:

Bize kâfir dimiş bir ‘âlim-i dehr
Yalanın yokdurur hergiz fûrûgı
Müselman diyelim biz dahı ana
Dürûgî râ ne-şâyed cuz dürûgî¹³

Perviz Efendi (Solmaz 2005: 136)

“Yalancı çıkarmak” deyimini karşılayan “yalan eyle-” ifadesi de divan şiirinde kullanılmıştır. ‘Adnî, sevgilinin, “Yolumda ‘Adnî canını esirger” sözüne karşı, ölerək onu yalancı çıkarma peşindedir:

Dermiş yolumda cânını ‘Adnî dirîg eder
Ölem komayam anı ben âhır **yalan edem**

‘Adnî (Yücel 2002: 69)

Behiştî, “Yeminim, yolunda başımı vermektir ama sen beni öldürmeyerek aşk erbabı içinde beni yalancı çıkardın” sözleriyle “yalancı çıkarmak” deyimini çağırıştırır:

Bu idi ‘âhdüm yolunda ser virem öldürmedün
Sen beni erbâb-ı ‘îşk içinde **yalan eyledün**

Behiştî (Aydemir 2000: 376)

Ravzî ise aynı deyimleşmiş ifadeyi söz konusu ederek; “O ay yüzlü sana gelmez derler. Gel, bugün öyle söyleyenleri yalancı çıkar” diyerek sevgiliye yalvarır:

Sana gelmez o mâh-rû dirler
Gel bugün anları **yalan eyle**

Ravzî (Aydemir 2009: 307)

Revânî, güzel sevmemeye söz vermiştir, ancak işveli sevgililer yüzünden sözünü tutamayacaktır. Böylece güzeller şairi yalancı çıkarmış olurlar:

Şöyle ‘ahd itmiş idük dahı güzel sevmeyevüz
Nâzenînler ne içün bizi **yalan eylediler**

Revânî (Avşar tsz: 125)

Hecrî ise “Ey dostum, Hecrî aşkını ne kadar inkâr ederse etsin, gönlü ah ve fîgan ederek yine onu yalancı çıkarır” demektedir:

¹³ “Yalana yalandan başkası yaraşmaz”.

Ne deñlü ‘ıškuñı **Hecrî** ederse döstum inkâr

Göñül âh u figân-ıla gerü anı yalan eyler

Hecrî (Zülfe 2010: 103)

Benzer bir beyit Bâkî tarafından da söylenmiştir. Bâkî, “yalancı çıkmak” deyimini, “yalan itdi” ile ifade eder. Şair, “Ömrüm boyunca güzel sevmeyeyim derdim amma ne yapayım ki bu dîvâne gönül (âşık olarak) beni yalancı çıkardı” diyerek, aslında istemeyerek yalan söylemiş olduğunu ortaya koyar:

‘Ömrüm oldukça güzel sevmeyeyin dirdüm lîk

N’ideyin bu dil-i şeydâ beni **yalan itdi**

Bâkî (Küçük 1994: 445)

Heşt Behişt mesnevisinde Behiştî “Yâ Rab, temiz yaradılışlı biri bana mahlas (cennetlik anlamına gelen Behiştî) verdi, sen onu kıyamet günü yalan çıkarma” sözleriyle Allah’tan cenneti dilemektedir:

Baňa mahlas didi bir pâk-meşreb

Yalan itme anı mahşerde yâ Rab

Behiştî (Yeniterzi 2001: 124)

Şiirlerde yer alan yalana dair bir başka klişe ifade de “yalan oldu”dur. Bir şeyin zamanla geçerliliğini yitirdiğini, anlamsızlaştığını çağrıştıran bu ifadeyi Ahmedî, “yalan olmaya” şeklinde kullanmış ve “Ey saltanat davası olan, çalış gayret et ki davan yalan olmasın” demiştir:

Sen dahı iy saltanat da’vî kılan

Cehd it da’vî ki olmaya yalan

Ahmedî (Ünver 1983: 69b)

Ravzî ise deyimi, ömrünün gençlik yılları için kullanmıştır:

Ravziyâ gerçeksın ammâ bir gün ola diyesin

Nev-bahâr eyyâmı geldi gitdi **yalan oldu** kış

Ravzî (Aydemir 2009: 235)

Ümmî Sinan, “Eğri temelin üzerine doğru bina kurulmaz, her kim yoldan geri döner davası hep yalan olur” diyerek deyimi şiirinde dile getirmiştir:

Egri temelin üstine toğrı tamâm olmaz binâ
Kim ki yoldan döner girü da'vâsı hep yalan olur

Ümmî Sinan (Bilgin 2000: 89)

Pertev, sevgili ile muhabbet dolu zamanın geçip aralarında sadece bir merhabanın kaldığından dertlenirken; aşk dolu günler için “yalan oldu” demektir:

O germiyyet o mihr ü o mahabbet hep **yalan oldu**

Heman şimdi o mehle bir uzakdan merhabâ kaldı

Muvakkit-zâde Pertev (Bektaş 2007: 296)

Sonuç

Toplumun günah, yasak ya da ayıp kabul ettiği kötü davranışlardan biri olmasına rağmen insanların söylemekten vazgeçemediği “yalan”, hayatın bir gerçeği haline gelmiştir. Bu gerçek, divan edebiyatı şairinin mısralarında da sıkça dile getirilmiştir.

Divan şiirinde “yalan, kizb/kâzib, dürûğ” kelimelerinin taranmasıyla elde edilen beyitlere bakıldığında yalanın, gerçek anlamının yanı sıra mecazi manada kullanıldığı da görülmektedir. Şairler, eserlerinde yalan söylemeyi ve yalanın zararlarını dile getirirken, onun uzun süre inandırıcılığını koruyamayacağına da değinmişlerdir. Bununla birlikte şiirlerde yalan, genellikle kadın, dünya, subh, va'd, dava ile birlikte kullanılmış; deyimlerde de söz konusu edilmiştir. Ancak eserlerde dikkat çeken en önemli unsur şair sözünün yalan olarak kabul edilmesi olmuştur.

Divan şiiri incelenmeye devam edildiğinde elbette daha pek çok şairin, yalanı mısralarında söz konusu ettiği görülecektir. Ancak bu çalışmada tespit edilen beyitlerle de “yalan”ın divan şiirinin söz varlığındaki yeri genel başlıklarla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî (1993). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

AKDOĞAN, Yaşar (tsz). *Ahmedî Dîvân*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdganpdf>
(30.12.2011).

AKKUŞ, Metin (1993). *Nef'î Divanı*. Ankara: Akçağ.

AKKUŞ, Metin (1998). *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ*. Ankara: Akçağ.

AKPINAR, Şerife (2006). *Âgâh Dîvân'ı ve İncelenmesi*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış Doktora Tezi). Konya.

AKSOYAK, İ. Hakkı (2006). *Gelibolulu Mustafa Âlî, Dîvân (Tenkitli Metin ve Tıpkıbasım)*. Harvard Üniversitesi Yakınoğlu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları. C. 3.

ALBAYRAK, Nurettin (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı.

Ali Nihat (1934). *Şeyhî Divanını Tetkik*. İstanbul.

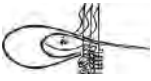
- ALPAYDIN, Bilal (2007). *Reft'-i Kâlâyî Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD. Eski Türk Edebiyatı BD (Basılmamış Yüksek Lisans tezi). İstanbul.
- ALTUN, Mustafa (2003). *İbrâhim İbn-i Bâlî'nin Hikmet-nâme'si*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10689,girispdf.pdf?> (26.12.2011).
- ARAT, Reşit Rahmeti (1974). Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig II. Ankara: TTK.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1992). *Atabetü'l-Hakayık*. Ankara: TTK.
- ARSLAN, Mehmet – AKSOYAK, İ. Hakkı (1994). *Haşmet Külliyyatı*. Sivas.
- ARSLAN, Mehmet (1994). *Pendnâme-i Zarîfî*, Sivas: Dilek Matbacılık.
- ARSLAN, Mehmet (2007). *Mihri Hâtun Divânı*. Ankara: Amasya Valiliği.
- ATEŞ, Süleyman (1990). *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*. C.6. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- ATEŞ, Süleyman (1997). *Kur'ân Ansiklopedisi*. C. 19 İstanbul: Kuram.
- AVŞAR, Ziya (tsz). *Revânî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10642,giris-revanipdf.pdf?0> (18.10.2013).
- AYAN, Hüseyin (2002). *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: TDK.
- AYDEMİR, Yaşar - ÇELTİK, Halil (2009). *Meşhurî Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10626,girispdf.pdf> (15.11.2011).
- AYDEMİR, Yaşar (2000). *Behiştî Dîvânı*. Ankara: MEB.
- AYDEMİR, Yaşar (2009). *Ravzî Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10603,metinpdf.pdf?0>. (12.11.2013).
- BEKTAŞ, Ekrem (2007). *Muvakkit-zâde Pertev Divanı*. Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- BİCE, Hayati (2001). *Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet*. Ankara: TDV.
- BİLGİN, A.Azmi (2000). *Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin)*. İstanbul: MEB.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nâbî Divanı I-II*. İstanbul: MEB.
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II* (2009). Ankara: TDK.
- BURMAOĞLU, Hamit Bilen (1983). *Lâmi'î Çelebi Dîvânı, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edb. Fakültesi (Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum .
- CANAN, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. C.14. Ankara: Akçağ.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka.
- COŞKUN, Menderes (2011). “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”, *Bilig*, S. 56 Kış. s. 57-80.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1983). *Yahyâ Bey ve Dîvânından Örnekler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet – TANYERİ, M. Ali (1981). *Hayretî Divan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- ÇELEBİ, Asaf Halet (1953). *Divan Şiirinde İstanbul*. İstanbul: Halk Basımevi.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1999). *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi*. İstanbul: Kitabevi.
- ÇETİNKAYA, Ülkü (2008). “Divan Edebiyatında Kadına Bakış”, *Turkish Studies* V.3/4 Summer. s.279-334.
- DEMİREL, Şener (2011). *16.Yüzyıl Divân Şairlerinden Mânî Divân ve Şehr-engîz-i Bursa*.<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.Eklenti/10624>. (15.12.2013).
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DOĞAN, Muhammed Nur (2006). “Yolculuk Metaforu Bağlamında Klasik Şiiri Anlamak”. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*. Yıl 7. S.77-78. s. 47-57.
- ECER, Ahmet Vehbi. “Kur’an-ı Kerim’de Şiir ve Şairler” www.islamhukukusayfasi.com., 22.02.2011.
- ERGİN, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ERSOY, Ersen (2010). *II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul.
- ERÜNSAL, İsmail (1983). *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi, with a Critical Edition of his Divân*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- GEZE, Hidayet (2009). *Kur’an-ı Kerim’de “Kızb” (Yalan) Kavramı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD Tefsir Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ.
- GÖKALP, Halûk (2009). *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*. İstanbul: Kitabevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1972). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılap ve aka.
- GÖNEL, Hüseyin (2013). “Bir Zarif Âşık: Rusçuklu Zarîfî ve Divânı” *Turkish Studies*. V.8/1 Winter. s.1449-1483.
- GÜRBÜZ, Mehmet (2012). *Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî Divan*. Ankara: Grafiker.
- GÜREL, Raşan (tsz). *Enderunlu Vâsıf Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- GÜRGENDERELİ, Müberra (2002). *Hasan Ziyâ’î Hayatı-Eserleri- Sanatı ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜVEN, Ahmet Zeki (2009). “Edirneli Nazmî’nin Pendnâmesinde Eğitim ve Ahlâk Anlayışı”. *Turkish Studies*. V. 4/5 Summer. s. 182-197.
- HAYLAMAZ, Reşit (2010). *Müminlerin En Mümtaz Annesi Hazreti Âişe*. İstanbul: Işık Yayınları.
- HİCAZÎ, M. Mahmut (tsz). *Furkan Tefsiri*. C. 4. İstanbul: İlim Yayınları.
- İSEN, Mustafa – KURNAZ, Cemâl (1990). *Şeyhî Divanı*. Ankara: Akçağ.
- İSEN, Mustafa (1990). *Usûlî Divanı*. Ankara: Akçağ.
- KADIOĞLU, İdris (2005). *Diyanbakırlı Lebîb Hayatı, Edebî, Kişiliği, Eserleri ve Divânı*. Malatya: Dicle Üniversitesi Yayınları.
- KALKIŞIM, Muhsin (1994). *Şeyh Gâlib Divânı*. Ankara: Akçağ.

- KAPLAN, Mahmut (2001). “Manzûm Nasîhat-nâmelerde Yer Alan Konular”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9 Bahar. s.133-185.
- KAPLAN, Mahmut (2008). *Hayriyye-i Nâbî*, Ankara: AKM.
- KAPLAN, Yunus (2010). “17. Yüzyıl Divan Şairi Zârî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şiirleri”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V.3, 1. 12, Summer. s.226-290.
- KARAHAN, Abdülkadir (1992). *Nef’i Divanından Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- KARAKOÇ, Sezai (2007). *Edebiyat Yazıları I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- KARAKÖSE, Saadet (1994). *Nev’î-zâde Atâyî Dîvânı*,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10637,nevi-zade-atayipdf.pdf>(15.12.2013).
- KARAMAN, Hayrettin vd. (2004). *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. C. IV. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- KAVRUK, Hasan – SELÇUK, Bahir (2009). *Filibeli Vecdî ve Dîvân’ı (Metin-Dizin)*. Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- KAVRUK, Hasan (2001). *Şeyhülislam Yahya Divanı*. Ankara: MEB.
- KILIÇ, Atabey (2005). *Müridi ve Pend-i Rical Mesnevisi*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- KILIÇ, Filiz (2010). *Âşık Çelebi Meşâ’irü’s-Şuarâ*. C. II. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- KIRBIYIK, Mehmet (2011). “Necati Bey Divanı’nda “Öykünmek””. *Ölümünün 500. Yılında Necati Bey’e Armağan* (haz. İ.Çetin Derdiyok, Muna Yüceol Özezen). Ankara. TDK.
- KURNAZ, Cemal - TATCI, Mustafa (2001). *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*. Ankara: MEB.
- KURNAZ, Cemal (2007). *Osmanlı Şair Okulu*. Ankara: Birleşik.
- KUTLU, Mustafa (2014). “Fikir ve şiir”. www.yenisafak.com.tr. (19.02.2014).
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: TDK.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- MERMER, Ahmet (1991). *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni*. Ankara: AKM.
- MERMER, Ahmet (2002). *XVII. yy Divan Şairi Vecdî ve Divânçesi*. Ankara: MEB.
- NAZİK, Sıtkı (2010). “Kaynağı ve Bağlayıcılığı Yönüyle Hz. Peygamber ve Şairlerin Sözü – Divan Şairi Örneği-”. *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5. S.22. Yaz. s. 122-135.
- ONAN, Necmettin Halil (1956). *Fuzuli Leylâ ile Mecnun*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- ÖZKAN, Mustafa (1990). *Cinânî Cilâû’l-Kulûb*. İstanbul: Üniversite Yayınları.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (1999). *Hamdullah Hamdî ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PALA, İskender (1999). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken.
- PALA, İskender. “Şair”, www.zaman.com.tr. 20 Ocak 2009.

- PARLATIR, İsmail (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı.
- Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi* (trc. Mehmed Sofuoğlu) (1989). İstanbul: Ötüken Yayınları. C.13.
- SARAÇ, Mehmet A. Yekta (tsz). *Emrî Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0> (6.03.2014).
- SAVRAN, Ömer (2010). *Sabâî ve Üveys-nâmesi*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10710,uveys-namepdf.pdf> (26.12.2011).
- SELÇUK, Engin (2007). *Hasmî Divanı*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi). Konya.
- SOLMAZ, Süleyman (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*. Ankara: AKM.
- Sünen-i Tirmizî Tercümesi* (trc. Osman Zeki Mollamehmetoğlu). İstanbul: Yunus Emre Yayınları. C. 3. s. 372-373.
- Şemseddin Samî (2009). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı.
- TARLAN, Ali Nihat (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ.
- TARLAN, Ali Nihat (1997). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: MEB.
- TAŞ, Hakan (2010). *Vusûlî Dîvân*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0>.(10.08.2013).
- TATÇI, Mustafa (1990a). *Yunus Emre Dîvanı Tenkitli Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- TATÇI, Mustafa (1990b). *Yunus Emre Dîvanı İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- TOLASA, Harun (1999). “Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dîbâce)leri; Lami'î Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü”. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (haz. Mehmet Kalpaklı). İstanbul: YKY. s. 229-244.
- TURAN, Lokman (1998). *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum.
- ULUDAĞ, Süleyman (1995). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- ÜNVER, İsmail (1983). *Ahmedî İskender-nâme*. Ankara: TDK.
- YAVUZ, Hilmi. “Yalan Üzerine Bir Deneme”, www.zaman.com.tr. 12 Kasım 2008.
- YAVUZ, Kemal (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme*,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10669,garib-namepdf.pdf> (15.12.2013).
- YAVUZ, Kemal (tsz). *Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayrî (Gülşen-nâme)*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10686,metinpdf.pdf?> (11.12.2013).
- YENİKALE, Ahmet (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf>.
 07.05.2013).
- YENİTERZİ, Emine (2001). *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi*. İstanbul: Kitabevi.

-
- YILDIRIM, Ali (2009). *Kâmî Dîvânı (Edirneli Efendi Çelebi)*. Ankara: MEB.
- YILMAZ, Şeref (2005). “Şuara Suresinin Işığında Şiir ve Şair”. *Yağmur*. S. 29. Ekim-Aralık.
- YÜCEL, Bilal (2002). *Mahmud Paşa Adnî Divanı*. Ankara: Akçağ.
- YÜCETÜRK, Semih Yücel. “Bir Kur’an Kavramı Olarak Şiir ve Şair”, www.antoloji.com.20.12.2013.
- ZÜLFE, Ömer (1998). *Nâşid Divan*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- ZÜLFE, Ömer (2010). *Hecrî Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10618,hecripdf.pdf>. (12.11. 2013).

LEXICAL INNOVATIONS IN TURKISH*

Özden AKYOL BAL**

Hatice SOFU

ABSTRACT

Lexical innovations are used when there is no conventional term for a specific object or event, or when speakers do not remember conventional terms (Clark, 1991). In such cases, children use the options for lexical innovations in the course of acquisition. Three devices are noted for lexical innovations, namely, compounding, derivation, and conversion. Clark and her colleagues (1981, 1982, 1991, 1993, Clark & Hecht 1982, Clark, Hecht & Mulford 1986) propose two main principles for lexical innovations which are simplicity of form and semantic transparency in addition to productivity, conventionality and contrast. This study aims to find the occurrences of lexical innovations in spontaneous speech samples of Turkish speaking children and see if these principles are also valid for Turkish. Aksu's cross-sectional data on Child Language Data Exchange System (CHILDES) corpus in 4-months intervals from 33 children aged between 2;0 and 4;8 were analyzed. Findings were interpreted for different types of innovations, word formation strategies, and lexical innovations over time. The results showed that, first, children produced more innovations in the category of nouns than verbs. Second, three categories emerged in addition to compounding and derivation, which are characteristic expression, substitution, and made-up word. Lastly, compounding emerged earlier (2;4) than derivation (2;8) in Turkish which was interpreted as a supporting finding for the principles of simplicity of form, and semantic transparency.

Key Words: lexical innovations, simplicity of form, semantic transparency, compounding, derivation

TÜRKÇEDE YENİ SÖZCÜK OLUŞTURMA

ÖZET

Yeni sözcük oluşturma, dilde belirli bir nesne ya da olay için uzlaşım sal bir terim olmadığında ya da konuşmacı var olan bir terimi hatırlayamadığında kullanılır (Clark, 1991). Bu durumlarda, yeni sözcük oluşturmak için çocukların edinim sürecinde kullandıkları bazı seçenekler vardır. Bunlar, bileşik sözcük yapma, türetme ve

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Çukurova Üniv. Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği, El-mek: oakylol@cu.edu.tr

dönüşmedir. Clark ve arkadaşları (1981, 1982, 1991, 1993, Clark ve Hecht 1982, Clark, Hecht ve Mulford 1986) yeni sözcük oluşturma için beş ilke önermişlerdir. Bunlar üretkenlik, kalıplaşmışlık ve aykırılık ilkelerinin yanı sıra iki ana ilke olan biçimin basitliği ve anlamsal şeffaflık ilkeleridir. Bu çalışma ana dili Türkçe olan çocukların doğal konuşmalarında geçen yeni sözcükleri bulmayı ve bahsedilen biçimin basitliği ve anlamsal şeffaflık ilkelerinin Türkçe için geçerli olup olmadığını bulmayı amaçlamaktadır. Bunun için, Aksu'nun CHILDES derleminde yer alan enlemesine kesitsel verisi kullanılmıştır. Veri 4 haftalık aralıklarla 2;0 ve 4;8 yaşları arasındaki 33 çocukta toplanmıştır. Bulgular, farklı yenilik türleri, kelime oluşturma stratejileri ve yaşa göre yeni sözcük oluşturma başlıkları altında yorumlanmıştır. Sonuçlar, öncelikle çocukların eylemlerden çok isim ulamında yeni sözcükler ürettiklerini göstermiştir. Ayrıca, bileşik sözcük oluşturma ve türetmenin yanı sıra üç yeni ulam olan tipik deyiş, değiştirim, ve uydurma ulamlarının olduğu bulunmuştur. Son olarak, Türkçede türetmenin 2;8 yaşında, bileşik oluşturma ise ondan daha önce 2;4 yaşında ortaya çıktığı, bunun da biçimin basitliği ve anlamsal şeffaflık ilkelerini desteklediği şeklinde yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: yeni sözcük oluşturma, biçimin basitliği, anlamsal şeffaflık, bileşik sözcük oluşturma, türetme

1. Introduction

Lexical innovations are novel words used by speakers for cases where there is not a conventional term for a specific object or event, or when the speaker cannot recall conventional term in the language (Clark, 1991). For example, a child says 'where is the crackener?' when he wants the nut-cracker or 'I want my boat-shirt' when he rejects a striped T-shirt (Clark, 1993). These instances of innovations are important for acquisition studies to understand the processes children go through to create new words (Clark, 1982: 391).

In the literature, three devices to form new words have been noted, namely compounding, derivation, and conversion. Compounding is one of the most productive devices in the languages which is used to name entities more precisely. Since most of the subordinate terms are compounds, children can build simple taxonomies which will help them to classify objects and increase their vocabulary consistently (Clark, Gelman & Lane, 1985). Likewise, derivation is another option to extend their vocabulary. By means of suffixes, children can name a new entity and fill their lexical gaps. Conversion which might also be considered to be a sub-category of derivation as 'zero-derivation' (Clark, 1993) is also a means of word-formation where a word is used for another word from a different category without any change on the base form (Clark, 1998). These three options are used by children from very early on. Clark (1998) observes that English speaking children use compounding and conversion from the age 1;6 on, and affixation from the age 2;6 on.

2. Literature Review

2.1. Principles of lexical innovation

Clark and her colleagues (1981, 1982, 1991, 1993; Clark & Hecht 1982; Clark, Hecht & Mulford 1986) suggest five main acquisitional principles for lexical acquisition, including simplicity of form, semantic transparency, productivity, conventionality and contrast. Among these principles where all five try to explain lexical innovations, the principles of simplicity of form and

semantic transparency also give information about morphological principles which guide the acquisition of word formation (Schipke & Kauschke, 2011).

According to the principle of simplicity, children prefer simple forms that require the least change of a base form. Children initially rely on roots as in 'to pillow' for 'to throw a pillow at' (2;6). Later, children combine bare roots like 'car-smoke' for 'exhaust' (2;4). Finally they combine roots and affixes, such as 'wagon-puller' for 'someone who pulls a wagon' at the age of 5 (Clark, 1993).

As to the principle of semantic transparency, speakers coin new words based on known roots and affixes. For example, children are likely to say 'to button' for 'to press' (2;4), or 'sky-car' for 'airplane' (1;6) since they rely on already known elements when they coin new words. When they map meaning onto an affix, they also coin words with root and affix combinations. For instance, a child at 2;2 add -y to all adjectives to make adjectivals like 'dark-y', 'cold-y', 'white-y' etc. or add agentive and instrumental suffix -er to words like 'brusher', 'climber', 'sharper' etc. (Clark, 1993).

It is also noted in Clark (1993) that simplicity and transparency might seem to overlap in their predictions. However, it is emphasized that what is transparent is not necessarily simple as in the case of affixation, but what is simple is transparent (p.124).

2.2. Parts of speech in early word formation

In word formation, lexical categories may change and this is called syntactic transposition. Meanwhile, semantic modification is the case in which the meaning of a word increases but the lexical category remains the same (Schipke & Kauschke, 2011).

Regarding syntactic transposition, Clark (1993) claims that children use mainly nouns to form verbs at the first stage. Later, usage of verbs increase. As to semantic modification, Clark (1995: cited in Schipke & Kauschke, 2011) states that children, at the age of 2;0, first use general-all-purpose (GAP) verbs like *machen* 'to make' or *tun* 'to do' with prefixes, later they use antonyms with prefixes like *aufmachen* 'to open' and *zumachen* 'to close'. Children are reported to use the verb *machen* 'to make' most frequently and mostly combine it with the adverbs *los* and *weg* 'gone/away' and the prefix *ab* 'off'. Similarly, in Turkish, children use GAP verbs like *etmek* 'to do', *olmak* 'to be', and *yapmak* 'to do/make' in their speech. Indeed, *yapmak* 'to do/ to make' is specifically very flexible in its application. For example, it can be used as a substitute for other verbs like *yapmadım* 'I didn't do' to mean *süpürmedim* 'I didn't sweep' or with onomatopoeic words to substitute other verbs like *cuyk cuyk yapmak* 'to slide' (Sofu, 1995).

2.3. Related studies in the field

Clark (1993) reported children's preferences of word formation devices in 14 different languages from children under six years old. These languages are English, Dutch, French, German, Hebrew, Hungarian, Icelandic, Italian, Polish, Portuguese, Russian, Spanish, Swedish, and Serbo-Croatian. On the basis of principles of transparency, simplicity, and productivity, she claimed that children showed similarities across languages in using word formation devices. She also emphasized that the typology of language being acquired and the productivity of word formation devices are two important factors to be considered in lexical innovations. For instance, children learning Germanic languages use compounding very early while children learning Hebrew prefer affixation at a later age in lexical innovations.

In Becker's (1994) longitudinal study, lexical innovations of one child between the ages of 2;4 and 5;0 years were presented. Findings were analyzed to find out mechanisms by which innovation occurred, and developmental changes in innovations. The study used spontaneous

innovations and explored the frequencies of different innovations and categorized word-formation devices. In this study, Clark's (1982) types of innovations and coding conventions were used. Nouns and verbs were categorized into sub-categories. For nouns, agent nouns, instrument nouns, and contrastive compounds were used while for verbs, locatum verbs, location verbs, agent verbs, goal verbs, instrument verbs, and characteristic activity verbs. Besides, types and tokens were also calculated. For categorization, Quirk et al.'s (1985: cited in Becker, 1994) descriptions and examples of word-formation devices were used. These categories were prefixation, suffixation, conversion, compounding, compounding with suffixation, reduplication, abbreviation, blending, and familiarity marking.

Results showed that the child produced 250 different innovations using all word-formation devices described by Quirk et al. (1985: cited in Becker, 1994). The most frequent ones were compounding and compounding with suffixation. Since some innovations did not fit to any of the categories, three additional categories were added, which were substitution (for 'yesternight' etc.), characteristic expression (for 'to timber' etc), and made up with some phonological bases (for 'poonked' etc.). When innovations were analyzed, the researcher found out that the ages that the child used these devices were not consistent with Clark's (1982) predictions.

Becker's (1994) results also showed that innovations were affected by lexical knowledge rather than lexical gaps as claimed by Clark (1982). Thus, there were more innovations in categories where the child had more well-established items. Another important finding of this study was that as Clark (1982) claimed children produced more innovative nouns than verbs.

The study by Swan (2000) investigated lexical innovations and over-regularizations of an English-speaking boy between the ages of 2;6 and 6;3. She explored the developmental change of novel lexical forms, strategies and general morpho-syntactic development. She analyzed the data according to age and mean length of utterance (MLU) of the child. She found that the use of derivational strategies in lexical innovations showed consistent results as predicted by Clark (1982), i.e. a developmental change from simple to complex strategy use.

A study by Schipke and Kauschke (2011) in German investigated the acquisition of word formation devices in conventional words and lexical innovations of German children between the ages of 2 and 3. In that study, 39 mother-child dyads in a toy play setting at 20 sampling points between 1;1 and 3;0 were analyzed. They presented the results on the basis of word categories and the products of the word formation processes. They found out that compounding and derivation were predominantly observed in their data contrary to conversions which rarely occurred. They claimed that unlike English, the principles of transparency and simplicity did not affect the acquisition of word formation in German. They also asserted that children in their study used more verbs than nouns as bases and in products of word formation. In particular, GAP verbs were used predominantly with derivation and compounding.

As to lexical innovations in Turkish, there are few studies in the field. Ekmekçi (1990) investigated children's strategies for coinages in children between the ages of 2;0 and 7;0. The data consisted of longitudinal records of a Turkish child from the age of 1;3 to 2;7, and collections of random observations. She reported that Turkish children used derivation and compounding in their lexical innovations. She also suggested seven strategies for lexical innovations used by children which were suffixation, association with past experience, searching for contrasts, compounding, formulating noun phrases, perception of words within limited linguistic knowledge, and reduplication.

A longitudinal study by Sofu (1995) investigating acquisition of lexicon in Turkish reported some instances of lexical innovations in four children aged between 2;0 and 3;6. She

suggested that children used some strategies to fill lexical gaps, namely innovations, pronominalization, providing a definition, contrasting objects, overextension, application of adverbs accompanied with actions, and onomatopoeic words with auxiliary *yapmak* 'to do/ to make'. She concluded that whereas derivation and compounding were two main devices for lexical innovations in Turkish, there was no use of conversion as it was used rarely as a word formation device in Turkish.

3. Methodology

3.1. Participants and materials

The aim of this study was to analyze occurrences of lexical innovations in spontaneous speech samples of children aged between 1 and 5. Three different data sources were searched for lexical innovations. One was video-recordings of 14 children aged between 0;9 and 1;11 for the Turkish Adaptation Study of CDI (TIGE). The recordings consisted of three parts: free activity setting, a joint picture-book reading setting, and a toy play setting with toys of animals, and doctor, kitchen, construction toys. However, none of the children, except one, produced any innovations during these recordings; thus this data was excluded from the analysis.

The other two sources were based on CHILDES corpus listed under the Turkey and Aksu corpora. Turkey's data was a monthly collected longitudinal data from a female child between the ages of 1;4 and 2;4. However, the child used only one innovation at the age of 1;11; that is why, this data was also excluded from the study.

As to Aksu's cross-sectional data, it was collected in four months intervals from 33 children, 15 of whom were male and 18 of whom were female. The children were aged between 2;0 and 4;8. There were 51 recordings in total; of these recordings, 21 did not have any lexical innovations. Thus, lexical innovations which were observed in 30 recordings constituted the main source for this study.

3.2. Procedure

The researcher, as a native speaker, identified and coded, by hand, all novel forms which were not considered as conventional use. First, the types of these innovations were categorized as nouns and verbs which were also divided into two sub categories. Nouns were divided as simple nouns and compound nouns while verbs as main verbs and general-all-purpose (GAP) verbs.

Second, these innovations were categorized according to the word formation devices adopted from Clark (1982) as well as Quirk et al (1985; cited in Becker 1994) and Becker (1994). The categories were suffixation (a morpheme is attached to the base grammatically), compounding (two or more bases are combined), characteristic expression (the expression characteristically uttered in connection with an object, event or action to label that object, event or action), substitution (a semantically related word is substituted for [one part of] a conventional word), and made-up (mainly on phonological basis) words. Lastly, data was analyzed according to the occurrences of lexical innovations over time.

4. Findings

The children in this study produced a great variety of innovations. In this section, firstly, different types of innovations in the data are described with examples. Then, the word formation strategies that children used are presented. Finally, the instances of lexical innovations over time are presented.

4.1. Types of innovations

The children in this study produced more innovations in the category of nouns than verbs. An overall picture of lexical innovations is presented in Table 1 below.

Table 1. Frequencies of lexical innovations by form and age

Types of innovations \ Age	2	3	4	Total
Simple Noun	6	7	3	16
Compound Noun	2	11	7	20
Main Verb	3	5	2	10
GAP verb	2	-	2	4
Total	13	23	14	50

As can be seen in Table 1, children produced more nouns than verbs at every age. At the age of 2, out of 13 lexical innovations, children used 8 nouns, and 5 verbs. At 3, out of 23 innovations, children used 18 nouns, whereas they used only 5 verbs. At 4, out of 14 innovations, children used 10 nouns, and only 4 verbs. When the developmental tendency of the children is observed by age and types of innovations, it can be claimed that children had a $\cap$ shape development, which started with some instances of innovations at 2, and increased almost twice as many at 3, and again decreased at 4. To be able to see what kind of innovations were made by children, some examples from the data for each age group are given below.

Noun

- (1) *CHI: bana *mikrofonu* çalsana. (2;4)

Play the microphone for me.

- (2) *EXP: (kuşlar) neleriyle uçarlar. *CHI: *guguyla* uçarlar, *gugu*. (3;0)

How do birds fly?

They fly with *gugu*, *gugu*.

- (3) *CHI: hani böyle bozuk, *yapılık* yolundan geçiyorsun. (4;0)

Well you walk along a ruined, constructed-ness road.

For the category of noun, children used some words that they already knew which were in the same category as the target ones as in the example (1) *mikrofon* 'microphone' for *kaset* 'cassette'. They also used made-up words like *gugu* in (2), and they used novel words with suffixation which were not in the language like *yapı-lık* in (3).

Compound Noun

- (4) *CHI: *anne lambası*. (mom lamp) (2;4)

- (5) *CHI: *salıncak böceği*. (swing bug) (3;8)

- (6) *CHI: *adam kuş*. (man bird) (4;4)

In the compound category, children used combinations of roots in noun-noun compounds to define the kinds of objects being talked about. In the examples above, children used some nouns for their characteristic features relating them to the intended object like *adam kuş* in (6).

Simple Verb

(7) *CHI: onlar ısırđı, ben de yırttım onu. (they bite, I tore it) (2;8)

(8) *CHI: yorulđum ben ayağım sıkıldı. (I got tired, my foot squeeze-PASS-PAST) (3;8)

(9) *CHI: gözünü de süsleniyor, ağzını da süsleniyor. (she beautify-REFL-PROG her eyes, and beautify-REFL-CONT her mouth) (4;0)

As to the category of verbs, children used conventional verbs but in the wrong sense. That is, the verbs in the examples are used in the language but not in the sense that children meant as in (7) to (9). For example, in (7), a bug bite the child and he peeled the wound, but he used the verb yırtmak 'to tear' which would be used for paper not wound in the conventional sense. Another example in (8) was in the context that the child got tired and his shoes pinched his feet, but he said his feet got squeezed.

GAP Verb

(10) *CHI: çompi yapacaklar. (they will do çompi) (2;0)

(11) *CHI: sonra süpürge yapıyor. (then she is doing brooming)(4;0)

In the category of GAP verbs, children used yapmak 'to do' with nouns which were either with a made-up word or a conventional one preceding it. In (10), the child used yapmak 'to do' with a made-up word, and in (11) the child used it with a conventional noun süpürge 'broom' while süpürmek 'to sweep' would be the conventional option.

4.2. Word formation strategies

Lexical innovations in the data were also analyzed to find out the strategies children used. Five categories emerged as a result of the analysis, two of which were the ones commonly mentioned in the literature, i.e. compounding and suffixation. The other three categories were adopted from the study of Becker (1994), namely, characteristic expression category which is the category in which the expression characteristically uttered in connection with an object, event or action to label that object, event or action; substitution category which is the category where a semantically related word is substituted for a conventional word; and made-up word category which is the category in which children used a totally new word themselves. Table 2 below presents information about the usages of these strategies by age.

Table 2. Frequencies of lexical innovations by word formation strategies and age

Word \ Age formation strategies	2	3	4	Total
Compounding	2	11	7	20
Suffixation	1	2	3	6
Characteristic expression	1	1	2	4
Substitution	6	4	1	11
Made-up	3	4	1	8
Total	13	22	14	50

It can be clearly observed from Table 2 that children used the substitution strategy most at the age of 2, compounding at 3 and 4. In parallel to expectations, suffixation was not observed much in the data as it ranked the 4th out of five strategies. Some examples for each strategy are given below.

Compounding

- (1) *CHI: *çöpçü araba*. (trash car) (2;8)
 (2) *CHI: *ben misafir köyünde görmüştüm*. (I saw it at the guest village) (3;0)
 (3) *CHI: *şarap çorbası*. (wine soup) (4;0)

Children used Noun+Noun compounds in (2) and (3) as well as N+er N compound in (1). In N+er N compound, the child used agentive and instrumental suffix -er, although N+N compound would be the conventional usage like *çöp arabası* 'garbage truck'.

Suffixation

- (4) *CHI: *çalıştırma* yapalım bunları. (let's do these work-CAUS-GER) (2;8)
 (5) *CHI: bu otomobili *girdirdim*. (I put-CAUS-PAST-1S this car) (3;8)
 (6) *CHI: burası, burası, burasını *yandırıyor*. (this, this burn-CAUS-PROG this) (4;0)

Children also used suffixation for lexical innovations by mainly using causative suffix -DIr as in (5) and (6). The conventional terms in these contexts would be *sokmak* 'to put in' and *yakmak* 'to burn'. As to the example in (4), instead of saying *çalıştırılm* 'work-CAUS-OPT', the child first denominalized the verb and then used the GAP verb *yapmak* 'to do'.

Characteristic expression

- (7) *CHI: kutu *dandani* yapıyor. =sleeping (the box is doing dandani) (2;0)
 (8) *EXP: çocuklar niye koşar? *CHI: şey için *kuvvet getirmek* için= to become stronger (3;4)

why do children run? well, to get power.

- (9) *EXP: köpekler ne yapar ? *CHI: *cadı* yapar. (4;0)

what do dogs do? they do witch.

For characteristic expressions, they used expressions for humans to talk about non-human beings as in (7) and (9). They also used unconventional forms with N+V structure *kuvvet getirmek* literally (lit.) 'to bring power' in (8) instead of using a verb with suffixation *kuvvet-len-mek* 'to become stronger'.

Substitution

- (10) *CHI: bu senin *plağın* olsun.= microphone (let this be your record) (2;4)
 (11) *CHI: *denizler* geliyor. =waves (seas are coming) (3;8)
 (12) *CHI: tutarım, *balta* alır tutarım.=fishing rod (I catch, I get an axe and catch) (4;4)

When it comes to the category of substitution, children used some conventional words that they already knew which were in the similar category as the target ones. For example, instead of 'microphone', one used 'record' while another used 'sea' instead of 'wave'. Still another used 'axe' instead of 'fishing rod' as illustrated in (10), (11) and (12) respectively.

Made-up words

- (13) *EXP: bu evde başka kim oturuyor ? *CHI: koko . (2;4)
who else lives in this house? koko.
- (14) *CHI: bumbu içecem. (I will drink bumbu) (3;8)
- (15) *EXP: benim Kumbur Kazağı'nda tanıdığım var , senin de var mı?
I know people at Kumbur Kazağı, do you?
*CHI: no, daydaylarım oturuyor . (4;4)
no, daydaylarım live (there).

For the category of made-up words, children used some words that were invented by themselves on phonological basis. Therefore, the words they used could not be guessed by anyone who was not in that context as in the examples (13), (14) and (15) above.

4.3. Lexical innovations over time

Children used five different word formation strategies at each age group. The use of these lexical innovation strategies by age is presented in Table 2 above. However, an important point to be considered in lexical innovations is the emergence of each particular word formation strategies by age, which is given in Table 3 below.

Table 3. Ages at which the earliest examples of lexical innovations were produced by word formation strategies

Word formation strategy	Age first example produced
Compounding	2;4
Suffixation	2;8
Characteristic expression	2;0
Substitution	2;4
Made-up	2;4

As it can be seen in Table 3, the first strategy was characteristic expression in the production of a verb, at 2;0, followed by compounding, substitution, and made-up words which emerged at the same age, at 2;4. The latest occurring strategy was suffixation which was produced for a deverbal noun, at 2;8. Considering the predictions about the order of strategies used by children according to the principles of simplicity of form and semantic transparency, the ages of first occurrence of compounding and derivation support the principles suggested by Clark and her colleagues.

5. Discussion and Conclusion

In this study it was observed that children produced lexical innovations in their spontaneous speech. A total of 50 different innovative nouns and verbs were identified in the data. In parallel to Clark's (1982) findings, the children in this study produced more innovative nouns than verbs. In this study, verbs had a sub-category called GAP verbs, which were formed with a noun and a GAP verb *yapmak* 'to do'. The use of nouns and verbs in innovations indicates that both nominal and verbal roots are accessible to word formation processes from the age of 2;0 and beyond.

As to word formation devices, compounding was the most productive device in Turkish, as in English. This can be interpreted as a supporting finding for the validity of simplicity of form and semantic transparency in word formation since compounding is a simpler and semantically transparent option compared to derivation. In parallel to the expectations, suffixation emerged at 2;8 while compounding at 2;4. However, it should be noted that the reason why children prefer compounding is not because they are unable to use affixes productively. Since a study by Clark and Hecht (1982) showed that although 3-year-olds preferred compounding, they were also able to use suffixes in their production of novel agentive and instrument nouns. Meanwhile, 5- and 6-year-olds preferred affixation in their innovations. Besides, another important point to be noted is that the instances of suffixation were mainly limited to the causative usages. This might be explained with the fact that of all the suffixes, causative suffix is the most commonly used one which appears in child language at 2;2 (Sofu, 1995).

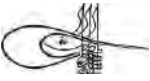
In this study, children used some additional innovation strategies as mentioned in Becker's study (1994) in addition to conventional word formation devices. Three additional strategies were identified: characteristic expression, substitution, and made-up. First one is the characteristic expression which is a category in which children used a new expression characteristically in connection with the object, event or action in question such as *süpürge yapmak* lit. 'to do broom'. Second one is the substitution in which children used semantically related innovations such as *yürümüyor* lit. 'it does not walk' for a car, which can only be used for animate beings, or using words from the same semantic category such as *plak* 'record' instead of *mikrofon* 'microphone'. Third one is the made-up word in which children invented a totally new word without any parts from any conventional words such as *çompi*. Innovations in this category are unintelligible for adult speakers of the language unlike innovations in the other categories, which are contextual innovations.

When it comes to the relationship between the children's ages and use of lexical innovations, it was observed that characteristic expressions emerged the earliest, at the age of 2;0. Compounding, substitution and made-up followed it at 2;4. Finally, suffixation occurred the last, at the age of 2;8. That is a parallel finding with what Clark (1998) predicted and observed in English. She reported that English speaking children used compounding at the age of 1;6 and derivation at the age of 2;6.

6. REFERENCES

- BECKER, J. A. (1994). 'Sneak-shoes', 'sworders' and 'nose-beards': a case study of lexical innovation. *First Language* 14, 195-211.
- CLARK, E. (1981). Lexical innovations: How children learn to create new words. In W. Deutsch (Ed.), *The child's construction of language*, (299-328). London: Academic Press.
- CLARK, E. (1982). The young word-maker: a case study of innovation in the child's lexicon. In E. Wanner & L. Gleitman (eds), *Language Acquisition: The State of the Art*, Cambridge: Cambridge University Press, 390-425.
- CLARK, E. (1991). Acquisitional principles in lexical development. In S. Gelman & J. Byrnes (Eds), *Perspectives on Language and Thought*, New York: Cambridge University Press, 31-71.
- CLARK, E. (1993). *The lexicon in acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

-
- CLARK, E. (1998). Morphology in language acquisition. In A. Spencer & A. M. Zwicky (Eds.), *The handbook of morphology*, Oxford & Cambridge: Blackwell, 374-389.
- CLARK, E. & HECHT, B. F. (1982). Learning to coin agent and instrument nouns. *Cognition* 12, 1-24.
- CLARK, E., GELMAN, S., & LANE, N. (1985). Compound nouns and category structure in young children. *Child Development*, 56, 84-94.
- CLARK, E., HECHT, B. F. & MULFORD, R. (1986). Coining complex compounds in English: affixes and word order in acquisition. *Linguistics* 24, 7-29.
- EKMEKÇİ, Ö. (1990). 'Coinage of Words in Child's Lexicon in Acquiring Turkish'. In S. Koç (Ed.) *Proceedings of the Fourth International Conference on Turkish Linguistics*. Ankara: Middle East Technical University Publication.
- SCHIPKE, C. & KAUSCHKE, C. (2011). Early word formation in German language acquisition: A study on word formation growth during the second and third years. *First Language*, 31 (1). 67-82. DOI: 10.1177/0142723709359240
- SOFU, H. (1995). *Acquisition of Turkish expressions referring to time, space, definiteness and word formation: a longitudinal study*. Unpublished PhD thesis. Cukurova University, Adana, Turkey.
- SWAN, D. W. (2000). How to build a lexicon: a case study of lexical errors and innovations. *First Language*, 20, 187-204. DOI: 10.1177/014272370002005904

ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN KASİDE-İ BÜRDE TERCÜMESİ*

Vesile ALBAYRAK SAK**

ÖZET

Kendisinden ihsan beklenen veya otoritesinden korkulan bir hükümdarın övgüsünün ele alındığı Cahiliye dönemi şiiri kaside, methiye, hiciv, iftihar ve tasvir olmak üzere dört temel konuyu işlemiş İslâm'ın inanç ve ahlâk prensipleri ile çelişen temalar zamanla yerini Kuran'dan mülhem İslâmî değerlere bırakmıştır.

H.z.Peygamber'i methetmek maksadıyla yazılan müstakil eserlerden olan Kaside-i bürde ve kaside-i bür'eler farklı olmalarına rağmen literatürde tek adla yani Kaside-i bürde adıyla tanınmakta yazıldıkları andan günümüze kadar kazandıkları itibar ve şöhretlerini devam ettirmektedirler. Eserin H.z.Peygamber sevgisini ifade etmede adeta bir ibadet telakki edilmesi, edebiyatımızda birçok tercüme, şerh, tahmis, teştir ve tezyillerin kaleme alınmasına vesile olmuştur.

Şemseddin Sivâsî de H.z. Peygamber'e olan sevgisini söz ve yazı ile ifade etmeye çalışmış şairlerimizden biridir. Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolu kurucusu olup tam adı Ahmed Şemseddin Ebu's-Senâ b.Muhammed Ebi'l Berekât b. ÂrifHasan Zili es Sivâsî'dir. Yeğeni ve damadıRecebü's-Sivâsî'nin kaleme aldığı Necmü'l-Hüdâ'dan ve diğer biyografik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre H.926(M.1520)'da Tokat'ın Zile kasabasında doğmuş, ilimde mesafeler katetmiş, İstanbul'da Sahn medreselerinde müderrislik yapmış,gidişattan memnun olmadığından zamanın Valisi Hasan Paşa'nın davetiyle Sivas'a hicret etmiş ,Meydan Camisi'nde vâizlik görevini yerine getirmiş, III.Mehmed'le çıktığı Eğri seferi dönüşünde de Sivas'ta 1006'da (1597)vefat etmiştir.Çalışmamızda manzum,mensur birçok eser kaleme almasına rağmen birinci sınıf şairler arasına giremeyen ,şuara tezkirelerinde ismi geçmeyen,şair kimliğinden çok mutasavvıf kimliğiyle tanınan Şemseddin Sivâsî hakkında bilgi verilmiş ve onun Hafız Hüseyin b.Ali'nin Busîrî'nin Kaside-i Bürde'si ve ona yazılan tahmis ve tercümeleri topladığı kitabındaki Kaside-i BürdeTercümesi ilim âlemine sunulmuştur.Adı Sivas'la özdeşleşen, ortaya koyduğu geniş eser yelpazesıyla 16.yüzyılın içtimâî,siyasî olaylarına duyarsız kalmayan Şemsî mahlasını kullanan hamse sahibi şair Kaside-i Bürde'yi de tercüme etmiş derinden hissettiği Peygamber sevgisini bu eseriyle de ebedî kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaside, Kaside-i Bürde, Kaside-i Bür'e, Şemseddin Sivâsî, Tercüme.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Öğretmen MEB, El-mek: albayrak_vesile@hotmail.com

A TRANSLATION OF KASİDE-İ BÜRDE BY ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ

ABSTRACT

Kaside, the age of Cahiliye Period poem, which deals with the praise of a ruler from whose authority people are afraid of or whom they expect a favor deals with four main topics as praise, satire, pride and depiction and the themes contradicting with the Islamic belief and Islamic moral principles have given their place to Islamic values inspired from the Koran. Although Kaside-i Bürde and Kaside-i Bür'e, written in order to praise the Prophet Muhammad, are different works they are known as Kaside-i Bürde in literature and they keep their reputation since they have been written. The fact that the work regards love for the Prophet Muhammad as worship has led to a lot of translations, explanations, tahmises, teshtirs and tezyils to be written in our literature.

Şemseddin Sivâsî is one of our poets trying to express his love for the prophet both in written and oral forms. He is the founder of Şemsiyye section of Halvetiyye sect and his full name is Ahmed Şemseddin Ebu's-Senâ b. Muhammed Ebi'l Berekât b. Ârif Hasan Zilî es Sivâsî. According to the information we get from Necmü'l-Hüdâ written by Recebû's-Sivâsî who is both his son-in-law and also his nephew and from other biographical resources he was born in Zile, a town of Tokat, in 629 AH (1520 A.D.), improved his knowledge, worked as a professor at Sahn madrasas in Istanbul, but since he was not satisfied with the course of events he immigrated to Sivas on the invitation of the present governor Hasan Pasha, worked as an Islamic preacher in Meydan Mosque and died after the military expediton with Mehmed III in Sivas in 1006 AH. (1597A.D.). Our study gives information about Şemseddin Sivâsî who is not considered as a first class poet although he wrote a lot of poems and prose, whose name is not included in collections of poet biographies and who is known as a sufi rather than as a poet and his Translation of Kaside-i Bürde which was written by Busîrî, translated by Şemseddin Sivâsî and edited by Hâfız Hüseyn b. Ali who collected the tahmises and translations written for the Kaside-i Bürde in his book. The poet who is not insensible of social and political events during the 16th century, who used the name Şemsî as a pseudonym, who has a hamse and whose name has been identified with Sivas translated Kaside-i Bürde and made his love for the Prophet Muhammad eternal with his work.

Key Words: Kaside, Kaside-i Bürde, Kaside-i Bür'e, Şemseddin Sivâsî, Translation.

GİRİŞ

Arap edebiyatının ilk dönemlerinde doğup Cahiliye devrinde en parlak dönemini yaşayan kaside, milattan önce V.yüzyıla kadar uzanan köklü bir tarihe sahiptir. İlk örneklerini Muallaka adı verilen yedi muhtelif şiirde bulduğumuz kaside, Arap edebiyatının en önemli eserlerindendir. Cahiliye döneminde haram aylar olarak kabul edilen (Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Recep) aylarda Ukaz, Micenne, Zü'l-Mecâz, Mirbed gibi panayırlarda okunduğu ve Kabe duvarına asıldığı rivayet

edilen bu şiirler İslâm öncesinden kalan şaheserlerdir. Üç bölümden oluşan Arap şiirinin bu en gelişmiş formu sevgilinin ülkesi ve onun geride bıraktığı izler gibi unsurların yer aldığı bir Nesible başlar.Yoluna devam eden şair kasidenin ikinci bölümünü oluşturan Râhil adı verilen yolculuk kısmında Bedevi hayatından, mücadelelerinden örnekler verir ve çoğunlukla yolculuk yapılan develeri betimler.Sonra da asıl amaca yönelip genel konu ve temaları itibariyle methiye, hiciv, iftihar ve tasvir olmak üzere dört temel konuyu işleyerek kasidenin türünü belirler.¹

Arapların İslâm öncesindeki bu en büyük sanat eseri sözlü yolla sonraki nesillere aktarılmıştır. Zamanla klasik kasidede biçimsel özelliklerin yanında içerik de değişmeye başlamış, İslâm'ın inanç ve ahlak prensipleri ile çelişen içki meclisleri, kadın tasvirleri, ırkçılık vb.temalar yerini Kuran'dan mülhem İslâmî değerlere bırakmıştır.

Asr-ı Saadette A'şa ve Ka'b b. Zühayr'ın kasideleriyle başlayan Hz.Peygamber methiyeleri, Mekke'nin fethinden önce Hz.Muhammed'i şiirleriyle hicveden Ebû Sufyân b. el-Hâris b.el- Muttalib'e otuz beyitlik kasidesiyle cevap vererek Peygamber'i savunan ve kendisine "Peygamber Şairi" denilen Hassân b. Sâbit'le² devam etmiş zamanla durum değişerek sadece Hz.Peygamber'i öven methiyeler ortaya çıkmıştır.

Esmâ-i Nebî, Sîre, Mevlid, Mirâc-nâme, Mu'cizât-ı Nebî, Gazavât-ı Nebî, Şefâat-nâme, Kırk Hadis,Yüz Hadis,Bin Hadis ³gibi Hz.Peygamber'i merkeze alan bu çalışmalar zengin bir İslâmî edebiyatın varlığını göstermektedir.Örnek kişiliğini,güzel ahlâkını,hayatını ve mucizelerini konu alan bu eserler O'nun ne derece önemsendiğinin açık bir göstergesi olmuştur.Zira Hz. Peygamber demek Kuran ve İslâm demektir.O'nu anlamak İslâmiyeti anlamaktır.Ve O'nu övmek Cenab-ı Hakk'a ve Kuran-ı Kerim'e uymaktır.Çünkü Kuran-ı Kerim'de birçok ayette Hz.Peygamber'in ahlâkı,merhameti,üstün ve örnek şahsiyeti Cenab-ı Hakk'ın diliyle methedilmekte⁴."Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e çok salavat getirirler(överler).Ey inananlar,siz de O'na salavat getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin."⁵ buyrulmaktaydı.

İster mürettep divanlarda, mesnevilerde görülsünler ister küçük hacimli müstakil eserler şeklinde olsunlar tahmin edildiğinden daha bol ve zengin bir malzemeye sahip olan küçük veya büyük hacimli bu eserler istisnasız hiçbir şahsa dair Hz. Peygamber'e olduğu kadar çeşitli şekil ve türlerde asırlar boyunca muhtelif eserler devamlı bir tarzda teşekkül etmemiştir.⁶

İşte Kaside-i Bürde'ler de Hz. Peygamber'i methetmek maksadıyla yazılan müstakil eserlerden biridir. Müslüman olması hâlinde affedileceği haberini kardeşi Büceyr'den alan ve tebdil-i kıyafet ederek Medine'ye gelip eman talebinin kabulü sonrasında Peygamber'in huzuruna çıkan ve "bâned Suâd" (Suâd gitti) sözleriyle başlayıp devamında da "Rasûlüllah kendisinden ışıktan bir nurdur.O,Allah'ın itina ile yapılmış ve kınından çıkarılmış kılıcıdır."mısralarından sonra çok duyulanan Peygamber'in sırtından çıkardığı bürdesini (hırkasını)omuzlarında bulan, bu hâdise sebebiyle de "Kaside-i Bürde"adıyla meşhur olan Ka'b b. Zühayr'ın eseridir.Tamamı altmış beyit civarında olan eser⁷İslâm'ın iyice yayılmaya başladığı yıllarda zor durumdaki şaire emsalsiz hediyeler(can,hırka)sağlamıştır.

¹ Ahmet Suphi Furat, Arap Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1966,s.64...95.

² Abdullah Kızılcık, Muhadram Şairlerden Hassân b.Sâbit'in İslâmî Döneme Ait Şiirlerinde Tema, Nüsha, Yıl: VI, Sayı:20,Kış 2006,s.78.

³EmineYeniterzi,DivanŞiirindeNa't,TürkiyeDiyanetVakfıYay.,Ankara1993,s.11./Emine Yeniterzi, Türk Edebiyatında Na'tlara Dair, Türkler, C.II. Ankara 2002,s.762.

⁴ Emine Yeniterzi,"Bir Edebi Tür Olarak Na'tlar" Uluslararası Mevlid Sempozyumu,Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,Ankara 2010,s.94.

⁵ Ahzâb,33/56.

⁶ Âmil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul 1988,s. 357.

⁷ Mahmut Rifat Kademoğlu , Kaside-i Bürde ,Şâmil İslam Ansiklopedisi,C.4, Şâmil Yay.,İstanbul 2000,s.279.

Bür'e ise Arapçada hastalıktan iyiliğe yüz tutma anlamına gelir. Arap şairlerinden El Busîrî Şerefü'd-din Muhammed b.Said(ö.H.696=M.1296)El Kevâkibü'd-Düriyye fî Medhi Hayri'l-Berîyye başlığını taşıyan kasidesini, bir yanı inmeli iken yazmış, düşünde Peygamber'in, vaktiyle Ka'b b. Züheyr'e yaptığı gibi, sırtındaki hırkayı kendi omuzlarına attığını görmüş, bu kerametle hastalıktan kurtulmuştur. Bunun üzerine kaside "Kaside-i Bür'e" adını almıştır.⁸Peygamberlerin efendisi ve sonuncusu olan Hz. Peygamber için yazılmış en güzel ve en ünlü şiirlerden biri olup şairine uğur, bereket, şifa, saadet getiren,¹³. Asırdan itibaren dilden dile dolaşan ve hâlen de bu itibar ve şöhretini sürdüren "şifa şiiri"⁹olarak da isimlendirilmekte olan eser, Busîrî'ninHz. Peygamber hakkında yazdığı ve tamamına yakını manzum olan kasidelerinden biridir.¹⁰Gerek mevzûu gerekse edebi kıymeti itibarıyla Kur'an dili ile yazılmış dünya şaheserlerinin ön saflarında yer alan eser, Kasidetü'l-Bür'e diye anılsa da literatürde Kasidetü'l-Bürde olarak tanınmaktadır.¹¹ En eski kaynaklarda 160 beyit;daha sonraki nüsha ve şerhlerde 165 beyte kadar çıkan eserin 12 beyti nasib olup16 beytinde nefsinden ve nefsinin isteklerinden; 30 beytinde Hz. Peygamber'e övgüden; 19 beytinde Hz. Peygamber'in doğumundan; 10 beytinde kendisine dua edenlerden; 17 beytinde Kuran-ı Kerim'den; 13 beytinde miracdan; 22 beytinde cihaddan; 14 beytinde istiğfardan ve 9 beytinde Allah'a yakarıştan (münacaat) bahsedilir.

Çoğu Arapça olmak üzere edebiyatımızda birçok tercüme, şerh ve tahmisleri bulunan kaside Peygamber aşığı olan şairlerin bu vadiye bereketli ürünler vererek bir İslâmî edebiyat oluşturmalarında önemli rol oynamıştır.Süleyman Nahîfî (1842–1879), Mustafa Maksud Resâ, Kureyşîzâde Mehmed Fevzi(1867),Muhammed Fevzî(1856)¹², tahmislerinin yanı sıra Raif Mehmed (Mollacıkzâde), Abbas Fevzi Dağıstanî (1893), Kemâlî Kemâleddin Mehmed Efendi (Taşköprîzâde)¹³ gibi şairlerin Türkçe; Nahîfî ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Arapça, Farsça hatta Said Paşa¹⁴ gibi bir kısım şairlerin deTürkçe, Arapça, Farsça üç dilde tahmisleri de kaleme aldıkları bilinmektedir.

Eserin Türkçe tercümeleri ise Ahmed Mekkî, Abdurrahim Karahisârî¹⁵Esâsî,Marmara Müftüsü Hulûlî,Seyyid Ahmed Leâlî ve Kemal Paşazâde'ye¹⁶ aittir.İslâm âleminde büyük şöhret kazanmış bu kaside defalarca neşredilmiş, sayısız tercüme, şerh, tahmis, teştir, tezyilleri yapılmıştır.¹⁷110 şerh,58 tahmis, 16 tesdis ve sayısız nazirelere sahip eser Batı'da da ilgiyle karşılanıp Latinceye çevrilen eserler olma özelliğini göstermektedirler.¹⁸

Ayrıca Hafız Seyyid Hüseyin b.Ali, Busîrî'nin metni de dahil yapılan tahmis ve tercümeleri bir nüshada toplamış,her birini ayrı renk mürekkeple düzenlemiştir.Şerif Efendi(tahmis,siyah),asıl metin(Arapça,altınyaldız),Cami(Farsça,tercüme,kırmızı),Kemalpaşazâde(tercüme,siyah),Şemsed-

⁸ Agâh Sırrı Levend, "Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri "Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara1972,s.64.

⁹Erol Ayyıldız,Harputî'nin Kaside-i Bürde Şerhinin Dilbilgisi ve Belâgat Açısından İncelenmesi,Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu,Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yay.,No:8,Elazığ 1999,s.515.

¹⁰ Mahmut Kaya, İmam Busîrî ve Kasîde-i Bürde, Altınoluk Dergisi, 1998, Sayı:154, s.38.

¹¹İlhan Armutçuoğlu, Kaside-i Bürde,Erkam Yay.,İstanbul 2009,s.5-18.

¹² Muhammet Kuzubaş, Muhammed Fevzî'nin Miftâhu'n-Necât Adlı Eseri(Kasîde-i Bürde Tahmis ve Şerhi),Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2007, Sayı:1/1, s.156.

¹³ Bahattin Kahraman, Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Etrafında Yazılmış Türkçe Eserler, S.Ü. Fen-Edebiyat Fak., Edebiyat Dergisi, 1991, Sayı:6, s. 173.

¹⁴ Vesile Albayrak Sak,Said Paşa'nın Kaside-i Bürde Tahmisi,Turkish Studies-International PeriodicalFor The Language,Literature and History of Turkish or Turkic,Volume8/9Summer 2013.

¹⁵ Bahattin Kahraman, Le'âli ve Abdurrahîm Karahisârî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümeleri, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:4,s.57.

¹⁶İslam Ans. Kasidetü'l-Bürde Mad.,C. 24, s. 568.

¹⁷ Ebubekir Sıddık Şahin, Kaside-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mustafa İsen), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.

¹⁸ Mahmut Kaya,a.g.e., s.39.

din Sivâsî(tercüme,siyah),Karahisârî Abdurrahim(tercüme,kırmızı),Esâsî(tercüme,lacivert),Ahmed La'î Efendi(ortada yeşil mürekkeple şerhi ve sonda siyah mürekkeple tercümesi) bulunmaktadır.

Bu çalışmamız Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, No:301'de kayıtlı 4b-87a arasında yer alan yukarıda belirttiğimiz Hafız Seyyid Hüseyin b.Ali'ye ait yazma eserdeki tercümelerden biridir.Amacımız bu nüshadaki tercüme,tahmis ve şerhleri önce birer birer ele almak sonra da tıpkı eserdeki gibi hepsini bir arada sunmaktır.

Şemseddin Sivâsî de Peygamber aşkıyla yanıp tutuşan, O'na olan sevgisini söz ve yazı ile ifade etmeye çalışanlar arasına katılmış şairlerdendir.16.yüzyılın ikinci yarısında yaşayan İrşâdî'l-Avâm, İbret-Nümâ, Gülşen-Âbâd, Heşt Behîşt,Mirâtü'l-Ahlâk-Mirâtü'l-Eşvâk adlı ahlakî mesnevileri¹⁹ve daha birçok eseri ile şöhret yapan Şemseddin Sivâsî hakkında kaynaklarda teferruatlı bilgiye rastlanamamakla birlikte²⁰Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolu müessisi olup Kara Şems şöhretine²¹sahip şairin tam adı Ahmed Şemseddin Ebu's-Senâ b.Muhammed Ebi'l-Berekât b.Ârif Hasan Zîlî es Sivâsî'dir.²²Doğum yeri Tokat'ın Zile kasabası olup doğum tarihi hakkında çeşitli rakamlar ileri sürülse de ekser kanaat,926(1520) üzerinde birleşmektedir.²³ Babası Ebu'l-Berekât Muhammed ez-Zîlî Horasan taraflarından 28 sofusuyla²⁴ Zile'ye gelmiş ve orada vefat etmiştir. Tasavvufî hayatı teneffüs ederek büyüyen Şemseddin Sivâsî, Muharrem ve İbrahim isminde iki ağabeye;İsmail adında da bir kardeşe sahiptir.²⁵Hem ağabeyleri hem de kardeşi âlim,fâzıl,fakîh,muhaddis zatlar olup birçok eser te'lif etmişlerdir.Yeğeni ve damadı Recebû's-Sivâsî'nin kaleme aldığı Necmü'l-Hüdâ isimli Arapça eserde babası tarafından 7 yaşında iken Amasya'ya şeyhi Hızır Efendi'nin duasına mazhar olmak için götürülüşünü²⁶dönüşünde Zile'deki âlimlerden ilk tahsiline başlayışını sonra Tokat'a ağabeyleri Muharrem ve İbrahim Efendilerin yanına gönderilerek zamanın âlimlerinden Arakiyeci-zâde Şemseddin Mahvî Efendi'nin derslerine devam edişini şair kendi ağzından anlatır.İlimde katettiği mesafeden sonra İstanbul'a gelmiş, Sahn medreselerinin birinde müderrisliğe başlamıştır.Ancak medresedeki arkadaşlarının çoğunun maksat ve muratlarının zevâhiri süslemekten öte gitmediğini anlamış;Kadıasker Divanına gittiği bir gün de oraya devam eden ipekli elbiseli, büyük sarıklı, geniş sof kumaştan hırkalarını çeke çeke dolaşan kadı ve müderrisleri görmüş, oradan hemen geri dönüp abdest tazeleyip Sultan Mehmet Camisi'ne girip namaz kıldıktan sonra tazarru ile ağlayarak"Alahim beni kadıların, zenginlerin, zalimlerin,ağyârın ve etibbânın kapılarına muhtaç etme, beni onlardan müstağni ve gece gündüz fukarâ ve ahyârla beraber daima senin kapına devam edenlerden kıl,sana has ve lâıyk olan rahmet ve mağfiretinden ihsân et ve her işimde bana doğru yolu hazırla ve göster."²⁷diyerek dua etmiş bir süre sonra görevinden ayrılmış önce Şam'a ardından Hicaz'a gitmiştir. Daha sonra Amasya'ya gidip Muslihuddin Efendi'ye biât ederek bu zatın kontrolünde dördüncü tavra/nefs-i mutmaine kadar yükselmiş bu gelişimin ardından da Zile'ye geri dönmüş, eserlerinin çoğunu burada kaleme

¹⁹ Emine Yeniterzi, Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesneviler,Türkiye Araştırmaları LiteratürDergisi,C.5,Sayı:10,2007,s.452-455.

²⁰ Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi, Mecelletü'n-Nisâb,Ankara 2000,vr.278a./Bursalı Mehmed Tahir,Osmanlı Müellifleri,Ankara 2000,C.1,s.95-96./Mehmed Süreyyâ,Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-iMeşâhir-i Osmâniye,hzl.:Ali Aktan vd.,C.3,İstanbul 1996,s.184.

²¹ Nâil Tuman,Tuhfe-i Na'îlî Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri,hzl., Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı,Ankara 2001,C.2,s.498.

²²HasanAksoy,ŞemseddinSivâsî,Hayatı,Şahsiyeti,Tarikatı,Eserleri,Cumhuriyet Ü.,İlahiyat Fakültesi Dergisi,C:IX/2,2005,s.2.

²³ H. Aksoy,a.g.e.,s.4.

²⁴ Vehbi Cem Askun,Sivas Şairleri,Sivas Halkevi Yay.,No:13,Sivas 1948,s.12.

²⁵ H. Aksoy,a.g.e.,s.3.

²⁶ Recebû's-Sivâsî,Hidâyet Yıldızı,çev.:H.Şemsi Güneren,hzl.:M.Fatih Güneren,Seçil Ofset,İstanbul 2000,s.9.

²⁷Recebû's-Sivâsî,a.g.e.,s.15.

almıştır.²⁸Şeyhinin vefatı üzerine Mecdüddin-i Şîrvânî'den icazet almış "asa ve seccade ile"halife tayin edilip halkı irşâda başlamıştır.²⁹Vaktin Sivas Valisi Hasan Paşa tarafından vâiz olarak davet edilen Şemseddin Sîvâsî, Sivas'a hicret etmiş,Vali'nin inşa ettirmek istediği cami için "Ola ki bir gün şehrin göbeği olur." diyerek bugün şehrin göbeği olan yeri göstermiş,³⁰şair burada,Meydan Camisi'ndeki görevine bu vesileyle başlamıştır. "Neşr-i ulûm ve ekseri tasnîfâtım, hidmet-i irşâdım burada oldu.Atıyyeleri bahşeden Cenâb-ı Allah, lütuf ve kereminden bu hicret bereketiyle bana çok evlâd ve ahfâd da ihsân buyurdu."³¹diyerek Sivas'a yerleşmesinden duyduğu memnuniyeti belirten şair, uzun yıllar vaaz ve nasihatlerine devam etmiştir.

"İçimde gaza etmek arzusu dolaşüyor.Bu yaşa geldim, bu zamana kadar âcizâne erkân-ı İslâmı da yerine getirdim,helâl ile haramı talim ettim.Ancak ehl-i küfür ve tuğyân ile cihâd ve gazâ etmek kaldı.Onu da yapmak istiyorum."³² diyen şair ilerleyen yaşına rağmen pek çok kaynağa göre III. Mehmed'le birlikte Eğri seferine çıkmış, fetihten sonra yaşlılık,yol meşakkatı ve güz mevsimi soğğunun tesiri ile Sivas'a çok zayıflamış olarak dönmüştür. Şemseddin Sîvâsî, Sivas'ta 1006'da (1597)vefat etmiş, Meydan Camisi haziresine defnedilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman, II.Selim, III.Murad, III. Mehmed dönemlerini idrak eden Osmanlı Devleti'nin hem en ihtişamlı hem de Celâlî isyanları,ekonomik sorunlar ahlakî yozlaşma gibi bazı olumsuz iç ve dış faktörlerin bir araya gelmesinin tetiklediği, devletin güç kaybettiği dönemleri gören Şemseddin Sîvâsî, manzum veya mensur kaleme aldığı eserlerinde özellikle ahlakî ve dinî değerlerin yeniden inşası için büyük çaba harcamıştır. Sivas nüfusunun yarıya yakınının gayri Müslim olduğu 16.yüzyıl Osmanlı dönemi coğrafyasının önemli kesitinde kendisine yüklenilen birleştirme, hoşgörüyü yaygınlaştırma ve halkı sapık fırkaların zararlı düşüncelerinden koruma gibi önemli görevleri başarıyla yerine getirmeye çalışan³³ömrünü ilim ve irfâna vakfeden, ilmiyenin en yüksek rütbesi olan"Mevlânâ"payesine erişen³⁴hatta bazı şiirleri bestelenen bir sûfî olan³⁵Şemseddin Sîvâsî,"Şemsî " mahlasını kullanarak divan teşkil edecek kadar şiir nazmetmiş, çoğu manzum ve Türkçe yirmiden fazla eser yazmıştır.Bir mutasavvîf olması hasebiyle didaktik mahiyetteki kimi eserlerini tasavvufî neşve ile³⁶kimilerini de halkı akide açısından zararlı ve yanlış fikirlerden korumak gibi bir gaye güttüğünden halkın seviyesine uygun olarak kaleme almıştır.Mir'âtü'l-Ahlâk isimli eserinde:

Biri 'İbret-nümâdur hîdmetinde
Anı evvel düzüpven devletinde

İkincisi durur anuñ Menâkıb
Olupdur Çâryâr için mevâhib

Üçüncüsü olupdur Gülşen-âbâd
Ki evrâkına irmez serd ile bād

²⁸ Fatih Çınar,Hüseyin Vassaf Bey'in "Sefine-i Evliyâ"Adlı Eserindeİsmi Geçen, Sivas'ta İkamet Eden ve Sivashlı Olan Sûfîler,Cumhuriyet Ü.,İlahiyat Fakültesi Dergisi C.XII/1,2008,s.392.

²⁹ Recebû's-Sivâsî,a.g.e.,s.38.

³⁰ Vehbi Cem Askun,a.g.e.,s.16.

³¹ Recebû's-Sivâsî,a.g.e.,s.39.

³²Recebû's-Sivâsî,a.g.e.,s.78.

³³ Metin Özdemir," Şemseddin Sîvâsî'nin İtikadi Görüşlerinin Değerlendirilmesi "Osmanlılar Dönemi Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs, Sivas Valiliği İl Kültür veTurizm Müdürlüğü, Sivas 2007,C.2,s.105.

³⁴ Kadir Özköse," Osmanlı Devleti Döneminde Sivas'ın Tasavvufî Kültür Yapısı "Osmanlılar Dönemi Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs, Sivas Valiliği İl Kültür veTurizm Müdürlüğü, Sivas 2007,C.2,s.43.

³⁵ Birgül Toker, Şemseddin Sîvâsî, Mir'âtü'l-Ahlâk,Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,Ankara 2010s.,45- 46.

³⁶ Hüseyin Akkaya, Şemseddin Sîvâsî'nin Irşâdü'l-'Avâm İsimli Mesnevisi,Cumhuriyet Ü.,İlahiyat Fakültesi Dergisi,C.7.,S.2.,Sivas 2003,s.2.

Olupdur râbî'î anuñ **Şafâ'îh**
Çerâğ-ı 'ilm -î tevhidden levâ'îh

Aña hâmis durur **Mevlûd-i Sulţân**
Besi derc itmişemdür 'ilm ü 'irfân

Aña altıncıdur **Heşt Behiştüm**
Aña da hîdmet itdi tab-'ı süstüm

Buña yidinci düşmişdür **Menâzil**
Ki **'Ârifler** yolıdur ol merâhil

Egerçi muhtaşardur ol risâle
Olupdur sâ'irîn içün 'ucâle

Aña şâmin durur **Mir'ât-ı Ahlâk**
Yaraşur ger disem **Mirkât-ı Eşvâk**

B.Toker 4495/4503

eserlerinin bazılarını sayar. Bunlardan ilkinin İbret-nümâ olduğunu, eserini III.Murad (1574-1595)döneminde tamamladığını; ikinci eserinin Menâkıb-ıÇehâr Yâr-ı Güzîn olup dört halife için armağan olduğunu; Gülşen-âbâd'ın eserlerinden üçüncüsü olup kusursuz olduğunu;eserlerinden dördüncüsünün,Es-Safâyih fî-Tercümeti'l-Levâyih olup(Molla Camî'nin Levâyih adlı Farsça mensur eserinin tercümesi)tevhid ilmini aydınlatan bir kitap olduğunu;eserlerinden beşincisinin Hz. Peygamber için kaleme aldığı Mevlid olduğunu,(okunmasını teşvik amacıyla olsa gerek) fazlaca ilim ve irfanla yazdığını; altıncısının Heşt Behişt olup değersiz yaradılışının bu işe de hizmet ettiğini(İmam Gazalî'nin İhyâu Ulûmî'd-Din adlı eserinden ve diğer bazı eserlerinden faydalanılarak telif edilmiştir.);yedinci eserinin Menâzilü'l Ârifin olup ariflere yol göstermesi amacıyla hazırlanmış muhtasar bir kitap olduğunu;sekizinci eserinin Mir'atü'l-Ahlâk(Birbirinin zıddı huyların ele alınıp ayet ve hadislerle desteklenmesiyle oluşmuştur.)olup Mirkâtü'l-Eşvâk denmesinin de uygun olacağını söyleyerek ekserisi manzum,bir kısmı mensur, ikisi Arapça diğerleri Türkçe olmak üzere 21'e ulaşan³⁷eserlerinin bir kısmını zikretmiştir.Toparlayacak olursak manzum Türkçe esrleri: Divan³⁸Süleymâniyye³⁹İrşâdü'l-Avâm⁴⁰,İbret-nümâ⁴¹,Gülşen-âbâd⁴²,Mevlid⁴³,Heşt Behişt⁴⁴, Mir'atü'l-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk⁴⁵,Menâsik-i Hac(Umdetü'l-Huccâc)⁴⁶,Menâkıb-ı İmâm-ı Azâm'dır.

³⁷ Recebû's-Sivâsî,a.g.e.,s.4.

³⁸ Recep Toparlı, Şemseddin Sivâsî Divanı, Sivas 1984.

³⁹ Hüseyin Akkaya, Şemseddin Sivâsî'nin Zileli Hamdî'ye Atfedilen Bir Mesnevisi Süleymâniye,Journal of Turkish Studies ,Vol:21,Cambridge 1997. Hüseyin Akkaya, Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si,Marmara Ü.,SBE,İstanbul 1988.

Hüseyin Akkaya,Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si İnceleme,Tenkidli Metin ve Tıpkıbasım,Harvard Ü.,1997.

⁴⁰ Hüseyin Akkaya, Şemseddin Sivâsî'nin İrşâdü'l-'Avâm İsimli Mesnevisi,Cumhuriyet Ü.,İlahiyat Fakültesi Dergisi,C.7.,S.2.,Sivas 2003.

⁴¹ Erol Çöm,Şemseddin Sivâsî'nin İbret-nümâ Adlı Mesnevisi(İnceleme-Metin)Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,Ankara 2010.

⁴²Şemseddin Sivâsî,Gülşen-âbâd,hzl.Hasan Aksoy,İstanbul 1990.

⁴³Hasan Aksoy, Şemseddin Sivâsî(Hayatı,Eserleri)ve Mevlid'i(Tenkidli Metin),Marmara Ü.,İlahiyat Fakültesi,İstanbul 1984.

⁴⁴ Nermin Buluz, Şemseddin Sivâsî'nin Heşt-Bihişt Mesnevisi(İnceleme-Karşılaştırmalı Metin),Cumhuriyet Ü.,SBE,Sivas 1997.

Türkçe mensur eserleri: Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn⁴⁷, Menâzilü'l Ârifîn, Es-Safâyih fi Tercümeti'l-Levâyih, Emr-i İlâhî ve Huccet-i İlâhî, Umdetü'l-Edîb fi't-Ta'allümi ve't-Te'dîb, Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis⁴⁸, Nakdû'l-Hâtîr, Dâiretü'l-Usûl, Terceme-i Ecvibe-i Alî Bin Ebî Tâlib⁴⁹, Şerh-i Gazel-i Mevlânâ'dır. Arapça mensur eserleri: Hall ü Ma'âkîdî'l-Kavâid, Zübdetü'l-Esrâr fi Şerhi Muhtasari'l-Menâr'dır. Şemseddin Sivâsî'nin muhtelif kaynaklarda zikredilen başkaca eserlerine ise ya tesadüf edilememiş ya da mevcut eserlerin başka adları şeklinde yorumlanmıştır.

Şemseddin Sivâsî'nin manzum Türkçe eserler kısmında bahsetmediğimiz Terceme-i Kaside-i Bürde'si ise ondaki Hz. Peygamber sevgisinin başka bir tezahürüdür. Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mef'ûlü/Mefâ'ilün vezninde kaleme alınan az da olsa vezin hatalarının bulunduğu eser, Busîrî'nin Kaside-i Bürde'sinin manzum tercümesi olup 161 beyitten müteşekkildir. Ahmet Turan Arslan, Şemseddin Sivâsî ve Manzum Kaside-i Bürde Tercümesi⁵⁰ isimli bir bildiri sunmuş, bildirisinde Hırka-i Şerif' lere, şaire ve şairin Kaside-i Bürde'sine kısaca deyinmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda köklü bir maziye sahip kaside türünden ve Cahiliye dönemi kasidelerinin muhtevasında vuku bulan değişimlerden, Busîrî'nin Kaside-i Bürde'sine yazılan tercüme ve tahmislerden kısaca bahsedilmiş; manzum, mensur birçok eser kaleme almasına rağmen birinci sınıf şairler arasına giremeyen, şura tezkirelerinde ismi geçmeyen; şair kimliğinden çok mutasavvıf kimliğiyle tanınan Şemseddin Sivâsî hakkında bilgi verilmiş, onun Hafız Hüseyin b. Ali'nin Busîrî'nin Kaside-i Bürde'si ve ona yazılan tahmis ve tercümeleri topladığı kitabındaki Kaside-i Bürde Tercümesi ele alınmıştır. Şairin bu ana kadar ortaya konmayan bu eserinin Türkçe mısraları okunup transkripsiyonu yapılmış, eser ilim âlemine sunulmuştur.

Adı Sivas'la özdeşleşen, ortaya koyduğu geniş eser yelpazeyle 16. yüzyılın içtimâî, siyasî olaylarına da duyarsız kalmayan mutasavvıf, şair ve fikir adamı Şemseddin Sivâsî'nin inancına hizmet maksadıyla yazdığı diğer eserlerinde olduğu gibi geniş halk kesimlerine ulaşabilmek için bu eserinde de kolay anlaşılır olmayı tercih ettiği açıktır. Sanatı irşada vasıta olarak gören bu velûd şair, sadeliği ve samimiyeti elden bırakmamış, bu eserinde de kalemini irfan ve hikmet vasıtası olarak kullanmıştır.

Mevlid isimli eserinin yanında Kaside-i Bürde'yi de tercüme eden Şemseddin Sivâsî, derinden hissettiği Peygamber sevgisini bu eseriyle de ebedî kılmıştır.

- 1 Añduñ mı yine göñlüm ol yerdeki yārānı
Kim yaş aqıdur dīden hılt idüp aña qanı
- 2 Yā yeli eser ola iklīm-i dil-ārādan
Yā rüz-ı siyāhuñda berķ urdı mı raķşānı
- 3 Pes n'oldu ki bu dīden aqlama diseñ aqlar
Derd-i dile bā'is ne pend artura hemyānı

⁴⁵Birgül Toker, Şemseddin Sivâsî, Mir'âtü'l-Ahlâk, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2010.

⁴⁶ Mustafa Toker, "Şemseddin Sivâsî'nin Menâsikü'l- Huccâc veya Umdetü'l-Huccâc Adlı Eseri", Turkish Studies International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/2 winter 2009.

⁴⁷ Dört Halifenin Menkıbeleri Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn, hzl. Abdullah Kargılı-Osman Yolcuoğlu, İstanbul 2005.

⁴⁸ Kezban Paksoy, "Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis", Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları, S.5, Summer 2007.

⁴⁹ Hüseyin Akkaya, " Şemseddin Sivâsî'nin Terceme-i Ecvibe-i Alî Bin Ebî Tâlib İsimli Eseri "Journal of Turkish Studies, vol:27/1, Harvard 2003.

⁵⁰ Ahmet Turan Arslan, Şemseddin Sivâsî ve Manzum Kaside-i Bürde Tercümesi, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas 2007.

- 4 'Âşık bunı şanmasun kim 'aşk ola pinhân
Olmışken aña şâhid çeşm ü dil-i süzânı
- 5 Yaş dökmez idüñ ger 'aşk olmasa talele üzre
İtmezdi seni bî-ḥâb añmak 'alem ü bânı
- 6 Pes niçe idesin inkâr olmuşken aña şâhid
Dem' u seḳam-ı 'âdil gel eyleme bühtânı
- 7 Hem yazmış iken 'aşkuñ yaşıñla sana ḥattın
Ḥaddüñ şaru gül gibi eşküñ 'anem-i ḳanı
- 8 Adı beni uyandurdı geldük de ḥayâl-i yâr
Ḳânûnı budur 'aşkuñ ḥâ'il ider aḫzânı
- 9 Ey 'âşıkı levîm iden 'özüni ḳabûl eyle
İnşâfuñ olaydı ger itmeye idüñ anı
- 10 Şol ḥâle ki ben düşdüm sen de olasın meftûn
Maḥfî degil a'dâdan derdüñde yok oranı
- 11 Hoş nuşḥ-ı belîğ itdüñ diñler degülem lîkin
Ḥâl ân ki bu töhmetden şeyb eb'ad imiş cânı
- 12 Saç ü saḳaluñ nuşḥın ben töhmete ḥaml itdüm
Ḥâl ân ki bu töhmetden şeyb eb'ad imiş cânı
- 13 Emmâre olan nefsum va'z almadı şeybümle
Cehline uyan kimse hîç ola mı nûrânı
- 14 Başuma nüzûl iden zayf ecel içün nefsum
İ'dâd-i cemîl idüp eylemedi iḥsânı
- 15 Ger bilse idüm ta'zîm itmeyeceğim şeybi
Ḥinnâ ile ketm idüp şabğ ide idüm anı
- 16 Âyâ kim ola kec-rev nefsumı ide ıslâḥ
Esbüñ nite kim ḳomaz ser-keşligin o yanı
- 17 Uma ki ma'âsîle kesr eylesesin nefsi
Virdükce ta'âm aña artar daḥı tuğyânı
- 18 Şîr ḥurde gibidür nefis ger eylesesin ihmâl
Büyür anı terk itmez kesseñ kesilür ânı
- 19 Men' eyle hevâsını olmaya şaḳın vâli
Her bâr ki ḥâkimdür virür saña noḳşânı

- 20 Nefsüni ri'âyet kıl oldukça şalâh içre
Men' et anı mer'adan ger eylese cevelânı
- 21 Çün kişiye mekr itdi taḥsîn idüben kıcı
Kim alabile yağıñ zehri ola pinhânı
- 22 Cû' vü şib'un şakın gizlüce fesâdından
Çok maḥmaşa toklukdan artuḡ vire ḥusrânı
- 23 Cürm ile tolu gözden ḥayr ile aḳıt yaşı
Kendüñe iden lâzım hem pîşe peşimânı
- 24 Bu nefis ile şeytâna ḥalf eyle vü ol 'âşî
Ger eyleseler nuşḥı bil müttehem îşânı
- 25 Ola bu ikisinden ḥaşm ü ḥakeme tâbi'
Çünkü ola ma'lûmda ḥaşm ü ḥakemüñ şânı
- 26 Müstaḡfirem ol sözden olsa 'amel anda
Hiç nesl ola mı nisbet zî-'uḡm olına fânı
- 27 Ben ḥayr ile emr idüm lîkin anı tıtmadum
Toḡrulmamışem daḥı yoḡdur sözümüñ cânı
- 28 Ölmezden eyle revzâd hem eylemedüm i'dâd
Şavm ile şalâtumda farz eylemişem şânı
- 29 Zılm eyledüm ol şāhuñ rāhına ki iḥyāda
Şişerdi mübārek pā incinmez idi cânı
- 30 Def' itmek içün cû'un zı'fını 'ibâdetden
Nāzûk tene bağlardı aḥcârı gör ol ḥânı
- 31 Altun oluben taḡlar 'arz eyledi nefisini
Gör himmet-i bālâsın itmedi ḡabûl anı
- 32 Muḡtar iken istignā zühdini ider te'kîd
Ma'sûm olana faḡrı hîç vire mi noḡşânı
- 33 Da'vet ide mi anı dünyāya zarûrâtı
Ger olusar ol olmazdı bu şûret imkânı
- 34 Seyyid durur ol Aḥmed kevneyne bilā şübhe
İnsân ile cin bende mecmû'un ol sultânı
- 35 Oldur yine Peyḡamber hem āmir ü hem nāhî
Lā vü ne'ama ḡal bil şıdḡında yoḡ aḡrânı
- 36 Dergāh-ı Ḥaḡa maḡbûb ümmîd-i günāh-kārân
Her hevl-i maḡûf içre cümle keremüñ kânı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

- 37 Dâ'î durur Allaha her kim ki anı tutdı
Muḥkem yapışup ḥable kaṭ' olmadı bürhânı
- 38 Ḥalkında vü ḥulkında mürsellere fâ'ıkdur
Olmadı aña kimse 'ilm ü kereme sâñî
- 39 Deryâ-yı 'ulûm oldur mürseller umar andan
Pes ğarqasıña teşne bir kaṭreyye 'aṭşânı
- 40 Vâkıf olayın anda ḥaddinde kamu mürsel
Bir nokṭa-'ı 'ilmdür ol ḥikmet-i Loḫmâni
- 41 Ma'nâda vü şüretde oldur kamudan ekmel
Maḥbûb idünüp ḥālîḫ itdi aña iḥsânı
- 42 Nefsinde maḥâsinde yok durur aña mânend
Pes cevheri ḥüsnünde kısım olmadı bil anı
- 43 'İsâya naşârânun didüklerini dime
Ġayrı ne diseñ lâıyık medḥinde kıl iz'ânı
- 44 Zâtına şeref viren her eylüge kıl mensûb
Di ḳadrine a'lâdan cismâni vü rûḥânı
- 45 Fazlına o maḥbûbuñ yokdur ḥad ile ğâyet
Kim idebilür ta'rîf nuṭṭ ile o sulṭânı
- 46 Âyâtı eger anuñ ḳadrine göre olsa
Dir göre idi ismi ḳabr içre ki cismânı
- 47 'Aḳl irmedügi yirden itmedi bize teklîf
Reyb itmeyevüz tâ kim muḥkem tutup îmânı
- 48 Ma'nâ-yı Muḥammedden 'âciz ḳalıben maḥlûḳ
Aḳrebde vü eb'adda lâl eyledi seḥbânı
- 49 Ḥurşîdiñi irâḳdan baḳanlara küçükdür
Yaqîn olan gördüyümüz kim eyleye im'ânı
- 50 Derk ide mi dünyâda künhini o sulṭânun
Şol zümre ki ḳânî'dür rû'yâda göre anı
- 51 Aḳsâ-yı 'ilim anda budur ki beşerdür ol
Hem server-i 'âlemdür fevḳânî vü taḥṭânî
- 52 Her âyet-i ḥucceṭ kim gösterdi anı mürsel
Ol nûr-ı Muḥammedden te'bîd ider îşânı

- 53 Ol şems-i fezâ'ıldür kevkebi durur anlar
Şems olmasa zulmetde her birisi nûrânî
- 54 Gör halkı pür-envârîn hulk ile müzeyyendür
Hüsni ile olup meşmûl bîşri ider a'lânî
- 55 Verd gibi tarâvetde bedr oldı kemâlinde
Himmetde şebîhi dehr yem gibi kerem-kânı
- 56 Tenhâ yürürse ol şâh gûyâ ki mehâbetde
'Asker ile şanurdı her kim ki göre anı
- 57 La'lin şadef içinde dendân-ı düri gûyâ
Ol ma'den-i nuţkından virdi bize beyânı
- 58 Hâşâ ki 'anber ü misk hâk ola türâbına
Devlet eri bûs itsün ol türâba cânânı
- 59 Ol 'unşur-ı pür-ıyayib pâk idi vilâdetde
Bed'inde vü hatminde pâk idi kamu şânı
- 60 Ol günde ki toğdı aňladılar ehil (anı)
Be's ü niķmete lâyıķ oldu heme küfrânı
- 61 Ol günde harâb oldu eyvânı o Kısırânı
Bulmadı niżâmı hem enşâr bile a'vânı
- 62 Söyündi bu hurkatden ol âteş-i kübrânı
Yaňıldı yolun nehri ez-gâyet-i hayrânı
- 63 Ol gice geçüp yire ol Sâvede deryâca
Şu bulmadı gayz ile döndi kîne 'atşânı
- 64 Gûyâ ki ocaqları göz yaş ile şu oldu
Şu yirleri nâr oldu ez-kesret-i süzânı
- 65 Efgâne düşer şeytân sâtı' olıcaķ nûrı
Ma'nâ vü kelâmdan Hakk hüş eyledi cevânı
- 66 Kôr oldu kamu küffâr görmediler a'yânı
Şağır oluben nuşhı işitmedi ezânı
- 67 Kâhinleri virmişken küffâra bu aħbârı
Kec dîniñüzüñ yokdur toğrılma imkânı
- 68 Bu gökde görilmişken atıldıķı tîr anuñ
Yüzlerde düşüp aşnâm hem buldıķı husrânı
- 69 Hattâ ki semâvâtdan dūr oldu kamu şeytân
Şandılar o dem dönüpdür gördü ki pîrânı

- 70 Güyâ ki hezîmetde eşcâ'ı necâşîdür
Ya 'asker-i Bû Cehldür seng ile şıdı anı
- 71 Keñinde müsebbihken atdı taşu güyâ kim
Aḥşâ-yı semekden Ḥaḳ itmiş idi Zü-n-nûnı
- 72 Eşcârı idüp da'vet geldi aña sâcidler
Bî-pâ yüridi ber-sâḳ çün eyledi fermânı
- 73 Gitdi yerine derḥâl satr idi yola sâkı
Güyâ ki yazılmışdur anda ḥaṭ-ı reyḥânı
- 74 Her ḳande ki seyr itse bir pâre bulut gibi
Ol vurdı aña zılle tâ yakmaya ḥar anı
- 75 Ḥalf iderem ol aya kim oldu iki pâre
Mensûb idi ḳalbine şaḳ olmada ki anı
- 76 Cem' itmiş idi ol ğâr ḥayr ü keremi cümle
Görmedi velî küffâr kör oldu dü-çeşmânı
- 77 Ğâr içre eyledi Şiddîḳ şıdḳla velî küffâr
Dirlerdi ki yok kimse görmediler îşânı
- 78 Örümcek aşup perde ḳuş yaptı yuva darda
Anlara ḥışâr itdi gör evhen-i bünyânı
- 79 Şakladı anı Allah ḥıfz eyledi a'dâdan
Şol ḳal'a vü cevşenden müstağnî ḳılup anı
- 80 Bu dehr felâket-baḥş-ı cevır eyledükce bize
Şıgındum aña buldum çok luṭf ile iḥsânı
- 81 Her ḳanğı murâdı ben istedüm ise andan
Virdi baña müstevfâ ol keff-i kerem-kânı
- 82 Rü'yâdaki vahyine gel eyleme inkârı
Ḳalbi uyumazdı ger uyur ise 'aynânı
- 83 Ol demde bülûğını bulmuşdı nübüvvetde
İnkâr idemez ḥâlin ḥilm ehline iḥvânı
- 84 Ğâyet uludur Allah kesb ile degil vahyi
Gayb üzre nebî bulmaz töhmetle perîşânı
- 85 Çok ḥaste şifâ buldı lemsinden o sulṭānuñ
Ḳurtardı selâsilden her nev' ile mecnûnı

- 86 Kaht ile olan yıllar dirildi du'asıyla
Tā çehre-i ezmānde oldu haht-ı nūrāni
- 87 Da'vāt-ı bulutlardan yağdurdı tolu buhta
Zan eyle ki deryādur yā seyl-i 'Arem anı
- 88 Nazm eyleyicek dūrri hüsünü ider efzün
Hālinde kosan virmez hiç kadrine nokşanı
- 89 Ko vaşf ideyim anuñ āyātını tā virsün
Tağlarda gice yanan āteş gibi a'lāni
- 90 Medhinde yine tūla kâşırdur o sultānuñ
Her fazla odur ma'den hulk ü şiyemüñ kânı
- 91 Āyāt-ı Hudādur kim indi bize ol tāze
Bir vaşf-ı kadīmdür ol mevşūfına yok şāni
- 92 Makrūn degil ezmāna hālbuki odur muhber
Geçmişde olan hāli hem maşşer-i çeşmāni
- 93 A'cāz-ı rüsülden hep bu mu'cize fā'ikdur
Zīrā ki olar gitdi kaldı bize bürhāni
- 94 Āyāt-ı muhkemdür halli şübühāt eyler
Cāmi' durur aḥkāmı bākī kıya mı anı
- 95 Her kim ki cidāl itdi Qur'an ile başıldı
Döndi o 'adāvetden şulḥı begenüp cāni
- 96 Redd itdi belāğatla da'vā-yı faşihātı
Güyā ki haremlerde redd oldu yed-i cāni
- 97 Keşretde ma'ānisi mevci gibidür baḥruñ
Deryā dürerinden līk 'ālī durur eşmārı
- 98 Aḥvāl-i 'acībini 'ad eyleyemez kimse
İksār ile uşanmaz kim okusa Qur'āni
- 99 Her kim okıdı çeşmi nūr oldu didüm aña
Haḥḥā ki zafer bulduñ ḥablullaha tūt anı
- 100 Ger ḥavf-ı cehennemden anı okısañ bunda
Söyündüresin anda vir dile o nīrāni
- 101 Güyā ki o yir ḥavzdur yüzler aḡarur anda
Geldük de 'uşāt aña kömür gibi ebdāni
- 102 Güyā ki şirātdur bu hem 'adl ile mīzāndur
Pes bu veriser ḥalka hoş 'adl ile 'unvāni

- 103 İtme 'aceb âyâta hâsîd ide ger inkâr
Bilmemiş ider kendin hoş bilmiş iken anı
- 104 Bir gözde remed olsa inkâr ider olma mı
Seğam olsa ider femde şu ta'mına düşmânı
- 105 Ey sâha-i sübhândan sâillerüñ evlâsı
Kim râcil ola anda kim râkib-i fevķânı
- 106 Ey âyet-i kübrâsın 'ibret alana senden
Vey ni'met-i 'użemâsın fehm idene şânı
- 107 Bir gicede seyr itdün tâ Mekkedden Aķsâya
Şol bedr-i mükemmel-veşden leyle-i zûlmânı
- 108 Ol yire ki sen varduñ varmadı aña kimse
Sen eyledüğün yirde kimse'tmedi cevġânı
- 109 Ol gice rusûl idi şıdķ ile seni taķdîm
Şol vech ile kim hâdim maħdûma ider anı
- 110 Ol gice semâvâtı çıkduñ geçüp anlardan
Sen zümre-'i emġakûñ şâhib-'alem-i hânı
- 111 Hattâ komaduñ anda sâbıķlara bir ġâyet
Envâ-'ı me'âricden sen alduñ o meydânı
- 112 Hıfż oldu kamu rütbet ķurbiña izâfetle
Ref' ile bulup şöhet tutduñ zehî ferdânı
- 113 Tâ göresin ol vechi kim gözler anı görmez
Hem işidesin sırrı k'olmuşdı o pinhânı
- 114 Cem' eyledün iy server her mefķarı bî-enbâz
Geçdüñ rütebi tenhâ Haķķuñ olur mihmânı
- 115 İrmekden uludur ol saña virilen rütbet
Bilmek mi olur anda saña olan ihsânı
- 116 İslâma beşâretçün yapıldı 'inâyetden
Bir ķubbe ki tâ maħşer yıkılmaya erkânı
- 117 Çün Aħmede ol Allah Ekrem didi ġayrîden
ġayrû'l-ümem olduķ biz zî-baħşı Mûselmânı
- 118 Bi'set ķaberi Allah a'dâ yüregın ġüyâ
Şavt-ı esed ürkütdi şol gele-'i ġuġġânı

- 119 Her bār ki ġazā itse ġüyā ki ma'ārikde
Remh ile 'adūv laħmın zeyn eyledi dükkānı
- 120 Kaçmağa olup t̄alib itdiler aña ġıbtat
Kim pāre-'i laħm olup kuş ala kaçā anı
- 121 Geçse niçe māh eyyām a'dādı bilinmezdi
Gelseydi leyāl-i ħurm giderdi o ħayrānı
- 122 Ġüyā ki bu dīn-i Ĥaķ küffāra konuķ oldu
Şol cem' ile kim t̄alib a'dā etine cānı
- 123 Deryā-yı ħamīsi Şāh çekmişdi süyüh üzre
Mevc idi aña eşyā' ger eylese cevlanı
- 124 Her da'vete k̄a'iller a'vāzına māiller
Aşlını k̄azır küfrüñ yā ġayret-i ħaķķānı
- 125 Tā millet dīn İslām anlar ile bulup kuvvet
Ġurbetden irüp raħmed def' eyledi hicrānı
- 126 Ĥaķķ aña ki kefīl oldu ħayr ebū vü ba'l ile
Tā görmeye hıç yetīm hem bīve-'i ħızlānı
- 127 Tağlar gibidür aşhāb şor haşmına anlardan
Gördüklerini disün her ma'rekede şānı
- 128 Şorğıl Uħuda Bedre hem ehl-i Ĥuneyne hoş
Bunlardı füsül-i mevt hem bed-tera zamānı
- 129 Şimşir-i beyāzı hoş sürh ile boyarlardı
Şol esved-i a'dāya urduķca uranı
- 130 Yazarlardı ehl-i ħaţtı aķlām-ı rimāh ile
Menķūt idi ħarf-i cism fevķānı vü tahtānı
- 131 Her biri silāhıyla sīmā-yı şalāhında
Mümtāz idi a'dādan verd ile muġaylānı
- 132 Nuşret yeli virürdi hoş büyını anlardan
Ġül ġoncası şanduñ dirġ içre ki merdānı
- 133 Esb üzre k̄amu merdān tağlarda dıraht gibi
Dīninde şalābetde olmasa da fülānı
- 134 Ġöñli ditrer düşmenüñ şiddetlerinden k̄orkudan
Farķ itmediler aşlā insān ile ħayvānı
- 135 Bir kimseye kim nuşret irişe Muħammedden
Ger mişedeki şirān görse ola tersānı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

- 136 Görülmedi aḥbâbı k'almamış ola manşûr
Yokdur daḥı a'dâsı bulmaya o ḥusrânı
- 137 Etbâ'ını kondurdu ol millet-i hışnına
Evlâdı ile gūyâ der-mişe her bir ânı
- 138 Çok yire cidâl ehlin şalmışdır Kelâmullah
Çok ḥaşm-ı mecrûhı hem 'âciz qodı bürhânı
- 139 Bu mu'cize besdür kim ümmî iken a'lemdi
Ezmân-ı cehâletde yûtminde idüp kânı
- 140 Medḥin idüp ol Şāhuñ 'afv umaram anuñla
Kim 'ömri telef itdi şî'r ü ḥadem-i fânî
- 141 Boynuma takılmışdur şol gerden-i ḥavf encām
Gūyâ ki şütür hedyem tîzde dökülür qanı
- 142 Oğlanlığa uydum ben şî'r ile ḥıdem içre
Zenb oldı qamu ḥâşıl sūd ide mi nedmânı
- 143 Şol nefse ḥasâr ne kim eyyâm-ı ticâretde
Dünyâ ile dîn almazdı ḥasret ü ḥusrânı
- 144 Her kim ki şatar dîni dünyâyâ anuñ ğabnı
Fâḥiş durur anlarsaḥ ḥusr oldı bezirgânı
- 145 Ger 'âşî isem şāhâ 'ahdüm şımadum andan
Naḳz olmadı Ḥablullah bek tıtmuşam îmânı
- 146 'Ahdin tıtarım anuñ isminde simim çü ben
Tıtmakda ol evfâdur bu 'ahd ile peymânı
- 147 Tıtmazsa eger destüm faẓl ile kıyâmetde
Tanısa gerek pâyum yâ ḥasret-i efzânı
- 148 Ḥâşâ kereminden kim maḥrûm ide muḥtâcı
Ḥabîbin ile andan râci' ola cîrânı
- 149 Şundan biri kim kıldum fikrüm medîḥinde
Buldum ben anı münçî bâ-ḥaşlet-i raḥmânı
- 150 Muḥtâc olanı yedden olmadı ğanî ḥâlî
Tağlar başına yağmur göller bitürür dâni
- 151 Ben dilemedüm dünyâ zehrâtını medḥinde
Kim dirdi Züheyr anı der-midḥat-i sulṭânı
- 152 Yâ ekrame ḥalkullah bir ğayrı penâhım yok
Her ḥâdişede sensin ümmîd-i dil ü cânı

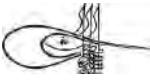
- 153 Gūyā ki şeft' olsañ teng olmaya hīç cāhuñ
Şol günde ki ol Ekrem āhiz ide bu giryānı
- 154 Dünyā bile ol 'uqbā cūduñ yemine kaçre
Levhiyle kalem 'ilmi bir reşha-'i bārānı
- 155 Bu cürm ü haṭāyla kaç' itme recā iy hüner
Deryāları maḥv ider bir kaçre-i gufrānı
- 156 Ümmīdüm odur yarın Hāk rahmeti bulduñda
Kadrince gele cürmüñ ol rahmet-i Sübhānı
- 157 Yā Rabbi cenābuñdın ümmīdimi 'aks itme
Āsūde hısāb ile vir işime āsānı
- 158 Bu bendeñe luṭf eyle dünyāda vü 'uqbāda
Şabr idemez aḥvāle virme aña hızlānı
- 159 Her demde bulutlardan yağdur şalavātı çok
Şol Ekrem-i ḥalk üzre kim sevmiş idüñ anı
- 160 Hem āl ile Aşhāba etbā' ile eşbā'a
Cem' itmiş idi anlara taqvā ile iḥsānı
- 161 Şāh-ı gül gülşende itdikçe şabā taḥrīk
Virdükçe tarab 'ise hoş nağme-i rūḥānī

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Hüseyin, *Şemseddin Sivâsî'nin Zileli Hamdi'ye Atfedilen Bir Mesnevisi Süleymâniye*, Journal of Turkish Studies, Vol:21,Cambridge 1997.
- AKKAYA, Hüseyin, *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si*,Marmara Ü.,SBE,İstanbul 1988.
- AKKAYA, Hüseyin, *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si* İnceleme,Tenkidli Metin ve Tıpkıbasım,Harvard Ü.,1997.
- AKKAYA,Hüseyin, *Şemseddin Sivâsî'nin İrşâdü'l-'Avâm İsimli Mesnevisi*,Cumhuriyet Ü.,İlahiyat Fakültesi Dergisi,C.7.,S.2.,Sivas 2003.
- AKKAYA, Hüseyin, " *Şemseddin Sivâsî'nin Terceme-i Ecvibe-i Alî Bin Ebî Tâlib İsimli Eseri* "Journal of Turkish Studies, vol:27/1,Harvard 2003.
- AKSOY,Hasan, *Şemseddin Sivâsî(Hayatı,Eserleri)ve Mevlid'i*(Tenkidli Metin),Marmara Ü.,İlahiyat Fakültesi,İstanbul 1984.
- AKSOY,Hasan, *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri*, Cumhuriyet Ü.,İlahiyat Fakültesi Dergisi,C:IX/2,2005,s.2.
- ARMUTÇUOĞLU,İlhan,*Kaside-i Bürde*,Erkam Yay.,İstanbul 2009.

- ARSLAN, Ahmet Turan, *Şemseddin Sivâsî ve Manzum Kaside-i Bürde Tercümesi*, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs, ,Sivas Valiliği İl Kültür veTurizmMüdürlüğü, Sivas 2007.
- ASKUN,Vehbi Cem, *Sivas Şairleri*,Sivas Halkevi Yay.,No:13,Sivas 1948.
- AYYILDIZ,Erol, *Harputi'nin Kaside-i Bürde Şerhinin Dilbilgisi ve Belâgat Açısından İncelenmesi*,Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu,Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yay.,No:8,Elazığ 1999,s.515.
- BULUZ,Nermin, *Şemseddin Sivâsî'nin Heşt-Bihîşt Mesnevisi* (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin), Cumhuriyet Ü.,SBE,Sivas 1997.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2000.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler*, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul 1988,s. 357.
- ÇINAR,Fatih Çınar,*Hüseyin Vassaf Bey'in "Sefine-i Evliyâ"Adlı Eserindeİsmi Geçen, Sivas'ta İkamet Eden ve SivashıOlan Sûfiler*,Cumhuriyet Ü.,İlahiyat Fakültesi Dergisi C.XII/1,2008,s.392.
- ÇÖM,Erol, *Şemseddin Sivâsî'nin İbret-nümâ Adlı Mesnevisi*(İnceleme-Metin)Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,Ankara 2010.
- Şemseddin Sivâsî, *Gülşen-âbâd*, hzl. Hasan Aksoy, İstanbul 1990.
- Dört Halifenin Menkıbeleri Menâkıb-ıÇehâr Yâr-ı Güzîn*, hzl.Abdullah Kargılı-Osman Yolcuoğlu, İstanbul 2005.
- FURAT, Ahmet Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1966.
- İslam Ansiklopedisi*, Kasîdetü'l-Bürde Mad., C. 24, s. 568.
- KADEMOĞLU,Mahmut, *Kaside-i Bürde* ,Şâmil İslam Ansiklopedisi,C.4, Şâmil Yay.,İstanbul 2000,s.279.
- KAHRAMAN,Bahattin, *Bûsürî'nin Kasîde-i Bürde'si Etrafında Yazılmış Türkçe Eserler*, S.Ü. Fen-Edebiyat Fak., Edebiyat Dergisi, 1991, Sayı:6, s. 173.
- KAHRAMAN, Bahattin, *Le'âli ve Abdurrahîm Karahisârî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümeleri*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:4,s.57.
- KAYA, Mahmut, *İmam Busîrî ve Kasîde-i Bürde*, Altınoluk Dergisi, 1998, Sayı:154, s.38.
- KIZILCIK, Abdullah, *Muhadram Şairlerden Hassân b.Sâbit'in İslâmî Döneme Ait Şiirlerinde Tema*, Nüsha, Yıl: VI, Sayı:20,Kış 2006,s.78.
- KUZUBAŞ, Muhammet, *Muhammed Fevzî'nin Miftâhu'n-Necât Adlı Eseri*(Kasîde-i Bürde Tahmis ve Şerhi),Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2007, Sayı:1/1, s.156.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, *"Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri "*Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara1972,s.64.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye*,hzl.:Ali Aktan vd.,C.3,İstanbul 1996.
- Müstakım-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi, *Mecelletü'n-Nisâb*, Ankara 2000.

- Nâil Tuman, **Tuhfe-i Na'îlî** Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyoğrafileri, hzl., Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı, Ankara 2001.
- ÖZDEMİR, Metin, " **Şemseddin Sivâsî'nin İtikadi Görüşlerinin Değerlendirilmesi** " Osmanlılar Dönemi Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas 2007, C.2, s.105.
- ÖZKÖSE, Kadir, " **Osmanlı Devleti Döneminde Sivas'ın Tasavvufî Kültür Yapısı** " Osmanlılar Dönemi Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas 2007, C.2, s.43.
- Recebü's-Sivâsî, **Hidâyet Yıldızı**, çev.: H.Şemsi Güneren, hzl.: M.Fatih Güneren, Seçil Ofset, İstanbul 2000.
- PAKSOY, Kezban, " **Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis**", Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları, S.5, Summer 2007.
- SAK, Vesile Albayrak, **Said Paşa'nın Kaside-i Bürde Tahmisi**, Turkish Studies-International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/9 Summer 2013.
- ŞAHİN, Ebubekir Sıddık, **Kaside-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mustafa İsen), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- Şemseddin Sivâsî, **Gülşen-âbâd**, hzl. Hasan Aksoy, İstanbul 1990.
- TOKER, Birgül, **Şemseddin Sivâsî, Mir'âtü'l-Ahlâk**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2010.
- TOKER, Mustafa, " **Şemseddin Sivâsî'nin Menâsikü'l- Huccâc veya Umdetü'l-Huccâc Adlı Eseri**", Turkish Studies International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/2 winter 2009.
- TOPARLI, Recep, **Şemseddin Sivâsî Divanı**, Sivas 1984.
- YENİTERZİ, Emine, **Divan Şiirinde Na'at**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.
- YENİTERZİ Emine, **Türk Edebiyatında Na'atlara Dair**, Türkler, C.II. Ankara 2002, s.762.
- YENİTERZİ Emine, " **Bir Edebi Tür Olarak Na'atlar** " Uluslararası Mevlid Sempozyumu, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2010, s.94.
- YENİTERZİ, Emine, **Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesneviler**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.5, Sayı:10, 2007, s.452-455.

HALK HİKÂYELERİNDEKİ OLAY VE DÜŞÜNCE AKTARIMLARINDA DİGRESSION'DAN YARARLANMA*

*Işıl ALTUN***

ÖZET

Sözlü anlatım ürünlerinde anlatıcının ana konudan sapmasına, ayrılmasına, uzaklaşmasına ve bu yolla geleneksel anlatımı güncel yapma çabasına digression (sapma) **arasöz** denilmektedir.

Sapma, ana konudan ayrılma, uzaklaşma anlamının yanında, **konu dışı söz, parantez açmak, “merkezi temadan uzaklaşma”** biçiminde de tanımlanmaktadır ve eğer bu arasöz konu içinde bir başka konu oluşturacak kadar uzun ve bağımsız ise **“excursus”** ya da **“epizode”** adını alabilmektedir.

Araştırmamızın konusu olan halk hikâyelerinde, hikâyeci, digression (sapma) arasöz kullanarak anlatan/dinleyen arasında ara bulucu görevini üstlenir, böylece anlattıklarının dinamik kültürle ilişkisini kurar. Digression (sapma) arasöz, anlatıcı aşığın dünya görüşünü, değer yargılarını, psikolojik ve sosyal durumunu, ideolojisini ele veren bir nitelik taşır. Anlatıcı digression-sapma arasöz'ü kendi hakkında bir delil gibi kullanırken sözlü geleneğin güncelleşmesini de sağlamaktadır.

Digression (sapma/arasöz) tanımları, metnin yazılı ve sözlü oluşuna, temel konudan bilerek konu dışına çıkmaya, çıkılan konunun temel konuyla ilişkisine ortak vurgu yapmaktadır. Yazar ya da anlatıcı digression (sapma) arasöz sayesinde kendisini yazılı ya da sözlü tekste sokmakta ve kendisi ile okur ya da dinleyen arasında bir bağ kurmaktadır. Çalışmamızda, Âşık Mevlüt İhsani'nin Ülker Sultan, Bedri Sinan ile Mahperi ve Şifakar adlı hikâyelerindeki digression (sapma) arasözler değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, her ne kadar, sözlü anlatımın geleneksel ürünü olan halk hikâyelerinden yola çıkılmış olsa da, digression (sapma) arasöz, hem yazılı hem de sözlü edebiyatın önemli bir meselesidir.

Anahtar kelimeler: halk hikâyesi, digression, sapma, arasöz, olay aktarımı, düşünce aktarımı.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Halkbilimi Anabilim Dalı, El-mek: isil@kocaeli.edu.tr

UTILIZING DIGRESSION IN THE NARRATION OF EVENTS AND THOUGHTS IN FOLK TALES

ABSTRACT

Digression is a literary tool in which the writer seemingly digresses, departs from, or distances his reader from the main topic of the work and represents an effort to move the narration from the traditional to the current time. Digression is also defined as not only an abrupt shift away from or, a distancing the reader away from, the main story, it is also characterized as being an **expression on an unrelated subject, the opening of a parenthesis, or a departure from the main thread of the theme**. If this digression is sufficiently long and independent so that it represents a subject within another subject, it is termed an **excursus** or an **episode**. The subject of this research is how the story-teller uses the tool of digression in the narration of a folktale, thus assuming the role of an intermediary and ensuring that the story being narrated has a relevant relationship with a dynamic culture. Digression represents a way that the narrator can express his or her own unique world view and values, or reveal his or her own psychological or social conditions and ideologies. And while the narrator uses digression as a clue to revealing something about him or herself, in the oral tradition it also allows the story to gain relevance in the present time.

Digression, whether used in written or oral narrations, uses departure from the main topic in such a way that it expands or forms a relationship with the this primary subject. This tool allows the author or the narrator to inject him or herself into the actual story and thus to form a direct relationship with the reader or listener. This work is an analysis of how the tool of digression was used in Aşık Mevlüt İhsani's folktale called **Ülker Sultan** and **Bedri Sinan's Mahperi ve Şifakar**. This study demonstrates that despite the fact that the use of digression originated in the narration of folktales, it also became a serious literary device in both written and oral literary modes.

Key Words: folktale, digression, departure, narration of events, narration of ideas.

Giriş

Sözlü anlatım ürünlerinde anlatıcının ana konudan sapmasına, ayrılmasına, uzaklaşmasına ve bu yolla geleneksel anlatımı güncel yapma çabasına digression (sapma) **arasöz** denilmektedir.

Sapma, ana konudan ayrılma, uzaklaşma anlamının yanında, **konu dışı söz¹, parantez açmak², “merkezi temadan uzaklaşma”³** biçiminde de tanımlanmaktadır ve eğer bu arasöz konu içinde bir başka konu oluşturacak kadar uzun ve bağımsız ise “**excursus**” ya da “**epizode**” adını da

¹ Türkçe Sözlük, Süper Sözlük, Saraç, 2013.

² Zargan Sözlük, Sesli Sözlük.

³ JA. Cuddon, William Flint; C. Hugh Holman; Harry Shaw'dan aktaran Kemal Sılay için bkn: Ahmedi'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi, **Türkoloji Dergisi**, Ankara Üniversitesi Yay., 1991.

alabilmektedir.⁴ **Sırası gelince söylenen söz**⁵ anlamındaki Osmanlıca istitrâd da (digression) sapma- arasöz'ü tanımlayan bir kelimedir. Bir anlatım (narration) tekniği olarak digression (sapma) arasöz, bir “**eserin üslubuna rengini veren önemli bir retorik aracı**”⁶dır.

Bu çalışmada, sözlü anlatımın geleneksel ürünü olan halk hikâyelerinden yola çıkılmış olsa da, digression (sapma) arasöz, hem yazılı hem de sözlü edebiyatın önemli bir meselesidir.

Ahmedi'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi yazısında Kemal Sılay, arasözlerin sözlü gelenek dışında; klasik romanlarda, Batı edebiyatında, çağdaş edebiyatta da sık sık kullanılmış olduğuna dikkat çekmektedir.

Digression (sapma), arasöz tanımları, metnin yazılı ve sözlü oluşuna, temel konudan bilerek konu dışına çıkmaya, çıkılan konunun temel konuyla ilişkisine ortak vurgu yapmaktadır. Yazar ya da anlatıcı digression (sapma) arasöz sayesinde kendisini yazılı ya da sözlü tekste sokar ve kendisi ile okur ya da dinleyen arasında bir bağ kurar.

Araştırmamızın konusu olan halk hikâyelerinde, hikâyeci digression (sapma), arasöz kullanarak anlatan/dinleyen arasında arabulucu görevini üstlenir, böylece anlattıklarının dinamik kültürle de ilişkisini kurar. Digression (sapma) arasöz, anlatıcı aşkın dünya görüşünü, değer yargılarını, psikolojik ve sosyal durumunu, ideolojisini ele veren bir nitelik taşır. Anlatıcı digression- sapma arasöz'ü kendi hakkında bir delil gibi kullanırken sözlü geleneğin güncelleşmesini de sağlamaktadır.

Hikâyeci, bir dinleyici karşısında hikâyesini anlatırken, anlatıcı kimliğinin dışına çıkmaz. Dinleyici onun bir hikâye aktarıcısı kimliğiyle orada olduğunu bilir. Anlatıcının ayrıca bir de kendi kimliği vardır. Hikâye bitince anlatıcı kendi doğal kimliğine dönecektir. Hem anlatıcı hem de dinleyici, anlatıcının bu iki rolünün bilincindedir. Hikâyecinin bu iki rolünden birini seçmesi diğer kimliğini ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla “anlatıcı” kimliğiyle dinleyicinin karşısına çıkan hikâyeci, gösterim esnasında susar ve yeni bir kanal oluşturarak o kanalda gerçek kimliğiyle konuşmaya başlar. Bu kanal artık hikâyecinin hayatı, duygu dünyası, inanışları ve değerleri hakkında doğrudan bilgiler aktaran, kişisel bir kanaldır. Anlatıcı, dinleyicisine kendini bu kanalda doğrudan takdim eder. Bu açıdan bakınca, hikâyenin döşeme bölümünde de anlatıcı henüz olay aktarıcısı kimliğiyle dinleyicinin karşısında değildir. Henüz gerçek kimliğinden sıyrılmamıştır. Aslında hikâyelerde âşık, karşımıza üç kimlikle çıkmaktadır:

1) Yaşadığı çevrenin gerçek bir bireyi. Yani ev geçindiren, tarlada çift süren, bir devlet dairesinde memur olarak çalışan insan kimliği. Hikâyelerde anlatıcı bu kimliğiyle hayat tecrübelerini dinleyiciyle paylaşarak ana konu dışına çıkabilir.

2) Toplum içinde “âşık” kimliğiyle farklı bir statü kazanmış bir kişi. Bu kimliğiyle hikâye içinde gerek hikâyenin döşeme bölümlerinde gerekse asıl olayın anlatıldığı bölümlerde konu dışı şiirler söyleme serbestliğine ve ayrıcalığına sahip bir “âşık”.

3) Hikâye anlatıcısı.

İşte, bu hikâye anlatıcısı kimliği dışında aşkın metin içinde söylediği şiir, anlattığı kıssa, yaptığı açıklama digression (sapma), arasöz olarak değerlendirilmelidir.

Halk hikâyelerinden yola çıkarak digression/sapma-arasözleri şu biçimde sınıflandırabiliriz:

⁴ Kemal Sılay, bilim adamları nerede digressinon'un bitip, nerede excurses ya da episode'un başladığı konusunda görüş birliğinde olmadıklarına vurgu yapar.

⁵ Mehmet Kanar, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Derin Yayınları, İst. 2003, s.678

⁶ (Sılay, 1991, 155)

Metnin içerik düzlemiyle ilgili olan “İşlevsel sapmalar”: açıklayıcı/ öğretici sapmalar ve yorum/eleştiri ifade eden sapmalar;

Anlatının içinde anlamsal değişiklikler yaratmayan “Biçimsel sapmalar” ise; yöresel ağız, kelime kadrosu ve kelime üretimi ile sözdizimi sapmalarıdır.

Bu çalışmada işlevsel ve biçimsel sapma- arasöz örnekleri seçtiğimiz halk hikâyeleri Mevlüt İhsanî’ye aittir.⁷ Anlatıcının hikâyelerinde açıklayıcı ve öğretici sapmalara, yorum ve eleştiri ifade eden sapmalara rastlamamıza rağmen, hikâyecinin kendine kusur bulması ve itirafları niteliğinde sapmalara rastlanmamaktadır.

1. İşlevsel Sapmalar

İşlevsel sapmalar, anlatıya anlatının temel amacı dışında yeni metin (ler) katar, anlatının içerik düzleminde değişiklikler yaparak anlatının akışını geçici veya uzun süreli değiştirir.

1.1. Açıklayıcı ve Öğretici Sapmalar şöyle örneklendirilebilir:

1. *Eh, bilirsiniz ki insanoğulları bir şey murat etmesinler, ettiler mi, ister kolay olsun, ister güç olsun, onu başarabilirler. Yani, bütün dünyadaki tüm yaratık insanoğlundan korkar ya! (Ş)⁸*
2. *O zaman insanlar bir yaşından altmış yaşına kadar köle satılırdı. (BM)*
3. *O zaman da devlet kuşu olurdu. Şimdi oy veriliyor, o zamanki daha iyiymiş. Burada şimdi kimin başına konarsa! Millet tarafından devlet kuşu uçurulurdu. Kuş kimin başına konarsa padişah onu yaparlardı. (BM)*
4. *Bu şehir Nemse, Hindistanda’dır. Hz. Adem ilk buraya atılmıştır. (BM)*
5. *Öyle ya eskiden kağıt yoktu. Bu millet bu hikâyeleri, bu tarihi nereden taşıdı? Âşıkların göynüyle, akılları kafalarıynan taşıdı. (BM)*
6. *Âşıkın her şey gönlündedir. (BM)*
7. *Herkeste cennet nişanesi yoktur. On binde bir adamda vardır. (BM)*

1.2. Yorum ve Eleştiri İfade Eden Sapmalar

1.

*Âşıklar çekerler feryadı zarı
Tükendi dağların kalmadı karı
Şirin bahçelerin geldi baharı
Çiçek domur domur dal domur domur*

*Yarın hasreti kar etti cana
Vurdu vücudumda açtı nişana*

⁷ Altun Işıl,(2007), Âşık Mevlüt İhsanî’nin Aşk Konulu Hikayeleri Üzerine Bir Araştırma, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İst.

⁸ (Ş): Şifakar; (BM): Bedri Sinan ile Mahperi adlı hikâyeler.

Bölük bölük dökmüş beyaz gerdana

Zülüf domur domur tel domur domur (§)

2. *Bunları rüyada birbirlerine âşık eden pirlar elbet ki bunlara bir çare düşünür hı? (§) Ee, Allah verdi artık hı? (§)*
3. *Karıların ocağı devrilsin, erkekler yeter ki birine bakmaya kalmasın, tamam (BM)*
4. *Bu asırda böyle adamlar mı var, beni de yoluyor, seni de yoluyor, memleketi de yoluyor. (BM).....*
5. *Eee, kader döner, insan döner, dünya döner, gönül döner, çark da döner. Kimse bilemez ki kaderinin arkasında ne var? (ÜS⁹)*
6. *Burada biz ne diyelim:*

Gel güvenme insanlara

Seni yakar bilemezsin

Temelinden kalelerin

Alır yıkar bilemezsin

Gözlerini yaşlandırır

Elâleme daşlandırır

Türlü yere borçlandırır

Borca sokar bilemezsin

Elini verme eline

Gitme kimsenin dalına

Düşme nefsinin yoluna

Boşa çıkar bilemezsin

7. *Bilemez ya... Ülker Sultan bilemezdi ya... Hüsnîyetli insanlar çabuk aldanırlar. (ÜS)*
8. *Ama Ülker Sultan, sonunun nerelerde kalacağını ne bilirdi? Kaderin onu hangi çarktan, hangi çemberden, hangi dolaptan süzeceğini bilemezdi ki!... (ÜS)*
9. *Niceleri ezilmiştir*
Bu kaderin dolabında

⁹ (ÜS): Ülker Sultan Hikâyesi

*Gözyaşları süzölmüştür
Bu kaderin dolabında*

*Çevrilir çarkın çemberi
Bu böyledir öteden beri
İnsanın kara kaderi
Bu feleğin dolabında*

*Okunmaz kulun kaderi
Bu feleğin dolabında*

*Ya ak olur ya da kara
Yol tükenir vara vara
Dertli gidersin mezara
Bu feleğin dolabında*

*Bir gün inersin mezara
Bu feleğin dolabında*

10. *Eh, dünya kimseye vefa etmeyen dünya! Muhakkak ki çark bir gün çevrilecektir.*

11. *Öyle ya şunu söyleyelim:*

*Kaza mukadderat ferdin suçu ne
Yazılanlar başa gelir efendim
Tunçtan sandık yapsan girsene içine
Kaderin gelir de bulur efendim*

*Bilirem böyledir dünyanın hâli
Şöhrette İskender kuvvette Ali
Ne fayda getirdi Karun'un malı
Bir eyilik yanına kalır efendim*

*Her gün acı vermez hak aşığına
Bir gün de çıkarır gün ışığına
Herkes ettiğini bulur efendim*

*Kader haktır ama tedbirini al
Hak benim derse gelir mi zevâl
Üç günlük dünyada yapma kalmakal
Allah'ın dediği olur efendim*

12. (Ama insanoğlunun başına iş geçtiği zaman muhakkak ki hepsini başarabiliyor.)

13. Necesini aldatırsın

*Yalan dünya derler sana
Çok sultanı taşa vurdun
Çalan dünya derler sana*

*Her tarafın dolu nakış
Gâhı geniş gâhı yokuş
Necesini ettin serhoş
Yalan dünya derler sana*

*Bizi saldın dilden dile
Bülbül feryad eder güle
Nece dünya geçti böyle
Talan dünya derler sana*

14. (Ülker Sultan'ın annesiyle ilgili söylediği manzumenin ardından İhsanî de bu şiiri söylüyor)

*Cennet dedikleri anne kuağı
Alır ninniyle yapar kundağı
Yayla pınarıdır günün sıcağı
Hayatta ne büyük varımış ana
Ana ana canım ana*

Üzülerek yollarımı gözlerdi
 Parmağım incinse kalbi sızlardı
 Gözyaşımı siler saçım düzlerdi
 Toprak gibi sadık yarımış ana
 Ana ana oğul ana

Kırık günlerime umut olurdu
 Kapım çalınsa kilit olurdu
 Sıcak günlerime bulut olurdu
 Yangın yüreğime karımış ana
 Ana ana anam ey

Gel Mevlüt İhsanî uykuda yatma
 Ananın sözünü arkaya atma
 Bir eli Zübeyde bir eli Fatma
 Cennet dedikleri barımış ana
 Ana ana oğul ana

15. Eh bu anda, ince bir tütün tütüyor yıkık evden deyince hatırıma da şu geldi:

Hiç kimsenin yoktur evi
 İnce tütün yıkık evden
 Çıkar gönülün alevi
 İnce tütün yıkık evden

Sorun bu bahtı karaya
 O gelmiş bakın nereye
 Dermen yok mu bu yaraya
 İnce tütün yıkık evden

Böyledir fakirlik hâli
 Ne gezersin gurbet eli
 Ya tezektir ya da çalı

İnce tütün yıkık evde

Ana metinden sapmalar bir cümle içinde arasöz niteliğinde karşımıza çıkabildiği gibi, cümle üstü, metin boyutunda da olabilmektedir. Yani anlatıcı cümle içinde geçen bir sözcüğü açıklamak üzere bir iki sözcükle cümle dışı açıklama yapabileceği gibi, ana anlatıyı durdurup konu dışı bir metni de metnin içine montajlayabilmektedir. Ancak sapmaların/arasözlerin bir bölümü “halk hikâyesi”nin yapısal bütünlüğü, tür kodu içinde olmazsa olmaz diye tanımlanabilir nitelikte, bir bölümü ise türün zorunlu kılmadığı türden sapmalar olarak sınıflandırılabilir.

Yani biz, hikâyeciye bize bir hikâye anlat, dediğimizde bize hikâyenin ana gövdesini anlatmamaktadır. Onun zihninde kodlanan hikâyenin içinde ana olayın dışında tamamen türe özgü biçimsel bölümler yer almaktadır. Çalışma yaptığımız hikâyeler şiirlerle başlamakta yine şiirlerle bitmektedir. Bu biçimsel zorunluluğun dışında şiir söyleme becerisini, “*Burada biz ne diyelim?*” diyerek, ana olaydan saparak da sergilemektedir hikâyeci. Örneğin Bedri Sinan ve Mahperi hikâyesinin başında âşık, askere giden çırağı için bir şiir söylemektedir. Burada hikâyeye bir hazırlık yaparken, bu bölümde, izleyici tarafından asıl hikâye anlatıcısı olarak algılanmamakta, şiir söyleyebilen, âşık olarak algılanmaktadır. Bu anlamda da onun âşık kimliği toplumda saygı gördüğü için dinleyici tarafından konu dışı şiir söylemesi hoş, hatta takdirle karşılanmaktadır.

2. Biçimsel Sapmalar

Biçimsel sapmalar amacı ve amacın gerçekleşmesini etkilemez. Bu tür sapmalar daha çok yöntem teknik kullanımı açısından ya da üslup açısından idealleştirilmiş yapıdan uzaklaşma olarak düşünülmelidir.

2.1. Yöresel Ağız

Hikâyeci tamamen yetiştği yörenin ağızıyla hikâyeler anlatmasa da, standart dile ne kadar uymaya çalışsa da onun hikâyelerinde kendi yöresinin ağız özellikleri hemen sezilir.¹⁰ Gerek fonetik gerek morfolojik bakımdan gerekse kelime kadrosu bakımından hikâyelerin tahlili bizim çalışmamızın boyutlarını aşacağından burada birkaç örnekle yetineceğiz:

“Ahan, amıca, ataş, bene (bana), bö: le, damçı (damla), doğandan beri, ecebe, emice, emmi, gâhi, gattiyen, gendi, gizlin, gözel, güvegi, hakkatten, heç, hepisi, kardaş, kergedan, koliya, macara, mal mul, menemşe, müzevir, nan (ekmek), ölümünen, örneğ, sene (sana), sevdüğüm, şehir, toprak, yeddi, zaman, zöhre, zulmunen, benk, buhah, gıttın, çaynik, dalda, alah (alalım), beslemişem, bırakmışam, deyim (diyeyim), eşiddi, geçersiz (geçersiniz), getme, gettiler, geymiş, gidek, korkaram, kurban olim, küsülü, sararmışın (sararmışsın), seversez, uçarsız, varıdı, vermeyecem, edim, gidim, gelmişem, yapım, akıdırım, yapacaz, aney, bala, Huriyinen Gılman, kalmakal (dövüş), ne edir, türlü tevir, ataş, belenmek, yavır, yigirmi, balaca, köş (göç), oğluyunan (oğlu ile)”.

2.2. Kelime Kadrosu ve Kelime Üretimi

Hikâyecinin hikâye kahramanları seçkin kişilerdir. Dolayısıyla bu kişilerin konuşmaları da temsil ettikleri sosyal kesimin gerçekliğiyle örtüşmelidir. Hikâyecinin kahramanları yaşadığı coğrafyanın diliyle değil daha çok “aydın dili” diyebileceğimiz bir dille konuşmaktadır. Bu dilin içinde Arapça, Farsça kelimelere, tamlamalara yer vermekte; ancak dinleyicinin niteliğini de tümünden göz ardı etmemektedir. Bunun yanı sıra “çalkanır (temizlenir), ellik, zarıncı, kırk haramcilik, berberlettirmek, şafakleyin, bahşişlemek, minnetlemek (minnet etmek), sunalanıpsın, kınalanıpsın, şanalanıpsın (Azeri Türkçesinde taranmak), minalanıpsın vb.” örneklerinde karşımıza çıkan standart dilde karşılaşmadığımız bir tür sapma olarak da kabul edebileceğimiz yeni kelimeler, yeni çekimler de denemekte, kullanmaktadır. Burada özellikle Azeri Türkçesinden aldığını

¹⁰ Daha geniş bilgi için bkz (Gemalmaz 1995).

söylediği sözcüklerin çekiminde de şimdiki zamanı “-ıp” ekiyle göstermesi ilginçtir. Kendi doğup büyüdüğü çevrede şimdiki zaman “- (y)ir” ile gösterilirken âşığın Azeri Türkçesinin ağızlarında kullanılan şimdiki zaman biçimini tercihi Kars çevresinde de sık sık sanatını icra etmesiyle, bu bölgenin âşıklarından etkilenmiş olmasıyla açıklanabilir. Yine standart dilde “+e doğru” biçiminde kullanılan yön edatı, Mevlüt İhsanî’de daima “+e taraf” biçiminde kullanılıyor olması yöresel dilin ondaki kalıntılarıdır. Bu bağlamda onun hikâyelerinin dili için “karışık dilli” teriminin kullanılması yanlış olmaz düşüncesindeyiz. Bir taraftan satandart İstanbul Türkçesinin imkânlarını kullanırken bir taraftan da kendi doğup büyüdüğü çevrenin, Erzurum, Kars, Artvin, Azarbaycan yörelerinin dil özelliklerini kullanmayı sürdürmektedir.¹¹

Hikâyecide kahramanlarına ad verirken de yeni kelimeler oluşturma gayreti sezilmektedir. Mahperi’nin adı metin içinde Perizat, Peri, Mahperi, Mahperizat, Mah-ı Periza olmak üzere beş farklı biçimde kullanılmaktadır. Bedri Sinan’ın adı da Sinan, Bedri, Bedri Sinan biçiminde kullanılmaktadır. Seçkin sınıftan gelen kahramanlarının adına mutlaka unvanlarını da eklemektedir. Devriş Bey, Ali Bey, Mahide Sultan, Bardızlı Maksut Bey, Kağızmanlı Kontaz Bey, Bedri Bey. Hikâye içinde, kahramanlarını, niteliklerine uygun sıfatlarla belirginleştirmektedir.

Onun hikâyelerinde rastladığımız kişi adları şunlardır:

“Devriş Bey, Ali Bey, Mahide Sultan, Şifakâr, Sultan Hanım, Aleddin Keykubadı, Zöhre Sultan, Halep Paşası’nın oğlu Cengiz Bey (Ş); Bedri Sinan, Bardızlı Maksut Bey, Kağızmanlı Kontaz Bey, Bedri Bey, Perizat, Peri, Mahperi, Mahperizat, Mah-ı Periza, Kahraman, Benli Perişan, Bekir, Gürcistanlı Kanlı Kasım, Azeri kervanlarından Feramuz, Hasan, İvan, Köleler, Cazı, Bezirgan Bey, Cazı Karı, Tüccar, Hızır, Şah, Habeş Beyi, Temran Bey, Kervancı, Neşet Şah, Merdan, Karahan, Nemseli Enter, Şemsettin Salim Bey, Halit, Gökgöz Sait, Aden Veziri Faruk Kaya, Çamez (BM); Adil Şah, Ülker Sultan, Âlim Şah, Âli Cengiz, Saray Bülbülü (ÜS).”

İkinci, üçüncü dereceden kahramanlarını genellikle yaptıkları işler, sosyal statüleri ile adlandırmakta, ancak bazen hikâyenin bir yerinde geçen birine (Şemsettin Salim Bey gibi) özel olarak ad da verebilmektedir. Yine hikâyede önemli sayılabilecek kahramanlara bizde lakap izlenimi uyandıran Benli Perişan, Saray Bülbülü gibi adlar vermektedir. Çok geniş bir coğrafyada geçen hikâyelerde kişi adları kahramanların etnik yapılarına, inançlarına uygun olarak seçilmekte, bazen de daha da yabancılaştırmak için uydurulmaktadır. Çamez adı zihnimizde bu adı taşıyanın etnik kimliği, inancı hakkında bir fikir uyandırmazken, İvan adı bu etkiyi oluşturmaktadır. Zaten âşık, Çamez adıyla bir belirsizlik oluşturmak amaçındadır. Çünkü Çamez bizim için çok yabancı bir coğrafyanın, bir bilinmezliğin adamıdır.

Mevlüt İhsanî’de yer adları da önemli bir yer tutmaktadır. Hikâyelerde kullanılan yer adları hikâyeye ilişkin gerçeklik duygusu uyandırmanın yanı sıra metnin kurmaca olduğu konusunda dinleyiciyi uyarma amacını da yerine getirmektedir. Soğanlı Dağları, Hünkâr Dağı, Kumrular Dağı, Köroğlu Kalesi, Karacuha düzü, Alagöz Dağları, Kumrular Dağı, Lenge, Serendip, Gürcistan, Ali Rüştü Dağı, Tiflis, Gence, Buhara, Nemse, Hindistan, Taklamakan Çölü, Türkistan, Kaçkar Dağları, Tarım Irmağı, Karanlık Dağlar, Tibet Yaylası, Himalaya Dağları, Moğolistan, Permaniya, Habeşistan, İbuti Limanı, Adisababa, Karaca şehrinde, Yemenistan, Aden, İmren Bağları (BM); Tokat, Konya, Selçuklu, Karaman (Ş); Hindistan, Ejder Ülkesi (ÜS)

Bedri Sinan ile Mahperi hikâyesinin geçtiği coğrafya Asya ve Afrika kıtalarını içine almaktadır. Yerel, yerel olduğu için de hikâye dinleyicisi için somut bölgesel adlarla başlayan hikâye giderek bir dünya coğrafyası içinde cereyan etmeye başlar. Haritayı önümüze

¹¹ Azadovski’ye göre de, “Her halk zümresinden masal, bu zümrenin kişisel ve yerel özelliklerini edinir; bu özellikler masala anlatıcı kişinin dili ile girmektedir” (Azadovski, 2002: 56)

koyduğumuzda bu yer adlarının bir kısmı coğrafi gerçeklik açısından sorun yaratmaktadır. Ancak bu, hikâyeye bir olağanüstülük, bir masalsılık etkisi kazandırmaktadır.

Mevlüt İhsanî'nin hikâyelerinde bugün; giryân, od, pare pare, arzuman, huri, leb, kılman, sarraf, efkâr, müşavere etmek, itab, har, servan (baş çeken), aran (ova) gibi kullanımdan düşmüş veya unutulmaya yüz tutmuş kelimelere rastlanıyor olması da olağan karşılanmalıdır. Çünkü bu tür kelimeler hikâyenin geçtiği çağa ilişkin gerçeklik duygusunu pekiştirmektedir. Hikâyelerin geçtiği çağ; şahlar, beyler, imparatorlar devri. Kahramanlar ise devrin hükümdarları, beyleri, paşaları, bezirgânları. Hikâyenin dili elbette bu devrin ve elbette anlatıcının dil gerçekliğiyle uyum içinde olacaktır.

2.3. Sözdizimi Sapmaları

Hikâyelerinde norm dışı söz dizimine rastlanmaktadır. Âşık, bu sözdizimsel hataları bilinçli olarak yapmadığı için bunları bir sapmadan ziyade bir tür dil yanlışlığı olarak telakki etmek gerekir. Düz anlatım tekniğinin kullanıldığı bölümlerde, doğaçlama anlatımdan kaynaklanan cümle düşüklükleri, yanlışlıklar olağan karşılanırsa gerektir. Çünkü anlatıcı sunum esnasında oluşan bu dilbilgisel bağdaşıklık hatalarını vurgu, ton gibi gramer üstü birimlerle giderebilmektedir. Bu dil yanlışlarına örnek vermek gerekirse:

- *Buna en mühim olan bir şey vardı. Neydi? Ok atmak, at binmek, kılıç kuşanmak.*
- *Çok geçmeden uzaktan atlı karartıları şahlanmış, zemin titretici heybetle geldiğini gördü.*
- *Mahperi'nin âşıkları daldalardan her biri kastıyla gözetiyorlardı.*
- *Âşıkların birisi de Köroğlu kalesinde kırk haramiciliğe yerleşmiş, Gürcistanlı Kanlı Kasım diye bir harami başı vardı.*
- *Bey, oğlu Bekir'le giderek kalelerini aldılar ve Bekir'i burada bıraktı*
- *Maksut Bey'in oğlu Bekir'in korkusundan, biz bir şey diyemeyiz diye bağırdılar. Atlarını hazırlatarak binip yola koyuldular. .*
- *Mahperi'yi koca evine vermiyeceğini Bekir fikrinde kararlaştırmıştı.*
- *Rahatsızlık, yorgunluk yüzünden o gece derin uykuda kalan Bekir, şafaktan önce Azeri kervanlarından Feramuz adlı kervancı Bekir'e haraç vermeden kaçmış, kurtulmuştu.*
- *Yoldan ağırca, şafaktan önce çok kervan geçmiş olduğunu anlamışlardı.*
- *Soyulan bezirgân da aynı askeri içerisinde bekliyordu.*
- *Karı bezirganın odasına seslenmeye gitti, ne görsün, bezirgan kendisini öldürmüş, al kanlar içinde görünce, Cazı Karı feryat edip bağırmaya başladı.*
- *Bu, yenileceğini anlayan Şahın yaşlı, olumlu veziri kurtuluş yollarını düşünüyodu.*
- *Tavlaya giderek, Sinan kendi atına, Halit de Çeçenlerin atından bir tanesini eğerleyip dışarıya çıktılar.*

Bu tür sapmalar hikâyenin içerik düzlemiyle ilgili değildir. Hikâyelerin kurgulanışı ve âşığın dili kullanma biçimiyle ilgili sapmalardır. Hikâyelerde birtakım dilbilgisel sapmadan söz edilebilir. Bunlar da daha çok yerel ağız kullanımından kaynaklanan fonetik, morfolojik sapmalardır. Ayrıca hikâyelerin canlı anlatılıyor olmasından kaynaklanan sözdizimi sapmalarına da rastlanmaktadır

Hikâyelerin döşeme bölümlerinde ad cümleleri baskın olarak kullanılırken, ana olaya geçilmesiyle fiil cümleleri ağırlık kazanmakta; bu da hikâyelere akıcılık kazandırmaktadır. Olay tasvirlerinde kısa basit cümleler kullanılırken, konuşma aktarımları daha çok “iç içe birleşik cümle” yapılarıyla verilmektedir.

Sonuç olarak, hikâyelerde sık sık kendi dünya görüşüne uygun sapma/arasözlere yer veren âşık;

Terbiye ve ahlâk derslerine yer vermekte, bir olayı yorumlamakta, eleştirmekte, olayla-durumla ilgili şahsi serzenişte ve değerlendirmede bulunmaktadır.

Propaganda yapmakta, hayat felsefesini açıklamakta, yergilerini, beğenilerini, dini fikirlerini hikâyeye sokmaktadır.

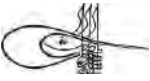
Geçmişteki bir olayı çağdaş hale getirmekte, açıklamalar yapmakta, âşıklıkla ilgili düşüncelerini metne katmaktadır.

Kendi kişisel inancı, aynı zamanda geleneksel toplumun da inancı olan sosyal, ekonomik ve politik sorunları hikâyeye dahil edebilmektedir.

Kendi duygu ve düşüncelerine sapma-arasözle zemin hazırlamaktadır ki Batı’da digression için, kendisi aklın ruhudur; o, kurmanın, yazılı metin için, günüşiği, hayatı, ruhudur denilmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTUN, Işıl, (2007), *Âşık Mevlüt İhsani’nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İst.
- AKTAŞ, Şerif, (2002), *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AZADOVSKİ, Mark, (2002), *Sibiry’a’dan Bir Masal Anası* (Girişi Yazan ve İngilizce’den Çeviren: İlhan Başgöz), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BAŞGÖZ, İlhan, (1986), *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili, (2002), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (Yayına Hazırlayan: Sabri Koz), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- GEMALMAZ, Efrasyap, (1995), *Erzurum İli Ağızları* (İnceleme- Metinler-Sözlük ve Dizinler), Ankara.
- KANAR, Mehmet, (2003) *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yayınları, İst.
- SARAÇ, Tahsin (2003), *Büyük Fransızca Türkçe Sözlük* (Grand Dictionnaire Francais – Turc, Adam Yayınları, İst.
- SILAY, Kemal (1991), *Ahmedi’nin Osmanlı Tarihinde Arasöz* (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi, **Türkoloji Dergisi**, Ankara Üniversitesi
- Sesli Sözlük, <http://www.seslisozluk.net/?=0&word=digression&lang=tr-en>. Erişim Tarihi 18 Ocak 2014.
- Süper Sözlük, <http://tr.superglossary.com/Anlam>. Erişim Tarihi 18 Ocak 2014.
- Türkçe Sözlük (1974), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank.
- Zargan İngilizce Türkçe Sözlük, <http://www2.zargan.com/tr/page/search?Text=digression>. Erişim tarihi 18 Ocak 2014.

MUSTAFA KUTLU’NUN “BU BÖYLEDİR” VE YILDIZ RAMAZANOĞLU’NUN “MEHTAP” ADLI HİKÂYELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

*Adem ARSLAN***

ÖZET

Mustafa Kutlu’nun hikâyeye bakış açısı, ona göre hikâyenin ne anlama geldiği ve yazarlığının dönemleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Sonrasında Çağdaş Türk edebiyatı hikâyecilerimizden olan Mustafa Kutlu’nun **Bu Böyledir** adlı hikâyesi ile son dönem kadın hikâye yazarlarımızdan Yıldız Ramazanoğlu’nun **Derin Siyah** adlı kitabının içinde bulunan **Mehtap Turu** adlı hikâyesi mukayese edilmiştir. Eserler, olay örgüsü ve yapı, zaman, mekân, anlatıcı, bakış açısı, şahıs kadrosu, dil, üslup gibi materyal unsurlar açısından karşılaştırılmıştır. Bunun yanında bilinç akımı tekniği, geriye dönüş tekniği, leitmotiv tekniği, metinlerarasılık gibi modern anlatım yöntemleriyle de teknik unsurlar bakımından benzer ve farklı olan tarafları üzerinde ayrıntılı bir şekilde mukayese yapılmıştır. Hikâyelerde günlük, herkesin karşılaşabileceği sıradan olayların zaman bakımından birkaç saat gibi kısa bir sürede geçmesi, çok az sayıda açık veya kapalı mekânın kullanılması, seçilen şahıs kadrosunun günlük hayatta karşılaşılacak türden normal insanlar olması, dilin sade ama çağrışım özelliğinin kullanılması, genel olarak kahraman yani ben anlatıcının kullanılması gibi **Mehtap Turu** adlı hikâyenin **Bu Böyledir**’den etkilenmiş olabileceği noktalar ve bunların benzer yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Her iki eserde metaforik olarak ele alınan unsurlardan bahsedilmiştir. **Bu Böyledir** adlı hikâyedeki Lunapark ve **Mehtap Turu** adlı hikâyedeki gemi eğlencesinin ahiret hayatına karşı dünya hayatını temsil ettiği görülmüştür. Bunun gibi eserlerdeki bazı kelime, sembol ve yaşanan mekânların taşıdığı tasavvufi anlamlar ve bunların okuyucu açısından neleri çağırıştırabileceği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelime: Hikâye, lunapark, gemi, metafor, dünya hayatı worldly life.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Polis Akademisi, Türk Dili ve Edebiyatı Okutmanı, El-mek: arslanadem1907@hotmail.com

A REVIEW OF MUSTAFA KUTLU'S NARRATIVE "BU BÖYLEDİR" AND YILDIZ RAMAZANOĞLU'S NARRATIVE "MEHTAP"

ABSTRACT

Short information about Mustafa Kutlu's point of view of narrative, periods of his authorship and what the narrative means for him was provided. Subsequently, Mustafa Kutlu, one of the narrative writers of the Modern Turkish literature, his narrative **Bu Böyledir** and Yıldız Ramazanoğlu's **Mehtap Turu** contained in her book **Derin Siyah**, one of the late period woman narrative writers, was compared. The works were compared in detail in terms of material elements such as plot and structure, time, place, narrator, point of view, characters, language and style. In addition to this, comparisons and contrasts were made with regard to technical elements with modern narration methods like the techniques of stream of consciousness, flashback, leitmotif and intertextuality. The points that the narrative **Mehtap Turu** might have been affected by the **Bu Böyledir** such as the fact that daily and ordinary events that everybody may come across take place within a very short period of time, the use of a very little few numbers of open and closed places, the selected characters are those that can easily be encountered during the daily life, use of simple but connotative feature of language, usually the use of first character narration and similar aspects of these were tried to be identified. Metaphorically discussed elements in both works were mentioned. It was observed that the funfair in the **Bu Böyledir** and ship entertainment in the **Mehtap Turu** represent the worldly life with respect to afterdeath life. The sufistic meanings carried by some words, symbols and places and what these connote for the readers were stated.

Key Words: Narrative, funfair, ship, metaphor, life of the world.

Giriş

Mustafa Kutlu, Çağdaş Türk edebiyatı hikâyecileri arasında yer alır. Kutlu'ya göre hikâye; kültür, gelenek ve görenek, tarihî bilinç bakımından "kendimiz olmak meselesidir."¹ Onun hikâyelerinde şark edebiyatından etkiler açıkça kendini belli eder. Kendisi bu durumu bir mülakatında şöyle dile getirir: "Şark'ta sanat iki şeyin peşindedir: Hikmet ve ahenk."² Kutlu, hikâyelerinde işte tam bunların peşindedir. Ona göre hikâye "dar sahada çalım atmak gibidir."³ Ayrıca Kutlu, hikâyelerini yazarken Kur'an-ı Kerim, hadis, mesnevi, kıssa gibi İslami kaynaklardan beslenmeyi de ihmal etmez. Ancak şark kaynaklı bu etkilenmeyi Kutlu, okuyucusuna modern bir şekil ve dille aktarmaktadır. Yani hikâye, modern olmakla beraber fikir ve biçim olarak gelenekseli çağırıştırır. Kutlu'nun kaleme almış olduğu **Bu Böyledir** adlı hikâyesi bahsi geçen tüm özellikleri bünyesinde barındırmakla beraber aynı zamanda onun hikâyeciliğinin bir özeti mahiyetindedir. Örneklendirilmesi gerekirse Kutlu, hikâyelerinde genellikle Anadolu'ya ve

¹ Kutlu, Mustafa, "Mustafa Kutlu İle Konuşma", *Aylık Dergi*, 1984, S. 63-64- 65.

² Kutlu, "M. Kutlu ile Konuşma" (Ahmet Özalp), *Yeni Devir*, 25 Nisan 1983.

³ Aykut, Kemal- Özcan Nusret, *Mustafa Kutlu Kitabı*, Nehir Yayınları, 1. Bs. 2001, s. 20.

Anadolu insanına yer verir. **Bu Böyledir**'deki kahramanlar da hayatın içinde okuyucuyla beraber yaşayan, okuyucuya yabancı olmayan Anadolu'dan alınan karakterlerdir. Seçilen kahramanlar, çevrede her an görülebilen, genellikle ekonomik olarak orta halli ve fakir kimselerdir. Hikâyelerde genel olarak bu tür insanların hayatları konu edilmekle beraber hemen her kesime de yer verildiği görülür. Örneğin **Bu Böyledir**'de hâfiz, felsefe hocası, manifaturacı ve kâtime yer verilmiştir. Türkiye'de yaşanan toplumsal değişme, şehirleşme ve göç teması, Kutlu'nun hikâyelerinin bir diğer genel özelliğidir. Bu durum **Bu Böyledir** adlı hikâyede de kendini gösterir. Kutlu, şehirleşen bir toplumun hayatıyla okuyucu arasında bir köprü vazifesi görür. Bu sayede eserlerinde yaşanan hayatı bozmadan, doğal bir şekilde gözler önüne sermeye gayret ettiği görülür.

Mustafa Kutlu'nun gerek çağdaşlarını gerekse de kendinden sonra gelen hikâyecileri, bahsi geçen özellikleriyle etkilediği görülebilir. Yıldız Ramazanoğlu, Kutlu'nun hikâyelerinden etkilenen hikâyecilerimizden biridir. Ramazanoğlu, eserlerini oluştururken Kutlu'nun da kendine rehber ve örnek olarak aldığı Müslüman Türk toplumunun ortak belleğini ve geleneğini kullanır. Ramazanoğlu'nun eserlerinde Kutlu'nun eserlerinde olduğu gibi gerçek ve yaşanan hayattan kesitler görülür. Bireysel temaların yanında gündelik hayattaki zorluklara, şehirleşmenin ve kalabalığın meydana getirdiği sıkıntılara değinilir. Ramazanoğlu'nun, bu sıkıntıları anlatmasındaki amaç, onlarla okuyucuyu yüzleştirmeye gayreti olarak gösterilebilir. Bu çerçevede eserlerini kaleme alan Ramazanoğlu'nun "Mehtap Turu" adlı hikâyesinin de içinde bulunduğu 2007'de ilk baskısı yapılan hikâye kitabı **Derin Siyah**'tır.⁴ Bu eserin Mustafa Kutlu'nun ilk baskısı 1987'de yapılmış olan altıncı hikâye kitabı **Bu Böyledir**⁵ adlı eser ile ortak yönleri olduğu da söylenebilir.

Bu Böyledir adlı hikâye kitabı kendi içinde sekiz bölüme ayrılır. Bu bölümler ayrı ayrı başlıklarla hikâyede yer alır: Bu Böyledir, Bahtımın Yıldızı, Süleyman'ın Seçimi, Red Cephesi, Manifatura, Kahkaha Çiçeği, Su Sesi, Son. Ancak bunların tamamı, tema ve yapı bakımından tek bir hikâyenin parçaları konumundadır. Ramazanoğlu'nun **Derin Siyah**'ında ise "Mehtap Turu" adlı hikâye dâhil tüm hikâyeler birbirinden bağımsız halde bulunurlar.

Olay Örgüsü ve Yapı

Kutlu'nun hikâyeleri gerçek hayatın bir parçasıdır. Olağanüstü üstü sayılabilecek, okuyucu şaşırtacak büyük olaylara yer verilmez. Onun hikâyelerinde hayatta rastlanılan, yaşanan durumlarla karşılaşılır. Ancak Kutlu, bunları sanatın sağladığı imkânlarla edebileştirir ve amacı doğrultusunda onu, yeniden biçimlendirir. Bu durum, **Bu Böyledir** adlı eserde de görülür. Kendi içerisinde sekiz bölümden oluşan **Bu Böyledir** adlı eser, ismini birinci bölümdeki hikâyeden alır. Bu hikâyede lunaparkın renkli ve hareketli tasviri yapılır. Buradaki insanların ve bunların amaçlarından bahsedilir. Bu kısımda Süleyman, karısı Zinnure ve küçük kızları ile birlikte lunaparkta. Süleyman, poligonda atış yapar ve tavşanı vurmaya çalışır. Tavşanı vurduğunda talihinin döneceğini düşünür. İkinci bölüm "Bahtımın Yıldızı"nda Süleyman'ın gençlik, okul ve evlenme dönemleri hakkında bilgiler verilir. Zengin bir adam olan Rauf Bey'in oğluyla evlenme hayalleri kuran Zinnure'nin hikâyesi, kendi ağzından anlatılır. "Süleyman'ın Seçimi" adlı bölümde Süleyman kendisini sınıfta bırakan felsefe hocası Şinasi ile Lunaparkta karşılaşır. Bu esnada geriye dönüşle felsefe dersi ile macerasını, nasıl memur olduğunu, Hafız Yaşar'la karşılaşmasını okuyucuya aktarır. "Red Cephesi"nde şehirleşme sonucunda yolların yapımı, elektriğin gelişi ve hayatın değişmesine karşı Yorgancı Hafız Yaşar'ın tek kişilik direnişi anlatılır. Hikâyenin "Manifatura" adlı beşinci bölümünde, bilinç akışı yönteminin çok başarılı bir şekilde uyguladığı görülür. Burada Süleyman'ın dayısı Rafet'i, dolayısıyla da günümüz modern insanı anlatılır. Bunların ibadet esnasındaki yoğunlaşmamasına ve huşu eksikliğine değinilir. "Kahkaha Çiçeği" adlı başlık, Süleyman'ın felsefe hocası olan Şinasi'nin eşinden ayrılması sonucunda bir otel odasında yaşamını devam ettirmek zorunda

⁴ Yıldız Ramazanoğlu, **Derin Siyah**, 1. bs., Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

⁵ Kutlu, **Bu Böyledir**, Dergâh Yayınları, 10. Bs., 2011. (Esas alınan baskı.)

kalması gibi bilgileri içerir. “Su Sesi”nde evlenememiş genç bir kız olan, zabıt kâtibi Sabahat’in gözünden hayat anlatılır. “Son” adlı hikâye birinci hikâyenin devamı niteliğindedir. Süleyman ve ailesinin lunaparktan çıkmaya çabalaması ve çıkamama macerası burada tüm yönleriyle anlatılır.

Ramazanoğlu, “Mehtap Turu” adlı hikâyesinde iki kadının evlerinin balkonunda yemek yemeleri, sonrasında gemi turuna katılmaları ve gemideki birkaç saatlik maceraları gibi sıradan kabul edilebilecek, olağandışı olmayan bir olaya yer verir.

Anlatıcı

Anlatıcı; gören, duyan, konuşan, tanıtan ve hikâyeyi anlatan kişidir. Kutlu, **Bu Böyledir** adlı hikâyesinde karma(çoğulcu) anlatıcı kullanmıştır. Yazar, hikâyenin birçok yerinde kahramanların kendi başından geçenleri kendilerinin anlatmasını uygun görür. Bu yüzden eserin altı bölümünde beş farklı kahraman “Ben” anlatıcı tarzıyla kendi başlarından geçenleri seslendirirler. Diğer iki bölümde ise hâkim bakış açısına sahip yazarla yani “O” anlatıcıyla karşılaşılır. Bu Böyledir ve Süleyman’ın Seçimi adlı hikâyelerde Süleyman, Bahtımın Yıldızı’nda Zinnure, Red Cephesi’nde Hafız Yaşar, Manifatura’da Rafet Dayı, Kahkaha Çiçeği’nde Şinasi diğer bölümlerde ise yazar anlatıcı konumdadır. Kutlu, kahramanlarını konuşturduğu bölümlerde “Ben” anlatıcı, diğer bölümlerde ise “O” anlatıcıyı eserine hâkim kılar.

Ramazanoğlu da “Mehtap Turu” adlı hikâyesinde, “Kahraman” yani “Ben” anlatıcıyı kullanmayı tercih eder. Kahraman, başından geçenleri kendi istediği gibi anlatır. “Ben” anlatıcıda yazar, “O” anlatıcıda olduğu kadar her şeye hâkim değildir. Yazar, sadece kahramanın bilmesi gerektiği kadar bilir, onun kelime hazinesi kadar konuşabilir, kültürü kadar kültürlüdür. Bu yönüyle her iki eserde de ben anlatıcının ağırlıkta olması okuyucu, eser ilişkisi, gerçek hayatla uyum açısından önem arz eder ve okuyucu ile kahraman arasında oluşacak yakınlığı pekiştirir.

Zaman

Kutlu’nun hikâyelerinde, geçmiş veya gelecek zamandan kesitler sunulsa da şimdiki zaman ihmal edilmez ve yaşanan zamanla bağlantılar kurulur. Kutlu böyle yaparak içerisinde bulunulan anın değerinin anlaşılmasına çalışır. Kutlu, bir mülakatında şunları söyler: “Benim hikâyelerim hep şimdikiyi anlatır. İki de bir hem geçmişe hem geleceğe bakarken asıl olarak şimdinin şiddetini, şimdinin insanlara yüklediklerini dile getirir.”⁶ Onun hikâyeleri hatıralardan ve hayallerden müteşekkil şimdidir. **Bu Böyledir** adlı hikâye yaz mevsiminde gerçekleşir ve yaşanan -şimdiki-zamanı anlatır. Zaman itibariyle kesin bir saat verilemez. Ancak hikâyenin başında lunaparkın geceyi aydınlatan ışıkları görünür. Hikâyenin bitişinde ise saatler gece on biri gösterir. Bunlar göz önüne alındığında hikâye, akşam başlar ve birkaç saat sonra gece biter, denilebilir. Zaman olarak hikâyede kronolojik bir seyir takip edilir. Eserde şimdiki zaman anlatır fakat gerektiğinde geri dönüş ve ileri sıçrayışlarla hikâye içerik bakımından desteklenir. Eserde zamanla alakalı en dikkat çekici şey, lunaparkta zamanın geçtiği hissedilmesine rağmen saatin on birde sabit kalmasıdır.

Ramazanoğlu’nun “Mehtap Turu” adlı hikâyesi, zaman itibariyle **Bu Böyledir** adlı hikâye ile eşdeğer özellikler gösterir. Anlatılan hikâye, yaz mevsiminde ve geceye yakın bir vakitte gerçekleşir. “Mehtap Turu” adlı hikâyede de olay üç dört saat gibi kısıtlı bir süre içerisinde verilir. Hikâyedeki olaylar anlatılırken aynı şekilde geriye dönüşlerle konu ve şahıslar desteklenirse de kronolojik sıraya dikkat edildiği görülür ve hikâyede kullanılan kelimeler ona göre seçilir: “*on ikiye beş kala*⁷, *gecenin ikisi*⁸, *sabahın üçü*⁹” gibi.

⁶ Kutlu, Mustafa, “Mustafa Kutlu İle Konuşma”, **Aylık Dergi**, 1984, S. 63- 64- 65.

⁷ Ramazanoğlu, **Age**, s. 8.

⁸ **Age**, s. 14.

⁹ **Age**, s. 17.

Mekân

Her anlatının gerçek veya hayali bir mekâna ihtiyacı vardır. Genel olarak anlatılan olayların sahnesi durumunda olan mekân, Kutlu'da beraber yaşanan toplumun maddi ve manevi değerlerini içinde barındıran bir yerdir. Okuyucunun yabancı olmadığı, bildiği, toplumun büyük bir kesiminin aşına olduğu yerleri tercih eder. Buralarda okuyucu da yaşamıştır veya hâlen yaşamaktadır. Yazar, gerçek hayatta karşılaştığı mekânları, hiçbir şekilde bozmadan, aynen resmetmeye çalışmaktadır. Genel itibarıyla hikâye ve romanlarda anlatılan mekânlar ve mekânların yapılan betimlemeleri, orada oturan kişilerin ruh hâlinin ve sosyal kimliğinin öğrenilmesinde yardımcı olur. Kutlu'nun eserlerinde bu durum ile sık sık karşılaşılır. **Bu Böyledir**'de genel olarak tabiatın veya çevrenin ayrıntılı betimlemelerine fazla yer verilmemiştir. Buna karşın "Çok katlı binalar, mağazalar, tıks tıks arabalar"¹⁰ gibi cümleler, şehirleşmenin onun ruhunda meydana getirdiği sıkıntıyı vermesi açısından örnek olarak gösterilebilir.

Hikâyede az sayıda mekân vardır ve bunların özel olarak seçildiği ve her birine birer işlev yüklenmiş olduğu söylenebilir. Bunlar, bünyesinde okuyucuya iletilmek üzere mesaj barındırırlar. Hikâyedeki mekânlardan biri fiziken açık ve geniş bir yer olan lunaparktır. Mekân, görsellik bakımından lunaparkın anlatımı, orada bulunan çeşitli eşyaların renkleri ve genel hareketliliğiyle dikkat çekicidir. Mekânlardan sembolik olan lunaparkın verilmesiyle dünya hayatına, Cami'nin verilmesiyle de karşı değer olarak ahiret hayatına işaret edilir. Bu durum Ramazanoğlu'nun hikâyesi, "Mehtap Turu"nda da görülebilir. Burada gemi, şekil ve rengârenk görüntüsüyle lunaparkı anımsatır. **Bu Böyledir**'de lunaparkın üstlendiği dünya hayatı metaforunu, "Mehtap Turu"nda gemi ve gemi eğlencesi temsil eder. Ayrıca Kutlu'nun **Bu Böyledir** adlı hikâyesinde olduğu gibi Ramazanoğlu'nun "Mehtap Turu" hikâyesinde de uzun uzun mekân betimlemelerine yer verilmez. Olayların meydana geldiği mekânlar az sayıdadır. Örneğin "Mehtap Turu"ndaki olayların evin balkonunda ve gemide cereyan ettiği görülür.

Şahıs Kadrosu

Bu Böyledir'deki sekiz hikâyenin tamamında yer alan şahıs kadrosu birbirleriyle bağlantılıdır. Süleyman ve ailesinin yanı sıra eserde yer verilen ana şahıslara ait müstakil bölümler mevcuttur. Bu şahıslar, ana kahraman olan Süleyman'ın hâl ve geçmiş zaman dilimlerinde onun hayatından geçen kişilerden müteşekkildir. Eserlerinin genelinde şimdiki zamanı anlatan Kutlu, **Bu Böyledir**'de yapıcı geriye dönüş tekniği ile Süleyman'ın hayatında iz bırakan ve hâli hazırda hayatta bulunmayan kahramanlar hakkında okuyucunun kafasında oluşan soruların cevabını verir. Bu şahıs kadrosunu oluşturan figürlerin kimisi ana kahraman, kimisi dekoratif konumdadır. Kutlunun **Bu Böyledir**'de gerek ana kahramanı gerekse figüratif kahramanları tanıtırken farklı teknikler uyguladığı görülür. Bazen açıklama yöntemi ile şahıs hakkındaki bilgileri bizzat kendisi verir bazen de dramatik yöntemi kullanır ve şahıs; davranış, düşünce ve duygularıyla kendi kendini ortaya koyar. Özellikle modern roman ve hikâyede sık sık uygulanan iç monolog ve bilinç akımı teknikleri Kutlu'nun hikâyelerinde kahramanın kendi kendisini tanıtmaya imkân sağlaması bakımından önem arz eder. Kutlu'nun bu konuda kullandığı bir başka yol ise şahsın, hikâyenin diğer kahramanlarınca okuyucuya tanıtılmasıdır. Örneğin, hikâyenin başkahramanı, olan Süleyman hakkındaki ilk bilgiler, onun eşi tarafından verilir: "Süleyman tuğla ocaklarında çalışıyordu. Yüzü gözü güneşten kavrulmuştu. Zayıftı. Kafası üç numara kazınmıştı. Sipsivri bir oğlandı."¹¹ Eserde bulunan sekiz hikâyenin tamamı orta yaşlarda düz bir tip olan Süleyman'ın çevresinde geliyor. Süleyman hafızlığa devam ediyor, annesi ve kardeşlerine bakmak için tuğla fabrikasında çalışıyor. İki yıldır kaldığı felsefe dersinden geçiyor. Evleniyor. Bütün bunlar özetleme tekniği ile Süleyman'ın ağzından verilir: "Felsefeden geçip diplomaya kavuştum. Diplomayı alınca bankaya

¹⁰ Kutlu, **Bu Böyledir**, s. 46.

¹¹ Age, s. 23.

girdim. Bankaya girince maaşa geçtim. Maaşa geçince, Zinnure'nin anası sevindi durdu. Bana bir çift yün çorap ördü.”¹²

Mustafa Kutlu, “Şahısların karakter, mizaç, sosyal durum ve zihniyetleri ile ilgili en küçük ayrıntıyı kaçırmaz. Gerçeklik duygusu kadar bütünlük duygusuna da sahiptir. Hikâyesinde şahısların dışları kadar içlerine, sosyal durumları kadar ferdi özelliklerine de gereken yeri vermiştir.”¹³ Süleyman, almış olduğu hafızlık eğitimine uygun bir şekilde davranmaz. Cami ve Lunapark dolayısıyla dünya ve ahiret arasında kalan gençlerin tereddüdünü, iç çatışmasını yaşar. “Faiz müessesesi” olan bir bankada çalışır. Bunun sebebini de hayat şartlarına bağlar. Ayrıca Süleyman'ın, zihinde akan ve mantıksal bir silsilesi olmayan düşüncelerini bilinç akımı tekniği ile verirken ruhi yapısını da ortaya koyduğu görülür: “Burası hayat mektebi. Sağ Salih Sulama Projesi'nde görev alsam. Güneş hep böyle tepede, maviliklerin ortasında. Karakavuk bir yüzüm var.”¹⁴ Bunların yanında Süleyman'ın bir başka dersten değil felsefeden kalması, felsefe dersine metaforik manada bir işlev yüklemektedir. Felsefe dersi, hikâyede “hayat okulu” manasını üstlenir. Bu okulda sınıfta kalanlar hayatı ve dünyayı tam kavrayamamış Süleymanlardır. Bu böyledir.

Eserin ikinci öyküsü “Bahtımın Yıldızı”, Süleyman'ın karısı Zinnure'nin hikâyesidir. Zinnure'nin kendi ağzından hikâyesi anlatılır. “Bahtımın Yıldızı” adlı hikâyede her ikisi de henüz bekârdır. Süleyman'ın komşusu olan Zinnure, Rauf Bey'in konağına temizliğe gider. Konağın deniz mektebinde okuyan oğluna yanıktır ama sonrasında dengi olan Süleyman ile evlenirler. Kutlu, bu hikâyede Zinnure'yi iç monologlarıyla okuyucuya tanıtır. Red Cephesi” adlı bölüm, Hafız Yaşar üzerine kuruludur. İlk sayfalarında “O” anlatıcı ile başlayan bu hikâyede ilerleyen sayfalarda Hafız Yaşar'ın anlatımı görülür. Dolayısıyla Hafız Yaşar, bu bölümde daha yakından tanıtılır. Hafız Yaşar, hem yorgancıdır hem de camide müezzindir. İş dolayısıyla kamburlaşmış, bu yüzden de adı Kambur Hafız'a çıkmıştır. Kasabada olup biten değişime karşı direnen tek kişilik bir “Red Cephesi”dir. Hafız Yaşar, değişmeden yaşar. Değişmemesi, dindarlığından taviz vermemesine bağlanır. Hikâyenin anlatıldığı zaman hayatta değildir. Geri dönüş tekniği ile tanıtılmaktadır. Şinasi, Süleyman'ı felsefe dersinden bırakan öğretmenidir. Şinasi, öğretmen olmasına ve Süleyman'dan daha iyi felsefe bilmesine, metaforik manasıyla lunaparkın, dünyanın işleyişini bilmesine rağmen Süleyman gibi düzenli bir hayata sahip olamamıştır. Karısı tarafından terk edilmiş olan, otel odalarında kalan, sürekli alkol alan bir tiptir. Kutlu, hikâyesinde Şinasi öğretmeni, kötü değil ama karşı kutup olarak göstermeye çalışır. Kutlu'nun genel olarak eserlerinde iyi ve kötü insan ayrımıyla karşılaşmaz. Kötü olabileceği düşünülen insanlar bile yaptıkları hatalarını kendilerine itiraf edip pişmanlık içinde doğru olana ulaşmaya çalışırlar. Süleyman, hikâyenin bütününde merkezi oluşturur. Merkezin sağına, olumlu tip olan Hafız Yaşar konursa ona karşı kutup olarak Rafet Efendi ve Şinasi konabilir. Kadın kahramanlar cephesine bakıldığında gözü yükseklerde olan Zinnure; kitap okuyan, aydın kadın tipi Nahide ve terbiyeli ancak yeteri kadar güzel olmadığı için evlenememiş Sabahat görülür.

Kutlu'nun **Bu Böyledir** adlı hikâyesinde yer alan tüm şahıs kadrosu, üstün özellikleri olmayan normal hayatta karşılaşılacak insanlardır hatta kendisidir denilebilir. Kutlu bu konu hakkında şunları söyler: “Süleyman (Hani felsefeden hep sınıfta kalan çocuk), Süheyla aynı sokakta oturuyorlar. Ben de onların bir komşusu bir sırdaşım.”¹⁵ Bu sıradan insanlar, Ramazanoğlu'nun hikâyesi, “Mehtap Turu”nda da okuyucunun karşısına çıkar. Bu yönüyle Ramazanoğlu'nun gerek şahıs seçiminde gerekse de onların tanıtımında kullandığı tekniklerle Kutlu'nun izinden gittiği söylenebilir. Ramazanoğlu, “Mehtap Turu”nda ana kahramanın ismini

¹² Age, s. 32.

¹³ Mehmet Kaplan, **Hikâye Tahlilleri**, İstanbul, 1979, s. 360.

¹⁴ Kutlu, **Age**, s. 11.

¹⁵ Aykut, Kemal- Özcan Nusret, “Röportaj”(Fatma Barbarosoğlu), **Age**, s. 24.

vermez. Onun çevresindeki insanları onun bakış açısıyla tanıtır. Ana kahraman, sevmediği ve kötü olduğunu düşündüğü şahıslar hakkında yorum yaparken okuyucunun aklında kötü sayılabilecek bir izlenim bırakmaya çalışır. Gemide animatör ve şarkıcılık yapan kişinin üzerindeki parlak elbiseyi tasvir ederken bu durum açıkça görülebilir: "Kirden yağ gibi parıldayan kot giymiş oğlanın sinirli hareketleri... bir gemi dolusu insanı sindirmeye yetiyordu."¹⁶ Ramazanoğlu, bu cümleyle okuyucunun bakış açısını etkilemek istemiştir.

Dil ve Üslup

Kutlu'nun, hikâyelerinde genel olarak "Tasavvufî dil üzerinde çalışmakta" olduğu görülebilir.¹⁷ Bu dil, doğal olarak mecazlarla sembollerle ve metaforlarla doludur. Kutlu'nun bu yönü, **Bu Böyledir**'de sembolik, bol çağrışımlı ve mecaz yönüyle dikkat çeker ve yazarın az sözle çok şeyler anlatmak istediği görülebilir. Kendisi bu konuda şunları söyler: "Sözü mümkün olduğu kadar yoğunlaştırmak, aza indirmek taraftarıyım."¹⁸ Eserleri, şiir tadında, lirik bir hava içerisindedir. Bu durum onun "...şairliğinden kaynaklanıyor."¹⁹ Onun hikâyeleri tüm bu yönlerine rağmen muğlak ve kapalı değil tam aksine sade, samimi ve açıktır. O, eserlerini günümüz insanının rahat bir şekilde anlaması için onlara güncel bir dille seslenen hikâyeler yazar. Halk tarafından konuşulan ve anlaşılan dili kullanır. Az da olsa yöresel ifadelerle *ayran ezmek* (s. 25), *sökün etmek* (s. 56) gibi yer verir. Ayrıca halk arasında sıkça kullanılan argoya kaçan ifadeleri kullanmaktan da çekinmediği görülür: *lan* (s. 13), *ulan* (s. 53, 67), *teres* (s. 47), *karı aklı* (s. 50), *karı milleti* (s. 48), *kart karı* (s. 50), *basmış kalayı* (s. 68).²⁰ Kutlu'nun **Bu Böyledir** adlı hikâyesinde ayrıca türkölere, şiirlere ve Kuran-ı Kerim'deki ayetlerden aynen alınmış veya esinlenmiş cümlelere yer verildiği görülür. Kahramanlarını da kendi şivelerine göre konuşturur. Onlar, kendi yaşadıkları yerden kendilerine has kelimelerle konuşabilirler. Dil konusunda Kutlu'dan farklı düşünen Ramazanoğlu, hikâyelerinde zengin kelime hazinesiyle beraber herkesin anlayabileceği açık bir dil kullanmayı tercih eder. Bunu yaparken dilin yöresel kullanımlarına ve argo ifade eden kelimeleri kullanmamaya dikkat eder.

Modern Türk edebiyatının hikâyecilerinden olan Kutlu'nun en önemli özelliklerinden biri de eserlerinde modern hikâye tekniklerinin birçoğuna yer vermesidir. Bunlardan bazılarına çok açık şekilde örnekler mevcuttur. En fazla kullandıklarının başında ise bilinç akımı, iç monolog, diyalog, metinler arasılık, geriye dönüş, ileri atış, özetleme gibi teknikler gelir. Kutlu, **Bu Böyledir** adlı hikâyesinde yukarıdaki teknikleri kullanır bunun yanında az da olsa leitmotiv tekniğine de "Bu böyledir."²¹ ve "Benim kronolojimi biliyor musun?"²² cümleleriyle yer verir. Ayrıca Süleyman'ın felsefeden kaldığını hikâyenin birçok yerinde ifade etmesi de bu teknik kapsamında değerlendirilebilir. Bu leitmotivler hikâyenin izleğinin, ana fikrinin belirlenmesinde okuyucuya yardımcı olur. Hikâyeci, bu tekniği kullanarak bir olayı veya vermek istediği bir mesajı okuyucunun belleğine kazımak ister. "Red Cephesi" adlı hikâyede kasabanın bulunduğu ovayı "bir bıçak gibi kesen" geniş yolun açılması, ağaçların devrilmesi gibi olaylar şiirsel bir dille ifade edilir. Hikâyedeki "Buldozerlerin dişleri toprağa saplandığı zaman... Motor gürültülerinin yavru kuşları yuvalarından ürküttüğü zaman... Bulutların kirlendiği zaman..."²³ cümleleriyle metinler arasılıkla Kur'an-ı Kerim'deki Tekvir suresine çağrışım yaptığı görülür. "Manifaturacı" adlı hikâyede geri dönüş tekniği kullanılarak Süleyman'ın dayısı olan Rafet Bey'in hikâyesi anlatılır. Rafet Bey,

¹⁶ Ramazanoğlu, **Age**, s. 14.

¹⁷ "M. Kutlu ile Konuşma" **Aylık Dergi**, 1984, S. 63-64- 65.

¹⁸ Aykut, Kemal- Özcan Nusret, **Age**, s. 20.

¹⁹ **Age**, "Orhan Okay'ın Kutlu Hakkında Sorulara Cevapları"(Nusret Özcan), s. 37.

²⁰ Kutlu, **Bu Böyledir**.

²¹ **Age**, s. 7, 12, 18, 26.

²² **Age**, s. 7, 8, 14.

²³ **Age**, s. 16.

dünyaya ait hesaplar, planlar içindeyken ansızın kalp krizi geçirir ve ölür. Rafet Bey, ikinci namazını kıldığı esnada alacağı, satacağı malı, vereceği zekâtı ve dünya işlerini düşünür. Namazda bunları düşündüğü için yine namaz esnasında kendine kızar. Bu durumun selam verip namazı bitirene kadar devam ettiği görülür. Kutlu, bu örnekte bilinç akımı tekniğini çok iyi kullanmıştır.

Ramazanoğlu'nun "Mehtap Turu"nun içinde bulunduğu **Derin Siyah** adlı hikâye kitabında açık bir dil, zengin bir kelime hazinesiyle karşılaşılır. Bu kelime haznesinde yöresel kelimelere ve argo ifade edebilecek kelimelere yer vermez. Yazar, herhangi bir durumu anlatmak için karşılıklı konuşma, diyalog yöntemini değil de kitaptaki şahısların kendi kendine yorum yapmalarını tercih eder. Bu durum kahramanların kendi iç dünyalarını yansıtmaları amacıyla yapılmıştır.

Lunapark²⁴

Lunapark, hikâyede "Türlü eğlence ve oyun kuruluşları bulunan alan"²⁵ manasında kullanılmamaktadır. Metaforik bir manası vardır. Bu kelimeyle insanı çeken, baştan çıkaran, cezbeden dünya nimetleri ile modern dünya hayatı temsil edilir. Kutlu, bu lunaparkla ilgili görüşlerini bir röportajda ifade etmiştir: "**Bu Böyledir**, hikâyesinde asıl mazmun bir lunaparktır ve bu yer, dünyaya tekabül eder."²⁶ Lunaparktaki insanların ortak özelliği, şans oyunlarında sıralarını bekleyen, kısa yoldan zengin olmak isteyen şuursuz kalabalıklardır. O kadar şuursuzlardır ki hepsi çok iyi bildiklerini zannedip çıkışı dahi aramazlar. Hâlbuki çıkışı, bilmediklerinden haberleri bile yoktur. Kendilerini tamamen lunapark metaforuyla dünyanın cazibesine, şans oyunlarına ve nehir gibi akan kalabalıklara kaptırmışlardır. Burada okuyucuya "Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir."²⁷ ayetindeki mesaj çağrıştırılır.

Kitabın "Bu Böyledir" başlıklı ilk ve "Son" başlıklı son hikâyesinde Süleyman Koç ve ailesi, herkesin lunaparka gidiyor olması sonucu üzerlerinde hissettikleri toplumsal baskı ve lunaparkın kendine çeken renkli, canlı, hareketli duruşu sonucunda kendilerini lunaparkta bulurlar. Belli bir miktar gezdikten sonra çıkışı aramak isterler. Ancak lunaparktaki birçok insanın çıkıştan habersiz heyecanla bir oyundan başka bir oyuna geçtiğini ve şans oyunlarında kazanmak için ihtirasla hareket ettiklerini görürler. Çıkmak isteyen, çıkışı merak edenler bile bir çıkış ararken bu oyunlardan kendilerini alamazlar ve dünyaya kapıldıkları için ahiret istikametini bulamazlar. Bu insanların tek amaçları vardır, o da ilk hikâyede dört yerde tekrar edilir: "Bir kere de ben vursam..." cümlesiyle dünyada kazanmak. Burada kazanmak ve yarışma arzusu, metaforik bir manada dünyada memnun olunmayan hayattan başka bir hayata kapı aralamak, hayata yeniden başlamak manalarını ihtiva eder. Süleyman da eşinin zoruyla bir oyuna dâhil olur ve bir fırın kazanır. Süleyman, fırını, hikâye boyunca iki eli ile tutarak taşımak zorunda kalır. Buradaki fırınla kendine sıkıca bağlanan dünya hayatı ve nimetleri kast edilir. Lunaparktan çıkış bir manada gerçeğe ulaşmayı ifade eder. Lunaparktaki çıkışı unutmüş şuursuz kalabalıklar, hakikati unutmüş ve ondan uzak kalmış insanları çağırıştırır. "Kutlu'nun eserinde lunapark metaforu ile anlattığı modern hayatın 'çıkışsız'lığı, kaotik yapısı ve kendisini bu hayata teslim eyleyen insan için kaybolmuşluğun kaçınılmazlığı da kitabın başlığı olarak seçilmiş bu ifade ile vurgulanmıştır: 'Bu Böyledir' "²⁸

Bu Böyledir'de tasavvufi motiflere sıkça yer verilir. Hikâyeye başlamadan kitabın kapağında eski yazı ile üç defa yazılmış "Hiç" ibaresi tasavvuf kültürünü okuyucuya hatırlatır. Esere bu açıdan bakıldığında dünyanın ve içinde yaşayan insanların ve yaşanılan hayatın bir hiç

²⁴ Age.

²⁵ **Türkçe Sözlük**, TDK, 9. Bs., Ankara, 1998.

²⁶ İlyas Dirin, "M. Kutlu ile Konuşma", **Hece**, S. 33-34, s. 107, 1999.

²⁷ **Kur'ân-ı Kerim**, Muhammed Suresi, 36. ayet, Enam Suresi, 32. ayet.

²⁸ M. Fatih Andı, "Metinler arası İlişkiler Açısından Mustafa Kutlu'nun Bu Böyledir Adlı İsimli Eseri", **Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi 80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyum**, s. 73.

olduğu görülür. Yazar, lunapark kalabalığında Süleyman ve ailesini tarif ederken "Süleyman, o sıra bir insan denizinin ortasında bir nokta gibi göründüklerini dehşetle fark etti."²⁹ cümlesini kullanması dikkat çekicidir. Lunaparktan "çıkabiliriz, çıkacağız buradan"³⁰ ifadesi gerçek manada bir ümidi içermekle beraber sembolik bir manada da ölümü ifade eder. Lunapark dünya hayatı ise çıkış da ölüm olmalıdır. Tam manasıyla mutasavvıf bir bakış açısidir. Dünyanın kendisi olarak bir gerçekliği ve değeri olmadığı şeklinde özetlenebilir. Asıl olan dünya değil ahirettir, madde değil manadır.

Gemi Eğlencesi³¹

Ramazanoğlu'nun **Derin Siyah**'ındaki Gemi, abartılmış bir şekilde süslü, rengârenk ve cazibedardır. Ne kadar süslü ve güzel olsa da çürümeye yüz tutmuş olduğu da belirtilir. Kutlu'nun hikâyesindeki Lunapark gibi Ramazanoğlu'nun hikâyesindeki Gemi de metaforik bir şekilde kullanılmıştır, dünyayı ve dünya hayatını temsil eder. Bu metaforlarla dünya hayatının cazibe ve rengine kanaanların kendilerini ucu bucağı görünmeyen karanlık bir denizde kaybedecekleri anlatılır. Gemi eğlencesi, geminin rotasını kaybetmesi ve kaybolması ile son bulur. Bu durumda geminin nereye gittiği, kaptanın ne yaptığını kimse bilmemektedir. Yolcular neler olduğunu soramayacak kadar kendilerinden geçmişlerdir. "Mehtap Turu" adlı hikâyede gemidekilerin kayboldukları anlaşıncıya gemideki yolcuların ve "Bu Böyledir" hikâyesinde çıkışı kaybeden Süleyman ve ailesinin durumu hemen hemen aynıdır. "Bu Böyledir"de Süleyman çıkışı bildiğini söyleyen birkaç kişiye nereden çıkacaklarını sorar ancak bilgiler muhtelifdir ve sonuca götürmemiştir. "Mehtap Turu"ndakiler de aynı durumdadır yolu bildiğini söyleyenler vardır ancak hepsinin tecrübesinin ve tarifinin birbirinden farklı olduğu görülür.

Sonuç

Hikâye, lunaparkta başlar ve orada biter. Bu arada geri dönüş ve ileri sıçrayışlarla öğrendiklerimize göre kahramanlar genellikle hedeflerine, istediklerine ulaşamamış, dünyada tam tatmin olamamış, felsefeden başarısız olmuş ve bildikleri bilgiler sayesinde dünya ve ahiret arasında kalmış mütereddit insanlardır. "Bu böyledir" ifadesi kesinlik bildirmekle beraber aynı davranışları sergileyeceklerin aynı sonla karşılaşacağı manasını vermektedir. Bahsedilen ifade Kuran-ı Kerim'de çok yerde geçer ve hikâye, bu ifadenin üzerine bina edilir.³² Anlatıcı, okuyucunun işte "Bu böyledir." diyebileceği bir gerçekliği, ortak bir düzlemi, bir okuma paktını, 'temel bir cevheri' yakalamaya çalışıyor."³³ Hikâye kıssadan hisse geleneği etrafında kendini tamamlar. Okuyucu, yazarın hikâyede bir kasabadaki sekiz on kişinin hayatını anlattığını düşünürken kendisini hikâyenin içinde bulur. "Bu böyledir." derken bu durumdan okuyucunun kendine göre bir hisse çıkarmasını ümit eder.

KAYNAKÇA

- ANDI, Fatih, "Metinler arası İlişkiler Açısından Mustafa Kutlu'nun Bu Böyledir Adlı İsimli Eseri", **Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi 80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu**, 2008.
- ARMAĞAN, Mustafa, "Mustafa Kutlu'dan Sihirli Zamanın Ocağı: Şehirler", **Kitap Haber**, (Aralık 2003-Ocak 2004), s.46- 49.

²⁹ Kutlu, **Age**, s. 81.

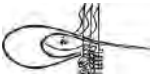
³⁰ **Age**, s. 88.

³¹ Ramazanoğlu, **Age**.

³² **Kur'ân-ı Kerim**, Meryem Suresi, 8-9, 21. ayetler, Sâd Suresi, 55. âyet.

³³ M. Hilmi Uçan, "Batı'da ve Bizde Roman, Öykü, Anlatı Teknikleri ve Bir Mustafa Kutlu Öyküsü: "Bu Böyledir", **Hece**, S. 40, Nisan 2000, s. 43- 53.

- AYTAÇ, Gürsel, “Bu Böyledir: Mustafa Kutlu’nun Yeni Öyküleri Üzerine”, **Sanat Olayı**, S. 65, Ekim 1987, s. 53- 54.
- AYKUT Kemal- ÖZCAN Nusret, **Mustafa Kutlu Kitabı**, Nehir Yayınları, 1. Basım, 2001.
- KAPLAN, Sefa, “Bu Böyledir”, **İlim ve Sanat**, S. 15, Eylül- Ekim 1987, s. 92-93.
- KUTLU, Mustafa, **Bu Böyledir**, Dergâh Yayınları, 10. Basım, 2011.
- KUTLU, Mustafa (1999). “M. Kutlu ile Öykücüğü Üzerine” (İlyas Dirin), **Hece**, S. 33- 34.
- RAMAZANOĞLU, Yıldız, **Derin Siyah**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- SU, Hüseyin, “Hayatın Füsün ve Şiirinin Öyküleri”, **Hece**, S. 33- 34, Eylül- Ekim 1999, s. 83-98.
- SÜMER, Mehmet, “Bu Böyledir”de İnsan Tipleri”, **Türk Edebiyatı**, S. 181, Kasım 1988, s. 71- 72.
- TÖKEL, Dursun Ali (2004) “Tufandan Önce Mustafa Kutlu”, **Kitap Haber**, (Aralık 2003-Ocak 2004), s. 36- 39.
- UÇAN, Hilmi, “Batıda ve Bizde Roman, Öykü, Anlatı Teknikleri ve Bir Mustafa Kutlu Öyküsü: Bu Böyledir”, **Hece**, S. 40, Nisan 2000, s. 43- 53.
- YILDIRIM, Ercan, “Mustafa Kutlu Hikâyesinde (Değişen) Anlatım Özellikleri”, **Kitap Haber**, (Aralık 2003-Ocak 2004), s. 50- 73.

TOPLUM TARAFINDAN DİVAN EDEBİYATININ ALGILANMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

*Ali AKSİT***

*Mustafa ARSLAN****

ÖZET

Bir toplumun geleceğinin şekillenmesinde geçmişten getirdiği bilgi, tecrübe, sanat, edebiyat vb. unsurları kullanabilmesi önemlidir. Toplumda dilsel becerileri geliştirmek ve dil zevki oluşturmak için ses yapısı (müziği) çok güçlü olan edebi ürünlerin kullanılması söz konusudur. Bu bağlamda Türk edebiyatı içerisinde bu özelliği ile öne çıkan divan edebiyatından maksimum derecede faydalanmak gerekir. Divan edebiyatı metinleri muhakeme yoluyla bireylerin zihinsel becerilerini geliştirir ve onlarda estetik duygusu oluşturur. Daha da önemlisi bu muazzam örgünün içinde yatan düşüncenin, duygunun ortaya çıkarılması ve güncellenerek topluma kazandırılması gerekmektedir. Ancak günümüzde Divan edebiyatı ve gelenekleri çeşitli sebeplerden dolayı değerini yitirmekte ve toplum tarafından bu edebiyatın diline, terminolojisine, şekil özelliklerine ve ifade biçimlerine yabancılaşma durumu vardır. Aruz vezni, nazım şekilleri ve edebi sanatların temelinde kurulan Divan edebiyatı öğretimi anlaşılabilirliği güç bir alan halini almaktadır. Bu araştırmada, Divan edebiyatı hakkında toplumun zihninde oluşmuş olan algı saptanmaya çalışılmıştır. Bu aşamada sorunun belirlenmesi adına Divan edebiyatının algılanışı ile ilgili varsayımlar üzerinden likert ölçeğine dayalı bir anket hazırlanmıştır. Divan edebiyatı öğrenimi görmüş en az lise mezunu bireylere divan edebiyatı ile ilgili sorular yöneltilerek veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında analiz edilerek frekans dağılımları ve yüzdelikleri hesaplanmıştır. Çalışma sonunda ulaşılan bulgulara göre, Divan edebiyatının toplum tarafından olumsuz algılanmasına tesir eden en önemli faktörün dilinin anlaşılabilmesi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, toplum algısı, araştırma

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, International Burch University, Türk Dili ve Edebiyat Öğretmenliği Bölümü, Sarajevo-Bosnia and Herzegovina, El-mek: ali.aksit@hotmail.com

*** Doç. Dr., International Burch University, Türk Dili ve Edebiyat Öğretmenliği Bölümü, Sarajevo-Bosnia and Herzegovina, El-mek: mustafa.arslan@ibu.edu.ba

A RESEARCH ON PERCEPTION OF THE DIVAN LITERATURE BY THE SOCIETY

ABSTRACT

It is important for a society to be able to use elements such as knowledge, experience, art, and literature etc that it has brought from the past in shaping its future. The use of literary products with very strong sound structure (music) is discussed in order to develop linguistic skills and to create appreciation of language in the community. In this context, Divan literature, which becomes prominent with this property of its within Turkish literature, should be benefited at maximum level. Divan literature texts develop the mental skills of individuals through reasoning and create in them a sense of aesthetics. More importantly, thought or emotion, which lies in this enormous texture, should be uncovered and be transferred to society. However, nowadays Divan literature and its traditions are losing their value due to various reasons and the society has been alienating itself from its language, terminology, form and characteristics. Based on aruz, nazım forms and literary arts, Divan Literature teaching has become difficult field to comprehend. This study attempted to determine the perception that is formed in the mind of society. Thus, a Likert scale based questionnaire was prepared with the aim of determining the problem on the assumptions related to the perception of Divan Literature. Data collected by asking questions regarding Divan literature to individuals who were at least high school graduates and studied Divan literature. The collected data were analyzed in SPSS software program and their distributions of frequencies and percentages were calculated. The results of the study showed that the most important factor preventing the society from understanding Divan Literature centers upon the difficulty of understanding its language.

Key Words: Divan literature, society's perception, research

Giriş

Türk edebiyatının önemli dönemlerinden biri de Divan edebiyatıdır. Bir dönem Türk edebiyatına damgasını vuran Divan Edebiyatı üzerine yapılmış farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Bu tanımlardan en geniş olanı Türkiye Diyanet Vakfı'nın hazırladığı İslam Ansiklopedisi'nin 9. cildinde Divan edebiyatı maddesidir ve şu şekildedir;

Türk edebiyatının umumi gelişimi içinde, nazari ve estetik esaslarını İslam kültüründen alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça-Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir (Akün, 1994:389).

Divan edebiyatı üzerine önemli çalışmaları bulunan Pala (2004a) ise Divan edebiyatını şöyle açıklar; “Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinden sonra İslam medeniyetinin bilim, inanç ve kuralları etkisinde ortaya koydukları edebiyat türüdür, İslami Edebiyat, Yüksek Zümre Edebiyatı, Klasik Edebiyat, Saray Edebiyatı, Enderun Edebiyatı, Eski Edebiyat gibi adlarla da

anılan bu edebiyat en yaygın ama eksik bir kullanımla Divan edebiyatı adıyla anılmış ve yaygınlaşmıştır. Bunun nedeni şairlerin manzumelerini topladıkları eserlere Divan denilmesidir.” Bu bağlamda Divan edebiyatının farklı isimlerle zikredildiğini söylemek mümkündür. Yine Özdemir (2001) Divan edebiyatı için “Edebiyat-ı kadime, Şiir-i kudema, Asar-ı eslaf, Havas edebiyatı, Saray edebiyatı, Enderun edebiyatı, Skolâstik edebiyat, Medrese edebiyatı, Ümmet edebiyatı veya Ümmet Çağı edebiyatı, Osmanlı edebiyatı, Yüksek Zümre edebiyatı, Klasik edebiyat, Divan edebiyatı” isimlerinden bahseder.

Değişik kaynaklarda Divan edebiyatı üzerine yapılan tanımlamaların birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Divan edebiyatının İslamiyetle birlikte dil olarak Arapça ve Farsçanın etkisinde geliştiğini söylemek mümkündür. Divan edebiyatını bilmek için iyi düzeyde Arapça ve Farsça bilmek gerekmektedir.

Tanzimat’tan sonra Divan edebiyatı hakkında aleyhte gelişen fikirler kendine edebi mahfillerde ve toplumsal hayatta yer bulmaya başlamıştır. Bunun neticesi olarak en nihayetinde 1 Kasım 1928 tarihinde Latin alfabesine dayanan yeni Türk alfabesi kabul edilerek Osmanlı Türkçesi genel manada mazi kitaplarının sayfalarına terkedilmiştir. Harf inkılâbı ile birlikte dilde sadeleştirme çalışmaları başlatılmış Türkçedeki Arapça ve Farsça terkip ve kelimeler Türkçeden arındırılmıştır.

Türk edebiyatını oluşturan diğer dönemler içselleştirilmesine rağmen Divan edebiyatına çeşitli nedenlerden dolayı hep yabancı gözüyle bakılmıştır. “Divan edebiyatının her büyük sanat geleneği gibi, tarafsız ve objektif bir bakış açısıyla ele alınması şarttır. İdeolojilerin etkisinde kalan bazı yazarların, Osmanlıya ait herşeye olumsuz yaklaşımlarından, tabiatıyla Divan edebiyatı da nasibini almıştır” (Bilkan, 2006:142-153).

İslam medeniyetinin etkisi altında uzun tecrübe ve birikimler sonucunda toplumun içinden çıkan ve onun bedî zevkini oluşturan divan edebiyatında, ölümsüz eserler oluşturulmuştur (Pala, 2004b:637). “Yeni edebiyatçılar, tenkid, değerlendirme ve tartışmalarında, Batı edebiyatının kendilerine sunduğu yeni türleri, şekil ve muhteva açısından, divan şiirine hücumlarında hareket noktası olarak almışlardır” (Erbay, 2001:457). Nihayetinde batılılaşma cereyanı ile birlikte geleneksel değerler ve edebiyatın yerini batı edebiyatları ve kültürü almaya başlamıştır.

Divan Edebiyatının öğretimi ile ilgili olarak bugün lehinde veya aleyhinde birçok tartışma yapılmaktadır. Divan edebiyatının farklı kişiler, gruplar ve edebiyatçılar tarafından ve günümüzde toplum tarafından algılanma noktasında uyumsuzlukların olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle yeni yetişen nesillerin Divan edebiyatına, onun muhtevasına ve mahsullerine yabancı ve kayıtsız kaldığı görülmektedir.

Modern dünyada eskiye karşı oluşan olumsuz bakış açısı toplumda özellikle genç nesiller arasında yanlış bir algı oluşturmaktadır. Halbuki toplumlar geçmiş tecrübelerini modern çağa uyarlayarak güncellemektedirler. Bu nedenle eski edebiyatın öğretiminde kültür ve dil olarak farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Öğretmenler ve öğrenciler Divan edebiyatını anlama ve faydalanma yöntemlerini bilemediklerinden bu edebiyata karşı yabancılaşmaktadırlar (Mengi, 2006:17). Halbuki ses, musiki yönünden çok güçlü bir değere sahip olan Divan şiiri, Türkçe derslerinde dinleme becerisinin gelişiminde ve bireylerde estetik duygusu oluşturmada önemli bir vasıta olabilir.

Divan edebiyatının öğretimiyle ilgili geline son durum bugün tartışılmakta ve çözümler aranmaktadır. Bu kapsamda liselerde ve üniversitelerdeki edebiyat öğretimi metodu ve yöntemleri bugün sıkça sorgulanmaktadır.

1. Yöntem

Konuyla ilgili çalışmalar, kaynaklar gözden geçirilerek belirlenen sorunlar sıralanmıştır. Divan edebiyatının toplum tarafından algılanışı ile ilgili varsayımlar üzerinden likert ölçeği dayalı bir anket hazırlanmıştır. Deneklere söz konusu varsayımlar hakkındaki görüşleri sorulan bu çalışma nitel bir araştırmadır.

2. Araştırmanın Evreni

Araştırmaya katılanlar, Türkiye’de en az lise seviyesinde Divan edebiyatı eğitimi alan kişilerdir. Araştırmada lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim alan bireylerin görüşüne başvurulmuştur. Anket toplumu oluşturan çeşitli meslek gruplarına mensup bireylere uygulanmıştır.

3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında 35 sorudan oluşan bir anket geliştirilmiş ve 111 kişiye uygulanmıştır. Anket oluşturulmadan önce ilgili kaynaklar taranmış ve uzman görüşleri alınmıştır. Anket oluşturulduktan sonra ön bir uygulama yapılmış ve tekrar gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Toplanan veriler SPSS programında analiz edilerek frekans dağılımları ve yüzdelikleri belirlenmiştir.

4. Bulgular ve Yorumlar

Divan edebiyatının bireyler tarafından algılanışı ile ilgili elde edilen bulgular aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir. Araştırmaya katılanlar kendilerine yöneltilen varsayımlara; (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) kısmen katılıyorum, (4) katılıyorum ve (5) kesinlikle katılıyorum şeklindeki seçeneklerden birini tercih ederek yanıtlamışlardır.

Araştırmaya katılan deneklerin %71.2’si erkek, %28.8’i bayandır. Katılımcıların yaşa göre dağılımları %22.5’i 15-25 yaş, %43.2’si 26-35 yaş, %31.5’i 36-45 yaş ve %2.7’si 46 ve üzeri şeklindedir. 15-25 yaş grubundaki katılımcılar genelde lisans ve yüksek lisans öğrencilerinden oluşmaktadır, bunun dışındakiler genelde birbirinden farklı 30 mesleğe mensup kişilerdir. Meslek sıralamasında ilk üç sırada; 42 öğretmen, 6 mühendis, 6 öğretim görevlisi bulunmaktadır. Araştırmanın güvenilirliği bakımından farklı cinsiyet, meslek ve yaş grubuna ait kişilerin görüşüne başvurulması önemlidir.

Katılımcılara edebiyata olan ilgileri yönünde farklı sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda *şiiir yazar mısınız’a* %27.9’u evet, %70.3’ü hayır cevabı vermiştir. *Şiiir okur musunuz’a* % 75.7 evet, %24.3 oranında hayır cevabı verilmiştir. Deneklere yöneltilen *edebiyatla ilgilenir misiniz’e* % 67.6 evet, % 32.4 hayır yanıtı alınmıştır. Bu bulgulara göre katılımcıların çoğunluğunun edebiyatla ilgilendiği anlaşılmaktadır.

Deneklerin edebiyat alanı ilgileri incelendiğinde % 39.6 Halk edebiyatı, %35.1 Yeni Türk edebiyatı, en az ilgi gösterilen üçüncü alan ise %19.8 ile Divan edebiyatıdır. Elde edilen bu sonuçlara göre Divan edebiyatı bireyler tarafından en az ilgi duyulan edebiyat alanıdır.

Tablo 4.1. Divan edebiyatı hakkında bilgin var.

Divan Ede.Hak.Bil.Var	Frekans (F)	Yüzde (%)	Genç Nes.İlgi	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	13	11.7	Kesinlikle katılmıyorum	7	6.3
Katılmıyorum	20	18.0	Katılmıyorum	9	8.1
Kısmen katılıyorum	42	37.8	Kısmen katılıyorum	18	16.2
Katılıyorum	19	17.1	Katılıyorum	38	34.2
Kesinlikle katılıyorum	17	15.3	Kesinlikle katılıyorum	38	34.2
Toplam	111	100.0	Toplam	110	99.1

Tablo 4.1’de görüldüğü üzere *Divan edebiyatı hakkında bilgim vardır* sorusuna verilen yanıtlar; % 11.7 kesinlikle katılmıyorum, % 18 katılmıyorum, % 37.8 kısmen katılıyorum, %17.1 katılıyorum ve % 15.3 kesinlikle katılıyorum şeklinde gerçekleşmiştir. Deneklerin çoğunun görüşü kısmen katılıyorum üzerinde yoğunlaşmaktadır. Katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum yanıtı verenlerin oranı ise 29,7’dir. Bu sonuca göre bireylerin Divan edebiyatı hakkında tam bir bilgileri yoktur.

Divan edebiyatına genç nesil ilgi göstermez varsayımına deneklerin % 6.3’i kesinlikle katılmıyorum, % 8.1’i katılmıyorum, % 16.2’si kısmen katılıyorum, % 34.2 katılıyorum ve % 34.2 kesinlikle katılıyorum cevabını vermişlerdir. Bu neticeye göre özellikle gençlerin Divan edebiyatına karşı ilgilerinin olmadığı söylenebilir.

Tablo 4.2. Divan edebiyatının geleneksel nazım birimi beyittir

Beyit	Frekans (F)	Yüzde (%)	Arüz	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	10	9.0	Kesinlikle katılmıyorum	9	8.1
Katılmıyorum	10	9.0	Katılmıyorum	7	6.3
Kısmen katılıyorum	25	22.5	Kısmen katılıyorum	21	18.9
Katılıyorum	28	25.2	Katılıyorum	26	23.4
Kesinlikle katılıyorum	34	30.6	Kesinlikle katılıyorum	43	38.7
Toplam	107	96.4	Toplam	106	95.5

Ancak araştırmaya katılanlar *Divan edebiyatının geleneksel nazım birimi beyittir* ifadesine; % 9 kesinlikle katılmıyorum, % 9 katılmıyorum, % 22.5 kısmen katılıyorum, % 25.2 katılıyorum ve %30.6 kesinlikle katılıyorum yanıtı vermişlerdir. Divan edebiyatının bir diğer şekil özelliği olan *Divan edebiyatının nazım ölçüsü aruz veznidir* şeklindeki soruya ise; % 8.1 kesinlikle katılmıyorum, % 6.3 katılmıyorum, % 18.9 kısmen katılıyorum, % 23.4 katılıyorum ve % 38.7 kesinlikle katılıyorum beyanında bulunmuşlardır. Bu durumda bireylerin Divan edebiyatının özünü bilmedikleri fakat şekil özellikleri hakkında bilgilerinin olduğu ve okullarda verilen eğitimde Divan edebiyatının kendisi değil yapısal özelliklerinin öğretildiği sonucuna varmak mümkündür.

Tablo 4.3. Divan edebiyatını zorunlu olduğu için mi öğrendiniz?

	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	32	28.8
Katılmıyorum	29	26.1
Kısmen katılıyorum	29	26.1
Katılıyorum	12	10.8
Kesinlikle katılıyorum	8	7.2
Toplam	110	99.1

Divan edebiyatını zorunlu olduğu için mi öğrendiniz? önerisine katılımcıların % 28.8’i kesinlikle katılmıyorum, % 26.1’i katılmıyorum, % 26.1’i kısmen katılıyorum, % 10.8 katılıyorum ve % 7.1 kesinlikle katılıyorum biçiminde yanıtlamışlardır. Ulaşılan sonuçları genellemek gerekirse toplumun büyük bir kısmı Divan edebiyatını öğrenmeye eğilim göstermektedir. Ancak Divan edebiyatı öğretiminde kullanılan yanlış yöntem ve uygulamalar bireylerde bu edebiyata karşı bir önyargı oluşturmaktadır. Öğrenciye verilen derslerle günlük yaşam arasında bir bağ kurulamaması,

öğrenilenlerin bir beceri haline dönüştürülememesi öğrencileri ezbere itmektedir. İhtiyaç duyulmayan bilgi derse karşı bir lakaytlık, umursamazlık oluşturmakta bu da başarısızlığı getirmektedir. Divan edebiyatı metinleri ile öğrenci arasındaki dil farklılığı, kültür farklılığı, zihniyet farklılığı klasik edebiyata karşı olumsuz bir bakış açısı oluşturmuş ve bireylerin bu metinlere önyargıyla yaklaşmasına neden olmuştur. Uzmanlık gerektiren Divan edebiyatı metinleri genel olarak öğretmenler tarafından da anlaşılmaz olarak nitelendirilmiştir (Aydemir, 2006:134-141).

Tablo 4.4. Divan edebiyatı liselerde gerektiği gibi öğretilmektedir.

Lisede Divan Ede.Öğr.	Frekans (F)	Yüzde (%)	Divan Ede.Müfrdt.	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	31	27.9	Kesinlikle katılmıyorum	18	16.2
Katılmıyorum	39	35.1	Katılmıyorum	43	38.7
Kısmen katılıyorum	32	28.8	Kısmen katılıyorum	32	28.8
Katılıyorum	8	7.2	Katılıyorum	8	7.2
Kesinlikle katılıyorum	1	9	Kesinlikle katılıyorum	9	8.1
Toplam	111	100.0	Toplam	110	99.1

Bulgulara göre araştırmaya katılanların % 63'ü (%27.9 kesinlikle katılmıyorum, %35.1 katılmıyorum) Divan edebiyatının liselerde gerektiği gibi öğretilmediğini, % 28.8'i ise kısmen öğretilmediğini belirtmişlerdir. Bu paralelde yine deneklere yöneltilen *Divan şiiri mevcut müfredatla anlaşılır bir şekilde öğretilmekte midir?* sorusuna % 55'i öğretilmediğini, % 28.8'i ise kısmen öğretilmediğini ifade etmişlerdir. Lise öğreniminde anlaşılması zor kalıplardan oluşmuş, sınavdan sınava ezberlenen, ezberlediğini aktaran ve sonra unutan şekilde takdim edilen divan edebiyatı kuşakların bu edebiyattan uzaklaşmalarına yol açmıştır (İspirli ve Gülbahçe, 2009:655-656). Bu durumda Divan edebiyatının liselerde gerektiği gibi öğretilmediği, öğretimde kullanılan müfredat ve yöntemin eksik olduğu söylenebilir.

Tablo 4.5. Lise edebiyat kitaplarında Divan edebiyatı yeterince anlatılmaktadır.

Lise.Ede.Kitp.Div.Ede.Öğr.	Frekans (F)	Yüzde (%)	Div.Ede.Kul.Met.Hatr.	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	19	17.1	Kesinlikle katılmıyorum	24	21.6
Katılmıyorum	42	37.8	Katılmıyorum	27	24.3
Kısmen katılıyorum	43	38.7	Kısmen katılıyorum	31	27.9
Katılıyorum	4	3.6	Katılıyorum	16	14.4
Kesinlikle katılıyorum	3	2.7	Kesinlikle katılıyorum	12	10.8
Toplam	111	100.0	Toplam	110	99.1

Lise edebiyat kitaplarında Divan edebiyatına ayrılan bölümün yeterliliği konusunda % 55 yeterli, % 38.7'i kısmen yeterli bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak denekler *Divan edebiyatı öğretiminde kullanılan metinleri hatırlar mısınız?* tarzında kendilerine yöneltilen soruya % 44.9'u hatırlamadığını, % 27.9 ise kısmen hatırladığını belirtmiştir. Bu bağlamda lise ders kitaplarında Divan edebiyatı metinlerine istenilen seviyede yer verildiği ancak öğretiminde sorunlar yaşandığı sonucuna varmak mümkündür.

Tablo 4.6. Osmanlı Türkçesi liselerde öğretilmelidir.

Osm.Lise.Öğretilmel i.	Frekans (F)	Yüzde (%)	Osm.L.Türk.Öğr.Z or	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	5	4.5	Kesinlikle katılmıyorum	28	25.2
Katılmıyorum	8	7.2	Katılmıyorum	26	23.4
Kısmen katılıyorum	24	21.6	Kısmen katılıyorum	40	36.0
Katılıyorum	27	24.3	Katılıyorum	9	8.1
Kesinlikle katılıyorum	46	41.4	Kesinlikle katılıyorum	8	7.2
Toplam	110	99.1	Toplam	111	100.0

Çeşitli nedenlerden dolayı Divan edebiyatına üzerinde yoğunlaşan olumsuzluklara rağmen araştırmaya katılanların % 65'7'si liselerde Osmanlı Türkçesi okutulmasını tam olarak desteklerken % 21,6'lık oran ise kısmen okutulması konusunda olumlu görüş bildirmişlerdir. Bu bağlamda deneklerin *Osmanlı Türkçesini öğrenmek zordur* önerisine % 25.2'i kesinlikle katılmıyorum, % 23.4'ü katılmıyorum, % 36'sı kısmen katılıyorum, % 8.1'i katılıyorum ve % 7.2'si kesinlikle katılıyorum biçimindeki yanıtları da Osmanlı Türkçesinin liselerde okutulmasını ve öğretilmesini istedikleri anlamı taşımaktadır. Divan edebiyatının değerini yitirmesindeki en önemli sebeplerinden biri de okullarda Osmanlı Türkçesinin öğretilmemesidir.

Tablo 4.7. Divan edebiyatı metnini çözecek kadar Arapça ve Farsça bilir misiniz?

Farsça	Frekans (F)	Yüzde (%)	Arapça	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	56	50.5	Kesinlikle katılmıyorum	43	38.7
Katılmıyorum	31	27.9	Katılmıyorum	25	22.5
Kısmen katılıyorum	15	13.5	Kısmen katılıyorum	27	24.3
Katılıyorum	7	6.3	Katılıyorum	11	9.9
Kesinlikle katılıyorum	2	1.8	Kesinlikle katılıyorum	5	4.5
Toplam	111	100.0	Toplam	111	100.0

Tablo 4.7'ye göre Divan edebiyatı metnini çözecek kadar Arapça bilenlerin oranı 14,4'tür. Hiç bilmeyenler % 61,2'i, kısmen bilenler ise % 24,3'tür. Farsça bilenler % 8.1, hiç bilmeyenler % 78.4, kısmen bilenler % 13.5'tir. Elde edilen bulgulardan anlaşılabileceği üzere toplumun büyük bir kesimi Divan edebiyatı metnini çözecek kadar Arapça ve Farsça bilmemektedir. Dolayısı ile bu durum Divan edebiyatının anlaşılmasının en önemli sebeplerinden biridir.

Tablo 4.8. Divan edebiyatındaki Arapça, Farsça kelime ve terkipler anlaşılır.

Ar.Frs.Terkip Kelimlr.	ve Frekans (F)	Yüzde (%)	Osml.Tür.Yzl.Metn.O km.	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	6	5.4	Kesinlikle katılmıyorum	28	25.2
Katılmıyorum	8	7.2	Katılmıyorum	22	19.8
Kısmen katılıyorum	22	19.8	Kısmen katılıyorum	30	27.0
Katılıyorum	40	36.0	Katılıyorum	22	19.8
Kesinlikle katılıyorum	34	30.6	Kesinlikle katılıyorum	9	8.1
Toplam	110	99.1	Toplam	111	100.0

Divan edebiyatında sıkça kullanılan Arapça, Farsça terkip ve kelimelerin alana ait metinlerin anlaşılmasında olumsuz bir etken olduğunu da belirtmek gerekir. Bu bağlamda *Divan edebiyatındaki Arapça, Farsça kelime ve terkipler anlaşılır* şeklinde araştırmaya katılanlara yöneltilen soruya % 19.8'i kısmen katıldığını, % 36'sı katıldığını ve % 30.6'sı ise kesinlikle katıldığını bildirmiştir. Yine Divan edebiyatına ait bir metni anlayabilir misiniz? şeklindeki benzer bir soruya deneklerin %37,8'i hiç anlayamadıklarını, % 41.4'ü kısmen anlayabildiklerini, % 19,8'i ise anlayabildikleri yanıtını vermişlerdir.

Bu sorunun daha iyi anlaşılabilmesi için adaylara bir de *Osmanlı Türkçesiyle yazılmış metinleri okur musunuz?* sorusu yöneltilmiştir. Çünkü Divan edebiyatının dili Arapça, Farsça ve Türkçe kelime ve terkiplerden oluşan Osmanlı Türkçesidir (Aksoyak, 2009:1-18). Bulgulara göre % 45'i okuyamayacağını, % 27'si kısmen okuyabileceğini, % 27,9'u ise okuyabileceklerini ayrıca % 64,8'i Osmanlıca hiç yazamayacağını, % 13,5'i ise kısmen yazabileceğini beyan etmişlerdir. Harf inkılâbı ile eski dil ve yazıdan uzaklaşan nesillerin Arapça, Farsça terkip ve kelimeleri bilememesi ve okullarda yeterli düzeyde Arapça ve Farsça öğretilmemesinin bir sonucu olarak Divan edebiyatı özellikle yeni yetişen nesiller tarafından anlaşılammaktadır.

Tablo 4.9. Divan edebiyatının anlaşılmasında Latin alfabesinin etkisi var mıdır?

	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	4	3.6
Katılmıyorum	7	6.3
Kısmen katılıyorum	26	23.4
Katılıyorum	33	29.7
Kesinlikle katılıyorum	40	36.0
Toplam	110	99.1

Araştırmaya katılanlara *Divan edebiyatının anlaşılmasında Latin alfabesinin etkisi var mıdır?* öngörüsü hakkındaki görüşleri sorulmuş ve % 3.6'sı kesinlikle katılmadığını, % 6.3'ü katılmadığını, % 23.4'ü kısmen katıldığını, % 29.7'si katıldığını ve % 36'sı ise kesinlikle katıldığını bildirmiştir. Bu bulguya göre Divan edebiyatının anlaşılmasında Latin alfabesinin kullanılıyor olması olumsuz bir etki oluşturmuştur.

Tablo 4.10. Divan edebiyatının önemini yitirmesinde medrese eğitiminin verilmemesi etkmesi etkili

Medrese Eğitimi	Frekans (F)	Yüzde (%)	Tasavvuf Bilgisi	Frekans (F)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılmıyorum	10	9.0	Kesinlikle katılmıyorum	8	7.2
Katılmıyorum	6	5.4	Katılmıyorum	13	11.7
Kısmen katılıyorum	23	20.7	Kısmen katılıyorum	36	32.4
Katılıyorum	46	41.4	Katılıyorum	36	32.4
Kesinlikle katılıyorum	25	22.5	Kesinlikle katılıyorum	15	13.5
Toplam	110	99.1	Toplam	108	97.3

Tablo 4.10'dan anlaşılabacağı üzere Divan edebiyatının önemini yitirmesinde medrese eğitiminin verilmemesinin etkisinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların % 63.9'u bu durumu onaylarken, % 20.7'si kısmen onaylamıştır. Burada medreselerde verilen eğitim sistemi ve yönteminin kasd edildiğini vurgulamak gerekir. Bu kapsamda adaylara yöneltilen bir diğer soru da *Divan edebiyatının anlaşılması için tasavvuf bilgisinin olması gerekir mi?* ifadesine % 46'sı gerek olduğunu, % 32.4'ü ise kısmen gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca *Divan edebiyatının daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı kültürünü bilmek gerekir mi?* şeklindeki sorusuna deneklerin % 50.4'ü gerektiğini, % 35.1'i ise kısmen gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre Divan edebiyatının daha iyi anlaşılması için tasavvuf bilgisi ve Osmanlı kültürü ve yaşayışının da bilinmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Tablo 4.11. Divan edebiyatından aklınıza gelen ilk üç divan şairi ve eser adını belirtiniz.

Divan Şairi	Frekans (F)	Yüzde (%)	Eser	Frekans (F)	Yüzde (%)
Fuzuli	56	32.0	Mesnevi	23	20.7
Nedim	25	14.3	Leyla ile Mecnun	20	18.0
Baki	23	13.1	Su Kasidesi	15	13.5
Şeyh Galib	14	8	Hüsn ü Aşk	11	9.9
Mevlana	13	7.4	Yusuf ile Züleyha	3	2.7

Katılımcılardan açık uçlu olarak *Divan edebiyatında akıllarında kalan üç divan şairinin adı* istenmiş; % 32'si birinci sırada Fuzuli'yi, % 14.3'ü ikinci sırada Nedim'i, % 13.1'i ise üçüncü sırada Baki'yi yazmışlardır. Bu sıralama Şeyh Galib ve Mevlana şeklinde devam etmiştir. *Divan edebiyatından aklınızda kalan ilk üç eser adını belirtiniz* açık uçlu sorusuna verilen yanıtlar % 20.7 ilk sırada Mesnevi, % 18 ikinci olarak Leyla ile Mecnun, % 13.5 ise üçüncü sırada Su Kasidesi şeklinde sıralanmıştır. Bu sıralama Hüsn-ü Aşk ve Yusuf ile Züleyha şeklinde devam etmektedir. Araştırma sonucuna göre ancak bir kısım denek tarafından divan şairi ve eserinin adı bilinmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

4.1. Sonuçlar

Bu araştırmada toplumun Divan edebiyatını nasıl algıladığı araştırılmış ve Divan edebiyatının bugün toplum nazarındaki yeri belirlenmiştir. Geline nokta ulaşılan sonuçlar şu şekilde gerçekleşmiştir;

1. Bireylerin edebiyat alanlarına duydukları ilgi en çok Halk edebiyatı, sonra Yeni Türk edebiyatı ve en az Divan edebiyatı şeklinde sıralanmıştır.

2. Araştırma sonucuna göre liselerde Divan edebiyatı eğitimi gerektiği gibi yapılmamaktadır. Divan edebiyatı metinleri lise kitaplarında istenilen düzeyde olmasına rağmen öğretiminde yönetsel olarak sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır.

3. Bulgulara göre denekler Divan edebiyatı dönemine ait eserlerin anlaşılamadığını düşünmektedirler. Çünkü Divan edebiyatı metinlerini okuyabilmek, yazabilmek ve anlayabilmek için Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan Osmanlı Türkçesini bilmek gerekmektedir. Bu dili bilmedikleri ve eğitimini almadıklarından Divan edebiyatını anlayamadıkları noktasında hemfikirlerdir.

4. Toplumun önemli bir kısmı Osmanlı Türkçesinin liselerde öğretilmesini istemektedirler.

5. Tasavvuf bilgisi olmadan Divan edebiyatının anlaşılamayacağı düşünülmektedir.

6. Katılımcılar, Divan şiirinin müfredatla uygun bir şekilde öğretilmediğini ifade etmektedirler.

7. Yazıda Latin alfabesinin kullanılmasının Divan edebiyatının önemini yitirmesinde ve anlaşılamamasında önemli bir etken olduğu görüşü öne çıkmaktadır.

8. Divan edebiyatının anlaşılabilmesi için eskiden medreselerde kullanılan yöntemle başvurulmalıdır.

9. Arapça ve Farsça terkiib ve tamlamaların Divan edebiyatının anlaşılmasını engellediği düşünmektedirler.

10. Katılımcılar Divan edebiyatı öğretiminde kullanılan metinleri hatırlamadıklarını ifade etmektedirler.

11. Katılımcıların en fazla tanıdığı ilk üç divan şairinin; Fuzuli, Nedim ve Baki olduğu ve yine en iyi bildikleri ilk üç divan eserinin; Mesnevi (Mevlana), Leyla ile Mecnun mesnevisi ve Su Kasidesi olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Öneriler

1. Osmanlı toplumunun edebi bir mahsulü olan Divan edebiyatı Türk halkının mazisini teşkil etmektedir. Dolayısı ile halkın ve gelecek nesillerin maziden kalan mirastan, kültürden, edebiyattan her yönüyle haberdar olmaları en doğal haklarıdır. Bu sebeple geçmişten miras kalan Divan edebiyatının sözlü, yazılı, kültürel, dilsel ve edebi mahsülleri keşfedilerek günlük hayata uyarlanarak yeni nesillere aktarılmalıdır.

2. Divan edebiyatı genç nesillere aktarılırken onları sıkmadan, yıldırmadan, nefret ettirmeden, herhangi bir ideolojik amaç güdülmeden öğretilmelidir. Divan edebiyatının edebi, sanatsal, kültürel ve sosyal zenginliği dikkate alınarak mantığı izahlarla gençler arasında benimsenmesi sağlanmalıdır.

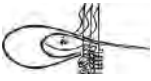
3. Liselerde Osmanlı Türkçesinin okutulmasına ve öğretilmesine yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda liselerde edebiyat derslerinin özellikle Divan edebiyatı bölümünün tekrar gözden geçirilmesi ve müfredatın uzman kişiler tarafından kolaylaştırılarak ve zenginleştirilmesi gerekmektedir.

4. Liselerde edebiyat derslerinde kullanılan ders kitaplarına özel, resimli ve örnekli sözlüklerin hazırlanması, Divan edebiyatının mazmunlarını önem derecesine göre ders kitaplarında anlatan bölümlerin oluşturulması ve bu bölümlerin göz zevkine hitab edecek şekilde tasarlanması gerekmektedir.

5. Liselerde kullanılan kitaplarda toplumun ve bireylerin en fazla tanıdığı divan şairlerinden ve eserlerinden örnekler verilerek Divan edebiyatı cazip hale getirilmelidir.
6. Gençlerin Divan edebiyatına ilgilerini uyandıracak çalışmaların yapılması gerekmektedir. Örneğin konuyla ilgili dizi film, sinema filmi veya belgeseller çekilebilir.
7. Liselerde edebiyat dersleri öğretilirken Divan edebiyatı tür ve nazım şekilleri örnekleriyle kolay ve anlaşılır bir dilde verilmelidir. Nazım tür ve nazım şekilleri Yeni edebiyattaki karşılığıyla ilişkilendirilerek alanında uzman kişilerce anlatılmalıdır.
8. Divan edebiyatının aruz konusu ve şekil bilgisi dersleri öğrenciyi ezbere yönlendirmeden mantıki çerçeve vermeye çalışılmalıdır.
9. Liselerde öğretmenler ders işleme motodlarını gözden geçirerek teorik bilgi merkezli anlatımdan ziyade pratik ve beceri merkezli anlatım teknikleri geliştirmelidirler.
10. Divan edebiyatı, Arapça ve Farsça'dan soyutlanamayacağı için politik ve ideolojik bir takım telakkilerden sıyrılarak öğrencilere Arapça ve Farsça eğitimi seviyeli bir şekilde verilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK., İ. Hakkı (2009). “Divan Şiirinin Dili İmparatorluk Dilidir”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(5).
- AKÜN, Ömer Faruk (1994). “Divan Edebiyatı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- AYDEMİR, Yaşar (2006). “Divan Edebiyatı Öğretiminde Karşılaşılan Sıkıntılar ve Zihniyet Problemi”, *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 (169).
- BİLKAN, Ali Fuat (2006). “Liselerde Divan edebiyatı Öğretimi”, *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 169.
- ERBAY, Erdoğan (2001). *Eskiler ve Yeniler*, Erzurum: Akademik Araştırmalar.
- İSPİRLİ, Serhan Alkan., Gülbahçe, Arzu (2009). “Gençlerimiz ve Divan Edebiyatı Öğretimi Erzurum İli Örneği”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(2).
- MENGİ, Mine (2006). “Divan Edebiyatı Öğretiminin Sorunları ve Bazı Çözüm Önerileri”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 7(77-78).
- ÖZDEMİR, Mehmet (2001). *Divan Edebiyatı Münakaşaları (1902–1928)*, Doktora Tezi Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PALA, İskender (2004a). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (2004b). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

HALİT ZİYA UŞAKLIĞIL'İN FERHUNDE KALFA HİKÂYESİNDE BEDEN YAPISI İLE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ MÜNASEBETİ*

*Ferda ATLI***

ÖZET

İçerisinde birçok muammayı barındıran insan yüzyıllarca farklı bilimlerin çeşitli yöntemleriyle daha anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Psikoloji ve edebiyat bilimleri de insanın kendisini keşfi için çıkılan yolculukların en caziplerindendir, denilebilir. Bu iki bilimin ortak paydası olan insanın beden ve kişilik yapısı arasındaki uyum/uyumsuzluk problemleri her iki bilimin de dikkatini çekmiştir. Psikoloji bilminde kişilik çözümlemeleri yapılırken muhatabın dünyaya varoluşunu sergilediği vitrini olan bedeni, davranışların sebeplerini bulmada gözden uzak tutulmamaktadır. Edebiyatta ise yazarın zihin dünyasında oluşturduğu kahramanlara farklı özellikler yüklerken bedensel ayrıntıları kullandığı görülmektedir.

Milattan önceki yüzyıllarda Çinlilerle başlayan beden yapısından hareketle karakter tahlili daha sonra Eski Yunan'da da görülmüştür. Aristo hayvanlarla insanların yapısal benzerliklerinden yola çıkarak psikolojik tahlillere girişmiştir. Hipokrat ise insan vücudundaki sıvıların oranına göre psikolojik bir sınıflandırmaya gitmiş daha sonra biotipoloji olarak adlandırılacak bir alanın şekillenmesini sağlamıştır. Batı'da bu gelişmeler olurken Doğu'da da *ilm-i kıyâfet (physiognomy)* gibi ilimlerle beden yapısından yola çıkılarak kişilik analizine başvurulduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferhunde Kalfa* adlı hikâyesinin ana kahramanı olan Ferhunde'nin beden yapısı ile psikolojisi arasındaki irtibata değinilmektedir. Kretschmer, Sheldon ve Corman'ın "*Beden Yapısı Yüz Yapısı ve Karakter*" adlı eserinden yola çıkılarak hem kişiliğin dış yapıyla ilişkisi hem de Uşaklıgil'in muhayyilesinden yansıyan Ferhunde'nin Kretschmer, Sheldon ve Corman'ın kuramıyla gösterdiği paralellikler sorgulanmaktadır. Bütün bu verilerin tasnifi ve tahlili, edebi eserlerde kişilerin beden yapısı ile kişilik özellikleri arasında paralellikler yahut zıtlıkların varlığı sonucunu doğrular niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Halit Ziya Uşaklıgil, beden-kişilik ilişkisi, Kretschmer, Sheldon, Corman.

*Bu makale, 6-8 Şubat 2014 tarihinde Roma'da düzenlenmiş olan "III. European Conference on Social and Behavioral Sciences" adlı sempozyumda sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ferdaatli@hotmail.com

THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONALTY TRAITS AND THE BODY SHAPE IN HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'S STORY, FERHUNDE KALFA

ABSTRACT

Human is an enigma. A variety of methods have been tried to be make clear to this enigma. The science of psychology and literature to be help people to explore themselves. Both in science harmony or disharmony between body structure and character are important. In psychology behind body structure is important in analyzing the causes of behaviour. In literature, the body structure, which was formed in the mind of the auther may be used in analyzing the personality of the hero.

In B.C., body shape analysis started in China and then practiced in Ancient Greek. The cornerstones of this filed, which would later on titled as biotypology are Aristotles' analysis of similarities between animals' and humans' bodies and Hipocrat's psychological classifications based on humans' body chemicals. While this kind of changes happened in the West, in the East there was *physiomy*, which was again about analysing the personality through body shapessin.

This study aims to explore the reflections of the character's body shape and personality. In this study, based on the work of Kretschmer, Sheldon ve Corman "Body Shape, Face Shape and Character", comments on the relationship between Ferhunde's physical and psychological traits.

Key Words: Turkish literature, Halit Ziya Uşaklıgil, the relationship between body shape and personality, Kretschmer, Sheldon, Corman.

Giriş

İnsanın evreni ve kendisini keşfetme merakı şüphesiz ki ilk insandan itibaren varolagelmıştır. Toplumsal bir varlık olan insanın kendisini ve muhatap olduğu hemcinslerini tanıması, yaşamını idame ettirmesi için gerekli bir içgüdü olan 'güvenlik' duygusunu sağlamasının yanında insanların kendilerine uygun rollere bürünmesine de zemin hazırlamıştır. Duygu, düşünce ve davranışları derinlemesine inceleyen edebiyat ve psikoloji bilim dallarının aynı kaynaktan - insandan- beslendikleri aşikârdır. Bu sebeple kimi zaman psikoloji ve psikiyatri ile ilgilenen bilim adamları edebî metinlere; kimi zaman edebiyatla ilgilenen bilim adamları psikolojiye yönelmişlerdir.

Milattan önceki yıllara dayanan beden yapısına göre karakter tahlili metodu 20. yüzyılın ilk yarısında bilimsel olarak kullanılmaya başlamıştır. İlk olarak milattan önceki yıllarda Çinliler tarafından uygulanan bu metot daha sonra Eski Yunan düşünürleri tarafından ele alınmaya başlanmıştır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 5). Platon *Devlet* adlı eserinde insanın içinde varolan üç duygudan ve bu duyguların karşılık geldiği organlardan bahsetmiş, insanın akıllı yanı başı, atılgan ve öfkeli yanı kalbi, hazza düşkün yanı ise midesidir (2013:142-143-144). Böylelikle kişilerin bedensel özellikleriyle kişilik özellikleri arasındaki bağ bu dönemde de sorgulanmaya

devam etmiştir. Aritoteles'in hayvanlara benzerliklerinden yola çıkarak insanların huylarını çözümlemeye çalışması ve hayvan bedeni-insan bedeni ve kişisel özellikler arasında paralellikler kurması bu konuya farklı bir boyut getirmiştir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 5).

Ünlü bir tıp âlimi olan Hipokrat'ın bedende bulunan sıvıların oranına göre karakter yapılarını sınıflandırması "biotipoloji" bilimi için önemli adımlardandır. Hipokrat'ın hıltlar teorisine göre belli başlıklar altında topladığı insan tiplerinin özelliklerinin Fouillée tarafından tespit edildiği bilinmektedir. Fouillée'ye göre insan tipleri "safıralı, lenfatik, sinirli ve kanlı" olarak sınıflandırılabilir. Safıralılar, "çok hareketli, ani ve aşırı tepkilidirler"; lenfatikler, "durgun, tembel ve tepkileri ağırdır"; sinirli "coşkulu, hareketli, tasarlayıcı ve yapıcıdır"; kanlılar, "hayalci, duygusal ve sebatsızdır". Fakat bu dört grubun ayırıcı özelliklerini ortaya koyan ve belirginleştiren Galien'dir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 5). Doğu kaynaklarında ise Hipokrat'tan alınan bu teorisinin geliştirilerek tıp alanında uygulandığı görülmektedir. İbn-i Sina, *El-Kanun Fi't-Tıbb* adlı eserinde mizaçları vücutta bulunan 'kan, safra, balgam ve sevda' unsurlarının fazlalığına göre değerlendirmiştir. Ayrıca vücuttaki sıcaklık, soğukluk, nem ve kuruluğun da mizacı etkilediğini, özellikle sevda (kara safra) unsurunun vücutta fazlalaşmasının akıl hastalığına yol açacağını belirtmiştir (İbn-i Sina, 1995). Eserde hem mizaçlar tanımlanmış hem de çeşitli hastalıklardan korunma yolları mizaçlara göre tasnif edilmiştir. İbn-i Sina'nın adı geçen bu kıymetli eserinin uzun yıllar hastalıkların tedavisinde kullanılmış olduğu bilinmektedir.

İlk Çağ filozoflarının üzerinde durdukları bir diğer konu olan enasır-ı erbaa unsurları da kişilik özellikleri ile paralel bir zemine oturtulmuş Hipokrat'ın hıltlar teorisi ile hava, su, toprak ve ateş elementlerinin kişinin varlığında önemli etkilere sebep olduğu savı ortaya atılmıştır. Evren nasıl ki bu dört unsurdan meydana geliyorsa küçük bir evren olarak görülen insan da bu dört unsurun etkisi altında meydana gelmiş ve böylelikle büyük evrenle ortak maddelerden yaratılmış olmanın uyumuna erişmiştir. Önce tek tek ele alınıp evrenin ana maddesi olarak gösterilen bu dört element Empedokles ile tam bir birlik kazanmış, evrenin yaratılışının temelinde hava, toprak, su ve ateşin olduğu kabul edilmiş, Platon ve Aristoteles tarafından bu anlayış sorgulamalarla geliştirilmiştir. Bu sebeple doğum anında gezegenlerin konumlanışına göre "enasır-ı erbaa" olarak adlandırılan dört unsurun insan yapısını oluşturduğu inancı gerek İslam kültüründe gerek diğer inanışlarda kendini göstermektedir. "Hava, ateş, su, toprak" elementleri kişinin mizacını oluşturan temel faktörler olarak belirlenmiştir (Öztürk, 2001: 25). Bu düşünce Doğu uygarlığı tarafından da tam olarak benimsenmiş tıp kitaplarının haricindeki felsefi-edebî eserlere de yansımaya başlamıştır. "Endülüs'ün yetiştirdiği en büyük üç İslam filozofundan biri" olarak kabul edilen İbn-i Tufeyl *Hayy Bin Yakzan* adlı eserinde 'ustuksât-ı erbaa' ibaresini kullanarak evrendeki bu dört unsuru kahramanın gözünden değerlendirmiş, insan-hayvan benzerliğine ve ayrılığına etraflıca değinmiştir (İbn-i Tufeyl, 2006). Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Marifetnâme* adlı eserinde de önce dört unsur anlatılmış ardından bu unsurların özellikleri sıralanmıştır. Maden, bitki ve hayvanların da ateş, su, hava ve toprak unsurlarından oluştuğu fikri kitapta üzerinde önemle durulan konular arasındadır. İbrahim Hakkı'ya göre bu üç sınıf arasında derecelendirmeler vardır. Hayvan türünün en şereflişi insandır ve kâinatın tüm özelliklerini içinde barındırmaktadır. Eserde bu üç sınıfın birbirleri arasında şekilsel olarak da geçişlerinin bulunduğu söylenmektedir. "*Madenler ile bitkiler arasında aracı mercandır. Zira ki salabette taş gibidir ve bitki gibi zerre zerre denizin dibinde bitip, suyun yüzünden yukarı gelip, kurudukta; sert olur. Bitkiler ile hayvanlar arasında aracı hurma ağacıdır. Zira ki o, bitki iken hayvan gibi erkeğine yakın olmadıkça; neticesi hurma olmaz. Başını kesseler helak olup, kuru ve yapraksız, meyvesiz kalır. Hayvanlar ile insanlar arasında aracılardan en belirginini maymundur. Zira ki, cümle azası, kıl ve kuyruğundan başka, dışı ve içi insana benzer.*"(Erzurumlu İbrahim Hakkı, 2003: 69-70). Yazar bütün bu döngülerden bahsettikten sonra kişinin beden özelliklerinin kişilik özelliklerine yansımaları manzum bir şekilde anlatmıştır. 'İlm-i kıyafet' adı ile de anılan bu ilmin Osmanlı günlük hayatında ve edebiyatında önemli roller oynadığı

bilinmektedir. Bütün bu eserler bedeninin oluşumu ile kişiliğin şekillenmesinde yüzyıllarca Doğu ve Batı düşünürlerinin ortak paydada birleştiğini kanıtlar niteliktedir.

Bu unsurlara Ortaçağ düşünürlerinin astrolojiyi de dâhil ettikleri bilinmektedir. Ortaçağ'daki bu sınıflandırmaya göre Jüpiter gezegenine göre konumlananlar, 'hava' elementinin temsilcileridir ve genellikle 'kanlı' grubuna girerler; Merih gezegenine göre konumlananlar 'kolerik' tiplerdir ve 'ateş' elementini temsil ederler; Ay'a göre konumlananlar 'melankolik' tirler ve 'su' elementini temsil ederler; Satürn'e göre konumlananlar ise 'flegmatik' tipler olarak adlandırılmış ve 'toprak elementinin temsilcisi olarak sınıflandırılmışlardır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 14). Çağlar boyu süregelen kişilik ve beden yapısı üzerine kurulu bu gelişmeler frenoloji, biotipoloji, morfoloji gibi bilimlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Biotipoloji bilimini şekillendiren Ernest Kretschmer, W.H. Sheldon, Louis Corman öne sürmüş oldukları görüşlerle kişilik ve beden arasındaki bağ konusunda güncelliklerini korumaktadırlar. Kretschmer, insanları *piknik tip*, *atletik tip* ve *astenik tip* olarak ayırırken Sheldon; *endomorfi*, *mezomorfi*, *ektomorfi* şeklinde bir sınıflandırma yapar. Corman'ın bunlardan farklı olarak yüz hatlarının yayvanlık ve çekinikliğinden hareketle karakter tahlili yoluna gittiği görülür.

Bu incelemede *Ferhunde Kalfa* hikâyesinin "Ferhunde"si bahsi geçen sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Böylelikle beden yapısı ve karakter arasındaki bağın edebî eserlerdeki yansımalarının ortaya konulması, gerçek hayat-edebî eser arasındaki ilişkinin farklı bir yolla irdelenmesi amaçlanmıştır.

Uşaklıgil'in Ferhunde Kalfa Karakterinde Psikolojik ve Toplumsal Durum

Servet-i Fünûn Dönemi'nin önemli yazarı Halit Ziya Uşaklıgil, dönemin ve kişiliğinin etkisiyle toplum ve bireyin uyumu yahut uyumsuzluğu üzerinde durmuştur. Bu dönemde gerek sanatçıların hassas mizaçları gerek Padişah Abdülhamid'in yoğun baskısı edebiyatçıların ortaya koydukları eserlerin genellikle karamsar ve içe dönük olmasına sebebiyet vermiştir. "*Tanzimatta Şinasi ve Kemal'lerle hızlı ve heyecanlı bir şekilde başlayan edebiyatta yenileşme hareketi, II. Abdülhamit idaresinde durgunlaşmış ve pasifleşmişti. 1876'da Mebuslar Meclisini kapatarak bütün yetkileri kendisinde toplayan Abdülhamit zamanında yeni bir edebiyat meydana gelmişti. Namık Kemal gibi sesi çıkacak olan edebiyat ve fikir adamlarını ceza vermeden, hatta yüksek maaş ve mevkilerle İstanbul'dan uzaklaştırmak, böylece İstanbul'da kendi hâkimiyetini sağlamlaştırmak, kimsenin tenkidine fırsat vermemek, Abdülhamit'in siyasetiydi. Dış siyasette çok kuvvetli ve başarılı olan, fakat iç siyasette zaman zaman yanlış anlaşılmalara ve uygulamalara sebebiyet veren Padişah, Osmanlı Devleti üzerinde oynanmak istenen oyunların farkındaydı ve bunlara karşı tedbir almakla uğraşıyordu. Bu arada kendisinin dışında çıkacak bir ses, haklı bile olsa, bu siyaseti bozabilir, zaten problemli olan ülkeyi büsbütün çıkmaza sokabilirdi. Padişahın en büyük üzüntüsü memleketin parçalanmasıydı. Bu da yanlış bir söz ve davranışla bazen bir an meselesi oluyordu.*" (Ercilasun, 2004: 267-268). Bu şartlar altında yazılmış olan metinlerin içe dönüklüğü, insan psikolojisi temelli oluşu, fiillerden ziyade tahlillere yönelişi edebî kıymetini arttırmış, olgun eserlerin kaleme alınmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde insan ilişkilerinin merkeze alındığı hikâye ve romanların şahıs kadrosu, çok geniş olmamakla birlikte ayrıntılı tasvirlerle edebî metnin bel kemiğini oluşturan bir mahiyete bürünmüştür. Roman kişileri arasında kurulan ilişkiler genellikle olumsuz sonuçlar doğurarak bir dram haline dönüşmektedir. Toplumsal hayattaki zorluklar, kadının sosyal konumu, esaret meselesi, hastalıklı toplumun yarattığı hayal kırıklıklarıyla ömrünü tüketen hastalıklı bireyler sık sık işlenen konulardan olmuştur. "*Birey/toplum dolayımı ancak Servet-i Fünûncularda kristalize olmuş, gerçek anlamda bir toplumsal ve bireysel dram olgusu onlarla devreye girmiştir*" (Oktay, 2008: 249). Uşaklıgil eserlerinde de Servet-i Fünûn Dönemi eserlerinin bu özellikleri görülmektedir. Birey-toplum uyumu/uyumsuzluğu, içe dönük kişilerin hayattan beklentilerine

karşılık bulamayışları, bu gerçeğin katı ve acımasız yüzünden kaçarak hayale sığınışları anlatılmaktadır.

Realist yazarların tercihi olan “karakter” Uşaklıgil'in hem romanlarında hem hikâyelerinde dikkati çeker. Yazar böylelikle gerçek hayattan kesitler sunma, birey-toplum ilişkisini daha rahat irdeleme fırsatı yakalamıştır. Fakat hikâye ve romanlarında karakter yaratırken her kahramanına özel bir kişilik yükleyerek neden sonuç ilişkisi içinde tipik bir duruma işaret etmektedir. Böylece bireysel bir dramdan yola çıkarak toplumsal bir aksaklığın altı çizilmiş olur. Bu belirginleştirme hareketi müdahale şeklinde değil genellikle sergileme şeklinde yapılmıştır. Yazarın bu tutumu hikâye ve roman karakterlerinin zaman zaman ‘tip’ olarak yorumlanmasına sebebiyet vermiştir: “Yazarın tip yaratma konusunda benimsediği yöntem tipikleştirme değil, -kişinin belirgin bir özelliğini vurgulamak- Kişinin toplumsal ve psikolojik bağlantıları içinde neden sonuç ilişkisiyle bireysel özelliklerini tanımlamak ve oluşum süreci içinde bu özellikleri sorgulamaktır. Bu nedenle yazarın tipleri belirgin bir özelliğin toplumsal koşullar karşısındaki yansımaları süreci ile değil tam tersine belirli toplumsal koşullar altında yine aynı koşullarca yaratılan iç gerçekliğin oluşum süreciyle tanımlanabilirler.” (Ağca, 2008: 461). Böylelikle Uşaklıgil, edebî metni daha realist bir anlayışla ortaya koyabilmiş, kişilerin davranışlarının nedenlerini okuyucuya daha rahat açıklamıştır.

Ömer Faruk Huyugüzel, Halit Ziya Uşaklıgil'in roman ve hikâye kahramanlarının genellikle gençlerden, hasta ya da kimsesiz çocuklardan, evlenmek üzere olan genç kızlardan oluştuğunu belirtmektedir. Servet-i Fünûn hikâye ve roman karakterlerinin genel özelliği olan melankolik, hastalıklı ve aciz ruh hali Uşaklıgil'in de roman ve hikâyelerinde başköşede yer almaktadır. *Ferhunde Kalfa* hikâyesinde olduğu gibi cariyeye, dadı, halayıklar eserlere konu edilebildiği gibi toplumun alt ve orta tabakasındaki kişilere de yer verildiği görülmektedir. Ayrıca yazar kimi eserlerinde doğuştan ya da sonradan akli dengelerini yitiren insanları işlemeyi ihmal etmemiştir. Bu dramatik olayların sonucunda kahramanların intiharlarına şahit olunduğu gibi ortadan kayboldukları da görülebilmektedir (Huyugüzel, 2010: 103-104).

Ferhunde Kalfa hikâyesi Huyugüzel'in tespitine uygun bir konu ve karakter yapısı göstermektedir. Köle olarak satıldığı evde ‘evin kızı gibi’ davranılarak Ferhunde'ye mevkisinin ne olduğu unutturulmuş tek isteği olan evlilik ona istemediği bir yaşta istemediği bir eşle sunulmuştur. Ferhunde, döneminde yavaş yavaş birey olarak görülen kadının anlatılması yönünden önemli bir rolde olduğu gibi inişli çıkışlı ruh haliyle de yazarın en dikkat çeken metinlerinden olma özelliğini kazanmıştır. Huyugüzel, Uşaklıgil'in aile ve töre hikâyelerinin daha sade olduğunu, bu gibi hikâyelerin yazarın hayatından kaynağını alan konulara değindikleri için daha rahat bir söyleyiş tarzı bulunduğunu belirtmektedir. Uşaklıgil'in hikâyeleri Ömer Seyfettin ve Refik Halit hikâyeleri gibi kesin bir başlangıç ve kesin bir son ile sınırlanamayan metinlerdir. Genellikle birinci ve üçüncü şahıs anlatım yolunu kullanan yazar üçüncü şahıs anlatıcıyla daha objektif bir hava yakalamıştır (Huyugüzel, 2010: 105). Roman türünün gelişimini, romantik ve realist akımların özelliklerini anlattığı *Hikâye* adlı eserinde de realizmin tesiriyle yaratılan roman/hikâye kişilerinin gerçeklikle bağını tasvir etmekte, romantik ve realist karakter yaratma metodunu şöyle dile getirmektedir: “*Hakikiyunun eşhasıyla hayaliyunun eşhası beyninde [arasında] bir fark var ise o da evvelkilerin canlı adamlar, ikincilerin güzel yapılmış resimler olmasıdır. Evvelkilerinde darabat-ı kalbiyeyi [kalp vuruşlarını] duyarız. İkincilerde ressamın tersim ettiği alâim-i vechiyeden [çizdiği yüzlerden] başka bir şey göremeyiz. Bunlar kendi kendilerine hareket eder, yaşar vücutlardır; onlar ressamın keyfine göre güler, ağlar suretlerdir.*” (Huyugüzel, 2010: 118). Uşaklıgil'in bu tarifi kendi roman ve hikâye kahramanlarına tatbik ettiği söylenebilir. Yazarın edebî metinlerindeki kişiler yıllardır güncelliklerini yitirmeden okuyucuyla sıcak ve canlı ilişkiler kurabilmiş, okuyucu rahatlıkla bu kişilerle empati sağlamıştır. ‘Modern romanın kurucusu’ olarak işaret edilen Uşaklıgil'in eserlerinin klasikleşme kaynaklarından biri de şüphesiz ki karakter

yaratmadaki başarısı ve bu karakterlerin inandırıcı oluşlarını sağlayabilmesidir. Tanpınar'ın “*Halit Ziya'ya kadar, romancı muhayyilesiyle doğmuş tek muharririmiz yoktur. Hepsi roman ve hikâye yazmağa hevesli insanlardır.*” (Tanpınar, 2003: 289) sözleriyle işaret ettiği Uşaklıgil'in tasvirlerindeki başarı da *Ferhunde Kalfa* hikâyesindeki şahısların incelenmesinde kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca Tanpınar, Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* eserini değerlendirdiği yazısında “*On dokuzuncu asırda kadınların umumi hastalığı, histeridir*” (Alptekin, 2001: 172) sözleriyle hem dönemin hem de dönemin dokusuna uygun bir karakter olan Ferhunde'nin de psikolojisine değinmiştir. Ferhunde'nin yer yer histerik tutumlar sergilediği, buhranlar geçirdiği hikâye süresince anlatılmış ve Tanpınar'ın tespitini doğrulayan tasvirler yapılmıştır.

Yazar Ferhunde'yi 'kalfa'lık statüsüne yerleştirerek dramatik bir durumun yaratılmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki kölelik mevzusu metnin zeminine oturtularak hem toplumsal bir dram olan esarete hem de bir genç kızın kişisel hayattan vazgeçiş serüvenine değinilmiştir Böylelikle kişisel bilinçaltı ile kolektif bilinçaltı aynı anda uyarılmıştır, denilebilir.

Halit Ziya Uşaklıgil, çocukluktan itibaren halayık olarak girmiş olduğu evde kendisinin, isteklerinin ve gerçek ihtiyaçlarının farkına varamayan ve başkaları tarafından da farkına varılmayan Ferhunde'nin hikâyesini anlattığı *Ferhunde Kalfa* adlı eserinde tasvirlerden yararlanarak kahramanın psikolojik derinliğini okuyucuya aksettirmiştir.

Evin kızı olan Hasna ve “evin kızı gibi” olan Ferhunde arasındaki derin farklar hikâyenin ilk cümlelerinden itibaren göze çarpmaya başlamıştır. “*Ferhunde Kalfa bir aile çevresinde bulunmakla beraber sosyal durumu bakımından, etrafındaki insanlara eşit değildir. Yazar, daha başlangıcından itibaren, zahiri eşitlik arkasında gizlenen eşitsizliği belirtir. Efendisi, bir gün ona ‘evin kızı gibi’ olduğunu söylemiştir. Fakat ‘evin kızı’ olmak başka , ‘evin kızı gibi’ olmak başka şeydir.*” (Kaplan, 2003: 42). Esir bir kadın olan Ferhunde'nin hayatındaki bütün eksiklikler ‘özgürlük’ eksikliği etrafında şekillenmiştir, denilebilir. “*Özgürlükten vazgeçmek, insan olma niteliğinde, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmek demektir. Her şeyden vazgeçen insanın hiçbir zararını karşılama olanağı yoktur. Böyle bir vazgeçme insanın yaradılışıyla uzlaşmaz. İnsanın isteminden her türlü özgürlüğü almak, davranışlarından her çeşit ahlak düşüncesini kaldırmak demektir. Son olarak, bir yandan mutlak bir yetke, öte yandan sınırsız bir boyun eğme koşulu koşmak, tutarsız ve boş bir sözleşme olur.*” (Rousseau, 2011: 9). Bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı toplumunda da kölelik çok büyük dramlara sebep olmuştur. “*İnsanlık kadar eski geçmişi olan kölelik, bir insanın bütün varlığı ile bir başkasının tasarrufunda bulunmasıdır. Önceleri savaş esirliği ile ortaya çıkan, beslenen ve sosyal hayatta yerleşen kölelik kurumu, zamanla toprağa bağlı kölelik, toplu kölelik ve ev içi hizmeti köleliği şeklinde geniş bir kullanım sahası içine alındı. Bu yapısıyla da yüzyıllar boyu varlığını sürdürdü.*” (Parlatır, 1987: III). Osmanlı Devleti'nde de ‘kölelik’ sürekli var olan bir durumdur. Toplumsal hayata yön veren ve insan ilişkilerini zedeleyen yapısıyla yüzyıllar boyu sürüp gitmiştir: “*Osmanlı sosyal hayatında, özellikle konak, köşk ve varlıklı ailelerin evlerinde kadın kölelerin önemli bir yeri vardı. Değişik yollardan elde edilen cariyeler, çoğunlukla “odalık” olarak alınırdı- Ancak, bu odalıklar yüzünden birçok ailelerde kıskançlıklar sonucu büyük geçimsizlikler baş göstermiş, üstelik bu ortamdan en çok etkilenenler de cariyeler olmuştur.*” (Parlatır, 1987: 14-15).

Hayatın içine bu kadar sirayet etmiş bir konu olan kölelik mevzusu uzun yıllar edebî eserlerde görölse de başlı başına bir konu olarak kabul edilişi Tanzimat Edebiyatı'na rastlamaktadır. Genellikle saray ve konaklarda ev içi hizmetinde kullanılan kölelerin hayatlarına ayna tutulmaya başlanır. Sanayi Devrimi, Fransız İhtilâli gibi dış etkenlerin doğurduğu “hürriyet ve eşitlik” fikirleri gerek şiirde gerek hikâye, roman yahut gazete, dergi yazılarında oldukça sık işlenen konulardan biri hatta en önemlisidir. Servet-i Fünûn yazarlarından olan Halit Ziya Uşaklıgil

de bu konuya ev içi hizmetinde kullanılan bir kölenin hayata tutunma çabasıyla değinmiş, dönemin esir hayatı yaşayan kişilerinin özelliklerini hem ruhen hem bedenen Ferhunde'de somutlaştırmıştır.

Ferhunde, Ferhunde'likten kalfalığa, kalfalıktan dadılığa, dadılıktan bacılığa “mertebe” atladığı ömrü süresince kendisini evin gerçek kızı Hasna ile karşılaştırarak aradaki farkları hiçe saymanın ve gerçeklerle yüzleşmemenin yarattığı hayal kırıklığı ile ömrünü tamamlamıştır. Görünüşte atlanan bu mertebeler esasında Ferhunde'nin melankolik kişiliğini derinleştiren ve onu her safhada gerçek hayattan koparan yoğun hayal kırıklıklarının yaşandığı merhalelerdir. Ferhunde'nin kendisini koruyacak gerçek bir aileye sahip olmayışı, kendisi evin kızı gibi iken Hasna'nın ailesinin de onun ailesi ‘gibi’ olduğu, bu sahte ilişkiler içindeki üveylik zincirinin Ferhunde'yi gerçeklik zemininden kopardığı görülmektedir. Ailesizlik –başkaları tarafından ne kadar iyi davranılırsa davranılsın- Ferhunde'yi sahip olamama ve gerçek bir hayat yaşayamama duygularına sürüklemiş, Ferhunde bütün ömrünü görünüşte ‘evlenmek’ filini bekleyerek bilinçaltında ise Hasna'nın ailesinin onun gerçek ailesi olmasını bekleyerek tüketmiştir. Ferhunde önce evin *kızı gibi* olmuş, Hasna evlendiğinde *evlenmiş gibi* hissetmiş, Hasna'nın çocuğuna *anne gibi* bir dadı olmuştur. İlerleyen yaşlarında yine kendi seçimi olmayan evliliği ise görünüşte Ferhunde'nin nihayet *gelin gibi* olmasını sağlamıştır. Ferhunde ve Hasna zıtlığı üzerine kurulu hikâyede gerek fiziksel özellikler, gerek sosyal ve davranışsal özellikler tamamen bu zıtlığı yansıtan mahiyettedir.

Hipokrat'tan Kretschmer'e Ferhunde Kalfa

Halit Ziya Uşaklıgil'in derin ruhsal ve fiziksel tasvirlerle süslediği Ferhunde Kalfa karakteri fiziki yapısıyla psikolojisi arasında köklü münasebetlerin bulunduğu bir kişiliktir. Yüzyıllardır ‘insanın içyapısı ile dış yapısı arasında kopmaz bağlar bulunduğu’ görüşü çeşitli bilimlerle desteklenerek sosyal hayatta kullanılma yoluna gidilmiştir. Bir form tahayyülünden uzak durarak sanatsal ürünler veremeyen sanatkarlar da eserlerini yaratırken muhakkak ki içeriğe uygun şekil verme yolunu seçeceklerdir. Birçok ilme vakıf olan Uşaklıgil de *Ferhunde Kalfa* hikâyesini yazarken Ferhunde'nin fiziki özellikleri ile kişilik özellikleri arasında farkında olarak yahut olmayarak örtüşme sağlamıştır.

Hipokrat'ın ortaya koyduğu daha sonra Fouillée ve Galien'in geliştirdikleri sınıflandırmadan hareketle Ferhunde'nin ‘safralı, lenfatik, sinirli ve kanlı’ kişilik tiplerinden ‘kanlı’ grubuna dâhil edilmesi olasıdır. Kanlı olarak adlandırılan kişilerin özellikleri; geniş göğüs kafesi, balıketli oluş, yüz çizgilerinin uzunca ve keskin oluşu, iyimserlik, bulundukları ortama neşe, canlılık ve heyecan katma, aceleciliğin getirdiği sorunlarla karşılaşma, istek, düş ve heyecanların tutsağı olma şeklinde sıralanabilmektedir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 12). Hipokrat'ın sınıflandırmasını temel alarak *El-Kânûn Fi't-Tıbb* adlı eseri kaleme alan İslam bilgini İbn-i Sina kanı “*Dört çeşit hılın hepsinin en iyisidir. O, mizaçta sıcak ve nemlidir...*” (İbn-i Sînâ, 1995: 18) sözleriyle tanımlamaktadır.

‘Kanlı’ olarak adlandırılan bu tarz insanların yıldızı “Jüpiter”, elementi “hava”dır. “*Toplu, kırmızı yüzlü, ileri yaşlarda saçı dökülen, sıcakkanlı ve sevimli, geniş görüşlü ve hoşgörü sahibi, yeme içme ve yaşamın tüm zevklerine kendini adanmış, aklını ve yüreğini birlikte kullanan kişi*” olarak tanıtilen kanlı “*utandığı zaman donuk bir pembe tabaka altında dalgalanan kırmızı*” rengine sahip Ferhunde'yi kısmen karşılar niteliktedir, denilebilir. Hayatın zevklerinden haberdar olan, eşyanın ve eşin en iyisini istemeyi bilen Ferhunde'nin, istek düş ve heyecanlarının tutsağı olduğu gözlenmektedir. Ferhunde akıllı ile değil istekleri ve kalbi ile yaşamaya meyyal bir yapıdadır. Servet-i Fünun yazar ve şairlerinin ellerinde bulunan olanaklarla tasavvur ettikleri âlemi uzlaştıramama halleri *Mai ve Siyah*'ın Ahmet Cemil'inde, *Aşk-ı Memnu*'nun Bihter'inde olduğu gibi Ferhunde Kalfa'da da kendisini göstermiş ve bu hâl iç çatışmaları, hayatla uzlaşmazlığı ve hayale kaçışı beraberinde getirmiştir.

Kretschmer, beden yapılarına göre insanları ‘astenik (leptosom), atletik ve piknik’ tipler olarak üç ana başlık altında sınıflandırmış, ara tip olarak ise ‘leptosom atletik karışık’ tipler ve ‘atletik piknik karışık tipler’ olarak isimlendirme yoluna gitmiştir. Leptosom (astenik) tiplerde daha çok boyuna bir gelişme gözlenmekte, kilonun boya oranla normalin altında olduğu görülmektedir. Gücsüz ve dar omuzlara sahiptirler. Kalça genişlikleri göğüs kafesi genişliğinin altında kollar ince kemikli ve adalesizdir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 30). Atletik tiplerin gelişmiş adaleleri, görkemli bir göğüs yapıları, sert karın kasları ve ortadan uzuna yaklaşan boyları vardır. Omuzları geniştir. Başları yüksekçedir ve mükemmele yakın bir beden yapısına sahiptirler. Bazen kaba ve dengesiz olabilen atletik tip belirgin özelliklerini 18-50 yaşları arasında göstermektedir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 32-33). Piknik tipler ise orta boylu, kısa ve kalın boyunlu, geniş yüzlü, geniş göğüslü, şişman karınlı ve kısa bacaklıdırlar. Küçük geniş elleri, ince ve zayıf kemik yapılı yumuşak adalelidirler. Şişmanlamaya meyilli toplu ve yuvarlak yüzlüdürler (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 33-34). Piknik yapılı kişiler Kretschmer tarafından “psikoz manyak depresif” eğilimli yani “sikloit” mizaçlılar olarak belirtilmektedir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 47).

Bu üç ana grubun dışında ‘karışık tip’ olarak bilinen bir grup da mevcuttur. Astenik, atletik veya piknik tipleri toplumda saf olarak bulmak çok zordur. Kretschmer soyaçekim kurallarına göre farklı tiplerdeki kişilerin evlilikleri sonucu karışık tiplerin oluştuğunu belirtmektedir. Bu sebeple toplumda bu üç tipten sadece %10 civarında saf astenik, atletik yahut piknik tip bulunmaktadır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 35). Dolayısıyla genel olarak hem günlük hayatta hem edebî dünyada karşılaşılan şahıslar bu üç ana tipten kendi varoluş amaçlarına göre pay almışlardır.

Kretschmer’in karakter tahliline bakıldığında Ferhunde’nin “geniş omuzlar altında gittikçe darlaşan gövde”si onun “atletik piknik karışık tip” sınıflamasına dâhil edilmesini gerektirir. Hikâyede Ferhunde’nin bu gruba olan meylini gösteren bir ipucu da renklerle ilgili satırlardır. Çünkü piknik tiplerin renge karşı duyarlı oldukları Kretschmer’in iddialarını deneylerle ispat etmeye çalışan Munz tarafından ortaya konulmuştur. Hasna’ya pembe ipekte kumaş alınınca Ferhunde’ye yün ya da basmadan pembe bir elbise alınması Ferhunde’yi rahatlatmaktadır. Hasna görücüye yeşil bir elbise ile çıkarken Ferhunde tirşe elbise giymektedir. Yine Ferhunde’nin gözünde Hasna’yı değerli kılan sarı saçlarıdır. Bu sarı saçlar özelde Ferhunde’nin genelde Osmanlı Devleti’nin çözülüş dönemi psikolojisi (aşağılık kompleksi) sembolü halinde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nin yıkılış döneminde yaşayan ve eseri *Marifetnâme*yi kaleme alan Erzurumlu İbrahim Hakkı sarı saçlılar için “*Kimin saçı sarıdır /Kibr ve gazab kârıdır*” ibaresini kullanarak Doğu insanının sarı saça bakışını yansıtmıştır (2003:404). Doğu insanı için sarı saçlara sahip olan Batı insanı kibirli ve hiddetlidir.

‘Ayna’ motifi ile Ferhunde’nin narsistik tutumuna gönderimde bulunan yazar, Osmanlı Devleti’nin kolektif bilinçaltını da yansıtmakta ‘kırık ve çalınmış ayna’sından ‘var mı benden daha güzeli’ diyen Ferhunde ile devletin hali arasında psikolojik paralellikler kurmaktadır. Mevkisinin farkına varmadan kibirlenmek eylemi okuyucuyu metinler arası düzlemde Ferhunde gibi öz değil ‘üvey’ yani ‘gibi’ olan Pamuk Prenses’in ‘üvey annesi’ne götürmektedir. Masalda üvey anne kendisini evin gerçek sahibi zannederek Pamuk Prenses’in elinden onun sahip olduğu şeyleri alma peşindedir, aynı düzlemde incelendiğinde “evin kızı gibi” olan Ferhunde’nin de Hasna’nın hayatını sahiplendiği görülmektedir. Aralarındaki fark üvey annenin yıkıcı duygularını Pamuk Prenses’e, Ferhunde’nin kendisine yöneltmesidir, denilebilir.

Dönemin en önemli motiflerinden olan ‘hastalık’ motifini Halit Ziya Uşaklıgil eserlerinde sıklıkla kullanmıştır. “*Halid Ziya’nın ‘Nemide’sine varıncaya kadar, bu hastalık, roman ve hikâye nevinin ve bazı sahne eserlerinin bir nevi yardımcısı, yahut hemen hemen oyunu yüklenen en mühim taşıdır. Burada da cemiyete ait bir realitenin, edebiyata herhangi bir realizm endişesinden*

uzak, adeta hissî bir moda halinde girdiğine şahit oluruz."(Tanpınar, 2003: 293). 'Hasta adam' olarak nitelendirilen Osmanlı nasıl ki hikâyenin yazıldığı dönemde değişimi ve Batılılaşmayı şekle bağlayıp şeklen değişirse merteye atlayacağına inanıyorsa Ferhunde de sarı saçlara sahip olduğunda 'evin kızı gibi'likten sıyrılarak 'evin kızı' olacağına inanır.

Kretschmer ise hastalar üzerinde yaptığı deneyler sonucunda yönelimlerine göre iki hastalık grubu olduğunu belirtmiş, bunları 'siklofren'ler ve 'şizofrenler' olarak isimlendirmiştir. Kretschmer, beden yapısı ile psikolojik rahatsızlıklar arasında da bir bağ kurmuş, piknik tiplerin "psikoz manyak depresif (siklofreni)", astenik tiplerin "şizofreni"ye meyyal bir yapı sergilediklerini belirtmiştir. Atletik beden yapılı kişilerin ise epilepsi(sara), zekâ durgunluğuna (oligofreni) eğilimli oldukları deneylerle ispat edilmiştir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 47). Ferhunde bu grup içerisinde siklofreniye yatkın görünmektedir. Sikloit mizaçlar Kretschmer tarafından ikiye ayrılmış Ferhunde'nin ruh durumunu gösteren 'depressiv'ler "ani öfkeye kapılmayan, her şeyi ağırdan alan, öfkesini dizginleyerek içine atan ve içli" oluşları sebebiyle derin acılar çeken kişiler olarak tanımlanmışlardır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 52-53). Bütün hayatı kendisini ifade edemeden beklemek üzerine kurulu olan Ferhunde de 'evlenme' isteğini dillendirememesi ve her olaydan kendice, gerçeğe uymayan bir mana çıkarması ile depressivkişilik özelliği göstermektedir.

Psikoz manyak depressiv hastaların "mani, melankoli, mani-melankoli, paranoid" olmak üzere dört evre geçirdikleri bilinmektedir. Bu evreler belirli bir sıra takip etmeden gerçekleşir. Hasta mani ve melankoli nöbetlerini arka arkaya geçirebileceği gibi mani nöbetinin ardından melankoli, melankoli nöbetinin ardından mani nöbeti geçirebilmektedir. (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 43). Ferhunde, 'mani-melankoli' grubu tepkilerini daha çok göstermektedir. Mani, "*Hastada aşırı bir hareketlilik, saldırganlık, hiddet veya neşe vardır. Ancak ölçüye ve kalıba sığmayan, taşkın ve coşkun bir hareketlilik, coşkun bir hiddet ve neşe...*" (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 43) olarak tanımlanmaktadır. Ferhunde, Hasna'nın hayatındaki bütün önemli olaylarda manik bir tutum sergilerken kendisine müjde olacağını düşündüğü bu olayların sonunda kendi payına düşene ulaşamayınca melankoliye geçiş yaparak aşırı hareketlilikten aşırı durgunlaşma durumuna kayar. Mani-melankoli karışık hastalar şöyle tarif edilmektedir: "*Psikoz manyak depressivin bu türünde hasta, bazı günler mani, bazı günler melankoli nöbeti özelliğini gösterir belirtiler içindedir. Bazen aynı gün içinde hasta, bazı saatlerde mani bazı saatlerde melankoli nöbeti geçirir ki buna karışık tür adı verilmektedir.*"(Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 44). Ferhunde de bu özellikleri göstermektedir. Özellikle takıntı haline getirdiği evlilik konusu Hasna'nın gündemine oturunca hareketlerindeki aşırılık herkesin dikkatini çeker hale gelmiştir:

"Görücülerin yanından çıkılınca, pürhelecan küçük hanımla beraber koşar, onunla odaya kapanır, küçük hanımın boynuna sarılır, zapta kuvvet bulamamış bir feveran-ı sürür ile: -'Çıldırдың mı? Ne oluyorsun? Kendine gel Ferhunde!...' ihtarlarına rağmen öper, öperdi. İlk defalarında:- 'Ah!Bilsen küçük hanımcığım, ne kadar sıkıldım, ne kadar sıkıldım!...' derdi, sonraları:-'Artık alıştım, şimdi üzülüyorum, artık olup bitse, artık gelin oluversen de...' demeye başlamıştı. O mutlaka giden görücülerin kendisine de bir şey getireceklerinden, bu evin içinde dönen mesele-yi izdivaçtan kendisine de bir hisse inkısam edeceğinden vicdani bir kanaatle emin idi. Bunu ne onun ne başkalarının söylemesine hacet yoktu, bu o kadar tabii bir şey idi ki söylenmesi hatta tabiiyetini ihlal ederdi; mademki küçük hanımdan ayrı tutulmuyor." (Uşaklıgil,1312: 257).

Hasna'nın evliliğini kendi evliliğiyle bağdaştıran Ferhunde bu evlilikten sonra kendi evliliğinin geleceği ümidine Hasna'nın babasının sözleriyle daha fazla bağlanmaya başlamış, Efendi'nin kızı ile birlikte Ferhunde'yi de damadın evine gönderişi Ferhunde tarafından çocuk doğduktan sonra evlenebileceği ümidi olarak algılanmıştır:

“Efendi kesik kesik başladı:

-Ferhunde! Sen Hasna ile beraber büyüdü, seni şimdiye kadar ondan ayrı tutmadım, sen de hepimizin memnuniyetini kazandın...

Ferhunde nefes alamıyordu, Efendi devam etti:

-Şimdi Hasna yabancı bir eve gidiyor, orada yanında candan kimse bulunmayacak olursa pek ziyade sıkılacak. Nihayet düşündük, seni beraber göndermeye karar verdik, işitiyor musun, Ferhunde? Hasna ile beraber gideceksin. Zaten senden eminiz, ona nasıl sadıkane hizmet edeceğini pek iyi biliriz. Sonra, bir iki sene sonra, hayırlı bir sırada, elbet sen de mükafatını görürsün, anlıyor musun, Ferhunde?..

Ferhunde anlıyordu, ilerledi, Efendinin eteğini öptü ve kalbinde azim bir sevinçle çıktı, evet seviniliyordu... Şüphedar bir vaziyette kalmaktan elbet böyle açık bir vaad almak daha hayırlıydı. Bir iki sene sonra? Bir iki senenin ne ehemmiyeti var? Göz açıp kapayıncaya kadar sene geçiyor. Hayırlı bir sıradan maksadı da anlamış idi, kendi kendisine: ‘Ne olacak? Küçük hanımın bir çocuğu olunca ...’ diyordu” (Uşaklıgil, 1312: 261).

Evlenebileceği kanısının güçlenmesi sebebiyle Ferhunde düğünü ‘manik bir ruh hali’ içinde geçirmiştir. :

“Bu vakadan sonra Ferhunde’ye bir başka hiffet geldi, o güne kadar ufak bir korkudan hali kalmamış idi; fakat bu defa işte ufk-ı emeline celi ve sarıh bir vade-yi muayene ile muhakkak bir ümid dikilmiş idi.

Düğünde Ferhunde’nin gûya şahsiyeti tadid etti. Bir Ferhunde’den yüz Ferhunde çıktı, her tarafta ona tesadüf olunuyor, her iş başında o görülüyordu. Bu düğün bir nevi onun düğününün mukaddimesiydi. Böyle pürsürür u telaş kalabalığın içinde koştukça kendisine de bir parça gelin oluyor nazarıyla bakıyordu.

Ona hep cihazlık cariyeye sıfat-ı mümtaziyesiyle ‘Kalfa!... Kalfa!...’ diyorlar Ferhunde Kalfa tarafından yükselen bu hitap ihtiram arasında bir iki sene sonra bir hayırlı sırada yapılacak olan düğünün mukaddemat-ı lezaizini bu günden duyarak düğün evini sürür ve telaşla dolduruyordu.” (Uşaklıgil, 1312: 261-262).

Bu durumun bir benzeri çocuğun doğumunda gerçekleşmiştir. Hasna Hanım’ın çocuk doğurmasından sonra evlenebileceğini hayal eden Ferhunde Kalfa, Hasna Hanım çocuk yapmayı erteleyince histerik buhranlar geçirmeye başlamıştır:

“Bugünden sonra devre-yi intizar başladı. Doğrudan doğruya sormaya cesaret edemez, bir küçük kelime-yi istifsarın hafaya-yı emeline nüfuz edilmesine sebebiyet vereceğinden ihtirazen sükut ederek beklerdi. Fakat günler aylar geçiyor, utanarak, her vakit her şey hakkında biteklif görüştüğü küçük hanımından bu defa sıkılarak sormaya cesaret etti: ‘Küçük hanımcığım yapyalnız kaldık, bize ne vakit bir eğlence çıkacak?’ Aldığı cevap hiç hoş değildi: ‘Aman Ferhunde sen de hiç yeni gelinliğimi bilmeyeyim mi?’

O günden sonra Ferhunde’nin başına ağrı geldi, dilim dilim limon keserek kahveye batırdıktan sonra başına bağladı ve hep evin içinde akşama kadar böyle dolaştı. Artık zavallı kalbi isyan etmeye başlıyordu, demek küçük hanım eskiyecek ondan sonra çocuk doğuracak, daha sonra Ferhunde düşünülecek?” (Uşaklıgil, 1312: 262-263).

Ferhunde’nin bütün bu olaylar yaşanırken zaman zaman mani-melankoliden paranoid pozisyona geçtiği görülür. Paranoid siklofreni şu şekilde tanımlanmaktadır: “Hasta mani ve melankoli nöbetleri arasında paranoid belirtiler gösterir.” (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 44). Hikâyenin başlangıcından itibaren Ferhunde’nin çevresindekilerin konuşmalarından ve

hareketlerinden anlamlar çıkararak hayaller kurduğu daha sonra bu hayaller gerçekleşmediği için yoğun buhranlar içine düştüğü görülmektedir. Onun dış dünya ile ilişkisi doğrudan değil bu zannetmeler üzerine kurulmuş karmaşık tasarılar yumağıdır. Hasna için gelen görücüler onun için kendi evliliğinin müjdecisidirler:

“O mutlaka giden görücülerin kendisine de bir şey getireceklerinden, bu evin içinde dönen mesele-yi izdivaçtan kendisine de bir hisse inkısam edeceğinden vicdani bir kanaatle emin idi. Bunu ne onun ne başkalarının söylemesine hacet yoktu, bu o kadar tabii bir şey idi ki söylenmesi hatta tabiiyetini ihlal ederdi; mademki küçük hanımdan ayrı tutulmuyor.”(Uşaklıgil, 1312: 257).

Hasna evlendiğinde Ferhunde'yi de onunla göndermeyi düşünen Efendi ile Hanımın, durumu Ferhunde'ye söylemek üzere onu yanlarına çağırma paranoyanın sergilendiği sahnelerdendir:

“Bir gün sofraya başında Efendi ile Hanım ufak bir fısıltıdan sonra Ferhunde'ye bakarak ikisi de gülmüşlerdi, onun yüreği oynadı, bilâihtiyar gözlerini indirdi.

O gece Ferhunde olmayacak vesileler icad ederek hep Efendi ile Hanımın yanına girdi çıktı, o gülümsemenin manasına dair bir koku almak istiyordu. Kendi kendisine , ‘Acaba ne var?’ diyordu. Ne olduğundan adeta emindi: ‘Acaba kim istiyor?’ diyordu.

Ertesi sabah Hanımın sesini işitti: ‘-Ferhunde! Seni Efendi istiyor.’

Az kaldı düşecekti, bir müddet cevap vermedi, bir hareket edemedi, dizleri titriyordu. Efendinin yanına girince gözlerini kaldırıp bakamıyordu; nihayet, işte o müjde-yi saadeti almak dakikası gelmiş idi!..” (Uşaklıgil, 1312: 260-261).

Uzun ve sıkıcı bir bekleme devresinden sonra Ferhunde nihayet evliliğinin müjdecisi olarak gördüğü çocuğa kavuşur. Bu süreçte de yine Hasna'nın evlilik sürecinde yaşananların adeta bir tekrarı yaşanmıştır. Ferhunde'nin çocuğun doğmasını beklediği süreç şöyle tasvir edilmektedir:

“İki de bir de sorardı: ‘Daha ne kadar var, küçük hanım?... Şimdi sekiz ay mı oldu? Daha bir ay var, tam otuz gün deseniz a!’

Bu helecan-ı intizar onu sarartıyor, kuvvetten düşürüyordu; artık bütün hayatı bir asabiyet-i marize içinde hummalarla geçiyordu.” (Uşaklıgil, 1312: 264).

Çocuğun doğumuyla birlikte Ferhunde melankoliden maniye geçiş yapmıştır, denilebilir. Ferhunde Hasna'nın çocuğunu Hasna'nın çeyizlerini sahiplendiği gibi sahiplenmeye başlamıştır. Hasna'nın düşünündeki ruh haliyle çocuğu büyütme çalışmaktadır:

“Çocuğu çıldırasya sevdi, hemen bütün hizmetini üstüne aldı, hele çamaşırları yıkamak vazifesini herkesten esirgedi. Zıbınlarını, gömleklerini çitiledikçe ta çamaşırlıktan sesi işitilirdi: ‘sevsinler de sevsinler! Kendisine göre çamaşırları da varmış...’”(Uşaklıgil, 1312: 265).

Seneler seneleri kovalamış Ferhunde artık beden ve ruhen yaşlanmış ve hayat enerjisiyle birlikte yaşamak için amaç olarak edindiği evlilik hevesi de sönmüştür:

“Fakat bütün bu muhabbetlerle çocuk kendisine bir müjde-yi saadet getirmekte teahhur ediyor, Ferhunde nini söyleyerek beşiği salladıkça aylar da birer birer cereyan ederek o eski senelere iltihak edip gidiyordu.

O artık beklememiş idi, şimdi bir mukaddeme-yi yesin fütür-ı hissiyatıyla emellerine bir atalet geliyor, ve ayakları gittikçe batılaşarak endamı gittikçe çökerek evin içinde yorgun yorgun dolaşıyordu.” (Uşaklıgil, 1312: 265).

Ferhunde'nin yaşla gelen bu durgunluğu ona toplum tarafından da dayatılmakta, hem zihnen hem de bedenlen 'gelinin genç yardımcısı Kalfa Ferhunde', 'evin hanımının çocuğunun emektar bakıcısı Dadı Ferhunde'ye dönüşmeye başlamaktadır:

“Ona artık Ferhunde Kalfa denilmiyor, Sabit Bey'in dadısı deniliyordu. Bu unvan başka ağızlara da sirayet ederek yavaş yavaş Ferhunde Dadı unvan-ı resmiyesiyle tanılır oldu ve bu güya onu yirmi sene ihtiyarlattı.”(Uşaklıgil, 1312: 265).

Fakat yaşama sebebi haline getirdiği evlilik tutkusu Efendi olarak tanıtılan evin büyük beyinin bir bayram günü ona verdiği azat kâğıdı ile yine alevlenmeye başlamıştır. Hikâyede Sabit'e dadısına vermesi için Efendi tarafından bir kâğıt uzatıldığı söylenmekte fakat bu kâğıdın ne ile ilgili olduğu açık açık belirtilmemektedir. Ferhunde'nin ve ev halkının tepkilerinden anlaşıldığı kadarıyla bu bir azad kâğıdı olmalıdır:

“İslâm'da köleliğin bir başka önemli noktası da 'âzâdlık' kurumudur. Bu yolla bir köle, özgürlüğüne kavuşabilir. 'Âzâdlık', İslam dinin desteklediği ve salık verdiği bir gerçek. Çünkü Hz. Muhammed'in bu konudaki sözleri gözden uzak tutulmamalıdır.

'Âzâdlık' genel olarak üç yolla gerçekleşebiliyor. Birincisi, efendinin kölesine 'ben öldüğümde hürsün' demesiyle olabiliyor; buna 'tedbir' adı veriliyor. İkincisi, efendinin sağlığında 'Bundan böyle hürsün' demesi ile gerçekleşiyor. Efendi bunu yaparken o köle üzerinde başkasının hissesi varsa onları da ödemek zorunda kalıyor; ödemiyorsa o köle, yarı hür kabul ediliyor ki buna 'muba'az' deniliyor. Üçüncüsü ve en çok geçerli olanı, kölenin çalışarak bedelini ödemesi ile ortaya çıkıyor. Bu tür 'âzâdlık'a da 'mükateb' adı veriliyor.” (Parlatır,1987: 8). Efendisinin 'artık hürsün' dediği Ferhunde, âzâd oluşu evliliğe bir müjde olarak kabul etmektedir:

“Ferhunde'nin bir müddetten beri yavaş yavaş sönen, küllenen ateş-i emelinin üzerinden güya bir rüzgâr geçmiş oldu, bu kâğıt parçası bütün kuva-yı gariziye-yi hülyasını ihya etmiş, tazelemiş idi. Onu sandıktan bohçaların arasından çıkarıp öpüyor, güya derin derin meal-i ziesrarını düşünüyormuşcasına saatlerle bu yazılara bakıyordu... Sonra gider gizlice bir aynada saçlarını muayene ederdi: Bir, iki, üç... Oh! Şimdi onlardan birçok vardı, fakat mademki boyayacak.” (Uşaklıgil, 1312: 267).

Bu heyecan her zaman olduğu gibi hayatın akışı içinde eriyip gidecek bir bekleyiş olarak devam etmiştir. Büyük Efendi ile Büyük Hanım ölürler, Sabit okula başlar. Bu sırada Ferhunde'ye lalanın talip olmasıyla Ferhunde ilk kez kendi düşüncelerini ortaya koyma cesareti gösterir. Bu tepki Ferhunde'nin hayal âleminden çıkarak kendisini kabullenmesine vesile olur:

Bir gece Hasna Hanım tiz bir kakhaha ile odasından çıkarak telaşla Ferhunde'yi çağırdı: -Dadı! Dadı!

Şimdi Ferhunde'ye o da dadı diyordu. Ferhunde yanlarına çıkınca Hasna Hanımla damat bey hala gülüyordu. Hasna Hanım dedi ki: ‘-Dadı! Haberin var mı? Senin kısmetin çıktı.’ Ferhunde hayretle baktı, inanmıyordu: ‘-A, inanmıyor musun, Dadı? İşte peki söylüyorum, seni Sabit'in lalası istiyormuş.’

Ferhunde hiç cevap vermedi, çevrildi ve dışarıya çıktı. Kendi kendisine mırıldanırken arkasından işittiler: ‘-Tamam! diyordu. Bekle bekle de lalaya var...’”(Uşaklıgil, 1312: 268).

Bu ilk ve son tepki dış ortamın Ferhunde'nin istekleriyle ilgilenmesine vesile olmuştur. Artık herkes onun evlenmek istediğini fakat lalayı da beğenmediğini bilmektedir. Dış ortama iletilmiş olan bu geç kalınmış tepki sonunda yankısını bulmuştur fakat Ferhunde'nin isteğinin gerçekleşmesi artık imkânsız hale gelmiştir.

“Ferhunde'nin lalayı istemediğine kanaat hasıl olunca bütün kolculara, eve gelip giden kadınlara, komşulara haber verildi ki evde gelin edilecek bir çırak var. Bugünden sonra Ferhunde için bir devre-yi cedide -yi humma başladı.

İzdivaç meselesi tekrar can bulmuş idi, hatta görüncüler bile geldiler. Lakin zaman geçiyor, beyaz teller bir inat-ı birahmane ile çoğalıyor Ferhunde hâlâ bekliyordu..” (Uşaklıgil, 1312: 268).

Aslında bu bekleyiş süreci için Ferhunde'nin evliliği bir takıntı haline getirmiş olduğu, artık evliliğin onun için hayata tutunma vesilesi haline geldiği yorumu yapılabilir. Sabit Bey'in düğünü sırasında da Ferhunde Kalfa'nın canlandığının fakat bu olayın Ferhunde'nin umutlarının tamamen tükenişinin son basamağı olduğu söylenebilir.

“Ferhunde bu düğünde de koşacak kadar kuvvet buldu. O kalabalığın arasında dolaştıkça bu defa ‘Güveyin dadısı! Güveyin dadısı’ fısıltıları işitiliyordu. Bu gece odasına kapandı, senelerden beri ihmal edilerek terk olunan o artık eskimiş, sararmış, bazıları donuklaşmış kâğıt parçasını çıkararak üzerine kapandı, ağladı, ağladı...” (Uşaklıgil, 1312: 269).

Hikâye, Sabit Bey'in evliliğinden sonra Sabit Bey'in ısrarları üstüne Ferhunde'nin lalayla evlenmesi ile son bulmuştur:

“Bu düğün de geçmiş, aylar yine bîfasıla-i zincir-i cereyanını sürükleye sürükleye Ferhunde'nin saçlarına bir kar tabakası daha ilave etmiş idi. Bir gece yeni güveyi gelin dadılarını içeriye çağırdılar ve yalvarmaya başladılar: ‘Evet, lala elan rica ediyor, başlarının etini yiyor, ahir ömrünün sükûn saatini onların lûtfundan bekliyor...’ İkisi de Ferhunde'ye sarıldılar, sarkık yanaklarından öptüler, beyaz, artık bembeyaz saçlarını okşadılar.

Ne iyi olacaktı! Onları salıvermeyeceklerdi, onlar yine burada oturacaklar, yeni çıkacak bebeğe bakacaklardı...

Gelin hanım gülerek doğacak bebeğe atfen ‘Değil mi Ferhunde bacısı?...’ diyordu. Evet, artık bu unvan-ı cedide az bir zaman kalmış, birkaç ay sonra bebek çıkacak Ferhunde, artık gelin olmaya ikna edilen Ferhunde bu bebeğin bacısı olacaktı!...

Düğün günü bütün ev halkının ısrarına karşı mukavemet edemeyerek Ferhunde süslendi, köşeye oturtuldu; nihayet işte gelin olmuş idi. Fakat saçlarını sarı, sapsarı, sırma gibi yapamamış, yapmak istememiş idi, çünkü onlar artık siyah değil, beyaz, bembeyaz, ipek gibi idi...” (Uşaklıgil, 1312: 269-270).

Bu hikâye başkaları için yaşayan ve ömrünü başkalarının hizmetinde tüketen Ferhunde'nin tek hayali olan evliliği bile ancak ‘efendiler’i istediği zaman yapabildiği ve bu olguyu geç de olsa kabullenışı üzerine kurulmuştur. Evlilik aslında esir olarak alınmış Ferhunde'nin bilinçaltında eşit olma isteğinin dışı vurumudur, denilebilir. Azat belgesi verildiğinde umursamayış sebebi de özgürlüğü ve eşitliği bir kâğıtta değil somut bir olay olan evlilikte araması fikrine bağlanmıştır. Fakat belli bir yaşa geldikten sonra bütün ümitlerini aslında azat kâğıdına bağlaması gerektiğinin ayırdına varan Ferhunde büyük bir hayal kırıklığıyla kaderine razı olmuştur. Ferhunde'nin azat kâğıdını kullanamayışı ‘kölelik’ psikolojisine de bağlanabilir. Kendisini fark ettiği andan itibaren çalıştığı konakta bulan Ferhunde özgürlüğün ne olduğunu bilmediği için ‘evlilik’ isteğini ‘esaretten kurtulma’ ve ‘kendisine ait bir ev kurma’ fikri ile eşit tutmuş bu sebeple evlilik onun için önemli bir amaç haline gelmiştir.

Ferhunde çevresiyle birlikte değerlendirildiğinde çok şanssız olarak nitelenemeyecek bir konumdadır. Kretschmer'in tanımına göre ‘siklotim’ bir aile sayılabilecek olan ev sahiplerinin Ferhunde'yi sahiplendikleri görülmektedir. O dönemde kimi aileler köle kadınları uygunsuz işlerde kullanırken kimi ev sahiplerinin de köleleri evlerinden biri olarak gördükleri bilinen bir durumdur.

Konaklarda “... köle sayısı daha az olduğu için onlarla tek tek ve yakından ilgilenme geleneği yaygındı. Efendiler, kölelere çoğunlukla ana-baba gibi davranırlar, onların yetişmeleri için ellerinden geleni esirgemezlerdi. Üstelik, kadın köleleri yaşlanmadan ‘âzâd’ ederek kendilerine uygun bir kocaya verirlerdi.”(Parlatır, 1987: 14-15). Ferhunde, değer verilen, sadakati ve çalışkanlığı takdir edilen bir kalfadır. Fakat bütün bu iyi niyetli davranışlar onda eşitsizlik hissinin oluşmasını engelleyememiş, sorgulama yeteneğine sahip olan Ferhunde, evlilik mevzusunu hedef olarak görmekle birlikte bulunduğu konumla haksızlığa uğradığını düşünmüştür.

Ferhunde Kalfa’nın Sheldon ve Corman’a Göre Sınıflandırılması

Beden yapısı ve karakter üzerinde araştırma yapan bir diğer bilim adamı da W.H. Sheldon’dur. Sheldon üç farklı başlık üzerinde durmuştur: “Endomorfizm, mezomorfizm ve ektomorfizm”. Endomorfistler, Kretschmer’in piknik tipine, mezomorfistler atletik tipe, ektomorfistler ise astenik tipe yakın özelliklere sahiptir. Ayrıca bu tiplerin psikolojik özelliklerini de ‘viseretonik, somatotoni ve serebrotonik’ başlıkları altında incelemeye gitmiştir. Viseretoninin özellikleri; hareketlerde ve tutumlarda gevşeklik, fiziki konfora düşkünlük, tepkilerde ağır oluş, beslenmeye düşkünlük, topluluk içinde yemek yemekten zevk alma, sindirmeden zevk alma, görgü kurallarına düşkün oluş ve kibarlık, toplumu sevmek, toplum insanı olma tutkusu, sevgiye ve beğenilmeye karşı doyumsuzluk hissetme, başkalarına yönelme, duygusal akışta tekdüzelik, hoşgörü, kendi halinde doyumkârlık-kanaatkârlık, derin uyuma, karakter eksikliği, serbest ve kolayca başkalarıyla duygusal ilişki kurabilme yeteneği, samimiyet, bunalım anlarında başkalarına gereksinme duyma, çocuğa ve aileye bağlılık olarak gösterilir (Kretschmer, 1978: 112-113). Bu ruh halini yansıtan tiplerin fiziksel özelliklerini endomorfi karşılar. Somatotoniye belirleyen nitelikler; kesin davranış ve hareketler, maceraya düşkünlük, enerjik oluş, spor yapma gereksinimi, başkaları üzerinde egemenlik kurma tutkusu, doğrudan ilişkilerde korkusuzluk hissetme, kavgada fiziki cesaret ve dövüşe yatkınlık, saldırganlık, psikolojik duyarsızlık, kapalı yerlerde kalma korkusu-klostrofobi, acımasızlık ve ince duygulardan yoksun oluş, yüksek sesle konuşmaya meyyal yapı, acıya karşı umursamazlık, topluma açık oluş, dışa dönük ruh hâli, bunalım halindeyken harekete geçme gereksinmesi, amaçlara doğru yönelme şeklinde sıralanabilmektedir. Somatotoninin fiziksel özelliklerini mezomorfi karşılamaktadır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 113-114). Serebrotoni’nin özellikleri ise: ölçülü davranışlar, heyecanlı bir yapı, tepkilerde aşırı hızlilik, samimiyet zevki, yüksek zihni gerilim-aşırı dikkatlilik, sakıncanlık- bunalım, duygu gizlilik, heyecanları belli etmeme, yüz kaslarında ve gözlerde endişe verici hareketlilik, sosyal ilişkilerden çekinme-sosyofobi, bilinçaltına atılmış sosyal çevre, alışkanlıklara karşı direnç- alışkanlık edinmede güçlük-, açık alan korkusu –agorafobi-, davranışlarda önceden bilinmezlik, ses tonunun ölçülülüğü ve gürültüden çekinme, acıya karşı yüksek duyarlılık, uykuda yetersizlik- uyuma zorluğu-, hareketlerin ve görünüşün canlılığı, içedönük yapı, bunalım anında yalnızlığa gereksinme duyma, geleceği düşünmeye meyyal ruh hali olarak gösterilmiştir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 114). Serebrotoninin fiziksel özelliklerini ise ektomorfi karşılamaktadır.

İncelenmiş olan *Ferhunde Kalfa* hikâyesinin başkahramanı Ferhunde’de Sheldon’un sınıflandırmasına uygun psikolojik özellikler mevcuttur. Bu karakter fiziki yapısı ile paralel olarak viseretonik ve somatotoninin özelliklerini taşımaktadır. Ferhunde konfora düşkünlük gösterir çünkü her şeyin en kalitelisini bilmekte hatta kendisini evin kızı ile eş tutmaktadır. Ferhunde’nin kendisini Hasna ile eş tutma hadisesine konaktakilerin hareketlerinin de sebep olduğu söylenebilmektedir. Böylelikle Ferhunde hizmet etmek için alındığı evde konforu ve daha iyisini istemeyi öğrenmiştir. Bu özellik rekabet duygusunun ön planda olduğu histeri hastalığını hatırlatmakta ve Ferhunde’nin histerik özellikler de gösterdiği bulgularını kuvvetlendirmektedir. Histeri, sözcüğünün M.Ö. 6. yüzyıla kadar yaşamış Anadolu’lu bir halk olan Etrüksler’in kullandığı ‘histronics’ sözcüğünden türetildiği düşünülmektedir. “*Teatral gösterim, oyunculuk, fazlasıyla dramatikleştirilmiş, abartılı konuşma ve davranışlar*” anlamlarını taşıyan bu sözcük daha sonra İtalya’da yaşayan ve Roma’nın

çeşitli bölgelerinde gezici tiyatrolar kuran Etrüksler'in Latince bilmemelerinden kaynaklı olarak az söz ve bol mimik, jestle oynadıkları oyunların adı olmuştur. Daha sonra Hipokrat ve Platon sözcüğün asıl anlamına eklemeler yaparak değiştirip 'histeri' şekliyle kullanımına zemin hazırlamışlardır (Güçbilmez, 2009: 44). Bir diğer görüşe göre Eski Yunanca'da histeri 'uterus' yani rahim olarak isimlendirilmiştir. Önceleri histerinin sadece kadınlara ait cinsellikle ilgili bir hastalık olarak düşünülmesi bu hastalığa kadın bedeninden ve sadece kadına özgü olan bir organın isminin atfedilmesine sebep teşkil etmiştir. Platon ünlü *Timaios* adlı eserinde kadın rahminin çocuk yapma arzusuyla yaşadığını, çocuk yapmak için uygun olan yaş aralığı geçtikten sonra huysuzlanıp vücudun her yerini dolaştığını, nefes borularını tıkadığını, büyük acılara yol açıp çeşitli hastalıklara sebep olduğunu söylemektedir. Platon bu durumun çaresi olarak doğum yapmayı önermektedir. (Platon, 2001: 108-109). Psikiyatride artık bu kavram bir kişinin tipini tanımlamada da kullanılmaktadır. Cinselliğini ön plana çıkaran, dikkat çekmeyi seven, cezbedici tutumlar sergileyen, çarpıcı kıyafetler giyen, rekabetçi, duygusal olarak gel gitler yaşayan, kaprisli, yaşça ileri ve güçlü erkekleri tercih eden, abartılı davranışlarda bulunan kadınlar bu kategoriye dâhil edilmektedirler. Histeri genellikle kadınlarda görülüyorsa da erkeklerde de rastlanabilen bir hastalıktır. Erkeklerde de aşırı abartılı erkeksi tavırlar bu hastalığın alametlerinden sayılabilmektedir. Eşcinsellerde de rastlanabilmekte olan histeri günümüzde ciddi bir kişilik problemi sayılmamaktadır (Tura, 2007: 53). Kişinin yaşam kalitesini düşüren bu hastalık edebi eserlere de yansımış, yazarın hayat verdiği karakterlere kendilerine özgü huylar atfedebilmesine zemin hazırlamıştır. Takındığı konforuna düşkün tavırlarla Sheldon'un viseretonu grubunu hatırlatan Ferhunde rekabetçiliğiyle de histerik tip özelliği göstermektedir :

“Ferhunde küçük hanımla beraber büyümüşü. Beraber büyümüş olmak imtiyazı Ferhunde'ye bütün ev halkı içinde bir mevki-yi mahsus, bir kader-i müstesna vermiş idi, kaç kereler Efendi'nin ağzından işitmiş idi ki Ferhunde evin bir kızı gibidir, onun için Hasna'ya ne yapılsa mutlaka bir aynı, biraz daha muhtazar, biraz daha hafif olarak Ferhunde'ye de yapılır; hiç olmazsa renk itibariyle bir karabet, bir müşabehet gözetilir, Hasna'ya bir bayram için mesela pembe ipekten bir kumaş alınırsa Ferhunde için bir yünlü yahud bir basma fakat herhalde pembe bir şey alınırdı ve bu Ferhunde için iktifa olunacak bir itminan-ı vicdan idi.” (Uşaklıgil, 1312: 286).

Hasna'ya görücüler gelmeye başlayınca da kıyafetlerdeki bu rekabet artarak devam eder:

“Adet etmişti, mutlaka esvabını küçük hanımınkine takribe çalışırdı, bugün küçük hanım görücülere yeşil matinlerle çıkacak öyle mi? Ferhunde derhal karar verirdi: O da tirşe basmalarını giyecek...” (Uşaklıgil, 1312: 256).

Toplum insanı olduğunu her hareketiyle sergileyen Ferhunde, sevgiye karşı büyük bir ihtiyaç hissetmekte, ailesiz oluşunun ve karakter yapısının getirdiği bu özelliğiyle dışa dönük tutumlar sergilemekte, sevgiyi aldığı yere sevgi vermekte de gecikmemektedir. Bu sebeple evin beyi Ferhunde'ye karşılıklı iyi ilişkiler kurmayı başarabildiklerini şu cümlelerle anlatmaya çalışmaktadır:

“-Ferhunde! Sen Hasna ile beraber büyüdün, seni şimdiye kadar ondan ayrı tutmadım, sen de hepimizin memnuniyetini kazandın...” (Uşaklıgil, 1312: 261).

Bu aşırı topluma dönük davranışlar histeride de görülmekte, dikkat çekmek için yapılan abartılı haller hem viseretoninin hem histerinin özelliklerini birlikte karşılamaktadır.

Viseretoniyeye ait özelliklerden biri olan “çocuğa ve aileye düşkünlük” özelliği ise hikâyenin hemen bütün paragraflarında yer bulmaktadır. Ferhunde, evin sahiplerini kendi ailesi gibi benimsemiş, onlara sadakat göstermiştir. Yine Ferhunde'nin en önemli problemi kendisine ait bir aile kurabilmenin ilk adımı olan evliliği gerçekleştirebilmektir. Evin küçük beyi Sabit'e karşı

tutumları ve bir zaman sonra Sabit'in gönüllü olarak dadısı sıfatını üstlenmesi onun çocuklara karşı ilgisini gösteren ayrıntılar olarak sunulabilir:

“Çocuğu çıldırasıya sevdi, hemen bütün hizmetini üstüne aldı, hele çamaşırları yıkamak vazifesini herkesten esirgedi. Zıbınlarını, gömleklerini çitiledikçe ta çamaşırlıktan sesi işitilirdi: “sevsinler de sevsinler! Kendisine göre çamaşırları da varmış...”

...Ona artık Ferhunde Kalfa denilmiyor, Sabit Bey'in dadısı deniliyordu. Bu unvan başka ağızlara da sirayet ederek yavaş yavaş Ferhunde Dadı unvan-ı resmiyesiyle tanılır oldu ve bu güya onu yirmi sene ihtiyarlattı.” (Uşaklıgil, 1312: 265).

Somatotoninin kimi özelliklerinin de Ferhunde'de mevcut olduğu görülmektedir. Başkaları üzerinde egemenlik kurma isteği Ferhunde'de baskın bir şekilde görülmekte Hasna'nın hayatının en önemli kararlarında ona psikolojik baskı yapma hakkını kendisinde görmektedir. Önceleri evlilik konusunda Hasna'ya baskı kurduğu ve onu kendi istekleri doğrultusunda yönetmeye çalıştığı görülür:

“Görücülerin yanından çıkılınca, pürhelecan küçük hanımla beraber koşar, onunla odaya kapanır, küçük hanımın boynuna sarılır, zapta kuvvet bulamamış bir feveran-ı sürur ile: -‘Çıldırдың mı? Ne oluyorsun? Kendine gel Ferhunde!...’ ihtarlarına rağmen öper, öperdi. İlk defalarında:- ‘Ah!Bilsen küçük hanımcığım, ne kadar sıkıldım, ne kadar sıkıldım!...’ derdi, sonraları:-‘Artık alıştım, şimdi üzülüyorum, artık olup bitse, artık gelin oluversen de...’ demeye başlamıştı.” (Uşaklıgil,1312: 257).

Ferhunde aynı baskının daha yoğununu Hasna'dan çocuk yapmasını istediğinde de uygular. Çünkü Hasna ancak çocuk yaptığında Ferhunde hedefi olan evliliğe kavuşabilecektir:

“...Doğrudan doğruya sormaya cesaret edemez, bir küçük kelime-yi istifsarın hafaya-yı emeline nüfuz edilmesine sebebiyet vereceğinden ihtirazen sükut ederek beklerdi. Fakat günler aylar geçiyor, utanarak, her vakit her şey hakkında biteklif görüştüğü küçük hanımından bu defa sıkılarak sormaya cesaret etti: ‘Küçük hanımcığım yapıyınız kaldık, bize ne vakit bir eğlence çıkacak?’ Aldığı cevap hiç hoş değildi: ‘Aman Ferhunde sen de hiç yeni gelinliğimi bilmeyeyim mi?’

O günden sonra Ferhunde'nin başına ağrı geldi, dilim dilim limon keserek kahveye batırdıktan sonra başına bağladı ve hep evin içinde akşama kadar böyle dolaştı. Artık zavallı kalbi isyan etmeye başlıyordu, demek küçük hanım eskiyecek ondan sonra çocuk doğuracak, daha sonra Ferhunde düşünülecek?

Artık titizleşiyor, olmayacak bahanelerle kavgalar icat ediyor, damat bey biraz yüksek sesle bir şey söylese yukarıya çıkıp saatlerle ağlıyordu.

Bazen sabahları kalktıkça yatağının içinde oturur uzun uzun düşünerek düğünden beri geçen zamanın hesabını bulmaya çalışırdı, kendi kendisine ‘Mevlûdden sonra idi, üstüne yazın Kadıköyüne gittik, bir sene de Kanlıca'da kaldık, şimdi yine yaz geliyor...’ diye seneleri birbirine ekleyerek bir yekûn bulmak ister, sonra ‘Üç sene... üç sene olmuş...’ nidasıyla terceme-yi hayret ederken birden bir şey kalbini kıvrırdı: ‘Bir sene de yazı burada geçirdik. Demek dört sene oluyor. Dört sene! Küçük hanım hala yeni gelinliğini bilecek.’

O vakit küçük hanıma düşman olur; o sabah aşağıya indikten sonra bütün hizmetini ters bir suretle çatık kaşlarla görürdü.” (Uşaklıgil, 1312: 262-263).

Ayrıca Ferhunde'nin somatotoninin bir diğer özelliği olan acıya karşı dayanaklı oluş özelliğini de taşıdığı metinden edinilecek sonuçlardan biridir. Gençliğinde Hasna'nın evlenmesi, çocuk doğurması, çocuğu büyütmesi gibi sorumluluklarına çok büyük yardımları olduğu gibi

yaşlandığında da Sabit'in düğününe olanca gücüyle koşmuş ve bu işi de bedensel ve duygusal yıkımlar yaşamasına rağmen büyük bir başarıyla atlatmıştır. Bu hızın ve özverinin altında yatan etmenlerden biri de yine histerik bir tutuma işaret eder, denilebilir. *Histeri Üzerine Çalışmalar* adlı eserde iki çeşit histeriden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki kişinin hastalığın tam olarak ortaya çıkmasından önce de çeşitli belirtiler göstermesine dayanan eğilimsel histeridir: *"Eğer açık hastalığın başlamasından önce bu tür hipnoid durumlar zaten varsa bunlar duygunun hastalandırıcı anıyı izleyen bedensel görüngülerle birlikte yetiştireceği toprağı salar. Bu eğilimsel histeriye denk düşer."* (Freud, Breuer; 2001: 61). Diğeri ise bir zedelenme ya da baskılama dışında gelişen ruhsal olarak edinilmiş histeridir: *"...ağır bir zedelemenin (bir zedelenmesel nevrozda olduğu gibi) ya da zorlu bir baskılamanın (örneğin cinsel bir duyguyu) başka bakımlardan etkilenmemiş insanlarda bile fikir grupları arasında bir ayrışma gerçekleşebileceğini de bulduk ve bu da ruhsal olarak edinilmiş histerinin düzeneği olabilir."* (Freud, Breuer; 2001: 61). Bu iki histeri türünden Ferhunde karakterinin kendisini fark ettiğinden beri esirlik, ait olamama duygusu içerisinde bulunduğu ve tüm duygularını bastırdığı üstelik hayal ile gerçeği yer yer karıştırdığı göz önünde tutulursa "eğilimsel histeri"ye yakın olduğu söylenebilir. Çünkü Ferhunde küçüklüğünden itibaren çevresinde gelişen her olayı kendisiyle ilişkilendirerek hayal dünyasına sığınmıştır. Freud'un eserinden hareketle 'hipnoid durum'lar olarak nitelendirilebilecek bu hayaller histerinin önemli beslenme kanalı olarak görülmektedir. *"Bu eğilimsel hipnoid durumların kökeni hakkında söyleyecek yeni hiçbir şeyimiz yok. Görüleceği üzere onlar sıklıkla sağlıklı insanlarda bile çok yaygın olan ve örgü ya da benzeri uğraşların kadınların özellikle daha yatkınlaştırdığı gündüz düşlerinden gelişirler."* (Freud, Breuer; 2001: 61). Bu tanımdan hareketli sürekli ev işleri ile uğraşan Ferhunde'nin gündüz düşü kurma becerisinin geliştiği söylenebilir. Hikâyenin birçok yerinde Ferhunde'nin bu düşleri ile gerçek hayatı karıştırarak katarsis/arınma hali yaşadığı yorumu yapılabilir. Bireysel psikolojinin kurucusu olarak bilinen Alfred Adler özdeşleşme hadisesini şöyle açıklamaktadır: *"Bu işlevin nereden kaynaklandığını, kendini sanki bir başkasıymış gibi hissetme gücünün nasıl bir kökene dayandığını araştırırsak, bunu insanda doğuştan var olan toplumsallık duygusuyla açıklamak gerektiği sonucuna varırız. Özdeşleme aslında evrensel bir duygudur; içimizde yaşayan, tümüyle asla kendisinden vazgeçmeyeceğimiz, bize kendi bedenimiz dışındaki nesnelerle aynı duyguları paylaşma gücünü kazandıran tüm evrensellikler arasındaki ilişkinin bir yansımasıdır."* (Adler, 2010: 84). Ferhunde'nin sosyal statüsünün farkında olması sebebiyle rekabet duygusunu tatmin edemediği durumlarda özdeşleşmeyi seçerek tatmin olduğu da söylenebilir. Bu özdeşleşme hadisesi gerçekleşirken de somatotoninin 'acıya karşı dayanıklılık ve atılganlık' özelliklerinin belirgin şekilde Ferhunde'de kendisini gösterdiği söylenebilir:

"Onun için Hasna'ya görücüler gelmeye başlayınca Ferhunde gizli bir sevinç duydu, bu görücüler kısmen kendisine de bir mübeşşir-i izdivaç hükmünde idiler, mademki küçük hanımdan ayrı tutulmuyor. Görücüler geldikçe ona kanatlar takılır, merdivenlerden uçarak iner çıkar, yaşmakları feraceleri almak vazifesini başkalarına bırakarak soluk soluğa koşar, küçük hanıma haber verir, giyilecek esvap hakkında uzun uzun mücadeleler eder, sonra bir aralık ortadan kaybolur, beş dakika sonra değişmiş olarak avdet ederdi. En mühim vazife onun idi: Misafirlere kahve verirdi ve bu rasime-i mahsusa için bittabi Ferhunde giyinir kuşanırdı."

...Sonra küçük hanım önde, Ferhunde Kalfa arkada görücülerin huzuruna çıkılırdı. Kahveleri verdikten sonra Ferhunde gider ta küçük hanımın sandalyesine muvazi bir yerde gözlerini y indirerek, derunî bir hicap ile kızarak, ta kalbinden gelen bir irtiaş ile elinde kahve tepsisi titreyerek bekler, burada beş on dakika küçük hanımla beraber görücüye çıkmış bir kız hayatını yaşardı." (Uşaklıgil, 1312: 256).

Ferhunde bu hisleri sadece görücüler karşısında değil düğün hazırlığı yaparken de yaşamaktadır:

“Kıskanmıyor, bilakis o muntazır olan sıra çabuk gelmek için herkesten ziyade o telaş ediyor, her sabah çarşıya çıkılmak lüzumunu küçük hanımın hatırına o getiriyordu. Bu çarşı seferlerinde hanımlara o refakat ediyor, işlenmiş terlik kutuları, türlü türlü kumaş paketleri, sırmalı bohçalar, havlular kollarının arasında biriktikçe bunların başkasına taşıttırılmasına küsiyordu. Bunları koltuğunun altında, göğsünün üstünde taşıdıkça, sıktıkça güya nefsince bir takrib hasıl oluyor, onlardan mesam-ı ruhuna bir buy-ı hülya, bir müjde-yi saadet geliyordu.

Çarşıda refakat hakkını kimseye bırakmadığı gibi evde dikilecek, yapılacak şeylere de kimseyi karıştırmadı, bir gece “Haydi! Artık yoruldun git de yat!..” dedikleri için hüngür hüngür ağlamış, saatlerce matem tutmuş idi.” (Uşaklıgil, 1312:259-260).

Ferhunde’nin ağlama sebebi onu hayal dünyasından, isteklerinden koparıp gerçek dünyayı ve mevkisini hatırlatan dış ortama ve dış seslere karşı bir tepki koymasındandır. Hasna’dan sonra her şeyin kendisinin hakkı olduğunu düşünen ya da öyle düşünmek isteyen Ferhunde, bu haktan mahrum kalınca hayallerini gerçekleştirme müjdesinden de mahrum kalacağını düşünmektedir. Özdeşleşme ile birlikte gelen bu katarsis/arınma hâli Ferhunde’nin kısa zaman için de olsa kurduğu hayalleri gerçekleşmiş gibi hissetmesine sebebiyet vermektedir. Hayal dünyasıyla arasına giren her türlü dış etkeni düşman olarak algılama eğilimindedir.

Ferhunde’nin aynı fiziksel dayanıklılığı Hasna’nın düğününde de gösterdiği belirtilebilir. Hedefine çok yaklaştığını düşünen Ferhunde için fiziksel yorgunluğun hiçbir önemi yoktur, hatta bu hâl ona keyif vermektedir:

“Düğünde Ferhunde’nin gûya şahsiyeti tadid etti. Bir Ferhunde’den yüz Ferhunde çıktı, her tarafta ona tesadüf olunuyor, her iş başında o görülüyordu. Bu düğün bir nevi onun düğününün mukaddimesiydi. Böyle pürsürür u telaş kalabalığın içinde koştukça kendisine de bir parça gelin oluyor nazarıyla bakıyordu.” (Uşaklıgil, 1312: 262).

Ferhunde’nin var gücüyle koşturduğu son sahne Sabit’in düğünüdür. Bu düğün ömrü boyunca hem fiziksel hem de duygusal olarak büyük bir güç gösteren Ferhunde’nin son kez çırpınmasıdır denilebilir. Çünkü bu düğünün ardından çökmüş ve çökkünlüğünü kabullenmiş bir Ferhunde ile yüz yüze gelinir:

“Ferhunde bu düğünde de koşacak kadar kuvvet buldu. O kalabalığın arasında dolaştıkça bu defa ‘Güveyin dadısı! Güveyin dadısı’ fısıltıları işitiliyordu. Bu gece odasına kapandı, senelerden beri ihmal edilerek terk olunan o artık eskimiş, sararmış, bazıları donuklaşmış kağıt parçasını çıkararak üzerine kapandı, ağladı, ağladı...” (Uşaklıgil, 1312: 269).

Somatotoninin diğer bir özelliği olan gürültücülüğün Ferhunde’de de bulunduğu kimi satırlarda işlenmiştir. Hasna’nın düğününde evi telaş ve neşeyle doldurması onun gürültücülüğünü göstermektedir:

“Ona hep cihazlık cariyeye sıfat-ı mümtaziyesiyle ‘Kalfa!... Kalfa!...’ diyorlar Ferhunde Kalfa tarafından yükselen bu hitap ihtiram arasında bir iki sene sonra bir hayırlı sırada yapılacak olan düğünün mukaddemat-ı lezaizini bu günden duyarak düğün evini sürür ve telaşla dolduruyordu.” (Uşaklıgil, 1312:262).

Sabit’in çamaşırlarını yıkarken de aynı şen şakrak, yüksek sesli eda takip edilebilir: “Zıbınlarını, gömleklerini çitiledikçe ta çamaşırlıktan sesi işitilirdi: ‘Sevsinler de sevsinler! Kendisine göre çamaşırları da varmış...’” (Uşaklıgil, 1312: 265). Bu gürültücülük histerinin ‘dikkat çekme amacıyla yapılan abartılı hareketlerde bulunma’ özelliğini de hatırlatmaktadır.

Somatotoninin diğer özellikleri olan bunalım halindeyken harekete geçme isteği ve amaca yönelme özellikleri de Ferhunde Kalfa’da mevcuttur. Ferhunde’nin büyük buhranlar atlattıktan

sonra büyük heveslere kapılarak aşırı tepkiler verdiği gözlemlenebilmekte, amaç olarak belirlediği 'evlilik' konusu gündeme oturunca Kretschmer'in belirlediği kıstaslara göre mani-melankoli arasında keskin geçişler yapmaktadır. Ayrıca tüm bu dikkat çekmeye yönelik abartılı davranışları ve asıl problemini dillendirmeden farklı konular üzerinden yansıtarak içindekileri dışa vurma çabaları Ferhunde Kalfa'daki histeri şüphesini güçlendirmektedir.

Ferhunde'nin hem bulunduğu konum hem de kişilik özelliği itibarıyla isteklerini saklaması ve doğrudan iletişime geçememesi histerik ruh halini tetikleyen özelliklerin başında gelmektedir. Beliz Güçbilmez, histeri kavramını Namık Kemal tiyatroları üzerinden irdelediği makalesinde Hélène Cixous'tan yaptığı alıntıyla histeri ve sükûnet arasındaki bağın altını çizme gereği duymuştur. Cixous'a göre histerinin ilk işareti sessizliktir. Histerikler, sözcüklerle değil bedenleriyle konuşmaya başlamışlardır fakat bu konuşmaları da dış ortamda yankı bulmamakta, önemsenmemektedir. Bu hal kişinin içerisinde çok fazla söz biriktirmesine sebebiyet vermektedir (Güçbilmez, 2009: 42). Bu tanım tam da Ferhunde'yi karşılar niteliktedir. Ferhunde isteklerini net bir şekilde belirtmek yerine üstü kapalı bir şekilde anlatmayı hatta aşırıya kaçan hareketleriyle dışa vurmaya tercih etmekte yahut farkına varmadan gerçekleştirmektedir. Evlilik isteğini önceleri Hasna'ya gelen görüncülere karşı gösterdiği aşırı hareketlerle dışa vurmaya başlamıştır. Daha sonra ise her olayı kendi evliliğiyle bağdaştırmaya başlamıştır.

Hikâyenin yazıldığı dönemde Ferhunde gibi esir kadınların dışında hür ve zengin kadınların da çok rahat iletişimde bulunmadıkları, bilhassa evlilik gibi 'mahrem' konuları açıklıkla dillendiremedikleri göz önünde tutulursa Ferhunde'nin buhranlarını tetikleyen özgürlükten yoksunluk duygusunun onu tepki koymaktan uzaklaştırarak içe kapanık bir ruh haline sürüklediği yorumu yapılabilir. *Histeri Üzerine Çalışmalar* adlı eserde içe dönük ruh hali, tepki koyma ve histeri arasındaki ilişki şöyle değerlendirilmiştir: "*Bir anının silinmesi ya da duygusunu yitirmesi değişik etmenlere bağlıdır. Bunların en önemlisi bir duygu uyandıran olaya enerjik bir tepkinin bulunup bulunmamasıdır. 'Tepki' sözcüğüyle burada, deneyimlerin bize gösterdiği üzere duyguların deşarj edildiği tüm bir istençli ya da istençsiz refleksler sınıfını-ağlamaktan öç alma eylemine dek- kastediyoruz. Eğer yeterli bir miktarda tepki olursa duygunun büyük bir kesimi yok olur. Lengüistik kullanım 'ağlayıp içini boşaltmak', 'istim boşaltmak' gibi deyimlerle bu gündelik gözlemlerin tanıklığını yapmaktadır. Eğer tepki baskılanırsa duygu anıya ilişik olarak kalmaktadır. Yalnızca sözcüklerle bile olsa, bedeli ödenmiş bir yaralanma benimsenmek zorunda kalınmış olandan çok farklı biçimde anımsanır. Dil bu ayrımın da zihinsel ve fiziksel sonuçlarıyla ayırdındadır; sessizce acısı çekilmiş bir yaralanmayı 'bir içten yaralanma' diye adlandırır.*" (Freud, Breuer, 2001: 56-57). Ferhunde genelde ağlama krizleriyle, baş ağrılarıyla bu yoğun duygu durumundan sıyrılmayı başararak tekrar ümit edebileceği olaylar bulmaya çalışır. Aslında bu küçük beklentiler onun yaşama tutunma sebepleridir. Yine somatotoninin 'bunalım halindeyken harekete geçme gereksinmesi' uçlarda seyreden bu ruhsal yapıyı destekler nitelikteki bedensel özelliklerdendir.

Halit Ziya Uşaklıgil, *Ferhunde Kalfa* hikâyesinde bir esir cariyenin hayatını incelikli tasvirlerle sunmuştur. Ferhunde'nin beden yapısı ve ruh hali arasındaki paralellikler onun karakter yapısını anlamada önemli ipuçları olarak görülebilir. Ferhunde histerik tip olarak adlandırılan tipe meyyal bir yapıdadır. Rekabetçi oluşu, dikkat çekmeyi ve ilgi görmeyi sevişi, tepkilerini susarak bastırma yoluna gidip bu bastırılmış duyguları daha farklı konularda abartılı davranışlarda bulunarak ortaya koyması bu tespiti destekler niteliktedir.

Ferhunde karakterinin Sheldon'un sınıflandırmasına göre özelliklerine bakıldığında ise Kretschmer'in atletik-piknik tipinin yansıması olarak visereton ve somatotoninin özelliklerini gösterdiği, fiziksel olarak da endomorfi ve mezomorfi arasında bir tip olduğu söylenebilir. Ferhunde'nin konfora düşkün bir kişilik olması, ev halkı ile kurduğu iyi diyaloglar, sevgiye karşı

doyumsuzluk göstermesi, samimi davranışları, çocuğa ve aileye düşkünlüğü onu endomorfik gruba; başkaları üzerinde egemenlik kurma isteği, dışa dönük davranışları, acıya karşı umursamaz tavırları, gürültücülüğü, bunalım halindeyken harekete geçme isteği, amaçlara yönelme gibi özellikleri onu mezomorfik gruba yaklaştırmaktadır. Somatotoni ve viseretoninin özelliklerini barındıran Ferhunde histerik kişiliğiyle bedenen ve ruhen Sheldon'un kuramını destekler mahiyette çizilmiş bir karakterdir.

Yüz yapısı ile karakter arasında sistemli ilk çalışmayı yapan kişi Dr. Louis Corman'dır. Yüz hatlarına göre 'yayılma ve çekilme' özelliklerini inceleyen Corman'a göre çekinik yüz hatları içe dönüklüğü yayvan yüz hatları ise dışa dönüklüğü vurgulamaktadır. (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 148-151). Ferhunde Kalfa'da dikkat çeken bir diğer fiziksel özellik de Corman'ın "yayılma ve çekilme" kuramlarıyla örtüşen taraflarıdır. Dr. Corman yüzü üç alana ayırmıştır. Corman'a göre ağız ve çenenin yer aldığı alt kısım 'içgüdüsel yaşam alanı'nı; burnun, kulakların, elmacık kemiklerinin ve gözlerin yer aldığı orta kısım 'duygusal yaşam alanı'nı; kaşların ve alnın yer aldığı üst kısım ise 'kültürel yaşam alanı'nı belirlemektedir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 156). Ayrıca Corman yüz hatlarında 'yayılma' ve 'çekilme'den de bahsetmiştir: "*Yayılma ve çekilme, bir diğerine zıt iki etkinlik biçimi olmakla birlikte her bireyde vardır, ancak oranları değişiktir. Kalıtsal getirimler ve çevre koşulları bunları bir bireyde dengeleyebileceği gibi, birini bir ölçüde veya tümüyle bastırıp, diğerini egemen kılabilir. Yayılma çevreye açılma, dışarıya yönelme, dış dünyaya eğilim duyma olarak alınırsa, çekilme de, kendi özüne dönme, içine yönelme, kabuğuna çekilme olarak kabul edilebilir. İşte bu psikik içeriğin, yüz yapısında da karşıtını bulduğu düşünülmüş, psikik olarak yayılmanın egemen olduğu tipte, yüzün genişleyip yayıldığı; çekilmenin, büzülmenin, kabuğuna çekilmenin egemen olduğu tipte yüzün daraldığı, küçüldüğü ana kuram olarak kabul edilmiştir.*" (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 148).

Bu bilgilerden hareketle, Ferhunde'nin "yumukça siyah gözler"i (Uşaklıgil, 1312: 257) onun yüzünün duygusal alanının çekinik yani içe dönük olduğunu göstermektedir. Ferhunde'nin "*pek ziyade utandığı zaman donuk bir tabaka-yı ihmizar altında dalgalanan kıymiri bir rengi*" (Uşaklıgil, 1312: 257) ayrıca metnin kimi yerlerinde leitmotif olarak tekrarlanan Ferhunde'nin başını önüne eğme hareketi içe dönük ruh haline sahip olduğu kanısını pekiştiren ve yazarın okuyucuyu Ferhunde'yi anlamak yolunda cesaretlendirdiği ayrıntılar olarak anlamlandırılabilir. Ferhunde muhtemelen duygusal alanı çekinik bir yüz yapısına sahiptir.

Ferhunde'nin metinde yer bulan ruhi özellikleri ise onun duygusal alanının yanı sıra içgüdüsel alanının da ön planda olduğunu göstermektedir. Ferhunde'nin psikolojisi esas alınarak bir yüz tasviri yapılacak olursa ağız ve çene kısmının geniş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Konfora düşkünlüğü, evliliğe, aileye ve topluma verdiği değer Corman'ın kuramına göre belirgin bir ağız ve çene yapısı gerektirmekte, metinden yararlanılarak incelenen Ferhunde'de de bu özelliklerin mevcut olduğu görülmektedir.

Ferhunde'nin kültürel alanını belirleyen alın kısmının çok dar olmadığını, "kısa kısa siyah kaşlar"ının (Uşaklıgil, 1312: 257) ise onun kültürel olarak içe dönük olduğunun delili sayılabileceğini söyleyebiliriz. Başka bir ülkeden getirilerek çocukluğundan itibaren ait olmadığı bir kültürle yetişen bu halayık kız, kendi mevkisinin farkında oluşuyla düşünme ve kıyas yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Ferhunde, Hasna ile arasında sosyal statü farkının olduğunun bilincindedir fakat sosyal statü farkını ortadan kaldırıp bir kıyasa girdiğinde kendisini Hasna'dan daha aşağı görmemektedir. Sosyal statünün farkına vardığı sahnelerden biri Hasna'ya çeyiz alındığı bölümdür. Ferhunde Hasna'ya alınan çeyizlerden istemektedir fakat ona küçüklüğünden itibaren hissettirilen bir kademe daha düşük kalitesiyle yetinmeyi bilmektedir:

"Böyle eve neler taşıdı! Terden yaşmağı yanaklarına yapışarak , yorgunluktan soluya soluya İstanbul'un bin köşesinden neler neler getirdi! Ve hep bunlar alınırken, beğenilirken

kendisini, kendi düşünününü düşünür, bir hiss-i tabii insaf ile mevkiini tayin hülyalarını tadil etmekle beraber bunlardan, bütün bu kumaşlardan, işlenmiş şeylerden, gümüş evaniden kendisine de küçük kıtada, daha az, daha ucuz, daha sade bir cihaz tertip ederek içinden, ta harîm-i vicdanından türlü emellere yol açardı: 'Şundan ben de alayım, varsın biraz daha sade olsun', 'bunun elbette bir ucuzunu bulurum, ama daha küçük olacaktı ne zararı var?' derdi." (Uşaklıgil, 1312: 259).

Güzellik bakımından Hasna ile arasında muhakeme yaptığı tabloda ise kendine güvenen bir Ferhunde ile karşı karşıya gelinir fakat evden aşırılan kırık ayna ve hiçbir zaman sahip olamayacağı sarı saçlar yine statü farkını ortaya koymakta gecikmez:

"Kendi güzelliğine itimadı vardı, hatta görücüler gelmeye başladıktan sonra küçük hanımla kendi arasında mukayeseler kurar, nisbetler tayin eder, netice-yi hesapta kendisine pek de medar-ı iftihar olmayacak yekunlar çıkarmazdı. Onun kısa kısa siyah kaşları, yumukça küçük siyah gözleri, pek ziyade utandığı zaman donuk bir tabaka-yı ihmirar altında dalgalanan kıymiri bir rengi geniş omuzları altında gittikçe darlaşan gövdesiyle hoş bir endamı vardı. Bütün bu mecmuyı eski kırılmış bir aynadan aşırılarak kemal-i ihtimam ile muhafaza olunan el kadar bir parçada uzun uzun tedkik ederek hükmetmiş idi ki Ferhunde Kalfa öyle yabana atılacak bir şey değildir. Yalnız küçük hanımın bir şeyini kıskanırdı. Evet bunu kendi nefesine karşı da itiraf etmiş idi, sarahaten bila te'vil kıskanırdı: Sarı saçlar... Kaşlara, gözlere, tene o kadar ehemmiyet vermezdi, bunlar için hep kendisine ta'dil edilecek kıymetler, meziyetler bulunurdu, fakat saçlar... Ah! Mümkün olsa onları değiştirmek, bu kara şeyleri sarı, sapsarı sırma gibi yapmak mümkün olsa!.." (Uşaklıgil, 1312: 257).

Ferhunde bütün bu muhakemeleri içinden yapar ve dış ortamda hiç kimse ile paylaşmaz. Düşüncelerini çok fazla dillendirmemesi Ferhunde'nin düşünsel olarak içe dönük olduğunun başka bir kanıtı mahiyetinde gösterilebilir. Duygusal ve içgüdüsel konular devreye girdiğinde gayet atak ve hatta kimi zaman saldırgan olan Ferhunde düşünsel alanda daha geri plandadır. Bunda hem konumu gereği düşüncelerinin çok fazla önemsenmeyeceği kanısı hem de kişilik özelliği ön plana çıkmaktadır. Hikâyenin sonunda "Tamam! diyordu. Bekle bekle de lalaya var..." cümlesiyle ilk kez tam ve net olarak fikrini açıklama cesareti gösteren Ferhunde'nin bu geç kalmış tepkisi zamanlamadaki bu gecikiş sebebiyle akis bulamamış, Ferhunde hiç istemediği lalaya uzun bir bekleyişten sonra varmıştır.

Ferhunde Kalfa, Louis Corman'ın yüz hatlarından hareketle karakter tahlili metoduna göre incelendiğinde duygusal ve kültürel alan itibariyle çekinik, içgüdüsel alan itibariyle yaygınlığa meyyal yüz hatlarına sahiptir.

Sonuç

Bedenin kişinin ruh hali üzerindeki etkisi, mizaç-ruh hâli zıtlığı yahut paralelliği, iç-dış ya da öz-kabuk konuları her çağda hemen her kesimden insan tarafından merak edilmiş konulardır. Morfoloji, tıp, biyoloji, ilm-i sima, ilm-i kıyafet, estetik, astroloji, psikoloji, sosyoloji, edebiyat gibi bilimlerin temel problemlerinin de bu uyum/uyumsuzluk mevzusu üzerinden ilerlediği bilinmektedir.

Yüzyıllarca insan bedeninin ruhuna olan etkileri, doğuştan gelen bazı fiziksel özelliklerin kişinin mizacında oynadığı rol üzerinde durulmuştur. İnsanla doğrudan ilgili bilimlerin başında gelen edebiyatta da bu konu dikkat çekici bir hâl almış, yazarın gerek kendi kişisel özelliklerini yansıttığı gerek hayal gücünü kullanarak ya da gözlemlerinden yararlanarak hayat verdiği karakterlerinin bedenleriyle uyumları/uyumsuzlukları romanı derin düzeyde anlamlandırabilmek açısından irdelenme gereği yaratmıştır.

Çalışmada ele alınmış olan *Ferhunde Kalfa* hikâyesinin başkahramanı olan Ferhunde Kretschmer, Sheldon ve Corman'ın *Beden Yapısı Yüz Yapısı ve Karakter* eserinden hareketle incelenme yoluna gidilmiş, Ferhunde'nin mizacı ile beden yapısı arasında paralelliklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Sima ilmiyle de ilgilendiği bilinen yazarın ayrıntılarına kattığı bu incelik hikâyenin daha gerçekçi olmasına ve karakterin yaşayan bir kimliğe bürünmesine zemin hazırlamıştır.

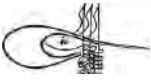
Ferhunde, Hipokrat'ın sınıflandırmasına göre geniş bir göğüs kafesine ve balıketine sahip, lenfatikler gibi iyimser, kendisini karamsarlığa kaptırmayan, konağa neşe ve canlılık katan, istek düş ve heyecanlarının tutsağı olma özellikleriyle “kanlı” grubuna; Kretschmer'in sınıflandırmasına göre “geniş omuzlar altında gittikçe darlaşan gövde”si ve renklere karşı duyarlılığı ile “pikniğe yakın atletik” gruba; Sheldon'un sınıflandırmasına göre Ferhunde'nin konfora düşkün bir kişilik olması, ev halkı ile kurduğu iyi diyaloglar, sevgiye karşı doyumsuzluk göstermesi, samimi davranışları, çocuğa ve aileye düşkünlüğü onu endomorfik gruba; başkaları üzerinde egemenlik kurma isteği, dışa dönük davranışları, acıya karşı umursamaz tavırları, gürültücülüğü, bunalım halindeyken harekete geçme isteği, amaçlara yönelme gibi özellikleri onu mezomorfik gruba; Corman'ın yüz hatlarından yaptığı analize göre Ferhunde'nin “kısa kısa siyah kaşlar”ı ve “yumukça siyah gözler”i ile “duygusal olarak çekinik” gruba dâhil edilebildiği görülmektedir. Bunun yanında Ferhunde'nin zevke ve konfora olan düşkünlüğü, topluma karışma isteği, dışa dönüklüğü onun içgüdüsel olarak ‘yaygın’ bir ağız ve çene yapısına sahip olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Kretschmer'in “beden yapısı ile bu yapıdan kaynaklı olarak ortaya çıkan rahatsızlıklar” sınıflandırmasına göz atıldığında Ferhunde'nin beden yapısı ile ani ve aşırı öfkeye kapılmayan, içli ve duygulu, bir şeye canı sıkıldığında öfkesini o anda karşısında bulunanın üzerine boşaltmayan, içine atan, büyük bir duyarlılıkla acılar içinde kıvranan “psikoz manyak depresiv” gruba dâhil edilebileceği; zaman zaman fazla hareketli ve heyecanlı oluşuyla maniye ve ara sıra geçirdiği buhranlar, ağlama krizleri sebebiyle melankoliye hatta ev halkının her konuşmasını kendi üzerine alınmasıyla paranoyaya meyyal bir ruh haline büründüğü görülmektedir. Ferhunde'nin histerinin tanımına uygun davranışlar sergilemesi münasebetiyle Uşaklıgil'in bu eseri ‘histeri’ çerçevesinde de incelenmeye müsaittir.

Servet-i Fünûn döneminde eserler kaleme almış olan Halit Ziya Uşaklıgil, çizmiş olduğu karakterlerindeki canlılık, tasvirlerindeki açıklık ve psikolojik duyarlılık sebebiyle Türk edebiyatında çığır açmış, roman ve hikâyenin olgun bir seviyeye ulaşmasını sağlamıştır. Realist akımın da tesiriyle Uşaklıgil beden ve ruh tasvirlerine özen göstermiş, böylelikle okura gerçek hayattan kesitler sunarak okuyucuya roman karakterini daha yakından tanıma fırsatı vermiştir. İncelenmiş olan *Ferhunde Kalfa* hikâyesinin başkahramanı olan Ferhunde'nin de hem derin ruh ve beden tasvirleri yapılmış hem de bu iki yapı arasında uyum sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred (2010), **İnsanı Tanıma Sanatı**, İstanbul: Say Yayınları.
- AĞCA, İmran (2008), **Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Yapı Tema**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- ALPTEKİN, Turan (2001), **Ahmet Hamdi Tanpınar, Bir Kültür, Bir İnsan**, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- ERCİLASUN, Bilge (2004), “Servet-i Fünûn Edebiyatı”, **Büyük Türk Klasikleri**, Cilt: 9, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI (2003), **Marifetname**, İstanbul: Eren Ofset.

- FREUD, Sigmund, Josef BREUER (2001), **Histeri Üzerine Çalışmalar** (Çev. Emre KAPKIN), İstanbul: Payel Yayınevi.
- GÜÇBİLMEZ, Beliz (2009), “Türk Tiyatrosunun Huzursuz Rahmi Yahut Namık Kemal Melodramında Histeri”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, Ankara: 2009, S.28, s.41-60.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk (2010), **Halit Ziya Uşaklıgil**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İBN-İ SÎNÂ (1995), **El-Kânûn Fi't-Tıbb Birinci Kitap** (Çev: Prof. Dr. Esin KÂHYA), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İBN-İ TUFEYL (2006), **Hayy Bin Yakzan**, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2003), **Hikâye Tahlilleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KRETSCHMER, Ernest, W.H. SHELDON, Louis CORMAN (1978), **Beden Yapısı Yüz Yapısı ve Karakter**, (Çev. Mümtaz TURHAN), İstanbul: Altınköprü Yayınları Psikolojik Seri: 2.
- OKTAY, Ahmet (2008), **Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları Sosyal Realizm Üstüne Eleştirel Bir Çalışma**, İstanbul: İthaki Yayınları.
- ÖZTÜRK, Nurettin (2001), **Türk Edebiyatında İnsan**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- PARLATIR, İsmail (1987), **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- PLATON (2001), **Timaios**, (Çev. Erol Güney, Lütfi Ay), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- PLATON (2013), **Devlet**, (Çev. Sabahattin EYÜBOĞLU- M. Ali CİMCOZ), İstanbul: Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi Kültür Yayınları, 24. Basım.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2011), **Toplum Sözleşmesi** (Çev. Vedat Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi.
- ŞEMSETTİN SAMİ (2010), **Kamus-ı Türkî**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2003), **19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TURA, Saffet Murat(2007), **Histerik Bilinç**, İstanbul: Metis Yayınları.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1312), **Bir Yazın Tarihi**, İstanbul: Âlem Matbaası.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2010), **Hikâye** (Yayına Hazırlayan: Fazıl GÖKÇEK), İstanbul: Özgür Yayınları.

KIRIMLI ABDULLAH RÂMİZ PAŞA VE DİVANÇESİ*

*İsmail AVCI***

ÖZET

Kırım, Osmanlı İmparatorluğu'nun hem siyasi hem de kültürel ve edebî anlamda yakın ilişki kurduğu Karadeniz'deki stratejik öneme sahip yerlerden biridir. Bu sahada meydana getirilen edebiyat, Osmanlı sahasıyla paralel bir yapıda gelişmiş, özellikle hanlık dönemi ve sonrasında klasik tarzda eser veren birçok yazar ve şair yetişmiştir. Bu çalışmada hayatı ve eserleri üzerinde durulacak olan Abdullah Râmiz Paşa da bu isimlerden biridir. Aslen Kırımlı olan Abdullah Râmiz Paşa, ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmiş, çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra kaptan-ı deryalığa kadar yükselmiştir. Bazı siyasi faaliyetleri nedeniyle önce sürgün edilen ve ardından öldürülme ihtimali üzerine kaçmak zorunda kalan paşa Rusya'ya gitmiş, bir süre orada kaldıktan sonra doğum yeri Kırım'a geçmiş ve burada dedelerinden kalan vakıf eserlerini tamir ettirmiştir. Hakkında gizlice idam kararı çıkarılan Abdullah Râmiz Paşa'ya, Bükreş Antlaşması sonrası Belgrat muhafızlığı göreviyle ülkeye dönme izni verilmiş, ancak paşa kurulan bu tuzak neticesinde yolda pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Râmiz Paşa bu hızlı ve çalkantılı hayatına rağmen az olmakla birlikte edebî faaliyetlere de zaman ayırmış ve şu anki bilgilerimize göre geride oğlu Mehmed İzzet Bey tarafından bir araya getirilerek yayımlanan şiirleriyle mektuplarını bırakmıştır. Abdullah Râmiz Paşa'nın şiirlerini ihtiva eden eseri kaynaklarda "divançe" olarak anılmaktadır. Bu yazıda Kırımlı Abdullah Râmiz Paşa'nın hayatına dair bilinenler aktarılacak, şiirleri üzerinde durulacak ve divançesinin metni verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Abdullah Râmiz Paşa, divançe, mektup.

CRIMEAN ABDULLAH RAMİZ PASHA AND HIS DIVANCHE

ABSTRACT

Crimea was one of the strategically significant places in the Black Sea where the Ottoman Empire had important political, cultural as well as literary connections. The literature that came into existence in this field was developed in parallel with the Ottoman literature and many writers and poets creating classical works were seen especially during the patriarchy and the subsequent period. Abdullah Ramiz Pasha was also one of these literature figures and his biography as well as works

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: mailavci@hotmail.com

created by him will be introduced in this paper. Abdullah Ramiz Pasha was originally from Crimea and he travelled together with his family to Istanbul, where he served as a government officer in various departments and ultimately he was promoted to the chief admiral. Later, he was exiled due to some of his controversial political activities and then he was forced to escape to Russia because of the possibility that he could be murdered. Having staying in Russia for a short period of time, he travelled to his birthplace Crimea and he made renovations to charity buildings inherited by his grandfathers. Abdullah Ramiz Pasha was given a secret sentence of death. Nevertheless, he was given a permission to return to the country as Belgrade guardian; however he was ambushed and murdered on his way. Ramiz Pasha had also allocated a little spare time for literary activities despite his fast and turbulent life. Based on our current knowledge, he left behind his poems and letters that were collected and published by his son, Mehmed İzzet. This collection containing a few poems of Abdullah Ramiz Pasha is called "divanche" in the literary resources. In this paper, Crimean Abdullah Ramiz Pasha will be introduced by his biography and his poems will be analyzed. In addition, the text of his collected poems will also be provided.

Key Words: Crimea, Abdullah Ramiz Pasha, divanche, letter.

Giriş

Bugün Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kırım, tarihte doğudan ve batıdan çeşitli milletlere ev sahipliği yapmış, özellikle Asya içlerinden gelen kavimlerin uğrak yeri olmuş önemli bir merkezdir. Karadeniz'in kuzeyinde stratejik bir konuma sahip olan yarımada'nın tamamında veya belli kısımlarında MÖ VIII. asırdan itibaren İskitler, Kimmerler, Yunan kolonileri, Gotlar, Hunlar, Bulgarlar, Hazarlar, Bizanslılar, Kıpçaklar, Anadolu Selçukluları, Moğollar, Venedikliler, Cenevizliler ve Altınordu Devleti hâkimiyet kurmuşlardır. 14. asrın ikinci yarısından itibaren Altınordu'da başlayan taht kavgaları ve karışıklıklar devletin parçalanmasıyla neticelenmiş ve yerine Kırım Hanlığı (1441-1783) kurulmuştur. Kırım Hanlığı'nın kurucusu olarak Hacı Giray (öl. 1466) kabul edilir. 1475'te Osmanlıların Kefe'yi alıp kıyı bölgelerini ele geçirerek burada bir sancak kurmasıyla yeni bir dönem başlamış ve Kırım Hanlığı, Osmanlı himayesine girmiştir. 1783'e kadar Osmanlı himayesinde Kırım hanları tarafından idare edilen yarımada, bu tarihten itibaren tamamen Rusların eline geçmiştir. Çarlık Rusyası'nın yıkılmasıyla Kırım, Sovyetler Birliği'nin bir parçası hâline gelmiş, Kırım'ın asli unsurunu oluşturan Müslüman Kırım Tatarları, II. Dünya Savaşı'nın ardından yurtlarından sürülmüş, buraya Rus ve Ukraynalı nüfus yerleştirilerek yarımada'nın demografik ve tarihî görünümü değiştirilmiştir. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kırım, Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olmuş, Kırım Tatarları da yurtlarına dönmeye başlamıştır. (DİA, 2002: 25/447-50; *Başlangıcından...*, 1999: 13-20).

Kırım, Türk tarihinde yetiştirdiği sanatkârlarla kültürel ve edebî anlamda önemli bir merkez olmuştur. Bu bölgede meydana getirilen edebiyat, halk edebiyatı ve klasik edebiyat olmak üzere iki koldan gelişmiştir. Yazılı edebiyatın gelişimine kadar halk edebiyatı yır, mânî, atasözü, bilmece, latife, efsane ve destan gibi sözlü ürünlerle devam etmiştir. 15. asra kadar Altınordu hâkimiyeti altında Çağatay Türkçesiyle gelişen ve belli bir birikime ulaşan klasik Kırım Türk edebiyatında, Kırım Hanlığı'nın Osmanlı himayesine girmesiyle bu asırdan itibaren Osmanlı Türkçesinin etkisi görülmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak da bölgede meydana getirilen edebiyat Osmanlı sahasıyla paralel şekilde ilerlemiştir. Klasik Kırım Türk edebiyatı Osmanlı

himayesinin sona ermesinden sonra da devam etmiştir (Yüksel 1992: 684, Kurnaz ve Çeltik 2012: 11-2). Özellikle Kırım doğumlu veya burada bir süre bulunduğu Kırımlı lakabıyla anılan şairlerin sayısına bakıldığında bu bölgedeki edebî geleneğin oldukça güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Bursalı Mehmed Tahir'in *İdâre-i Osmâniyye Zamânında Yetişen Kırım Mü'ellifleri* adlı eserinin "Şuarâ" bahsinde (1335: 18-31; 1982: 76-84; 1990: 21-31) 15 şair tanıtılır. Mustafa İsen'in Osmanlı coğrafyasında şair yetiştiren yerlerle ilgili tezkiirelerden hareketle hazırladığı listeye göre Kırımlı (Kırım ve Kefe) şair sayısı 14'tür (1997: 68). Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik tarafından yapılan çalışmalarda ise bu sayının oldukça arttığı ve Kırımlı 56 şairin tespit edildiği görülmektedir (1998: 687; 2009: 276; 2012: 7). Doğrudan bu bölgeyi merkeze alan çalışmalarda sayının 56'ya ulaşması, Kırım'ın Türk edebiyatındaki yerini tayin bakımından dikkat çekicidir. Bu yazıya konu olan Abdullah Râmiz Paşa da Kırım'ın Rus kontrolüne geçmesinden bir süre önce burada dünyaya gelmiştir.

1. Abdullah Râmiz Paşa'nın Hayatı

Kısa süre kaptan-ı deryalık yapmış olan Abdullah Râmiz Paşa'nın hayatına dair elde tafsilatlı denebilecek malumat vardır. Oğlu Mehmed İzzet Bey tarafından hazırlanan Osmanlı kaptan-ı deryaları hakkındaki *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ* adlı eserde "Seyyid Abdullah Râmiz Paşa" başlığı altında müellif hakkında uzunca bilgi verilir. Mehmed İzzet Bey, 220 sayfalık eserinde diğer isimlere birkaç sayfa yer ayırmışken babasını 90 sayfada (110-199) anlatmıştır. Abdullah Râmiz Paşa hakkında bilgi veren diğer kaynaklar da çoğunlukla bu eseri esas almıştır.¹ Bu eser yanında Râmiz'le ilgili dönemin biyografik kaynaklarında da bilgi bulmak mümkündür.

Müellifin adı kaynaklarda bazen Abdullah Râmiz Paşa bazen de Râmiz Abdullah Paşa olarak kaydedilmiştir. Gerek kendisinin gerekse babası Feyzullah Efendi'nin adının başında yer alan "Seyyid" ifadesinden onun peygamber soyundan geldiği anlaşılmaktadır. Doğum yılı için farklı kaynaklarda 1765, 1768 ve 1770 yılları zikredilmekle birlikte bunlar, muhtemelen Râmiz'in ailesiyle Kırım'dan İstanbul'a geliş yılını ve müellifin babasını kaybettiğinde 9 yaşında oluşunu hesaba katarak ulaşılan tahmini tarihlerdir. Cemil Çiftçi, babası Feyzullah Efendi'nin 1189/1775 yılından sonra Filibe'deki bir yıllık görevini de hesaba katarak şairin 1181/1767-68 yılında doğmuş olduğunu söylemektedir. Hemen bütün kaynaklarda Râmiz'in doğum yeri Kırım olarak geçer. Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey ise tezkiresinde onun soyunun Bahçesaray'a dayandığı bilgisini verir: "... silsile-i nesebi Bağçesarây'da medfûn kibâr-ı ehl-i ilâhdan Ulu Ebûbekir'e muntelhî olan Feyzullâh Efendi'nin oğludur." Aynı bilgiyi İsmet Parmaksızoğlu da tekrarlar. Râmiz'in babası Kırım kazaskeri Abdî Velipaşazâde Seyyid Feyzullah Efendi'dir. 1774 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması neticesinde bağımsız bir devlet hâline getirilen Kırım Hanlığı'nın hanı Şahin Giray'la anlaşmazlığa düşen kazasker Feyzullah Efendi, 1775 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir. İlim, fazilet ve asaletine hürmeten kendisine Filibe Mevleviyeti inayet buyrulmuş, buradaki görevini tamamlayıp İstanbul'a döndüğü vakit vefat etmiştir. Feyzullah Efendi vefat ettiğinde oğullarından Mehmed Bey 15, Derviş Bey 12 ve Râmiz Bey 9 yaşındadır.

Abdullah Râmiz, babasının görevi sebebiyle çocukluğunun bir kısmını Filibe'de geçirmiş, babası vefat edince onun yakın dostlarından Tevfik Molla'nın himayesinde bir medreseye yerleştirilmiş, burada 8 yıl tahsil görmüş ve imtihanla müderris olmuştur. Ardından Kudüs naibi olarak görevlendirilmiş, burada bulunduğu dönemde Kâdirî şeyhi Ebussuûd Efendi'ye intisap

¹ Kaynaklarda Abdullah Râmiz Paşa (1818-1877) adını taşıyan başka bir müellif daha vardır. Asker ve dilci olarak tanınmıştır. Almanya'da 6 yıl tahsil gören, Almanca ve Fransızca bilen Abdullah Râmiz Paşa'nın dile ait iki, ahlaka dair bir telif eseriyle tarım ve topçuluğa ait tercüme eserleri vardır. *Lisân-ı Osmâni'nin Kavâidini Hâvî Emsile-i Türkî* adlı eseri, cümle bahsini ele alan ilk eser olarak bilinir. Eser, Emir İçhem İdben tarafından yayımlanmıştır. Daha geniş bilgi için bk. (Meydan Larousse..., 1969: I/21; İdben, 1999: XXV-XXVII; İşli, 1999: 215-6).

ederek naiplikten ayrılmış ve iki yıl kadar onun hizmetinde bulunmuştur. İstanbul'a dönünce bir yıl Mahmud Paşa Mahkemesinde naiplik yapmış, sonra da Mısır'ın 1798 yılında Fransa tarafından işgal edilmesi üzerine Mısır ordusuna kadı tayin edilmiştir. Bu görevdeyken çalışkanlığıyla öne çıkınca küçük rûznâmçeliğe getirilmiş ve böylece mülkiye sınıfına dâhil olmuştur. Mısır'ın tekrar alınması üzerine Mısır emlakinin tahriri için orada kalmıştır. Ordunun Mısır'dan ayrılması üzerine çıkan isyanda saklanarak canını kurtarmış ve İstanbul'a dönmüştür. III. Selim'in sırkatibi Ahmed Efendi'nin yardımıyla hâcegânlık payesi almıştır. Sonra Boğaziçi'nde kurulan kâğıt ve çuha fabrikasının inşasında bina eminliği yapmış, Humbarahane ve Hendesehane nezaretleri görevini yürütmüş, padişahın emriyle bu kurumların nizamnamelerini hazırlamış ve başmuhasebeci olmuştur (Nisan-Mayıs 1806).

Memuriyeti gereği Rusya seferine katılmış, ordunun Şumnu'da bulunduğu sırada İstanbul'da meydana gelen saltanat değişikliği neticesinde III. Selim ve taraftarlarının tasfiyesi sebebiyle görevinden alınıp Kavala'ya sürgün edilmiştir (Mayıs 1807). Kavala'ya giderken Filibe'de Alemdar Mustafa Paşa'nın kethüdası ve kendisinin de yakın arkadaşı Köse Kethüda Ahmed Efendi'yle karşılaşmış, onun telkiniyle Rusçuk'a gitmiş ve tarihte Rusçuk Yaranı olarak bilinen ihtilal grubuna dâhil olmuştur. Alemdar Mustafa Paşa ve Abdullah Râmiz Paşa, III. Selim'in tekrar tahta çıkarılması konusunda anlaşmış, ancak III. Selim'in katledilmesi üzerine Alemdar Mustafa Paşa, IV. Mustafa'yı uzaklaştırıp tahta II. Mahmud'u geçirmiş, kendisi de sadaret makamına oturmuştur. Abdullah Râmiz Paşa'ya ise vezaret görevi verilmiş ve Silistre valiliğine tayin edilmiştir (14 Ağustos 1808). Ancak paşa devlet tecrübesi nedeniyle buraya gönderilmeyerek kaptan-ı deryalığa getirilmiştir (23 Ağustos 1808). Abdullah Râmiz Paşa kısa süren bu görevi süresince önemli işler yapmıştır. III. Selim'in katlinde rol oynayanların sürgün edilmesinde ısrarcı olmuş, Sened-i İttifak'ın hazırlanmasını sağlamıştır. İstanbul'da bozulan asayişin sağlanmasında önemli adımlar atmıştır. Esnafı haraca kesen yeniçerileri kontrol altına almış, kalyoncuların önderi Kahvecioğlu Mustafa Kaptan'ı idam ettirerek zorbalıklarına son vermiştir. Tersanedeki gereksiz harcamaları kesmiş, yeniçerilere karşı yeni bir askerî gücün oluşturulmasına öncülük etmiş, tersanede Donanma-yı Hümâyûn Cenkçileri adıyla yeni bir askerî sınıf kurulmuş, Levent Çiftliği ve Üsküdar'da Sekbân-ı Cedîd askeri oluşturulmuştur.

Râmiz Paşa, tarihte Alemdar Vakası (16 Kasım 1808) olarak bilinen yeniçeri isyanında Sekbân-ı Cedîd nazırı kadı Abdurrahman Paşa ile birlikte isyanı bastırmaya çalışmış, yeniçerilerin IV. Mustafa'yı tekrar tahta çıkarma ihtimali ortaya çıkınca II. Mahmud'un emriyle IV. Mustafa'nın boğdurulması işini tertip eden heyette yer almıştır. Ancak bu sıralarda Alemdar Mustafa Paşa'nın ölüm haberi gelmiş, yeniçerilere direnişin faydasız olduğu ortaya çıkınca II. Mahmud'un kendilerini yeniçerilere teslim etmek zorunda kalabileceğini görerek önce Küçükçekmece civarındaki Selim Giray'ın çiftliğine sığınmış, yeniçerilerin takibi sebebiyle Rumeli'ye geçmiştir. Vize yoluyla Pınarhisar'a, oradan da Rusçuk'a ulaşmıştır. Buradayken Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra Rumeli ayanları arasında başlayan huzursuzlukların giderilmesi ve düzenin sağlanması için çalışmıştır. Ancak yeniçerilerin takibi sürdürmesi nedeniyle yanında bulunan Köse Kethüda Ahmed Efendi ve diğer kişilerle Tuna'yı geçip Bükreş'e ulaşmış ve burada Rus kuvvetleri kumandanı Sırp asıllı general Miloradoviç'le görüşerek iltica talebinde bulunmuştur. Durum çara bildirilmiş ve gelen izinle Râmiz Paşa ile beraberindekiler Bükreş'te iki ay kadar kalmışlardır. Daha sonra 7 Mart 1809'da Aksu Nehri üzerinde bulunan Nikolayev şehrine götürülmüş, burada kendisine bir konak tahsis edilmiş ve ihtiyaçları için 50.000 kuruş aylık bağlanmıştır. Birkaç ay sonra Odesa valisi, Râmiz Paşa'yı ziyaret etmiş ve kendisine çar I. Aleksandır'ın selamını ve ülkesinde bulunmasından duyduğu memnuniyeti iletmiştir. Çarın niyeti Râmiz Paşa'yı Osmanlı-İngiltere ittifakının bozulması ve Osmanlı-Rus barış antlaşmasının temini için kullanmaktır. Ancak Râmiz Paşa bu teklifi nazikçe reddetmiş ve zaten yetkisi olmadığını ifade ederek mazur görülmesini istemiştir. Birkaç ay sonra çar tarafından Petersburg'a davet edilen Râmiz Paşa, Kasım

1809 başlarında Rusya'nın saltanat merkezine varmış ve oldukça iyi karşılanmıştır. Burada çar I. Aleksandır tarafından sarayda kabul edilmiş, devletin ileri gelenleri ve çarın ailesiyle görüşmüştür. Abdullah Râmiz Paşa, Petersburg'dan doğum yeri Kırım'a geçmiş, burada dedelerinden kalan vakıf eserlerini tamir ettirdikten sonra Nikolayev şehrine dönmüştür. Paşa, Rusya'da bulunduğu dönemde Kırım ve Kazak hanedanından 120 kişiye evrak temin etmiş ve Abdülkerim Efendi adlı biriyle Anadolu'ya geçmelerini sağlamıştır. Bunun yanında o dönemde gerçekleşen Rusya seferi sırasında esir düşen 25 bin yeniçeri ve diğer sınıftan askere birer kat elbise ve harçlık temin ederek kurtulmaları yolunda çaba sarf etmiş ve başarılı da olmuştur.

1812 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması'ndan sonra Râmiz Paşa'nın Belgrat muhafızlığı göreviyle dönüşüne izin verilmiştir. Ancak bu izin onun yakalanmasını sağlamak içindir. Sened-i İttifak'ın müelliflerinden biri olduğu ve IV. Mustafa'nın katline karışmış bulunduğu için hakkında gizlice bir idam fermanı çıkarılmıştır. Osmanlı ordusuna katılmak üzere adamlarıyla Rusçuk'a doğru yola çıkan Râmiz Paşa, bugünkü Romanya sınırları içinde bulunan Yergöğü civarında sadrazam Hurşid Paşa tarafından pusuya düşürülerek yeniçerilerce öldürülmüştür. İstanbul'a gönderilen kesik başı saray meydanında "hâin-i devlet" yaftasıyla üç tuğlu vezir taşına konulmuştur (11 Nisan 1813). Cesedi Yergöğü Kalesi dışındaki mezarlığa gömülmüştür. Kabrini Silistre muhafızı Seyyid Ali Paşa yaptırmıştır (Mehmed İzzet Bey, 1249: 110-99; Şemseddin Sâmî, 1308: III/2254; Parmaksızoglu, 1978: XXVII/220-1; Bursalı Mehmed Tahir, 1990: 29; 2000: II/194-5; Mehmed Süreyya, 1996: IV/1349; Çiftçi, 1997: 561-4; Tuman, 2001: I/323; Beyhan, 2007: 451-3, Çınarcı, 2007: 57-8; Sarıkaya, 2007: 250-2; Kurnaz ve Çeltik, 2009: 288).

2. Abdullah Râmiz Paşa'nın Eserleri

Râmiz'in bugün bilinen bir divançesi ile sürgünde bulunduğu yıllarda yazdığı bazı mektupları vardır. Eserler hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

2.1. Mektupları

Müellif Rusya'da kaldığı dönemde II. Mahmud'a bulunduğu bölgenin ahvali ve Rusya'nın faaliyetleri, Avrupa'nın durumu ve Vahhâbîler hakkında bilgiler içeren mektuplar göndermiştir (Beyhan, 2007: 452-3). Söz konusu mektuplardan ikisi oğlu Mehmed İzzet Bey'in *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ* adlı eserinde yer almaktadır. Râmiz bu mektupları, ilk mektubun sonundaki kendi ifadesine göre "seyâhat-nâme şeklinde" kaleme almıştır: "... *ma'lûmât-ı çâkerânemi seyâhatnâme şeklinde 'arz u takdîm itmek husûsunu farîza-i zimmet 'addiyle küstahâne bu vechle tasdî'a cür'et ve metânet-i hazret-i şâhâneye magrûren ketm ü sıyânet olunur ümmîdiyle mücâseret olundu.*" (Mehmed İzzet Bey, 1249: 179). Mektupların yazılış nedeni hakkında ise oğlu Mehmed İzzet Bey şöyle demektedir: "*Hâk-pây-ı hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâneye ba'zı husûsuñ ifâde ve iş'ârı zımnında seyâhat-nâme şeklinde tahrîr ve takdîm itmiş olduğu iki kıt'a mektubunuñ me'âlinde hayli havâdis-i âtiye mûnderic bulunduğına mebnî ma'lûm olmak üzere buracıkda izbârı münâsib görüldi.*" (1249: 122).

Eserde yer alan mektuplardan ilki (s. 122-179) "Sûret-i Mektûb-ı Evvel-i Müşârün-ileyh" başlığıyla verilen ve Abdullah Râmiz Paşa'nın kendi ifadesine göre 12 Safer 1224 (29 Mart 1809) tarihinden 1 Muharrem 1226 (26 Ocak 1811) tarihine kadarki yaşadığı olayları ve bilgileri içeren mektuptur. Râmiz mektuba Bükreş'e varışını ve Sırp asıllı general Miloradoviç ile görüşmelerini anlatarak başlamaktadır: "*Hasebü't-takdîr memâlik-i ecnebiyeye vürûd-ı çâkerânemiñ ibtidâsı olan iki yüz yigirmi dört senesi on iki saferinden iki yüz yigirmi altı senesi gurre-i muharremine kadar vâkı'ât ve mükâlemât ve ma'lûmât-ı bendegânemdir. Târîh-i mezkûrda Bükreş'e duhûl ve ol tarafîñ ser-'askeri bulunan Sırplu soyundan Miloradovic nâm ceneral ile ba'de'l-mülâkât...*" (Mehmed İzzet Bey, 1249: 122-3). İkinci mektup (s. 179-190) ise "Sûret-i Mektûb-ı Sâni-i Müşârün-ileyh" başlığıyla verilmiştir. 15 Muharrem 1226 (9 Şubat 1811) tarihinden 15 Cumâdelülâ 1227 (27 Mayıs

1812) tarihine kadarki bilgileri ihtiva etmektedir. Mektup Osmanlı'da meydana gelen sadaret değişikliği ve Rus ordu kumandanının ölümüyle yerine getirilen kumandana dair cümlelerle başlamakta ve Rus donanmasının durumuyla ilgili bilgilerle son bulmaktadır (Mehmed İzzet Bey, 1249: 179-80).

2.2. Divançesi ve Şairliği

Abdullah Râmiz Paşa'nın şiirleri ölümünden sonra oğlu Mehmed İzzet Bey tarafından bir araya getirilmiş, 1263/1846-7 (13 s.) ve 1290/1873-4 (16 s.) yıllarında iki kez basılmıştır. Eserin ön kapağında yer alan "*Esbak kapudân-ı deryâ müteveffâ Abdullah Râmiz Paşa merhûmuñ der-dest olan âsârıdır.*" cümlesiyle sonunda yer alan "*Müşârün-ileyhiñ daha âsârı var ise de bu kadarı der-dest-i mevcûd olduğına mebnî mûcib-i hayr du'â olmak temannâsıyla tab' u temsiline i'tinâ olundu.*" (1263: 13) ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla müellifin aslında daha fazla şiiri vardır ancak sadece "*zurâfâ-yı zamâne mecmû'alarında mukayyed hayli gazel ve terci'-i bendi*"nden (Mehmed İzzet Bey, 1249: 198) bir kısmı ele geçirilebilmiştir.

Eserin hicrî 1263'te yapılan baskısında herhangi bir başlık yokken 1290 baskısında *Âsâr-ı Râmiz Paşa* ifadesi dikkati çekmektedir. Abdullah Râmiz Paşa'dan söz eden bazı kaynaklarda bu hacimsiz şiir kitabı "divan, divançe" olarak adlandırılmıştır (Gövsâ, 1945: 4; Bursalı Mehmed Tâhir, 1990: 29; 2000: II/194-5; Beyhan, 2007: 453; Kurnaz ve Çeltik, 2009: 281; 2012: 196). Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'in tezkiresinde "*Mecmû'a-i eş'ârı vardır.*" (Çınarcı, 2007: 58) demesinden kasıt herhâlde şairin söz konusu bu divançesi olsa gerektir.

Divançede 3 terci-i bent, 1 tahmis ve bu tahmise tazmin olarak eklenmiş 3 bent, 1 gazel ve berceste 1 mısra bulunmaktadır. Divançedeki ilk üç şiir terci-i benttir. Her biri beşer bentli bu terci-i bentlerden sonuncusunun,

*Gel ey nâsîh ko pendî hâl-i dilden bî-habersin sen
Benî divâne kıldı ol perî bilmem ne dîrsin sen*

şeklindeki vasıta beyti, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'ye göre, 990/1582-3'te vefat eden Bursa Yenişehirli Mevlevî Dervîş Şûrî-i Meczûb'a aittir (Esrar Dede, 2000: 264-7). Bursalı Mehmed Tâhir bu konuda "*Paşa merhûmuñ bu beyti tazmîn vâdisinde ayrıca bir terci'-i bendi olduğu matbû' divançesinde görülür.*" diyerek Abdullah Râmiz Paşa'nın bu beyti tazmin ettiğini ifade eder. Beytin Şûrî'ye ait olduğu bilgisi *Riyâzû's-şu'arâ*'da da geçmektedir (Bursalı Mehmed Tâhir, 2000: II/195).

Eserde yer alan bir sonraki şiir sadrazam Koca Râgıb Paşa'nın (öl. 1763),

*Bezm-i taraba câm-ı mey-i neşve-fezâyız
Dest-i edebe sübha-i ezkâr-ı Hudâ'yız*

beytiyle başlayan 8 beyitlik gazeline yapılmış tahmistir. Gazelin, Râgıb Paşa'nın divanında yer alan şekliyle (Yorulmaz, 1989: 110; Demirbağ, 1999: 282) Râmiz'in divançesindeki hâli arasında bazı kelime farkları dışında beyitlerin sırasında da takdim-tehirler bulunmaktadır. Abdullah Râmiz Paşa bu tahmise 3 bentlik bir tazmin de eklemiştir.

Divançedeki üçüncü şiir muvaşşah bir gazeldir. Abdullah Râmiz Paşa bu gazeli Silistre'de² bulunduğu vakit Bayrakdâr Mustafa Paşa'yla birlikte çıktığı bir sürgün avında, arabanın önünde

² Bu yer *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*'da Rusçuk olarak geçer ki bu bilgi tarihî olarak daha doğru görünmektedir. Bu konuda bk. (Beydilli, 1989: 364-5; Beyhan, 2007: 452-3). Gazelin nasıl söylendiği *Divançe*'ye göre biraz daha ayrıntılı olarak şöyle anlatılır: "*Müşârün-ileyh Bayrakdâr Mustafâ Paşa ile Rusçuk'da oldukları vakit bir gün sürgün avına çıkmalarıyla hintu içinde gider iken Dirsiniği İsmâ'il Aga merhûmuñ gulâmlarından Ahmed Yesârî nâmında olan sâhib-i hüsn-i bahâ mahbûb-ı müstesnânîñ at sürişine ve levendâne gelişine dâ'ir beher satrı evvelindeki hurûfâtın mahbûb-ı mûmâ-ileyhiñ ismi çıkmak üzere bi'l-bedâhe lâ-übâliyâne söylemiş olduğu gazel teklîfsizce 'âşıkâne ve bî-bedel olmagla iş'âr olundu.*" (Mehmed İzzet Bey, 1249: 198).

cirit oynayan Dirsinkli İsmail Ağa merhumun kölelerinden Ahmed Yesârî adlı biri için hemen oracıkta, arabanın içinde söylemiştir. Gazeldeki mısraların başındaki harflerden "Ahmed Yesârî" adı çıkmaktadır.³

Divançenin sonunda şairin, Şeyh Gâlib (öl. 1798) tarafından tazmin edilen "*Hemân 'ayn-ı Muhammed'le 'Alî'dür Şems ü Mevlânâ*" berceste mısrası yer almaktadır.⁴ Şeyh Gâlib'in divanında "Tercî-i Mîsrâ-ı Garrâ-yı Râmiz Beg", "Tercî-i Bend-i Mîsrâ-ı Garrâ-yı Meşhûr Râmiz Beg" gibi başlıklarla yer alan ancak mütekerri muhammes örneği olan 6 bentlik bu şiirin ilk bendi şöyledir:

*Gürûh-ı evliyânun ekmelidür Şems ü Mevlânâ
Misâl-i mihr-i subh-ı müncelîdür Şems ü Mevlânâ
Şeh-i 'aşkuñ iki kudret elidür Şems ü Mevlânâ
Sıfât u zâta bürhân-ı celidür Şems ü Mevlânâ
'Hemân 'ayn-ı Muhammed'le 'Alî'dür Şems ü Mevlânâ'* (Gürer, 1993: 211-2).

Abdullah Râmiz Paşa oldukça iyi bir eğitim almış, donanımlı bir kişidir. Oğlu Mehmed İzzet Bey babasını anlatırken onun bu yanını, farklı alanlardaki birikimini vurgulayarak dile getirir. Râmiz, güzel konuşan, becerikli, zeki, dışışleri konusunda eşsiz bir devlet adamı, hikmet, hey'et ve hendesede zamanın nadir isimlerindendir: "*Hâsılı müşârûn-ileyh sâhib-i cerbeze ve zekâ ve umûr-ı hâriciyede yektâ oldukdan başka hikmet ve hey'et ve hendesede nâdire-i dünyâ olduğundan devr-i Selîmîde hendese-hâneniñ tanzîm ve kânûnunun vaz' ve terkîmine me'mûr olduğundan nîzâmına idhâl ve kânûnını bi'z-zât kaleme alarak hüsn-i sûretle ikmâl itdikde taraf-ı Selîmîden mazhar-ı tahsîn ve nevâziş olmuş idiği...*" Mehmed İzzet Bey bu cümlelerin hemen ardından Râmiz'in akıcı yazılarının ve nefis şiirlerinin olduğunu ve bunların zamanın mecmualarında kayıtlı bulunduğunu söyler: "*Ma'a hâzâ inşâ-yı selîs ve eş'âr-ı nefîsi dahi olup zurafâ-yı zamâne mecmû'alarında mukayyed hayli gazel ve terci'-i bendi olmagla her birini ifâde ve izbârdan ise...*" (1249: 197-8).

Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî'de müellif için "*Âlim, fâzıl, şairdi.*" ifadesini kullanırken (1996: IV/1349) Şemseddin Sâmî, "*Tarîk-i Mevlevîye mensûb edîb ve şâ'ir bir zât idi.*" (1308: III/2254) şeklinde Râmiz'i tanıtır. Fatîn Dâvud onun Mevleviliğini zikrettikten sonra renkli bir üsluba sahip olduğunu söyler, nazım ve nesrinin akıcılığı ve güzelliğini dile getirir: "*Müşârûn-ileyh tarikat-i 'aliyye-i Mevlevîyyeye mensûb bir hünerdân-ı rengîn-üslûb olup nazm u inşâsı selîs ü hûb vâki olmuştur.*" (Sarıkaya, 2007: 252). Bursalı Mehmed Tâhir ise ilk terci-i bendini "dil-sûz" (gönül yakıcı) olarak niteler ve bu şiirle birlikte Mevlevîler arasında meşhur olan berceste mısrasının, şairin irfanına bir işaret olduğunu söyler: "*... beytiyle başlayan dil-sûz terci'-i bendiyle ricâl-i Mevlevîyyeniñ ma'lûmı olan 'Hemân 'ayn-ı Muhammed'le 'Alî'dür Şems ü Mevlânâ' mîsrâ-ı bercestesi 'irfânına dâldir.*" (2000: II/194). Abdullah Râmiz Paşa'nın Mevlevî oluşu kaynakların çoğunda zikredilen bir husustur. İbrahim Alâettin Gövsa da şiirlerini değerlendirirken şairin bu vasfını öne çıkarır ve meşhur olması hasebiyle ilk terci-i bendinin vasıta beytini örnek olarak verir: "*Kapdanı deryalıkla ve şairlikle tanınmış Osmanlı devri vezirlerindendir. (...) Küçük bir şiir divançesi basılmıştır. Manzumeleri hayli düzgün ve orta derecede bir divan şairinin eserleri ayarındadır.*" "*Abdullah Ramiz Paşa'nın şiirleri orta derecede divan şairlerinin eserlerine benzetilebilir ve biraz tasavvuf çeşnilidir. Mevlevî tarikatine mensup olduğu bu yazılarından anlaşılıyor.*" (1945: 4, 313).

Abdullah Râmiz Paşa'nın divançesi oldukça hacimsizdir ancak öne çıkan birkaç husus onun şiirleriyle ilgili bazı tespitler yapmayı mümkün kılmaktadır. Râmiz'in şiirlerinde dikkati çeken

³ Mehmed İzzet Bey bu gazeli, mısraların başına harfleri yazarak babasını anlattığı bölümün sonuna şiirlerinden bir örnek olarak üzere eklemiştir (1249: 198-9).

⁴ Bu mısra Fatîn Dâvud'un *Hâtîmetü'l-eş'âr*'ında Râmiz Efendi adlı bir müellife isnat edilmiştir (Sarıkaya, 2007: 249-50). Tezkire yazarının art arda biyografilerini verdiği Râmiz Efendi'yle Abdullâh Râmiz'i birbirine karıştırmış olması muhtemeldir.

özelliklerden biri gurbettir. Özellikle ilk terci-i bentte şairin doğrudan gurbeti dile getirerek başladığı ve devam eden mısralarda da bu duyguyu sıkça işlediği görülür. Zaten vasıta beyti de şiiri bu konu üzerinde tutmaya müsaittir. Şiirde gurbetle birlikte hasret, ayrılık, yalnızlık, ümitsizlik gibi duygular da çokça anılır. Şairin bu hâlden kurtulmak için son bentte "yâ Rab" diyerek dua ettiği görülür. Şu beyitler bu duruma örnek olarak verilebilir:

*Nevâ yok bezm-i gurbetde fîğân-ı âhdan gayrı
Kime dem-sâz olursun nâle-i cân-gâhdan gayrı* (1. bent)

*Kılup âvâre tîrâsâ beni kaşı kemânımdan
Diyâr-ı gurbete düşdüm ayırdı hân mânımdan* (2. bent)

*Gönül sevdâ-yı zülfüyle perîşân oldu gurbetde
Şeb-i hicre nihâyet yok meger subh-ı kıyâmetde* (3. bent)

*Olupdur dâg-ı gurbet nâ-pezîrâ-yı rûfû yâ Rab
Yetişdir merhem-i kâfûr-ı subh-ı ârzû yâ Rab* (5. bent)

*Garîbim bî-kesim yokdur enîsim âhdan gayrı
Penâhim dest-gîrim kalmadı Allâh'dan gayrı* (vasıta beyti)

Şairin içinde bulunduğu bu ruh hâlini çok yoğun olmamakla birlikte diğer iki terci-i bentte de görmek mümkündür. 40'lı yaşlarda ölen ve oldukça çalkantılı bir hayatı olan Râmiz'in bu şiirlerini 1809 yılı başlarında sürgün/kaçak olarak gittiği ve yaklaşık dört yıl kaldığı Rus topraklarında yazdığını söylemek mümkündür. Doğum yeri Kırım'a da giden şair bir anlamda öz vatanında gurbeti yaşamıştır.

Râmiz'in üzerinde durulması gereken bir diğer yanı, ya büyük şairleri örnek alması ya da onlara örnek olmasıdır. Paşa, yukarıda da ifade edildiği üzere 18. asrın önemli isimlerinden Koca Râgıb Paşa'nın 8 beyitlik bir gazelini tahmis etmiş, Şeyh Gâlib ise şairin kaynaklarda berceste olarak verilen "*Hemân 'ayn-ı Muhammed'le 'Ali'dür Şems ü Mevlânâ*" mısrasını tazminle bir mütekerrir muhammes kaleme almıştır. Bu etkileşimde şairin Mevlevi oluşunu unutmamak gerekir. Râmiz'in 16. asır şairlerinden Şûrî'ye ait bir beyti tazmin edip üçüncü terci-i bendinde vasıta beyti olarak kullandığı da bilinmektedir.

Gerek *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*'da gerekse divançenin sonunda anlatılan hikâyeye göre Râmiz, "bi'l-bedâhe" (herhangi bir konuya dair birdenbire, düşünmeksizin söz söyleme) gazel söyleyebilen bir şairdir. Onun söylediği bu gazel muvaşşah bir gazeldir. Bu hikâyeye göre Râmiz'i yetenekli bir şair olarak görmek gerekir.

Metin

Âşâr-ı Râmiz Paşa

Tercî'-i Bend

I

- 1 Nevâ yok bezm-i gurbetde fîğân-ı âhdan gayrı
Kime dem-sâz olursun nâle-i cân-gâhdan gayrı
- 2 Ne hem-dem var ne sâķî pes dil-i güm-râhdan gayrı
Haķ-ı sâğarda yazmaz hayf ile eyvâhdan gayrı
- 3 Sefer itsem refîķ olmaz ğubâr-ı râhdan gayrı
Ķarâr itsem yerim yok bezm-i şîvengâhdan gayrı

Turkish Studies

- 4 Bezimde lāle yok dāğ-ı dil-i āgāhdan ğayrı
Gül-i ümmîd virmez bûy ye's-i cāhdan ğayrı
- 5 Şorar yok hâtırım hüzün ü ğam u cāngāhdan ğayrı
Tesellî-bağış olur yok t̄ālî'-i bed-h'āhdan ğayrı
- 6 Ğarîbim bî-kesim yokdur enîsim āhdan ğayrı
Penâhım dest-gîrim kalmadı Allāh'dan ğayrı

II

- 1 Cüdâ itdi beni gerdün o māh-ı mihr-bānımdan
Boyansun kana dāmānı sirişk-i hūn-feşānımdan
- 2 Ocağ-ı dil қо yansun sūziş-i āh u figānımdan
Tutuşsun bām-ı çarh ol āteş-i dūzah-nişānımdan
- 3 Gül-i hūrşîd şolsun reng-i te'sîr-i hāzānımdan
Çerāğ-ı meh söyünsün bād-ı āh-ı bî-amānımdan
- 4 Kılup āvāre tîrāsā beni kaşı kemānımdan
Diyār-ı ğurbete düşdüm ayırdı hānmānımdan
- 5 Ğınā-yı kalbi buldum şimdi geçdim naqd-ı cānımdan
Hümā-perverde fakr-ı himmet aldım üstüh'ānımdan
- 6 Ğarîbim bî-kesim yokdur enîsim āhdan ğayrı
Penâhım dest-gîrim kalmadı Allāh'dan ğayrı

III

- 1 Göñül sevdā-yı zülfüyle perîşān oldu ğurbetde
Şeb-i hicre nihāyet yok meger şubh-ı kıyāmetde
- 2 Hāyāl-i 'arızıyla gül açıldı çeşm-i hāsetde
Mey-i fikr-i lebiyle ser-girānım bezm-i firkatde
- 3 Beyābān-ı cünün āvāresiyim gerçi şüretde
Velî zencîr-i 'aşk-ı kākülüyle bend-i miñnetde
- 4 İştîdim ki o mihri şimdi āgyār ile ülfetde
Ğarîm-i 'akreb olmuş t̄ālî'im ğāyet nuhūsetde
- 5 Ne ümmîd-i vişāl eyler göñül ne ye's-i rāhatda
'Aceb āvāreyim bî-çāreyim şahrā-yı hayretde
- 6 Ğarîbim bî-kesim yokdur enîsim āhdan ğayrı
Penâhım dest-gîrim kalmadı Allāh'dan ğayrı

IV

- 1 Hūdā rūzî-resāndır ğam yime ey dil a dîvāne
Gözün yaşı derunuñ 'uqdesidir āb ile dāne

- 2 Ezel *naḥnū ḳasemnāda* şalā olduḳda insāna⁵
Şarāb-ı ğam şunulmuşdur saña peymāne peymāne
- 3 Velī bezm-i elestde ḳıldığını mişāk-ı peymāna
Hıyānet itme ‘ahd-i *festekim*de tır ḥakīmāne⁶
- 4 Siperveş sīne ger sehm-i cefā-yı dehr-i fettāna
Şebāt u şabr u teslīm ile gir meydāna merdāna
- 5 Benim ḥālīm görüp sen tesliyet-baḥş ol dil-i cāna
Benim ol bülbul-i nağme-serā bezm-i ğarībāna
- 6 Ğarībim bī-kesim yokdur enīsim āhdan ğayrı
Penāhım dest-gīrim ḳalmadı Allāh'dan ğayrı

V

- 1 Göñül oldıysa da mışdāk-ı nass-ı *esrefū* yā Rab⁷
Teraḥḥum ḳıl bi-ḥaḳḳ-ı āyet-i *lā-taḳneṭū* yā Rab
- 2 Derūnum gülşen-i şıdk u şafā ḳıl sū-be-sū yā Rab
Gül-i ‘irfānımı itme esīr-i reng ü bū yā Rab
- 3 ‘Alāyık nüktesinden ḳalbim eyle şüst u şū yā Rab
Ḳoma ālūde-i çirk-āb-ı ğavgā-yı ‘adū yā Rab
- 4 Olupdur dāğ-ı ğurbet nā-peṣīrā-yı rüfū yā Rab
Yetişdir merhem-i kāfūr-ı şubḥ-ı ārzū yā Rab
- 5 Ḳuluñdur Rāmiz itmez ğayra zerre ser-fürū yā Rab
Der-i luṭfuñda dökdi eşk çeşm-i āb-ı rū yā Rab
- 6 Ğarībim bī-kesim yokdur enīsim āhdan ğayrı
Penāhım dest-gīrim ḳalmadı Allāh'dan ğayrı
(*Mefā ‘ilūn Mefā ‘ilūn Mefā ‘ilūn Mefā ‘ilūn*)

Tercī-i Bend-i Dīġer

I

- 1 Feyz-i Ḥaḳ māye-i ‘aşḳı dil-i dānāda ḳodı
Nūr-ı vaḥdet gibi mişkāt-ı mücellāda ḳodı
- 2 Hüsni çün āyine-i rüy-ı dil-ārāda ḳodı
Pertev-i ‘aşḳı o mir’āt-ı cilā-dāda ḳodı
- 3 Hüsni vü ‘aşḳı biri birine dil-dāde ḳodı
Āyet-i *nūrun ‘alā nūr* bu ma’nāda ḳodı⁸

⁵ "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık." (Zuhruf 43/32) ayetinden iktibas.

⁶ "O hâlde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol!" (Hûd 11/112) ayetinden iktibas.

⁷ "De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!" (Zümer 39/53) ayetinden iktibas.

⁸ "Onun yağı ateş dokunmasa bile neredeyse ışık verir, nur üstüne nurdur." (Nûr, 24/35) ayetinden iktibas.

- 4 Şoñra tafşîl-i şu'ûnâtını eşyâda qodı
Hüsni zâhirde ğam-ı 'aşkı süveydâda qodı
- 5 İşte bu remz-i gül ü bülbül-i şeydâda qodı
Kimiñ ağlatdı kimiñ şevk ile âzâde qodı
- 6 Kimini sevdi Hudâ kimini sevdâda qodı
Güli ârâyiş idüp bülbülü ğavġâda qodı

II

- 1 Şun'-ı Hakk'a dil uzatma şakınup nâ-be-maḥal
Kaṭ' ider ḥançer-i lā-yūs'elü 'ammā yef'al⁹
- 2 Seven Allāh'ı sever fi'line de itme cedel
Öyle maḥbûbdur ol fi'li güzel kendi güzel
- 3 Men 'aref menziline sâlik iseñ kendiñe gel¹⁰
Âteş-i 'aşqdan ister bu sefer de meş'al
- 4 Nâr-ı 'aşk ile yanup maḥv-ı vücûd it evvel
Nûr-ı 'irfân-ı Hudâ şoñra ider müşkili hal
- 5 'Aşk hengâmesidir şîve-i takdîr-i ezel
Gül güler bülbül okur girye-i nâlişle ğazel
- 6 Kimini sevdi Hudâ kimini sevdâda qodı
Güli ârâyiş idüp bülbülü ğavġâda qodı

III

- 1 Nedir ey nefis-i daġal-bâz-ı heveskâr-ı hevâ
Sende bu ḥ'âhiş-i bîlhûde-i âmâl-i ğinâ
- 2 Niye bu daġdaġa-i bûd u nebûd-ı dünyâ
Saña mı qaldı bu ğavġâ-yı cihân ser-tâ-pâ
- 3 Geç bu da'vâdan alup destîñe cām-ı şahbâ
Mey ü maḥbûbdur ârām-ı dil-i ehl-i nühâ
- 4 Nâyveş 'aşq-ı Hudâ'dan dem urursın ammā
Qalbi itdiñ mi 'aceb taşfiye-i ḥubb-ı sivâ
- 5 Şun baña cām-ı mey ey sâki-i gül-ḥande-şafâ
Böyledir kısmet-i Hakk girye baña ḥande saña
- 6 Kimini sevdi Hudâ kimini sevdâda qodı
Güli ârâyiş idüp bülbülü ğavġâda qodı

⁹ "Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir." (Enbiyâ, 21/23) ayetinden iktibas.

¹⁰ Bazı kaynaklarda hadis olduğu da ifade edilen "Kendini bilen Rabb'ini bilir." (Yılmaz, 2008: 621) sözünden iktibas.

IV

- 1 Düşdün o zülf-i siyeh çeşm-i siyehkâra gönül
Çekdi sevdâ-yı ser-i zülfi seni dâra gönül
- 2 Zülf ü ruhsârına yok tākāt-ı nezzâre gönül
İsiter dâra çekil ister iseñ nâra gönül
- 3 Çekilüp ol kaşı yâý ‘aşkına bî-çâre gönül
Tırveş gitdi garîb illere âvâre gönül
- 4 Alsa ol ğamzesi ğaddâr ele ğaddâre gönül
Yürî var başcağızıñ çâresini ara gönül
- 5 Siper it sîneñi ger hançer-i âzâre gönül
Böyledir de’b-i maħabbet buña yok çâre gönül
- 6 Kimini sevdi Hudâ kimini sevdâda kodi
Güli ârâyış idüp bülbüli ğavġâda kodi

V

- 1 Gel gönül cürmümüze tevbe vü ric’at idelim
Biz haṭâ eyledik ümmîd-i ‘inâyet idelim
- 2 Dergeh-i hâzret-i Ğaffâr’a inâbet idelim
Dest-beste varup ikrâr-ı kabâḥat idelim
- 3 Dökerek göz yaşın izhâr-ı nedâmet idelim
Kendimiz ğavṭa-i hõr lücce-i rahmet idelim
- 4 Cürm-i hâşâ yem-i ihsânına nisbet idelim
Yine artarsa eger ye’s ile ‘avdet idelim
- 5 Ağlayup inleyüp ümmîd-i meserret idelim
Kuludur Râmiz’i mesrûr ider elbet idelim
- 6 Kimini sevdi Hudâ kimini sevdâda kodi
Güli ârâyış idüp bülbüli ğavġâda kodi
(Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün)

Tercî-i Bend-i Âḥir

I

- 1 Neden ey eşk-i tūfân-ḥîz-i ḥasret bî-eşersin sen
N’içün ey nahl-i âh-ı âteşin-berg bî-semersin sen
- 2 Saña n’oldı dem-â-dem ey şabâ ğamnâk esersin sen
Meger kim sünbül-i zülfünden ayrılmış gezersin sen
- 3 Başıldı ḥaṭṭ ile iklîm-i ḥüsnüñ bî-ḥabersin sen
Dehâ ey ğonca-leb pistân-ı istignâ-emirsin sen

- 4 Yıkup dil қа'besin 'uşşâkı her dâ'im dögersin sen
Be hey gamze hele Haccâc-ı Zâlim'den betersin sen
- 5 Benim derdim yeter bî-hûde zâhid pend idersin sen
Marîz-i 'aşk u cismim cânıma degme üzersin sen
- 6 Gel ey nâşih kıo pendi hâl-i dilden bî-ğabersin sen
Beni dîvâne kıldı ol perî bilmem ne dirsın sen

II

- 1 Bilür misiñ baña bu ğurbet ilde n'itdi ol zâlim
Tağıtdı zülfünü şâne-perişân oldu aḥvâlim
- 2 Baña bir būs payın va'd idüp ol naḥl-i meyyâlim
Aḳıtdı sū-be-sū cūy-ı sirişk-i dîde-i âlim
- 3 Ben ol pervâneym ki şu'leverken şem'-i iḳbâlim
Yanup kül oldu şimdi nâr-ı ḥasretle per ü bâlim
- 4 Kimiñ başına döndümse felâḥanveş görüñ ḥâlim
Atıldım berr-i yâbâna ğarîb illerde pâ-mâlim
- 5 Baña şorsañ namâz-ı 'aşkı şor ey zâhid-i 'âlim
Ki ṭâḳ-ı ebruvân-ı yârdır miḥrâb-ı âmâlim
- 6 Gel ey nâşih kıo pendi hâl-i dilden bî-ğabersin sen
Beni dîvâne kıldı ol perî bilmem ne dirsın sen

III

- 1 Amân yandım firâkıñdan didikce âteşîñ olmuş
Meger sūz-ı dilimden parlamış bir ḥışm u kîñ olmuş
- 2 Dil-i mekrûḥ gerçi mâr-ı zülfünden emîn olmuş
Velî ğâfil ki anda şîr-i gamze der-kemîn olmuş
- 3 Donanmış lâlezârâsâ dil-i pür-dâğ zîn olmuş
Döşenmiş şerḥalarla şadr-ı sîne şeh-nişîñ olmuş
- 4 Dile soñ demde çün kim va'de-i vaşlîñ ḳarîn olmuş
Gel ey rûḥ-ı revân enfâs-ı 'âşık vâyesîñ olmuş
- 5 Gülistân-ı cemâli ğıbtâ-i Ḥuld-i Berîn olmuş
Ne zâhidler belâ-yı 'aşk ile zâr u ḥazîn olmuş
- 6 Gel ey nâşih kıo pendi hâl-i dilden bî-ğabersin sen
Beni dîvâne kıldı ol perî bilmem ne dirsın sen

IV

- 1 Kime derd-i dilimden zâr u feryâd eylesem bilmem
Kime şekvâ-yı cevri-i çarḥ-ı bî-dâd eylesem bilmem

- 2 Hārāb olmuş derūnı neyle ābād eylesem bilmem
Bozulmuş leşker-i şabra ne imdād eylesem bilmem
- 3 Nice dām-ı hevādan gön̄lüm āzād eylesem bilmem
Anı tā ki esīr-i dest-i şayyād eylesem bilmem
- 4 Ne yüzle dergeh-i Hāḫḫ'a varup dād eylesem bilmem
Gözüm yaşımdan özge nem var īrād eylesem bilmem
- 5 Seni de 'aşka zāhid niçe irşād eylesem bilmem
'Aceb añlar mısıñ bu beyti inşād eylesem bilmem
- 6 Gel ey nāşih ḳo pendı ḫāl-i dilden bī-ḫabersin sen
Beni dīvāne ḳıldı ol perī bilmem ne dirsın sen

V

- 1 Bu şeb yārıñ ḫayāl-i zūlf ü ruḫsāriyla āh itdim
Duḫān-ı āh ile āyīne-i māhı siyāh itdim
- 2 Tıtuşdum āteşin-ruḫsāra ol dem ki nigāh itdim
Gön̄l mülkine kendim od ḳodum kendim tebāh itdim
- 3 Begim ma'zūr tıṭ bī-iḫtiyārı āh vāh itdim
Seni sevmekden özge pādīşāhım ne günāh itdim
- 4 Nice dem eşk-i tūfān-ḫīz-i ḫayretde şināh itdim
Hele liman-ı bāb-ı luṭfunı buldum penāh itdim
- 5 Silüp naḳş-ı sivāyı şāh-ı 'aşka taḫtgāh itdim
Derūn-ı Rāmiz'i ben ḳābil-i feyz-i İlāh itdim
- 6 Gel ey nāşih ḳo pendı ḫāl-i dilden bī-ḫabersin sen
Beni dīvāne ḳıldı ol perī bilmem ne dirsın sen
(*Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün*)

Şevket-i Rūm şadr-ı esbak Rāḡıb Paşa merḫūmuñ ḡazeliniñ taḫmīsıdır.

- 1 Bāḡ-ı himeme nefḫa-i pūr-feyz-i şabāyız
Gül-gonca-i luṭf u kereme būy-ı vefāyız
Her yerde ser-i ḫālḳa-i cem'-i üdebāyız
Bezm-i ṭaraba cām-ı mey-i neşve-fezāyız
Dest-i edebe sübhā-i ezḳār-ı Hudā'yız
- 2 Mecnū'a-i dil nüsha-i ber-naḳş-ı 'iberdir
Her dāḡ-ı ciger mihr-i maḫabbetden eşerdir
Her şūḫa bu sīnem elif-i āh-ı seḫerdir
Meşhūdumuz aḫbābdan endūh u kederdir
Baḳ ḫikmete ser-nüşa-i iḫvān-ı şafāyız

- 3 Muṭrib gel uşul ile nühüft eyle biraz sen
 Zîr ü bem-i ḥasret ile çıkmaz dem-i neyzen
 Āğāze-i ‘aşkı dil-i ‘uşşâkdan öğren
 Āğāzemiziñ şöhretidir revnağ-ı gülşen
 Bülbül gibi her çend bî-berg ü nevâyız
- 4 İtsem ne kadar hâle-i âğüşümü tevsî’
 Kılmağ gelüp ol meh dil-i târîkimi telmî’
 Hâk-i kademîyle idemem kadrîmi terfî’
 Teklîf ü tekellüfde degil meşrebi taşdî’
 Bir bûseye kâni’ olur ülfetde gedâyız
- 5 Hüb-teriñ ‘aşk olalı ḥayl-i vüzerâdan
 Tûğ-ı ğam-ı zülfî çekeriz bād-ı hevâdan
 Biz mâlik-i gencîneyiz esrâr-ı Hudâ’dan
 Olsağ ne kadar kîse-tehî nağd-ı ğınâdan
 ‘İrfân ile maḥsûd-ı kirâm-ı vüzerâyız
- 6 Haṭṭ-ı leb-i la’liñ mi ‘aceb ey büt-i mey-nüş
 Bağ sürme-i güftâr seni eyledi ḥâmûş
 Ki bağş-i vefâdan dem urup eyler idiñ cüş
 Bir ğüne bizi eylediñ ey şûḥ ferâmûş
 Ğüyâ ki ḥayâlinde seniñ ḥarf-i vefâyız
- 7 Dāmân-ı niyâza şarılup şıdık ile ḥâlâ
 Her âh-ı seḥer ‘arş-ı kabûle çıkar ammâ
 Te’ḥîr-i icâbetde nedir ḥikmeti eyâ
 İḥlâsımızñ görmedik âşârını aşlâ
 Āğüş-ı tereddüdde meğr ḥayr-du’âyız
- 8 Fülk-i dil iken pîş-rev-i mevc-i meṭâlib
 Bir başka düzen kurdı hevâ-yı müteḳallib
 Pestîden olur şimdi uşul bend-i me’ârib
 Dem-sâz-ı şabâ oldı rûḥâvî bize Râğîb
 Dil-beste-i zencîr-i ser-i zülf-i hevâyız
- Buradan aşağısı bütün bütün müşârün-ileyhiñ taẓmîn olarak ‘ilâvesidir.
- 9 Biz mîşegeh-i himmet ü iḥsânda şîriz
 Zencîr-i mürüvvette velî bend-i esîriz
 İḳlîm-i hünlerde dimeziz mîr ü vezîriz

Cüyende-i feyz ü meded-i Rāğıb-ı pīriz
Kim rūhuna her demde sebağ-ı h̄'ān-ı du'āyız

- 10 Her şerha yarup sīnemi bir tīg-ı maḥabbet
'Aşq oldu aña dāğ-zen-i mihr-i iyālet
Ol ğamze-i dil-dār-ı silaḥdār-ı celādet
Ancak bize maḥşūş bu dārāt-ı vezāret
Fermān-dih-i iqlīm-i ḥarābāt-ı hevāyız

- 11 Ebrūlarını şāḥib-i seyf ü kalem itmiş
Nahl-i ḳad ü ğīsūsını tūğ u 'alem itmiş
Cām-ı lebini mālīk-i iqlīm-i Cem itmiş
N'itdiyse baña öyle veliyyü'n-ni'am itmiş
Rāmiz o şeh-i ḥüsne ḳuluz bī-ser ü pāyız
(*Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün*)

Silistre'de hintü¹¹ ile sürgün avına çıktıklarında Dirsinikli kölelerinden hintüñ öñünde cirid oynayan Aḥmed Yesārī nām ğulām-ı dil-ārām ḥaḳḳında beher mışrā'nıñ evvel ḥarfinden maḥbūb-ı mergūb mūmā-ileyhiñ ismi çıḳmak üzere bi'l-bedāhe hintü içinde söyledikleri ğazeldir:

- 1 Urılırsam n'olur ey āfet-i ṭannāz saña
Ḥarbe vü nīze şunar ğamze-i ğammāz saña
- 2 Merd-i meydān-ı vefā şūḥ-ı levendāne-edā
Dil-rübā fitne-i dünyā dir isem āz saña
- 3 Yine sürgün avına çıḳdı meger ğamzeleriñ
Sürisiyle tutilur 'āşık-ı ser-bāz saña
- 4 Esb-i tāzī şola şağa sürerek elde cirīd
Rāst geldi göñül ey şūḥ-ı çep-endāz saña
- 5 Yüri var mürğ-i dil-i zārıñı pek tüt Rāmiz
Yohsa şayda süzilür ğamze-i şeh-bāz saña
(*Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*)

Müşārün-ileyhiñ zāde-i ḥüsni-ı ṭab'ı olarḳ Şeyḫ Ğālib merḥūmuñ tazmīn itmiş olduğı mışrā'-ı ber-cestedir:

Hemān 'ayn-ı Muḥammed'le 'Alī'dür Şems ü Mevlānā

¹¹ Bir tür yaylı araba için kullanılan "hintu/hinto" kelimesi yerine 1290/1873-4 baskısında "müşārün-ileyh" ifadesi vardır.

Müşârün-ileyhiñ daha âşârı var ise de bu kadarı der-dest-i mevcûd olduğına mebnî mücib-i hayr du'â olmak temannâsıyla tab' u temşîline i'tinâ olundı.

Sonuç

Kırımlı Abdullah Râmiz Paşa'yı hayatı, mektupları ve divançesiyle ele alan bu çalışma neticesinde şunlar söylenebilir:

1. Kırım, Karadeniz'in kuzeyinde stratejik öneme sahip yerlerden biridir. Osmanlı himayesi altında istikrarlı bir yapıya kavuşan yarımada da edebî açıdan verimli bir dönem yaşanmış, şu anki bilgilere göre 56 şair yetişmiştir. Bu şairlerin çoğunluğunun 17. ve 18. asırda yaşamış olması Kırım Yarımadası'nda Osmanlı'nın tesis ettiği huzur ortamının kültürel ve edebî hayata etkisini açıkça göstermektedir.

2. Tarihte daha çok askerî ve siyasi faaliyetleriyle tanınmış olan Abdullah Râmiz Paşa, edebî yanı da olan donanımlı bir devlet adamı, âlim ve şairdir. Hakkında çıkarılan idam fermanı sonrası pusuya düşürülüp öldürülen Râmiz'i, maktul şairlerden biri olarak anmak gerekir.

3. Abdullah Râmiz Paşa'nın Osmanlı-Rus savaşının yaşandığı 1800'lü yılların başında Rus topraklarında sürgündeyken yazdığı "seyahatname" şeklindeki mektupları, söz konusu döneme ait önemli vesikalardır.

4. Bazı kaynaklarda sadece varlığından söz edilen Râmiz'in divançesi oldukça hacimsizdir. Bu yazı vesilsiyile tanıtılmış olan divançede üç terci-i bent, bir tahmis, bir muvaşşah gazel ve bir de berceste mısra mevcuttur. Şairin terci-i bentleri okunduğunda bunları sürgünde olduğu yıllarda yazdığı anlaşılmaktadır. Muvaşşah gazel ise Rusçuk'ta söylenmiş hikâyeli bir şiirdir.

5. Râmiz, tıpkı babası Feyzullah Efendi gibi Mevlevidir. Onun "*Hemân 'ayn-ı Muhammed'*le '*Alî'dür Şems ü Mevlânâ*" şeklindeki berceste mısrası, Mevleviler arasında iyi bilinmektedir ve Şeyh Gâlib bu mısrayı tazminle bir mütekerrir muhammes yazmıştır.

6. Râmiz, elde bulunan sınırlı sayıdaki şiirlerine bakılarak orta derecede bir divan şairi sayılabilir. Onun irticalen söylediği muvaşşah gazeli yeteneğine işaret olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

Abdullah Râmiz Paşa (1263), *Esbak kapudân-ı deryâ müteveffâ Abdullah Râmiz Paşa merhûmuñ der-dest olan âsârıdır*, Tabhâne-i Âmire, İstanbul.

Abdullah Râmiz Paşa (1290), *Âsâr-ı Râmiz Paşa*, Hacı Mustafa Efendi Matbaası, İstanbul.

Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım) 13, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı (1999), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

BEYDİLLİ, Kemal (1989), "Alemdar Mustafa Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, C. II, TDV Yay., Ankara, s. 364-5.

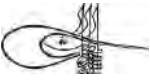
BEYHAN, Mehmet Ali (2007), "Râmiz Abdullah Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, TDV Yay., İstanbul, s. 451-3.

Bursalı Mehmed Tâhir (1335), *İdâre-i Osmâniyye Zamânında Yetişen Kırım Mü'ellifleri*, Matbaa-i Orhâniyye, İstanbul.

Bursalı Mehmed Tâhir (1982), "Kırım Meşâhiri", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, neş. hzl. Hasan Aksoy, C. V, S. 4, Ekim, s. 67-87.

- Bursalı Mehmed Tâhir (1990), *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Mü'ellifleri*, hzl. Mehmet Sarı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Bursalı Mehmed Tâhir (2000), *Osmanlı Müellifleri*, C. II, hzl. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- ÇINARCI, M. Nuri (2007), *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü's-şu'arâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- ÇİFTÇİ, Cemil (1997), *Maktul Şairler*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- DEMİRBAĞ, Ömer (1999), *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- DİA (2002), "Kırım", *İslâm Ansiklopedisi*, C. XXV, TDV Yay., Ankara, s. 447-50.
- Esrar Dede (2000), *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin*, hzl. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara.
- GÖVSA, İbrahim Alâettin (1945), *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyatı, İstanbul.
- GÜRER, Abdülkadir (1993), *Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İDBEN, Emir İçhem (1999), *Abdullah Ramiz Paşa, Emsile-i Türkiyye*, TDK Yay., Ankara.
- İSEN, Mustafa (1997), "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar-Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yay., Ankara, s. 64-76.
- İŞLİ, Emin Nedret (1999), "İstanbul Mezartaşlarının Yaşamöyküleri Açısından Önemi", *Kitaplık*, S. 36, s. 214-9.
- KURNAZ, Cemal-Halil Çeltik (1998), "Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 6, Güz, s. 670-92.
- KURNAZ, Cemal-Halil Çeltik (2009), "Hanlık Dönemi Kırım Şairleri Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Güz, S. 51, s. 275-94.
- KURNAZ, Cemal-Halil Çeltik (2012), *Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı*, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara.
- Mehmed İzzet Bey (1249), *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmanî, Osmanlı Ünlüleri*, C. IV, hzl. Nuri Akbayar, akt. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi* (1969), "Abdullah Râmiz Paşa", C. I, Meydan Yay., İstanbul, s. 21.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1978), "Râmiz Abdullah Paşa", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXVII, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, s. 220-1.
- SARIKAYA, Orhan(2007), *Tezkirecilik Geleneği İçerisinde Fatîn Tezkiresi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şemseddin Sâmî (1308), *Kâmûsu'l-A'lâm*, C. III, Mihrân Matbaası, İstanbul.

-
- TUMAN, Mehmet Nâil (2001), *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. I, hzl. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- YILMAZ, Mehmet (2008), *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü*, C. II, Sütun Yay., İzmir.
- YORULMAZ, Hüseyin (1989), *Koca Râgıb Paşa ve Divânı (Araştırma ve Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YÜKSEL, Zühal (1992), "Kırım Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı, Üçüncü Cilt Edebiyat*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, s. 684-704.

SARI ABDULLÂH EFENDİ (Ö. 1661)'NİN MESLEKÜ'L-‘UŞŞÂK KASİDESİ VE LA‘LÎ-ZÂDE ABDÜLBÂKÎ (Ö. 1746)'NİN ZEYLİ*

*Bünyamin AYÇİÇEĞİ***

ÖZET

Klâsik Türk edebiyatının temel kaynakları içinde yer alan yazma eserlerin gün yüzüne çıkarılması, üzerinde akademik çalışmaların yapılması Türk edebiyatının daha iyi anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Bu sebeple son dönemlerde Klâsik Türk edebiyatıyla ilgili birçok kıymetli çalışma yapılmakta, Türk edebiyatının daha iyi anlaşılabilmesi için temel kaynaklar gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda klâsik edebiyata yön veren tasavvuf düşüncesinin Osmanlı şiirinde işleniş metodunu, kavramlarını, şeklini anlamak bu sahadaki araştırmacıların metinleri daha doğru kavramasına yardımcı olacaktır. Özellikle yaptığı mesnevî şerhiyle Türk edebiyatında “Şârih-i Mesnevî” ünvanını kazanmış Sarı Abdullâh Efendi'nin devrinde büyük bir dikkat ve zevkle okunduğu bilinen *Meslekü'l-'Uşşâk* kasidesinin ilmi bir çalışmaya konu olması gereklidir. Tasavvuf düşüncesinin ve kavramlarının izahıyla ilgili, yaşadığı dönemde ilim çevresi tarafından kabul görmüş bir yetkinliğe sahip olan Sarı Abdullâh Efendi hakkında dikkat gerektiren çalışmalara ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Ayrıca, torunun çocuğu olan La‘lî-zâde Abdülbâkî'nin bu kasîdeye yazdığı zeyl de hem tasavvuf adâbına dair verdiği bilgiler hem de Bayramî-Melamî büyüklerinin silsilesini içermesi bakımından makaleye dâhil edilmiştir.

Bu çerçevede hazırlanan çalışmada, Sarı Abdullâh Efendi ve La‘lî-zâde Abdülbâkî'nin hayatları ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından metnin genişçe bir özeti okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Böylece müelliflerin eserlerinin, tasavvuf anlayışlarının, tasavvufî terimleri izah şekillerinin okuyucuya ulaştırılması amaçlanmıştır. Son olarak da *Meslekü'l 'Uşşâk* kasidesi ve zeylinin edisyon kritikli metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *tasavvuf, Meslekü'l 'Uşşâk, zeyl, Sarı Abdullâh Efendi, La‘lî-zâde Abdülbâkî*

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. El-mek: fuzulibaki@gmail.com

THE KASÎDE MESLEKÜ'L-‘UŞŞÂK OF SARI ABDULLÂH (d. 1661) AND SUPPLEMENT OF LA‘LÎ-ZÂDE ABDÜLBÂKÎ (d. 1746)

ABSTRACT

Manuscripts are the main source of classical Turkish literature. It is important that we bring to light manuscripts and carry out academic studies. Recently, valuable research on original sources of classic Turkish literature has been completed. Such research has enhanced our understanding of Turkish literature. In this context, Islamic mysticism (i.e., Sufism) provides direction for studies on classic Turkish literature and may help researchers to better understand the methods, notions, forms of truly “classic texts.” Sarı Abdullâh (d. 1660) annotated “The Mathnawî.” Therefore, the appellation “Şârih-i Mesnevî” has been used to describe him. We know from many books, manuscripts, and other sources that the *Kasîde Meslekü'l-Uşşâk* has been read by a substantial number of people. Hence, it is important that we carry out serious study of the *Kasîde Meslekü'l-Uşşâk*. In addition, La‘lî-zâde Abdülbâkî (d. 1746), who was a direct descendent of Sarı Abdullâh, had written a supplement for the *Kasîde Meslekü'l-Uşşâk*. Since the supplement provides information about Sufism and important persons of Bayramî-Melâmî, it has been included in this article. In the present article, information on the lives and works of Sarı Abdullâh’s and La‘lî-zâde Abdülbâkî’s has been provided. In addition, an extensive summary of the text has been included for readers. Thus, the present work provides a critical overview of the *Kasîde Meslekü'l-Uşşâk* and the supplement.

Key Words: *sufism, Meslekü'l Uşşâk, supplement, Sarı Abdullah, La‘lî-zâde Abdülbâkî*

Giriş

Klâsik Türk edebiyatı, birçok şairi, müellifi, fikir adamları ve eserlerini barındırması bakımından bir hazîne kıymetindedir. Bu hazînenin gün yüzüne çıkarılması ve günümüz insanlarına, ilim çevrelerine tanıtılması yapılan çalışmaların temel gâyesini teşkil etmektedir. Yapılan pek çok değerli çalışmaya rağmen, Klâsik Türk edebiyatı’nda tesbit edilememiş veya tesbit edilmekle birlikte bütün yönleriyle ele alınamamış pek çok müellif ve eser bulunmaktadır. Bu makaleye konu olan Sarı Abdullâh Efendi’nin *Meslekü'l-Uşşâk* kasidesi ve La‘lî-zâde Abdülbâkî’nin bu kasîdeye yazdığı zeyl de herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamıştır.

Sarı Abdullâh Efendi

Adı Abdullâh, mahlası ‘Abdî’dir. *Esmâü'l-Müellifin*’de Abdullâh bin Seyyid Muhammed bin Abdullâh olarak (Bağdatlı İsmâil Paşa 1951: 477) tanıtılmaktadır. Müstakim-zâde (ö. 1788), doğum tarihini H.991 (M.1583) olarak zikretmiştir.¹ Babası Mağrib şehzadelerinden Seyyid Muhammed Efendi’dir. Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1925), Sultan I. Ahmed (ö. 1617) devri sadrazamlarından Halil Paşa (ö. 1629)’nın kardeşi Muhammed Paşa’nın kızıyla evlendiğini ve

¹ Detaylı bilgi için bk.: Müstakîm-zâde Süleyman Efendi, *Menâkib-i Melâmiye-i Şettâriye-i Bayramiye*, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Koleksiyonu, Nu:1164, yk. 60^a.

ondan Abdullâh Efendi'nin dünyaya geldiğini (Bursalı M. Tahir 1333: I/100) kaydeder. Abdullâh Efendi, erken yaştan itibaren çeşitli tarikat erbabıyla temas etmiş ve esaslı bir tasavvuf terbiyesi içinde yetişmiştir. On beş-on altı yaşlarındayken, yanında terbiye ve ders gördüğü Hacı Hüseyin Ağa vasıtasıyla, İdris-i Muhtefî (ö. 1615) hazretleriyle tanışmıştır. İdris-i Muhtefî (ö. 1615) hazretlerinin vefatından sonra Halil Paşa (ö. 1629)'nın delaletiyle Aziz Mahmud Hüdayî (ö. 1628)'den feyz aldığı (Bursalı M. Tahir 1333: I/100; Mehmed Süreyyâ 1996:III/ 420; Şeyhî Mehmed Efendi 1989:III/ 280) kaydedilmektedir. Tarikatta ilk intisabı Hüdayî Efendi'ye olmuş vefatından sonra Bayramiye'den Hacı Beşir Ağa (ö. 1662)'ya intisap etmiştir. *Safâyî Tezkiresi'*nde Abdullâh Efendi'nin, Sütçü Beşir adında biriyle hemhal olması sebebiyle Hamzavî olduğunun bir söylenti olduğu, eserlerini inceleyenlerin, onun aykırı bir mezhepte bulunmayacağına kanaat edecekleri belirtilmiştir (Çapan 2005: 376). Sarı Abdullâh Efendi zaten *Nasihatü'l-Mülûk* adlı eserinde bu konuya açıklık getirerek çeşitli tasavvuf erbâbından feyz almış olmasına rağmen ömrü boyunca Bayramîliğe bağlı kaldığını; aslen Bayramî, tarikatçe Celvetî ve terbiyece Mevlevî olduğunu söyler.²

Halil Paşa, Abdullâh Efendi'yi kendisine tezkireci yapmıştır. Paşanın ikinci defa sadrazamlığında, İran seferi kumandanlığında, tezkirecilik vazifesiyle beraberinde gitmiş Reîsülküttâb³ olan Muhammed Efendi (ö. 1625?)'nin Tokat'ta vefatı üzerine terfî ederek Reîsülküttâb olmuştur. İran'a gidiş tarihleri için *Şakâiku'n-Nümâniye'de* H.1036 (M.1626) Rebîulevvel tarihi (Şeyhî Mehmed Efendi 1989:III/ 280) yazılıdır. Reîsülküttâb oluş tarihi içinse H.1037 (M.1627) Safer yazılıdır. Reîsülküttâb oluşu için *Sicill-i Osmânî'de* H.1038 (M.1628) tarihi (Mehmed Süreyyâ 1996:III/ 420) kayıtlıdır. Sarı Abdullâh Efendi H.1065 (M.1654) yılında divan memurluklarından, resmî görevlerinden çekilerek son dönemlerini ilim ve ibadetle meşgul olarak geçirmiştir. Mezar taşında da kayıtlı olduğu üzere 22 Safer 1071 (27 Ekim 1661)'de vefat etmiştir.⁴ Sarı Abdullâh Efendi, iyi bir hattattır. Hüsn-i hattı Hâlid Efendi'den öğrenmiş, Sivasî Şeyh Abdülmecid Efendi (ö. 1639)'nin zaviyeleri evkafından birinin vakfîyesini yazmıştır (Müstakîm-zâde 1928: 280) Aynı zamanda yedi çeşit zerrin türü lale yetiştirmiş ve bu konuda ünlenmiştir. Çiçekçilikteki mahareti sebebiyle I. İbrahim (ö. 1648) zamanında, ser-şukûfeci yapılmıştır (Müstakîm-zâde: yk. 60^a).⁵ I. İbrahim tarafından verilen berattan anlaşıldığı kadarıyla fen ve sanayi ilimlerinde, hikmet ve felsefede mütehassıstır. Yetiştirdiği zerrin türü lalelerden üçünün kendi adıyla anıldığı belki de bu sebeple kendisine, Sarı Abdullâh denildiği ya da sarışın olması sebebiyle Sarı Abdullâh olarak şöhret bulduğu söylenilmektedir (Hüseyin Vassaf 1999:II/ 556).⁶

Sarı Abdullâh Efendi'nin çocukları ve torunları da ilim erbabıdır. *Sicill-i Osmânî'deki* kayda göre Sarı Abdullâh'ın oğlu olan Resmî Efendi de devrin meşhurlarından olup cebeciler kâtibidir. Memur olarak Mora'ya gitmiş, Gelibolu'ya geçerek Girit'te Anadolu kalesinde 1060 (1650)'de vefat etmiştir (Hüseyin Vassaf 1999:II/ 557; Mehmed Süreyyâ 1996:III/ 420).

² Sarı Abdullâh Efendi'nin tarikatlarla olan münasebetlerini ve tespitlerini Nihat Azamat etrafıca izah etmiştir: Nihat Azamat, "Sarı Abdullâh Efendi", *DİA*, C. 36 (2009), s. 145-147.

³ Reîsülküttâblık, Osmanlı merkez bürokrasisinin mâliye dışındaki kısmını üstlenen, şimdiki "Dışişleri Bakanlığı" ve "Başbakanlık Müsteşarlığı" makamlarının başlangıcını oluşturan bir makamdır. Daha geniş bilgi için bk. Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reîsülküttâblık*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001.

⁴ Mezar yerinin şu anki durumu ve çevresinde yatan Melâmî büyükleri fotoğraflarla tesbit edilmiştir. Detaylı bilgi için bk.: Bünyamin Ayçiçeği, *Sarı Abdullâh Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Râz Adlı Mesnevisinin Transkripsiyonlu Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

⁵ Ser-şukûfeci, Çiçekçi başı yerinde kullanılan bir tabirdir. Görevi; lalecileri, lale bahçelerini, lale alım satımını teftiş ve murakebe altında bulundurmaktır. Detaylı bilgi için bk.: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1983, C.3, s. 191.

⁶ Sarı Abdullâh Efendi'nin çiçeklikteki mahareti, yetiştirdiği zerrin türü laleler hakkında bilgi için bk.: *Tezkere-i Şukûfeciyan*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 2760, yk. 16^a.

Sarı Abdullâh'ın vefâtına bazı şairler tarih düşmüştür. Nâilî'nin Sarı Abdullâh'ın vefâtı için yazdığı şiir ve sonundaki tarih beyti şöyledir:

Tārîḥ-i Vefât-ı Şarı 'Abdullâh

Gitdi ol rast-rev-i cadde-i her dü-serâ
Ki yanında yoğidi farkı gedâdan şâhuñ

Ḥaḳ bu kim zîver-i ser-nâme-i a'mâli idi
Manşıb-ı akrân ol ḥ'âce-i âlî-âcuñ

Vaḳt-i rihletde dedim Nâ'iliyâ tārîḥin
Zâde-i 'Adn ola rûḥı Şarı 'Abdullâhuñ sene: 1071

Tārîḥ-i Diger

Gül-i nesrîn-i 'Adn ola İlâhî Şarı 'Abdullâhuñ sene: 1071 (Çapan 2005: 376-377).

Sarı Abdullâh Efendi'ye “Şâriḥ-i Mesnevî” ünvanını kazandıran *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* adlı eseri çok meşhurdur. Beş cilt halinde tertiplenmiş olan bu eser *Mesnevî*'nin tamamını kapsamamakta sadece birinci cildin şerhini içermektedir.⁷

La'î-zâde Abdalbâkî Efendi

Sarı Abdullâh Efendi'nin torunun çocuğu olan⁸ ve kadılığa kadar yükselen La'î-zâde Abdalbâkî Efendi de ilmiye sınıfındandır. La'î-zâde Gazâlî (ö. 1111)'nin *Kimyâ-yı Saâdet* adlı eserini tercüme etmiş, Hamzavîler hakkında bir risâle yazmıştır. Kendisinin *Mebde' vü Meâd* adlı eseri meşhurdur. *Sergüzeşt* adlı eseri, Sarı Abdullâh'tan sonra kendi zamanına kadar gelen Melâmî ricâlini anlatmaktadır. Melâmîlik hakkında bilgi edinmek için önemli bir kaynaktır.⁹ Eyüp Özbekler tekkesinin kurucusu ve şeyhidir. Mezarı şu anda Eyüp Müftülüğü olarak kullanılan binanın bahçesindedir. Şiirlerinde “Yetîm” mahlasını kullanmıştır.¹⁰

Meslekü'l-'Uşşâk ve Zeyli

Meslekü'l-'Uşşâk, sülûk hallerine dâir Türkçe manzum 105 beyitlik bir kasîde olup torunlarından La'î-zâde Abdalbâkî tarafından 47 beyit halinde zeyli yazılarak Türkçe şerh edilmiştir.¹¹ Metnin yazma eser kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunmaktadır. Bu da eserin sevilerek ve önem verilerek okunduğunun bir göstergesidir. Tesbit edilebilen yazma nüshalar

⁷ Bu eser *Mesnevî*'nin sadece birinci cildini beş cilt halinde şerh etmesi bakımından önemli görülmüştür. Birçok kütüphanede matbu nüshası bulunmaktadır: Sarı Abdullâh Efendi, *Mesnevî-i Şerif Şerhi Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, I-V, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1288. Sarı Abdullâh Efendi'nin eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bk.: Bünyamin Ayçiçeği, *Sarı Abdullâh Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Râz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

⁸ Kimi kaynaklarda kız kardeşinin torunu olarak geçse de La'î-zâde kendisi için zeylin 9. beyitinde, “İrfan ehlinin ayağının toprağı olan kusurlarla dolu bu kul, Sarı Abdullâh'ın ibn-i hafididir (torununu oğludur)” demektedir.

⁹ Bu eser üzerinde güncel bir çalışma yapılmıştır: Tahir Hafızlıoğlu, *Aşka ve Âşıklara Dair*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.

¹⁰ La'î-zâde Abdalbâkî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bk.: Nihat Azamat, “La'î-zâde Abdalbâkî”, *DİA*, C. 27, s. 90-92.

¹¹ Kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan bu şerh üzerine Hasan Kaya'yla beraber sürdürdüğümüz çalışmalar devam etmektedir.

içinde istinsah tarihi, yazı kalitesi, birbiriyle farklılık arz eden özelliklere sahip olmaları bakımından önem arz eden dört nüsha karşılaştırılarak edisyon kritikli bir metin ortaya koyulmaya çalışılmıştır.¹² Süleymaniye Kütüphanesi Âşir Efendi Koleksiyonu nu. 443 nüshası için AE; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu nu. 3064-1 nüshası için HM; Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Koleksiyonu nu. 199 için MS; Süleymaniye Kütüphanesi Şâzelî Tekkesi Koleksiyonu nu. 157-1 için ŞT rumuzu kullanılmıştır. Metin oluşturulurken imla ve ifade bakımından daha az hataya tesadüf edilen ve daha fazla beyit ihtiva eden Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu nu. 3064-1'deki nüsha esas alınmıştır.

Meslekü'l-'Uşşâk kasidesine La'li-zâde Abdalbâkî tarafından 47 beyit halinde zeyl yazılmıştır. Makalede, Süleymaniye Kütüphanesi Şâzelî Tekkesi Koleksiyonu nu. 157-1'de yk. 161^a-164^b arasında ve Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nu. 2786'da yk. 37^a-38^a arasında bulunan metinlerin mukayesesi yapılmış ve aynı rumuzlar kullanılmıştır. Zeyl metni oluşturulurken de yazım bakımından daha az hata bulunan ve diğerine göre fazla beyit ihtiva eden Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nu. 2786'da yk. 37^a-38^a arasındaki nüsha esas alınmıştır.

Meslekü'l-'Uşşâk ve Zeyli'nin İçeriği

Meslekü'l-'Uşşâk Allah'ın varlığını ve birliğini, tarîkat âdâbını ve tasavvufun gereklerini, bazı tasavvufî kavramların izahını açıklayan bir kasidedir. *Meslekü'l-'Uşşâk*'a Allah'a hamd, Resulüne salavât, âl ve ashâbına özellikle dört büyük halîfeye selam ile başlanır. Hak yoluna talip olan kişinin bu anlatılanları akliselim ile okursa yeterli olacağı, Hak'dan ne takdir edilmişse onun mukadder olacağı söylenir. Ezelden her şeyin kader defterine yazıldığı, kişinin akli ve seçme kabiliyetiyle iyiyi kötünden ayırabileceği, sözün zahirine takılan kâl ehlinin hakikatlerden zevk alamayacağı, onun aşağı seviyelerden üst seviyelere yükselmeye kabiliyetinin olmamasına şaşılması gerektiği anlatılmaktadır. Kişinin ibadetlerinden derinleşmesinden asıl maksadın cennet ve hûri olamayacağı, asıl maksadın Cemâlullah'ı görmek olduğu söylenmektedir. Kimilerinin gösteriş icabı yemeden içmeden kesildiği, el öptürmek için, riây içinde ibadetlerini yaptığı, hatta elini öpmeyenlere hayretle baktığı görülmektedir. Halkın hürmeti için ve nâminin yayılması için yapılan ibadetin, şöretin boş olduğu söylenmektedir. İnsanın dikkatli davranması halinde nefsin bu tür hilelerini fark edebileceği; ancak gözde olma, ön plânda olma hırsının kişinin gözünü kör ettiği anlatılır. Tasavvufa dair birçok eser okuyan; ancak sülûka dâhil olmayan kişinin sözünün tatsız tutsuz olacağı söylenmektedir. Kimilerinin, mürşide ihtiyacımız yok, dediği; idrak kabiliyetleriyle yollarını kendilerinin aydınatabileceklerini düşündükleri, vaizden kendilerini boşuna korkutmaya uğraşmamalarını istedikleri, kendilerinin irfan sahibi olduklarını iddia ettikleri söylenmektedir. Bu kişilerin uzlete, halvete, ârife ihtiyaçlarının olmadığını iddia ettikleri, riyazetle nefislerine zorluk çektirmenin manasız olduğuna inandıkları anlatılmaktadır.

Ardından Sarı Abdullâh Efendi şu nasihatlerde bulunur: “Ama sen böyle rint meşrep kimselerle mücadele etme! Nefsine uyanlar temiz olmaz, Allah yolunun ilk şartı nefsi terk ederek pişmanlıkla Hakk'a yönelmek ve bir mürşide tabi olmaktır. Şimdi gel sen de gözyaşlarıyla şu pisliklerinden arın! Ecel geldim demez, bu fırsatı kaçırma! Sözün özü şudur ki bu şeriat yolunun azığı takvadır. Şeriatın lügat manası apaçık, görünür olmaktır. Istılâhî manası ise itaat etmekle, dîni

¹² *Meslekü'l-'Uşşâk* ve zeyline ait bütün nüshaların tavsifi makale sınırlarını aşacağından eserin şerhiyle ilgili hazırlık içinde olduğumuz kitap çalışmasında bu hususlar bütün detaylarıyla arz edilecektir. *Meslekü'l-'Uşşâk* ve zeyline âit şu anda tespit edilebilen diğer nüshaları şunlardır: Ali Emîrî (Millet) Kütüphanesi, No: 1332-1, yk. 182^a-185^b; Bayezid Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No: 3222, yk. 45^b-47^b; Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 2400, yk. 15^b-20^a; Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu, No: 3430-1, yk. 196^b-199^a; Süleymaniye Kütüphanesi İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, No: 3692-1, yk. 44^b-47^a.

hayata tutunmaktır. Takvâ ise çirkinliklerden, günahlardan fenalıklardan kaçınma, ihlâs ve hâlis niyetle davranmaktır. Yolda da senin arkadaşın salih amelleridir. Yol arkadaşından sakın ola ki ayrılma çünkü yalnızlık hüsrânla neticelenir. Maksada ulaşınca kadar durmadan yürü, gönül Ka'be'sini tavâf et. Amelsiz ilim vebaldır, faydasızdır. Amelde ilim olmazsa şayet cehâlet ve dalâletle amel sonuçlanabilir. İlim ve amel Allah rızası için olmalıdır. İlimden gaye Hakk'ı bilmek ve bulmaktır. İbâdetdeki sırları pratiğe dökerek anlamaya çalış! Bu ibadetlerin sadece görüntüden ibaret olduğunu sanıp gaflete düşme! Sadece lafla insan zevk ehli olmaz (Bal bal demekle ağız tatlanmaz). Eğer hâl ehli olmazsa kişi, gönlü kapkaranlık olur. Sen gönlünü bir tart bakalım! Harap mı ma'mûr mu? Kendi halini bilen kişi zekîdir. Velîler, sâdıklar, Hak yolunun yolcuları, zevki Allah'a kullukta bulmuşlardır. Bunlar ümmetin hayırlılarından. Yerilmekten uzak, övülmeye layık olanlar kavmin melek yüzlü ve özlü, doğru sözlüleridirler. Evliyâ içinde kendini aşağı durumda gösterenler olabilir. Sen onları bid'at ehli sanma! Melâmî sûretle bilinmez, tâc ile ridâsı, kılık ve kıyafetiyle anlaşılmaz. Melâmîlerin kisvesi, tâcî gönüldeki muhabbet nûrudur. Ridâsı, hırkası, tâcî Hakk'a şâhit olmakla hayret makamının dehşeti içinde bulunmaktır. Yârin nazını severler, yerlere yüzlerini sürerler, kimseciklere sırlarını söylemezler... İşte bunlar sır sahipleridir. Aşk şarabıyla sarhoş olmuşlar, hayret denizinde boğulmuşlardır. Bütün âriflerin yolu birliktir; ama hakikat ehliyle taklit ehlini fark etmek ferasetle mümkündür. İrfan sahibi kişi yakîn sahibidir. Onlarda eksiklik kusur görülmez, onlar doğru yolu tutmuş giderler. Ârif olanlar eşyâya mertebelerinin gerektirdiği şekilde nazar ederler, bunlar edep dışı hareketlerden kaçınan dirâyetli kimselerdir. Bu, Allah bilgisi ve sırlarıyla ilgili bir ilim olduğundan Rabb'ın ilhâmıyla kavranabilir. Bu ilim ne kadar ilginç, hikmetli, insanı hayrete sevkeden, İlâhî sırları içinde barındıran bir ilimdir! Şimdi sen, vahdetin (birliğin) kesretin (çokluğun, dağınıklığın) hakiki manalarını ve eşyâdaki tecellîlerini kavramak istersen kıl ü kâli (dedikoduyu, görüntüye takılıp konuşmayı) terk edip kalp hayâtını arzula! Allah'a yönelip duâ etmen ve seni, varlığı Hakk'ın gölgesi olmuş, yüzü hidâyet nuruyla nurlanmış kâmil bir mürşide ulaştırmasını dilemen gerekir. Mürşid-i kâmil, Hz. Muhammed'in sırrının mirasçısı, onun nuruyla parıl parıl parlayan kişidir. Hz. Muhammed, bitmek tükenmek bilmeyen bir sevginin nurunun güneşidir! O, Allah'ı yansıtan bir ayna olmuş muhabbet mâhıdır. Gönlü arş-ı muallâ, makâmı yüceler yücesidir. Allah ahlakıyla ahlaklanmıştır. Sâdık müritlerini nazar ederek doğru yola sevkeder, irşât eder. Hak sana o nazar esnâsında cemâlinin tecellîlerini nasip eder. Gönlüne saldıgı nurla hakikî aşkın farkına varır ne kadar lezzetli olduğunu anlarsın. O zaman Hak yolunun gönülden geçtiğini Rahmân'ın verdiği cezbe haliyle kavrarsın. Ayrıca Allah aşkının yoldaşı kimdir, doğru yol nedir kavrarsın. Hak cezbesi (ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten hâriç bulunuyormuş gibi olması, heyecana gelmesi) pîrin himmetiyle mümkün olur. Bu yolla Hakk'ı yansıtan aynan cilâlanır. Hz. İbrahim gibi teslim olup aşk ateşine düşersin. Kerem iksiriyle kalp bakırdan altına döner. Sende kesret (çokluk, dağınıklık) kalmaz, ikilik gider, sadece aşk bâkî kalır. Tecellî ateşiyle söz, gönül tutuşur, mahv olur; sadece bir "bakış" bâkî kalır. İnsan Allah'ın tecellîsinin güzelliğini vasf etmekten acizdir. Gönüldeki bütün arzuları terk edip mürşid-i kâmilin mürîdi olmak gerekir. Kişi kendi iradesini ön planda tutup pîrine itaat etmezse tarîkatta yeri olmaz. Onun yolu azgınlık, hak yolundan sapmadır. Erler meydanına girip başını çevgana top eyle! Külfet, mihnet demeden gönül rızasıyla emre itaat et! Eğer şartları hakkıyla yerine getirirsen sohbe layık hale gelirsin. Eger cemâlinin kitabını noksansız okuyabilirsen hakikat sırrı sana ayân olur, aman bu emâneti iyi saklayasın! Bu sırrı saklayan kişi niçin ağyâra, başkalarına sırrını ifşâ etsin ki? Çünkü cevherin kadrini kalp sahipleri ancak kavrayabilir. Ehliyetsiz, halden anlamayan kişilerle beraber olma; çünkü onlarla beraber olmak kalbe keder, sıkıntı verir. Aşk yoluna girenler gayrısını gönlünden söker atar. Âşıklığın alâmeti, âşığın kalp hayâtında derinleşmesinin yegâne yolu uzlet ve halvettir (halktan uzaklaşarak Allah'a dönük yaşama). Halvetin aslı gönlü Allah'tan gayrı her şeyden temizlemedir. Âşık ların yolunda en önemli şey gönlünü Allah'tan başka şeylerden korumaktır. Lokma, hırka insanlığın gereğidir. Kişinin mâişetini kazanması zarûrîdir. Hak yolunda olan kişi halkla iç içe yaşar, görüşür, söyleşir

ama gönlü dâima Allah'a bağlıdır. Kulluk yüzünü dâima fenâ toprağına sürer. Âşıkların gerçek orucu fenâ olmaktır (varlığını Allah'ın varlığı karşısında yok etmektir). İftarı da bekâdır (Allah'ın varlığıyla ebedî varlık kazanmadır). Âşık ların bayramı hiç ayrılık olmaksızın Allah'a kavuşmayla mümkündür. Nâfile ibadetler Hakk'a yakınlaştıtır. Allah kişinin gören gözü işiten kulağı, tutan eli yürüyen ayağı olur. Yakîn ehli canlarını kurban eder, Hakk'ın cemâlini nazar etmek hacc-ı ekberdir. Bütün varlık vahdetin bir gereğı olarak Hakk'tan zuhur etmiştir, ikilik yoktur. Kişi kendi varlığını Allah'ın varlığında eritir. Hak yolunun yolcularının gözyaşı dinmez, hâlini anlatmaya kelimeler yetmez. Bu gözyaşlarının sebebi, hasret ve ayrılıktan değil, aşkın gereğidir. Hayret ehlinin, yüce insanların hâl ve hareketlerinin iç yüzü yazıldı, sırları dostlara hediye olsun diye izah edildi. Bu nazm *Meslekü'l-Uşşâk* olarak adlandırılrsa güzel olur. Bu nazm muhabbet bahçesidir, hakikat sırlarının izahıdır. Ey âşık gel! Sözü nihayete erdir ve vicdânınla zevke er! Allah tektir eşi benzeri yoktur, bu sırrı izah etmenin sonu yoktur. Bu sır ne gözle görülür, ne sözle açıklanabilir, ne de akılla anlaşılır. Kişi bu sırrı hayret denizlerine dalarak gönlünde duyabilir. Allah evvel, âhir, bâtin, zâhir, saygıya layıktır. İlâhî sen her zaman erenler sohbetini nasip et, erenler sohbeti iki âlemde de saadeti netîce verir. Yâ Rab! Şefaât sahibi sevgilinin aşkına, onun hürmetine kullarını dosdoğru yolundan ayırma!"

Meslekü'l-Uşşâk'ın ardından La'î-zâde Abdülbâkî Efendi'nin Bayramî-Melâmî büyüklerini Hz. Muhammed'den başlayarak sıraladığı 47 beyitlik zeyli bulunmaktadır. Burada silsile şu şekilde verilmiştir:¹³ Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Hasan, Habîb, Dâvud-ı Tâî, Ma'rûf-ı Kerhî, Seriyy, Cüneyd, Mîmşâd Ahmed-i Esved, Dînever, Vecîdüddîn, Ebû Necîb, Kutbuddîn Ebherî, Rûknüddîn Nuhâşî, Şihâbeddîn-i Tebrîzî, Cemâleddîn-i Tebrîzî, İbrâhim-i Geylânî, Safiyyüddîn, Sadreddîn, Alâeddîn, Ebû Hâmid, Hacı Bayram, Emîr Sikkîn, İbn-i Yâmin-i (Bünyamin) Aksarâyî, Pîr Aliy-yi Aksarâyî, İsmâil Ma'sûkî, Sârbân Ahmed, Hüsâmeddîn Efendi, Bâlî Efendi, İdrîs Aliy, Hacı Kabâyî, Bişr (Beşir), Hâşim, Seyyid Aliy.

Kasideler Tanrı'ya yakarma ve ondan bağışlanma dileniyorsa "münâcât", Hz. Peygamber veya ailesinden biri anlatılıyorsa "na't", bir kimsenin erdemleri sayılıyor ve o kimseye bağlılık gösteriliyorsa "medhiyye" veya birinin kötü tarafları yeriliyorsa "hicviyye", bir kimsenin ölümünden duyulan üzüntü bildiriliyorsa "mersiyye" adını alır. *Meslekü'l-Uşşâk*, kasîde olarak adlandırılmasına rağmen klasik kasidenin üslup, içerik ve şekil özelliklerine uymamaktadır. *Meslekü'l-Uşşâk*'ta konu olarak tasavvufun temel unsurlarından ve tarikat âdâbından bahsedilmekte, La'î-zâde Abdülbâkî'nin bu kasîdeye yazdığı zeylde ise Sarı Abdullâh Efendi'yi ve eserini övmesi bakımından büyük oranda "medhiye" özellikleri görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmayla, *Meslekü'l-Uşşâk* kasîdesinin ve şerhinin yazma eser kütüphanelerindeki pek çok nüshası tespit edilmiş, böylece eserin halk tarafından, özellikle Bayramî-Melâmî tarikatına mensup kişilerce severek okunduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, tasavvufî terimlerin okuyanlar tarafından daha kolay anlaşılabilir tarzda kaleme alındığı, bu yönüyle de içinde bulunduğu geleneğe katkı sağladığı görülmektedir. Her iki müellifin de aruzu başarıyla kullandığı, Sarı Abdullâh Efendi'nin La'î-zâde Abdülbâkî'ye nazaran daha sade ve anlaşılır bir üslubu tercih ettiği tespit edilmiştir.

Müelliflerin, mensup oldukları düşüncenin hususiyetlerini etraflıca ve anlaşılır bir şekilde açıklayan eserler ortaya koydukları görülmüştür. La'î-zâde Abdülbâkî'nin, yaşadığı döneme kadar gelen Bayramî-Melâmî silsilesini verdikten sonra intisap edecek birinin özlemi içinde olduğunu ifade etmesiyle yetkin bir önder arayışına girildiği anlaşılmaktadır. Özellikle La'î-zâde

¹³ *Meslekü'l-Uşşâk*'ın şerhleriyle ilgili Hasan Kaya'yla yapmayı sürdürdüğümüz kitap çalışmasında bu husus daha detaylı ele alınacaktır.

Abdülbâkî'nin *Meslekü'l-'Uşşâk*'a yazdığı şerhin, tasavvufî şiir şerhi geleneğimizde hatırı sayılır bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Sarı Abdullâh Efendi'nin Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine yazdığı şerhin de, eksik olmasına rağmen, *Mesnevî*'nin bir cildini beş cilt halinde şerh etmesi bakımından Türk şerh geleneğinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır.

[AE 151^a; HM 32^a; MS: 36^b; ŞT: 156^b]

Meslekü'l-'Uşşâk Te'lîf-i Merhûm Şârih-i Meşnevî 'Abdullâh Efendi¹⁴

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Hudâyâ hamd bî-ğâyet ki luṭfı bî-nihâyetdür
Şalât olsun Rasûline kim¹⁵ ol ḥatm-i risâletdür
2. Selâm aşhâb u âline ḥuşûşâ çâr-yârına
Ki her biri o ḥazretten sa'âdet-yâb-ı şoḥbetdür
3. Uyalar anlara ümmet olalar mühtedî cümle¹⁶
Buyurmuşdur Rasûlullâh sözi vahy ile sünnetdür
4. Eyâ Hâk yolına ṭâlib derûn-ı şâf ile râğıb¹⁷
Bunu fehm-i dürüst ile okur iseñ kifâyetdür
5. Murâduñ Hâk ise gerçek ḥulûş-ı kalb ile 'âşık
Bu sözlerden ğaraz bu kim seniyy Hâkka delâletdür
6. Muḳadder ne ise Hâkdan mezâhirde olur zâhir
Eger nûr u eger zûlmet sa'âdet yâ şekâvetdür¹⁸
7. Eger zillet eger 'izzet eger miḥnet eger râḥat
Yazılmışdur ne var ise ezelden¹⁹ bahş u kısmetdür²⁰
8. Kaderdür ḥayr ü şer ammâ ki 'aql ü ihtiyârûñ var
Mükellef²¹ olduñ anuñla ki ḥayra bezl-i ṭâkatdür

¹⁴ AE'deki başlık bu şekildedir. Alfabetik olarak diğer nüshalardaki başlık durumu ise şöyledir: HM: Şârih-i Meşnevî 'Abdullâh Efendi; MS: Meslekü'l-'Uşşâk Şârih-i Meşnevî 'Abdullâh Efendi Ḳaddese Şirrahû; ŞT: Meslekü'l-'Uşşâk ve'l-'âlemü'l-'âmilü'l-kâmilü 'Abdullâh Efendi Eş-şâriḥü'l-Mesnevî el-Mevlevî Raḥmetullâhi 'aleyhi.

¹⁵ kim: Bu kelime MS'de yok.

¹⁶ cümle: dâ'im MS.

¹⁷ râğıb: ṭâlib HM, MS.

¹⁸ Eger... şekâvetdür: Eger nûr eger zûlmet sa'âdet ger şekâvetdür MS; Eger nûr eger zûlmet sa'âdet yâ şekâvetdür ŞT.

¹⁹ ezelden: ezelde ŞT

²⁰ bahş u kısmetdür: bahş-ı kısmetdür MS.

²¹ mükellef: tekellûf MS.

9. İşit imdi saña bir bir diyeyüm²² cümle ahvâli
Ki naql eyledüğüm sözler meşâyihden rivâyetdür

10. Dimişler yolu varanlar hakîkât-bîn olan erler
Ola ervâhına rahmet bize şefkat naşîhatdür

[Ş.T. 157^a]

11. Şu kâl ehli ki zevk almaz ma'ânî vü hakîkatden²³
Kānā'at ile²⁴ şüretle ğabîdür dūn-himmetdür

[M.S. 37^a]

12. 'Aceb mi himmeti yoksa anuñ ednâdan²⁵ a'lâya
Naşîbi yok²⁶ ise n'itsün ne bilsün bî-liyâkatdür

13. 'Acebdür ba'zılar dahı riya vü süm'adan 'arî
Oğur evrâd ü ezkârı²⁷ şalâh anlara haşletdür

14. Velî zühd ü 'ibâdetle²⁸ recâsı bu olur Hâkdan²⁹
Virile hürî koçmağı göre uçmağı zînetdür³⁰

15. Egerçi³¹ iştiḥā nefse ni'amla 'iş ü 'işretdür³²
Velîkin maḳşad-ı aḳşā cemālullâhı rü'yetdür

16. Kimi dahı yimez içmez riyâzet ider³³ anuñcün
Diyeler nefsine anuñ bu er şâhib-kerâmetdür

17. Gelüp rağbet idenlere elini şuna öpmeye
Eger būs itmese her kes³⁴ diye baña ḥakâretdür

²² diyeyüm: diyeyin AE; diyeyüm: diyelim ŞT.

²³ hakîkatden: ḥakâyıkdan MS.

²⁴ ile: ide AE, MS, ŞT.

²⁵ ednâdan: ednâya AE; ednâdan a'lâya: a'lâya ednâdan HM, ŞT.

²⁶ yok: yoğ AE.

²⁷ evrâd ü ezkârı: evrâdı ezkârı AE; evrâd ü ezkârı: evrâd ezkârı MS.

²⁸ 'ibâdetle: 'ibâdetde ŞT.

²⁹ Hâkdan: ancak AE, MS.

³⁰ Virile...zînetdür: Egerçi iştiḥā nefse ni'amla 'iş ü 'işretdür HM.

³¹ Egerçi: Eger kim AE.

³² Egerçi...işretdür: Virile hürî koçmağı diler kim göre uçmağı HM.

³³ ider: eyler MS.

³⁴ her kes: bir kes AE, MS, ŞT.

18. İdeler halk aña hürmet³⁵ cihānda söylene nāmı
Şakınsun olmasun memkūr zīrā şöhet āfetdūr
19. Tedebbūr itse bilürdi³⁶ bu nefsün hīlesin ammā
Giriftār eyleyen mekre anı hubb-ı riyāsetdūr
20. Kimi okur nice manzūm u menşūrı taşavvufdan³⁷
Sülūkı yoğ ise anuñ maqālī bī-ḥalāvetdūr³⁸

[Ş.T. 157^b]

21. Kimi rind-i cihān dirler bize lāzım degül mürşid³⁹
Bizüm idrākımız vardır yolumuz emn ü rāḥatdūr⁴⁰
22. Bizi kōrkutma ey⁴¹ vā‘iz ḡam-ı ferdādan āzāduz
Bizüm ḥod nuql-i şahbāmuz müheyyā naqd-i fikretdūr⁴²
23. Bizüm ‘irfānumuz vardır dimezüz nesneye bāṭıl
Mu‘ammā-dān-ı esmāyuz sözümüz ‘ayn-ı ḥikmetdūr

[A.E. 151^b]

24. Mezāhirdür⁴³ kamu eşyā bizüm gördüğümüz zāhir
Cihānda her ne var ise hemān envār-ı vaḥdetdūr

[H.M. 33^a]

25. Eger ‘uzlet eger ḥalvet ne lāzım ‘ārife dirler
Riyāzet çekdirüp nefse elem virmek meşakḡatdūr
26. Tekellūf yok begüm dirler ḥarābātī vü rindlerde
Gel e sen de sebük-bār ol ta‘ab çekmek ne şikletdūr
27. Cidāl itme sen anlarla ferāḡat kıl ta‘arruzdan
Koyup ḥāliyle terk eyle ki bahş itmek şemātetdūr

³⁵ hürmet: rağbet MS.

³⁶ bilürdi: bilür daḡı ŞT.

³⁷ Şazeli Tekkesi nüshasında 20. beytin 1. mısraı 157ª varaḡındadır.

³⁸ Sülūkı...bī-ḥalāvetdūr Sülūkın yok ise anuñ maqāmı bī-ḥalāvetdūr ŞT.

³⁹ Kimi...mürşid: Kimi rind-i cihānum dir mühim degül bize mürşid MS; Kimi rind ü cihānuz dir bize lāzım degül mürşid ŞT.

⁴⁰ emn ü rāḥatdūr: emn-i rāḥatdūr MS, ŞT.

⁴¹ ey: sen AE, HM; kōrkutma ey: kōrkutmasun MS.

⁴² naqd-i fikretdūr: naql-i fikretdūr ŞT.

⁴³ Mezāhirdür: Mezāhirde ŞT.

28. Hevâ-yı nefesine uyup tabîʿat cāhına düşen⁴⁴
Eger pāk olmasa çirki mülevveş bi-ṭahāretdür

[M.S. 37^b]

29. Bu yoluñ evvelâ şartı hevâ-yı nefsi terk idüp
Çıkup cāh-ı tabîʿatden nedāmetle inābetdür

[Ş.T. 158^a]

30. Gel imdi tevbe kıl pāk it yolunı eşk-i çeşm ile ⁴⁵
Ecel vardum dimez şaķın bu dem fırsat ğanîmetdür
31. İşit aşluñ sözün diñle hevâyı ķo sözüm añla⁴⁶
Bu râhuñ zâdı⁴⁷ taķvâdur ki ٱoĝrı yol şerîʿatdur
32. Luĝatde maʿnisi şerʿüñ mübeyyen zāhir olmaķdur
Lisân-ı ıştılāhîde itāʿatle diyānetdür
33. Nedür taķvâ ki perhîz ide şaķına maʿâsîden
Zemāyimden taķarrüzdür⁴⁸ vü ihlâş ile niyyetdür⁴⁹
34. Refiķuñ şālihāt olan⁵⁰ ʿamellerdür saña yolda
Şaķın ayrılma yoldaşdan yalıñızluķ⁵¹ ḥasāretdür
35. Menāzilde ķalup durma⁵² yüri maķşûda irince
Göñül Kaʿbesini görüp ṭavâf it beyt-i ʿizzetdür⁵³
36. ʿİlim olsa ʿamelsiz bil vebāl olur müfîd olmaz⁵⁴
ʿAmelde olmasa ʿilmi cehālet ḥod ḍalāletdür⁵⁵
37. Bu ʿilm ile ʿamel daḥı eger olmaz ise lillāh
Ḳabûle geçmez ol ṭāʿat anuñķün kim irādetdür⁵⁶

⁴⁴ MS: Hevâ-yı...düşen: Hevâ-yı nefse düş olup tabîʿat cāhına düşen; Hevâ-yı nefesine: Hevâ-yı nefse MS, ŞT.

⁴⁵ eşk-i çeşm ile: eşk-i çeşmüñle MS; Gel...ile: Gel imdi tevbe kıl pāk it bulanı ismüñ ḥışmuñla ŞT.

⁴⁶ İşit...añla: İşit aşlın sözün diñle hevâyı ķo yoluñ añla AE; İşit aşluñ sözün diñle hevâyı ķo bunı añla HM; İşit aşlın sözün diñle hevâyı ķo yolu añla ŞT.

⁴⁷ zâdı: zâd-ı ŞT.

⁴⁸ taķarrüzdür: taķazzüzdür MS.

⁴⁹ Bu beyit ŞT'de bulunmamaktadır.

⁵⁰ şālihāt olan: şālihān MS.

⁵¹ yalıñızluķ: yalıñuz ŞT.

⁵² durma: ṭurma AE, HM.

⁵³ Göñül...ʿizzetdür: Görüp dil Kaʿbesin anda ṭavâf it beyt-i ʿizzetdür MS.

⁵⁴ ʿİlim...olmaz: ʿAmel olsa ʿilimsiz bil vebāl olur müfîd olmaz MS.

⁵⁵ Bu beyit Ş.T. nüshasında bulunmamaktadır.

38. Murād olan ‘ilimden⁵⁷ de Hākı bilmek vü bulmağdur⁵⁸
Kıyās eyleme kim ancak bu lafz ile ‘ibāretdür
39. ‘İbādetde nice sır var anı fehm⁵⁹ it şuhūd ile
Şaķın şanma sen ey ġāfil hemān resm ile ‘ādetdür⁶⁰
40. Mücerred kıl ü kāl⁶¹ ile kişi ehl-i mezāk olmaz
Eger hāl ehli olmazsa derūnı pür-keşāfetdür
41. Hīsāb it sen daķı ġönlün harāb u ya ‘imāret mi
Bilenler kendi hālını zekī ehl-i ki-yāsetdür
42. Velīler cümle şādıklar tarīķ-ı Hāķķa sālīkler
Bulurlar zevķı tātda bular ahyār-ı ümmetdür
43. Zemāyimden olup ‘ārī sūtūde-ķūy girdārı
Bulardur ķavmün ebrārı melek-sīmā vü şiretdür
44. Belī vardur velīlerde harābātī melāmīler⁶²
Velī şanma sen anları mübāķī ehl-i bid‘atdür⁶³

[Ş.T. 158^b]

45. Melāmī anlara dirler bilinmeye o şüretle
Ne tāt ile ridāsından ne şāl ile ne kisvetdür

[M.S. 38^a]

46. Bu cem‘ün kisvesi tātı muħabbet nūrıdur dilde⁶⁴
Ridāsı hırķası tātı⁶⁵ şuhūd-ı Hāķla dehşetdür
47. Severler yārınun nāzın sürerler yerlere yüzün
Dimezler kimseye rāzuñ bular şāķib-seriretdür⁶⁶

⁵⁶ Bu beyit Ş.T. nüshasında bulunmamaktadır.

⁵⁷ ‘ilimden: ‘amelden HM, MS, ŞT.

⁵⁸ H.M., M.S., Ş.T.: Murād olan ‘amelden de Hāķı bilmek vü bulmağdur

⁵⁹ fehm: zevķ AE, HM.

⁶⁰ Bu beyit Ş.T. nüshasında bulunmamaktadır.

⁶¹ kıl ü kāl: kāl kıl MS.

⁶² melāmīler: melāmetle HM.

⁶³ Bu mısra Ş.T. nüshasında 158^b’de bulunmamaktadır.

⁶⁴ Bu cem‘ün: Bularuñ AE, MS, HM.

⁶⁵ tātı: daķı. AE, HM, ŞT.

⁶⁶ Bu beyit Ş.T. nüshasında bulunmamaktadır.

48. Olup mest-i ħarâbâtî şarâb-ı ħubb-ı zâtiden⁶⁷
Ġarîķ-ı baħr-i ħayretdür bular maķbûl-i ħazretdür
49. Görinmez çeşm-i nâ-maħrem 'arâyis dirler anlara
Ġıbâb-ı ġayret-i Ĥaķda sitâre-pûş-ı 'iffetdür
50. Belî 'arîflerüñ cümle yolu vaħdetdurur ammâ
Muħaķķikle muķallid⁶⁸ fark iden nûr-ı firâsetdür

[A.E. 152^a, H.M. 33^b]

51. Yaķın ehli olur 'arîf şuhûdî zevķ-i vicdândur
Seķâmet olmaz anlarda ħarîķi istiķâmetdür⁶⁹
52. Kemâhî görür eşyâyı merâtib i'tibâriyle
Edebden ħaşra iş itmez bular şâhib-dirâyetdür⁷⁰
53. Bu bir 'ilm-i ledünnîdür olur ilhâm-ı Rabbânî
'Aceb sırr-ı İlâhîdür ne ħikmetdür ne hey'etdür
54. Pes imdi bilmek isterseñ nedür vaħdet nedür keşret
Mecâlîde tecellîsi ne ma'nâdan 'ibâretdür⁷¹
55. Bu kıl ü ķali terk idüp göñül ħâlin ħaleb eyle⁷²
Teveccüh eyle Allâha du'â ķıl kim icâbetdür
56. Dile sen evvelâ Ĥaķdan bulup bir pîr-i kâmil kim
Vücûdî zıll-i Yezdândur yüzi nûr-ı hidâyetdür
57. Muħammed sırrına vâriş anuñ nûriyle bedr olmuş⁷³
Maķarrı oldurur 'ışķuñ aña ħil'at ħilâfetdür⁷⁴

[Ş.T. 159^a]

58. Muħammed âfitâb-ı nûr-ı ħubb-ı lâ-yezâlîdür⁷⁵
Anuñ mir'atı olmuşdur velî mâh-ı muħabbetdür

⁶⁷ Olup...zâtiden: Olur mest ü ħarâbâtî şarâb-ı ħubb-ı zâtiden AE; Olup mest-i ħarâbât şarâb-ı ħubb-ı zâtiden ŞT.

⁶⁸ muķallid: mu'allâ ŞT.

⁶⁹ M.S.: Seķâmet olmaz anlarda her işi istiķâmetdür. Bu beyit Ş.T. nüshasında bulunmamaktadır.

⁷⁰ itmez: itmezler ŞT.

⁷¹ tecellîsi: tecellî ne MS.

⁷² Bu...eyle: Bu kıl ķal terk göñül ħâlin ħaleb eyle ŞT.

⁷³ vâriş: vâşıl AE.

⁷⁴ Bu mısra ŞT nüshasında 159^a varaktadır.

⁷⁵ Muħammed...lâ-yezâlîdür: Muħammed nûrî âfitâb-ı lâ-yezâlîdür MS.

59. Dili ‘arş-ı mu‘allādur maḳāmı sırr-ı ḥod esnā
Hıṣālî ḥalk-ı Rabbānî ‘atāsı vecd ü ḥāletdür
60. Nazarla olur irşādı mürîd-i şādıka anuñ
Görür göñli gözi nūrı bilür sırr-ı velāyetdür
61. Ki ya’nî Ḥaḳ saña ol dem tecellî-yi cemāl eyler
Dile pertev şalar ‘ışkı görürsin kim ne lezzetdür
62. Bilürsin Ḥaḳ yolu dildür delîli cezbe-i Raḥmān
Refîḳ-i ‘ışk-ı sübhānî ‘aceb rāh-ı selāmetdür

[M.S. 38^b]

63. Çü pîrûñ himmeti birle ola Ḥaḳ cezbesi zāhir
Muşaffā ola mir’ātuñ nazar kıl hoş letāfetdür
64. Düşersin āteş-i ‘ışka Ḥalîl-āsā olup teslîm
Yanar kevnî diye berd-i selāmet bağ-ı raḥmetdür⁷⁶
65. Kerem iksîri tarḥ ide nuḥās-ı ḳalbe feyz ile
Zer-i ḥālîş⁷⁷ ola bî-ḡıl ‘aceb āsar-ı ḳudretdür
66. Ki sende ḳalmaya keşret izāle ola işniyyet⁷⁸
Meger aşkı ḳala ancak bu ḳurbet özge ḳurbetdür
67. Ne söz ḳala ne dil ḳala tecellî nārı maḥv ide
Hemān bir baḳışı ḳala bu rü’yet özge rü’yetdür

[Ş.T. 159^b]

68. Nice vaşf eyleye diller anuñ ḥüsn-i dil-ārāsın
Ḥisāb olmaz kemālâtı ‘adedsüz bî-nihāyetdür
69. Doḡarsa ol güneş başa göñül yüzün yire düşe
Anuñ sāyesine durmaḳ saña Ḥaḳdan ‘ināyetdür

⁷⁶ Yanar...raḥmetdür: Diye yanar kevnî berd-i selāmet bağ-ı raḥmetdür AE, MS, HM.

⁷⁷ Zer-i ḥālîş: Zer-i ḥaş ŞT.

⁷⁸ “İşniyyet” kelimesinin aslı “ikilik, ikili” anlamına gelen “işneyniyyet” olmasına rağmen eldeki hiçbir nüshada bu şekilde bir kullanım görülmemektedir. Kelimenin vezin gereği “işniyyet” şeklinde istinsah edildiği düşünülebilir.

70. Mürîdi ol anuñ dilden murâduñ terk idüp cümle
İrâdetden murâd olan nefis tutmağ itâ'atdûr
71. İrâdet iddi'â idüp muṭî' olmaz ise emre
Yiri yokdur ṭarîkatde yolu anuñ ğavâbetdûr
72. Girüp meydân-ı merdâna başın top eyle çevgâna
Kul ol cân ile fermâna dime külfet ya miḥnetdûr⁷⁹
73. Eger mezkûr olan şartlar bulunursa bilâ-nokşân
Olursın şöhbete lâyıḳ saña müjde sa'âdetdûr⁸⁰
74. Okursañ nûn ile şâdı anuñ sırr-ı derûnuñdan⁸¹
Görürsin anda ma'nâyı bilüp hâ mîm ne âyetdûr⁸²
75. Eger vechüñ⁸³ kitâbını bilâ-ḥarf okuduñ ise
Ḥaḳâyıḳ keşf olur sırra velî şaḳla emânetdûr

[H.E. 34^a]

76. Emîn olan bu esrâra niçün keşf ide aḡyâra
Bilenler cevherüñ ḳadrin yine ehl-i başîretdûr⁸⁴
77. Şaḳın nâ-ehl ile ṭurma celîs ü hem-demi olma
Gerekmez ülfet anlarla kederdûr ḳalbe keşretdûr

[A.E. 152^b]

78. Ṭarîḳ-i 'ıṣṣa girenler sivâyı⁸⁵ ref' ider dilden
Ki zîrâ 'aşıḳuñ kârı hemân 'uzletde ḥalvetdûr⁸⁶
79. Ḥaḳîḳat ḥalvet oldur ki iderler⁸⁷ dillerin ḥâlî
Sivâdan⁸⁸ ayrılup küllî aşıl 'uzlet bu 'uzletdûr

⁷⁹ Bu beyit Ş.T. nüshasında bulunmamaktadır.

⁸⁰ Bu beyit Ş.T. nüshasında bulunmamaktadır.

⁸¹ Okursañ: Okursun HM.

⁸² ŞT: Okursañ nûrîla şâdı eger sırr-ı derûnundan
Görürsün anda ma'nâyı bilüp ne âyetdûr

⁸³ vechüñ: vechi AE, ŞT.

⁸⁴ Bu beyit ŞT nüshasında bulunmamaktadır.

⁸⁵ sivâyı: su'âli MS.

⁸⁶ Bu beyit ŞT nüshasında bulunmamaktadır.

⁸⁷ ki iderler: kim ideler MS.

⁸⁸ Sivâdan: Hevâdan HM.

[M.S. 39^a]

80. Zarûret olmasa ğālib ferāğat itmez evlādan
Niçün ruḥṣat virür nefse ‘azîmet ḥod ṭarîkatdûr⁸⁹
81. Nedür ūlā bilür misin bu ‘uṣṣākuñ sülûkunda
Ki her-dem bekleye göñlüñ⁹⁰ ehem olan şıyānetdûr
82. Çü lâzım loḳma vü ḥırka beşerdür iktizā eyler
Olur ruḥṣat ki kesb ide ma‘îšet ḥod zarûretdûr⁹¹
83. Eger kesb-i celāl eyler⁹² alur virür bu ḥalk ile⁹³
Görişür söyleşür ammā diliyle şanma⁹⁴ ülfetdûr
84. ‘Ubūdiyyet yüzüñ sürer fenā toprağuna dā’im
Faṭûr-ı şavmı vaşl olur bular şāḥib-riyāzetdûr

[Ş.T. 160^a]

85. Ḥaḳîkatde nedür şavmı bu ‘uṣṣākuñ fenā olmak
Nedür iftāri ol şavmuñ beḳādur özge ni‘metdûr
86. Budur ‘āşıkларуñ ‘îdi⁹⁵ ire vaşlına dil-dāruñ
Ki firḳat olmaya aşlā ‘aceb⁹⁶ behcet meserretdûr
87. Nevāfil çün taḳarrübdür Ḥaḳile söyler işidür
Ḥaḳile tutar u yürür görür ḳurb-ı ma‘iyyetdûr
88. Nevāfilden⁹⁷ nedür ma’nā ziyād oldukça ‘irfānı
Bilüp ḳurb-ı ferāizde zuhûr-ı fi‘le⁹⁸ âletdûr
89. Dilinde söyliyen Ḥaḳdur ḳulağında işiden Ḥaḳ⁹⁹
Gözinde hem¹⁰⁰ gören Ḥaḳdur ma‘iyyet yok ne vuşlatdur

⁸⁹ Bu beyit ŞT nüshasında bulunmamaktadır.

⁹⁰ göñlüñ: göñli ŞT.

⁹¹ Bu beyit ŞT nüshasında bulunmamaktadır.

⁹² eyler: ider AE.

⁹³ Eger...ile: Eger kesb-i ḥilāl ile alur virür bu ḥalk ile ŞT.

⁹⁴ şanma: şā’im HM.

⁹⁵ ‘îdi: ciddi MS.

⁹⁶ daḥı: ‘aceb MS.

⁹⁷ Nevāfilden: Nevāfilde AE, ŞT.

⁹⁸ ḳal’a: fi‘le ŞT.

⁹⁹ Ḥaḳ: Ḥaḳdur MS.

¹⁰⁰ hem: her ŞT.

90. İderler cânların¹⁰¹ kurbân görürler kan-bahâ vechin
Cemâli hacc-ı ekberdür ʿaceb sūr u ziyâfetdür
91. Tevâcüd hem nevâfildür huşûl-ı vecde rağbetdür
Eger zâhir olursa vecd-i kurb-ı lâ maʿiyyetdür¹⁰²
92. Tevâcüd farkı cemʿ eyler¹⁰³ vecidde cemʿ-i cemʿ olur
Vücuddan¹⁰⁴ hîç eşer kalmaz bu hod gayb-ı hüviyyetdür
93. Mezâhim olımaz keşret bulunmaz anda gayriyyet
Haķuñdur çün kamu varlık ikilik yok bu vahdetdür
94. Nihân-ender¹⁰⁵-nihân olur ne nâm u ne nişân kalur¹⁰⁶
Beķâ-yı câvidân bulur¹⁰⁷ kerâmet bu kerâmetdür
95. Bilür gitmek nedür gelmek gider varur o benliksüz
Gelür kendüye kendüsüz ne vuşlatdur ne firķatdür

[Ş.T. 160^b]

96. Aķar yaşı gözüñ¹⁰⁸ diñmez ʿacebdür kim dile gelmez
Sebeb nedür gönül bilmez ne hâletdür ne hîrfetdür

[M.S. 39^b]

97. Degül bu girye-i hasret degül bu sūziş-i fūrķat
Hemân ʿıřķ iķtizâsıdur ne hūzn ile ne hîffetdür¹⁰⁹
98. Yazıldı şîve-i eķvârı ahyâr ile ebrâruñ
Daķı esrârı şetķârıñ ne remz ü ne işâretdür
99. Hediyye olsun ihvâna niyâz-ı derd-mendâna
ķabûl-i berg-i yek-dâne hışâl-i zü-mürüvvetdür
100. Bu nazma *Meslekü'l-ʿUşşâķ*¹¹⁰ olınsa tesmiye enseb
Bu gül-zâr-ı muķabbetdür bu esrâr-ı haķıķatdür

¹⁰¹ cânların: cânını AE, MS, HM.

¹⁰² vecd: veche ŞT.

¹⁰³ eyler: ider AE, ŞT, HM.

¹⁰⁴ Vücuddan: Vücudda AE, ŞT.

¹⁰⁵ ender: ider MS.

¹⁰⁶ Kalur: olur HM.

¹⁰⁷ bulur: olur MS, ŞT, HM.

¹⁰⁸ yaşı gözüñ: gözüñ yaşı MS.

¹⁰⁹ Bu beyit ŞT nüshasında bulunmamaktadır.

¹¹⁰ *Meslekü'l-ʿUşşâķ*: *Meslek-i ʿUşşâķ* AE, ŞT.

101. Gel ey ‘āşık sözi hatm it hemān vicdān ile zevk it
Eḥaddür ol şümār olmaz bu sır bī-ḥadd ü ḡāyetdür
102. Ne göz ile görilür ol ne söz ile varılır yol ¹¹¹
Ne ‘aql idrāk ider anı gönülde ḡarḳ-ı hayretdür
103. Odur evvel odur āḫir odur bāṭın odur zāhir
Odur rā’ī odur mer’ī ne nisbet ne izāfetdür
104. İlāhī sen naşīb eyle erenler şoḥbetin her-dem
Ḥaḳīkat şoḥbet-i merdān iki ‘ālemde devletdür

[A.E. 153^a]

105. Ayırma kullaruñ¹¹² yā Rab şırāt-ı müstaḳīmüñden
Ḥabībüñ ‘ışḳına olsun kim¹¹³ ol kân-ı şefā’atdür
*Allāhümme ṣalli ve sellim ‘alā Muḥammedin ve ‘alā ālihī ve şaḫbiḫī ecma‘in ve ‘alā cemi‘i’l-enbiyāi ve’l-mürselin ve’l-ḥamdülillāhi Rabbi’l-‘ālemīn*¹¹⁴

Zeyl-i La‘lī-zāde ḳaddese sırrahū bi-Mesleki’l-‘uşşāk¹¹⁵

1. Bu nazm ehl-i sülūka kāşif-i sırr-ı emānetdür
Ki her beyti anuñ ḳandīl-i miḥrāb-ı ṭarīḳatdür
2. Anuñçün ism-i pāki *Meslekü’l-‘Uşşāk* olmuş kim
Bu ṭavra sa’y idenler mest-i medhūs-ı muḥabbetdür
3. Budur ancak şırāt-ı müstaḳīmi ehl-i vicdānuñ
Muḥabbet rāhidur ‘āşıklara me’vāsı vuşlatdur
4. Bu bir menhec ḳavīm-i faḳr u zātīdür naẓar ḳıl sen
Anuñ her seng-i rāḫı la’l ü yāḳūt-ı kerāmetdür

¹¹¹ Ne...yol: Ne söz ile varılır yol ne göz ile görilür yol ŞT.

¹¹² kullaruñ: kulların

¹¹³ kim: ki AE, HM, ŞT.

¹¹⁴ AE nüshasında salavât ve duâ cümlesi bu şekildedir. ŞT nüshasında *Allāhümme... ‘ālemīn: ve ṣallallāhu ‘alā seyyidinā Muḥammedin ve ālihī ve şaḫbiḫī ecma‘in ve’l-ḥamdülillāhi Rabbi’l-‘ālemīn* şeklindedir. Diğer nüshalarda salavât ve duâ cümlesi bulunmamaktadır.

¹¹⁵ Şâzelî Tekkesi 157-1 vr. 161^a-164^b arasında ve Hacı Mahmud Efendi 2786 vr. 37^a-38^a arasında bulunan Sarı Abdullâh Efendi’nin torunu La‘lī-zāde Abdülbâkî efendi tarafından Meslekü’l-‘Uşşāk’a yazılmış zeyldir. Hacı Mahmud Efendi nüshasındaki başlık şöyledir: Zeyl-i Meslekü’l-‘Uşşāk es-seyyid ‘Abdülbâkî Efendi ḳaddese sırrahü’l-‘azîz

5. Bu nazm-ı dil-pesendi nâzımı ‘*Abdullâh Efendi* kim
Ma‘ârif bahrinüñ ğavvâşı deryâ-yı haķîkatdür¹¹⁶
6. Tarîķ-ı Haķķa sâlik neş’e-yâb-ı ‘ışķ-ı Yezdânî
Kemâl-i zâtınuñ bürhânı nuţķındaki hâletdür
7. Yed-i mürşidle cām-ı dilden içmiş bâde-i ‘ışķı
Bezîm-ğâh-ı ricâlullâha maħrem ehl-i şoħbetdür
8. Füyûzât-ı İlâhî ile ‘ışķuñ menba‘ın görmiş
Göñülde Haķķı bulmuş ķuţba irmiş ehl-i rü’yetdür
9. Bu ‘abd-i pür-ķuşûr-ı hâķ-pây-ı ehl-i ‘irfân kim
Anuñ ibn-i hafîdidür¹¹⁷ yetîm ü zû-ķarâbetdür
10. Murâd itdüm o nazm-ı pâķi zeyle nuţķ idem ammâ
Benüm nuţķum daħı rûħ-ı şerîfinden işâretdür¹¹⁸
11. Müsel sel cümle aķķâb-ı tarîķ-i ‘ışķı nazm itdüm
Meşâyıķ zıķr olındı ebr-i pür-bârân-ı rahmetdür

[Ş.T. 161^b]

12. ‘Avâlim çün merâyâ-yı kemâlât-ı İlâhîdür
Ķuţubdur cümle-i cāmî‘ ki zât-ı Haķķa şüretdür
13. Eger bir kimse ķuţb-ı vaķtı bulmayup vefât itse
Muħaķķaķ bil anı kim meyte-i vaķt-i cehâletdür
14. Bu ķuţbiyyet emânetdür ki birden bire naķl eyler
‘Acebdür iktisâb olmaz ezelden bir ‘inâyetdür
15. Ridâ vü hırķa vü tâcî¹¹⁹ vü tekşîr-i ‘ibâdâtı¹²⁰
Delîl olmaz kemâl-i zâta bunlar ħüsn-i şüretdür
16. Nişân-ı ķuţb-ı vaķtı dilde bul ħaķķa su‘âl itme
Eger maķbûl olursañ rehberüñ cândan muħabbetdür

¹¹⁶ Bu beyit ŞT nüshasında bulunmamaktadır.

¹¹⁷ ibn-i hafîdidür: ibn-i hafîdündür ŞT.

¹¹⁸ şerîfinden: şerîfden ŞT.

¹¹⁹ hırķa vü tâcî: hırķa-i tâcî ŞT.

¹²⁰ tekşîr-i ‘ibâdâtı: tekşîr ü ‘ibâdâtı HM.

17. Seni reddeyleyler ise cümle ‘âlem müttefik olsa
Saña vaşf itseler görseñ derûnuñ pür-‘adâvetdür
18. Muhaşşal dilde hâşıldur anuñ maqbûl ü merdûd¹²¹
Gönül âyinedür redd ü qabûli iki şüretdür
19. Biri nûr-ı cemâlîdür biri nâr-ı celâlîdür
Biri îmân-ı Aḥmeddür biri bu cehl-i ḥılqatdür
20. Kemâl üzre Muḥammed zâhir oldı cümle ekvâna
Yine mü’min ü kâfir zıd zuhûr itdi ne ḥikmetdür
21. ‘Înâyetdür taleb ‘abd-i ḥulûş âşâr-ı Mevlâdan
Arar bulur efendisini ‘abdiyyet vesâţettür
22. Muḥammed oldı bedrû’l-leyl *sübḥânellezî esrâ*
Mükeḥḥel kühl-i *mâzâğal-başar*la ehl-i rü’yetdür

[Şazeli Tekkesi 162^a-Hacı Mahmud Efendi 37^b]
23. Anuñ zâtıdur ancak ‘illet-i ġâ’iyye-i ‘âlem
Zuhûrı ekmeliyyet üzredür ḥatm-i risâletdür
24. Anuñ vârişleri aḳṭâb-ı ‘âlem vâḥiden vâḥid
Birin ṭavr üzre zâhir oldılar hâdî-i ümmetdür
25. Saña taḳrîr idem bir bir müretteb¹²² cümle aḳṭâbı
Eşah kavliyle çü esmâları böyle rivâyetdür
26. Çü ḳuṭbiyyet zuhûrı Ḥazret-i Ḥatm-i Risâletdür
‘Aliyye intikâl itdi¹²³ ki ol ḥatm-i velâyetdür
27. ‘Aliyden de¹²⁴ Ḥasan kim Başranuñ bedr-i münîridür
Bu şırır vâşıl oldı nüktedân-ı maḫhariyyetdür
28. Ḥasandan da Ḥabîbe intikâl eyledi¹²⁵ ḳuṭbiyyet
Ḥabîbüñ vârişi Dâvud-ı Ṭâ’ide emânetdür
29. Gelüp Dâvud-ı Ṭâ’iden bu sır Ma’rûf-ı Kerḥîye
Seriynüñ hem Cüneydüñ dillerinde nûr-ı vaḥdetdür

¹²¹ maqbûl ü merdûd: maqbûl merdûd ŞT.

¹²² müretteb: meziyyet ŞT.

¹²³ itdi: eyledi HM.

¹²⁴ ‘Aliyden de: ‘Aliyden ŞT.

¹²⁵ eyledi: itdi ŞT.

30. Bulardañ sonra Mimsâd Aḥmed-i Esved Muḥammeddür
Şadefdür Dînever şöhri bu evcdür velâyetdür
31. Vecîhü'd-dîn-i¹²⁶ kâḍî ḥâkimü'l-ekvân olup andan
Ḥilâfet Bu'n-Necîbe ḥazret-i Ḥaḳdan 'inâyetdür
- [Şâzelî Tekkesi 162^b]
32. Ki andan Kuṭbüddîn Ebherîde zâhir oldı Ḥaḳ
Anuñ da sırrı Rüknuddîn Nuḥâşîde vedî'atdür
33. Şihâbeddîn-i Tebrîzî Cemâleddîn-i Tebrîzî
Hem İbrâhîm-i Geylânî ki envâr-ı ḥaḳîkatdür
34. Şafiyyüddîn Şadreddîn 'Alâeddîne geldikde
Tamâm oldı ricâlullâh-ı Īrân Rûma hicretdür
35. Ebû Ḥâmid ki şöhr-i Aḳsarâyûñ âfitâbıdır
Ḥilâfet Ḥacı Bayram sırrına andan mürüvvetdür
36. Anuñ nûrî Emîr Sikkinde zâhir iken ammâ
Buṭûn oldı cihân içinde evvel ol melâmetdür
37. Bunuñ sırrına vâriş İbn-i Yâmin-i Ayâşî¹²⁷dür
Ki andan¹²⁸ Pîr 'Aliy-yi Aḳsarâyî ehl-i bî'atdür¹²⁹
38. Bunuñ ferzendi İsmâ'îl-i Ma'sûḳî efendîdür
Yüzinden Sârbân Aḥmed çerâğ-ı nûr-ı vaḥdetdür
39. Ḥüsâmeddîn ile Bâlî Efendi rıḥlet itdikde
Cenâb-ı Ḥazret-i İdrîs 'Aliy sâḳî-i vaḥdetdür
40. Anuñ ser-devleti naḳl eyledi Ḥacı Ḳabâyîye
O daḥı Bîşr¹³⁰ tebşîr eyledi şâhib-şehâdetdür

¹²⁶ Şâzelî Tekkesi 157-1 ve Hacı Mahmud Efendi 2786 nüshalarının her ikisinde de *Vecîhü'd-dîn* olarak yazılan isim Abdülbâkî Gölpinarlı'nın Melâmîlik ve Melâmîler adlı eserinde *Vasiyyüddin* olarak geçmektedir. Abdülbâkî Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 38.

¹²⁷ İbn-i Yâmin-i Ayâşî Bünyamin Ayâşî olarak meşhurdur. Abdülbâkî Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 362.

¹²⁸ Ki andan: Ki ŞT.

¹²⁹ İbn-i Yâmin-i Ayâşî: İbn yâ mu'în Ayâşî ŞT.

¹³⁰ Hacı Kabâyî Efendi'den sonra Melâmî-Hamzavî riyâseti Beşir Ağa'ya intikal etmiştir. Abdülbâkî Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 160. Burada vezin icabı kelime Bîşr olarak okunmuştur.

41. Anuñ sırrı da Hâşimde zühûr itdi¹³¹ buñtın üzre
Ki andan Hâzret-i Seyyid ‘Aliy ehl-i inâbetdür

[Şazeli Tekkesi 163^a]

42. Anuñ da sırrı hem-nâmında zâhir oldı bir müddet¹³²
Ki ol burc-ı necâbet üzre bedr-i ekmeliyyetdür
43. O dañı ‘azm-i ravzât-ı cinân itdi¹³³ şehîd oldı
Bilinmez şimdi ol sırr-ı vilâyet câhiliyyetdür
44. İlâhî sen hidâyet eyle şâhib-vaqti izhâr it
Kılup [ol] mü’mînin ihyâ ile¹³⁴ rûz-ı Kıyâmetdür
45. Hüdâvendâ Yetîme bildür ol zâtı meded eyle
Eger ceñl üzre qalursa anuñ kârı hasâretdür

[Hacı Mahmud Efendi 38^a]

46. Meded-kârâ ‘inâyet eyle düşmüş kullaruñdandır
Delâlet eyle maqşûda taleb-kâr-ı ‘inâyetdür¹³⁵
47. Muhammed Muştafâ vechinde zâhir nûra îşâl it
Ki ol hatmi’r-rüsuldür ümmete kân-ı şefâ’atdür

KAYNAKÇA

AHMED RESMÎ EFENDÎ (1269), *Halîfetü’r-Rüesâ*, İstanbul: Takvimhâne-i Âmire.

AYÇİÇEĞİ, Bünyamin, *Sarı Abdullâh Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Râz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

AHISHALI, Recep (2001), *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.

AZAMAT, Nihat (2003), “La‘îf-zâde Abdalbâkî”, *DİA*, C. 27, s. 90-92.

AZAMAT, Nihat (2009), “Sarı Abdullâh Efendi”, *DİA*, C. 36, s. 145-147.

¹³¹ zühûr itdi: zühûr HM.

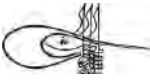
¹³² Anun...müddet: Anuñ sırrı hem-nâmında tâhir oldı bir müddet HM.

¹³³ itdi: içre HM.

¹³⁴ ile: ola ŞT.

¹³⁵ ‘inâyetdür: hidâyetdür HM.

- BAĞDATLI İSMAİL PAŞA (1951-1955), *Hediye-tü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin I-II*, Haz.: Kilisli Rıfat Bilge-İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BURSALI MEHMED TÂHİR (1333-1342) , *Osmanlı Müellifleri I-II-III*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- ÇAPAN, Pervin (2005), Muştafa Şafâyî Efendi Tezkire-i Şafâyî (Nuḥbetü'l-Âşâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ÇAVUŞOĞU, Mehmet (1986), “ Kasîde”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, C. LII, S. 415-416-417, s. 17-77.
- HAFIZALİOĞLU, Tahir (2001), *Aşka ve Âşıklara Dair*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- HÜSEYİN VASSÂF (1999), *Sefîne-i Evliyâ I-II*, Haz.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, İstanbul: Sehâ Neşriyat.
- İPEKTEN, Halûk (1985), *Eski Türk edebiyatı Nazım Şekilleri*, Ankara: Birlik Yayın Kooperatifi.
- KURNAZ, Cemal-Halil Çeltik (2010), *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, Ankara: H Yayınları.
- KILIÇ, Zülküf (2009), “Klâsik Türk Şiirinde Nazım Şekillerinden Sosyal Hayatın Yansımaları”, *Turkish Studies*, Volume 4/2 s. 835-863.
- MEHMED SÜREYYA (1995), *Sicill-i Osmânî I-IV*, Haz.: Ali Aktan-Abdulkadir Yuvalı, İstanbul: Sebil Yayınevi.
- MÜSTAKÎM-ZÂDE SÜLEYMAN EFENDİ (1928), *Tuhfe-i Hattâtîn*, Haz.: İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Ankara: Türk Tarih Encümeni.
- MÜSTAKÎM-ZÂDE SÜLEYMAN EFENDİ, *Menâkib-i Melâmiye-i Şettâriye-i Bayramiye*, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Koleksiyonu, No: 1164.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- SAFÂİYÎ, *Tezkire*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu, No: 2549.
- SARI ABDULLÂH EFENDİ (1288), *Mesnevi-i Şerif Şerhi Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî I-V*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- ŞEYHÎ MEHMED EFENDİ (1989), *Şakâiku'n-Nûmâniye ve Zeyilleri I-III*, Haz.: Abdulkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tezkere-i Şukûfeciyan*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 2760.

DİVAN ŞAİRLERİ ARASINDA ŞAİR VE ŞİİRE DAİR ATIŞMALAR*

*Abdullah AYDIN***

Evvelâ şî'rest ü âhir kimyâ

ÖZET

İnsanların rakiplere karşı kıskançlık ve düşmanlıkları; dostlara karşı da şakalaşma, laf atma gibi değişik davranışları insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar arasında farklı bir yeri olan şairler ise duygu ve düşüncelerini daha çok şiirle ortaya koymuşlardır. Böylece Klasik Türk Edebiyatında alay, hiciv, latife, mülâtefe, nükte, tariz, tehzil gibi değişik türler ortaya çıkmıştır.

Şairler, duygu ve düşüncelerini şiirle ifade edebilme yeteneklerini şair olmayan kişilere karşı bir silah gibi kullanırken çoğu zaman rakipleri olan şairlere de yöneltmişlerdir. Bu durumda aldıkları karşılık da doğal olarak şiir şeklinde olmuştur. Şiir aracılığıyla yapılan laf atma, nükte, yergi vb. sataşmalara verilen karşılığın da şiirle olması sosyal ve kültürel hayatta edebiyatın önemini göstermektedir. Bu tür edebî örneklerde; yaygın olarak bilinenin aksine divan şiirinin hayatla ne kadar iç içe olduğu bir kez daha ortaya konulmuştur.

Bu makalede; şairlerin şiir dilini kullanarak birbirlerine karşı yaptıkları şairlik kudreti ve şiirin kalitesine yönelik latifeler ele alınmıştır. Altı başlık altında sınıflandırılan örnekler, kendi içerisinde alt başlıklar hâlinde bir araya getirilmiştir. Şairin kişiliğine, ailesine ve mesleğine yönelik atışmalar ile tarafların her ikisinin de şair olmadığı veya şiir şeklinde olmayan latife örnekleri ise konu dışında bırakılmıştır. Şiirlerin imlâsı alıntılандıkları kaynaklardaki şekliyle verilmiş ve müstehcen ifadelerin bazı harfleri noktayla gösterilmiştir. Ayrıca şiirler, düzyazı hâlinde günümüz Türkçesine aktarılmış, bu çevirilerde de müstehcen ifadeler bazı harfleri eksik olarak yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan, Şair, Atışma, Latife, Nükte.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: divansiiri@hotmail.com

ROWS ABOUT POEMS AND POETRY BETWEEN THE OTTOMAN POETS

ABSTRACT

Different cases among people such as jealousy and hatred against opponents; bantering and sniping with friends in order to have a good time are perhaps as old as human history. Poets who have a special place among people due to the ability to write poems have revealed their thoughts and feelings mostly via poems. Thus, in Classical Turkish Literature different species such as ridicule, satire, jest, mülâtefe, wit, antithesis and tehzil have emerged.

While poets use the ability to express thoughts and feelings as a weapon against people who aren't poets, they aim it the also to the poets who are their competitors. In this case the response they get back has been in the form of poetry naturally. The response to sniping, wit, satire etc. via poetry being once again by poetry reveals the importance of literature in social and cultural life. In such kind of literary examples, contrary to common belief how much Divan poetry is intertwined with the life has been revealed once again

In this article, poesy power by poets with each other by using language of poetry and jokes devoted to the quality of poem have been both classified and shared under subtitles. The samples classified under six headings have been put together as sub-headings in the form of their courses. The samples such as the rowing against personality, family and profession of the poet, both sides' not being poet or the quips that aren't in the form of poem are irrelevant. The orthography of the poems are typed as in the form of the sources they cited from and some of the letters of obscene expressions are remarked in full stop. Additionally poems are transferred to modern- day Turkish in form of prose and in these translations the obscene expressions are written by some missing letters.

Key Words: Ottoman Poem, Poet, Rowing, Latifa, Wit.

Giriş

Dilimizde laf atmak, taşı gedigine koymak, laf oturtmak, lafın altından kalkmak, laf yetiştirmek, lafı ağzında bırakmak gibi pek çok deyimde birbirine zıt tarafların söz düellosuna değinilmiştir. İnsanlar arasında rakiplere karşı kıskançlık ve düşmanlık; dostlara karşı da hoş vakit geçirme maksadıyla şakalaşma, laf atma gibi değişik durumlar belki de insanlık tarihi kadar eskidir. Şiir yazma yeteneğinden dolayı insanlar arasında farklı ve seçkin bir yeri olan şairler ise duygu ve düşüncelerini daha çok şiirle ortaya koymuşlardır. Şairler, duygu ve düşüncelerini şiirle ifade edebilme yeteneklerini şair olmayan kişilere karşı bir silah gibi kullanırken çoğu zaman rakipleri olan şairlere de yöneltmişlerdir. Böylece Klasik Türk Edebiyatında hiciv, latife, mülâtefe, nükte, tariz, tehzil gibi değişik türler ortaya çıkmıştır.

Başkalarını iğneleyici ifadelerin yer aldığı en yaygın bilinen tür şüphesiz hicviyedir. Türk Edebiyatında taşlama ve yergi adlarıyla da anılan hicviyeyi en anlaşılır şekilde methiyenin zıddı

olarak açıklamak mümkündür. Bunun haricinde hem mizah hem de iğneleyici içerikli lâtife/ letâyifnâme/ mülâtefe, hezl/ hezeliyat/ tehzil gibi başka türler de vardır¹.

İsimleri zikredilen bu türlere; Nef'î², Şeyhî³, Zâtî⁴, Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi⁵ gibi şairlerin yazdığı müstakil eserlerin haricinde divanlarda ve tezkirelerde de yer verilmiştir. Nitekim şairlerin başrolde olduğu mizahi ortam Safâyî Tezkiresi özelinde bir makaleye de konu olmuştur⁶. Edepli olmak, şiirin kıymetini düşürmemek noktasında hareket etmeye memur olan divan şairleri bazen yakaladıkları esprinin değerini korumak bazen de canları çok yandığı için istemeyerek müstehcen ifadelerle yer vermişlerdir. Dolayısıyla bu tür örnekler genellikle divanların en sonunda yer almıştır.

Türk Halk Edebiyatında saz şairleri arasında hiciv ve nükteye dayalı olarak irticalen gerçekleştirilen karşılıklı şiir söyleme geleneği vardır. Klasik Türk Edebiyatında da –bağlama olmamakla beraber- böyle bir ihtiyaç için çoğu zaman şiire müracaat edildiği görülmektedir. Bu tarz şiirlerde şairler, nükte yaparken nükte yapılacak duruma düşmemek için titiz davranmışlar, kelime seçimine dikkat etmişlerdir. Dolayısıyla edebî değeri yüksek şiir örnekleri ortaya konmuştur.

Klasik Türk Edebiyatında şairlerin şiir aracılığıyla kendilerini savundukları veya başkalarına saldırdıkları örnekler pek çoktur. Şairin rakibi şair değilse nasıl bir karşılık aldığını bilmek pek mümkün değildir. Eğer hicvedilen kişi nüfuzlu ve yetkili biri ise şair azlettirilmiş, sürgün ettirilmiş daha kötüsü katlettirilmiş olabilmektedir. Bu tarzda yazılan şiirlerin muhatapları şair olunca ise ortaya edebî bir malzeme çıkmaktadır. Rakip, şair olunca doğal olarak alınan cevap veya karşılık şiir şeklinde olmaktadır. Şüphesiz, her iki tarafın şair olduğu nükteli atışma sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bunlar, şairlik kudretine veya şiirin kalitesine yönelik olduğu gibi şairin kişiliğine, ailesine, mesleğine vs. özelliklerine yönelik de kaleme alınmışlardır. Şairin kişiliğine, ailesine ve mesleğine yönelik atışmalar başka bir makalede ele alınmak için dışarıda tutulmuştur. Bu yazıda ise şairlik yeteneği ve şiirin kalitesine yönelik latifeler, sınıflandırılarak alt başlıklar hâlinde değerlendirilecektir. Şiirlerin imlâsı, alıntılanırları kaynaklardaki şekliyle verilmiş ve müstehcen ifadelerin bazı harfleri noktayla gösterilmiştir.

1. Taraf Tutma

İki şair arasındaki bir durum veya rekabete üçüncü bir şairin dâhil olarak şairlerden birinin tarafında yer almasıdır. Öyle ki, üçüncü şair, bazen diğerleriyle aynı dönemde bile yaşamaz. Fakat yazdığı şiirle bir tarafı el üstünde tutar, diğerini menfi manada tenkit eder.

1.1. Nedîm ile Nef'î

18. asır şairi Nedîm, kendisinden yaklaşık 100 - 150 yıl önce yaşamış şairlerden Bâki, Yahyâ ve Nef'î arasındaki kıyaslama yapmaktadır. Bâki ile Yahyâ tarafını tutarak Nef'î'nin karşısında yer almaktadır:

¹ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara, 2010, s. 69, 73, 114, 333; Mehmet AÇA, Haluk GÖKALP ve İsa KOCAKAPLAN, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, İstanbul, 2011, s. 334, 356, 455.

² Metin AKKUŞ, *Nef'î ve Sîhâm-ı Kazâ*, Ankara, 1998.

³ Mehmet ÖZDEMİR, *Şeyhî Harnâme*, İstanbul, 2011.

⁴ Mehmed ÇAVUŞOĞLU, *Zâtî'nin Letâyifi*, İstanbul, 1970.

⁵ Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi (1997). *Lâtifeler*, (Haz. Yaşar Çalışkan), İstanbul.

⁶ Mustafa ATILA, "Safâyî Tezkiresi Özelinde 18. Yüzyıl Edebiyat Camiasında Mizahî Ortam", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2, Turkey, Spring 2011, p. 117-126.

Nef'î vâdî-i kasâ'idde sühen-perdâzdir

Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi /Nedîm⁷

Nef'î kaside alanında güzel söz söyler ama gazelde Bâkî ve Yahyâ gibi olamaz.

1.2. Nef'î ile Bâkî

İki şair arasındaki rekabete dair şiir yazan bir diğer kişi de Nef'î'dir. Şair, Bâkî ile Zâtî arasındaki şiir hırsızlığıyla ilgili çekişmeye dâhil olarak Zâtî'yi haklı gördüğünü ifade etmiştir. Aynı zamanda Bâkî'nin karga olan lakabına da göndermede bulunmaktadır:

Dediler Zâtî'ye birkaç gammâz

Bâkî-i zâğ uğurlar sözünü

Dedi ol bülbül-i gülzâr-ı sühan

Besle kargayı çıkarsın gözünü /Nef'î⁸

Birkaç koğucu Zâtî'ye Bâkî senin sözlerini çalıyor dediler. O söz bahçesinin bülbülü de besle kargayı, çıkarsın gözünü dedi.

1.3. Yahyâ ile Kandî

Yahyâ, başarısızlığı herkes tarafından bilinen Kandî'nin Hayâlî Bey'le kıyaslanmasına dayanamamıştır. Başka yönleriyle Hayâlî'yi tenkit eden Yahyâ, onun tarafında yer alarak Kandî'yi karşısına almıştır:

Didi halkun biri nazm-ı Hayâlî

Ola mı nazm-ı Kandî'ye benzer

Didüm Kandî sözünde yok halâvet

Bilür anı cihân halkı mukarrer

N'ola andan yig olursa Hayâlî

Ki top yokdansa torlak yeg dimişler /Yahyâ⁹

Halkın biri Hayâlî'yle Kandî'nin şiiri hiç bir tutulurmu, dedi. Cihan halkı bilir (ki) Kandî'nin sözünde tatlılık yok. Hayâlî ondan iyi olsa n'olur ki. Tamamen olmamaktansa tüysüz oğlan iyidir, dedim.

⁷ Menderes COŞKUN, *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit*, Ankara, 2007, s. 124.

⁸ İskender PALA, *Güldeste*, Ankara, Tarihsiz, s. 7.

⁹ Menderes COŞKUN, age, s. 110.

1.4. Şeyh Gâlib ile Nâbî ve Refî-i Âmidî

Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk adlı mesnevisinde Nâbî'yi ve eseri Hayrabad'ı eleştirir. Ona göre Nâbî hikâyesinin orijinallliğini bozmuş, Attar'ın eserine yaptığı eklemelerle yalan yanlış bilgiler vermiştir:

Kim Nâbî'ye hiç düşer mi evfak

Şeyhin sözine kelâm katmak

Ey kıssadan olmayan haberdâr

Nâkıs mı bıraktı Şeyh Attâr

İşte o kadardur ol hikâyet

Bâkîsi dürûg-ı bî-nihâyet /Şeyh Gâlib¹⁰

Şeyhin sözüne söz ilave etmek Nâbî'ye hiç yakışır mı? Ey hikâyeyi (tam olarak) bilmeyen (Nâbî)! Şeyh Attar, (konuyu) tamamlamadan mı bıraktı? O hikâye o kadardır. Gerisi sonu olmayan bir yalandır.

“Şeyh Gâlib'in Nâbî'nin Hayrabad'ını biraz kıskançlık ve rekabet hisleriyle aşırı bir biçimde eleştirmesi Refî-i Âmidî tarafından Cân u Cânân adlı mesnevide söz konusu edilir¹¹.” Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk adlı mesnevisinde Nâbî'yi eleştirdikten sonra eserinin beş beytine bile nazire yazılamayacağını dile getirir. Refî-i Âmidî ise Nâbî'nin tarafını tutar, Şeyh Gâlib'e nazire olarak da Cân u Cânân'ı yazar. Ölüp gitmiş Nâbî'nin ardından tezyîfkârâne bahsedilmesini doğru bulmadığını belirtir:

Bir zât-ı azîz-i nükte-perver

Yapdı ana bir adîl-i hoş-ter

Anun dahi olmaz nazmı inkâr

Ammâ bu da ola mı sezâ-vâr

Nâbî'yi idüp de hezl ü tezyîf

İtmiş ana çok kelâm-ı ta'nîf

Gitmiş çü vefât idüp o merhûm

Merhûm olur mı hiç mercûm /Refî-i Âmidî¹²

Nükteli konuşmaktan hoşlanan muhterem bir kişi, (onun) çok hoş bir benzer(ini) yazdı. Onun da tertibi düzeni inkâr ol(un)maz. Ama bu (kadarı) da lâyıf olur mu? (Pek)çok azarlayıcı

¹⁰ Menderes COŞKUN, age, s. 96.

¹¹ Menderes COŞKUN, age, s. 99.

¹² Menderes COŞKUN, age, s. 100-102.

sözle Nâbî'yle alay edip eğlendi. (Neticede) o merhum, ölüp gitmiş. Allah'ın rahmetine kavuşmuş kişi, hiç taşlanır mı?

2. Şiirle Meydan Okuma

Divan şiirinin en çok bilinen özelliği; şairlerin aynı malzemeyle birbirlerinden farklı ve daha güzel olanı ifade etme gayreti taşımalarıdır. Böylece divan şiiri; belirli mazmunlar etrafında ve dilin verdiği imkânlar ölçüsünde devamlı kendini yenilemiştir. Yunus Emre'nin "Her dem yini dirlikde sizden kim usanası"¹³ dediği gibi, divan şiiri kendinden usandırmamış ve uzun zaman kendini takip ettirmiştir.

Şiirin yenilenerek zamana yenilmemesi, şairler arasındaki rekabet sayesinde olmuştur. Bu yeni ve farklı olanı söyleme yarışı; dost şairler arasında nazire yazarak veya şiirine nazire yazılmasını isteyerek, rakip şairler arasında da nazire yazılamayacağına dair meydan okuyarak devam etmiştir. Yazımızın konusu alanında değerlendirilecek olan meydan okuma, daha çok şairlerin kendilerini övdükleri fahriye bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Sürûî ile Gubârî

Diyarbakırlı divan şairlerinden Seyyit Kasım Gubarî¹⁴, yazdığı bir gazelde fahriye yaparak, şiirine kimsenin nazire söyleyemeyeceğini iddia etmektedir:

Görelüm ey sabâ bu şi'r-i sihr-âmîze 'âlemde

Nazîr olur mı her bir şâ'ir-i şîrîn-suhandan sor /Gubârî¹⁵

Ey güzel rüzgâr! Âlemde bu sihirli şiire nazire yazılabilir mi? (Bu soruyu) tatlı sözler söyleyen her bir şaire sor.

Sürûî, Gubârî'nin büyülenerek diğer şairlere meydan okumasına bir beyitle cevap vermektedir:

Bir iki türkî beyt ile gurûr itmek revâ mıdur

Sen insâf eylemezsen bârî bir ehl-i suhandan sor /Sürûî¹⁶

Bir iki Türkçe beyit (yazmakla) gururlanmak (sana) yakışır mı? Sende insaf yoksa bari bir söz ehline danış.

2.2. Nef'î ile Veysî

Nef'î, Siham-ı Kaza adlı eserinde tenkit ettiği rakiplerine çoğu zaman meydan okumaktadır. Hünerlerini göstermeleri için onları şiir alanına davet etmektedir. Nef'î, rakiplerinden biri olan Veysî'ye şöyle seslenmektedir:

Hüneri var ise gelsün biricik elleşelim

İşte tîg-ı suhen işte ser-i meydân-ı hayâl /Nef'î¹⁷

(Onun) hüneri varsa gelsin; işte söz kılıcı, işte hayal meydanının ucu bir kere elleşelim.

¹³ Mustafa TATCI (1997). *Yûnus Emre Dîvânı II*, İstanbul, s. 484.

¹⁴ İ. Hakkı AKSOYAK, "Gubârî, Seyyid Kâsım Gubârî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 30.12.2013.

¹⁵ Mustafa İSEN, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, Ankara, 1994, s. 229.

¹⁶ Mustafa İSEN, age, 1994, s. 229.

¹⁷ Metin AKKUŞ, age, s. 109, 186.

2.3. Leylâ ile Fıtnat

Divan şiirinde başka bir meydan okuma iki kadın şair; Leylâ ile Fıtnat Hanımlar arasında geçmektedir. Leylâ Hanım kendinden yaklaşık seksen yıl önce yaşayan Fıtnat Hanım'a meydan okumaktadır. Bu davete Fıtnat Hanım cevap veremeyeceğine göre; şair aslında kendini övmek için böyle bir ifade tarzına başvurmuştur:

Kandadır Fıtnat gelüp olsun benümle imtihân

İşte meydân-ı sühân işte kalem işte kitâb /Leylâ¹⁸

Fıtnat nerededir? İşte söz meydanı, işte kalem, işte kitap. Gelsin, benimle yarışsın.

Fakat Leylâ Hanım'ın aşağıdaki beyitlerine baktığımızda Fıtnat Hanım'ın büyüklüğünü kabul ettiğini ve fırsat bulsa onun gibi olmak istediğini belirtmektedir:

Şöyle merdâne hüner-perdâz olurdu ki sözüm

Fıtnat'ın âsârını eylerdi bî-nâm u nişân /Leylâ¹⁹

(Eğer Fıtnat'ın sahip olduğu imkân bende de olsaydı.) Sözüm öylesine hünerli ve mertçe olurdu ki; Fıtnat'ın eserlerini unuttururdu.

Leylâ Hanım, aşağıdaki beytinde de Fıtnat'ın kendinden üstünlüğünü ifade etmekte, bu gerçeğe kaleminin bile şahit olduğunu söylemektedir:

Fıtnat-ı merhûmeyi tanzîre yokdur kudretüm

Hâme taksîrin bilüp nâ-çar kendin gösterür /Leylâ²⁰

Allah'ın rahmetine kavuşmuş olan Fıtnat'ı(n şiirlerinin) benzerini yazmaya gücüm yoktur. (Bu konuda) kalem (bile) kusurunu bilerek yazmaz olur.

2.4. Ferîdî ile Fakîrî

Latîfî Tezkiresi'nde kaydedilen bir latifede Ferîdî mahlaslı bir şair, kendini Anka kuşuna teşbih ederken çağdaşı şairleri sineğe benzetmekte ve onlara meydan okumaktadır:

Şu'arâ cümle meges gibi durur katumda

Kâf-ı nazmun yalunuz şimdi benüm 'Ankâsı

Koşarum tab-ı semendin yine öndüllerle

Uşda meydân kimün ki var ise da'vâsı /Ferîdî²¹

Şairler(in) hepsi, benim yanımda sinek gibidir. Şimdi şiir Kaf Dağı'nın Anka'sı sadece benim. Şairlik tabiatımın atını, yarışma ödülü (vadederek) yine koştururum. Kimin (şiir konusunda) bir davası varsa (gelsin) işte meydan.

Rumelili divan şairlerinden Fakîrî, Ferîdî'nin bu meydan okumasına kayıtsız kalamaz. Şairin küstahlığını ve övünmesinin kuru laftan ibaret olduğunu şiir aracılığıyla yüzüne vurur:

Fakîrî Kâf-ı lâfi câ idelden

Ne küstâhâne söyler gör sözünü

¹⁸ Mehmet ARSLAN, *Leylâ Hanım Divanı*, İstanbul, 2003, s. 97.

¹⁹ Mehmet ARSLAN, age, s. 97.

²⁰ Mehmet ARSLAN, age, s. 98.

²¹ Rıdvan CANIM, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara, 2000, s. 441.

Meges yirine koyup gayrısın hep

Kuşun ‘Ankâya benzetmiş özünü /Fakîrî²²

Fakîrî sözün Kaf Dağı’nı yer edineliden (beri), gör sözünü ne saygısızca söyler. Diğer şairleri sinek yerine koyup kendisini Anka’ya benzetmiş.

3. Şiir Hırsızlığı

Toplumca hoş karşılanmayan davranışların başında gelen hırsızlık, bilimde olduğu gibi şiir âleminde de intihal terimiyle ifade edilmektedir. Edebî terim olarak “birinin yazısını veya şiirini kendinin gibi gösterme²³” demektir. Çoğu tarih şiirlerinde görülen ve şairlerin birbirlerinden habersiz olarak birbirine benzer şiir yazmaları demek olan “tevârüd” ise konumuz dışındadır²⁴. Daha önce ifade edildiği üzere, şairler aynı malzemeyle farklı güzellikte şiirler yazma yarışındadır. Dolayısıyla bu şairler arasında bazen hırsızlıkla suçlananlar olmuştur.

3.1. Ahmedî ile Şeyhoğlu Mustafa

14. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış az sayıdaki divan şairlerimizden Ahmedî, çağdaşı Şeyhoğlu Mustafa’nın başka şairlerden tercüme ya da intihal yoluyla şiir yazdığını iddia etmektedir²⁵:

Seyhoğlu degülem ki didüğüm sözün kamu

Kimisi terceme ola vü kimi müntehele ola /Ahmedî²⁶

Şeyhoğlu değilim ki dediğim bütün sözlerin kimisi tercüme kimisi (başka şairlerden) çalma olsun.

3.2. Zâtî ile Mesîhî

Büyük şair Zâtî, yine döneminin önemli şairleri arasında bulunan Mesîhî’yi hırsızlıkla suçlamıştır. İddiasına delil olarak da kendi kullandığı bazı manaların Mesîhî Divanı’nda da görülmesini ileri sürmektedir:

Ey Mesîhî her biri ‘ırz ugrusu ‘ayyârdur

Şehr-i şî’rûn şâhısun bir dürlü dahi oldu iş

Mülk-i nazm-ı Zâtî’nün ugurlanup ma’nâları

Girüben dîvânuna tebdîl-i sûret eylemiş / Zâtî²⁷

Ey Mesîhî! Her biri şan ve şeref hırsız dolandırıcıdır. (Nasıl olduysa) bir şekilde oldu iş. (Yoksa) sen şiir şehrinin padişahısın. Zâtî’nin şiir ülkesinin manaları çalınarak, şekil değiştirmiş ve senin divanına girmiştir.

Şiirde mana hırsızlığıyla suçlanan Mesîhî ise Zâtî tarafından kendine yöneltilen suçlamayı reddederek şöyle demektedir:

²² Rıdvan CANIM, age, s. 441.

²³ Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 2000, s. 443.

²⁴ Filiz KILIÇ, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara, 1998, s. 312.

²⁵ Menderes COŞKUN, age, s. 61.

²⁶ Hakan ALPARSLAN, *Ahmedî Dîvânı’nda (1.-50.) Gazellerin Şerhi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007, s. 217.

²⁷ Mine MENGİ, *Mesîhî Divanı*, Ankara, 1995, s. 6.

Sanma ki ma'nâ-yı nâdâna beni el uzadan
Degülüm tıfl ki hâyîde idinem iftâr

Tendeki rûh bana 'âriyyeti oldığıyçün
Günde bin kez iderüm kendü hayâtumdan 'âr /Mesîhî²⁸

Beni cahillerin manalarına el uzatan biri sanma. (Ben) çocuk değilim ki, ağızda çiğnenmiş gıda ile orucumu açayım. (Ben) bedenimdeki ruh emanet olduğu için kendi hayatımdan (bile) günde bin kez utanırım.

Mesîhî, aşağıdaki beytinde ise herkes tarafından eleştirilen Zâtî'nin şaka kaldıran bir yapıda olduğunu ve kendine sataşanlara nazikâne cevap verdiğini ifade etmektedir:

Âferîn ol 'ârifün sabrına kim gâh-ı hitâb
Kâtı söz söylendüince virür âheste cevâb /Mesîhî²⁹

O, irfan sahibi kişinin sabretme yeteneğine aferin. (Kendine) söz söylendiği (zaman ne kadar) sert söylense (de o) yavaş yavaş karşılık vermektedir.

3.3. Enverî ile Zâtî

Ümmî divan şairlerinden biri olan Enverî³⁰, Bâkî başta olmak üzere çağdaşı genç şairler üzerinde çok etkisi olan Zâtî'ye meydan okumaktadır. Şair, kendisi varken Zâtî'nin şiirine kimsenin değer vermeyeceğini ifade etmektedir:

Okınur illerde vü dillerde şi'r-i Enverî
Zâtiyâ el çek yüri şimden girü eş'ârdan /Enverî³¹

Ey Zâtî! Şimdi şehirlerde ve dillerde Enverî'nin şiirleri okunmaktadır. Yürü, (artık sen) şiir (yazmak)tan el çek.

3.4. Revânî ile Sehî

Revânî'nin Kâbe'ye yolculuğunda yolsuzluk yaptığına Sehî Bey de tezkiresinde değinir. Sehî'nin anlattığına göre Medine ve Mekke halkının şikâyetiyle Sultan Beyazıt'tan korkarak kaçmıştır. Sehî Bey, bu durumu anlatırken kendine ait bir beyit söyleyerek; Revânî'nin şiirde de mana hırsızlığı yaptığına değinir:

İlün ma'nîsin almasın Revânî
Ana hayr itmez âhir Ka'be hakkı /Sehî³²
Revânî elin manasını almasın. (Ona) Kâbe'nin hakkı sonunda fayda etmez.

3.5. Meçhul Şairler ile Revânî

Hem Zâtî hem de tezkire yazarı Sehî Bey tarafından şiirde anlam hırsızlığı yaptığı ileri sürülen Revânî'nin bu durumuna isimleri tespit edilemeyen meçhul şairler de dâhil olmuştur. Bunlardan ilkinin söylediklerinden hareketle Zâtî'yle tanışan biri olduğu anlaşılmaktadır. Meçhul

²⁸ Mine MENGİ, age, s. 7.

²⁹ Mine MENGİ, age, s. 314.

³⁰ Cemâl KURNAZ ve Mustafa TATCI, *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, Ankara, 2001.

³¹ Menderes COŞKUN, age, s. 118.

³² Emine SEYMEN, *Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinde İstirâd*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2008, s. 31.

şair, aşağıdaki beyitlerinde Revânî'yi hırsız; Zâtî'yi de haydut yapmaktadır:

Ma'nîlerümi göz göre bağlar yürür diyü
Zâtî ile Revânî yine kan bıçak durur

Zâtî'ye niçün eyle idersün didüm didi
Ugrıdan ise bâri harâmîye hak durur /Lâ³³

Zâtî, manalarını göz göre göre çaldı dediği (için) Zâtî ile Revânî yine kanlı bıçaklıdır. Zâtî'ye "Niçin böyle yapıyorsun?" dedim. "(Bu manalar) hırsıza (değil) hayduda haktır." dedi.

İsmi bilinmeyen diğer bir şair de aynı durum için şöyle demektedir:
Şu'arâ-yı zamâne kim vâri
Birbirinden ugurlar eş'ârı

Aybdur bu didüm bir ehle didi
Zî-hüner cerr iderse cerrârı /Lâ³⁴

Zamane şairleri birbirlerinden şiir hırsızlığı yaparlar. Bir (şiir) ehline "Böyle yapmak ayıptır." dedim. (O da) "Dilenciden dilenirse, hüner sahibi(dir)" dedi.

3.6. Sadrî ile Siyâmî

XVII. asır şairlerinden Galatalı Siyâmî, hırsızlıkla itham edilen bir başka şairdir. Ahdî'nin belirttiğine göre; diğer şairler gibi mana bulmaya uğraşmamış, güzel bir mana gördüğünde hiç tereddüt etmeden çalmıştır. Dolayısıyla şiirlerinin çoğu, manasız olarak kalmıştır³⁵. Dönemi şairlerinden Sadrî, onun bu hâlini bir kıt'ayla bize aktarmaktadır:

Şâ'irüm diyü alursun biregü ma'nîlerin
Be Siyâmî niye ki nef'î bu nakkâllığın

Çeşm-i Tâtârını vâf eylemeden cânânun
Yeg idi sana göreydün yine remmâllığın /Sadrî³⁶

Be Siyâmî! Şairim diye bir başkasının manalarını alırsın. (Başkalarının sözlerini) nakletmenin faydası nedir? Sevgilinin Tatar (gibi yağmalayıcı) gözünü vasıf etmek (yerine) yine fal bakarak dolandırıcılığına devam etseydin iyiydi.

4. Yeteneksiz Şair

Şairler arası atışmalar, çoğu zaman rakibin yeteneksizliği üzerine dönmektedir. Dolayısıyla en fazla örnek bu başlık altında değerlendirilmiştir. Eskilerin ifadesiyle şair ile müteşâirin yani şair geçinenin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Böylece şair ve şair geçinenler şeklinde itibârî

³³ Rıdvan CANIM, age, s. 280.

³⁴ Rıdvan CANIM, age, s. 280.

³⁵ Süleyman SOLMAZ, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme- Metin)*, Ankara, 2005, s. 18, 396-397.

³⁶ Süleyman SOLMAZ, age, s. 18, 397.

iki taraf ortaya çıkmıştır. Bu durumu kendi lehine kullanmak isteyen şairler ise rakiplerini yeteneksizlikle itham ederek kendi üstünlüklerini söylemeye çalışmışlardır.

4.1. Zâtî ile Zekî Çelebi

Şair olma hevesinde olan Zekî Çelebi, değerlendirme yapması için şiirlerini Zâtî'ye sunmaktadır. Bir gün Zekî Çelebi, Zâtî'ye “Yazdığım şiirler bazen ab-ı hayat gibi olur bazen b.. gibi, bu nedendir?³⁷” der. Zâtî, bu söz üzerine Fu’âdî’den alıntı yaparak şöyle der:

Ez-kerâmât-ı bülend-i evliyâ

Evvelâ şi'rest ü âhir kimyâ

“Yüce velîlerin kerâmetlerinden şiir önce, kimyâ sonra gelir³⁸”

Sonra da “Vilâyetde kabz u bast vardır. Bast oldugun zamân şi’ri âb-ı hayât bigi dirsın, ammâ kabz oldugun vakit b..lar yirsın³⁹.” diyerek sözünü tamamlar.

4.2. Behiştî ile Şeyhî

Behiştî'ye göre tercüme etme yeteneği Allah vergisidir. Buradan hareketle Farsça’dan çevirdiği Hüsrev ü Şirin adlı eserinde Şeyhî’nin başarısız olduğunu düşünmektedir:

Terceme dahi çok işdür ey şâh

Degme kişiye virtür mi Allâh

Terceme idüp gerek ki Şeyhî

Ne vech ile bozdu nazm-ı şeyhi

Dizdügi cevâhir-i Nizâmî

Saçmış kara topraga çü ‘âmı /Behiştî⁴⁰

Ey şah! Tercüme (yapmak) da çok (önemli bir) iştir. Allah (bu yeteneği) herhangi bir kişiye verir mi? Şeyhî, ihtiyar (Nizâmî)nin şiirini tercüme ederek ne şekilde bozdu? Nizâmî’nin dizdiği cevherleri(ni) kara toprağa saçmış.

4.3. Behiştî ile Ahmed Paşa

Ahmet Paşa, henüz hayattayken Sultanu’ş-şuara unvanına mazhar olmuştur. Buna rağmen ölümünden yaklaşık yarım asır sonra yaşamış olan Behiştî tarafından yeteneksizlikle eleştirilmiştir. “Ahmed Paşa, Behiştî’ye göre tercüme yapabilir, fakat icat kabiliyeti olmadığı için orijinal bir şey ortaya koyamaz⁴¹.”

Tercüme kâdir idi ancak

Îcâdı yog idi anun el-hakk /Behiştî⁴²

Tercüme etmede yetenekliydi, ancak doğrusu icat etmede (yeteneği) yoktu.

³⁷ Mehmed ÇAVUŞOĞLU, age, s. 11.

³⁸ Mustafa TATCI, “Şabani Kaynaklarında Mevlânâ ve Mevlevîler”, 8-12 Mayıs 2007 Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu, İstanbul, 2007, s. 4.

³⁹ Mehmed ÇAVUŞOĞLU, age, s. 11.

⁴⁰ Menderes COŞKUN, age, s. 66.

⁴¹ Menderes COŞKUN, age, s. 64.

⁴² Menderes COŞKUN, age, s. 64.

4.4. Ca'fer Çelebi ile Ahmed Paşa

Ahmet Paşa'dan sonra yaşayan ve onu eleştiren bir başka şair de Tacizâde Ca'fer Çelebi'dir. "Ca'fer Çelebi, Ahmet Paşa'nın şiirlerinde ise zerafet ve fesahatin bulunmasına rağmen canlılığın olmadığını iddia eder⁴³." Behiştî'den daha da ileri giderek Ahmet Paşa'nın şairler arasında gösterilemeyeceğini belirtmektedir:

Ve ger Ahmed durur gerçi selâset

Bulınur sözlerinde hem fesâhat

Belâgatda velî mâhir degüldür

Kelâmun rabtına kâdir degüldür

Sözinün hüsni vardır âni yokdur

Nukûş-ı deyre benzer cânı yokdur

...

Hayâl-i hâssa çün kâdir degüller

Hakîkatde bular şâ'ir degüller /Ca'fer Çelebi⁴⁴

Ahmet'in sözlerinde hem akıcılık (hem de) açıklık bulunur. Velâkin pürüzsüz ve güzel söz söylemede maharetli değildir. Kelimeleri birbirine bağlama(da da) yetenekli değildir. Sözüünün güzelliği vardır ama cazibesi yoktur. Kilise nakşına benzer ama canı yoktur. Özel bir hayal (âlemine) sahip değildir. Gerçekte bunlar şair (de) değildir.

4.5. Cafer Çelebi ile Şeyhî

Yeteneksizlikle eleştirilen büyük şairlerden bir diğeri de Harname adlı eseriyle ünlenen Şeyhî'dir. Şeyhî'yi tenkit eden ise kendisinden yaklaşık altmış yıl sonra edebiyat sahasında ismi anılan Tacizâde Cafer Çelebi'dir. "Cafer, Şeyhî'nin şiirlerini iki bakımdan kusurlu bulur. Bunlardan birincisi Şeyhî'nin sözlerinde fesahetin (düzgünlük ve açıklığın) olmaması, ikincisi de şiirlerinde çok fazla garip lafzın bulunmasıdır."

Şular kim Türkî dilde şöhreti var

Biri Şeyhî bir Ahmed'dür ey yâr

Eger Şeyhî'dür insâf eyle b'illâh

Sühanverlikden olmuş gerçi âgâh

Sözün üslûb-ı nağzın anlamış ol

Kelâmun tavr u tarzın anlamış ol

⁴³ Menderes COŞKUN, age, s. 67.

⁴⁴ Menderes COŞKUN, age, s. 67-68.

Fesâhetde velâkin kârı yokdur
Kelâmınun garîb elfâzı çokdur

...

Hayâl-i hâssa çün kâdir degüller
Hakikatde bular şâ'ir degüller /Ca'fer Çelebi⁴⁵

Ey dost! Türkçe (şiiirde) şöreti olan (iki şairden) biri Şeyhî biri Ahmet'tir. İnsaf eyle, billahî Şeyhî, düzgün konuşmada bilgilidir. O, sözün hoş üslûbunu (ve) cümlelerin teşkilini anlamış. Velâkin (anlamın) açıklığında başarısızdır. Cümlelerinde tuhaf kelimeler çoktur. Özel bir hayal (âlemine) sahip değillerdir. Gerçekte bunlar şair (de) değillerdir.

4.6. Kâtib Şevkî ile Kebîrî

Kebîrî mahlaslı şair, mahlasının da etkisiyle olsa gerek kendini beğenmiş, kibrinden dolayı diğer şairlere önem vermez bir kişiliğe sahiptir. Bu sebeple Latîfî'nin ifadesine göre diğer şairler de ona saygı göstermezler. Kebîrî'nin büyülenmesinden rahatsız olan çağdaşı Kâtib Şevkî şöyle demiştir:

Kebîrî şî'r-gûlar arasında
Hemîn ta'dâd içinde sıfıra benzer

Tezâyüd virür a'dâda egerçi
Hisâba saymaz anı ehl-i defter /Şevkî⁴⁶

“Kebîrî, şairler arasında sayılar içindeki sıfıra benzer, sayılara o fazlalık verirse de muhasipler onu hesaba katmaz⁴⁷.”

4.7. Sücûdî ile Revânî

Revânî, Mısır Seferi'nde Sultan Selim'e berf redifli bir kaside sunar. Kar anlamına gelen bu redif, sıcak bir bölgede oldukları için padişah tarafından beğenilmez. Aynı sefere katılan Sücûdî, Revânî'nin şiiirde yeteneksiz olduğunu latife yoluyla ifade eder:

Sovuk sözlerle toldurdun cihânı
Başuna tolular yagsun Revânî

Umarken çerhden sincâb ebri
Dürdi postun gel gör zamânı /Sücûdî⁴⁸

(Ey) Revânî! Soğuk sözlerle dünyayı doldurdun, (senin de) başına dolular yağsın. Dünyadan sincap bulutu (yani sincap kürkü) umarken, zaman (senin) postunu dürdü.

⁴⁵ Menderes COŞKUN, age, s. 67-68.

⁴⁶ Rıdvan CANIM, age, s. 460.

⁴⁷ Emine SEYMEN, age, s. 107.

⁴⁸ Dzuneis NURESKİ, *Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehirlerinden Yetişen Divan Şairleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2006, s. 162.

Şiiri padişah tarafından beğenilmeyen Revânî, kendisine sahip çıkması gereken bir şairden tenkit yemeyi hazmedemez. İhtiyarlıktan dolayı beli iki büküm olan muhatabına mahlasıyla da bağlantı kurarak şöyle der:

Yüzün tokunmadık yer yok cihânda

Anunçün dediler sana Sücûdî /Revânî⁴⁹

Dünyada yüzünün değmediği yer yok. O yüzden sana Sücûdî dediler.

4.8. Meçhul Şair ile Safâyî

Şiirlerinin soğuk olduğu iddia edilen diğer bir şair Safâyî'dir. Tezkire yazarı Latîfî, Safâyî'nin biyografisini kaleme alırken onun şiirinin sanat açısından yetersizliğine değinmektedir. Şiirleri etkileyici olmadığı için Safâyî Divanı'nın bizzat Safâyî tarafından ateşe atıldığını söylemektedir. Bu iddiasını kanıtlamak için ise dönemin ismi tespit edilemeyen bir şairine ait aşağıdaki kıt'ayı alıntı yapmaktadır:

Füsürde olduğu için Safâyî dîvânı

Götürüp âteşe urdı oda göyündürdi

Egerçi âteşe urdı harâret olsun için

Bürûdet-i gazeli âteşi söyündürdi /Lâ⁵⁰

(Divanındaki şiirler, soğukluğundan dolayı) donmuş olduğu için Safâyî divanını götürüp ateşe atıp yaktı. Isınsın diye ateşe attı (ama) gazeli(nin) soğukluğu ateşi söndürdü.

4.9. Fatin ile Bayburtlu Zihnî

Fatin yazdığı tezkirede tarafsız olmamakla eleştirilmiştir. Bayburtlu Zihnî, Sergüzeşt-nâme'sinde Fatin'den bahsederken; hemşehrisi olan şairlerle şehirli şairleri aşırı övdüğünü, taşralı şairleri ise aşağıladığını belirtmektedir⁵¹. Beğenmediği gazelleri taşra işi diye vasıflandıran Fatin'e "Maharet sadece İstanbul şairlerine mi has?" diye seslenmektedir:

Hezeyânlar idüp a'mâlinde

Herkesin tercüme-i hâlinde

Kimini esfele dek indirmiş

Kimini 'arşa kadar bindirmiş

Şehri şâ'irlerini kaldırmış

Taşra şâ'irlerini daldırmış

⁴⁹ Hâluk İPEKTEN, *Türk Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul, 1996, s. 69.

⁵⁰ Rıdvan CANIM, age, s. 356; Emine SEYMEN, age, s. 109.

⁵¹ Menderes COŞKUN, age, s. 79.

Hüner İstanbul'a mı mahsûsdur

Yohsa zî-‘ilmle mi mansûsdur /Zihnî⁵²

Herkesin biyografisinde (yaptıkları) işler (hakkın)da saçma sapan konuşup kimini göklere kadar çıkarmış, kimini yerin dibine indirmiş. Şehir şairlerini (yukarı) kaldırmış, taşra şairlerini (yerin içine) daldırmış. Hüner, İstanbullu şairlere mi mahsus yoksa ilim sahipleriyle mi hükme bağlanmıştır.

4.10. Nef'î ile Veysî

Meydan okuma alt başlığında da işlenen bu iki şair arasındaki rekabet Sihâm-ı Kazâ'da detaylı olarak işlenmektedir. Nef'î, "Der-Hakk-ı Veysî" başlığı altında on beş beyitlik bir gazelle rakibini yeteneksizlikle itham etmektedir. Her beytinde farklı bir özelliğin hicvedildiği bu şiirden dikkat çeken birkaç beyit şöyledir:

Öyle Türkün yaraşur kande ise yanında

Kîse-i defter-i ma'nâ yerine eski çuval

...

Nice 'amel kavline ger eylese da'vâ-yı suhen

Nice isbât-ı hüner edebilür her kavvâl /Nef'î⁵³

Her neredeyse; öyle Türkün yanına mana defterinin kesesi yerine eski bir çuval yakıştır... Eğer söz (söylemede yetenekli olduğunu) iddia etse, sözüne amel edilmez/ inanılmaz. (Zira) her çenesi düşük (olmayan) yeteneği nasıl ispat edebilir?

4.11. Abdülvâsi Çelebi ile Ahmedî

Abdülvâsi Çelebi ile Ahmedî arasında geçen yeteneksizliğe dair atışma ise yukarıdakilerden biraz farklıdır. Ahmedî, Farsça'dan tercüme etmeye başladığı Vîs ü Ramîn adlı mesneviyi tamamlayamadan vefat eder. Aynı eseri tercüme etmeye niyetlenen Abdülvâsi Çelebi, Ahmedî'nin müsveddelerine göz atmak ister. Fakat yazıları ne kendi okuyabilir ne de okuyacak birini bulabilir. Ahmedî'nin yazısının çirkinliğini şöylece ifade eder:

Mürekkebe üstüne basmış karınca

Yürümüş kâğıd üstüne yirince

Meger ol okıya uçmakda anı

Okinmaz gezdürürsen bu cihânı /Abdülvâsi Çelebi⁵⁴

(Ahmedî'nin yazısı, sanki) karınca mürekkep üstüne basmış (ve) kâğıt üzerinde yürümüş (gibidir.) Dünya'yı dolaştırsan (da yazısı) okunmaz. Ancak Cennet'te kendisi okuyabilir.

4.12. Rahîmî ile Kara Mahmûd

Kütahyalı divan şairlerinden Rahîmî, fazla tanınmayan çağdaşlarından Kara Mahmut isminde bir şairi uzun uzun tenkit etmektedir. Özellikle onun şairlikten anlamadığı üzerinde durmaktadır:

⁵² Menderes COŞKUN, age, s. 79.

⁵³ Metin AKKUŞ, age, s. 186- 187.

⁵⁴ Menderes COŞKUN, age, s. 62.

‘Aceb üstâdsuzdur Kara Mahmûd
Sanur şâ’irliği bir cüz’i sanat

Rekâket ne nedür eş’âr-ı mevzûn
Birin bilmez Arûz okursa kat kat

...

Ne haddündür senün şi’r ü kasâyid
Düşer mi agzuna esrâr-ı hikmet

...

Sakalun sagışınca tu yüzüne

Sana vü şi’rüne sad bâr-ı la’net /Rahîmî⁵⁵

Acaba Kara Mahmut’un üstatsız (mı)dır. (Çünkü)şairliği sanat (dallarından herhangi) biri sanır. Kat kat aruz okusa da sözde bağlantısızlık ne, vezinli şiir nedir bilmez. Şiir ve kaside yazmak senin neyine? Hikmet sırları senin (layık olmayan) ağzına (hiç) düşer mi? Sakalın sayısınca yüzüne tükürülsün. Sana ve şiirine yüz(lerce) lanet (olsun).

5. Kalitesiz Şiir

Şair ile şair geçinenler arasındaki yetenek farkı şiirler arasında da kalite farkı olarak ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir şaire ait divanın o şairin tüm şiirlerini kapsamadığı, seçkin ve güzel şiirlerin gözden geçirilerek temize çekildiği bir gerçektir. Divan şiirinde divan tertibi, bizzat şairi tarafından yapılabildiği gibi; bazen evladı, talebesi veya başka bir şair tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Şiirlerin kaliteli veya kalitesiz olarak ayırt edilmesinde tertip eden kişinin bilgisi ve zevki etkili olmakta, şiirlerin kaybolmasını önlemek için bazen güzel olmayan şiirler de divana dâhil edilmektedir. Hâl böyle olunca divanlardaki şiirlere yönelik tenkit de kaçınılmaz olmaktadır.

5.1. Gelibolulu Âlî ile Hayâlî, Fevrî, Necâtî ve Zâtî

Gelibolulu Âlî, Sade-i Sad-Güher adlı mesnevisinde genel olarak Türk şairlerini eleştirmekte, divanları taransa kaliteli şiir sayısının çok az çıkacağını ifade etmektedir. Bu görüşünü ispat etmek için de Hayâlî Bey, Fevrî, Necâtî ve Zâtî gibi döneminin önemli şairlerinin divanını taradığını ve “bulunan güzel gazel sayısının otuza kırka çıkmadığını” söylemektedir⁵⁶:

Nice dîvânı intihâb-ı dürüst

Biri nazm-ı Hayâlî idi nühust

Biri Fevrî biri Necâtî idi

Birisi vâridât-ı Zâtî idi

⁵⁵ Menderes COŞKUN, age, s. 111.

⁵⁶ Menderes COŞKUN, age, s. 74.

Her birinde be-hakk-ı ‘azze ve cell

Otuza kırka çıkmamışdı gazel /Âlî⁵⁷

Doğru seçilmiş nice divandan biri Hayâlî Divânı idi. Diğerleri Fevrî, Necâtî (ve) Zâtî (divanları) idi. Yüce Allah’ın hakkı için her birindeki (güzel) gazel (sayısı) otuza kırka çıkmamıştı.

5.2. Vahîdî ile Molla Lutfî

Yazdıklarının kalitesizliğine dair karşılıklı atışmaya dair bir örnek, Balıkesirli divan şairlerinden Vahîdî ile çağdaşı Molla Lutfî arasında görülmektedir. Vahîdî bir gün sandalla gezinirken Frenk memleketinden gelen bir gemi görmüş ve bundan hareketle şöyle bir beyit söylemiştir:

Keştfî-i dil bulmak için bahr-ı hayretten halâs

Kâkül-i dilber hayâlinden resenler bağlanmış /Vâhidî⁵⁸

Gönül gemisi, şaşkınlık denizinden kurtuluş bulmak için sevgilinin kâkülünün hayalinden halatlar bağlanmış.

Yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere sevgilinin saçı ile gemi halatı arasında ilgi kurulmaktadır. Dolayısıyla, Molla Lutfî bu benzetmenin kötü olduğu düşüncesindedir:

Şol büyük barçaya bağlanan yogun urganlara

Lutf-ı tab’ından efendüm kâkül-i dilber dimiş /Molla Lutfî⁵⁹

Efendim (şairlik) tabiatının iyiliğinden (dolayı), şu (2-3 direkli) büyük tekneye bağlanan halatlara sevgilinin kâkülü demiş.

Vahîdî ise kendini eleştiren Molla Lutfî’ye cevap vermekte gecikmez:

Dil keştisine barça diyen Türke ne dirsün

Urgana koyup anı hemân anda asaydı /Vâhidî⁶⁰

Gönül gemisine büyük tekne diyen şu Türke ne dersin? (Aslında) onu urgana koyup orada hemen assa (iyi olur)du.

5.3. Keçecizâde İzzet Molla ile Nâbî

XVIII. asır şairlerinden Keçecizâde İzzet Molla, fahriye yaparken, yani kendi şairlik yeteneğini methederken kendini hikemî tarzın temsilcisi Nâbî ile kıyaslamaktadır. Fahriyede şairin, kendini üstat şairlerle kıyaslaması gelenekte yaygın olan bir durumdur. Fakat İzzet Molla, kendini övmekten fazlasını söylemektedir. Nâbî’nin şiirlerini anlam bakımından kapalı bulmakta ve kendi şiirini daha üstün görmektedir:

Eğerçi Nâbî-i üstâda taklîd eyledim ammâ

Benimki sebkât etmişdir anın ma’nâsı mübhemdir /İzzet⁶¹

Eğer ki Üstat Nâbî’yi taklit ettim, ama benim (şiirim onunkini) geçmiştir. Çünkü (onun) şiirinin manası kapalıdır.

⁵⁷ Menderes COŞKUN, age, s. 75.

⁵⁸ Rıdvan CANIM, age, s. 561.

⁵⁹ Rıdvan CANIM, age, s. 561.

⁶⁰ Rıdvan CANIM, age, s. 561.

⁶¹ Ömür CEYLAN ve Ozan YILMAZ, *Hazâna Sürgün Bahâr Keçecizâde İzzet Molla ve Divân-ı Bahâr-ı Efkâr*, İstanbul, 2005, s. 33.

5.4. Meçhul Şair ile ‘Aşkî

Sadece Avnî mahlasıyla şiirler yazmakla kalmayan aynı zamanda şairleri gözetip kollayan Fatih Sultan Mehmet, dönemi şairlerinden “‘Aşkî’yi çok takdir eder, meclislerinden, sohbetlerinden ayırmazdı⁶².” ‘Aşkî’nin padişahın bu iltifatına layık olmadığını düşünen ve onu kıskanan başka bir şair şöyle der:

‘Aşkiyâ tâli’ine aşk olsun

Gerçi nazmun kötü sitâren iyi /Lâ⁶³

Ey Aşkî! Talihine aşk olsun. Gerçi şiirin kötü (ama) yıldızın iyi(dir).

5.5. Likâyî ile Safâyî

Safâyî, farklı bir yerde yaşayan Likâyî’ye haber göndererek kendi divanının okunup okunmadığını sormuştur. Likâyî de en güzel cevabın şiir aracılığıyla verileceğini düşünerek bir kıt’a yazmış ve göndermiştir:

Sizün dîvânunuz dâstân olupdur

Şehirlü köylü okur şöhreti var

Gözi ahûların vasfıyla şimdi

Geyük destânı denlü ragbeti var / Likâyî⁶⁴

Sizin divanınız, köylü şehirlî (herkesin) okuduğu şöhretli (bir) destan olmuştur. Ahu gözlülerin özelliklerini (anlattığı için) geyik destanı kadar rağbet görmektedir.

Gönderdiği haberin karşılığı umduğu gibi gelmeyen Safâyî, Likâyî’ye biraz da kızarak cevap vermiştir:

Senün gibi diyeydüm şi’ri ben de

Meze olur ile şöhret bulurdu

Eger evsâfını dîvâna yazsam

Geyük destânı ol vaktin olurdu /Safâyî⁶⁵

Ben de şiiri senin gibi yazsaydım; (şiirim) şöhret bulur, (her edebî muhitte) meze olurdu. Eğer (senin) özelliklerini divanıma yazsaydım; asıl o zaman geyik destanı olurdu.

5.6. Zâtî ile Âhî

Şiirlerinde Âhî mahlasını kullanan Benli Hasan, Hüsrev ü Şirin mesnevisi yazar. Bir kişi bu mesneviden bir bölüm getirerek Zâtî’den yorum yapmasını ister. Zâtî ise yorum yapmak yerine sadece “‘Söz yok.’” der. Aynı kişi Âhî’nin yanına giderek “‘Zâtî kitabını beğenmedi.’” der. Bu duruma alınan Âhî, Zâtî’ye darılır ve gördüğü yerde selam vermez. Zâtî bu durumu aşağıdaki kıt’a ile ifade eder:

⁶² Hâluk İPEKTEN, age, s 37.

⁶³ Hâluk İPEKTEN, age, s 38.

⁶⁴ Rıdvan CANIM, age, s. 492; Emine SEYMEN, age, s. 108.

⁶⁵ Rıdvan CANIM, age, s. 492; Emine SEYMEN, age, s. 109.

Bize iller sözü ile şîve vü nâz eyleme Âhî
Götürme sözlerinden anların âlemde nâzûk çok

Bana bir cüz getürdiler kitâbundan anı gördüm
Didiler nice bu billâhi Zâtî ben didüm söz yok / Zâtî⁶⁶

(Ey) Âhî! Bize başkalarının sözü ile nazlanma. (Bize) onların sözlerinden getirme. (Çünkü) dünyada zarîf çoktur. (Senin kitabından) bana bir bölüm getirdiler, (ben) onu gördüm. “Zâtî bu nasıldır?” dediler. Ben (de) billahî “Söz yok.” dedim.

5.7. Nef’î ile Ankâ

Nef’î, Sihâm-ı Kazâ adlı eserinde kötü şiirleri çok ağır eleştirmekte, yeteneksiz şairleri müstehcen ifadelerle hicvetmektedir:

Jâj-hây u yâve-gû ‘Ankâ-yı esfel kim anun
Her kelâmı şâh-sâr-ı ömr için bir durpıdır
Şi’r-i bî-ma’nâ deyip ...lar yedükçe sanasın
Agzı bir havruz delüklü gûşî anun kulpıdır /Nef’î⁶⁷

Saçma sapan ve yalan konuşan aşağılık Ankâ ki onun her sözü, ömür ağaçlığı için bir törpüdür. Anlamsız şiirler diyerek ...lar yedikçe sanarsın (ki) ağzı delikli bir havruz, kulağı (da) onun kulpudur.

5.8. Nef’î ile Fırsatî

Nef’î, Sihâm-ı Kazâ’da ondan fazla kıt’ada müstehcen ifadelerle Fırsatî’yi tenkit etmektedir. Aşağıya alıntılanan kıt’ada Fırsatî, şiirlerinde mazmun olmadığı yönüyle aşağılanmaktadır:

Fırsatî sen bu semti bilmezsin
Eyleme gel bizimle yok yere cenk

Sana kaç kerre dedim anlamadın
Sözde mazmûn gerekir a pezevenk /Nef’î⁶⁸

Fırsatî sen bu semti bilmezsin, yok yere bizimle savaşma. Sana kaç kere dedim. (Bir türlü) anlamadın. A pezevenk sözde mazmun gereklidir.

5.9. Necâtî ile Mîhrî

Kadın şairlerimizden Mîhrî, yazdığı şiirleri değerlendirmesi için Necâtî Bey’e göndermektedir. Şiirleri beğenmeyen Necâtî Bey’in cevabı ise bir defasında hem de kendi şiirine yapılan nazireyi aşağıdaki beyitlerle hicvetmek olmuştur:

İy benüm şi’rûme nazîre diyen
Çıkma râh-ı edebden eyle hazer

⁶⁶ Mehmed ÇAVUŞOĞLU, age, s. 42.

⁶⁷ Metin AKKUŞ, age, s. 246.

⁶⁸ İskender PALA, age, s. 12.

Dime ki işde vezn ü kâfiyede
Şi'rüm oldı Necâtîye hem-ser

Harfî üç olmak ile ikisinün
Bir midür fi'l-hakîka ayb u hüner /Necâtî⁶⁹

Ey benim şiirime nazire diyen! Sakın, edep yolundan çıkma. Vezin ve kafiye (bakımından) “İşte şiirim Necâtî'nin (şiirine) arkadaş oldu” deme. (Çün)kü ikisi (de) üç harf olmakla beraber gerçekte ayıp ile hüner bir midir?

Necâtî Bey'in büyüklüğünün farkında olan Mihrî Hanım, durumu olgunlukla karşılamış ve ona nazire yazmanın kendisi için önemine değinmiştir:

Mihrî Necâtî şi'rine dîrsün nazîre lîk
Sen bir gedâ-yı müflis o bir pâdişâh ile /Necâtî⁷⁰

Mihrî, Necâtî'nin şiirine nazire dersin fakat sen iflas etmiş bir köle, o bir padişah(tır).

6. Şiir Tamamlama veya Nazire Söyleme

Kısaca “bir şairin şiirine aynı vezin ve kafiyeyle söylenilen manzume⁷¹” şeklinde tanımlanan nazirenin divan şiirinde önemi büyüktür. Üstat bir şairi taklit ederek kendi yeteneklerini geliştirmek, büyük şairlere nazire yazarak dikkatleri çekmek şairlik yolunda önemli bir merhaledir. Çünkü nazire “en etkin şiir öğrenim yöntemidir⁷².” Bazı şairler de şiirlerine nazire yazılmasını isteyerek, şiirlerine nazire denilen şairler arasına girmeye çalışmışlardır. Bu yazıda incelenecek örnekler, genel olarak yazılan nazireler değil şairler arasında nazireye dair atışmalar ile nükte içerikli şiir tamamlamalardır.

6.1. Şeyhî ile Meçhul Şair

Sultan Murat, bir mecliste arkadaşlarıyla sohbet edip eğlenirken sohbet arkadaşlarından biri aşağıdaki mısraı söylemiştir:

Çalınur defler ayâlar karsılır /Lâ⁷³
Defler çalınır, eller (alkış tutarak birbirine) vurulur.

Orada bulunanlardan hiç kimse bu mısraı tamamlayıp beyite dönüştürecek bir mısra daha söyleyememişlerdir. Neticede söz konusu mısraı Şeyhî'ye göndermişler. Şeyhî, duruma münasip cevap vermekte hiç zorlanmamıştır:

Raks urur hûbân hanâyılar sarsılır /Şeyhî⁷⁴
Güzeller dans eder, avlular sarsılır.

⁶⁹ Metin HAKVERDİOĞLU, *Mihri Hatun Divanı (İnceleme-Metin)*, Ahmet Yesevi Kazak-Türk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s. 13; Yasemin Ertek MORKOÇ, “Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bir Bakış”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı*, C. 9, S. 2, Manisa, Ekim 2011, s. 231.

⁷⁰ Metin HAKVERDİOĞLU, age, s. 53.

⁷¹ M. Fatih KÖKSAL, *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*, Ankara, 2006, s. 13.

⁷² Cemâl KURNAZ, “Osmanlı Şair Okulu”, *Journal of Turkish Studies TUBA*, 27/II, Harvard, 2003, s. 409.

⁷³ Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi, age, s. 104.

⁷⁴ Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi, age, s. 105.

6.2. Sâfi ile Muhiî

Çağdaş iki şair Muhiî ve Sâfi Erzurum'da yaşamışlardır. Kış mevsiminde pencereden Muhiî'nin bağıni seyrederek Muhiî, şevke gelerek şöyle bir mısra söylemiştir:

Ak sakallu kocacığ olmuş bâğ /Muhiî⁷⁵

Bağ, ak sakallı (gibi) ihtiyarlamış.

Yanındaki şair dostu Sâfi beyiti hemen tamamlamıştır. Fakat bunu yaparken arkadaşının kullandığı ihtiyarlamak anlamına gelen “kocamak” fiilini değil de aynı anlamdaki “karımak” fiilini tercih etmiş, aynı anlamdaki koca ve karı kelimeleri arasındaki cinsiyet farklılığına dikkat çekmiştir:

Bürcegi ak karıcuk olmuş tag /Sâfi⁷⁶

Dağ (da) ak pürçekli (gibi) ihtiyarlamış.

6.3. Bâkî ile Şah Abbas

Acem şahlarından Şah Abbas'ın gönlünü kaptırdığı, çok güzel bir genç varmış. Şah başkalarından kışkırdığı için onu bir odaya kapatıp, Altın tabakta getirdiği yiyeceklerle kendi eliyle beslemiş. Bir gün yine beslemek için odaya girdiğinde gencin başını sağ elinin üzerine koyarak uyuduğunu görmüş. Bu manzarayı bir mısra ile ifade tasvir etmiş:

Dıraşân oldı gördüm beş hilâl üstünde bir hurşîd /Şah Abbas⁷⁷

Beş hilâl üstünde bir güneş parladı.

Odadan dışarı çıkan Şah Abbas, bir seyyaha bin altın vererek “Acem ve Osmanlı memleketlerini dolaş karşılaştığın şairlere bu mısra ile selam ver, buna nazire söyleyebilen on beş şaire beş yüz altını ödül olarak dağıt, kalan beş yüzle de yol masrafını karşıla.” demiş. Seyyah kime selam verdiyse cevap olarak uygun bir nazire alamamış. Yolu İstanbul'a düşmüş ve büyük şair Bâkî ile karşılaşmış. Bâkî'ye yukarıdaki mısra ile selam vermiş. Beş yüz altınlık ödülü kazanan Bâkî'nin naziresi şöyledir:

Meger ki sîm-pençe üzre ol meh-pâre yasdanmış /Bâkî⁷⁸

Meğerki o ay parçası (gibi güzel olan sevgili) gümüş (gibi parlak olan) eline yaslanmış.

6.4. Sultan Murat ile Nefî

Bir diğer şiir tamamlama olayı Sultan Murat ile Nefî arasında geçmektedir. Sultan Murat, karla ilgili olarak bir mısra söylemiştir:

Bir gümüştenden kal'adır ki habs olupdur anda âb /Sultan Murad⁷⁹

Gümüştenden bir kaledir ki (onun) içinde su hapis olmuştur.

Nefî'nin bu beyiti tamamlamak için cevaben söylediği mısra ise aşağıdadır:

⁷⁵ Süleyman SOLMAZ, age, s. 391.

⁷⁶ Süleyman SOLMAZ, age, s. 391.

⁷⁷ İbrahim Halil TUĞLUK, “Bir Mecmuada Bâkî, Nev'î (Yahya) ve Nefî İle İlgili Bazı Latifeler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter 2009, p. 1030.

⁷⁸ İbrahim Halil TUĞLUK, age, s. 1031.

⁷⁹ İbrahim Halil TUĞLUK, age, s. 1031.

Çıkıdı zerrîn top ile feth etdi anı âftâb /Nefî⁸⁰

Güneş, altın top ile çıktı (ve) onu fethetti.

6.5. İzârî ile Molla Lutfî

Sahn Medresesinde bir araya gelen İzârî ile Molla Lutfî arasında bir anlaşmazlık olmuş ve birbirlerine kırılmışlardır. Bu durum, İzârî'nin yazdığı kasideye de yansımıştır. Söz konusu şiir, Molla Lutfî'nin “şekl” redifli kasidesine naziredir ve içerisinde şöyle bir beyit vardır:

Şimdi âlem benim agyâr ile destânım okır

Kıssa-i heşt-behişt Âdem ü şeytân şekl /İzârî⁸¹

“Şimdi bütün dünya benim rakiplerimle destanımı okur. Tıpkı Âdem’le şeytan ve sekiz cennet kıssasının okunması gibi”⁸².

6.6. Nâbî ile Hevâyî

Edebiyatımızda tehzilleri ile tanınan “Hevâyî, Nâbî”nin ciddi ciddi söylediği şiirlerin anlamlarında zayıflatmaya giderek konuyu yiyecek içeceklerle ilgili nüktelere dönmüştür⁸³.” Birer tehzil örneği olan yani mizahi açıdan yapılan nazirelerini⁸⁴ Dîvân-ı Hicv-i Gazeliyyât-ı Nâbî adıyla bir araya getirmiştir⁸⁵. Hevâyî’ye ait birkaç beyit aşağıdadır:

Yağı balı kaynadur kayganalar da bilmez

Çorbada köfte yimez tarhanalar da bilmez /Hevâyî⁸⁶

Yağı balı kaynadır, (yumurta ve un karıştırılarak yağda yapılan) ekmekler de bilmez. Çorbada köfte yemez, tarhanalar da bilmez.

Yâri açdum açıl ey mantı dehânım diyerek

Bezme geldi gel ey yahni kapanım diyerek /Hevâyî⁸⁷

Ey mantı ağızlım! Açıl, diyerek sevgiliyi açtım. Gel ey yahni kapanım (:devlet büyüklerinin konaklarında görev yapan yeniçerilere verilen ad) diyerek meclise geldi.

Şiirleriyle neredeyse dalga geçilen Nâbî’nin verdiği karşılık çok ağır olmuştur:

N’ola şi’rde itseler ittihad

Hevâyî Kıyâmî çü şi’r ü şeker

Ara yirde var nisbet-i imtizâc

Hevâyî dübürdür Kıyâmî zeker /Nâbî⁸⁸

Hevâyî (ile) Kıyâmî, şiirde süt ve şeker gibi birlikte hareket etseler ne olur? (Çünkü) aralarında (birbirine) uygunluk ilişkisi var(dır): Hevâyî kıçtır, Kıyâmî erkeklik organı(dır).

⁸⁰ İbrahim Halil TUĞLUK, age, s. 1031.

⁸¹ Emine SEYMEN, age, s. 32.

⁸² Mustafa İSEN, *Sehî Bey Tezkiresi Heşt Behişt*, Ankara, 1998, s. 94.

⁸³ Metin AKKUŞ, age, s. 25.

⁸⁴ M. Fatih KÖKSAL, age, s. 50.

⁸⁵ Ali Fuat BİLKAN, *Nâbî Hikmet- Şair- Tarih*, Ankara, 1998, s. 47.

⁸⁶ Metin AKKUŞ, age, s. 26.

⁸⁷ Metin AKKUŞ, age, s. 26.

⁸⁸ Metin AKKUŞ, age, s. 26.

6.7. Nedîm ile Enderunlu Vâsıf

Bir başka tehzil örneği; 18. yüzyılda divan şiirine getirdiği yeniliklerle anılan Nedîm⁸⁹ ile kendinden yaklaşık bir asır sonra yaşayan, en büyük takipçisi Enderunlu Vâsıf arasında görülmektedir. Enderunlu Vâsıf, Nedîm'in;

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana

Mey süzölmüş şîşeden ruhsâr-ı al olmuş sana /Nedîm

“Nezâket haddeden geçmiş sana boy pos olmuş. Şarap şîşeden süzölmüş sana kırmızı yanak olmuş⁹⁰.”

beytiyle başlayan meşhur gazeline, aşağıdaki matla ile başlayan bir tehzil yazmıştır:

Kırmızı aş boyası rûy-ı al olmuş sana

Acıyıp bakkalda pekmez sonra bal olmuş sana /Vâsıf⁹¹

Kırmızı aş boyası, sana kırmızı yanak olmuş. bakkalda(ki) pekmez bozulmuş sonra (da gelmiş) sana bal olmuş.

6.8. Küfrî Bahâyî ile Nef'î

“Bir şiir esas alınarak onunla aynı vezin ve kafiye, fakat anlamca onun tam karşıtı olacak şekilde (reddiye) yazılan şiire⁹²” nakîza denilmektedir. Bu tarz şiirlerin güzel bir örneği, Küfrî Bahâyî’de görülmektedir. Şair, yazdığı nazirede Nef'î’nin meşhur;

Tûtî-i mu’cize-gûyem ne desem lâf değil

Çarh ile söyleşemem âyînesi sâf değil /Nef'î

“Ben mucize gibi söz söyleyen bir papağanım, ne söylesem boş laf sayılmaz. Felekle konuşamam, çünkü onun gönül aynası temiz değil⁹³.”

matlı gazeline Nef'î’nin üslûbuyla cevap vermektedir. Küfrî Bahâyî’nin kaleme aldığı gazelin ilk ve son beyitleri şöyledir:

Yâve-gû zâg-ı siyâhım der isen lâf değil

Tûtiyem dime ki mir’ât-ı dilin sâf değil

...

Doludur nüsha-i hicv ile derûn-ı Nef'î

Tab’-ı yârân gibi dükkânçe-i sahhâf değil /Küfrî Bahâyî⁹⁴

Saçma sapan konuşan kara bir kargayım dersen laf değil. Papağanım deme (çün)kü gönül aynan temiz değil... Nef'î’nin içi yergi (içerikli) yazılarla doludur. (Dolayısıyla Nef'î’nin gönlü) dostların huyu/ tabiatı gibi küçük kitapçı dükkânı değil.

⁸⁹ Hasibe MAZIOĞLU, *Nedîm’in Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler*, Ankara, 2012.

⁹⁰ Muhsin MACİT, *Nedîm Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Ankara, 2010, s. 110.

⁹¹ M. Fatih KÖKSAL, age, s. 51.

⁹² M. Fatih KÖKSAL, age, s. 59.

⁹³ Halûk İPEKTEN, *Nef'î Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara, 1998, s. 212.

⁹⁴ İskender PALA, age, s. 13.

Sonuç

Klasik Türk Edebiyatında bazen düşmanlık, kıskançlık gibi menfi duygularla bazen de sadece şakalaşma ve hoş vakit geçirme düşüncesiyle şairlerin birbirleriyle atıştıkları görülmektedir. Bu atışmalarda, araç olarak daha çok şiir kullanılmış, nadiren düzyazı tercih edilmiştir. Aynı şekilde şairlerin şair olmayan kişilere yönelik nükte ve hiciv içerikli şiirleri de günümüze ulaşmıştır.

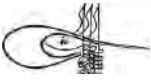
Duruma uygun laf söyleme yeteneği olan şairler, nükte yapmaya veya hicvetmeye elverişli herhangi bir olay cereyan ettiğinde buna kayıtsız kalamamışlardır. Bir şiir, bir beyit, hiç olmazsa bir mısra ile duruma dikkat çekmişler, olayı unutulmaktan kurtararak edebiyata kazandırmışlardır. Türk Halk Edebiyatında şairlerin saz eşliğinde birbirleriyle irticalen atışmalarına benzer nitelikte, divan şairleri arasında da karşılıklı şiirler söylendiği bir gerçektir. Hemen her konuda örnekleri olan bu tarz şiirler arasında şairin yeteneğine ve yazdığı şiirin kalitesine yönelik olanlar, dönemin şair ve şiir algısını ortaya koyması bakımından ayrıca bir önem taşımaktadır.

Bu makalede sadece şairlerin şairlere şiir diliyle yaptıkları latifeler incelenmiştir. Kırk civarında örnek, kendi içinde sınıflandırılarak altı alt başlık hâlinde okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Klasik Türk Edebiyatının aynı zamanda gerçek hayatı yansıttığına dikkat çekmesi bakımından; bazen müstehcen ifadeler bulunan örneklerle de yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet, GÖKALP, Haluk ve KOCAKAPLAN, İsa, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, İstanbul, 2011.
- AKKUŞ, Metin, *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ*, Ankara, 1998.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, "Gubârî, Seyyid Kâsım Gubârî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 30.12.2013.
- ALPARSLAN, Hakan, *Ahmedî Dîvânı'nda (I.-50.) Gazellerin Şerhi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007.
- ARSLAN, Mehmet, *Leylâ Hanım Divanı*, İstanbul, 2003.
- ATILA, Mustafa, "Safâyî Tezkiresi Özelinde 18. Yüzyıl Edebiyat Camiasında Mizahî Ortam", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2, Turkey, Spring 2011, p. 117-126.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nâbî Hikmet- Şair- Tarih*, Ankara, 1998.
- CANIM, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara, 2000.
- CANIM, Rıdvan, *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara, 2010.
- CEYLAN, Ömür ve YILMAZ, Ozan, *Hazâna Sürgün Bahâr Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkar*, İstanbul, 2005.
- COŞKUN, Menderes, *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit*, Ankara, 2007.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Zâtî'nin Letâyifi*, İstanbul, 1970.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 2000.

- HAKVERDİOĞLU, Metin, *Mihri Hatun Divanı (İnceleme-Metin)*, Ahmet Yesevi Kazak-Türk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.
- İPEKTEN, Hâluk, *Türk Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul, 1996.
- İPEKTEN, Halûk, *Nef'î Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara, 1998.
- İSEN, Mustafa, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara, 1994.
- İSEN, Mustafa, *Sehî Bey Tezkiresi Heşt Behişt*, Ankara, 1998.
- KILIÇ, Filiz, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara, 1998.
- KÖKSAL, M. Fatih, *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*, Ankara, 2006.
- KURNAZ, Cemâl ve TATCI, Mustafa, *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, Ankara, 2001.
- KURNAZ, Cemâl, “Osmanlı Şair Okulu”, *Journal of Turkish Studies TUBA*, 27/II, Harvard, 2003, s. 403-420.
- Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi, *Lâtifeler*, (Haz. Yaşar Çalışkan), İstanbul, 1997.
- MACÎT, Muhsin, *Nedîm Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Ankara, 2010.
- MAZIOĞLU, Hasibe, *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler*, Ankara, 2012.
- MENGİ, Mine, *Mesîhî Divanı*, Ankara, 1995.
- MORKOÇ, Yasemin Ertek, “Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bir Bakış”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı*, C. 9, S. 2, Manisa, Ekim 2011, s. 223-235.
- NURESKİ, Dzuneis, *Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehirlerinden Yetişen Divan Şairleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2006.
- ÖZDEMİR, Mehmet, *Şeyhî Harnâme*, İstanbul, 2011.
- PALA, İskender, *Güldeste*, Ankara, Tarihsiz.
- SEYMEN, Emine, *Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinde İstitrâd*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2008.
- SOLMAZ, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme- Metin)*, Ankara, 2005.
- TATCI, Mustafa, *Yûnus Emre Dîvânı II*, İstanbul, 1997.
- TATCI, Mustafa, “Şabani Kaynaklarında Mevlânâ ve Mevlevîler”, *8-12 Mayıs 2007 Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu*, İstanbul, 2007.
- TUĞLUK, İbrahim Halil, “Bir Mecmuada Bâkî, Nev'î (Yahya) ve Nef'î İle İlgili Bazı Latifeler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter 2009, p. 1025-1031.

İLETİŞİM GEREKLİLİĞİ AÇISINDAN TİYATRO*

Gıyasettin AYTAŞ**

ÖZET

Güzel sanatların bütün unsurlarını barındıran bu unsurları hem gösterme hem de anlatma aracı olarak kullanan tiyatro, günümüzde bir sanat etkinliğinden çok kişisel gelişimin vazgeçilmez aracı olarak kabul edilmektedir. Bu özelliklerinden hareketle tiyatronun çoklu iletişim alanlarını bir arada kullandığı söylenebilir. Günümüzde tiyatronun dil becerilerini geliştirmedeki rolü ve gerekliliği anlaşılarak konu ile ilgili birçok alanda olduğu gibi eğitim ve öğretim programlarında da önemli değişikliklere gidilmektedir. Birbirleriyle sürekli iletişim içerisinde olan ve bu iletişim ihtiyacını değişik şekillerde yerine getiren insan, hangi boyut ve şekilde olursa olsun, iletişimin her aşamasında teatral bir durum sergiler. Bu durum ister bilinçle, ister istem dışı olsun her zaman ve şartta geçerli olduğu görülür. Tiyatronun sistemli bir şekilde hayatımıza germeye başlamasıyla birlikte, bazı iletişim hataları giderilmeye ve iletişim gerekliliği ve önemi daha çok anlaşılmaya başlar. Kendi içinde doğal ve resmi iletişim olmak üzere iki farklı biçimde gelişen iletişim, tiyatro ile birlikte daha iyi anlaşılır. Tiyatro, bu iki iletişim etkili ve verimli bir şekilde anlaşılmasına ve fark edilmesine katkı sunarak iletişimde yeni bir alan oluşturur. Tiyatro metinlerinin yazılma aşamasından başlamak üzere, bu metinlerin sahnelenme aşamasına kadar geçen süreçte, dil ve iletişim farklılaşmalarının gereklilikleri dikkate alındığında, tiyatronun hayatın içinde ve hayatla iç içe olduğu görülür. Tiyatronun dili hem gündelik olanı, hem de edebi olanı bir arada kullanır, insanın farklı alan ve durumlarda ihtiyaç duyduğu dil becerilerini gerçekleştirmesine zemin hazırlar. Davranışların anlamlı bir şekilde söze dökülmesinde, sözün davranışlarla anlamlı ve tutarlı hale gelmesinde de tiyatronun etkisi ve önemi tartışılmaz.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, dil becerileri, sanat, güzel sanat, iletişim

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: giyaytas@gazi.edu.tr

THEATRE IN TERMS OF COMMUNICATION NECESSITY

ABSTRACT

Theatre which contains the whole components of the fine arts and which is used for both indicating and explaining these components is accepted as a tool for personal development rather than an art activity at the present time. On the basis of these features, it can be said that theatre uses multiple communication areas together. Today, because it has been understood that theatre has an important and essential role in developing language skills, significant changes are being made in education and instruction programs as in many related field. Human being who is in communication with one another and who is meeting his/her communication needs in various ways performs a theatrical performance in every step of communication, no matter its dimension and type. This situation is valid in every time and condition as voluntarily or involuntarily. As soon as theatre walks into one's life in a sort of way, some communication mistakes starts to disappear and the importance and necessity of communication is understood more. The communication that develops in two different ways as natural and formal is understood better thanks to theatre. Theatre creates a new area in communication by contributing to the understanding of these two communication types in an effective way. When the necessities for the differentiations of language and communication are considered starting from the writing process of theatre scripts to the period of acting of these scripts, it is understood that theatre is a part of the life. Theatre uses both ordinary language and literary language, and provides a basis for developing language skills that people need in different areas and situations. Undoubtedly, theatre has an important place and effect in expressing behaviors in words meaningfully and in getting words meaningful and consistent with behaviors.

Key Words: Theatre, language skills, art, fine art, communication

GİRİŞ

Tiyatro, içsel olanın dışavurumunda en etkili iletişim yolu olarak değerlendirmekte ve dilin özgünlükten özelliğe; özellikten toplumsal olana ulaşmasında önemli bir araç olarak ele alınmaktadır.

Yapısalcı yaklaşımı benimseyenler, insanı bir bütün halinde değerlendirirken, edimsel yaklaşımı savunanlar, insanı bütün yaşamıyla ele alırlar. Böylece dilin edinim sürecinde geçirdiği aşamalar da önem kazanır. Bu aşamalarda farklı etmenlerin rol aldığı ve çeşitli uyarıcılarla oluştuğu bilinmektedir. İçsel yaşantıların dışavurumunda, doğal özelliklerin sergilenmesinde, ilgi, istek ve beklentilerin sunulmasında bu etmen ve uyarıcıların önemli olduğu genel kabul görür hale gelmiştir.

Özellikle dilin algısal öğrenmede yansıtmacı bir rolünün olduğu, yansıtmadan etkilenmenin nasıl oluşacağı her zaman merak edilmiş; bunun anlama ve anlatmadaki önemi sürekli olarak tartışılmıştır. Dil, temsil aracı olarak karşımıza çıktığı durumlarda kimi zaman bireyin içinde bulunduğu sosyal konumu, ifade gücünü, değer yargılarını, anlayış dünyasını; velhasıl insana ait bütün nitelikleri belirler. Özel belirleyicilere ihtiyaç duymadan dil, bireyin taklit ederek yahut önceden oluşturulan bir özelliği kendine

maletmesine de imkân tanır. Bu noktada, tarihin en eski dönemlerinden başlamak üzere dile ait her türlü değerlendirme ve ifade biçimlerinin bir somutlaştırması olan tiyatro, insan ilişkilerini, insanla dil ilişkilerini ve gerçeğe dil ilişkilerini sergilemesi açısından da oldukça önemlidir.

Tiyatronun kavramsal karşılığı bir kenara bırakılırsa, işlevsel açıdan yönü ve etkileri bir insanın yaratıcı zekâsının ve sunma becerisinin önemli araçlarından biridir. Ortaya getirilirken gerçeğin ne olduğunu sorgular ve bu sorgulamada dilin etkin işlendiği bir alan haline gelir.

Edebî türler, güzel sanatlar, insan eliyle ortaya çıkan ve insana hitap eden ürünlerdir. Bu ürünlerle meşgul olmak bizleri yeni çözümleme ve değerlendirmelere yöneltir ya da o eserlerde var olan olay ya da varlık/kahramanların kendi arasındaki bağın dokusunu görmemize katkı sağlar. Hatta kimi karşılaştırmalar da yalnızca bu yolla yapılabilir. Bu açıdan bakıldığında tiyatro, oldukça farklı bir görev üstlenir. Bir taraftan bizleri yaşanan gerçekten koparır, diğer yandan yeni bir gerçeğin içinde yaşatır ve sahnedeki gerçeğe bizleri yüzleştirir. Yüzleşme bittikten sonra bizler, kendimizi yeniden sorgulayabiliriz, mevcut durumla olması gerekenleri karşılaştırabiliriz. Öyle ki buradan hareketle, hayatı yeniden kurgulayabilir ve kurabiliriz.

Hayat, iki temel olguyu bizlere sunar: müdahale edilemeyen, denetlenemeyen, irade dışında akan bir hayat ile fark edilen, algılanan olduğu varsayılan hayat. İşte tiyatro, bu varsayımı ve bu varsayımın içindeki ilişkileri ele alarak bütün bunları bize yeniden sunar. Böylece, hakikatte kurmaca olan her şeyin kurmaca olarak telakki edilmesinin yolu açılır. Çünkü tiyatro gibi biz de biliriz ki bir oyun belli bir zaman diliminden sonra bitecektir. Onu hiç kimse sonsuza kadar devam ettiremez. Bu nedenle tiyatro maşerî ruhun yaratıcısıdır.

Tiyatro sanatının en önemli özelliği, bütün güzel sanatları içinde barındırması ve onlardan sonuna kadar yararlanmasıdır. Bir ressamın, müzisyenin, heykeltıraşın ortaya koyduğu sanat eseri, tiyatro sahnesinde özgünleşir ve özgürleşir ve tiyatro sanatının izin verdiği oranda izleyiciye sunulur. Bu sunum esnasında, tamamen kendi sınırlılıkları esas alınır.

İnsanı dört farklı cepheden kuşatan tiyatro, hem insanın kendi gerçeğinin gerçeğimsi dünyasını, hem de yaşadığı hayatını yeniden gözden geçirmesine yardım eder. Bu yönüyle insan farklı hayatlar hakkında belli bir kanaate sahip olmaktadır.

İnci Enginün, tiyatro ve dil arasındaki bağı ortaya koyarken, tiyatro sahnesinde ifade edilen kelimelerin seyirci tarafından anlaşılması gerektiğine dikkat çeker (Enginün, 1993: 11-14). Turan Oflazoğlu ise, tiyatronun sadece söze önem vermediğini, sahnede var olan her bir unsurun sözün manyetik alanına girerek dile dönüştüğüne dikkat çeker. Bu yönüyle tiyatro, yaşamın bütününün dile dönüşmesidir. En geniş anlamıyla tiyatro dildir ve dilin en etkili aracıdır (Oflazoğlu, 1985: 407-413). Tiyatronun dili, nesirden çok şiire yakındır. Bu yüzden, uzun yıllar şiirle birlikte anılmıştır.

Tiyatroda söz, hayatın içinden ve hayata ait olup hayattan aldıklarını, kendi biçimlemesi ile tekrar hayata aktarır. Sadece bilineni ve açıkça ifade edileni değil, hayal edileni ve hissedilip dile getirilmeyeni de tiyatro dile getirir. Bu açıdan bakıldığında tiyatro, hayatın dıştan bakılanından çok, iç dünyasını ve görünmeyenini de ele alması bakımından önemli ve dikkat çekici bir iletişim alanıdır.

İletişim arayışlarının arttığı bir dönemde, karşılıklı konuşmanın gereklilikleri ve konuşma ihtiyacı büyük önem kazanmaktadır. Her türlü teknolojik gelişmeye karşın, bir iletişimsizlik bunalımı yaşayan insanoğlu, tıpkı ilkçağlarda olduğu gibi söz yerine işaret kullanır oldu. Böyle bir dönemde, karşılıklı konuşmanın önemi ve gerekliliği gün geçtikçe daha önem kazanmakta, bunun çaresi olarak da tiyatroya ihtiyaç duyulmaktadır.

İletişim yoksunu ve iletişimden habersiz insanlar, bu sorunlarına çare aramakta, özellikle ilköğretim çağındaki çocukların teknolojinin esiri olarak iletişimden koptuğu görülmektedir. Âdeta makineleşen, birbiriyle kopuk bir sosyal ortam içerisinde yaşayan çocuklar, dili etkin ve verimli kullanamadıkları için hem sosyalleşememekte, hem de iletişim yoksunu bireyler haline gelmektedirler. Böylece dil unutulmaya, dille birlikte insanın insanlık yönünün kaybolmaya başladığı görülmektedir. İşte tam bu noktada tiyatronun iletişimdeki rolü ve etkisini ortaya koymak yararlı olacaktır.

İletişimde Duruma Uygun Dil

İletişim, genel olarak bir kaynaktan çıkan verinin alıcıya ulaşması şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka söyleyişle, iki kişi arasındaki sözlü ve yazılı alışveriştir. Kişinin kendi kendine kurduğu iletişim iç, bir başkasıyla kurduğu iletişim ise dış iletişimdir. He iki iletişim ihtiyacı doğal bir süreç içerisinde gerçekleşirken, bu gerçekleşme esnasında ortaya çıkan engellerin çözümlenmesi gerekmektedir. Özellikle içten gelen engeller, dış iletişimi olumsuz yönde etkilemekte, bireylerin iç dünyalarına dönerek kendilerini dışa kapatmalarına neden olmaktadır. Tiyatro, iç ve dış iletişim kanalını bir arada kullanması bakımından, en etkili uygulama alanıdır.

Kimileri, tiyatro denilince rol yapma olarak algılamakta ve âdeta bu iki kavram birbiriyle aynıymış gibi varsaymaktadırlar. Hâlbuki rol yapmak, doğal olarak oluşan, insanın içinde bulunduğu sosyal ve psikolojik durumlara bağlı olarak ortaya çıkan davranışlarının tamamıdır. Tiyatro, bunları biçimlendirerek ve tanımlayarak sahnede sergilenen bir faaliyettir.

Rol yapma, daha çocukluk dönemlerinden başlayarak gelişen, her yaş dönemine uygun olarak farklılaşan bir gerekliliktir. Çocuklar, oyunlarında herhangi bir dış yönlendirme ve etki olmaksızın çeşitli roller üstlenmekte, bu roller çerçevesinde dram ve komediler oynamaktadırlar. Oyunlarını bir tiyatro sanatı zenginliği içerisinde sergileyen çocuklar, hem oynama ihtiyaçlarını karşılamış, hem de dil gelişimlerini gerçekleştirmiş olurlar.

İnsanoğlu, kendini sıkı bir denetime tutmadığı takdirde dışarıya yansıttığı her tutum ve davranışında rol yapmaktan uzak duramaz. Karşılıklı iletişim sürecinde taraflar, karşısındakinin ne anlattığından çok nasıl anlattığına dikkat ederler. Bu dikkatler, hem söylenmeye sözler hakkında ipucu edinmeye, hem de kişilik tanımlamalarına veri oluşturur. O hâlde rol, öncelikle kendiliğinden oluşan bir yansımadır. Bir başka deyişle doğal reflekslerdir. Tiyatro sanatı içinde rol ise, günlük hayatta var olanın farklı ve özel bir çalışma ile yansıtılmasıdır.

Tiyatro Metinleri

Bir yazar tarafından sahnelenmek üzere yazılan metin, öncelikle bir dil ürünü olmanın yanında, yazarın hayattan aldıklarını kurguladığı edebî metindir. Diğer edebî türlerde olduğu gibi dil aracılığı ile kurguladığı bir olay veya durumu aktarma çabası içerisinde. Bütün sahne faaliyetlerinin merkezini oluşturan tiyatro metni, kendine özgü özel bir yapıyla karşımıza çıkar. Tiyatro metinlerinde bütün dil aşamalarını birlikte ve bir arada bulmak mümkündür. Karşılıklı konuşmalarla bir olayı hikâye eden tiyatro metinleri, doğrudan hitap etmeyi esas alan ve lirizm yönü ön planda olan bir yapı arz eder.

Tiyatro metinlerinde, karşılıklı konuşma, iç konuşma (monolog), hikâye ve hitabet bir arada bulunur. Bu dört unsurun sınırlarını birbirinden ayırt etmek her zaman mümkün değildir. Birini diğerinin içinde bulmak mümkündür. Tiyatro metinleri bir olay ya da durumu nakleder. Bu yüzden eserin en önemli unsurlarından biri, onun hikâyesidir. Diğer unsuru ise karşılıklı konuşma yani diyaloglardır. Özellikle tiyatro eserlerinin bu özelliği, onu diğer edebî türlerden ayıran en temel unsurlar arasında sayılmaktadır. Metin yazarı için karşılıklı konuşmaların ustaca yerleştirilmesi önemlidir. Çünkü burada anlatma, içini dökme, ikna etme gibi unsurları ustalıkla

yansıması gerekmektedir. Dolayısıyla yazar, metni oluştururken diyalogların içerisine bunları ustaca okuyucu ve izleyiciye verir.

Karşılıklı konuşmalarda bir durum veya olgu gözler önüne serilirken, monologlarda, yaşanmışlıklar veya dile getirilmemiş durum ve duyguları öğreniriz. Tiyatro eseri hikâyeyi parçalar halinde bütüne dönüştürür. Hitabetler genellikle yüksek düşüncelerin ifadesinde kahramanın dolaylı konuşmaları şeklinde yansır.

Tiyatro eserlerinin öncelikle yazılı bir metin olduğu ve bu metinler esas alınarak sahne faaliyetlerinin gerçekleştirildiği (sözlü tiyatrolar da aslında yazılmamış metinlerdir) dikkate alınacak olursa bir tiyatro metninde bulunması gereken temel unsurların neler olması gerektiği ortaya konulmalıdır.

Tiyatro, bir yazar tarafından oluşturulan bir metin olarak önce yönetmenin elinde yorumlanır ve değerlendirilir. Böylece yazarın mesajı, yönetmen tarafından algılanma biçimine göre bir anlam kazanır. Bu da yönetmenin bir metni yorumlaması ve sahneye aktarması ile gerçekleşir. İş sadece yönetmenle bitmez, her bir oyuncu da esere kendi yorumunu katarak oyunu zenginleştirir. Bu süreç, iletişimin etkililiği açısından da uyulması gereken bir süreç olmasından ötürü, tiyatro ve iletişim arasındaki bağlantıyı ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Metni Anlama ve Yorumlama

Bir tiyatro yazarı, eserini kaleme alma esnasında, eserine kendi yorumlarını katarken hayatın gerçeğinden uzaklaşarak yeni ve özgün bir hayat sahnesi oluşturmaya çalışır. Bu tavır, sanat kaygısı olarak ifade edilmekle birlikte, sanatçının eserinde kullandığı her bir unsura kendince bir anlam katma arzusundan kaynaklanır. Çocukların kendi aralarında oynadıkları oyunlarda, canlandırdıkları kişi ve kimlikleri kendi gerçekliğinden farklı olarak yorumlamalarında da aynı durum söz konusudur.

Tiyatro, hayatı esas almakla birlikte, var olanı olduğu gibi yansıtmaz. Sözelimi sahnede oyuncular, bir evde veya sokakta yürüdükleri gibi yürünmezler. Oyuncu, tiyatro sahnesinde canlandırdığı rolü, bir heykeltıraşın yaptığı gibi yeniden biçimlendirip onun bazı yönlerini ön plana çıkararak sergiler. Bu yönüyle de heykeltıraştan yararlanmış olur. Şurası muhakkak ki yapılan bir heykel, hiçbir zaman aslının birebir aynısı değildir ve olması da zaten beklenmez. Sadece, yansıma, benzetme veya taklitten ibarettir. Tiyatro sahnesinde de rol, benzetme ve yansıtmadır.

Hayat, çeşitli tablolardan oluşmaktadır. Bu tabloların her biri bir resim sanatçısının tablosuna yansırken nasıl farklı bir anlam ve değer kazanırsa, aynı tablo bir tiyatro sahnesinde benzer şekilde yeni bir değer kazanır. Resimle tiyatro sahnesi arasındaki tek fark, birinde görüntü hareketsiz, diğesinde canlı tablolar şeklindedir. Ressam, eserinde bakış açısına büyük önem verir ve tablosunu bu açıya uygun olarak oluşturur. Renklerin kullanımı, ifadelerin oluşturulmasında bakış açısı büyük bir öneme sahiptir. Tiyatro oyunlarında da sahnenin düzeni bir ressam titizliği kadar olmasa bile, perspektife önem verilerek oluşturulur. Sahnenin fonu, ışıkların durumu oyuncuların kostümleri ve onların renkleri, yüz ifadelerini sağlayacak makyaj malzemelerinin seçiminde resim sanatından yararlanılır.

Hayatın her aşaması bir resim tablosu gibidir. Ancak birçok kimse gördüklerini aynı şekilde anlamlandırmamakta, Sanatçı, bu görüneni hayatın gerçekliğinden hareketle yeni hayatlar kompozisyonu oluşturabilme yeterliliğine sahip olmasıdır.

Hayatta her bir davranış, coğrafyalara, ülkelere hatta aynı ülke içinde yer alan şehirlere göre farklı anlam taşıdığı bilinmektedir. Karadeniz’de yaşayan birisi için hareketler ritmik ve canlı iken, Ege ve İç Anadolu bölgesinde daha durağan ve ağır bir yapıya sahiptir. İşte bu farklılıklar sahnede yansıtılırken yeterince belirtilmezse, dil ve anlatımda başarısızlık söz konusu olur.

Metin Dili, Sahne Dili

Tiyatro metinlerinde kullanılan dil, hem edebilik, hem de günlük hayatı bir arada barındırması bakımından çok yönlü bir yapıdadır. Bir tiyatro oyununda, oyuncuların birbirlerine ilettikleri sözün etkisinin yanında, sözleri ifade ederken kullandıkları mimik ve jestlerin de etkisi de önemlidir. Tiyatroda bu iletişim gerekliliklerini bir arada görme ve izleme imkânına sahip olan izleyiciler, tiyatronun dil ve iletişim açısından önemini ve gerekliliğini anlar.

Tiyatro, içsel olanın dışa yansıtılmasında en etkili iletişim yolu olarak değerlendirmekte ve dilin özgünlükten özelliğe; özellikten toplumsal olana ulaşmasında önemli bir araçtır. İnsanoğlunun var olduğu günden bu yana, dolaylı veya doğrudan tiyatro ile iç içe olduğu, kendi kimlik ve kişiliğinin yanında, başkalarını anlama ve anlamlandırmada da tiyatrodan yararlandığı bilinmektedir.

Dil ve dile ait unsurların edinim süreci değişkenlik arz eder. İnsanı bir bütün olarak ele aldığımızda, dilin edinim sürecinde geçirdiği aşamalar önem kazanır. Bu aşamalarda farklı etmenlerin rol oynadığı ve bu etmenlerin çeşitli uyarıcılarla oluştuğu bilinmektedir. İçsel yaşantıların dışavurumunda, doğal özelliklerin sergilenmesinde, ilgi, istek ve beklentilerin sunulmasında bu etmen ve uyarıcıların önemli olduğu kabul edilmektedir.

Özellikle dilin algısal öğrenmede yansıtmacı bir rolünün olduğu dikkate alındığında, yansıtmadan etkilenmenin nasıl gerçekleşeceği her zaman merak edilerek bunun anlama ve anlatmadaki önemi sürekli olarak tartışılmıştır.

Dil, temsil aracı olarak karşımıza çıktığı durumlarda, kimi zaman bireyin içinde bulunduğu sosyal konumu, ifade gücü, değer yargıları, anlayış dünyası, velhasıl insana ait bütün nitelikleri de belirlenmiş olur. Özel belirleyicilere ihtiyaç duymadan dil, bireyin taklit ederek yahut önceden oluşturulan bir özelliği kendine mal etmesine de imkân tanır. Bu noktada, tarihin en eski dönemlerinden başlamak üzere dile ait her türlü değerlendirme ve ifade biçimlerinin bir somutlaştırması olan tiyatro, gerçekle insan ilişkilerini, insanla dil ilişkilerini ve gerçekle dil ilişkilerini sergilemesi açısından da oldukça önemlidir.

Tiyatronun kavramsal karşılığı bir kenara bırakılırsa, işlevsel açıdan yönü ve etkileri bir insanın yaratıcı zekâsının ve sunma becerisinin önemli araçlarından biridir. Tiyatro, bir olay ya da durumu ortaya getirilirken gerçeğin ne olduğunu sorgular ve bu sorgulamada dil etkin olarak kullanılır.

Diğer edebî türler, güzel sanatlar, insan eliyle ortaya çıkan ve insana hitap eden ürünlerdir. Bu ürünlerle meşgul olmak bizleri yeni çözümleme ve değerlendirmelere yöneltir ya da o eserlerde var olan olay ya da varlık/kahramanların kendi arasındaki bağın dokusunu görmemize katkı sağlar. Hatta kimi karşılaştırmalar da yalnızca bu yolla yapılır. Bu açıdan bakıldığında tiyatro, oldukça farklı bir görev üstlenmiştir. Her ne kadar tiyatrodaki gerçek bir hareket noktası olarak ele alınmakla birlikte, var olan kurgu kendi gerçeğinden kopma yerine, bu gerçeği daha doğru anlamasına neden olmaktadır.

Hayat, bize iki temel olguyu sunar: müdahale edilemeyen, denetlenemeyen, irada dışında akan bir hayat ile fark edilen, algılanan olduğu varsayılan hayat. İşte tiyatro, bu varsayımı ve bu varsayımın içindeki ilişkileri ele alarak bütün bunları bize yeniden sunar. Böylece, hakikatte kurmaca olan her şeyin kurmaca olarak telakki edilmesinin yolu açılır. Tiyatro gibi hayatın da aslında bir oyun olduğu ve belli bir zaman diliminden sonra biteceği anlaşılır. Hayatı kimse sonsuza kadar devam ettiremediği gibi, tiyatro da etkileri ve değişkenlikleri itibarıyla sonsuz bir itki oluşturamaz. İşte bu özellikleriyle tiyatro, diğer edebî sanatlardan ayrılır.

Rol yapmak, rolüne uygun davranmak insan doğasında vardır. Bu, çocukluk döneminden başlamak üzere hayatın bütün aşamalarında farklı biçimlerde devam eder. Özellikle çocukluk, rol becerilerinin en etkin olduğu dönemler olarak kendisini gösterir. İnsan davranışları üzerinde yapılan incelemeler, kontrollü ve kontrolsüz olmak üzere iki farklı davranış biçiminin var olduğunu ortaya koymaktadır. Kendiliğinden olan ve çoğu zaman yapanın bile farkında olmadığı bu söz ve eylemler, kontrollü davranışlar için de örnek teşkil ederler. Başta tiyatro olmak üzere dramatik alt yapıyı kullanarak eğitim çalışmalarının tamamında kontrolsüz davranışların etki ve sonuçlarından yararlanılır.

Günümüzde tiyatro kavramı oldukça farklı ilgilendirmelerle ele alınmakta, kimi zaman özünden uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Çok basit olmayan, kendi içinde birbirinden farklı, bir o kadar da birbiri içine giren unsurları barındıran tiyatro, bu farklılıkları kullanarak kendi içinde barındırır ve bir bütünü oluşturur. Bunun adı da tiyatro sanatı olur.

Bir eserin tiyatro olabilmesi için onun seyirci önünde sergilenmesi gerekmektedir. İletişimin gerçekleşmesi için de ikinci bir kişiye ihtiyaç duyulmaktadır. Karşılıklılık ilkesi bakımından tiyatro iletişimde ve iletişim becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Yazı dili, konuşma dili arasındaki ayrımın yanında, günlük dil ve edebi dil arasındaki ayrım da ancak tiyatro aracılığı ile öğrenilir. Eğitim ve öğretim hayatında bu ilkedен yeterince yararlanıldığı takdirde, birçok iletişim hatasının giderilmesi mümkün olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Jest ve mimikleri en etkili ve anlamlı bir şekilde kullanarak konuşma dilini, his ve hayalleri etkili ve anlamlı bir şekilde izleyiciye aktaran tiyatro, diğer sanat dallarından daha etkili ve verimli bir iletişim alanına sahiptir. Tiyatro, başta iletişim olmak üzere birçok konuda bireyin gelişimine katkı sunar.

Sosyal hayatın değişik alanlarında iletişim problemi yaşayanlar, kendini ifade etme konusunda zorlananlar, izlediği veya okuduğu bir tiyatro eseri sayesinde, bu güçlüklerin aşılmasındaki örnek olaylar ve örneklemelerden yararlanarak sorununu rahatlıkla giderebilirler.

Heykeltıraş, kaba bir taşı yontarak ona bir şekil ve anlam kazandırırken taşıdığı en önemli kaygı, eserinin beğenilmesi ve kalıcı hâle gelmesidir. Zaten onu sanat eseri yapacak da bu sonuca ulaşmaktır. Tiyatro oyununda her bir oyuncu, hayatın içinden aldıkları malzemeleri biçimlendirerek ve ona özel bir anlam katarak sunmalarında da bir heykeltıraş sanatçısının kaygısı kadar olmasa bile benzer bir endişeye sahip olur. İletişim ed tıpkı bir kaba taş a şekil vermek gibidir. İzlediği bir oyundan hareketle, günlük hayatta iletişim kusurları yapan biri, bu değıştirme ve biçimlemenin önemini fark ederek kendi eksiğini giderebilir.

Her birey, yaşadığı hayatın gerekliliğine uygun tutum ve davranışlar sergiler. Bir resmî görevlinin hareket tarzı ile sivil bir vatandaşın hareketleri arasında fark olması bundandır. Biri davranışlarını biçimleme ve yüklendiği sorumluluğun gerektiği gibi hareket etmek zorunda iken diğerinin böyle bir kaygısı yoktur. Tiyatro sanatı her ikisini de sahneye taşırken birini diğerine tercih etmeden biçimlendirmektedir.

Sahne sanatlarında hareket unsuru oldukça önemlidir. Zaten sözlerin anlamlı hâle gelmesinde bu hareketler etkili ve gereklidir. Hareketler bireysel olduğundan farklı anlamlar kazanırlar. Bireysel olandan uyum mecburiyeti yokken toplu olan da diğerleriyle uyumlu ve anlamlı bir birlikteliğe katkı sunacak şekilde olması beklenir. Tiyatro sahnesinde hayattan alınan unsurlar belli bir sınırlılık içerisinde sunulurken hareketlerin uyumuna ve sahnede kullanılmasındaki estetiğe önem verilerek yapılır. Hayatta her bir davranışın coğrafyalara, ülkelere,

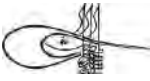
hatta aynı ülke içinde yer alan şehirlere göre farklı anlam taşıdığı gibi, konuşmalar da buna paralel olarak biçimlenir.

Sahne sanatlarının olmazsa olmazlarından bir diğeri de hiç şüphesiz ses bir başka deyişle müziktir. Bir sözün ifadesi esnasında sesin tonu, rengi ve telaffuzu onun etkisini azaltır veya eksiltir. Bu yüzden sözler seslerle bezenerek dile getirilirse etkisi daha da artmış olur. Bir müzik eserini icra eden sanatçının kendisini dinlemeye gelenlerin işitebileceği bir ses tonuna sahip olması beklenir. Diğer yandan seslendirdiği eserin müzikal değeri ve sanatsal özelliği de önem kazanmaktadır.

Her kelimenin kendine özgü bir müzikal ve ses değeri vardır. Bu değeri kullanmayan birinin etki değeri düşer, anlamlandırmada yetersizlik söz konusu olur. Bu yüzden tiyatro metinlerinin sahnelenmesi sırasında sözlerin müzikal değerlerine özel bir önem verilerek vurgu, tonlama ve özellikle telaffuz kusurlarının olmamasına özen gösterilmektedir.

KAYNAKÇA

- AND, Metin (1978). “İlköğretimde Tiyatro”, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, S. 7, Ankara.
- ARAPD, Burhan (1968). “Türk Halkı İçin Tiyatroda Dil”, Türk Dili, C. XVIII, S. 203, s. 520-541, Ankara.
- AYRAL, Necdet Mahfi (1945). “Çocuk Tiyatrosu”, Türk Tiyatrosu, S. 184, 1 Kasım.
- AYTAŞ, Gıyasettin (2001). “Çocuk ve Tiyatro”, Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Eğitim Dergisi, C. 9, S. 1, Mart.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1951). “Tiyatro Dili Üzerine Düşünceler”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C: I, S: 2, s. 31-32, Kasım.
- EGEMEN, Ferih (1943). “Çocuk Tiyatrosu 9 Yaşında”, Türk Tiyatrosu, S. 159, 15 Ekim.
- ENGİNÜN, İnci (1993). “Tiyatroda Dil”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C. I, S: 493, s. 11-14, Ocak.
- NUTKU, Özdemir (1989). Sahne Bilgisi, 3. bs. Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- OFLAZOĞLU, Turan (1985). “Dil ve Tiyatro”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C: L, S: 408, s. 407-413, Aralık.
- ÖZERTEM, Tekin (1992). Türkiye’de Çocuk Tiyatrosu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Eskişehir.
- STROWSKY, Fortunat (1990). Tiyatro ve Bizler, Çev: Sabri Esat Siyavuşgil, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

SİYASET TEORİSİNDE ‘OTORİTE’ KAVRAMI*

*Hüseyin BAL***

ÖZET

En geniş anlamıyla otorite, bir iktidar biçimidir. Zaman zaman onun ‘meşru iktidar’ olduğu da düşünülmektedir. İktidar başkalarının davranışlarını etkileme kabiliyeti olduğu halde, otorite bunu yapma hakkıdır. Dolayısıyla otorite, herhangi bir cebir veya manipülasyondan ziyade, otoriteye itaati kabul etmeye yani rızaya dayanır. Siyaset teorisinin en merkezi konularından birisini teşkil eden otoritenin belli başlı üç tanımı vardır. Bunlardan birincisi kavramın sözlük anlamı olup, “emretme veya nihai kararı verme hakkını”, ikincisi, “başkaları adına konuşma veya eylemde bulunma hak veya yetkisini”, üçüncüsü ise “herhangi bir konudaki uzmanlığı” ifade eder. Siyaset teorisi, bu üç anlamdan birincisi ile yani “başkaları için bağlayıcı olan kararları alma ve onları bu kararlara uymaya ikna etme veya zorlama gücü” ile alakadardır. Siyasal otorite hem tasviri hem de normatif bir karakter taşımaktadır. Siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi, onun pratik ve tasviri yönünü anlamaya ve ortaya koymaya çalışırken, siyaset felsefesi onun normatif tarafıyla ilgilenmektedir. Weber'den beri bilinmektedir ki, devlet sadece şiddet kullanma tekeline sahip olduğu için değil, ayrıca bu şiddet kullanma tekelinin *meşru* olmasından dolayı otorite sahibidir. Burada devletin otoritesini tesis etmek için şiddet kullanması *işin tasviri* tarafını, kullanmakta olduğu şiddetin meşru olması ise *normatif* tarafını ifade etmektedir. Bu çalışmada siyaset teorisinin en önemli ilgi alanlarından birini oluşturan siyasal otorite kavramsal, tarihsel ve kuramsal açılardan ele alınarak irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Teorisi, İktidar, Siyasal Otorite, Devlet, Meşruiyet

THE ‘AUTHORITY’ CONCEPT IN POLITICAL THEORY

ABSTRACT

In its broadest sense authority is a form of power. Sometimes it thought of as ‘legitimate power’. While power is the ability to influence the behavior of others, authority is the right to do so. Therefore, authority is based on consent rather than any form of coercion or manipulation. Authority that constitutes the most central topics of political theory has three definitions mainly. One of them is the dictionary meaning and it means the “right to command and making

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. YYÜ- Erciş İşletme Fakültesi, El-mek: huseyin.bal@yandex.com

the ultimate decision". A second meaning is "the possession by one person of a conferred right or title to speak or act on behalf of others" and a third meaning implies "an expertise in anything". Political theory mainly concerned with authority in the first of these three senses, namely with "the power to take decisions that are binding on others and to induce or force others to abide by these decisions". Political authority has two dimensions, both descriptive and normative. While political science and political sociology deal with its practical and descriptive dimensions, political philosophy relates to its normative dimension. As it is known since Weber, the state has the authority not because it has the right to monopoly of power only, but because of the legitimacy of that power. Here, power is the descriptive dimension, and the legitimacy of that power is the normative dimension of authority. In this study, political authority which constitutes one of the most important areas of political theory will be examined and scrutinized in terms of conceptual, historical and theoretical dimensions.

Key Words: Political Theory, Power, Political Authority, the State, Legitimacy

1. Giriş

En temel anlamıyla bir iktidar biçimi veya "meşru iktidar" olarak tanımlanan otorite, siyasal teorinin en merkezi konularından birisidir. Heywood'un¹ da ifade ettiği gibi siyaset, devlet veya yönetim ile ilgili araştırmaların neredeyse tamamı, siyasal otoritenin mahiyetine ilişkin tetkiklerdir. Muhtemelen hiçbir yönetim sistemi, bir biçimde otorite kullanmadan varlığını devam ettiremez; çünkü sadece iktidar ile hükmetmek bile tek başına sürdürülebilir olmak için büyük miktarlarda cebri kaynak kullanmayı gerektirir. Bu nedenle, son dönemlerde siyasal teorinin en merkezi uğraş alanlarından biri haline gelmiş olan ve tabiatı ve değeri hakkında biteviye tartışmaların bütün hızıyla sürmekte olduğu bu kavramın anlam, içerik ve mahiyetini ortaya koymak, bugün çok büyük önem kazanmış durumdadır.

Üzerinde yürütülmekte olan yoğun tartışmalardan dolayı, çoğu zaman karmaşık ve çetrefil, bazen de çelişik bir takım problemlerle yüzleşmeden, bu kavramı "etrafını cami, ağyarını mani" bir tanıma kavuşturmak kadar, içerik ve mahiyetini ortaya koymak da hayli zor bir mesele haline gelmiştir. Birch'in² de belirttiği gibi, otorite kavramının analizindeki güçlükler kısmen 'siyasal otorite', 'ahlaki otorite', 'kutsal otorite', 'ebeveyn otoritesi' ve benzeri otorite kavramları arasında çok önemli farklılıklar olmasından kaynaklanmaktadır. Farklılıklar o denli belirgindir ki, sadece 'otorite' kavramını tanımlamak bile otoritenin bu farklı tiplerini tanımlamaktan daha zordur. Ayrıca, kavramın analizini zorlaştıran etmenlerden bir diğeri de filozofların otorite kavramını tanımlarken, kendilerini Yunan site devletleri zamanından beri bu kavramlara verilen anlamlarla kayıtlı kabul etmeleridir. Oysa o dönemden beri her bir kavramın anlamında önemli değişimler olmuştur.

Siyasal otorite kavramını analiz etmeyi zorlaştıran şeylerden bir diğeri de onun aynı zamanda hem tasviri (descriptive) hem de normatif (normative) yönünün olmasıdır. Siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi, otoritenin pratik ve tasviri yönünü anlamaya ve ortaya koymaya çalışırken, siyaset felsefesi onun normatif tarafıyla ilgilenmektedir. Mesela Weber'den beri bilinmektedir ki, devlet sadece şiddet kullanma tekeline sahip olduğu için değil, ayrıca bu şiddet kullanma tekelinin

¹ HEYWOOD, Andrew, *Siyasetin Temel Kavramları*, Çev. Hayrettin Özler (Ankara: Adres Yayınları, 2011), pp. 53.

² BIRCH, Anthony H., *Concepts and Theories of Modern Democracy* (USA: Routledge, 1993), p. 54.

meşru olmasından dolayı otorite sahibidir. Burada devletin otoritesini tesis etmek için şiddet kullanması için *tasviri* tarafını, kullanmakta olduğu şiddetin meşru olması ise *normatif* tarafını ifade etmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve: Siyasal Otorite Kavramının Anlamı

Kavramın ortaya çıktığı Batı dünyasında “authority” kelimesi, ve aynı kökten gelen “author” (yaratıcı yazar), “authentic” (otantik, sahil, aslına uygun), “authorative” (otoriteye dayalı, otoriteye dayalı bir kaynaktan gelen) ve “authorize” (belli bir erkin havale veya devr edilmesi) gibi kelimelerin kendi zaman ve toplumsal şartlarına has uzun ve karmaşık bir geçmişleri vardır. Ancak şu nokta çok açıktır ki, bu kelime dizisi kullanılırken ifade edilmek istenen şey, başkalarının belli bir davranış ya da inancına yönelik kendine özgü bir istem türünün dayatılması ya da inkâr edilmesiydi. Bu açıdan amentülerin, öğretilerin, görüşlerin ve kutsal metinlerin belli oranlarda otorite içerdiği söylenebilir. Keza, insanların davranışlarını düzenlemeyi amaçlayan anayasa, yasa, yargı kararları ve buyruklar gibi düzenleyici işlemlerin de değışen oran ve yoğunluklarda otorite içerdikleri söylenebilir. Dolayısıyla, otoritenin yasa koyucular, devlet adamları, yargıç ve memurlar, anne-baba, öğretmenler, uzmanlar, aydınlar, din adamları gibi her türden kişiliklere hamledilebilecek zenginlikte bir anlamsal içeriğe sahip olduğu görölmektedir.³ Böylesine zengin bir anlamsal atıf manzumesine sahip bir kavramın siyaset teorisinde önemli bir tartışma konusu olması şaşırtıcı olmamalıdır.

Chan’in⁴ de belirttiğı gibi, bu kavramın anlamını tespit etmek için, öncelikle onu teorik ve pratik olmak üzere iki açıdan ele almak gerekmektedir. ‘Teorik’ açıdan otorite, belli konularda düşünce ve görüşleri diğerlerinden daha değeri addedilen ve bu nedenle de -en azından söz konusu konularda- kendisine inanılan ve güvenilen bir uzmanı ifade eder. Teorik olandan daha yaygın bir kullanıma sahip olan ‘pratik’ açıdan otorite ise, iştigal ettikleri meslek veya sosyal konum nedeniyle, diğer insanların karar ve davranışları üzerinde etkili olabilen ve onlarla ilgili bağlayıcı kararlar alabilen insanları ifade eder.

Otoritenin siyasal anlamını daha net ortaya koymak için, onun ne olduğundan ziyade, ne olmadığına bakmak belki daha yararlıdır. İnsanların karar ve eylemlerini etkilemenin birçok yolu vardır. Mesela bunlardan biri cebirdir. Ancak cebir, cebre maruz kalan kişi veya kişiler üzerinde otorite olma hakkını mücbire vermez. Keza, otorite sadece meşru kuvvet kullanımı da değildir. Mesela, nefsi müdafaa gibi bazı durumlarda, bireyin başkaları üzerinde güç kullanması ahlaken meşru sayılabilir. Ancak bu da ilgili bireyin onlar üzerinde otoritesi olduğunu göstermez. Bilindiğı gibi Max Weber devleti, meşru güç kullanma tekeline sahip örgüt olarak tanımlar. Ancak modern devlet aslında bundan daha fazlasını ifade eder. Çünkü devletin kullanma tekeline sahip olduğu şey sadece meşru güçten ibaret değildir. Devlet, ayrıca yasa adında, insanların davranışlarını yönlendiren ve yurttaşlar tarafından bağlayıcı olarak kabul edilen bazı tasarrufların da sahibidir.⁵

Literatürde “bir otorite” (an authority) olmak ile “otoritede” (in authority) olmak arasında ayırım yapılmaktadır. Bu ayırımı literatüre kazandıran ünlü düşünür Friedman’a⁶ göre, bir kişinin iki farklı şekilde otorite sahibi olduğu söylenebilir. Bunlardan biri, “otoritede” olmaktır; bunun anlamı, bir kişiye başkalarının davranış şekillerini belirleme yetkisi tanıyan bir görev, pozisyon veya statüye sahip olmasıdır. Diğer ise bir şeyde “bir otorite” olmaktır; bunun anlamı ise, bir kişinin söz

³ FRIEDMAN, Richard B., “Otorite”, *Blacwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, D. Miller ve diğ. (ed.), Çev. B. Peker ve N. Kırar (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995), s. 181-186.

⁴ CHAN, Joseph, “Authority”, *Encyclopedia of Democratic Thought*, Paul Barry Clarke and Joe Foweraker (ed.), (London: Routledge, 2001), pp. 25-29.

⁵ CHAN, J., a.g.e., p. 25.

⁶ FRIEDMAN, “On the Concept of Authority in Political Philosophy,” pp. 122-123. Aktaran, Gerald F. GAUS, *Political Concepts and Political Theories* (Usa, Wesview Press, 2000), p. 41.

veya görüşlerinin (doğru veya yanlış ilişkili mülâhazalarının) başkaları nezdinde saygıya ve inanılmaya layık görülmesidir. Dolayısıyla Gaus'ın⁷ da ifade ettiği gibi, “bir otorite” kavramı, *inanç ve bilgiye yoğunlaşırken*, “otoritede” kavramı başkalarının davranışlarını düzenleme yetkisine işaret etmektedir. Burada Chan'ın ‘teorik otorite’ kavramının Friedman'ın ‘bir otorite’, ‘pratik otorite’ kavramının ise ‘otoritede’ kavramsallaştırmasına tekabül ettiği dikkatlerden kaçmamalıdır.

Bütün bu açıklamalardan sonra, “otorite” kavramı, *ikna veya cebre başvurmamak zorunda kalmadan insanların davranışlarını yönlendirebilme kapasitesi* olarak tanımlanabilir. Bu tanım altında, otoritenin güç ve cebirden çok, güven ve kabule (veya kabullenmeye) dayandığı aşikârdır. Hagel'in⁸ da işaret ettiği gibi, her ne kadar ikna edici ve zorlayıcı tedbir ve araçlar otoriteyi temsil eden kişi, kurum veya merciin elinde olsa da, onun bunlara başvurma ihtiyacı duyması, yönetilenler tarafından kendisine yeterince güvenilmediğini ve onlar nezdinde yeteri derecede kabul görmediğini gösterir. Çünkü otorite, bir şey yapar veya yaptırırken (veya yapmaz veya yaptırmazken), açıklama yapmak veya zor kullanmak zorunda değildir; ona bu imtiyazı, otorite olmasını sağlayan aparat (bilgisi, statüsü veya pozisyonu) tanır. Buradan, gerçek otorite ile saf güç (şiddet kullanımı) arasında fark olduğu anlaşılmaktadır. Otorite insanlara *itaat* ettirirken, saf (veya sırf) güç, onları *icbar* ettirmektedir.

O halde, siyaset teorisinde siyasal otoritenin, meşruiyetle mücehhez güç veya iktidar anlamına geldiği aşikârdır. Saf gücün meşruiyet libasına bürünerek otoriteye dönüşme şekil ve sürecini kavramak için, kavramın orta çıktığı Batı siyasal düşünce ve pratiğinde izlediği tarihsel serencama bakmak gerekmektedir.

3. Tarihsel Çerçeve: Siyasal Otorite Kavramının Tarihsel gelişimi

Her ne kadar ‘otorite’ kelimesi telaffuz edilmemiş olsa da, anlamsal içerik olarak onu çağrıştıran kullanıma, ilk olarak Antik Yunan'da rastlanır. Mesela Platon, cebir (tiranlık) ve ikna (demokrasi) yöntemlerine başvurmamak zorunda kalmayan bir yönetim arayışındaydı. Ona göre despot yönetim, şiddete dayalı keyfi yönetimdir ve bu yönetim altında insanlar politika ile iştigal edemezler. Oysa Antik Yunan site devletlerinde politika ile uğraşmak, özgürlüğün ölçüsüydü; sadece özgür insanlar politik işlere zaman ve mesai ayırabilirlerdi. Öte yandan bütün icraatlarını halka anlatmak ve halkı ikna etmek ve onayını almak zorunda kalarak yapan bir yönetim de başarılı bir yönetim olmayacaktır. Çünkü halk, Antik Yunan'daki hâkim tanımı gereği ‘ayak takımı’ ve ‘yoksul’ demektir. Yoksulluk sadece mal-mülk anlamında değil, aynı zamanda akıl ve bilgi anlamındaydı. ‘Saf’ (dupe) halkın aklına uymak, ideal bir yönetim için akıl kârı değildi. Bu yüzden Platon'a göre siyasal otoritenin kaynağı, beşeri etkinliğin günlük gerçekliklerinden ayrı olan aşkın ve mutlak felsefi doğruluktan ve bunun gerekli kıldığı ideal yönetim de bilgisi, tecrübesi ve erdemi ile temayüz etmiş ve bu özellikleriyle de insanların güven ve saygısını kazanmış olan bilge insanların (filozof-kral) yönetimidir.⁹ Antik Yunan siyasal düşüncesinin otorite kelimesini direkt kullanmadan, anlamını tedarik ettiren bir içeriğe sahip olduğu ve bu kavramın ortaya çıkması için Roma dönemini beklemek gerektiği anlaşıyor.

Demek ki, otorite kavramı, hem kelime hem de pratik düzeyde Antik Roma'da ortaya çıkmıştır. Latince *auctoritas* kelimesi, artırmak (augment) anlamına gelen *augere* kelimesinden türetilmiştir. Roma'nın kuruluşu Romalılar için kutsal bir olaydı ve bu siyasal örgütlenmenin izlemeyi hedef edindiği politikaların temel amacı, Roma'yı korumaktı. Buradan, Roma'nın ilk kuruluşunun, Romalılar için otoritenin kaynağı olduğu anlaşıyor. Romalılar otoritenin kaynağı

⁷ GAUS, Gerald F., *Political Concepts and Political Theories* (Usa, Wesview Press, 2000), p. 41.

⁸ HAGEL, Nina, “Authority”, *The Encyclopedia of Political Theory*, Mark Bevir (ed.), (California: Sage Publications, 2010), pp. 100-101.

⁹ A.g.e., p. 100.

telakki ettikleri kuruluşu sürekli olarak yüceltmişler ve dönemsel olarak ona en yakın olanları yani yaşlı senatörleri otorite kabul etmişlerdir. Romalıların anlayışında, Senato’nun yaşlı üyelerine tanınan otorite (*auctoritas*), halka tanınan iktidara (*potestas*) tezat teşkil etmekteydi. Halk kararları alma ve uygulama yetkisine sahip iken, Senatonun yaşlı üyelerinin tavsiye ile emir arası bir şey olan bir tür talimat verme yetkileri vardı.¹⁰ Buradan, Roma siyasal düşüncesinde otoritenin daha çok bilgi ve uzmanlıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Antik Yunan ve Roma anlayışında otorite kavramının daha çok saygı ve üstünlüğü kabullenme ile alakalı olduğu görülmektedir. Ancak bu kavramın tarihi serencamında üçüncü uğrak noktasını teşkil eden Hristiyanlık dininde otorite kavramının anlamı bir hayli değişmiştir. Otorite - iktidar ayrımı nokta-i nazarından bakılırsa, kilise ilk dönemlerde iktidarı yani “*kralın hakkını*” krala tevdi ederek, kendisi halk üzerinde dini-manevi otorite tesis etmeye yönelmiştir. Ancak izleyen dönemde kilisenin bununla yetinmediği, özellikle yaşam sonrasına ilişkin öğretileri aracılığıyla, aşama aşama çok geniş dünyevi ve siyasi iktidar alanına talip ve sahip olduğu tarihi bir gerçektir. Kilise, ebedi mükâfat vaadi ve ebedi ceza tehdidi ile halk üzerinde çok büyük manevi ve siyasi bir nüfuza sahip olmuştur. Hristiyanlık dininin ahiret anlayışında cebir kullanımı söz konusu olmamasına rağmen, kilise otorite tesis etmek için bu kavramın içine korku, tehdit ve güç gibi unsurları dahil etmiştir.¹¹ Bu demektir ki, siyasal düşünce tarihinde otorite kavramı güç, zor ve cebir anlamlarını tedai ettiren bir içeriğe, Hristiyanlık diniyle birlikte sahip olmuştur. “Kralın hakkını krala ver” diyecek kadar siyasal talep ve iddialardan uzak, “bir yüzüne tokat vurana diğer yüzünü çevir” diyecek kadar teslimiyetçi, aynı zamanda da sevgi ve hoşgörü ile özdeş kabul edilen bir dinin, otorite kavramının içeriğine bu anlamı (güç, zor, tehdit) dahil etmiş olması ironiktir.

4. Kuramsal Çerçeve: Siyasal Otorite Kavramıyla İlgili Belli Başlı Teoriler

Birch’in¹² de belirttiği gibi, modern devletin doğuşu, devlet denilen siyasal aygıtın otorite tesis ve icra etmesinin meşrulaştırılma yollarıyla ilgili olarak ortaya atılan çok sayıda teori ve spekülasyon eşliğinde gerçekleşmiştir. Bu, vatandaşların neden kendilerini yönetimin talimatlarına itaat etme yükümlülüğünde hissetmeleri gerektiği ile ilgili bir tür siyasal yükümlülük sorunuuydu. Başka bir ifadeyle bu, yönetimin tüm uygulamalarının neden “*meşru siyasal güç kullanımı*” addedilmesi gerektiğine dair bir siyasal meşruiyet meselesi idi. Siyasal düşünceler tarihindeki en etkili çalışmalardan bazıları, bu meseleleri ele almıştır. Bu minvaldeki yazılardan bir kısmı siyasal otoritenin ahlaki temelleri ile alakalı iken, diğer bir kısmı modern devlette otoritenin sosyolojik ve pratik temelleri ile ilgilidir. Bu ikinci türdeki teorik çalışmaların en meşhur örneklerinden biri, Max Weber’in 20. yüzyılın başlarındaki çalışmasıdır.¹³ Weber’in meşhur meşru otorite tipolojisi, siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisinin otorite kavramına ilgisi açısından bir milat sayılır. Çünkü bundan sonra, ilgili literatürde, otoritenin mahiyeti ve türleriyle ilgili çok sayıda teorik yaklaşım ortaya atılmış ve neticede bu konuda zengin bir birikim oluşmuştur. Dolayısıyla Weber’in otorite ile ilgili analizi, bu konuda en yetkin isimlerden biri olan Birch’in¹⁴ değerlendirmeleri eşliğinde, geniş bir şekilde ele alınmayı hak ediyor.

Bir sosyolog ve disiplinin kurucularından biri olarak Weber’in siyasal analizlere en önemli katkısı, siyasal meşruiyetin kaynaklarıyla ilgili bir sınıflandırma önermiş olmasıdır. Weber, bir politik rejimin halkın nazarında meşru otoriteye sahip olmasını neyin sağladığını sormuş ve bununla ilgili olarak üç yanıt vermiştir. Ona göre bunların her biri ‘*ideal tip*’ dir ve bir rejim birden

¹⁰ HAGEL, N., a.g.e., pp. 100.

¹¹ HAGEL, N., a.g.e., pp.101.

¹² BIRCH, a.g.e., p. 58.

¹³ BIRCH, a.g.e., p. 58.

¹⁴ BIRCH, A.g.e., pp. 59-60.

çok meşruiyet tipiyle desteklenebilir. Weber, tıpkı sosyal bilimlere olan diğer katkılarında olduğu gibi bu analizinde de, sosyolojik veya siyasal kategorilerin su geçirmez sağlamlıkta kompartımanlar olduklarını iddia etmekten özenle kaçınmıştır. Ona göre, sosyal ve siyasal davranış örüntüleri, su geçirmez sağlamlıkta kategoriler addedilmeyecek kadar karmaşıktırlar. Ancak her bir kategorinin, o davranış veya ilişkinin sadece bir ideal tipini temsil ettiği kabul edildiği sürece, bu kategorileştirme faaliyeti, *anlamayı* kolaylaştıracaktır.

Weber, siyasal meşruiyetin mirasa ve geleneğe dayanan *birinci* tipini “*geleneksel meşruiyet*” olarak adlandırır. Bu meşruiyet tipi kabile şeflerinin, prenslerin ve kralların kullandığı tiptir. Geleneksel meşruiyetin temsil ettiği rejim tipinde, yönetimin yasa ve emirlerine uymayı sağlayan temel faktör şefe, krala veya aileye olan kişisel sadakattir. Böyle rejimlerde kamu yönetimi, her ne kadar emniyet müdürlüğü gibi temel idari pozisyonlar genellikle yönetici ailenin üyelerine –mesela kralın küçük kardeşine- verilse de, doğumla ve yetiştirme tarzıyla tanımlanan *yönetici sınıfın* elindedir. Modern devletler arasında Suudi Arabistan ve Kuveyt, tamamen olmasa da bu tipe çok yakın duran rejimlere sahip olan iki devlettir. Weber tarafından ‘*yasal-rasyonel*’ şeklinde tasvir edilen *ikinci* siyasal meşruiyet tipi, bugün birçok modern devletin kullanmakta olduğu tiptir. Bu rejim tipinde, sadakat bir kişiye veya yönetici aileye değil, yetkileri yazılı bir anayasa ile tanımlanmış olan kişilik dışı bir dizi kurumlar manzumesine aittir. Mesela, ABD’de orduya asker yazılanlar, “Birleşik Devletler anayasasını iç ve dış düşmanlardan koruyacaklarına” yemin ederler. Bu tip rejimlerde kamu yönetimi, iktidar için yarışan siyasal partiler arasında cereyan ettiği şekilde hakkaniyete dayalı, tarafsız ve herkese açık olan bir yarış sonucunda belirlenen tecrübeli uzmanların elindedir. Yönetimin yasa ve emirlerine itaat, kişilere bağlılıkla değil, bu yasa veya emirlerin üretildiği süreçlerin yaygınlıkla kabul edilmesiyle sağlanır. Weber’e göre, her ne kadar geçmiş üç asır boyunca, geleneksel siyasal otorite tipinden yasal-rasyonel otorite tipine doğru yaygın bir geçiş yaşanmış olsa da, dünya tarihinde *üçüncü* bir siyasal otorite tipi çok dikkat çekici biçimde sahneye çıkmıştır. Bu, Weber’in ‘*karizmatik otorite*’ olarak adlandırdığı tiptir ve bir tür kahraman veya aziz gibi gözüken ve takipçilerine kendisinin kurallarına uymalarını telkin eden, kişisel siyasal lider özelliklerine sahip olan kişidir. Bu tipin en bilinen örnekleri olarak Napolyon, Hitler, Mao Tse-tunk, Mussolini ve Ayetullah Humeyni sayılabilir. Fidel Castro ve Colonel Kaddafi, bu tipin çağdaş örnekleridir. Bu rejim tipinde kamu yönetimi, geleneksel yönetimin veya ehliyet ve liyakat esaslarına göre devşirilmiş tarafsız bürokratların değil, liderin geliştirip yönlendirdiği ideoloji, dini inanç, vizyon veya hikmete inanan takipçilerin elindedir.¹⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi, Weber’den sonra otorite ile ilgili pek çok teorik yaklaşım ortaya konmuştur ve bunlar siyaset ve sosyoloji literatüründe hayli dağınık vaziyettedir. Ancak Gabriela Guazzo,¹⁶ *International Encyclopedia of the Social Sciences* adlı ansiklopediye yazdığı ‘otorite’ maddesinde bunları çok özlü bir şekilde toparlanmıştır.

Otorite konusunu vukufiyetle analiz eden düşünürlerden biri, *Jürgen Habermas*’tır. Habermas, otorite ile yakın ilişkisi nedeniyle söylem ve söylevin önemine dikkat çeker. Ona göre, otorite söylem yoluyla yaratılır. Demokratik bir sosyal siyasal örgütlenmede, yurttaşlar yine söylem yoluyla kendilerini ilgilendiren meselelerden haberdar olabilir ve başkalarını anlayabilirler. Bu

¹⁵ BIRCH, a.g.e., p. 60.

¹⁶ GUAZZO, Gabriella, “Authority”, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, V. 1, William A. Darity Jr. (ed.), (USA: Macmillan Reference, 2008), pp. 214-215. Guazzo’nun burada yer verdiği düşünürlerle ait eserler şunlardır: Warren, Mark E., *The Self in Discursive Democracy*. In *The Cambridge Companion to Habermas*, ed. Stephen K. White, (New York: Cambridge University Press, 1995), pp. 167–200; Adorno, Theodor, Else Frenkel-Brunswick, Daniel J. Levinson, and R. Nevitt Sanford, *The Authoritarian Personality* (New York: Harper and Row, 1950); Dahrendorf, Ralf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1959); Milgram, Stanley, *Obedience to Authority: An Experimental View* (New York: Harper and Row, 1974); Aghion, Philippe, and Jean Tirole, Formal and Real Authority in Organizations, *Journal of Political Economy* 105 (1), 1997, pp. 1–29.

sayede, sonuç olarak yasaların vücut bulduğu ve normatif değişikliklerin kurumsallaştığı bir konsensüs tipi gelişir. *Theodor Adorno*, bireyin ebeveyninin otoritesine itaatinin, genel olarak otoriteye itaatiyle bağlantılı olabileceğini ve ebeveynin otoritesine muhalefetin ise genel olarak otoriteye başkaldırmaya mesnet teşkil ettiğini belirtmişlerdir. Adorno bu araştırmaya dayanarak, azınlık gruplarına karşı oldukça önyargılı, otoriteye ise son derece saygılı olan bir otoriter kişilik tipi tespit etmiştir. *Ralf Dahrendorf*, otoriteyi sınıf çerçevesinde ele alır. Ona göre bir sınıf bir alanda otorite tesis edebilirken, başka alanlarda başka sınıfların otoritesine tabi olabilir. Başka sınıflar yöneticilerin otoritesine tabi iken, kendi otoritelerini tesis edemeyebilirler. Keza, bağımsız işçiler gibi diğer bazı sınıflar da ne herhangi bir otoriteye tabidirler, ne de başka sınıflar üzerinde otorite tesis ederler. Bu nedenle, Dahrendorf’a göre ‘sınıf’, bir grubun uhdesinde olan otoritenin derecesi tarafından belirlenir. *Stanley Milgram*, bireyin otoriteye itaatini deneysel olarak test etmiştir. Ona göre otorite, mahiyeti itibariyle bağlamsaldır; yani bir konuda otorite sahibi olan birinin aynı otoriteye başka konularda da sahip olması zorunlu değildir. Dolayısıyla otorite, bireyin kendi kişiliğinden değil, sosyal konumundaki gücünden gelir. Milgram, otoritenin söz konusu olabileceği belli başlı dört durum tespit etmiştir. Ona göre (1) *bireyin otorite ile özdeşleştiği*; (2) - mesela üniforma gibi- *dış obje veya simgelerin bireyin otorite olarak bilinmesini sağladığı*; (3) *rakip bir otoritenin yokluğu* ve (4) *çok belirgin tutarsızlıkların olmadığı* durumlarda, otoritenin mevcudiyetinden bahsetmek mümkündür. *Philippe Aghion* ve *Jean Tirole*, ‘resmi’ ve ‘hakiki’ otorite arasında ayrım yapmışlardır. Onlara göre resmi otorite “karar verme hakkı” iken, hakiki otorite “kararlar üzerinde etkin kontrol sağlama” durumunu ifade etmektedir.¹⁷

Friedman’a¹⁸ göre otorite ‘ilişkisel’ bir kavramdır. “*Kutsal metinlerin otoritesi*”, “*kilisenin otoritesi*”, “*ana baba otoritesi*”, “*kurul otoritesi*” gibi kavramların anlamı, ‘verici’, ‘ileti’, ‘alıcı’ ve ‘tepki’den oluşan dört öge arasındaki belli bağlantı noktasına atfen anlaşılabilir. Öte yandan, otorite kavramının temel bir yapısı vardır. Bir siyasal otoritenin mevcudiyeti, ancak onun egemenlik alanına girenlerin, yasanın kendilerinden istediği şeye ister istemez boyun eğmeleri halinde söz konusudur. Hazır otoritenin ilişkisel yönüne değinmişken, bu ilişkide hakim akıl yürütme biçiminin, matematik ve mantıktakinden farklı olduğunu belirten Norman Barry’nin¹⁹ görüşlerine de değinmek gerekir. Barry’e göre, otoritenin kararlarına isnat edilen haklılık/meşruluk, zorunlu olarak ahlaki değildir; kâfi miktarda insanın bunu kabul ederek içselleştirmesinin bir sonucudur. Bu nedenle, otorite meşruluğu da içermekle birlikte, bunun ahlaki bir meşruluk olması zaruri değildir. Esasen otorite ile ilgili problemler, resmi karar ve uygulamaların otoritenin etkinlik kaybına uğramasına yol açacak ölçüde içselleştirilmemiş olduğu zaman değil, bireyler kendi vicdanlarıyla otoriteye dayanan kurallar arasında bir çatışmayla karşı karşıya kaldıkları zaman ortaya çıkar.

5. Sonuç

Siyasal teoride yer aldığı şekliyle otoritenin temel özelliği, uyulması ve itaat edilmesi gereken direktifler tanzim ve ilan etme hak ve yetkisidir. Bu yönüyle otorite kavramı, sadece cebir veya icbar anlamına gelen *güç* kavramından farklıdır. Sosyo-politik açıdan otoriteye itaat edilmesinin neden ve gerekçesi, otoritenin *meşruiyet* ile donatılmış bir gücü temsil ediyor olmasıdır.

Miller’in²⁰ da belirttiği gibi, siyasal otorite, -tavsiye veya direktifleri sorgulanmadan veya herhangi bir zorlama söz konusu olmadan kabul ve takip edilen bilge insanlar örneğindeki gibi- ne pür anlamda ‘otorite’dir ne de -silahlı soyguncu örneğindeki gibi- pür anlamda ‘güç’tür. Siyasal

¹⁷ GUAZZO, a.g.m., pp. 214-215.

¹⁸ FRIEDMAN, “Otorite”, a.g.m., p. 183.

¹⁹ BARRY, Norman P., *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin (Ankara: Liberte yayınları, 2012), ss. 178-179.

²⁰ MILLER, David, *Political Philosophy A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2003), p. 21.

otorite bu ikisinin karışımıdır. Siyaset teorisi açısından önemli olan konu, insanların neden kendilerini otoriteye itaat etme zorunluluğunda hissettikleridir. Çünkü siyasal otorite, özellikle de modern devlet gibi güçlü bir aygıt tarafından uygulandığı zaman, vatandaşların omuzlarına bir takım nahoş yükümlülükler yükleyebilmektedir. Bunlardan bazıları, insanları maddi açıdan sıkıntıya sokabildiği (vergi yükümlülüğü) gibi, bazıları da ahlaken karşı oldukları şeyleri (mesela muhalif oldukları bir savaşa katılma zorunluluğu) yapmaya zorlar. Öyleyse insanlar neden bir otoriteye boyun eğler?

Sosyal siyasal teoride bu soruya cevap olarak, klasiğinden modernine çok sayıda teorik açıklamalar yapılmıştır. İlgili bölümde bunlara değinilmiştir. Ancak modern otorite teorilerinin başlatıcısı mesabesindeki Weber'i ve bu kavrama kendine özgü bir karakter kazandıran Friedman'ı burada hatırlamak önemlidir. Weber, meşru otorite tiplerini mirasa ve geleneğe dayalı olan “*geleneksel otorite*”, yetkilerin bir anayasa ile tanımlanmış olan kişilik dışı bir dizi kurumlar manzumesine ait olduğu “*yasal otorite*” ve kişisel siyasal lider özelliklerine sahip olan kişi anlamındaki “*karizmatik otorite*” olarak üçe ayırırken Friedman, “*otorite*” olmak ile “*otoritede*” olmak arasında ayırım yapmıştır. Buna göre “*otoritede*” olmanın anlamı, bir kişiye başkalarının davranış şekillerini belirleme yetkisi tanıyan bir görev, pozisyon veya statüye sahip olmasıdır. “*Otorite*” olmanın anlamı ise, bir kişinin söz veya görüşlerinin başkaları nezdinde saygıya ve inanılmaya layık görülmesidir. Dolayısıyla “*otorite*” kavramı, inanç ve bilgiye yoğunlaşırken, “*otoritede*” kavramı başkalarının davranışlarını düzenleme yetkisine işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, “*otorite*” bilgi, tecrübe ve uzmanlığı ile temayüz etmiş, kendini ispatlamış bir kişiye vurgu yaparken, “*otoritede*” kavramı sosyal bir mevki, statü veya pozisyona vurgu yapmaktadır. Bazı durumlarda her iki kavramın aynı kişi veya mevkide birleşmesi mümkündür. Mesela işinde ehil bir öğretmen öğrencilerinin nazarında hem kendisinden çok şey öğrenebilecekleri bir “*otorite*”, hem de konumu gereği onları not, ödev ve disiplin cezaları gibi sair yollarla kontrol edebilecek olan “*otoritede*” biridir.

Öte yandan sömürü, barbarlık ve adaletsizliklerin karakterize ettiği doğa durumundan kurtularak, bir sosyal siyasal örgütlenmenin tesis edilmesi ve bu örgütlenmeye özgü düzenin muhafaza edilmesi gerektiği argümanı, siyasal otoriteyi meşrulaştırma girişimlerinden bir diğeridir. Buna göre, siyasal otorite toplumu bir arada tutan ortak norm ve değerleri oluşturarak, bireylere sosyal kimlik, aidiyet ve kökleşmiş olma duygusu kazandırır.²¹ Böylece onları sisteme entegre ederek, sosyal siyasal düzenin hayatiyetini güvence altına alır.

Buraya kadar anlatılanlardan şurası net olarak ortaya çıkmaktadır ki, her ne kadar otorite bir iktidar türü ise de her iktidar türü otorite değildir. Muhtelif iktidar türleri, meşruluk temeli taşımadan sırf cebire istinat etmektedirler. Oysa siyaset felsefesinin cevap bulmaya çalıştığı en önemli sorulardan biri, devlet otoritesinin meşruluk temelini ne veya neler olduğudur. Bu soruya cevap verme iddiasında olan sosyal sözleşme teorisine göre, insanlar arasında meşru otorite, ancak sözleşmeye taraf olanlar arasında söz konusu olabilir. Öte taraftan, devlet otoritesinin alan ve sınırlarının da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.²² Çünkü otorite sadece *belli alanlarda* ve *belli kişiler üzerinde* uygulanabilir.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir ki, otorite ne tamamen *zora* ne de tamamen *iknaya* dayanır. Otoritenin meşrulaştırılmasına ve insanların neden kendilerini bir otoriteye itaat etmek zorunda hissettiklerine dair kuramsal yaklaşımlar ne olursa olsun, otoritenin “*kerameti kendinden menkuldür*” ve eylem, işlem ve kararlarında açıklamaya veya mazerete ihtiyaç duymadığı için

²¹ HEYWOOD, a.g.e., p. 54.

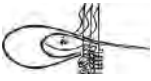
²² BUNNIN Nicholas and Jiyuan Yu, The Blackwell Dictionary of Western Philosophy (Australia: Blackwell Publishing, 2004), p. 62.

“otorite”dir. Çünkü -Arendt’in²³ da belirttiği gibi-, “argümanlara başvurulduğu yerde, otorite askıya alınmış demektir”.

KAYNAKÇA

- ARENDT, Hannah, *Geçmişle Gelecek Arasında*, Çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996).
- BARRY, Norman P., *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin (Ankara: Liberte yayınları, 2012).
- BIRCH, Anthony H., *Concepts and Theories of Modern Democracy* (USA: Routledge, 1993).
- BUNNIN Nicholas and Jiyuan Yu, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy* (Australia: Blackwell Publishing, 2004)
- CHAN, Joseph, “Authority”, *Encyclopedia of Democratic Thought*, Paul Barry Clarke and Joe Foweraker (ed.), (London: Routledge, 2001), pp. 25-29.
- FRIEDMAN, Richard B., “Otorite”, *Blacwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, D. Miller ve diğ. (ed.), Çev. B. Peker ve N. Kırac (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995), s. 181-186.
- GAUS, Gerald F., *Political Concepts and Political Theories* (Usa, Wesview Press, 2000).
- GUAZZO, Gabriella, “Authority”, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, V. 1, William A. Darity Jr. (ed.), (USA: Macmillan Reference, 2008).
- HAGEL, Nina, “Authority”, *The Encyclopedia of Political Theory*, Mark Bevir (ed.), (California: Sage Publications, 2010).
- HEYWOOD, Andrew, *Siyasetin Temel Kavramları*, Çev. Hayrettin Özler (Ankara: Adres Yayınları, 2011).
- MILLER, David, *Political Philosophy: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2003).

²³ ARENDT, Hannah, *Geçmişle Gelecek Arasında*, Çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), s. 129.

VLADİMİR PROPP'UN BİÇİMBİLİMSSEL YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE “BASAT DEPEGÖZİ ÖLDÜRDÜĞİ BOY” ÜZERİNE BİR İNCELEME*

*Mehmet Emin BARS***

ÖZET

Masallar, Anonim Halk Edebiyatının en yaygın mahsullerinden biridir. Masallarda insanlığın geçmişiyle ilgili sırlar bulunduğu gibi derlendikleri toplumun gelenek ve görenekleri de bulunur. Masallarda her tabakadan kişileri görmek mümkündür. Masal her çeşit insanın örnek gösterilmeye değer ile kaçınılması gereken niteliklerini dinleyicisinin karşısına çıkarır. Vladimir Yakovlieviç Propp göstergebilim, budunbilim, halkbilim gibi alanlarda çalışmalar yapmış, bu alanlarda önde gelen bilim adamlarından biridir. En önemli yapıtı sayılan “Masalın Biçimbilimi” folklor sahasında kaynakçalardan biri olarak kabul edilir. Propp bu önemli eserinde, olağanüstü masalların yapısını belirlemeye çalışır. Kendi dönemindeki halkbilim ve metin çözümlemeleri çalışmalarından yöntem açısından hayli ileri seviyede olan “Masalın Biçimbilimi” daha sonraları pek çok dile çevrilir. 1978-1982 yılları arasında da “Masalın Biçimbilimi” adıyla Türkçeye çevirisi yapılır. Birçok bilim adamı bu yapıta yönelik eleştirileri ya da bu yapıta dayanarak geliştirdikleri metin çözümlemeleriyle V. Propp’un bu alanda açtığı çığırın önemini ortaya koymuşlardır. V. Propp, öncelikle, çalışmasını olağanüstü (peri) masallarla sınırlandırır. Propp, peri masallarının konularını birbirleriyle karşılaştırmaya girişir. Bu amaçla özel yöntemler izlenerek önce olağanüstü masalların oluşturu bölümlerini ayırt eder, sonra da masalları oluşturu bölümlerine göre karşılaştırır. Çalışmasının sonucunda biçimsel bir yapı ortaya çıkarır. Başka bir ifadeyle masalların oluşturu bölümleri ile bu bölümlerin kendi aralarında ve bütünle kurdukları bağıntılar açısından bir betimlemesini yapar. Bu çalışmada öncelikle göstergebilim, budunbilim ve anlatı çözümlemesi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan halkbilimi uzmanı Vladimir Yakovlieviç Propp’un “Masalın Biçimbilimi” adlı kitabında yer verdiği kuramı hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra Dede Korkut Kitabı’ndan “Basat Depegözi Öldürdüğü Boy” adlı destanı anlatı bu kuram çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Masal, V. Propp, işlev, Tepegöz.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Öğretmen MEB, El-mek: m_eBars_21@hotmail.com

A STUDY ON “BASAT DEPEGÖZİ ÖLDÜRDÜĞİ BOY” IN TERMS OF VLADIMIR PROPP’S MORPHOLOGIC APPROACH

ABSTRACT

Tales are ones of the most common anonymous folk literature works. Tales have both some secrets of human’s history and customs and traditions of the society from which tales are compiled. It is possible to see persons from every class of a society. Tales present qualities of every kind person that are worth taking as examples and somebody needs to avoid from to listeners. Vladimir Yakovlieviç Propp studied in social sciences such as semeiology, ethnology, folklore and he is one of the prominent scientists. The Morphology of Tales which is his most important work is accepted as one of the important bibliographies. Propp tries to identify structures of fairy tales in this important work. The Morphology of Tales was advanced from the other folklore and text analyses in its era and was translated into many languages afterwards. It was translated into Turkish by the name of Masalın Biçimbilimi between 1978 and 1982. Many scientists suggested V. Propp’s importance in this field by their criticism about this masterpiece and text analyses that they improved on the basis of it. Firstly, V. Propp limited his work with fairy tales. Propp tried to compare the themes of fairy tales with each other. To do this, he distinguished the creative parts of fairy tales with special methods and after that, he compared them according to their creative parts. He revealed a formal structure as a result of his study. In other words, he described them in terms of the creative parts of tales and their relations to the whole book. In this study, some information will be given about the theory about which the folklore expert Vladimir Yakovlieviç Propp, known with his works on semiotics, ethnology and text analyses, mentioned in his book called The Morphology of Tales. After that, Basat Depegözi Öldürdüğü Boy, one of the Dede Qorqut tales, will be analysed in terms of the theory that is mentioned above.

Key Words: Tales, V. Propp, functions, Tepegöz.

Giriş

Masallar, Anonim Halk Edebiyatının en yaygın mahsullerinden biridir. Masalların kökleri tarihin eski devirlerine kadar uzanır. Halkın ortak malı olarak meydana gelen masallarda gerçek hayatta rastlayabileceğimiz olaylar bulunabileceği gibi daha çok olağanüstü olaylar, olağanüstü kahramanlar bulunur. Bu kahramanların başlarından geçen olaylar hayal gücümüzün sınırlarını zorlar. Masallarda insanlığın geçmişiyle ilgili sırlar bulunduğu gibi derlendikleri toplumun gelenek ve görenekleri de bulunur. Masallar bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen kişilere veya varlıklara ait olayların hikâyesini anlatır. Sözlü geleneğin mahsulü olan masallar bilinmeyen zamanda geçer. Masallar nesir dili ile vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesiyle kendilerine has bir üslupla anlatılır. Masallar inanma hususiyeti taşımazlar. Dinlik ve büyüklük inanç ile törelerden bağımsız olan masallar hayal ürünü anlatılardır. Anlatımları kısa ve yoğundur. Masalın kendine has bir mantığı vardır. Hayvanlar konuşur, kılık değiştirir, varlık ve olaylar alıştığımız ölçülerin dışına çıkar. Her millet masallarda kendisinden ve çevresinden bir şeyler bulur. Masallarda toplumsal yapıda varlığı bilinen her tabakadan kişileri görmek mümkündür.

Turkish Studies

Masal her çeşit insanın örnek edilmeye değer ile kaçınılması gereken niteliklerini dinleyicisinin karşısına çıkarır. Masal iyimserdir. İyi ile kötünün mücadelesinde üstünlük her zaman iyinindir. Başına, ortasına ve sonuna ahenkli bazı formeller de eklenerek anlatılan masal, yüzyıllarca nesilden nesle aktarılmış, anlatıldığı her dönem ve ortamdan bünyesine malzemeler katarak ait olduğu toplumun dünya görüşü ile kültürel birikimlerini sözlü olarak yansıtmıştır (Boratav, 1999: 75-76; Elçin, 2004: 368-370; Seyidoğlu, 2006: 11-12; Abalı, 2013: 28).

Bu çalışmada, öncelikle, göstergebilim, budunbilim ve anlatı çözümlemesi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan halkbilimi uzmanı Vladimir Yakovlieviç Propp (Petersburg, 1885 – Leningrad, 1970)'un "Masalın Biçimbilimi" adlı kitabında yer verdiği kuramı hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra Dede Korkut Kitabı'ndan "Basat Depegözi Öldürdüğü Boy" adlı anlatı bu kuram çerçevesinde incelenecektir.

1. Vladimir Propp ve Masalın Biçimbilimi

Vladimir Yakovlieviç Propp göstergebilim, budunbilim, halkbilim gibi alanlarda çalışmalar yapmış, bu alanlarda önde gelen bilim adamlarından biridir. En önemli yapıtı sayılan "Masalın Biçimbilimi" (Morfologiya Skazki, 1. Baskı 1928, 2. Baskı 1969) folklor sahasında kaynakçalardan biri olarak kabul edilir. Propp bu önemli eserinde, olağanüstü masalların yapısını belirlemeye çalışır. Kendi dönemindeki halkbilim ve metin çözümlemeleri çalışmalarından yöntem açısından hayli ileri seviyede olan "Masalın Biçimbilimi" daha sonraları İngilizce, İtalyanca, Lehçe, Fransızca, Rumence, Macarca, Çekçe, Almanca gibi pek çok dile çevrilir. 1978-1982 yılları arasında da "Masalın Biçimbilimi" adıyla Türkçeye çevirisi yapılır. Claude Levi-Strauss, Algirdas Julien Greimas, Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Claude Bremond, Alan Dundes gibi bilim adamları bu yapıta yönelik eleştirileri¹ ya da bu yapıta dayanarak geliştirdikleri metin çözümlemeleriyle V. Propp'un bu alanda açtığı çığırın önemini ortaya koymuşlardır.

Dünyadaki tüm masalların aynı iskelet çerçevesinde oluşturulup daha sonra farklılaşma eğilimi gösterdiğini savunan Propp'un bu metodunu Türk masallarına uygulayan ilk araştırmacı Umay Günay'dır. 70 masal üzerinde bu metodu uygulayan Günay'ın çalışması (Elazığ Masalları, 1975), bu yöntemin ülkemizde ilk kez uygulanması yönüyle önem taşımaktadır. Günay'dan sonra bu metot farklı araştırmacılar tarafından farklı anlatı türlerine uygulanmıştır. Bu metot ülkemizde masalların (Çıblak, 2005; Abalı, 2013) yanı sıra müziğe (Gürdal, 1994), sinema filmine (Erol, 2005), tiyatro eserine (Temel, 2005) ve romana (Türker, 2013; Zariç, 2013) makale düzeyinde çalışmalarla uygulanmıştır. Bu metinlerin en önemli ortak yönü içinde çeşitli masal motiflerini barındırmış olmalarıdır.

V. Propp, öncelikle, çalışmasını olağanüstü (peri) masallarla sınırlandırır. Olağanüstü teriminden Aerne-Thompson'ın dizininde 300 ile 749. numaralar arasında sınıflandırılmış masalları anlar. Propp, söz konusu masalların konularını birbirleriyle karşılaştırmaya girişir. Bu amaçla özel yöntemler izlenerek önce olağanüstü masalların oluşturucu bölümlerini ayırt eder, sonra da masalları oluşturucu bölümlerine göre karşılaştırır. Çalışmasının sonucunda biçimsel bir yapı ortaya çıkacaktır. Başka bir ifadeyle masalların oluşturucu bölümleri ile bu bölümlerin kendi

¹ V. Propp'un çözümleme yöntemine bazı kuramcılar tarafından birtakım eleştirilerde bulunulur. Tarihi-Coğrafi Fin Yönteminin takipçileri, Propp'un yönteminin yüzlerce değil bir veya iki tipe sahip ve birbirinin varyantı olan masalları incelemeye esas aldığı, bu nedenle de masallar içinde son derece sınırlı bir uygulama alanına sahip olduklarını belirtirler. Alan Dundes ise Propp yönteminin anlamsızlığı üzerine eleştirilerde bulunur. Ona göre Propp yöntemin uygulanması sonucunda ortaya nasıl bir anlam çıktığı konusunda bir açıklamada bulunulmamıştır. Dundes, yorumlanamayan bir yöntemin önemli olmadığını iddia eder. Propp yöntemi ayrıca şu noktalarda çeşitli eleştirilere uğrar: Masalın dili ile ilgili bir çözümleme sunmaması, masalın kişilerle ilgili yorumlara yer vermemesi, masal-toplum ilişkisi ile ilgili bilgi vermemesi, eldeki metinlerin gerçek masal mı uydurma mı olduğunu belirtmemesi, edebî yapıları mekanik yapılar gibi formülleştirilmesi (Çobanoğlu, 2002: 215-216; Ekici, 2006: 103-104).

aralarında ve bütünle kurdukları bağıntılar açısından bir betimlemesi ortaya çıkacaktır. Propp, masalların doğru bir betimlemesinin nasıl yapılacağını bir örnekle açıklar. Bu durumda aşağıdaki durumu birbiriyle karşılaştırır:

1. Kral, bir yiğide, bir kartal verir. Kartal, yiğidi, başka bir krallığa götürür.
2. Büyükbaba, Suçenko'ya bir at verir. At, Suçenko'yu başka bir krallığa götürür.
3. Bir büyücü, İvan'a bir kayık verir. Kayık, İvan'ı başka bir krallığa götürür.
4. Kraliçe, İvan'a bir yüzük verir. Yüzükten çıkan iriyarı adamlar, İvan'ı başka bir krallığa götürürler.

Bu durumda değişmez ve değişken değerler bulunur. Değişken değerler kişilerin adları ve özel nitelikleridir. Değişmeyen değerler ise kişilerin eylemleri yani işlevleridir. Buradan masalların çoğunlukla aynı eylemleri değişik kişilere yaptırdığı sonucunu çıkarırız. Bu durum, masalları kişilerin işlevlerine göre incelememiz gerektiği sonucuna ulaştırır. Propp tarafından yapılan çalışma, işlevlerin şaşırtıcı biçimde yinelenmelerini gösterir. Masal kişileri birbirlerinden ne kadar değişik görünürlerse görünsünler çoğunlukla aynı eylemleri yerine getirdikleri görülür. Bir işlevin gerçekleşmesini sağlayan yol değişebilir; ama işlev değişmez bir değerdir. Masalın incelenmesinde önemli olan tek şey, kişilerin ne yaptıklarını bilmektir; kim tarafından, nasıl yapıldıkları ikinci dereceden sorulardır. Masallarda işlevlerin son derece az, kişilerin ise son derece çok olduğu görülür. Bu da, olağanüstü masalların bir yanda olağanüstü çeşitliliği, son derece renkli görünümü öbür yanda olağanüstü sayılabilecek tekbiçimliliği, tekdüzeliğidir. Kişilerin işlevleri masalların temel bölümlerini göstermektedir, öncelikle ayırt etmemiz gereken de bu işlevlerdir. Propp, bunun için öncelikle işlevleri tanımlar. Bu tanımlamada iki konu üzerinde düşünür: Birincisi tanımlamada hiçbir zaman gerçekleştirici kişi göz önünde bulundurulmamalıdır. Durumların büyük çoğunluğunda tanım, eylemi açıklayan bir adla belirtilir. İkinci olarak da eylem, anlatı akışındaki konumu dışında tanımlanmaz. Olay örgüsünün akışı içinde verilmiş bir işlevin taşıdığı anlam göz önünde bulundurulur.

V. Propp işlev sözcüğünden bir kişinin eylemini, olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından tanımlanmış eylemini, anlar. Bu işlevlerin dört özelliği bulunur:

1. Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, masalın değişmez, sürekli öğeleri kişilerin işlevleridir. İşlevler masalların temel oluşturucu bölümleridir.
2. Olağanüstü masalların işlevleri sınırlıdır.
3. İşlevlerin dizilişi her zaman aynıdır. Ancak bütün masallarda bütün işlevler yer almaz. Ancak bu durum işlevlerin dizilişiyle ilgili yasayı değişikliğe uğratmaz. Bazı işlevlerin bulunmayışı diğer işlevlerin düzenini değiştirmez.
4. Bütün olağanüstü masallar yapıları açısından aynı tipe bağlanırlar (Propp, 2011: 22-27).

V. Propp, incelemesi için çeşitli konulara yönelik yüz masalın yeterli bir bütüne oluşturduğu düşüncesindedir. Ona göre biçimbilimci yeni bir işlevle karşılaşmadığını görünce, araştırmasını durdurabilir. Bu durumda inceleme başka doğrultulara (dizin oluşturma, eksiksiz sınıflandırma, tarihsel inceleme vb.) göre sürdürülür. Propp, bu düşünceyle A. N. Afanasyev'in derlediği "Rus Halk Masalları"ndaki 50 ile 150. numaralar arasında yer alan masalları inceler. Propp'a göre önemli olan masalların niceliği değil, masallara uygulanan incelemenin niteliğidir. Sınırlı sayıda masalın kullanılması kuramsal açıdan olanaklıdır. Propp, incelemesini yüz masal üzerinde yapar.

V. Propp, masalların girişinde genellikle bir başlangıç durumunun bulunduğunu ifade eder. Ailenin üyeleri sunulur veya geleceğin kahramanı yalnızca adıyla ya da durumunun

betimlenmesiyle belirtilir. Bu başlangıç durumu bir işlev olarak değil, biçimbilimsel bir öge olarak kabul edilir ve α simgesiyle gösterilir.

Vladimir Propp'un masallarda tespit ettiği 31 işlev ve simgeleri şu şekildedir (Propp, 2011: 28-65):

1. Aileden biri evden uzaklaşır. (Tanımı: uzaklaşma, simgesi β)
 2. Kahraman bir yasakla karşılaşır. (Tanımı: yasaklama, simgesi γ)
 3. Yasak çiğnenir. (Tanımı: yasağı çiğneme, simgesi δ)
 4. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır. (Tanımı: soruşturma, simgesi ϵ)
 5. Saldırgan kurbanı ile ilgili bilgi toplar. (Tanımı: bilgi toplama, simgesi ζ)
 6. Saldırgan kurbanını veya servetini ele geçirmek için onu aldatmayı dener. (Tanımı: aldatma, simgesi η)
 7. Kurban aldanır ve istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur. (Tanımı: suça katılma, simgesi θ)
 8. Saldırgan aileden birine zarar verir. (Tanımı: kötülük, simgesi A)
- Bu işlev oldukça önemlidir. Masalın devingenliğini sağlar. İlk yedi işlev masalın hazırlayıcı bölümü olarak ele alınır. Olay örgüsü kötülük aşamasında düğümlenir. Bütün masallar bir kötülüğün yapılmasıyla başlamaz. Başka başlangıçlar da vardır. Bu başlangıçlar da kötülük işleviyle başlayan masallarla aynı gelişmeyi izler. Söz konusu masallar bir eksiklik ve yokluk durumundan kaynaklanır.
- 8a. Aileden birinin bir eksiği vardır, aileden biri bir şeyi elde etmek ister (Tanımı: eksiklik, simgesi α)
 9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir. (Tanımı: aracılık, geçiş anı, simgesi B)
 10. Arayıcı kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir. (Tanımı: karışit eylemin başlangıcı, simgesi C)
 11. Kahraman evinden ayrılır. (Tanımı: gidiş, simgesi $\uparrow$)
 12. Kahraman büyülmüş bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama, saldırı vb. ile karşılaşır. (Tanımı: bağışçının ilk işlevi, simgesi D)
 13. Kahraman ileride kendisine bağışta bulunacak kişinin (bağışçının) eylemlerine tepki gösterir. (Tanımı: kahramanın tepkisi, simgesi E)
 14. Büyülmüş nesne kahramana verilir. (Tanımı: büyülmüş nesnenin alınması, simgesi F)
 15. Kahraman aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da yol gösterilir. (Tanımı: İki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G)
 16. Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelir. (Tanımı: çatışma, simgesi H)
 17. Kahraman özel bir işaret edinir. (Tanımı: özel işaret, simgesi I)
 18. Saldırgan yenik düşer. (Tanımı: zafer, simgesi J)
 19. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır. (Tanımı: giderme, simgesi K)

20. Kahraman geri döner. (Tanımı: geri dönüş, simgesi ↓)
21. Kahraman izlenir. (Tanımı: izleme, simgesi Pr)
22. Kahramanın yardımına koşulur. (Tanımı: yardım, simgesi Rs)

Birçok masal, kahramanın kendisini izleyenlerden kurtulduğu anda biter. Ama durum her zaman böyle değildir. Masal kahramanı yeni felaketlerle karşı karşıya gelir. Saldırgan yeniden ortaya çıkar, kahraman elde etmiş olduğu nesneyi çalar, onu öldürür vb. Olay örgüsünü düğümlemiş olan kötülük, bazen aynı bazen de değişik bir biçimde yinelenir. Bu da başka bir anlatının başlangıcı olur. Her şey girişteki gibi yeniden başlar: Bağışçıyla beklenmedik karşılaşma, başarılan sınama, yapılan yardım, büyülmüş nesnenin elde edilmesi ve kendi krallığına dönmek için kullanılması. Bu andan başlayarak olay değişikliğe uğrar. Yeni bir kötülük yeni bir olay dizisine yol açar.

23. Kahraman kimliğini gizleyerek, kendi evine ya da başka bir ülkeye varır. (Tanımı: kimliği gizleyerek gelme, simgesi O)
24. Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer. (Tanımı: asılsız savlar, simgesi L)
25. Kahramana güç bir iş önerilir. (Tanımı: güç iş, simgesi M)
26. Güç iş yerine getirilir. (Tanımı: güç işi yerine getirme, simgesi N)
27. Kahraman tanınır. (Tanımı: tanı(n)ma, simgesi Q)
28. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar. (Tanımı: ortaya çıkarma, simgesi Ex)
29. Kahraman yeni bir görünüm kazanır. (Tanımı: biçim değiştirme, simgesi T)
30. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır. (Tanımı: cezalandırma, simgesi U)
31. Kahraman evlenir ve tahta çıkar. (Tanımı: evlenme, simgesi W°o)

Masal böylece biter. Masal kahramanlarının bazı eylemleri bazı durumlarda bu sınıflandırmaya uymaz ve yukarıda tanımlanan işlevlerin hiçbirisiyle tanımlanmaz. Bu durumlara çok ender olarak rastlanır. Propp'a göre bunlar ya eldeki karşılaştırma öğelerinin eksik olması nedeniyle anlaşılabilen biçimlerdir ya da başka kategorilere (fıkralar, efsaneler vb.) özgü aktarılan biçimlerdir. Bu anlaşılabilir öğeler de Y ile gösterilir.

V. Propp bu işlevlere dayanarak bazı sonuçlara ulaşır. Ona göre işlevlerin sayısı gerçekten de çok sınırlıdır. Yalnızca otuz bir işlev saptanabilir. Birçok masaldaki olay örgüsü bu işlevlerin sınırları içinde gelişmektedir. Bütün işlevler art arda sıralandığında her işlevin kendisinden önceki işlevle mantıksal ve estetik gereklilikte olduğu görülür. Hiçbir işlev diğerini dışlamaz. Bu işlevlerin tümü, birçok değil bir tek eksene bağlıdır. Çok sayıda işlev ikilikler biçiminde bir araya gelir: Yasaklama-yasağı çiğneme, soruşturma-bilgi toplama, çatışma-zafer, izleme-yardım. Propp yukarıda önermiş olduğu şemayı her masal için bir ölçü birimi olarak görür. Bir kumaşın uzunluğunun ölçülmesinde metre kullanıldığı gibi masalları tanımlamak için de bu şema kullanılabilir. Propp'a göre bu şema çeşitli metinlere uygulandığında masallar arasındaki bağıntıları tanımlamak mümkündür. Böylece masallar arasındaki benzerlik sorunuyla birlikte konular ve değişiklikler sorunu da yeni bir çözüme kavuşabilir.

İşlevler masalın temel öğelerini, olayı oluşturan öğeleri simgeler. Ayrıca, olay örgüsünün akışını belirlememekle beraber büyük önem taşıyan başka öğeler de vardır. Bir önceki işlevi bir sonrakine bağlayan unsurlar var ki bu unsurlar Propp tarafından yardımcı öğeler olarak adlandırılır. Yardımcı öğeler masallarda estetik açıdan son derece çarpıcı biçimlere bürünen başlı başına bir

bilgi edinme dizgesini oluşturur. Bu dizgeler işlevleri birbirine bağlamakla görevlidirler. İşlevler arasında bağlantıyı sağlayan öğeler ş simgesiyle belirtilir. Buna benzer bağlantı öğelerine bazı üçlemelerde de rastlanır. Nitelik verici bazı özel ayrıntılar (ejderhanın üç başı), bazı işlev ilişkileri (yardım-izleme), bazı kesitler üçlenebilir. Masalların diğer önemli bir unsuru da kişilere şu ya da bu eylemi yaptıran dürtüleri ve amaçları sağlayan gerekçeler ya da güdülenmelerdir (Propp, 2011: 71-79).

V. Propp tarafından tespit edilen bu otuz bir işlev, pek çok alt başlığa ayrılır. Bunlar kısmen her masalda bulunur; fakat eksik olsa da sıraları değişmez ve sayısı otuz biri aşmaz. Propp, çok sayıdaki işlevin mantıksal olarak bazı alanlara göre kümелendiğini belirtir. Bu alanlar, işlevleri yerine getiren kişilere uygun düşen eylem alanlarıdır. Masalda şu eylem alanlarıyla karşılaşılır (Propp, 2011: 80-84):

1. Saldırganın (ya da kötü kişinin) eylem alanı: Kötülük, çatışma ve kahramana karşı sürdürülen başka kavga biçimleri, izleme işlevlerini kapsar.
2. Bağışçının (ya da sağlayıcının) eylem alanı: Büyülü nesnenin aktarılmasının hazırlanması, büyülü nesnenin kahramana verilmesi işlevlerini kapsar.
3. Yardımcının eylem alanı: Kahramanın uzamda yer değiştirmesi, kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesi, izlenme sırasında yardım, güç işleri yerine getirme, kahramanın biçim değiştirmesi işlevlerini kapsar.
4. Prensesin (aranan kişi) ve babasının eylem alanı: Güç işleri yerine getirme isteği, bir özel işaretin zorla benimsettirilmesi, düzmece kahramanın ortaya çıkarılması, gerçek kahramanın tanınması, ikinci saldırganın cezalandırılması, evlenme işlevlerini kapsar.
5. Gönderenin eylem alanı: Yalnızca kahramanın gönderilmesi işlevini kapsar.
6. Kahramanın eylem alanı: Arayış amacıyla gidiş, bağışçının isteklerine tepki, evlenme işlevlerini kapsar.
7. Düzmece kahramanın eylem alanı: Arayış amacıyla gidişi, bağışçının isteklerine karşı gösterilen ve her zaman olumsuz tepkiyi, asılsız savları kapsar.

Buna göre masalda yedi kişi vardır. İşlevler bu yedi kişi arasında bölüştürülmüştür. Propp'a göre masallarda bulunan hiçbir işlev diğerini dışlamaz. Ama daha yakından bakıldığında aynı olaylar dizisinde iki ikili işlevin var olduğu görülür. Bu iki ikili işlev şunlardır: Bir yandan saldırganla çatışma ve kahramanın zaferi (H-J), diğer taraftan güç iş ve bu güç işi yerine getirme (M-N). Söz konusu işlevlerin bulunmadığı kesitler de karşımıza çıkar (Propp, 2011: 104).

2. V. Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde "Basat Depegözi Öldürdüğü Boy"

Dede Korkut Kitabı destanî Oğuz hikâyeleri mecmuasıdır. Eserin, Dresten ve Vatikan olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Dresten nüshası giriş ve on iki destanî hikâyeden, Vatikan nüshası ise giriş ile altı destanî hikâyeden oluşur. Anlatıların her biri tek başına bağımsız, ancak hepsi birden ayrıca büyük bir bütün teşkil eder. Anlatılar aynı devirde, aynı bölgede yaşayan Oğuz beyleri etrafında toplanmıştır. Anlatılar bütünüyle Oğuz kavminin yaşayış ve dünya görüşlerini yansıtır. Muharrem Ergin, bütün anlatılar tek bir kahraman etrafında toplanmadığı, zincirleme bir bütün teşkil etmediği için bunlara destan denmeyeceğini ifade eder. Çünkü anlatılar küçüktür. Ancak anlatıların esas karakteri destanîdir, epiktir. Bu bakımdan bunlara destan demek doğru değildir. Anlatılar büyük bir Oğuz destanına dayanmakta, bir epopeden ayrılmış izlenimi vermektedir. Ergin'e göre bu hususta kullanılacak en uygun tabir destanî hikâyedir. Dede Korkut anlatıları şekil bakımından destan ile halk hikâyesi arasında bir yer tutar (Ergin, 1997: 29). "Basat

Depegözi Öldürdüğü Boy” adlı anlatı da bu önemli kitap içinde yer alan destanî hikâyelerden biridir.

Dede Korkut anlatıları arasında iki destanî hikâyede metafizik konuları ele alınmıştır. Bir anlatıda Deli Dumrul ile Azrail arasında geçen olağanüstü olaylar işlenirken diğerinde Tepegöz ile Basat arasındaki maceralar ele alınır. Günümüzde Tepegöz ve benzerlerini konu alan masallara çok geniş bir coğrafyada rastlanmaktadır. Homeros’un Odysseus adlı eserinde, Binbir Gece Masalları’nda, Seyfilmülük Hikâyesi’nde, Ed-Devadari’nin Düretü’t-Tican adlı tarihî eserinde Tepegöz’e benzeyen çeşitli varlıkların tasvirlerine rastlanmaktadır (Sakaoglu, 1998: 81-117).

“Masal, yine en eski çağlardan başlayarak başka çeşitleri de beslemiştir. Eski ve Ortaçağların destanlarında (Yunanlıların Odyssea’sında, Oğuzların Dede Korkut Kitabı’nda...), daha sonraları da destandan romana doğru gelişirken meydana gelmiş ‘geçit-çeşitlerde’, (Ortaçağın Chevalier romanları, bizim Battal-Gazi, Eba Müslim menkabelerimiz, sözlü geleneğimizdeki Köroğlu, Kerem gibi halk hikâyeleri), Batı’nın yeniçağa girerken ilk roman ve hikâye denemelerinde (Boccacio’nun Decameron’u, Rebalais’in Gargantua ve Pentagruel’i ...gibi) masal theme’lerinden ve motiflerinden pek çok şey bulunur” (Boratav, 2007: 26). Basat Depegözi Öldürdüğü Boy’da da çokça masal motifi ile karşılaşırız. Tepegöz’ün bir peri kızından doğması, Basat’ın aslan tarafından emzirilmesi, insan eti yeme, sihirli kılıç, Tepegöz’ün kör edilme ve yenilmesi gibi birçok motif masallarda da bulunur (Gökyay, 2000: DXXXVIII-DXLIII). Bu anlatı günümüzde Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde yaşamaya devam etmektedir. Zamanla bir hayli değişikliğe uğramış, içine birçok masal unsuru karışmış, bazı kahramanlarının adları bile değişmiştir. İnceleyeceğimiz anlatının özeti şu şekildedir:

Bir gece Oğuz kavmi üzerine düşman gelir. Oğuz kavmi korku ile göç eder. Yolda Aruz Koca’nın küçük oğlu düşürülür, çocuğu bir aslan bulup besler. Bir süre sonra Oğuz kavmi yurduna geri döner. Aslan tarafından götürülen çocuk büyür. Sazlıktan çıkıp atları öldürür, kanlarını emer. Oğuz halkı toplanıp çocuğu sazdan çıkarırlar. Her seferinde çocuk tekrar sazlığa geri döner. Sonunda Dede Korkut gelir, ona insan olduğunu, insanlarla birlikte yaşaması gerektiğini anlatır, kendisine Basat adını verir.

Aruz Koca’nın Konur Koca Saru Çoban adlı bir çobanı vardır. Bu çoban bir gün yaylaya çıkınca sürüsü Uzunpınar denen bir pınarda ürker. Çoban, pınarda peri kızlarını görür. Konur Koca Saru Çoban peri kızlarından birini yakalar, onunla birlikte olur.

Ertesi yıl peri kızı aynı pınarın başında çobandan olan çocuğu bırakır. Bayındır Han beyleriyle gezerken bununla karşılaşır. Tepesinde tek gözü olan bu çocuğu Aruz Koca alır, Basat ile birlikte büyütür. Dadılara verilen çocuk, öyle kuvvetli emer ki birkaç dadının canını alır. Günde bir kazan süt Tepegöz’e yetmez. Tepegöz çocuklarla oynarken onların burunlarını, kulaklarını yer. Aruz Koca, Tepegöz’ü evden kovar. Tepegöz yüce bir dağ başına yerleşir, yol keser, adam öldürür, eşkıyalık eder. Tepegöz’ün peri anası ok ve kılıç işlemesin diye parmağına bir yüzük takar. Tepegöz’ün halka zarar vermesi üzerine Oğuzlar toplanıp Tepegöz’ün üzerine varırlar. Fakat Tepegöz’ün önünde kimse dayanamaz. Tepegöz Oğuz’un birçok yiğidini yener, perişan eder. Tepegöz’ün önünde perişan olan Oğuz kavmi ondan kaçmak için yurtlarını terk etmek ister. Tepegöz önlerini keserek kaçmalarına izin vermez. Çaresiz kalan Oğuz kavmi Tepegöz’le anlaşmaya karar verir. Dede Korkut, Tepegöz’le anlaşmak için gönderilir. Tepegöz’le yemek için günde iki adam ile beş yüz koyun vermek suretiyle anlaşmaya varılır. Tepegöz’e yemeğini pişirmek için Yunlu Koca ile Yapağulu Koca da verilir. Her ev sıra ile bir oğlunu verir. Kapak Kan adında kişi de iki oğlundan birini vermiştir. Bu sefer sıra ikinci oğluna gelir. Annesi feryat etmeye başlar. Bu sırada Basat çıkmış olduğu akından döner. Kapak Kan’ın karısı yardım etmesi için Basat’a gider. Basat, Oğuz’un başına gelenleri duyunca Tepegöz’le savaşmaya karar verir. Kazan Han ile babası, Basat’ı verdiği karardan vazgeçirmek isterler; ancak Basat kararından dönmez.

Basat, Tepegöz'ün bulunduğu Salahana Kayası'na gelir. Tepegöz bu sırada sırtını güneşe dönüp yatmaktadır. Tepegöz, Basat tarafından atılan okları önce sinek sanır, ancak bir ok parçasını görünce Basat'ı görür, onu yakalar, çizmesine sokar, tekrar uyumaya devam eder. Basat çizmeyi yarıp içinden çıkar. Yunlu Koca ile Yapağulu Koca, Tepegöz'ün yalnız gözünde bir et parçası olduğunu söylerler. Basat bunun üzerine süngüsünü ocakta kızdırır, uyuyan Tepegöz'ün gözüne basar, onu kör eder. Basat kaçıp mağarada koyunların içine saklanır. Tepegöz bunu anlar. Basat bir koçun derisine sarınarak mağaradan çıkmayı başarır. Tepegöz, Basat'a sihirli yüzüğünü verir; Basat bunu takarken Tepegöz onu öldürmek ister, Basat bundan da kurtulur. Tepegöz bu kez hazinesinin yerini söyleyerek Basat'ı bir kümbete sokar. Kümbeti tam yıkacağı zaman kümbetin içinde bir kapı açılır, Basat dışarı çıkar. En sonunda Tepegöz mağara kapısında bir kılıç olduğunu bu kılıcın kafasını keseceğini söyler. Kendi kendisine inip çıkan bu keskin kılıcı Basat, ok ile vurup düşürür. Basat bu kılıçla Tepegöz'ün kafasını keser. Yunlu Koca ile Yapağulu Koca müjdeyi Oğuz kavmine verir. Oğuz ülkesi büyük bir sevinç yaşar. Tüm beyler Salahana Kayası'na gelir, Tepegöz'ün başının etrafında şenlik yapılır. Dede Korkut gelir, Basat'a dua eder (Ergin, 1997: 206-215).

Basat Depegözi Öldürdüğü Boy'da yer alan olay dizisi ve işlevleri şu şekildedir:

1. Bir gün Oğuzlar düşman tarafından basılır. Oğuzlar bulundukları yeri terk ederler. (Başlangıç durumu simgesi α)
2. Oğuzların düşmanlardan kaçması sırasında Aruz Koca'nın oğlu düşer. Bir aslan tarafından çocuk büyütülür. (Tanımı: uzaklaşma, simgesi β)
3. Oğuzlar yurtlarına tekrar dönerler. Sazlıktan çıkan Aruz Koca'nın oğluna Dede Korkut tarafından Basat adı verilir. (Bağlantıyı sağlayan öge, simgesi §)
4. Aruz Koca'nın çobanı Konur Koca Saru Çoban, pınar başında peri kızlarını görür. (Tanımı: yasaklama, simgesi γ)
5. Konur Koca Saru Çoban, pınar başındaki peri kızlarından birini yakalar, onunla zorla birlikte olur. (Tanımı: yasağı çiğneme, simgesi δ)
6. Peri kızı bir yıl sonra ona bir emanet vereceğini ve bunun Oğuz'un başına bela getireceğini söyleyerek uçup gider. (Bağlantıyı sağlayan öge, simgesi §)
7. Çoban bir yıl sonra tekrar yaylaya göçer. Peri kızı bir yığınak getirip çobana verir. (Tanımı: aldatma, simgesi η)
8. Çoban bu yığınağı teptikçe yığınak büyür. Yığınağın içinden bir oğlan çıkar. Oğlanın gövdesi adam şeklinde, tepesinde bir gözü vardır. Aruz Koca bu oğlanı evine götürür. (Tanımı: suça katılma, simgesi θ)
9. Tepegöz, günde bir kazan süt yer. Oynadığı oğlancıkların birisinin burnunu, birisinin kulağını yiyerek onlara zarar verir. Herkes bundan zarar görmeye başlar. (Tanımı: kötülük, simgesi A)
10. Tepegöz, Aruz Koca tarafından evden kovulur. Yüce bir dağın başını tutar, adam kaçırıp, Oğuzlara zarar verir. Tüm Oğuz yiğitlerini yener, Oğuzlar bir çare bulamazlar. (Bağlantıyı sağlayan öge, simgesi §)
11. Oğuzlar anlaşmak için Dede Korkut'u Tepegöz'e yollarlar. Tepegöz'e günde iki adam, beş yüz koyun, yemeklerini pişirmek için de Yunlu Koca ile Yapağulu Koca'yı verme şartıyla anlaşma sağlanır. (Güdülenme, gerekçelendirme)

12. Kapak Kan bir oğlunu verir, sıra ikinci oğluna gelir. Kapak Kan'ın karısı ağlayarak gazadan dönen Aruz oğlu Basat'tan yardım ister. (Tanımı: aracılık, geçiş anı, simgesi B)
13. Basat yaşlı kadını dinler. Olan biten her şeyi öğrenir. Basat, Tepegöz'ü öldürmeye karar verir. (Tanımı: karşıt eylemin başlangıcı, simgesi C)
14. Basat, babası ile annesinin ellerini öper, onlarla helalleşir. Tepegöz'ün bulunduğu Salahana Kayasına gelir. (Tanımı: gidiş, simgesi ↑)
15. Basat, Tepegöz'e ok atar, attığı oklar ona işlemez. Basat, Tepegöz'e hiçbir şeyin işlemediğini anlar. (Tanımı: bağışçının ilk işlevi, simgesi D)
16. Tepegöz, Basat'ı yakalar, onu ayakkabısının içine sokar. Tepegöz uyurken Basat, onun elinden kaçır. (Bağlantıyı sağlayan öge, simgesi §)
17. Basat, Tepegöz'ün zayıf tarafını Yunlu Koca ile Yapağulu Koca'ya sorar. Onlar da Tepegöz'ün vücudunda tek yumuşak yerin tek gözü olduğunu söylerler. (Tanımı: kahramanın tepkisi, simgesi E)
18. Basat kızgın süngüsüyle Tepegöz'ün tek gözünü kör eder. (Tanımı: çatışma, simgesi H)
19. Basat mağaraya saklanır, koçun derisini kullanarak, mağaranın ağzını kapatan Tepegöz'den kaçmayı Tanrı'nın yardımıyla başarır. (Tanımı: İki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G)
20. Tepegöz parmağındaki sihirli yüzüğü Basat'a verir. (Tanımı: büyülü nesnenin alınması, simgesi F)
21. Tepegöz kümbette hazinesi olduğunu söyler. Kümbete giren Basat "Lailahe illallah Muhammedün Resulullah" der, kümbette kapı açılır, kurtulur. (Tanımı: İki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G)
22. Tepegöz mağarada iki kılıcın olduğunu kinsız kılıcın kafasını keseceğini söyler. Basat mağaraya gider, sürekli inip çıkan kılıcı almayı başarır. (Tanımı: özel işaret, simgesi I)
23. Basat, Tepegöz tarafından kurulan üç tuzaktan da -yüzük verme, kümbete sokma, kılıcın yerini gösterme- sağ kurtulmayı başarır. (Üçleme)
24. Tepegöz, Basat'a kardeşi olduğunu, kendisini affetmesini söyler. Basat, Tepegöz'ü dinlemez. (Tanımı: zafer, simgesi J)
25. Basat, Tepegöz'ü dizlerinin üzerine çökertir, kendi kılıcı ile boynunu vurur. (Tanımı: giderme, simgesi K)
26. Oğuz beyleri haberi alırlar. Dede Korkut gelir, Basat'a alkış verir. Oğuzlar yurtlarına döner. (Tanımı: geri dönüş, simgesi ↓)
- Bu anlatının bütün işlevlerini bir araya getirirsek aşağıdaki şemayı elde ederiz:
- α β § γ δ § η θ A § B C ↑ D § E H G F G I J K ↓
- Masallarda bulunan hiçbir işlev diğerini dışlamaz. Ancak aynı olaylar dizisinde iki ikili işlevin var olduğu görülür. Bu iki ikili işlev şunlardır: Saldırganla çatışma ve kahramanın zaferi (H-J), güç iş ve bu güç işi yerine getirme (M-N). İncelediğimiz anlatıda da işlevler arasında mantıklı bir ilişkinin bulunduğu, hiçbir işlevin diğerini dışlamadığı görülür. Anlatı saldırganla çatışma ve kahramanın zaferi (H-J) çiftini içermektedir.
- İşlevlerini belirlediğimiz bu anlatının işlev alanları yani işlevleri yerine getiren karakterler ile Propp'un ortaya koyduğu 7 eylem alanı olgusunun da örtüştüğü görülür. Propp tarafından

belirlenen işlevlerin tümünün bir anlatıda bulunma zorunluluğunun olmamasından dolayı eylem alanlarından bazılarının da görülmemesi doğaldır. Buna göre anlatıda yer alan eylem alanları şu şekilde karşımıza çıkar:

1. Saldırganın (ya da kötü kişinin) eylem alanı: Anlatıda üç tane saldırgan kişi bulunmaktadır. Birincisi Aruz Koca'nın çobanı Konur Koca Saru Çoban'dır. Saru Çoban pınar başında gördüğü peri kızlarından birini hile ile yakalar, onunla zorla birlikte olur. Bu durum anlatıdaki tüm kötülüklerin başlamasına sebep olur. İkinci kötü kişi peri kızıdır. Çobanın kendisine zorla sahip olmasına karşın peri kızı, intikamını Tepegöz'ü tüm Oğuzların başına salmakla alır. Bir kişinin yapmış olduğu kötülüğe karşı tüm Oğuzların cezalandırılmak istenmesi peri kızını saldırgan karakterlerden biri haline getirir. Anlatının baş saldırgan kişisi ise şüphesiz Tepegöz'dür. Tepegöz tüm Oğuzları canından bezdirir, Oğuz halkının büyük bölümünü helak eder.

2. Bağışçının (ya da sağlayıcının) eylem alanı: Anlatıda büyülu nesneler iki kişi tarafından verilmektedir. Ancak masalarda büyülu nesneyi verenler olumlu kişilik özelliklerine sahip olmalarına karşın anlatıda büyülu nesneyi verenlerin ikisi de taşıdıkları olumsuz kişilik nitelikleriyle aynı zamanda saldırgan eylem alanında da yer alır. Büyülü yüzüğü Tepegöz'ün parmağına takan peri kızı ile büyülu kılıcın yerini ve etkisini Basat'a gösteren Tepegöz saldırgan eylem alanıyla birlikte bağışçının eylem alanında da bulunmaktadır.

3. Yardımcının eylem alanı: Anlatıda Tepegöz'e yemek pişirmek için verilen Yunlu Koca ile Yapağulu Koca yardımcı eylem alanında yer alır. Yunlu Koca ile Yapağulu Koca, Basat'a Tepegöz'ü öldürmek için en zayıf tarafının gözü olduğunu söyleyerek yardım ederler. Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesinin en önemli merhalesini de Tepegöz'ün tek gözünün kör edilmesi oluşturur. Yunlu Koca ile Yapağulu Koca, Basat'a yardım etmemiş olsalardı Basat'ın Tepegöz'ü yenmesi mümkün olmayacaktı. Yardımcı eylem alanında bulunan diğer bir varlık da Tanrı'dır. Basat'ın hem mağaradan kurtulmasında hem de kümbet tam yıkılacakken içinde kapı açılıp dışarı çıkmasında Basat'a Tanrı yardım eder.

4. Prensesin (aranan kişi) ve babasının eylem alanı: Güç işleri yerine getirme isteği bu alandaki kişilerde bulunan niteliklerden biridir. Anlatıda Kapak Kan'ın karısı, Basat'tan yapılması zor olan bir isteği yerine getirmesini ister. Kapak Kan'ın karısı sağ kalan tek oğlunu kurtarmak için böyle bir istekte bulunur. Bu alandaki güç bir işi yerine getirme isteğinin karşılığında kahraman prensesi veya başka bir mükâfatı kazanır. Anlatıda böyle bir sonuç beklenmediğinden bu eylem alanına rastlanmaz. Kahraman, Tepegöz'ü öldürdüğünde herhangi bir mükâfat elde etmez. Oğuz halkını müşkül bir durumdan kurtarır.

5. Gönderenin eylem alanı: Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi için ondan yardım isteyen kişi olan Kapak Kan'ın karısı gönderen eylem alanı içinde yer alır. Kapak Kan'ın karısı Oğuz kavminin başına gelenleri Basat'a anlatır. Kazan Han ile babasının onu kararından vazgeçirmeye çalışmalarına karşın Basat, Tepegöz'le karşılaşma kararından dönmez. Bu bakımdan Kapak Kan'ın karısı anlatı kahramanının gönderilmesi işlevini üstlenir.

6. Kahramanın eylem alanı: Olayın kahramanı Basat'tır. Basat tüm Oğuz'un başına bela olan, onlara felaket getiren, anne ve babaları ağlatan Tepegöz'ü öldürür. Böylece Oğuz halkını büyük bir beladan kurtarır.

7. Düzmece kahramanın eylem alanı: Anlatıda düzmece kahramana da yer verilmemiştir.

3. Sonuç

Yapısal özelliklerini incelemeye çalıştığımız Basat Depegözi Öldürdüğü Boy adlı anlatı, Vladimir Propp'un görüşleriyle benzer birtakım işlevleri ihtiva eder. Propp'un çalışmasındaki amacı, binlerce masala ortak olabilecek unsurları ortaya çıkarmak, halk masalının yapısını

düzenleyen sabit yasaları saptamaktır. Propp'un masallarla ilgili öne sürdüğü birtakım tezler, Basat Depegözi Öldürdüğü Boy'da da karşımıza çıkmaktadır. Propp, masalların ortak işlevlerinin tüm masalarda tam olarak bulunmayabileceğini; fakat masalın işlev sayısı kaç olursa olsun işlevlerin sırasının değişmeyeceğini söyler. Bizim elde ettiğimiz bulgular da bu iddia ile paralel bir nitelik göstermektedir. Basat Depegözi Öldürdüğü Boy'da çokça masal motifi ile karşılaşırız. Tepegöz'ün bir peri kızından doğması, Basat'ın aslan tarafından emzirilmesi, insan eti yeme, sihirli kılıç, Tepegöz'ün kör edilme ve yenilmesi gibi birçok motif masal motifi olarak karşımıza çıkar. Propp'un biçimbilimsel analizi yalnızca masallar için değil, içinde masal motiflerini barındıran başka anlatı türleri için de önemli bir inceleme yöntemi olarak görülebilir.

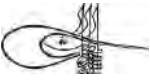
V. Propp'a göre bir masadaki işlevlerin sayısı gerçekten de çok sınırlıdır. Birçok masadaki olay örgüsü bu işlevlerin sınırları içinde gelişmektedir. İncelenen anlatıda da sınırlı sayıda işleve rastlanmıştır. Bütün işlevler art arda sıralandığında her işlevin kendisinden önceki işleyle mantıksal ve estetik gereklilikte olduğu görülmüştür. Anlatıda işlevler arasında mantıklı bir ilişkinin bulunduğu, hiçbir işlevin diğerini dışlamadığı görülür. Bu işlevlerin tümü, bir tek eksene bağlıdır. Çok sayıda işlev ikilikler biçiminde bir araya gelmiştir. Anlatı saldırganla çatışma ve kahramanın zaferi (H-J) çiftini içermektedir.

Propp için önemli olan, kişinin eylemlerini belirlediği olağanüstü masallardır. Basat Depegözi Öldürdüğü Boy'da da olağanüstü durumların ve Propp'un tespit ettiği eylem sıralamalarının varlığı, söz konusu anlatının masalla form açısından bir benzerlik içerdiğini ortaya koymaktadır. Anlatıda "olağanüstü masal" olarak nitelemeye yetecek kadar bütünlüklü bir biçimde söz konusu işlevler yer almıştır. Anlatının masal formu kullanılarak oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak; masal araştırmalarında, masalları biçimbilimsel açıdan ele alan Propp metodu, içinde masal unsurlarını taşıyan farklı türdeki metinler için de uygulama imkânına sahip önemli bir metottur. İncelemeye aldığımız anlatı, içinde birçok masal motifini barındırdığından, V. Propp'un masal çözümleme metoduna uygun bir metindir.

KAYNAKÇA

- ABALI, İsmail. (2013). Yapısal Folklor Kuramı Bağlamında Bir Masal İncelemesi Örneği. *İDİL*, 8, 26-40.
- BORATAV, P. Naili. (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV, P. Naili. (2007). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇIBLAK, Nilgün. (2005). V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu. *Türk Dili*, 638, 127-140.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (2002). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DUNDES, Alan. (2006). Mitte İkili Karşıtlık: Geçmişe Bakışta Propp/Lévi-Strauss Tartışması (Çeviren: Selcan GÜRÇAYIR). *Millî Folklor*, 69, 110-117.
- DÜNDAR, Hülya. (2002). Vladimir Propp ve Masalın Biçimbilimi, *Millî Folklor*, 55, 115-118.
- EKİCİ, Metin. (2006). Araştırma Yöntemleri. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (Editör: M. Öcal Oğuz). Ankara: Grafiker Yayınları, 69-112.
- ELÇİN, Şükrü. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, Muharrem. (1997). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- EROL, Gülbuğ. (2005). Vladimir Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde Cesur Yürek Filminin İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 23, 353-361.
- GÖKYAY, O. Şaik. (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- GÜNAY, U. (1975). *Elazığ Masalları (İnceleme)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basım Evi.
- GÜRDAL, Cem. (1994). Propp Metodunun Rastgele Alınan Dört Türküden Hareketle Türk Halk Müziği Araştırmalarında Uygulanması Üzerine Bir Deneme. *Millî Folklor*, 23, 53-55.
- ÖZSOY, B. Sami. (2006). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- PROPP, Viladimir. (2011). *Masalın Biçimbilimi. (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim. (1998). *Dede Korkut Kitabı I*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Bilge. (2006). *Erzurum Masalları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TEMEL, Süreyya. (2005). Propp Metodu ve Bir Karagöz Metnine Uygulanması. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 8, 85 -106.
- TÜRKER, Elif. (2013). Masal mı, Yeni Hayat mı? Yeni Hayat Romanını Masalın Biçimbilimi'ne Göre Okuma Denemesi. *Millî Folklor*, 100, 154-161.
- ZARİÇ, Mahfuz. (2013). Vladimir Propp'un İşlevler ve Eylem Alanları Modeli Açısından Yaşar Kemal'in Ağrıdaki Efsanesi Romanı. *Hece*, 195, 108-117.

SAİT FAİK VE MİLJENKO JERGOVIÇ'İN HİKAYELERİNDE ÇEVRESEL ETMENLERİN ANLAMSALLIĞI*

*Sibel BAYRAM****

ÖZET

Modern Türk hikayeciliğin kurucusu olarak kabul edilen Sait Faik, klasik hikaye kurallarını yıkmış getirdiği yeniliklerle "kökü kendisinde olan" bir yazar olarak kabul edilir. Daha çok kendisinden yola çıkarak çevresindeki izlenimlerini anlatan yazar, insan gerçeğini anlamaya çalışmıştır. İnsanların yaşama biçimlerini, isteklerini, tasalarını, korkularını ve sevinçlerini irdelleyerek kendisine özgü bir tarz oluşturmayı başarmıştır. Hikayelerinde küçük insanı şiir kokusunda anlatır. Saraybosna'da doğan Miljenko Jergović adlı yazar da Sait Faik gibi hikayelerinde hayatı aşırılıklara kaçmadan şiir tadında ifade etmiştir. Akıcı bir dille olayları anlatırken başka insanların dikkat etmediği küçük unsurlara farklı anlamlar yükler. Farklı milletlere ait olmakla birlikte iki yazarın tekniği ve bakış açıları arasında benzerlikler gösterilmektedir. İkisi de çevredeki canlı cansız unsurları kullanarak hikayelerinin temasını oluştururlar.

Her iki yazarın hikâyelerinde mekân önemli bir karakter olarak karşımıza çıkar. Yaşanılan mekânlar, şehirler, aynı zamanda hayat öykümüzün belgeleridir. Her şehir binlerce, milyonlarca hayat saklar. Aynı zamanda geleceğe dair hayalleri de barındırır. İnsanlar yaşadığı mekânlardan izler taşır aynı zamanda izler de bırakır. Mekânla insan arasında karşılıklı bir alış-veriş söz konusudur. Bu alışveriş sadece mekânla sınırlı olmayıp insanın çevresindeki her nesne her unsurla varolan bir alışveriştir. Jergović'in hikâyelerinde Saraybosna'yı ele alış biçimi ile Sait Faik'in İstanbul'u ele alış bakımından benzerlikler gösterir. Her iki yazarın hikâyelerinde şehir, olayların arka fonunda her zaman kendisini hissettirir. Okuyucu mekânı unuttuğu anda şehir yine karşımıza çıkar.

Eserlerinde trajedileri göremeyiz. Miljenko Jergović, Bosna savaşını hikayelerinde konu ederken dahi savaşın arka planındaki sıradan günlük hayatın fotoğrafını bize verir. Sait Faik ve Miljenko Jergović, yaşamın sahnelerini böylece küçük fotoğraflarla betimler.

Anahtar Kelimeler: Günlük hayat, uyum, sıradanlık, küçük insanlar.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Dr. Sarajevo Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek: sibelbayram02@hotmail.com

*** Bu makale "Burç Üniversitesi, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 17-19 Mayıs 2013", Bosna-Hersek adlı kongrede sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

THE IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL FACTORS IN THE STORIES OF SAİT FAİK AND MILJENKO JERGOVIC

ABSTRACT

Sait Faik, accepted as the founder of modern Turkish story writing terminated the old rules of story writing and he was accepted as the writer whose root is in his hands because of the innovations he made in story writing. He mostly wrote about impressions he captured from the things happening around himself by using his inner creative strength and tried to understand human factor. He managed to create his own writing style by examining and studying the way of living of human, their wishes, fears, worries and joys. In his stories he told the daily man poetically. Miljenko Jergovic, born in Sarajova, tells the life poetically without extremes like Sait Faik. While telling the events in a fluent way, He gives different meanings to unimportant things which other people don't recognise. It is stated that there are similarities between the writing style and point of view of these story writers although they were from two different nations. They created the theme of their stories using inanimate and living things around.

Place comes out as an important character in both writer's stories. Places in which we lived and cities are also an important element of our life story. Every city hides thousands, millions of lives in them. At the same time they accomodate dreams from futures. The place where people live have an impact on them and they have also an impact on places. Place and people interact with each other. People's interaction is not only limited with place but also with objects and things. There is great similarity between how Sait Faik uses İstanbul and how Jergović uses Saraybosna in their stories. Cities have a great effect in both writer's stories in the background. Whenever readers forget about the city, it reminds readers of itself. We cannot see tragedies in their stories. Even Miljenko Jergović wrote about the Bosnian war, he gave us the picture of ordinary life behind the war scenes. They described sceneries of life with little pictures.

Key Words: Daily life, harmony, ordinariness, unimportant people.

GİRİŞ

Farklı edebiyatlardaki eserleri karşılaştırmak, farklı kültürler hakkında bilgi edinmemizi ve aynı durumun farklı ya da benzer bakış açılarını görmemizi sağlar. Emel Kefeli'ye göre: "*Medeniyetlerin karşılaşması ile karşılaştırmalı edebiyat arasında bir bağ kurularak kendisinden farklı kültürlerle kaynaşmayan medeniyetler nasıl gelişmezlerse, farklı edebiyatlarla karşılaşmayan edebiyatların da tek bakış açısıyla sınırları gelişemez...*" (Akt. Tarhan Gündoğ, 2009:3) Türk edebiyatının önemli hikâye yazarlarından Sait Faik ile Bosna-Hersek edebiyatına ait son dönem önemli hikâyecilerinden Miljenko Jergović, mekânı ve çevredeki diğer unsurları hikâyelerinde işleyiş tarzı bakımından benzerlikler göstermektedir. Farklı milletlere ait hikâyeler de olsalar teknik bakımından ortaklıklar bulunmaktadır. Arnold'a göre: "*Her yerde bir ilişki ve her yerde bir örnek bulunur. Tek başına hiçbir olay, hiçbir edebiyat başka olaylardan, başka edebiyatlardan kopuk*

olarak ele alındığında yeterince anlaşılmaz." (Akt. Tarhan Gündoğ:2009:3)

"Tahir Alangu'nun Türk hikâyeciliğinin "yol açıcıları" olarak değerlendirdiği harf devriminden 1950'lere kadar eser veren Fahri Celal Göktulga, Selahattin Enis, Osman Cemal Kaygılı, Kenan Hulusi Koray, Nahit Sırrı Örik, Bekir Sıtkı Kunt, Reşat Enis Aygen, Memduh Şevket Esendal, Sadri Ertem, Sabahattin Ali gibi isimler Türk hikâyesindeki mekân anlayışını gerçekçi bir çizgiye çekme konusunda oldukça başarılı olmuşlardır." (Özdemir, 2006:22)

"Türk hikâyesinde 'zamanı ve mekânı' gittikçe daha küçük parçalara ayırarak anlatmak isteyen ve gittikçe daha geniş ölçüde küçük adama ve onun gündelik, küçük yaşayışına doğru giden yeni hikâye anlayışı", Sait Faik tarafından geliştirilecektir." (Özdemir, 2006:22)

Bosna-Hersek edebiyatının son dönem hikâyecilerinden Miljenko Jergović, Saraybosna Üniversitesinde felsefe ve sosyoloji eğitimi gördü. "Gözlemevi Varşova" kitabını yayımladı. Daha sonra 1994 yılında "Sarajevo Marlboro" adlı günlük hayata dair kısa hikâye kitabını yayımladı.

Bildiğimiz gibi romanlarda, hikâyelerde mekân önemli bir unsurdur. "Dünya üzerindeki bütün doğal oluşumlar mekân denilen varlığın boyutları içinde yer alır ve onunla ölçülebilirler. Bachelard, 'mekân peteklerin binlerce gözünde zamanı sıkıştırılmış olarak tutar, mekân bu işe yarar.' der." (Akt. Özdemir, 2006:3)

"Bachelard, 'Mekânın Poetikası' isimli eserinde ev, yuva, kabuk kavramlarından yola çıkarak en ilkel imgelemlerle mekânı açıklamaya çalışır. Kaplumbağanın, istiridyenin, çekirdek içinin kabuğu, kuşun yuvası, insanoğlunun kendisi için yaptığı evi ve inşa ettiği çevresi yaşamı mümkün kılan mekânlardır." (Özdemir, 2006:3)

Mekân, tarihin ilk yıllarından itibaren insanın hayatını etkileyen önemli unsur olmuştur. İnsanoğlu en başta barınak problemini çözmüş ve çevresiyle karşılıklı iletişime geçmiş, hayatındaki her nesne gittikçe ayrı bir anlam, önem kazanmıştır. Kendisine göre anlamlar yüklemiştir. Şehirler, insanoğlunun kullandığı nesneler kültürünü, hayat felsefesini, dünyaya bakışı tarzını yansıtmıştır. Ayna görevini görmüştür. Aynı zamanda şehirler ve nesneler geçen sosyal zamanın göstergesi olmuşlardır.

Mekânla, nesnelerle ve insan arasında zamanla güçlü bir bağ oluşmuştur. Öyle ki insanoğlu bunları kaybetmemek için zaman zaman çatışmaya girmiştir. Savaşların, kavgaların bir nedeni de budur. Kaybetmemek için canını feda etmeyi göze aldığı olur. Bağlayıcı özellikler olup duygusal bağ oluşur.

Mekânlar ve çevresel unsurlar romanlarda da yerini alır. Romandaki olayların gerçekleşmesi için bir mekâna ve bir çevreye ihtiyaç vardır. "Bu bağlamda tasvir edilen mekânın gerçek dünyada somut olarak bulunup bulunmaması eseri meydana getirenin çok önem verdiği bir konu değildir. Bu tür bir mekân anlayışını bazı araştırmacılar 'stilize etmek' şeklinde açıklamışlardır. Stilize etmeyi, muhayyilede tasarlamak, hayallerde şekil vermek şeklinde tanımlayabiliriz. Daha çok hayal dünyasına hitap eden bu mekân anlayışında bildiğimiz mekân kavramlarını gerçek anlamından uzak buluruz." (Özdemir, 2006:7)

Romanlarda gerçekçi bir çevreyi Avrupa'da özellikle Rönesans sonrası görürüz. Türk edebiyatında ise çevrenin, mekânın gerçekçi bir şekilde anlatılması özellikle 19. yüzyıla dayanır. Yazarlar mekânın etkisini eserlerinde kullanmaya ve çevredeki unsurları daha gerçekçi kullanmaya başlamışlardır. Bu öğeler yaşam tarzını yansıtmıştır.

Yazarlar, hikâyelerde farklı karakterler yaratarak mekânlara, eşyalara okuyucunun farklı bakmasını sağlarlar. Özellikle realistler için eşya çok önemlidir. Gerçek anlatılan eşyalar okuyucu üzerinde çok fazla etki bıraktığı düşünülür. Bu yüzden uzun uzun tasvirler yapılır. Natüralistler bu

konuda realistlerden daha da ileriye giderek çevreyi insan hayatındaki en önemli unsur haline getirirler. Çünkü çevrenin insanın kişiliğini belirlediği düşünülür.

Mekân, hikâyede birer kahraman olarak karşımıza çıkar. Hikâyede gerçekleşecek iyi ya da kötü olayları okuyucuya mekân aracılığıyla sezdirir. Hem Sait Faik hem de Miljenko Jergović mekânı eserlerinde birer kahraman gibi kullanmışlardır.

Sait Faik için Gümü: "*Çağcıl ve yenilikçi bir değişimin başlıca yaratıcısıdır.*" der. (Akt. Tarhan Gündag, 2009:16). Jergović, Sait Faik gibi gelenekçi bir hikâyeci değildir. Bosna savaşının anlatıldığı "Sarajevo Marlboro" adlı eserinde yaşanan savaşın trajik yönünü okuyucuya göstermek amacıyla değildir. Savaşın gölgesindeki insanların günlük yaşamını anlatır. Bu anlamda bu eser savaşı anlatan diğer roman ve hikâyelerden apayrı bir konuma sahiptir. Sıradan günlük yaşamla savaş biraradadır. Perde önünde küçük insanların, küçük uğraşları sergilenirken aslında perdenin diğer tarafında savaş devam etmektedir. Ancak savaşı konu edinen diğer eserlerde karşılaştığımız gözyaşı, çaresizlik, trajedi, acıma gibi durumları hafif dokunuşlarla geçirir. Savaş bir yerlerde sürüyordur ama hayat her şeye rağmen devam ediyor izlenimini okuyucuda bırakır.

"Mekân ve özellikle İstanbul, coğrafi yönden ayrıcalıklı konumu, nesilden nesile aktarılan kültür mirası ve sanatçılara ilham verecek kadar muhteşem doğal güzellikleriyle Türk edebiyatının değişmez temalarından biri olmaya hak kazanmıştır." (Özdemir, 2006:23) 1870' li yıllardan itibaren İstanbul, hikâye ve romanın vazgeçilmez mekânı olmuştur.

Sait Faik'in hikâyelerinde İstanbul önemli yer tutar. "Hışt Hışt" adlı hikâyede: "*Burgazada'da bir bahar günü tabiatın canlılığı ve güzelliğinden etkilenen yazarın tabiatın kendisine verdiği mutluluğu diğer canlılarla paylaşmak istemesi ve yalnızlıktan duyduğu korku anlatılmaktadır. Hikâyede geçen Kalpazankaya adından yazarın Burgazada'da bulunduğunu anlıyoruz.*" (Özdemir, 2006:81)

"Eftalikus'un Kahvesi" adlı hikâyede: "*Taksim bahçesinde edebiyat meraklısı genç bir hayranıyla oturan yazarın bu gencin "Hikâyeyi nasıl yazarsınız? Sorusuna verdiği örnekleyici cevaplar anlatılır. Hikâyede bulundukları konum itibarıyla Taksim Bahçesi, Harbiye ve Şişli'nin isimleri geçer. Yazar o civarda vakit geçiren kör bir adamın hayatının ve hissettiklerinin nasıl bir hikâye konusu olabileceğini genç hayranına anlatmaya çalışır.*" (Özdemir, 2006:81)

"Diş ve Diş Ağrısı Nedir Bilmeyen Adam" adlı hikâyede: "*Anadolu Pasajının sonunda bulunan İranlı bir kahvecinin işlettiği küçük bir kahvede daktilosu ile arzuhalcilik yapan Ferit Yazgan, Beyoğlu ve Sultanahmet adliyelerinde zabıt kâtipliği yapmış, emekli olunca da dilekçe, mektup yazarak, kira kontratı doldurarak ekmek parasını çıkarmaya çalışmaktadır. Ferit Beyi ilginç kılan ise doğuştan dişsiz oluşudur. Ferit Bey, dişsiz doğmuş ve doğduğu gibi dişsiz olarak hayatına devam etmiştir. Yazar Ferit Bey ile hayatı, diş ve dişsizlik üzerine röportaj yapar.*" (Özdemir, 2006:87)

Miljenko Jergović'in "Sarajevo Marlboro" adlı eserinde Sarajevo, olayların, hayatların arkasındaki asıl kahramandır. Savaş sırasında Saraybosna'da yaşayan insanların hayatlarını abartısız, gündelik hayatlarını konu edinir. Savaş dönemi olmasıyla birlikte savaş ana olay değildir. Küçük insanlar ve Saraybosna ana karakterlerdir. "Yolculuk" adlı hikâyede yazar: "*Saraybosna her zaman olduğu yerde. Ama biz artık orada değiliz.*" der. Görüldüğü gibi mekân öykünün önemli bir unsurudur. "*Bu unsurun varlığı metinleri öykü olmaya bir adım daha yaklaştırır. Mekân insanın konumunu belirtmesi açısından önemlidir. Ayrıca anlatıcıya farklı bakış açıları sağlar. Kahramanın mekana bakışı oradaki nesnelerle ilgili görüşleri ve tasvirleri kişilerin maddi kültürel ve ruhsal durumlarıyla ilgili ipuçları verir.*" (Aydın, 2011:104)

İki yazar arasındaki ortaklıklar sadece mekânı ve eşyaları eserlerinde kullanım biçimiyle

sınırlı değildir. Üslûp bakımından da benzerlikler görmek mümkün. Miljenko Jergović, hikâyelerini yazarken bir arkadaşıyla konuşuyormuş gibi ifadeler kullanıp çok içten ve sıcaktır. Giriş bölümlerinde öykücü çok zaman harcamaz. Öykülerini olayın geçtiği yeri ve kişileri anlatarak başlatır. "Akbaba" hikâyesinde olayları anlattıktan sonra *"Her neyse, İzzet'in kapısında durmuş, kapıyı açmazsa boğazını keseceğini haykırıyordu."* ifadesini kullanıp sözünü tamamlar. "Her neyse" sözü daha çok konuşma, sohbet ifadesidir. "Kütüphane" adlı hikâyesinde de okuyucuyla sohbet eder gibidir. Cümlelerini yazarken 2. çoğul kişi ekini kullanır: *"Kafanızın üstünde bir düdük sesi duyarsınız. Olay mahallini her zaman pencerenizden açıkça görebilirsiniz."* (Jergović, 2001:169)

Jergović, halktan kopuk olmayan yalın samimi bir dil kullanır. Jergović'in dili okuyucuyu yormaz, sohbet havasında olup hikâye anlatıcısı değil de sizinle konuşan, biri rolündedir. Müzik nağmeleri gibi yazarın hikâyeleri sizi dinlendirir. Sait Faik'in üslûbuna baktığımızda onda da yenilikçi, sıcak bir teknik buluruz. Ertop: *"Dil bazen öykülerdeki yaşantının kendisi olur ve onunla özdeşleşir. Anlatım biçimiyle varolan öyküler yazmaya başlar bu dönemde. Konuşma dilinden, argodan giderek daha çok yararlanır."* (Akt.Tarhan Gündâğ, 2009:18) Jergović ve Sait Faik sokağı anlatırken argodan sık sık faydalanır. Sait Faik, "Haritada Bir Nokta" adlı hikâyesinde: *"Ne yapalım gelmesinler. Kırmızı götlü ile davet mi ettik?"* (Abasıyanık, 2012:108)

Sait Faik, toplumsal sorunları anlatırken dahi şiirsel bir anlatım kullanır. Toplumda yaşayan küçük insanların birbiriyle olan çatışmasını, insan öyküsünü anlatma gayesindedir. Var olan çatışmalarda dahi her şeyden önce birey ön plandadır. Bu Jergović ile Faik arasındaki diğer bir ortaklıktır. Jergović'in "Hırsızlık" adlı hikâyesinde yazar komşusu Rade, bahçelerindeki elmaları çaldığı için onunla kavga eder, bu olayın ardından iki komşu arasında kavga olur ve yıllarca süren bir küskünlüğe dönüşür. Daha sonra savaş başlar ancak iki komşu arasında değişen bir şey olmaz onlar küçük dünyalarında elma hırsızlığından başlayan küskünlüklerine devam ederler: *"Aşağı yukarı yirmi yıl boyunca birbirlerine selam vermediler, tabii kız kardeşler de bir daha hırsızlık amacıyla gelmediler. Birçok ağustos, eylül geçti, elmalar aynı güzellik ve kışkırtıcılıktaydı, fakat iki aile birbirlerinin yüzüne bakmadan yan yana yaşamaya devam ettiler."* (Jergović, 2001:24)

"Sarnıç'ta yayımlanan öyküleri inceleyen Peyami Safa bunlarla ilgili olarak; 'Onun hiçbir öyküsünde muayyen vak'a, tahlil, tip aramayınız. Onun her öyküsü bir anılar sarnıcına rasgele daldırılmış bir avuçtur' sözleriyle yazarın edebiyatımıza bir yenilik getirdiğini belirtir." (Akt.Tarhan Gündâğ, 2009:19) Bu ifadeyi Jergović'in hikâye kahramanları için de kullanabiliriz. Jergović, "Kaktüs" adlı hikâyesinde baş karakter olarak kaktüsü ele alır. Yazarın sevgilisi ona bir kaktüs hediye eder ve tüm hikâye kaktüsün etrafında şekillenir. Savaş döneminde sığınakta olduğu zamanlarda dahi savaş tehlikesine aldırmandan üst kata kaktüse bakmak için gider: *"Kaktüs hayatımızın keyifli bir ayrıntısı haline geldi. Bir duygusal ilişkiyi hatırlamaya değer kılacak türden bir ayrıntı."* (Jergović, 2001:21) Klasik hikâyecilikte bir kaktüsün hikâyenin merkezinde olduğu görülmez. Sait Faik'in "Zemberek" adlı hikâyesinde ise zemberek hikâyenin merkezindeki kahramandır. Okulda sadece Cemil'in saati vardır. Bir gün saatinin zembereği kırılır ve sınıfın alay konusu olur. Tüm hikâye zembereğin etrafında döner.

Jergović'in "Tosbağa" adlı hikâyesinde yazarın eski bir arabası vardır. Tosbağa yazarın arkadaşıdır. Kendisini arabasına benzetir: *"Komşum Salko, mükemmel bir çift olduğumuzu gözlemlemişti. Koca kafam kısa boylu ama sağlam yapılı vücudumla ben yumuşak kavisleriyle o."* (Jergović, 2001:30)

"Sait Faik öykülerindeki karakterler önemli değildir. Bu yüzden öykülerinin bazılarında kahramanlarına bir isim bile vermez. Yazar, bu karakterlere cinsiyetlerini anlatan sıfatlarla örneğin 'bir kadın', 'bir kız', 'bir adam' ya da yaşlarına göre 'bir genç', 'bir çocuk', 'yaşlı bir adam', 'nine' diyerek hitap eder. Bu durum, karakterlerin önemli olmadığını, önemli olan şeyin bir

sorunun varlığını dikkatlere sunma olduğunu gösterir. Fransız edebiyatı roman döneminde de Marguerite Duras ve Alain Robbe-Grillet gibi yazarlar, roman karakterlerini 'çocuk', 'koca', 'asker', 'kadın' gibi genel bir adlandırma ile roman kurgusuna eklerler." (Tarhan Gündag, 2009:20)

Jergoviç'in hikâyelerinde de kahramanlar önemli olmayıp sıradan insanlar ya da bir eşya hikâyesinin kahramanı olabilir. "Sarajevo Marlboro" adlı hikâye kitabında kaktüs, bir hırsız, tosağa, arabası, yüzük, Boşnak güveci, alabalık, akbaba, çan, mektup, saksafoncu, mezarcı, bahçıvanı hikâyelerin merkezinde görürüz. Mezarcının, bahçıvanın adları hikâyede geçmez. "Edebi metinlerde başlık metnin kendisinden bağımsız farklı bir süreç değil, onunla bütünleşen metinle birlikte ortaya çıkan iletişim sürecinin ayrılmaz birer parçasıdır." (Lüleci,2010:201) Sait Faik ve Jergoviç hikâye isimlerini belirlerken hikâyesinin içerisinde geçen basit nesneleri hikâye ismi olarak kullanır. Sait Faik'te "zemberek, fındık", Jergoviç'te "güvec, tosağa" gibi.

Edibe Dolu'nun Sait Faik'in anısına yaptığı bir ankette Dünya Gazetesi yazarlarından Bedî Faik, yazarın dili ile ilgili şöyle söyler: "Her şeyden evvel dili. Gösterişsiz, pürüzsüz, aydınlık bir dildir bu. Öyle ki, bir öyküsünü okuyup bitirdikten sonra, şayet düşünür ve üzerinde durursanız, lisanını fark edersiniz. Şöyle söyleyeyim; Sait, ne göze, ne kulağa, her şeyden evvel ruha anlatır. Karşımızda değil de, içinde konuşur gibidir." (Tarhan Gündag, 2009:20)

Sait Faik'in hikâyecilikteki yeniliklerini sıralarsak: "Hikâyesinin merkezine yazarın bir birey olarak kendini ve kendisiyle ilgili sorunları yerleştirerek, anlatıcı-yazar-hikâye kişisi arasındaki mesafenin kaldırılması, hikâyede gerçeküstü olay ve durumlara yer verilmesi, olay merkezli hikâyeden uzaklaşarak hikâyesinin; duygular ve izlenimler etrafında kurulması, toplumsal temalardan uzaklaşarak bireyin varoluşu, yalnızlık, ölüm ve umutsuzluk temalarının ele alınması, serbest çağrışımlarla gelişen bir anlatım dilinin oluşturulması, hikâyesinin anlatımının alegori ve imgelerle örülü bir dille kurulması, dil kullanımında yapısal ve anlamsal sapmalara yer verilmesi ve farklı hikâyeler arasında ortak motifler aracılığıyla metinlerarası ilişkilerin kurulması." (Kurt, 2011:1466)

Her iki yazar da kötü olayları ele almakla birlikte hikâyelerinde kötümser, depresif bir atmosfer yaratmazlar. İki yazarın güçlü gözlem yetenekleri bulunur. Çevredeki en ufak eşyayı iyi gözlemleyip tasvir ederek hikâyelerini oluştururlar. Jergoviç'in "Bay Ivo" adlı hikâyesinde Bay Ivo'nun giyimini davranışlarını ayrıntılı olarak anlatır. "Tosağa hayatında ilk kez düzenli ve temizdi. Bütün o mazdaların hondaların toyotaların arasına sıkışmış romantik fütürüzmin altın çağından mimari modeli andırıyordu." (Jergoviç, 2001:30)

İki yazarın kahramanları hırslı değildirler. Büyük hayalleri yoktur. Aslında bu biraz da yazarların kendi dünya görüşlerinin kahramanlarına yansımasıdır. Sait Faik, hayatında hiçbir zaman çok gösterişli bir yaşam tarzı sürdürmemiştir. "Sait Faik'in eserlerinde yazarın kendisiyle ve birbiriyle benzerlik gösteren anlatıcıların olduğu bir gerçektir." (Güven, 2010:7) Jergoviç de bu bakımdan Sait Faik'e benzer. Jergoviç'in "Boşnak Güveci" adlı hikâyesinde Zlatan zengin bir ailenin oğlu olmasıyla birlikte sevdiği kızla Zagreb'te yaşayabilmek için Boşnak güvecini yaparak açılışı dener.

Eşyalar farklı anlamlarda karşımıza çıkar. Jergoviç'in "Hırsızlık" adlı hikâyesinde elma ağacı sadece bir ağaç değildir. Kahramana canlılık tazelik yaşam sevinci veren bir meyvedir. Sait Faik'in hikâyelerinde de gerçeklik farklı anlatılır. "Sait Faik'in gerçeklik meselesine dikkat çeken Mehmet Kaplan onun gerçekliğe yaklaşımını şöyle değerlendirir: 'Sait Faik hayata bakış ve anlatış tarzı bakımından gerçekçidir. Fakat o gerçeği sade dış görünüşü bakımından anlatmaz dülgere balığında olduğu gibi çirkin dış görünüşünün arkasında iyi bir ruh derin bir anlam bulur. Sait Faik kainatın sadece dışını değil içini de görür.'" (Aslan, 2007:30) Sait Faik, hikâyelerindeki nesnelere farklı anlamlar yükleyerek anlatır.

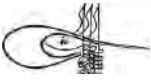
SONUÇ

Cumhuriyet döneminin önemli hikâyecilerinden Sait Faik ve günümüzün Bosna-Hersek edebiyatının önemli hikâyecisi Miljenko Jergović aynı dönemlerde yaşamamış olmakla beraber hikâye tekniği ve üslup bakımından benzerlikler göstermektedirler. Her iki yazarda da mekân ve eşyalar farklı anlamlar taşımaktadır. Mekân yazarların eserinde kahraman olarak işlenmiş, en trajik olaylar dahi kendisini kadife yumuşaklığında gösterilmiştir. Sait Faik geleneksel hikâye tekniğine bağlı kalmayıp mahalleleri, yoksulluğu, İstanbul sokaklarını, balıkçıları günlük hayatını anlatarak aslında kendi kişiliğini de ortaya koymuştur. Onun yaşam tarzını hayata bakış tarzını hikâyelerinde yakalamaktayız. Bu bağlamda Jergović de “Sarajevo Marlboro” adlı hikâye kitabında Saraybosna'da çocukluğundan itibaren karşılaştığı kahramanların sıradan hayatını anlatırken kendi geçmişinden, yaşam tarzından sahneler bize sunar.

Toplumsal çalkantıları kendi ruh dünyalarındaki süzgeçten geçirdikten sonra okuyucuyla paylaşırlar. Geleneksel kalıplardan sıyrılarak en basit nesneyi en sıradan mekânı öykülerinde işleyip en trajik durumları ise basitleştirerek verirler. Sait Faik'in hikâyelerinde toplumu değiştirmek ya da bireyi değiştirmek gibi birtakım fikirler empoze etmek gayesi yoktur. Hatta bu yüzden zaman zaman eleştiriye uğramıştır. Jergović de hikâyelerinde böyle bir maksat gütmeyiz. En küçük ayrıntıyı dahi atlamadan bir kompozisyon çizer.

KAYNAKÇA

- ABASIYANIK, Sait Faik, *Seçme Hikâyeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- ASLAN Celal, *Sait Faik'in Öykülerinde Kurgu ve Anlatım Teknikleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- AYDIN Emel, *Orhan Veli'nin Şiirlerinde Öykü İzleri Sait Faik'in Öykülerinde Şiir İzleri*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2011.
- GÜVEN Oğuz, *Sait Faik'in Hikâye ve Romanlarında Homoerotizm Erkek İmgesi ve Kadın Temsilleri*, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2010.
- JERGOVIĆ, Miljenko, *Sarajevo Marlboro*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- KURT, Mustafa, *Modernizm ve Gerçeküstücülük Bağlamında Sait Faik'in Son Hikâyeleri*, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, p. 1463-1475 TURKEY
- LÜLECİ, Murat, *Yeni Bir Disiplin Olarak Dil Bilim Ve Türk Edebiyatına Metin Dilbilimsel Yaklaşım*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Sosyal Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2010.
- ÖZDEMİR Yeşim, *Sait Faik Abasıyanık'ın Eserlerinde Mekân Olarak İstanbul*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- ÖZMEN Ruhi Engin, *Hışt Hışt*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema- Tv Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- TARHAN GÜNDAĞ, Özlem, *Guy De Maupassant İle Sait Faik Abasıyanık'ın Öykülerindeki Ortak İzlekler Karşılaştırmalı İçerik Çözümlemeleri*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2009.

TÜRKİYE'DE VE BAZI AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDEKİ ÖĞRETMEN YETİŞTİRME UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ (ALMANYA, FİNLANDİYA, FRANSA, İNGİLTERE VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ) *

*Necdet AYKAÇ***

*Hasret KABARAN****

*Hilal BİLGİN*****

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'deki öğretmen yetiştirme süreci ve uygulamaları ile Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde güçlü ekonomiye sahip olan Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'deki öğretmen yetiştirme sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamıştır. Bu ülkelerdeki öğretmen yetiştirme politikaları ve uygulamaları, eğitim programları, öğretmen yetiştiren kurumları, öğrencilerin öğretmen yetiştirme programlarına kabul koşulları, öğretim süreleri, öğretmenlik uygulamaları, öğretmenlik mesleğine atanma koşulları ve öğretmenlik mesleğinin statüleri incelenerek Türkiye'deki mevcut durumla karşılaştırılmış ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu sebeple, çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmış ve araştırma verileri literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Verilerin toplanması aşamasında; Almanya, Finlandiya, Fransa, İngiltere ve Türkiye'de uygulanmakta olan öğretmen yetiştirmeyle sistemleriyle ilgili tez, kitap, dergi, makale gibi basılı bilimsel kaynaklardan yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenen kriterlere göre betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, Fransa ve Türkiye'nin öğretmen yetiştirme programlarında konu alanı bilgisi ve eğitimi ön plandayken; Almanya, İngiltere ve özellikle Finlandiya'da öğretmenlik uygulamalarının programın büyük bir kısmını oluşturduğu görülmüştür. Ülkelerdeki öğretmen yetiştiren kurumlara giriş ve mesleğe atanma koşullarının birbirinden farklı olduğu, staj ve uygulama açısından en az olanak sağlayan ülkenin Türkiye olduğu, en uzun eğitim süresinin öğretmen olabilmek için yüksek lisans bitirme

* Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi tarafından 9-11 Mayıs 2013 tarihleri arasında düzenlenen International Symposium, New Issues on Teacher Education/ Öğretmen Yetiştirmede Yeni Eğilimler Uluslararası Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur. **Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.**

** Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim, necdetaykac@mu.edu.tr

*** Öğr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim, hasretkabaran@gmail.com

**** Arş. Gör. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim, El-mek: hilalbilgin91@gmail.com

şartı isteyen Finlandiya’da olduğu ve son olarak, incelenen ülkeler arasında en dikkat çeken ülkenin Finlandiya olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Eğitimi, Öğretmen Yetiştirme Politikaları, Öğretmen Yetiştirme Programları, Avrupa Ülkelerinde Öğretmen Yetiştirme.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TEACHER TRAINING PROGRAMS IN TUKEY AND SOME EUROPEAN COUNTRIES (GERMANY, FINLAND, FRANCE, ENGLAND AND TURKEY SAMPLES)

ABSTRACT

This study aims to analyze comparatively the teacher training processes and applications of Turkey and European Union countries such as Finland, France, Germany and England, which have strong economical power. The policies and applications of teacher training, teacher training institutions, the requirements of acceptance to the teacher training institutions, the study periods, the practice teaching, the assignment to teaching and the status of teaching profession in these countries are investigated and evaluated by comparing them with Turkey’s current situation. Therefore, descriptive survey model is used in this study and in this study and the research data is collected by literature review is applied. While collecting the data, printed academic sources such as thesis, books, journals, and articles about the teacher training systems in England, Finland, France, German, and Turkey are referred. The data attained in this study is evaluated by using descriptive analysis approach in terms of the criteria that is determined in accordance with the aim of this study. According to the findings obtained from this study, it is determined that teaching practice comprises the biggest part of the curriculum in Germany, England and especially in Finland, whereas knowledge and education of subject area is at the forefront in France and Turkey. It is also established in the study that entrance to the teacher training institutions and assignment requirements of the teaching professions changes from one county to the other, and the country which gives students the least chance for training periods and teaching practice is Turkey, whereas Finland, which lays down accomplishing masters degree as a condition in order to be a teacher, has the longest study period for teacher training and lastly, Finland is the most remarkable country from the point of teacher training among the analyzed countries.

Key Words: Teacher Education, Teacher Training Policies, Teacher Training Programs, Teacher Training in European Countries.

1. GİRİŞ

Öğretmen, devletin eğitim politikasını uygulamaya koyan, uygulama sonuçlarıyla politikaları etkileyen, uzmanlık çalışmaları ve araştırmalardan yararlanan, aynı zamanda bu

çalışmalarla iç içe olup onlara katkı sağlayan önemli bir kişidir. (Varış, 1973). Bu yönüyle, öğretmen, bir eğitim sisteminin kuşkusuz en önemli öğelerinden biridir. Akyüz, öğretmenlere verilmesi gereken önemi şu şekilde belirtir: Nitelikli ve gerçek öğretmenlere sahip olmayı temel eğitim sorunumuz olarak görmedikçe, eğitimin toplumsal gelişmemize gerçek bir katkısı olacağını düşünmek hayal olur. Çünkü herhangi bir ülkede, öğretmenler ve öğretmenlik mesleği yeterli güç ve niteliğe ulaşmadıkça, o ülkede en iyi eğitim sistemi ve en yüce eğitim araçları da bulunsa, bunlar gerçekleşemez (Akyüz, 2000).

Kaliteli öğretmen ihtiyacı, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere dünya genelinde önemli bir sorundur; birçok ulusal ve uluslararası kuruluş bu konuda çeşitli kapsamlı çalışmalar yürütmektedir (UNESCO 2012). Bunun nedeni, öğretmenin niteliği ve başarısının arttıkça, eğitim sisteminin de niteliği ve başarısının da doğrudan artmasıdır. Ülkelerin her alandaki başarısı eğitimin kalitesiyle, eğitimin kalitesi de öğretmenin niteliği ile doğru orantılıdır. Öğrenci performansı açısından oldukça başarılı ülkelerdeki eğitim sistemlerinin en temel ortak özelliğinin nitelikli öğretmen olduğu tespit edilmiştir (Barber & Mourshed 2007). Öğretmenin niteliği ise onun yetiştirilmesine bağlıdır.

Öğretmen yetiştirme, öğretmen adaylarının belirli bir süre içinde öğretmenlik mesleğine hazırlamak amacıyla yapılan etkinliklerden oluşur. ILO ve UNESCO'nun 1966 yılında ortaklaşa hazırladıkları "Öğretmenlerin Statüsü Tavsiyesi"nde öğretmen yetiştirmenin amacı şöyle açıklanmaktadır: Öğretmen adaylarının genel bilgilerini ve kişisel kültürünü; eğitime ve öğretme yeteneğini; yurtiçinde ve ulusal sınırlar ötesinde iyi insan ilişkilerinin kurulmasına yön veren ilkelerin anlaşılmasını; hem öğretim yoluyla hem de örnek olarak, kendine düşen toplumsal, kültürel ve ekonomik ilerlemeye katkıda bulunma ödevi ve bilincini geliştirmedir. (ILO/UNESCO 1991).

Ülkelerin ihtiyaç duyduğu nitelikteki öğretmenleri yetiştirebilmek için farklı ülkelerdeki öğretmen yetiştirme sistemlerinin sürekli olarak değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeler ışığında öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında nitelikli öğretmen yetiştirme çabaları Türkiye’de ve tüm Dünya ülkelerinde önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ültanır (2000)’ın da belirttiği gibi, politik hedefler, eğitim programlarında ve eğitim sisteminde bazı değişiklikleri ön görebileceği gibi, radikal reformlara da yönelebilir. Eğitim sistemi üzerinde bazı değişiklikler, önerilecek hedefler, kalkınma planları içerisinde yer alan hedeflerdir. Üyesi olacağımız bir birliği her yönüyle tanımak ülke olarak bizim yararımıza olacaktır.

Avrupa Birliğine aday ülke olarak Türkiye’nin ileriye dönük planlarında, Avrupa Birliği ülkelerinin öğretmen yetiştirme uygulamalarını göz önünde bulundurması ve bu alandaki mevcut durumu ve gelişmeleri takip etmesi gerekmektedir. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik için müzakere sürecinde olması, pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişikliklere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Geleceğin nesillerini yetiştirmekle yükümlü olan öğretmenlerin eğitimlerinde izlenen yolların bilinmesi, gerek öğretim kalitesinin gerekse yetişen insan kalitesinin yükseltilmesi için önemlidir. Avrupa Birliğine birçok konuda uyum çabası içerisinde olan ülkemizin de, Avrupa Birliği ülkelerindeki öğretmen yetiştirme standartlarına ulaşması gerekmektedir (Şahin, 2006).

Ülkemizde öğretmenlerin daha nitelikli olabilmesi ve Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlayabilmesi için öğretmen yetiştirme programlarında yenilik ve değişimler yapılmalıdır. Bu değişiklikleri yapabilmek için, öncelikle Avrupa Birliği’ne üye olan ülkelerin eğitim sistemlerinin irdelenmesi, öğretmen yetiştirme programlarının derinlemesine araştırılması ve ülkemizdeki eğitim sistemiyle benzer ve farklı yanların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Avrupa Birliğine üye olan gelişmiş ülkelerin öğretmen yetiştirme programlarının karşılaştırılması ile

Türkiye'nin bu konudaki mevcut durumunu ortaya koymak, bu ülkeler arasındaki yerini görmek, uyum ve reform süreci için yapılabileceklerle ilişkin önerilerde bulunmak ihtiyacı saptanmıştır. Görüldüğü gibi, Türkiye'de öğretmen yetiştiren kurumların belli bir standart ve birlik içerisinde olması, bu standart ve birliğin aynı zamanda Avrupa Birliği Eğitim Sistemi'ne uyum sağlaması gerekmektedir.

İçinde bulunduğumuz çağa ayak uydurmak, gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmamak, demokrasi, insan hakları gibi evrensel değerleri toplumda yerleştirmek, toplumu sorun çözme, eleştirel düşünme gibi yüksek düşünme becerileriyle donatmak için öğretmenlere, dolayısıyla da öğretmen yetiştiren kurumlara büyük iş düşmektedir. Bunun için de ülkemizde şimdiye kadar uygulanmış öğretmen yetiştirme deneyimleri, mevcut eğitim sistemi analiz edilmeli, başka ülkelerin öğretmen yetiştirme süreçlerine de bakılarak, bu alanda köklü politikalar oluşturulması gerekmektedir (http://www.academia.edu/2310913/Ogretmen_Yetistirme, 2013).

Bu çalışmada, Türkiye'de ve Avrupa Birliği ülkelerinden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmen yetiştirme programları nasıl şekillenmektedir, aralarındaki farklılık ve benzerlikler nelerdir? Sorularına cevap aranacaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Türkiye'deki öğretmen yetiştirme süreci ve uygulamaları ile Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde güçlü ekonomiye sahip olan Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'deki öğretmen yetiştirme sistemleri karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamıştır.

Bu genel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. Türkiye'de ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden;

1. Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmen yetiştirme politika ve uygulamaları nelerdir?
2. Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de uygulamadaki öğretmen yetiştirme programları nasıldır?
3. Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmen yetiştirmeden sorumlu kurumlar hangileridir?
4. Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmen yetiştirme programlarına giriş koşulları nelerdir?
5. Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmen yetiştirme programlarının süreleri ne kadardır?
6. Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmen yetiştirme programlarında öğretmenlik uygulamalarına ayrılan zaman ne kadardır?
7. Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmenlik mesleğine atanma koşulları nelerdir?
8. Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmenlik mesleğinin statüsü nasıldır?

1.2. Araştırmanın Önemi

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik için müzakere sürecinde olması, pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişikliklere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Bu değişiklikleri yapabilmek için, öncelikle Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin eğitim sistemlerinin irdelenmesi, öğretmen yetiştirme programlarının derinlemesine araştırılması ve ülkemizdeki eğitim sistemiyle benzer ve farklı yanların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu araştırmanın, öğretmen yetiştirme

sistemimize katkı sağlayacağı ve seçilen Avrupa Birliği’ne üye ülkeler ile yapılacak karşılaştırmaların sistemler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak Türkiye’deki öğretmen yetiştirme sisteminin ihtiyaçlarını ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma ile toplanan verilerin, Türkiye’de uygulanmakta olan öğretmen yetiştirme programları ile yapılacak yeni çalışmalara yol göstereceği, Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere’de öğretmen yetiştirme programları hakkında bilgi vereceği, programlar arası benzerlik ve farklılıkları ortaya koyacağı ve bu programlara bakılarak, Türkiye’deki öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

1.3 Sınırlılıklar

Bu araştırma:

1. Ülkeler olarak; Avrupa Birliği ülkelerinden Almanya, Finlandiya, Fransa, İngiltere ile,
2. Öğretmen yetiştirme sisteminin etmenleri olarak; Türkiye’de ve Avrupa Birliği ülkelerinde öğretmen yetiştirme politikaları ve uygulamaları, öğretmen yetiştirme programları, öğretmen yetiştiren kurumları, öğrencilerin öğretmen yetiştirme programlarına giriş koşulları, öğretim süreleri, öğretmenlik uygulamalarının süreleri, öğretmenlik mesleğine atanma koşulları, öğretmenlik mesleğinin statüsü açısından yapılan değerlendirmelerle,
3. Çalışma alan yazında ve resmi kanallarda sunulan makale, tez ve dergilerde elde edilen bilgilerle sınırlıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, ülkelerin öğretmen yetiştirme politikalarının karşılaştırılması amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel model (tarama modeli) geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu tür araştırmalarda, ele alınan olaylar ve durumlar ayrıntılı bir biçimde araştırılmakta ve bu araştırmalar genellikle tarama (survey) araştırmaları olarak da bilinmektedir (Erkuş,2005).

2.2. Verilerin Toplanması ve Veri Kaynakları

Araştırma verileri literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Literatür taraması, veri toplama ve toplanan verinin öneminin tartışılması ve problemle ilişkisinin kurulması ve bilginin sınıflandırılması aşamalarından oluşan bir süreçtir. Bu teknikte verilerin var olan kaynak, doküman ve belgeler vb. incelenerek toplanması amaçlanır (Balcı, 2006; Karasar, 2009).

Verilerin toplanması aşamasında; Almanya, Finlandiya, Fransa, İngiltere ve Türkiye’de uygulanmakta olan öğretmen yetiştirmeyle sistemleriyle ilgili tez, kitap, dergi, makale gibi basılı bilimsel kaynaklardan yararlanılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenen kriterlere göre betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımı, verilerin araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre organize edilmesine ve görüşmede kullanılan sorular veya boyutlar dikkate alınarak sunulmasına imkan vermektedir (Yıldırım ve Şimşek 2005). Bu doğrultuda veriler seçilmiş, düzenlenmiş, benzerlikler ve farklılıklar bir araya getirilmiş, karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmen yetiştirme sistemleri incelenmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır:

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de öğretmen yetiştirme politikalarına ilişkin bulgular ülkelerin alfabetik sıralamasına uyularak verilmiştir.

Federal yapısı nedeniyle Almanya'da tek bir eğitim ve kültür politikasından söz edilemez. Devletin yetkileri ve görevleri eyaletler tarafından yerine getirilir. Eyaletlere bağlı olan öğretmen yetiştirmenin sorumluluğu federal devlet adına eğitim bakanları ve eğitim fakültelerinin kültürel ilişkiler bölümüne bağlıdır. Bunlar çalışma programı ve sınav düzenini ayarlarlar. Birinci ve ikinci eyalet sınavları eyalet (eğitim fakülteleri) yetkilileri tarafından yapılır.

Finlandiya'da öğretmen seçiminde ve atanmasında yetki ve sorumluluk eyalet ve yerel yönetimlere bırakılmıştır. Bazı belediyelere bağlı okullara atanacak öğretmenleri okul müdürleri veya okul yönetim kurulları seçerken bazılarında bu seçim belediye seviyesinde yapılır. Öğretmen seçimlerinde başvuran öğretmen adayının mastır derecesi, staj eğitimi başarısı, öğretmen yeteneklerini gösterme becerisi gibi hususlar dikkate alınmaktadır (Ekici ve Öter 2010).

Fransız eğitim sistemindeki idari bölünüş il eğitim müdürlüklerinden oluşmaktadır. Eyaletler, eğitim politikasının tüm sorumluluğunu üstüne alır. Eğitim merkezi bir sisteme bağlanmıştır. Bu merkezi sistem bizde olduğu gibi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır. Eğitim bakanlığı öğretme rehberliğini oluşturur, okul programını belirler ve eğitim idari ve personel alımını yönetir. İlköğretim öğretmeni yetiştirme kurumlarını sağlamak ve giriş sınavlarını organize etmekle görevlidirler. İngiltere'de, Öğretmen Yetiştirme Kurumu ve Yükseköğretim Konseyi, öğretmenlik eğitimi kriterlerine uygun eğitim veren yükseköğretim kurumlarına, "nitelikli öğretmen statüsü" elde etmek için devam edilmesi gereken programları yürütme yetkisi verir. Yükseköğretim kurumları ortaklaşa çalıştıkları okulların da katılımıyla, ders programlarının planlanmasında, sürdürülmesinde, yönetiminde, adayların kabulünde, öğrencilerin seçilmesi, eğitimleri ve değerlendirilmelerinde sorumluluk sahibidirler (Şahin, 2006).

Türkiye'de ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere'de uygulamadaki öğretmen yetiştirme programlarına ilişkin bulgulara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Öğretmen Yetiştirme Programlarının Karşılaştırılması

Öğretmen Yetiştirme Programları	
Almanya	Konu alanı bilgisi ve eğitimi ağırlıklıdır.
Finlandiya	Pedagoji ve araştırmalara dayalı öğretimde strateji ve yöntem olarak işbirlikli öğrenme, problem çözme ve uygulamaları içermektedir. Öğretmenlik uygulaması ön plandadır.
Fransa	Konu alanı bilgisi ve eğitimi ağırlıklıdır.
İngiltere	Mesleki formasyon ve öğretmenlik uygulaması ön plandadır.
Türkiye	Öğretmenlik mesleğine hazırlık, genel kültür, özel alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve uygulama derslerini kapsamaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde, Almanya'nın öğretmen yetiştirme programında konu alanı bilgisi ağırlıklıdır. Öğretmenlik uygulamaları ise üniversite bittikten sonra yapılmaktadır. Finlandiya'da

öğretmen eğitiminde pedagoji ve araştırmalara dayalıdır. Öğretimde strateji ve yöntem olarak işbirlikli öğrenme, problem çözme ve uygulamaları sıklıkla kullanılmaktadır. Öğretmen yetiştirme programları uygulama ağırlıklıdır. Fransa’da eğitim programının çoğunluğu konu alanı bilgisi oluştururken uygulamaya daha az zaman ayrılmıştır. İngiltere’nin öğretmen yetiştirme programında mesleki formasyon ve öğretmenlik uygulamaları ön plandadır. Türkiye’de öğretmen yetiştirme programı öğretmenlik mesleğine hazırlık, genel kültür, özel alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve uygulama derslerini kapsamaktadır. Türkiye’de öğretmen yetiştirme programı öğretmenlik mesleğine hazırlık, genel kültür, özel alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve uygulama derslerini kapsamaktadır.

Türkiye’de ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere’de öğretmen yetiştirmeden sorumlu kurumlara ilişkin bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Öğretmen Yetiştiren Kurumların Karşılaştırılması

Öğretmen Yetiştiren Kurumlar	
Almanya	1. Üniversiteler 2. Yüksek Öğretmen Okulları 3. Eğitim Enstitüleri 4. Müzik ve Sanat Eğitimi Okulları
Finlandiya	Üniversitelerin Eğitim Fakülteleri
Fransa	1. Üniversiteler 2. Öğretmen Yetiştirme Enstitüleri (üniversitelere bağlı) 3. Eğitim Yüksek Okulu 4. Yüksek Öğretmen Okulları 5.Özel Öğretmen Yetiştirme Merkezleri
İngiltere	1. Üniversiteler 2. Kolejler 3. Eğitim Yüksek Okulları
Türkiye	1. Üniversitelerin Eğitim Fakülteleri 2. Mesleki Eğitim Fakülteleri 3. Teknik Eğitim Fakülteleri

Tablo 2 incelendiğinde, Almanya’da öğretmen yetiştirmede yetkili kurumlar; Üniversiteler, Yüksek Öğretmen Okulları, Eğitim Enstitüleri, Müzik ve Sanat Eğitimi Okullarıdır. Finlandiya’ da ise tek yetkili kurum Üniversitelerin Eğitim Fakülteleridir. Fransa’da çeşitli kurumlar öğretmen yetiştirmede yetkilidir. Bunlar; Üniversiteler, Üniversitelere bağlı Öğretmen Yetiştirme Enstitüleri, Eğitim Yüksek Okulları, Yüksek Öğretmen Okulları ve Özel Öğretmen Yetiştirme Merkezleridir. Öğretmenlerin yetiştirilmesinde İngiltere’de yetki Üniversiteler, Kolejler ve Eğitim Yüksek Okullarının elindedir. Ülkemizde ise öğretmenler Üniversitelerin Eğitim Fakülteleri, Mesleki Teknik Eğitim Fakülteleri ve Teknik Eğitim Fakültelerinde yetiştirilmektedir.

Türkiye’de ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere’de öğretmen yetiştiren kurumlara giriş koşullarına ilişkin bulgulara Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3: Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Koşullarının Karşılaştırılması

Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Giriş Koşulları	
Almanya	1. Abitur Sınavı (olgunluk sınavı)
Finlandiya	1. Üniversite Giriş Sınavı (Martication)
	2. Yazılı Giriş Sınavı
	3. Yetenek Testi
	4. Bireysel Mülakat
	5. Örnek ders ve grup tartışmasının gözlenmesi
Fransa	1. 3 yıllık ortaöğretim eğitimi sonunda bireysel başvuru (Bakalorya Diploması)
	2. Mülakat ve görüşme
	3. Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü için lisans eğitimini tamamlamak (Lise + 3 yıl)
İngiltere	1. Ortaöğretim Genel Sertifikasında temel derslerden C notu almak
	2. Mülakat ve ön eleme
Türkiye	1. YGS (Yüksek Öğretime Geçiş Sınavı)
	2. LYS (Lisans Yerleştirme Sınavı)

Tablo 3’de görüldüğü gibi, Almanya’da öğretmen yetiştiren kurumlara giriş için Abitur Sınavından (olgunluk sınavı) başarılı olma şartı istenir. Finlandiya ise öğretmen yetiştiren kurumlara kabul için birden çok sınavdan başarılı olma şartı istenmektedir. Sırasıyla Üniversite Giriş Sınavı (Martication), Yazılı Giriş Sınavı, Yetenek Testi, Bireysel Mülakat, örnek ders ve grup tartışmalarının gözlenmesi yani uygulamalar sonucu başarılı olan öğrenciler öğretmen yetiştirme programlarına kabul edilmektedirler. Fransa’da ise 3 yıllık ortaöğretime başarıyla tamamlayıp Bakalorya Diplomasına sahip olan öğrencilerin bireysel başvuru yapma hakkına sahiptirler. Başvuru sonrası mülakat ve görüşme ile değerlendirme yapılır. Üniversitelerin Öğretmen Yetiştirme Enstitülerinde bir yıllık giriş eğitimi bölümüne kabul edilebilmek için adayların başvuruda bulunmaları için ortaöğretim sonrası lisans eğitimi (3yıl) tamamlamış olmak gerekmektedir. İngiltere’de Ortaöğretim Genel Sertifikasında temel derslerde C notu olmayı başaran öğrencilerin başvuruları mülakat ve ön eleme ile değerlendirilir. Ülkemizde ise öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alınırken YGS (Yüksek Öğretime Geçiş Sınavı) ve LYS (Lisans Yerleştirme Sınavı) sonuçları esas alınmaktadır.

Türkiye’de ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere’de öğretmen yetiştiren kurumların öğretim sürelerine ilişkin bulgulara Tablo 4’de yer verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen Yetiştiren Kurumların Öğretim Sürelerinin Karşılaştırılması

Öğretim Süreleri	
Almanya	3 – 4 yıl
Finlandiya	4 + 1 – 2 yıl
Fransa	3 + 2 yıl
İngiltere	3 – 4 yıl + 1 yıl
Türkiye	4 – 5 yıl

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmen yetiştiren kurumların öğretim süreleri Almanya’da 3-4 yıl arasında değişmektedir. Finlandiya’da 4 yıllık lisans eğitimi ve sonrasında yüksek lisans

eğitimi tamamlama şartı vardır. Fransa’da en az 3 yıllık lisans ve Öğretmen Yetiştirme Enstitülerinde eğitim alanlar dahil edildiğinde toplamda 5 yıllık eğitim ön görülmektedir. İngiltere’de 3-4 yıl arasında değişen lisans programları yanında 36 haftalık sertifika programları vardır. Türkiye’de ise öğretmen yetiştiren kurumların öğretim süreleri lisans eğitimi için 4 yıl ve lisans sonrası formasyon eğitimi de dahil ettiğinde 5 yıllık süreleri kapsamaktadır.

Türkiye’de ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere’de öğretmen yetiştiren kurumların öğretmenlik uygulamalarına ayırdıkları sürelerle ilişkin bulgulara Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 5: Ülkelerin Öğretmenlik Uygulama Sürelerinin Karşılaştırılması

Öğretmenlik Uygulamalarının Süresi	
Almanya	Üniversiteden sonra 2 yıl
Finlandiya	Uyum stajı + Temel eğitim (İlk 3 yıl 4 hafta + son yıl 5 hafta)
Fransa	2 yıl
İngiltere	1 - 2 yıl
Türkiye	1 yıl

Tablo 5’de görüldüğü gibi Almanya’da üniversiteden mezun olan öğrencilerin 2 yıllık öğretmenlik uygulaması yapmaları zorunludur. Finlandiya’da ise öğretmenlik uygulamaları lisans eğitimi boyunca devam etmektedir. İlk 3 yılda 4 hafta uyum stajı ve son yıl 5 hafta temel eğitim olmak üzere öğrenciler uygulamalara katılırlar. Fransa’da 2 yıl, İngiltere’de ise 1-2 yıl arasında öğretmenlik uygulamalarının süreleri değişmektedir. Türkiye’de öğretmenlik uygulamaları sadece üniversitelerin son sınıflarında yapılmaktadır.

Türkiye’de ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere’de öğretmenlik mesleğine atanma koşullarına ilişkin bulgulara Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6: Öğretmenlik Mesleğine Atanma Koşullarının Karşılaştırılması

Öğretmenlik Mesleğine Atanma Koşulları	
Almanya	1. Birinci Devlet Sınavı (yazılı ve sözlü) 2. Stajyerlik (18-24 ay) 3. İkinci Devlet Sınavı (yazılı ve sözlü)
Finlandiya	1. Master derecesi 2. Staj eğitimi başarısı 3. Öğretmen yetenekleri gösterme becerisi
Fransa	1. Öğretmen Atama Sınavları (CAPES, CAPET, CAPEPS, AGREGASYON)
İngiltere	1. Mesleğe Giriş Profili Belgesi 2. Nitelikli Öğretmen Statüsü (QTS)
Türkiye	1. Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)

Tablo 6’da görüldüğü gibi, Almanya’da Birinci Devlet Sınavı’nda başarılı olan öğrenciler yaklaşık 2 yıllık öğretmenlik uygulaması yapmaktadırlar ve bu süreç sonunda İkinci Devlet Sınavı’na katılmaları gerekmektedir. Bu sınavda başarılı olanların atamaları gerçekleştirilir.

Finlandiya’da Master derecesine sahip öğrencilerin staj eğitimi başarısı ve öğretmen yeteneklerini gösterme becerileri atamalarında ön koşuldur. Fransa’da ise Öğretmen Atama Sınavları (CAPES, CAPET, CAPEPS, AGREGASYON) ile atamalar gerçekleştirilmektedir. İngiltere’de üniversitelerden mezun olan öğrencilere, dersleri ve uygulama eğitimlerini başarılı bir şekilde tamamladıklarına dair Mesleğe Giriş Profili Belgesi verilir. Mezunların atanabilmeleri için Nitelikli Öğretmen Statüsü (QTS) almaları gerekmektedir. Ülkemizde ise, öğretmen atamaları merkezi tek bir sınavla (Kamu Personeli Seçme Sınavı) yapılmaktadır.

Türkiye’de ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere’de öğretmenlik mesleğinin statüsüne ilişkin bulgulara Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7: Ülkelerdeki Öğretmenlik Mesleğinin Statüsünün Karşılaştırılması

Öğretmenlik Mesleğinin Statüsü	
Almanya	1. Öğretmenler devlet memuru statüsüne sahiptir. 2. Öğretmenlerin maaşları eyaletler tarafından ödenir.
Finlandiya	1. Öğretmenler devlet memuru değildirler. 2. Öğretmenlik yüksek statülü ve orta gelir seviyesinin üstünde bir meslektir.
Fransa	1. Öğretmenler devlet memurudur. 2. Sosyal tesisler, tazminat ve maddi yardımlardan faydalanabilirler.
İngiltere	1. Öğretmenler kamu çalışanıdır fakat devlet memuru değildir. 2. İş garantileri yoktur.
Türkiye	1. Öğretmenler devlet memurudur. 2. Öğretmenlerin mesleki statüleri yasalarla belirlenmiştir. 3. Öğretmenler yaşam boyu iş garantisine sahiptir.

Tablo 7 incelendiğinde, Almanya’da öğretmenler kanunlara göre devlet memuru statüsüne sahiptir. Öğretmenlerin maaşları bağlı oldukları eyaletler tarafından ödenmektedir. Öğretmenlerin toplum içinde saygınlığı yüksektir. Finlandiya’da öğretmenler devlet memuru statüsüne sahip değildir. Öğretmenlik yüksek statülü ve orta gelir seviyesinin üstünde bir meslektir. Öğretmenlik mesleğinin seçilmesinin en temel nedeni sosyal saygı ve statüsünün yüksek olmasıdır. Fransa’da ise, öğretmenler devlet memuru statüsüne sahiptirler fakat iş garantileri yoktur. Öğretmenler devletin sunduğu maddi yardım, tazminat ve sosyal tesislerden faydalanabilirler. İngiltere’de Öğretmenler kamu çalışanıdır fakat devlet memuru değildir. Öğretmenlerin İş garantileri yoktur ve gelir düzeyi diğer mesleklerden düşüktür. Türkiye’de öğretmenler devlet memurudur ve yaşam boyu iş garantisine sahiptir. Öğretmenlik mesleğinin statüsü yasalarla kesin olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin gelir düzeyleri diğer mesleklerle karşılaştırıldığında düşüktür.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmadan elde edilen sonuçlar şunlardır; Almanya, İngiltere ve özellikle Finlandiya’da öğretmenlik uygulamalarının programın büyük bir kısmını oluşturduğu görülmüştür. Finlandiya’da Eğitim ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi (Çalışma Ziyareti Raporu) adlı çalışmalarında Ekinci ve Öter (2010)’e göre, Finlandiya’da öğretmen yetiştirme programlarının en dikkat çekici özelliği, uygulama ve teorinin bir sentez oluşturmuş olmasıdır. PISA sınavlarında çok önemli başarılar gösteren Finlandiya’da, öğretmen adayları eğitimleri sürecinde dört aşamadan oluşan ve iki yıl süren bir staj (öğretmenlik uygulaması) eğitimine tabi tutulmaktadır. Bu stajların üçü eğitim fakültelerine bağlı uygulama okullarında, biri ise uygulama okulu dışındaki devlet okullarında yapılmaktadır. Başka bir çalışmada Akarsu (2002), İngiltere’de öğretmen yetiştirmede gerek lisans gerekse sertifika programlarının önemli bir bölümü, okullarda uygulama çalışmalarına ayrılmakta

ve öğretmen adaylarının gerçek okul ve sınıf ortamında öğretmenlik bilgi ve becerilerini kazanmaları öngörülmektedir.

Türkiye’de ve Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden Almanya, Finlandiya, Fransa ve İngiltere’de öğretmen yetiştirme kurumlarına giriş koşullarında farklılıklar vardır. Almanya ve Türkiye’de öğretmen yetiştiren kurumlara giriş koşulu olarak yapılan merkezi sınavdan yeterli puanın alınması şartı gerekmektedir. Fransa’da üniversitelere kabulde bakalorya derecesine bakılırken, İngiltere’de Ortaöğretim Genel Sertifika Sınavı sonuçları göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca Fransa ve İngiltere’de yalnızca bir kritere dayalı değerlendirme yapılmayarak mülakat ve görüşmeye de yer verilmiştir. Finlandiya’da ise ortaöğretim mezunu öğrencilerin eğitim fakültelerine kabulünde yalnızca yazılı sınavla kalmayıp sözlü sınav yapılarak öğretmen adaylarının kişilik özellikleri ve duyuşsal boyutlarının ölçülmesi ve ders ve grup sunumu yapılarak öğrencilerin sınıf yönetimi ve sosyal boyutlarının değerlendirilmesi oldukça önemlidir.

İncelenen ülkelerde öğretmen yetiştirme kurumlarındaki eğitim sürelerinin en az 3, en fazla 6 yıl arasında değiştiği görülmektedir. En uzun eğitim süresinin öğretmen olabilmek için 4 yıllık lisans eğitiminin ardından yüksek lisans bitirme şartı isteyen Finlandiya’da olduğu görülmektedir. İngiltere’de ise öğretmen eğitiminde üç ve dört yıllık lisans programları yanında lisans sonrası 36 haftalık sertifika programları vardır. Almanya’da öğretmenler 6 ile 8 yarıyıl süreli yüksekokullarda yetiştirilir. Fransa’da öğretmenler 3 yıllık lisans programlarında eğitim alırlar. Öğretmen Yetiştirme Enstitülerinde eğitim alanlar dahil edildiğinde toplamda 5 yıllık eğitim alabilmektedirler. Ülkemizde ise bu süre 4 yıldır.

Araştırmada incelenen ülkeler öğretmenlik uygulamaları ve staj süreleri açısından değerlendirildiğinde, öğretmen adaylarına en az uygulama imkanı veren ülkenin 1 yıl ile Türkiye olduğu görülmektedir. Almanya, Fransa ve İngiltere’de öğretmenlik uygulaması 2 yıl sürmekte iken; Finlandiya’da 4 yıllık eğitim fakültelerinin her sınıfında öğrenciler üniversitelerin kampüsleri içinde bulunan eğitim kurumlarında sürekli olarak uygulama yapmaktadırlar. Türkiye’nin incelenen diğer ülkelerin aksine OECD ve PISA raporlarında başarı gösterememesinin sebebi Türkiye’nin öğretmen yetiştirme sisteminde teori ağırlıklı bir politika izlenerek uygulama ve stajın öğretmenlik eğitiminin yalnızca son yılında verilmesi olabilir.

Öğrencilerin başarılı olabilmeleri için nitelikli öğretmenler tarafından yetiştirilmeleri gerektiği düşünüldüğünde, öğretmen yetiştirmedeki eksiklikler eğitimin kalitesi ve öğrenci başarısını büyük bir ölçüde etkilemektedir. Sözer (1991)’e göre, eğitim öğretim etkinliklerinde başarının en önemli ögesi öğretmendir. Öğretim programları, yöntem ve teknikler ve araç gereçler, öğretimi geliştirmek için önemli etkenler olmakla birlikte, öğretmenin canlı kişiliği ile eyleme konmadıkça istenilen ölçüde etki sağlamayacaktır. Bu bakımdan öğretmenlerin nitelikli bir hizmet öncesi eğitimden geçmiş olmaları büyük önem taşımaktadır. Eğitim sisteminin başarısı öğretmenlerin iyi yetiştirilmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Almanya, Fransa ve Türkiye’de öğretmenlik mesleğine atamanın merkezi sınavlarla yapıldığı, İngiltere’de ise Nitelikli Öğretmen Statüsü arandığı belirlenmiştir. Finlandiya’da ise atama; öğretmen adaylarının yüksek lisans dereceleri, staj eğitimi başarıları, öğretmen yeteneklerini gösterme becerileri gibi hususlar dikkate alınarak yapılmaktadır. Türkiye’nin incelenen diğer ülkelerin aksine OECD ve PISA raporlarında başarı gösterememesinin sebeplerinden ilk ve en önemlisi; üniversitelere girişte ve öğretmen atamalarında tek bir sınava bağlı değerlendirmenin yapılarak adayların duyuşsal yönden öğretmenlik mesleğine uygun olup olmadıklarının incelenememesidir. OECD ve PISA raporlarında üst sıralarda yer alan Finlandiya’yı incelediğimizde ise, öğretmenlerin kalitesini artıran 3 önemli unsur bulunmaktadır: Bunlar, üniversiteye girişte sınav haricinde mülakat, örnek ders ve grup tartışmasına bakılarak öğrencilerin kişisel özelliklerinin dikkate alınması, üniversitelere bağlı uygulama okullarında öğrencilerin 4 yıl

boyunca sürekli uygulama içinde olması ve atanma kriterlerinde öğretmen adaylarında yüksek lisans şartı aranmasıdır. Bu unsurlar dikkate alındığında, Finlandiya’da eğitimin kalitesi ve öğrenci başarısının neden bu kadar yüksek seviyede olduğunu ortaya koyan göstergelerden biri olarak kabul edilebilir.

Çalışmada yer alan ülkelerden Almanya, Fransa ve Türkiye’de öğretmenler devlet memuru statüsünde yer almaktayken; Finlandiya ve İngiltere’de öğretmenler kamu çalışanı olmalarına rağmen devlet memuru değildirler. Türkiye ve İngiltere’deki öğretmenlerin Almanya, Finlandiya ve Fransa’daki öğretmenler kadar statü sahibi olmadıkları ve maaşlarının diğer mesleklere oranla daha az olduğu saptanmıştır. Almanya’da öğretmenlerin yüksek statüye sahip olmalarındaki en önemli etkenler; öğretmen adayları mükemmeliyetçi bir atanma süreci geçirdiklerinden toplum içindeki değer ve statülerini artırmıştır. Ayrıca, öğretmen adaylarının 2 yıl arayla 2 devlet sınavına tabi tutulmalarının sebebi, ilköğretim 4. sınıfta yönlendirme çalışmalarıyla öğretmenlerin öğrencilerin hayatlarında karar vermeye yetkili olmasından kaynaklanması muhtemeldir. Finlandiya’da ise öğretmenlik yüksek statülü ve orta gelir seviyesinin üstünde bir meslektir. Gençliğin öğretmenliği seçmelerinin nedeni ücretten çok öğretmenlik mesleğine olan sosyal saygı ve prestijden kaynaklanmaktadır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; incelenen ülkelerden Almanya, İngiltere ve Finlandiya gibi ülkelerin uygulama eğitime büyük önem verdikleri özellikle Finlandiya’da 4 yıl süren staj uygulamasına yer verdikleri görülmüştür. Öğretmen yetiştirmede Finlandiya’da diğer ülkelerden farklı olarak öğrencilerin eğitim fakültelerine alınırken sınav yanında kişisel ve duyuşsal özelliklerini saptamaya yönelik olarak mülakat ve öğretmenlik yeteneklerini belirlemeye yönelik olarak ders sunumları yapılmaktadır. Öğretmenliğe atanırken Almanya, Türkiye ve Fransa’da merkezi sınav yapılırken, İngiltere’de nitelikli öğretmen statüsünün aranması, Finlandiya’da ise en dikkat çekici noktalardan birisi ise öğretmen adaylarından yüksek lisans derecesi ve staj uygulamalarında başarılı olmalarını beklemektedirler. Bu yönüyle öğretmen eğitiminde özellikle Finlandiya öğretmen yetiştirme sisteminde gerek eğitim fakültelerine giriş gerek eğitim programları gerekse yüksek lisans seviyesinde öğretmen yetiştirme programlarından örnek alınacak noktalar bulunmaktadır.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

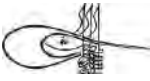
- Finlandiya, Fransa ve İngiltere’de olduğu gibi öğretmen adayları üniversiteye alınırken, sözlü ve yazılı sınavların yanında uygulama ve mülakata tabi tutulmalıdır. Öğretmenlerin kişisel özellikleri ve mesleğe ilgileri üniversiteye kabulde dikkate alınmalıdır.
- Finlandiya ve İngiltere’nin öğretmen atamalarında izlediği yola benzer olarak Türkiye’de öğretmen adaylarının üniversitelerde aldıkları konu alanı bilgisi ve uygulama derslerindeki başarı durumları dikkate alınmalıdır.
- Almanya ve Finlandiya’da olduğu gibi ülkemizde de öğretmenlerin maddi olanakları iyileştirilmeli ve öğretmenlik mesleğinin statüsü artırılmalıdır. Böylelikle hem öğretmenlerin güdülenmesi artacak, hem de başarılı ve yetenekli gençlerin eğitim fakültelerini tercih etmelerinde artış sağlanabilecektir.
- Türkiye’de, Finlandiya’nın eğitim sisteminde görüldüğü gibi üniversitelere bağlı uygulama okulları açılmalı ve 1. sınıftan itibaren eğitim fakültesi öğrencileri öğretmenlik uygulamalarına katılmalıdır.
- Üniversitelerdeki dersler teorik olarak değil uygulamalı bir biçimde yürütülmeli ve aktif öğretim yöntem ve tekniklerine yer verilmelidir.

- Eğitim fakülteleri araç-gereç, fiziksel koşullar, olanaklar ve öğretim elemanları bakımından zenginleştirilmelidir.
- Türkiye’de öğretmenliğe atanma sıkıntılı bir süreç olduğundan yüksek lisans ve doktorasını tamamlayan öğretmenlere sınavsız atanabilme koşulu getirilmelidir.

5. KAYNAKÇA

- AKARSU, F. (2002). *Yayınlanmamış karşılaştırmalı eğitim ders notları*. Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Programları ve Öğretim Doktora Programı.
- AKYÜZ, Y. (2000). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- AYDIN, A. ve BAŞKAN, A. (2006). Türkiye’deki öğretmen yetiştirme sistemine karşılaştırmalı bir bakış. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 1, 35-42.
- BALCI, A. (2006). *Sosyal bilimlerde araştırma: yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- BARBER, M. & MOURSHED, M. (2007). *How the world's best-performing school systems come out on top*. London: McKinsey and Company.
- BÜYÜKDUMAN, İ. (2013). *Türkiye’de öğretmen yetiştirme*. [Çevrim-ici: http://www.academia.edu/2310913/Ogretmen_Yetistirme], Erişim tarihi: 15.05.2013.
- ÇABUK, B. ve KARACAOĞLU, Ö. C. (2002). İngiltere ve Türkiye eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*.
- DELİBAŞ, H. (2007). *Türkiye, İngiltere, Almanya, Finlandiya biyoloji öğretmeni yetiştirme programlarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Üniversitesi, Ankara.
- EKİNCİ, A., ÖTER, M. ve Diğerleri. (2010). *Finlandiya’da eğitim ve öğretmen yetiştirme sistemi* (Çalışma ziyareti raporu). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi.
- ERKUŞ, A. (2005). *Bilimsel araştırma sarmalı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- FURLONG, J., BARTON, L., MİLES, S., WHİTING, C., & WHİTTY, J. (2000). *Teacher education in transition: Re-forming professionalism*. Buckingham, UK: Open University Press.
- ILO/UNESCO(1991). *Öğretmenlerin statüsü tavsiyesi*. (Çev. Mesut GÜLMEZ). Eğitim İş Sendikası yayını.
- KANSANEN, P. (2003). Teacher education in Finland: Current models and new developments. In B. Moon, L. Vlăsceanu, & C. Barrows (Eds.), *Institutional approaches to teacher education within higher education in europe: Current models and new developments* (pp. 85-108). Bucharest: UNESCO–Cepes.
- KARASAR, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KİLİMCİ, S. (2006). *Almanya, Fransa, ve İngiltere’de sınıf öğretmeni yetiştirme programlarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- MALATY, G.(2006). What are the reasons behind the succes of finland in PISA ? *Gazette des Mathematiciens*, 108, 59-66.

- SHALBERG, P.(2010). *The secret to Finland's success: Educating teachers.Stanford Center for Opporinty policy in education*. Stanford: Stanford University.
- SİMOLA, H. (2005) The Finnish miracle of PISA : Historical and sociological remarks on teaching and teacher education. *Comparative Education*, 41, 4, 455-470.
- ŞAHİN, M. (2006). *Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye’de öğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Malatya.
- SÖZER, E. (1991). *Türk üniversitelerinde öğretmen yetiştirme sistemlerinin öğretmenlik davranışlarını kazandırma yönünde etkililiği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- UNESCO (2012). *Unesco strategy on teachers (2012--2015)*. [Available online at <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002177/217775e.pdf>]. Retrieved on April, 9, 2013.
- ÜLTANIR, G. (2000). *Karşılaştırmalı eğitim bilimi: Kuram ve Teknikler*. Ankara: Eylül Kitapevi.
- VALIJARVI, J., LINNAKYLA, P., KUPARI, P.,REINIKAINEN, P., & ARFMAN, I. (2002). *Finnish success in PiSA. Some reasons behind it*. Jyvaskyla: IER.
- VARIŞ, F. (1973). Eğitimde program araştırmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BEYİN TEMELLİ ÖĞRENME YAKLAŞIMININ TÜRKÇE ÖĞRETİMİNE ETKİSİ*

*Mesut BULUT***

ÖZET

Bilgi çağının yaşandığı günümüzde, bilgiye erişim daha kolay olmakla birlikte, bir o kadar zordur; çünkü bilgi teknolojisi ile birlikte bireyler; aynı anda birden fazla işle meşgul olmakta, bu yüzden, fizyolojik ve psikolojik olarak öğrenme eylemine odaklanamama sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Şüphesiz bu durum bireylerin eğitim-öğretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada, özellikle öğrenci ve öğretmen açısından beyin ve öğrenme psikolojisi önemle üzerinde durulması ve çalışmalara konu olması gereken bir konudur. Bu anlamda eğitim-öğretim programları da çağın gereklerine uygun olarak hazırlanmak ve uygulanmak durumundadır. Türkçe öğretim programı, içeriği ve bu içeriği uygulama noktasındaki öğretmen ve öğrenci önem kazanmaktadır. Eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde dil öğretimi önemli bir yere sahiptir. Bireyin kendini ifade etmesi, saygın bir konuma gelmesi, iyi bir iş sahibi olması, değişen dünya düzenine uyum sağlaması, kültür aktarımının sağlanması, ancak iyi bir dil eğitimi ve öğretimi ile mümkündür. Bu bağlamda, beyin odaklı olarak dil öğretimi ve öğrenimi önemli bir konudur. Her milletin veya devletin üzerinde ciddiyetle durduğu bir konudur. Değişen ve küreselleşen dünyada, eğitim-öğretim programları da sürekli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu değişiklikler, Türkçe öğretiminde de kendini hissettirmek durumundadır; çünkü bir toplumu ve milleti ayakta tutan varlığını devam ettiren en önemli öğe dildir. Konuştuğumuz, yazdığımız dil olan Türkçemizin öğretimi konusunda birçok sorun bulunmaktadır. Araştırma, tarama modeli yöntemiyle yapılmıştır. Araştırmada, beyin temelli öğrenme yaklaşımı çerçevesinde Türkçe eğitimi ve Türkçe öğretimi açısından değerlendirmelerde bulunulmuş, çeşitli sonuçlara ulaşılmış, önerilerde bulunulmuştur. Türkçe öğretimi ile ilgili sorunlara çözüm noktasında beyin temelli öğrenme yaklaşımı ve Türkçe öğretimi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Türkçe öğretimi ve Türkçe öğretim programından hareketle beyin temelli öğrenmenin Türkçeye yansımaları üzerine yaptığımız bu çalışmanın Türkçeye ve bu konuda yapılacak çalışmalara katkı sunması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme, beyin temelli öğrenme, Türkçe öğretimi.

*Bu makalenin “Özet” kısmı “Beyin Temelli Öğrenme ve Türkçe Öğretimi Üzerine Bir İnceleme” adıyla 7-9 Kasım 2013 tarihinde Antalya’da gerçekleştirilen 2nd World Conference on Educational and Instructional Studies-WCEIS’te bildiri olarak sunulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Bayburt Üniversitesi Bayburt Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: mesutbulut_77@yahoo.com

IMPACT OF BRAIN-BASED LEARNING APPROACH ON TURKISH EDUCATION

ABSTRACT

In today's information age, it is easier to have access to information but it is also difficult because individuals deal with many things at the same time with information technology. Therefore, the individual cannot focus on learning activity physiologically and psychologically. Undoubtedly, this condition has a negative effect on the individuals' education-teaching. In this regard learning psychology is an important point with regard to student and teacher and it must be the subject of the studies. Therefore, education-teaching programs must be prepared and implemented in accordance with the necessities of the time. Turkish education program, its content, and teacher and student to implement this program gain importance. Language teaching has an important place among the education-teaching activities and individuals' expressing themselves, having a reputable position, having a good career, adapting to the changing world order and promoting cultural transfer can be accomplished with a good language education and teaching. In this regard brain based language teaching and learning is an important topic which each nation or state takes very seriously. Education and teaching programs change continuously in the changing and globalising world. These changes are also felt in Turkish education because language is the most important factor which supports a society and a nation and maintains its existence. There are many problems about Turkish teaching, the language which we speak and write. The research was carried out with survey model. Various evaluations were made about Turkish education and Turkish teaching, various results were obtained, and some suggestions were made within the framework of brain-based learning approach in the research. The relation between the brain-based learning approach and Turkish teaching were taken into consideration during the solutions for the problems related to Turkish teaching. The aim of the study, which was carried out to examine the reflections of brain-based learning on Turkish with reference to Turkish education and Turkish teaching, is to make contributions to Turkish and the studies to be conducted about this topic.

Key Words: Learning, Brain-Based Learning, Turkish Instruction

Giriş

Bilgi çağı olan günümüzde, yoğun teknolojik gelişme ve bunun sonucunda bilgi alışverişi yaşanmakta ve değişimler olmaktadır. Bu değişimler, toplumları ve toplumları meydana getiren bireyleri de etkilemektedir. Bu etkileşim elbette bireylerin birtakım süreçlere yönelmesinde etkili olmuştur. Yaygın olarak kullanılan “bilgi toplumu” tabiri, bireylerin bilgi toplumu sürecine uyum sağlaması gerekliliğini ve eğitimin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Eğitim, genel tanımıyla istendik yönde davranış değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Eğitim, Türkçe Sözlükte “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye” TDK (2005:606)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

olarak tanımlanmaktadır. Kısaca eğitim, bireyin doğuştan sahip olduğu birtakım biyolojik özelliklerinin belli bir program ve sistem dâhilinde şekillenmesi sürecidir. “İnsanın kalıtsal güçlerinin geliştirilip istenen özelliklerle yoğunlaşmış bir kişiliğe kavuşması için kullanılacak önemli bir araç” (Varış, 1991). Günümüzde davranışa dayalı olarak ortaya çıkan öğrenme kavramı, eğitimin bir parçası ve can damarı mahiyetindedir. Yaşadığımız çağ olan bilgi çağını, her devlet veya her toplum en iyi şekilde değerlendirmek durumundadır; çünkü eğitim ve bilimde iyi olan bir toplum, bilgi çağında her türlü şartlara sahip olma konusunda her zaman daha avantajlı olacaktır. Bu bağlamda, insan beyni, beyin temelli öğrenme ve öğrenme psikolojisi, bütün dünyanın belli bir plan ve sistem dâhilinde üzerinde durduğu, önem verdiği konuların başında gelmektedir.

Millet olarak geleceğimize yapacağımız en önemli yatırımlardan biri hiç şüphesiz eğitimidir. Eğitim, bir ülkenin üretmesinin, gelişmesinin, kalkınmasının temelini oluşturur. Bu temel oluşturulması için, düşünen, anlayan, araştıran, sorgulayan, sorun çözen bireylerin yetiştirilmesi hayati önem arz etmektedir. Geleneksel eğitim anlayışı çağın gerisinde kaldığından dünyanın birçok ülkesi eğitim sistemlerini sorgulamış, yeniden düzenlemişlerdir. Yeni eğitim sisteminde bilgiye ulaşan, bilgiyi kullanan, üreten bireyler yetiştirilmesi temel hedef olarak görülmektedir (Güneş, 2012a: 1).

Ülkemizde 2004 yılında uygulanmaya başlanan yapılandırıcı öğrenme merkezli öğretim programı ile birlikte beyin temelli öğrenme yaklaşımı da yer almaktadır. Beyin temelli öğrenme yaklaşımı; kalıcı, zevkli, anlamlı öğrenme sürecidir diyebiliriz. Beynin yapısı ve fonksiyonlarının öğrenme üzerindeki etkisini inceleyen ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bir öğrenme yaklaşımıdır. Bu öğrenme modeline göre ‘insan beyninin hazır bulunuşluk düzeyine göre öğrenme gerçekleşir’ anlayışı hâkimdir. Ülkemizde eğitim-öğretim programları, sürekli değişiklikler geçirmektedir. Bu değişikliklerin bireylere uygulanması noktasında sorunlarla karşılaşmadığını söylemek en hafif tabiriyle fazla iyimserlik olur. Eğitim ve öğretim programları, işin uygulama safhasında olan öğretmen ve öğrencilerin beyinsel olarak bu programlara uygun şekilde davranmasını gerektirir; çünkü zihinsel olarak beynin öğrenmeye hazır olması, hem öğretmenin işini kolaylaştıracak hem de öğrenci açısından öğrenme eylemi kısa sürede gerçekleştirilmiş olacaktır. Bireysel olarak sorumlulukların çoğaldığı günümüz bilgi çağında, beyin temelli öğrenmenin hayati önem taşıdığı yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Beyin temelli öğrenme yaklaşımı ile öğrencilerin, kendisine sunulan bilgiyi almakla kalmayıp, yaratıcı düşünceye sahip olan, edindiği bilgileri eleştirel bir bakışla sorgulayan, öğrendiklerinin farkında olan, bunları anlamlandırma sürecinden geçiren ve uygulamayı bilen bireyler olarak yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Günümüzde çeşitli eğitim teorileri ortaya atılmaktadır. 1999’dan bu yana “*Öğrenen Beyin, Beyni Anlama ve Yeni Öğrenme Bilimine Doğru*” gibi beyin ile ilgili projeler destek görmektedir. Bu projelerde beynin nasıl çalıştığı, verilerin beyne nasıl işlendiği, öğrenmenin nasıl gerçekleştiği, projelerin sonucunda elde edilen bulguların eğitim, öğretim, okuma, yazma ve matematik öğrenmeye nasıl katkıda bulunabileceği, zihinsel becerilerin nasıl geliştirebileceğine yönelik önemli bulgular elde edilmiştir. Bu bağlamda eğitimciler ve beyin bilimciler bir araya gelip sonuçları paylaşmaktadırlar. Beyin araştırmaları ve eğitim alanındaki gelişmeler üzerine, birçok ülkede yapılandırmacı eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bu yaklaşım, öğrenciyi merkeze alarak, öğrencinin yaşam boyu dil, sosyal ve zihinsel becerilerini geliştirmesini amaçlamaktadır. Günümüzde mevcut olan birtakım sorunların ekseninde düşünme, anlama, sorgulama, sorun çözme, araştırma, değerlendirme gibi zihinsel becerilerin geliştirilmesine önem verilmektedir. Öğrencilere bu beceriler kazandırılarak, öğrencilerin sosyalleşmelerinin sağlanması, çatışmaları yönetmesi, kendi başına sorunlarını çözmesi, davranış yerine dil ve zihinsel becerilerin geliştirilmesi bu eğitim anlayışıyla amaçlanmıştır (Güneş, 2012a: 2).

Eğitim-öğretim programlarında öğrencilerin; eleştiren, sorgulayan, yaratıcı, bilimsel düşünebilen, kendisini ifade edebilen, bilgi teknolojilerini kullanabilen, kültürel değerlerini

benimsemiş bireyler olarak yetiştirilmesi arzusu en önemli hedef kazanımlardır. Bilgiyi üreten ve bunu çevresine de ihraç edebilen toplum olmak için toplumdaki her ferden ilköğretimden yaşamlarının sonuna kadar, yaşam boyu öğrenme kapsamında, öğrenme sorumluluğu çerçevesinde öğrenmeyi kavramaları gerekmektedir. Bunun için sağlıklı bir beyin ve öğrenme ortamının bireyler için veya öğrenciler için uygun şekle getirilmesi gerekmektedir. Dil öğretimi de ancak böyle sağlıklı bir ortamda yapılabilir. Bunun için, devletler eğitim sistemleri ve politikaları belirler. Bu eğitim ve öğretim programlarını iyi bir şekilde hazırlanması ve uygulanması da en az programların kendisi kadar önemlidir. Bu yüzden öğrenci yetiştirilirken, öğretmenin de iyi yetiştirilmesi gerekir; çünkü öğretmen; günümüz eğitim modellerinde beyin temelli öğrenme yaklaşımı dâhil rehber konumundadır ve öğrenme eyleminde yeri çok önemlidir. Sağlıklı bir öğrenme ortamının oluşmasında, öğrenci merkezli bir eğitim ortamının oluşmasında öğretmen, ortamı oluşturmak konusunda öncü olmak durumundadır. Sağlıklı bir öğrenme ortamı sağlanamazsa öğrenme eylemi gerçekleşmez, dolayısıyla öğretmen de hedef kazanımları sağlayamaz.

Korku, kaygı ve stres kaynaklı birtakım negatif duygu ve düşünceler; bireylerin karar vermesini, problem çözmesini, sağlıklı davranışlar sergilemesini, öğrenmeye istekli oluşunu negatif anlamda etkiler ve analitik düşünmesini engeller. Bireylerde ortaya çıkan bu negatif duygular; bireyin beyinde tahribat yaratmakta ve bireyin geleneksel eğitimin ürünü olan ezberleme tekniğiyle sözde öğrenme girişimiyle sonuçlanmaktadır. Bunu önlemenin yolu; öğrenmeler ile ilgili bağlantılar kurarak, analitik ve yaratıcı düşünmenin yolunu açmaktır. Beyin temelli öğrenme yaklaşımı bu noktada devreye girmektedir. “Beyin zorlandığı zaman öğrenme artar. Örneğin, düşünme, hissetme ve fiziksel enerji harcamayı içeren yaratıcı işler, beynin çok sayıda bölümünün aynı anda çalışmasını sağlar. Tehdit altında iken ise, beyin kaçış moduna döner ve öğrenme zarar görür. Tehdit iç veya dış bilgi kaynaklarından gelebilir. Kızgın bir öğretmen, baskıcı bir öğrenme çevresi ya da kabadayılık yapan akranlar dış kaynaklı strese örnek olabilir. Not, sınav veya aile baskısından kaynaklanan negatif duygular ise iç stres kaynaklarına örnek olarak verilebilir (Lawson, 2001: Akt. Erduran-Avcı: 2007: 25). Bilim ve teknolojiye sürekli gelişmeler ve değişimler yaşanması, ülkelerin eğitim sistemlerinin birtakım değişimlere paralel olarak kendilerini yenilenmesini gerektirir. Bu anlamda iyi eğitilmiş, donanımlı bireylerin yetiştirilmesinin önemi artmaktadır. Bu nedenle bilgiye kolayca ulaşmak, bilgiyi kazanmak ve edinilen bu becerileri geliştirmek, önemle üzerinde durulması gereken bir konudur (Fidan ve Baykul, 1994: 10). Geçmişten günümüze öğrenme ve öğretme etkinlikleri tartışılmalıdır. Bilgi çağında bilgiye erişme ve onu kullanabilme yolları değişiklikler göstermektedir. Bilgiye olan ihtiyaç farklı şekillerde olmakta, bilgiye ulaşmak ve bilgiyi bireylere ulaştırmak da beraberinde çaba harcamayı gerektirmektedir. Geleneksel öğretim modelinin ürünü olan öğretmen merkezli öğrenme modeli, yerini öğrenci merkezli öğrenme modeline bırakmıştır. Bu öğrenme modelinde öğrencinin araştıran, sorgulayan, eleştiren bir beyin yapısına sahip olunması esastır. Psikolojik, fizyolojik olarak karmaşık bir yapıya sahip olan insanoğlu, yaşamını kolaylaştıracak birtakım bilgileri, fayda sağlayan veya sağlamayan ayrımı yapmadan öğrenmek durumunda hisseder. İnsanlar, zihinsel süreçlerini beyin vasıtasıyla yürüttüğü için burada hem fizyolojik hem de zihinsel olarak beyin birçok işlevi yerine getirmektedir. Bu yüzden insanlar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Günümüz bilgi ve teknoloji çağında, öğrenciler açısından yoğun bir bilgi seli yaşanmaktadır. Öğrenciler, geleneksel eğitim anlayışında “işlenmeye hazır levhalar” olarak görülmekteydiler; fakat günümüz eğitim yaklaşımlarında ise öğrenci merkezli, kavrayarak ve özümseyerek öğrenmenin esas alındığı, bilginin öğrenen tarafından yapılandırıldığı, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi kavramlar ön plandadır (Özden, 2005: 17). Beyin temelli öğrenme, beyin insan üzerindeki etkisi paralelinde, beyin gücüne vurgu amaçlı olarak, “beyin bilimi” (brain science), “beyin - temel öğrenme” gibi kavramlarla ortaya çıkan, beyin, vücut, zihin ve sosyal

dünya arasındaki yeni bir paradigma olarak inşa edilmiştir (Duman, 2007: 50). Beyin temelli öğrenme yaklaşımı, kalıcı ve anlamlı bir öğrenme için beyin merkezli olarak belirlenen kuralların özümsemesinin, bunlara riayet edilmesinin gerekliliğini içerir. Bu yaklaşıma göre, anlamlı ve kalıcı bir öğrenme için, biyolojik yapısı itibarıyla beynin işleyiş kurallarının benimsenmesi ve bu doğrultuda yapılandırılması önem kazanmaktadır. (Caine ve Caine, 2002: 4). Beyin temelli öğrenme yaklaşımı veya diğer adıyla nörofizyolojik öğrenme yaklaşımı; öğretmenin düzenleyici olarak görev aldığı, bireyin öğrenci merkezli olarak kendini gerçekleştirdiği, gerek bireysel gerekse grup çalışmaları olarak zengin bir öğrenme ortamının sağlandığı bir öğrenme yaklaşımıdır (Özden, 2005: 37). Son yıllarda beyin ile ilgili yapılan araştırmalar, beyin temelli öğrenmenin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Günümüzde beyin temelli öğrenme yaklaşımları önem kazanmaya başlamış, bu konuda araştırmalar yapılmış; bu araştırmaların sonucunda öğrenme ve öğretme stratejilerinin çağın gereklerine uygun şekilde yeniden düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Beyin ile ilgili yapılan bilimsel çalışmaların eğitime yansması neticesinde beyin temelli öğrenme yaklaşımı, eğitim-öğretim faaliyetlerinde önem kazanmıştır. Bu yaklaşım, özellikle öğretim stratejileri, sınıf ortamı, teknoloji kullanımı, disiplin anlayışıyla, değerlendirme biçimleriyle eğitim alanında birçok şeyin değiştirilmesini sağlayacak önemli bir yeniliktir (Jensen, 1998: 1). Beyin araştırmalarının, beynin yapısı ve çalışma sistemine ilişkin elde edilen bulguları eğitim uygulamalarına yön verecek mahiyettedir. Beyin yoluyla öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini anlamak ve öğretimi kolaylaştırmak için beynin temel bölümlerine ilişkin bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalar beyin sapı, limbik sistem ve neokorteks olmak üzere beynin üç temel bölümden oluştuğunu ve her birinin farklı görevleri olduğunu ortaya koymaktadır (Özden, 2003: 43-45).

Öğrenme; etkileşim kurma, yaşantısında kalıcı yönde uzun süreli davranış değişikliği oluşturma süreci, algılama, anlama ve kavrama faktörlerden oluşan, bireyin yaşamı boyunca tutum, davranış, düşünce yapısında ve sosyal ve kültürel yaşamında oluşan, süreklilik gösteren olumlu anlamdaki değişimlerdir. Bireylerin mutlu, güzel, refah içinde yaşamlarını idame ettirmelerinde bir araç görevindedir. Beyin ve öğrenme birbirinden bağımsız olarak düşünülemeyecek kadar önemlidir. Öğrenme eylemi ile beyin arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kısaca Öğrenme, bireylerin davranışlarına yönelik olarak ortaya çıkan ve insanı diğer canlılardan ayıran beynimizin önemli fonksiyonları olarak değerlendirilmektedir.

Öğrenme Psikolojisi; öğrenme eyleminin bireyde nasıl tezahür edeceğine dair bütün kavram, ilke, öğretim stratejilerini inceleyen bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenmenin nasıl gerçekleştiği, bilgilere nasıl ulaşıldığı, öğrenme ve öğretme süreçleri, öğrenmeyi etkileyen faktörler, öğrenme ilke, yöntem ve teknikleri öğrenme psikolojisinin kapsama alanlarıdır. Beyin, öğrenme psikolojisini doğrudan etkileyen önemli bir yere sahiptir. “Beynin iki yarı küresinden sol yarı kürede; mantıksal sıralama, karar verme, harfleri yorumlama, dil ile ilgili fikirlerin işlenmesi, düşüncelere yapı ve sıra verilmesi, fikirlerin sınıflandırılması, sayılarla ve hesaplarla ilgilenerek fikirlerin kritik analizinin yapılması ve vücudun sağ bölümünün kontrol edilmesi işlevleri yapılmaktadır. Sağ yarı kürede ise görsel şekillerin ve imajların (grafikler, haritalar ve çizgiler), uzamsal bilginin, kendiliğinden rastlantısal, açık uçlu fikirlerin işlenmesi, sezginin kullanılması, yeniliklere, belirsizliklerle ilgilenme ve vücudun sol bölgesini kontrol etme işlemleri yapılmaktadır. Beyin kabuğunun bağlantı kurucu alanları öğrenme, düşünme ve dil gibi yüksek beyin işlevleri ile ilgilidir. Beyin temelli öğrenme, öğrenmeyi beynin yapısı ve fonksiyonları üzerine inşa eder ve öğretime yönelik çıkarımlarda bulunur” (Caine ve Caine, 1994: Akt. Kutlu ve Korkmaz, 2010: 162-163). Bu özelliklere sahip olan beyin, zihinsel süreçlerin gerçekleştirildiği organ olması hasebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. Düşünen, sosyal bir varlık olan insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği öğrenme kavramıdır. Bireyde öğrenmesini gerçekleştiren beyin, işlevleriyle adeta insanın can damarıdır. Günümüzde yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı ve onun paralelinde olan öğrenme yaklaşımlarından hareketle derslerde birçok yöntem ve teknik kullanılmaktadır. Bu

yöntem ve tekniklerin amacı, en iyi şekilde öğrenme eylemini gerçekleştirmektir; fakat öğretmen merkezli bir anlayışla işlenen derslerde, derslerde öğrenme eyleminin genellikle düz anlatım dediğimiz tek bir yöntemle yapıldığı için, kalıcı yönde izli davranışlar ortaya çıkmamaktadır. Öğrencilerin dikkatinin çekilmesi, derste aktif olması, yaparak, yaşayarak öğrenmesi gibi birtakım amaçlar, geleneksel eğitim anlayışıyla gerçekleştirilememektedir. Bu yüzden beynin işlevleri göz ardı edilmeden, öğrenme psikolojisi de gözetilerek, öğrenme eyleminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda beyin temelli öğrenme yaklaşımı, önemle üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beyin Temelli Öğrenme Yaklaşımının Amacı

Beyin temelli öğrenme yaklaşımı, öğrenme eylemine tek açıdan bakmayan, farklı öğrenme stillerinin uygulanması gerektiğini savunan bir öğrenme yaklaşımıdır. Bu öğrenmenin temel amacı, bireylerde oluşan davranış değişikliğinin etkili bir şekilde, kalıcı yönde ve uzun süreli olarak gerçekleştirilmesidir.

Beyin temelli öğrenme ile ilgili özgün çalışmaları olan Duman (2007: 68)' a göre beyin temelli öğrenme, insan beyninin yapısına dayalı olarak ortaya çıkan, beynin en iyi biçimde çalıştırılmasının sağlanarak öğrenme ortamı için altyapının hazırlanması süreci olarak değerlendirmek mümkündür. Beyin temelli öğrenmenin amacı, bilginin ezberlenmesi değil anlamlı ve kalıcı bir şekilde öğrenilmesini sağlamak olarak tanımlamaktadır. Beyin temelli öğrenme yaklaşımı, öğretimin sürekli gelişimi üzerine inşa edilmiş, beynin yapısı ve işlevlerine odaklı, geleneksel öğretim anlayışının aksine bireyin doğal olarak bilgiyi ve kalıcı davranış değişikliğini özümsemesini esas alan bir öğrenme kuramıdır. Beyin temelli öğrenme, anlamlı öğrenme için beynin işleyiş kurallarının kabul edilmesini ve öğretimin zihindeki bu kurallara göre örgütlenmesini içerir. Beyin temelli öğrenme, sağduyu, insan deneyimleri ve beyin araştırmalarının, sınıf ortamında nasıl faydalı araçlar ve ilkeler ortaya koyduğunu anlatan kapsamlı bir kavramdır (Duman, 2007). “Beyin Temelli Öğrenme yaklaşımı, beynin kendi doğal işleyişine ilişkin ilkelerine dayanan bir öğrenme biçimi ve en üst düzeyde dikkat, anlama, anlamlandırma ve bellek konularını odağına alan bir yaklaşım olma özelliği göstermektedir” (Baştuğ, 2007: 36). Bilimsel araştırma verileriyle ortaya konduğu üzere, beyin temelli öğrenme yaklaşımı *sağlam kafa sağlam vücutta bulunur* atasözünde belirtildiği gibi sağlıklı bir vücutta sağlıklı bir zihin ve beyin olur. Bu yüzden vücudumuzun önderi konumunda olan beyin her aşamada hayatı öneme sahiptir. Öğrenmenin lokomotif olan beynimizin sağlıklı çalışması, beyin temelli öğrenme yaklaşımının sağlıklı bir şekilde işlemesine zemin hazırlar.

Beyin Temelli Öğrenme Yaklaşımının İlkeleri

Eğitime yeni bir bakış açısından bakan beyin temelli öğrenme yaklaşımı; öğrencilerin öğrendiklerini diğer öğrendikleriyle ilişkilendirmeleri, bağ kurmaları gerektiği hususlarını benimseyen bir öğrenme kuramıdır. Bu öğrenme modelinde, bireylerde doğal bir öğrenme yeteneği olduğu, fiziksel ve sosyal yönden bireylere ortam sağlanması gerektiği, dolayısıyla ‘beynin streten uzak olması, kaygı ve tasanın düşük olması öğrenmeyi pozitif yönde etkiler’ anlayışı hâkimdir. İnsan beyninin işleyişine bağlı olarak şekillenen bir öğrenme stratejisidir. Doğal öğrenme sürecini göz ardı ettiği görüşünden hareketle, geleneksel öğretim modellerinin anlayışlarının aksine öğrenmenin doğal bir şekilde gerçekleştirilmesini savunan bir öğrenme kuramıdır. Anlamlı öğrenme veya doğal öğrenme süreci olarak nitelenen bu öğrenme modelinde, bireylerin duyu organlarını aktif kullanarak eğitim ve öğrenmeyi gerçekleştirmeleri söz konusudur.

Beyin temelli öğrenme yaklaşımı, bilginin ezberlenmesi değil, anlamlandırılarak kavranması ve özümsemesidir. Burada davranışçı anlayışın yerine, bireyin beynin işlevlerini kendi sorgulayıcı tavrı, kendi seçimi ve inisiyatifi ile kullandığı öğrenme yaklaşımıdır. Beyin

temelli öğrenmenin uygulanması için birtakım sürecin varlığından söz edilebilir. Bu yaklaşımın uygulanabilmesi için amaç olarak belirlenmesi ve birbiri ile etkileşimli üç sürecin varlığından bahsedilebilir (Caine ve Caine, 2002: Akt. Baş, 2001: 490):

1. Rahatlatılmış Uyanıklık (Relaxed Alertness)

2. Derinlemesine Daldırma (Immersion)

3. Aktif Süreçleme (Active Processing)

1. Rahatlatılmış Uyanıklık (Relaxed Alertness): Güvenlik, rahatlık ve içsel motivasyonu içerir. Stres ortamından arınma, beyinsel yorgunluğun olmaması, duygusal farkındalık, öz güven duygusu, bilişsel farkındalık gibi süreçlerden oluşur. Birey rahat olduğu zaman, beyin olarak öğrenmeye istekli olur; fakat eğer o güdülenme sağlanamazsa öğrenme eylemi gerçekleşmez. Bu bağlamda bu aşama önem arz etmektedir.

2. Derinlemesine daldırma (Immersion): Anlamlı içerik odaklanması, işbirliği, zengin öğrenme ortamı, tematik öğretim, deneyimler, işbirliği, birliktelik, bir amaç doğrultusunda bütünlük içinde program gibi süreçlerden oluşmaktadır. Bu aşama, bireylerin başbaşa kaldıkları içeriğe yoğunlaşma süreçlerinden oluşmaktadır.

3. Aktif süreçleme (active processing): Sorgulama, eleştirel bakış, içerik düzenlenmesi, anlamlandırma, korkusuzluk, bağlam ve bağlantıyı kapsamaktadır

Beyin temelli öğrenme; beynin işlev ve yapısına bağlı olarak, nöroloji, eğitim ve psikoloji bilim dallarının birbirleriyle olan ilişkilerinin neticesinde ortaya çıkan öğrenme şeklinin somutlaşmış hâlidir. Şu temel ilkeler üzerine inşa edilmiştir (Caine ve Caine, 2002: 86–92: Akt. Baş, 2010: 491):

- ❖ “Beyin paralel bir işlemcidir.
- ❖ Öğrenme fizyolojik bir olaydır.
- ❖ Kişi, kendine ulasan verilere anlam yüklemeye çalışır.
- ❖ Anlam yükleme örüntüleme (patterning) yoluyla olur.
- ❖ Örüntülemede duygular önemli bir yer teşkil eder.
- ❖ Beyin, parçaları ve bütünü aynı anda algılar.
- ❖ Öğrenme, hem odaklanmış dikkati, hem de çevresel algıyı içerir.
- ❖ Öğrenme kasıtlı (bilinçli) ve kasıtsız (bilinçsiz) süreçlerden oluşur.
- ❖ İki tür bellek vardır: uzamsal bellek ve mekanik öğrenme için sistemler dizisi.
- ❖ Olgu ve beceriler doğal uzamsal bellekte yapılandırıldığı zaman beyin daha iyi anlar ve hatırlar.
- ❖ Öğrenme, zihni zorlayan (challenging) etkinlikler artış gösterir ve tehditle engellenir. Her beyin kendine özgü bir özellik taşır”

Beyin temelli öğrenme yaklaşımının teorik temelleri, bize çeşitli veriler sunmaktadır. Bunlar; her birey ayrı bir dünyadır, farklı yaklaşımlarla eğitilmelidir. Öğrenmenin sağlıklı bir şekilde yapılması için uygun ortamların hazırlanması gerekmektedir. Öğrenme eylemlerinde beynin işlevleri basit bir şekilde anlaşılamayacak kadar derin ve karmaşıktır, belli bir çabayı ve sistemli yaklaşımı gerektirir. Derse veya öğrenme eylemine güdülenme ile beyin direkt ilişkilidir.

Öğrenme eyleminin kalıcı yönde olması, bilinçli bir yaklaşımı beraberinde getirir. Beyin bir sistem olduğuna göre, öğrenme eylemine planlı, programlı ve sistemli yaklaşılması gerekmektedir.

Beyin Temelli Öğrenmenin Stratejik Yaklaşımları

Beyin temelli öğrenme yaklaşımı, beynin aktif bir şekilde bireyi nasıl etkilediğini, geleneksel öğrenme yöntemlerinin aksine başarının, öğrenmenin yüksek oranda nasıl gerçekleştiğini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bireylerin farklılıklarını esas alan, uygun ortamların oluşturulmasını temel alan bu yaklaşıma göre her öğrencinin öğrenme düzeyi, tutumu ve becerisi farklıdır. Bireysel farklılıkların dikkate alındığı, öğrenci başarısının artırılmasının hedeflendiği stratejik bir öğrenme yaklaşımıdır. Öğrencinin başarısını sağlamaya veya artırmaya yönelik öğrenme modelleri veya yaklaşımlarında temel stratejik yaklaşım; öğrenciye yönelik başarının yakalanmasıdır. Bu amaçla strateji veya diğer adıyla yaklaşım önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyin temelli öğrenme yaklaşımında öğretmenlerin öğrencilerden en üst düzeyde başarı elde edebilmeleri için bazı stratejiler kullanmaları gereklidir. Beyin temelli öğrenme yaklaşımı şu stratejik yaklaşımlarla gerçekleştirilmektedir (Jensen, 2000 ve Duman, 2007: Akt. Hasra, 2007: 41-42):

- ❖ “Öğrenilecek konuyla ilgili öğrencilerin ön bilgilerini kontrol edip bu bilgileri harekete geçirmek,
- ❖ Öğrenme için öğrencilere yeterli zaman vermek,
- ❖ Her bir öğrenciyle günlük iletişim içinde bulunmak ve yargılamadan ve tehditten uzak olumlu dönütler vermek,
- ❖ Öğrencilerin performanslarını değerlendirmek için yapılacak testler için öğrencileri zihinsel olarak hazırlamak,
- ❖ Öğrencilerin kendileri yaparak öğrenmelerine fırsat tanımak,
- ❖ Öğrencilere kendi öğrenmelerini kontrol edebilmeyi öğretmek,
- ❖ Öğrencilerin kendilerinin seçim yapmalarına fırsat sağlamak,
- ❖ Sınıf ortamında etkinlikler sırasında rekabet ortamı yaratmak,
- ❖ Öğrencilerin birbirlerine destek olmalarını sağlamak,
- ❖ Dersin hedeflerinden öğrencileri haberdar etmek,
- ❖ Beynin durmadan öğrenmesi imkânsız olduğu için öğrencilerin öğrendiklerini kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarmaları için gerekli boş zamanı sağlamak,
- ❖ Etkinlik ve materyallerin yenilik ve bilindiklik seviyelerini ayarlayabilmek,
- ❖ Öğrencilerin rahat olabilmeleri için espri, rol yapma, şaka konularında toleranslı yaklaşabilmek,
- ❖ Sınıf ortamındaki stresi dengeleyebilmek,
- ❖ Görsel ve işitsel materyaller ve teknolojik araçlardan mümkün olduğunca yararlanmak,
- ❖ Burada belirtilen stratejilerin veya hedeflerin gerçekleşmesi öğrencilerin her gün

olumlu geri dönütler almalarıyla desteklenmesine bağlıdır”

Öğrenme stratejileri, bireylerde eğitim-öğretim hedeflerinin gerçekleştirilmesi için yapılan sistematik ve bilinçli, programlı yaklaşımlar bütünüdür. Öğrenme stratejilerinin hedef kazanımlarının gerçekleşmesinde eğitim-öğretim programı ile birlikte, öğretmen ve öğrencinin tutum ve yaklaşımları çok önemlidir. Öğrencilerin ve öğrenme sürecinde rehberlik yapması beklenen öğretmenin tutumu ve yaptığı etkinlikler, öğrenmenin gerçekleşmesinde en önemli öğelerden biridir. Bu anlamda beyin temelli öğrenme yaklaşımı, birden fazla teknik ve yöntemi içerisinde barındırdığından, öğrenme sürecinde öğrencinin beyin olarak hazır bulunuşluk düzeyi ve etkinliklerin öğrenci düzeyine uygunluğu, bu sürecin başarısını etkileyen önemli etkenlerdir. Beyin temelli öğrenme yaklaşımı, eğitim-öğretimde öğrenme faaliyetinin temel yapısını içerir. Ayrıca bu yaklaşım, içerisinde karışık teknikleri derleyen ve içeren bir yaklaşım olma özelliği göstermektedir.

Beyin Temelli Öğrenme yaklaşımı içerisinde şu eğitimsel yaklaşımları barındırmaktadır (Spears ve Wilson, 2005: Akt. Erduran-Avcı, 2007: 40): “Öğrenme Stilleri, Kapsamlı Öğrenme, Çoklu Zekâ, İşbirlikli Öğrenme, Pratiğe Dönük Simülasyonlar, Probleme Dayalı Öğrenme, Hareket Eğitimi, Tematik Öğretim” Aktif öğrenme kapsamında, öğrenme sürecine öğrencilerin aktif katılımı, ancak kendi beyin güçlerinin farkında olmalarıyla mümkündür. Bu da kendi öğrenme stratejilerini oluşturmalarına bağlıdır. Her alanda olduğu gibi dil öğreniminde de uygun öğrenme stratejilerinin kullanımı çok önemlidir.

Beyin, İletişim ve Dil İlişkisi

Dil, önemli işlevleri yerine getiren, bireyin iletişimini sağlayan vazgeçilmez en temel iletişim aracıdır. Düşüncenin şekillendiği, bir forma girdiği beynin, dil üzerinde doğrudan etkisi vardır. “Eğitim sürecinde okuma, yazma, anlama, öğrenme, zihinde yapılandırma gibi işlemler dille gerçekleştirilmektedir. Okulda zihinsel, duygusal ve sosyal gelişmenin temel aracı dildir. Dil, iletişim kurma, duygu ve düşünceleri ifade etme, karşılıklı etkileşme, dış dünya ile bütünleşme, kültürü aktarma gibi süreçlerde önemli roller oynamaktadır. Ayrıca dil, bireyin kapasitesini sonuna kadar geliştirme, karmaşık sorunları çözme, bilimsel düşünme, çeşitli değerlere sahip olma ve giderek daha geniş bir dünya görüşü oluşturma gibi özellikleri doğrudan etkilemektedir” (Güneş, 2013: 605). Bu itibarla beyin, dil ve iletişim birbirlerinden bağımsız olarak düşünülemez. Beyin, düşünme eyleminin gerçekleştiği ve uygulandığı ana merkezdir. Beyinde başlayan bu süreç, dil vasıtasıyla iletişime sonuçlanır. Bu kadar önemli olan beyin, iletişim ve dil ilişkisi ile ilgili olarak birçok bilimsel araştırma yapılmaktadır; fakat araştırmaların ilgili alanlara anlatılması noktasında sıkıntıların olması, bilimsel gelişmelerden haberdar olamama gibi sorunlar, bu konudaki önemli sorunların başında gelmektedir. Nöroloji alanında uzman olan Üsküdar Üniversitesi Öğretim Üyesi Oğuz Tanrıdağ, dil ve beyin ilişkisi ile ilgili şu görüşleri dile getirmiştir: Dil; evrimsel, gelişimsel, biyolojik, sosyal ve kültürel bir iletişim aracıdır. Dilin gelişimsel özelliği vardır. Bu yüzden yaşam boyu gelişme göstermektedir. Biyolojik bir temele sahiptir. Beyin, dilin tek organı konumundadır ve sosyal iletişimin en önemli aracıdır. Dil ve edebiyatın oluşumunda yazılı ve sözlü bir iletişim aracı olduğundan kültürel boyutu göz ardı edilmemelidir (<http://egitim.milliyet.com.tr/dil-beyninneresinde/egitimdunyasi/detay/1687910/default.htm> erişim tarihi:19. 07. 2013). Sonuç olarak, beyinde başlayan duygu ve düşünceler, dil vasıtasıyla iletişime dönüşmektedir.

Leslie Hart, *İnsan Beyni ve Eğitimi* (1983) adlı kitabında sınıfların öğrenme yerleri olduğunu, dolayısıyla beynin de bir *öğrenme organı* olarak incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Hart da bir kıyaslamada bulunarak, beynin öğrenme işlevleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan verilen eğitimin, bir elin neye benzediğini veya nasıl hareket ettiğini bilmeden bir eldiven tasarlamaya çalışmakla eşdeğer olduğunu belirterek, beyin odaklı eğitimin önemini vurgulamaktadır (Akt. Yılmaz, 2006: 8).

Öğretmenler, dil öğrenimi ile ilgili olarak öğrenmeyi kolaylaştıran öğelerdir. Bir rehber işlevinde olan öğretmenler, aşağıdaki ilkeleri bir arada uygulamaları hâlinde başarıyı yakalayabilirler, aksi takdirde başarılı bir dil öğreniminin gerçekleşmeyeceği şu başlıklarla dile getirilmiştir (Dhority ve Jensen, 1998: Akt. Çiftınar, 2012: 111):

- ❖ “Dil öğrenimi, tüm beynin çalışmasını gerektirmektedir.
- ❖ Dil öğrenimi, hem parçaların hem de bütünün bir süreç içerisinde olmasını kapsar.
- ❖ Beyin, doğal bir anlam oluşturunucudur.
- ❖ Beyin, en iyi öğrenmeyi ılımlı bir meydan okuma ve yüksek geri dönüşle öğrenir.
- ❖ Tehdit ve aşırı stres öğrenmeye zarar verir.
- ❖ Beyin, yüksek kalitede bilgiyle gelişir.
- ❖ Öğrenmemizin asıl kaynağı bilinç dışıdır.
- ❖ Duygular öğrenmeye esastır.
- ❖ Çoklu hafıza yolları geri çağırmaı kolaylaştırır.
- ❖ Tüm öğrenmeler zihin-vücut bağlantılıdır.
- ❖ Sosyal beynimiz dinlerken diğerlerinden daha çok gelişir.
- ❖ Beyin, bir dil içgüdüsüne sahiptir”

Dil, bireyler ile toplum arasında aidiyet duygusu yaratan, birey ve toplum arasında iletişimi sağlayan, toplumu diri tutan, toplumun kültürel ve sosyal varlığını devam ettiren en temel öğedir. Bu nedenledir ki bir toplumu ayakta tutan, neslin devamını sağlayan dilin eğitimi ve öğretimi çok önemlidir. Günümüzde çağdaş toplumun bir ferdi olarak bireyler; dinleme, konuşma, okuma ve yazma gibi birtakım dil öğrenme alanlarını etkili bir şekilde öğrenmek durumundadır; çünkü bilgi çağının gereği de budur. Bu noktada beyin temelli öğrenme yaklaşımı önemli işlevleri yerine getirmektedir.

Beyin Temelli Öğrenme Yaklaşımı ve Türkçe Öğretimi

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan bir araç olan dil, bireylerin yaşamını etkileyen, biçimlendiren temel öğedir. Yaşamı boyunca hayatının her aşamasında birey dili kullanır, dil ile kendini ifade eder, iletişim kurar. Özellikle ana dil, bireyler açısından çok önemlidir. Aile ve çevrede başlayıp, okul ortamında pekiştirilen ana dil bireyin yaşamının vazgeçilmezidir. “Bireylere doğru, açık ve etkili bir iletişimi gerçekleştirebilecek dilsel beceriler kazandırma, onların düşünme güçlerini geliştirme, yetkinleştirme ve toplumsallaştırma süreçlerine katkıda bulunma, Türkçe öğretiminin temel amaçlarıdır” (Belet, 2005: ii). Türk milletinin dili olan Türkçenin, standart Türkçe ile konuşulan ve yazılan esas dil olarak kabul edilmesi, benimsenmesi, toplumun birliği ve beraberliği açısından çok önemlidir. Türkçenin etkili, güzel konuşulması ve yazılması herkes için önemlidir; çünkü Türkçe eğitimi ve öğretimine, millî bir mesele olarak bakılmalıdır. Ülkemizde “mahalli diller” elbette konuşulabilir; fakat dil birliği de bir milletin olmazsa olmaz koşuludur. Bu bağlamda bölgesel olarak mahalli dil veya diller kullanılsa da Türkçenin standart dil veya resmî dil ile konuşulması ve yazılması birlik açısından, devletin bekası açısından çok önemlidir. Özellikle ana dil öğretiminde ve öğreniminde sıkıntıların aşılması, ailede de standart dilin konuşulmasına imkân sağlanması; ana dil olarak Türkçenin pekiştirilmesine ve öğretimine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, ülkemizde özellikle dil öğreniminde sıkıntıların yaşandığı yerlerde beyin temelli öğrenme yaklaşımı odaklı dil eğitimi ve öğretiminin yapılması, millî birlik ve beraberliğin pekiştirilmesi açısından önem kazanmaktadır. Beyin temelli öğrenme yaklaşımının stratejik

yönünün bu noktada ortaya konulması gerekir. Küreselleşen dünyadaki birtakım değişimlerin eğitimde de kendisini hissettirmesi elbette kaçınılmazdır. Eğitimdeki bu gelişmeler ışığında, ülkemizde öğretim programları yenilenmiştir. Türkçe öğretimindeki program değişikliğinin süreç odaklı olarak tam anlamıyla uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde program değişikliğinin hiçbir önemi kalmayacak; eğitim-öğretimdeki hedefler/kazanımlar da elde edilemeyecektir.

Küreselleşen dünyanın değişimleri bizleri de etkileyerek, davranışçı eğitim anlayışı bırakılmış, onu yerine yapılandırıcı yaklaşımla yeni ilk ve ortaöğretim programları hazırlanmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı 2004 yılından itibaren yapılandırıcı yaklaşım merkezli olarak çoklu zekâ, öğrenci merkezli eğitim, beyin temelli öğrenme, bireysel farklılıklara duyarlılık, sarmal ve tematik yaklaşım, beceri ve etkinlik yaklaşımı gibi yaklaşımlar benimsenmiştir (Güneş, 2012a: 2). Günümüz eğitim anlayışlarının bir gereği olarak tüm dünyada yaygın bir şekilde benimsenen beyin temelli öğrenme yaklaşımı, yapılandırmacı eğitim anlayışıyla paraleldir. Yapararak ve yaşayarak öğrenmeyi esas alır. Dolayısıyla öğrenci merkezlidir. Bireylerde mevcut olan birtakım bilgi ve birikimin üzerine bir şeyler inşa etmeyi temel alan, bunlarla bağ kuran, her beynin farklı olduğunu temel alan, bu yüzden çoklu zekâ kuramından yararlanılması gerektiği görüşünü savunan bir öğrenme yaklaşımıdır. Bireylerin dil öğretiminde bu öğrenme modelinin kullanımı önem kazanmaktadır. Dil öğretiminin tarihi, kökü çok eskilere dayanmaktadır. Küreselleşen dünyada neslin devamı, kültürün korunması noktasında dil öğretimi, özellikle ana dil öğretimi önem kazanmıştır. Beyin temelli öğrenme yaklaşımı bu noktada, bilgilerin saklanabilmesi, bilgilerin kalıcı bir şekilde zihinde tutulabilmesi, beynin işlevsel ve ideal bir şekilde kullanılabilmesi, en önemlisi öğrenme eyleminin nasıl öğrenileceğini bize öğreten stratejik bir öğrenme yaklaşımıdır. Türkçe öğretiminde ise geleneksel öğretim anlayışının ürünü olan ezberleme tekniğinin aksine, yaparak yaşayarak, öğrenci merkezli, bireysel farklılıkların göz önünde bulundurularak, öğrencilerin öğrenme eylemine odaklanmaları için, onlara en iyi ve en uygun öğrenme-öğretme ortamının sağlanması durumunda kalıcı yönde bir öğrenme daha kolay bir şekilde gerçekleşecektir.

Türkçe, dünyanın zengin ve köklü dillerinden birisidir. Bu kadar güzel ve etkili bir dilin öğretimi noktasında çeşitli sorunlar olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Türkçe Öğretim Programı'nda, öğrenci merkezli eğitim paralelinde, yaratıcı, eleştirebilen, sorgulayabilen, düşünebilen ve beynin işlevlerini iyi kullanabilen bireylerin yetiştirilmesinin hedeflendiği belirtilmektedir; fakat bu hedef kazanımlara ulaşmak için bireylerin fizyolojik ve beyinsel olarak hazır bulunuşluk düzeyleri ile ilgili somut birtakım hedeflerden bahsedilmemiştir. Özellikle öğrenci ve öğretmen psikolojisi önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Öğretmenin ve öğrencinin rolü, genel anlamda öğrenme özelde Türkçe öğretimi, dil öğretiminde dikkatle üzerinde durulması gereken konulardan başlıcalarıdır. Dünyada “eğitim” ile ilgili olarak yaşanan değişimler, dil öğretiminde de kendini göstermekte, yeni yaklaşımlar ve yöntemlerle dil öğretiminin yapılması zarureti ortaya çıkmaktadır. Türkçe öğretimine de bu bakış açısıyla yaklaşılması gerekmektedir.

Bilgi çağının yaşandığı dünyamızda yaşam boyu öğrenmenin gerçekleşmesinin en önemli aracı dildir. Okuma, yazma, anlama, sorgulama, düşünme, sorun çözme gibi birtakım işlemler dilin sunduğu imkânlar ile gerçekleşmektedir. Zihinsel, duygusal ve sosyal gelişmenin öncüsü olan dil; dünya ile uyum, kültür aktarımı gibi süreçlerin tamamını sağlar. Bununla birlikte değerler eğitiminin verilmesinde, hayata geniş bir pencereden bakılmasında, birçok sorunun üstesinden gelinmesinde, dil becerilerinin yaşam boyu geliştirilmesi noktasında önemi ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik olarak devletler, yeni yöntemler ve yaklaşımlar uygulanmaktadır (Güneş, 2012b: 124). Alyılmaz, *Türkçe öğretiminin sorunları* adlı çalışmasında Türkçe öğretim programının yetersiz olduğunu, öğrenme alanlarıyla ilgili dengeli dağılımda bulunulmadığını, etkinlikler noktasında eksiklikler olduğunu, dolayısıyla öğrenci ve öğretmen işbirliğinin sağlanamadığını, öğrencilerin gelişim düzeylerinin gözetilmediğini, ilk okuma yazma öğretiminde öğrenci stillerinin göz önünde bulundurulmadığını, Türkçe eğitimi alanında öğretmen

eğitiminde yaşanan sıkıntıların belirlenen hedef kazanımların, öğrenmenin gerçekleşmesinde en büyük sorunlar olduğunu dile getirmiştir. (2010: 743-744). Eğitim- öğretim faaliyetlerinin vazgeçilmez öğelerinden olan ders kitaplarının ve yardımcı ders kitaplarının öğrenci merkezli bir anlayışla hazırlanamaması ve öğretmen merkezli anlayışın devam etmesi, farklı öğrenme stillerine açık kapı bırakılmaması Türkçe öğretiminin başta gelen sorunlarıdır. Ayrıca, Türkçe ders kitaplarının hazırlanması sürecinde sadece Türkçe-Edebiyat eğitimi alanıyla sınırlı olarak, eğitim bilimi açısından eksik yönlerin bulunması, Türkçe öğretimi için gerekli olan hem materyal hem de ders kitaplarının öğrenciyi öğrenmeye hazırlayacak, beyin olarak rahatlatacak şartlara sahip olmaması yine Türkçe eğitimindeki diğer önemli eksikliklerdir. Beyin temelli öğrenme yaklaşımı, bu sorunların bir kısmının asgari düzeye indirilmesine rol oynayacaktır. Nitekim Türkçe dersinde, öğrenme stratejilerinin ne kadar önemli olduğu, öğrenmeyi ne kadar etkilediğini, Belet ve Yaşar (2007), öğrenme stratejilerinin okuduğunu anlama ve yazma becerileri ile Türkçe dersine ilişkin tutumlara etkisini belirlemeye yönelik olarak yaptıkları araştırmalarında öğrenme stratejilerini kullanmanın okuduğunu anlama ve yazma becerilerini geliştirdiği ve öğrencilerin Türkçe dersine ilişkin olumlu tutumlar geliştirmeleri yönünde etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Yabancı dil öğretimi için yoğun olarak kullanılan NLP (Neuro Linguistic Programming) adlı yöntem ve beyin odaklı dil öğretimi ve öğrenimi, beynin işlevlerinin ne kadar önemli olduğunu, Türkçe öğretiminde beynin işlevsel yapısının dikkate alınarak yapılmasının önemini ortaya koymaktadır. Türkçede toplumumuzun kültürel değerlerinin sözlü ve yazılı olarak ifade edilmesinde önemli rollere sahip olan ve “beynin önemi”ni belirten çok sayıda atasözü ve deyimlerimiz mevcuttur. Atasözü ve deyimlerimiz, toplum olarak direkt ya da dolaylı olarak beynin işlevlerinin farkında olduğumuzun önemli göstergelerindendir:

- ❖ **Ağustosta beyni kaynayanın zemheride kazanı kaynar:** Yazın çalışan kışın rahat eder. (*Atasözü*)
- ❖ **Beyin yıkamak:** Ruh bilimi. İnsanı, kendine özgü düşünce ve dünya görüşüne yabancılaştırmak, başka yönde düşünür ve davranır duruma getirmek amacıyla çeşitli yollarla etkilemek. (*Deyim*)
- ❖ **Beyni atmak:** Tepesi atmak. (*Deyim*)
- ❖ **Beyni bulanmak:** 1) sersemlemek, düşünemez olmak; 2) kötü bir şey sezinlemek. (*Deyim*)
- ❖ **Beyni karıncalanmak:** Zihin yorgunluğundan düşünemez olmak. (*Deyim*)
- ❖ **Beyni kaynamak:** Aşırı sıcaktan sersemlemek, bunalmak: Kızgın güneşin altında bütün gün beynim kaynıyor. (*Deyim*)
- ❖ **Beyni sıçramak:** Akli başından gitmek: Akşam eve gelip de heykelin başını boyun yerinden çatlamış ve güzelim mermer başlığı tuzla buz olmuş görünce beynim sıçradı. -H. Taner. (*Deyim*)
- ❖ **Beyni sulanmak:** Düzgün düşünemez olmak, bunamak: Beyni sulanan bu ayyaş, iğrenç mahluku onlara anlatmakta ne fayda olabilirdi. (*Deyim*)
- ❖ **Beyninde şimşekler çakmak:** 1) çok üzölmek, sarsılmak; 2) zihninde birden bir düşünce doğmak. (*Deyim*)

- ❖ **Beyninden vurulmuşa dönmek:** Beklenmedik bir durum karşısında olağanüstü bir üzüntü ve şaşkınlığa uğramak: Bu satırları okuyunca Mustafa beyninden vurulmuşa döndü. **(Deyim)**
- ❖ **Beynine girmek:** Herhangi bir konuda birisini yönlendirmek, ikna etmek. **(Deyim)**
- ❖ **Beynine vurmak:** İçki etkisiyle ne yaptığını bilemez duruma gelmek. **(Deyim)**
- ❖ **Beynini dağıtmak:** Öldürmek. **(Deyim)**
- ❖ **Beynini kemirmek:** Rahatsızlık vermek, huzurunu kaçırmak: İşte birkaç zamandır beynini kemiren şüphe: Ben deli miyim? **(Deyim)**

(http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri&kategoriget=atalst&kelimeget=beyin&hngget=tam erişim tarihi:19. 07. 2013).

Yaşantının, bilginin, deneyimin ürünü olan atasözü ve deyimlerimize yansımış olan beynin işlevleri; günümüzde eğitimin özünü ve ana biçimlerini, görevlerini ve yollarını araştıran, sorgulayan, sorunlarına çözüm bulma konumunda olan herkesin üzerinde durması gereken önemli bir konudur. Beynin karmaşık yapısı, beyin ve dil arasındaki birtakım ilişkilerin pedagojik boyutunun önemini ortaya koymuş, öğretmenler arasında da kavram kargaşasına yol açması da söz konusu olmuştur. Bu noktada öğretmenlerden istenen tıp biliminde uzman olmaları değil, dil öğretimindeki sorunların kesin tespitinde öncü rol oynamaları, dil öğretimini etkili bir şekilde sağlamak için beynin çok yönlü işlevlerini bilmelerinin gerekliliğidir. Beyin odaklı öğrenimin dil odaklı olarak sorgulanması gerekmektedir (Yılmaz, 2006: 9). Türkçe öğretiminin amaçları çerçevesinde bireylerin kendilerini ifade etmeleri, psikolojik olarak rahat olmaları, iletişim kurabilmeleri için uygun ortamın sağlanması beynin işlevlerini yerine getirmesi için hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda kendimizi ifade noktasında rahat olmadığımız da yadsınamaz bir gerçektir. Doğduktan hemen sonra başlayan sürekli "Sus!.." nidalarıyla birlikte susturulan, sindirilen bireyler; anaokulundan ilkökula, ortaokuldan liseye aynı muameleye maruz kalmaktadır. Bu geleneksel yaklaşım, eğitim-öğretim ortamında geleneksel eğitim anlayışının tezahürü olarak sürekli karşımıza çıkmaktadır. Bu geleneksel öğretim anlayışı veya modeli maalesef üniversite sıralarında da aynı şekilde devam etmektedir. "Konuşmuyoruz, konuşamıyoruz, korkuyoruz, ürküyoruz" şikâyetleri ve "Neme lazım" mantığı, dil gelişiminde, Türkçe eğitimi ve öğretiminde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenci merkezli yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı, çoklu zekâ kuramı, beyin temelli öğrenme vb. çağın gereği olan öğrenme kuramları, her ne kadar eğitim programlarımızda olsa da bu kuramların uygulamalarında sıkıntı olduğu bilinen bir gerçektir. Farklı bakış açılarına sahip, eleştirel düşünebilen, özgüveni yüksek, bilinçli, kültürel seviyesi zengin, mutlu bireylerin yetişmesi aynı zamanda beynin işlevlerini iyi değerlendiren toplumlarda ve bireylerde görülebilecek vasıflardır. Türkçe dersi bu amaçlar çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde beyin temelli öğrenme modeli öncü rol oynayabilecek bir öğrenme modelidir.

Peder (2009), *Beyin temelli öğrenme modelinin Türkçe dersindeki akademik başarıya etkisi* adlı çalışmasının sonuçlarına göre "...Türkçe dersinde Beyin Temelli Öğrenme modelinin uygulandığı deney grubu ile yeni programı n gerektirdiği yöntem ve tekniklerin uygulandığı kontrol grubunun akademik başarıları arasında deney grubu lehine istatistiksel bakımdan anlamlı fark vardır. Türkçe Dersinde okuduğunu anlama alt öğrenme alanından seçilen ve 21 kazanım için hazırlanan 30 maddelik başarı testinde deney grubunda 22 maddede ve toplam 15 kazanımda %75.0 seviyesine ulaşılırken kontrol grubunda 30 maddenin sadece 2'sinde %75.0 seviyesine ulaşıldığı belirlenmiştir" (2009: IV-V). Bu çalışmada, beynin işlevlerini gözeten öğrenme modelinin başarı ile sonuçlandığı ortaya konmuştur.

Türkçe öğretimi sorunlarının asgari düzeye indirilmesi, bireylerin kendilerini rahatça ifade edebilmesi, öğrenme eylemine odaklanamama sorununun giderilmesi, kaygı ve stresin ortadan kaldırılması, öğrenme eylemi için bireysel farklılıkların gözetilmesi, bireyin ilgi ve ihtiyaçlarının ne olduğunun fark edilmesi ve buna uygun öğrenme modelleri geliştirilmesi, Türkçe öğretiminde beyin temelli öğrenme yaklaşımını önemli kılan temel etkenlerdir.

Öğrenci merkezli yeni eğitim sisteminde, öğrencilerin stres ortamından arındırılması, öğrenmeye hazır hâle gelmeleri, beyin olarak öğrenmeye hazır bulunuşluk düzeyinin dil öğreniminde önemli ve etkili olduğu yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur. Beynin fiziksel yapısı ve vücudumuzdaki konumu onun gizemli olmasına neden olmaktadır. Geleneksel öğretim yöntemleri, beynin doğal öğrenme sürecini göz ardı ettiği için öğrenciyi bilgiyi ezberlemeye yöneltmektedir. Beyin temelli öğrenme kuramında ise bireyler tam öğrenme düzeyinde, anlamlı öğrenirler ve kendi bilgilerini yapılandırır (Demirel, 2004). “Değişen sosyo-ekonomik düzeyi kavrayarak çağın koşullarına uyum sağlayan, anadilini etkili biçimde konuşan, okuduğunu anlayan, yazılı anlatımı ve etkili dinleme becerisi gelişmiş, karşılaştığı problemlere yaratıcı problemler üreten, çok boyutlu düşünen bireyler yetiştirmek, Türkçe dersinde geleneksel öğrenme yaklaşımlarının yanı sıra proje tabanlı öğrenme, senaryo tabanlı öğrenme modeli, problem çözme yöntemi, tam öğrenme modeli gibi modern öğretme-öğrenme yaklaşımlarının kullanılmasını gerektirmektedir. Bunu sağlayan model yaklaşımlardan birisi de Beyin Temelli Öğrenme modelidir” (Peder, 2009: 24). Ülkemizde gerek yabancı dil öğretiminde, gerekse ana dil öğretiminde sıkıntılar, sorunlar söz konusudur. “Türkçe öğretimi irdelemek amacıyla yapılan araştırmalar, anadili eğitiminin yeterli düzeyde verilmediğini ve anadili etkinliklerinin bilimsel ölçütler çerçevesinde planlanıp örgütlenerek sunulmadığını göstermektedir. Ayrıca, ilköğretimden başlayarak tüm eğitim basamaklarında öğrencilerin özellikle okuduğunu anlama, sözlü ve yazılı anlatım becerilerinde yetersiz kaldıkları görülmektedir” (Belet, 2005: ii). Yeni öğretim programı çerçevesinde ana dil öğretimine yönelik olarak Türkçe dersinde de etkinliklere dayalı, uygulamaya dönük yeni yaklaşımlar sergilenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda beyin temelli öğrenme yaklaşımı, eğitim-öğretim faaliyetlerinin sağlıklı bir zeminde yapılmasına imkân sağlayacak vazgeçilmez bir öğrenme yaklaşımıdır.

Sonuç ve Öneriler

- ❖ Bireylerde etkili, istendik yönde, kalıcı izli davranışların, yani anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesi iyi bir eğitim-öğretim programıyla mümkündür. Bu programların uygulanması süreçlerinde öğretmen ve öğrencilere yönelik öğrenme modellerinin uygulanması ayrıca önem kazanmaktadır. Beyin temelli öğrenme yaklaşımı, Türkçe derslerinde bireyin amaçlarına ulaşmasında bir araç öğrenme modelidir.
- ❖ Beyin temelli öğrenme yaklaşımı ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda, Türkçe derslerinde beyin temelli öğrenme yaklaşımının, geleneksel yöntemlere göre bilgilerin kalıcılığının sağlanması, öğrencilerin başarısının artırılması, akademik başarı, tutum, derse katılım gibi konularda önemli ölçüde başarıyı artırdığı, deney grubu ve kontrol gruplarına yapılan uygulamalar neticesinde bilimsel verilerle ortaya konmuştur.
- ❖ Beynin işlevlerini olumsuz yönde etkileyebilecek birtakım fizyolojik ve psikolojik unsurların olumsuz etkileri asgari düzeye düşürülmelidir. Beyin temelli öğrenme ilkeleri bağlamında öğrenme ve öğretme sürecinin esas kılınması, bu sürecin gerektirdiği şekilde öğrencilerin tüm duyu organlarını harekete geçirmelerinin sağlanması, beynin paralel işlemci özelliğinden faydalanılması, öğrenme ortamını olumsuz yönde etkileyen fizyolojik

ve psikolojik birtakım olumsuz durumların (açlık, stres, kaygı, korku vb.) ortadan kaldırılması etkili bir öğrenme eylemi için gereklidir.

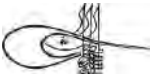
- ❖ Beyin temelli öğrenme; öğrencilerin algılama ve anlama düzeylerine olumlu yönde etki ettiğinden, Türkçe derslerinin işlenişinde öğrencilerin, sosyal beceri, tutum, davranış, özgüven kazanma, öğrenmeye karşı güdülenme, stresin azalması, anlamlı öğrenme deneyimi ve Türkçe öğretim programının hedef kazanımlarının gerçekleştirilmesinde etkin rol oynar. İlköğretim I. ve II. kademe Türkçe derslerinde olabildiğince farklı strateji, yöntem ve tekniklerle, farklı etkinliklerle beyin temelli öğrenme ve öğretme yöntemlerine ağırlık verilmelidir.
- ❖ Türkçe derslerinde beyin temelli öğrenme yaklaşımının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, uygun ortam ve şartların sağlanması gerekmektedir; çünkü bu ortamda geleneksel eğitim anlayışı çerçevesinde oluşan bilginin ezberlenmesi değil, öğrenme eyleminin gerçekleşmesine bağlı olarak bilginin öğrenilmesi ve özümsemesi amaçlanmalı, beyin temelli öğrenme anlayışı bu çerçevede yapılandırılmalıdır. Öğrencilerin, öğrenme eylemine hazır olmalarında rehber görevinde olan öğretmenler, birinci derecede sorumluluk hissi duymak zorundadır. Aksi takdirde hedef kazanımların gerçekleştirilmesine bağlı öğrenme eylemi gerçekleştirilemez.
- ❖ Kamu ve özel okullarında görev yapan başta okul yöneticileri ve Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenleri olmak üzere, öğrencilere ve velilere yönelik olarak *beyin temelli öğrenme veya öğrenme psikolojisi, beyin temelli öğrenme yaklaşımının uygulanması* konularında eğitici birtakım seminer, kurs, konferans vb. eğitimler verilmelidir.
- ❖ Ülkemizde yeni eğitim programları ile ilgili olarak öğretmenler; örnek etkinlik bulamadıklarından, çoklu zekâ, yapılandırıcı öğrenme ve beyin temelli öğrenme yaklaşımı ile ilgili olarak yeterli bilgi birikime sahip olmadıklarından /olamadıklarından şikâyet etmektedirler. Bilgiye erişmenin nispeten daha kolay olduğu bilgi çağı dediğimiz bu çağda, bu tür mazeretler başarıya engel teşkil etmemelidir. MEB kılavuz kitapları iyi incelenmeli, teknolojik imkânlar yeterince kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALYILMAZ, C. (2010). *Türkçe Öğretiminin Sorunları*, *Turkish Studies Dergisi*, 5(3), 728-749.
- BAŞ, G. (2010). *Beyin Temelli Öğrenme Yönteminin İngilizce Dersinde Öğrencilerin Erişilerine ve Derse Yönelik Tutumlarına Etkisi*, *İlköğretim Online Dergisi*, 9(2), 488-507.
- BAŞTUĞ, M. (2007). *Beyin Temelli Öğrenme Kuramının İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- BELET, S. D. (2005). *Öğrenme Stratejilerinin Okuduğunu Anlama ve Yazma Becerileri İle Türkçe Dersine İlişkin Tutumlara Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- BELET, S. D. ve YAŞAR, Ş. (2007). Öğrenme Stratejilerinin Okuduğunu anlama ve Yazma Becerileri ile Türkçe Dersine İlişkin Tutumlara Etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(1), 69-86.
- CAİNE, R. N. ve CAİNE, G., (1994). *Teaching and The Human Brain* (Çev. G. Ülgen), California: Innovative Learning Publications, Addison – Wesley Pub. Co.(Akt. KUTLU, M. O. ve KORKMAZ, Ş. 2010)
- CAİNE, R. N. ve CAİNE, G. (2002). *Beyin Temelli Öğrenme*, Gülten Ülgen. (Çev. Ed). Ankara: Nobel Yayınları.
- ÇİFTPINAR, B. (2012). Brain-based Construct Approach in Second Language Learning. *İlköğretim Online*, 11(1), 107-117.
- DEMİREL, Ö. (2004). Eğitimde Program Geliştirme, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- DHORİTY, L. F. ve JENSEN, E. (1998). *Joyful Fluency: Brain- Compatible Second Language Acquisition*. San Diego: The Brain Store Inc.
- DUMAN, B. (2007). *Neden Beyin Temelli Öğrenme*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- ERDURAN-AVCI, D. (2007). *Beyin Temelli Öğrenme Yaklaşımının İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilgisi Dersindeki Başarı, Tutum ve Bilgilerin Kalıcılığı Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- FİDAN, N. ve BAYKUL, Y. (1994). İlköğretimde Temel Öğrenme İhtiyaçlarının Karşıllanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 7-20.
- GÜNEŞ, F. (2012a). Bologna Süreci ile Yükseköğretimde Öngörülen Beceri ve Yetkinlikler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), DOI: 10.5961/jhes.2012.026.
- GÜNEŞ, F. (2012b). Dil Öğretim Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 123-148.
- GÜNEŞ, F. (2013). Türkçede Metin Öğretimi Yerine Metinle Öğrenme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 603-637.
- HASRA, K. (2007). *Beyin Temelli Öğrenme Yaklaşımıyla Öğrenme Stratejilerinin Öğretiminin Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerisi Üzerindeki Etkisi*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- JENSEN, E. (1998). *Teaching With The Brain In Mind*, Alexandria: ASCD (Association for Supervision and Curriculum Development).
- JENSEN, E. (2000). *Brain Based Learning*, San Diego: Brain Store Publishing.
- KUTLU, M. O. ve KORKMAZ, Ş. (2010). Beyin Temelli Öğrenmenin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Uygulanması, *Ç. Ü Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 160-171.
- LAWSON, J.R. (2001). *Brain Based Learning*. Encyclopedia of Educational Technology. <http://coe.sdsu.edu/eet/articles/brainbased/start.htm> internet adresinden 01 Kasım 2006 tarihinde alınmıştır.(Akt. ERDURAN-AVCI, D. 2007)
- ÖZDEN, M. (2005). *Fen Bilgisi Dersinde Beyin Temelli Öğrenmenin Akademik Başarıya Ve Hatırlama Düzeyine Etkisi*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- ÖZDEN, Y. (2003). *Öğrenme ve Öğretme*, (5. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- PEDER, P. (2009). *Türkçe Dersinde Beyin Temelli Öğrenme Modelinin Öğrenci Akademik Başarısı Üzerine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- VARIŞ, F. (1991). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- YILMAZ, C. (2006). Beyin Odaklı Öğrenim ve Yabancı Dil Eğitimindeki Önemi, *Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi Tömer Dil Dergisi*, Sayı:131.
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri&kategoriget=atalst&kelimeget=beyin&hngget=tam erişim tarihi:19. 07. 2013).
- <http://egitim.milliyet.com.tr/dil-beynin-neresinde/egitimdunyasi/detay/1687910/default.htm> erişim tarihi: 19.07.2013)

TARIK BUĞRA'NIN ROMANLARINDA KADIN, ERKEK İZLEKLERİ VE BİRBİRLERİYLE OLAN İLİŞKİLERİ*

*Yıldıray BULUT***

ÖZET

Türk romancılığının önemli isimlerinden biri olan Tarık Buğra, sadece roman ile değil, hayatının gençlik döneminde şiirle ve mesleğinin ilerleyen yıllarında gazetecilikle de uğraşan, yazdığı hikayeler ve tiyatro oyunları ile dikkat çeken önemli bir yazarımızdır. Eserlerinde Türk siyasi hayatının panoramasını çizer. Halkçı ve devletçi bir bakış açısıyla, ülke siyaseti ve sosyal yaşamının geçirmiş olduğu evreleri romanlarında konu edinir. Tarihsel köklerimize olan derin saygısını benliğinde her daim taşır ve yurttaşlarını edebî hayatının odak noktasına koyar. 1950'lerde gelişen soyut tahlilci hikaye anlayışına bağlı olan yazar, romanlarında ise düğüm yaratan bir yapı arz eder. Sınırlı motifleriyle birlikte, kapalı; üslup açısından bir endişe taşıyan, sembollere dayalı bir yazı anlayışı vardır. Dil mükemmeliyetçiliği bariz olan yazarın, kelime hazinesi oldukça zengindir. Hikaye ve romanlarında kişi, çevre ve olay tasvirleri gözlemciliğe dayanmaz. Bu yönüyle gözlemci değil izlenimci bir yazar olmayı tercih eder. Tarık Buğra, Anadolu'nun küçük bir kasabası olan Akşehir'de dünyaya gelmiştir. Bu bakımdan kasaba merkezli bir romancı olan yazarın, romanlarında insan ilişkilerini ve birbirleriyle olan diyaloglarını okuyucularına aktarması kaçınılmaz olacaktır. Bu çalışma ile, Tarık Buğra'nın matbu on romanında, kadın ve erkek izleklerinin nasıl işlendiği, şahısların olay örgülerine katkılarının ne derecede olduğu, sosyal hayatın bir parçası olan kadın – erkek ilişkisinin okuyucuya hangi şekillerde aktarıldığı, bu ilişkilerin kişiler ve çevreleri üzerinde nasıl bir etki bıraktığı sorularına yanıt aranmıştır. Bu yanıt arama sırasında öncelikle tek tek roman kişilerinin kişilik özellikleri ortaya çıkarılmış daha sonra da birbirleriyle olan ilişkileri, benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarık Buğra, kadın, erkek, kadın – erkek izlekleri, kadın – erkek ilişkisi

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Bartın Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, El-mek: yildirayrebirth@hotmail.com

MALE AND FEMALE THEMES AND THEIR RELATIONS WITH EACH OTHERS IN TARIK BUGRA'S NOVELS

ABSTRACT

Tarik Buğra, who is one of the most important names in Turkish novel writing, is not only famous for his novels but also for his poems which he dealt with in his youth and journalism that he was interested in later years. He draws panorama of Turkish political life. He owns the country's politics and social life phases as themes in his novels with the populist and statist point of view. He always respects to our historical souls and he puts his citizens in the centre of his literary life. The writer who is bound up in abstract analysing story style offers a full of knots style in his novels. He owns a writing style that is close, worrying and based on symbols with his limited motifs. The writer having apparent language perfectionism, has a rich vocabulary. His description of characters, environment and plot is not based on observation and thanks to his this aspect, he prefers being an impressionist writer not an observer one. Tarık Buğra was born in Akşehir, which is a small town in Anatolia. Due to the fact that he is a town-based novelist, it is inevitable that he refers to the people relations and their communication with each other in his novels. In this study, some kinds of questions such as how woman and man themes are handled, to what extent characters contribute to the plot, how man-woman relation which is a part of social life is narrated to the readers, and how this relation affects the characters and their society are tried to be answered. While it is tried to be answered, first the characters' personalities are revealed one by one, then it is focused on their relations with each other, their similarities and differences.

Key Words: Tarık Buğra, woman, man, woman-man themes, woman- man relations

1. Giriş

Romanı bir insan sanatı olarak gören kasaba merkezli romancımız Tarık Buğra, insan sevgisini romanlarının tamamının odak noktası olarak belirlemiştir. Diyebiliriz ki, onun kaleme aldığı hikâye ve romanlar insan merkezlidir. (Tekin, 2008: 31) Buğra, “Beni gerçekten tanıyan kime sorarsanız sorun, benim ne kadar iyi huylu, yumuşak olduğumu söylerler. Hep selamlaşırız, benim yazar olduğumu bilmezler, iki konuşurum üç konuşurum, çocuk benim arkadaşım olur. İnsanları severim, canlıların hepsini severim, ağaç, çiçek.. Hele hayvanlar. At, köpek, kedi, kuşlar... İçim sevgi doludur benim.” diyerek kendini tanımlar ve sevgiyi, romanlarının başat duygusu olarak belirler. (Alper, 1993: 6) Doğup büyüdüğü Akşehir'in görece küçük bir kasaba olması ve bu kasabada yaşayan insanların birbirleriyle olan sıkı ilişkileri ve diyalogları, Buğra'nın romanlarındaki kişilerin birbirleriyle olan münasebetlerine de yansımıştır. “Romanlarımdaki hoşgörünün, tesamühün ve insan sevgisinin en önemli hususiyetim olduğuna inanırım... İçinde buram buram sevgiler tütmeyen bir romanı ben başarılı sayamıyorum...” (Gülendam, 2000: 22) diyen Buğra, romanlarının pek çoğunda insan sevgisini ve özellikle de aşkı ön plana almış ve olayların gideğenliğinde bu temaya büyük önem göstermiştir.

Tarık Buğra romanlarının çoğunun konusunu tarihimiz ve tarihsel köklerimiz oluşturmaktadır. Bu sebeple romanlarda erkek roman kişisi sayısı, kadınlardan daha fazladır. Olay örgüsünü kurup yönlendiren erkek roman kişileri, kurgu sırasında, kişisel psikolojilerini etkileyebilecek kadın roman kişilerinden hoşlanır ve bir şekilde onları hayatlarına dahil etmeye çalışır. Tercih ettikleri kadınlar ise çoğunlukla iyi yetişmiş, gelenek ve göreneklerine bağlı, evine, ailesine düşkün, anaç yapıdaki kadınlardır. (Öztürk, 2008: 100) Bunun dışında kalan birkaç örnekte ise erkek roman kişisi, zamanla hatasını fark eder ve aşkından bir süre sonra vazgeçer.

Yazarın eserlerinde sanat, insanlık sevgisi ve aşk iç içedir. O, hayatı ve insanı gerçek değerleri ile ele alır, kendi düşüncesi doğrultusunda onları idealize eder. (Taştepe, 2009: 24) Aşk, bütün romanlarda, kişiyi hayata bağlayan itici bir güç olarak önem kazanır. Roman kişilerinin çoğunluğu kasaba ve büyük şehirde tutkulu ve çapraşık aşk hikayelerinin içinde bocalar dururlar. (Miyasoğlu, 1995: 49) Bu hikâyelerin içine düşen kişi sahiplenme duygusu kazanır ve bu duygu da sosyalleşme sürecinin en önemli adımıdır. Aşk, kişilerin önüne kolay kolay düşmez. Onu kazanmak için türlü engelleri aşmak, testleri geçmek ve sıkıntılı zamanlar geçirmek gerekir. Aşkını kazanan kişi, hayatına kaldığı yerden daha güçlü bir şekilde devam ederken, yenilgiye uğrayan kişi, bulunduğu çevreyi terk eder ve yalnızlığa sığınır. (Yılmaz, 2005: 120) Kişinin aşkı uğruna geçtiği sınavlar, onun bireyleşim ve insan olma macerasına da yardımcı olacaktır.

1.a. Tarık Buğra'nın Romanlarında Kadın İzleği

Buğra'nın romanlarındaki kadınlar, erkeklerden daha güçsüz müdür? Bu soruya verilmesi gereken yanıt olumludur. Çünkü Buğra'nın romanlarındaki kadınların çoğu basiretsizdir. Hayat karşısında tam anlamıyla belirleyebildikleri bir amaçları yoktur. Hep daha fazla huzura kavuşmayı hayal ederler; ancak bu hayalleri için bir türlü harekete geçmezler. Eylemlerinin başında gösterdikleri güdülenme ve motivasyon, eylemlerinin devamında bir balonun sönuşü gibi sönuverir. Çoğu zaman bu sönuşün belli bir sebebi bile yoktur. Bu sebepten, sonları da çoğunlukla trajik ya da ucu açık olmuştur. (Yalnızlar – Hurrem) Oysaki kişilik özellikleri, bu huylarının dışında son derece idealizedir. Ailesi temiz, kendileri namusludur. Fedakâr ve sadıklardır. Hayatlarını adeta ailelerine adarlar. Kocalarının aldığı zor kararlarda daima yanındadırlar ve onun başını dik tutması için en önemli güdümlericidirler. Hatta denilebilir ki bazı erkeklerin kişiliklerini, birlikte oldukları kadınlar oluşturur ve şekillendirir. (Osmancık- Malhun Hatun)

Kimi zaman da kadın, hayatın türlü zorluklarını görmüş ve geçim sıkıntısı sebebiyle kirli işlere bulaşmıştır. Bu ağır şartlar onu ailesine karşı kopuk hale getirmiştir. O, daha çocukluk çağında birçok tecrübeyi tatmak zorunda kalmıştır. Kadın bunlara rağmen kalbinin temizliğini kaybetmez. Onu böyle yapan hayat şartları olmuştur. Sorumluluk ona yüklenemez. (Gençliğim Eyvah – Güliz)

Hayatın kurdu olmuş kadınlardan başka, tam aksi yönde kalmış, büyük şehri bile görmeyip hayatı boyunca kısıtlı sayıda insan tanımış olan kadınlar da Buğra'nın romanlarında kendini gösterir. Kaderine razı olup senelerce kendisini almaya gelecek olan erkeği bekleyen kadın, ilk eylemi hep karşısındakinden bekler. Eğer karşıdan bir eylem gelmezse, o da asla harekete geçmeyecek ve ölene kadar beklemeye devam edecektir. (Yalnızlar – Şükriye)

Romanlardaki birçok kadın, çoğunlukla hayattan ne istediklerini bilmemekte ve buna bağlı olarak trajik sonlar yaşamaktadır. Sevdikleri adamı adları gibi bilirler ve duygularından da emindirler. Buna rağmen asla harekete geçmezler. Zaman sonsuzmuş gibi rahattırlar ve beklemekten bıkmazlar. Ne zaman ki aşklarının karşısına genç ve başarılı bir başka rakip çıkar, işte o zaman kadın için dünya değişir ve ilgileri bu yeni sevgiliye kayar. (Dönemeçte – Handan)

Buğra'nın romanlarındaki bazı kadınlar kendilerine has karakteristik özellikler gösterebilirler. Utangaç, çekingen yapıları, birdenbire inatçı ve atik bir yapıya dönüşebilir. Bu okuyucuda bir ikilem yaratır. Kadın asla tam olarak anlaşılamaz. Olumluya dönen yapıları aniden basiretsiz bir hal de alabilir. Böylece okuyucunun üzerinde bıraktıkları izlenim hayal kırıklığından öteye geçemez. (İbiş'in Rüyası – Hatice)

Yazarın romanlarında yabancı kökenli kadınlara da rastlanır. Bu kadınlar, son derece serbest bir yaşam biçimine sahiptir. Türk kültür öğelerinden farklı kültür öğelerine sahiptirler ve bu bakımdan birlikte değerlendirilmeleri gerekir. Hayata ve özellikle aşka bakış açıları aynıdır. Sevdiklerine son derece bağlıdır; ancak küçücük bir aksilik bile onların aşkları için fedakârlık yapmalarına engeldir. Sevdiklerini her an yarı yolda bırakabilirler. Tekrar bir araya gelmesi onlar için mucizevi değil, doğal olan bir şeydir. Aşk onlar için kutsaldır, aşksız yaşanamaz; ancak ayrılık da onları yiyip bitirmez. Unutmaları kolaydır ve bir önceki sevgilinin yerine derhâl yenisini koyabilirler. Huzurlu giden ilişkilerini aniden bitirebilir ve hiçbir sebep açıklama gereği de duymazlar. (Siyah Kehribar – Melina, Sofiya) Bunların dışında kalan bazı kadınlar da hayatın sillesini yemelerine rağmen, hem daha oturaklı kalmasını bilmiş hem de doğruluklarını ve dürüstlüklerini kaybetmemiştir. Ancak bu kadınların sayısı oldukça azdır. (Siyah Kehribar – Niva)

Tarik Buğra'nın romanlarına kadın izleği açısından bakıldığında, ataerkil bir yapı arz eden toplumun erkeklerinin yanında duran, onların hayatlarına etki etme şekilleri açısından çeşitlilikler gösteren, genel itibarıyla kişilikleri açısından güçsüz veya basiretsiz ve çoğu zaman da şanssız bir kadın tipi çerçevesi ön plana çıkar.

1.b. Tarık Buğra'nın Romanlarında Erkek İzleği

Kasabayı inceleyen Buğra, birçok meslekten insanı izler. Köylü, esnaf, memur gibi birçok farklı meslekten insan, onun gözlemi altındadır. Bu mesleklerden olan insanların geneli erkektir. Kadınlar daha çok evlerinde ev hanımlığı yapar, çocuk bakar yahut da en kısa ifadesiyle sokaktan uzak durur. Bu bağlamda düşünüldüğünde Buğra'nın, erkekleri, kadınlardan daha başarılı çizmesi kaçınılmaz olacaktır.

Romanlardaki erkekler, olay örgülerini kuran ve okuyucuya verilmek istenen mesajı doğrudan ileten kişilerdir. Dolayısıyla romanlardaki genel izleği oluştururlar. Genel anlamda bir tasnif yapmak gerekirse Buğra romanlarındaki erkekler:

1. Türk milletinin iyi özelliklerini taşıyan idareciler, politikacılar, aydınlar ve onların temasta bulunduğu halk (Osmancık / Osmancık, Küçük Ağa / İstanbullu Hoca, Firavun İmanı / Mehmet Akif Ersoy, Yağmur Beklerken / Avukat Rahmi, Dönemeçte / Doktor Şerif)
 2. Bu değerlere sahip olmayan ve onları yıkmaya çalışan kötü niyetli insanlar (Gençliğim Eyvah / İhtiyar, Firavun İmanı / Ali Yusuf)
 3. Birinci ve ikinci grubun arasında kalan insanlar (Osmancık / Dünder Bey)
- olarak ayrılabilir. (Uğurcan, 1996: 25)

Tarik Buğra'nın kimi romanlarında erkek, son derece güçlü ve hırslı bir delikanlıdır. Gençliğindeki hırsı ve fevriliği başarıya ulaşmasındaki en büyük engeldir. Onu olgunlaştıracak bilge bir yönlendiriciye ihtiyacı vardır. Güdümleyicisi ise sevdiği kadına kavuşma arzusu olacaktır. Zamanla olgunlaşan erkek, romanı, eylemleriyle rayına oturtan kişi haline gelmiştir. (Osmancık - Osmancık)

Bazen de erkek karar aşamasında ve kararını uygulamakta zorlanır. Zaten belli bir donanımı vardır ve bu donanımı kullanma ihtiyacı hisseder. Azmini kaybetmeyerek cesur ve inançlı bir yapı sergiler ve doğru yolu bulur. (Küçük Ağa – İstanbullu Hoca, Çolak Salih)

Kimi erkekler, dini duyguları bütün, millet aşığı ve kurtuluş umutları yüksek şahsiyetlerdir. Birlik beraberliği sağlayabilmek için gecelerini gündüzlerine katarak çalışırlar. (Firavun İmanı – Mehmet Akif Ersoy)

Bazı erkekler, kendilerini her konuda – özellikle de siyaset alanında- geliştirmiş, halk için halk adına çalışan önemli şahsiyetlerdir. Mevcut yönetime muhalefet olup, gidişatı değiştirmek isteyen ve bu minvâlde türlü çalışmaların içine girmiş erkeklere rastlamak mümkündür. Üstlerinde mesuliyet hisseder ve özel sorunlarını bir tarafa bırakıp politikaya atılmaya karar verirler. (Dönemeçte – Doktor Şerif)

Buğra'nın romanlarındaki erkek roman kişilerinden bazıları ise sevgilerinin ve hayallerinin peşinden gitmeye hazır kişiliklerdir. Hayattaki huzursuzluklarının panzehiri olarak sevgiyi gösterirler. Çok zor buldukları sevgi kaynakları olan kadınlar, onlar için adeta hayata yeniden başlama sebebidir. Kaderler yahut yürünen yol farklı olsa da önünde sonunda ortak bir kaderde buluşulmuştur. Bundan sonra yapılacak olan o kaderi paylaşmak için çabalamaktır. (İbiş'in Rüyası – Nahit, Siyah Kehribar – Türk genci) Bunların dışında sevgiyi, kendi kirli hayatlarını temizleme aracı olarak görenler de vardır. Hayatlarını değiştiren sevgiliyi, kendi pislikleriyle kirlletmeye hakları olmadığını düşünüp gitmeyi düşünürler. Sevgiliye zarar vermeye hakları yoktur. (Firavun İmanı – Ali Yusuf)

Türk milletinin sahip olduğu değerleri yıkmaya çalışan ve bu uğurda faaliyet gösteren erkekler de romanlarda kendine yer bulmuştur. Milletin mevcut düzenini bozmak, yerine kendi arzuladıkları kaos düzenini getirmek onların birincil amacıdır. Onlara göre yönetim derhal değişmeli, değişmeyecekse bile kendilerine bir çıkar kapısı ayarlatılmalıdır. Onlara göre, ya bir devlet kurulurken ya da batarken zengin olunur. Bu düşünceleriyle amaçları anarşi düzeni kurmaktır. Çıkarları doğrultusunda yaşar ve yeri geldiğinde en yakınlarını bile yarı yolda bırakabilirler. Milleti kaosa sürüklemek için ellerinden geleni yapan bu kişiler, kötü sonlarını önceden tahmin eden kişiliklerdir. (Gençliğim Eyvah – İhtiyar, Firavun İmanı – Ali Yusuf)

Buğra'nın romanlarındaki erkekler, kadınlara göre daha basiret sahibidir. Ne istediklerini bilerek yaşarlar ve roman sonunda kadınlara göre daha kazançlı bir duruma gelirler. Kadınlar kaybederken erkekler kazanır. Bu yüzden Buğra'nın romanlarında ölen roman kişileri çoğunlukla kadınlardır. Ölen erkek sayısı bir ikiyi geçmez. Ölenler de birer kadının elinden ölmüştür. Bu ölümler ise zehirlenerek gerçekleşmiştir. (Gençliğim Eyvah – İhtiyar, Dönemeçte – Eczacı Celâl)

2. Tarık Buğra'nın Romanlarında Kadın – Erkek İlişkisi

Tarık Buğra'nın kadın-erkek ilişkisini doğrudan konu edinen romanları yayınlanış sırasına göre Yalnızlar, Siyah Kehribar, İbiş'in Rüyası ve Dönemeçte romanlarıdır. Küçük Ağa, Firavun İmanı, Gençliğim Eyvah ve Osmancık romanlarında ise bu konu dolaylı şekillerde işlenmektedir.

Yalnızlar romanı, kadın erkek ilişkisinin trajik bir biçimde sonuçlandığı bir Tarık Buğra romanıdır. Trajiklik, ilişkinin mutlu son ile bitmemesi bağlamındadır. Romanda bir aşk dörtgeni mevcuttur ve roman sonunda hiç kimsenin istediği olmamıştır. 1930'lu yıllardaki ekonomik buhranın hemen sonrasında, bir Mayıs ayında başlayan roman, özel olarak İstanbul şehri ve Çanakkale'nin Yenice köyünde geçer. Rıza Candaş isimli bir doktorun eşiyle arasındaki uçurumu ve bu uçurumu nasıl aşmaya çalıştığını anlatmaktadır. Olayların merkezinde Doktor Rıza ile birlikte, Kervancılar Çiftliği'nin varisi Murad Kervancı da yer almaktadır. Müzisyen Murad Bey,

köyünden tahsil yapmak üzere ayrılmış; ancak tahsil hayatını yarıda keserek müzikle uğraşmaya karar vermiştir. Köyünde yılmadan onu bekleyen bir beşik kertmesi vardır ve adı da Şükriye'dir.

Çocuklukları beraber geçen Hurrem ve Murad, büyükşehirde birbirlerine yakın yaşamışlar ve gizliden gizliye birbirlerine karşı bazı hisler beslemişlerdir. Bu ilişki o kadar gizlidir ki birbirlerine en ufak bir imada dahi bulunmazlar. Sadece Murad'ın Hurrem'e karşı korumacı bir tavrı olduğu sezilir. Murad, hem Hurrem ile olmak için çaba harcamaz hem de onun başka bir kimseyle olmasına gönlü razı olmaz.

Doktor Rıza Candaş ve Murad Kervancı, Hurrem adına düzenlenen doğum günü partisinde tanışır. Bu partide yaşadıkları fikir çatışmaları ve uyuşmazlıklar Murad'ın canını sıkıştırır. Doktor, oldukça küçümseyici ve alaycı bir adamdır ve bu tavrı ikilinin birbirini rakip olarak görmesine sebep olmuştur. Doktor'un Hurrem'e karşı ilgisinin olması, Murad'ın duygularının uyanmasına sebep olur. Kendini sadece müziğine ve yapmaya çalıştığı son bestesine veren Murad, bir zaman sonra Hurrem ile doktorun evlendiği haberini duyunca beyninden vurulmuş bir hâle bürünür. Rıza Candaş, oldukça baskın çizilmiş bir tiptedir. Hurrem ona göre pasif kalan bir yapıdadır ve basiretsizdir. Kısa bir süre Hurrem ile şehirde yaşayan Doktor ani bir kararla Hurrem ve Murad'ın köyüne taşınmaya karar verir. Çünkü şehirde yaşayan herkese fikirlerini kabul ettirebilmektedir ve yeni arayışlar içine girmiştir. Hurrem'den önce köye giden doktorun yokluğunu fırsat bilen karısı, Murad'ı yanına çağırır ve aşklarını birbirlerine itiraf ederler. Murad bu buluşmayla hayatında yeni bir dönem açılacağını zannederken Hurrem bir kez daha ne yapacağını bilemez bir duruma gelir ve ansızın şehri terk eder. Bu davranış, kadın – erkek ilişkisindeki kadının kararsız rolünü bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu da okuyucuya, yazarın, kadın – erkek ilişkisini irdedeği romanlarında, ilişkiyi bozan tarafın çoğunlukla kadın olduğunu göstermektedir.

Köye gitmelerinden kısa bir süre sonra Doktor, içini asıl kemiren şeyin Hurrem ile Murad'ın birbirine duyduğu aşk olduğunu anlar ve Murad'ı yeniden köye döndürmek ister. Bir süre çabalayan Doktorun planları işe yarar ve Murad köye dönmeye karar verir. Bu dönüş sonrasında Murad'ın beşik kertmesi Şükriye ile yakınlaşmaya başladığını görürüz. Bu noktada Doktorun asıl amacı ilkin anlaşılamaz. Ya Murad ile Şükriye'yi yakınlaştırmak Murad'ı karısından uzaklaştırmak istemektedir ya da Şükriye'yi Murad'dan ayırmaya çalışmaktadır. Çünkü Doktor da Şükriye ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşmaya rağmen kendini tutan Doktor, bir gece yarısı planıyla Şükriye'nin kendini zararsız bir şekilde zehirlemesini sağlar. Şükriye'yi kaybedeceğini düşünen Murad, bundan böyle ona değer vermeyi ve onun için yaşamayı kafasına koyar. Bunu fark eden Hurrem için artık çok geçtir. Hurrem, aynı gece yarısı Doktora açılacak ve onun kötü yönlerini yüzüne bir bir söyleyecektir. Aralarında geçen tartışma, Doktorun Hurrem'i razı etmesiyle ve bir kez daha egemenliği altına almasıyla son bulur.

Gençlik yılları, kadın ve erkek arasındaki ilişkinin en yoğun yaşandığı ve insanda aşk duygusunun filizlendiği yıllardır. Bu yıllarda yaşanan ilişkiler heyecanın dorukta olduğu ve duyguların uçlarda hissedildiği ilişkilerdir. Eşler, kararsız, tedirgin ve ilişkinin gidişatı hakkında kontrol sahibi olmayan kişilerdir. Siyah Kehribar romanında Roma'ya Sanat Tarihi doktorası yapmaya giden bir genç, kendine orada genç bir arkadaş topluluğu edinir. Bu arkadaş topluluğunun genç ile arasında büyük kültürel farklılıklar olmasına rağmen bu durum okuyucuya fazla hissettirilmez. Bu gençlerin arasında en serbest yaşam biçimine sahip olan Melina, gencin derhal ilgisini çeker. Gece geç saatlere kadar dışarıda olan, evinden her an tanınmadık kişiler çıkabilen bu genç kız, asi, gizemli ve tekdüze bir yaşam biçimine sahiptir. Türk gencinin de aklını, onun bu özellikleri çeler ve genç çok geçmeden bu kıza aşık olur. Roman sonuna doğru Melina'yı kendi yaşadığı ülkeye ve şehre götürmeyi planlayan gencin bu çabasını tedirginlikle izleriz. Çünkü genç kızın, Türk gencinin yaşadığı ülkenin hayat tarzına ve şartlarına uyamayacağı izlenimi oluşur. Daha İtalya'da iken aralarındaki aşkın imkansız olduğu okuyucuya sezdirilen bu iki genç, roman içinde

birkaç kez birbirlerinden ayrılmak durumunda kalırlar. Erkeğin her türlü fedakârlığına rağmen kadın basiretsiz ve ne istediğini bilmez bir şekilde davranır ve kendi buhranlarını ilişkiye engel olarak belirler. Erkeğin, kadının bu tavrıyla bıkkınlık göstermesi beklenirken erkek roman sonunda bir kez daha duyarlı davranır ve kadına vefa göstererek onu yüceltir. Bu karşılıksız yüceltmeyi yazarın romantik bir bakış açısı sergilemesine bağlayabiliriz.

İbiş'in Rüyası romanı, Tarık Buğra'nın kadın – erkek ilişkisini belki de en canlı şekilde işlediği romandır. Romanda olaylar 1930'lu yılların İstanbul'unda geçmektedir. Genel olarak tiyatrocu olma hevesiyle evinden kaçan bir gencin büyük zorluklar yaşadktan sonra kendi tiyatrosuna sahip olması ve bu tiyatrodaki hayatının aşkıyla karşılaşmasını anlatır.

Evinden kaçan genç Nahit, türlü sıkıntılar atlattıktan sonra bir tiyatrodaki oynadığı İbiş rolüyle hayata tutunur ve bu rolündeki başarısı sayesinde kendi tiyatrosunu kurmayı başarır. Başından daha önce başarısız bir evlilik geçmiş olan Nahit, kurduğu tiyatroya başvuran Hatice isimli bir kadınla yakınlaşmaya başlar. Hatice, kocasından yeni ayrılmış, dul bir kadındır. Kendine has özellikleri olan bu kadın da bir süre sonra Nahit'e karşı kayıtsız kalamaz ve günlerini beraber geçirmeye başlarlar. Hatta Nahit ona ayrı bir ev bile tutar. Kadın – erkek arasına üçüncü bir kişi girmesi durumu bu romanda da kendini gösterir ve Nahit'in kendisine yarardan çok zararı dokunan arkadaşı Sadi tiyatroya çıkagelir. Sadi, daha önceki eylemleriyle Nahit'in ilk evliliğinin başarısızlıkla sonuçlanmasına da sebep olan kişidir. Nahit onu yanından kovmuş, ancak daha sonra merhamet göstererek yeniden yanına almıştır.

Sadi'nin kendinden emin ve ilgi çekici tavırları Hatice'yi etkiler. Hatice giderek Sadi'ye ilgi duymaya başlar ve Nahit ilişkisinin dışına itilir. Roman sonunda Nahit kendisine yapılanları karşılıksız bırakmaz ve hem ikisinin ayrılmasına hem de Hatice'nin kendini vurarak intihar etmesine sebep olur.

Dönemeçte romanında Demokrat Parti'nin kuruluş yıllarında bir Anadolu kasabasında yaşayan insanların, sosyal ve siyasi değişimden ne şekilde etkilendikleri konu edilir. (Yılmaz, 2005: 123) İdealize edilmiş bir tip olan Doktor Şerif, kasabanın yozlaşmış aydınlarından biri olan Operatör Cevdet Bey'in kızı Handan ile geçmişten kalan platonik bir aşk yaşar. Bu aşk, aralarındaki yaş farkına rağmen içten içe ilerler. Kasabaya yeni gelen Orhan isminde bir savcı yardımcısının da bu aşka dahil olması, romandaki kadın- erkek ilişkisinin bir aşk üçgenine dönüşmesine neden olur. Ülkenin dönemeçteki ve buhranlı havası bu üçgenin sürekli elektriklenmesine engel olamaz.

Doktor Şerif, kendinden yaşça genç ve daha yakışıklı olan Orhan'ın gölgesinde kalır. Handan'ın babasıyla arkadaş olması da utanmasına ve Handan'dan uzaklaşmasına sebep olur. Kasabanın çirkin ama zengin eczacısı Celâl de fırsatçılık yapıp Handan için devreye girince Şerif, bazı önlemler almak durumunda kalır. Fakat bu önlemler başarıyla sonuçlanmaz ve Handan, önce eczacı Celâl'in sonra da kendinin ölümünü hazırlar. Orhan ile evlenip şehir değiştiren Handan, bu evlilikte aradığını bulamaz ve intihar eder. Şerif ise, aşkın onda yarattığı duygu yoğunluğu sebebiyle ruhsal bir değişim yaşar ve olgunlaşarak siyasete atılmaya karar verir. "...çünkü doktor temizlik, dürüstlük ve arınma çabası isteyen aşkı tatmıştı bir kere." (Dönemeçte, s.56).

Yazarın kadın – erkek ilişkisini doğrudan anlattığı bu romanların yanı sıra dolaylı olarak bu konuyu işlediği romanlarının da var olduğu söylenebilir. Örneğin Osmancık romanında romanın merkez kişisi Osman Bey'in Malhun Hatun'a olan aşkı yüceltilerek adeta kutsal bir durum edasıyla aktarılmaktadır. Osman Bey, bu romanda henüz bey olmadığı gençlik yıllarında bir gece, Şeyh Ede Balı'nın dergâhında kalır. Dışarıya baktığı bir anda Ede Balı'nın kızı Malhun Hatun'u görür ve derhâl aşık olur. "*Ve Malhun Hatun'u gördü. Hayır görmedi: Bir hayal gördü ya da düşlediğini sandı. Öyle sanmak zorunda kaldı; çünkü dalmıştı. Ve ancak o görüntünün kayıp gidişyle kendine gelir gibi oldu ve görmeye başladı.*" (Osmancık, s.44-45) Osmancık o gece dergâha Şeyh ile

konuşmaya ve onun gönlünü almaya gelmiştir, amacı benliğini bulmak ve olgunlaşmaktır; ancak görüşme isteği Şeyh tarafından kabul edilmez. Bunun üzerine Osmancık, gördüğü hatunu bir kez daha görmek hayaliyle geceler boyu dergâhta kalmaya başlar. Bir sabah Malhun Hatun ile konuşma fırsatı bulan Osmancık, onu, benliğini yeniden keşfetmekte kendisine ışık olacak Anka kuşu olarak tarif eder.

Buğra, Gençliğim Eyvah romanını, en iyi romanı olarak kabul eder ve roman hakkında şunları söyler: “Küçük Ağa'nın bir yeri olduğuna inanıyorum Dünya romanında... Gençliğim Eyvah'ı ondan daha da beğeniyorum. Ve benzeri örneği gösterilemez bir roman sayıyorum. Türkiye'de yazılması gereken bir romandı, yazmak bana nasip oldu diyorum.” (Yücel, 2003: 38) Söz konusu romanda kadın – erkek ilişkisinin kadın cephesini, Sıdika / Güliz isminde genç ve güzel bir kız, erkek cephesini ise asi ve mert Raşit / Delikanlı temsil eder. Buğra'nın romanlarındaki en baskın ve dikkat çekici kadınlardan biri olan Güliz, çocuk yaşlarda romanın baş kişilerinden İhtiyar'ın dikkatini çekmiş ve gözü pekliği ile İhtiyar'ın himayesine girmeyi başarmıştır. Kaos yanlısı, kirli işlerin peşinden koşan bir adam olan İhtiyar, Güliz'i büyüttür, yetiştirir ve bir numaralı elemanı haline getirir. Güliz, İhtiyar'ın yeni hedeflerinden biri olan Delikanlı'yı kendine aşık etmesi ve yanına çekmesi görevini alır. Böylece Delikanlı da ihtiyar'ın önemli elemanlarından biri haline gelecektir. İlk önce planlı bir oyunla başlayan kadın – erkek ilişkisi roman sonuna doğru sadakatin ve bağlılığın öne çıktığı, trajik bir şekilde noktalanın tutkulu bir aşk haline gelir. Romanın ideolojik bir roman olduğunu ve ideolojiler dışındaki temaları önemsemediğini öne sürenlere Buğra'nın mesajı şu şekilde olmuştur: “Romana daha yazmaya başlarken, İDEOLOJİK damgasını bastınız mı gerisi kolay. Yüklen yüklenebileceğin kadar. O zaman bırakırsınız Güliz'i, bırakırsınız DELİKANLI'yı ve o trajik aşkı; atarsınız çöp sepetine üslubu, Türkçe'yi, kurguyu ve gerçeği verdikleri sonradan anlaşılan sezişlerin bulunduğu olayları, yani romanı, olur, biter.” (Kocakaplan, 1993: 33)

Yazarın Firavun İmanı romanında kısmen konu edindiği kadın – erkek ilişkisi Nemika ve Ali Yusuf isminde iki roman kişisi etrafında şekillenir. Roman başında Fuat Zahir takma adıyla tanıdığımız Ali Yusuf, gayr-i meşru bir çocuktur. Hayatında yediği kazıkları misli ile çıkarmayı kafasına koymuş, hayatını başkalarının ayağını kaydırmak üzere planlamış, kişilik yapısı olarak kötü çizilmiş bir tiptir. Nemika ise Ali Yusuf'un okul arkadaşı Ulvi Cihat'ın kız kardeşidir. İkili bu vesileyle tanışır ve nişanlanırlar. Kirli geçmişi bir süre sonra ortaya çıkan erkek, sevdiği kadının zarar görmesini engellemek amacıyla onu terk eder ve böylece onu da kendi pislikleriyle kirletmemiş olur. Nemika, Ali Yusuf için, romanın bu kısmından en sonuna kadar ulaşılamayacak ve sürekli hasreti duyulacak bir kadın olarak kalacaktır.

Küçük Ağa romanı geneli itibarıyla kadın – erkek ilişkisini konu edinen bir roman değildir; ancak Tarık Buğra'nın bu romanında Akşehir'i de, Akşehir insanlarını da ne kadar çok sevdiğini sayfalar boyunca izlemek mümkündür. (Naci, 1990: 169) Romanın içinde kadın ve erkeğin birbirine duyduğu saf ve sadık aşk duygusu kendini iki roman kişisi üzerinde göstermektedir. Bu kişiler, roman sonuna doğru Küçük Ağa namıyla anılmaya başlanan İstanbullu Hoca tipi, diğeri de onun sadık, anaç, namuslu eşi Emine'dir. Emine, zengin bir ailenin kızıdır ve Buğra'nın diğer kadın tiplerine göre basiretsiz ve kararsız çizilmemiştir. Emine, Küçük Ağa'nın Kuvay-ı Milliye gönüllüsü olup evinden ayrılması ve bir süre sonra da öldü haberinin gelmesiyle kendi rızası dışında yaşlı ve bezgin çarıkçı Hasan'a nikahlanır. Roman sonunda hastalanır ve bu hastalık sonucu can verir. Emine, roman başından sonuna kadar yüceltilmiş, idealize edilmiş bir kadın olarak çizilmiştir. Kocasına bağlı, sadık ve fedakâr yapısıyla Tarık Buğra'nın romanları içindeki en olumlu kadın tipi olarak dikkat çeker.

Görüldüğü üzere Buğra, hemen her romanında aşk olgusunu aslı veya tali derecede konu edinmiştir. Hiçbir zaman cinsellik boyutunda ele alınmayan kadın – erkek ilişkileri daha çok

manevî boyutuyla ve beşeri anlamda ön plana çıkarılmış ve duygusal haz, ilişkilerin kalbini oluşturmuştur. Kişi, kimi zaman bu ilişkiler sayesinde kişisel değerini kazanır ve olgunlaşırken kimi zaman da aşkı hayatının ana eksenine yerleştirdiği için küçük bir başarısızlıkta bile büyük bir yıkıma uğrar. Çoğunlukla erkekler bu yıkımı, kendilerine dönmek için bir araç olarak kullanıp kazanca dönüştürürken, kadınlarda durum tam tersi olmuş ve olayların sonucu intihara kadar gidebilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- TEKİN, Mehmet, **Tarık Buğra'nın Sanat ve Edebiyat Anlayışı**, Tarık Buğra, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi 8, Ankara, 2008, s. 31.
- YÜCEL, Mustafa, **Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı Seçmeler/1**, Tarık Buğra, Berikan Yayınevi, Ankara, 2003, s.38.
- NACİ, Fethi, **100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s.169.
- BUĞRA, Tarık, **Yalnızlar**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1981.
- BUĞRA, Tarık, **Siyah Kehribar**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1991.
- BUĞRA, Tarık, **Küçük Ağa**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1981.
- BUĞRA, Tarık, **Firavun İmanı**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1983.
- BUĞRA, Tarık, **İbiş'in Rüyası**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1980.
- BUĞRA, Tarık, **Dönemeçte**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1980.
- BUĞRA, Tarık, **Gençliğim Eyvah**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1982.
- BUĞRA, Tarık, **Osmancık**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1983.

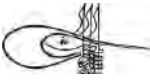
2.Makaleler

- GÜLENDAM, Ramazan, **Ölümünün 6. Yıldönümünde Tarık Buğra'nın Sanat Anlayışı**, Dergâh, S.121, Mart, 2000, s. 22.
- UĞURCAN, Sema, **Tarık Buğra'nın Roman Kahramanları Üzerine Bir Tasnif Denemesi**, Kubbealtı Akademi Mecmuası, S.1, Ocak, 1996, s. 25.
- KOCAKAPLAN, İsa, **Tarık Buğra İle Romanları Üzerine Sohbet**, Türk Edebiyatı Dergisi, Mart, 1993, s.33.
- MİYASOĞLU, Mustafa, **Ölümünün Birinci Yıldönümünde Tarık Buğra**, Türk Edebiyatı Dergisi, Mart, 1995. s. 49.

3.Tezler

- ÖZTÜRK, Jale, **Tarık Buğra'nın Matbu Romanları Üzerine Bir İnceleme**, T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2008, s.100.

-
- YILMAZ, Ebru Burcu, **Tarık Buğra İnsan ve Eser**, T.C. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ, 2005, s. 120.
- TAŞTEPE, Şeyma, **Tarık Buğra'nın Hayatı, Edebiyatı ve Eserleri**, T.C. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, Ankara, 2009, s. 24.
- ALPER, Feridun, **Tarık Buğra Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1993. s. 6.

ŞEYHÎ'NİN GAZELLERİNE TASAVVUFÎ BAKIŞ*

Hasan CANKURT**

ÖZET

Türk şiirinin güçlü seslerinden olan Mevlânâ Şeyhî, Divan şiirinin temellerinin atıldığı 15. yüzyılda yaşadı. 15. yüzyılda Anadolu'da güçlü bir tasavvuf kültürü hakimdi. Bu yüzden söz konusu yüzyılda her şairin tasavvufî remizlerden az veya çok istifade ettiğini görüyoruz. Fakat onların içerisinde öyle bir şair vardı ki âşıkâne ve rindâne üslubuyla, tam bir yerli söyleyişle tasavvufu şiirinde yoğurmuş, bunları İran kökenli mazmunlarla birleştirerek estetiğin büyümlü havasında eritebilmiştir. Aslında ona tasavvuftan istifade etti demek çok yanlıştır. O, tasavvufu bizzat yaşamış mutasavvıf bir şairdir.

Şiirin tasavvufla en fazla yoğrulduğu bir dönemde yaşayan Şeyhî, Hacı Bayram-ı Velî'nin müridi, bazı kaynakların beyanına göre de onun Kütahya halifesidir. Yaşayış olarak Bayramî olan Şeyhî, mecâzî aşkında Selmân-ı Sâveci ve Hâfız-ı Şîrâzî'den etkilenmiştir. Şeyhî'deki tasavvuf, Yunus Emre veya Eşrefoğlu Rumî'deki gibi değildir. Her iki mutasavvıftaki didaktik söyleyişe çalan üslubu, Şeyhî'de bulamayız. Onun şiirlerinde rindâne ve âşıkâne eda iç içedir. Ham sofulara yani zâhidlere karşı rindlerin yanında yer almış fakat zâhidleri ifade ederken çok sert davranmamıştır. Kanaatimizce bu tercih, ciddi bir Bayramî oluşundan kaynaklanır. Bazı kaynaklar, onun Nesimî ile Bursa'da görüşüğünü belirtirler. Fakat, Nesimî'nin keskin diline ve ironik üslubuna onda rastlanmaz. Bu çıkarımları, daha çok gazellerini dikkate alarak yapıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Şeyhî, tasavvuf, gazel, üslup.

A SUFISTIC OVERVIEW ON ŞEYHI'S ODE (LYRIC)

ABSTRACT

Mevlana Şeyhi who is being one of the powerful sound of Turkish poetry has lived in the 15 th century when the fundamentals of divan poetry was established. The strong Sufistic culture was dominated in Anatolia in the 15 th century. Therefore, it is understood that every poet has had a more or less benefit of using the Sufistic type during the said century. However, there was such a poet between them who had an amorous style and rindane wording, kneaded the Sufi in his poets

* Bu makale, 28-29 Nisan 2011'de Ordu Üniversitesi'nde yapılan Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan ve yayımlanmayan tebliğin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Uzmanı, El-mek: cankurt_hasan@hotmail.com

saying full of local words and combined them with the Iranian origin poetic theme and kneaded them at the magical aura of aesthetic. In fact, it is very wrong to say that he benefited from mysticism. He is a Sufi mystic poet who had lived the Sufi personally.

Şeyhi who lived in the term when the poem was kneaded mostly with Sufi, being the disciple of Hacı Bayram veli, and being his Kütahya caliph according to some sources. Şeyhi adopted Bayrami as a life style, but was affected from Selman-i Saveci and Hafı-ı Şirazi in his metaphorical love. The Sufi of Şeyhi does not like the Sufi of Yunus Emre or Eşrefoğlu Rumi. The phraseology of deductive of this two Sufi is not seen at Şeyhi's wordings. An amorous style and rindane wordings are combined at his poems. Şeyhi had kept rindler's side against bigoted devotee, the ascetics. But, he had not acted too harsh while expressing the ascetic. In our opinion, the preference originates from the fact that he is a serious Bayrami. Some sources state that he had negotiated with Nesimi in Bursa. However, Nesimi's sharp tongue and ironic style is not seen at Şeyhi's style. We consider these conclusions taking into account his ode (lyrics).

Key Words: Şeyhi, Sufi, Ode (lyric), Wording (style).

I. ŞEYHÎ'NİN HAYATI

Anadolu sahası klâsik edebiyatın öncü şahsiyetlerinden birisi kabul edilen Mevlanâ Şeyhî, eski adıyla Germiyan olan Kütahya'da doğdu. Kütahya, Germiyanogulları Beyliği'nin kurulduğu yer olup, önemli bir kültür merkeziydi.

Şeyhî eğitimine Kütahya'da başladı. Şakayık'un-Nu'mâniye gibi kaynaklardan öğrendiğimize göre Şeyhî, döneminin ünlü şairi Ahmedî'den ders almıştır. Daha sonra tasavvuf ve tıp eğitimi almak için İran'a giden şair, İran dönüşünde meşhur mutasavvıf Hacı Bayram-ı Veli'ye intisap etti. Bazı kaynaklar Hacı Bayram-ı Veli'nin halifesi olduğunu ve "Şeyhî" mahlasını da onun verdiğini belirtirler.¹ Devrinde, mutasavvıf yönünün oldukça önemsendiği ve beyti² okunduğunda Akşemseddin'in: "Âferin behey Germiyan Türk'ü!" diyerek kendisini taltif ettiği söylenir.

Şeyhî'nin en çok bilinen yönlerinden biri de göz hekimliği alanında maharetli oluşudur. Hekimlik ihtisasını İran'da tamamladığını söylemiştik. İran dönüşü Ankara'ya uğrayan Şeyhî tekrar memleketi Germiyan'a gitmiş ve bir süre hekimlik yapmıştır. Germiyan beyi II. Yakup'un hizmetinde bulunan şairin, Osmanlı hanedanı ile de ilişkileri olmuştur. Şeyhî'nin Osmanlılar ile ilk teması, Emir Süleyman Çelebi'ye intisap ile başlar. Emir Süleyman'ın Şeyhî ile Ahmedî arasında müşaverele yaptırdığı bilinmektedir.³ Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmet'ten de iltifatlar gördü. Karaman seferine çıkan Çelebi Mehmet gözlerinden rahatsızlanınca, Germiyan'da bulunan Şeyhî Ankara'ya davet edilmiştir. Daha sonra sultanın özel doktorluğuna getirildiğini biliyoruz. Sultan, ayrıca "Tokuzlar" adlı köyü Şeyhî'ye tımar olarak vermiştir. II. Murat zamanında da ününü

¹Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram-ı Veli'nin halifeleri bahsinde Şeyhî'yi; Akşemseddin Muhammed b. Hamza, Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, Yazıcıoğlu Muhammed, Şeyh Salahuddîn, Molla Zeyrek ve Eşrefoğlu Rumi ile birlikte "Halifelikleri Kesin Olanlar / Medreseli Halifeler" başlığı altında ele almaktadır. Ethem Cebecioğlu, **Hacı Bayram-ı Veli**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s.119-120.

² Ey kemâl-i kudretin nefhinde âlem bir nefes

V'ey celâl-i izzetin bahrında dünya keff ü hes

³ Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, **Şeyhî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s.12.

koruyan Şeyhî'nin ömrünün son yıllarını Germiyan'da geçirdiği ve orada vefat ettiği bilinmektedir. Mezarı, Dumlupınar'ın Çiftepınar Köyündedir.

II. SANATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Şeyhî, klâsik Türk şiiri açısından dönüm noktası teşkil edecek şahsiyetlerdendir. Din dışı edebiyatın kurulmasına öncülük etmiş ve Farsça sanatlı mesnevi, Batı-Türk edebiyatına onun vasıtasıyla girmiştir.⁴ İran şiirinden alınan mazmunları şiirlerinde ve özellikle gazellerinde ustaca kullanan şair daha çok “Hüsrev ü Şirin” adlı mesnevisi ve “Harnâme” adlı hicviyle tanınır. O'nun irdelenmeyen zenginliklerinden biri de gazellerinde ustaca kullandığı tasavvufî motiflerdir. Her ne kadar tasavvufu araç olarak kullandığı yönünde fikirler beyan edilmiş olsa da onun şiirlerine bakıldığında, tasavvuftan, sadece şiirini süslemek için yararlanmadığı; bizzat tasavvufu yaşadığı, tasavvufî duyuşlarını estetik ölçüler dahilinde verdiği görülecektir. Bu tercihi, kendisinin Hacı Bayram-ı Veli'nin müridi olmasına ve şiirin tasavvufla en fazla yoğrulduğu bir dönemde yaşamasına bağlayabiliriz. Nitekim bazı araştırmacılar, mezkûr yorumlarımız doğrultusunda, Şeyhî'yi mutasavvıf şairler arasında zikretmektedirler:

“Hacı Bayram-ı Veli'ye muhabbetinden dolayı Şeyhî mahlasını kullanan Germiyanlı Yusuf Sinaneddin Efendi'nin Divan'ını neşre hazırlayan sayın araştırmacıların, bu neşrin önsözünde şairin hayatını yazarlarken kendilerinin de belirtmiş oldukları gibi sırf tasavvufî arayışı için değişik illere seyahat etmiş, bu meyanda Seyyid Nesimî gibi birçok tasavvuf büyüğü ile görüşmüş, Hacı Bayram'ın müridi olmuş, şiirindeki kerameti bizzat Akşemseddin tarafından görülmüş ve dahası şiirlerinin her mısraında tasavvufî dünya görüşü kendini bariz bir şekilde gösteren bir şairi, tasavvuf sembolizmini sırf şiirini süslemek için kullanan şairlerden addedip “onu mutasavvıf bir şair saymak mümkün değildir” hükmüne varmak pek insafî görünmemektedir. Tasavvufî olmayanı dahi tasavvufa çekme gayreti ne kadar hatalı ise böyle olduğu birçok yönden apaçık olan bir şeyi de bunun dışına çekmek aynı derecede hatalı olsa gerektir.”⁵

Tasavvuf, İslâmî Türk edebiyatını derinden etkilemiştir. “Evvelâ tasavvufî nazariyeleri Senâî, Feridüddin Attar yolunda açık ve kısmen remizsiz yazan Türk şâirleri yavaş yavaş bu felsefî görüşü mecâzî aşk ile karıştırmışlardır.”⁶ Bu tarzın en başarılı temsilcilerinden biri şüphesiz Şeyhî'dir. Yaşayış olarak Bayramî olan Şeyhî mecâzî aşkında Selmân-ı Sâvecî ve Hafız-ı Şirâzî'den etkilenmiştir. Bu etkinin en sağlam delillerini, Ali Nihat Tarlan'ın “Şeyhî Divanı'nı Tetkik” adlı eserinde verdiği zengin örneklerde görürüz. “Senâî, Attar ve Mevlana'dan pek fazla mülhem olan Şeyhî üzerinde, ictimâî fikirler bakımından Şeyh Sa'dî de büyük tesirler icra etmiştir.”⁷ Mesnevilerindeki Nizâmî tesiri kuvvetle hissedilen şair, “pîşterin-i şu'arâ-yı Rûm, şeyhü'-ş-şu'arâ” gibi unvanlarla anıl原因miştir.

Faruk Kadri Timurtaş: “Şeyhî'nin felsefesinin ve dünya görüşünün temelleri, dinî esaslar ve islâmî ideoloji üzerine kurulmuştur.”⁸ derken, Necla Pekolcay: “Bu şekilde mütala doğru ise de tasavvufun esas umdeleri, eserlerinin bazılarında şekillenmekle beraber, onun bu husustaki inançları tam ifadesini bulmuş değildir.”⁹ diyerek tasavvufun ortak kalıplara göre olduğunu belirtir. Bu durumda şairlerin hangilerinin tasavvufu amaç olarak kullandığını, hangilerinin araç olarak kullandığını ayırt etmek zordur. Şeyhî 'deki tasavvuf, Yunus Emre veya Eşrefoğlu Rumi'deki gibi değildir. Her iki mutasavvıftaki didaktik söyleyişe çalan üslubu, Şeyhî'de bulamayız. Daha önce de

⁴ E.J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottoman Poetry I-II)*, Çev: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.197.

⁵ Mahmud Erol Kılıç, *Sûfî ve Şiir Osmanlı Şiirinin Poetikası*, İnsan Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2011, s.11.

⁶ Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanı'na Tetkik*, 4. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.25.

⁷ F. Kadri Timurtaş, *Şeyhî'nin Harnâmesi*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981, s.3.

⁸ Timurtaş, age, s.3.

⁹ Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s.201.

söylediğimiz gibi, onun coşkulu söyleyişi Savecî ve Hafız söyleyişlerinin tasavvufî zenginlikle donatılmış halidir. Bu söyleyiş, daha çok gazellerindedir. Aynı söyleyişi belki kasidelerinde bulamayabiliriz. “Gazel sahasında, Nesimî’den sonra tasavvufu, insanı mecaz ile hakikat arasında gezdirebilecek bir şiir duyarlığı ve zekâ kudretiyle terennüm eden ilk şair Şeyhî’dir.”¹⁰ Onun tasavvufî yönü üzerine yeni ve kapsamlı çalışmalar yapılmıştır.¹¹

Onun şiirlerinde rindâne ve âşıkâne eda iç içedir. Ham sofulara yani zâhidlere karşı rindlerin yanında yer almış fakat zâhidleri ifade ederken çok sert davranmamıştır. Kanaatimizce bu tercih, ciddi bir Sünnî-Bayramî oluşundan kaynaklanır. Bazı kaynaklar, onun Nesimî ile Bursa’da görüşüğünü belirtirler. Fakat, Nesimî’nin keskin diline ve ironik üslubuna onda rastlanmaz. Bu çıkarımları daha çok gazellerini dikkate alarak yapıyoruz.

Şeyhî’nin dili ağır değildir. Bilhassa gazellerinde açık ve akıcı bir üslubu tercih eden şairin kasidelerinde sanatı paranteze aldığını görüyoruz. Mesnevilerinde konu seçimi yönünden eleştirilmiştir. İran mazmunlarını divan şiirine taşıdığı düşüncesiyle, çağdaşı Ahmet Paşa ile birlikte “şair degüller”¹² ithamı ile karşılaşmıştır. Şeyhî, Türkçe’nin henüz bir edebiyat dili olarak gelişmesini tamamlamadığı bir dönemde (15. yy.) yaşadı. Bu nedenle bilhassa gazellerinde aruz kusurlarına rastlanır. Fakat, mevcut Türkçe’yi devrinde en iyi kullanan şairlerdendir. Kasidelerinde ilme vukûfiyeti rahatlıkla hissedilir.

III. ŞEYHÎ’NİN TESİRLERİ

Şeyhî, kendi döneminde ve yaşadığı yüzyıldan sonraki zaman dilimlerinde birçok sanatçıyı etkilemiştir. Birçok şair şiirlerini tanzir etmiştir. Nazire mecmualarında rastlanan bu şairleri şöyle sıralayabiliriz: Fuzûlî, Ahmet Paşa, Bakî, Necâtî, Hayâlî, Musa Hâkî, Hüdayî, Mehdî-yi Şirâzî, Garîbî, Zarîfî, Şevkî, Karamanlı Nizâmî, Visâlî, Esirî, İbn-i Kemal, Zeynep Hatun, Zeynî, Cem Sultan, Sa’dî-i Cem, Halilî, Münirî, Şeyh Elvan-ı Şirâzî ve Vasfî’dir.

Birkaç tanzir örneği:

Şeyhî : ‘Aşkîdur âfet-i akl ü saçîdur râhat-ı rûh

Hüdayî : Râh-ı ‘ışkına irüb buldı bu dil feth-i fütûh

Şeyhî : Yâ Rab ne hüsn olur bu nice behcet ü bihâ

Ahmet Paşa: Yâ Rab ne sihri var gözinüñ kim diyince hâ

Şeyhî : Yâ Rab muhib gönildeki sıdk u safâ hakı

Fuzûlî : Yâ Rab kemâl-i mertebe-i Mustafâ hakı

¹⁰ İsen-Kurnaz, age, s.16.

¹¹ Kendisinden epey istifade ettiğimiz eser için bkz. Duygu Dalbudak, **Kadı Burhaneddin ile Şeyhî’nin Gazellerinin Din ve Tasavvuf Açısından Karşılaştırılması**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Süreyya Beyzadeoğlu, Edirne 2008.

¹² Hayâl-i hâssa çün kâdir degüller
Hakikatde bunlar şâ’ir degüller

(Tâcî-zâde Câfer Çelebi)

Melike Gökcan Türkdoğan, “Mesnevîlerde Poetika”, **Dede Korkut Dergisi**, C:1, S:2, 2011.

Şeyhî : Yine yüz lütf ile nesîmi-i şîmâl

Necâtî : Fâş ider agzını lebindeki hâl

Şeyhî : Hasretünden sanemâ bagrumıza kan dökülür

Nizâmî : Zülfüñi bâd-ı sabâ depredicek cân dökülür

Şeyhî : Göñül almaga kılduñ âl ey dost

Cem Sultan : Gösterelden baña cemâl ey dost

Şeyhî'nin izlerine sadece Anadolu'da değil Mısır'da da tesadüf edebiliriz. Şeyhî ve Ahmedî'nin şiirleri, Memlûk sarayında okunmakta ve onların şiirdeki kudreti sıkça dile getirilmektedir. Sultan Kansu Gavri'nin şu beyitlerini örnek olarak verebiliriz¹³

Şeyhî sözine irse sözüñ Gavri 'aceb mi

Bu nazm-ı hasen belki hoş üslûb olacakdur

İrmedise san'at-ıla Şeyhî'ye şi'rüñ

Var Türkî terk it

Gavrîyâ Şeyhî işitse nazmuñı tutar kulak

Kim meger kıldı 'inâyet şâh sultân sizlere

IV. ESERLERİ

Kaynaklar, Şeyhî'nin 6 eserinden bahsetmektedirler. Fakat bunlardan 3'ünün varlığı ispatlanamamıştır. "Kenzü'l- menâfî fî ahvâli'l-emzice ve't-tebâyî" adlı tıp alanındaki manzum risalesi, "Neynâme" adlı mesnevisi ve Attar'dan tercüme olduğu söylenen "Habnâme"si henüz ele geçmemiştir. Diğer eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Hüsrev ü Şirin

"Rûmî" adlı bir şair tarafından tamamlanan, yeğeni Cemâlî'nin zeyl yazdığı bu eser, 6944 beyit olup Genceli Nizâmî'nin eserinden tercümedir. Hüsrev ü Şirin tamamen âşikâne konulu bir eserdir ve alanının en iyilerindendir. "Hüsrev ü Şirin, Nizâmî'den aynen tercüme edilmiş bir eser değildir. Şeyhî, esere kendi şahsiyetini koyabilmiştir. Hüsrev ü Şirin, bir tercümeden ziyâde, bir nakl mâhiyetindedir. Ve mevzûu Nizâmî'ninkine benzeyen şahsî bir eser hüviyeti taşımaktadır."¹⁴Eser, II. Murat adına yazılmıştır.

¹³ Bkz. Orhan Yavuz, **Kansu Gavri'nin Türkçe Divanı**, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları:2, Konya 2002, s.132

¹⁴ Timurtaş, age, s. 3-4.

Harnâme

Hiciv ve mizah edebiyatımızın en önemli eserlerindendir. 126 beyitlik bu kısa eserin yazılma nedeni herkesin malumudur. Eserde zavallı bir eşek; özgür, rahat ve semiz öküzlere imrenir. Onlar gibi olmak isterken birçok varlığından olur. Aynen Tokuzlar köyünde tımar sahipleri tarafından dövülen Şeyhî gibi. “Muhtemelen Şeyhî bu zavallı eşek; sahibi sultan ve düşmanları öküzlerdir.”¹⁵Eserde sosyal eleştiri mizahî bir dille yapılmaktadır. “Şeyhî mesnevi konusunu aslında Arapça bir atasözünün oluşturduğu Mir(Emir) Hüseyin’in Zâdû'l-Müsâfirin adlı eserindeki 6 beyitlik bir kıtada geçen ‘kulak sahibi olmayı uman bir eşeğin kuyruğundan olması’ ana fikrinden almıştır.”¹⁶

Divan

İstanbul kütüphanelerinde 6 nüshası olan Divan’a klasik olarak tevhid ve naatlarla başlar. Daha sonra medhiyelerin olduğu “Kasideler” bölümüyle devam eder. Burada 20 kadar kaside vardır. 2 terki-i bend, 1 terci-i bend, 2 müstezattan oluşan “musammatlar” bölümünden sonra 201 gazelin olduğu “gazeller” bölümü gelir. Şiirlerin bir kısmı Hüsrev ü Şirin’den (5 kaside, 1 terci-i bend, 26 gazel) alınmıştır. Şeyhî Divanı üzerine Halit Biltekin tarafından “Şeyhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)” adıyla doktora tezi çalışması yapıldı. Ayrıca Mustafa İsen ve Cemal Kurnaz da Şeyhî Divanı’nı yayımlamışlardır.

V. KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA TASAVVUF

Şeyhî’nin tasavvufî şiir dünyasını anlayabilmek için tasavvufî düşünce ve inanç sistemiyle tasavvuf terminolojisinden haberdar olmamız gerekir. Bu nedenle tasavvuf hakkında kısa ve öz bilgiler vermeye çalışacağız:

Tasavvuf, İslam’ın özüdür. Sûfilerin (safaya yani gönül temizliğine sahip, tasavvuf ehli) Allah’a ulaşma yollarına verilen isimdir. Tasavvufia hemhal olan kişiye mutasavvıf denir. Tasavvufta öz olan; dinin esaslarına sınıksız sarılmak emir ve yasaklarına uyma konusunda hassas olmak, nefsin haz ve isteklerinden sakınmak insanın kalbî ve rûhî hayat seviyesini yükseltmektir.

Mutasavvıflara göre evrende yegâne (tek) varlık Allah’tır. Diğer varlıklar onun ancak tecellîsinden ibarettir. Buna tasavvuf literatüründe vahdet-i vücûd denir. Allah “Kenzi-i Mahfî” yani gizli bir hazinedir. Bilinmeklik istediği için kainatı yaratmıştır. Yaratılmış insanın seyr-i urûc’a yani “şeriat”, “tarikat”, “mârifet” ve “hakikat” mertebelerine ulaşması için ciddi bir nefis terbiyesine ihtiyacı vardır. Tasavvufta buna “devriye” de denir. Kişi nefis terbiyesi yaparken –tıpkı hastanın doktora ihtiyaç hissetmesi gibi- bir yol göstericiye ihtiyaç duyar. Bu kişiye “mürşid” denir. Edep, erkân öğrenen kişi ise “mürid” olarak tabir edilir. Müridin terbiye edilmek amacıyla girdiği bu çetin eğitime “seyr ü sülûk” denir. Sâlik yani mürid bu eğitimi tamamlarsa “fenâfillâh” mertebesinde kendini bulur. Yani Allah’ın varlığında yok olmuştur. Onun bir tecellîsi olduğunu bütün ruhuyla duyar. Ona kavuşma özlemiyle düşer kalkar. Sâlik, artık “bekâbillâh” yolcusudur. Yani devamlı Allah’la birliktedir.

Mutasavvıflar, Allah’a sevgi yoluyla ulaşma çabasındadırlar. Kuralcı değillerdir. “Onların yolu “muhabbet” yoludur. Allah’ın azabından korktukları veya lütfunu istedikleri için değil, O’nu sevdikleri için ibadet ederler.”¹⁷Bu yüzden bazen fakihlerle (ehl-i şeriat) çatıştıkları görülür. Ehl-i şeriatın ilmin zâhirî (dış) yönüyle ilgilendiklerini; kendilerinin ise ilmin bâtinî (iç) tarafıyla meşgul olduklarını iddia ederler.

¹⁵ Gibb, age, s.132.

¹⁶ Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, 14. Baskı, Ankara 2008, s. 118.

¹⁷ Tarlan, **Şeyhî Divanı’nı Tetkik**, s. 21.

Tasavvuf, İslamî Türk Edebiyatını derinden etkilemiştir. “Evvela tasavvufî nazariyeleri Senâî, F. Attar yolunda açık ve kısmen remizsiz yazan Türk şâirleri yavaş yavaş bu felsefî görüşü mecâzî aşk ile karıştırmışlardır.”¹⁸ Bu sentezi en iyi yapan şairlerden birisi de şüphesiz Şeyhî’dir.

VI. ŞEYHÎ’NİN GAZELLERİNDE TASAVVUF

Ger zülfü zulmeti dil ü câna dalâl ise

Nûru cemâlinin dü cihânın hidâyeti

(171. gazel, 3. beyit)*

Sevgilinin karanlık olan zülfü âşîğın kalbini ve bedenini dalâlete sürükler. Vahdet olan yüz ise iki cihanda hidâyete erdirir.

Şaire göre sevgilinin yüzü Allah’ın birliğine işaret eder. Onun yüzünün güzelliğine yani vahdete tutulan, “zulmet” olarak telakki edilen zülfün cazibesine aldanmaz. Çünkü, zülf kesrettir. Kesret ise âşîğî hakikî sevgilisinden uzaklaştırır. Zülf, fenâfillah yolunun tuzaklarından. Allah’ın evi olan kalbi etkilemeye, cezbetmeye çalışır. Oysa hadis-i kutsi de belirtildiği gibi: “Kalp, Allah’ın evidir.”¹⁹ Kalpte ikinci bir sevgiye yer yoktur. Can da maddî hayatı temsil eder. Maddî ve manevî hayatı yönlendiren “zülf” âşîğî delâlete sürükler. Sevgilinin nur cemali ise âşîğî vahdete götürür. Âşık, fenâ yolunda emin adımlarla ilerler. İki dünyanın saadetini elde eder.

Cemâli şem‘ine pervâne-vâr uram pervâz

Ya mahv olam ya kamu şu‘lesinde yane yazam

(113. gazel, 7. beyit)

(Muma benzeyen yüzüne kanat çırparak, mahvolayım ya da o mumun bütün ışığında yanayım.)

Şair, burada Şem’ ü Pervâne’ye telmih yapıyor. Mum, vahdete işaret eder. Âşıkta vahdete ulaşmak için çaba sarfeder. Pervâne gibi mum etrafında döner. Sonunda da onun ateşiyle yanar. Pervâne, mum etrafında dönerken adeta ‘ayn’el-yakin vadisindedir. Mum ateşine gark olunca hakk’al-yakîn mertebesine ulaşır. Tasavvuf şiirinde pervâne, âşıklar içinde en civanmerdidir. Âşıkânın diğerleri, örneğin “bûlbûl, kesrete âşıktır. Pervâne ise vahdete âşıktır. Kendisini şem‘de mahveder. Herkes bûlbûl olabilir, fakat pervâne olamaz.”²⁰

Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî pervâneyi şöyle yüceltir:

“Heme kes hîş-ra âşık tüvâned kerd çün bûlbûl

Velî pervâne-veş cuyâ-yi terk-i ser nehâhed şüd”

¹⁸ Tarlan, age, s. 25.

* Alıntı yapılan bütün beyitler için bkz. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, **Şeyhî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

¹⁹ El-Kalbü beyt’ür-Rabb. / Kalbü’l-mü’mini beytu’llâh. Zerkeşî, Sehâvî, Suyûtî, İbn-i Teymiyye gibi âlimlere göre bu hadis uydurmadır. Aliyyü’l-Kârî, manasının doğruluğunu savunanolardandır. bkz. Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözlər**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s.89.

²⁰ Ali Nihat Tarlan, **Fuzûlî Divanı Şerhi**, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s.154.

(Herkes kendini bülbül gibi âşık yapabilir. Fakat pervâne gibi bu uğurda başını vermeye uğraşmaz.)

Beli bir hattır anun dikkati gayette dakîk

Ağzı bir nokta durur ol da vücûd-ı mevhûm

(127. gazel, 3. beyit)

Beli çizgi gibi ince, ağzı bir nokta gibidir. Âfâkîdir adeta... “Bel” kelimesi şiirlerde “miyan” şeklinde de geçer. “Miyan, bel, evvelce de izah edildiği gibi âlem-i mülk ile âlem-i melekûtun birleştiği yerdir. Belden yukarısı âlem-i melekût, aşağısı âlem-i mülktür. Ulvî ve süflî iki âlemi yani kudretler âlemi ile maddeler âlemini birleştirip hakikî tevhide ermek çok ince bir tefekküre istinat eder ki bu beldir. Ve bel için güzellik vasfı inceliklidir. Onun için kıl, hayal kelimeleriyle ifade edilir.”²¹ Şair, burada hakikî aşkı tasvir ediyor. Onun asıl gayesi, fenâfillahtır. O nihai noktada, Hakk’tan gayri her şey yok olur. O yok oluş aslında bir var oluştur. Şair, başka bir beytinde de var oluş yolunun yokluktan (fenâdan) geçtiğini dillendirir. Bu öyle bir yoldur ki baş verilir ve baş tacı olunur. Ağyarın ayıplaması âşığı alakadar etmez.

Hüsnuññ vasfını Şeyhî yazalı defterine

Defteri hüsn ile toldı vü yazıldı hasenât

(8. gazel, 7. beyit)

(Şeyhî, senin güzelliğinin niteliklerini defterine yazdığından beri, defteri güzelliklerle ve hasenatla doludur.)

Şeyhî’ye göre mutlak güzellik Allah’tır. Mâsivâ (Allah’tan gayri her şey) ise vuslat önünde engeldir. Mâsivâyı gönülden söküp atmak gerekir. “Gönlünde başka bir sevgi olan kişi mâsivâdan kurtulmuş sayılmaz. Dervişliğin aslı ise mâsivâyı terk etmektir.”²² Derviş, mutlak güzellikle ilgilenir, onu şerh eder, açıklar. Gayrisıyla ilgilenmek abesle iştigaldir. Aşağıdaki beyitiyle sözü fazla uzatmaz:

Şeyhî uzatma kıssayı ‘âlemde söz öküş

Maksûd hüsnî şerhi kalanı bahânedür

(40. gazel, 7. beyit)

Vuslatuñ sohbetini yâd ede çün gamzede dil

Zârlıklar kıluban ney bigi nâlân iniler

(67. gazel, 2. beyit)

(Sevgiliye kavuşma, vuslat, her anılışında; gam çeken gönül, ney gibi inler.)

Âşık, sevgiliye kavuşma özlemi içindedir. Çünkü, asıl vatani onun yanındır. Sevgiliye kavuşacağı gün, Mevlana’nın deyimiyle Şeb-i Arûs’tur. Tıpkı kamışlıktan (vatan-ı aslıden) koparılmış “ney” gibi inler:

²¹ Tarlan, **Fuzûlî Divanı Şerhi**, s.147.

²² İskender Pala, „Mâsivâ” Maddesi, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s.298.

“Der kamışlıktan kopardılar beni
Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni”

Bir gün gönülden cânumu dildâra îsâr eyleyem
Evvel özümden el çekem pes azm-ı didâr eyleyem

(128. gazel, 1. beyit)

Şair, sevgilinin cemâlini görmek istemektedir. Fakat bunun için bazı şartları yerine getirmesi gerekir. Kendi benliğinden geçmeli, cânını Hakk yolunda cömertçe vermelidir. Bu beyit bize, Yunus'un: “Cânlar cânını buldum bu cânım yağma olsun / Assı ziyandan geçtüm dükkanım yağma olsun.” nidasıyla başlayan manzumesini hatırlatıyor. Beyitte “îsâr” kelimesinin altını çizmek gerekiyor. Nedir îsâr? Tasavvuf terminolojisinde îsâr, sâlikin mâsivâyâ bütünüyle kapısını kapatması, kendisini Hakk yoluna cömertçe vermesidir. Bu mertebede sâlik izâfiliğini bütün ruhıyla duyar. İbn-i Arabî gibi: “Kul Rab, Rab da kuldur; ah bir bilseydim mükellef kim?” türünden şathiyeler döker. Fakat Şeyhî'nin ikinci dizede zikrettiği gibi, bu halin başlangıcı nefsi sıfırlamaktan geçer.

Cân kuşu yine uçtu dilber hevâsın ister
Bîgânedir cihânda ol âşinâsın ister

(17. gazel, 1. beyit)

Cân kuşu dünyevî hevesler peşinde olmadığından bu dünyada kendisini yabancı hissetmektedir. O yegâne sevgilisine ulaşma arzusundadır. Cân yani âşığın ruhu mekan değiştirmek istiyor. Zirâ o, bulunduğu yerde gariptir. Kavuşacağı günü iştîyâkla bekler.

Kesmeşe perr-i cânı dest-i heves
Ol hevâda uçardı fâri-bâl

(105. gazel, 4. beyit)

Âşığı, Hak'tan uzaklaştıran bazı dünyevî heves ve arzulardır. Bu heves ve arzuların yönlendirdiği “vücut ortadan kalkınca gönül kalacaktır. Tanrı, âşığın gönlünde tecelli eder. Mutasavvıfların istediği, maddi varlıktan, vücuttan kurtulmakve gönülleriyle baş başa kalmaktır. Ayrıca insan fânî olunca, yani nefsini yenip vücuduyla ilgisini kesince ikilik yok olacak ve fenâfillaha erişecektir.”²³Sâliğin önündeki engel nefsidir. Nefs-i Şeytânî de denilen ve kişiyi her zaman kötülüğe sevk eden nefsin insanoğluna Hak tarafından verilmesinde bir hikmet vardır.

Şifâ umar lebinden haste cânum
Bilür derdine derman menzildir

(51. gazel, 3. beyit)

(Hasta canım dudağından şifa umar. Hasta canımın derdine derman sevgilinin evidir.)

²³ Haluk İpekten, *Fuzûlî Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.205.

Şair, başka beyitlerde maddî âlemi karşılayan “cân” kelimesini (somut manada) bu beyitte “rûh” kelimesini karşılayacak şekilde kullanmıştır. Bu can, âşığa hayat veren ruhtur. Ruhun devamı tevhidi dillendiren lebin (dudağın), manevî iksiriyle gerçekleşir. Ruh hasta olunca bedendeki sıhhatin hiçbir anlamı yoktur. Âşıқта canlılığın göstergesi ruhun diriliğidir. Dünyevî hiçbir halâvet, hiçbir tatlılık, sevgilinin şeker lebinden sunulanla eşit değildir. Bu yüzden Şeyhî, şöyle seslenir:

Cân hastedür bedendeki sıhhat ne fâyide
Şekker lebinden buyur ona şerbet ne fâyide
(151. gazel, 1. beyit)

Ganimet gör vücûdun bir nefes kim
Hakikat gözlesen âlem ademdir
(33. gazel, 2. beyit)

(Vücudunu bu dünyada bir ganimet olarak gör. Bir an hakikatı düşünsen, dünyanın aslında yok olduğunu görürsün.)

Tasavvufun “Vahdet-i Vücûd” inancını en iyi ifade eden beyitlerden birisi budur. Vücûd-ı Mutlak, Allah’tır. Diğer varlıkların varlığı zıllıdan ibarettir. Onlar aslî olamazlar, ancak zıllî olabilirler asıl olanın gölgesi aslın kendisi değildir. Molla Câmî: “Kâinatta her şey, ya bir vehim, ya bir hayâl ya da aynalardaki gölgeler, akisler gibidirler.” diyerek konuya açıklık getirir.

Sôfi safâ vü sohbete kıl sen de şuglunu
K’oldu riyâ vü zerk ‘ayân bir hatâ-yı ‘aşk
(92. gazel, 6. beyit)

(Ey sofi! Sen de safa ve sohbetle meşgul ol, bil ki, riya ve iki yüzlülük, aşkın hatasıdır.)

Rindler ve zâhidlerin çekişmesi, ezelidir.. Rindler, keyf ehlidirler ve aşkın özünü kavramışlardır. Doğal ve samimidirler. Zâhidleri kaba bulurlar. Onların, gösteriş için ibadet yaptıklarını söylerler.²⁴ Şeyhî, bu beyitte sofîye yani zâhide sesleniyor. O’na göre âşğın uğrak yeri meyhanelerdir. Âşık, burada aşk şarabını içer. Aşka ait öğretiler buralarda yapılan sohbetlerde verilir. Sofiler de bu ıyş u iştetten, sohbetlerden istifade etmelidir. İki yüzlülükle, riyayla aşk bir arada gitmez. Hakikatın yolu ihlastan geçer. Aşkın çeşitleri vardır. Hakikî aşkın dışındakiler insanı yanıltmaya götürür. İlâhî aşk ise yol gösterir. Hidayete erdirir.

Âşık sürer safâyile dîdâr sohbetin
Sôfi bucakda cennet umar erbâ‘în ile
(160. gazel, 2. beyit)

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî ve Zâhid Hakkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1996.

(Âşık, sevgiliyle sohbet ederek sefa sürer, huzur bulur. Sofî ise çileye çekilerek cennete girmeyi bekler.)

Beyitteki “sofî” kelimesi zâhidleri ifade etmektedir. Tasavvuftaki her insan erbâin yolundan muhakkak geçer. Sâlik, didâra vasıl olabilmek için mubahlardan bile zaruriyet ölçüsünde istifade eder. Erbainde sıkı bir riyazet söz konusudur. Bazıları vardır ki bu riyâzetlerin zâhirine takılıp kalır. Zâhirde erbâindedir; fakat bâtında bunu yaşamaz. Şairin beyitte eleştirdiği bu kişilerdir. Âşıklar, bu ham sofilerden her zaman öndedir. Onlar cennet için değil, sevgililerinin didarı için ubudiyette bulunurlar. Beyitte geçen “sürer safâyile didâr sohbetin” ifadesi âşığın farklı bir âleme geçtiğini gösterir. Âşık, iştîyâk halindedir. Manevî âlemlerdeki seyrinin en son noktasındadır adeta. Çünkü, O’nunla beraberdir. Âşığın yaşadığı safâ yani vecd hali, bize şu ayetleri hatırlatıyor:

“Yüzler vardır o gün pırıl pırıl... / (O güzel ve yüce) Rabb’lerine bakakalır.”²⁵

Nasîbin var ise sûfî safâdan

Mey-i sâfî içip sâf ol riyâdan

(131. gazel, 1. beyit)

[Ey Safî! Safadan (neşe, haz, afiyet) eğer nasibin varsa, saf şarap içerek riyadan kurtul.]

“Sûfî” kelimesi “ham sofu” anlamında kullanılmıştır. Hem sofular, gösterişe çok meraklıdırlar. Dinin bâtına nüfuz edemezler. Eğer aşk şarabını içseler onlar da riyadan kurtulur, ihlas yoluna girerler. Mey, bazı şiirlerde bade şeklinde de geçer. “Aşkî Allah’a ulaştırma yolu kabul eden tasavvuf ehli, badeyi de rûh coskunluğu için bir araç olarak görür.”²⁶

‘Aklı vü fikri ben dilerim devşirem başa

‘Akl ile fikri almaz imiş hem rızâ-yı ‘aşk

(92. gazel, 5. beyit)

Âşıklık, beraberinde ızdırabı da getireceği için pek mantıklı görülmez. Âşık, mantığıyla değil duygularıyla hareket eder. Aklî değil, kalbî ve hissî davranır. Âşık olan bazen dünyevî tarafıyla: “Aklımı başıma devşirmeliyim.” der. Bazen de uhrevî tarafıyla Mecnun misali inler.

Heves gönülde hevâ başta vü belâ cânda

Gözüm hem olmasa bu hâl ile benim nem olur

(71. gazel, 3. beyit)

(Gönülde heves, başta heva, canda bela var. Gözüm de olmasa bu halde benim neyim olur?)

²⁵ Kıyâmet Sûresi, 75/22-23.

²⁶ Pala, “Bâde” Maddesi, age, s.52.

Kalp, Allah'ın evidir. Fakat Hak yolunun yolcusu ilk etapta bunun farkına varamaz. Gönölünü yani Allah'ın evini davetsiz misafirlerle doldurur. Gönöl, dünyevî heveslerle meşgul olur. "Hevâ" kelimesi tevriyeli bir şekilde kullanılmıştır. "İstek ve arzular" anlamına geleceği gibi "aklı havalarda olmak" manasına da gelebilir. Henüz ciddi bir eğitime tabi tutulmamış sâlikin itiraz etmeye hakkı yoktur. Hatta, gerçek bir Hak yolcusu Fuzûlî gibi belaya mübtelâdır. Katmerlisini ister:

"Ya Rab belâ-yı 'aşk ile kıl âşinâ meni
Bir dem belâ-yı 'aşktan etme cüdâ meni
Az eyleme inâyetini ehl-i derdden
Yâni ki çok belâlara kıl mübtelâ meni"

Arapça'da "evet" anlamı birçok kelime ile karşılanır. "Ne'am" kelimesi de "evet" demektir. Fakat ruhlar "Elestü bi-Rabbikum"²⁷ hitabına "Ne'am" dememişler, "Belî" diyerek karşılık vermişlerdir. Çünkü, "belî" kelimesinde "kesinlik, kendinden emin oluş, şüphe duymama" anlamları gizlidir. Mânâ âleminde sorulan sorulara "belî" denilerek karşılık verilir. Bir önceki beyitte de belirtildiği gibi insanoğlu irade sahibidir. Nefsinin hilelerine iradesiyle karşı koyacak ve "cennet ötesi" bir ödül elde edecektir. Bu en büyük ödül, rûyetullah'tır. Beyitte "ol hevâda uçardı" ifadesi, bize semadaki melekleri hatırlatıyor. Eğer insan, nefse sahip olmasaydı, melekler gibi olurdu. Yani, yaratılışında temiz olup imtihana tabi tutulmazdı. Sâlik, gönölündeki heves ve başındaki hevânın farkına varmalı, kendisini toparlamalıdır. Cân'ın, "belâ" sözünü unutmamalıdır.

Gerçi feryâdım eder zârımı âlemlere fâş
Etmezem sırrıma her bî-dili mahrem neyisem
(124. gazel, 6. beyit)

(Gerçi feryadım dünyaya üzüntümü gösterir. Fakat, sırrımı gönölsüzlere açmam.)

Âşığın perişanlığı, onun ne kadar derbeder olduğunu, üzüntülü olduğunu gösterir. Fakat, içindeki sırrını herkese anlatması uygun olmaz. Paylaşılan sır, sır olmaktan çıkar, cazibesini yitirir. Sır sahipleri yani gayb erenleri, gösteriştan uzaktırlar. Tasavvuf terminolojisinde onlara "abdal" da denir. Onlar Hakk'a ait sırları, yine O'ndan aldıkları ruhsatla okurlar ve yorumlarlar.

Erdi çün cânlara Mi'râc-ı Muhammed'den dem
Ne gerek Şeyhî'ye ihyâ-yı Mesihâ bu gece
(148. gazel, 6. beyit)

(Canlar, Mirâc'a kavuştu. Artık İsa Peygamber'in ölüleri diriltmesi mucizesine gerek yok.)

²⁷ Arâf Sûresi, 7/172.

Beyitte “Azer” adlı kişiyi diriltmesi sıkça anlatılan Hz. İsa’ya telmih yapılmaktadır. Hz. İsa, ölüleri diriltmesiyle meşhurdur. Birçok mucizeleri vardır. Fakat, Hz. Muhammed’in Miraç hadisesi, Hz. İsa’nın mucizelerini geride bırakmıştır. Peygamberimiz, Miraç’tan birçok hediyelerle döndü. O, Miraç’ta Allah’ı temaşa etti. Mescid-i Haram’dan, Sidre-yi Munteha’ya giden Peygamberimiz, Arş’ın nuruyla nurlandı. Miraç hadisesi, tasavvufî şiirlerde kesretle ele alınır. Peygamberimiz’e verilen Mirâç (Urûc) insan nev’inin elde ettiği en büyük mükafattır. Tasavvufa göre insanoğlunun seyr-i nüzûlu “Kün” emriyle başlamıştır. Sâlik, seyr ü sülûk vadisinde ilerlerken bu hakikatı asla unutmamalıdır. Seyr ü sülûk vadisi, fenâ mertebesinde son bulur. Buna seyr-i urûc denir. Peygamberimize verilen Mirâç, ehl-i aşka kan vermiştir. Beyitteki “dem” kelimesi “kan” anlamına gelir. Artık ölü ruhlar yoktur. Bu yüzden İsa Mesih’e ihtiyaç duyulmamaktadır.

Lebin Mesihî ki ihyâ kılar gam ölmüşünü

Belî çü şâh-ı keremsin kerâmetin görünür

(73. gazel, 3. beyit)

(Dudağın Mesih gibi gam ölmüşünü ihyâ eder. Evet, sen kerem şâhısın ki kerâmetin görünür.)

Âşığa sevgilinin lebi yani dudakları hayat verir. Daha önceden belirtmiştik. Leb, vahdeti gösterir. Sevgilinin dudağından dökülen inciler (sözler) âşığı manen diriltirler. Bu özelliğiyle dudak, Mesih İsa’ya benzer. Mesih İsa da ölüleri diriltmesiyle meşhurdur. Dudağın İsa Peygamber gibi ölüye can vermesi âşık için bir lütuftur. “Kerem” kelimesi “lütuf” anlamına da gelir. Sevgili, lütuf sahiplerinin hükümdarıdır. Leb, gamdan ve ızdıraptan ölmüş olana can vererek kerâmet gösterir. “Kerem” ve “kerâmet” sözcükleri aynı kökten türemiştir.

İsâ nübüvveti nefesinin nesîmidir

Hızrın kerâmeti suyu hâk-ı velâyeti

(171. gazel, 2. beyit)

“Velâyet-vilâyet : “Velilik, ermişlik, Hakkın kulunu, kulun mevlasını dost edinmesi, Allah ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi, dostluk; Allah’ın kulun, kulun da Allah’ın velisi (vekili) olmasıdır.”²⁸Hızır’ın kerâmetleri Allah’ın velayetindendir. Allah, Hızır’dan razı olduğu için O’na bir mükafat olarak keramet gösterme gücü bahşetmiştir. Hz. İsa’nın peygamberliği de buna benzer. Onun nübüvveti, Hakk’ın nefesinin rüzgarıdır. Buradaki “nefes” kelimesiyle Hz. İsa’nın ölüleri diriltmesi, onlara nefes vermesi kastedilir. Hz. İsa’daki nefes, ilahi kaynaklıdır. Ölüleri diriltten İsa değil Allah’tır.”(Ey Resulüm) Attığın vakit sen atmadın, lâkin Allah attı.”²⁹ ayeti galiba bunu ifade eder.

Sabr-ı Eyyûb ile Şeyhî nice bir katlanasın

Tut ki hüsn ile Yusuf olasın ömr ile Nûh

(13. gazel, 7. beyit)

²⁸ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s.517.

²⁹ Enfal Sûresi, 8/17.

İnsan nefsi daima dünyevi arzular peşindedir. “Tarikatlarda nefsin yenilerek sâlikin Tanrı’ya ulaşması birkaç aşamada olur:

Fenâ fi’l-ihvân: Öteki müritlerle kaynaşma.

Fenâ fi’ş-şeyh: Şeyhle kaynaşıp onun varlığında yok olma.

Fenâ fi’r-Resûl: Hz. Peygamber’in varlığında yok olma.

Fenâ fi’llâh: Dünya ile ilgiyi kesip Tanrı varlığında yok olma.”³⁰ Sâlik’in bu aşamalardan geçmesi kolay değildir. Acelecilik etmemek gerekir. Sabrın çeşitleri vardır. 1.si, dünya zevklerini tatmama yönündeki sabır. 2.si ise belaların gelmesi noktasında sabır. 3.sü ise hakiki âşığın sabrın zirvesine erişince, o büyük vuslatı elde etme noktasındaki sabırdır. Buna tasavvufî terminolojide “sabr-ı ‘anillâh” denir.

Beyitte Şeyhi’nin dile getirdiği sabır ikincisidir. Hz. Eyyub, Allah yolunda birçok sıkıntılara katlanmıştır. Hiçbir zaman da O’na isyan etmemiştir. Ne zaman ki Allah’ı zikreden “dili ve kalbi” zarar görmeye başlamış, işte o zaman : “Rabbim, gerçekten bana zarar dokundu. Sen ise merhamet edenlerin en merhametlisisin.” diyerek münacatta bulundu. Vücudunun bütün yerleri yara olan Hz. Eyyub, bundan şikayet etmedi. Ömrünün çok büyük bir kısmını belalara duchar olarak geçirmiştir. Bütün ömrünü öyle geçirseydi yine itiraz etmezdi. Âşık (Şeyhî), güzelliğe Yusuf Aleyhisselam, ömür uzunluğunda Nuh Aleyhisselam gibi olsa bile Eyyub Peygamber sabrına sahip olmalıdır. Güzelliğini kaybetse dahi uzun bir ömür boyunca sabretmelidir.

Aşkına ulaşıldan kevneyden kesildim

Belâsına dayanan kendi belâsın ister

(17. gazel, 2. beyit)

(Aşkına ulaştığımdan beri iki âlemden kesildim. Belâsına dayanan kendi belasını da istemiştir.)

“İki Âlem, dünya ve ukba demektir. Âşıklar, her iki âlemden müberrâ olmuşlardır, yüz çevirmişlerdir. İki âlemden kayıtlanmak “gussa ve gamdan” kurtulmamak demektir.”³¹ Hakk aşkını elde eden ne dünyevi ne de ahiretle alakalı (uhrevî) sevgililere meyletmez. Daha önceki beyitlerde de belirtildiği gibi bu beyitte de “elest bezmindeki” “belî” (evet) kelimesine telmih vardır. “Belî” diyen kişi belaların gelmesine de ses çıkarmaz.

Nola gaşy oldum ise hayret ile Mûsâ-vâr

Yâr dîdârı bu dem nûr-ı tecellî mi degül

(106. gazel, 6. beyit)

³⁰ İpekten, age, s.109-110.

³¹ Mustafa Tatçı, **Hayretî’nin Dinî-Tasavvufî Dünyası**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayın Nu:2041 (Kültür Eserleri Serisi), Ankara 1998, s.202.

Hayret, sâlikin Hakk aşkıyla kendinden geçmesi, ne yaptığını bilememesi, şuurunu kaybetmesidir. Artık aklî melekelerini kaybetmiştir. Sekr hali yaşamaktadır. Şair de bu beyitte Allah'ın -kendisine- Tur Dağı'nda tecellî ettiği Musa Peygamber gibi, bu hali yaşamak istemektedir. Musa peygamber Hakk'dan kendisine tecellî etmesini ister. Bu, Kur'an'da A'râf sûresinde³² geçer. Kulunun "erini" isteğine karşı Allahu Teâlâ şöyle karşılık verir: "Sen beni göremezsın (len terânî). Fakat şimdi şu dağa bak, eğer yerinde durursa sen de Beni görürsün." Rabbi dağa tecelli eder etmez de dağ paramparça olur ve Mûsâ peygamber de düşüp bayılır. Burada telmih yapan şair, Allah'ın tecellî nurunu görme ve tartma iştîyâkı içindedir. Yusuf Peygamberi hatırlayabiliriz galiba. Zirâ; Yusuf'un güzelliğini gören Mısır kadınları yaşadıkları dehşetten ellerini kesmişlerdi.

Nolaydı it bigi yüzün süreydim eşiğine

Velî geda nitesi pâdişâ yerine geçer

(21. gazel, 4. beyit)

(Keşke köpekler gibi eşiğine yüzüm sürseydim. Gedâ-dilenci- diye anılmak padişah yerine geçer.)

Sevgilinin eşiğine yüz süren fakir âşık, artık sultan olmuştur. Çünkü manevî âlemlerin sultanıdır. "Eşik" kelimesi, "mürşitlerin kapısı" anlamında kullanılır. Bu kapıya bağlanan, şeyhinin manevî rehberliğinden istifade eder. Çeşitli merhaleleri "kat" ettikten sonra sâlik'e şeyhi tarafından halifelik verilir. O, artık fakr ehliendir. "Fakr, fakirlik, yoksulluk demek değildir. Dünyaya ait her şeyden müstağni olmak, onu istememek ve ona bağlanmamak demektir. Bir derviş dünya zenginliklerine sahip olabilir. Eğer onlara hiçbir değer vermezse o derviş de fakra malik olmuştur. Bu malikiyet onun için bir taçtır."³³ Gedalık, sultanlığa dönüşür. Bu sultanlık, dünya sultanlığı değildir. Mânâ aleminin sultanlığıdır. Dünya sultanları da onların sultanlığını kabul eder. Emir Buhari'ye intisap eden Yıldırım Bayezid'i, Ebu'l-Vefa'nın kapısında bekleyip de içeri alınmayan Fatih'i bu bağlamda düşünebiliriz.

İkinci dizedeki "velî" kelimesi hem "Allah dostu" hem de "ve lâkin, fakat" anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Yine uş cân u gönül aşkına cân verdi bugün

Akl sevdâya düşüp dîni revân verdi bugün

(143. gazel, 1. beyit)

(Yine şu can ve gönül aşkına can verdi bu gün. Akıl, sevdaya düşerek dini bıraktı bugün.)

Divan şiirinde şairler -mâlum olduğu üzere- aşk ve irfana önem veren, hoşgörüyü kendilerine şiar edinen rind tipini temsil ederler. Rind tipinin muhalifi zahidlerdir. Zahidler ehl-i şeriati temsil ederler. Daima şeklen bakarlar. Rindlere devamlı öğüt verirler. Bazen vaiz, nesih, sûfî, şeyh gibi isimlerle zikredilirler. Rind şairler de devamlı onları tenkit ederler. Hakikatında her

³² A'râf Sûresi, 7/143.

³³ Tarlan, *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, s.80.

iki grup da dindardır. Sadece dini anlayışları biraz farklıdır. Zâhidler, zâhirî zühhd anlayışında; rindler ise bâtinî zühhd anlayışındadırlar. Kadim zamanda “zâhid” kelimesi bizim tasavvûf şiirimizdeki “rind” karakteri için kullanılırdı. Daha sonra rind ve zâhid yer değiştirdi. Bunun sebebini Osmanlı şâirinin kayıtlı olduğu tasavvûf mektebine bağlamak gerekir. Çünkü, Osmanlı şâiri “Horasan mektebi” ismiyle mârûf “ilâhî aşk”ı ve “cezbe”siyle öne çıkan İran orijinli mekteptendir. Zühhd kaynaklı mektep ise Irak merkezlidir.³⁴ Yukarıdaki beyti anlamlandırmak için bu iki muhalif grubu iyi anlamak gerekir. Şeyhi, rind bir şairdir. Onun sevdası, aklına galebe çalmıştır. “Dini revân verdi bugün” ifadeleri rind ve zahid çekişmelerini hatırlatıyor bizlere. Gerçekten mi şairin dini, âşık olunca gitmiştir? Elbette ki hayır. Bu sadece divan şiirindeki bir gelenekten ibarettir.

Sûfiyâ zerk ü riyâ setr-i hicâb olduyise

Câm-ı sâfiyile bir keşf-i kerâmât edelim

(121. gazel, 2. beyit)

(Ey sûfi! İki yüzlülük, riyakârlık ve gösteriş perde olduysa, saf şarap kadehiyle bir kerameti keşfedelim.)

Âşık ile sevgilisi arasına giren her şeye hicâb denir. Hicâbın yani perdenin kaldırılması için aşk şarabından fazlasıyla içmek gerekir. Aşk şarabı saftır, temizdir. Birinci beyitteki zerk ve riyâ ile ikinci beyitteki “Câm-ı sâfi” arasında bir karşıtlık kurulmuştur. Kişi, riyâ ve gösteriş perdesi altında kendini gizlemektedir. Kadehin içindeki şarap ise tertemizdir, saftır. Benzer bir karşıtlığı “setr-i hicâb” ve “keşf-i kerâmât” arasında da görebiliriz. Setr-i hicâb, perdenin kapanması anlamına gelir. “Hicâb” kelimesi, kesreti ifade etmektedir. Kesret için bocalayan sâlik, hakikatı göremez. Hakikatı görebilmesi için (kesretin ardındaki vahdete erişebilmek için) perdenin aralanması, kerametın keşfedilmesi gerekir. Böylece âşık, birtakım fevkaladelikler elde eder.

Şeyhî ko hânkâhı harâbâta kasd kıl

K’ashâba zevk u şevkle sıdkın yakîn ola

(157. gazel, 7. beyit)

[Şeyhi, hankahı bırak harabata (meyhaneye) git. (Eğer öyle yaparsan zevk ve şevkle doğru bilgilere ulaşırın.) Dostlarına karşı sadakatın da sağlamlaştırsın.]

Sıdk sahibi kişiye sâdik denir. Sâdiklar, en çetin durumlarda bile dostlarına bağlılıklarını bırakmazlar. Beyite göre sâdikların yeri meyhanedir. “Ashâb” dostlar anlamına gelir. Meyhanedeki

³⁴ Bu konu için ayrıntılı olarak bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Tasavvuf, Sufiler ve Tarikatlar, Tekkeler”, **Osmanlı**

Uygurluğu, Haz. Halil İnalcık-Günsel Renda, C.1, İstanbul 2003; Kaplan Üstüner,” **XIV. Ve XV. Yüzyıl Divanlarında Tasavvuf**” TÜBAR-XXIV-/2008-Güz; Nasrullah Pürcevâdî, **Can Esintisi İslam’da Şiir Metafizigi**, çev. Hicabi Kırılancı, İstanbul 1998.

diğer Hakk âşıklarını ifade ediyor olabilir. Tekil bir anlam kazanıp Hakk'ı da temsil edebilir. Ayrıca Peygamberimizin yakın dostlarını da hatırlatmaktadır. Hankâh'ta ilim tedris edilir. Fakat, harâbâtta ilâhî aşkın incelikleri ve gaybın sırları verilir. Harâbâta (tekkeye) devam edilirse ilâhî zevk yaşanır, kesin ve doğru bilgilere ulaşılır.

Ey hâtırım soran göricek kaygılı beni

Yâ vasl-ı dilber ile sevindir yâ ko beni

(193. gazel, 1. beyit)

(Ey beni kaygılı görünce hatırıma soran! Ya beni sevgiliye kavuştur ya da beni kendi hâlîme bırak.)

Şeyhî'nin bu beyiti, ilk bakışta tasavvûfî bir duyuş olarak değerlendirilmeyebilir. Çünkü tasavvûfî içereğini belgelendirecek her hangi bir karîneye sahip değil. Fakat bu beyiti takip eden diğer beyitler, "Ey hatırım soran" nidâsının, zâhîdî muhatap aldığını gösterir. Zâhidler, her zaman rindlere nasihat verirler. Bu nedenle "nâsîh" ismiyle tesmiye edilirler. Âşıklar daima kaygılı görünürler; çünkü onlar derdin en katmerlisine tutulmuşlardır. Aşkın bir zerresine bile nüfûz edemeyen, âşığın halinden anlayamaz. Âşığın durumunu görünce, zâhidin hatır sorması beyhûdedir. Onun derdine, hiçbir olumlu katkıda bulunamaz. Hal hatır sorması da riâyâ kâbilindendir. Şair zâhîde şöyle sesleniyor: "Sevgilime kavuşturabiliyorsan benimle ilgilen; şayet buna gücün yetmezse, beni kendi halime bırak!"

Aynı gazelin ikinci beyiti:

Âkıl bana nasîhat eder kim der usunu

Bilmez ki yâr ezelde edipdir deli beni

(193. gazel, 2. beyit)

Şair adeta birinci beyitin şerhini yapar. Zirâ; nasihat edip, akıl veren az önceki "hatır soran" dan başkası değildir. Oysa âşık, akıl almaz; ancak akıl verir. Yani aklını bile bu uğurda cömertçe feda eder. Yoksa, "Mecnûn" adını alır mıydı? İkinci dizede ki "ezel" kelimesinde Bezm-i Elest'e telmih yapılır. Âşık, bu meclise girerken aklını dışarıda bırakır. Delilik hırkasını giyer. Bu hırkayı giyen 'belâ'ya davetiye çıkarır. Ba'dehu Nesimî gibi inler:

"Aşkın belâsı yoh diyüben aşka düşme var

Kim âşık oldu kim didi aşkın belâsı yoh"

Yârab ol şîrin-lebin ne zevki var kim zikrini

Kanda tekrâr etse dil şîr akıdır şeker saçar

(20. gazel, 5. beyit)

(Ya Rab! O şirin dudağın ne zevki var ki, zikrini nerede tekrar etse dil süt akıdır, şeker saçır.)

Dudak vahdeti temsil eder. Bunu birçok beyitte söylemiştik. O şeker saçan dudak, nerede zikrini devam ettirse yine şeker saçır. Süt akıdır. Çünkü Allah'ı zikreder. “Şîrin-leb” kelimesindeki “şîrin” kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Hem Ferhat'ın Şîrin'ini hem de “tatlı, sevimli” anlamını akla getirir. Ayrıca ikinci dizedeki “şîr” kelimesiyle cinas düşünülebilir. Zikir; Allah'ı anmak, ona çeşitli esmâsını anarak müracaatta bulunmak anlamlarına gelir. Zikri, dil yapar; fakat âşığın bütün azaları bunu tekrar eder. Yani, âşık kendinden geçer. Allah'la yek-vücuttur. Tasavvuf terminolojisinde buna “ma'allâh” denir. Birkaç yerde rastladığımız hadis olarak bildirilen bu söz, bu hali anlatıyor olsa gerek. “Benim Allah ile öyle bir ânım var ki o esnada Bana ne bir mukarreb melek ne de bir nebiyy-i mürsel ulaşamaz.” Beyitte geçen “şîr” yani süt cennet içeceğidir. “Şîrin-leb” öyle bir an müşahede eder, öyle şeyler söyler ki zamandan sıyrılmış başka bir âleme geçmiştir.

Jengâr-ı gamdan it dil ü cân gözgüsini pâk
Câm-ı mey ile k'âyîne-i gayb-bîn ola
(157. gazel, 2. beyit)

(Gönül ve can aynasını gam pasından temizle. Şarap kadehiyle ayna gayb âlemini gösterebilir.)

Gönlü bütün dünyevî isteklerden yani mâsivâdan temizlemek gerekir. Dünya istekleri beyitte “gam pası” olarak telakki ediliyor. Gönül ve can ise aynadır. Pastan temizlenmelidir. Bu, şarap kadehinden içmekle mümkündür. Çünkü, “sagar ve peymâne, içinde ‘gayb’ nurlarının görüldüğü şeye derler.”³⁵ “Tasavvufa göre, Allah'ın insandan gizlediği her şeye gayb denir. Gayb âlemi görülebilen âlemin dışında kalan âlemdir.”³⁶ Gaybı sadece Allah bilir. Fakat gönlünü mâsivâdan arındıran sâlihi halk gayb erenlerine dahil eder. Gayb erenlerinin gönlü bazı sırlara muttali olur.

Dünya ribâtında çün yolcu konuksun bugün
Tanla göçüp gidecek kala yerinde ribât
(87. gazel, 6. beyit)

(Bugün dünya hanında yolcusun, konuksun. Tan yerinin ağarmasıyla handan gidersin, han ise yerinde kalır.)

İnsanoğlu dünyada bir yolcu gibidir. Bu yüzden Peygamberimiz, “bir yolcununki kadar yanımıza azık almamızı” öğütler. Yolcu yanındaki yiyecekleri yol boyunca yemek için almıştır.

³⁵ Tarlan, *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, s.40.

³⁶ Pala, “Gayb” Maddesi, age, s.163

Yolculuğu boyunca da onları tüketir. Dünyada han gibidir, içindekiler değişir; fakat kendi aynı yerindedir ve aynı şekildedir. Âşığa düşen görev dünyanın bu han gibi olduğunu, insanın da onun içerisindeki yolcuyu andırdığını unutmamaktır. Âşık dünyaya gönül vermemelidir. Unutmamalı ki o dünyada gurbet yaşar. Veysel'i hatırlamamak elde değil:

“Can kafeste durmaz uçar,
Dünya bir han konan göçer,
Ay dolanır yıllar geçer,
Dostlar beni hatırlasın.”

Aşk bir fendir anun müşkili hall olmadı hiç
Çü anun metn-i metînin edemez keşf şürûh
(13. gazel, 6. beyit)

(Aşk, öyle bir fendir ki onun müşkülü hallolmadı; çünkü bu sağlam metni şerh ilmi bile açıklayamaz.)

Buradaki “fen” kelimesinin anlamı marifet ilmidir. Marifet, Hakk'ı bilme, O'nu bütün ruhuyla anlama, O'nla bütünleşme ilmidir. Ne zaman ki, sâlik nefsi emmaresinin dizginini eline alırsa, işte o zaman marifet vadisine girer. Hakk'ı idrak etmeye başlar. “Nefsini bilen, Rabbini bilir.” hadis-i kutsisi de bunu ifade eder. “Müşkül” kelimesi bediyyatta “tefekkürsüz anlaşılamayacak derecede gizli olan şey” anlamına gelir. Marifet yolcusunun çok ciddi bir tefekkür eğitimine ihtiyacı vardır. Marifet ilmi başlı başına bir sorundur. Onu çözümlemek kolay değildir. Şârihler bile onu tam anlamıyla şerh edemezler. Çünkü o, sağlam bir metindir. Ehl-i aşk olmayan onu açıklayamaz. Ehl-i aşk olan da içine girdiği vecd ve cezbe halinden dolayı açıklama yetisini kaybetmiştir. Bir şâir, bunu şu şekilde ifâde eder:

“Öyle sermestem ki idrâk etmezem dünyâ nedür
Men kimem sâkî olan kimdür mey ü sahbâ nedür

‘Aceb midir güzër kılsa Firdevs-i a‘lâdan
Ki oldu cân gözü rûşen bugün nûr-ı tecellâdan
(130. gazel, 1. beyit)

(Tecelli nurundan can gözü parladı. Onun nazarı firdevs-i a‘lâ’dan geçse tuhaf mıdır?)

İnsanda iki göz bulunmaktadır. Maddi göz ve manevi göz. İkincisi, mânâ âlemini temâşâ eder. Cân gözü ise maddi âlemi seyreder. Eğer can gözü de tecellîden nasibini alırsa, boyut değiştirir.

Şeyhî'ye tâs ile içirirse firâk ağı

Nûş eyler anı sıdk safâyile hoş geçer

(19. gazel, 7. beyit)

(Ayrılık, Şeyhî'ye tas ile zehir içirirse; Şeyhî, onu sadakat ile huzur hissederek şerbet gibi içer.)

Şeyhî, incizap halindedir. Onun için kavuşmak da önemli olabilir; fakat o, ayrılığı ruhunda yaşadıkça aşkı daha da artar. Ayrılığın içirdiği zehir, adeta bal hükmündedir. İtiraz etmeden içer. Mutasavvıflara göre firâk, aşkın hem sebebi hem de sonucudur. Sebebidir; çünkü, aşk O'nun ruhundan kopmuştur. O'ndan bir parçadır. Mevlana'nın kamışlıktan koparılarak inletilen ney'i gibidir. Bazen de ayrılık, sâlikin girdiği seyr ü sülûkun bir sonucudur. Terbiyesini tamamlayarak henüz gurbetteyken tecellîye gark olmuş âşığın, ayrılığı başlamıştır. Kendisi ile mâşuğu arasında çizilen bir sınır vardır. Sınırların kaldırılacağı günü sabırsızlıkla bekler. Şeb-i Arûs'unu beklerken de sürekli aşkını yeniler.

Dedim ki cân seninle bî-perde sohbet ister

Eydür şu şart ile kim olmaya cisim hâyil

(110. gazel, 5. beyit)

Âşık, sevgilisiyle arada perde olmadan sohbet etmek ister, fakat beden buna mani olur. Çünkü, beden kesrettir. "Bî-perde" kelimesi, Tûr-ı Sinâ'da Allah'ı görmek isteyen Mûsâ'yı hatırlatır. Hakk dağa tecelli etti; fakat Mûsâ O'nu göremedi. Mûsâ'nın dünyaya ait olması buna engel oldu. Âşığın bedeni (cismi), cânından (ruhundan) ayrılınca perde ortadan kalkar. Beden, âşığın dünyevî tarafını gösterir. Bu dünyevî taraf güçten düştükçe, ruh kuvvetlenir. Çünkü, âşık dünyevî hazlardan uzaklaşmakta, uhrevîleşmektedir. Şeyhî, bu düşünceyi şu beyitiyle ele alır:

Ger bu'd-ı maşrıkîn ise ma'sûkâdır karîn

Aşk ehlinin hemîn ola keşf-i kerâmeti

(170. gazel, 4. beyit)

(Güneşin doğduğu yer uzaksa da maşuk yakındır. Ehl-i aşk için bu bir keramettir ve bu kerameti keşfetmelidir.)

Tasavvufta güneş, sevgilinin yüzüne benzetilir. O yüz, vahdeti temsil eder. Vahdeti elde etmek insana çok yakındır aslında. Fakat çok çetin bir imtihandan geçmesi gerekir. Güneş doğduğu yer itibariyle insanlara çok uzaktır. Ama insanoğlu güneşi, gün içinde görür. Ondan istifade eder. Zât-ı Mutlak da aynen güneş gibi kâinata tecellî eder. Bu yüzden insana çok yakındır. Allah'ın

vücudu, kâinattaki tecellîsiyle idrak edilir. Onun tecellîsi esmâsı, ef'âlî ve zâtıyladır. Fakat O'nun mütecellî oluşunu herkes anlamayabilir. Bu, ancak dünyaya basiret gözleriyle bakanlar için mümkündür. "Kafa gözleri"yle O'nu anlamak, idrak etmek kesinlikle imkansızdır. O'nu idrak eden yakîn ehlinde olabilmek, O'nu keşf etmek için sonunda "fenâ" ötesinde "bekâ" olan ilahî bir koridordan geçmek gerekir. "Tasavvufta birçok şeylerden fânî olmak gerekir. Ancak o zaman fenâfillah'a erişilir. Fenâ bulacak olan şeyler yedi tanedir: Birincisi, Allah'a karşı muhalefetten fânî olmaktır. İkincisi, kulların işlediklerinin, kendi işleri olduğundan fânî olmaktır. Üçüncüsü mahlukların sıfatlarından fânî olmaktır ki söyleyenin, işitenin, görenin Allah olduğuna kanaat getirmektir. Dördüncüsü kulun kendi zâtından fânî olmaktır. Beşincisi, Allah'ın veya zâtının şuhûduyla bütün âlemden fânî olmaktır. Altıncısı Allah'dan gayri her şeyden fânî olmaktır. Sonuncusu da Allah'ın sıfatlarından ve sıfatların nisbetlerinden fânî olmaktır."³⁷

Kâşî mihrâbında âşık kâbe kavseyne erer

Va'izin dün himmetin gör ki dahî minberdedir

(36. gazel, 2. beyit)

"Kaş bazen bir mihrab, kible veya secde-gah yani mesciddir... Âşığın gönlü, sevgilinin kaşının köşesine asılmak ister."³⁸ Kaş, yay olarak da kullanılır ki kâbe kavseyn "iki yay aralığı kadar" demektir. Miraç'ta Peygamberimiz Allah'a iki yay aralığı kadar yakınlaşmıştır. Bu, Necm Sûresi'nde³⁹ geçer. Âşık kâbe kavseyne mecazen ermiştir. Fakat vâiz, hala minberde vaaz vermektedir.

Rind-i melâmetiz bizim hâtırımız güzeldedir.

Bize öğüt veren senin gönül ile göz eldedir

(37. gazel, 1. beyit)

(Biz dünyadan ve gösterişten uzak rindleriz ve bizim gönlümüz güzeldedir. Bize öğüt veren gönül ve gözün elde olduğunu sanır.)

Rindler, dünyaya aldırış etmezler. Onlar hakikî güzeli düşündüklerinden dolayı dünyevî düşüncelerden mücerret yaşarlar. Sehl bin Abdullah Tusterî'nin zikrettiği üzere:"Bulanıklıktan kurtularak durulan, tefekküre dalan, beşerden kesilerek Allah'a bağlanan ve altın ile taşı bir sayan kimsedir." Her yerde O'nu görürler, her sözlerinde O'nu söylerler, her yönelişleri O'nadır. Onlar bu yaşadıklarını vâizlere anlatamazlar. Vâizler onların bu mecnûn hallerinden ve bu hallerde sarfettikleri şatahatlardan dolayı onlara vaaz ve nasihat ederler. Rindler ise bütün bunların ellerinde olmadığını, gönüllerine ve gözlerine söz geçiremediklerini belirtirler.

³⁷ Pala, "Fenâfillâh" Maddesi, age, s.151.

³⁸ Pala, "Ebrû" Maddesi, age, s.131.

³⁹ Necm Sûresi, 53/8-9.

Nahifi'nin şu beyti çok meşhurdur:

“Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım
Kurbânın olam var mı benim bunda günâhım”

Çü devr-i lâledir ihlâs ile kadeh tutalım
Nite ki nergis olur mest-i bî-riyâ olalım

(125. gazel, 2. beyit)

Lale, sevgilinin yanağı ve âşığın gözyaşları olarak düşünülür. Lalenin ortasındaki siyahlık ise âşığın yarasıdır. “Lale devri” tabiri bahar için kullanılır. Devir, lale devridir. Âşığın ilahi aşktan bağı yanmaktadır. İhlas ile kadeh tutmak gerekir. Buradaki ihlas kelimesi, beytin bütün kelimelerinin ruhuna aksetmiştir. İhlas, samimi ve dupduru olmak, tertemiz bir kalple Allah’a yönelmektir. İhlas kelimesini ikinci dizedeki “mest-i bî-riyâ” tamlaması çok iyi karşılamaktadır. Nergis gibi riyasız, gösterişsiz olmak gerekir. Nergis, devamlı sarhoştur. “Devr-i lâle” tamlamasının “bahar” anlamına geldiğini söylemiştik. Bahar, tasavvufî şiirde “insanda melek özelliklerinin başlaması”⁴⁰ anlamına da gelir. Beyitte, bu anlam düşünülerek yoruma gidilebilir.

Nokta-i mimdir hakikat havz-ı kevser menba‘ı
Âh ana hasret geçerler cennet ü vildânlar
(62. gazel, 5. beyit)

Divan şiirinde dudağın nokta gibi olanı makbûldür. Dudak, mim harfinin yuvarlağı gibidir. Bu yuvarlağı elde edenler hakikata vasil olmuşlardır. O hakikat ki Kevser havuzunun menbaıdır. Kevser havuzuna cennet ehli iştiaak duyar. “Vildan” kelimesi çocuklar, köleler ve kullar anlamına gelir.

Amelde ücret umunca gurûr-ı tâ‘at ile
Günehde muntazır-ı rahmet-i Hudâ olalım
(125. gazel, 5. beyit)

(Eğer ibadetimizle gururlanarak, amelimizden ücret umarsak; günahımız için de Allah’ın rahmetini bekleyelim.)

Yukarıdaki beytin anlamını güçlendiren bu dizelerde, yapılan her güzel işin belirli bir çıkar doğrultusunda (cennet misali) değil, sırf Hakk’ın rızası için yapılması gerektiği öğütlenir. İnsana verilen her mükafat, insanın çalışmasının karşılığı değildir. Sadece ve sadece fazl-ı ilâhîdir. Şâire göre günahlar çoktur, Allah’ın rahmetine sığınmak gerekir.

⁴⁰ Pala, **Divan Edebiyatı**, Kapı Yayınları, 13. Basım, İstanbul 2010, s.28.

Meydân-ı aşk içinde kim cân terk eden Mansûr olur
Gönlüm ene'l-Hakk der ise zülfünde berdâr eyleyem
(128. gazel, 4. beyit)

(Aşk meydanında canını sevgili için terk eden, zamanının Mansûr'u olur. Ey yüce sevgili! Gönlüm Mansûr gibi "Ene'l-Hakk" derse ben de zülfünde asılayım.)

"Ene'l-Hakk", Hallac-ı Mansûr'a ait olan meşhur bir şatahattır. Yaşadığı dönemin din âlimlerince katline karar verilmiş, Bağdat meydanında kamçılanmış, vücudu parçalanmış, dar ağacında asılmış ve cesedi yakılmıştır. Âşık da Mansûr gibi aşkını ilan etmelidir. Bunun için de benliğinden sıyrılması gerekir. Benliğinden sıyrılan âşık ise gönlünden "ene'l-Hakk" diyecektir. İşte o zaman sevgilinin zülfünde asılmaya razıdır. Âşığın, sevgilinin zülfünde (saçında) asılması kesretin içerisinde vahdeti bulduğu anlamına gelir. Âşık, terk-i cân eylemedikçe (Mansûr gibi) cömertliğini gösteremez. "Canın çıkması, âşık'ın gönlü ile başbaşa kalması demektir. Tasavvufî aşk gönlünde tecellî ettiğine göre can çıkar. Yani âşık, dünya ile ilişkisini kesip maddi varlığını öldürürse aşk gönlünde yer bulacaktır.⁴¹ Şâir, âşığın gönlüyle Mansûr; sevgilinin boyu ve saçı ile dar ağacı-ip arasında ilişki kurmuştur.

Şöyle bir sînemi 'aşk itmiş idi ma'reke-gâh
Sezer idim ki gönlül şehrine yağmaya gelir
(78. gazel, 3. beyit)

(Aşk, gönlümü savaş alanına çevirince, amacının gönlümü yağma etmek olduğunu anladım.)

Âşığın amacı; fenâfilaha erişip, insan-ı kâmil olmaktır. Yani devr'ini tamamlamak... Oysa bu kolay değildir. İnsan çok ızdırap çekecek, devamlı nefisle yaka paça olacaktır. İşte o zaman kalp bir çatışma alanına döner. Aşkı gönüllere Allah yerleştirir. Gönül de Allah'ın evidir. Kendi evini yağma edene müdahale edilemez. Âşık, gönlünün yağma edileceğini anladıysa iyi bir yolda ilerlemektedir. Fakat, ilerlerken de "Âh, mine'l 'aşk!" demekten de kendisini alamaz.

Seccâde ger zahmet vere ruhbâne rehn-i mey kılam
Tesbîh eger mâni' ola fî'l-hâl zünnâr eyleyem
(128. gazel, 5. beyit)

(Papaza seccâde zahmet verirse ona şarabı ödünç vereyim. Tesbih mani olursa o halde zünnâr temin edeyim.)

⁴¹ Haluk İpekten, *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.117.

Zünnar, Hristiyan ruhbanlarının bellerine bağladıkları inanç alameti bir kuşaktır. Tesbih, zünnara karşılık olarak telakki edilmiş. “Tesbih” kelimesi inançtan ziyade ameli temsil eder. Bu kelime, istiare yoluyla zâhidleri hatırlatır. “Sûfilerin halka şeklinde dizilerek tesbih çekmeleri, riyâkâr insanların bir araya gelerek meydana getirdikleri topluluk olarak yorumlanır.”⁴² “Zünnâr” ise yine istiare yoluyla rindleri ifade ettiği gibi, “tasavvufta kendini Tanrı’ya adamak, hizmet, sülûk ve riyâzet alâmeti”⁴³olarak görülür. Aynı paralelizmi, “seccade” kelimesiyle “ruhban” sözcüğü arasında da tasavvur edebiliriz.

Elâ ey sâkî- i bâkî ki mest eyledin âfâkı
Nola bir cur’a feyz etsen bize lütfun şarabından
(133. gazel, 7.beyit)

Bekâyı arzulayan âşık, herkesi mest eden sâkinin elinden şarap yudumlmalıdır. O şarap ki feyz verir. O feyz ise bekâ yolunda âşığın azığıdır.

Tasavvufta sâkî, pir-i mugân olup mürşide işarettir. Aşka vasıl olmak isteyen, bir mürşide intisap etmeli, onun manevi terbiyesinde seyr ü sülûkunu tamamlamalıdır. Hacı Bayram’ın müridi mutasavvıf Şeyhî, bu beyitte tasavvufun pratik yönüne temas etmiştir.

Künc-i halvetten şu kim giydi kanâ’at hil’atın
Tut eteğin kim cihânın genci ol serverdedir
(36. gazel, 5. beyit)

(Kanaat kaftanını giyerek halvet köşesinde oturan kişinin eteğini tut. Çünkü dünyanın hazinesi o büyük kişidedir.)

Halvet, Allah’la baş başa olmak sadece onu müşahade etme halidir. Halvetteki insan meyhane köşesine çekilir (tekkeye). Halvet, sâlik’in, seyr ü sülûk vadisinde istikrarlı ilerleyebilmesi için ön koşuldur. Halvetten sonra sâlik, birçok fevkalâdelikler yaşar. Niyâzî Mısırî, bunu şöyle dile getirir:

“Nefsünü sana bildürür ölmezden öndin öldürür
Yokluk yolını tuygurur fakr u fenâ halvetdedür”
(53/2)⁴⁴

⁴² Üstüner, agm, s.287.

⁴³ Pala, “Zünnâr” Maddesi, age, s.496.

⁴⁴ Kenan Erdoğan, *Niyâzî Mısırî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s.71.

Halvetin çeşitleri vardır. Asıl halvet, dünya zevklerinden tecerrüd ve imtina etmektir. O kişi kanaat kaftanını giymiştir. Zahiren fakir görünse de aslında zengindir. Bunlara gedâ, fukarâ, fakir denilse de hakikatte kâni'dirler.

‘Aşk metn-i metîn ü müşkildir

Anı hall etmeğe şurûh edelim

(122. gazel, 3. beyit)

Aşk, çok sağlam ve izah edilmesi çok zor bir metindir. Onu anlamak için şerh etmek gerekir. Aşkı anlatmak gerçekten zordur. Aşık, bu uğurda çok sıkıntılar çeker. Canını bile kurban edebilir. Canını verdiğinde ebedîleşir. Sevgilinin benliğinde yeniden doğar. Neşv ü nemâ bulur. Öyle bir metindir ki okundukça giriftleşir. Şerhe ihtiyaç duyar.

Ol garîb olmaya kim şehir ü diyâr eyleye terk

Müşkil oldur ki kılar kullarını şâh garîb

(6. gazel, 3. beyit)

Âşık, bu dünyada gariptir. Yani gurbettedir. Yalnızdır, mücerret yaşar. Garib olan âşık, şehri ve diyârını terk ederse gariplikten kurtulur. Âşığın yurdunu terk etmesi ile kast edilenlerden biri de heva ve heveslerini bırakmasıdır. Yani: “Mûtu kable en-temutu” sırrına vasıl olmasıdır. “Mutasavvıflarca bu, Hakk’ın ‘Razı edici ve razı edilmiş olarak Rabbine dön’(el-Fecr 89/28) buyruğunu yerine getirmek için bir anlamda isteğe bağlı bir ölüm(mevt-i irâdî)dür.”⁴⁵ Terk’in birçok şekli vardır. Bunu önceki beyitleri açıklarken dile getirmiştik. Nakşibendi Tarikatı’nın şu dört esası “terk”i –kanaatimizce- çok iyi özetler: “Terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hesti, terk-i terk.” Hak, kullarını garib olarak yaratmıştır. Kendisi çok yakın olduğu halde, kulları O’na uzaktır. Tabii bu uzaklık zâhîrîdir. Hak kullarının kendisine şevk u iştiyak duymalarını ister. Kulların gariplikten kurtulması bu iştiyaka bağlıdır. Gariplikle girişini gerçekleştiren sâlik, Hakk’a duyduğu aşkla zâhîrî gömleğini atar ve bâtînî elbiselere bürünür.

Ey beni lutf u vefâdan her nefes yâd eyleyen

Kurtarıp fûrkat odundan gussadan şâd eyleyen

(144. gazel, 1. beyit)

(Ey beni her zaman lütuflandıran ve bana her zaman kâfi gelen, beni her soluğunda hatırlayan, beni ayrılık ateşinden kurtararak gamımı, kederimi mutluluğa çeviren!)

⁴⁵ Azmi Bilgin, Osmanlı Şiirinde “Ölmeden Önce Ölme” Temi, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, sy. 142, yıl 36/2, İstanbul 2007, s.42-53.

Âşık burada hakiki sevgilisine seslenmektedir. Manevi hazza ermiş, artık ehl-i sürurdandır. İlahi feyzin parıltılarından nasiplenen âşık; keyf, neşe ve coşku atmosferinde sevgilisine şükranlarını bildirir. Allah, âşıktaki latif ismiyle tecelli etmiştir. “Vefâ” kelimesi beyitte “Allah’ın insana her zaman kâfi gelmesi” anlamına gelir. Âşık her nefes alışında, her nefes kulunu anan Allah’ı soluklar. Nefsi “mutmain”dir artık. “Biliniz ki kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur ve itminâna kavuşur.”⁴⁶ âyetinin sırrına vâsıl olmuştur.

Allah’ı tanımayan zahiren canlı olsa da hakikatta ölüdür. Sâlik’in canlanması kalbine hakikî aşkın ilk ışıkları geldiğinde gerçekleşir. İlk ışıkları gönlünde hisseden sâlik, artık gurbette farklı bir âlemedir. Dünyevî hiçbir keder, tasa, üzüntü ve belâ onu etkilemez. Hakikî sevgilisi onun acılarını sevince çevirir.

Sûretini ne me’âniyle beyân eyler isen
Mahv olur gözde ‘ayân olıcak ol şekl-i bedî’
(89. gazel, 3. beyit)

(Görünüşünü ne manalarla anlattırsan anlat, o güzel şekiller gözde belli olunca mahvolurlar.)

Şeyhî, bu beyitiyle tecellîye işaret eder. Tecellîye göre kainatta bütün yaratılmışlarda Allah, kendini gösterir. Bu soyut bir telakkidir. Beyitte: “Gözler onu ihata edemez.”⁴⁷ ayetine telmih vardır.

Çü didârından ermiştir başıma sâye-i devlet
Göyünsem şevk-i tâbında gerekmez gölge tûbâdan
(130. gazel, 2. beyit)

(Zirâ, güzel yüzün sayesinde başıma devlet kuşunun gölgesi ermiştir. Ben bu şevk ile ateşinden yansam da tûbâ ağacının gölgesine ihtiyaç duymam.)

Sevgilinin yüzünde Allah tecellî etmiştir. Bu yüzden yüz, vahdeti simgeler. Âşık için, sevgilinin yüzünü temaşa etmek, başına devlet kuşunun gölgesinin konması gibidir. Şâir, “devlet kuşunun gölgesinin konması” demiştir. “Devlet kuşunun konması” dememiştir. Kanaatimizce devlet kuşunun kendisinin konması öbür âlemde olacaktır. Tûbâ ağacı, cennetteki bir ağaçtır ve cenneti temsilen kullanılır. Âşık, cenneti istemez; o, Hakk’ı aracısız temaşa etmek ister. O yolda ilerliyorsa tûbâ ağacının gölgesine ihtiyaç duymaz.

Deniyyü’ün-nefs olam dersem cihâna hâk ü pâynı
Bilir dâna ki yeğdir döst mihrin dîn ü dünyâdan
(130. gazel, 4. beyit)

⁴⁶ Ra’d Sûresi, 13/28

⁴⁷ En’âm Sûresi, 6/103.

(Alçak nefisli olup ayağının toprağını dünyaya dağıtsam. Hikmet ehli, dostun güneşinin din ve dünyadan daha iyi olduğunu bilir.)

Âşık, nefs-i emmâresini ayaklar altına almak istemektedir. Hakk'a olan aşkını dünyaya haykırmak istemektedir. Ârif olanlar dostun güneşinin dinden ve dünyadan iyi olduğunu bilirler. Buradaki “dânâ” kelimesi ârif olanları, rind olanları temsil eder. “Din” kelimesinin altında da zannımızca zâhidlerin benimsediği yol kastedilir. Zâhidlerin meşrebinden ve dünyevî mülâhazalardan Dost'un yolu daha evlâdır.

İzzet ol gûşe-nişîn ki bulup uzlet evin
Kodu vü açtı cihân mülküne himmet kapısını
(141. gazel, 5. beyit)

(Meyhane köşesinde oturup uzlet evini bulan en izzetli kişidir. O kişi dünya mülküne himmet kapısını açmıştır.)

Meyhane köşesine çekilen sâlik, fenâ yolunun yolcusu olduğu için en yüce insan olarak telakki edilir. Çünkü o, dünya malını terk etmiştir. Varını yoğunluğunu, bütün enerjisini Hak yolunda sarfeder. Himmetini Hakk'a adar. “Himmet, Hakk'tan gayrı her şeyden elini eteğini çekmek için lazım gelen ruh kudretidir.”⁴⁸

VII. SONUÇ

Şeyhî, kaside ve gazelden daha çok mesnevileriyle öne çıkmaktadır. Mesnevilerinde yerli olmamakla eleştirilen şair; gazellerinde âşıkâne ve rindâne üslubuyla dikkat çekmektedir. Tasavvufî işleyişlerinde kesinlikle yavan ve kuru değildir. Vahdet, kesret, tecelli, seyr, fenâ, bekâ, yakîn, îsâr, dîdâr, cemâl, rind, zâhid, can, beden, zikir, nefes, ihlas, âşık, mâşuk, gönül, kalp, belâ, mâsivâ, keşf, kerâmet, sır, gayb, nikâb, melâmet vb. kavramları araç olarak ele alan şairin, özellikle kasidelerinde derin islâmî bilgisi hemen sezilmektedir. Bazı beyitlerinde tıp ilminin malzemelerini de kullanmıştır.

Şiirlerinde, gerçek yaşantısına uygun melâmî bir karaktere rastlarız. Daima hoşgörülüdür, hayata rindâne bakar, zâhidleri devamlı eleştirir. O'na göre aşk gönül işidir. Akıl işi değildir. Akıl, aşkı anlamakta yetersizdir. Meyhaneler akıllıların değil âşıkların uğrak yerlerindendir. Peymâne ve kadeh, gayb hazinelerini içinde saklar.

Şeyhî'nin tasavvuf anlayışında Allah; müminin kalbinde, sevgilinin yüzünde ve dudağında tecelli eder. Bu tecelliye ancak coşku içindeki âşık vasıl olabilir. Şeyhî bu düşünceleri şiirlerinde işlerken Hafız-ı Şirâzî ve Selmân-ı Sâveci'nin mecaz dünyasından istifade etmiştir. Fakat o devir Türkçesinin yetersizliğinden dolayı bazı teknik kusurlara düşmüştür. Kendinden sonra gelen birçok Osmanlı şairini etkilemiştir. Birçok şiirinin tanzir edilmiş şekline, nazire mecmualarında rastlıyoruz. Sadece Osmanlı sahasında değil Mısır-Memlûk edebî çevrelerinde de kudretli bir sanatçı olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁸ Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, s.78.

İran mazmunlarını divan şiirine sokan sanatçıların öncülerinden olan Şeyhî, mizah ve hiciv geleneğinin de güçlü temsilcilerindendir.

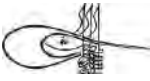
Şeyhî'nin sanat anlayışını ele alırken ve şiirlerini anlamlandırırken, çalışmamızın başından beri dile getirdiğimiz tespitleri göz önünde bulundurmak gerekir.

KAYNAKÇA

- BİLGİN, Azmi (2007), “Osmanlı Şiirinde ‘Ölmeden Önce Ölme’ Temi”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, S. 142, Yıl 36/2, İstanbul.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1991), **Hacı Bayram-ı Veli**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DALBUDAK, Duygu (2008), **Kadı Burhaneddin ile Şeyhî'nin Gazellerinin Din ve Tasavvuf Açısından Karşılaştırılması**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne. ERDOĞAN, Kenan (1998), **Niyâzî Mısırî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GİBB, E. J. Wilkinson (Tarihsiz), **Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottoman Poetry)**, C. 1, Çev: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İSEN, Mustafa-KURNAZ, Cemal (1990), **Şeyhî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İPEKTEN, Haluk (1996), **Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- MENGİ, Mine (2004), **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, 14. Baskı, Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2003), “Tasavvuf, Sufiler ve Tarikatlar, Tekkeler” **Osmanlı Uygarlığı**, Haz. Halil İnalçık-Günsel Renda, C.1, İstanbul.
- PALA, İskender (2010), **Divan Edebiyatı**, Kapı Yayınları, 13. Basım, İstanbul.
- PALA (2005), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, 14. Baskı, İstanbul.
- PEKOLCAY, Necla (2002), **İslami Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- PÜRCEVÂDÎ, Nasrullah (1998), **Can Esintisi İslam'da Şiir Metafiziği**, Çev. Hicabi Kırlangıç, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1996), **Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî ve Zâhid Hakkında**, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihat (2004), **Şeyhî Divanı'nı Tetkik**, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- TARLAN (2001), **Fuzûlî Divanı Şerhi**, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- TATÇI, Mustafa (1998), **Hayretî'nin Dini-Tasavvufî Dünyası**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 2041 (Kültür Eserleri Serisi), Ankara.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1981), **Şeyhî'nin Harnâmesi**, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TİMURTAŞ (1968), **Şeyhî Hayatı Edebi Şahsiyeti Eserleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan (2002), “Mesnevîlerde Poetika”, **Dede Korkut Dergisi**, C: 1, S: 2.
- ULUDAĞ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, Genişletilmiş Yeni ve 1. Basım, İstanbul 2002.
- ÜSTÜNER, Kaplan (2008), “14. ve 15. Yüzyıl Divanlarında Tasavvuf”, **TÜBAR-XXIV**.

YAVUZ, Orhan (2002), **Kansu Gavri'nin Türkçe Divanı**, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 2, Konya.

YILMAZ, Mehmet (1992), **Edebiyatımızda İslam Kaynaklı Sözler**, Enderun Kitabevi, İstanbul.

DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRİ VE KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ KULLANIMI ÜZERİNE*

*Murat CERİTOĞLU***

ÖZET

Bu çalışmada, öncelikle, dil göstergeleri olan sözlerdeki gösteren gösterilen ilişkisi esas alınarak zamirlerin asıl sözler ve yardımcı sözler içindeki yeri üzerinde durulmuştur. Zamirlerin gösteren gösterilen ilişkisinin konuşana göre değişmesi ve süreklilik arz etmemesi bakımından asıl sözlerden ayrıldığı görülmüştür. Nesneleri konuşan, dinleyen, adı geçen ve bunların dâhil oldukları topluluklar şeklinde temsil etmek için kullanılan kişi ve dönüşlülük zamirleri hakkında bilgi verilmiştir. Kırgız Türkçesinde dönüşlülük zamiri olarak kullanılan öz sözünün iyelik ekli biçimleri kullanılmaktadır. Öz sözünün iyelik eki almış biçimleri Kutadgu Bilig, Atabetül Hakayık ve Gülistan Tercümesi gibi tarihî dönem metinlerinde özne olduğunda iyelik eki almış bir ad gibi de dönüşlülük zamiri olarak da algılanabildiği görülmüştür. Çalışmanın devamında Kırgız Türkçesiyle yazılmış roman ve hikâyelerden dönüşlülük zamiri örnekleri derlenmiş. Derlemeden yola çıkılarak yapılan değerlendirme sonucunda, Kırgız Türkçesinde dönüşlülük zamininin cümlede özne ve yüklem olarak görevlendirildiğinde kişileri vurgulu temsil ifadesinin öne çıktığı belirlenmiştir. Ayrıca kurulan cümlede özne ile belirtili nesne, yer tümleci veya zarf tümlecinin aynı kişiler olması durumunda kişi zamirleri genellikle özne olarak, dönüşlülük zamirleri ise belirtili nesne, yer tümleci veya zarf tümleci olarak görevlendirilmiştir. Kırgız Türkçesinde dönüşlülük zamirlerinin tamlayan olduğu ad tamlamalarında tamlanan unsura ilgili kişinin iyelik ekleri ulanmaktadır. Bu da Kırgız Türkçesinde dönüşlülük zamirlerinin kişileri temsil etme yeteneğinin derecesini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, kişi zamiri, dönüşlülük zamiri, iyelik ekleri, cümle öğeleri

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ceritoglu@gantep.edu.tr

ON THE REFLEXIVE PRONOUNS AND ITS USAGE IN KYRGYZ TURKISH

ABSTRACT

In this work, the place of the pronouns within the main and auxiliary words has been emphasized by basing it on the relations between the signifier and signified of a language sign. Pronouns are different from the words the relations between the signifier and signified according to speaker, and lack of continuity. Some information are given regarding the personal nouns and reflexive nouns that are employed to symbolize the objects as the speaker, listener or aforementioned and as the group that they are involved in. In Kyrgyz Turkish, the word *öz* is employed as reflexive pronouns and a form of it having possessive suffix is employed as well. Some forms of the word *öz* having possessive suffix in some historical texts such as *Kutadgu Bilig*, *Atabetül Hakayık ve Gülistan Tercümesi* are seen as a reflexive pronoun like a noun having possessive suffix when they are subject. In the rest of this work, the samples of reflexive pronouns from some novels and short stories written in Kyrgyz have been collected. In Kyrgyz Turkish, when the reflexive pronoun is appointed as subject and predicate, it has been seen that the statement stressing the person, comes into prominence. Additionally, personal pronouns are appointed generally as subject as in the case that in a sentence the subject and determined direct object, indirect object or adverbial complement are the same person; as to the reflexive pronouns are employed as determined direct object, indirect object or adverbial complement in the same situation. In Kyrgyz Turkish, personal suffixes are added to determination in determinative groups where reflexive pronouns are the determiners. This shows the ability of the reflexive pronouns in the symbolizing degree of the persons.

Key Words: Kyrgyz Turkish, personal pronoun, reflexive pronoun, possessive suffix, parts of sentence

0. Dil kullanımı, ses veya sesler bütünü aracılığıyla nesne veya hareketlerin adlandırılmasıyla başlar. Adlandırma da öncelikle, sözler aracılığıyla olur. Bir dil göstergesi olan sözün ses veya ses bütününden oluşan yapısı *gösteren*, adlandırılan nesne veya görev ise *gösterilen* terimleriyle adlandırılır. Şu anki bilgilere göre, göstereni gösterilenle birleştiren bağ, nedensizdir. (Saussure 1998:109) Bu da dillerin farklı söz varlıklarına sahip olmasına yol açmıştır.

Gösteren ile *gösterilenin* birleşmesiyle oluş(turul)an ve sözlük birimi hâline gelen sözler, varlık ve eylemlerin özelliklerine inmeksizin kavramlar (Karaağaç 2013:713) hâlindeki adlandırmalarıdır. Böylece meydana getiren sözün gösterilen cephesini oluşturan anlamı, genellikle dil kullanıcılarının tamamı tarafından bilinir. Böylesi sözler, Türkiye Türkçesiyle yazılmış dilcilik çalışmalarında manalı kelime (Ergin 1982:95), özerkli kelime (Banguoğlu 1986: 152), anlamlı kelime (Korkmaz 2007:6), adlandırma söz (Ahanov 2008:91), bağımsız biçim (Vardar 1998:33), bağımsız söz (Karaağaç 2013:172), açık sınıf (Erdem 2005:445) gibi terimlerle adlandırılmıştır. Gösteren gösterilen ilişkisinde, gösterileni görev olan ses yapısı bakımından bağımsız dil birimleri ise katma kelime (Banguoğlu 1986:152), görevli kelime (Korkmaz 2007:6), bağımlı biçim (Vardar

1998:33), yardımcı söz (Ahanov 2008:91), bağlı söz (Karaağaç 2013:171), kapalı sınıf (Erdem 2005:445) gibi terimlerle adlandırılmıştır.

Sözleri, asıl sözler ve yardımcı sözler şeklinde doğrudan veya dolaylı olarak sınıflandırma yapan araştırmacılar (Ergin 1982, Banguoğlu 1986, Vardar 1998, Ahanov 2008, Korkmaz 2007, Karaağaç 2013) arasında ad, sıfat, zarf veya fiillerin asıl sözler; bağlaç, edat ve yardımcı fiillerin yardımcı sözler sınıfında oldukları yönünde bir fikir birliği vardır. Zamirleri ise araştırmacıların bir kısmı (Ergin 1982, Banguoğlu 1986, Vardar 1998, Korkmaz 2007, Karaağaç 2013) doğrudan veya dolaylı olarak asıl sözler içinde, bir kısmı (Erdem 2005, Crystal 2008:391, Eraslan 2013) yardımcı sözler arasında sayar. Ahanov ise zamirlerin ünlemler ve sayı adlarıyla birlikte ne anlamlı ne de yardımcı sözler içinde yer aldığını, asıl sözlerin gölgesi olduğunu ifade edip (Ahanov 2008:92) ayrı bir adlandırma yapmadan üçüncü bir sınıfa dâhil etmiştir.

1. Nesneleri temsil veya işaret etmek suretiyle karşılama ya da adların yerini tutma, kullanım sıklığı en yüksek sözler arasında yer alan zamirlerin tanımında araştırmacılar (Gencan 1966:171, Bilgegil 1984:208, Ergin 1982:262, Banguoğlu 1986:356, Vardar 1998:15, Kocasavaş 2004:29, Korkmaz 2007:399, Ahanov 2008:92, Crystal 2008:391, Akerson 2008:134, Erol 2010:347) tarafından ortak olarak ifade edilen bilgilerdir. Özellikle adın yerini tutması bilgisinin verilmesinde, zamir teriminin Batı dillerindeki karşılığının (*Alm.* pronomen, *Fr.* Pronom, *İng.* pronoun < pro “yerine”+ nomen “ad”) sözlük anlamı etkili olmalı. Latince *prônômen*’den gelen bu terimler, “ad yerine kullanılan söz” anlamındadır.

Zamirlerin adların veya ad türünden söz öbeklerinin yerini alması ya da nesneleri karşılması, söz öbeğinde veya cümlede gerçekleşir. Adın veya ad türünden söz öbeğinin yerini alması, daha ziyade dil kullanımı sırasında daha önce adı geçen bir nesne adına, sonraki söz öbeği veya cümlelerde yer verilmesi gerektiği durumlarda söz konusu olmaktadır. Bu durumda zamirin ardında olan ve az veya çok önceden bilinen nesne veya kimse (Banguoğlu 1986:356) olarak tanımlanan *öncülü* nesnenin kendisi değil adı olmaktadır.

(1) *Öğretmen, öğrenciyi yanına çağırdı ve ona bir kitap verdi.*

(2) *Odanın kapısı kilitliydi. Onu elindeki anahtarlarla açmaya çalıştı.*

(1) numaralı kurmaca örnekte geçen *öğrenci* sözü, o zamirinin öncülüken, (2) numaralı kurmaca örnekte geçen *odanın kapısı* söz öbeği o zamirinin öncülüdür.

Zamirler konuşanı, dinleyeni, adı geçeni veya bunların da dâhil olduğu toplulukları ya da konuşanın düşünme ve görme alanına giren ve adı bilinmeyen her türlü nesneyi ise doğrudan gönderme yaparak söz öbeğinde veya cümlede temsil eder. Böylesi durumlarda zamirlerin *öncülleri* nesnelerin adlar değil konuşan, dinleyen, adı geçen veya bunların da dâhil oldukları topluluklar ya da konuşanın görme veya düşünme alanına giren ve adını bilmediği her türlü nesnedir.

(3) *Ali: - Ben kitap okuyacağım. Can, sen ne yapacaksın?*

(3) numaralı kurmaca örnekte *ben* zamirinin öncülü *Ali* adı değil konuşan kişi, *sen* zamirinin öncülü *Can* adı değil dinleyen kişidir. Bu örnekte *ben* ve *sen* zamirleri *Ali* ve *Can* özel adlarının yerine geçmemiş, sırasıyla konuşan *Ali* ile dinleyen *Can* kişilerini temsil etmiştir.

Ad, sıfat, zarf ve eylem türlerine ayrılan asıl sözlerdeki gösteren gösterilen ilişkisi ile zamirlerdeki gösteren gösterilen ilişkisinin zamirlerin kullanılışından aynı olmadığı anlaşılmaktadır. Asıl sözlerdeki gösteren gösterilen ilişkisinde süreklilik ve yaygınlık bulunur. Asıl sözlerin gösteren tarafı olan ses veya ses bütünü ile gösterileni olan anlam arasında sürekli bir ilişki vardır. Zamirlerdeki gösteren gösterilen/öncül ilişkisinde ise, konuşana göre konuşan aynı olsa bile

gösterilen/öncül sürekli değişebilmektedir. Zamirler söz öbeklerinde veya cümlelerde adları veya doğrudan nesneleri bir şekilde temsil ederek, onlara gönderme yapmaktadır.

Sahip olduğu bu özellikle zamirler, asıl sözler sınıfında yer alan ad, sıfat, zarf ve eylemlerden anlam bilimi bakımından ayrılmaktadır. Bununla birlikte söz öbeğinde veya cümlede, adlara ve zamirlere hemen hemen aynı görevlerin yüklenebildiği görülmektedir. Adlar da zamirler de cümlelerde özne, yüklem, nesne, yer tümlecisi veya zarf tümlecisi olarak işletilebilmektedir. Anlam bilimi bakımından ayrı yerlerde bulunan adlar ile zamirler, söz diziminde yüklenen görevler bakımından birleşmektedir.

Zamirler daha önce bahsedilen nesnenin adına; konuşana, dinleyene ve bunların da dâhil oldukları topluluklara; dil kullanımı sırasında konuşanın düşünme ve görme alanına giren nesnelere kişi, işaret, soru, belirsizlik biçiminde cümle veya söz öbeğinde gönderme yapan *temsillik sözler*dir.

2. Konuşana, dinleyene ve adı geçene veya bunların dâhil olduğu topluluklara gönderme yapıp kişileştirerek, onları söz öbeğinde veya cümlede temsil etmek için kişi zamirleri ve dönüşlülük zamirlerinden yararlanılır. Kişileştirme esasta kişi zamirleri aracılığıyla yapılır. Genel Türkçede küçük değişikliklerle *ben, sen, o, biz, siz, onlar* kişi zamiri olarak kullanılmıştır. Kişi zamirleri konuşana ve dinleyene ve bunların dâhil olduğu topluluklara doğrudan gönderme yaparken; adı geçenlere ve bunların dâhil olduğu topluluklara doğrudan veya adları aracılığıyla gönderme yaparlar. Yani *ben, sen, biz* ve *siz* kişi zamirlerinin *öncülleri* doğrudan nesnelerdir. *O* ve *onlar* kişi zamirlerinin *öncülleri* ise doğrudan nesneler olabileceği gibi daha önce bir biçimde anılan nesnelerin adları da olabilir.

Yapılan işin yapana döndüğünü (Banguoğlu 1986:364, Korkmaz 2007:415, Karaağaç 2013:337) gösterme, kişi zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunma (Hatipoğlu 1972:35, Banguoğlu 1986:365, Ergin 1982:272) ve belirli sözler üzerine iyelik ekleri getirilmek suretiyle oluşturulduğu bilgileri dönüşlülük zamiri tanımlanırken verilir.

Dönüşlülük zamininin oluşturmak için tarihîve çağdaş Türk yazı dillerinde kentü (*kendi, kesi*), *öz* (*öz, üz*), *bod* (*pos, boy*), *beye* ve *hı* (Schönig 2013:253) sözlerinden yararlanılmıştır.

3. Çağdaş Türk yazı dillerinden Kırgız Türkçesinde dönüşlülük zaminini oluşturmak için *öz* sözünden (Çengel 2005:198) yararlanılmaktadır. Kırgız Türkçesiyle birlikte Azerbaycan (Kartallıoğlu 2007:200), Türkmen (Kara 2007:263), Gagavuz (Özkan 2007:120), Özbek (Öztürk 2007:318), Kazak (Janpeyisov 2002:489), Karakalpak (Uygur 2007:577), Yeni Uygur (Ersoy 2007:383), Tatar (Öner 2007:714), Başkurt (Ersoy 2007:773), Nogay (Akbaba 2007:639), Kırım Tatar (Yüksel 2007:850) ve Kumuk (Pekacar 2007:983) Türkçelerinde de dönüşlülük zaminini oluşturmak için *öz* sözüne iyelik ekleri ulanır. Kırgız Türkçesi üzerine yazılmış dil bilgisi kitaplarında (Kudaybergenov 1980:270, Davletov 1980:130), Oruzbayeva 2009:362) dönüşlülük zamirleri, *Belirginleştirme Zamirleri* adı altında toplanan bir zamir türü olarak anlatılmaktadır.

Kırgız Tilinin Tüştündürmö Sözdüğü'nde *bir kişiyi veya nesneyi özel olarak belirtmek için kullanılır; yabancı değil* (Abduldayev 1969:478 şeklinde tanımlanan *öz* sözü Güncel Türkçe Sözlük'te *bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, iç, nefis, derun, varoluş karşıtı; kendi, zat* şeklinde açıklama yapılmıştır. *Öz* sözünün *can, ruh* anlamı (Ercilasun 2007:374) taşıdığı da dile getirilmiştir. Bazılhan, ile *öz* sözü ile Moğolcada dönüşlülük zamiri oluşturan *öör* sözünü (2000:88) köken bakımından birleştirmiştir.

4. Diğer çağdaş Türk yazı dillerinde olduğu gibi Kırgız Türkçesinde dönüşlülük zamiri olarak kullanılan *öz* sözünün iyelik eki ulanmış biçimleri dışındaki iyelik eki eklenmiş sözler, hangi kişinin iyelik eki ulanmış olursa olsun cümlede özne olarak kullanıldıklarında adı geçen olarak

değerlendirilir. Bu, yüklem olan söz veya söz öbeğinin, öznenin adı geçen olduğunu bildirecek biçimde çekimlenmesinden anlaşılır.

(4) İçim cıladı. (MÜ 264) “İçim ısındı.”

(5) Eriñ soguştan eki cılı murda kurgak uçuktan ölüptür. (ACP 16) “Kocan savaştan iki yıl önce veremden ölmüş.”

(6) Kara közübüz kaşayıptır. (Kök 202) “Kara gözümüz kör olmuş.”

(4), (5) ve (6.) cümlelerde özne olarak görevlendirilen *içim*, *eriñ* ve *kara közübüz* birimlerinde farklı iyelik ekleri olsa da cümlelerin yüklemeleri olan *cıladı*, *ölüptür* ve *kaşayıptır* öznelerin adı geçenler olduğunu bildirecek biçimde çekimlenmiştir.

Aslında diğer sözler gibi öz sözünün tamlayanının yer aldığı ve almadığı iyelik eki almış biçimlerinin cümlede özne olduğunda, adı geçen olarak değerlendirilmesine ve yüklemine buna uygun çekimlenmesine Türkçenin tarihî metinlerinde de rastlanmaktadır.

(7) men emdi bilindim açıldı közüm /mini otka atmış **meniñ bu özüm** (Kutadgu Bilig 5399)

(8) **biziñ bu özümüz** havâka bulun / yawalıkka üdleke keçip bardı kün (Kutadgu Bilig 4909)

(9) **özüñ** mengü ermez atıñ meñü ol / atıñ mengü bolsa **özüñ** meñü ol (Kutadgu Bilig 229)

(10) ‘işretde **özüm** köñülde zerre ğam yok (Gülistan Tercümesi 20b/11)

(11) maña bolsa fazlıñ **kutuldı özüm** (Atabetü'l-Hakâyık 39)

(7), (8), (9), (10) ve (11.) örneklerdeki cümlelerin *atmış*, *bulun*, *mengü ermez*, *mengü ol*, ‘*işretde*, *kutuldı*’ yüklemeleri, özneleri *meniñ bu özüm*, *biziñ bu özümüz*, *özüm* ve *özüñ* olsa da öznenin adı geçen olduğunu bildirecek biçim de çekimlenmiştir. Bu örneklerde cümle kurucu kendisini, kendisinin de dâhil olduğu topluluğu, adı geçen veya adı geçenler olarak değerlendirmiştir.

Bunun yanında, tarihî metinlerde öz sözünün kendisine ulanan iyelik ekiyle ilgili kişi zamirleriyle oluşturulan söz öbeğinin özne olduğu cümlelerde, yükleme kişi zamirlerine göre öznellik ekleri ulanmıştır.

(12) Bilge Tonyukuk **ben özüm** Tabğaç ilinge *kıldım*. (Tonyukuk I B1)

(13) adaş koldaşım tép inanç boldaçı kim / anı beg kılıp **men özüm** *kul bolayı*. (Kutadgu Bilig 6586)

(14) barur-men ajundın eşit **sen özüñ** / üküş ‘ibret algıl ma açgıl közün. (Kutadgu Bilig 76)

(12) ve (13.) örneklerde *kıldım* ve *kul bolayı* yüklemeleri konuşanı temsil eden *ben/men özüm* öznelerini ve (14.) örnekte *eşit* yüklemine dinleyeni temsil eden *sen özüñ* öznesini ifade edecek biçimde çekimlenmiştir.

(15) **özüm** *sakıntım* (Kül Tigin K10)

(16) **özüm** Tarduş bodun üze *şad ertim*. (Kül Tigin D17)

(17) yoluñ tüzgil emdi yorıkñ köni / **özüñ** iki ajunda *bulgıl* töre (Kutadgu Bilig 6641)

(18) öz yawuzluquñka **özüñ** *ikrâr kıldıñ*. (Nehcü'l-Ferâdîs 147/11)

(19) **özüñ** *çewürgil*. (Nehcü'l-Ferâdîs 161/3)

(15) ve (16.) örneklerde *sakıntı* ve *şad ertim* yüklemelerindeki öznellik ekleri *özüm* öznesinin konuşan ve (17), (18) ve (19.) örneklerdeki bulgıl, *ikrâr kıldıñ* ve *çewürgil* yüklemelerindeki öznellik ekleri *özüñ* öznesinin dinleyen olarak algılandığını göstermektedir.

Aynı metinde veya yakın tarihli metinlerde özne görevindeki *öz* sözünün aynı iyelik ekli biçimlerinin yüklemelerde farklı kişiler olarak işaretlenmesi şunları akla getirmektedir: Esasta tamlayanı söz olarak bulunsun/bulunmasın iyelik ekli *öz* sözü, cümlede özne olduğunda, iyelik ekli diğer sözler gibi *adı geçen* olarak algılanmış, yüklemelerde buna göre çekimlenmiştir. Kendisine eklenmiş iyelik ekiyle ilgili kişi zamirleriyle oluşturduğu *men özüm*, *sen özüñ* gibi söz öbekleri, cümlede özne olduklarında, kişi zamirlerine bağlı olarak *konusan* veya *dinleyen* olarak algılanmış ve yüklemelere de uygun öznellik ekleri ulanmıştır. Kişi zamirleri ile iyelik ekli *öz* sözlerinden oluşan söz öbeklerinin özne olduğunda, kişi zamirlerine bağlı olarak konuşanı, dinleyeni, adı geçeni veya bunların dâhil olduğu toplulukları temsil etmesinin etkisiyle, iyelik ekli *öz* sözü, yalnızken de yapısındaki iyelik ekiyle ilgili kişi zamiri gibi kullanılmaya başlanmıştır.

Söz öbeklerinde ve cümlede anlamı vurgulamak (Hatipoğlu 1972:55; Karaağaç 2013:870) için tekrar öbeğinden de yararlanılır. Bundan dolayı iyelik ekli *öz* sözünün, söz öbeğinde veya cümlede özne olduğunda vurgulu kişi ifadesine sahip olması, asıl kişi zamirleriyle oluşturduğu tekrar öbeğiyle ilgili olabilir. *Ben özüm* veya *sen özüñ* tekrar öbekleriyle sağlanan vurgu, kişi zamirlerinin tasarrufuyla iyelik ekli *öz* sözlerine yüklenmiş olabilir.

5. Kırgız Türkçesinde dönüşlülük zahirinin oluşturulmasında yararlanan *öz* sözü iyelik eki ulanmadığı durumlarda sıfat olarak görev yapmaktadır. *Öz* sözünün sıfatı olduğu adlar, genellikle ad tamlamasında tamlanan görevindeki adlardır. Böylesi kullanımlarda *öz* sözünün sıfatlık işlevi, içinde yer aldığı ad tamlamasını vurgulamaktır.

(20) *Menin da öz bilgenim bar.* (TK 31) “Benim de kendi bildiğim var.”

(21) *Sizdin da öz oyunuz* özünüzgö kut bolsun, ceñe. (Ü 72) “Sizin de kendi düşünceniz kendinize kutlu olsun, yenge.”

(22) Turmuşka çıksañ, *öz kolum* menen *öz kızımday* uzatam. (ACP 204) “Evlenecek olan kendi ellerimle, kızım gibi evlendiririm.”

(23) *Öz çılburıñ-öz koluñdan* çıkpasıñ- dedi Abayılda baatır. (Kök 33) “Kendi dizginin kendi elinden çıkmasın – dedi Abayılda Baatır.”

(24) Ar kimibiz *öz koylorubuzdu* imerip, arı-beri basıp cüröbüz. (KKC 13) “Her birimiz kendi koyunlarımızı yönlendirip oraya buraya gidiyoruz.”

(25) Ar biri *öz oylorun* oylogon eki adam unçukpay kete berişti. (ACP 180) “Her biri kendi düşüncesine dalmış olan eki adam sessizce gitti.”

(20) ve (21.) örneklerde *öz* sözünün vurgulama işleviyle görev aldığı ad tamlamasında tamlayan yer alırken (22), (23), (24), ve (25.) örneklerde tamlayan tasarruf edilmiştir. Kırgız Türkçesinde, *öz* sözünün vurgulama/kuvvetlendirme işlevi, daha ziyade tamlayanı tasarruf edilmiş eksiltili ad tamlamalarında görülmektedir.

5.1. İyelik eki almış olan sözler, esasta ad tamlamalarında tamlanan olan unsurlardır. Genel Türkçede olduğu gibi Kırgız Türkçesinde de her kişi için farklı iyelik ekleri kullanılır. Bundan dolayı tamlanan görevindeki iyelik eki ulanmış sözler tamlayanlı da tamlayansız da kullanışa çıkabilmektedir. Ad türünden söz veya söz öbeği için geçerli olan bu kullanış biçimi, *öz* sözünün iyelikli biçimleri için de geçerlidir.

(26) *Anın özü* menen keçee ele süylöşkön. (MÜ 312) “Onunla daha dün konuştum.”

(27) *Alardın özdöründö* dele aşır-taşkan ookattarı çok bulucu. (KKC 221) “Onlarda da gereğinden fazla yiyecek yoktu.”

(28) *Kız balanın özü*nün işi bolot. (Kök 33) “Kız çocuğunun işidir.”

(29) Birok, bu mesele boyunca *Bolskiy*’in *özü* menen cekeçe süylöşüp koyuu sözsüz kerek. (MÜ 313) “Ancak, bu konu üzerine Bolskiy’le özel olarak mutlaka konuşmak gerek.”

(26) ve (27.) örneklerde zamirler, (28.) örnekte sıfat tamlaması ve (29.) örnekte özel ad, öz sözünün iyelik ekli biçimleriyle ad tamlaması oluşturmuştur. Böylesi yapılarda *öz* sözünün iyelikli biçimleri, henüz dönüştürülük zamiri görevini de yerine getirmemektedir. Çünkü kişi zamirlerinin ad tamlamasında tamlanan olması karşılaşılan bir durum değildir. Kırgız Türkçesinde tamlayıcı adı geçen veya geçenleri temsil eden zamir veya ad olan ve tamlananı *öz* sözünün ilgili iyelik ekli biçimi olan böylesi ad tamlamaları, daha çok özne dışındaki bir görevde kullanılmaktadır.

Kırgız Türkçesinde, esasta *öz* sözünün iyelikli biçimleri, söz veya söz öbeğinde tamlayıcı kullanıldığında dönüştürülük zamiri olmaktadır. *Öz* sözünün iyelikli biçimleri cümlede görevlendirildiğinde, yapısındaki iyelik ekiyle ilgili kişi zamiri gibi değerlendirilir. Kırgız Türkçesindeki dönüştürülük zamirlerinin temsil ettiği kişilere göre yalın hâldeki biçimleri şöyledir.

	Teklik	Çokluk
Konuşan	özüm	özübüz
Dinleyen	özüñ / özüñüz	özüñör/özüñüzdör
Adı geçen	özü	özdörü

(30) Kalkanın *özüm* bütüröm (KKC 176) “Kalanını ben bitiririm.”

(31) Alardı *özüñ* casatasıñ ce satıp alasıñ. (Kök 58) “Onları kendin imal edeceksin veya satın alacaksın.”

(32) Eki tümön koldu *özübüz* toktoto albaybız. (Kök 161) “İki tümen askeri biz durduramayız.”

(33) *Özüñdün* ömürüñ bütörünö az kaldı. (K 160) “Ömrümün bitmesine az kaldı.”

(34) Men anı *özümö* saktap cürbödüm bele! (ACP 82) “Ben onu kendime saklıyorum.”

(30), (31), (32), (33) ve (34.) örneklerde *öz* sözünün iyelik eki almış biçimleri tamlayıcı olarak konuşan, dinleyen ve konuşanları temsil etmekte ve böylece dönüştürülük zamiri olmaktadır.

5.3. Kırgız Türkçesinde dönüştürülük zamirleri, kişi zamirleri gibi cümlede özne, yüklem, belirtili nesne, yer tümleci veya zarf tümleci olarak görevlendirilebilmektedir.

5.3.1. Kırgız Türkçesinde dönüştürülük zamiri özne olduğunda, öncülü olan kişi zamirini daha vurgulu ifade etmektedir. Özne olan dönüştürülük zamirinin genellikle yüklem önünde yer bulması vurgulu ifadeye sahip olmasıyla ilgili olabilir.

(35) Oşol ölümdü *özüm* da izdep cüröm... (MÜ 285) “O ölümü ben de arıyorum.”

(36) Kalkanın aytpay ele koyuyun, *özüñ* bilesiñ. (Kök 40) “Kalanını söylemeyeyim, sen kendin de biliyorsun.”

(37) *Özü* barbasın, sen da barba. (Kök 163) “Kendisi gitmesin, sen de gitme.”

(38) Angliya baş bolgon kapitalistik Batış ölkölörü Uluttuk Sotsiyalisttik Germaniyanı kaday düşman körsö, Sovyetler soyuzun tak ele oşondoy düşman körörünö *özübüz* kübö bolduk. (MÜ 257) “Liderliğini İngiltere’nin yaptığı kapitalist Batı devletleri Nasyonal Sosyalist

Almanya'yı nasıl düşman görüyorsa, Sovyetler Birliği'ni de tam öyle düşam dördüğüne biz şahit olduk."

(39) - Kayra kelip, alardı alıp barayınbı? / - Cok seni akmalap, azdan soñ **özdörü** barışat. (Ü 46) "Sonra gelip, onları alıp gideyim mi? / -Hayır, az sonra seni takip edip kendileri gidecekler."

(40) Oşon üçün maga tamak bergenge **özdörü** macbur boluştu. (Kök 91) "Bundan dolayı bana yemek vermeye mecbur kaldılar."

(35), (36), (37), (38), (39) ve (40.) örneklerde özne görevini yerine getiren **özüm**, **özüñ**, **özü**, **özübüz** ve **özdörü** dönüşlülük zamirlerine, kişileri temsil ifadesini pekiştirmek maksadıyla yüklem hemen yanında yer verilmiştir.

Dönüşlülük zamirinin özne olduğu bazı cümlelerde, kullanım sıklığı daha az olsa da, yüklem ile özne arasında başka öğelerin girdiği örnekler de tespit edilmiştir.

(41) **Özüñüz** cakşı **bilesiz**, Kırgız elinin baatırdığın cana öçördüğün! (Kök 165) "Kırgızların yiğitliğini ve kindarlığını siz iyi bilirsiniz."

(42) Tezireek aytıñız, el kütüp catat, uşintip **özüñör** emne alarıñardı **bilbeysiñer**, anan satuuçunu künöölöysüñör. (ACP 51) "Çabucak söyleyin, halk bekliyor, anlaşıyor ki kendiniz ne alacağınızı bilmiyorsunuz, sonra da satıcıyı suçluyorsunuz."

(43) **Özüm** teñdüülördön olup çoñoydum. (Ü 78) "Ben yaştlarımı geçip büyüdüm."

(44) **Özdörü** da cookerdik önördü durustap üyrönsün, bekmin dep çirenişpey. (Kök 142) "Kendileri de beğim diye böbürlenmeden savaş sanatını iyice öğrensin."

(41.) örnekte özne olan **özüñüz** ile yüklem arasında zarf tümlecisi, (42.) örnekte **özüñör** öznesi ile yüklem arasında belirtili nesne, (43.) örnekte özne olan **özüm** ile yüklem arasında zarf tümlecisi ve (44.) örnekte özne olan **özdörü** ile yüklem arasında belirtili nesne ve zarf tümlecisi öğelerine yer verilmiştir.

Kişi zamirleri ile denklileri olan dönüşlülük zamirlerinin oluşturduğu tekrar öbeği de kişileri vurgulu temsil etmektedir. Kişi zamiri ile dönüşlülük zamirinden oluşan tekrar öbeği, Kırgız Türkçesinde belirlenebildiği kadarıyla özne olarak kullanılmaktadır. Başka öge olarak görev aldığı örnekler tespit edilememiştir.

(43) **Men özüm** diykan tukumunanmın (K 116) "Ben kendim çiftçi sınıfımdanım."

(44) **Sen özüñ** da bir araket kılıp körböysünbü? (ACP 200) "Sen kendin de bir gayret göstermiyor musun?"

(45) **Siz özüñüz**, sırkoo can, emne bolgonun maga toluk aytıp berişiñiz kerek. (K 196) "Siz ne olduğunu bana eksiksiz söylemelisiniz."

(46) **Al özü** ayttı "men oluyanın bir tapşırmasın atkaruuga kettim." –dep. (Ü 93) "O kendi söyledi 'Ben evliyanın verdiği bir görevi yerine getirmeye gittim.'"

(47) **Biz özübüz** süylöşöbüz, coldoş Saparkul. (ACP 186) "Biz kendimiz konuşuruz, yoldaş Saparkul."

(43), (44), (45), (46) ve (47.) örneklerde görüldüğü üzere, özne durumundaki kişiyi vurgulu olarak temsil eden bu tekrar öbeğinde kişi zamiri ile dönüşlülük zamirinin yerleri, kişi zamiri önce dönüşlülük zamiri sonra gelecek biçimde sabittir.

(48) Menin oyumça, **siz öz küçüñüzdü özüñüz** baalay albay atasız. (MÜ 313) “Bana göre siz kendi gücünüzün değerini kendiniz takdir edemiyorsunuz.”

Kişi zamiri ile dönüşlülük zamiri arasında cümlelerin belirtili nesnesinin bulunduğu (48.) örnekten böylesi tekrar öbeğinin diğer tekrar öbekleri kadar kalıplaşmış olmadığı anlaşılmaktadır. Böylesi tekrar öbeği, yapı bakımından öbeği oluşturan unsurların yerlerinin sabit olması bakımından genel tekrar öbekleriyle birleşirken, unsurları arasına başka bir söz dizimlik birimin girebilmesi bakımından ayrılmaktadır.

5.3.2. Dönüşlülük zamiri, tek başına veya kişi zamiriyle oluşturduğu tekrar öbeği içinde yüklem görevinde kullanıldığında da yüklem olan kişiyi vurgulu olarak temsil eder. Kırgız Türkçesi metinlerinde dönüşlülük zamirinin yüklem görevinde kullanılmasının örneklerine sınırlı sayıda rastlanmıştır.

(49) İçkeriden Bökönbay çıktı, calgız **özü ele**. (Kök 31) “İçkeriden Bökönbay çıktı, yalnız kendisiydi.”

(50) Menin çirkööm - **men özü**m. (K 90) “Benim kilisem, ben kendim.”

Dönüşlülük zamiri, Kırgız Türkçesinde yüklem olarak görevlendirildiğine özne ile yüklemdeki öznellik eki uyumsuzluğunu arz edebilmektedir.

(51) *Ömür ölüm menen ayaktabayt dep aytıp cürgön özüñ emessiñbi*. (K 166) “Ömür ölümle sonlanmaz diyen sen değil miydin?”

(51.) örnekte özne adı geçen konumundaki “*ömür ölüm menen ayaktabayt dep aytıp cürgön*” sıfat fiil öbeğiyle yüklem olan “*özüñ emes*” üzerine öznenin dinleyen olduğunu işaretleyen -*siñ* eki ulanmıştır. Türkçenin söz dizimi kurallarına göre beklenen, adı geçeni ifade etmek için yüklem olan zamirin özneyi işaretleyen kişi eki olmaksızın kullanılmasıdır.

Özne yüklem uyumsuzluğu kişi zamirlerinin yüklem olduğu Kırgızca cümlelerde de görülmektedir. Özne adı geçen veya adı geçenler olduğu hâlde, yüklem olan kişi zamirine, özne kendisiymiş gibi özneyi işaretleyen kişi eki ulanmaktadır.

(54) *Kadıralı degen menmin* (KKC 144) “Kadıralı, benim.”

(55) *Balam da, kızım da, neberem da sensiñ* (ACP 206) “Çocuğum da, kızım da, torunum da sensin.”

5.3.3. Kırgız Türkçesinde, nesneyi vurgulu temsil etme görevinin yanında, cümlelerin öznesinin aynı cümlede nesne, yer tümleci veya zarf tümleci olarak yer alması gerektiğinde de dönüşlülük zamirinden yararlanılır. Özneyi temsil eden kişi zamirlerinden veya addan değil dönüşlülük zamirlerinden yararlanılmaktadır.

(56) Menin işim oşol, **sen özüñdüy** bilip cür. (TK 31) “Benim işim bu, sen kendini bil.”

(57) [Men] Tacadım, tacadım! Senden da **özümdön** da kütüüdön da! Uşunçalık tajadım! Ket! Ket! Ket! (HKC 45) “Bıktım, Bıktım! Senden de, kendimden de beklemekten de! O kadar bıktım! Git! Git! Git!”

(58) *Iramatılık baybiçem* künügö tüşümö kirip meni **özüñö** çakırıp cüröt. (ACP 204) “Rahmetli karım her gün düşüme girip beni kendine çağırıyor.”

(59) Uruksat bolso, baatır-babam *ekööbüz* arki-berki kepten **özübüzçö** mayekteşeli. (Kök 102) “İzin olursa, yiğit babamla oradan buradan kendimizce sohbet edelim.”

(56), (57), (58) ve (59.) örneklerde görüldüğü üzere her cümlemin öznesi, yine aynı cümlede dönüşlülük zamiri aracılığıyla belirtili nesne, yer tümleci ve zarf tümleci olarak görev almışlardır. Böylesi durumlarda kişi zamirlerinden genellikle yararlanılmamaktadır.

Cümlede özne olarak görev yapan kişi zamirleri ile belirtili nesne, yer tümleci ve zarf tümleci görevlerini yerine getiren dönüşlülük zamirleri farklı kişileri de temsil edebilir. Böylesi durumlarda dönüşlülük zamirlerinin vurgulu temsil özelliği öne çıkmaktadır.

(60) *A tigiler **özünörgö** ele buyrusun.* (TK 27) “Şunlar kendilerine emtersin.”

(61) *Sizdin da öz oyunüz **özünüzgö** kut bolsun, ceñe.* (Ü 72) “Sizin de kendi düşünceniz size kutlu olsun, yenge.”

(63) *Anısı **özündö** çok bolso, menin üyürümön, Canıbek abamdın üyürünön, ar biriñerdin üyürünördön bugün kamdatıp koygula.* (Kök 162) “Ondan kendinde yoksa, benim sürümnden, Canıbek amcamın sürüsünden, her birinizin sürüsünden bugün hazırlayınız.”

(64) *[Al] **Özümdö** bolboso da elde bolsun.* (Ü 153) “Kendimde olmasa da halkta olsun.”

5.3.4. Kırgız Türkçesinde aynı kişiyi temsil eden dönüşlülük zamirlerinin aynı cümlede veya eylemsi öbeklerinde farklı öge olarak görevlendirildiği örnekler de bulunmaktadır. Bu özelliğe sahip cümlelerde veya eylemsi öbeklerinde özne görevindeki dönüşlülük zamirinin, genellikle öznesi olduğu yüklemnin hemen önünde yer aldığı tespit edilmiştir. Belirtili nesne, yer tümleci veya zarf tümleci görevindeki dönüşlülük zamirleri ise genellikle öznenin önünde görevlerini yerine getirdikleri görülmüştür.

(65) *Men çınında ele **özümdü-özüm** ayap, közümön çaş çıgıp ketti.* (ACP 60) “Ben hakikatte kendi kendime acıyıp, gözümünden yaş geldi.”

(66) *Alar **özdörün özdörü** satışat.* (AKAT 364) “Onlar kendilerini kendileri satıyor.”

(67) ***Özümö özüm** uşintip esep-kısap berçu boldum.* (MÜ 336) “Kendime bunları yapıp hesap verir oldum.”

(68) *Men **özümdön özüm** ele süylöböym da.* (ACP 71) “Ben kendi kendime de söylemiyorum.”

(69) *A andan arı **özün menen özün** kalasın. Mınday uçurda özüñdün kıybas kişiñ boluş kerek.* (MÜ 328) “Bundan sonra kendinle baş başa kalacaksın. Böylesi zamanlarda merhamet edeceğin bir kişi olmalı.”

(65) ve (66.) örneklerde belirtili nesne görevindeki dönüşlülük zamiri, (67) ve (68.) örneklerde yer tümleci görevindeki dönüşlülük zamiri ve (69.) örnekte zarf tümleci görevindeki dönüşlülük zamiri özne olan dönüşlülük zamirinin hemen önünde yer almıştır.

Aynı cümlede özne ve yer tümleci olarak görevlendirilmiş dönüşlülük zamirlerinin arasına başka cümle ögesinin girebildiği de tespit edilmiştir.

(70) ***Özünö ölüm cazasının ökümün özü** bekitti...* (K 151) “Kendisine ölüm cezası hükmünü kendisi onadı.”

5.4. Kırgız Türkçesinde cümlemin öznesi ile ad tamlamasında tamlayanın aynı kişiler olması gerektiğinde, ad tamlamasında tamlayan olarak kişi zamirinin değil dönüşlülük zamirinin işletildiği belirlenmiştir. Tamlayanın dönüşlülük zamiri olduğu ad tamlamalarında, tamlanana dönüşlülük zamirinin temsil ettiği kişiye uygun iyelik eki ulanmaktadır.

(71) *Birok [**özümdün ünüm**]/dü **özüm** ukkanım çok.* (ACP 119) “Ancak kendi sesimi kendim duymadım.”

(72) **Sen** [**özündün** keleşegin]di oylon, balam. (ACP 148) “Sen kendi geleceğini düşün, yavrum.”

(73) **Al** [**özünün** bölmösü]n açıp, kiyim-keçesin çemodanga saldı. (ACP 205) “O kendi odasını açıp, elbiselerini bavula koydu.”

(75) A emne üçün biz [**özübüzdün** talantıbiz]dı, küçübüz]dü baalabaybiz da dale bolso Batıştı karaybiz, tañ kalabız? (MÜ 398) “Niçin biz kendi yeteneğimizi, gücümüzü takdir etmiyoruz da Batı’ya yöneliyoruz, hayran kalıyoruz?”

(76) Tünküsün [**özünördün** bölmöñör]gö barıp catasıñar. (CK 153) “Geceleyin kendi odalarınıza gidip yatacaksınız.”

Ad tamlamasının tamlananındaki iyelik ekinin tasarruf edilmesiyle oluşan ilgi öbeğinde tamlayan olarak görevlendirilen dönüşlülük zamiri, temsil ettiği kişi vurgulu olarak belirtir.

(77) Coonun sezin alalı degen **özünüzdün amal** emes bele. (Kök 75) “Düşmanın hissini almak arzusu sizin işini değil miydi?”

(78) Borgoldoy-bektin, Canıbek-baydın uuldarına **özübüzdün bek-mırzalarga** kataal mamile kıl. (Kök 142) “Borgoldaoy Bek’in, Canıbek Bay’ın oğullarına kendi beylerimize şehzadelerimize katı davran.”

Dönüşlülük zamininin eşitlik hâlindeki biçimleri ile sırasıyla ilgi hâli ve aitlik eklerini almış biçimlerinin Kırgız Türkçesinde sıfat olarak kullanıldığı da örneklerden belirlenmiştir. Tespit edilen cümlelerden böylesi sıfatların adı özneye benzerlik, denklik ifade etme bakımından belirttiği anlaşılmaktadır.

(79) **Nan özünçö** bir cerde satılât. (ACP 54) “Ekmek, kendine tahsis edilmiş yerde satılıyor.”

(80) Atake-biydin dal **özündöy** oygo kelgenine iraaızı boldu *Abayılđa baatır*. (Kök 175) “Atake Biy’in tam kendisi gibi düşünmeye başlamasına tatmin oldu.”

6. Tarihi metinlerdeki cümlelerde, özne olarak görevlendirildiğinde diğer sözlerin iyelik eki almış biçimleri gibi adı geçen gibi algılanabilen **öz** sözünün iyelik ekli biçimleri Kırgız Türkçesinde dönüşlülük zamiri olarak işletilmektedir. Kırgız Türkçesinde **öz** sözünün iyelik ekli biçimlerinin nesneleri kişi olarak temsil etme yetenekleri süreç içinde gelişmiştir. Öyle ki ad tamlamalarında tamlayan olduklarında tamlanan unsura, dönüşlülük zamininin temsil ettiği her kişi işaretleşen iyelik ekleri ulanır olmuştur.

Dönüşlülük zamirleri, kişi zamirleri gibi, öncülleri olan nesneleri veya onların adlarını konuşan, dinleyen adı geçen veya bunların dâhil olduğu topluluklar şeklinde temsil ederler. Kişi zamirlerine göre daha vurgulu bir temsil kabiliyetleri vardır. Kırgız Türkçesinde özellikle özne ve yüklem vurgulanması amaçlandığında, dönüşlülük zamirleri bu öğeler olarak görevlendirilmektedir. Bazen belirtili nesne, yer tümlecisi ve zarf tümlecisi ile öznenin aynı kişiler olması gerekebilir. Böylesi durumlarda Kırgız Türkçesinde özne olarak kişi veya dönüşlülük zamirleri kullanılır. Belirtili nesne, yer tümlecisi veya zarf tümlecisi olarak ise genellikle dönüşlülük zamirleri görevlendirilmektedir.

TARANAN ESER KISALTMALARI

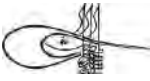
ACP	BAYCİYEY, Mar (2006).
AKAT	ORUZBAYEVA B. (2009).
CK	ÖMÜRAKUNOV, Emil (1994).
HKC	RAYEV, Sultan (2008).
K	AYTMATOV Çingiz (1988).
KKC	CAPİYEY Cılıkçı (2008).
Kök	ABAKİROV Melis (2000).
MÜ	SAKTANOV Köçkөн (1991).
TK	AYTMATOV Çingiz (2009).
Ü	Medetov, Cakıp (2009).

KAYNAKÇA

- ABAKİROV Melis (2000). **Kököykesti**, Kırgızstan, Bişkek.
- ABDULDAYEV E., İsayev D. (1969). **Kırgız Tilinin Tüşündürmö Sözdüğü**, Mektep, Frunze.
- AHANOV, Kaken (2008). **Dil Biliminin Esasları**, Akt. Murat Ceritoğlu, TDK, Ankara.
- AKBABA, Dilek Ergönenç (2007). “Nogay Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 623-678.
- AKERSON, Fatma Erkman (2008). **Dile Genel Bir Bakış**, Multilingual, İstanbul.
- ARAT, Reşit Rahmeti (2006). **Atabetü'l-Hakayık**, TDK, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (2007). **Kutadgu Bilig I Metin**, TDK, Ankara.
- AYTMATOV, Çingiz (1988). **Kıyammat**, Adabiyat, Frunze.
- AYTMATOV, Çingiz (2009). **Toolor Kulaganda**, Turar, Bişkek.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1986). **Türkçenin Grameri**, TDK, Ankara.
- BAYCİYEY, Mar (2006). **Añgemeler Cana Povestter**, Bişkek.
- BAZILHAN B. (2000). **Kazak jéne Moñgol Tilderiniñ Sahıstırmalı Tarihiy Grammatikası**, Almatı.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1984). **Türkçe Dil Bilgisi**, Dergâh Yay., İstanbul.
- CAPİYEY, Cılıkçı (2008). **Kiotogo Ketken Col**, Turar, Bişkek.
- CERİTOĞLU, Murat (2013). **Kırgız Türkçesinin Söz Dizimi**, Kesit, İstanbul.
- CRYSTAL, David (2008). **A Dictionary of Linguistics and Phonetics**, Blackwell Pupliching, Oxford.
- ÇENGEL, Hülya Kasapoğlu (2005). **Kırgız Türkçesi Grameri**, TDK, Ankara.
- DAVLETOV S., KUDAYBERGENOV S. (1980). **Azırkı Kırgız Tili**, Mektep, Frunze.

- ECKMANN, Janos (2004). *Nehcü'l- Ferâdis I* Metin, TDK, Ankara.
- ERASLAN, Kemal (2012). **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, TDK, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007). “Türkçede öl- Fiili Üzerine”, **Makalaler**, Akçağ, Ankara.
- ERDEM, Mevlüt (2005). “Zamirler Anlamlı Kelimeler midir Yoksa Görevli Kelimeler mi?”, *Türk Dili*, Sayı 61, Mayıs 2005, s. 444-449.
- ERGİN, Muharrem (1970). **Orhun Abideleri**, MEB, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1982). **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi, İstanbul.
- EROL, Hülya Arslan (2010). “Kilis Ağzında Dönüşlülük Zamiri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, s. 345-356.
- ERSOY, Habibe Yazıcı (2007a). “Başkurt Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 749-810.
- ERSOY, Habibe Yazıcı (2007b). “Yeni Uygur Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 355-428.
- GENCAN, Tahir Nejat (1966). **Dilbilgisi**, TDK, Ankara.
- HATİPOĞLU, Vecihe (1972). **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, TDK, Ankara.
- JANPEYİSOV, Erbol (2002). **Kazak Grammatikası**, Astana.
- KARA, Mehmet (2007). “Türkmen Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 231-290.
- KARAAĞAÇ, Günay (2013). **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, TDK, Ankara.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989). **Gülistan Tercümesi**, TDK, Ankara.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz, Hüseyin Yıldırım (2007). “Azerbaycan Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 171-230.
- KAYDAROV, É. T. (1998). **Kazak Tili Entsiklopediya**, Kazakistan Tamuv İns. Almatı.
- KOCASAVAŞ, Yıldız (2004). **Türkçede Şahıs Zamirleri**, TDK, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2007a). **Türkiye Türkçesi Grameri**, TDK, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2007b). **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK, Ankara.
- KUDAYBERGENOV, S. red.(1980). **Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası**, İlim, Frunze.
- MEDETOV, Cakıp (2009). **Üyür**, Biyiktık, Bişkek.
- ORUZBAYEVA, B. red. (2009). **Azırkı Kırgız Adabiy Tili**, Bişkek.
- ÖMÜRAKUNOV, Emil (1994). **Cılandar Kanışası**, Bişkek.
- ÖNER, Mustafa (2007). **Tatar Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 679-748.
- ÖZTEKTEN, Özkan (2007). “Dönüşlülük Zamiri Özne Olabilir mi?”, *Belleten 2007 II*, s.101-113.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (2007). “Özbek Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 291-354.
- PEKACAR, Çetin (2007). “Kumuk Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 939-1008.

- RAYEV, Sultan (2008). **Hanıñanın Kız Caşı**, İz-Basma, Bişkek.
- SAKTANOV Köçkön (1991). **Markumdar Ünü**, Adabiyat, Bişkek.
- SHÖNİG, Claus (2013). “Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri”, Çev. İsa Sarı, *Dil Araştırmaları*, Sayı 12, s. 221-257.
- SÜLEYMANOV, E.D. (1998). **Slovar’ po Yazıkoznaniya**, Gılım, Almatı.
- TEKİN, Talat (2006). **Orhon Yazıtları**, TDK, Ankara.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (2007). “Karakalpak Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 543-622.
- UZUN, N. Engin (2004). **Dil Bilgisinin Temel Kavramları**, İstanbul.
- VARDAR, Berke (yön.) (1998). **Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü**, abc, İstanbul.
- YUDAHİN, K.K. (1994). **Kırgız Sözlüğü**, Çev. Abdullah Taymas, TDK, Ankara.
- YÜKSEL, Zühal (2007). “Kırım Tatar Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ, Ankara, s. 811-882.

AHMET MİDHAT'IN UYKUYA DAİR BİR KİTABI ÜZERİNE*

*Aysel CİĞERLİOĞLU***

ÖZET

Tanzimat dönemi yazarlarından Ahmet Midhat (1844-1912)'ın *Nevm* ve *Hâlât-ı Nevm* adlı eseri 1298 (1882) yılında yayımlanmıştır. Söz konusu eser bilimsel araştırmalar ışığında yazılmış, bilgilendirici ve edebiyat dışı bir eserdir. İnsanın hemen hemen her hâlini konu edinen eserler yazmış olan Ahmet Midhat, bu eserinde de uyku ve uykunun hallerinden bahseder. Eser iki ana bölümden oluşmaktadır; ilki “*Nevm*” ikincisi ise “*Hâlât-ı Nevm*”dir. İki ana bölüm de on bir bölümden oluşmaktadır. Yazar, ilk olarak uyku ve ölüm arasındaki farka değinerek giriş yapar. Uykunun asıl uyanıklık ve asıl uyanıklığın uyku sayılıp sayılamayacağını açıklar. Ahmet Midhat’a göre insanın uyanıklığı mevcut işin dışındaki işlerden soyutlanmakla mümkündür. Buffon ve Descartes’in düşüncelerine yer vererek uykunun fizyoloji bilimince neden meydana geldiğini anlatır. İnsan vücudunu makineye benzeterek insanın uyku esnasında vücutta meydana gelen fiziksel olaylara ve vücudun ertesi gün için kuvvet topladığına değinir. Sunî rüyanın nasıl meydana gelmekte olduğunu ve uyuyanlara sunî rüya gösterilmesinin mümkün olup olmadığını anlatır. Formey’in düşüncelerinden yola çıkarak organlardan ziyade hissin önemini vurgular. İnsanın zihninde olmadığı halde gördüğü şeylerin kuruntudan kaynaklandığını belirtir. Farklı araştırmacılarından yararlanarak kâbusun meydana gelme sebeplerini aktarır. Araştırmacılara göre düzgün rüya görme şartlarının neler olduğunu aktarır. Rüyaların meydana gelme sebeplerini ve rüya yorumunu kişinin kendi yapması gerektiğini belirtir. Hafızada mevcut olanların veya kuruntunun sebep olduğu rüyalar dışında başka şeylerden meydana gelen rüyalar da vardır. Uyku esnasında meydana gelen sayıklamaktan bahseder. Sonrasında Voltaire’in düşüncelerine yer vererek somnambülizm yani uyurgezerlikten bahseder. Ayrıca sayıklamak ve uyurgezerlik arasındaki farka değinir. Son olarak, uyku ve uyku hallerini özetleyerek eserini tamamlar.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Midhat, *Nevm* ve *Hâlât-ı Nevm*, uyku.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL öğrencisi, El-mek: ayselcigerlioglu@hotmail.com

ON THE AHMET MIDHAT'S A BOOK ABOUT SLEEP

ABSTRACT

Nevm ve Hâlât-ı Nevm, the work of Ahmet Midhat (1844-1912) who is one of the writers in Tanzimat period was published in 1298 (1882). The work was written in the light of scientific researches, it is full of knowledge and out of literature. Ahmet Midhat who wrote many works whose topics are all the situations of human, mentions about sleep and somnolence in this work. The first is "Sleep", the second is "Sleep States". Two main parts consist of eleven parts. Writer mentions about the difference between sleepness and death at the entrances, he explains whether the sleep can be awareness and the awakeness is sleep. According to Ahmet Midhat, awakeness of a person is possible with isolating himself from other works. He mentions why sleep occurs according to physiology science by giving place to the ideas of Descartes and Buffon. He likens the human body to a machine and he touches on the physical changes in the human body and its collecting power for the other day while sleeping. He tells about how the dream occurs and whether it is possible to demonstrate artificial dream to a person. According to Formey's thoughts, he focuses on the importance of feelings not to the organs. He indicates that everything a person sees without being in his mind are caused by delusion. He investigates why the nightmares occur by the help of different researchers. He talks about what conditions are needed for proper dreaming according to the researchers. He says that the reasons for the occurrence of dreams and their interpretations are depend on the person himself. There are many dreams which occur different from those present in the mind or those because of delusion. He mentions about talking while sleeping. At the end, he talks about somnambulism which is walking while sleeping by giving place to the ideas of Voltaire. Moreover, he talks about the difference between sleepwalkers and talking while sleeping. he ends his work by summarizing sleep and sleep states.

Key Words: Ahmet Midhat, Sleep and Sleep States, sleep.

Giriş

Ahmet Midhat Efendi, Tanzimat döneminin yazı makinesi olarak anılan, en üretken ve en önemli yazarlarından. O, Türk edebiyatında insan ve toplum ile ilgili yazar tipinin en çok dikkat çeken isimlerindendir. Pozitif bilimlere ait basit okul kitaplarından dinî ve felsefî konulardaki kitaplarına kadar pek çok eserinde bu özellik vardır¹. Özellikle roman, hikâye türündeki eserlerinde bu durum öne çıkmaktadır. Bu yüzden, yazar eserlerinde okuyucuya karşı bir öğretmen rolü üstlenmiştir. Okuyucu onun eserlerini okurken "saded" dışında bir konu hakkında bilgi veren "ıstıtrat"larla karşılaşabilir. Dolayısıyla eserlerin bu mahiyeti Ahmet Midhat'ın öğreticiliğinden kaynaklanır.

Ahmet Midhat pek çok eserinde Batılı düşünürlerin görüşlerine yer vermiştir. Onun, birbiriyle ilgili olmayan düşünürleri referans göstermesi Batı felsefesi hakkındaki bilgisinin

¹ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, 1.b., İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 70.

derinliğini göstermektedir². Ayrıca, yazar kurmaca olmayan eserlerinde de insanı ve insanın değişik durumlarını sıklıkla konu edinmiştir. *Nevm ve Hâlât-ı Nevm* adlı eserinde de uyku ve hallerini işlerken Voltaire, Descartes, Buffon ve Formey'in düşüncelerine yer vermesi bunların kanıtıdır.

Ahmet Midhat, ansiklopedist bir yazar olarak konuşma diliyle yazmayı önemser³. Dolayısıyla, anlattığı şeyleri muhatabın anlamasını hedeflemektedir. Pek çok kitabında görüldüğü gibi bu eserinde de okuyucu ile doğrudan iletişim kurar.

Ahmet Midhat dikkatini, ilgisini, nesir alanında pek çok tür ve konuya yöneltip dağıtmış (poligraf) bir yazardır⁴. Onun edebiyat kapsamında olduğu gibi edebiyat dışında da eserleri bulunmaktadır. Bu makalede ele alınacak olan *Nevm ve Hâlât-ı Nevm*⁵, edebiyat dışı eserlerinin içerisinde yer alan psikolojik bir çalışmadır. Ahmet Midhat'tan söz eden kaynakların, yazarın otuz yedi yaşında kaleme alıp yayımladığı bu kitap üzerinde hemen hiç durmamış olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte Hilmi Ziya Ülken'in kitabında anılan çalışmaya değin kısa bir ifade de dikkate çekmektedir. Buna göre Ahmet Midhat *Ben Neyim*?⁶ adlı kitabında ruhun cisimde soyut olarak varlığını; *Nevm ve Hâlât-ı Nevm*'de ise bu soyut ruh cevherinin çeşitli hallerini, bilinç dereceleriyle bilinçaltı mahiyetini anlatır ve bunları somut ifadelerle ispat yoluna gider⁷.

İki yüz beş sayfadan oluşan *Nevm ve Hâlât-ı Nevm*, iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu iki ana bölümün ilki “nevm” (uyku), ikincisi ise “hâlât-ı nevm” (uykunun halleri) konularını esas almaktadır. Ahmet Midhat, uyku hâlinde olan bir insana fiziksel ve psikolojik açıdan yaklaşmakta ve gözlemlerini dile getirmektedir. O, insan vücudunu makine olarak nitelendirir ve bu makinede uykunun nasıl oluştuğunu, fizyoloji ve psikoloji gibi bilimlerin ışığında aktarır.

Eserin ilk ana bölümü (Fasl-ı Evvel) “Nevm”, on bir “mebhas”ten oluşmaktadır. Bu bölümler “Uyku ile Ölüm Arasındaki Nisbet, Uyku Asıl Uyanıklık ve Uyanıklık Asıl Uyku Addolunabilir mi?, İşgâl-i Hâriciyyeden Tecerrüd, Mâsivadan Tecerrüd ve Âlem-i Müşâhede, Uykunun Fizyoloji Fennince Tarifi, Vücudun Bir Makineye Sûret-i Teşbîhi, Tasarrufât-ı Hayvâniyye Bahsi, Uykunun Esbâb-ı Fizyolojikiyyesi, Bazı Ahvâl-i Nevm, Sunî Uyku, Hulâsa” adlı bölümlerden meydana gelmektedir. İkinci ana bölüm (Fasl-ı Sâni) “Hâlât-ı Nevm” de on bir bölümden oluşmaktadır. Bu mebhâsler ise “Âsabın Kuvve-i Mütéhassisesi, Kuvve-i Vâhime ve Gulyabani Gibi Hayalât, Kâbus Yani Ağrılık Basmak, Alelâde Rüya, Esbâb-ı Hâriciyyeden Mütéhassıl Rüyalar, Uykuda Olanlara Sunî Rüya Göstermek Kabil midir?, Sayıklamak, Somnambulizm Yani Uyur İken Gezmek, Hulâsa” adlı mebhâslardan meydana gelmektedir.

Ahmet Midhat, kitabının başlangıcında konuların eserde yer alacak içeriklerinden bahsetmekten ziyade onların genel çerçevelerine değinir. Basit görünen konuların aslında zor olabileceğinden söz eder. Örneğin uyku, rüya ve bunların hallerinin basit sanılabileceği, fakat araştırmaya başlandığında insanı içinden çıkılamayan sorgulamalara sevk ettiğinden ve psikoloji be fizyoloji bilimlerinin bile bu konularda sonuca varabilmek için yetersiz olduğunu savunur. Çünkü, ilgili alanlarda hâlâ çalışmalar devam etmektedir. Bu, o alanlardaki çalışmaların yetersizliğinden, yeni bir şeyler keşfetme ihtiyacından doğmaktadır. Bu genel bilgilerin ardından *Nevm ve Hâlât-ı Nevm* adlı eserin bölümlerinin ayrıntılı değerlendirmesine geçebiliriz.

² Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, 1.b., Dergah Yayınları, İstanbul, 2008, s. 316.

³ İnci Enginün, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, 5.b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 71.

⁴ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, C.3, İstanbul, 2002, s. 110.

⁵ Ahmet Midhat, *Nevm ve Hâlât-ı Nevm*, Kırk Ambar Matbaası, İstanbul, 1298 (1882).

⁶ Ahmet Midhat, *Ben Neyim?*, Tercümân-ı Hakikat Gazetesi Neşriyatı, İstanbul, 1308 (1892).

⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 5.b., Ülken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 229.

1. Nevm (Fasl-ı Evvel)

1.1. Uyku ile Ölüm Arasındaki Nisbet (Mebhas 1)

“Uyku küçük ölümdür.” yorumundan hareketle dolayı uyku ve ölüm birbirine yakınlştırılır. Ölüm üzerine iki düşünce vardır. Bunlardan birincisi, vücudun çürüyüp yok olmasıdır. İkincisi ise vücudun yok olsa bile ruhun vücuttan çıkıp benliğini korumasıdır. Uykunun ölüm ile kıyaslanabilmesi için ölüm üzerine bu inançların uyku ile benzerlik taşıması gerekeceğinden Ahmet Midhat bu yorumun gerçekçi olmadığını ileri sürer. Çünkü insan uyku hâlindeyken vücudu yok olmaz, bu nedenle iki düşünce de geçerliliğini yitirir.

“Denilebilir ki ölüm büyük uyku addolunamaz. Zira fikr-i evvele göre ölüm mahv-ı küllî demektir. Fikr-i sâniye göre dahi aynı bidarlıktır.” (s. 16)⁸

1.2 Uyku Asıl Uyanıklık ve Uyanıklık Asıl Uyku Addolunabilir mi? (Mebhas 2)

Ahmet Midhat gerçekçi yaklaşarak uyku hâlinde vücut makinesinin üretimi ve devinimi devam ettiği için “fikr-i diyâneti” reddediyor. Çünkü uykusuzluk uyku ile bağlantılı olarak meydana gelmektedir ve insan rüya âleminde dahi mevcudiyetini kanıtlar.

Uykunun asıl uyanıklık olduğu yönünde Ahmet Midhat’ın fikri şöyledir: “Bu mülâhazamız uykuyu hemen hiçbir münasebeti olmayan ölümün küçüğü ve ölümü dahi uykunun büyüğü addetmek kadar mugâyirât-ı fenniyyeden de addolunamaz. Zaten hâl-i bîdârîde insanın gerçekten uyurcasına bir dalgınlıkta bulunmasıyla uyku hâlinde insanın uyanık bulunduğu zamanlar için arzu olunacak bir hatıra âleminde bulunması başlı başına bir mesele-i müstakile olarak mülâhazaya şayandır.” (s. 19-20)

1.3 Eşgâl-i Hâriciyyeden Tecerrüd (Mebhas 3)

Bu bölümde Ahmet Midhat, insanın bir şeyle meşgul olduğu zaman her şeyden soyutlanması gerektiğini vurgular. Çünkü insan her şeyden soyutlanıp sadece yapılan işe odaklandığı zaman uyanıklığı ve zihni daha berrak olur. Bunun aksine zihin birçok şeyle meşgul olduğu zaman insan uyku ihtiyacını hisseder.

“İnsanın uyanıklığı o kadar berrak o kadar safıdır ki buna nisbetle zihnimizin yüz bin şeylerle iştigal eylediği zaman bidarîyi insan hakikaten bir uyku addetmek ister. Zira uyanık bulunduğu zaman her şey ile meşgul olan gözü asl-ı şey-i matlûbu görmez. Her şey ile meşgul olan kulağı asl-ı şey-i matlûbu işitmez. Hasılı her şey ile iştigale münkasım olan fikri asl-ı şey-i matlûba inhisar eyleyemez.” (s. 30)

1.4 Masivadan Tecerrüd ve Âlem-i Müşâhede (Mebhas 4)

Yazar, bu bölümde önceki bölümde de olduğu gibi insanın bir şeye tam anlamıyla odaklanabilmesi için onun her şeyden soyutlanması gerektiğini belirtir. Ahmet Midhat, bu düşünceye destek için “fikr-i diyânet”e yer verir. Müminler dahi ibadet vakti olarak asıl amaç dışında her şeyden soyutlandıkları bu vakti tercih etmektedirler.

Kitapta buraya kadar anlatılanlar, bilimsel bir inceleme olmayıp herkesin bildiğinden yola çıkarak zihni asıl konuya hazırlamak içindir: “Uyku hakkında buraya kadar idare eylediğimiz efkâr tamamı tamamıma tedkikât-ı fenniyye üzerine mübteni olmayıp bahsimizi hüsn-i telakkî için zihinleri de tehiyye etmiş olmak üzere her zihnin sühuletle ihata edebileceği mukâyesât-ı hâriciyyeden ibarettir.” (s. 37)

⁸ Nevm ve Hâlât-ı Nevm, Kırk Ambar Matbaası, İstanbul, 1298 (1882), s. 10. Bu makalede Nevm ve Hâlât-ı Nevm’den yapılan alıntılar, kitabın bu baskısına aittir.

1.5 Uykunun Fizyoloji Fennince Tarifi (Mebhas 5)

Ahmet Midhat, uykunun fizyoloji disiplinince anlaşılması için vücudun anatomisinin bilinmesi gerektiğini vurguluyor. Bu bölümde ayrıca Buffon ve Descartes'ın görüşlerine yer veriyor. Buffon'a göre, uykuya fizyolojik açıdan bakılacak olursa insan uykuya yaklaştığında vücut kendini bırakmaya başlar ve hareketsiz kalır. Descartes'a göre ise insan bir zekâdan bir fikirden ibarettir, vücudun organları bu zekâyâ bu fikre hizmet eder. İnsan düşünmediği, fikrini ayakta tutmadığı zaman ölü sayılır. Ahmet Midhat bu iki yorumdan yola çıkarak şu sonuca ulaşır: İnsan uykudayken beş duyu organı tamamen değil kısmen devre dışıdır. Çünkü insan uykudayken bir kokuyu hissedebilir veya kapalı bir odada uyuyorsa odanın ışığı açıldığında ışığı hissedebilir.

1.6. Vücudun Bir Makineye Sûret-i Müşâbeheti (Mebhas 6)

İnsan vücudu gösterişli ve düzenli bir makinedir. Bir vapur makinesinde her harekete göre ihtiyaç duyulan şekilde aletler nasıl ona hareket veriyorsa insan vücudu da hizmet ve harekete göre ihtiyaç duyulan şekilde organlardan oluşan bir makine olup yalnız bir değil; birden çok kuvvetle ona hareket verir.

Vücut hiçbir hareket etmese bile bir sarfiyatı vardır. Örneğin, oturmak eyleminde dahi vücut çalışır. Otururken vücut kendini sabit tutmak için bir kuvvetle meşguldür, aksine ölü bir vücut yere yığılır. İnsan zihni de boş durmaksızın hep bir şeyler düşünür. Vücudun bu kuvvet sarfına tasarrufât-ı hayvâniyye denilmektedir.

1.7. Tasarrufât-ı Hayvâniyye (Mebhas 7)

Vücutta az çok meydana gelen hareketlerle organların hepsinin korunması veya gittikçe ilerlemesi için sarf edilen kuvvetler tasarrufât-ı hayvâniyyeyi teşkil etmektedir. Uyku süresince mide, kalp ve ciğerler tasarrufât-ı hayvâniyyeye kuvvetlerin üretimine çalışan birçok alet hep işlerine devam ederek ertesi gün için vücuda kuvvet hazırlar ve toplar. Yani uykuda bile insanın vücudu ertesi güne hazırlık ve kuvvet için çalışmaktadır.

1.8. Uykunun Esbâb-ı Fizyolojikıyyesi (Mebhas 8)

Ahmet Midhat, bu bölümde uykunun fiziksel sebeplerini bilimsel bir yaklaşımla ele alır. Buna göre, vücudumuzun kolaylıkla hareket edebilmesi için “usâre-i asabiyye” denilen suyun vücuda girmesi gereklidir. Anılan su az olduğu zaman vücudun suyu toplayarak su yollarını doldurabilmesi ve bunun da beyne tazelik ve kuvvet vermesi için vücut uyumak ister.

Kanın beyindeki atardamarların yollarını şişirmesiyle “usâre-i asabiyye”nin yollarını sıkıştırıp suyun akışını engellemesi de uykunun fizyoloji biliminin bir diğer sebebidir. Akış engellendiği için insan uykuya ihtiyaç duyar. İnsanın ispirtolu içecekler içtikten sonra kan beyne çıktığı zaman uyumak istemesi de bundan dolayıdır. Ahmet Midhat bu görüşü desteklemesi için Buffon'un açıklamasına yer verir. Buffon'a göre, uyku ihtiyacını en önce hisseden organ, beyindir. Beyne gelen gevşeklik yavaş yavaş diğer uzuvlara da ulaşarak insanın gözleri ve diğer organları kendi görevlerini yerine getirememeye başlar. İnsan bu sebepten dolayı uykuya varır.

1.9. Bazı Ahvâl-i Nevn (Mebhas 9)

Ahmet Midhat, bu bölümde uykunun bazı hallerine değiniyor. İlk olarak, uyku esnasında vücut sıcaklığının artıp artmadığı üzerine araştırmacıların düşüncelerine yer verir. Bu konuda ortak bir görüş mevcut değildir. Bazıları uyku sırasında vücut sıcaklığının arttığını savunurken bazıları ise azaldığını ileri sürmektedir. Ahmet Midhat ise insan hangi tarafa yattıysa o tarafın terleyeceğini belirtir.

İkinci olarak, uykudayken mide sindiriminin tamamen değil kısmen çalıştığından bahseder. Çünkü tamamen çalışmasaydı insanın açken de uyuyabilmesi gerekirdi, der.

Üçüncü olarak, insanın uykudan önce esnemesi ve gerinmesinden bahseder. Bunun sebebi “usâre-i asabiyye”nin yerlerine kavuşması içindir.

Dördüncü olarak, gürültünün insan beynini sersemleştirdiği için onu uykuya yöneltmesinden bahseder. Kişi uyuduğu zaman bile bu gürültü beyni meşgul etmeye devam eder. Bu uyku sonrasında insanın sersem uyanmasının sebebi budur. Bu da uykunun fiziksel sebeplerindendir.

1.10. Sunî Uyku (Mebhas 10)

Uyutulacak olan kişinin uyutan kişi tarafından beyninin meşgul edilmesi onu sunî uykuya yöneltir. Uyutulacak olan kişiye hikâye anlatması dahi uykuyu getirmesi için yeterlidir. Uyutulan kişinin uyutan kişi tarafından sorulara cevap vermesi gâipten haber vermesi değil, rüya gösterilerek sunî olarak sayıklamasıdır. Ahmet Midhat bu konuya “Hâlât-ı Nevm”de de değinmektedir.

1.11 Hulâsa (Mebhas 11)

Ahmet Midhat bu bölümde birinci ana bölüm olan “Nevm”i özetler. Buna göre; uyku ölüme asla ölçü değildir. Uykudayken sinirler yenilenir. Vücut uykuya ihtiyaç duyduğundan dolayı uykuya meyillir. Bunlar vücudun uykuya ihtiyaç sebeplerini fizyolojik olarak açıklar. İlk ana kısmın bölümlerinde genel olarak uykudan ve uykunun fiziksel sebeplerinden bahsetmiştir. İkinci ana kısmın, uykunun halleriyle ilgili olduğunu belirtir bu bölüme geçer.

2. Hâlât-ı Nevm (Fasl-ı Sâni)

2.1. Asabın Kuvve-i Mütéhassisesi (Mebhas 1)

Ahmet Midhat bu bölümde Formey’in düşüncelerine yer veriyor. Buna göre vücut makinesini oluşturan parçalar ve organlardan her birinin bir görevi olmakla birlikte bazı organlar diğerlerinin hizmetine de katılırlar. Ancak his yani duygu denilen hizmet sinirlere özgü olup vücudumuzda sinirlerden başka duygu işlemine hiçbir âlet hizmet etmez. Denilebilir ki, vücudumuzda sinirler bulunmazsa vücudumuz duygulanmayan “*odun gibi bir şey olur*” kalır (s. 94). Vücuda zarar verildiğinde o acıyı hissettiren, sinirlerdir.

2.2. Kuvve-i Vâhime ve Gulyabani Gibi Hayalât (Mebhas 2)

Kuvve-i vâhime insanın zihinde ya da başka yerde hiçbir şey olmadığı halde meydana gelen kuruntusunu temsil eder. Örneğin, karanlıkta bir yerde dururken bir şey olmadığı halde insanın içine ürperti gelmesi, gulyabaniler görmesi, kuvve-i vâhimenin etkisindendir. Ahmet Midhat, bu kuruntunun meydana getirdiği şeylerin yok olması için kuruntunun üstüne gidilmesi, onun yenilmesi gerektiğini söyler: “*İnsan bir kere kuvve-i vâhimesine galebe etmeğe başlar ise kuvve-i mezkûre bir yandan eksileceği gibi hayalât ve evham dahi eksile eksile ortada hiçbir şey kalmaz.*” (s. 105)

2.3. Kâbus Yani Ağırılık Basmak (Mebhas 3)

Ahmet Midhat, kâbus bahsinde hekimlerin araştırmalarına değinir. Aktardığına göre, uykudayken kâbusun nedeni midenin dolgunluğu ve sindirimdeki ağırlıktan dolayı beyin üzerinde meydana gelen etkilere. Formey’e göre ise kâbusun asıl sebebi kuvve-i vâhimedir. Ağırılık bastığı zaman kişi kendisini rüyada tehlikelere maruz kalmış görür ve aciz kalır. Bağırarak ya da koşarak istese de bunu gerçekleştiremez. İnsan uyanık iken çevrede meşgul olacak şeyler olduğundan kuvve-i vâhimeye yer kalmaz, uyku hâlindeyken meydana gelmesi bu sebeptir. Yani sessiz ve karanlık ortamda da insanın korkuya düşmesi kuvve-i vâhimeye neden olacak bir durumda bulunulmasındandır. Ahmet Midhat, ayrıca kâbusun genelde korkak adamların başına geldiğini söyler. Bunun sebebinin korkak adamların vehimlerine yenik düşmesine bağlar. Korkmayanlar ise vehimlerine yenilmedikleri için derin derin uyurlar.

2.4. Alelâde Rüya (Mebhas 4)

Alelâde rüya denilen şey hafızada mevcut olan şeylerin uykuda zihnin hariçteki şeyler ile kendisine meşgul olacak şeyler bulamadığı zamanlarda hakikat suretini almasından ibarettir. Ayrıca zihinsel kaygılanma da rüyayı meydana getirebilir: *Hatta yalnız mahfûzât-ı dimâğîyye değil tevehhümât-ı dimâğîyye dahi tecessüm ederek rüya teşkil edebilir*(s.120). Kişinin uyanık durumdayken insanın tecrübe ettiği şeyleri rüyasında görmesi kuvve-i hâfızadan, hiç görmediği, dolayısıyla tecrübe etmediği şeyleri görmesi ise tevehhümât-ı dimâğîyyedendir.

Ahmet Midhat, herkesin rüyasının kendi fikir dairesine göre meydana geldiğine dikkat çeker. Örneğin; rüyada kitap okumak, şiir söylemek ve matematik denklemleriyle uğraşmak gibi haller görülebilir. Bu durumun, rüyalarında bu gibi şeyleri gören kişilerin gerçekte o işle meşgul olmalarından kaynaklandığını söyler ve şöyle bir örnek verir: *“Bir paçavracı veyahut bıçak bileyicisi hiçbir zaman rüyasında kendisini bir diplomat olmuş ve bir konferansta düvel-i sâire diplomatlarıyla mu’âhedât-ı düvelîyye bahsine girişmiş olduğunu görmemiştir ve görmesi de mutasavver değildir. Zira o adamın kuvve-i hâfızasında böyle bir hatıra mahfuz olmadığı gibi kuvve-i müfekkiresi dahi bu yolda hülyalarda bulunamaz.”*

2.5. Safî ve Sadık Rüya (Mebhas 5)

“Safî ve sadık rüya” sadık ve düz, yani karmaşık olmayan rüyadır. Ahmet Midhat, araştırmacıların, rüyaların kişiye özgü durumlardan ibaret olmasından dolayı düz ve karışık rüya arasında fark aranmaması gerektiği yolundaki düşüncelerine yer verir. Bunun tersine İslamî araştırmacıların düz ve karışık rüyayı birbirinden ayırdıklarını aktarır. Düzgün rüya için insanın beynini karıştırmamış, çok işle meşgul olmamış olması, kalben ve zihnen saflığın mükemmeliyetini barındırması gerekmektedir.

2.6. Ta’bîr-i Rü’yâ (Mebhas 6)

Ahmet Midhat’a göre insan kendi gördüğü rüyayı kendisi yorumlamalıdır. Çünkü kişi rüyada gördüğünü neye delâlet edeceğini anlama noktasında yegâne insandır. Ayrıca rüya tabirinin hakkıyla gerçekleşmesi için zarafet ve zekâ lâzımdır.

2.7. Esbâb-ı Hâriciyyeden Mütchassıl Rüyalar (Mebhas 7)

Bazı rüyalar, zihinsel kaygılanmalardan meydana geldiği gibi bazı rüyalar da başka sebeplerden meydana gelebilir. Ayrıca gerçeklikte olan kimi gariplikler de sunî rüyalara yol açabilir. Örneğin, susayan bir adam rüyasında su arıyorsa bu ne “kuvve-i vâhime”den ne de “kuvve-i hâfıza”dandır; bilâkis tamamen susamış olmasındandır. Ahmet Midhat bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Şu teşnelik rüyasının sebab-i hâriciyyesi ise mahza susuzluktan naimin ağzı kavrulmasından ve derunu alevlenmesinden ibaret olup biçare adamcağız derin uykuda bulunduğu için uyanamayarak bu hal kendisine bir rüya suretinde tecelli eylemektedir.”* (s. 153) Yazar ayrıca birçok örnek vererek görüşünü destekler.

Rüyanın başka sebeplerle meydana gelebilmesi, bazı uyuyan kişilere sunî olarak rüyalar gösterme denemelerine kadar birçok şeye zemin hazırlamıştır. Ahmet Midhat bu meseleyi tuhaf karşılar.

2.8 Uyuyanlara Sunî Rüya Göstermek Kabil midir? (Mebhas 8)

Sunî uykuda uyuyan kişinin, kendisini uyutan kişinin faaliyeti sonucunda sunî rüya görmesi mümkündür. Örneğin, uyutan kişinin odada duman oluşturup uyuyan kişinin ayağına yakılmış hırka bırakarak “Yangın var!” diye bağırmasıyla uyuyan kişi de aynı şekilde bağırmaıyla uyanır. Rüyasında da yangın gördüğünü anlatır. İnsanın zihnine gösterilecek olan rüya ile ilgili ne kadar çok şey bırakılırsa sunî rüya göstermek de o kadar kolay olur: *“Zihne ilkaat için istimal*

olunan vesait ne kadar çok ve kuvvetli olur ise rü'yâ-yı sunî irae edebilmek o kadar kolay olacağı bedihî ve aşîkârdır." (s. 170-171)

2.9. Sayıklamak (Mebhas 9)

Uykudayken söylenmeye sayıklamak denilir. Sayıklamak, çoğu zaman insanın kısmen uyanık olduğu ve vücut da hareket ettiği zamanlarda meydana gelir. Bazı kimseler o kadar ayan beyan söz söylerler ve seslerini dahi o kadar kuvvetlice çıkarabilirler ki kendi sesleriyle kendilerini büsbütün uyandırırılar. Bazısı kendisine soru sorulunca cevap bile verir.

Bazı araştırmacılar sayıklamak ile somnambülizmi yani uykudayken gezmeyi aynı şey sayarlar. Fakat somnambül olan birine uykudayken sorular sorulsa cevap vermez. Sayıklayan adam ise sadece sorulara cevap verir, fiilen hiçbir şey yapmaz. Yani sayıklamakta hareket yokken somnambülde vardır, dolayısıyla ikisi aynı şey değildir. Ayrıca somnambülizmin rüya ile ilişkisi yokken sayıklamanın vardır.

2.10. Somnambülizm (Mebhas 10)

Ahmet Midhat, somnambülizmi uyku durumlarının en tuhafı diye niteler. Öyle ki bazı somnambüller uykudayken yazı bile yazabilmektedir. Yazar bunun çok hayret verici olduğunu kaydeder.

Ahmet Midhat, sonraki üç fıkra da Voltaire'in incelemelerine yer verir.

Birinci fıkra da, somnambüllerin gezer haldeyken yaptığı hareketlerin birdenbire meydana gelmediği uyanırken yapılanların bir izi olduğu belirtilir.

İkinci fıkra da, rüyada görülen bazı şeylerin, yaşanmışlığın yansıması olduğu kaydedilir. Örneğin, birinin ölmüş oğlunu rüyasında görmesi, onun gerçekte oğlunu hayal etmesi ve onu kaybetmesindendir. Aynı şekilde iyi çalışan bir çiftçinin derin ve rahat uyuması, rüyaların onu rahatsız etmemesi de bu sebeptendir.

Üçüncü fıkra da ise Ahmet Midhat önceki bölümlerde de yaptığı gibi okuyucuya soru yöneltir: "*Fakat nasıl oluyor ki uykuda iken bütün havass meyt hâlinde bulunduğu halde yalnız bir hiss-i dâhili uyanık bulunuyor? Gözlerinizin görmediği ve kulaklarınızın işitmediği halde rüyanızda nasıl görüp işitiyorsunuz?*" (s. 198) Bunun gibi pek çok soru sorduktan sonra görülen rüyaların hafızada mevcut olanlardan dolayı görüldüğünü açıklar. Voltaire'in fikirlerinden yararlanarak bir somnambülün uyanık haldeyken yapamadığı şeylerin uyku hâlindeyken yapılabilmesinin rüya ile benzerlikten dolayı meydana geldiğini aktarır. Buna göre insanın bir şeyi yalnız rüyada görmesine rüya, bunu fiile çıkarmaya çalışmasına ise somnambülizm denir.

2.11. Hulâsa (Mebhas 11)

Ahmet Midhat, son olarak kaydettiklerinden dikkate alınacak şeyin beyinde bulunan "kuvve-i vâhime" olduğunu söyler. "Kuvve-i vâhime" insanın sadece uykudayken değil uyanık durumdayken de hayal görünmesiyle sabittir.

Ahmet Midhat, Voltaire'in, rüyaların hafızadan meydana gelmesi durumunda insanın rüyasında gerçekte hiç aklına gelmeyen karışık ve garip şeyleri hiç görmemesi gerektiği yönündeki düşüncesini haksız bulur. Çünkü insan gördüğü tuhaf şeyi gerçekte hiç düşünmediğini sanmasına rağmen önceden görmüş veya düşünmüştür.

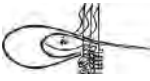
Sonuç

Türk fikir hayatında Ahmet Midhat sayesinde Batı'nın felsefe problemleri üzerinde düşünölmeye başlanır. Dolayısıyla o, söz konusu ettiği konulara Batılı bir düşünür gibi yaklaşır. Ayrıca Ahmet Midhat'ın uyku bahsine edebiyat dışı bir eserle değinmesi dikkate değerdir. Eserini

halk inanışlarından uzak bir şekilde kaleme alır. Batı'yı yakından takip eden, hemen her konuda bilgi sahibi olan Ahmet Midhat, eserinde uykuya dair döneminin mistik yaklaşımlarından çok uzakta, bütünüyle bilimsel bir yaklaşım içindedir. Örneğin, uyku esnasında ruhun vücuttan çıkması gibi inançsal yorumlara hiç değinmeden vücudun fiziksel olarak o sıradaki hareketlerinden ve işleyişinden bahseder. Uyumadan önce edilen uyku duaları gibi inançsal tutumlara değinmez. Rüyada görülenleri, kişinin hafızasına ve kuruntusuna bağlaması da döneminin yaygın inançsal davranışsal yaklaşımlarından uzaktır. Rüyaların ilâhî bir güç tarafından gösterilmesi düşüncesine hiç yer vermemesi, gulyabani gibi hayallerin görülmesinin kişinin kuruntusundan meydana geldiği gibi düşünceleri buna örnektir. Ahmet Midhat'ın bilimsel kaynaklardan yararlandığı, edebiyat dışı bir alanla da ona vakıf olacak derecede ilgilendiği tartışmasız bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Midhat, *Nevm ve Hâlât-ı Nevm*, Kırk Ambar Matbaası, İstanbul, 1298 (1882).
- AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1995.
- ENGİNÜN, İnci, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, 5.b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.
- KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, C. 3, İstanbul, 2002.
- OKAY, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 5.b., Ülken Yayınları, İstanbul, 1998.

TÜRKÇE, İNGİLİZCE VE ALMANCA ÖĞRETMEN ADAYLARININ TÜRKÇE BİLGİLENDİRİCİ METİNLERİ ANLAMA BECERİLERİNİN İNCELENMESİ*

*İbrahim COŞKUN***

*Handan KÖKSAL****

*Yıldırım TUĞLU*****

ÖZET

Bilgi almanın temel yollarından biri olan okumanın amacına ulaşması için, anlamanın da tam olarak sağlanması gerekir. Bir metnin okunması kadar anlaşılması da önemlidir. Ayrıca okuma becerilerinin geliştirilmesi için anlama düzeyinin de geliştirilmesi gerekmektedir. Okuma, bilişsel kazanımlarla bazı motor becerilerin ortak çalışmasıyla yazılı sembollerden anlam çıkarma etkinliğidir. Okuma yoluyla yazar ile okuyucu arasında bir ilişki kurulmaktadır. Okuyucudan, yazarın verdiği mesajın ne olduğunu anlaması istenir. Bu çalışmada, Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama becerilerinin çeşitli açılardan incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yönteminin durum çalışması tekniğinden yararlanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemine göre belirlenmiş olan katılımcılar toplam 90 öğretmen adayından oluşturulmuştur. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen Okuduğunu Anlama Becerileri formu kullanılmıştır. Bu form kişisel bilgiler ile 'Şiir ve Matematik' başlıklı bilgilendirici metin ve toplam 9 okuduğunu anlama sorusundan oluşmaktadır. Veri toplama formunun puanlayıcılar arası güvenirlik katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde, betimsel analiz yaklaşımından yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının temel ve derin anlama kategorisindeki anlama puanlarının diğer öğretmenlik programlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Derin anlama II kategorisinde en yüksek anlama puanını İngilizce öğretmeni adayları almıştır. İngilizce öğretmeni adaylarının temel anlama puanları Türkçe öğretmeni adaylarından düşük, Almanca öğretmeni adaylarından yüksek çıkmıştır. Okuma dili açısından üç farklı dilde de sık sık okumalar yapan katılımcılar Almanca öğretmeni adaylarıdır. Ancak bu durumun Almanca öğretmeni adaylarının anlama puanlarına yansımadığı görülmüştür. Araştırmanın sonucunda öğretmenlere ve

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği ABD, El-mek: zibrahimc@yahoo.com

*** Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Almanca Öğretmenliği ABD, El-mek: handankokal@trakya.edu.tr

**** Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Almanca Öğretmenliği ABD, El-mek: yldrm39@yahoo.de

öğretmen adaylarına strateji temelli okuduğunu anlama eğitimi verilmesi ve okumanın alışkanlık haline getirilmesi için ilgili kurumların özel önem göstermesi gerektiği de önerilmiştir. Ayrıca her bir öğretmenlik programının okuduğunu anlama becerilerinin ayrı ayrı ve farklı metin türlerine göre araştırılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Okuma, Anlama, Bilgilendirici Metinler, Öğretmen Adayları.

EXAMINING COMPREHENSION SKILLS OF PRE-SERVICE TEACHERS IN TURKISH, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGE TEACHING DEPARTMENTS ABOUT TURKISH INFORMATIVE TEXTS

ABSTRACT

In order for reading skills to reach its potential aim, comprehension is imperative. Understanding of the text is also important as well as reading the text itself. In addition to this, in order to develop reading skills, the level of comprehension must be developed. Reading is extracting meaning from written symbols with cognitive competencies along with some motor skills. Through reading, a link between the author and the reader is established. The reader is asked to understand the author's main message. In this study, it is aimed to examine the reading skills of pre-service teachers in Turkish, English and German Language Departments in various aspects. Qualitative approach is adopted as a case study for this research. 90 pre-service teachers participated in the study which is drawn in accordance with the purposive sampling method. For the data collection, a Reading Comprehension Skills form developed by the researchers was used. This form comprises personal data, a text entitled with "Poem and Mathematics" and nine reading comprehension questions. The reliability coefficient was found out to be as 91. Descriptive analysis methods were used for data analysis. At the end of the study, comprehension scores of pre-service teachers of Turkish were found to be higher than those others at the level of basic and deep understanding categories. However, at the deep understanding category (II), pre-service teachers of English got the highest scores. While the scores of pre-service teachers of English at the basic understanding category were lower than those of Turkish, they were higher than pre-service teachers of German. Although pre-service teachers of German are the only ones that could read in three languages, their reading comprehension scores were not high. In the results of the study, teachers and pre-service teachers are suggested to have strategy-based reading comprehension education. The institutions in charge should consider developing reading habits. Moreover, it is suggested that reading skills comprehension should be examined in accordance with various genres by each of the teacher education programs.

Key Words: Language, Reading, Comprehension, Informative Texts, Teacher Candidate.

Giriş

Günümüzde hızla değişen ve gelişen bilgi her türlü kapının yegâne anahtarıdır. Çağımızda bilgi inanılmaz bir hızla artmaktadır. Ancak bilgiye doğru bir şekilde ulaşabilen ve doğru yöntemleri kullanabilenler amaçlarına ulaşabilir. Özellikle eğitimciler için doğru bilgiye ulaşabilmek ve gerekli becerileri kullanabilmek yaptıkları iş itibarı ile önemlidir. Bilgiye ulaşabilme ve onu doğru yorumlayabilme okuduğunu anlama süreci ile de doğrudan ilgilidir. Bu durum yalnızca anadilinin öğrenilmesinde değil, aynı zamanda yabancı dil öğrenmede de geçerlidir. Dünya artık çok dilliliğin bir ayrıcalık değil olağan sayıldığı bir yer olma konumuna geçmiştir. Bu bağlamda dil çok anlamlı ve insanlardan bağımsız düşünülemeyecek bir gerçek haline gelmiştir.

Günümüz gençleri kaynaklara ve metinlere artık çok hızlı ve kolay ulaşabilmektedir. Acaba bu hedef kitle metinlere hızlı ulaştığı gibi okuduğunu da aynı hızda anlamakta mıdır? Akyol (2006) üniversite öğrencileri üzerinde okuduğunu anlama oranları ile yaptığı bir araştırma sonucuna göre, bu hedef kitlenin 100 kelimelik bir metinde ilk okuma anlama çalışmasında 35 kelimenin anlaşılmadığını ortaya koymuştur. Aynı grubun metni ikinci okumadan sonra daha çok anladığı ortaya konulmuştur. Kuşkusuz bu sonuç okuduğunu anlama becerisinin önemini bir kez daha göz önüne sermektedir. Demir (2006) ise yüksek öğretim çağında yaklaşık aktif 3000 kelimelik kelime hazinesine sahip bir kuşağın varlığından söz eder.

Dil

Dil insanlar arasında bilgi, duygu ve düşüncelerin aktarımında kullanılan aracın kendisi olarak bilinir. Modern dil bilimin kuramcılarından Ferdinand de Saussure'e (1967) göre dil, işaret ve göstergelerden oluşan bir sistemdir. Vardar (1998) dili belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi olarak tanımlar. Kocaman ve Osam'a (2000) göre dil insana özgü, bütün dillerin üstünde bir iletişim yetisini anlatır. Erkman-Akerson (2000) ise insanların doğuştan getirdiği dil yetisinin tüm insanlarda ortak olduğu görüşüne yer verir ve ancak bu dil yetisi sayesinde anadil ediniminin gerçekleştiğini vurgular. Bu tanımlara bakıldığında dilin sadece yapılardan oluşan bir sistem olduğu görüşünün değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik açıdan zengin boyutları ve işlevleri olan bir araç olduğu da görülebilir. Kaplan Kültür ve Dil adlı eserinde bu ilişki ve derinliği, "dil, onu konuşanların duygu, düşünce ve hayal dünyalarını tayin eder" (Kaplan 2002: 112) şeklinde betimlemiştir. Dilin tanımını ve anlamını özetlemeye çalışan hangi görüş veya yaklaşım olursa olsun her biri dilin yüklendiği derinliği kendi çaplarında ifade etmeye ve haklı çıkarmaya çalışmaktadır.

Anadil

Anadil "Çocuğun içinde bulunduğu aile ve toplumda ilk öğrendiği dil; ilk dil ya da birinci dil" (Kocaman ve Osam 2000: 8-9) olarak tanımlanmaktadır. Ana dil edinimi normal şartlar altında insanın çevresinden ve ailesinden kısa zamanda edindiği dildir. Dilin edinilmesi için etrafında onu uyaranların olması ve dili edinenin öykünmesi gerekliliği vardır (Apeltauer 1997).

Anadil kavramını ile eğitim bu tanımlar ölçüsünde ilişkilendirilebilir. Koçak (2012) Almanya'da yaşayan Türklerin Türkçe dil becerileri üzerinde yaptığı incelemesinde 'Almanya Türkçesi' kavramını irdelemiştir. Çalışmasında milletlerin hayatlarında anadilın önemli olduğu vurgulanmış ve dilini kaybeden milletlerin milliyetlerini de kaybedebilecekleri hatırlatılmıştır. Anadil kavramından hareketle çalışmamıza katılan Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe, İngilizce ve Almanca Öğretmenliği bölümü öğrencilerin anadillerinin Türkçe olduğu söylenebilir. Bu gruptan sadece Türkçe Öğretmenliği bölümü anadili konusunda üniversite eğitimi almaktadır. Bu durumda İngilizce ve Almanca Öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin farklı dillerin eğitimini almış olmaları, onların ana dil eğitimine önem verilmemesi gerektiği anlamına

gelmemelidir. Çelebi (2006: 304) bu düşüncüyü şu ifade ile pekiştirmektedir: “Yabancı dil öğretimindeki başarısızlığın öncelikle anadil eğitimindeki başarısızlıktan ortaya çıktığı, bunu yabancı dil öğretimindeki bir dizi olumsuzlukların takip ettiği görülmüştür.” Tosun (2006) ise anadili ortak bir iletişim amacı olarak tanımlar, çünkü herkesin aynı dili konuşarak anlaştığı düşüncesindedir. Oysa yine Tosun’a (2006) göre yabancı dil özel bir iletişim amacı güder, çünkü anlaşmak için herkes bu dili kullanmaz.

Yabancı Dil-İkinci dil

“Yabancı dil genellikle bir dilin konuşulduğu ülke dışında öğrenilen, konuşulan dili belirler. İkinci dil ise anadili dışında öğrenilen ve öğrenildiği ülkede resmi olarak kullanılan dildir. Sözelimi, İngilizce Türkiye’de yabancı dil olarak öğrenilir, çünkü ülkemizde resmi bir konumu yoktur; oysa Kanada ya da İngiliz sömürgelerinde İngilizce ikinci dil konumundadır, çünkü bu ülkelerde okullarda, resmi dairelerde kullanılmaktadır” (Kocaman ve Osam 2000: 125). Bu tanımdan hareketle yine çalışmamıza katılan öğretmen adaylarının yabancı dil kavramını somutlaştırmak mümkün. Buna göre Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği öğrencilerinin anadilinin dışında okul ortamında öğrendikleri dil, onların yabancı dilini, diğer bir ifade ile birinci yabancı dilini, ifade eder. İngilizce Öğretmenliği öğrencileri ise yine okul ortamında öğrendikleri yabancı dilde, yani yabancı dil olarak İngilizce konusunda, öğrenim görmektedirler. Almanca Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin durumu ise daha farklıdır. Almanca Öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin aralarında anadili Türkçe, ikinci dili Almanca, birinci yabancı dili İngilizce olanların varlığından da söz etmek gerekir. Bu sayıca az olan grup belli bir süre Almanya’da yaşamış ve Türkiye’ye kesin dönüş yapmış olanları kapsamaktadır. Sayısı daha fazla olan grubun ise anadili Türkçedir, birinci yabancı dili İngilizcedir, ancak ikinci yabancı dili Almancadır. Bu durumda Almanca bölümü öğrencilerini ayrı bir kavram altında betimlemek gerekecektir. Bu kavram ‘Tertiärsprachen’ olarak tanımlanmaktadır.

İkinci Yabancı Dil

Hufeisen (1999) ikinci yabancı dil kavramını ‘Tertiärsprachen’ ile açıklar. Bu durumda Language 1, yani kısaltılması olan L1 kişinin anadilidir, L2 kişinin öğrendiği birinci yabancı dildir ve L3 kişinin öğrendiği ikinci yabancı dilini ifade eder. Bu L sayısı öğrenilen yabancı dil sayısı ile doğru orantılı olarak artmaktadır. ‘Tertiärsprachendidaktik ve methodik kuramına göre herkesin doğal olarak zaten en az bir anadili vardır. İlk öğrendiği birinci yabancı dil ise ikinci yabancı dil öğrenme sürecine etki etmektedir. Bu etki hem olumlu hem de olumsuz olabilmektedir (Lutjeharms: 1999). Bu etkiyi L1, L2 ve L3 düzleminde ele alan ve bunları birbirleriyle ilişkilendiren birçok çalışma mevcuttur.

Köksal (2008) yaptığı incelemede üniversitelerde ikinci yabancı dil olarak Almanca alanını konu etmiş ve Alman dilini A1 düzeyinde yeni öğrenmeye başlayan Almanca Öğretmeni adaylarının dil öğrenme, dil hataları ve düşünme süreçleri incelenmiştir. Araştırmacı hataları kelime, hece ve cümle düzleminde ele almış ve şu sonuca ulaşmıştır: İkinci yabancı dil olarak Almanca (L3) dil öğrenme sürecinde, öğrencilerin ürettikleri cümlelerde, anadilleri olan Türkçeye (L1) oranla birinci yabancı dil olan İngilizceden (L2) daha fazla yararlanmaktadırlar. Araştırmacı bunun nedeninin öğrencilerin zihinsel işlemleri ile ilgili olduğunu açıklamaktadır, Almanca bir yapıyı üretirken İngilizce eşdeğerde olan yapıyı düşünmek gibi. Türkçenin diğer iki dile oranla farklı bir dil ailesinden geldiği de açıklama nedeni olarak verilmektedir. Ömür (2009) yaptığı çalışmasında 2008-2009 öğretim yılında Anadolu Liselerinin 10. sınıfında okutulan ‘Deutsch ist Spitze’ ders kitabının ilk üç ünitesinde anadili Türkçe birinci yabancı dili İngilizce ve ikinci yabancı dili Almanca olan öğrencilerin sorunlarla karşılaştıklarını vurgulamıştır. Bu sorunların nedenleri arasında ikinci yabancı dil öğrenme sürecinde ana dilden veya birinci yabancı dilden kaynaklanan olumsuz aktarımlar olduğunu belirtmiştir. Demiryay (2009) yaptığı çalışmasında ise

Almancayı üçüncü dil olarak edinen Türklerin okuma-anlama sırasında öğrenme davranışlarını ele almıştır. Öğrencilerin Almanca yazılmış bir metni dil bilgisi ve ön bilgi değişkenine göre incelenen çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir: İlk yabancı dil olarak İngilizceyi, ikinci yabancı dil olarak Almancayı öğrenmiş bir Türk öğrenci; Türkçe ve İngilizceden getirdiği dil bilgisel tecrübelerini ve ön bilgilerini Almanca yazılmış bir metne transfer etmektedir.

Okuduğunu Anlama

Dörschmann'a göre (2003) okumanın esas anlamı metinlerdeki karmaşık ifadelerin ve bilgilerin çözümlenmesinde yatar. PISA (2000) çalışmalarında da metin çözümlenmesinin okumaya yüklediği anlamın dışında okumayı oldukça karmaşık bir süreç olarak betimlendiği görülür, çünkü bu süreçte okurun dil bilgisi kadar önbilgisi ve dünya bilgisi de etkili olduğu vurgulanır. Genç (2001) de bu okuma anlama sürecinde sadece metinlerde sunulan bilginin değil, okurun kendisinde olan bilginin de işlendiğini ve gözden geçirildiğini belirtir. Lewandowski (1991) ise bu çözümleme sürecinde ayrıca okurun dikkati, muhakeme gücü ve hayallerini de katar.

Helbig (vd.)'e (2003) göre okuma bilişsel psikolojide bilgi işleme sürecidir. Bu perspektife göre otomatik ve bilinçli olmak üzere iki bilgiyi işleme şekli vardır. Birincisi hızlı, paralel ve bilişsel süreçleri çok zorlamadan birçok sürecin aynı anda işlemesi ile gerçekleşir. Bilinçli işlemler ise yeni, alışılmayan, bilinmeyen ve beklenmeyen bilgilerin çözümlenmesinde kullanıldığından çok daha fazla dikkat ve ilgi gerektirmektedir.

Üstünova (2010) okuma etkinliğine dilin göstergelerden oluştuğuna dikkat çekerek dil bilimsel bir bakış açısı getirmektedir. Buna göre yüzey yapı, "gösteren"; derin yapı ise "gösterilen" olarak görülür. Yüzey yapı, dilin gözle görülen, kulakla duyulan somut yanını oluştururken derin yapı, var sayılanı işaret eder. Yüzey yapı, dilin söylenen-yazılan yanını; derin yapı, kavranan, algılanan yanını, yani anlamını gösterir.

Razı (2008) algılayıcı bir dil becerisi olan okumayı, okuma sürecinin sonunda anlamaya ulaşmak olarak tanımlar ve okuyucuların anlama ulaşmalarını etkileyebilecek olan faktörlerin varlığından söz eder.

Metin türleri

Okuduğunu anlama süreci okunan metnin türü ile de ilişkilidir. Farklı metin türleri farklı bir okuma etkinliği gerektirir. Genelde üç farklı metin türü vardır. Bunlar kullanmalık metinler, uzmanlık metinleri ve yazınsal metinlerdir. Her üç türün de yine kendi içerisinde farklı sınıflandırmaları mevcuttur. Buna göre kullanmalık metinler arasında bilgilendirici metinler vardır. Bilgilendirici metinler, makale, eleştiri, deneme, gezi yazıları, röportaj, günlük, anı, fıkra, mektup gibi türlerdir. Bu tür metinlerde bir konu hakkında bilgi vermek ya da o konuyu açıklamak amacıyla yazılar yazılır. Bu yazılarda anlatım açık, kesin ve yalın olarak kullanılır. Kelimeler gerçek anlamıyla kullanılır, süslü, mecazlı kelimelere yer verilmez. Yazının amacı açık ve seçik olarak ortaya konulur. Anlatımı güçlendirmek için örnek, tanım ve karşılaştırmalara yer verilir (Güneş 2013:3).

Okuduğunu Anlamayı Ölçme

Okuduğunu anlamaya yönelik farklı tipolojiler mevcuttur. Doyé (1988) yabancı dil olarak Almanca dersi için test sorularından oluşan kapsamlı ve sistematik bir tipoloji oluşturmuştur. Bu tipolojide ölçülmek istenen, kişinin yabancı dil eğitimi sürecinde tüm becerilerinde bildirimsel bir edince sahip olup olmadığıdır. Bu test soruların sınıflandırma ölçütünde tüm temel beceriler hem bağımsız hem de birbiriyle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Tipolojide öğrenme teknikleri, dil bilgisi, ses bilgisi ve kelime bilgisi açısından da bir sınıflandırma mevcuttur. Diğer bir ölçüt ise sorunun sorulduğu tür (S) etki becerisi/ yeteneği (Stimulus-Komponente) ile cevaba gelen tepkiyi

ölçen tür (R), tepki verme becerisi/ yetisi (Reaktions-Komponente) şeklinde tanımlanmıştır. Doyé burada ayrıca bilgilerin yorumlandığı bir kategorori (I), yani yorumlama yetisi (Interpretationskomponente) kavramından söz eder.

Benzer şekilde Heyd de (1991) okuduğunu anlamaya yönelik oluşturduğu soruları sınıflandırmıştır. Özellikle 1970'ten sonra dil bilimsel akım olan Edimbilim ile salt yapının değil, aynı zamanda iletişimsel becerilerin ön planda tutulmasıyla birlikte iletişimsel edinç yabancı dil eğitiminde bir amaç olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında okunan bir cümlelin yapı açısından yani dil bilgisi açısından doğru olarak varlığından çok bu cümlelin hangi durumda kime nasıl söylendiği önem kazanmıştır. Bundan dolayı sınıflandırmasında okuma biçimleri (seçici okuma, bütüncül okuma vs.), okuma stratejileri (sayılar, uluslararası kelimeler vs.) açısından da ölçütler bulunmaktadır.

Neuner, Krüger ve Grewer (1996) de yabancı dil olarak Almanca öğretiminde yine iletişimsel yöntem çerçevesinde temel dört beceriye yönelik geniş kapsamlı bir alıştırma tipolojisi hazırlamışlardır. Tüm beceriler gibi okuduğunu anlama yönelik sorular da dört aşamalı bir sistemle biçimlendirilmiştir. Bunlar sırasıyla:

A-Anlama becerisini geliştirmeye yarayan sorular,

B-Dilsel yapıların öğrenimini hedefleyen tekrar üretici (reproduktif karakterli) ifade etme becerilerine yönelik sorular,

C-Üretici (produktif) ve tekrar üretici (reproduktif) ifade etme becerilerini geliştirici sorular,

D-Serbest ifade becerilerini geliştirmeye yönelik sorular.

Problem

Öğretmen adaylarının bilgilendirici metinleri anlama becerilerinin araştırıldığı bu araştırmanın temel problemi; “Almanca, İngilizce ve Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama becerileri ve okuduğunu anlama düzeyleri nasıldır?” sorusudur. Buradan hareketle bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri programa göre Türkçe bilgilendirici metinleri anlama düzeyleri bakımından;
 - a. Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri temel ve derin anlama bakımından anlama düzeyleri nasıldır?
 - b. İngilizce öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri temel ve derin anlama bakımından anlama düzeyleri nasıldır?
 - c. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri temel ve derin anlama bakımından anlama düzeyleri nasıldır?
 - d. Almanca, İngilizce ve Türkçe öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama düzeyleri öğrenim gördükleri programa göre nasıldır?
2. Öğretmen adaylarının okudukları kitap ve metin türlerinin okuduğunu anlama düzeylerine etkisi nasıldır?
3. Öğretmen adaylarının okuma sıklıklarının okuduğunu anlama düzeylerine etkisi nasıldır?

Amaç ve Önem

Bu araştırmanın amacı Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama beceri düzeylerini belirlemektir. Diğer bir ifade ile L1, L2 ve L3 sürecinde olan kişilerin L1'deki okuduğunu anlama becerisi nedir? Okuma-anlama becerisinin anadil eğitimde ve dil eğitimindeki yeri yadsınamaz. Gerek bu becerinin önemini, gerekliliğini ve eksikliğinde oluşabilecek kayıpları belirleme yönelik, gerekse geliştirilmesi için nelerin yapılması gerekliliği ile ilgili birçok çalışma mevcuttur (İşigüzel; 2012, Koçak; 2012, Oflaz ve Bolat; 2012, Aktaş; 2011, Temizkan; 2011, Tuğlu; 2011, Coşkun; 2010, Pekkanlı ve Kartal; 2010, Sidekli; 2010, Demiryay; 2009, Ömür; 2009 ve Köksal; 2008).

Ancak çalışmanın asıl önemi diğer çalışmalardan farklı olarak şu noktada vurgulanır: Üç farklı dil öğretmenliği eğitimini alan öğretmen adayları ile ilgili diller arası ve dil üstü okuma anlama becerilerini bilgilendirici metinler yoluyla ana dil üzerinden yüzeysel ve derin anlama seviyelerini saptamaya yönelik çok fazla çalışmaya rastlanamamıştır. Bu anlamda çalışma bize bu diller arası okuma anlama becerisini daha iyi yorumlamaya yönelik önemli nicel ve nitel bulgular sağlayabilecektir. Araştırmanın bu bulguları gerek anadil ile gerekse yabancı diller ile ilgili okuma anlama süreçlerine alternatif bir bakış açısı sunması açısından önemlidir.

Varsayımlar

Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama becerilerinin araştırıldığı bu çalışmada aşağıdaki durumlar varsayılmıştır:

Katılımcıların öğrenim gördükleri programda almış oldukları derslerden dolayı okuma ve anlamaya dair önbilgilerinin aynı ve/veya denk olduğu,

Okuduğunu anlama becerileri ölçeğinin anlama düzeylerini doğru ölçtüğü

Katılımcıların vermiş olduğu cevapların anlama durumlarını tam yansıttığı varsayılmıştır.

Sınırlıklar

Bu araştırma; Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ve Yabancı Diller bölümlerinde öğrenim görmekte olan 90 üçüncü sınıf öğretmen adayıyla ve

2013-2014 Öğretim Yılı Güz yarıyılıyla ve çalışmada kullanılan “Şiir ve Matematik” (Kaplan, 1968) başlıklı bilgilendirici metin ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri anlama becerilerinin araştırıldığı bu araştırma; nitel araştırma modelinin durum çalışmasına göre desenlenmiştir. Nitel araştırmalar var olan durumun derinlemesine çalışılmasına olanak sağlar. İnsan ve davranışını içinde bulunduğu ortam içinde ve çok yönlü olarak anlamaya çalışmak gerekir. Durum çalışmaları bir sınıf, bir mahalle, bir örgüt gibi doğal bir çevre içerisinde gerçekleştirilir ve çalışmaya konu olan ortam veya olayların bütüncül bir yorumunu hedefler (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 35, 277).

Durum çalışması metodolojisi, ilgilenilen araştırma konusu hakkında derinlemesine bilgi elde etmeyi ve olayı her yönüyle anlamayı amaçlayan bir araştırma dizaynıdır. Bu tür çalışmalarda; araştırmacı veri toplamada, analiz etmede ve bu verilerden sonuç çıkarmada birinci derecede kaynak teşkil etmektedir (Merriam, 1998: 7).

Çalışma Grubu:

Bu araştırmada, çalışma grubunun oluşturulmasında nitel araştırmanın amaçlı örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına imkân vermektedir. Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış ise önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu kapsamda Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi’nin (ÖSYM) yaptığı Yüksek Öğretime Giriş Sınavı’nda (YGS) halen öğrenim görmekte olduğu anabilim dalına dil puanıyla girmiş olmak, okuduğunu anlama içerikli ders veya dersleri almış olmak ve Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmenliği programlarından birinde öğrenim görüyor olmak ölçütlerinden yararlanılmıştır. Buradan hareketle araştırmanın çalışma grubunu 2013-2014 Öğretim Yılı’nda Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü İngilizce ve Almanca Öğretmenliği Anabilim Dallarından 67 öğrenci ile Türkçe Öğretmenliği Bölümünden 23 olmak üzere toplam 90 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunun bölümlere ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışma grubu

Cinsiyet	Bölüm		
	Almanca Öğretmenliği	İngilizce Öğretmenliği	Türkçe Öğretmenliği
Kız	29	23	14
Erkek	4	11	9
Toplam	33	34	23
Genel Toplam	90		

Veri Toplama Aracı:

Bu araştırmada ölçme aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen Okuduğunu Anlama Becerileri ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçme aracı üç bölümden oluşmaktadır. Ölçme aracının birinci bölümü araştırmanın verilerini amaçlar doğrultusunda sunmakta ve yorumlamakta gerekli olan katılımcıların; yaş, cinsiyet, öğrenim gördüğü bölüm, okuma türü, okuma dili (ana dili, İngilizce, Almanca), okuma sıklığı ve eğilimine ilişkin açık uçlu bir maddeden oluşan bilgileri içermektedir. İkinci bölüm okuma metni olarak belirlenen “Şiir ve Matematik” başlıklı bir bilgilendirici metin (Kaplan; 1968: 14) ve üçüncü bölümde de okuduğunu anlama sorularından oluşmaktadır.

Veri toplama aracındaki okuduğunu anlama sorularının düzenlenmesinde Neuner’in (1996) anlama düzeyleri tipolojisi benimsenmiştir. Bunun için araştırmacılar tarafından toplam 9 sorudan oluşan bir veri toplama aracı geliştirilmiştir. Cevapların puan değeri olarak; boş/cevap yok için= 0 puan; yarım verilen cevaplar için= 1 puan; beklenen cevabın yarıdan fazlasını veren ancak eksikleri olan cevaplar için= 2 puan ve tam ve etkili cevap için= 3 puan puanlaması esas alınmıştır (Akyol, 2006: 87, 88).

Bu ölçme aracıyla; yüzeysel anlama becerilerini ölçmek için tanıma ve hatırlama gibi temel zihinsel süreçlerle cevaplanacak soru türleri (1, 2 ve 3. sorular) oluşturulmuştur. Bu soruların tamamının doğru cevaplanması durumunda alınabilecek en yüksek puan 6’dır. Bu kategorideki anlama düzeyi araştırmacılar tarafından “Temel Anlama Düzeyi” olarak isimlendirilmiştir. Derin

anlama becerilerini ölçmek için üretici dil (produktif) becerileri ile cevaplanacak soru türleri (4, 5 ve 6. sorular) oluşturulmuştur. Bu soruların tamamının doğru cevaplanması durumunda alınabilecek en yüksek puan 9'dur. Bu kategorideki anlama düzeyi araştırmacılar tarafından "Derin Anlama-I Düzeyi" olarak isimlendirilmiştir. Son olarak yine derin anlama becerilerini ölçmek için üretici ve tekrar üretici dil (produktif ve reproduktif) ile cevaplanacak sorular (7, 8 ve 9. sorular) oluşturulmuştur. Bu soruların tamamının doğru cevaplanması durumunda alınabilecek en yüksek puan 12'dir. Bu kategorideki anlama düzeyi araştırmacılar tarafından "Derin Anlama-II Düzeyi" olarak isimlendirilmiştir.

Ayrıca bu dokuz sorunun oluşturulmasında soruların Akyol (2006) ve Coşkun'un (2010) "cevabın bölgesine göre" soru tipolojisinden de yararlanılmıştır. Buna göre veri toplama aracındaki ilk üç soru cevabı doğrudan metnin içinde olan (metin içi) temel anlama düzeyindeki soru; üç tanesi (3, 4, 5. sorular) cevabı doğrudan metnin içinde olmayan (metin dışı) çıkarım yapmaya dayalı derin anlamayı ölçen sorudan oluşmaktadır. Son üç soru ise (7, 8 ve 9. sorular) cevabı daha önce okunan/dinlenen veya izlenen başka metinlerden (metinler arası) yararlanılarak cevaplanması gereken ve yine derin anlamayı ölçen sorulardan oluşmaktadır.

Katılımcılardan ölçme aracını doldururken önce kişisel bilgilerini yazmaları, ardından metni okumaları istenmiştir. Araştırmacılar tarafından katılımcılara metni iki kez sessiz okuyabilecekleri kadar zaman belirlenmiş ve bu süre içinde metni okumaları istenmiştir. Okuma işlemi bittikten sonra eş zamanlı olarak anlama sorularının cevaplanmasına geçilmiştir. Araştırmacılar tarafından soruların cevaplarının eş zamanlı olarak alınmasında 50 dakikalık ders süresinin ergonomik olarak kullanılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcıların soruları cevaplama sürecinde herhangi bir süre kısıtlaması kaygısının oluşmamasına özel önem gösterilmiştir.

Toplanan veriler araştırmacılarla birlikte 5 farklı alan uzmanı tarafından puanlanmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar temel anlama soruları ve derin anlama soruları için ayrı kategorilerde analiz edilmiştir. Puanlayıcılar arasındaki puanlama güvenilirliğini sağlamak için; Miles ve Hubermann'ın (1994) önerdiği "görüş birliği" ve "görüş ayrılığı" formülü kullanılmıştır. Bu formüle göre:

$$\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}} \times 100$$

Miles ve Hubermann (1994) formülün sonucunun en az % 70 olması durumunda değerlendiriciler arasında güvenirliliğin sağlanacağını belirtmektedir (Akt.: Cavkaytar, 2009: 137, 138). Bu formüle göre araştırmada kullanılan Okuduğunu Anlama Becerileri ölçeğinin güvenirliliği % 91 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi:

Araştırmada elde edilen veriler analiz edilirken nitel araştırma modelinin veri analiz yöntemlerinden betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Betimsel analiz; daha çok araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık bir şekilde belirlendiği araştırmalarda kullanılır. Betimsel analizin amacı, toplanan ham verilerin okuyucunun anlayacağı açıklıkta ve anlaşırılıkta ifade etmektir. Betimsel analiz yapılırken belirlenen tema veya alt başlıklara ilişkin araştırma bulguları sıklıkla kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 223,224; Küçükyılmaz ve Duban, 2006: 6). Bu araştırmada verilerin analizinde betimsel analiz tekniğinin kullanılma nedeni; alan yazın taraması sonucu elde edilen bilgi, tema ve kavramlarla araştırmanın bulgularının örtüşme olasılığıdır. Sayısal olarak verilmesi gereken veriler de nitel verilerin sayısallaştırılmasında

kullanılan tekniklerinden yüzde ve frekanstan yararlanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların anlama sorularına verdikleri cevaplardan verilen örnekler sunulurken bilimsel etik kurallar gereği bir kodlama sistemi benimsenmiştir. Bu sisteme göre örneğin Almanca Öğretmenliği, 8. katılımcı ve kız için A8K kodlaması; İngilizce Öğretmenliği 17. katılımcı ve erkek için İ17E kodlaması ve Türkçe Öğretmenliği 9. katılımcı ve kız için T9K kodlaması yapılmıştır.

BULGULAR

Öğretmen adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri anlama becerilerinin araştırıldığı bu araştırmanın birinci alt problemi olan “Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri programa göre Türkçe bilgilendirici metinleri anlama düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5’te verilmiştir. Buna göre Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 2’deki gibidir:

Tablo 2: Türkçe öğretmeni adaylarının bilgilendirici metinleri anlama düzeyleri

Cinsiyet	Program	Ortalama Temel Anlama (metin içi) puanı			Ortalama Derin Anlama-I (Metin dışı) puanı			Ortalama Derin Anlama-II (Metinler arası) puanı		
		Anlama puanı	Tam Puan	%	Anlama puanı	Tam Puan	%	Anlam a puanı	Tam Puan	%
E	Tür.	5.11	6	85.1	5.33	9	59.2	8.11	12	67.5
K	Tür.	4.85	6	80.8	5.71	9	63.4	9.14	12	76.1
Ortalama		4.98	6	83.0	5.52	9	61.3	8.62	12	71.8

Tablo 2’de de görüldüğü gibi; Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama düzeyleri temel anlama bakımından 4.98 puan ve % 83.0 oranında; derin anlama-I bakımından 5.52 puan ve % 61.3 oranında ve derin anlama-II bakımından ise 8.62 puan ve % 71.8 oranında anladıkları bulunmuştur. Türkçe öğretmen adaylarının temel anlama puanları yaklaşık % 16 oranında daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum temel anlama sorularının cevabının tanıma ve hatırlama düzeyindeki zihinsel faaliyetleri gerektirmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Derin anlama puanlarının düşük çıkması ise analiz, sentez, uygulama, özetleme, karşılaştırma ve değerlendirme gibi üst düzey zihinsel becerileri gerektirmesinden kaynaklanabilir. Derin anlama-II kategorisindeki “Öğretmen olduğumda bu konu ilgimi çektiği için dersime taşırdım. Çünkü; ...” maddesine Türkçe öğretmen adaylarından bazılarının yazdığı görüşlere ilişkin örnekler aşağıdaki gibidir:

T21K (anlama puanı 20): “...Bu metin bana değişik alanların birbiriyle ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiş oldu. Başta üniversite olmak üzere bütün okullarda buna dikkat edilmelidir. Öğrencilerimin bireysel farklılıklarını da düşündüğümüzde değişik alanlarda konular işlemek onların ilgisini çeker ve motivasyonunu artırır...” T18E (anlama puanı 24): “...Öğrencilerimin tek boyutlu düşünmelerini istemem. Hayata farklı açılardan bakmalarını isterim...” T12K (anlama puanı 22): “...İnsan şiir ya da edebiyat sayesinde duygularını ortaya koyar ancak bunları mantıklı bir sıraya dizip aktarmasını sağlayan matematiktir. Bunu öğrencilerime kavratmak isterim çünkü bazı öğrenciler edebiyata bazı öğrenciler ise matematiğe karşı önyargılıdır. Bu durumu mutlaka önlemeye çalışırdım...”

İngilizce öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 3’teki gibidir:

Tablo 3: İngilizce öğretmeni adaylarının bilgilendirici metinleri anlama düzeyleri

Cinsiyet	Program	Ortalama Temel Anlama (metin içi) puanı			Ortalama Derin Anlama-I (Metin dışı) puanı			Ortalama Derin Anlama-II (Metinler arası) puanı		
		Anlama puanı	Tam Puan	%	Anlama puanı	Tam Puan	%	Anlam a puanı	Tam Puan	%
E	İng.	4.36	6	72.6	5.27	9	58.7	6.90	12	57.5
K	İng.	4.52	6	75.3	6.56	9	72.8	10.69	12	89.0
Ortalama		4.44	6	74.0	5.91	9	65.6	8.79	12	73.2

Tablo 3'te de görüldüğü gibi; İngilizce öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama düzeyleri temel anlama bakımından 4.44 puan ve % 74.0 oranında; derin anlama-I bakımından 5.91 puan ve % 65.6 oranında ve derin anlama-II bakımından ise 8.79 puan ve % 73.2 oranında anladıkları bulunmuştur. İngilizce öğretmeni adaylarının temel anlama puanları yaklaşık % 5 oranında daha yüksek olduğu görülmektedir. İngilizce öğretmeni adaylarında sınıf içerisindeki cinsiyete göre derin anlama düzeylerinin kız öğretmen adaylarının % 32.5 oranında yüksek çıkması manidardır. Bu durum kız İngilizce öğretmeni adaylarının okuma dili, okuma sıklığı ve okunan türdeki çeşitlilik ile açıklanabilir. Örneğin İ11K'nin Türkçe ve İngilizce dilinde, roman ve gazeteyi sırasıyla her gün, her hafta, her ay ve 6 ayda bir sıklığında okumaktadır. Benzer şekilde katılımcılardan İ14K, İ24K ve İ5K de okuma dili, türü ve sıklığı bakımından çeşitlilik göstermektedir. Öğretmen adaylarının metin dışı anlam kurma düzeylerini belirlemeye yönelik "Öğretmen olduğumda bu konu ilgimi çektiği için dersime taşıyım. Çünkü..." maddesine ilişkin katılımcıların görüşlerine ilişkin örnekler aşağıdaki gibi olmuştur:

İ18K (anlama puanı 15): "...Öğrencilerimin tek bir alanda kendilerini geliştirmelerini istemezdim. Bu veya konusu bu yazıya benzeyen yazılardan hareketle bilimin yanı sıra sanatın da önemli olduğunu vurgulardım..." İ16K (anlama puanı 17): "...Düşünmeye yönelten bir metin. Konusu ilgi çekici olduğu için öğrencilerimin de ilgisini çekebilir..." İ15K (anlama puanı 18): "...Öğrencilerimin farklı bakış açılarına sahip olmalarını isterdim. Farklı düşünebilmek için farklı bakış açılarından bakabilmek önemlidir. Bu metin buna katkı sağlayabilir..."

Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 4'teki gibidir:

Tablo 4: Almanca öğretmeni adaylarının bilgilendirici metinleri anlama düzeyleri

Cinsiyet	Program	Ortalama Temel Anlama (metin içi) puanı			Ortalama Derin Anlama-I (Metin dışı) puanı			Ortalama Derin Anlama-II (Metinler arası) puanı		
		Anlama puanı	Tam Puan	%	Anlama puanı	Tam Puan	%	Anlama puanı	Tam Puan	%
E	Alm.	4.25	6	70.8	4.25	9	47.2	6.50	12	54.1
K	Alm.	4.51	6	75.1	4.34	9	48.2	6.58	12	54.8
Ortalama		4.38	6	73.0	4.29	9	47.7	6.54	12	54.4

Tablo 4'te de görüldüğü gibi; Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama düzeyleri temel anlama bakımından 4.38 puan ve %73.0 oranında; derin anlama-I bakımından 4.29 puan ve % 47.7 oranında ve derin anlama-II bakımından ise 6.54

puan ve %54.4 oranında anladıkları bulunmuştur. Almanca öğretmen adaylarının temel anlama puanları yaklaşık % 23 oranında daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum temel anlama sorularının cevabının tanıma ve hatırlama düzeyindeki zihinsel faaliyetleri gerektirmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Derin anlama puanlarının düşük çıkması ise analiz, sentez, uygulama, özetleme, karşılaştırma ve değerlendirme gibi üst düzey zihinsel becerileri gerektirmesinden kaynaklanabilir.

Her ne kadar Almanca öğretmeni adaylarının derin anlama puan ortalamaları düşük çıkmış olsa da katılımcılardan A1E ve A22K'nın metinler arası anlama sorularından ve derin anlama-II kategorisindeki “siz yazarın yerinde olsaydınız teknik ve fen bilimleri dallarında eğitim veren bölümlerde başka hangi ders veya derslerin konmasını önerirdiniz, niçin?” sorusuna verdiği cevaplar derin anlamanın oluşumuna ilişkin ipuçları vermektedir:

A1E (anlama puanı 17): *“Eğitici, öğretici ve insan hayatına gelişim sağlayacak psikolojik ve deneysel dersler eklerdim. Bu soruya özellikle cevap veriyorum. Bu konu eğitim sistemimizin zayıflığıdır. Uygulama veya hayata dair öğretilecek şeyler yerine, sürekli ezber vurgulanır. Bu düzelmezse gelişim de olmayacak eğitim de...”. A22K (anlama puanı 15): “Kesinlikle yaratıcı drama ve müzik derslerinin konmasını önerirdim. Yaratıcı drama onların sosyal açıdan gelişmesini sağlar. Müzik ise onların psikolojik gelişimine destek olur...”*

Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 5'teki gibidir:

Tablo 5: Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının bilgilendirici metinleri anlama düzeyleri

Program	Ortalama Temel Anlama (metin içi) puanı			Ortalama Derin Anlama-I (Metin dışı) puanı			Ortalama Derin Anlama-II (Metinler arası) puanı		
	Anlama puanı	Tam Puan	%	Anlama puanı	Tam Puan	%	Anlama puanı	Tam Puan	%
Tür.	4.98	6	83.0	5.52	9	61.3	8.62	12	71.8
İng.	4.44	6	74.0	5.91	9	65.6	8.79	12	73.2
Alm.	4.38	6	73.0	4.29	9	47.7	6.54	12	54.4
Ortalama	4.60	6	76.6	5.24	9	58.2	7.98	12	66.5

Tablo 5'te de görüldüğü gibi; Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama puan ortalamaları bakımından en yüksek anlama puanını Türkçe öğretmeni adayları almıştır (% 83.0). Bunu İngilizce (% 74.0) ve Almanca (% 73.0) öğretmeni adayları izlemiştir. Temel anlama kategorisi için en yüksek ve en düşük puanların farkı yaklaşık % 10 civarındadır.

Derin anlama-I puanları bakımından en yüksek puan ortalaması İngilizce öğretmeni adaylarındandır (% 65.6). Bunu Türkçe (% 61.3) ve Almanca (% 47.7) öğretmeni adayları izlemiştir. Derin anlama-I kategorisindeki en yüksek ve en düşük puan ortalamaları arasındaki fark yaklaşık % 18 civarındadır. Derin anlama-II puanları bakımından en yüksek puan ortalaması yine İngilizce öğretmeni adaylarındandır (% 73.2). Bunu Türkçe (% 71.8) ve Almanca (% 54.4) öğretmeni adayları izlemiştir. Derin anlama-II kategorisindeki en yüksek ve en düşük puan ortalamaları arasındaki fark yaklaşık % 19 civarındadır. Derin anlama I kategorisindeki “Konusu buna benzeyen başka bir metin, film, olay, kitap vb okudunuz mu/izlediniz mi?” sorusuna anlama puanı 22 olan İ2E'nin

verdiği cevap şu şekilde olmuştur: “...Yurtdışına lisansüstü eğitim için giden öğrencilerimizin zeki ve yaratıcı oldukları, ancak kendilerini ifade etmede sıkıntı yaşadıklarına dair bir köşe yazısı okumuştum...”. Benzer şekilde anlama puanı 25 olan İ22E ise aynı soruya “...Bilim ve Teknik dergisinde müzik eğitimi ve bilgisi almış kişilerin matematiksel işlemlerde daha başarılı olduklarını anlatan bir yazı okumuştum...” şeklinde cevap vermiştir.

Veri toplama aracının bu maddesi (Konusu buna benzeyen başka bir metin, film, olay, kitap vb okudunuz mu/izlediniz mi?) her üç öğretmenlik programındaki katılımcılar tarafından en düşük puanı alan madde olmuştur. Bu maddeden Türkçe öğretmeni adayları toplamda 21 puan (katılımcı sayısı X doğru cevap puanı, $23 \times 3 = 69$ tam puan üzerinden); İngilizce öğretmeni adayları toplamda 18 puan ($34 \times 3 = 102$ tam puan üzerinden) ve Almanca öğretmeni adayları toplamda 21 puan ($33 \times 3 = 99$ tam puan üzerinden) almışlardır. Bu maddeye verilen cevaplar analiz edildiğinde ise katılımcıların ya hiç cevap vermeme (63 katılımcı) ya da tam doğru cevabı yazma (27 katılımcı) şeklinde olduğu görülmüştür. Bu durum katılımcıların metinler arası anlamayı gerektiren becerilerinin gelişmediği veya soru tipine aşina olmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “öğretmen adaylarının okudukları metin türlerinin okuduğunu anlama düzeylerine etkisine” ilişkin bulgular Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8 ve Tablo 9’da verilmiştir. Buna göre Türkçe öğretmeni adaylarının okuduğu metin türlerinin anlama düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 6’daki gibidir:

Tablo 6: Türkçe öğretmeni adaylarının okudukları metin türlerinin anlama düzeylerine etkisi

Program	n	Roman	Gazete	Roman Gazete	Roman Diğer	Gazete Diğer	Roman Gazete Diğer	Programın anlama puan ortalaması
Türkçe	23	1	1	13	1	-	7	
Anlama Puanı Ortalaması		25	21	17.9	19	-	20.4	19.2

Tablo 6’da da görüldüğü gibi, Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri okudukları metin türlerine göre anlama puan ortalamaları; yalnızca roman okuyan katılımcının 25, yalnızca gazete okuyan katılımcının 21, roman ve gazete okuyanların 17.9, gazete ve diğer türleri okuyanların 19 ve roman, gazete ve diğer türleri birlikte okuyanların 20.4 puandır. Buna göre en düşük puan ortalaması roman ve gazete okuyanların, en yüksek puan ortalaması ise roman okuyan öğretmen adayının olmuştur. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri anlama puanının Almanca ve İngilizce öğretmeni adaylarının okunan metin türü bakımından farklılaştığı görülmektedir. Ancak bu durum yalnızca roman okuyan bir öğretmen adayı ve yalnızca gazete okuyan bir öğretmen adayının olması, anlama puanlarının sırasıyla 25 ve 21 puan gibi yüksek çıkmasının kişisel başka nedenlerden kaynaklanabileceğini göstermektedir. Örneğin 21 anlama puanı alan T7K gazeteyi her gün okurum seçeneğini işaretlemişken okuma alışkanlığıyla ilgili de “...Her gün düzenli olarak roman okuyamıyorum. Ancak haftanın 3-4 günü mutlaka okurum. İlğimi çeken makale veya yazıları da okurum ama çok düzensiz olduğu için yukarıya işaretlemedim...” şeklinde görüş bildirmiştir. Sadece roman okuyan ve anlama puanı 25 olan T9K ise “...Haftada en az iki romanı mutlaka okurum...” şeklinde görüş bildirmiştir. Okunan bu türlerinin dışında okuma eğilimlerinin yoğunlaştığı (13 katılımcı ve 7 katılımcı) roman ve gazete ile roman, gazete ve diğer türlere ilişkin anlama puanları diğer programlardaki öğretmen adaylarıyla benzerlik göstermektedir.

İngilizce öğretmeni adaylarının okuduğu metin türlerinin anlama düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 7’deki gibidir:

Tablo 7: İngilizce öğretmeni adaylarının okudukları metin türlerinin anlama düzeylerine etkisi

Program	n	Roman	Gazete	Roman Gazete	Roman Diğer	Gazete Diğer	Roman Gazete Diğer	Programın anlama puan ortalaması
İngilizce	34	1	2	11	2	2	16	
Anlama Puanı Ortalaması		13	17	14.5	15.5	16.9	19.5	16.1

Tablo 7’de de görüldüğü gibi, İngilizce öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri okudukları metin türlerine göre anlama puan ortalamaları; yalnızca roman okuyan katılımcının 13, yalnızca gazete okuyanların 17, roman ve gazete okuyanların 14.5, gazete ve diğer türleri okuyanların 16.9 ve roman, gazete ve diğer türleri birlikte okuyanların 19.5 puandır. Buna göre en düşük puan ortalaması roman okuyanların, en yüksek puan ortalaması ise roman, gazete ve diğer türleri okuyan öğretmen adaylarının olmuştur. Türkçe bilgilendirici metinlerde anlama puanı düşük çıkan ve tür olarak roman ve gazete okuyan İngilizce öğretmeni adaylarının ağırlıklı olarak olaya dayalı (hikâye edici) bu metin türlerini sıklıkla okumasından kaynaklanabilir. Öte yandan tür olarak gazete, salt ‘olaya dayalı yazıların yoğun olduğu bir materyal’ şeklinde de düşünülmemelidir. Bu durum anlama puanı 18 olan İ13K’nın görüşüne “...bazı gazete ve dergilerde çıkan köşe yazılarını olabildiğince okumaya çalışıyorum. İnternette bazı konularda oluşturulan blogları da takip ederim...” şeklinde yansımıştır. Benzer şekilde roman, gazete ve diğer türleri birlikte okuyan İngilizce öğretmeni adaylarının, Türkçe bilgilendirici metinlerde anlama puanlarının yüksek çıkması özellikle “diğer” seçeneğindeki deneme, makale, inceleme, anı, biyografi, tez, kitap gibi türlerin sıklıkla okunmasıyla açıklanabilir. Bu durum ise anlama puanı 27 üzerinden 23 olan İ22K’nın görüşüne; “...Romandan ziyade daha da gerçeği anlatan tarih, psikoloji veya siyasi olay ve olgularla ilgili kitapları ve günlük gazeteleri tercih ediyorum...” ve anlama puanı 20 olan İ21K’nın görüşüne “...İnternette karşıma çıkan, birbiriyle alakasız konular hakkında makaleler okurum. Konusunun dikkatimi çekmesi yeterli...” şeklinde yansımıştır.

Almanca öğretmeni adaylarının okuduğu metin türlerinin anlama düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 8’deki gibidir:

Tablo 8: Almanca öğretmeni adaylarının okudukları metin türlerinin anlama düzeylerine etkisi

Program	n	Roman	Gazete	Roman Gazete	Roman Diğer	Gazete Diğer	Roman Gazete Diğer	Programın anlama puan ortalaması
Almanca	33	-	2	13	-	3	15	
Anlama Puanı Ortalaması		-	15.5	13.9	-	16	16.4	15.3

Tablo 8’de de görüldüğü gibi, Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri okudukları metin türlerine göre anlama puan ortalamaları; yalnızca gazete okuyanların

15.5, roman ve gazete okuyanların 13.9, gazete ve diğer türleri okuyanların 16 ve roman, gazete ve diğer türleri birlikte okuyanların 16.4 puandır. Buna göre en düşük puan ortalaması roman ve gazete okuyanların, en yüksek puan ortalaması ise roman, gazete ve diğer türleri okuyan öğretmen adaylarının olmuştur. Türkçe bilgilendirici metinlerde anlama puanı düşük çıkan ve tür olarak roman ve gazete okuyan Almanca öğretmeni adaylarının ağırlıklı olarak olaya dayalı (hikâye edici) bu metin türlerini sıklıkla okumasından kaynaklanabilir. Bu durum anlama puanı 16 olan A33K'nın görüşüne; "...Almanca kanallardaki haberleri izliyorum. Arada reality showları da izliyorum..." şeklinde yansımıştır. Benzer şekilde roman, gazete ve diğer türleri birlikte okuyan Almanca öğretmeni adaylarının, Türkçe bilgilendirici metinlerde anlama puanlarının yüksek çıkması özellikle "diğer" seçeneğindeki deneme, makale, inceleme, anı, biyografi, tez, kitap gibi türlerin sıklıkla okunmasıyla açıklanabilir. Bu durum ise anlama puanı 20 olan A28K'nın görüşüne; "...Özel ilgi alanım şiir ve makale olduğu için gün içerisinde internette veya herhangi bir yazıda karşıma çıkan İngilizce, Almanca ve kendi dilimdeki yazıları okuyorum..." şeklinde yansımıştır.

Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının okuduğu metin türlerinin anlama düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 9'daki gibidir:

Tablo 9: Almanca, İngilizce ve Türkçe öğretmeni adaylarının okudukları metin türlerine göre bilgilendirici metinleri anlama düzeyleri

Program	n	Roman	Gazete	Roman Gazete	Roman Diğer	Gazete Diğer	Roman Gazete Diğer	Programın anlama puan ortalaması
Türkçe	23	1	1	13	1	-	7	19.2
İngilizce	34	1	2	11	2	2	16	16.1
Almanca	33	-	2	13	-	3	15	15.5
TOPLAM	90	2	5	37	3	5	38	16.9

Tablo 9'da da görüldüğü gibi; toplam 23 Türkçe öğretmeni adayından 20'si, 34 İngilizce öğretmeni adayından 27'si ve 33 Almanca öğretmeni adayından 28'i roman, gazete ve diğer türleri tercih etmektedir. Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının türlere göre okuma eğilimlerinin, roman-gazete ve roman-gazete-diğer türlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmacılar öğretmen adaylarını veri toplama aracının "diğer" seçeneği ile ilgili olarak deneme, makale, inceleme, anı, biyografi, tez, kitap gibi türlerin anlaşılması gerektiği konusunda bilgilendirmişlerdir. Okuma eğilimlerinin roman ve gazete ile roman, gazete ve diğer seçeneğinde yoğunlaşan öğretmen adaylarının anlama puanlarının yüksek olması diğer seçeneğinin ağırlıklı olarak bilgilendirici metinlerden oluşması ve gazetelerde de köşe yazıları (fıkra), inceleme, araştırma gibi yazıların da bilgilendirici metin kategorisinde olmasıyla açıklanabilir. Veri toplama aracında öğretmen adaylarına okuma eğilimleriyle ilgi belirtmek istedikleri görüşlere ilişkin bir seçenek sunulmuştur. Bu seçeneğe yansıyan okuma eğilimlerine ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerine dair örnekler aşağıdaki gibidir:

"A5K (anlama puanı 20): ...Sosyal medyada okuduğum günlük metinler...". "T22K (anlama puanı 21): ...Hocaların verdiği metinleri ve makaleleri de okuyorum. Ayrıca dergi yazıları, hikâye ve şiir örneklerini de okuyorum...". "İ7E (anlama puanı 20): ...Ben okuma alışkanlığını pek kendimde yer edindiremedim. Uzun sayfaları okurken çabuk sıkılıyor ve kısa hikâyelere, yazılara yöneliyorum...". "A15K (anlama puanı 18): ...Yabancı dil metinlerini 'okuyamama' sebebim üniversitede okuma alışkanlığının bize yeterince kazandırılmaması ile çok ilgilidir. ... Dersler öğrencilerin kapasitesi göz önünde bulundurulmadan, bir sayfa verip iyice anlaşılması yerine on sayfa verip hiçbir şey anlamamamıza sebep olunuyor...". "T19K (anlama puanı 16): ...Genellikle

ayda bir dergi okuyorum. Aylık dergi...” “İ2E (anlama puanı 22): ...Okuma günümüzde ‘sayfadan okuma’ ve ‘ekrandan okuma’ olarak ikiye ayrılmıştır. ‘elinizle dokunamadan’ sadece gözlerin gördüğü bir eyleme dönüşmüştür...”

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Öğretmen adaylarının okuma sıklıklarının okuduğunu anlama düzeylerine etkisine” ilişkin bulgular Tablo 10’da verilmiştir. Buna göre Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının okuma periyotlarının okuduğunu anlama düzeylerine etkisine ilişkin bulgular Tablo 10’daki gibidir:

Tablo 10: Öğretmen adaylarının okuma periyotlarının okuduğunu anlama düzeylerine etkisi

Program	n	Her gün	Her hafta	Her ay	Altı ayda bir	Yılda bir	Toplam Periyot	Programın anlama puan ortalaması
Türkçe	23	25	16	7	3	1	54	19.2
İngilizce	34	24	17	22	9	8	80	16.1
Almanca	33	26	19	22	6	4	77	15.5
TOPLA M	90	75	52	51	18	13	211	

Tablo 10’da da görüldüğü gibi; 23 Türkçe öğretmeni adayı çeşitli türlerde 25 kez her gün, 16 kez her hafta, 7 kez her ay, 3 kez altı ayda bir ve 1 kez de yılda bir okuduklarını belirtmişlerdir. 34 İngilizce öğretmeni adayı ise çeşitli türlerde 24 kez her gün, 17 kez her hafta, 22 kez her ay, 9 kez altı ayda bir ve 8 kez de yılda bir okuduklarını belirtmişlerdir. Son olarak 33 Almanca öğretmeni adayı ise çeşitli türlerde 26 kez her gün, 19 kez her hafta, 22 kez her ay, 6 kez altı ayda bir ve 4 kez de yılda bir okuduklarını belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarına sunulan üç türden de (roman-gazete-diğer) her gün okuma yapmaları durumunda mevcudun üç katı (örneğin katılımcılardan Almanca öğretmeni adayları $33 \times 3 = 99$ kez); yılda bir kez periyodunun ise sıfır veya sıfıra yakın bir sonuç olması beklenir. Bu durumda katılımcı sayısına göre, hem ‘her gün’ün frekansının en yüksek, hem de ‘yılda bir’in frekansının en düşük olan katılımcı grubu Türkçe öğretmeni adaylarıdır. Bunu sırasıyla Almanca öğretmeni adayları ve İngilizce öğretmeni adayları izlemektedir. Okuma periyotlarının sıklık durumuyla anlama düzeylerine ilişkin bölümlere göre bireysel örnekler aşağıdaki gibidir:

Türkçe öğretmeni adaylarından anlama puanı 22 olan T12K değişik türleri; her gün, her hafta, her ay okumaktadır,

Türkçe öğretmeni adaylarından anlama puanı 15 olan T6K roman ve gazeteyi; her gün, her hafta ve her ay okumaktadır,

İngilizce öğretmeni adaylarından anlama puanı 25 olan İ22E değişik türleri; her gün, her ay ve altı ayda bir okumaktadır,

İngilizce öğretmeni adaylarından anlama puanı 13 olan İ8E yalnızca romanı; her ay okumaktadır,

Almanca öğretmeni adaylarından anlama puanı 23 olan A12K roman gazete ve diğer türleri; her gün, her hafta ve her ay okumaktadır,

Almanca öğretmeni adaylarından anlama puanı 16 olan A23K roman ve gazeteyi; her ay ve altı ayda bir okumaktadır,

Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının okuma sıklıklarının okuduğunu anlama düzeylerine etkisine ilişkin bulgular Tablo 11'deki gibidir:

Tablo 11: Öğretmen adaylarının okuma sıklıklarının okuduğunu anlama düzeylerine etkisi

Program	n	Sık sık	Bazen	Nadiren	Programın anlama puan ortalaması
Türkçe	23	1.78	0.30	0.17	19.2
İngilizce	34	1.20	0.64	0.50	16.1
Almanca	33	1.24	0.66	0.30	15.5
Ortalama sıklık		1.40	0.53	0.32	

Tablo 11'de gösterilen okuma sıklıklarına ilişkin değerler araştırmacılar tarafından geliştirilen; **Sık sık**= Hergün+Her hafta/n; **Bazen**= Her ay/n ve **Nadiren**= Altı ayda bir+Yılda bir/n formüllerine göre hesaplanmış ve derecelendirilmiştir. Buradan hareketle Tablo 11'de de görüldüğü gibi; Türkçe öğretmeni adayları en sık okuma yapan (1.78) ve aynı zamanda ortalama anlama puanı en yüksek (19.2) gruptur. Türkçe öğretmen adaylarını 1.24 sıklık puanıyla Almanca öğretmeni adayları izlemiştir. Almanca öğretmeni adaylarının okuma sıklık puanı ortalama anlama puanına yansımamış, İngilizce öğretmeni adaylarından yüksek olması beklenen ortalama anlama puanı bu gruptan düşük çıkmıştır. İngilizce öğretmeni adayları ise okuma sıklığı bakımından en düşük gurup çıkmış, ancak ortalama anlama puanı bu gruptan daha sık okuyan Almanca öğretmeni adaylarından yüksek çıkmıştır. Bu durum Almanca öğretmeni adaylarının ortalama anlama puanlarının düşük çıkması, okuma sıklığından başka bir nedenden kaynaklanıyor olabilir. Kitap okuma sıklığıyla ilgili öğretmen adaylarının açık uçlu alana yazmış oldukları görüşlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

“İİK (anlama puanı 13): ...Kitap uykumu getiriyor, bu yüzden işlerim aksıyor. Fakat boş zamanlarımda –vaktim varsa- beni kısıtlayacak bir şey yoksa okuyorum...”. “A20K (anlama puanı 18): ...Gerçekten her gün düzenli olarak kitap okurum. Ama kendi dilimde ve internetten ilginç bulduğum yazıları takip ederim...”. “T7K (anlama puanı 21): ...Her gün düzenli olarak roman okuyamıyorum. Ancak haftanın 3-4 günü mutlaka okurum...”. “A25K(anlama puanı 18): ...İlgimi çeken Almanca, Türkçe ya da İngilizce olsun kısa paragraflara, metinlere bakarım. Onların gramer ve kelime yapılarıyla ilgilenirim...”. “İ5K (anlama puanı 19): ...Gazete her gün olmasa da haftada 2-3 kez okuyorum, internetten araştırıyorum. Fakat bu seçenek olmadığı için haftada bir seçeneğini işaretledim...”. “T22K (anlama puanı 21): ... Hocaların verdiği metinleri ve makaleleri de okuyorum. Ayrıca dergi yazıları, hikâye ve şiir örneklerini de okuyorum...”.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlama becerileri ve okuduğunu anlama düzeylerinin araştırıldığı bu çalışmada aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır:

Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri temel anlama becerileri ve derin anlama bakımından anlama düzeyleri yüksek çıkmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarını sırasıyla İngilizce ve Almanca öğretmen adayları izlemektedir. Bu durum Türkçe öğretmeni adaylarının diğer öğretmenlik programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarına göre okuduğunu anlama becerilerine katkı sağlayan haftalık dört ders saati ile Anlama Teknikleri I: Okuma Eğitimi ve metin tahlilleri yaptıkları diğer derslerin okuduğunu anlama becerilerine katkı yapmalarıyla açıklanabilir. Araştırmanın bu sonucu Temizkan'ın (2011) araştırmasının sonuçlarıyla benzerlik

göstermektedir. Temizkan Türkçe öğretmeni adaylarının metin türüne göre bilgilendirici metinleri anlama düzeylerinin hikâye edici metinlere göre yetersiz olduğunu bulmuştur.

İngilizce öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri özellikle derin anlama I ve II puan ortalamaları gruplar arasında yüksek çıkmıştır. İşigüzel'in (2012) yaptığı çalışma yabancı dil öğrenim sürecinde anadilın yabancı dil dersine bilinçli ve sistematik olarak dâhil edilmesi teorik ve deneysel bağlamda dil öğrenme başarısını ve öğrenme motivasyonunu olumlu yönde etkilemesi sonucu bu araştırmanın sonucunu desteklemektedir. İşigüzel öğrencilerde var olan anadil sisteminin başka dilleri öğrenmek için güçlü bir temel oluşturduğunu savunmaktadır.

Almanca öğretmeni adaylarının Türkçe bilgilendirici metinleri temel anlama düzeyleri diğer öğretmenlik programlarıyla benzer düzeyde çıkmasına karşın, derin anlama bakımından anlama düzeyleri bakımından daha düşük çıkmıştır. Aktaş (2011) Almanca öğrenen Türk öğrencilerin yaptığı aktarım hataları konusundaki çalışmasında Türk öğrencilerin anadillerinin özelliklerini Almancaya aktardıklarını tespit etmiştir. Diğer pek çok gerekçe gibi anadilindeki dil becerilerinin yabancı dil derslerinde gerekli olduğu görüşündedir. Ayrıca Oflaz ve Bolat'ın (2012) yaptıkları araştırmada hata analizi sonuçlarına göre ikinci yabancı dil olarak Almanca öğrenen öğrenciler diller arası girişimlerin etkisiyle hatalar yapmaktadırlar. Bu hatalar genellikle hem diller arası hem de dil içi hatalar olabilmektedir.

Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama düzeyleri öğrenim gördükleri programa göre değişkenlik göstermektedir. Temel anlama becerilerinde Türkçe öğretmenliği bölümü en yüksek ortalamaya sahipken, İngilizce ve Almanca öğretmenleri adayları yakın ortalamalara sahip olmuşlardır. Derin anlama ortalama puanları ise en yüksek ortalamadan en düşüğüne doğru İngilizce, Türkçe ve Almanca öğretmen adayları şeklinde bulunmuştur. Araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından biri de derin anlama I ve derin anlama II puan ortalamalarının üç öğretmenlik programında da benzerlik görmesidir. Araştırmanın bu sonucu Coşkun (2010) ve Sidekli (2010)'nin çalışmalarıyla farklılık göstermektedir. Coşkun ve Sidekli'nin ilkökul öğrencileriyle yaptıkları çalışmalarında derin anlama I (metin içi) kategorisinde anlama puanlarını yüksek, derin anlama II (metinler arası) kategorisindeki anlama puanlarının ise daha düşük olduğunu bulmuşlardır. Bu durum yaşa bağlı olarak metinlere daha geniş bir açıdan bakabilme becerilerinin görece gelişmiş olmasıyla açıklanabilir.

Öğretmen adaylarının okuma türlerinin okuduğunu anlama düzeylerine etkisi bakımından çeşitlilik göstermekle beraber birbirilerine yakın anlama puanları aldıkları bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre en yüksek anlama puanını Türkçe öğretmeni adaylarının aldığı bunu sırasıyla İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının izlediği; Türkçe, İngilizce ve Almanca öğretmeni adaylarının türlere göre okuma eğilimlerinin, roman-gazete ve roman-gazete-diğer türlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmanın bu sonucu Pekkanlı ve Kartal (2010) yabancı dil öğretmen adaylarının anadil ve yabancı dilde okuma alışkanlıkları üzerine yaptıkları araştırma ile örtüşmektedir. Pekkanlı ve Kartal; İngiliz, Fransız ve Alman Dili Eğitimi anabilim dallarının 4. sınıfında öğrenim gören öğretmen adaylarının hem okudukları türlerin hem de okuma alışkanlıklarının değişiklik gösterdiğini bulmuşlardır.

Öğretmen adaylarının okuma sıklık ve alışkanlıkları bakımından Türkçe öğretmenliği bölümünün en çok okuyan program; bunu sırasıyla İngilizce ve Almanca öğretmenliği anabilim dallarında öğrenim gören öğretmen adayları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu sonucunu yabancı dil öğretmen adaylarının yaptığı diller arası hatalara ilişkin yapılan Oflaz ve Bolat'ın (2012) çalışması da desteklemektedir. Her ne kadar İngilizce ve Almanca öğretmeni adayları anadilde edindikleri okuduğunu anlama stratejilerini anlama becerilerine uygulasalar da diller arasındaki yapı, diziliş, kültürel unsurlar ve kelime hazinesi gibi farklılıklardan dolayı okuduğunu anlama süreci daha karmaşılaşabilmektedir. Katılımcıların istenen düzeyde okuma

alışkanlıklarının olmadığı sonucunu destekler nitelikte araştırmalar da (Esgin ve Karadağ, 2000; Semerci, 2002; Balci, 2003; Saracaloğlu, Bozkurt ve Serin, 2003; Saracaloğlu, Karasakaloğlu ve Yenice, 2007; Odabaş, Odabaş ve Polat, 2008; Yılmaz, Köse ve Korkut, 2009; Aslantürk ve Saracaloğlu, 2010; Arı ve Demir 2013) bulunmaktadır.

Araştırmının bu sonuçlarından hareketle aşağıdaki hususlar önerilmiştir:

- Oldukça kompleks bir dil becerisi olan anlama ile ilgili olarak dil eğitimi yapılan her öğretmenlik programında strateji temelli ve uygulamalara dayalı daha etkin bir okuduğunu anlama eğitimi verilmelidir.

- Bu araştırmada okuma sıklık ve tür çeşitliliğinin okuduğunu anlama becerisini olumlu etkilediği bulunmuştur. Bu sebeple ilköğretim yıllarından itibaren eğitim öğretimin her aşamasında okumanın alışkanlık haline getirilmesi ve mümkün olduğunca farklı türlerde okumaların yapılmasına öğretmenler özen göstermelidir.

- Davranış bir uyarıcıya karşı verilen tepki iken beceri farklı alanlara transferi gerektiren aktif bir uygulama sürecidir. Bu nedenle hizmet öncesinde dil eğitimi yapacak öğretmen adaylarına okuduğunu anlama becerilerinin kazandırılması ve farklı dillere, farklı metin türlerine ve farklı yaş gruplarına nasıl uygulanabileceğine ilişkin etkinliklere dayalı dersler konulmalıdır.

- Her dil eğitimi öğretmenlik programındaki öğretmen adaylarının okuduğunu anlama becerileri bağımsız olarak farklı metin türlerinde (hikâye edici, bilgilendirici ve şiir) ve sayıca daha fazla metin ile araştırılabilir.

- Her yaş ve eğitim düzeyinde anlama kategorize edilmeli ve bu sınıflama doğrultusunda etkili ve uygulamalı bir öğretim süreci tasarlanmalıdır. Anlama eğitiminde yalnızca tanıma ve hatırlama düzeyindeki zihinsel becerilerin etkin olduğu temel anlama becerilerini kazandırmanın yanı sıra; analiz, sentez, sıralama, sınıflama, özetleme, değerlendirme gibi üst düzey zihinsel becerileri kullanmayı gerektiren anlama etkinlikleri düzenlenmelidir.

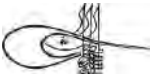
KAYNAKÇA

- AKTAŞ, H. (2011). *Almanca Öğrenen Türk Öğrencilerin Yaptığı Aktarım Hataları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- AKYOL, H. (2005). *Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi*, (3. Baskı), Ankara: Pegem Yayıncılık.
- (2006). *Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- APELTAUER, E. (1997) *Grundlagen des Erst- und Fremdsprachenerwerbs: eine Einführung*, Fernstudieneinheit 15. Berlin: Langenscheidt.
- ASLANTÜRK, E. ve SARACALOĞLU, A. S. (2010). *Sınıf Öğretmenlerinin ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma İlgi ve Alışkanlıklarının Karşılaştırılması*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 155–176.
- ARI, E. ve DEMİR, M.K. (2013) *İlköğretim Bölümü Öğretmen Adaylarının Kitap Okuma Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi*. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 1(1), 116-128.
- BALCI, V. (2003) *Ankara'daki Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Etkinliklerine Katılımlarının Araştırılması*, Milli Eğitim Dergisi, 158. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/158/balci.htm (Erişim Tarihi: 22,01,2014).

- CAVKAYTAR, S. (2009). *Dengeli Okuma Yazma Yaklaşımının Türkçe Öğretiminde Uygulanması: İlköğretim 5. Sınıfta Bir Eylem Araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- CHOMSKY, N. (1959). "A review of Verbal Behavior by B. F. Skinner". In: *Language* 35, 26-58.
- COŞKUN, İ.(2010). *İlköğretim 4. Sınıf Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama ve Yazılı Anlatım becerilerinin Birbirini Etkileme Durumu: Eylem Araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÇELEBİ, M. D. (2006). *Türkiye’de Anadili Eğitimi ve Yabancı Dil Öğretimi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), 285-307.
- Deutsches PISA-Konsortium (Hrsg.): *PISA 2000. Basiskompetenzen von Schülerinnen und Schülern im internationalen Vergleich*, Opladen 2001
- DEMİR, C. (2006). *Edebiyat /Türkçe Eğitimi ve Kişisel Kelime Serveti*, Millî Eğitim Dergisi, Kış 2006, Sayı.169, ss.207-225.
- DEMİR, C. ve Yapıcı M. (2007). *Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi ve Sorunları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergi, C.IX, S.II, 187-203, 2007
- DEMİRYAY, N. (2009). *Der Einfluss der Sprachkenntnisse und des Vorwissens auf das Textverständnis von Türkischen Drittspracherwerbern des Deutschen*, Journal of International Social Research, 2 (9), 106-115.
- DOYÉ, P. (1988). *Typologie der Testaufgaben für den Unterricht Deutsch als Fremdsprache*, München: Langenscheidt
- DÖRSCHMANN, J.(2003). *Das Freie Lesen*. Hamburg: Verlag Dr. Kovac.
- ESGİN, A. ve KARADAĞ, O. (2000). *Üniversite Öğrencilerinde Okuma Alışkanlığı*. Popüler Bilim Dergisi. 82, 19–23.
- GENÇ, A. (2001). *Yabancı Dil Olarak Almanca Dersinde Okuma Becerisinin Geliştirilmesi*. Ankara, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20: 80-91.
- GÜNEŞ, F. (2013). *Türkçe Öğretiminde Metin Seçimi*. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 1 (1), 1-12.
- ERKMAN-AKERSON, F. (2000). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış* (1. Baskı), İstanbul: Multilingual.
- HELBİG, G., LUTZ G., GERT H. und HANS-JÜRGEN Krumm (Hrsg.) (2001): *Deutsch als Fremdsprache*. Ein internationales Handbuch: 2. Halbband. Berlin: De Gruyter.
- HEYD, G. (1991). *Deutsch lehren* (2. Herausgabe), Diesterweg, Frankfurt, 110-115.
- HUFEİSEN, B. (1999). *Deutsch als zweite Fremdsprache*, In: *Fremdsprache Deutsch*, 4-6.
- İŞİGÜZEL, B. (2012). *Der Einfluss der Erstsprache als ein Motivationsfaktor auf den Erfolg beim Fremdsprachenlernen*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2), 53-86.
- KAPLAN, M. (1968). *Şiir ve Matematik*, Hisar Dergisi, Sayı: 51. Sayfa: 14, Ankara.
- (2002). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KÜÇÜKYILMAZ, E. A., DUBAN, N. (2006). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Fen Öğretimi Öz Yeterlik İnançlarının Artırılması İçin Alınabilecek Örneklere İlişkin Görüşleri. Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: III, S: II.*

- KOCAMAN, A., OSAM, N. (2000). *Uygulamalı Dil bilim-Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Hitit.
- KOÇAK, M. (2012). *Almanya'da Yaşayan Türklerin Türkçe Dil Becerileri Üzerine Bir İnceleme*, Journal of World of Turks, 4 (1), 303-313.
- KÖKSAL, H. (2008). *Deutsch als zweite Fremdsprache nach Englisch. Zum Einfluss der ersten Fremdsprache zur zweiten Fremdsprache*, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 2008 (1), 69-88.
- LEWANDOWSKI, T. (1991): *Deutsch als Zweit- und Zielsprache*. Wiss. Trier: Trier Verlag.
- LUTJEHARMS, M. (1999). *Tertiärsprache und Sprachbewusstheit*, Fremdsprache Deutsch, 7-11.
- MERRIAM, S. B. (1998). *Qualitative Research And Case Study Applications in Education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- MİLES, M., & HUBERMAN, A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- NEUNER, G., KRÜGER, M., GREWER, U. (1996). *Übungstypologie zum kommunikativen Deutschunterricht*, Langenscheidt, München.
- ODABAŞ, H., ODABAŞ, Z.Y. ve POLAT C. (2008). *Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı: Ankara Üniversitesi Örneği*. Bilgi Dünyası, 9 (2), 431-465.
- OFLAZ, A. ve BOLAT, H. (2012). *Almanca Öğreniminde Ana Dili ve İngilizce Kaynaklı Girişim Hataları*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7 (1), 1635-1651.
- ÖMÜR, F. (2009). *İkinci Yabancı Dil Öğrenirken Ana Dilden veya Birinci Yabancı Dilden Kaynaklanan Olumsuz Aktarımlar*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4 (3), 1662-1679.
- ÖZ, F. (2005). *Uygulamalı İlk Okuma Yazma Öğretimi*, (5.baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- PEKKANLI, İ. ve KARTAL, E. (2010). *Yabancı Dil Öğretmen Adaylarının Anadil ve Yabancı Dilde Okuma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma*, Journal of the World of Turks, 2 (3), 91-105.
- PORSCHÉ, D. C (1983): *Die Zweisprachigkeit während des primären Spracherwerbs*. Tübingen: Narr.
- RAZI, S. (2008). *Okuma Becerisi Öğretimi ve Değerlendirilmesi*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- SARACALOĞLU, A.S., BOZKURT, N. ve SERİN, O. (2003). *Üniversite Öğrencilerinin Okuma İlgileri ve Okuma Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler*. Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4(12), 149-157.
- SARACALOĞLU, A.S., KARASAKALOĞLU, N. ve YENİCE, N. (2007). *Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Becerileri ile Okuma İlgi ve Alışkanlıkları Arasındaki İlişki*. VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu, 27-29 Nisan 2007, Eskişehir, 384-389.
- SAUSSURE, F. (1967) *Grundfragen der Allgemeinen Sprachwissenschaft*. Übersetzt von Hermann Lommel. Berlin/New York: de Gruyter.
- SEMERCİ, Ç. (2002). *Türk Üniversitelerinde Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları*. Eğitim ve Bilim, 27(125), 36-43

- SİDEKLİ, S. (2010). *İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Okuma ve Anlama Becerilerini Geliştirme (Eylem Araştırması)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- SKINNER, B. F. (1957): *Verbal Behavior*. Acton, MA: Copley Publishing Group.
- TEMİZKAN, M. (2011). *Türkçe öğretmeni adaylarının temel dil becerilerinden okuma ile ilgili kavramları öğrenme düzeyleri ve kavram yanlışları*, Journal of Ziya Gökalp Education Faculty, 17, 29-47.
- TOSUN, Cengiz (2006): *Yabancı Dille Eğitim Sorunu*, Journal of Language and Linguistic Studies, (2/1), 28-42.
- TUĞLU, Y. (2011): *Entwicklung von computerbasierten Lehr- und Lernmaterialien zur Förderung der Lesefertigkeit von Studierenden der Deutschlehrausbildung in der Türkei*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÜSTÜNOVA, K. (2010): *Yüzey Yapı-Derin Yapı Kavramları Üzerine*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall.
- VARDAR, B. (1998). *Açıklamalı Dil bilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Yayınları.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2006) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri*, (genişletilmiş 6. baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILMAZ, B., KÖSE, E. Ve KORKUT, S. (2009). *Hacettepe üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma*. Türk Kütüphaneciliği. 23(1), 22-51.

NEF'Î DİVANI VE SİHÂM-I KAZÂ'NIN ZİHNİYET, EDEBÎLİK VE İÇERİK BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI*

*Nurettin ÇALIŞKAN***

ÖZET

Divan edebiyatının yalnızca dil ve üslup değil, zihin yapısı bakımından da oturmuş bir geleneği vardır. Bu zihin yapısının temelinde Osmanlı toplum düzeninde yürürlükte olan ahlaki tutumlar ve gelenekler bulunur. 17. yüzyılın kendine özgü üslubu ile öncü divan şairi Nefî'nin Türkçe ve Farsça divanlarında bu geleneğin özü samimi bir dil, sade ve ahenkli bir üslup ile yansıtılır. Divanlarındaki nazmından şairin güçlü bir karakterinin ve ahlaken temiz bir kişiliğinin olduğu anlaşılır. Sihâm-ı Kazâ ise bu geleneğin uzağında ahlaki yönden temiz olmayan içeriği, kusurlu dili ve şiiriyetten uzak üslubu ile kabul görmemiş bir eserdir. Nefî üzerine Ebuzziya Tevfik tarafından 1877 tarihinde yayımlanan kitapçıkta, eserin Nefî Divanı kadar nitelikli ve edebi olduğu ispat edilmeye çalışılmışsa da, Tanzimat'tan başlayarak bugüne değin yayınlanmış edebiyat tarihleri, şiir şerhleri ve antolojilerinde Sihâm-ı Kazâ'dan bahsedilmediği ve şiirlerine yer verilmediği görülmüştür. Cumhuriyet döneminde aynı yaklaşım devam etmiş, eser Nefî'nin hayat hikâyesine malzeme temin eden bir biyografi kaynağı gibi değerlendirilmiştir. İlginçtir ki Sihâm-ı Kazâ'nın şiir severlerin hafızasına kazandırdığı beyit sayısı yok denecek kadar azdır. Eser şöhretini içerdiği şiirlere borçlu değildir. Bu çalışmada bunun sebeplerine ışık tutulacaktır. Sihâm-ı Kazâ'daki şiirlerin hem içerik hem de üslup bakımından muhafazakâr Türk toplumuna hitap etmesinin mümkün olmadığı örneklerle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Karşılaştırmada kriter olarak sadece Türk halkının zevk-i selimi değil, aynı zamanda Nefî Divanı'ndaki şiirler esas alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nefî, Nefî'nin Türkçe Divanı, Sihâm-ı Kazâ, zihniyet, üslup, edebilik.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. SDÜ YDYO, El-mek; ncaliskan@sdu.edu.tr

“A CRITICAL COMPARISON OF NEF’İ’S DIVAN AND SİHÂM-I KAZÂ WITH REGARD TO ITS CONTENT AND MESSAGES”

ABSTRACT

Ottoman Divan Literature represents a well-established tradition not only in style and linguistic codes but in terms of its moral values. Beneath its mental framework there is a set of ethical and social norms and attitudes that were in practice in the Ottoman society for many ages. Nef’î is one of the pioneering poets of the divan poetry with his originality in harmony and style. In his Turkish and Persian Divans, he reflects the essential patterns of the mental tradition in a sensitive language. In his verses he displays a distinctive personality with high moral values. On the other hand, *Sihâm-ı Kazâ*, a collection of satirical poems, has never been well received due to its flawed language and mental incongruity with the public moral standards. In a book on Nef’î and his literary qualities published by Ebuzziya Tevfik in 1887, it has been claimed that *Sihâm-ı Kazâ* has almost the same literary qualities as Nef’î’s Divan. Despite this, when poetical commentaries and anthologies published since the Tanzimat period are examined, it may well be observed that they do not present any poems from this work. It is also interesting that poetry lovers or readers hardly keep any distiches from this work in their minds. The book does not derive its fame from its content. In this study the fact that the poems in *Sihâm-ı Kazâ*, in terms of content and style do not correspond to the typical conservative Turkish people’s literary pleasure is to be discussed in examples quoted from both works.

Key Words: Nef’î, Nef’î’s Turkish Divan, *Sihâm-ı Kazâ*, mentality, moral values, literary value.

Giriş

*Sihâm-ı Kazâ*¹ 17. asırda yaşamış bazı devlet adamları ve şairlerin ahlak ve edep dışı bir üslupla hicvedildiği manzum bir mecmuadır. İlginçtir ki bu eser Osmanlı edebiyatı tarihiyle ilgili çalışmaların başladığı 19. asırdan itibaren Nef’î’nin ve Osmanlı edebiyatının önemli eserlerinden biri olarak tanıtılmıştır. Ancak Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi Türk edebiyat araştırmacılarının yayınlarında esere methedildiği ölçüde yer verilmemiştir. Eser yeni harflerle ilk kez 1943 gibi geç sayılabilecek bir tarihte yayınlanmıştır. Modern edebiyat araştırmacıları eseri tekrar basılmayan bu yayından çok sonra, 1998’deki neşri ile tanımaya başlamıştır. Günümüz Türk okuyucusunun, şiir severlerin ve araştırmacıların esere ilgi göstermediği ve eserin okunurluğunun şöhretinin çok gerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Burada yayının edebi değil akademik sebeplerle yapıldığı fark edilmektedir. Eserin araştırmacılar tarafından bu kadar ihmal edilmesinin ve edebiyat okuru tarafından da beğenilmemesinin muhtemel sebepleri bu ve müteakip yazılarda ayrıntılı olarak izah edilecektir.

¹ Makalede *Sihâm-ı Kazâ* metni için Metin Akkuş, *Nef’î ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ yay., Ankara 1998, takip edilmiştir. *Sihâm-ı Kazâ*’nın ilk üç kasidesi (K) ve altı bentlik Terkîb-i Bend (Tb) uzun şiirler Kıtâ-i Kebir (Kb) ve dörtlükler ise (M) olarak kısaltılmıştır. Şiirlerin ve beyit alıntılarının sonundaki harfler şiirin türünü, birinci rakam şiirin kitaptaki sırasını, ikinci rakam beyit şiir içindeki numarasını verir.

Türkçe Divan'da Nefî'nin Şairliği

17. yüzyıl, geçen üç asırda klasik edebiyatımızın her bakımdan geliştikten sonra kemal derecesine ulaştığı bir dönemdir. Türkçe, yüzlerce şairin kaleminde işlenerek saflaştı ve bu yüzyılda okuyucuya edebi haz veren bir nazım dili halini aldı. Bu yüzyıla kadar divan şiirinde bütün dil ve ifade biçimleri denenip kullanıldığı ve özellikle kaside türü kullanılan biçim ve kalıplar bakımından son halini aldığı için, nazım türlerinde yeni biçim ve söyleyiş arayışları başladı. Şeyhulislam Yahya, Nevizâde Atâî, Nâilî, Şeyhulislam Bahâî, Neşâtî ve Nâbî gibi şairler divan şiiri geleneğinin bu yüzyıldaki temsilcileri olarak ürünlerini verdi.

Nefî de bu dönemin en tanınmış siması ve divan edebiyatının zirve şairlerindendir. Çığır açıcı hususiyetleri ile bahsi geçen çağdaşlarından daha farklı bir ilgiye mazhar olmuştur. Sabrî, Edirneli Ali ve Fehim gibi döneminin birçok şairi onu üstat kabul ederek birçok şiirini tanzir etmişlerdir. Kendisinden sonra gelen Nedim, Şeyh Galip ve Keçecizâde İzzet Molla gibi büyük şairler kendi şiirlerinin güzelliğini Nefî'nin şiiri ile kıyas ederek onu yüceltmişlerdir. Vasfî Mahir Kocatürk onun Türk şiiri için ne ifade ettiğini Bâkî ile kıyaslayarak şöyle özetler:

“Taşkın bir enerji ile dolu olan ifadesi, bol ilhamının tazyikine tâbi olarak canlı bir şekilde akmış ve Bâkî’de hakiki şiir unsuru haline gelen lâfız sanatlarını tabii olarak ikinci plana düşürmüştür. Daha doğrusu şiirinin kuvveti sanatının maddî unsurlarını kendi içinde eriterek, tamamen canlı yeni bir dil meydana getirmiştir. Gerçekten dilin vuzuh, selâset, fesahat, belâgat ve ihtişam vasıflarını şiirin temel unsurları olan ritm, lirizm, renk ve ruh ile kaynaştırmış bir şair daha bütün edebiyatımızda yoktur. Onun için Nefî’ye muayyen bir büyük devredeki Türk Dili’nin yani Osmanlıcanın tekâmül zirvesi gözüyle bakabiliriz. Nefî, dil ve ifadede hâkimiyetin ve zevk-i selimin timsalidir.”²

Türkçe ve Farsça divanlarının içeriği ve ortaya koyduğu nazım gücünden, Nefî'nin nitelikli bir tahsil gördüğü ve bu iki dilde nadir rastlanan bir şairlik kabiliyeti ve kudretine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Onun divan şiirinde müstesna bir yer edinmiş ve bugün hala şiir severlerin zihninde derin bir tesir bırakmış olmasını, edebiyat tarihçileri yine onun özellikle Türkçe Divanı'ndaki nazımından hareketle açıklamaktadır. Mazhar olduğu hüsn-i kabulün birinci sebebi, Türkçenin inceliklerine en üst seviyede vakıf olmasıdır. Abdülkadir Karahan'a göre Nefî,

“Vezni istediği gibi rahatça kullanmakta, kafiyelelere zahmet çekmeden hâkim görünmektedir. Sesi daima gür ve toktur. Kendine güvenini, hemen her kasidesinde, her gazeline izlemek mümkündür. ... Nefî şiir tekniğine hâkimiyet bakımından âdeta kusursuzdur. Vezni de, kafiye de sanki kendi düşünce ve duygularına râmetmektedir. Zengin sözlüğü, hemen hemen hiç işitilmemiş, hiç ellenmemiş, hiç örselenmemiş kelime ve deyimleri arayıp bulmasını bilmiştir.”³

Haluk İpekten onun divan şiirine kazandırdığı yenilikleri vuzûh ile belagat, âhenk, mübâlağa ve fahriye olmak üzere dört başlıkta değerlendirdi. Şiirinde âhenk oluşturma ve taklid-i ahengi denilen ses yoluyla anlamı yansıtmaya ustalığını Türkçeye hâkimiyetine bağlar:

“Söylediklerini açıkça, düzgün ve üstün bir âhenk içinde söyler. Kelimeler, Nefî'nin şiirinde büyük bir musiki ve âhenk yeteneği kazanırlar; tunç gibi ses verirler. Çirkin sesli, cılız, söylenişi kulağa hoş gelmeyen kelimeleri kullanmaktan kaçınır. Mısraları, yüksek, tantanalı ve muhteşem bir orkestra sesi verir. ... Aynı zamanda bu mükemmel âhengi anlamla birleştirme ustalığını da göstermiştir. Bir savaş alanını anlatırken asker

² Abdülkadir Erkal, *Divan Şiiri Poetikası* (17. yy.), BDK Yay., 2009. s.108

³ Abdülkadir Karahan, *Nefî Divanı'ndan Seçmeler*, KB Yay., 1992. s. 15

kalabalığını, savaş alanının dehşetini, topların gürültüsünü, kılıç şakırtılarını mısralarında duyurur.”⁴

Divan şiirinin şahsi yönelişlere az imkân veren sıkı kurallarına rağmen, üslubunu okuyucuya güçlük çekmeden hissettirmedeki hüneri olağan üstüdür. Bundan ötürü, kendisine gelene kadar inşası tamamlanmış olan divan şiirine ve bilhassa kasideye biçim yönünden yenilik getirmiş ve bir anlamda duraklama devresi geçiren kasideye taze bir ruh vermiştir. Bazı kasidelerinde *nesib* bölümü yerine doğrudan fahriye ile veya nazım felsefesini aktardığı mısralarla giriş yapar ve kendisinin deha çapında bir şair olduğunu defalarca ilan etmekten çekinmez. Sanat ve şiirinin köklerinin ilahi kaynaktan beslendiğini *Türkçe Divanı*’nın daha ilk şiiri olan *sözüm* redifli fahriyeden ibaret na’ında dile getirir.⁵ Gulûv yani en aşırı düzeyinde bile son derece olağan biçimde kullandığı mübalağanın, şiirin anlam derinliği kazanmasında bir vasıta olabileceğini ispat eder. Özellikle Rahsiyye’lerinde atların hızını tasvirde yaptığı mübalağa ve oluşturduğu ahenk şiir dilinde numune-i timsal kabul edilir. İpekten’e göre Nef’î’nin ifrat gibi görünen hayalleri ve abartılı mübalağası, üslubunda bulunan ahenk ve inandırıcı dille hafifler ve okuyucuyu tedirgin etmez:

“En olmayacak şeyleri olağan gibi gösterir. Övdüğü en sessiz, en yumuşak kişi, Nef’î’nin sihirli kalemiyle bir kahraman haline gelir. Bunun için Nef’î, kediye kaplan gibi yırtıcı ve atılğan, Nedîm de kaplanı uslu bir kedi kadar yumuşak gösterir. ... Nef’î’nin mübalağada ayrı bir özelliği vardır. Şiirlerindeki aşın abartımları örtmek, hafifletmek için mutlaka bir çare bulur. Bir açık kapı bırakır: Şiirdeki aşırılık önce okuyucuyu taşkınlığa düşürür, hayal gücünü zorlar. Bu kadarı da olur mu dedirtir. Sonra düşününce beytin bir yerinde Nef’î’nin bunu açıkladığını, hiç olmazsa kesin söylemeyip şüpheli bıraktığının farkına varır. Hatta bazen, söylediğinin tam tersine bir anlam verdiğini de görerek rahatlar.”⁶

Geleneği gereği, divan şiirinde her bir beyit anlam olarak bağımsız bir birimdir. Nef’î’nin kasidelerinde ise, nesib, teşbib, methiye ve fahriyenin her bir beyti cümleye ve bu bölümler de anlam bütünlüğü olan ayrı birer şiire dönüşmüştür. Veziriazam Kuyucu Murad Paşa’ya sunduğu bir kasidede yaptığı tegazzülde, sevgilinin *yan bakışı* ile ilgili bütün mazmunları son derece sanatlı bir dil ve tertiple bütün bir portrenin unsurlarına dönüştürür. Oluşan istiarenin zemini ile okuyucuya sanki Murad Paşa’nın Anadolu’da Celali isyanlarını bastırma görevi sırasındaki icraatı hatırlatılmaktadır.

Gamzen ne dem ki tîg çekip hûn-feşân olur
Uşşâk-ı dil-figâra ecel mihribân olur
Çeşmin o Kahramân-ı gazab-nâkdir senin
Kim hışmı zâ’il olsa dahî bî-emân olur
Kim gördü böyle hindû-yı mest-i kemîn-güşâ
Kim bir hadengi âfet-i cân-ı cihân olur

⁴ Haluk İpekten, *Nef’î: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., 1996. s. 92

⁵ Horata klasik na’lerden farklı olan ve muhtevasıyla onun kişilik özelliklerini yansıtan bu kasidede, şair Peygamberimizi övme amacını unutmuş ve na’ın temel özelliği olan tevazu ve hiçliğin yerini mağrur bir eda almış görünse de, istiare zeminini öncelikle Hz. Peygamberin oluşturduğunu açıklar:

*“Nef’î’nin “sözüm” redifli kasidesinde de, her ne kadar fahriye ön plana çıksa da, dinî alan dünyevî alanın önüne geçer ve şiirin benzetme/istiare zemini dinî alan etrafında şekillenir. Nef’î, kasidesinde bazı beyitlerde “manevî âlemin peygamberi”, bazı beyitlerde “şiir ülkesinin hükümdarı” ağzından seslenir. Bazı beyitlerde de, “ilahî gerçekleri açıklayan bir şair” olarak, kendini vahyin kaynağıyla özdeşleştirir. Fahriyenin ölçüsüz medlerinde dolaşan kasidenin bu beyitleri, mutasavvıf şairlerin cezbe hâlindeki sözlerini hatırlatır. Bu sebeple kasidenin istiare zemini, hem “saray” hem de “Peygamber” ve “Allah”tır.” Osman Horata, Nef’î’nin “Sözüm” Redifli Kasidesinin İstiare Zemini”, *Bilig*, s. 61, 2012 s.145*

⁶ Haluk İpekten, *age*. s.95

*Müjgânlarınla seyr eden ol ebruvânı der
Birden bu denlû tîr nice der-kemân olur
Gamzen su'âle başlasa uşşâka her müjen
Gûyâ lisân-ı hâl ile bir tercemân olur
Gamzen görür itâb ile öldürdüğü bizi
Durmaz girişme dahi ana hem-zebân olur
Bu nâz u bu nigâh-ı tegâfûl ki sende var
Hızr olsa âşıkın sebab-i terk-i cân olur⁷ (ND K28/1-7)*

Şairin çok bilinen ve bestesi de yapılmış olan “Tûtî-i mu'cize-gûyum ne desem lâf değil” matla’lı gazeli, dil ve üslubun tek bir gazelde nasıl kusursuz ve bedii biçimde özetlenebileceğini gösterir:

*Tûtî-i mu'cize-gûyum ne desem lâf değil
Çarh ile söyleşemem âyînesi sâf değil
Ehl-i dildir diyemem sînesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil
Yine endişe bilir kadr-i dür-i güftârım
Rûzigâr ise denî dehr ise sarrâf değil
Girdi miftâh-ı der-i genc-i ma'ânî elime
Âleme bezl-i güher eylesem itlâf değil
Levh-i mahfûz-ı suhandir dil-i pâk-i Nef'î
Tab'-ı yârân gibi dükkânçe-i sahhâf değil (ND G75)*

Çağdaşlarından farklı oluşunun bir diğer sebebi, kimseye minnet etmeme ve bütün kayıtlardan kurtulma anlamındaki rindlik mazmununu şiirinde çok sık kullanması ve aynı zamanda kişiliğinde fiilen yaşamasıdır.

*Benim ol rind-i belâ-dîde-i âzâde-nihâd
Kim eder kasdına her kûşede bin fîtne-kemîn (ND K.46/31)*

*Zâhid ol rind ol hemân sûretde kalma ârif ol
Âlem-i ma'nâda hükm-i pâdişâhî böyledir (ND G38/2)*

Kişiliğinin önemli unsurlarından biri onun köklü ilmi tahsilinin ve kabiliyetinin neticesi olan edebi kudretidir. Burada bu kudretteki bir şairin ruh kökü ve zihin dünyasının, *Sihâm-ı Kaza*’yı kaleme alan şairin kişiliği ile bağdaştırmanın mümkün olup olmadığı tartışılacaktır. Gibb bu konuda farklı bir bakış açısı getirmiş ve divanda methedilen kimi şahsiyetlerin *Sihâm-ı Kaza*’da aşağılanmasını yorumlarken Nef’î’yi methiyelerinde samimiyetsiz olmakla itham etmiştir. Ona

⁷ Günümüz Türkçesi ile şair şöyle diyor:

1. Yan bakışının kılıcını çekip her kan döküşünde gönlü yaralı âşıklara ecel bile merhamete gelir de hemen canlarını alır.
2. Kahraman misali gazabı olan gözün (ün yan bakışı) öfkesi yatıştığı zaman bile aman vermez acı çektirir.
3. Tuzak kurup bir oku ile bütün cihanın canını alan böyle bir sarhoş Hindu’yu şimdiye kadar kim gördü?
4. O kaşlarını kirpikleriyle bir arada seyredenler o kadar yay kemanın içine nasıl sığmış der.
5. Yan bakışın âşıkları sorguya çekmeye başlayınca her bir kirpiğin hal dili ile konuşmadan ona destek verir.
6. Yan bakışının azarlayıp payladığını gören işvelerin de aynı sorguya katılır.
7. Sende bir naz ve umursamaz bakış var ki sana âşık olan Hızır olsa o da can verdirir.

göre bu sebepten ötürü Nef'i'nin şiirinde ihtişam, kendisini methiye bölümünde değil nesib bölümünde gösterir.⁸ Ne var ki, *Nef'i Divanı* ile *Sihâmı Kazâ*'da isimleri örtüşen yalnızca 3 vezir vardır. Bunlardan Gürcü Mehmed Paşa (divandaki başlığı ile Muhammed Paşa) için üç, Halil Paşa ve Ali paşa için birer kaside bulunur. Şairin methiyelerindeki edebi dilin ve yaptığı tasvirlerin arkasında buradan yola çıkarak çıkar ilişkisi bulunduğunu ileri sürmek mesnetsiz bir itham olur. Devrinin bilhassa şeyhülislamılarına ve ulemaya ithaf ettiği kasidelerinde, Nef'i'nin ilmiye sınıfı ile seviyeli ve dürüst bir dostluk ilişkisi içinde olduğu görülmektedir. Öyle ki, *Türkçe Divanı*'nda dört ayrı şeyhülislam için dokuz kaside ve iki şeyhülislam için birer büyük kıta vardır.

***Sihâm-ı Kazâ*'daki Şiir**

Nef'i'nin edebi dehasının verimi Türkçe ve Farsça divanlarıdır. Hemen her edebiyat tarihçisinin belirttiği gibi, *Sihâm-ı Kazâ*'nın dili bu divanlardaki kusursuz ve söyleyiş gücü çok yüksek olan dil ile mukayeseye imkân vermeyecek derecede sorunlu ve edebi olmaktan uzaktır. Gerçekte, bir şairin şiir külliyatında oluşan dil ve üslubu zaman içinde tereddi etmez, terakki eder. Dolayısıyla Nef'i'nin şiirinde divanları ile *Sihâm-ı Kazâ*'daki dil ve üslubun söyleyiş zenginliği, kusursuzluğu ve verdikleri edebi hazzın birbirine yakın olması beklenir. Eserin içeriğine gelince, çoğu araştırmacı, Türkçe divanındaki fahriyelerin ve hicvin iptizale ödün vermeyen ahlaki duruşu ile ilgi kurulamayacak derecede bayağı ve ahlaken sorunlu olduğu konusunda fikir birliği halindedir.

***Sihâm-ı Kazâ ve Nef'i Divanı*'nında İki Farklı Heccav Tipi**

Sihâm-ı Kazâ üzerine yapılan olumlu ve olumsuz değerlendirmeler ciddi bir tahlil çalışması üzerine değil, peşin kabuller üzerine bina edilmiştir. Eseri inceleyenlerin hiçbirinin hafızasında ona ait güzel bir hiciv mısraı bulunmaz. Cemil Meriç, “*Bizde hiciv yok.*” başlığı ile Türk hiciv edebiyatını değerlendirdiği yazısında, Türk edebiyatında hiciv alanında edebi ve nitelikli eserler yazılmadığını söyler.⁹ Aslında bu değer hükmü yazısının başlığına kuvvetli bir şekilde yansımıştır. Ona göre *Sihâm-ı Kazâ*'da dâhil Türk edebiyatında iyi bir hiciv eseri yoktur. Bu görüşü örneklendirirken *Sihâm-ı Kazâ* ile Sururi'nin *Hezeliyât*'ını karşılaştırır ve aralarındaki tek farkın birincisinin daha iyi bir şairin kaleminden çıkmış olması olarak açıklar. Fakat Meriç'in bu yargıya varırken Nef'i'nin divanındaki hicviyelerini ya okumadığı veya onları hiciv olarak düşünmediği anlaşılmaktadır. Şair hakkındaki ‘iyi’ yargısına divanlardaki nitelikli şiirleri, hicvinin Sururi'nin hezli gibi kötü olduğu yargısına ise *Sihâm-ı Kazâ*'daki şiirlere bakarak varmış olmalıdır. *Sihâm-ı Kazâ*'nın içeriği, Nef'i'nin karakteri hakkındaki olumsuz algıyı sürekli olarak beslemekte ve

⁸ “Kasidenin amacı yüksek mevkide bulunan kişilere methiye inşad etmektir. Bu da en müsait bir iklimde bile şiir lehine bir kazanç değildir. Fakat Türk şairlerin bu kasideleri inşa ederken içinde bulundukları durum, onların şiir uğraşı için hiçbir zaman en rahat ortam değildir. Memduhların kişisel erdemleri bir yana bırakılırsa, kaside geleneği ve kuralları konu edilen temanın anlayışla ve hatta dürüstçe işlenmesini imkânsızlaştırıyordu. Nef'i'nin de (bu açmazın içinde, Ç.N.) vezirler ve paşalar için sınırsızca yaptığı övgülerde samimi olmadığı, bu methiyelerin çoğunun aynı kişiler hakkındaki hicivleri ile düzeltilmiş olduğu gerçeğinden fark edilebilir. Bu sebeptendir ki biz Nef'i'nin gerçek şairliğini kasidenin tabii yapısından ötürü hiç bir sahici şiirselliğin olmadığı methiye bölümünde değil ondan önce gelen ve umumiyetle bu sınıfın sahip olduğu şiire konu her türden işlerini içeren nesip bölümünde aramalıyız.” E. Wilkinson Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, C.3, London 1904.s. 254-255

⁹ Tahir-ül Mevlevî, hiciv “teşrih-i rezail ve teşhir-i erâzî için yazılır” diyor. Şiir, ne bir teşrih masasıdır, ne bir teşhir çarımı. “Nezih olmak şartıyla, hak ve hakikatin müdafîi, gadr ve fezahtın maniidir”. Ne zavallı bir müdafî! Hiciv, maşeri vicdanın kararlarını infaz eden bir intikam mealeği olsa, “gadr ve fezahtın” hükümlerine olabilir miydi hala? İslamiyet, “sebb ü şetm”i hoş görmez. Bununla beraber, şairin haşarı tecessüsü zaman zaman bu yasak bölgede at koşturmaktan çekinmez. Osmanlı'nın vakur ve selim zevki için, uzun sürmemesi gereken bir oyundur hiciv. Heccavın çevresinde teklif edeceği yeni bir değerler manzumesi yok ki hicve ihtiyaç duyulsun. Nef'i'nin “Sihâm-ı Kaza”sıyla Sururi'nin “Hezeliyyat”ı arasındaki fark, birincinin daha usta bir şair elinden çıkmış olması.” Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Ötügen Yay., İstanbul 1976, s. 123.

eserden yola çıkılarak oluşturulan 'kişiliğinin bozuk olduğu' yargısı bazı araştırmacılarca muhitinin de bozuk olması ile açıklanmaktadır.

Nef'i esaslı bir hiciv şairidir ama bu yöndeki tanınmışlığının temellerini, şiir zeminini yozlaşmamış bir toplumsal dokunun oluşturduğu divanlarında aramak daha mantıklı bir yaklaşımdır. Burada şairin ahlaki duruşu sorunsuz, edebi dili ise pürüzsüz ve son derece etkileyicidir. Hicvi saldırgan ve aşağılayıcı değil, yakınıcı ve şikâyet edicidir. Bunun karşısında özgür birey tercihi havasında yazılmış, 19. yüzyıl Osmanlı aydınının topluma bakışını yansıtan fakat dönemin toplumsal yapısına tamamen zıt, beşeri zaafılara dayalı ilişkiler düzeninin temasını oluşturduğu *Sihâm-ı Kazâ* vardır. İçindeki dil sorunlu, üslup ise saldırgan ve kutsal tanımazdır. Bu noktada Nef'i'nin düşünce dünyasının hangi eserin içeriğine göre değerlendirilmesi gerektiği sorusu cevap beklemektedir.

Tarihi zemini olan eserlerin edebi değerinin eleştirisinde estetik ve biçim gibi unsurların yanında zihni arka planın da dikkate alınması zaruridir. Zira aynı olayı farklı zihniyete sahip yazarlar farklı dil ve içerikle aktarabilmektedir. Zihniyet çözümlemesini içeren üslup tenkidi çalışmaları eserin kimliğinin veya içeriğinin sorunlu olduğu durumlarda sahliliğinin araştırılması sürecine ve yüzyıllar boyunca şiddetli Batı etkisine maruz kalmış Türk edebiyatının aslı kaynaklarının ilmi bakımdan geçerliliğinin artmasına katkıda bulunur. Coşkun, tarihe kaynaklık eden bir eserin hangi zihniyette ve hangi karakterde bir yazarın kaleminden çıktığının belirlenmesinin, o yazarla ilgili biyografik bilgilerin sıralanmasından çok daha önemli olduğunu şöyle açıklar:

*“Bunun için öncelikle yazarın konusuna yaklaşım tarzını, bakış açısını, okuyucuya telkin etmek istediği mesajları vs. ortaya koymak icap etmektedir. Bir eser, yazarının seçimlerinden oluşur. Bir eserdeki konular, teşbihli, istiareli, imalı ifadeler, yorumlar, yazarın kimliği ve zihniyeti hakkında araştırmacıya ipucu verir. Meselâ, yazarın konusunu anlatırken yaptığı bilgi ve malzeme seçimi çok önemlidir. Zira yazarın kimliği bu “seçim”lerde gizlidir. Bir kişi, grup, toplum veya milleti ahlâksız göstermek isteyen bir yazar, o kişi veya o toplumla ilgili olumsuz bilgi ve hikâyeleri toplar veya uydurur. Eğer o kişi ve toplum çoğunlukla ahlâklı ise, yazar, doğru bilgi ve malzemelere dayansa bile, yanlış hüküm vermiş olur. Hiçbir kişi veya toplum kusursuz olmadığına göre, herkesi ve her toplumu kötü göstermek mümkündür. Bundan dolayıdır ki neyin anlatıldığı kadar kimin anlattığı da önemlidir.”*¹⁰

Nef'i'nin Şiirinde Hiciv

Alman şairi Schiller hicvi, “eksik veya nakıs olan şeyin ideal olanı ile karşılaştırılmasıdır.” ifadesi ile tanımlar.¹¹ *Nef'i Divanı*'ndaki hicvin içeriği bu tanımlı doğrular niteliktedir. Hicvindeki eleştirisinde, kıskançlığını eyleme geçirip aleyhinde koğuculuk ve tezvirat ile uğraşan müteşair-sözde şair takımını kıyasıya eleştirir, onlardan şikâyetçi olur ve onların kötü hasletlerini acımasız bir dille hicveder. Aynı zamanda talihinin bir türlü gülmediğinden ve önünün sürekli kesildiğinden yakınır ama 17 kez kullandığı *tiğ-i zebân* ile 17 kez kullandığı *şemşir-i zebân* olarak gördüğü hicvinde herhangi bir yerinde yozlaşmış, bayağı bir ifade, hezeyan ve küfür görülmez. Hicvin yapılaş sebebi, hakkındaki hasedin, çekememezliğin ve gammazlığın bazen sarayda ve kimi edebi çevrelerde etkili olması neticesinde şairin maruz kaldığı sıkıntılardır. Bu sıkıntılara yol açan çağdaşlarını çeşitli sıfatlarla karikatürize eder.¹²

¹⁰ Menderes Coşkun, "Latîfî'de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latîfî'nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Mayıs 2011, Sayı: 23, s.149.

¹¹ Yüksel Baypınar, "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *AÜ DTCF Dergisi*, 1978 C. 29, s. 1-4, s. 33

¹² *Nice söz söylenir ol yerde kim şâir satar kendin
Galat-perdâz-ı mânâ bir müzevvir Türk-i lâ-yefhem
Ne mikdârın bilir ne kadr-i güftârı acep bâtil
Mesihâ geçinir ammâ har-i Deccâl ile tevem*

Ammâ yine bir söz ne kadar nâzik olursa
 Dahli ana erbâb-ı hased ol kadar eyler
 Üstâd olıcak sözde hasedden kaçılır mı
 Zîrâ hüneri reşk ü hased mu'teber eyler
 Yetmez mi bu devlet ki bana reşk ede dâ'im
 Bir tâ'ife kim da'vî-i fazl u hüner eyler
 Zu'mu o kadar her birinin sözde ki gûyâ
 Endîşesi tagyîr-i kazâ vü kader eyler
 Ammâ giricek ma'reke-i ma'nîye evvel
 Şemşîri kor endîşe-i zırh u siper eyler
 Nutk ile Mesîhâ geçinir her biri ammâ
 Hâsıyyet-i sohbetleri insânı har eyler
 Gavgâ-yı suhandır bu faziletde nemiz var
 Fazl ehli bizim bâşımız üstünde yer eyler
 Söz ben dediğim cevher-i ulvî ise anı
 Devrân sade-i sem'-i kabûle güher eyler
 Söz müdür o kim nüshasını nükte-şinâsân
 Haşv-i şikem-i rahne-i dîvâr u der eyler
 Hakkımda ne derlerse o gûne süfehânın
 Âsâr-ı tabî'atlerine kim nazar eyler
 Lazım gelicek ol müteşâ'irlere tab'im
 Her ma'rekede neyledi dahi neler eyler
 Ol saf-der-i düşmen-küş-i nazmım ki husûsâ
 Şemşîr-i zebânımdan ahıbbâ hazer eyler (ND K10/47-58)

“Olurdu halk-ı cihân yine etmeğe muhtâc” mısraı ile Ekmekçi Ahmet Paşa'yı ima etmesi gibi, kullandığı kelime ve tamlamalarla kastettiği şahsı açığa çıkarır. Kendisini birinci şahıs olarak küfrün içine katmadığı gibi, ırz ve namusa dönük iftira derecesinde aşağılamalar ve ithamlarla kendini küçültmez. Hicivden vazgeçmek için kimi zaman devrin padişahına söz verir ama sözünde duramadığı da olur:

Bugünden ahdim olsun kimseyi hicv etmeyem illâ
 Vereydin ger icâzet hicv ederdim baht-ı nâ-sâzı
 Beni dûr etdi zîrâ dergeh-i devlet-penâhından
 Nice hicv etmeyim bir öyle gaddâr u çep-endâzı (ND K22/24)

Hiciv için kullanılan adlandırmaların birçoğu belli bir zümrenin genel karakter tasviri, bazıları da şair hakkında koğuculuk yapanlar için doğrudan kullanılmış tamlama ve kelimelerdir. Aşağıdaki beyitlerde önce hasetçinin genel tasviri yapılmakta, sonra da, “O nâ-bekâr-ı siyeh-bahtı var kıyâs eyle: Ki hem hasûd ola zât-ı habîsi hem âmî” ile kastettiği kişi yerilmektedir.

Meta-ı kâsidi hüsn-i kabûl-ı taba nâ-çesbân
 Hayâl-i fâsidi düşüze-i mânâya nâ-mahrem
 Yegâne şâir-i sihr-âferîn-i rûstâhâne
 Mukallid-âve Eflâtûn-echel bahtek-i alem
 Muhassal böyle bir ebleh-firîb-i rûzgâr olmaz
 Acep halk eylemiş hakkâ Hudâ-yı alem ü ahkem (38/46-40)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 9/3 Winter 2014

*Belâ budur ki ne denli ferîd-i asr olsan
Yine inandıramazsın **hasûd-ı hod-kâmı**
Hasûd değme belâyile söz kabûl etmez
Olursa tîg-ı zebân ile olur ilzâmı
Hasûd münkir olur kısmet-i îlâhîye
Sanır hemîşe sitem adl u dâd-ı kassâmı
Hasûda kâfir-i mutlak denir hakikatde
Olursa zühd ile ger Bâyezîd-i Bestâmî (ND K21/43-46)*

Sihâm-ı Kazâ'nın İçerik ve Mesajları Bakımından Tahlili

Bu yazıda eserin zihniyetine dair ipuçları sunan olguların her biri ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Bazen, bir beyitte veya kıtada çoğu kez birden fazla mesaj iç içe bulunmakta, birbiri ile çakışmakta ve okura çok katmanlı bir zihniyet yozlaşmasının kesiti sunulmaktadır. “Gece gündüz yediği rüşvet ü içtiği şarap; Gördü hali o haramzâde girip meydane”(SK 8/5) beytinde olduğu gibi birkaç yerde şaraba düşkünlükten veya haksız kazanç ve rüşvet müptelası olan sadrazam ve defterdarlardan ve bir başka deyişle sosyal arızalardan söz edilir. Ne var ki hiciv hâkim teması, eserde yer alan hemen her kişinin mahrem hayatının en bayağı tasvirlerle hiciv görünümlü dedikoduya malzeme edilmesidir. Eserde belli sövgü kelimelerinin anormal derecede tekrarlanması, teşbih yoluyla yapılan imaların ve ithamların aşırı sıklığı, Türkçeyi kullanımda sıradan insanın bile yapmayacağı hatalar eserin telifinde her hangi bir edebi endişenin bulunmadığını fikrini güçlendirmekte ve nazım mesajların arasında görünmez hale gelmektedir. Öyle ki eser üzerine yapılan değerlendirmelerde araştırmacıların edebi bakımdan örnek olarak verilebilecek beyit bulmada zorlandıkları temiz mısraların da edebi haz yönünden divanına kıyasla kuru ve yavan kaldığı görülmektedir.¹³ *Nef'i Divanı*'nda kutsanan “sühan” *Sihâm-ı Kazâ*'da bayağı bir üslup ve hezeyan aracına dönüşür. Bayağı kelimelerin yoğunluğunun hezeyan derecesine ulaşması dilin şiir için değil şiirin dil için bir vasıta olduğu düşüncesini akla getirir. Gerçekte *hiciv* duygu ve düşünce aktarımı için bir anlatım türüdür. Bir divan şairinin hezl veya hiciv ile hezeyan arasındaki farkı bilmemesi mümkün değildir. Neticede hezeyana dönüşen kelime ve terkipler metinden çıkarıldığında *Sihâm-ı Kazâ*'da şiirin dil iskeleti de kaybolmaktadır.

*Dönerdi Nevi-zade gibi şekli fil-i makûse
G...de gîr-i hardan olsa bir hortum dolanı
Zen ü şevher gibi saçlu dedeyle n'ola cem olsa
Bu kancık divdir guya o erkek gûl-i şehvani
Felek bir böyle b... s...dı fark-ı rüzgara ger
G... geçirtmeyeydi gülle-i kupâl-i keyvani
Felek kan s... tâ yestehleyince sadr-ı alaya
Şafak sanır gören hûn-ı şikaf-ı kûn-i devranı (SK K2/3-6)*

¹³ “Mesela Etmekçi Ahmed Paşa'ya olan Terkib-i Bendinin bazı parçaları methiyatı şamil olan kasaid-i ciddiyesine bile gıpta-resa olacak derecede latifdir.

*Bu ne gerdiş, bu ne cünbiş bu ne devran olsun
Böyle kalırsa felek hâk ile yeksân olsun
Hatır-ı ehl-i dili ol nice eyleyse harâb
Temelinden yıkılıp ol dahi viran olsun*

Kıtasına manend ve bahusus hem selaset-i ifade ve hem de ihtişam ve şiddet-i elfaz ile müeyyed neşideye en ziyade itina ile söylemiş olduğu kasidelerinde bile tesadüf olunmaz.” Ebuzziya Tevfik, *Nef'i*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1311. s. 22-24

Bir yanda devrin ortalama divan şairi karakterine tamamen zıt, ahlaki vasıfları olmayan, sövgüyü davranış haline getirmiş, nazmını intikam için kullanan bir şair profili oluşturulmakta, diğer yandan tasviri yapılan bu içerikler, okurun şuur altında “dindar” ama ahlaki hiçbir önceliği kalmamış, bir toplum imajı inşa etmektedir. Bu hali “muhitin şair üzerindeki etkisi”¹⁴ diye yorumlayan değerlendirmelerin çoğunda eserde tasvir edilen insan yapısının ve “muhit”in mahiyetinin sahilliği hakkında bilgi ve belgeye dayalı herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Dönemin Osmanlı toplum, aile ve birey yaşantısında, esere hâkim olan zihniyete benzer bir çürüme ve kokuşmanın olup olmadığı Avrupalı seyyahların 17. Yüzyıldan itibaren yazdıkları seyahatnamelerde Osmanlı toplum hayatı üzerine yaptıkları gözlem ve verdikleri bilgilere başvurulabilir. Bu karşılaştırma, *Siham-ı Kazâ*’daki temanın basit bir çevre yönlendirmesi mi yoksa bir tür algı yönlendirme ve yönetme çabası mı olduğu sorusuna sağlıklı bir cevap bulmaya katkıda bulunacaktır.

Eser üzerinde yapılan içerik analizi neticesinde verilen mesajlar şu alt başlıklar halinde tasnif edilmiştir:

Aile içi ve bireyler arası ahlak dışı ilişkiler sanki varmış gibi dedikodu havasında sunulur. Aile büyüklerini aşağılanır. Dolaylı bir dille padişahı da içine alan ithamlarla devlet erkânı ve din adamları küçük düşürülür. İffetsizlik sıradan bir olaymış gibi sunulur. Türk kavramına ve diğer etnik unsurlara ifrat derecinde olumsuz anlam yüklenir. Çarpık ve sefiş eğilimlerini belirten küfürleri ile şairin kişiliğinin de sorunlu olduğu ima edilir. Şairlerin kaside sunma geleneğinin köklü bir ilke ve kurallar dizgesi olmadığı, yöneticilerden bağış bekleyen dilenci oldukları mesajı verilir. Kişiler fiziki görünümünden ötürü isim verilerek aşağılanır. Ulvi değerler süfli sözlerle destek amacı ile kullanılır.

1. *Siham-ı Kazâ*’da Osmanlı Toplumun ve Osmanlı Aile Yapısının Aşağılanması

Sihâm-ı Kazâ’da ahlaksız fiiller isnat edilerek hicvedilen kişilerin sorumlu oldukları aileleri ve ait oldukları toplumsal çevreleri vardır. Eserde aşağılanan babanın ve erkeğin aile ve toplumsal çevre ile olan ilişkisi tahrip edilmekte ve hedonist bir yaşantı biçiminin yaygın olduğu algısı oluşturulmaktadır. Osmanlı toplumunda önem verilen namus, sadakat ve hamiyet gibi ailenin değer unsurları hafife alınmaktadır.

*Neler etmişdir biçare kayın anasına
Ya büyük kardaşına dahi mukaddem a köpek
İbne dellalı acep kahbe-i mekkaredür ol
Puştur fahişedür bakiredür hem a köpek (SK K3/38-39)*

Şairin babasının katledilmesi gibi akıl almaz bir isteği eğlenceli bulması aileye karşı ya marazi bir hissizlik veya koyu düşmanlıkla açıklanabilir. Mevcut bilgiler ışığında Nef’i’nin ailesinden herhangi bir bireye düşmanlığını gerektirecek bir neden bulunmamaktadır.

*Ki Han sevâba girip ger bâbanı katl itse
Dua ederdi felekten ferîştehler Hâne*

¹⁴ “Hicivlerine gelince, ahenk ve ihtişamıyla büyük şâirin eseri olduğunu derhâl hatırlatan çok nadir bazı parçalar istisna edilecek olursa, ekseriyetli mübtezel, çirkin, mânâsız ve çok defa âdi küfürlerle dolu kaba ve iğrenç manzûmeler teşkil eder, onlar defa nazım tekniği itibarıyla da kusurludur. O kadar ki, insan Nefî gibi büyük bir şâirin nasıl olup da bu kadar mübtezel ve ibtidâî şeyler yazabildiğine inanmak istemez. *Mamâfih o devir edebî muhitinin mahiyeti bilinecek olursa bu kusurun şâirden ziyâde muhite ait olduğu kolaylıkla anlaşılır.*” M. Fuad Köprülü, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Akçağ Y., Ankara 2006, s. 336.

*Niçin deyince hemen hande-nâk olup der kim
Nice nedim olur öyle leîm ü har Hâne (SK K1/23-24)*

Eserde 19. yüzyıl Osmanlı aydınının anlayışına denk düşen birçok tasviri veri olarak kullanmadan önce, bunların 17. yüzyıl Osmanlı toplum düzeni gerçeklerine ne kadar tekabül ettikleri sorgulanmalı ve araştırılmalıdır. Belki de bunların karşılığı batılı ressamın yaptığı harem hayatı tasvirlerinin gerçeği yansıttığı kadardır. Bu yüzyılda kaleme alınmış seyahatnamelerde kimi Batılılar kendi yaşadıkları iklimden olağanüstü farklı bir dünyayı tanımaya çalışırken derin bilinçaltı ve üstü düşmanlığa rağmen tanık oldukları yenedünya hakkındaki genelde tarafsız gözlem ve sağlıklı yorum yapmışlar ve Osmanlı ailesinin ve babanın tasvirinde çarpıtmadan insaflı bir dil kullanmışlardır. Bu seyyahlardan biri Osmanlı topraklarını *Sihâm-ı Kazâ*'nın muhtemel telif tarihinden iki asır sonra 1846'da dolaşmış olan Fransız J. Henry Ubcini'dir. Gezginin Osmanlıda aile hayatının bazı temel özelliklerine dair gözlemlerinden bazıları şunlardır:

“Aile içi saygı, çocukların ağırbaşlılıkları, çocuk sevgisi”, “Çocukların bunca sevgi ve özen gördükleri bir ülke daha görmedim.” “Çocuk büyüdükçe baba oğul arasındaki ilişki şefkatten saygıya dönüşür.” “Doğu birçok açıdan Peygamberler çağında olduğu gibi kalmıştır.”¹⁵

“Osmanlı bütün mutlulukları ve tatminleri evinde bulan insandır. Evde ailesinin arasında bulunmak, sofadaki yerinde oturup, çocuklarının oyununa veya panjurların arasından göğünkine karışan denizin mavisini seyretmek, işte onun hayatı.”¹⁶

“Kadın kocasına itaat etmeye ve saygı göstermeye mecburdur.... Buna karşılık haremde hâkim-i mutlak... Hizmetkâr ve köleleri idare eder.”

“Türkiye’de kadının hayatı ev içinde ve ev işleriyle geçer. Evdeki rolü büyük, dışarıdaki ise sıfırdır.” Çok evlilik zordur, görücü usulü evlilik ve nikâh bir yasadır.¹⁷

2.Yönetimin Değersizleştirilmesi ve Aşağılanması

Eserde hicvedilenler devlet adamıdır. Hicveden kişi onların icraatını hiciv konusu yapıp eleştirebilir. Ne var ki hicvedilenlerin kötü icraatına hiçbir örnek verilmez. Hicvedilmelerinin sebebi vezaret veya defterdarlık makamını işgal ediyor olmaları ve güya çarpık ilişkileridir. Sözgelimi, kaside 1 ve 2’de hicvedilen kişinin sadaret makamında yalnızca dört ay kalmış olması ilginçtir. Neredeyse sadaret mührünün ona verilmeden önce şiirin şairine padişahın niçin danışmadığı sorgulanır.

*Zihi husrân-ı din-ü devlet ü neng-i müselmani
Ki ola bir div-i hünsa mâlik-i Mühr-i Süleymani (SK K2/1)*

İtibarı üzerinde titrenilmesi gereken dini kurumları temsil eden kişiler çekinmeden aşağılanır:

*Nice müftiyi eşek etmiş o bir câdûdur
Sana ne ey har-ı lâ-yefhem-i sersem a köpek
Degülem müfti vü monla ki beni de har ede
S... ben yine anı kati rindim a köpek*

¹⁵J. Henry Ubcini, 1855’de Türkiye, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, c. 2, İstanbul 1977, s. 51-53.

¹⁶Ubcini, age., s 62.

¹⁷Ubcini, age., s. 98-100.

Gîr-i hicvile ... yırttığım ol
Şimdi olmuş tatalım sadr-ı muazzam a köpek (SK K3/7-9)

.....dan hele bir kıl kopar kâdir isen
İzn-i hak olmayacak kasdına munzam a köpek
Bi-güneh katle rıza var mı şeriatte sorun
Gör ne der hazret i müfti-i mükerrem a köpek
Tutalım müftü sükût eylese hak söylemeden
Yok mu bir dâd-ger-i adel-i ahkem a köpek
Böyle kalır mı lar elinde devlet
Noldu ya gayret-i şahenşeh-i a'zam a köpek (SK K3/19-22)

Böyle ... cu nice serdâr olsun
Hak belâ vere kim olduysa delil
Askerin nısfını kırdırdı yine
Eyledi saltanatı har u zelil. (SK Kk17/1-2)

Kâdi-i mültezim-etvar u harâmi- siret
Müfti-i meseledân zurefâ-yı cühhal (SK Kk9/11)

Kemankeş Ali Paşa manzumesinde de kişinin icraatı eleştirilmez. Öyle ki bir mısradaki “*Yoğidi idi billahi melunun cülusa niyyeti*”(SK Kk4/9)sözlerinden muhtemelen hicvedilenin makama geçince cülûs bahşişinin ne kadar zararlı bir uygulama olduğunu bildiği anlaşılmaktadır. Bunun devleti mali açıdan ne kadar büyük sıkıntıya düşürdüğü tarih olarak sabittir. Bu beytin dışında şiirdeki tasvirin muhtevası ancak hezeyan ve bazı halde iftira olarak nitelenebilir.

Hamdülillah oldu maktul ol vezir-i rû-siyah
Kim yüzü kara t.... dahi tire-renk idi
Sol t... o idi Sümbül Alinün sağı bu
Bir biriyle ol kadar hemreng-ü dengâdenk idi.
Ya rahl sokmuşdu giranbusi zehreye
Asılı kalmış iki jengule-i pür reng idi
Kendi renginde acep bulmuşdu damadı bu da
Gerçi damadıyla Etmekci dahi hemrenk idi
Birbirine avretin s..... derlerdi hep
Baki paşa ile manâda bir âlâ ceng idi (SK Kk4/1-5)

Öte yandan Nefî'nin divanlarında övülenler de devrinin devlet adamlarıdır. Ancak divandaki şiirinin söyleyiş ve sesinde, Osmanlı devletinin güç ve nüfuzunun dorukta olduğu önceki yüzyılların nazmındaki sesi ve rengi kendi yüzyılına taşımak istediğini hissetmemek mümkün değildir. Sosyal, siyasi ve iktisadi açıdan gerilemenin ve kayıpların yaşandığı dönemde, muhtemelen duyulan şiddetli özlemden olmalıdır ki, adalet kavramı ve kurumu ile memduhları arasında çağdaşı diğer şairlerinden daha yoğun bir ilişki kurar. Belki de adaletle yönetmeye teşvik etmek için memduhlarını bu vasıfları ile över ve padişahları Nûşirevan ve Hz. Ömer ile kıyaslar. Öyle ki, Türkçe divanında övdüğü kişileri ve dönemlerini tasvir ederken, *adalet* ve türevi veya eşanlamlısı kelimelerden, *adl* 93 kez, *ma'delet* 20 kez, *adalet* 26 kez, *âdil* 18 kez; *dâd* ve *dad-ger* ve *dâd-güster* tamlamaları 28 kez kullanılır. Verilen örneklerde görüleceği gibi, şair muhtemelen

devlet yönetiminde adil idarecilere ve güven içinde yaşanan önceki dönemlere duyulan hasrete tercüman olmaktadır.

*O hudâvend-i Ömer-adl ü Alî-sîret kim
Buldu zâtıyla şeref silsile-i Osmânî (ND K3/7)*

*Âlem-ârâ şehriyâr-ı dâd-güster kim cihân
Devr-i adlinde nizâm-ı ahd-i Nûşîrevân bulur (ND K8/18)*

*Dâd-ger hâkân-ı âlî-rütbe Osmân Hân ki çarh
Yüz sürüp pâyine der şâh-ı cihânımdır benim
Devr-i adlinde mübâhât eyleyip der rûzgâr
Kim bu günler ıyd u nevrûz-ı zamânımdır benim
Böyle şâhenşâh-ı âdil gelmemiştir âleme
Cümle târîh-i selef hâtır-nişânımdır benim (ND K13/23-25)*

Divanlarda şairin devlet kurumuna ve özellikle sadaret ve şeyhülislamlık makamına gösterdiği saygı ve verdiği itibar ile *Sihâm-ı Kazâ*'daki aşağılayıcı ifadeler verilmek istenen mesajın amacını ortaya koymaktadır: Osmanlı'da yönetici sınıf kötüdür.

3.Şairlerin Dilenci Gibi Gösterilmesi

Geçimini kalemi ile kazanan her şair gibi Nefî de maddi sıkıntı çekmiş olmalıdır:

*Tehî ceyb-i ma'îşet hem ma'âş ahvâli pek muhtell
Vebâlim gerden-i endîşe-i akl-ı ma'âd üzre (ND K43/38)*

Ama yöneticiler için yaptığı övgülerin arkasında herhangi bir menfaat beklentisinin olmadığını şiirinde kesin içimde dile getirir:

*Yoksa tab'um benüm ol mertebeden âlîdür
Ki idem mâl için endîşe-i medh-i erzâl (ND K36/45)*

Sihâm-ı Kaza'da ise galiz ifadelerle yapılan saldırıların sebebi, şairinin kendisine yapılan ihsan ve bağışın kesilmesidir. Eserde maddi bir talep için kimseye müdahalede bulunmayan, dalkavukluk yapmayan kişilikli bir şair değil, caize ve ihsan bekleyen ve talepleri karşılanmayınca yöneticileri aşağılayan ağzı bozuk, dedikoducu bir kişilikle karşılaşılır. Aşağıdaki mısralarda geçen caize ve ihsan talebi, *sahib-i iz'an* bir şairin izzet-i nefis duygusu ile bağdaşır tutum değildir.

*Ne caize ne sıla var bu yerde meddaha
Meğer idem yine varınca bergüzar Hâne
Peder mukaddem almamış ise câizesin
İki kaside ile iderin sefer Hâne (SK K1/13-14)*

*Kani ol sadrazamlar ki fart-ı fehm ü dânişten
Aralardı riayet etmeğe bir sahib-i izanı
Hususa bir benim gibi cihân-dide-i senâ-hâne
Verirlerdi hele mahsul-ü bahr-ü hasıl-ı Kânı
Üçüncü defadır bû, hak belasın vere melunun*

*Ki yok yere beni azl etti olmuşken senâ hânı
 Gelince bu deme her kim vezir-i azam oldıysa
 Muradımca bilip kadrim boyumca etti ihsanı
 Bir iki Sadr-ı azam hod kemal-i lutf-i tab'ından
 Ederdi gâhi endişemle güft ü gûy-i Ruhânı
 Biri hod tâ bir aylık yoldan etti caizem ihsan
 Ki bir mektub ile gönderdi bir pür-sim-i hemyânı (SK K2/22-27)*

4. Toplumun Ahlaksız Gösterilmesi

Eserin en baskın temasıdır. Hicvedilenler yalnızca şehvi ihtiraslarının peşinde koşan ve fiillerine yakınında bulunanları da ortak eden kişilerdir. Bunlar üzerinden bütün toplumun sapık olduğu mesajı verilir.

*İbne dellalı acep kahbe-i mekkaredür ol
 Puştur fahişedür bakiredür hem a köpek
 Kendi kavlince dirsem bakire yoksa kim eger
 Genc-i ...de badılcan ile şalgam a köpek (SK K3/40)*

*Zalimin zulmü ulu giceye kurdu bidat
 İltifatı koyun emîni denen sekbane (SK Kk8/7)*

*Reis-i köhne pâzengân-ı bed-simâ vü bed heykel
 Enis-i tâze hîzân teng-hûy u teng-haslet (SK Kk14/16)*

*Her livata bâşına etmekle bir kurban
 Her gören derdi-hanesine salhâne
 Gerçi zulm etmede baş eğmez idi deccâle
 Rîş-i cârûb-ı helâ olur idi şeytâne (SK Tb5/61-62)*

*Garaz u bu'zu ne denlü var ise velhâsıl
 Hüner erbabına ehl-i dil olan yârâne
 İltifat ü kerem ü himmeti ol denlü idi
 Buzevenge genezâne kodoşa hizâne
 Hayli makbul idi yanunda anın celb ağası
 Neçe meftun idi görsen o har-ı nâ-dâne (SK Tb5/63-65)*

*Ey sabâ hâk-i pâ-y-i sultâna
 Yüz süren kâmkâre aşk olsun
 Nice sultân-ı civan baht-ı cihân
 Husrev-i cem vakâre aşk olsun
 Ger müyesser olursa sana dahi
 Lutf-i perverdigâre aşk olsun (SK Kk11/1-3)*

Benzetmelerde kimi zaman iman/küfür sınırı zorlanır:

*Ya o mabud edindiği mahdûm
 Ki mehâdimin esfeli görünür (SK Kk6/28)*

Aile içi ilişkiler tamamen çürümüş ve kokuşmuştur:

*Her kızılbaş ile el-kıssa dem ü lahm idiler
Yiyip içdikleri ... tersânının
Sögelden Muslûsın olurdu varıp her lûtî
Şimdi ankâsın geçer gösgötürî hizânın
Haznedar başısı on altı yaşında bir hîz
Bir saray başladı piri yapamaz paşanın (SK Kk7/8-10)*

*Nice makbul olmasın kara t..n yanında kim
Hem kayın bâba idi ol ana hem pâzeng idi.
Kendi renginde acep bulmuştu damadı bu da
Gerçi damadıyla Etmekci dahi hemrenk idi
Birbirine avretin ğim derlerdi hep
Baki paşa ile manâda bir âlâ ceng idi (SK Kk4/4-6)*

Aşağılamalardan yalnız sövgünün hedefi olan kişi değil yanında çalıştırdığı kişiler de payını alır:

*Katib-i ser geçinen ol livalı yesteh
O zarîf-i müteşâir o zuhûri ne idi
Avreti kahbe özü puşt iken İsmailin
Sayesinde ikisinin de huzuru ne idi (SK Tb5/30)*

*Biri de Davud efendiydi murebbalarının
Lutf-i tâb ehlinin andan da nüfurı ne idi. (SK Tb5/32)*

*Ak sakalla sanasın bir ata papazı idi
O Yahudi beçenin tut ki ya babası idi (SK Tb5/33)*

*Hemdem ü hem-kadehi olan erazillerde
Bir alay kendi gibi dûn-u hâbis ü mühmel
Kimi mudhik anun kimisi muris-i maak
Kimi puşt u kimi apuşt kimisi müstamel (SK Tb5/49-50)*

*Gitti Rumeline çün longayı s... yerine
O gelince yedi ...gidicek yâbâne
Şöyle nakş eylemiş ol hânesine tayr misal
Dolu hep içi civânân sanasan puthâne (SK Kk8/2-3)*

Şiirde aşağılanan kişiler için kullanılan tamlamalar nesir olarak okuyunca ortaya çıkan tablo yoldan çıkmış bir toplum imajını ortaya serer:

*Kahbe vü mektebün safâ-bahşı, cemâl-i dâver Yûsuf, yüzi kara koca gulam-pâre, nâ-
bekâr Târîk, bıyıklı Nigâr, katıcı hiylekâr, Dikicibaşının Hasan, ona mâil geçen Şabân,
hayyiz Kahvecizâde Ahmed, hîzepâre Hâfız, şikâr Dürriizâde, dakika fevt etmeyen
Uncizâde, Zelle-i zülüfkâr, hakkâk Abdi.*

Reis-i köhne pâzengân-ı bed-simâ vü bed-heykel

Enis-i tâze hîzân teng-hûy u teng-haslet
 Genez-i ferzend-i ğar-mâder-i karsâğ-ı dehel-kes-i zen
 Mürevves-i kodoş-etvâr u kavâd-ı meak-fitrat
 Ser-i ser-halka-i sergîn-keşân kûçe-i deyr-i zen
 Har u har-kürre-i har bendegân-ı mübtezel heyet
 Sakîl-i mashara-kâleb perişân-vaz-ı bî-kevkeb
 Gedâ-çeşm ügidi-kuy-ı meşreb felemmâ hilkat u tıynet (Kk14/16-19)

Edebe ehl-i mansıb olmuş ol murdar-ı müstekreh
farkına Hengel konardı başına devlet
 Muhassal gökten inmiş Fırsatı mahlâs o pezevenk
 Ohur ya Amriyi Zeyde ...fevt eylemez fırsat
 Kodoşluktan gınâ kesbeylemek üzre gidi amma
 Kıyafet yohsulu çehre zügürdü nikbeti suret
 Nola kendi Muarresoglı hîz olsa o pâzenğin
 Çıkınca kalmaya ecdâdı puşt u gidi vü apuşt
 Gören der ol necâset gûne reng-i ruyile anı
 Oku genez deyince g... vermez ağzına nevbet
 Erince keyfi ağzını ecel tutamaz iken anın
 Budur var ise ol b... meçik dedikleri afet
 Gidinin arselik puştluk kodoşluk hep kemâlinde
 Ederdi Vahdetîlikde eger o...bî-minnet (SK Kk14/25-31)

Nevi zade bize bu şîve-i hizâne neden
 Seni s... bize eller gibi matlab değil â
 Kim s...sencileyin divi eşekler s...
 A genez hadisemiz gîr-i şütür-leb değil â
 Geçdiyse buzeveng gîr-i şütür-leb hâzır
 Öyle taslık g... her hadise ensab değil a (SK Kk151-3/)

Lakabı veya meşrebi derviş olan kişinin tasviri baştan sona oğlan-perestlik üstüne kuruludur.

Hâbbezâ köhne gulâm-pâre-i bi-tab-ü direng
 Ki gulâm-pârelük etmiş teresün anın destini teng
 Gidinin hem iki ayağı çukurda hem leng
 Oğlan ardınca urur yine peyk gibi celeng
 Tayy eder bir günde hezaran ferseng
 Sürünür susaya kalınca misali herçeng (SK Kk16/1-3)

Osmanlı şiirinde sevgili imgesine cinsiyet ve cinsellik atfetmenin imkânsızlığı belli olduğuna göre bu bayağı tasvirler mücerret, sembolik bir dil içermemekte ve Osmanlı sosyal hayatında herhangi bir somut karşılığı bulunmamaktadır.

Türkçe divanda hicvedilen kişiler için kullanılan tabirlerin *Sihâm-ı Kazâ*'da kullanılan ifadelerle karşılaştırılması eserdeki zihniyetin niteliği hakkında fikir verir. Aşağıdaki sözler divanın hiciv bölümlerinden alınmıştır:

Erbâb-ı hased, süfehâ, müteşâir, esîr-i kayd-u sûret bir alay bî-hûde hayvân, köpek, câhil, bî-dîn, o gûne kâfir, kilâb-ı rûzgâr, düşmen-i erbâb-ı dil, har-tab-ı leîm, hasûd-ı nâ-bekâr, kaşmer, bâtil har, câhil-i ebter, hasûd-ı hod-kâm, kısmet-i İlâhiye münkir, nâ-bekâr-ı siyeh-baht, zât-ı habîs, gaddâr, çep-endâz, har-ender-har-ı âlem, biri birinden ahasa ü müzevvir ü azlem, fesâd-ı fâhiş, galat-perdâz-ı mânâ, müzevvir Türk-i lâ-yefhem, har-i Deccâl ile tevem, eflâtûn-echel, bahtek-i âlem, ebleh-firib-i rûzgâr, eşirrâ-yı zamâne, İfrît-şemâil, Deccâl-i yavân-sîret, sîmâ-yı zamâne, turfa-har-ı bîhûde-i hod-rây-ı zamâne (başına buyruk), nobran, bun-zede hasûd-ı hodgâm ehl-i hased, tab-ı keç-fikr-i hasûd, bî-hired, mâsadak-ı belhüm edall, har-zarîf-i hod-rey, mülhid-i tebâhî, dili iblis tekye-gâhı, herze nifâk u hercâyî.

Nef'i'nin divanlarında okuyucuya büyük haz veren mücerret sembolik dil, *Sihâm-ı Kazâ*'da somutlaşır ve bayağılaşma vasıtası olarak kullanılır. Kimi küfür ifadelerinin aynı şiirde aşırı sayıda kullanılması, zihni bir çürümenin dil yoluyla dışa vurulduğunu gösterir. Eserde sadece belli bir cinse duyulan eğilime gönderme yapan kelimelerin çeşitliliği ahlaki kirlenmenin seviyesini gösterir:

Akur mahdum mehadim hiz hayyiz hizan, ibne, puşt civân/civânân, genez,kodoş, gîr, kûn, nerre, kavat, gidi, oğlan, it, pezeveng (buzeveng, pazeng), körpe şütür, şütür leb, mehrez 4, müsakkab, çeledi, zarîf, luti, husye, gulam-pâre, hakkak, hünsa, kaltabân, innîn, gürk, hadım, bâdgûn, maak, felemmâ, fûrûmâye, mâye-zede, şifalı mâde, kes-i zen, za'fî bah, nakkâ, livata, arselik, derd-i hıkke, nazûk.

5.Ulvi değerler için süfli tabirler kullanma

Ulvi ifadeler süfli sözlere payanda yapılır; sövme ve koğuculuğun dindarlığa engel olmadığı mesajı verilir. Sövgü ve fezâzâtın içine “*hak huzurunda*”, “*hak bilir*”, “*hak sözü*”, “*Mevla'nın lutfuna muntazır*” gibi kalıp halinde tekrarlanan ifadelerle samimi bir dindarlık gösterisi eklenir:

*Dualar idelim şimden gerü sıdkile mevlaya
Ki ola hânedan-ı Âli Osmanın nigeş-bânı-olsun (SK K2/54)*

*Men ne ânem ki zebûnî-keşem ez-çarh-ı felek
Felegi hicv ederim cevriini görsem a köpek (SK K3/60)*

Feleğin cevriini takdir eden yaratıcıdır.

*Haşre dek sağ kalırsam da sana şetm ederim
Hak sözü söylemeden hiç usanmam a köpek (SK K3/61)*

Kimse haşır gününe kadar sağ kalamayacağı unutuluyor ve sövmek hak söz ile eş tutuluyor. Hak söz kişinin yapmış olduğu hataları yüzüne çekinmeden hatırlatıp onu doğru olan söz ve eyleme davet için söylenir.

*Feleğin âdetidir bir nice böyle dûnu
Sadr -ı âlâya çeker ol yere nâ-kâbil iken (SK Tb5/37)*

*Ey felek kim dedi böyle b... s...meydane
Böyle b... deliyi getiresin divane (SK Kk8/1)*

*Hâtır-ı devlet için ya taleb-i cennet için
Terk olur mu bu kadar manî-i mülhem a köpek (SK K3/62)*

Sövmek kişiye ilham edilmiş mana ile bir tutuluyor. İlham ise *Nef'i Divanı*'nda vahyin bir şubesi gibi kabul edilir. Eserdeki şiir ilham eseri olunca içindeki düşünce ve fikirler de kutsallaştırılmış olur.

*Hamdülillah oldu maktul ol vezir-i rû-siyah
Kim yüzü kara t...n dahi tire-renk idi (SK Kk4/1)*

*Şehden olmazsa bu ihsan bize haktan umarız
Daima muntazırız lutfuna biz mevlanın
Devleti devlet-i İslamı zebûn etti hele
Kati lutf eyler ecel mevtine etse acele (SK Tb5/21-22)*

*Haznedar başısı on altı yaşında bir hîz
Bir saray başladı piri yapamaz paşanın
Ya ilahi dilerin kahr ola etbai ile
Rûz u şeb cümle duası bu durur dünyanın (SK Kk7/8 11)*

*Barekallah zihî kudret-i hak celle celâl
Nedir ol Türk-i müzevvir suhan-i turfa makâl
Cümlesinden bu mülhidân-ı harın
Hikmet-i kird-kâre aşk olsun (SK Kk10/1-2)*

Şiir dedikodu ve zevzeklik aracına dönüştürülür ve itibarsızlaştırılır.

*Anı da edemedi kış basdı
Çaldı nâcâr kalup kûs-i rahîl
Yestehi eyledi kat kat galebe
Ne b...ar yer dahi ol herze vekil
Bir ziyâd olmasa derdüm tarih
B... yiyemedi b...cı Halil (SK Kk17/5-7)*

*Neler etmişdir biçare kayın anasına
Ya büyük kardaşına dahi mukaddem a köpek (SK K3/38)*

6. Doğuştan gelen kusurlar ve dış görünüş ile alay etme

Ubicini Osmanlı insanının kişilere fiziki görünümünden dolayı lakap taktığını ama bunun hiçbir zaman aşağılanma maksadı ile yapılmadığını gözlemler: “[Topal, tek göz, kambur, kel, cezzar gibi, insanlara] Lakap takma âdetinin sebebi şudur: Bu mağrur ve ağırbaşlı millette ne kibir,

ne de insana saygısızlık vardır. Her bakımdan Allah'ın iradesine boyun eğen Osmanlı, başka millete mensup biri için hakaret ve alay sayılan sözlerden gocunmaz. Her şey Allah'tan der ve geçer.” “Orada ahlak birdir... Allah, kanun ve vicdan orada aynı dili konuşurlar.”¹⁸

Sihâm-ı Kazâ'da ise insanlar organları ve fiziki kusurları üzerinden aşağılanır. Şiire hâkim olan zihniyet şahsi garaz ve kinin ölçüsüz ve kontrolsüz bir biçimde ifade edilmesidir. Hicvedilenin uzuvları ve kendi eseri olmayan fiziki kusurları hakaret aracı ve unsurdur. İnsanın beşer oluşunun eseri olan mahrem eylemler ilk yirmi beyitte hemen her mısradan alay ve aşağılama aracı olarak kullanılmıştır.

*Ne etvârı münasip meşreb-i erbâb-ı irfane
Ne didârı mübarek ana kim hayra eder niyyet
Likâsı güldürür mevtayı bir şekl-i garib ancak
Edası öldürür insanı amma bundadır hikmet
Şifâlı mâdedür mâder peder rûbâh-ter ana
Aceb mi sarı sırtlan kendi olsa ol köpek-siret (SK Kk13/14)*

*Gören timsah-ı müsteski sanursan ola terhibini
Dehanından gelür b... gibi daim buy-i pinhanı
Dehanı b... bostan kendidir güya ki vüsatde
Eşekbaşı gibi bir bir dikilmiş köhne dendanı
Pür olmuş ol kadar çirk-ab-ı beyn ü dehanıyla
Dibi yok bir heladır guyiya çah-ı zenahdânı (SK K2/14- 16)*

*Gelmedi şehrimize olmağa bundan evvel
Böyle rustâyî şekil böyle acaib- heykel
Nedir ol turfa şemail nedir ol ucbe-lika
Şöhre-i şehre değil suhre-i dehr olsa mahal
O yoluk kaşlar ile ol semeri eğri burun
O Acem mâisi gözler ve o zırnihi sakal (SK Tb5/45-47)*

*Çehresi zarta-i hizan ile ile pür zahm-ı tûfeng
Sıklet-i zâtı Keşîş Dağı ile dengâdeng
Kendi amma ki acep mashara-i câbük ü şeng
Hem saf-ı nekbetiyâne sipeh-ârâ serheng (SK Kk16/3-4)*

Algı yönlendirme unsurlarından biri olan afyonculuk mazmunu ile bu eserde de karşılaşılır:

*Tuvânâ olsa olurdu har-ı Deccâle har-bende
Veli berş âfetin almış teninde kalmamış kuvvet (SK Kk14/4)*

Eserde aşağılanan kişilerin yüz rengi ile başka bayağı nesneler arasında benzeyen ve benzetilen ilişkisi kurulur ve benzetme unsuru olan sarı renk sürekli tekrarlarla bilinçaltına yerleştirilir. Gerçekte kişinin yalnızca sarılık hastalığı vardır.

¹⁸Ubicini, age., s. 54.

Çingene derdim eger olsa sarı çingane
 Ana benzerdi mutlak safravi tab olsa çingâne
 Ana benzerdi ger düşse boyunca b... her gurbet
 Ana benzerdi ger ishâle olsa mübtelâ Zerdüş
 Ana benzerdi ger bîmâr edeydi bahtekî liynet
 Ana benzerdi ger sürse yüzüne zerdeçav İblis
 Ana benzerdi ger cinni olaydı kehrübâ-talât
 Anun hâk-i tenin kibrit-i zırnıh eylemiş gûyâ
 Vücûd-i âdem-i halk etdiği demde yed-i kudret
 Kime yâr olsa olur nikbeti lâbüd ana sâri
 Muhassal kendi ancak sarılık dedikleri zahmet (SK Tb5/59)

Şifâlı mâdedür mâder peder rûbâh-ter ana
 Aceb mi sarı sırtlan kendi olsa ol köpek-siret (SK Kk14/15)

Ve beng-i zerde-gûş u kâse lebs-i iblis-i pür telbis
 Fuzûl u jaj-hây cîlf-i muhannes şekl-i bî-gayret (SK Kk14/21)

Himâr-ı zaferân galtide-zerde esb-i gülğün-fes
 Kiraz-ı gûy-alûde muhannâ-kelb-i bî-rağbet (SK Kk14/23)

Gören der ol necâset gûne reng-i ruyile anı
 Oku genez deyince g... vermez ağzına nevbet (SK Kk14/29)

Çehresi b... gibi zerd olduğunun vechi budur
 B... aş yerir imiş validesi hâmil iken (SK 5/40)

Benzemez hiçbirine yetmiş iki milletten
 Çingene derdim eger olsa sarı çingane (5/49)

Der gören çehre-i zerdiyle o b... ağzı
 Bir bakır havruza gûya ki urulmuş saykal (SK Kk15/5)

Riş-i zerd ü ruh-ı esferle görün Etmekci
 Kendi renginde aceb bulmadı mı damadı
 Akıbet devlet-i İslâmı yıkarsa bu yıkar
 Kendi Deccal Ben-i Esfer olur evladı (SK M5)

Fırsatî tâ bu kadar sarı olur mı âdem
 Âreder girmege bu renge b... iblisün
 Reng-i rûda seni gerçi basar b... anun
 Ana gâlib gelür amma ki senin telbîsün (SK M96)

7. Farklı İrk Ve Etnik Unsurları Aşağılama

17. yüzyılda ırki kavramlar aşağılanır ve ırk mefhumu maksatlı olarak ön plana çıkarılır. Aşağıdaki şiirde hicvedilen kişiler üzerinden Osmanlı toplumunu oluşturan farklı ırklar ve

topluluklar için kin ve nefret hisleri açığa vurulmakta ve eserin genelinde bu yaklaşım sergilenmektedir.

*Vezir-i mülk-i İslam olmağa lââyık mıdır andan
Donuz çobanı Gürcü, Ermenisi, Türki Lâz ü Çingânı (SK K2/9)*

*Sitemdir cümle Gürcistan'a ger Gürci olursâ bu
Meded-güster melik işitmesin bu zulm ü bühtanı (SK K2/10)*

*Hata mı etti hep bunlar ne bok yer bu köpek Gürci,
Hata kendindedir kim bilmez asla kadr-i insani
Veziriazam oldu öyle bir har Gürcü-i nâdân
Ana çok görmedim asla ben ol dârât u ünvanı (SK K2/36-37)*

Gürci hıznırı a samson-ı muazzam a köpek (SK K3/1)

Dini İslam olan kişiler rahatlıkla Yahudi veya Hristiyana benzetilir.

*Aksakalla sanasın bir ata papazı idi
O Yahudi beçenin tut ki ya babası idi (SK Tb5/33)*

*Suhre-i Rûm u Acem kaşmer-i Kürd-i direng
Bulamazsın âlemi arasan bir böyle dübeng (SK Kk16/7)*

*Çok değil mi sana ey Bâki-i apuş bunca nâz
Gel seninle bahs-i mâküledelüm tenhâ biraz
Bir Haleb tâtı baban sen poh-ı zarîf-i Edrine
Ceddün ise Askalâni bir yahûdidir genez (SK M9)*

Eserin şairi *Askalân* beldesinin Filistin-Mısır şehri olduğunu bile bilir. Müslüman bir kişiyi Yahudi olan geçmişinden ötürü aşağılar ve ırkçılık yapar:

*Bu ne küstahâne himmettir ayâ Habbâz-ı dún
Bî-tekellüf sadre geçtin âmil-i çingân iken (SK M4)*

*Düşme isbât-ı neseb kaydına ey Bâki-i puşt
Bu habâisle yahûdi dahi senden yigdür (SK M10)*

Avrupalı Seyyahlar İslam ile önce Türklerin şahsında karşılaştıkları için, Osmanlı'da toplumsal ve dini hayat hakkında her türlü anlatımı ve değer yargısını Türk kelimesi üzerinden oluşturur. Busbecq, gezdiği Osmanlı topraklarında karşılaştığı Türk insan tipini şu sözlerle tasvir eder:

“Onlarda güçlü bir imparatorluğun bütün kaynakları, yıpranmamış bir güç, tecrübe, dövüşte ustalık ve savaş görmüş askerler, zafere alışkanlık, zorluklara tahammül, beraberlik, düzen, disiplin, kanaatkârlık ve tedbir var. Yoksulluk, kişisel israf, zayıf bir güç, maneviyat bozukluğu, tahammülsüzlük, eğitimsizlik ise bizde. Asker itaatsiz. Subaylar para canlısı. Disiplin küçümseiyor. Başıbozukluk, umursamazlık, ayyaşlık ve

ahlaksızlık yaygın. En kötü olan da şu: Düşman zafere alışkın biz ise yenilgiye.”
“Sultanın etrafından tek kişi yoktu ki itibarını kendi kişisel cesaretinden başka bir şeye
borçlu olsun, doğduğu aileden dolayı diğerlerinden farklı kılınsın.” “Fazileti,
soyluluğa tercih etmişler.”¹⁹

Sihâm-ı Kazâ'da ise, o dönemde zihinlerde var olan bazı temelsiz imaj ve yapılan bazı yakıştırmaların çok ötesinde *Türk* kelimesi üzerine aşırı bir olumsuzluk yüklenir. Diğer ırk ve unsurlar benzetme unsuru olarak kullanılırken, *Türk* kelimesinin hicvedilen kişi için doğrudan isim olarak kullanılıp aşağılanması kuşku uyandırır:

Hiç hazm olmaz iken çehre-i nâ-hemvârı
*Ne bela idi o **Türkün** sığama destarı* (SK Tb5/66)

*O faziletle bak eşek **Türke***
Asrının hâce-i efdali görünür
Veysiye bir gün andım anı dedi
Ne dedi gör ne olmalı görünür
*Gider ol **Türk-i** dünü kim dahi*
Torbasında seferceli görünür
Ben de dedim ana latife edip
*Ki o da **Türkün** ekmeli görünür* (SK Kk6/44-47)

*Nedir ol **Türk-i müzevir** suhan-i turfa makâl*
*Öyle **Türkün** kasab 'üs-sebk-i belâgat yerine?*
Kef-i destinde ya ser-deste gerekdir ya kavâl
*Öyle **Türkün** yâraşır kande ise yanında*
Kise-i defter-i mana yerine eski çuval
***Türk** tursun tutalum kendi imiş bu fende*
O da olmazsa yâ ...ola yâ Rüstem-i Zâl
Hüneryi var ise gelsin biricik elleşelim
İşte tig-i suhan işte ser-i meydan-ı hayâl
***Türke** Hak çeşme-i idraki haram etmişdir*
Eylese her ne kadar sözünü sihr-i helâl (SK Kk9/1-6)

Bana tan etmesin yârân edersen hicve ger râğbet
*Zaruri iktizâ etdirdi bir **Türk-i denî- hilkat***
Ne Türk-i etrâk bir millette yok hem-cinsi hem-zadı
Megergül-i beyâbânı ola anınla hem millet
*Ne **Türk idrâki yok** izânı yok bir kaltâbân har*
Yenür sanır alef gibi anılsa nâm-ı haysiyyet (SK Kk14/1-3)

8. Kendi Kendini Değersizleştiren Kindar Bir Şair

Sihâm-ı Kazâ şairi devlet adamlarının yalnızca azlini değil katledilerek öldürülmelerini ister. İnanmış bir insanın Allah'a tevekkül eden bir kişilik değil, kinini zapt edilmez bir ruh hali ile

¹⁹ Busbecq, Ogier, G de, *Türk Mektupları*, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s. 10-11.

şiddet diline dönüştüren bir şair konuşmaktadır. Sövgülerde amaç haksızlıkları nazım yoluyla eleştirmek değil şahsi intikamdır.

*İntikam almaz isem hicv ile ben de andan
Şairiyyet bana her vechile bühtan olsun
Zühresin tig-i zebanıyla çalup çâk edeyim
Düşmanın şâd ü ehıbbasını gam-nâk edeyim (SK Tb5/8-9)*

*Sen kadar düşman-ı devlet mi olur a hınzır
Ne durur saltanatın sahibi bilsem a köpek
Addolunsa olunsa eğer esbâb-ı nizam-ı devlet
Seni katl eylemedir cümleden elzem a köpek
Ehl-i dil düşmanı din yohsulu bir melunsun
Öldürürlerse eger can be-cehennem a köpek (SK K3/11-13)*

*Yine devletleri bir yerden ola bergeşte
Erişe sâika-i hısm-ı Hudavend-i ezel
Cümle etba-ı ile kahrede hak melûna
Yedi kat yere geçüp hemdem ola Karuna (SK Tb5/54-55)*

*Devlet ü dine bunun ettiği hayf ü gadri
Olsa malum-ı şerifi eğer Ahmet Hanın
İtikâdım bu ki bir an komayıb dünyada
Öldürüp ol köpeği saldı bütün şeytanın
Şehden olmazsa bu ihsan bize haktan umarız
Daima muntazırız lutfuna biz mevlanın
Devleti devlet-i İslamı zebûn etti hele
Kati lutf eyler ecel mevtine etse acele (SK Tb5/19-22)*

9. Sosyal ve Ahlaki Çözölmeyi Eleştirmeyen Hiciv

Kişilere uğursuzluk atfetmenin inancına aykırı olduğunu unutan şair, hicvettiği kişileri bu kavram üzerinden aşağılar. Devrindeki toplumsal savruluşları ve idari bozulmayı hicvine konu edinmez. Birkaç beyitte değindiği kötü icraatı duyduğu aşırı kini dile getirmek için malzeme olarak kullanır. Buralarda ince ve işlenmiş bir dil yerine bayağı bir dil kullanıldığı için, eleştirileri kalıcı bir iz bırakmaz.

*Böyle ...u nice serdâr olsun
Hak belâ vere kim olduysa delil
Askerin nısfını kırdırdı yine
Eyledi saltanatı har u zelîl.
Abaza kendi ...dı tutalım
... basmış o kâbus-ı sakil
Hüner olur mu hakikatte bu yâ
Bu kesir ola hususan o galîl (SK Kk17/1-4)*

*Başlayam vasfına ol zalim-i bi-pervanın
Böyle melunu olur mu görünüz insanın
Evvela şumluğundan edeyim bahsi biraz*

Gerçi malûmudur ol gösgötürî dünyanın (SK Tb5/12-13)

Ekmekçi Ahmet Paşa'nın uğursuzluğu devlete aşırı *hayf ü gadr* yani zulüm ve haksızlık ettiğine de teşmil edilir. Bu da öldürülmesi için yeter sebeptir:

*Devlet ü dine bunun ettiği hayf ü gadri
Olsa malum-ı şerîfi eger Ahmet Hanın
İtikâdım bu ki bir an komayıb dünyada
Öldürüp ol köpeği saldı bütün şeytanın (SK Tb5/19-20)*

*Böyle b... deliyi getiresin divane,
.....ifsada eğer gelmese ol yer yüzine
Böyle ferzend-i halef olmaz idi şeytâne (SK Kk8/1-2)*

10. Kadı, Seyyit, Müderris, Müftü, gibi Dini Payelerin Aşağılanması

Toplum nezdinde saygınlık alameti olan ulema sınıfına ait payeler ve *Sihâm-ı Kazâ*'nın tezvirlerinden payını alır. Özellikle Farsça divandaki ilmi ve irfani kavrayış ve samimiyet ile eserin zihin yapısındaki tezat çok barizdir:

*Sen bu habîs ü nîfâk ile hâşâ
Seyyid isen eğer Yezid olayım (SK M63/2)*

*Seyyid isen de ey har-ı bahtek
Seyyid-i mülhidân-ı âlemsin (SK M64/2)*

*Laf-ı kavat-ı müderris beni bin ...diye
Bin müderris kadar eşrafa mukarreb değil a (SK Kk16/9)
Ehl-i ilmim der ise başına çarpsın ilmin
Sair erbâb-ı suhen cehl-i mürekkep değil â (SK Kk16/13)*

*Kâdi-i mültezim-etvar u harâmi- siret
Müfti-i meseledân zurefâ-yı cühhal (SK Kk9/11)*

*Nevi zâde nice kadılık edersin sen kim
Şer-i bir mes'ele bilmezsin eyâ puşt aslâ
Evvela b... bulur muydu nû
Olsa malûmun eger mesele-i istinca(SK M55)*

*Ey hafız-ı sefîh ü zarîf-i deride-gûn
Hakkâ budur ki haylice puşt-ı zamânesin
Düşse zamân-ı harle acep mi muâmelen
Zira ki ol zamân ise sen de zamânesin (SK M58)*

*Etmedi ahde vefâ yuf Arnavud monlâsma
Zu'mına bak ol hariun hem vaz-ı bî-mâ'nâsına
Ben inanmam ol kadar irfân da çokdur ol hara
Kim cenâbetle imamet eylemiş monlâsına(SK M110)*

*Kendim bilirim ben ki ne Hızram ne Mesihâ
 Âlem dem-i cân-bahşım ile gerçi ki doldu
 Cibril-i şaki olduğuna kalmadı şübhem
 İfrît-i mukaddes ne desem yansılar oldu (SK M106)*

*Kim görse o sûretle vezir olduğunu der
 Bir gevher-i pâk idi b... düşdü sadâret (SK M3)*

*Kâdi-i Mısır olduğun dem neydi ana iltifât
 Âlemi ahmak sanursın sen de bu idrâkile (SK M38)*

*Beyhude sanma hicvimi ey Kirli fâhişe
 Fetva-yi şer'e neydi senin ol ihânetin
 Gör tab'umun alakasını feyz-i hakk ile
 Hicvile aldı kinini senden şeriatün (SK M28)*

Sonuç

Edebi eserlerin içeriğindeki zihniyetin temsil değeri hakkında yansız ve doğru neticelere, titiz bir inceleme ve tenkit süreci ile ulaşılabilir. Aynı şairin kaleminden çıktığı iddia edilen iki ayrı nazım eserin muhtevasındaki farklı ahlak anlayışı ve kişilik özellikleri okuyucuyu kuşkulandırır. Bu bakımdan şair ve yazarların diğer eserleri ve benzer muhteva veya temada başka eserler kuşkulanan nazım ile karşılaştırılmalı ve eserin yazıldığı iddia edilen tarihi dönem ve süreç üzerinde titizlikle durulmalıdır. Bizzat yabancı seyyahların o devrin Osmanlı Türk toplumu içinde yaşadıkları deneyim ve yaptıkları gözlemler, *Sihâm-ı Kazâ*'da sergilenen içeriğin toplumda izdüşümünün olmadığını doğrulamakta; bu içeriği makul gösteren veya sıradanlaştıran yaklaşımların tarihi gerçeğe bağdaşmadığı görülmektedir.²⁰ Bu makalede *Nef'i Divanı* ve *Sihâm-ı Kazâ*'da sergilenen iki farklı şair kişiliğinden hangisinin, şairliği edebi bakımdan kusursuz, inancında samimi ve ahlaken temiz Nef'i'yi temsil ettiği sorusu soruldu. Bunu tespit edebilmek için iki eser edebi düzeyi, içeriği ve verdikleri mesajlar bakımından karşılıklı bir okumaya tabi tutuldu ve ayrıca *Sihâm-ı Kazâ*'da nazımın içerdiği mesajlar uygun başlıklar halinde tahlil edildi. Dil, üslup ve içerik bakımından yapılacak daha ayrıntılı incelemeler, eserin içerik olarak inançlı bir topluma niçin hitap etmediğini ve zevk-i selim sahibi 17. asır divan şiiri okuruna edebi bir haz veremeyeceğini tespiti yarayacak veriler sunacaktır.

KAYNAKÇA

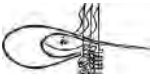
ATALAY, Mehmet, "Nef'i ve Sınır Ötesine Yazdığı İki Farsça Kaside", *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2/2, İstanbul, 2008. s. 25-48.

AKKUŞ, Metin, *Hicvin Ankâları, Nef'i ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ Yay., Ankara 998.

BAYPINAR, Yüksel, "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *AÜ DTCF Dergisi*, c. 29, Sayı 1-4, Ankara 1978.

²⁰ "Şuara ve üdebadan bazıları hakkındaki manzumât-ı hicviyyesi ise **baziçe-i şütüm** kabilindendir. Buna ise cumhur-u üdeba lisanında **mel'abe-i şiir** itlak olunur. Mukattat-ı Sihâm-ı Kaza mazbutu olan zevata meçhul değildir ki Nef'i ekser-i kıtaatını mukabele-i bilmişil olarak inşa eylemiş ve bu hususta "*elbâdî azlemu*" hükmü müşarünileyhe musallat olan şuaraya raci' olmuştur." Ebuzziya Tefvik, age. s. 64.

- BUSBECQ, Ogier G., *Türk Mektupları*, Doğan Kitap, İstanbul 2005.
- COŞKUN, Menderes (2011), "Latîfî'de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latîfî'nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SBD*, S. 23, Isparta 2011. s.1-25
- EBUZZİYA Tevfik, *Nef'i*, Matbaa-i, Ebuzziya, İstanbul 1311.
- ERKAL, Abdülkadir *Divan Şiiri Poetikası (17. yy.)*, BDK Yay., Ankara 2009.
- GIBB, E. Wilkinson, *A History of Ottoman Poetry*, Luzac and Co, London 1904.
- HORATA, Osman, "Nef'i'nin "Sözüm" Redifli Kasidesinin İstiare Zemini", *Bilig*, s. 61, 2012. s. 143-156
- İPEKTEN, Haluk, *Nef'i: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- KARAHAN, Abdülkadir, *Nef'i Divanı'ndan Seçmeler*, KB Yay., Ankara 1992.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Akçağ Yay., Ankara 2006.
- MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, Ötüken Yay., İstanbul 1979.
- NEF'Î, *Nef'i Divanı*, (Haz. Metin Akkuş), Akçağ Yay., Ankara 1993.
- UBICINI, J. Henry, *1855'de Türkiye*, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, c.2, İstanbul 1977.

TÜR VE TARZ ÇEŞİTLİLİĞİ AÇISINDAN ZENGİN BİR DİVAN: SÜHEYLİ DÎVÂNİ*

*Mehmet Sait ÇALKA***

ÖZET

Edebiyat teorisinde tür, metnin/şairin neyi anlattığı, yani muhtevayı; tarz ise, nasıl anlattığını, yani ifade biçimini karşılar. Bir ifade biçimi olarak tarz, genellikle şairin/nâsirin oluşturduğu metinde kendini ne şekilde ifade ettiği ile ilgili okuyucuya ip uçları sunarken; tür ise, hem şairin hem de toplumun içinde bulunduğu sosyo-kültürel durumu hakkında izler verebilmektedir. Özellikle Osmanlı sahasının edebî olarak ayrıntılı bir şekilde incelenip irdelenmesi, bir sosyal ferd olarak ediplerin metinlerinde kullandıkları türlerin eksiksiz bir şekilde ortaya konmasına bağlıdır. Bu anlamda tür, metnin yorumlanabilmesi için tespit edilmesi gereken bir araç olarak görülmektedir.

İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun her bakımdan ihtişamlı olduğu ve buna paralel olarak Klasik Türk edebiyatı metinlerinin de zirve yaptığı bir dönem olan on altıncı yüzyılda yaşayan Süheylî de bu zengin tür ve tarz malzemelerini barındıran dîvânıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılda devletin ve toplumun içinde bulunduğu rûhî ve bedenî zenginliğin, Süheylî dîvânındaki manzumelere de yansıdığını daha önce yaptığımız küçük bir örnekleme tespit edince, tür ve tarz bahsinde bütün bir dîvânı tetkik etmeyi uygun gördük. Yaptığımız tetkikler ışığında Süheylî'nin kaleme aldığı kasidelerde, musammatlarda ve gazellerde oldukça zengin bir tür yelpazeyle manzumelerini kaleme aldığı görülmüştür. Bu çalışma, Süheylî başta olmak üzere, 16. yüzyıl dîvânlarında hangi türlerin kullanıldığı sorusuna ip uçları vermesi açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Süheylî, Dîvân, 16. Yüzyıl, Edebi türler ve tarzlar.

A RICH DIVAN HAVING VARIETY OF GENRES AND STYLES: SÜHEYLİ'S DIVAN

ABSTRACT

In theory of literature genre stands for what the poem or prose express, especially about content, whereas style resembles how a poem or prose explain, that is explicandum. As an explicandum, while genre

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: calkamehmetisait@hotmail.com

provides hints to readers about how the writer expresses himself in his poem or prose, style provides hints about the socio-cultural background of both poet and the society. For Ottoman literature's being examined and studied literarily in a detailed way depends upon genre's, which are used in the texts by the litterateurs as social individuals, being presented completely. In this area, genre is seen as a tool which is needed to be fixed in order to interpret the text.

Süheyli, who lived in 16th century when Ottoman Empire was magnificent and in parallel with this Classical Turkish literature's texts hit the top, is appeared in front of us with his divan which comprises those rich genres and styles. After examining a sample of his works and identifying that the spiritual and physical richness of the Ottoman Empire and its people is reflected in Süheyli's divan, we decided to examine the whole Divan within the scope of genre and style.

In the light of our examination, it is clear that Süheyli wrote his poems, qasides, musammats and ghazels by using considerably rich genre range. We believe that this study is significant because it provides hints on the question of which genres were used in the 16th century particularly by Süheyli.

Key words: Classical Turkish Literature, Süheyli, Divan, 16th century, Literal genres and styles.

Edebiyat teorisinde tür, metnin/şairin neyi anlattığı; tarz ise, nasıl anlattığını karşılar. Bir ifade biçimi olan tarz, şairin/nâsirin daha çok oluşturduğu metinde kendini ne şekilde ifade ettiği ile ilgili okuyucuya ip uçları sunarken; tür ise, hem şairin hem de toplumun içinde bulunduğu sosyo-kültürel durumu hakkında izler verebilmektedir. Özellikle Osmanlı sahasının edebî olarak ayrıntılı bir şekilde incelenip irdelenmesi, bir sosyal ferd olarak ediplerin metinlerinde kullandıkları türlerin eksiksiz bir şekilde ortaya konmasına bağlıdır. İşte bu anlamda tür, metnin yorumlanabilmesi için tespit edilmesi gereken bir araç olarak görülmektedir. Türk edebiyatında nazım ve nesir halinde metinlerin oluşturulması aşamasında şairlerin/nâsirlerin başvurdukları türleri tespit etmek türlerin ve ifade biçimlerinin tam olarak tasnifi ise halen bir problem olarak durmaktadır.

Edebî türlerin tespiti ve değerlendirilmesinde, farklı bakış açıları geliştirilmiş olmasına rağmen, günümüze kadar bu alanda eser ortaya koyan Agah Sırrı Levend, Metin Akkuş, Mehmed Aça vd., Rıdvan Canım, Hatice Aynur vd.'nin¹ eserleri haricinde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Hayatta olan söz konusu araştırmacıların, edebî metinlerde kullanılan türlerin tespiti noktasında ve bu alanda bilimsel araştırmaların devam etmesi gerektiği konusunda birleştikleri de bilinmektedir. Bu sahada bine yakın tür olabileceği varsayılırsa, biz araştırmacıların zengin rezervlere sahip olan bu sahaya katkıda bulunmamızın elzem olduğu görülmektedir.

Osmanlı edebiyatında şairlerin divanlarda her bir nazım şekli; mesnevi ve mensur eserlerde ise her bir bölüm, hatta manzum eserlerin en küçük birimleri olan her bir mısra ve beyit, farklı bir tür veya tarzla ifade edilebilmesi, Osmanlı dönemini tarihî, sosyal ve edebî yönden inceleyen günümüz araştırmacılarına zengin bir malzeme sunmaktadır. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun her

* Öğr. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Rize calkamehmetsait@hotmail.com

¹ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.I, TTK Yay., Ankara, 1998; Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yay., Erzurum, 2007; Mehmet Aça, Haluk Gökalt, İsa Kocakaplan, *Başlangıcından Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yay., İstanbul, 2009; Rıdvan Canım, *Divân Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara, 2010; Aynur, Hatice vd, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V, Nesrin İnşası Düz yazıda Dil Üslup ve Türler*, Turkuaz Yay., İstanbul, 2010.

bakımdan ihtişamlı olduğu ve buna paralel olarak Klasik Türk edebiyatı metinlerinin de zirve yaptığı bir dönem olan on altıncı yüzyılda yaşayan Süheylî de bu zengin tür ve tarz malzemelerini barındıran dîvânıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılda devletin ve toplumun içinde bulunduğu rûhî ve bedenî zenginliğin, Süheylî dîvânındaki manzumelere de yansıdığını daha önce yaptığımız küçük bir örnekleme tespit edince, tür ve tarz bahsinde bütün bir dîvânı tetkik etmeyi uygun gördük. Yaptığımız tetkikler ışığında Süheylî'nin kaleme aldığı kasidelerde, musammatlarda ve gazellerde oldukça zengin bir tür yelpazeyle manzumelerini kaleme aldığı görülmüştür. Bu çalışma, Süheylî başta olmak üzere, 16. yüzyıl dîvânlarında hangi türlerin kullanıldığı sorusuna ip uçları vermesi açısından faydalı olacaktır.

A) Kasidelerde Türler ve Tarzlar:

1.Edebî Tarzlar

1.1. Fahriye

Dîvân edebiyatında fahriye, şairlerin kendi özelliklerinden övünerek söz ettikleri manzume veya manzumelerin bir bölümüdür.² Bu tarz metinlerde şairler, ya kendi şiir becerileriyle diğer şairlerin sanatkarlığını mukayese yoluna giderek ya da kendilerinden önce yaşamış Türk veya Fars şairlerine benzediklerini ifade ederek övündükleri görülür.

Süheylî dîvânında kasideler kısmında birçok fahriye örneğini bulmak mümkündür. Bu örnekler, kaside 7'de 19-25. beyitler arası; kaside 14'te 27 ve 44. beyitler; kaside 15'te 46 ve 47. beyitler; kaside 16'da 32 ve 33. beyitler; kaside 24'te, 39-41. beyitler arası; kaside 25'te 34-39. beyitler arası; kaside 28'de, 3,4,7 ve 8. beyitler; kaside 45'te 17 ve 18. beyitler ve son olarak 13 beyitlik 50. kasidenin hemen tüm beyitleri gibi örneklerdir.

Benem o şâ'ir-i çâbü-k-süvâr-ı 'arsa-i nazm
Benem o gulgule-endâz-ı künbed-i hadrâ (K.14/27)

Sühende 'Îsî-i vaktem baña müsellemdür
Kelâm-ı mevhibet-âsâr ü rûh-bahş edâ (K.14/44)

Baş egmez isem gayra n'ola tarz-ı sühende
Oldı kalemüm nâdire-perdâz-ı 'acâ'ib (K.15/46)

Lûlû-yı safâ-perver-i eş'âr-ı latîfüm
Âvîze-i gûş olmaga şâhâne münâsib (K.15/47)

Sözüm güherdür anuñçün sühenverân-ı cihân
Sefînelerde iderler teberrüken mestür (K.24/39)

Benem bu 'arsada şimdi emîr-i milk-i sühen
Kimüñ ki var hüneri gelsin işte vakt-i zuhûr (K.24/41)

Der-i devlet-medâruñ Ka'be-i erbâb-ı hâcetdür
Anuñ vâsf-ı cemîlinde benem Hassân-ı nazm-âver (K.25/34)

Vücûd-ı 'izzetüñ vâsfındaki eş'âr-ı dür-bârum
Revâdur kudsiyân-ı 'arş iderse gûşvâr-ı zer (K.25/39)

² Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 65.

1.2. Hasb-i Hâl/Arz-ı Hâl/Iyâdet

Nasihat-nâme, duâ-nâme meded-nâme, şikâyet-nâme gibi sunuş biçimlerinin bir üst tarzı olarak kabul edilebilecek olan bu tarzlardan hasb-i hâl/arz-ı hâl, görüşüp dertleşme, halleşme, sohbet tarzında konuşma anlamında kullanılırken; İyâdet ise hatırını sorma, ziyaretinde bulunma ve hasta ziyareti gibi anlamalara gelmektedir.³

Süheylî dîvânındaki kasidelerde hasb-i hâl ve arz-ı hâl örnek teşkil edecek beyitler genellikle üst makamlardan talep edilen herhangi bir şey için olduğu görülmektedir. Kasideler dikkatle incelendiğinde, kaside 5'in 1., 4., 5., 7. ve 60. beyitleri; kaside 7'nin 7., 8., 9. ve 11. beyitleri; kaside 9'un 35-41. beyitler arası; kaside 23'ün ilk 26 beyitlik kısmı; kaside 28'in özellikle 7. ve 8. beyitleri; kaside 30'un 26. ve 27. beyitleri; kaside 37'nin 33. ve 34. beyitleri; kaside 38'in 16. ve 17. beyitleri; kaside 44'ün 13-15. beyitler arası ve son olarak kaside 49'un 28. ve 29. beyitlerin arz-ı hâl/hasb-i hâl/iyâdet tarzına örnek beyitler olduğu görülmektedir.

Dirîg ü derd ki bu çarh-ı zâlim ü gaddâr
Hadeng-i cevri ile kıldı derûnumı efgâr (K.23/1)

Esîr-i kûşe-i derd ü belâ vü endûhem
Ne bir enîs-i şefîk ü ne mûnis-i gam-hâr (K.23/2)

Vaktidür hâl-i perîşânım saña 'arz itmege
Kilk-i nazmum ihtiyâr eyleser semt-i dîgeri (K.37/33)

Halk-ı 'âlem 'işret ü zevk u safâda şâd-mân
Bende gûyâ kim emânet kondı dünyâ gemleri (K.37/34)

Maksûdumı rikâbuña 'arz eyleyin eger
'Arz-ı merâma olur ise lûtf ü ruhsatuñ (K.44/15)

Sürdüm ruh-ı niyâzı gelüp hâk-i pâyüñe
Lütfuñ ümîd idüp n'ola görsem mürüvvetüñ (K.44/13)

1.3. Hicviye

Dîvân şiirinde, biriyle şiir yoluyla alay etme, şiir yoluyla birini gülünç duruma düşürme, yerme şeklinde bir ifade biçimi olan hicviye,⁴ genellikle şairlerin hoşnut olmadığı toplumsal durum ve olgulara karşı sessiz kalmadığının bir ifadesidir. Osmanlı sahasında *hezl*, *latîfe*, *mutâyebe*, *nükte*, *şathiye* ve *fıkra* gibi anlatım biçimleri ve türleri hicviye ile birleşen diğer ifade biçimleridir. Süheylî Dîvânı'nda doğrudan hicvedilen bir kişi bulunmamakla birlikte, Süheylî, kaside 7'de devlet kademelerinde bulunan bazı kimselerin liyakatsiz olduğunu, o makamlarda uygun kişilerin olmadığını dile getirmekte ve bu kişileri isim vermeden birkaç beyitte hicvettiği görülmektedir.

Mezellede erbâb-ı fâzıl ü hüner hep
Zihî turfe tavr-ı 'acâ'ib garâ'ib (K.7/11)

Erâzil safâda efâzıl cefâda
Zihî nâ-muvâfık zihî nâ-münâhib (K.7/8)

³ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 91.

⁴ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 103.

1.4. Manzum Mektup

Aslen Arapça bir kelime olan *mektûb*, bir kişinin bir başka kimseye gönderdiği yazılı kâğıt, risâle anlamına gelir. Klasik edebiyat metinlerinde mektup, modern edebiyatta bilinen şekliyle bir tür olarak değil, bir edebi tarz olarak kabul edilebilir. *Zîrâ mektupta önemli olan neyin anlatıldığı değil, nasıl anlatıldığı önemlidir. Yani mektup bir tutum, bir tarzın sonucunda ortaya çıkar.*⁵ Kasidelerin içinde bu türe örnek olmamakla birlikte; kıt'âlar bölümünde, kıt'â 15'te bu türe örnek teşkil edecek bir kullanım söz konusudur. "*Bu mektûb-ı manzûm-ı belâgat-üslûb biñ bir senesinde hatt-a Bagdâd-ı bihişt-âbâda vardugumuzda şu'arâ-yı fesâhat-şi'ârdan Hâtemî Bege irsâl olunmuşdı Fî sene 1001 [M. 1592/93]*" başlıklı bu kıt'â, dönemin şairlerinden Hâtemî beye gönderilmiş manzum bir mektup örneğidir.

Müsellemdür saña seyyâhlık iy bâd-ı cân-perver
İdersin turfetü'l-ayn içre seyrin bâg-ı dünyânun (Kıt'a 15/1)

Yoluñ ugrarsa tâ ki pâ-y-taht-ı Âl-i 'Osmân'a
Tefahhus eyle ahvâlin Sitanbûl u Galata'nuñ (Kıt'a 15/2)

İdüp kesb-i şeref yüz sür gubâr-ı râhına bir bir
Gerek nazm ehli a'yânun gerek hâl ehli yârânun (Kıt'a 15/3)

Varup a'yâna burc-ı evliyâdan gitdügün bildür
Selâmın vâsıl eyle hazret-i şâh-ı şehîdânun (Kıt'a 15/4)

1.5. Medhiye

Bir kişiyi övmek için yazılmış şiir anlamıyla klasik edebiyatta bir anlatım tarzına verilen ad olan medhiye, genel olarak dîvân edebiyatında dört halifeyi, din ve devlet büyüklerini övmek için yazılan şiirlerdir.⁶ Tevhîd ve Na't türündeki tüm manzumeler de bu sunum şekliyle dile getirilir. Medhiye aslında kasidelerin yazılış amaçları arasındadır. Dolayısıyla Süheylî dîvânının kasâid kısmında da bu ifade şekline sıkça rastlanır. Öyle ki; Na't türünde olan kaside 3 ve kaside 4'ün tüm beyitleri; Kudûmiye örneği olan kaside 6'nın tüm beyitleri ve bir Cülûsiye örneği olan kaside 8'in hemen tüm beyitleri başta olmak üzere, kaside 50 haricinde hemen tüm kasidelerde methiye tarzıyla söylenmiş beyitleri tespit etmek mümkündür.

Meh-i sipihr-i sa'âdet çerâg-ı çeşm-i cihân
Hümâ-yı evc-i 'adâlet şeh-i huceste-likâ (K.14/12)

Cenâb-ı hazret-i Paşa-yı 'âdil ü gâzî
Muhît-i merkez-i dâniş medâr-ı evc-i zekâ (K.14/14)

İy dâver-i mihr-ahter-i hûrşîd-merâtib
Vey server-i Dârâ-der-i Cemşîd-menâkıb (K.15/1)

Bin cân ile vassâfuñem iy âsaf-ı 'âdil
Medhûñ baña farz oldı kerem şânuna vâcib (K.15/44)

⁵ Sedat Kardaş, "Cem Sultan'ın Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisinin Edebi Tarzlar Açısından Değerlendirmesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter 2013, p.1901.

⁶ Metin Akkuş, a.g.e., s. 143.

Hayder-i rûz-ı vegâ hazret-i Ca'fer Paşa
Ümerâ vü vüzerâ sadrına oldur serdâr (K.22/28)

Sensin ol maksad-ı erbâb-ı makâsıd ki senüñ
Cân virür olmaga kapuñda 'abîdüñ ahrâr (K.22/33)

1.6. Münâcaât/Niyaz-nâme/Duâ-nâme/Meded-nâme

Allâh'a yalvarmak, yakarmak, niyaz ve dua etmek maksadıyla kaleme alınan metinlerin ortak adı olan münâcât, kulun güçsüzlüğü, acziyeti, durumlar karşısındaki yetersizliği karşısında, yaratıcının mutlak güç sahibi oluşunu ve üstünlüğünü vurgulayan metinlerdir.⁷ Tevhîd türünün sunuş biçimleri olarak da adlandırılabilen münâcaât, niyâz-nâme, duâ-nâme ve meded-nâme tarzları ile aynı işlevde kullanılır. İstisnaları olmakla birlikte genellikle bu tarz metinlerin manzum olanları *münâcât*; mensur olanları ise *tazarruât* başlıkları altında toplandıkları görülür. Bir kişinin ömrünün uzun olması, bahtının açık olması, bir işte muzaffer olması için kaleme alınan manzumeler de duâ-nâme kapsamında ele alınabilir. Süheylî dîvânında münâcaât örneğine, tümüyle tevhîd türüyle yazdığı kaside 1'de; duâ-nâme örneğine ise kaside 44'ün 2 ve 3. beyitlerinde rastlamak mümkündür.

Münâcaât'a örnek beyitler:

İy ehl-i cürme rahmet ile eyleyen cezâ
Gaffâr-ı lâ-yezâl ü Hudâvend-i zü'l-'atâ (K.1/1)

Sultân-ı bî-vezîr ü Hudâvend-i lâ-nazîr
Dâdâr-ı bende-perver ü Vehhâb-ı reh-nümâ (K.1/2)

Âhir nefesde kılma Süheylîyi nâ-murâd
Kıl meş'al-i hidâyetüñi aña reh-nümâ (K.1/21)

Duânâme'ye örnek beyitler:

Dâ'im safâ-yı hâtır ile şâd ü hurrem ol
Evc-i şerefde tâli' ola mihr-i rif'atüñ (K.44/2)

Zıll-i sa'âdetinde vezîr-i mu'azzamüñ
Şîr ü şeker misâli lezîz ola ülfetüñ (K.44/3)

1.7. Nasîhat-nâme/Pend-nâme /Mev'ize

Edebiyatta, din, ahlak, toplumsal yaşam, meslek, yönetim hizmetleri konularında öğüt verici veya iyi insan olma ve yaşamda başarılı olmanın yollarını gösteren eserlere veya manzumelere nasihat-nâme denir. Bu yönleriyle nasihat-nâmeler, islâmî temellere dayalı ahlâkî davranış kurallarını özlü formüller halinde yeni kuşaklara aktarmak amacıyla yazılmış öğretici eserlerdir.⁸ Süheylî'nin dîvânında kasidelerde ve musammatlarda örnekleri bulunan bu ifade biçimi, kaside 11'in hemen tüm beyitlerinde; kaside 13'ün ilk 15 beytinde ve kaside 46'nın 16., 18. ve 35. beyitlerinde bulunmaktadır. Bunların yanında, tahmis ve müseddeslerde de örneklerine rastlamak mümkündür.

⁷ Rıdvan Canım, *Dîvân Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara, 2010, s.168.

⁸ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 103; Rıdvan Canım, *a.g.e.*, s.180.

Dilerseñ nusreti şâhâ ‘ibâda ‘adl ü dâd eyle
Tarîk-ı müstakîmi koma elden ictihâd eyle (K.11/1)

Muhassal rüşvetüñ nâmını kaldur şer‘i icrâ kıl
Tarîk-ı pâk-i eslâfa sülûke i‘tiyâd eyle (K.11/2)

Künc-i ‘uzletde otur genc-i kanâ‘atle diril
Kimsenüñ ‘aybını görme dîde-i rûşen gibi (K.13/2)

Başlar üzre yirüm olsun dir iseñ mânend-i gül
Kimseyi âzürde kılma tut dilüñ sûsen gibi (K.13/3)

Hazer kıl kalb-i âteşnâkine tokunma mahzûnuñ
Virür âfâka lerze çekse bir âh-ı vehimnâki (K.46/18)

Bu söz ma‘nîde bir ser-rîşte-i pend ü nasîhatdür
Zevü’l-efhâma lâ-büd lâ-cerem lâzımdur imsâki (K.46/35)

1.8. Şikâyet-nâme: Kendinden Şikayet/Tazallüm

Şikâyet, sızlanma, yanıp yakınma anlamlarına gelir. Bir edebî metinde, yazarın/şairin kişisel veya toplumsal herhangi bir durumdan olumsuz yönde söz etme tavrının bir görünüşüdür. Yazar/şairin kendinden olumsuz yönde söz etme tavrına ise *tazallüm* adı verilir.⁹ Süheylî dîvânındaki kasidelerde şikâyet-nâme tarzındaki manzumelere bakıldığında, daha çok Süheylî’nin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan ve sıkıntılardan serzenişte bulunduğu tazallüm örneklerinin bulunduğu görülmektedir. Beklediği bir ihsana yönelik kendini fakr u zaruret içinde gösteren ve kendinden şikâyet niteliğindeki tazallüm örnekleri, kaside 7’de 7. ile 11. beyitler arasında; kaside 23’te 1., 2. ve 26. beyitlerde; kaside 24’te 7., 8. ve 48. beyitlerde görülürken; zamandan şikâyet örneğini ise kaside 42’nin 23. beytinde bulmak mümkündür.

Benem çâh-ı gamda fütâde belâya
Serîr-i sa‘âdetde cümle şevâ‘ib (K.7/7)

Erâzil safâda efâzıl cefâda
Zihî nâ-muvâfık zihî nâ-münâhib (K.7/8)

Dirîg ü derd ki bu çarh-ı zâlim ü gaddâr
Hadeng-i cevri ile kıldı derûnumı efgâr (K.23/1)

Esîr-i kûşe-i derd ü belâ vü endûhem
Ne bir enîs-i şefîk ü ne mûnis-i gam-hvâr (K.23/2)

Hakîr isem n’ola elden tevakku‘um yokdur
Egerçi şâ‘irem ammâ ne şâ‘ir-i cerrâr (K.23/26)

⁹ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 252.

Zemândan nice bir bu şikâyet ü şekvâ
Süheylî âhiri yok biñ yıl eyleseñ izkâr (K.42/23)

1.9. Tahkiye ve Tasvir

Kelime anlamı olarak tahkiye, *hikaye etme, anlatma* anlamına gelirken tahkiye ise, *resmini yapma, yazıyla tarif etme* anlamına gelmektedir. Tahkiye ve tasvir iki farklı tarz olamakla birlikte, genellikle olay eksenli mesnevilerde ve bahâriye, şitâiye, ‘ıydiye, sefer-nâme, fetih-nâme ve cenk-nâme gibi türlerde kullanılan ifade biçimleridir. Bu anlamda Süheylî dîvânına bakıldığında, Fatih Sultan Mehmed’in tahta çıkışı dolayısıyla kaleme alınan ve bir cülûsiye örneği olan “*Zübde-i selâtîn-i selef ve güzîde-i havâkîn-i halef sultân-ı sâhib-kırân Sultân Mehemmed bin Sultân Murâd Hân hazretlerinin cülûs-ı hümayûnlarına dinmişdür*” başlıklı kaside 8’in birçok beyti bu türe örnektir. Bunun yanında, bir cenk-nâme örneği olan kaside 41 ve bir subhiye örneği olan kaside 17’nin birçok beyti de tahkiye ve tasvir tarzıyla kaleme alındığı söylenebilir.

O nûr-ı pâkden geldi vücûda hâsıl-ı kevneyn
Libâsı hil’at-i yâsîn ü ber-ser efser-i tâhâ (K.2/3)

O mâhuñ feyzi nûrından nümâyân oldu ol gevher
O gevher oldu manzûr-ı cenâb-ı hazret-i a’lâ (K.2/14)

Açıldı perde-i imkân göründi ‘âlem-i gaybet
Müşahhas oldu ol nûr ile bu dünyâ vü mâ-fihâ (K.2/20)

Leşker-i Rûm’a hücum itdükde ceş-i Zengibâr
Şâh-ı hâver eyledi bir lû’b ile kendin nihân (K.8/5)

‘Asker-i hâver o dem girdi hisâr-ı çârüme
San girizân oldılar zulm ü sitemden Rûmiyân (K.8/6)

Ser-pençesine aldı güneş zâg-ı zulmeti
Şeh-bâz-ı zer-cenâhını saldı şikâre subh (K.17/2)

1.10. Tarih Düşürme

Ebced alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık olması özelliğinden istifade edilerek herhangi bir hadiseye, hesaplandığında o hadisenin meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye *tarih düşürme* denir.¹⁰ Bazı kaynaklarda edebî sanat olarak sayılamasına rağmen bir tarz, bir üslup şekli olarak da değerlendirilir. Tarih düşürme farklı nazım şekillerinde uygulanabildiği gibi, bu tarzın en fazla başvurulduğu nazım şekli kıt’adır. Süheylî dîvânına bakıldığında, toplamda 33 kıt’ada çeşitli olaylara ait tarih düşürüldüğü görülür. Söz konusu bu kıt’alarda kullanılan Türler ve Tarzlar ayrı bir şekilde çalışmamızın sonunda tablo halinde verilmiştir. Aşağıda verdiğimiz örnek Süheylî’nin Tevkîi Hükmü efendinin doğan çocuğuna düşürdüğü tarih kıt’asıdır.

Hükmî Efendi kim ol server-i erbâb-ı dil
Mazher-i lütf eyledi anı Hudâ-yı celîl

¹⁰ İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay., İstanbul 2010, s. 66; Rıdvan Canım, “Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, C.13, S.2, s.105-120.

Mâye-i cân-ı peder virdi Hudâ bir puser
 Budur ümîdüm vire Hak aña ‘ömr-i tavîl
 Kıldı beşâret seher hâtif-i gaybî-hıtâb
 Didi Süheylî o dem feyz-i Hudâ-yı cemîl
 Sene 1009 [M. 1600/01] (Kıt’a.16)

1.11. Âşıkâne, Rindâne, Hakîmâne, Sûfiyâne Edâ ile söylenmiş manzumeler

Genellikle gazellerde karşımıza çıkan bu tarz söyleyişlerin Süheylî dîvânındaki yansımaları tablo halinde çalışmamızın sonunda verilmiştir.

2. Edebî Türler

2.1. Azliye

Arapça bir kelime olan ‘azl, işinden çıkarma, yol verme anlamlarına gelmektedir. Edebî terim olarak ise *azliye*, işten çıkarılan kişinin düşmüş olduğu olumsuz durumları; işten çıkaran kişiye karşı duyulan öfke ve kırgınlığın dile getirildiği metinlerdir.¹¹ Bu tür metinlerde özne, şairin kendisi olabildiği gibi, görevinden uzaklaştırılan bir başka kimse de olabilmektedir. Süheylî dîvânında azliyeye tek örnek, Yemişçi Hasan Paşa’nın görevinden uzaklaştırılmasını konu edinen ve “*Yemişçi Hasan Paşa kâ’im-makâmlıktan ‘azline târihdür*” başlığıyla kaleme alınan tarih kıt’asıdır.

İy dil cenâb-ı Hakk’a olsun hezâr minnet
 Gitdi keder cihândan kurtuldi halk gamdan

Dünyâyâ ‘îd-i ekber bu ‘azlûn oldı târîh
 Egri yuvan olduñ mahrûm bu sadırdan
 Sene 1009 [M. 1600/01] (Kıt’a.22)

2.2. Bahâriye/Bahâriyyât/Bahâr-nâme/Rebî’iye

Baharla ilgili, bahara ait anlamına gelen *bahâriye*, bahar tasvîrine yer veren manzûmelere verilen isimdir.¹² Bilindiği gibi kasidelerin giriş bölümü sevgili tasviriyle başlıyorsa nesib; bahar, şitâ (kış), hazan ve benzeri tabiat dönemlerinin tasvirleriyle başlıyorsa teşbîb adını alır. Süheylî dîvânında Hâdim Cafer Paşa’ya methiye tarzında sunulan kaside 20; Ca’fer Paşa’ya methiye olan Kaside 22; vezîr-i a’zam Muhammed Paşa’ya methiye olan kaside 24 ve 26 ve vezir Hızır Paşa’ya methiye olan kaside 32, bahâriye türüne örnekler barındıran manzumelerdir.

Kurutmuş idi şitâ kâr idüp nebâtâtı
 Bahâr def’ine anuñ Mesîhvâr gelür (K.20/9)

Bahârdan yine elbetde var bir haberi
 Sabâ yilûp gelür ammâ ki bî-karâr gelür (K.20/10)

Bahâr virdi cemî’-i memâlike revnak
 Bu fasl-ı hûbda eşcâra berg ü bâr gelür (K.20/11)

¹¹ Bülent Şığva, “Arayan-Aranan İlişkisi İçinde Bâkî ve Nef’î’nin Azliyeleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter, 2009, s. 931.

¹² Metin Akkuş, a.g.e., s. 25; Rıdvan Canım, a.g.e., s.19; Mehmet Aça, Haluk Gökalp., İsa Kocakaplan, *Başlangıcından Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yay., İstanbul, 2009, s. 278.

Dem-i ‘Îsâ gibi çün irdi nesîm-i behâr
Başladı yir yir açılmaga ‘uyûn-ı ezhâr (K.22/1)

Dîde-i ‘ibret ile olmaga nâzır çemene
Nergis açdı gözini hvâbdan oldu bîdâr (K.22/2)

Yine zemîn ü zemân oldu reşk-i bâg-ı İrem
Sipîhr bâmına çıkdı ne deñlü var ise hûr (K.24/18)

Açıldı bâg-ı neşât içre çün gül-i sûrî
Esüp nesîm-i sabâ def’ olup şeb-i deycûr (K.24/19)

2.3. Cûlûsiye

Cûlûs, kelime olarak oturmak, tahta çıkmak; terim anlamıyla, Osmanlı şehzadelerinin hükümdar olup tahta çıkmaları anlamındadır. Siyâsî terim olarak, hükümdarların tahta çıkma töreninde dağıtılan bahşış demektir. Edebî terim olarak ise *cûlûsiye*, Osmanlı şehzâdelerinin padişah olarak tahta çıkmaları üzerine kaside nazım şekliyle yazılan manzumelere verilen addır.¹³

Süheylî dîvânındaki bu türe iki örnek bulunmaktadır. Bu örneklerin ilki, ayrıca bir cenknâme örneği de olan ve Sultân Mehmed Hân’ın tahta çıkışını konu edinen “*Zübde-i selâtin-i selef ve güzide-i havâkin-i halef sultân-ı sâhib-kırân Sultân Mehmed bin Sultân Murâd Hân hazretleriniñ cûlûs-ı hümayûnlarına dinmişdür*” başlığıyla kaside 8; ikincisi ise “*Merhûm u magfûr Sultân Murâd Hazretleriniñ halef-i emcedi Sultân Mehmed Hân cûlûsına târîhdür*” başlıklı kıt’a 20’dir.

Devlet ü ikbâl ü baht ü ‘izzet ü iclâl ile
Saltanat tahtını teşrîf itdi bir sâhib-kırân (K.8/23)

Pâdişâh-ı bahr ü berr Sultân Mehmed bin Murâd
Zıll-ı Hak çeşm ü çerâg-ı dîde-i ‘Osmâniyân (K.8/24)

.....

Çerâğı nûr-ı Ahmed’den yakar ol
Muhammed-haslet ü Mahmûd-‘ünvân

Süheylî didi târîh-i cûlûsın
Mehmed âb-rûy-ı Âl-i ‘Osmân
Sene 1003 [1594/95] (Kıt’a 20)

2.4. Dâriye/Kasriye

Kelime olarak, ev anlamına gelen Farsça dâr kelimesi, Arapça aidiyet eki alarak evle ilgili, eve ait anlamındadır. Edebiyatta, saray, köşk ve yalı gibi, devlet büyüklerinin yaptırdıkları sanatlı yapıların tasvir edildiği şiirlerin adıdır.¹⁴

¹³ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 252.

¹⁴ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 56.

Süheylî dîvânında bu tür, yine tarih düşürme tarzında söylenen kıt'alar kısmında sıkça kullanılmıştır. Bu türle söylenen söz konusu manzumeler, “*Merhûm sâhibü'l-kerem Kazancı-zâde Çavuşbaşı Ömer Aganuñ sa'âdet-hânelerine dinmişdür*” başlıklı kıt'a 3; “*Bulâk'da Kızlar Agası Mustafâ Aganuñ vekâlesine dinmişdür*” başlıklı kıt'a 10; “*Mefharu'l-kuzât 'Abdu'r-rahmân Şâm-ı Şerîf'de termîm ve tecdîd eylediği câmi'e târîhdür*” başlıklı kıt'a 18; “*Şâm-ı cennet-meşâmda Süleymân Çelebi binâ eylediği bâguñ kasrına didüğümüz târîhdür*” başlıklı kıt'a 23; “*Vezîr-i mu'azzam Bayram Paşa hazretlerinin kasr-ı âlîlerine dinmişdür*” başlıklı kıt'a 26 ve son olarak “*Kasr-ı Havernak*” başlıklı kıt'a 27'dir. Aşağıdaki örnek, Süleymân Çelebi'nin yaptığı bağ koşkunun konu edildiği bir dâriye örneğidir.

Te'âla'llâh zihî kasr-ı letâfet-bahş u bî-hem-tâ
Meger ol sâhib-i tab'-ı selîmüñ bezmgâhısın

Binâ-yı behcet-âbâduñ ser-â-ser gark-ı nûr olmuş
Ne cây-ı pâksin kim mazher-i nûr-ı İlâhısın

Revâk-ı tâkuñ olsa tañ mîdur âfâka ger hem-ser
Ma'ârif menba'ı erbâb-ı 'irfânuñ penâhısın

Fezâ-yı sahn-ı pâküñ reşk-i firdevs-i berîn olmuş
Muhassal gayret-i 'işret-serâ-yı pâdişâhısın

Safâlar kesb idüp didi Süheylî şevk ile târih
Ne vâlâ kasrsın gûyâ Süleymân cilvegâhısın
Sene 1011 [M. 1602/03] (Kıt'a 23)

2.5. Felek-nâme

Gökler, burçlar, yıldızlar ve diğer gök cisimlerini konu edinen manzum veya mensur eserlere verilen isimdir. Genel manada devrân, zamân, dehr ve dünya gibi muhtelif manalar çerçevesinde semavât ile ilgili kavramların kullanıldığı manzumelere de felek-nâme gözüyle bakılabilir. Süheylî dîvânında, “*Celîlü'l-himem ve cemîlü'ş-şiyem vezîr-i sâhib-kerem huzûrına dinmişdür*” başlıklı ve methiye tarzında yazılan kaside 40, bu türe örnek olarak kabul edilebilir.

Bu ne zînetdür diyü hayretde iken nâgehân
Âfitâb indi yire eflâkden gör hikmeti (K.40/4)

Didiler bu südde ol sadr-ı felekdür kim güneş
İşbu menzilgehde buldı bunca 'izz ü rütbeti (K.40/7)

Mihr-i evc-i ma'delet mâh-ı me'âlî-menkabet
Zâtına mahsûs olup zeyn-i Mehmed-gayreti (K.40/9)

Nite kim sultân-ı nûr-efşân-ı taht-ı lâciverd
Her seher bezm-i felekde ide 'ayş ü 'işreti (K.40/23)

2.6. Firak-nâme/Firkat-nâme/Hecr-nâme/Tahassür-nâme

Firâk ve *Hecr* sözcükleri ayrılık anlamına gelmektedir. Edebiyatta ayrılık acısının dile getirildiği metinler de *firâk-nâme*, *hecr-nâme*, *tahassür-nâme* ve *firkat-nâme* gibi adlar ile anılmaktadır. Ayrılık acısının dile getirildiği bu tür metinlerde, sergüzeşt-nâmelerin anlatım

tarzının kullanıldığı görülür. Firak-nâmelerde esas olarak, birinden veya bir yerden uzak olma durumu ve bu durumun verdiği acı vardır.¹⁵ Süheylî dîvânına firâk-nâmeye örnek teşkil edecek müstakil manzume, musammatlar bölümünde bulunan “*Bir zemân-ı hasretde dinmişdür*” başlıklı müseddes 6’dır. Bunun yanında gazellerde de sevgiliden ayrılığı konu edinen beyitlere sıkça rastlamak mümkündür. (Gazellerde geçen bu türe örnek beyitler şunlardır: Gazel 13/3, 22/3, 32/1, 35/1, 54/2, 63/5, 64/4, 82/5, 121/3, 130/3, 158/1, 159/4, 167/1-4, 186/5, 189/3, 190/4, 208/1, 231/1, 331/1)

Nice bir tîg-ı firâkuñla derûn ola figâr
Nice bir hecr-i gamuñla ola dil zâr ü nizâr
Nice bir cânuma bu çarh-ı cefâkâr ide kâr
Nice bir gadr ide ben zâra sipîhr-i gaddâr
Kalmadı zerre kadar fûrkate sabr ile karâr
Şuñla kaldı ki idem başum alup terk-i diyâr
(Müseddes 6/bend.1)

Nâr-ı hasretle derûnum yîter itdûñ sûzân
Vâdî-i fûrkate salup benî kılma giryân
Reh-i mihnetde görünmez gözüme cân ü cihân
Ne belâdur ya benüm başuma ta’n-ı ihvân
Kalmadı zerre kadar fûrkate sabr ile karâr
Şuñla kaldı ki idem başum alup terk-i diyâr
(Müseddes 6/bend.2)

2.7. Fetih-nâme

Arapça bir kelime olan *feth* açmak anlamına gelmektedir. Edebî terim olarak *fetih-nâme*, bir yerin, şehrin veya bir kalenin ele alınmasını anlatan manzum veya mensur metinlerdir.¹⁶ Bu metinler genellikle mesnevi nazım şekliyle müstakil bir eser olarak yazılabildiği gibi; dîvânlarda kaside, kıt’a gibi manzumelerden veya manzumeler içinde birkaç beyitten de yazılabilmektedir. Süheylî dîvânında bu türe örnek olan manzume, “*Bu tesdîsüñ matla’-ı garrâsı Veysî Çelebinüñdür iş’âr olunup Âsâf-ı Cem-himem merhûm şehîd sa’îd ‘Alî Efendi hısmı ‘Osmân Paşa-yı Gâzî hazretine dinmişdür*” başlıklı tesdis 3’tür. Bu tesdis, Gazi Osman Paşa için söylenmiş bir methiye örneği olmasının yanı sıra, fetih-nâme örneği olarak dikkatleri çekmektedir.

1

Serverâ dehrüñ bugün sen server-i merdânısın
Âsitân-ı devletüñ sadr-ı bülend-erkânısın
‘Arsa-i rezmüñ ser-âmed Rüstem-i destânısın
Bezm-i ‘irfânuñ muhakkak Câmî-i devrânısın
Pâdişâhuñ gayretin çekmiş şecâ’at kânısın
Sen de ‘Osmânoglı’nuñ nâmıyla bir ‘Osmân’ısın

2

Serserî geşt eyledüñ Şîrvân u Gürcistân’ı hem
Heybetüñden kan kaşandı cümle şîrân-ı ‘Acem
Feth ü nusret yâver oldu kanda kim basduñ kadem
Halk tekrâr eyleyüp okur bu nazmı dem-be-dem

¹⁵ Sedat Kardaş, *a.g.m.*, s.1907.

¹⁶ Hasan Aksoy, “Tarihi Bir Belge ve Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetihnâmeler”, *İLAM Araştırma Dergisi*, Temmuz-Aralık 1997, C.II, S.2, s. 9.

Pâdişâhuñ gayretin çekmiş şecâ‘at kânısın
Sen de ‘Osmânoglu’nuñ nâmıyla bir ‘Osmân’ısın

(Tedis 3)

2.8. Haymiye / Otağnâme

Arapçada *hayme* çadır anlamındadır. Otağ ise padişahlara, vezirlere özel çadırlara verilen addır. Çadırların bu adı almalarındaki sebep ise, od yani ateş yakılmasındandır. Bu otağlardan padişaha ait olanına “Otağ-ı Hümâyûn”; sadrazamınkine “Otağ-ı Âsâfi” denilir. Otağlar sıradan çadırlardan farklı, son derece büyük, etekli ve süslü idi.¹⁷ Edebî terim olarak *haymiye/otağnâme* ise padişahın seferlerde veya açık alanda yapılan düğün ve sünnet gibi merasimlerde kullandığı süslü ve ihtişamlı otağını konu alan manzumelere verilen addır. Süheylî dîvânında bu türe örnek teşkil eden manzumeler, “*Berâ-yı hayme-i pâdişâh-ı cihân*” başlığıyla 24. kıt’a ve “*Hazret-i pâdişâh-ı hürşid-penâh için Mehmed Paşa-yı sâbık dikdürdüğü haymeye târihdür*” başlığıyla kıt’a 25’tir.

Şeh-perin sâye-bân iderdi aña
Görse bu çetr-i pâki rûhü’l-emîn

Ta‘n ider gökde mihr ile mâha
Kûşe kûşe o şemse-i zerrîn

Seyr ideydi o nakş-ı gurâbı
Rûh-ı Hayyâm okurdu sad tahsîn

Cân virürdi göreydi timsâlin
Nakş-bend-i nigâr-hâne-i Çîn

(Kıt’a 24/5-8)

Te‘âla’llâh zihî çetr-i hümâyûn
Nazîrin görmemişdür çeşm-i devrân

‘Îmâd-ı kasr-ı nusretdür sûtûnı
Otâg-ı çarha virdi zînet ü şân

Ne hayme kûh-ı kâfuñ ‘aynıdır kim
Anuñ ‘ankâsıdır sultân-ı zî-şân

(Kıt’a 25/4-6)

2.9. İydiye/Bayramiye

Arapça bir kelime olan *İyd* bayram anlamındadır. Bayramlık, bayram kutlaması, bayramlar vesilesiyle yazılan manzumelere ise *ıydiye/bayramiye* adı verilir. Özellikle Klasik Türk edebiyatında, bayram vesilesiyle yazılmış kasidelerin giriş (teşbib) bölümlerine bu ad verilir.¹⁸ Süheylî dîvânında müstakil olarak bu türe örnek olabilecek manzume, “*Vezîr-i sâhib-te‘eyyüd Sûfî Mehmed Paşa hazretler[ine] rûz-ı ‘ıyd-i sa‘îd esnâsında virildi*” başlıklı kaside 19’dur. ‘İyd redifli olan bu kaside, Sûfî Muhammed Paşa’ya sunulan bir methiyedir.

Yine ‘arz oldı felekde gurre-i garrâ-yı ‘ıyd
Yine yazıldı nişân-nâme-i tugrâ-yı ‘ıyd (K.19/1)

¹⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul, 1983, C.II, s. 741.

¹⁸ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 121.

Matla‘-ı şâm-ı sa‘âdetden tulû‘ idüp hilâl
Rüşen itdi ‘âlemi mâh-ı ferah-bahşâ-yı ‘ıyd (K.14/44) (b.2)

Bu kasidenin yanı sıra, gazellerde de bayram konulu beyitlere rastlamak mümkündür. Söz konusu gazellerde bayramı konu alan beyitler, bazen herkesin mutluyken kendisinin sevgiliden uzak oluşunu ifade eden bir şikâyeti, bazen de sevgilinin âşığa görünmesi veya tebessümüyle âşık için o günün bir bayrama dönüştüğü durumu anlatır. (Bayram konusunu ihtiva eden gazellerdeki beyit numaraları şöyledir: Gazel:83/1, 171/6, 198/1, 249/2, 260/1 ve 310/5)

‘İdgehde o mehûñ mihr-i ruhın görsünler
İtmeyen seyrini bir günde iki bayramuñ (G.171/6)
‘İd oldu halk hurrem ben derd ü gamla mahrem
Zevk ü safâda ‘âlem dil nâr-ı hecre sûzân (G.249/2)

2.10. Kavs-nâme/Kavis-nâme/Kavsiye

Arapça bir kelime olan *kavs*, yay anlamındadır. Kavis-nâme veya kavissiye ise okçuluk ve okçular hakkında yazılan eserlere verilen isimdir. Bosnalı Kemankuş Mustafa efendinin *Kavsnâme*¹⁹ adıyla müstakil bir eseri bulunmaktadır. Dîvân edebiyatı manzumelerinde ender rastlanan bu türün Süheylî dîvânındaki örneği, “*Hâfız-ı Mısır Halîl Paşa teklîfi ile dinmişdür sa‘âdetlü Pâdişâh Atıcılar‘da ok atup taş diküp kazan kaynatmışlar*” başlıklı kaside 10’dur.

Bârek‘allâh zihî şâh-ı kemân-keş ki anuñ
Pâye-i evvelidür menzile-i Tozkoparan (K.10/15)

Levhaş‘allâh zihî tîr ü kemân-ı şâhî
Tîri şeh-bâz-ı kazâ kavs-i kaderdür o kemân (K.10/16)

Meh-i nev sundı kemânını ‘utârid tîrin
Mâyil-i tîr ü kemân oldu diyü şâh-ı cihân (K.10/17)

Müntehâ kavsi çekilmiş iki başlu ejder
Ok yılanı gibidür düşmene ol tîr hemân (K.10/18)

Âferîn şast-ı hümayûnına her atduğı ok
Mûmdan olsa da peykânı geçer taş revân (K.10/19)

Kanı bir sencileyin şâh-ı hümayûn-peyker
Sâhib-i tîr ü kemân pâdişeh-i taht-nişân (K.10/20)

2.11. Kudûmiye/Tesrifnâme

Padişahlarla büyük devlet adamlarının muharebe veya herhangi bir vesile ile gittikleri yerlerden dönmeleri, memuriyet ve saire ile bir yere gelmeleri münasebetiyle yazılan şiirlerdir.²⁰ Süheylî dîvânında, Ali Paşa’ya methiye olarak yazılan “*Bu kasîde-i garrâ ol server-i sâhib-‘atâ vâlî-i vilâyet-i cûd ü sehâ Elvend-zâde ‘Alî Paşa hazretlerine Basra eyâleti virilüp Bagdâd‘ı teşrîf eyledükde dinmişdür*” başlıklı kaside 18, Osman Paşa’ya methiye olarak kaleme alınan “*Mâ-sadak*

¹⁹ Hanîfî Vural, Yaşar Metin Aksoy, *Kemankuş Mustafa Efendi, Kavsnâme*, Taşhan Kitap Yay., Tokat, 2010.

²⁰ İsmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C.II, s. 310.

sâhibü's-seyf ve'l-kalem mahdûm-ı celîlü'l-himem cemîlü's-şiyem A'mâ Hvâce Efendi hısmı 'Osman Paşa hazretler[ine] irsâl olunan kasidedür" başlıklı kaside 29 ve son olarak Mahmud Efendi'ye yine methiye tarzında yazılan "*Hulâsa-i dūd-mân-ı 'irfân nev-bâve-i büstân-ı fazl ü ikân Mahmūd Efendi hazretlerine*" başlıklı kaside 42 bu türe örnek teşkil eden manzumeler arasındadır. Bunların yanında, kıt'alar içinde kıt'a 17 ve kıt'a 33 de bir kudûmiye/teşrifnâme örnekleri olarak dikkat çekmektedir.

Yine yümn-i kademüñ kıldı cihân milkini şâd
Yine teşrîfüñ ile oldu müşerref Bagdâd (K.18/1)

Ehl-i fakra 'aceb irişdi kemâl-i keremüñ
Pây-mâl itmiş idi anları çarh-ı bî-dâd (K.18/2)

Kademünden irişüp câne nüvîd-i şâdî
Maşrık-ı dilde tulû' itdi bu matla' fî'l-hâl (K.29/9)

Def'-i gam kıldı kudümüñden esîrân-ı firâk
Tâze cân buldı demünden dil-i erbâb-ı visâl (K.29/11)

Müşerref itdi gelüp şehri bir kamer-ruhsâr
Ruhında gün gibi tâbende tâbiş-i envâr (K.42/1)

Beşâret eyledi halk birbirin beşâsetle
Kudûm-ı hazreti ahhârın itmege ihbâr (K.42/5)

Hezâr şükr ü sipâs ol Kerîm-i Hallâk'e
Murâda irdi ehîbbâ vü gördiler dîdâr (K.42/7)

2.12. Vecih-nâme/Likâiye

Arapça kelimeler olan *vech* ve *lika*, yüz, simâ anlamına gelmektedir. Edebiyatta *vecih-nâme* veya *likâiyye* ise, yüzle ilgili, yüzdeki organların uyumu ve özellikleri ile ilgili yazılan manzumelere verilen addır. Din büyükleri için yazılan hilye ve şemâilden farkı, sevgili için yazılıp âşıkâne bir edâ ile yazılmasıdır. Birçok dîvân şairi, sevgilinin yüzü ile ilgili güzellik unsurlarını özellikle gazellerinde işlemeye çalışır. Ancak sevgilinin yüzü ile ilgili hemen tüm unsurları kaside nazım şeklinde tek bir manzumede toplaması, alışılmışın dışında olmasının yanı sıra, bu kullanımın bir tür olduğunu göstermektedir. Süheylî dîvânında, "*Mevlânâ Usûlî kasidesi şeklinde dinmişdür kâfiyemüz gayrıdır*" başlıklı kaside 47, âşıkâne bir üslupla kaleme alınmasının yanında, her bir beyitte sevgilinin gözü, dudağı, kaşı, dudakları, yanağı ve dişi gibi güzellik unsurlarını methettiği bir *vecih-nâme* örneğidir.

Ruhlaruñda dâne dâne câ-be-câ iy gonçe-leb
Beñ midür fülful midür ya habbetü's-sevdâ mıdır (K.47/3)

Leb midür ya berg-i gül yâkût mı ya kût-ı cân
Ya 'akîk ya la'l yahûd [dürc-i rûh-efz]â mıdır (K.47/5)

Diş midür ya gonçe-i sîr-âba düşmüş jâle mi
Hokka-i yâkûtta ya lûlû-yı lâlâ mıdır (K.47/6)

Kaş mı ya kavs-ı kuzah ya kavs ya şemşîr-i tîz
Ya çekilmişdür berât-ı hüsnüñe tigrâ mîdur (K.47/7)

Gamzeler midür eyâ Yûsuf-cemâlüm pâsbân
‘Âşıkun katline yahûd hancer-i garrâ mîdur (K.47/11)

2.13. Manzum Tezkire-i Şuarâ

Arapça “zkr” kökünden türetilmiş bir kelime olan tezkire, “hatırlamaya vesile olan şey” anlamına gelir. Edebiyatta ise, belli bir meslek grubuna dâhil tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden eserlere verilen isimdir. Bu eserlerden, şairleri konu edinenlere *tezkire-i şuarâ* veya *tezkiretü’ş-şuarâ*; velîleri konu edinenlere ise *tezkiretü’l-evliyâ* adları verilmektedir. Bu eserler, genellikle mensur olmasının yanında, manzum olanları da bulunmaktadır. Süheylî dîvânında, “*Bu kasîde-i be-nâm şu ‘arâ-yı sâhib-kemâlden sâdât-ı Ervâm ü A‘câm vâsf olunup Gülşen-i Şu‘arâ nâmıyla mevsûmdur*” başlıklı kaside 48, başlığından da anlaşılacağı üzere manzum bir şuarâ tezkiresidir.²¹ Süheylî’nin kasideleri arasında bizim açımızdan en dikkate değer manzume olan bu kaside, özellikle meşhur Fars şairlerinin tanıtıldığı ve övüldüğü bir kasidedir.

Tutdı nice yıl ‘âlemi nazm ile Nizâmî
Söz riştesine düzdi nice gevher-i yek-tâ (K.48/11)

Oldı gül-i ter nazm gülistânına Sa‘dî
Hâfız o gülistâna olup bülbül-i gûyâ (K.48/13)

Gül gibi gelüp eyledi bir tarz-ı nev-âyîn
Var mıydı Nevâyî gibi bir hâlık-ı ma‘nâ (K.48/14)

Söyünmeye tâ haşre degin deyr-i kühende
Uyardı gelüp Enverî bir şem‘-i şeb-ârâ (K.48/15)

2.14. Mersiye

Kelime anlamı, ağlamak, ağıt söylemek olan mersiye, Dîvân edebiyatında, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlerdir.²² Süheylî dîvânına bakıldığında, 8’i tarih kıt’ası, ikisi terkîb-i bend olmak üzere on manzumenin mersiye türüyle yazıldığı görülmektedir. Bunlar sırasıyla; “*Sâbıkâ vâlî-i Mısır olan vezîr Mustafâ Paşaya dinmişdür*” başlıklı kıt’a 4; “*Merhûm magfûr sa‘îd şehîd pederüm Egri fethinde şehîd oldukda didüğümüz târîhdür*” başlıklı kıt’a 8; “*Merhûm Velî Çelebinüñ birâderi Memî Şâh Beg fevtine dinmişdür*” başlıklı kıt’a 11; “*Sultân-ı hûbân ü nev-civân-ı zamân Bagdâdî Mehemmed Şâha didüğümüz târîhdür*” başlıklı kıt’a 13; “*Nûr-ı didem cigerüm pâresi duhter-i pâkîze-ahter ma‘sumecige dinmişdür*” başlıklı kıt’a 19; “*Kâtib-zade Zeynî Efendinüñ mahdûmına dinmişdür*” başlıklı kıt’a 21; “*Bir duhter-i pâk-ahter hakkında dinmişdür*” başlıklı kıt’a 29; “*Merhûm Velî Efendinüñ kızcagızı ‘Âişecige dinmişdür*” başlıklı kıt’a 31; “*Menba‘-ı ma‘ârîf-i ilâhî ve mecma‘-ı letâyîf-i nâ-mütenâhî ‘ilm ü fazl ile ser-efrâz-ı*

²¹ Bu manzume ilgili ayrı bir incelememiz olmakla birlikte, yakın bir tarihte yayınlanacaktır.

²² Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yay., Ankara, 1993, s. 13.

‘âlem ve kerem ü ahlâk ile mümtâz-ı benî Âdem merhûm Güzelce Rüstem Paşa-zâde Hasibî Hüseyin Efendi için didüğümüz mersiye*dir*” terkîb-i bend 1 ve son olarak “Merhûm Paşa-zâde Hasibî Hüseyin Efendiniñ mahdûm-ı kerîmü’ş-şânı ‘Abdu’r-rahmân Çelebi hacc-ı şerîfe ‘azîmet idüp fevti haberi geldükde dinmiş*dir*” başlıklı terkîb-i tend 2’dir. Bu manzumelerden, Süheylî’nin kendi babasının ölümü üzerine düşürdüğü tarih kıt’ası, kaleme aldığı mersiye türü örnekleri arasında en dikkat çekenidir.

Cân virüp Hakk’a gazâda pederüm oldı şehîd
Menzilin cennet-i câvîd kıla Hayy-i ebed

İrdi ol ‘âlem-i ‘ukbâya idüp zevk u safâ
Bunda biz yakmadayuz âteş-i hecr ile cesed

Bir zamân cevrumüz ol çekmede biz fârig idük
Şimdi ol fârig ü biz çekmede cevri-i bî-had

İnlemekden nice dil itmesün âh-ı cân-sûz
Aglamakdan nice çeşm eylemesün kesb-i remed

Fevtini gûş idicek didi Süheylî târîh
Hemdem-i cân-ı ‘azîzüm pederüm gitdi meded
Sene 1005 hamse ve elf [M. 1596/97]

(Kıt’a. 8)

2.15. Na’t

Na’t, bir kimsede bulunan şeyleri vafsetmek, onu tavsifte mübâlağa etmek; bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma²³ anlamına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak ise *na’t*; Hz. peygamberi övmek amacıyla kaleme alınan manzumelere verilen isimdir. *Na’t-ı şerîf* olarak da adlandırılan bu tür, Hz. peygambere karşı duyulan sevgi ve saygı dile getiren; peygamberliği, onun mucizeleri, hicreti, yaşadığı sıkıntıları, şefaati ve miracı, mucizeleri gibi yaşadığı doğaüstü olayları konu edinen metinlerdir.²⁴

Na’t, edebiyatımızda diğer paygamberler, aşere-i mübeşşere, dört halife, Hz. Hasan ve Hüseyin, Hz. Hamza, Hz. Abbas, Ebu Hanife, İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ahmed, İmâm-ı Buhârî, İmâm Müslim ve Abdülkâdir-i Geylânî gibi din büyükleri için de yazılmış olmakla birlikte, en meşhur ve en yaygın manası, Hz. Peygamber’i öven ve şiirlerdir.²⁵ Süheylî divânına baktığımızda, iki manzumenin Na’t türünde yazıldıkları görülmektedir. Bunlar; “Zâhirü’l-‘izzet-i denâ fe-tedellâ ve zâhirü’l-kurbet-i fe-kâne kâbe kavseyni ev ednâ olan fihrist-i dîvân-ı serverî ve ‘unvân-nâme-i peygamberî sultân-ı Yesrib ü Bathâ hazret-i Muhammed Mustafâ cenâbına ‘arz-ı ‘ubûdiyet ve senâdur” başlıklı kaside 3 ve “Hâkân-ı mürîd-i kâbe kavseyn bürhân-ı cemîl-i her dü-kevneyn muktedâ-yı enbiyâ sultân-ı ebniyâ hazret-i habîb-i Hudâ sallallâhü ‘aleyhi ve sellem ravza-i mutahharına ‘arz-ı bendegî ve recâdur” başlıklı kaside 4’tür.

Sensin ol sultân-ı ev ednâ şeh-i sümme denâ
‘Arş ü ferş envâr-ı pâk-i tal’atundan muktebes (K.3/4)

²³ Emine Yeniterzi, *Dîvân Şiirinde Na’t*, TDV Yay., Ankara, 1993, s. 1.

²⁴ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 181.

²⁵ Emine Yeniterzi, *a.g.e.*, 1-2.

On sekiz biñ ‘âlemi gufrâna mazher kılmaga
Mihr-i evc-i şefkatüñden ‘âleme bir zerre bes (K.3/5)

Muttasıldur ‘an‘aneyle münkatı‘ mürsel kamu
Mesnedüm ‘âlî-hadîs-i ‘ışka pîrümdür Enes (K.3/19)

‘Arsa-i evsâf-ı bî-pâyânuña irmez ‘ukûl
Cümle erbâb-ı beyân medhûñde pâ-der-gil feres(K.3/21)

İy risâlet sadrınıñ sultânı hayrû’l-mürselîn
V’ey kelâmü’llâh-ı nâtık sırr-ı Kur‘ân-ı mübîn (K.4/1)

On sekiz biñ ‘âlemüñ icâdına devrânına
Hâsıl-ı maksûd-ı ‘âlem sensin iy fahr-ı güzîn (K.4/3)

Enbiyânuñ muktedâsı evliyânuñ rehberi
Tal‘atı nûr-ı mübînüñ rahmeten li’l-‘âlemîn (K.4/4)

2.16. Sefer-nâme/Gazavat-nâme/Ceng-nâme/Zafer-nâme

Arapça’da *sefer* kelimesinin, yolculuk; savaşa gitme; defa, kere, kez anlamları vardır. Edebi terim olarak ise *sefer-nâme*, savaşa hazırlığı, savaş için yola çıkışı ve savaşı anlatan eserlerdir. Gazavat-nâme, ceng-nâme ve zafer-nâme de bu türden eserlerdir. Süheylî divânında kaside olarak bu türün tek örneği, “*Ol sâhib-i seyf ü kalem ve fazîlet ü keremde ‘âlem olan mahdûm-ı mükerrerem ‘Osmân Paşa-yı celîlü’l-himem hazretleri Celâlî Hasan üstine sefer ü ‘azîmet itdükde dinmişdür*” başlıklı kaside 38’dir. Osman Paşa’nın, Celâlî Hasan üzerine düzenlediği seferi konu alan bu kaside, tasvir ve tahkiye üslubuyla kaleme alınmıştır. Bu kasideden başka, kıt’alar bölümünde kıt’a 7 ve 28 dde sefer-nâme örneği olarak değerlendirilebilir.

Yine devletle gazâ niyetine çekdi çeri
Ola serdârumuzuñ ‘avn-i Hudâ râhberi (K.38/1)

Mîr-i mîrân-ı felek-mertebe ‘Osmân Paşa
Südde-i saltanatuñ server-i ‘âlî-nazeri (K.38/2)

Olalı devlet ile Şâm-ı şerîfe vâlî
Her taraftan yarışup gelmede nusret haberi (K.38/3)

Gice gündüz dimeyüp kat‘-ı menâzil kıldı
Tayy idüp ‘âlemi mânend-i nesîm-i seherî (K.38/8)

Açılıp bayrak-ı berrâk atılup berk-ı burâk
Def‘ ü ref‘ eyledi bir demde nice fitneleri(K.38/9)

2.17. Subh-nâme/Subhiye

Arapça bir kelime olan *subh*, sabah, sabah vakti anlamındadır. *Felek-nâme*’nin bir alt türü olarak nitelendirilebilen *subhiye*, sabah vakti, sabah vaktinin güzelliği, bu vaktin insanda

uyandırdığı türlü duyguları konu edinen manzumelerdir. Süheylî dîvânında bu türün tek örneği, “Zübde-i e‘âlî ve güzide-i ehâlî ziyâ-bahş-ı zemîn ü zemân revnak-efrûz-ı ‘âlemiyân” başlıklı kaside 17’dir. Tarz olarak sabahın güzellikleri, şairde uyandırdığı türlü hayalleri işlemesi dolayısıyla tasvirlerin bolca kullanıldığı bu kasidenin redifi de *subh*’tur.

Devr-i kamerden olalı rûşen-sitâre subh
Çekdi felekde şâhid-i mihri kenâre subh (K.17/1)

Ser-pençesine aldı güneş zâg-ı zulmeti
Şeh-bâz-ı zer-cenâhını saldı şikâre subh (K.17/2)

Açdı hayâl-bâz-ı şebûn şâm perdesin
Eşkâl-ı kevni itdi yine âşikâre subh (K.17/3)

Agzında şâh-mühre-i zerrîn mühr ile
Sandûka-i felekde döner şekl-i mâre [subh] (K.17/4)

Hûrşîd-i tâbdâr-ı felek sanma deştde
Berg-i hazân ile döndi hemîn cûybâre subh (K.17/5)

2.18. Sur-nâme/Sûriye

Farsça bir kelime olan *sûr*, düğün, ziyafet ve şenlik anlamlarına gelir. Edebî terim olarak *sur-nâme*, düğün, sünnet törenleri, doğum, şenlik ve ziyafetleri konu alan eserlere verilen addır. Osmanlı sultanlarının kızları, kız kardeşleri ve şehzâdelerinin evlilik törenleri (*sûr-ı arûs*, *sûr-ı velime*, *sûr-ı cihâz*), sultan ve şehzâde doğumları (vilâdet-i hümâyûn) için düzenlenen donanma, eğlence, şenlik ve ziyafet konuları düz yazı ve şiirle veya manzum-mensur olarak düzenlenmişlerdir.²⁶ Süheylî dîvânında bu türün tek örneği, “*Sadr-ı a‘zam Cerrâh Mehmed Paşa hazretleri iki oğlu Pîr Muhammed Beg ve ‘Osmân Beg ki sultân-zâdelerdür anları sünnet eyledükde didigümüz târîhdür*” başlığıyla kıt’a 9’dur. Cerrâh Muhammed Paşa’nın Pîr Muhammed ve Osmân adındaki oğullarının sünnet düğünlerini konu alan ve bu merasime tarih düşüren Süheylî, bu manzumede, sur-nâmelerin ortak özelliği olan tasvir ve tahkiye tarzını benimsemiştir.

Fasl-ı gülde sadr-ı sâni kıldı bir sûr-ı ‘azîm
Kim cihânı kıldı ol sûr-ı musaffâ pür-sürûr

Ol vezîr-i kâmil ol sadr-ı celîlû’l-i‘tibâr
Kim Süleymânlık ider devrinde her bî-kadr mûr

Cânibinden iltifât olduğımı bilseydiler
Âsitânından melâ’ik bir dem olmazlardı dûr

Sünnet itdi iki kâmil nutfesin biñ şevk ile
Kim ol iki nutfedür dâ’im viren çeşmine nûr

Sünnet-i pâk-i rasûlû’llâhî icrâ itmede
Hak budur kim olmadı bir böyle sûr-ı bî-kusûr

²⁶ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 228.

Birinüñ nâmı Pîrî'dür birisi 'Osmân'dur
İkisin de pîr ide lütf-ı hudâvend-i Gafûr

2.19. Şifâ-nâme/İstîşfâ-nâme

Önemli bir kişinin hastalığı münasebetiyle kaleme alınan ve genellikle methiye ve duâ-nâme tarzında ifade edilen manzum edebî metinlerdir. Bu tür metinlerde şairler, hasta olan zâtın bir an evvel sağlığına kavuşması için niyazda bulunduğu görülür. Bu türe Sıhhat-nâme de denebilir.²⁷ Süheylî dîvânında, “*Mehammed Paşanın hastalığına dinmişdür*” başlıklı müseddes 5, bu türe örnek teşkil etmektedir. Bu manzumede şairin Muhammed Paşa'nın hastalığını teessürle karşıladığı, böyle bir hastalığı paşaya yakıştırmadığı ve dolayısıyla şifâsı için yaratıcı kudrete niyazda bulunduğu görülmektedir.

Cihân turdukca tur sadr-ı sa'âdetde ser-efrâz ol
Hudâ eksikligüñ göstermesün 'izzetle mümtâz ol
Cenâb-ı pâdişâh-ı 'âleme sıdk ile hem-râz ol
Sa'âdet yâruñ olsun devlet-i sıhhatle dem-sâz ol
Tabîb-i cân u dilsün haste olmak sen ne zahmetdür
Hudâ derdüñ dil-i bîmâre virsün cânâ minnetdür
(Müseddes 5/2.bend)

Ser-efrâz eylesün nahl-i vücûduñ Hazret-i Bârî
Zamîr-i bî-nazîre olmasun gerd-i keder târî
Rasûlî çâr-yârî hurmetine eylesün yarî
Şifâ-yı lütf-ı Hak âsân ide her kâr-ı düşvârî
Tabîb-i cân u dilsin haste olmak sen ne zahmetdür
Hudâ derdüñ dil-i bîmâre virsün cânâ minnetdür
(Müseddes 5/3.bend)

2.20. Tebrik-nâme/Tehniye

Toplumsal hafızada insanların hoşuna giden bir olay münasebetiyle birisini kutlamak anlamına gelen *tebrik*, lügatte bir nesnenin artıp çoğalması şeklinde tanımlanmaktadır. Tebrikle eş anlamlı olarak kullanılan *tehniye* vücuda yaramak manasınadır. Edebî bir terim olarak *tebrik-nâme*, akraba, dost, devlet büyükleri, dinî şahsiyetler ve saygın kişilere doğum, sünnet, evlilik, terfî, dinî törenler (bayram, hacdan dönüş, lihye) cülûs, sıhhat bulma, zafer, kudüm (uzak bir yerden teşrif), yeni bir yapı inşa etme, satın alma, var olan bir yapının onarılması, yeni yıl vb. vesilelerle sunulan manzum veya mensur eserdir.²⁸

Süheylî dîvânında tebrik-nâme/tehniye türünde iki kaside bulunmaktadır. Bunların ilki, Muhammed Paşa'ya Kahire muhafazası görevi verilmesi dolayısıyla kendini tebrik için yazılan ve “*Düstûr-ı sa'âdet-karîn vezîr-i 'izzet-rehîn Mehmed Paşa hazretlerine eyâlet-i Kâhire muhâfazası 'inâyet olunup geldükde dinmişdür*” başlıklı kaside 27; bir diğeri ise, Osman Paşa'nın Şam valisi olarak atanması dolayısıyla kaleme alınan “*Fünûn-ı şecâ'at ü keremde ferîd-i 'âlem ve*

²⁷ Timuçin Aykanat, “Cevrî Dîvân'ı Örnekçesinde Edebî Türler ve Tarzların Metin Kurulumundaki Rolü”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Erzurum, 2013, S. 50, s.55.

²⁸ İbrahim Halil Tuğluk, “Dîvân Şiiri'nde Manzum Tebrik-Nâmeler”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2010, S. 42, s. 42.

sunûf-ı a'tâf ü hüsn-i şiyemde müselleme-i 'âlem olan Hvâce hısmı 'Osmân Paşa ki Tebrîz'de şehîd olmuşdur vâlî-i Şâm oldukda dinmişdür" başlıklı kaside 31'dir. Bunların yanı sıra, Can-polat Oğlu Hüseyin Paşa'nın Halep valisi olarak atanmasına ve Okçı-zâde Efendi'nin nişancı olmasına tarih düşürüldüğü kıt'a 2 ve 6 da birer tebrik-nâme/tehiye örnekleridir.

Muhammed Paşa'ya

Re'y-i sencîdesine Nîl-i mekâsıd makrûn
Kalem-i nevkine erkâm-ı 'adâlet me'nûs (K.27/9)

Milket-i Mısır-ı Hudâ aña kalem-rev kılmış
Ser-fürû itse n'ola pâyına ser-cümle rû'ûs (K.27/11)

Osman Paşa'ya

Hayr-makdem iy beşîr-i hoş-dem-i 'Îsî-şiyem
Sen safâ geldüñ sa'âdetlerle iy sadr-ı kirâm (K.31/2)

Sensin ol sadr-ı celîlü'l-i'tibârî 'âlemüñ
Fahr ider zâtuñla dâ'im milk-i Rûm iklim-i Şâm (K.31/3)

Hamdü li'llâh yine *teşrîf eyledüñ* Şâm'ı gelüp
Gitdi gam geldi ferah 'âlem safâ buldı temâm (K.31/8)

2.21. Tevhid

Tevhid, bir kılma, bir sayma, birliğine inanma veya Allah'tan başka ilah yoktur (lâ-ilâhe illallâh) sözünü tekrar etme anlamına gelmektedir. Tasavvufta tevhid, Allah'ın zatını akıl ve zihinle algılanan her şeyden soyutlamaktır. Edebiyatta *tevhid*, Allah'ın var ve bir olduğu hakkında yazılan metinlere verilen addır.²⁹ Dîvân şiiri geleneği çerçevesinde yazılan tevhitlerin ortak özelliklerinin belirgin olmasına rağmen şairlerin birikim ve meşreplerine göre bu şiirlerin renklilik ve çeşitlilik gösterdiği söylenebilir.³⁰ İşte daha önce değindiğimiz münâcaât, niyaz-nâme, duâ-nâme ve meded-nâme gibi tarzlar bu renklilik ve çeşitliliğin yansıması sonucunda ortaya çıkan farklı ifade biçimleri olduğu söylenebilir. Süheylî dîvânında müstakil olarak bu türün tek örneği, "*Ol Rahîm-i bî-zevâl ve e'ta'l-'ilmi ve'l-kemâl ve sâhibü'l-'ilmi ve'l-celâl ve ol Hudâ-yı bî-zevâl olan Hakk sübhânehû ve te'âlâ celle celâlihû ve 'amme nevâlühû ve lâ ilâhe gayruhû hazretlerine münâcât[dur]*" başlıklı 31 beyitlik kaside 1'dir. Bu kasidenin yanı sıra, kaside 2'nin bazı beyitlerinde de tevhid türüne rastlamak mümkündür.

İy ehl-i cürme rahmet ile eyleyen cezâ
Gaffâr-ı lâ-yezâl ü Hudâvend-i zü'l-'atâ (K.1/1)

Sultân-ı bî-vezîr ü Hudâvend-i lâ-nazîr
Dâdâr-ı bende-perver ü Vehhâb-ı reh-nümâ (K.1/2)

Âhir nefesde kılma Süheylîyi nâ-murâd
Kıl meş'al-i hidâyetüñi aña reh-nümâ (K.1/21)

²⁹ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 257.

³⁰ Mustafa İsen, Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler*, TDV Yay., Ankara, 1992, s.XI.

Hudâ-yı bî-zevâl ol kim vücûd-ı ‘izzeti Bâkî
Kadîm ü ferd-i bî-hem-tâ ‘Âlîm ü ‘Âlim ü yek-tâ (K.2/2)

Hudâvend-i zemîn ü âsmân Hallâk-ı ins ü cânn
Kerîm ü Kâdir ü Sübhân-ı bî-mânend ü bî-hem-tâ (K.2/3)

2.22. *Velâdet-nâme/Mevlid*

Yaygın kullanımıyla *mevlid*, Hz. Peygamber’in doğumunu konu alan ve manzum olarak kaleme alınan eserlere denir. Bu türün Osmânî şehzâdelerin doğumlarına ilişkin olanları ise *velâdet-nâme* adı altında yazıldıkları görülür. Süheylî dîvânında *velâdet-nâme* örneği teşkil eden iki manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerin ilki, Tevkî‘î Hükmî Efendi’nin yeni doğan oğlu için kaleme alınan “*Târîh-i velâdet-i ferzend-i Hükmî Efendi Et-tevkî‘î*” başlıklı kıt’a 16; bir diğeri ise Paşazâde Hasîbî Efendi’nin oğlu Fazlu’llâh Çelebi’nin doğumuna ilişkin yazılan “*Veliyy-i ni‘am mevlâ-yı muhteşem sâhib-i tab ‘-ı lütf u cûd-şiyem Paşa-zâde Hasîbî Efendi Hazretlerinin mahdûm-ı mükerrerleri Fazlu’llâh Çelebi velâdetine târîhdür*” başlıklı kıt’a 30’dur. Söz konu iki manzume de tarih kıt’asıdır.

Hükmî Efendi’nin oğlu için yazılan velâdet-nâme:

Hükmî Efendi kim ol server-i erbâb-ı dil
Mazher-i lütf eyledi anı Hudâ-yı celîl

Mâye-i cân-ı peder virdi Hudâ bir puser
Budur ümîdüm vire Hak aña ‘ömr-i tavîl

Kıldı beşâret seher hâtif-i gaybî-hıtâb
Didi Süheylî o dem feyz-i Hudâ-yı cemîl
Sene 1009 [M. 1600/01] (Kıt’a. 16)

Paşazâde Hasîbî Efendi’nin oğlu Fazlu’llâh Çelebi için yazılan velâdet-nâme:

Minnet Allâh’a ki Paşa-zâde
Oldılar mazher-i eltâf-ı İlâh

Tâze ferzend ile mesrûr oldı
Dâ’imâ hâfız olsun Allâh

Gûş idüp didi Süheylî târîh
Hayr-ı evlâd ide anı Mevlâ
Sene 1015 [M. 1606/07] (Kıt’a. 16)

2.23. *Vücûd-nâme*

Kainatın var olma sebebini, yaratılışındaki hikmetleri, insanın mahiyetini, yaratılma sebebini, yaratılmış olarak rûhî ve bedenî özelliklerini konu alan manzum ve mensur eserlerdir. Bu tür eserler, Kaygusuz Abdal’ın *Vücûd-nâme*³¹ adlı eseri gibi müstakil olabildiği gibi, dîvânlarda bağımsız bir manzume veya bir manzumedeki birkaç beyitten de oluşabilmektedir. Süheylî dîvânında, “*Dibâce-i sahâyif-i kelâm ve fihrist-i safâiyih-i peyâm-ı nâm-ı hazret-i melik-i ‘allâm ve*

³¹ Kaygusuz Abdal, *Vücûdnâme* (haz. Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Abdal’ın Mensûr Eserleri içinde, s. 135-152), Ankara, 1983.

hamd-i zi'l-celâli ve'l-ikrâm olundugudur" başlıklı 61 beyitlik kaside 2'nin bu türle yazıldığı görülmektedir. İnsanın ve kainatın yaratılışı ile ilgili bir tür olması dolayısıyla kaside, tevhîd türü beyitlerle başlamıştır. Kasidenin devamında ise, insanın ve kainatın yaratılışına geçilmiştir. Söz konusu beyitlerde, Allah'ın yaratma fiilinde ilk önce Hz. Peygamberin nurunun yaratıldığı, bunun ardından kainatın yaratıldığına değinilmekte ve daha sonraki beyitlerde ise bu yaratmanın hikmetleri üzerinde durulmaktadır.

Kemâl-i kudreti var eyledi bir nûrdan cevher
Dahî levh-i vücûda kîlk-i kudret kılmadın imlâ (K.2/12)

O nûr-ı pâkden geldi vücûda hâsıl-ı kevneyn
Libâsı hil'at-i yâsîn ü ber-ser efser-i tâhâ (K.2/3)

O mâhuñ feyzi nûrından nümâyân oldu ol gevher
O gevher oldu manzûr-ı cenâb-ı hazret-i a'lâ (K.2/14)

Açıldı perde-i imkân göründi 'âlem-i gaybet
Müşahhas oldu ol nûr ile bu dünyâ vü mâ-fihâ (K.2/20)

B) Kıt'a ve Musammatlarda Türler ve Tarzlar:

Musammatlarda türler ve tarzları tablo halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

Nazım Şekli	Tarz	Tür	Manzumenin Başlığı
Kıt'â 1	Tarih düşürme	Dâriye	Merhûm 'Abdû'r-rahmân şehr-i Şâm-ı Şerîf kâdîsı iken Nure'ddînü's-şehîd merkadin binâ itdüğine târîhdür
Kıt'â 2	Tarih düşürme	Tehniye / Tebrik-nâme	Merhûm Cân-pûlâd Oğlu Hüseyin Paşa vâlî-i şehr-i Haleb oldukda didüğümüz târîhdür
Kıt'â 3	Tarih düşürme	Dâriye	Merhûm sâhibü'l-kerem Kazancı-zâde Çavuşbaşı Ömer Aganuñ sa'âdet-hânelerine dinmişdür
Kıt'â 4	Tarih düşürme	Mersiye	Sâbıkâ vâlî-i Mısır olan vezîr Mustafâ Paşaya dinmişdür
Kıt'â 5	Tarih düşürme	Dâriye	Merhûm pederüm Hemdem Kethudâ Bağdâd'da binâ eylediği târemenün târîhidür
Kıt'â 6	Tarih düşürme	Tehniye / Tebrik-nâme	Okçı-zâde Efendi nişancı oldukda didüğümüz târîhdür
Kıt'â 7	Tarih düşürme	Cenknâme	Sa'âdetlü pâdişâh Üsküdâr'da Kandilli Bâğçe'de on kalkanı bir darb ile delüp ve ol kalkanı Mısır'a irsâl idüp hâfız-ı Mısır Ahmed Paşa hazretlerinin teklîfi ile didüğümüz kıt'adur
Kıt'â 8	Tarih düşürme	Mersiye	Merhûm magfûr sa'îd şehîd pederüm Egri fethinde şehîd oldukda didüğümüz târîhdür
Kıt'â 9	Tarih düşürme	Surnâme	Sadr-ı a'zam Cerrâh Mehmed Paşa hazretleri iki oğlu Pîr Mehmed Beg ve 'Osmân Beg ki sultân-zâdelerdür anları sünnet eyledükde didüğümüz târîhdür
Kıt'â 10	Tarih düşürme	Dâriye	Bulâk'da Kızlar Agası Mustafâ Aganuñ vekâlesine dinmişdür
Kıt'â 11	Tarih düşürme	Mersiye	Merhûm Velî Çelebinün birâderi Memî Şâh

			Beg fevtine dinmişdür
Kıt'â 12	Tarih düşürme	Tehniye Terik-nâme	Kansu Paşa hazretlerine vezâret ile eyâlet-i Yemen virildükde dinmişdür
Kıt'â 13	Tarih düşürme	Mersiye	Sultân-ı hûbân ü nev-civân-ı zamân Bagdâdî Mehmed Şâha didüğümüz târihdür
Kıt'â 14	Tarih düşürme	Dâriye	Şâh-nişîn-i ma'hûd-râ goftîm
Kıt'â 15	Hasb-i Hâl Manzum Mektub	Tezkire-i Şuarâ	Bu mektûb-ı manzûm-ı belâgat-üslûb biñ bir senesinde hitt-a Bagdâd-ı bihişt-âbâda vardugumuzda şu'arâ-yı fesâhat-şî'ardan Hâtemî Bege irsâl olunmışdı
Kıt'â 16	Tarih düşürme	Velâdet-nâme	Târîh-i velâdet-i ferzend-i Hükmi Efendi Etevkî'î
Kıt'â 17	Tarih düşürme	Kudûmiye	Sa'âdetlü pâdişâhumuzuñ şeh-zâde-i hümâyûnı makdemine târihdür
Kıt'â 18	Tarih düşürme	Dâriye	Mefharu'l-kuzât 'Abdu'r-rahmân Şâm-ı Şerîf'de termîm ve tecdîd eyledügi câmi'e târihdür
Kıt'â 19	Tarih düşürme	Mersiye	Nûr-ı dîdem cigerüm pâresi duhter-i pâkîze-ahter ma'sûmecige dinmişdür
Kıt'â 20	Tarih düşürme	Cülûsiye	Merhûm u magfûr Sultân Murâd Hazretlerinin halef-i emcedi Sultân Mehmed Hân cülûsına târihdür
Kıt'â 21	Tarih düşürme	Mersiye	Kâtib-zade Zeynî Efendinin mahdûmına dinmişdür
Kıt'â 22	Tarih düşürme	Azliye	Yemişçi Hasan Paşa kâ'im-makâmlıktan 'azline târihdür
Kıt'â 23	Tarih düşürme	Dâriye	Şâm-ı cennet-meşâmda Süleymân Çelebi binâ eyledügi bâguñ kasrına didüğümüz târihdür
Kıt'â 24	Tarih düşürme	Otağnâme	Berâ-yı hayme-i pâdişâh-ı cihân
Kıt'â 25	Tarih düşürme	Otağnâme	Hazret-i pâdişâh-ı hürşid-penâh için Mehmed Paşa-yı sâbık diktürdüğü haymeye târihdür
Kıt'â 26	Tarih düşürme	Dâriye	Vezîr-i mu'azzam Bayram Paşa hazretlerinin kasr-ı 'âlîlerine dinmişdür
Kıt'â 27	Tarih düşürme	Dâriye	Kasr-ı Havernak
Kıt'â 28	Tarih düşürme	Cenknâme	Sa'âdetlü pâdişâh Üsküdâr'da Kandilli Bâgçe'de on kalkanı bir darb ile delüp ve ol kalkanı Mısır'a irsâl idüp hâfız-ı Mısır Ahmed Paşa hazretlerinin teklîfi ile didüğümüz kıt'adur ki sa'âdetlü pâdişâh-ı 'âlem-penâha yazup irsâl eylediler
Kıt'â 29	Tarih düşürme	Mersiye	Bir duhter-i pâk-ahter hakkında dinmişdür
Kıt'â 30	Tarih düşürme	Velâdet-nâme	Veliyy-i ni'am mevlâ-yı muhteşem sâhib-i tab'-ı lûtf u cûd-şiyem Paşa-zâde Hasibî Efendi Hazretlerinin mahdûm-ı mükerrerleri Fazlû'llâh Çelebi velâdetine târihdür
Kıt'â 31	Tarih düşürme	Mersiye	Merhûm Velî Efendinin kızcagızı 'Â'işecige dinmişdür
Kıt'â 32	Tarih düşürme	Otağ-nâme	Berâ-yı hayme-i pâdişâh-ı cihân
Kıt'â 33	Tarih düşürme	Kudûmiye Teşrif-nâme	Bu târîh-i latîf merhûm Hüseyin Paşa Haleb'de Nasûh Paşa ile ceng idüp Nasûh Paşa kal'aya muhâsara olup darben kal'adan ihrâc idüp eyâlet Hüseyin Paşa'ya virildükde târihdür

Kıt'â 34	Tarih düşürme	Mersiye	Merhûm Mollâ Vechî fevtine didüğümüz târîhdür
Tahmis 1	Nasihat Şikâyetnâme		Gazel-i Makâlî'den tahmîs-i Süheylî
Tahmis 2	Nasihat Şikâyetnâme		Bu tahmîs-i dil-pezîr hakîrûndür gazel Vahyî-zâde Hilmî Efendinûndür Medîne-i Münevvere'de fevt olmuştur
Müseddes 1	Tazallüm Niyaznâme		Li-müsevvidihî'l-fakîr Mahrûse-i Konya'da âstân-ı Hazret-i Mevlânâ'da dinmiştir.
Müseddes 2	Arz-ı Hâl Şikâyetnâme		Bu müseddes Cerrâh Paşa-zâde İbrâhîm Begüñ teklîfi ile dinmiştir
Müseddes 3	Methiye Du'ânâme		Vezîr Mehmed Paşa âsitâne-i devlete gittükde didüğümüz müseddesdür
Müseddes 4	Nasihat Şikâyetnâme		Başlıksız
Müseddes 5	Methiye	Şifânâme	Mehmed Paşanın hastalığına dinmiştir
Müseddes 6	Hasb-i Hâl Fırâknâme		Bir zemân-ı hasretde dinmiştir
Müseddes 7	Hasb-i Hâl Şikâyetnâme		Başlıksız
Müseddes 8	Hasb-i Hâl Şikâyetnâme		Mahrûse-i Haleb'de Mîr Vücûdî nâm şahs hakkında dinmiştir Bayrâmîler tekyesinûñ şeyhi nâmına idi Cânpûlâd-zâde mahallesinde ba'zı münâfakası sudûr eyledüğü içün dinmiştir
Müseddes 9	Nasihat Şikâyetnâme		Müseddes-i Süheylî-i hakîr
Müseddes 10	Şikâyetnâme		Bu müseddes dinmesine bâ'is Şâmî Leng 'Alî Şâh olmuştur
Müseddes 11	Şikâyetnâme		Li-müsevvidihî el-fakîr Süheylî -i hakîr
Müseddes 12	Methiye Şikâyetnâme		Vezîr Mehmed Paşa âsitâne-i devlete gittükde didüğümüz müseddesdür
Müseddes 13	Hasb-i Hâl Şikâyetnâme		Celâlî Hasan üzerine serdâr olan Hadım Husrev Paşa hakkında 'adâletlü pâdişâh hazretlerine sunulmuştur
Tesdis 1	Hasb-i Hâl Şikâyetnâme		Matla' Yahyâ Efendinûñ tesdîs hakîrûndür kibârdan birinûñ teklîfi ile dinildi
Tesdis 2	Hasb-i Hâl Şikâyetnâme		Bu tesdîs-i bî-nazîr hakîrûndür matla' Cenâbî'nûndür
Tesdis 3	Arz-ı Hâl Methiye		Bu tesdîsün matla'-ı garrâsı Veysî Çelebinûndür iş'âr olup âsaf-ı Cem-himem merhûm şehîd sa'îd 'Alî Efendi hısmı 'Osmân Paşa-yı Gâzî hazretine dinmiştir
Tesdis 4	Arz-ı Hâl Methiye		Defterdâr-ı Mısır olan sâhib-kerem Mahmûd Efendiye dinmiştir, matla' Makâlî'nûndür tesdîs bizüm
Müsemmen 1	Methiye	Kudûmiye	Âsaf-ı sûtûde-râ vezîr Mehmed Paşa hazretlerine eyâlet-i Mısır 'inâyet olunup geldüğü gün Mısır ile müstakırr olmalarını ve ref' ü def'-i eşkıyanûñ tebşîrini

Turkish Studies

			mütezammındur
Temsin 1	Arz-ı Hâl Niyâznâme		Tesmîn-i Süheylî matla‘ sadr-ı a‘zam Hâfız Ahmed Paşanuğdur
Tercî-i Bend 1	Hasb-i Hâl Şikâyetnâme		Başlıksız
Tercî-i Bend 2	Hasb-i Hâl Methiye		Düstûr-ı mükerrerrem vezîr Mehmed Paşa huzûrına dinmişdür
Terkîb-i Bend 1	Tahkiye Mersiye		Menba‘-ı ma‘ârif-i ilâhî ve mecma‘-ı letâyif-i nâ-mütenâhî ‘ilm ü fazl ile ser-efrâz-ı ‘âlem ve kerem ü ahlâk ile mümtâz-ı benî Âdem merhûm Güzelce Rüstem Paşa-zâde Hasibî Hüseyn Efendi için didüğümüz mersiyeğdür
Terkîb-i Bend 2	Hasb-i Hâl Mersiye		Mersiye-i Diğer Merhûm Paşa-zâde Hasibî Hüseyn Efendinin mahdûm-ı kerîmü’s-şânı ‘Abdu’r-rahmân Çelebi hacc-ı şerîfe ‘azîmet idüp fevti haberi geldükde dinmişdür

C. Gazelerde kullanılan Farklı Edâlar:

Tabloda aynı edâda yazılmış gazellerin numaraları bir arada verilmiştir.

Âşıkâne Gazel	1,2,3,7,9,10,12,22,28,38,41,44,51,52,55,56,57,58,59,60,61,62,70,74,77, 79,80,84, 87,89,90,92,93,98,104,105,109,114,116,117,132,133,137,142, 148,160, 162,164,166,167,173,175,177,182,186,187,194,199,202,203,204, 205,206,208,209,222,229,232,238,240,242,248,252,255,256,257,263,268, 271,273,274,277,278,280,281,282,283,284,287,289,291,292,294,296,299.
Rindâne Gazel	23,46,47,82,83,91,121,131,141,157,163,171,176,188,216,227,231,233,244,276.
Hakîmân e Gazel	4,6,8,11,13,16,17,18,19,21,27,40,43,49,54,63,64,68,71,72,73,76,78,85,88,94,95,96, 97,101,106,107,110,111,113,118,119,120,122,123,128,134,135,138,140,146, 147,153,154,165,174,180,184,185,189,190,192,195,200,201,207,210,212,215, 230,239,246,247,251,253,264,265,266,269,295,297,298.
Sûfiyâne Gazel	5,14,15,20,24,25,26,29,30,31,32,33,34,35,36,37,39,42,46,48,50,53,65,66,67, 69,75, 81,86,99,100,102,103,108,112,115,124,125,126,127,129,130,136,139, 143,144,145,149,150,152,155,156,158,159,161,168,169,170,172,178,179,181, 183,191,193,196,197,198,211,213,214,217,218,219,220,221,223,224,225,226, 228,234,235,236,237,241,243,245,249,250,254,258,259,260,261,262,267,270, 271,275,279,285,286,288,290,293,300,301.

Sonuç :

Osmanlı Devletinin en ihtişamlı dönemi olan 16. yüzyılın önemli şairlerinden Süheylî’nin *Dîvân*’ında kaleme aldığı manzumelerde başvurduğu türler ve tarzlar üzerinde yapmış olduğumuz bu değerlendirme sonucunu şu şekilde özetleyebiliriz: Süheylî *Dîvân*’ının edebî türler ve tarzlar açısından oldukça zengin bir dîvân olduğu kanaatine varılmış, özellikle *kavis-nâme*, *manzum tezkire-i şuarâ* ve *manzum mektup* gibi dîvânlarda pek rastlanmayan farklı türleri barındırdığı gibi önemli tespitlere gidilmiştir. Bunun yanında metinlerin sunuş biçimini açıklayan 17 tarz ve edâ; Sefer-nâme, Gazavat-nâme, Ceng-nâme ve Zafer-nâme gibi türlerin aynı maddede işlenmesiyle toplamda 27 farklı tür tespit edilmiştir. Dîvânda çok sayıda türün bulunması, hem Süheylî’nin

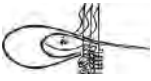
şahsının hem de aynı dönem diğer dîvân edebiyatı şairlerinin farklı alan ve sahalara yönelimlerini ve geniş edebî zevklerini göstermeleri bakımından önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu gibi çalışmaların artması edebî türler ve sınıflandırılması ile ilgili problemi yakın gelecekte çözülmesine dair ümitlerimizi arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet, GÖKALP Haluk, KOCAKAPLAN İsa, *Başlangıcından Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yay., İstanbul, 2009.
- AKKUŞ, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yay., Erzurum, 2007.
- AKKUŞ, Metin. “Şeyh Galib’in Anlam Dünyası: Hüsnüaşk’ta Edebi Türler ve Tarzlar”. *Turkish Studies*, Volume 4 Issue 7 (2009), s. 97-112.
- AKSOY, Hasan, “Tarihi Bir Belge ve Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetihnâmeler”, *İLAM Araştırma Dergisi*, Temmuz-Aralık 1997, C.II, S.2, s.7-19.
- AYNUR, Hatice vd, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V, Nesrin İnşası Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2010.
- CANIM, Rıdvan, *Dîvân Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara, 2010.
- HARMANCI, M. Esat, *Süheylî, Ahmed Bin Hemdem Kethudâ, Dîvân*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, İznik, 2007.
- İSEN, Mustafa, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yay., Ankara, 1993.
- İSEN, Mustafa, Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler*, TDV Yay., Ankara, 1992.
- KARDAŞ, Sedat, “Cem Sultan’ın Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisinin Edebi Tarzlar Açısından Değerlendirmesi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter 2013, p. 1899-1909.
- Kaygusuz Abdal, *Vücûdnâme* (haz. Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Abdal’ın Mensûr Eserleri içinde, s. 135-152), Ankara, 1983.
- LEVEND, Âgâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.I, TTK Yay., Ankara, 1998.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, MEB Yay., İstanbul, 1983.
- ŞİĞVA, Bülent, “Arayan-Aranan İlişkisi İçinde Bâkî ve Nef’î’nin Azliyeleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter, 2009, s. 930-942.
- AYKANAT, Timuçin, “Cevrî Dîvân’ı Örnekçesinde Edebî Türler ve Tarzların Metin Kurulumundaki Rolü”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Erzurum, 2013, S. 5, s. 47-67.
- TUĞLUK, İbrahim Halil, “Dîvân Şiiri’nde Manzum Tebrik-Nâmeler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2010, S. 42, s. 41-68.
- VURAL, Hanifi, Yaşar Metin Aksoy, *Kemankeş Mustafa Efendi, Kavsnâme*, Taşhan Kitap Yay., Tokat, 2010.

YAKIT, İsmail, Türk-İslâm Kùltüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Ötüken Yay., İstanbul 2010, s. 66; Rıdvan Canım, “Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, C.13, S.2, s.105-120.

YENİTERZİ, Emine, *Dîvân Şiirinde Na't*, TDV Yay., Ankara, 1993.

TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÇEVİRİMİÇİ ÖĞRETİMİNDE BİR İZLENCE TASARIMI*

Aytaç ÇELTEK**

ÖZET

Ege Üniversitesi (Rodos, Yunanistan), Yaşam Boyu Öğrenim için çeşitli çevrimiçi programlar sunmaktadır. Birinci aşama olarak, 2012-2013 öğretim yılında, 14 program hayata geçirilmiştir ve ikinci döngüsünde, 2013-2014 öğretim yılında, 53 program ve 346 modül (E-pimorfosi 2013) sunulmaktadır. *E-didaskaleio glosson* Programı yetişkinler için çevrimiçi yabancı dil kurslarını kapsamaktadır. Çevrimiçi uzaktan eğitim programının amacı, yetişkinler için, seçtikleri yabancı dilde iletişim kurmayı kolay ve keyifli bir şekilde öğrenmelerini sağlayacak bir yol sunmaktır. Uygulamasının ilk yılı olan 2012-2013 öğretim yılında, yeni başlayanlar için çevrimiçi Türkçe dersleri sunulmuştur. Uygulamanın ikinci yılı olan 2013-2014 öğretim yılında ise, hem başlangıç hem de orta düzey için Türkçe dersleri sunulmaktadır. Birinci yıldaki izlençe, Türkçe hakkında çok az ya da hiç bilgisi olmayan yetişkin Yunan öğrenciler için tasarlanmıştır. Derslerde konuşma akıcılığının geliştirilmesi üzerinde durulmuştur ve öğretim/öğrenim yöntemi ağırlıklı olarak eşzamanlı olmuştur ancak eşzamanlı olmayan uygulamalara da yer verilmiştir. Yetişkin öğrenciler haftada bir, bir saatlik grup telekonferans oturumlarına katılmışlardır ve her grupta ortalama 8 öğrenci yer almıştır. Katılımcıların hem metin hem de ses kaydı içeren ders malzemesine bir Moodle ortamında erişimleri sağlanmıştır. Bu ortam, özellikle, üniversitede çevrimiçi Yaşam Boyu Öğrenme programları için tasarlanmıştır. Bu çalışma, uygulamanın ilk yılının bir durum çalışmasıdır ve derslerin ve izlencenin tasarlanması ve gerçekleştirilmesi ve öğrencilerin geri bildirimleri hakkında bilgi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, Türkçe için çevrimiçi dersler, izlençe tasarımı.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. El-mek: aytacc@hotmail.com

DESIGNING A CURRICULUM FOR THE ONLINE TEACHING OF TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

The University of the Aegean offers a variety of online programs for Life-Long Learning. In the first cycle, during the 2012-2013 academic year, 14 programs were offered and in the second cycle, during the 2013-2014 academic year, 53 programs and 346 modules are offered (e-epimorfosi 2013). The program *e-didaskaleio glosson* offers online foreign language courses for adults. The purpose of the online distance learning program is to provide an easy and pleasant way for adults to learn how to communicate in the foreign language of their choice. In the first year of implementation, during the 2012- 2013 academic year, online lessons for the Turkish language were offered for beginners. In the second year of implementation, during the 2013-2014 academic year, online lessons for the Turkish language are offered for beginner and intermediate levels. The first course was designed for Greek adults who had little or no previous knowledge of the Turkish language. The course focused on developing conversational fluency and the method of teaching/learning was predominantly synchronous but also asynchronous. The adult learners participated in one-hour, group teleconferencing sessions once a week; there were approximately 8 persons per group. The participants had access to learning material, which was both in text and in audio form, in a Moodle environment. The environment was especially designed for the online Life-Long Learning programs at the university. This particular paper outlines the design of the course and the syllabus, the realization and the feedback from learners after the first year of implementation.

Key Words: teaching Turkish as a foreign language, online lessons for the Turkish language, syllabus design

1. Giriş¹

Ege Üniversitesi², *Yaşam Boyu Öğrenim*³ için çeşitli çevrimiçi programlar sunmaktadır. Proje "Eğitim ve Yaşam Boyu Öğrenme" başlıklı yürütücü programın "Ege Üniversitesi, Ege bölgesinde ekonomik ve sosyal kalkınma için önemli bir faktördür" yasası altında uygulanmaktadır ve Avrupa Birliği ile Ulusal Kaynaklar tarafından ortaklaşa finanse edilmektedir. Birinci aşama olarak, 2012-2013 öğretim yılında, 14 program hayata geçirilmiştir ve ikinci döngüsünde, 2013-2014 öğretim yılında, 53 program ve 346 modül (E-epimorfosi 2013⁴) sunulmaktadır. *E-didaskaleio glosson Programı*⁵ yetişkinler için çevrimiçi yabancı dil kurslarını kapsamaktadır. Çevrimiçi uzaktan eğitim programının amacı, yetişkinler için, seçtikleri yabancı dilde iletişim kurmayı kolay ve keyifli bir şekilde öğrenmelerini sağlayacak bir yol sunmaktır. Uygulamasının ilk yılı olan 2012-2013 öğretim yılında, yeni başlayanlar için çevrimiçi Türkçe dersleri

¹ Bu makalenin bir bölümü Vasilisa Kourtis-Kazoullis ve Hasan Kaili ile birlikte bildiri olarak sunulmuştur (20th International Conference on Learning, University of the Aegean, Rodos, Yunanistan, 11-13 Temmuz 2013).

² The University of the Aegean, Rodos, Yunanistan.

³ Profesör Chryssi Vitsilaki, University of the Aegean, Yaşam Boyu Öğrenim Programları akademik sorumlusu.

⁴ <http://e-epimorfosi.aegean.gr/lang-progr>

⁵ Dr. Vasilisa Kourtis-Kazoullis, *e-didaskaleio glosson* programı, akademik sorumlusu.

sunulmuştur. Uygulamanın ikinci yılı olan 2013-2014 öğretim yılında ise, hem başlangıç hem de orta düzey için Türkçe dersleri sunulmaktadır.⁶

Birinci yıldaki izlen, Türkçe hakkında çok az bilgiye sahip ya da hiç bilgisi olmayan yetişkin Yunan öğrenciler için tasarlanmıştır. Ekim 2012-Mart 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilen derslere Yunanistan'ın farklı coğrafi bölgelerinden 24 yetişkin katılmıştır. Derslerde konuşma akıcılığının geliştirilmesi üzerinde durulmuştur ve öğretim/öğrenim yöntemi ağırlıklı olarak eşzamanlı olmuştur ancak eşzamanlı olmayan uygulamalara da yer verilmiştir. Yetişkin öğrenciler haftada bir, bir saatlik grup telekonferans oturumlarına katılmışlardır ve her grupta ortalama 8 öğrenci yer almıştır. Katılımcıların hem metin hem de ses kaydı içeren ders malzemesine bir Moodle ortamında erişimleri sağlanmıştır. Bu ortam, özellikle, üniversitede çevrimiçi Yaşam Boyu Öğrenme programları için tasarlanmıştır. Bu çalışma, uygulamasının ilk yılında derslerin tasarlanması, gerçekleştirilmesi ve katılımcılardan alınan geri bildirimler hakkında bilgi sunmayı amaçlamaktadır.

2. Yunanca konuşucular için Türkçe dersleri

Yunanistan'da Türkçe dersleri, Yunanca konuşucular için aşağıda belirtilen beş üniversitede/bölümde sunulmaktadır.

- Akdeniz İncelemeleri Bölümü / Ege Üniversitesi, Rodos
- Türk ve Modern Asya Araştırmaları Bölümü / Atina Üniversitesi
- Karadeniz Ülkeleri Dil, Edebiyat ve Kùltürleri Bölümü / Trakya Demokritos Üniversitesi
- Balkan Slav ve Şarkiyat Bölümü / Makedonya Üniversitesi
- Tarih ve Arkeoloji Bölümü/Girit Üniversitesi

Türkçe, bu bölümlerde, bölümün kuramsal çalışmalarının bir parçası olarak kabul edildiğinden yabancı dil olarak öğretilmektedir. Türkçe, ayrıca, Yunanistan'da çeşitli kurumlarda da yabancı dil olarak öğretilmektedir. Yunanistan'da, son yıllarda, Türkçe kursları ya da derslerine artan bir talep göze çarpmaktadır. Türkçe öğrenmek isteyen yetişkinler için internet üzerinden verilen uluslararası boyutta çevrimiçi uzaktan kurslar veya e-öğrenme kursları bulunmasına rağmen, bunlar çoğunlukla İngilizce konuşucuları için sunulmaktadır. Bu kurslar öğrenme ortamları bakımından üç sınıfta toplanabilir. (1) Canlı Sınıf Dersleri, (2) Kendinden Yönlendirmeli Dersler ve (3) Çevrimiçi Dil Öğretimi.

Canlı Sınıf Dersleri, genellikle 1 saat süren ve canlı bir öğretmen tarafından verilen derslerdir. Genellikle çevrimiçi ek öğrenme materyali içerir. Bazılarında mobil uygulamalar da sunulabilmektedir. "Livemocha", Türkçe dâhil birçok dil için öğretmen-yönlendirmeli çevrimiçi konuşma dersleri sunmaktadır. Canlı grup dersleri öğretmenler tarafından verilmektedir ve eğitmen ve diğer öğrenciler arasında konuşma uygulamaları üzerine odaklanmaktadır. Öğrencilerin videolar, alıştırma, sözcükler ve dilbilgisi dâhil olmak üzere bireysel çalışma malzemelerine erişimleri vardır. Bu durumda, çevrimiçi sınıflara önem verilmektedir.

Kendinden Yönlendirmeli Dersler öğrencilerin kendinden yönlendirmeli dil öğrenme malzemesini kullanarak kendi hızlarında ilerlemelerini sağlar. Bu malzemeler, genellikle, interaktiftir ve çeşitli yazılı, sesli ya da görsel-işitsel malzeme içerir. Bu derslerin çoğu mevcut

⁶ Türkçe okutmanları Aytaç Çeltek ve Hasan Kaili, uzaktan çevrimiçi dersler için materyal geliştirme sorumlusu ve çevrimiçi derslerin yürütücüsü.

yazılımdan yararlanılarak bireyler ya da dil kurumları tarafından üretilmektedir ve ücretsiz ya da ücret karşılığında internet üzerinden sunulmaktadır. Bazıları, ek olarak, eşzamanlı ya da eşzamanlı olmayan özel danışmanlık da sunmaktadır. Anadolu Üniversitesi, sanal sınıflar ve görsel-ışitsel öğretim malzemeleri sağlayan Türkçe dâhil, geniş bir yelpazede uzaktan öğrenim dersleri sunmaktadır. Burada önem verilen nokta çevrimiçi eğitim malzemesi yoluyla kendi kendine çalışmadır. Bir yardımcı eğitmen tarafından verilen eşzamanlı ya da eşzamanlı olmayan kolaylaştırma hizmetleri öğrencilerin yazma ve konuşma becerilerini iyileştirmelerine yardımcı olabilir (Anadolu 2013). Bu durumda, interaktif derslere önem verilmektedir.

Çevrimiçi Dil Dersleri çeşitli telekonferans sistemleri üzerinden bir bire bir olarak çevrimiçi ortamda gerçekleştirilir. Ders oturumları genellikle çeşitli telekonferans sistemleri tarafından yapılmaktadır. "Verbalplanet" (2013) Skype üzerinden Türkçe dâhil çeşitli dillerde çevrimiçi dersler sunmaktadır. Öğrenciler bir listeden kendi istedikleri bir öğretmeni seçebilirler. Varsa, kendi anadillerini konuşan bir öğretmen seçebilirler, ancak, şu an için Yunanca konuşan Türk öğretmenler bulunmamaktadır.

3. Bilgisayar Destekli Dil Öğrenimi

Bilgisayar Destekli Dil Öğrenimi (BDDÖ) tarihi, çeşitli araştırmacılar tarafından pedagojik yönelimlerin gelişimiyle, ikinci / yabancı dil öğrenme kuramlarıyla ve eğitim teknolojilerindeki ilerlemelerle bağlantılı olarak belli aşamalar içine gruplandırılmıştır (Kourtis-Kazoullis 2013). İlk olarak Warschauer (1996) üç evre belirler: Davranışçı BDDÖ, İletişimsel BDDÖ ve Bütünleştirici ya da Akıllı BDDÖ. Davranışçı BDDÖ 1950'li yıllarda tasarlanmış, 1960'lı ve 1970'li yıllarda uygulanmıştır. Bu yaklaşımda bilgisayar bir öğretmen olarak görülmekteydi ve dersler alıştırmalara ve tekrarlara dayanmaktaydı. İletişimsel BDDÖ, öğretimde, 1970 ve 1980'lerde öne çıkan ve buna dayalı çeşitli programların geliştirildiği iletişimsel yaklaşıma dayanıyordu. Ancak, o dönemde sosyal ağ bu kadar yaygın değildi ve dil kullanımı daha çok öğrenci-bilgisayar ya da bazen öğrenci-öğrenci arasındaki etkileşime odaklanmaktaydı (Warschauer 1996; Stevens 1989; Underwood 1984). Daha sonra, Warschauer, bütünleştirici BDDÖ'den söz etmiş ve daha sonra da Healey ile birlikte yazdıkları bir makalede (Warschauer ve Healey 1998), 1990'larda özellikle medya uyumuna dayanan Akıllı BDDÖ'den söz etmişlerdir. O dönemden itibaren, BDDÖ büyük ölçüde genişlemiştir ve bugün yazılım tarafından oluşturulan ortamlarda öğrenme yerine etkileşime önem vererek sosyal ağ araçlarının, cep telefonlarının, vb. kullanımlarına dayanmaktadır. Bugün tekrar İletişimsel BDDÖ dönemine geri dönülmüş gibi görünmektedir, ancak metin okuma ve yazmayı birleştiren eşzamanlı iletişime, diğer insanlarla video konferans yoluyla kurulan etkileşime ve karşılıklı konuşmaya çok daha fazla önem verilmektedir. Bilgisayar aracılığı ile iletişim, insancıl bir öğrenme yaklaşımına dayanmaktadır ve öğrenmenin merkezine insanı ve insanlar arası etkileşimi koymaktadır (Pennington ve Stevens 1992). Web 2.0 çağı dil öğrenme ortamlarının nasıl tasarlandığı konusunda her zamankinden daha büyük bir değişimi ifade etmektedir. Öğrenme, kişilerarası etkileşime odaklanmaktadır ve öğreniciye daha aktif bir rol veren sosyal ağlar ve öğrenme grupları yaygındır.

4. Kuramsal çerçeve

Allen (1980) ikinci dil eğitiminde üç edinç düzeyine gönderimde bulunur: Yapısal, İşlevsel ve Deneyisel. Yapısal edinç, dilin biçimsel özellikleri üzerine odaklanır. İşlevsel edinç, söylem özelliklerine odaklanır. Deneyisel edinç, dil kullanımına odaklanır. Stern (1983: 261-2), Allen tarafından yapılan bu tanımlamalara bir de sosyo-kültürel açıyı ekler. Bu çalışmada açıkladığımız çevrimiçi dil öğrenme ortamı, dil kullanımına daha fazla önem vererek deneyimsel odağı ilk sıraya koyar ve daha sonra diğer boyutları öğrenmeye yardımları oldukça çerçeveye dâhil eder. Bundan dolayı, bu çalışmada İletişimsel yaklaşım ile biçime odaklanma modellerini birleştiren eklektik bir yaklaşım kullanılmaktadır. İletişim becerileri öncelenmektedir. Aynı şekilde, çeşitli pedagojik

yönelimler kullanılmaktadır ancak, özellikle, Sosyo-Yapılandırmacı Pedagoji üzerinde durulmaktadır. Aşağıda, sırasıyla, temel alınan bu yaklaşımlar açıklanmaktadır.

4.1 İletişimsel Beceriler

Yabancı dillerin öğretimi için oluşturulan çevrimiçi uzaktan öğrenim programları çeşitli becerilere ya da tek bir beceriye odaklanmaktadır. Bizim oluşturduğumuz bu özel ortamda ise, sınırlı bir zaman dilimi içinde Türkçede sözlü dilde iletişim kurmayı öğrenmek isteyen yetişkin Yunanlıların ihtiyaçları doğrultusunda bir kurs programı tasarlandığı için *iletişimsel edince* odaklanılmaktadır.

İletişimsel edinç terimi ilk olarak Hymes (1966) tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Canale ve Swain (1980) gibi başka araştırmacılar tarafından diğer edinçleri kapsayacak biçimde tanımlanmıştır. Richards'a göre (2009), iletişimsel edinç, dil bilgisine ilişkin aşağıdaki konuları içermektedir:

- Farklı amaçlar ve işlevler için dili nasıl kullanacağını bilmek
- Ortam ve katılımcılara göre dil kullanımını nasıl değiştireceğini bilmek (örneğin, resmi ya da resmi olmayan konuşma biçimlerini ne zaman kullanacağını bilmek ya da sözlü iletişime karşı yazılı iletişime uygun dili ne zaman kullanacağını bilmek)
- Farklı metin türlerini (örneğin, anlatı, rapor, söyleşi, karşılıklı konuşma) nasıl üreteceğini ve anlayacağını bilmek
- Karşısındakinin ya da kendi dilbilgisinde yetersizlikler olmasına rağmen iletişimi nasıl sürdüreceğini bilmek. (örneğin, farklı iletişim stratejileri kullanmayı bilmek).

4.2 İletişimsel Yaklaşım

Yukarıda tanımladığımız iletişimsel edinç kavramı yabancı dil öğretiminde iletişimsel yaklaşım ile bağlantılıdır. İletişimsel olma ilkesine göre, gerçek iletişimi içeren etkinlikler öğrenmeyi geliştirmektedir. Richards (2009), son 50 yılda dil öğretimindeki eğilimleri üç aşamaya ayırıyor:

1. Aşama: Geleneksel yaklaşımlar (1960'lara kadar)
2. Aşama: Klasik iletişimsel dil öğretimi (1970'lerden 1990'lara kadar)
3. Aşama: Mevcut iletişimsel dil öğretimi (1990'ların sonundan günümüze kadar)

Richards'a göre (2009: 23), üçüncü aşamadaki İletişimsel Dil Öğretiminin on temel varsayımı vardır:

1. Öğrenciler etkileşimde ve anlamlı bir iletişimde bulunduklarında ikinci dil öğrenimi kolaylaşır.
2. Etkili sınıf içi öğrenme etkinlikleri ve alıştırmaları anlamı tartışmak, kendi dil kaynaklarını genişletmek, dilin nasıl kullanıldığını fark etmek ve kişilerarası anlamlı bilgi alışverişine katılmak üzere fırsatlar sunar.
3. Anlamlı iletişim, öğrencilerin ilişkili, hedefe yönelik, ilgi çekici ve merak uyandıran içeriği işlemesi sonucu ortaya çıkar.
4. İletişim, genellikle birkaç dil becerisinin ya da yöntemin kullanımı gerektiren bütünsel bir süreçtir.

5. Dil öğrenimi, hem dil kullanımının ve düzeninin altında yatan kuralları tümevarımlı ve keşfedici yollarla öğrenmeyi içeren hem de dil çözümlemesi ve yansımaları içeren etkinliklerle kolaylaştırılır.

6. Dil öğrenme, deneme-yanılma ve yaratıcı dil kullanımı gerektiren aşamalı bir süreçtir. Hatalar, öğrenmenin olağan bir sonucu olarak görülse de asıl hedef yeni edinilen dilin hem doğru hem de akıcı bir biçimde kullanılmasıdır.

7. Öğrenciler dil öğreniminde kendi rotalarını geliştirirler, farklı hızlarda ilerlerler ve dil öğrenmek için farklı nedenleri ve güdülleri vardır.

8. Başarılı bir dil öğrenimi, etkili öğrenme ve iletişim stratejilerinin kullanımını gerektirir.

9. Dil sınıflarında öğretmenin rolü, yalnızca, dil öğrenimine olanak sağlayan bir sınıf ortamı yaratarak ve öğrencinin dili kullanması ve pratik yapması ve ayrıca dil kullanımı ve dil öğrenimi üzerine düşünmesi için fırsatlar sağlayarak öğrencinin işini kolaylaştırmaktır.

10. Sınıf, öğrencilerin işbirliği ve paylaşım yoluyla öğrendikleri bir topluluktur.

Oluşturduğumuz bu kurs ve çevrimiçi uzaktan dil öğrenimi ortamı için bu temel varsayımlar temel alınmaktadır. Çevrimiçi uzaktan dil öğrenimi ortamı, öğrenciler ile öğretmenlerin haftada bir 1 saatlik çevrimiçi oturumlarındaki etkileşimleri üzerine kurulmuştur. Bu da aşağıdakileri içermektedir:

- Anlamanın işbirlikli olarak ortaya çıkarılması
- Dil yoluyla anlamlı ve amaca yönelik etkileşimin gerçekleştirilmesi
- Anlama durumu gerçekleşene kadar anlamanın tartışılabilmesi
- Öğrencilerin dili kullandıklarında elde ettikleri geri bildirimlere dikkat ederek öğrenmesi
- Öğrencinin duyduğu dile (girdi) dikkat etmesi ve gelişmekte olan iletişimsel edineciye yeni beceriler dâhil etmeye çalışması
- Öğrencinin farklı söylemleri oluşturmak farklı yolları denemesi
- Dil öğreniminin odağına gerçek iletişimi koyması
- Öğrencinin hem doğru hem de akıcı bir biçimde dili kullanmasını sağlayacak fırsatların geliştirilmesi
- İletişimsel edince ve konuşmaya odaklanma
- Dilbilgisi/dil eğitiminin dil kullanımı ile birleştirilmesi
- Kişilerarası anlamlı alışverişin özendirilmesi
- Öğrencilerin, hedefe yönelik, ilgi çekici ve merak uyandıran içeriği işlememesi sonucu ortaya çıkan anlamlı iletişim üzerine odaklanması (Richards 2009)

4.3 Biçime-odaklı yaklaşım

Araştırmacılar ve 2. dil öğretmenleri, daha önceki yıllarda geçerli olan ve dilbilgisini dışarıda tutan tamamen iletişimsel yaklaşımlar ile karşılaştırdıklarında, dilbilgisi öğretiminin, hedef dildeki doğru kullanım için ne kadar önemli olduğunu fark etmeye başlamışlardır. Bu nedenle, iletişimsel dil öğretiminde biçime-odaklı eğitimin dâhil edilmesinin gerekli olduğunu vurgulamaktadırlar (Nassaji ve Fotos 2011: 135). İkinci dil öğretimindeki son araştırmalar,

dilbilgisine önem verilmesi gerekliliğinden söz ederek biçime-odaklı öğretimin anlamlı bir iletişim bağlamına dâhil edildiğinde daha etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Nassaji ve Fotos 2011). Biçime-odaklı öğretim, öncelikli odak noktası iletişim ya da anlam olan derslerde, öğrencilerin dilbilgisel yapılar, sözlüksel birimler, sesbilimsel özellikler ve hatta dilin toplumdilbilimsel ya da edimbilimsel özellikleri gibi hedef dilin dilsel biçimlerine bağlam içinde ortaya çıktıkça dikkat etmelerini sağlayan bir öğretim yöntemini açıklamakta kullanılan bir terimdir (Ellis 2001; Long 1991).

Öğrencilerimizin ihtiyaçlarına göre, izlencede, biçime-odaklı öğretim ile iletişimsel etkinlikler birleştirilmiştir. Dilbilgisini iletişimsel yollarla sunabilmek amacıyla, bu uzaktan çevrimiçi ortam için, yapılandırılmış girdi etkinlikleri hazırlanmıştır. Yapılandırılmış girdi, öğrencinin dersteki girdileri düzenleyerek hedef dile odaklanmasını sağlayan bir öğretim biçimidir. Lee ve VanPatten (2003: 142) *yapılandırılmış girdiyi* “öğrenciyi anlama ulaşması için biçime ve yapıya bağımlı hale getirmek üzere özel yollarla yönlendirilmiş girdi” olarak tanımlar. Yapılandırılmış girdi etkinlikleri hazırlamak üzere temel alınan 6 kural aşağıdakileri içermektedir (VanPatten ve Sanz 1995; Lee ve VanPatten 2003):

- Tek seferde tek konu sunumu
- Anlamı odakta tutma
- Tümceden söyleme gitme
- Hem sözlü hem yazılı girdi kullanma
- Öğrencilerin verilen girdi ile bir iş üzerinde çalışmasını sağlama
- Öğrencinin işleme stratejilerini göz önünde bulundurma

Haftada bir kez / 1 saatlik çevrimiçi oturumlarda, öğretmenler iletişimsel dil kullanımı, yazma becerileri, anlama becerileri, dinleme becerileri ve okuma becerileri üzerine odaklanırken iletişimsel bağlamla ilgili bazı dilbilgisi kurallarını da vermektedirler. Bu somut programın izlencesinde iletişim ihtiyaçlarına göre belirlenen bir konu dizisi izlendiğinden dilbilgisi konuları ortaya çıktıkça ele alınmıştır. Çevrimiçi derslerin odak noktasında, dilbilgisi kurallarının tekrarı değil, özgün dil kullanımı ve iletişim becerilerin geliştirilmesi bulunmaktadır.

4.4 Pedagojik yaklaşım

Bu özel çevrimiçi uzaktan eğitim derslerinin pedagojik yaklaşımı Skourtou, Kourtis-Kazoullis ve Cummins (2006) tarafından önerilen "iç içe pedagojiler" kavramına dayanmaktadır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), eğitim uygulamalarının etkinliğinin belirli pedagojik yönelimler içinde olası BİT ile ilgili olarak ele alınabileceğini savunmaktadır. Başlangıç noktaları da herhangi bir BİT uygulamasından önce, açık bir biçimde eğitim hedeflerini belirleme ihtiyacıdır. Tek pedagojik yaklaşımı benimsemek yerine, Cummins (2000) tarafından tanımlanan, üç farklı yaklaşımı birleştirmektedirler. Bu somut program çerçevesinde gerçekleştirilen çevrimiçi dersler açısından daha çok Sosyal Yapılandırmacı Pedagoji benimsenmektedir, ancak belirli sesbilgisi, okur-yazarlık ve dilbilgisini yansıtan farklı dil becerilerinin geliştirilmesi için Geleneksel Pedagojiden de yararlanılmaktadır (Cummins 2000).

4.4.1 Sosyal Yapılandırmacı Pedagoji

Çevrimiçi öğrenim için kullanılan öğrenim ortamı *Moodle* olarak belirlenmiştir. Çevrimiçi öğrenim için kullanılan ortam pedagojik yaklaşımı da belirlemektedir. *Moodle* ortamının tasarlanması ve geliştirilmesi sosyal yapılandırmacı pedagoji tarafından yönlendirilmektedir. Yapılandırmacılık bilginin etkin bir biçimde yapılandırılmasına dayanmaktadır. Sosyal

yapılandırmacılık, bunu toplumsal ortamlara uygular. Bu anlamda, "topluluklar, paylaşılan anlamlarla paylaşılan ürünlerin küçük bir kültürünü işbirliği ile oluşturarak diğerleri için bilgiyi inşa eder" (Moodle 2013).

Yapılandırmacı kuramların ortak düşüncesine göre, insanın öğrenme süreci özümsemek yerine inşa etmekle ilgilidir. Pek çok yapılandırmacı kuram, öğrenmeyi etkin ve toplumsal bir süreç olarak görmektedir. Sosyal yapılandırmacılık, bilginin ilk olarak toplumsal bağlamda inşa edildiğini öne süren Vygotsky'nin (1978) çalışmasından etkilenmiştir. Bu çalışmada ele aldığımız özel ortamda, öğrenme, öğrenmek için oluşturulan topluluk ya da çevrimiçi oturumlar yoluyla bir toplumsal bağlam içinde gerçekleşmektedir.

Öğrenme Toplulukları sosyal yapılandırmacılık kavramı ile ilişkilidir. Reinmann-Rothmeier, Mandl ve Prenzel, öğrenme topluluklarını, özel bir konuyu derinlemesine araştırmak, bilgiyi paylaşmak ve sorunlara birlikte çözüm bulmak üzere ortak ilgi alanları yoluyla birbirlerine bağlı üyelerin oluşturduğu bir topluluk olarak tanımlarken (2000'den aktaran Kostas ve Sofos 2012: 313), Palloff ve Pratt (2007'den aktaran Kostas ve Sofos 2012: 313) Öğrenme Topluluklarının dört temel öznesini tanımlarlar: İnsanlar, başka bir deyişle toplumsal varlıklar; amaç ve kurallar; etkileşimsellik, başka bir deyişle etkileşim, iletişim, takım çalışması, işbirliği; yansımacı/dönüşümsel öğrenme.

5. e-didaskaleio glosson: Uygulamanın ilk yılı

5.1. Öğrenci profili

2012-2013 akademik yılında, Yunanca konuşucuları için uzaktan çevrimiçi olarak gerçekleştirilen yabancı dil olarak Türkçe dersleri programına 30 kişi başlamış, 24 kişi tamamlamıştır. 24 kişiden 19 tanesi kadın 5 tanesi erkektir. Öğrencilerin yaşları 22 ile 56 arasında değişmektedir, yaş ortalaması 34.13'tür. Öğrencilerin eğitim durumları değişkenlik göstermektedir: (a) ilköğretim mezunu – bir kişi, (b) ortaokul mezunu – iki kişi, (c) üniversite mezunu – on bir kişi, (d) lisansüstü eğitim yapan – iki kişi ve (e) doktora sahibi – bir kişi. Sosyal bilimlerden mühendislik alanına kadar pek çok farklı meslekten gelen öğrencilerin bulundukları şehirler de farklılık göstermektedir. Coğrafi olarak tüm Yunanistan'ı kapsayan programa on kişi Atina'dan, dört kişi Selanik'ten, bir kişi Lamia'dan, bir kişi Halkida'dan, bir kişi Yanena'dan, bir kişi Kavala'dan ve altı kişi farklı adalardan (Korfu adası, Midilli, Sakız, Samos, Kos, Girit) katılmıştır.

1. Resim: Programa katılan öğrencilerin coğrafi olarak dağılımı⁷

⁷ Bu harita pinmaps kullanılarak hazırlanmıştır. <http://www.pinmaps.net/>

Öğrencilerin çoğu çevrimiçi dersler konusunda tecrübeli olmakla birlikte dört öğrenci çevrimiçi derslere ilk kez katılmıştır. Dört öğrenci çevrimiçi derslere çok sık katıldığını, on iki öğrenci sık katıldığını, dört öğrenci de çok sık katılmadığını belirtmiştir.

5.2 Moodle ortamı ve Big Blue Button

Moodle ortamı eşzamanlı ve eşzamanlı olmayan çok-biçimli araçlar sunmaktadır. Eşzamanlı olmayan araçlar şunları içerir: (a) öğretim malzemesi (yazılı metinler/kaydedilmiş diyaloglar), (b) sesletim kılavuzları (sesli), (c) dilbilgisi notları ve (d) alıştırma. Eşzamanlı araçlar şunları içerir: video konferans yazılımı, Big Blue Button, anında ileti gönderme ve ekran paylaşımı.

Dersler, her seferinde, kullanıcılar arasında yapılan video konferans yoluyla gerçekleştirilmektedir. Süreci kolaylaştırmak amacıyla dersler süresince bir yardım masası da daima hazır bulunmuştur. Bağlantıda bir problem yaşanıp kullanıcılar duymakta ya da görmekte zorlandıklarında bunu belirtebilecekleri anında ileti gönderme seçeneği de kullanılmıştır. Öğretmenler, ders sırasında, ekran paylaşımı seçeneğini kullanarak kendi ekranlarının bir bölümünü ya da tamamını kullanıcılarla paylaşmışlardır. Öğretmenler kendi ekranlarını diğerleriyle paylaşarak bir sunuyu tam ekran olarak gösterebilmişlerdir.

5.3 İzlen ve uygulaması

İlk yılın izlencesi, Türkçe ile daha önce hiç teması olmayan ya da çok az teması olan yetişkin Yunan öğrencilerin iletişimsel becerileri hedef alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca “Diller için Avrupa Konseyi ortak ölçütler çerçevesi: öğrenme, öğretme, değerlendirme” belgesinde (Council of Europe 2011) dört dil becerisi (okuma, yazma, konuşma, dinleme) için belirlenen yeterlilik düzeylerinden A1 düzeyi temel alınmıştır.

İlk yılın programı toplam 20 üniteden oluşmaktadır ve her biri telekonferans yoluyla çalışılmıştır. Her ünite belli bir iletişimsel durumla ilgilidir ve çoğu duruma bir dilbilgisel konu da eşlik etmektedir. İzlen ve dil öğrenim malzemeleri Türkçe okutmanı olan H. Kaili ve A. Çeltik tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır ve onların geleneksel sınıf ortamındaki geniş tecrübelerine dayanmaktadır (Kaili, Prokou ve Çeltik 2011).

İlk yılın programında, ilk iki ünite, öğrencilere, yalnızca, Türkçe ile ilgili okuma ve yazma sırasında ihtiyaç duyacakları tipolojik özellikler, alfabe, sesbilimsel kurallar gibi temel bilgiler verilmiştir. Son iki ünite ise önceki ünitelerin değerlendirmeleri için ayrılmıştır. Final değerlendirmesi için ayrıca bir telekonferans oturumu yapılmıştır. Her ünite, dil öğrenim malzemeleri (kaydedilmiş diyaloglar, metinler, alıştırma, dilbilgisi notları) bir önceki haftadan elektronik ortama yüklenmiştir, böylelikle öğrenciler önceden çalışma olanağına sahip olmuşlar ve ders sırasında sorularını sorma fırsatı bulabilmişlerdir. Verilen her diyalog için Yunanca çeviriler ayrı bir sayfada yer almaktadır. Anadil konuşucuları tarafından seslendirilen diyalogların ses kayıtları da öğrenme materyalinin içinde öğrencilere sunulmuştur. Ünitelerde verilen diyaloglardaki durumların her biri yeni dil becerileri içermiş ve öğrencilere tam bir gerçek hayat ortamında sunulmuştur, bu sayede öğrencilerin zihinsel bir model oluşturmalarına katkı sağlanmıştır.

İlk yılın izlencesi hazırlanırken, Türkçe için daha önce bu durumda izlenecek bir izlen bulunmadığından, bu somut programa özel bir izlen tasarlanmıştır. Bu izlence, iletişimsel konular öncelikli tutulmuş; dilbilgisel konular ise, bu iletişimsel durumlarla örtüşecek biçimde izlenceye yerleştirilmiştir. Buna göre, uygulamanın ilk yılında uygulanan izlence, örneğin, 3. ünitenin iletişimsel hedefi olan resmi ve resmi olan biçimlerle kendini tanıtmaya hedefi çerçevesinde, dilbilgisel olarak –imek eyleminin kullanımı ile –lar çoğul biçimbiriminin kullanımları öğrenim

malzemelerinde yerini almıştır. Ayrıca, her ünitenin iletişimsel hedefleri doğrultusunda, edinilmesi beklenen bir sözvarlığı hedefi de bulunmaktadır. 3. ünitenin sözvarlığı hedefi ise, selamlaşma sözcükleri başlığında toplanabilecek bir grup ifade ve sözcükten oluşmaktadır. Sözvarlığı, öğrencilere, hem metin ya da diyaloglar yoluyla sunulmakta hem de Resim 2’de görüldüğü gibi ayrı bir biçimde de verilebilmektedir.

2. Resim: Ünite 3’te sözvarlığı için verilen örnekler

Yararlı kalıplar: Χρήσιμες εκφράσεις:

Ne söyleriz? [τι λέμε;]

Karşılaştığımızda Όταν συναντιόμαστε	Ayrılrken Όταν αποχωριζόμαστε
Merhaba	Hoşça kal(in) Güle güle (kalan kişi söyler)
Selam	Allaha ısmarladık
Günaydın	Görüşürüz / Görüşmek üzere
İyi günler	İyi günler
İyi akşamlar	İyi Akşamlar
İyi geceler	İyi geceler

5.4 Çevrimiçi derslerin yürütülmesi

Her ders benzer biçimde uygulanmıştır. Ders mutlaka Türkçe selamlaşma ile başlar ve öğretmen daha sonra öğrencilere çalıştıkları malzeme ile ilgili soruları olup olmadığını sorar. 5-10 dakika bu sorularla ilgilendikten sonra, öğrenciler akıcılıklarının gelişmesi ve kontrol edilmesi için diyalogları ve metinleri okumaya geçerler. Daha sonra, öğrencilerin iletişim durumlarında kullanmaları beklenen ifadeler üzerinde tartışmalar yapılmaktadır. Örneğin, iletişimsel hedefi yol tarifi isteme ve yol tarif etme olan 14. ünite, öğrenciler, öncelikle, Resim 3'te görülen diyalogları çalışmış ve verilen ses dosyalarını dinlemişlerdir. Daha sonra, örneğin, otobüs durağının nerede olduğunu tarif etmek için ya da kendi çevrelerindeki belli bir yere gitmek için oraya nasıl gidileceğini sormak ya da tarif etmek üzere birbirleriyle iletişim kurmuşlar, diyaloglar oluşturmuşlardır. Bunu yaparken, kendilerine, bu iletişim durumunda kullanabilecekleri Resim 4'te görülen yararlı kalıplar da verilmiştir.

3. Resim: Ünite 14'te verilen iletişimsel diyaloglardan örnekler

Yakında market var mı?

Ufuk mahalleye yeni taşındı ve marketin yerini bilmiyor.

Ufuk: Afedersiniz, yakında market var mı acaba?

Mustafa: Evet, buraya yakın bir market var.

Ufuk: Oraya nasıl gidebilirim?

Mustafa: Trafik ışıklarından sonra ilk sağa dönün. Düz yürüyün. Market solda.

Ufuk: Uzak mı?

Mustafa: Pek sayılmaz.

Ufuk: Çok teşekkürler.

Mustafa: Önemli değil.

Affedersiniz otobüs durağı nerede?

Ahmet Kadıköy'e ilk kez geliyor ve otobüse binmek istiyor.

Ahmet: Afedersiniz, otobüs durağı nerede?

Sevda: Hastaneyi görüyor musunuz?

Ahmet: Evet, görüyorum.

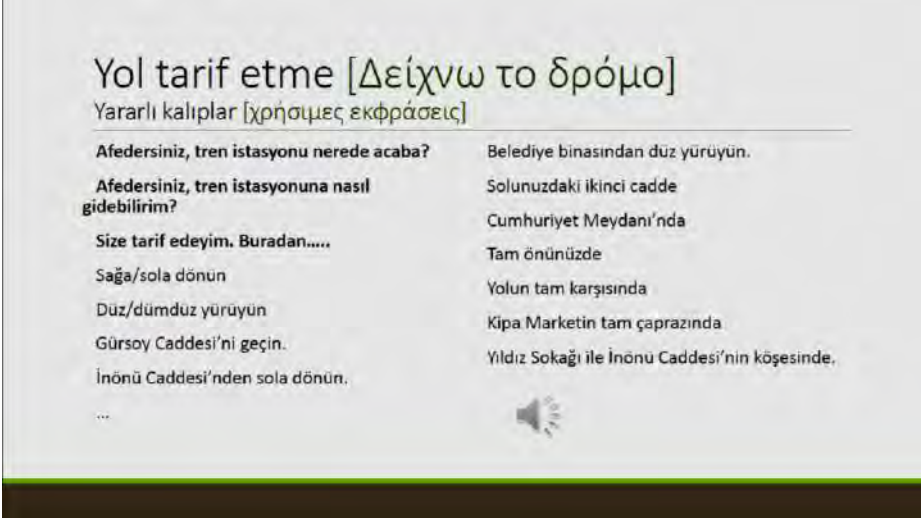
Sevda: Hastanenin önünde bir otobüs durağı var.

Ahmet: Teşekkür ederim.

Sevda: Rica ederim.

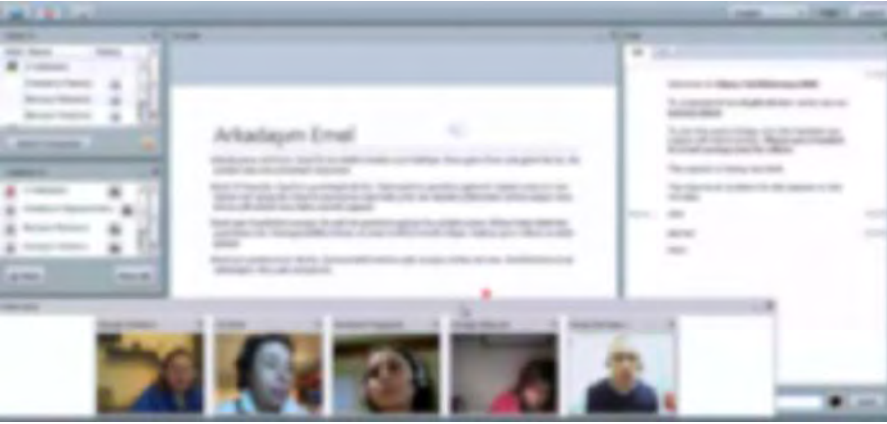

4. Resim: Ünite 14'te verilen yararlı kalıplar

Aşağıda resim 5'te görüldüğü gibi, *the Big Blue Button* ekranı sayesinde ders öğrenimi malzemesi merkezde görünmekte, sağ tarafta da öğrencilerin sorularını ya da bilmedikleri sözcüklerini sordukları, yanıtlarını ise ya herkese açık ya da özel olarak aldıkları sohbet ekranı bulunmaktadır.

Resim 5. Elektronik ders ortamı

Dersler, genellikle, öğrencilerin daha sonra çalışacakları konularla ilgili tartışmalarla ve dersin genel bir değerlendirmesiyle bitirilir. Son olarak, öğrencilere ders dışında çalışacakları işler ve bir sonraki ders ile ilgili yönergeler verilir ve ders Türkçe yapılan vedalaşma ile sona erer.

6. Öğrencilerin geri bildirimleri

Programın tamamlanması ile birlikte öğrencilerimizden, gönüllü olanların, derslerden edindikleri tecrübeler konusunda yazılı ya da sözlü olarak geri bildirim vermeleri istenmiştir. 24 öğrenciden 11 tanesi yazılı geri bildirim verirken 5 tanesi sözlü geri bildirim vermeyi tercih etmiştir. 8 öğrencimiz ise geri bildirim verme sürecine katılmamıştır. Öğrenciler, genel olarak, programla ilgili hoşlarına giden ya da gitmeyen her şey hakkında yorum yapmakta özgür bırakılmıştır. Bunun yanında, öğrencilerden *Dersleri yararlı buldunuz mu? Derslerde en çok nelerden hoşlandınız? Daha iyi bir sonuç elde edebilmek için programda neleri değiştirdiniz?*

gibi somut sorulara yanıtlar vermeleri de istenmiştir. Öğrencilerden elde edilen görüşler 3 başlık altında toplanabilir: (a) çevrimiçi öğrenme ortamı, (b) izlen, (c) öneriler/şikâyetler.⁸ Bu çalışmada bu geri bildirimlerden yalnızca izlen ile ilgili olanlardan kısaca söz edilecektir. Buna göre, öğrencilerin büyük bir çoğunluğu izleninin beklentilerini karşıladığını belirtmiştir. İletişim durumlarının sınıflandırılması ve izlenide izlenen konuların sıralaması konusunda memnun kaldıklarından söz etmişlerdir. Bir öğrenci izlenide daha fazla kültürel olguya ya da duruma yer verilmesini tercih edeceğinden söz etmiştir. Bu da programın ikinci yılında hem temel düzey hem de yeni başlayan orta düzey izlenlerinde göz önünde bulundurulmuştur.

7. Sonuç

e-didaskaleio Programı ilk olarak 2012-2013 akademik yılında tek dil ve tek yeterlilik düzeyi için başlatılmış olup diğer yıllarda farklı dillerde ve farklı yeterlilik düzeyleri için uygulanacak programlar için pilot bir çalışmadır. Bu çalışmada, ilk yıl uygulanan program ana hatlarıyla özetlenmiş olup özellikle programın dayandığı dil öğrenme yaklaşımları/yöntemleri ile temel alınan pedagojik yönelimler ve yetişkin öğrencilerin iletişim ihtiyaçları hedef alınarak tasarlanan izlen üzerinde durulmuştur. Çalışmada, ayrıca, derslerin nasıl yapıldığından ve kullanılan dil öğrenim malzemelerinden söz edilmiştir. İlk yılın sonunda çevrimiçi görüşmeler yoluyla öğrencilerden elde edilen veriler, uygulamanın önümüzdeki yıllarda nasıl yapılandırılacağına ilişkin fikir vermiş ve ikinci yıl uygulaması, bu verilere dayanarak, yeni bir yeterlilik düzeyi eklenerek ve geliştirilerek gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu program pek çok kişiden oluşan geniş bir takımın büyük çabaları sonucunda uygulanabilmiştir. İlk yıl, bu programın gerçekleştirilmesini sağlayan ekip için oldukça zahmetli ve emek isteyen bir süreç olmuştur; bunlar arasında tüm Yaşam Boyu Öğrenim Programlarından sorumlu akademik ekip, uzaktan çevrimiçi derslerin gerçekleştirilmesinden sorumlu teknolojik ekip, araştırma ekibi, düzenleme ekibi, dersleri uygulayan öğretmenler ve öğrenciler bulunmaktadır. Çevrimiçi olarak uygulanan ilk dersler, elektronik ortamda ilk kez ders verecek olan öğretmenler için stresli geçmiştir. Dil öğrenme süreci öğretmen ile öğrenci arasında yakın bir ilişkiyi gerektirir ve bu yakınlığın elektronik ortamda sağlanması daha da zor olmaktadır. Uygulanan ilk çevrimiçi derslerden sonra bu yakınlığın sağlanabilirliği hem öğretmenler hem de öğrenciler tarafından görülmüştür. Çoğunluğu teknik nitelikte olan küçük sorunlar tüm ekibin katkılarıyla çözülmüş ve sonuç başarılı olmuştur. İlk yıl uygulamasının ardından yapılan değerlendirmeler sonucunda, uygulamanın ikinci yılında elektronik ortam geliştirilmiş ve ikinci bir yeterlilik düzeyi eklenerek programın devamlılığı sağlanmıştır. Bir sonraki aşamada, uygulamanın ikinci yılından elde edilecek veriler değerlendirilerek ve ilk yıldan alınan sonuçlarla karşılaştırılarak programın başarısı hakkında daha genel bir yargıya varılabilecektir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğreniminde ve öğretiminde kullanılabilecek Türkiye kaynaklı pek çok materyal sunan internet sitesi bulunmaktadır. Ancak, çevrimiçi olarak derslerin gerçekleştirildiği, eğitmenler tarafından birebir geribildirimlerle öğrencilerin değerlendirildiği çok az program bulunmaktadır. Anadolu Üniversitesi Türkçe Sertifika Programı ve Ankara Üniversitesi Uzaktan Türkçe Öğrenim Merkezi (UTÖM) geniş kapsamlı, programlı ve sistemli bir şekilde yabancı dil olarak Türkçenin uzaktan öğretimi konusunda hizmet vermektedirler. Ancak bu programları değerlendiren çalışmalarda da belirtildiği gibi, bu programlarda özellikle başlangıç düzeyindeki derslerin yürütülmesi sırasında bir *ara dile* gereksinim duyulmaktadır; bu ara dil de çoğunlukla İngilizce olmaktadır (Pilancı 2009: 57; Yücer 2011: 140). İlerleyen yeterlilik düzeylerine ulaşıldıkça bu gereksinimin ortadan kalkması söz konusu olabilir, ancak başlangıç düzeyinde İngilizce bilmeyen ya da düzeyi yeterli olmayan bir öğrencinin bu programlara katılması mümkün görünmemektedir. Bu açıdan, özellikle, uzaktan çevrimiçi derslerimize katılan başlangıç

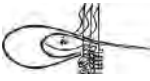
⁸ Kourtis-Kazoullis, Kaili ve Çeltekin (baskıda) öğrencilerden alınan geri bildirimlerin ayrıntılarını vermektedir.

düzeyi öğrencilerinin Türkçeyi öğrenirken ihtiyaç duydukları ara dilin kendi anadilleri, yani Yunanca olması, bu somut programın başarısı değerlendirilirken önemli bir etken olarak göz önüne alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALLEN, J.P.B. (1980). A three-level curriculum model for second language education – *Keynote address at the Annual Conference of the Ontario Modern Language Teacher's Association*. Ontario Institute for Studies in Education.
- Anadolu. (2013). www.tesp.anadolu.edu.tr
- CANALE, M., ve SWAIN, M. (1980). "Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing". *Applied Linguistics* (1): 1–47.
- Council of Europe (2011). *Common European Framework of Reference for: Learning, Teaching, Assessment*. Council of Europe. http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Cadre1_en.asp (son erişim: 23.02.2014)
- CUMMINS, J. (2000). *Negotiating Identities: Education for Empowerment in a Diverse Society*. Los Angeles, CA: California Association for Bilingual Education.
- e-epimorfosi. (2013). <http://e-epimorfosi.aegean.gr/> (son erişim: 23.02.2014)
- ELLIS, R. (2001). "Introduction: Investigating form-focused instruction." *Language Learning* 51(1), 1–46.
- HYMES, D. H. (1966). "Two types of linguistic relativity." W. Bright (haz.) *Sociolinguistics*, 114–158. The Hague: Mouton.
- KAILI, H., PROKOU, S. ve ÇELTEK, A. (2011). "Grammar in teaching Turkish as a foreign language in tertiary education in Greece". T. Gogas ve P. Tagkas (haz.), *Foreign Language Teaching in Tertiary Education III: Current Trends – Conference Proceedings*, 162-179. Athens: Dionikos Publications (Yunanca).
- KOSTAS, A., ve SOFOS, A. (2012). "Internet-mediated Communities of Practice: Identifying a Typology of Critical Elements." T. Daradoumis, S. N. Demetriadis ve F. Xhafa (haz.), *Intelligent Adaptation and Personalization Techniques in Computer-Supported Collaborative Learning*, 311-334. Berlin: Springer-Verlag.
- KOURTIS-KAZOULLIS, V. (2013). "Technology Assisted Language Learning: Worldwide Development and Applications in Greece." G. Kokkinos ve M. Moskofoglou-Chionidou (haz.), *From the weak taxonomy of Pedagogy to interdisciplinarity and scientific hybridization*, 236-262. Athens: Taxideftis (Yunanca).
- KOURTIS-KAZOULLIS, V., KAILI, H. ve ÇELTEK, A. (baskıda). "Online language learning for the Turkish Language." *The International Journal of Technologies in Learning*.
- LEE, J., ve VANPATTEN, B. (2003). *Making communicative language teaching happen*. New York: McGraw-Hill.
- LIVEMOCHA. (2013). <http://livemocha.com/> (son erişim: 23.02.2014)
- LONG, M. (1991). "Focus on form: A design feature in language teaching methodology." K. DeBot, R. Ginsberg ve C. Kramsch (haz.), *Foreign Language Research in cross-cultural perspective*, 39-52. Amsterdam: John Benjamins.

- Moodle. (2013). <https://moodle.org/>
- NASSAJI, H. ve FOTOS, S. (2011). *Teaching grammar in second language classrooms. Integrating form-focused instruction in communicative context*. London: Routledge.
- PALLOFF, R. ve PRATT, K. (2007). "Online Learning Communities in Perspective." R. Luppici (haz.), *Online Learning Communities*, 3-16. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- PENNINGTON, M. ve STEVENS, V. (1992). *Computers in Applied Linguistics*. Philadelphia: Multilingual Matters.
- PİLANCI, H. (2009). "Uzaktan Türkçe Öğrenen Yabancıların Türkçeyi İletişim Aracı Olarak Kullanabilme Yeterlikleri". *Journal of Language and Linguistic Studies* 5(2), 49-61.
- REINMANN-ROTHMEIER, G., MANDL, H. ve PRENZEL, M. (2000). *Computer supported learning environments. Planning, formation and assessment*. Münih: Wiley-VCH. (Almanca)
- RICHARDS, J.C. (2009). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SKOURTOU, E., KOURTIS-KAZOULLIS, V. ve CUMMINS, J. (2006). "Designing Virtual Learning Environments for Academic Language Development." J. Weiss, J. Nolan, J. Hunsinger ve P. Trifonas (haz.), *International Handbook of Virtual Learning Environments*, 440-467, Norwell, MA: Springer, 2 Vols.
- STERN, H. (1983). *Fundamental Concepts of Language Teaching*. Oxford: OUP.
- STEVENS V. (1989). "A direction for CALL: from behavioristic to humanistic courseware." M. Pennington (haz.), *Teaching languages with computers: the state of the art*, 31-43. La Jolla, CA: Athelstan.
- UNDERWOOD J. (1984). *Linguistics, computers and the language teacher: a communicative approach*. Rowley, MA: Newbury House.
- VANPATTEN, B. ve SANZ, C. (1995). "From input to output: Processing instruction and communicative tasks." F. Eckman, D. Highland, P. Lee, J. Mileham ve R. Weber (haz.), *Second language acquisition theory and pedagogy*, 169-185. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Verbalplanet. (2013). <http://www.verbalplanet.com/index.asp> (son erişim: 23.02.2014)
- VYGOTSKY, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. [Chapter 6 Interaction between learning and development, (79-91)]. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- WARSCHAUER, M. ve HEALEY, D. (1998). "Computers and language learning: An overview." *Language Teaching* 31: 57-71.
- WARSHAUER, M. (1996). "Computer Assisted Language Learning: an Introduction." S. Fotos (haz.), *Multimedia language teaching*, 3-20. Tokyo: Logos International <http://www.ict4lt.org/en/warschauer.htm#stevens> (son erişim: 23.02.2014).
- YÜCER, S. (2011). "İnternet yoluyla Türkçe öğretimi ve sorunları." *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi* 1(1), 132-143.

TELAFFUZ VURGU VE TONLAMA KONULARININ DİNLEME DESTEKLİ ÖĞRETİMİ*

Arif ÇERÇİ**

ÖZET

İlköğretim 7. sınıf Türkçe dersi konuşma eğitiminin telaffuz, vurgu ve tonlama konularının dinleme destekli öğretimine yönelik olarak tarafımızdan hazırlanan dinleme destekli öğretim materyalleri ile aynı konuların dilbilgisi kuralları çerçevesinde öğretimine yönelik hazırlanan yazılı materyalleri kullanan öğrencilerin konuşma becerileri arasındaki farkı belirlemek amacıyla yapılan bu araştırma “kontrol gruplu ön test ve son test” modeledayalı deneysel bir çalışmadır.

Araştırma 2012-2013 öğretim yılında Mersin-Erdemli Mehmet Akif Ersoy İmam Hatip Orta Okulu ve Turgut Özal İlköğretim Okulu’nda öğrenim gören 7. sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Bu okulların 7. sınıflarında öğrenim gören 73 öğrenciye araştırmanın veri toplama aracı ön test olarak uygulanmıştır. Yapılan ön test uygulamasından sonra araştırma denekleri bu 73 öğrenci arasından seçilmiştir.

Araştırma sürecinde, telaffuz, vurgu ve tonlama konularının öğretiminde, kontrol gruplarında araştırmacı tarafından hazırlanan telaffuz, vurgu ve tonlama konularının dilbilgisi kuralları çerçevesinde işlendiği yazılı materyallerle; deney gruplarında ise yine araştırmacı tarafından hazırlanan dinleme destekli materyallerle öğretim gerçekleştirilmiştir.

Uygulama sürecinin başında bütün gruplardan hazırlıklı konuşmaların, hazırlıksız konuşmaların, farklı vurgularla anlamı değişen cümlelerin ve farklı tonlamalarla duygu değeri değişen cümlelerin ses kayıtları ön test olarak alınmış, aynı veri toplama araçları, uygulamanın sonunda son test olarak yeniden tatbik edilmiştir. Telaffuz, vurgu ve tonlama konuları, 8 haftalık bir zaman dilimi içerisinde, hazırlanan öğretim materyalleri vasıtasıyla işlenmiştir.

Deneysel işlemin sonrasında deney ve kontrol gruplarının ses kayıtları ön test- son test başarı yüzdeleri arasındaki farkı vurgu ve tonlama becerisi bakımından ortaya koymak amacıyla, veriler ‘Praat’ ses analiz programında çözümlenmiştir.

Tonlama becerisinde öğrencilerin tonlama becerisi uzmanların tonlamaları ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca telaffuz kusurları, araştırmacı tarafından kontrol listesi olarak hazırlanan ‘Telaffuz Kusurları Tespit Formu’ aracılığıyla ve gözlem yöntemiyle tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda deney grupları ve kontrol grupları arasında kelime

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Öğretmen, MEB, El-mek: arifcerci@gmail.com

vurgusu, elime grubu vurgusu, cümle vurgusu, tonlama ve telaffuz becerilerindeki başarı bakımından istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmuştur. Bulgular, araştırmada denenen konuşma eğitiminin telaffuz, vurgu ve tonlama konularının dinleme destekli öğretiminin, bu konuların dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanan yazılı materyallerle öğretiminden ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin konuşma becerilerindeki başarıyı arttırmada daha etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Elde edilen bulgulara bağlı olarak, konuşma eğitiminin telaffuz, vurgu ve tonlama konularının öğretiminde, deney gruplarında kullanılan öğretim materyallerine benzer nitelikteki materyallerin kullanılabileceği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: konuşma eğitimi, telaffuz, vurgu, tonlama, dinleme destekli öğretim, dilbilgisi kurallarına bağlı öğretim

PRONUNCIATION, STRESS AND INTONATION ISSUES AIDED TEACHING LISTENING

ABSTRACT

This research is conducted to determine the difference in speaking skills of the students who used listening-aided teaching materials that are aimed to teach pronunciation, stress and intonation issues of speaking education and the students who used written materials prepared within the framework of the rules of grammar aimed to teach the same subjects at 7th class Turkish lesson speaking education. This research is an experimental study based on "control pre-test and final test model"

The research is applied on the 7th class students studying at Mersin- Erdemli Mehmet Akif Ersoy İmam Hatip Secondary School and Turgut Özal Primary School in 2012-2013 academic years. Data collection tool of the research is applied as pre-test to 73 7th class students of these schools. After the pre-test application, research subjects are chosen among these 73 students.

During the process of the research, in teaching of pronunciation, stress and intonation written materials in which pronunciation, stress and intonation issues are performed within the framework of the rules of grammar prepared by the researcher are used with control groups; with experimental groups the training is carried out with listening-aided materials prepared by the researcher.

At the beginning of the application process, audio recording of prepared conversations, unprepared conversations, the sentences of which meaning change by different stresses and sentences of which value of feeling are changed by different intonation are obtained as pre-test; at the end of application the same data collection tools are applied again as the last test. Pronunciation, stress and intonation issues are studied by means of the teaching materials in 8-week period of time.

After the experimental procedure, audio recordings of experimental and control groups are analyzed by 'Praat' sound analysis

program in order to demonstrate the difference between pre-test and final test success rate in terms of stress and intonation skills. In intonation skill students' intonation skill is compared with professionals' intonation skill. Moreover, pronunciation errors are identified by means of 'Form of Pronunciation Error Identification' prepared by the researcher as a control list and monitoring method. As a result of the analysis, a statically significant difference is found between control groups and experimental groups in terms of vocabulary, word group, sentence emphasis and pronunciation skills. In intonation skills the success rates difference between pre-test and final test is statistically insignificant.

Findings verified that listening-aided teaching of pronunciation, stress and intonation issues of speaking education is more effective than teaching of these issues with the written materials prepared within the framework of the rules of grammar in improving the success in speaking skills of 7th class students.

Depending on the findings it is advised that in teaching of pronunciation, stress and intonation issues of speaking education materials similar to the materials used in experimental groups can be used.

Key Words: speaking education, pronunciation, stress, intonation, listening-aided teaching, teaching within the rules of grammar, speaking skill

1. Giriş

Türkçenin temel becerileri olarak karşımıza çıkan okuma, dinleme (anlama) ve konuşma, yazma (anlatım) becerilerinin öğrencilere kazandırılması Türkçe öğretiminin etkinlik alanlarını şekillendirir. Türkçe derslerinin temel hedefi, öğrencilere bu becerileri kazandırmaktır. Dili doğru ve etkili bir biçimde kullanabilmek için dinleme, okuma, yazma ve konuşma becerilerinin geliştirilmesi şarttır.

Çocuğun okula konuşmayı öğrenmiş halde başlaması, Türkçe öğretiminin en çok ihmal edilen alanlarından birinin konuşma olmasına neden olmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı ilköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı (2005)'nde konuşma becerisine yönelik kazanımlar beş başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar; "konuşma becerisiyle ilgili kuralları uygulama, sesini ve beden dilini etkili kullanma, hazırlıklı konuşmalar yapma, kendi konuşmasını değerlendirme, kendini sözlü olarak ifade etme alışkanlığı kazanma" şeklinde sıralanmaktadır. Bu çerçevede "konuşma becerisi ile ilgili kuralları uygulama" başlığı zihinsel olarak konuşma sürecinin oluşturulmasından ziyade konuşma ile ilgili genel ilkelerin ve davranışların öğretimine yöneliktir. "Hazırlıklı konuşmalar yapma" ise genel olarak konuşma türlerinin, tür ve içerik özelliklerinin kavratılmasıyla ilgilidir. "kendi konuşmasını değerlendirme" başlığı altında öğrencilerin konuşma ile ilgili unsurları kavramalarını ve pekiştirmelerini amaçlayan değerlendirmeye dayalı etkinlikler önerilmektedir. Bu etkinlikler çerçevesinde öğrencilerin kendi konuşmalarını içerik, sunum tekniği, dil ve anlatım, ses ve beden dilini etkili kullanma gibi ölçütler çerçevesinde değerlendirmeleri hedeflenmiştir. "Kendini sözlü olarak ifade etme alışkanlığını kazanma" ise konuşma becerisinin günlük hayatta kullanımını teşvik etmeyi; böylelikle derslerde elde edilen bilginin davranışa dönüşmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu noktada "sesini ve beden dilini etkili kullanma" başlığı altındaki kazanımlar, konuşma

becerisinin fiziksel boyutunu teşkil eder. Bu başlık altındaki kazanımların bir bölümü telaffuz,vurgu ve tonlama konularıyla ilgilidir.

Konuşma günlük hayatta her zaman başvuru vazgeçilmez bir iletişim yoludur. Bu nedenle Türkçenin temel becerileri içerisinde en sık kullanılan ve her zaman ihtiyaç duyulan beceri alanıdır. Okuma ve yazma becerileri genellikle etkileşim gerektirmez. Bu dil becerilerini kişi, tek başına kullanır. Fakat dinleme ve konuşmada etkileşim söz konusudur. Konuşmanın varlığı dinlemeyi, dinlemenin varlığı da konuşmayı düşündürür (Doğan, 2012: 3).

Doğuştan işitme engelli olanların konuşmayı öğrenememesi, işitme yeteneğini sonradan kaybedenlerde konuşmanın gerilemesi, işitme yeteneğini sonradan kazananların yavaş yavaş konuşmaya başlaması ve bir toplumda yaşarken kaybolan ve uzun süre sonra bulunan çocukların konuşma becerilerini yitirdiklerinin görülmesi dinlemeyle konuşma arasındaki ilişkinin kanıtıdır. Ayrıca her iki becerinin de iletişim ortamında kullanılması aralarındaki bir başka bağı oluşturur (Özbay, 2001: 10-11).

Telaffuz vurgu ve tonlama konuları genellikle dil bilgisi konuları içerisinde,dil bilgisi kurallarına bağlı olarak öğretilmeye çalışılmaktadır. Oysa konuşma,taklit yoluyla kazanılan ve pekiştirilen bir beceridir. Sese dayalı olan bu konuların yazılı kurallar kapsamında öğretilmesinin istenen başarıyı getirmeyeceği bir gerçektir. Beceriler,bilgi aktarımı ile geliştirilemez. Becerilerin geliştirilebilmesi uygulama,alıştırma, tekrar gibi unsurların öğretim süreci içinde sıklıkla kullanılması ile mümkündür. Bu açıdan bakıldığında konuşmada sese dayalı unsurlar olarak ifade edebileceğimiz telaffuz,vurgu ve tonlama konularının öğretiminde dinleme destekli bir öğretimin yapılması, Türkçe öğretiminin genel prensiplerine daha uygun olacaktır

1.1 Problem Cümlesi

Bu araştırmada; “İlköğretim ikinci kademede konuşma eğitiminin telaffuz,vurgu ve tonlama konularının dinleme destekli öğretiminin,dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanan yazılı materyallerle yapılan öğretime nazaran öğrencilerin konuşma becerisine etkisi nedir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmanın alt problemleri şu soru cümleleri ile ifade edilebilir:

Dinleme destekli öğretim materyalleri ile kelime vurgusu eğitimi alan öğrencilerle, dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle kelime vurgusu eğitimi alan öğrencilerin kelime vurgusu becerisi arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Dinleme destekli öğretim materyalleri ile kelime grubu vurgusu eğitimi alan öğrencilerle, dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle kelime grubu vurgusu eğitimi alan öğrencilerin kelime grubu vurgusu becerisi arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Dinleme destekli öğretim materyalleri ile cümle vurgusu eğitimi alan öğrencilerle, dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle cümle vurgusu eğitimi alan öğrencilerin cümle vurgusu becerisi arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Dinleme destekli öğretim materyalleri ile tonlama eğitimi alan öğrencilerle, dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle tonlama eğitimi alan öğrencilerin tonlama becerisi arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Dinleme destekli öğretim materyalleri ile telaffuz eğitimi alan öğrencilerle, dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle telaffuz eğitimi alan öğrencilerin telaffuz becerisi arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

1.2 Araştırmanın Denenceleri

Araştırmanın genel amacına uygun olarak aşağıdaki denenceler test edilecektir.

1. Kelime vurgusu konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri, kontrol gruplarında kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

2. Grup vurgusu konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri, kontrol gruplarında kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

3. Cümle vurgusu konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri, kontrol gruplarında kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

4. Tonlama konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri, kontrol gruplarında kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

5. Telaffuz konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri, kontrol gruplarında kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

1.3 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ilköğretim ikinci kademedeki konuşma eğitiminin telaffuz, vurgu ve tonlama konularının dinleme destekli öğretiminin, dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanan yazılı materyallerle yapılan öğretime nazaran öğrencilerin konuşma becerisine etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla 7. Sınıf Türkçe dersini alan dört farklı sınıfta iki farklı ders materyali ile telaffuz, vurgu ve tonlama konularının öğretimi gerçekleştirilmiştir.

1.4 Sayıtlar

Araştırmanın plânlanıp yürütülmesinde ve sonuçta elde edilecek bulguların işlenmesinde şu varsayımlardan hareket edilmiştir:

1. Araştırmada veri toplama amacıyla kullanılan konuşma kayıtlarının ve Praat konuşma analiz programının geçerli, güvenilir ve araştırmacının amacına uygun olduğu kabul edilmiştir.

2. Deney ve kontrol gruplarının denk gruplar olduğu kabul edilmiştir.

3. Kontrol edilemeyen değişkenler deney ve kontrol gruplarını aynı ölçüde etkilemiştir.

4. Araştırmada kullanılan ders materyallerinin araştırmanın amacına uygun olduğu kabul edilmiştir.

1.5 Sınırlılıklar

Bu çalışma;

a. İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin telaffuz, vurgu ve tonlama eğitimi ile

b. Telaffuz, vurgu ve tonlama konularının dinleme destekli eğitimi alan öğrenciler ile bu konuların dilbilgisi kurallarına bağlı eğitimi alan öğrencilerin konuşma becerisi bakımından başarılarının karşılaştırılması ile

c. Mersin ili Erdemli ilçesi sınırlarındaki ilköğretim okulları ile

d. 2012-2013 eğitim- öğretim yılıyla,

- e. Telaffuz eğitimi vurgu ve tonlamaya ilişkin olarak verilen dinleme destekli eğitim ve öğrencilerin uygulama sırasında ürettikleri ve kullandıkları ifadelerle,
- f. Vurgu konusu esas (birincil) vurgu ve doğal vurgu ile
- g. Araştırmada kullanılan dinleme destekli öğretim ve dilbilgisi kuralları çerçevesinde öğretim ile sınırlıdır.

2.Yöntem

2.1.Araştırmanın Deseni

Araştırmada müfredatta yer alan konuşma eğitiminin telaffuz, vurgu ve tonlama konularının öğretimi için, bu konuların dilbilgisi kurallarına bağlı olarak öğretiminin yapıldığı öğrencilerle; aynı konuşma eğitimi konularının öğretimine yönelik olarak araştırmacı tarafından hazırlanan dinleme destekli materyalleri kullanan öğrencilerin konuşma becerisi başarıları arasındaki farkı ortaya koymak amacıyla kontrol gruplu deneysel model kullanılmıştır. Bu araştırmanın bağımsız değişkeni ilköğretim 7. sınıf konuşma eğitiminin telaffuz, vurgu ve tonlama konularının öğretiminde kullanılan ders etkinlikleridir. Bağımlı değişken ise bu öğrencilerin konuşma becerisine ilişkin başarılarıdır.

Araştırmanın deseni şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.1.1: Ön Test Son Test Gruplu Deneysel Desen

Gruplar	Ön test	Deneysel İşlem	Son test
Deney Grupları	T1	Dinleme Destekli Öğretim Materyal ve Yöntemleri	T2
Kontrol Grupları	T1	Dilbilgisi Kuralları Çerçevesinde Uygulanan Öğretim Materyal ve Yöntemleri	T2

Deneysel desende de görüldüğü gibi konuşma eğitiminin telaffuz, vurgu ve tonlama konularının dinleme destekli öğretimine yönelik olduğu düşünülen, araştırmacı tarafından hazırlanan ders içerikleri deney gruplarına uygulanmış; kontrol gruplarında ise konuşma eğitiminin telaffuz, vurgu ve tonlama konularının dilbilgisi kuralları çerçevesinde öğretimine uygun olduğu düşünülen, araştırmacı tarafından hazırlanan yazılı ders içerikleri uygulanmıştır. Her iki gruba da deneysel işlemden önce ön test uygulanmıştır. Deneklere ön test(T1) olarak kullanılan ölçme aracı uzman görüşleri doğrultusunda şu şekilde belirlenmiştir. Öğrencilerin deneysel işlem öncesinde hazırlıklı konuşma, hazırlıksız konuşma, farklı vurgularla farklı anlamları öne çıkan cümleler ile farklı tonlamalarla farklı duyuları yansıtan cümlelerinin ses kayıtları alınmıştır. Aynı ölçme araçları deneysel işlemin sonunda son test (T2) olarak uygulanmıştır.

2.2 Çalışma Grubu

Araştırma 2012-2013 öğretim yılında Mersin ili Erdemli ilçesindeki Turgut Özal İlköğretim Okulu ile Mehmet Akif Ersoy İmam Hatip Ortaokulu'nun 7. sınıflarında öğrenim görmekte olan 73 öğrenci üzerinde yapılmıştır.

Bu araştırma için Turgut Özal İlköğretim Okulu ve Mehmet Akif Ersoy İmam Hatip Ortaokulu'nun seçilmesinin nedeni araştırma sonuçlarının ders dışı öğrenim süreçlerinden etkilenmesini en düşük seviyede tutma düşüncesi ile bu okullarda okuyan öğrencilerin çoğunluğunun köy ortamında yetişmiş olması, konuşmalarında yerel ağız özelliklerinin sıklıkla

görülmesidir. Bu öğrencilerin tamamı okul dışında herhangi bir öğretim ortamında (özel ders, özel ders) bulunmamaktadır.

Araştırmanın 7. sınıf düzeyinde yapılma nedeni, ders içeriklerinden özellikle vurgu konusunun kelime türleri ve kelime grubu türleri ile ilişkili olmasıdır. Türkçe öğretim programı incelenmiş ve kelime türleri ile kelime gruplarına ait kazanımlara 7. sınıf düzeyinde yer verildiği görülmüştür. 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygısının yoğun olarak yaşadığı bir dönemde araştırmanın yapılması sebebiyle, araştırmanın 8. sınıf düzeyinde yapılması uygun görülmemiştir.

2.3 DeneySEL İşlem

Araştırmada yapılan deneySEL işlemler şunlardır:

1. İlköğretim 7. sınıf Türkçe dersi müfredatında yer alan telaffuz, vurgu ve tonlamaya yönelik konuşma becerisi kazanımları incelenmiştir. Ders kitaplarında, taklit, dolayısıyla dinleme yoluyla kazanılan ve geliştirilen konuşma becerisinin bu yönü ile ilgili herhangi bir sesli materyale rastlanmamıştır. Öğretiminde örneklerin ve etkinliklerin olmadığı telaffuz, vurgu ve tonlama konularının araştırmada tercih edilmesinin sebebi, araştırmada ölçülecek olan telaffuz, vurgu ve tonlama becerisini dinleme etkeninin, yalnızca dilbilgisi kuralları ile öğretime nazaran ne ölçüde etkilediğini belirlemeye yönelik olarak yapılmasıdır.

2. Deney ve kontrol gruplarında ön test olarak uygulanacak ölçme araçları uzman görüşleri de alınarak araştırmanın amacına uygun hazırlanmıştır.

3. Deney ve kontrol gruplarında ses kayıtlarına dayalı ölçme aracı ön test olarak uygulanmıştır. Ses kayıtları gürültü esme özelliğine sahip Sony ICD-SX 712 ile yapılmıştır.

4. Çalışma kapsamına alınan ilköğretim 7. sınıf Türkçe dersi konuşma becerisi (telaffuz, vurgu ve tonlama) konularına yönelik olarak, bu konulara uygun olduğu düşünülen dinleme destekli ders içerikleri deney gruplarında uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Kontrol gruplarında ise telaffuz, vurgu ve tonlama konularının dilbilgisi kuralları çerçevesinde öğretime uygun olduğu düşünülen yazılı ders içerikleri hazırlanmıştır. Ders içeriklerinin hazırlanmasında 7. sınıf düzeyinde hem konuşma becerisine ilişkin konular hem de dilbilgisi konuları dikkate alınmıştır.

5. Deney gruplarında etkin dinlemeyi; kontrol gruplarında ise derse aktif katılımı sağlamak amacıyla uygulama süresince her konu ile ilgili olarak öğrenci çalışma kâğıtları hazırlanmıştır.

6. Araştırmada kullanılan “vurgu” konusuna ilişkin sesli materyaller Praat konuşma analiz programında kelime, kelime grubu ve cümle vurgusu bakımından değerlendirilmiş ve doğruluğu teyit edilmiştir.

7. Tonlamaya ilişkin kullanılan sesli materyaller Praat konuşma analiz programıyla çözümlenmiş, uzman görüşü de alınarak doğruluğu teyit edilmiştir. Uzmanlara, tonlamaya ilişkin seslendirmeler yaptırılmış ve Praat ses analiz programı ile tonlama eğrileri çıkarılmıştır.

8. Telaffuz konusuna ilişkin olarak araştırmacı tarafından uzmanlarla görüş birliğine varılarak, kontrol listesi yöntemiyle “Telaffuz Hataları Tespit Formu” geliştirilmiş ve ses kayıtları deşifre edilerek bu forma göre değerlendirilmiştir.

9. Deney ve kontrol gruplarında işlenecek derslere yönelik ders etkinlikleri hazırlanmıştır.

10. Uygulama safhasında deney gruplarında 7. sınıf Türkçe dersi konuşma becerisi (telaffuz, vurgu ve tonlama) konularına ait araştırmacı tarafından oluşturulmuş dinleme destekli ders materyalleri kullanılmış, kontrol gruplarında ise dilbilgisi kuralları çerçevesinde araştırmacı tarafından hazırlanan yazılı ders materyalleri ile öğretim yapılmıştır.

11. Uygulamalar,konuların niteliğine uygun olarak araştırmacı tarafından belirlenen sıra ile 8 haftalık bir sürede yapılmıştır.

12. Bütün gruplara uygulama sonunda son testte, ön test olarak uygulanan ölçme araçları uygulanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, öğrencilerin telaffuz, vurgu ve tonlama becerilerini belirlemede, öğrencilerin ses kayıtları kullanılmıştır.Araştırmada veriler;

- Hazırlıksız konuşma ses kayıtları
- Hazırlıklı konuşma ses kayıtları
- Farklı vurgularla farklı anlamları öne çıkan cümlelerin ses kayıtları
- Farklı tonlamalarla farklı duyguları yansıtan cümlelerin ses kayıtları ile toplanmıştır.

Araştırmanın deneysel işleminde kullanılan materyalle ilişkili olarak ilköğretim 7. sınıf Türkçe dersinin müfredatında yer alan konuşma becerisi konularından araştırma konusu olarak belirlediğimiz telaffuz, vurgu ve tonlamaya ait hedef davranışlar belirlenmiştir. Gerek vurgu ve tonlama becerilerinin ölçüldüğü cümlelerinin belirlenmesinde gerekse hazırlıksız konuşma konularının tespitinde ve hazırlıklı konuşma metninin hazırlanmasında konu alanı uzmanlarına danışılmıştır.

Belirlenen cümleler ve hazırlıksız konuşma konuları ile hazırlıklı konuşma metni deney ve kontrol gruplarına ön test ve son test ölçümlerini almak üzere iki kez uygulanmıştır.

Hazırlıksız Konuşmalar

Önceden belirlenen konular arasından uzmanların görüşleri alınarak öğrencilerin seviyelerine uygun olduğu belirlenen konu havuzu oluşturulmuş, öğrencilerden diledikleri herhangi biriyle ilgili olarak hazırlıksız konuşma yapmaları istenmiştir. Konuşmaların ses kayıt cihazıyla kaydedileceği öğrencilere bildirilmiş ve konuşmalar ön test aşamasında ve son test aşamasında sınıf ortamında kaydedilmiştir.

Konu Havuzu

Anne sevgisi, vatan sevgisi,hayvan sevgisi,ağaç ve orman sevgisi,doğa sevgisi,yardımlaşma,tasarruf.

Hazırlıklı Konuşmalar

Hazırlıklı konuşma metni, özellikle kelime vurgusu ve grup vurgusu ile ilgili olarak, kelime türleri ile kelime grubu türlerinin 7. sınıf dilbilgisi konularını kapsayacak şekilde araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Uzmanların görüşleri alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Uygulama mart ayı içerisinde yapıldığı için “İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy” konusu seçilmiştir. Konuşma metni uygulamadan 2 hafta öncesinde öğrencilere dağıtılmış,hazırlanmaları istenmiştir. Verilen metinler ön test uygulamasından sonra toplanmıştır. Aynı işlem son test olarak tekrarlanmıştır. Ön test sonrasında,aynı uygulamanın tekrar yapılacağı bilgisi öğrencilere verilmemiştir.

Farklı Vurgularla Farklı Anlamları Öne Çıkan Cümleler

Cümle vurgusuna ilişkin olarak öğrencilere,vurgusuyla birlikte anlamı değişen iki farklı cümle verilmiştir. Öğrencilerden, verilen anlama uygun vurgulama ile cümleleri seslendirmeleri

istenmiş ve sesleri kaydedilmiştir. Aynı uygulamanın son test olarak, tekrar uygulanacağına dair bir bilgi öğrencilere verilmemiştir. Cümleler Taşer(1978:214)'ten alınmıştır.

Farklı Tonlamalarla Farklı Duyguları Yansıtan Cümleler

Öğrencilere farklı tonlamalarla farklı duyguları ifade eden cümleler verilmiş ve belirtilen duyguya uygun tonlama yapmaları istenmiştir. Aynı işlemin son test olarak tekrarlanacağı bilgisi öğrencilere verilmemiştir. Tonlama cümleleri Çakır ve diğ.(2011: 75)'nden alınmıştır.

2.5 Verilerin Analizi

Araştırmada denenen konuşma eğitiminin telaffuz vurgu ve tonlama konularının dinleme destekli öğretiminin, aynı konuların yalnızca dilbilgisi kuralları çerçevesinde yapılan öğretime oranla ne ölçüde etkili olduğunu ortaya koymak amacıyla öğrencilerden ön test ve son test olarak alınan ses kayıtları Sony ICD-SX 712 gürültü kesme özelliğine sahip ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Daha sonra bu ses kayıtları Praat konuşma analiz programıyla çözümlenmiştir.

Vurgu konusuna ilişkin olarak alınan ses kayıtlarının kelime vurgusu, grup vurgusu ve cümle vurgusu bakımından çözümlenmeleri Praat ses analiz programıyla yapılmıştır. Çözümleme sonuçları elde edilen kelime vurgusu, grup vurgusu ve cümle vurgusu başarı puanlarının deneysel işlem neticesinde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesinde bağımlı gruplar için t testi uygulanmıştır.

Tonlama ile ilgili olarak alınan ses kayıtlarının tonlama çözümlenmesi Praat ses analiz programı ile yapılmıştır. Yapılan tonlama çözümlenmeleri, uzmanların tonlamalarıyla karşılaştırılmış ve sonuçlar yüzdelik (%) olarak belirtilmiştir.

Öğrencilerin telaffuz hataları, irticalen yapılması dolayısıyla en doğal olduğu düşünülen hazırlıksız konuşmalarını içeren ses kayıtları üzerinde belirlenmiştir. Telaffuz hatalarını tespit etmek amacıyla uzmanların görüş birliğinde olduğu telaffuz hatalarını tespit formu hazırlanmış, öğrencilerin hazırlıksız konuşmaları bu formdaki ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Öğrencilerin telaffuz hataları hazırlıksız konuşmalarında tespit edilmiştir. Bu nedenle öğrencilerin ön test ve son testte ürettikleri kelimeler ve kelime sayıları farklılık göstermektedir. Bu nedenle telaffuz hataları konusundaki veriler standart bir özellik göstermemektedir. Bu verilerin analizi öğrencilere ait başarı ortalamaları ve yüzdelerinin verilmesi suretiyle yapılmıştır.

Praat Ses Analiz Programı ile elde edilen veriler tablolara aktarılmış ve karşılıklı istatistikî çalışmalar yapılmıştır. Analizlere ses kayıtlarının yalnızca araştırmayla ilgili olan kısmı alınmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın denencelerinin test edilmesine ilişkin istatistiksel işlemler ve bu işlemler sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubu öğrencilerinin kelime vurgusu, grup vurgusu ve cümle vurgusu konularına ilişkin ön-test başarı puan ortalamalarının gruplara göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bağımsız gruplar için t testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 1, 2 ve 3'te verilmiştir.

Tablo 3.1: Deney ve Kontrol Gruplarının Kelime Vurgusu Ön-test Başarı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Gruplar için t-Testi Sonuçları

Gruplar	Ölçüm	N	X	SS	T	P
Deney Grubu	Ön test	35	159.17	3.94	0.0308	0.9756
Kontrol Grubu	Ön test	31	160.35	3.33		

Tablo 3.1 incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin kelime vurgusuna ilişkin ön test başarı puan ortalamaları 159.17, kontrol grubu öğrencilerinin kelime vurgusuna ilişkin başarı puan ortalamaları 160.35 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı bağımsız gruplar için t testi ile incelenmiş elde edilen 0.0308 t değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-test puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ve her iki grubun ön-test ortalamalarının, birbirine denk olduğu görülmüştür. Bu bulgu, grupların deneysel uygulama açısından uygun olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.2: Deney ve Kontrol Gruplarının Grup Vurgusu Ön-test Başarı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Gruplar için t-Testi Sonuçları

Gruplar	Ölçüm	N	X	SS	t	P
Deney Grubu	Ön test	35	18.69	1.25	0.3947	0.3947
Kontrol Grubu	Ön test	31	18.94	1.18		

Tablo 3.2 incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin kelime grubu vurgusuna ilişkin ön test başarı puan ortalamaları 18.69, kontrol grubu öğrencilerinin kelime grubu vurgusuna ilişkin başarı puan ortalamaları 18.94 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı bağımsız gruplar için t testi ile incelenmiş elde edilen 0.3947t değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-test puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ve her iki grubun ön-test ortalamalarının, birbirine denk olduğu görülmüştür. Bu bulgu, grupların deneysel uygulama açısından uygun olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.3: Deney ve Kontrol Gruplarının Cümle Vurgusu Ön-test Başarı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Gruplar için t-Testi Sonuçları

Gruplar	Ölçüm	N	X	SS	T	P
Deney Grubu	Ön test	35	4	1.13	0.222	0.8249
Kontrol Grubu	Ön test	31	3.94	1.26		

Tablo 3.3 incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin cümle vurgusuna ilişkin ön test başarı puan ortalamaları 4.00, kontrol grubu öğrencilerinin cümle vurgusuna ilişkin başarı puan

ortalamaları 3.94 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı bağımsız gruplar için t testi ile incelenmiş elde edilen 0.222 t değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-test puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ve her iki grubun ön-test ortalamalarının, birbirine denk olduğu görülmüştür. Bu bulgu, grupların deneysel uygulama açısından uygun olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Denence 1: Kelime vurgusu konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri kontrol grubunda kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

Denence 1'i test etmek amacıyla, deney ve kontrol gruplarının son test-ön test fark puanları arasındaki farkın anlamlılığı bağımlı gruplarda t testi kullanılarak belirlenmiştir. Yapılan analize ilişkin N, Aritmetik ortalama, standart sapma, t değeri ve p değerleri Tablo 3.4'te, öğrencilerin hata ortalamalarındaki değişim de Şekil 3.4.1'de verilmiştir.

Tablo 3.4: Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Kelime Vurgusu Başarısı Ön Test ve Son Test Puanlarına İlişkin Bağımlı Gruplar İçin t-Testi Sonuçları

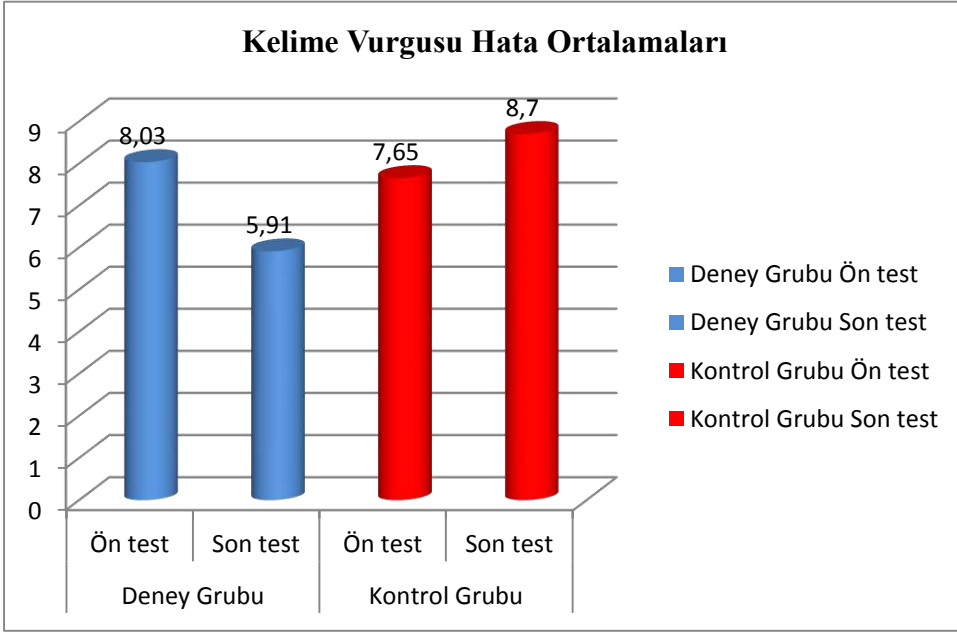
Gruplar	Ölçüm	N	X	SS	T	P
Deney Grubu	Ön test	35	159.97	3.94	2.3498	.0149
	Son test	35	162.09	3.53		
Kontrol Grubu	Ön test	31	160.35	3.33	1.2671	.2101
	Son test	31	159.30	3.16		

$p < .05$

Tablo 3.4 incelendiğinde yapılan bağımlı gruplar için t testi sonuçlarına göre, kontrol grubu öğrencilerinin ön-test başarı puan ortalamaları 160.35, son-test puan ortalamaları 159.30 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı bağımlı gruplar için t testi ile incelenmiş elde edilen 1.2671 t değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır.

Deney grubunda bulunan öğrencilerin ön-test başarı puan ortalamaları 159.97, son-test puan ortalamaları ise 162.09 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı bağımlı gruplar için t testi ile incelenmiş elde edilen 2.3498 t değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Diğer bir ifade ile kelime vurgusu konusunda başarıyı artırmada deney grubunda kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri kontrol grubunda kullanılan dilbilgisi kuralları çerçevesinde oluşturulan yazılı materyallerden daha etkili olmuştur. Bu bulgu denence 1'i destekler niteliktedir.

Şekil 3.4.1: Deney ve Kontrol Gruplarının Kelime Vurgusu Hata Ortalamalarındaki Değişimi Gösteren Sütun Grafiği

Şekil 3.4.1 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin kelime vurgusuna ilişkin hata miktarı azalırken, kontrol grubundaki öğrencilerin hata miktarı artmıştır. Bu durum deney grubunda kullanılan dinleme destekli materyallerle öğretimin kontrol grubundaki dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanmış yazılı materyallerle öğretimden daha etkili olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Denence 2: Grup vurgusu konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri kontrol grubunda kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

Denence 2'yi test etmek amacıyla, deney ve kontrol gruplarının son test-ön test fark puanları arasındaki farkın anlamlılığı bağımlı gruplarda t testi kullanılarak belirlenmiştir. Yapılan analize ilişkin N, Aritmetik ortalama, standart sapma, t değeri ve p değerleri Tablo 3.5' te, öğrencilerin hata ortalamalarındaki değişim ise Şekil 3.5.1'de verilmiştir.

Tablo 3.5: Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Kelime Grubu Vurgusu Başarısı Ön Test ve Son Test Puanlarına İlişkin Bağımlı Gruplar İçin t-Testi Sonuçları

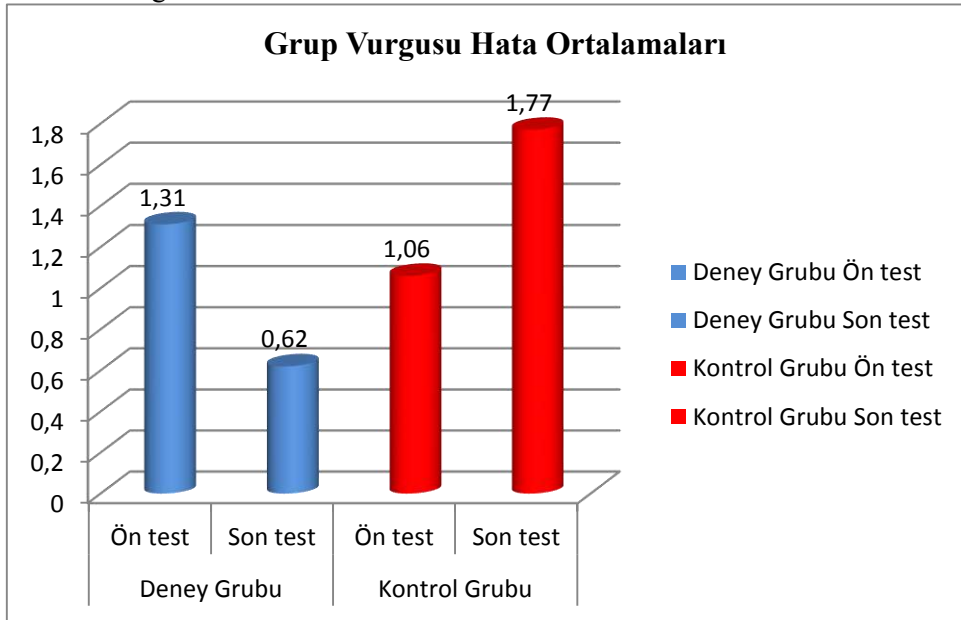
Gruplar	Ölçüm	N	X	SS	T	P
Deney Grubu	Ön test	35	18.69	1.23	2.7240	.0082
	Son test	35	19.38	0.85		
Kontrol Grubu	Ön test	31	18.94	1.18	2.4278	.0183
	Son test	31	18.23	1.07		

$p < .05$

Tablo 3.5 incelendiğinde yapılan bağımlı gruplar için t testi sonuçlarına göre, kontrol grubu öğrencilerinin ön-test başarı puan ortalamaları 18.94, son-test puan ortalamaları 18.23 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı bağımlı gruplar için t testi ile incelenmiş elde edilen 2.4278 t değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Fakat bu başarı ortalamaları arasında bir artış değil düşüş söz konusudur.

Deney grubunda bulunan öğrencilerin ön-test başarı puan ortalamaları 18.69, son-test puan ortalamaları ise 19.38 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı bağımlı gruplar için t testi ile incelenmiş elde edilen 2.7240 t değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Diğer bir ifade ile kelime grubu vurgusu konusunda başarıyı artırmada deney grubunda kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri kontrol grubunda kullanılan dilbilgisi kuralları çerçevesinde oluşturulan yazılı materyallerden daha etkili olmuştur. Bu bulgu denence 2'yi destekler niteliktedir.

Şekil 3.5.1: Deney ve Kontrol Gruplarının Grup Vurgusu Hata Ortalamalarındaki Değişimi Gösteren Sütun Grafiği

Şekil 3.5.1 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin kelime grubu vurgusuna ilişkin hata miktarı azalırken, kontrol grubundaki öğrencilerin hata miktarı artmıştır. Bu durum deney grubunda kullanılan dinleme destekli materyallerle öğretimin kontrol grubundaki dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanmış yazılı materyallerle öğretimden daha etkili olduğunu, kontrol grubunda uygulanan yöntemin ise başarıya etkisinin olmadığını göstermektedir.

Denence 3: Cümle vurgusu konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri kontrol grubunda kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

Denence 3'ü test etmek amacıyla, deney ve kontrol gruplarının son test-ön test puanları arasındaki farkın anlamlılığı bağımlı gruplarda t testi kullanılarak belirlenmiştir. Yapılan analize ilişkin N, Aritmetik ortalama, standart sapma, t değeri ve p değerleri Tablo 3.6' da, öğrencilerin hata ortalamalarındaki değişim de Şekil 3.6.1'de verilmiştir.

Tablo 3.6: Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Cümle Vurgusu Başarısı Ön Test ve Son Test Puanlarına İlişkin Bağımlı Gruplar İçin t-Testi Sonuçları

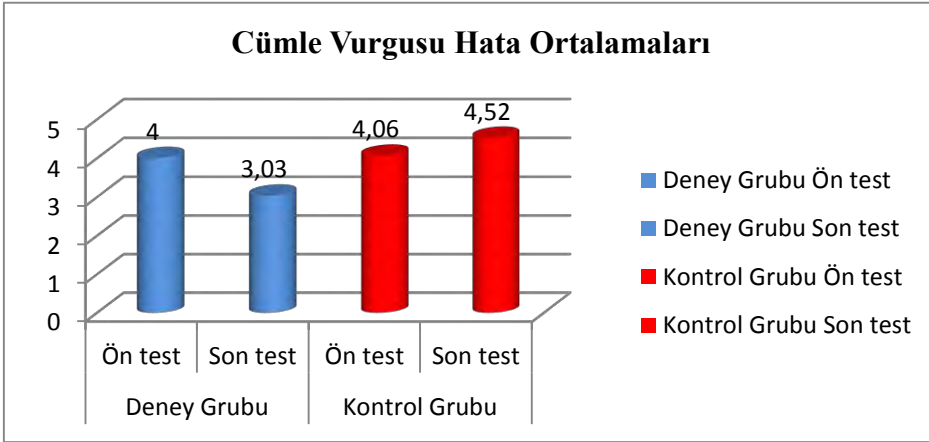
Gruplar	Ölçüm	N	X	SS	T	P
Deney Grubu	Ön test	35	4.00	1.13	3.5908	.0006
	Son test	35	4.97	1.18		
Kontrol Grubu	Ön test	31	3.94	1.24	1.6167	.1111
	Son test	31	3.48	0.96		

$p < .05$

Tablo 3.6 incelendiğinde yapılan bağımlı gruplar için t testi sonuçlarına göre, kontrol grubu öğrencilerinin ön-test başarı puan ortalamaları 3.94, son-test puan ortalamaları 3.48 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı bağımlı gruplar için t testi ile incelenmiş elde edilen 1.6167 t değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Başarı ortalamalarına bakıldığında öğrencilerin başarılarında bir düşme olduğunu görülmektedir.

Deney grubunda bulunan öğrencilerin ön-test başarı puan ortalamaları 4.00, son-test puan ortalamaları ise 4.97 olarak gözlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı bağımlı gruplar için t testi ile incelenmiş elde edilen 3.5908 t değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Diğer bir ifade ile cümle vurgusu konusunda başarıyı artırmada deney grubunda kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri kontrol grubunda kullanılan dilbilgisi kuralları çerçevesinde oluşturulan yazılı materyallerden daha etkili olmuştur. Bu bulgu denence 3'ü destekler niteliktedir.

Şekil 3.6.1: Deney ve Kontrol Gruplarının Cümle Vurgusu Hata Ortalamalarındaki Değişimi Gösteren Sütun Grafiği

Şekil 3.6.1 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin cümle vurgusuna ilişkin hata miktarı azalırken, kontrol grubundaki öğrencilerin hata miktarı artmıştır. Bu durum deney grubunda kullanılan dinleme destekli materyallerle öğretimin kontrol grubundaki dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanmış yazılı materyallerle öğretimden daha etkili olduğunu, kontrol grubunda uygulanan yöntemin ise başarıya etkisinin olmadığını göstermektedir.

Denence 4: Tonlama konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri kontrol grubunda kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

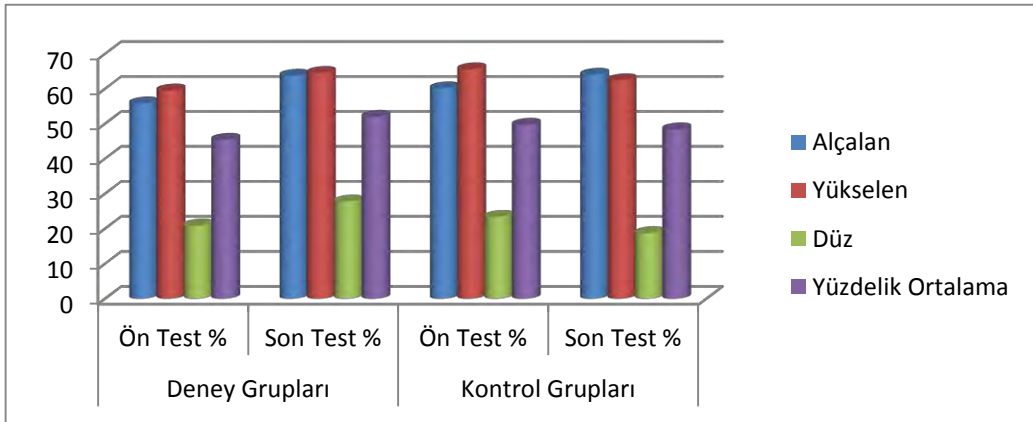
Denence 4'ü test etmek amacıyla deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin yükselen, alçalan ve düz tonları belirlenerek, uzmanlara ait tonlarla karşılaştırılmış ve sonuçlar yüzdelik olarak Tablo 3.7' de, bu oranlar Şekil 3.7.1'de ise sütun grafiği olarak gösterilmiştir.

Tablo 3.7: Deney ve Kontrol Gruplarına Ait Tonlarla Uzmanlara Ait Tonların Yüzdelik Olarak Karşılaştırılması

Uzmanlara Ait Tonlar	Deney Grupları		Kontrol Grupları	
	Ön Test %	Son Test %	Ön Test %	Son Test %
Alçalan	55.78	63.71	60.11	63.99
Yükselen	59.50	64.51	65.55	62.41
Düz	20.87	27.71	23.35	18.71
Yüzdelik Ortalama	45.38	51.98	49.67	48.37

Deney ve kontrol gruplarının ön test sonuçlarına bakıldığında deney grubu ortalaması %45.38, kontrol grubu ortalaması ise %49.67'dir. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin ürettikleri ton türleri, deneysel işlem sonrası uzmanların ürettiği tonlarla karşılaştırıldığında uygulama sonrasında deney gruplarındaki öğrencilerin ürettikleri tonlar %51.98 oranında uzmanların ürettiği tonlarla örtüşürken, kontrol grubundaki öğrencilerin tonlamaları %48.37 oranında örtüşmektedir. Bu durumun deney gruplarında uygulanan yöntemden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Yani deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri kontrol gruplarında kullanılan dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanmış yazılı materyallerden daha etkilidir. Bu durumun denence 4'ü desteklediği görülmektedir.

Şekil 3.7.1: Deney ve Kontrol Gruplarının Tonlama Becerileri İle Uzmanlara Ait Tonların Durumunu Gösteren Sütun Grafiği

Şekil 3.7.1 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin tonlama becerisine ilişkin yükselen, alçalan ve düz tonları üretme başarısı artarken, kontrol grubundaki öğrencilerin alçalan tonları üretme başarısı artmış, yükselen ve düz tonları üretme başarısı düşmüştür. Bu durum deney grubunda kullanılan dinleme destekli materyallerle öğretimin kontrol grubundaki dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanmış yazılı materyallerle öğretimden daha etkili olduğunu, göstermektedir.

Denence 5: Telaffuz konusunda başarıyı artırmada deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri kontrol grubunda kullanılan dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerden daha etkilidir.

Denence 5'i test etmek amacıyla deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin hazırlıksız konuşmalarındaki telaffuz konusundaki başarıları ürettikleri kelime sayısına oranlanarak Tablo 3.8'

de sunulmuştur. Öğrencilerin uygulama sonrasında telaffuz hatalarındaki değişim ise Şekil 3.8.1’de sütun grafiği ile gösterilmiştir.

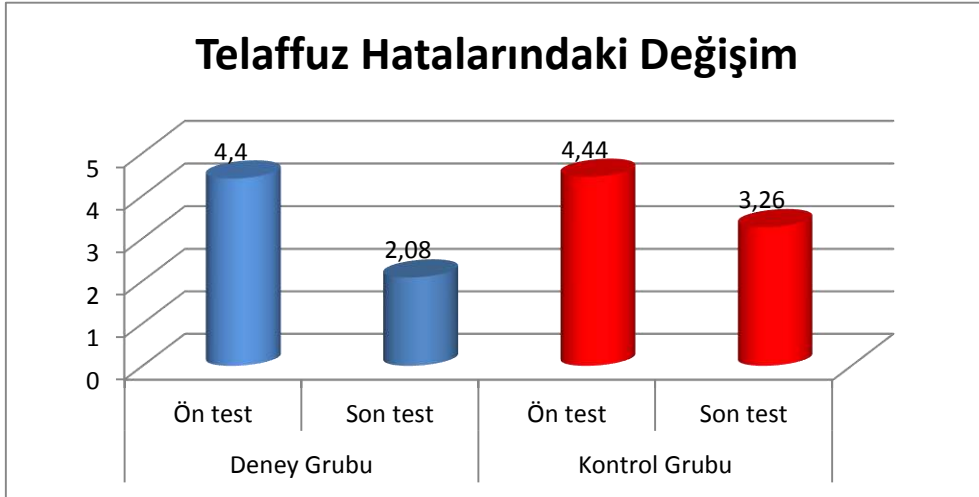
Tablo 3.8: Deney ve Kontrol Gruplarının Telaffuz Konusundaki Başarı Oranları

Gruplar	Ön Test				Son Test			
	Üretilen Kelime Sayısı	Y	D	%	Üretilen Kelime Sayısı	Y	D	%
Deney Grupları	1474	154	1320	89.55	1451	73	1378	94.97
Kontrol Grupları	1385	151	1234	89.1	1252	111	1141	91.13

Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin telaffuz hataları öğrencilerin ön test ve son testte ürettikleri kelimelerin ve bu kelimelerin sayısının farklı olması sebebiyle kelime sayısına oranlanarak verilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının telaffuz konusundaki başarıları incelendiğinde başarı oranını en fazla artıran grubun deney grubundaki öğrenciler olduğu görülmektedir.

Kontrol gruplarındaki öğrencilerin telaffuz konusundaki başarı oranları ön testte %89.1 iken son testte bu oran %91.13’e yükselmiştir. Deney grubunda ise ön testte % 89.55 olan başarı oranı son testte %94.97’ye yükselmiştir. Artış oranlarına bakıldığında deney gruplarının lehine bir sonuç görülmektedir. Fakat öğrencilerin ön test ve son testte hazırlıksız konuşmalarında ürettikleri kelimelerin farklı olduğu dikkate alınır, telaffuz hatalarının da farklı kelimelerde olduğu anlaşılabilmektedir. Her ne kadar ön test son test araçları ile elde edilen veriler standart olmasa da bu durumun deney grupları lehine olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu da denence 5’i destekler nitelikte bir sonuçtur.

Şekil 3.8.1: Deney ve Kontrol Gruplarının Telaffuz Hatalarındaki Değişimi Gösteren Sütun Grafiği

Şekil 3.8.1 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin telaffuz konusuna ilişkin hata miktarı azalırken, kontrol grubundaki öğrencilerin hata miktarı da azalmıştır. Fakat hata miktarındaki azalma deney grubunda daha fazladır. Bu durum deney grubunda kullanılan dinleme destekli materyallerle öğretimin kontrol grubundaki dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanmış yazılı materyallerle öğretimden daha etkili olduğunu göstermektedir.

4. Sonuç Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada ilköğretim ikinci kademedeki Türkçe derslerinde yer alan telaffuz, vurgu ve tonlama konularının öğretiminde, dinleme destekli materyallerle yapılan öğretimin, dilbilgisi kuralları çerçevesinde yazılı materyallerle yapılan öğretime göre öğrencilerin telaffuz, vurgu ve tonlama becerilerindeki başarılarını artırmada etkili olup olmadığı incelenmiştir. Bulgular telaffuz, vurgu ve tonlama konularının öğretiminde, dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle öğretim yapılan kontrol gruplarındaki öğrencilere nazaran, dinleme destekli materyallerle öğretim yapılan deney gruplarındaki öğrencilerin son test puan ortalamalarında anlamlı düzeyde artış meydana geldiğini göstermektedir.

Ön test sonuçlarına bakıldığında deney ve kontrol gruplarının başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ön test ve son test puanları arasındaki puan farkı dikkate alındığında deney gruplarındaki öğrencilerin puanlarındaki artış, kontrol gruplarındaki öğrencilerin puan artışlarından daha anlamlı bir seviyededir.

Çalışmamızda, kelime vurgusu, grup vurgusu, cümle vurgusu, tonlama ve telaffuz olmak üzere belirlenen beş konuya ait deney grubu puanlarına bakıldığında, bütün konularda anlamlı düzeyde bir artış olduğu tespit edilmiştir.

Konuşma eğitiminin dinleme destekli yapılması görüşü Tansu, Selen ve Taşer gibi araştırmacılar tarafından da kabul edilen bir görüştür. Tansu'nun (1941) Türk dilinin tonlamasını incelediği deneysel çalışmasında, kulaklarımızı tahriş etmeden çocukların Türkçe konuşmalarını sağlamak için yapılacak ilk işin, millî terbiyemizde ve edebiyatımızda öz Türk diliyle söylenmiş (seçilmiş şiir ve şarkı) parçaların uzman kimseler tarafından plağa bastırılması ve bu suretle çocukların kulaklarını eğitmek ve Türk tonlamasını onlara aşılacak olarak, dinleme destekli öğretimin önemine dikkat çekmektedir.

Okuma ve dinleme eksikliği konuşma becerisinin geliştirilmesinin önündeki önemli engellerdendir. İnsanlar öğrenmeye dinleyerek başlar. Konuşma da dinleme yoluyla öğrenilir. İnsan hayatı boyunca dinleme ve konuşma becerilerini var ederek iletişim kurar. İnsana pek çok konuda bilgi birikimi sağlayan ve diğer insanların hayat tecrübelerinden yararlanma imkânı sağlayan okuma ve dinleme, anlama becerisi bakımından son derece önemlidir. Duygu, düşünce, istek ve hayalleri açık ve anlaşılır bir biçimde anlatabilmenin ilk şartı bunları tam ve doğru olarak anlayabilmektir. Bu bağlamda okuma becerisi ve dinleme, konuşma becerisini besleyen önemli becerilerdir (Öztürk ve Altuntaş, 2012: 353).

Selen (1973) çalışmasında, tonlama varyasyonlarının çok fazla olduğunu belirtmekte, konuşanın, konuşma zamanının ve konuşma yerinin özelliklerinin farklı tonlama varyasyonlarına sebep teşkil edebileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle entonasyonu gramer ve imlâ gibi kesin normlara bağlamanın doğru olmadığını belirtir. Ses kayıt cihazı ile kayda aldığı konuşmaları analiz etmek suretiyle Türkçenin vurgu ve tonlama özelliklerini incelemiştir.

Taşer (1978) çalışmasında, dinleme becerilerinin konuşma kurslarında ele alınması gerektiğini, iyi dinleme olmadıkça iyi konuşmaya olanak olmadığını belirtmektedir.

Araştırmada ele alınan telaffuz, vurgu ve tonlama konularının deney grupları ve kontrol gruplarına ait başarı puanları ortalamaları her konu için ayrı ayrı incelendiğinde ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde değerlendirilebilir:

1. Kelime vurgusu konusunda başarı ortalamaları dikkate alındığında deney gruplarındaki öğrencilerin başarı ortalamalarının kontrol grubundaki öğrencilerin kelime vurgusu konusundaki başarı ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Burada deney gruplarına uygulanan dinleme destekli öğretim, kontrol gruplarındaki dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle uygulanan öğretime göre daha etkilidir. Sonuç olarak dinleme destekli

öğretimin, dilbilgisi kurallarına bağlı öğretimden daha başarılı olduğu denencesi doğrulanmaktadır. Ancak burada kontrol gruplarındaki başarı oranının azalması, deney gruplarındaki başarı oranının artışı sonuçlar arasındaki farkı artırmıştır. Bu durumu ise kontrol grupları öğrencilerine uygulanan dilbilgisi kurallarına bağlı öğretimle açıklamak mümkündür. Çünkü kontrol gruplarında yapılan öğretimle, öğrenciler becerinin kuramsal boyutunu oluşturan kuralları öğrenmekte fakat becerinin uygulamasında yanlışlar yapabilmektedir.

2. Kelime grubu vurgusu konusuna ilişkin başarı ortalamalarındaki artışın anlamlı düzeyde deney gruplarındaki öğrencilerin lehine olduğu görülmektedir. Bu sonuç, araştırmanın temel denencesi olan dinleme destekli materyallerle yapılan öğretimin, dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle yapılan öğretimden daha etkili olduğu teziyle örtüşmektedir. Kontrol gruplarındaki öğrencilerin başarı oranlarında bir artış yerine düşüş olmasını yapılan ölçmenin bilgi düzeyinde değil, uygulama boyutunda olmasıyla açıklamak mümkündür. Ayrıca kural öğretimi yoluyla gerçekleştirilen uygulama sonunda öğrencilerin tek kural ve ona bağlı beceriyi uygulamada daha başarılı olduğu görülmüştür. Fakat farklı beceriler ve bunlara bağlı birden fazla kuralı uygulama söz konusu olduğunda dilbilgisi kurallarına bağlı öğretim yetersiz kalmaktadır. Kanaatimizce bu durumu uygulama süresinin kısalığına da bağlamak mümkündür.

3. Cümle vurgusu konusuna ilişkin başarı ortalamalarındaki artışın deney gruplarındaki öğrencilerin lehine olması, dinleme destekli materyallerle yapılan öğretimin, dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle yapılan öğretimden daha etkili olduğu tezine uygundur.

4. Tonlama konusuna ilişkin deney gruplarındaki öğrenciler uygulama sonunda uzman tonlarıyla aynı tonları üretme bakımından kontrol gruplarındaki öğrencilere oranla başarılarını daha fazla artırmıştır. Bu durum, araştırmanın teziyle aynı doğrultudadır. Ancak tonlamanın doğruluğu ya da yanlışlığının söz konusu olmayıp bu beceride önemli olanın ifade edilmek istenen duygu ve anlamın yansıtılması olduğu unutulmamalıdır.

5. Telaffuz konusuna ilişkin, deney gruplarında kullanılan dinleme destekli öğretim materyalleri ile yapılan öğretimin kontrol gruplarındaki dilbilgisi kurallarına bağlı yazılı materyallerle yapılan öğretimden daha başarılı olduğu ve bu başarının deney grupları lehine anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin telaffuz hataları hazırlıksız konuşmalarında tespit edilmiştir. Öğrencilerin ön testte ürettikleri kelimeler ile son testte ürettikleri kelimeler farklı olduğu için öğrencilerin ön testte yaptıkları hataları son testte aynı kelimelerde takip etme olanağı yoktur. Fakat öğrencilerin ürettikleri kelime sayısına oranla yaptıkları hata miktarlarındaki azalma, deney gruplarında daha fazla olmuştur. Bu sonuç ise telaffuz, vurgu ve tonlama konularının dinleme destekli öğretiminin, dilbilgisi kuralları çerçevesinde hazırlanan yazılı materyallerle yapılan öğretimden daha etkili olduğu hipotezini doğrulamaktadır.

5. Öneriler

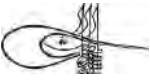
Bu çalışma ilköğretim ikinci kademedeki konuşma eğitiminin telaffuz, vurgu ve tonlama konularının öğretimine yönelik olarak belirlenen üç konuyu kapsamaktadır. Konuşma eğitiminin diğer konularına yönelik farklı çalışmalar yapılabilir.

Yazar Notu

Bu makale, “Konuşma Eğitiminin Telaffuz Vurgu ve Tonlama Konularının Dinleme Destekli Öğretimi” adlı doktora tezinden çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

- DOĞAN, Yusuf. (2012). Dinleme Eğitimi. Ankara: PegemA Akademi Yayınları.
- MEB. (2006). İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu(6, 7, 8. Sınıflar). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- ÖZBAY, Murat. (2001). Türkçe Öğretiminde Dinleme Becerisini Geliştirme Yolları. Türk Dili, 589, 9-14.
- ÖZTÜRK, B.Karakoç. ALTUNTAŞ, İlke. (Temmuz 2012). İlköğretim İkinci Kademedeki Konuşma Eğitimine Yönelik Öğretmen Görüşleri: Nitel Bir Çalışma: Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, .1/2,341-356.
- SELEN, Nevin. (1973). Entonasyon Analizleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TANSU, Muzaffer. (1941). Tür Dilinin Entonasyonu Tecrübi Etüd. Ankara: İdeal Basımevi.
- TAŞER, Suat. (1978). Konuşma Eğitimi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

DİL ÇALIŞMALARI EKSENİNDE “NE YÜZÜĞE TAKILAN NE SOKAĞA BIRAKILAN” KIYMET: AHMED VEFİK PAŞA*

*Dilek ÇETİNDAS***

ÖZET

“Ahmed Vefik Paşa, binek taşı cesametinde bir elmadır; ne yüksüğe takılır, ne sokakta bırakılır.” Fuad Paşa

Tanzimat döneminin önemli fikir ve siyaset adamlarından olan Ahmed Vefik Paşa, telif, çeviri ve adapteleri türünde eserleri ile de yenileşme dönemi edebiyatı içerisinde oldukça mühim bir rol oynar. Türklüğün uzak dönemlerindeki tarih ve dil sahalarına yönelerek, öne sürdüğü fikirler ve yaptığı derlemeler ile devrin siyasi görüşlerini de besleyen Paşa, özellikle hazırladığı etimolojik sözlükte, Türk kelimesinin manasını sütunlar boyunca açıklarken, aslında imparatorluk coğrafyasındaki öz unsurlara ve halka dönüşün de sinyallerini verir. Uzun yıllar boyunca üzerinde düşünülmemeyen Türk kavramını, Türklerin tarihi, medeniyetleri, devletleri, geniş bir coğrafyaya yayılan kolları birleştiren bir yapıya sahip oluşunu açıklayarak derinleştirir, böylece de ilmi ve kültürel Türkçülüğün de öncülerinden olur.

Bu bağlamda Ahmed Vefik Paşa Osmanlı ve İslam tarihi dışında kadim ve bağımsız bir Türk tarihi olduğunu, dünya üzerinde pek çok Türk devleti bulunduğunu ve buralarda yaşayan insanların tamamının Türk kabul edildiğini ve yine ana Türkçede Osmanlıca dışında da dil kolları bulunduğunu, Osmanlıcanın bu kollardan sadece biri olduğunu gür sesle söyleyen ve Türkçeyi Arap ve Fars dillerinin dışında bağımsız bir dil olarak değerlendiren ilk isimdir.

Ahmed Vefik Paşa, aziller, ödüller, kabuller ve redler içerisinde geçen ömrü boyunca karakterinden ve anlayışından taviz vermeden çalışan; devlet adamlığından edebiyatçılığa, dil âlimliğinden tarihçiliğe varana kadar hemen her konuda başarı gösteren bir şahsiyettir. Ancak onun asıl önemli cephesini tarih ve dil konusundaki duyarlılığı oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Dil, Türklük, tarih, etimolojik sözlük

* Bu çalışma, 2010 yılında Atatürk Üniversitesi'nde gerçekleştirilen “Türk Diline Gönül Verenler” konulu panel metninin geliştirilmiş biçimidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: dilekcetindas@hotmail.com

LANGUAGE STUDIES AXIS "WHAT THE RINGS FITTED WITH NEITHER LEFT TO THE STREETS" SECURITIES: AHMED VEFİK PAŞA

ABSTRACT

Important ideas and politics of the men of the Tanzimat era Ahmed Vefik Paşa, copyright, translating and adapting works well with the type of innovation is quite important in the literature of the period plays a role. Turkishness away in periods of history and language courses by focusing on, put forward ideas and a compilation with the era's political views which feeds the Paşa, especially prepared etymological dictionary, the Turkish word meaning across columns, explaining the fact that the empire in the geography of the essence elements and ring rotation also gives signals. For many years on the unthinkable Turkish concept of Turks history, civilization, states a wide geographical spread arms combines with a structure composed by explaining deepens, so too scientific and cultural Turkism the pioneers would.

In this context, Ahmed Vefik Paşa, the Ottoman Empire and the history of Islam outside the ancient and independent Turkish history is on earth, many of the Turkish state and that the people living there in the whole of Turkey was accepted and still the main Turkish Ottoman outside of the language handles that, of Ottoman from this arms is the only one stentorian voice said, and the Arab and Persian languages other than Turkish as a language independent reviewers is the first name.

Ahmed Vefik Paşa, dismissal, awards, acceptances and rejections in the last for the lifetime of character and understanding without compromising employees; statesmanship from the profession of letters, tongue scholar the historiography of up to almost any subject are successful is a person. But his main important aspects creates awareness on the history and language.

Key Words: Language, Turkishness, history, etymological dictionary

Tanzimat Fermanı'nın ilanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma faaliyetlerinin resmî belgesi olmuş ve yeni bir hayat görüşünü de birlikte getirmiştir. O dönemde değişen medeniyet algısı ve görüşü, somut bazı ilerlemelere ihtiyaç duymaktadır. Devamlı yinelandığı gibi, sosyal hayatın kürsüsü olma görevini üstlenen edebiyat, Tanzimat devrinde değişikliklerin ilk yansıdığı merkez haline gelmiştir. Tanzimat'ın temel görüşü olan halkçılık düşüncesi, gazeteyi, nesri ve o zamana kadar gelen şekilden farklı bir şiir görüşünü de getirmiş; halka, hakları ve gündelik hayata dair yeni bilgiler, edebî kaynaklar üzerinden iletilmeye çalışılmıştır.

Tanpınar'ın saray istiaresinden de anlaşılacağı gibi, klasik kültürün ya da eski hayatın değiştirilmesi için Tanzimat aydınları, ilk olarak edebiyatı değiştirmeye ve yeni bir edebî algı oluşturmaya başlamışlardır. Edebiyatın değişmesi sadece tematik ve şekilsel düzenlemelerde kalmamış, dil konusu üzerinde de yoğunlaşmıştır. Özellikle dilde sadeleşme bahsi, bu dönem

aydınlarının üzerinde çok durdukları bir konu olmuş, sadeleşmenin zorunluluğuna değinilmiş ve bu konuda önlemler alınması istenmiştir.

Yeniliğin üç önemli ismi olan Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa hemen her konuda çalışmak ve devrin hem siyasetinde hem de edebiyatında teorisyen ve uygulayıcı olarak hizmet etmek durumunda bulundukları için, gerekli çalışmaları tamamlayamamışlar ancak kendilerini devam ettirecek olanlara bir yol haritası hazırlamışlardır.

Dilde sadeleşmeye duyulan ihtiyaç, aslında 16. Yüzyılda Türkî-i Basit akımı ile kendisini göstermiştir denilebilir. Üzerinde tartışmalar bulunsun da klasik şiir içerisinde Türkçe yapısının etkin kılınmaya çalışıldığı muhakkak olan bu akım dilde tedbirler alınması gerektiğine dair de ilk ciddi hareket olmuştur.¹

Tanzimat yıllarında ise daha bilinçli biçimde, halka gidişin bir gereği olarak dilde sadelik hareketini ilk başlatan Şinasi olsa da onun tedbirleri genel olarak uyarıcı nitelikte kalmış ve devamında Yeni Türk Edebiyatı’nın teorisyeni olarak nitelendirebileceğimiz Namık Kemal’in 1866 yılında yayımladığı “Lisân-ı Osmanî’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir” başlıklı büyük yankı uyandıran makalesi, dille ilgili çabaları aydınlara duyurmuştur. Namık Kemal, bu makalede millî kimliğin inşasında temel unsur olarak görülen dilin sınırlarının tespitini gerekli görür. Bunun sağlanması için de dilde sadeleşmeye gidilmesi, Arapça ve Farsça tesirinin kırılabilmesi için gramer ve sözlük ihtiyaçlarının da karşılanması gerektiğini belirtir. Edebiyatı millîleşme için bir belagat kitabının gerekliliğinden söz eder ve millî edebiyat için millî dilin mutlaka kurulması lüzumundan bahseder (Kaplan vd. II, 1978: 186) ki bu yargı Millî edebiyat akımını kuran Yeni Lisancılar’ın da en önemli görüşü olur. Namık Kemal’in makalesinde ilettiği düşünceler, kendisinden sonraki aydınlar için adeta bir gereklilik halini alacaktır.

1868 yılında yayımlanan “Şiir ve İnşa” makalesinde Ziya Paşa da hemen hemen aynı görüşleri ve eksikleri belirtir. Edebiyattaki kusurun ve yozlaşmanın nedeni olarak Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin nizamsız biçimde bir araya gelişini gösteren Ziya Paşa, dilde sadeleşmenin edebiyatı da düzeltereğini vurgular ve en azından başlangıç için dilin kurallara bağlanmasını zorunlu görür ve böylece gelişigüzel kullanımların da önüne geçileceğini belirtir. (Kaplan vd. II, 1978: 49)

Bu ilk işaretlerden sonra, bilimsel çalışmalara yönelen öncü isimleri görürüz ve dil alanında ilk bilimsel ciddi çalışmaları yapanların başında Ahmed Vefik Paşa gelir. Divan-ı Hümayun’un ilk Müslüman tercümanı Yahya Naci Efendi’nin torunu ve hariciye memuru Mehmet Ruheddin Efendi’nin oğlu olarak 1813 yılında İstanbul’da dünyaya gelen Ahmed Vefik Paşa, Tanzimat’ın düalist yapısı içerisinde dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile ön plana çıkan bir devlet adamıdır.² Türk siyasi tarihine elçilik, parlamento başkanlığı, unutulmaz Bursa valiliği ve başvekillik gibi yüksek sıfat ve hizmetleriyle geçen Ahmed Vefik Paşa’nın kırk altı yıllık bir devre içine giren resmî hayatında dürüstlük, daima devlet ve millet menfaatini gözetmek ve kollamak en esaslı vasfı olmuş; mühim ve nazik vazifeler kendisine, dirayetinden başka, bir şöhet haline gelmiş namus ve dürüstlüğü dolayısıyla emanet edilmiştir. (Akün 1989: 149-150). Paşa’nın bu kıymetli devlet adamlığı vasıfları yanında Türk kültür ve edebî hayatında da önemli bir yeri vardır. Biraz haşin ve garip şahsiyeti, cevval zekâsı, dürüst ahlâkı, garbı iyi tanınması ve bilhassa Avrupaî edebiyatımızın başlangıcında, Molière başta olmak üzere, Fransız lisanından yaptığı tercümeleri,

¹ Mahallîleşme Akımı-Türkî-Basit için: Köprülü, Fuad; “Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri”, Edebiyat Araştırmaları, TTK, Ankara 1999. Mermer, Ahmed; Türkî-i Basit ve Aydınli Visâli’nin Şiirleri, Akçağ, Ankara 2006.

² Ahmed Vefik Paşa’nın hayatı hakkında detaylı bilgiler için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Ahmed Vefik Paşa*, Ahmed Sait Mtb., İstanbul 1942. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Sadrazamlar, C.2, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982. İhsan Işık, Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, Elvan Yayınları, Ankara 2004, s. 55-56. M. Zeki Pakalın, Son Sadrazamlar ve Başvekillikler, İstanbul 1942. Tanzimattan Günümüze Edebiyatçılar Ansiklopedisi, C. 1, YKY, İstanbul 2001, s. 38.

dil ve tarih alanındaki vuzûhsuz fakat mühim nokta-i nazarları ile siyasî ve fikir tarihimizin unutulmaz simaları arasına girmiştir. (Tanpınar 2005: 214).

Vefik Paşa'nın eserlerini, birbirinin devamı olarak okumak gerekir. Çünkü yazar, hepsinde paralel düşünceler öne sürmüştür. Tarihe, dile dair verdiği telif eserlerinin ve çevirilerinin neredeyse tümünde eserlerin ağırlık noktasını Türk dili ve tarihi oluşturur. Köprülü, Ahmed Vefik Paşa'nın Türk milliyetçiliğini şuurulu bir biçimde ele aldığını ve bu konuda öncü olduğunu söyler (Köprülü, 1999: 311). Bu öncülüğün temelinde de aslında Paşa'nın dil ve tarih görüşleri yatar. Hatta dil ve tarihi millî bir bütün içerisinde gören yaklaşımı, Ziya Gökalp'ın Türkçülüğün ilk kurucularından olarak Ahmed Vefik Paşa'yı göstermesinin de yegâne nedenidir. (Ziya Gökalp 1987: 7-12) Ahmed Vefik Paşa Türkçülük ideolojisi doğrultusunda Mehmet Emin ve Ali Canip başta olmak üzere pek çok ismi etkilemiştir. Aynı şekilde Necip Türkçü'nün de dil ile ilgili görüşlerinde sık sık Paşa'nın eserlerine başvurduğunu görürüz. (Huyugüzel 2003: 56).

Tanzimat devrine gelene kadar, Türk tarihi İslâm ve Osmanlı tarihi ile sınırlandırılmıştır. Eski Türk tarihi incelenmemiş ve bu döneme dair çalışmalar yapılmamıştır. Tanzimat devriyle birlikte ilmi bir tarihçilik meydana getirmek isteyen aydınlar, gözlerini geçmişe daha dikkatli bir tenkitle çevirirler. Tarihin doğru algılanması ve anlaşılması, dilin de sadeleşmesi gereği konusunda aydınlar daha sağlam bir dayanak oluşturur. Vefik Paşa, kendi döneminde bu anlamda bir ilk çalışmalar dizisini gerçekleştirir. Yerli olmanın, öze dönmenin ve kendini tanımanın, dünya üzerindeki yeri tespit etmek, millî menfaatleri belirlemek için bir zorunluluk olduğu görüşündedir. Eserlerinin tamamında da bu düşünceden hareket ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.³

Vefik Paşa, yazmış olduğu tarih kitaplarında Türk tarihini, eski Türk tarihinden ayrı düşünölemeyecek biçimde aktarır ve “Osmanlılığın milliyette, dilde ve tarihte daha geri bir mazide ve Anadolu'dan çok daha doğudaki bir Türklüğün bir şube ve devamından başka bir şey olmadığı bilgisini bizde ilk uyandıranlardır. Dilinin ve tarihinin Osmanlı ve Küçük Asya öncesi hakkında hiçbir fikri olmayan muhitimizi herkesten önce Orta Asya'daki Türk varlığından haberdar etmek gibi bir rolü olmuştur.” (Akün 1989: 150) Bu düşüncelerin tezahürleri de Vefik Paşa'nın eserlerine yansıyacaktır. Bu yolda, Osmanlıca'yı da içine alan Türk lehçelerinin haritası olarak değerlendirebileceğimiz lügati, Çağatay Türkçesine ait ilk kitap olarak *Mahbûbü'l-Kulûb*'u bastırması, 1864 yılında Ebulgazi Bahadır Han'dan *Şecere-i Türki*'yi çevirmesi hem Çağatay Türkleri ile bağ kurması hem de Türklerin tarihî köklerini araştırması bakımından önemlidir. *Şecere-i Türki* ile ilk kez dünyadaki tüm Türkleri aynı ırkın unsuru ve onların devletlerinin her birini Türk devleti olarak gören ve Osmanlı'yı da bu düzenden ayırmayan tercümenin altında Ahmed Vefik Paşa ismini görürüz. Bu eser, Oğuz Kağan başta olmak üzere, millî destanlarla ilgili verdiği bilgiler noktasında Necip Âsım, Ziya Gökalp ve Köprülü gibi isimlere de kaynaklık eder. Ziya Gökalp, Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmani*'si ile Süleyman Paşa'nın *Tarih-i Âlem* adlı eserinin onda ilk kez Türkçülük temayüllerini doğurduğunu söyler. (Ziya Gökalp 1987: 7-12)

Tarih konusundaki bir ileri adımı da 1863 yılında *Hikmet-i Tarih* ile görülür.⁴ Paşa bu eserde, şimal ırkı olarak adlandırdığı Türk ırkının, Altaylardan dünyaya nasıl yayıldığını açıklar. Eserde ırklara ve sosyal hayat- millî menfaat birliklerini de getiren dil ailelerine ve köken akrabalıklarına dair bilgiler veriyor oluşu önemlidir. Varlığı tam olarak bilinmese de Vefik Paşa'nın, 9000 kelimelik bir Çağatay lügati hazırladığı ve bunun basıma hazır hale getirildiği söylenmektedir. (Akün 1989: 155). Tüm bu ürünler, Vefik Paşa'nın Orta Asya kaynakları ile Osmanlı kültürünü birleştirmek istemesinin yankıları olacaktır.

³ Bu konuda bkz. Yınanç, M. Halil; Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik, Tanzimat I, İstanbul 1940, 577-592.

⁴ Ahmed Vefik Paşa, *Hikmet-i Tarih*, (Hzl. A. Utku, R. Demir, B. Yurtoğlu), Çizgi Kitabevi, Konya 2013.

Ahmed Vefik Paşa'nın tarih konusundaki bütünlüğü görüşü, dil alanına da taşınacak “Türkçeyi yalnız görmeyen ve tek başına uçsuz bucaksız Türkçe denizine dalarak, Türkçenin menbalarına doğru yüzen” (Sevük 1921: 409) bu özel ismin, en önemli çalışmaları dil konusunda olacaktır. “Kaba Türkçe diye hor görülmüş halk dilinin sözlerini ve deyimlerini itibara kavuşturmak, Arapça ve Farsçanın tesiriyle unutulmuş kelimeleri yeniden ana dile kazandırmak, bu ikisinin hâkimiyeti altında esas kendi lügatindeki servetinden uzaklaşmış ifadeyi halk deyimlerine, onun kuytuda kalmış sözlerine ve geçmişteki Türkçenin kaynaklarına açmak, Ahmed Vefik Paşa'da nazariyat yerine tatbikatı ile ifadesini bulan millî dil ülküsü olmuştur.” (Akün 1989: 150) Bu ülkü doğrultusunda da yazar, Anadolu Türkçesinin ilk sözlüğü kabul edilen (Öksüz 1995: 26) ve pek çok açıdan ciddi önem taşıyan *Lehçe-i Osmanî*'yi kaleme alır.⁵ Halk diline dair pek çok ifadeyi ve gündelik dili de içeren bu eser, “kendinden sonraki millî dil çalışmalarına kuvvetli bir örnek; yeni dil araştırmaları için de değerli bir kaynak vazifesi görmüştür.” (Öksüz 1995: 26)

Ahmed Vefik Paşa, sözlüğünün ilk cildini 1873-1876 yılları arasında hazırlar ve 1876 yılında yayımlar. Bu ciltte, Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeleri birlikte alır. 1882'den sonra ikinci bölüm ve genişletme ile uğraşır ve bu kez 1889'da eserin yeniden basımını tamamlar. Bu kez ilk cildine Türkçe ve Türkçeleşmiş kabul ettiği, gündelik dilde kullanılan Arapça, Farsça ve Batı kaynaklı kelimeleri alır, sadece yazı dilinde bulunan alıntı kelimeleri de ikinci cilde ayırır. Osmanlı Türkçesinin kelimelerinden başka, Doğu Türklüğünün de kelimelerine bu sözlükte yer verilir. Eser, Türk lügatçiliğinin dönüm noktası ve Vefik Paşa'nın en önemli eseri kabul edilmektedir. “Lehçe-i Osmanî, memleketimizde Türk dilinin lügatini yapmaya asırlarca gerek görmemiş bir zihniyeti aşarak Osmanlı sahasında Türkçeden Türkçeye ilk millî lügat olmak gibi bir değer taşımaktadır.” (Akün 1989: 152) Bunun dışında *Lehçe-i Osmanî*'nin Türk dil ve sözlüklük tarihine getirmiş olduğu pek çok yenilik vardır.⁶

O zamana kadar Arapça, Farsça ve Türkçeden karma bir dil olarak bilinen Osmanlıcanın, Türkçenin bir kolu olduğu ilk kez bu sözlükte vurgulanır. *Lehçe-i Osmanî* başlığı, Osmanlıca'yı Türkçenin bir lehçesi olarak gösterir ve Anadolu Türkçesini karşılar. Sözlükte Osmanlı'yı, “Türk sülalesinin Oğuz ulusundan Kayı aşiretinin Osman İbn-i Ertuğrul'a mensup bir ayağı iken memalik-i Rumu zaptıyla Devlet-i Osmaniyyeyi teşkil eylemiş millet” ifadesi ile tanımlar. Osmanlı'nın dilini ise Türk maddesinde, “Osmanlı'nın terbiye ve terakki ile teşkil ettiği lisan, Oğuz Türksinden yani Türkmen lehçesinden ayrılıp, artık lisan-i Osmanî oldu” diyerek açıklar. Böylece Osmanlı toplumunun soy kökeninin Türk, dilin de Türkçenin bir kolu olduğunu ciddiyetle vurgular.⁷

Ona göre Türk lehçeleri içinde en eski ve yaygın olanı Oğuz dilidir ve bu dilin, Tataristan ve Türkistan'ı bir zaman doğu denizinden Macaristan'a kadar kavrayan dil olduğunu söyler. Onun devamında gelen Türkmen dili, İran, Suriye dolaylarından Anadolu'ya inmiş ve zamanla Osmanlı lehçesini oluşturmuştur. Fergana'dan Hindistan'a yayılan Kalaç dili, Afgan diline karışmış; Orta Türkçenin ana kollarından olan Kıpçak sahası dili de Kırgız, Kuman, Bulgar gibi Kazan dolaylarına ulaşmıştır. Uygur dili de Çin taraflarından Kaşgar'a doğru yayılmış, Cengiz sülalesi Türklük ve Müslümanlık sahasına dâhil olduklarında Çağatayca adıyla, sekiz yüzlü yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca yayınlanacak Uygur, Kıpçak, Çağatay, Selçuklu, Türkmen ve Osmanlı kitaplarının halklara ulaştırılması, dağıtılması ve âlimlerce incelenmesi yoluyla dilin farklı dalları hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğini de belirtir. Önsözden anlaşıldığı üzere Ahmed Vefik Paşa, öncelikli olarak dilin tanınması ve devam ettirilmesi amacındadır. Önsözün devam

⁵ Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, Tab'hâne-i Âmire, 1293.

⁶ Sözlüğün dil, tarih ve kültür sahasındaki önem ve farklılıkları için bk. Bahriye Çeri, “XIX. Yüzyıldan Osmanlıca Bir Sözlük *Lehçe-i Osmanî*”, Kebikeç, III/6, Ankara 1998. Avni Gözütok, “Türkiye Türkçesinin İlk Sözlüğü *Lehçe-i Osmanî*”, EFAD, S. 24, 1997, s. 29-37.

⁷ Eserin önsözünden alınan bu fikirler, Recep Toparlı'nın hazırladığı *Lehçe-i Osmanî* baskısından alınmıştır.

eden satırlarında yazarın Osmanlıca'yı Anadolu Türkçesi karşılığı olarak alması dikkat çekicidir. Oğuz lehçesinden doğan bir kol olarak Osmanlı Türkçesini Türkçenin bir parçası olarak görür, bunun dışında Türkçenin pek çok lehçesi ve kolu olduğunu söyler. Osmanlıcanın kökeni Türkçedir ama içerisine Arapça ve Farsçaya ait çok sayıda kelime girmiştir. Vefik Paşa çok sayıda alıntı kelimenin folkloru dahi etkilediğini Kunoş'a anlatacaktır. Bunu büyük bir kusur olarak değerlendiren Vefik Paşa, dilimizi Arapça ve Farsçaya uydurmaya çalışmanın, edebiyattan bilim ve sanata uzanan bir dizi faaliyeti olumsuz etkilediğini ve halk kültüründen de uzaklaşmayı getirdiğini söyler. Konuşma dili ile yazı dili arasındaki ayrımın da dili, başka bir dilin gramer yapısına uydurmaya çalışmaktan kaynaklandığını savunur (Kunos 1978: 47-48).

Ahmed Vefik Paşa'nın eserinde değindiği bir diğer husus da imlâ konusudur. Türkçe sözcüklerin imlâsının yerleşmemiş olmasını, türeme kurallarının sabitlenmemesini eleştirerek yeni kullanımlar önermiş ancak bunlarda belirli bir düzen yakalayamadığı için çağdaşlarınca eleştirilmiştir. Yol olarak, kelimelerin aslına döndürülmesini ve olduğu gibi yazılmasını teklif eder ve bu durum imlada bir takım yanlışlıklara neden olur. Ünlü harflerin imlası meselesi de Ahmed Vefik Paşa'nın hayli mesaisine mal olursa da bir kural belirleyemez. Garbî Türkî olarak belirlediği Osmanlı Türkçesinde, Arap imlası taklidiyle ünlü harflerin yazımında zorluklar yaşandığını, oysa Şarkî Türkî olarak adlandırdığı Doğu Türkçesinde böyle bir sıkıntının bulunmadığını söyleyerek yeni bir imla yapısı arar ve bulunmasını da teklif eder. Yine bu eserde Ahmed Vefik Paşa, bir Osmanlı belagati oluşturmak amacı taşıdığını söyler. Arapça ve Farsça sözcüklerin sınıflandırılması, Türkçeleşmiş olanların ayrıştırılması, kullanılmayanların kaldırılması noktasında çabalarının olduğunu belirtir.

Eserde verilen kelimelerde elden geldikçe eski şekilleri ve Doğu Türkçesindeki asılları veren Ahmed Vefik, etimolojiye ve arkaik yapıya yönelmiştir. Osmanlı Türkçesi ile Doğu Türkçesi arasındaki farkın mukayese imkânını kazandığı bu tarz tertip, eserin önemini daha da artırır. Ayrıca kelimeler, kök ve kökten türeyen deyim, söz ve birleşik sözlerle birlikte işlendiğinden, aynı köke dâhil edilen sözcükler ayrımadan, aynı başlık içerisinde anılmış, böylelikle de söz hazinesinin ve deyim kapasitesinin zenginliği açığa çıkarılmıştır.

Sözlüğün ansiklopedik mahiyet gösteren kimi bölümleri vardır. Bazı madde başlıkları ile ilgili çok uzun açıklamalarda bulunmuştur. (Türk maddesi, yeniçeri maddesi, coğrafya maddesi vb.) Bu durum eserin sosyolojik bir değer de taşımasını beraberinde getirir.

Türkoloji için kaynak niteliğinde olan sözlük, halk ağzında konuşulan Türkçe kelimeleri kullanması, Türk dünyası ile ilgili maddeleri ve Çağatayca kelimelere de yer vermesi nedeniyle de önemlidir. Namık Kemal mektuplarında zaman zaman halk diline ait kelimeleri kullanmış olması nedeniyle Vefik Paşa'nın eserini ciddiye almadığını belirtmiştir. (Güray 1991: 41) Bu eleştirilere verilen cevaplar içerisinde Ahmed Mithat Efendi'nin tutumu, dil konusunda Ahmed Vefik ile aynı görüşü paylaştığını ve eleştirilerin haksızlığına inandığını gösterir. Paşa'yı 'En basit Türkçe kelimelerin karşılığını bilmiyormuşuz gibi sözlük hazırlamış' diyerek eleştirenlere Ahmed Mithat, bunu söyleyen erbabın "bir lisan ve o lisanın konusunun ne demek olduğunu bilmediklerine delalet ettiğini" söyleyerek cevap verir. (Tansel 1964: 255) Velede Çelebi de çeşitli itirazlarına rağmen, 1889'da kurduğu Bahariye Dergâhı'nda Türkçe Lügatı ile uğraşmış ve bu eserin oluşturulması sırasında Lehçe-i Osmanî'yi kullanarak ona da hayli ilaveler yaptığını anlatmıştır. Bu esere karşı ilgisizliğin aslında Türk diline karşı ilgisizlik olduğunu söylemiş ve devir aydınlarının Türkçeye olan lakaytlıklarını eleştirmiştir. (Enginün 200: 82) Ahmed İhsan Tokgöz de *Matbuat Hatıralarım* isimli eserinde *Lehçe-i Osmanî* hakkında izahat verir ve eserin ilk oluşundan, birtakım düzensizliklerin hoş görülmesi gerektiğinden bahseder. Ve dilin gelişmesi açısından önemli olduğunu kelimelerin tüm anlamlarıyla eserde yer edindiğini anlatır. (Güray 1991: 72)

Uzun mesailer sonucu hazırladığı bu kıymetli sözlük dışında, Türk dilinin Ahmed Vefik Paşa'nın temel kaygısı olduğunu diğer eserlerine bakarak da görebiliriz. Çünkü adapte tiyatrolarında bile, devrinin dile dair tutumunu eleştirmiş, halk dili ile bilim ve sanat diline bakışı kıyasıya hicvetmiştir. Zoraki Tabip'te tabip ve Zor Nikâhı'nda filozof-bilgin tipinin konuşmalarında bu konuyu sıklıkla vurgulamış ve temel espri noktalarından biri olarak göstermiştir. İvaz Ağa'nın Arapça, Farsça, İbranice, Yunanca, Fransızca ya da İngilizce değil, Türkçe söylemek istemesi hem de konuştuğu Türkçe ile söyleyecek olması ve karşısındaki kişinin bu dilin bilim dili olmadığı gerekçesiyle, sağ kulakla değil, adi dil ya da ana dili olması nedeniyle ancak sol kulakça anlayabileceğini söylemesi (Ahmed Vefik Paşa 1933: 32-34) aslında devre getirilen ciddi bir dil tenkididir ve şüphesiz ki dilde sadeleşmenin öncüsü olarak Ahmed Vefik Paşa'yı göstermemizin kanıtlarındandır. Paşa'nın hazırladığı sözlük ve Türk lehçeleri üzerindeki çalışmalarının verdiği birikim, tiyatro metinlerinde de kendisini gösterir. Tespit ettiği kelimeleri, bir tatbikat sahası olarak değerlendirilen tiyatrolarında, ifade gücünü artırmak noktasında sıklıkla kullanır. (Tansel 1964: 265).

Vefik Paşa'nın dil alanında bir diğer önemli derlemesi de atasözlerini topladığı *Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl*⁸ adlı eseridir. Bu eser, en zengin derleme sözlüğü mahiyeti kazanmış ve bu yoldaki çalışmalar için çok önemli bir kaynak olmuştur. Deyimler, atasözleri, tekerlemeler, nasihat içeren beyit veya mısralar da bu sözlük içerisinde alfabetik olarak toplamıştır. Paşa'nın halk kültürüne bu yoğun ilgisi, onun yerlileşme ve halkçılık politikalarına verdiği önemi gösterir. Romantizme yönelişin bir sonucu olabildiği gibi dünyada hızla artan halkbilim çalışmalarının da tesiriyle, yerli halk kültürüne yönelme ve her çeşit sözlü-yazılı-etnografik veriyi toplama ve arşivleme gayelerinin bir yankısı olarak da değerlendirilebilecek bu çalışma, halk ağzındaki birikimi içermesi noktasında oldukça önemlidir.

Yine öğrenciler için yer adlarını Türkçe okunuşları esas alarak tertipleyen bir dünya küresi ve çeşitli haritalar da hazırlaması da Türk dilinde yabancılaşmanın karşısında olduğuna dair en iyi örneklerdendir. (Akün 1989: 147)

Tanpınar, diğerlerine göre daha derin ve millîdir dese de (Tanpınar 2005: 215) devrin edebiyatçıları Vefik Paşa'yı eleştirmekten geri durmamışlardır. Gelen eleştirilerin temelinde yazarın mesaisinin çoğunluğunu dil üzerine kurduğu halde, dilini ve üslubunu belli bir düzene sığdıramayışı vardır. Tanpınar, Vefik Paşa'nın üslubunda en sade kelimelerle en ağır terkiplerin bir arada bulunduğunu, manasız secilerle kurulan bilinmeyen Arapça-Farsça kelimeler yanında devrine göre ileri derecede Batı kaynaklı kelimelere de yer verdiğini söyler. Ona göre Vefik Paşa'nın sağlam bir dilinin olmayışı, Paşa'nın eserlerini akim bırakmış ve dil konusundaki kararsızlığı yerini sarsmıştır. (Tanpınar 2006: 264) Yine Tanpınar Vefik Paşa'nın üslubuyla ilgili Sicil-i Osmanî'den şu alıntıyı aktarır: “Kitabeti, ifadesi kadîm Türkîye tatbikan olmakla imlâ ve inşası tarz-ı aherde idi.” (Tanpınar 2005: 215)

Onun eserlerinde kullanmış olduğu dil eleştirilebilir. Ancak Vefik Paşa'nın incelenmesi gereken cephesi, dili kullanması ve edebiyatçılığı değil, dil üzerindeki dikkatleri ve dile dair görüşleridir. Tarih ve dil alanında yaptıkları ile Ahmed Vefik Paşa, Türkoloji faaliyetlerine dayanarak bilimsel ve şuurlu bir mücadele yürütmüştür. Çağdaşları içerisinde onu farklı bir yere getiren ve ona “memleketimizin en eski, hatta ilk türkoloğu olmak sıfatını kazandırmıştır” (Akün 1989: 150) Lügati ve atalar sözü derlemesi ile dilde sadeleşme ve Türkleşme hareketinin öncü isimlerinden olur.

⁸ Ahmed Vefik Paşa, *Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl*, İstanbul 1852. Eser daha sonra *Atalar Sözü* başlığıyla Recep Duymaz tarafından yayımlanır.

Osmanlıyı çöküşten kurtarmak amacıyla ortaya atılan fikir hareketlerinden ikisi olan Osmanlıcılık ve İslamcılık önce siyasette sonra edebiyatta, Türkçülük ise tersine olarak önce edebiyat ve fikir hayatında ardından siyasî sahada görünmüştür. (Akyüz 1995: 164–165). Türkçülük hareketinin, bilinçli olmasa da sosyal hayata ilk kez yansıdığı dönemse Tanzimat devridir. Bu devirde, millî duyarlılığa sahip çabaların altındaki en önemli isimlerden biri de Ahmed Vefik Paşa olmuştur.

Özellikle tarih ve dil milliyetçiliğinin ön plana çıktığı Tanzimat döneminde Ahmed Vefik Paşa, gerek millî davalardaki hassasiyeti ve gerekse millî şuura sahip yapısı ve diğer yandan sözlük, tiyatro ve dil çalışmaları ile de önemli bir edinmiş, hatta ilerleyen dönemlerde oluşacak olan Türkçülük akımının da ilk öncülerinden kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Vefik Paşa (1293), *Lehçe-i Osmanî*, Tab'hâne-i Âmire, İstanbul.
- Ahmed Vefik Paşa (2013), *Hikmet-i Târih*, (Hızl. A. Utku, R. Demir, B. Yurtoğlu), Çizgi Kitabevi, Konya.
- Ahmed Vefik Paşa (1852), *Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl*, İstanbul.
- Ahmed Vefik Paşa (1933), *Zor Nikâhı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul
- Ahmed Vefik Paşa (1940), *Zoraki Tabip*, Remzi, İstanbul
- AKÜN, Ömer Faruk, (1989), “Ahmed Vefik Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, s. 143–157, 1989.
- AKYÜZ, Kenan, (1995), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ÇERİ, Bahriye, (1998) “XIX. Yüzyıldan Osmanlıca Bir Sözlük Lehçe-i Osmanî”, *Kebikeç*, III/6, Ankara.
- DUYMAZ, Recep, (2005), *Atalar Sözü*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- ENGİNÜN, İnci, (2006), *Yeni Türk Edebiyatı-Tanzimat'tan Günümüze*, Dergâh Yayınları, İstanbul
- GÖZÜTOK, Avni, (1997) “Türkiye Türkçesinin İlk Sözlüğü Lehçe-i Osmanî”, *EFAD*, S. 24, s. 29-37.
- GÜRÂY, Sevim, (1991), *Ahmed Vefik Paşa*, TDK, Ankara.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, (2003), *Necip Türkçü'nün Hatıraları ve Dil Yazıları*, TDK, Ankara.
- İŞİK, İhsan, (2004), *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, s. 55–56.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, (1982), *Son Sadrazamlar*, C.2, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN, Mehmet, İnci Enginün, Birol Emil (1978), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, (1999), “Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri”, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK, Ankara
- KUNOS, Ignacz, (1978), *Türk Halk Edebiyatı*, Tercüman, İstanbul
- MERMER, Ahmed, (2006), *Türkî-i Basit ve Aydınlu Visâlî'nin Şiirleri*, Akçağ, Ankara.
- ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, (1995), *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, TDK, Ankara.
- PAKALIN, M. Zeki, (1942), *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, İstanbul.

PAKALIN, M. Zeki, (1942), *Ahmed Vefik Paşa*, Ahmed Sait Mtb., İstanbul.

SEVÜK, İsmail Habip, (1921), *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*, İstanbul

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2005), “Ahmed Vefik Paşa”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 213–216.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2006), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul.

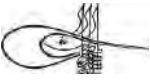
TANSEL, F. Abdullah, (1964), “Ahmed Vefik Paşa’nın Eserleri”, *Belleten*, C. XXXVIII, S. 110, Ankara, s. 249-283.

Tanzimattan Günümüze Edebiyatçılar Ansiklopedisi (2001), C. 1, YKY, İstanbul, s. 38.

TOPARLI, Recep, (2000), *Lehçe-i Osmanî*, TDK, Ankara.

YINANÇ, M. Halil, (1940), *Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Bizde Tarihçilik*, *Tanzimat I*, MEB, İstanbul, 577-592.

Ziya Gökalp, (1987), *Türkçülüğün Esasları*, Toker Yayınları, İstanbul.

KÜRESELLEŞME VE TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN YAYGINLAŞMASI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE CADILAR BAYRAMI*

*Nilgün ÇIBLAK COŞKUN***

*Harika ZÖHRE***

ÖZET

Küreselleşme kavramıyla dünya toplumlarını birbirine yaklaştırmak düşüncesi hedeflenmiş olmakla birlikte uygulamada durum hiç de bu şekilde yürümemiştir. Bu süreç, ekonomisi, sanayisi ve teknolojisi gelişmiş ülke ya da ülkelerin sürekli olarak kendi üretimleri ya da değerlerini diğerlerine vermeleri şeklinde ilerlemektedir. Böylelikle gelişmekte olan pek çok ülke, Batı toplumları lehine tek boyutlu bir kültürel kimliğe yani “tek tipleşme”ye doğru gitmektedir.

Küreselleşmenin dijital alandaki gelişmelerle ivme kazanması ve gelişmiş ülkelerin kendi kültürel değerlerini metalaştırarak iletişim teknolojisiyle piyasaya sürmesi, dünyanın geri kalan kesiminin aynı kültür kaynaklarından beslenmesini hızlandırmıştır. Bu da Türkiye gibi yönü Batı’ya dönük pek çok ülkede, mevcut kültürel değerlerin içinden boşaltılması ya da kaybolması tehlikesini beraberinde getirmiştir. Nitekim Türkiye’de geleneksel ritüeller yerine Batı kaynaklı ritüellerin yaygınlık kazanması; hatta bu kutlamalardan “Cadılar Bayramı”nın son dönemlerde oldukça popüler hale gelmesi bu duruma güzel bir örnektir.

Türkiye’de Cadılar Bayramı ilk önceleri sadece büyük şehirlerde kutlanırken her geçen yıl diğer şehirlerde yaşayan insanlar tarafından da bilinmeye ve geleneksel hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu makalede öncelikle Cadılar Bayramı’nın kökeni, yayılması yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanılarak ABD’deki kutlama şekilleri üzerinde durulmuş, sonrasında ise bu kutlamanın Türkiye’ye girişi, kimler tarafından ne şekilde kutlandığı ve kutlanma sebepleri küreselleşme ve tüketim kültürünün yaygınlaşması bağlamında ele alınıp incelenmiştir.

Geleneksel inanç ve ritüellerin, günümüz yaşam koşulları içerisinde içselleştirilememesi, bu değerlerin yerine küresel sermaye tarafından yaratılan ritüellerin almasında etkili olmuştur. Bu süreç tüketim kültürünü de teşvik etmektedir. Küreselleşmenin yoğun akışı içerisinde ulusal değerleri korumak ya da bu konuda bazı önlemler almak zaruri hale gelmiştir. Bu aşamada geleneksel ritüelleri yeniden yorumlayarak bunları küresel dünyada uygulanır hale getirmek; milli eğitim müfredatını kültürel değerleri de odak alarak düzenlemek ve

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. El-mek: nilciblak@gmail.com

** Arş. Gör. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. El-mek: harikazohre@gmail.com

gelenek-görenekleri konu edinen televizyon programlarını mutlaka desteklemek alınabilecek önlemlerden bazısıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, küreselleşme, tüketim toplumu, ritüeller, cadılar bayramı

HALLOWEEN IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF SPREAD OF CONSUMPTION CULTURE AND GLOBALIZATION

ABSTRACT

It has been aimed to get world communities closer with each other by consumption of globalization, however the situation has not proceed like this efficaciously. This process has been progressing that the developed countries in terms of technology, industry and economy by giving their own product to the weak ones without cease. Thus, most of developing countries have been verging on to being 'monotype' that means one-dimensional cultural identity which is in favor of western societies.

That globalization's gaining momentum with developments in the digital domain, developing countries' commodifying their own cultural values on the market with communication technology have set off the rest of the world being nourished from same culture resource. So, it has carried with threatening of eviscerating cultural values or loss of them in most of the westward countries as well as Turkey. Hence, gaining wide currency of western origin rituals instead of Turkish traditional rituals is an obvious example that Halloween is getting popular recently. While Halloween had been celebrated only in metropolises at the beginning, it has been started to get known by people who lives in all countries and tried to make traditionalize every passing year. In this article, firstly, origin of Halloween, its sprawl and style of celebration have been emphasized; after that, its enterance into Turkey, purpose of celebrations have been discussed and considered within the context of spread of globalization and consumption culture.

Repudiation of traditional religious and rituals in living conditions have been effective to take rituals which is created by global capitals instead of it. Hereby this process has been promoting consumption culture. It has been become obligatory to product national value or take some specific measures about it in the intensity of globalization. At this stage, it is one of the actions to make applicable traditional rituals exegetically in globalizing world; to organize national education curriculum as focus cultural values and to support television programs which have customs.

Key Words: Turkey, globalization, consumption culture, rituals, Halloween

Giriş

Küreselleşme kavramı, günümüz dünyasında olup bitenleri açıklama iddiası taşıyan popüler kavramlardan birisi olmakla birlikte kavramın ifade ettikleri konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Küreselleşme kavramı etrafında yapılan tartışmalarda birbirine zıt iki görüş öne çıkmaktadır. Bunlardan birisi küreselleşmeyi kapitalizmin gelişim süreci içerisinde varılan ve Batılı ülkelerin temsil ettiği noktanın, insanlığın erişebileceği en üst siyasal ve ekonomik aşama kabul edip bu kavrama olumlu yaklaşanlardır. Bu varsayımın arkasında dünyanın geri kalan kısımlarının insanlığın ulaştığı bütün olumlu özellikleri temsil eden Batı gibi olma yolunda “evrileceği/evrilmesi gerektiği” iddiası yatmaktadır. İkincisi ise küreselleşmenin emperyalizmin günümüzde almış olduğu yeni bir biçime işaret ettiğini, Batı’nın/kapitalizmin çıkarları doğrultusunda ekonomik, siyasal ve kültürel “tektipleştirme” olduğunu öne sürerek meseleye olumsuz yaklaşanlardır. İkinci yaklaşımdaki küreselleşmeyi en iyi “hür dünyanın” fast food zincirini oluşturan “McDonald”ların küresel olarak yaygınlaşmasının temsil ettiği ifade edilmekte ve küreselleşme bir bakıma küresel “McDonalddlaştırma” sayılmaktadır (Alankuş, 2001, 1-2).

Meseleye hangi cepheden yaklaşılsa yaklaşılsın küreselleşmenin özellikle üçüncü dünya ülkelerinde, Batı ve kimi Hristiyanlık değerleri lehine kültürel bir değişim meydana getirdiği ve getirmeye de devam edeceği açıkça ortadadır. Kendi kültürünü dünyanın geri kalan kısımlarına yayma konusunda da Amerikan kültürü önde gelmektedir. George Ritzer (2011), Amerikan kültürünün serbest piyasa ideolojileriyle birlikte dünyanın her yerine nasıl ihraç edildiğini “McDonalddlaştırma” kavramıyla açıklamıştır. Ritzer bu kavramla fast-food kuruluşlarının kısaca “verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim” gibi temel ilkeleri sayesinde sadece restoran sanayisini değil eğitim, iş, sağlık, seyahat, eğlence, rejim, politika vb. toplumun her kesimini ve dünyanın her yanını etkilemesini nitelemiştir. Bu sürecin sonunda ise küresel tercihler yükselirken yerel farklılıklar da yavaş yavaş ortadan kalkacaktır.

Küreselleşmede, iletişim ve iletişim teknolojileri de önemli bir yere sahiptir. Küreselleşmenin getirileri olan hızlı pazar değişimi, özelleştirme, uluslar arası bazı firmaların devleşmesi, enformasyon ve eğlence teknolojilerinin değişmesi, özellikle de uydu iletişiminin yaygınlaşması, bilgisayar teknolojisinin yaşamımızın hemen her alanına girmesi, kültürel ürünlerin metalaştırılarak hızla yayılması göz önünde bulundurulduğunda iletişim teknolojisi ile küreselleşme arasındaki yakın ilişki kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu gelişmeler, insanlık tarihinde belki de endüstri devriminden sonraki bütün zihniyet yapılarını değiştiren bir ikinci sıçrama olarak kabul edilebilecek niteliktedir. Öyleki bunlardan özellikle dijitalleşme, medyanın (iletişimin) küreselleşmesindeki en önemli halkayı oluşturmakla kalmaz, iletişim tarzını, dolayısıyla tasarım ve hayal şeklimizi, kısacası düşünme, algılama ve kavrama tarzımızı da değiştirmektedir. Bilinen bu gerçek dolayısıyla bugüne kadar özellikle küresel ekonomik ve siyasal ilişkilere dair karar alma süreçlerinde medya teknolojisindeki gelişmeler ile küreselleşme arasındaki doğal sayılan ilişkiden yararlanılarak, alınan kararların meşruiyetini sağlamak yoluna birçok kez başvurulmuştur. Yine medya teknolojilerinin gelişmesi sonucu dünyanın birbirleriyle ilişkisi belli kısıtlamalara tabi bölgeler halinde düzenlenmesini sağlayan sınırların ortadan kalkması gündeme gelmiştir. Mademki iletişim sinyalleri sınır tanımamaktadır, o halde dünyada artık ne politik ne kültürel ne ekonomik sınırların işlevi ve anlamı kalmıştır (Mutlu, 2005:208-209). Buna göre medya teknolojilerindeki gelişmeler aracılığıyla, dünyanın bugünkü ve gelecekteki şeklini belirlemek daha kolay hale gelmiştir.

Küreselleşen dünyada elektronik medya teknolojilerinin bu baş döndürücü gelişimi, “tüketim kültürü”nün de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu kavramla da ürünler dünyası ve bu ürünlerin günümüz toplumunun anlaşılması bağlamında merkezi bir yer işgal etmesi konusu vurgulanmak istenmiştir.

Bilindiği üzere bugün tüm çevremizde nesnelerin, hizmetlerin, maddi malların çoğaltılmasıyla oluşturulmuş ve insan türünün ekolojisinde bir tür temel dönüşüm meydana getiren akıl almaz bir tüketim ve bolluk gerçekliği vardır. Daha doğrusu, bolluk içindeki insanlar artık, tüm zamanlarda olduğu gibi başka insanlar tarafından değil, daha çok nesneler tarafından kuşatılmış durumdadır. (Baudrillard, 2012:15). Bu doğrultuda günümüzde kapitalizmin geldiği noktada üretimin, tüketimi de içine alacak şekilde örgütlendiğini söylemek mümkündür.

Lefebvre'ye göre 1960'tan itibaren artık gündelik hayat önem kazanmaya başlamış, uzmanlaşmış faaliyetlerin ortak mekânı olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte tüm toplumun iyi örgütlenmiş bir biçimde sömürülmesi, sadece üretici sınıfla sınırlı kalmamış, üretimi de içine almıştır. Gerçekten de kapitalizm insanların “modern hayat”a uyum sağlamasını isterken kendisi de bu hayata uyum sağlamıştır. Daha önceleri işletme sahipleri, belirsiz bir piyasa için rastgele “üretim” yaparken savaştan sonra, Avrupa’da tüketim üzerinde ve tüketim aracılığıyla etki etmenin olanağına varılmış ve örgütlenme böylelikle gündelik hayatı da içine alacak biçimde yeniden şekillendirilmiştir (Lefebvre, 1998: 63).

Özetle söylemek gerekirse küreselleşme ekonomik, kültürel ve siyasal hayatta pek çok değişim meydana getirmiştir. Bu değişimde sermaye piyasasının üretim politikasını tüketimi de göz önünde bulundurarak yeniden yapılandırmasının önemli bir rolü vardır. Ayrıca bu yeni tarz örgütlenme şeklinin iletişim teknolojileri vasıtasıyla geniş bir alana, büyük bir hızla yayılması, toplumlar da tüketim kültürünün başat kültür olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tüketim kültürünün Türkiye’deki yansımalarını somutlaştırarak örnekleyebilmek düşüncesiyle bu makalede iletişim teknolojileriyle Batı kültüründen Türk kültürüne geçen ve her geçen gün büyük şehirlerde ve özellikle de okullarda yaygınlaşmaya başlayan “Cadılar Bayramı” (Halloween) kutlamaları üzerinde durulmuştur. Çalışmada öncelikle “Cadılar Bayramı”nın kökeni, yayılımı ve ABD’deki anlamı, önemi ve kutlama şekilleri üzerinde durulmuş, sonrasında batı kaynaklı bu kutlamanın Türkiye’ye girişi, kimler tarafından nasıl kutlandığı, her şeyden önemlisi de kutlanma nedeni ya da nedenleri “küreselleşme” ve “tüketim kültürü” bağlamında ele alınıp incelenmiştir.

Cadılar Bayramı (Halloween)’in Kökeni ve ABD’deki Kutlamalar

Türkçede “Cadılar Bayramı” olarak bilinen “Halloween” batı dünyasında her yılın 31 ekim akşamında kutlanan önemli bayramlardan biridir.

Halloween’in tarihsel kökeni üzerine ise bu güne kadar değişik görüşler öne sürülmüş ve konuyla ilgilenen araştırmacılar bu kutlamanın kaynağını farklı bayramlarla ilişkilendirerek açıklama yoluna gitmiştir. Buna göre Halloween ile ilgili tarihteki en eski izler, Romalıların meyve, tohum ve bereket tanrıçası olan “Pamona” için düzenledikleri festivale kadar uzanmaktadır. Bir başka görüşe göre Halloween’i yine Romalıların ölümler bayramı olarak bilinen Parantelia’ya dayandırmak mümkündür. Ölümler bayramı olarak bilinmekle birlikte asıl amacı bu hayattan göçmüş ataları anmak olan bu bayram, ölümlerle yaşayanlar arasındaki bağı kuvvetlendirmek gibi bir amaca da hizmet ettiği için içeriğinde Halloween’i çağrıştıran pek çok motifi barındırmaktadır (Erbil: 2011: 18).

Sonrasında ise Halloween’in kaynağı iki özel güne bağlanmıştır. Bunlardan birincisi ilkçağ döneminde yaşayan Avrupa kavimlerinden Keltiklerin “samhain”¹ adını verdikleri hasat festivali; ikincisi ise Katoliklerin 1 Kasım’da kutladıkları “Azizler Günü”dür. Aslında samhain, Kelt kültüründe 4 mevsim döngüsünün esas festivallerinden birisidir ve dönem olarak Keltik yeni yılının başladığı ilk kış gününe rastlamaktadır. İnanişâ göre festivalin yapıldığı bu günlerde ruhlar, yaşayanların dünyasına yolculuk yapmakta, insanlar da bu ruhlar için meydanlarda ateşler yakıp ikramlarda bulunmakta ve çeşitli maskeler takmaktadır. Hristiyan kültüründe azizleri anma

günlerinin yapılması ise MS 610 yılına kadar uzanmaktadır. İlk olarak bu yılın 13 Mayıs’ı, Papa Boniface IV tarafından St. Mary ve inançları yoluna hayatlarını kaybetmiş tüm Hristiyanlar için bir anma günü olarak belirlenmiştir. Daha sonra MS 731’de ise Papa Gregory III tarafından “1 Kasım” “Azizler Günü” olarak ilan edilmiştir. Gecenin bir gün öncesi olan 31 Ekim de “tüm kutsalların gecesi” (eve of all hallows) ya da “kutsallar gecesi” (all hallow even) zamanla “hallowe’en” ya da “halloween” olarak bilinmeye başlanmıştır (Santino, 1996: 746-747).

Cadılar Bayramı (Halloween), köken itibariyle tarım kültürünün bir ürünüdür. Nitekim yaz sonuna rastlayan bu dönemde hasat kaldırılmış, kış için gerekli hazırlıklar yapılmış olmalıdır. Kutlamalarda oynanan oyunlarda elmanın, fındığın, şalgamın ya da bal kabağı gibi topraktan elde edilen ürünlerin kullanılması, Cadılar Bayramı’yla tarım işleri ve mevsim geçişleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Özetle yukarıda sıralanan bütün özel gün ya da törenler, tarihsel süreç içerisinde halloween adı verilen kutlamanın inanç ve pratikler açısından zenginleşmesini sağlamış, son aşamada da pagan dönemlerden kalan bu ritüeller dinî motiflerle birleştirilerek Hristiyanlık içerisinde yerini almıştır. Bununla birlikte kaynağı ilkçağ kavimlerine kadar uzanan bu kutlamanın genel olarak yazın bir başka yönüyle de hasat döneminin sonu ve kışın başlangıcı anlamına geldiğini de belirtmek gereklidir.

Cadılar Bayramı’yla ilgili inanç ve pratikler, 19. yüzyılın ilk yarısında İrlandalı ve İskoç göçmenler aracılığıyla Kuzey Amerika’ya getirilmiştir. Sömürge günlerinden beri Kuzey Amerika kıtasında bilinen bu bayram, 20. yüzyılın ortasına kadar sadece çocuklara yönelik bir eğlence olarak kabul edilmekle birlikte sonrasında ABD’de hızla yaygınlık kazanmış ve yetişkinler arasında da rağbet görmeye başlamıştır. Öyleki günümüzde yetişkinler arasında özel maskeler takıp kostümler giyerek, özenle dekore edilmiş evlerde, bahçelerde ya da açık alanlarda, sokaklarda festival havasında bu bayramı kutlamak yaygın bir gelenek halini almıştır (Santino, 1996: 747-750).

Cadılar Bayramı, “Azizler Günü” arifesine denk getirilerek kilise takvimiyle de bağlantılı hale getirilmesine rağmen ABD’de yaşayan bazı kişiler tarafından, şeytan ya da cadı görüntülerine yer vermesi ve bu tür uygulamaların Hristiyanlıkla ilgili olmadığı düşüncesiyle eleştirildiği de olmuştur. Ancak bütün bu tartışmalara rağmen ABD’de Cadılar Bayramı, ulusal tatil ilan edilmemekle birlikte katılımcı sayısı ve etkisi göz önünde bulundurulduğunda belki de Noel’den sonra ikinci büyük kutlamala olarak karşımıza çıkmaktadır (Santino, 1996: 750).

ABD’de yaşayan sözlü kaynaklardan edinilen bilgiye göre bugünle ilgili hazırlıklara haftalar öncesinden başlanmaktadır. Bunun için evler, Cadılar Bayramı dekorasyonuna uygun çeşitli aksesuarlarla süslenmekte, birçok evin dış cephesine örümcek ağları, insan kılığına bürünmüş korkuluklar ve maskeler yerleştirilmektedir. Herkes, kostüm ve maskesini seçmekte, 31 ekim gecesinde kullanılmak üzere bal kabağını hazır etmektedir. O gün geldiğinde içi oyulmuş kabağın içinde mum yakılarak ev girişlerine konulmakta, kostümler giyilip maskeler takılarak çocuklarla birlikte kapı kapı dolaşılıp her evden şeker ya da çikolata istenmektedir. Bu sırada gençler, birbirlerini korkutarak eğlenmektedir (K.1, K.2, K.4).

Sözlü kaynaklardan Tera Clutter ise, kendisine çocukken bu dönemle birlikte yavaş yavaş kışın geldiğini, kış ile birlikte ruhların da yeryüzüne indiğini, ruhlar yeryüzüne indiğinde ise insanların farklı kıyafetler giymeleri gerektiğini, böylelikle kötü ruhların onları tanıyamayacaklarını konu edinen bir hikâyeye büyüdüğünü belirtmektedir (K.3).

ABD’de Cadılar Bayramı’yla ilgili olarak çeşitli kostümler ve maskeler eşliğinde eğlenceler düzenleyip kabaktan fenerler hazırlamanın yanı sıra perili kabul edilen evlere ziyaretler düzenlemek, korkulu hikâyeler anlatmak ya da korku filmleri izlemek, Cadılar Bayramı’nda

yapılan diğer uygulamalardır (K.5). Bugünle ilgili olarak hazırlanan özel bir yemek yoktur. Bununla birlikte günün öne çıkan renkleri turuncu ve siyahtır. Öyleki bazı firmalar o güne özel olarak bisküvilerinde bu renkleri kullanmakta, hatta bazıları küçük boyda turuncu ve siyah renkli “Halloween” adı verilen çikolatalar çıkartmakta, ambalajlarda bu renkler kullanılmakta, yemeklerin ya da cipslerin yanında yenilmek üzere turuncu renkli soslar tercih edilmektedir (K.2).

Cadılar Bayramı’nın temel pratiklerinden biri olan bal kabağından fener hazırlama geleneği oldukça ilgi çekicidir. İlk önceleri Britanya adasının kuzeyindeki kutlamalarda bunun için şalgam kullanılmakla birlikte 19. yüzyılın başından itibaren ABD’de kabak kullanılmaya başlanmıştır. Şalgamı oyarak yapılan fenerler ile esas olarak Araf’ta sıkışıp kalmış ruhlar temsil edilmek istenirken sonrasında bu dini motiften uzaklaşarak harman sonu imgesiyle örtüşen balkabağı tercih edilmeye başlanmıştır. Buna bağlı olarak da kutlamalarda siyah ve turuncu rengi de ön plana çıkarmıştır (Erbil, 2011: 19).

Genel olarak değerlendirildiğinde ise ABD’deki Cadılar Bayramı kutlamaları için cadılardan zombilere, uzaylılardan çizgi roman karakterlerine kadar olağanüstü ya da sıra dışı varlıkları çağrıştıran çeşitli kostümlerin, maskelerin hazırlanması; evlerde kullanılmak üzere özel aksesuarların üretilmesi; bugüne özel bisküvi ya da çikolata üretiminin gerçekleştirilmesi; kimi zaman edebiyattan ve sinemadan da destek alınması vb. uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda bu kutlamanın başlı başına ticari bir sektör haline getirildiğini, bunun da reklamlar yoluyla güçlendirildiğini, zamanla söz konusu bayramın ününün ülke sınırlarını aştığını söylemek mümkündür. Nitekim kökleri Britanya adasının kuzeyinde bulunmakla birlikte ABD’de yaygınlık kazanmış olan Cadılar Bayramı, diğer ülkelere de sıçramış, günümüzde sadece Avrupa’da değil Müslüman ülkelerde, hatta uzak doğuda dahi bu günü kutlamak moda haline gelmiştir.

Türkiye’de Cadılar Bayramı

Günümüz dünyasının hemen her köşesini etkisi altına alan “çağdaş ritüeller”, çağdaş insanın hayatını ve ihtiyaçlarını göz önüne alarak uygulanabilir hale getirilmiş, genellikle de Batı Hristiyan toplumunun yaşadığı sosyal olaylardan ve dini tarihinden kaynaklanan ritüellerdir (Oğuz, 2002: 96-97). Bu bağlamda Türkiye’yi de etkisi altına alan “1 Nisan, Cadılar Bayramı, Yılbaşı, Sevgililer Günü vb.” pek çok özel gün ve bugünlerle ilgili kutlamaların kaynağının da Batı, genellikle de ABD olduğu görülmektedir

Son yıllarda Türkiye’de yaygınlaşmaya başlayan bu özel günlerden birisi, 31 Ekim’de kutlanan “Cadılar Bayramı”dır. İlk önceleri İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde yaşayıp da sosyoekonomik düzeyi yüksek kesimlerde kutlanan bu bayram, kitle iletişim araçları sayesinde toplumun hemen her kesimi tarafından bilinen ve büyük şehirlerin dışında da yaygınlık kazanmaya başlayan bir kutlama niteliği kazanmıştır.

Türkiye’de Cadılar Bayramı sokak etkinlikleri kapsamında kutlanmamakla birlikte bazı eğlence organizatörleri, bu gün akşamına özel kostümlü partiler düzenlemekte, biletlerini de haftalar öncesinden satışa sunmaktadırlar. Bunun yanı sıra büyük şehirlerdeki bazı üniversitelerde de bu bayram, parti şeklinde kutlanmaktadır. Üniversitelerin dışında ABD kökenli bazı özel okullarda, dil okullarında neredeyse bu kutlamalar geleneksel hale getirilmiş, hatta anaokulu seviyesindeki çocuklar da kutlamalara dahil edilmiştir. Bu kutlamalarda esas olarak renkli ve değişik kostümler giymek, maskeler takmak, cadılar bayramı içerikli İngilizce şarkılar söylemek, öğrencilere bal kabağından fener yapımını öğretmek, cadılar bayramıyla ilgili dünyada yaygın olarak gerçekleştirilen aktiviteleri tanıtmak, kimi zaman “Halloween pastası” adı verilen bir pasta yaptırarak bunu hep birlikte yemek gibi çeşitli uygulamalarla karşılaşılmaktadır.

Genel olarak ise bu tür etkinlikler medyada da geniş yer bulmakta, kutlamalara katılanların neler giydiği, neler yaptığı ve nasıl eğlendiği ayrıntılı olarak haber konusu edilerek toplumun diğer fertlerinin de bu duygulara iştirak etmesi için büyük çaba gösterilmektedir.

Kutlamaların anaokulu seviyesindeki öğrenci düzeyine kadar indirilmesi oldukça düşündürücüdür. Okullarda cadılar bayramıyla ilgili etkinliklerde bulunan eğitimciler, ilgili internet sitelerinde kutlamanın gerekçesi olarak öğrencileri yabancı kültürlerle tanıştırmak, dillerini öğrettikleri kültürlerin kutlamalarını yaşayarak çocuklara öğretmek şeklinde açıklamaktadırlar.

Türkiye’deki Cadılar Bayramı kutlamalarının, ABD’de olduğu gibi sokak festivali niteliği taşımadığı, sadece bir günle sınırlı kaldığı ve bunun dışında ekim ayı süresince herhangi bir geleneğin uygulanmadığı, üstelik “azizler günü”yle ilgili herhangi bir inanışa yer verilmediği için Hristiyanlık değerlerini tanıtmaya gibi bir durumun söz konusu olmadığı, etkinliklere katılanların değişik kostümler giyerek sadece eğlendikleri, dolayısıyla cadılar bayramı kutlamalarını çok masum, eğlence amaçlı, kültürlerin birbirlerini tanıma ve anlama noktasında etkili “özel gün”lerden biri olduğu şeklindeki iddiaları oldukça safiyâne bulduğumuzu belirtmek gerekmektedir.

Kültürün maddi ve manevi unsurları üzerine yapılan çalışmalarda öncelikle kültür değişmesi sırasında bunlardan hangilerinin bir kültürden diğerine daha kolay geçebileceği konusu tartışılmış ve sonunda da genellikle maddi kültür unsurlarının yani inançlardan çok bunların somut görüntülerinin bir başka kültür tarafından daha kolay ve daha hızlı benimsendiği sonucuna varılmıştır. Bunun da nedeni olarak somut değerlerin soyut olanlardan daha kolay öğrenilmesi gösterilmiştir. Somut unsurlarla asıl olarak kastedilen ise maddi unsurlar ve davranışlar olup bunların iletişimi de daha kolaydır. Bununla birlikte kültür değişmesinin seçici olduğu yani bir kültürün, diğerinden bir şeyler alırken bunları seçtiği, dolayısıyla maddi unsurlardan bazılarını alıp bazılarını almayacağı gibi, aynı seçimi maddi kültür ile manevi kültür arasında da yaparak manevi olanları da öncelikle alabildiği vurgulanmıştır (Güngör, 2011: 16-18).

Türkiye’deki Cadılar Bayramı etkinlikleri, görünüşte eğlence amaçlı yapıldığı zannedilmekle birlikte temelde Hristiyanlık kutlamalarının tanıtılıp yaygınlaştırılması gibi bir amaca da hizmet etmektedir. Bu bağlamda kültür aktarımı konusunda yapılan söz konusu çalışma sonuçlarından da yola çıkarak, zaman içerisinde Türkiye’ye Cadılar Bayramı kapsamında “Azizler Günü”yle ilgili bir etkinliğin de dahil edilip edilemeyeceğinin bir garantisi yoktur. Kaldı ki batı kaynaklı bu tarz kutlamalar, aslında Hristiyanlık değerlerinin farklı kültür ve inanca sahip yerlerde de kabul görmesi arayışlarının bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir.

Mit ve ritüellerin arka planında inanç olduğu için, çağdaş toplumların kurguladığı mitlerde dahi dinsel referanslar önemli bir yer tutmaktadır (Oğuz, 2002: 98). Bu bağlamda Türkiye’de yaygınlaşmaya başlayan Cadılar Bayramı da, Hristiyanlık mitleri ve azizlerinin hayatlarıyla zenginleştirilerek yeniden şekillendirilmiş, ritüelistik uygulamalara dönüştürülmüş kutlamalardandır.

Batı kaynaklı Cadılar Bayramı’nın ya da diğer özel gün kutlamalarının Türkiye’de, küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği etkileşim sonucu yaygınlık kazandığı göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu ritüellerin aslında kapitalist toplumların kendilerine “tüketim toplumu” yaratma kaygısının bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Günümüz kapitalist toplumlarının üretimlerini, tüketimi de göz önünde bulundurarak yönlendirdikleri, bunu da medya teknolojisindeki gelişmelerden yararlanarak ustalıkla diğer kültürlerle yönlendirdikleri bilinen bir gerçektir. Bir başka deyişle medyanın yani tüm iletişim sistemlerinin, kültürel süreçlerin merkezinde yer aldığı ve tüketiciliği teşvik ederek aslında kapitalist sermayeye hizmet ettiği görülmektedir. Bu noktada küreselleşmenin kültür boyutunun mutlaka ekonomi boyutuyla ele alınması gerçeği de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Tüketim toplumunda birey, tüketici kimliğiyle ön plana çıkartılmaktadır. Söz konusu tüketim ise, herhangi bir ihtiyacı karşılamaktan ziyade *prestij kazanma, diğerlerinden farklı olduğunu ya da bir gruba bağlı olduğunu hissettirme, kimlik edinme, statü değiştirme ya da modern olma gibi* daha çok simgesel değerler adına yapılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de Cadılar Bayramı’na iştirak edenlerin de benzer kaygılar içerisinde olduğu, ayrıca kutlamalar sırasında birbirinden ilginç ve son derece yaratıcı kostümlerin giyilmesinin de insanları yabancı kaynaklı bu bayrama katılma noktasında teşvik ettiği gözlenmektedir. Genel olarak bu ritüellere katılma ya da bunları uygulama nedenlerinin altında “batılılaşma” isteği ya da “modernlik”in gereği gibi düşünceler yatmakta, bu sebeple başta ABD olmak üzere Batı ritüelleri ya da yaşam tarzı *en doğru, en iyi, en modern* kabul edilerek uygulanmaya çalışılmaktadır.

Peki Batı’nın Hristiyan olmayan diğer ülkelere karşı özellikle kültürel etkileşim noktasında yaklaşımı nasıldır? Küreselleşme kavramının arka planında yatan “alma ve verme” dengesi Batı’da kurulabilmiş midir?

Küreselleşmenin etkileri Batı açısından değerlendirildiğinde ise durum çok farklıdır. Batılı sermayedar, kendi kültürünü küreselleştirme bakımından belli bir tavrın içinde olmakla birlikte, öteki kültürlerden gelebilecek küreselleştirme önerilerine kapalıdır. Bunun karşısında Doğulu sermaye sahiplerinin özgün olmayı düşünmeksizin Batılı ortaklarının kültürel etkisinde kalarak kendi toplumlarında Batı mit ve ritüellerini “tüketim toplumu yaratma ülküsü” doğrultusunda yaymaya çalışmaları, genelde Doğunun, özelde ise tüm Türk topluluklarının mit yoksullaşmasına neden olmaktadır (Oğuz, 2002: 99).

Küreselleşmeye Direnmek Mümkün müdür?

Günümüz dünyasında küreselleşmeden kaçınmak ya da karşısında durmak mümkün değildir, ancak kültürel değerlerimizin yaşatılması ve sonraki nesillere de aktarılması noktasında yapılabilecek elbette bir şeyler vardır. Bu noktada yerel ürünlerle çıkış yolu aramak belki de en önemli seçeneklerden birisidir. Ancak bu süreçte göz ardı edilmemesi gereken husus, küresel dünyada yerel ürünlerin artık ne derecede yerelliğini koruyabileceği meselesidir. Nitekim küreselliğin hızı karşısında küresel olanla yerelin karşı karşıya getirilmesi, her ikisinin de biraz birbirine dönüşmesiyle sonuçlanacaktır. Bir başka deyişle yerel ürünler küresele karşı direnirken genellikle küresel ile ilişkiye geçerek kendilerini yenileyecektir ya da yenilemek zorunda kalacaktır.

Bu konuda Öcal Oğuz’un görüşleri oldukça dikkat çekicidir. Oğuz, ulus olarak kimliğimizi oluşturan ve tanımlayan temel değerleri “ulusal kalıt” olarak adlandırmakta, bu değerlerin çağdaşlaştırılarak ulusaldan küresele doğru yayıldığında kalıcı olabileceğini ve bugüne kadar Türkiye’de ulusal kalıt içerisinde yer alan değerlerimizin korunmasıyla ilgili olarak düşünce üretilmemesinin nedenini, yerel mit ve kültürlerden kaynaklanan çağdaş ritüellerin yaratılamamasını ve bunun yerel sermaye sahiplerine benimsetilememesini göstermektedir. Oğuz’a göre ulusal kalıtın toplumu bir araya getiren en belirgin unsurları arasında mitler ve mitlerden kaynaklı ritüeller ilk sırayı almaktadır. Mitler ve dinsel inançlardan kaynaklı toplumsal törenler olarak insanlığın ritüellere olan ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda, toplumumuza ait mitlerin yaratılması ya da yeniden biçimlendirilmesi ve bunların ritüelistik törenlerle toplum hayatına kazandırılması, sorunun çözümünde oldukça etkili olacaktır (Oğuz, 2002: 97-98). Görüldüğü üzere Oğuz, yerel mit ve ritüellerinin günümüz insanının ihtiyaçları ve yaşam şekli göz önüne alınarak yeniden yorumlandığı takdirde bu tür değerlerimizin küresel ölçekte ilgi görebileceğini ve asıl kalıcı olabilecek kültürel değerlerin de bunlar olduğunu vurgulayarak küresel karşısında yerelin kaçınılmaz değişimine de dikkati çekmiştir.

Küreselleşme sürecinde üzerinde durulması gereken bir başka önemli alan milli eğitim sistemimizdir. Cadılar Bayramı etkinliklerinin özellikle okullarda yaygınlaştırılmaya çalışılması ve bunun eğitim-öğretime yeni başlayan çocuklara kadar indirgenmesinin boyutları kültürümüz açısından oldukça endişe vericidir. Bu noktada ulusal bir kültür politikası belirlemek ve bunu milli eğitim müfredatı içerisinde uygulamak zaruri hale gelmiştir. Bu müfredatta öğrencilerimize daha anaokulu yıllarından itibaren kültürel değerlerimiz tanıtılmalı, günümüz yaşamına uyarlanmış ritüeller öğrencilerin de katılımıyla canlandırılmalı, bunların önemi mutlaka vurgulanmalıdır. Her şeyden önemlisi bu değerlerimizin önemiyle ilgili gereken bilinç, eğitimcilerde de oluşturulmalıdır.

Küreselleşmenin medya aracılığıyla dünyaya yayıldığı, kapitalist sermayenin kendi ürünlerini pazarlayabilecekleri tüketim toplumu yaratma noktasında medyanın Batı toplumlarına hizmet ettiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda acaba bu alanda da bir şeyler yapılabilir mi sorusu akla gelmektedir. Nitekim Cadılar Bayramı ile ilgili tüm kutlamaların, düzenlenen partilerin, sıra dışı kostümlerin, eğlence şekillerinin vb. halka tanıtılmasında ve bunların yaygınlaştırılmasında en önemli görevi iletişim teknoloji üstlenmiş durumdadır. Durum böyle iken ülke genelinde medya akışını denetlemenin ve kültürümüze uymayan programların yayın akışından kaldırmanın, dahası hangilerinin bizim için faydalı hangilerinin zararlı olduğunu bilerek bunları denetlemenin imkânı yoktur. Bu noktada televizyon kanallarında özellikle kültürel değerlerimizi, gelenek ve göreneklerimizi tanıtan, küresel ölçekte bunların yaygınlaştırılmasına katkı sağlayan programlara ağırlık verilmesi ve bu programların da reyting uğruna yayından kaldırılmaması gerekmektedir.

Sonuç:

Türkiye’deki Cadılar Bayramı kutlamalarının geçmişi çok yeni olmakla birlikte her geçen yıl gençler, hatta anaokulu seviyesindeki öğrenciler arasında bu ritüelin yaygınlaştırılmaya, geleneksel bir bayram haline dönüştürülmeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Küreselleşme süreci kapsamında Türkiye’yi ve dünyayı kuşatan bu tarz kutlamaların temelinde iki olgu yatmaktadır. Bunlardan birincisi ekonomisi, sanayisi ve teknolojisi gelişmiş Batı toplumlarının, genelde ise ABD’nin, Hristiyan olmayan topluluklarda Hristiyanlık değerlerinin, kültürünün, yaşam şeklinin zaman içerisinde kabul ve beğeni görmesine yardımcı olmak; ikincisi ise söz konusu kapitalist toplumların üretimlerini pazarlayabilecekleri tüketim toplumlarının oluşturulmasına katkıda bulunmaktır.

Küreselleşmenin Türkiye gibi gelişmekte olduğu ülkelerde yarattığı kültürel boşlukların önüne geçmek elbette zordur. Ancak alınabilecek önlemler de hiç yok değildir. Bunlardan bazısını kültürel değerlerimizi gözden geçirerek günümüz insanının yaşam şekline ve beğenisine uygun olabilecek ritüelleri seçerek bunları küresel ölçekte yeniden şekillendirmek; ulusal bir kültür politikası belirleyerek bunu milli eğitim müfredatında uygulamak; ayrıca medyanın gücünü kendi lehimize çevirerek kültürel değerlerimizin zenginliğini yansıtan programlara ağırlık vermek şeklinde sıralamak mümkündür. Çözüm önerilerinin geliştirilmesi aşamasında küreselleşmenin, ekonomik, sosyokültürel ve siyasal boyutları mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Notlar:

¹ Kökeni eski İrlanda dilindeki “samhradh”dan gelen samhain kelimesi, “yaz sonu” karşılığında kullanılmaktadır (Butter, 2009: 69).

Sözlü Kaynaklar

K.1: Tony Clutter, Ekim 2011, Allison Park PA.

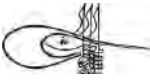
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

- K.2: Judy Coneybeer Zaremba, Ekim 2011, Washington PA.
 K.3: Tera Clutter, Ekim 2011, Allison Park PA.
 K.4: John Golden, Ekim 2011, Washington PA.
 K.5: Kyristen Spann, Temmuz 2012, Mountain View CA.

KAYNAKÇA

- ALANKUŞ, Sevda (2001). “Globalleşme, Yerelleşme ve Yerel Medya”. *BİA- I. Globalleşme Yaklaşımları*, s. 1-4 (11Ekim 2013, eski.bianet.org/diger/arastirma218.htm)
- BAUDRİLLARD, Jean (2012). *Tüketim Toplumu*. 5. b. Çevirenler: Hazal Deliceçayırılı-Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BUTLER, Jenny (2009). “Neo-Pagan Celebrations of Samhain”. *Trick or Treat? Halloween in a Globalising World*. Edited by Malcolm Foley and Hugh O’Donnell. England: Cambridge Scholars Publishing, s.68-82.
- GÜNGÖR, Erol (2011). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. 17.b. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ERTÜRK, Erbil (2011). “Halloween-Cadılar Bayramı”. *ATAUM* 37, s.18-19.
- LEFEBVRE, Henri(1998). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Çev. Işın Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları.
- MUTLU, Erol (2005). *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- OĞUZ, M. Öcal (2002). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- RITZER, George (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. Çev. Şen Süer Kaya. 2. b. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SANTINO, Jack (1996). “Halloween”. *American Folklore an Encyclopedia*. NewYork&London, Garland Publishing, s.746-750.

HERAT EKOLÜ TEZKİRELERİNDEN XVI. YÜZYIL ŞU'ARA TEZKİRELERİNE ŞAİRLERLE İLGİLİ BİLGİ EDİNME KAYNAKLARI*

*Mehmet Nuri ÇINARCI***

ÖZET

Klasik edebiyatımızda şairlerin hayatları ile ilgili en eski ve en geniş bilgileri içeren kaynakların başında tezkireler gelmektedir. Tezkireci kendi döneminde ya da kendisinden önce yaşamış şairlerle ilgili bilgi toplarken yazılı ve sözlü birçok kaynaktan istifade eder. Kaynaklardan elde edilen bu malzeme tezkirecinin kendine özgü tasnif usulü ve tezkire diliyle biyografik bir yapıt olarak hayat bulur. Ancak bir tezkirenin değeri aynı zamanda şairlerle ilgili bilgi verirken istifade ettiği kaynakların güvenilirliğine ve çeşitliliğine de bağlıdır. Bu çalışmada Anadolu'da ortaya çıkan tezkirecilik geleneğinin alt yapısını oluşturan Herat ekolü tezkirelerinden (Bahâristân, Devletşah Tezkiresi, Mecâlisü'n-Nefâ'is) başlayarak XVI. yüzyılda yazılmış Osmanlı sahası tezkirelerine kadar bu eserlerin şairlerle ilgili bilgi verirken hangi kaynaklardan istifade ettikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kaynak tespiti yapılırken de hem Herat ekolü tezkireleri hem de Anadolu sahasında yazılan tezkirelerde tezkirecinin kullandığı kaynakların tarihsel süreç içerisinde nasıl bir değişim ve gelişim çizgisi takip ettiği ayrıca kaynaklardan hangi yönleriyle (şairin hayatı, sanatı, eser(ler)i) istifade edildiği de ortaya konulmuştur. Bu nedenle hem Herat ekolü tezkireleri hem de XVI. yüzyılda kaleme alınmış bütün Osmanlı sahası tezkireleri ve İran'da yazılmasına rağmen Anadolu şairleri anlatan Garibî'nin "Tezkire-i Şu'ara-yı Rum" adlı tezkiresi de incelenmiştir. İnceleme esnasında tezkirelerin tercümeleri ve Türkçeye aktarılmış transkripsiyonlu metinlerinden istifade edilmiş ve örnek alıntılarda esas metne sadık kalınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Kaynakları, Yazılı ve Sözlü Kaynaklar, XVI. Yüzyıl Tezkireleri, Herat Ekolü Tezkireleri

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı / Eski Türk Edebiyatı, El-mek: mehmetcinarci3@gmail.com

SOURCES OF OBTAINING DATA ON POETS FROM THE ANTHOLOGIES OF HERAT SCHOOL TO 16TH CENTURY POETRY ANTHOLOGIES

ABSTRACT

In our classical literature, anthologies are one of the oldest and most comprehensive sources which include the lives of the poets. Anthologist utilizes a great many written and spoken sources while gathering data about the poets either in his own age or those who lived before him. The material obtained from the sources revive as a form of biographical work by means of the classification peculiar to the anthologist. Nevertheless, the value of an anthology depends not only the facts given in the anthology about the poets but also it relies upon the variety and reliability of the sources which are utilized. In this study, it is tried to be rendered from which sources the works benefit while providing data about poets. The scope of the study begins with the Herat School (including Bahâristân, the Anthology of Devletşâh and Mecâlisü'n-Nefâ'is) which laid the anthology tradition emerged in Anatolia and extends to the Ottoman anthologies written down in the 16th century. As for determining the source, both the anthologies of Herat School and the anthologies written in the sphere of Anatolia were examined on the basis of what kind of changes and developments occurred in the historical process in works utilized by the anthologist. Furthermore, it is revealed in what ways (poet's biography, his art and works) the anthologist benefited from the sources. For this reason, both the anthologies of Herat School and all the Ottoman anthologies written down in the 16th Century were analyzed. Although "Tezkire-i Şu'ara-yı Rum" written by Garîbî in Iran, which expounds on the Anatolian poets was also included in the examination. During the analysis, translation of the anthologies and the texts' transcribed form in Turkish were made use of and the original text was strictly followed in terms of quotations.

Key Words: Data Sources, Written and Oral Sources, 16th Century Anthologies, Anthologies of Herat School

Giriş

Klasik edebiyatımızda kaleme alınan şair tezkirelerinin ortak amacı kaynakların el verdiği oranda hem kendi döneminde hem de kendi döneminden önce yaşamış şairler hakkında bilgi vererek onları tarihin karanlık sayfalarından kurtarıp gün yüzüne çıkarmak ve tezkirelere girmesini sağlayan şiirlerini insanların istifadesine sunmaktır. Tezkirecinin ifadesiyle "*Men anların dahi nâmî adları ve kîrâmî sıfâtları zamân sahâ'ifinden ve cihân safâ'ihinden mahv olunmayıp ehl-i diller zikrinden mahrûm kalmaları için uşbu Gülşen-i Garîb zımında şerh-i etvâr ü eş'ârları ile izhâr ü istâr olunur.*" (Garîbî 2010: 65).

Tezkire türü, bizde diğer edebi türlerde olduğu gibi ilk örneklerini İran edebiyatındaki numunelerden istifade ederek vücuda getirmiş; ancak sonraki süreçte ortaya koyduğu örneklerle hem üslup hem muhteva hem de sayı bakımından İran'daki örnekleri geride bırakmıştır. Nitekim XVI. yüzyıldan başlayarak hem Türk edebiyatı hem de Fars edebiyatında verilen tezkireler sayısal

açıdan karşılaştırıldığında Türk edebiyatındaki örneklerin ciddi bir üstünlük sağladığı görülür. Ali Şir Nevayi'nin Mecâlisü'n-nefâ'is tezkiresiyle Türk edebiyatındaki ilk örneğini veren tezkire türü daha sonraları Anadolu'da neşv ü nema bulmuştur. Hatta Anadolu sahasındaki ilk tezkire örneği olan Sehi Bey'in Heşt Behişt'i, şekil itibarıyla Mecâlisü'n-nefâ'is tezkiresinin de içinde bulunduğu Herat ekolü tezkireleri esas alınarak yazılmıştır.

Genel yaklaşım itibarıyla şairlerle ilgili içerdikleri tarihsel arguman bakımından birer biyografi niteliği taşıyan tezkireler, diğer taraftan aynı şairlerin şiirleriyle ilgili ortaya koydukları çeşitli değerlendirmeler açısından da edebi eleştiri özelliği taşırlar. Çünkü tezkire yazarlarının çoğunun da şiir yazarı divan sahibi şairler oldukları unutulmamalıdır. Nitekim hem Anadolu sahası tezkirelerine kaynaklık eden Herat ekolü tezkireleri hem de XVI. yüzyıl tezkirelerinin mukaddimelerinde tezkire yazarları kendi dönemlerinin sanat anlayışlarına göre şair ve şiir tarifi yapmışlardır (Macit 1993: 5-8).

Hangi yüzyılda yazılmış olursa olsun her tezkirenin bahsettiği şairlerle ilgili okuyuculara bilgi aktarabilmesi için illaki çeşitli kaynaklardan istifade etmesi icap eder. Kendi devrinin en canlı tanıklarından biri olan tezkireci bazen bir tezkire, bazen bir tarih kitabı, bazen de yazılı kaynaklara ulaşamadığı durumlarda bir kişi ya da araştırdığı şairle ilgili toplumda yer alan genel bir kanıdan hareket eder. Kimi zaman da ele aldığı şair kendi döneminde yaşadığı için şairle ilgili bütün bilgileri ilk elden, yani şairin kendisinden öğrenir. Tezkireciler bilgi elde etmek amacıyla bazen benzer bazen de farklı metotlar kullanırlar. Bundan dolayı araştırma yöntemleri arasındaki çeşitlilik ve elde edilen bilgilerin güvenilirliği tezkireden tezkireye farklılık gösterir.

Herat ekolü ve XVI. yüzyıl tezkirelerinin bazılarında ya kaynakların sağladığı imkânlar ya da tezkirecinin kişisel tercihinden dolayı bazı şairlerle ilgili az, bazılarıyla ilgili ise çok bilgi verilmiştir. Ancak tezkire yazarlarının şair biyografilerini oluştururken üzerinde durdukları ve okuyucuyu bilgilendirmeye çalıştıkları üç temel nokta mevcuttur. Bunlar, şairin hayatı, eserleri ve sanat anlayışıdır.¹ Dolayısıyla tezkireci sadece şairin hayatı değil eserleri ve sanat anlayışıyla ilgili de bilgi verirken çoğu defa kaynaklardan yararlanır.

Bu çalışmamızda Herat ekolü ve XVI. yüzyıl Osmanlı sahası tezkirelerinin istifade ettikleri kaynaklar tespit edilerek bu kaynaklar yazılı ve sözlü kaynaklar şeklinde iki başlık altında tasnif edilmiş her dönemin kaynakları tezkirelerdeki örnek metin alıntılanmasıyla somut bir zemine oturtulmuştur. Konu sadece tezkirelerdeki kaynakların tespiti ile sınırlı tutulmamış aynı zamanda tezkirecinin kaynaklardan istifade ediş yönü (şairin hayatı, sanat anlayışı ve eser(ler)i) üzerinde de durulmuştur. Elbette ki tezkireciler her zaman tezkirelerinde şairlerle ilgili elde ettikleri bilgi ya da bilgileri hangi kaynaktan aldıklarını belirtmezler. Bundan dolayı çalışmamızda örneklemeler sadece tezkirecinin ismini zikrettiği kaynak isimlerinin geçtiği alıntılardan oluşturulmaktadır. Ayrıca tezkirelerin şairlerin hayatları ile ilgili nasıl bir bilgi toplama metodolojisi izlediklerini takip edebilmek ve XVI. yüzyıldaki ilk tezkirenin yazıldığı tarih ile son tezkirenin yazıldığı tarih arasında geçen yaklaşık yüz yıllık bir süre zarfında metodolojinin nasıl bir değişime ve gelişime uğradığını tespit edebilmek için hem Herat ekolü tezkireleri hem de XVI. yüzyıl Anadolu sahası tezkireleri tarihsel ardıllık sıralaması esas alınarak incelenmiştir.

Herat Ekolü Tezkireleri

Yazılma tarihleri itibarıyla Herat ekolü tezkireleri Bahâristân, (y. 1487) Devletşâh Tezkiresi (y. 1487) ve Mecâlisü'n-nefâ'is (y. 1491) şeklinde bir sıralama dâhilindedir. Bu ekolün

¹ Yüzyıllara göre tezkireler üzerinde genel değerlendirme yapan Harun Tolasa'nın *Sehî, Lâtîf ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Filiz Kılıç'ın *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler* ve Pervin Çapan'ın *18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi* adlı çalışmaları da genellikle bu üç başlık üzerinde bina edilmiştir.

ilk tezkirelerinden Bahâristân, bilindiği gibi Molla Câmi tarafından kaleme alınmış, sekiz bölümden oluşan ve sadece yedinci bölümünde şairlerin anlatıldığı bir eserdir. Bahâristân'da şairlerin hayatlarıyla ilgili verilen bilgiler kısa tutulmasına rağmen çoğu şairin en az bir şiir örneğine yer verilmiştir.

Bahâristân'ın yedinci bölümünün mukaddimesinde tezkire yazarının şairlerle ilgili bilgi toplarken hangi kaynak ya da kaynaklardan istifade ettiği ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Tezkirede edinilen bilgilerin önemli bir kısmı tezkirecinin halktan duyduğu ve sözlü kültürde yaşayan bilgilerin derlenmesiyle oluşturulan malzemedir. Yazarın kendisi de tezkirede bu durumu "*rivayet edilir ki, derler ki*" gibi ifadelerle aktarır. Firdevsî maddesinde bu durum şöyle anlatılır: "...*Derler ki akçeleri getirdikleri sırada Firdevsî hamamdaydı. Çıktığı vakit yirmi bin akçesini hamamcıya, yirmi bin akçesini birkaç şerbet getirmiş olan şerbetçiye verdi.*" (Câmi 1990: 219-220). Rudegî maddesinde de aynı durum söz konusudur. "*Derler ki; Rudegî'nin iki yüz kölesi vardı; dört yüz deve yükünü taşırdı. Ondan sonra gelen şairlerden hiçbiri bu kadar servet ve kudrete sahip olmamıştır. Rivayet edenlerin sözüne bakılırsa şiirleri yüz cilt tutmuştur.*" (Câmi 1990: 208-209). Tezkireci bazı durumlarda üçüncü kişilerden alınan bu bilgilerin doğruluğundan emin olmadığı için "*doğruluğunu Allah bilir*" şeklinde genel bir ifade kullanır. Rudegî maddesinde "...*Bazı tarihlerde bu hikâyeyi Sultan Sancar ile Emir Muazzi'ye isnat ederler. Doğrusunu Allah bilir.*" (Câmi 1990: 211).

Molla Câmi'nin şairlerle ilgili bilgi verirken istifade ettiği bir diğer kaynak da o dönemde kaleme alınmış yazılı eserlerdir. Câmi'nin tezkiresinde istifade ettiği bu eserleri, tezkiredeki şairin kendi yazdığı ve başka bir müellif tarafından yazıldığı halde şairlerin herhangi birinden bahseden eserler şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür. Tezkirecinin her iki kaynaktan istifade etme amacı ise şairlere ait olan şiir ya da şiirlerden alıntı yapmaktır. Fahr-i Cürânî maddesinde şairin kendi eserinden istifade edildiği şöyle anlatılır: "*Olgunluk ve erginliğin ölçüsü ve şiirlerindeki inceliğin delili Veys ü Ramîn adındaki eseridir... Şu birkaç beyit o eserin bazı yerlerinden alınmıştır.*" (Câmi 1990: 241). Nasır Hüsrev maddesinde ise başka bir kaynaktan yararlanılır. "*Hemedanlı Aynülkuzat adlı âlimin Zübdetü'l-hakayik adındaki eserinde bahsetmiş olduğu şu beyit Nasır Hüsrev'indir.*" (Câmi 1990: 222). Câmi, tezkiresinde alıntı yaptığı eserlerin isimlerini de zikreder. Tezkirede beş adet yazılı kaynaktan istifade edilmiştir. Bu kaynaklardan üçü şairlerin kendi eserleri ikisi ise başka müelliflere ait eserlerden oluşmaktadır.

Bahâristân'da sadece şairlerin hayatları ve eserleri ile ilgili değil sanatçılık yönlerinden ya da daha farklı bir ifadeyle şiir kudretlerinin hangi derecede olduğuna dair verilen bilgilerde de çeşitli kaynaklara müracaat edildiği anlaşılmaktadır. Câmi, tezkiresinde şairlerin şairlik kudretlerini ortaya koymak amacıyla genellikle kimi şairlerin şiirlerini o dönemde ya da daha önceki dönemlerde yaşamış ve her yönüyle şiirdeki hüner ve mahareti herkesçe kabul edilmiş nam sahibi şairlerle karşılaştırma yoluna giderek ortaya koymaya çalışır. Hafız-ı Şîrâzî maddesinde "*Gazelleri başka şairlerin gazelleriyle ölçülürse ahenk ve akıcılıkta Zahir al-din Faryabi'nin kasideleri değerindedir. Kohistan'lı Nizarî'nin üslubuna yakındır.*" (Câmi 1990: 252) şeklinde ifade edilir. Bazen de başka bir şairin bahsettiği şairle ilgili değerlendirmesine yer verir. Edip Sâbir maddesinde "*Enverî bir kıtasında kendi meziyetlerini sayarken Edip Sâbir'i daha üstün görür ve kıtasının sonunda şöyle der.*" (Câmi 1990: 227).

Herat ekolü tezkirelerinin ikincisi ise Devletşah Tezkiresi'dir. Kaynak temini konusunda Molla Câmi'den daha derli toplu bir yol izleyen Devletşah tezkiresinin mukaddime kısmında bu kaynakların hangileri olduğu ile ilgili genel bir açıklama yapılır. "...*Bunun için hayatım boyunca kırık dökük gördüklerimi ve büyüklerin harmanından derlediğim başlıkları, top itibar gören, tarihlerden, geçmişteki üstadların divanlarından, önce ve sonra gelenlerin şiirlerinden, muhtelif risalelerden, siyer kitaplarından, diğer tarihlerden, şiirleri her ülkede tanınan ve anılan büyük*

şairlerin ahvaline ait bilgilerden bir kısmını bu tezkirede topladım.” (Devletşah 1977: 39). Devletşah modern düzeyde olmasa bile aktardığı bilgilerin doğruluğu ve sağlamlığı açısından elinden geldiği kadar belgelerden hareket ederek şairlerle ilgili bilgiler vermeye çalışmıştır. Kaynak elde edemediği durumlarda ise toplumda rivayet olarak anlatılan bilgilere başvurma yolunu seçmiştir. “*Âlimler ve fazıllar İslamdan evvel farsça ile söylenmiş şiirler bulamadıkları gibi şairlerin adlarını da bir yerde görememişlerdir. Fakat dillerde dolaştığına göre farsça ilk şiir söyleyen Behram-ı Gûr’dur.*” (Devletşah 1977: 61)

İstifade edilen kaynakların niteliği ve tezkirede anlatılan konular itibariyle Devletşah Tezkiresi sadece şairleri anlatan bir tezkire değil aynı zamanda kendi dönemine kadar İran tarihine ışık tutan muazzam bir eserdir. Devletşah, tezkirenin çoğu bölümünde herhangi bir şairden bahsederken şairin ilişkide bulunduğu bir hükümdar devlet adamı veya din büyüğü ve hatta yaşadığı şehrin tarihçesinden de bahseder. Ya da bazı durumlarda şairin yaşamış olduğu ülkenin hanedanı ile ilgili kronolojik bilgi verir. Tezkirenin beşinci tabakasında İran’da bir dönem hüküm sürmüş olan Serbedâr padişahlarının tahta geçiş sırası, yılı ile hangi icraatları gerçekleştirdiklerine dair bilgiler mevcuttur. Kitabın sonunda ise Hüseyin Bahadır Han’ın tahta geçtikten sonra yaptığı işler kronolojik sırayla aktarılır. Dolayısıyla Devletşah Tezkiresi’nin genelinde bir tarihçi titizliğiyle kişiler ya da vakalarla ilgili durumların kaynaklara dayandırılma gayreti gözden kaçmaz. Bu nedenle tezkirecinin şairlerin sanat anlayışlarıyla ilgili değerlendirme ve tenkitleri hemen hemen yok denecek kadar azdır.

Sadece şairlerle ilgili değil aynı zamanda tarihi olaylarla da ilgili bilgi veren Devletşah, tezkiresinde çoğunlukla tarih kitaplarından yararlanmıştır. Tezkirenin bazı yerlerinde tezkireci, araştırma kaynakları arasında tarih kitaplarından yararlandığını kendisi de söyler. Abdülvâsi-i Cebelî ve Nâsır-ı Hüsrev maddelerinde “*Abdü’l-vâsi-i Cebelî ‘nin gençliğinde, şairlikte pek acemi olduğu ve adı şiirler söylediği rivayeti meşhurdur. Halbûki ben, bunu hiçbir tarihte görmedim.*” (Devletşah 1977: 115), *Nâsır-ı Hüsrev, Gazneli Sultan Mahmud zamanında zuhur etmiştir ve Şeyhü’r-re’is Ebû Ali Sinâ’nın muasırlarındandır. Bunların her ikisinin birbirleriyle görüştiklerini söylerlerse de bu avam sözüdür. Ben bunu hiçbir tarih ve eserde görmedim.*” (Devletşah 1977: 102-103) şeklindeki ifadesi tezkirecinin şairlerle ilgili bilgi edinirken tarih kitaplarından istifade ettiğini göstermektedir. Nitekim Arap edebiyatında olduğu gibi Türkiye Türkçesi geleneğinde de biyografi umumi tarihler içerisinde yer almıştır. Bu anlamda ilk dönem tarihlerinin hemen hepsinde biyografiye rastlamak mümkündür (Kılıç 2010: 13). Bu anlamda Devletşah Tezkiresi’nde tarih ile biyografi alanlarının henüz birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmadığı görülmektedir.

Devletşah Tezkiresi’nde istifade edilen sözlü kaynaklar Bahâristân’da olduğu gibi çoğunlukla rivayetlere dayalı anlatımlardan oluşur. Ancak tezkireci Molla Câmî’den farklı olarak emin olmadığı rivayetlerde topu anlatıcıya yani raviye atar. Firdevsi maddesinde “*...İşte onun Firdevsî adını tahallüs etmesi de bu sebeptendir. Doğru olup olmadığının sorumluluğu ravisine aittir.*” (Devletşah 1977: 86). Rivayete dayalı anlatımdan tezkirede 45 kez istifade edilmiştir. Rivayete dayalı anlatım dışında Devletşah sözlü kaynaklar itibariyle başka anlatımlardan da yararlanmıştır. Bunlardan en çok göze çarpanı ise tezkirecinin şair ile ilgili bilgiyi yine şairin bilgisine başvurarak öğrenmesidir. Nizâmî maddesinde “*Nizâmî’nin ömrünün son yıllarında inziva ve halvet hayatı yaşadığını, insanlarla pek az temas ettiğini rivayet ederler. Bu hususta kendisi şöyle diyor.*” (Devletşah 1977: 184). Bazı durumlarda ise bahsi geçen şairden söz edilirken o şair hakkında bilgi sahibi olan III. bir kişinin bilgisine başvurulur. Mütenebbi maddesinde “*Reşid Vatvat buyuruyor ki bilgiler ve ince manalar iktibas etmekte ve metanette bütün İslam şairleri Mütenebbi’nin peyrevleridir.*” (Devletşah 1977: 55). Tezkirede sözlü kaynak itibariyle tezkirecinin şairin kendisinden ya da onu tanıyan başka birinin bilgisinden istifade etme ile ilgili sadece bu iki örneğe rastlanır. Ancak tezkirenin genelinde rivayete dayalı anlatımın daha çok yer tuttuğu görülür.

Devletşah Tezkiresi, Herat ekolü tezkireleri içinde yazılı kaynaklardan en çok istifade eden tezkiredir. Yazılı kaynaklar içerisinde ise en çok tarih kitaplarına başvurulmuştur. Yazılı kaynak olarak istifade edilen eserler başta tarih kitapları olmak üzere tezkireler, şiir mecmuaları, tarih kıtaları, şairlerin kendi eserleri (divan, mesnevi vb.), başka şairlerin bahsi geçen şairle ilgili şiirleri ve değişik kaynaklar (din, siyaset, coğrafya vb. kitaplar) şeklinde sınıflandırılabilir.

Bilindiği gibi tezkire yazarları kendi eserlerini kaleme alırken hem şekil hem kaynak itibariyle kendi dönemlerinde ya da kendi dönemlerinden önce yazılmış tezkirelere de başvururlar. Yani bir tezkirenin çoğu defa dayanak noktası başka bir tezkiredir. Bu yönüyle Devletşah da tezkiresinde, başka tezkirelerden de istifade etmiştir. Muizzi maddesinde “*Çehâr makale müellifi Nizâmî-i Aruzî der ki: Birçok fazıl...*” (Devletşah 1977: 94). Yine edebiyatın temel başvuru kaynaklarından şiir mecmuaları da istifade ettiği kaynaklar arasındadır. Ebulferrec maddesinde “*Ebu’l-ferec’in divanı pek meşhurdur. Ben mecmualarda muhtelif şiirlerini de gördüm.*” (Devletşah 1977: 73). Özellikle tarihi hadiseler ve şairlerin ölüm tarihlerine açıklık getirmek amacıyla tarih kıtalarından yararlanır. Sadî-i Şirâzî maddesinde “*Azizlerden biri onun vefatı için şu tarzda bir tarih söylemiştir.*” (Devletşah 1977: 264). Devletşah, tezkiresine aldığı şairlerin şiirlerinden örnek vermek ve sanatçılık kudretlerinden bahsetmek amacıyla çoğu defa şairin kendi eserlerine müracaat etmiştir. Harîrî maddesinde “*Ma’ani ve beyan ilimlerine ait çok güzel eserleri vardır. Kitab-ı Makamat buna şahittir.*” (Devletşah 1977: 57). Yine Hâce Mahmûd Berse maddesinde “*Biz bu Dehnâme’den misal olarak bir beyti zikredelim de okuyanlara vezni ve sanatı malum olsun.*” (Devletşah 1977: 546). Çok sık olmamakla birlikte bazı durumlarda bahsettiği şairle ilgili bilgi veren başka bir şairin beyitlerine de yer verir. Kemal Pindâr-ı Râzî maddesinde “*Bunun fazileti hakkında Zahirü’l-din-i Faryâbî şu beyti söylemiştir.*” (Devletşah 1977: 76). Bütün bu kaynaklar dışında değişik konuları ihtiva eden eserlerden de yararlandığı görülmektedir. Bunlardan en dikkat çeken ise coğrafya ile ilgili eserlerdir. Devletşah bazı şair biyografilerinde, o şairin doğduğu yerin ismini zikrettikten sonra bu kez o yerle ilgili bilgi vermeye başlar. Şairin doğduğu yerle ilgili malumatı da coğrafya kitaplarından temin eder. Kecec-i Tebrîzî maddesinde “*Kitab-ı Memalik ve Mesâlik’te Tebrîz hakkında şu bilgi verilmiştir.*” (Devletşah 1977: 375). Tezkirelerde şehirler ile ilgili bilgi verme geleneği Fars edebiyatında sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Nitekim Emin Ahmed Râzî’nin 1588-1594 yılları arasında kaleme aldığı Tezkire-i Heft İklim’de biyografik ve tarihi bilgilerle birlikte çeşitli şehirlerin coğrafi özellikleri, demografik yapıları ve halkın gelenek göreneklerine de yer verilmiştir.

Herat ekolü tezkirelerinin sonuncusu olan Ali Şîr Nevâyî’nin Mecâlisü’n-nefâyis adlı eseri bilindiği gibi Türk edebiyatının da ilk tezkiresidir. Nevâyî, tezkiresinin mukaddime kısmında tezkiresini yazarken hangi kaynaklardan istifade ettiği ile ilgili özel ya da genel düzeyde herhangi bir kaynak ismine yer vermemiştir. Sadece o dönem kaleme alınan Bahâristân ve Devletşah Tezkiresi’nin şekli özellikleri ve kime sunulduklarıyla ilgili bilgi vermiştir. Ancak hem mukaddime hem de her meclisin giriş bölümlerinde Nevâyî çok belirgin olmasa da kısmen şairlerle ilgili hangi kaynaklardan istifade ettiğini belirtmektedir. Mukaddimesinde “*... olça fakîr işitip-min, ammâ hidmetleriga yitmey-min ve olça hidmetleriga yitip-min, ammâ hâlâ bu fenâ daru’l-gurûrûdın bekâ dâru’s-sürûrûga intikâl kılupdurlar ve olça hâlâ bu ferruh zamânda nümâyendedürler ve ol hazretning zât-i melekî-sîfâtiga medh-âyendedürler, cem’ kılılgay ve her kaysının netâyic-i tab’ının birer nime nişâne yosunluk yazılğay.*” (Nevâyî 2001: 5). Tezkiredeki bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Nevâyî elinden geldiği kadar tezkiresine aldığı şairlerle birebir görüşerek bilgi elde etme yolunu tercih etmiştir. İleride bahsedeceğimiz kaynaklarda da görüleceği gibi Nevâyî göremediği şairlerin hayatlarıyla ilgili ise genellikle üçüncü kişilerden ya da toplumda var olan rivayetlerden istifade etmiştir.

Mecâlisü'n-nefâ'is'te istifade edilen sözlü kaynaklar içerisinde en çok şairlerle birebir görüşülerek elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır. Bunun en önemli nedeni ise Nevâyî'nin bu şairlerin önemli bir kısmının ya akrabası ya öğrencisi ya da hocası olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal ilişki açısından bu derecede bir yakınlık tezkireciye ister istemez ilk elden bilgi edinme fırsatını sunar. Tezkirenin ikinci, üçüncü ve dördüncü meclislerinde bu bilgi edinme tarzı önemli yer tutar. Hâce Fazlullah maddesinde “*Fakîr ikki yıl anıng kaşıda sabak okudum. Ança iltifâtı bar irdi kim ferzend dir irdi, bâ-vücûd kim Semerkandnıng a'lem-i 'ulemâsı irdi.*” (Nevâyî 2001: 33). Yine Mîr Esedullah maddesinde “*Simnânlığdur. Öz mülkidin 'ilm talebiga şehrga kilip irdi ve fakîrning medresesinde sabak okur irdi.*” (Nevâyî 2001: 117). Sözlü kaynak itibariyle Nevâyî şairlerle birebir görüşemediği durumlarda toplumun ya da III. kişilerin bilgisine başvurmuştur. Mevlana Sekkaki maddesinde “*...fakîr Semerkand'da irkende mu'arrifleridin her niçe tefahhus kıldım kim anıng netâyic-i tabı'dın bir nime anglayın, ta'rîf kılğanlarıça nime zâhir bolmadı.*” (Nevâyî 2001: 70). Mevlana Şemsi maddesinde ise “*Bedahşânlıkdur. Fakîr anı egerçi körmey-min, ammâ Mevlânâ Muhammed-i Bedahşî'din ta'rîfin işitip-min.*” (Nevâyî 2001: 183).

Yazılı kaynak olarak Nevâyî, Devletşah'tan farklı olarak sadece bir örnek dışında değişik eserlerden istifade etmek yerine şairlerin eserlerinden yararlanmıştır.² Bu eserler şairin divanı mesnevisi ya da değişik türde yazdığı edebi bir eserinden oluşmaktadır. Mevlana Kabûlî maddesinde “*Sabah haber tuttuk irse, ötüp irdi. Vasiyyeti düstûru bile dîvânın sining kaşingga kiltürüp-biz. Fakîr anıng vasiyyetini becâ kiltürüp tedfinidin songra dîvânın açtuk irse bu makta' kildi kim:*” (Nevâyî 2001: 57). Hâce Hasan-ı Hızır Şâh maddesinde “*Leylî vü Mecnûn mukâbeleside Zeyd ü Zeyneb mesnevisi aytıp durur. Bu beyt anıng tevhididindür kim:*” (Nevâyî 2001: 49). Bazen de muhtelif eserleri yerine şiirlerinden yararlanılır. Mevlana Kudsî maddesinde “*Herî'ligdür. Şîrîngûy kişi irmiş. Ve lakve marazı bar irdi, andak kim ağzıdun su barur irdi ve zabt kıla almas irdi. Bu bâbda diptür kim:*” (Nevâyî 2001: 17).

Mecâlisü'n-nefâ'is'te Herat ekolüne mensup diğer iki tezkirede kullanılmayan mektupla şairlerden kendileri ya da eserleriyle ilgili bilgi edinme metodu göze çarpar. Mevlana Ehli maddesinde “*Bu yakında Hâce Selmân-i Sâvecî 'aleyhir-rahmening 'Arûziyye masnû' kasidesiga cevâp aytıp bir garip rubâ'i dagı izâfe kılıp yiberipdir.*” (Nevâyî 2001: 188). Çeşitli sözcüklerle şairlerin vefatlarına tarih düşürme Nevâyî'nin yararlandığı kaynaklar arasındadır. Ancak Devletşah Tezkiresi'nden farklı olarak Mecâlisü'n-nefâ'is'te tarih düşürmeler tarihi hadiseler için değil sadece şairlerin vefatları için kullanılmıştır. Nevâyî şairlerin vefatlarıyla ilgili tarih düşürmeleri sadece başkalarından aldığı örneklerle sınırlandırmamış kendisinin de bazı şairlerin vefatları için düşürdüğü tarihlere yer vermiştir. Hâce Hurd maddesinde “*Ve Baba Hudây-dâd kim dirler ki abdâldın irmiş, Semerkand'da fevt bolganda fevtining târihi “mezûb-i sâlik” tapkandur.*” (Nevâyî 2001: 178). Mevlana Tuti maddesinde ise şairin vefatına Nevâyî tarih düşürmüştür. “*Fevtining târihi Şeyh Âzerî zikride ötti kim fakîr “horûs” lafzı bile peydâ kılıp irdim.*” (Nevâyî 2001: 39).

Birbirlerine yakın tarihlerde yazılan Herat ekolü tezkireleri hemen hemen benzer tarzda kaynaklardan istifade etmişlerdir. Ancak özellikle Devletşah Tezkiresi'nde kaynak yelpazesi daha da genişlemiştir. Tezkirelerde istifade edilen kaynakların kullanım sıklığına bakıldığında Bahâristân'da rivayete dayalı anlatımlardan, Devletşah Tezkiresi'nde yazılı tarihsel argumanlardan, Mecâlisü'n-nefâ'is'te ise şairlerle birebir görüşülerek elde edilen bilgilerden ağırlıklı olarak istifade edildiği görülür. Devletşah Tezkiresi'nde de kaynak olarak sıklıkla rivayetlerden istifade edilse de tezkireci aktardığı bilgileri gücü yettiğince belgelere dayanarak anlatmaya çalışmıştır. Ali Şîr Nevâyî ise rivayetler ve yazılı kaynaklar yerine şairle ilgili bilgileri yine şaire sorarak elde

² Şairlerin eserleri dışında istifade edilen farklı kaynak Hafız Ali-i Cami maddesinde şöyle geçer “*...be-tahsîs Tasavvuf 'ilimde Hazret-i Mahdûmî nûren, Nefehatü'l-üns'de anıng Şeyh Ferîdî'dîn 'Attâr kuddise sirruhunun bu kasidesige kim şerh bitigenin zikr kılıpdurlar.*” (Nevâyî 2001: 43).

etmeye çalışmıştır. Bu tezkirelerde istifade edilen kaynakları ve kaynaklardan hangi yönleriyle istifade edildiğini şöyle tablolatabiliriz.

Tezkirenin Adı	İstifade Edilen Kaynak	Kaynaktan Edilme Yönü
Bahâristân	Rivayet	Hayat
	Şairin Eseri	Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Eser
Devletşâh Tezkiresi	Rivayet	Hayat
	III. Kişiler	Hayat
	Şairin Eseri	Hayat-Eser-Sanat
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat
Mecâlisü'n-nefâis	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	III. Kişiler	Eser
	Şairin Eseri	Eser-Sanat
	Tarih Düşürme	Hayat
	Mektuplaşma	Hayat-Eser

Tablodaki verilerde de görüldüğü gibi ilk tezkireden başlamak üzere gelişim süreci içerisinde hem kaynakların niteliği ve miktarında hem de kaynaklardan istifade ediş yönüyle sonraki tezkirelerde bir artış olmuştur. Bütün tezkireciler, kaynaklardan istifade ederken bu kaynaklardan şairin hayatı, eseri ve sanatı ile ilgili bilgi edinmişlerdir. Ancak Mecâlisü'n-nefâis'te tezkireci, şairlerin sanat anlayışlarıyla ilgili bilgi verirken herhangi bir kaynaktan yararlanmamış sanatsal eleştiri ya da beğeniye bizzat kendisi yapmıştır. Mevlana Kabili maddesinde “İttifaken bu şi’ri bile özin hicv kılıptur kim bâ-vücûd-i ol kim hiç mezesi yoktur ve kafiyesi hem galatdur.” (Nevâyî 2001: 91). Yine Mevlana Abdussamed maddesinde “Bir beytinde tecnîs hayâl kılıp kafiyeni galat kılıp irdi. Fakîr anı vâkıf kılgaç fi’l-hâl mütenebbih boldı ve izhâr-i minned-dârîğ hem kıldı.” (Nevâyî 2001: 46). Hatta Nevâyî devrin bazı şairlerine şiirlerini yazdıkları esnada kendilerine yol gösterecek düzeyde sanatsal yetkinliğe sahiptir. Mevlana Hüsrevî maddesinde “Fakîr kaşığa bazı mahalda şi’r kiltürse irdi burunrak andak kelâm sürer irdi kim dahl kılmak yolu bağlanur irdi.” (Nevâyî 2001: 51). Hem Bahâristân hem de Devletşâh Tezkiresi’nde tezkirecinin herhangi bir şairin şiirini sanatsal açıdan birebir değerlendirdiği örneklerle rastlanmaz. Mecâlisü'n-nefâis’te bu tarz sanatsal değerlendirmelerin yapılmasının en önemli nedeni ise Nevâyî’nin usta bir şair olması

ve kendisinin de tezkirede belirttiği gibi şiirle ilgili küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim almasından kaynaklanır. Bundan dolayı da Nevâyî şairlerin sanatsal yönleriyle ilgili kendisi değerlendirmede bulunduğu için herhangi bir kaynaktan istifade etmemiştir.

XVI. Yüzyıl Anadolu Sahası Tezkireleri

Bilindiği gibi Anadolu'daki tezkirecilik geleneği XVI. yüzyıldan itibaren başlamaktadır. İlk tezkireden başlamak üzere dönemin şairleri ve şairlere ait eserler ile ilgili bilgi veren bu tür içerdiği argümanlar itibarıyla Türk dili, edebiyatı ve tarihi için ilk elden kaynak niteliği taşır. Şairler tezkiresi olarak ilk örnek ise Sehî Bey tarafından kaleme alınan Heşt Behişt'tir. XVI. yüzyılın ilk tezkiresi olan Sehî Bey tezkiresi ve onu izleyen ilk dönem biyografi yazarları kendilerine Câmî'nin Bahâristân'ını Devletşâh'ın Tezkiretü's-şuarâ'sını ve Mecâlisü'n-nefâ'is'i örnek almışlarsa da XVI. yüzyıla kadar gelişen edebi birikim ve onların yaratıcılarını bir araya getirme ihtiyacı, zamansız bir özentî değil, bir ihtiyacın cevabıdır (İsen 2010: 27).

XVI. yüzyıl tezkire yazarlarının önemli bir kısmının devlet idaresindeki çeşitli görevlerde yer aldıkları aşîkardır. Başta Sehî Bey olmak üzere Latîfi, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Gelibolulu Mustafa Ali gibi tezkire yazarları divan kâtipliği, mütevellilik, imaret kâtipliği, kadılık ve müderrislik gibi devletin çeşitli kademelerinde çalışmış ve ülkenin farklı yerlerinde bulunmuşlardır. Ancak devlet memuriyetlerinin ötesinde tezkirecilerin görevleri icabı Osmanlı kültür coğrafyasının çeşitli bölgelerinde bulunmaları sonucu şairlerle ilgili edindikleri bilgiler, tezkirelerini oluştururken onlar için ciddi bir alt yapı sağlamıştır.

Şairlere dair verilen bilginin varlığı kadar bu bilgilerin nasıl elde edildiği de önemli bir husustur. XVI. yüzyıl tezkirecilerinin bu açıdan istifade ettikleri kaynakların çokluğu ve çeşitliliği ile geçmiş yaşantıları arasında sıkı bir bağ vardır. Yani bir anlamda bu dönem tezkirecilerinin ilk kaynakları kendi geçmiş yaşantıları ve aile ortamlarıdır denilebilir. Bu dönem tezkirecilerinin şairlerin hayatları ve eserleri ile ilgili kaynaklar düzeyinde istifade ettikleri bir diğer yer ise kimi tezkirecilerin özellikle mensubiyet bakımından saraya bağlı aristokrat sınıfa tabi ailelerinin teşvikiyle oluşturulan ilim ve kültür meclisleridir. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi küçük yaşlardan itibaren ailelerinin nüfuzu sayesinde oluşturulan şair meclislerinde bulunmuş ve tezkirelerinde bahsettikleri şairlerle ilgili bilgilerin önemli bir kısmını birebir kendilerinden öğrenmişlerdir.

Tezkirecilerin yazdıkları tezkirelerden hareketle şairlerle ilgili bilgileri genç yaşlardan başlayarak topladıkları ve belirli bir olgunluk düzeyine eriştikten sonra tezkirelerini kaleme aldıkları muhakkaktır. Bu açıdan XVI. yüzyıl tezkirelerinin yazıldıkları tarihlere bakıldığında tezkirecilerin ölüm tarihleri ile eserlerini kaleme aldıkları tarih arasında uzun bir zaman diliminin olmadığı görülür. Nitekim Herat ekolü tezkirelerinden olan Devletşâh Tezkiresinde, Devletşâh'ın tezkire mukaddimesinde eserini elli yaşından itibaren yazmaya karar verdiğini söylemesi bu durumun en büyük göstergelerinden biridir. XVI. yüzyıl tezkireleri tarihsel süreç içerisinde sırasıyla şu tarihlerde kaleme alınmışlardır. Sehî Bey (1538), Latîfi (1546), Ahdî (1564), Âşık Çelebi (1568), Hasan Çelebi (1586), Beyânî (1597-1598) ve Gelibolulu Ali (1598) şeklindedir.

Anadolu'da yazılmamasına rağmen şair kadrosunu Anadolu ve Türk şairlerin oluşturduğu Garîbî'nin Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum³ adlı eserini de XVI. yüzyıl Türkçe şuara tezkireleri arasında saymak gerekir. Hacimce az olan Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm'un mukaddime kısmında müellif, tezkiredeki şairlerle ilgili nasıl bilgi edindiğini şöyle ifade eder: "...Rum vilâyetinde şu'arâ-yı mâ-takaddüm ve mâ-te'ahhurdan ehl-i imân ya'nî muhibb-i hânedân anılan bülbülân-ı kâfiye-senc-i serâbistân-ı suhanveri ve tûtiyân-ı gazel-serâ-yı şekeristân-ı nazm-

³ Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm, Garîbî tarafından XVI. yüzyılda kaleme alınmıştır. Tezkirenin yazma nüshasında istinsah tarihi olarak 998 (1590) kaydı yer almaktadır. Ancak İsrâfil Babacan tezkirenin muhtevâsından hareketle tezkirenin 1524'te yazıldığını ifade etmektedir.

güsteri ki ba'zınun hıdmetine irüp ve ve ba'zınun hıdmetine eren ve ahvâllerinden haber-dâr olan gerçekler naklinden işidüp..." (Garîbî 2010: 65). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Garîbî şairlerle ilgili bilgi edinirken bazı şairlerle birebir görüşmüş görüşemediği şairler hakkında ise o şairleri tanıyan kişilerden bilgi edinmiştir. Anadolu'dan İran'a göç eden Garîbî büyük bir ihtimalle Fars coğrafyasında yazılmış tezkire ya da şair biyografilerini de içine alan tarih kitaplarını da görmüş olmalıdır. Tezkireci bu kitapların Acem diyarında yetişen belagat ve fazilet sahiplerinin şiirlerini bir araya getirdiklerini söylemekte ancak onları Türk şairlere yer vermedikleri için eleştirmektedir. "...*'Acem vilâyetlerinde vâki' olan bülegâ vü fuzalâ cem'inün nâmî adların ve eş'âr-ı garâyib-şi'ârları ile zâhir olan girâmî sıfâtların ba'zı fusahâ cem' ü tahrîr idüp ol cemâ'at zikri ile öz kitâblarına zîb ü zînet virmişler. Ammâ ebnâ-yı Türk'de olan derdmendleri kemter yâd kılmışlar.*" (Garîbî 2010: 65). Garîbî tezkiredeki ifadelerden anlaşıldığına göre Rum şairleri ile ilgili bilgi edinmek için İstanbul'a kadar gelmiştir. Şeyh İbrahim Gülşenî maddesinde "*Ben de İstanbul şehrinde anun nazarına yitüp dest-bûs-ı şerefi ile müşerref oldum.*" (Garîbî 2010: 87).

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm' da istifade edilen sözlü kaynakların başında Herat ekolü tezkirelerinin de sıkça kullandığı şairlerle ilgili toplumda var olan rivayetler gelmektedir. Mevlana Ahmedî maddesinde "*Ammâ İskender-nâmesi yahşî vâki' olmuşdur ve rivâyet olunur ki İskender-nâme'yi tamâm idüp Sultân Murâd nazarında ohıdukları zamân...*" (Garîbî 2010: 69). III. kişilerden duyularak elde edilen bilgiler de yine Garîbî'nin istifade ettiği bir diğer sözlü kaynaklardandır. Baba Dirâz maddesinde "*Gâliben Frengistândan gelen bâzergânlar haberi mucibince Venedik cânibinde bir deyrde ruhânlar anı keşîşlige kabûl idüp mukayyed kılmışlar.*" (Garîbî 2010: 88). Garîbî tezkiresinin Şeyh İbrahim Gülşenî ve Şahidî maddelerinde şairlerle birebir görüştüğünü söyler. Ancak şairlerin hayatları ve eserleriyle ilgili nasıl bir bilgi aldığını belirtmez. Şahidî maddesinde "*Ekser nazarına varup Mesnevî-i Mollâ-yı Rum'dan ve nahv ü sarf kitâblarından ders ohurdum.*" (Garîbî 2010: 95).

Garîbî muhtemeldir ki Rum şairleri için Anadolu'ya bilgi toplamaya geldiğinde birçok şairin eserini de görmüştür. Dolayısıyla yazılı kaynak olarak tezkiresinde şairlerin başta divanları olmak üzere diğer eserlerinden de istifade etmiştir. Zâtî maddesinde "*Vâki'an selikâ-ı şîrde müsellemdür ammâ kec-lehce ve bed-kıyâfet ve habis vech kişidür ve bu üç beyt anun dîvânındandır.*" (Garîbî 2010: 90). Mevlana Ahmedî maddesinde ise şairin divanı dışında bir mesnevisinden alıntı yapar. "...*Ahmedî Efendi'nün Sikender'inden sıçrayup geçe ve bu ebyât ol İskender-nâme'dendir.*" (Garîbî 2010: 69). Tezkirede şairin ölüm tarihini belirten tarih beyti ile ilgili sadece bir örneğe yer verilir. Sun'î Çelebî maddesinde "*Bu bir beyt anun Necâtî fevti için söylediği kasideden makta'dur ki târîh vâki' olmuşdur.*" (Garîbî 2010: 84).

1538'de kaleme alınan Sehî Bey'in Heşt Behişt tezkiresi Osmanlı coğrafyasında yetişmiş şairleri anlatan bir diğer tezkiredir. Heşt Behişt'in mukaddime kısmında tezkireci Herat ekolü tezkirelerini incelediğini ve bu kitaplardan esinlenerek kendisinde böyle bir tezkireyi yazma düşüncesinin ortaya çıktığını söyler. Sehî, Abdurrahman Câmî'nin Bahâristân'ından ve Devletşah'ın Tezkiretü's-şu'arâ'sından da etkilenmekle birlikte asıl model olarak Ali Şîr Nevâî'nin Mecâlisü'n-nefâis'ini almıştır (İsen 2010: 27). Bu model alma sadece şekli düzeydeki bir benzerlikle sınırlı kalmamış aynı zaman da Sehî'nin şairleri belirleme ölçülerine ve doğal olarak istifade edilen kaynakların niteliği ile miktarlarına da yansımıştır. Sehî tezkiresi bir yönüyle Herat ekolü tezkireleri ile Anadolu'da ortaya çıkıp Cumhuriyet'e kadar devam eden ve kendine özgü kurallar silsilesi geliştiren ve her yüzyılda hem şekil hem de muhteva açısından kısmi değişikliklere uğrayan tezkirelere geçiş örneğidir. Sehî'nin hemen ardından peş peşe yazılan XVI. yüzyıl tezkireleri, artık taklit değil olgun örneklerdir (Kılıç 2010: 17).

Sehî, tezkire mukaddimesinde geçmişte yaşayan şairlerle ilgili bilgilerin bir kısmını yaşlı ve tecrübeli insanlardan diğer kısmını ise halk arasında yaşayan bilgilerden derlediğini söyler. Ancak tezkireci mukaddime bölümü dışında Mecâlisü'n-nefâ'is'te olduğu gibi her tabakanın başında da bahsi geçen şairlerle ilgili bilgileri nasıl temin ettiğini tekrar söyleme ihtiyacı duyar. Beşinci tabakanın başında o tabakada anlattığı şairlerin sohbetlerine iştirak ettiğini ancak yüz yüze görüşemediği için onlarla ilgili bilgileri yaşlı insanlardan alıntıldığını şöyle belirtir: *"Bu kemîne anların şeref-i musahâbatları ile müşerref olup mülâkât itmek müyesser olmayup evsâf-ı hamîde vü ahlâk-ı pesendîdeleri pîrlerden ve rüzgâr-dîde kimesnelerden semâ' ile tevâtüre yetişüp tahrîr ü tastîr olundu."* (Sehî 1978: 168). Sehî'nin beşinci tabakada kullandığı bu ifadeler mukaddimedeki bilgilerle paralellik teşkil etmesine rağmen altıncı tabakada buradaki bilgilerden farklı olarak hayatta olan şairlerin bazılarıyla görüştüğünü ifade eder. *"Altıncı behîşte müte'allik olan azîzlerin beyânındadır. Bunların ba'zı fenâ câmindan mest ü bî-hod ve hâliyâ ba'zı hayât âbî ile bâkî vü mevcûd olub bu fakîr yigittliği zamânında anların şeref-i musahâbatları ile müşerref ve sürûr-ı safâ-yâb mülâzemetleri ile nakd-ı 'ömrü sarf olduğu fasîh ve belîğ kimesnelerdür ki..."* (Sehî 1978: 210).

Heşt Behîşt'te ikinci tabakada zikredilen Osmanlı padişahları ile üçüncü tabakada ismi geçen devlet adamları ve bürokratlardan bir kısmı ile ilgili bilgi verilirken sadece şiirleri ve sanatçılık yönleri üzerinde durulmaz. Ayrıca o kişilerin başlarından geçen tarihi hadiselerle ilgili de bilgi verilir. Yani bir anlamda Herat ekolü tezkireleri içerisinde özellikle Devletşah Tezkiresi'nde görülen tarihi kaynaklardan istifade ve biyografi ile tarihin iç içe olma durumu Heşt Behîşt'te de kısmen söz konusudur. Aynı şekilde tezkireci ikinci tabakada padişahları ve üçüncü tabakada devlet adamları ile bürokratları anlatırken şahısları kronolojik ardılığı esas alarak belli bir sıralamaya tabi tutar. Örneğin ikinci tabakada padişah isimlerinin zikredilişi tahta çıkış tarihlerine göre sıralanmıştır. Üçüncü tabakadaki devlet adamları ve bürokratların sıralanışı ise sırasıyla Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerindeki konumlarına göre bir çizgi izler.

Yararlandığı sözlü kaynaklar itibarıyla Sehî, tezkire mukaddimesinde şairlerle ilgili bilgilerin bir kısmını yaşlı insanlardan diğer kısmını ise şairle ilgili toplumda var olan bilgilerden derlediğini söyler. Beşinci tabakada, ayrıca hayatta olan şairlerin bazılarının sohbetlerine katıldığını da ekler. Buna rağmen Heşt Behîşt'te Sehî şairleri anlatırken hangi bilgileri yaşlılardan ve toplumdan, hangilerini şairlerin kendilerinden birebir derlediğini belirtmez. Sehî altıncı tabakanın girişinde şairlerin bazılarıyla görüştüğünü, yedinci tabakanın girişinde ise kendi döneminde yaşayan şairler hakkında bilgi verdiğini söylemesine rağmen şair bahislerinde sadece Yakînî ve Mehmed Çelebi ile yakın ilişkileri olduğunu beyan eder. Ancak bu şairlerden bilgi derleyip derlemediğini söylemez. Yakînî maddesinde *"Şi'r ârzusun idûb şi'r dir olmuştur. Bunda bir kabiliyyet fehî idûp ehl-i sûk arasından fakîr aldım çıkardım."* (Sehî 1978: 210). Mehmed Çelebi maddesinde ise *"Bu fakirin dostlarından, vefadar arkadaş ve dert ortağı Dividdar Mehmed Çelebi'dir."*⁴ (Sehî 1998: 189). Öte yandan daha önceden kaynaklarını zikrettiğimiz tezkirelerde sıkça kullanılan sözlü kaynakların en önemlilerinden rivayetlerden istifade etme geleneği Sehî tarafından da sürdürülmüştür. Fakat tezkireci, rivayetlerden şairin hayatı, sanatı ya da eserleriyle ilgili bilgi vermek yerine şairle ilgili okuyucunun ilgisini çekecek fantastik öğelerle süslenmiş olaylara yer vermeyi tercih etmiştir. Sultan Mehmed Han maddesinde *"Rivâyet iderler ki birgün tenhâ sûret değıştirüp giderken bir dervîş bunu bilmiş, yanına gelmiş. Ayıtmış Allahu Tebâreke ve Te'âlâ üç yüz yigirmi dört peygamber yaratdı. Ol peygamberlerin her birinin 'aşkına bana bir akçe vir demiş. Sultân Mehmed dahi görmüş ki istediği çok akçe olur dervîşe ayıtmış. Sen ol peygamberlerin her birinin bir bir adın söyle ben de bir bir sana akçeleri vireyin dedi. Dervîş ise*

⁴ Mehmed Çelebi maddesi Günay Kut'un *Heşt Behîşt* adlı çalışmasında yer almadığından Mustafa İsen'in *Sehi Bey Tezkiresi, Heşt-Behîşt* adlı kitabından alınmıştır.

bunca peygamberlerin adın kande bilse gerek idi. Beş on peygamberin adın ancak söyleyebildi. Artık söylemege kâdir olmayup ol dahî akçe vermekden beri oldu.” (Sehi 1978: 97-98).

Sehî, yazılı kaynak olarak en başta tarih kitaplarından yararlanmıştır. Tezkirede Osmanlı tarihine ışık tutan ve XV. yüzyılda yazılmaya başlanan *Tevârih-i Âl-i Osmân*’lar önemli yer tutar. II. Murad (1421-1444, 1446-1451) döneminde başlayan müellifi meçhul *Tevârih-i Âl-i Osmân* yazma geleneği daha sonra da devam etmiş ve bu tür eserlerden birçoğu günümüze ulaşmıştır (Özcan 2013: 272). *Tevârih-i Âl-i Osmân*’ların bir kısmı anonimken bir kısmının da müellifi bellidir. Sehî, padişahları anlattığı ikinci tabakada müellifinden bahsetmediği *Tevârih-i Âl-i Osmân*’lardan padişahların unvanlarıyla ilgili alıntı yapar. Sultan Murad Han maddesinde “*Tevârih-i Âl-i ‘Osmân’da Ebu’l-hayr yazılır.*” Necati maddesinde ise *Tevârih-i Âl-i Osmân*’ın müellifinin ismi de yazılır. “*Mevlânâ Şeyh İdris-i Bitlisî yazdığı Tevârih-i Âl-i ‘Osmân’ın altıncı cildinde –ki Sultân Mahmûd cildir- Necâtî’yi hüsrev-i Rum’dur diyü yazub ma’lûm ider.*” (Sehi 1978: 225).

Sehî, hayatının ilk dönemlerinde Necati’yle birlikte Manisa’da bulunmasına rağmen sonradan İstanbul, Ergene ve Edirne’de çeşitli devlet görevleri üstlenmiştir. Kendi döneminde İstanbul gibi imparatorluğun en büyük kültür merkezinde ya da çevresinde bulunması Sehî’ye dönemin şairlerinin eserlerine ulaşma fırsatı da vermiştir. Bundan dolayı tezkirede şairlerin eserlerinden özellikle örnek şiir verme hususunda bolca istifade edilmiş ve bu eserlerin isimleri de zikredilmiştir. Şeyhî maddesinde “*Varub kendü vakı’asına münâsib Har-nâme nâm bir hikâye nazm idüb pâdişâha gönderdi... Bu birkaç beyt ol Har-nâmede’dendir ki zikr olundu.*” (Sehi 1978: 172). Hümâmî maddesinde “*Câ-be-câ münâsebetle garrâ gazeller îrâd idüb yazmışdır ve bu ebyât ol Sî-nâme’dendir.*” (Sehi 1978: 181). Bazen de şairlerle ilgili eserleri dışında şiirlerinden hareketle bilgi vermiştir. Ancak bu şiir örnekleri ikiye geçmez. Şeyh Rûşenî maddesinde “*Vatan-ı asliyesi Aydın ili kazâsında Yenice köyündür ki bu beyti ol münâsebetle demişdür ki zikr olunur.*” (Sehi 1978: 193). Sadece bir örnekte Visali ile ilgili bir durum hakkında Katib Şevki’nin bir beyti kullanılmıştır. Visâlî maddesinde “*Sünnetsizdir diyü töhmet isnâd ederlerdi. Ana binâ’en latîfe-gûy Kâtib Şevkî bu küt’au dedi.*” (Sehi 1978: 238). Daha önce yazılan ve genellikle şairlerin vefat tarihleri için istifade edilen tarih kıtaları da yine Sehî’nin yararlandığı yazılı kaynaklar arasındadır. Bahari maddesinde “*Revânî fevtine güzel târîh ve garrâ eş’âr demişdür ve ol denilen bu zikr olan târîhdir.*” (Sehi 1978: 291). Şairlerin ölümleri dışında sadece tek yerde Belgrad kalesinin fethi için kullanılan bir tarihe rastlanır. Katib Hasan maddesinde “*Güzel târîhler çok demiş ve cümle târîhlerinden Belgrad kal’ası fethine dedigi târîh budur.*” (Sehi 1978: 276).

Anadolu’da Herat ekolü tezkireleri örnek alınarak yazılan tezkirecilik geleneği Heşt Behiş’ten sekiz sene sonra kaleme alınan Latîfî Tezkiresi’yle ciddi bir ivme kazanmıştır. Latîfî, tezkiresinde her ne kadar başta Molla Cami olmak üzere Herat ekolü tezkirelerini örnek alsın da Sehî Bey’den farklı olarak özellikle tertip tarzı itibariyle tabaka sistemi yerine alfabetik sistemi esas alan kullanışlı bir yöntem tercih etmiştir. Şekli düzeyde görülen bu farklı yaklaşım tezkirecinin şairlerin sanat anlayışlarına olan eleştirel tutumunda da kendisini göstermiştir. Latîfî, tezkirenin mukaddime bölümünden başlayarak hatime bölümüne kadar her fırsatta iyi bir edebiyat okuyucusu, araştırmacısı ve eleştirmeni olduğunu satır aralarına serpiştirdiği çeşitli kaynak alıntlarıyla ortaya koymaktadır. Nitekim tezkire mukaddimesinin girişinde Latîfî, şiirin erdeminden ve güzelliğinden söz ederken bu kanaatini ispatlamak amacıyla Nizâmî’nin hamsesinden alıntı yapar. “*Nitekim ol kâmil-i kirâmî a’ni Hazret-i Şeyh Nizâmî Hamse’de buyurur.*” (Latîfî 2000: 75). Ayrıca devrin hem veli hem şair kimliğine sahip Mevlana ve Molla Câmî’nin eserlerinden de istifade eder. “*... Ve dahî ol şeyh-i Mevlevî ve ma’nevî ve sâhib-i kitâb-ı mesnevî mesnevîsinde şi’re velâyet ve ‘alâmet-i keşf ü kerâmetdür demişler.*” (Latîfî 2000: 76). “*Nitekim ol şeyh-i nâmdâr u nâmî Hazret-i Şeyh Abdurrahman Câmî Subhâsında buyurur.*” (Latîfî 2000: 77). Ancak bununla da yetinmez yazılı kaynaklar dışında isimlerini zikretmese de konuyla ilgili tarih kitapları ve farklı dillerde fikir beyan

etmiş kişilerin görüşlerine de başvurur. "... ve kütüb-i tevârihde mestur ve elsine-i erbâb-ı esmârda mezkurdur ki..." (Latîfî 2000: 78-79).

Latîfî, tezkiresinin sebab-i telif kısmında bu eseri yazmasını teşvik eden kişinin, kendisine Molla Câmi'nin Bahâristân'ını okuduğunu söyler. Tezkire mukaddimesinde Bahâristân ve Mecâlisü'n-nefâyis'ten daha çok Fars şairlerini anlattığı yönündeki yaklaşımı, Garîbî'nin kendi tezkiresinin mukaddimesinde belirttiği gibi Anadolu Türk şairlerini anlatan bir tezkirenin ortaya çıkış zarureti zemin hazırlayan ortak bir yansımanın göstergesidir. Garîbî, tezkiresinde kaynak ismi vermeden Acem diyarında yazılan tezkirelerin âlim ve şair birçok kişiden bahsettiklerini ancak Türk şairlerine çok az değindiklerini söylemektedir. Latîfî ise bu kez Bahâristân ve Mecâlisü'n-nefâyis tezkirelerinin de isimlerini vererek Garîbî'nin bahsettiği, tezkirelerin salt Fars şairlerinden bahsetmeleri konusuna değinir. "*Meger ol kitab-ı kirâmî cevâb-ı Gülistân, Bahâristân-ı Câmi idi ve kitâb-ı mezkûrî şeyh-i mezbûr riyâz-ı cinân ve hadâyık-ı rıdvân gibi gibi sekiz ravzaya tevzî' u taksîm idüp bir ravzasında mahsûs u müstakîl efâz-ı şu'arâ-yı 'Acem merâtib ü mekâdirin beyân ve menâkıb u me'serlerin 'iyân itmiş.*" (Latîfî 2000: 88). "... Mîr 'Ali Şîr Nevâyî kendü lisânı ve Ovuz zebânı üzre Mecâlisü'n-Nefâyis adlu bir kitâb-ı nefîs tertîb ü tahrîr idüp şu'arâ-yı selef-i Fûrûn ba'ziyle kendü diyârında ve Ovuz rûzgârında ve vâki' olan azîzlerün enfâs-ı nefîsesin ol kitâba ketb itmekle..." (Latîfî 2000: 88-89). Akabinde ise yine Garîbî'nin de ifade ettiği Türk (Rum) şairlerinden bahsedecek bir tezkirenin gerekliliğini vurgular. "*Velhâsıl ol yâr-ı kadîm ve gam-kûsâr-ı kerîm bu pür-kem ü kâsîtten der-hast itdi ki bu nehc ü nemat üzre vilâyet-i Rûm şairlerini ve Türkî 'ibârât nazımlarını nemat-ı meşrûr u ma'hûd üzre ismi ve resmi ile tahrîr ü tastîr idüp...*" (Latîfî 2000: 89).

Latîfî'nin kaynak temini bakımından diğer tezkire yazarlarından ayırt edici yönü tezkiresindeki şairlerin örnek şiirlerini yine şairlerin kendi eserlerinden temin ederek vermeye çalışmasıdır. Tezkirede yer alan kimi şairlerin şiirlerinden örnekler verilirken bazen bahsi geçen şairin farklı veya benzer türde yazılmış birçok kitabından örnekler verilir. Örneğin Hamdi Çelebi maddesinde şairin Yusuf u Züleyha, Leyla vü Mecnun, Tuhfetü'l-Uşşak ve Mevlid-i Nebi adlı eserlerinin her birinden örnek şiirler verilmiştir. Mukaddimede Latîfî, şairlere ait eserlerin bir kısmını çalışıp çabalayarak bulduğunu, divan, risale, mesnevi ve makale ne varsa hepsini gözden geçirdiğini belirtmiştir. "... zebân-ı Türkî'de nazm ü inşâya müte'allık ne kadar dîvân u risâle ve makâle varsa hezâr cidd ü ikdâm ve cehd-i ihtimâm ile tettebbu'u tefahhus kıldum..." (Latîfî 2000: 106). Yazılı kaynakların elde edilemediği durumlarda ise devrin yaşlı ve bilge kişileri ile edebiyatla ilişkisi olanlarından aldığını söyler. Bazı durumlarda ise bu bilgilerin bir kısmını da belîğ ve yaşlı kişilerin toplantılarında bulunarak elde ettiğini belirtir. "... müddet-i mütemâdî sâl-hurde ve rûzgâr-dîde suhan-şinas u efsâh-ı nâs belîgu'l-keâm u eblagu'l-enâm 'azîzlerden isti'lâm u istisfâr kıldum." (Latîfî 2000: 106).

Latîfî, Sehî tezkiresinden farklı olarak padişah bahislerinde padişahların tarihi hadislerinden ziyade şair kimlikleri ve sanat ile edebiyata yaptıkları katkılar üzerinde durur. Zaten Latîfî tezkiresinin en önemli yanlarından biri de şairleri anlatırken onları sadece biyografik bilgiyle sınırlı tutmayıp aynı zamanda şiirine yönelik isabetli ve tutarlı değerlendirmeler yapmasıdır. Yazarın eserine aldığı şairlerin seçiminde kullandığı ölçüler ve onları değerlendirme yöntemine dair söyledikleri bugün bile dikkate alınacak sağlam ölçülerdir. (İsen VIII: 1999). Ancak Latîfî, şairlerin edebi yetkinliklerini ve şiirlerindeki sanatsal icranın dışavurumunu anlatırken bakış açısını belirleyen ölçüler sadece kendi kültürel birikimiyle sınırlı tutmaz. Hem şair hem de şairin şiiriyle ilgili devrinde yetkin ve bilgi birikimine güvendiği insanların da görüşlerine başvurur. Latîfî, görüşlerine başvurduğu kimselerin isimlerini zikretmek yerine sadece kalıp ifadeler kullanır. Yani bir anlamda sanatsal değerlendirmesinin önemli bir tarafını yine kaynaklar oluşturur. Sultan Cem maddesinde "*İttifâk-ı suhenverân ve icmâ'-ı şî'r-şinâsân budur ki şu'arâ-yı selâtin-i 'Osmaniyyeden Sultân Selîmden şî'r-perveri ve şehzâdelerden Sultân Cem'den eş'arı yokdur.*"

(Latîfî 2000: 146). Ahmed Paşa maddesinde “*Bu ecilden icmâ’ u ittifâk-ı nükte-ârâ ve nükte-dânâ budur ki eger merhûm-ı mezbûr mütercimlik töhmetiyle müttehim olmayaydı ve didüğü kasâyid ü eş’ârı tettebbu’ ile dimeyeydi şu’arâ-yı vilâyet-i Rum içre cümleden serâmed ü müselleme ve cemi’sinden eş’âr u eslem olmak mükerrer idi.*” (Latîfî 2000: 156). Şairlerle ilgili görüşlerinin doğruluğunu kanıtlamak amacıyla kaynaklara başvurma metodunu şiirleri için de uygular. Ahmed-i Dai maddesinde şairin şiiri ile ilgili değerlendirmelerde bulunduğundan sonra ifade ettiği görüşlerin doğruluğu için Zâtî’nin bir beytine müracaat eder. “*Lafz-ı mezkûrî şu’arâ-yı zaman ekseriyyâ rakîb zikr olduğu mahallerde ve ağıâr u a’dâ yâd olduğu mevki’lerde îrâd iderler. Nitekim Zâtî’nün bu beytinden zâhirdür.*” (Latîfî 2000: 166).

Latîfî, tezkire mukaddimesinde Molla Câmî ve Ali Şîr Nevâyî tezkirelerinin isimlerini zikretmesine rağmen kendisinden sekiz yıl önce yazılmış Sehi Bey’in tezkiresinden bahsetmez. Tezkirenin şairler kısmında ise Sehî Bey’e tezkire yazarı olarak değil sadece vasat bir şair ve Necâtî Bey’e olan yakınlığıyla yer verilir. Sehî Bey’in şairliği ile ilgili bilgi vererek örnek bir şiir üzerinden değerlendirmelerde bulunan Latîfî’nin Heşt Behişt’i görmemesi imkân dâhilinde görünmemektedir. Nitekim Latîfî’nin Necâtî maddesinde şairle ilgili verdiği bilgiler ve istifade ettiği kaynak Sehî Bey’in aynı maddede verdiği bilgileri ciddi şekilde anımsatmaktadır. “*...Tevârih-i Âl-i ‘Osmânda Sultân Mehmed bin Sultân Bâyezid vâsfinda Mevlânâ İdrîs bu kadar ebu’l-fazl u sâhib-tedrîs iken merhûm Necâtî Beg hakkında Hüsrev-i Rûm ve sâhib-i tarz u rûsûm diyüp ta’zîmen bu beyti münâsebetle hakkında bile yazmıştır.*” (Latîfî 2000: 516). Aynı şekilde Necati Bey’e isnad edilen iki mesnevinin varlığını kanıtlamak için Sehî Bey’in bilgisine başvurur. “*Ammâ tilmîzlerinden Sun’i ve Sehî her biri bir gûne risâle nakl iderler. Biri bahr-ı hezec-i mahfzûfda Risâle-i Gül ü Sabâ ve biri bahr-ı recez-i matvîde Risâle-i Mihr ü Mâh dirler.*” (Latîfî 2000: 518).

Latîfî tezkiresinde kullanılan sözlü kaynaklar içerisinde kullanım sıklığı bakımından şu ana kadar kaynak yönüyle ele aldığımız diğer tezkirelerde olduğu gibi ilk sırayı rivayetler alır. Tezkirede kullanılan rivayetler şimdiye kadar ele aldığımız tezkirelerden farklı olarak tarihi bir hadiseyi aydınlatmak ya da bir şairin başından geçen fantastik bir olayı aktarmak amacıyla kullanılmamıştır. Latîfî, tezkiresinde tamamen şairlerin hayatlarını aydınlatmak amacıyla kullanılan rivayetlerin dayandığı anlatımlarda herhangi bir olağanüstülük de görülmez. Şeyh Abdullah İlahi maddesinde “*Rivâyet iderler ki zamân-ı cevânîde tahsîl-i ilme meşgûlîken hâtırlarına seyr-i vilâyet-i ‘Acem dâ’iyesi müstevfî olup bu hevâ ile...*” (Latîfî 2000: 126). Sultan Murad Han maddesinde “*Rivâyet iderler ki fart-ı tergîb ü tahrîk için haftada iki gün ‘ulemâ ve şu’arâyı cem’ ve kendüyi samîm-i dilden iz’ân u iltifâtla sertâ-pâ sîmâh u sem’ idüp mübâhas eye bâ’is olsun için her ferde nice mübâhis ta’yin iderler imiş.*” (Latîfî 2000: 138). Latîfî, sadece bir yerde “rivayet edilir ki” ibaresi yerine verilen bilginin mesuliyetini raviye yükleyen ibareye yer vermektedir. Gazâlî maddesinde “*Sen benim için fahşîyyât ve hezelliyyât mı yazarsun diyü hitâb-ı ‘itâb-âmîz idüp dergâhından dûr itdi. El-‘uhdetü ‘ale’r-râvî.*” (Latîfî 2000: 411). Bazen de rivayet özelliği taşıyan kaynakların ifadesinde “hikâye ederler ki” ibaresi kullanılır. Nihân-i Kadî maddesinde “*Mezkûrun cihet-i kazâdan ferasâtine bir ‘aceb vâkı’a söylerler ve vâkı’a-i garîbesin bir garîb hikâyet iderler.*” (Latîfî 2000: 543).

Latîfî, diğer tezkirecilerin de sıkça başvurdukları şairlerle ilgili bilgileri toplumdan derleme usulüne sıkça başvurmuştur. Sultan Selîm maddesinde “*Ol menâzi’un fih olan ebyâtdan biri budur. ‘Avamü’n-nâs umûmen ona isnâd iderler.*” (Latîfî 2000: 151). Tezkireci çoğu yerde çevresinden edindiği bilgiler için “mesmudur” ifadesini kullanır. Mevlana Lami maddesinde “*Mesmû’dur ki birgün a’yân-ı kirâmdan birinün meclisinde ekâbir-i fehâm ve ehâli-i ‘izâm pâye-i rûtbetleri ve muktezâ-yı rif’atleri mucibince oturmuşlar.*” (Latîfî 2000: 478). Latîfî tezkire mukaddimesinde de ifade ettiği gibi sözlü bilgilerin önemli bir kısmını kendi ifadesiyle “sâl-hurde ve rüzgâr-dîde suhan-şinas u efsâh-ı nâs belîgu’l-keâm u eblagu’l-enâm ‘azîzlerden” yani devrin yaşlı ve belîğ

kişilerinden almıştır. Tezkirenin genelinde III. kişilerden derlenen bilgiler başlığı altında yer verdiğimiz bu şahısların isimleri çok az yerde zikredilir. Hamdi Çelebi maddesinde “*Bu fakîr ü hakîr merhûm Mevlânâ Zâtî'den şöyle istimâ' itdüm kim...*” (Latîfî 2000: 237). Kimi zaman da isim belirtmeden bir guruba mensubiyeti olan kişilerden aldığı bilgidен istifade ettiğini söyler. Kemal Ümmî maddesinde “*Gerçek erenlerden ve âyînesinde didâr-ı Hakki görenlerden abdal-kîş dervîşlerde bu hikâyet mervî ve menkûldür ki mezkûr Kemal Ümmî Seyyid Nesîmî ile kısm-ı budaladan Sultan Şüicâ' Dede tekyesine mihmân olurlar.*” (Latîfî 2000: 470).

Latîfî, ayrıca kendi döneminde yaşayan kimi şairlerle de görüşmüş ve yanlarında yetiştiği için onları birebir tanıma ve haklarında bilgi edinme fırsatı bulmuştur. Ali Şîr Nevâyî, Garîbî ve Sehî Bey tezkirelerinde, tezkirecilerin birebir görüşerek bilgi elde ettiklerini söyledikleri şahıslar genellikle ya akrabaları, ya yakın arkadaşları ya da geçmişte ders aldıkları hocalarından oluşmaktadır. Aynı uygulamayı Latîfî tezkiresinde de görmek mümkündür. Tezkirede birebir görüşülen şairler sadece iki kişidir ve bunlardan biri Latîfî'nin tezkirede de bahsettiği gibi geçmişte ders aldığı hocasıdır. Yani bir anlamda Latîfî ve yukarda isimlerini zikrettiğimiz tezkireler, birebir görüşerek haklarında bilgi elde ettikleri şair kadrosunu genellikle yakın çevrelerinden seçmişlerdir. Fânî maddesinde şairden geçmişte ders aldığını belirttiikten sonra şairle ilgili bilgi verir. “*Bu kemîne-i kem-bidâ'a anlardan tasavvufa müte'allık Leme'ât-ı Irâkî ve Leme'ât-ı Câmî okumuş idüm.*” (Latîfî 2000: 416). Görüştüğü diğer şair ise Mevlana İshak'tır. “*Egerçi matla'-ı merkûm merhûma isnâd olunur ve anun eş'ârından 'addolunur. Lâkin bu efkâr u ahkar anlardan bu laf ile işitdüm...*” (Latîfî 2000: 172).

Latîfî, tezkire mukaddimesinde de belirttiği gibi yazılı kaynak olarak devrinde değişik türlerde yazılmış eserlerin önemli bir kısmına ulaşmış ve bunları teker teker gözden geçirmiştir. Tezkirenin şairler bahsinde Latîfî'nin şairlerin şiirleriyle ilgili değerlendirmelerindeki isabetli ve tutarlı yaklaşımının alt yapısını oluşturan temel etmenlerin başında şaire ait eserlerin önemli bir kısmını gözden geçirmesi hususu gelmektedir. Özellikle hamse yazarlarıyla ilgili bilgi verirken tezkireci bazen hamsede yer alan dört mesnevinin her birinden şiir örnekleri vermektedir. Latîfî, Lami Çelebi'nin iki, İznikli Celîlî'nin iki ve Hamdi Çelebi'nin üç mesnevisinden şiir örnekleri verir. Hamdi Çelebi maddesinde sırasıyla şu eserlerinden şiir örnekleri verilir. “*'Aşk Yûsufi Züleyha hazm u havsalaya kâdir olamayup sırr-ı serbestesin ve râz-ı nühuftesin bî-ihityâr ikşâf u izhâr itdügü mahalde bu beytler dahî ol nazm-ı kem-yâbdandır.*” (Latîfî 2000: 236). “*...kitâb-ı Leylî vü Mecnûnında asrlarından çok şikâyet ve bu birkaç ebyât-ı eziyet-simât ile hâl-i pür-melâllerin hikâyet imişlerdür.*” (Latîfî 2000: 236). “*Ve bu birkaç ebyât-ı belâgat-siyâk ve nazm-ı fesâhat-sibâk dahî sıfat-ı et'amede ve evsâf-ı avânî ve atbâkda kitâb-ı Tuhfetü'l-Uşşâkindandır.*” (Latîfî 2000: 237). “*Ve bu birkaç ebyât-ı mev'izet-simât dahî kitâb-ı Mevlid-i Nebîdendir.*” (Latîfî 2000: 237).

Latîfî yazılı kaynaklar itibariyle şairlerin hayatları, eserleri ve sanatlarıyla ilgili bilgi verirken çoğunlukla mukaddime de belirttiği gibi şairlerin kendi eserlerinden istifade etmiştir. Özellikle şiirlerinden verdiği örneklerde şairin divanı ya da mesnevisinden alıntı yapmıştır. Seyyid Nesîmî maddesinde “*Bu birkaç ebyât-ı Fûrs merkûmun dîvân-ı sânisindendir.*” (Latîfî 2000: 527). Divanlara nazaran şairlerin mesnevilerinden alınan örnek şiirler sayıca çoğunluğu oluşturur. Kara Fazlî maddesinde “*...Hüsrev ü Şîrîn tarzında Hümây u Hümâyûn adlu beş bin beyt bir kitâb nazm imişdir. Sıfât-ı tasvîrde bu birkaç beyt ol kitâb-ı meserret-fezâdandır.*” (Latîfî 2000: 434). Yine Câmî'î maddesinde “*Bu birkaç ebyât-ı pür-nûkât sıfat-ı şem'de zikr olan Kissa-i Vâmuk u 'Azrâsındandır.*” (Latîfî 2000: 208). Yazılı eserleri dışında Latîfî kaynak belirtmeksizin şairlerin hayatları ve fiziksel özellikleriyle ilgili direkt olarak şiirlerinden örnekler verir. Nigâhî maddesinde şairin Kalender'lere katıldığını ifade eden kendi şiirine yer verilir. “*Hemân kâl ü kilden geçüp kaş ü kirpügi tırâş idüp kalenderlere yoldâş oldu. Bu beyt anun hasb-i hâli ve beyyine-i mâ-fi'l-bâlidür.*” (Latîfî 2000: 539). Mehdi maddesinde ise şairin kendi fiziksel özelliklerini betimlediği beytine

şöyle değinilir. “...ve mezkûrun ağzında dendândan akla eser ve dürc-i deheninde kat’â güher kalmamışdı. Sultân Mehmed merhûma bir gün ‘illetin su’âl idüp didiler ki: Sen hod gâyet müsinn degülsün bu sinde sinnüne n’oldı döküldü diyü su’âl idicek bu beyt ile cevâb virdi.” (Latîfî 2000: 508). Şairler ile ilgili kendi eserleri dışında özellikle hayatları hakkında bilgi veren kaynaklardan da yararlanılmıştır. Mevlana Celaleddin Rumi maddesinde “*Menâkıbu’l-‘arîfîn ve Mesâlikü’s-sâlikîn adlu bir kitâbda ki Hazret-i Mevlânânun menâkıb-ı keşf ü kerâmâtın ve me’ser-i havârik-ı ‘âdâtın beyân ider.*” (Latîfî 2000: 110). Şeyh İbrahim Gülşenî maddesinde ise şairle ilgili bilgi verirken Mevlana’nın divanı ve Mesnevi’sindeki beyitlerden alıntı yapar. Yani şairlerle ilgili başka kaynaklardan alıntı yaparken bunu sadece yazılı eserlerle sınırlandırmaz; hangi eserden aldığını belirtmeden beyitlerden de yararlanır. “*Hazret-i Celâleddin Dîvân-ı ma’nevî ve kitâb-ı Mesnevîsinden nice ebyât-ı ilhâm-simât ile şeyh-i muşarun ileyhün kudüm-ı mübârek-rüsumine iki yüz yıldan evvel imâ ve işâret itmişlerdür.*” (Latîfî 2000: 129). Sadece bir yerde Visâlî adındaki bir şair hakkında şiiriyle bilgi veren başka bir şairin ismi söylenmez; sadece ilgili beyitine yer verilir. “*Meger mezbûrun ismi ‘İsâ ve kendü mânend-i millet-i Mesîhâ sünnetsüzlükle müttehim imiş. Bu sakife-i sakile dahl ü ta’n iderler idi. Şu’arâdan biri hîn-i mu’ârazada bu nükte-i huftayi mahall-i izmâr iken bu kıt’a ile izhâr u tasrîh ider.*” (Latîfî 2000: 563).

Yazılı kaynak olarak tezkirelerin tarih kitaplarından yararlanma geleneği Latîfî tezkiresinde de aynı şekilde devam etmektedir. İstifade edilen tarih kitapları ise Sehî Bey’de olduğu gibi müellifi belli olmayan Tevârih-i Âl-i Osmân’lardır. Latîfî sadece Sultan Mehmed Han ve Sultan Cem bahislerinde tarih kitaplarından istifade etmiştir. Sultan Cem maddesinde “*İcmâl-i sergüzeşti beyne’l-enâm ma’lûm u meşhûr ve kıssa-i pür gussası tevârih-i ‘Osmaniyyede merkûm u mestûrdur.*” (Latîfî 2000: 145). Diğer tezkirelerde olduğu gibi Latîfî de tezkiresinde tarih kıtalarına yer vermiştir. Tarih kıtaları genellikle şairlerin ölüm tarihleri hakkında bilgi veren türdendir. Arifî Hüseyin Çelebi maddesinde “*Bu kıt’ayı ol hazretün vefâtına ve sûret-i zâhirde memâtına târîh dimişlerdür.*” (Latîfî 2000: 380). Vefat tarihleri dışında tek bir örnekte ise Mevlana İshak adlı bir şairin kendisine verilen yeni görevi nedeniyle düşülen tarihe yer verilmiştir. “*Şehr-i Edirne Medrese-i darü’lhadîs ve müdârese-i tadrîs kendülere tevcîh ü tefvîz olundukda bu matla’-ı müverrihi mefâhireten târîh dimişlerdür.*” (Latîfî 2000: 174).

Ahdî’nin 1564’te yazdığı Gülşen-i Şu’arâ, Osmanlı sahasında yetmiş Türk şairleri hakkında bilgi veren dördüncü tezkiredir. Ahdî de Garîbî gibi İstanbul dışında doğmuştur. Bağdat’ta doğan ve gençlik yıllarını burada geçiren Ahdî yine Garîbî gibi İstanbul’a sonradan gelmiştir. Ancak Garîbî ve Ahdî’nin İstanbul’a geliş gayeleri mukaddimelerinde de belirttikleri gibi farklıdır. Garîbî, tezkire mukaddimesinde de ifade ettiği gibi tezkireyi yazma gayesini Fars şairleri dışında Türk şairlerini de anlatacak bir tezkireyi ortaya koyma gerekliliğine dayandırmaktadır. Bu gayesini gerçekleştirmek için de Rum’a yani Osmanlı’ya ve İstanbul’a gelmiştir. Ahdî’nin İstanbul’a gelmeden önce böyle bir düşüncesi yoktur. Mukaddime de kendi ifadesiyle İstanbul’a gelmeden önce diyar diyar gezerek birçok insanın hizmetinde bulunduğunu ve son olarak İstanbul’a geldiğini ve hem tabiat güzelliği hem de kültürel dokusu bakımından bu şehre hayran kaldığını ifade eder. “...vâdî-i hayret ve sahrâ-yı firkate birağup üftân u hizân mânend-i gerd-i nâ-tüvân be-tarîk-i müsâferet ve sâlik-i râh-ı siyâhat olup pây-i taht-ı sultân-ı kişver-sitân ve dârü’s-saltanata dârâ-yı leşker-keş-i İrân u Turân ve şâhenşâh-ı gîti-penâh dergâhına ya’nî Kostantiniyye’ye gelüp gördüm ki bir cây-i şerîf ve me’vâ-yı latîf ki âb u hevâsı hûb ve her cânibde mesîresi mergûb ve ol mekân-ı pür-eşvâk-ı dil-cû cevânân-ı mâh-rûyân ile bir haddede memlûdur ki...” (Ahdî 2005: 86-87). Şehrin kültürel dokusu içerisinde sayılamayacak miktarda âlim ve şairin olduğunu satırlarına ekler. “*Zîrâ ki me’men-i sultân-ı selâtin-i sahib-i tâc olduğıçün içinde fuzalâ-yı zevî’l-istihrac ve şu’arâ-yı nâziik-mizâc şöyle çok ki farazâ eger ta’rif ü tavsîf olursa binde*

⁵ Heşt Behîşt’te aynı şairden bahsedilirken şairle ilgili bu beyiti yazan kişinin Katib Şevki olduğu belirtilir.

biriniñ debîr-i kalem-i seriü'l-beyânla tesvîd ü tahrîr idüp gün gibi bir zerre 'ıyân idemez." (Ahdî 2005: 87). Muhtemeldir ki Ahdî, Osmanlı'nın payitahtı ve devrin önde gelen ilim ve kültür merkezlerinden biri olan İstanbul'da tanıklık ettiği böyle bir ortama mensup şairleri anlatacak bir şairler tezkiresi yazmaya karar vermiştir. Bu nedenle devrin şair ve âlimlerinin bir araya gelerek oluşturdukları meclislere katılmış; bazen hizmetlerinde bulunmuş bazen de sohbetlerinden feyz alarak kendi ifadesiyle fûnun-ı şiirden nasibini almaya çalışmıştır. "...rûz u şeb hîdmet-i 'ulemâ-yı 'izâm ve mülâkât-ı ümerâ-yı kirâm ve mülâzemet-i şu'arâ-yı nîk-nâm ve tûtîyân-ı şekeristân-ı fesâhat ve 'andelibân-ı gülîstân-ı belâgatler ile gâh müşâ'ere ve gâh müzâkere idüp..." (Ahdî 2005: 88). Nihayetle ise Ahdî, içinde bulunduğu topluluğun edip ve belîğ kişilerinden elde ettiği bilgileri ve aynı zamanda sadece isimlerini duyduğu şairleri tanıyan dostlarından derledikleriyle Gülşen-i Şu'arâ'yı yazmaya karar vermiştir. "...selâtin-i 'izâmun ve 'ulemâ-yı fihâmun ve sâhib-i devletân-u hûb-cemâlün ve 'ayş u nûş itdügüm şu'arâ-yı şîrîn-makâlün ve hîdmetlerine irişüp sohbetlerinden müstefîd olan kimesnelerden evsâf-ı hamîdesin gûş kılduğum fusahâ-yı nîkû-hisâlün memhâ-emken tetebbu'-ı ahvâl idüp dört ravza tarîki ile 'alâ-kadri't-tâke bu bir nice perişân evrâka cem' kılup Tezkire-i Erbâb-ı Vefâ a'ni Gülşen-i Şu'arâ diyü nâm virildi." (Ahdî 2005: 88-89). Bundan dolayı tezkirede isimleri zikredilerek bahis konusu olan şairlerin önemli bir kısmı İstanbul, İstanbul'a komşu iller ve tezkirecinin doğum yeri olan Bağdat'tandır.

Ahdî, padişah bahislerinde padişahların tarihi kişiliklerine ve kendi dönemlerinde gerçekleştirmiş oldukları icraatlara yer vermez. Bunun yerine Latîfî'de olduğu gibi şairlik yönleri ve varsa başka sanat dallarında göstermiş oldukları hünerleri ve toplum katında herkesçe takdir edilen huy ve karakter özellikleri anlatılır. Ayrıca Sehî ve Latîfî tezkirelerinde padişahlarla ilgili bilgi verilirken genellikle Tevârih-i Âl-i Osmân'lardan istifade edilmiştir. Çok sık olmamakla beraber Ahdî de aynı geleneği sürdürmüş ve tezkiresinin Sultan Bayezid maddesinde sadece Tevârih-i Âl-i Osmân'a atıfta bulunmuştur. "*Keyfiyyet-i hâli meşhûr kütüb-i Tevârih-i âl-i 'Osmânî'de mestûr ve mezârî Sivâs'dadur.*" (Ahdî 2005: 103).

Ahdî, şairlerin hayatları, eserleri ya da sanatçılık yönleri ile ilgili bilgi verirken toplumdan edindiği bilgiler için çoğunlukla isim belirtmeden klasik ifadeler kullanır. Ancak bu ifadelerin temel gayesi şairin çeşitli yönleriyle okuyucu tarafından bilinmesi değil; o dönem toplumunda şairin sanatçılık kudretinin tasdik edilmesine dayalıdır. İfade edilen bu bilgilerin doğruluğunu tasdik ettirmek amacıyla hep genel ifadelere dayalı toplumun çeşitli kesimlerine müracaat edilir. Müracaat edilen bu kesimler mukaddimesinde de kısmen belirttiği gibi *efvâh, beyne'n-nâs, yarân, şu'arâ* yahut *fusahâ*'dır. Pîrî Paşa maddesinde "*Ramazân-zâde diye efvâhda meşhûr ve elsîne mezkûr asl u ensâb ile kâmbîn ü kâmyâbdur.*" (Ahdî 2005: 106). Afîtabî maddesinde "*Ol âfîtab-ı ma'rîfet ve mâhtâb-ı fazîlet zurâfâ mâbeyninde gün gibi şöhet-i tâm bulup...*" (Ahdî 2005: 212). Behîştî Efendi maddesinde "*Aksâm-ı nazma kâdir ve tarz-ı mesnevide şahir ve kasâ'idi vâfir eş'âr-ı tarab-engîzi sûz-nâk ve güftâr-ı şeker-rîzi lezîz ü pâk ve beyne'n-nâs bî-hadd ü bî-kıyâs vâkı' olmuşdur.*" (Ahdî 2005: 226). Yalnız tezkirede geçen bu tarz klasik ifadeler şairlerin hayatları ve sanatçılık yönleriyle ilgili bilgi vermek suretiyle kullanılmıştır. Bu tür kullanımların hiçbirinde şairin eser(ler)iyle ilgili bilgi verilmez.

Gülşen-i Şu'arâ'dan önce yazılan Sehî ve Latîfî tezkirelerinde şairlerin sanatçılık kudretleri anlatılırken genellikle Fars edebiyatının önde gelen şairlerinden Molla Câmî, Selman-ı Saveci, Nizâmî, Hilâlî vb. şairlerle karşılaştırılmışlardır. Ahdî ise yine sanatçıların şiir kabiliyetlerini ifade etmek amacıyla onları devrin meşhur Fars şairleriyle karşılaştırmakla beraber dönemin nam sahibi Osmanlı şairleriyle de karşılaştırma yoluna gitmiştir. Tezkirede kimi şairler XV. yüzyıl şairlerinden Necâtî Bey ve XVI. yüzyıl şairlerinden Emrî, Bâkî, Zâtî ve Hayâlî Bey'le şiir sahasındaki yetkinliklerini kanıtlamak amacıyla karşılaştırılır. Ancak bu şairlerden en çok Emrî'nin ismi geçer. Cemâlî maddesinde "*Zîrâ ki tab'-ı nazm-ı hüner-güsteri tahayyülât ile mânend-i ve selâset-i eş'âr ile tevâmân-ı Bâkî olup...*" (Ahdî 2005: 255). Haletî maddesinde "...fenn-i şi'r

anlamada müselle-i ehl-i cihân ve Hayâli Beg'ün edâsına mâ'il..."(Ahdî 2005: 226). Ulvi-i İstanbulî maddesinde "...durûb-ı emsâl bulmada peyrev-i Necâtî ve mazmûn-ı belâgat-nümûn ile mânend-i Zâtî ve edâ-yı nâzûk ile misâl-i Hayâlî..."(Ahdî 2005: 429). Tezkirede sanatsal karşılaştırma amacı gütmeksizin ismi en çok geçen bir diğer Türk şairi ise Ali Şîr Nevayî'dir. Birçok yerde Nevayî'den, edebiyatta bilinmesi gereken bir ekol gibi bahsedilmiş ve onu bilen şairlerden de övgüyle söz edilmiştir. Hatta Nevâyî isminin geçtiği çoğu yerde ismi geçen şairin hem Nevâyî hem de Farsça bildiği şeklinde ortak bir ifadeye yer verilmiştir. Mevlana Şuhûdî maddesinde "...esnâf-ı şî're kâdir ve zebân-ı Fûrs ü Nevâyî'de mâhir..."(Ahdî 2005: 368). Zayî'i maddesinde "...her zebâna kâdir ve lisân-ı Fârisî'de eş'ârı bî-hadd ve edâ-yı Nevâyî'de güftârı lâ-yu'addur." (Ahdî 2005: 398).

Şair kadrosunun önemli bir kısmını doğduğu kent olan Bağdat'tan seçen Ahdî ayrıca aile üyeleri ve yakın akrabalarına da yer vermiştir. Başta babası olmak üzere büyük ve küçük kardeşleri amca ve amca çocuklarına yer veren Ahdî bir anlamda yakın çevresinden oluşturduğu bu şair kadrosundan kendileriyle ilgili birebir bilgi edinme fırsatı bulmuştur. Mevlana Şemsî-i Bağdâdî maddesinde şairin kendi babası olduğunu belirtir. "*Ehl-i 'ilm zümresinden râkım-ı hurûfun babasıdır.*" (Ahdî 2005: 364). Ahdî kendi tezkiresini yazdığı döneme kadar kaleme alınan Sehî ve Latîfî tezkireleri içerisinde sadece Latîfî'nin tezkiresinden bahseder ve Latîfî 'yi tezkiresinde taassub sergilemekle suçlayarak devrin fazıl kişileri tarafından beğenilmediğini belirtir. Muhtemeldir ki Ahdî'nin buradaki taassub ifadesinden kastı Latîfî'nin kendi tezkire şairlerinin bir kısmını Kastamonulu gösterme eğiliminden kaynaklanır. Latîfî maddesinde "...*Tezkire-i Şu'arâ yazmışdır lâkin pesend-i zurâfâ ve makbûl-i fuzalâ olmamışdır zîrâ ki çok yerde ta'ssub itmişdür.*" (Ahdî 2005: 501). Âşık Çelebi de tezkiresinin Latîfî maddesinde Ahdî'nin belirttiği taassubun Latîfî'nin şairlerin bir kısmını Kastamonulu göstermesinden kaynaklandığını açıkça ifade eder. "*Ammâ bu dahî tarîk-i Hakk'ı koyup şâh-râh-ı ta'assuba gitmişdür. Ekser-i şu'arâyı yirinden yurdundan idüp çeke çevire döge döge dir dimez Kastamonulu itmişdür.*" (Âşık Çelebi 2010: 738). Ahdî, Âşık Çelebi'ye de tezkiresinde yer vermesine rağmen o döneme kadar Âşık Çelebi, tezkiresini yazmadığı için sadece şairliğinden bahsetmiştir.

Sözlü kaynak olarak Ahdî, tezkire mukaddimesinde nelerden istifade ettiğini şöyle belirtir. "...*selâtin-i 'izâmün ve 'ulemâ-yı fihâmün ve sâhib-i devletân-u hûb-cemâlün ve 'ayş u nûş itdügüm şu'arâ-yı şîrîn-makâlün ve hîdmetlerine irişüp sohbetlerinden müstefîd olan kimesnelerden evsâf-ı hamîdesin gûş kıldugüm fusahâ-yı nîkû-hisâlün...*" (Ahdî 2005: 86-87). Ahdî'nin kendi ifadesinden de anlaşılacağı gibi tezkireci, tezkiresine aldığı şairlerin bir kısmıyla görüşerek bir kısmıyla da sohbetlerinde bulunan dostlarının vermiş oldukları bilgilerden yararlanmış. Tezkirede bu durum açıkça görülür. Ahdî, kendisiyle birebir görüşerek bilgi edindiği şairlerden kimisinin hizmetinde bulunmuş, kimisiyle farklı şehirlerde görüşerek sohbet etmiş, kimisinin de evinde belirli bir müddet kalmıştır. Temerrüd Paşa maddesinde paşanın hizmetinde bulunduğunu söyler. "*Sabîkan diyâr-ı Bağdâd'dan münfasıl oldukda bu bende-i fakîr ol yâr-ı bî-nazîr ile Sivas'a gelüp müddet-i medîd hîdmetlerinde olup...*"(Ahdî 2005: 109). Rızayî Efendi maddesinde şairle Osmanlı coğrafyasının değişik şehirlerinde görüşerek kendisinden yazmış olduğu şiirleri aldığını belirtir. "...*Dimetoka ve Edirne ve İstanbul ve Bursâ'da hâk-i pâ-yî şerîfleri ile müşerref olup dürlü dürlü istifâde idüp nazm-ı dürer-bârların gûş-ı hûşe gûş-vâr kılmışdır.*" (Ahdî 2005: 155). Mecdî maddesinde ise şairin kendisini evinde bir yıl boyunca misafir olarak ağırladığını söyler. "*Râkım-ı hurûf Edirne'de bir yıl mikdârı sa'âdet-hânesinde mütemekkin olmuşdur.*" (Ahdî 2005: 510). Öte yandan kendisiyle görüşemediği ancak kendisiyle ilgilili bilgileri başkalarından duyduğu şairler içinse genellikle "*evsâfın işitdügümüz şu'arâdandır*" şeklinde klasik bir ifade kullanmıştır. Usûlî maddesinde "*Evsâf-ı hamîdesin gûş itdügümüz şu'arâdandır.*" (Ahdî 2005: 200). Za'îfî maddesinde "*Zîkr-i hayrın istima' itdügümüz fukarâ ve eş'âr-ı hûb-şî'ârın tetebbu' itdügümüz şu'arâ zümresindendir.*" (Ahdî 2005: 399).

Yazılı kaynak olarak Ahdî, mukaddimesinde belirtmemesine rağmen şairlerin şiirlerinden örnekler sunmak ve sanat anlayışları hakkında bilgi vermek amacıyla şairlerin eserlerinden yararlanmıştır. Tezkirede şairlerin şiir örnekleri için eserlerinden istifade edildiğine dair dört yerde bilgi verilmektedir. Özellikle Celîlî maddesinde şairin hamsesinden bahseden Ahdî, hamsede yer alan üç mesnevîden ve gazeliyatından şiir örnekleri verir. “*Merhûm ü mağfûrun kitabı Leylâ vü Mecnûn’dan Leylâ vafında üç beyt ol cümleden bu evrâk-ı dil-küşâda ve ravza-i ihvân-ı safâda sebt olundu.*” (Ahdî 2005: 251). “*Bu birkaç beyt dahi Kitâb-ı Hüsrev ü Şîrîn’den ve Temmûz vafında hûb vâkı’ olmuştur.*” (Ahdî 2005: 251). Şairlerin eserleri dışında ise yine sanat anlayışları ve gündelik hayattaki çeşitli durumları hakkında bu kez kaynak ismi verilmeden sadece şiir örneklerine yer verilir. Ümîdî maddesinde şairin ölüm vaktine yakın kendisiyle ilgili durumu anlatan şiir beyitine şöyle yer verilir. “*Bimâr olup mevt zamânında cism-i zerdine bakup bedihe bu beyti dimişler.*” (Ahdî 2005: 215). Cenâbî Paşa maddesinde ise şairin şiir sanatındaki kudreti yine kendi şiirinden örnek verilerek tescil edilir. “*...şahbâz-ı himmeti hümâ-pervâz olduğına bu gazel şahid-makâl ve mübeyyen-i hâl vâkı’ olmuştur sebt olundu.*” (Ahdî 2005: 106). Ahdî’nin tezkiresinde en çok kullandığı bilgi kaynaklarından biri de kendisinden önce yazılmış tezkirelerde de sık sık istifade edilen tarih kıtalarıdır. Ancak tezkiredeki tarih kıtaları şairlerin ölüm tarihleriyle ilgili bilgi vermekle sınırlandırılmamış aynı zamanda devrin önemli bir tarihi hadisesine ve devlet adamı konumundaki kimi şairlerin bulundukları sosyal statü değişikliklerine de düşürülen tarihlere yer verilmiştir. Mevlana Samî maddesinde şairin ölümüne düşülen tarih kıtası şöyledir. “*Hukûk-ı sâbıkaya binâen şehâdetlerine bu târîh-i gazâ ol şâ’ir-i hûb-edânundur.*” (Ahdî 2005: 350). Bununla yetinmeyen tezkireci bazı şairlerin ölümlerine kendisi tarih kıtası yazmıştır. Cüdâyî-i Acem maddesinde “*Bu bende ile hukûk-ı sâbıkası külli olmagın vefâtına bu târîh-i pâk kelimât sebt olundu. Târîh li-müellifi.*” (Ahdî 2005: 258). Daha önce Ali Şîr Nevâyî’nin tezkiresinde görülen şairlerle ilgili mektuplardan bilgi edinme yolu uzun bir aradan sonra Ahdî tarafından tekrar kullanılmıştır. Tezkirede çok sık kullanılmayan mektupla bilgi edinme metodu sadece iki şairde görülür. Her iki şairin de Ahdî’ye gönderdiği mektuplarda kendilerine ait şiir örneklerinin var olduğu belirtilmiştir. Ahmed Paşa maddesinde “*...sene hamse ve tis’in ve tis’âmi’ede diyâr-ı Bağdâd’a bu bende-i nâ-şâde bir mektûb-ı dürer-bâr ile bu gazel-i âbdârları gelüp tezkire-i erbâb nazma nakş u nigâr oldı.*” (Ahdî 2005: 4).

Âşık Çelebi’nin kaleme aldığı ve XVI. yüzyılın en hacimli tezkiresi olan Meşâ’irü’ş-şu’arâ Ahdî’nin Gülşen-i Şu’arâ’sından sonra yazılmıştır. Yetiştigi aile itibarıyla devrin önde gelen hocalarından dersler alan Âşık Çelebi, hem kültürel birikim hem de mensup olduğu ailenin nüfuzu sebebiyle devrin çeşitli devlet kademelerinde görevlendirilmiştir. Tezkiresinin giriş kısmında XVI. yüzyıl tezkire mukaddimelerinin genelinde görülen şiir ve şair üzerine değerlendirmeler yapan Âşık Çelebi, istifade ettiği kaynakların niteliği açısından almış olduğu iyi eğitimin yasımlarını hissettirir. Şiir ve şairle ilgili değerlendirmelerinde ayet, hadis, kelam-ı kibar ve İslam tarihinden alıntılar yapan Âşık Çelebi şiirin faziletleriyle ilgili de Osmanlı, İran ve Arap kültür coğrafyalarına mensup din ulemasının görüşlerine başvurur. Ebu Su’ud Efendi’den Kadı Beyzavî’ye Fahrüddin Kazi Han’dan İmam Bürhanüddin’e Kadı İsa’dan Müfti Hâce Çelebi’ye kadar farklı bölgelere mensup din alimlerinin de görüşlerinden yararlanır. Kendisinden önceki tezkirelerden farklı olarak padişahları, şairleri anlattığı bölümde değil de tezkirenin giriş kısmı sayılan fasl-ı evvel bölümünde anlatmayı uygun bulmuştur. Osmanlı tahtına geçen padişahları kronolojik sırayla anlatan Âşık Çelebi Fatih’e kadar ki padişahları şairlik yönlerinden bahsetmeden adalet, cesaret ve ilim gibi bireyin şahsını övmek amacıyla kullanılan genel ifadelere yer verir. Fatih’ten sonra ise II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi padişahların hem şairliklerini hem de devlet adamlıklarını anlatır.

Âşık Çelebi fasl-ı evvel kısmında Herat ekolü tezkireleriyle birlikte Sehî ve Latîfî tezkirelerinden bahsetmesine rağmen tezkirelerden nasıl istifade ettiğine dair herhangi bir bilgi vermez. Tezkirenin şairler bahsinde kimi şairlerin hayatları anlatılırken satır aralarında bu tezkirelerden nasıl istifade edildiği ile ilgili açıklamalara rastlamak mümkündür. Âşık Çelebi, Ali Şîr Nevâyî'nin tezkiresini gördüğünü Bezmî-i Sâni maddesinde açıkça ifade eder. "*Nevâ'î-i merhûmun Mecâlisü'n-nefâ'is'inde mezkûr olan şu'arâdan...*" (Âşık Çelebi 2010: 421). Sehî Bey'in tezkiresinden ise sadece bir kez istifade edilmiştir. Celîlî maddesinde "*Sehî Beg istilâhınca tarîkin tekmil idüp dersin görmüştür.*" (Âşık Çelebi 2010: 480). Meşâ'irü's-şu'arâ'da ismi en çok zikredilen şairler tezkiresi ise Latîfî'nindir. Âşık Çelebi, Latîfî'nin tezkiresini zikrederken ondan, istifade edilen bir kaynak olarak değil de şairle ilgili verdiği bilginin yanlış olduğunu ispatlamak için bahseder. Hızrî maddesinde "*Latîfî tezkiresinde Burusa müftîsi Ahmed Paşa'nun oğlu Hızır Beg Çelebi'dür ve kendü Hızrî mahlasıyla mezkûrdur dimişdür. Mezkûr Hızır Beg Çelebi ki Müftî Ahmed Paşa'nun oğludur. Burusa'da Kapluca müderrisi iken Emîr Buhârî'ye sûfî olmuştur.*" (Âşık Çelebi 2010: 1532). Âşık Çelebi'nin Latîfî ile ilgili düzeltmeleri genellikle şairlerin mensup oldukları şehir ve aileleriyle ilgilidir. Bazen de şairlerle ilgili net bir bilgiye sahip olmadığında kendi bilgisinin doğruluğunu kanıtlamak için şairin eserinden istifade eder. Bahârî maddesinde "*Tırhalalı olduğu kasâ'idinden ma'lûmdur. Latîfî Prizren'dendür didüğü gayr-ı vakı'dur.*" (Âşık Çelebi 2010: 434-435). Ahdî'nin tezkiresinden ise sadece kendisinden bahsedilirken bir Rum şairleri tezkiresi kaleme aldığı ve bu tezkireyi güzel tetebbu ettiği şeklinde bilgi verilmiştir.

Âşık Çelebi, tezkirelerin yanı sıra tarih kitaplarının da şairlerin özellikle hayatları ile ilgili bilgi edinmede önemli bir rol üstlendiğini savunur ve bu yönüyle Cüveynî'nin Târîh-i Cihân-güşâ, Mu'ini'nin Târîh-i Âlem-ârâ ve Vassaf'ın Târîh-i Vassaf adlı eserlerinin isimlerini zikrederek onları över. Önceki tezkirelerde olduğu gibi Âşık Çelebi de Tevârih-i Âl-i Osmân'lardan yararlanma geleneğini sürdürmeye devam eder. Ancak dönemin tezkirelerinden farklı olarak birden fazla tevarihîten istifade eden Âşık Çelebi, yararlandığı kaynakların kime ait oldukları hakkında da bilgi vermeyi tercih etmiştir. Kemal Paşazade maddesinde "*Monla-yı merhûm Tevârih-i Âl-i 'Osmân'da Uğurluoğlu Sultân Ahmed tercemesinde yazar ki...*" (Âşık Çelebi 2010: 303). "*Merhûm yine Tevârih-i Âl-i 'Osmân'da Hâcî Hasanoğlu tercemesinde sâbikan...*" (Âşık Çelebi 2010: 304). Hatta Ahmed Çelebi maddesinde şairin kökeni ile ilgili bilgiyi yine şairin nazımla kaleme aldığı tevarihîten yararlanarak ortaya koymaya çalışır. "*Mebde' ü menşe'in Silivri kâzısı iken Şeh-nâme bahrinde cem' itdüğü Tevârih-i Âl-i 'Osmân'da bu vech ile beyân itmişdir.*" (Âşık Çelebi 2010: 314). Tevârih-i Âl-i Osmân'lar dışında tezkirecinin başvurduğu mühim tarih kitaplarından biri de bir dönem Âşık Çelebi'nin hocalığını da yapmış Taşköprizâde'ye ait olan Şakâ'ikü'n-nu'mânîye ve Zeyilleri'dir. Sadi Çelebi maddesinde "*Taşköprü-zâde Tevârih-i Şakâ'ıkında merhûm için 'ömründe yalan söylememiş kimesne varsa oldur diyü babasından nakl eyler.*" (Âşık Çelebi 2010: 982). Âşık Çelebi'nin tarih kaynaklarından istifade ediş yönü diğer tezkirelerde de olduğu gibi şairin hayatıyla ilgili bilgilerin temini şeklindedir.

Âşık Çelebi tezkiresinde yer alan şair kadrosunun önemli bir kısmı tezkireci tarafından tanınan ve kendi döneminde yaşayan şairlerden oluşmaktadır. Tezkirede bu dönem şairleri için "hala" ve "haliya" ibareleri kullanılmaktadır. Aftâbî maddesinde "*Hâlâ dîvân-ı Süleymânî kâtiblerindendür ve ol zümrede 'ilm ü ma'rîfet sâhiblerindendür.*" (Âşık Çelebi 2010: 350-351). "Hala" ve "haliya" kullanımlarının geçtiği şairlerde, şairle ilgili verilen bilgi genellikle o dönem hangi işle uğraştığı ile alakalıdır. Emir maddesinde "*Hâliyâ kâzî-ı kazâ-yı feth-i İslâmdur.*" (Âşık Çelebi 2010: 383). Âşık Çelebi'nin kendi döneminde yaşayan şairlerle ilgili bilgi edinmesinin en büyük avantajı ise şüphesiz birebir bilgi alma fırsatına sahip olmasından kaynaklanır. Yine Âşık Çelebi şair kadrosunu mensup oldukları bölge bakımından eğitim hayatının geçtiği İstanbul'dan ve çeşitli kadılık görevlerini ifa ettiği Balkan şehirlerinden seçmiştir. Ahi maddesinde "*Fakir Nigbolî kâzısı olduğum vakt tefahhus itdüm gavrına vâkıf oldum Manastırî diyenlerin kavlini redd için.*"

(Âşık Çelebi 2010: 392). Tezkirede, Anadolu ve Osmanlı coğrafyasına ait çeşitli şehirlere mensup şairlerden bahsedilmesine rağmen esas çoğunluğu İstanbul ve Balkan şehirlerine mensubiyeti bulunan şairler oluşturur. Âşık Çelebi, hayalini kurduğu nakibü'l-eşraflık makamına gelmemiş olmakla birlikte her görevden alınışından hemen sonra yeni bir göreve atanmış, yüksek mevkilerde bulunan dostları tarafından kollanmış, görev yeri daima Rumeli eyaletleri olmuştur. (Aynur-Niyazioğlu 2011: 49). Yani bir anlamda Âşık Çelebi, tezkiresine aldığı şairlerden birebir tanıdıklarına ya da kendisiyle ilgili bilgiyi yine kendisinden alabileceği şairlere öncelik vermiştir.

Âşık Çelebi, Osmanlı tarihinde vuku bulmuş çeşitli olaylar ile ilgili şairlerin bu hadiseleri anlatan şiirlerine de yer vermiştir. Birer tarih vesikası niteliği taşıyan bu tarz şiirler, tarihi olaylara ışık tutma anlamında önemli bir yer tutar. Bâkî maddesinde “*Sene tis’a ve sittîn ve tis’ami’e zi’lhiccesinün evâhirinde cenâb-ı ma’delet-penâh Sultân Süleymân-ı merhûm hamr getüren gemileri İstanbul ile Galata ortasında yakmak emr itdiklerinde Bâkî Çelebi bu gazeli diyüp üç gazel ile dahı fakîre irsâl itmişlerdür.*” (Âşık Çelebi 2010: 414). Yine Emirek maddesinde “*İbrâhîm Paşa ve İskender Çelebi devri gidüp Ayâs Paşa ve Mahmûd Çelebi zemânı olup şu’arânun ca’ize ve sâlyânelerin kesdiklerinde bu kıt’ayı dimişdür.*” (Âşık Çelebi 2010: 377).

Meşâ’irü’s-şu’arâ’da Zâtî ve Hayâlî hem sanat görüşleri hem de şairlerin kabiliyetleriyle ilgili Âşık Çelebi’nin bilgisine başvurduğu şairlerdendir. Hayâlî’den ziyade Zâtî’nin şairlerle ilgili görüşlerine daha fazla müracaat edilir. Âşık Çelebi tezkiresinde kimi şairlerin sanat kudretlerini ve şiir yazmaktaki maharetlerini ortaya koymaya çalışırken Zâtî’nin o şairle ilgili değerlendirmelerine yer verir. Bâkî maddesinde “*Zâtî merhûm ki dünyâda bir zâtıdır şi’r gayra nisbet ‘arızî ve ona nisbet zâtıdır. Dir idi ki şi’rûn devri sürildi ve şu’arânun defteri düridi. Ammâ ol nesne ki dehân-ı dil-ber gibi bahş-ı ga’ib olup verâ-yı revâk-ı kümûnda bâkîdür ana sebep zuhûr-ı tab’-ı Bâkî’dür...*” (Âşık Çelebi 2010: 410). Âşık Çelebi, Zâtî’nin şairlerle ilgili sanatsal değerlendirmelerini öyle kanıksamıştır ki şairlerin sanatsal kabiliyetlerini veya müteşairliklerini tespit etmek amacıyla onun bilgisine başvurur. “*Bir gün Zâtî’ye Kandî ve Keşfî kangısı eyü şa’irdür ve fenn-i şi’rde kangısı kâdirdür didüm. İkisi bile necestür bir kalebe kesilmiş kerpiçdür.*” (Âşık Çelebi 2010: 719). Öte yandan Ahdî’nin tezkiresinde de kimi şairlerden bahsedilirken Zâtî’nin ismi geçer. Ancak Âşık Çelebi’de şairlerle ilgili değerlendirmelerine başvurulmuş Zâtî, Ahdî’de ise şairlerin sanat kudretlerinin ispatlanması amacıyla mukayese edildiği bir şairdir. Öte yandan Âşık Çelebi de kendinden önceki Osmanlı sahâsı tezkirecileri gibi kendisine göre güçlü şairleri sanat kudretlerinin üstünlüğünü ispatlamak amacıyla Arap ve Fars şairleriyle karşılaştırmayı ihmal etmez. Gazâlî maddesinde “*Mu’ammâda yanında Mîr Hüseyin bî-nâm u nişân idi; Câmî cur’a-nûşî ve ‘Alî ger sağ olsa Kemâl-i Bedahşî gibi ad çıkardüğün işitdükde kulak çekmekte hâzır pehlevân idi.*” (Âşık Çelebi 2010: 1640).

Âşık Çelebi’nin tezkiresini yazarken istifade ettiği mühim kaynaklardan biri de şüphesiz devrin önemli bürokratlarından ve Anadolu kadılığı da yapmış dedesi Müeyyedzâde’dir. Tezkire genelinde Müeyyedzâde’nin bürokratik konumundan dolayı çeşitli vesilelerle tanıdığı şairlerle ilgili bilgisine müracaat edilir. Kemalpaşazâde maddesinde “*Merhûm mağmûm u mehmûm Mü’eyyedzâde’ye gelüp arz-ı hâl eyler. Mü’eyyedzâde var rızâ sûretin göster yarın arz idicek hayr ola dir.*” (Âşık Çelebi 2010: 297). Dedesi dışında daha önceden kendisine hocalık etmiş devrin üstadlarının şairlerle ilgili bilgilerinden de yararlanır. Nihânî maddesinde “*Üstâdum Sürûrî Çelebi, Nihânî Hâcî Hasan-zâde müderrisi iken ana dânişmend olmuş. Fakîr andan işitdüm şi’ri çendân makbûl u matbû’ ve kendü şu’arâda mukalled ü metbû’ degüldür.*” (Âşık Çelebi 2010: 297). Âşık Çelebi’nin yakın çevresi dışında tezkiresindeki şairlerin önemli bir kısmı tezkireci tarafından tanınan ve hayatının belirli dönemlerini beraber geçirdiği şairlerden oluşmaktadır. Bu nedenle şairle ilgili bilgileri yine şairin kendisinden öğrenme fırsatına sahip olmuştur. Örneğin Sun’î Çelebi, Nihânî ve Merdümî Çelebi ile eğitim geçmişi olan Âşık Çelebi, Şeydâ, Varidi ve Celâlî gibi şairlerin de yakın dostudur. Celâlî maddesinde “*Seyr-i gülistanda ve deyr-i mugânda Eyyub u Kâğıd-hâne*

çemenlerinde Galata ve Hasköy encümenlerinde, Zâtî dükkânında ve Atmeydânında bahar sohbetlerinde ve hazân cemiyyetlerinde gâh mahbûblar mecma'ı olan hammâmlar seyrinde ve gâh Dâvûd Paşa iskelesinde suya oynayan sîm-endâmlar seyrinde gâh hânkâhlarda vefâ semâ'ında ve gâh harâbâtlarda deblek semâ'ında hem-dem idük." (Âşık Çelebi 2010: 469). Yine tezkiredeki şairlerin önemli bir kısmının İstanbullu oluşu diğer bir kısmının ise farklı şehirlerde doğmalarına rağmen görev icabı İstanbul'da yaşamaları Âşık Çelebi'ye bilgi edinme hususunda ciddi bir kolaylık sağlamıştır. Kemâl-i Zerd maddesinde "Saruca Kemâl'dür. Anadolu'dan Bergama'dandır... Sultân Mehmed-i merhûm devrinde vezîr-i bî-nâzîr ve terbiyet-i emâsîl ü kavâbilde esîr-te'sîr olan Mahmûd Paşa'ya intisâb ider." (Âşık Çelebi 2010: 720).

Meşâ'irü's-su'arâ'da şairlerle ilgili tezkirecinin sıkça bahsettiği bilgi kaynaklarından birisi de şair meclisleridir. Tezkirenin genelinde Âşık Çelebi, ya şairlerin kendi çabalarıyla ya da hami konumundaki bürokrat kesime mensup sanatsever kişilerin teşvikiyle oluşturulan söz meclislerinden sıkça bahseder. Hem tezkireci hem de şair kimliğiyle söz meclislerine iştirak eden Âşık Çelebi, tezkiresindeki şairlerin bir kısmıyla bu meclislerde tanışarak hayatları ve eserleriyle ilgili bilgi edinme fırsatı bulmuştur. Hafız-ı Acem maddesinde "Kâdirî Efendi ki sâhib-i 'ayâr-ı mî'yâr-ı şu'arâ ve mu'ayyin-i mekâdir-i fuzalâdur, bir meclislerinde bu iki matla'ın okuyup medh ü senâ itdüklerinde fakîr bi'z-zât hâzır idüm biri budur ki..." (Âşık Çelebi 2010: 603). Bilindiği gibi geçmişten bu yana Türk devlet geleneğinde şair ve sanatçılar daima himaye edilmiştir. Osmanlı devlet geleneğinde de başta padişah olmak üzere devlet kademesinin önde gelen şahsiyetleri bu geleneği devam ettirmeye çalışmışlardır. Tezkirelerde münşî, müverrih, şairlerin katıldığı bu çeşit meclislere ait kayıtlar, bu toplantıların sanatı teşvik kadar patronun nâm u şânını yaymaktaki temel fonksiyonunu belirtir (İnalçık 2005: 43-44). Âşık Çelebi'nin de katıldığı ve Osmanlı bürokratlarının oluşturduğu bir söz meclisi Yahya maddesinde şöyle tasvir edilir: "Müftî-i 'asr Kemâl Paşa-zâde-i merhûm ve kâzî-'asker-i vakt Muhyî'd-dîn Çelebi el-fenâri ve Kadîrî Çelebi ve İskender Çelebi ve Hâfız-ı 'Acem ve sâ'ir fuzâlânun ferzâneleri cem' olup gûne gûne sohbetler... Yine 'ulemâ vü fuzalâ hâzır ve Hayâlî ol meclisde ser-halka-i Kalenderân gibi dâ'ire-i sohbetde bile dâ'ir idi. Yahyâ Beg yayabaşı bîrk ü otağasıyla girüp monlâ merhûm nâmına bir kaside okıdı ki matla'ı budur." (Âşık Çelebi 2010: 675).

Ele aldığı şairler açısından oldukça hacimli bir eser sayılan Âşık Çelebi tezkiresi istifade edilen kaynakların niceliği bakımından da oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Sözlü kaynak olarak tezkirede ilkin Âşık Çelebi'nin çeşitli vesilelerle birebir görüşerek hayatları ve eserleri hakkında bilgi aldığı şairler göze çarpar. Bu tarzda aldığı bilgiler şairlerin hayatları ve eserleriyle ilgili bir alıntıya dayalıdır. Aftâbî maddesinde "Mezbûr çerâğa âhir-i 'ömründe biz de irişdük. İstanbul bezzâzistânında kitâb sahhâfî idi. Âftâbî'nün kendüye olan gazellerin okuyup gezüp anun vassâfî idi." (Âşık Çelebi 2010: 349). Latîfî maddesinde ise şaire ait kıt'alar yine kendisinden alınmıştır. "Tezkiresinde ba'zı gazellerin îrâde eylemişdür. Bu mahalde îrâda ihtiyâc yokdur. Fakîre virdüğü kıt'adandır bu iki ebyât." (Âşık Çelebi 2010: 740). Âşık Çelebi de kendisinden önce ki tezkireciler gibi şairlerle ilgili bilgi edinmek amacıyla rivayete dayalı anlatımlardan bolca yararlanır. Ahi maddesinde "Mervîdür kim Sultân Selîm-i merhûm kâzî-'askerleri olan Zeyrek-zâde ve Kemâl Paşa-zâde'ye buyurur, Âhî'nün Hüsrev ü Şîrîn'inden birkaç varak getürdüp görür." (Âşık Çelebi 2010: 395). Ancak Âşık Çelebi rivayete dayalı anlatımların sağlamlığını ispatlamak için bazen ravinin ismine de yer verir. Cevherî maddesinde "Selîkî rivâyet iderler ki bir gün Bâlî Çelebi'nün hüccesine varduk." (Âşık Çelebi 2010: 500). Âşık Çelebi'nin tezkiresini yazarken hem aile çevresinin aydın ve entelektüel bir kimliğe sahip olması hem de yakın çevresindeki arkadaşlarının şair ve sanatçılardan oluşması sadece şairlerin kendileriyle ilgili değil; o şairlerin şair olan arkadaşları ile ilgili de bilgi teminini kolaylaştırmıştır. Bu nedenle Âşık Çelebi, şairlerle ilgili bilgisine başvurduğu III. kişilerin çoğunun isimlerine de yer verir. Cafer Çelebi maddesinde "Mevlânâ Necmî Çelebi'den istimâ' itdüm ki katl olduğunda üç dört gün mukaddem kendülere

vardum, bir taze gazel didüm... İçinden bu beyti gâyet begendüm diyü bu beyti okıdı ki..." (Âşık Çelebi 2010: 603). III. kişilerden edinilen bilgiler sadece şairlerle ilgili malumat vermek için değil; bazen farklı bir şairle ilgili toplumda anlatılan çeşitli hadiselerin doğru olup olmadığını kanıtlamak amacıyla da kullanılır. Ahmed Paşa maddesinde "*Merhûm hakkında ba'zılar 'innin i'tikâd idüp anun ile şâyi'dür. Ammâ fakîr cemî'-i muhallefâtına vâris olan 'amm-zâdesi olan Edirneli Nâzır Çelebi'den işitdüm ki gayr-ı vâkı'dur.*" (Âşık Çelebi 2010: 290). Bununla birlikte Âşık Çelebi isim belirtmeden toplumdan elde ettiği bilgiler için "istima' olunur" ibaresini kullanır. Hayâtî maddesinde "*Hayâtî-i kânî'-i kût-ı lâ-yemût ve Memâtî Cidde emîni olup mâlik-i mâl-i vâfir ve sâhib-i câh u ceberrutdur diyü istimâ' olunur.*" (Âşık Çelebi 2010: 638).

Yazılı kaynak olarak Âşık Çelebi, bu minvalde yazılmış dönemin farklı kaynaklarından istifade etmiştir. Bunlardan en mühimleri ise yukarıda da belirttiğimiz gibi şair tezkireleri ve tarih kitaplarıdır. Bunun dışında şairlerin eserlerinde yer alan şiir örneklerini divanlarından ve mesnevilerinden istifade ederek verir. Ancak şairin divanından alıntı yaptığına dair ifade sadece üç şair bahsinde geçer. Bu şairler Gulâmî, Sehî Bey ve Nebâtî'dir. Öte yandan örnek alıntılacağı bütün mesnevilerin isimlerini zikretmeyi ihmal etmez. Sehî Bey maddesinde "*Fakîr dîvânın gördüm, tamâmen gözden geçürdüm kabûle kâbil ebyâtın yazdum.*" (Âşık Çelebi 2010: 1011). Yahya maddesinde ise şairin mesnevisinden örnek beyitler alınırlar. "*Yûsuf u Züleyhâ'sındandır, bu beyti ihvân Yûsuf'a düş gördüğünde dimişlerdür, haylî hûbdur.*" (Âşık Çelebi 2010: 679). Şairlerin eserlerinden örnek beyitler vererek okuyucunun eserle ilgili bilgi edinmesini sağlayan Âşık Çelebi, bazen de şairin beyitlerinden hareketle şairin hayatını kendi şiirinden verme yolunu tercih etmiştir. Çağsırcı Şeyhî maddesinde "*Dânişmendlerle imtizâc itmeyüp medreseye ihtilâl virdükde ikisin dahı kovup Çağsırcı Şeyhî bu beyti dimişdür.*" (Âşık Çelebi 2010: 1457). Yahya maddesinde ise şairin kökeni ile ilgili bilgiyi yine eserinden temin eder. "*Kendi menşe' vü mevlidin Gencîne-i Râz'ında bu vech ile tahkik itmişdür.*" (Âşık Çelebi 2010: 672). İstifade edilen yazılı kaynak bakımından tezkirede tarih kıtalarının kullanımı oldukça fazladır. Ancak Âşık Çelebi, şairlerin doğum ve ölüm tarihlerini belirten tarih kıtaları dışında, yeni inşa edilmiş bir çeşmeden tarihi bir olayın vukuuna, şehirleri yerle bir eden zelzeleden vezirlik payesi alan bir bürokratin yeni mevkisine gelişi tarihine kadar farklı bahisler içeren tarih kıtalarına yer vermiştir.⁶ Tabi tezkireler için istifade edilecek kaynak niteliği taşıyan kıtalar şairlerin doğum ve ölüm tarihleri ile eserlerinin itmamına düşülen tarihlerdir. Salih Çelebi maddesinde "*...âyetine iktidâen İshâk ad virdiler idi ve şâkirdlerinden Rahmî vilâdetine bu târihi dimişdi.*" (Âşık Çelebi 2010: 1273). Azmi-i Sâni maddesinde ise eserinin itmamına düşülen tarih belirtilir. "*...niçe risâleleri vardur ki 'inde'l-bülegâ makbûldur ve Enîsü'l-'ârifin'ün târih-i itmâmı bu nev' ile semt-i güzâriş bulmuşdur.*" (Âşık Çelebi 2010: 1071). Sık kullanılmamasına rağmen mektuplaşmaya dayalı bilgi edinme de Âşık Çelebi'nin tezkiresinde istifade ettiği metodlardandır. Mektuplaşma ile genellikle şairlere ait şiir örnekleri elde edilmeye çalışılmıştır. Hayâlî-i Maruf maddesinde "*Kâzılıkda olduğum zemânlarda dahı tâze didüğü gazelleri yazar gönderür ve kendi hattıyla hâlin i'lâm idüp gurbetde sevindirirdi.*" (Âşık Çelebi 2010: 1557). Yazılı kaynak olarak ilk kez Âşık Çelebi'de görülen ve Kınalızade Hasan Çelebi tezkiresinde de kullanılan bir diğer kaynak da şairin evi ya da zaviyesi duvarına yazdığı kendisine ait şiir örnekleridir. Âşık Çelebi tezkiresinde bu kullanımdan sadece bir kez istifade etmiştir. Feyzî maddesinde "*...Feyzî andan geldük de bu medhi diyüp zâviyesi dîvârına yazmış andan nakl itdüm.*" (Âşık Çelebi 2010: 1262).

XVI. yüzyılda, hem kaleme alındığı tarih itibarıyla hem de hacim bakımından Âşık Çelebi tezkiresinden sonra Hasan Çelebi tezkiresi gelir. 1586'da yazılan Hasan Çelebi tezkiresinin mukaddime kısmında tezkirecinin yazılı ya da sözlü hangi kaynaklardan yararlandığı ile ilgili

⁶ Günay Kut, Âşık Çelebi tezkiresinde yer alan tarih kıtaları ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. "*Kut, Günay, Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-Şu'arâ'da Söylediği Tarihler*, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları II, Acâibü'l-Mahlûkât, İstanbul, Simurg, 2010, 26-31

herhangi bir bilgi verilmez. Sanat yapmak amacıyla uzun zincirleme tamlamalara ve secili anlatıma yer veren tezkireci, mukaddimesinde kendisinden önceki XVI. yüzyıl tezkire mukaddimelerinde olduğu gibi şiir ve şairle ilgili genel bir değerlendirme yoluna gitmiştir. Hasan Çelebi de Âşık Çelebi gibi devrin önde gelen hocalarından dersler almıştır. Dönemin aydın ailelerinden birisine mensup olması münasebetiyle Hasan Çelebi, şairlerle ilgili bilgilerin bir kısmını aile efradından derlemiştir. Hasan Çelebi bu durumu şair biyografilerinde babasından ve dedesinden duyduğu bilgiler şeklinde ifade eder. Tezkireci ailesinden aldığı bilgileri aktarırken genellikle “*vâlid-i kudsi-mekân bu gûne gevher-efşân olurlar idi ki lâkin, râkîmü'l-hurûfun cedit olan Mîrî Efendiden vâlid-i Firdevs-mekân rivâyet iderler idi ki*” gibi ifade kalıplarını kullanmış (Sungurhan 2009: 16). Ahmed Paşa maddesinde bu durum şöyle ifade edilir: “*Râkîmü'l-hurûfun cedit olan Mîrî Efendiden vâlid-i firdevs-mekân rivâyet iderler idi ki...*” (Hasan Çelebi 2009: 110).

Hasan Çelebi tezkiresinde yararlanılan kaynakların başında rivayetler gelmektedir. Rivayete dayalı anlatımlarda genellikle ya “rivayet edilir” ya da hikayet olunur” ifadelerine yer verilir. Ahmed Efendi maddesinde “*Ve yine rivâyet olunur ki sultân-ı kâmkâr ile Karaman yanaşup gelürken bir gird-bâd peydâ olup...*” (Hasan Çelebi 2009: 108). Bazen de bu iki kullanıma bir arada yer verilerek rivayetin kaynağını teşkil eden isimden de bahsedilir. Sultan Korkud maddesinde “*Üstâdı olan Zeynü'l-âbidinden diyâr-ı 'Acemden gelmiş bir üstâd-ı nâm-dâr ve sâzkâr-ı rûzgâr idi ki... Rivâyet ü hikâyet ider idi ki diyâr-ı nâmdâr-ı 'Acemde merzûbûm-ı Rûma kadem basdukda bir müddet (Hazret)-i şehenşâh-ı emced Sultân Ahmed ile ser-âmed olmuş idük.*” (Hasan Çelebi 2009: 91). Ancak Hasan Çelebi'nin hem ailesinden temin ettiğini söylediği hem de kaynak belirtmeden istifade ettiği rivayetlerde geçen bilgilerin önemli bir kısmı Âşık Çelebi tezkiresindekilerle benzer niteliktedir. Her iki tezkirede Cafer Çelebi biyografisinden şöyle bahsedilir: “*Rivâyet olunur ki merhûm Sultân Selîm-i hünerver eyyâm-ı hazar ve hengâm-ı seferde şeref-i sohbeti ile kamrân hatta siper-i pür-zafer-i Erdebil ve 'azîmet-i ceng-i Şâh İsmâ'ilde (Hazret)-i Mevlânâ-yı mezbûr ve Mevlânâ İdris ve Mevlânâ Halîmî ol Hâkân-ı memâlik-sitân ile feth ü nusret gibi hem-'inân olup neşr-i envâ'-ı ma'ârif ve bezl-i cevâhir-i hikâyât u letâ'if ile revân olurlardı.*” (Hasan Çelebi 2009: 202-203). “*Hattâ sefer-i Erdebil'de ve 'azîmet-i Şâh İsmâ'il'de ekser-i evkât Monlâ İdris ve Halîmî Çelebi ve Ca'fer Çelebi-i merhûm pâdşâh ile çâr-'unsur gibi hem-'inân harf-zenân ve bezle-gûyân musâhabet-künân giderler imiş.*” (Âşık Çelebi 2010: 456). Bu ve buna benzer birçok örnekte Hasan Çelebi'nin rivayet edildiğini belirterek verdiği birçok bilgi Âşık Çelebi tezkiresinde verilen bilgilerle ciddi manada benzeşmektedir. Hasan Çelebi'nin bu bilgileri Âşık Çelebi tezkiresinden mi yoksa gerçekten III. kişilerden ya da toplumdan mı alıntıladığını kestirebilmek güçtür. Ancak Hasan Çelebi'nin tezkiresini yazarken rivayet olduğunu söylediği bilgilerin bir kısmını Âşık Çelebi tezkiresinden aldığı kuşku götürmez bir gerçektir. Nitekim Sadri maddesinde Hasan Çelebi'nin yine rivayet olarak aktardığı bilgileri Âşık Çelebi, kendi tezkiresinde birebir gördüğünü söyler. “*Hattâ ba'z-ı sikâtdan mervîdür ki birgün bir kimesne mezbûra reml itdirüp ol dahı remli çizüp eşkâlini yirlü yirinde dizdükde hande-zenân olup 'ömrümde bu makûle niyet işitmedüm diyü hayrân oldukda şahs-ı mezbûr gâh gül gibi surh-rû oldı ve gâh benefşe gibi hayretten ser-fürû itdi.*” (Hasan Çelebi 2009: 463). “*Hattâ birgün merhûm Emîr Hasan-ı Zer-nişânî meclisinde bir sipâhi ana reml atdurdı. Niyyet idüp kur'a saldı. Fakîr hâzır idüm. Bir reml çizdi, eşkâli tertip üzre dizdi. Güldi 'ömrümde bu niyyet gibi niyyet görmedüm, ne 'aceb zamîri var didi.*” (Âşık Çelebi 2010: 1287).

Hasan Çelebi tezkiresindeki rivayetler dışında, bilgilerin derlendiği III. kişiler, tarih kıtaları ve bazı kitaplar da yine Âşık Çelebi tezkiresindeki örneklerle benzer. Örneğin Basîrî maddesinde Hasan Çelebi, Mecâlisü'n-nefâ'is'in şairden bahsettiğini söylemesine rağmen aynı bilgiye Âşık Çelebi'de de rastlarız. Bu bilgi örtüşmesi de akla hemen Hasan Çelebi'nin ilgili malumatı gerçekten Mecâlisü'n-nefâ'is'ten mi yoksa Âşık Çelebi tezkiresinden mi aldığı sorusunu getirir. Bu yüzden isimlerini zikrettiğimiz bilgi kaynaklarına temkinli yaklaşmak yerinde bir tutum olacaktır.

Bundan hareketle tezkiredeki bilgi kaynakları ile ilgili örnekler verilirken elden geldiği kadar Âşık Çelebi'nin tezkiresinde yer alan benzer örneklere yer verilmemeye çalışılacaktır.

Hasan Çelebi ile birlikte XVI. yüzyılın sonlarına doğru yazılan Osmanlı sahası biyografileri sayısal açıdan belli bir orana ulaştıkları için tezkireci de bu eserlerden istifade etme yoluna gitmiştir. Hasan Çelebi'nin tezkiresinde istifade ettiği kaynak kitapları iki guruba ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki, kendisinden önce yazılmış olan tezkireler ve ikincisi ise Osmanlı tarihini kapsayan tarih kitaplarıdır. Tezkirede ismine atıfta bulunularak bilgi alıntılanan sadece Latîfî ve Âşık Çelebi tezkiresidir. Her iki tezkireden de şairlerlerin mensup oldukları şehirleri, sanat anlayışları, eserlerinden örnekler vs. gibi yönlerden istifade edilmiştir. Suni maddesinde “*Latîfî kavli üzere Kastamonıdan bedîdâr olmuş Necâtî Sun’îsi dimekle iştiyhâr bulmuşdur.*” (Hasan Çelebi 2009: 3-II). Sihri maddesinde “*‘Âşık Çelebi Tezkiresinde hayli medh ü senâ idüp hakkında külli utrâ itmışdür.*” (Hasan Çelebi 2009: 372-I). İstifade edilen bilgilerin dışında Hasan Çelebi yine şairlerle ilgili çeşitli konularda her iki tezkirenin verdiği bilgileri eleştirmiş, bazen de doğru olduğunu savunduğu bilgiyi de vermeyi ihmal etmemiştir. Rayî maddesinde “*Latîfî mezkûrî nefîs kelimâta kâdirdür diyü medh eylemişdür. Lâkin halk içinde iştiyhârı yokdur.*” (Hasan Çelebi 2009: 326-I). Hıfzî maddesinde “*‘Âşık Çelebi Tezkiresinde bu matla’ın yazmışdur... Lâkin ba’z-ı ‘udûl u sikâtdan istimâ’ itdügümüz üzere Hıfzî’nin beyti budur.*” (Hasan Çelebi 2009: 244-I). Kimi şairlerle ilgili bilgi verirken de olaya müdahil olmadan sadece her iki tezkirecinin verdiği bilgileri karşılaştırma yoluna gider. Zeyneb Hatun maddesinde “*Latîfî Kastamonî-nâmesinde Kastamonî diyârındandır bir merd-i hünerverün duhter-i sa’d-ahteridür dimışdür. Lâkin ‘Âşık Çelebi Amasiyyalı bir kâdînun kızıdır dimışdur.*” (Hasan Çelebi 2009: 358-I). Hasan Çelebi tezkiresinde Sehî, Ahdi ve Gelibolulu Mustafa Ali'nin isimleri geçmesine rağmen şair biyografilerinde bu tezkirelerden istifade edildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur.

XVI. yüzyıl tezkirelerinin hemen hepsinde görülen tarih kitaplarından istifade metodu Hasan Çelebi tezkiresi için de geçerlidir. Önceki tezkirelerde de görüldüğü üzere Hasan Çelebi'nin de tarih kitabı olarak ilk başvuru kaynağı her zamanki gibi Tevârih-i Âl-i ‘Osmân’lardır. Ancak bu istifade tarzı Âşık Çelebi’de olduğu gibi ayrıntılı ve derinlemesine değildir. Hatemî maddesinde “*Monlâ İdrîs Tevârih-i Âl-i ‘Osmânda tahkîk ü beyân itdûgi üzere nesebi meşhûr-ı âfâk makbûl-ı Hazret-i Hallâk Şeyh Ebû İshak Kâzirünîye müntemî vü müntehi olur.*” (Hasan Çelebi 2009: 262-I). Tevârihler dışında yararlanılan diğer bir tarih kitabı da Taşköprizâde'nin Şakâ’ikü’n-nu’mânîye’sidir. Ahmed Efendi maddesinde “*Câmî-i celâ’il ü dakâ’ik-ı ‘ulemâ-yı Rûm olan kitâb-ı Şakâ’ik’da mestûr u mersûmdur ki tahsîl-i ‘ilm ü kemâle kiber-i sinn ü sâlden sonra iştiğâl eylemişdür.*” (Hasan Çelebi 2009: 102-I).

Âşık Çelebi tezkiresinde olduğu gibi Hasan Çelebi tezkiresindeki şairlerin önemli bir kısmı mensubiyet bakımından ya İstanbul’dan ya da İstanbul dışından gelerek orada yerleşmiş şairlerden oluşmaktadır. Hem tezkiresine aldığı şairlerin İstanbullu oluşları hem de bu şairlerin önemli bir kısmının dedesinin tanıyor olması tezkireciye bilgi edinimi esnasında ciddi kolaylıklar sağlamıştır. Nitekim aynı çevrede yaşadığı bu şairlerin kimisi tezkiresinde de ifade ettiği gibi bazen yakın arkadaşı bazen de akrabasıdır. Şânî maddesinde “*Niçe zemândur sarây-ı cihânda cârımız ve dem-i germ ü serd ve hengâm-ı sürûr u derdde yâr-ı gârımızdur.*” (Hasan Çelebi 2009: 413-I). Hasan Çelebi de Âşık Çelebi gibi şair ve bürokratların toplandığı söz meclislerinde bulunmasına rağmen bu ortamlardan tezkiresinde çok sık bahsetmez. Şemsi Paşa maddesinde “*İttifâk ol gice sohbet-i ruhânî olup idâre-i yâkût-ı rummânî olındukda hıdmet-i saltanat-penâhî ol serv-i gül-izâra hevâdâr olup tâleb-i visâl ve nâ’il-i cemâli oldugın iş’âr için gelün birer mısra’ diyelüm ben bu mısra’ı didüm diyüp okurlar.*” (Hasan Çelebi 2009: 430-I). Aynı şekilde Hasan Çelebi'nin şair biyografilerinin çoğunda kullandığı “hala” ifadesi de şairlerin önemli bir kısmının kendi döneminde yaşadığını ve bu açıdan kendileriyle ilgili bilgi edinmenin zor olmadığını ortaya koymaktadır. Emînî maddesinde “*Hâlâ dahî tekmil-i ma’ârif ü letâ’ife kûşîş ve şu’arâ-yı belâgat-*

şî'âr ile hayli verziş üzredir." (Hasan Çelebi 2009: 141-I). Vasfî maddesinde "*Nakkâş-ı sahâ'îf-i ahvâl ve ressâm-ı suver-i hâl-i erbâb-ı makâl olan râkımü'l-hurûfun 'ammzâdesidir.*" (Hasan Çelebi 2009: 412-I).

Şairlerden, tezkirelerindeki biyografilerinde yer vermek amacıyla kendilerinden şiir talep etme geleneği başta Âşık Çelebi olmak üzere XVI. yüzyıl tezkirelerinin bir kısmında mevcuttur. Aynı metodu Hasan Çelebi de kullanmasına rağmen diğer tezkirecilerden farklı olarak şairlerin divanlarından beğenerek seçtikleri şiirlere yer vermiştir. Senayi-i Diger maddesinde "*Bu tezkireye tahrîr olunmagiçün intihâb u ihtiyâr itdükleri eş'ârdandır.*" (Hasan Çelebi 2009: 199-I). Ancak İşî maddesinde tezkirecinin şiir talebinden ziyade şairin tezkireye yazılmak için şiiri tezkireciye dikte ettiği görülür. "*Sene erba' ve semânîn ve tis'ami'ede Rûm'a geldükde hıdmet-i râkımü'l-hurûfa gelüp bu Tezkireye tahrîr olunmagiçün bu ebyâtı tastîr itmiş idi.*" (Hasan Çelebi 2009: 125-II). Hasan Çelebi, muhtemelen tezkiresine tastir etmek amacıyla şiir talep ettiği şairlerin bir kısmını tanıyordu.

Yine XVI. yüzyıl tezkirlerinin çoğunda görülen tezkiredeki şairleri sanat maharetleri bakımından Fars şairleriyle karşılaştırma geleneği Hasan Çelebi tezkiresinde de devam ettirilir. Sultan Murad maddesinde "*...iklîm-i sühanun hüsrev ü hâkânı ve kemâl-i belâgatla sâni-i Kemâl-i İsfahânî...*" (Hasan Çelebi 2009: 30-I). Fars edebiyatı dışında Osmanlı edebiyatında ise şairler şiir kudretleri bakımından Zâtî'yle karşılaştırılmışlardır. Sultan Murad maddesinde "*Karîha-i melîhaları Zâtî olmagla âsâr-ı tab'-ı pür-iktidârları sahâ'îf-i rüzgârda muhalled...*" (Hasan Çelebi 2009: 30-I). Tezkireci, Zâtî'den sanatsal karşılaştırmayla şairlerin şiir kudretlerini ispat etmek dışında yine şairlerin sanatçılık yönleriyle ilgili kişisel yorum ve değerlendirmelerinden de yararlanır. Emrî maddesinde "*... bu gazeli didigümde bülegâ-yı Rûm'un şa'ir-i sûtûde-sıfatı re'îs-i şu'arâ ve kıdve-i bülegâ Mevlânâ Zâtî merhûma okudukda sehâb-ı ihticâb zuhûr-ı fehvâsına mâni' ve aştâb-ı murâd-ı fakîr-i nâ-murâd zemîn-i fu'âdında tâli' ü lâmi' olmayacak bu beyt-i belâgat-nizâmın ma'nâsını yine bu akall-i enâmdan istisfâr itdiler.*" (Hasan Çelebi 2009: 145-I).

Hasan Çelebi tezkiresinde kullanılan sözlü kaynakların başında rivayetler gelmektedir. Ancak yukarıda rivayetlerle ilgili bahiste değindiğimiz gibi rivayet başlığı altında verilen bilgilerin önemli bir kısmı Âşık Çelebi tezkiresindeki bilgilerle benzeştiği için hangilerinin Âşık Çelebi'den alındığını ve hangilerinin gerçekten tezkireci tarafından temin edildiğini kestirebilmek güçtür. Ahmedî maddesinde "*Rivâyet olunur ki mezbûrlar bir gün meşâyih-i tarikatdan sâhib-velâyet ü kerâmet bir 'azîzün ziyâretine vardukda...*" (Hasan Çelebi 2009: 120-I). Hasan Çelebi'nin bir yandan İstanbul'daki kültürel ortamın tam merkezinde bulunması diğer yandan şair kadrosunu yakın arkadaşları ve akrabalarının oluşturmaları tezkirede şairlerle birebir görüşerek kendilerinden bilgi alınması metodunun sıklıkla kullanılmasını sağlamıştır. Sadrî maddesinde "*Kendüsi hikâyet iderdi ki Yalak Mustafâ Yûnus Paşa bağçesin vezîr-i a'zam olan Ayas Paşayı ol ravza-i behîst-sıfatda da ziyâret idüp...*" (Hasan Çelebi 2009: 462-I). Aynı şekilde tezkire genelinde Hasan Çelebi'nin kendilerinden şiir temin ettiğini söylediği şairlerle de birebir görüşme fırsatı yakaladığı görülür. Hüsrevî maddesinde "*Bu cerîde-i 'irfâna tahrîr ü tastîr olunmagiçün maşrık-ı zamîrinden lâmi' olan ba'z-ı metâli'i bu fakîre irsâl itmişlerdür.*" (Hasan Çelebi 2009: 277-I). Tezkirecinin şair biyografileri için müracaat ettiği bir diğer bilgi kaynağı ise önceki tezkirelerde olduğu gibi III. kişilerdir. Ancak Hasan Çelebi bilgi temin ettiği bu kaynak kişilerin isimlerini de zikreder. Ali Çelebi maddesinde "*Mevlânâ Gubârî hikâyet ider idi ki evâ'il-i hâl ve mebdâî'-i sinn ü sâlimüzde kasaba-i mezbûrede tahsîl-i fezâ'il-i meyfûre için iştigâlde...*" (Hasan Çelebi 2009: 82-II). III. kişiler dışında bazı şair biyografilerinde şairle ilgili toplumdan derlediği hayatı ya da şiirleriyle ilgili bilgilere de yer verir. Bekâyî maddesinde "*Eş'âr u ebyâtı bisyâr ve manzûm kitâbı dahı vardur. Bu matla'ı halk arasında iştihâr tutmuşdur.*" (Hasan Çelebi 2009: 181-I).

Yazılı kaynak olarak Hasan Çelebi'nin de hareket noktası diğer tezkirecilerde olduğu gibi şairin kendi eseridir. Bu eser kimi zaman şairin divanı kimi zaman mesnevisi kimi zaman da eser ismi belirtmeden sadece birkaç beyitlik şiir örneğidir. Halilî maddesinde “*Beyne'l-cumhûr Fûrkât-nâme-i Halilî demekle meşhûrdur. Sıfat-ı hitâb-nâmede bu birkaç beyt ol kitâbdandır.*” (Hasan Çelebi 2009: 283-I). Hasan Çelebi de yine Âşık Çelebi gibi şairlerin hayatlarıyla ilgili çeşitli ayrıntıları şiirlerinden hareketle ortaya koyma metodunu sıkça kullanmıştır. Sücûdî maddesinde “*Bu beyt ile vezîr-i merkûmdan Kalkandelen harâcın taleb itmîşdür.*” (Hasan Çelebi 2009: 369-I). Şairlerin kendi eserleri dışında ise yine yukarda bahsettiğimiz gibi Hasan Çelebi tezkireler ve tarih kitaplarından yararlanmıştır. Sâkî maddesinde tezkireden istifade edilir. “*Âşık Çelebi dahî Tezkiresinde gazel-i mezbûrî ana isnâd idüp egerçi Merhabâ Efendi merhûmdan nakl ile müdde'âsına sened getürmüşdür.*” (Hasan Çelebi 2009: 366-I). Safî maddesinde ise tarih kitabına müracaat edilir. “*Monlâ İdrîs Tevârih-i Âl-i 'Osmânda vüzerâ-yı Sultân Bâyezid Hân silkinde yazup sûsen-i deh-zebân gibi medh ile ratbû'l-lisân olmışdur.*” (Hasan Çelebi 2009: 450-I). Tarih kıtaları da yine Hasan Çelebi'nin sıkça istifade ettiği yazılı kaynaklardır. Tezkiresinde zikrettiği tarih kıtaları, sadece şairlerin ölüm ya da doğum tarihleriyle sınırlı değildir. Tezkireci, Osmanlı ile başka bir devlet arasındaki savaşa, yakından tanıdığı bir bürokratin terfisine ya da herhangi bir yapının imarına ya da tamirine düşülen tarih kıtalarına da yer vermiştir. Âzerî maddesinde “*...bûlbûl-i cânî riyâz-ı gülşen-i cinânda âşyân eyledi. Cinânî bu târîhi dimişdür.*” (Hasan Çelebi 2009: 124-I). Bununla birlikte şairin başına gelen herhangi bir hadiseye düştüğü tarihlere de yer verilir. Emrî maddesinde “*...sene ihdâ ve seb'in ve tis'ami'ede ba'z-ı kimesneler ile husûmet itdükde mezbûrî te'dîp için habs itdüklerinde bu târîhi 'acîb ü garîb vâki' oldu.*” (Hasan Çelebi 2009: 148-I). Şairlerin medfun oldukları mezarlara dikilmiş mezar taşlarının üzerlerine kazınmış şairlerin ölüm tarihleri ve kendilerine ait şiirleri de yine Hasan Çelebi'nin tezkiresine tistir ettiği başka bir yazılı kaynaktır. Revânî maddesinde “*Binâ itdüğü mescidün öninde medfundur. Baharî bu târîhi diyüp seng-i mezârına yazmışdur. Hakkâ ki târîh-i mezbûr ile sikke-i mermerde kazmışdur.*” (Hasan Çelebi 2009: 346-I). Sagarî maddesinde ise şairin kendi mezar taşına yazdığı şiire yer verilir. “*...kabrini hazırlayup kazdurmış ve mezârının havâlisin nihâl-i bâdâm u şeftâlu ile zeyn idüp bu ebyâtı seng-i mezârına kazdurmışdur.*” (Hasan Çelebi 2009: 365-I). Tezkirenin sadece bir yerinde Hasan Çelebi şaire ait şiirinin şiir mecmuasında bulunduğunu belirterek örnek şiire yer verir. Sadık maddesinde “*Hattı hûb ve âsâr-ı aklâm-ı müşgîn-erkâmı mergûb olmanın eş'ârı mecmû'alarda kendi hattı ile mektûbdur.*” (Hasan Çelebi 2009: 447-I). İlk kez Âşık Çelebi'de görülen ve şairlerin evleri ya da zaviyeleri duvarlarına yazdıkları şiir örneklerine Hasan Çelebi tezkiresinde de rastlanır. Âşık Çelebi'de yer alan tek örnek Hasan Çelebi'de ikiye çıkmıştır. Nûrî maddesinde “*...şâ'ir-i mezbûr dahî medh-i hammâm-ı mezkûrda niçe ebyât diyüp etrâfına hatt-ı celî ile yazdurup bu beyti dahî kapu üstine kitâbet olunmuş idi.*” (Hasan Çelebi 2009: 378-I).

XVI. yüzyılın sonndan bir önceki tezkiresi ise Gelibolulu Mustafa Ali'nin 1598'de yazdığı ve tarih kitabı niteliği taşıyan Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı'dır. Bu konuda çağdaşlarından farklı bir tutum içinde karşımıza çıkan Ali, Künhü'l-ahbâr'ın birinci Rûknü'nün başında yer alan uzun Dibace'de isimlerini tek tek saydığı 130 kitabın bu eserin kaynağı olduğunu bunların da en az dört beş kaynaktan yararlandığı düşünülecek olursa eserin 600 kitabın özü sayılacağını ifade eder (İsen 1994: 35-36). Ancak zikredilen kaynaklar sadece Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire kısmı için değil kitaptaki bütün rûknler için geçerlidir. Öte yandan istifade edilen kaynakların isimleri kitabın girişinde verilmesine rağmen tezkire kısmında Mustafa Ali, ayrıca hangi kaynaktan nasıl istifade edildiğine dair de bilgi vermektedir. Yine yazılı kaynaklar dışında sözlü kaynakların isimleri zikredilmediği için Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı'nda geçen kaynakların da tespiti yapılmıştır.

Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı'nda göze çarpan en önemli nokta Mustafa Ali'nin tezkirecilikten çok tarihçi kimliğini ön plana çıkarmasıdır. Nitekim tezkirenin bölümlere ayrılışında Herat ekolü tezkirelerindeki tabakat, Latîfî tezkiresindeki alfabetik ve Âşık Çelebi

tezkiresindeki ebced sisteminden farklı olarak Mustafa Ali şairleri yaşadıkları devrin padişahlarına göre tasnif etmiş ve her bölümün başına o padişahın ismini koymuştur. Yine verdiği bilgiler itibariyle tarihçi kimliğiyle hareket eden Mustafa Ali alıntılarını kaynaklara dayandırarak belgeleme ihtiyacı duymuş; emin olmadığı durumlarda ise “galiba” ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Mevlana Şîrâzî maddesinde “*Ashâb-ı tab’dan bir sâde-gûy şâ’irdür. Gâlibâ bu da Sultân Murâd zamânında zâhirdür.*” (G. Mustafa Ali 1994: 125)

Mustafa Ali her ne kadar Künhü’l-ahbâr’ın girişinde istifade ettiği kaynakların isimlerini zikretmişse de kitabın tezkire kısmının şair biyografilerinde şairlerle ilgili verilen bilgileri şekillendiren asıl kaynaklar, XVI. yüzyılda yazılmış şair tezkireleridir. Şair biyografilerinde Mustafa Ali, başta Latîfî ve Âşık Çelebi olmak üzere Sehî, Hasan Çelebi ve Ahdî tezkirelerinden de çeşitli vesilelerle istifade etmiştir. XVI. yüzyıl şair tezkireleri dışında ise kitap düzeyindeki yazılı kaynaklardan sadece Şakâ’ikü’n-nu’-mânîye ve Menakibü’l-vâsılın adlı eserlerin isimleri geçmektedir. Mustafa Ali, Tezkirenin sonuna doğru Mevlana Âşık maddesinden hemen sonra yazdığı “Tezvil” başlığı altında devrin tezkirelerinin isimlerini sıralayarak tezkireler üzerinde genel bir değerlendirme yapar. Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinin isimlerini zikretmesine rağmen şair biyografilerinde kendisinden kaynak olarak yararlandığı halde Ahdî’den bahsetmez. Mustafa İsen bu durumu Ahdî ve Beyânî’nin kendi dönemlerinde küçümsendikleri için böyle bir değerlendirmeye tabi tutulmadıkları şeklinde ifade etmektedir (İsen 1994: 25). Aynı durumu Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde de görmek mümkündür. Âşık Çelebi, Sehî ve Latîfî’den Hasan Çelebi ise Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebiden bahsetmelerine rağmen her iki tezkireci de şair biyografilerinde Ahdî’den söz etmezler.

Mustafa Ali tezkirelerden aldığı bilgileri olduğu gibi eserine aktarmamıştır. Çoğu şair biyografisinde tezkirelerin isimlerini vererek onların şair ile ilgili verdiği bilgilere yer verip hangisinin en doğru bilgiyi verdiğine dair çeşitli değerlendirmelerde bulunur. Celîlî maddesinde “*Monlâ Latîfî bu minvâl üzre yazup Edirneli Celîlî Sultân Selîm Han ‘asrında ve İznîkî Celîlî Sultân Süleymân zamânında yazmış iken Mevlânâ ‘Âşık mücerred bir Celîlî yazup anı da İznîkî sanup Burusevî iken ‘adem-i tettebbu’ına binâ’en İznîkî yazdı diyu dahl itmişdür.*” (G. Mustafa Ali 1994: 155). Bazen de tezkirecilerin verdikleri bilgilerin yanlış olduğunu söyleyerek doğrusunun nasıl olduğu ile ilgili açıklama yapar. Monla Arif maddesinde “*Ve bi’l-cümle nazm-ı müşârünileyh İmâm Râzînün kasîdesine nazîre dimişdür. Mevlânâ ‘Âşık ise kasîde-i Hâkânînin sanup onun kelâmını tettebbu’ eyledi diyü yazmışdır.*” (G. Mustafa Ali 1994: 239). Keşfî maddesinde ise Latîfî’nin verdiği bilginin yanlış olduğu ifade edilir. “*Zâhir budur ki Monlâ Latîfînün İstanbulludur diyü yazduğı Keşfî budur. Kesret-i müddet temekkünine binâ’en İstanbullî sanmışdur.*” (G. Mustafa Ali 1994: 300). Mustafa Ali tezkirelerden şairlerle ilgili aldığı bilgileri onların hayatları ile sınırlandırmamış, sanatları ve eserleri ile ilgili de alıntılar yapmıştır. Mustafa Ali, Şükrî maddesinde şairin şiirleriyle ilgili Âşık Çelebi tezkiresine müracaat eder. “*Ammâ mezbûr Şükrî Sultân Süleymân Hana cülûsiyye dahi virmiş. Birkaç beytini Mevlânâ ‘Âşık bu vech ile îrâd itmiş.*” (G. Mustafa Ali 1994: 235). Katibî maddesinde ise Latîfî’nin şairle ilgili sanatsal değerlendirmesinden yararlanır. “*Ammâ pür-gûy olup bî-şümâr kasâ’id u gazelliyâtı mütebâdir şâ’ir nâmına idüğü Tezkire-i Latîfîde mersûm u bâhirdür.*” (G. Mustafa Ali 1994: 141).

Âşık Çelebi gibi Mustafa Ali’ye de özellikle İstanbul dışında yaşayan şairler ile ilgili bilgi toplamasındaki en büyük avantajı bürokrak olması sebebiyle imparatorluğun çeşitli bölgelerinde itibar sahibi yönetici pozisyonunda bulunması sağlamıştır. Devlet kademelerinde aldığı çeşitli görevler vesilesiyle Osmanlı devletinin çeşitli şehirlerinde ikamet eden Mustafa Ali tezkirede de ifade ettiği gibi bulunduğu şehirdeki şairlerle tanışmayı da ihmal etmemiştir. Ahdî maddesinde “*Sene erba’a ve tis’inde ki bu hakîr Bağdâd hazînesine defterdâr oldup vardum. Ashab-ı nazmdan otuz mikdârı şâ’ir kasâ’id ü târîh ü gazel sunup her birine ri’âyet itdüm. Mezbûr Ahdî dahi anlardan idi.*” (G. Mustafa Ali 1994: 319). Kendisine çeşitli sebeplerden dolayı ulaşamadığı

şairlerle ilgili ise yine o civarda şairi tanıyan kişilerin bilgisine başvurmuştur. Şükrî maddesinde “*Feemmâ bu hakîr Kayseride vâli iken Zü'l-kadirli ümerâsının birinden işitdüm. Bu husûsî böyle tahkîk itdüm ki Monlâ Şükrî ol zümreden 'Ali Begün hâcesi olup henüz tîmârdan ma'zûl iken fütühât-ı Selîm Hanı nazm etmiş.*” (G. Mustafa Ali 1994: 234). Diğer XVI. yüzyıl tezkirecilerinin sıkça kullandığı şairin akrabalarının bilgisine başvurma Mustafa Ali'de de görülür. Hayâlî maddesinde “*Ferzend-i 'azîzi hikâyet etmişdür ki hâlet-i nez'ında anı kenârına alup âhir didüğü matla' bu olduğunu rivâyet etmişdür.*” (G. Mustafa Ali 1994: 215). Bazen de şairin kendi akrabasına olan yakınlığından yararlanır. İbâdî maddesinde şairin babasının dostu olduğunu belirtir. “*Merhûm pederimiz musâbihlerinden bir şahs-ı âferîde idi.*” (G. Mustafa Ali 1994: 314). Akrabaları dışında ise Âşık Çelebi gibi yakın çevresinde bulunan ve çeşitli vesilelerle bağlantı kurduğu kişilerden bilgi almayı da ihmal etmemiştir. Surûrî maddesinde onun öğrencisi olduğunu açıkça beyan eder. “*Bu hakîr dânişmend iken merhûm Surûrî Efendiden tefsîr-i şerîf telemmûzine cüll-i himmet ve vücûda müte'allik resâ'il tezâkirine müdâvemet dahi vuku' bilmışdı.*” (G. Mustafa Ali 1994: 229).

Kühû'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı'nda tarihçi kimliğinin dolayısı Mustafa Ali yazılı kaynaklara göre sözlü kaynaklardan daha az istifade etmiştir. Mustafa Ali'nin tarihçi kimliğinin araştırma metoduna yansımaları neticesinde de sözlü kaynak olarak en başta bilgiyi ilk ağızdan elde etmenin sağladığı güvenilirliği temin eden birebir görüşme yer alır. Belîğî maddesinde “*Bu gazeli diyüp hakîre getürdi. Tetebbu'la teşrîf itmenüz ricâ iderin diyü minnet itdi. Hakîr bu güftâr mümteni'u'n-nazirdür didüm.*” (G. Mustafa Ali 1994: 199). Mustafa Ali de diğer tezkirecilerin bir kısmı gibi şairlerin toplandığı söz meclislerine katılmış ve bu esnada da şairle görüşme fırsatı bulmuştur. Emrî Çelebi maddesinde “*Zurefâdan merhûm Kilârî Mehemed Çelebi ber-tarîk-ı nezâket bir gün hakîr ile mezbûrî ziyâfet eylediler. ... matla'ını okıduğumda harâret bahârda degül tâbistândadır. Ol takdirce bâ'is-i şerbet-i devâ bî'llet olan zamândur diyü i'tirâz itdükde hakîr vücûh-ı kesire ile ilzâm idüp zamân-ı şerbet-i devâ bahâr idüğünü ve 'illet-i dirâhtân geçen tâbistândan olmak mümkün olduğunu beyân itdükden sonra ehl-i nazm idüğünü bilüp nihâyet Emrîliğini bilmeyüp siz dahi bizi müşerref idün didükde ittîfak bir gazel okıdılar ki makta'ında sânemâ hitâbı ve matla'ında müşğîn lafzının cevâbı mestûr.*” (G. Mustafa Ali 1994: 196). III. kişiler de yine Mustafa Ali'nin bilgisine müracaat ettiği sözlü kaynaklar arasındadır. İstifade ettiği III. kişilerin bazen isimlerini verdiği gibi bazen de herhangi bir isim vermeden sadece belgisiz zamir kullanmakla yetinir. Haletî maddesinde “*Merhûm Hayâlî Beg ben 'Abdullâh Çelebinün hiddet-i tab'ından korkarın diyü vasfın iderdi.*” (G. Mustafa Ali 1994: 206). Mevlana Celîlî maddesinde ise bilgisinden istifade ettiği III. kişinin ismini vermez. “*Birisinden bu âhyâlî istihbâr itdüm cevâb-ı bâ-savâbını bu vech ile istimâ' kıldum.*” (G. Mustafa Ali 1994: 203). Tezkiresinde Mustafa Ali, toplumdan aldığı bilgileri kimden aldığına dair genellikle “bazılar” ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Kemal Ümmî maddesinde “*Vilâyet-i 'Acemî seyâhat etmiş vâsılinden çok 'azîzler hizmetine yetmiş ba'zılar kavlince bu dahi keşf-i esrâr itmekle ber-dâr kılınmış.*” (G. Mustafa Ali 1994: 123).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Mustafa Ali'nin tezkiresinde en çok istifade ettiği yazılı kaynakların başında XVI. yüzyıl tezkireleri gelmektedir. Beyânî dışında Sehî, Latifî, Âşık Çelebi, Ahdî ve Hasan Çelebi tezkirelerinden şairin hem hayatı hem sanatı hem de eserleri hakkında bilgi vermek amacıyla istifade edilmiştir. Ahmedî maddesinde şairin eseriyle ilgili bilgi vermek amacıyla Sehî Bey tezkiresine başvurur. “*Sehî Beg kavlince Cemşîd ü Hurşîd adlu bir manzûm kitâbı dahi vardır.*” (G. Mustafa Ali 1994: 106). Melihî maddesinde Latifî ve Âşık Çelebi'den aldığı bilgilere yer verir. “*Egerçi ki Monlâ Latifî ve Mevlânâ 'Âşık Çelebi mezbûr-ı monlâ-yı fâyık diyü vasf eylediler.*” (G. Mustafa Ali 1994: 145). Sultan Mustafa maddesinde Ahdî'den yararlanır. “*Ammâ mü'ellif-i tezkire Monlâ Ahdî-i 'Acemî kavlince mahlası Muhlis idüğü tahkîke yetmişdür.*” (G. Mustafa Ali 1994: 188). Hasan Çelebi'den ise onun aktardığı bilgiyi düzeltmek amacıyla bahseder. Celal Beg maddesinde “*Monlâ Hasan bin el-Mühennâ tetebbu'ında taksîr idüp re'is-i*

küttâb oldu diyu yazmış. Hâlâ ki yanılmış.” (G. Mustafa Ali 1994: 300). Mustafa Ali şairlere ait eserler içerisinde ise onların divan ve mesnevilerinden yararlanmıştır. Bu yararlanma genellikle tezkireye şaire ait örnek şiir alma şeklinde tezahür etmiştir. Güvâhî maddesinde şairin mesnevisinden alıntı yapar. “*Ba’dehû Pend-nâme nazm idüp rikâb-ı hümayûnlarına ‘arza kılmışdur. Hattâ bu ebyât andandur.*” (G. Mustafa Ali 1994: 182). Sultan Cem maddesinde ise şairin divanından alıntı yapar. “*Sultân Bâyezid Hanun birâder-i kîhteridür. Bu hakîr dîvânına mâlik oldum. İsgâya lâîk nice ebyâtını buldum ve güzîde eş’ârından bunları ihtiyâr itdüm.*” (G. Mustafa Ali 1994: 151). Şairin eseri dışında ise şiir örneklerini elde etmek amacıyla şiir mecmualarından yararlanır. Monla Arif maddesinde “*Şeh-nâmesindeki meşhûr olan ebyâtı bunlardur ki îrâd olındı cönklerde ve mecmu’alarda ancak bunlara dest-res bulundu.*” (G. Mustafa Ali 1994: 240). Yine bütün XVI. yüzyıl tezkirecileri gibi Mustafa Ali de şairlerin ölüm tarihleri ile ilgili bilgi vermek amacıyla tarih kıtalarına yer vermiştir. Revânî maddesinde “*Sene selâsin ve tis’amie târîhinde fevt olmuş şu’arâdan biri bu makûle târîh-i matbû’ söylemişdür.*” (G. Mustafa Ali 1994: 177). Şairlerin ölüm tarihleri dışında Mustafa Ali devrin padişahına, önde gelen kişilere ya da çeşitli tarihi hadiselerle düşülen tarihlere de yer vermiştir. Cevherî maddesinde “*Ve merhûmun Sultân Süleymân vefâtına ve Sultân Selîmün cûlûs-ı celâlet isbâtına bu târîhi gâyetle hûb dimişdür.*” (G. Mustafa Ali 1994: 206).

XVI. yüzyılın son tezkiresi Beyânî’nin 1598’de yazdığı Tezkiretü’ş-şu’ara’sıdır. Ancak Beyani, kendisinden önceki tezkirelerden farklı olarak şairler ile ilgili bilgi toplamak yerine tezkire mukaddimesinde de belirttiği gibi Hasan Çelebi tezkiresini özetlemekle yetinmiştir. Tezkire, XVI. yüzyılın önemli bir tezkiresi olan Hasan Çelebi Tezkiresi’nin özeti durumundadır. Beyânî, Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi’nde anlatılanları özetlemekten öteye gidememiş ve Tezkire’inde bulunan şiir örneklerinin çoğunu ve onlarla ilgili takdir ve tenkit değerlendirmelerini Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi’nden aynen almış, kısaltmış veya bazı kelimeleri değiştirme yoluna gitmiştir (Eyduran 2008: 12). Tezkire, şairlerle ilgili tek kaynaktan istifade ettiği için de kaynak taramasına tabi tutulmamıştır. XVI. yüzyıl tezkirelerinin yararlandıkları kaynakları ve bu kaynaklardan istifade edilmiş yönlerini şu şekilde tablolaştırabiliriz:

Tezkirenin Adı	İstifade Edilen Kaynak	Kaynaktan İstifade Edilme Yönu
Tezkire-i Mecâlis-i Şu’arâ-yı Rûm	Rivayet	Hayat
	III. Kişiler	Hayat
	Şairin Eseri	Eser
	Tarih Kıtası	Hayat
Heşt Behişt	Rivayet	Hayat
	Şairin Kendisi	Hayat
	Şairin Eseri	Hayat-Sanat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat
	Tarih Kıtası	Hayat
Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ	Rivayet	Hayat
	Şairin Kendisi	Eser
	III. Kişiler	Hayat-Eser
	Toplumdan Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Eser-Sanat
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Sanat
	Tarih Kıtası	Hayat
	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	III. Kişiler	Hayat

Gülşen-i Şu'arâ	Toplumdan Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat
	Tarih Kıtası	Hayat
	Mektuplaşma	Eser
Meşâ'irü'ş-Şu'arâ	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	III. Kişiler	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumdan Edinilen Bilgi	Hayat
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser
	Duvar Yazıları	Eser
Hasan Çelebi Tezkiresi	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	III. Kişiler	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumdan Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser-Sanat
	Tarih Kıtası	Hayat
	Mektuplaşma	Eser
	Duvar Yazıları	Eser
	Mezar Taşları	Hayat-Eser
Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı	Şairin Kendisi	Hayat-Eser-Sanat
	III. Kişiler	Hayat
	Toplumdan Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser-Sanat
	Tarih Kıtası	Hayat

Herat ekolü tezkirelerinde olduğu gibi XVI. yüzyılda kaleme alınan tezkirelerin de bilgi edinme kaynakları yazılı ve sözlü kaynaklar olarak iki grupta toplanmıştır. Tezkirecilerin hem yazılı hem de sözlü düzeyde istifade ettikleri kaynaklar benzer nitelikte olmalarına rağmen bu kaynaklardan istifade ediş yönü tezkireden tezkireye farklılık gösterir. Garîbî ve Sehî tezkirelerinde kullanılan kaynak miktarının Âşık Çelebi ve Latîfî tezkirelerinde artış kaydettiği görülür. Yine XVI. yüzyılın ilk dönem tezkirelerinde bir kaynaktan sadece bir yönüyle yararlanılırken sonraki süreçte tezkireciler kaynaklardan çok yönlü istifade etmeye başlamışlardır. İlk dönem tezkirelerinde bir kaynaktan hareketle şairin sadece hayatı, sanatı ve eserlerinden bir tanesiyle ilgili bilgi verilirken özellikle Latîfî'yle birlikte tezkireciler tek kaynaktan istifade ederek şairin hem hayatı hem sanatı hem de eseriyle ilgili bilgi vermeye başlamışlardır. Şairlerin şiir kudretleri, şairlik kabiliyetleri, eserlerinden hareketle sanatçı kimlikleri ile ilgili kaynaklardan en çok yararlanarak değerlendirme de bulunan tezkireci Latîfî'dir. Latîfî'deki şairin sanatçılığıyla ilgili kaynaklardan istifade etme anlayışı Âşık Çelebi'de şairin hayatına ağırlık veren bir hüviyet kazanmıştır.

XVI. yüzyıl tezkirecileri şair kadrolarını oluştururken genellikle imparatorluğun sanat ve kültür merkezi olan İstanbul'a yakın durmaya çalışmışlardır. Bunun en önemli nedeni ise İstanbul'un konum itibarıyla Osmanlı dönemi şairlerinin yoğunluklu olarak yaşadıkları bir şehir olmasından kaynaklanır. Latîfî, Sehî ve Âşık Çelebi gibi tezkireciler ömürlerinin önemli bir kısmını İstanbul'da geçirdikleri için Osmanlı şairlerinin çoğuyla tanışmış ve kendilerinden bilgi temin etme fırsatı bulmuşlardır. İstanbul'un bu özelliği İstanbul dışında yaşayan XVI. yüzyıl tezkirecilerinin de İstanbul'a gelişlerini zaruri kılmıştır. Nitekim Bağdat'ta yaşayan Ahdî ve İran'da yaşayan Garîbî de tezkire mukaddimlerinde İstanbul'a geldiklerini ve uzun bir müddet burada ikamet ettiklerini belirtirler. İstanbul dışında yaşayan şairlerle ilgili bilgi temini konusunda tezkirecilerin en büyük yardımcısı ise çeşitli vesilelerle imparatorluğun değişik şehirlerinde bulunmalarını sağlayan devlet memurluğudur. Tezkireciler görev icabı gittikleri şehirlerde kimi zaman şairin kendisinden kimi zamansa onu tanıyan III. kişiler ya da toplumdan bilgi edinmişlerdir. Bunun en çarpıcı örneği ise Âşık Çelebi tezkiresinde mevcuttur. Âşık Çelebi tezkiresindeki şairlerin önemli bir çoğunluğunun Rumelili olması onun devlet görevlerinin çoğunu yine Rumeli'de ifa etmesinden kaynaklanır.

XVI. yüzyıl tezkirecileri klasik şiirde şiir kudretlerinin güçlü olduğuna inandıkları şairleri genellikle Fars edebiyatının önde gelen şairlerinden Molla Câmî, Selman-ı Saveci, Nizâmî gibi şairlerle karşılaştırmışlardır. Ancak Ahdî, tezkiresinde şairleri şiir yeterlilikleri açısından sadece Fars şairleriyle değil devrin önemli Osmanlı şairlerinden Necâtî, Zâtî, Emrî gibi şairlerle de karşılaştırma yoluna gitmiş ve bu gelenek kendisinden sonraki XVI. yüzyıl tezkirelerinde de devam etmiştir. Öte yandan Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde ise bu karşılaştırma anlayışı devam etmekle beraber çeşitli şairlerin kabiliyetlerini ispat için devrin önde gelen şairlerinin bilgisine de müracaat edilmiştir.

XVI. yüzyıl tezkirelerinde istifade edilen bilgi kaynaklarının yüzyılın sonuna doğru elde edilen bilginin sağlam bir zemine oturtulma kaygısıyla çoğunlukla yazılı kaynaklara dayandırıldığı görülür. Özellikle tarihçi kimliğinden dolayı Mustafa Ali'nin kaleme aldığı Kühü'l-ahbârın Tezkire Kısımında bu çok daha belirgindir. Sözlü kaynaklar içerisinde toplumdan ya da rivayete dayalı bilgilerin yerine şairin kendisinden alınan bilgiler daha ön planda tutulmuştur. XVI. yüzyıl tezkirelerinde yazılı kaynak olarak en çok şairin kendi eserinden (ağırlıklı olarak divan ve mesnevi) yararlanılmıştır. Bunun en önemli nedeni ise tezkirecinin şairin sanat anlayışı ve şaire ait örnek şiirler açısından başvuracağı ilk kaynağın yine şairin eseri olma gereğinin bilincinde olmasıdır. Özellikle tezkireci eser üzerinde edebi değerlendirme yaptığı zaman bu eserlerin bir kısmını okuduğu âşikardır (Tolasa 2002: 39). Şairin kendi eseri dışında ise tezkireci özellikle şairin hayatı ile ilgili bilgi temini konusunda yazılı kaynak olarak tezkirelere ve tarih kitaplarına başvurmuştur. XVI. yüzyıl tezkirecilerinin en çok itibar ettikleri tezkireler Latîfî ve Âşık Çelebi tezkireleri, en çok müracaat edilen tarih kitabı ise Tevârih-i Âl-i Osmân'lardır. Sözlü kaynak açısından ise XVI. yüzyıl tezkirecileri çoğunlukla şairin kendisinden ve III. kişiler ile rivayete dayalı kaynaklardan edindikleri bilgilerden yararlanmışlardır. Herat ekolü tezkireleri ile XVI. yüzyıl tezkirelerinin istifade ettikleri yazılı ve sözlü kaynakların isimlerini şöyle sıralayabiliriz:

Herat Ekolü Tezkireleri		XVI. Yüzyıl Şu'ara Tezkireleri	
Sözlü Kaynaklar	Yazılı Kaynaklar	Sözlü Kaynaklar	Yazılı Kaynaklar
Rivayet	Şairin Eser(ler)i	Rivayetler	Şairin Eser(ler)i
III. Kişiler	Müellifi Farklı Eser	III. Kişiler	Müellifi Farklı Eser
Şairin Kendisi	Tarih Kıtası	Şairin Kendisi	Tarih Kıtası
	Mektuplaşma	Toplumdan Edinilen Bilgi	Mektuplaşma
			Duvar Yazıları
			Mezar Taşları

Sonuç

Herat ekolü tezkirelerinden başlayarak XVI. yüzyılın son tezkiresine kadar tezkireciler, şairlerin biyografileri ile ilgili bilgi verirken çeşitli kaynaklara müracaat etmişlerdir. İstifade edilen kaynakları yazılı ve sözlü kaynaklar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Tezkirecilerin bazıları tezkire mukaddimelerinde bu yazılı ve sözlü kaynakların hangileri oldukları ile ilgili bilgi verirken bazıları ise bu kaynaklara sadece şairin biyografisinde yer vermişlerdir. Tezkire mukaddimelerinde verilen kaynaklardan tezkirecinin şairlerle ilgili bilgi toplarken çok sayıda kaynak ile temasa geçtiği ve bu kaynakları özümseyerek ortalama bir terkibe ulaştığı ve düşüncelerini belirli bir plan dâhilinde ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Herat ekolü tezkirelerinde kullanılan bilgi kaynaklarının önemli ölçüde XVI. yüzyıl tezkirelerinde de kullanıldığı aşıkardır. Ancak XVI. yüzyıl tezkireleri Herat ekolü tezkirelerinden almış oldukları bu kaynak yelpazesini ve kaynaklardan istifade ediş yönünü daha da genişletmiştir. Bununla birlikte şairle ilgili yazılı kaynaklara ulaşma zorluğu nedeniyle Herat ekolü tezkirelerinde sözlü kaynakların daha çok kullanıldığı görülür. XVI. yüzyıl tezkirelerinde ise yazılı edebiyatın gelişimine paralel olarak ortaya çıkan yazılı kaynakların sayısındaki artış kaynak önceliğini değiştirmiş tezkirecilerin sözlü kaynaklardan ziyade yazılı kaynakları incelemesine neden olmuştur. XVI. yüzyıl tezkirecilerinin yazılı kaynakları sözlü kaynaklara nazaran tercih etmelerinin bir diğer nedeni de şairle ilgili elde ettikleri bilgileri daha sağlam bir zemine oturtma gayesidir. Öte yandan Herat ekolü tezkirelerinde sözlü kaynak olarak istifade edilen rivayetler ve III. kişilerden alınan bilgilerin XVI. yüzyıl tezkirelerinde yerini şairlerden birebir alınan bilgilere bıraktığı görülür. Bunun en önemli nedeni ise tezkirecilerin çoğunun tezkirelerine aldıkları şairlerin önemli bir kısmını tanıyan olmalarından kaynaklanır.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Adnan (1952): “Tarih ve Biyografi,” **Tarih Dergisi**, cilt II, sayı 3-4, p. 1-6
- Ahdî (2005): **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı**, (Haz. Süleyman Solmaz), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ali-Şîr Nevâyî (2001): **Mecâlisü'n-Nefâ'is**, (Haz. Kemal Eraslan), TDK Yayınları, Ankara.
- Emin Ahmed Râzî (1960): **Tezkire-i Heft İklâm**, (Haz. Cevad Fazıl), Tahran: Kitabfuruş-i Ali Ekber İlmi ve Kitabfuruş-i Edebiyye.
- Âşık Çelebi (2010): **Meşâ'irü's-Şu'arâ**, (Haz. Filiz Kılıç), İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- ÂŞIK ÇELEBİ ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar, (2011): (Derleyenler: Hatice Aynur, Aslı Niyazioğlu), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- BABACAN, İsmail (2007): “16. Asırda Osmanlı Sahası Şairleri Hakkında Yazılmış “Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm” Adlı Tanınmayan Bir Tezkire”, **Bilig**, S. 40, Kış, p. 1-16.
- Beyânî (ET: 20.11.2010): **Tezkiretü's-Şu'arâ**, (Haz. Aysun Sungurhan-Eyduran), KB Yay., Ankara 2008. www.kulturturizm.gov.tr.
- ÇAPAN, Pervin (1993): **18 Y.Y. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkid**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Devletşah Alaüddöle (1977): **Devletşah Tezkiresi**, (Çev. Necati Lugal), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yay..

Dîvân-ı Garîbî, İslami Şura Meclisi Kütüphanesi (Tahran), No: 13908.

Garîbî (2010): **Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum, Garîbî Tezkiresi**, (Haz. İsrâfil Babacan), Ankara: Vizyon Yayınevi.

Gelibolulu Mustafa Ali (1994): **Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım**, (Haz. Mustafa İsen), Ankara: AKM Yayınları.

İSEN, Mustafa (1999): **Latîfî Tezkiresi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

İSEN, Mustafa (1998): **Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt**, Ankara: Akçağ Yayınları.

İSEN, Mustafa (2010): **Tezkireden Biyografiye**, İstanbul: Kapı Yayınları.

KILIÇ, Filiz (2010): **Klasik Türk Edebiyatının Peşinden**, Ankara: Grafiker Yayınları.

KILIÇ, Filiz (1998): **XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler**, Ankara: Akçağ Yayınevi.

Kınalızade Hasan Çelebi (ET: 20.11.2010): **Tezkiretü'ş-Şu'arâ I-II**, (Haz. Aysun Sungurhan-Eyduran), KB Yay., Ankara 2009. www.kulturturizm.gov.tr

KUT, Günay (2010): "Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da Söylediği Tarihler", **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II: Acâibü'l-Mahlûkat**, İstanbul, Simurg Yayınları.

KUT, Günay (1978): **Heşt Bihîşt**, Duxbury: Harvard University Printing Office.

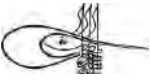
Latîfî (2000): **Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**, (Haz. Rıdvan Canım), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

MACÎT, Muhsin (1993): "Mukaddimelere Göre Osmanlı Tezkireciliğinin Teşekkülünde Herat Tezkirelerinin Rolü", **Yedi İklim Dergisi**, S. 35, Şubat, p. 5-8.

Molla Câmi (1990): **Baharistan**, (Çev. M. Nuri Gençosman), İstanbul: MEB Yayınları.

ÖZCAN, Abdulkadir (2013): "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S.1, Bahar, p. 271-293.

TOLASA, Harun (2002): **Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

UYGUR METİNLERİNDE YILAN*

Ümit Özgür DEMİRCİ**

ÖZET

Orta Asya'da bozkır hayatı yaşayan Türklerin hayatlarında hayvanlar önemli bir yer tutmuştur. Türk menşeli olduğu düşünülen 12 hayvanlı takvim, her biri bir hayvan adıyla anılan 12 yıllık devre esasına dayanmaktadır. Hayvanlar Türklerin inançlarında da önemli bir yere sahiptir; Gök Tanrı, Manihaizm, Budizm gibi dinlerde hayvanlar çeşitli düşünceleri veya ruhları temsil etmiştir. Şamanizm inancında yılan, Şaman'ı kötü ruhlara karşı korurken, Budizm inancında var oluş döngüsünün merkezinde bulunan yılan, kızgınlığı temsil eder. Budizm'deki reenkarnasyon inancına göre önceki hayatlarında kötülük yapan canlılar, bir sonraki hayatlarında dünyaya geldiklerinde ruhları, karanlıklar dünyasında yılan, fare, domuz vb... hayvanların bedeninde dünyaya gelir. Türklerin sosyal ve dinî hayatlarında çeşitli inançları sembolize eden yılan, edebi eserlerine de konu olmuş ve edebi eserlerde 12 hayvanlı takvimin yılan yılı anlamında, Budizm inancının işlendiği dinî metinlerde hayatlarında kötülük yapan canlıların bir sonraki yaşamında ruhlarının yılan bedeninde dirilmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. Yılan mitolojide de kendine yer bulmuş ve doğu ile batı mitolojilerinde yaşamsal kudreti, gücü sembolize etmiştir. Yunan mitolojilerinde kayıp hazinelerin bekçisidir. Yine batı ve doğu mitolojilerinde halka şeklini almış yılan en eski evrenin bekçisidir, doğu ve batı mitolojilerinde kuyruğunu ağzına almış, kuyruğunu ısırarak yılan sonsuzluğu sembolize eder. Özellikle ölümsüzlüğü sembolize eden halka halindeki kuyruğunu ısırarak yılan şeklini biz resim, heykel gibi güzel sanatlarda da buluruz.

Anahtar Kelimeler: yılan, bozkır kültürü, Budizm, karanlıklar diyarı, kötü ruhlar.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Düzce Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, El-mek: umitdemirci41@gmail.com

UYGHUR SNAKE IN THE TEXT

ABSTRACT

The animals have an important role in the life of the Turks who lived in the steps of middle Asia. The 12 animal celender that is thought to be turkish origin is based on a 12 year period each named by an animal. Animals are also have an important role on the believes of the Turks. Animals represents various thoughts and spirits at the religions such as Sky God, Manichaeism and Buddhism. While snake protects the Shaman against the evil spirits in the shamanism religion, it is in the center of existence loop and represents the anger in Buddhism. According to the reincarnation belief in budhism, The spirits of the creatures who do evil in their previous lives, will reincarnate in the world of darkness in the body of animals such as snake, mouse, pig etc. Snake symbolises various believes in the social and religious believes of Turks and It was also subjected in literary Works. It is used In literary works as a snake year of 12 animal celender, in the religious texts of buddhism it is used in the meanings of resurrection of the creatures who do evils in their life, in a snake body for their next life. Sanake has found a place in mythology and the vital power eastern and in western mythology, power was symbolized snake, Greek mythology is the guardian of the lost treasure; again the public has taken shape in the western and eastern mythology, the old serpents is the guardian of the cosmos. In the eastern and western mythology has taken his tail in his mouth snake biting its tail symbolizes eternity.

Key Words: snake, steppe culture, Buddhism, the land of darkness, evil spirits.

Bozkır Uygur Kağanlığı döneminde Gök Tanrı inancıyla birlikte Şamanizm'i, Kansu Uygurları döneminde Manihaizm ve Budizm'i resmi din kabul eden Uygurlar, bu dinlerde çeşitli anlamları sembolize eden *yılan*, *ejderha*, *it (köpek)*, *domuz*, *maymun* gibi hayvan isimlerini edebi eserlerinde de çeşitli anlamlarda kullanmışlardır. Biz de bu çalışmamızda Şamanizm, Manihaizm ve Budizm dinlerinde yılanın hangi durumlarda kullanıldığı ve umumiyetle dinî metinlerden oluşan Uygur edebiyatında "*yılan motifinin*" nasıl kullanıldığını tespit etmeye çalışacağız. Türklerin bu dönemdeki dinleri olan Gök Tanrı, Şamanizm, Budizm ve Manihaizm gibi dinlerde yılanın hangi durumları sembolize ettiği verildikten sonra, Uygur edebî eserlerinde tespit ettiğimiz örnekler verilerek, değerlendirilecektir.

Şamanizm'de yılan çeşitli anlamları sembolize eder örneğin: Davulun derisinin içindeki resimler "*davulun sahibi*" ile kirişi anlatır. Biraz altta davulun kasnağının yapıldığı, tanrısal kökenli kayın ağacı ile davulun derisinin yapıldığı geyik ve nihayet yeraltı denizinde yaşayan bir yılan; kirişin üst tarafında ise güneş, ay ve yıldızların resimleri göze çarpar.¹ Ayrıca yılan sembolü Şamanın giysisinde de bulunur: Cübbenin bir yanından *yutpa* adlı yeraltı canavarını simgeleyen, siyah ya da kahverengi kumaştan yapılmış bir şerit sarkar. Bu şerit şekil olarak çatal kuyruklu, dört ayaklı, ağzı açık bir yılan benzer, bu yılan sembolü Şamanı kötü ruha karşı korur.² Budizm

¹ Buluç 1997: 20.

² Buluç 1997: 21.

inancında yılan; varoluş döngüsünün merkezinde kızgınlığı temsil eder, domuz ise açgözlülüğü ve cahilliği, horoz cinsel tutkuyu temsil eder; bu üçü ise birlikte insanı illüzyonlar dünyasına ya da yaşam çarkına bağlayan günahları işaret eder. Yılan bazen, bir hastalık ve yokluk döneminde insanları iyileştirmek için kendini bir **nāga**'ya³ dönüştüren Buda ile ilişkilendirilir.⁴ Manihaizm, aslında Zerdüşt Düalizmi, Babilonya folkloru, Budist ahlâk ilkeleri ve Hristiyan unsurların bir karışımından oluşmaktadır. Bu birleşimde önde gelen anlayış iki ezeli ilkenin, **iyi ve kötünün**, çatışmasıdır. Bu **iyi ve kötünün** çatışmasında yılan kötülüğü ve karanlığı simgeler.⁵ Buraya kadar İslamiyet'ten önce Türklerin inandığı dinlerde “yılan sembolünün” ne anlamlar ifade ettiği üzerinde durduk, şimdi Uygur metinlerinde “yılan” kelimesinin hangi anlamlarda kullanıldığına ve hangi durumları sembolize ettiğine bakalım.

Yıl anlamında kullanılmaktadır:

s(e)k(i)[z ot(u)z] y(a)ş(ı)ma yıl(a)n yıka türk (è)l(i)n (a)nta bulg(a)d(ı)m (a)nta art(a)td(ı)m “28 yaşındayken yılan yılında Türk ilini orada aldım orada yok ettim” (Tar D 5).

b(a)rs yıka yıl(a)n yıka (è)ki yıl y(a)yl(a)d(ı)m (Tar B 1-2) “Pars yılında (ve) yılan yılında iki yıl (orada) yayladım”, *üçünç aykı yılan künke* “Üçüncü ayda yılan gününde” (SYU VI 18 14), *bêş yêgirmînç künthe hin yılan künke tüketdi* “15. günde Hinayana yılan gününde tamamladı” (SYU VI 18 14), *küz yêtinç ay ki yılan künke nom akdartaçı* “Güzün yedinci ayında yılan gününde öğretti aktarıcı” (SYU VI 18 14), cümlelerinde 12 hayvanlı takvimin yılan yılı ve yılan yılının çeşitli ay veya günlerine denk gelen olaylar ifade edilmiştir.

Yılan dünyasında doğma anlamında:

tört yılan bir kamatsita turmış tég tört m(a)habutlug yılanlar özke tözi öñi öñi ol tursarlar y(i)me bir yêrte agtınurlar inerler üstün altın yorırlar tolp et'özte yadılıp eñ kininte barırlar ürlüksüz öçmek törüke tört uluglug agulug yılanların arasında yerli suvlu êkegü üküşrek kodı inerler “(Sanki) dört yılanın bir kuş kafesinde olması misali (bedendeki) dört mahâbhûtlı yılanların asılları başka başkadır. Bir yerde de dursalar, yukarı aşağı inerler, aşağı yukarı doğru hareket ederler, bedeninin tamamında yayılıp en sonunda fâni yokluk *dharmasına* varırlar. Dört büyük zehirli yılan arasında, yer ve su yılanının ikisi daha çok aşağı inerler” (Uçar 2009: 275), örneğindeki *tört yılan* ibaresi Budizm inancına göre insan bedenindeki dört ihtiras olan cehalet, şehvet, öfke ve kibri ifade ederken, *tört mahabutlug yılanlar* ibaresi de vücudun dört elementi olan toprak, su, ateş ve havayı karşılamaktadır (Tokyürek 2013: 269).

yılkı ajunınta tugdokda böy tiler kayır yılan bolmışların kaçan kişi ajunınta tugdokda öñsüz kışkırtısız sevigisiz taplagsız bolmışların... (AY 299 15-18), “Yılkı dünyasında doğduğu zaman renk talep eder, kayır yılan (olarak) doğanların kişi dünyasında renksiz sevgisiz olanların...” (AY. Burada Budizm inancındaki reenarnasyon anlatılmaktadır, Budizm inancındaki reenarnasyona göre, ruh ölümsüzdür ve sürekli yeni bedenlerde yaşamaya devam eder, bu ruhsal döngü içerisinde ödül ve ceza düalitesi vardır. Bu ödül ve ceza düalitesine göre insan yaşamında kötülükler yapmışsa onun ruhu, sonraki yaşamında hayvan bedeninde dünyaya gelebilir. Aşağıda BT XXV içerisinden alınan örnek de aynı fikri anlatmaktadır; *ol ayıg kılınçımın kınamaktın munı tég*

³ **Nāgalar**, insandan üstün varlıklardır. Sualtı cennetlerinde yaşar, ırmakların, göllerin, denizlerin diplerindeki mücevher ve inci karmalı, göz kamaştırıcı saraylarda yaşarlar. Dünyasal sulara depolanan yaşam enerjisinin bekçisidirler. Ayrıca derin denizin zenginliklerine de muhafızlık yaparlar. Kafalarında değerli bir mücevher taşıdıkları kabul edilir. Nagaların önemli bir işlevi de kapı muhafızlığıdır. Bundan dolayı **Hindu** ve **Budist** tapınaklarının görkemli kapılarında sık sık görülürler (Astroset Semboller Araştırma Grubunun internet sitesindeki “yılan sembolü” adlı yazıdan alınmıştır, bakınız: www.astroset.com).

⁴ Tokarev 2006: 150.

⁵ Tokarev 2006: 200.

korkınç agulug yılan etözlüg tınlıg tugdum “O kötü davranışının ayıplanmasından dolayı bunun gibi korkunç ve zehirli yılan (bedenli canlı olarak) tekrar dünyaya geldim” (BT XXV 71).

bir agulug yılan ordoka agtınıp kēlip etōzin kuvatsı[n] türgeklenip yaşınka ogşatı yalınayu turur közin tetrü körüp ağızın açıp hanka yülüg utru turdı: anı körüp han artokrak ürküp korkup onguluksuz yaşguluksuzka tegip k(e)ntü özin apıtı yapıtı umadın turup kēlip ol yılanka ev(e)t bo biziñ ordo karşı tapıgçı uduğçı kişiler: adın y(i)me üküş telim yatgak turgak erenler üze koduru odug sak ērip: yene bo seni osugluk yılanka tugguluk törügülik oron y(i)me ērmedin s(e)n kayu küçünke tayanıp munta kirtin [birök] kirtin erser odgurak munta ada tuda kılıp [...] mu ugrayur s(e)n tēp ayıtdı hannıñ [antag osoglu]g y(a)rılığın eşidip hanka yılan kişi tili üze ay t(e)[ñri] ēlig m(e)n erser siziñ öñreki çizi atl(ı)g hatununuz erür m(e)n “Bir zehirli yılan şehrin surlarına tırmanıp gelip vücudunun düğüm düğümlerini ömrüne benzetip alev alev parlamakta, gözünün arka kısmına (kalanı) görüp, ağzını açıp Han’a doğru yürüyerek (önünde) dimdik durdu: Onu gören Han oldukça fazla korkup, ürküp kendisini gizlemeden saklamadan (oraya) ulaşıp kendisi yılanın karşısına gelip o yılanı; evet bu bizim şehrimiz, karşıda hizmetçi kişiler (bunlardan) başka oldukça fazla sayıda yatan, (ayakta) duran kişiler üzerine büsbütün uyanık ayakta olanların (yanına) erip: Yine sen faydalı yılanın doğup türediği yere ermedin. Sen hangi gücüne dayanıp buraya girdin, (birlikte) buraya girdin ise sarıh biçimde burada tehlike kılıp [...] mı uğruyorsun, deyip söyledi, Han’ın (onun gibi) faydalı fermanını işitip, Han’a yılan kişilerin dilince ‘Ey Tanrı Hükümdar, ben sizin önceki (yaşamdaki) Çizi adlı hatununuzum” (BT XXV 47-61). Bu örnekte de yine benzer bir durum ifade edilmiştir, önceki hayatında muhtemelen kötülükler yapmış olan Han karısı Çizi adlı kadının yeniden dünyaya geldiğinde bir yılan bedeninde dirilen ruhu anlatılmıştır. Zaten aynı eserin daha sonraki satırlarında da dünyaya yılan bedeni içerisinde gelen Çizi Hatunun iyi-kötü, günah-sevap gibi davranışlarından dolayı (kötülük ve günahlarının çok daha fazla olmasından dolayı), bir sonraki yaşamında ruhunun dünyaya yılan bedeninde gelmesi anlatılır: *han bo savıg eşidip açığı kēlip yerinüyü boguzı tıklıp yıglayu anıñ küsüşin tilikin takı y(i)me ança sözletgeli sakınıp turur erken ançgınça ol yılan közünmedin yitlinip bardı ötrü ol lovudi han bo b(e)lgüg bo savıg t(e)rkin tanır kap köñülü karını artok çöküp batıp üküş [...] inançın tayançın öskinte kigürüp bo savlarig yarlıkap olarnı birle çizi hatun üçün neteg yañlıg buyan edgü kılınçig kılgu erki tēp keñşeşip odgurak kılı umadın* “Han bu sözü işitip öfkelenip gelip ağlamaktan boğazı tıkanıp (yine) ağlayarak onun dileğini öylece söyletmeyi düşünüp dururken, bu sırada o yılan görünmeden yok olup (oraya) ulaştı, daha sonra o Lovudi Han, bu sözü hemen inkâr edip kara gönlü ve karnı çöküp batıp çok [...] vezire doğru getirip bu sözleri emredip onlarla birlikte Çizi Hatun için neden iyi-kötü, günah-sevap gibi davranışlar yaptın deyip (kendi kendine) söylenip (bunu) açık bir hale getiremediler (BT XXV 80-91).

Yine aşağıdaki örneklerde de bir önceki yaşamında yaptığı kötülükler ve ihtiraslar nedeniyle kötü hayat dünyasında hayvan bedeninde dünyaya gelme anlatılır:

yēti ajunların toñuznuñ itnıñ tilkünün biçinnıñ agulug yılanıñ kara kuşnuñ karganıñ boy iti arıgsız yiteçilerinñ ajunıta tugarın körüp “Yedi hayat şekilleri ile domuzun, köpeğin, tilkinin, maymunun, zehirli yılanın, kartalın, karganın bu yedi kirli yiycilerin dünyasında doğduğunu görüp” (Tokyürek 2013: 268), *neçe neçe ajunta yılan ulatı bağırın yorıgma tınl(ı)glarnıñ ajunıta tugup* “Pek çok hayat biçiminde yılan ve bağı üzerinde sürünen canlıların dünyasında doğup” (Tokyürek 2013: 268).

negüniñ küçinte bo agulug yılanlar bo montag körksüz ajunta tugmışlar, otgurak uktı: evke nızvanı küçinte munta tugmış erürler “Bu zehirli yılanlar (sayesinde) nasıl bunun gibi kötü dünyada doğmuşlar? O, açık bir şekilde anlattı: Onlar ihtirasları (nedeniyle) burada doğmuşlar” (MaitrH Y 174-176).

Yine Uygur metinlerinde “yılan” yedi kötü hayvan arasındadır ve önceki hayatlarında kötülük ve günah işleyenler, aralarında yılanın da olduğu yedi kötü hayvan dünyasında dünyaya gelirler: *biçinnin agulug yilannın kara kuşnuñ karganın boy iti arıgsız yiteçilerin ajunıta tugarın körüp* “Maymunun, zehirli yılanın, kartalın, karganın bu yedi kirli yiycilerin dünyasında doğduğunu görüp” (Tokyürek 2013: 268).

Öldürülmemesi gereken canlılar arasında kullanılır:

Budizm inancına göre, bazı canlıların öldürülmesi günahdır ve bu işi gerek meslek icabı yapan gerekse çeşitli nedenlerden dolayı canlıları öldüren kişiler, aşağılanmış insanlardır ve doğrudan cehenneme gitmeleri gerekir.⁶ Aşağıda bu düşüncüyü anlatan örnek cümlelerde bu durum ifade edilmiştir:

ükiş ud koy kuş takıgu ıt lagzın agulug yılan ulatı tınlıglarığ ölmüş erser alku ağır tsuy irinçü kılmiş ol kişi köni köni tamuka kirmiş kergek “Pek çok sığır, koyun, kuş, tavuk, köpek, domuz, zehirli yılan ve başka başka (diğer) canlıları öldürmüş ise bütün bu kötü davranışlarından dolayı aşağılanmış olan (günaha girmiş) o kişinin doğrudan cehenneme gitmesi gerekir” (Zieme 2009a: 407), *yılan ölürgüçi* “Yılan öldürücü (öldüren)” (Tokyürek 2013: 269).

Benzetme unsuru olarak kullanılır:

burunnun oñdın soldın yütlerinte yılan yorır tég kulgakda <takı> arının üni tég seviglig ün eşidilir, “Burnunun sol ve sağ tarafında yılan yürür gibi, kulağında arının sevimli sesi gibi” (Tokyürek 2013: 269), *taştıñki belgüte kök kalıkda avatudi tamır yılanka okşatı turur* “Dışarıdaki işaret gökyüzündeki Avatudi damarlı yılanı benzetilir” (Zieme-Kara 1978: 717-718), örneklerinde çeşitli unsurlar yılanı benzetilmiştir.

az amranmak köñül agulug yılanka okşayur “Hırs, ihtiras sevgisi (bağlılığı) olan zihin zehirli yılanı benzer” (BT XXVIII C 79), örneğinde hırs ve ihtiraslı insan, zehirli yılanı benzetilmiştir. Budizm inancına göre zihni hırs ve ihtiras dolu insanlar, günah işlerler ve işledikleri bu günahların sonucunda bir sonraki hayatlarında kötü hayat dünyasında ruhları; ejderha, yılan, fare, örümcek vb... hayvan bedeninde dünyaya gelirler.

Tıp metinlerinde yılan derisi ilaç olarak kullanılır:

yana em yılan kasıkın küyürüp külin alıp bor birle içürgü ol asan bolur “Yine ilacı, yılan kabuğunu yakıp, külünü alıp şarap ile karıştırıp içersen, (bu senin) sağlığına iyi gelir” (Tokyürek 2013: 269), örneğinin yanında yine *yılan terisin dört belirteki toprak mur ud ödi sirke birle katıp içgü ol ölmüş kenç erser y(i)me tüşgey* “Yılan derisini, dört yol ağzındaki toprağa bal, sığır ödü ve sirke ile karıştırıp içmek (anne karnında) ölmüş fetüsü düşürecektir” (Tokyürek 2013: 269), örneklerinde de görüldüğü gibi yılan derisi o dönemde halk arasında ilaç olarak da kullanılmıştır.

Yılan çeşitli korkuları, kötülüğü ve çirkinliği temsil eder:

ülgençsiz yüzlüg ülgençsiz kollug yılanlar üze sevigsiz itig tümegler üze itgilig tümeglig bars terisi “sayısız yüzlü, sayısız kollu yılanlar üzerinde çirkin ve sevimsiz süsler üzerine süslü ve güzel pars derisi” (Kara-Zieme 1976: D 13), örneğinde pars derisinin süsü ve güzelliği anlatılırken, pars derisi yılan derisi ile karşılaştırılmış ve yılan derisinin çirkin ve sevimsizliği anlatılmıştır.

BT serisi içerisinde BT XXIII. eserde *yılan, ateş, pars, aslan, su* gibi korkulardan kurtulabilmenin yolu Budanın öğretilerinden geçmektedir ve bütün bu kötülükler ve bunların insan üzerine saldırdığı korkularda umut yine Budizm inancıdır:

tınl(i)glar korkınçında ‘Canlıların korkularında,

⁶ Tokarev 2006: 155.

<i>umug bolzun</i>	umut olsun.
<i>ël han korkınçinta</i>	İl Han korkularında,
<i>umug bolzun</i>	umut olsun.
<i>yaña korkınçinta</i>	Fil korkularında,
<i>[u]mug bolzun</i>	umut olsun.
<i>arslan korkınçinta</i>	Arslan korkularında,
<i>umug bolzun</i>	umut olsun.
<i>bars korkınçinta</i>	Pars korkularında,
<i>umug bolzun</i>	umut olsun.
<i>[ot] korkınçinta</i>	Ateş korkularında,
<i>[umug] bolzun</i>	umut olsun.
<i>[su]v korkınçinta</i>	Su korkularında,
<i>umug bolzun</i>	umut olsun.
<i>yılan korkınçinta</i>	Yılan korkularında,
<i>umug bolzun</i>	umut olsun. (BT XXIII 92-109).

Yıldız adı olarak kullanılmıştır:

kidin kara yılan “Kuzeyde kara yılan” (Tokyürek 2013: 270), örneğinde de “*yılan*” ismi bir yıldız adı olarak kullanılmıştır.

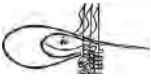
KISALTMALAR

Tar	Taryat Yazıtı
Suy	Uygurrskaya Versiya Biografi Syuantszana
AY	Altun Yaruk
BT	Berliner Turfantexte

KAYNAKÇA

- ARAT, Reşid Rahmeti, *Türkische Turfan-Texte*, VII, SBAW, 1936.
- BANG, W. und A. von Gabain und R. Rachmati (Rahmeti) Arat, *Türkische Turfan-Texte* VI, SPAW, 93-192, Berlin, 1934.
- BANG, W. und A. von Gabain, *Türkische Turfan-Texte* I- V, I = SPAW 1929, 1-30, II = SPAW 1929, 411-430, III = SPAW 1930, 183-211, IV = SPAW 1930, 432-450, V = SPAW 1931, 323-356, 1929-1931.
- BANG, W., A. von GABAIN, *Türkische Turfan Texte* IV, Berlin (SPAW, Phil-hist KI: 24: 432-450, 1930.
- BULUÇ, Sadettin, *İslam Ansiklopedisi*, cilt: 11, sayfa: 310-335, İstanbul, 1997.

- GABAIN, A. Von, *Türkische Turfan-Texte VIII* (Texte in Brāhmī-Schrift), ADAW, Berlin, 1954.
- GABAIN, A. Von, *Uigurica IV*, ADAW, Berlin, 1931.
- GABAIN, A. Von und W. Winter, *Türkische Turfan-Texte IX*, ADAW, Berlin, 1958.
- GABAIN, A. Von, *Türkische Turfan-Texte X*, ADAW, Berlin, 1959.
- KARA, Georg, Peter ZIEME, *Fragmenta Tantrischer Werke in Uigurischer Übersetzung*, Berlin: Akademie Verlag (Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients-Berliner Turfantexte VII, 1976.
- KAYA, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- LE COQ, A. Von, *Türkische Manichaica aus Chotscho I-III*, I= APAW 1911, Anhang Berlin 1912, II= APAW 1919, III=APAW 1922 (Türkçesi: Fuat Kösearif, *Türkçe Mani Metinler I*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1932.
- MÜLLER, F. W., *Uigurica I*, APAW, Berlin, 1908.
- MÜLLER, F. W., *Uigurica II*, APAW, Berlin, 1911.
- MÜLLER, F. W., *Uigurica III*, APAW, Berlin, 1922.
- MÜLLER, F. W., *Uigurica IV*, (A. v. Gabain tarafından yayımlandı), APAW, Berlin, 1931.
- RACHMATI (Rahmeti) Arat, Gabdul RAŞİD, *Zur Heilkunde der Uiguren (I)*, Berlin, (Aus: SPAW. Phil-hist KI: 23: 451-473, 1930.
- RÖHNBORN, Klaus, *Uigurisches Wörterbuch*, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien 1-6, Franz Steiner Verlag GMBH-Wiesbaden, 1977.
- SHÖGAITO, Masahiro, Lilia TUGUSHEVA, Setsu FUJISHIRO, *The Daśakarmapathāvadānamālā in Uigur*, from Collection of the St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies Russian Academy of Sciences, Shokado, Nakanishi Printing, Kyoto, Japon, 1998.
- SOOTHILL, William Edward, Lewis HODOUS, *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*, London, 1937.
- TEKİN, Şinasi, *Kuan-şi-İm Pısar (Ses İşiten İlah)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1960.
- TEKİN, Şinasi, *Maitrisimit nom Bitig*, Berliner Turfantexte IX, Berlin, 1980.
- TOKYÜREK, Hacer, “Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları”, *TÜBAR*, sayı: XXXIII, Bahar, sayfa: 221-280, Niğde, 2013.
- UÇAR, Erdem, *Altun Yaruk Sudur V. Kitap Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsiyonu Açıklamalar ve Dizin*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2009.
- USER, Hatice Şirin, *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya, 2009.
- ZIEME, Peter, “Old Turkish Versions of the ‘Scripture on the Ten Kings’”, *Fragmenta Buddhica Uigurica* Ausgewählte Schriften von Peter ZIEME, S. C. Raschmann und J. WILKENS, K. SCHWARZ Verlag, Berlin, 323-349, 2009a.
- ZIEME, Peter, Georgy KARA, *Ein Uigurischer Totenbuch*, Nāropas lehre in Uigurischer Übersetzung, Budepest: Akademia Kiado, 1978.

YENİ TÜRK EDEBİYATINDA KARŞILAŞTIRMALI TEZLER*

*Ali DONBAY***

ÖZET

Bu çalışma, *Turkish Studies* Karşılaştırmalı Dil, Edebiyat ve Eğitim Özel Sayısı (Volume 8/8 Summer 2013)'nda yayımlanan "Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmalarının Yeni Türk Edebiyatındaki Gelişme Çizgisi" makalesinin devamı niteliğindedir. Söz konusu makalenin sonuna, telif ve tercüme kitap, makale, ansiklopedi maddesi, tanıtma yazıları, sempozyum-kongre bildirileri, söyleşi vd. çalışmalardan seçilmiş bir bibliyografya eklemiş, tez çalışmalarını da ayrı bir yazıda yayımlamayı düşündüğümü belirtmiştim. "Yeni Türk Edebiyatında Karşılaştırmalı Tezler" adını taşıyan bu ikinci araştırma, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde ve Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dallarında hazırlanan karşılaştırmalı lisans, yüksek lisans ve doktora tezlerini konu edinmektedir.

Yeni Türk Edebiyatı alanında karşılaştırmalı yöntemle yapılan tezlerin ilk örnekleri, Fuat Köprülü tarafından kurulan Türkiyat Enstitüsü'nde bulunmaktadır. Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencileri tarafından hazırlanan bu tezler karşılaştırmalı bakışın oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Karşılaştırmalı yöntemin Yeni Türk Edebiyatındaki gelişme çizgisini belirleyen asıl tezler ise yüksek lisans ve doktora düzeyindeki tezler olmuştur. Bunlara, çerçeveyi daha genişleterek, konu, şahıs, eser itibarıyla Yeni Türk Edebiyatını ilgilendiren, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Rus, Arap, Fars ... vd. filolojilerde ve sonradan kurulan Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümlerinde yapılmış tezleri, Fransa örneğinde olmak üzere, yurt dışında yapılmış çalışmaları da ekledim. Çünkü, diğer bilim dallarında yapılan karşılaştırmalı tezlerin de, yöntemin uygulama örneklerini öğrenmek açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Ortaya Yeni Türk Edebiyatı araştırmalarında kullanılabilecek bir kaynakça çıktı. Eksiksiz olduğu iddia edilemeyecek olan bu kaynakça, benzer çalışmalara öncülük etmek, yeni araştırmacıların ufkunu açmak amacıyla yayımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Tez

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, El-mek: adonbay@pau.edu.tr

COMPARATIVE THESES IN MODERN TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

This study is a type of continuation of the article "Development Course of Comparative Literature Studies in Modern Turkish Literature" published in the journal of Turkish Studies (Volume 8/8 Summer 2013). I had added a selected bibliography of written and translated books, articles, encyclopedia chapters, symposium-congress presentations, interviews etc. at the end of the aforementioned article and stated that I would include master's and dissertation theses in another separate article. This second article titled "Comparative Theses in Modern Turkish Literature" is about the master's and doctoral thesis prepared at the Turkish Language and Literature Department and the Modern Turkish Literature Departments on comparative literature.

Early samples of comparative theses conducted in the discipline of Modern Turkish Literature are kept in the Türkiyat Institute established by Fuat Köprülü. These theses conducted by the students of the department of Turkish Language and Literature made contribution to the comparative method. However, main theses that defined the pattern of comparative method in Modern Turkish Literature are master's theses and dissertations. Broadening the framework, I have added the theses conducted in the philology departments of English, French, German, Italian, Russian, Arabic, Persian etc. The article also includes the theses done abroad, including the case of France, and the Departments of Comparative Literature has been established recently. Because, I personally think that theses conducted in other disciplines also make significant contributions to learning comparative methods. Consequently, what came out of this study is a bibliography that can be used in Modern Turkish Literature. We cannot claim that this bibliography is perfect; nevertheless, we hope that it will lead to similar studies and to open new horizons for new researchers.

Key Words: Modern Turkish Literature, Comparative Literature, Thesis

Karşılaştırmalı edebiyat gibi yeni bir bilgi alanının yöntemini belirleyen, elde ettiği sonuçlarla kapsam ve niteliklerini oluşturan asıl çalışmalar, üniversiter bir ortamda, akademik bir bakışla yapılan bilimsel araştırmalardır. Bu araştırmaların en başında lisans ve lisansüstü düzeyde yapılan tez çalışmaları gelmekte, bilimsel yetkinlik ve ünvan öncelikle tez çalışmaları ile tescil olunmaktadır. Şüphesiz ki, uzman veya doktorantların bilimsel gelişmeye katkısı, entelektüel çabalardan her zaman daha fazla olmuştur. Bu bakımdan denilebilir ki, Türkçe’de karşılaştırmalı edebiyatın dünü, bugünü ve yarını hakkında verilecek hükümler, öncelikle bu alanda üniversitelerde yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinden çıkarılacaktır.

Karşılaştırmalı tez çalışmalarının yapıldığı bilim dallarından biri de Yeni Türk Edebiyatı’dır. Yeni Türk Edebiyatını önemli kılan ya da öncelikli yapan, adı üstünde eski karşısında yeniyi, gelenek karşısında moderni temsil etmesi; yerli kalan, milli olan, evrensele ulaşan edebî metin, eser, şahıs, devir, nesil, hareket... vd. karşılaştırmaya argüman oluşturan bütün konuları kapsamında bulundurmasıdır.

Önceki yazımda belirttiğim gibi, Yeni Türk Edebiyatında karşılaştırmalı yöntemle yapılan ilk tezler öğrenciler tarafından hazırlanmıştır. Bunların ilk örnekleri Türkiyat Enstitüsü'nde bulunmaktadır. Türkiyat Enstitüsü, Fuat Köprülü tarafından Türkiye'deki Türkoloji çalışmalarını hızlandırmak düşüncesiyle 1924 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak kurulmuştur. Bu dönemden itibaren bir nüshası Türkiyat Enstitüsü'nde arşivlenen Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezuniyet tezleri arasında, sayıca az olmakla birlikte, karşılaştırmalı yöntemle yapılmış veya bu amaca hizmet eden tezler yer almaktadır. Benzer mezuniyet tezleri Ankara, Erzurum.. vd. üniversitelerdeki Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde de yapılmıştır. Karşılaştırmalı bakışın oluşumuna katkıda bulunduğuna inandığım lisans seviyesindeki bu tezleri çalışmaya eklemekteki gerekçem şudur: Geçmiş yıllarda öğrencilerin önce Türkoloji, sonraki adıyla Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinden mezun olmak için hazırladıkları tezler, bugünkü yüksek lisans ve -hatta bazıları- doktora tezi seviyesindedirler. Her biri araştırmaya, incelemeye dayalı, önem verilerek hazırlanmış, ciddi çalışmalardır.

Karşılaştırmacılığın Yeni Türk Edebiyatındaki gelişme çizgisini belirleyen asıl tezler ise, önceleri Edebiyat Fakültelerinde, günümüzde ise Sosyal Bilimler Enstitülerindeki Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dallarında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleridir. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın nezaretinde hazırlanan ilk tez çalışmalarından bu yana, Türk üniversitelerindeki Yeni Türk Edebiyatı bilim dalında, doğrudan karşılaştırmalı yöntemle tez hazırlayan ya da tez danışmanlığı üstlenen, karşılaştırmalı edebiyatla ilgili araştırma ve inceleme yapan öğretim üyesi sayısı hiç de azımsanmayacak durumdadır. Metinler arası ya da alanlar/disiplinler arası konu bulmakta sunulan alternatifler, Yeni Türk Edebiyatı araştırmalarının kapsamını genişletmektedir.

Karşılaştırmalı tezler konusunda cevabı aranan bir soru da şudur: Başka bilim dallarında yapılan karşılaştırmalı tezler Yeni Türk Edebiyatını ne derece ilgilendirmektedir? Doğrusu, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Rus, Arap, Fars Dili ve Edebiyatlarında, sonradan kurulan Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümleri ile Yaşayan Türk Lehçeleri Bölümlerinde yapılan tezler, yöntemin uygulama örnekleri açısından Yeni Türk Edebiyatı bilim dalı uzmanlarını yakından ilgilendirmektedir. Türk edebiyatından seçilen konu, şahıs ve eserler üzerinden yapılan karşılaştırmaları öğrenmekten daha doğal ne olabilir? Hatta, edebiyat bilimindeki yeni kuramsal yaklaşımlar ve inceleme yöntemleri, ilgilenmenin ötesinde bunu zorunlu kılmaktadır. Ufku genişletmek Yeni Türk Edebiyatını araştıranlara kazanç sağlayacaktır. Bu nedenle, karşılaştırmaya yabancı dil ve edebiyatların değil, modern Türk edebiyatının da penceresinden bakmanın, bakabilmenin göstergeleri olduğu için, Türk üniversitelerindeki diğer filolojilerde ve sosyal bilim dallarında, değerli uzmanlarca yapıldığını tespit ettiğim yüksek lisans ve doktora tezlerini bibliyografyaya eklemekte çekince duymadım. Türkçe'deki karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarının akademik kadrosunu tespit edebilmek için bunun gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu gereklilik yurt dışındaki üniversitelerde, özellikle Türkoloji Enstitülerinde yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri için de geçerlidir. Buna karşılaştırma düşüncesine Yeni Türk Edebiyatının içinden bakmak kadar dışından nasıl bakıldığını öğrenmek çabası da denilebilir. Yurt dışında yapılan, söz gelişi -ilk etapta tespit edebildiğim- Fransa'da yapılmış olan, Türk asıllı ve yabancı uyruklu öğrencilerin hazırladığı modern Türk edebiyatı hakkındaki karşılaştırmalı tezlerin kıymeti bu noktada aranmalıdır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Batı'da olduğu gibi, ülkemizde de, karşılaştırmalı edebiyat bilimi için isimler ve eserlerden oluşan bir sözlük ya da konuyla ilgili terim ve kavramlarla genişletilecek bir ansiklopedik-sözlük girişiminin ilk adımı, birikimi ortaya çıkaran bibliyografyaların hazırlanmasıyla atılacaktır. Gerek ilk makalenin ve gerekse bibliyografik nitelik taşıyan bu ikinci çalışmanın hazırlanmasındaki amaçlardan biri de bu düşünceye katkıda bulunmaktır.

Yeni Türk Edebiyatı ile İlgili Karşılaştırmalı Lisans, Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik Tezleri *

A

- ABDURRAZEK, Ahmed, (2012). **Cumhuriyet Kadar Türk Romanında Araplar ve Arap Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Fatih Andı), İstanbul, 482 s.
- AFACAN, Aydın,(2003). **Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Yunan ve Latin Mitologyası**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İnci San), Ankara 1999, 117 s. ; *Şiir ve Mitologya/Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Yunan ve Latin Mitologyası*, Doruk Yayınları, Ankara, 272 s.
- AĞABEYBULAYEVA, Lemara, (2005). **Rasim Özdenören ve Feodor Dostoyevski Arasında Tahkiye Anlayışı Bakımından Bir Karşılaştırma**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nurullah Çetin), Ankara, 232 s.
- AKBULUT (ATAY), Ayşe Nihal, (1994). **Türk Yazın Dizgesinde Shakespeare'in 'Bir Yaz Gecesi Rüyası' Çevirileri: Çeviri Kuramında Norm Kavramının Değerlendirilmesi**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Işın Bengi), İstanbul, 189 s.
- AKKAYA, Seher, (2012). **Birbirinin Ötekisi: Rüya ve Edebiyat/Gerçek Yaşamda ve Edebiyatta Kronotop Olarak Rüya** [İlyada'dan Agamemnon'un Rüyası, Mesnevi'den Tanrı Vergisinin Erişeceği Adamın Rüyasında Mısır'da Hazine Görmesi, Binbirgece Masalları'ndan Zeynü'l-Mesaf'ın Aşkları, Yaban Çiçekleri ve İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası arasında karşılaştırma], Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Fatma Erkman), İstanbul, 130 s.
- AKGÜL, Selim, (1987). **Thomas Mann'ın Buddenbrook Ailesi Romanıyla Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanında Hastalık İmgesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.
- AKINCI, Gündüz, (1973). **Türk-Fransız Kültür Münasebetlerinin Başlangıç Devresi Üzerinde Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doçentlik Tezi, Ankara 1954, 92 s.; *Türk-Fransız Kültür İlişkileri: 1071-1859 Başlangıç Dönemi*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 92 s.
- AKKAYA, Emin, (1996). **Michael A. H. Ende'nin 'Momo' ve Peyami Safa'nın 'Matmazel Noraliya'nın Koltuğu' Eserlerinin Anlatım Teknikleri, Mekân ve Zaman Bakımından**

* Tezlerin bibliyografik künyeleri listelenirken şu ilkeler benimsenmiştir: 1) Tezler, yazar soyadına göre alfabetik bir biçimde sıralanmıştır. 2) Tez adları 'bold' olarak yazılmıştır. 3) Tezin yapıldığı Üniversite, Fakülte, Enstitü ve ilgili Bilim/Anabilim Dalı kayıtlı ise mutlaka kaydedilmiştir. 4) Tez danışmanları 'parantez içinde' akademik ünvanlarıyla gösterilmiştir. 5) Tez kitap olarak basılmış ise adı, yayınevi, yer, tarih ve sayfası 'italik' olarak sıralanmıştır. 6) Tezin arşiv kayıtlarında rastlanmadığı veya kayıtlı olup arşivde bulunmadığına dair bir not varsa aynen aktarılmıştır. 7) Kısaltmalar yapılırken, C: cilt, S: sayı, s: sayfa, Nu: Numara karşılığında kullanılmıştır.

- Mukayesesi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Arif Ünal), Van, 73 s.
- AKKAYMAK, Özlem, (2006). **Edebiyat ve Sinema Bağlamında ‘Fikrimin İnce Gülü’ ve Sarı Mercedes**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Abide Doğan), Ankara, 150 s.
- AKSAKAL, Halit, (2008). **Max Brod’un ‘İnsanlarla Değil Taşlarla’ ve Necip Fazıl Kısakürek’in ‘Kaldırımlar’ Şiirlerine Karşılaştırmalı ve Tematik Bir Yaklaşım**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Uğur Nalcioğlu), Erzurum, 72 s.
- AKSOY, Cemil, (1945). **Edebiyatımızda Garb’a Doğru Hareket ve Üstad Ekrem’in Rolü**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 46 s. ; Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 256
- AKTAŞ, Sevdâ, (2011). **Türk ve Alman Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Örnek Metinlerinde Öteki İmgesinin Karşılaştırılması**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ali Gültekin), Eskişehir, 110 s.
- AKTULUM, Kubilay, (1993). **Analyse du’n récit de voyage en Turquie: autour de ‘Constantinople’ de Théophile Gautier** [Türkiye’de Bir Seyahatname’nin Analizi: Théophile Gautier’nin ‘Constantinople’u Çevresinde], Université de Provence-Aix-Marseille I, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: André Dabiez),
- AKYILDIZ, Olcay, (1996). **Kuramdan Romana Recaizade Mahmut Ekrem: Doğu-Batı ve Romantizm-Realizm Ekseninde ‘Tahim-i Edebiyat’ ve ‘Araba Sevdası’**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nûkhet Esen), İstanbul, 165 s.
- AKYÜZ-SİZGEN, Berna, (2009). **Midhat Cemal Kuntay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarında İstanbul**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nurullah Çetin), Ankara, 303 s.
- ALAGÜR, Mehmet Sabri, (1950). **‘Nesteren’ ile ‘le Cide’in Karşılaştırılması**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara
- ALBAYRAK, Erdem, (1979). **Türkçe’de Franz Kafka**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytac), Ankara, 265 s.
- ALBAYRAK, Utku, (2010). **Realist Romanda Kadın Karakterler: Jane Eyre ve Çalıkuşu’nun Karşılaştırmalı Analizi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim dalı İngiliz Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Petru Golban), Kütahya, 82 s.
- ALGÜN, Rezzan, (1982). **Almanca’da Aziz Nesin**, C.I-II, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytac), Ankara, 875 s. ; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.

- ALİŞ, Şehnaz, (1988). **Türkçede Pierre Benoit ve Atlantide Romanının Çevirilerinin Karşılaştırılması**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sema Uğurcan), İstanbul, 172 s.
- ALKAN, Ahmet Turan, (1987). **Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Erkul), Sivas, 221 s.; *Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, 215 s.
- ALPAY, Ayfer, (1963). **Ahmet Haşım, Yahya Kemal ve Cahit Sıtkı'da Geçmiş Zaman Teması**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara.
- ALTAY EKŞİ, Pelin, (2007). **Nazım Hikmet ve Attila İlhan Şiirinde Paris İmgesi**, Yeditepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu), İstanbul, 81 s.
- ALTINSOY, Şafak, (2010). **Robert Bly ve Fazıl Hüsni Dağlarca'nın Eserlerinde Muhallif Sesler** [The Light around the Body-Vietnam Savaşımız/Our Vietnam War, 1967 Müfit Bilyap Çevirisi], Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gülbün Onur), Konya, 157 s.
- ALTINTAŞ, Selma, (2007). **'Huzur' İçin Karşılaştırmalı Bir Senaryo Çalışması**, Yeditepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Cevat Çapan), İstanbul, 134 s.
- ANKAY, Nurcan, (2012). **Türkiye'de Akademik Eleştiri: Mehmet Kaplan ve Berna Moran'ın Eleştiri Anlayışlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seyit Battal Uğurlu), Van, 140 s.
- APAYDIN, Ümit, (2006). **Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nurettin Topçu'nun Eserlerinin Kültür ve Uygarlık Kavramları Açısından Karşılaştırılması**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Şaban Sağlık), Samsun, 368 s.
- ARAK, Hüseyin, (1994). **Alman Halk Romanı 'Kral Rother' ile Türk Halk Romanı 'Seyyit Battal Gazi'nin Karşılaştırılması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Battal İnandı), Ankara, 170 s.
- ARAK, Hüseyin, (2001). **Çağdaş Alman ve Türk Romancıların Eleştiri Yazıları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 357 s.
- ARMAN, Angelika, (1999). **Almanca'da Ferit Edgü: 'Hakkari'de Bir Mevsim' Üzerine Çeviribilimsel Bir İnceleme**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Rezzan Kızıltan), Ankara, 170 s.
- ARMAN, Angelika, (2005). **Çağdaş Edebiyat Biliminde Üstkurmaca Sorunsalı/Tarihsel Üstkurmaca İki Roman Üzerine İncelemeler: 'Boğazkesen' ve 'Winterspelt'**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 164 s. ; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.

- ARAS, Fikriye, (1976). **Aşk-ı Memnû ile Madam Bovary Arasındaki Benzerlikler**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara.
- ARAS, Hande, (2009). **Alev Alatlî ve Elif Şafak'ın Romanlarında Kimlik Arayışı**, Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mesut Tekşan), Çanakkale, 196 s.
- ARSLAN, Hatice, (2000). **Çağdaş Arap Edebiyatında Osmanlı ve Türk İmajı**, Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erol Ayyıldız), Bursa, 82 s.
- ARSLAN, Nihayet, (1995). **Chateaubriand'ın Romanlarının İlk Çevirileri ve Atala Uyarlaması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Parlatır), Ankara, 225 s.
- ARSLAN, Nur Gürani, (1993). **Türk Edebiyatında Amerika ve Amerikalılar**, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İnci Enginün), İstanbul, 340 s. ; *Türk Edebiyatında Amerika ve Amerikalılar*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, 423 s.
- ARSLANTÜRK, Hakan, (1993). **Mâziye Bir Nazar: 'Berlin Muâhedesi'nden Harb-i Umûmî'ye Kadar Avrupa ve Türkiye Münâsebâtı' Mahmut Muhtar Paşa**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İnci Enginün), İstanbul, 355 s.
- ARTAN, Nilgün, (1984). **Yaşar Kemâl ve Fakir Baykurt'un Romanlarında Ağa Tipleri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara.
- ASİLTÜRK, Baki, (1997). **Türk Edebiyatında Avrupa Seyahatnameleri -Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar-**, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Sema Uğurcan), İstanbul, 439 s. ; *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, 591 s. YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.
- ASLAN (ÜÇER), Emel, (2004). **Sinema ve Edebiyat Estetiği Açısından Çalıkuşu Uyarlamaları**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sıdika Dilek Yalçın-Çelik), Ankara, 321 s.
- ASUTAY, Hikmet, (2000). **Türk ve Alman Gençlik Yazınında Ergenlik Romanı**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nilüfer Tapan), İstanbul, 211 s.
- ATASOY, Ali, (1988). **Mustafa Kutlu ile Franz Kafka'nın Hikâyelerinde Anlatım Tekniğinin Karşılaştırmalı İncelemesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.
- AYATA-ŞENÖZ, Canan, (1999). **Almanca'da ve Türkçe'de Metin Türü Olarak Yazın Eleştirisi**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Şeyda Özil), İstanbul, 237 s. ; *Almanca'da ve Türkçede Metin Türü Olarak Yazın Eleştirisi*, Mavibulut Yayıncılık, İstanbul 2003, 163 s.
- AYHAN, Sacit, (2008). **Türk Romanında Azınlıklar**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Alev Sınar), Bursa, 345 s.

AYKIN, Cemalettin, (1995). **Les Aspects sociaux et culturels des influences Françaises sur la poésie Turque contemporaine** [Çağdaş Türk Şiiri Üzerinde Fransız Etkisinin Kültürel ve Sosyal Görünümü], Université de Provence-Aix-Marseille I, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Robert Mantran).

AYTEKİN, Halil, (2000). **La naissance du roman Turca au XIXe Siècle sous l'influence du roman Français** [XIX. Yüzyılda Fransız Romanının Etkisi Altında Türk Romanının Doğuşu], Université de Toulouse, Doktora Tezi.

B

BAGATIR, Gül, (2006). **Vecihi Timuroğlu'nun ve Friedrich Schiller'in Şiirlerinde Biçem Karşılaştırması ve Sözkonusu Biçemlerin Öğretimi**, Çankaya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Munise Yıldırım), Ankara, 175 s.

BAŞOKÇU, Tahsin Oğuz, (2006). **Bilge Karasu Metinlerinde Benlik Arayışı: Ben'in Kuruluşunda Nietzschevi Yansımalar**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Sedat Sever), Ankara, 155 s.

BAYALAŞ KERİMOĞLU, Fatma, (2012). **Fred D'aguiar'ın The Largest Memory ve Orhan Pamuk'un Beyaz Kale Romanlarında Yeni Kölelik Algısı**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Şebnem Toplu), İzmir, 147 s.

BAYKAN, Ali, (2005). **Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann'ın Eserlerinde Sosyokültürel Olgu ve İletişim Çatışması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim İlkan), Ankara, 534 s.

BAYRAK, Hülya, (2002). **Yusuf Atılgan ve Oğuz Atay'ın Eserlerinde Ölüm ve Anlamsızlık Problemi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ramazan Kaplan), Ankara, 168 s.

BAYRAK, Özcan, (2009). **Milli Edebiyat Dönemi Türk Romanında Batılılaşma (1908-1923)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Kavaz), Elazığ, 536 s.

BAYRAMOĞLU, Banu Öztürk, (2002). **İzzet Melih Devrim: sa vie, ses œuvres et l'occidentalisme** [İzzet Melih Devrim: Yaşamı, Eserleri ve Batılılaşma], INALCO, Bitirme Tezi, (Tez Danışmanı: François Georgeon).

BAYRAMOĞLU, Banu Öztürk, (2004). **Les Voyageurs Ottomans en Europe au XIXe siècle** [XIX. Yüzyılda Avrupa'da Osmanlı Seyyahları], INALCO, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: François Georgeon).

BAYRAMOĞLU, Zeynep, (2001). **Occident-Orient: les ambiguïtés de la Turquie vues par le romancier Ahmet Hamdi Tanpınar dans son roman la Sérénité** [Doğu-Batı: Huzur Romanında Romancı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Bakışıyla Türkiye'nin Anlaşılmazlığı], INALCO, Bitirme Tezi, (Tez Danışmanı: Michel Bozdemir).

BEDİN, Cristiano, (2012). **Edmondo de Amicis ve Ahmet İhsan Tokgöz'ün Seyahatnamelerinde Londra İmgesi**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu), İstanbul, 149 s.
- BEDLEK, Emine Yeşim, (2013). **Edebiyat ve Sürgün: Küçük Asya'nın İmparator Kimlikleri** [Dido Sotiriyu'nun 'Benden Selam Söyle Anadolu'ya', Louis de Bernières'nin 'Kanatlı Kuşlar' ve Kemal Yalçın'ın 'Emanet Çeyiz: Mücadele İnsanları' arasında bir karşılaştırma], Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Agnes Brandabur), İstanbul, 241 s.
- BEKİROĞLU (KARANİS), N. Nazan, (1981). **Ömer Seyfeddin'in Hikâyelerinde Avrupa Ülkeleri ve Türkler**, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Kaya Bilgegil), Erzurum.
- BİLGİN, Mustafa, (1997). **Türk ve Alman Edebiyatında Haçlı Seferleri: Wolfgang Hohlbein ve Mustafa Necati Sepetçioğlu Hakkında Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Danışman Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Koç), Konya, 130 s.
- BİLGİLİ, Ertuğrul, (1997). **1950-1985 Yılları Arasında Franz Kafka'dan Türkçe'ye Yapılan Tercüme Üzerine Yazılan Tenkitler ve Değerlendirmeler**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan Çebi), Edirne, 102 s.
- BİLGİN, Fuat, (2010). **İpek Ongun'un 'Bir Genç Kızın Gizli Defteri' ve Barbara Frischmut'un 'Kai und Die liebe zu den Modellen?' Adlı Romanlarındaki Kadın-Erkek Sorunsallığı**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Eğitimi Anabilim Dalı, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Y. Tuncer Küçükbatır), Erzurum, 99 s.
- BİNGÖL, Necdet, (1944). **Yakup Kadri'nin Beş Romanında Fransız Realist ve Natüralistlerin Tesiri**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Jean Camborde), Ankara, 118 s.
- BİNİCİ, Volkan, (2012). **Sezai Karakoç'ta Medeniyet Kavramı**, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sezai Coşkun), İstanbul, 182 s.
- BLOSS, Ricardo-G. Campos, (1993). **19. ve 20. Yüzyıllarda İspanyol ve Türk Yazınlarında Kimlik ve Çağdaşlaşma Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Tahsin Yücel), İstanbul, 525 s.
- BOYNUKALIN, Neva, (2013). **Argümantasyon Yoluyla Fikir İklim Oluşturma: Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl Kısakürek Örneği**, [Retorik Sanatı, Diyalektik Yöntem ve Stephen Toulmin'in Argümantasyon Kuramı Çerçevesinde] Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim dalı Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Cengiz Anık), Ankara, 91 s.
- BOZDEMİR, Orhan, (1998). **Orhan Pamuk'un 'Yeni Hayat' ve Hermann Hess'nin 'Bozkır Kurdu' Adlı Romanlarında Kimlik Arayışı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Altan Alperen), Ankara, 335 s.
- BÖLÜKMEŞE, Engin, (2002). **Fakir Baykurt'un 'Telli Yol' Eserinde Türk ve Alman İmgeleri**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Asuman Ağaçasapan), Eskişehir, 75 s.

- BULUT, Mesut, (1997). **İki Psikolojik Romanın Karşılaştırılması: Eylül ve La Princesse de Cleves**, Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ekrem Aksoy), Ankara, 162 s.
- BULUT, Yücel, (1993). **Türk Dostları Pierre Loti ve Claude Farrere**, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. İsmail Coşkun), İstanbul, 86 s.
- BULUT (GÜNER), Serpil, (2003). **Loti, Farrere ve Tineyre'in Yapıtlarında Türk Kadını**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Arzu Etensel İldem), Ankara, 105 s.
- BÜLBÜL, Melik, (1995). **Theodor Fontane ve Ahmet Rasim'in Eserlerinde 19. Yüzyılın Sosyo-Kültürel Panoraması**, Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ahmet Akyol), Erzurum, 250 s.
- BÜYÜK, Belgin, (2010). **Duygu Asena'nın 'Kadının Adı Yok', Elfriede Jelinek'in 'Sevda Kadınları' Adlı Yapıtlarında Feminizm Sorunsalı**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Alman Kültürü ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatma Öztürk Dağabakan), Erzurum, 136 s.
- BÜYÜKŞAHİN, Arzu Aydın, (1999). **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Çerçevesinde Heinrich Heine ve Nihat Behram**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Nazire Akbulut), Adana, 103 s.

C

- CANGÜLEÇ, Özgür, (2006). **Franz Kafka'nın Die Verwandlung ve Yusuf Atılgan'ın Anayurt Otel Adlı Yapıtlarında Yabancılaşma ve Yalnızlık**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Arif Ünal), Van, 108 s.
- CANKARA, Murat, (2011). **İmparatorluk ve Roman: Ermeni Harfli Türkçe Romanları Osmanlı-Türk Edebiyat Tarihi Yazımında Konumlandırmak**, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Laurent Mignon), Ankara, 440 s.
- CENGİZ, Semran, (2009). **Almanya'daki Türk Yazarların Romanlarında Kimlik ve Yabancılaşma**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Abide Doğan), Ankara, 309 s.
- CEYHUN, Aysel, (1982). **Türk Romanında Batı Almanya**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- CEYLAN, Aslıhan, (2005). **Büyük Doğu ve Yön'de Milliyetçilik**, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cengiz Anık), Ankara, 267 s.
- CEYLAN, Pınar Öznur, (2002). **Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Batı Kültürünün Değerlendirilişi**, Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ünal Tanık), Manisa, 246 s.
- COŞAN, Leyla, (2000). **Almanya'da ve Türkiye'de 70'li Yılların Kadın Edebiyatı**, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı), İstanbul, 274 s.

- COŞKUNER, Sedat, (1961). **Mehmet Akif'te Batılılaşma**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 106 s.; Türkiye Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 557
- CUMA, Ahmet, (1996). **Gerhart Hauptmann ve Necati Cumalı'nın Tiyatro Eserlerinde Toplum Eleştirisi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Osman Öztürk), Konya, 169 s.
- CUMA, Ahmet, (2002). **Rainer Maria ve Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde İmgesel Anlatım Biçimleri**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yüksel Baypınar), Ankara, 351 s.

Ç

- ÇAKIR, Süreyya, (2003). **Türk Sinemasının Edebiyat ile Olan İlişkileri**, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nurçay Türkoğlu), İstanbul, 300 s.
- ÇAKLI, Lale, (2004). **Jean Giono'nun Tepe Romanı ve Yaşar Kemal'in Orta Direk Romanında Doğa-Kişi İlişkisi**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Abdüllatif Acarlıoğlu), Ankara, 110 s.
- ÇAYCI, Ahmet Şerif, (1993). **Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde Batı Edebiyatı/1878-1896 Yılları Arası (Servet-i Fünûn'a Kadar)**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ömer Faruk Akün), İstanbul, 701 s.
- ÇELİK, Abdullah, (2001). **Salâh Birsal'ın Yapıtlarının Eski ve Yeni Türk Edebiyatı Açısından Tematik İncelemesi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Turgut Karacan), Samsun, 438 s.; *Salah Bey Kitabı, Yom Yayınları, İstanbul 2003, 348 s.*
- ÇELİK, Reyhan, (2001). **L. N. Tolstoy'un Anna Karenina Romanı ile H. Z. Uşaklıgil'in Kırık Hayatlar ve Aşk-ı Memnû Romanlarında 'Evlilik' Temasının Karşılaştırılması**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Altan Aykut), Ankara, 246 s.
- ÇELİK, Sevil, (1999). **Türk ve Alman Yazınında İki Kültürlerarası Eğilimli Yapıtın Anlatım Tutumu Açısından İncelenmesi: Orhan Pamuk 'Beyaz Kale' ve Sten Nadolnys'nin 'Selim Oder die Gabe der Rede' [Selim ya da Konuşma Tekniği]**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Onur Bilge Kula), 178 s.
- ÇETİN, Mustafa, (1990). **Selvi Boylum Al Yazmalım'ın Roman, Senaryo, Film Olarak Mukayesesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Durali Yılmaz), 100 s.
- ÇETİN, Mustafa, (1994). **Cengiz Aytmatov'un Eserleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Durali Yılmaz), İstanbul, 156 s.
- ÇIKLA, Selçuk, (2002). **Servet-i Fünûn Romanında Yabancı Unsurlar ve Kişiler**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şaban Sağlık), Samsun, 363 s. ; *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 400 s.

- ÇILGI, Burcu, (2007). **Victor Hugo ve Namık Kemâl’de Romantizm: Cromwell ve Celâleddin Harzemşah’ın Karşılaştırmalı İncelemesi**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gülser Çetin), Ankara, 159 s.
- ÇİFTÇİBAŞI, Ayşe, (2012). **Anglo-Amerikan ve Anadolu Kültürlerinin Yirminci Yüzyılda Doğaya Karşı Tutumu: John Steinbeck’in ‘Gazap Üzümleri’, George Orwell’in ‘Soluksuz Zaman’, Yaşar Kemal’in ‘Hüyükteki Nar Ağacı’ ve Fakir Baykurt’un ‘Kaplumbağalar’ Romanlarının Ekoeleştirel Çözümlemeleri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. İ. Banu Akçeşme), Kayseri, 157 s.
- ÇORLU, Şükrü, (1992). **Barbara Frischmuth ve Bilge Karasu’nun Eserlerinde Rüya-Kurmaca İlişkisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 150 s.

D

- DAĞ, Ülfet, (2012). **Euripides’in Helene ve Selahattin Batu’nun Güzel Helena Eserlerinde Mistik Unsurların Karşılaştırılması**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Semerci), Eskişehir, 142 s.
- DAĞLAR, Raşide, (1988). **Fakir Baykurt’un Eserlerinde Almanlar ve Almanya**, Anadolu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Zeki Cemil Arda), Eskişehir, 129 s.
- DEDE, Behçet, (1965). **Cahit Sıtkı Tarancı’nın Şiirlerinde Baudelaire’in Etkisi**, Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, s.54
- DELER, Zehra, (2012). **Batı’dan Doğu’ya Modernizm Bağlamında Değişim: Anayurt Oteli ve Kör Baykuş Adlı Eserlerin İncelenmesi** [Yusuf Atılgan-Sadık Hidayet], Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Abdurrahman Naci Tokmak), İstanbul, 65 s.
- DE ROSAY, Ceylan Pınar, (2006). **Ahmet Mithat Efendi’nin Eserlerinde Batılılaşma**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Taner Timur), İstanbul, 130 s.
- DEMİR, Ali Özcan, (1995). **Batıda ve Osmanlı Toplumunda Aydınlanma-Roman İlişkisi**, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ümid Meriç Yazan), İstanbul, 118 s.
- DEMİR, Şenol, (1997). **Türk Edebiyatında Nev-Yunanîlik Akımının Kaynakları (1912-1950)**, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Alemdar Yalçın), Ankara, 288 s.
- DEMİRKOL, Neslihan, (2006). **Can Yücel’in Shakespeare Çevirilerinde Sadakat**, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Laurent Mignon), Ankara, 168 s.
- DENİZ, Meral, (2007). **Adalet Ağaoğlu’nun Ruh Üşümesi ile İris Murdoch’un Kesik Bir Baş Adlı Romanlarında Evlilik Anlayışının Karşılaştırılması**, Osmangazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şeyda Ülsever), Eskişehir, 100 s.
- DENİZHAN, Kamuran, (2005). **Metin Kaçan’ın ‘Ağır Roman’ ile Max Frisch’in ‘Stiller’ Adlı Eserinde Kişinin Bireysel ve Toplumsal Sorunları**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal

- Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Arif Ünal), Van, 126 s.
- DEVECİ, Yıldız, (2006). **Zaven Biberyan'ın 'Yalnızlar' Adlı Romanıyla Barbara Frischmuth'un 'Pembe ve Avrupalılar' Adlı Romanında Türk İmgesi**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Birsan Karaca), Ankara, 181 s.
- DİDİN, Muzaffer, (1979). **Hâmid ve Ekrem'in Şiirlerinde Ölüm**, Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Erzurum, Tez Numarası: Y.T.79/8
- DİLAVER, Özlem, (2011). **Charles Dickens'in 'İki Şehrin Hikâyesi' ve Reşat Nuri Güntekin'in 'Damga' Romanlarında Fedakarlık**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı İngiliz Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Uysal), Isparta, 94 s.
- DOĞAN, Berrin, (2000). **Emine Sevgi Özdamar'ın 'Hayat Bir Kervansaray, İki Kapısı Var, Birinden Girdim, Diğerinden Çıktım' Adlı Eseri ile Alev Tekinay'ın 'Ağlayan Nar' Adlı Eserinde İçerik Karşılaştırması**, Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hikmet Uysal), Bursa, 162 s.
- DOĞAN, İsmail, (1997). **19. Yüzyıl Macar Tarihsel Romanında Türkler**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Hicran Yusufoğlu), Ankara, 100 s.
- DOĞAN, İsmail, (2002). **Macar Epik Şiirinde Türkler**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Diller ve Edebiyatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Hicran Yusufoğlu), Ankara, 124 s.
- DOĞAN, İsmail, (1989). **Türk Kültür ve Eğitime Katkıları Açısından Mehmed Tahir Münif Paşa ve Ali Suavi Üzerinde Mukayeseli Bir Çalışma**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Yahya Akyüz), Ankara, 542 s. ; *Tanzimat'ın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi (Sosyo-Pedagojik Bir Karşılaştırma)*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, 429 s.
- DOĞU GENÇ, Ayten, (1989). **Peyami Safa'nın ve Hermann Hesse'nin Eserlerinde Kutupluluk**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 255 s.
- DOULATABADİ, Farzaneh, (2005). **Ahter Gazetesi Çerçevesinde İran-Türkiye Fikrî ve Edebî İlişkileri**, Ege Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Yavuz Akpınar), İzmir, 216 s.
- DÖNMEZ, Selçuk, (2011). **'Effi Briest' ve 'Zehra' Romanları Örneğinde Alman ve Türk Edebiyatında Realist Dönem Kadın Sorunsalı**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nurhan Uluç), 100 s.
- DÖNMEZ, H. Mustafa, (2010). **Hermann Hesse'in 'Bozkır Kurdu' Romanı ile Oğuz Atay'ın 'Tutunamayanlar' Romanında Kimlik Sorunu**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Semerci), Eskişehir, 110 s.
- DURHAN, Nazgül, (2011). **Elif Şafak'ın 'Aşk' ve Turusbek Madılbaş'ın 'Feniks' Adlı Eserlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Tarana Abdulla), 152 s.

DURMUŞ, Nuri, (1979). **Ahmet Midhat Efendi: Avrupa’da Bir Cevlan (İnceleme)**, Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Erzurum, Tez Numarası: Y.T.79/9

DÜYSEBAYEVA, Dinara, (2000). **Maupassant Tarzı Hikâye ve Refik Halit Karay-Muhtar Avezov-Sabahattin Ali’nin Hikâyeciliği**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Şerif Aktaş), Ankara, 277 s.

E

EKŞİ, Davut, (1999). **Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Üç Yazarda (F. Rıfki Atay, R. Nuri Güntekin, Y. Kadri Karaosmanoğlu) Arap İmajının Tarihi Kökenleri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Zekeriya Kurşun-Doç. Dr. Sema Uğurcan), İstanbul, V+153 s.

ENGİNÜN, İnci, (1979). **Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercümelere ve Tesiri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Kaplan), İstanbul 1968, VIII+468 s. Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 799; *Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercümelere ve Tesiri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 326 s.; *Türkçede Shakespeare*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, 527 s.

ENGİNÜN, İnci, (1974). **Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doçentlik Tezi, İstanbul, VIII+583 s. ; *Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987, 583 s.; 2. Bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, 520 s.

ERAL, Gökhan, (2011). **Franz Kafka’nın ve Yusuf Atılgan’ın Romanlarının Varoluşçuluk Temelinde Karşılaştırılması**, Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 154 s.

ERATALAY, Süleyman, (2004). **Hermann Hesse’nin ‘Siddhartha’, Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi’nin ‘A’mak-ı Hayal’ Adlı Eserlerinde Mistik Özellikler**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kınış), Van, 170 s.

ERBAY, Erdoğan, (1996). **Divan Edebiyatı Üzerine Tenkid, Değerlendirme ve Tartışmalar (1866-1901)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Orhan Okay), Erzurum, VII+602 s. ; *Eskiler ve Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünûn Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1997, 481 s.

ERCAN, Sibel, (2006). **Yaşar Kemal, Ahmet Yorulmaz ve Sabâ Altınsay’ın Eserlerinde Lozan Mübadelesinin Yansıması**, Yeditepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu), İstanbul, 114 s.

ERDOĞAN-NALBANTLAR, Dilek, (2005). **Cumhuriyet Devri Türk Romanında Balkan Türkleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Kâzım Yetiş), İstanbul, IX+429 s.

- ERGENÇ, Leman, (1988). **Yeni Bulgar Edebiyatında Türkler**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Altan Aykut), Ankara, 203 s. ; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.
- ERGİNCİ, Erkan, (2007). **Öteki Metinler, Öteki Kadınlar: Ermeni Harfli Türkçe Romanlar ve Kadın İmgesi**, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Laurent Mignon), Ankara, 130 s.
- EROL, Mustafa, (1995). **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Yunan Mezalimi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Tuncer), İzmir, 133 s.
- ERTEN, Didem, (2004). **Virginia Woolf'un Mrs. Dalloway ve Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak Eserlerinde Toplumsal Gerçekliğin Yansıması Olarak Ölümün Kişisel Temsilleri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nevin Yıldırım Koyuncu), İzmir, 131 s.
- ESKİN, Mehmet Şerif, (2012). **Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserleri ve Estetiğinde Bergson Felsefesinin İzdüşümleri ve Kurucu Rolü**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Fatih Andı), İstanbul, 211 s.
- EYİĞÜN, Sabri, (1995). **Barbara Frischmuth ve Alev Tekinay'ın Eserlerinde Sosyal ve Kültürel Değişmelerin İzleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 262 s.

F

- FAZLIOĞLU, Şükran, (2001). **Modern Mısır Romanında Türk İmajı (1798-1914)**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Durmuş), İstanbul, 353 s.

G

- GERÇEK, Suna, (1954). **Ahmet Midhat Efendi ve Avrupa**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 141 s.; Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T.437
- GÖĞEBAKAN, Turgut, (1995). **Gunter Grass'ın Dangiz Üçlemesi ve Attila İlhan'ın Aynanın İçindekiler Roman Dizisinde Toplumsal Panorama**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Yılmaz Özbek), Erzurum, 252 s.
- GÖKÇÜOĞLU, Tuğba, (2005). **Türk ve Japon Romanında Natüralizm Akımı: Shimazaki Toson-Hüseyin Rahmi Gürpınar**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Pulat Otkan), Ankara, 95 s.
- GÖKER, Cemil, (1958). **Cumhuriyet'ten Bu Yana Fransızcadan Türkçeye Yapılan Tercüme Üzerinde Bir Bibliyografya Araştırması**, C.1-2, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara, LVIII+412 s.

- GÖKER, Göksel, (2005). **Batı Medeniyetine Dair İki Farklı Yaklaşım: Gerçek Hayat Dergisi ve Türk Solu Gazetesi**, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Caner Arabacı), Konya, 185 s.
- GÖKER, Kâmile Gonca, (2009). **David Ebershoff'un 'The Danish Girl' ve Attila İlhan'ın 'Fena Halde Leman' Adlı Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Yapılandırması ve Yapı Sökümü**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Amerikan Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nilsen Gökçen), İzmir, 115 s.
- GÖKMEN, Ayla, (1981). **La Turquie vue par Lamartine** [Lamartine'in Bakışıyla Türkiye], Université de Poitiers, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Pierre Danger).
- GÖRÜR, Özlem, (2011). **Düzyazının Temel Öğelerinden Müzik-Edebiyat İlişkisi**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Fatma Erkman), İstanbul, 104 s.
- GÜLER, Ömer Faruk, (2011). **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Batılılaşma (1923-1940)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Kavaz), Elazığ, 322 s.
- GÜLFER KAYMAK, Atiye, (2001). **Geciktirilmiş Öykü Tekniği Üzerine Bir Karşılaştırma: Tristram Shandy Beyefendi'nin Hayatı ve Görüşleri-Karı Koca Masalı** [Laurence Sterne'un 'Tristram Shandy Beyefendi'nin Hayatı ve Görüşleri' romanı ile Ahmet Midhat Efendi'nin Karı Koca Masalı arasında], Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Şaban Sağlık), Samsun, 101 s.
- GÜMÜŞ, Ersoy, (2012). **Shakespeare'in Othello Oyununun Türkçe'ye Çevirilerinin Karşılaştırmalı Eleştirisi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hakan Demiröz), Sivas, 105 s.
- Gümüş, Şirin, (1991). **Phantosie, Traum und Fiktion in Peter Handkes Roman 'Die der wahren Empfindung' und Selim İleris 'Ölünceye Kadar Seninim'**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 173 s.
- GÜNAY, Mehmet, **Ziya Gökalp'te Şarklı Tesir ve Kaynakları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi 1965-1966, XXXIV+152 s. ; Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 717
- GÜNAY, Zahide, (1999). **Stendhal'ın 'Le Rouge et le Noir' Adlı Eserinin N. Ataç'ın 'Kızıl ile Kara' ve C. Perin'in 'Kırmızı ve Siyah' Adlı Çevirileriyle Dilbilimsel Açidan Karşılaştırılması**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Sema Çiğdemöglü), Ankara, 136 s.
- GÜNDOĞDU, Servet, (2012). **'Huzur' ve 'Ulysses'te Derin Semantik Olarak Zaman Sorunu**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Şaban sağlık), İstanbul, 95 s.
- GÜNGÖR, Mehmet, **Aleksander Soljenitsin ve Alev Alath'da Özgürlük (Analitik Bir Karşılaştırma)**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı

Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Gültekin), Eskişehir 2006, 88 s.

- GÜROL, A. Ümit, (1985). **Başlangıcından Günümüze İtalyan Edebiyatında Türk Kavramı**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Süheyla Öncel), Ankara, 341 s. ; *İtalyan Edebiyatında Türkler: Başlangıçtan 1982'ye*, İmge Kitabevi, Ankara 1987, 208 s.
- GÜRPINAR, İlknur, (2006). **Metin Kaçan'ın 'Ağır Roman' ve Feridun Zaimoğlu'nun 'Abschaum' (Döküntü) Adlı Eserlerinin Dil ve İçerik Açısından Karşılaştırılması**, Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hikmet Uysal), Bursa, 57 s.
- GÜRSEL, Nedim, (1979). **Modernité et tradition, les poésies contemporaines Française et Turque** [Modernite ve Gelenek, Çağdaş Türk ve Fransız Şiiri], Université de Paris III, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: René Etiemble).
- GÜVEN, Gonca, (2007). **Charles Dickens ve Kemalettin Tuğcu'nun Eserlerinde Toplum Eleştirisi**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Gültekin), Eskişehir, 98 s.

H

- HACIOĞLU, Necdet, (1978). **La Turquie vue par Pierre Loti** [Pierre Loti'nin Bakışıyla Türkiye], Université de Poitiers, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Pierre Danger).
- HALAVUT, Hazal, (2012). **Yokluk Edebiyatına Doğru: Zebel Yeseyan ve Halide Edib'le Edebi Karşılaşmalar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Jale Parla), İstanbul, 164 s.
- HALDAN, Aykut, (2007). **Türkiye'deki Çeviri Politikaları Üzerine Bir İnceleme**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Gülperi Sert), İzmir, 182 s.
- HAMZA, Melahat, (1995). **Makedon Tiyatrosunda Türk İzleri (1800-1912)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Bilge Ercilasun), Ankara, I+406 s.
- HAMZAOĞLU, İnci Sevinç, (1966). **Ziya Gökalp'de Batılılaşma**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 56 s.; *Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 570*
- HASER, Melin, (1958). **Tanzimat Devrinde Latince ve Grek Antikitesi İle İlgili Neşriyat**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, ; *Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 523*
- HATİPOĞLU, Vildan, (1978). **Halit Ziya'nın Almanya Mektupları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, XIX+243 s.; *Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T.1957*
- HEKİM, Erol, (2006). **Yeni Atlantis, Güneş Ülkesi, Utopia, Yalnızız, Balık İzlerinin Sesi ve Ankara Adlı Eserlerdeki Hayali Dünyaların Karşılaştırılması**, Dumlupınar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Atilla Batur), Kütahya, 439 s.

HERGÜNSEL, Cafer, (2007). **1940'lar Türkiye'sinde Nazizm'in Edebiyat Çevreleri Üzerindeki Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ufuk Uras) İstanbul, VI+94 s. ; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.

I

IŞIK, Beril, (2011). **Orhan Pamuk'un 'Cevdet Bey ve Oğulları', 'Sessiz Ev' ve 'Yeni Hayat' Adlı Romanlarında Demiryolu/Tren İmgesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Jale Parla), İstanbul, 197 s.

IŞIK, Serhat, (2006). **Attila İlhan ve Batı**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Şevket Toker), İzmir, 241 s.

İ

İLDEMİR, Tevfik, (2005). **Ahmet Ümit'in 'Sis ve Gece' Adlı yapıtı İle Friedrich Dürrenmatt'ın 'Gözlemcileri Gözlemleyenin Gözlemi' Adlı Yapıtının İncelenmesi**, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gürsel Uyanık) Erzurum, 58 s.

İPEK, Fevziye Ayşegül, (1986). **Kral Lear Çevirileri**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İnci Enginün), İstanbul; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.

İZGÖREN, Erdoğan, (1690). **Bihruz ve Efruz Bey Tipleri Üzerinde Bir Mukayese**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara.

J

JACOVIDES, Anna,(1978). **Le personnage du Turc dans la littérature Grecque du XXe siècle [XIX. Yüzyıl Yunan Edebiyatında Türk Kişiler]**, Université de Montpellier III (Université de Paul Valéry), Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Jean Boissel).

K

KAHRAMAN, Berrin, (2012). **Duygu Asena'nın 'Aşk Gidiyorum Demez' ile Maeve Binchy'nin 'Yalnız Kadınlar Sokağı' Adlı Eserlerindeki Ana Karakterlerin Evlilik ve Aldatma Temaları Açısından Karşılaştırılması**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ali Gültekin), Eskişehir, 132 s.

KALEMCİ, Elif, (2003). **Dekadantizm Akımının İtalyan Edebiyatındaki Etkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Gülbende Kuray), Ankara, 94 s.

KANDİLCİ, Ergun, (1977). **Yorgun Savaşçı ve The Dark Moment Romanlarının Karşılaştırmalı İncelemesi**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Engin Uzman), 50 s.

- KARACA, Birsen, (1994). **Rus Edebiyatından Nikolay Gavriloviç Çernişevski'nin 'Şto delat?' (Ne Yapmalı?), Yevgeni İvanoviç Zamyatin'in 'Mıy' (Biz) ve Türk Edebiyatından Peyami Safa'nın 'Yalnızız' Adlı Eserlerinde Ütopya**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Tüten Özkaya), Ankara, 213 s.
- KARADAŞ, Yücel, (2006). **Doğu'nun Batı'cı Üretimi: Ziya Gökalp'te Şarkiyatçılık**, Muğla Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Dilek Hattatoğlu), Muğla, 162 s.
- KARADENİZ, Aylin, (2006). **Valentin Grigoryeviç Rasputin'in Yaşa ve Anımsa ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban Adlı Eserlerinde Savaş ve İnsan**, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Zeynep Günel), Ankara, 133 s.
- KARAKAŞ, Mehmet, (1996). **Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın Türkçülük Görüşlerinin Karşılaştırılması**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. İ. Ertan Eğribel), İstanbul, 148 s. ; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.
- KARAKAŞLI, Karin, (2010). **Avangard ve Toplumdışı Roman Kadınları: Sevgi Soysal'ın 'Tante Rosa'sı ile Jean Rhys'in 'Günaydın Geceyarısı' Romanının Karşılaştırmalı Okuması**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu), İstanbul, 132 s.
- KARAMAN, Hatice, (2011). **'Aziyade', 'Arzular Şehri İstanbul' ve 'Kara Kitap' Romanlarında Rizomatik Arzu Mekanı Olarak İstanbul**, [Pierre Loti, Corneille Golna, Orhan Pamuk], Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adriana Luminita Raducanu), İstanbul, 70 s.
- KARTAL, Dursun Baki, (1974). **Ahmet Midhat'ın Avrupa'da Bir Cevlan Adlı Eserinde Batı Menşeli Kelimeler**, Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Erzurum, Tez Numarası: Y.T.74/6
- KARTAL, Emre, (2013). **Cemal Süreyya'nın Guillaume Apollinaire Çevirileri ve Cemal Süreyya'nın Şiirlerindeki Guillaume Apollinaire Etkisi**, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Durali Yılmaz), İstanbul, 217 s.
- KAŞ, Ali, (1975). **Guy de Maupassant et le Conte Turc (1870-1920)** [Guy de Maupassant ve Conte Turc], Université de Provence-Aix-Marseille I, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Robert Mantran).
- KAŞOĞLU, Ayla, (1996). **L. N. Tolstoy'un 'Diriliş' ve Reşat Nuri Güntekin'in 'Dudaktan Kalbe' Romanlarının Karşılaştırılması**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Altan Aykut), Ankara, 239 s.
- KAVADARLI, Sevda, (1977). **Keşanlı Ali Destanı ile The Beggar's Opera Arasında Bir Karşılaştırma**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Engin Uzmen), Ankara, 39 s.
- KAVCAR, Cahit, (1978). **Servet-i Fünûn Romanında Batılı Hayat**, Ankara Üniversitesi Doçentlik Tezi, Ankara, 270 s. ; *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünûn Romanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, 286 s. ;

- KAYNAK, İsmail, (1963). **A. S. Puşkin'in Eserlerinde Türklerle İlgili Tema ve Motifler**, Ankara Üniversitesi Doçentlik Tezi, 200 s.
- KAZAZ, Gülden, (2013). **Araf ve Varoşların Budası Romanlarındaki Yerinden Edilmişlik ve Aidiyetsizlik Hissinin Karşılaştırmalı Çalışması** [Elif Şafak ve Hanif Kureishi'nin Romanları Arasında], Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: J. Trevor Hope), İzmir, 94 s.
- KEFELİ, Emel, (1987). **Journal de Constantinople/Echo de L'orient -Sistematik İndeksi- (1848-1866)**, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Zeynep Kerman), İstanbul, 129 s.;
- KEFELİ, Emel, (1993). **1854-1993 Yılları Arasında Lamartine'den Türkçe'ye Yapılan Tercüme Üzerine Bir Araştırma**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Zeynep Kerman), İstanbul, 562 s.
- KERMAN, Zeynep, (1973). **1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçe'ye Yapılan Tercüme Üzerinde Bir Araştırma**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Kaplan), İstanbul, IV+517 s. Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 1434; *1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçe'ye Yapılan Tercüme Üzerinde Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978, VIII+424 s.
- KILIÇKAP, Esin, (2000). **Peyami Safa'da Doğu-Batı Sorunu**, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Yıldırım), Erzurum, 200 s.
- KILIÇLI, Emre, (2007). **Servet-i Fünûn ve İkinci Yeni Şiirinin Karşılaştırılması**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Hasan Akay), Sakarya, 190 s.
- KINIŞ, Mustafa, (1998). **Peyami Safa'nın 'Matmazel Noraliya'nın Koltuğu' ile Hermann Hesse'nin 'Der Steppenwolf' Adlı Eserlerinde Arayış ve Kendini Gerçekleştirme Sorunu**, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Semahat Yüksel), İstanbul, 508 s. ;YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır. ; *Peyami Safa'nın Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ile Hermann Hesse'nin Step Kurdu Adlı Eserlerinde Arayış ve Kendini Gerçekleştirme Sorunu*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, 495 s.
- KİRENCİ, Mustafa, (1997). **Diriliş Akımının Ekseni: Medeniyet Perspektifi**, Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ali Abay), Sakarya, 300 s.
- KİRİŞ, Yakup, (2002). **Heinrich Böll'ün 'Die Verlorene Ehre Der Katharina Blum' Adlı Eserinin Analizi Çerçevesinde Bu Eserin A. Cemal'in 'Katharina Blum'un Çiğnene Onuru' Adlı Çevirisi İle Çeviribilimsel Karşılaştırılması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Rezzan Kızıltan), Ankara, 12 s.
- KOCAL, Abdullah, (2011). **İnci Aral ve Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun Romanlarında Aile Kurumu**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ramazan Gülemdam), Isparta, 153 s.
- KOÇ, Canset, (2006). **Sevgi Soysal'ın 'Şafak' ve Julia Alvarez'in 'Kelebekler Zamanında' Romanlarındaki Kadın Figürlerin Tipolojik Karşılaştırılması**, Osmangazi Üniversitesi

- Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Gültekin), Eskişehir, 98 s.
- KOÇAK, Ahmet, (2011). **XIX. Yüzyıl Türk Romanında Avrupa**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan Kolcu), Kocaeli, 782 s.
- KOÇAK, Özgür, (2007). **Emile Zola'nın 'Therese Raquin' ve Mehmet Rauf'un 'Eylül' Romanlarında Evlilik, Aldatma ve Pişmanlık Konularının Analitik Olarak Karşılaştırılması**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Gültekin), Eskişehir, 95 s.
- KOÇAKOĞLU, Bedia, (2011). **Postmodernizm Sorunsalı ve Türk Anlatısında Geleneksel Tahkiyenin İzleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Alim Gür), Konya, 883 s.
- KODAKO, Yukio, (1997). **Japonya'da Türkoloji Üzerine Araştırmalar**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Tunca Kortantamer), İzmir, 46 s.
- KOLCU, Ali İhsan, (1995). **Tanzimat ve Servet-i Fünûn Devirlerinde Batı Edebiyatından Yapılan Şiir Tercümelere Üzerine Bir Araştırma (1859-1901)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Orhan Okay), Erzurum, XI+647 s. ; *Türkçe'de Batı Şiiri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1999, 800 s.
- KONMUŞ, Sevtap, (2007). **Türkçe'de Franz Kafka ve Dönüşüm -Çeviribilimsel Karşılaştırmalı Bir İnceleme-**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Rezzan Kızıltan), Ankara, 288 s.
- KONUK-BİNGÜL, Bengü Nihal, (2007). **Virginia Woolf'un Mrs. Dalloway ve İnci Aral'ın Mor Adlı Romanlarının Teknik ve İçerik Açısından Karşılaştırılması**, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Medine Sivri), Eskişehir, 89 s.
- KOŞAN, Abdulkadir, (1990). **Achim Von Arnim ve Ömer Seyfettin'in Hikayelerinde Masal ve Efsane Unsurları**, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Yılmaz Özbek), Erzurum, 90 s.
- KÖNÜ, Simge, (2011). **'Sevgili Arsız Ölüm' ve 'Yüz Yıllık Yalnızlık' Romanlarının Karşılaştırmalı Analizi** [Latife Tekin-Gabriel Garcia Marquez], Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Nedret Kuran Burçoğlu), İstanbul, 90 s.
- KÖSEOĞLU, Semih, (1950). **Hasan Mellâh ve Zeyli ile Monte Kristo**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara.
- KÖYLÜ, Işıl, (2013). **Oscar Wilde'in 'Dorian Gray'ın Portresi', Hermann Hesse'in 'Narziss ve Goldmund' ve Nedim Gürsel'in 'Resimli Dünya' Adlı Eserlerinde Narsist Mitinin Karşılaştırılması**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Medine Sivri), Eskişehir, 159 s.

- KURHAN, Mürüvvet, (1972). **L’Influence Française sur le roman Turc (fin XIXe et début XXe)** [Türk Romanı Üzerinde Fransız Etkisi, XIX Yüzyıl sonu ve XX. Yüzyıl başı], Université de Provence-Aix-Marseille I, Doktora Tezi.
- KURTULUŞ, Meriç, (2011). **Osmanlı Şiirinin Modernleşme Sürecinde “Kadın”ın Doğuşu: Nigâr Hanım’ın Şiirlerinde Dişil Söylem Üretimi**, [Nigâr Hanım’ın şiirlerinin aynı dönem şairleri R. Ekrem, A. Hamit, C. Sahir ve C. Şahabettin’in şiirleriyle karşılaştırmalı okuması], İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuran Tezcan) Ankara, 179 s.
- KUŞ, Selmin, (2010). **Edebiyat ve Müze: Bir Roman Olarak Masumiyet Müzesi**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Neşe Yıldırım), İstanbul, 234 s.
- KUTLU, Mehmet Necati, (1996). **General Rafael de Nogales Mendez’in ‘Cuatro Anos Bajo la Media Luna’ (Hilal Altında Dört Yıl) Adlı Yapıtında Türkiye ve Türkler Hakkındaki Görüşler ve İzlenimler**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yıldız Ersoy Canpolat), Ankara, 112 s.
- KUZU, Nurhan, (2005). **Osmanlı’dan Modern Türkiye’ye Geçiş Döneminde Aydınların Medeniyet-Din İlişkilerine Bakışı: Hüseyin Kâzım Kadri ve Musa Cârullah Bigiyef Örneği**, Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Bülent Şenay), Bursa, V+100
- KÜÇÜKBATUR, Y. Tuncer, (1999). **Herman Broch ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarında Yitirilmiş Değerlerin İncelenmesi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Melik Bülbül), Erzurum, 211 s.
- KÜRELİ, İbrahim, (1992). **Abdürrahim İbrahim Efendi’nin Fransa Sefaretnamesi (Küçük Sefaretname)**, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Şükrü Hanoğlu), İstanbul, 164 s.

L

- LEE, A. Nan, (1996). **Peyami Safa’nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Parlatır), Ankara, 216 s.; *Peyami Safa’nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, 197 s.
- LİDAR, Veysel, (2011). **Adelbert Von Chamisso’nun ‘Peter Sehlemihl’s Wundersame Geschichte’ Adlı Eserinin Türkçe Çevirilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Fesun Koşmak), Eskişehir, 111 s.
- Lİ, PEİ-LİN, (2007). **Attila İlhan’ın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Parlatır), Ankara, 309 s.

M

- MARANGOZ, Ahmet Ziya, (1965). **Tevfik Fikret ve Mehmet Akif'in Sosyal Görüşleri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara.
- MELLİOU, Angeliki, (2012). **Psikanalitik Yaklaşımla Çağdaş Türk Edebiyatı ve Çağdaş Yunan Edebiyatı Karşılaştırması: Sevim Burak ve Margarita Karapanou'nun Çalışmalarında Anne-Kız İlişkisi ve Anne Figürü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ferda Keskin), İstanbul, 71 s.
- MERCAN, Halil İrfan, (2006). **Çevirinin Kültür Transferindeki Rolü -Friedrich Rückert ve Cemil Meriç Örneğinde-**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mütercimlik-Tercümanlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İlyas Öztürk), Sakarya, 167 s.
- MESBAH, B. Sevinç, (1990). **Erich Maria Remarque'in Eserlerinin 1950 Yılına Kadar Yapılan Türkçe Çevirileri ve Türkiye'deki Remarque İmajı**, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Hüseyin Salihoğlu), Ankara, 110 s.
- MİLLAS, Herkül, (1998). **Türk Edebiyatında Yunanlı'nın İmajı/Karşılaştırmalı Bir Yöntemle Ulusçuluk ve Kimlik Sorunları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Sina Akşin), Ankara, 451 s. ; *Türk Romanı ve Öteki/Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, 382 s.
- MUHAMMAD, A. Haydar, (2007). **1950-1970 Yılları Arasında Irak Türklerinde Serbest Şiir Hareketi ve Türkiye İle İlişkileri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Şerif Aktaş), Ankara, 209 s.

N

- NALBANTOĞLU, Sevgi, (2003). **Sait Faik ve John Steinbeck'in Hikâyelerinde Ortak Temalar**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Orhan Söylemez), İstanbul, 117 s.
- NAS, Alparslan, (2011). **Türkiye'de Milli ve Minör Edebiyat Arasında Mehmet Uzun ve Mıgırdıç Margosyan'ın Eserlerinde Direniş Modelleri**, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hülya Adak), 129 s.
- NAS, Halef, (2006). **Modern Türk Şiirinde Gelenegin İzleri**, Harran Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sarı), Şanlıurfa, 177 s.
- NASUHBEOĞLU, İlknur, (1983). **Racine'den Türkçe'ye Yapılan Tercüme ve Hakkında Yazılmış Makaleler Üzerinde Bir Deneme**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, XIX-105 s.; Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 2311
- NEVZAT, Uyar, (1994). **İrfan Orga'nın Portrait of a Turkish Family Adlı Eserinin Edebî Nitelikleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Sami Feriel), Van, 85 s.

O

- ODACI, Serdar, (2007). **Bilinç Akışı Tekniği Bakımından James Joyce, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu ve Emine İşinsu'nun Romanları**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Abide Doğan), Ankara, XI+259 s. ; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.
- OH, Eunkyung, (1999). **Türk ve Kore Romanında Kadın**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Bilge Ercilasun), Ankara, 273 s.
- OKAY, Orhan, (1975). **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doçentlik Tezi, Erzurum, 423 s. ; *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1975; 2. Bs., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, 424 s.; 3. Bs., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, 424 s.; 4. Bs., Dergâh Yayınları İstanbul 2008, 488 s.
- OKUR SQUİRES, Jeannette, (2007). **Kadının Yeni Vatan Edinme Sorunu: Kùltürler arası Karşılaşmaların Fùruzan'ın, Alev Tekinay'ın ve Elif şafak'ın Eserlerinde İşlenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 374 s.
- ONURGİL, Feza, (2004). **Adalet Ağaoğlu ve Orhan Pamuk'un Romanlarında Cinsiyet Roller ve Bilişsel Çelişkiden Kurtulma Yöntemlerinin İncelenmesi**, Ege Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Melek Göregenli) İzmir, 105 s.
- OYMAK, Alparslan, (2005). **Almanya'daki Türk Edebiyatı/İlk Kuşak Yazarlar**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Orhan Söylemez), İstanbul, 123 s.

Ö

- ÖCEL, Aylin, (2007). **Orhan Pamuk'un 'Beyaz Kale' ve Louis Gardel'in 'Sevenlerin Şafağı' Romanlarında Öteki İmgesi**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nur Melek Demir), Ankara, 93 s.
- ÖMEROĞLU, Adalet, (2010). **Theodor Fontane'in 'Sevgili' ile İnci Aral'ın 'Yeni Yalan Zamanlar' Adlı Eserlerinde Toplumsal Değişim ve Kadın Profili**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı Almanca Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Melik Bülbül), Erzurum, 86 s.
- ÖNSAY, Ayşe, (1948). **Pierre Loti ve Türkçe**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara.
- ÖNUÇAR, Mehmet, (1998). **Mecmua-i Ebüzziya'da Rousseau Tercümeleri (1880-1912)**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Emel Kefeli) İstanbul, 228 s.
- ÖZBER, Can, (2007). **Feridun Zaimoğlu'nun Leinwand (Perde) ve Zwölf Gramm Glück (On İki Gram Mutluluk) Adlı Eserlerinde Sözdizimsel ve Anlamsal Öncelemeler**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman:), Eskişehir, S.....

- ÖZDEMİR, Fatih, (2009). **Türk Romanında Ruslar**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Sema Uğurcan), İstanbul, 442 s.
- ÖZDEMİR, İlker, (1999). **Ulusal Sinema Düşüncesinin Politik, Toplumsal, Bilimsel, Edebî Yönleri ve Bu Düşüncenin Türk Sinemasına Etkileri**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Alev İdrisoğlu), İstanbul, 112 s.
- ÖZDEMİR, Mehmet, (1978). **Sosyolojik Açıdan Ömer Seyfettin ve Ahmet Rasim'in, Hikâyelerinin, Yazılarının İncelenmesi, Değerlendirilmesi ve Karşılaştırılması**, Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nihat Nirun), Ankara, 274 s.
- ÖZDİL, Selda, (2011). **Jacques Prévert ve Garip Hareketi Şiirlerinde Gerçeküstücü Unsurlara Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Medine Sivri), Eskişehir, 112 s.
- ÖZEKİN, Tülay, (2007). **Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Amin Maalouf, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. M. Emin Özcan), Ankara, 401 s.
- ÖZKAN, Selin, (2012). **Murathan Mungan'ın 'Yedi Kapılı Kırk Oda' Adlı Eserine Metinler arası Bir Yaklaşım**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Medine Sivri), Eskişehir, 99 s.
- ÖZSARI, Reyhan, (2006). **Cumhuriyet Döneminde Kompozisyon Anlayışı ve Batılı Kaynaklarla Mukayesesi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Rıza Filizok), İzmir, 193 s.
- ÖZTOK, Özlem, (2010). **Behçet Necatigil'in Şiirlerini Ahımlama Estetiğine Göre İnceleme Denemesi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Sevim Nilay Işıksalan), Eskişehir, 99 s.
- ÖZTÜRK, Ahmet, (1997). **Peyami Safa'nın Romanlarında Batı Karşısında Türk İnsanı**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Birol Emil), Van, 99 s.

P

- PALA, Ayfer, (2012). **Lewis Carrol'ın Alice Harikalar Diyarında Adlı Eserinin Murathan Mungan'ın Alice Harikalar Diyarında Adlı Eserinde Postmodern Yönelimlerle Yeniden Yazılması**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fesun Koşmak), Eskişehir, 174 s.
- PARLAKYILDIZ, Necmiye Ayşim, (2007). **Osman Aysu'nun 'Odak Noktası' ile Joseph Conrad'ın 'Gizli Ajan' Romanlarındaki Ana Figürlerin Şiddet Karşısındaki Tutumlarının Sosyolojik ve Psikolojik Açıdan Analitik Olarak Karşılaştırılması**,

- Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Semerci), Eskişehir, 97 s.
- PARS, Melahat, (2000). **Makedon ve Sırp Romanlarında Türkler ve Türk İzleri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Bilge Ercilasun), Ankara, 281 s.
- PELVANOĞLU, Emrah, (2006). **Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şiir Eleştirisinde Avrupa Merkezlilik**, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süha Oğuzertem), Ankara, 119 s.
- PERİN, Cevdet, (1941). **Türk Edebiyatında Fransız Tesiri (I) Tanzimat Edebiyatı**, Ankara Üniversitesi Doçentlik Tezi, Ankara, 204 s. ; *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1946, 278 s.
- PINAR, Nedret, (1984). **1900-1983 Yılları Arasında Türkçe'de Goethe ve Faust Tercümelemleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Kaplan), İstanbul, 369 s.
- PINARBAŞI, Esat, (2000). **Kemal Tahir'de Batılılaşma: Türk Modernleşmesine Farklı Bir Yaklaşım**, Sakarya Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Erol Kozak), Sakarya, 184 s.
- PİRİNÇCİ, Yıldız Sinem, (2011). **Angela Carter'ın 'Night at the Circus' ve Elif Şafak'ın 'Mahrem' Romanlarında Bakış İkilemi**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Yıldız Ecevit-Yrd. Doç. Dr. Nil Korkut), Ankara, 84 s.

R

- RAZİ, Okan, (2005). **Aziz Nesin'in 'Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz' ile Carl Zuckmayer'in 'Der Hauptmann Von Köpenick' Adlı Eserlerinde Birey ve Bürokrasi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Doç. Dr. Arif Ünal), Van, 146 s.

S

- SAĞLIK, Şaban, (1998). **Popüler Roman ve Estetik Roman Kavramları Açısından Esat Mahmut Karakurt ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanları Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Özbacı), Samsun, 660 s.
- SALMAN, Cemal, (2007). **Attila İlhan'da Doğu Batı Sorunu ve 'Ulusal Kültür Bileşimi' - 'Gazi' ve 'Milli Şef' Dönemlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım-**, Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Tuncay Önder), Ankara, 160 s.
- SARI, Ahmet, (2003). **Türk ve Alman Poetikasının Kitabı**, Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Akyol), Erzurum, 503 s.; *Türk ve Alman Poetikasının Kitabı*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2006, 415 s.

- SARI, Mehmet, (2009). **Metinlerarası Bağlamında İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Kutsal Metinlerin İzleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul, 230 s.
- SARIARSLAN, Kürşad Melih, (2003). **Başlangıcından Günümüze Rus Basınının 300 Yılı ve Rusya'da Türkçe Basın**, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nurettin Güz), İstanbul, 141 s.
- SARIKOCA, Erem, (1996). **Kemal Tahir Düşüncesinde Batılılaşma Olgusu**, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Sabahattin Güllülü) Erzurum, 75 s.
- SAVAŞ, Hakan, (1995). **Şiir-Sinema İlişkisi**, Anadolu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Cevat Çapan), Eskişehir, 180 s.
- SAVAŞ, Mune, (2011). **Karşılaştırmalı Yazın Bilim Çerçevesinde Herta Müller, Elke Schmitter, Saliha Scheinhardt ve Feridun Zaimoğlu'nun Birer Eserinde Kadın İmgesine Eleştirel Yaklaşım**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cavidan Cöltü İmren), Adana, 223 s.
- SAYLAN, Tuna, (2004). **Garip Akımının İki Temsilcisi Orhan Veli Kanık ve Zareh Yıldızçıyan**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Birsan Karaca), Ankara, 210 s.
- SEVER, A. Feriha, (1977). **Yahya Kemal ve Orhan Veli'nin Şiirlerinde İstanbul Teması**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara
- SEVGİLİ, Mehmet, (2005). **Oğuz Atay ve Alev Alatlının Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma Sorunu: Karşılaştırmalı Bir Edebiyat Sosyolojisi Çalışması**, Mersin Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Fevzi Demir), Mersin, 219 s.
- SHAMS, Mohammad Jalal, (1984). **Servet-i Fünûn'dan Önce Türk Romanında Yabancılar ve Azınlıklar**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan), İstanbul, VI+516 s.
- SİLAHTAROĞLU, Tijen, (1989). **Hamlet Çevirileri Üzerine Eleştirel Bir Karşılaştırma**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Nazan Aksoy), İstanbul, 63 s.
- SOLAK, Ömer, (2004). **1896-1914 Yılları Arasındaki Türk Romanında Yabancılar ve Azınlıklar**, Sakarya Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Musa Aksoy), Sakarya, 683 s.
- SONAL, Emine, (2005). **John Steinbeck ve Yaşar Kemal'in Eserlerinde Cinsiyet Roller ve Aile Kimliğinin Karşılaştırılması**, Ege Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Seçkin Ergin), İzmir, 268 s.
- SOYDEMİR, Suat, (2007). **Erol Güngör ve Attila İlhan'da Aydın Sorunu -Sosyolojik Bir Karşılaştırma-**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman Prof. Dr. Ali Rıza Abay), 106 s.
- SOYLU, Ümit, (2012). **Cahit Zarifoğlu'nun Üzerinde Rainer Maria Rilke Etkisi**, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni

Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Durali Yılmaz), İstanbul, 144 s.

SÖKER ESEMENLİ, Gönül, (1991). **Herman Broch'un 'Schlaßwandler', Attila İlhan'ın 'Aynanın İçindekiler' Başlıklı Roman Dizisinde Kültür Krizi Sorunu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 419 s. ; *Attila İlhan'da Kültür Sorunsalı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, 363 s.

SÖNMEZ, Tülay, (1984). **Cahit Külebi ve Ceyhan Atuf Kansu'da Anadolu**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara

SUZUKİ, İkuko, (2011). **Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Japon Haiku Estetiğinin Tesirleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Emel Kefeli), İstanbul, 238 s.

SÜER, Aydın, (1979). **Türkçe'de L. N. Tolstoy**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Kaynak), Ankara, V+111 s.

Ş

ŞAHİN, Asilhan, (2001). **Servet-i Fünûn Devri Türk Romanında Emile Zola Tesiri**, Erciyes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mümtaz Sarıçipek), Kayseri, 346 s.

ŞAHİN, Fazlı, (1969). **Halide Edip'in Romanlarında Doğu ve Batı Kültürü**, Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Erzurum, Tez Numarası: Y.T.69/16

ŞAHİN, Mehmet Murat, (2007). **Edebiyatın Sosyolojisi: Metin, Tarih, Dünya (Jameson, Bourdieu, Moretti, Tanpınar)**, Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Şan), Sakarya, 98 s.

ŞAHİN, Öznur, (2007). **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti, Kırk Yedililer ve Bir Düğün Gecesi'nde Kemalist Anneler, Solcu Kızlar**, [Sevgi Soysal-Füruzan-Adalet Ağaoğlu'nun Romanları hk.], Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nüket Esen), İstanbul, 118 s.

ŞAHİN, Zennube, (2011). **Arthur Schnitzler ve Halit Ziya Uşaklıgil'in Eserlerinde Ahlâk Yalancılığı: 'Fräulein Else', 'Die Griechische Tänzerin', 'Die Toten Schweigen', 'Rüya Romanı' ve 'Aşk-ı Memnû'**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Yılmaz Özbek), Erzurum, 195 s.

ŞAYİR, Safiye, (1994). **Arap Harfli Türk Edebiyatı Antolojilerinin (1839-1928) Mukayeseli Tetkiki**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Rıza Filizok), İzmir, 226 s.

ŞENGÜL, Servet, (2011). **İmge ve Üslup Tercihleri Bakımından Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'u Okumak**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı

Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatih Arslan), Elazığ, 166 s.

ŞENOĞLU, Sedat, (1987). **Tarihi Kişilerin Oyun Kahramanı Olarak İşlenmesinde ‘Sokrates’ Örneği ve İki Model: Maxwel Anderson ‘Yalınayak Sokrates’, A. Turan Oflazoğlu ‘Sokrates Savunuyor’**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Murat Tuncay), İzmir, 118 s.; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.

ŞENYILDIZ, Özlem, (2009). **Ahmet Hamdi Tanpınar ve Eduardo Mendoza’da Mekândan Öte Şehirler: ‘Huzur’un İstanbul’u ile ‘Mucizeler Kenti’nin Barcelonası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı İspanyol Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Dr. Ricardo Campos Bloss), İstanbul, 163 s.

T

TARKAN, Nihat, (2011). **Kemâl Tahir ve Luis Martin-Santos’un Eserlerinde Aydın**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı İspanyol Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Dr. Ricardo Campos Bloss), İstanbul, 166 s.

TAN, Hikmet, (1997). **Heinrich Böll - A. Nesin, S. Lenz - Y. Kemal, M. Frisch - A. Ağaoğlu, W. Koeppen - D. Ceyhan’un Yapıtlarında ‘Aydın Tutumlar’**, Mersin Üniversitesi Sosyala Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Onur Bilge Kula), Mersin, 230 s.

TANIR, Ahmet Rauf, (1975). **Tevfik Fikret ile Mehmet Akif’in Şiirlerinde Hak ve Adalet Kavramı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, IV+59 s. ; Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu:1645

TAŞ, Cem, (2007). **Aziz Nesin’in ‘Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz’, Carl Zuckmayer’in ‘Köpenick’li Yüzbaşı’ ve Friedrich Dürrenmatt’ın ‘Büyük Romulus’ Adlı Eserlerinde Mizah, Hiciv ve İroni**, Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Yrd. Doç. Dr. Celâl Kudat), Bursa, 157 s.

TATLI BADEM, Sakine, (2010). **Orhan Pamuk’un Romanlarında Şark Kültürü**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ağır), Gaziantep, 106 s.

TATLICI, Mustafa Rıdvan, (1989). **Barbara Frischmut ve Max von der Grün’de Türkiye ve Türk İmajı**, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Özbek), Erzurum, III+85 s.

TEKEOĞLU, Gülten, (1991). **Edebiyat-Televizyon İlişkisi 1968-1990 Yılları Arasında TRT Televizyonunda Türk Edebiyatından Uyarlamalar**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Özden Çankaya), İstanbul, 153 s.; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.

TEOMAN, Berna, (1999). **Biyografiden Kurmacaya: Friedrich Dürrenmatt’ın ‘Konularım’ ile Selim İleri’nin ‘Cemil Şevket Bey: Aynalı Dolaba İki El Revolver’i Arasında Bir Karşılaştırma**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 290 s.

- TEZGÖR, Hilmi, (2004). **Behçet Necatigil ile Herman Hesse'nin Şiirlerinde Ruh-Beden Çatışması**, Boğaziçi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Nur Gürani Arslan), İstanbul, 77 s.
- TOLUN, Atilla, (Tarihsiz). **Çeviri Kavramı ve Ahmet Vefik Paşa'nın Molière Çevirileri Üzerine Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Doçentlik Tezi, Ankara, 131 s. ; *Ahmet Vefik Paşa'nın Molière Çevirileri*, Mitos-Boyut Yayınları, İstanbul 2007, 136 s.
- TOPRAKTEPE, Ersel, (2005). **Edebiyatımızda İlk Çeviri Roman: Fenelon'un 'Les Aventures de Telemaque' Adlı Yapıtı-Yapıtın Çeviri Tarihimizdeki Yeri ve Önemi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Sündüz Kasar), İstanbul, 250 s.
- TORAL, Zühal, (1986). **Le Monde paysan chez Jean Giono et Yaşar Kemal** [Jean Giono ve Yaşar Kemal'de Köylü Dünyası], Université de Paris III,
- TÖRÖBEKOVA, Gulmira, (2001). **Sinema ve Edebiyat İlişkisi Açısından Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin İncelenmesi / 'Selvi Boylum Al Yazmalım' Üzerine Bir Çözümleme**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Özden Çankaya), İstanbul, 123 s.
- TORUN, Zahide, (2011). **Dil ve Yazın Öğretiminde Türk-Alman Çocuk ve Gençlik Dedektif Öyküleri**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, (Danışman: Doç. Dr. Hikmet Asutay), Edirne, 118 s.
- TÖRE, Enver, (1991). **Çeviri Piyeslerde Kadın ve Tiyatromuza Aksi: XX. Yüzyıl**, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İnci Enginün), İstanbul, 320 s.; *Çeviri Piyeslerde Kadın ve Tiyatromuza Aksi*, C.I-II, Devlet Tiyatroları Yayınları, Ankara 1991, 290 s.; *Hayattan Sahneye Kadınlar*, Duyap Yayıncılık, İstanbul 2006, XI+274 s.
- TUNÇBOYACI, Selin, (2001). **Akabi Hikayesi, Boşboğaz Bir Adem ve Temaşa-i Dünya Romanları Çerçevesinde 19. yy. Osmanlı Modernleşmesi**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Doç. Dr. Nüket Esen), İstanbul, 115 s.
- TURHAN, Ahmet, (1982). **Aşk-ı Memnû'nun İncelenmesi ve Madam Bovary ile Karşılaştırılması**, Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Erzurum, Tez Numarası: Y.T.82/11
- TUTUMLU, Reyhan, (2002). **Anlatı Bilimi Açısından Roman-Sinema Etkileşimi ve Bir Uygulama: Anayurt Oteli**, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süha Oğuzertem), Ankara, 83 s.
- TÜRE, Fatma, (1993). **Kate Millett'in Cinsel Politika Kuramına Göre Pınar Kür'ün Romanları**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nüket Esen), Ankara, 257 s.
- TÜRKÜM, S. Mahir, (1982). **Hâlit Ziya Uşaklıgil'in Alman Hayatı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, XXI+103 s. ; Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 2327

U

- UĞURLU, Serdar, (2005). **Oryantalizmin Türk Kültürüne Etkileri**, Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Türker Eroğlu), Sakarya, 229 s.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

- ULAĞLI, Serhat, (1998). **L'image de l'Orient Turc dans la littérature Française de Chateaubriand à Gide** [Fransız Edebiyatında Doğulu Türk İmajı: Chateaubriand'dan Gide'e], Université de Toulouse, Doktora Tezi,
- ULUDAĞ, Adem, (2007). **Hasan Sırrı'nın Venedik Taciri ve Sehv-i Mudhik Çevirilerinde Shakespeare Alımlaması**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Gültekin-Doç. Dr. Deniz Şengel), Eskişehir, 242 s.
- ULUĞTEKİN, Melahat Gül, (2004). **Ahmet Vefik Paşa'nın Çevirilerinde Osmanlılaşan Molière**, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Laurent Mignon), Ankara, VIII+99 s.
- ULUS, Atilla, (200). **Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in Düşüncelerinin Karşılaştırmalı Olarak Sosyolojik Analizi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zeynep Gökçe), Sakarya, 73 s.
- ULUSOY, Demet, (1991). **Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Devlet-Sanat İlişkisi: Batılı Sanatçıların Benimsetilmesi**, Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Cihat Özönder), Ankara, 207 s.
- USLU, Ayşen, (1997). **Türk Matbuatında Türkiye ile Türkistan Arasında Edebî ve Fikrî Münasebetler (1905-1937)/ 'Yeni Türkistan' ve 'Yaş Türkistan' Dergilerine Göre**, Ege Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Yavuz Akpınar), İzmir, 107 s.
- UYANIK, Gürsel, (1990). **Salih Scheinhardt'ın Öykülerinde Kimlik Problemi**, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yavuz Erkoç), Erzurum, 86 s.
- UYANIK, Seda, (2007). **19. Yüzyıl Osmanlı-Türk Romanında Gayrimüslim İmgeleri**, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Laurent Mignon), Ankara, 106 s.
- UYGUR, Selda, (2005). **Türlerarası İlişkiler Açısından Ziya Osman Saba'nın Şiir ve Öyküleri**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Emel Kefeli), İstanbul, IV+134 s.
- UYSAL, Mehmet, (2002). **Murad Efendi'nin 'Türkische Skizzen' Adlı Gezi Notlarındaki Doğu ve Batı Kültürlerinin Kesişme Noktaları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 158 s. ; *Avusturyalı Murad Efendi: Biyografisi ve Türkiye Seyahatnamesi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004, 201 s.
- UYSAL, Sermet, (1953). **Abdülhak Hamid'in Eserlerinde Shakespeare Tesiri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 84 s. Türkiye Enstitüsü Kütüphanesi Nu: T. 269
- UZUN, Gülsine, (1998). **Cengiz Aytmatov'un Türkçeye Çevrilmiş Eserlerinde Mitolojik Unsurlar**, Muğla Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar), Muğla, 194 s.

Ü

- ÜLKER, Çiğdem, (1996). **Makedonya Türk Öyküsünde Kimlik Sorunu**, Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İoanna Kuçuradi), Ankara, 88 s.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

- ÜNAL, Pakize, (1996). **Batı Uygarlığı ve Edebiyatı Karşısında Halit Ziya Uşaklıgil**, Çukurova Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. A. Necmi Yaşar), Adana, 191 s.
- ÜNAL, Serap, (1994). **Yeni Türk Edebiyatında Resim Sanatı/Servet-i Fünûn'dan Cumhuriyet'e Altı Yazar Üzerine Bir Araştırma**, Marmara Üniversitesi Sanatta Yeterlilik, (Danışman: Prof. Dr. Selçuk Mülayim), İstanbul, 184 s.

Y

- YAĞLI, Ali, (2004). **Le Roman Turca u regard du roman Français au XIXe siècle [XIX. Yüzyılda Fransız Romanı Karşısında Türk Romanı]**, Université de Toulouse- Le Mirail, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Andrée Mansau),
- YALÇINKAYA, Ayhan, (2000). **Türk Edebiyatında Ütopik Temalar Olarak Eşitlik ve Özgürlük: Bir Karşılaştırma (1979-1980) ve (1980-1990)**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Ali Ağaoğulları), Ankara, 445 s. ; *Eğerden Meğere: Ütopya Karşısında Türk Romanı*, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2004, 403 s.
- YAMANER, Güzin, (2001). **20. Yüzyıl Edebiyatında Anlam Olgusu: Kadın ve Erkek Yazarlar Arasında Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Yıldız Ecevit), Ankara, 357 s.
- YANIK, Alim, (1993). **J. J. Rousseau'nun Tanzimat Dönemi Fikir Hayatımıza Etkileri**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel), Ankara, 104 s.
- YANIK, Ayhan, (1998). **Ziya Gökalp ve Cemil Meriç'te Kültür ve Medeniyet Kavramı (Mukayeseli Bir Çalışma)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Doç. Dr. Ali Osman Gündoğan), Erzurum, 105 s.
- YAPAR, Aslı, (1999). **Fransa ve Türkiye'de Dergicilik Olgusu ve Kadın Dergilerinin Karşılaştırılması**, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Suat Sezgin), İstanbul, 234 s.
- YARDIM AYDIN, (2005). **Zehra, Metinlerarası Evrensel Öğeler Bağlamında Çocuk Edebiyatında Çocukluk Felsefesi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ali Bulut), Samsun, 154 s.
- YAŞAR, A. Necmi, (1985). **Fert-Millet Temaları Bakımından Jean Jacques Rousseau Tercümeleri**, Fırat Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atilla Tolun), Elazığ; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.
- YAŞAR, Hüseyin, (2009). **19. Yüzyıl Fransızca ve Türkçe Eserler ile Edebî Hatıralarda İstanbul**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Kavaz), Diyarbakır, 507 s.
- YAVUZ, Deniz, (2011). **Redkit ve Tarkan Çizgi Romanlarının Yapısal Açidan Karşılaştırılması**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Fatma Erkman), İstanbul, 166 s.
- YENER, Handan, (1951). **Aşk-ı Memnû ve Eylül Romanlarının Mukayese ve Tahlili**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara

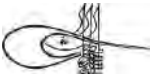
- YENER, Kemâl, (1940). **Ziya Paşa'nın Terkib-i Bend'i ile Ruhi-i Bağdadî'nin Terkib-i Bend'inin Mukayesesi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Ankara .
- YETİM, Fahri, (2006). **Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960)**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kurtuluş Kayalı), Ankara, 225 s.
- YETİM, Semih, (2007). **Bertolt Bercht'in 'Sezuan'ın İyi İnsanı' ile Vasıf Öngören'in 'Asiye Nasıl Kurtulur?' Adlı Eserlerinde İyilik ve Kötülük Çatışması**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Yrd. Doç. Dr. Mehmet Semerci), Eskişehir, 115 s.
- YILDIRIM, Vural, (1983). **Jokai ve Türkler**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Hasan Eren), Ankara, 385 s. ; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.
- YILDIZ, Ali, (1994). **Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hikaye ve Romanlarında Doğu-Batı Meselesi**, Erciyes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Parlatur), Kayseri, 198 s.
- YILDIZ, İnci, (1998). **Son Dönem Alman ve Türk Edebiyatında Kadının Bireyselleşmesi Sorunu**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Durak), Bursa, 203 s.
- YILMAZ, Elif, (2011). **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ile Suç ve Ceza Romanlarının Teknik ve Psikanalitik Açından Karşılaştırılması**, Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Keziban Tekşan), Çanakkale, 145 s.
- YILMAZ, Necati, (1984). **Rainer Maria Rilke ile Ahmet Haşim'in Nesrinde Sembolist Üslup**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç) Ankara, 246 s. ; YÖK kayıtlarında rastlanmamıştır.
- YİĞİTBAŞ, Maksud, (1999). **Türk Romanında Paris, Başlangıcından 1908'e Kadar**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Törenek), Erzurum, 111 s.
- YORULMAZ, FİRA, (2006). **İngeborg Bachman'ın 'Her Şey' ve Halit Ziya Uşaklıgil'in 'Bir Başlangıcın Sonu' Adlı Kısa Öykülerinde Çocuk-Aile İlişkisi**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Salih Zeki Bayram), Ankara, 80 s.
- YORULMAZ, Osman Bülent, (1988). **Halide Edip Adıvar'ın Hindistan Hayatı**, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İnci Enginün), İstanbul, 379 s.
- YORULMAZ, Osman Bülent, (1991). **Türk Edebiyatında Hindistan**, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İnci Enginün), İstanbul, 177 s.
- YUVA, Esengül Mete, (2004). **La Présence dans les débuts dela modernité littéraire turque** [Modern Türk Edebiyatının Başlangıcında Fransız Varlığı], Université de Paris VIII, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Claude Mouchard).

Z

- ZAFER, Zeynep, (1996). **Yordan Yovkov'un Öykülerinde Türkler**, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Leman Ergenç), Ankara, 144 s.
- ZENGİN, Bekir, (1994). **Alman ve Türk Edebiyatlarında Biyografi ve Stefan Zweig'in Nietzsche, Hölderlin Kleis Biyografileriyle; Abdülhak Şinasi Hisar'ın Ahmet Haşım Biyografisi**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Ankara, 246 s.
- ZERENLER, Dilek, (2007). **Türk ve İngiliz Edebiyatında Kısa Oyunlar**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyat Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özcan), Konya, 541 s.

KAYNAKÇA

- BALİ, Muhan, (1968). "Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tez Çalışmaları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.16, 1 Ekim, s.139-145
- BAYRAMOĞLU, Banu Öztürk, (2006). Fransa'da Türk Edebiyatı Üzerine Yapılmış Tezler ve "La Présence française dans les débuts de la modernité littéraire turque" [Modern Türk Edebiyatının Başlangıcında Fransız Varlığı] Adlı Doktora Tezi Üzerine, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.4, S.7, (Yeni Türk Edebiyatı Tarihi I Sayısı), s.705-739
- ÇERİ, Bahriye, (2006). "Türkiye Üniversitelerinde Yeni Türk Edebiyatı Alanında Yapılmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Konularına Göre Sınıflandırılmış Bibliyografyası", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.4, S.7, s.603-704
- ÇERİ, Bahriye-Didem Ardalı Büyükarman, (2009). **Yeni Türk Edebiyatı Alanında Yapılmış Tezler Bibliyografyası (1942-2007)**, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 509 s.
- KAVRUK, Hasan, (1991). "D.T.C.F. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tez Çalışmaları-III, **Türkoloji Dergisi**, C.9, S.5, s.235-272
- KAYA, İdris Güven, (1993). "Türk Üniversitelerinde Yapılan Yeni Türk Edebiyatı Tezleri Bibliyografyası (1942-1993)", **Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bülteni**, Sayı: 1, Haziran,
- ÖNERTOY, Olcay, (1964). "Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çalışmaları", **Türkoloji Dergisi**, C.1, S.1, s.149-164
- ÜNVER, İsmail, (1972). "Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çalışmaları", **Türkoloji Dergisi**, C.4, S.1, s.147-164
- YETİŞ, Kâzım, (1993). "Türkiyat (Araştırmaları) Enstitüsü Kütüphanesi'ndeki Tezlerin Bibliyografyası-II", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.XXVI, 1986-1993, İstanbul, s.317-350

AHMED NEDİM KASİMİ’NİN ÖYKÜLERİNDE I. VE II. DÜNYA SAVAŞI’NIN HİNT YARIMADASI’NA ETKİLERİNİN YANSIMALARI*

*Recep DURGUN***

ÖZET

Ahmed Nedim Kasimi (1916-2006) XX. Yüzyıl Urdu edebiyatının en üretken edebiyatçılarından biridir. Toplumcu gerçekçi bir yazar olan Ahmed Nedim Kasimi öykülerinde İlerici Yazarlar Akımı’nın ana temalarından biri olan savaş ve barış temalarını çokça işlemiştir. Hindistan, I. ve II. Dünya savaşının aktif katılımcılarından olmamakla birlikte İngiltere sömürgesi olması sebebiyle savaşa dâhil olmuş, bu iki savaştan aktif olan ülkeler kadar etkilenmiştir. Toplumsal gerçekleri göz ardı etmeyen, sorumlu bir edebiyatçı bilinciyle hareket eden Kasimi hayatın içinden seçtiği karakterler vasıtasıyla bu iki büyük savaşın ülkesinde meydana getirdiği maddi ve manevi tahribatı büyük bir ustalıkla öykülerinde ele almıştır. Ahmed Nedim Kasimi, doğduğu dönemde patlak veren Birinci Dünya Savaşı’nın uzun vadeli etkilerini gençlik yıllarında gözlemlemeyi başarmış ve eserlerinde trajik bir biçimde yansıtmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı dönem, Hint Yarımadası’nda özgürlük taleplerinin arttığı, sosyalist devrimin ayak seslerinin duyulduğu bir dönemdi. İngiltere savaşın aktif ülkelerinden biri olduğu için savaşta gerek duyduğu asker ihtiyacını karşılamak amacıyla kendi kolonileri arasında bulunan Hindistan’ı bir oldubitti ile savaşa soktu. Bu iki savaş da Hint Alt Kıtası’nı derinden etkiledi. Ülke gerçeklerini göz ardı etmeyen edebiyatçılar da savaşın yol açtığı toplumsal acıları açıkça eserlerinde dile getirdiler. Kasimi de insanlık tarihini derinden etkileyen, emperyal güçlerin baskıları sonucu savaşa sürüklenen Hindistan’ın, dul kalan annelerin, yetim kalan çocukların ve sağ salim geri dönmeyi başarabilen psikolojik bunalıma girmiş askerlerin duygularına tercüman olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kasimi, Ahmed Nedim, 1916-2006, 20. Yüzyıl Urdu öyküsü, I. Dünya Savaşı-Hindistan, II. Dünya Savaşı-Hindistan.

* Bu makale Recep Durgun tarafından hazırlanan “Ahmed Nedim Kasimi’nin Hikâyelerinde Sosyal Sorunların Yansımaları” isimli Doktora Tezi (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, Yayınlanmamış Doktora Tezi)’nden üretilmiştir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Urdu Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: durgunrecep@hotmail.com

THE EFFECTS OF FIRST AND SECOND WORLD WAR TO INDIAN SUBCONTINENT BY LIGHT OF THE STORIES OF AHMAD NADEEM QASMI

ABSTRACT

Ahmad Nadeem Qasmi (1916-2006) is one of the most prolific writer of twentieth Century in Urdu literature. Qasmi was a progressive realist writer as he reflected in his works, especially in his stories he has written a lot about peace and war themes which were Progressive Writers Movement's main concerns at that time. India was not an active participant of neither First World War nor Second World War. However as a British Colony It became part of the war and It had been affected as if participated in both wars. Qasmi as a responsible writer who doesn't rule out his realities of his societies, in his stories by choosing appropriate characters he treated most proficiently the moral and material destructions of the World Wars to his country. Ahmad Nadeem Qasmi, was born while the First World War continues. He observed the long term effects of the war in his adolescence and he reflected these effects to his works dramatically. The period which The Second World War started, was the rising time of demands for freedom and the footsteps of the revolution were heard. Because of The Great Britain was the active member of the war, to provide the necessary soldier needs It involved his colony India into the war in a fait accompli policy. Both these World Wars influenced deeply the Indian sub continent. The writers who could not ignore the realities of their country mentioned these problems in their works.

Key Words: Ahmad Nadeem Qasmi, (1916-2006), Twentieth Century -Urdu Stories, First World War-India, Second World War-India.

GİRİŞ

Edebi eserlerin toplum üzerinde doğrudan etkisi olduğu gibi, toplumsal olaylar da edebi eserleri yakından etkilemektedir. Savaş da bir milletin yediden yetmişe tamamını etkileyen bir olaydır. “İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olan savaşlar, toplumlar üzerinde birçok yıkım ve kayba neden olmaktadır. Savaşın toplum hayatında yarattığı maddî ve manevî sarsıntılar, toplum hafızasından uzun süre silinmez; milletler arasında tarihî düşmanlıklara neden olur. Toplumun sosyo-ekonomik yapısını doğrudan etkileyen, toplumu moral kaybına uğratan savaşlar sadece cepheye alınan askerlerin değil, cephe gerisindeki halkın da her türlü düzenini bozar; ülke ekonomisinde ve nüfus yapısında değişikliklere neden olur” (Güneş, 2009: 139). “XVIII. yüzyıl sonlarında bütünüyle İngiliz egemenliği altına girdikten sonra, Hindistan XIX. Yüzyılın ortalarında Hint Kumpanyası'nın elinden alınarak doğrudan doğruya İngiliz tahtına bağlanmış ve bir genel Genel Vali aracılığıyla yönetilmeye başlamıştı” (Ülman, 2002: 238). Birinci Dünya Savaşı'nın faal aktörlerinden biri olan İngiltere'nin hükümrânlığı altındaki Hindistan savaştan en çok etkilenen ülkelerden biriydi. Birinci Dünya Savaşı, dünya ekonomisini büyük bir krize sokmuştu. Asgari yaşamsal ihtiyaçların karşılanamaması, karaborsacılık, ahlaki değerlerin bozulması, aile içi bağların kopması, işsizlik, ırkçılığın artması, korku ve üzüntü, ülkenin dine dayalı bölünme talepleri, işçi protestoları ve grevler gibi pek çok tema Birinci Dünya Savaşı'nın sonucu olarak Urdu hikâye yazarları tarafından işlenmeye başlanmıştır (Sadika, 2011: 167). Özellikle 1936 yılında toplumsal

ve edebi bir akım olarak başlayan *İlerici Hareket*'te yer alan yazarlar savaş temasını bir süre eserlerinde işlemişlerdir. Bu yazarlardan biri olan Ahmed Nedim Kasimi'nin hikâyeleri de hem nicelik hem de nitelik bakımından Urdu hikâye tarihinde savaş ve barış konularında önemli bir yere sahiptir. Barış teması, İlerici Edebiyat teorisinin başat temalarından biriydi, ancak ocaklara ateş düşüren savaş konusu Nedim'in hikâyelerinde daha öne çıkmıştır. Urdu nesrinde bunun bir başka örneği yoktur (Mulk, 2004: 90).

Ahmed Nedim Kasimi doğduğu dönemde patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nın etkilerini gençlik yıllarında gözlemleyebilmeyi başarmış, eserlerinde bunu yansıtmıştır. Çünkü savaşların sosyolojik ve demografik etkisini kısa süre içinde ölçmek kolay değildir; savaşların halklar üzerindeki etkisi çok uzun yıllar sürebilir. Savaşın halkta bıraktığı etkiyi yansıtmaları noktasında Kasimi'nin *Sipahi Beyta* adlı hikâyesinin başlangıcı dikkat çekicidir. “*Bu bölge asker sağlama açısından daima verimli bir bölgeydi. Sayısız yuvalara ateş düşmüş, çocukların gözüne yetimlik hissi çökmüştü. Dimdik dosdoğru yürüyen büyüklerin belleri bükülmüştü. Ancak askerlik zorunlu idi. Her bir bölük askerle, ağanın ambarı doluyor ve İngiliz topçuların sayısı artıyordu*” (Kasimi, 2008: 40). Kasimi, *Çopal* adlı hikâye kitabındaki *Burha Sipahi* öyküsünde de Birinci Dünya Savaşı'nın Hindistan'ın Pencap Bölgesi'ne olan etkisini dolaylı edindiği bilgiler ışığında yansıtmıştır. Savaşın üzerinden yirmi yıl geçmiş olmasına rağmen bu hikâye yayımlandığında (1939), yarattığı toplumsal travmaların etkileri hâlâ devam etmekteydi. *Burha Sipahi* Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'da savaşmış yaşlı bir askerin acı hatıralarının acıklı şarkılar eşliğinde anlatıldığı trajik bir hikâyedir. Hikâye uzaktan gelen bir kişinin, bu trajik hikâyeyi bizzat yaşlı askerin kendi ağzından dinlemek için köye gelişiyle başlar. Yaşlı asker başlangıçta hikâyesini anlatmak istemez, epey nazlandıktan sonra daha fazla ısrara dayanamayarak; trajik hikâyesini anlatmaya mazideki hatıralarını zihninde canlandırmak amacıyla acıklı bir şarkıyla başlar:

“Ey Sevgilim! Gözlerin derin otlaklarda yavrularıyla beraber seken vahşi ceylan gibi.

Ey Sevgilim! Saçların, güneşin doğudan batıya uzanan uzun nazik ışığı gibi.

Ey Sevgilim! Yüzün, soğuk kış gecelerinde kapkara bulutların arkasından yeni çıkmış ekinlere gülümseyen ay gibi.

Ey Sevgilim! Sen nesin? Ben seni anlayamadım. Beni niçin terk ettin. Nereye gittin? (Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi, Burha Sipahi, s.745)

Ahmed Nedim Kasimi, hikâyesine romantik bir köy tasviriyle başlar, zihnimize müthiş bir doğa manzarası yerleştirir. Yaşlı asker köyde orta halli bir çiftçinin oğludur. Babası, oğlunun okumasını, memur olmasını ister, ancak oğul üçüncü sınıftan sonra okuyamaz; babasıyla birlikte çiftçilik yapmaya başlar. Bir gün evinin önünde otururken yanından komşu köy Phangi'den bir kız geçer. Yaşlı asker kızı görür görmez âşık olur, bir bahane uydurup onu görmek için Phangi'ye gider. Kızla karşılaşır, ancak sıradan bir iki cümle konuşur, ama kıza aşkını anlatamaz. Yaşlı asker bu acı hatıralarını sanki tekrar yaşıyormuş gibi arasına hıçkırıklara boğulur, arasına da kendisinden bu hikâyeyi anlatmaya devam etmesini isteyen kişiye sinirlenerek şöyle der:

“Ey Efendi! Bugün yaram tekrar kanadı. Bu yaramı kapatmaya ne çare. Bu yara ölüm anına kadar kanayacak. Efendim! Haksız yere yaşlı bir askeri ağlattınız. Siz daha gençsiniz, delikanlısınız. Siz, eski bir sazdan çirkin bir gıcırıtıdan başka bir ses çıkmayacağını bilmez misiniz? Ben size sıradan şeyler anlatıyorum, kalbimin yaralarını görünce sizin de kalbiniz acıyacak, bir daha da kederli birini rahatsız etmeye cesaret edemeyeceksiniz.” (Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi, Burha Sipahi, s.746)

Hikâye yaşlı askerin Phangi'ye gidişyle devam eder. Bu ziyaretinde kız ona süt ikram eder. Yaşlı asker kızın da kendisine karşı boş olmadığını, onun da kendisini sevdiğini anlar. Ancak bu aşk kelimelere dökülmez, sadece bakışlar konuşur. Yaşlı askerin Phangi'ye gittiğinin ertesi günü köye askere alma komisyonu gelir, babası da oğlunu onlara sunar. Komisyon görevlisi gence bir pusula yazarak acilen istasyona doğru yola çıkmasını emreder. Genç, sevgilisi ile vedalaşmadan yola çıkmak zorunda kalır. Bu ayrılışı da acıklı bir şarkı ile anlatır:

“Serçeler yem bulmak için yuvalarından çıktıklarında yanlarında mutlaka sevgilileri olur!

Bakireler kuyuya su doldurmaya hep birlikte giderler!

Ay bile yalnız değildir, yanında mutlaka bir yıldız olur!

Şaşkın bakışlı, benim sevgili hurim! Çiçekler içinde uyumuş hangi rüyayı görüyorsun!

Ben savaşa gidiyorum. Belki geri dönerim!

Ey rüzgârlar! Birazcık sevgilim doğru esin, benim halimi ona anlatın!

Ey bulutlar! Yönünüzü doğruya doğru çevirin, sevgilimin başına yağın!

Ey güneş! O nazik ışınlarına emir ver de, gözyaşlarımın buharını sevgilime ulaştırsınlar!

Ben savaşa gidiyorum. Belki geri dönerim! (Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi, Burha Sipahi, s.749)

Zorla askere götürülen genç, üç yıl Mısır ve Fransa'da savaşır. Birinci Dünya Savaşı'nın dehşet günlerini şöyle anlatmaya devam eder:

“Evet! Beyim büyük savaş başlamıştı; 1914 yılında başlayan savaş. Üç yıl Fransa ve Mısır'da kaldım. Çok büyük sıkıntılar çektim. Patlayan top mermileri zaman zaman burnumuzun dibine düşüyordu. Tüfeklerden atılan kurşunlar saçımızı yalayıp geçiyordu adeta. Birkaç kez şarapnel parçası göğsümü sıyrıp geçti. Kurşunlar derimizi soyup toprağa düşürüyordu. Toz, toprak, duman, ateş her tarafta feryatlar. Toza çamura bulanmış bir halde günlerce kalıyorduk. Bir gün bir defasında karanlık bir gecede ağır botumla ölü birinin kafatasına bastım ve kemikleri param parça oldu! (Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi, Burha Sipahi, s.750)

Osmanlı devleti üzerinde yayılmacı emelleri olan dört büyük devlet “İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya” ilk defa Birinci Dünya Savaşı'nda aynı ittifakın içinde yer almışlardı. Savaşın büyük bölümü bu dörtlü *itilaf devletleri* ile Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu üçlüsünün yer aldığı *ittifak devletleri* arasında geçmişti. Savaşta başlıca cephele Batı Cephesi, Doğu Cephesi, Kafkasya Cephesi ve Mısır'ın da içinde bulunduğu Osmanlı Cephesidir. İngiltere, Mısır'ı 1882 yılında işgal etmişti, dolayısıyla buradaki hâkimiyetini sürdürmek ve müttefiki Fransa'yı Alman saldırısına karşı korumak için hem Mısır'a hem de Fransa'ya Hindistan'dan getirdiği birlikleri yerleştirmişti. Bu bilgiler ışığında yazarın kaleme aldığı öyküsündeki kurgunun tarihi gerçeklerle birebir örtüştüğünü görmekteyiz. Ahmed Nedim Kasimi bu hikâyede Birinci Dünya Savaşı'nın savaş sahnelerine oldukça fazla yer vermiştir. Yaşlı askerin anlattığı en acıklı anısı şudur:

“Bir defasında bir Alman askerin kalbine kasaturamı sapladım. Birden yere yığıldı, güçlkle cebinden tombul yanaklı, sapsarı saçlı çok güzel bir kızın resmini çıkarıp

öptü, can havli ile son bir defa çırpındı ve öldü! Efendim! O askeri kendi elimle defnettım, resmi de yaralı kalbinin üzerine bıraktım. İnsan öldürmek o günlerde bizim günlük oyunlarımız haline gelmişti. Ben bu günahkâr ellerle yüzlerce insanın canına kıydım. Ancak o askeri öldürdükten sonra, kendimi dünyanın en günahkâr kişisi gibi hissetmeye başladım.”(Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi, Burha Sipahi, s.750)

Hikâyenin bu satırlarında bu askerin kalbinde var olan hümanist duyguları öne çıkarmanın yanı sıra, aşkın da dil, din ve ırk gibi kavramların üzerinde evrensel bir değer olduğuna işaret ediliyor. İşte bu bakış açısı Kasimi'yi, bağlı olduğu bütün ideolojilere rağmen büyük bir sanatkâr yapar (Malik, 2008: 117).

Hikâye askerin daha sonra şiddetli bir çatışmada vurulmasıyla şöyle devam eder: Uzun bir süre hastanede yattıktan sonra bir kolu kesilir, köyüne gönderilir. Asker köyüne döndükten sonra, sevgilisini görmek ister, ancak sevgilisi babasının zoruyla başlık parası uğruna yaşlı biriyle evlendirilmiştir. Bir süre sonra askerin sevdiği kadın ve onun kocası ölür. Yaşlı asker savaşta işlediği günahlardan kurtulmak için kendine sığınacak bir liman arar, bunun için de hayatını merhum sevgilisinin çocuklarına bakmaya adar. Suçluluk psikolojisinden kaçacak bir yön bulamayan insanlar ya delirirler, ya da intihar ederler. Bu asker, ağır suçluluk duygusunu bir nebze hafifletmek için, bu yetimlerin bakımını üstlenir. Böylece hem sevgilisine vefa borcunu ödemek, hem de kasaturasıyla öldürüp sevgilisini kendisinden ayırdığı Alman kıza karşı duyduğu vicdan azabından az da olsa kurtulmak ister.

Ahmed Nedim Kasimi, bir başka savaş temalı öyküsü *Esselamu Aleyküm*'de ise savaşın bireyde yaratmış olduğu suçluluk psikolojisinin dışında kendisi, ailesi ve farklı bireylerle olan ilişkilerinde meydana gelen sıkıntılara yer vermiştir. Bu hikâye kolonel erkleri elinde bulundurmak isteyen devletlerin güç kullanması, ya da savaşın neden olduğu kıtlık sebebiyle, huzur ve sükûn içinde yaşayan gençlerin hayatı üzerine kopan kıyametin trajik öyküsüdür. Öykü yine Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır, Fransa ve Mezopotamya'da üç yıl savaştıktan sonra köyüne dönen bir askerin yaşadığı olaylar çerçevesinde, Hindistan'da meydana gelen maddi ve manevi yıkım üzerine kurgulanmıştır. Boris'in de belirttiği gibi “savaş yılları edebiyatında, insanın iç dünyasına eğilerek, insanın ahlaksal özelliği ile kişiliğinin dayandığı köklerin incelenişi vardır” (1982: 236).

Öykümüzün kahramanı asker terhis olur, karısına ve oğluna sürpriz yapmak için haber vermeden akşamın bir vakti köyünün yolunu tutar. Asker, karısı ve oğlu için hediyeler almıştır. Gecenin karanlığında epey yol aldıktan sonra şehir vakti köyüne yaklaşır. Asker köyüne yaklaşmaya devam ederken derin bir düşünce âleminde; Fransa'da yaşamış olduğu olaylar gözünde canlanır. Asker Fransa'da iken bir köyde Lucy isimli bir kızla tanışır ve aşk yaşar. Her akşam gizlice karargâhtan kaçıp Lucy'nin evine gider. Bir süre sonra askerin bağlı bulunduğu bölük köyden ayrılır. Bir yıl sonra bölük tekrar aynı köye gönderilir. Asker köye geldiğinde Lucy'yi arar. Yaşlı bir adam Lucy'nin yeni doğan bebeği ile Paris'e gittiğini ve orada bir fabrikada çalışmaya başladığını söyler. Asker bir anda irkilerek etrafını sarmış olan köpeklerin hırlamasıyla kendine gelir. Güç bela köpeklerden kurtulur. Köpeklerden değil de, köpeklerin sürprizini bozmasından korkar. Yavaşça evinin dış kapısından içeri girer, avluyu geçer, oğlunun yattığı odaya gider ve oğlunu öper koklar. Daha sonra karısının odasına gidecekken odadan saçları ıslak bir adamın çıktığını görür. Hemen saklanır, karısı oğlunun yanına gelir, karısının da saçları ıslaktır. Asker karısını yabancı bir erkekle görünce, beyninden vurulmuşa döner ve sezdirmeden dışarı çıkarak uzaklaşmaya başlar.

Birinci Dünya Savaşı'nda yaklaşık 700.000 Hintli asker İngiliz ordusunda Mısır, Irak, Fransa gibi çeşitli cephelerde savaştı (Barthrop, 2002: 92). Hindistan'da askerlerin geride bıraktıkları aileleri ciddi maddi ve manevi sıkıntılarla karşılaştı. Özellikle köylerdeki erkek nüfusun

azalması, kadınların ekonomik sorunlarını iyiden iyiye gün yüzüne çıkardı. Bir de kadınların çocukları varsa bu sorunun üstesinden gelebilmek için kadınlar çaresizce hayata tutunmaya çalıştı. Ayrıca kadın-erkek arasındaki demografik dengesizlik de cinsel ihtiyaçların karşılanması noktasında ahlaki yozlaşma sorunlarının nedenlerinden biri oldu. Öyküde bu yozlaşma tek taraflı olmayıp uzun süredir evinden uzak ve duygusal yönden zayıf kalmış olan asker ve onu beklerken yukarıda bahsedilen sıkıntılara maruz kalan eşi için de söz konusudur. Asker de yaşanılmakta olan zorlukların farkına varıp eşine hiçbir şey demeden dönüp gitmiştir.

“Ahmed Nedim Kasimi pek çok hikâyesinde, yazın hayatının her aşamasında savaş ve etkisi konusuna değinmiştir. “Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad” adlı hikâyesinde savaşın kendi toplumu üzerinde etkisini öyle mükemmel bir tarzda ve sanatkârane bir biçimde kaleme almıştır ki, bu hikâye sadece onun hikâyeleri arasında değil bütün Urdu edebiyatında da emsalsiz bir yapıttır” (Mulk, 2007: 146). Ahmed Nedim Kasimi’nin yapıtlarından olan “Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad” adlı öykünün ana teması İkinci Dünya Savaşı’nın bölgedeki yıkıcı etkisi olmasının yanı sıra, hikâyenin karakterlerinden, Birinci Dünya Savaşı’na katılmış ve dünya siyasetini iyi okuyabilen Dada Şahbaz’ın acı bir hatırasını aktarması ile okuyucu, bu öyküde hem Birinci Dünya Savaşı’nın hem de İkinci Dünya Savaşı’nın etkilerini bir arada görme imkânı bulur.

“Sen benden çok küçüksün Şimşir! Sen dünyayı benden daha az tanırsın. Önceki savaşı bu gözlerle gördüm ben. Yüzlerce Alman’ı ölümün soğuk kollarına ittim, düşmanın her bir cesedi kalbimin bir parçasına yapıştı. Karanlık, bombaların gürültüsü altında geçen gecelerde, cesetlere çarptım, çarparak üzerlerine bile düştüm. Kimimin iç organları dışarı fırlamış, kiminin kolu yok, kimini bacağı, bazıları ölmek istiyor ama ölemiyordu, bazıları da yaşamak istiyor ama yaşayamıyor. Bir gün bir ceset gördüm, bir Alman askeri idi. O kadar yakışıklı ki, heykelini yapmak istersin. Ceplerini karıştırdım. Kurumuş birkaç gül yaprağı, buruşuk bir fotoğraf. Bir kızın resmi. Gözleri o kadar derindi ki, Kur’an’a yemin olsun dünya içinde kaybolur. Sanki gözleri “doğru söyle geri dönmeyeceksin değil mi? diyor gibiydi. Gözlerimden yaşlar boşandı. Bu iki şeyi cebine bıraktım. Yüzüne bakıyordum, Şimşir efendi! Beni dinle doğruları söylüyorum. Çıglık atıp geri çekildim. Birden ağızından birkaç sinek çıktı, morarmış dudaklarının ve bıyıklarının üzerine konarak emmeye başladılar. Bu genç de dünyaya büyük bir haber vermek için ölmüştü. Ve bu tüm bu kanların karşılığında aylık yedi rupi maaş. İşte bu yedi deliliği. İşte bu yedi laneti. Delireceğim, bırakın da gideyim.” (Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi, Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad, s.489)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı gibi aradan yirmi yıl geçmiş olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı’na katılmış Dada Şahbaz’ın hatıraları taptazedir. Dada Şahbaz, savaştan sağ salim köyüne dönmüş, ancak büyük bir psikolojik bunalıma girmiştir. Başkalarının çıkarlarına hizmet amacıyla savaşa katılıp yüzlerce insanı öldürdüğü için Dada Şahbaz, ömrü boyunca vicdan azabı ile yaşamak zorunda kalmıştır.

Ahmed Nedim Kasimi insanoğlunun başına gelen en büyük felaketlerden biri kabul edilen ve elli milyona yakın asker ve sivilin öldüğü İkinci Dünya Savaşı’na da öykülerinde yer verir. Amerika, Japonya, Sovyetler Birliği, Avrupa ve Kuzey Afrika gibi farklı coğrafyalardaki ülkelerin katıldığı, tüm dünyanın etkilendiği bu büyük felaket, kitlesel sivil ölümlere de yol açmıştır (Aslan, 2012: 111). İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı dönem, Hint Yarımadası’nda özgürlük taleplerinin arttığı ve sosyalist devrimin ayak seslerinin duyulduğu bir dönemdir. İngiltere savaşın aktif ülkelerinde biri olduğu için savaşta gereksinim duyduğu asker ihtiyacını karşılamak amacıyla kolonisi Hindistan’ı yine bir oldubitti ile savaşa soktu. “Başlangıçta İkinci Dünya Savaşı’nın ateşi Hindistan’a sıçramamıştı, ancak Japonların İngiliz sömürgesi Burma’yı işgal etmeleri sonucu bu

savaşın kıvılcımları Hindistan'a sıçramaya başlamıştır. Bu durumu İngilizler Hindistan'da daha geniş bir alanda asker toplama fırsatına çevirerek bu ateşe yakacak sağlamışlardır. “Bu savaşta da Pencap önemli bir rol oynamıştı, bu defa asker sağlamanın farklı yönleri vardı. Bunlar, Müslim Lig tarafından yapılan şartlı yardım ilanı, iktidardaki Unionist Parti'nin kendi resmi amaçları doğrultusunda şartsız koruma, Pencaptaki ağır ekonomik politikalar sebebiyle meydana gelmiş yoksulluk ve yine İngilizler tarafından yapılan baskılardır. Böylece Pencap'ın bu savaşa yapmış olduğu yardım, Birinci Dünya Savaşı'nda yapmış olduğu yardımı bile geçmiştir. Bundan dolayı 1944'e kadar Pencap köylerinde artık genç erkek bulma imkânı kalmamıştı” (Torvi, 2010: 139). Kasimi bir şiirinde köydeki bir askere alma sahnesini şöyle resmetmiştir:

Savaşa gitmek için oturmuşlar, hazır gençler

Boyunlar bükük, ruhlarında gençlik baharı

Bir tarafta sessiz bekleyen birkaç kız

Gözyaşlarını gözlerinde saklamışlar

(Dağdar Ançal)

İkinci Dünya Savaşı esnasında Pencap bütün canlılığını yitirmiş, binlerce Pencaplı gencin kanı emperyalist güçlerin amaçları doğrultusunda akmıştı. Bu savaş belki savaşın aktif unsurları kadar, belki de bundan daha fazla Hindistan'ı etkilemiştir. Kasimi de bu etkileri pek çok hikâyesinde dile getirmiştir. *Sipahi Beyta, Mamta, Heyra, Ateş-i Gul, Baba Nur, Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad, Cevani ka Cenaza* gibi hikâyelerde başka bir kıtada patlak veren bir savaşın ateşinin Pencap Bölgesinde meydana getirdiği yangının sebep olduğu yıkımın izlerini görürüz. “Savaş ülkeler için sadece ekonomik ve politik değil, sosyal, ahlaki ve felsefi yüzleşmesi kaçınılmaz bir dizi problemi beraberinde getirmiştir. Edebiyat bu problemleri tüm çıplaklığıyla yansıtmaya görevi üstlenmiştir” (Can, 2012: 108).

Can İman ki Hayr isimli hikâye her ne kadar, büyük bir sağlık sorunu ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalan bir köy okulunda öğretmenlik yapan karakterin hikâyesi olsa da, bu hikâyedeki bir paragraf, İkinci Dünya Savaşı'nın bölgeye etkileri hususunda bize ipuçları verir:

“Avluyu yanmış somunun kokusu sarmıştı. Gülümseyerek dedim: “Ne oldu? Ekmek mi yandı? Hiç önemli değil, daha var herhalde. Hepsini yansa ne olacak.”

“Şaka yapıyorsunuz herhalde” dedi. “Savaş zamanıdır. Bir ekmeğin yanması, bir buğday ambarının küle dönmesine denk bu dönemde. Doğru söylüyorum. Durum içler acısı.” (Ançal-Can İman ki Hayr, s.14)

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da dünyanın pek çok bölgesinde ekonomik kriz ve kıtlık yaşanmıştır. Savaşlar sırasında ürün ve yiyeceklerin yok edilmesinin yanı sıra kuşatma ve abluka gibi taktiklerle yiyecek dağıtımı da büyük ölçüde engellenir. *Can İman ki Hayr*'de savaş dönemi olduğu için öykünün kahramanı Banu, bir ekmeğin yanmasını bir tahıl ambarının yanması ile eş değer tutar. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere savaştan dolayı bölgede kıtlık hüküm sürmektedir. En temel ihtiyaç maddesi unu bile bulmak zordur. Zalim savaş kırsal bölgelerde köylüye ağır darbeler indirirken, şehirdeki hayat da hiç kolay değildi. *Hadd-i Fasıl* da İkinci Dünya Savaşı döneminde köylerde olduğu gibi şehirlerde de yaşam koşullarının ağırlaştığı anlatılır. Hikâyede komşuluk ilişkileri bağlamında, İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri anlatılmıştır. Öyküde barınma sorunu, kıtlık, açlık ve hayat pahalılığı gibi konulara dikkat çekilir. Savaş esnasında şehir yaşamının anlatıldığı bu hikâyenin geçtiği mekân Lahor'dur. Şehrin üzerinden her gün onlarca uçağın geçmesi başlangıçta halkta büyük bir tedirginlik yaratır, ancak halk daha sonra uçakların geçişini kanıksar, hatta her geçen

uçanın hangi devlete ait olduğunu tahmin etme oyunu oynayarak durumu eğlenceli hale getirmeye çalışır. Savaş, insanların yaşamını alt üst etmiştir. İnsanlar yiyecek içecek ve barınma sorunu yaşamaktadırlar. Kasimi, bu öyküde Lahor Şehri'nin savaş esnasında durumunu resmetmiştir.

Ahmed Nedim Kasimi'nin savaş temalı başyapıtlarından biri olan ve yukarıda da adı geçen *Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad* adlı öyküsü Urdu edebiyatı eleştirmenleri tarafından en iyi hikâyelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Urdu edebiyatının en önemli eleştirmenlerinden biri olan Mumtaz Şirin'in İkinci Dünya Savaşı'nın toplumsal yaşam üzerine etkileri konusuna Urdu edebiyatçıların kayıtsız kaldığı yönündeki eleştirisini tek başına *Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad* adlı öykü cevaplamaya yeter. Şirin'e göre "Yazarların savaş karşısında sessiz kalmalarının tek nedeni kafalarının karışık olması değil, savaşın Hindistan'a çok uzak ülkelerde cereyan etmesi ve Hindistan toplumunda herhangi bir etki meydana getirmemesidir" (aktaran Mulk, 2004: 90). Mulk, Şirin'in bu değerlendirmesini yanlış bulur. Buna delil olarak da Kasimi'nin savaşların meydana getirdiği yıkımları konu edinen hikâyelerini öne sürer (Mulk, 2007: 127). "Nedim'in en iyi hikâyelerinden sayılan *Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad* yalnızca Pencap'ın bir köyünün tasviri olmasına karşın bu köy, gençleri savaşa sürüklenmiş bütün Hindistan köylerini temsil eder. Hikâye yalnızca olay kahramanı Şimşir Han'ın değil, eşlerini, torunlarını, sevgililerini savaşa gönderen herkesin hikâyesidir. Bütün öykü boyunca Nedim'in çizdiği tasvirler, köy toplumu üzerine savaşın yıkıcı ve tahrip edici etkisini güçlü bir biçimde ortaya koyar. Böylece okuyucu psikolojik olarak köyün atmosferine girerek savaşın gölgesini üzerinde hisseder (Torvi, 2010: 141). Kasimi, savaştan etkilenen aileleri öyle acıklı bir üslup ile kaleme almıştır ki, bunları okuyanların zihinlerinde savaş sahnelerinin canlanması hiç de zor olmaz. Nedim, her alanda olduğu gibi hikâyede de toplumun nabzını iyi tutarak sanatını konuşturmayı başarmıştır (Ahtar, 2007: 299).

"Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde Pencap Bölgesi hem merkezi otorite, hem de onların yerel temsilcileri tarafından o kadar fakirleştirildi ki, İkinci Dünya Savaşı ilan edilir edilmez Kohistan-ı Namak (Pencab) ve çevresindeki bölgelerdeki gençler hemen asker olmak için adeta birbirleriyle yarıştılar. Birinci Dünya Savaşı'nda iki oğlunu kaybetmiş anne babalar, üçüncü oğullarını bu kanlı savaşa göndermeye mecbur kalmışlardır (Mulk, 2004: 97). İşte böyle bir ortamda cereyan eden hikâyede olay örgüsü, Şimşir Han'ın ekonomik sıkıntıları ve psikolojik çöküntüsü üzerine kurgulanır. Kuşkusuz Amerika'nın, Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atom bombası atması İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli olayıdır. Kasimi hikâyeye bu savaşın trajik sembolü haline gelen Hiroşima ismini vererek, savaşın Hint Yarımadası'na etkisini anlatmak için çarpıcı bir başlık kullanmıştır. Köyde sıradan bir evde meydana gelen olaylar aslında tüm savaşın sembolik tercümanıdır. Köy odası ve okul adeta savaş cephesinin sınır merkezleridir. Her gece köy odasında savaş hakkında konuşulur ve yorumlar yapılır (Sadika, 2011: 216).

Öykü Şimşir Han'ın oğlu Delir'i toplumsal baskı ve kınanma korkusu ve gösteriş uğruna şaşalı bir düğünle evlendirmesiyle başlar. Şimşir Han bu şaşalı düğün için tefeciden yüklü miktarda borç alır. Onun arazileri aslında sulak ve verimli arazilerdir, devletin Şimşir Han'ın arazilerinin yanından geçen Sind Nehri'nin kolunun yönünü değiştirmesi sonucu, bu araziler kurak ve verimsiz hale gelir. Şimşir Han, tarlalarının verimsiz hale getirilmesine isyan eder:

"Bir gün ağaya "bunlarda hiç utanma arlanma yok mu? Sırf kendi mutlulukları için binlerce gariban köylünün arazilerini verimsizleştiriyorlar. Bu çok yanlış bir şey ağam. Allah'ın bu nimetlerinde herkesin hissesi var. Nehrin suyuna el koyulur mu ağam?" dedi.

Ağa, mal bulmuş mağribi gibi sözü aldı eline:

"Şimşir Han, devlet ne isterse yapar. İsterse kuru topraklardan nehir geçirir, isterse yemyeşil tarlaları ateşe verir. Her yerde böyle konuşma. Devlet duyarsa,

seni alır götürürler. Kardeşim Allah ve devlete kim karşı gelebilir. Devlet isterse havaya bile vergi koyabilir.” Ağa her zamanki gibi devletin avukatlığını yapmıştı...” (Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi, Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad, s.480)

“Ağa ve tefeci, öyküde Avrupalıların savaşının iki aktif unsurlarıdır. Ağa despot yönetimi, tefeci ise kapitalizmi temsil eder. Ağa zorbalığı ile despot düzenin devamını sağlamakla, tefeci ise insanları fakirleştirerek batılların kucağına itmektedir. Hikâyede ağa ve tefeci bir karakter olarak çok az sahneye çıksa da onların ıstırap verici varlıkları adeta bütün atmosferi kaplamaktadır” (Mulk, 2004: 95).

Şimşir Han, bir gün köy odasında otururken köy muhtarı oradakilere İngilizlerin, Almanlara savaş ilan ettiğini duyurur. Ağır bir borç altındaki Şimşir Han, bu kadar büyük bir habere tepkisiz kalır ve sessizce evinin yolunu tutar. Oğlunu karşısına alır ve ondan asker olmasını ister. Şimşir Han'ın oğlu Delir, yeni evli olmasına rağmen asker olma fikrini hemen benimser, orduya katılır. Uzun bir süre kendisinden haber alınamaz. Bu arada bir oğlu olur. Oğlu olduğu kendisine haber verilince, oğlu için hediyeler gönderir. Muhtar, köy odasında savaşla ilgili her gün yeni haberler verir. Almanların Fransa'yı işgal ettiği haberi duyulunca, oğlunu borçlarını ödemek uğruna askere gönderdiği Şimşir Han'ın vicdanı sızlamaya başlar. Oğlu Delir'in on gün önceki Karaçi'den gemi ile yeni hareket ettiklerini bildirdiği mektubunu düşünerek, daha Fransa'ya varmamış olma ihtimaliyle kendisini teskin etmeye çalışır, ama artık uzun süre evladından haber alamayacağı bir dönem başlar. Bu dönem içerisinde öyküde önemli karakterlerden bir olarak Delir'in karısı Şadan'ın yaptıkları dikkat çekicidir. Daha eline yakılan kına solmadan kocasını askere gönderen, bir müddet sonra da bir oğlu olan Şadan, çok büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalır. Kayınpederinin tesellileri de artık onu teskin etmez. Uzun süredir kocasından haber alınamaması, evde açlık ve sefaletin baş göstermesi, sütten kesilerek çocuğunu besleyemez hale gelmesi Şadan'ı iyice bunalıma sürükler. Bu sıkıntılara daha fazla dayanamayarak daha önce oğlu için keçi sütü satın aldığı komşuları çamaşırcıyla kaçar, oğlunu yetimhaneye vererek, kendine yeni bir yol çizmeye karar verir. M. Halid Feyyaz “Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad: Eyk Kırdar Tacziya” adlı makalesinde Şadan karakterini şöyle tahlil eder: “Şadan bir çocuk annesi olmasına rağmen öyküde bilinçli olarak bir eş rolü ile ön plana çıkarılmıştır. Kasimi'ye göre kadının dünyada en ulvi statüsü anneliktir. Bu yüzden komşu çamaşırcıyla kaçan Şadan, burada bir anne olarak değil, bir eş statüsünde sunularak, ulvi annelik duygusunun rencide edilmemesine özen gösterilmiştir” (2006: 313). Hayatının baharında yaşam dolu genç bir kadın olan Şadan'ın içinde bulunduğu zor koşullar yazar tarafından hem dış tasvirlerle, hem de psikolojik analizlerle öyle etkili anlatılmıştır ki, öykünün sonunda Şadan'ın yaptığı davranışın yanlış ya da doğru olduğunu sorgulamak okuyucunun aklına bile gelmez.

Yazarın diğer bir öyküsü *Ateş-i Gul*'de de olay kahramanı İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik, sosyolojik ve psikolojik sıkıntılarından etkilenen Gulabu adlı başka bir kadın karakterdir. *Ateş-i Gul*, savaş sonucu dul kalmış kadınların, kendilerinin ve çocuklarının karınlarını doyurabilmek için karşı karşıya kaldıkları sıkıntıların dile getirildiği bir öyküdür” (Cemil, 2001: 176). Psikolojik bunalım ve işsizlik sebebiyle hava değişimi için köyüne gelen eğitimli bir adama Gulabu isimli kadın bir mektup yazdırmak isteyince, adam onun acıklı hikâyesine vakıf olur. Kocasını, İkinci Dünya Savaşı'nda para için asker olmuş ve Burma'da ölmüştür. Gulabu üç çocuğu ile birlikte dul kalmıştır. Kocasından bağlanan maaşı alabilmek için kayınpederi ile aralarında mücadele başlar. Gulabu, mektup ve dilekçelerini adama yazdırır. Savaş sona ermiş olsa da, yıkıcı etkileri yetim çocuklar, dul kadınlar, evladını kaybetmiş anne babalar nezdinde devam etmekteydi. İnsanlar öyle derin bir yokluk içindeydiler ki, acılarını yaşamaktan ziyade karınlarını doyurabilmek için kaybettikleri asker yakınlarından bağlanacak maaşın peşine düşmüşlerdi. Ramzu'nun Burma'da savaşta ölmesinin ardından geri kalanların bağlanacak maaşı alabilmeleri için

birbirleriyle yarışa girmeleri, hatta birbirlerini itham etmeleri bu savaşın aile içindeki ilişkileri de kopardığının en büyük delilidir (Sadika, 2011: 215). Bu para hırsının hangi noktaya ulaştığını Gulabu'nun şu sözleri bize gösterir:

“On beş rupiyi alabilmeği o kadar aklına koymuş ki, oğlu Ramzu sağ salim çıkıp gelse, bu on beş rupiyi kaybetme korkusuyla onu kendi elleriyle öldürür. Çocuklarım yetim kaldı. Olsun çocuklar sokaklarda yuvarlana yuvarlana büyürler. En azından başımızı sokacak bir çatımız var.” (Sannata-Ateş-i Gul, s.86)

Öykülerinde insan psikolojisinin derinliklerini ustaca analiz edebilen bir edebiyatçı olan Kasimi, yukarıda alıntı yaptığımız paragrafta, savaşa giden Ramzu'nun babası ile çocuklarıyla birlikte hayata tutunmaya çalışan Gulabu arasındaki bağlanacak maaşı alabilme mücadelesini anlatarak savaşın yalnızca cephede değil, dünyanın her yerinde yaşandığına işaret eder. Yazar daha sonra hikâyeyi savaş atmosferinden çıkarır ve Gulabu'nun adama aşık olması ile sonlandırır. Böylece romantik bir hava katarak okuyucunun hikâyeden haz almasını sağlar. Kasimi, toplumsal sorunların pek çoğunun ekonomik kaynaklı olduğuna inanan ilerici bir yazardır.

Savaş sadece evli çiftleri ayırmakla kalmayıp, flört aşamasındaki âşıkları da birbirinden ayırmıştır. *Cevani ka Cenaza* da Gunes köyün koyun ve keçilerini her gün sabah erkenden dağlara otlatmaya götüren, akıllı, güçlü ve cesur bir gençtir. Günün ilk yarısını dağlarda tepelerde geçirir, sıcağın bastırıldığı öğle vaktinde etrafı dağlarla çevrili küçük bir gölün kenarına iner, çıkınındaki önceki akşamdan kalan bayat ekmeği ve soğanı çıkararak yemeğini yer. Gölün kenarı serindir bu yüzden burada saatlerce uyur, akşam yaklaşınca uyanır ve günün batması ile köye geri döner. Bir gün sabah erkenden yine sürüsünü dağlara otlatmaya götürürken çeşmenin başında zayıf ve çelimsiz bir kız görür. Kız kendisinden güğümleri başının üzerine koyması için yardım ister. Gunes her sabah buradan geçerken pek çok kız görür, ama hiçbirine kafasını kaldırıp bakmaz bile. Kızın kendisinden yardım istemesine şaşırır, çünkü köyün kızlarının çoğu bu güğümleri ikişer üçer rahatlıkla taşımaktadır. Gunes birinci güğümü kızın başının üzerine koyar, ikinci güğümü de kaldırıp tam kızın başının üzerine koyacakken güğüm elinden kayar, düşer ve kırılır. Gunes çok utanır. Bu esnada koyunları çeşmenin az ilerisindeki ekin tarlasında ziyafet çekmektedir. Tarlanın bakıcılığını yapan Ata küfürler savurarak gelir. Gunes hızla hayvanlarını tarladan çıkarır, ancak Ata'nın ettiği küfürler yenilir yutulur cinsten değildir. Gunes bir taşı yerden kapıldığı gibi Ata'nın kafasına yapıştırır. Ata'nın kafasından kanlar akmaya başlar. Ata koşarak evine gider. Giderken “Sana gününü göstereceğim” diye Gunes'i tehdit eder. Gunes kendine çok güvenir, adeta kendisin dev aynasında görür. O gün akşama kadar kendisi ile ilgi kahramanlık hayalleri görür durur. Rakibini çok küçümser, onu bir karınca yerine bile koymaz. O gün akşam olur Gunes köye geri döner. Gece uyku tutmaz. Çeşmenin başında güğümünü kırdığı kızı hayal eder durur. Ertesi sabah Gunes sürüsü ile çeşmenin yanından geçerken O kız yine oradadır. Bu defa Gunes kendisine yardım teklif eder. Kız “(...)ben güğümlerimin düşmanı değilim” diyerek yardım teklifini kabul etmez. Gunes ise çok pişman olduğunu güğümün elinden kaydığını söyleyerek özür diler ve güğümleri kızın başının üzerine koyar. Biraz ilerlediğinde Ata önceki günkü olayın intikamını almak için kendisine pusu kurmuştur. Birden Gunes'in başına taşlar yağmaya başlar. Gözünü açtığında evindedir, anne babası başucunda ağlamaktadır. Kendisine ne olduğunu sorar ve annesi olan biteni anlatır. Gunes bayılmıştır. Ata'nın Gunes'e saldırdığını gören çeşmedeki kız köylülere haber verir, köylülerde baygın Gunes'i evine getirirler. Gunes kol ve bacağındaki kırık ve yaralardan dolayı aylarca yürüyemez evden dışarı çıkamaz. Aylar sonra Gunes iyileşir ve sürüsünü dağlara götürmeye devam eder, bir yandan da Ata'dan intikam alma hayalleri kurar. Sakatlığı döneminden Mehtap, Gunes'i sürekli ziyaret eder. Böylece aralarında duygusal bir bağ oluşur. Bir gün Gunes öğleden sonra göl kenarında yemeğini yerken hayvanları için dağa ot kesmeye gelmiş olan Mehtap yanına gelir. Gunes O'na yardım eder. Bu arada İkinci Dünya Savaşı patlak verir ve askere alma görevlileri köye gelir. Gunes de askere alınacaklar arasına seçilir, Ata seçilmez.

Mehtap, Gunes'in gitmesini istemez, para için beni bırakma der, ancak bütün evin yükünü omuzlarında taşıyan fakir Gunes, kendisini gitmek zorunda hisseder. On ay sonra savaştan geri döndüğünde kendisini bekleyeceğine söz ver Mehtap, onu terk etmiş ve kendisi için köyde kaldığını söyleyen hâlbuki askere seçilmeyen, düşmanı Ata ile birlikte olmuştur. Bu öyküde İkinci Dünya Savaşı'nın bir aşka engel olduğunu görmekteyiz.

İkinci Dünya Savaşı'nın Hindistan halkının üzerinde bıraktığı derin psikolojik etkinin izleri *Sipahi Beyta* adlı öyküde açıkça gösterilmektedir. Öyküde savaşa oğlunu kurban veren annenin akli dengesini yitirmesi ve psikolojik bunalıma girmesi anlatılır. Kasimi, öyküdeki 'anne' karakterine bir isim vermez, böylece anneye savaşa evlatlarını kurban eden tüm anneleri temsil görevi yükleyerek kurguya evrensel bir boyut katar. Annelik evrensel ve kutsal bir olgudur. Bunun için hikâyenin sınırı Hindistan'ı aşar evrensel bir boyuta ulaşır.

Mamta adlı hikâyede Kasimi savaşa rağmen anneliğin evrensel bir olgu olduğunu anlatmaktadır. Kasimi'ye göre insanı insan yapan temel unsur sevgidir ve sevginin ete kemiğe bürünmüş en yüce sembolü annedir. Savaş döneminde bilhassa işgal güçleri tarafından annelerin kutsal ve ölümsüz sevgilerinin ayaklar altına alındığını gösteren gönül yakıcı manzaraları Kasimi derin psikolojik analizler ve sanatsal maharet ile sunmuştur (Sadika, 2011: 217). Olay kahramanı iri cüsseli yiğit bir delikanlıdır. İngiltere'nin yönetimi altında bulunan Hong Kong'da asker olmak üzere İngiliz bir görevli tarafından seçilir. Fakirlik sebebiyle delikanlı, ülkesinden binlerce kilometre uzaktaki o yere asker olarak gitmek zorunda kalır. O, daha önce Hong Kong'da çalışıp köye geri dönenlerin dilinden oralara dair yüzlerce hoş hikâyeler dinlemiştir. Nitekim o da bağrına taş basarak yokluk cehenneminden çıkıp, annesinin yalvarışlarını göz ardı ederek, hayallerini kurduğu cennete ulaşmak için yola koyulur (Şeyh, 2011: 64). Ana yüreği oğlunu askere göndermek istemez. Zor şartlar altında da olsa birlikte yaşamayı, hatta birlikte ölmeyi ister. Oğlunu kararından vazgeçirmek için feryat figan eder:

"Hong Kong yeryüzünün bitiş noktasıymış oğul. Oğlum Kalkutta'da olsan belki rüyalarına girersin. Ama Hong Kong'a gidiyorsun. Aramızda dağlar, denizler olacak. Eğer savaş oraya da sıçrarsa, üzerine bir ateş düşse ben bu virane köyde kime sırtımı dayayayım yavrucuğum. Gitme oğul! Ben aç da yaşarım. Orada senin elbisenin kim yıkayacak? Gömleğinin düğmesini kim diyecek? Geçen yılki gibi verem olursan? İki yıl önceki gibi dilin kömüre dönerse, başın ağrıdığında başını badem yağı ile kim ovacak? Gitme oğlum, gitme. Gel dizlerimin dibinde dur, açlıktan ölsek de birlikte ölelim. Oğlum, şayet Hong Kong'da iken ben ölürsem, hocanın söylediğine göre evladın annesinin mezarının üzerine attığı bir avuç toprak kendisi için ışık olur, sendeki bir avuç toprak hakkım ne olacak?" (Sannata-Mamta, s.104-105)

7 Temmuz 1937'de Çin'i işgal ederek Pasifik'te İkinci Dünya Savaşı'nı başlatan Japonya, 8 Aralık 1941'de bir İngiliz sömürgesi olan Hong Kong'a taarruz etmiş on sekiz gün süren şiddetli çatışmadan sonra buradaki İngiliz birliklerini ağır bir yenilgiye uğratmıştı (Hart, 2000: 235). Japonların Hong Kong'u ele geçirmesi ile işler delikanlının hiç de umduğu gibi gitmez, esir düşer. Japonlar esirleri toplama kamplarına gönderirler, şehre kargaşa hâkim olur. Delikanlı toplama kampındaki İngiliz bir annenin evladını arama sahnesini şöyle tasvir eder:

"Bizim gibi eğitimsiz askerleri toplama kamplarına sevk etmişlerdi. Burada İngiliz çocuklar "anne anne" diye, kadınlar ise "yavrum yavrum" diye feryat ediyorlardı. Yaşlı bir kadın kampın kapısından her bir çehreyi okuya okuya geçti gitti. Gözleri yaşla doluydu. Bütün yüzleri okuduktan sonra "oğlum" deyip yere yığıldı. Hepimizin ağzı açık kaldı." (Sannata-Mamta, s.106)

Delikanlı yaşama arzusuyla Japonlara itaat etme ve sorun çıkarmama kararı alır. Buradan çıkmanın başka şekilde mümkün olmadığını düşünür. Bir gün gömleğinin önündeki düğmeler kopar, bağı açık dolaşmaya başlar. Bir Japon askerinden düğme ister, asker de onun bağrından bir tutam kılı koparır, “*al yakanın bununla bağla*” der. Annesinin “*oralarda düğmeni kim diyecek*” sözü aklına gelir. Bir süre sonra delikanlı Japonların güvenini kazanmayı başarır. Hong Kong’a yakın bir adada kendilerine karşı bir harekât yapılacağı istihbaratını alan Japonlar, bu adaya çıkarma yaparken yanlarına Pencaplı delikanlıyı da alırlar. Ada ıssızdır. Kulübelerde hiç kimse yoktur. Japon asker havaya ateş açar, kulübenin içerisindekilere hemen dışarı çıkmazlarsa hepsini öldüreceklerini söyler. Bunun üzerine herkes sanki bu emri bekliyormuşçasına dışarı fırlar. İçlerinde hiç genç yoktur. Gençlerin nerede olduklarını soran Japon takım komutanına yaşlı bir adam, gündelik işler için gittiler deyince, takım komutanı buna inanmaz ve yaşlı adamı vurup öldürür. Japon askerler adayı keşfe çıkarlar, Pencaplı genci de daire halinde bir araya topladıkları Çinli kadınların başına koyarlar. Kadınlardan biri koşarak ölen kişinin üzerini örter, bunun üzerine Pencaplı delikanlı duygulanır ve gözlerinden yaşlar boşanır. Bunu gören yaşlı bir Çinli anne askere yaklaşarak “*esir misin oğlum*” der ve başını okşar. Kulübeye koşarak iğne iplik ve bir de düğme getirir, delikanlının düğmelerini diker. Annesinin “*orada düğmeni kim diyecek oğlum*” sözü aklına gelir. Yine bir başka anne onun düğmelerini dikmiştir. Pencaplı delikanlı o anda çok mutlu olur:

“*O, benim oğlum Caldi’de idi, seslendim seslendim ama beni duymadı, onun gömleğinin düğmesi de senin gömleğinin düğmesi gibi kopuktu*” dedi.

İrkildim.

Konuşmaya devam etti. “Annen var değil mi?”

Yine hiçbir şey demedim, sadece doğrularcasına başımı salladım. Kendimi kontrol etmeye çalıştım ama başaramadım, çocuklar gibi hüüngür hüüngür ağlamaya başladım.

Yaklaşp, gömleğimin düğmesini dikmeye başladı, bitirdiğinde gözü yaşlıydı ama gülümsemeye başladı. Japonlara bir göz attı ve sonra usulca yanağımdan öptü ve gömleğimin kenarı ile gözyaşlarını silip geri döndü.

Bir an için sanki bu Çin adası göğe yükseldi Pencap’a gitti, ben de kendimi annemin kucagında buldum. (Sannata-Mamta, s.115)

Ahmed Nedim Kasimi, Mamta’yı anneliğin hiçbir ideoloji olamayacağı teorisi üzerine kurgulamıştır. Yazara göre annelik duygusu bütün dil, din, ırk ve siyasetin üzerinde bir duygudur. Üç ayrı ırka mensup anne de bu kanlı savaşa kurban verdikleri evlatları için gözyaşı dökmektedir. Çinli anne her türlü ideolojiyi bir kenara bırakarak, kendilerinin başında düşman askeri vasfı ile bulunan bir askere bir anne şefkatiyle yaklaşır. Mamta bireyler üzerine kurulu bir öykü olmasına rağmen toplumsallığı da ağır basan bir öyküdür. Üç ayrı ırktan anne nezdinde bütün dünya annelerinin savaşa faal olarak katılan yavrularına karşı acıklı ve evrensel bir ağıt niteliği taşır. Yazar, tarihsel arka planı derin bir hat gibi işler, aynı zamanda romantik unsurlarla desteklediği hikâyesini belgesel formatından çıkarmada son derece başarılıdır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Kasimi, bu iki savaşın, cephedeki ve cephe gerisindeki toplumsal boyuta sıkça değinir. Dünya tarihi boyunca yapılan savaşların tamamında psikolojik olarak en çok etkilenen kesim kadın ve çocuklardır. *Hiroşima se Pehle Hiroşima ke Bad, Mamta, ve Cevani ka Cenazah*’da cephe gerisinde etkilenen kadın karakterler vardır. Baba Nur adlı öyküde ise savaşta Burma’da oğlu öldürülen Baba Nur adlı karakterin trajik hikâyesi anlatılır. Kamer Reis’e göre Baba Nur hikâyesi Nedim’in ölümsüz hikâyelerindedir. Baba Nur’un divaneliğinden kaynaklanan acıma ve psikolojik dağılımlık ile ünlü Urdu gazel şairi Mir Taki Mir’in insanı kedere sürükleyen şiirleri arasında benzerlik vardır (1975:382; aktaran Mulk, 2007:

139). On yıl önce oğlunun Burma'da öldüğü haberi devlet tarafından kendisine iletilmesine karşın Baba Nur, her sabah istisnasız evinden çıkıp postaneye giderek oğlundan mektup gelip gelmediğini sorar ve her gün “hayır” cevabını alıp geri döner. Köylü, Baba Nur'un artık delirdiğini düşünür. Baba Nur aslında meczup değil, kendindedir, on yıldır beyninin bir noktası düğümlenmiş gibi davranışlar sergilemektedir. Zaman onun için adeta durmuştur. Bedeni şimdiki zamanda, ruhu on yıl öncesindedir (Şekilü'r-Rahman, 2003: 85). Baba Nur hayat dolu bir insandır, asla oğlunun öldüğüne inanmak istemez ve bir gün döneceği ümidiyle hayata tutunmaya çalışır. “Sadece bu alışkanlığı göz ardı edildiğinde, Baba Nur zeki biridir. Elbisesine gösterdiği özen olsun, yürüyüşü, düzeni, tertibi ya da vakarlı duruşu olsun Baba Nur insan güzelliğinin bütün unsurlarını bünyesinde taşımaktadır” (Mulk, 2007: 139). Köylünün artık delirdiğine inandığı Baba Nur, her sabah postaneye giderken kendisiyle dalga geçen çocukları hep hoş görür. Baba Nur bırakın insanları yolundaki bitkilere bile büyük bir sefkatle davranır:

“Baba Nur, artık köyden çıkıp tarlalara ulaşmıştı. Patika engebeli eğri büğrü giderken birden tarlaya ulaştığında Baba Nur'un yürüyüşü yavaşlamıştı. Narin buğday başaklarına ellerini, ayaklarını ve eteğini dokundurarak yürüyordu. Eğer bir yolcu bilmeden bir fidanı patikanın üzerine eğermişse, Baba Nur onu kaldırıp diğer fidanın üzerine yalıyordu. Fidanın yaralı yerine adeta tedavi edercesine okşuyordu. Sonra o, tarlaların sınırına aştığında hızlı hızlı yürümeye başlıyordu.” (Bazar-ı Hayat-Baba Nur, s.148)

Böyle merhamet dolu bir baba on yıl boyunca evladının da eğilen, kırılan bir başak gibi tane tane dağılıp toprağa karıştığına bir türlü inanmak istemez ve on yıldır yaptığı gibi postaneye giderek postacıya oğlundan mektup gelip gelmediğini sorar:

“Okulun girişine varır varmaz “Posta geldi mi beyim?” dedi.

“Geldi Baba” Postacı cevap verdi.

“Benim oğlundan mektup gelmedi mi?” diye sordu Baba.

“Gelmedi Baba” dedi postacı.

Baba Nur sessizce geri gitti. Patikanın üzerinde beyaz bir nokta gibi görününceye kadar insanlar ona sessizce baktı.

Sonra postacı konuştu: “On yıldır Baba Nur aynen böyle geliyor, bu soruyu soruyor ve aynı cevabı alıp geri dönüyor. On yıl önce ona okuduğum ve oğlunun Burma'da öldüğünü bildiren mektubu hatırlamıyor bile zavallı. O günden beri deli gibi Baba Nur. Vallahi bugünden sonra tekrar yanıma gelip aynı soruyu sorarsa bu sefer ben delireceğim dostlar! (Bazar-ı Hayat-Baba Nur, s.151)

Öykünün yazıldığı tarihte İkinci Dünya Savaşı'nın üzerinden tam on yıl geçmiştir, ancak savaşın uzun vadeli etkilerinin hala devam ettiği görülmektedir. Yazar, İkinci Dünya Savaşı'nın Hindistan toplumunda bıraktığı etkileri, yarattığı karakterlerin psikolojik analizleriyle yansıtmıştır. Ahmed Nedim Kasimi'nin olay iç zamanı en kısa hikâyelerinden birisi olan bu eserin acıklı bir dili vardır. Üçüncü tekil şahıs anlatımıyla yazılan bu hikâyede trajik olsa bile dil özenlidir ve yazar diğer eserlerindeki kadar fazla tasvire yer vermemiştir. Yazar olaydan ziyade kahramanı öne çıkararak okuyucusuna vermek istediği mesajı, çevredeki yardımcı karakterlere ana kahramanın psikolojik tahlilini yaptırarak vermeye çalışmıştır. Kasimi Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın yoksulluk, hastalık ve ailelerin dağılmasına ilişkin genel temaların yanı sıra bu hikâyede olduğu gibi psikolojik yıkım, buhran ve karamsarlığa neden olan savaşın soyut, olumsuz toplumsal etkilerini de ele almıştır. Üçüncü tekil şahıs anlatımıyla yazılan, gösterme yerine anlatmanın yoğunlaştığı, pek çok diyalogun bulunduğu *Baba Nur*'da, yazar, o dönem Hindistan yarımadasının

hem toplumsal, hem de bireysel ve psikolojik betimleme ve incelemesini yapmaktadır. Savaşa giden bir evladı beklemenin psikolojik tahlilinin yapıldığı bu trajik öykü, bu duyguyu yaşayanlar için tipik bir ruh hali çözümlemesidir.

Kasimi, bir başka öyküsü *Hiyra* 'da İkinci Dünya Savaşı'nda Burma Cephesi'nde savaşırken gördüğü vahşet ve savaş sahneleri sonucu psikolojik dengesini kaybeden Viryam adlı karakterin hazin öyküsünü anlatır. Viryam savaştan sağ olarak dönmeyi başarır ancak psikolojik bunalıma girer. Öyküde savaş yüzünden sadece Viryam'ın kişiliğinde yıkım meydana gelmemiş, onun anormal davranışları sebebiyle karısı ve oğlu Behram'ın hayatları da bir kâbusa dönüşmüştür (Sadika, 2011: 215). Viryam, köyünün istasyonunu dahi tanıyamaz. Köyde Zinu adlı bir karısı ve Behram adında küçük bir oğlu vardır. Viryam gördüğü korkunç savaş manzaralarından öyle etkilenmiştir ki, zaman zaman kontrolünü kaybeder, kendisini savaş meydanında zanneder, kulaklarında mermi ve top sesleri yankılanır, etrafındakilere “*yatın kurşun yağıyor*” diye emirler yağdırır. Viryam'ın psikolojisini bozan, akli dengesini yitirmesine sebep olan savaş sahneleri şöyle tasvir edilir:

“Viryam büyük bir sevgiyle Zinu'nun yüzünü kaldırdı, bir aynaymış gibi karşısına koydu ve konuşmaya başladı: “Dinle bak! Sonra ne oldu. Bir top daha patladı. Bizim toplanımız da havayı yararak bizim siperlerimizin üzerinden geçiyordu. Bir kez daha iki taraf da sessizliğe büründüğünde Nevaz'a seslendim. Cevap alamayınca şüphelendim, herhalde bombaların gürültüsünden korunmak için eliyle kulaklarını tıkamış, Ali Haydar marşını söylüyordur diye düşündüm. Siperimden çıktım, yüzüstü sürünerek onun siperine vardığımda, Behram'ın üzerine yemin ederim ki.” Viryam durdu ve tekrar konuştu “Behram yalnız başına ne yapıyor? Böcek möcek ısırrır.”

“Senin valizinin üzerinde oturuyor” dedi Zinu aceleyle.

Viryam hemen hikâyeye dönüş yaptı. “Zinucuğum, Behram'ın üzerine yemin olsun ki, orada siperde başı hariç bütün vücudunu sanki parça parça doğranıp üst üste yığılmıştı. Parçalanmış deri parçaları her tarafa yayılmıştı. Bir yanda da başı vardı. Ay gibi sarı ve son derece masum. Bilmem neden öldükten sonra Nevaz'ın yüzü çocuk gibi küçücük ve masumane bir görüntüye bürünmüştü. Sanki Nevaz ölmedi de Behram öldü sandım Zinu. Bu asker ölmemiş de sanki bir kasap küçücük bir çocuğu parça parça etmişti. Sonra bir an sandım ki, bu Nevaz değil benim. Ben ölmüştüm ve içimde bir şeyler beni lime lime doğramaya başlamıştı. Behram üzerine, senin üzerine, Allah üzerine yemin ederim ki Zinu, o zaman bedenim içinde dolaşan bir hançerin seslerini duydum. İşte sonra da hastaneye götürülmüşüm. Sonra duydum ki, eğilip doğruluyor, ayakta duruyor ve koşa koşa birden yere yatıyormuşum. Artık hiçbir iş yapamıyorum Zinu. Her zaman uykum geliyor. Beni trenden indirip, büyük akasya ağacının altına getirip kim oturttu onu bile bilmiyorum Zinu.” (Bazar-ı Hayat-Hiyrâ, s.170-171)

Bu uzun alıntıdan sonra mekân ve aylar öncesine dönülerek savaş meydanında anlatılan zaman unsurlarının, hikâye karakterinin psikolojik durumuna uygun olduğu, zaman ve mekân bütünleşmesini sağladığı görülmektedir. Yazar geriye dönüş tekniğini kullanarak, savaş meydanındaki korkunç şiddetli muharebe manzaralarını yarattığı karakterin hatıraları vasıtasıyla aktarmıştır. “İngiliz hükümeti bu tedavisi mümkün zihinsel hastalığı tedavi ettirmek yerine bu hasta askeri köyüne geri göndermiştir ve bir yıl boyunca Viryam'ın maaşı konusunda bir karar dahi verilmemiştir. Bu dönemde karısı Zinu evdeki eşyaları satarak ve zenginlerin evlerinde temizlik, su taşıma ve un öğütme işlerinde çalışarak evi geçindirmeye çalışmıştır. Sonunda meczup Viryam, insanların fakir görerek onlara sadaka verdiklerini yardım ettiklerini anlayınca, bu durumu gururuna yediremez ve trenin önüne atlayarak intihar eder” (Mulk, 2007: 142). Öyküde Viryam'ın askere gitmeden önce yaptığı iş hakkında bilgi yoktur, ancak başkalarının yardımını içine

sindiremediğine göre alın terinin karşılığını yiyen biri olduğu anlaşılıyor. Bu öyküde Viryam karakteri savaştan sağ olarak geri dönse bile psikolojileri bozulan gürbüz Pencab delikanlılarını, Zinu karakteri kendilerinin olmayan bir savaşta dul kalan Hindistanlı kadınları ve Behram ise bu savaş sonucu yetim kalan çocukları temsil etmektedir. Dolayısıyla bu durum savaşın etkilerinin nesiller boyu devam edeceğine işaret etmektedir.

Ahmed Nedim Kasimi'nin yazmış olduğu *Race Mahare* adlı öykü, aslında savaşın nedenlerini gösterir niteliktedir. *Race Maharace* tüm dünya medeniyetine, siyasetine, savaşlara ve kimilerinin uygarlık diye nitelendirdikleri değerler uğruna insanlığın içine düştüğü buhranlara karşı bir manifesto tarzında yazılmış sembolik bir hikâyedir. Öykünün kahramanları Mekki (Amerika), Villi (İngiltere) ve Huluf (Rusya) üç ayrı adadalar. Adalar, birbirinin ellerini tutabilecek kadar yakın mesafededir. Öykünün ana karakteri tüm insanlığın anasını temsil eden yaşlı kadın öğretmendir. Mekki, Villi ve Huluf aralarında kavga ederek yaşlı öğretmeni derin uykusundan uyandırır. Ancak bunlardan her biri diğerini suçlamaktadır, bunun için aralarındaki ihtilaf son bulmak yerine daha da artar. Her üçü de kendilerin siyasi çıkarları için aya gitme hayalindedir. Öğretmen ise ay yerine yeryüzünün içinde bulunduğu trajik durumu onlara anlatmaktadır. Bu hikâye dünyanın yaratılışından ve üzerinde insanoğlunun yaşamaya başlamasından itibaren, insan eliyle meydana gelen felaket ve savaşların genel sebeplerini, Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılmasını hicveder" (Mulk, 2007: 147). Öğretmenin Mekki'ye aya nasıl gideceğini sorması üzerine Huluf'un değerlendirmesi manidardır:

"Ben anlatayım. İnsan cesetlerini üst üste yığarak... Mekki, adını dolar koyduğu bir zehir icat etti. İhtiyaç sahibi bu zehri büyük bir hevesle içer, ancak içer içmez ölür. Mekki öldürme suçundan da rahatlıkla kurtuluyor. Mekki bugüne kadar bu zehrin öldürdüğü insanların cesetlerini üst üste koyup, kaburgalarına pençeleri ile tutunarak rahatlıkla aya çıkabilir. "(Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi-Race Maharace, s.70-71)

Yazar bu sözlerle Amerikan uygarlığını bir çırpıda hicvetmiş olur. Ona göre Batı uygarlığı, ulaştığı medeniyet noktasına doğu insanının kanları ile ulaşmıştır. "Öğretmen batı emperyalizminin ve sömürsünün aciz ve güçsüz bıraktığı doğunun makûs talihine ağlamaya başlar. Doğu batının harap olmuş hükümrânlığı ve zulmünden çok çekmiştir. Batı materyalist, doğu ise hayalperesttir. Doğuda tılsımlı virtlerin mırıldanması ve ibadet namelerinin gürültüsü var, batıda ise silah fabrikalarının homurtusu. Öğretmen batının sömürgeci zihniyeti ve doğunun şairane ve sofistlik mizacı karşısında çok üzgündür. Tam bu esnada kısa boylu ancak hareketli bir çocuk (Çin) ortaya çıkar. Asya ve Afrika kölelerinde uyanma belirtileri görünmeye başlar" (Mulk, 2007: 148). Mekki'nin adasındaki köleler isyan etmeye başlarlar ve en sonunda Doğunun ve Batının siyah beyaz bütün çocukları el ele vererek "anne anne" diye seslenerek öğretmene doğru akın ederler. Anne insanlığın özünü temsil ettiği için, yazar kölelikten kurtuluşun yine insanın kendi özüne dönmesi ile mümkün olabileceği mesajını okuyucusuna aktarmış olur. Hikâyenin bir başka bölümünde Huluf, Mekki ve Villi'yi eleştirmeye devam eder:

"Canınız nasıl isterse, oraya oturun dostlar! Çünkü bütün adalar sizin. Orayı, burayı nereyi isterseniz gezin, şunu da unutmayın ki, siyah beyaz arasında ayrımcılık yapmak kötü bir şeydir. İnsan verip buğday ve pirinç almak, buğday ve pirinç verip insan satın almak sizin huyunuzdur. Ülkeleri satın alırsınız, satarsınız, millet alırsınız, satarsınız. Sizler birkaç kez anamızı bile sattınız." (Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi-Race Maharace, s.76)

Yazar öyküsünü dünyada tüm bu olup bitenlerde Huluf'u günahsız göstererek Rusya yanlısı bir tutum sergilemiştir. Çünkü yazarımız İlerici Hareket'in desteklediği komünist devlet idaresi ve toplumsal oluşum içerisinde yer almaktadır. Huluf, hikâyede daima barış yanlısı,

Mekki ve Villi'nin emperyalist ve sömürgeci tutumunu sürekli eleştiren bir karakterdir. 1979 yılında Rusya'nın Afganistan'ı işgali, yazarın Rusya hakkındaki savaş yanlısı olmayan iyimser görüşlerini boşa çıkarmıştır. Yazarın hikâyesini kaleme aldığı dönemde, İlerici Urdu edebiyatçılarının tamamında Rusya taraftarlığı eğilimi baş göstermiştir. Nedim'in bu eğilimden etkilendiği açıkça görülmektedir. Mulk'un de dediği gibi "Race Maharace" ve "Maharac Adhirac" gibi nazım ve hikâyelerdeki Nedim'in iyimserliğini zaman boşa çıkarmıştır. Bu öyküler, Nedim'in İlerici Yazarlar Derneği'ne başkanlık ettiği, dünya barışının tesisi ve güçlendirilmesi için Lahor sokaklarında imza topladığı ve Nukuş Dergisi'nin barış özel sayısını yayıma hazırladığı dönemde meydana gelmiş eserlerdir. Bu dönem Urdu edebiyatçılarının çoğunun ümitlerini Rus komünizmine bağladığı bir dönemdir (2007: 148).

Sonuç

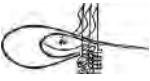
İki büyük savaşın Hindistan açısından bilançosu çok ağır olmuş, savaşlar bittikten sonra yakınlarını kaybeden halkın ıstırap ve acıları son bulmamıştır. Bu dehşetli savaşların sona ermesiyle insanlar ancak gerçekle yüz yüze gelebilmişlerdir. Binlerce kilometre ötede, kendilerinin olmayan bu savaşlara katılmaya mecbur bırakılan yaklaşık yetmiş beş bini Hindistanlı cephelerde can vermiş, yetmiş bine yakını da bu savaşlarda yaralanmıştır. Geri dönmeyi başarabilenlerin çoğu da ya sakat kalmış ya da psikolojik bunalıma girmiştir. Bunun doğal sonucu olarak savaşın yakın ve uzun vadeli etkileri edebiyatçıların yapıtlarında yerini almıştır.

Toplumsal nabzını iyi tutan, sosyal gerçekçi bir yazar ve şair olan Ahmed Nedim Kasimi de dünya tarihini derinden etkileyen bu iki büyük savaşın cephe ve cephe gerisindeki toplumsal etkilerini pek çok hikâyesinde yansıtmıştır. Onun öykülerinde savaşta ölen gençler, geri dönmeyi başaramamış ancak akli dengesini yitirmiş delikanlılar, yetim kalan çocuklar, dul kalan kadınlar ve evlat acısıyla yanıp tutuşan karakterler kederli yüzleriyle okuyucunun karşısına çıkarlar. Yazar her fırsatta savaşların yeryüzüne acı ve kederden başka bir şey vermediğini, bu yakıcı-yıkıcı savaşlardan kurtulmanın tek çaresini insanlığın özüne dönüşte gördüğünü belirtir.

KAYNAKÇA

- AHTAR, Rabia, (2007), Ahmed Nedim Kasimi ke Nisvani Kirdaron ka Caizah, Lahor: Government Kalic University (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- AVAİS, Sabina, (2011), Ahmed Nedim Kasimi ki Nesr Nigari ka Tankidi Caizah. Lahor: Pencap University (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- BARTHORP, Michael, (2002), Afghan Wars and Noth-West Frontier 1839-1947, London: Cassel & Company.
- BORİS, Suçkov, (1982), Gerçekliğin Tarihi, çeviren A. Çalışlar, İstanbul: Adam Yayıncılık.
- CAN, Badegül, (2012), "Rus ve Türk Edebiyatlarında İkinci Dünya Savaşı" Türk ve Dünya Edebiyatında Etkileşimler Sempozyumu", (s. 101-108), Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi.
- ERRUBA, Rabia, (2011), "Ahmed Nedim Kasimi ke Efsanon min Nisvani Kirdar", Sahifa, (198-200), 40-49.
- GÜNEŞ, Mehmet Aka, (2009), Aka Gündüz'ün Roman, Hikâye ve Tiyatrolarında Sosyal Meseleler (1909-1958), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- HART, Liddell, (2000), II. Dünya Savaşı Tarihi, çeviren Kerim Bağrıaçık, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KASİMİ, Ahmed Nedim, (2008), Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi: Ançal, As Pas, Bazar-ı Hayat, Begule, Berg-i Hina, Niyla Pattar, Sannata, Lahor: Seng-i Mil Publications.
- KASİMİ, Ahmed Nedim, (2008), Mecmua-yı Ahmed Nedim Kasimi: Der u Divar, Ghar se Ghar tak, Kapas ka Phul, Kuh-u Peyma, Able, Seylab-u Girdab, Tuluğ-u Gurub, Çopal, Lahor: Seng-i Mil Publications.
- MALİK, Efşan, (2008), Afsana Nigar Ahmad Nadim Qasimi: Asar o Afkar, Dehli: Ejukeshnal Publishing Haus.
- MULK, Fetih Muhammed, (2004), "Ahmed Nedim Kasimi: Aman-ı Alem ka Nikab", E. Farhi içinde, *Nedim Name: Ahmed Nedim Kasimi Yadgari Kitab* (s. 91--11). Karaçi: Vefaki Urdu University.
- MULK, Fetih Muhammed, (2007), Ahmed Nedim Kasimi: şair aur efsane nigar, Lahor: Seng-i Mil Publications.
- SADİKA, Tahira, (2011), Dusri Cang-i Azim min Urdu Edeb par Esrat, Lahor: Elvakar Publications.
- Şekilu'r-Rahman, (2003), Ahmed Nedim Kasimi: Eyk Legend, Lahor: Esatir.
- ŞEYH, Secad. (2011), "Mamta ka Tecziyati Mutalaa", *Sahifa* (58-60), 56-74.
- TORVİ, Muhammed Abbas, (2010), Ahmed Şah se Ahmed Nedim Kasimi tak, Lahor: Esatir.
- ÜLMAN, A. Haluk, (2002), Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, İstanbul: İmge Yayıncılık.

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN BİTİŞİK EĞİK YAZIYI KULLANMA DÜZEYLERİ*

*Mustafa DURMUŞÇELEBİ***

Özer Yener AVCI

ÖZET

Yazma, ilköğretimde kazandırılmaya başlanan temel becerilerden biridir. Öğretimde yazının bozulması ve öğrenme güçlüklerinin doğmasına neden olur. Bu da bireyin sosyal yaşamda ve akademik hayatta olumsuz etkilenmesi sonucunu doğurur. Bu çalışma, 2005 yılından itibaren uygulamaya konan bitişik eğik yazının uygulanabilirliği ve bu günkü kullanım düzeyini belirlemek amacıyla yapılmıştır. 2005 yılında uygulamaya konulan yeni programla birlikte ilköğretim okullarında yazmaya el yazısı ile başlanması ve bu yazının kullanılmasına karar verilmiştir. Bu araştırmada el yazısı ile okuma-yazmaya başlamış öğrencilerin (5.6.7 ve 8.sınıf) bugünkü el yazısı veya düz yazı kullanma eğilimleri ve becerileri ne durumdadır? Sorusuna cevap aranacaktır. Yapılan araştırma betimsel bir durum saptaması niteliğindedir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2012-2013 öğretim yılında Kayseri ili Talas İlçe merkezinde öğrenim gören 136 öğrenci oluşturmuştur. Veriler (Coşkun, 2011) tarafından geliştirilen ve geçerlilik güvenilirliği test edilen “dikte metni, bitişik eğik yazı puanlama anahtarı ve doküman incelemesi” kullanılarak elde edilmiştir. Bitişik eğik yazı puanlama anahtarı sonuçlarından frekans dağılımları ve ortalamaları hesaplanarak araştırma sonuçları elde edilmiştir. Araştırma sonucunda, ilköğretim 3 ve 4. sınıfların bitişik eğik yazı puanlama anahtarına göre en yüksek ortalamaya, 8.sınıfların ise en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ulaşılan bir başka sonuç ise, yine ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin bitişik eğik yazıyı düzenli olarak kullandıkları fakat 5.6.7.8 sınıflara doğru gidildikçe öğrencilerin bitişik eğik yazılarında bozulma olduğu ve dik temel yazıya geçiş yaptıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yazı öğretimi, Bitişik eğik yazı, İlköğretim öğrencileri

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, El-mek: mcelebi@erciyes.edu.tr

PRIMARY SCHOOL STUDENTS' LEVEL OF PERFORMANCE TO USE ITALIC HANDWRITING

ABSTRACT

Writing is one of the main skills to aim to be taught in primary school education. The degeneration of writing is going to cause some learning problems. And this will affect an individual in his social and academic life. This study is made aiming to identify what is the level of usage and applicability of cursive italic handwriting today which has been implemented since 2005. With this new program implemented in 2005, cursive italic writing is decided to make use in the as the primary writing primary schools and to continue with it. In this research it is aimed to investigate 'What is the level, writing trends and capabilities of students' that began to use cursive italic writing in primary school (5th, 6th, 7th and 8th grade students).' The method of this research is descriptive analysis. The working group of the study is composed of 136 students studying in 2012-2013 educational year Kayseri province Talas town center. The data is collected from the scale named 'dikte metni, bitişik eğik yazı puanlama anahtarı ve doküman incelemesi' which was developed and tested as valid and reliable by (Coşkun, 2011). With the scores from the cursive italic writing score key, frequency spread and mean is calculated and data is collected. The research ended up the result that primary school 3rd and 4th grade students have the highest point of scores, 8th grade students have the least scores. Another result reached is as the class rate rises like 5th to 6th, the writing becomes degenerated and students began to write more like basic vertical letters.

Key Words: Teaching of writing, Cursive Italic Handwriting, Primary school students

1. Giriş

Bilgiyi üreten, bilgiye ulaşan, bilgiyi kullanma becerisine sahip olan bireyler yetiştirmek için öncelikli hedef bireylerin dil becerilerini kullanmalarını sağlamak olmalıdır. Bir milletin kendini tanımasının ve diğer milletlere tanıtmasının en önemli yolu dilini öğrenmesidir. Kısaca dil bir milletin, bir toplumun aynasıdır, dil sayesinde o toplumun kültürü, gelişmişlik düzeyi, düşünme biçimi vb. öğrenilebilir, başka toplumlara tanıtılabilir (Durmuşçelebi, 2006). Dil dünyada barışın, huzurun sağlanmasında en önemli unsurların başında gelmektedir.

Ülkelerin izlediği eğitim politikalarının başında, “bütün vatandaşları resmi dili okuyan ve yazan bireyler yapmak” gelir. Bu amaçla, hem örgün hem de yaygın eğitimde, resmi dilin öğretimi, bütün eğitim ve öğretim çalışmalarının en başında yer almakta ve diğer eğitim faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır (Tosunoğlu, Tosunoğlu ve Aslan, 2008).

Kılıç (1996)'a göre, bir ülkenin teknolojik, bilimsel, ekonomik ve kültürel gelişimi, o ülkede bireylere verilen eğitimin kalitesiyle doğrudan ilgilidir. Kendini tanıma, gizil güçlerinin farkında olma ve bunları açığa çıkarma, geliştirme, kendini ifade edebilme, kendine ve topluma faydalı bir birey olma ancak iyi bir eğitimle mümkündür. Günümüzde okuma yazma becerisi, herkesin kazanmak zorunda olduğu bir beceridir. İnsanların öğrenme ihtiyaçları, yeni şartlara uyma zorunluluğu, hayatın sürekli gelişme ve değişme hâlinde bulunması, bireylerin toplumdaki statü ve

etkinliklerini artırma çabaları, boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirme gayretleri de okuma yazma öğretimi için gösterilen çabaları artırmıştır (Duran, 2009).

Okuma yazma, bireyin okul ve sosyal yaşamındaki başarısı ile sahip olduğu potansiyelini geliştirmesi bakımından son derece önemlidir (Turan ve Akpınar, 2008). Günümüzde etkili ve güzel yazı öğretimi, eğitimcilerin üzerinde önemle durduğu konulardan biridir. Çocukluk yıllarında öğrenilen yazma becerileri, hayat boyu sürmektedir. İlköğretim öğrencileri okuldaki zamanlarının yaklaşık %50'sini yazma ile ilgili görevlerde geçirmektedir (Erdoğan, 2012).

Yazma, beyinde yapılandırılmış bilgilerin yazıya dökülmesi işlemidir. Bunun için öğrencilerin dinledikleriyle okuduklarını iyi anlamaları ve beyinde yapılandırmaları gerekmektedir (MEB, 2005). Yazma, düşüncelerimizi ifade edebilmek için gerekli sembol ve işaretleri devinışsel olarak üretebilmektir (Akyol, 2009). İnsanın çevresi ile iletişim ve etkileşim hâlinde olması onun en temel özelliklerinden biri olan sosyal varlık olmasının bir sonucudur. Çevresinde bulunan diğer insanlarla iletişimini farklı yollarla gerçekleştiren insan için iletişim yollarından biri de yazıdır (Duran, 2009).

Payzın'a (1992) göre insanların yaşlandıkça biriken bilgi, yetenek, masal ve hatta müzik bilgilerinin uçup gitmesini önlemek ve daha uzak kimselerle iletişim kurabilmek için bazı işaretleri kullanmaları günümüzden 6-7 bin yıl öncesine varan dönemden başlar. İnsanların bilgileri çocuklarına aktarabilmek için taş, balçığa, deriye ve tahtalara, papirüslere yaptıkları resimlerle yazı ortaya çıkmıştır.

Yazı kelimesi Türkçe sözlükte, "Düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi, yazma işi. Alfabe. Harfleri yazma biçimi. Herhangi bir konuda yazılmış bilim, düşünce ve sanat ürünü. Anlam, sanat veya biçim bakımından yazılan şey, makale." olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu). Yazı, duygu ve düşüncelerimizi ifade edebilmek için gerekli sembol ve işaretleri kurallarına uygun bir şekilde ve okunaklı olarak üretebilmektir (Akyol, 2000). Köksal'a göre ise bireylerin gördüklerini, duyduklarını, düşündüklerini ve yaşadıklarını belli kurallara uygun biçimde yazıyla anlatmasıdır (Köksal, 1999).

Başarılı bir okul performansı için yazı dili becerilerinin önemi büyüktür. Yazı dili zayıf olan öğrenciler öğretim programının akademik taleplerini karşılama da yetersiz olurlar. Yazı becerisi zayıf bir öğrenciye yazılı bir ödev verildiğinde öğrenci ödevi tamamlayamaz veya öğrencinin verdiği ödev öğretmen tarafından okunamaz. Örneğin; güzel el yazısı ile yazılmış bir ödev, özensiz bir yazı ile yazılmış olandan daha yüksek bir notla değerlendirilir. Görüldüğü gibi çocuğun bilgi kazanımı ve okuldaki başarısını el yazısı etkilendiği için, onun bu temel becerideki başarısı önemlidir (Duran, 2009).

Yazı ile ilgili eski araştırmaların çoğu dik temel yazıyı, günümüz araştırmaları da bitişik eğik yazıyı önermektedir. Günümüz araştırmaları ise dik temel yazının bitişik eğik yazıya geçişi zorlaştırdığı, bitişik eğik yazı ile daha hızlı yazıldığı, bitişik eğik yazının öğrencinin beden gelişimine daha uygun olduğu yönünde sonuçlara ulaşmıştır. Bu araştırmalardan hareketle çoğu ülkede anaokulundan üniversiteye kadar öğrencilere bitişik eğik yazı öğretilmektedir (Güneş, 2007). Bitişik eğik yazı kesintisiz hareketlerle yazıldığından soldan sağa doğru yön becerisini daha kolay kazandırır (Akyol, 2009). Bu durum hem yazma hızını hem de düşünme hızını arttırmaktadır. Yazarken kesintisiz hareket eden öğrenci düşüncelerini de birbirine bağlı olarak sistematik bir sırada sunar. Yazıda kazanılan hız ve akıcılık düşünceye aktarılır ve düşünme ile yazma arasındaki ilişki kopmamış olur. Ses temelli cümle yöntemiyle de bitişik eğik yazı daha zevkli ve akıcı yazılmaktadır (Tok, Tok ve Mazi, 2008). Mosse'ye (1982) göre fiziksel ve yazılış olarak birbirine benzeyen küçük harflerdeki (ı, i, l) yazım yanlışları bitişik eğik yazıda ortadan kalkmaktadır (Akyol, 2009).

Bitişik eğik yazının gerekçelerini yapılmış olan araştırmalar doğrultusunda ortaya koymuştur. Yapılmış olan araştırma sonuçlarına göre, dik temel yazı ile eğik temel yazı arasındaki farklılık harflerin oluşturulması sırasında yapılan hareketlerdir. Dik temel küçük harfleri okunaklı bir biçimde yazmak için altı farklı hareket gerekirken, eğik küçük harfleri yazmak için üç temel hareket gerekmektedir. Hareket sayısındaki fazlalık hem is-i zorlaştırmakta hem de zaman kaybına yol açmaktadır. Bitişik eğik yazıda okunaklılık yani harflerin doğru yazılması, boyutların ve boşlukların iyi ayarlanması, eğri çizgi ve birleştirmelerin uygun yapılması, yazı çizgisinin takip edilmesi kolayca uygulanabilmektedir (Akyol, 2009).

Güneş bitişik eğik yazının yararlarını şöyle sıralamıştır:

- A) Öğretim Açısından; bitişik eğik yazı daha hızlı yazılmaktadır. Bitişik eğik yazıda kelime tanıma daha kolay olmaktadır. Bitişik eğik yazı kelimelerin bütün olarak yazılmasını gerektirmektedir. Bitişik eğik yazıda rakam ve işaretler daha kolay fark edilmektedir. Bitişik eğik yazı heceleme-i önlemektedir. Bitişik eğik yazı öğretimine küçük birimlerden başlanmaktadır ve parçadan bütüne giden öğretim yöntemlerine uygundur.
- B) Zihinsel gelişim açısından; bitişik eğik yazı kinestetik zekâyı geliştirmektedir. Zihinsel gelişimi desteklemektedir. Bitişik eğik yazı düşünmeyi geliştirir. Bitişik eğik yazıdaki süreklilik ve hız, düşüncenin sürekliliği ve hızı ile birleşmekte ve birbirinin gelişimini desteklemektedir. Ayrıntılı ve bağlantılı düşünmeyi geliştirir. Dikkati geliştirmektedir; yazarken öğrenci harflere, bağlantılara ve ayrıntılara dikkat etmektedir.
- C) Dil gelişimi açısından; bitişik eğik yazı okuma becerilerini geliştirmektedir. Yazıda kazanılan süreklilik, akıcılık ve dikkat okumaya da yansımaktadır. Bitişik eğik yazı yazının bireyselleşmesini sağlamaktadır. Öğrencinin kendini ifade etmesini kolaylaştırmaktadır. Bitişik eğik yazının estetik yönü öğrenciye zevk vermektedir.
- D) Beden gelişimi açısından; parmak ve el kasları için uygundur. Okul çağı çocukları kalemi ellerine ilk aldıklarında eğik ve dairesel hareketler yapmaktadır. Bilek ve kol kasları için uygundur. Bitişik eğik yazı solak öğrenciler için daha uygundur anaokulundan itibaren başlanmalıdır (Güneş, 2007).

Bitişik eğik yazı çalışmalarında harflerin doğru konumlandırılması ve yazılması hem anlamayı hem de estetik açıdan güzel görünmeyi sağlar. Dikkat edilmesi gereken noktalar şöyle sıralanabilir:

- a) **Eğim:** Harflerin normalde dik kabul edilen çizgileri yaklaşık 50 derecelik açıyla çizilmelidir.
- b) **Boşluk:** Küçük harfler kullanıldığında boşluğun genişliği “u” harfi kadar olmalıdır. Yüksekliği büyük harfler kadar olan “d, p, t” kelimenin sonunda ise boşluk iki “u” kadar olmalıdır. “f, g, j, p, y ve z” harfleri kelimenin başında ise boşluk yine iki katı olmalıdır.
- c) **Yazının Koyuluğu:** Öğrencilerin harfleri, kaleme fazla bastırmadan yazmalarını sağlamak gerekir. Ancak, büyük harfler tek başına yazıldığında koyu yazılmalıdır. Küçük harflerin yazılışı öğretildikten sonra harflerin koyuluk derecesinin alıştırılması yaptırılmalıdır (Başaran & Karatay, 2005).

Türkiye’de 2005–2006 öğretim yılında uygulamaya konulan Türkçe öğretim programına göre, el yazısının okunaklı olması için harfler uygun büyüklükte olmalı, kelimedeki harflerin sıralanışına dikkat edilmeli, harf ve kelimeler arasında uygun mesafe bırakılmalı, kelimelerin sıklığı ve seyrekliği gözü yormayacak şekilde olmalıdır. El yazısının çabuk yazılır ve anlaşılır bir

hale gelmesi için göz ve elin birlikte çalışmasını sağlayan etkinlikler sınıflar ilerledikçe artan bir şekilde yapılmalıdır.

Türkçe öğretim Programı'nda ilk okuma-yazma öğretiminin amacı sadece okuma ve yazma gibi becerilerin kazandırılması değil, aynı zamanda düşünme, anlama, sıralama, sorgulama, sınıflama, iliksi kurma, analiz-sentez yapma ve değerlendirme gibi zihinsel becerilerin de geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu süreçte Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma, iletişim kurma, problem çözme, karar verme, öğrenmeyi yaşam boyu sürdürme gibi becerilerin de geliştirilmesi beklenmektedir (MEB, 2005).

Yeni Türkçe öğretim programıyla birlikte ülkemizde ilk okuma-yazma öğretimine bitişik eğik yazı ile başlanmakta ve tüm derslerde bitişik eğik yazı kullanılmaktadır yapılandırmacı yaklaşım esas alınarak hazırlanan bu programla 1968'den beri ilk okuma yazma yöntemi olarak uygulanan cümle yönteminden vazgeçilerek ses temelli cümle yöntemi uygulamaya konulmuştur (Korkmaz, 2006).

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ilkokullarda el yazısı ile okuma-yazmaya başlamış öğrencilerin (1-8.sınıf) bugünkü el yazısı veya düz yazı kullanma eğilimleri ve becerileri nasıldır?

1.1.1. Alt Problemler

Öğrencilerin bitişik el yazısını ya da düz yazı kullanma tercihlerini belirlemek amacıyla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğrencilerin bitişik eğik yazıyı kullanma düzeyleri bağlamında, bitişik eğik yazıda;
 - a. Harf başlangıçlarını doğru yapma düzeyleri nasıldır?
 - b. Harfler arası bağlantıyı doğru yapma düzeyleri nasıldır?
 - c. Harflerin bitiş noktasını doğru yapma düzeyleri,
 - d. Harfleri uygun yükseklikte yapma düzeyleri,
 - e. Harfleri uygun genişlikte yapma düzeyleri,
 - f. Harfler arasında uygun boşluk bırakma düzeyleri,
 - g. Noktalı harfleri doğru yazma düzeyleri,
 - h. Çizgili harfleri doğru yapma düzeyleri,
 - i. Sözcükler arasında uygun boşluk bırakma düzeyleri nasıldır?
 - j. Yazı boyunca eğikliği koruma düzeyleri nasıldır?
2. Öğrencilerin yazılı ders materyallerinde tercih ettikleri yazı türleri nedir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

İlköğretim okullarındaki bitişik eğik yazı uygulamalarını dikte metni ve doküman analizi aracılığıyla değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Betimsel yöntem, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu yöntemde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir biçimde değiştirme, etkileme

çabası gösterilmez. Önemli olan, onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 1999)

Bu araştırmada, yapılan ölçümlerden elde edilen verilerin yanında, nitel veri toplama yöntemlerinden olan “yazılı dokümanların incelenmesi” yönteminden elde edilen veriler de kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda en yaygın biçimde tercih edilen yöntemler; “gözlem, görüşme ve yazılı doküman incelemesidir” (Ekiz, 2003). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Belgesel tarama da denilen doküman incelemesi metodu, hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir. Bu anlamda belgesel tarama belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar (Karasar, 2000).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu 2012-2013 Eğitim-Öğretim yılında Kayseri ili Talas ilçe merkezinde yer alan İlk ve Ortaokullarda öğrenim görmekte olan 1-8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Araştırmada 136 öğrenci yer almıştır. Çalışmaya katılan öğrenciler öğretmenler tarafından farklı okul ve farklı şubelerden rastgele seçilmiştir. Her sınıf seviyesinden aynı sayıda öğrenci olmak üzere 56 tanesine dikte metni uygulanmış, 80 tanesinden ise kullandıkları herhangi bir defter alınarak doküman incelemesi yapılmıştır. Dikte metnini sınıflarda ders (sınıf) öğretmeni uygulamıştır. Öğrencilere ait bilgiler Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1:Araştırmaya katılan öğrenci bilgileri

	1. Sınıf		2. Sınıf		3. Sınıf		4. Sınıf		5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		TOPLAM
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
Dikte Metni	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	32 24
Doküman İncelemesi	7	3	4	6	7	3	3	7	8	2	5	5	5	5	6	4	45 35

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada gerekli olan verileri toplamak için, öncelikle bu alanda yapılmış tezler, makaleler ve konuyla ilgili olarak yazılmış kitaplar incelenmiştir. Bu çalışmada (Coşkun, 2011) tarafından geliştirilen iki ölçme aracı kullanılmıştır. Güvenilirliği test edilmiş olan dikte metni, bitişik eğik yazı puanlama anahtarı ve doküman incelemesi kullanılmıştır.

Dikte Metni: Bu veri toplama aracı öğretmen ve öğrencilerin bitişik eğik yazıyı ne düzeyde kullanabildiklerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Dikte metni alfabedeki tüm harflerin büyük ve küçük biçimlerinin en az 2 kez yer aldığı kelimeler listesinden ve 132 kelimelik bağımsız bir metinden oluşmaktadır. Bu metinler her sınıf seviyesinden eşit sayıda olmak üzere 32 kız 24 erkek öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama herhangi bir ders saatinde ders öğretmenin gözetiminde sınıftan rastgele seçilen öğrencilere yapılmıştır. Daha sonra araştırmacı tarafından Bitişik Eğik Yazı Analitik Puanlama Anahtarı ile değerlendirilmiştir.

Bitişik Eğik Yazı Analitik Puanlama Anahtarı: Bu ölçme aracı, dikte metni aracılığıyla öğrencilerden elde edilen bitişik eğik yazı kullanımlarını çeşitli açılardan değerlendirmek amacıyla oluşturulmuştur. Puanlama anahtarında aşağıda verilen boyutların her biri için 1-5 arasında (1=çok başarısız, 2=başarısız, 3=orta, 4=başarılı, 5=çok başarılı) bir puanlama yapılması öngörülmüştür.

Puanlama anahtarındaki boyutlar şunlardır: Harflerin başlangıç noktasını doğru yapabilme. Harfler arası bağlantıyı doğru yapabilme. Harflerin bitiş noktasını doğru yapabilme. Harfleri uygun yükseklikte yazabilme. Harfleri uygun genişlikte yazabilme. Harfler arasında uygun boşluk bırakabilme. Noktalı harfleri (ç, i, j, ö, ş, ü) doğru yazabilme. Çizgili harfleri (f, ğ, t, z) doğru yazabilme. Kelimeler arasında uygun boşluk bırakabilme. Yazı boyunca eğikliği koruyabilmek.

Doküman İncelemesi: Bu veri toplama aracı ile öğrencilerin yazılı ders materyallerinde tercih ettikleri yazı türleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla İlkokul (1-4) sınıf ve ortaokul (5-8) sınıf öğrencilerinden her sınıf seviyesinden aynı sayıda olmak üzere, farklı okullardan toplamda 80 adet herhangi bir derse ait defterleri toplanmış ve bu defterlerde kullandıkları yazı türü tespit edilmiştir.

2.4. Veri Çözümleme Teknikleri

Öğrencilere uygulanan dikte metinleri her bir öğrenci için ayrı ayrı incelenmiştir. İnceleme için 4 farklı İlkokuldan, okuttukları sınıf seviyeleri farklı olmak üzere toplam 7 sınıf öğretmeni belirlenmiştir. Belirlenen bu sınıf öğretmenlerine İlkokul ve Ortaokuldan her sınıf seviyesinden 1'er adet olmak üzere toplam 8 öğrenciye ait dikte metinleri dağıtılmıştır. Öğretmenler bu metinleri farklı ortamlarda bitişik eğik yazı analitik dereceli puanlama anahtarında belirtilen 10 kritere göre 1'den 5'e kadar puanlandırmıştır (10x5=50 puan). Daha sonra puanlanmış bu metinler araştırmacı tarafından toplanmış ve yapılan puanlamalara göre öğrencilerin başarı düzeyleri belirlenmiştir. Öncelikle puanlama anahtarında belirtilen ve aynı zamanda araştırmanın alt problemlerini de oluşturan 10 kritere göre ayrı ayrı değerlendirilmiş, sınıflara göre farklılaşma olup olmadığını belirlemek için ortalama değerleri tespit edilmiştir. Ortalama değer bulunurken alınan puanlar ağırlıklı ortalamalarına göre değerlendirilmiştir. Öğrenci sayısı ile alınan puan değeri çarpılmış. Bulunan puan değerleri toplanmış ve sınıf seviyesinde toplam öğrenci sayısına bölünmüştür. Bu değerler her bir kriter için tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır.

İlk-Ortaokul öğrencilerinin bitişik eğik yazıda sınıflar düzeyindeki toplam puan aralıklarını tespit edebilmek için öğrencilerin Bitişik Eğik Yazı Analitik Puanlama Anahtarı'na göre aldıkları puanlar aşağıdaki cetvele göre sınıflandırılmıştır.

10-18 = Çok Başarısız

19-26 = Başarısız

27-34 = Orta

35-42 = Başarılı

43-50 = Çok Başarılı

Bu cetvele göre sınıflardaki başarı yığılmaları tespit edilmiştir. Öğrencilerin Bitişik Eğik Yazı Analitik Puanlama Anahtarına göre aldıkları puanların ortalamaları tablolar haline getirilmiş ve yorumlanmıştır.

Öğrencilere ait dokümanların incelenmesinde öğrencilerin ders materyalleri (defterleri) toplanmış ve araştırmacı tarafından incelenmiştir. Öğrencilerin bu materyallerde kullandıkları yazı türü (dik temel yazı, bitişik eğik yazı, hem dik temel yazı hem de bitişik eğik yazı) belirlenmiştir. Öğrencilerin sınıf seviyelerine göre defterlerinde hangi tür yazıyı kullandıkları tablo halinde sunulmuştur.

3. Bulgular

Bu bölümde, öğrencilerin bitişik eğik yazı analitik dereceli puanlama anahtarı ile elde edilen bitişik eğik yazı başarı düzeylerine ilişkin bulgular ve doküman analizi aracılığıyla elde edilen, bitişik eğik yazıyı kullanma düzeyine ilişkin bulgular ortaya konmuştur.

3.1. İlköğretim Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazı Başarı Düzeyleri

İlköğretim öğrencilerinin bitişik eğik yazıdaki başarılarının belirlenmesi ve Sınıflar arasında farklılaşma olup olmadığının belirlenmesi için öğrencilere uygulanan dikte metinleri, bitişik eğik yazı analitik dereceli puanlama anahtarında belirtilen 10 kritere göre tek tek değerlendirilmiş ve ayrı ayrı tablolar halinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3.1: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Harf Başlangıçlarını Doğru Yapma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	0	3	4	4,57
2.Sınıf	0	0	1	5	1	4,00
3.Sınıf	0	0	1	4	2	4,14
4.Sınıf	0	0	1	4	2	4,14
5.Sınıf	0	1	0	4	2	4,00
6.Sınıf	0	2	3	2	0	3,00
7.Sınıf	0	2	4	0	1	3,00
8.Sınıf	2	1	4	0	0	2,29
Toplam	2	6	14	22	12	3,64

Tablo 1'e göre öğrencilerin bitişik eğik yazıda harf başlangıçlarını doğru yapma puanı ortalamaları 3,64'dir. İlkokul 1, 3 ve 4. sınıflar diğer sınıflara göre daha yüksek bir ortalamaya sahiptir (4,57-4,14). Öğrencilerin puan ortalamalarının 1. sınıftan 5.Sınıfa kadar yükseldiği fakat 6-7-8. sınıfta tekrar düştüğü en düşük puan ortalamasının 8.sınıfta olduğu (2,29) görülmektedir.

Tablo 3.2: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Harfler Arası Bağlantıyı Doğru Yapma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	0	4	3	4,43
2.Sınıf	0	0	1	5	1	4,00
3.Sınıf	0	0	0	4	3	4,43
4.Sınıf	0	0	1	4	2	4,14
5.Sınıf	0	0	1	4	2	4,14
6.Sınıf	0	2	3	2	0	3,00
7.Sınıf	0	3	2	2	0	2,86
8.Sınıf	2	0	5	0	0	2,43
Toplam	2	5	13	25	11	3,68

Tablo 2'ye göre öğrencilerin bitişik eğik yazıda harfler arası bağlantıyı doğru yapma ortalamaları 3,68'dir. 1, 3 ve 4. sınıflar diğer sınıflara göre daha yüksek bir ortalamaya sahiptir (4,43-4,14). Öğrencilerin aldıkları puan ortalamalarının 4 ve 5.sınıfta yüksek düzeyde olduğu fakat 6-7-8.sınıfta düştüğü, en düşük puan ortalamasının 8.sınıfta olduğu (2,43) görülmektedir.

Tablo 3.3: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Harflerin Bitiş Noktasını Doğru Yapma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	0	4	3	4,43
2.Sınıf	0	0	0	6	1	4,14
3.Sınıf	0	0	1	3	3	4,29
4.Sınıf	0	0	2	3	2	4,00
5.Sınıf	0	1	1	3	2	3,86
6.Sınıf	0	4	0	3	0	2,86
7.Sınıf	1	3	1	1	1	2,71
8.Sınıf	2	0	2	3	0	2,86
Toplam	3	8	7	26	12	3,64

Tablo 3'e göre öğrencilerin bitişik eğik yazıda harflerin bitiş noktasını doğru yapabilme puan ortalamaları 3,64 tür. 1 ve 3. sınıflar diğer sınıflara göre daha yüksek bir ortalamaya sahiptir (4,43-4,29) 8. sınıflara ortalaması (2,86) dır. Öğrencilerin aldıkları puan ortalamalarının 1 ve 3 sınıfta en yüksek düzeyde olduğu fakat 5-6-7-8.sınıfta düştüğü belirlenmiştir.

Tablo 3.4: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Yazı da Harfleri Uygun Yükseklikte Yapma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	0	2	5	4,71
2.Sınıf	0	0	2	4	1	3,86
3.Sınıf	0	1	0	3	3	4,14
4.Sınıf	0	0	0	5	2	4,29
5.Sınıf	0	0	3	2	2	3,86
6.Sınıf	1	2	1	3	0	2,86
7.Sınıf	2	1	2	2	0	2,57
8.Sınıf	2	0	3	2	0	2,71
Toplam	5	4	11	23	13	3,63

Tablo 4'e göre İlk-Ortaokul öğrencilerinin bitişik eğik yazıda harfleri uygun yükseklikte yapma puanı ortalamaları 3,63 tür. 1 ve 4 sınıfların ortalamasının (4,71: 4,29) diğer sınıflardan yüksek olduğu, 8. sınıfların ortalamasının ise (2,71) olduğu görülmektedir. Ortalama puanlar 1-2-3-4.sınıflarda yükseldiği fakat 5-6-7-8 sınıflarda düşmeye başladığı görülmüştür.

Tablo 3.5: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Harfleri Uygun Genişlikte Yapma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	0	3	4	4,57
2.Sınıf	0	0	2	4	1	3,86
3.Sınıf	0	1	0	3	3	4,14
4.Sınıf	0	0	1	5	1	4,00
5.Sınıf	0	1	2	3	1	3,57
6.Sınıf	2	0	2	3	0	2,86
7.Sınıf	1	1	2	2	1	3,14
8.Sınıf	2	0	3	2	0	2,71
Toplam	5	3	12	25	11	3,61

Tablo 5'e göre İlk-Ortaokul öğrencilerinin bitişik eğik yazıda harfleri uygun genişlikte yapma puanı ortalamaları 3,61 tür. 1 ve 3 sınıfların ortalamasının (4,57: 4,14) diğer sınıflardan yüksek olduğu, 8. sınıfların ortalamasının (2,71) ise en düşük olduğu görülmektedir. Ortalama puanlar 1-2-3-4.sınıflarda yükseldiği fakat 5-6-7-8 sınıflarda düşmeye başladığı görülmüştür.

Tablo 3.6: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Harfler Arasında Uygun Boşluk Bırakma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	0	3	4	4,57
2.Sınıf	0	0	1	4	2	4,14
3.Sınıf	0	1	0	3	3	4,14
4.Sınıf	0	0	0	6	1	4,14
5.Sınıf	1	1	1	3	1	3,29
6.Sınıf	1	1	2	3	0	3,00
7.Sınıf	0	1	3	2	1	3,43
8.Sınıf	2	1	2	2	0	2,57
Toplam	4	5	9	26	12	3,66

Tablo 6'ya göre İlk-Ortaokul öğrencilerinin bitişik eğik yazıda harfler arası uygun boşluk bırakma puanı ortalamaları 3,66 dır. 1, 2,3ve 4 sınıfların ortalamasının (4,57: 4,14) diğer sınıflardan yüksek olduğu, 8. sınıfların ortalamasının (2,57) ise en düşük olduğu görülmektedir. Ortalama puanlar 1-2-3-4.sınıflarda yükseldiği fakat 5-6-7-8 sınıflarda düşmeye başladığı görülmüştür.

Tablo 3.7: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Noktalı Harfleri Doğru Yazma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	1	4	2	4,14
2.Sınıf	0	0	3	3	1	3,71
3.Sınıf	0	0	2	3	2	4,00
4.Sınıf	0	1	1	3	2	3,86
5.Sınıf	0	1	1	5	0	3,57
6.Sınıf	0	4	1	2	0	2,71
7.Sınıf	1	1	4	1	0	2,71
8.Sınıf	2	1	3	1	0	2,43
Toplam	3	8	16	22	7	3,39

Tablo 7 ya göre İlk-Ortaokul öğrencilerinin bitişik eğik yazıda noktalı harfleri doğru yazma düzeyleri puanı ortalamaları 3,39 tür. 1 sınıfların ortalamasının (4,14) diğer sınıflardan yüksek olduğu, 8. sınıfların ortalamasının (2,43) ise en düşük olduğu görülmektedir. Ortalama puanlar 1-2-3-4.sınıflarda yükseldiği fakat 5-6-7-8 sınıflarda düşmeye başladığı görülmüştür.

Tablo 3.8: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Çizgili Harfleri Doğru Yapma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	2	2	3	4,14
2.Sınıf	0	0	3	3	1	3,71
3.Sınıf	0	0	2	3	2	4,00
4.Sınıf	0	1	2	3	1	3,57
5.Sınıf	0	1	3	2	1	3,43
6.Sınıf	0	4	2	1	0	2,57
7.Sınıf	0	2	3	2	0	3,00
8.Sınıf	3	2	1	1	0	2,00
Toplam	3	10	18	17	8	3,30

Tablo 8 e göre İlk-Ortaokul öğrencilerinin bitişik eğik yazıda çizgili harfleri doğru yazma düzeyleri puanı ortalamaları 3,30 tür. 1.sınıfların ortalamasının (4,14) diğer sınıflardan yüksek olduğu, 8. sınıfların ortalamasının (2,00) ise en düşük olduğu görülmektedir. Ortalama puanlar 1-2-3-4.sınıflarda yükseldiği fakat 5-6-7-8 sınıflarda düşmeye başladığı görülmüştür.

Tablo 3.9:İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Kelimeler Arasında Uygun Boşluk Bırakma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	0	3	4	4,57
2.Sınıf	0	0	2	4	1	3,86
3.Sınıf	0	1	1	2	3	4,00
4.Sınıf	0	0	2	4	1	3,86
5.Sınıf	0	0	1	4	2	4,14
6.Sınıf	1	2	1	3	0	2,86
7.Sınıf	0	1	1	4	1	3,71
8.Sınıf	1	1	2	3	0	3,00
Toplam	2	5	10	27	12	3,75

Tablo 9 a göre İlk-Ortaokul öğrencilerinin bitişik eğik yazıda Kelimeler Arasında Uygun Boşluk Bırakma düzeyleri puanı ortalamaları 3,75 tür. 1 sınıfların ortalamasının (4,57) diğer sınıflardan yüksek olduğu, 6. sınıfların ortalamasının (2,86) ile düşük olduğu görülmektedir. Ortalama puanlar 1-2-3-4.sınıflarda yükseldiği fakat 5-6-7-8 sınıflarda düşmeye başladığı görülmüştür.

Tablo 3.10: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Yazı Boyunca Eğikliği Koruma Düzeyleri

SINIF	1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	Ortalama
1.Sınıf	0	0	0	3	4	4,57
2.Sınıf	0	0	4	2	1	3,57
3.Sınıf	0	0	2	3	2	4,00
4.Sınıf	0	0	1	4	2	4,14
5.Sınıf	0	0	6	0	1	3,29
6.Sınıf	2	3	1	1	0	2,14
7.Sınıf	3	1	1	1	1	2,43
8.Sınıf	2	2	3	0	0	2,14
Toplam	7	6	18	14	11	3,29

Tablo 10 a göre İlk-Ortaokul öğrencilerinin bitişik eğik yazıda yazı boyunca eğikliği koruma puanı ortalamalarının puanı ortalamaları 3,29 tür. 1 ve 4 sınıfların ortalamasının (4,57: 4,14) diğer sınıflardan yüksek olduğu, 8. sınıfların ortalamasının (2,14) ise en düşük olduğu görülmektedir. Ortalama puanlar 1-2-3-4.sınıflarda yükseldiği fakat 5-6-7-8 sınıflarda düşmeye başladığı görülmüştür.

Tablo 3.11: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Sınıflar Düzeyindeki Toplam Puan Aralıkları

Sınıf	Puan Aralıkları					Toplam
	Çok Başarısız	Başarısız	Orta	Başarılı	Çok Başarılı	
1.Sınıf	0	0	0	3	4	7
2.Sınıf	0	0	1	5	1	7
3.Sınıf	0	0	1	4	2	7
4.Sınıf	0	0	0	5	2	7
5.Sınıf	0	1	2	2	2	7
6.Sınıf	1	3	0	3	0	7
7.Sınıf	1	1	3	1	1	7
8.Sınıf	2	0	3	2	0	7
Toplam	4	5	10	25	12	56

Tablo 11’de İlk-Ortaokul öğrencilerinin bitişik eğik yazıdaki başarı puanları aralıklarının sınıf düzeylerine göre dağılımı görülmektedir. Tabloya göre öğrencilerden çok başarısız olan en fazla %28 oranla 8.sınıfta mevcuttur. Başarısız ve orta düzeyde olanlar ise yoğunlukla 5-6-7-8 sınıflarda bulunmaktadır.7 ve 8.Sınıf öğrencilerin %71 i orta ve altında başarı göstermiştir.6.Sınıf öğrencileri ise %57 si orta ve altında başarı gösterirken,4.sınıf öğrencilerinin %100 ü başarılı ve çok başarılı olarak tespit edilmiştir.

3.2. Doküman Analizi

İlkokul ve Ortaokul öğrencilerinin derslerde kullandığı değişik defterlerden rastgele örnekler alınmış ve bunlarda öğrencilerin kullandığı yazı türünün yüzdeleri çıkarılmıştır. Doküman analizinin sonuçları Tablo 12 de yer almaktadır.

Tablo 3.12: İlk-Ortaokul Öğrencilerinin Türkçe Dersi Materyallerinde Kullandıkları Yazı Türü

Sınıflar	Bitişik Eğik Yazı	B.Eğik Y.Ve Dik Temel Y.	Dik Temel Yazı	Toplam
1.Sınıf	10	0	0	10
2.Sınıf	10	0	0	10
3.Sınıf	10	0	0	10
4.Sınıf	10	0	0	10
5.Sınıf	8	2	0	10
6.Sınıf	7	2	1	10
7.Sınıf	4	3	3	10
8.Sınıf	1	1	8	10
Toplam	60	8	12	80

Tablo 12 e göre İlkokul öğrencilerinin defterlerinde bitişik eğik yazıyı daha fazla kullandıkları görülmektedir. Bu oran İlkokul 1.2.3.4.sınıflarda tamamı şeklinde iken Ortaokul

5,6.7.8 sınıflarda bu oran gittikçe düşmektedir. Önce bitişik eğik yazı ile dik temel yazı birlikte kullanılmakta iken 8.sınıfa gelindiğinde bitişik eğik yazı bırakılmakta ve neredeyse tamamen dik temel yazı kullanılmaktadır. Öğrencilerin ders defterlerinde kullandıkları yazı türünü belirlemek amacıyla yapılan doküman analizi sonunca göre, öğrencilerin tamamı dikkate alındığında bitişik eğik yazı kullanımının ; 1.sınıflarda %100; 2.sınıflarda %100; 3.sınıflarda %100; 4.sınıflarda %100 olduğu; 5.sınıf öğrencilerinde ise %80 Bitişik eğik yazı,%20 de Bitişik eğik yazı ve Dik Temel Yazı birlikte; 6.sınıflarda % 70 Bitişik eğik yazı,%20 de Bitişik eğik yazı ve Dik Temel Yazı birlikte ,%10 da Dik Temel Yazı; 7.sınıflarda %40 Bitişik eğik yazı,%30 Dik Temel Yazı,%30 da Bitişik eğik yazı ve Dik Temel Yazı birlikte;8.sınıf öğrencilerinde ise %10 Bitişik eğik yazı, %80 Dik Temel Yazı,% 10 de Bitişik eğik yazı ve Dik Temel Yazı birlikte kullanıldığı belirlenmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

Yazma bir iletişim süreci ise yazı, üretilen düşüncenin alıcıya gönderildiği kanaldır. Bu kanalın açık ve anlaşılır olması yazının biçimsel nitelikleri ile yakından ilgilidir. Biçimsel olarak doğru oluşturulamamış ve organize edilememiş bir yazının verilmek istenen mesajı anlamına uygun olarak ulaştırması mümkün değildir. Yazı yeterliliği, sadece okul çağındaki akademik başarı için değil yetişkinlik boyunca da kritik bir beceridir. Bu iletişimin birincil şekli, okulun içinde ve dışında, teknolojik cihazların yaygın kullanımına rağmen temel beceri olmaya devam etmektedir (Feder ve Majnemer, 2007). Yazma becerisi, ilköğretimde kazandırılmaya başlanan temel becerilerden biridir. (Duran, 2013)

İlköğretim öğrencilerinin bitişik eğik yazı başarı düzeyleri değerlendirildiğinde, bitişik eğik yazıda harf başlangıçlarını doğru yapma, harflerin bitiş noktasını doğru yapma, harfleri uygun yükseklikte yapma, harfleri uygun genişlikte yapma, harfler arasında uygun boşluk bırakma, noktalı harfleri doğru yazma, çizgili harfleri doğru yazma, kelimeler arasında uygun boşluk bırakma ve yazı boyunca eğikliği koruma özelliklerinde İlkokul öğrencilerinin yüksek ortalamaya; 8.sınıfların ise en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Tüm sınıflar ortalamasında en düşük ortalamanın bitişik eğik yazıda çizgili harfleri doğru yapma düzeyleri, bitişik eğik yazıda noktalı harfleri doğru yapma düzeyleri ve bitişik eğik yazıda yazı boyunca eğikliği koruma düzeylerinin düşük çıktığı görülmüştür.

Yapılan çalışma sonucunda bitişik eğik yazının puanlanmasındaki tüm boyutlarda ve toplamda 1.2.3.4 sınıflarda başarı düzeyinin yüksek olduğu oransal olarak bu sınıflarda tüm boyutların yaklaşık olarak aynı olduğu ancak 6.sınıftan itibaren bir düşüşe geçtiği ve 8. sınıfta belirgin bir biçimde düştüğü görülmektedir.

Öğrencilere Ait Doküman Analizi Sonuçlarının Değerlendirilmesi sonucunda çıkan sonuç ise öğrencilerin 1.2.3.4.sınıflarda bitişik eğik yazı kullanmalarına karşın 6.sınıftan itibaren bitişik eğik yazı ile birlikte dik temel yazıya geçmeleri ve 8.sınıfta neredeyse bitişik eğik yazıyı bırakarak tamamen dik temel yazıyı kullanmalarındır.

Bayraktar (2006), Kuzu ve Ersözlü (2006), Turan, Gözler ve Erdoğan (2007), Başaran (2006), Yurduseven (2007), Bektaş (2007) araştırmalarında bitişik eğik yazının eğikliğinin korunması, okunaklı yazma, harflerin büyüklüklerini ayarlama konusunda problemler olduğunu belirlemiştir. Bu sonuçta bizim bulgularımızı destekler niteliktedir.

Bitişik eğik yazıdaki okunaklılığın gelişiminde sınıf öğretmenlerinin bu konudaki yeterlikleri ve bu kapsamda öğrencilere verilen eğitim önemli rol oynar (Graham ve diğerleri,2008; Vinter ve Chartrel, 2010).Yapılan araştırmalara göre öğrenim hayatları süresince sınıf ve branş öğretmenlerinin bitişik eğik yazı öğretiminde nasıl bir yol izlediği öğrencilere sorulmuş ve öğrenciler; dördüncü sınıftan itibaren öğretmenlerinin bu konuda hassas davranmadıklarını,

derslerine giren branş öğretmenlerinin kendilerini bu konuda serbest bıraktıklarını, sadece Türkçe öğretmenlerinin kendilerini zorladıklarını ifade etmişlerdir (Arıcı, 2012).Yine (Arslan & Ilgın, 2010) tarafından yapılan bir araştırmada Sınıfta, öğretmenlerin 13'ünün bitişik eğik yazı, 7'sinin dik temel yazı, 2'sinin iki yazıyı da kullandıkları belirlenmiştir. Sınıfta bitişik eğik yazı kullanmayan öğretmenler önemli orandadır. Bu durum da ileriki sınıflarda öğrencilerin, öğretmenlerini model olarak göremeyeceği anlamına gelebilir (Arslan & Ilgın, 2010). Yine Arıcı (2012) ye göre Sınıf öğretmenleri; öğrencilerin dördüncü sınıfa kadar ufak tefek sorunlarla birlikte bir şekilde bitişik eğik yazıyı yazdıklarını ancak dördüncü sınıftan itibaren düz yazıya geçme taleplerinin başladığını ve düz yazıya meraklı olduklarını ifade etmektedirler. Dördüncü sınıftan sonra öğrencilerin bitişik eğik yazıdan kopmaya başladıklarını, bunda da branş öğretmenlerinin tavrının etkili olduğunu vurgulayan sınıf öğretmenleri, bütün öğretmenlerin aynı duyarlılıkta olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Aynı araştırmaya göre ders kitaplarının dik temel harflerle (düz yazıyla) yazılmasının ve öğrencilerin defterlerinin de bitişik eğik yazıya uygun olmamasının, çocukları olumsuz etkilediğini ve onları düz yazıya yönlendirdiğini belirten öğretmenler, çalışma kitaplarında öğrencilerin yazmaları için ayrılan bölümlerin yeterli olmadığını ifade etmişlerdir (Arıcı, 2012). Bu araştırmalarda, bizim araştırmamızda ulaşılan ilkökul (1.2.3.4.sınıf) düzeyinde bitişik eğik yazı kullanımı ve başarı düzeyini yüksek olması buna karşın ortaokulda (5.6.7.8.sınıf) düzeyinde bitişik eğik yazı başarı düzeyinin düşmesi ve dik temel yazıya geçişin sebebini açıklamaktadır.

Öğretimde yazının bozulması ve öğrenme güçlüklerinin doğmasına neden olur. Bu da bireyin sosyal yaşamda ve akademik hayatta olumsuz etkilenmesine neden olur. (Akyol, 2009) göre okunaklılıkla ilgili yaşanan problemlerin en önemli nedeni yetersiz ve düzensiz eğitimidir. Bu nedenle bitişik eğik yazının öğrencilere istenilen nitelikte kazandırılabilmesi için öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmaları ve nitelikli bir eğitim vermeleri gerekmektedir. Öğretmen tahtaya yazdığı her yazıyı çocuklara örnek olacak şekilde programda öngörülen yazı tipine uygun yazmalı ve öyle yazılmasını istemelidir (Çelenk, 2003). Bu şekilde aynı programla eğitim gören öğrenciler arasında birlik sağlanır ve yazı herkes için genellenebilir. Bu süreçte öğretmenin planlı olması çok etkilidir. Bu olumsuzlukların önüne geçmek ve yazının bozulmasını önlemek için;

İlköğretim kademesindeki tüm öğrencilerin bitişik eğik yazı kullanmalarının zorunlu olduğu açıkça belirtilmelidir.

Bazı araştırmalarda özellikle ikinci kademede öğretmenlerin öğrencileri yazı tercihi hususunda serbest bıraktıkları belirlenmiştir. Bu konuda öğretmenlere öğrencilerin bitişik eğik yazı kullanmalarının zorunlu olduğu bu açıklanmalıdır.

Eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına bitişik eğik yazı tam ve eksiksiz olarak öğretilmeli, önemi kavratılmalıdır.

Bitişik eğik yazı konusunda öğretmenlere hizmet içi eğitim kursu verilerek bu eksiklik giderilmeli.

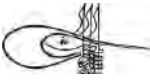
Ders ve çalışma kitapları bitişik eğik yazıyla hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKYOL, H. (2009). *Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi*. Ankara: PEGEM A.
- AKYOL, H. (2000). Yazı Öğretimi. *Milli Eğitim Dergisi* , 37-48.
- ARICI, B. (2012). İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin,Türkçe Ve Sınıf Öğretmenlerinin Bitişik Eğik Yazı Hakkındaki Görüşleri. *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi Yıl 2 sayı 3* .
- ARSLAN, D. (2012). İlköğretim Birinci Sınıf Öğretmenlerinin yazı Öğretimlerinin İncelenmesi. *kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* .
- ARSLAN, D., & ILGIN, H. (2010). Öğretmen Ve Öğrencilerin Bitişik Eğik Yazı İle İlgili Görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 11 sayı 2* , 69-92.
- BAKİOĞLU, A., & KURNAZ, Ö. (2011). *Araştırmada Kalite*. Ankara: Nobel Yayınları.
- BAŞARAN, M., & KARATAY, H. (2005). Eğik El Yazısı Öğretimi. *Milli Eğitim Dergisi* (168).
- BAYRAKTAR, Ö. (2006). *İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazıda Yaptıkları Hatalar*. Ankara: Gazi Üniversitesi eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- BEKTAŞ, A. (2007). *Ses Temelli Cümle Yöntemiyle Gerçekleştirilen İlk Okuma Yazma Öğretiminin değerlendirilmesi*. Adana: Çukurova Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., & AKGÜN, Ö. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. ANKARA: Pegem Akademi.
- COŞKUN, H. (tarih yok). *İlköğretim Okullarındaki Bitişik Yazı Uygulamasının Değerlendirilmesi* . Hatay: Mustafa kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- COŞKUN, H. (2011). *İlköğretim Okullarındaki Bitişik Eğik Yazı Uygulamasının Değerlendirilmesi*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Biliim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- COŞKUN.E, & COŞKUN, H. (2012). İlköğretim Öğrencileri İle Sınıf Ve Türkçe Öğretmenlerinin Bitişik Eğik yazı Başarı Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Gefad/Gujgef* .
- ÇELENK, S. (2005). *İlk Okuma Yazma Programı Ve Öğretimi (Ses Temelli Cümle Yöntemine Göre geliştirilmiş)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÇELENK, S. (2004). *İlk Okuma Yazma Programı ve Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÇELENK, S. (2003). *İlkokuma – Yazma Programı ve Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- DURAN, E. (2013). İlkokula 60. Ayında Başlayan Öğrencilerin Yazı Beceri Gelişimlerinin İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies* .
- DURAN, E. (2011). Bitişik Eğik Yazı Harflerinin Yazım Şekillerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 55-69.
- DURAN, E. (2009). *Bitişik Eğik Yazı Öğretimi Çalışmalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- DURAN, E., & AKYOL, H. (2010). Bitişik Eğik Yazı Çalışmalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* , 817-838.

- DURMUŞÇELEBİ, M. (2006). Türkiye'de Anadili Eğitimi ve Yabancı Dil Öğretimi. *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 285-307.
- EKİZ, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ERDOĞAN, T. (2012). İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Bitişik Eğik Yazı Yazma Gelişimlerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim* , 37 (165), 93-103.
- GÜNEŞ, F. (2007). *Ses Temelli Cümle Yöntemi ve Zihinsel Yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KADIOĞLU, H. (2012). Bitişik Eğik Yazıya İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Akademik Bakış dergisi Sayı 31* .
- KARASAR, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- KARASAR, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: 3A Eğitim ve Danışmanlık.
- KAYIKÇI, K. (2008). İlköğretim Müfettişleri Ve Öğretmenlerin ses Temelli Cümle Öğretim Yönteminin Uygulanmasına İlişkin Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* , 423-457.
- KIRMIZI, F., & AKKAYA, N. (2009). Türkçe Öğretim Programında Yaşana Sorunlara İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* .
- KORKMAZ, İ. (2006). Yeni İlköğretim Birinci Sınıf Programının Öğretmenler Tarafından Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 419-428.
- KÖKSAL, K. (1999). *Okuma Yazmanın Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- MEB. (2000). *İlköğretim Ders Programları :Türkçe yazı Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi(6-7-8.Sınıflar)Yazı Programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- MEB. (2005). *İlköğretim Türkçe öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. Sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- ÖZDEMİR, N. (2008). *İlköğretim I. Kademe Yazı Öğretiminde Etkinliklerin Değerlendirilmesi* . Konya: Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi.
- PAYZIN, H. S. (1992). *Tarihte Dil, Yazı, Bilim ve Toplum*. İzmir: Regal Dizgi ve Grafik Servisi.
- PEHLİVAN, D. (2006). *Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Öğrencilerin İlk Okuma Yazmaya Geçiş Sürecinin ,Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi* . Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- SÖNMEZ, M. (2006). *Ses Temelli Cümle Yönteminin Uygulanmasında Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri* . Ankara: hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması Ve Ekonomisi Bilim dalı Yüksek lisans tezi.
- ŞAHİN, A. (2012). Bitişik Eğik Yazı Öğretimine Karşılaşılan Problemler. *Eğitim Ve Bilim* .

- TOK, Ş., TOK, T. N., & MAZI, A. (2008). İlkokuma Yazma Öğretiminde Çözümleme ve Ses Temelli Cümle Yöntemlerinin Değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi* (53), 123-144.
- TOSUNOĞLU, M., TOSUNOĞLU, N., & Aslan, F. (2008). 2005 İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programına Göre Yapılan İlk Okuma ve Yazma Öğretiminin Okuma Becerisi Açısından Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi* (2), 117-133.
- TURAN, M. (2010). Birinci Sınıf Öğretmenlerinin Ses temelli Cümle Yöntemi ve Yazı Türlerine İlişkin Görüşleri. *Milli Eğitim* .
- TURAN, M., & AKPINAR, B. (2008). İlköğretim Türkçe Dersi İlkokuma-Yazma Öğretiminde Kullanılan Ses Temelli Cümle ve Bitişik Eğik Yazı Yöntemlerinin Değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 18 (1), 121-138.
- Türk Dil Kurumu, T. (tarih yok). *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*. 10 08, 2013 tarihinde Türkçe Güncel Sözlük: <http://www.tdk.gov.tr> adresinden alındı
- UYSAL, S. (2008). İlköğretim Yazı Dersi Programının tarihsel değişim Süreci İçerisinde Bitişik Yazı Eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* , 57-71.
- YILDIRIM, K., & ATEŞ, S. (2010). Sınıf Öğretmenlerinin Bitişik Eğik Yazı Öğretim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 57-71.
- YILDIZ, M., & ATEŞ, S. (2010). İlk Okuma Yazmayı Farklı Yöntemlerle Öğrenen 3.Sınıf Öğrencilerinin Yazılarının Okunaklılık Ve Yazım Hataları Bakımından Karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* .
- YURDUSEVEN, S. (2007). *İlkokuma Yazma Programının Öğretmen Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

BİR PROTAGONİSTİN VAROLUŞ SANCISI: RUHİ BEY*

Gökay DURMUŞ**

ÖZET

Ruhi Bey, Edip Cansever'in "*Ben Ruhi Bey Nasılım*" başlıklı kitabının ve aynı adlı şiirinin protagonistidir. Fakat Ruhi Bey'in varlığı, anlatma esasına bağlı tüm edebî türlerde olduğu gibi bu metinde de başka insan ve nesnelerin -eyleyenlerin- varlığıyla anlam kazanmaktadır. Bu nedenle çalışma, protagonist ile yardımcı kahramanların, ayrışan ve örtüşen; fakat birlikte yürüyen tahlillerine odaklıdır.

Şiirde örtüşen temel rol, şahıs kadrosunun yuvarlandığı boşluk ve içinde taşıdığı yabancılaşma duygusudur. Dünyaya karşı edilgen bir tavır takınma ve yerini bulamama hastalığına dönüşen bu rol, çalışmada Varoluşçu felsefenin esasları dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bu felsefenin varlığa ve ölüme yüklediği anlam, kadere karşı takındığı tavır, kahramanların kendilerini ve birbirlerini tanıtırken sarf ettikleri sözler merkeze alınarak tahlil edilmiştir.

Şahıs kadrosu içinde Ruhi Bey'i diğer kahramanlardan ayıran nokta, onun sorgulamaya gitmesi ve sorularına cevap bulabilmesidir. Varoluşçu felsefenin, varlığına anlam yükleyebilen insanda aradığı bu temel özelliği Ruhi Bey, geçmişine sünger çekerek yakalar. Bu nedenle çalışmada -şiirde olduğu gibi- önce *geçmiş* söz konusu edilmiştir.

Geçmişindeki acıları, bugüne bağlanarak ve ölümlerini gömerek örtbas eden Ruhi Bey, bu süreci oldukça sancılı geçirmiştir. Fakat çekilen sancılar sonucu dünyaya gelen çocuk, Ruhi Bey'in yeni ve taze yüzüdür. Bu yüz çalışmada, Edip Cansever'in insan "*tek*"i ve kalabalıklar hakkındaki düşünceleri ile şekillendirilmiş; çalışma Edip Cansever'in Varoluşçuluğu tartışılarak bitirilmiştir. Böylece Edip Cansever'in şiir-insan ilişkisi üzerine düşünceleri de ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Varoluşçuluk, Edip Cansever, hayat, ölüm, Ruhi Bey

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd Doç Dr. Kafkas Üniversitesi Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Bölümü El-mek: gokaydurmus36@hotmail.com

A PROTAGONIST'S PAIN OF EXISTANCE: RUHI BEY

ABSTRACT

Ruhi Bey is the protagonist of Edip Cansever's poem and the book titled as "*Ben Ruhi Bey Nasılım*". But, in this study, his presence finds its meaning with the presence of other people and the objects -activists- as in the all of the other literary works depending on the principle of narration. Therefore, this study focuses on the analyses of the protagonists and supporting characters which are differing or embracing but continuing all together.

The basic embracing role is the feel of alienation which the characters' falling into emptiness and carrying within them. This role that turn into an illness of maintaining a passive attitude towards the world and not being able to find their own place in it is analyzed by paying attention to the principles of existentialist philosophy. The meaning of this philosophy ascribed to existence and death and the attitude towards fate is analyzed by focusing on the words that the characters use to introduce themselves and each other. These analyses are supported with the statements of existentialist philosophers and the presence of existentialism in Turkish culture and literature is strictly followed.

The feature differing Ruhi Bey from the other characters is his questioning and finding answers to his questions. Ruhi Bey catches this feature that existentialism requires people to make sense of existence by releasing his past. For this reason, in the study -as it is in the poem- "past" is firstly examined.

Ruhi Bey getting rid of his past sorrows by connecting today and burying the dead passed through this process with extensive grief. But the boy who was born because of the pains is Ruhi Bey's new and fresh face. In this study, this face was constructed with Edip Cansever's ideas about human "*unity*" and crowds and this study was completed with discussion of Edip Cansever's existentialism. The reached judgments at the end of the study are important in terms of concretizing Edip Cansever's thoughts on the relationship between poetry and human.

Key Words: Existentialism, Edip Cansever, life, death, Ruhi Bey

Giriş

Edip Cansever, "*Ben Ruhi Bey Nasılım*" başlıklı kitabından; "*1975 yılında bitirdiğim, bir tek şiirden oluşan 20 bölümlük bir kitabım var: Ben Ruhi Bey Nasılım?*" (Cansever 2012, 355) ifadeleriyle bahseder ve kitabını 1976'da yayımlar. Şairin, "*Aşkınlığını gerçekleştirebilen bir tiplerle karşılaşacak okuyucu*" sözleriyle tanıttığı protagonist Ruhi Bey, hayatının anlamını aramış ve bu arayışın yarattığı içsel gerilimi, şiddet aracılığıyla dışa vurmuş; sonunda ruh sağlığına kavuşmuş bir kişidir. Bu bağlamda Ruhi Bey için "*kişinin en kötü şartlarda bile yaşamını sürdürmesine, yaşamında bir anlam olduğu bilgisi kadar etkili bir şekilde yardımcı olan başka hiçbir şey*" (Frankl 2007, 99) olmamıştır. Yirminci yüzyılın "*kendisini unutan*" insanlarından olan Ruhi Bey, acısını ve suçluluk duygusunu başarıya dönüştürmüş "*varlığa olan bağı*" (Mengüşoğlu'ndan aktaran, İyi 1997, 179,180) yakalayabilmiştir.

Turkish Studies

Heidegger'in ifadesiyle "teknik" (İyi 1997, 180), İsmet Zeki Eyüboğlu'nun ifadesiyle "daralan" (Eyüboğlu 1997, 180) bir dünyanın ortaklarından olan Ruhi Bey'in öyküsü, yirmi bölüm halinde işlenir. Selim İleri'nin "bir romanın şiiri" (İleri 2000, 192) olarak gördüğü kitap, sağlam kurgusu nedeniyle, gereksiz bir ifade veya açıklama içermez. Kitapta anlatılan her olay, konuşan her kahraman, Ruhi Bey'in şahsî trajedisini yaşamsal bir umuda dönüştürmesinin tanığı olarak, yerinde ve zamanında söz alır, gerekli ve önemli açıklamalar yaparlar.

Cansever'in "Çocukluğun, ilk gençliğin insanın daha sonraki yaşamında nasıl etkin bir rolü olduğunu anlatmaya çalıştım" (Cansever 2012, 355) ifadeleriyle amacını belirttiği kitap, ilk altı bölümünde, acılarıyla birlikte büyüyen bir çocuğun sırtında ve yüreğinde taşıdığı yükün ağırlığıyla yuvarlandığı sıkıntı ve boşluğa odaklıdır. "Kızgın bir sardunyanın üstelik üvey çocuğu" (Cansever 2002, 22) ifadesiyle sevgi görmediği üvey annesini, "evlatlıkların mavi pazen giysileri" (s.19)¹ ifadesiyle de evlatlık olduğunu öğrendiğimiz Ruhi Bey, anlaşılan o ki "Ellerim turnaklarım/ Yeni kırılmış bir koyun derisi gibi pespembe" (s.22) ifadelerinde belirttiği üzere dayak yiyerek büyümüştür.

Sevgisiz büyüyen bir çocuğu ikinci bölümde çürümüş bir ağaç ile özdeşleştiren Ruhi Bey, ağacın gövdesinde sakladıkları ile kendisinin yüreğinde sakladıklarını eş tutar: "Yıllar var ki saklamışım orda ben/ Saklamışım anlaşılan/ Odasında yapayalnız doğuran bir kadının/ Dışa vurmak istemediği/ Ya da pek gereksinmediği/ O iniltiyi andıran/ Duyurulmayan her şeyi" (s.13)

Kendisini "yere dökülen un", "göge bırakılan balon" (s.9) kadar sessiz, "işini bitirmiş bir org tamircisinin" (s.9) tuşlara dokunurken yaşadığı kadar tedirgin hisseden Ruhi Bey, acılarının diğer insanları ilgilendirmediklerinin farkındadır. "Kim gördü o yolcuğu, yani kim fark ederdi beni/.... Görülmemiştir ki hiç görülsün şimdi" (s.11) İşin ilginç yanı, onun zaten görülmek ve fark edilmek istememesidir: "Ama var mıydı sanki görülmeyi isteyen/ Var mıydı bir şeyler bekleyen yüreğimin eskittiklerinden." (s.11)

Oysa bir rüzgâr çıkmış onun anılarını bir bir toplayıp getirmiş (s.14) ve çöp gibi denize bırakıp gitmiştir. (s.17) Aklına ve yüreğine sükun eden anılar yüzünden "amansız bir güceniklik" (s.17) hisseden ve "Nerdeyim" (s.17) diye soran Ruhi Bey'in ilk hatırladığı, "kırmızı bir konak"tır. (s.17) Bu konak, yerini modern caddelere, binalara bırakmış ve bütün (insan) ilişkileri gibi (s.18) soğuk bir görünüm kazanmıştır. Ruhi Bey bu konağı hatırlayınca ilgisini kendi benine, hafızasının üzerine toprak örttüklerine yoğunlaştırır ve sancılı bir süreç yaşamaya başlar. Bu süreç, "Sürekli değişmenin ve karşıtlıkların hüküm sürdüğü dünyayı, akıl kavrayamadığı için, insanı onun surlarına götürecek- teorik bilgi yerine- her tekin kendi başına gitmek zorunda olduğu pratik yoldur." (Mengüşözü 1997, 252)

1.Varoluşçuluk / Egzistansiyalizm

Söz konusu yol, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sında savaşın bıraktığı acı ve yıkımın etkilerini, nihilizme düşmeden aşmanın yolu olarak görülen Varoluşçuluk/Egzistansiyalizmin yoludur. (Altıyaprak 2005, 10) Varoluşçuluk, özgürlük felsefesi olmaktan çok, "dış kuvvetlerin, toplumun, devletin zorbalığın" elinde kısırlanmış insana yönelik kurtuluş felsefesidir. (Hememann 1959,1) Sartre'ın ifadesiyle varlığın özden önce geldiği anlayışına dayanan bu felsefe, insanın dünyaya geldikten sonra var olduğuna; önce dünyaya atıldığına, daha sonra kendisini nasıl yaparsa o şey olacağına inanır. (Sartre 1959,4) Varoluşçuluğa göre bireysel edimleri ile kendini yapan insan, aslında tüm insanlığı yapma yolunda adımlar atmış, tüm insanlıktan sorumlu olmuştur. Bu sorumluluğun Varoluşçu lügatte karşılığı ise sıkıntı, boğuntu gibi kavramlardır. "Bağlanan ve

¹ Alıntılar şairin toplu şiirlerinin bulunduğu "Şairin Seyir Defteri" başlıklı kitaptandır. Çalışma içinde "Ben Ruhi Bey Nasılım"dan yapılan alıntılar bu şekilde gösterilecektir.

yalnızca olmak istediği kimseyi değil, bir yasa koyucu olarak bütün insanlığı seçen kişi, o derin ve bütüncül sorumluluk” duygusunun etkisiyle yaşar bu hisleri. (Sartre 1959,4)

Ruhi Bey’in de içi sıkılmaktadır: “Oysa sıkıntıyı buruşuk bir iç çamaşırı gibi saklayan/ Bu kımiltısız gövde”. (s.11) Ama onun sıkıntısı bağlayıcı olmaz, Sartre’ın dediği gibi, “tam tersine eylemlerinin baş şartı olur.” (Sartre 1959,4) Ruhi Bey’in eylemleri, hafızasını yoklamasıyla başlar ve o, insanlığının anlamını ve gereklerini çözümlemeye çalışır. Çünkü onun yaratıcısı Edip Cansever sıkıntıyı önemser, hatta insan teki için gerekli sayar. Şair, Erdal Öz’e yazdığı bir mektupta; “Bana öyle geliyor ki, biz buyuz işte.... Sıkılan adamlarız. Her şeye, ama her şeye bu açıdan bakmayı benimsedik. Olsun, sakınmak gerekli değil. Yaşayalım, deneyelim, yorumlayalım da ne olursa olsun” (Cansever 2012,44) ifadelerini kurarken sıkıntıyı, yaşamını değerli kılan, yaşamı yorumlayabilen insanlar için lütuf sayar ve mektubunu, “Selamlar, sevgiler, iyi sıkıntılar...” (Cansever 2012,45) dileğiyle bitirir. Şair Erdal Öz’e yazdığı bir başka mektubunda da, “Sen de sıkıl Erdal Hem de sıkıntının değerini bil. Herkes sıkılamaz.” (Cansever 2012, 40) ifadelerini kullanır. Çünkü Edip Cansever, “Bireyi toplum içinde somut olarak görünür duruma getirmek, giderek daha da derinlerine inerek, onun içsel dramını kurcalamak” çabasıdır. (Cansever 2012, 317) Şaire göre bu dramı, ancak seçimleriyle insanlığını değerli kılan bireyler yaşar. O, bu nedenle “Bir birey olarak neyiz?” (Cansever 2012,126) sorusunu sorar ve toplum içinde “göre” bir yaşayış tutturan insanı, Sartre’ın “Cehennem Başkalarıdır” ifadesinden ilham almış şekilde işler şiirinde. Sartre, Nobel ödülünü kazandığı yıl, “Cehennem öteki insanlardır” sözünü şöyle açıklar: “Kişi boyun eğmek zorunda kalarak yaşadıkça, öteki kişiler onun için cehennemdir... Her durumda da geleceğiniz belirli bir kalıp içerisindedir, başkalarınca hazırlanmıştır. Sizi yapan bir toplumsal düzen vardır... Sizin “varoluşunuz” nedir tam olarak? Gördüğünüz iştir; aldığınız ücretle yaşama düzeyinizi ayarlayıp sizi yöneten işiniz... Bütün bunları size öteki kişiler kabul ettirmiştir. Cehennem böyle bir varoluşun tam karşılığıdır.” (Sartre 1976, 27)

Cansever, kendisini, bireyliğini kurtarma savaşı içinde hissederken, şiirini de bu savaşın bir izdüşümü olarak görür ve şiirde amacını şöyle ifade eder: “..... bu ikili “ben”i daha doğrusu bölüne bölüne ayrıcalığını, kimliğini yitirmekte olan “ben”i şiire aktarmak, ona bir etkinlik kazandırmak...” (Cansever 2012, 127) O, bu etkinliğin gereğini “şiiri bölmek” ifadesiyle verir: “Bu durumda bölmek gerekiyor şiiri. Bir birey olarak neyiz? Bunu bilinceye ya da bilebilme olanaklarını edininceye kadar bölmeliyiz şiirimizi. Tıpkı yaşamımızda olduğu gibi: bir yanda yaslarımız, acılarımız; öte yanda inancımız, umudumuz, direncimiz...” (Cansever 2012,128)

Şair, adeta Ruhi Bey’in bireyliğini kazanma süreci ile şiirimizin bireyliğini kazanma sürecini birbirine koşutlandırır: “Kısa mutluluklardan güvenli mutluluklara yol aldıkça şiirimiz de tekleşecek, bütünleşecek, bireyliğini kazanacak elbette.” (Cansever 2012,128) Çünkü o, düşünen, sorgulayan bir insan olarak şiirin düşünceyle atbaşı yürümesinden yana tavır koyar: “Bakıyoruz da, şiir ilkin düşünmekle başlıyor. Hatta şiir denen olayı, ancak bazı düşünce yöntemlerinin yardımıyla ortaya çıkarabiliyoruz. Üstelik bilimin, felsefenin sanatla bunca kaynaştığı günümüzde, düşünceyi eski bir şiir alışkanlığıyla örtmek elimizden gelmiyor. Yani “düşüncenin şiiri” önce bir zorunluluğun şiiri oluyor.” (Cansever 2012, 91)

1.1. Ruhi Bey’in Varoluşu

Edip Cansever gibi, kitabın protagonisti Ruhi Bey de düşünmektedir. Kimliğini ancak beşinci bölümde ifşa eden ve “Ben Ruhi Bey, nasıl olan Ruhi Bey/ Nasılım” (s.19) sorularını soran Ruhi Bey, cevabı önce dış görünüşünde arar. Bu nedenle sık sık aynalarda, pencere camlarında kendini seyreder ve beğenir: “Çıkarken boy aynasında kendime baktım/ Oldukça yakışıklıydım.” (s.20) Ama peşini bırakmayan konak ve konağa bağlı kimi imgeler, onun insanlardan kaçmasına, hatta kendisiyle yüzleşmesine engel olur. Altıncı bölümde kendisiyle görüşmek isteyen ve sonraki

bölümlerde teker teker söz alacak olan yardımcı kahramanlar korusuna cevabı manidardır: “Sizinle görüşelim Ruhi Bey/ Vaktim yok, vaktim yok/ Ruhi Bey görüşelim/ Vaktim yok görüşmeye kimseyle/ Ruhi Bey!/ Kendimle bile, kendimle bile.” (s.23)

Yedinci bölümde söz, bahsi geçen yardımcı kahramanlara hizmet etmeye başlar. Var oluş nedenleri Ruhi Bey’i tanıtmak ve anlatmakmış gibi görünen, ama daha çok kendilerine ve yaptıkları işe odaklanan; dolayısıyla ancak ya konuşma sonunda ya da satır aralarında Ruhi Bey’e değinen bu kahramanların ilki Çiçek Sergicisi’dir. Karanfil sattığı için aşına olduğu Ruhi Bey’i “yaşamaktan uzak” (s.27) sözüyle niteler.

Sonraki anlatı kişisi Meyhane Garsonu’dur ve kendi ifadesiyle “sayılmayan bir adamdır” (s.28) Dolayısıyla konuşmasını yaşadığı sıkıntıya ve varoluşsal boşluğa odaklar; Ruhi Bey için ise sadece “Evet (meyhaneye) gelirdi” (s.30) cümlesini kurar. Garsonun yaşadığı, varoluşsal boşluk “yirminci yüzyılın yaygın bir olgusudur.” (Frankl 2007,101) Çünkü “Hiçbir içgüdü ona (insana) ne yapacağını söylemez. Hiçbir gelenek ona ne yapması gerektiğini söylemez; bazen neyi arzuladığını bilmez. Bunun yerine ya diğer insanların yaptığı şeyleri arzular ya da diğer insanların kendisinden yapmasını istedikleri şeyleri yapar” (Frankl 2007,101) hale gelmiştir insanoğlu. Onlardan biri olan ve yaşadığı boşluğun altında ezilen, çoğunluğun kendisi için belirlediği işleri nasıl yaptığını anlatan garson itiraf eder: “Demek ki ben mutsuzum” (s.28) Fakat onun hayatla bağı daha kopmamış o, “intiharı/ bir mutluluk gibi dışında duymuştur.” (s.30)

“Herkesle bir” (s.31) olan ve böylece “kişisiz kalan” bir diğer kişi Patron’dur ve Ruhi Bey’in arafta olma halini en iyi teşhis eden de odur: “Binlerce şeydir çünkü Ruhi Bey” (s.32) Onun konuşmasının sonunda, Ruhi Bey tarafından bıçaklandığına dair verdiği bilgi ise boşlukta kalır. Çünkü ne kendisi ne bir başkası ne de Ruhi Bey bu olayı doğrulamaz. Ancak, sıradaki röntgen ve yangın olayı, Ruhi Bey’in bu tarz bir saldırganlıkta bulunabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Ruhi Bey’in röntgenlediği kadın, bir başka bölümün ozanı, Kürk Tamircisi Yorgo’nun yanında çalışan Anjel’dir. Bilerek kendini teşhir eden Anjel’i Ruhi Bey de röntgenlemiş ve Anjel’in yeğeninin müdahalesi ile karakolluk olmuştur. Yorgo’nun diğer kahramanlarla ortak özelliği ise “daima, birçok hallerde seçmediği bir durum içinde” (Reneaux 1994,71) oluşudur. Bu nedenle o, yüzünün başkaları tarafından kesilip biçildiğini söyler. (s.64)

Okurda bir tiyatro oyunu izlemekte olduğu kanısı uyandıran kitabın sıradaki anlatıcısı Ruhi Bey’dir ve yine konak söz konusudur. Az önce röntgenci, biraz sonra ise genelev müdavimi olduğunu öğreneceğimiz Ruhi Bey, başarısız gerdek gecesini anlatmaktadır. Gelin “Hayrünnisa” bu monologda varsa da düşün gecesi yoktur; çünkü beyaz dişleriyle kocasını ilk gecedan kendisinden soğutmuştur. On günlerce süren bu soğukluğun intikamını Ruhi Bey konaktan almış ve o sahneyi anlatırken, adeta yeniden yaşamıştır:

Ve bir sabah ben vardım

Koskoca bir konağı tek başıma soydum

Yer halılarını çıkardım, kalın kadife perdeleri

Maun konsolu, Çin porselenlerini, gümüş takımlarını

Hatırlıyorum

Mineli pantiyonları çıkardım, altın zincirleri, pırlanta yüzükleri

Büyük kristal avizeleri, sedefli koltukları

Bursa çatmalarını, Beykoz koleksiyonlarını, miyatürleri

Hepsini, hepsini bir bir çıkardım

Turkish Studies

Tutkuyla çıkardım, şehvetle çıkardım

Öfkeyle

Kanını akıtaraktan konağın

Hatırlıyorum

Konakta o gece konakla kaldım. (s.39)

Anlaşılan o ki konaktan alınan intikam Ruhi Bey'e yetmemiş ve o daha da haşın davrandığı bir genelev kadınında sükûnete kavuşmuştur. “Zayıf, kirli, içkili” (s.40) gittiği bu kadında Ruhi Bey dişleriyle varolmuştur.

Ruhi Bey'in konağa nefretinin nedenini öğrendiğimiz “*Ruhi Bey ve Limonluktaki Yangın*” başlıklı bölüm ise kitabın can damarıdır. Bu bölümde on altı yaşına dönen ve o zaman dahi “*Bulanık çıkmış fotoğraflar gibiydim, görünüksüz*” (s.42) sözleriyle biraz sonra anlatacaklarına zemin hazırlamaya başlayan Ruhi Bey, hayat karşısındaki edilgen durumunu da ifşa etmektedir.

O, bir gün konağın limonluğunda yatarken, üvey annesi yanına gelmiş ve Ruhi Bey ilk cinsel deneyimini üvey annesiyle yaşamıştır. Daha sonra düğün gecesi Hayrünnisa'ya karşı ilgisizliğin nedeni olacak beyaz dişleri ile Ruhi Bey'i etkileyen kadın, bu olaydan sonra Ruhi Bey'e bir daha yaklaşmamıştır. İhanetin acısından çok, şehvetin esiri olan ve üvey anneyi arzu etmekten kendini alamayan Ruhi Bey anlamıştır ki üvey anne bunu kendisine kötülük olsun diye yapmış, sadece Ruhi Bey'e çocukken yaptığı eziyetin şeklini değiştirmiştir:

Anladım neden sonra

Anladım kötülük olsun diye geldiğini limonluğa

O bembeyaz dişleriyle yoktu, ben vardım

Üç gündüz daha geçti, ben vardım

On gün daha geçti, sonra ben günleri unuttum

-Unutmak! ben büyüdükçe o benim çocukluğum-

O yoktu

Beni uyardı, beni yalnız bıraktı, anladım

Çocukken vururdu, kanatırdı, ezerdi

Bu kez de

Anladım severekten

Okşayarakta yapmak istedi aynı şeyi. (s.45)

Ruhi Bey, mutsuz çocukluğunun, yaşama yönelik nefretinin nedeni olan ve onda yarattığı umarsızlıkla onu kişisiz bırakan bu ilk deneyimin ardından, yine şiddete başvurur ve limonluğu yakar:

Bir gece uykudaydı bütün konak

Gizlice bahçeye çıktım

Yaralı bir hayvan gibi sürünerekten

Sokuldum limonluğa usul usul

Döktüm bir şişe gazı ve limonluğunu yaktım. (s.45)

Fakat yaşadığı travma bitmemiştir ve üvey annenin öldüğü gün Ruhi Bey yine konaktadır, yine gözü dönmüştür. Eline ne geçerse fırlatan, kıran ve en sonunda tüm konağı yakan Ruhi Bey, bu son gece, nefret öznesi olarak üvey annenin yanına, konağın “kentsoylular”ını da ekler.

(Kim ne derse desin iyi bilirler kovulmayı da

Azıcık sırtırlar, azıcık da şakaya filan alırlar

Ve usuldan ve bozmadan hiç durumlarını

Çıkarlar kırıtaraktan dışarı

Yalanla avunurlar, Yalanla korunurlar

Bilmezler utanmayı hiç bu kokuşmuş kentsoylular.) (s.49)

Üvey anneye birlikte, yalan yaşayan kentsoyluları da yaşamından atmaya çalışan Ruhi Bey, babasına karşı nötr olduğu için, babasının elinden düşürmediği kamçıların yağmalanmasına da engel olmamıştır. Bütün bu şiddet eylemleri onda rahatlamaya neden olmuş ve kendisini “*Soluksuz sessiz/ Gölgesiz devinimsiz/ Bir Ruhi Bey olarak Ruhi Beysiz*” bırakan geçmişin tozunu üzerinden attığı sahnede o, artık iyileşmeye başlamıştır.

-Ben Ruhi Bey nasılım

-Sahi siz nasılsınız Ruhi Bey

-İyiym iyiym. (s.49)

Konak ve hatırlattıklarının Ruhi Bey’i taşıdığı travma, aslında Cansever’in kendisiyle de ilgilidir. Çünkü, şiirlerini yaşamından özümlediğini (Cansever 2000, 98) söyleyen Cansever, yaşam öyküsünü anlatırken, bir konaktan bahseder. Kendi bahçelerinden çıkıldığında karşılaşılan bu konak, Ruhi Bey’de olduğu gibi şairde de sevmediği çocukluğuna ve ilk gençlik dönemlerine hatırlatma yapar:

“Dışarı çıkıyoruz. Karşıda uzun mu uzun, yüksek mi yüksek bir duvar. Büyük büyük ağaçları ve kuleleri olan bir köşkü sınırlıyor. Giz dolu bir yer. İçinde kimler oturur? Nereden bilsin Edip? Ben Ruhi Bey Nasılım kitabında, Ruhi Bey’in yaktığı konak bu mu? diye soruyorum. Yüzüme bakıyor. Baktıkça da Edipler’in sayısı çoğalıyor. En sonunda Edip söze karışıyor: “Evet, bu köşk” diye yanıtıyor hemen, sevmediği bir çocukluk ve ilk gençlik dönemini anımsayarak.” (Cansever 2000, 25)

Aynı şekilde kitabın yardımcı kahramanları, hatta Ruhi Bey de Cansever’in yaşamından süzülüp gelirler. “*Ben Ruhi Bey Nasılım adlı kitabımı, bugünden çocukluğuma uzanan bir çizgiyi bölüm bölüm yazarak sürdürmeyi düşünmüştüm. Baştan dört bölümünü de bu amaçla yazmıştım. Kitap hem yavaş yürüyordu, hem de bir yerde tıkanıp kalacak gibiydi. Bir süre yazmayı bıraktım*” (Cansever 2000, 37) diyen şairin sönen ilhamı bir pasajda kıvılcım alır. Kıvılcımın sahibi Krepen pasajında daha önce çok defa görmesine rağmen, o günkü kadar ilgisini çekmeyen bir adamdır:

“Pasaj da oldukça tenhaydı. Dipte, köşede bir garson uyukluyordu. Diyebilirim ki, şiirime bir dekor hazırlanıyordu sanki... Pasaj’a sık sık gidenler iyi bilirler, sakalları uzamış, saçları dökük ve yağlı, askılı pantolonunu karnının üstüne kadar çekmiş, omuzunda birkaç kemerle dolaşan ve kimselerle konuşmayan bir adam vardı... Dikkatle izlemeye başladım. Kendi kendisiyle konuşur gibi dudaklarını hafiften kıpırdatıyordu. Bir kadeh içki verdiler, içti. Birdenbire Ruhi Bey’i, daha yazılmamış olan Ruhi Bey’i bulduğumu anladım. Çocukluğumdan, gençliğimden ve

‘şimdi’lerden sıyrılarak onun dünyasıyla özdeşleştim. Eve döndüm, ilk notlarımı aldım, Kitap o günkü rastlantıdan sonra hızla gelişti.” (Cansever 2000, 37)

Kitabın henüz konuşturulmayan kahramanlarından Adem de şairin canlı tanıklıklarının yansımasıdır: Şair “*Ben Ruhi Bey Nasılım’daki “Cenaze Kaldırıcısı Adem” bölümünü, Balık Pazarı’nda, uğraşları cenaze kaldırmak olan üç kişiyle, gazeteci gibi röportaj yaparak, konuşarak yazdım*” demektedir. (Cansever 2012, 251)

Şairin şahsî tecrübelerini şiirine yansıtması, insana bakışıyla ilgilidir. Çünkü o “*Kapanık bir yaşamım yok. Her zaman kalabalıkların içindeyim*” (Cansever 2000, 97) sözlerinde belirttiği üzere, gözlemlerini insanların yoğun olarak bulunduğu yerlerde yapar, onları gözlemleyebilmiş olmayı da kendisi için fırsat sayar:

“*Masa başındaki çalışmamı değil de, masa dışındakini anlatayım. Genellikle kalabalık yerleri severim. Caddeler, sokaklar, içkievleri, garlar, iskeleler... Şiirlerimin önsözü gibidir. İnsan ilişkilerine, tek tek insanlara yakından bakmak fırsatını bulurum böylece.*” (Cansever 2012, 251)

Bu bağlamda, “*insan kalabalıkları*”, Güven Turan’ın ifade ettiği gibi, Cansever şiirinde “*Beyoğlu tipleri*” çizmek için (Turan 2000, 227) görev almazlar. Ahmet Oktay da bu kahramanların her birinin “*sokağa çıkmadan önce durmadan giysi değiştiren Ruhi Bey*” (Oktay 2000, 182) olduğunu söyler ki bizce bu tespit de kahramanların kitaptaki rolleri için kapsamlı bir tespit değildir. “*Yaşamımla yazdıklarım oldukça birbirine bağlı*” (Cansever 2012, 251) diyen Edip Cansever, gözlemlerini geliştirerek yarattığı bu karakterleri ne şiirine fon olsun diye ne de “*Ruhi Bey’in özel sorununu nesnelleştirmek*” (Oktay 2000, 183) için kullanmıştır. Onlar, Sartre’ın cehennemi gördüğü “*kentsoylular*”ın kıskacında kalan sıradan insanlardır. “*İşlevini tamamlamış bir gizemciliğin yerine, gene toplumun üst katlarında yer alan toplumsal-ekonomik bazı güçler, bu güçlere bağlı kurallar, sinen ya da başkaldıran; sayan ya da değerlendirilmeye doğru atılan; tutsaklığı ya da yok olmayı kabullenen bir yığın varoluş*” (Cansever 2012, 127) diyerek, şiirinde tiksintiyle andığı kentsoyluları işaret eden ve onların değerleriyle yaşamak zorunda kalan insanı önemseydiğini anlatmaya çalışan Cansever, şiirini bu insan üzerine kurar ve onun problemini özetler: “*Bir yığın çıkmazın buyruğunda, direnmekle çevreye uymak arasında şaşırmak, kendisine uygun bulunan düzenlerden birini seçmek.*” (Cansever 2012, 126) Şiirindeki insanları “*satranç taşlarına*” (Cansever 2012, 319) benzeten Cansever, “*yazgıya boyun eğmeyen, hiçlenmeyi karşı koymakla çalıştıran, soylu kişilerin töresel davranışlarına öykünmek yerine, bilimsel düşüncüyü karşıtlarına egemen kılmaya çalışan*” (Cansever, 2012:128) insan tekine verdiği önemle, kadrosunu geniş tutar. (Cansever 2012, 128)

Şiirin devamında sayıları azalan bu “*tek*”lerden ilki olan Otel Katibi, kendisini “*Eskiyim, renksizim, kimsesizim*” (s.50) sözleriyle niteler ve Ruhi Bey’in alkol düşkünü yüzünü tanıtır.

Sahne kapanıp dekor değiştiğinde ise Ruhi Bey, Gülcünün cenaze merasimini meyhaneden seyretmektedir. Bu merasim onu yine çocukluğuna götürmüş, kendisini ve annesini döven babasını hatırlatmıştır. Fakat Ruhi Bey “*Günlerdir ilk olarak güldüm, gülümsedim*” (s.57) demekte, anılarına rağmen, artık nereye gideceğini bilmektedir: “*Anladım anladım/ Ve şimdi biliyorum artık nereye*” (s.57)

Ama onun kendisine çizdiği yörüngeyle aramıza Cenaze Kaldırıcısı Âdem girer. Diğer kahramanların aksine canlılarla değil ölümlerle meşgul olan Âdem’in onlardan bir farkı da Ruhi Bey’den hiç bahsetmemesidir.

Bu noktada sözü artık kimseye bırakmayacak olan Ruhi Bey’e geçmeden önce, son temsilcisini de tanıttığımız kişi kadrosunun ortak bir özelliğinden daha bahsetmek gereklidir ki o, hepsinin etkisinde kaldığı yabancılaşma duygusudur. “*En genel anlamıyla bir yabancılık veya*

başkalarından ayrılık, başkalarıyla sıcak ilişkiler yoksunluğu duygusu. Yabancılaşma kişinin kendi benliğine veya benliğinin çeşitli kısımlarına yönelik olabileceği gibi başkalarına yönelik de olabilir” (Budak, 2003:813) şeklindeki tanımla, sınırlarının çizilemeyeceği baştan kabul edilen yabancılaşma, insanın kendisinden kaçmasıyla başlar: “Hiçbir şeyi kendisi kadar sevmeyen insan, sevdiği varlıkla, kendi kendisiyle baş başa kalmaktan çok hiçbir şeyden korkmaz. Herşeyi kendi için arar, ama en çok kendinden kaçır, kendini bulmak istemez. Çünkü kendini iyice görebildiği zaman, istediği gibi olmadığını görür, içinde müthiş bir zavallılık, doldurmayacağı uçurumlar, başlıklar bulur.” (Pascal’dan aktaran Foerster 1955, 19)

Kendi seçtikleri sıfatlarda, benleriyle kurdukları mesafenin uzaklığını itiraf eden bu kahramanlar, uğrunda yaşanması gereken bir değer veya insana sahip olmadıkları için, hayata karşı edilgen bir tavır takınırlar. Potansiyellerinin farkında olmadıkları için, dünyaya gelmişliklerini olumlayamayan bu kişiler içinde Otel Katibi, art arda dizdiği sorularla yabancılaşmanın canlı temsilcisidir. Katip, türdeşlerinin ortak özelliğini terlikte ararken; “Terliğin yenisi yoktur/ Geçmiş yoktur, geleceği yoktur/ Yeri ve kimliği zaten yoktur/ Bir terlik bir terliktir o kadar” (s.51) şeklindeki açıklamalarıyla dünyaya bağlanamayan yabancı insan tipini anlatır.

“Acaba” başlıklı bölüm, şiirin ve Ruhi Bey’in hikâyesinin sona yaklaştığını işaret eden ilk açılmıdır ve “Ama belli ki sonundayız her şeyin/ En sonunda” (s.63) diyen Ruhi Bey, geçmişinden kurtulmak, yaşadığı ana odaklanmak arzusundadır. Çünkü; “Soğuk, bir tuvalde yerini bulamamış renkler gibi” (s.62) olmaktan sıkılmıştır. Dolayısıyla karşısında iki seçenek vardır. Varlığının farkına varmak ve birey olmak; ya da doğal yaşamını sürdürebileceği eylemlere odaklanan “pekçoklar”dan olmak. O ana kadar Nietzsche’nin ifadesiyle “pekçoklar”dan olan Ruhi Bey “fiziksel ve tinsel güçlerini sadece kendi yaşamını güvence altına almak için” (Bucher 1997, 212) kullanmış, “oyun tadı”nı (s.63) duyumsadığı dünyada rol kesmiştir. Halbuki “oyun insanın kendine özgü bir varolma tarzıdır ve kendi alanına özgü yapı öğeleriyle ortaya çıkar.” (Heistermann 1997, 208) İnsan, oyunda rolünün gereğini yerine getirmez, aksine kendi oyununu oynar. Dolayısıyla insan edimlerinin temel tarzlarından olan oyun, Ruhi Bey için “varlığının özel bir olanağı” (Heistermann 1997, 202) olmamıştır. “Oyundan atılmaktan korkmayan bir oyuncu gibi” (s.63) kuralları boşverip “yazgısına başkaldırma” (s.63) kararı alışı bundandır. Bu kararının ardından onu “sayrılar evinde” (s.64) ve ilk başkaldırısını gerçekleştirirken buluruz. “-ben böyle istedim böyle oldu-” şeklindeki ifadeyi arasöz olarak kuran Ruhi Bey, temiz bir yatak istemiş ve elde etmiştir. Bu gelişme, onun ipleri eline aldığı ilk somut sinyalidir. Bu yüzden cevap verenler başkalarıymış gibi gözükse de mutluluğunu, kendisine, yine sorularla itiraf eder, “-Ben Ruhi Bey Nasılım/ -Mutlusunuz Ruhi Bey.” (s.65)

Ruhi Bey burada ateşler içinde, tüplerle serumlarla geçirdiği üç günün sonunda, kendisine yapılmış tüm kötülükleri ve bunların faillerini akıtma kararı alır: “Ve benim mutluluğumun altında/ Akıp gidecek bütün kötülükler” (s.66) Bu gruba onun, “İçimdeki ölümler” (s.66) sıfatıyla dahil ettikleri, “gümüş kırbaçlı” babası, “limon görüntülü” annesi, şehvet timsali üvey annesidir ve Ruhi Bey onları akıtmakta zorlanmamıştır.

Fakat Ruhi Bey’in bir de “dışındaki ölümler” (s.66) sıfatıyla nitelediği yaşayan ölümleri söz konusudur ki onlar, bu defa bir koro oluşturarak düşerler peşine. Ruhi Bey, kendisini “Nerdesiniz” (s.67) sorularıyla arayan bu koro üyelerini, gömdüğü ölümlerin yanına göndermeye karardır. Ama koronun “Bir bütünün parçalarıyız” (s.69) şeklindeki isyanı buna engel olur ve Ruhi Bey “yalnız ölümlerimi gömdüm” (s.68) diyerek onlardan vazgeçmeyeceğini ilan eder. Bu isyanın ve arkasından gelen itirafın arka planında yine Varoluşçu yaklaşım bulunmaktadır. Çünkü Varoluşçulukta; “Kalabalığın olduğu yerde gerçeğin bulunduğunu ve gerçeğin kalabalıkla birlik olmak gereksinmesini taşıdığını kabul eden bir hayat görüşü vardır.” (Kierkegaard 1959, 2) Bu noktada “kalabalıklar” içinde olmayı ve kalabalıkları gözlemeyi seven Cansever’in, başkasını, “olası ama

olumsuz” (Aktaran, Timuçin 1976, 8) kabul eden Sartre’den farklı düşündüğü, bir başkasını kendisi için “büyük bir ilişki olanağı, büyük bir ilişki alanı” (Aktaran, Timuçin 1976, 8) sayan Merleau-Ponty’ye daha yakın durduğu söylenebilir. Ponty’nin ikinci bir ben olarak kabul ettiği başkası, Marcel’de “sen”e dönüşür ve Marcel, korodaki yardımcı kahramanlar gibi, “biz”in “ben” ve “sen”den önce geldiğine, “ben” ile “sen”i kurduğuna inanır. Marcel’e göre “biz nedir?” sorusunun cevabı, “birlikte varolmak, iki mevcudun varlığında birlik olmaktır.” (Reneaux 1994, 90) Yeter ki dünya üzerinde herkes existence’ını gerçekleştirecek imkâna sahipken, kimse kimseyi kendisi için bir nesne haline dönüştürmeye çalışmasın. İşte Ruhi Bey, mezartaşına “Şu Birey” (Kierkegaard 1959, 2) yazdırmayı arzulayan Kierkegaard gibi, geçmişin gölgesinde nesneleşen yaşamının aktif öznesi olmaya karar verir ve varoluşuna yüklediği anlamla sloganlar atmaya başlar: “Her insan biraz ölüdür” (s.69)

Bu sloganın karşılık bulduğu felsefi sistem yine Varoluşçuluk’tur. Heidegger’e göre “İnsan dünyaya bırakılmışlığıyla, ölüme adanmış durumdadır, öyleyse ölmesi gerekir. Yaşaya yaşaya bitirecektir varoluşunu. Gerçeklik ise o her zaman yaşamak ister ama, bu isteğini hiç mi hiç gerçekleştiremez. Ölümsüzlük yoktur.” (Aktaran, Timuçin 1976, 7)

Egzistansiyalizme göre, ölüm hayatın sonu anlamına gelmemektedir. Egzistansiyalistler, “ölümünü bizzat kendinde taşıdığını ve hiçbir kimsenin bu hususta başkasıyla yer değiştirmedeğini ve ondan yoksun kalamadığı için, ölümün her insanın en şahsi, en özel imkanı” (Reneaux 1994, 39) olduğunu düşünürler.

Dolayısıyla kitap protagonistinin ve yardımcı kahramanların, ölümü, “hayatı canlandıran bir ilke” (Mengüşoğlu, 1997:253) olarak kabul edip, “her projenin, her aktivitenin, tam boşluğunu ve existence’ın hiçliğini ölüm ışığında” (Reneaux 1994, 40) doldurma gayretlerinin yankısı olan söz konusu ifade, yaşama odaklanan bir başka slogana evrilir: “İnsan yaşıyorken özgürdür” (s.69)

Sartre, Heidegger, Kierkegaard kitap sayfaları arasında saklanarak bekledikleri fırsatı yakalamış ve bağırıma başlamış gibidirler. Dolayısıyla “yaşamın özgürlüğü” konusunda kılavuzumuz yine onlardır. Nitekim Sartre, “insanı özgür olmaya mahkûm” (Sartre 1976, 3) sayar; “Heidegger, “gerçek varoluşun özgürlük deneyiyle belirginleştiğini” (Aktaran, Timuçin 1976, 6) savunur. Varoluşçular, hürriyet hakkında kendini sorguya çeken, hür olmaktan endişelenen ve bunu isteyen “zaten varlık olduğunu” (Reneaux 1994, 50) ve bütün bunların varlığın delili kabul edilebileceğini düşünürler. Bu felsefeye göre “kendisinin önünde ve daima geleceğe ait olan insan” (Reneaux 1994, 40) yarınını kurmak için, sürekli seçimler yapar ve Heidegger’in ifadesiyle “özgürlüğünü gerçekleştirir.” (Timuçin 1976, 7) İnsanın düşebileceği hatalara ve ölüm gerçeğinin karşısına hürriyeti konumlandıran bu felsefe, hürriyeti aşkınlık olarak kabul eder ve hürriyetini kullanarak kendisini ortaya koyan insanın, dünyayı da ortaya koyduğuna inanır. İşte dünyada olmanın ve dünyayı kurmanın yüklediği sorumlulukla, hürriyetini, yaşadığı bunalım sonucu fark eden Ruhi Bey, yaşamla hürriyeti birbirine koşutlandırır. İçindeki ve dışındaki ölümleri gömerek “her şeye karşı yaşama evet” (Frankl 2007, 126) der. Böylece Ruhi Bey, “yaşamın olumsuz yanlarını olumlu ya da yapıcı şeylere yaratıcı bir yoldan dönüştürme yetisine sahip olduğunu” (Frankl 2007, 126) ispatlamış olur. Koro, ona “Nerdesiniz Ruhi Bey” (s.68) dediğinde verdiği cevap yaşadığı arınmanın özetidir: “Bütün ölümlerimi gömdüm, geliyorum.” (s.68) Onun tanık olduğumuz bu son atılımı, dünyadaki her türlü karşıtlığı bünyelerinde toplayan Yang ve Yin felsefesinin de dışavurumudur. Çünkü acıdan mutluluk, ölümden hayat doğmuştur.

Sonuç

Türk edebiyatında Varoluşçuluk ile anılan isimlerden Ferit Edgü, 1950’lerde eli kalem tutan herkesin Varoluşçuluktan etkilendiğini, birçok insanın bu akımın sloganlarında kendisini bulduğunu söyler. (Edgü 1976,11) Yücel Kayıran da “50’li yılların yazarları daha çok Sartre’den

ve felsefeden çok yazınsal akım olarak varoluşçuluktan, yani yazınsal yapıtlardan etki taşırlar” der. (Kayıran 2005, 88) Kayıran bu dönemde Varoluşçuluğun etkisinin bulunabileceği üç şairi ise Edip Cansever, Turgut Uyar, Ahmet Oktay olarak sayar. (Kayıran 2005,88) Yakup Altıyaprak da “*Edip Cansever İkinci Yeni şairleri arasında varlık, varoluş, hayatın anlamı gibi konular çevresinde en çok dolaşan şairdir*” (Altıyaprak 2005, 11) sözlerinde Kayıran’ın görüşlerini paylaşır.

Öte yandan, “*varoluşçu düşünceye olan eğilimimiz, hiçbirimizi varoluşçu bir yazar yapmadı*” (Edgü 1976, 11) diyerek bahsi geçen etkiye sınır çizen Ferit Edgü, son yargıyı zamandan bekleyen her eğilim için söz konusu olabilecek bir değerlendirme yapmıştır. Nitekim bu etki durulduktan sonra varılan kanılar daha sağlıklıdır ve onlardan biri Afşar Timuçin’e aittir. Timuçin Edgü ile paralel konuşmaktadır: “*Bizde varoluşçuluk pek etkili olmadı. Ancak varoluşçulukla ilgilenildi...*” (Timuçin 1976, 10) Timuçin, yazısının devamında bizde doğrudan doğruya bir Varoluşçu edebiyatın geliştirilemeyeceğini, çünkü siyasal gelişmelerin Varoluşçuları, toplumculuğa ittiğini söyleyerek (Timuçin 1976, 9) “*Türk şairlerinin yaygın olarak içinde bulundukları tarihsel dönemde itibar gören ideolojilerden etkilendiği*” değerlendirmesi yapan Kayıran’ı doğrulamaktadır. (Kayıran 2005, 89)

Edip Cansever ise yarattığı karakterlerin çektiği varoluş sancılarının yola çıkılarak bu felsefeyle olan bağı sorulduğunda şöyle cevap verir: “*Öncelikle varoluşçuluğa yatkın değilim. Felsefi bir akım olarak da benim dünya görüşüme ters düşer. Yalnız birey ve toplum karşısında aldığım tavır, bazı noktalarda varoluşçulukla yan yana getirir gibi olmuştur beni*”. (Cansever 2012, 268)

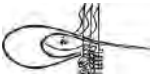
Bu bağlamda Cansever’in Varoluşçuluğunu tartışan düşünürlerin vardığı ortak nokta, “*varoluşçuluğun (ancak) Cansever’in beslendiği bir yazınsal akım olarak*” (Kayıran 2005, 88) kabul edilmesi gerektiğidir. Yakup Altıyaprak “*Edip Cansever şiirindeki varoluşçuluk bağlantısının direkt bir egzistansiyalizm bağlantısı olmadığına*” dikkat çekerken (Altıyaprak 2005,11) bu ortak yargıyı dillendirmektedir.

Nitekim Edip Cansever’in Varoluşçuluğu, “*Ben Ruhi Bey Nasılım*” özelinde sorgulandığında da benzer bir durum söz konusu olmaktadır. Ruhi Bey, Edip Cansever’in Varoluşçuluğu arka plan edinerek kurguladığı bir karakterdir. Şair, Ruhi Bey’in hürriyetini kullanmaya başlama sürecini, bu felsefi sistemin insanın varlığına ve yaşamına verdiği önem ile destekleyerek işler. Bu nedenle şairin şahıs kadrosu kalabalıktır ve aslında şahısların tümü silik ve umarsız yaşamlarıyla Ruhi Bey’in farklı yüzleridir. Cansever, Ruhi Bey’in hikâyesini, onu tükenmiş bir insan olarak değil, yapay yüzlerinden sıyrılmış ve kişiliğini bulmuş bir insan olarak bitirirken, insana dair taşıdığı umudu işlemiş ve Varoluşçulukla kendisinin de ifade ettiği gibi, ancak *yan yana* gelmiştir.

KAYNAKÇA

- ALTIYAPRAK Yakup (2005). “Egzistansiyalizm, İkinci Yeni ve Din.” **Dergâh**, C: XV, S:181, s. 10,11-23.
- BEZİRCİ Asım (2007). **Metin Eloğlu, Edip Cansever**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- BUCHER Alexius, J. (1997). “Yitirdiğimiz Suçsuzluğumuz Ya da: Özgürlüğün Saldırgan Gücü Üzerine.” **Takiyettin Mengüşoğlu’nun Anısına**. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 209-222.
- BUDAK Selçuk (2003). **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- CANSEVER Edip (2000). **Gül Dönüyor Avucumda**, İstanbul: Adam Yayınları.

- CANSEVER Edip (2002). **Şairin Seyir Defteri (Toplu Şiirler II)**, İstanbul: Adam Yayınları.
- CANSEVER Edip (2003). **Yerçekimli Karanfil (Toplu Şiirler I)**, İstanbul: Adam Yayınları.
- CANSEVER Edip (2012). **Şiiri Şiirle Ölçmek**, (hızl. Devrim Dirlikyapan) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DİRLİKİYAPAN Devrim (2013). **Ölümü Gömdüm Geliyorum, Edip Cansever Şiirinde Varolma Biçimleri**, İstanbul: Metis Yayınları.
- EDGÜ Ferit (1976). “Bazı yazarlarımızda izleri görülse de, Türk edebiyatında varoluşçuluktan söz etmek güçtür.” **Milliyet Sanat**, S:202, s.10-11.
- EYÜBOĞLU İsmet Zeki (1997). “Daralan Dünya Genişleyen İlgiler.” Takiyettin Mengüşoğlu’nun Anısına. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları., s. 263-284.
- FOERSTER F.W. (1955). **İyi İnsan İyi Vatandaş**, (Çev. Müşerref Hekimoğlu) İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- FRANKL Victor E (2007). **İnsanın Anlam Arayışı**, (Çev.Selçuk Budak) İstanbul: Öteki Yayınevi.
- HEINEMANN F.H. (1959). “Yabancılaşma ve Ötesi.” **A**, S: 16, s.1,7.
- HEISTERMANN Walter (1997). “Özel Antropolojik Bir Konu Olarak Oyun.” Takiyettin Mengüşoğlu’nun Anısına. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 201-208.
- İLERİ Selim (2000). “Kimsesiz Bir Atlıkarıncadayım.” Gül Dönüyor Avucumda. İstanbul: Adam Yayınları., s.192-194.
- İYİ Sevgi (1997). “Çağımızda İnsan Sorunu ve Heidegger.” Takiyettin Mengüşoğlu’nun Anısına. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları., s. 179-187.
- KAYIRAN Yücel (2005). “Türk Şiirinde Varoluşçuluğun Veraseti.” **Kitap-lık**, S:86, s.84-90.
- KIERKEGAARD Sören (1959). “Şu Birey” **A**, S:16. s.2.
- MENGÜŞOĞLU Tomris (1997). “Özdeşlik Mantığı ve Paradoks Mantığının Antropolojik Sonuçları.” **Takiyettin Mengüşoğlu’nun Anısına**. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları., s.239-262.
- OKTAY Ahmet (2000). “Cansever’in Şiirine Çözümleyici Bir Yaklaşım.” Gül Dönüyor Avucumda. İstanbul: Adam Yayınları.
- ÖCAL Oğuz (2013). **Bir Şair, Bir Antagonist Tavır Edip Cansever**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- RENEAUX Roger (1994). **Egzistansiyalizm Üzerine Dersler**, (Çev. Murtaza Korlaelçi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- SARTRE Jean Paul, (1976). “1945 Kuşağı kendilerine ihanet ettiğim kanısında.” **Milliyet Sanat**, S: 202, s.3,27.
- TİMUÇİN Afşar (1976). “Felsefede ve Sanatta, Dünyada ve Bizde Varoluşçuluk.” **Milliyet Sanat**, S:202. s.4-9.
- TURAN Güven (2000). “Edip Cansever Şiirine Genel Bir Bakış.” **Gül Dönüyor Avucumda**. İstanbul:Adam Yayınları.
- Yüzyılımızda İnsan Felsefesi- Takiyettin Mengüşoğlu’nun Anısına** (1997), (hızl. İoanna Kuçuradi) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

NÂBÎ'NİN MANİSA'DAKİ SANAT ÇEVRESİ VE BİRRÎ-NÂBÎ DOSTLUĞU*

*Kenan ERDOĞAN***

*Fatih KOYUNCU****

ÖZET

Şairlerin sanatçı kişiliklerinin ortaya çıkmasında yazdıkları şiir ve düz yazı şeklindeki tüm eserleri; ondan yansıyan birer ayna gibi kimlik, kişilik ve sanatçı şahsiyetinin farklı yönlerini aydınlatır. Bu bağlamda mektuplar, takrîzler ve nazîreler de o şahsiyetin, sanat ve sosyal çevresini anlamada bize kaynaklık etmektedir. Bu eserler vasıtasıyla sanatçının tesirinde kaldığı ve etkilediği şahısları öğrenebilme imkanı ortaya çıkmakta ve sanat çevresi tesbit edilebilmektedir.

Klâsik Türk edebiyatının önemli şairlerinden Nâbî, yaşadığı çağda ve daha sonraki zamanlarda pek çok sanatkârı etkilemiş ve devir şartlarında Osmanlı'nın geniş coğrafyasında iyi bir sanat ortamı oluşturmuştur. Özellikle şairin 20 yıl kadar kaldığı Halep'te ve İstanbul'da geniş bir hayran kitlesi meydana gelmiştir. Nâbî'nin, İstanbul dışında sanat ve kültür faaliyetlerinin yoğun olduğu şehzade şehri Manisa'da da bir sanat çevresinin teşekkül ettiği mektup ve şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Bazı tezkire yazarlarına göre Nâbî, Bosnalı Sâbit'in Manisa'da kadı olduğu zaman bu şehre gelmiş; Birrî Mehmed'in de aralarında bulunduğu ilim ve sanat erbabıyla görüşmüştür. Hikemî tarzın büyük temsilcisi şair Nâbî'den etkilen Birrî, onun şiirlerine nazireler yazmıştır. Bu çalışmada, Nâbî ile Birrî arasındaki dostluğu gösteren şairlerin birbirlerini övmek amacıyla yazdıkları şiirler, Nâbî'nin Birrî Mehmed Dede'nin *Bûlbûliyye*'si için kaleme aldığı takrîz ile yine onun Birrî'ye yazdığı bir mektubu ele alınmıştır. Ayrıca her iki şairin divanı incelenmiş; *Birrî Divanı*'nda Nâbî etkisiyle yazılan şiirler de tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 17. Asır, Divan Şiiri, Nâbî, Birrî.

* Bu yazı 7-8 Aralık 2012 tarihlerinde "Vefatının 300. Yılında Şâir Nâbî Sempozyumu"nda "Birrî-Nâbî Dostluğu" başlığı altında sunulan bildirinin geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş biçimidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr., Celal Bayar Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., El-mek: kerdogan45@hotmail.com.

*** Arş. Gör., Celal Bayar Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., El-mek: fkoyuncu06@gmail.com.

ART AROUND AND POETS OF NÂBÎ WITH THE FRIENDSHIP BİRRÎ-NÂBÎ

ABSTRACT

All works of prose and poetry in the form, risen the art chracter of the poet, illuminate different aspects of personality and personality of the artist and reflected her identity, such as a mirror. In this context, letters, and parallel, appreciation that figure in the arts and social environment is a source of understanding. Due to this piece it emerge that the possibility of the determine the person, affected and have been affected the poet and the region of art can be determined of the poet.

Nâbî important poets of classical Turkish literature, affect lots of poets at the age, and later lived in and has made a good art scene speed conditions, a wide geography of the Ottoman Empire. Especially, it consists of a large fan base in the Halep, Inhabited city in 20 years and İstanbul. Nâbî's the formation of an art scene that is understood from letters and poems in Manisa, arts and cultural activities outside of Istanbul princes of the city is dense.

According to some collection of biographies Nâbî came in Manisa, when Sâbit from Bosnian, muslim judge in this city; he is also discuss and interview with the competent of the science and art including Birri Mehmed. Birri, influenced by the great representative poet Nâbî Hikemî style, has been satires his poems. In this study, we deal with the poem, which are shown signs of friendships between Nâbî and Birri, the proposals to be drafted by Nâbî for Birri Mehmed Dede of the *Bûlbûliyye*, and written by Nâbî and the letter, had written to Birri from him again. In addition, the court examined both poets; Birri poems written under the influence at the Court of Nâbî were also identified.

Key Words: 17. Century, Divan Poem, Nâbî, Birri.

Giriş

Divan edebiyatının gelişmesinde ve şairlerin yetişmesinde çevre faktörü oldukça önemlidir. Divan şairlerinin sanatçı kişilikleri ve içinde bulundukları çevre hakkında bilgi edinmek için onların yazdıkları manzum ve mensur eserler içinde bilhassa mektuplar, takrîzler ve nazîreler bize kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Bu eserler vasıtasıyla sanatçının etkilendiği ve etkilediği şahısları tesbit edebilme imkânı ortaya çıkmakta, bu da edebiyat tarihi açısından önem arz etmektedir.¹

Osmanlı devleti döneminde sadece İstanbul ve çevresindeki şehirlerle Rumeli’de değil, Anadolu şehirlerinde de az veya çok edebî faaliyetlerin olduğu; hele Manisa, Amasya, Trabzon gibi şehzade sancağı olan şehirlerde edebî muhitlerin, ilmî meclis ve mahfillerin bulunduğu bilinmektedir.² Bütün bir Osmanlı coğrafyasında teşekkül eden bu edebî muhitlerde, şairler sanatlarını icra etmiş ve bazıları manzum ve mensur eserlere yansıyan bir dost çevresi

¹ Ali Fuat Bilkan, “Nâbî’nin Sanat Çevresi ve Sanatçı Dostları”, *Yedi İklim Dergisi*, Sayı 65, İstanbul 1995, s. 62.

² Fatih Koyuncu, “Alaşehirli Makâlî Mustafa Bey ve Mecmualardaki Bazı Şiirleri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9 Sayı 2, Manisa 2011, s. 304.

edinmişlerdir. Bu dostluk ve edebî muhitlerle ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır.³ Klasik Türk edebiyatının ve 17. asrın önde gelen şairlerinden olan Nâbî (1642-1712)'nin, İstanbul'da ve Halep'teki şiir çevresinin dışında bir de Manisa'da sanat çevresi teşekkül etmiştir. Kimi kaynaklara göre Nâbî, bir vesile ile kendisi gibi bir hayli tanınan divan şairi muasırı Bosnalı Alaeddin Sâbit'in (ö.1712) Manisa'da kadılık yaptığı sırada bu şehre uğramış; Birrî (1669-1715) ve şehrin ileri gelen kimseleriyle ilim ve şiir sohbetlerinde ve müşâaralarda bulunmuştur.⁴

Bu bağlamda Birrî ve Nâbî dostluğu üzerine önceki yazılarda dikkatlere sunulan Birrî'nin Nâbî'ye hitaben yazdığı terkiib-i bendi ve mukâbilinde Nâbî'nin Birrî'ye yazdığı mektubu ele alınmıştır. Bu çalışmada ise buna ilave olarak Nâbî'nin Manisa'da teşekkül eden sanat çevresinden bahsedilmiş; Nâbî ve Birrî arasındaki dostluğun derecesini gösteren Nâbî'nin, Birrî'nin *Bülbüliyye*'sine yazdığı "takriz"i ile bu şairlerin divanlarında bulunan çoğunlukla aynı vezin, kafiye ve redifle yazılmış şiirlerin de bu dostluğun bir devamı ve alâmeti olarak görülmesi gerektiği, metinler ve yorumlarıyla birlikte eklenmiştir.

1. Nâbî'nin Penceresinden Manisa

Manisa, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin tabiriyle "*Hâki anber-sâ, hevâsı müşg-âsâ, sâha-i pür-şeref ü bahâ ile nümûne ve cennetin arzuhâ olan ...*" bir şehirdir.⁵ Manisa hakkında başta Nâbî olmak üzere bu şehirde kadılık yapan Seyyid Vehbî (öl. 1736) ve Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809) gibi şairler de övgü ile bahsetmiştir. Seyyid Vehbî de Nâbî gibi "Magnîsâ" redifli bir gazel kaleme almış; Sünbülzâde Vehbî bu gazeli tahmis etmiştir.⁶ Nâbî'nin, aşağıda metnini verdiğimiz, Magnîsâ redifli kasidesini yazmasında şiirden anlaşıldığına göre, Manisa'ya bir bahar mevsiminde yaptığı

³ Şairlerin dostlukları ve edebî muhitler hakkında bkz: Haluk ipekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996; Günay Kut, "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar", *TDAY*, Belleten 1974, s. 223-252; Cemal Kurnaz, "Rûhî'nin Dostları", *Divan Edebiyatı Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 126-182; Yaşar Aydemir, "Üç Dostun Birlikte Meşki: Nev'î, Bâkî ve Muradî'nin Nazireleşmeleri", *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları*, Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu Armağanı 8/1, Kış 2013, s. 68.

⁴ *Esrar Dede, Tezkire'sinde* Nâbî ve Birrî'nin aynı ortamda bulunduğunu şu şekilde izah etmektedir: "Hattâ bir zamân şâ'ir-i meşhûr Sâbit Efendî Magnîsâ'da hâkim-i şer' olduğu esnâlarda Nâbî Efendî dahi bir takrîb ile Magnîsâ'ya varup herbirisi yegâne-i rûzgâr geçinür iken

Beyt: Her bişe gumân meber ki hâlist
Şâyed ki pelend hofte bâşed

(Her ormanın boş olduğunu sanma; belki orada bir kaplan uyuyordur.) mısdağınca Dervîş Birrî herbirlerinin nev-be-nev zuhûr u sünûh iden gazeliyyât-ı tâze-zeminlerine nezâyir-i bâlâlar söyleyüp ve anlar dahi Azîz-i merkûmun eş'âr-ı tâze-tarhını tanzîr iderek beynlerinde mübâлага ile germiyyet-i ülfet şu'le-gîr-i mecâlis-i ünsiyyet olup ve her birleri ta'accüb güne

Arabiyye: Kem min habâyâ fi'z-zevâyâ hâfiye
Lâkin izâ mâ-zaharet hüve-kâfiye⁴

(Bu Mevlevî tekkelerinde (dergahlarında) ne âlimler vardır ki onlar gizlidirler. Onlar ancak ortaya çıktıklarında belli olurlar.) diyü itiraf eyledükleri meşhûr ve el'ân Sâbit ve Nâbî ve Vehbî Divânlarında nezâyir ü letâyifleri mestûrdur." (Ayrıntılı bilgi için bkz. *Esrar Dede, Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, AKM Yayınları, Ankara 2000, s. 61).

Sâlim Efendî, *Tezkiretü ş-su'arâ* isimli eserinde Birrî hakkında bilgi verirken şairin Nâbî ile gıyaben görüştiklerini şu ifadelerle dile getirmektedir: "Mütercem-i mezkûr diyâr-ı Magnîsâ'da vâkî' Sultan Câmi'-i şerifinün dârü'ş-şifâsında tabîb-i sâni olan Ahmedî-nâm hâzıkdan 'ulûm-ı nâfî'aya ahz u kırâ'at ve vâdî-i ma'ârifde hayli maharet kesb eylemiş idi ve bu mecelle-i celîleye evsaf-ı şerîfleri çekide-i silk-i beyân kılınan şuarânın mümtaz u bülendi merhûm u mağfûr Yûsuf Nâbî Efendî ile mütercem-i bi-'ayb min-zahri'l-gayb 'azîm âşinâlık kesb eyleyip birbirlerine irsâl-i nâme ve kebûter-hâne-i hulûs u muvâlâtdan îsâl-i hamâme ederler idi." (Ayrıntılı bilgi için bkz. Sâlim Efendî, *Tezkiretü ş-su'arâ*, haz. Adnan İnce, AKM Yayınları, Ankara 2005, s. 239).

⁵ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü ş-suara C.I*, haz. İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989, s. 366.

⁶ Süreyya Beyzadeoğlu, "Manisa'da Kadılık Yapan Şair İki Vehbî'nin İki Şiiri", *İlmi Araştırmalar*, Sayı 22, İstanbul 2006, s. 7-13; Şair Vehbî'nin gazeline Sünbülzade Vehbî'nin tahmisi için bkz. Ahmet Yenikale, *Sünbülzade Vehbî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-kitap, s. 293-294, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0> (13/03/2014).

ziyaretin ve görüşmenin etkili olduğu açıkça görünmektedir. Çünkü Manisa, şiiirde geçen bahar mevsimindeki havası ve suyunun güzelliğiyle, bilhassa bir çok beyitte övülen ve "Hediye'dür çemen-i pây-ı tahta lâleleri" mısrasında da belirtildiği gibi payitahta hediye gönderilen laleleriyle⁷ ve lale bahçeleriyle, (Gediz) ırmağıyla, zor işleri çözmede başarılı, makamı yıldız gibi yüce Halep muhassılı Ali Ağa gibi akıllıların başında gelen namlı isimleriyle övülmeye layık bir şehirdir.⁸ Yine şiiirden anlaşıldığına göre; önce Halep Muhassılı Ali Ağa, şair Nâbî'ye Manisa'yı övgüyle anlatarak onu adeta "kulaktan" âşık etmiş; daha sonra da Nâbî, şairin hem dostu Ali Ağa'ya hem de Seyyid Vehbî gibi Manisa'da görev yapan ve Birrî gibi Manisalı şair dostlarına, Manisalılara bir cemile olsun diye bu güzel şehre bir ayna tutmak istemiş ve bir hatıra olarak şiiirini kaleme almıştır. Kısacası Nâbî'ye göre şiiir, Manisa'ya bir "ayinedâr" ve "yadigâr" olması için yazılmıştır.

- 1 Zihî tarâvet-i faşl-ı bahâr-ı Mağnîsâ
Zihî mülâyemet-i rûzgâr-ı Mağnîsâ
- 2 Bu şahn-ı dil-keş ile bu hevâ-yı nâzûk ile
Ne mümkün olmaya hâtır şikâr-ı Mağnîsâ
- 3 Zülâle çin-i cebîn gösterür temevvüden
Safâ-yı bâtin ile cûybâr-ı Mağnîsâ
- 4 Memâlik-i Anadolıda mişli nâdirdür
'Ale'l-huşuş ki ol lâlezâr-ı Mağnîsâ
- 5 O lâlezâr ki yokdur nazîri 'âlemde
Hâk eylemiş anı hâşş-ı diyâr-ı Mağnîsâ
- 6 Görüp leâfetin ol lâlezâr-ı dil-keşinüñ
Sipîhr şebnemin eyler nişâr-ı Mağnîsâ
- 7 Cihânı kevkebe başdurdı lâlezârı ile
Tefâhür itse sezâdur diyâr-ı Mağnîsâ
- 8 Bilâda itdi tefevvuk o lâlezâr-ı latîf
Bihişte oldu resâ iştiyhâr-ı Mağnîsâ
- 9 O âb u tâb ile ol lâlezârı gördükçe
Bihişt olursa sezâ sermsâr-ı Mağnîsâ
- 10 Tağıtdı her tarafa kâkül-i perîşânın
Mişâl-i mâh-ı ruḥ-ı şivekâr-ı Mağnîsâ

⁷ Manzumede lalelerin tasviri dördüncü beyitten on beşinci beyite kadar devam edip; on dokuzuncu beyitte de tekrar eder. Bu yönüyle bakıldığında şiiirin en önemli konusu lale gibi görünmektedir. Âlemde nazîri olmayan bu lalelerin bu gün olduğu gibi dün de şehrin en önemli tanıtım vesilesi olduğu ve sanki Manisa'nın adıyla özdeşleştiği anlaşılır. Ayrıca şiiirin içinde geçen "dil-keş, şivekâr, fûrûḡ-ı şun'-ı çerâḡân, yâkût-ı sûrḡ" gibi adlandırmaların, binlere varan lale çeşitleri arasında bulunan lale isimleri olabileceği akla gelmektedir. (Lale ve Manisa lalesi için bkz. Turhan Baytop-Cemal Kurnaz, "Lâle" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s.79-81; Ahmet Kartal, *Klasik Türk Şiiirinde Lâle*, Akçağ Yayınları Ankara 1998.)

⁸ Şiiirde geçen Halep muhassılı olarak görev yapan Hacı Ali Ağa hakkında bir bilgi bulunamamıştır.

- 11 O la'1 sâķ-i zümürüdle cilve itdükçe
Olur güher-keş-i cîb ü kenâr-ı Mağnîsâ
- 12 Hediyedür çemen-i Pâyitaht'a lâleleri
'Aceb mi olsa bülend-i i'tibâr-ı Mağnîsâ
- 13 Fürûğ-ı şun'-ı çerâgâna kudret itmişdür
Ki kesb-i nûr ide her hûşyâr-ı Mağnîsâ
- 14 Ne lâle her biri yâķüt-ı sürhdür k'olmuş
Nigîn-i hücet-i hûsn-i 'izâr-ı Mağnîsâ
- 15 'Aceb ki lâlesinüñ dâğı yok derûnında
Sitanbul olsa n'ola dâğdâr-ı Mağnîsâ
- 16 Bülend-kevkebe hallâl-i müşkilât-ı umûr
Ser-âmed-i 'uķalâ nâmdâr-ı Mağnîsâ
- 17 Cenâb-ı hâzret-i Hâcî 'Alî Ağa ki odur
Yegâne faķr-ı kibâr-ı diyâr-ı Mağnîsâ
- 18 Muhaşşıl-ı Haleb olduķda 'izz ü devletle
Olup zebânı medâyiķ-i nişâr-ı Mağnîsâ
- 19 O lâlezâr-ı şafâ- baķşını idüp tavşîf
Ķulaķdan itdi beni bî-ķarâr-ı Mağnîsâ
- 20 İdüp leţâfet-i takrîri hâtırum teşvîķ
Derûnum olmağ ile neş'edâr-ı Mağnîsâ
- 21 Gelüp o feyz-i nefesden temevvüce yem-i şevķ
Lisânım oldu medâyiķ-nigâr-ı Mağnîsâ
- 22 Bu çend gevher-i şehvârı eyledüm Nâbî
Kemâl-i şevk u ţarabla nişâr-ı Mağnîsâ
- 23 Ümîd odur ki ola turduğınca tāk-ı felek
Bu gevherân-ı şemîn yâdigâr-ı Mağnîsâ
- 24 Gören ide bu faķîr ile ol 'azîze du'â
Bu nazm-ı pāk ola âyînedâr-ı Mağnîsâ⁹

Manisa'da mevcut olan edebî çevredeki Nâbî etkisine *Safâyî Tezkiresi'nde* de rastlanmaktadır. Tezkirede, şair Nâbî'nin vefat haberi üzerine Manisa'da bulunan dostlarının başından geçen bir hadiseden bahsedilir: “*Fuzalâ-yı asrdan Mağnisa müftüsü Benli Mahmûd Efendi nâm kâmil-i devrân ba'zı yârân ile hânesinde musâhabet ederken Nâbî Efendi merhûmun*

⁹ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Dîvânı I*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997, s. 146-148.

fevtini istimâ‘ eyledikde meclisde olanların herbiri birer söz söyleyip sâhib-i hâne huzzâr-ı meclise hitâb edip ey yârân-ı safâ merhûmun kendi dîvânından tefe’ül edelim görelim ne yüzden keşf-i râz ve ne perdeden âgâz eder deyü te’ammül-künân-ı tefe’ül eyledikde gül-berg-i evrâk-ı eş’âr-ı halâvet-şi’ârının sahîfe-i yümnâsı satr-ı evvelinde bu beyt-i garrâ gelir ki ol beyt budur:

Kimdir bizi men‘ eyleyecek dâr-ı cinândan

Mevrûs-i pederdir gireriz hâne bizimdir”¹⁰

Metinden anlaşılan o ki; Manisa müftüsü Benli Mahmut Efendi ve bazı dostları evinde sohbet ediyorlarken; ünlü şair Nâbî’nin vefatı gündeme gelmiş. Mecliste oturanların her biri acaba şairin âhir-âkıbeti ne oldu, nasıl oldu, diye farklı yorumlarda bulunmuşlar. Ev sahibi de: “Ey dostlar, rahmetlinin divanını tefe’ül edip açalım, bakalım; bize durumundan nasıl haber verecek, hangi sırrı söyleyecek?” diyerek açtıklarında sağ taraftaki ilk satırda bahsedilen beyit çıkmıştır. Şair beyitte: “Bizim cennet evine girmemize kim engel olabilir ki; bu, babamızdan (Hz. Âdem’dan) miras evimizdir, gireriz.” der.

2. Birrî ve Nâbî Dostluğunu Gösteren Metinler

Yukarıda hikemî tarzın öncüsü olan Nâbî’nin Manisa’da bir sanat çevresi ve sanatçı dostları olduğu belirtilmişti. Bu dostlarından biri de Birrî Mehmed Efendi’dir. İki şairin dostluk emarelerini gösteren metinlere geçmeden önce Birrî ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

2.1. Birrî Mehmed Dede ve Eserleri

17. asır şairlerinden olan Birrî Mehmed Dede, 1669 yılında Manisa’da dünyaya gelmiştir. Mevlevî tarikatine mensup olan ve attarlık yaparak geçimini temin eden şair, “Attar Birrî” diye de tanınır. Kaynaklarda kendisinden hoş sohbet ve latif bir insan olarak bahsedilen şairin tahsili hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte; şairin bilgi birikimi açısından donanımlı biri olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Birrî Mehmed Dede’nin *Divan’ı* ile *Bülbüliyye* isimli iki eseri vardır. Nâbî ve Seyyid Vehbî ile dostluğu olduğu bilinen şairin *Bülbüliyye* adlı eserine Nâbî takrîz yazmıştır. 1715 yılında memleketi olan Manisa’da vefat eden şair, Manisa Mevlevihânesinin haziresinde medfundur.¹¹

2.1.1. Divan: Klâsik divan tertibi ile yazılmış olan bu eserde divan edebiyatı nazım şekillerinin tamamına yakınının kullanıldığını görülmektedir. Tevhid manzumesi ile başlayan divanda na’tlardan sonra devrin büyük âlimlerinin, önemli devlet adamlarının ve şairlerin methiyeleri yer alır. Tercî-i bend ve terkiib-i bendden sonra Divan’ın büyük bir bölümünü oluşturan gazeller gelir. Gazelleri tarih, kıt’alar, ruba’iler, murabbalar, tahmîsler, müseddes, tesdîs, tesbî izlemekte ve eser bahr-ı tavîl ile son bulmaktadır.¹²

2.1.2. Bülbüliyye: Özellikle Doğu kültüründe gül ile bülbül arasında bir bağ olduğuna inanılmış ve bu konu hakkında eserler kaleme alınmıştır. Bu türde eser yazanlardan birisi de Birrî Mehmed Dede’dir. Anlatıldığına göre Manisa’ya gelen Sâni Ahmed Efendi, Ömer Fuâdî’nin manzum *Bülbüliyye’sini* Birrî’nin eline vererek bu tarzda bir eser kaleme almasını ister. Bunun

¹⁰ Mustafa Safâî Efendi, *Tezkire-i Safâî*, haz. Pervin Çapan, AKM Yayınları, Ankara 2005, s. 644.

¹¹ Sâlim Efendi, a.g.e., s. 237-244; Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Ayvansarayî*, haz. Ramazan Ekinci, Buhara Yayınları, İstanbul 2013, s. 159; Esrar Dede, a.g.e., s. 60-61; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellitleri C. II*, haz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, (İstanbul, 1333’ten tıpkıbasım, kısaltması: OSM) Ankara 2000, s. 102; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfê-i Nâ’îl* -Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri-C.I haz. Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, s. 95; Mehmed Tefîk, *Kâfile-i Şu’arâ*, haz. F. Sabiha Kutlar Oğuz - M. Çakır - H. Koncu, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012, s.116-117; Rasih Erkul, *Manisalı Birrî Mehmed Dede Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Divanı*, Manisa Valiliği Yayını, Manisa 2000, s. 4-7.

¹² Erkul, a.g.e., s.13-25; *Mine Karaca, Birrî Mehmet Dede Divânı’nın Muhtevâ İncelemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 9-10.

üzerine şair, Ömer Fu'adî'nin 1179 beyit olan Farsça eserini okuduğunu ve sonuçta bu eseri nesre çevirdiğini belirtir.¹³

Farsça, hat, şiir, musiki ve sema' tâlimi ve tedrisi yapılan Mevlevihaneler, o devirlerin birer sanat ve kültür ocakları gibidir. Manisa Mevlevihanesi'nden binbir gün çile çıkardıktan sonra icazet alan ve attarlık yapan Birrî Mehmed Dede anlaşılan o ki; çevresinde bir hayli sevilen bir insandır. Divanında devrin bir çok şairiyle irtibatının olduğu tanzir ve tahmis ettiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Aynı şekilde *Bülbüliyye'sine* de Fevzi Ahmed Efendi, Nesîmî-zâde Osman, Müftî Efendi, Mahmud Efendi, Osman Efendi, Mehmed Lutfî, Seyyid Vehbî ve Nâbî gibi bir çok şahsın takrîz yazması onun sayılan ve sevilen bir şahsiyet ve şair olduğunu gösterir. İzmir Milli Kütüphane Yaz-816, 21427 demirbaş numarada kayıtlı yazmanın 1b-4a varakları arasında Birrî Mehmed Dede'nin *Bülbüliyye* isimli eserine yukarıda zikredilen şahısların kaleme aldığı takrîzlerin metni bulunmaktadır.

2.2. Nâbî'nin Bülbüliyye Takrîzi

Arapça bir söz olan takrîz (تقریض), karz (قرض) kökünden türetilmiş tef'îl babında bir kelimedir. "Ödünç verme, medh etme, beğence" mânâsına gelen takrîz kelimesi edebiyat terimi olarak; bir müellifin eserine dönemin önde gelen âlim ve edîpleri tarafından kaleme alınan takdim ve takdir yazısı, anlamına gelmektedir.¹⁴

Doğu kültüründe önemli görülen takriz yazma geleneğinde, hazırlanan eserin yazımı bittikten sonra hattatlar tarafından çoğaltılmadan devrin önde gelen ilim ve sanat erbâbına sunulur. Onların esere dair düşüncelerini kaleme aldıkları bir yazı metne eklenir. Takrîzler genellikle metnin başına nadiren de olsa sonuna konur.¹⁵

Genellikle takrîz ya bir hatır vesilesiyle, sahip olunan mevki gereği veya bir istek üzerine yazılır. Takrîz kaleme almaktan amaç kitap ve müellifin okurlara tanıtılmasıdır. Edebiyatımızdaki takrîz yazılarında daha çok eser ve müellif hakkında övgüler yer alır. Batı kültüründe bu tür yazılarda müellif hep methedilmeyip, bazen de tenkit edilir. Takrîz sahibi yazısında lugat ve edebî bilgisini ortaya koymak için daha çok süslü ve ağıdalı bir dil kullanır.¹⁶ Takrîzler sadece yazıldığı kitabı öven, yücelten metinler olmayıp; aynı zamanda bu metinler sayesinde takrîzi yazan kişinin sanata, edebiyata ve ilişkili olduğu türe dair görüşleri hakkında da fikir edinilebilir.¹⁷ Takrîz yazan kişi o sahanın ustası olmalıdır.

Edebiyatımızda bir çok eser için takrîz yazılmıştır. Yaşadığı dönemin en usta şairlerinden olan Nâbî, Birrî Mehmed ile olan dostluğu münasebetiyle onun *Bülbüliyye* isimli eserine bir takrîz yazmıştır. Nâbî'nin takrîzine bakıldığında *Bülbüliyye* için yazılan diğer takrîzlere göre bir hayli uzun, sanatlı ve süslü bir dille yazıldığı görülür. Nâbî'nin yazdığı bu takrîz, uzun bir başlıktan ve dört beyitlik manzum bir girişten sonra külfetli bir dille *Bülbüliyye'nin* muhtevasına ve şairin

¹³ Adnan Çağlı - Vicdan Özdingiş, *Bülbüliyye Birrî Mehmed Dede*, Akademi Kitabevi, İzmir 2004, s. 10-11; Bülbüliyye üzerine bir yüksek lisans tezi de yapılmıştır. Zeynep Şimşek Umacı, *Birrî Mehmed Dede'nin Bülbüliyye Adlı Eseri Üzerine Cümle Bilgisi İncelemesi (Metin-Sözlük)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005. Ayrıca bkz. Hüseyin Ayan, "Sema Hakkında Bir Eser: Birrî Mehmed Dede'nin Bülbüliyyesi", *II. Milli Mevlâna Kongresi*, Konya 1986, s. 207-216.

¹⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s. 426; Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 143; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü C. III*, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 385; Emin Özdemir, *Örnekli Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990, s. 33; Mustafa Uzun-Ahmet Turan Arslan, "Takrîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2013, s. 472.

¹⁵ Pakalın, a.g.e., s. 385.

¹⁶ Uzun-Arslan, a.g.m., s. 472.

¹⁷ Turan Karataş, *Takrîz Edebiyatı (1882-1928)*, Hece Yayınları, Ankara 2002, s. 7.

mevleviliği ile tasavvufî derinliğine göndermeler yaparak devam edip gider. Takrîz metni aşağıya alınmıştır:

(3a) *Fevâ'id-i nûkât-ı nevâdir gevher-keş-i sîlk-i belâgat olan hâme-i 'anberîn-câmelerine*¹⁸ *ihtîşâş bulan sa'âdetlü sulţânüm Nâbî Efendi Hâzretlerinüñ takrîz-i kem-yâbı şüretidür:*

- 1 Bäreka'llâh Birrî-i rengîn-eşer
Perveriş-bahşâ-yı murğân-ı hüner
- 2 Nağme-pîrâ-yı neyistân-ı vücûd
Şüret-ârâ-yı gülistân-ı şuhûd
- 3 Bülbül-i destân-serây-ı nağme-zen
Tûti-i hõş-lehce-i şekker-şiken
- 4 Hâme-i şûhı şarîr-engîz-i nâz
Tercemân-ı bülbül ü tûti-i râz

El-hağ bu nüsha-i nâdire-i dil-pezir ki makâşid u mebâhişi lisân-ı bülbül-i şeydâ ve tûti-i güyâdan şüret-i münâkaşa vü münâfesinde beyân-ı esrâr-ı haқиқat ve tamâm-ı mu'âraza vü münâza'ada keşf-i kınâ'-ı 'arâ'-is-i hikmet itmek üzre müretteb bir te'lif-i mühezzeb ve eczâ-yı muķâbele-i aḥvâl-i 'âlemden muḥammer bir dârü-yı mürekkebdür; bir şâhid-i dil-ârâdur ki ruḥsâre-i şaḥâ'ifinde olan evşâf-ı tûti-i güyâ 'arîz-ı ḥübânda olan ḥatt-ı sebz menzilesinde ve menķabet-i bülbül-i şeydâ dehân-ı dil-berânda olan zebân-ı harf-endâz meşâbesinde neşve-bahş-ı çeşm ü gûş-ı 'uşşâkdur. Târ-ı sûtûrı tûyûr-ı ta'bîrâta kafes-i müşgîndür ki âb-ı midâd u dâne-i nuķaṭ ile mâl-â-mâl ve piç ü ḥam-ı şâḥsâr-ı ḥurûf u kelimâtı bülbül ü tûti-i ma'âniye kürsî-i kıl ü kâl ve manaşşa-i nizâ' u cidâldür. Sevâd-ı şaḥâ'ifi mânende-i şûfî-i muraḥḥa'-pûş ma'mûre-i virâne-nümâ ve zâhiri zulmet-âlûd ve bâtını leb-rîz-i âb-ı beķâdur. Beden-i tûtisinde olan câme-i çemenî reh-âverd-i ḳâfile-i bahâr ve ḳâmet-i bülbülünde olan hırķa-i ḥâkisteri hediye-i dest-i rûz-gârdur. Âyîne-i tûti-i¹⁹ ḥod-bîn âb-ı ḥuşḳ ve âyîne-i bülbül-i ğamġin âteş-i terdür. Hey'et-i tûti-i sebz-pûş güyâ destâr-ı kafesî-i sûtûr-ı kelimâta 'alâmet-i sebz-i siyâdet ve bülbül-i sincâbî-pûş micmere-i maķâlâta tûde-i ḥâkister-i muḥabbetdür. Belki zümür-rûdî vü hevâyî dü âbgîne-i revzendür ki çâr-çûbe-i pencere-i kafes-i sûtûrda cây-gîr olmuşlar. Güyâ birisi berg-i sebz-i dervîşân ü birisi türâb-ı merķad-ı 'aşîķândur. Yâḥûd iki şâ'ir-i rengîn- (3b) edâdur ki birisi Sebzî ve birisi Ğubârî taḥallûş itmişler, ikisinüñ maṭlûb u ma'sûķı yekdiğerle âmîziş-i mu'ânaķa-i ülfet ü ihtilâl itseler nev-âmedegân-ı bezm-i 'irfâna gül-be-şeker ve teb-zedegân-ı mihr-cân-ı hevâya gül-i mükerrer şüretin gösterürler. Kendüler ḥöd birbirüyle hem-âġûş-ı muşâfât ü ittihâd olsalar def'-i sermâ-yı vahşet için yeşil şûfa kaplanmış pöstîn-i sincâbî şekline girerler. Bülbül-i bî-ķarâr râmiş-ger-i dâ'ire-i verd-i muṭarrâ ve tûti-i şekker-ḥûâr hîzr-ı mecma'u'l-bahreyn-i lafz u ma'nâdur. Kelîm-i bülbül şecere-i gülden müşâhede-i cehl ü nâ-bînâyân-ı 'amâ-yı dâlâle şâfî vü kâfî zümür-rûdden²⁰ ve yâķût-ı kebûddan terkîb olunmuş ma'cûnu'l-cevâhir ü kuḥl-i rûşenâyîdür. Mâ-ḥaşal bu büstân-ı nev-geşte-i tâze ber-pây-ı nigâḥ ile geşt ü güzâr ve memerr-i nazar-ı i'tibâr olunduķda bâġbânı olan Birrî-i nev-zemîne gûşâyîş-i leb-i âferîn ve nişâr-ı gül-berg-i taḥsîn kılinmışdır.

Cezâhu'llâhu ḥayrân ve birrân

¹⁸ Metinde “‘anberîn-ḥâmelerine” şeklindedir.

¹⁹ Metinde burada üzeri çizilmiş “güyâsında” kelimesi bulunmaktadır.

²⁰ Metinde “zümür-rûdin” şeklindedir.

Beyt

Zebân-ı bülbül-i nālân u tûfî-i suḥandānı

Görenler fehmi iderler gülsitân u şekkeristânı²¹

Ketebehu el-‘abdu’l-faḳîr Yūsuf Nâbî.

3. Nâbî ve Birrî'nin Birbirlerine Yazdığı Şiirler

Birrî divanına bakıldığında şairin meslektaşları pek çok kişiyle karşılıklı şiirler söyleyerek, tahmis ve tanzirlerle doğrudan bir ilişki içinde olduğu görülür. Bunların bir kısmı aynı duygu ve düşünceleri paylaştığı kendisi gibi mutasavvıf şairlerdir. İkinci bir kısmı yine kendisi gibi aynı dergahtan yetişen Mevlevî şairlerdir. Üçüncü kısım ise sanat bakımından birinci derecede yakın olduğu şairlerdir. Bunların başında tezkirecilerin de zikrettiği gibi Nâbî, Seyyid Vehbî ve Sâbit gelir.²²

Birrî Mehmed Dede, Nâbî'nin Halep'te bulunduğu yıllarda onu ve eserlerini metheden bir terki-i bend kaleme almıştır. Terki-i bend incelendiğinde içerik olarak kasidenin bölümlerini andırır. Şiirin ilk bendi kasidenin nesib/teşbib bölümü gibidir. Şair şiirin ilk bendine Halep övgüsü ile başlar; çünkü Nâbî bu şehirdedir. Nâbî'nin Halep'te bulunması bu şehrin şan ve şerefini arttırmıştır. Aslında bu ilk bendden asıl maksadı Halep'i övmek değil; Nâbî'yi övmektir. Ama Nâbî öyle büyük şairdir ki onun vasıfları ne kadar da anlatılsa bitmez. Nâbî, şiir ülkesinin padişahıdır ve tıpkı bir padişah gibi onun da divanı vardır. Bu hem Nâbî'nin Divan adlı eserine hem de söz ülkesinin padişahının divanına işarettir. Şair daha sonra Nâbî'nin eserleri olan *Tuhfetü'l-hameyn*, *Hayriyye*, *Zeyl-i Siyer-i Veysi* den ayrı ayrı bendlerde övgü ile bahseder. Birrî'ye göre, Nâbî'ye sadece kendisi değil bütün halk hayrandır. Sonuçta Birrî, Nâbî gibi bir şairi övmenin çok zor olduğunu ve kusurlarının bağışlanmasını ister ve Nâbî'ye dua ederek şiirini tamamlar. Bu şiirin, Nâbî'yi sanatçı şahsiyetiyle ve eserleriyle tanıtan bir portre hüviyetinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Şiirin başlığı bile bir hayli külfetli ve süslü olup büyük mimarî eserlerin medhallerinde görülen portaller gibi büyük bir şaire yakışacak şaşaalı bir girişle ve şairin mahlasına uygun kelime ve terkiplerle başlar. Bu terki-i bend daha önce de ele alındığı için şiirin sadece ilk ve son bendleri aşağıda verilmiştir.²³

Şade-i cihānuñ dürr-i nâbî ve kân-ı zamānuñ gevher-i nâ-yâbî Ḥazret-i Nâbî Efendi hakkında keşide-i silk-i nazm olup taraflarına gönderilen terki-i benddür:

I
Olsam ‘aceb mi ‘aşk ile midḥat-ger-i Haleb
Âşüfte eyledi beni bir server-i Haleb
Şimdi benüm o ‘âşık-ı bî-dil ki gönlümü
Cezb itdi çihl merḥaleden dāver-i Haleb
Şehbāya virdi şān u şeref ḥāliyā anuñ
Zāt-ı şerifi gevheridür ziver-i Haleb

²¹ Metinde “şekkeristāna” şeklindedir.

²² Kenan Erdoğan, “Birri Divanı’nda Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 37, Erzurum 2008, s.75.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Çeltik, “Şairin Şaire Övgüsü veya Birri’nin Nâbî Methiyesi”, *Şair Nâbî Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2010, s. 125-135.

Âsârı münteşir olup etrâfa nev-be-nev
 Eyler vürüd-ı tuhfe-i nâzik-ter-i Haleb
 Hüsn-i nizâm-ı nazmına âşüfte eyledi
 Halk-ı cihânı hep o suhan-perver-i Haleb
 Bâd-ı şabâ ki peyk-i sebük seyrdür ‘aceb
 Olmaz mı gûş-ı câna peyâm-âver-i Haleb
 Kâdir olaydı nuṭka hemân vaşfa başlayup
 Bülbüllere dönerdi gül-i aḥmer-i Haleb
 Maḳşûd vaşf-ı Ḥazret-i Nâbî Efendidür
 Zikr-i Haleb muḳaddime-i dil-pesendidür

IX

Ey kâm-kâr-ı Birri-i Mağnisi-i ḥazîn
 Bi’l-iztirâr oldı sana ‘abd-i kemterîn
 Olmaḳda feyz-i medḥ ü şenân ile dem-be-dem
 Her bir kelâm-ı muntazamı bir dūr-i şemîn
 Her beyt-i köhne-ṭarzını âsâr-ı midḥatûñ
 Eyler binâ-yı ḥubb-ı fu’âdî gibi metîn
 Küstaḥlığından eyledi ḥaḳkuñda güft ü gû
 Ḥaddi degül bu kâr anuñ ey server-i güzîn
 ‘Afv it cenâb-ı Mevlevî-i Rûm ‘aşkına
 Cürmün bağışla eyle o dervîşi kâm-bîn
 Ey dil kemâl-i şıdḳ ile eyle du‘â ki tâ
 ‘Arz-ı niyâz-ı ḥüsn-i ḳabûle ola karîn
 Mülk-i cihânda her dem ü her laḫza müste‘ân
 Ol zât-ı hōş-sıfâtı ḥaṭâdan ide emîn
 Zikr-i cemîli ḥaste-i ‘aşkuñ ‘ilâcıdur
 Bir ben degil hemân aña ‘âlem du‘âcıdur²⁴

Ünlü şair Nâbî, Birri’nin kendisine yazdığı bu övgü dolu terkiḳ-i bendine bîgâne kalmamış, samimâne yazdığı bir mektupla cevap vermiştir. Mektubun başlığı da bir hayli süslü ve şairâne, “şairler sultanı” büyük şaire yakışacak tarzdadır.

“*Ḥālebü’ş-şehbāda fāriğ ü āzāde olan sultānü’ş-su‘arā bürhānü’l-bülegā mürüvvetlü Nābî Efendi cānibine firistāde ḳılınan terkīb-i bendüñ vuşûl-yāb olmasından nāşi-i ṭab‘-ı gevher-bārlarından zuḥūr ve ḳalem-i dūr-nişārlarından şudūr idüp bu muḫliş-i ḥālîşü’l-bāl içün taḫrîr ü irsāl buyurdıkları nazm u neşr-i bî-mişālün şüretidür:*

Benüm ‘izzetlü, ma’rifetlü, ḥaḳıḳatlı oğlum, cānum ḥazretleri, encümen-i ma‘ārif-i nizāma etemm-i şıdḳ u iḥlāş ile da‘avāt-ı icābet-peyvend ve taḫıyyāt-ı isābet-pesend ihdāsı pürsiş-i ḥāṭırlarıyla tezyîl olundukdan soñra inhā-kerde-i pederî budur ki terkīb-i bend-i ḡā’ibāne-i ‘āşıkāneñüz maḫfaza-i zāmîrde cāy-gîr ve resîde-i a’lā-yı derecāt-ı taḫşîn ü te’sîr ü ḳabûl olmuşdur. Galebe-i teveccüh-i şādıḳāneñüz genc-i şandūka-i ḥayâlden bu silk-i nev-zuhûrî cezb ü istiḫsāle mü’eddî oldı. Ba‘de’l-yevm daḫi teveccüh-i derūnuñuz me’müldür. Maḫrüse-i Mağnisā ahālisi ile ḳadîmden ta’alluḳ-ı ḥāṭırımuz ve ḳudemā-yı a’yân ü eşrāf ile ülfet-i sâbıḳamuz olmağın bizi bilür var ise selām ve du‘āmızı iblāğdan minnetdāruz. Bizi görmeyüp ḡā’iben müteşevvîḳ olanlara daḫi selāmumuz iblāğına vekāletüñüz me’müldür.

²⁴ Mehmed Magnisâvî, *Divan*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, no: 45 Hk 5181, s. 73-78.

Bâkî şîhhat-füzûn bād.”²⁵

Yukarıda da görüldüğü üzere şair Nâbî, Birrî'nin kendisine yazdığı övgü dolusu şiirden memnuniyetini bildirmekte ve Birrî'ye “oğlum”, “cânum” gibi samimi ifadelerle hitap ederek ikisinin arasındaki dostluk boyutunu göstermektedir. Ancak buradaki “*terkîb-i bend-i gâ'ibâne-i âşıkânenüz*” kelime ve terkipleri Birrî ile Nâbî arasındaki dostluğun henüz gâibâne olduğuna işaret etmektedir.

Hikemî şiirin temsilcisi şair Nâbî, 1119/1707 tarihinde Halep'ten, Birrî'nin kendisine yazdığı yukarıda bahsettiğimiz ve örnek olarak iki bendini aldığımız terkib-i bend nazım şeklindeki şiirine mukabil cevabî mahiyette Birrî için övgü dolu bir kaside kaleme alır. Kasidenin başlığında olduğu gibi içerisinde de yine bu dostluğun terkib-i bende cevap olduğu ve henüz “gâibâne” olduğunu açıklayan kelimeler bulunur. Şair, Birrî'nin şiirlerinde mânâ tarlasına su verdiğini, onun kaleminden dökülen yazıların bir anberin her tarafa güzel kokular yayması gibi etrafa güzel, hoş mânâlar yaydığını söyler. Nâbî'nin Birrî'ye yazdığı kasidenin metni aşağıda verilmiştir:

Li-muḥarririhî el-fakîr Yûsuf Nâbî berây-ı hediyye-i yâr-ı şâdık u dil-beste-i muḥliş-i gâ'ibâne-i muvâfık Birrî-i pâkîze-gûy-ı Mağnîsâvî etâla'llâhu ḥayâtühü der-cevâb-ı terkîb-i şâdıkâne eş nüvişte şod der-maḥrûse-i Halebû ş-Şehbâ fî târîḫ-i sene 1119 [1707-1708].

- 1 Âferîn Birri-i hoş-tab'-ı suḥan-pîrâya
Ki virür nuṭḫı cemâl-i suḥana pîrâye
- 2 Bâreka'llâh zihî tab'-ı revân-perver kim
Eşeri âb virür mezra'a-i ma'nâya
- 3 Lafz seccâde-şîfat itse revâdur rû-mâl
Ḥâmesinden dökülen sâye-i 'anber-sâya
- 4 Mürtebiṭ pertev-i ma'nâ ile her şâḫ-ı sûtûr
Sâḫa-i naḥl-i tecellî-kede-i Sînâya
- 5 Câm-ı nazmında olan neş'e-i şâḫbâ-yı ḥayâl
Seng-i ta'n atmağa şâyeste dil-i mînâya
- 6 Qadr-dân-ı eseri çeşm kıpar hûbândan
Neş'e-yâb suḥanı tövbe ider şâḫbâya
- 7 Suḥanından görinen sûz u güdâz-ı ihlâş
Yitişür ḫalk-ı cihân eylemege ser-mâye
- 8 Şevk ile sıdık ile nazm itdiği terkîb-i ğarîb
Keffe-i veznde ğâlib görünür şu'arâya
- 9 Ğâ'ibâne o kadar qadr-şinâsâna şenâ
Bir şerefür ki naşîb olmaz o her ḥöd-râya
- 10 Dest-i inşâf ile şâyândur o menşûr-ı ḥulûş
Zîr ü bâlâda bir imzâ ile bir tuğrâya

²⁵ Mehmed Magnîsâvî, a.g.e., s. 76.

- 11 Olmuş ol zāt-ı hünermend medār-ı zīnet
Levha-i zer gibi mecmū'a-i Mağnīsāya
- 12 Yine kadr-i hüneri ehli bilür ey Nâbî
Yoksa nādāna ne şâyestedür öyle pāye
- 13 Nağş-ı ihlāş ile ol tāze metā'-ı ma'nā
Vāşıl olduḡda diyār-ı Halebü'ş-şehbāya
- 14 Oldı ma'cūn-ı müferriḡ-veş o terkīb-i nefis
İnşirāḡ-āver-i behcet dil-i pūr-sevdāya
- 15 Buldı peyvend-i ta'alluḡ o kadar istihkām
K'itdi taḡşil-i tenāsüb kemer-i cevzāya
- 16 İtdi dil-bestelik ol mertebe bizden de zuhūr
Ki tūvānā degil engüşt-i ḡalem ihşāya
- 17 Ṭab'-ı derrākini ḡıfz eyleye Ḥaḡ āfetden
Ala dil-ḡāḡı kadar feyz-i Ḥudādan vāye
- 18 Nağş-ı Kur'ānda kıran eylediḡi vech üzre
İde hem-sāye Ḥudā Birri yine taḡvāya²⁶

Ünlü divan şairi Nefî (1572-1635)'nin “Ehl-i dildir diyemem sînesi sâf olmayana / Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf deḡil” beyti ve devamında olduḡu gibi “söz incisinin”, hüner ehlinin kadrini, deḡerini nādān deḡil, yine söz ehli bilir. “Yine kadr-i hüneri ehli bilür ey Nâbî” mısraı bunu ifade eder. Ayrıca Nâbî'nin Birrî'nin şiirini “ma'cūn-ı müferriḡ” yani ferahlık veren bir macuna benzetmesi de belli bir zamanda Manisa'da atılması adet olan “mesir macunu”nu hatırlatmaktadır.

4. Birrî Divanı'nda Nâbî Etkisi ve Nazire Olması Muhtemel Şiirler:

Bu yazının başında bazı kaynaklarda Birrî ve Nâbî'nin bazı şairlerle birlikte müşâara yaparak, görüştüḡü ve birbirlerinin şiirlerine nazireler yazdıḡı konusunda bilgilerin bulunduḡu belirtilmişti. Bu açıdan Nâbî ve Birrî divanları incelendiḡinde, anlam bakımından paralel, aynı vezin, kafiye ve redifli bir çok şiir tesbit edildi. Bu şiirlerin birbiriyle ilişkili olduḡu vezin, kafiye, redif gibi dış unsurlar yanında, anlam ve eda olarak da birbirine benzemesinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla her iki şairde de tespit edilenler, nazire yahut benzer bir şiir olması ihtimali göz önüne alınarak, bunların matla beyitleri aşağıda verilmiştir:²⁷

Va'de-i hâtır-firîbün düzd-i hâb itdün bu şeb
Târ u pûd-ı câme-hâbum sûz u tâb itdün bu şeb (Nâbî G. 15)

Zülfünü ruhsârına ey meh nikâb itdün bu şeb
Nâzenînüm dūd-ı âhumdan hicâb itdün bu şeb (Birrî G. 29)

²⁶ Mehmed Mağnîsâvî, a.g.e., s. 75.

²⁷ Buraya alınan şiirler için kaynakçada da belirtilen *Nâbî Divanı* ve *Manisalı Birrî Dede, Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Divanı* adlı eserler kullanılmış olup; alıntılardaki şiir numaraları bu eserlere aittir.

Gördüm o şûhı lebleri rengîn zebânı şûh
Güftârı şûh nâtıkası hoş dehânı şûh (Nâbî G.46)

Mülk-i derûne saldı nigâhun sipâh-ı şûh
Garet-ger-i dil oldu o çeşm-i siyâh-ı şûh (Birrî G.55)

Hisseme kanda ki bir dilber-i meh-pâre çıkar
Tâlî'ümdür yâ sitemkâr ü yâ âvâre çıkar (Nâbî G.72)

Râh-ı 'aşkun ötesi kûy-ı dil-ârâya çıkar
Gâyeti Hac yolunun Ka'be-i 'ulyâya çıkar (Birrî G.73)

Ümîd tûde-i rîk-i revân degül de nedür
Heves temevvüc-i bâd-ı vezân degül de nedür (Nâbî G.241)

Zamâne halkı 'aceb bî-vefâ degül de nedür
Hulûssuz bu sadâkat riyâ degül de nedür (Birrî G.114)

Hubân-ı cemâl asla mezâhir degül midür
Âsâr-ı asl fer'de zâhir degül midür (Nâbî G.115)

Esrâr-ı vahdet ehline zâhir degül midür
Her şey bu sırra cümle mezâhir degül midür (Birrî G.115)

Hayâlinden gelür gam hâtıra canânedenden gelmez
Sitem hep âşinâlardan gelür bîgânelerden gelmez (Nâbî G.279)

Gözüm yollarda kaldı kâsid-i bâd-ı seher gelmez
Dili de gönderürdüm korkarum ol da gider gelmez (Birrî G.169)

O şuhun itdügi tarz-ı cefâ ne müşkil imiş
Tahammül eylemeden mâ'ada ne müşkil imiş (Nâbî G. 347)

Kaçan kim yâr ola bî-vefâ ne müşkil imiş
Dirîg u hayf bu cevri ü cefâ ne müşkil imiş (Birrî G.187)

Nakş-ı safâ sahîfe-i 'âlemde kalmamış
Bûy-ı vefâ hamîre-i Âdem'de kalmamış (Nâbî G. 351)

Çarh içre devr-i Cemden sanman ki câm kalmış
Şimdi o câmdan ki bu meclisde nâm kalmış (Birrî G.190)

Âferînişden ne deryâdur ne sâhildür garaz
Ne sadeften lû'lü-i insân-ı kâmindür garaz (Nâbî G.365)

Gülşen-i firdevsden kûy-ı dil-ârâdur garaz
Sidre vü tûbâdan ancak kadd-i bâlâdur garaz (Birrî G.195)

Nâbî'nin Birrî üzerindeki etkisini gösteren şiirlerden biri de şairin
 Pâye-i yâre düşmege agyârdan nevbet mi var
 Sâyesinde nahl-i ümmîdün meger râhat mı var (Nâbî G.216)
 matla'lı gazeline Birrî'nin aşağıda bir bendini verdiğimiz tahmisidir.
 Dâr-ı mihnetdür cihân derd ü gama gâyet mi var
 Mergden gayrı marîz-i aşk için sıhhat mı var
 Dâmen-i gül hâr elinde bülbüle fırsat mı var
 Pâye-i yâre düşmege agyârdan nevbet mi var
 Sâyesinde nahl-i ümmîdün meger râhat mı (Birrî T.7)

5. SONUÇ

Hikemî tarzın büyük temsilcisi ve 17. asrın ünlü divan şairi Nâbî, yakın ve uzak çevresindeki bir çok şairi etkilemiş, şiir ve sanat gücüyle, düşünceleriyle İstanbul, Halep ve Manisa gibi bir çok yerde sanat çevresi oluşturmuştur.

Nâbî'nin “Magnîsâ” redifli şiirinden de anlaşılacağı üzere şair, Manisa ve ahâlisine, oradaki sanat ve kültür çevresine büyük bir ilgi ve muhabbet göstermiş; bazı kaynaklara göre muasırı Manisalı Birrî Mehmed Dede ile de Manisa'da aynı mecliste şiir sohbetlerinde bulunmuş ve birbirlerine nazireler yazmışlardır. İki şair arasındaki dostluğun nerede ve nasıl başladığı tespit edilemese de Birrî'nin Nâbî'ye medhiye olarak yazdığı terakib-i bendi; Nâbî'nin bu şiir için Birrî'ye yazdığı övgü dolu mektubu, Birrî'ye yazdığı bir kasidesi ve yine Birrî'nin *Bülbüliyye* isimli eserine yazdığı takrîzi bu iki şair arasındaki derin dostluğu açıkça göstermektedir.

Bu çalışmada, kaynaklarda yer alan iki şairin dostluğu hakkındaki bilgilerin de ışığında bu ortak dostluğu gösteren metinler ele alınarak incelenmiş ve merkezî nitelikteki büyük şair Nâbî'nin ikinci derecedeki taşralı şair olan Birrî üzerindeki tesirleri gösterilmiştir. Sonuç olarak, şairlerin gerek manzum gerekse mensur eserlerinin araştırılması, sanatçıların etki alanı ve sanat ortamının tesbiti hakkında önemli katkılar sağlamakta; böylelikle edebiyat tarihimiz için kaynaklık teşkil edecek bilgiler ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AYAN, Hüseyin (1986), “Sema Hakkında Bir Eser: Birrî Mehmed Dede'nin Bülbüliyyesi”, *II. Millî Mevlâna Kongresi*, Konya.
- AYDEMİR, Yaşar (2013), “Üç Dostun Birlikte Meşki: Nev'î, Bâkî ve Muradî'nin Nazireleşmeleri”, *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları*, Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu Armağanı 8/1, Kış, s. 65-97.
- BAYTOP, Turhan - KURNAZ, Cemal (2003), “Lâle” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, s.79-81.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya (2006), “Manisa'da Kadılık Yapan Şâir İki Vehbî'nin İki Şiiri”, *İlmi Araştırmalar*, Sayı 22, İstanbul.
- BİLKAN, Ali Fuat (1995), “Nâbî'nin Sanat Çevresi ve Sanatçı Dostları”, *Yedi İklim Dergisi*, Sayı 65, İstanbul.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997), *Nâbî Dîvânı I-II*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Bursalı Mehmet Tahir (2000), *Osmanlı Müellifleri C. II*, haz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, (İstanbul, 1333'ten tıpkıbasım, kısaltması: OSM) Ankara.

- ÇAĞLI, Adnan - ÖZDİNGİŞ, Vicdan (2004), *Bülbüliyye Birrî Mehmed Dede*, Akademi Kitabevi, İzmir.
- ÇELTİK, Halil (2010), “Şairin Şaire Övgüsü veya Birrî'nin Nâbî Methiyesi”, *Şair Nâbî Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa.
- ERDOĞAN, Kenan (2008), “Birrî Divanı'nda Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 37, Erzurum.
- ERKUL, Rasih (2000), *Manisalı Birrî Mehmed Dede Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Divanı*, Manisa Valiliği Yayını, Manisa.
- Esrar Dede (2000), *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, AKM Yayınları, Ankara.
- Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî (2013), *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, haz. Ramazan Ekinci, Buhara Yayınları, İstanbul.
- İPEKTEN, Haluk (1996), *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- KARACA, Mine (2008), *Birrî Mehmet Dede Dîvânı'nın Muhtevâ İncelemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KARATAŞ, Turan (2002), *Takrîz Edebiyatı (1882-1928)*, Hece Yayınları, Ankara.
- KARTAL, Ahmet (1998), *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kınalızâde Hasan Çelebi (1989), *Tezkiretü's-şuara C.I*, haz. İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- KURNAZ, Cemal (1997), “Rûhî'nin Dostları”, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 126-182.
- KUT, Günay (1974), “Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar”, *TDAY Belleten* 1974, s. 223-252.
- KOYUNCU, Fatih (2011), “Alaşehirli Makâlî Mustafa Bey ve Mecmualardaki Bazı Şiirleri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9 Sayı 2, Manisa.
- Mecmua, İzmir Milli Kütüphane Yaz-816, 21427.
- Mehmed Magnisavî, *Divan*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, no: 45 Hk 5181.
- Mehmet Nâil TUMAN (2001), *Tuhfe-i Nâ'îlî -Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri- C.II* haz. Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara.
- Mehmed Tefrik (2012), *Kâfile-i Şu'arâ*, haz. F. Sabiha Kutlar Oğuz - M. Çakır - H. Koncu, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- MERMER, Ahmet - KOÇ, Neslihan (2005), *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mustafa Safâyî Efendi (2005), *Tezkire-i Safâyî*, haz. Pervin Çapan, AKM Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, Emin (1990), *Örneklî Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü C. III*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Sâlim Efendi (2005), *Tezkiretü's-şuarâ*, haz. Adnan İnce, AKM Yayınları, Ankara.

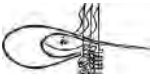
Şemseddin Sami (2006), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Tahirü'l-Mevlevi (1973), *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

UMAÇ, Zeynep Şimşek (2005,) *Birri Mehmed Dede'nin Bülbüliyye Adlı Eseri Üzerine Cümle Bilgisi İncelemesi* (Metin- Sözlük), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

UZUN, Mustafa - ARSLAN, Ahmet Turan (2013), “Takrîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2013, s. 472-474.

YENİKALE, Ahmet, *Sünbül-zâde Vehbî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0> (13/03/2014).

ALINTI SÖZCÜKLER İÇİN VERİLEN KAYNAK DİL VE ÖZGÜN BİÇİM BİLGİLERİ AÇISINDAN TÜRKÇE SÖZLÜKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI*

*Oğuz ERGENE***

ÖZET

Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilini işleyen Türkçe sözlüklerin içerdiği söz varlığı ile birlikte madde başı sözler için verilen anlamlar, bu anlamların sayısı ve sıralanışı, sözlere ilişkin kimi bilgiler, zaman içinde dilin doğal gelişimine koşut değişimler göstermiştir. Bununla birlikte madde başı niteliğindeki kimi alıntı sözlerin kaynak dillerine ve özgün biçimlerine ilişkin bilgilerin farklı kurumların ya da kişilerin hazırlayıp birbirine yakın tarihlerde yayımladığı Türkçe sözlüklerde bile tutarlı olmadığı görülmektedir. Bu kaynaklarda, çoğu kez bir sözün hangi yabancı dilden alındığı ya da o dildeki özgün biçiminin ne olduğu konusunda görüş birliğine varılamadığı hatta aynı sözlüğün değişik baskılarının bile her iki açıdan farklılaştığı belirlenmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinin ölçünlü diline ilişkin söz varlığı öğelerini içeren Türkçe sözlükler, yabancı kökenli sözcükler için verilen kaynak dil ve özgün biçim bilgileri açısından karşılaştırılmıştır. Bunun için TDK'nin yayımladığı Türkçe Sözlük (TDK 2005, TDK 2011), Dil Derneğinin yayımladığı Türkçe Sözlük (DD 2012) ve Püsküllüoğlu'nun hazırladığı Türkçe Sözlük (Püsküllüoğlu 2012) incelenmiştir. Böylece hem aynı sözlüğün son iki baskısı hem de farklı kişi ya da kurumların yayımlandığı Türkçe sözlüklerin son baskıları karşılaştırılarak araştırma konusuna ilişkin verilerde belirlenen farklılıkların sınıflandırılmasına ve değerlendirilmesine çalışılmıştır. Kimi durumlarda, bu kaynaklara ek olarak TDK'nin hazırladığı Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Yoğun Diski (TDK-YD) ile Genel Ağ sayfasında hizmete sunduğu Güncel Türkçe Sözlük (TDK-GTS) ve Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü (TDK-TBKKS)'nden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Türkçe Sözlük, alıntı sözcükler, söz varlığı, sözlük bilgisi.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: oguzergene@hotmail.com

THE COMPARISON OF THE TURKISH DICTIONARIES IN TERMS OF THE SOURCE LANGUAGE FOR THE LOAN WORDS AND THEIR ORIGINAL ORTHOGRAPHY

ABSTRACT

Together with the lexicon of the Turkish dictionaries that embodies the standard language of the Turkish, the meanings provided for lexical entries, and the number and order of these words as well as the information about them have gone through a parallel development to the natural development of language in time. However, the information on the source languages and original orthography of some loan words as lexical entries are found to be inconsistent in the Turkish dictionaries published by different institutions or writers on dates similar to each other. It has been found in these resources that there is usually no agreement on the language from which a word is borrowed or on the original orthography of the word in that language, and that even the different editions of the same dictionary differ from each other in these two aspects.

In this study, the Turkish dictionaries, covering the standard lexicon of the Turkish, have been compared in terms of the source language and the original orthography for the loan words. For this reason, the Turkish dictionaries published by Turkish Language Society (TDK 2005, TDK 2011), by Language Association (DD 2012) and by Püsküllüoğlu (Püsküllüoğlu 2012) have been examined in this study. Thus, by comparing both the last two editions of the same dictionary and the latest editions of the Turkish dictionaries published by different institutions and writers, the differences determined in the data of the research have been classified and evaluated. On some occasions, updated Turkish Dictionary and Spelling Dictionary Compact Disc designed by Turkish Language Society (TDK-YD), updated Turkish Dictionary provided in general network (TDK-GTS) and the Dictionary of the Words of Western Origin (TDK-TBKKS) have also been used here in addition to the other sources.

Key Words: Turkish, Turkish dictionary, loan words, vocabulary, lexicography.

1. Giriş

Grimm'in Alman Sözlüğü'nün 1854'te yayımlanan ilk cildinde, "Bir dilin sözcüklerinin abecesel dizgesi" olarak tanımladığı sözlük (Lat. *dictionarium*) terimini ilk olarak 1225'te John Garland kullanmıştır. Batı'da, sözlükçülük alanındaki gelişmelerin daha sonraki yüzyıllara dayanmasına karşın Doğu'da, İsmail Cevheri'nin yazdığı *Sihah*, Firuzabadi'nin yazdığı *El Kamusü'l-Muhit* gibi Arapça sözlükler ile Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugati't-Türk*'ü, eski bir sözlükçülük geleneğinin var olduğunu kanıtlayan önemli eserlerdendir. Bugün ise sözlüğün kapsamı, hazırlanış amacı ve niteliği farklı pek çok türü bulunmaktadır. Sözlükler, işlediği dillerin sayısına (tekdilli sözlük çokdilli sözlük), söz varlığı öğelerinin niteliğine (genel sözlük, lehçebilim sözlüğü, yabancı öğeler sözlüğü, kökenbilgisi sözlüğü, terim sözlüğü...), alfabe sırasının gözetilip gözetilmemesine (alfabetik sözlük, kavram sözlüğü) göre sınıflandırılmaktadır (Aksan 1998-III, 70-76).

Türkiye’de terim olarak “ilk kez 1932 yılında Celâl Sahir Erozan’ın önerisiyle kullanılmaya başlanan” (Boz 2006, 11) *sözlük* için kimi özel türleri dışında “Bir dilin (ya da birden çok dilin) sözvarlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir sözvarlığı kitabı.” biçiminde genel bir tanım yapılabilir (Aksan 1998-III, 75). Söz varlığının bir toplumun kültürünü, önceliklerini, değer yargılarını ve başka toplumlarla ilişkilerini yansıttığı düşünülürse bir dilin söz varlığını içeren sözlüklerin de bu alanlara ilişkin bilgilendirici kaynaklar olduğu görülür. Ayrıca birer genel sözlük niteliği taşıyan Türkçe sözlüklerin “yayımlandığı dönemin söz varlığını” içerdiği; bu sözlüklerin kapsamlarının tarihsel sıra ile karşılaştırmalı olarak incelenmesinin de bir açıdan Türkçenin belli bir dönemine ilişkin gelişiminin izlenmesine olanak sağlayacağı söylenebilir (Ergenç ve Uzun 1993, 124). Toplumun geçirdiği kimi değişiklikler ve bunların söz varlığına etkisi, aynı sözlüğün belli bir döneme yayılan farklı baskılarında da kendini gösterir. Bu nedenle sözlükler, salt bir sözcük ve anlam listesi olmayıp içerdiği öğeleri farklı yönlerden değerlendirilmesi gereken kaynaklardır.

Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilini işleyen Türkçe sözlüklerin içerdiği söz varlığı ile birlikte madde başı sözler için verilen anlamlar, bu anlamların sayısı ve sıralanışı, sözlere ilişkin kimi bilgiler (kullanım alanı, kullanım biçimi, alıntı sözlerde kaynak dil...), zaman içinde dilin doğal gelişimine koşut değişimler göstermiştir. Bu durum; her baskıda yeni sözlerin eklenmesi ya da kimi sözlerin çıkarılması, var olan bilgilerin ve anlamların güncellenmesi, sözlük hazırlayıcılarının tutumu gibi nedenlere dayanır. Sözlük içeriklerinde gözlenen en kapsamlı değişiklik ise madde başı sözlerin farklı baskılarda yer alıp almamasına ilişkindir. Dilin ve söz varlığının biçimlenmesi doğrultusunda, sözlüklerdeki Türkçe ya da yabancı kökenli sözlerin sayısal değişiklikler gösterdiği bilinmektedir.

TDK’nin ilkini 1945’te yayımladığı Türkçe Sözlük’ün 1988’e kadar yapılan ilk sekiz baskısını [I. baskı: 1945, II. baskı: 1955, III. baskı: 1959, IV. baskı: 1966, V. baskı: 1969, VI. baskı: 1974, VII. baskı: 1983, VIII. baskı (Yeni Baskı) 1988] inceleyen Uzun, genel olarak her baskıda bir büyüme sağlandığını ancak sözcük sayısı açısından “en fazla büyümenin 1983’teki VII. baskıda” olduğunu kaydetmiştir. Uzun’un belirlemelerine göre bu baskıların tamamı değerlendirildiğinde “yabancı kökenli sözcükler sayıca yerlilerden az olsa da onlardan daha yüksek oranda tutunma” göstermiş, “Arapça, Fransızca ve Farsçadan ödünçlemeler en fazla hareketlilik gösteren sözcük grupları” olmuştur. Ayrıca bu sözlüklerde, “Fransızca öğeler IV. baskı dışında, VIII. baskıya kadar sözlüğe artarak girmiş ve tutunmuştur. Arapça sözcükler özellikle V. baskıda sözlükten çıkarılmış, ancak daha sonra VIII. baskıya kadar sözlüğe çoğalarak girmiştir.” (Uzun 1999, 56). Boz da 1945 yılındaki ilk baskıda 23.000 olan toplam sözcük sayısının her baskıda artarak 1983 yılında yapılan 7. baskıda 38.000’e ulaştığını belirtmiştir (Boz 2006, 18). Bununla birlikte Türkçe Sözlük’ün 10. baskısı olan TDK 2005’te, 3700 yeni sözün ve 6400 yeni anlamın; 11. ve son baskısı olan TDK 2011’de ise 14885 yeni sözün ve 17961 yeni anlamın varlığına işaret edilmektedir (TDK 2005; TDK 2011, Arka dış kapak).

Türkçe Sözlük (TDK)’ün ilk sekiz baskısını “maddebaşı değişimleri” açısından inceleyen Ergenç ve Uzun’a göre İspanyolca, Fransızca, Almanca ve İngilizce sözcükler, farklı baskılarda %90’ın üzerinde bir tutunma göstererek “neredeyse dile girdikleri gibi” kalmışken “Farsça ve Latince öğeler belli bir aşınmaya uğramışlar”, Arapça öğeler ise “girme ve genişleme açısından en üst sıralarda” olmasına karşın en düşük oranda tutunma göstermiş ve yaygın olarak dilden çıkmıştır. Bu dillerden Fransızca, genişleme oranı açısından %28,6 ile yabancı diller arasında en üst sıradadır (Ergenç ve Uzun 1993, 134, 135). Söz varlığındaki bu değişime, diller arasındaki ilişkiler bağlamında değinen Sarı, batı kökenli sözcüklerin Türkçeye girmesini “toplumun yeni bir varlık, nesne ya da kavramla karşılaşması”, “coğrafi sebepler”, “sosyal sebepler”, “politik ve ekonomik sebepler”, “bilim ve teknolojiye ilişkin gelişmeler ve iletişimin hızlanması”; dilden çıkmasını

ise “farklı bir dilin etkisinin artması”, “Türkçe karşılıkların dile yerleşmesi”, “kavram ya da nesnenin kullanımdan çıkması” gibi nedenlere bağlamaktadır (Sarı 2008, 24-41, 50-53).

Türkçe Sözlük (TDK)’ün 1945’te yayımlanan ilk baskısı ile 1998 baskısını, alıntı sözcükler için verilen “kullanım alanı bilgileri” açısından karşılaştıran Ersoy, ilk baskıda 10537 olan toplam yabancı sözcük sayısının 1998’de 14384’e çıktığını belirtmektedir (Ersoy 2006, 207). Bu iki baskıdaki Batı kökenli sözcükleri karşılaştıran Erbay ise beş dil için şu verileri sunmuştur (Erbay 2002, 134):

TDK 1945: Fransızca 1092, Yunanca 779, İngilizce 115, Almanca 20, Rusça 13.

TDK 1998¹: Fransızca 4551, Yunanca 344, İngilizce 418, Almanca 79, Rusça 36.

TDK 2011’de ise Türkçedeki alıntı sözcüklerin dillere göre dağılımı, şu biçimde verilmiştir²: “Arapça 6.516, Fransızca 5.540, Farsça 1.375, İtalyanca 607, İngilizce 518, Rumca 448, Almanca 105, Latince 68, Rusça 39, Yunanca 37, İspanyolca 31, Ermenice 24, Bulgarca 22, Macarca 15, Japonca 13, Moğolca 12, İbranice 8, Malay dili 2, Portekizce 2, Soğdca 2, Arnavutça 1, Korece 1, Sırpça 1, Slavca 1”. Sözlükte, Türkçenin söz varlığında “çeşitli diller aracılığıyla Amerika, Brezilya, Madagaskar, Maldivler yerlilerinin dilinden geçme çok az sayıda sözcük” bulunduğu da belirtilmektedir (TDK 2011, 2674).

Madde başı niteliğindeki kimi alıntı sözlerin kaynak dillerine ve özgün biçimlerine ilişkin bilgiler, farklı kurumların ya da kişilerin hazırladığı Türkçe sözlüklerde değişkenlik göstermektedir. Bu kaynaklarda, çoğu kez bir sözün hangi yabancı dilden alındığı ya da o dildeki özgün biçiminin ne olduğu konusunda görüş birliğine varılamadığı hatta aynı sözlüğün değişik baskılarının bile her iki açıdan farklılaştığı belirlenmiştir. Boz da Batı kökenli sözcüklere yönelik çalışmasında, “Çağdaş Türkçe Sözlüklerde” *sigara* sözcüğünün kaynak dili için “Amerikan Yerli Dili, Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca”; özgün biçimi için de “cigaro, cigarro, sigaro” bilgilerinin verildiğine dikkat çekmiştir. Boz’a göre “Çağdaş Türkçe Sözlüklerde Batı kökenli sözcüklerin köken dili ve biçimini belirlemek önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.” ve buna ilişkin “temel sorunlar (zorluklar); sözlük hazırlayıcılarının bilgi düzeylerine, titizliklerine ve yöntemlerine bağlanabilir.” (Boz 2011a, 8, 9).

Sözlüklerde madde başı olan alıntı sözlerin kaynak dillerine ilişkin sayısal dalgalanmalar, yalnızca o dillerden yeni sözlerin girmesine ya da bu sözlerin kullanımdan kalkmasına bağlı olmayıp her baskıda pek çok sözün öncekinden başka bir dile ait sayılmasıyla da ilgilidir. Yoksa Fransızcadan alınan sözlerin 1945’te 1092, 1998’de 4551, 2011’de ise 5540 olarak verilmesini; TDK 1998’de 344 olan Yunanca kaynaklı sözlerin 13 yıl sonra basılan TDK 2011’de 37’e inmesini tek başına sözcük alışverişi ile açıklamak doğru olmayacaktır. Erbay da 1945’te İtalyanca, Latince, İspanyolca ve Yunancadan alındığı belirtilen sözlerin 1998’de Fransızca olarak verildiğini belirtmiştir (Erbay 2002, 134). Ayrıca TDK 2005’te, Yunancadan alınmış gösterilen pek çok söz de TDK 2011’e göre Rumca kaynaklıdır.

Alıntı sözler için verilen kaynak dil ve özgün biçim bilgilerindeki değişikliklerin bir nedeni, pek çok sözün bir dilden farklı dillere farklı biçimlerde geçmesi ve bu geçişin aşamalılık göstermesidir. Kimi sözcüklerin Latince ya da Yunancadan Arapçaya, oradan da Türkçeye

¹ TDK 1998’deki alıntı sözcüklerin kökenlerine göre dağılımını veren Parlatur’a göre bu beş dile ilişkin sayısal değerler şöyledir: “Fransızca 4645, Yunanca 383, İngilizce 446, Almanca 84, Rusça 38”. Yine bu baskıda toplam “14224 yabancı kökenli söz varlığı” bulunmaktadır (Parlatur 1999, 272).

² TDK 2011’de, alıntı sözlere ilişkin sayısal verilerin dökümü yapılırken Fince iki kez yazılmış ve bu dilden bir yerde iki, bir yerde ise bir sözcüğün alındığı belirtilmiştir (TDK 2011, 2674). Ayrıca sözlük metninde örneklerini belirlediğimiz *Filipince* [*salangan* (TDK 2011, 2016)], *Gürcüce* [*aznavur* (TDK 2011, 217)], *Hintçe* [*peçic* (TDK 2011, 1905)], *Lehçe* [*polka* (TDK 2011, 1937)]; *Tibetçe* [*yak* (TDK 2011, 2504)] gibi diller, bu sıralama içinde yer almamıştır.

geçtiğini belirten Sezgin, Türkçedeki kimi örneklerin de “Arapça, Farsça, Hintçe, Japonca hatta Türkçeden” Batı dillerine geçip değişime uğramış sözcükler olduğunu kaydetmektedir (Sezgin 2004, 19). Örneğin tüm Türkçe sözlüklerde Fransızcadan alındığı belirtilen *kuaför* sözcüğü [*Fr. coiffeur* (TDK 2005, 1245; TDK 2011, 1514) ~ *Fr.* (Püsküllüoğlu 2012, 1268) ~ *Fr.* (DD 2012, 1027)], Köksal’a göre “Arapça mendil anlamına gelen *kufiyah*’tan Fransızca *coiffeur* biçimine dönüşmüştür.” (Köksal 2003, 113). Bu kapsamdaki “kıstas (ölçü, terazi), kanun (asıl anlamı cetvel), mancınık (manjekon), yakut (hyakintos)” gibi sözcüklerin de Yunancadan Arapçaya geçtiği belirtilmektedir (Karaslan 1995; aktaran Öztürk 2003, 261, 262). Burada ilk sorun, sözlüklerde hangi yabancı dilin “kaynak dil” kabul edilip gösterileceğidir çünkü ilke düzeyinde uzlaşılmasına karşın kaynak dil terimi için farklı değerlendirmeler söz konusudur. Nitekim Gülsevin, bütün sözlüklerde aynı oranda başarı gösterilemese de sözlükçülükte başka bir dilden alınan sözcükler için genel ilkenin o sözcüğün ilk ortaya çıktığı dil yerine “ilgili dile alınmasına aracılık eden dilin belirlenmesi” olduğunu ve bu nedenle sözlüklerde, alıntı sözcüklerin “*gelmesine aracılık eden dilin, yani kaynak dilin gösterilmesi*” yoluna gidildiğini belirtmektedir (Gülsevin 2011, 301). Bununla birlikte aynı ilkeyi savunan ve “*Diller arası alıntılarda, kaynak dilin değil, bilgiyi ve kelimeyi taşıyan dilin muhatap alındığı*” görüşünü dile getiren Karaağaç ise bu tür sözcüklerin ilk oluştuğu dili “kaynak dil”, başka bir dile alınmasına aracı olan dili ise “bilgiyi ve kelimeyi taşıyan dil” olarak değerlendirmiştir (Karaağaç 1998, 477).

Üretildiği dilden farklı dillere geçen ve o dillerde benzer yazılış ve söylenişle kullanılan kimi sözcüklerin Türkçeye hangi dilden alındığı ve sözlüklerde hangi dilin kaynak gösterileceği, karşımıza bir sorun olarak çıkmaktadır. Bu tür sözcüklerin dillere göre değişen söyleniş biçimleri, kaynak dilin belirlenmesindeki ölçütlerden biridir. Örneğin Gülsevin, İngilizceden Fransızcaya geçen *boksör* (İng. boxer > Fr. boxeur) sözcüğünün söylenişinden hareketle (İngilizce söyleyişi olan “baksır” yerine Fransızca söylenişe uygun “boksör”) bu sözcüğün Türkçeye Fransızcadan alındığını belirtmiştir (Gülsevin 2011, 301). Akalın da Türkçedeki *inovasyon* sözcüğünün İngilizceden alınmasına karşın İngilizce özgün yazılış ve söyleniş (innovation / inıveyşın) ile değil, Fransızca söyleniş ile yaygınlık kazandığına işaret ederek Türkçedeki Batı kökenli sözlerde, Fransızca söylenişin etkin olmasına dikkat çeker (Akalın 2007, 484).

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinin ölçünlü diline ilişkin söz varlığı öğelerini içeren Türkçe sözlükler, yabancı kökenli sözcükler için verilen kaynak dil ve özgün biçim bilgileri açısından karşılaştırılmıştır. Bunun için TDK’nin yayımladığı Türkçe Sözlük (TDK 2005, TDK 2011), Dil Derneğinin yayımladığı Türkçe Sözlük (DD 2012) ve Püsküllüoğlu’nun hazırladığı Türkçe Sözlük (Püsküllüoğlu 2012) incelenmiştir. Böylece hem aynı sözlüğün son iki baskısı hem de farklı kişi ya da kurumların yayımlandığı Türkçe sözlüklerin son baskıları karşılaştırılarak araştırma konusuna ilişkin verilerde belirlenen farklılıkların sınıflandırılmasına ve değerlendirilmesine çalışılmıştır. Kimi durumlarda bu kaynaklara ek olarak TDK’nin hazırladığı Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Yoğun Diski (TDK-YD) ile Genel Ağ sayfasında hizmete sunduğu Güncel Türkçe Sözlük (TDK-GTS) ve Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü (TDK-TBKKS)’nden de yararlanılmıştır.

2. Kaynak Dile İlişkin Karşılaştırmalar

2.1. Kaynak Dilde Farklılık

Bu bölümde, önce TDK’nin hazırladığı Türkçe Sözlük’ün son iki baskısı (TDK 2005, TDK 2011), alıntı sözcükler için verilen kaynak dil açısından karşılaştırılacak daha sonra taranan dört sözlüğün (TDK 2005, TDK 2011, Püsküllüoğlu 2012, DD 2012) ortaya koyduğu veriler ışığında bu kaynakların ayrışan ya da birleşen noktaları, konuya ilişkin eğilimleri belirlenecektir.

TDK 2005’te Yunancadan alındığı belirtilen pek çok sözcük, aynı sözlüğün 2011 baskısında Rumca kaydıyla verilmiştir. TDK 2011’de, bu sözcüklerin bir bölümü için Fransızca,

Latince, Arapça, İtalyanca gibi diller de gösterilmiştir: *açelya, aforoz, ahtapot, anafor, anahtar, anason, angarya, avlu, balyoz, bodrum, bre, çingar, çiroz, defne, demet, efendi, fener, fesleğen, fiçı, fırça, fırın, fidan, fide, filiz³, fire, fiske, fol, funda, gübre, güğüm, gümrük, halat, horon, huni, ihlamur, ırgat, ispanak, istakoz, ızgara, iskemle, ispinos, kalamar, karides, kefal, kerata, kerteriz, kestane, kilise, kiraz, kiremit, kofana, körfez, kukla, kulp, lakerda, lambda, levrek, liman, limon, lodos, lohusa, lüfer, manastır, manav, mandıra, mantar, marangoz, marul, masa, maydanoz, mazgal, midilli, midye, moloz, muşmula, olta, orkinos, paçavra, paçoz, panayır, papatya, papaz, paspal, patik, patrik, paydos, pelin, pırasa, pide, pilaki, piskopos, poyraz, salya, salyangoz, semer, sınır, sünger, şamandıra, takoz, takunya, tırpan, tuğla, uskumru, vernik, vatoz, yalı, zoka (Rumca); agnozi, alfa⁴, beta, delta, egzama, epsilon, gama, Plüton, tenya (Fransızca); lotus, tragedya (Latince); okyanus (Arapça); trança (İtalyanca)...*

TDK 2005'te kaynak dili İngilizce olan sözcüklerin önemli bir bölümü, aynı sözlüğün 2011 baskısında Fransızca kaydını taşımaktadır. TDK 2011'de, bu sözcüklerin kimileri için de kaynak olarak İtalyanca, Almanca ve İspanyolca gibi diller verilmektedir: *akseptans, averaj, balsam, bandana, banknot, bariyer, barmen, bazuka, boykot, bungalov, data, dedektif, disket, dominyon, dozer, efekt, ergonomik, fiber, flaş, flaşör, galop, gangster, jul, kampüs, karavan, kargo, katamaran, klozet, kombine, komodor, kondor, konteyner, kopal, kovboy, küratör, labrador, lasteks, lazer, lider, lizol, lobi, lokavt, maç, magazin, makadam, mambo, Mors, motel, naylon, obez, obezite, otokar, otoray, otostop, padok, panda, paprika, park, partner, patent, polyester, pop, poster, prezantasyon, pulman, rafya, rotor, şampuan, slogan, smokin, snop, şok, soket⁵, spiker, spot, stok, stop, tandem, tank, tanker, tenis, travesti, tröst, valf (Fransızca); soda, tornistan (İtalyanca); torpido (Almanca); plaza (İspanyolca)...*

TDK 2005'te İtalyancadan alındığı belirtilen sözcükler arasında, TDK 2011'de Rumca, Fransızca, İngilizce, Almanca, Bulgarca, Latince, Macarca, Yunanca gibi dillerden alındığı kaydedilen örnekler bulunmaktadır: *balyos, bezelye, fiyonk, futa⁶, heyamola, iskarmoz (I), iskarmoz (II), istif, kalafat, konçina, konken, lapa, orya, sakuleta, salta⁷, tarator (Rumca); gondol, gomalak, iskarpın, japon, kırlent, konsül, lagün, madalyon, maki⁸, sepya, vizite (Fransızca); groston, martin (İngilizce); manga⁹ (Almanca); piştov (Bulgarca); komedya (Latince); palyoş (Macarca); manita (Yunanca)...*

TDK 2005'te Fransızca kaydıyla verilen sözcüklerin bir bölümü için TDK 2011'de Almanca, İngilizce, İtalyanca, Latince, Yunanca gibi diller gösterilmiştir: *dramaturg, fagot, fakfon, gastrula, mangan, otopark, trafo, vibriyo (Almanca); faks, fokus, font¹⁰, pagoda, karpit, kola, stepne, trampet (İngilizce); bazilika, tombala (İtalyanca); labors, statüko (Latince), idea (Yunanca)...*

TDK 2005'te Latince'den alındığı belirtilen sözcüklerin bir bölümüne kaynak olarak TDK 2011'de Fransızca, Rumca, İtalyanca, Almanca gibi diller gösterilmiştir: *erbiyum, fallus, koroner,*

³ filiz (I): Tohumdan veya tomurcuktan çıkan körpe ve küçük dal, sürgün, ışkın, eşkin (II), cımbaz, çıvgın, şıvgın (TDK 2011, 876).

⁴ alfa (I): Yunan alfabesinin birinci harfi (TDK 2011, 91).

⁵ soket (I): Kısa çorap (TDK 2011, 2132).

⁶ futa (II): Dar, uzun ve hafif bir yarış kayığı, kik (TDK 2011, 894).

⁷ salta (III): Yakasız, iliksiz, kolları bolca bir tür kısa ceket (TDK 2011, 2022).

⁸ maki (I): Akdeniz dolaylarında yaygın olan, bodur ağaç ve çalılardan oluşan bitki örtüsü (TDK 2011, 1611).

⁹ manga (I): 1. On kişilik asker birliği, 2. Savaş gemilerinde deniz erlerinin yattığı koğuş (TDK 2011, 1620).

¹⁰ font (I): Dökme demir (TDK 2011, 886).

*lumbago, opus, postulat, radon, sedir*¹¹, *vakum* (Fransızca); *faska, işkine, konsolos, ortanca*¹², *roka* (Rumca); *natura, vana* (İtalyanca); *ordinaryüs* (Almanca)...

TDK 2005'te kaynak dili Slavca olan sözcükler arasında TDK 2011'de Sırpça, Bulgarca, Rusça, Macarca gibi dillerden alındığı kaydedilen örnekler bulunmaktadır: *bop, komita, kral, kraliçe, Nemçe, voyvoda* (Sırpça); *çırnık, kuluçka, pulluk, vişne* (Bulgarca); *bocuk, manat* (Rusça); *palaska* (Macarca)...

TDK 2005'e göre Almandan alınan *feldmareşal, kobalt, sekunder* sözcükleri TDK 2011'de Fransızca, *lata*¹³ sözcüğü İtalyanca; İspanyolcadan alınan *Esperanto* ve *fisto* sözcükleri İtalyanca, *dang, komprador* ve *tango* sözcükleri Fransızca; Ermeniceden alınan *haç* sözcüğü Farsça, *tekfur* sözcüğü Arapça; Portekizceden alınan *pirana* ve *samba* sözcükleri Fransızca, *selva* sözcüğü İspanyolca; Macarcadan alınan *palanka* sözcüğü Sırpça, *kopça* sözcüğü Bulgarca; Moğolcadan alınan *ceylan* ve Arapçadan alınan *gâvur* sözcükleri Farsça; Norveççeden alınan *run* ve *slalom*, Finceden alınan *Lapon*, Tibetçeden alınan *lama*¹⁴, Malezya dilinden alınan *gonk*, Eskimo dilinden alınan *anorak*, Güney Amerika yerli dillerinden alınan *pampa*, Sanskrit dilinden alınan *yoga* sözcükleri Fransızca; Rusçadan alınan *dobra* sözcüğü Bulgarca; Farsçadan alınan *abanoz* sözcüğü Yunanca ve Bulgarcadan alınan *şarampol* sözcüğü Macarca kaydıyla verilmiştir.

TDK 2005 ve TDK 2011'de aynı dilden alındığı kaydedilen kimi sözcükler, Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012'de farklı bir dilin ürünü sayılmıştır. Bu durum, özellikle TDK'nin her iki sözlüğünde de Fransızca olduğu belirtilen çok sayıda sözcükte örneklenmiştir. Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012'nin de bu tür sözcüklerde ortaklaştığı görülmektedir:

fiyort [Fr. fjord (TDK 2005, 708; TDK 2011, 882) ~ (Norveç dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 763) ~ (Norveç dilinden) (DD 2012, 565)], **jüt** [Fr. jute (TDK 2005, 1016; TDK 2011, 1246) ~ (Bengali dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1053) ~ (Bengal dilinden) (DD 2012, 835)], **krater** [Fr. cratère (TDK 2005, 1241; TDK 2011, 1510) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1266) ~ Yun. (DD 2012, 1025)], **kürar** [Fr. curare (TDK 2005, 1285; TDK 2011, 1561) ~ (Antil dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1303) ~ (Antil dilinden) (DD 2012, 1056)], **lama**¹⁵ [Fr. lama (TDK 2005, 1297; TDK 2011, 1574) ~ (Peru dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1312) ~ (Peru dilinden) (DD 2012, 1063)], **malt** [Fr. malt (TDK 2005, 1336; TDK 2011, 1616) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, 1340) ~ İng. (DD 2012, 1088)], **nikel** [Fr. nickel (TDK 2005, 1474; TDK 2011, 1772) ~ (İsveççeden) (Püsküllüoğlu 2012, 1431) ~ (İsveççeden) (DD 2012, 1189)], **ratanya** [Fr. ratanhia (TDK 2005, 1646; TDK 2011, 1967) ~ (Peru dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1597) ~ (Peru dilinden) (DD 2012, 1320)], **robot** [Fr. robot (TDK 2005, 1659; TDK 2011, 1981) ~ (Çekçeden) (Püsküllüoğlu 2012, 1597) ~ (Çek dilinden) (DD 2012, 1329)], **şempanze** [Fr. chimpanzé (TDK 2005, 1858; TDK 2011, 2215) ~ (Afrika dillerinden birinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1778) ~ (Afrika dillerinden) (DD 2012, 1490)]...

TDK 2005 ve TDK 2011'de Fransızcadan alındığı belirtilen kimi sözcükler için Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012'de yerli dillerin adı verilmektedir:

bambu [Fr. bambou (TDK 2005, 195; TDK 2011, 249) ~ (Malezya yerli dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 252) ~ (Malezya yerlilerinin dilinden) (DD 2012, 164)], **katalpa** [Fr. catalpa (TDK 2005, 1103; TDK 2011, 1349) ~ (Amerika'nın bir yerli dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1134)]

¹¹ sedir (II): Kozaklılardan, çiçekleri sarı veya açık yeşil renkli, boyu 40 metre kadar olabilen ve kerestesi yapı işlerinde kullanılan bir orman ağacı, dağ servisi (Cedrus) (TDK 2011, 2055).

¹² ortanca (II): Taşkıragillerden, kırmızı, pembe veya mor renkli çiçeklerini yaz başında açan, gölgelik yerlerde yetiştirilen bir süs bitkisi (Hydrangea hortensia) (TDK 2011, 1818).

¹³ lata (I): Dar ve kalınca tahta (TDK 2011, 1577).

¹⁴ lama (II): Tibetlilerde ve Moğollarda Buda rahibi (TDK 2011, 1574).

¹⁵ lama (I): Geviş getirenlerden, Güney Amerika'nın dağlık bölgelerinde yaşayan, yük hayvanı olarak kullanılan, karadan aka kadar türlü renklerde olabilen, tüyleri uzun, boyu yüksek ve boynu uzun hayvan (TDK 2011, 1574).

~ (Amerika yerlilerinin dilinden) (DD 2012, 905)], **latanya** [Fr. latania (TDK 2005, 1300) / Fr. latanier (TDK 2011, 1577) ~ (Karayipler'de yaşamış eski bir yerli dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1314) ~ (Karaip dilinden) (DD 2012, 1065)]...

TDK 2005 ve TDK 2011'de yer alan ve her ikisinde de Arapça, İngilizce, İtalyanca, Rumca gibi dillerden alındığı kaydedilen sözcüklerin bir bölümü için Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012, farklı bir dilde ortaklaşmıştır:

Âdem [Ar. âdem (TDK 2005, 22; TDK 2011, 28) ~ İbr. (Püsküllüoğlu 2012, 56) ~ İbr. (DD 2012, 28)], **beriberi** [Fr. bérubéri (TDK 2005, 247; TDK 2011, 312) ~ (Sri Lanka [eski Seylan] dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 301) ~ (Seylan dilinden) (DD 2012, 201)], **çete** [Bul. (TDK 2005, 418; TDK 2011, 524) ~ İsl. (Püsküllüoğlu 2012, 464) ~ İsl. (DD 2012, 329)], **diploma** [İt. diploma (TDK 2005, 535; TDK 2011, 674) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 589) ~ Yun. (DD 2012, 421)], **domates** [Rum. (TDK 2005, 558; TDK 2011, 702) ~ (Amerika yerlilerinin dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 614) ~ (Amerika yerlilerinin dilinden) (DD 2012, 441)], **fındık** [Ar. fınduk (TDK 2005, 695; TDK 2011, 867) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 750) ~ Yun. (DD 2012, 554)], **haydut** [Ar. haydud (TDK 2005, 866; TDK 2011, 1070) ~ Mac. (Püsküllüoğlu 2012, 917) ~ Mac. (DD 2012, 705)], **lağım** [Ar. lağım (TDK 2005, 1294) / Ar. lağm (TDK 2011, 1570) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1310)] ~ Yun. (DD 2012, 1061)], **numara** [İt. numero (TDK 2005, 1482; TDK 2011, 1781) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1438) ~ Fr. (DD 2012, 1195)], **rami**¹⁶ [İng. ramee (TDK 2005, 1643; TDK 2011, 1963) ~ (Malezya dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1585) ~ (Malezya dilinden) (DD 2012, 1318)], **tomar** [Ar. tûmâr (TDK 2005, 1988; TDK 2011, 2363) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1879) ~ Yun. (DD 2012, 1584)]...

Türkiye Türkçesinde kullanılan yabancı kökenli kimi sözcüklerin alındığı dil, taradığımız sözlüklerin birinde farklılaşmıştır. Özellikle TDK 2011'de, diğer üç sözlükte Yunanca olarak gösterilen çok sayıda sözcüğün Rumca kaydıyla verildiği belirlenmiştir:

TDK 2005: **efekt** [İng. effect (TDK 2005, 602) ~ Fr. effect (TDK 2011, 756) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 664) ~ Fr. (DD 2012, 480)], **mamografi** [İng. mammography (TDK 2005, 1338) ~ Fr. mammographie (TDK 2011, 1617) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 755) ~ Fr. (DD 2012, 1089)]...

TDK 2011: **fiber** [İng. fiber (TDK 2005, 700) ~ Fr. fiber (TDK 2011, 872) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, 755) ~ İng. (DD 2012, 558)], **fiyonk** [İt. fianco (TDK 2005, 708) ~ Rum. (TDK 2011, 882) ~ İt. (Püsküllüoğlu 2012, 763) ~ İt. (DD 2012, 565)], **haç** [Erm. (TDK 2005, 826) ~ Far. hâc (TDK 2011, 1022) ~ Erm. (Püsküllüoğlu 2012, 882) ~ (Ermeniceden) (DD 2012, 671)], **humus**¹⁷ [Lat. humus (TDK 2005, 904) ~ Fr. humus (TDK 2011, 1115) ~ Lat. (Püsküllüoğlu 2012, 953) ~ Lat. (DD 2012, 738)], **roka** [Lat. ruca (TDK 2005, 1659) ~ Rum. (TDK 2011, 1982) ~ Lat. (Püsküllüoğlu 2012, 1597) ~ Lat. (DD 2012, 1329)], **vana** [Lat. venna (TDK 2005, 2077) ~ İt. vano (TDK 2011, 2467) ~ Lat. (Püsküllüoğlu 2012, 1960) ~ Lat. (DD 2012, 1653)]...

enginar [Yun. (TDK 2005, 638) ~ Rum. (TDK 2011, 801) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 697) ~ Yun. (DD 2012, 509)], **gönder** [Yun. (TDK 2005, 776) ~ Rum. (TDK 2011, 962) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 832) ~ Yun. (DD 2012, 625)], **istavrit** [Yun. (TDK 2005, 986) ~ Rum. (TDK 2011, 1212) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1026) ~ Yun. (DD 2012, 811)], **kavanoz** [Yun. (TDK 2005, 1109) ~ Rum. (TDK 2011, 1356) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1139) ~ Yun. (DD 2012, 910)], **kokoreç** [Yun. (TDK 2005, 1196) ~ Rum. (TDK 2011, 1458) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1224) ~ Yun. (DD 2012, 986)], **lahana** [Yun. (TDK 2005, 1294) ~ Rum. (TDK 2011, 1571) ~ Yun.

¹⁶ rami (I): 1. Isırgangillerden, Çin, Vietnam ve Malezya'da yetişen değerli bir bitki (Boehmeria nivea)... (TDK 2011, 1963).

¹⁷ humus (I): Bitkilerin çürütmesiyle oluşan koyu renkte organik toprak (TDK 2011, 1115).

(Püsküllüoğlu 2012, 1310) ~ Yun. (DD 2012, 1061)], **mengene** [Yun. (TDK 2005, 1369) ~ Rum. (TDK 2011, 1652) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1364) ~ Yun. (DD 2012, 1112)], **vaftiz** [Yun. (TDK 2005, 2074) ~ Rum. (TDK 2011, 2464) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1957) ~ Yun. (DD 2012, 1651)]...

Püsküllüoğlu 2012: **kramp** [Fr. crampe (TDK 2005, 1241; TDK 2011, 1510) ~ Al. (Püsküllüoğlu 2012, 1266) ~ Fr. (DD 2012, 1024)].

DD 2012: **glüten** [Fr. gluten (TDK 2005, 767; TDK 2011, 952) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 823) ~ Lat. (DD 2012, 617)], **hamak** [Fr. hamac (TDK 2005, 838; TDK 2011, 1036) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 892) ~ (Karayip dilinden) (DD 2012, 682)], **kaos** [Fr. chaos (TDK 2005, 1065; TDK 2011, 1302) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1097) ~ Yun. (DD 2012, 874)], **kefir** [Kafkas dillerinden (TDK 2005, 1127; TDK 2011, 1378) ~ (Kafkas dillerinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1157) ~ Rus. (DD 2012, 925)], **orkide** [Fr. orchidée (TDK 2005, 1510; TDK 2011, 1812) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1463) ~ Yun. (DD 2012, 1215)]...

Yabancı kökenli kimi sözcüklerin alındığı diller, taradığımız sözlüklerin ikisinde farklılaşmıştır. Örneklerin bir bölümünde de dört sözlüğün iki farklı dilde ortaklaştığı görülmektedir:

balyoz [Yun. (TDK 2005, 195) ~ Rum. (TDK 2011, 248) ~ Lat. (Püsküllüoğlu 2012, 251) ~ Yun. (DD 2012, 164)], **drama** [Lat. drama (TDK 2005, 572) ~ Lat. (TDK 2011, 719) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 630) ~ Yun. (DD 2012, 453)], **Frenk** [Far. freng (TDK 2005, 717; TDK 2011, 891) ~ Cer. (Püsküllüoğlu 2012, 771) ~ Fr. (DD 2012, 572)], **gâvur** [Ar. kâfir (TDK 2005, 729) ~ Far. gebr (TDK 2011, 905) ~ Osm. (Püsküllüoğlu 2012, 781) ~ Ar. (kâfir'den) (DD 2012, 581)], **iskemle** [Yun. (TDK 2005, 983) ~ Rum. (TDK 2011, 1208) ~ Lat. (Püsküllüoğlu 2012, 1024) ~ Yun. (DD 2012, 808)], **kola**¹⁸ [Fr. cola (TDK 2005, 1198) ~ İng. cola (TDK 2011, 1460) ~ (Sudan dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1226) ~ (Sudan dilinden) (DD 2012, 988)], **slalom** [Norv. (TDK 2005, 1781) ~ Fr. slalom (TDK 2011, 2127) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, 1708) ~ (Norveççeden) (DD 2012, 1428)], **tenya** [Yun. (TDK 2005, 1953) ~ Fr. ténia (TDK 2011, 2323) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1853) ~ Lat. (DD 2012, 1557)]...

cilve [Far. cilve (TDK 2005, 370; TDK 2011, 466) ~ Ar. (Püsküllüoğlu 2012, 420) ~ Ar. (DD 2012, 295)], **redingot** [Fr. redingote (TDK 2005, 1648; TDK 2011, 1969) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, 1589) ~ İng. (DD 2012, 1321)], **dogma** [Fr. dogme (TDK 2005, 546) ~ Yun. (TDK 2011, 687) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 601) ~ Yun. (DD 2012, 431)]...

2.2. Kaynak Dilde Aşamalık

Taradığımız Türkçe sözlüklerde, Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde yer alan kimi yabancı kökenli sözcüklerin alıntı yaptığımız dile de başka bir dilden geçtiğine ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Türkçe sözlüklerde, bu tür örnekler için yapılan değerlendirmelerin tutarlı olmadığı görülmektedir. Taradığımız kaynaklar, kimi sözcüklerin bir yabancı dilden başka bir yabancı dile geçişini belirtilmiş, kimi örnekleri ise o dillerden birinin ürünü sayarak bu yönde bir bilgi vermemiştir. Belirlenen örneklerle dayanarak diller arası geçişin, TDK 2005 ve DD 2012'de daha fazla gösterildiği buna karşılık TDK 2011'de böyle bir bilgilendirmenin olmadığı görülmüştür. Bu yönden özellikle aynı sözlüğün (TDK) son iki baskısındaki fark, dikkat çekicidir:

TDK 2005: **bankiz** [(İskandinav dilleri) Fr. banquise (TDK 2005, 197) ~ Fr. banquise (TDK 2011, 251) ~ (İskandinav dillerinden) (Püsküllüoğlu 2012, 253) ~ (İskandinav dillerinden) (DD 2012, 166)], **jiujitsu** [(Japonca'dan) Fr. jiu-jitsu (TDK 2005, 1015) ~ Fr. jiu-jitsu (TDK 2005,

¹⁸ kola (II): 1. Kolagillerden, Afrika'nın sıcak bölgelerinde yetişen ve kola cevizi adıyla anılan, çekirdekleri kahveden daha uyarıcı olan bazı içeceklerde ve hekimlikte kullanılan bir bitki (Cola acuminata)... (TDK 2011, 1460).

1246) ~ (Japoncadan) (Püsküllüoğlu 2012, 1053) ~ Jap. (DD 2012, 835)], **klan** [Fr. clan (Keltçeden) (TDK 2005, 1190) ~ Fr. clan (TDK 2011, 1451) ~ (Keltçeden) (Püsküllüoğlu 2012, 1218) ~ (Keltçeden) (DD 2012, 981)], **kobra** [Fr. cobra (Portekizceden) (TDK 2005, 1192) ~ Fr. cobra (TDK 2011, 1454) ~ (Portekizceden) (Püsküllüoğlu 2012, 1220) ~ (Portekizceden) (DD 2012, 983)], **nisan** [Ar. nīsān (Süryaniceden) (TDK 2005, 1475) ~ Ar. nīsān (TDK 2011, 1773) ~ (Süryaniceden) (Püsküllüoğlu 2012, 1432) ~ (Süryaniceden) (DD 2012, 1189)], **raca** [İng. Fr. raja (Hint dillerinden) (TDK 2005, 1637) ~ Fr. raja (TDK 2011, 1957) ~ (Hint dillerinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1581) ~ (Hint dillerinden) (DD 2012, 1313)], **sauna** [Fr. sauna (Finceden) (TDK 2005, 1710) ~ Fr. sauna (TDK 2011, 2043) ~ (Finceden) (Püsküllüoğlu 2012, 1642) ~ (Finceden) (DD 2012, 1368)], **ski** [İng. ski (Norveççeden) (TDK 2005, 1781) ~ İng. ski (TDK 2011, 2126) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, 1707) ~ (Norveççeden) (DD 2012, 1427)]...

TDK 2011: -

Püsküllüoğlu 2012: **jaguar** [Fr. jaguar (TDK 2005, 1013; TDK 2011, 1243) ~ Fr. (Amerika yerlilerinin dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1051) ~ (Amerika yerlilerinin dilinden) (DD 2012, 833)], **kakao** [Fr. cacao (TDK 2005, 1038; TDK 2011, 1270) ~ Fr. (Meksika dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1072) ~ (Güney Amerika yerlilerinin dilinden) (DD 2012, 852)], **soya** [Fr. soja (TDK 2005, 1797; TDK 2011, 2146) ~ İng. (Mançu dilinden İngilizce yoluyla) (Püsküllüoğlu 2012, 1723) ~ (Mançu dilinden) (DD 2012, 1440)], **tatula** [Fr. datura (TDK 2005, 1920; TDK 2011, 2286) ~ Fr. (Hint dillerinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1830) ~ (Hint dillerinden) (DD 2012, 1535)]...

DD 2012: **Azrail** [Ar. ‘Azrā’il (TDK 2005, 169; TDK 2011, 218) ~ İbr. (Püsküllüoğlu 2012, 226) ~ İbr. > Ar. (DD 2012, 146)], **barbekü** [İng. barbecue (TDK 2005, 200) ~ Fr. barbecue (TDK 2011, 253) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, 255) ~ Fr. > İng. (DD 2012, 167)], **dikta** [Alm. Diktat (TDK 2005, 525; TDK 2011, 661) ~ Lat. (Püsküllüoğlu 2012, 578) ~ Lat. > Fr. (DD 2012, 414)], **iskelet** [Fr. squelette (TDK 2005, 983; TDK 2011, 1208) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1024) ~ Yun. > Fr. (DD 2012, 808)], **lav** [Fr. lave (TDK 2005, 1301; TDK 2011, 1578) ~ İt. (Püsküllüoğlu 2012, 1314) ~ Lat. > İt. (DD 2012, 1065)], **maskara** [Ar. maṣḥara (TDK 2005, 1349; TDK 2011, 1631) ~ İt. (Püsküllüoğlu 2012, 1351) ~ Ar. > İt. (DD 2012, 1098)], **tifo** [Yun. (TDK 2005, 1981; TDK 2011, 2355) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1873) ~ Yun. > Fr. (DD 2012, 1578)], **vampir** [Fr. vampire (TDK 2005, 2077; TDK 2011, 2467) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1959) ~ (İskandinav kökenli Almanca sözcük) (DD 2012, 1653)]...

DD 2012’de belirlenen kimi örneklerde, alıntı yapılan sözcüğün o dile geçişi için iki ayrı dilin aşamalı gösterimi söz konusudur:

amalgam [Lat. amalgama (TDK 2005, 87) ~ Fr. amalgame (TDK 2011, 111) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 125) ~ Ar. > Lat. > Fr. (DD 2012, 78)], **ananas** [Ø (TDK 2005, 96; TDK 2011, 121) ~ (Amerika yerlilerinin dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 133) ~ (Amerika yerlilerinin dilinden) > Portekizce > İng. (DD 2012, 84)], **merinos** [Fr. mérinos (TDK 2005, 1374; TDK 2011, 1658) ~ Fr. (Fas’ta XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla değin egemen olmuş Marinid soyunun adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1367) ~ Ar. > İsp. > Fr. (DD 2012, 1115)]...

Kimi sözcüklere ilişkin bilgilendirme, taradığımız sözlüklerin birden fazlasında öneklendiği:

kombina [Fr. combinat (TDK 2005, 1203; TDK 2011, 1466) ~ Fr. (Rusça “combinat”dan Fransızca yoluyla) (Püsküllüoğlu 2012, 1231) ~ Lat. > Rus. (DD 2012, 993)], **komando** [Fr. commando (Portekizce’den) (TDK 2005, 1203) ~ Fr. commando (TDK 2011, 1466) ~ Fr. (Portekizce “commando” sözcüğünden) (Püsküllüoğlu 2012, 1230) ~ (Portekizceden) > Fr. (DD 2012, 992)]...

2.3. Kaynak Dilin Gösterilmemesi ya da Bilinmemesi

TDK 2005'te kökenlerine ilişkin herhangi bir dil kaydı taşımayan kimi yabancı sözcükler için TDK 2011'de bir kaynak dil belirtilmiştir. TDK 2011'de, bu tür sözcüklerden *bonbon*, *enstrüman*, *janr*, *katakulli*, *lapina*, *lustrin*, *monte*, *omnivor* (Fransızca); *dalyan*, *düver*, *fistan*, *kalavra*, *kodes*, *kupes*, *merlanos*, *orfoz* (Rumca); *çip*, *folyo*, *format*, *jel*, *jersey*, *salsa*, *süperstar* (İngilizce); *bora*, *longa*, *racon* (İtalyanca); *amfora* (Latince); *dilemma* (Yunanca); *gergedan* (Farsça); *konalga* (Moğolca); *matriks* (Almanca) kökenli olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte Türkçe Sözlük'ün her iki baskısında da *allegretto*, *allegro*, *ananas*, *avanta*, *balalayka*, *cumba*, *deste*, *efe*, *fincan*, *gargara*, *gayda*, *hamsi*, *hayta*, *inci*, *kivi*, *koster*, *mercek*, *mezgit*, *pancar*, *repo*, *teneke* gibi çok sayıda sözcüğün hangi dilden alındığına ilişkin bir bilgi yer almamaktadır. TDK 2005 ve TDK 2011'de hangi dilden alındığına ilişkin bilgilendirme yapılmayan bu gibi sözcükler için Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012'de türlü dil adları verilmiştir. Bu sözcükler için her iki sözlükte kaydedilen dillerin kimi zaman ortak kimi zaman da farklı olduğu görülmektedir:

allegretto [Ø (TDK 2005, 79; TDK 2011, 101) ~ İt. (Püsküllüoğlu 2012, 117) ~ İt. (DD 2012, 71)], **allegro** [Ø (TDK 2005, 79; TDK 2011, 102) ~ İt. (Püsküllüoğlu 2012, 117) ~ İt. (DD 2012, 71)], **avanta** [Ø (TDK 2005, 148; TDK 2011, 190) ~ İt. (Püsküllüoğlu 2012, 198) ~ İt. (DD 2012, 128)], **balalayka** [Ø (TDK 2005, 189; TDK 2011, 242) ~ Rus. (Püsküllüoğlu 2012, 246) ~ Rus. (DD 2012, 160)], **cumba** [Ø (TDK 2005, 375; TDK 2011, 472) ~ İt. (Püsküllüoğlu 2012, 425) ~ İt. (DD 2012, 299)], **deste** [Ø (TDK 2005, 510; TDK 2011, 642) ~ Far. (Püsküllüoğlu 2012, 562) ~ Far. (DD 2012, 402)], **fincan** [Ø (TDK 2005, 704; TDK 2011, 878) ~ Ar. (Püsküllüoğlu 2012, 759) ~ Ar. (DD 2012, 562)], **gayda** [Ø (TDK 2005, 729; TDK 2011, 906) ~ Bul. (Püsküllüoğlu 2012, 781) ~ (Bulgarcadan) (DD 2012, 581)], **koster** [Ø (TDK 2005, 1221; TDK 2011, 1487) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, 1245) ~ İng. (DD 2012, 1007)], **pancar** [Ø (TDK 2005, 1566; TDK 2011, 1879) ~ Erm. (Püsküllüoğlu 2012, 1520) ~ Erm. (DD 2012, 1261)], **zıpka** [Ø (TDK 2005, 2234; TDK 2011, 2656) ~ Rus. (Püsküllüoğlu 2012, 2111) ~ Rus. (DD 2012, 1779)]...

ginseng [Ø (TDK 2005, 762; TDK 2011, 945) ~ (Korece) (Püsküllüoğlu 2012, 818) ~ Çin. (DD 2012, 612)], **hamsi** [Ø (TDK 2005, 840; TDK 2011, 1039) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 894) ~ Ar. (DD 2012, 683)], **gargara** [Ø (TDK 2005, 727; TDK 2011, 904) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 779) ~ Ar. (DD 2012, 579)], **repo** [Ø (TDK 2005, 1653; TDK 2011, 1975) ~ İng. ("repurchase agreement"ten) (Püsküllüoğlu 2012, 1593) ~ Fr. (DD 2012, 1324)]...

TDK 2005 ve TDK 2011'de aynı ya da farklı dillerden alındığı belirtilen kimi sözcükler için Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012'de herhangi bir dil adı verilmemiştir. Bu iki sözlükte, bu tür sözcüklerin özel adlardan kaynaklanan bir bölümü için açıklama yapılmakla yetinilmiştir:

ahır [Far. āḥūr (TDK 2005, 42; TDK 2011, 53) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 77) ~ Ø (DD 2012, 43)], **hatmi** [Ar. ḥaṭmī (TDK 2005, 858; TDK 2011, 1060) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 910) ~ Ø (DD 2012, 698)], **mantı** [Çince (TDK 2005, 1343) / Çince (TDK 2011, 1623) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1345) ~ Ø (DD 2012, 1093)], **tamu** [Soğd. (TDK 2005, 1898; TDK 2011, 2259) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1810) ~ Ø (DD 2012, 1518)], **tortu** [Far. durdī (TDK 2005, 1997; TDK 2011, 2374) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1887) ~ Ø (DD 2012, 1591)], **ceylan** [Moğ. (TDK 2005, 363) ~ Far. ceyrān (TDK 2011, 458) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 697) ~ Ø (DD 2012, 289)]...

bermuda [Fr. bermuda (TDK 2005, 248; TDK 2011, 313) ~ Ø (Bermuda adalarının adından) (Püsküllüoğlu 2012, 301) ~ Ø (Bermuda adalarının adından) (DD 2012, 202)], **kolonya** [İt. colonia (Köln şehrinin Latince adı Colonia'dan) (TDK 2005, 1201) ~ İt. colonia (TDK 2011, 1464) ~ Ø (Almanya'nın Köln kentinin İtalyanca söylenişinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1229) ~ Ø (Köln (Kolonya) kentinin adından) (DD 2012, 991)], **nemrut** [Ar. nemrūd (TDK 2005, 1467; TDK 2011, 1763) ~ Ø (söylenceye göre Hazreti İbrahim'i ateşe attıran Babil hükümdarı Nemrut'un adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1425) ~ Ø (Babil hükümdarı Nemrut'un adından) (DD 2012, 1184)],

nikotin [Fr. nicotine (TDK 2005, 1475; TDK 2011, 1772) ~ Ø (tütün bitkisini Fransa'ya sokan Fransız diplomatı ve bilgini Nicot'nun adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1431, 1432) ~ Ø (Nicot özel adından) (DD 2012, 1189)], **parşömen** [Fr. parchemin (TDK 2005, 1578; TDK 2011, 1893) ~ Ø (Bergama kentinin adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1531) ~ Ø (Bergama kentinin adından) (DD 2012, 1270)]...

TDK 2005, TDK 2011 ve Püsküllüoğlu 2012'de kaynak dili belirtilen kimi sözcükler için DD 2012'de herhangi bir dil adı kaydedilmemiştir:

çeçe [Fr. tsé-tsé (TDK 2005, 405) ~ Fr. tsé-tsé (TDK 2011, 509) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 452) ~ Ø (DD 2012, 319)], **madara** [Far. madara (TDK 2005, 1321; TDK 2011, 1599) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1330) ~ Ø (DD 2012, 1078)], **motel** [İng. motel (TDK 2005, 1409) ~ Fr. motel (TDK 2011, 1698) ~ Fr. ("moteur" ve "hotel" sözcüklerinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1392) ~ Ø (motor ve hotel sözcüklerinden oluşturulmuş sözcük) (DD 2012, 1141)], **nadas** [Rum. (TDK 2005, 1449; TDK 2011, 1743) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1412) ~ Ø (DD 2012, 1171)], **ökse** [Yun. (TDK 2005, 1534) ~ Rum. (TDK 2011, 1842) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1486) ~ Ø (DD 2012, 1233)], **pamuk** [Far. panbuḳ (TDK 2005, 1566; TDK 2011, 1878) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1520) ~ Ø (DD 2012, 1261)], **puma** [Fr. puma (TDK 2005, 1632; TDK 2011, 1952) ~ (Amerika yerlilerinin dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1577) ~ Ø (DD 2012, 1309)], **semer** [Yun. (TDK 2005, 1728) ~ Rum. (TDK 2011, 2063) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1658) ~ Ø (DD 2012, 1383)], **sünger** [Yun. (TDK 2005, 1827) ~ Rum. (TDK 2011, 2180) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1751) ~ Ø (DD 2012, 1466)]...

Taradığımız Türkçe sözlüklerden derlenen kimi yabancı kökenli sözcükler için bu kaynakların birinde dil adı verilmiştir:

TDK 2005: **nobran** [Far. nev-berān (TDK 2005, 1479) ~ Ø (TDK 2011, 1777) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1435) ~ Ø (DD 2012, 1192)].

TDK 2011: **astragan** [Ø (Astragan şehrinin adından) (TDK 2005, 134) ~ Fr. astrakan (TDK 2011, 171) ~ Ø (Astragan kentinin adından) (Püsküllüoğlu 2012, 181) ~ Ø (Astrakan kentinin adından) (DD 2012, 116)], **orlon** [Ø (marka adından) (TDK 2005, 1510) ~ Fr. orlon (TDK 2011, 1812) ~ Ø (marka adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1463) ~ Ø (Marka adından) (DD 2012, 1215)]...

Püsküllüoğlu 2012: **Çingene** [Ø (TDK 2005, 438; TDK 2011, 549) ~ Far. (Püsküllüoğlu 2012, 484) ~ Ø (DD 2012, 345)], **hakan** [Ø (TDK 2005, 830; TDK 2011, 1027) ~ Far. (Türkçe "kağan" sözcüğünden) (Püsküllüoğlu 2012, 886) ~ Ø (kağan sözcüğünden) (DD 2012, 675)], **hayta** [Ø (TDK 2005, 869; TDK 2011, 1073) ~ Ar. (Püsküllüoğlu 2012, 919) ~ Ø (DD 2012, 707)], **inci** [Ø (TDK 2005, 967; TDK 2011, 1189) ~ (Çinceden) (Püsküllüoğlu 2012, 1010) ~ Ø (DD 2012, 794)], **kivi**¹⁹ [Ø (TDK 2005, 1190; TDK 2011, 1451) ~ (Avustralya yerlilerinin dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1218) ~ Ø (DD 2012, 981)], **nanay** [Ø (TDK 2005, 1456; TDK 2011, 1751) ~ (Çingeneceden) (Püsküllüoğlu 2012, 1416) ~ Ø (DD 2012, 1175)], **sudak** [Ø (TDK 2005, 1816; TDK 2011, 2167) ~ Rus. (Püsküllüoğlu 2012, 1741) ~ Ø (DD 2012, 1457)], **teneke** [Ø (TDK 2005, 1951; TDK 2011, 2321) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1852) ~ Ø (DD 2012, 1556)]...

DD 2012: **jakuzi** [Ø (TDK 2005, 1013) ~ Ø (Jacuzzi tescilli ürün adından) (TDK 2011, 1243) ~ Ø (marka adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1051) ~ Fr. (DD 2012, 833)], **kolofan**²⁰ [Ø

¹⁹ kivi (I): Kivigillerden, Yeni Zelanda'da yaşayan, kanatları küt olduğu için uçamayan, bacakları güçlü bir kuş, apteriks (Apteryx australis) (TDK 2011, 1451).

²⁰ kolofan (II): Çamsakızının damıtılmasıyla oluşan, saydam, sarı renkli reçine (TDK 2011, 1464).

(Anadolu'da bir Lidya şehrinin adından) (TDK 2005, 1201; TDK 2011, 1464) ~ Ø (Anadolu'da bir Lidya kenti olan Kolopyon yer adından (Püsküllüoğlu 2012, 1229) ~ Fr. (DD 2012, 991)]...

Kimi yabancı kökenli sözcüklerin alındığı dil, taradığımız Türkçe sözlüklerin birinde belirtilmemiştir:

TDK 2005: **folyo** [Ø (TDK 2005, 711) ~ İng. folio (TDK 2011, 885) ~ Lat. (Püsküllüoğlu 2012, 766) ~ Lat. (DD 2012, 567)], **longa** [Ø (TDK 2005, 1314) ~ İt. longo (TDK 2011, 1593) ~ (Rumenceden) (Püsküllüoğlu 2012, 1324) ~ (Romenceden) (DD 2012, 1074)]...

TDK 2011: **dalavere** [İt. il dare e l'avere (TDK 2005, 464) ~ Ø (TDK 2011, 583) ~ İt. (Püsküllüoğlu 2012, 513) ~ İt. (DD 2012, 366)], **mertek** [Erm. (TDK 2005, 1376) ~ Ø (TDK 2011, 1660) ~ Erm. (Püsküllüoğlu 2012, 1369) ~ Erm. (DD 2012, 1117)]....

Püsküllüoğlu 2012: **maral** [Moğ. (TDK 2005, 1345; TDK 2011, 1626)], Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1347) ~ (Moğolca) (DD 2012, 1095)], **satsuma** [İng. satsuma (TDK 2005, 1710; TDK 2011, 2043) ~ Ø (Japonya'nın Satsuma bölgesinin adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1642) ~ Jap. (DD 2012, 1368)]...

DD 2012: **cimbız** [Yun. (TDK 2005, 365) ~ Rum. (TDK 2011, 460) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 415) ~ Ø (DD 2012, 291)], **düldül** [Ar. duldul (TDK 2005, 585; TDK 2011, 734) ~ Ar. (Hazreti Ali'nin katırının adı olan "Düldül"den) (Püsküllüoğlu 2012, 645) ~ Ø (DD 2012, 464)], **giray** [Moğ. kerey (TDK 2005, 762) ~ Moğ. (TDK 2011, 945) ~ (Moğolcadan) (Püsküllüoğlu 2012, 818) ~ Ø (DD 2012, 612)], **kanarya** [İsp. canario (TDK 2005, 1058; TDK 2011, 1294) ~ İsp. (Atlas Okyanusu'ndaki Kanarya Adaları'nın adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1090) ~ Ø (Kanarya adalarının adından) (DD 2012, 868)], **kel** [Far. kel (TDK 2005, 1129; TDK 2011, 1380) ~ Far. (Püsküllüoğlu 2012, 1158) ~ Ø (DD 2012, 926)], **naylon** [İng. nylon (fabrikaca konulan ad) (TDK 2005, 1459) ~ Fr. nylon (TDK 2011, 1754) ~ İng. (ilk üreten fabrikaca konulan ticari ad) (Püsküllüoğlu 2012, 1419) ~ Ø (Fabrikaca konulan ad) (DD 2012, 1178)], **rokfor** [Fr. roquefort (TDK 2005, 1660; TDK 2011, 1982) ~ Fr. (Fransa'da Roquefort-sur-Sulson köyünün adından) (Püsküllüoğlu 2012, 765) ~ Ø (Roquefort kentinin adından) (DD 2012, 1329)]...

Kimi yabancı kökenli sözcüklerin alındığı dile ilişkin bilgilendirme, taradığımız Türkçe sözlüklerin iki tanesinde yapılmıştır:

kurultay [Moğ. kuriltay (TDK 2005, 1265) ~ Moğ. (TDK 2011, 1538) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1285) ~ Ø (DD 2012, 1041)]; **kene** [Far. kene (TDK 2005, 1137) ~ Ø (TDK 2011, 1390) ~ Far. (Püsküllüoğlu 2012, 1165) ~ Ø (DD 2012, 932)], **mavzer** [Alm. Mauser (TDK 2005, 1355) ~ Ø (Mauser özel adından) (TDK 2011, 1637) ~ Alm. (yapımcısı Wilhelm von Mauser'in adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1355) ~ Ø (Yapımcısı Mauser'in adından) (DD 2012, 1102)]; **dalyan** [Ø (TDK 2005, 467) ~ Rum. (TDK 2011, 588) ~ İt. (Püsküllüoğlu 2012, 517) ~ Ø (DD 2012, 369)]...

Taradığımız Türkçe sözlüklerde, alıntı olduğunu düşündüğümüz kimi sözcükler için herhangi bir dil adı verilmemiştir. Bu örneklerin bir bölümü de kişi adı kaynaklıdır:

efe [Ø (TDK 2005, 601; TDK 2011, 756) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 664) ~ Ø (DD 2012, 480)], **mazak** [Ø (TDK 2005, 1357; TDK 2011, 1639) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1357) ~ Ø (DD 2012, 1104)], **mercek** [Ø (TDK 2005, 1372; TDK 2011, 1656) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1366) ~ Ø (DD 2012, 1114)], **mezgit** [Ø (TDK 2005, 1388; TDK 2011, 1674) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1376) ~ Ø (DD 2012, 1125)]...²¹

²¹ Tietze, *efe* sözcüğünü "efendi kelimesinin kıyası" olarak değerlendirmiştir. Yazara göre efendi'nin kökeni de Yunanca "avténtis" sözcüğüdür (Tietze 2002, 689, 690). Eren, *mazak* ve *mezgit*'in kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (Eren 1999, 291, 294).

maranta [Ø (botanik bilgini Bartolomeo Maranta'nın adından) (TDK 2005, 1345) ~ Ø (Bartolomeo Maranta özel adından) (TDK 2005, 1626) ~ Ø (İtalyan bitkibilimcisi Bartolomeo Maranta'nın adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1347) ~ Ø (Bitkibilimci Maranta'nın adından) (DD 2012, 1095)], **molotofkokteyli** [Ø (Sovyet siyaset adamı Molotov'un adından) (TDK 2005, 1406) ~ Ø (TDK 2011, 1694) ~ Ø (eski Sovyetler Birliği siyasa adamlarından V. Mihayloviç Moltov'un adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1389) ~ Ø (Sovyet siyasa adamı Molotov'un adından) (DD 2012, 1139)], **pavlonya** [Ø (Rus Çarı I. Paul'un kızı Anna Pavlovna'nın adından) (TDK 2005, 1586) ~ Ø (Anna Pavlovna özel adından) (TDK 2011, 1901) ~ Ø (Rus Çarı I. Paul'un kızı Anna Pavlovna'nın adından) (DD 2012, 1275)]...

Alındığı dil belirtilmeyen ya da bilinmeyen sözcükler için yalnızca Püsküllüoğlu 2012'de bir açıklama örneklenmiştir:

puflla [Ø (TDK 2005, 1631; TDK 2011, 1951) ~ (kökeni bilinmiyor) (Püsküllüoğlu 2012, 1576) ~ Ø (DD 2012, 1309)].

3. Özgün Biçime İlişkin Karşılaştırmalar

Türkiye Türkçesindeki yabancı kökenli sözlerin alındığı dildeki özgün biçimleri, taradığımız sözlüklerin ikisinde (TDK 2005 ve TDK 2011) gösterilmiştir. Diğer iki sözlükte (Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012) ise çok az sayıdaki örneğin özgün biçimi, kaynak dildeki anlamına değinildiği için verilmiş; bunlar dışındaki sözlerin özgün biçimleri gösterilmeden yalnızca kaynak dilleri anılmıştır. Bu nedenle bu başlık altında incelenecek örnekler, TDK 2005 ve TDK 2011'den derlenmiştir:

3.1. Özgün Biçimde Farklılık

3.1.1. Aynı Dilde Farklı Özgün Biçimler

a) İng.

dorse [İng. dorse (TDK 2005, 561) ~ İng. dorsal (TDK 2011, 706)], **santrfor** [İng. center-fore (TDK 2005, 1699) ~ İng. centre-forward (TDK 2011, 2030)], **stent** [İng. stand (TDK 2005, 1810) ~ İng. stent (TDK 2011, 2161)], **toner** [İng. tunner (TDK 2005, 1989) ~ İng. toner (TDK 2011, 2364)]...

b) Fr.

badana [Fr. badigeon (TDK 2005, 174) ~ Fr. badigeeonne (TDK 2011, 223)], **jarse** [Fr. jarsey (TDK 2005, 1014) ~ Fr. jersey (TDK 2011, 1244)], **kablo** [Fr. câble (TDK 2005, 1021) ~ Fr. câbleau (TDK 2011, 1251)], **latanya** [Fr. latania (TDK 2005, 1300) ~ Fr. latanier (TDK 2011, 1577)], **makrome** [Fr. macromé (TDK 2005, 1333) ~ Fr. macremé (TDK 2011, 1612)], **piknik** [Fr. picnic (TDK 2005, 1606) ~ Fr. pique-nique (TDK 2011, 1924)]...

c) İt.

fulya [İt. foglia (TDK 2005, 718) ~ İt. pulia (TDK 2011, 893)], **fileto** [İt. filetto (TDK 2005, 702) ~ İt. filato (TDK 2011, 876)], **komposto** [İt. composta (TDK 2005, 1205) ~ İt. composto (TDK 2011, 1468)], **lombbar** [İt. romball (TDK 2005, 1314) ~ İt. rombaglio (TDK 2011, 1592)], **mayna** [İt. ammainape (TDK 2005, 1357) ~ İt. maina (TDK 2011, 1639)], **salamura** [İt. salumiere (TDK 2005, 1688) ~ İt. salamoiare (TDK 2011, 2016)]...

d) Mac.

salaş [Mac. szállás (TDK 2005, 1688) ~ Mac. salaş (TDK 2011, 2016)].

3.1.2. Farklı Dillerde Farklı Özgün Biçimler

a) İt. ~ Far.

berber [İt. barbiere (TDK 2005, 246) ~ Far. berber (TDK 2011, 311)].

b) İt. ~ Fr.

iskarpın [İt. scarpino (TDK 2005, 982) ~ Fr. escarpin (TDK 2011, 1207)], **kirlent** [İt. ghirlanda (TDK 2005, 1162) ~ Fr. guirlande (TDK 2011, 1419)], **madalyon** [İt. medaglione (TDK 2005, 1321) ~ Fr. médaillon (TDK 2011, 1599)], **japon** [İt. giappon (TDK 2005, 1013) ~ Fr. japon (TDK 2011, 1243)], **vizite** [İt. visita (TDK 2005, 2095) ~ Fr. visite (TDK 2011, 2488)]...

c) İt. ~ İng.

martin [İt. martini (TDK 2005, 1348) ~ İng. martin (TDK 2011, 1629)].

d) Fr. ~ Alm.

fagot [Fr. fagot (TDK 2005, 676) ~ Alm. Fagott (TDK 2011, 846)], **trafo** [Fr. trapho (TDK 2005, 2002) ~ Alm. Trafo (TDK 2011, 2379)].

e) Fr. ~ İng.

stepne [Fr. stepne (TDK 2005, 1810) ~ İng. spare tire (TDK 2011, 2161)], **trampet** [Fr. trompette (TDK 2005, 2002) ~ İng. drumbeat (TDK 2011, 2380)].

f) Fr. ~ İt.

bazilika [Fr. basilique (TDK 2005, 229) ~ İt. basilica (TDK 2011, 290)].

g) İng. ~ Fr.

blum [İng bloom (TDK 2005, 291) ~ Fr. blum (TDK 2011, 368)], **dozer** [İng. dozer (TDK 2005, 564) ~ Fr. bulldozer (TDK 2011, 709)], **ergonomik** [İng. ergonomics (TDK 2005, 643) ~ Fr. ergonomique (TDK 2011, 807)], **partner** [İng partner (TDK 2005, 1579) ~ Fr. partenaire (TDK 2011, 1894)], **şok** [İng. shock (TDK 2005, 1872) ~ Fr. choc (TDK 2011, 2229)], **rafya** [İng raffia (TDK 2005, 1639) ~ Fr. raphia (TDK 2011, 1960)]...

h) İng. ~ İt.

tornistan [İng. turn-stern (TDK 2005, 1997) ~ İt. torno stante (TDK 2011, 2374)].

i) Lat. ~ Fr.

sedir [Lat. cedrus (TDK 2005, 1720) ~ Fr. cèdre (TDK 2011, 2055)].

j) Lat. ~ İt.

vana [Lat. venna (TDK 2005, 2077) ~ İt. vano (TDK 2011, 2467)].

k) Alm. ~ Fr.

feldmareşal [Alm. Feldmarschall (TDK 2005, 686) ~ Fr. feldmaréchal (TDK 2011, 858)].

k) Ar. ~ Far.

gâvur [Ar. kāfir (TDK 2005, 729) ~ Far. gebr (TDK 2011, 905)].

TDK 2005 ve TDK 2011'de, kimi sözcüklerin alındığı dilde farklılık görülmele birlikte bu sözcükler için aynı özgün biçim kaydedilmiştir:

averaj [İng. average (TDK 2005, 149) ~ Fr. average (TDK 2011, 191)], **magazin** [İng. magazine (TDK 2005, 1323) ~ Fr. magazine (TDK 2011, 1602)], **motel** [İng. motel (TDK 2005,

1409) ~ Fr. motel (TDK 2011, 1698)], **tenis** [İng. tennis (TDK 2005, 1952) ~ Fr. tennis (TDK 2011, 2322)]; **torpido** [İng. torpedo (TDK 2005, 1997) ~ Alm. Torpedo (TDK 2011, 2374)]; **gastrula** [Fr. gastrula (TDK 2005, 729) ~ Alm. Gastrula (TDK 2011, 905)]; **kobalt** [Alm. Kobalt (TDK 2005, 1192) ~ Fr. kobalt (TDK 2011, 1454)]; **konsül** [İt. consul (TDK 2005, 1210) ~ Fr. consul (TDK 2011, 1474)]; **fisto** [İsp. festone (TDK 2005, 706) ~ İt. festone (TDK 2011, 880)]; **pirana** [Port. piranha (TDK 2005, 1608) ~ Fr. piranha (TDK 2011, 1926)]; **ordinaryüs** [Lat. ordinarius (TDK 2005, 1508) ~ Alm. Ordinarius (TDK 2011, 1809)]...

3.2. Özgün Biçimin ya da Latin Harfli Karşılığın Gösterilmesi

TDK 2005 ve TDK 2011’de, Latin harflerini kullanan dillerden alınmış kimi sözcüklerin özgün biçimleriyle gösterimi tutarlı değildir. Genellikle TDK 2005’te gösterilmeyen özgün biçimler, TDK 2011’de düzeltilmiştir ancak bu durumun tersi de söz konusudur:

aganta [İt. (TDK 2005, 27) ~ İt. agguanta (TDK 2011, 35)], **balata** [Alm. (TDK 2005, 190) ~ Alm. Balata (TDK 2011, 242)], **empati** [Fr. (TDK 2005, 634) ~ Fr. empathie (TDK 2011, 796)], **gondol** [İt. (TDK 2005, 768) ~ Fr. gondole (TDK 2011, 953)], **moderato** [İt. (TDK 2005, 1405) ~ İt. moderato (TDK 2011, 1693)] *krş.* **ley** [(Rumence leu’dan) (TDK 2005, 1306) ~ Rumence (TDK 2011, 1584)]...

TDK 2005 ve TDK 2011’de; Latin harflerini kullanmayan Bulgarca, Ermenice, Hintçe, Rumca, Rusça, Yunanca gibi dillerle yerli dillerden alındığı belirtilen sözcüklerin özgün biçimleri, o dillerdeki yazımlarıyla ya da kullanılan harflerin ses değerlerine karşılık gelen Latin harfleriyle gösterilmemiştir. TDK 2011’de bu yönde bir değişiklik olmamakla birlikte TDK 2005’te, Latineden ve Latin alfabesi kullanılmayan Moğolca ile Soğdca’dan alınan örneklerde tutarlı bir durum görülmemektedir. Bu kaynaktan, söz konusu dillerden alınan kimi sözcüklerde özgün biçim ya da Latin harfli karşılık gösterilirken kimilerinde ise bu yönde bir bilgilendirme yapılmamıştır:

batik [(Malezya dilinden) (TDK 2005, 224) ~ Fr. batik (TDK 2011, 283)], **çar** [Rus. (TDK 2005, 395, TDK 2011, 496)], **kral** [Sl. (TDK 2005, 1241) ~ Sırpça (TDK 2011, 1510)], **madımak** [Erm. (TDK 2005, 1323; TDK 2011, 1601)], **paskalya** [Yun. (TDK 2005, 1580) ~ Rum. (TDK 2011, 1895)], **patika** [Bulg. (TDK 2005, 1584; TDK 2011, 1899)], **peçiç** [(Hint dilinden) (TDK 2005, 1589) ~ Hintçe (TDK 2011, 1905)]; **baobap** [(Afrika yerli dillerinden) (TDK 2005, 198) ~ Fr. baobab (TDK 2011, 252)], **inti** [(Kızılderili dillerinden) (TDK 2005, 975; TDK 2011, 1199)], **maun** [(Amerika yerlilerinin dillerinden) (TDK 2005, 1354; TDK 2011, 1636)]...

ağustos [Lat. Augustus (TDK 2005, 40) ~ Lat. (TDK 2011, 51)], **kodeks** [Lat. codex (TDK 2005, 1194) ~ Lat. (TDK 2011, 1456)], **stadyum** [Lat. stadium (TDK 2005, 1808) ~ Lat. (TDK 2011, 2159)], **zona** [Lat. zona (TDK 2005, 2240) ~ Lat. (TDK 2011, 2663)]; **cebe** [Moğ. cebe (TDK 2005, 353) ~ Moğ. (TDK 2011, 447)], **giray** [Moğ. kerey (TDK 2005, 762) ~ Moğ. (TDK 2011, 945)], **kaburga** [Moğ. kabırğa (TDK 2005, 1022) ~ Moğ. (TDK 2011, 1253)], **kurultay** [Moğ. kuriltay (TDK 2005, 1265) ~ Moğ. (TDK 2011, 1538)]; **kent** [Soğd. kanth (TDK 2005, 1138) ~ Soğd. (TDK 2011, 1391)] *krş.* **larva** [Lat. (TDK 2005, 1299; TDK 2011, 1576)], **mart** [Lat. (TDK 2005, 1347; TDK 2011, 1629)]; **ceren** [Moğ. (TDK 2005, 360; TDK 2011, 455)], **cilasun** [Moğ. (TDK 2005, 370; TDK 2011, 466)], **şölen** [Moğ. (TDK 2005, 1873; TDK 2011, 2230)]; **tamu** [Soğd. (TDK 2005, 1898; TDK 2011, 2259)]...

TDK 2005’te, İbraniceden alındığı belirtilen sözcüklerin özgün biçimleri, özel addan kaynaklanmayan örneklerde, kullanılan harflerin ses değerlerine karşılık gelen Latin harfleriyle gösterilmiştir. TDK 2011’de ise buna yönelik bir bilgilendirme yapılmamıştır:

bolıçe [İbr. boletz (TDK 2005, 296) ~ İbr. (TDK 2011, 375)], **haham** [İbr. hohma (TDK 2005, 829) ~ İbr. (TDK 2011, 1026)], **havra** [İbr. hebhrah (TDK 2005, 863) ~ İbr. (TDK 2011, 1066)], **kibutz** [İbr. kibbutz (TDK 2005, 1179) ~ İbr. (TDK 2011, 1439)].

Latin harflerini kullanmayan dillerden alınan sözcükler için özgün biçimlerin ya da Latin harfli karşılıkların gösterimi, TDK 2005'te tutarlı değildir; TDK 2011'de ise bu tür bir açıklama yer almamıştır. Bununla birlikte aynı nitelikteki Arapça ve Farsça kökenli tüm sözcüklerin özgün biçimleri, her iki kaynaktan da çeviri yazı ile verilmiştir:

aktar [Ar. 'aṭṭār (TDK 2005, 60; TDK 2011, 77)], **çul** [Ar. cūl (TDK 2005, 455; TDK 2011, 570)], **galiz** [Ar. ġalız (TDK 2005, 724; TDK 2011, 900)], **hoca** [Far. ḥāce (TDK 2005, 896; TDK 2011, 1107)], **kadı** [Ar. qāḍī (TDK 2005, 1027; TDK 2011, 1258)], **lezzet** [Ar. lezzet (TDK 2005, 1307; TDK 2011, 1585)], **sahne** [Ar. ṣāḥne (TDK 2005, 1683; TDK 2011, 2009)], **zaaf** [Ar. za'f (TDK 2005, 2219; TDK 2011, 2639)]...

Kurum'un TDK 2005'in ardından çıkarttığı Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Yoğun Diski incelendiğinde TDK 2005'teki kimi alıntı sözcüklerin kaynak dil ve özgün biçim bilgilerinde değişiklik yapıldığı, bu değişikliklerin sözlüğün bir sonraki baskısı olan TDK 2011'de genellikle korunduğu ancak kimi zaman da farklılaştığı belirlenmiştir. Bununla birlikte sözü edilen bu üç kaynağa ek olarak TDK'nin Genel Ağ sayfasında hizmete sunulan Güncel Türkçe Sözlük ve Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'ndeki veriler de değerlendirildiğinde kimi sözcüklere ilişkin bilgilerde farklılıklar görülmüştür:

banknot [İng. bank-note (TDK 2005, 197) ~ Fransızca bank-note (TDK 2005-YD) ~ Fr. bank-note (TDK 2011, 251)], **berber** [İt. barbiere (TDK 2005, 246) ~ Far. berber (TDK-YD) ~ Far. berber (TDK 2011, 311)], **disket** [İng. diskette (TDK 2005, 539) ~ Fr. disquette (TDK-YD) ~ Fr. disquette (TDK 2011, 678)], **klozet** [İng. closet (TDK 2005, 1192) ~ Fr. closette (TDK-YD) ~ Fr. closette (TDK 2011, 1454)], **dalyan** [Ø (TDK 2005, 467) ~ İtalyanca Italiano (TDK 2005-YD) ~ Rum. (TDK 2011, 588)], **palaska** [Sl. (TDK 2005, 1564) ~ Macarca plászka (TDK 2005-YD) ~ Mac. balaksa (TDK 2011, 1877)]...

abluka [İt. abloco (TDK 2005, 4) ~ İtalyanca blocca (TDK 2005-YD) ~ İt. abloco (TDK 2011, 5) ~ İtalyanca abloco (TDK-GTS) ~ İt. abloco (TDK-TBKKS)], **dobra** [Rus. (TDK 2005, 546) ~ Rusça (TDK 2005-YD) ~ Bulg. (TDK 2011, 687) ~ Bulgarca (TDK-GTS) ~ Bulg. dobra (TDK-TBKKS)], **izbe** [Rus. (TDK 2005, 1009) ~ Rusça (TDK 2005-YD) ~ Rus. (TDK 2011, 1239) ~ Rusça (TDK-GTS) ~ Bulg. izba (TDK-TBKKS)], **kuzine** [İt. cucina (TDK 2005, 1276) ~ Rumca (TDK 2005-YD) ~ İt. cucina (TDK 2011, 1551) ~ İtalyanca cucina (TDK-GTS) ~ İt. cucina (TDK-TBKKS)], **prizma** [Yun. (TDK 2005, 1626) ~ Yunanca (TDK 2005-YD) ~ Fr. prisme (TDK 2011, 1946) ~ Fransızca prisme (TDK-GTS) ~ Yun. prisma (TDK-TBKKS)], **şarampol**²² [Bul. (TDK 2005, 1849) ~ Macarca charampol (TDK 2005-YD) ~ Mac. sorompó (TDK 2011, 2204) ~ Macarca sorompó (TDK-GTS) ~ Mac. sorompó (TDK-TBKKS)], **zona** [Lat. zona (TDK 2005, 2240) ~ Latince (TDK 2005-YD) ~ Lat. (TDK 2011, 2663) ~ Latince (TDK-GTS) ~ Fr. zona (TDK-TBKKS)]...

Kimi sözcüklerin kaynak dillerine ve özgün biçimlerine ilişkin bilgiler, yalnızca Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'nde örneklenmiştir:

avanta [Ø (TDK 2005, 148) ~ Ø (TDK 2011, 190) ~ Ø (TDK 2005-YD) ~ İt. avanto (TDK-TBKKS) ~ Ø (TDK-GTS)], **balalayka** [Ø (TDK 2005, 189) ~ Ø (TDK 2011, 242) ~ Ø (TDK 2005-YD) ~ Rus. balalayka (TDK-TBKKS) ~ Ø (TDK-GTS)], **gayda** [Ø (TDK 2005, 729) ~ Ø (TDK 2011, 906) ~ Ø (TDK 2005-YD) ~ Bulg. gayda (TDK-TBKKS) ~ Ø (TDK-GTS)]...

²² Eren, şarampol sözcüğünün Macarcadan "Balkan dilleri yoluyla" alındığını belirtmektedir (Eren 1999, 384).

4. Kökeni Açıklanan Sözcükler

Kişi, aile, hayvan, marka ya da yer adlarının zamanla kimi kavramları karşılar duruma gelmesi ve bir sözcük olarak türlü dillerde kullanılması sık görülen bir durumdur. Aksan, anlam genişlemesinin bir türü olarak değerlendirdiği böylesi kullanımları, “genelleşme” terimiyle karşılamış ve bu olayın “özel adların tür adına dönüşerek çeşitli dillerin söz varlığına girişinde” görüldüğünü belirtmiştir (Aksan 1988-III, 214).

Türkiye Türkçesine yabancı dillerden giren kimi sözcükler, özel ad kaynaklıdır ve Türkçe sözlüklerin bir bölümünde, bu tür sözcüklere ilişkin açıklamalar görülmektedir. Taradığımız Türkçe sözlüklerde, özel ad kaynaklı yabancı sözcüklere yönelik açıklamalar, daha çok Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’de örneklenmiştir:

Püsküllüoğlu 2012: **boksit** [Fr. bauxite (TDK 2005, 295; TDK 2011, 374) ~ Fr. (ilk damarın orada bulunması nedeniyle, Güney Fransa’nın Provence bölgesindeki Baux köyünün adından) (Püsküllüoğlu 2012, 351) ~ Fr. (DD 2012, 240)], **pantolon** [Fr. pantalon (TDK 2005, 1568; TDK 2011, 1881) ~ Fr. (İtalyan halk tiyatrosunun başkışisi Pantolone’nin adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1522) ~ İt. (DD 2012, 1263)], **linç** [İng. lynch (TDK 2005, 1310; TDK 2011, 1588) ~ İng. (suçüstü yakalanmış suçluları hemen yargılayıp hüküm vermekle ünlü, Amerika Birleşik Devletleri’nin Virginia eyaleti yargıcı Lynch’in adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1321) ~ İng. (DD 2012, 1071)], **maroken** [Fr. maroquin (TDK 2005, 1347; TDK 2011, 1628) ~ Fr. (Fas ülkesinin Fransızca adı olan Maroc’tan) (Püsküllüoğlu 2012, 1349) ~ Fr. (DD 2012, 1096)], **panik** [Fr. panique (TDK 2005, 1567; TDK 2011, 1880) ~ Fr. (Yunan mitolojisinde doğa tanrısı olan Pan’ın adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1521) ~ Yun. > Fr. (DD 2012, 1262)], **tül** [Fr. tulle (TDK 2005, 2017; TDK 2011, 2398) ~ Fr. (Fransa’daki Tulle kentinin adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1906) ~ Fr. (DD 2012, 1607)], **tüvit** [Fr. tweed (TDK 2005, 2023; TDK 2011, 2403) ~ İng. (İskoçya’daki Tweed kentinin adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1911) ~ İng. (DD 2012, 1612)]...

Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012: **boycot** [İng. boycott (TDK 2005, 306) ~ Fr. boycott (TDK 2011, 388) ~ İng. (Charles Cunningham Boycott özel adından) (Püsküllüoğlu 2012, 361) ~ İng. (Charles Boycott’un adından) (DD 2012, 248)], **galvaniz** [Fr. galvanise (TDK 2005, 724, TDK 2011, 900) ~ Fr. (İtalyan fizikçi Luigi Galvani’nin adından) (Püsküllüoğlu 2012, 777) ~ Fr. (Galvani’nin adından) (DD 2012, 577)], **hamburger** [Alm. Hamburger (TDK 2005, 839, TDK 2011, 1038) ~ Alm. (Almanya’daki Hamburg kentinin adından) (Püsküllüoğlu 2012, 893) ~ Alm. (Hamburg kentinin adından) (DD 2012, 682)], **mercerize** [Fr. mercerisé (TDK 2005, 1376; TDK 2011, 1660) ~ Fr. (İngiliz kimyacı John Mercer’in adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1368) ~ Fr. (İngiliz kimyacı John Mercer’in adından) (DD 2012, 1116)], **rimel** [Fr. Rimmel (TDK 2005, 1658) / Fr. rimmel (TDK 2011, 1980) ~ Fr. (marka adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1596) ~ Fr. (Marka adından) (DD 2012, 1328)]...

Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’de yer alan özel ad kaynaklı kimi sözcükler için herhangi bir dil adı verilmemiştir:

formika [İng. formica (TDK 2005, 713; TDK 2011, 887) ~ Ø (marka adından) (Püsküllüoğlu 2012, 767) ~ Ø (Ticaretteki adından) (DD 2012, 569)], **mahunya** [Fr. mahonia (TDK 2005, 1329; TDK 2011, 1608) ~ Ø (Amerikalı bitkibilimci McMohan’ın adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1335) ~ Ø (Bitkibilimci Mc Mahon’un adından) (DD 2012, 1083)], **maltız** [İt. maltese (TDK 2005, 1337; TDK 2011, 1616) ~ Ø (Malta takımadasının adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1341) ~ Ø (Malta Adasının adından) (DD 2012, 1088)], **şetlant** [İng. shetland (TDK 2005, 1862; TDK 2011, 2218) ~ Ø (Atlas Okyanusu’ndaki Shetland Adaları’nın adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1781) ~ Ø (Shetland özel adından) (DD 2012, 1492)]...

Yabancı sözcüklerin kaynaklandığı özel ada ilişkin bilgilendirme, TDK 2005 ve TDK 2011’de seyrek olmakla birlikte tutarlılık da göstermemektedir:

konyak [Fr. cognac (Cognac yer adından) (TDK 2005, 1214) ~ Fr. cognac (TDK 2011, 1478) ~ Fr. (Fransa’daki Cognac yer adından (Püsküllüoğlu 2012, 1239) ~ Fr. (Cognac yer adından) DD 2012, 1001)], **oje** [Fr. (tescil edilmiş ad) (TDK 2005, 1492) ~ Fr. onglé (TDK 2011, 1790) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1445) ~ Fr. (DD 2012, 1200)]; **fernez** [İng. (TDK 2005, 691) ~ Fr. Maurice Fernel özel adından (TDK 2011, 863)], **seloteyp** [İng. cello tape (TDK 2005, 1726) ~ İng. Cellotape özel adından (TDK 2011, 2062) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, 1657) ~ İng. (DD 2012, 1382)]...

Türkçe sözlüklerde yer alan yabancı kökenli sözcüklerin bir bölümünde, sözcüğe temel olarak gösterilen özel ada ilişkin açıklamalar tutarlı değildir:

kalas [Ø (Romanya’da Galati şehrinin adından) (TDK 2005, 1040; TDK 2011, 1273) ~ Ø (Romanya’daki Galatz kentinin adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1074) ~ (Romanya’da Galatz kentinin adından) (DD 2012, 854)], **sandviç**²³ [İng. sandwich (TDK 2005, 1698; TDK 2011, 2027) ~ Ø (Sandwich kontu John Montagu’nun adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1630) ~ Ø (İngiliz kontu Sandwich’in adından) (DD 2012, 1357)]...

Özel ad kaynaklı olmayan alıntı sözcüklerin kökenlerine ilişkin açıklama, Püsküllüoğlu 2012’de yer alan bir örnekte belirlenmiştir:

çay²⁴ [(Çinceden) (TDK 2005, 403) / Çince (TDK 2011, 507) ~ (Çince “ça” sözcüğünden) (Püsküllüoğlu 2012, 451) ~ (Çinceden) (DD 2012, 318)].

5. Özgün Anlamı Verilen Sözcükler

Yabancı dillerden alınan bir sözcüğün o dildeki anlamı hakkında bilgi verilmesi, taradığımız Türkçe sözlüklerde seyrek görülmektedir. TDK 2005 ve TDK 2011’de belirlenemeyen bu tür bir açıklama, Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’de örneklenmiştir:

Püsküllüoğlu 2012: **in**²⁵ [Ar. ins (TDK 2005, 964; TDK 2011, 1185) ~ Ø (Arapça “insan” demek olan “ins” sözcüğünden; tek başına kullanılmaz, kimi deyimlerde geçer) (Püsküllüoğlu 2012, 1008) ~ Ar. (DD 2012, 792)], **internet** [İng. International network’ten (TDK 2005, 975) ~ İng. Inter[national] Net[work] (TDK 2011, 1199) ~ İng. (“inter” [arası] ve “net” [ağ] sözcüklerinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1018) ~ İng. (DD 2012, 802)], **istop** [İng. stop (TDK 2005, 992; TDK 2011, 1218) ~ (İngilizce “stop” [dur!] sözcüğünden) (Püsküllüoğlu 2012, 1031) ~ (İng. stop’tan) (DD 2012, 816)], **naif** [Fr. naïf (TDK 2005, 1451; TDK 2011, 1745) ~ Fr. (Fransızcada “yapmacıksız”, “açıkyürekli” vb. anlamından) (Püsküllüoğlu 2012, 1413) ~ Fr. (DD 2012, 1172)], **rafting** [İng. rafting (TDK 2005, 1639; TDK 2011, 1960) ~ İng. (“sal” anlamına gelen İngilizce “raft” sözcüğünden) (Püsküllüoğlu 2012, 1583) ~ İng. (DD 2012, 1315)], **Şaman** [Ø (TDK 2005, 1846; TDK 2011, 2201) ~ (Tunguzca ya da Mançuca “büyücü” anlamında bir sözcük) (Püsküllüoğlu 2012, 1768) ~ Ø (DD 2012, 1481)], **tahtirevan** [Far. taht + revân (TDK 2005, 1887; TDK 2011, 2246) ~ Far. (“taht” ve “revan” sözcüklerinden “yürüyen taht” anlamında tamlama olarak) (Püsküllüoğlu 2012, 1800) ~ Far. (DD 2012, 1510)]...

DD 2012: **brakisefal** [Fr. brachycé phale (TDK 2005, 316) ~ Fr. brachycéphale TDK 2011, 400) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 371) ~ Yun. > Fr. (brakhys kısa ve kephale kafa) (DD 2012,

²³ Köksal, *sandviç* sözcüğünün “bu yiyeceği ilk kez hazırlayıp yiyen Mr. Sandwich adlı İngilizin buluşundan” kaynaklandığı belirtmiştir. Köksal’a göre “Öz adı John Montagu olan 4th Earl of Sandwich, 1792’de ölmüş bir İngiliz diplomatıdır.” (Köksal 2003, 108, 50 numaralı dipnot). Bu nedenle *Sandwich* sözcüğü, hem bir yer adı hem de 4. Sandwich Kontu John Montagu’nun lakabı olarak kullanılmaktadır.

²⁴ çay (I): 1. Çaygillerden, nemli iklimlerde yetişen bir ağaççık (Thea chinensis)... (TDK 2011, 507).

²⁵ in (II): İnsan (TDK 2011, 1185).

255)], **coğrafya** [Ar. cuğrāfiya (TDK 2005, 373; TDK 2011, 470) ~ Ar. (Püsküllüoğlu 2012, 423) ~ Ar. < Yun. (geo yer, graphein yazmak) (DD 2012, 297)], **kromozom** [Fr. chromosome (TDK 2005, 1244; TDK 2011, 1514) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1268) ~ Fr. < Yun. (khroma renk, sooma gövde) (DD 2012, 1027)], **kronometre** [Fr. chronomètre (TDK 2005, 1244; TDK 2011, 1514) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1268) ~ Fr. < Yun. (khronos zaman, metron ölçü) (DD 2012, 1027)], **mega** [Yun. (TDK 2005, 1362) ~ Yun. (önek) (Püsküllüoğlu 2012, 1360) ~ Yun. (mega büyük) (DD 2012, 1107)], **mongolizm** [Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1390) ~ Ø (Mongol “Moğol” sözcüğünden) (DD 2012, 1139)], **patoloji** [Fr. pathologie (TDK 2005, 1585; TDK 2011, 1901) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1538) ~ Fr. < Yun. (pathos hastalık, logos bilim) (DD 2012, 1275)]...

Kimi sözcüklerin anlamlarına ilişkin açıklama, Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’nin her ikisinde de örneklenmiştir:

aktar [Ar. ‘aṭṭār (TDK 2005, 60; TDK 2011, 77) ~ (Sözcük, “güzel kokular satan” anlamına gelen Arapça attar sözcüğünden Türkçede bu biçimi almıştır.) (Püsküllüoğlu 2012, 95) ~ (Koku satıcısı anlamındaki Ar. attar sözcüğünden) (DD 2012, 57)], **dudu** [Far. ṭūṭi (TDK 2005, 574; TDK 2011, 722) ~ Far. (Farsça “tuti” [papağan] sözcüğünden) (Püsküllüoğlu 2012, 631, 632) ~ (Farsça ‘tuti’ papağandan) (DD 2012, 455)], **hamsin** [Ar. ḥamsin (TDK 2005, 840; TDK 2011, 1039) ~ Ar. (Arapça “elli” sayısını bildiren sözcükten”) (Püsküllüoğlu 2012, 894) ~ Ar. (Arapça elli sözcüğünden) (DD 2012, 683)]...

Püsküllüoğlu 2012’de örneklenen kimi açıklamalarda, sözün kaynağına ilişkin olasılık belirtilmiştir:

davlumbaz [Ar. ṭabl + Far. -bāz (TDK 2005, 477; TDK 2011, 599) ~ Ø (İtalyanca “tavlon” sözcüğünden ya da Arapça “tabl” [davul] ve Farsça “baz” [cu] ekinden oluştuğu öne sürülüyor) (Püsküllüoğlu 2012, 526) ~ İt. (DD 2012, 376)], **kelli felli** [Ø (TDK 2005, 1131; TDK 2011, 1382) ~ Ø (“savaşta geri çekilip yeniden saldırmak” anlamına gelen Arapça “kerr ü gerr” sözünün sesi ve anlamı değişmiş biçimi olduğu öne sürülür) (Püsküllüoğlu 2012, 1160) ~ Ø (DD 2012, 927)]...

6. Kısaltma Yoluyla Oluşan Sözcükler

Yabancı dillerden alınan sözcüklerin bir bölümü, o dilde kullanılan kimi sözcüklerden ya da sözcük gruplarından kısaltma yoluyla meydana gelmiştir. Bir sözcüğün kısaltılması, birden çok sözcüğün baş harflerinin alınması, birden çok sözcüğün kimi bölümlerinin alınması gibi yollarla oluşan bu tür sözcüklerin Türkiye Türkçesinde kullanılanları için taradığımız kimi Türkçe sözlüklerde bilgilendirme yapılmıştır.

Püsküllüoğlu 2012’de, kısaltma niteliğindeki sözcüklere ilişkin bilgilendirme diğer sözlüklere oranla daha yoğundur:

pop [İng. pop (TDK 2005, 1619) ~ Fr. pop (TDK 2011, 1938) ~ İng. (İngilizce “popular” sözcüğünden kısaltma) (Püsküllüoğlu 2012, 1567) ~ İng. (DD 2012, 1300)], **vamp** [Fr. vamp (TDK 2005, 2077; TDK 2011, 2467) ~ Fr. (“vampir” sözcüğünden) (Püsküllüoğlu 2012, 1959) ~ İng. (DD 2012, 1653)]; **lazer** [İng. laser (TDK 2005, 1302) ~ Fr. laser (TDK 2011, 1579) ~ İng. (“light amplification by stimulated emission of radiation”ın kısaltılmış biçim(i) olan “laser”in Türkçedeki biçimi) (Püsküllüoğlu 2012, 1315) ~ İng. (DD 2012, 1066)]; **liboş** [Ø (TDK 2005, 1308; TDK 2011, 1585) ~ Ø (Püsküllüoğlu 2012, 1320) ~ Ø (“liberal” sözcüğünden) (DD 2012, 1070)]...

Kısaltma yoluyla oluşan sözcüklere ilişkin bilgilendirme yönünden kimi örneklerde, Püsküllüoğlu 2012 ile TDK 2005 ve DD 2012’nin ortaklaştığı belirlenmiştir. TDK 2011’de ise bu yönde bir açıklamaya rastlanmamıştır:

milim [Fr. millimètre'den kısaltma (TDK 2005, 1395) ~ Ø (TDK 2011, 1682) ~ Fr. ("milimetre"den kısaltma) (Püsküllüoğlu 2012, 1381) ~ Fr. (DD 2012, 1131)], **radar** [İng. radar (Radio Detecting And Ranging sözlerinden) (TDK 2005, 1637) ~ İng. radar (TDK 2011, 1957) ~ İng. (İngilizce "radio detection and ranging" sözcüklerinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1581) ~ İng. (DD 2012, 1313)]; **radyo** [Fr. radio (TDK 2005, 1638; TDK 2011, 1958) ~ Fr. (Fransızca "radiotelegraphy" sözcüğünün kısa biçimi) (Püsküllüoğlu 2012, 1582) ~ Fr. (radiotelegraphy sözcüğünün kısa biçimi) (DD 2012, 1314)]; **napalm** [Fr. napalm (sodyumun kısaltması Na ve palmitat kelimelerinden) (TDK 2005, 1456) ~ Fr. napalm (TDK 2011, 1751) ~ Ø (sodyum elementinin kimyasal simgesi olan "Na" ve "palmitat" sözcüğünün "palm" hecesinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1417) ~ Ø (Sodyumun simgesi Na ve palmitat sözcüklerinden) (DD 2012, 1175)], **sinema** [Fr. cinéma (cinématographe'in kısa biçimi) (TDK 2005, 1772) ~ Fr. cinéma (TDK 2011, 2116) ~ Fr. (Fransızca "cinématographe" sözcüğünün kısa biçimi olan "cinéma"dan) (Püsküllüoğlu 2012, 1700) ~ Yun > Fr. (Sinematograf'ın kısa biçimi) (DD 2012, 1421)]...

Belirlenen kimi sözcüklerin taradığımız Türkçe sözlüklerin hepsinde yer almadığı görülmüştür. Bu tür iki sözcük için TDK 2005 ve Püsküllüoğlu 2012'de açıklama yapılmıştır:

tır [Ø (Transport International Road sözünün kısaltması) (TDK 2005, 1977) ~ Ø (TDK 2011, 2350) ~ Fr. (Fransızca "Transportation Internationale Routière"nin kısaltması olan TIR'dan) (Püsküllüoğlu 2012, 1869)]; **fob** [Ø (free on board sözünün kısaltması) (TDK 2005, 710) ~ İng. (İngilizce "gemiye yükleninceye değin gidersiz" anlamına gelen "free on board" sözünün ilk harflerinden oluşan kısaltma) (Püsküllüoğlu 2012, 765)]...

7. Farklı Dillerden Ögelerin Oluşturduğu Sözcükler

Yabancı dillerden alınan sözcüklerin, eklerin birbirleriyle ya da Türkçe sözcüklerle birleşmesinden oluşan ve birden fazla dilin izini taşıyan örnekler, Türkiye Türkçesi söz varlığında yer almaktadır. Gözütok, "bir dilin kendi elemanları ile başka bir dilden alınmış elemanların bir araya getirilmesiyle oluş(turul)muş" bu tür sözcükler için "karma kelimeler" (Gözütok 2008, 20); Ergene, alıntı sözcüklerin ya da eklerin birbirleriyle ya da Türkçe sözcüklerle kurduğu örnekler için "çok dilli sözcükler" terimini kullanmıştır (Ergene 2011, 304). Konuya Almancadan verdiği örneklerle değinen Ülkü, "Datenautobahn, Hanuta, Ohropax" gibi yarısı Almanca yarısı başka bir dilden alınmış ögelerle yapılan sözcükleri, "kıрма (yarısı Almanca, yarısı yabancı) birleşikler" olarak tanımlamış (Ülkü 2000, 470); Sezgin, özellikle bu yapıdaki birleşik sözcükleri (başkomiser, gazocağı, borazan, konsoloshane...), "iki dilin melezi" olarak nitelendirmiştir (Sezgin 2004, 21). Özçelik ise Türkçe sözcüklerin ya da eklerin Arapça ve Farsça ögelerle birleşmesiyle oluşan örnekleri, "Türkçe-Farsça veya Türkçe-Arapça ortak unsurlu yapılar içeren kelimeler" olarak değerlendirmiştir (Özçelik 2005, 77).

Taradığımız Türkçe sözlüklerden daha çok TDK 2005'te, kimi örneklerin iki ayrı dile ait ögenin bir arada kullanılmasıyla oluştuğu düşünülmüş ve buna yönelik açıklama yapılmıştır. Diğer sözlüklerde ise bu tür açıklamalar daha seyrektrir:

gergef [Far. kār + Ar. keff (TDK 2005, 752; TDK 2011, 933) ~ Far. (Püsküllüoğlu 2012, 806) ~ Far. (DD 2012, 601)], **kuzguni** [T. kuzgun + Ar. -i (TDK 2005, 1276; TDK 2011, 1551) ~ Osm. (Püsküllüoğlu 2012, s. 1295) ~ Ø (DD 2012, 1049)], **lunapark** [İt. luna + İng. park (TDK 2005, 1316) ~ İt. luna park (TDK 2011, 1594) ~ İt. İng. (Püsküllüoğlu 2012, s. 1325) ~ İt. İng. (DD 2012, 1075)], **multimedya** [Fr. multi + İng. media (TDK 2005, 1419) ~ İng. multimedia (TDK 2011, 1709) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, 1397) ~ İng. (DD 2012, 1149)], **otoyol** [Fr. auto + T. yol (TDK 2005, 1520) ~ Ø (TDK 2011, 1824) ~ Fr. T. (Püsküllüoğlu 2012, s. 1472) ~ Ø (DD 2012, 1222)], **palyoş** [İt. (TDK 2005, 1566) ~ Mac. pallos (TDK 2011, 1878) ~ İt. T. (İtalyanca "pala" ve Türkçe "şiş" sözcüğünden) (Püsküllüoğlu 2012, s. 1519, 1520) ~ İt. > T. (DD 2012, 1261)], **pamukaki** [Far. panbuḳ + Yun. (TDK 2005, 1566; TDK 2011, 1878) ~ Yun. (Püsküllüoğlu 2012,

1520) ~ T. Yun. (DD 2012, 1261)], **pasör** [İng. pass + Fr. -eur (TDK 2005, 1581) ~ Fr. passeur (TDK 2011, 1896) ~ İng. Fr. (Püsküllüoğlu 2012, s. 1534) ~ Fr. (DD 2012, 1272)], **smaçör** [İng. smach + Fr. -eur (TDK 2005, 1782) ~ Fr. smasheur (TDK 2011, 2127) ~ İng. (Püsküllüoğlu 2012, s. 1708)]...

Yabancı kökenli sözcüklere getirilen değişik dillere ait eklerin belirtilmesi, Püsküllüoğlu 2012’de yer alan bir örnekte belirlenmiştir:

çaydanlık [Ø (TDK 2005, 404; TDK 2011, 507) ~ (Çince “ça”, Farsça “-dan” ve Türkçe “-lık” ekiyle kurulmuş bir sözcük) (Püsküllüoğlu 2012, 451) ~ Ø (DD 2012, 318)].

8. Farklı Biçimlerde Gösterilen ya da Gönderim Yapılan Sözcükler

Türkçe sözlüklerde madde başı olan alıntı sözcüklerin yazımı, kimi örneklerde farklılık taşımaktadır. Bu farklıların bir bölümü, sözcüğün ölçünlü dildeki kullanımının sözlüklerde farklı biçimlerde verilmesine bağlıdır:

akordeon [Ø (TDK 2005, 56) ~ Fr. accordéon (TDK 2011, 71)] ~ **akordiyon** [Fr. accordéon (TDK 2005, 56) ~ Fr. accordéon (TDK 2011, 71)] ~ **akordeon** [Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 91)] ~ **akordiyon** [Fr. (DD 2012, 54)]

güpür [Fr. guipure (TDK 2005, 814; TDK 2011, 1010)] ~ **gipür** [Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 818)] ~ **gipur** [Fr. (DD 2012, 612)]

kapora [İt. caparra (TDK 2005, 1072; TDK 2011, 1310)] ~ **kaparo** [İt. (Püsküllüoğlu 2012, 1099)] ~ **kaparo** [İt. (DD 2012, 876)]

makosen [Fr. mocassin (TDK 2005, 1333; TDK 2011, 1612)] ~ **mokasen** [Fr. (Kızılderili bir oymağın dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1389)] ~ **mokasen** [(Amerika yerlilerinin dilinden) (DD 2012, 1138)]

makrome [Fr. macromé (TDK 2005, 1333) ~ Fr. macremé (TDK 2011, 1612)] ~ **makrame** [Fr. < İt. (DD 2012, 1086)]

sümen [Fr. sous-main (TDK 2005, 1826) ~ Fr. sous-main (TDK 2011, 2179)] ~ **sumen** [Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1744)] ~ **sumen** [Fr. (DD 2012, 1459)]

Yabancı dillerden alınan kimi sözcüklerin halk arasındaki söylenişlerine dayanan farklı yazımları, Türkçe sözlüklerde gösterilmiş; bu sözcüklerin anlamlandırılması, ölçünlü dildeki biçime gönderme yapılarak sağlanmıştır. Bu gönderimler için TDK 2005 ve 2011’de *bk.* kısaltması; Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’de ise “→” işareti kullanılmıştır. Belirtilen sözlüklerin kullanımına ve madde başlarının düzenlenişine ilişkin açıklamalarda, *bk.* kısaltmasının “yaygın yanlış kullanımdan” doğru biçime gönderme yaptığı belirtilirken (TDK 2005, XVIII, TDK, 2011: XXVIII) “→” işareti için “bakınız, bu maddeye bakınız” karşılığı verilmiştir (Püsküllüoğlu 2012, 32). Taranan Türkçe sözlüklerde; bu tür farklı yazımların hangisi için gönderim yapılacağı, hangi biçimin ölçünlü dile ait sayılıp anlamlandırılacağı konusunda tutarsızlıklar görülmektedir:

abril [Yun. (TDK 2005, 4)] ~ **april** [İng. april (TDK 2011, 138)] ~ **april** İng. → **abril** [abril Ø (Püsküllüoğlu 2012, 38)]

cokey İng. jockey *bk.* **jokey** [jokey İng. jokey (TDK 2005, 1015)] ~ **jokey** [İng. jockey (TDK 2011, 1246)] ~ **jokey** İng. → **cokey** [cokey İng. (Püsküllüoğlu 2012, 423)] ~ **jokey** İng. → **cokey** [cokey İng. (DD 2012, 297)]

gacı *bk.* **gaco** [gaco Ø (TDK 2005, 721)] ~ **gacı** [Ø (TDK 2011, 897)] ~ **gacı** [(Çingeneceden) / **gaco** (Çingeneceden) (Püsküllüoğlu 2012, 774)] ~ **gacı** → **gaco** [gaco Ø (DD 2012, 575)]

Hristiyan [Yun. (TDK 2005, 902) ~ Rum. (TDK 2011, 1114)] ~ **Hiristiyan** [Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 935)] ~ **Hiristiyan** [Yun. (DD 2012, 721)]

hulya bk. **hülya** [hülya Ø (TDK 2005, 908)] ~ **hülya** [Ø (TDK 2011, 1120)] ~ **hulya** [Ar. (Püsküllüoğlu 2012, 953)] ~ **hulya** → **hülya** [hülya Yun > Ar. (DD 2012, 741)]

hura bk. **hurra** [hurra İng. hurray (TDK 2005, 904)] ~ **hurra** [Ø (TDK 2011, 1116)] ~ **hurra** [İng. (Püsküllüoğlu 2012, 954)] ~ **hura** → **hurra** [hurra İng. (DD 2012, 738)]

kampüs [İng. campus (TDK 2005, 1055) ~ Fr. campus (TDK 2011, 1290)] ~ **kampüs** İng. → **kampus** [kampus İng. → yerleşke (Püsküllüoğlu 2012, 1087)] ~ **kampus** [İng. (DD 2012, 866)]

koregrafi Fr. chorégraphie bk. **koreografi** [koreografi İng. choreographe (TDK 2005, 1216) ~ **koreografi** [Fr. chorégraphie (TDK 2011, 1482)] ~ **koreografi** [Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1242)], **koreografi** [Yun. > Fr. (DD 2012, 1003)]

lagos bk. **lahos** [lahos Yun. (TDK 2005, 1295)] ~ **lahos** bk. **lagos** [lagos Rum. (TDK 2011, 1570)] ~ **lagos** Yun. → **lahos** [lahos Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1310)] ~ **lahos** Yun. → **lagos** [lagos Yun. (DD 2012, 1061)]

loğusa Yun. bk. **lohusa** [lohusa Yun. (TDK 2005, 1313)] ~ **lohusa** [Rum. (TDK 2011, 1591)] ~ **loğusa** [Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 1323)] ~ **loğusa** [Yun. (DD 2012, 1073)]

mönü bk. **menü** [menü Fr. menu (TDK 2005, 1370; TDK 2011, 1654)] ~ **menü** Fr. → **mönü** [mönü Fr. (Püsküllüoğlu, 2012, 1393)] ~ **mönü** [Fr. (DD 2012, 1142)]

sutyen Fr. soutien bk. **sütyen** [sütyen Fr. soutien (TDK 2005, 1837) ~ **sutyen** Fr. soutien-gorge sözünden bk. **sütyen** [sütyen Fr. soutien-gorge sözünden (TDK 2011, 2192)] ~ **sutyen** [Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 1748)] ~ **sutyen** [Fr. (DD 2012, 1463)]

turkuaz [Fr. turquoise (TDK 2005, 2009; TDK 2011, 2387)] ~ **turkuaz** Fr. → **türkuvaz** [türkuvaz Fr. (“Türk” adından) (Püsküllüoğlu 2012, 1910)] ~ **turkuaz** Fr. → **türkuvaz** [türkuvaz Fr. (DD 2012, 1610)]

Çinakop sözcüğü, TDK 2005’te *Yunanca* kaydıyla verilirken TDK 2011’de, bu örneğin Rumca olduğu belirtilmiş ve aynı sözcüğün *T. çene* + *Rum.* olarak açıklanan *çinekop* biçimine gönderme yapılmıştır. Bununla birlikte her iki sözlükte de *çene* sözcüğünün alındığı dil ve çeviri yazılı biçimi, *Far. çâne* olarak gösterilmiştir:

çinakop [Yun. (TDK 2005, 438)] ~ **çinakop** Rum. bk. **çinekop** [çinekop (T. çene + Rum.) (TDK 2011, 549) *krş.* **çene** [Far. çâne (TDK 2005, 413; TDK 2011, 519)] ~ **çinakop** [Yun. (Püsküllüoğlu 2012, 484)] ~ **çinakop** [Ø (DD 2012, 345)].

Taradığımız sözlüklerde belirleyip ve bir bölümünü de örneklediğimiz farklı yazımlı sözcükler, TDK’nin Genel Ağ sayfasında hizmet veren “Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü”nde de yer almaktadır. Bu nitelikteki örnekleri inceleyen Boz, TDK-TBKKS’de 325 “eş kökenli, çoklu yazımlı” sözcük belirlemiştir. En az iki, en çok da altı farklı yazımı olan bu örneklerin çoğu (229 sözcük), ikili yazıma sahiptir ve tüm örneklerin “toplam yazım sayısı” da 772’dir. Örnekler üzerinde yapılan değerlendirmede, çoklu yazımların % 80,9’unun (625 yazım) “sesletime bağlı” olduğu görülmüştür (Boz 2011b, 114, 115).

9. Sonuç ve Değerlendirme

1. Taradığımız Türkçe sözlüklerde, alıntı sözcüklerin bir bölümü için verilen kaynak diller, farklılık göstermekte; bu durum, aynı sözlüğün birbirini izleyen baskılarında bile görülmektedir. Örneğin TDK 2005’te Yunancadan alındığı belirtilen pek çok sözcük, TDK 2011’de Rumca; İngilizceden alındığı belirtilen çok sayıda sözcük ise Fransızca kaynaklı gösterilmiştir. Bununla

birlikte TDK 2005 ve TDK 2011’de aynı dilden alındığı kaydedilen kimi sözcükler, Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’de farklı bir dilin ürünü sayılmıştır. TDK 2005 ve TDK 2011’de yer alan ve her ikisinde de Arapça, İngilizce, İtalyanca, Rumca gibi dillerden alındığı kaydedilen sözcüklerin bir bölümü için Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012, farklı bir dilde ortaklaşmıştır. TDK 2011’de, diğer üç sözlükte Yunanca olarak gösterilen çok sayıda sözcüğün Rumca kaydıyla verildiği belirlenmiştir. Örneklerin bir bölümünde, dört sözlüğün iki farklı dilde ortaklaştığı görülmektedir. TDK 2005 ve TDK 2011’de Fransızcadan alındığı belirtilen kimi sözcükler için Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’de yerli dillerin adı verilmiştir.

2. Tüm diller gibi Türkçe de tarih boyunca başka dillerden etkilenmiş ve onlardan türlü sözcükler almıştır. Taradığımız Türkçe sözlüklerden özellikle Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’de tarihsel ve kültürel açıdan Türkçenin sözcük alışverişinde bulunamayacağı pek çok dil (Afrika yerli dilleri, Amerika yerlilerinin dili, Antil dili, Avustralya yerlilerinin dili, Malezya dili, Peru dili...) kaynak olarak gösterilmiştir. Konuya değinen Boz, “Çağdaş Türkçe Sözlüklerde” *sigara* sözcüğünün kaynak dilinin özgün biçim de gösterilmeden “Amerikan Yerli Dili” olarak verilmesini “ezber bir bilgi” ve “ansiklopedik bir bilginin tekrarı” olarak değerlendirmiştir. Boz’a göre birçok yerli dilin konuşulduğu bu kıtada, “Amerikan Yerli Dili” ifadesiyle hangi dilin amaçlandığı anlaşılamamakla birlikte Türklerin bu sözcüğü, söz konusu dilden alması da “tarihsel olarak mümkün değildir” (Boz 2011a, 21). Bu tür dillerin o sözcüğü ürettikleri düşünüldüğünde sözlüklerde, kaynak dil için daha önce de sözü edilen farklı değerlendirmelerin esas alındığı söylenebilir. Bu nedenle böyle örnekler için ya sözcüğü Türkçeye veren başka bir dilin (genellikle bir Avrupa dili) adı anılmalı ya da o sözcüğün Türkçeye girişi, üretildiği dilden ilişkili olduğumuz başka bir dile geçişi belirtilerek aşamalı olarak gösterilmelidir. Kaynaklarda, bu tür uygulamalar görülmektedir. Örneğin Sezgin; İngilizce, Almanca, Fransızca gibi dillerde kullanılan birçok sözcüğün Amerika, Afrika, Avustralya yerlileriyle Eskimolara ait olup sömürge dillerinden alındığını belirterek çalışmasında bu sözcükleri, “aracı olan dillere ait” saymıştır (Sezgin 2004, 18, 19). Taradığımız sözlüklerde de bu nitelikteki kimi sözcüklerin aracı dilin adıyla verilmesi ya da diller arası geçişin aşamalı olarak gösterilmesi söz konusudur:

arena [Fr. arena (TDK 2005, 116; TDK 2011, 148) ~ Fr. (Püsküllüoğlu 2012, 161) ~ İsp. > Fr. (DD 2012, 102)], **kanguru** [Fr. kangourou (TDK 2005, 1061; TDK 2011, 1297) ~ (Avustralya yerlilerinin dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1093) ~ (Avustralya yerlilerinin dilinden) (DD 2012, 870)]; **kauçuk** [Fr. caoutchouc (Ekvator yerlilerinin dilinden) (TDK 2005, 1108), **parka** [İng. parka, parkee (Aleut dillerinden) (TDK 2005, 1576); **kombina** Fr. (Rusça “combinat”dan Fransızca yoluyla) (Püsküllüoğlu 2012, 1231), **tabu** Fr. (Polinezya dilinden) (Püsküllüoğlu 2012, 1797); **anorak** (Eskimo dilinden) > İng. (DD 2012, 92)], **çikolata** (Meksika yerlilerinin dilinden) > İt. (DD 2012, 343), **merinos** Ar. > İsp. > Fr. (DD 2012, 1115)]...

3. Taradığımız Türkçe sözlüklerde, kimi alıntı sözcüklerin kökenlerine ilişkin bilgilendirme yapılmamıştır. Sözlüklerde, kökeni bilinmeyen örnekler için buna yönelik bir açıklama yapılması uygun olacaktır. Nitekim bu uygulama, Püsküllüoğlu 2012’de yer alan bir sözcükte belirlenmiştir:

puflla [Ø (TDK 2005, 1631; TDK 2011, 1951) ~ (kökeni bilinmiyor) (Püsküllüoğlu 2012, 1576) ~ Ø (DD 2012, 1309)].

4. Türkiye Türkçesindeki yabancı kökenli sözlerin alındığı dildeki özgün biçimleri, taradığımız sözlüklerin ikisinde (TDK 2005 ve TDK 2011) gösterilmiştir. Diğer iki sözlükte (Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012) ise çok az sayıdaki örneğin özgün biçimi, kaynak dildeki anlamına değinildiği için verilmiş; bunlar dışındaki sözlerin özgün biçimleri gösterilmeden yalnızca kaynak dilleri anılmıştır.

TDK 2005 ve TDK 2011’de, Latin harflerini kullanan dillerden alınan sözcüklerin özgün biçimleri, kimi istisnalar dışında gösterilmiştir. Bu kaynaklarda verilen özgün biçim bilgileri de sözcüklerin bir bölümü için farklılık göstermektedir. Kurum’un TDK 2005’in ardından çıkarttığı Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Yoğun Diski ile Genel Ağ sayfasında hizmete sunduğu Güncel Türkçe Sözlük ve Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü’ndeki veriler de incelendiğinde bu tür sözcüklerin özgün biçimleri için farklı değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir.

TDK 2005 ve TDK 2011’de; Latin harflerini kullanmayan Bulgarca, Ermenice, Hintçe, Rumca, Rusça, Yunanca gibi dillerle yerli dillerden alındığı belirtilen sözcüklerin özgün biçimleri, o dillerdeki yazımlarıyla ya da kullanılan harflerin ses değerlerine karşılık gelen Latin harfleriyle gösterilmemiştir. TDK 2011’de bu yönde bir değişiklik olmamakla birlikte TDK 2005’te, Latince ve Latin alfabesi kullanılmayan Moğolca ile Soğdca’dan alınan örneklerde tutarlı bir durum görülmemektedir. Bu kaynaktan, söz konusu dillerden alınan kimi sözcüklerde özgün biçim ya da Latin harfli karşılık gösterilirken kimilerinde ise bu yönde bir bilgilendirme yapılmamıştır. Bununla birlikte aynı nitelikteki Arapça ve Farsça kökenli tüm sözcüklerin özgün biçimleri, TDK 2005 ve TDK 2011’de çeviri yazı ile verilmiştir.

Latin harfleri ile yazılmayan dillerden alınan kimi sözcüklerin TDK 2005 ve TDK 2011’de belirtilmeyen okunuşları, TDK’nin Genel Ağ sayfasında hizmet veren Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü’nde gösterilmiştir:

avanak (Erm. havanag), **bezelye** (Rum. bizélia), **çaça** (Rum. tsátsa), **çar** (Rus. tsar), **dilemma** (Yun. dilimma), **dobra** (Bulg. dobra), **idea** (Yun. idea), **gocuk** (Bulg. kojux), **kiremit** (Rum. keramídi), **madik** (Erm. madig), **prizma** (Yun. prisma), **semaver** (Rus. samovar)... (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&view=bati)

12 Temmuz 2007’de, “3372 madde başı ve 15 yazarın 112 eserinden alınan 9811 örnek cümle” ile kullanıma sunulan TDK-TBKKS, 2011’e kadar beş kez güncellenmiş ve bu tarih itibarıyla da madde başı sayısı 5.321’e çıkmıştır (Gülsevin 2011, 304, 306). Bu nedenle sözlüğün kullanıma açıldığı tarihten sonra basılan TDK 2011’de, bu kapsamdaki kimi sözcükler için özgün biçimin Latin harfli ya da çeviri yazılı gösterimi mümkün olabilirdi.

5. Türkiye Türkçesine yabancı dillerden giren kimi sözcükler, özel ad kaynaklıdır ve Türkçe sözlüklerin bir bölümünde, bu tür sözcüklere ilişkin açıklamalar görülmektedir. Taradığımız Türkçe sözlüklerde, özel ad kaynaklı yabancı sözcüklere yönelik açıklamalar, daha çok Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’de örneklenmiştir. Bu tür bir bilgilendirme, TDK 2005 ve TDK 2011’de seyrek olmakla birlikte tutarlılık da göstermemektedir. Türkçe sözlüklerde yer alan yabancı kökenli sözcüklerin bir bölümünde ise sözcüğe temel olarak gösterilen özel ada ilişkin açıklamalar tutarlı değildir.

6. Yabancı dillerden alınan bir sözcüğün o dildeki anlamı hakkında bilgi verilmesi, taradığımız Türkçe sözlüklerde seyrek. TDK 2005 ve TDK 2011’de belirlenemeyen bu tür bir açıklama, az sayıda sözcük için DD 2012’de görülürken daha çok Püsküllüoğlu 2012’de örneklenmiştir.

7. Kısaltma yoluyla oluşan sözcüklerin ne tür yollarla yapıldığı, hangi sözcüğün ya da sözcüklerin buna kaynaklık ettiği yönündeki bilgilendirme; Püsküllüoğlu 2012’de, diğer sözlüklere oranla daha yoğundur. TDK 2011’de ise bu yönde bir açıklamaya rastlanmamıştır.

8. Yabancı dillerden alınan sözcüklerin, eklerin birbirleriyle ya da Türkçe sözcüklerle birleşmesinden oluşan örnekler için Türkçe sözlüklerde verilen kaynak dil ve özgün biçim bilgileri farklılıklar taşımaktadır. Bu tür sözcüklerin bileşenleri, iki ayrı dile aittir ve her birinin kaynak dili ve özgün biçimi ayrı ayrı gösterilmelidir. Bu tür bir uygulama, TDK 2005’te örneklenmiştir.

9. Taranan Türkçe sözlüklerde, kimi sözcüklerin halk arasındaki söylenişlerine dayanan farklı yazımları gösterilmiş; bu sözcüklerin anlamlandırılması, ölçünlü dildeki biçime gönderme yapılarak sağlanmıştır. Ancak bu örneklerde, hangi biçimin *halk ağzı* ya da *yaygın yanlış* olarak değerlendirilip hangi biçimin ölçünlü dile ait sayılması konusunda tutarsızlıklar görülmektedir. Örneğin TDK 2005 ve TDK 2011’de ölçünlü dildeki biçiminin *Hristiyan, sütyen, turkuaz* olduğu konusunda ortaklaşılan sözcükler, Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012’de *Hristiyan, sutyen, türkuvaz* biçimleriyle yer almıştır. Bu iki sözlükte, TDK’nin doğru kabul ettiği *turkuaz* yazımı düzeltilmiş; *bk.* kısaltması ile “yaygın yanlış kullanım” (TDK 2005, XVIII) olarak değerlendirip gönderim yaptığı *sutyen* ise bu biçimiyle anlamlandırılmıştır. TDK 2005’te aynı kısaltma ile gönderim yapılan, TDK 2011’de ise hiç yer almayan *loğusa* ve *cokey* sözcüklerini Püsküllüoğlu 2012 ve DD 2012, ölçünlü dile ait doğru bir biçim olarak kabul etmiş; ilkini doğrudan, ikisincisini ise TDK 2005’in aksine *jokey* → *cokey* gösterimi ile anlamlandırmıştır. Bununla birlikte aynı sözcüğü TDK 2005 ve Püsküllüoğlu 2012, *lagos*’tan *lahos*’a; TDK 2011 ve DD 2012 ise *lahos*’tan *lagos*’a göndermiş ve dört sözlüğün ikisi *lahos*, ikisi ise *lagos* biçiminde ortaklaşmıştır. Bu tür sözcüklerin Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilindeki kullanımı ve madde başı olarak Türkçe sözlüklerle yazım kılavuzlarındaki gösterimi konusunda, ortak bir tutum sergilenmelidir.

Kısaltmalar ve İşaretler

Al.	Almanca	Lat.	Latince
Alm.	Almanca	Mac.	Macarca
Ar.	Arapça	Moğ.	Moğolca
bk.	bakınız	Norv.	Norveççe
Bulg.	Bulgarca	Osm.	Osmanlı Türkçesi
Cer.	Cermence	Port.	Portekizce
Çin.	Çince	Rum.	Rumca
Erm.	Ermenice	Rus.	Rusça
Far.	Farsça	Sırp.	Sırpça
Fin.	Fince	Sl.	Slavca
Fr.	Fransızca	Soğd.	Soğdca
İbr.	İbranice	T.	Türkçe
İng.	İngilizce	Tib.	Tibetçe
İsl.	İslavca	Yun.	Yunanca
İsp.	İspanyolca	→	Gönderme
İt.	İtalyanca	~	Benzerlik, yaklaşıklık, denklik
Jap.	Japonca	Ø	Kaynak dilin belirtilmediğini gösterir
krş.	karşılaştırınız		

KAYNAKÇA

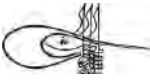
- AKALIN Şükrü Halûk (2007). “Innovation, İnovasyon: Yenileşim”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S: XCIII/666, s. 483-486.
- AKSAN Doğan (1988). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim I-III, Ankara: TDK Yayınları.
- BOZ Erdoğan (2006). “Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu”, Türkçenin Çağdaş Sorunları (Ed. G. Gülsevin, E. Boz), s. 9-46, İstanbul: Divan Yayınevi.
- _____ (2011a). “Çağdaş Türkçe Sözlüklerde Batı Kökenli Sözcüklerin Köken Dili ve Biçimi Sorunu ‘Sigara’ Örneği”, Sözlük Bilimi Yazıları I, s. 7-26, Ankara: Gazi Kitabevi.

- _____ (2011b). “Türkçe Sözlüklerde Batı Kökenli Çoklu Yazımlı Sözcükler”, Sözlük Bilimi Yazıları I, s. 91-119, Ankara: Gazi Kitabevi.
- DİL DERNEĞİ (2012). Türkçe Sözlük, Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- ERBAY Fatih (2002). “Türkçe Sözlük’ün İlk ve Son Baskısındaki Batı Kökenli Kelimelere Dair”, SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S: 11, s. 129-136.
- EREN Hasan (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- ERGENÇ İclal ve SUBAŞI UZUN Leyla (1993). “Türkçe Sözlük’te Maddebaşı Değişimlerinin İçeriksel ve Sayısal Görünümleri”, VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri 13-14 Mayıs 1993 (Yay.: K. İmer, N. E. Uzun), s. 123-139, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını.
- ERGENE Oğuz (2011). “Türkiye Türkçesindeki Çok Dilli Sözcükler ve Türkçe Sözcüklerin Alıntı Ögelerle Birleşim Yolları”, Türkçe Öğretimi Üzerine Çalışmalar (Haz.: V. D. Günay, Ö. Fidan, B. Çetin ve F. Yıldız), s. 303-316, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- ERSOY Hüseyin (2006). “Türkçedeki Yabancı Sözcüklerin Kullanım Alanı Bilgileri Ve Düşündürdükleri (Sözlükbilimsel Bir Çalışma)”, Akademik İncelemeler Dergisi, S: 1/2, s. 205-219.
- GÖZÜTOK Avni (2008). “Türkiye Türkçesinde Karma Kelimeler”, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S: 36, s. 17-22.
- GÜLSEVİN Gürer (2011). Türk Dil Kurumunun Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S: C/712, s. 299-308.
- KARAAĞAÇ Günay (1998). “Türkçenin Komşularına Verdiği Beslenme Kültürüyle İlgili Kelimeler”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C: 1998/II, S: 564, s. 476-495.
- KÖKSAL Aydın (2003). Dil ile Ekin, İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- ÖZÇELİK Saadettin (2005). “Türkiye Türkçesinde Kullanılan Türkçe-Arapça veya Türkçe-Farsça Unsurlu Özel Yapılı Kelimeler”, Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi, s. 77-88.
- ÖZTÜRK Abdullah (2003). “Değişen Toplumsal ve Kültürel Değerlerin Sözcüklerde Meydana Getirdiği Değişiklikler”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 9, s. 255-263.
- PARLATIR İsmail (1999). “Türk Dil Kurumunda Sözlük Çalışmaları”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C: 1999/I, S: 568, s. 270-284.
- PÜSKÜLLÜOĞLU Ali (2012). Türkçe Sözlük, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- SARI Mustafa (2008). Türkçenin Batı Dilleriyle İlişkisi, Ankara: TDK Yayınları.
- SEZGİN Fatin (2004). Türkçede Batı Kaynaklı Kelimelerin Yoğunluğu, Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU (2005). Türkçe Sözlük, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2011). Türkçe Sözlük, Ankara: TDK Yayınları.
- TIETZE Andreas (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı C. I A-E, İstanbul-Wien: Simurg Yayıncılık.
- UZUN Leyla (1999). “1945’ten Bu Yana Türkçe Sözlükler”, Kebikeç, S: 7-8, s. 53-57.
- ÜLKÜ Vural (2000). “Söz Varlığında Değişmeler”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C: 2000/II, S: 587, s. 467-476.

TDK. Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Yoğun Diski, TDK Yayınları.

TDK. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&view=batı, (ET: 01.12.2013).

TDK. Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts, (ET: 01.12.2013).

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA KELİME HAZİNESİNİ GELİŞTİRMEYE YÖNELİK PLANLAMANIN İNCELENMESİ*

*Sıdika AKYÜZ ARU***

*İhsan Seyit ERTEM****

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ilkökul 1-4. sınıf Türkçe öğretim programı doğrultusunda hazırlanan Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde dile dair öğrencilere kazandırılması gereken kelimelerin nasıl bir çerçevede öğretiminin yapıldığı sorusundan yola çıkarak kelime öğretimine yönelik sistematik bir planlamanın olup olmadığının belirlenmesidir. Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımıyla doküman incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. 1-4. sınıflar Türkçe ders kitaplarında kelime öğretimine yönelik planlamanın niteliğini ve en güncel uygulamalarını belirlemek için araştırmanın dokümanı, araştırmanın yapıldığı 2012- 2013 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nca, Türkçe dersi kitabı olarak kabul edilen Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarının 1., 2., 3. ve 4.sınıf ders kitapları olarak belirlenmiştir. Araştırma, yedi aşamada gerçekleştirilmiştir. Her sınıf düzeyinde ulaşılan materyallerden metinler ayrılmış, metinlerin çalışma etkinliklerinde bulunan anahtar kelimeler ve sözcük etkinlikleri incelenerek hedeflenen kelimeler listelenmiştir. Listeler üzerinde her bir alt problem doğrultusunda çözümlemelere gidilmiştir. Araştırmanın veri setini oluşturan kelimeler sistemli bir içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma bulguları, ilkökul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerden yola çıkarak temalar ve sınıf düzeylerinde kelime öğretimine yönelik sistemli bir planlamanın olmadığını göstermektedir. Ayrıca, araştırmanın diğer bulguları, temalar arasında ve sınıflar arasında kelime sayılarının düzensiz artış ve azalış gösterdiği, belirli bir düzende dağılım olmadığı ve metinlerde olması gerekenden çok fazla sayıda farklı kelimeler yer verildiği şeklinde ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, sözcük, Türkçe dersi öğretim programı, ders kitabı, kelime öğretimi

*Bu makale, 2013 yılında, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalında Yrd. Doç. Dr. İhsan Seyit Ertem danışmanlığında hazırlanan “İlköğretim Programına Göre Hazırlanan Türkçe Ders Kitaplarında Kelime Hazinesini Geliştirmeye Yönelik Planlamanın İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara, e-posta: sidikaaru@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, El-mek:ertemseyit@gmail.com

EXAMINATION OF PLANNING FOR IMPROVING VOCABULARY IN TURKISH LANGUAGE TEXTBOOK

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine whether there is systematic planning in texts in Turkish language textbooks prepared in accordance with primary education 1-4. Grades Turkish language curriculum to teach students about the question of how words are made within a framework based on the teaching of vocabulary instruction. Document review method in qualitative research approach was used in this study. To determinate planning quality of vocabulary instruction in Turkish language textbooks and its current practices, research document was selected as 1st, 2nd, 3rd and 4th grades Turkish language textbooks approved by the Board of Education within the Ministry of National Education for primary education level and published by the Turkish Ministry of Education for 2012-2013 academic year. The research, carried out in seven stages. Each grade level texts were separated from accessible materials, keywords in work activities of texts and word activities examining the targeted keywords were listed. In accordance with each sub-problem on the lists were analyzed. The words that make up the data set of the study were subjected to a systematic content analysis. The research findings showed that there is no systematic planning which is based on the primary school texts in Turkish textbooks for the vocabulary instruction on the themes and grade levels. Themes and classes of irregular increase and decrease of the number of words in which, and the text should be in a specific order that the distribution took place in too many different words emerged.

Key Words: Language, vocabulary, Turkish language curriculum, textbook, vocabulary instruction

Giriş

İlköğretim Türkçe derslerinde anadili öğretiminin bütün aşamaları için saptanan amaçlar, genel olarak bakıldığında, bireylere anlama ve anlatma ile ilgili dilsel beceri ve alışkanlıkların kazandırılmasına yöneliktir. Bu açıdan bakıldığında belirlenen amaçların gerçekleştirilebilmesi, yetişen nesle uygun ifade becerilerini kazandırması açısından çok önemlidir. Türk eğitim sistemimiz bu koşullarda, özellikle öğretim programlarında da belirttiği şu ifadelerle de dayanarak, yetiştireceği nesillerde zihinsel becerileri desteklediği gibi dil becerilerinin etkili kullanımını her bir bireyde gerçekleştirmeyi temel amaç edinmiştir. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (1-5. Sınıflar) bu konu ile ilgili olarak "Okuma sürecinde öğrencinin kelimeleri tanıması oldukça önemlidir. Kelime tanıma; öğrencinin zihinsel sözlüğünü kullanarak kelimenin anlamını belirlemesi sonucu gerçekleşmektedir. Kelimenin anlamı belirlenirken ön bilgiler kullanılmaktadır. Kelimelerin doğru tanınmaması; cümlelerin, paragrafların ve giderek bütün metnin yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kelime çalışmalarına gereken önem verilmeli ve öğrencilerin söz varlığı geliştirilmelidir" (MEB, 2005a: 16) ifadeleri yer almaktadır.

Günümüzde, iş ve okul yaşantısının birçok kademesinde ana dili kullanımının görünüşleri, anadil öğretiminin anlama ve anlatma boyutlarında önemli sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda Özbay (2003), bazı tespitlerine dayanarak şu ifadelerde bulunmuştur:

Türk gençliğinin okuduğunu anlayamadığından, anladığını sözlü ve yazılı şekillerde ifade edemediğinden akli başında herkes şikâyetçidir. Her yıl bölümümüze Türk Dili ve Edebiyatı okumak üzere gelen öğrencilerde de aynı durumu görüyoruz. Kelime serveti bakımından fakir, cümle kurma açısından kendisine güvensiz ve beceriksiz, mecazları ve nüansları zor kavrayanların çoğunlukta olduğu bir nesil ve bunlar üniversiteyi kazanabilenler. On bir yıllık, tabii hazırlık okuyanlar için on iki yıllık eğitimin Türkçeyi konuşurken ve yazarken kullanmayı beceren insan yetiştirmeyi başaramadığı ortaya çıkıyor (s. 4).

Kelime dağarcığı kavramı günümüz bilgi çağında giderek önemini artırmaktadır. Bu kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle “sözcük” kavramı ve niteliği üzerinde durmak faydalı olacaktır. Sözcükler günümüze kadar, dilin en küçük anlamlı parçaları olarak kabul edilmişlerdir. Akyol’a (1997) göre kelime düşüncelerin hafızada depolanmış şeklidir. Korkmaz (2003), kelimeyi “bir veya birden çok ses öbeklerinden oluşan ve tek başlarına zihindeki belli kavramlara karşılık olan somut veya soyut söz kalıpları, soyut ve somut kavramlar arasında iliksi kuran dil birimleri” (s. 6) şeklinde tanımlamaktadır. Sözcük dağarcığı ise genel olarak bir dilin bütün kelimeleri; bir kişi veya topluluğun dağarcığında bulunan kelimeler olarak tanımlanır (Korkmaz, 2003: 144). Birey her yaşta ana diline ait kavramlar edinirken ana diline ait kavramlar aracılığıyla da yaşadığı kültürün hazzını duyar. Bu bakımdan her yaşta her dönemde eğitim sürecinde sözcük öğretimi önem kazanmaktadır. Bireyler sahip oldukları sözcük dağarcığı sayesinde etkili iletişim becerileri kurar ve sürekli gelişen koşullara ayak uydurur. Yaşadığı toplumun maddi ve manevi kültürünü tanır. Bireyin hem zihinsel hem de sosyal varlığını sürdürebilmesinde, ana dili eğitimiyle gerçekleştirilen kavram dünyasının zenginleştirilmesi etkin rol oynamaktadır. Bu bakımdan ana dili eğitiminde söz varlığının çok özel bir yeri vardır.

Millî Eğitim Bakanlığınca belirlenen ilk okuma ve yazmanın temel amaçları arasında kelime hazinesini geliştirmeye yönlendirici şu ifadeler yer almaktadır: “Birinci sınıf çocuğunun kelime hazinesine giren kelimelerin doğru yazılış ve okunuşlarını öğretmek, bildiği ve öğrendiği kelimeleri de kullanarak, düzeyine uygun bir hikâyeye, metin veya masalı anlama ve anlatma becerilerini geliştirmek” (Akyol, 2001: 15-17).

İlköğretim öğrencilerinin kelime dağarcığı hakkında kesin verilere sahip değiliz. Türkiye’de değişik yaş grubundaki kişilerin dağarcığındaki kelime sayısı, tahminlere dayanmaktadır. Bunu ölçmek de çok zordur. Ölçmeye dayanmayan vetespit edilmesi zor olan bir kelime dağarcığının hangi kelimelerle ve nasıl bir teknikle zenginleştirileceği bilimsel bir temele dayanmamaktadır. Ancak ilköğretimde her sınıf için hazırlanan Türkçe ders kitaplarındaki kelimeler taranırsa hangi kelimelerin hangi sınıf seviyesinde çok yer aldığı ve hangi kelimelerin öğretilmesi gerektiği bir programa bağlanabilir ve uygulanabilir (Yıldız, Okur, Arı ve Yılmaz, 2006: 315).

Yapılan araştırmalar da incelendiğinde genellikle her sınıfta kelimelerin öğretimine yönelik ayrıca bir planlamanın olmadığı ve öğretmenlerin deneyim ve bilgi birikiminin farklı oluşundan ötürü Türkçe derslerinde sözcük öğretiminde birbirinden çok farklı yaklaşım ve tekniklerin kullanıldığı görülmektedir.

İlköğretim Türkçe programında dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu becerilerini geliştirmeye yönelik kazanımlara ve etkinlik örneklerine yer verilmiştir. Bu durum öğretmenlere neyi, nasıl ve niçin yapacağı konusunda kolaylık sağlamış ve rehberlik

etmiştir. Bu olumlu durumlara rağmen Türkçe öğretmen kılavuz kitapları incelendiğinde kelime öğretiminin nasıl yapılacağı ve kişisel kelime servetinin nasıl geliştirileceği ile ilgili net açıklamalara yer verilmemiştir.

Yukarıda ifade edilen sorunlar ve şimdiye kadar yapılan literatür taraması sonucunda araştırmanın problemi “İlköğretim 1., 2., 3. ve 4. sınıf Türkçe ders kitaplarında kelime öğretimine yönelik mevcut durum (planlama) nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim birinci kademe Türkçe öğretim programı doğrultusunda hazırlanan Türkçe ders kitaplarında dile dair öğrencilerde kazandırılması gereken kelimelerin nasıl bir çerçevede öğretiminin yapıldığı sorusundan yola çıkılarak var olan uygulamanın betimlenmesidir.

Akyol (2005), ülkemizde ilköğretim çağındaki çocukların kullandıkları kelimelerin derlenmesi ve metinlerin bu derlenen kelimelerle hazırlanması gibi çalışmaların yok denecek kadar az olduğunu dile getirdiği çalışmasında, etkili kelime öğretimi için bazı prensiplerin göz önünde tutulmasında yarar olduğunu dile getirmiş ve bu prensipleri sıralarken yapılması gereken ilk işin hedeflerin belirlenmesi olduğu, sürecin ise öğrenenin ön bilgi ve yaşantılarından yola çıkarak yapılandırılması gerektiğini belirtmiştir. Öğretim sürecinde kelimelerin farklı anlamlarını içeren etkinliklerin bulunması gerektiği ve öğretilecek kelimelerin öğrencilerin hayatları ile ilişkilendirilerek öğretilmesinin önemli olduğu ve her bir kelimenin ilgi uyandıracak düzeyde olması bir diğer önemli noktadır. Bunlara ek olarak öğrenciler bağımsız öğrenmeye teşvik edilmelidir.

Yukarıdaki prensipler içinde ilk ve en önemlisi olan hedef belirleyebilmek için bazı ön çalışmaların yapılmış olması gerekir. Bu ön çalışmalar arasında öğrencinin kendi yaş düzeyinde hangi kelimeleri bildiği de yer almaktadır. Şu ana kadar araştırmaya kaynaklık etmesi amacıyla incelenen birçok çalışma bu hedeflerin belirlenebilmesi aşamasında yapılması gerekenlerden bahsetmiş, pek çoğu özellikle öğrencilerin mevcut kelime hazinelerini betimleyerek, kelime sıklık tabloları hazırlamıştır (Karadağ, 2005; Kurudayıoğlu, 2005; Baldan, 2009; Savaş, 2010; Çetinkaya, 2011). Ancak çok az sayıda araştırmada kelime öğretimine yönelik hedefler belirlemenin ve bu hedefleri içerecek planların durumunun incelenmesine rastlanılmıştır. Bu konuda mevcut durumun ayrıntılı bir biçimde ortaya konulduğu bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır.

Araştırmanın amacına ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. İlköğretim 1-4. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında temalarda yer alan kelimeler nasıl bir dağılım göstermektedir?
2. İlköğretim 1-4.sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında her sınıf düzeyinde temalar arası kelimeler hangi oranda tekrar edilmiştir?
3. İlköğretim 1-4. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında bir önceki sınıftaki kelimeler hangi oranda tekrar edilmiştir?
4. İlköğretim 1-4. sınıf Türkçe ders kitaplarında her sınıf düzeyinde bulunan farklı kelimeler nelerdir?

Araştırmanın Önemi

İlköğretim programında en fazla ders saati Türkçe derslerine ayrılmıştır. Türkçe dersi de kelime servetinin geliştirilmesi için en önemli derstir. Sözcük öğretimi çok boyutlu karmaşık öğrenme sürecine sahiptir. Bundan dolayı belli bir plan ve programa göre kelime öğretiminin gerçekleştirilmesinin çok daha sağlıklı ve yararlı olacağı kesindir. Bu konuda yapılmış olan pek çok araştırmanın (Pehlivan, 2003; Karadağ, 2005; Kurudayıoğlu, 2005; Çeçen, 2002; Karatay,

2007; Yıldız ve Okur, 2010; Karadüz ve Yıldırım, 2011) sonuçları öğrencilerin kişisel kelime serveti ile ilgili açık ve net ifadelerin programlarda yer almaması, öğrencilerin yaş gruplarına veya sınıflara göre kazandırılacak kelimelere ve sayılarına yer verilmeyişi; uygulamaya yönelik bazı araştırmaların (Başaran, 2003; Özbay, 2003; Karatay, 2004) sonuçlarına göre ise genellikle her sınıfta kelimelerin öğretimine yönelik ayrıca bir planlamanın olmadığı ve öğretmenlerin deneyim ve bilgi birikiminin farklı oluşundan dolayı Türkçe derslerinde sözcük öğretiminde birbirinden çok farklı yaklaşım ve tekniklerin kullanılması, programın yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu açıdan araştırma, MillîEğitim Bakanlığı ve Talim Terbiye Kurulunun konu ile ilgili birimlerine bir fikir sunması açısından önemli bulunmaktadır.

Ülkemizde, kelime tanıma ve ayırt etmenin öğretimi ve bu yolla kelime dağarcığının geliştirilmesi, ilköğretim çağındaki çocukların kullandıkları kelimelerin derlenmesi ve metinlerin bu derlenen kelimelerle hazırlanması gibi çalışmaların yok denecek kadar az olması okuma öğretimi olumsuz yönde etkilemektedir (Akyol, 2009). İlköğretim I. ve II. kademeye devam eden öğrencilerin sık kullandıkları kelimelerin belirlendiği çalışmalar vardır. Ancak hangi sınıf düzeyinde hangi kelimelerin öğretileceğini belirlemek için her sınıf düzeyinde daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu araştırmayla henüz okuma yazma çağında olan ilköğretim öğrencilerinin okuma ve anlama becerilerinin geliştirilmesinde son derece önemli olan kelime öğretiminin mevcut uygulamalar çerçevesinde betimlenmesi ve araştırmanın, varsa eksikliklerin belirlenerek düzeltilmesi hususunda bir fikir oluşturmaya beklenmektedir.

İlköğretim okullarında kelime öğretimi alanından yapılan araştırmaların genellikle kelime öğretim yöntemlerinin uygulanması, kelime hazinesini geliştirmeye yönelik deneysel çalışmalar, kelime öğretimi konusunda alınan öğretmen görüşleri ve sınıf içi uygulamaların belirlenmesi, ilköğretim Türkçe programında kelime öğretimine yönelik kazanımların incelenmesi konularında olduğu görülmektedir (Yalçın, 1996; Yaman ve Gülcan, 2009; Göçer, 2009; Çiçekler, 2010; Karadağ ve Kurudayıoğlu, 2010; Çetinkaya, 2011; Özalp, 2011). Yine Türkçe ders kitaplarının değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmaların genellikle kitaplardaki metinlerin nitelik ve nicelik olarak yeterliliği, metinlerin türleri, kitaplara yönelik öğretmen ve veli görüşleri, öğretim programına ilişkin görüşler, ölçme ve değerlendirme açısından kitapların incelenmesi, metinlerdeki kelimelerin nitelik ve niceliklerini ortaya koyma konuları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Göçer, 2007; Güven, 2011; Çelikpazu ve Aktaş, 2011). Literatürde ilköğretim Türkçe ders kitaplarındaki kelimelerin her sınıf seviyesinde öğretimine yönelik belirtilen hedef ve etkinlikleri inceleyip değerlendiren ve ders kitaplarında var olan eksiklikleri betimlemeye yönelen çalışmalara sayıca az rastlanmaktadır. Zira bu içerikte bir çalışmanın ülkemizin geleceğinde büyük pay sahibi olan eğitim kurumlarımızda uygulanan programların daha etkili ve daha verimli olması adına bir katkısının olabileceği bu araştırmayı önemli kılan etmenlerden bir diğeridir.

Bu çalışma Millî Eğitim Bakanlığının hazırladığı ders kitaplarında, kişisel kelime servetini sınıf bazında geliştirmeye yönelik net hedefler altında belirtilmeyen kelimelerin oluşturduğu boşluğa ve bundan dolayı ortaya çıkan farklı ve yanlış uygulamalara dikkat çekmeyi amaçlaması açısından önemlidir.

Varsayımlar

Araştırma kapsamında veri toplama amacıyla kullanılan ilköğretim ders ve çalışma kitapları araştırmanın amacını gerçekleştirmeyi sağlayacak yeterli ve geçerli bilgileri yansıtacak niteliktedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma; 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığınca İlköğretim okullarında okutulmak üzere belirlenmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan 1-4. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitapları ile sınırlı tutulmuştur.

Ayrıca bu çalışma süresince, her bir sınıf düzeyinde öğrenci ders kitabında yer alan serbest okuma metinleri ve öğretmen kılavuz kitabında bulunan dinleme metinleri anahtar kelimeleri bulunmadığı için incelenmeye alınmamıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada ilköğretim 1-4. sınıf Türkçe ders kitaplarında kelime öğretimine yönelik planlamanın belirlenmesi ve kazanımlardan yola çıkarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle bu araştırma betimsel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımıyla doküman incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. İlköğretimde kullanılan Türkçe ders kitapları betimsel tarama tekniği kullanılarak incelenmiştir.

“Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır” (Karasar, 2011: 77).

Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Nitel araştırma orijinini betimsel analizden almaktadır. Nitel çalışmada özel bir durumdan genel bir sonuca ulaşmayı sağlayan tümevarımsal süreç esastır (Wiersma, 2000: 12). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011). “Doküman incelemesi belli başlı beş aşamada yapılabilir: 1. Dokümanlara ulaşma, 2. Orijinalliğini kontrol etme, 3. Dokümanları anlama, 4. Veriyi analiz etme ve 5. Veriyi kullanma” (Foster, 1995, akt. Yıldırım ve Şimşek, 2011: 193).

Çalışma Materyali

Bu çalışmada çalışmanın materyali olarak; Türkçe ders kitaplarında kelime öğretimine yönelik planlamanın niteliğini ve en güncel uygulamalarını belirlemek için araştırmanın yapıldığı 2011- 2012 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nca, İlköğretim I. kademedeki, Türkçe dersi kitabı olarak kabul edilen MEB yayınlarının 1., 2., 3. ve 4. sınıf ders kitapları belirlenmiştir.

Araştırmada ana materyal olan ders kitaplarının piyasada pek çok yayın tarafından basıldığı ve farklı örneklerinin bulunduğu bilinmektedir. Doküman incelemesine dayalı çalışmalarda, tüm doküman verisinin bir bütün olarak analize konu olması mümkün olmayabilir. Bu nedenle, çoğu zaman araştırmacıların eldeki veri setinin içinden bir örneklem oluşturmaya çalışması bilinen bir gerçektir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bundan yola çıkılarak araştırmanın veri kaynağı olan ders kitaplarının MEB yayınlarından tercih edilmesine karar verilmiştir. Bu seçimde dokümanın ulaştığı coğrafyanın büyüklüğü ve bu kitapları okuyan öğrenci sayısının diğer yayınlara göre çok daha fazla olması, ayrıca bu konuda diğer bütün kaynaklara temel teşkil etmesi dokümanın belirlenmesinde etkili olan bir diğer unsurdur.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak literatür tarama ve doküman inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmaya katkı sağlayacak ve ilgili alanda yapılan çalışmalara ulaşabilmek için literatür tarama yoluna gidilmiştir.

“Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmalarda doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olarak kullanılabilir. Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile yakından ilgilidir”(Şimşek ve Yıldırım, 2011: 188).

Türkçe ders kitaplarında kelime öğretimine yönelik planlamanın niteliğini ve en güncel uygulamaları belirlemek amacıyla yola çıkan ve nitel bir yaklaşımın benimsendiği araştırmada, araştırmanın yapıldığı 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nca, İlköğretim I. Kademedeki Türkçe ders kitabı olarak kabul edilen MEB yayınlarının 1., 2., 3. ve 4. sınıf ders kitapları veri kaynağı olarak kullanılmıştır; veriler bu kaynaklardan doküman incelemesi metoduyla toplanmıştır.

Doküman incelemesi belli başlı beş aşamada gerçekleştirilmektedir. Bunlardan verilerin toplanması ile ilgili ilk üç aşama aşağıda belirtilmiştir.

Dokümanlara ulaşılması: Bu araştırmada amaçlar doğrultusunda ihtiyaç olan dokümanlar ders kitapları, öğrenci çalışma kitapları ve öğretmen kılavuz kitaplarıdır. Bu kaynaklar ilköğretim okullarından temin edilmiştir. Bu süreci, araştırmacının öğretmen olmasının olumlu bir şekilde etkilemiştir.

Dokümanların orijinalliğini kontrol edilmesi: Her doküman incelemesinde farklı yollarla belirli dokümanlara ulaşan araştırmacı, ulaştığı dokümanların özgün olup olmadığını kontrol etmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 195). Bu konuda dokümanların kapsadığı verinin araştırmanın konusu ve amaçlarına uygunluğu, birincil kaynak niteliğinde olup olmaması, dokümanın asıllarının aynı olması, herhangi bir şekilde üzerinde değiştirme yapılmış olmaması, kim veya kimler tarafından geliştirildiğinin veya kaleme alındığının belirli olması, dokümanı geliştirenler veya kaleme alanların ilgili kurum veya kuruluştaki yasal olarak görevli olup olmaması dikkatle cevaplanması gereken sorulardandır. Araştırmada ulaşılan dokümanların geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış ve kullanım için yasal izinlerin verilmiş olduğundan dolayı bu kaynakların orijinalliği tamdır ve geçerlidir.

Dokümanların anlaşılması: Sadece dokümanlara dayalı olarak gerçekleştirilecek olan araştırmalarda bu dokümanların araştırmacı veya araştırmacılar tarafından belirli bir sistem içinde ve birbirleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışmamızda yararlandığımız ders ve öğrenci çalışma kitapları, öğretmen kılavuz kitapları ve öğretim programları belirli bir plana göre incelenmiştir.

Bu kitaplardan her biri hazırlanırken ölçme değerlendirme uzmanlarından yararlanılmış ve yararlanılan uzmanların isimleri belirtilmiştir. Ayrıca her bir kitabın içinde aynı zamanda öğrenci çalışma kitabıyer almaktadır ve her birinin öğretmen kılavuz kitabı mevcuttur. Kitaplar farklı kaynaklardan alınmış ve kitap yazarları tarafından yazılmış çeşitli türlerdeki metinlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Her sınıf düzeyindeki kitapta sekiz tema yer almakta olup her temada ikisi serbest olmak üzere toplam beş okuma metni yer almaktadır. Dolayısıyla ders kitabında 32 metin bulunmaktadır. Metinler Türkçe Dersi Öğretim Programı’na uygun olarak “öyküleyici, bilgilendirici ve şiir” türünde verilmiştir. Seçiminde öğrenci seviyesine, kazanımlara, tema içeriklerine ve Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda ifade edilen diğer hususlara dikkat edilmiştir. Metinlerin görselleri, görsel tasarımcılar tarafından öğrencilerin pedagojik özellikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır (MEB, 2011). Öğrenci Çalışma Kitabı sekiz temada yer alan metinlerin etkinliklerini kapsamaktadır. Her tema sonunda tema değerlendirmesi yer almaktadır (MEB, 2011a).

İlköğretim birinci sınıf Türkçe kitabı iki kitap setinden oluşmaktadır. İki dönem için 1. ve 2. kitaplar vardır. 1. ve 2. kitap dörder tema olmak üzere toplam sekiz temadan oluşmaktadır. Her bir dönemin kitabı ders ve öğrenci çalışma kitabından oluşmaktadır.

İlköğretim ikinci sınıf Türkçe kitabı 1. ve 2. dönem için ayrı ayrı iki kitaptan oluşmaktadır. 1. kitap toplam dört, 2. kitap toplam dört temadan oluşmaktadır. Her bir kitabın ders ve öğrenci çalışma kitabı bir aradadır.

İlköğretim üçüncü sınıf Türkçe ders kitabı her bir dönem için ayrı olmak üzere toplam iki kitaptan oluşmaktadır. Her bir kitabın içinde dört tema bulunmaktadır. 1. ve 2. kitap ders ve öğrenci çalışma kitabından oluşmaktadır.

İlköğretim dördüncü sınıf Türkçe kitabı iki kitaptan oluşmaktadır. 1. kitap öğrenci ders kitabı, 2. kitap ise öğrenci çalışma kitabıdır. Kitap toplam sekiz temadan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Çalışmada var olan uygulamanın betimlenmesi amaçlandığından mevcut durum tespiti yapılmıştır. Bu sebeple ulaşılan ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarının her bir alt amaç doğrultusunda analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada MEB yayınlarından çıkan ders kitapları ve bu kitaplarda yer alan metinler veri kaynağını oluşturmuş ve kamuya açık ve erişilebilir kaynaklardan bu dokümanlara ulaşılmıştır. Zaten okutulmakta olan ders kitapları hakkında herhangi etik dışı bir yorum ve davranışa araştırma süresince ve sonunda yer verilmemiş, kişi ve kurumlara yönelik olumsuz ifadeler kullanılmamıştır. Araştırmada verilerin kullanılmasında bütün bu süreç gözetilmiştir.

Ulaşılan dokümanlar tek başına araştırmanın veri setini oluşturduğu için araştırmanın amacına göre sistemli bir içerik analizine tabi tutulmuştur. Dokümanlar Yıldırım ve Şimşek'in (2011) belirttiği aşağıdaki dört aşamada analiz edilmiştir:

1) Analize konu olan veriden örneklem seçme, 2) kategorilerin geliştirilmesi, 3) analiz biriminin saptanması ve 4) sayısallaştırılması (s. 197).

Araştırmanın veri kaynağını oluşturan öğrenci ders ve çalışma kitaplarındaki metinlerde geçen ve araştırmanın amaçları doğrultusunda tespit edilecek kelimelerin belirlenmesi ve analizi süreci araştırmacı tarafından beş kategoride gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacına bağlı olarak analiz birimi: birinci, ikinci ve üçüncü kategoride anahtar sözcükler; dördüncü kategoride temalar; beşinci kategoride ise sınıf düzeyi olarak belirlenmiştir.

Bu araştırma genel olarak söz varlığını kullanma ve yeni öğrenilecek kelimelerin kullanımı üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu araştırmaya kelime-dil bilgisi çalışmalarıyla ilgili bir aşama da eklenebilirdi ancak bu araştırma daha çok metinlerde öğretilmesi hedeflenen kelimeler ile ilgilendiği için, dil bilgisini kurallarını sezdirme amaçlı verilen kelimeler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan 1. Sınıflara ait Türkçe ders kitabı R. Demiroğlu, E. Gökahmetoğlu tarafından yazılmıştır. Bu kitap, MEB Talim ve Terbiye Kurulunun 17.12.2009 tarih ve 241 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Kitap içeriğinde birinci ve ikinci dönem okutulmak üzere 4'er temadan toplam sekiz tema vardır. Okuma metinlerine ikinci dönem okutulan 2. Kitapta yer verilmiştir. Öğrenci ders ve çalışma kitabı bir aradadır ve iki adettir.

Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan 2. Sınıflara ait Türkçe ders ve öğrenci çalışma kitabı Serdar Arhan ve Seçil Coşkun tarafından yazılmıştır. Bu kitap, MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nun

18.12.2009 tarih ve 294 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Öğrenci ders ve çalışma kitabı bir aradadır ve birinci ve ikinci dönem okutulmak üzere iki adettir.

Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan 3. Sınıflara ait Türkçe ders ve öğrenci çalışma kitabı Güngör Aydın ve Tuncay Demirel tarafından yazılmıştır. Bu kitap, MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nun 17.12.2009 tarih ve 252 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. 3. Sınıflarda ders ve çalışma kitabı ayrı ayrı değil tek bir kitap halinde ve birinci ve ikinci dönem okutulmak üzere iki adettir.

Editörlüğünü Prof. Dr. Hayati Akyol' un yaptığı Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan 4. Sınıflara ait Türkçe ders kitabı İbrahim Gültekin ve Ayten Zehra Pekdemir tarafından yazılmıştır. Bu kitap, MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nun 17.12.2009 tarih ve 250 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. 4. Sınıfta öğrenci ders ve çalışma kitabı ayrı ayrıdır. Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabı İbrahim Gültekin ve Ayten Zehra Pekdemir tarafından yazılmış ve aynı tarih ve sayı ile çalışma kitabı olarak kabul edilmiştir.

İlköğretim 1, 2., 3. ve 4. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metin sayıları, bu metinler için çalışma kitaplarındaki etkinliklerden derlediğimiz ve hedeflenen kelimeler olarak varsaydığımız anahtar kelimeler ve metinlerde geçen anahtar kelimeler aşağıda tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1. Sınıf Düzeylerine Göre Tema ve Metin Sayıları

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Tema</i>	<i>Metin sayısı ve türleri</i>		
		<i>Dinleme, hikâye edici ve şiir</i>	<i>Okuma</i>	<i>Serbest okuma</i>
1	8	12	4	4
2	8	32	-	16
3	8	24	8	16
4	8	26	6	16

Tablo 1'de görüldüğü gibi 1. Sınıfta tema sayısı 8, 12 bilgilendirici, hikâye edici ve şiir türünde metin, 4 adet dinleme metni ve 4 adet serbest okuma metni bulunmaktadır. 2. sınıfta 8 temada toplam 32 adet hikâye edici, bilgilendirici ve şiir türünde metin, 16 adet serbest okuma metni bulunmakta, dinleme metni bulunmamaktadır. 3. Sınıf düzeyinde 8 temada toplam 24 adet bilgilendirici, hikâye edici ve şiir türünde metin bulunmakta 8 adet dinleme ve 16 adet serbest okuma metni bulunmaktadır. 4. Sınıfta ise 8 temada toplam 26 adet bilgilendirici, şiir ve hikâye edici metin, 6 adet dinleme metni ve 16 adet serbest okuma metni bulunmaktadır.

Tablo 2. Sınıf Düzeyinde Çalışma Kitabı Anahtar Kelime Sayıları

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Hedeflenen Kelime Sayısı (H.K.S)</i>
1	63
2	266
3	191
4	225

Tablo 2 incelendiğinde hedeflenen kelime sayılarının sınıf düzeylerine göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Sınıf Düzeyinde Metin Anahtar Kelime Sayıları

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>M. A. K. S.</i>
1	21
2	91
3	93
4	100

*M. A. K. S: Metin Anahtar Kelime Sayısı

Tablo 3’de görüldüğü gibi sınıf düzeylerine göre metin anahtar kelime sayıları değişiklik göstermektedir.

Tablo 4. Sınıf Düzeylerinde Hedeflenen Kelimeler ve Metin Anahtar Kelime Sayıları

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>H. K. S.</i>	<i>M. A. K. S.</i>	<i>%</i>
1	63	21	33
2	266	91	34
3	188	93	49
4	225	100	44

Tablo 4’den de anlaşılacağı üzere 1. Sınıf düzeyinde hedeflenen kelime sayısı 63, metinde geçen hedeflene kelime sayısı, 21’dir. 2. Sınıf düzeyinde hedeflenen kelimelerden %34’ü metinlerde geçmektedir. 3. Sınıfta hedeflenen 188 kelimeden %49’u metinlerde gözlenmiştir. 4. Sınıfta ise 225 hedef kelimedenden 100 tanesi metinlerde bulunmuştur.

Araştırmanın birinci aşamasında her bir sınıf düzeyinde temalarda yer verilen metinler belirlenmiş ve bu metinler içerisinde serbest okuma metinleri ve dinleme metinleri çalışma kitaplarında etkinlikleri olmadığı için çıkarılmıştır. Kalan her bir metnin öğrenci çalışma kitabında bulunan etkinliklerine bakılarak anahtar kelimeler tespit edilmiş, listelenerek sayımları gerçekleştirilmiştir.

İlkokul 1-4. sınıf Türkçe kitaplarında temalarda yer alan kelimeler nasıl bir dağılım göstermektedir? Sorusuna ilişkin bulgular:

Çalışma Kitabı Anahtar Kelimelerine Yönelik Bulgular

Tablo 5. 1. Sınıf Düzeyinde Hedeflenen Kelimelerin Temalara Dağılımı

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Tema</i>	<i>H.K. S.</i>
1	5	23
1	6	13
1	7	10
1	8	17
Toplam		63

Tablo 5’de görüldüğü gibi 5. Tema ile 6. Tema arasında hedeflenen kelime sayısı azalmış, 6. tema ile 7. tema arasında hedeflenen kelime sayısı azalmış, 7. Tema ile 8. Tema arasında hedeflenen kelime sayısı artmıştır. Bu bilgiden yola çıkarak 1. sınıf temaların içerdiği anahtar kelime sayıları düzensiz bir dağılım göstermektedir.

Tablo 6. 2. Sınıf Düzeyinde Hedeflenen Kelime Sayısının Temalara Dağılımı

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Tema</i>	<i>H.K.S.</i>
2	1	36
2	2	48
2	3	55
2	4	31
2	5	26
2	6	21
2	7	33
2	8	16
Toplam		266

Tablo 6’da görüldüğü gibi 2. sınıf temalarının içerdiği anahtar kelime sayıları düzensiz bir dağılım göstermektedir.

Tablo 7. 3. Sınıf Düzeyinde Hedeflenen Kelime Sayısının Temalara Dağılımı

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Tema</i>	<i>H. K. S.</i>
3	1	43
3	2	27
3	3	17
3	4	16
3	5	19
3	6	13
3	7	19
3	8	37
Toplam		191

Tablo 7’de görüldüğü gibi 3. Sınıf temalarının içerdiği anahtar kelime sayıları düzensiz bir dağılım göstermektedir.

Tablo 8. 4. Sınıf Düzeyinde Hedeflenen Kelime Sayısının Temalara Dağılımı

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Tema</i>	<i>H. K. S.</i>
4	1	28
4	2	44
4	3	11
4	4	22
4	5	50
4	6	7
4	7	30
4	8	33
Toplam		225

Tablo 8’de görüldüğü gibi 4. sınıf temalarının içerdiği anahtar kelime sayıları düzensiz bir dağılım göstermektedir.

Metin Anahtar Kelimelerine Yönelik Bulgular:

Metin anahtar kelimeleri düzensiz bir dağılım göstermektedir. 1.Sınıfın bütün temalarında hedeflenen kelime sayısı 63 iken bu sayı metinlerdeki dağılıma bakılınca 21'e düşmektedir. Bu bulguya dayanarak metinler için hedeflenen kelimelerin metinlerde geçmese bile sadece çalışma kitabındaki etkinliklerde geçtiği ve bu şekilde uygulama yapıldığı yorumu yapılabilir. Ancak böyle bir uygulama kelime hazinesi kazandırmaya yönelik bir süreçte yetersiz ve eksik bir uygulamadır. Aynı şekilde 2-3-4. Sınıf temalarının metin anahtar kelimeleri düzensiz bir dağılım göstermektedir. Hiçbir düzeyde kelime sayılarında temalar arasında düzenli bir artış veya düzenli bir azalma olmamaktadır.

İlköğretim 1-4.sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında her sınıf düzeyinde temalar arası kelimeler hangi oranda tekrar edilmiştir? Sorusuna ilişkin bulgular:

Çalışma Kitabı Anahtar Kelimelerine Yönelik Bulgular

Tablo 9. 1. Sınıf Düzeyinde Hedeflenen Kelimelerin Tekrar Edilme Oranları

<i>Sınıf düzeyi</i>	<i>Tema</i>	<i>Kelime</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
1	5	23	-	-
1	6	13	0	0
1	7	10	2	15
1	8		0	0
Toplam	4	46	2	4

Tablo 9'da görüldüğü gibi 1. Sınıfın 5. Temasında bulunan 23 kelimeden hiçbirisi 6. Temada tekrar edilmemiştir. 6. Temada bulunan 13 kelimeden 2'si 7. temada tekrar edilmiştir. 7. Temada bulunan 10 kelimeden hiçbirisi 8.temada tekrar edilmemiştir. Üç temada 46 kelimeden 2'si tekrar edilmiştir.

Tablo 10. 2. Sınıf Düzeyinde Hedeflenen Kelimelerin Tekrar Edilme Oranları

<i>Sınıf düzeyi</i>	<i>Tema</i>	<i>Kelime</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
2	1	36	-	-
2	2	48	1	2
2	3	55	1	2
2	4	32	0	0
2	5	26	1	3
2	6	21	0	0
2	7	18	2	9
2	8		0	0
Toplam		236	5	2

Tablo 10'da görüldüğü gibi Toplam 236 kelimeden 5 tanesi temalarda tekrar edilmiştir. 3. Sınıf düzeyinde temaları arasında tekrarlanan kelime bulunmamaktadır.

Tablo 11. 3. Sınıf Düzeyinde Hedeflenen Kelimelerin Tekrar Edilme Oranları

<i>Sınıf düzeyi</i>	<i>Tema</i>	<i>Kelime</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
4	1	28	-	-
4	2	18	1	3
4	3	13	0	0
4	4	13	0	0
4	5	19	0	0
4	6	24	0	0
4	7	30	0	0
4	8	21	1	3
Toplam	8	166	2	1

Tablo 11’de görüldüğü gibi 4. Sınıfın 1. Temasında bulunan 28 kelimedenden 1’i 2. temada tekrarlanmıştır. 7. Temada bulunan 30 kelimedenden 1’i 8. Temada tekrarlanmıştır. Diğer temalarda tekrar eden kelime bulunmamaktadır. Toplam 166 kelimedenden 2’si temalar arasında tekrar edilmiştir.

Metin Anahtar Kelimelerine Yönelik Bulgular

Tablo 12. 1. Sınıf Düzeyinde Metin Anahtar Kelimelerin Tekrar Edilme Oranları

<i>Sınıf düzeyi</i>	<i>Tema</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
1	5	-	-
1	6	0	0
1	7	1	16
1	8	0	0
Toplam	4	1	5

Tablo 12’de görüldüğü gibi 1. Sınıf düzeyinde metinlerde bulunana anahtar kelimelerin temalar arasında tekrar edilme oranları çok düşüktür. 17 kelimedenden 1’i temalar arasında tekrar edilmiştir. 2, 3 ve 4. sınıf düzeylerinde metinlerde bulunana anahtar kelimelerin hiçbirisi temalar arasında tekrar edilmemiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak tekrarın son derece önemli olduğu kelime öğretimi sürecinin bir kolunun daha eksik olduğu yorumu yapılabilir. Örneğin 2. Sınıfın ilk metninde bir anahtar kelime ile karşılaşan bir öğrenci o kelime ile bir daha karşılaşmayacak ve dolayısıyla öğrenme de gerçekleşmeyecektir.

İlköğretim 1-4. sınıf Türkçe kitaplarında her sınıfta bir önceki sınıftaki kelimeler hangi oranda tekrar edilmiştir? Sorusuna ilişkin bulgular:

Çalışma kitabı anahtar kelimelerine yönelik bulgular:

Tablo 13. Sınıf düzeylerine göre tekrar edilen anahtar kelime sayıları

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Toplam kelime</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
1	57	-	-
2	235	15	26
3	168	20	08
4	205	20	11
Toplam	665	55	8

Tablo 13’de görüldüğü gibi 1. Sınıfta metinlerde geçen 57 anahtar kelimenin 15’i 2. Sınıf ders kitabındaki metinlerde tekrar edilmiştir. 2. Sınıf ders kitabındaki metinlerde geçen 235 anahtar kelimeden 20’si 3. Sınıf ders kitabındaki metinlerde tekrar edilmiştir. 3. Sınıf ders kitabındaki metinlerde geçen 168 anahtar kelimeden 20’si 4. Sınıf ders kitabındaki metinlerde tekrar edilmiştir.

Sınıflar arasında tekrarlanan kelimelere bakıldığında oranın % 1’i bile bulmadığı maalesef görülmektedir. Bu bulgu, farklı basamaklardaki öğretim materyallerinin özenle düzenlenerek sadece %5 veya daha az yeni kelime ile basamaklar arası geçişin sağlanmasına (Çetinkaya, 2011) yönelik bilimsel ifadelerle tamamen birbirine zıttır. Nitekim tablo 4.6.1’de görüldüğü gibi 1. Sınıftan 2. Sınıfa %99.74 oranla yeni kelimeler eklenmiştir. 2. sınıftan 3. Sınıfa aktarılan kelimeler % 8’dir. Bu ifade farklı bir değişle 3. Sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde bir önceki sınıfa göre %99.92 oranında yeni kelime kullanılmıştır anlamına gelmektedir. 4. Sınıfta ise bu oran çok değişmemekle birlikte % 99.89’dur.

Metin Anahtar Kelimelerine Yönelik Bulgular

2. Sınıfta 1. Sınıf kelimeleri % 2 oranla tekrar edilmiştir. 3. Sınıfta 2. Sınıf kelimeleri % 11 oranla tekrar edilmiştir. 4. Sınıfta ise 3. Sınıf kelimeleri % 4 oranla tekrar edilmiştir. Metin anahtar kelimelerinin tekrar edilme oranları hedeflenen kelimelerin tekrar edilme oranları ile benzerlik göstermektedir.

İlköğretim 1-4. sınıf Türkçe ders kitaplarında her sınıf düzeyinde bulunan farklı kelimeler nelerdir? Sorusuna ilişkin bulgular:

Çalışma Kitabı Anahtar Kelimelerine Yönelik Bulgular:

Tablo 14. Hedeflenen Kelimeler İçerisinde Sınıf Düzeylerine Göre Farklı Kelime Sayıları

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Toplam kelime</i>	<i>Temalarda tekrar eden</i>	<i>Farklı kelime</i>
1	63	6	57
2	266	31	235
3	191	20	171
4	225	20	205
Toplam	745	77	668

Tablo 14’de görüldüğü gibi 1. Sınıf düzeyinde 63 hedeflenen kelimedenden 6’sı temalar arasında tekrar edilmiş 57’si ise bir kez kullanılmıştır. 2. Sınıf düzeyinde 266 kelimedenden 31’i temalar arasında tekrar edilmiş 235’i ise sadece bir kez kullanılmıştır. 3. Sınıf düzeyinde 191 kelimedenden 20’si temalar arasında tekrar edilmiş 171’i ise yalnız bir defa kullanılmıştır. 4. Sınıf düzeyinde 225 hedeflenen kelimedenden 20’si temalar arasında tekrar edilmiş 205’i ise farklı kelimedir. Toplam 745 kelimenin %89’u farklı kelimelerden oluşmaktadır.

Metin Anahtar Kelimelerine Yönelik Bulgular

Tablo 15. Metin Anahtar Kelimeleri İçerisinde Sınıf Düzeylerine Göre Farklı Kelime Sayıları

<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Toplam kelime</i>	<i>Temalarda tekrar eden</i>	<i>Farklı kelime</i>
1	21	1	20
2	91	5	86
3	93	7	86
4	100	2	98
Toplam	305	15	290

Tablo 15’de görüldüğü gibi 1. Sınıf düzeyinde 21 hedeflenen kelimeden 1’i temalar arasında tekrar edilmiş 20’si ise bir kez kullanılmıştır. 2. Sınıf düzeyinde 91 kelimeden 5’i temalar arasında tekrar edilmiş 86’sı ise sadece bir kez kullanılmıştır. 3. Sınıf düzeyinde 93 kelimeden 7’si temalar arasında tekrar edilmiş 98’i ise yalnız bir defa kullanılmıştır. 4. Sınıf düzeyinde 100 hedeflenen kelimeden 2’si temalar arasında tekrar edilmiş 98’i ise farklı kelimedir. Kelimelerin %95’i farklı kelimeden oluşmaktadır.

Sonuçlar

Dil eğitimi daha çok zihinsel faaliyetlerden oluşan uzun bir süreçtir. Bu sürecin nereden başlaması gerektiği ve süreç boyunca hangi etkinlik ve faaliyetlerin yapılması gerektiği, cevaplanması gereken önemli sorulardandır. Düşüncenin en önemli unsurlarından olan kelimelerin belirlenmesi ve bu kelimelerin nerede ve ne şekilde verileceğinin belirlenmesi bu soruların çıkış noktasıdır. Eğitim ve öğretimde ilk basamak dil olduğuna göre kelime hazinesinin hangi miktarda ve nitelikte öğretileceği, öğrenim sürecinin başarısını etkileyen önemli etkenler arasında yer almaktadır.

Ülkemizde ise kelime hazinesi gelişimine yönelik kelime listelerinin belirlenerek hedeflerin koyulduğu sistemli bir süreç mevcut değildir. Bahsedilen bu durum ülkemizde ders kitabı olarak okutulmakta olan kitaplardaki metinlerden yola çıkılarak incelenmiştir. İncelenen süreç sonunda araştırmanın her bir alt probleminin bulgularına bakıldığında her sınıf düzeyinde temalarda bulunan metinlerde bir takım kelimelere rastlanmıştır. Bu kelimelerin çalışma kitaplarında yer alan metin etkinliklerinde rastgele bir şekilde yerleştirildiği görülmüştür. Ayrıca bu kelimelerin etkinliklere düzenli bir şekilde değil farklı farklı sayılarda dağıtıldığı görülmüştür. Her bir kelimenin etkinliklerde sadece bir kez geçmesi de ilginçtir. Metinlerde bu kelimelere bakıldığında kolayca seçilebilecek nitelikte olmadığı, bir takım yazınsal düzenlemelere gidilmediği görülmüştür. Çoğu zaman metinlerde bu kelimelerin hiç birisini bulunamamıştır. Bu kelimelerin hedeflenen kelimeler olarak düşünülmesi imkânsızdır dolayısıyla denilebilir ki metinlerde planlı bir kelime öğretimi sistemi yoktur.

Çalışmada metinlerin çalışma kitaplarındaki etkinliklerinde anahtar kavram olarak verilen, söz dağarcığını geliştirme etkinliklerinde yer alan ve bazı dil bilgisi etkinliklerinde belirtilen kelimelerden yola çıkarak oluşturduğumuz anahtar kelime havuzu, metinlerin hedeflenen kelimeleri olarak listelenmiştir. Nitekim daha önce bu konuda yapılan pek çok çalışmada Türkçe kitaplarında bulunan metinlerde kazandırılacak kelimelerin tespitinde çalışma kitapları baz alınmaktadır. Ayrıca Talim ve Terbiye Kurulu’nun hazırlamış ve MillîEğitim Bakanlığının onaylamış olduğu öğretim programlarında yer alan hedefler içerisinde işaret edilen kelimeler bizi metinlerin etkinliklerinde bulunan anahtar kavramlara ve diğer kelimelere yönlendirmektedir. Ayrıca Türkçe öğretim programında kelime hazinesi kazandırmaya ve geliştirmeye yönelik hedeflerin uygulanabilirliği ve ulaşılabilirliği açısından düşünüldüğünde çalışma kitaplarının etkinliklerinde bulunan kelimeler dışında seçilebilecek başka hedef kelimeler zaten bulunmamaktadır. Metinlerin hedeflenen kelimelerini listelediğimiz 1. Alt problemde ulaşılan sonuç her bir metnin kelime sayısındaki artış ve azalışın belli bir orana göre olmadığıdır. Ayrıca bazı metinlerin anahtar kavramı bulunmamaktadır. Bu sonuçlar kelime hazinesinin geliştirilmesine yönelik koyulan hedeflerin ulaşılabilirliği açısından düşündürücüdür. Araştırmamız bu sonuçları ile Karadağ ve Kurdayıoğlu (2010), Özatalay (2007), Özalp’in (2011) bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bu araştırmacılar, metinlerin kelime hazinesi açısından yeniden değerlendirilmesi gerektiği, kitapların amaçlar ve becerileri kazandıracak nitelikte olmadığı, Türkçe dersi programında kelime serveti geliştirecek hedeflerin yetersiz olduğu ifade etmişlerdir.

Türkçe dersi öğretim programında belirtilen hedefler ve becerilerin içerisinde kelime hazinesini geliştirmeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Örneğin “Okuduğu, dinlediği ve

izlediğinden hareketle söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarını sağlamak” (MEB, 2005b) şeklinde bir hedefin gerçekleştirilebilmesi için bu derslerde temele alınan metinlerin içerdiği kelimelerin belli bir hedefe göre seçilmesi ve buna göre düzenlenmesi gerekmektedir. Söz varlığının geliştirilebilmesi için ilk basamak öğrencilerin karşılaştığı bu metinlerin söz varlığının geliştirilmesi ve planlı bir şekilde düzenlenmesi olmalıdır. Programda aynı şekilde başka bir hedef “Dinlediklerindeki/izlediklerindeki anahtar kelimelerin farkına varır” (MEB, 2005b) ifadesidir. Bu ifadeden anlaşıldığı üzere öğretmenlerin sınıfta sesli okuma şeklinde de işledikleri metinlerin anahtar kelimelerinin fark edilebilir şekilde düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak araştırmanın bulgularına göre hiçbir metnin anahtar kavramı metinler içerisinde fark edilebilir şekilde düzenlenmemiştir.

Ayrıca metinlerin kelime hazinesini geliştirmeye yönelik hazırlanmadığı ve aynı zamanda kelime öğretiminin planlı bir şekilde yapılmadığını bu araştırmanın dikkat çekici bulgularındandır. Gül (2009), araştırmasında metin içerisinde öğretilmesi hedeflenen kelimelerin tekrar edilmediği ve hatta bulunmadığını belirtmiştir. Baysal (2007), ders kitaplarının kelime hazinesi yönünden yetersiz olduğunu belirtmiştir. Karadüz ve Yıldırım (2011) ise çalışma kitaplarının yetersiz olduğunu ve kelime öğretiminin plansız yapıldığını vurgulamışlardır.

Araştırmamızın 1. Alt probleminde sınıf düzeylerinde temalarda yer alan kelimelerin temalar arası dağılımına bakılmıştır. Her sınıfta bu dağılımın düzensiz olduğu görülmüştür. Bazı sınıflarda çok az olan hedef kelimelerin bir diğer sınıfta büyük bir farkla azaldığı veya arttığı görülmüştür. Kelime öğretiminin hedeflendiği düşünülen programda belli bir aşamalılık mevcut değildir. Oysa kelime hazinesini geliştirmeye yönelik düzenlenen bir programda her bir sınıf düzeyinde hatta sınıf düzeyinde tema ve metinlerde verilen kelimelerin sayısal olarak planlı bir dağılım göstermesi beklenmektedir. Bu sonuçlar da sürecin plansız olduğunu göstermektedir. Araştırmanın bu bulgusu Çetinkaya (2011), Karadağ ve Kurudayıoğlu (2010), Karadüz ve Yıldırım (2011), Baldan (2009), Savaş (2010), Karatay’ın (2007) çalışmalarının sonuçları ve dikkat çekilen noktalar yönüyle benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer alt probleminde kelimelerin temalar arasında tekrar edilme oranlarına bakılmıştır. Kelimelerin tekrar edilmesi kelime öğretiminde ve söz varlığının geliştirilmesinde önemli bir faktördür. Ancak bulgulara göre 28 temada 585 kelimedenden tekrar edilen kelime sayısı 9’dur. Metin anahtar kelimelerine bakıldığında ise 28 temada sadece 1 kelime tekrar edilmiştir. Anılan ve Genç (2011), araştırmalarında kelime öğretiminde sık tekrarların olması gerektiğini ancak kitaplarda bu durumun söz konusu olmadığını belirtmektedir. Çetinkaya (2011), Kurudayıoğlu (2005), Karadağ (2005) araştırmalarında kitaplarda kelime hazinesini geliştirmeye yönelik sık tekrarların olmadığını belirtmektedir. Bu bulgular ışığında kelime hazinesini geliştirmeye yönelik bir planlamanın varlığından söz etmek imkânsızdır.

Araştırmanın 3. Alt probleminde hedeflenen kelimelerin ve metinlerde geçen kelimelerin sınıflar arası tekrarlanma oranlarına bakılmıştır. Temalar arasında karşılaşılan tablo sınıflar arasında da aynıdır. Oran %1’i bulmamaktadır. Toplam 665 hedeflenen kelimedenden 55’i sınıflar arasında ve sadece bir kez tekrar edilmiştir. Tekrarların bu kadar az olduğu bir süreçte kelimelerin kalıcı olarak öğretilmesi mümkün değildir.

Araştırmanın 4. Alt problemine yönelik olarak her sınıf düzeyinde farklı kelimeler tespit edilmiştir. Bütün sınıf düzeylerinde çalışma kitabında bulunan 745 kelimedenden %89’u farklıdır. Toplam 305 metin anahtar kelimesi içerisinde %95’i farklı kelimedir. Kelime hazinesinin geliştirilmesinin planlandığı bir süreçte yeni kelime sayısının bu kadar fazla olması ve tekrar edilen kelimelerin çok az sayıda olması böyle bir sürecin olmadığı ya da bu yöndeki hedeflerin sadece kitaplarda yazılı olarak kalacağı anlamına gelmektedir.

Bu konu ve benzer konularda yapılmış olan pek çok araştırmada bu çalışmada ulaşılan plansız süreç dile getirilmiştir. Demir (2006), insanın yaşı, öğrenim düzeyi, yaşadığı bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmışlık seviyesine göre kişisel söz dağarcığının ne kadar olması ve hangi sözcüklerden oluşması gerektiği konusunda belirlenmiş bir kıstas olmadığından ve ders programlarında da öğrencilerin sınıflarına göre sahip olması istenen söz dağarcığı aralığının belirtilmediğini bildirmektedir. Bu araştırmanın bulguları da göstermektedir ki öğrencilerin her sınıf düzeyi sonunda kazanması hedeflenen söz varlığı Türkçe programında belirtilmemiş ve dolayısıyla kitaplarda bulunan metinlere yansımamıştır.

Öneriler

Araştırmada ulaşılan sonuçlar ve tartışılan literatür bilgileri doğrultusunda aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

1) Kelime hazinesi öğretimi bir MillîEğitim politikası olarak ele alınmalı ve her sınıf seviyesi için öncelikli öğretilmesi gereken temel kelime listeleri hazırlanmalı ve bu listeler kitap yazarlarına ve program hazırlayanlara sunulmalıdır.

2) İlköğretim Türkçe ders kitaplarına alınacak metinlerde bulunan kelimeler, bir programa bağlı olarak seçilmelidir. Öncelikle ilköğretimde farklı yaş grupları bazında yapılan pek çok araştırmadan da faydalanarak oluşturulabilecek kelime listelerinden yola çıkarak hangi sınıf ve hangi yaş grubuna hangi kelimelerin verileceği belirlenmelidir. Belirlenen kelimelere göre her sınıf düzeyi için metinler oluşturulmalı ve daha sonra ders kitapları hazırlanmalıdır. Türkiye'nin her yerinde aynı yaş grubu için aynı ders kitabı kullanılabilir.

3) Kelime hazinesinin geliştirilmesinde metinlerdeki kelime sayıları ve her bir metinde geçen farklı kelimeler son derece önemlidir. Ders kitaplarındaki toplam ve farklı kelimeler arasındaki oranların belli bir aralığa göre hazırlanması gerekmektedir.

4) Sınıf seviyeleri yükseldikçe ders kitaplarında kullanılan toplam ve farklı kelime sayısının belli bir oranda artırılması gerekmektedir.

5) Kelime listeleri hazırlanırken yaş, seviye, cinsiyet ve sosyo-ekonomik farklılıklar göz önünde bulundurulmalı ayrıca çocukların ifade edici dillerinde kullandıkları kelimeler de göz önünde bulundurulabilir.

6) Kelime hazinesini geliştirmeye yönelik verilecek eğitimin sadece Türkçe öğretmenlerinin vazifesi olarak düşünmemek doğru bir değerlendirme olacaktır. Oluşturulacak kitaplarda sıklık listelerinden faydalanılabilir.

7) Ülkemizde kelime hazinesi ile ilgili araştırmalar özellikle de ilköğretim düzeyinde öğrencilerin sık kullandıkları kelimeler ile ilgili çalışmalar çok yenidir ve sınırlı sayıdadır.

8) Öğrencilere öğretilmesi hedeflenen bir söz varlığının olmayışından dolayı ortaya çıkan dil eğitiminin planlamasında çocuklara hangi yaşta hangi sıklıklarla hangi kelimelerin öğretileceği konusunda belirlenmiş kriterlerin olmaması ders kitaplarında da bir istikrarsızlığın oluşmasına neden olmaktadır. Yani farklı farklı söz dağarcığı içeren ders kitaplarıyla öğrenciler baş başa kalmakta ve kelime öğretimi plansız bir şekilde devam etmektedir. Eğitime bir birlik ve kalite kazandırmak için bu durum düzeltilmelidir.

9) Bu aşamada öncelikle temel eğitimde önceden belirlenecek kelimelerinin öğrencilere kazandırılması genel bir ilke olarak kabul edilmelidir ve öğretim programları buna göre planlanabilir. Toplumsal iletişimin sağlıklı hale gelebilmesi için, bu durum ilk şart olarak görülmelidir. Önceden planlanan kelimelerin, öğrencilere temel eğitimde etkin olarak öğretilmesi,

kelime hazinesi bakımından asgari bir ortaklığın sağlanması ve etkili iletişim kurulması adına önemlidir.

10) Kelime listelerinin belirlenmesi ve kelime hazinesini geliştirmeye yönelik öğretimin planlanması sürecinde bu listelere başvurulması kelime öğretiminde zaman kaybını da önleyecektir.

11) Öğretimi yapılacak kelimelerin listesi metinlerin başında veya ünitenin başında verilebilir. Metin başlarında verilen anahtar kelimeler öyle ayarlanmalıdır ki bu kelimeler öğrencinin metin içinde bağlamdan çıkarabileceği anlamlara sahip ve aynı zamanda ders içinde öğretilmesi hedeflenen kelimeler olmalıdır.

12) Ders kitapları hazırlanırken öğretilmesi hedeflenen kelimelerin metin ile beraber, anlamı bilinmeyen kelimelerin ise kitabın sözlük kısmında verilmesi daha uygun olabilir. Elbette ki, belirlenecek kelimeler dışında anlamı bilinmeyen bazı kelimeler çıkacaktır ancak bunların sayısı çok fazla olmayacaktır ve en azından hedef kelimelerden birisi olma olasılığı eskiye nazaran daha yüksek olacaktır.

13) Yapılan araştırmalara göre bölgesel bazda aynı çağda bulunan çocuklara göre kullanılan temel kelimeler değişmemektedir. Oluşturulacak metinler bu kelimelerden seçilebilir. Hedef kelimelerin belirlenmesinde ise bölgesel farklılıklara gidilebilir. Çünkü bir bölgelerin kendi içlerinde dahi sosyo-ekonomik çevre değiştiğinden yapılan araştırmalar göre kelime hafızası ve konuşma dili de değişmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak Türkiye genelinde bir kelime haritası çıkarılabilir. Bu haritadan yola çıkarak ders kitaplarına hedef kelime listeleri yerleştirilebilir.

14) Ders kitaplarının hazırlanmasında her sınıf düzeyinde öğrencilerin öğrenmeleri gereken kelimeleri içeren metinlerin yer almasına özen gösterilmelidir.

15) Yaş gruplarına göre veya sınıflara göre öğretilmesi gereken bir sözcük hazinesi listesi belirlenebilir. Okutulan ders kitapları bu listedeki sözcüklerden oluşabilir.

16) Öğretilmesi hedeflenen kelimeler metinleri oluşturan cümleler içerisinde sık sık farklı biçim ve görevlerde kullanılabilir.

Özetle eğitim öğretimin çeşitli kademelerindeki çocuk ve gençlerimizin sahip olması gereken kişisel kelime serveti konusunda millî hedeflerimizin olduğu ancak uygulamalarda sıkıntılarının mevcut olduğu programlarda görülmektedir. Dileğimiz en kısa süre içerisinde bu hedeflere yönelik açık ve net ifadelerin ve uygulanabilir ders planlarının programlara konulmasıdır. Aynı zamanda okutulacak ders kitaplarının da bu planla uyumlu hale getirilmesidir.

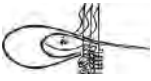
Ders kitaplarının belirli bir sözcük dağarcığını kazandırmayı hedeflemesi ve bunun için de, ilk önce ana sınıfı dâhil, çocuğun ailesinden ve yakın çevresinden edindiği, çevresiyle iletişim kurarken kullandığı etkin sözcük dağarcığı doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Daha sonra, temel eğitimden başlayarak bu kelime hazinesi, her yaş ve sınıf seviyesine göre bir program dâhilinde, aşamalı olarak öğrencilere kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, D. (2000). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dil bilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKYOL, H. (1997). Kelime öğretimi. *Millî Eğitim*, 134, 46-47.
- AKYOL, H. (2001). Dil bilgisi ve imlâ., L. Küçükahmet. (Editör). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu*. Ankara. Nobel Yayın, ss. 15-17.

- AKYOL, H. (2005). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- AKYOL, H. (2009). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- ANILAN, H. ve GENÇ, B. (2011). Türkçe dersinde öğrenilen yeni sözcüklerin yazılı anlatımlarda kullanım durumu. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 111-132.
- BALDAN, N. (2009). *Yeni program 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin kelime serveti ve güçlük seviyesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- BAŞARAN, M. (2003). *İlköğretim 4. ve 5. sınıflarda öğretmenlerin Türkçe derslerinde öğretim materyalleri kullanma durumları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- BAYSAL, A. D. (2007). *İlköğretim 7. sınıf Türkçe ders kitabının kelime serveti bakımından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- ÇEÇEN, M. A. (2002). *İlköğretim öğrencilerinde kelime hazinesinin geliştirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- ÇETİNKAYA, Ç. (2011). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin kelime hazineleri üzerine bir araştırma (sıklık listesi)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÇELİKPAZU, E. E. ve AKTAŞ, E. (2011). MEB 6. 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 413- 424.
- ÇİÇEKLER, C. Y. (2010). 6-7 yaş çocukların oluşturdukları öykülerde kullandıkları hece, kelime ve cümle sayılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11(3), 23-36.
- DEMİR, C. (2006). Türkçe/Edebiyat eğitimi ve kişisel kelime serveti. *Millî Eğitim Dergisi*, 1(169), 1-34.
- GÖÇER, A. (2007, 16-20 Haziran). *İlköğretim Türkçe ders kitaplarının ölçme ve değerlendirme açısından incelenmesi*. Çukurova Üniversitesi III. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresinde sunuldu, Adana.
- GÖÇER, A. (2009). Türkçe eğitiminde öğrencilerin söz varlığını geliştirme etkinlikleri ve sözlük kullanımı. *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature andHistory of Turkish or Turkic*. 4(4), 1025-1055.
- GÜL, D. (2009). *İlköğretim 6.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki kelime öğretiminde kullanılan etkinliklerin etkililiğine yönelik bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- GÜVEN, A. Z. (2011). İlköğretim II. kademe Türkçe dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 121-133.
- KARADAĞ, Ö. (2005). *İlköğretim I.kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KARADAĞ, Ö. ve KURUDAYIOĞLU, M. (2010). 2005 Türkçe programına göre hazırlanmış ilköğretim I. kademe Türkçe ders kitaplarının kelime hazinesi. *TÜBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları)*, 27, 423-436.
- KARADÜZ, A. ve YILDIRIM, İ. (2011). Kelime hazinesinin geliştirilmesinde öğretmenlerin görüş ve uygulamaları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 961-984.

- KARASAR, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (22. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- KARATAY, H. (2004). Türkçe dersi kitaplarında kelime çalışmaları. *MillîEğitim Dergisi*, 35(173), 50-66.
- KARATAY, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 141-153.
- KURUDAYIOĞLU, M. (2005). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KUTLU ARSLAN, H. (2006). *MEB ilköğretim 6. 7. ve 8.sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin söz varlığı açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Gramer terimleri sözlüğü*. (Genişletilmiş 2. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MEB. (2005a). *İlköğretim 1-5. sınıf programları tanıtım el kitabı*. Ankara: Ders Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- MEB. (2005b). *İlköğretim Türkçe dersi (1-5. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- ÖZALP, B. (2011). *İlköğretim 1. ve 2. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin kelime sayısının kişisel kelime servetine katkısının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- ÖZATALAY, H. (2007). *İlköğretim I. kademe Türkçe öğretim programında öğrencilere kazandırılması hedeflenen temel becerilerin ders kitaplarında kullanılmasına ilişkin durum çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZBAY, M. (2003). *Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim okullarında Türkçe öğretimi*. (Birinci Baskı).Ankara: Gölge Ofset Matbaacılık.
- PEHLİVAN, A. (2003). Türkçe kitaplarında sözcük dağarcığını geliştirme sorunu ve çözüm yolları. *Atatürk Üniversitesi Dil Dergisi*. 122, 84-92.
- SAVAŞ, M. (2010). *6 yaş öğrencilerinin sahip oldukları kelime servetinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- YALÇIN, A. (1996). Türkçe ders kitaplarının planlanması ve yazılması. *Türk Yurdu*, 16(107), 24-27.
- YILDIZ, C. ve OKUR, A. (2010, 27-28 Mart). *İlköğretim okullarındaki okuma etkinliklerinde göz ardı edilen bir konu: Sözcük öğretimi*. I. Uluslararası Türkçe eğitimi ve Öğretimi Sempozyumunda sunuldu, KKTC.
- YAMAN, H. ve GÜLCAN, F. (2009). Sözcük dağarcığını zenginleştirme etkinliği olarak deyim öğretimi: gösteri tekniği uygulaması. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(11), 59-71.
- YILDIZ, C., OKUR, A., ARI, G. ve YILMAZ, Y. (2006). *Yeni öğretim programına göre kuramdan uygulamaya Türkçe öğretimi*. (1. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- WIERMA, W. (2000). *Research methods in education: An introduction*. USA: Allyn and Bacon.

AYLA KUTLU'NUN ÖYKÜLERİNDE MEKÂN*

Ayşe ERTUŞ**

ÖZET

Ayla Kutlu, 1980 sonrası Türk edebiyatında dikkat çeken yazarlardandır. “Kadın yazar” ifadesini kabul etmeyip kendisini “yazarlar içinde bir kadın” olarak nitelendiren Kutlu, edebiyat çalışmalarına roman ile başlar. 1984’te yayımladığı *Hüsnüyusuf Güzellemesi* adlı kitabı ile öykü türünde de eser vermeye başlayan yazarın bu kitabını, daha sonra *Sen de Gitme Triyandafilis* (1990), *Mekruh Kadınlar Mezarlığı* (1995), ve *Zehir Zıkkım Hikâyeler* (2001) adlı öykü kitapları izler.

Kutlu, öykülerinde daha çok acılı, hüznünlü ve öfkeli kadınların sorunlarını dile getirir. Bu kadınlar, ezilmiş, aşağılanmış, cinsel istismara uğramış, kaba zihniyetin ya da savaş döneminin kadınlarıdır. Bu kadınlar toplum içinde farklılıklarıyla dikkati çeker. Yazar düzen içinde aykırılıklarıyla ele aldığı bu kadınları her yönüyle işlevsel kıldığı mekânlar içinde ortaya koyar.

Öykülerde daha çok İskenderun ve çevresi mekânlarla karşılaşılır. Bunda İskenderun’un yazarın doğup büyüdüğü yer olmasının yanında kozmopolit yapısıyla savaştan en çok zarar gören yer olmasının da etkisi vardır. İskenderun’un mekân olarak seçildiği öyküler yoğun olarak savaş dönemini anlatır. Bu nedenle bu öykülerde İskenderun tek başına bir işlevsellik yüklenir. İskenderun dışındaki mekânlara da yer veren yazar, bazı öykülerinde öykü bireylerinin psikolojileriyle şekillenen soyut mekânlara da yer verir.

Ayla Kutlu’nun kimi öykülerinde mekânlar taşıdıkları simgesel değerleriyle de öne çıkarlar. Bu çalışma mekân kullanımına ayrı bir önem veren Ayla Kutlu’nun öykülerinde seçmiş olduğu mekânları ortaya koymayı amaçlamıştır. Yazarın ele aldığı mekânlar kapalı ve açık mekânlar sınıflandırılmasıyla ele alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayla Kutlu, öykü, mekân, işlevsellik

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. Hakkari Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü, El-mek: ayseertus@hotmail.com

PLACE IN AYLA KUTLU'S STORIES

ABSTRACT

Ayla Kutlu is one of the prominent writers of Turkish Literature after 1980. She does not accept being called "woman writer" but "a woman among writers. The writer who begun her writing career as a novel writer also produced short stories with her first short story book, *Hüsnüyusuf Güzelleme* in 1984. This story is followed by *Sen de Gitme Triyandafilis* (1990), *Mekruh Kadınlar Mezarlığı* (1995) ve *Zehir Zıkkım Hikayeler* (2001).

In her stories, Kutlu mostly deals with the problems of sad, sorrowful and angry women. These women are oppressed, humiliated, sexually abused victim of rude mentality or war time. While mentioning about these problems, these women represent unusual in the system. The author presents these women with contradiction in functional settings in every aspect and places a particular importance on the use of setting.

The outstanding settings in the stories are İskenderun and around settings. Besides being the birth place of the author, the reason for choosing there is that the harshness of war has been deeply felt in İskenderun with its cosmopolitan structure. The stories taken place in İskenderun are mostly about war times. Thus, İskenderun alone has a functionality. The author who also uses places out of İskenderun presents settings shaped by the psychology of story characters.

In some of Ayla Kutlu's stories the settings stands out with their symbolic values. This study aims at investigating the settings used in the stories by Ayla Kutlu, who places a particular importance to the use of the settings. These settings are going to be dealt with and discussed in terms of close and open settings classification.

Key Words: Ayla Kutlu, story, setting, functionality

GİRİŞ

Mekân, bir öykü ve romanın olmazsa olmazlarından. Her ne kadar fantastik roman ve öykülerde mekân yok denilse de bu yanlış bir söylemdir. Bir öyküde yer alan kişilerin yaşadığı ve olayların geçtiği bir alanın olmaması düşünülemez. Fantastik roman ve öykülerde mekân sadece bir dekor görevi üstlendiği ve çok arka plana atıldığı için yok sayılır.

Türk edebiyatında mekân algısı, dönemden döneme ya da yazardan yazara hatta metinden metine değişen bir kullanım sergiler. Tanzimat sonrasında daha çok dekor vazifesi gören mekân kullanımı, giderek işlevsel bir boyut kazanmaya başlar. Dolayısıyla mekân öykü/ roman kişilerinin sosyal statülerini, kültürlerini ya da psikolojilerini de yansıtan bir rol üstlenir.

Genel olarak mekânlar; somut mekânlar ve soyut mekânlar olarak ikiye ayrılır. Somut mekânlar, açık ve kapalı mekânlar olarak sınıflandırılır. Açık mekânlar, dört duvar arasına sığmayan geniş ve dış (şehir, köy, sokak, mahalle vs.) mekânlar olarak tanımlanırken; kapalı mekânlar, dar ve iç (ev, oda, işyeri vs.) mekânlar olarak sıralanır. Mekân tercihi çoğunlukla kişilerin iç dünyalarına, yaşam tarzlarına ya da öyküde oluşturulmak istenen atmosfere göre yapılır.

Açık mekânlar; çoğu zaman huzuru, mutluluğu, dışa dönüklüğü simgelerken; kapalı mekânlar ise genellikle bunalımı, içe dönüklüğü ve huzursuzluğu simgelerler.

Soyut mekânlar ise fantastik mekânlar, ütöpik mekânlar, metafizik mekânlar ve duysal mekânlar olarak sınıflandırılır. Fantastik mekânlar, roman ya da öyküde gerçekçi olmayan mekânlardır. Yazarın hayalinde ürettiği mekânlardır. Ütöpik mekânlar, dünyanın bütün olumsuzluklarından uzakta güzel ve ideal olan mekânlardır. Fantastik mekânlarda olduğu gibi hayali mekânlardır. Metafizik mekânlar, fizik ötesi (cennet, cehennem gibi) bu dünyaya ait olamayan mekânlardır. Duysal mekânlar ise öykü/roman kişilerinin duygusal ve ruhsal durumuna göre üretilen mekânlardır.

Ayla Kutlu, öykülerinde mekânı salt bir dekor olarak kullanmaz. Mekân kullanımında çoğunlukla somut mekânları seçen yazar, az da olsa soyut mekânlara da yer verir. Yazarın öyküleri somut ve soyut mekânlar çerçevesinde kapalı ve açık mekânlar noktasında incelenecektir.

1.ÖYKÜLERDE MEKÂN

Ayla Kutlu'nun öykülerinde mekân somut bir gerçeklik taşır. Yazar, öykülerini zengin bir mekân kullanımı ve gerçeklik temeline oturtarak okuyucuya sunar. Öykülerde ağırlıklı olarak yazarın hayatıyla doğrudan ilintisi olan, İskenderun ve çevresi mekân olarak seçilmiştir. Ayla Kutlu, Antakya'da doğmuş, İskenderun'da büyümüştür. İskenderun'un işgallere maruz kalmış olması, bu işgaller neticesinde halkı bombalanan tek Misak-ı Milli sınırimızdaki toprağımız olması ve içinde barındırdığı farklı din, dil, ırkın yarattığı kozmik yapısı nedeniyle yazarın öykülerine mekân olur.

Erendiz Atasü, Ayla Kutlu'nun mekâna dair bu tercihindendir dolayı şunları söyler: “*Ayla Kutlu'yu yüzeysel bir bakış, Hatay'ın yazarı olarak niteleyebilir. Gerçekten de pek çok öyküsü ve romanlarının bir kısmı burada geçer. Oysa Ayla Kutlu yakından bildiği bu toplumsal coğrafyayı salt kendisi orada doğdu diye seçmemiştir. Hatay, birçok tarihsel acının çekildiği, aynı zamanda toplumsal barışın da deneyimlendiği bir yöredir; insan manzaraları açısından çok zengin bir çeşitlilik gösterir. Çok farklı kökenlerden gelen kişilerin yaşadığı bu coğrafyada insanlık macerasının neredeyse tüm renklerine rastlamak mümkündür. Hatay'ın seçilme nedeni budur.*”¹

Kutlu'nun öykülerinde öne çıkan İskenderun, gerek coğrafi konumu, gerek içinde barındırdığı farklı din, dil, ırkın oluşturduğu kozmik yapısı, tarihte savaşlara sahne oluşuyla tek başına bir işlevsellik yüklenir. Yazarın İskenderun'u mekân olarak seçmesi tesadüfî değildir. Yazarın: “*...İskenderun'da değil de başka bir kentte yetişmiş olsaydım, bu öyküler çıkmayabilirdi. Başka türlü öyküler çıkardı da, bunlar çıkmazdı belki. Neden? Nedeni çok açık: Bir bölge, bir kent düşününüz: Eski kitaplarda Kenan Ülkesi diye geçen bolluk diyarının üst sınırında. Bütün dinlerin çıkıp yayıldığı bölgedir burası. Zenginlik buralarda ticaret yapmak isteyen uzak ülke insanlarını çektiği gibi, burada yaşayan insanları uzak ülkelerle içli dışlı hale getirmiştir. İmparatorluğun en çok ırk, din ve mezhebinin bulunduğu bölgesidir buralar. Örneğin Antakya Kilisesi, en önemli merkezdir. Doğu Hristiyanları için, Fener, Kudüs'ten sonra üçüncü önemli merkez... İslam'ın da bütün kolları var. Ayrıca ırklar...*”² ifadeleri de İskenderun'un mekân olarak özellikle seçilmiş bir yer olduğunu ortaya koyar.

Yazarın ikinci öykü kitabı olan *Sen De Gitme Triyandafilis*’te yer alan öykülerin hepsi, İskenderun ve çevresinde geçmektedir. Zira yazarın: “*Doğasını ve insanlarını ben de yeniden doğuran; iç zenginliğini, düş gücümü ve yaratıcılığımı çoğaltan kentime: İskenderun'a*” ithafıyla

¹ Erendiz Atasü, “Ayla Kutlu ve Kadınlığın Tarihçesi”, *Varlık*, Ekim 2008, s.33

² Şemsettin Ünlü, “Sen de Gitme Triyandafilis Üstüne Ayla Kutlu İle Söyleşi”, *Çağdaş Türk Dili*, S.37, Mart 1991, s.211

başlayan *Sen De Gitme Triyandafilis* adlı kitabında, mekânın İskenderun olduğu bu ithafla da ortaya konulmuştur.

Ayla Kutlu, çok yoğun olmamakla beraber bazı öykülerinde İskenderun dışında farklı mekânlara da yer verir. Yazar, mekânlara farklı anlam ve işlevler yükler. Yazarın seçmiş olduğu mekânlar, İskenderun kadar tek başlarına bir işlevsellik yüklenmeseler de göz ardı edilemez niteliktedirler.

Yazarın öykülerinde kullandığı İskenderun ve dışındaki mekânları kapalı mekânlar ve açık mekânlar şeklinde sınıflandırabiliriz.

1.1. Kapalı Mekânlar

Öykülerde en çok karşılaşılan mekânlar, kapalı mekânlardır. Kapalı mekânların genellikle yalnızlığı ve içe dönüklüğü temsil ettiği hatırlanırsa; yazarın bu seçimine büyük anlamlar yüklendiğini söylenebilir. İskenderun'un mekân olarak seçildiği öykülerde, çoğunlukla İskenderun'un tarihinde savaşımlara sahne olması ve bu savaşların insanlar üzerinde olumsuz etkiler bırakmış olması yönüyle ele alınmıştır. Bu coğrafyadaki işgallerin getirdiği acılar, insanları toplumdaki koparıp yalnızlığı ve gittikçe darlaşan kapalı mekânlara itmiştir.

Öykülerde yerini alan bu kapalı mekânlar, yalnızlığın ve savaştan kaçışın ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında kapalı mekânlar, kişilerin -savaş dışında- yaşadıkları kötü olaylardan kaçış ve bu kaçışın getirdiği acının ifadesi olarak da anlam kazanır. Yazarın öykülerinde yer verdiği kapalı mekânları şöyle sıralayabiliriz:

1.1.1.Ev

Öykülerde kapalı mekân olarak evler öne çıkar. "Hüsnüyusuf Güzellemesi"nde Emine'nin oturduğu ev yoksulluklarıyla paralellik gösterir. Oturdıkları evin kötü şartlarından dolayı Emine sürekli yüzünü gözünü boyayarak evden uzaklaşma isteği duyar:

"Aslında boyanmayı kendisi de istemiyordu. İstemiyordu ama yıllardan beri oturdukları bu karanlık oda her şeyi soldurduğu için boyanması gerektiğini düşünüyordu"(HG-s.21)

Ev, Emine'nin psikolojisi üzerinde doğrudan bir etki yaratır: *"Öyle bir odaydı ki... Bakmadan, koklamadan o yaygın küfü algıladı. Kapsız yorganlar her zaman yarı ıslaktı. Sedinin üstündeki, içi ot dolu minder örtüsüydü. Köşede duran, iki de bir parlayan gazocağından, yere yığılı tencere ve sinilerden, tavalardan kalayı yitmiş bakır sahanlardan tiksiniyordu. Bunların hepsinden kurtulma isteği hiç yitmiyordu içinden. Kurtulduğunda avazı çıktığı kadar bağıracaktı sevinçten."*(HG-s.21–22)

Eminelerin oturdukları oda diğer odalar gibi karanlıktır: *"Yalnızca kendi odaları değildi güneş almayan. Evin bütün odaları böyledi. Her birinde bir başka ailenin barındığı fare delikleri gibiydi hepsi de. Odaların açıldığı avlu bile karanlıktı. O yüzden, üç beş basamaklı taş merdivenleri gri, kaygan, tuhaf bir yosun kapla"*(HG-s.22)dığı ev, Emine'de isyanlar yaratır: *"Yaşanır mı burada? Sanki biz insan değiliz... Biz de insan mıyız be?"*(HG-s.22) diyen Emine bu mekândan uzaklaşmak ister.

Emine, yoksulluğun soldurduğu mekânın olumsuzluklarının kendisinde yarattığı etkiyle dışarı, Ökkeş'le oynaşmaya gider. Aslında Ökkeş'i sevmeyen Emine'nin bütün istediği oturdukları bunaltıcı evden uzaklaşmaktır. Ökkeş'ten bir müddet sonra sıkılan Emine, şehirdekilerin yaylaya gitmesiyle aç kalmasınlar diye annesiyle yaylaya gidip yazı orada geçirir. Eminelerin yaylada kaldıkları ev de kötü bir görünüme sahiptir:

“Bir Rum zenginine garaj olarak yapılmış, sonra öylece bırakılmış, kayadan oyma, karanlık bir gözdü burası. Koca yayladaki insan eli değmiş son yerdi. Köyün ucundaydı, karanlıktı, duvarlarından su sızıyordu ve akrep yuvasıydı.” (HG-s.44)

Emine, bu kaldıkları yeri bir ev değil, bir delik olarak nitelendirir ve yaylada İlhami'ye âşık olup, onunla görüşür. İlhami, Emine'den hevesini aldıktan sonra onu terk edince Emine; karısı ölen Ökkeş ile evlendirilir. Ökkeşlerin evi Eminelerin evlerine göre daha iyi bir durumdadır. Ancak Ökkeş felç geçirip yatağa düşünce evin psikolojilerinde yarattığı etki de değişir. Geçmişte olumsuzluklarla dolu mekândan sürekli şikayet eden Emine'nin yerini bu defa babasının yatalak oluşuyla olumsuzlaşan mekândan kurtulma isteği duyan Hüsnü alır: *“O hasta, o kokulu soluğun sindiği yerde kalmayı istemediğini anlamıyor muydu anası? Penceresiz odanın yalnızca kapısından giren ışık ve hava, bu, yataktan kopamayan hastanın oluşturduğu sıkıntıyı gideremiyordu. Oda, itiyordu Hüsnü'yü.” (HG-s.55)*

Kapalı ve olumsuzluklarla dolu mekân, bu öyküde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu etki, öykü kişileri üzerinde büyük bir işlevsellik yüklenerek kişileri kapalı mekândan açık mekâna iter. Mekân hem kişilerin maddi durumlarını, sosyal konumlarını yansıtır; hem de kişilerin psikolojilerini etkileyerek kimi zaman onların ruh hallerinin bir ifadesi olur ve tamamen işlevsel bir rol üstlenir.

Hüsnüyusuf Güzellemesi'nde yer alan “Mikail Usta” adlı öyküde bir duvar ustası olan Mikail Usta'ya yer verilmiştir. Mikail Usta, Mardin Derik'ten Hatay'a gelmiş ve orada Fethiye ile evlenip oraya yerleşmiştir. Mikail Usta'nın işi duvar örmektir. Duvarları örerken, harcın içine kendinden sevgi katar. Bu sebeple ördüğü duvarların canlı olduğuna inanır. *“Örülen dört duvar arasında neler yaşanmıyor ki?”* diye düşünür. Karısı ve çocukları ile aralarındaki küskünlük ve kırgınlığın sebebini örülmüş duvarların harcındaki sevgi eksikliğine bağlar. Bu eksikliğin uğursuzluk getirdiğine inanarak: *“Ne bozmuş olabilirdi yaşamlarını o evden başka? Ne bozabilirdi? (...) Sevgisizlik karışmıştı bu evin harcına. Bu kaniyi değiştirecek bir olayın olduğu yoktu. Anlamıyordu Fethiye'yle Edibe'yi, başka yerlere götüremiyordu. Bir de kira ödeyecek gücü yoktu. Ev derdi yokken bile yarı aç, yarı çıplak yaşarken... Üstelik bakalım yeni gideceği evin harcına ne karıştı, biliyor muydu bunu? Bunu kim bilebilir?” (HG-s.76,78)* der.

Mikail Usta, mekâna bağladığı bu olumsuz düşünceyi daha da ileri bir noktaya götürür. Duvarcı ustalarının duvarları, içten yüreklerine ördüklerini, bu yüzden mutsuz olduklarını düşünür. Mikail Usta, dört duvar arasında ailesiyle birlikte; ancak yalnız ve sevgisizdir. Bu yönüyle sadece mutsuz oldukları ev değil, kendilerince duvarlar ördükleri yürekleri de kapalı bir mekâna dönüşür. Öyküde mekân, giderek darlaşıp daha da kapanan bir soyutluk kazanır.

“Sen de Gitme Triyandafilis”te Triyandafilis, zihinsel özünden dolayı ailesi tarafından dışarı çıkarılmaz ve sürekli odasında hapis hayatı yaşar. Bu sebeple Triyandafilis'in bütün zamanı, içinde yaşadığı evden kaçma isteği ile odasının penceresinin önünde dışarıyı seyretmekle geçer. Bu seyirlerinden birinde Pierre adında bir Fransız askerine âşık olur. Kapının açık unutulduğu her fırsatı değerlendirerek Pierre ile buluşur. O dönem İskenderun'un Fransız işgalinde olduğu bir zamandır. Fransızların geri çekilmek zorunda kalmalarıyla Pierre ve Triyandafilis'in ailesi İskenderun'dan kaçmak zorunda kalırlar. Ailesinin taşınacağı gün evden kaçan Triyandafilis, Pierre'i bulmak için askeri araçların peşinden koşar ve bir askeri araçtaki askerlerce arabaya alınmasıyla bilmediği yerlere yolculuğu başlar. Buraya kadar mekân, Triyandafilis'in hapis hayatı yaşadığı, ailenin zenginliğini de yansıtan büyük evleridir. Triyandafilis'in evden kaçışı ile mekân, kızın bilmediği köyler, tanımadığı erkeklerin kucağı olarak değişir.

Satıldığı bir köy evinden kaçışı ve karşılaştığı şoförün onu İskenderun'un girişine bırakması ile Triyandafilis'in evlerinde hizmetçi olarak çalışan Sultan'ı bulmasına kadar geçen

süreçte evden dışarıya açılan bir mekânla karşılaşırız. Triyandafilis, Sultan'ı bulup onun evine yerleştikten sonra, eski evinde dışarıya karşı duyduğu özlem ve kaçma isteğine karşın; Sultan'ın evinde -daha önce yaşadığı olumsuzluklardan dolayı- dış dünyaya karşı bir korku ve eve kapanma isteği duyar. Burada da Triyandafilis, eski evinde olduğu gibi pencerenin önünü mesken edinir. Daha önce Pierre'e âşık olduğu gibi Sultan'ın evinde de Rıfat'a âşık olan Triyandafilis, Rıfat'ı ardından da Sultan'ı kaybedince evinden ayrılmaz. Bir süre sonra deniz kıyısına ve çalışmak için köylere gider. İyice yaşlandığında ise Sultan'ın harabeye dönmüş evi dışında bir mekânla karşılaşmayız.

Triyandafilis, ailesi ile birlikte iken sürekli kapıların kilitlendiği evde ne mutludur ne de mutsuz. Hep çocuk kalan aklıyla Pierre dışında bir derdi yoktur. Ev içinde ikiz kardeşlerinin sataşmaları dışında bir problemi yoktur; ancak kendisine sunulan mekân odasının penceresinin önüdür. Evden kaçıp açık mekâna geçtiğinde kızın bunalımları artar. Sultanla karşılaşp onun evine yerleştiğinde ise sıkıntıları hafifler.

Öyküde açık olduğu halde Triyandafilis'in yaşadığı olayların, psikolojisine yansımalarıyla kapalılaşan bir mekânla karşılaşırız. Kapalı mekânlar genellikle mutsuz ve içe kapanık insanları, açık mekânlar ise çevre ile iletişim içerisinde olan dışa dönük insanları anlatmak için tercih edilir. Başlangıçta sıkıntının mekânı ev; mutluluğun, özgürlüğün yaşandığı mekân dış dünya iken; öykünün ikinci yarısında durum değişir ve yazar açık mekânları olumsuzlukları, kapalı mekânları ise olumlu durumları yansıtan bir işlevde kullanır.

“Altın” adlı öyküde tamamıyla kapalı mekânlar yer alır. Geçmişte Asi Nehri kıyılarına altın bulmak amacıyla giden genç kadın kocasını yılanbalığı avcısı ile aldatır ve bu ihanet sonucu gebe kalır. Her şeyi bilen kocası, doğan bebeği karısının gözü önünde öldürür. Kadın yıllarca bebeğinin katili olan kocası ile yaşamak zorunda kalır. Yıllar sonra kocası ile beraber köyden ayrılan kadın, kapıcı olarak bir apartmanın küçük odasına yerleşir. Burada kocasını kaybeden kadın, iyice yaşlanmış ve yalnız kalmış bir nine olarak apartman dairesinde hayatına devam eder. Geçmiş yıllarda kocasına yaşattığı ihanetin bedelini ağır ödeyen kadının apartmanda kaldığı oda, küçük ve tek pencerelidir:

“Tek penceresi vardı odanın. Kepenkleri kapalıydı. Hemen yanındaki somyanın ortası göçmüş, eski bozarmış çarşaf yatağın ortasında toplanmıştı...” (SGT-s.71)

Bu tek pencereli ve kepenkleri sürekli kapalı odanın en karanlık köşesinde Ninenin sandalyesi yer alır. Nine gündüz bu sandalyede, gece ise ışıkları hiç yakmadan sabaha kadar yatağında oturur.

Nine geçmişte yaşadıklarından dolayı hayata kırıngındır. Yıllarca sevmediği ve bebeğinin katili olan bir adamla yaşamak zorunda olması; yerleştikleri apartmanın küçük odasında kocasının ölümü ile iyice yalnızlaşan Nine'de sıkıntılar yaratmış ve onu ölümü beklemeye itmiştir. Bu bekleyiş, Nine'nin geçmişinde izler bırakmış kötü yaşantısının psikolojisinde yarattığı bir durumdur ve mekânı da doğrudan belirler. Öyküde, Nine'nin sıkıntılı, ölümü bekleyişine dayanan durumu; kaldığı odanın dağınıklığı, pencerenin tek olması, kepenklerin de kapalı oluşu ve odanın en karanlık köşesine koyup sürekli oturduğu sallanan sandalyesi doğrultusunda şekillenir. Mekân, Nine'nin psikolojisine göre anlam kazanır. Karanlık, sonsuzluğu dolayısıyla da ölümü simgeler bir anlam yüklenerek Nine'den mekâna, mekândan da yine Nine'nin psikolojisine dönüş yapar. Diğer bir deyişle Nine'nin yaşamış oldukları ile şekillenen psikolojisi mekâna yansır ve Nine bu psikolojinin yarattığı etki ile mekânı karanlık ve dağınık olarak görür. Nine'nin psikolojisinin oluşturduğu bu mekân, Nine'ye daha çok yalnızlık ve ölümü bekleyiş hissi verir. Öyküde Nine'nin psikolojisi ile doğrudan orantılı olan mekân, kapalı bir mekândır ve bu mekân, Nine'nin ölüm ve yalnızlık isteği ile örtüşür niteliktedir.

Sen De Gitme Triyandafilis'te yer alan "Eski Bir Türküye Ağır" adlı öyküde iki mekânla karşılaşırız. Biri İskenderun'da tren istasyonuna ve denize yakın olan Şadiye Hala'nın evi; diğeri ise Şadiye'nin isminin geçtiği "*Ada Sahilleri*" türküsünün yarattığı gidilmek istenen ancak gidilemeyen yerdir. Ada Sahilleri de ev gibi somut bir mekândır; ancak gidilemediğinden dolayı zihinlerde soyutlaşan bir boyut kazanır.

Zehir Zıkkım Hikâyeler'de yer alan "Matmazel Dimitra'nın Bitmemiş Hikâyesi" ve "Ful ve Kül" adlı öykülerde de öne çıkan kapalı mekân evdir.

"Matmazel Dimitra'nın Bitmemiş Hikâyesi" adlı öyküde babasının yasağıyla dışarı çıkamayan, yıllarca evde dört duvar arasında kalan Dimitra'nın öyküsü anlatılır.

Dimitra, katı babası tarafından okula gönderilmez. Terzi olan Nurvefa Hanım'ın yanına "...eve ekmek sokacak bir zenaati olsun diye..." (ZZH-s.53) gönderilir. Nurvefa Hanım'ın yanından eve dönerken peşine takılan oğlanı gören babası önce Dimitra'yı fena döver, ardından dışarı çıkmasını yasaklar. Böylece Dimitra komşuları olan Birsen Abla'dan aldığı dikiş makinesiyle evde terzilik yapmaya başlar. Babasının ölümünden sonra bile evden dışarı adım atmaz ve "...bembeyaz kesme taşlı avlu. Ağaçların ardında kalan avluya açılan üç ayrı oda. Yanda, arka bahçeye uzanan daracık yoldan hemen sonra odalara dik yapılmış kocaman mutfak..." (ZZH-s.79-80) olan evde dikiş diker.

Yıllar sonra çok iyi bir terzi olan Dimitra, iyi para kazanarak bütün kız kardeşlerini evlendirir. Evde annesi Nadya ve erkek kardeşi Nikola ile yalnız kalırlar. Bütün gün dört duvar arasında dikiş diken Dimitra'nın annesi Nadya Hanım da kocası Kirye Dimitri'nin ölümünden dolayı dışarı çıkmaz. Dimitra, evin bütün yükünü yüklenerek evin reisi durumuna gelir. Yıllarca kapalı kaldığı ev Dimitra'yı, kardeşi Nikola'ya karşı katı gösterir ve ikisini de birbirinden uzaklaştırır. Nikola, bilinmeyen bir sebeple intihar eder.

Nikola'nın ölümünden sonra, Nadya Hanım felç geçirerek yatağa mahkûm olur. Böylece Dimitra'nın içinde sürekli var olan bir yalnızlık ve eksiklik duygusu, annesinin yatağa mahkûm kalması ile büsbütün artar. Dimitra, içinde gittikçe büyüyen yalnızlıkla 40 yaşına bastığı gün en sık kıyafetlerini giyerek, deniz kıyısına gider ve bunu alışkanlık haline getirir. Dimitra'nın öyküsünde mekân, gittikçe darlaşan ve karanlıklaşan bir evdir. Dimitra'nın yalnızlığından dolayı bu ev, sonsuz bir karanlığa dönüşür. Buna dayanamayan Dimitra, bu kapalı mekândan kaçarak dışarıya, deniz kıyısına gider. Böylece öyküde mekân, kapalıdan açığa doğru bir genişlik kazanır.

"Ful ve Kül" adlı öyküde Argun'la Elmas lisede birbirlerine âşıktır ve sürekli beraber gezerler. Bunu duyan Elmas'ın ailesi, Elmas'a sürekli baskı yaparak onu okuldan alır. Yıllarca Argun'un aşkını içinde taşıyan Elmas, evden dışarı çıkarılmaz. Zamanla pazara gitmeye başlar ve bir pazar dönüşü Argun'la karşılaşır. Bu karşılaşmayla görüşmeye karar verirler ve Argun, Elmas'ı arkadaşısı Cengiz'in bekâr evine çağırır. Cengiz'in evi; "*Evi sokaktan tahta perde ayırıyor. Kararmış çatlamış tahtalar. Kötü, yıkıldı yıkılacak bir kapı. Üstünde tozlu bir asma abanmış. Küflü, gelişmemiş, çirkin koruk salkımları... Kapı iter itmez açılıyor. Karşıda küçük toprak avluya açılan iki kapı. Sefil bir bekâr evi...*" (ZZH-s.193) şeklinde tasvir olunur.

Evin bu kötü görünüşüyle bekâr evinde hiç de iyi şeyler olmadığı sezdirilir. Elmas içinde bin bir korku ve endişe ile eve gelir. Argun içeride onu beklemektedir. Elmas içeri girer. Oda; "*Açık, kirli, sefil bir yatak. Birinci değil, ikinci kapının açığında bekleyen Argun'un ardından girdiğinde odada tek göze çarpan şey o. Zaten başka bir şey yok pek...*" (ZZH-s.194) şeklinde tasvir olunurken "...Buraya niçin geldikleri, hemen gözüne sokulmasa..." (ZZHs.194) ifadeleriyle de bu evin Argun ve Cengiz tarafından ne amaçla kullanıldığı gözler önüne serilir.

Elmas, Cengiz'in evine geldiği ilk gün bekâretini Argun'a teslim eder ve altı ay boyunca her görüştüklerinde bu evde ve bu yatakta birlikte olurlar, ta ki Argun Elmas'tan bıkip onu sevmediğini ve başkasıyla evlenmek üzere olduğunu söyleyinceye kadar. Elmas, Argun'dan bunu duyunca deliye döner ve Argun'a yoğun ısrarlarla son bir defa görüşme talebini kabul ettirir. Son görüşmelerinde Argun, yatakta çıplak yatan Elmas'ın koynuna arkadaşı Cengiz'i çağırır. Böylece her evine dönüşte Argun'a olan aşkı ve tutkusu nedeniyle bir daha gelmeyi düşlediği bu ev, karanlık bir kuyuya dönüşür Elmas için. Elmas'ın yaşadığı son olayla birlikte içine düştüğü çaresizliği ve yalnızlığı, odadaki kirli yatakla ifadesini bulur.

Mekruh Kadınlar Mezarlığı'nda yer alan "Mercan'a Güzelleme" adlı öyküde mekân İskenderun ve çevresinde bir evdir. Rasim, kaynanası ve eşiyle birlikte İskenderun'a gelip yerleşir. Eşi Fehime gebe kalır. Fehime gebeliğinde karnında yılan beslediğini düşünür ve kocası Rasim'den bile tiksindir. Rasim bu durumu deniz kıyısında olmalarına bağlayarak yaylaya gider. "Yayla, sabah akşam sislerin bastığı, تنها bir köydü. Ormana yakın, yol uzak, insanlara daha da uzaktık. İş çoktu. Ötelerde, geldiğimiz körfezin öteki yüzü, İskenderun Denizi olarak aşağılarda yayıl"(MKM-s.79)dığı bir yerdir.

Fehime yaylada Mercan'ı doğurur ve doğumda ölür. Bir zaman sonra kaynanasını da kaybeden Rasim, kızı Mercan ile birlikte tavanı alçak, yerleri çimento, duvarlarında dört bir yanı saran rafları olan bir evde yaşar. Mercan, babasını Topboğazı'nda trafik kazasında kaybetmesiyle İskenderun'da Ağa Maruf adında yaşlı bir adamın üçüncü karısı olmayı kabul eder ve evlenir. Bir gün sarı bir otomobille Ağa Maruf'un evine getirilir.

Ağa Maruf'un evi büyük ve güzeldir. Mercan Ağa Maruf'un evine ilk getirildiğinde alındığı: "Oda boydan boya dolaplarla kaplıydı. Dolapların camlarının üstünde baklava biçimli tahta çıtalar, tavana yakın yerlerinde baklavalı süslemeler vardı. Her şey uçuk mavi ile maviye boyalıydı. Tavan işlemesi, kapı işlemesi, küçük büyük kutular dolapların altını sarsan sedirler, hep maviydi. Yalnızca sedire konmuş ot yastıklar beyaz örtülü. Kanaviçe işli, tertemiz..."(MKM-s.98)

Bu oda, Ağa Maruf'un zenginliğinin bir göstergesi olarak karşımız çıkmaktadır. Ağa Maruf, Mercan ile çocuk sahibi olabilmek için evlenmiştir. Mercan'dan istediği bir çocuktur. Mercan'a deli gibi de âşıktır. Evliliklerinin üçüncü yılında Mercan hâlâ Ağa Maruf'a bir çocuk verememiştir. Aslında Ağa Maruf kısırdır; ancak bir erkek nasıl kısır olabilir mantığıyla kısır olduğunu kabul etmez. Ağa Maruf bir gün dükkânının temizletmek için Mercan'ı yanında götürür. Mercan'ı gören fotoğrafçı Erol, Mercan'a karasevda ile bağlanır ve bir gece kendinden geçerek Ağa Maruf'un evine, yatak odalarına kadar gelir. Bunu fark eden Ağa Maruf, Erol'u öldürür ve sabah çocuğunun olmasını dilemek için Mercan'la birlikte bir yatıra giderler. Gittikleri yerde Mercan dua ederken Ağa Maruf gar yağı almaya köye gider ve Mercan'a "Eski deniz evlerinin yıkıntısında..."(MKM-s.119) beklemesini söyler. Ağa Maruf köydeki işini bitirir, Mercan'ı alıp tekrar yola koyulurlar. Topboğazı-Belen arasında otobüsten inip, köydeki ortakcısı ile görüşür Ağa Maruf, sonra da Mercan'a en sevdiği yeri göstereceğini söyler: "Anayoldan geçtiler, aşağılara vurdular. Eski yolda yürüyorlardı. İkinci vaktiydi. Circırböcekleri, çobanaldatanlar, peygamberdeveleri, ağustosböcekleri arasında unutulmuş zeytin ağaçlarını ve onların döktüğü tanelerden üremiş deliceleri aşip bir küçük tepeye tırmandılar. Öteler önlerindeydi: Sola yumuşacık bir kumaş gibi Amik Ovası açılıyordu. Sağ yandaki tepelerden birinde Bakras Kalesi. Binlerce yıl öncesinde kalmış bir yıkıntının çevresini dolaştılar. Duvarlar ve tavan parça parça olmuş(tu) ama zemini sağlam"(MKM-s.120) olan bir yere gelirler. Burada Mercan başındaki örtüyü sererek çocuk sahibi olmak için adım atar. Öyküde mekân olan İskenderun bütün somut gerçekliğiyle ortaya konulur.

Yazar, bu öyküdeki mekânın gerçekte var olan bir mekân olduğunu şöyle dile getirilir:

"Mercan'ın evi olarak anlattığım yeri bir akşam alacasında görmem Mercan'a Güzelleme öyküsünü oluşturdu. Dağlardaki ışıklar eflatundu, batıdaki denizin üstündeyse hala kızıl. Bin bir yeşil bitki çılgın gibi birbiriyle kucaklaşmıştı. Evin bahçesindeki ağaçların gölgeleri kararmıştı, çiçekler net renklerini yitirmiş çizgiler gölgelenmişti.(...) İki yılda oluşturdum öyküyü. Oraya birkaç kez gittim. O şiirsel dünyayı ilk defaki gibi yakalayamadım ama her defasında başka yaşam gerçekleri eklendi beni etkileyen resme ve oluşturmaya koyduğum olaylara."³

Bu ifadeler, yazarın öykülerini oluşturmada büyük ölçüde mekândan hareket ettiğini göstermesi adına dikkat çekicidir. Bu nedenle Ayla Kutlu'nun öykülerinde ön plana çıkarılan mekân, son derece önemli ve işlevseldir. Öyküde Ağa Maruf'un en sevdiği yer nitelemesiyle Mercan'ı götürdüğü ve çocuk yapmak için adım attıkları mekânın "*Duvarları ve tavan parça parça olmuştu ama zemin sapa sağlamdı.*" (MKM-s.120) ifadeleriyle ortaya konulması göze çarpar. Bir sonuca bağlanmadan biten bu öyküde zeminin sağlam olduğu ibaresi, belki de ziyaret ettikleri yatırdan sonra dileklerinin gerçekleşeceğinin ipucu olarak düşünülebilir. Öyküde her ne kadar açık mekânlarla karşılaşsak da yoğunlukla kapalı mekân olarak ev karşımıza çıkar.

Sen De Gitme Triyandafilis'te yer alan "Gülperi" ve "Can Kuşu" adlı öykülerde ve yazarın son öykü kitabı olan *Zehir Zıkkım Hikâyeler*'de yer alan "Piç" ve "Terlik" adlı öykülerde mekân İskenderun ve çevresinde yer alan evlerdir. *Gülperi* adlı öyküde mekândan çok Gülperi'nin başından geçenler önem arz eder ve mekân da Gülperi'nin kaldığı Enver'in evidir. "Can Kuşu"nda mekân, garip kadının ve Fahrünisa'nın evidir. "Piç" ve "Terlik" adlı öykülerde ise İskenderun daha arka plandadır. Bu öykülerde öne çıkan evler ve evlerin önlerinde bulunan kuyulardır.

Mekruh Kadınlar Mezarlığı'nda yer alan "Solgun Bir Sarı Gül" adlı öyküde mekân, İstanbul'da bir evdir. Bu öyküde Tuğrul'un hikâyesine yer verilmiştir.

Tuğrul, bir turizm şirketinde çalışmaktadır. Yurtdışından gelen genç bir kız ile anneannesini İstanbul'un kalabalık çarşısında gezdirir. Girdikleri bir dükkândan çıkarken yaşlı kadının başörtüsünün başından kayması Tuğrul'u maziye götürerek çok sevdiği üvey annesini hatırlatmaya sevk eder: "*Anneannesinin başörtüsü gevşeyince, bir tutam saçı uçup, yanağına yapıştı. Gözlerin kararıverdi. Açıldığında bir başka mekâna gitmiş, eski yıllarına geçivermişti.*" (MKM-s.153).

Tuğrul, anneannenin saçlarıyla on yaşını ve Büyükada'daki evlerini anımsayıp evine gelir. Evde masanın üstünde biriktirdiği seramikleri toplayıp komşusu Şen Hanım'ın evine gider. Şen ve Ayşen Hanımların evleri, Tuğrul'un dairesinin aynısı olan ve terasın karşısında yer aldığı için her şeyin ters yanda olduğu bir apartman dairesidir. Şen Hanım, geçmişte Nevit Bey adında birine âşık olmuş, geçmişte kalan bu aşkı hala içinde taşıyarak hiç evlenmemiş yaşlı bir kadındır. Şen Hanım, Tuğrul'u genç kız ve anneannesini antika eşya satın almak için Nevit'in evine gitmeleri noktasında yönlendirir. İki gün sonra Beşiktaş Vapur İskelesi'nde genç kız, anneanne ve Tuğrul, Nevit'in evine gitmek için yola koyulurlar.

Nevit'in evi; "*Cihangir'den denize dik inen sokaklardan biri*" (MKM-s.173)ndedir. Tuğrul, evi bulmakta epeyce zorlanır; ancak sonunda evi bulurlar. "*Bir zamanlar var olan çiçekler ve ağaççıkları bakımsızlıktan kurumuş, küçük bir bahçeyi geçtikten sonra apartmana giriliyor. Kapının hemen yanında ana dalı çoktan kurumuş, öbürü kurumaya durmuş bir yenedünya ağacı...*" (MKM-s.177) olan bu eve girerler. Ev çok büyük ve değerli eşyalarla doludur. Aliye Hanım, hasta olan kocası Nevit Bey'in tedavisi için eşyaları satmak zorunda kalmıştır. Genç kız Tuğrul'la beraber evi gezerek satın alacağı eşyaları seçer. Tuğrul, Nevit Bey'in eşi olan Aliye Hanım'ı üvey annesi Gülgün'a çok benzeter. Genç kız ve anneanesi, satın alacakları eşyaları

³ Ömer Lekesiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, Kaknüs Yay, Ekim 2001, s.188

seçtikten sonra giderler. O gece Nevit Bey'in bitkisel olarak devam eden yaşantısı sona erer. Tuğrul, Nevit Bey'in ölümünden sonra sabaha karşı evine döner. Birkaç gün sonra Aliye Hanım'ın, üvey annesi Gülgün olduğunu Ayşen Hanım'dan öğrenir ve tekrar oraya gider. Nevitlerin evini; *"Kapı fazla gıcırıyor. Her yan toz içinde. Üst katlara çıkan da aşağı inen basamaklar da kalın bir toz tabakası altında. Yerin mozaikleri saklanmış, fare izi, kediyağı, başka bir şey yok. Bomboş. Elektrik kabloları bile koparılmış. ..."*(MKM134 s.214) halde bulup içeri girer. Camın önünde kurumuş bir sarı gül dışında ev bomboştur. Ayna duvar karşısına geçtiğinde aynanın içinde Gülgün'u görür.

Aslında Gülgün, Tuğrul'un arkasında ya da yanında değildir. Aynanın içine yansıyan görüntü, Tuğrul'un zihninde oluşturmuş olduğu hayalden ibarettir. Tuğrul Gülgün'la beraber aynanın içinde yitip gider. Burada ikisinin nereye ve nasıl gittikleri bir sır olarak saklanmıştır. Öyküde fantastik bir son vardır.

Zehir Zıkkım Hikâyeler'de yer alan "Yaşamın Şiir"i adlı öyküde mekân, Hollanda'dır. Burada Dilber; Urfalı, yoksul bir ailenin kızıdır. Ailesinin baskısından bunalıp kaçarak Hollanda'ya gider. Burada felsefe eğitimi alır ve Türk bir gazeteci ile evlenir. Bir süre sonra çocuklarına bakması için evine aldığı kızla, kızın sevgilisinin evine yerleşirler. Bu ev; dört katlı, büyük fakat düzensiz bir evdir. Evdeki hiçbir eşya birbiriyle uyumlu değildir. Dilber'in evi karanlıktır. Bu karanlık ortam, Dilber tarafından özellikle yaratılmıştır. Dilber'in Türkiye'den gelen misafiri, bu karanlık ortamdan dolayı ürker:

"Odada –salon desen daha doğru- insana yeterli gelen ve ürktürmeyen ışık olmadığından, insanın içine hüznün doluyor. Geldim geleli ışığı özlüyorum... Özellikle karartılmış bu Dilber dünyasında boğuldum, boğulacağım."(ZZH-s. 142)

Özellikle karartılmış oda, aslında Dilber'in iç dünyasının bir yansımasıdır. Dilber; *"on sekiz yaşına geldiğinde, baba, ağabey, erkek kardeşlerle, ailenin diğer erkeklerinin baskısından ve üvey anne oyunlarından bezmiş bir kızıdır..."*(ZZH-s.143) Bir adres dergisine kötü İngilizcesiyle yazdığı: *"Buradan kurtulmak istiyorum. Bana yardım elini uzatacak ilk kişinin koşulları neyse hepsini şimdiden kabul ediyorum..."*(ZZH-s.143) ifadelerinin olduğu mektubuna karşılık gelen üç zarfı ağabeyi yırtar ve Dilber'i döver. Dilber yırtık zarflardan birinde yakaladığı adresle Urfa'dan kaçıp Hollanda'ya gider.

Geçmişte yaşamış olduğu bu olaylar Dilber'in karanlık dünyasının oluşturur: *"Geceleri uyuyamam. Çocukluğum karanlıkta ve dayakla geçtiği için ışık gelmeden kendimi uykuya bırakamıyorum."*(ZZH-s.152) der. Dilber, evine gelen misafiri – onun için ayırdığı- odasına götürür. *"Dört basamak çıkıyoruz. Bir kapıyı açıp, upuzun, tren vagonu kadar uzun bir küvet yerleştirilmiş olan banyodan geçip öbür kapısında sofaya ulaşıyoruz. Sağ yanda beş ayaklı merdiven..."*i(ZZH-s.149) geçtikten sonra çatı katındaki odaya gelirler. Bu oda da: *"...Yer yatağı hazır. Örtüler de, oda da portakal çiçeği kokuyor... Battaniyem kocaman bir ayı postu. Bin bir türlü güzellikleriyle 19.yy bebekleri koleksiyonu sergileniyor."*(ZZH-s.150) Odaya girdiklerinde bir yarasa, görünmeyen bir deliğe doğru uçup yiter. Misafir yatağına uzandığında karşısında Dante'nin portresini görünce Dante'nin yaşamı, ölümle karşılaştırarak soyutlamış olması onun ürktür.

Bu öykü tamamen mekânın ön planda olduğu bir öykü özelliği taşır. Dilber'in karanlık, sıkıntılı, geçmişle şekillenen karanlık mekânları özellikle yaratıp tercih etmesi, ışığı çok seven misafirin *"Dilber'in özellikle yarattığı karanlık dünyasında boğulması"* ve odasında gördüğü Dante'nin portresiyle Dante gibi karanlık bir ormanda kendisini kaybolmuş hissetmesi, mekânın işlevselliğini ortaya koyar. Öyküde Dilber'in geçmişle şekillendirdiği mekân ve bu mekânın şekillendirdiği misafirin psikolojisi yer alır.

Sonuç olarak Ayla Kutlu'nun öykülerinde kişilerini sığdırdığı mekânlardan İskenderun ve çevresi dışında olan mekânlar da anlam üreten, kişilerin iç dünyalarını yansıtan ya da oluşturan birer işlevsellik yüklenirler. Bu işlevsellikle kimi zaman mekân kişilerin psikolojilerini şekillendirirken, kimi zaman da kişilerin psikolojileri mekânı şekillendirir.

1.1.2. Hastane

Sen De Gitme Triyandafilis'te yer alan "Ay ve Su" ve "Mekruh Kadınlar Mezarlığı"nda yer alan "Ormanda Bir Deniz Kabuğu Gibi" adlı öyküler hastanede geçer.

"Ormanda Bir Deniz Kabuğu Gibi" adlı öyküde Nurdan ve komşuları Hanna'nın hikâyesine yer verilmiştir. Nurdan, Hanna'yla aynı sınıftadır. Hanna, deli annesi ve anneannesiyle beraber "*Üst katta büyük bir oda, alt katta basık ama üst kat kadar geniş kilerden...*" (MKM s.129) oluşan evde yaşar. Hanna'nın babası balıkçıdır. Hanna okul çıkışı sürekli deniz kıyısına babasının yanına gider ve babasını çok sever. Babası Balıkçı Petros: "*Gel benimle kal. O cadı ninenle, aklını yitirmiş ananla kalıp da ne olacak? Sana benden başka bakabilecek kimse yok. Ninenin iki ayağı çukurda. Devlet bakacak değil bizlere. Biz yalnızız burada oğul. Yalnız yapayalnız... Ormanda bir deniz kabuğu kadar yalnızız...*" (MKM-s.132) sözleriyle Hanna'nın aklını çelmeye çalışır. Yıllar sonra Hanna, Hasan Hamsan adında bir göz doktoru olarak Nurdan'ın ablasını hastanede muayeneye gelir. Bu muayeneden sonra Hanna Nurdan'a ablasının durumunun ümitsiz olduğunu söyler. Nurdan, ablasının bu ümitsiz durumundan, yıllar önce Hanna'nın babasının düşündüğü üzere "*ormanda bir deniz kabuğu gibi yalnız*" kalacağını anlar. Bu öyküde mekân belli bir işlevsellik yüklenmez; ancak Türklerle Rumların birlikte hoşgörü içinde yaşamlarını sürdürmeleri ön planda yer alır. Bu da İskenderun ve çevresinin yarattığı bir ortamdır. Burada dikkat çekici olan ormanda bir deniz kabuğu benzetmesidir. Hanna'nın babasının, yıllar sonra Nurdan'ın yalnızlıklarını ormandaki bir deniz kabuğuna benzetmesi, ormanda deniz kabuklarının bulunmadığı ve bulunamayacağını vurgular. Bu da yalnızlıklarının ifadesinin güçlü bir simgesi olarak öyküdeki yerini alır.

"Ay ve Su" adlı öyküde de mekân İskenderun'da Balıklı Rum Hastanesi olarak geçer. Öyküde küçükken âşık olduğu kızı şimdi evli ve dört çocuk annesi felçli bir kadın olarak ziyaret etmeye gelen adam yer alır.

1.1.3. Tutukevi

Hüsnüyusuf Güzellemesi'nde yer alan "İzinli" ve "Babaya Çiçek Götürmek" adlı öykülerde mekân, Ankara'da bir tutukevidir.

"İzinli" adlı öyküde tutuklu olan annesi Güllü'den dolayı tutukevinde kalmak zorunda kalan Cevo'nun Gülsen tarafından kavuşturulduğu bir günlük özgürlük konu edinir.

Cevo, annesi tutuklandığında 1,5 yaşında şimdi ise 3,5 yaşındadır. Tutukevinde kalan bir arkadaşının ısrarıyla Cevo'yu evine götürmeyi kabul eden Gülsen, bayramın ikinci günü tutukevinE gelip Cevo'yu alır. Tutukevinin çıkışında "*Sol yanımızda tutukevinin yüksek duvarı uzuyor. Yukarı ve ön doğru. Sağdaki sokakla, eğimli toprak sahanın birleştiği yerde dikenli teller var.*" (HG-s.140)'dır. Gülsen'le Cevo çıktıkları tutukevinden sonra Ankara sokaklarına dalıp eve giderler. Caddelerde ışıkların yansısıyla karşıdan karşıya geçen insanlardan, kendisini yakalayıp falakaya yatıracaklarını düşünerek çok korkan Cevo'nun bu durumu, geldiği mekânın tutukevi olmasının bir sonucudur.

Cevo, Gülsen'in evine geldiğinde bütün odaları gezerek "*Nerede bunların koğuşları? Ranzası nerede? Herkes nerelere gitmiş kız?*" (HG-s.147) sorularıyla geldiği mekânın özelliklerini Gülsen'in evinde arar. Cevo, bir gece Gülsen'in evinde kaldıktan sonra öteki gün tekrar tutukevine gider. Yolda Gülsen ona bir balon alır. Cevo'nun seçtiği balon siyahtır. Burada balonun siyah

olması, simgesel niteliktedir. Balonun çocukların en sevdiği oyuncak olduğu düşünüldüğünde, tutukevinde 4 yaşında bir çocuğun bir günlük özgürlükten sonra tekrar tutukevine girerken elinde simsiyah bir balon olması, tutukevinin karanlığını yansıtmaya bakımından anlamlıdır. Yine Cevo'nun tam tutukevine girerken balonun patlaması, Cevo'nun çocukluğunun ve özgürlüğünün bitişi olarak değerlendirilebilir.

“Babaya Çiçek Götmek” adlı öyküde mekân yine Ankara tutukevidir. Ankara Tutukevi, Ayla Kutlu'nun hayatıyla bağlantılıdır. Ayla Kutlu'nun kardeşi Alsan, Siyasal Bilimler üçüncü sınıf öğrencisiyken, tutuklanıp Ankara tutukevinde yatar. Bu nedenle Kutlu, öykülerinde Ankara Tutukevi'ni mekân olarak seçer. Öyküde babası siyasi ideolojisinden dolayı tutuklanan küçük kızın annesiyle babasını ziyarete gitmeleri yer alır. Tutukevine giden otobüs görüş günü olan haftanın sadece Çarşamba günü dolup taşar. Kız ve annesi tutukevinde görüşe giderler. Kız o gün babasına çiçek götürür. *“Tek kat üstüne yapılmış, camları boyalı, iki sıra tel örgüyle çevrilmiş, dört yanındaki nöbetçi kuleleri ile güvenceye alınmış yapının girişine...”* (HG-s.180) yaklaşan kız ve annesi, sıraya girerler. Kontrol sırasında kızın babasına getirmiş olduğu çiçekler alınır ve ilk defa babasına bir şey getiren kızı hayal kırıklığına uğrattır bu olay. Tutukevi bu öyküde de özgürlüklerin bittiği/kısıtlandığı, katı kuralların hüküm sürdüğü yer olarak karşımıza çıkar. Buradaki otobüs ise – birkaç saatliğine de olsa- aileyi babaya kavuşturma bağlamında önem taşır.

1.1.4. Arşiv Odası

Hüsnüyusuf Güzelleme'nde yer alan “Belirsiz Bir Sızıyla” adlı öyküde mekân, Ankara'da bir bakanlığın bodrum katıdır. Öyküde bakanlığın arşiv şefliğini yürüten Halil Bey'in çilesi yer alır.

Halil Bey, Ankara'daki kocaman bir bakanlık binasının bodrum katında görev yapmaktadır. Burada Osmanlı'dan kalma belgelerin ve birçok dosyanın içinde görevini yürütür. Çalıştığı yer olumsuzluklarla dolu bir mekândır. Her şey ve herkes çürümeye bırakılmıştır:

“Her şey ölü bu bodrumda. Yanımda çalışan memurlar her zaman başlarının ağrıdığından yakınırlar. Yalan değil. Göz göre göre çürümeye bırakıldıklarını düşünürler.” (HG-s.81)

Öyküde baştan sona kadar bodrum katının olumsuzlukları, bu olumsuzlukların Halil Bey ve çalışanlarına doğrudan ya da dolaylı etkisi ele alınır. Bakanlığın bodrum katına karşın yukarı katları gün ışığıyla doludur ve herkesin çalışma isteğinde olduğu bir yerdir. *“Yukarı katlardaysa gün ışığıyla aydınlanan odalar, kadınlar, kızlar, kahkahalar, toplu yemek, lotarya, spor toto grupları, defalarca yasaklanmış olmasına kimsenin aldırmadığı, sesi sonuna kadar açılmış radyolar ve teypler vardır.”* (HG-s.82)

Oysa Halil Beylerin çalıştığı bodrum katı hiç de yukarı katlar gibi değildir. Bodrum katı *“...orada çiçekler bile ölüyor. Yakındığımı düşünmeyiniz ama havası kirlidir, tavan basık. Havalandırma her zaman çalışmaz.”* (HG-s.85) bir yerdir. Ayrıca burada eski belgeleri sürekli kemiren, kedilerin bile çare olamadığı fareler vardır. Farelerden başka kalorifer böcekleri, örümcekler ve daha birçok böceğe rastlanır. *“Burası herkes için yedi kat yerin altındaki mağara”* (HG-s.90) görünümündedir.

Halil Bey, bu olumsuzluklarla dolu mekânda genç memurlarla çalışır. Gelen memurlar bu ortamdan kaçmak için sürekli bahaneler üreterek daha az kalmaya uğraşırlar. Genç memurlardan birinin Halil Bey'e söylemiş olduğu : *“Burada biraz daha kalırsam ne ölümden korkacağım, ne mezardan.(...)Buranın mezardan tek farkı, solucanların olmaması, toprağımızı havalandırmak için. Zaten toprağımız da yok. Öbür sürüngenlerin hepsi tamam. Yıllardır insan kemikleri diziliyor buraya. Dizenler gelip geçiyor, devamlı...”* (HG-s.92) sözleri mekânın olumsuzluklarını gözler önüne serer. Zebani nitelemesi ile de Halil Bey'in, onların kaçmalarına olanak tanıması vurgulanır. Memurların başında bir zebani gibi onları mesai saatlerinde çalışmaya zorlayan Halil

Bey, bu olumsuzluklarla dolu ortamda memurlarıyla arasında sağlıklı bir iletişim kuramaz. Derdini kimseye dinletemediği için yıpranmaya yüz tutmuş evraklar arasında yer alan çoktan ölmüş valiler, müsteşarlar ve genel müdürlerle- onların dosyalarını karşısına alarak- konuşur. Bu bodrum katında Halil Bey, ölmüş insanların evraklarını incelemekten ve onlarla konuşmaktan usanır: “...Ölülerle bir ölü gibi yaşamaktan... Bıkmıştı.” (HG-s.91)

Hava almanın bile güç olduğu bu mekân, başta Halil Bey olmak üzere oradaki genç memurların psikolojileri üzerinde olumsuz etkiler bırakır. Bakanlığın bodrum katında bulunan bu kapalı ve darlaşan mekân, birey psikolojisine dıştan içe doğru bir etkiye sahiptir. Burada çalışan insanların psikolojileri, mekâna göre şekillenir. Yani mekândan kişilere doğru olumsuz bir etki söz konusudur. Mekânın yaratmış olduğu bu olumsuz etkiyle Halil Bey dışarıda var olan ortama kaçma isteği duyar:

“Dışarı çıkmak, soluk almak gereği duyuyordu. Güzel havayı özliyordu. Duvarlara, kağıt kokusuna, eskimiş, unutulmuş ölümlere sinmemiş, ağaçlardan, oylardan ve açıklıklardan süzölmüş havayı özliyordu. Önüne yığılmış kâğıtların tümünü havaya fırlatmak, koşarak koridorları aşmak, geniş yayvan merdivenleri çıkmak, üst bodrum koridorlarını kocaman adımlarla geçmek, sonra dik ve dar merdivenleri tırmanıp, sütunların arasından süzölüp gökyüzünü görebileceği bir açıklığa erişmek...” (HG-s.90)

Halil Bey'in bulunduğu ortamdan dışarı çıkma/kaçma isteği, mekânın bireyler üzerinde yarattığı bunaltıcı etkinin sonucudur. Çünkü bodrum katındaki “Bu karanlık, bu insanlardan uzaklık, giderek çalışanların yüreklerini de yiyor, yok ediyor...” (HG-s.89) Bu durum karşısında “Gençler bunu hemen anlıyor, kaçma yollarını arıyorlardı.” (HG-s.89). Halil Bey'in bulunduğu ortamdan kaçma isteğinin altındaki nedenlerden birini de bu oluşturur. Öyküde mekân Halil Bey ve genç çalışanlar üzerinde psikolojiye dayalı bir etkiyle işlevsellik yüklenir. Yazarın öyküde mekân olarak Ankara'da bir bakanlığın bodrum katını seçmesinin bir dönem İçişleri Bakanlığı'nda görev yapmış olmasıyla bağlantılı olduğu düşünülebilir.

1.1.5. Tren İstasyonu

Hüsniyusuf Güzellemesi'nde yer alan “Sonbahar Hikâyesi” adlı öyküde mekân, bir tren istasyonudur. Bir trende yolculuk yapan kadının gözlemlerine dayanan öyküde, başlangıç istasyonundan yarım saat uzaklıktaki, kente yakın köyün istasyonunda askere gidecek olan gencin uğurlanmasına yer verilmiştir. Trenin durduğu istasyon “...Tek katlı, küçük bir odadan oluşan...” (HG-s.128) bir yapıdır. Köylüler, askere gidecek gencin cebine sigara paketleri doldurarak onu trene bindirip yolcu ederler. Genç, askerliğini yapmak üzere Eskişehir'e gidecektir. Öyküde tren istasyonunun ya da köyün nerede olduğu somut olarak ortaya konulmamıştır. Ancak gencin askerlik yerinin Eskişehir olduğu ifade edilerek Eskişehir'e gitmek üzere bindiği trenin doğruya doğru gitmesi [“Tren hep gitti. Doğuya...” (HG-s.136)] ve gencin trende sigara yakarken bir Ege türküsü tutturması [“Ah! Bir ataş ver sigaramı yakayım. (HG-s. 136)] mekânın Ege 'de bir yer olduğunu ortaya koyar. Burada tren ve istasyonlar, ayrılık çağrışımlarını içinde taşır.

1.1.6. Yurt

Sen De Gitme Triyandafilis'te yer alan “Üçgenin Perişan Kenarı” adlı öyküde mekân, İskenderun çevresinde yer alan bir kız yurdu. Burada kız yurdunun yakınında bulunan ve sadece ismen geçen Sedef Pastanesi de karşımıza çıkmaktadır.

1.1.7. Soyut Mekânlar

Mekruh Kadınlar Mezarlığı'nda yer alan “Yılanlar, Yıldızlar” adlı öykü, doğası ve ani yağmurlarıyla mekânın İskenderun ve çevresi olduğu sezdirilen bir otel odasında geçer. Bu öyküde sevgilisiyle geldikleri bir otel odasının banyosunun fayanslarındaki desenlerin çağrışımıyla soyut

mekâna geçen kadının duyguları yer alır. Otele gelmeden önce iki sevgili ormanlık bir alanda gezerler. Otel odalarına geldiklerinde gezdikleri mekân “*dışarıda ormanın kuşattığı göl, göl gölgelerini yuttuğu için kararmış dev boyunda çam ağaçları vardı.*”(MKMs.139) şeklinde tasvir olunur.

Kadın, odadan banyoya girince: “*banyo çok büyük. Fayansları toprak rengi. Tertemiz. Kapının karşısında neredeyse doğal büyüklükte portakal ağacı deseni. Olgunlaşmış güneş meyveleri ve yağlanıp cilalanmış gibi parlayan bir sürü koyu yeşil yaprak...*”(MKM-s.142) olan görüntüyle karşılaşır. Fayanslardaki desenlerin çağrışımıyla somut olan mekândan soyut bir mekâna –fantastik mekân-geçiş söz konusudur. Banyodaki portakal ağacı desenli fayanstaki hareketle “*Ölü yılanlardan biri bu ağaca dayanabilirdi.*”(MKM-s.142) ifadesiyle soyut mekâna geçiş ortaya konulur.

Kadın banyoda akan suyu yağmura benzeterek; bu yağın yağmuru tufanla bağdaştırır: “*Hala banyodayım. Gürül gürül akıyor su. Yağmur seslerine kapılıp gidiyorum. Gittikçe hızlanan, tufana dönüşen yağmurdur...*”(MKM-s.144) Kadının banyodan çıkmasıyla hayali mekândan tamamen gerçek mekâna dönülür: “*Buharlarım dindi. Yılan yok, ezilecek kafa yok. Koklayacak elma, sarılacak dal yok. Yılanlar portakal ağacını ne yapsın?...*”(MKM-s.145) diyen kadının psikolojisiyle şekillenen banyodaki fayansların desenlerinin çağrıştırdığı soyut-fantastik- mekândan somut –gerçek- mekâna geçiş ortaya konulur. Aslında bu değişen mekânlar, kadının sevgilisine olan sevginin psikolojisine yansması sonucu kapalı olan mekânın- otel odası- soyutlaşarak fantastik açık ya da kapalı mekânlara dönüşümü söz konusudur. Kadının banyodan çıkıp balkona gitmesi, vücudundaki ısının giderek azalması sonucu içinde var olan sevi ile kendisini cehennemin soğuk yerindeymiş gibi hissetmesine neden olur. Çünkü kendisini daha önce yaşadıklarından dolayı günahkâr olarak hisseder. Bu nedenle zihninde değişen düşüncelerle mekân da değişir, dönüşür, kayganlaşır. “*Cehennemin soğuk bölümündeyim. Kaçamazdım; Bir günahkârdım. Uzak ışıklarda ısıyı özleyen bir günahkâr...*”(MKM-s.148)

Bu mekân, aslında dört duvar arasında kadının psikolojisiyle şekillendirdiği bir mekândır. Burada mekân, kadının zihninde belli çağrışımlar yaratır. Bu çağrışımlarla kadın, zihninde soyut mekânlar yaratır. Yani merkezden mekâna, mekândan yine merkeze bir döngü söz konusudur.

Sen De Gitme Triyandafilis’te yer alan “Bütün Yeşiller Bütün Maviler” adlı öyküde mekân İskenderun’dur. Annesiyle ayrı yaşayan küçük kız, sert olan babası ve babaannesiyile birlikte yaşamaktadır. Geçmişte babasından çok korkan kız, yoksulluğun da verdiği etkiyle daha çok mekânları soyutlaştırır. Gözlerini ve ağzını kimi zaman maviye kimi zaman yeşile boyadığını söyleyerek dünyayı boyandığı renge göre mavi ya da yeşil görmesiyle mekân soyutlaşır. Bu öyküde, yazarın *Sen De Gitme Triyandafilis*’i İskenderun’a ithafına dayanarak mekânın İskenderun olduğunu söyleyebiliriz; ancak mekân öykü kişinin algısına göre şekillenip mavi ya da yeşil olarak değişir ve soyut bir anlam kazanır. Yani somut mekân arka planda, gözlerin mavi ya da yeşile boyanması sonucu dünyanın mavi veya yeşil görülmesiyle soyutlaşan mekân ön plandadır.

1.2. Açık Mekânlar

Ayla Kutlu’nun öykülerinde açık mekânlara da yer verilmiştir. Kapalı mekânlarda olduğu gibi bazı öykülerde açık mekânlar, yalnızlığın ve çaresizliğin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında genel olarak açık mekânlar dışa dönüklüğün temsili olarak karşımıza çıkar.

Kutlu’nun öykülerinde açık mekânlar kapalı mekânlara göre daha arka plandadır. Burada mekânlar, bazı öykülerde ele alındıkları toplumların zihniyetlerini ortaya koymaları bakımından da önem taşır. Buna göre açık mekânları şöyle sıralayabiliriz.

1.2.1. Kara Kayalar

Zehir Zıkkım Hikâyeler'de yer alan "Kara Kayalar" adlı öyküde açık mekân olarak Kara Kayalarla karşılaşırız. Öyküde küçük bir kızın ölümle sonuçlanan yazgısı yer alır. Bu kötü yazgının hikâyesi kara kayaların bulunduğu yerin geniş bir tasviriyle başlar:

"Hiçbir şeye karar verilemeyen üç yol ağzı. Çünkü her birinin yaşama ilişkin anlamları farklı. Taa ötelere gidip güneye inince Arabistan'ın kutsal topraklarına varılıyor. Doğuya gidince toprak sararıyor, kıraçlaşıyor. Toz yığını olarak göçebe bir çöl sınırına erişiyor. Taşı, bitki örtüsü, evleri, insanlarıyla tarihin en eski, en yorgun kentlerinin vahasına... Batıya, denize doğru gidince, yılda üç kez ürün alınan zenginlik ve güzellik diyarı çevreliyor insanı. Bu başlangıç noktasındaki yabancı ise, tam burada nereye gideceğini kestiremez. Batı yolu masallardaki gibi. Küçük oğulların saptığı en kötü görünen yol. Boz kurdeleler gibi pırıltılar ötelere, hurma diyarına ulaşan güney ve fıstık ve el emeği ülkesine kavuşan doğu yollarından epey farklı. Zenginliğe dair bütün ipuçlarını saklayan püskürmüş kayalar, suçlu ve karanlık bir yeryüzü resmi çiziyor. Toprağın üstü sonsuza kadar bu çirkin kara kayalarla örtülmüş gibi görünüyor. Binlerce yorgun devin ayağından fırlatılmış çizimlerdir belki de. Fırlatılmış, kalakalmış. Üçüncü yola saptıktan epey sonra kötü kokan bataklık ve bu bataklıkta işe yaramayan kötü kokulu otlar, geniş ve boz yapraklı çiçeksiz bitkiler yer alıyor. Köpüklü ıslaklıklar görünmez yaşamı boyuna doğurup üretiyor. Üç yol ağzının gitgide genişleyen açısı içinde kalan doğusu gözden yitecek kadar uzağa düşerken, türlü otlara komşuluk ediyor. Mor, sarı, mavi, kırmızı küçük çiçeklere ve küçücük sessiz uysal kaynağa. Batıda fareler bile kayaların üstünde dolanmazken, salyangozlar da kaçıyor. Onlar dünyanın en yumuşak, en mevzun vücutlarını gezdirirken arkalarından pırıltılı gümüş yollar çizerek klavuzluk yapanlardır. O karanlık kayalarda bunu yapamıyorlar." (ZZH-s.13-14) bu üç yol ağzının batı yönündeki yol "...suçlu ve karanlık bir yeryüzü resmi çiziyor." (ZZH-s.13)

Kara kayalar renkleri ve duruşlarıyla, kötü şeyler olduğunun ve olacağının ipuçlarını verir. Adana'dan Hatay yoluna batıya sapan orta yaşlı adam, kara kayalarda yalnız başına küçük bir kız görür. Adam, kızın yanına gelir ve kızı "...püskürtme taşların küçülüp bütünleştiği, yalnızca kertenkelelerin dayanabildiği, toprağı bütün bütün kaplamış yere..." (ZZH-s.16) götürür. Adam, kızı istediğini aldıktan sonra kamyonetine doğru yürürken "acaba kimsecikler görmüşler midir?" diye düşünür, ancak "Kara kayalar hiçbir şeyi göstermemeye, anlatmamaya, duyurmamaya yemin etmiş gibi sınıksız birbirlerine tutunmuş..." (ZZH- s.20)lardır. Küçük kız; teyzesinin oğlu ve eniştesi tarafından cinsel istismara maruz kalmıştır. Teyzesinin onu evden uzaklaştırmak amacıyla üç koyununu otlatması için dışarı saldırdığı yetim biridir. Kızın, teyzesinin evinde yaşadıklarından dolayı -farkında olmadan- küçük bir orospu oluşu, kara kayaların duruşu, rengi ve yalnızlığı ile örtüşür niteliktedir.

Orta yaşlı adam iki gün sonra kamyonetiyle tekrar kızın olduğu kara kayalara gelir. Bu defa kıza karşı hoyratça hareketlerle kızı öldürür. Ölüsünü de püskürtme kayaların arasına atarak çekip gider. Öyküde küçük kızın durumu ve sonu, mekânla paralellik taşır. Kara kayalar, renginden dolayı karanlığı ve ayrıca yalnızlığı çağırıştırır. Kara kayalar "... (bu) ıssız yer (de)" (ZZH-s.15) dir ve bu "...yerde kimse yapayalnız olmaz." (ZZH-s.15) Üstelik büyüklükleri nedeniyle "Binlerce yorgun devin ayağından fırlatılmış çizimlerdir belki de." (ZZH-s.13). Bundan dolayı da ürkütücüdürler.

Karakayaların görünüşü ve çağrışımı ile bu kayalarda dolaşan küçük kızın kararlı hayatı, mekânın olaylar ve kişilerin hayatlarıyla örtüşen niteliğiyle büyük bir işlevsellik yüklenir.

1.2.2. Köy/Kasaba

Zehir Zıkkım Hikâyeler'de yer alan "İpekböceği Bakıcısı", "Uzaklarda Kalan" ve "Ödeşme" adlı öykülerde mekân, İskenderun ve çevresindeki herhangi bir köydür.

“İpekböceği Bakıcısı” adlı öyküde, savaş zamanı Ermeni asıllı yaşlı bir kadının köylerinin Osmanlı askerleri tarafından yakılması yer alır. O dönemde—genç bir kız olan— yaşlı kadın ve küçük kız kardeşi, Osmanlı yağmasından kaçıp kurtulurlar. İskenderun’un köyünden kaçıp epey yol aldıktan sonra Ceyhun Irmağı’nın kıyısına gelirler. Irmağa atlayan küçük kız kardeşinin ölümüyle yalnız kalan genç kızın başına gelenlerle karşılaşırız. Öykü, genç kızın İskenderun ve çevresinde yıllarca dolaştıktan sonra yaşlı bir kadın olarak, köyüne gelip hazin öyküsünü köylerini yağmalayan kaymakamın gelinine anlatmasıyla devam eder.

Bu öyküde İskenderun ve çevresi olarak seçilen mekân, büyük anlamlar ve işlevsellik yüklenir. Bölgenin Fransız işgaline uğraması, kentin kozmopolit yapısıyla birleşerek daha da karmaşık bir ortam yaratır. Osmanlı’da ülkenin kozmopolit yapısının yarattığı karmaşık ortamı dağıtmak için ve azınlıkların işgal kuvvetleriyle işbirliğini önlemek amacıyla çıkarılan Tehcir Kanunu sebebiyle birçok Rum ve Ermeni yerlerinden göç etmek zorunda kalır.

“Uzaklarda Kalan” adlı öyküde Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan Tehcir Kanunu’yla göçe zorlanan kadın ve kaynanasının acı öyküsü yer alır. Genç kadın ve kaynanası, zorunlu göçle nereye gittiklerini bilmeden günlerce yol alırlar. Elinde yeni doğmuş bebeğiyle perişan olan genç kadın, bebeğini bilmediği bir evde genç bir kadına verip gider. Genç kadın, yolda kaynanasını kaybettikten sonra Fransız bir askerle evlenip Marsilya’ya yerleşir. Yıllar sonra kadının oğlu ağabeyini bulmak için bebeğin bırakıldığı köye gelir. Fransa’ya geri döndükten sonra ağabeyi Hüdaverdi’den gelen mektupla ağabeyini bulur. Bu öyküde İskenderun ve çevresinde yaşanan savaşın bölge halkı üzerindeki olumsuz etkisine yer verilmiştir. “*Savaş sırasında halkı bombalanan tek Misak-ı Milli sınırındaki toprağımız Hatay’dır.*” (ZZH-s.120) Bu yönüyle de önemli bir mekândır. Bu öyküde İskenderun ve çevresi tek başına savaşın en şiddetli yaşandığı mekân olması yönüyle büyük bir anlam yüklenir.

“Ödeşme” adlı öyküde savaş zamanı, savaşın halk üzerindeki olumsuz etkisi göz önüne serilmiştir. Savaş dönemi İskenderun ve çevresinde ortaya çıkan çetelerin Helin ve Zaruhi’ye verdikleri zarar yer alır. Bu yönüyle İskenderun- Belen- önem kazanır.

Sen De Gitme Triyandaflis’te yer alan “Gitmeyi Bilmek” adlı öyküde de mekân İskenderun’daki bir köydür. Öyküde Fransızlar tarafından işgal edilen İskenderun ve bu işgalde Fransızlarla işbirliği yapan Nesim’in hikâyesi yer alır. Diğer mekânları ayrıntılarıyla betimleyen anlatılan olay-konu ve kişilerin psikolojileriyle bağını kuran yazar burada mekânı sadece İskenderun oluşu yönüyle savaş zamanıyla örtüştürerek ele almıştır.

Mekruh Kadınlar Mezarlığı’nda yer alan “Mekruh Kadınlar Mezarlığı”, “Bir Varmış”, “Süsen Gitti” adlı öyküler ve *Zehir Zıkkım Hikâyeler*’de yer alan “Tanıklar” adlı öyküde mekân, Güneydoğu’nun herhangi bir köy ya da kasabasıdır.

“Mekruh Kadınlar Mezarlığı” adlı öyküde Hediye’nin hazin hikâyesiyle karşılaşırız. Hediye, güzel ve dul bir kadındır. Köyün erkeklerinin onda gözü vardır. Bir gün nahiye müdürünün eşinin verdiği temsil davetine gider. Köyün erkekleri Hediye’nin bu davete gitmesi üzerine kardeşi Şahid’i kışkırtıp Hediye’yi namus adı altında kardeşine öldürtürler. Köyün erkeklerinin “mekruh” sayarak köyün mezarlığına almadıkları Hediye’nin ölüsü, annesi ve arkadaşı Aysad Bahu tarafından köyün dışındaki servinin gölgesine gömülür. Bu olaydan sonra servinin gölgesi mekruh kadınların mezarlığı olarak kalır. Öyküde mekândan çok burada yaşanan olaylar ön plandadır. Olayların sebebiyet verdiği zihniyete göre mekânın, feodal zihniyetin bütün yoğunluğuyla yaşandığı bir yer, yani Güneydoğu’daki küçük bir kasaba olduğunu söyleyebiliriz.

“Bir Varmış” ve “Süsen Gitti” adlı öykülerde de mekânların feodal zihniyetin hüküm sürdüğü Güneydoğu’nun bir köyü olduğunu söyleyebiliriz. “Tanıklar” adlı öykü, yazarın bir önceki öykü kitabı olan *Mekruh Kadınlar Mezarlığı*’nda yer alan “Bir Varmış” adlı öykünün devamı

niteliğindedir. “Bir Varmış”ta mekân, Güneydoğu’nun herhangi bir köyüken; “Tanıklar”da mekân, köyden kasabaya doğru genişler.

1.2.3. Semt/ Mahalle/Sokak

Hüsnüyusuf Güzellemesi’nde yer alan “Eski Bir Çocukluğun Ardında” adlı öyküde mekân İskenderun çevresi yani Antakya’dır. Öykünün başında yer alan “Antakya-Kantara Mahallesi için...” ithafı ile somut bir mekân ortaya konulmuştur. Antakya’daki Kantara Mahallesi’nin yazarın hayatında da büyük bir yeri vardır. Yazar anılarını anlattığı *Zaman Da Eski* adlı kitabında “Savaş yılları Antakya’sı” başlığı altında “Kantara Mahallesinde Bir Ev”⁴ alt başlığı ile Kantara Mahallesi’ndeki yaşamını aktarır.

Bu öyküde yıllar sonra çocukluğunun geçtiği Kantara Mahallesi’ne gelen adam, mahalleye dair çocukluğundaki izlenimlerini hatırlar:

“Sokağın sonundaki evin bir duvarı dağın böğrüne yaslanmıştı. Eve bitişik iki dükkân vardı. Birinde incik boncuk satılırdı...Öbürü bakkal dükkânıydı. Şimdi de öyle. Tahta raflar bel vermiş, eğilmiş, yapıldığı günden bu yana bir kez olsun boyanmadığı için kurtlara yem olmuş, delik deşik bir görünüm almış.”(HG-s.11-12)

Çocukluğundan yıllar sonra bile hiç unutmadığı bu yer; “Sokağın karşıyanını kaplayan çok yüksek duvarlı sokağın ortalarına gelen yerinde, çiftkanatlı kapısı olan bahçe...”(HG-s.14)dir. Çocukluğunda savaşın mahallelerine kadar girmesini bu çift kanatlı büyük kapının engellediğini düşünür. Böylece öykü baştan sona kadar adamın çocukluk izlenimlerini barındırır. Bu öyküde somut bir gerçeklikle ortaya konulan Antakya’nın Kantara Mahallesi çocukluğun geçtiği yer olması itibariyle önem taşır ve bu yönüyle ön plandadır.

Hüsnüyusuf Güzellemesi’nde yer alan “Bal Biriktiren Kız” adlı öyküde mekân İstanbul’dur. Öyküde İstanbul’da İndependenta’nın patlayışına tanıklık eden küçük kız ele alınmıştır. İstanbul Boğazı’nda 15 Kasım 1979’da ham petrol yüklü Romen tankeri ile demir yüklü Yunan kosteri çarpışmıştır. Bu çarpışmanın getirdiği patlama ve yangın bir ay kadar sürmüş, İstanbul halkını korku ve endişeye boğmuştur. Romen tankerinin adı İndependenta’dır.⁵ “Bal Biriktiren Kız” adlı öyküde İndependenta, küçük kızın yaşadığı her olaya tanıklık eder. Öyküde İstanbul’da Beşiktaş önemli bir mekân olarak belirtilir, ancak bu mekân sadece isim olarak ortaya konulur.

1.2.4. İnşaat Alanı (Şantiye)

Hüsnüyusuf Güzellemesi’nde yer alan “Uzaklardan, Yalnızlıklardan” adlı öykü inşaat alanı olan şantiyede geçer. Bu öyküde on dört yaşında olan çocuğun, babasının Almanya’da ölümünden sonra annesinin başkasiyla evlenmesiyle içine düştüğü yalnızlık yer alır. Üvey babasının kendisini istememesi üzerine dayısı ile kalan, dayısının da çalışmak için Almanya’ya gidişi ile tamamen ortada kalan çocuk, üvey babasının yerine bir inşaatte bekçilik yapar.

İnşaatın olduğu yer ıssız bir yerdir. “Kimseler gelmez buralara. Ötelerde hani şu sisli yer var ya, aralarından sinekler gelir yalnızca. Bataklıktır orası. Hep sis basar. Sazları uzun çiçeklidir. Gece gündüz karanlık gibidir. Orada bile adamlar bulursun da, benim olduğum yere kimseler gelmez.”(HG- s.120) ifadeleriyle inşaatın olduğu yerde kendisinden başka kimsenin olmadığı “bir lamba, bir ben, bir küçük pencere, biz hep yalnızlıklara bakarız abla.”(HG- s.120) ifadeleri de bu yalnızlığın hüküm sürdüğü mekâna ayak uydurarak kendisinin de yalnız olduğunu ortaya koyar. Çocukta hâkim olan, mekânın yaratmış olduğu yalnızlık duygusudur. Mekân bu yönüyle çocuk üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.

⁴ Ayla Kutlu, *Zaman da Eski*, Bilgi Yayınevi, Aralık 2006, s.49

⁵İndependenta’yla ilgili bilgiler www.wikipedia.com online adresinden alınmıştır.

1.3. Mekânda Simgesel Değer Taşıyan Unsurlar

Ayla Kutlu'nun öykülerinde simgesel değer taşıyan mekânlara da yer verilmiştir. Yazarın kullandığı simgesel değer taşıyan başat mekânlar şunlardır:

1.3.1. Kuyu

Öykülerde kuyu imgesi önemli bir temsili mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarın *Zehir Zıkkım Hikâyeler* adlı son öykü kitabında “Kadınlar ve Kuyular” başlığı altında verilen “Piç”, “Ful ve Kül”, “İpekböceği Bakıcısı” ve “Terlik” adlı öykülerde kuyu/kuyular, simgesel değer taşımaktadır.

“Piç” adlı öyküde sağır ve dilsiz olan Zühre, köyden Harun Ağalara hizmetçi olarak getirilir. Bir gece eve sarhoş gelen ve öyküde net olarak ortaya konulmayan ancak Harun Ağa olduğu sezdirilen kişi tarafından tecavüze uğrayarak gebe kalır. Bunu fark eden Harun Ağa'nın eşi Azize Kadın, Zühre'yi evire çevire döver. Zühre bu ortamda çaresizdir ve kendisini gebe bırakanın kim olduğu noktasında hiçbir ipucu vermez. Bebeği doğurur; ancak doğan bebeğini hiç istemez ve bebeğin yüzüne bile bakmaz. Bir sabah da bebeğini evlerinin önündeki kuyuya atarak öldürür. Zühre uğradığı tecavüzün intikamını bebekten almıştır. Burada kuyu Zühre'nin içinde bulunduğu çaresiz durumun ve psikolojik çöküntünün simgesi olarak ele alınmıştır.

“Ful ve Kül”de Argun'a deli gibi âşık olan Elmas, uzun bir ayrılıktan sonra Argun'la karşılaşp, görüşmeye karar verir. İlk görüşmelerinde Elmas, Argun'a bekaletini teslim eder. Argun aslında Elmas'ı sevmemektedir. Onun için önemli olan Elmas'ın dişiliğidir. Bu yüzden Elmas'ı cinsel olarak sürekli kullanıp aşağılar. Bir süre sonra Elmas'tan bıkan Argun, artık onu istemediğini ve evlenmek üzere olduğunu söyler. Buna karşılık Elmas, ısrarlarıyla onu son kez görüşmeye ikna eder. Elmas, Argun'la her zaman görüştükleri eski ve odanın ortasında bir yatak bulunan evde yatakta çıplak yatarken Argun, Elmas'ın koynuna arkadaşı Cengiz'i çağırır. Bu olaydan sonra dünyası başına yıkılan Elmas, kuyuda intihar eder:

“Gece kalkıp, kuyunun kapağını sessizce açıp...Kuyular, sessiz kızların kuyuları...İçlerinde biriktirdikleri ölümün ısıltısı kapağı açılır açılmaz üstüne düşen yıldızların uyandıracağı su...” (ZZH-s.211)

“Sessiz kızların kuyuları” ifadesi, burada kuyunun sadece Elmas için değil, benzer sıkıntıları yaşayan diğer kızlar için de çözüm olarak gördükleri bir anlam taşır.

“İpekböceği Bakıcısı” adlı öyküde köyleri bir Osmanlı kaymakamı ve adamları tarafından basılıp yakılan, bu ortamdan kaçıp kurtulan genç kadının çektikleri anlatılır. Genç kadın yıllar sonra yaşlı bir kadın olarak geldiği kaymakamın oğlunun evinde hizmetçilik yapar. Kaymakamın gelininin ısrarıyla başından geçenleri anlatan yaşlı kadını dinleyen genç gelin, yaşlı kadının küçük oğlunu kuyuya atacağından korkar. Kuyu burada yaşlı kadının bir intikam aracı olarak görülmüştür.

“Terlik” adlı öyküde kocasından hiçbir ilgi görmeyen genç kadının hayatından bıkip kendisini kuyuya atması yer alır.

Bu öykülerde gördüğümüz üzere kuyular, gerek derinliği gerek karanlığıyla ölümün simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çaresiz kadınların, çaresizliklerine çözüm olarak seçtikleri yerdir kuyular. Kuyuların derin ve karanlık olması, ölüm ve sonsuzluğun bir ifadesidir. Aynı zamanda kuyular, hayatta içine düşülen sıkıntıları, bunalımları, çaresizlikleri kendi derinlik ve karanlığında yok ederek bir anlamda kurtuluşun bir göstergesidir. Bu yönüyle de simgesel bir değer taşır.

1.3.2. Ağaç

Mekruh Kadınlar Mezarlığı'nda yer alan ve aynı adı taşıyan öyküde Hediye, annesi, tiyatrocu kız ve Aşad Bahu köyün dışında bir yere gömülmüşlerdir. Bu yer, bir tepede "mekruh kadınlar mezarlığı" diye anılan tek başına bir servinin gölgesidir.

Hediye'nin dulluğundan ve güzelliğinden faydalanmak isteyen köyün erkeklerinin, eski nahiye müdürünün verdiği temsile Hediye'nin çağırılmış olmasını fırsat bilerek suçsuz yere Hediye'yi kardeşi Şahid'e öldürtmeleri, yine bu evde bulunan tiyatrocu kıza akıl almaz şeyler yapıp öldürtmeleri yer alır. Bu olaydan sonra köyün imamının "...orospuluk yoluna kanı aktı. Kardaşının başına bela, ailesinin namusuna söz getirdi. Mekruhtur, namazı kılınmaz böylesinin..." (MKM-s.41) demesiyle namazı kılınmaz. Köyün mezarlığına alınmayan Hediye ve tiyatrocu kızın cenazeleri Hediye'nin annesi ve yakın arkadaşı Aşad Bahu tarafından köyün dışındaki tepede yalnız bir servinin altına gömülür. Böylelikle bu servinin altı "mekruh kadınlar mezarlığı" diye anılır. Bu olayda Hediye'nin annesi ve Aşad Bahu, köyün var olan kaba zihniyetine karşı çıkarak bu mezarlığı oluşturdıklarından onlar da mekruh sayılmıştır.

Servi ağacı burada kökleşme özlemini simgeler niteliktedir. Servinin köyün dışında ve tek olması, Hediye'nin annesi ve Aşad Bahu'nun bu mezarlığı oluşturmada köydeki erkeklere karşı bir başkaldırı olarak görülür. Servi, bu başkaldırıda yalnız olduklarının ancak bu başkaldırıya ön ayak olarak bir kökleşmenin ve kökleşmede yeşermenin simgesi olarak algılanabilir.

1.3.3. Aynalı Duvar

Öykülerde yer alan diğer bir simgesel mekân *Mekruh Kadınlar Mezarlığı*'nda yer alan "Solgun Bir Sarı Gül" adlı öyküdeki aynalı duvardır. Daha on yaşındayken âşık olduğu üvey annesinin evden kaçmasıyla yalnız kalan Tuğrul, yirmi yılı aşkın bir süre sonra antika eşyalar satın almak için gittiği evde üvey annesi ile karşılaşır. Kocasını -Nevit- hasta olan üvey annesi Nevit'in tedavi parası için evindeki değerli eşyaları satışa çıkarır. Tuğrul bu vesileyle üvey annesiyle karşılaşır. Aliye Hanım'ın annesi olduğunu öğrendikten sonra tekrar eve gittiğinde evi bomboş görür. Ayna duvarın karşısında durduğunda aynada Aliye Hanım'ı görür. Aslında Aliye Hanım evde yoktur, sadece Tuğrul'un zihninden geçenlerin aynaya yansımasıdır bu görüntü. Bu öyküde de ayna Tuğrul'un geçmişle yüzleşme cesaretinin simgesidir.

SONUÇ

Ayla Kutlu'nun öykülerinde mekânlar çoğunlukla İskenderun ve çevresinden seçilir. Fakat İskenderun dışındaki mekânlara da yer veren yazar mekânı bir dekor olmanın ötesinde büyük bir işlevsellikle kullanır.

Kutlu, İskenderun ve çevresini mekân olarak seçerken, bölgenin kozmik yapısını geçmişte yaşanmış savaşların yarattığı ortamı ve bölgenin doğal güzelliklerini göz önünde bulundurarak ele alır. İskenderun ve çevresinde yaşanan savaşın bireyler üzerindeki olumsuz etkisi ve bölgenin kozmik yapısının getirdiği farklılıklar ve hoşgörü de mekânla bağlantılı olarak işlenir.

Öykülerde mekânlar, bireylerin maddi durumları ve sosyal statüleriyle paralel olarak verilir. Maddi durumu iyi olmayan bireyler için seçilen mekânlar eski, tek gözlü ve içinde az eşya bulunan evlerdir. Maddi durumları iyi olan bireyler ise konaklar, katlı evler ya da içi değerli antika eşyalarla dolu evler mekân olarak seçilir.

Öykülerde mekânlar, bireylerin psikolojileri üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir etkiye sahiptir. Bazı öykülerde, bireyin psikolojisini mekân belirlerken; bazılarında bireylerin psikolojileri mekânı şekillendirir. Örneğin; *Hüsnüyusuf Güzellemesi*'nde yer alan "Belirsiz Bir Sızıyla" adlı öyküde Halil Bey'in psikolojisini şekillendiren çalıştığı bodrum katındaki arşiv odasıdır. Halil Bey

mekânın olumsuz koşullarıyla kendisini bir ölü zannederek arşiv defterlerindeki ölü adamlarla konuşur. *Zehir Zıkkım Hikayeler*'de yer alan "Yaşamın Şiiri" adlı öyküde ise Dilber genç kızken yaşadığı olayların etkisiyle kaçtığı Hollanda'daki evini karanlığa bürümüştür. Evde hiçbir ışık yanmaz ve perdeler sürekli kapalıdır. Yani mekânı şekillendiren Dilber'in psikolojisidir.

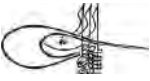
Yazar kimi öykülerde başta kaleme aldığı mekân tasvirleriyle öyküde yaşanacak olayları sezdirir. Kötü ve korkunç tasvir, edilen mekânlar öykü bireylerine ölüm ya da büyük sıkıntı getirir.

Öykülerde bazı mekânlar simgesel değerleriyle ortaya konulur. Simgesel değer taşıyan mekânlardan özellikle kuyular dikkati çeker. Kuyular çaresiz bireylerin kurtarıcı olarak gördükleri ölümü simgeler. Bunun yanında servi ağacı başkaldırının ve kökleşmenin; ayna ise geçmiş ile yüzleşmenin simgesi olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak; Ayla Kutlu'nun öykülerinde mekân; anlamlar üreten, kişilerin iç dünyalarını yansıtan, tarihi içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Bu da yazarın mekân seçiminin rastgele olmadığını ortaya koyar.

KAYNAKÇA

- ATASÜ, Erendiz, "Ayla Kutlu ve Kadınlığın Tarihçesi" *Varlık*, Ekim, 2008, s.33
- ATASÜ, Erendiz, "Kadınlar Tapınağı", *Mekruh Kadınlar Mezarlığı*, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, Aralık, 1995, s.223
- ÇETİN, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara 2005.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Ermeni Tehciri*, Babıâli Kültür Yayıncılığı 9. Baskı. Ağustos, 2006
- KORKMAZ, Ramazan, "Romanda Mekânın Poetiği", *Dil ve Edebiyat Yazıları*, (Mustafa İsen'e Armağan), Ankara, 2007, s.399-415
- KUTLU, Ayla, *Hüsnüyusuf Güzellemesi*, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, 1998.
- KUTLU, Ayla, *Mekruh Kadınlar Mezarlığı*, Bilgi Yayınevi, 3.Basım, 2000.
- KUTLU, Ayla, *Sen De Gitme Triyandafilis*, Bilgi Yayınevi, 6.Basım, 2004.
- KUTLU, Ayla, *Zaman Da Eskir*, Bilgi Yayınevi, 1.Basım, 2006.
- KUTLU, Ayla, *Zehir Zıkkım Hikâyeler*, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, 2003.
- LEKESİZ, Ömer, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, Kaknüs Yayınları, Ekim-2001.
- SELÇUK, Kemal, "Öyküde Mekân", *Adam Öykü*, Mayıs-Haziran 2004.
- TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı-I*, Ötüken Yayınları, İst.2004.
- ÜNLÜ, Şemsettin, "Sen de Gitme Triyandafilis" Üstüne Ayla Kutlu İle Söyleşi", *Çağdaş Türk Dili*, S. 37, Mart, 1991, s.211

TÜRKÇE EĞİTİMİ BÖLÜMÜ VE ANADOLU ÖĞRETMEN LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN GENÇLİĞE HİTABEDKİ KELİMELERİN ANLAMLARINI BİLME DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

*Mehmet GEDİK***

*Salih ORHAN****

*Yasemin ÖZKOYUNCU*****

ÖZET

Milletleri var eden değerlerin gelecek nesillere öğretilmesi ve bu değerlerin nesiller tarafından doğru biçimde anlaşılması büyük bir öneme sahiptir. Bu değerlerin aktarımında okullarda eğitim-öğretim sürecinde kullanılan metinlerin önemi yadsınamaz. Hiç kuşku yok ki Türk milletine ait değerlerin öğretiminde kullanılabilecek metinlerin başında Gençliğe Hitabe gelmektedir. Metnin anlaşılmasında metindeki kelimelerin metin içindeki anlamlarının öğrenciler tarafından ne oranda bilindiği önemlidir. Bu çalışmada geleceğin birer öğretmen adayı olan Öğretmen Lisesi ve Eğitim Fakültesi öğrencilerinin Gençliğe Hitabe'yi anlama düzeylerinin hangi seviyede olduğu belirlenmiş ve elde edilen sonuçlardan hareketle öğretmenlere tavsiyelerde bulunulmuştur. Çalışma Gençliğe Hitabe'de geçen bazı kelimelerin yer aldığı açık uçlu sorulardan oluşan bir başarı testinin uygulandığı betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubu Siirt Anadolu Öğretmen Lisesinde öğrenim gören 119 öğrenci ve Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören 110 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın sonucunda kelimelerin % 49,50'sinin üniversite öğrencileri, %24,83'ünün lise öğrencileri tarafından bilindiği tespit edilmiştir. Genel olarak müdafaa, istikbal, yegane, namüsaıt kelimelerinin bilinme oranı birbirine çok yakındır. Ancak dahili kelimesi üniversite öğrencilerinin %62,73'ü tarafından bilinirken lise öğrencilerinin %22,69'u tarafından bilinmiştir. Harici kelimesi üniversite öğrencilerinin %62,73'ü tarafından bilinirken lise öğrencilerinin %21,85'i tarafından bilinmiştir. Özellikle bazı kelimelerin bilinme oranları düşük seviyelerde kalmıştır. Örneğin "müstevli" kelimesi üniversite öğrencilerinin %5,54'ü tarafından bilinirken lise öğrencilerinin %100'ü tarafından bilinmemiştir. Cebren kelimesi üniversite öğrencilerinin %55,45'i tarafından bilinirken lise öğrencilerinin %0,84'ü tarafından bilinmiştir.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Siirt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı El-mek: mehmetgedik2925@hotmail.com

***Dr., Ilıca Yavus Selim Anadolu Öğretmen Lisesi, Edebiyat Öğretmeni El-mek: salihorhan2009@hotmail.com

**** Siirt Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, El-mek: yas.oz@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Gençliğe Hitabe, anahtar kelime, öğretmen adayları, kelime bilgisi

DEPARTMENT OF TURKISH AND TURKEY HIGH SCHOOL STUDENTS KNOW THE MEANING OF WORDS IN MUSTAFA KEMAL'S ADDRESS TO TURKISH YOUTH OF THE LEVEL OF AN INVESTIGATION WAS COMPARABLE TO

ABSTRACT

Teaching the values of nations to future generations and being understood comprehensively by them is very important. The importance of the transferring these values of the texts used in schools can not be refused. It is clear that in teaching the values of Turkish nation, "Mustafa Kemal's Addressing To Turkish Youth" is in the first place. In understanding the text, it is important to know that in which rate The students know the contextual meaning of the words. In this research, the level of the intelligibility of "Mustafa Kemal's Addressing To Turkish Youth" for the students who are the candidates of High School of Teacher and Education Faculty is determined and some advices are given according to the results. It is a descriptive study that consisting of some words located in "Mustafa Kemal's Addressing To Turkish Youth" and a success test consisting of open-ended questions. The group of the research consists 119 students from Siirt Anatolian Teacher High School and 110 students from Turkish Teaching Department of Siirt University –Education Faculty. It is identified that university students know % 49,50 of the words and the high school students know %24,83 of them. In general, "müdafaa", "istikbal", "yegane", "namüsaid" words are very close to the known rate. Also, It is observed that the rate of knowing some words is lower than expected. For example, "Dahili" words 62.73% of university students' known by 22.73% of the high school students I have known. 62.73% of university students built the word 'known by the 22.69% of high school students' was known by u. "Harici" words 62.73% of university students' known by 21.85% of the high school students I have known. Moreover, While the meaning of the word " müstevli " is known by % 5,54 of the university students , %100 of the high school students don't know it. And while the meaning of the word " cebren " is known by %55,45 of the university students , It is known by just % 0,84 of the high school students .

Key Words: "Mustafa Kemal's Addressing To Turkish Youth" , keyword, teacher candidates, knowledge of the word.

1. GİRİŞ

Yeryüzündeki bütün uluslar yarınlarını emanet edecekleri nesillerini milli şuurla donanmış bir nitelikte yetiştirmek isterler ve eğitim-öğretim sistemlerini de buna göre planlarlar. Türk Milli Eğitimi Temel Kanunu'nda bu konu şöyle dile getirilmektedir: "Atatürk İnkılâp ve İlkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven

ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek.”(mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html)

Bu kazanımın sağlanmasında öğrencilere derslerde özellikle de Türkçe derslerinde okutulacak edebi metinlerin çok önemli bir yeri vardır. Zira metnin göndergesinin öğrencilerde bırakacağı iz bu değerleri destekleyici mahiyette olması gerekmektedir. Bu anlamda öğrencilerde milli bir şuurun ve tarih bilincinin oluşmasında kullanılabilecek metinlerin başında Atatürk’ün Gençliğe Hitabe’si gelmektedir. “Bir milletin varlığını devam ettirebilmesi ve geleceğe güvenle bakabilmesi için yarınlarını oluşturan nesillerini millî bir bilinçle donatması gerekmektedir. Bunun için genç nesillere iyi bir tarih bilincinin verilmesi ve gençlerin kazanılan değerlerin farkında olmaları sağlanmalıdır. Türk milletinin geleceğini omuzlarında taşıyacak olan nesillerin imarında en önemli pay sahiplerinden bir eser de hiç şüphe yok ki Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’dir. Gençliğin sahip olduğu değerlerin neler olduğu, bunların içteki ve dıştaki düşmanlara karşı nasıl savunulması gerektiği, bizzat bu değerlerin kazanılmasında birinci derecede pay sahibi olan Atatürk tarafından belirtilmiştir. Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi, Türk kültür ve düşünce hayatının temel metinlerinden biridir. Bu metin Türk milletini, varlığına kastedeceklerle karşı her an uyanık ve dikkatli olmaya davet etmektedir” (Aslan ve Orhan). Bu bağlamda kullanılacak metin kadar öğrencilerin metnin diline vakıf olmaları da önem arz etmektedir. Metnin dilinden maksat kelimelerin sözlük anlamları kadar hatta ondan da önemlisi metin içinde kazandığı anlamdır.

Gençliğe Hitabe, Atatürk’ün gelecek nesillere bir vasiyetname şeklinde kaleme alınmış gerek Türk dilinin gerekse Türk hitabet sanatının eşsiz eserlerinden olan (Alyılmaz, 2006) bir şaheserdir. Kullanılan üslup eserin edebi değerini en açık şekilde göstermektedir. Hitabenin dil ve üslup özellikleriyle ilgili olarak bazı araştırmacılar şu fikirleri ileri sürmüşlerdir: “Türk diline verdiği önemi her fırsatta dile getiren Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’nin, dil ve üslup açısından incelendiğinde, Türkçenin en güzel örneklerinden biri olduğu görülür (Dursunoğlu, 2008). Gerek kelime seçimi, cümle ve paragraf yapısı bakımından gerekse kavramlar arasında bağlantı kurması bakımından Gençliğe Hitabe dikkat çekici özelliklere sahiptir (Acar, 2005). Türkçenin kendisine sunduğu bütün olanakları bilgiye ve bilince dayalı bir ustalıkla kullanmıştır (Börekçi, 2008).”

Atatürk, Gençliğe Hitabe’ye Nutuk adlı eserinde yer vermiştir. Bu eserde Samsun’a çıktığı yıl olan 1919’dan 1927’ye kadar geçen sürede Türk milletinin bağımsızlık ve uygar bir medeniyet olma yolunda içte ve dışta verdiği eşsiz mücadelelerden söz etmiş, Nutuk’un sonunda en büyük eserim dediği Türk Cumhuriyeti’ni, Türk gençliğine emanet etmiştir.

Gençliğe Hitabe, “Türk Gençliğine Bıraktığım Emanet” başlığını taşıyan son bölümde yer almaktadır. Hitabeden önce Atatürk şöyle bir giriş yapmıştır:

“...Bugün ulaştığımız sonuç, asırlardan beri çekilen Milli felaketlerin yarattığı uyanıklığın eseri ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir. Bu bedeli Türk gençliğine emanet ediyorum.”

İsmail Acar, Gençliğe Hitabe’yi, Atatürk’ün “Türk istiklali” ve “Türk Cumhuriyeti” üzerine kurduğu ve ısrarla bu iki kavramın “muhafaza” ve “müdafaa” edilmesini istediği bir metin olarak değerlendirmiştir.

Atatürk’ün “fikir babam” dediği Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin fikir teorisini ve uygulama planlarını ortaya koyduğu ünlü eseri Türkçülüğün Esasları’nı şöyle bitiriyordu: “Ey bugünün Türk genci: Bütün bu işlerin yapılması asırlardan beri seni bekliyor.” Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de “milli hakimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni Türk Devletini” nasıl kurduğunu anlattığı eserini (Nutuk), şöyle bitiriyor: “Bu

neticeyi(sonucu), Türk gençliğine emanet ediyorum (Acar, 2006).” Ziya Gökalp, Türk gençliğini Türk istiklalini gerçekleştirmek için göreve çağırmıştır. Gerçekleştirilen bağımsızlığın ardından Atatürk de elde edilen başarıların kalıcı olması için Türk gençliğini, Türk istiklal ve cumhuriyetini korumaya davet etmiştir.

“Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel her şeyden evvel Türkiye’nin istiklaline, kendi benliğine, milli geleneklerine düşman olan unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir.” sözüyle Atatürk, Türk varlığını ve değerlerini koruma bilincinde olmanın her şeyden önce geldiğini belirtmiştir. Zor şartlar altında kazanılan istiklal mücadelesinin kalıcılığını sağlamak ve Türk milletini her zaman daha ileri taşımak için her Türk ferдинin Gençliğe Hitabe’yi en iyi şekilde anlaması ve hayatına uygulaması gerekir. Öğrenciler için bir rol model olan, değerler aktarımını sağlayan öğretmenlere burada büyük görevler düşmektedir. Öğretmenlerin, her şeyden evvel Türk Cumhuriyetinin korunması ve Türk milletinin çağdaşlaşması yolunda ileriye doğru adımlar atılması gerektiğinin bilincinde olmaları gerekir ve bundan hareketle her öğretim yılı başında işlenen Gençliğe Hitabe’yi ezber olmaktan çıkarıp, bu değerleri öğrencilere en iyi şekilde kavratmaları gerekir.

1.1 Amaç

Bu araştırmanın amacı Anadolu Öğretmen Lisesi öğrencileri ile Türkçe Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin Gençliğe Hitabe’de geçen kelimelerin özellikle de Arapça ve Farsçadan dilimize geçen kelimelerin anlamlarını bilme durumlarını tespit edip öğretim kademeleri arasında karşılaştırma yaparak aralarındaki farklılıklar üzerinde çıkarımlarda bulunmaktır. Araştırmada özellikle de kelimelerin metin bağlamındaki anlamlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. “Elbette ki bir şiirde anlamlı ses veya ses birlikleri olan kelimelerin, tek başlarına içerdikleri anlamlarından ziyade cümle (mısra, beyit, şiir) içindeki kullanımlarına göre kazandıkları anlam önemlidir” (Gültekin, 2011). Bu çalışmanın bir diğer amacı ise lise ve üniversite öğrencileri arasındaki farkı tespit ederek birbirine paralel bir alt ve üst eğitim kademesindeki farkları belirlemek ve bununla ilgili olarak çeşitli çıkarımlarda bulunarak ilgili eğitimcilere önerilerde bulunmaktır.

1.2. Yöntem

Çalışmada, Türkçe ve Türk Dili Edebiyatı Eğitimi alanında uzman olanların görüşleri doğrultusunda hazırlanan ve öğrencilerden Gençliğe Hitabe’de geçen bazı kelimelerin anlamlarını yazmaları istenen açık uçlu bir başarı testi hazırlanmış ve bu test öğrencilere verilerek kelimelerin anlamlarını Gençliğe Hitabe’den hareketle yazmaları istenmiştir. Genel tarama modeli kullanılan bu çalışmanın ardından öğrencilerin verdiği cevaplar incelenmiş ve verile cevaplardan hareketle cevapların doğruluk dereceleri belirlenmiştir.

1.3. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Siirt ili Anadolu Öğretmen Lisesinde öğrenim gören 119 Öğrenci ile Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi bölümünde öğrenim gören 110 öğrenciden oluşmaktadır.

Gençliğe Hitabe’den Hareketle Öğrencilere Sorulan Kelimelerin Anlamları

Ahval: durumlar

Bedhah: kötülüğünü isteyen, kötü yürekli

Bilfiil: fiilî olarak

Bitap: bitkin, güçsüz

Cebren: zorla

Dahili: iç, içle ilgili

Dalalet: doğru yoldan ayrılma, sapıtma

Elim: acıklı

Fakr u zaruret: fakirlik ve ihtiyaç

Gaflet: olan ve bitenin farkında olmama

Haricî: dış, dışarıyla ilgili

İstikbal: gelecek

Mahiyet: nitelik, esas, iç yüz

Mevcudiyet: varlık

Mümessil: temsilci

Müstevli: bir yeri istila eden, yönetimi altına alan

Namüsait: uygun olmayan

Şerait: şartlar, koşullar

Tezahür: görünmek, ortaya çıkmak

Vahim: korkunç

Yegane: biricik, tek

Zapt etmek: ele geçirmek

2. Bulgular

Tablo 1

Siirt Anadolu Öğretmen Lisesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Kelimeleri Bilme Düzeyi

	n	Doğru Açıklama f %		Yanlış Açıklama f %	
Müdafaa	119	107	89,92	12	10,08
Mevcudiyet	119	50	42,01	69	57,99
İstikbal	119	88	73,95	31	26,05
Yegane	119	85	71,43	34	28,57
Dahili	119	27	22,69	92	77,31
Harici	119	26	21,85	93	78,15
Bedhah	119	17	14,29	102	85,71
Şerait	119	6	5,04	113	94,96
Namüsait	119	92	77,31	27	22,69
Mahiyet	119	3	2,52	116	97,48
Tezahür etmek	119	16	13,45	103	86,55
Mümessil	119	8	6,72	111	93,28
Cebren	119	1	0,84	118	99,16
Zapt etmek	119	54	45,38	65	54,62
Elim	119	35	29,41	84	70,59
Gaflet	119	29	24,37	90	75,63
Dalalet	119	6	5,04	113	94,96

Müstevli	119	0	0	119	100
Fakr u Zaruret	119	7	5,88	112	94,12
Bitap	119	64	53,78	55	46,22
Bilfil	119	4	3,36	115	96,64
Ahval	119	38	31,93	81	68,07

Lise öğrencilerinin verdikleri cevapların incelenmesi sonucunda şu bilgilere ulaşılmıştır: “müdafaa” kelimesi öğrencilerin %89,92’si tarafından bilinmiş, %10,08’i tarafından bilinmemiştir; “mevcudiyet” kelimesi öğrencilerin %42,01’i tarafından bilinmiş, %57,99’u tarafından bilinmemiştir; “istikbal” kelimesi öğrencilerin %73,95’i tarafından bilinmiş, %26,05’i tarafından bilinmemiştir; “yegane” kelimesi öğrencilerin %71,43’ü tarafından bilinmiş, %28,57’si tarafından bilinmemiştir; “dahili” kelimesi öğrencilerin %22,69’u tarafından bilinmiş, %77,31’i tarafından bilinmemiştir; “harici” kelimesi öğrencilerin %21,85’i tarafından bilinmiş, %78,15’i tarafından bilinmemiştir; “bedhah” kelimesi öğrencilerin %14,29’u tarafından bilinmiş, %85,75’i tarafından bilinmemiştir; “şerait” kelimesi öğrencilerin %5,04’ü tarafından bilinmiş, %94,96’sı tarafından bilinmemiştir; “namüsait” kelimesi öğrencilerin %77,31’i tarafından bilinmiş, %22,69’u tarafından bilinmemiştir; “mahiyet” kelimesi öğrencilerin %2,52’si tarafından bilinmiş, %97,48’i tarafından bilinmemiştir; “tezahür etmek” kelimesi öğrencilerin %13,45’i tarafından bilinmiş, %86,55’i tarafından bilinmemiştir; “mümessil” kelimesi öğrencilerin %6,72’si tarafından bilinmiş, %93,28’i tarafından bilinmemiştir; “cebren” kelimesi öğrencilerin %0,84’ü tarafından bilinmiş, %99,16’sı tarafından bilinmemiştir; “zapt etmek” kelimesi öğrencilerin %45,38’i tarafından bilinmiş, %54,62’si tarafından bilinmemiştir; “elim” kelimesi öğrencilerin %29,41’i tarafından bilinmiş, %70,59’u tarafından bilinmemiştir; “gaflet” kelimesi öğrencilerin %24,37’si tarafından bilinmiş, %75,63’ü tarafından bilinmemiştir; “dalalet” kelimesi öğrencilerin %5,04’ü tarafından bilinmiş, %94,96’sı tarafından bilinmemiştir; “müstevli” kelimesi öğrencilerin %0’ı tarafından bilinmiş, %100’ü tarafından bilinmemiştir; “fakr u zaruret” kelimesi öğrencilerin %5,88’i tarafından bilinmiş, %94,12’si tarafından bilinmemiştir; “bitap” kelimesi öğrencilerin %53,78’i tarafından bilinmiş, %46,22’si tarafından bilinmemiştir; “bilfil” kelimesi öğrencilerin %3,36’sı tarafından bilinmiş, %96,64’ü tarafından bilinmemiştir; “ahval” kelimesi öğrencilerin %31,93’ü tarafından bilinmiş, %68,07’si tarafından bilinmemiştir.

Tablo 2

Siirt Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde Öğrenim Gören Öğrencilerin Kelimeleri Bilme Düzeyi

	n	Doğru Açıklama f %		Yanlış Açıklama f %	
Müdafaa	110	108	98,18	2	1,82
Mevcudiyet	110	65	59,09	45	40,91
İstikbal	110	89	80,91	21	19,09
Yegane	110	92	83,64	18	16,36
Dahili	110	69	62,73	41	37,27
Harici	110	69	62,73	41	37,27
Bedhah	110	41	37,27	69	62,73
Şerait	110	17	15,45	93	84,55
Namüsait	110	97	88,18	13	11,82
Mahiyet	110	19	17,27	91	82,73
Tezahür etmek	110	48	43,64	62	56,36

Mümessil	110	48	63,64	62	56,36
Cebren	110	61	55,45	49	44,55
Zapt etmek	110	67	60,91	43	39,09
Elim	110	58	52,73	52	47,27
Gaflet	110	34	30,91	76	69,09
Dalalet	110	19	17,27	91	82,73
Müstevli	110	6	5,45	109	94,55
Fakr u Zaruret	110	24	21,82	86	78,18
Bitap	110	78	70,91	32	29,09
Bilfiil	110	28	25,45	82	74,55
Ahval	110	61	55,45	49	44,55

Üniversite öğrencilerinin verdikleri cevapların incelenmesi sonucunda şu bilgilere ulaşılmıştır: “müdafaa” kelimesi öğrencilerin %98,18’i tarafından bilinmiş, %1,82’si tarafından bilinmemiştir; “mevcudiyet” kelimesi öğrencilerin %59,09’u tarafından bilinmiş, %40,91’i tarafından bilinmemiştir; “istikbal” kelimesi öğrencilerin %80,91’i tarafından bilinmiş, %19,09’u tarafından bilinmemiştir; “yegane” kelimesi öğrencilerin %83,64’ü tarafından bilinmiş, %16,36’sı tarafından bilinmemiştir; “dahili” kelimesi öğrencilerin %62,73’ü tarafından bilinmiş, %37,27’si tarafından bilinmemiştir; “harici” kelimesi öğrencilerin %62,73’ü tarafından bilinmiş, %37,27’si tarafından bilinmemiştir; “bedhah” kelimesi öğrencilerin %37,27’si tarafından bilinmiş, %62,73’ü tarafından bilinmemiştir; “şerait” kelimesi öğrencilerin %15,45’i tarafından bilinmiş, %84,55’i tarafından bilinmemiştir; “namüsait” kelimesi öğrencilerin %88,18’i tarafından bilinmiş, %11,82’si tarafından bilinmemiştir; “mahiyet” kelimesi öğrencilerin %17,27’si tarafından bilinmiş, %82,73’ü tarafından bilinmemiştir; “tezahür etmek” kelimesi öğrencilerin %43,64’ü tarafından bilinmiş, %56,36’sı tarafından bilinmemiştir; “mümessil” kelimesi öğrencilerin %63,64’ü tarafından bilinmiş, %36,36’sı tarafından bilinmemiştir; “cebren” kelimesi öğrencilerin %55,45’i tarafından bilinmiş, %44,55’i tarafından bilinmemiştir; “zapt etmek” kelimesi öğrencilerin %60,91’i tarafından bilinmiş, %39,09’u tarafından bilinmemiştir; “elim” kelimesi öğrencilerin %52,73’ü tarafından bilinmiş, %47,27’si tarafından bilinmemiştir; “gaflet” kelimesi öğrencilerin %30,91’i tarafından bilinmiş, %69,09’u tarafından bilinmemiştir; “dalalet” kelimesi öğrencilerin %17,27’si tarafından bilinmiş, %82,73’ü tarafından bilinmemiştir; müstevli kelimesi öğrencilerin %5,45’i tarafından bilinmiş, %94,55’i tarafından bilinmemiştir; “fakr u zaruret” kelimesi öğrencilerin %21,82’si tarafından bilinmiş, %78,18’i tarafından bilinmemiştir; “bitap” kelimesi öğrencilerin %70,91’i tarafından bilinmiş, %29,09’u tarafından bilinmemiştir; “bilfiil” kelimesi öğrencilerin %25,45’i tarafından bilinmiş, %74,55’i tarafından bilinmemiştir; “ahval” kelimesi öğrencilerin %55,45’i tarafından bilinmiş, %44,55’i tarafından bilinmemiştir.

Tablo 3

Siirt Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde Öğrenim Gören Öğrenciler ile Siirt Anadolu Öğretmen Lisesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Kelimeleri Bilme Düzeylerinin Karşılaştırılması

	Türkçe Öğretmenliği Doğru Yanlış n f % f %					Öğretmen Lisesi Doğru Yanlış n f % f %				
Müdafaa	110	108	98,18	2	1,82	119	107	89,92	12	10,08
Mevcudiyet	110	65	59,09	45	40,91	119	50	42,01	69	57,99
İstikbal	110	89	80,91	21	19,09	119	88	73,95	31	26,05
Yegane	110	92	83,64	18	16,36	119	85	71,43	34	28,57

Dahili	110	69	62,73	41	37,27	119	27	22,69	92	77,31
Harici	110	69	62,73	41	37,27	119	26	21,85	93	78,15
Bedhah	110	41	37,27	69	67,73	119	17	14,29	102	85,71
Şerait	110	17	15,45	93	84,55	119	6	5,04	113	94,96
Namūsait	110	97	88,18	13	11,82	119	92	77,31	27	22,69
Mahiyet	110	19	17,27	91	82,73	119	3	2,52	116	97,48
Tezahür etmek	110	48	43,64	62	56,36	119	16	13,45	103	86,55
Mümessil	110	48	63,64	62	56,36	119	8	6,72	111	93,28
Cebren	110	61	55,45	49	44,55	119	1	0,84	118	99,16
Zapt etmek	110	67	60,91	43	39,09	119	54	45,38	65	54,62
Elim	110	58	52,73	52	47,27	119	35	29,41	84	70,59
Gaflet	110	34	30,91	76	69,09	119	29	24,37	90	75,63
Dalalet	110	19	17,27	91	82,73	119	6	5,04	113	94,96
Müstevli	110	6	5,45	109	94,55	119	0	0	119	100
Fakr u Zaruret	110	24	21,82	86	78,18	119	7	5,88	112	94,12
Bitap	110	78	70,91	32	29,09	119	64	53,78	55	46,22
Bilfiil	110	28	25,45	82	74,55	119	4	3,36	115	96,64
Ahval	110	61	55,45	49	44,55	119	38	31,93	81	68,07

Lise ve üniversite öğrencilerinin kelimeleri bilme düzeyleri karşılaştırıldığında dikkat çeken şu bilgilere ulaşılmıştır: Genel olarak müdafaa, istikbal, yegane, namūsait kelimelerinin bilinme oranı birbirine çok yakındır. Ancak dahili kelimesi üniversite öğrencilerinin %62,73’ü tarafından bilinirken lise öğrencilerinin %22,69’u tarafından bilinmiştir. Harici kelimesi üniversite öğrencilerinin %62,73’ü tarafından bilinirken lise öğrencilerinin %21,85’i tarafından bilinmiştir. Mümessil kelimesi, üniversite öğrencilerinin %63,64’ü tarafından bilinirken, lise öğrencilerinin %6,72’si tarafından bilinmiştir. Cebren kelimesi, üniversite öğrencilerinin %55,45’i tarafından bilinirken lise öğrencilerinin %0,84’ü tarafından bilinmemiştir. Bilfiil kelimesi, üniversite öğrencilerinin %25,45’i tarafından bilinirken lise öğrencilerinin %3,36’sı tarafından bilinmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmalardan hareketle anahtar kelimelerin %49,50’si üniversite öğrencileri, %24,83’ü lise öğrencileri tarafından bilindiği ortaya çıkarılmıştır. Bazı kelimeler her iki eğitim kademesinde yakın seviyede bilinirken bazı kelimelerde ise üniversite öğrencileri lehine önemli farklar ortaya çıkmıştır. “Müdafaa, istikbal, yegane, namūsait” kelimeleri her iki öğretim basamağında öğrenim gören öğrencilerin %70’inden fazlası tarafından bilinmiştir. “Dahili, harici, mümessil, cebren” kelimelerinin bilinme oranı üniversite öğrencilerinde %56,14 iken lise öğrencilerinde bu oran %13,03’te kalmıştır. Özellikle “cebren” kelimesi üniversite öğrencilerinin %55,45’i tarafından bilinirken lise öğrencilerinin sadece %0,84’ü tarafından bilinmiştir. “Şerait, mahiyet, dalalet, gaflet, müstevli, fakr u zaruret, bilfiil” kelimelerinin bilinme oranı her iki öğrenim basamağında da %30’un altında kalmıştır. Özellikle, müstevli kelimesi üniversite öğrencilerinin sadece %5,45’i tarafından bilinirken lise öğrencilerinin %100’ü tarafından bilinmemiştir.

Bu düzeyler dikkate alındığında Gençliğe Hitabe’nin her iki eğitim seviyesinde de yeterince anlaşılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Orhan ve Gedik (2013) benzer bir konuda İstiklal Marşı üzerinde lise öğrencileri seviyesinde çalışmış ve benzer bir sonuçla karşılaşmışlardır. Yine İstiklal Marşı’yla ilgili olarak üniversite öğrencilerinin anlama seviyesini ölçen “*Üniversite Öğrencilerinin İstiklal Marşı’ndaki Anahtar Kelimeleri Bilme Durumları.*” adlı çalışmada Aslan (2013) öğrencilerin %66,1’inin kelimelerin anlamlarını bilmedikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma da yaptığımız çalışmadakine benzer bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Bu verilerden hareketle üniversite öğrencilerin kelimelerin anlamını bilme düzeylerinin bir alt kademe olan lise öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Bunda öğrencilerin olgunluk düzeylerinin ve üniversitelerde okutulan Osmanlıca derslerinin etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Türk toplumunun millet ve devlet olarak varlığını şerefle koruyabilmesi ve sonsuza kadar sürdürebilmesi ancak kendi varlığının bilincine ermesiyle mümkündür (Korkmaz,1987). Bu bilincin oluşturulabilmesi için elde edilen bu sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

1- Gençliğe Hitabe işlenirken kelimelerin anlamları da verilmelidir. Bu sayede metnin anlamlandırılması ve kalıcılığı artacaktır. Metnin tahlilinde kelimelerin metin içinde kazandıkları anlamlara vurgu yapılarak öğrencilerin diğer metinlerde de buna dikkat etmeleri hatırlatılmalıdır.

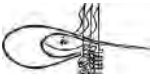
2- Liselerde seçmeli ders olarak işlenen Osmanlıca dersine daha fazla önem verilmelidir. Böylece özellikle Arapça ve Farsça kökenli olan Osmanlıca kelimelerin bilinme düzeyleri artacaktır.

3- Gençliğe Hitabe derslerde işlenirken sadece okunup geçilmemeli, bunun yanında metnin neden önemli olduğu öğrencilere anlatılarak onlarda farkındalık oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR, İ.(2006). *İstiklal Marşı ve Gençliğe Hitabe*. Balıkesir: Liva Yayınları.
- ALYILMAZ, S. (2006). “Atatürk ve Türk Dili”. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 13, ss. 80-83.
- ASLAN, A. (2013). *Üniversite Öğrencilerinin İstiklal Marşı’ndaki Anahtar Kelimeleri Bilme Durumları*. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, p.735-746
- ATATÜRK, K. *Nutuk(1919-1927)*. Hzl.:Zeynep Korkmaz.(2006). Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları
- BÖREKÇİ, M. (2008). “Atatürk’ün Nutkunda Söz Dizimi ve Üslup Özellikleri”. SosyalAraştırmalar Dergisi, 1(5), 123.
- DURSUNOĞLU, H. (2008). “Atatürk’ün Dili-Gençliğe Hitabe’nin Işığında Bir Tahlil Denemesi”, Türk Dili Dergisi, C: XCV, S: 677, ss. 387-400.
- mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html. 03.03. 2014 tarihinde erişilmiştir.
- ORHAN, S ve GEDİK, M. (2013). 9. Sınıf Öğrencilerinin İstiklal Marşındaki Kelimelerin Anlamlarını Bilme Durumlarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13 Fall 2013, p. 1259-1270
- GÜLTEKİN, İ. (2011). *Mehmet Âkif’te “Şark” ve “ Garp” Kelimelerinin Kullanım Sıklığı ve Âkif’in Bu Kelimelere Yüklediği Anlam*. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, 133, 186.
- KORKMAZ, Z.(1987). *Milli mücadele sonrasında Türklük şuuru*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 4(10),47-60
- TDK.(2005). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

VARIŞOĞLU, B. ve SEVİM, O.(2013). *Türkçe Öğretmen Adaylarının Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'sine Yönelik Algılarının Olgusal ve Metaforik Bağlamda İncelenmesi*. Cumhuriyet International Journal of Education 2.1

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN “AŞK MEKTUPLARI” ADLI ÖYKÜSÜNE METİN DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM*

*Bekir GÖKÇE***

ÖZET

Geleneksel dil bilgisinde cümle, en üst düzey dil birimi olarak kabul edilmiş; bu anlayış, 1960'lı yıllardan sonra gelişen metin dilbilimle değişmeye başlamıştır. Metin çözümlemeye cümlelerin tek başına yetersiz kaldığı anlaşılarak metin dilbilimin ilkeleri temel alınmaya başlamıştır. Bu bağlamda metin dilbilim, bir metni kendi içinde ve kendisi için incelemeyi seçmiş; metni oluşturan yapılar ve bu yapılar arasındaki ilişkileri sorgulamıştır.

Metin; bildirişim temeline dayanan, sözlü veya yazılı dil ürünüdür. Yazılı bir metin, cümlelerin art arda sıralandığı bir yapı olmayıp yazarın bilinçli seçimleri sonucunda oluşturulmuştur. Bağdaşıklık ve tutarlılık, bu yapının vazgeçilmez ölçütleridir. Metin, “dilsel bütünlük” olmasını büyük ölçüde bu iki ögeye borçludur.

Bu çalışmada, öyküleri metin dilbilimsel yöntemle incelemenin olanaklı ve işlevsel olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla; TAV Yayını 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki **Aşk Mektupları** adlı metnin, metin dilbilim açısından taşıdığı değer sorgulanmaya çalışılmıştır. Betimsel taramaya başvuru ve doküman incelemesinden yararlanılan çalışmada; metni oluşturan cümleler numaralandırılmış, bu cümlelerin kendi içinde ve birbiriyle ilişkisi, derin yapıdaki rolü ayrıntılı olarak saptanmıştır.

Aşk Mektupları öyküsü, üç bölümde çözümlenmiştir. Betimleme bölümünde metin, tür ve içerik yönünden ele alınmış; çözümleme bölümünde metnin bağdaşıklık ve tutarlılık görünümüleri incelenmiş; yorumlama bölümünde ise elde edilen verilerden hareketle değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmanın sonucunda öyküleyici metinlerin çözümlenmesinde metin dilbilimin olanaklarından yararlanmanın işlevsel olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metin, metin dilbilim, çözümleme, bağdaşıklık, tutarlılık.

* Bu çalışma, 5-6 Temmuz 2012 tarihlerinde Mersin'de düzenlenen 5. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr.Gör.-Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, E-posta: bekirgokce@erdogan.edu.tr

A TEXT LINGUISTICS APPROACH TO THE STORY “LOVE LETTERS” BY RESAT NURI GUNTEKIN

ABSTRACT

In traditional grammar, sentence had been adopted as the highest level unit of language, and this mentality began to change after the 1960s with the development of text linguistics. It has been found out that the sentence itself is inadequate in text analysis and the principles of text linguistics have been adopted. Within this context, text linguistics singled out to analyze a text within and for it and examined the structures that form the text and the relations among them.

The text is a verbal or written language product that is based on communication. A written text is not a structure in which the sentences are successively but it is formed as a result of the author’s informed choices. Cohesion and coherence are indispensable criteria of this structure. The text owes its “linguistic integrity” to these two elements.

It is aimed to reveal that it is possible and functional to examine stories with the method of text linguistics. For this purpose, the value of the **Love Letters** text in TAV Publication 8th Class Turkish Textbook was attempted to be questioned in terms of text linguistic. In this study the descriptive survey and document analysis were utilized, the sentences forming the text were numbered, and the relations among and within those sentences and their roles in the deep structure were identified in detail.

The Love Letters story was analyzed in three sections. In the description section, the text was discussed in terms of genre and content; in the analysis section, the cohesion and coherence aspects of the text were examined; and in the interpretation section evaluations were carried out with reference to the data obtained from the study.

As a result of the study, it was concluded that it would be functional to utilize the opportunities of text linguistics in the analysis of narrative texts.

Key Words: Text, text linguistic, analysis, cohesion, coherence.

Kuramsal Bilgiler ve İlgili Araştırmalar

Öykü, gerçek veya tasarlanmış bir olayı ele almakla birlikte “kurmaca” yönü ağır basan bir türdür. Günay (2007:233)’in anlatsal metinler içinde yer verdiği öykü, kurmaca nitelikli olduğundan göndergesi kendi üzerine olan bir anlatıdır. Bu tür metinlerde dil, özellikle sanat (şirsel, yananlamsal, sözbilimsel, estetik) işleviyle kullanılır.

Metin sözcüğü, Türkçe Sözlük (2011:1667)’te “Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü, tekst” şeklinde açıklanır. Latince “textus” sözcüğü ise “dokuma” anlamına gelir. Bir kumaşın yüzlerce ipin art arda, yan yana gelmesiyle oluşması gibi, metin de yazarının pek çok ögeyi birbirine aşama aşama eklemesiyle, bir dokuma sürecinin sonunda ortaya çıkar.

Aksan, metin dilbilim terimini ilk olarak 1955 yılında Coseriu'un kullandığını belirtmiştir. Türkiye'de ise bu terim son 15-20 yıldır gelişme göstermiş ve metin çözümlemenin klasik yöntemler dışında da yapılabileceği ispatlanmıştır (Özkan, 2004: 168).

Değişik araştırmacılarca geliştirilen metin tanımlamalarına rastlanmaktadır. Günay (2007:44), "belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünü" biçiminde açıkladığı metnin temel işlevi olarak "bildirişim"i görür.

Coşkun (2005:5), hiçbir metnin bir konuyla ilgili cümlelerin rastgele biçimde sıralanmasından ibaret olmadığını; aksine bir metindeki cümlelerin yazar tarafından bilinçli olarak belli bir mantık silsilesi içinde bir araya getirildiğini; bu noktada metnin nitelikleri, metin olanla metin olmayan arasındaki farklar, metnin oluşturulma aşamaları, bir metni oluşturan yapıların neler olduğu ve bunların nasıl değerlendirileceği gibi soruların ortaya çıktığını söylemektedir.

Metin dilbilim, metni inceleme konusu seçmekle birlikte Günay (2007:51)'ın da belirttiği gibi "geleneksel dil bilgisinden ve metin çözümleme biçimlerinden farklılaşan bir yaklaşımdır." Yılmaz (2010:9) da "metin incelemelerinde artık, geleneksel olarak sözcüklerin veya cümlelerin belirlenmesi ve bu birimlerin aralarındaki ilişkilerin incelenmesi, yeterli ve geçerli bir yöntem sayılmamaktadır." sözleriyle alanın içeriğini belirginleştirir. Ayata-Şenöz (2005:58) ise "metin dil bilim, metinlerin içeriğinden çok, bizzat metnin oluşturulmasında etkili olan kuralları, metinlerin üretimi ve iletişimsel işlevleriyle ilgilenir." demektedir. Ayrıca, "Metin dilbilim neyi inceler?" sorusu, Günay'ın da belirtmiş olduğu gibi, "Metin dilbilim, metnin örgütleniş biçimini, onun bünyesinde yer alan toplumsal, düşünsel, imgesel ve daha nice yapıların belirlenimlerini inceler." şeklinde yanıtlanabilir (Günay, 2007: 43). Her üç araştırmacı da metnin kendine özgü yapısı ve işlevi olduğu konusunda birleşir. Bu iletişimsel işlevi yerine getirmek için bir metnin taşıması gereken yedi özellikten söz edilmektedir: 1. Bağdaşıklık (cohesion), 2. Tutarlılık (coherence), 3. Amaçlılık (intentionality), 4. İkna Edicilik (Kabul Edilebilirlik-Acceptibility) 5. Bilgilendiricilik (İnformavitiy) 6. Durumsallık (Stiuationality), 7. Metinlerarasılık (İntertextuality). Sonuç olarak metin dilbilim; çeşitli metin türleri arasındaki ilişkileri araştırır, metinlerin anlamsal yapılarını belirlemeye çalışır. Onların kullanım alanlarını bularak hangi koşullar altında çeşitli ürünlerin ne tür iletişimsel işlevler üstlendiklerini saptar (Aşkın Balcı, 2006: 192).

Demir (2008:52) metin dilbilim yöntemlerini geleneksel yazın incelemelerinden ayıran en önemli özelliklerden birinin metnin kendi iç yapısı içerisinde değerlendirilmesi olduğunu; eğer metnin anlamı metnin dışında, yazın tarihi içerisinde aranacak olursa öznel yargıların ortaya çıkacağını; sürekli kabul görmüş yargılarla tek boyutlu bir incelemenin söz konusu olacağını belirtmektedir.

Metin dilbilimsel yaklaşımda, yazılı veya sözlü bir ürünün metin olarak kabul edilebilmesi için iki temel ölçüt vardır: Bağdaşıklık (cohesion) ve tutarlılık (coherence). Bağdaşıklık, bir metnin sözel yapısına gönderimde bulunurken; tutarlılık, bu sözel yapının öğeleriyle ulaşılabilecek kavramsal alandaki tüm ilişkilere gönderimde bulunmaktadır (Subaşı, 1995: 83; Günay, 2007: 52-54). Tutarlılık Aksan'ın da belirttiği gibi "bir metni oluştururken sözcükler arasındaki anlam ve mantık bağıntısı"dır (Aksan, 1998:35). Leylâ Subaşı Uzun, *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı* adlı çalışmada; metnin uyumluluğunu sağlayan dilsel öğelerin, "hem bölümlerin kendi içlerinde hem de bölümler arasında dilbilgisel, sözdizimsel, anlamsal ve mantıksal bağıntılar kurulmasına yardımcı olduklarını" belirtmiştir. Uzun'a göre; bağdaşıklık sağlayan dilsel öğeler "metnin bir anlam bütünlüğü olarak algılanmasını, yani metin içinde bir yerdeşlik (Fr. isotopie) oluşturulmasını" sağlar. Bu öğeler arasında, eylemlerin zaman uyumları, göstergenin dizilişleri, art gönderimleri (Fr. anaphore), ön gönderimleri (Fr. cataphore) ve bağıntı öğeleri (Fr. connecteur) sayılabilir (Subaşı, 1995: 84).

Problem Durumu

Bu çalışmada, TAV Yayını 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki *Aşk Mektupları* adlı metnin, metin dilbilim açısından taşıdığı değer sorgulanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Metin dilbilim, metni konu olarak seçen bir alandır. Metin, yalnızca sözcüklerden veya cümlelerden oluşan bir yapı değildir, bir iletişim ögesidir. Bu yönüyle cümlelerin toplamından farklı bir anlam sunmaktadır. Bu durumda dilbilim çalışmalarının daha sağlıklı yapılabilmesi için metin üzerinde ve metin bağlamında çalışılması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı; TAV Yayını 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki *Aşk Mektupları* adlı metnin, metin dilbilim açısından taşıdığı değeri saptamak ve öyküleyici metinleri metin dilbilimsel yöntemle incelemenin olanaklı ve işlevsel olabileceğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Önemi

Metin, Türkçenin eğitimi ve öğretiminde kullanılan temel araçların başında gelir. Bu durum, metni konu alanı olarak seçen metin dilbilimle Türkçe öğretimini birleştirmiştir. Metin dilbilim üzerine yapılan çalışmalarda değişik yöntemler kullanılmıştır. Bu çalışmada Günay (2007:67)'ın anlatı metinleri için belirttiği "betimleme", "çözümleme" ve "yorumlama" basamakları izlenmiş; *Aşk Mektupları* adlı metnin, metin dilbilimin ilkelerine uygunluğu belirlenmiştir. Böylece temelde bir iletişim ögesi olan metni, bütünlük ilkesi doğrultusunda ele almak olanaklı duruma gelmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma; TAV Yayını 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki *Aşk Mektupları* metni ile sınırlıdır.

Yöntem

Bu bölümde çalışmanın modeli, evren ve örneklem ile veri toplama tekniği konuları ele alınacaktır.

Araştırmanın Modeli

Tarama modeline başvurulmuş bu çalışmada, doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Tarama modeli geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içerisinde gözlenerek betimlenir (Karasar, 2011: 77).

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinler; örneklemi ise TAV Yayını 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki *Aşk Mektupları* adlı metin oluşturmaktadır.

Veri Toplama Tekniği

Verilerin çözümlenmesi aşamasında öncelikle araştırmaya kaynaklık eden TAV Yayını 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki *Aşk Mektupları* adlı metin, metin dilbilimin olanaklarından yararlanılarak çözümlenmiştir. Metni oluşturan cümleler numaralandırılmış, bu cümlelerin kendi içinde ve birbiriyle ilişkisi, derin yapıdaki rolü ayrıntılı olarak saptanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde *Aşk Mektupları* öyküsü, üç bölümde çözümlenmiştir. Betimleme bölümünde metin, tür ve içerik yönünden ele alınmış; çözümleme bölümünde metnin bağdaşıklık ve tutarlılık

görünümleri incelenmiş; yorumlama kısmında ise elde edilen verilerden hareketle değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Aşk Mektupları Metninin Bulguları ve Yorumları

Aşk Mektupları Metninin Betimlenmesi

Reşat Nuri Güntekin (1889-1956)'in "Olağan İşler" adlı kitabından alınan metin, günlük ve sıradan bir olayın, içten anlatımla kaleme alındığı bir öyküdür. Anlatı metinleri sınıflamasında görülen öykü, kurmacanın anlatımı üzerine temellenir. İncelenen metinde gerçek veya tasarlanmış bir olayın mizahi anlatımı belirir.

Öykünün izleği, "sevgi ve aşk" üzerine kurulmuştur. Ana kahraman, Rasim, bir akşam okuldan eve dönüşünde kendi adına gelen bir zarf bulur. Zarfın içinde Rasim'e duyduğu sevgi ve bağlılığı anlatan, onunla zamanı geldiğinde evlenmeyi bile düşünen bir genç kızın mektubu vardır. Genç kız, mektupta Rasim'in göndereceği mektupları kendisi için bir teselli kaynağı olarak gördüğünü söyler. On altı yaşında, gençliğe adım atmak üzere olan Rasim, bir genç kız tarafından sevildiğini hisseder ve ona mektuplar yazar. Adının Bedia olduğunu söyleyen genç kız, mektuplarında, Rasim'in yazdıklarından coğrafya ve edebiyatla ilgili çeşitli konulara, okul dönüşü eve gitmesine bile değinir. Birgün okul çıkışında beklediği Rasim'le kılık kıyafetinin dağınıklığı gerekçesiyle görüşmek istemez. Bu duruma üzülen Rasim, düzenli ve özenli biçimde giyinmeye başlar; okul sonrası evinin yolunu tutar, sevdiği kıza bağlılığını belirten mektuplar yazar. Rasim'in annesi, oğluna gönderilen mektupları öğrenince bu üzüntülü durumu, kocasıyla paylaşır. Ahmet Bey, böyle bir kız olmadığını, yaramazlığını ve okuma yazmadaki sorunlarını çözmek için oğluna aşk mektupları yazmaya kendisinin karar verdiğini söyler. Rasim'in, yazdığı mektuplar sayesinde yeni yazıyı öğrenip sınıfını geçeceğine olan inancını dile getirir. Kendisinin de bir zamanlar eski yazıyı eşine mektup yazmak yoluyla öğrendiğini belirtir.

"Aşk Mektupları" metninde öğrenim hayatında yaramazlık, düzensizlik gibi sorunlar yaşayan bir çocuğa, babasının yaklaşımı oldukça dikkat çekicidir. Bilinen yolların tersine baba, çocuğunun gönlüne seslenir. Bir kızın ağzıyla yazdığı mektuplarda, oğlunun düzeltilmesi gereken davranışlarına değinir. Ergenlik döneminin yoğun etkisinde olan çocuk, sevdiğinin isteklerini bir bir yerine getirir. Yaramazlığın, düzensizliğin, öğrenme güçlüklerinin yerini uyumluluk, düzenlilik ve öğrenme çabası alır.

Öykünün öznesi çocuk, çalkantılı gençlik dönemini yaşamaktadır. Gençlerin bu dönemde aile bireylerinin yerine arkadaş çevresine yöneldikleri; sevilme, önemsenme, beğenilme gibi duyguları yaşama arzusu içinde oldukları bilinmektedir. "Aşk Mektupları" metninde yazar, "*On altı yaşına gelmiş her mektep çocuğu gibi Rasim için de hayatta sevip sevilmekten daha ehemmiyetli bir şey yoktu.*" (14) sözüyle çocuğun içinde bulunduğu gelişim döneminin doğal bir özelliği olarak sevilme gereksinimini vurgular. Bu duygu, mektubun sıcak havası içinde etkileyici bir biçimde kendini hissettirir. Mektuplarda ölçülü, düzeyli ve sıcak bir anlatımın yeğlendiği görülür.

Aşk Mektupları Metninin Çözümlemesi

Bu çalışmada incelenen "Aşk Mektupları" metni, geleneksel/klasik öykü planına göre bölümlenmiştir. Geleneksel öykü planı; serim, çatışma, zirve ve çözüm bölümleri üzerine temellenir. Metin; 15 paragraf, 62 cümle ve 477 sözcükten oluşur.

Metinde yazar, sıfır odaklama tekniğini (hâkim bakış ve yazar anlatıcı) kullanır. Bunun yanı sıra Rasim ve Bedia (Rasim'in babası)'nın yazdığı mektuplarda da yazarın kahramanlarla arasındaki mesafeye özen gösterdiği, onları duruma uygun biçimde konumlandığı görülmektedir.

Giriş Bölümü

1-2. paragraf: 1-13. cümlelerde çocuğun okul dönüşünde kendisi adına gelen bir zarfı bulması, genç bir kız tarafından yazıldığı anlaşılan mektubu okuması anlatılmaktadır.

Çatışma Bölümü

3. paragraftan itibaren çatışma bölümü başlar. 14-19. cümlelerde sevilme duygusunu hisseden çocuğun iç dünyasında yaşadıkları üzerinde durulur. *“On altı yaşına gelmiş her mektep çocuğu gibi Rasim için de hayatta sevip sevimekten daha ehemmiyetli bir şey yoktu (14). Bu mektubu okur okumaz yüreğine bir ateştir düştü (15). Tanımadığı bu kıızı deli gibi sevmeye başladı (16). O gece sinemaya gidecekti, vazgeçti (17). Erkenden odasına çekilerek kendisini seven bu genç kıza uzun bir mektup yazdı (18). Mektubu posta kutusuna attığı zaman birdenbire on yaş büyümüş gibi bir gurur duyuyordu (19).”*

20-26. cümlelerde adının Bedia olduğunu söyleyen bu genç kızın Rasim’e düzenli olarak yazması; cevabını geciktirirse ona bağırıp kızması, mektupları biraz daha uzun ve okunaklı yazma isteğine karşılık Rasim’in istenen biçimde mektup yazması söz konusudur. *“Hem de mektuplarınızı çok kısa yazıyorsunuz (22). Benimle fazla konuşmaktan sıkılıyor musunuz yoksa (23)? Mektuplarınızı biraz okunaklı yazıyla yazamaz mısınız (25)? Saatlerce müsveddeler yaparak, kitaplar karıştırarak uzun mektuplar yazıyordu (26).”*

27-35. cümlelerde Bedia, Rasim’e coğrafya ve edebiyatla ilgili sorular yöneltir. *“Evlendiğimiz zaman balayımızı geçirmek için acaba İtalya’ya mı gidelim, İsveç’e mi (29)? Bu iki memleket acaba nasıldır (30)? Ahalisi nasıl yaşar, ne iş görür (31)? Oralara gitmek için hangi denizlerden hangi memleketlerden geçilir (32)? Yahut da sen, Abdülhak Hamit Bey’in Eşber’ini okudun mu (33)? Nerelerini en çok beğendiysen yaz da ben de okuyayım (34). Genç mektepli, nişanlısına karşı küçük düşmemek için coğrafya ve edebiyat kitapları karıştırıyor, onun istediği malumatı toplamak için günlerce çırpınıyordu (35).”*

36-42. cümlelerde Bedia, bir okul dönüşünde Rasim’le kılık kıyafetinin düzensizliğini özensizliğini gerekçe göstererek görüşmez. *“Fakat bir genç kızın sevgilisi olduğunuzu hatırlamamış, çok fena giyinmiştiniz (39). Üstünüzün başınız, potinleriniz çamur içindeydi (40)... Çocuk gibi arkadaşlarınızla mı boğuşunuz acaba (41)?.. Bunu görünce sizi mahcup etmekten korkarak yanınıza geledim (42).”*

43-47. cümlelerde, Bedia’nın eleştirileri üzerine Rasim, başta kılık kıyafeti olmak üzere, okul çıkışlarında dosdoğru eve gitmeye, sokakta dolaşmamaya, kadar bir dizi davranış değişikliği ile okurun karşısına çıkar. Bu arada yazdığı mektuplarda Bedia’ya duyduğu sevginin ileri bir boyutta olduğu görülür. *“O günden sonra fevkalade dikkat ve ihtimam ile giyinmeye başladı (44). Rasim, dünyada Bedia’sından başka hiçbir kıızı sevemeyeceğine yeminler yazdı ve sokakta dolaşmaya, tesadüf ettiği kızlara göz ucuyla bakmaya cesaret edemez oldu (47).”*

Zirve Bölümü

48-57. cümlelerde Rasim’in annesi Nedime Hanım, oğluna gönderilen mektupları bulur, bundan duyduğu kaygıyı ve üzüntüyü kocasıyla paylaşır. Kocasından meraklanmamasını; sakın, soğukkanlı olmasını, bir çözüm bulmasını ister. *“Bir akşam, Rasim’in annesi Nedime Hanım, kocası Ahmet Bey’i matemli bir çehre ile karşıladı, ağlar gibi bir tavırla (48): Ah bey, başımıza geleni sorma (49). Oğlumuzu Bedia isminde bir kız musallat olmuş (50). Bugün Rasim’in odasını düzeltirken mektuplarını buldum (51). Evladımız elden gidiyor (52). Bir çare bul (53)... Fakat Allah aşkına meraklanma (54)... Sen kanlı adamsın (55)...”*

Çözüm Bölümü

56-62. cümlelerde Ahmet Bey, Rasim'e aşk mektuplarını kendisinin gönderdiğini söyler. Oğlunda gözlemlediği düzensizlik, yaramazlık ve öğrenme güçlüğü sorunlarını çözmek için bu yola başvurduğunu belirtir. "*Sesini alçaltarak: -Korkma hanım, dedi. Oğlana aşk mektuplarını yazan kız benim (57). Oğlandaki haylazlık arttıkça artıyordu (58). Ne mektepteki hocalar ne ben, bütün gayretimize rağmen ona doğru dürüst yazmayı bile öğretmiyorduk (59). Nihayet düşüne düşüne bu çareyi buldum (60).*"

Ahmet Bey'in, oğlunun bu yolla yeni yazıyı öğrenip sınıfını geçeceğine inancı tamdır; kendisinin de bir zamanlar eski yazıyı eşine mektup yazarak öğrendiğini dile getirir. "*Rasim'in kızı yazdığı mektuplar sayesinde yeni yazıyı mutlaka öğreneceğinden ve bu sene sınıf geçeceğinden eminim (61). Doğrusunu istersen ben de eski yazıyı vaktiyle sana mektup yaza yaza öğrenmiştim (62).*"

Aşk Mektupları Metninin Bağdaşıklık Görünümleri

Metindeki Art Gönderim İlişkileri

Art gönderimsel ilişkide, genel metin içinde gönderimde bulunulacak ad önce, gönderim ögesi sonra gelir.

Aşk Mektupları metninde geçen art gönderim türleri aşağıda gösterilmiştir.

Adıl Kullanımıyla Art Gönderim

1. cümlelerin kendi içinde adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır.

"*Rasim, bir akşam, mektepten döndüğü vakit, kendi ismine gelmiş bir zarf buldu (1).*"

1. cümledeki "Rasim" adı, aynı cümlede "kendi" adıyla yinelenmiştir.

3. cümle → 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 ve 13. cümleler arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır.

"*Rasim Bey, ben sizi uzaktan uzağa seven bir genç kızım (3). Çok güzel olduğumu korkmadan söyleyebilirim (4). Dünyada en büyük emelim, sizin tarafınızdan sevilme ve sizin zevceniz olmaktır (5). Fakat yaşlarımız çok küçük olduğu için zannederim ki birkaç sene beklemek lazım gelecek (6)... Şimdilik kendimi size tanıtmayacağım (7). Mektuplarınızı "....." adresine "post restant" olarak gönderiniz (8). Benim fevkalade mutaassıp bir beybabam vardır ki çok nadiren sokağa çıkmamama müsaade eder (9). Mafih, belki bir gün ayaküzeri konuşabiliriz (10). Kendimi şimdiden sevgiliniz ve nişanlıınız addettiğim için sizinle görüşmeyi fena ve ayıp bir şey saymıyorum (11). Evde yalnızlıktan çok canım sıkılıyor (12). Mektuplarınız benim için büyük bir teselli olacaktır (13).*"

3. cümlede kullanılan "ben" ve "siz" adılı; 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 ve 13. cümlelerde gizli (ben, benim, siz, sizin) adıları kullanılarak art gönderim yapılmıştır. Ayrıca "ben" adılı, 11. cümlede "kendi" adıyla kullanılmıştır.

14. cümle → 15, 16, 17, 18 ve 19. cümleler arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır.

"*On altı yaşına gelmiş her mektep çocuğu gibi Rasim için de hayatta sevip seilmekten daha ehemmiyetli bir şey yoktu (14). Bu mektubu okur okumaz yüreğine bir ateştir düştü (15). Tanımadığı bu kızı deli gibi sevmeye başladı (16). O gece sinemaya gidecekti, vazgeçti (17). Erkenden odasına çekilerek kendisini seven bu genç kıza uzun bir mektup yazdı (18). Mektubu posta kutusuna attığı zaman birdenbire on yaş büyümüş gibi bir gurur duyuyordu (19).*"

14. cümlede kullanılan “Rasim” adı; 15, 16, 17, 18 ve 19. cümlelerde gizli “o” ve “onun” sözcükleriyle yinelenmiştir.

20. cümlelerin kendi içinde adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır. “İsminin **Bedia** olduğunu söyleyen bu genç kız, Rasim’in mektuplarına muntazaman mukabele ediyor, şayet **o** cevabını bir iki gün geciktirecek olursa kıyametleri koparıyordu (20).” Bu cümlede Bedia adı, gizli “o” adıyla; Rasim adı ise “o” adıyla yinelenmiştir.

21. cümle → 22, 23, 24 ve 25. cümlelerde adıl kullanılarak art gönderim ilişkisi kurulmuştur.

“**Sizi** ne kadar sevdiğini ve kapatıldığı yalnız evde **sizin** mektuplarınızdan başka tesellisi olmadığını söyleyen bir zavallı kızın gözlerini yollarda bırakmak doğru olur mu (21)? Hem de mektuplarınız çok kısa yazıyorsunuz (22). Benimle fazla konuşmaktan sıkılıyor musunuz yoksa (23)? Bir rica daha (24): Mektuplarınızı biraz okunaklı yazıyla yazamaz mısınız (25)?”

21. cümlede kullanılan “sizi” ve “sizin” adıları; 22, 23, 24 ve 25. cümlelerde gizli “siz”, “size” ve “sizin” adlarıyla yinelenmiştir.

26. cümle içinde adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır. “Genç **mektepli**, akşamları erkenden odasına kapanıyor, sevgilisine **kendini** beğendirmek için saatlerce müsveddeler yaparak, kitaplar karıştırarak uzun mektuplar yazıyordu (26).” Bu cümlede geçen, “genç mektepli” söz öbeğine “kendini”, gizli “onun” ve “o” adıları gönderimde bulunmuştur.

27. cümle → 28. cümle arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır. “**Bedia**, aynı zamanda meraklı bir kızdı (27). Bazen şöyle sualler sorduğu da oluyordu (28):” 27. cümledeki Bedia adı, 28. cümlede gizli “onun” adıyla kullanılarak yinelenmiştir.

30. cümle → 31 ve 32. cümleler arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır.

“**Bu iki memleket** acaba nasıldır (30)? Ahalisi nasıl yaşar, ne iş görür (31)? **Oralara** gitmek için hangi denizlerden hangi memleketlerden geçilir (32)?” 30. cümlede kullanılan memleket adına, 31. cümledeki gizli “onun”, 32. cümledeki “oralara” adıyla gönderimde bulunur.

33. cümle → 34. cümle arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır. “**Yahut da: Sen, Abdülhak Hamit Bey’in Eşber’ini okudun mu (33)? Nerelerini en çok beğendiysen yaz da ben de okuyayım (34).**”

33. cümledeki “sen” adılı ile Abdülhak Hamit Bey’in Eşber’i ad öbeğine, gizli “sen” ve “onun” adıları gönderimde bulunur.

35. cümlelerin kendi içinde adıl kullanılarak art gönderim ilişkisi sağlanmıştır. “**Genç mektepli, nişanlısına** karşı küçük düşmemek için coğrafya ve edebiyat kitapları karıştırıyor, **onun** istediği malumatı toplamak için günlerce çırpınıyordu (35).” Bu cümlede “genç mektepli ad grubu gizli “o” adıyla “nişanlısına” adı “onun” adıyla yinelenmiştir.

37. cümle → 38, 39, 40, 41 ve 42. cümleler arasında art gönderim ilişkisi kurulmuştur.

“**Sizinle** muhakkak görüşmeye karar vermiştim (37). Dün mektep dönüşünüzde yolunuzu bekledim (38). Fakat bir genç kızın sevgilisi olduğunuzu hatırlamamış, çok fena giyinmişsiniz (39). Üstünüz başınız potinleriniz çamur içindeydi (40). Çocuk gibi arkadaşlarınızla mı boğuştunuz acaba (41)?.. Bunu görünce **sizi** mahcup etmekten korkarak yanınıza gelmedim (42)?”

37. cümledeki “sizinle” adılı; 38, 39, 40, 41. cümlelerde gizli “sizin” adıyla ve 42. cümledeki “sizi” adıyla yinelenmiştir.

43. cümle → 44, 45 ve 46. cümleler arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır. "**Rasim** fena halde utandı ve üzüldü (43). O günden sonra fevkalade dikkat ve ihtimam ile giyinmeye başladı (44). **Bedia** bir kere de **onun** mektepten çıkar çıkmaz eve gitmemesinden, geceye kadar sokakta dolaşmasından şikâyet etmişti (45). Acaba kendisi evde **onun** için ağlarken o başka kızların peşinde mi geziyordu (46)?"

43. cümledeki Rasim adı, 44. cümledeki gizli "o", 45. cümledeki "onun", 46. cümledeki "onun" ve "o" adlarıyla kullanılmıştır.

45. cümle → 46. cümle arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır. "**Bedia** bir kere de **onun** mektepten çıkar çıkmaz eve gitmemesinden, geceye kadar sokakta dolaşmasından şikâyet etmişti (45). Acaba **kendisi** evde **onun** için ağlarken o başka kızların peşinde mi geziyordu (46)?" 45. cümledeki Bedia adı, 46. cümledeki "kendisi" adıyla kullanılmıştır.

50. cümle → 51. cümle arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır. "**Oğlum**za **Bedia** isminde bir kız musallat olmuş (50). Bugün Rasim'in odasını düzeltirken mektuplarını buldum (51)." 50. cümledeki "Bedia isminde bir kız" söz öbeği, 51. cümledeki gizli "onun" adıyla kullanılmıştır.

56. cümle → 57. cümle arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır. "**Ahmet Bey**'de hiçbir meraklanma alameti görünmüyor, bilakis, kıs kıs güliyordu (56). Sesini alçaltarak: Korkma hanım, dedi, oğlana aşk mektuplarını yazan kız benim (57)!"

56. cümledeki Ahmet Bey adı, 57. cümledeki gizli "onun" ve "o" adlı ile kullanılmıştır.

58. cümle → 59. cümle arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır. "**Oğlandaki** haylazlık artıkça artıyordu (58). Ne mektepteki hocalar ne ben bütün gayretimize rağmen, **ona** doğru dürüst yazmayı bile öğretemiyorduk (59)." 58. cümledeki "oğlandaki" sözcüğüne, 59. cümledeki "ona" adlı gönderimde bulunur.

59. cümle → 60, 61 ve 62. cümleler arasında adıl kullanılarak art gönderim yapılmıştır.

Ne mektepteki hocalar ne **ben** bütün gayretimize rağmen, ona doğru dürüst yazmayı bile öğretemiyorduk (59). Nihayet, düşününe düşününe bu çareyi buldum (60). Rasim'in kızı yazdığı mektuplar sayesinde yeni yazıyı mutlaka öğreneceğinden ve bu sene sınıf geçeceğinden eminim (61). Doğrusunu istersen ben de eski yazıyı vaktiyle sana mektup yaza yaza öğrenmiştim (62)!.. 59. cümledeki "ben" adlı; 60, 61 ve 62. cümlelerde gizli "ben" adını karşılar.

Metindeki Ön Gönderim İlişkileri

Metnin bağdaşıklığını sağlayan araçlardan biri de ön gönderim ilişkisidir. Yılmaz (2007:3), metindeki ön gönderim ilişkisinin genellikle adıl ile kurulduğunu söyler. Anlatıda önce gönderimde bulunulan ögeyi tanıtan ifadeler ve bir adla yer verilir, ardından gelen cümle veya cümlelerde gönderimde bulunulan nesne, kişi veya durumun adı söylenir.

Metinde yer alan ön gönderim ilişkileri aşağıda gösterilmiştir.

3. cümle → 4, 5. cümleler arasında ön gönderim ilişkisi kurulmuştur. "**Rasim Bey**, **ben** sizi uzaktan uzağa seven bir **genç kızım** (3). Çok güzel olduğumu korkmadan söyleyebilirim (4). Dünyada en büyük emelim, sizin tarafınızdan sevilme ve sizin zevceniz olmaktır (5)." 3. cümledeki "ben" adlına; "genç kız" ve gizli ben, benim adları gönderimde bulunur.

11. cümlede ön gönderim ilişkisi kurulmuştur. "**Kendimi** şimdiden sevgiliniz ve nişanlınız addettiğim için sizinle görüşmeyi fena ve ayıp bir şey saymıyorum(11)."

14. cümlede ön gönderim ilişkisi kurulmuştur. "**On altı yaşına gelmiş her mektep çocuğu** gibi **Rasim** için de hayatta sevip sevimekten daha ehemmiyetli bir şey yoktu (14)."

16. cümle → 18, 20, 21, 39, 50. cümleler arasında ön gönderim ilişkisi kurulmuştur. “**Tanımadığı bu kız** deli gibi sevmeye başladı (16). Erkenden odasına çekilerek **kendisini seven bu genç kıza** uzun bir mektup yazdı (18). **İsminin Bedia olduğunu söyleyen bu genç kız**, Rasim’in mektuplarına muntazaman mukabele ediyor, şayet o cevabını bir iki gün geciktirecek olursa kıyametleri koparıyordu (20). **Sizi ne kadar sevdiğini ve kapatıldığı yalnız evde sizin mektuplarınızdan başka tesellisi olmadığını söyleyen bir zavallı kızın** gözlerini yollarda bırakmak doğru olur mu (21)?.. Fakat **bir genç kızın** sevgilisi olduğunuzu hatırlamamış, çok fena giyinmişsiniz (39). Oğlumuzu **Bedia isminde bir kız** musallat olmuş (50).”

16. cümledeki “tanımadığı bu kız” söz öbeği; 18. cümlede “kendisini seven bu genç kız”, 20. cümlede “isminin Bedia olduğunu söyleyen bu genç kız”, 21. cümlede “sizi ne kadar sevdiğini ve kapatıldığı yalnız evde sizin mektuplarınızdan başka tesellisi olmadığını söyleyen bir zavallı kız”, 39. cümlede “bir genç kız”, 50. cümlede “Bedia isminde bir kız” şeklinde ayrıntılı anlatılmıştır.

48. cümle → 49, 50 ve 52. cümleler arasında ön gönderim ilişkisi kurulmuştur.

“Bir akşam, Rasim’in annesi Nedime Hanım, kocası Ahmet Bey’i **matemli bir çehre** ile karşıladı, ağlar gibi bir tavırla (48): Ah bey, **başımıza gelenleri** sorma (49). Oğlumuzu Bedia isminde bir kız **musallat olmuş** (50). Evladımız **elden gidiyor** (52).”

49. cümledeki “başımıza gelenleri”, 50. cümledeki “musallat olmuş” ve 52. cümledeki “elden gidiyor” sözcük grupları; 48. cümledeki “matemli bir çehre ile karşıladı” sözcük grubuna gönderimde bulunur.

Metindeki Bağıntı Ögeleri

Bağıntı ögesi, metindeki bağdaşıklığı sağlayan öğelerden biridir. Günay (2007:77) bağıntı ögesini, “iki ya da daha fazla cümle arasında ilişki kuran dilsel göstergeler” şeklinde tanımlar. Subaşı (2003:43), bu dilsel göstergeleri, bağıntı ögesi olarak kullanım işlevine göre üç grupta toplar: Birincisi karşıtlık, açıklama yapmak için ayrıntılamaya; ikincisi düşünceyi ekleme ve çeşitlendirmek için genişletme; üçüncüsü ise yer ve zaman belirtme, neden, koşul göstermek için güçlendirmedir.

Metinde geçen bağıntı ögeleri ve işlevleri metinden alıntılanarak aşağıda gösterilmiştir.

- **Fakat** yaşlarımız çok küçük olduğu için zannederim ki birkaç sene beklemek lazım gelecek (6)... (karşıtlık)
- **Mamafih**, belki bir gün ayaküzeri görüşebiliriz(10). (Karşıtlık)
- **Hem de** mektuplarınızı çok kısa yazıyorsunuz (sürerlik)
- **Bazen de** şöyle sualler sorduğu da oluyordu (28). (zaman)
- **Yahut da:** Sen, Abdülhak Hamit Bey’in Eşber’ini okudun mu (33)? (sürerlik)
- **Fakat** bir genç kızın sevgilisi olduğunuzu hatırlamamış, çok fena giyinmişsiniz (39). (karşıtlık)
- **Acaba** kendisi evde onun için ağlarken o başka kızların peşinde mi geziyordu (46)? (sürerlik/kuşku)
- **Fakat** Allah aşkına meraklanma (54)... (karşıtlık)
- **Ne** mektepteki hocalar **ne** ben, bütün gayretimize rağmen ona doğru dürüst

yazmayı bile öğretemiyorduk (59). (olumsuzluk)

- Doğrusunu istersen ben **de** eski yazıyı vaktiyle sana mektup yaza yaza öğrenmiştim (62)!.. (sürerlik)

Belirteçle oluşturulan bağıntı öğeleri

17. cümle → 18. cümle arasında "erkenden" zaman belirteci kullanılarak bağıntı kurulmuştur. "*O gece sinemaya gidecekti vazgeçti (17). **Erkenden** odasına çekilerek kendisini seven bu genç kıza uzun bir mektup yazdı (18).*"

27. cümle → 28 ve 29. cümleler arasında zaman belirteçleriyle bağıntı sağlanmıştır. "*Bedia, aynı zamanda meraklı bir kızdı (27). **Bazen** şöyle sualler sorduğu da oluyordu (28): **Evlendiğimiz zaman** balayımızı geçirmek için acaba İtalya'ya mı gidelim, İsveç'e mi (29)?*"

29. cümle → 32. cümle arasında yer belirteci kullanılarak bağıntı kurulmuştur. "***Oralara** gitmek için hangi denizlerden hangi memleketlerden geçilir (32)?*"

33. cümle → 34. cümle arasında yer belirteci kullanılarak bağıntı sağlanmıştır. "*Yahut da: Sen, Abdülhak Hamit Bey'in Eşber'ini okudun mu (33)? **Nerelerini** en çok beğendiysen yaz da ben de okuyayım (34).*"

37. cümle → 38. cümle arasında zaman belirteci kullanılarak bağıntı kurulmuştur. "*Sizinle muhakkak görüşmeye karar vermiştim (37). **Dün** mektep dönüşünüzde yolunuzu bekledim (38).*"

41. cümle → 42. cümle arasında zaman belirteci kullanılarak bağıntı sağlanmıştır. "*Çocuk gibi arkadaşlarınızla mı boğuşmuşunuz acaba (41)?.. **Bunu görünce** sizi mahcup etmekten korkarak yanınıza gelemedim (42).*"

43. cümle → 44. cümle arasında zaman belirteci kullanılarak bağıntı kurulmuştur. "*Rasim fena halde utandı ve üzüldü (43). **O günden sonra** fevkalade dikkat ve ihtimam ile giyinmeye başladı (44).*"

45. cümle → 46. cümle arasında zaman belirteci kullanılarak bağıntı sağlanmıştır. "*Bedia, **bir kere** de onun mektepten çıkar çıkmaz eve gitmemesinden, geceye kadar sokakta dolaşmasından şikâyet etmişti (45). Acaba kendisi evde onun için **ağlarken** o başka kızların peşinde mi geziyordu (46)?..*"

50. cümle → 51. cümle arasında zaman belirteci kullanılarak bağıntı kurulmuştur. "*Oğlumza Bedia isminde bir kız musallat olmuş (50). **Bugün** Rasim'in odasını düzeltirken mektuplarını buldum (51).*"

59.cümle → 60. cümle arasında zaman belirteci kullanılarak bağıntı sağlanmıştır. "*Ne mektepteki hocalar ne ben bütün gayretimize rağmen, ona doğru dürüst yazmayı bile öğretemiyorduk (59). **Nihayet** düşüne düşüne bu çareyi buldum (60)...*"

Metinde geçen bağıntı öğeleri cümleler arası bağdaşıklığı sağlayarak izleğin çizgisel gelişimine katkıda bulunmuştur.

Kelime Bağdaşıklığı

1. cümle → 2, 8, 19, 20, 26 ve 57. cümlede kelime bağdaşıklığı kurulmuştur.

"*Rasim, bir akşam, mektepten döndüğü vakit, kendi ismine gelmiş bir **zarf** buldu (1). İçinde, **çiçekli bir kâğıt** üstüne, **yeni yazı** ile şu **satırlar** yazılıydı (2): **Mektuplarınızı** "... **adresine** **"post restant"** olarak **gönderiniz** (8). Mektubu **posta kutusuna** attığı zaman birdenbire on yaş büyümüş gibi bir gurur duyuyordu (19). İsmi Bedia olduğunu söyleyen bu genç kız, Rasim'in mektuplarına muntazaman **mukabele ediyor**, şayet o **cevabını** bir iki gün geciktirecek*

olursa kıyametleri koparıyordu (20). Genç mektepli, akşamları erkenden odasına kapanıyor, sevgilisine kendisini beğendirmek için saatlerce **müsveddeler** yaparak, kitapları karıştırarak uzun mektuplar yazıyordu (26). Sesini alçaltarak: - Korkma hanım, dedi, oğlana **aşk mektuplarını** yazan kız benim (57)!..”

1. cümledeki “zarf” sözcüğüne; 2. cümledeki “çiçekli bir kâğıt”, yeni yazı”, “satırlar”, 8. cümledeki “mektup”, adres”, “post restant”, “gönder-”, 19. cümledeki “posta kutusu”, 20. cümledeki “mukabele et-”, “cevap”, 26. cümledeki “müsvedde”, 57. cümledeki “aşk mektupları” sözcük ve sözcük grupları gönderimde bulunur. Kelime bağdaşıklığının buradaki işlevi, öykünün varlık kadrosunda önemli bir yer tutan “mektup” la ilgili öğeleri betimlemektir.

3. cümle → 4, 5 ve 11. cümleler arasında kelime bağdaşıklığı yapılmıştır. “*Rasim Bey, ben sizi uzaktan uzağa seven bir **genç kızım** (3). Çok **güzel** olduğumu korkmadan söyleyebilirim (4). Dünyada en büyük **emelim** sizin tarafınızdan **sevilmek** ve sizin **zevce** olmanızdır (5). Kendimi şimdiden **sevgiliniz** ve **nişanlı** addettiğim için sizinle görüşmeyi fena ve ayıp bir şey saymıyorum (11).*

3. cümledeki “genç kız” sözcük öbeğine; 4. cümledeki “güzel”, 5. cümledeki “emel”, “sevilmek”, “zevce”, 11. cümledeki “sevgili”, “nişanlı” sözcükleri gönderimde bulunur. Burada okur, öykünün kurgusu içinde yer alan bir kahramanın özelliklerini ve isteklerini tanır.

39. cümle → 40 ve 41. cümleler arasında kelime bağdaşıklığı kurulmuştur. “*Fakat bir genç kızın sevgilisi olduğunuzu hatırlamamış, çok fena giyinmişsiniz (39). Üstünüzün başınız potinleriniz çamur içindeydi (40)... Çocuk gibi arkadaşlarınızla mı boğuşmuşunuz acaba (41)?..*”

39. cümledeki **çok fena giyinmişsiniz** sözü, 40 ve 41. cümlelerde verilen durumlarla benzer çağrışımları oluşturmaktadır. Buradaki amaç öykünün ana kahramanının önemli bir sorununa dikkati çekmektedir.

48. cümle → 49, 50 ve 52. cümleler arasında kelime bağdaşıklığı kurulmuştur.

“*Bir akşam, Rasim’in annesi Nedime Hanım, kocası Ahmet Bey’i **matemli bir çehre** ile karşıladı, ağlar gibi bir tavırla (48): Ah bey, **başımıza gelenleri** sorma (49). Oğlumuzu Bedia isminde bir kız **musallat olmuş** (50). Evladımız **elden gidiyor** (52).*”

48. cümledeki **matemli bir çehre** söz öbeğini çağrıştıran sözler, 49. cümledeki **başımıza gelenleri (başına gelmek)**, 50. cümledeki **musallat olmak**, 52. cümledeki **elden gitmek** söz öbekleridir. Kelime bağdaşıklığının buradaki işlevi, oğluna gönderilen aşk mektuplarını bulan annenin yaşadığı kaygı ve üzüntü duygularını anlatmaktır. Yazar, burada Türkçenin söz varlığı içinde yer alan deyimleri kullanarak anlatımı etkili kılmıştır.

Metinde Yinelenen Öğeler

“Aşk Mektupları” metni, duygusallığının yanında gülmece yönüyle dikkat çekmektedir. Metnin bu özelliği, sözcük seçimine ve söz varlığına yansımıştır. Metinde 13 kez geçen “mektup” sözcüğü; zarf, çiçekli bir kâğıt, yeni yazı, satır, adres, “post restant” (alıcısı tarafından postaneden alınmak üzere gönderilen mektup veya paket), göndermek, posta kutusu, mukabele etmek, cevap, müsvedde gibi çağrışımlarıyla kullanılarak metnin bağdaşıklığı sağlanmıştır.

Metinde “sevgili”, “nişanlı”, “sevmek”, “sevilmek”, “genç kız”, “güzel”, “emel”, “zevce”, “yüreğine ateş düşmek”, “evlenmek” gibi sevgi ve aşk izleğini yansıtan öğelere yer verilmesi, metnin bağdaşıklığını güçlendirmiştir.

“Aşk Mektupları” Metninin Tutarlılık Görünümleri

Karşılaştırma

Metinde karşılaştırma ilişkisinin kurulmasıyla okurun derin yapıdaki çıkarımları ve sezdirimleri algılayabilmesi amaçlanır (Yılmaz, 2007:6). Okur, metnin anlam bütünlüğünü kavramayı ve iletiler yorumlamayı, karşılaştırma ilişkileri kurmak yoluyla edinir. Metnin derin yapısında tutarlılığı sağlamak amacıyla yapılan karşılaştırmalara aşağıda yer verilmiştir.

2. paragraf: “Çok güzel olduğumu korkmadan söyleyebilirim (4). Dünyada en büyük emelim, sizin tarafınızdan sevilme ve sizin zevceniz olmaktır (5). Fakat yaşlarımız çok küçük olduğu için zannederim ki birkaç sene beklemek lazım gelecek (6)...”

Mektupta yer alan bu cümlelerde mektup yazarı, güzelliğini, gerçekleştirilmesi zamana bağlı isteğini yüceltmekte, yaşlarının küçüklüğü nedeniyle zamanı öne çıkarmaktadır. Burada, metinsellik ölçütleri içinde yer alan ikna edicilik (inandırıcılık) amacını gerçekleştirmek için karşılaştırma yapılmıştır.

3. paragraf: “O gece sinemaya gidecekti, vazgeçti (17). Erkenden odasına çekilerek kendisini seven bu genç kıza uzun bir mektup yazdı (18). Mektubu posta kutusuna attığı zaman birdenbire on yaş büyümüş gibi bir gurur duyuyordu (19).”

Öykü öznesinin yaşadığı duygu yoğunluğu anlatılmakta, gönderdiği mektuptan sonra “on yaş büyümüş” olduğu duygusuna yer verilmektedir. Böylece ana kahramanın, mektubu göndermeden önceki durumu ile mektubu gönderdikten sonraki durumu karşılaştırılmaktadır. Burada karşılaştırma, öykü öznesinin yaşadığı değişimi sağlayıcı bir öge durumundadır.

4-5. paragraf: “İsminin Bedia olduğunu söyleyen bu genç kız, Rasim’in mektuplarına muntazaman mukabele ediyor, şayet o cevabını bir iki gün geciktirecek olursa kıyametleri koparıyordu (20). Sizi ne kadar sevdiğini ve kapatıldığı yalnız evde sizin mektuplarınızdan başka tesellisi olmadığını söyleyen bir zavallı kızın gözlerini yollarda bırakmak doğru olur mu (21)? Hem de mektuplarınızı çok kısa yazıyorsunuz (22). Benimle fazla konuşmaktan sıkılıyor musunuz yoksa? (23). Bir rica daha (24): Mektuplarınızı biraz okunaklı yazıyla yazamaz mısınız (25)?”

Bu bölümde Bedia’nın düzenli olarak mektup yazmasına karşılık Rasim’in buna yeterince uymadığı; Bedia’nın, Rasim’in gönderdiği mektuplar dışında bir tesellisi olmadığı; bununla birlikte bu mektupların kendisininkilere göre kısa ve daha az okunaklı oluşu üzerinde durularak karşılaştırmaya başvurulmuştur. Bu cümlelerde karşılaştırmının işlevi, öykü öznesini, mektup gönderme ve yazma konusunda düşündürmektedir.

7-8. paragraf: “Bazen şöyle sualer sorduğu da oluyordu (28): Evlendiğimiz zaman balayımızı geçirmek için acaba İtalya’ya mı gidelim, İsveç’e mi (29)? Bu iki memleket acaba nasıldır (30)? Ahalisi nasıl yaşar, ne iş görür (31)? Oralara gitmek için hangi denizlerden hangi memleketlerden geçilir (32)? Yahut da: Sen, Abdülhak Hamit Bey’in Eşber’ini okudun mu (33)? Nerelerini en çok beğendiysen yaz da ben de okuyayım (34).” Bu cümlelerde coğrafya ve edebiyatla ilgili konular, karşılaştırma konusu edilerek öykü öznesini düşündürmek, inceleme ve araştırmaya yöneltmek amaçlanmıştır.

11. paragraf: “Rasim fena halde utandı ve üzüldü (43). O günden sonra fevkalade dikkat ve ihtimam ile giyinmeye başladı (44).” Yazar, öykü öznesinin giyim kuşamı konusunda karşılaştırma yaparak yaşadığı değişimi anlatmaktadır.

12. paragraf: “Bedia bir kere de onun mektepten çıkar çıkmaz eve gitmemesinden, geceye kadar sokakta dolaşmasından şikâyet etmişti (45). Acaba kendisi evde onun için ağlarken o başka kızların peşinde mi geziyordu (46)? Rasim, dünyada Bedia’sından başka hiçbir kıza

sevemeyeceğine yeminler yazdı ve sokakta dolaşmaya, tesadüf ettiği kızlara göz ucuyla bakmaya cesaret edemez oldu (47).”

Bu cümlelerde mektup yazarı (Bedia), kendisi ile Rasim’i sevgi bağlılığı konusunda karşılaştırmakta; kendisinin akıttığı gözyaşlarına karşılık Rasim’in tutumunu sorgulamaktadır. Ayrıca bu bölümde yazar, Bedia ile onun dışındaki kızları karşılaştırarak Bedia’nın, Rasim için taşıdığı değeri anlatmaktadır.

15. paragraf: “*Rasim’in kızı yazdığı mektuplar sayesinde yeni yazıyı mutlaka öğreneceğinden ve bu sene sınıf geçeceğinden eminim (61). Doğrusunu istersen ben de eski yazıyı vaktiyle sana mektup yaza yaza öğrenmiştim (62)!..*”

Bu bölümde Rasim’in kızı yazdığı mektuplarla yeni yazıyı öğrenmesi ile Rasim’in babasının, eşine yazdığı mektuplarla eski yazıyı öğrenmesi karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmalar, baba-oğul eski yazı-yeni yazı biçiminde belirginlik kazanır. Rasim’in babası, kendi yaşamında deneyip başarılı olduğu bir konuda oğlunu yönlendirmiştir. Karşılaştırmanın buradaki işlevi, öykünün temel sorunu olan mektubu yazanın kimliği ve yazma amacı konularına ışık tutmaktır.

Örneklendirme-Özelleştirme

Kanıtlayıcı metinlerde örneklendirme, soyut bir düşüncenin anlaşılmasına kolaylık sağlar. Özelleştirmelerin ve örneklendirmelerin yazarın iletmek istediğini somutlama işlevi vardır (Günay, 2007:328).

Metinde geçen örneklendirme-özelleştirme yapılarına aşağıda yer verilmiştir.

1. paragraf: “*Rasim, bir akşam, mektepten döndüğü vakit, kendi ismine gelmiş bir zarf buldu (1). İçinde, çiçekli bir kâğıt üstüne yeni yazı ile şu satırlar yazılıydı (2):*” Bu cümlelerde sözü edilen zarfa ilişkin bilgiler verilmiştir.

3. paragraf: “*On altı yaşına gelmiş her mektep çocuğu gibi Rasim için de hayatta sevip sevilmeğe daha ehemmiyetli bir şey yoktu (14). Bu mektubu okur okumaz yüreğine bir ateştir düştü (15).*” Yazar, öykünün öznesi durumunda olan Rasim’in iç dünyasını anlatırken okurun, bu özel alanı tanımasını sağlamaktadır.

7. paragraf: “*Bedia, aynı zamanda meraklı bir kızdı (27). Bazen şöyle sualler sorduğu da oluyordu (28): ‘Evlendiğimiz zaman balayımızı geçirmek için acaba İtalya’ya mı gidelim, İsveç’e mi (29)? Bu iki memleket acaba nasıldır (30)? Ahalisi nasıl yaşar, ne iş görür (31)? Oralara gitmek için hangi denizlerden hangi memleketlerden geçilir (32)? Yahut da: Sen, Abdülhak Hamit Bey’in Eşber’ini okudun mu? (33) Nerelerini en çok beğendiysen yaz da ben de okuyayım (34).*” Yazar, burada coğrafya ve edebiyatla ilgili özel alanları örneklendirerek tutarlılığı sağlamaya çalışmaktadır.

14. paragraf: *Bir akşam, Rasim’in annesi Nedime Hanım, kocası Ahmet Bey’i matemli bir çehre ile karşıladı, ağlar gibi bir tavırla (48): Ah bey, başımıza geleni sorma (49). Oğlumuzu Bedia isminde bir kız musallat olmuş (50). Bugün Rasim’in odasını düzeltirken mektuplarını buldum (51).* Burada, öyküdeki kızı ilişkin bilgiler özelleştirme yapılarak verilmektedir.

Genelleştirme

Metinde yer alan genelleştirilmiş yargılar, aşağıda gösterilmiştir.

4. paragraf: “*İsminin Bedia olduğunu söyleyen bu genç kız, Rasim’in mektuplarına muntazaman mukabele ediyor, şayet o cevabını bir iki gün geciktirecek olursa kıyametleri koparıyordu (20). Sizi ne kadar sevdiğini ve kapatıldığı yalnız evde sizin mektuplarınızdan başka*

tesellisi olmadığını söyleyen bir zavallı kızın gözlerini yollarda bırakmak doğru olur mu (21)? Hem de mektuplarınızı çok kısa yazıyorsunuz (22). Benimle fazla konuşmaktan sıkılıyor musunuz yoksa (23)? Bir rica daha: Mektuplarınızı biraz okunaklı yazıyla yazamaz mısınız (25)?”

Öykü öznesinin yazdığı mektuplar, eleştiri konusu edilerek genellemeye başvurulmuştur. Genelleştirme, öykü öznesinin temel sorunlarından biri olan yazma konusunu içermektedir.

15. paragraf: *Oğlandaki haylazlık arttıkça artıyordu (58). Ne mektepteki hocalar ne ben, bütün gayretimize rağmen ona doğru dürüst yazmayı bile öğretmiyorduk (59).* Yazar, öykü öznesinin yaşadığı sorunları genelleştirerek vermektedir.

Neden-Sonuç İlişkisi

Metinde kurulan neden-sonuç ilişkisi, derin yapıya gönderimde bulunur. Neden-sonuç ilişkisi belirten cümleler, daha önce anılan durumları çağrıştırır. Böylece ileti, okurun zihninde canlı tutulur. Metinde karşılaşılan neden-sonuç ilişkileri, izleği anlaşılır kılmaya ve anlamı tutarlı duruma getirmeye yöneliktir.

“Fakat yaşlarımız çok küçük olduğu için zannederim ki birkaç sene beklemek lazım gelecek (16).” (Birkaç sene beklemenin nedeni, onların yaşlarının küçük olması)

“Benim fevkalade mutaassıp bir beybabam vardır ki çok nadiren sokağa çıkmamama müsaade eder (9).” (Sokağa çıkmasına çok nadiren müsaade etmesinin nedeni, fevkalade mutaassıp bir beybabasının olması)

“Kendimi şimdiden sevgiliniz ve nişanlınız addettiğim için sizinle görüşmeyi fena ve ayıp bir şey saymıyorum (11).” (Görüşmenin fena ve ayıp sayılmamasının nedeni, kendisini onun nişanlısı ve sevgilisi sayması)

“Evde yalnızlıktan çok canım sıkılıyor (12).” (Can sıkıntısının nedeni yalnızlık)

“Genç mektepli, akşamları erkenden odasına kapanıyor, sevgilisine kendini beğendirmek için saatlerce müsveddeler yaparak, kitaplar karıştırarak uzun mektuplar yazıyordu (26).” (Uzun mektuplar yazmasının nedeni/amacı, kendisini sevgilisine beğendirmek)

“Evlendiğimiz zaman balayımızı geçirmek için acaba İtalya’ya mı gidelim, İsveç’e mi (29)?” (İtalya’ ya veya İsveç’e gitme nedeni/amacı, balayını geçirmek)

“Oralara gitmek için hangi denizlerden hangi memleketlerden geçilir (32)?” (Memleketlerden geçilme nedeni/amacı, oralara gitmek)

“Genç mektepli, nişanlısına karşı küçük düşmemek için coğrafya ve edebiyat kitapları karıştırıyor, onun istediği malumatı toplamak için günlerce çırpınıyordu (35).” (Coğrafya ve edebiyat kitapları karıştırma nedeni/amacı, nişanlısına karşı küçük düşmemek; günlerce çırpınmanın nedeni/ amacı, onun istediği malumatı toplamak)

“Bunu görünce sizi mahcup etmekten korkarak yanınıza gelmedim (42).” (Onun yanına gelememesinin nedeni, onu mahcup etmekten korkması)

“Bedia bir kere de onun mektepten çıkar çıkmaz eve gitmemesinden, geceye kadar sokakta dolaşmasından şikâyet etmişti (45).” (Şikâyet nedeni, mektep dönüşü eve gitmeyip sokakta dolaşmak)

“Oğlandaki haylazlık arttıkça artıyordu (58). Ne mektepteki hocalar ne ben, bütün gayretimize rağmen ona doğru dürüst yazmayı bile öğretmiyorduk (59).” (Yazmayı öğretmemesi nedeni, oğlanın haylazlığının artması)

“Rasim’in kızı yazdığı mektuplar sayesinde yeni yazıyı mutlaka öğreneceğinden ve bu sene sınıf geçeceğinden eminim (61).” (Yeni yazıyı öğrenerek sınıf geçeceğinden emin olmasının nedeni, kızı yazdığı mektuplar)

“Fakat Allah aşkına meraklanma (54)... Sen kanlı adamsın (55)...” Meraklanmamasını isteme nedeni, onun kanlı adam (öfkeli, sinirli bir insan) olmasıdır.

Aşk Mektupları Metninin Yorumlanması

Aşk Mektupları metni öykü türünde yazılmış bir eserdir. Günay’ın (2007:54) anlatısal metinler içinde yer verdiği öykü, kurmaca nitelikli olduğundan göndergesi kendi üzerine olan bir anlatıdır. Bu tür metinlerde dil, özellikle sanat (şiirsellik, yananlamsal, sözbilimsel, estetik) işleviyle kullanılır.

Öyküde aşkın yardımıyla kimi gençlik sorunlarının çözülmesi üzerinde durulmaktadır. Yazar, bu doğrultuda öykünün başkişisini işlemiştir. Uzmanların “gence hiçbir şey anlatamadığımız için, anlatma çabasının yoğun olarak sürdürüldüğü dönem” şeklinde açıkladıkları ergenlik dönemini yaşayan Rasim, bir akşam okul dönüşü kendi adına gelen zarfı okuyuncaya dek yaramazlık, düzensizlik ve öğrenme güçlüğü gibi sorunlar yaşamaktadır.

Öykü öznesinin, bulunduğu yaş dönemi, karşı cinse duyduğu ilgiyi anlaşılır kılmaktadır. Yavuzer (2004:294) ergenin zamanla karşı cinse olan düşmanca duygularının (antagonizm) yerini ilgiye bıraktığını, bu ilginin erkeklerde genel olarak on altı yaşından sonra geliştiğini söyler. Bu durumda yazarın kişileri seçiminde her bakımdan bilinçli olduğu görülmektedir.

Öykünün başkişisi Rasim’in duygusal coşku ve taşkınlık, kolay etkilenebilirlik, ilgi çekme, rol sahibi olma çabası gibi özelliklerini mektupların satır aralarından okumak olanaklıdır. Kuşkusuz bunu, gençlik çağına özgü, psikososyal özellikler içinde değerlendirmek gerekir.

Öykünün başkişisi, hedef kitlenin gelişim özellikleri düşünülerek seçilmiştir. Rasim, temelde kimi gençlik sorunları yaşayan akran grubunu temsil etmektedir. Son derece çalkantılı bir dönemi yaşayan gençlerde görülen sorunların çözümünde aile-okul iş birliğinin kimi zaman istenen sonucu vermediği bilinir. İncelenen öykü için de bu durum söylenebilir. İşlerin çıkmaza girdiği anlarda anne babanın izleyeceği kimi yöntemler, şaşırtıcı sonuçlar doğurabilir. Öykü öznesinin babası, “bir genç kızın ağzı” ile yazdığı içtenlikli mektupların yardımıyla oğlunda görmeyi arzuladığı değişikliği sağlar. Bu parlak düşüncenin istenen sonucu vermesinde, mektup türünün kendine özgü gücü ve aşk duygusunun varlığı etkili olmuştur.

Öykünün yazarı Reşat Nuri Güntekin, yazdığı öykülerde evlilik başta olmak üzere toplumsal konulara eğilmiştir. Evliliğin her yönünü ele alan hikâyelerinin yanı sıra gençleri ilgilendiren konuların olduğu hikâyeler de vardır. Aşk Mektupları metninde hedef kitle olarak seçilen çocukluk/gençlik dönemini yaşayan kişilerin varlığı bu gerçeği ortaya koymaktadır. Yazarın öyküdeki duygusal boyutu olabildiğince gerçekçi, inandırıcı vermeye çalıştığı söylenebilir. Rasim-Bedia arasında süren mektuplaşmalarda doğallığın ve içtenliğin korunması, mantıklı bir planın varlığı bunu göstermektedir.

İncelenen öykünün duygusal havasının yanında mizahi (gülmece) yönünü de vurgulamak gerekir. Öykü boyunca başkişiyeye gönderilen zarfın sahibi, merak uyandırıcı işlevini korur. Öykü öznesinin babasının, eşine yaptığı açıklamalar, öykünün üzerindeki sır perdesini aralar. *“Ahmet Bey’de hiçbir meraklanma alameti görünmüyor, bilakis kıs kıs gülüyordu (56). Sesini alçaltarak: - Korkma hanım, dedi, oğluna aşk mektuplarını yazan kız benim (57)!”* sözleriyle yazar, gülmece ögesini etkili biçimde kullanmıştır.

Yazarın niyeti, kimi gençlik sorunlarının çözümünde yetişkinleri, değişik açılardan düşündürmek, gençlere yaklaşım biçimlerini sorgulamaktır. Genç bireye, yaşadığı değişimi göz önünde bulundurarak yaklaşmak, onun iç dünyasını tanımaya çalışmak gerekir. Aşk Mektupları öyküsünde alışılmamış bir yöntemle -bir genç kızın ağzıyla mektup yazma- başvurularak öykünün öznesinin istenmeyen davranışlarında düzeltilmeler görülmesi söz konusudur. Bu durumda yazar, hedef kitleye yaklaşımda duygusallığın etkin rolünü göstermek istemiştir.

Metin 15 paragraf, 62 cümle ve 477 sözcükten oluşmaktadır. Metinde art gönderimlere sık yer verilmesi, bağdaşıklık sağlama amacının yanı sıra dil ekonomisi ile de ilgilidir. Özellikle adıl kullanılarak yapılan yoğun gönderimlerin metni tutarlı kıldığı söylenebilir.

Öyküdeki kişilerin dil kullanımı, kendi gerçek yaşam ortamlarına/durumlarına uygundur. Duygusal ve gündelik dil biçimleri, öykü kişilerinin dil kullanım özellikleridir. Öyküde yer alan 62 cümle 32'si eylemsiyle kurulan (girişik) birleşik cümle, 19'u tek yargılı (yalın/basit) cümle, 8'i sıralı cümle ve 3'ü bağlı cümledir. Burada yazar, Türkçenin cümle yapısı içinde var olan eylemsilerle (ortaç, ulaç, ad eylem) anlatımı genişletme olanağından özellikle yararlanmış. Ayrıca bu cümle yapısı, anlatı metinlerinde belirgin biçimde kullanılır. Öyküdeki 52 cümle eylem, 10 cümle ad türündedir. Bu durum, öyküde devinin öne çıkarıldığını göstermektedir. Yazar, Türkçenin cümle yapısına uygun olan kurallı cümleleri yeğlemiş, öyküdeki cümlelerin 42'sini olumlu, 10'unu olumsuz, 10'unu da soru cümleleriyle oluşturmuştur. Soru cümlelerinin bulunduğu cümlelerde başta duygusallık olmak üzere istek, merak gibi duygular söz konusudur.

Öyküde yazım yanlışlarına rastlanmamakla birlikte aşağıda belirtilen yerlerde anlatım bozuklukları veya noktalama işaretlerinin eksikliği görülmektedir:

"O gece sinemaya gidecekti, (gitmekten) vazgeçti (17)." (Yer tamlayıcısı eksik)

"İsminin Bedia olduğunu söyleyen bu genç kız, Rasim'in mektuplarına muntazaman mukabele ediyor, şayet o cevabını bir iki gün geciktirecek olursa kıyametler koparıyordu (20)" ("O" sözcüğü adıl iken virgölüm olmayışı nedeniyle anlam karmaşası yaşanmaktadır.)

"Oralara gitmek için hangi denizlerden hangi memleketlerden geçilir (32)?" cümlesinde eş görevli sözcükler arasına getirilmesi gereken virgül bulunmamaktadır.

"Üstünüz başınız potinleriniz çamur içindeydi (40)." cümlesinde de eş görevli sözcükler arasında olması gereken virgül (,) işaretine yer verilmemiştir.

"Acaba kendisi evde onun için ağlarken o başka kızların peşinde mi geziyordu (46)?" cümlesinde virgölün (,) kullanılmayışı "o" adılının işlevini değiştirebilmektedir.

"Ahmet Bey'de hiçbir meraklanma alameti görünmüyor, bilakis, kıs kıs gülüyordu (56)." sıralı cümlesinde özne yüklem uyumsuzluğu görülmektedir. Bu durumu düzeltmek için "görünmüyor" sözcüğünden sonra "Ahmet Bey" veya "o" öznesi getirilmelidir.

Sonuç

Dilbilim ve metin dilbilimin verileri doğrultusunda çözümlenen *Aşk Mektupları* öyküsünden hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Geleneksel/klasik öykü planına göre kurgulanan, sıfır odaklama (hâkim bakış açısı ve yazar anlatıcı) tekniği ile yazılan *Aşk Mektupları* metni; 15 paragraf, 62 cümle ve 477 sözcükten oluşmaktadır. Metinde art gönderimlere sık yer verilmesi, bağdaşıklık sağlama amacının yanı sıra dil ekonomisi ile de ilgilidir. Özellikle adıl kullanılarak yapılan yoğun gönderimlerin metni tutarlı kılmaya yardımcı olduğu söylenebilir. Ayrıca metnin, anlam ve mantık bağıntısı açısından tutarlı olduğu anlaşılmaktadır.

Yazarın niyeti; kimi gençlik sorunlarının çözümünde yetişkinleri, sevgi ve aşkın gücünden yararlanarak değişik açılardan düşündürmek, gençlere yaklaşım biçimlerini sorgulamaktır. Kurgu, izlek, ileti ve anlatım bağlamında yazarın amacına ulaştığı söylenebilir.

Öykü, izleği ve iletileri ile güncelliğini yansıtmaktadır. Güntekin'in *Olağan İşler* adlı öykü kitabında yer alan bu öykü, bugün için de geçerliğini korumaktadır. Yaramazlık, düzensizlik, öğrenme güçlüğü gibi sorunlar, hemen her gencin yaşamında görülmektedir. Bu durumda öykü, kabul edilebilir bir nitelik taşımaktadır.

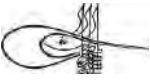
Öyküdeki kişilerin dil kullanımı, kendi gerçek yaşam ortamlarına/durumlarına uygundur. Duygusal ve gündelik dil biçimleri, öykü kişilerinin dil kullanım özellikleridir. Öyküde yer alan 62 cümlelerin 32'si eylemsiyle kurulan (girişik) birleşik cümledir. Burada yazar, Türkçenin cümle yapısı içinde var olan eylemsilerle (ortaç, ulaç, ad eylem) anlatımı genişletme olanağından özellikle yararlanmıştır. Ayrıca bu cümle yapısı, anlatı metinlerinde belirgin biçimde kullanılır. Öyküdeki 52 cümlelerin eylem cümlesi olması, öyküde devinimin öne çıkarıldığını göstermektedir. Yazar, Türkçenin cümle yapısına uygun olan kurallı cümleleri ve olumlu cümleleri yeğlemiştir. Öyküde yazım yanlışlarına rastlanmamakla birlikte kimi anlatım bozuklukları veya noktalama işaretlerinin eksikliğinin görülmesi, tutarlılığı olumsuz etkilemektedir.

Bu çalışma; öyküleyici metinlerin çözümlemesinde metin dilbilimin olanaklarından yararlanmanın işlevsel olduğunu, bu yolla metin çözümlemesine yeni bakış açıları kazandırılabilirliğini, okuma biçimlerinde görüldüğü gibi, metin çözümleme biçiminde de değişik yolları denemenin zenginleştirici olabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (1998), Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi.
- AKSAN, Doğan (2006), Her Yönüyle Dil, 4. Baskı, Ankara: TDK Yayınları, Ankara: Engin Yayınevi.
- AŞKIN BALCI, Hülya (2006), Metin Dilbilim Açısından Bir Çözümleme, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21/2, s.192.
- AYATA-ŞENÖZ, Canan (2005) Metindilbilim ve Türkçe, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- COŞKUN, Eyyup (2005), İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- DEMİR, Sezgin (2008), İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıflar Türkçe Ders Kitaplarındaki Öykülerin Metin Dilbilimsel Yöntemlerle İncelenmesi ve Bu Metinlerin Öğrencilerin Anlama Düzeylerine Etkisi (Malatya İli Örneği) Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜNAY, Doğan (2007), Metin Bilgisi, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- KARASAR, N. (2011). Araştırmalarda Rapor Hazırlama. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- KÖÇER, Nigar (2010), Metin Çözümlemesi Millî Eğitim Bakanlığınca Önerilen 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Metinsellik Ölçütleri Bağlamında Çözümlemesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZKAN, Bülent (2004). Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Haldun Taner'in "Onikiye Bir Var" Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümler", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/1, s.168

-
- SUBAŞI-UZUN, Leylâ (1995), Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı, Ankara: Simurg Yayınları.
- ŞAHİN, Derya (2011). İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8, İstanbul: Tav Yayınları.
- TDK, Türkçe Sözlük (2011), 11. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- YAVUZER, H. (2004). Okul Çağı Çocuğu, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YILMAZ, Engin (2010), Uygulamalı Metin Bilgisi, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN MİSKİNLER TEKKESİ ROMANINDA DİLENCİLİK ALGISI*

*Adem GÜRBÜZ***

ÖZET

Reşat Nuri Güntekin, “Miskinler Tekkesi” romanında toplumsal bir gerçeklik olan dilencilik izleğini farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Kahraman anlatıcıyla ve hatıra tarzında kaleme alınan eser okuyucuya bir dilencinin yaşamı algılayışını, nasıl dilendiğini, ne şartlar sonucunda dilenmek zorunda kaldığını aktarmaya çalışır. Yazar, zavallı ve çaresiz bir konumdayken isteği dışında kendisine verilen ilk sadakadan sonra dilenme işini bir alışkanlık haline getirerek dilencilliği kendisine meslek edinir. Zamanla kahramanımız dilencilik sanatını öğrenmeye başlayacak, sükûtun, sessizliğin dilencilikte en büyük silah olduğunu, boynunda redingotuyla emekli ve zavallı duruma düşmesine rağmen sükûnetini koruyan bir ihtiyarın müthiş cazibesini fark edecektir. Bu bir nevi “soyaçekim”dir. Padişah dilencisi bir dedenin torunu olan roman kahramanı istemeden de olsa, şartların zorlamasıyla da olsa dilencilik yapmaya başlamıştır. Ve bu işi genlerinden gelen bir güçle profesyonel bir şekilde yapmaktadır.

Bu çalışma “Miskinler Tekkesi” romanında Reşat Nuri Güntekin’in okuyucuya sunduğu dilencilik algısını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Dilencilğin ne olduğu, neler gerektirdiği, üstünlükleri ve eksiklikleri çalışmamızda tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada miskinlik izleksel olarak ele alınacaktır. Yine çalışmamızda Reşat Nuri Güntekin’in işaret ettiği modern dilencilik üzerinde durulacaktır. Mal, makam ve mevki için insanların önünde eğilip bükülen, kişiliğinden ödün veren veya âdeta bir kişiliği olmayan, kişiliği karşısındakinin makam ve mevkisine göre değişkenlik gösteren modern dilenciler üzerinde de durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, Miskinler Tekkesi, Dilencilik, Algı

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Dicle Üni. Ziya Gökalp Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: adem.gurbuz@hotmail.com

AN ANALYSIS ON THE THEME OF PANHANDLING IN THE NOVEL CALLED MİSKİNLER TEKKESİ (THE DEN OF THE WRETCHED) BY REŞAT NURİ GÜNTEKİN

ABSTRACT

In this novel called “Miskinler Tekkesi” (meaning, The Den of the Wretched), Reşat Nuri Güntekin holds a distinctive approach to the theme of panhandling. Through a heroic narration and with a diary-style portrayal, the novel revolves around the interesting life of a beggar along with his perspective into the life, how he carries out his job, and the conditions that have made him into this work. The beggar becomes habituated to begging upon the unintentional handout he receives during his pitiful and desperate situation, and takes up this career thereafter. Over time, he hones his panhandling skills, also realising that silence and placidity are the greatest weapons in this career and that his appearance of a retired senior citizen dressed in a frock coat and keeping silent despite characterizing a pitiable person disseminates an outstanding charm. The writer states that this situation has a hereditary reason. His grandfather once worked as the beggar of the then Padishah (former Turkish Sultan), and thus he feels somehow compelled into this job. Accordingly, he tries his best to perform his job professionally through the vigour emerging from his genes.

This study is aimed to analyse the theme of panhandling that is conveyed to the readers in the novel called “Miskinler Tekkesi” by Reşat Nuri Güntekin. Through this study, the analysis will focus on what panhandling means along with its requirements, benefits, and drawbacks. The theme of panhandling will be examined with special references to its topic-based features. Additionally, special attention will be paid to what is called ‘modern panhandling’ by Reşat Nuri Güntekin. By that he refers to the attitudes exerted by the people who genuflect to other people in order to gain financial profit or promotion, and also the ones who renounce their personalities or even those who do not have a decent character or has a personality which is strictly dependent on the person’s position and rank.

Key Words: Reşat Nuri Güntekin, Miskinler Tekkesi, The Convent of the Wretched Panhandling, Theme

GİRİŞ

Arapça kökenli olan miskin sözcüğü “çok uyuşuk olan kimse, hoş görülemeyecek durumlar karşısında tepki göstermeyen (kimse), cüzam hastalığına tutulmuş olan (kimse)”¹ manalarına gelmektedir. Arapçada “aciz, zavallı, beceriksiz, hareketsiz (adam)”² manalarını ifade eder. Tasavvufta ise “kendisinde hiçbir varlık tanımayan, mahviyet sahibi derviş”³ manalarına gelmektedir. Yazar, eserinde miskin sözcüğünü çok uyuşuk olan kimse, zavallı anlamında kullanmakla beraber kelimenin anlamını genişleterek kelimeyi dilenci manasında kullanmıştır.

¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. 2005, s.1402

² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2007, s.653

³ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2001, s.251

İncelemeye tabi tuttuğumuz romanın adı olan “Miskinler Tekkesi” kavramı ise Osmanlı döneminden beri kullanılan bir tabirdir. “Osmanlı kültüründe “Miskinler Tekkesi” tabiri ile cüzzam hastalığına yakalanmış kişiler için şehir dışına yapılmış mekânlar kastedilirdi. Cüzzam hastalığına da “miskin hastalığı” denirdi.”⁴

Dilenci ve dilencilik toplumsal hayatımızın tartışılmaz gerçeklerindendir. Hemen hemen her toplumda bu sınıfa giren, geçimini veya yaşamını bu şekilde sürdüren insanlar vardır. Burada ayırt edilmesi gereken mühim noktalardan birisi dilenen kişinin gerçekten muhtaç olup olmadığı mevzudur. O zaman gerçek dilencinin kim olduğunu tespit etmemiz gerekmektedir. Gerçek dilenci şu şekilde tanımlanmıştır:

“Toplumda genel kabul gören ölçütler dâhilinde yaşamını sürdürebilmek için sahip olması gereken ekonomik imkânlarla, kendisinden veya toplumsal şartlardan kaynaklanan olumsuzluklar nedeniyle sahip olamadığı için veya aslında yoksul olmadığı halde kendisini yoksul göstererek ihtiyaç hissettiklerini elde edebilmek için, imkân sahibi olanlardan söz, yazı veya davranışlarla para veya eşya isteyen kimsedir. Dilenci, isteğinin gerçekleşmesi için, istekte bulunduğu kişinin vicdanına, duygularına hitap eden sözler kullanır veya tavırlar sergilir.”⁵

Günümüz Türkiye’inde ise dilencilerin çoğunluğu bu işi muhtaç olmaktan çok, bir meslek olarak görmektedirler. Hatta görsel ve yazılı medyada gördüğümüz kadarıyla her dilencinin kendine ait bir dilenme noktası veya mekânı bile bulunmaktadır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda da bunlar tespit edilmiştir. Celalettin Vatandaş “Dilenciler ve Dilencilik” adlı araştırmasında dilenme mekânlarını “1- Sokak ve caddeler, cami önleri ve mezarlıklar.2- Tren istasyonları, otogarlar ve otobüsler.3- Evler ve işyerleri: 4- Üst veya Alt geçitler”⁶ olmak üzere 4 grupta tespit etmiştir. Buradan da dilencililiğin kendine göre belli mekânları bulunduğu görülmektedir.

Türk edebiyatında tematik olarak dilencililiğin işlendiği en önemli eserlerden birisi Reşat Nuri Güntekin’in “Miskinler Tekkesi” adlı romanıdır. “Miskinler Tekkesi’nde kökleri Padişah II. Mahmut devrine kadar uzanan Kocabaş ailesinin son ferdinin dilencililiği meslek edinmesi anlatılmaktadır.”⁷ Eser zaman olarak Osmanlı’nın son dönemleri ile Cumhuriyet döneminin ilk dönemlerini kapsar. Bu zaman dilimi ülkenin en sancılı dönemlerindendir. Bundan dolayı kahramanın “doğduğu paşa konağından dilencililiğe doğru düşüşünde savaşın ve savaşla sarsılan toplum düzeninin de tesiri vardır”.⁸ Yazar eser boyunca kahramanın adını kullanmaz. Yazar için isimden çok kahramanın üstlendiği karakter ve kimlik ön plandadır. “Padişahın ekmek kırıntılarının kat kat işlemeli bohça ve sedef kutularda saklandığı bir ortamda, padişah dilencisi bir dedenin torunu olan ve hem Meşrutiyet hem Cumhuriyet dönemlerinde yaşayan roman kahramanı, bir çeşit soyaçekimle, dilencililiği meslek edinmiştir (kapak)”⁹. Çocukken kendisine sataşan çocukları dövecek gücü varken sırf tembelliğinden arkadaşlarına yalvararak onlara istediğini yaptıran, yine ağaca çıkıp meyve toplamak kendisine zahmet geldiğinden arkadaşlarına yalvararak onları ağaçlara tırmandıran roman kahramanının genlerinde bir yalvarma geleneği vardır. Bu gelenek dedesi

⁴ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Rehber Yayınları, 1997, s.512

⁵ Munzer, Stephan R., “Beggars of God”, Journal of Religious Ethics, Summer 1999, Vol. 27 Issue 2, p305, 26p. den akt: Celalettin VATANDAŞ, Toplumsal Bir Değer Olarak Yardımlaşma Ve Dilenciler, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2003; 5(1) s.151 (149-160)

⁶ Celalettin Vatandaş, Dilenciler ve Dilencilik, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2002;4(1) s.178 (170-183)

⁷ <http://www.edebistan.com/index.php/lutfibergen/miskinler-tekkesi-2/2011/06/>

⁸ Nebahat YUSOĞLU, Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında

Savaş Teması, TÜBAR-XXX-/2011-Güz/ s.366 (361-375)

⁹ Reşat Nuri Güntekin, Miskinler Tekkesi, İnkılâp Kitabevi, 1999. (kapak)

Kocabaş Kazasker Şemsettin Molla'dan kahramanımıza kadar intikal etmiştir. Reşat Nuri Güntekin eserinde zaman zaman kahramanın dedesine vurgu yaparak kahramanın koca kafası dolayısıyla dedesine çektiğini hissettirir.

Dedesinin Padişah sofralarından topladığı ekmek kırıntıları, bereket getirsin diye nesilden nesile bırakılmıştır. Çocukken tembellikten kaynaklanan bu yalvararak başkalarına isteklerini yaptırma davranışı, askerlikte bir kolunu kaybettikten sonra dönüşte İzmir'de sefil halinden dolayı kendi isteği dışında aldığı ilk sadakadan sonra alışkanlık haline gelmeye başlar. İsteği dışında aldığı bu ilk sadakadan sonra kahramanımız bu işi âdeta bir meslek haline getirerek geçimini dilencilikle sürdürmeye başlar. Zamanla dilencilikten çok paralar kazanmaya başlar. O kadar ki kahramanımız İstanbul'a göç ettikten sonra memur olan arkadaşı Talat'a borç para verir. Hatta evlatlığını özel bir okula gönderebilir ve bir konak satın alarak yaşamını sürdürür. Belli bir yaştan sonra ise dilencilik mesleğinden emekli olarak biriktirdiği paralarla bir tütüncü dükkânı bile açacaktır. Buradan dilencililiğin bol kazançlı bir meslek olarak algılandığını tespit etmemiz mümkündür. Dilencililiğin İslami literatürdeki yeri ise bunun tam zıddıdır. İslamiyet'e göre "bir günlük yiyeceği bulunan kimsenin dilenmesi haramdır"¹⁰. "Alan elin veren elden üstün tutulduğu" dinimiz anlayışının zıddına olarak eserdeki dilenci bu işi bir meslek olarak görmüş ve mal biriktirmiştir.

Bu çalışma "Miskinler Tekkesi" romanında Reşat Nuri Güntekin'in okuyucuya sunduğu dilencilik algısını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Dilencililiğin ne olduğu, neler gerektirdiği, üstünlükleri ve eksiklikleri çalışmamızda tespit edilmeye çalışılacaktır. Yine çalışmamızda Reşat Nuri Güntekin'in işaret ettiği modern dilencilik üzerinde durulacaktır. Mal, makam ve mevki için insanların önünde eğilip bükülen, kişiliğinden ödün veren modern dilenciler üzerinde de durulmaya çalışılacaktır

1. Dilencilik-Tembellik İlişkisi

Reşat Nuri Güntekin'in eserinde çizdiği kahraman tipi oldukça tembel bir karakterdir. "Çocukluğundan itibaren onda bir mizaç olarak görünen miskinlik baskısı, ileriki yaşamında kynik (sinik) bir kişilik olmasını etkiler."¹¹ Roman kahramanındaki bu tembellik o kadar ileriye varır ki kahraman kendi ihtiyaçlarını bile başkalarına gördürmenin yollarını aramaya başlar. Ağaçtan meyve yemek istediğinde zahmet edip ağaca tırmanmak yerine, diğer çocukları ikna ederek, zaman zaman yalvararak, zaman zaman çocukların mertlik damarlarını okşayarak isteklerini yerine getirir.

"Gözünüzün önüne getirin. Bahar bütün saltanatıyla gelmiş, ağaçlar pıtrak gibi kiraz dökmüş. Yalnız, ne yazık ki kudret, onları kırmızı gelincikler gibi ayaklarımızın altında yetiştirmiyor... Hepsi hava kuşları gibi elimizin erişemeyeceği boşluklar içinde sallanıyorlar... Yanlarına varmak için bir sürü tehlikeyi göze alarak ağaçlara tırmanmayı mertlik damarlarını okşamayı bilersen onlar, ağacı takımıyla senin ayaklarına indirirler. Kirazlardan sonra canım bir araba sefası isterse, açılır-kapanır iskemlemi katlayıp bir köşeye bırakarak bahçıvanın tek tekerlekli çekçek arabasına kurulur, bir eski zaman kralı saltanatıyla kendimi tabama çektirirdim. Hep aynı tatlı dil, güler yüz sayesinde..." (a.g.e. s.7)

Bu tembelliğin roman kahramanında dilencililiğin ilk tohumlarını oluşturduğu tespitini yapmamız yerinde olacaktır. Kendisine sataşan çocukları dövecek gücü varken bunu yapmaktan bile erinen kahramanımız "hangisini istesem evelellah, ayağımın altına alır evire çevire tepeleyebilirdim. Fakat bunun için yerinden kalkmak, koşmak, toz toprak içinde yuvarlanmak gibi bir sürü lüzumsuz hareket yapmak lazımdı. Ancak değer mi?" (a.g.e. s.7) diyecek kadar tembel bir

¹⁰ <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1222>

¹¹ M. Fatih Kanter, Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı Ve İzlek, Yayınlanmamış Doktora Tezi, , Elazığ, 2008, s. 427

tiptir. Bu tembellik ileride kahramanımızın yaşam karşısında kolayı seçerek çalışmak yerine dilenmeyi seçmesinde önemli etkenlerden birisidir. Her ne kadar kahramanımız harp sonrası kolu kırıldıktan sonra ilk sadakasını almaya başlamışsa da, her kolu kırılan kişinin dilencililiği seçmeyeceği aşîkârdır.

2. Dilencilikte Soyaçekim

Eserde dilencililiğin kahramanımıza dedesinin bir mirası olduğu algısı mevcuttur. Padişah dilencisi bir dedenin torunu olan kahramanımıza göre dilencilik kendi genlerinde mevcuttur. Bu olgu kendisine nesilden nesile devrederek gelen bir mirastır. Padişah huzurunda yaltaklanarak kaptıkları “sadaka-i şahane”lerle geçimlerini sürdüren bir neslin son temsilcisi ise kahramanımızdır.

“Demek ki, sadaka benim mayamdır. Kocabaşlar ailesinin hamuru onunla yoğrulmuştur ve şanlı dedelerimdeki Tanrı vergisinin ilerleye ilerleye bende tam kemal mertebesini bulmuş olmasına şaşmamak lazımdır... Dedem başta Allah’a, peygambere ve teşrifat sırasıyla ashaba yalvarır. Arkasından padişahlar, vezirler gelir.” (a.g.e. s.10)

Kahramanın dilencilikle tanışması çocukluğundaki dilencilik oyunlarına kadar vardırılabılır. Genlerinden gelen bir kabiliyetle kahramanımız dilencileri taklit ederek “göz kapaklarına sigara kâğıdı yapııştırarak kör, bir kolunu tersine çevrilmiş hırkasının içine saklayarak çolak, dolaptaki dedesinden kalma bastonları koltuk değneği gibi kullanarak topal olur.” (a.g.e. s.7) Ahmet Hâşim bu tür duygu sömürüsüyle yapılan dilenmenin ironisini şu şekilde betimler:

“Doğu estetiğine göre dilencinin gözü olmamalı; göz yerinde patlamış iki beyaz zar olacak ve onlardan parçalanmış yanaklara doğru sarkacak! Dilencinin ağız ve dişleri olmamalı: Ağız yerinde dipsiz bir uçurumun karanlıkları sırtacak ve dişler, etlere gelişigüzel saplanmış birtakım kemik parçaları olacak! El ve ayak yerinde demir çengeller şingirdayacak veyahut karışık tahtalar takırdayacak! Dilenci için kıyafet: Yazın onu buram buram terletecek yağlı, paramparça kalın bir hırka; siyah bir paçavra gömlek! Ağustos güneşi altında kan ter halinde, damla damla toprağa akmayan ve kış poyrazlarında donmak üzere olmayan bir dilenciye sadaka verilir mi hiç?”¹²

Roman kahramanı çocukken bir oyun olarak oynadığı dilencililiğin farklı bir versiyonunu arkadaşı Talat’ın yardımıyla girdiği “Nur-i İrfan” yatılı mektebinde yaşar. Okulda kâtip ve yazı hocalığı yapan kahraman umumi harp başladıktan sonra “okuldaki şehit çocuklarına yardım” kisvesi altında esnaftan ve halktan para toplamaya başlar. Kahramanın ilk ciddi dilencilik talimi bu para toplamalar esnasında başlar.

Roman kahramanı umumi savaş sonrasında bir kolu kırık bir şekilde cepheden döndüğünde gerçekten dilenmeye başlamak zorunda kalır. Savaş sonrasında kahramanımız sersefil bir vaziyete düşmüştür. Bir zaman kendisini kınılдатamayacak kadar hasta bir vaziyette hastanede kaldıktan sonra ancak ayakta durabilecek vaziyete gelir. Biraz ayaklanınca ufak tefek gezintiler yapmaya başlar. Daha sonra İzmir sokaklarında aciz ve zavallı bir şekilde günlerce gezinir. Bu gezinmelerin biri esnasında yaşlı bir kadın kendisine iki çil para verir ve oradan uzaklaşır. Kahramanımız bir müddet sonra bunun kendisine verilmiş bir sadaka olduğunu fark eder. Roman kahramanı bu duyguyu şu şekilde betimler: “İlk resmi sadaka, ilk resmi müşterimin elinden o gün ilk defa avucuma düşüyordu. O, vermekten, ben almaktan utanıyor, bir ayıp yapar gibi, o anda birbirimize bakmaktan çekiniyorduk” (a.g.e. s.49). Ve bu ilk sadakadan sonra kahramanımız dilencililiği kendisine meslek edinir. Eski emekli kıyafeti ve sükûtuyla birçok kişinin ilgisini çeker. Kahraman

¹² Ahmet Hâşim, Üç Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 203-204

kimseden direkt olarak, sözlü olarak sadaka istemez. O, davranışların ve sükûnun dilden daha iyi bir silah olduğunu keşfetmiştir. “O aslında hiçbir şey istemeksizin ister.” (a.g.e. s.126) Çünkü o istemediği için, halk onun istemekten çekinen gerçek bir ihtiyaç sahibi olduğunu düşünür, koşa koşa onu bulur ve hürmetle eline sadakasını bırakır.

3. Meslek ve Zanaat Olarak Dilencilik

Eserde dilencilik bir meslek, bir zanaat olarak görülmüştür. Mehmet Demirtaş, Osmanlı İmparatorluğunda dilencililiğin hangi gruplara ayrıldığını, hangi şartlarda dilenilebileceğini ve dilencilerin kayıt altına alındıklarını belirttikten sonra “dilenciler esnaf olarak kabul edilirler ve bir loncaya bağlı bulunurlardı. Loncaya bağlı olmadığı halde dilenenler, nizama aykırı hareket etmiş olurlardı”¹³ diyerek dilencililiğin bir esnaf loncası olduğunu tespit eder.

Eser boyunca kahramanımız da dilencilikten bir iş ve meslek olarak bahseder. Dilencilerin de işe çıkma saatleri olduğu, âdeti bir mesai saatlerinin olduğu eserde gözler önüne serilir. İş olan her esnafın müşterisi olduğu gibi, dilencilerin de kendilerine göre bir müşteri kitlesi bulunmaktadır. Kahraman kendisine sürekli olarak sadaka veren kişileri temelli müşteriler olarak adlandırır ve müşteri kitlesini kaybetmemek için bazı formüller bulur:

“Nitekim İzmir’deki bazı temelli müşterilerim üzerindeki tesirimin gitgide zayıfladığını, onların beni alttan alta, bazı yeni çehrelerle aldatmaya başladıklarını dehşetle görüyordum... Bir semtte müşterilerinize usanç vermeye başladığını görünce izinizi kaybettirmek ve bir zaman sonra, bir eski hatıra tatlılığı ile geri dönerek muhabbeti bir müddet daha devam ettirmek pek mümkündür.” (a.g.e. s.83)

Ahmet Hâşim’in “Üç Eser” adlı yapıtında da dilencilik aynı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Ahmet Hâşim, eserindeki dilencinin meslek algısını şu şekilde betimler:

“Yolumun üzerinde her sabah tesadüf ettiğim bir dilenci var. Bu zeki çehreli adam, yoklama defteri imzalamaya mahkûm bir kalem efendisi intizamıyla her gün, tam saat altıyı kırk geçe köşesine gelir ve tam saat ona kadar da bir tek söz söylemeksizin, sırf gözlerinin derin elemi ve edasının sessiz ifadesiyle gelip geçenleri avlar.”¹⁴

“Miskinler Tekkesi” romanında roman kahramanı mesleği olan dilencilikte oldukça ilerler. Mesleğin bütün inceliklerini kapmış, halkın duygularından nasıl yararlanacağını öğrenmiştir. Kendi ifadesiyle “birinci sınıf bir meslek adamı” olmuştur. Kahramanımız, evlatlığını okutmak için İzmir’den İstanbul’a taşındığı zaman mesleğine başlamak için acele etmez ve önce keşif yapar. “İstanbul sokakları benim gibi gerçekten birinci sınıf bir meslek adamına ilhamlar verecek kadar zengindi” (a.g.e. s.99) diyerek meslek fırsatlarını değerlendirir. İşini başka şehre taşıyan bir esnaf gibi bütün ayrıntıları, incelikleri gözden geçirir ve kahramanımız zamanla İstanbul’un en kıdemli dilencileri arasına girer.

Dilencilikte bu kadar başarılı olan roman kahramanını zamanla meslektaşları arasında kıskananlar olacaktır. “Şöhretin bir ikinci tehlikesi de meslektaşlar arasında uyandırdığı kıskançlıktır ve bu, politikada olduğu gibi, insanı ölüme kadar götürebilir. Dilencilerin böylelerine karşı korkunç ittifaklar yaptıkları ve akla gelmez iftiralarla kuyularını kazdıkları çok görülür.” (a.g.e. s.84) Kendisini usta manevralarla bu tuzaklardan kurtulmayı başarır. Dilenciler arasında âdeti bir derebeylik kuran Şeyh Abdu’nun elinden Mesule Bacı’yı zor kurtarır. Şeyh Abdu’nun mıntıkasında dilenen Mesule Bacı’yı, Şeyh ölümüne döver. Buradan dilenciler arasındaki meslek yapılanması hakkında bazı ipuçları elde edebiliriz.

¹³ Mehmet Demirtaş, Osmanlı Başkenti’nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 2006, Sayı: 20 s.84 (81-104)

¹⁴ Ahmet Hâşim, Üç Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 23

Roman kahramanına göre dilenmek bir meslek olmanın yanında bir sanattır. O dilenirken âdeta bir sanatkar gibi sanatını icra etmektedir. “Dairelerin birinden çıkıp ötekine girerek hem ısınıyor, hem sanatımı yapıyordum” (a.g.e. s.113) diyerek yaptığı işe verdiği ehemmiyeti vurgular. Hatta sanatçılar arasında derecelendirmeler bile yapar. “Bununla beraber, dairelerde benden çok usta sanatkârlara rastlamak her zaman mümkündür.” (a.g.e. s.113) diyerek dilenciler arasında başarı sıralaması yapar.

4. Dilencilikğin İncelikleri

Eserde dilenme yöntemleri ironik bir şekilde ele alınır. Dilencilerin müşteri potansiyelleri, müşteri aldatma yöntemleri, dilenme taktikleri hakkında bilgiler edinmekteyiz. Roman kahramanı temiz fakat eski kıyafeti, kırık eli, boynunda redingotuyla kendisine sefil duruma düşmüş bir emekli imajı vermiştir. Bu hal, herkesin başına gelebilecek bir durumdur. Bugün kimsenin eline bakmayan, çalışacak gücü olan kimseler, yarın zavallı duruma düşebileceklerdir. Ahmet Hâşim’e göre “Bu gibilerin dilenci avucuna sıkıştırdıkları her sadaka, yarın istemekten korktukları bir sadakanın sermayesi gibidir.”¹⁵ Ve bu korkuyu fark eden kahramanımız meslekte adım adım ilerleyecektir.

Roman kahramanı genlerinden gelen bir kabiliyetle dilencilikte uzmanlaşır ve âdeta dilencilikğin kitabını yazar. “Yalvarmasını, amma usul ve adabına göre yalvarmasını bilen insan için açılmayacak kapı, erilmeyecek mertebe yoktur” (a.g.e. s.6) diyerek yol yordam bilen bir dilencinin açamayacağı kapının olmayacağını ifade eder.

Roman kahramanının en önemli özelliklerinden biri de sükûnun tesirini keşfetmesidir. İnsanlara sırnaşarak zorla para koparmak yerine o, sükût silahına sarılarak insanların kendisini bulmasını bekler. İnsanlar böyle kişilere para vererek rahata ve huzura vardıklarını hissederler. Çünkü her insan verdiği sadakanın yerini bulmasını ister. Kahramanımız da insanların bu zaafını kullanarak dilenen sessiz ve zavallı bir dilenci rolüne bürünür.

“Mesleğin acemileri ve kabiliyetsizleri dilencilikği yalvarıp yakarmaktan ibaret sanırlar. Benimki gibi bir sükûnun tesirini yalnız benim meslektaşlar arasında değil, cemiyetin daha yukarı tabakalarındaki dilenciler arasında da anlayan o kadar az, o kadar azdır ki... Hakikat şu ki, insanlar bir hayatın âlemini keşfetmekten zevk duyarlar. Saklamak istediğiniz bir elem veya ayıbı kendi incelikleriyle bulduklarını zannederler. Bütün mesele bu. Sokakta kaçmak ve utanmak suretiyle erkeği peşlerine takan kızlar gibi ben de âdeta bu çekingen sükûtumla müşterilerimi peşime takıyordum. Aşk gibi dilencilikte de kaçanı kovalıyorlar” (a.g.e. s.76).

Eserde dilencilikğin incelik ve yöntemleri üzerinde de değerlendirmeler yapılır. Mesleğin “küçük prensleri” olarak adlandırdığı küçük çocukların dilendirilmesi hakkında, roman kahramanının düşünceleri şu eksendedir:

“Şimdi, moda daha ziyade kıvrak ve sevimli çocuklardadır. Sahipleri onları tertemiz önlükler, işlemeli beyaz yakalar, boyalı potinlerle küçük mektep çocukları kıyafetine sokuyorlar; vapur, istasyon, gazino gibi yerlerde kalabalığın arasına salıvererek kenardan neticeyi seyrediyorlar. Küçük eliyle size şeker ikram eden, gülümseyerek yakanıza çiçek iğnelemeye uğraşan şipşirin bir çocuk! Ona verilecek para vücudundan irinler akan, ayakları dizkapağından kopmuş canlı çirkefe atılan paradan elbette büyük olacaktır.” (a.g.e. s.121)

¹⁵ Ahmet Hâşim, Üç Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 23

5. Dilencilğin Asaleti ve Modern Dilencilğe Tercih Edilirliği

Romandaki en önemli farklılıklardan biri de dilencilğin asil bir meslek olarak lanse edilmesidir. Roman kahramanları arasında ahlaki duruşu en sağlam kişi dilencilik yapan kahramanımızdır. “Baştan o kadar hırçın, sinik ve zalim olan roman kahramanı, babasız bir çocuğu evlat edinince birdenbire değişir, dilencilğinden utanır. İnsanlıkla arasındaki mesafeyi ölçmeye başlar ve ancak çocuğu yatılı mektebe verince rahat eder.”¹⁶ Roman kahramanı, dilenci olmasına rağmen kalbi sevgiyle doludur. Evlatlığı İsmail’i, kalfa Mesule Bacı’yı hanesine alır. Arkadaşı Talat’a yardım eder. Yaşadığı mahallede (Tamaşalık’ta) birçok kişiye faydası dokunmuştur.

Roman kahramanı bir dürüstlük abidesidir, kimsenin önünde yaltaklanmaz, özü sözü aynı olan bir kişiliğe sahiptir. Ona göre başkalarının önünde makam ve mevki için eğilip bükülmekten, bir memurluk için başkalarına kul köle olmaksızın dilenmek çok daha şerefli bir meslektir. “Talat gibi zille çağrılmaktan”, hor görülmekten, bir it gibi getirilip götürülmektense kimseden emir almadan, sükût içinde dilenmek çok daha asil bir davranıştır.

Bu düşüncesiyle roman kahramanı toplumsal bir hiciv yapmaktadır. Bugün toplumumuzda önemli konumda olan kimselerin çoğu, kendisinden bir üst makamda olan kişiye karşı yaltaklanmaktadır. Bu, artık neredeyse toplum tarafından kanıksanmış bir durumdur. Toplum, bunu bilmesine rağmen o kimselerin değeri düşmez. Fakat toplum nezdinde, dilenen bir kişi insanların kanını emen bir amiptir. Kahraman toplumun bu yönünü eleştirerek dilencilerin aslında şerefli ve asil insanlar olduğunu; çünkü toplum önünde dilendiklerini, kimsenin arkasından iş çevirmediklerini ifade eder. Hâlbuki önemli konumdaki insanlar devleti çok büyük zararlara uğratarak zimmetlerine para geçirebilirler ve bu, toplumda artık kanıksanmış bir durumdur. Yolsuzluk yapan kişiye hiç kimse dilenci muamelesi yapmaz. Bunu kahramanımız, evlatlığı İsmail’in bakış açısından okuyucuya yansıtır. Evlatlığı, kahramanımızı dilencilik yaptığı için ilk zamanlar beğenmez ve ondan utanır. Kahramanımız da bu konudan dem vurarak “Bir dolandırıcı, memleket satan rütbeli adamlardan biri olsam İsmail beni affedecektir. Fakat ben olarak asla” (a.g.e. s.96) diyerek evladının memleketi satan bir adamı affedebileceğini; fakat zavallı, âdi bir dilenciye affedemeyeceğini belirtir. Fakat roman karakterleri arasında ahlaki duruşu en sağlam, dürüst kişi yine kahramanımızdır.

“Öyle ki, Dilenci Kocabaş, bunca tiptemenin içinde yalan söylemeyen, ahlâksızlık yapmayan bir portre çiziyor. Üstelik kazancını “tekke kültürü” içinde geçerli olan bir zihniyetle üleştiriyor. Evlatlığı olan İsmail’in bakımı ve eğitimi karşılıksız temin etmektedir. Mesule Bacı’nın iâşesi de Dilenci’nin elindendir. Meslek sahibi arkadaşları Talat hem geçinememekte ve hem de doğru sözlülük erdemiyle davranmamaktadır. Toplumun kokuştuğu da ortadadır”¹⁷.

Roman kahramanı (protagonist) bürokrasideki kokuşmuşluğu, yaltakçılığı gördükçe dilencilğin ne kadar temiz ve zararsız bir şey olduğunu anlar. “Birçoklarını dinlerken bizimkilerin sokakta avuç açışlarını ne kadar temiz, asil ve namuslu buluyorum” (a.g.e. s.111) diyen kahraman, asıl dilencinin amirinden bir aferin bekleyen memur, vekilden bir taltif bekleyen müdür olduğunu düşünür. Roman kahramanı şahit olduğu bir yaltaklığı ve bunun derecesini yaşadığı bir örnekle şu şekilde izah eder ve en büyük dilencinin hatta dilencilerin pirinin bu şekilde davranan kişiler olduğunu söyler:

“Anlaşıldığına göre vekil bir iltifat eseri olarak onu kapıya kadar getirmişti. Oda teşekkür etmek için birdirbir oynamaya hazırlanır gibi bir vaziyette öne eğilmiş, başını

¹⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 460

¹⁷ <http://www.edebistan.com/index.php/lutfiberger/miskinler-tekkesi-2/2011/06/>

kollarını öne sarkıtmış, durmadan eğilip kalkıyordu. Geri geri yürürken ayağı kapı eşiğine takılarak sendeledi; bereket versin odacılar, kalçalarına yapışarak düşmesine mani oldular. Ben, bu manzarayı bir merdiven basamağı üzerinde seyretmekteydim. Adamcağızın kendisine bakan kalabalığı görünce fena halde bozulacağını sanıyordum. Fakat korktuğum olmadı. Çünkü bunun için kalabalığı görmek lazımdı. Hâlbuki o, Sina dağında Tanrı ile konuşmuş Musa gibi nurlar içinde yürüyordu. Kendisine bakanları görmedi. Gözler kamaşmış, ağız ve burun delikleri bir ibadet istiğrakı ile genişlemiş, hala iştikte devam ettiği güzel sözlerle gülümseyerek ağır ağır aramızdan geçti; kundurasının burnunu bu sefer de kendi kapı eşiğine takarak heykel vücuduyla, bir kere daha zıpladıktan sonra odasına girdi. Kendi kendime, “Hay Allah” dedim, “meğer bizim tekkemiz de, pirimiz de buradaymış!” (a.g.e. s.115)

Romanın sonunda kahraman yine bir mesaj verecektir. Toplumda dilenmenin insanların makamına göz dikmekten, devleti dolandırmaktan, birileri önünde eğilip bükülmekten çok daha uygun bir davranış olduğu mesajını verir. Önceleri babasından utanan İsmail, Avrupa'dan mimar olarak yurda eşile birlikte döner. Eşine babasının elini öptürür ve “gelinin” diyerek tanıtır. İsmail eşine babasını anlatırken artık babasından utanmadığını; çünkü mal, makam, mevki için insanların neler yaptıklarını gördükten sonra artık babasıyla gurur duyduğunu ifade eder.

“Benim babamı hor gördüğüm zamanlar oldu, dedi. Fakat mevki, şeref, para itibariyle hiçbir eksikliği olmayan birçok kibar insanların, hatta büyük insanların ufak bir geçim sıkıntısına düştükleri, kendilerinde olandan daha fazlasına göz diktikleri başkalarının otomobilini, mevkiini kıskandıkları zaman gözlerini belerterek “Açız!” diye ağladıklarını gördükten sonra.” (a.g.e. s.208)

SONUÇ

İncelemeye tabi tuttuğumuz Reşat Nuri Güntekin'in “Miskinler Tekkesi” romanı, Türk Edebiyatında dilencilik konusunu aldığı önemli eserlerden biridir. İncelememizde romana ismini de veren dilencilik (miskinlik) algısı ele alınmaya çalışılmıştır. “Kişinin geçmiş deneyimlerine, inançlarına, ihtiyaçlarına, dikkati etkileyen iç ve dış etkenlere bağlı”¹⁸olan dilencilik algısı, eserde kahraman anlatıcının gözüyle okuyucuya aktarılır. Eserde başlıklar halinde tespit ettiğimiz neticelerden birincisi dilencilikğin tembelliğinin bir sonucu olarak görülmesidir. Tembel bir karaktere sahip olan roman kahramanı çalışarak, alnının teriyle para kazanmak yerine; daha kolay olan dilencilikği seçmiştir. Tespit ettiğimiz bir başka algı dilencilikğin genetik bir meslek olarak gösterilmesidir. Aileden gelen bir soyaçekimle kahramanımız, padişah dilencisi dedesinin yolunu takip ederek, genlerinden gelen bir kabiliyetle dilencilikte üstat haline gelmiştir.

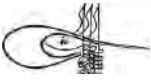
Romanda tespit edilen başka bir algı da dilencilikğin bir meslek ve zanaat olarak gösterilmesidir. Romandaki dilencilerin, bir esnaf gibi dilendiği bir mekân ve işe çıkış saatleri vardır. Eserde dilenciler oldukça fazla kazanmakta, çevresindekilere âdeta bir emniyet sandığı (günümüzde banka) gibi borç veren dilenciler bile bulunmaktadır. Kahramanın ağzından dilencilikğin elindeki likiti gören okuyucuda, dilenen kişilere karşı bir güvensizlik oluşmaması mümkün değildir.

Son olarak eserde dilencilik, modern dilencilik olan bürokratik yaltakçılıktan, başkalarının önünde eğilip bükülerek makam mevki sahibi olmaktan asil ve üstün tutulmuştur. Yazara göre dilenciler kimseyi aldatmazken, bu tip modern dilenciler kendileri dâhil herkesi aldatmaktadır. Eserde böyle bir kokuşmuşluğa karşı dilencilik ve dilenmek yeğ tutulmuştur.

¹⁸Selçuk BUDAK, Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2009, s.42

KAYNAKÇA

- BUDAK, Selçuk (2009), Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1997), Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Rehber Yayınları, İstanbul.
- DEMİRTAŞ, Mehmet (2006), Osmanlı Başkenti'nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 20, s. 81-104
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2007), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1999), Miskinler Tekkesi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- KANTER, M. Fatih (2008), Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı Ve İzlek, Yayınlanmamış Doktora Tezi, , Elazığ.
- STEPHAN R, Munzer (1999), "Beggars of God", Journal of Religious Ethics, , Vol. 27 Issue 2, p305.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2011), Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Türkçe Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman (2001), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- VATANDAŞ, Celalettin (2002), Dilenciler ve Dilencilik, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Sayı: 4 (1), S: (170-183)
- VATANDAŞ, Celalettin (2003), Toplumsal Bir Değer Olarak Yardımlaşma Ve Dilenciler, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 5(1), S: (149-160)
- YUSOĞLU, Nebahat (2011), Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Savaş Teması, TÜBAR-XXX-/2011-Güz, S: (361-375)
- <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1222>
- <http://www.edebistan.com/index.php/lutfibergen/miskinler-tekkesi-2/2011/06/>

KELİME ÖĞRETİMİNDE GRAFİK DÜZENLEYİCİLERİ (FRAYER MODELİ ÖRNEĞİ)*

*İlhan İLTER***

ÖZET

Kelime dağarcığı, temelinde bilgiye dayalı sözcükler, terimler ve kavramlar bilgisi olup; aslında insan bilincinin bir evrenidir (Vygotsky, 1986). Bu açıdan kelime kazanımı ve gelişimi, bireyin akademik, sosyal ve kültürel gelişiminin, kısacası profesyonel yaşamın gerekli bir parçasıdır. Zengin kelime bilgisi, eğitimsel deneyimlerin tüm içerik bölgelerini etkiler ve özellikle iletişimin bütün bölümlerinde etkin bir rol oynar. Kelime öğretiminde bir grafik düzenleyici olan Frayer modeli, sosyal ve bilişsel yapılandırmacı öğrenme kuramını temel alarak öğrenci öğrenmesini destekler; bu nedenle model, başarılı kelime öğretiminin tüm bileşenlerine fazlasıyla sahiptir. Nitekim bu tip bir düzenleyici kullanmanın en büyük avantajlarından biri de, öğrencilerin yeni bilgiyi şemalarında bulunan ön bilgi ve yaşantılarına bağlamasıdır. Şema teorisine göre, bir kişi zihinde daha önce depoladığı bilgiyle yeni bilgi arasında anlamlı bir bağ kuramadığı sürece yeni bilgiyi öğrenemez. Dolayısıyla Frayer modeli, öğrencilerin kelimeleri uzun süreli belleğe kaydetmesini amaçlayan bilgi işlem sürecine dayalı bir strateji olup; kelimelere yeni anlamlar kazandırarak semantik haritalar oluşturmaya yardımcı olur. Ayrıca Frayer modeli, öğrencilerin anahtar kelimeye ilişkin tanımını ve temel özelliklerini açıklamalarına, örnek olan ve örnek olmayan kavramları belirlemelerine, böylece kendi anlamlarını geliştirmelerine katkı sağlar. Bu araştırmanın amacı, Frayer modelinin özelliklerini açıklamak ve modele yönelik Sosyal bilgiler, Matematik ve Fen ve Teknoloji dersleri bağlamında örnek etkinlikler sunmaktır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan 'doküman incelemesi' yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak modelin kullanımının kavramsal algı zorluğu çeken öğrenciler ya da zayıf okuyucular üzerinde olumlu etkiler yaratması, soyut ve karmaşık kelimelerin öğretiminde ya da öğrencinin öğrenmesine engel olduğu herhangi bir kavram bölgesinde kullanılarak anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirmesi açısından öğrenme ortamında etkili olacağı önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelime öğretimi, kelime bilgisi, grafik düzenleyicileri, Frayer modeli

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç.Dr. Bayburt Üniversitesi, Bayburt Eğitim Fakültesi İlköğretim ABD, El-mek: ilter@bayburt.edu.tr

GRAPHIC ORGANIZERS ON TEACHING OF VOCABULARY (SAMPLE OF FRAYER MODEL)

ABSTRACT

Vocabulary is information of words, terms and concepts on the basis of background knowledge in fact a microcosm of human consciousness (Vygotsky, 1986). In this respect, the development and acquisition of vocabulary is an essential part of one's academic, social and cultural development, shortly professional life itself. Rich vocabulary knowledge affects all content areas in educational experiences and especially plays role in virtually all aspects of communication. Frayer model a graphic organizer on vocabulary instruction supports student learning by taking into account social and cognitive constructivist learning theory; therefore, it has more all components of successful vocabulary instruction. Indeed, one of the greatest advantages of using type of organizer that it connects new information students' prior knowledge and experiences already have in their schemas. To theory of schemas, a person can 'not learn new information without establishing meaningful connections between new knowledge and already knowledge memorized in the brain. Thus, Frayer model is a strategy based on cognitive process, which provides to aim students' knowledge to long-term memory, also helps them to create semantic maps by rebuilding new meaning to the words. In addition, Frayer model provides that students definite the keyword, explain its characteristics also, identify its examples and non-examples; thus contributes to development their own meanings. The purpose of this study is to explain the characteristics of Frayer model and present sample teachings activities related to model in the context of Social Studies, Mathematics and Science and Technology courses. In the research, 'document examination' method which is one of qualitative research methods was used. Consequently, it is suggested that the use of Frayer model will be effective in learning environment in term of providing positive effects on students have difficulties conceptual perception and poor readers, teaching on abstract and complex words, and developing meaningful learnings by using any student's concept district that obstacles his/her learning.

Key Words: Vocabulary instruction, vocabulary knowledge, graphic organizers, Frayer model

Giriş

Günlük yaşamda, etkili ve anlamlı iletişim yeteneği ve fikirlerin değişimine olanak veren kelime dağarcığı, zihinsel gelişimin ve iletişimin önemli bir parçasıdır. Güçlü kelime dağarcığı gelişimi, sadece okuduğunu anlama becerilerinin gelişimini teşvik etmez; aynı zamanda topluma aktif katılımı da mümkün kılar. Kelime dağarcığı, kişilerin kendilerini ifade etmek için kullandığı mevcut terimler, kavramlar ve kelimeler bütünü olarak tanımlanır; buna karşın geçmiş bilgileri, kazandığı yaşam deneyimleri ve bilgilerin özeti olarak da düşünülür (Blachowicz ve Fisher, 2004; Deshler, Palincsar, Biancarosa ve Nair, 2008; Karjala, 2010). Kelime dağarcığı gelişiminin, öğrencilerin sosyal ve kültürel yaşamı üzerinde etkisi büyük olup, aile okuryazarlığı arasında güçlü bir ilişkisi bulunmaktadır (Fisher ve Blachowicz, 2005; Manzo, Manzo ve Thomas, 2006).

Araştırmalar kültürel ve dilsel açıdan zengin ortamda yetişen çocukların bu ortamlardan yoksun olan çocuklara göre kelime dağarcığını daha fazla geliştirdiğini göstermektedir (Davis, 1994; Snow v.d., 1991; Akt. Blachowicz ve Fisher, 2004; Marzano, 2004; Deshler v.d., 2008). Çünkü kelime bilgisi ile aile eğitim düzeyi, sözel dil, kavram gelişimi ve zekâ biçimi arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Dolayısıyla kelime bilgisi, bireyin zihinsel başarısının bir göstergesi olup, sosyal ve kültürel yaşamı doğrudan etkilemekte ve bu süreçlerden de etkilenmektedir. Kelime bilgisinin genişlemesi, öğrencilerin akademik bilgi birikimi artışında da büyük bir potansiyele sahiptir (Blachowicz ve Fisher, 2004; King, 2011). Bu açıdan kelimeler ve bilgi birikimi arasında pozitif yönde bir ilişki vardır, özellikle kelime bilgisi, okuduğunu anlamada iyi bir belirleyicidir (Marzano, 2004:30; Blachowicz, Fisher, Ogle ve Watts-Taffe, 2006). Kelime ve bilgi birikimi arasında bu yakın ilişki, çocukluktan itibaren sürekli gelişir. Bilginin birikimi, kişinin bireysel ve sosyal olarak öğrendiği toplam yaşam deneyimleri ve bilgisidir. Çocuklar erken yaşlardan itibaren yeni kelimeler ve terimler kazanmak için “hızlı haritalama” adı verilen bilişsel süreçler yoluyla kelimenin anlamını oluştururlar. Bu süreç yeni bir kelime ya da kavram ile birçok kez karşılaşınca “genişletilmiş haritalama” olarak adlandırılan zengin ve derin anlayışa dayalı dönüşüm süreci ile devam eder (Carey, 1978; Akt. Karjala, 2010).

Çocuğun bir konu hakkında sahip olduğu kelimeler, onun etkinliği kavraması ile doğrudan ilişkilidir. Okuma ve kavrama başarısı, nitekim kelime gelişimine bağlıdır (National Reading Panel, 2000). Okumanın en önemli amacı, okuduğunu anlamak, yorumlamak ve etkili iletişim becerilerine sahip olmak içindir. Zengin kelime dağarcığına sahip insanlar, genellikle etkili iletişimcilerdir. Çünkü kelime bilgisi, okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerini içererek pek çok yaşam alanını etkiler. Kişi ne kadar çok kelime bilirse, olgu ve olayları kavraması ve yorumlar geliştirmesi de o kadar kolay olur. Dolayısıyla kelime bilgisi, okuduğunu anlamada tek başına en önemli faktördür. Okuduğunu anlama ise fikirler arasında ilişkileri ayırt etme yeteneği, karmaşık ve soyut becerileri entegre etmede zihinsel bir süreçtir. Bu süreç, okuyucunun yeni bir anlam geliştirmesini, üst bilişsel davranışların ortaya çıkmasını sağlar (Warren, 1973; Stahl, 1999; NICHD, 2000). Becker (1977) kelime bilgisi yetersizliğini okuma-yazma öğretiminde dezavantajlı bir durum olarak tanımlamıştır. Çünkü etkili bir okumanın ve okuduğunu anlamamanın temel bileşenlerinden biri de kelimeler bilgisidir (Stahl ve Fairbanks, 1986; Beck, McKeown ve Kucan, 2002). Freebody ve Anderson (1983) ve Johnson ve Johnson (tarihsiz) kelime bilgisinin okuduğunu anlama için gerekli olduğunu; kelimelerin anlamlarını bilmeyen insanların en muhtemel zayıf okuyucular olduğunu savunmuşlardır. Nitekim iyi okuyucular, genellikle tesadüfî öğrenme ya da geniş bağımsız okuma yoluyla çok fazla kelimeler kazanır (Blachowicz ve Fisher, 2004). Tüm bunlar, kelime gelişimiyle okuma, anlama ve konuşma arasında oldukça güçlü bir ilişki olduğunu doğrulamaktadır (LaFlamme, 1997:372; Baumann ve Kame'enui ve Ash, 2003:754; Curtis, 2008).

Öğrencilerin karşılaştıkları materyaller kapsamında yetenekleri göz önüne alındığında, kelime gelişimi, aslında bir dersin belki de en önemli bileşenidir. Tamamen kelimeleri kullanmak, kelimeleri anlamak, öğrencinin bilgileri yorumlamasına, analiz etmesine ve kaynaklardan ulaştığı bilgileri değerlendirmesine yardımcı olur (Harmon ve Hedrick, 2000; Harmon, Hedrick ve Fox, 2000). Zengin ve verimli kelimeler ve geniş bilgi birikimi, bu noktada çocukların okuduğunu anlama, sorgulama deneyimlerine, fikirlerin değişimine yardımcı olmaktadır. Marzano (2004) ve Freebody ve Anderson (1983) yaptıkları çalışmada kelime bilgisi ve bilişsel davranış düzeyi ve biçimleri arasında yüksek düzeyde ilişki belirlemiştir. Jenkins, Stein ve Wysocki (1984) kelime bilgisinin sözel zekânın en iyi göstergelerinden biri olduğunu ifade ederek kelime gelişiminin ve kelime dağarcığının önemine dikkat çekmiştir. Araştırma sonuçları, derin kelime birikimine sahip öğrencilerin, metabilşsel becerilerini daha fazla kullandığı ve okuduğunu anlamada daha başarılı olduğunu göstermektedir (Paris, Carpenter, Paris ve Hamilton, 2005; Ebbes ve Denton, 2008). Bu noktada öğrenci başarısını artırmak için en iyi yolun öğrencilerin artan kelime bilgisi ve bilgi birikiminin

sağlanmasıdır. Bu nedenle kelime gelişiminde etkili ve verimli stratejilerin kullanılarak yüksek düzeyde öğrenci katılımına yer verilmesi önerilmektedir.

Bugün genel olarak kelime geliştirme, kelime öğretiminde önemli bir süreç olmasına rağmen içeriğe yönelik kavramlar, kelimeler semantik kültürel farklılıklar nedeni ile ihmal edilmiş ve genellikle kelimelerin sözlükte anlamı aranarak ezberleme yoluyla öğrencilere kazandırılmaktadır (Manzo v.d., 2006; Shea, 2011). Bu yaklaşım, sadece yüzeysel ve kısa süreli öğrenmeyi kapsar. Kelimelerin sadece anlamlarını ezberleyen öğrenciler, genellikle bunları öğrendiği bilgilere uyarlamada, tanım yapmakta, dahası kendi anlamlarını oluşturmada sorunlar yaşamaktadır (Texas Reading Initiative, 2000). Bu açıdan genel eğitimi geliştirmek, etkili kelime öğretim stratejilerinin geliştirilmesi ile mümkündür. Baumann v.d., (2003) son otuz yılda kelime öğretiminin büyük bir önem kazandığını, ancak uygulamada halen sorunlar yaşandığını belirtmiştir. Onlara göre kelime öğrenmenin tüm yönlerine yönelik deneyimsel ve etkileşimsel araştırmaların yapılması ve mevcut bulgular ışığında yaşanan sorunların giderilmesi amacıyla etkili kelime öğretim stratejilerine yer verilmesi gerekmektedir. Beck v.d., (2003) bu konuda zengin kelime öğretiminin öğrencilerin öğrendiği kelimelerde semantik ağlar geliştirdiğine, tekrar oluşturduğuna; böylece kapsamlı bir kavramlar bilgisi oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Kelime gelişiminde doğrudan öğretim gereklidir, ama yeterli değildir. Çoğu yeni yaklaşımda kelime öğretiminde öğrencilerin ön bilgileri, söz dizimi, anlama bilgisi, morfolojisi ve fonetiğinin kullanımı teşvik edilir. Miller ve Gildea (1987) kelime öğretiminde bir kelimenin sözlüğe bakarak anlamın incelenip deftere yazılmasının pedagojik açıdan yeterli olmadığını ifade etmiştir. Onlara göre bir kelimeyi öğrenmek, içerik bağlamında onun sözlükteki anlamını okuyup yazmaktan daha fazlasını gerektirir. Öğrencilerin meşgul olacağı aktiviteler üreterek kelimeleri öğrenmeleri, hafızalarında daha fazla kalmasını sağlar. Nitekim bilinmeyen bir kelimenin tanımını pasif bir şekilde dinleyen bir öğrenci kelimeyi uzun süreli belleğe aktarmada sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle öğrenilen kelimelerin öğrencilerin dünyası ile ilişkili olması, mevcut bilgilerini harekete geçirmesi gerekir (Marzano, 2004). Paris v.d., (2005) bu konuda çocukların erken yaşantılarında, dilin kalitesi ve saf miktarının kelime gelişiminde son derece kritik olduğunu, özellikle akademik ve sosyal başarıyı artırmada belirleyici olduğunu ifade ederek kelime öğretimine vurgu yapmıştır.

Doğru kelime bilgisi, okuyucunun şemasında var olan kavramlar ve kelimeleri yeni kelimelerle bütünleştirilmesini gerektiren karmaşık bir süreci içerir (Greenwood, 2002; King, 2011). Bu nedenle yeni kelime öğrenme, öğrenci etkin katılımını ve düşünme becerilerinin kullanımını gerektirir (Stahl, 1999). Etkili kelime öğrenme stratejileri, eleştirel düşünme, modelleme ve üstdilsel gelişmişliğe yardımcı olur. Öğrencilerin güçlü okuyucular olmaları ve kelime dağarcığını geliştirmeleri için bilinmeyen terimler/kavramlar ile karşılaşmaları, bu kavramlarla etkileşim içinde olmalarına ihtiyacı vardır. Öğretmen öğrencilerin öğrendiği kelimelere ilişkin hikâyeler yazmalarına ya da drama, oyun içinde kullanmalarına böylece onların kavramlarla içselleşmelerine yardımcı olur (Graves ve Penn, 1986; Senechal ve Cornell, 1993). Blachowicz ve Fisher (2004) bu konuda etkili kelime öğretimi için dört temel ilke tanımlamıştır: Bunlar: kelime açısından zengin bir çevre oluşturma, öğrencilerin bağımsız kelime öğrenenler olarak gelişmelerine yardımcı olma, kelime öğrenme davranışlarını modelleyen öğretici stratejiler kullanma ve öğretimin amaçlarına uygun alternatif ölçme ve değerlendirmelere yer vermedir. Carr ve Wixson (1986) ise kelime bilgisi öğretiminde dört temel kuralı oluşturmuştur: (1) Öğretim, öğrencilerin yeni kelimeleri önceki bilgileriyle ilişkilendirmelerine yardımcı olmalıdır. (2) Öğretim, öğrencilerin detaylı kelime bilgisi geliştirmelerine yardımcı olmalıdır. (3) Öğretim; yeni kelime öğrenirken öğrenci ilgisini yönlendirmeyi teşvik etmelidir. (4) Öğretim, öğrencilerin yeni kelimeleri bağımsız olarak kazanabilmeleri için etkili kelime stratejilerini içermelidir. Trask (2011) kelime öğretiminde öğretilecek kelimenin öğrencilerin mevcut bilgileri, deneyimleri, kişisel inançları ile ilişkili olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ona göre kelime öğretiminde bilişsel, sosyal, duyuşsal ve fiziksel

deneyimlerinin büyük etkisi vardır. Kelime öğretimi, öğretmenler için zor gelebilir; ancak bazı özel stratejiler, grafik düzenleyicileri ve araştırmacıların kelime öğretiminde öğretmenler için etkili bulduğu modeller yer almaktadır (Watts, 1995; Blachowicz v.d., 2006). Baumann v.d. (2003) kelime öğretimi için en iyi yöntemi bulmak amacıyla yaptığı çalışmada üstün bir stratejiye rastlamamıştır. Ancak etkin kelime öğretiminde bir öğretmenin öğrencilerinin kelimelere yeni anlamlar kazanmalarına yönelik stratejiler yer almaktadır. Kelimelerin anlamlarının genişletilmesi, kişisel olarak tanımlanması, yaşamla ilişkilendirilmesi ve karakteristik özelliklerinin ortaya çıkarılması, kelime öğretiminde gerekli özellikler ve süreçler olarak belirlenmiştir. Bu açıdan kelime öğretiminde kelime bilgisinin gelişimi için Frayer modeli önerilmiştir (Monrea ve Pendergrass, 1997). Alan yazında yapılan incelemeler sonucunda Türkiye’de kelime öğretiminde Frayer modeline ilişkin çalışmaların olmadığı, ancak yurt dışında çok sayıda çalışmaların yer aldığı görülmüştür (Warren, 1973; Wixson, 1986; Labrosse, 2007; Popielarcheck, 2008; Curtis, 2008; Cronan, 2010; Karjala, 2010; Shea 2011). Bu nedenle bu modelin Türk literatürüne kazandırılarak farklı disiplinlere özgü kavramların öğretiminde gerek kuramsal gerek deneysel çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, kelime öğretiminde bir grafik düzenleyici olan Frayer modelinin temel niteliklerini, olumlu ve olumsuz yönlerini açıklamak, önemini kelime veya kavram öğretiminde yapılan çalışmalar doğrultusunda ortaya çıkarmak, ayrıca modele yönelik Sosyal bilgiler, Matematik ve Fen ve Teknoloji derslerine ilişkin kazanımlar doğrultusunda bazı anahtar kavramlar belirleyerek örnek etkinlikler sunmaktır. Araştırmada olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren ve yazılı materyallerin analizini kapsayan nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada araştırılan konuya yönelik basılı veya yazılı kaynakların taranması ve analiz edilmesi olarak tanımlanan doküman incelemesi, araştırmacının veriler elde etmesini sağlamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Frayer Modeli ve Avantajları

1969 yılında Frayer, Fredrick ve Klausmeer tarafından geliştirilen Frayer modeli, öğrencilerin kavramsal gelişimine yardımcı olarak herhangi bir içerikte karmaşık ve soyut kelimelerin öğretiminde kullanılan etkili bir stratejidir. Frayer modeli, bir kavramın başka kavramlarla ilişkilendirilerek üst düzey ilişki oluşturmak için öğrencilerin etkin öğrenmesini destekler (Frayer, Fredrick ve Klausmeer, 1969). Frayer modeli, bir öğretim yöntemi olarak bilinmeyen kavramlar ya da kelimelerin öğretimi için geliştirilmiştir. Bu model, aslında bir grafik düzenleyici olarak bir kelimenin ya da kavramın çeşitli yönleri ile incelenmesine, kavramsal kategorilere ulaştırılmasına yardımcı olur. Modeli benzersiz kılan, kelime hakkında ilgili (içsel özellikler) ve ilgisiz özelliklerin listelenmesi, örnekler ve örnek olmayanların (bir veya daha fazla ilgili özellikten yoksun) belirlenmesi ve diğer kavramlarla hiyerarşik ilişkilerin ortaya çıkarılmasıdır (Warren, 1973; Graves, 2006; Labrosse, 2007; Trask, 2011). Böyle bir süreç gelişimi, kavram edinmeye ve pekiştirmeye dayanmaktadır. Frayer modeli, görsel temsil sağlayarak bir kelime ya da terim hakkında çoklu olarak parçaların görülebilmesine izin verir (Buehl, 2001). Curtis’e (2008) göre, bu model, kelime öğretiminde sosyal açıdan katılımı teşvik edici ve çoklu ortamla destekleyici yaklaşımlardan biridir. Öğrenciler model ile öğrendiği yeni kelimeleri diğer kelimeler arasındaki semantik farklılıkları, ilişkileri akranları ile tartışarak ve paylaşarak; böylece anlamlarını özümseyerek yeniden inşa eder. Frayer modeli, Beck v.d. (2002) tarafından kelime öğretiminde son derece güçlü bir yöntem olarak ifade edilmiştir. Aslında modelin gelişimi, sorgulayıcı-araştırma tabanlı öğrenme modeline dayalı bilişsel süreçler yoluyla sağlanmıştır (Frayer v.d., 1969). Frayer modeli kullanımı, öğrencilerin sadece anahtar kavramları tekrarlamalarına izin vermez, aynı zamanda en zor kelimelerin öğretiminde de pratik bir yoldur; bu nedenle model, içeriğe dayalı bir analiz stratejisi olup; kelimelerin daha derin anlaşılmasına yardımcı olur (Watts, 1995). Dolayısıyla modelin temel

özelliği, kavramların öğretiminde sorgulama temelli bir stratejiye yer vermesi, içerik bağlamında geniş çerçevede öğrencilerin anlamlı tanımlar yaratarak içeriğe ilişkin daha derin bir anlayış sağlamasıdır (Greenwood, 2002; Billmeyer ve Barton, 2002). Frayer modeli, kavram öğretiminde uygulamalı bir faaliyet olup; kavramsal anlayış ve kavramsal değişimde öğrencilere öğrenmelerini yansıtmalarına yönelik yaşantılar sunar. Modelin doğası, içerikte kavramların tanımlamalarına sağladığı kolaylık ve zenginliktir. Bir rehber olarak öğrencilerin bireysel, çift, ya da takım halinde çalışmasını, içerikteki terimlerin anlamlarını tartışmasını, fikirleri geliştirmesini teşvik eder (Frayer v.d., 1969; Labrosse, 2007). Bu açıdan model, sınıflarda sosyal çalışmayı destekler, öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmaya, kavramları tanımlamaya, anlama ve bilgilerini geliştirmeye yardımcı olur. Öğrenen merkezli olan bu uygulama, öğrencilerin terim veya kavramların anlamları konusunda uzmanlaşmasını sağlar (Bourne, 1966; Akt. Labrosse, 2007; Bishop ve McIntosh, 2009:30). Frayer modeli, Piaget'in bilişsel gelişim teorisine dayalı olup, şema kuramını da destekleyen bir araçtır, çünkü yeni bilgileri var olan bilgiler üzerine inşa eden ve geliştiren bir yapıdadır (Monroe, 1998; Labrosse, 2007). Bu yapı, öğrencilerin kendilerini kavramlarla içselleştirmelerinde, yapılandırmalarında ve derin bir anlayış kazanmalarında örgütsel bir modeldir. Model, kelimelerin akılda daha fazla kalıcı olmasını sağladığı için üretken bir özelliğe sahiptir. Ancak öğrenilen kelimelerin öğrencilerin mevcut bilgileri ya da kendi dünyaları ile ilgili olması gerekir (Marzano, 2004). Sonuç olarak Frayer modeli, görsel ya da grafik gösterimini temsil eden anlamlı bir şekilde kelimelerin uzun süreli belleğe kaydedilmesini sağlayan bir grafik düzenleyicidir. Öğrencilerin bu yolla kelimeleri öğrenmeleri kolaylaşır ve bağımsız bir öğrenen ve düşünür olmalarına dolayısıyla kavramsal anlamayı kolaylaştırmaya yardımcı olur.

Grafik düzenleyici olarak Frayer yaklaşımı

Grafik düzenleyicileri, bilginin dilde (semantik) ve dil dışında (imgeleme, görüntü) farklı formlarında depolanmasını sağlayan ve bağlamlar arasındaki ilişkiyi gösteren iki boyutlu görsel temsilcilerdir. Genel olarak görsel ilişkileri organize eden grafik düzenleyicileri, hiyerarşik yapının, neden-sonuç ilişkilerin, karşılaştırmaların, eş ve zıtlıkların, döngüsel ve doğrusal söz dizinlerin organize edilmesinde oldukça güçlüdür. Grafik düzenleyicileri, öğrencilerin uzun uzun yazılar yazmaları yerine bir grafik üzerinde kedi bilgilerini organize ederek görselleştirmelerine, bağlamlar arası mantıksal ilişkiler kurmasına yardımcı olmada kullanılır (Rice, 1994; Strangman, Hall, ve Meyer v.d., 2003; Ellis ve Howard, 2007; Vaughn, Vos ve Schumm, 2007). Bu yapılar, dil dışı görsel görüntüleri yüksek düzeyde bağlantılar ve ilişkilere vurgulayarak anahtar kelime ya da ifadeleri, oklar, semboller ya da işaretler yoluyla birleştirmeye ve görüntülemeye katkı sağlar. Bu nedenle grafik düzenleyicileri, bilişsel yapısalci kuramı temel alarak öğrencilerin ön bilgilerini yeni bilgiler ile birleştirme ve içeriğe geliştirmelerinde etkili süreçleri içermektedir.

Eğitim uygulamalarında grafik düzenleyicileri, engelleri en aza indirmek, sözel dili işlemek, karmaşık matematiksel işlemleri yürütmek ve akıcı okumayı sağlamak adına kelime öğretiminde kullanımı önerilmiştir (Greenwood, 2002; Barton-Arwood ve Little, 2013). Bu tip bir düzenleyici kullanmanın en büyük avantajlarından biri de, öğrencilerin yeni bilgiyi şemalarında daha önce bulunan bilgiye bağlamaları ve kavramsal öğrenmeye yardımcı olmasıdır (Warren, 1973; Brewer ve Treysen, 1981; Bromley, 2007). Çünkü grafik düzenleyicileri, görsel ekranlar aracılığı ile belirsiz, karmaşık içeriği daha anlamlı ve kalıcı hale getirmeye, gerçekler ve kavramlar arasında ilişkileri açığa çıkarmaya yardımcı olur (Lenz, Bulgren ve Hudson, 1990; Akt. Barton-Arwood ve Little, 2013; Marzano, Gaddy ve Dean, 2000). Nitekim anlamlı öğrenme süreci, belirli bir bilgi alanı için hiyerarşik olarak kavramlar ve önermeleri bütünleştirmede zihinsel bir çerçeve oluşturur. Dolayısıyla anlamlı öğrenme süreci, ön bilginin sürekli yeniden inşa edilmesini gerektirir. Öğrenciler mevcut bilgilerinden hareketle problem çözme ve yaratıcı düşünme ile ön bilgi ve yaşantılarını kullanarak anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirir ve bu durum, ezber öğrenmeye dayalı dışsal motivasyonun aksine

onlarda güçlü bir pozitif içsel motivasyon meydana getirir. Bu açıdan grafik düzenleyicileri, öğrencilerin bilişsel yapısındaki mevcut bilgi ve fikirleri yeni kavram ve fikirlerle entegre ederek anlamlı ve kalıcı öğrenmeye teşvik eder (Ausebel, 1968; Novak 2010). Marzona (2003) kelime gelişiminde gerek tüm öğrenciler gerek birden fazla öğrenme engeli olan öğrenciler için dil ve dil dışı stratejileri kullanmayı kelime ve bilgi öğrenmede etkili yollar olarak ifade etmiştir. Benzer biçimde Lapp, Flood ve Ranck-Buhr, (1995) ve Hughes, Maccini ve Gagnon (2003) ise bu yapıların kullanımını kavramsal algı zorluğu çeken ve zayıf okuyucular üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu savunmuşlardır. Monroe (1998) ise grafik düzenleyicilerini, bilgi alma ipuçları olarak ifade etmiş ve öğrencilerin kelime gelişimine hizmet ettiğini ve üstbilişsel bir anlayış geliştirmelerini teşvik ettiğini belirtmiştir. Bu açıdan grafik düzenleyicileri, muhtemelen dil dışı düşünmeyi teşvik etmek için en yaygın yollar olarak tanımlanır (Marzano, 2004:56).

Kelime öğretiminde grafik düzenleyiciler için alışılmış yapılar, görsel olarak fikirleri birbirine bağlayan ve öğrenilecek kelimeleri ilişkilendiren daireleri ve sıraları bağlayan kutuları içerir (Blachowicz ve Fisher, 2004; Cronan, 2010). Grafik düzenleyicileri, belirli kelimelerin öğretiminde öğretim yöntemleri ve ölçme ve değerlendirme araçları olarak kullanılır ve yüksek düzeyde düşünme becerileri kazandırarak, öğrencilerin kavram gelişiminde ortaklaşa ve işbirlikli yollar geliştirmelerine yardımcı olur. Ayrıca görsel öğrenenlerin, kelimeler ve dil hakkındaki bilgileri akılda daha fazla tutmasını sağlar (Marzona, 2004). Frayer modeli, öğrencilerin kelime bilgisinde daha büyük derinlikte öğrenmelerine yardım eden bir çeşit grafik düzenleyicisidir. Modelin başlıca özelliği, öğrencilerin bağlam içindeki terimler için anlamlı tanımlar oluşturmalarında kullandıkları grafik düzenleyici olmasıdır. Sonuç olarak model gerek zayıf gerek iyi okuyuculara kritik özellikleri (örnekleri ve örneği olmayanlar) sağlamanın yanı sıra, kavramların üst-orta-alt ilişkisi içinde yerleştirilmesine yardımcı olarak kendi anlamlarını geliştirmelerine katkı sağlar (Frayer v.d., 1969). Kavram analizinde böyle bir sistematik yaklaşımı kullanmak, anlama için iki şekilde kolaylaşabilir: birincisi, materyal üzerine daha fazla yapılandırılmış örgütsel model koymak; ikincisi, okuyucunun özellikleri ayırt etme yeteneğine yardımcı olmaktır (Warren, 1973).

Frayer Modeli ile Kavram Öğretimi

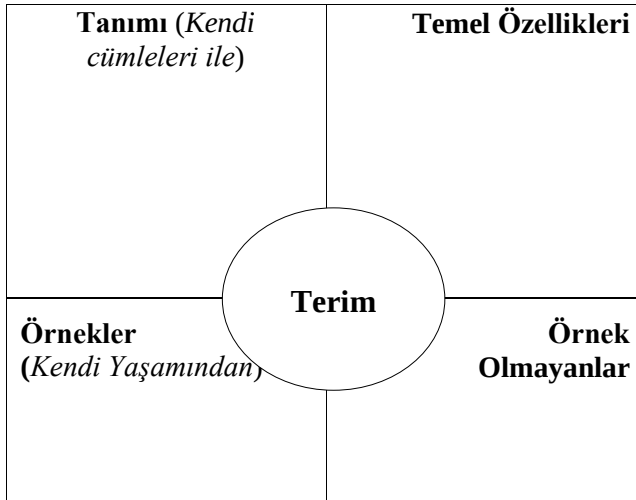
Öğrencilerin ders kitaplarında terimleri ya da kavramları anlamalarını önleyen birkaç zayıf nokta mevcuttur: (a) kavramları sunmanın yetersiz yolları, (b) materyalin kavramsal basamağı ve organizasyonu ve (c) kavram erişimidir. Nitekim Frayer modeli, kavram analizinde daha sistematik yollar sunar ve öğrencinin kişisel deneyimlerine dayanarak belirli kavramlar üzerinde daha fazla yapılandırılmış örgütsel model koyar ve bu zayıflıkları giderir (Warren, 1973:24). Frayer modelinin kullanımı ile öğrenciler, bir kelimenin temel özelliklerini grafiksel biçimde gösterirler. Öncelikle öğrenciler, anahtar kelimeye ilişkin ön bilgiler ile mantıksal bağlantılar kurmaya çalışır ve ilgili kelimenin eş ve zıt anlamlarını ortaya çıkarır. Daha sonra öğrenciler bunlar arasında ilişkileri gösteren bir harita çizerek kelimeye ilişkin nitelikleri, yaşamdan örnekleri ve örnek olmayanları yüksek sesle düşünerek yazılı veya görsel biçimde açığa çıkarırlar (Curtis, 2008; Trask, 2011). Daha sonra öğrenciler buradan hareketle kendi cümleleri ile kelimeye ilişkin tanımlar yaparak ulaştığı tüm bilgileri, tamamladığı çizelgeleri birbirleri ile paylaşırlar.

Frayer ve diğerleri tarafından öne sürülen yaklaşım, kelimelerin bileşenleri göstermek ve birkaç özelliğine göre sınıflandırmaktır. Bunlar kelimenin ilgili özellikleri (içsel boyutlar) (1), ilgili olmayan özellikleri (2), kelimeye ilişkin örnekler, (3) kelimeye ilişkin örneği olmayanlardır. Frayer modelinde “ilgili özellikler” anahtar kelimenin tüm örneklerinde yaygın olan içsel özelliklerdir. Ör., bir “kürenin” ilgili özellikleri hem onun küresel biçimde oluşu hem de dünyanın bir temsili oluşudur. Bir kavramı tanımlamanın bir diğer yolu, tüm kavram özelliklerine özgü olmayan belirli bir kavramın özellikleri olarak tanımlanabilecek “ilgisiz özellikleri” yoludur. Ör., kürenin ilgisiz bir özelliği ‘boyutu’ olacaktır (Warren, 1973:23; Graves, 2006:76). Tabachnick, Weible ve Frayer ’in (1970:15-

16) belirlediği gibi bir kavramın ilgili ve ilgisiz özelliklerini karar vermede kullanılan bir yaklaşım, mümkün olduğunca kavramın pek çok farklı örneğini düşünmek ve ortaya çıkarmaktır. Tüm bu örneklerin bütün özelliklerinde bulunan özellikler, genellikle kavramın ilgili özellikleridir. Yalnızca belirli örneklerde bulunan özellikler, kavramın ilgisiz özellikleri olmaktadır. Bu tarz bir yaklaşım örneği, “delta” kavramı olarak düşünülebilir. Bir delta, ırmaktan toprak taşındığı zaman orada karanın olduğu bir tür ırmak ağzı türüdür. İlgili yaklaşımlar, bir deltanın ırmak ağzının bir parçası olduğu, ırmak tarafından oluşturulan ada olduğu ve ırmağın biriktirdiği toprak taşınmasıyla giderek büyüyen bir parça olduğu olacaktır. Dünyadaki her delta, bu özellikleri paylaşacaktır. Ancak, dünyadaki her delta, Mississippi Nehri’nin sonunda değildir, dünyadaki her delta, pamuk yetiştirmek için uygun toprağa sahip değildir, her delta tam olarak şekillenmiş değildir; bu yüzden konum özellikleri, toprak çeşidi ve şekil “delta” kavramının ilgisiz özellikleridir (Tabachnick v.d., 1970:16; Graves, 2006:76). Bir kavramı açıklamanın üçüncü yolu; kavrama ilişkin örneği olmayanları ortaya çıkarmaktır. Bir örneği olmayan bir veya ilgili özellikten yoksundur. Ör., “küre” kavramında duvar haritası bir örneği olmayan olarak kullanılabilir, çünkü küresel şeklin ilgili özelliklerinden yoksun olacaktır. Bir örneği olmayanın işlevi, öğrencinin kavramı tam olarak anlayıp anlamadığına karar vermesinde içsel özellikleri temeline dayanır. Bu dayanak, kavramı ayırt etmesini gerektiren makul bir alternatif sunarak ona yardımcı olmaktadır (Warren, 1973).

Frayer Modeli Diyagramı

Frayer modelinde dört kısımla çevrili bir bölüm ‘merkez alanı’ olarak düzenlenmiştir. Model, toplamda beş bölümden oluşan bir şemadır. Modelde merkezdeki ovalin içinde seçilmiş kelime listesinin yazıldığı geniş bir kare meydana bulunmaktadır. Merkez alanda, üzerinde çalışılacak anahtar kelime ya da terim tanımlanır. Küçük gruplar halinde çalışan öğrenciler, bu dört çevreyi yazı, sayı, resim, grafik, semboller vb. kullanarak doldurmaya çalışır (Monroe ve Pendergrass, 1997).

Şekil 1: Frayer Modeli (Frayer v.d., 1969)

Şekil 1’de Frayer modelinde, çevresindeki dört kutuda, üst sol el kenarı (birinci çeyrek) “kelimenin tanımı” için üst sağ el kenarı (ikinci çeyrek) “temel özelliklerin” yazılması içindir. Aşağıdaki sol kenar (üçüncü çeyrek), öğrencilerin kelimeye ilişkin yaşamdan “örnekler” ve aşağı sağ el kenarı (dördüncü çeyrek) ise bu kelimeye yönelik “örnek olmayanlar” içindir (Billmeyer ve Barton, 2002).

Frayer Modelin Dezavantajları

Frayer modeli, öğrenciler için kelime gelişmesini kolaylaştıran birçok güçlü özelliklere sahip olmasına rağmen, modelin bazı içsel zayıflıkları bulunmaktadır. Modelin birinci zayıf yönü, uygulama için gereken süredir. Çünkü model, belirli bir düzeyde uygulama gerektirmektedir. Nitekim kelime öğreticiler tarafından Frayer modeli, zaman alıcı bir grafik düzenleyicisi olarak tanımlanmıştır (Monroe, 1998; Marzano, 2004; Graves, 2006). Sınıf ortamında grafik düzenleyicilerin tamamlanması beceri ve fiziksel uygulama gerektirmektedir. Bazı öğrenciler grafik düzenleyicilerini tamamlamada diğerlerinden daha uzundur. Zamanlama, uygulama ve öğretmen desteği ile öğrenciler aslında kendi Frayer modelini ya da diğer grafik düzenleyicileri oluşturmayı başarabilirler. Dolayısıyla bu modelin bir dezavantajı da yoğun emek ve uygulama gerektirmesidir (Graves, 1985; Greenwood, 2002).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Literatürde ulaşılan bilgiler doğrultusunda belirli kavramların öğretiminde Frayer modeli kullanımının hem kavram bilgisinde hem de içeriğin derin anlaşılmasında etkili olduğu görülmüştür (Frayer v.d., 1969; Taber, 2002; Marzano, 2006; Graves, 2006; Labrosse, 2007). Örn., Popielarcheck (2008) okuma-yazma stratejilerini verimli kılmak ve kelime gelişimini sağlamak için yaptığı çalışmada Frayer modelinin, semantik haritalamanın, kavram haritasının okuyucuların dostu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin kavramsal yoğunluğunda, metin düzenlemesinde ve okumayı anlamada artışlar saptanmıştır. Enge (2005) on hafta boyunca yaptığı deneysel çalışmada Frayer modelini kullanarak öğrencilerin kelime dağarcığı gelişiminde artışlar gözlemlenmiştir. Ön test / son test sonuçlarına göre %50 düzeyinde bir akademik kelime başarıları ortaya çıkmıştır. Monroe (1998) yaptığı çalışmada modelin matematiksel kavramlar öğretiminde matematiğe ilişkin tutum, eğilim ve özgüven gelişiminde etkili olduğu, özellikle öğrencilerin %56'sının matematiksel kavramlar bilgisinde artış olduğu saptanmıştır. Trask (2011) bu konuda modelin kendisini, materyal düzenlenmesinde ve duyuşsal kelime öğrenme gelişiminde büyük bir potansiyele sahip olduğunu, bir terim ya da kavramın tanımını yapmaktan ziyade, daha fazla yönlerine çalışması bakımından kapsamlı bir anlayış geliştirdiğini ifade etmiştir. Sosyal bilgiler ve Fen öğretiminde de modele yönelik çalışmalara rastlanılmış ve başarılı sonuçlara ulaşılmıştır. Örn., Peters (1974) yaptığı çalışmada Frayer modelinin Sosyal bilgiler dersi kitabını okuma ve yazma yöntemlerine göre Sosyal bilgilere ilişkin fikir, düşünce ve kavramların daha kolay kazandırdığı ortaya çıkmıştır. Karjala (2010) ise Frayer modelinin Sosyal bilgiler kavramları öğretiminde öğrenme zorluğu çeken öğrenciler üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Graves ve Penn (1986) öğretmenlerin Frayer modeli ile kütle, güç, ağırlık, hacim gibi terimlerin altında yatan kavramları aydınlatmalarında kullanabileceklerini; dolayısıyla Fen bilimlerine oldukça uygun olduğunu ifade etmiştir. Graves (1985-2006) Frayer modelini, öğrencilerin kolayca yönelebileceği, memnun kalacağı aynı zamanda eğleneceği, değişim yaratacağı bir model olarak savunmuştur. Wixson (1985) temel okuma becerileri üzerine yaptığı çalışmada modelin öğrencilerin kendi anlamlarını yeniden biçimlendirdiği, etkileşimsel öğrenmeye teşvik ettiği; bu sayede modelin zihinsel, sosyal ve üretken bir yapıya sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bozen ve Honnert'e (2004) göre, öğrenciler derinlemesine tartışmalar yoluyla kelimeleri not alma, özetleme, bir konu ya da örnek olay ile ilişkilendirme dolayısıyla yeniden inşa etme biçiminde uygulamalar yoluyla daha anlamlı yaşantılar kazanabilir. Bu açıdan Frayer modeli, anahtar kavramlar, olgular, kelimeler ve ilişkiler üzerine odaklanan bir temel olarak hizmet vermektedir. Sonuç olarak Frayer modeli, kelimenin tanımı, gerçekler, örnekler, örnek olmayanlar boyutuna ve dilsel temsilciliklerine yöneliktir. Çocuğun dilsel ve dil dışı koşulları daha fazla öğrenme stillerini içermesi dolayısıyla beynin her iki yarımküresini eş zamanlı olarak kullanımı teşvik etmektedir. Monrea ve Pendergrass (1997) da bu konuda grafik düzenleyicilerin farklı bölgelere doğrulanmış, bölünmüş bilgileri aktif

hale getirdiğini, böylece beynin her iki lobunun eş zamanlı olarak kullanılmasına izin verdiğini ifade ederek modelin beyin gelişimini desteklediğini ifade etmiştir. Nitekim bir grafik düzenleyici olarak Frayer modeli, beyinde mevcut bilgiyi yeni bilgilere bağlayan şema kuramını desteklemektedir (Frayer v.d., 1969; Monroe, 1998; Baumann v.d., 2003; Ajideh, 2003; King, 2011; Trask, 2011).

Alan yazında yapılan araştırmalar sonucunda modelin kelime dağarcığında artışlar sağlayarak yeni anlamlar geliştirdiği; dolayısıyla içeriğe ilişkin daha derin bir anlayış kazandırdığı ortaya çıkmıştır. Bu durum, Frayer modelinin kelime öğretiminde umut verici olduğunu; bu yolla öğrencilerin öğrenme sürecine katılmaya isteklendirildiği, geniş kavramlara sahip olarak daha fazla okul başarısı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Frayer modelinin, öğrencilerin anahtar kelimeler için ortak tanımların geliştirilmesini sağlayarak sosyal çalışmayı desteklediği, düşünce stratejilerini harekete geçirdiği, ayrıca çeşitli bağlamlarda kelimeye yeni anlamlar yükleyerek semantik haritalar oluşturduğu görülmüştür. Bu doğrultuda Frayer modeli, bir kavramın karmaşıklık ya da soyutluğunda ayrıca öğrencinin öğrenmesine engel olduğu herhangi bir kavram bölgesinde kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- AJIDEH, P. (2003). Schema Theory-Based PRE-Reading Tasks: A Neglected Essential in the ESL Reading Class. *The Reading Matrix*, 13 (1)
- AUSUBEL, D. P. (1968). *Educational psychology: A cognitive view*. New York: NY: Holt, Rinehart & Winston.
- BARTON-ARWOOD, S.M. & LITTLE, A. (2013). Using Graphic Organizers to Access the General Curriculum at the Secondary Level. *Intervention in School and Clinic* 49: 6, DOI: 10.1177/1053451213480025
- BAUMANN, J. F., KAME'ENUI, E. J., & ASH, G. E. (2003). Research on vocabulary instruction: Voltaire redux. in J. Flood, J. M. Jensen, D. Lapp, & J.R. Squire (Eds.), *Handbook of Research in Teaching the English Language Arts* (2n ed., pp. 752-785). New York.
- BECK, I. L., MCKEOWN, M. G., & KUCAN, L. (2002). *Bringing words to life: Robust vocabulary instruction*. New York: Guilford Press.
- BECKER, W.C. (1977). Teaching reading and language to the disadvantaged-What we have learned from field research. *Harvard Educational Review*, 47, pp.518-543.
- BILLMEYER, R. & BARTON, M. L. (2002). *Teaching reading in the content areas: If not me, then who?* Aurora, CO: ASCD.
- BISHOP, M., & MCINTOSH, K. (2009). Differentiated learning in science. *Educator's Voice* (2), 28-35
- BLACHOWICZ, C, FISHER, P., OGLE, D. & WATTS-TAFFE, S. (2006). Vocabulary: Questions from the classroom. *Reading Research Quarterly*, 41, pp.524-539.
- BLACHOWICZ, C.L.Z. & FISHER, P. (2004). Vocabulary lessons. *Educational Leadership*, 61, 66-69
- BOZEN, S. & HONNERT, A. (2004). *The effects of note taking and summarization skills on the success of students in a seventh grade science course*. Master's degree action research, Aurora University

- BREWER, W. F., & TREYENS, J. C. (1981). Role of schemata in memory for places. *Cognitive Psychology*, 13, 207-230.
- BROMLEY, K. (2007). Nine things every teacher should know about words and vocabulary instruction. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 50, 528-537.
- BUEHL, D. (2001). *Classroom strategies for interactive learning* (2nd ed.). Newark, DE: International Reading Association
- CARR, E. & WIXSON, K.K. (1986). Guidelines for evaluating vocabulary instruction. *Journal of Reading*, 29, 588-595.
- CRONAN, C. (2010). *Determining Best Practice for Vocabulary Instruction in a Middle School Setting*. Doctor of philosophy, University of Kansas
- CUNNINGHAM, A. E., & STANOVICH, K. E. (1998). What reading does for the mind? *American Educator*, 8-17.
- CURTIS, C. Y. (2008). *Socially Mediated vs. Contextually Driven Vocabulary Strategies: Which are most effective?* A Dissertation Doctor of Education, University of Oregon
- DAVIS, F.(1994). Fundamental factors of comprehension in reading. *Psychometrical*, 9, pp.185-97
- DESHLER, D. D., PALINCSAR, A. S., BIANCAROSA, G., & NAIR, M. (Eds.). (2008). *Informed choices for struggling adolescent readers: A research-based guide to instructional programs and practices*, (pp. 11-36). NY, International Reading Association, New York
- EBBERS, S. M., & DENTON, C. A.(2008). A root awakening: Vocabulary instruction for older students with reading difficulties. *Learning Disabilities Research & Practice*. 23(2), 90-102.
- ELLIS, E., & HOWARD, P. (2007). Graphic organizers: Power tools for teaching students with learning disabilities. *Current Practice Alerts*, 13, 1-4. Erişim: <http://teachingld.org/alerts#graphic-organizers> adresinden 12.02.2014'te alınmıştır.
- ENGE, S. (2005). *The impact of the Frayer Model on vocabulary*. Unpublished Action Research, Shawnee Mission Board of Education, Shawnee Mission
- FISHER, P. J., & BLACHOWICZ, C. L. Z. (2005). Vocabulary instruction in a remedial setting. *Reading & Writing Quarterly*, 21, 281-300. DOI: 10.1080/10573560590949386
- FRAYER, D. A., FREDRICK, W. C., & KLAUSMEIER, H. J. (1969). *A schema for testing the level of concept mastery* (working paper No. 16). Madison, WI: Wisconsin Research and Development Center for Cognitive Learning
- FREEBODY, P., & ANDERSON, R. C. (1983). Effects of vocabulary difficulty, text cohesion, and schema availability on reading comprehension. *Reading Research Quarterly* 18 (3): 277-294.
- GRAVES, M. F. (1985). Vocabulary Learning and instruction. *Review of Research in Education*. American Educational Research Association: Erişim;[http ://www.sagepublications.com](http://www.sagepublications.com) adresinden 03.03.2014'te alınmıştır, DOI: 10.3102/0091732X013001049
- GRAVES, M. F. (2006). *The vocabulary book: learning and instruction*. Language and Literacy Series. New York
- GRAVES, M. F., & PENN, M. C. (1986). Costs and benefits of various methods of teaching vocabulary. *Journal of Reading*, Vol. 29, No. 7 Special Issue on Vocabulary, pp. 596-602

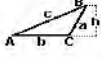
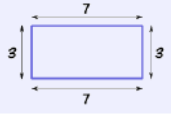
- GREENWOOD, S.C. (2002). Making words matter: Vocabulary study in the content areas. *The Clearing House*, 75, 258-263.
- HARMON, J. M., & HEDRICK, W. B. (2000). Zooming in and zooming out: Enhancing vocabulary and conceptual learning in social studies. *The Reading Teacher*, 54 (2): 155–159.
- HARMON, J. M., W. B. HEDRICK, & FOX, E. A. (2000). A content analysis of vocabulary instruction in social studies textbooks for grades 4-8. *The Elementary School Journal* 100 (3):253-272.
- HUGHES, C. A., MACCINI, P., & GAGNON, J. C. (2003). Interventions that positively impact the performance of students with learning disabilities in secondary general education classes. *Learning Disabilities*, 12, 101-111.
- JENKINS, J. STEIN, M. & WYSOCKI, K.(1984). Learning Vocabulary through Reading. *American Educational Research Journal* Winter 1984, Vol 21, No. 4, pp. 767
- JOHNSON, C., & JOHNSON, D. (n.d.). *Why teach vocabulary?* Erişim: http://eps.schoolspecialty.com/downloads/articles/Why_Teach_Vocabulary.pdf adresinden 10.03.2014'te alınmıştır.
- KARJALA, L. (2010). *Math Vocabulary Instruction in an Inclusive Classroom 1 Direct Instruction and the Frayer Model: Effects on Mathematics Achievement in an Inclusive Classroom*. Master of Science in Education Action Research Project. Southwest State University Education Department Marshall, Minnesota 56258
- KING, M. (2011). *Effects of Teaching Vocabulary Using Various Forms of Rich Instruction in Thematically Versus Randomly Grouped Sets*. A Doctor of Philosophy dissertation Auburn University, Auburn, Alabama.
- LABROSSE, P. (2007). *Analysis of the Effect of Specific Vocabulary Instruction on High School Chemistry Students' Knowledge and Understanding*. Doctor of Education in Mathematics and Science Education University of Massachusetts Lowell
- LAFLAMME, J.G. (1997). The effect of multiple exposure vocabulary method and target reading writing strategy of test scores. *Journals of adolescent adult literacy*. 40,372-381
- LAPP, D., FLOOD, J., & RANCK-BUHR, W. (1995). Using multiple text formats to explore scientific phenomena in middle school classrooms. *Reading & Writing Quarterly*, 11(2), 173–186.
- MANZO, U., MANZO, U., & THOMAS, M. (2006). Rationale for systematic vocabulary development: Antidote for state mandates. *Journal for Adolescent & Adult Literacy*, 49, 610-619.
- MARZANO, R. (2006). *Preliminary report on the 2004-05 evaluation study of the ASCD program for building academic vocabulary*. Alexandria, VA.
- MARZANO, R. J. (2003). *What works in schools: Translating research into action*. Alexandria, VA: ASCD
- MARZANO, R. J. (2004). *Building background knowledge for academic achievement: Research on what works in schools*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development

- MARZANO, R. J., GADDY, B. B., & DEAN, C. (2000). *What Works in classroom instruction*. Erişim: https://c1.livetext.com/folder/7826068/rZK2ngUJ_Marzano_What_Works.pdf adresinden 18.03.2014'te alınmıştır
- MILLER, G.A. & GILDEA, P., M.(1987).How Children Learn Words. *Scientific American*, v.257; n3 pp.94-99
- MONROE, E. E. (1998). Using graphic organizers to teach vocabulary: Does available research inform mathematics instruction? *Education* (118), p.538-572.
- MONROE, E.E., & PENDERGRASS, M. (1997). Effects of mathematical vocabulary on fourth grade students. *Reading improvement*, 34,(3), 120-132.
- National Reading Panel. (2000). *Teaching children to read: An evidence-based assessment of the scientific research literature on reading and its implications for reading instruction*. Washington, DC: National Institute of Child Health and Human Development.
- National Behaviour Support Service [NBSS]. (n.d). *Vocabulary Strategy-Frayer Model*. Navan Education Centre Athlumney Navan Co. Meath, Erişim: http://www.nbss.ie/sites/default/files/publications/frayer_model_-vocabulary_strategy_handout__copy_3.Pdf adresinden 21.03.2014'te alınmıştır
- National Institute of Child Health and Human Development. (2000). *The report of the National Reading Panel. Teaching children to read: An evidence-based assessment of the research literature on reading and its implications for reading instruction* (NIH Publication No. 00-47699). Washington, DC: U.S. Government Printing Office
- NOVAK, J.D.(2010). Learning, Creating, and Using Knowledge: Concept maps as facilitative tools in schools and corporations *Journal of e-Learning and Knowledge Society* Vol. 6, n. 3, (pp. 21 - 30) ISSN: 1826-6223 | eISSN: 1971-8829
- PARIS, S. G., CARPENTER, R. D., PARIS, A. H., & HAMILTON, E. E. (2005). Spurious and genuine correlates of children's reading comprehension. In S. G. Paris & S. A. Stahl (Eds.), *Children's reading comprehension & assessment* (pp. 152). Mahwah, NJ: Erlbaum
- PETERS, C.W. (1974). A Comparison between the Frayer Model of Concept Attainment and the Textbook Approach to Concept Attainment. *Reading Research Quarterly*, Vol. 10, No. 2, pp. 252-254
- POPIELARCHECK, A. E. (2008). *The Investigation of the Affect Literacy Strategies have on the Reader Friendliness of Expository Text*. Master of Education. California University of Pennsylvania
- RICE, G. E. (1994). Need for explanations in graphic organizer research. *Reading Psychology*, 15, 39-67
- SENECHAL, M. & CORNELL, E. H. (1993). Vocabulary acquisition through shared reading experiences. *Reading Research Quarterly*, 28; 360-374
- SHEA, A.A.(2011). Redefining Vocabulary: The New Learning Strategy for Social Studies. *The Social Studies* 102, 95-103; Taylor & Francis Group, LLC ISSN: 0037-7996 DOI: 10.1080/00377996.2010.509371
- STAHL, S. A. (1999). *Vocabulary development*. Cambridge, MA: Brookline Books.
- STAHL, S., & FAIRBANKS, M. (1986). The effects of vocabulary instruction: A model-based meta-analysis. *Review of Educational Research*, 56, 72-110.

- STRANGMAN, N., HALL, T., & MEYER, A. (2003). *Graphic organizers with UDL*. Wakefield, MA: National Center on Accessing the General Curriculum. Erişim: http://www.cast.org/publications/ncac/ncac_goudl.html adresinden 12.02.2014'te alınmıştır
- TABACHNICK, B. R. , Weible, E., & Frayer, D. A.(1970). Selection and analysis of social studies concepts for inclusion in tests of concept attainment. Wisconsin Research and Development Center for Cognitive Learning, Working Pap
- TABER, K. (2002). *Chemical misconceptions-prevention, diagnosis, and cure, theoretical background* (Vol. I). Glasgow, Scotland: Royal Society of Chemistry
- Texas Reading Initiative / Texas Education Agency. (2000). *Promoting Vocabulary Development*. Austin, TX: Texas Reading Initiative/Texas Education Agency, 2000. Erişim: https://education.ucf.edu/mirc/Research/TRA%20-%20Promoting_Vocabulary_Development.pdf adresinden 08.02.2014'te alınmıştır.
- TRASK, C.P.(2011). *Raising Achievement of Special Education Students through Vocabulary Instruction*. A Project, Specialist in Education Lagrange, Georgia
- VAUGHN, S., VOS, C. S., & SCHUMM, J. S. (2007). *Teaching students who are exceptional, diverse, and at risk* (4th ed.) Boston, Ma: Pearson Education
- VYGOTSKY, L.S. (1986). *Thought and Language*. Cambridge, MA: MIT Press., p.256
- WARREN, P. C. (1973). *A Comparison between the Frayer Model of Concept Attainment and the Textbook Approach to Concept Attainment*. Doctor of Philosophy Education the University of Wisconsin
- WATTS, S. M. (1995). Vocabulary instruction during Reading Lessons in Six Classrooms. *Journal of Reading Behavior*, Vol (27), No. 3; 399-424
- WIXSON, K.K. (1986). Vocabulary instruction and children's comprehension of basal stories. *Reading Research Quarterly*, Vol. 21, No. 3, pp. 317-329
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Frayer Modeline İlişkin Ders Planları Örnekleri

Ders	:Matematik
Sınıf	:3
Öğrenme Alanı	:Ölçme
Alt Öğrenme Alanı	:Çevre
Kazanımlar	:Nesnelerin çevrelerini belirler
Yöntem ve Teknikler	:Frayer modeli, işbirlikli öğrenme
Kavram	:Çevre, çevre uzunluğu

Tanımı	Temel Özellikleri
Bir şeklin çevre uzunluğu, nesnenin kenarlarının etrafındaki mesafedir. Bir dairenin çevresi ise çember olarak adlandırılır. Ortak birimler: cm, m, km'dir	-Şeklin sadece dış kenarları toplanır. -Bir nesnenin, dışındaki tüm uzunluk birimleri birbirine eklenir. Kare = $4a$ Dikdörtgen = $2a + 2b$ Üçgen = $a + b + c$
Örnek Olanlar (kendi yaşamından)	Örnek Olmayanlar
 Bu dikdörtgenin çevre uzunluğu: $3+7+3+7=20$' dir. Dikdörtgenin çevresi = $2(l+b)$ Oturduğunuz evin bahçe sınırında duvarınızın takip ettiği çizgi	 Bu şeklin çevre uzunluğu hesaplanamaz çünkü kapalı bir şekil değildir. $2\text{cm} \times 4\text{cm} = 8\text{cm}^2$ yapılan bu işlem, çevre hesaplaması değil, alan hesaplamasıdır. Eğer bu çevre hesaplaması olsaydı, o zaman şeklin tüm kenar uzunluklarının birlikte toplanması gerekirdi.

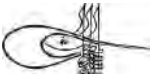
National Behaviour Support Service (Tarihsiz)' den çevrilmiştir.

Ders	:Fen ve Teknoloji
Sınıf	:5
Öğrenme Alanı	:Canlılar ve Hayat
Ünite Adı	:Canlılar Dünyasının Gezelim, Tanıyalım
Kazanımlar	:Omurgasız hayvanlara örnekler verir :Omurgasız hayvanların genel özelliklerini açıklar :Omurgası olmayan hayvanlara örnekler verir
Yöntem ve Teknikler	:Frayer modeli, işbirlikli öğrenme
Kavram	:Memeli hayvanlar

Tanımı	Temel Özellikleri
<i>Yavrularını doğurarak dünyaya getiren ve onları sütle besleyen memeli hayvanlardır.</i>	<i>Yavrularını doğurarak çoğalırlar. Yavrularını sütle beslerler. Birçoğunun vücudu kıllarla kaplıdır. Sıcakkanlı hayvanlardır. Akciğer solunumu yaparlar.</i>
Örnek Olanlar (kendi yaşamından)	Örnek Olmayanlar
İnek At Koyun Maymun Köpek Kedi	Tavuk Balık Kurbağa Yılan

Ders	:Sosyal Bilgiler
Sınıf	:5
Öğrenme Alanı	:Güç, Yönetim ve Toplum
Ünite Adı	:Bir Ülke ve Bir Bayrak
Kazanımlar	:Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklar
Yöntem ve Teknikler	:Frayer modeli, işbirlikli öğrenme
Kavramlar	:Demokrasi

Tanımı	Temel Özellikleri
<i>Demokrasi, halkın egemenliğine, iradesine dayanan yönetim biçimi olup insanlar için ortaya çıkan bir olgudur.</i>	○ Bir kişi tarafından yönetilir değildir ○ Özgür ve adil seçimler vardır ○ İnsanlar kendi hükümetlerini kurar ○ Kültürel ve toplumsal anlayış ve duyarlılık ○ Halk tarafından seçilen vekiller yer alır ○ Farklılıklara hoşgörü yaklaşımı temeldir ○ Çoğunluk tabanlıdır ○ Vatandaş özgürlükleri vardır
Örnek Olanlar	Örnek Olmayanlar
○ Türkiye ○ Kanada ○ İngiltere ○ Fransa ○ Almanya ○ Amerika Birleşik Devletleri ○ Avustralya	○ Nijerya ○ İran ○ Çin ○ Kuzey Kore

BEKRİ MUSTAFA FIKRALARININ ÜSTÜNLÜK KURAMI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ*

*Hilal Gaye İNCE***

ÖZET

Bekri Mustafa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultan IV. Murat döneminde yaşamış bir fıkra kahramanıdır. Sözlü edebiyatta fıkralarıyla yer bulmuş ve günümüze kadar da fıkraları hem anlatılmış hem de yazılı kaynaklarda yerlerini almıştır. Bekri Mustafa; yasağı çiğnemesi, otoriteye başkaldırması ve sarhoş olması dolayısıyla etrafı tarafından hor görülmüş, aşağılanmış, yaşadığı döneme ve çevreye göre küçük düşürücü bir özellik olan sarhoşluk ve içkiye düşkünlük gibi özelliğe sahip olmasından dolayı başından geçen olayları mizaha dönüştürmüştür. Ancak o, fıkralarında hazırcevaplığı ile bu durumun üstesinden gelmiştir. Bu nedenle günümüz gülme kuramlarından olan üstünlük kuramına göre Bekri Mustafa fıkralarının okunması mümkündür. Henri Bergson'un ve John Morreall'ın "gülme" hakkındaki tespitlerinden yola çıkarak, kişinin kendini karşıdakinden üstünlük görmesi sebebiyle oluşan mizahın Bekri Mustafa fıkralarının temelini oluşturduğu görülmüştür. Morreall'ın ele aldığı "Üstünlük Kuramı"na göre üstün olma düşüncesinin kendini başkalarıyla kıyaslamakla, kendi kendine gülmekle ve saçmalık ve zayıflıklara gülmekle oluştuğu göz önüne alınarak Bekri Mustafa fıkraları incelenmiştir. Bekri Mustafa fıkralarındaki gülünç durum, toplumun ona baskısına ve onun toplum içindeki aykırı duruşuna rağmen onun üstün olmayı seçmesinden kaynaklanmıştır. Toplumun bir bireyi olan Bekri Mustafa'nın fıkralarındaki başkaldırışı, onun üstünlük zaferi duyma isteğine bağlılığı ve özlemiyle ilişkilendirilmiştir. Bekri Mustafa'yı yıllar boyunca hafızalarda tutan sebepler üstünlük kuramı bağlamında ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada Bekri Mustafa fıkralarıyla ilgili ulaşılabilecek kaynaklar belirtilmiş ve onlarla ilgili inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bekri Mustafa fıkraları, gülme kuramları, üstünlük kuramı, fıkra, mizah.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, El-mek: hilalgayeince@gmail.com

AN ANALYSIS ON SUPERIORITY THEORY IN THE CONTEXT OF BEKRİ MUSTAFA JOKES

ABSTRACT

Bekri Mustafa was a hero of joke who lived during the period of Sultan Murad IV of the Ottoman Empire. He took place in the oral literature with his jokes and his jokes have been presented orally as well as in the written sources. He has been humiliated due to his features as violating the bans, uprising to the authority and being drunk. He transformed the events that he faced owing to his drunkenness and intemperance in to humor. However, he has overcome these situations with his repartee. Therefore, it is possible to read Bekri Mustafa's jokes accordance to the superiority theory which is one of the present-day theories of laughing. Setting the argument with using the determinations about "laughing" by Henri Bergson and John Morreall, the humor that has been occurring due to thinking oneself superior from the others is the essential of Bekri Mustafa's jokes. In this article, Bekri Mustafa's jokes has been analyzed by considering the "The Theory of Superiority" of Morreall which states the idea of being distinguished rises up by comparing himself with other people, laughing at himself and laughing at nonsense and weaknesses. The funny conditions at Bekri Mustafa's jokes are based on his choices of being superior in spite of the social pressure on him and his contradictory standing point in the social life. The uprising in the jokes of Bekri Mustafa, who is a member of the society, has been associated with his devotion and longing towards desire of victory and having the superiority. In this study, the reasons that hold Bekri Mustafa in the memories for years are discussed in the context of superiority theory. In addition, the sources which can be reached about Bekri Mustafa's jokes has been cited and these sources has been analyzed.

Key Words: Bekri Mustafa jokes, theories of comedy, the theory of superiority, joke, humor.

Bekri Mustafa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultan IV. Murat döneminde yaşamış bir fıkra kahramanıdır. İçki yasağının var olduğu bir dönemde içkiye düşkünlüğü, sarhoşluğu ve bu hâlinin ortaya çıkardığı mizahî yanıyla dikkati çekip ün salmıştır. Sözlü edebiyatta fıkralarıyla yer bulmuş ve günümüze kadar da fıkraları hem anlatılmış hem de yazılı kaynaklarda yerlerini almıştır.

Bekri Mustafa fıkraları ile ilgili ulaşılabilen en eski kaynak Himmetzâde'nin neşrettiği 1927 basımlı *Bekri Mustafa* adlı fıkra kitabıdır. Himmetzâde, kitapta fıkralara geçmeden önce Bekri Mustafa'nın hayatını anlatır. Himmetzâde'ye göre Bekri Mustafa'nın bir diğer özelliği de "Karagöz oyunlarında gör[ülen]" bir tip olmasıdır (Himmetzade, 1927: 3). Türk Ansiklopedisi'nin "Bekri Mustafa" maddesinde ise "Bekri Mustafa, IV. Murad devrinde, saray nedimi meddah Tıflî'nin İstanbul hayatından alıp anlattığı maceraların tespitiyle meydana gelmiş olan bir çeşit realist halk hikâyesi olan *Hançerli Hânım*'da vakanın ikinci derece kahramanları arasında görülür" denmektedir (*Türk Ansiklopedisi* cilt 6, 1953: 31). Hem Türk Ansiklopedisi'nin "Bekri Mustafa" maddesinden hem de Abdülkadir Emeksiz'in *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa* adlı kitabında Bekri Mustafa'nın Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde de adının geçtiği belirtilir. Emeksiz, bu konuyla ilgili şu bilgiyi verir:

Turkish Studies

Seyahatname'de Bekri Mustafa'dan dolayı olarak bahsedilmektedir. Hasanzâde isimli taklit ustası bir sanatçının Karagöz oyununda Murad Han huzurunda gerçekleştirdiği taklitler sıralanırken, bunlar arasında “Bekri Mustafa” taklidine de yer verilir. (Emeksiz, 2010: 1)

Bekri Mustafa fıkra tipinin bir halk hikâyesi olan *Hançerli Hânım*'ın kahramanlardan biri olması ve Bekri Mustafa'dan Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde de bahsedilmesi; Bekri Mustafa'nın bilinen bir fıkra tipi olduğunu göstermektedir.

Günümüzde Bekri Mustafa ile ilgili yapılmış en kapsalı çalışma Dr. Abdülkadir Emeksiz'in *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa* adlı kitabıdır. Emeksiz, kitabında Bekri Mustafa'nın hayatına, fıkralarının tasniflerine, başlıca gülme kuramlarına, Bekri Mustafa fıkralarının diğer fıkra tipleriyle ilişkilerine ve kitabın sonunda Bekri Mustafa'nın fıkralarına yer vermiştir. Yaygın bir fıkra tipi olarak görülen Bekri Mustafa hakkında kapsamlı bir çalışmanın daha önceki yıllarda var olmaması, 2010 yılı basımlı bu eserin önemini de ortaya koymaktadır.

Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ine göre “bekrî”, “çok içki içen, sarhoş” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 92). İçkiye bağımlı hâllerıyla bu unvanı alan Mustafa, fıkralarındaki konularda da içkinin, sarhoşluğun ağırlıklı olduğu görülür. Tahir Galip Seratlı'nın *Mizahımızın Üç Ustası* adlı kitabına göre Bekri Mustafa'nın dönemin içki yasağında ceza almayıp, “padişahın başını kurtar[dığı]” söylenmektedir (Seratlı, 2004: 191). İçkisiz günü geçmeyen Mustafa'nın başına gelen olaylar dönemin İstanbul yaşantısı hakkında okuyucusuna bilgiler verir. Bekri Mustafa; yasağı çiğnemesi, otoriteye başkaldırması ve sarhoş olması dolayısıyla etrafı tarafından hor görülmüş, aşağılanmıştır. Ancak o, fıkralarında hazırcevaplığı ile bu durumun üstesinden gelmektedir. Bu nedenle günümüz gülme kuramlarından olan üstünlük kuramına göre Bekri Mustafa fıkralarının okunması mümkündür.

Hobbes'a göre mizah, bazılarının veya bizim daha önceki halimizle ve başkalarıyla kendimizi kıyasladıktan sonra kendimizi aniden daha üstün görmemizden doğar (Morreall, 1997: 11). Bekri Mustafa'nın; yaşadığı döneme, siyasi ve toplumsal çevreye göre küçük düşürücü bir özellik olan sarhoşluk ve içkiye düşkünlük gibi bir özelliğe sahip olmasından dolayı, başından mizahî olaylar geçmektedir. Bekri Mustafa fıkralarında, başlangıçta Bekri Mustafa'nın sarhoşluğundan doğacak bir mizahın oluşacağı izlenimi var olsa da, sonunda Bekri Mustafa sarhoş olsa da, kendini diğer fıkra kişilerinden üstün bir konuma koyar ve onunla alay edenlerden kendini üstün ve güçlü hissetmesiyle mizahı ortaya çıkarır.

Hasan Hüseyin Derin'in *Bekri Mustafa Fıkraları* adlı eserindeki “Küfelik Sarhoş” adlı fıkra, bir gülme kuramı olan üstünlük kuramı bağlamında incelenebilir:

Vaktiyle İstanbul'da fazla sarhoş olanları küfelerle evlerine taşırlarmış. Bekri Mustafa böyle bir gün küfelik sarhoş olmuş. Küfenin içinde eve doğru giderken yolda yatan bir sarhoş görerek küfeciyi dürtmüş.

—Bak ulan sarhoşa bak. Yerlerde yatıyor. (Derin, 1965: 4)

Bu fıkroda Bekri Mustafa, sarhoş olup ayakta duramayacak hâle gelerek evine dönememesiyle acınacak ve aşağılanacak duruma düşmüş olsa da küfede ve yerde yatan sarhoşa göre yüksekte olmasıyla kendini diğer sarhoştan üstün görmektedir. Morreall “Alay etmenin mizahtaki çeşitli modern biçimler içinde vardığı nokta, kendi kendine gülmektir” der ve ekler: “Rapp, kendi kendimize güldüğümüzde, üstünlük duygusunu hâlâ taşıdığımızı söyler” (Morreall, 1997: 14). Bekri Mustafa da bu fıkroda küfelik olma durumunda bile kendisindeki yücelik duygusunu terk etmeyişi “kendini bilmezlik” hâli olarak düşünülebilir. Alaycı gülmeye de girebilen bu fıkroda Bekri Mustafa, başkasının eksikliği ve talihsizliği üzerinden zevk alındığını da hissettirmektedir.

Ayrıca Morreall, “bir kişinin kendisini iyi hissetmesinin o kişinin kendisiyle ilgili olarak mutlaka iyi şeyler hissettiği anlamına gelmeyeceği olgusunu göz önünde bulundurmak önemlidir” der (Morreall, 1997: 12). Bundan hareketle yukarıda alıntılanan fıkrada da Bekri Mustafa’nın kendisini iyi hissettiği ile ilgili bir ifade bulunmadığı görülebilir.

1957 yılında Hadise Yayınevi tarafından neşredilen ve yazarı belli olmayan *Sarhoşlar Şahı Bekri Mustafa*’daki “Öldükten Sonra Aramamak İçin!..” adlı fıkrada Bekri Mustafa, içkiyi niçin çok içtiğini açıklar. Bekri Mustafa, sarhoşluğunu bir mantığa dayandırır ve çok içmenin kendine bir üstünlük getireceğini düşünür. “Öldükten Sonra Aramamak İçin!..” adlı fıkra üstünlük kuramı bağlamında incelenmesi olanaklı olan bir diğer fıkradır:

Bir gün ahablarından biri Bekri Mustafa’ya sorar:

—Niçin bu kadar içiyorsun?

Bekri Mustafa cevap verir:

—Öldükten sonra kıyamete dek bekleyeceğimi düşünerek şimdiden fazla içiyorum ki sonradan aramayayım!.. (Sarhoşlar Şahı Bekri Mustafa, 1957: 72)

Bekri Mustafa, örnekteki fıkrada içkiye olan merakının nedenini mantıklı bir açıklama yapmaya çalışarak durumu meşru kılmaktadır. O anki durumunun bir üstünlük sağlayacağı düşüncesiyle içmeye devam ettiği anlaşılar. İçki içme alışkanlığına bir sebep bulması, hatta geleceğini düşünerek üstünlük durumunun devamının sağlanması çabası vardır. Bekri Mustafa; içinde bulunduğu toplumun dinî kurallarına ve ahlaki düzenine uymayarak, durumunu mantığa uygun hale getirmeye çalışmaktadır. Bekri Mustafa’nın cevabı toplumun dini inancına göre aykırıdır. Bu aykırılığın giderilememesi durumunda ve toplumun Bekri Mustafa üzerine yarattığı baskı karşısında, Bekri Mustafa toplumdan uzaklaşır. Bekri Mustafa’nın bu hâli Bergson’un *Gülme* adlı kitabındaki tespitine uyar:

“Toplumdan uzaklaşan herkes gülünç olur, çünkü komik büyük ölçüde toplumdan uzaklaşmadan doğar. Bizi güldüren şeylerin genellikle başkalarının kusurları olduklarını söyleyebiliriz. Bu kusurlar insanların ahlaka aykırılıklarından daha çok toplumdaki aykırılıklarından kaynaklanmaktadır. (Bergson, 1996: 73).”

Fıkranın dönemine ilişkin bilinen tarihî bilgiden yola çıkarak toplumsal aykırılık ile ilgili çıkarım yapılabilir. Çünkü IV. Murat’ın koyduğu içki yasağı ile içki içilemeyen ortamın oluşması, yasağın içkiye düşkün insanların içkiden yoksun kalmalarına neden olmasıyla yasaktan öncesine göre bir toplumsal aykırılık görülmektedir. Bu durum Bekri Mustafa’nın da toplum içindeki durumunu ve konumunu açıklayabilmektedir. Hobbes’tan alıntı yapan Morreall, “saldırıdan yoksun gülmenin kişilerden soyutlanmış saçmalıklara ve zayıflıklara yönelmiş ol[duğunu]” belirtmektedir (Morreall, 1997: 21). Bekri Mustafa da, yukarıda verilen fıkralarda da görüldüğü gibi, düşkün hâliyle, saldırı ve şiddet olmaksızın o anki aykırı durumundan bir anlam arama çabası içine girdiğinden Morreall’ın belirttiği gibi zayıflığı benimsemiş görünür. Ancak bu zayıflık kısa sürelidir. Çünkü her halükarda kendisini diğerlerinden üstün görme çabasıyla soyutlamaktadır.

Münir Nurettin Yurdatap’ın *Bekri Mustafa’nın Lâtifeleri* adlı kitabındaki “Dünya dönüyor” fıkrasında Bekri Mustafa’nın mizah yönünün bilgiyle harmanlandığı görülür:

Bekri Mustafa, bir akşam yine adam akıllı kafayı tütsülemiş yalpa vura vura ve güç halle Balıkpazarı’ndan Yenicamiin karşısındaki karşısındaki dükkânların önüne gelebildi. Sırtını bir duvara dayayarak durdu.

Bu sırada yanından geçen bir bekçi orada kimi beklediğini sordu. Bekri:

—Evimi bekliyorum, diye cevap verdi.

Turkish Studies

Bekçi hayrette kalmıştı; Bekri'nin bu sözünden bir şey anlamamıştı.

—Arkadaş! dedi. Ben bu laflardan bir şey anlamadım. Senin evin bir araba veya bir merkep değil ki buraya gelsin.

Bekri; müstehzi bir tavrıyla başını salladı:

—Senin bir şeyden haberin yok. Yahu hiç kitaplardan okumadın mı: Üzerinde yaşadığımız dünyanın döndüğünden haberin yok mu?

Bekçi meraktan çatlayacaktı:

—Ondan haberim var amma, senin dediğin ile ne münasebeti var?

Bekri kızmıştı:

—Hâlâ mı anlayamadın? Dünya dönüyor. Evet. Bunu işittiğim zaman ben de inanmamıştım. Fakat bilhassa bu akşam dünyanın hakikaten döndüğünü görüyorum. Mademki dönüyor mahallemiz de, evimiz de dönecek, nerede ise önümden geçecek o zaman oraya kadar gitmekten hemen evimize dalarım. [...] Ben evimin geçmesini bekliyorum. (Yurdatap, 1942: 45)

Yukarıdaki fıkra da “Üstünlük” kuramı bağlamında açıklanabilir. Sarhoşluğu sebebiyle yürüyemeyen Bekri Mustafa, coğrafya bilgisiyle bekçiden üstün olduğunu vurgulama çabası içine girmiştir. Dünyanın döndüğü bilgisini öyle bir anlatır ki bekçiyi bu imkânsız olaya inandırır.

Sonuç:

Yasağa başkaldıran duruşuyla ve yasak yüzünden başına gelen olaylarla duruşunu değiştirmeyen Bekri Mustafa, içkiye düşkünlüğünün bir aykırılık olarak görülmemesi gerektiğini, olaylarda aşağılanması gereken kişi olması gerekirken, üstün konuma geçmesiyle vurgulamaktadır. Bekri Mustafa fıkralarını, gülme kuramlarının yalnızca bir tanesi olan “Üstünlük” kuramıyla açıklamak elbette ki tek başına fıkraların tamamını değerlendirmek için yeterli değildir. Ancak alıntılanan fıkralarda görülen üstün gelme durumu, fıkraların bu kuramla incelenemesinin mümkün olduğunu gösterir. Dönemin toplumunda Bekri Mustafa'nın konumundaki ve Bekri Mustafa'nın kişilik özelliğindeki aykırılıktan doğan olaylar, fıkralarda Bekri Mustafa'nın kendisini toplum içinde üstün görme çabası içine girmesine sebep olmuştur. Bir yandan içkiye duyulan istek ve bir yandan da yasağın varlığı hatta o dönemki toplumun genelinin kurallara riayeti ile Bekri Mustafa'nın kurallara boyun eğmemesi mizahı ortaya çıkarmıştır ve Bekri Mustafa, yıllar boyunca bu başkaldıran özelliğiyle hafızalarda yer etmiştir. Toplumun bir bireyi olan Bekri Mustafa'nın fıkralarındaki bu başkaldırışı, onun üstünlük zaferi duyma isteğine bağlılığıyla ve özlemiyle ilişkilidir.

KAYNAKÇA

BERGSON, Henri (1996). *Gülme*. Çev: Yaşar Avunç. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

“Bekri Mustafa”. *Türk Ansiklopedisi* (c 6, s. 31) (1953). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

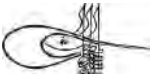
Himmetzâde (1927). *Bekri Mustafa*. İstanbul: İkdâm Matbaası.

DERİN, Hasan Hüseyin (1965). “Küfelik Sarhoş”. *Bekri Mustafa Fıkraları*. İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2010). “Bekri”. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

EMEKSİZ, Abdülkadir (2010). *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa*. İstanbul: Mühür Kitaplığı.

-
- MORREALL, John (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. Çev: Kubilay Aysevenler, Şenay Soner. İstanbul: İris Yayıncılık.
- Sarhoşlar Şahı Bekri Mustafa*, (1957). Hadise Yayınevi.
- SERATLI, Tahir Galip (2004). “Bekri Mustafa”. *Mizahımızın Üç Ustası*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- YURDATAP, Münir Nurettin (1942). *Bekri Mustafa'nın Lâtifeleri*. İstanbul: Sinan Matbaası.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLERİNİN BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ (TRABZON İLİ ÖRNEĞİ)*

*Emel KAMACI***

ÖZET

Bu çalışma Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin, bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) yönelik görüşlerini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada tekil ve ilişkisel tarama modellerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın evreni Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlerinden oluşurken, örnekleme 2012-2013 eğitim öğretim yılında Trabzon il merkezinde, Akçaabat ve Yomra ilçelerinde bulunan 21 ortaöğretim kurumunda görev yapan Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinden oluşmaktadır. Araştırmada anket uygulamasına 43'ü kadın, 74'ü erkek toplam 117 öğretmen katılmıştır.

Çalışmada Kişisel Bilgi Anketi ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'ne Yönelik Görüş Ölçeği kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Anketi'nde öğretmenlerin kişisel bilgilerine ve bilgisayar ile internet kullanımlarına yönelik 34 soru yer almaktadır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'ne Yönelik Görüş Ölçeği'nde ise BİT'e yönelik öğretmen görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan beşli Likert tipi 38 madde yer almaktadır. Katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Anketler Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine 2012-2013 güz döneminde elden dağıtılmış ve aynı şekilde toplanmıştır.

117 anketten elde edilen veriler SPSS 18.0 (Statistical Package for the Social Sciences) programına aktarılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde betimsel istatistikler (frekans ve yüzde hesaplamaları), bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü ANOVA analizleri yapılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. ANOVA analizinde anlamlı farklılık bulunması durumunda hangi gruplar arasında farklılık olduğunu belirlemek amacıyla LSD Testi yapılmıştır.

Araştırma sonunda; TDE öğretmenlerinin “BİT ile ilgili kurs alma, BİT'e yönelik imkânlarla sahip olma, BİT'e yönelik eğitimlere katılmaya istekli olma ve etkili BİT kullanımı için yabancı dil bilmenin faydalılığına ilişkin inanç” hususlarında olumlu özelliklere sahipken; “hizmet öncesi dönemde ders alma ve BİT ile yayın takip etme” hususlarında ise olumsuz özelliklere sahip oldukları; BİT'e yönelik genel görüşlerinin ortalamanın üstünde düzeyde olduğu; cinsiyetlerine, görev yerlerine, lisans düzeyinde bilgi/eğitim teknolojilerine yönelik herhangi bir ders alma durumlarına, bilgi/eğitim teknolojisi ile ilgili hizmet içi kurs alma

* Bu makale yüksek lisans tezine (Kamacı, 2013) dayanmaktadır.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Avrasya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek: emel1987@hotmail.com

durumlarına, mezuniyet durumlarına göre BİT'e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı; kıdemlerine, bilgisayar kullanım sürelerine göre BİT'e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Araştırma sonuçlarından hareketle, BİT'in verimliliğinin arttırılabilmesi için sınıf mevcutlarının azaltılması, okul yöneticilerinin öğretmenleri BİT kullanımı konusunda teşvik etmesi ve kullanan öğretmenleri desteklemesi, MEB bünyesinde öğretmenlere sunulan hizmet içi eğitimlerin sayısının arttırılması önerilmiştir. İleride yapılabilecek araştırmalara yönelik ise, ülke genelinde ve farklı öğrenim kademelerinde daha geniş katılımlı bir çalışma yapılması, nicel ve nitel farklı yöntemlerle desenlenmiş araştırmalar yapılması ve özel okul ile devlet okulunun karşılaştırılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, Öğretmen Görüşleri.

THE TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE TEACHERS' OPINIONS TOWARDS INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES (TRABZON SAMPLE)

ABSTRACT

This study has been carried out to search the Turkish Language and Literature teachers' opinions towards information and communication technologies (ICT). In this study, the singular and correlational research designs have been employed. The working sample of this study targets 21 Secondary Schools and it consists of Turkish Language and Literature teachers and the sample group consists of both the Turkish Language and Literature teachers working in the city center of Trabzon and the Turkish Language and Literature teachers working in Yomra and in Akçaabat, towns of Trabzon in the academic year of 2012-2013.

The questionnaire designed for this study has been applied to 74 male and 43 female teachers, total 117 teachers. In this study, the questionnaire of personal information and the opinion scale towards ICT have been employed. There are 34 basic questions in the questionnaire of personal information based on the teachers' personal information and their use of computer and internet.

In the opinion scale towards ICT, Likert evaluation of five samples with 38 questionnaire items have been placed in order to reveal the teachers' opinions. For the policy of participation, voluntariness has been taken into account. The questionnaires have been distributed to the teachers of Turkish Language and Literature and they have been collected in the same way in the fall semester of the academic year 2012-2013.

The data obtained from 117 questionnaires were added to the program of Statistical Package for the Social Sciences. The calculations such as descriptively statistics, independent samples t-test, one way

ANOVA have been adapted to the data and the results have been interpreted. In addition to that, ANOVA analysis has been applied to see whether there is a meaningful variance between the groups. If there has been a meaningful variance then LSD test has been applied to find out the variance between two groups.

In the conclusion of this study it is clear to observe that while the Turkish Language and Literature teachers have shown positive attitude in taking courses on ICT by joining training programs and learning a foreign language by feeling the necessity of learning the language, the other group of teachers of Turkish Language and Literature have shown negative attitude in taking the courses in pre-service stage and following a publication through ICT.

To sum up, the general opinions towards to ICT were at a level above the average, depending on their sexes, their working places and their educational background whether they have taken any relevant undergraduate course or not in service training in the field of ICT. Regarding this fact, there has been no meaningful variance in terms of the Turkish Language and Literature teachers' opinions towards ICT. As a final word, there has been statistical meaningful variance in terms of the teachers' opinions towards ICT based on their working experience and the duration of their use of the computer.

Based on the results of the research, in order to be able to improve the productivity of ICT, it has been suggested that the class sizes should be minimized, the school masters should foster and support teachers who have been using ICT, and the numbers of inservice training activities for teachers in the framework of the ministry of education should be enhanced. In addition to that, for further research, it has been suggested that a more detailed and comprehensive study should be conducted in various class levels throughout the country, research designed with different qualitative and quantitative methods should be done, and public schools should be compared with private schools.

Key Words: Information and communication technologies, Turkish Language and Literature Education, Teachers' opinions.

Giriş

Teknolojinin baş döndürücü bir hızla ilerlediği günümüzde, bu değişim ve gelişimden her alan gibi eğitim alanı da etkilenmiştir. Bu bağlamda bilginin aktarılmasında geleneksel öğretim yöntemleri yetersiz kalmaktadır. Yapılandırmacı eğitim anlayışı ile ezberci bireyler değil; özgür, yaratıcı ve sorgulayan bireyler yetiştirmek hedeflenmiştir. Eğitim-öğretimin kalitesini arttırmak için geliştirilen yeni eğitsel sistemlerden birisi bilgisayarlardır. “Bilgisayar, bir veriyi giriş birimleri aracılığı ile alıp üzerinde gerekli aritmetik ve mantık işlemleri yaparak işleyen, saklayan ve istenirse sonucu çıkış birimleri aracılığıyla geri veren elektronik bir araçtır” (Aşkar ve Altun, 2006: 14). Bilgisayarların eğitim ortamına taşınması kapsamı geniş olandan dar olana doğru eğitim teknolojisi, öğretim teknolojisi, bilgisayar destekli eğitim, bilgisayar tabanlı öğrenme ve bilgisayar destekli öğretim kavramlarını ortaya çıkarmıştır.

Uşun (2004: 6)’a göre eğitim teknolojisi, “eğitimle ilgili kuramların öğretmen ve özellikle de eğitim etkinliklerinin merkezinde yer alan hedef kitleyi oluşturan öğrenci açısından en etken ve

verimli uygulamalara dönüştürülebilmesi için; kuramsal esaslar, hedef, öğrenci, insan gücü, ortam, yöntem-teknik, öğrenme durumları ve değerlendirme gibi öğelerden oluşturulmuş uygulamalı bir bilim dalıdır. Yani eğitim uygulamalarına bilimsel, sistematik, bütüncül bir yaklaşımdır”.

Öğretimin, eğitimin bir alt dalı olduğu kabul edilirse, öğretim teknolojisi de eğitim teknolojisinin bir alt dalı olarak açıklanabilir. Öğretim teknolojisi, “belirli öğretim disiplinlerinin kendine özgü yönlerini dikkate alarak düzenlenmiş teknolojiyle ilgili bir terimdir” (Alkan, 2005: 15).

Bilgisayar destekli eğitim ile bilgisayar destekli öğretim arasında bir karmaşa mevcuttur. Akkoyunlu bilgisayar destekli eğitim ile bilgisayar destekli öğretim arasındaki farkı şu şekilde açıklar:

“Bilgisayar destekli eğitim, bilgisayarın hem sınıf içinde çeşitli derslerin öğretimi için hem de okul yönetiminin çeşitli işleri için kullanılmasına verilen addır. Bilgisayarın öğrenme-öğretme sürecinde bir araç olarak kullanılması ise bilgisayar destekli öğretimdir. Bilgisayar destekli öğretimde, herhangi bir derste bir konu, önceden hazırlanmış olan yazılımlarla öğretilir” (Akkoyunlu, 1998: 41).

Benzer şekilde bilgisayar destekli öğretim kavramı da bilgisayar tabanlı öğrenme kavramı ile karıştırılabilmektedir. “Bilgisayar tabanlı öğrenme, herhangi bir konuda diğer öğretim donanımlarından bağımsız, tek başına yeterli bir öğretici kaynak olarak bilgisayarın öğretimde kullanılması; bilgisayar destekli öğretim ise öğretim sürecinde bilgisayarın seçenek olarak değil, sistemi tamamlayıcı ve güçlendirici bir öğe olarak kullanılmasıdır” (Uşun, 2004: 40).

Baki (2002: 6)’ye göre bilgisayar destekli öğretim, “Öğrencinin karşılıklı etkileşim yoluyla eksiklerini ve performansını tanımasını, dönütler alarak kendi öğrenmesini kontrol altına almasını; grafik, ses, animasyon ve şekiller yardımıyla derse karşı daha ilgili olmasını sağlamak amacıyla eğitim-öğretim sürecinde, bilgisayardan yararlanma yöntemidir”.

Demirel (2009: 176) ise bilgisayar destekli öğretimi, “ders içeriğini sunmak için bir bilgisayarın öğrenciyle doğrudan etkileşime girmesi için kullanılması” olarak tanımlarken; Yalın (2002: 165) “bilgisayarın sistem içine programlanan dersler yoluyla öğrencilere bir konu ya da kavramı öğretmek ya da önceden kazanılan davranışları pekiştirmek amacıyla kullanılması” olarak tanımlamıştır.

Bilginin sürekli arttığı ve güncellendiği, teknoloji takibinin güç olduğu günümüzde nüfus her geçen gün artmakta ve bu durum kalabalık sınıf ortamı, öğretmen yetersizliği gibi problemleri beraberinde getirmektedir. Gelişen teknoloji sayesinde öğretmen ve öğrenciler daha az zaman harcayarak daha çok bilgi edinme imkânına sahip olmaktadır. Bu vesileyle teknoloji eğitim-öğretim ortamlarına taşınmıştır. Araştırmanın konusu olan Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT-ICT) Blurton (1999)’a göre “bilginin meydana getirilmesi, yönetilmesi, saklanması, yayılması için kullanılan çeşitli teknolojik araçlar ve kaynaklardır”. Bu teknolojik araçlar ve kaynakların bazıları eğitimin kalitesini arttırmak için kullanılmaktadır: bilgisayar, internet, televizyon, radyo, video-disk çalar, tarayıcı, projeksiyon, vb.

Eğitim sisteminin ülkemizi bilgi toplumuna dönüştürmek, bireylerin yaşam boyu eğitimini sağlamak, yeni eğitsel yöntemlerle eğitimde etkililiği ve verimliliği arttırmak, okulların kendi aralarında ve dünya ile bağlantı kurlarını sağlamak gibi birtakım hedefleri vardır. Bunun için 2010 Yılında Kasım ayında, sınıflarda teknolojinin etkin kullanımıyla öğrenci başarısını artırma amacını güden Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) isimli bir proje kamuoyuna açıklanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığının Ulaştırma Bakanlığıyla işbirliği yaparak yürüttüğü bu proje, eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini sağlamak ve okullardaki teknolojiyi iyileştirmek amacıyla Bilgi ve İletişim Teknolojileri araçlarının öğrenme-öğretme sürecinde daha

fazla duyu organına hitap edilecek şekilde, derslerde etkin kullanımı için; okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki tüm okullara LCD Panel Etkileşimli Tahta ve internet ağ altyapısı sağlamayı, her öğretmen ve öğrenciye tablet bilgisayar vermeyi ve dersliklere kurulan BİT donanımının öğrenme-öğretme sürecinde etkin kullanımını sağlamak amacıyla öğretmenlere hizmet içi eğitimler vermeyi hedeflemiştir. Öğretim programları Bilgi ve İletişim Teknolojileri destekli öğretime uyumlu hale getirilmiş ve eğitsel e-çerikler oluşturulmuştur. Eğitim-öğretim sürecinde bilişim teknolojisi donanımlarını kullanarak etkin materyaller oluşturmak amacıyla Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından tasarlanan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) sınıf seviyelerine uygun, güvenilir ve incelemenden geçmiş doğru e-çeriklerin bulunduğu sosyal bir platformdur (<http://fatihprojesi.meb.gov.tr>).

Amaç

Araştırmamanın amacı, Trabzon ilinde bulunan ortaöğretim okullarında görevli Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine yönelik görüşlerini ortaya koymaktır.

Araştırmamanın amacına ulaşılabilmesi için aşağıda belirtilen alt problemler cevaplanmaya çalışılmıştır.

1. Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine yönelik görüşleri çeşitli faktörler (öğretim, öğretmen ve öğrenci) açısından ne düzeydedir?
2. Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine yönelik görüşleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, görev yeri, BİT'e yönelik ders alma, hizmet içi kurs alma, mezuniyet, kıdem ve bilgisayar kullanım süresi) açısından farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada tekil ve ilişkisel tarama modellerinden yararlanılmıştır. Değişkenlerin, tek tek, tür ya da miktar olarak oluşumlarının belirlenmesi amacı ile yapılan araştırma modellerine, tekil tarama modelleri denir. Bu tür bir yaklaşımda, ilgilenilen olay, madde, birey, grup, kurum, konu vb. birim ve duruma ait değişkenler, ayrı ayrı betimlenmeye çalışılır. Bu betimleme, geçmiş ya da şimdiki zamanla sınırlı olabileceği gibi, zamanın bir fonksiyonu olarak, gelişimsel de olabilir (Karasar, 2006: 79). İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Bu tür bir düzenlemede, aralarında ilişki aranacak değişkenler, tekil taramada olduğu gibi, ayrı ayrı sembolleştirilir. Ancak bu sembolleştirme, ilişkisel bir çözümlemeye olanak verecek şekilde yapılmak zorundadır (Karasar, 2006: 81).

Araştırmada, Kişisel Bilgi Anketi ve BİT'e Yönelik Görüş Ölçeği ile toplanan verilerde tekil tarama modelinden; anket verilerine bağlı olarak belirlenen değişkenler ile ölçek verilerinin karşılaştırılmasında ise ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmamanın evreni Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinden oluşurken, örneklemi 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Trabzon il merkezinde, Akçaabat ve Yomra ilçelerinde bulunan 21 ortaöğretim kurumunda görev yapan Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinden oluşmaktadır. Örneklem grubu, araştırılan grubun her bir elemanının seçilme ihtimalinin eşit olduğu basit rastgele yöntemle yapılmıştır. Araştırmada anket uygulamasına 117 öğretmen katılmıştır. Anket uygulamasına katılan öğretmenlerin özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Turkish Studies

Tablo 1. Anket Uygulamasına Katılan Öğretmenlerin Özellikleri

Özellikler	f	%
Görev yeri	İl merkezi	70 59.8
	İlçe merkezi	47 40.2
Cinsiyet	Kadın	43 36.8
	Erkek	74 63.2
Mezuniyet	Eğitim Fakültesi	65 55.6
	Eğitim Fakültesi dışındaki bir fakülte	31 26.5
	Yüksek Lisans	19 16.2
	Eğitim Enstitüsü	2 1.7
Kıdem	1-4	17 14.5
	5-9	9 7.7
	10-14	43 36.8
	15-19	24 20.5
	20 ve üstü	24 20.5
İdari görev durumu	Evet	5 4.3
	Hayır	112 95.7
Bilgisayar sahibi olma durumu	Evet	115 98.3
	Hayır	2 1.7
Yabancı dil (İngilizce) bilgi düzeyi	Çok iyi	2 1.7
	İyi	4 3.4
	Orta	23 19.7
	Az	61 52.1
	Hiç yok	27 23.1
E-posta adresi sahibi olma durumu	Evet	110 94
	Hayır	7 6
Web sayfası sahibi olma durumu	Evet	12 10.3
	Hayır	105 89.7

Tablo 1’de görüldüğü gibi anket uygulamasına katılan öğretmenlerin:

1. 70’i (%59.8) il, 47’si (%40.2) ilçe merkezinde görev yapmaktadır.
2. 43’ü (%36.8) kadın, 74’ü (%63.2) erkektir.
3. 65’i, (%55.6) eğitim fakültesinden, 31’i (%26.5) eğitim fakültesi dışındaki bir fakülteden, 19’u (%16.2) yüksek lisans programından, 2’si (%1.7) eğitim enstitüsünden mezun olmuştur.
4. 17’si (%14.5) 1-4, 9’u (%7.7) 5-9, 43’ü (%36.8) 10-14, 24’ü (%20.5) 15-19 ve 24’ü (%20.5) 20 ve üstü görev süresine sahiptir.

5. 5'inin (%4.3) idari görevi bulunmakta; 112'sinin (%95.7) ise bulunmamaktadır.
6. 115'inin (%98.3) bilgisayarı varken 2'sinin (%1.7) ise bilgisayarı yoktur.
7. 2'si (%1.7) çok iyi, 4'ü (%3.4) iyi, 23'ü (%19.7) orta, 61'i (%52.1) az seviyede İngilizce bilmektedirler; 27'si (% 23.1) ise hiç İngilizce bilmemektedir.
8. 110'unun (%94) e-posta adresi varken 7'sinin (%6) ise yoktur.
9. 12'sinin (%10.3) web sayfası varken 105'inin (%89.7) ise yoktur.

Verilerin Toplanması

Alan taraması çalışmaları mevcut durumu tespit etmek için yürütülen bir araştırma türüdür. Daha çok araştırılmak istenen olayın veya problemin mevcut durumu nedir ve neredeyiz sorularına cevaplar aranır. Bu tür araştırmalarda örneklem oldukça geniş tutulur. Geniş örnekleme ulaşmanın en kolay yolu anketlerdir. Bu nedenle alan taraması (survey) çalışmalarında anketler kullanılır. Anketler yoluyla daha çok nicel veriler toplanır. Nicel verilerin istatistiksel çözümlemeleriyle genellemelere ulaşılmaya çalışılır. Üzerinde çalışılan durumun genel bir resmi çıkarıldıktan sonra, bu resimden çok özel bir kesit alınarak özel durum çalışmaları başlatılır. Burada survey, özel durum çalışmaları için gerekli alt yapıyı hazırlar ve araştırılacak problemin oluşturulması için ortam sağlar (Çepni, 2010: 65).

Veri Toplama Araçları

Çalışmada Kişisel Bilgi Anketi ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'ne Yönelik Görüş Ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu anket ve ölçek TUBİTAK projesi kapsamında hazırlanan Berkayrak'ın (2008), *"Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımına Yönelik Bir İnceleme-Bolu İli Örneği"* adlı yüksek lisans tez çalışmasından alınmıştır.

Kişisel Bilgi Anketi'nde öğretmenlerin kişisel bilgilerine ve bilgisayar ile internet kullanımlarına yönelik 34 soru yer almaktadır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'ne Yönelik Görüş Ölçeği'nde ise BİT'e yönelik öğretmen görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan beşli Likert tipi 38 madde yer almaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .93 bulunmuştur. Ölçek maddeleri incelendiğinde maddelerden üç kategori oluşturulabileceği düşünülmüştür. Maddelerin bazılarının BİT'in öğretimde kullanılması ve katkılarına, bazı maddelerin öğretmene getirdiği katkı veya zorluklara, bazı maddelerin ise öğrenciye getireceği katkı veya zorluklara yönelik olduğu görülmüştür. Bu kategoriler öğretim, öğretmen ve öğrenci olarak adlandırılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın yapılacağı okullara araştırmacı tarafından gidilerek okul yöneticileriyle görüşmüş, araştırmanın amacının ne olduğu, sonuçlarının nerelerde kullanılacağı, ne gibi faydalar sağlayacağı hakkında bilgi verilmiş ve gerekli izinler alınmıştır. Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine Kişisel Bilgi Anketi ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'ne Yönelik Görüş Ölçeği uygulanmıştır. Katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Verilerin analizi yapılmadan önce herhangi bir bilgi eksikliği olup olmadığı kontrol edilmiştir. Anketler Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine 2012-2013 eğitim-öğretim yılı güz döneminde elden dağıtılmış ve yine aynı şekilde toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada, geri dönen 117 anketten elde edilen veriler SPSS 18.0 (Statistical Package for the Social Sciences) programına aktarılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde betimsel istatistikler (frekans ve yüzde hesaplamaları), bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü ANOVA analizleri yapılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır.

Kişisel Bilgi Anketi ve BİT'e Yönelik Görüş Ölçeği ile toplanan verilerin sunumunda betimsel istatistiklerden frekans ve yüzde analizleri kullanılmıştır. Cinsiyet, görev yeri, BİT'e yönelik ders alma durumu ve hizmet içi eğitim alıp almama durumu değişkenleriyle ölçek ortalaması arasındaki ilişkinin analizinde bağımsız gruplar t-testi; mezuniyet, kıdem ve bilgisayar kullanım süresi değişkenleriyle ölçek ortalaması arasındaki ilişkinin analizinde ise tek yönlü ANOVA (One Way ANOVA) analizi yapılmıştır. ANOVA analizinde anlamlı farklılık bulunması durumunda hangi gruplar arasında farklılık olduğunu belirlemek amacıyla LSD Testi yapılmıştır. İstatistiksel verilerde anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, araştırma verilerinin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın bulguları, araştırmanın alt problemlerine uygun olarak "TDE Öğretmenlerinin Kişisel Bilgilerine İlişkin Bulgular, Çeşitli Faktörler Açısından TDE Öğretmenlerinin BİT'e Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular, Çeşitli Değişkenler Açısından TDE Öğretmenlerinin BİT'e Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular" olmak üzere üç başlık altında sunulmuştur.

TDE Öğretmenlerinin Kişisel Bilgilerine İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine, kişisel bilgilerine ilişkin sorular sorulmuş, alınan cevapların frekans ve yüzdeleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. TDE Öğretmenlerinin Kişisel Bilgilerine İlişkin Bulgular

		f	%
Lisans düzeyinde bilgi/egitim teknolojilerine yönelik herhangi bir ders alma durumu	Evet	39	33.3
	Hayır	78	66.7
Bilgi/Eğitim teknolojisi ile ilgili hizmet içi kurs alma durumu	Evet	91	77.8
	Hayır	26	22.2
Çalışılan okulda bilgisayar laboratuvarı olma durumu	Evet	107	91.5
	Hayır	10	8.5
Bulunulan şehirde bilgi/egitim teknolojileri kursu düzenlendiği takdirde katılma durumu	Evet	88	75.2
	Hayır	29	24.8
Herhangi bir teknoloji yayını takip etme durumu	Evet	10	8.5
	Hayır	107	91.5
Bilgisayar kullanmak için İngilizce bilmenin yararlı olup olmadığına inanma durumu	Evet	96	82.1
	Hayır	21	17.9

Tablo 2'de görüldüğü gibi anket uygulamasına katılan öğretmenlerin;

1. 39'u (%33.3) lisans düzeyinde bilgi/egitim teknolojilerine yönelik ders almış; 78'i (%66.7) ise almamıştır.
2. 91'i (%77.8); bilgi/egitim teknolojisi ile ilgili hizmet içi kurs almış; 26'sı (%22.2) ise almamıştır.
3. Çalıştıkları okulların 107'sinde (%91.5) bilgisayar laboratuvarı var; 10'unda (%8.5) ise yoktur.

4. 88'i (%75.2) bulundukları şehirde bilgi/egitim teknolojileri kursu düzenlendiği takdirde katılacaklarını; 29'u (%24.8) ise katılmayacaklarını belirtmişlerdir.
5. 10'u (%8.5) bir teknoloji yayınıni takip ederken; 107'si (%91.5) herhangi bir teknoloji yayınıni takip etmemektedir.
6. 96'sı (%82.1) bilgisayar kullanmak için İngilizce bilmenin yararlı olduğunu düşünürken; 21'i (%17.9) yararlı olmadığını düşünmektedir.

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde TDE öğretmenlerinin “BİT ile ilgili kurs alma, BİT’e yönelik imkânlar sahip olma, BİT’e yönelik eğitimlere katılmaya istekli olma ve etkili BİT kullanımı için yabancı dil bilmenin faydalılığına ilişkin inanç” hususlarında olumlu özelliklere sahipken; “hizmet öncesi dönemde ders alma ve BİT ile yayın takip etme” hususlarında ise olumsuz özelliklere sahip oldukları görülmektedir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar Berkürek (2008)’in çalışmasıyla lisans düzeyinde bilgi/egitim teknolojilerine yönelik herhangi bir ders alma, bilgi/egitim teknolojisi ile ilgili hizmet içi kurs alma, çalışılan okulda bilgisayar laboratuvarı olma, bulunulan şehirde bilgi/egitim teknolojileri kursu düzenlendiği takdirde katılma, herhangi bir teknoloji yayınıni takip etme, bilgisayar kullanmak için İngilizce bilmenin yararlı olup olmadığına inanma durumları açısından benzerlik göstermektedir. Demiralay (2008)’in çalışmasıyla ise sadece bilgisayar kullanmak için İngilizce bilmenin yararlı olup olmadığına inanma durumları açısından benzerlik göstermektedir.

Çeşitli Faktörler Açısından TDE Öğretmenlerinin BİT’e Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)’ne yönelik görüş ölçeği uygulanmış, 38 maddeden oluşan bu ölçek incelendiğinde maddelerin 6’sının BİT’in öğretim amaçlı kullanımına, 17’sinin öğretmenlerin BİT’i kullanımına, 7’sinin ise öğrencilerin BİT’i kullanımına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Geri kalan 8 madde bu grupların hiçbirine dâhil edilemediğinden değerlendirmeye alınmamıştır. Bu bölümde öğretim, öğretmen ve öğrenci faktörleri açısından TDE öğretmenlerinin BİT’e yönelik görüşlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Öğretim Faktörüne İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)’ne yönelik görüş ölçeği uygulanmış, alınan cevaplardan BİT’in öğretim amaçlı kullanımına yönelik olanlarının frekans, yüzde ve ortalamaları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğretim Faktörüne İlişkin Bulgular

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)’ne Yönelik Görüş Ölçeği	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Ortalama
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) kullanımını, öğretim programlarının amacına ulaşması açısından yararlı görüyorum.	60	51.3	50	42.7	4	3.4	1	0.9	2	1.7	4.41

8. BİT araç ve gereçlerinin derste kullanılmasının zaman kaybına neden olacağını düşünüyorum.	5	4.3	9	7.7	11	9.4	52	44.4	40	34.2	3.97
16. BİT'in eğitim ve öğretimin kalitesini arttırdığına inanıyorum.	40	34.2	56	47.9	17	14.5	3	2.6	1	0.9	4.12
20. Kalabalık sınıflarda BİT'ten yararlanmanın zor olduğunu düşünüyorum.	14	12	47	40.2	25	21.4	23	29.7	8	6.8	3.31
24. Öğretimin özel hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, BİT'in kullanılmasının gerekli olmadığına inanıyorum.	10	8.5	24	20.5	16	13.7	38	32.5	29	24.8	3.44
34. Öğretimin daha etkili olması için BİT uygulamalarının gerekli olduğuna inanıyorum.	32	27.4	56	47.9	20	17.1	8	6.8	1	0.9	3.94

1. %94'ü ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) kullanımını, öğretim programlarının amacına ulaşması açısından yararlı gördüklerini belirtmiştir. Bu veri, TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun BİT kullanımını öğretim süreci içerisinde faydalı bulduğunu göstermektedir.
8. %78.6'sı ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"), BİT araç ve gereçlerinin derste kullanılmasının zaman kaybına neden olmayacağını düşünüyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun derslerinde BİT araç ve gereçlerini kullanmada pratikleştikleri söylenebilir.
16. %82.1'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT'in eğitim ve öğretimin kalitesini arttırdığına inanıyor. Bu veri, TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun BİT sayesinde daha verimli eğitim verebileceklerine inandıklarını göstermektedir.
20. %52.2'si ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), kalabalık sınıflarda BİT'ten yararlanmanın zor olduğunu düşünüyor. Bu veri, TDE öğretmenlerinin yarısından fazlasının BİT kullanımının önünde sınıf mevcutlarının önemli bir engel olduğunu düşündüklerini göstermektedir.
24. %57.3'ü ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"), öğretimin özel hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, BİT'in kullanılmasının gerekli olduğuna inanıyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin yarısından fazlasının Türk Dili ve Edebiyatı dersinin konularının öğretilmesinde özel olarak teknolojik materyallerden yararlanmanın faydalı olduğunu düşündükleri söylenebilir.
34. %75.3'ü ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), öğretimin daha etkili olması için BİT uygulamalarının gerekli olduğuna inanıyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun BİT imkânları sayesinde öğrencilerin daha fazla duyularına hitap ettikleri ve bu sayede daha etkili öğretim gerçekleştirdiklerine inandıkları söylenebilir.

Tablo 3’te görüldüğü üzere, TDE öğretmenlerinin öğretim faktörü açısından BİT’e yönelik görüşleri ortalamanın üstünde düzeydedir (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.87). Bu sonuç TDE öğretmenlerinin eğitimde BİT kullanımına öğretim faktörü açısından olumlu yaklaşıtlarını göstermektedir. TDE öğretmenlerinin öğretim faktörü açısından “Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) kullanımını, öğretim programlarının amacına ulaşması açısından yararlı görüyorum.” ve “BİT’in eğitim ve öğretimin kalitesini arttırdığına inanıyorum.” maddelerinde en yüksek; “Kalabalık sınıflarda BİT’ten yararlanmanın zor olduğunu düşünüyorum.” ve “Öğretimin özel hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, BİT’in kullanılmasının gerekli olmadığına inanıyorum.” maddelerinde ise en düşük düzeyde görüş belirttikleri görülmüştür.

Öğretmen Faktörüne İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)’ne yönelik görüş ölçeği uygulanmış, alınan cevaplardan öğretmenlerin BİT kullanımına yönelik olanlarının frekans, yüzde ve ortalamaları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Faktörüne İlişkin Bulgular

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)’ne Yönelik Görüş Ölçeği	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Ortalama
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
2. BİT’in derste kullanımı fazladan iş yükü getiriyor.	9	7.7	22	18.8	14	12.0	46	39.3	26	22.2	3.50
3. BİT’in derste kullanımının öğretmen başarısını arttıracığını düşünüyorum.	52	44.4	51	43.6	10	8.5	3	2.6	1	0.9	4.28
7. BİT’in derste kullanımının zor olduğunu düşünüyorum.	8	6.8	13	11.1	16	13.7	56	47.9	24	20.5	3.64
10. Derslerimde görsel-işitsel araçları kullanmayı istiyorum.	63	53.8	41	35.0	10	8.5	2	1.7	1	0.9	4.39
14. Öğrencilerimizin bilgisayar destekli eğitim görmeleri idealimdir.	41	35.0	45	38.5	21	17.9	9	7.7	1	0.9	3.99
17. BİT’in öğretmene bir rakip oluşturduğunu düşünüyorum.	6	5.1	11	9.4	10	8.5	44	37.6	46	39.3	3.97
22. Bütün öğretmenlerin BİT konusunda sürekli bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.	40	34.2	55	47.0	12	10.3	9	7.7	1	0.9	4.06
23. BİT’in uygulama alanlarını tanımaya gerek duymuyorum.	6	5.1	9	7.7	18	15.4	53	45.3	31	26.5	3.80
25. BİT ile ilgili eğitim araç ve gereçleri derslerimde kullanmayı seviyorum.	43	36.8	55	47.0	16	13.7	2	1.7	1	0.9	4.17

26. BİT'in imkânlarına yer verildiğinde derslerin daha verimli olacağına inanıyorum.	45	38.5	59	50.4	10	8.5	2	1.7	1	0.9	4.24
28. Öğretmenliğe başladığımdan bu yana, BİT kullanmamamın eksikliğini hissediyorum.	19	16.2	37	31.6	24	20.5	32	27.4	5	4.3	3.28
29. BİT yardımı ile ders işlemek benim için büyük zevktir.	35	29.9	49	41.9	26	22.2	6	5.1	1	0.9	3.95
30. BİT'in öğretmenler için güven ve cesaret kaynağı olduğunu düşünüyorum.	27	23.1	49	41.9	26	22.2	13	11.1	2	1.7	3.74
31. BİT'in öğretmenlerin yaratıcılığını sınırlandırdığını düşünüyorum.	4	3.4	11	9.4	28	23.9	49	41.9	25	21.4	3.68
33. BİT'in araç ve gereçlerini kullanmanın bilgi ve beceri gerektirdiğine inanıyorum.	34	29.1	59	50.4	16	13.7	6	5.1	2	1.7	4
35. BİT kullanılmasının öğretmenin sorumluluğunu artırdığını düşünüyorum.	20	17.1	57	48.7	24	20.5	14	12	2	1.7	3.68
36. İyi bir öğretmen olabilmenin koşullarından birinin de BİT'i etkin bir şekilde kullanmak olduğunu düşünüyorum.	26	22.2	40	34.2	27	23.1	19	16.2	5	4.3	3.54

2. %61.5'i ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"), BİT'in derste kullanımının fazladan iş yükü getirmediğini düşünmektedir. Bu veri, BİT'in TDE öğretmenlerine öğrenme-öğretme süreci içerisinde olağanın dışında sorumluluk yüklediğini göstermektedir. Bu durumdan hareketle TDE öğretmenlerinin BİT kullanımına olumlu yaklaşacakları düşünülebilir.
3. %88'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT'in derste kullanımının öğretmen başarısını arttıracaklarını düşünmektedir. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun BİT kullanımının kendilerinin mesleki gelişim ve pedagojik formasyon açısından olumlu yönde etkileyeceklerini düşündükleri söylenebilir.
7. %68.4'ü ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"), BİT'in derste kullanımının zor olmadığını düşünüyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun derslerinde BİT kabul ve kullanım niyetlerinin olumlu olduğu söylenebilir.
10. %88.8'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), derslerinde görsel-işitsel araçları kullanmayı istiyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun derslerinde kullandıkları görsel-işitsel araçlarla kalıcı öğrenmeler gerçekleştirebileceklerine inandıkları söylenebilir.
14. %73.5'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), öğrencilerinin bilgisayar destekli eğitim görmelerinin idealleri olduğunu belirtmiştir. Bu veri, TDE öğretmenlerinin

çoğunluğunun eğitimde bilgisayar kullanımının faydalılığına ilişkin inançlarının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

17. %76.9'u ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"), BİT'in öğretmene bir rakip oluşturmadığını düşünüyor. Bu veri, TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun eğitimde BİT kullanımının öğretmen sorumluluklarını azaltmadığını, BİT kullanımıyla öğretmenin rehberlik görevinin artarak devam ettiğini düşündüklerini göstermektedir.
22. %81.2'si ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), bütün öğretmenlerin BİT konusunda sürekli bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun öğretmenlerin hizmet içi eğitim yoluyla yeni teknolojiler konusunda bilgilendirilmesi gerektiğini düşündükleri söylenebilir.
23. %71.8'i ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"), BİT'in uygulama alanlarını tanımaya gerek duyuyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun eğitim sürecinde BİT'in ne tür uygulamalarda kullanılabileceği konusunda bilgi sahibi olmak istedikleri söylenebilir.
25. %8.8'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT ile ilgili eğitim araç ve gereçleri derslerinde kullanmayı seviyor. Bu veri, TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde teknolojik araç-gereçlerden yararlandıklarını göstermektedir.
26. %88.9'u ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT'in imkânlarına yer verildiğinde derslerin daha verimli olacağına inanıyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun teknolojik araç-gereçlerin ders verimliliğini arttırmada önemli bir etkisinin olduğunu düşündükleri söylenebilir.
28. %47.8'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), öğretmenliğe başladığından bu yana BİT kullanmamanın eksikliğini hissediyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin yarısının derslerde BİT kullanımını gerekli gördükleri; fakat birtakım nedenlerden dolayı bazı derslerde BİT kullanamamanın bir eksiklik olduğunu düşündükleri söylenebilir.
29. %71.8'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT yardımı ile ders işlemenin kendileri için büyük zevk olduğunu belirtiyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun ders esnasında BİT kullanımının kendi işlerini kolaylaştırdığını düşündükleri söylenebilir.
30. %65'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT'in öğretmenler için güven ve cesaret kaynağı olduğunu düşünüyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun istedikleri zamanda başvurulabilecek bir kaynak olması nedeniyle teknolojik araç-gereçleri güvenli ve ulaşılabilir olduğunu düşündükleri söylenebilir.
31. %63.3'ü ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"), BİT'in öğretmenlerin yaratıcılığını sınırlandırmadığını düşünüyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun BİT'in sınıf içi etkinliklerde kullanılmak üzere materyal gelişimine katkı sağladığını düşündükleri söylenebilir.
33. %79.5'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT'in araç ve gereçlerini kullanmanın bilgi ve beceri gerektirdiğine inanıyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun BİT araç ve gereçlerini kullanabilmek için öğrencilerin ve kendilerinin hazırbulunuşluk düzeylerinin yeterli olması gerektiğine inandıkları söylenebilir.

35. %65.8'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT kullanılmasının öğretmen sorumluluğunu arttırdığını düşünüyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun BİT'in öğretmene yeni sorumluluklar yüklediğini ifade ettikleri söylenebilir.

36. %56.4'ü ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), iyi bir öğretmen olabilmenin koşullarından birinin de BİT'i etkin bir şekilde kullanmak olduğunu düşünüyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin yarısından fazlasının her gün gelişen teknolojiyi takip etmenin öğretmenlik mesleğini daha iyi icra edebilmek için gerekli olduğunu düşündükleri söylenebilir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, TDE öğretmenlerinin öğretmen faktörü açısından BİT'e yönelik görüşleri ortalamanın üstünde düzeydedir (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.88). Bu sonuç TDE öğretmenlerinin eğitimde BİT kullanımına öğretmen faktörü açısından olumlu yaklaşıtlarını göstermektedir. TDE öğretmenlerinin öğretmen faktörü açısından "Derslerimde görsel-işitsel araçları kullanmayı istiyorum." ve "BİT'in derste kullanımının öğretmen başarısını arttıracığını düşünüyorum." maddelerinde en yüksek; "Öğretmenliğe başladığımdan bu yana, BİT kullanmamamın eksikliğini hissediyorum." ve "BİT'in derste kullanımı fazladan iş yükü getiriyor." maddelerinde ise en düşük düzeyde görüş belirttikleri görülmüştür.

Öğrenci Faktörüne İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'ne yönelik görüş ölçeği uygulanmış, alınan cevaplardan öğrencilerin BİT kullanımına yönelik olanlarının frekans, yüzde ve ortalamaları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrenci Faktörüne İlişkin Bulgular

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'ne Yönelik Görüş Ölçeği	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Ortalama
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	$\bar{X}$
4. BİT ile gerçekleşen derslerin öğrencilerin ilgisini çekeceğine inanıyorum.	59	50.4	45	38.5	11	9.4	1	0.9	1	0.9	4.37
9. BİT desteğinin öğrenmeyi kolaylaştırdığına inanıyorum.	51	43.6	52	44.4	8	6.8	4	3.4	2	1.7	4.25
11. BİT'in derste kullanımının öğrencilerin başarısını arttıracığını düşünüyorum.	55	47	44	37.6	14	12	2	1.7	2	1.7	4.26
12. BİT'in kullanımı ile öğrencilerin derse aktif olarak katılacağını düşünüyorum.	44	37.6	44	37.6	22	18.8	5	4.3	2	1.7	4.05
18. BİT kullanılmasının öğrenciyi pasifleştirdiğini düşünüyorum.	5	5.3	20	17.1	32	27.4	37	31.6	23	19.7	3.45
32. BİT'in derste motivasyonu yükselttiğine inanıyorum.	30	25.6	55	47	21	17.9	9	7.7	2	1.7	3.87

37. BİT'in öğrencilerin

yaratıcılığını sınırlandırdığını düşünüyorum.	8	6.8	17	14.5	23	19.7	48	41	21	17.9	3.49

4. %88.9'u ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT ile gerçekleşen derslerin öğrencilerin ilgisini çekeceğine inanıyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun derslerde geleneksel öğretim araç gereçlerinin dışında teknolojik materyal kullanmanın öğrencileri derse daha motive edici olduğunu düşündükleri söylenebilir.
9. %88'i ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT desteğinin öğrenmeyi kolaylaştırdığına inanıyor. Bu veri, TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun teknolojinin öğretim faaliyetlerini daha da kolay hâle getirdiğine inandıklarını göstermektedir.
11. %84.6'sı ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT'in derste kullanımının öğrencilerin başarısını arttıracaklarını düşünüyor. Bu veri ile TDE öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun öğrenciyi merkez alan modern eğitim anlayışı ile BİT imkânları sayesinde bilgiye kendi ulaşan öğrencilerin daha başarılı olacaklarını düşündükleri söylenebilir.
12. %75.2'si ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT'in kullanımı ile öğrencilerin derse aktif olarak katılacaklarını düşünüyor. Bu veri, TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun teknolojik araç gereçlerin öğrencilerin pasifleştirmek yerine öğrenme süreci içerisinde daha etkin hâle getireceğine inandıklarını göstermektedir.
18. %51.3'ü ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"), BİT kullanılmasının öğrenciyi pasifleştirmediklerini düşünüyor. Bu veri, TDE öğretmenlerinin yarısından fazlasının eğitimde BİT kullanımının öğrencileri etkin konumdan uzaklaştırmadığını; bu nedenle öğrenci merkezliliğe aykırı olmadığını düşündüklerini göstermektedir.
32. %72.6'sı ("Kesinlikle Katılıyorum" ve "Katılıyorum"), BİT'in derste motivasyonu yükselttiğine inanıyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin çoğunluğunun BİT'in yapılandırmacı eğitim anlayışı çerçevesinde merkezde yer alan öğrenci için merak uyandırmasının motivasyonu olumlu yönde etkilediğini düşündükleri söylenebilir.
37. %58.9'u ("Kesinlikle Katılmıyorum" ve "Katılmıyorum"), BİT'in öğrencilerin yaratıcılığını sınırlandırmadığını düşünüyor. Bu veriden hareketle TDE öğretmenlerinin yarısından fazlası eğitim-öğretim faaliyetlerinde BİT kullanmanın yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimini engellemediğini düşündükleri söylenebilir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere, TDE öğretmenlerinin öğrenci faktörü açısından BİT'e yönelik görüşleri ortalamanın üstünde düzeydedir (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.96). Bu sonuç TDE öğretmenlerinin eğitimde BİT kullanımına öğrenci faktörü açısından olumlu yaklaşıklarını göstermektedir. TDE öğretmenlerinin öğrenci faktörü açısından "BİT ile gerçekleşen derslerin öğrencilerin ilgisini çekeceğine inanıyorum." ve "BİT'in derste kullanımının öğrencilerin başarısını arttıracaklarını düşünüyorum." maddelerinde en yüksek; "BİT kullanılmasının öğrenciyi pasifleştirdiğini düşünüyorum." ve "BİT'in öğrencilerin yaratıcılığını sınırlandırdığını düşünüyorum." maddelerinde ise en düşük düzeyde görüş belirttikleri görülmüştür.

Çeşitli Değişkenler Açısından TDE Öğretmenlerinin BİT'e Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde cinsiyet, görev yeri, BİT'e yönelik ders alma, hizmet içi kurs alma, mezuniyet, kıdem, bilgisayar kullanım süresi değişkenleri açısından TDE öğretmenlerinin BİT'e yönelik görüşlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine cinsiyetleri sorulmuş ve alınan cevapların t Testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet Değişkenine İlişkin t Testi

Cinsiyet	N	Ortalama	t	p
Kadın	43	3.78	-.94	.35
Erkek	74	3.87		

Tablo 6'da görüldüğü üzere, kadın TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.78 iken erkek TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.87'dir. TDE öğretmenlerinin ortalamasının üstünde düzeyde (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.83) görüşe sahip oldukları söylenebilir. TDE öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre BİT'e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir (t: -.94; p: .35).

Koca (2006)'nın çalışmasında öğretmenlerin daha sık veya daha az BİT kullanmalarında cinsiyete göre anlamlı bir fark görülmediği, Altıngöz (2008)'ün çalışmasında öğretmenlerin cinsiyetlerine bakılmaksızın bilgisayar ve interneti kullanma oranlarının yüksek olduğu, Erol (2010)'un çalışmasında ise öğrencilerin bilgi elde etme ve araştırma yapma amaçlı BİT kullanma sıklıkları arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar bu çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Çobanoğlu (2010)'nun çalışmasında erkek öğretmen adaylarının bilgisayar kullanımına yönelik tutumlarının, kadın öğretmen adaylarından daha olumlu olduğu; Demiralay (2008)'in çalışmasında kadın öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı öz-yeterlik algılarına ilişkin ortalama puanlarının erkek öğretmen adaylarının ortalama puanlarından daha yüksek olduğu; Tanyeri (2008)'nin çalışmasında kadın ilköğretim matematik öğretmeni adaylarının ilköğretim matematik öğretimine BİT entegrasyonunu göstergelerine yönelik görüşlerinin erkeklerin görüşlerinden daha olumlu olduğu; Kara (2011)'nin çalışmasında erkek öğretmenlerin BİT kullanım yeterliliklerinin bayan öğretmenlerden yüksek olduğu; Avcu (2011)'nin çalışmasında ise erkek öğretmenlerin BİT'i kabul ve kullanım niyetlerinin kadınlara göre daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar bu çalışmaların sonuçlarıyla farklılık göstermektedir.

Görev Yeri Değişkenine İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine görev yerleri sorulmuş ve alınan cevapların t Testi sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Görev Yeri Değişkenine İlişkin t Testi

Görev Yeri	N	Ortalama	t	p
İl merkezi	70	3.77	-1.72	.09
İlçe merkezi	47	3.93		

Tablo 7’de görüldüğü üzere, il merkezinde görev yapan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.77 iken ilçe merkezinde görev yapan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.93’tür. TDE öğretmenlerinin ortalamanın üstünde düzeyde (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.85) görüşe sahip oldukları söylenebilir. TDE öğretmenlerinin görev yerlerine göre BİT’e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir (t: -1.72; p: .09).

Bu veriden hareketle, hem il merkezinde hem de ilçe merkezinde görev yapan TDE öğretmenlerinin BİT gibi eğitimdeki yeni gelişmelerin getirdiği imkânlarla olumlu yaklaştıkları söylenebilir.

BİT’e Yönelik Ders Alma Değişkenine İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine BİT’e yönelik ders alıp almadıkları sorulmuş ve alınan cevapların t Testi sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. BİT’e Yönelik Ders Alma Değişkenine İlişkin t Testi

<i>Bilgi/Eğitim tek. dersi alma</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Evet	39	3.80	-.43	.67
Hayır	78	3.85		

Tablo 8’de görüldüğü üzere, lisans düzeyinde bilgi/eğitim teknolojilerine yönelik herhangi bir ders alan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.8 iken, lisans düzeyinde bilgi/eğitim teknolojilerine yönelik herhangi bir ders almayan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.85’tir. TDE öğretmenlerinin ortalamanın üstünde düzeyde (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.82) görüşe sahip oldukları söylenebilir. TDE öğretmenlerinin lisans düzeyinde bilgi/eğitim teknolojilerine yönelik herhangi bir ders alma durumlarına göre BİT’e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir (t: -.43; p: .67).

Araştırmada ulaşılan sonuçlar Berkürek (2008)’in çalışmasıyla öğretmenlerin çoğunluğunun lisans eğitimlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik bir ders almamaları açısından benzerlik; bazılarının Avcu (2011)’nin çalışmasıyla ise BİT’e ilişkin kabul ve kullanım niyetleri üzerinde bilgisayar eğitimi alan öğretmenlerin lehine anlamlı fark olması açısından farklılık göstermektedir.

Hizmet İçi Kurs Alma Değişkenine İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine hizmet içi kurs alıp almadıkları sorulmuş, alınan cevapların t Testi sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Hizmet İçi Kurs Alma Değişkenine İlişkin t Testi

<i>Hizmet içi kurs alma</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Evet	91	3.8	-1.21	.23
Hayır	26	3.94		

Tablo 9’da görüldüğü üzere, bilgi/eğitim teknolojisi ile ilgili hizmet içi kurs alan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.8 iken bilgi/eğitim teknolojisi ile ilgili hizmet içi kurs almayan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.94’tür. TDE öğretmenlerinin ortalamanın üstünde düzeyde (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.87) görüşe sahip oldukları söylenebilir. TDE öğretmenlerinin bilgi/eğitim teknolojisi ile ilgili hizmet içi kurs alma durumlarına göre BİT’e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir (t: -1.21; p: .23).

Araştırmada ulaşılan sonuçlar Berkyürek (2008)'in çalışmasıyla hizmet içi kursa katılanların sayısının katılmayanlara göre fazla olması açısından benzerlik; Kiper (2008)'in çalışmasıyla ise bilgi teknolojileri konusunda hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin derslerde bilgi teknolojilerini kullanmaları açısından farklılık göstermektedir.

Mezuniyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine mezuniyet durumları sorulmuş ve alınan cevapların ANOVA Analizi sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Mezuniyet Değişkenine İlişkin ANOVA Analizi

Mezuniyet	N	Ortalama	F	p
Eğitim Fakültesi	65	3.81	.53	.66
Eğitim Fakültesi dışındaki bir fakülte	31	3.86		
Yüksek lisans	19	3.91		
Eğitim Enstitüsü	2	3.47		

Tablo 10'da görüldüğü üzere, eğitim fakültesinden mezun olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.81, eğitim fakültesi dışındaki bir fakülteden mezun olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.86, yüksek lisans yapan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.91, eğitim enstitüsünden mezun olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.47'dir. TDE öğretmenlerinin ortalamasının üstünde düzeyde (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.76) görüşe sahip oldukları söylenebilir. TDE öğretmenlerinin mezuniyet durumlarına göre BİT'e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir (F: .53; p: .66).

Avcu (2011)'nin çalışmasında öğretmenlerin eğitim düzeyine göre BİT'i kabul ve kullanım niyetlerine bakıldığında gruplar arasında fark olmadığı, Koca (2006)'nın çalışmasında öğretmenlerin eğitim düzeyine göre derse hazırlık, ders sırasında, yönetsel ve iletişim değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunmadığı, Kara (2011)'nin çalışmasında öğretmenlerin eğitim düzeylerine bakıldığında; ön lisans mezunu öğretmenlerin BİT kullanım yeterliliğinin lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerden daha düşük olduğu, lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin BİT kullanım yeterlilikleri arasında anlamlı farklılık görülmediği tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar bu çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Koca (2006)'nın çalışmasında öğretmenlerin eğitim düzeyine göre BİT kabul ve kullanımına bakıldığında kullanım kolaylığı, öz yeterlik, kolaylaştırıcı durumlar ve gönüllülük değişkenlerinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Araştırmada ulaşılan sonuçlar bu çalışmanın sonuçlarıyla farklılık göstermektedir.

Kıdem Değişkenine İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine kıdemleri sorulmuş ve alınan cevapların ANOVA Analizi sonuçları Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Kıdem Değişkenine İlişkin ANOVA Analizi

<i>Kıdem (yıl)</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
1-4	17	4.10	3.05	.02*
5-9	9	3.77		
10-14	43	3.93		
15-19	24	3.69		
20 ve üstü	24	3.64		

*p<0,05

Tablo 11’de görüldüğü üzere, 1-4 yıl kıdeme sahip olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 4.10, 5-9 yıl kıdeme sahip olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.77, 10-14 yıl kıdeme sahip olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.93, 15-19 yıl kıdeme sahip olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.69, 20 yıl ve üstükıdeme sahip olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması ise 3.64’tür. TDE öğretmenlerinin ortalamanın üstünde düzeyde (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.82) görüşe sahip oldukları söylenebilir. TDE öğretmenlerinin kıdemlerine göre BİT’e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir (F: 3.05; p: .02).

TDE öğretmenlerinin kıdemlerine göre ölçekten aldıkları ortalamalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu için hangi kıdemler arasında farklılık olduğunu tespit etmek amacıyla LSD Testi yapılmıştır. LSD Testi’ne ilişkin bulgular Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Kıdem Değişkenine İlişkin LSD Testi

<i>Kıdem (I)</i>	<i>Kıdem (J)</i>	<i>Ortalama Farkı</i>	<i>p*</i>
1-4 yıl	15-19 yıl	.41	.01
	20 ve üstü yıl	.46	.004
10-14 yıl	20 ve üstü yıl	.29	.02

*p<0,05

Tablo 12’de görüldüğü üzere, 1-4 yıl kıdeme sahip TDE öğretmenleri ile 15-19 yıl ve 20 yıl ve üstükıdeme sahip öğretmenler arasında 1-4 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehine; 10-14 yıl kıdeme sahip öğretmenler ile 20 yıl ve üstükıdeme sahip öğretmenler arasında da 10-14 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu bulgu mesleğe yakın zamanda başlamış TDE öğretmenlerinin BİT’e yönelik daha olumlu düzeyde görüşe sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum üzerinde genç TDE öğretmenlerinin teknolojiye yatkınlığının etkili olduğu söylenebilir.

Koca (2006)’nın çalışmasında öğretmenlerin kıdemlerine göre BİT kabul ve kullanımına bakıldığında niyet, kullanım kolaylığı, kaygı ve öz yeterlik değişkenlerinde ve bağımlı değişken puanlarına bakıldığında; derse hazırlık, ders sırasında, yönetsel ve iletişim amacı ile BİT imkânlarını kullanma değişkenlerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Kara (2011)’nın çalışmasında öğretmenlerin hizmet süresine bakıldığında; 13-20 yıl hizmeti olan öğretmenlerin BİT kullanım yeterliliğinin 21-30 yıl, 31 yıl ve üzeri hizmeti olan öğretmenlerden yüksek olduğu; 6-12 yıl hizmeti olanların BİT kullanım seviyesinin 13-20 yıl hizmeti olanlar ile anlamlı farklılıklar oluşturmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar bu çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Berkyürek (2008)'in çalışmasında öğretmenlerin meslekteki kıdemleri ile madde grupları arasında anlamlı bir fark bulunmadığı, Avcu (2011)'nin çalışmasında öğretmenlerin kıdem derecelerine göre BİT'i kabul ve kullanım niyetlerine bakıldığında toplam ortalama puanlar arasında anlamlı bir farka rastlanmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar bu çalışmaların sonuçlarıyla farklılık göstermektedir.

Bilgisayar Kullanım Süresi Değişkenine İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine bilgisayar kullanım süreleri sorulmuş ve alınan cevapların ANOVA Analizi sonuçları Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. Bilgisayar Kullanım Süresi Değişkenine İlişkin ANOVA Analizi

<i>Bilgisayar kullanım süresi</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
0-1	4	3.32	5.04	.003*
1-3	2	3.68		
3-5	16	3.49		
5 yıl ve üstü	95	3.92		

*p<0,05

Tablo 13'te görüldüğü üzere, 0-1 yıl aralığında bilgisayar kullanım süresine sahip olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.32, 1-3 yıl aralığında bilgisayar kullanım süresine sahip olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.68, 3-5 yıl aralığında bilgisayar kullanım süresine sahip olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması 3.49, 5 yıl ve üstü bilgisayar kullanım süresine sahip olan TDE öğretmenlerinin ölçek ortalaması ise 3.92'dir. TDE öğretmenlerinin ortalamasının üstünde düzeyde (min:1; max:5 puan aralığında $\bar{X}$: 3.6) görüşe sahip oldukları söylenebilir. TDE öğretmenlerinin bilgisayar kullanım sürelerine göre BİT'e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir (F: 5.04; p: .003).

TDE öğretmenlerinin bilgisayar kullanım sürelerine göre ölçekten aldıkları ortalamalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu için hangi gruplar arasında farklılık olduğunu tespit etmek amacıyla LSD Testi yapılmıştır. LSD Testi'ne ilişkin bulgular Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14. Bilgisayar Kullanım Süresi Değişkenine İlişkin LSD Testi

<i>Bilg. Kul. Süre (I)</i>	<i>Bilg. Kul. Süre (J)</i>	<i>Ortalama Farkı</i>	<i>p*</i>
0-1 yıl	5 yıl ve üstü	-.59	.02
3-5 yıl	5 yıl ve üstü	-.43	.002

*p<0,05

Tablo 14'te görüldüğü üzere, en az 5 yıl bilgisayar kullanan TDE öğretmenleri ile 0-1 yıl ve 3-5 yıl bilgisayar kullanan TDE öğretmenleri arasında en az 5 yıl bilgisayar kullanan öğretmenler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu bulgu daha uzun süredir bilgisayar kullanan TDE öğretmenlerinin BİT'e yönelik görüşlerinin daha olumlu düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum üzerinde TDE öğretmenlerinin uzun süreli teknoloji kullanımının görüşleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Berkyürek (2008)'in çalışmasında öğretmenlerin madde gruplarına verdikleri cevapların t-testi sonuçları istatistiksel anlamlı olmamakla birlikte; 5 yıl ve üstü zamandır bilgisayar kullanan

öğretmenlerin öğrenciye yönelik madde grubu ortalamasının (4.41) 5 yıldan az zamandır bilgisayar kullanan öğretmenlerin verdikleri cevapların ortalamasından (4.15) istatistiksel anlamlı farkla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kara (2011)'nın çalışmasında öğretmenlerin bilgisayar kullanım sürelerine bakıldığında; 1 yıldan az süredir bilgisayar kullanan öğretmenlerin BİT kullanım yeterlilikleri 1-3 yıl ve 4-6 yıl kullananlar ile anlamlı farklılık göstermezken; 6 yıl ve üzerinde bilgisayar kullanan öğretmenlerden düşük olarak saptanmıştır. 6 yıl üzerinde bilgisayar kullananların BİT kullanım yeterlilikleri 4-6 yıl kullananlardan anlamlı düzeyde yüksektir. Demiralay (2008)'ın çalışmasında ise öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı öz yeterlik algılarının yüksek düzeyde olduğu ve bilgisayarı kullanma deneyimine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar bu çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

TDE öğretmenlerinin “BİT ile ilgili kurs alma, BİT’e yönelik imkânlarla sahip olma, BİT’e yönelik eğitimlere katılmaya istekli olma ve etkili BİT kullanımı için yabancı dil bilmenin faydalılığına ilişkin inanç” hususlarında olumlu özelliklere; “hizmet öncesi dönemde ders alma ve BİT ile ilgili yayın takip etme” hususlarında ise olumsuz özelliklere sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

Araştırma sonunda, TDE öğretmenlerinin öğretim, öğretmen ve öğrenci faktörleri açısından BİT’e yönelik görüşlerinin ortalamasının üstünde düzeyde olduğu görülmüştür. Bu sonuç, TDE öğretmenlerinin eğitimde BİT kullanımına öğretim, öğretmen ve öğrenci faktörleri açısından olumlu yaklaşıtlarını göstermektedir.

TDE öğretmenlerinin cinsiyetlerine, görev yerlerine, lisans düzeyinde bilgi/eğitim teknolojilerine yönelik herhangi bir ders alma durumlarına, bilgi/eğitim teknolojisi ile ilgili hizmet içi kurs alma durumlarına, mezuniyetlerine, kıdemlerine ve bilgisayar kullanım sürelerine göre BİT’e yönelik görüşleri açısından aldıkları ortalama puanlar incelendiğinde, BİT’e yönelik görüşlerinin ortalamasının üstünde düzeyde olduğu söylenebilir.

TDE öğretmenlerinin cinsiyetlerine, görev yerlerine, lisans düzeyinde bilgi/eğitim teknolojilerine yönelik herhangi bir ders alma durumlarına, bilgi/eğitim teknolojisi ile ilgili hizmet içi kurs alma durumlarına ve mezuniyet durumlarına göre BİT’e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir. Bu sonuçlardan hareketle, kadın ve erkek TDE öğretmenlerinin eğitimde BİT kullanımına ilişkin görüşlerinin farklılaşmadığı, TDE öğretmenlerinin il veya ilçe merkezinde görev yapmasının eğitimdeki yeni gelişmelerin (FATİH Projesi gibi) getirdiği imkânlarla bağlı olarak benzer özelliklere sahip olmalarının BİT’e yönelik görüşlerini farklılaştırmadığı, lisans düzeyinde bilgi/eğitim teknolojilerine yönelik herhangi bir ders alan öğretmenlerle almayan öğretmenler arasındaki açığı TDE öğretmenlerinin hizmet içi kurslarla kapattığı, TDE öğretmenlerinin aldıkları eğitimin seviyesinin ve ders içeriklerinin BİT’e yönelik görüşleri üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

TDE öğretmenlerinin kıdemlerine ve bilgisayar kullanım sürelerine göre BİT’e yönelik görüşleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. 1-4 yıl kıdeme sahip TDE öğretmenleri ile 15-19 yıl ve 20 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenler arasında 1-4 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehine; 10-14 yıl kıdeme sahip öğretmenler ile 20 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenler arasında da 10-14 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu nedenle mesleğe yakın zamanda başlamış TDE öğretmenlerinin eğitimde BİT kullanımına daha yatkın oldukları; bu durum üzerinde de genç TDE öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojileri ile daha içli dışlı olmalarının etkili olduğu söylenebilir. Aynı şekilde en az 5 yıldır bilgisayar kullanan TDE öğretmenleri ile 0-1 yıl ve 3-5 yıl bilgisayar kullanan TDE öğretmenleri arasında en az 5

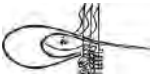
yıldır bilgisayar kullanan öğretmenler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu nedenle daha uzun süre bilgisayar kullanan TDE öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojileri ile uzun süre tanışık olmalarından dolayı eğitimde BİT kullanımına daha olumlu yaklaştıkları söylenebilir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişimin baş döndürücü hızı insanları toplumsal, ekonomik ve bilimsel açıdan çok etkilemiştir. “Bilişim Çağı” olarak anılan 21. yüzyılda, ülkenin kalkınmasında en etkili sistem olan eğitime gereken önem verilmelidir. Bu sebeple BİT’in verimliliğinin artırılabilmesi için sınıf mevcutları azaltılmalı; böylece öğrencilerin tamamının imkânlardan yararlanması sağlanmalıdır. Okul yöneticileri öğretmenleri BİT kullanımı konusunda teşvik etmeli, kullanan öğretmenleri desteklemelidir. MEB bünyesinde öğretmenlere sunulan hizmet içi eğitimlerin sayısı artırılmalı ve bu eğitimler daha verimli hâle getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKKOYUNLU, B. (1998). Eğitimde Teknolojik Gelişmeler (Editör: Bekir Özer) içinde Çağdaş Eğitimde Yeni Teknolojiler. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- ALKAN, C. (2005). Eğitim Teknolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ALTINGÖZ, M. (2008). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Bilgisayar ve İnternet Kullanımına İlişkin Bilgi ve Alışkanlıkları (Kayseri İli Örneği), Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- AŞKAR, P. ve ALTUN, A. (2006). İlköğretimde Bilişim Teknolojileri. İstanbul: Morpa Yayınları.
- AVCU, D. Ü. (2011). İlköğretim İkinci Kademe Öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine İlişkin Kabul ve Kullanım Niyetleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- BAKİ, A. (2002). Bilgisayar Destekli Matematik. İstanbul: Ceren Yayıncılık.
- BERKYÜREK, İ. (2008). Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımına Yönelik Bir İnceleme-Bolu İli Örneği, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- BLURTON, C. (1999). UNESCO's World Communication and Information Report 1999-2000, UNESCO Publishing, ss. 46.
- ÇEPNİ, S. (2010). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş. Trabzon: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, İ. H. (2010). Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Teknolojilerini Kullanımı ve Bilgisayar Teknolojilerine Yönelik Tutumları, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun.
- DEMİRALAY, R. (2008). Öğretmen Adaylarının Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanımları Açısından Bilgi Okuryazarlığı Öz-Yeterlik Algılarının Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- DEMİREL, Ö. (2009). Öğretme Sanatı: Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- EROL, O. (2010). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanma Sıklıkları İle Yaratıcılık Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- KAMACI, E. (2013). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Görüşleri (Trabzon İli Örneği), Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi. Trabzon.
- KARA, S. (2011). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterliliklerinin Belirlenmesi-İstanbul Örneği, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- KARASAR, N. (2006). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları.
- KİPER, A. (2008). İlköğretim Öğretmenlerinin Bilgi Teknolojilerini Derslerde Kullanım Durumları ve Bilgi Teknolojileri ile İlgili Almış Oldukları Hizmet İçi Eğitimler Hakkındaki Görüşleri (Sakarya İli Örneği), Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- KOCA, M. (2006). Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kabul ve Kullanımı Birleştirilmiş Modelinin Değişkenlerine Göre Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanımlarının İncelenmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı. “Fatih projesi resmî web sitesi”. [Çevrimiçi]. <http://fatihprojesi.meb.gov.tr>. [Erişim Tarihi: 30.12.2012].
- TANYERİ, T. (2008). Matematik Öğretimine Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Entegrasyonu Konusunda Paydaş Görüşleri. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- UŞUN, S. (2004). Bilgisayar Destekli Öğretimin Temelleri. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- YALIN, H. İ. (2002). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Ankara: Nobel Yayınları.

GÖK TANRI İNANCI VE BU İNANÇ SİSTEMİNİN İÇİNDE ALKIŞ, DUA VE DİLEKLER*

*Enver KAPAĞAN***

ÖZET

‘Şamanizm’ mi ‘Gök Tanrı’ dini mi, ifadesi bazı tartışmalara sebep olsa da aslında birbirinden ayrılmaz tanımlardır. Bugünkü Altay tanrıçılarının başı Akay Kunayev, bu konuda şu açıklamayı yapar: ‘Nasıl kelebek kışın kozada saklanır yazın çıkar, tengricilik de Şamanizm’den öyle çıkmıştır’ ve bugün bu dine ‘ak din’ dendiğini ifade eder. Şaman din görevlisine kam (kahin, şifacı, büyücü, ıslah eden, hakim, hikmetli, vakur, ağırbaşlı, akıllı, filozof, bilge v.b) denir. Kırgız ve Kazaklarda kam kelimesi yerine ‘baksı’ kullanılmaktadır: baksı : ‘gezgin, ozan, aşık, saz şairi, büyücü, hekim, bilge kişi, ilahi öğretmen, üstat, şarkı söyleyen kişi, anlamlarına gelirken Uygurcada; yazan, katip anlamına gelmektedir. Bazı kaynaklarda ise iyilik güzellik doğruluk anlamlarında kullanılmaktadır. Kam kendi nefesine yönelik çalışmada bulunmaz.

Halk edebiyatı ürünü olarak alkışlar; halkın mitolojisini, günlük hayatını, iyilik ve kötülük hakkındaki duygu ve düşüncelerini, güzellik ve çirkinlik anlayışlarını, hastalık ve hastalık sebepleri ile bunların tedavi yöntemlerini, doğa-insan ilişkilerini, gök, yer, atalar kültü gibi halk bilgisinin çeşitli yönlerini dua ve dilekleri vasıtası ile yansımalarından oluşan ve bazen doğal halleri korunarak bazen de yeni kültür unsurları ile özdeşleşerek gelecek kuşaklara aktarılan kültür öğeleridir. Alkış kelimesinin temelini dualar oluşturur. Türk sözlü kültür unsurları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Alkışlar daha çok bir yakarış şeklinde, kadirşinaslığın göstergesi olarak bir dilekte bulunma veya yapılan bir iyiliğe karşılık iyilik istemedir. Bunun zıttı ise beddua (kargış veya ters bata) olarak ifade edilebilir.

Bugün dua ederken ‘ Allah’ım günahlarımı affet’ deriz oysa Şamanizm’de bunun daha saf olgun örneğini görürüz. Altaylarda bir nevi Şamanizm’i temsil ve devam ettiren tanrıçılar (Şamanistler) ‘tanrım hatamı düzeltmem için bana fırsat ver’ şeklinde dua ederler.

Kısaca bugün ettiğimiz duaların çoğunun alt yapısını oluşturan temel yapı Gök tanrı (Şamanizm) inancıdır.

Anahtar kelimeler: Gök Tanrı, Şamanizm, Halk kültürü, Alkış, İnanç.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. MEB, El-mek: enverkapan@hotmail.com

THE SKY GOD FAITH AND APPLAUSE, PRAYERS, AND WISHES IN THIS BELIEF SYSTEM

ABSTRACT

Although it causes some discussions whether it is Shamanism or Sky God, in fact, they are inseparable definitions. The leader of today's 'theistic' Akay Kunayev explains like this: how a butterfly hides in a cocoon in winters and comes out in summers, theists come from Shamanism and expresses that it is called today as White Religion. Shaman religion officer is called as a cam (priest, the healer, the magician, who breeding, dominant, wise, solemn, dignified, smart and wise). In Kyrgyz and the Kazakhs, 'bakshi' is used instead of the word of cam. While it is used as a traveler, bard, love, folk poet, the magician, a physician, a wise person, a divine teacher, master, and singer, in Uighur, it means writer, clerk. In some sources it is used as a sense of goodness, accuracy and beauty. Cam does not work for his own soul. He exists just for his believers. Cams tell the future, say something but never claim that they know everything. Because they say at the end of their ritual, The Sky God knows beyond it.

As a product of folk literature, applauses are cultural items that transfer the public mythology, daily life, the beliefs about goodness and badness, the concept of beauty and ugliness, illness and the cures of these illnesses, the relation between nature and men, sky, ground, culture of ancestors and keeping the folk information to the next generations. Prayer generates the foundation of applause. It plays an important role within Turkish oral culture elements. The applause is for a little more as an indicator of their appreciation as a wish to engage in and want a favor for a favor that has been done. Cursing (kargış or reverse bada) can be expressed as conversely. Today, the theistic (Shamanists) who represent Shamanism pray as 'My God please give me a chance to correct my fault.'

In short, the main concept of the structure we use in praying is the Sky God Faith (Shamanism).

Key Words: Sky God, Shamanism, Folk Culture, Applause, Belief

Kültür, tanımı üzerinde en çok durulan kavramlardan biridir. Bugüne kadar iki yüze yakın tanımı yapılan kültür kelimesi hakkında en kapsamlı tariflerden birkaçı; "Kültür; bir halkın yaşama biçimidir." (C. Wisler), "Kültür; insanın has bahçesidir." (Cemil Meriç), "Kültür; bilgiyi imanı, ahlakı, sanatı, örf ve adetleri, kişinin toplumdan kazandığı alışkanlıkları, davranış şekilleri ve becerilerini kapsayan bir bütündür." (E.B. Taylor) şeklindedir (Ergalieva, Şakuzadaulı 2000: V).

Kültür ve kültürel öğelere bir fotoğrafa bakar gibi bakamayız. Böyle bakarsak kültürün alt yapısını oluşturan sebep ve unsurları göremeyiz. Bu sebeple kültürü ve bünyesinde barındırdığı unsurları, yaşayan bir canlı gibi değerlendirip bir film gibi izlemeliyiz. Böylelikle gidebildiğimiz kadar eskiye gidip bugüne doğru çalışmalıyız ki, kültürü oluşturan temel dayanakları bulalım. Bu yüzden Türk topluluklarının edebiyatındaki kültür unsurlarını, bilinen en eski dönemlerden başlayarak ele almak mecburiyetindeyiz. Çünkü kültür, milletlerin tarih sahnesindeki uzun geçmişine ve tarihte oynadıkları role göre zenginleşir ve şekillenir.

Kültürü oluşturan başlıca etmenler olarak; tarihi, antropolojik, dinsel, ekonomik, psikolojik temeller ile toplumdaki kadın ve erkeğin rolü, eğitim öğretim düzeyleri, yaş gibi unsurları sayabiliriz. (Akalin 1990: 61-64)

Halk kültürü; her zaman çeşitli değişimlere açık olduğundan asla doğduğu gibi kalmamış, halkın hayatına tesir eden maddi ve manevi etkilerden dolayı sürekli olarak gelişme ve değişme içinde olmuştur. Bu gerçeğe bağlı olarak halk bilimini de sadece ilkel dönemlerin bir kalıntısı olarak değerlendirmek son derece yanlıştır. Bununla birlikte dinsel inançlar ile bu inançlar etrafında şekillenen ritüeller de bazen başka dinlerin tesiri ile bazen de başka milletler ile olan yakınlık ve coğrafi değişimlere bağlı olarak değişimler yaşamış ve günümüze kadar gelebilmişlerdir. (Krohn1996: 7)

Bahsettiğimiz değişimleri en çok yaşayan milletlerden biri de Türk'lerdir. Çünkü tarihin en eski uluslarından biri olan Türkler, hayatın olumlu ve olumsuz her türlü musibetleri ile karşılaşmış ve belki de başka hiçbir millete nasip olmayacak şekilde büyük fetihler yaşamış, imparatorluklara hükmetmiş, coğrafyalar değiştirmiş ve farklı milletlerle ilişki kurmuşlardır. Bu hareketli yaşamları sayesinde büyük imparatorluklar kurmuş ve dünya tarihine yön vermişlerdir. Bununla ilgili olarak Bahaeddin Ögel; “Avrupa’daki büyük ilim otoriteleri, dünya tarihinde rol oynayan kavimler arasında ‘atlı kavimler’ dedikleri bir gruba büyük bir önem verirler. Batıda Cermen’lerin temsil ettiği bu grubun Doğudaki en büyük temsilcileri Türk soylu halklardır.” (Ögel 1997: 9) der. Konuyla ilgili Çin kaynaklarına baktığımızda ise, Türk halkları daha çok ekonomik nedenlere bağlı olarak otlaklar ile suları takip ederek kendilerine yaşam alanı bulmuşlardır. Bu da Türklerin yerleşik hayata geçememelerinin temel nedeni olarak gösterilmiştir. (Ögel 1997: 10) Bu otlak ve su arama işi de özellikle kıtlık vakitlerinde çok geniş bir alanı içine alabiliyordu. Bu kadar derin bir tarihe sahip ve hareketli olan bu milletin meydana getirdiği kültür de çok zengin olmuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi büyük medeniyetler kurmuş çok geniş alanlara hükmetmiş olan Türk Dünyasının folkloru da her yönüyle zengin bir hazineye sahiptir. (Çınar 1996: 1) Eski Türk inanışları da bu zengin hazinenin önemli bir parçasıdır. Bu konuda, Türk halkları tarihinin ilk ve en eski bilgilerini bulduğumuz Çin kaynakları, Türk inanç sistemi hakkında da ilk bilgileri vermektedir. Türkler arasında ‘Gök Tanrı’ dini (Şamanizm) zamanla doğmuş ve çeşitli unsurlarla beslenip kendine has merasim ve ritüellere sahip hale gelmiştir. Aradan bin yıl geçmesine rağmen, bünyesine tesir ettiği halkların inançlarında ve günlük yaşayışlarında varlığını devam ettiren ‘Gök Tanrı’ inancı, sınırlı da olsa halen tesirini sürdürmektedir. Bu konudaki ilk bilgilere Türk’lerin ataları olan Hun’larda rastlarız. Hunlar; “Kök Tengri’ye, YirSub’a, Güneşe, Aya ve Ata ruhlarına kurban keserler. Özellikle yılın beşinci ayında hakan halkı toplar ve kurban merasimi yapar sonra hep beraber orman etrafında dolaşılır.” (Kalafat 199: 13) Bunlar ‘Gök Tanrı’ inancında temel ritüeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu merasimin amacına tam olarak ulaşabilmesi için ise törenler sırasında sıkça alkışlara başvurulur ve Gök Tanrı’dan yardım almak için dualar edilir, dilekler dilenir.

Gerçekten de milletlerin geçmişleri hakkında bilgi edinmek istediğimizde başvuracağımız temel kaynaklar geçmişten günümüze en canlı bilgileri taşıyan ve diğer unsurlara oranla değişimlere en çok direnen veya zor değişebilen unsurlardır. Bu unsurlar, bazen olduğu gibi taşınırken, bazen de kısmi değişimlerle farklı biçimlerde yaşayarak günümüze kadar gelebilen inanç sistemleri ve değer yargılarıdır. Bunun en açık örneğini Türk halklarında görmekteyiz. İster Orta Asya’da kalan halklar olsun, ister Orta Asya’dan göç etmiş olanlar olsun bin yıldır İslamiyeti kabul etmelerine rağmen en eski dinleri olan Gök Tanrı inancına ve Şaman geleneklerine ait birçok unsuru günümüze kadar taşıyabilmişlerdir. Bunların bir kısmı hiç değişmeden kültür veya dini hayatımızda varlığını devam ettirirken, bir kısmı da yeni dinin kural ve kaideleri ile

özdeşleştirilerek yaşatılmaktadır. Bu yönü ile Gök Tanrıcılık ve bu inanç sisteminin ne denli derin bir geçmişe ve köklü bir yapıya sahip olduğunu da anlamaktayız.

Barthold; “Türkler ve Moğolların (tu-kiuları) psikolojisini anlamak için dinsel inançlarını anlamak önemlidir.”(Roux2001: 47) der. Şaman inançlarında alkışlar önemli bir yer tutar, örneğin Altay Şamanlarının “Arkangnankünçilızın”(arkandan güneş parlasın) (Akalin 1990: 112). “Yajingpolzomökgüpolzın” (yaşın ebedi olsun) (Akalin 1990: 153) Gök tanrı ve aya inanın göstergesi olarak halen Türkiye’de bazı yörelerde yeni ay görüldüğünde zengin olmak için altına bakılır. Mutlu olmak için ise sevilen kişiye bakılır. (Roux2001: 137) Türkiye’de Elazığ’ın Karakoçan ilçesinin Çan nahiyesinde bir köyün adının ‘Şaman’ oluşu manidardır. (Kalafat 1999: 13)

Bu konuyu iyi analiz edebilmek için de evvela konunun adını doğru koymak gerektiğini düşünüyoruz. Bu anlamda ‘Şamanizm’ mi, ‘Gök Tanrı’ dini mi ifadesi bazı tartışmalara sebep olsa da aslında birbirinden ayrılmaz tanımlardır. Bugünkü Altay tanrıcularının başı Akay Kunayev bu konuda: “Nasıl kelebek kışın kozada saklanır yazın çıkar, tengricilik de Şamanizm’den öyle çıkmıştır.” tespitinden başka bugün bu dine ‘ak din’ dendiğini de ifade eder. (Ermetin2009: 23) ‘Gök Tanrı’ tanrının gök kelimesi ile anılması önemlidir. Çünkü anlam olarak iyi tahlil ettiğimizde yaratıcının vasfını ifade edebilecek yegâne sözcüklerden biridir. Nedeni ise göğün saf ve temiz maviliğinin yanında erişilmez sonsuz bir boşluğu vardır. Her şeyi içine alabilecek ve ihata edebilecek bir yörüngeye sahiptir. Bu nedenle Gök tengri kelimesi kullanılırken sade olarak gökyüzünü düşünmek doğru değildir.

Gök tanrı inancında (Şamanizm’de), din görevlisine kam (kahin, şifacı, büyücü, ıslah eden, hakim, hikmetli, vakur, ağırbaşlı, akıllı, filozof,bilge kişi vb.) denir. (Ermetin2009: 23) Kırgız ve Kazaklarda kam kelimesi yerine baksı kullanılmaktadır: Baksı : “*Gezgin, ozan, aşık, saz şairi, büyücü, hekim, bilge kişi, ilahi öğretmen, üstat, şarkı söyleyen kişi*” anlamlarına gelirken Uygurcada yazan, katip anlamına gelmektedir. Bazı kaynaklarda ise iyilik güzellik doğruluk anlamlarında kullanılmaktadır (Ermetin2009: 26). Kam, kendi nefesine yönelik çalışmada bulunmaz. O, kendine inananlar için vardır. Kamlar insanların bahtını okur bir şeyler söylerler; ama hiçbir zaman her şeyi bildiklerini iddia etmezler. Çünkü ayinlerinin sonunda: “Bundan ötesini Gök Tanrı bilir.” derler. (Ermetin2009: 49)

Gök Tanrı inancında, ‘Şamanlar’, her zaman pozitif düşünürler ve bunu kendilerine düstur olarak belirlerler. Öyle ki, başkaları ile ters düştüklerinde bile olağanüstü güçlerine başvuramazlar ve manen kendisinden daha zayıf olsa da karşısındaki maddi gücün kendisini yenmesine seyirci kalır. Bu sayede Gök Tanrı tarafından kendisine biçilen rolün dışına çıkmamış olur. Bu yönüyle baktığımızda özellikle Baykal Gölü ve çevresinde yaşayan Buryatlar’da veya çeşitli sanatsal gösterilerde; beyaz giyimli şamana karşı gösterilen şeytan kılıklı kara giyimli şaman tamamen hayal ürünü olup Gök Tanrıcılık’taki şamanın o saf ve temiz, olumlu duygusu ile samimi içten ve yardımsever, kimseye zarar vermeyen, güçlerini sadece halkın yararına kullanan tarafını zedeleyerek insanların zihninde hiç de hak etmedikleri bir düşünceye sahip olmalarına sebep olmuştur (Roux2001: 63-64)

Gök Tanrı inancında evren üç ana parçadan oluşmaktadır. Bunlar gök, yeryüzü ve yeraltıdır. Birbirine kozmik bir eksenle bağlı olan bu bölümler arasındaki geçişleri ancak şaman sağlayabilir. Bu nedenle şaman yeteri derecede donanımlı olmanın yanında bu güç ile kudrete sahip olmalıdır. Bu nedenle bir kişinin şamanlık mertebesine varabilmesi için evvela belirli bir süreçten geçerek olgunlaşması gerekir. Bu süreç, çeşitli evrelerden meydana gelmektedir. Bu İslam’daki tarikat anlayışı ve sistemiyle de örtüşmektedir. Ayrıca şaman olmak çok sıkı bir terbiye gerektirir. Bu nedenle isteyen herkesin şaman olması da mümkün olamaz. Çünkü yukarıda evreler arası geçişlerde şamanın karşılaştığı her tür canlının dilinden, ilminden biraz anlaması gerekir. Bunu da

yine tarikat anlayışındaki keramet ve erme sembolleri ile ifade etmek mümkündür. Bu inanç sistemindeki ritüellerin hepsi, var olan veya olabilecek kötülüklerin önüne geçmek ve şifa dağıtmak için iyi ruhlar ve olağanüstü güçlerle irtibata geçip onlardan yardım almayı amaçlar. Olgunlaştıktan sonra Anadolu'da Hacıbektaş Veli'nin güvercine dönüşmesi, bir Anadolu dervişinin aslana binip kaçması ve elindeki yılanı kamçı yapması gibi şamanlar da hayvan şekillerine bürünebilmektedirler (Roux2001: 73).

Bütün bunlardan hareketle şunu söyleyebiliriz: Şaman; amaca ulaşmak için halkın anladığı veya anlamadığı kendine has birçok eylemin bütününden oluşan hareket ve ritüeller zincirinin içinde, kendi görevini yerine getirmektedir. Bu bağlamda 'şaman' günümüz anlamıyla büyücünün yaptıklarını yerine getiren bir konumda olsa da onu büyücülerden ayıran birçok hususiyete sahiptir. Şamana salt büyücü gözü ile bakmak şamanlık kurumunun dinsel yapısını ve pozitif düşünsel anlamını daraltmaktan başka bir işe yaramayacaktır (Roux2001: 63).

Şaman, duasında da her zaman yapıcı bir rol üstlenmektedir. Bugün dua ederken 'Allah'ım günahlarımı affet!' deriz. Oysa Şamanizm'de bunun daha saf olgun örneğini görürüz. Bu, Altaylarda bir nevi Şamanizm'i temsil ve devam ettiren tanrıcalar (Şamanistler) 'Tanrım, hatamı düzeltmem için bana fırsat ver!' şeklindedir (Ermetin2009: 20)

Yani Gök Tanrıcılıkta şaman (kam), Mevlana'nın 'Ya görüldüğün gibi ol, ya olduğun gibi görün.' sözündeki anlamı taşıyan olağanüstü bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü şaman, herhangi bir hata yapar da insanların mutsuzluğuna sebep olursa veya şamanlık vasıflarını ve yeteneklerini kaybederse statüsünü, itibarını kaybeder; hatta bazen yaptığı hata göz önüne alınmak suretiyle ölüm cezasına bile çarptırılabilir (Ermetin2009: 53). Yukarıdaki tüm anlatılanların sonucunda diyebiliriz ki, şamanların en güçlü silahı alkış, dua ve dileklerdir. Halk edebiyatı ürünü olarak alkışlar; halkın mitolojisini, günlük yaşayışını, süreç içinde karşılaştığı iyi ve kötü olay, duygu ve düşünce ve anlayışlarla hastalık ve hastalık sebepleri ile tedavi yöntemlerini, doğa-insan ilişkilerini, gök, yer, atalar kültü gibi halk bilgisinin çeşitli yönlerinden faydalanmak suretiyle kendine has yöntemler, dua ve dilekleri vasıtası ile gelecek kuşaklara aktarılan kültür öğeleridir (Bapaeva2008: Önsöz).

Alkış ve dilek kelimelerinin temelini dualar oluşturur. Alkış ve dilek kelimeleri Türk sözlü kültür unsurları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Alkışlar daha çok bir yakarış ve kadirşinaslığın göstergesi olarak bir dilekte bulunma veya yapılan bir iyiliğe karşılık iyilik isteme veya bir işin amacına ulaşabilmesi için başında veya sonunda edilen iyi dilek ve dualardır. Bunun zıttı ise beddua (kargış veya ters bata) olarak ifade edilebilir (Kaya2001: IX).

Türk halklarındaki alkış kelimesinin karşılıkları olarak kullanılan kelimelere göz atacak olursak; Türkiye Türkçesinde: alkış, dua, dilek, Kırgızcada: alkış, dua, dilek, bata, Kazakçada: bata, dilek, dua, tilek, Azericede: alğış, Kazan tarlarda: alkaş, Uygurcada: alkış, Özbekçede: alkış, Karaçay Malkarlarda: alğaş (Duymaz1984: 16)adları ile karşılanmaktadır.

'Divan-ı Lügat-İt-Türk'te'«alkış», «alkoo», «alkamak» (Atalay 1991: 20-21)gibi kelimelerle karşılanan alkış sözü Dede Korkut'ta: Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde "ol zamanda beglerin alkışı alkış idi kargışı kargış idi", "ola kim bir ağzı dualının alkışıyla Tanrı bize bir batman ayal viredidi.", "Bir ağzı dualının alkışı ile Tanrı bir ayal verdi." cümlelerinde geçen şekli ile hayır dua anlamı ile fert ve toplum hayatına olan güçlü tesiri ortaya konmuştur (Duymaz1984: 16).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi alkış sözlerin en önemli amacı, kişinin olağanüstü olarak gördüğü ve hayatına tesir edebileceğine inandığı varlıklardan, günümüz anlamıyla Allah'tan yardım dilemesi ve Allah'a halini arz etmesidir. Bu anlamda alkışın işlevi, insanın kendisini psikolojik olarak daha rahat hissetmesine zemin hazırlamaktır.

Bize ulaşan en eski alkış Hiunh'ların M.S 328 yılında tarihlenen şu kısa sözleridir: *'Terk edilmiş bir şehir bulunduğunda, Şan-yu atı üzerinde iki elini havaya kaldırarak, başını eğerek ve şöyle haykırır': 'Ey Gök! Bana onu verdiğin için teşekkür ederim'* (Roux2001: 137).

İlkel alkışların, söz sanatı olarak gelişmiş türleri ilahilerdir. Bunlardan en eskilerinden biri Mısır Firavunu İkhnaton'un güneş tanrısına söylediği ilahidir. Türk soylu halkların geçmiş yazılı ve sözlü eserlerini incelediğimiz de ise bilinen en eski yazılı alkış metinlerinden biri Uygur'lara ait olan *'Tanrı ilahisi'* isimli duadır. XI. Yüzyılda yazılmış olan bu metin: *"Tan tanrı geldi. Tan tanrı kendisi geldi. Tan tanrı geldi. Kalkınız bütün beyler kardeşler. Tan tanrıyı övelim. Gören güneş tanrı, siz bizi koruyun. Görünen ay tanrı, siz bizi kurtarın."* (Tika 2002: 24) şeklindedir.

Alkış ve dualara sadece karşısındaki kişi için başvurulur diye bir kaide yoktur. Her türlü canlı ve cansız varlıklar için olabileceği gibi aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi kişi kendisi için dilek alkış ve duada da bulunabilir.

"Dahi her kim kıla bana duayı,
Onun bir derdine ver bin devayı." (Çelebioğlu 1996:604)

Özellikle şaman kültüründe dua, dilek ve alkışlarına baktığımızda çok çeşitlilikle karşılaşmaktayız: 1861 yılında W. Radloff Altaylarda, Abakan ırmağı kaynaklarına yakın bir bölgede gezerken, yağmurlu havaya yakalanır. Rehberi olan 'yada'cı yanında yada taşı bulunmadığından Radloff'un yanında bulundurduğu ilaçlardan bir kaşık alıp ateşte ısıtır ve iki elini havaya kaldırıp, havanın açılması için şu duayı okur.

'Kayrakan! Kayrakan, Alas!alas! alas! Alakança açık ver, Temeneçeteşik ver, Uktu kişi üronimin, Urlu angış tazılı, Abu tobukıygırgan, Onungostoykuldurakkıygırgan, Tengereningkindiği yerde!' (Türkiye Türkçesi:Kayrakan! Kayrakan, Alas!alas! alas!, Ayuç içi kadar açık ver, Çuvaldız kadar deşik ver, Asil kişinin torunuyum, Sedir ağacının köküyüm, Abu tobi diye çağırdım, Ongostoykaldırak diye çağırdım, Tanrını göbeği yerde!) (İnan 2000: 162)

Alkışlar, Şamanist toplumların folklorunun günümüze ulaşabilen en eski ve önemli unsurlarındandır. (Bapaeva2008: 8)Şamanlar dua okurken semavi dinlerdeki gibi her zaman belli bir kalıbın içinde hareket etmez. Şaman, cezbe anında aklına geleni değiştirmeden ağzına geldiği şekli ile dua eder. Bu yüzden semavi dinlerdeki gibi belli bir kitap veya dua silsilesi yoktur. Ana ve ihtiyaca göre dua okunur ve bazen olaylar aynı olsa da okunan dualar veya başvuru alkışlar farklılık gösterebilir. Çünkü her şaman kendine has dualar eder. (İnan 2000: 30)

Türk kültüründe, Şamanın dua ederken yaptığı hareketlerin ve başvurduğu yöntemlerin örneklerini İslami dönem Türk kültür hayatında da görmekteyiz. Örneğin: "Bu Türk kam'ları davul ve çan gibi aletler çalıp, alkış denen ilahiler söyleyip, kutsal sayılan yer etrafında dönerek cezbe haline girer ve kehanetlerde bulunurlar..." (Esin2001: 101-103) Bunun gibi İslam'a geçiş dönemi eserlerinden Dede Korkut'a baktığımızda da Dede Korkut'un şamanın üstlendiği görevleri üstlendiğini açıkça görmekteyiz. Dede Kokut dua eder, barıştırır, kız ister, öğüt verir. Fakat bu olaylar esnasında en önemli unsur, duyguları ve söyledikleri dinsel öğelerle iç içedir. Ama elinde dini bir kitap yerine kopuz vardır. O, kopuz çalar, halkın oluşturduğu halka içindedir. Mescitte, camide veya hanın otağında değildir. Yine Türk kökenli Alevi'lerde sazın ve semahın önemli bir yer tutması gibi,"Mevlana da Mesnevi'sini daha çok sema halinde transa geçtiği sırada irticalen söylediklerinin talebelerinin kayıt altına almalarıyla oluşturmuştur ki, bunlar bize şamanın transa geçtiği hali ve o esnadaki hal ve hareketleri hatırlatır." (Ermetin2009: 13) Hatta Mevlevi semai sırasında sağ elin göğese doğru açılması ve sol elin yere doğru uzatılması da bir nevi gök ile yer erkleri arasındaki bağlantıyı sağlamaktır ki, bu da Gök tanrı inancında olduğu gibi gökte varsayılan ilahtan alınıp yerdekilere dağıtmak olarak düşünülebilir. Elbette bu bilgilere dayanıp Mevlana

Şamandı demek yanlış olur. Fakat yaptığı bu hareketlerde Gök tanrıçılığın şeklen tesirlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu ritüelin bir benzeri de özellikle Türk kökenli Alevi semahlarında sergilenir. Eller sürekli yer, gök ve beden arasında taşınır durur. Oysa İslam düşüncesinde Allah her yerdedir, onu gökte aramak günahıdır. Bu konu ile ilgili Hazreti Muhammet (sav): “Bazı kimseler, namazda gözlerini göğe dikerek dua etmekten vazgeçsinler; yoksa Allah onların gözlerini kör eder.” diyerek bu davranışı yasaklamıştır. (Kaya 2001: 5)

Şaman, dileklerin kabulü için aracı konumundadır. Şamandan istenen duaların temel amacı vücudun ölmemesini yani hayatın devamını sağlamaktır. (Roux2001: 85) Bu düşünce sadece eski Türklerde değil, tüm dinlerde ve her dönemde etkili olmuştur. Bugün de biz dua ve dilekte bulunurken direkt Allah’a isteğimizi sunduğumuz gibi; peygamberleri, evliyaları veya ulu kabul ettiğimiz kişileri aracı yapmak suretiyle de dua ve dilekte bulunabilmekteyiz. Hatta Kırgız ve Kazaklarda hala doğrudan yardım dileme kültürü de “Manas’ın ruhu seni korusun.”, “Atlarının ruhu korusun.” veya hayvanların pirleri olan “Kambar Ata’dan, Oysul Ata’dan, Zengi Baba’dan” yardım isteme vb. şekillerde yaşamaktadır (Kapağan 2013: 160). Bütün bu dualarda temel düşünce, temiz, günaha bulaşmamış ve Allah indinde dilekleri kabul görmüş kişilerin duasının kabul göreceği veya aracı yapılmaları halinde Allah indinde makbul olacağına olan inançtır.

Şamanizm’deki özellikle topluma faydası dokunan kişilerin (hanların, ataların) adına dua okunmasının farklı varyantlarını diğer dinlerde de görmek mümkündür. Örneğin, Hristiyanlıkta da bu görüşü destekleyen ve Hz. İsa’nın günahsız bir çocuğu aracı etmesinden söz eden bir hikâye ise şöyledir: “Bir gün İsa (as) bir cemaat ile yağmur duasına çıkmıştı. Cemaate dönerek: ‘Günahkâr olanlar geri dönsün.’ buyurdu. Herkes geri döndü, sadece bir kişi kaldı. Hz. İsa ona: ‘Sen hiç günah işlemedin mi?’ diye sordu. Adamcağız: ‘Vallahi bir defa namaz kılarken şu gözüm geçen bir kadına baktı. Namazdan sonra o gözümü çıkardım. Bundan başka günah işlediğimi bilmiyorum.’ dedi. Hz. İsa(as): ‘O halde sen dua et, ben amin diyeyim.’ buyurdu. O da dua etti ve yağmur yağdı.” (Akalin 1990: 44). Aracı olacak kişinin ehemmiyeti ve niteliği konusunda, Türkiye’de, “Köpeğin duası kabul olsaydı, gökten kemik yağardı.” atasözü de bu düşünceyi desteklemektedir (Akalin 1990: 41).

O dönemde de alkışlar, dualar ve dilekler ateş, yer, su, gibi o zamanın olağanüstü kabul edilen unsurlarına yönelik olsa da çoğunlukla Gök Tengri’ye ve onun yeryüzündeki temsilcisi olan hükümdardır. Çünkü “Gök Tengri, her şeyden önce bir imparatorluk tanrısıdır. Hükümdar onun tarafından gönderilen, onun benzeri veya onun gölgesidir. Onun yeryüzündeki temsilcisidir.” (Roux2001: 115) “Hakanın çadırının kapısı her zaman doğuya bakar.” (İnan 2000: 5) “Türkler, Gök Tanrı’ya kurban adarlar ve kurbandan sonra kayın ağacı dikerlerdi. Bunlardan tanrılık ve kutlu orman meydana gelirdi.” (İnan 2000: 3).

Şaman ayin yaptığı sırada herkes onun duasını almaya çalışır. Hele birinin verdiği su veya tütsüden memnun kalırsa ona şöyle bir duada bulunur: Bastığın yer sert olsun! Ayakların kaymasın! Yaşın uzun olsun, Kara saçların ağarınca kadar yaşa! Ön dişlerin sararınca kadar yaşa! Attığın ok yanılmasın!...’ Şaman ayini genellikle üç gün sürer bu sürede şaman temsili olarak göğe yükselir gelecekte haberler alır ve döner döndüğünde de yorgun gibi gözlerini açar ve etraftakileri selamlar onun şerefine ziyafet verilir. (İnan 2000: 109) Şaman göklere uçarken (Yakut’larda) şöyle dualar okur: gel bana söyle! Ey kudretli tanrım bana emirlerini ver’... ey hazır olan cemaat, beni iyi dinleyiniz: benimle yürü’ yürü demediğim benimle yürümesin’ yürü’ dediklerim kimseler ileri’ herkes iyi baksın, ihtiyatlı olsun!...’ (İnan 2000: 116) der.

Bunun temel sebebi duaları alan ve kabul eden temel unsurun Tanrı ve onun temsilcilerinin olmasıdır. Bu durum, diğer dinlerde olduğu gibi İslam düşüncesinde Kuran’ın Bakara suresi 186. ayetinde geçen: “Kullarım beni senden sorarlarsa (bilsinler ki) gerçekten ben (onlara çok)

yakınım. Bana dua edince dua edenlerin duasına cevap veririm.” (Altuntaş-Şahin2007: 27) şeklinde ifade bulmuştur. Yine bu konuyla ilgili Mevlana Celalettin’i Rumi duayı şu şekilde tanımlar: ‘... dua adamın kendisinden değil, Tanrıdandır. Tanrı ilhamıdır. O esnada insan yok olur, o duada bulunan tanrıdır. Duaya icabet de Tanrı’dandır.’ (Ermetin2009: 152).

Gök Tanrı inancında, ibadet seanslarındaki en önemli unsurlardan biri de ateştir. O dönemin şartlarını düşündüğümüzde doğa güçleri karşısında teknolojik ve yaşamsal olarak bugünle kıyaslanamayacak kadar güçsüz olan insanoğlu için ateş, bugüne nazaran daha hayati bir öneme sahiptir. Bu, ateşin kutsallaştırılmasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin, şaman ayinlerinde ateş ruhunu takdis ederken okunan duada:

Otuz dişli ateş anam, kırk dişli kayın anam, gündüzleri bizim için çalışıp çabalyorsun, karanlık gecelerde bizi koruyorsun, ... Sen karanlık gecelerde genç kızlar gibi saçlarını dalgalandırarak oynuyorsun, kırmızı ipekli kumaşlar sallayarak genç al kısrak üzerinde geziyorsun. Aydın gecelerde masum çocuk suretine giriyorsun. Ulusumuzun koruyucusu, sürülerimizin bekçisisin. Altın yapraklı mukaddes kayın ağacının yahut huş ağacının gölgesinde dinleniyorsun! Siyah yanaklı beyaz koç sana kurban olsun!...koyun göğsü sana kurban olsun! Mukaddes ayın adıyla sağılan ak ineğin sütü sana saç olsun!... Beşik bağlarımızı berk eyle, küçük büyük kardeşler çoğalsın! Başımızın altındaki yastıklar dağılmasın! Yakalarımızdaki düğmelerimiz çözülmesin! Önümüzdeki ay parlasın, çevremizi güneş aydınlatsın, köklerimizi şeytan koparmasın! Büyük yaradan yakarışımızı kabul etsin!... (İnan2000: 67-71) şeklinde alkış, dua ve dileklere yer verilir.

Yine Şamanist Türk boylarından Beltir’ler gelen herkesin, etinden yediği kurbanı kutsal bir tepede keserler ve merasim sonunda kesilen kurbandan geriye kalan kemikler vesaire ne varsa ateşe atıp yakarlar. Uzuvarlar ateşte yanarken toplanan kalabalık da etrafta durur ve ateşe karşı eğilerek saygı gösterisinde bulunur. Bazıları da dizleri üzerinde oturup “Al beyaz koyununu, ver bize bolluğu.”(İnan2000: 58) duasını ederek kurbanlarının kabulü ve yardım dileğinde bulunurlar.

“Yine ayran yapımında yapılan yayığa hitaben yapılan bir alkış: Halka ardı arkası kesilmeyen kismet ver.... Atamız yakmış alevli ateş, anamız gömmüş taş ocak, hakana hızlıca yükselen boz duman, yaktığım sıcak alevli ateşim, bütün dünyayı dolaşver! Ak yayıktan Altay yargı istersin, aydan ve güneşten bereket yetişsin, alevli ateşe ulaşsın. (İnan2000: 130)

Yukarıda anlattıklarımızın dışında bir de, doğa güçlerine yüklenen kutsiyetten doğa ve evren ile bütünleşmenin getirdiği bir sonuç ile güneşin hareketlerini taklit eden ayinler vardır. Atlarla veya kendilerinin yaptığı tavafa benzer hareketler vardır. Bu ayin sırasında: *Bir kutsal ağacın etrafında veya ateşin, mezarın veya bir direğin (sonuçta göğe doğru yükselen bir nesne etrafında) etrafında belli bir sayıda (3,7,100 v.b.) veya atlar takatten düşene kadar dönmeleri bir nevi kutsama veya duadan başka bir şey değildir. Bu dönüş birazda kozmosla bütünleşme isteğidir. (Roux2000: 68-69) Lamaist Urenha tuba Türkleri: oba ibadeti yaparken Lama da törene katılır ve Şaman obayı önce üç defa dolaşır. Etrafı tütsüler, su serper ve yer-sub sahibi ayıya yalvarır, büyük hakanım, merhamet et yargıla! Gümüş oba, altın Tangnov dağı esirge, yargıla, bizi besle, koru’ diye dua ederler. (İnan 2000: 62)*

Bugün de Anadolu’da halk dilinde var olan duaların çoğunun temelinde de eski devirden gelen kültürün tesiri vardır. Örneğin:

“Ağrı’da gök görleyip şimşek çaktığı zaman, insanlar duvara sırtını dayayıp, ağızlarına demirden bir nesne alıp dişleri arasında sıkarsa, sırtının güçlü, dişlerinin sağlam olacağına inanılır. Kars’ta ayın ilk hilalini gören hemen toprağa ve altına bakar, eğer ayı ilk gören böyle yaparsa, sonraki günlerinin bereketli ve zengin olacağına inanılır.

İç Anadolu’da, yeni doğmuş aya bakılınca: ‘Ay gördüm Allah, Amentü billah, ay hayırlı olsun ya Resullallah!’ denir. Yeni ay doğunca Kırgızlar: ‘Huda, Tengri, Allah, bu ay ne güzel çıkmış, tengri bize kismet bağışla, bize sağlık bağışla, bize bala bağışla...’ derler. Tunceli’nin Kuzey köylüleri, Düzgün dağına karşı kurulan dağ yığına bir taş koyarlar. Ve saygı gösterirler, Nazmiye tarafında ise insanlar Düzgün’de dua eder ve birine kızdıkları zaman: ‘Düzgün baba seni çarpsın!’ derler.” (Kalafat 1999: 32- 40)

Yine Erzurum yöresinde “Oğul seni yer’in göğün beğene.” şeklinde çocuklara hitap sözünde Gök Tanrı inancının etkisini net görebilmekteyiz. (Akalin 1990-73)

Bunun dışında Kazak ve Kırgız’larda Gök Tanrı inancının etkilerini daha net görmekteyiz. Örneğin, Kazak ve Kırgız’larda ata ruhlarına olan bağlılık ve yaşadıklarına olan inancın tesiriyle ruhların yok olmadığına ve etraflarında gezindiğine inanılır. Bu yüzden de yapılacak bir hatayı etrafta gezinen ruhların cezalandırabileceği inancı vardır ki, sorun yaşatanlara şunun gibi dua ve beddualarda bulunulur: “Arvakka bas” (ruha kurban olayım), “arvak aktır”, “arvak ursun” (ruh çarpsın), vb. (Altay 1998:218)

Almatı’da daha çok kendilerini baksı olarak tarif eden kişilerin çalıştığı yerler var ve bunlar kendilerine baskı veya emci derler. Şimdi dahi Şamanist geleneği devam ettirmek suretiyle gelecekte haber verdiğini iddia ederek insanları iyileştirdiklerini söyleyen bu Kazak Baksı’ların çoğu İslam dinine çok bağlı olmakla beraber gelen müşteri veya hastaların vücudundan kötü ruhlar ile düşünceleri kovmak ve büyüleri bozmak için hem kuran okurlar hem de dualarında yer gök, yıldız, ay, su, ateş gibi unsurlara sıkça yer verirler ve şamanların başvurduğu hareketlere başvururlar. Kendileriyle yaptığımız görüşmelerde bunun şirk olmadığını sadece gelecekte haber verme olgusunun ta eski devirlerden bugüne kadar Allah tarafından kendilerine babadan oğla geçmesi suretiyle aktarıldığını ve İslam’ın buna engel olmadığını iddia etmektedirler.

Kazak’larda tabiat yer gök: Kazak’lar Şamanlardan kalma yer ana, gök tanrı inancının etkisiyle dua ederken hala göğe güneşe veya yıldızlara yer verebiliyorlar. Örneğin yıldızın yukarı çıkması bahtlılığı ifade ederken yıldızın aşağı kayması bayıtsızlığa delildir. (Bizim edebiyatımızda da yıldız kayması sözü bu inanç ile ilişkilendirilebilir belki) bu nedenle yıldız kaymasını gören Kazaklar ‘yıldızım yukarı’ diye dua ederler. (Ergalieva-Şakuzadauli 2000: 265)

Yine, Kazaklarda işlerin yolunda gitmesi için gelenek haline gelen bata isteme geleneğinde ise, ‘Gelen kişi aksakalın önüne diz çöker ve aksakal euzu besmele çekerek dua eder. Duaların birinde şöyle der:

Ey Allahım!

Ateş ve sudan koru,

Dilsiz düşmandan koru,

Kin bağlayan dostan koru,

Ani çarpan afetten koru.’ der (Ergalieva-Şakuzadauli 2000: 68)

Buradaki ateş ve su kültlerinden korunma, geçmiş kültürün günümüze yansımından başka bir şey değildir.

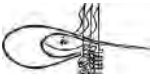
Başından sonuna kadar iyi incelendiğimizde gök tanrı inancı ile şaman din adamlarının pozitif bakış açıları, dualarındaki sadelik ve semavi din olan İslam dini içinde bazı yönleri ile değişerek bazen de hiç değişmeden varlığını bugüne kadar devam ettirip gelmesi aklımıza ‘Kuran’daki Nahl’ suresinde geçen “biz her millete peygamber gönderdik...” ayetini getirmektedir (Yazır 2012: 270).

Çünkü bugün halk diliyle ettiğimiz duaların çoğunun alt yapısını oluşturan temel yapı Gök tanrı (Şamanizm) inancıdır. Bu bağlamda bata, dua, dilekleri incelediğimizde taşıdıkları izlerin binlerce yıl öteye dayandığını görmek mümkündür. Bu nedenle bin yıllardan beri kendine has bir şekilde zenginleşerek günümüze kadar gelen Türk kültürünün tarihi derinliğini ve etki alanını tam

olarak anlayabilmemiz için Gök Tanrı inancı ve bunun içindeki dinsel öğeleri çok iyi anlamamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, L. Sami (1990), Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu, Matbaası, Ankara.
- ALTAY, Halif (1998), Anayurttan Anadolu'ya, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- ALTUNTAŞ, Halil- ŞAHİN, Muzaffer (2007), Kuranı Kerim Meali-Diyanet İşleri Başkanlığı, Özgün Matbaacılık, Ankara.
- ATALAY, Besim (1991), Divan-ı Lügat-İt-Türk Dizin, Türk Dil Kurumu Yay, c.IV, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- BAPAEVA, Janyl Myrza (2008), Tuva Kamlarının Alkışları, Gazi Üniversitesi, Master Tezi, Ankara.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1996), Muhammediye, Cilt II. MEB. İstanbul.
- ÇINAR, Ali Abbas (1996), Türk Dünyası Halk Kültürü, Muğla Üniversitesi Matbaası, Muğla.
- DUYMAZ, Ali (1984), 'Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar' Milli Folklor Dergisi, Sayı 45.
- ERGALİEVA, Jannat-ŞAKUZADAULI, Nurhat (2000), Kazak Kültürü, Al-Farabi Kitabevi, Almatı.
- ESİN, Emel (2001), Türk Kozmolojisine Giriş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- İNAN, Abdulkadir (2000), Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 5. Baskı, Ankara.
- KAARLE- Krohn (1996), Halk Bilimi Yöntemi, (çev., Günsel İçöz), TDK. Ankara.
- KALAFAT, Yaşar (1999), Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı. Ankara.
- KAPAĞAN, Enver (2013), Kırgız-Türk Folklorundaki 'Alkış, Dua, Dileklerin Farklılıkları Ve Benzerlikleri' (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Kırgızistan Yüksek Öğretim Kurumu, Bişkek.
- KAYA, Doğan (2001), Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği Ve Türk Halk Şiirinde Beddualar, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1997), Türk Kültürünün Gelişme Çağları II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ROUX, Jean Paol (2001), Türklerin Ve Moğolların Eski Dini, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- ROUX, JEAN-POUL (2000), Orta Asya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- TİKA, Türk Dünyası Edebiyatı 1.Cilt. Aydoğdu Ofset, Ankara 2002
- YAZIR, Elmalılı Hamdi (2012), Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Merve Yayınları, İstanbul.
- YÜCEKAL ERMETİN, Günnur (2009), Mevlevilikte Şamanizm İzleri, Töre Yayınevi, İstanbul.

NEDİM'İN “MÜSÜN NESİN” REDİFLİ GAZELİNİN ŞERHİ VE GAZELDE DİKKAT ÇEKEN BAZI YAPISAL ÖZELLİKLER*

*Orhan KAPLAN***

ÖZET

Bu çalışmada Nedim Divanı'nda yer alan “müsün nesin” redifli gazel, günümüz Türkçesine çevirisi ve şerhi yapıldıktan sonra yapısalılık açısından incelenmiştir. Yapılan çözümlemede gazelin ses incelemesi, vezin, kafiye ve redif, ses ve söz tekrarları, ünlü ve ünsüzler, sözdizimi incelemesi, kelime, cümle, tamlama çeşitleri ve yapıları ayrı ayrı başlıklar halinde ve istatistiksel verilerin ışığı altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Böylece gazelin sahip olduğu ses değeriyle gazelin genel anlamı arasındaki ilişki irdelenmeye çalışılmıştır. Gazelde şiirin ezgisine ve anlamına katkı sağlayacak şekilde aruzun kullanıldığı ve yerel söyleyişe zorlanmadan uygulandığı görülmektedir. Gazel, “müsün nesin” redifi üzerine inşâ edilmiş olup bu redif, vurguyu sürekli üzerine çekmektedir. Heyecan, hayret ve sevgiliyi yüceltme iştiağı, soru sorma yoluyla lâtif bir edaya dönüştürülmüş, sevgiliyi dolaylı yoldan beğenme ve sevgiliye olan hayranlık, redif üzerinden dillendirilmiştir. İnce seslerin hâkim olduğu gazelde % 68.04 ince, %31.96 kalın ünlüler kullanılmıştır. Buna bağlı olarak, gazelin tamamına yayılan ses tonuyla melodik bir âhenk oluşturulmuştur. Şairin kelime seçimlerinde sesleri, şiirin anlamıyla uygun bir şekilde tercih ettiği ve kelime seçimlerinde özen gösterdiği görülmektedir. Bazı seslerin belli aralıklarla tekrar edilmesi ve seslerin gazelin bütününe yayılması şiirin ses yönünü olduğu kadar mâna yönünü de sağlamlaştırmıştır. Gazelin başından sonuna kadar bir seslenme gazeli olması ve seslenmelerin beytin sonunda soru edatlarıyla pekiştirilmesi, şiirin okuyucuyla hızlı bir iletişim kurmasını, duygu ve heyecanların daha yakından hissedilmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak gazelin başından sonuna kadar sahip olduğu ses kümelerinin, şiirin anlamıyla doğrudan ilgisinin olduğu, şairin kelime seçiminde söz ve anlam dengesini bilinçli bir şekilde biçimlendirdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Nedim, müsün nesin, gazel, yapısal özellikler.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Sakarya Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: okaplan@sakarya.edu.tr

THE EXPLANATION OF RHYMED LYRIC POEM OF NEDİM NAMED “MÜSÜN NESİN” AND SOME STRUCTURAL FEATURES IN THE LYRIC POEM THAT ARE DRAWING ATTENTION

ABSTRACT

In this study, the rhymed lyric poem named “müsün nesin” which is found in collected poems of Nedim were examined in terms of structuralism after being translated into modern Turkish and being explained. In the resolution made, the sound examination, rhythm, rhyme, sound and word repetitions, consonant and vowels, syntax examination, word, sentence, phrase types and structures were studied under separate headlines and in light of statistical data. Therefore the aim was to probe the relation between the sound value of the lyric poem and its general meaning. In the lyric poem, we see the usage of prosody by means of contributing to the tune and meaning of the poem and the implementation to the local pronunciation without any difficulty. The lyric poem has been built on the redif of “müsün nesin” and this redif has constantly been attracting the emphasis to itself. The excitement, astonishment and the desire of elevating the bellowed have been converted to an elegant manner by means of questioning, and liking the bellowed in a roundabout way and admiration to the bellowed have been expressed in terms of redif. In the lyric poem where the squawks are dominant, 68.04% front vowels, and 31.96% back vowels have been used. Therefore, a melodic harmony has been created with the tone of voice that spreads out to the whole lyric poem. It has been observed that the poet prefers the word selections where the voices are concordantly with the meaning of the poem and that the word selection is attentive. Repetition of some voices at certain intervals and evolving of the sounds to the whole of the lyric poem had strengthened the meaning of the poem as well as the sound of the poem. Having a calling lyric poem from the beginning to the end of the lyric poem and strengthening the callings with the interrogatives in the end of the couplet have provided to have a quick communication with poem and its reader, and to feel the emotion and excitements closer. As a result, it was determined that the group of phones owned by the lyric from beginning until the end are directly related with the meaning of the poem and that the poet intentionally structured the word and meaning balance in his word selection.

Key Words: Nedim, müsün nesin, lyric, structural features.

Giriş

Söz ve mâna bir şiiri meydana getiren temel unsurlardır. Sözcüklerin birbiriyle uyumları, ses değerleri ve âhengi şiire müzikal bir ritim kazandırırken mâna değeri de şiirin ruhunu oluşturur. Zaman zaman şiir, bu iki kavramın dengede tutulması ya da birinin diğerine oranla daha ön plana çıkması yönünde değişik formlara girmiştir. Klasik Türk şiiri de ince hayallerle örülü yeni anlamları ortaya çıkarmakla yükümlü olduğu gibi kusursuz bir söyleyişin izini sürmüştür. Bu açıdan bakıldığında Klasik Türk şairlerinin ne denli zorlu bir uğraş içinde oldukları görülebilir.

Yüzyıllar içinde oluşan bu ortak şiir anlayışında bir diğer önemli husus, kullanılan seslerdir. Klasik Türk şairlerinin özellikle gazeller üzerinde müzikaliteyi ön plana çıkardıkları ve sesleri çok iyi kullandıkları bilinmektedir. Şairlerin kelime seçimlerinde, vezin ve kafiyeyle bağımlı olmakla beraber şiirin âhengine katkı sağlayacak tasarruflarda bulunduğu, ortalama bir Klasik Türk şairinin bile bu konuda gereken hassasiyete sahip olduğu görülmektedir. 18.yüzyıla gelindiğinde Klasik Türk şiirinin ulaştığı müzikalite, yüzyılların getirdiği birikimle en üst seviyeye çıkmıştır. Nedim'in bu yüzyılın olduğu gibi tüm zamanların en büyük Klasik Türk şairleri arasında yer almasında sesleri çok iyi kullanması da etkili olmuştur. Zengin hayal dünyasını yerel söyleyişle birleştiren, yerel söylemi, bayağılığa düşmeden şiirlerinde kullanan şair, sıcak ve samimi üslubunu, aruza olan hâkimiyeti ve âhenkli bir söyleyişle süslemeyi başarmıştır. Mazıoğlu'na (2012:138) göre Nedim, şiirlerindeki orijinal ve renkli hayalleri ile eserlerinde sanatkârane bir zevk inceliği göstermiştir. Türkçe söyleyiş, en güzel, en beğenilen biçimini Nedim'in şiirlerinde bulmuş, Nedîm, esprili buluşları, kendisine özgü hayalleri, kolay ve âhenkli söyleyişi ile eski şiirimizde çok özel bir üslûp meydana getirmiştir.

Nedim'in şiir yeteneğini gösterdiği en önemli nazım şekillerinden biri de gazelleridir. Bu nedenle gazellerinin, kullanılan sesler bakımından çözümlenmesi gerekmektedir. Şairin kelime seçimleri ile gazelin tümüne yayılan âhenk arasındaki ilişki ancak bu çözümlemeler sayesinde ortaya çıkacaktır.

Bazı sesler dilin gereği olarak mı daha fazla kullanılmakta yoksa şair, ses arayışlarında gazelin tümüne yayılan bir müzikalitenin peşine mi düşmektedir? Bu çalışmada, TC Kültür Bakanlığı e-kitap bölümünde yer alan ve Muhsin Macit tarafından hazırlanmış olan Nedim Divanı'ndaki "müsün nesin" redifli 74 nolu gazelin sahip olduğu ses değeriyle gazele hâkim olan anlam arasındaki uyum tartışılmıştır.

Gazel

1. Ey turra bâğ-ı hüsnünde sünbül müsün nesin
Ey hâl-i fitne yohsa karanfûl müsün nesin
2. Ey hâl pâsbânı mısın sen o gerdenin
Kâfur içinde habbe-i fûlful müsün nesin
3. Ebrûlar üzre bir dahı sarkup görünmedin
Ey kâkûl âşinâ-yı tekâsül müsün nesin
4. Feryâd ey kirişme amân ey nigâh amân
Zehr-i hıred belâ-yı tahammül müsün nesin
5. Ey hat seninle hüsn-i ruh u leb güşâdedir
Sen şârih-i kitâb-ı Gül ü Mül müsün nesin
6. Lutfet yetişsin ol kad-i bâlâyâ destimiz
Gel gel yetiş aman ki tegâfûl müsün nesin
7. Ey reng-i çehre ben hele farkında âcizim
Gül-penbe yâ ki sürh ya gülgül müsün nesin
8. Hoşdur tekerrürün dile ey lehce-i Nedîm
Bilmem gülû-yı şîşede kul kul musun nesin

1. Gazelin Günümüz Türkçesine Çevirisi ve Şerhi

1.

ای طره باغ حسنہ سنبل میسک نہ سک

ای خال فتنہ یو خسه قرفلمیسک نہ سک

Ey turre¹ bâğ-ı hüsn'de sünbül müsün nesin

Ey hâl-i fitne yohsa karanfûl müsün nesin

Kelimeler: *turre* (a.): 1. alın saçı, 2. kıvrıkcık saç lülesi; *bâğ-ı hüsn* (f.a.): güzellik bahçesi; *hâl* (f.): vücutta husûle gelen ben, nokta.

Nesre Çeviri:

“Ey kıvrım kıvrım olan saç lülesi! Güzellik bağında sümbül müsün, nesin? Ey (sevgilinin yüzündeki) ortalığı karıştırıcı ben! Yoksa (sen) karanfil misin, nesin?”

Klasik Türk şiirinde, sevgiliye ait önemli güzellik unsurlarından biri de saçlarıdır. Saç, siyah olması bakımından aynı zamanda karanlığın sembolüdür. Bu karanlık, âşığa yüz vermeyen sevgilinin acımasızlığını gösterdiği gibi küfrü de simgeler. Bu bakımdan çoğu zaman saçlar, kâfiristan olur. Karanlıklar ülkesinde âb-ı hayatı aramaya çıkan âşık, sevgilinin saçları ve karmaşıklığı arasında kaybolup gider. Her bir saç teli, âşığa bir yılan ve ejderha olur. Kıvrım kıvrım olması bakımından âşığı hapseden bir tuzaktır. Tasavvufî mânada kesrettir. Sâlikin, vahdeti temsil eden yüze (ru'yetullah) ulaşmasını engelleyen masivâdır (Bkz. Pala, 2011:384-385). Sevgilinin saçına yüklenen bütün bu anlamlar, her bir şairin hayal dünyasında farklı şekillerde ifade edilmiştir. Bilkân (2009:26) zülfün yılanı, kemende, ipe, tuzağa benzetilmesini, bir korku, endişe ve heyecana; miske, benefşeye, sünbüle benzetilmesini veya perişan, târumâr, dağınık olarak ifade edilmesini, bir rahatlığın, hoşluğun ve güzelliğin duyguya yansımaları olarak görür. Bilkân'a göre şairin, zülfün benzetildiği unsurlar arasındaki tercihleri, onun ruh halini yansıtan bir özellik taşır.

Nedim ise sevgilinin saçının kokusu karşısında âdeta kendinden geçmiş bir ruh coşkunu içinde, güzellik bahçesinde sümbül gibi gördüğü sevgilinin saçlarına seslenmektedir. Klasik Türk şiirinde çok sık kullanılan çiçeklerden biri olan sümbül beyitlerde, “güzel kokulu olması (müşgîn, ‘abîr, mu‘anber, ‘anberîn); kıvrımlı, dalgalı ve karmaşık görünümü (âşüfte, perîşân, târmâr, halka halka, çîn, târ); genellikle siyaha yakın rengi (siyâh, kara, lâciverd, mâ‘î, kebûdî, gömgök) ve açıldığı dönem itibarıyla baharın habercisi olarak işlenmektedir. (Bayram, 2007:213).” Soru sormak suretiyle (istifham) heyecanını en üst düzeyde ifade eden Nedim, ikinci mısra da bu üslûbunu devam ettirir. Sevgilinin yüzündeki ben, âşığın gönlünü darmadağın etmesi bakımından fitne çıkaran bir güzellik unsurudur. Sevgilinin bembeyaz yüzündeki bu siyah nokta adeta ortalığı karıştıran bir bozguncudur. Şair sevgilinin yüzündeki beni de karanfile benzetmektedir. Bayram (2007:215) karanfilin hem güzel kokulu, sarı taç yapraklı çiçek hem de hoş kokulu bir baharat anlamıyla kullanıldığını, “testiye karanfil koymak, kumaşlara karanfil motifleri işlemek, gûşe-i destâra karanfil takmak, ağızda karanfil (kökü) çiğnemek” alışkanlıklarının, klasik Türk şiirine de yansıdığını belirtmektedir. Yine Bayram'ın (2007:215) belirttiğine göre klasik Türk şiirinde karanfilin anlam çerçevesini; yara (zahm) (%27.78) ve ben (hâl) (% 19.44) ile yüz, yanak, boy, göz, çene (zenehdân), zülf, güzel, gelin (‘arûs), sevgili, âşık, abdal, âbid, kuş ve yıldızlar (encüm)

¹ Muhsin Macit tarafından hazırlanan Nedim Divanı'nda kelime “turra” şeklinde geçmesine rağmen, sözlüklerde “turre” şeklinde yazılmaktadır. Farklı şairlere ait yayımlanmış divanlarda kelimenin her iki şekli de kullanılmaktadır. Bu çalışmada, gazelin başından sonuna kadar ince ünlülerin hâkim olması göz önünde bulundurularak “turre” şekli tercih edilmiştir.

gibi değişik öğeler (% 52.78) oluşturmaktadır. Nedim ise beyitte sevgilinin benini sıklıkla tercih edilen ve çiçek anlamında olan karanfile benzetmiştir.

2.

ای خال پاسبانیمیسک سن او کردنک

کافور ایچنده حبه فلفلمیسک نه سک

Ey hâl pâsbânı mısın sen o gerdenin

Kâfur içinde habbe-i fülful müsün nesin

Kelimeler: *pâsbân (f.)*: gece bekçisi; *gerden (f.)*: boyun; *kâfur (a.)*: Uzak Doğu'da yetişen bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, ıtırı kuvvetli bir madde; *habbe (a.)*: buğday, arpa, ve sâire gibi ufak ve yuvarlak olan şeyler, taneler; *fülful (a.)*: kara biber.

Nesre Çeviri:

“Ey (sevgilinin yüzündeki) ben! Sevgilinin boynunda gece bekçisi misin, yoksa kâfur içinde karabiber tanesi misin?

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de yüzündeki bendir. Siyah oluşu bakımından sevgilinin saçıyla bir olup âşığın yolunu keser. Beyitte bu yol kesiciliği gece bekçisine benzetilerek yapılmıştır. O dönemde geceleri asayışı sağlamakla görevli olan bekçiler, yoldan geçenleri durdurmakta, güvenlik gerekçesiyle kontroller yapmakta ve kişilere bazı sınırlamalar getirmekteydiler. Sosyal hayattan alınmış bu olaya beyitte, sevgilinin âşığa yüz vermemesi ve âşığın sevgiliye ulaşmasının engellenmesi çerçevesinde telmihte bulunulmuştur.

Beyitte sevgilinin yüzündeki benin benzetildiği bir diğer nesne karabiberdir. Acılığı ve siyah oluşu bakımından birinci dizedeki yol kesen gece bekçisi ile ilişkilendirilebilir. Bu siyah nokta, sevgilinin beyaz yüzünde dikkatleri üzerine çektiği gibi, âşığa da temkinli olmasını ve bu güzelliğin sahipsiz olmadığını hatırlatan bir uyarıcı gibi düşünülmüştür.

Karanfilin, güzel kokuyla anılan kâfurun içinde olması da dikkat çekicidir. Pala'nın (2011:251-252) kâfur hakkında verdiği bilgiler özetle şunlardır: “Uzakdoğu ülkelerinde yetişen ve tıpta kullanılan bir çeşit bitki. Çiçeği papatya çiçeğine benzer. Asıl beyaz kâfur bu ağacın yapışkan zamkı; renkli, yarı şeffaf ve kolay kırılan, kuvvetli kokan bir madde imiş. (...) Kâfur çok güzel kokarmış. Kâfur ağacının kendisi büyük, odunu ak ve yumuşak olurmuş. Kâfur bu ağacın iç kısmında bulunurmuş. Kâfuru itriyatta çok kullanırlar. Fensurî ve reyhânî adlı çeşitleri en iyi cins kâfur imiş. Eskiden aydınlatıcı maddeler ve mum imalâtında da kullanılmış. Kâfur cennette bir ırmağın da adıdır. Edebiyatta sevgilinin bedeni ve özellikle gerdanı kâfura benzetilir.” Onay (2009:265) da bu benzetmenin daha çok renk cihetiyle olduğunu belirtmektedir. Uzak Doğu'da yetişen bu ağacın kerestesinin beyaz ve yumuşak olduğu düşünülürse düzensiz leff ü neşr yoluyla şairin sevgilinin boynunu kâfurla ilişkilendirdiği düşünülebilir. Nitekim siyah olan karanfil tanesi de sevgilinin benine benzetilmektedir.

3.

ایرولر اوزره بر دخی صارقوب کورنمدک

ای کاکل آشنای تکاسلمیسک نه سک

Ebrûlar üzre bir dahi sarkup görünmedin

Ey kâkül âşinâ-yı tekâsül müsün nesin

Kelimeler: *ebrû (f.):* kaş; *kâkül (f.):* alnın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç, kâhkül, perçem; *âşinâ (f.):* 1. Bildik, tanıdık, 2. bilen, tanıyan; *tekâsül (a.):* üşenme, tembellik, ilgisizlik.

Nesre Çeviri:

“Ey kâkül (büklüm büklüm olan saç)! Sevgilinin kaşları üzerine neden bir kez olsun sarkıp görünmüyorsun, yoksa tembellikle/umursamazlıkla dost mu oldun?

Âşığın ölümü sevgilinin umursamaz tavırlarında gizlidir. Bu yüzden âşıklar, kendilerine eziyet edilmesi dâhil sevgiliden gelen her şeye rıza gösterirler. Yeter ki sevgili onunla ilgilensin. Nedim, sevgilinin ilgisizliğinden yakınırken bir kez olsun kaşları üzerine dökülmeyen kâkülünden dert yanmaktadır. Kaşlar üzerine sarkan kâkülün âşık için önemi, sevgilinin saçlarını dağıtmasında yatmaktadır. Bu şekilde, kaş ve gözlerle bir bütünlük yakalayacak olan kâkül, âşığın kendinden geçmesini sağlayacaktır.

4.

فریاد ای کرشمه امان ای نگاه امان

ز هر خرد بلای تحمل میسک نه سک

Feryâd ey kırışme amân ey nigâh amân

Zehr-i hîred belâ-yı tahammül müsün nesin

Kelimeler: *kırışme(f.):* naz, işve, cilve, gamze, kaş ve gözle işaret. (fasihi “kırışme” olduğu halde, eski lûgâtçilerimiz kelimeyi “girişme” şeklinde kabul etmişlerdir.); *nigâh (f.):* bakış, bakma.; *hîred (f.):* akıl, us.

Nesre Çeviri: “Ey nazlı ve bakışlarıyla âşığın gönlünü alan güzel! Senden yardım istiyorum, feryadımı ne olur duy. Yoksa sen akli zehirleyen ve tahammül gücünü yok eden misin?”

Şair, ikinci ve üçüncü beyitte sevgilinin umursamazlığı ve geçit vermez tutumu karşısında bu beyitte sesini biraz daha yükseltmekte âdetâ feryat etmektedir. Akli zehirleyen ve tahammül gücünü yerle bir eden sevgilinin güzelliği karşısında şair aman dilemektedir. Sevgiliye “zehr-i hîred” ve belâ-yı tahammül” müsün diye soran Nedim, “zehr-i hîred” ile akli melekelerini yitirdiğinden, ne yaptığını bilemediğinden ve sağlıklı düşünemediğinden; “belâ-yı tahammül” ile de artık dayanacak gücü kalmadığından yakınmaktadır. Bütün bunlara sebep olarak şair, sevgiliyi görmektedir. Sevgiliye seslenirken seçilen “kırışme” ve “nigâh” kelimeleri ile sevgilinin naz, işve ve cilvesine dolayısıyla âşığın gönlünü darmadağın eden bakışına dikkat çekmektedir.

5.

ای خط سنکله حسن رخ و لب کشاده در

سن شارح کتاب کل و ملمیسک نه سک

Ey hat seninle hüsn-i ruh u leb güşâdedir ²

Sen şârih-i kitâb-ı Gül ü Mül müsün nesin

Kelimeler: *hat (a.):* ayva tüyü, gençlerin yüzünde yeni çıkan sakal ve bıyık, sarı tüyler; *hüsn(a.):* 1.güzel, iyi, 2. güzellik, iyilik; *ruh:* 1.(a.): can, nefes, 2.(f.): yanak, yüz, çehre; *leb:* ; *güşâde (f):* açılmış, açık, ferah, şen; *şârih (a.)* bir kitabı şerh eden, bir kitaba açıklama yazan kimse; *mül (f):* şarab.

² Muhsin Macit’in hazırladığı divanda beyit “Ey hat seninle hüsn-i ruh-ı leb güşâdedir” şeklindedir.

Nesre Çeviri: “*Ey sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri! Sevgilinin dudağı ile yanağındaki güzellik seninle bir başka güzel! Yoksa sen Gül ü Mül Mesnevî’sini açıklayan bir şârih misin?*”

Gazelin başından itibaren sevgilinin farklı güzellik unsurlarına yapılan seslenme, bu beyitte sevgilinin yüzündeki ayva tüylerine yöneltilmiştir. Sevgilinin dudağı ve yanağı ile uyum içinde olan bu tüyler, aynı zamanda dudak ve yanağın güzelliğini daha belirgin hale getirmektedir. Ayva tüyleri bu yönüyle beyitte gül ve şarap kitabını açıklayan bir şârih gibi düşünülmüştür. Bilindiği üzere şârihin de vasfı bir şeyi daha açık, belirgin ve anlaşılır hale getirmektir. Şarabın da âşığa hayat vermesi bakımından dudakla birlikte düşünüldüğü görülmektedir. Beyitte geçen Gül ü Mül, Mevlevî şeyhi olan Dukakînzâde Fasîh Ahmed Dede’nin Münazara-i Gül-ü Mül kitabını hatırlatmaktadır. Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa’nın hazine kâtibi olan ve ölüm tarihi miladi 1699 olan Fasîh Ahmed Dede’nin bu eserinden Nedim’in haberdar olması muhtemeldir. Çıpan’a (1995:213-214) göre Fasîh Dede, Şînâsi ve Fasîhî gibi divan sahibi iki şair yetiştirmiş, Nedîm, Esrâr Dede ve Şeyh Gâlib başta olmak üzere pek çok şairi de etkilemiştir. Şiirleri daha sonraki dönemlerde de sevilerek okunmuştur. Temsilî bir eser olan ve dinî, ahlâkî, tasavvufî düşüncelere yer verilen bu eserin anlaşılabilmesi için şârihe ihtiyaç vardır. Beyitte tevriyeli olarak kullanılan “Gül ü Mül” kitabı sevgilinin yanağı ve dudağı olarak düşünülmekte bu kitabı şerheden de sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri olmaktadır. Beyitte ayrıca “ruh (yanak)” ile “gül”, “leb (dudak)” ile “mül (şarap)” düzenli leff neşr sanatı yapılmıştır.

6.

لطف ایت یتیشسون اول قد بالایه دستمز

کل کل یتیش امان که تغافلیمسک نه سک

Lûtfet yetişsin ol kad-i bâlâya destimiz

Gel gel yetiş amân ki tegâfûl müsün nesin

Kelimeler: *kadd(a):* boy; *bâlâ(f):* yüksek, yukarı, üst, yüce; *dest (f):*el; *tegâfûl (a):* anlamamazlıktan gelme.

Nesre Çeviri: “*Ey sevgili lutfet de o uzun boyuna elimiz yetişsin. Ne olur gel, imdadıma yetiş! Yoksa sen anlamamazlıktan mı geliyorsun?*”

Gündelik dili şiirin içerisine yerleştirirken bayağılığa düşme, Nedim’in şiirlerinde hemen hemen hiç görülmez. Şairin şiire büyük bir ustalıkla yerleştirdiği gündelik dilden ve hayattan gelen mahallî unsurlar, sıcak ve samimi bir üslubu da beraberinde getirmektedir. Muhatabıyla konuşuyormuş hissi uyandıran bu dizelerde, 4.beyitte olduğu gibi sevgiliden aman dilenmektedir. Sevgilinin umursamaz tavırları karşısında şairin sabrının tükendiği ve uzun boyuna yine sevgilinin lûtfetmesiyle elinin yetişeceğini, kavuşabileceğini söylemektedir.

7.

ای رنگ چهره بن هله فرقکده عاجزم

کلنبه یا که سرخ یا کلکلمیسک نه سک

Ey reng-i çehre ben hele farkında âcizim

Gül-pembe yâ ki sürh ya gülgül müsün nesin

Kelimeler: *çehre (f):* yüz, surat; *sürh(f):* 1. kırmızı, kızıl, 2. kırmızı mürekkebe, 3. bab veya fasıl başlıkları kırmızı mürekkebe yazılmış olan yazma kitap. *gülgül (f):* Gül renkli.

Nesre Çeviri: “*Ey sevgilinin yüzünün rengi! Sen, gülpembe mi kırmızı mı yoksa gül renginde misin? Ben bunu fark etmekte âciz kalıyorum.*”

Sevgilinin güle benzeyen çehresinin rengi konusunda aciz kalan Nedim, gazelin tamamında sergilediği zarif anlatımını bu beyitte de devam ettirmektedir. Beytin anlatım gücünü artıran sanatsal değerin, sevgilinin yüzünün renginin bilmezliğe vurulması ile sağlandığı söylenebilir. Sevgilinin çehresine doğrudan gül demek yerine bunu kırmızılığı, pembeliği ve gül rengi noktasında içinden çıkılmaz bir probleme dönüştüren daha sonra bunun aslında bir gülgül renkli olduğu imâsıyla düğümü çözen bir ifâde hususiyeti, şairin hayal ufuklarını göstermesi bakımından önemlidir.

8.

خوشدر تکررک دله ای لهجه ندیم
بلمم کلوی شیشه ده قلقلمیسک نه سک

Hoşdur tekerrürün dile ey lehce-i Nedim

Bilmem gülû-yı şîşede kulkul musun nesin

Kelimeler: *tekerrür* (a.): tekrarlanma; *lehçe* (a.): dil, dil kolu, bölge dili; *gülû* (f.): boğaz; *kulkul* (a.): 1. ruhu hafif, eline ayağına çabuk, 2. Bir şeyin hareketinden, deprenmesinden çıkan ses.

Nesre Çeviri: “Ey Nedim’in dili! Bu tekrarların gönle ne kadar hoş geliyor. Yoksa sen şîşenin boğazından çıkan ses misin?”

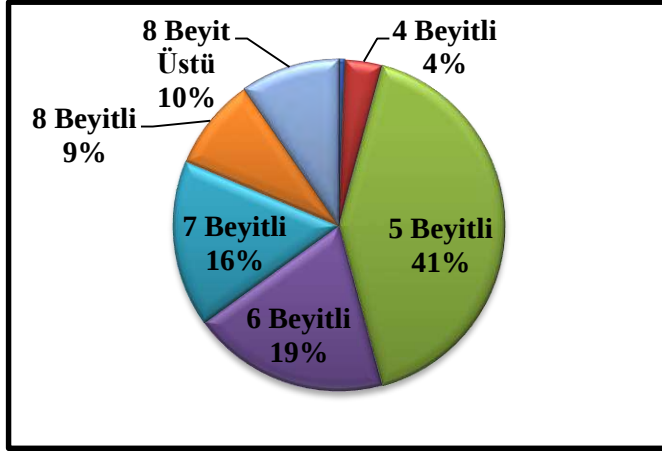
Şûhâne bir gazelin bütün özelliklerinin sergilendiği bu şiirin sonunda, sevgilinin güzellik unsurlarının yüceltilmesi noktasında ulaştığı şiirsel anlatımın gücünün farkında olarak şair, kendine yönelmekte ve su dökülürken şişe veya sürahinin ağzından çıkan kul kul sesleri ile kendi terennümü arasında ilgi kurmaktadır. Gazel, her ne kadar sevgilinin güzellik unsurlarının anlatıldığı bir görünüm arz etse de aynı zamanda şiir dilinin tüm inceliklerine sahip bir şairin ses işçiliğini gösterdiği bir tablo hükmündedir. Şiirin yapısal olarak incelendiği aşağıdaki bölümde şairin hayal dünyasını görünür âleme taşıırken nasıl bir biçimlendirme ve ses işçiliği yaptığı üzerinde durulacaktır.

2. Gazelin Yapısalılık Açısından İncelenmesi

2.1. Nazım Şekli

Şiirin nazım şekli 8 beyitten oluşan bir gazeldir. Nedim Divanı’nda 8 beyitli gazel sayısı 15 tanedir. Divanda yer alan diğer gazellerin beyit sayıları şu şekildedir: 3 beyitli 1; 4 beyitli 6; 5 beyitli 69; 6 beyitli 32; 7 beyitli 27; 9 beyitli 5; 10 beyitli 5; 11 beyitli 1; 12 beyitli 1; 13 beyitli 1; 14 beyitli 2 ve 23 beyitli 1 gazel.

Nedim Divanı’nda yer alan 166 gazelin beyit sayıları grafik olarak ise şu şekildedir:

Grafik 1: Nedim Divanı'ndaki Gazellerin Beyit Sayıları Dağılımı

Grafikten anlaşılacağı üzere Nedim en fazla ve sırasıyla 5, 6 ve 7 beyitlik gazelleri tercih etmiş, 8 beyit ve üstüne fazla yer vermemiştir. Bu durum Klasik Türk şairlerinin bir gazeldeki beyit sayısı tercihleriyle uyusmaktadır. Edith Ambros'un (Okuyucu, 2010:175)" 16.yy'a ait 17 divandan 11002 gazeli esas alarak yaptığı bir incelemede uzunluk bakımından şu neticeler ortaya çıkmıştır:

Beyit Sayısı	4	5	6	7	8	9	10
Gazel	29	7957	555	2037	137	195	27

"Tablodan çıkan neticeye göre en fazla tercih edilen beyit sayısı 5 ve 7 olup bunların genel toplam içindeki yüzdeleri % 90,8'e tekabül etmektedir. Diğer taraftan gazelerde 7 beytin 6 beyitten, keza 9 beytin 8 beyitten fazla kullanılması tek sayılara verilen değerle ilgili olmalıdır (Ambros, 1-8, akt. Okuyucu, 2010:175)." Üzerinde inceleme yaptığımız gazelin ise diğer gazellere oranla daha fazla beyitten oluşması, şiirin tamamına yerleştirilmek istenen ritimle ve son beyitte şairin de söylediği gibi kulağa hoş gelen tekrarların sayısını artırma isteği ile açıklanabilir.

Bu heşt-beyt ile yine hakkâ ki ey Nedîm

İmzâ'ı belâgata kılkün sekizlidir

Nedim'in 8 beyitli bir gazelinin makta beytinde söylediği bu dizelerden 8 beyitli gazellerini belâgat açısından beğendiği de anlaşılmaktadır.

2.2. Gazelin Ses İncelemesi

2.2.1. Vezin

Gazelin vezni "mefûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün" dür. Nedim bu kalıbı divanında 3 kaside, 31 gazel, 1 müstezâd, 1 taştîr ve 3 kıtada kullanmıştır. Bu kalıp Türk şiirinde Muzârî bahrinin en çok kullanılan kalıbı olduğu gibi Türk aruzunun öteki kalıpları arasında da en çok başvurulanlardan biridir. İlk devirlerden başlayarak kesintisiz hemen her şairin beğendiği ve benimsediği bir kalıp olup bütün nazım şekillerinde; ama daha çok kaside ve özellikle de gazelerde görülür. (İpekten, 2010:247-248)

Gazeldeki aruz unsurlarını dört başlık altında toplayabiliriz.

2.2.1.1. Medd

Gazelde 1.beyitte “hüsñ” kelimesinde, 2. beyitte “hâl” ve “pâsbân” kelimesinin ikinci hecesinde, 4. beyitte “feryâd” kelimesinin ikinci hecesinde, 7.beyitte “sürh” kelimesinde olmak üzere toplam 5 defa medd yapılmıştır. 3,5,6 ve 8. beyitlerde ise medd yoktur.

Dilçin’e (1991:71) göre şiir sanatında gerçekten usta olan şairler meddi, çoğu yerde de imaleyi bir ses sanatı haline getirmişlerdir. Medd, sözü vurgulayan, anlamı pekiştiren, anlama bir genişlik ve derinlik kazandıran biçimdedir. Nedim’in de aruza olan hakimiyeti ile medleri bilinçli bir şekilde kullandığı görülmektedir:

Birinci beyit, cüz ve tef’ilelere ayrılarak şu şekilde gösterilebilir:

Ey	tur	re	/	bâ	ğ-ı	hüs	n	/	de	sün	bül	mü	/	sün	ne	sin
—	—	*	/	—	*	—	*	/	*	—	—	*	/	—	*	—
Ey	hâ	l-i	/	fit	ne	yoh	sa	/	ka	ran	fül	mü	/	sün	ne	sin
—	—	*	/	—	*	—	*	/	*	—	—	*	/	—	*	—
Mef	û	lû	/	Fâ	‘i	lâ	tû	/	Me	fâ	‘î	lû	/	Fâ	‘i	lûn

“hüsñ” sözcüğünde yapılan medd, anlam genişlemesi yoluyla sevgilinin güzelliğinin büyüklüğünü, şairin bu güzelliğe olan hayranlığını, güzellik bağının yüceliğini daha belirgin hissettirmektedir. Sözcüğün aynı zamanda tef’ile sonuna denk getirilmesi de vezin gereği kısa bir duraklamayı zorunlu kılmakta bu da dikkati bir daha aynı sözcük üzerinde yoğunlaştırmaktadır.

İkinci beyitte ise “hâl” ve “pâsbân” sözcükleri üzerinde medd vardır:

Ey	hâ	l	/	pâ	s	bâ	nı	/	mı	sın	sen	o	/	ger	de	nin
—	—	*	/	—	*	—	*	/	*	—	—	*	/	—	*	—
Kâ	fûr	i	/	çin	de	hab	be	/	i	fül	fül	mü	/	sün	ne	sin
—	—	*	/	—	*	—	*	/	*	—	—	*	/	—	*	—
Mef	û	lû	/	Fâ	‘i	lâ	tû	/	Me	fâ	‘î	lû	/	Fâ	‘i	lûn

Sevgilinin yüzündeki benin gece bekçisine benzetildiği beyitte “hâl” ve “pâsbân” sözcükleri üzerinde yapılan medler, şairin sitemle karışık beğenme duygularını ön plana çıkarmaktadır. Birinci tef’ileye “ey” seslenme ünlemiyle başlayıp daha sonra “hâl” sözcüğünde ve ikinci tef’ilede “pâsbân” sözcüğünde art arda yapılan medler, beytin seslenme uzunluğunu artırmaktadır. Bu da geceler boyunca etrafı dolaşan, ara ara düdük çalarak veya bağırarak asayışı sağlayan bekçilerin sesini beyitte duyurmaktadır. Beyitte, bekçiden (hâl) duyulan rahatsızlık dile getirilirken diğer taraftan bu güzellik unsuruna karşı duyulan gizli bir hayranlık da medlerle daha fazla hissettirilmiştir.

4. beyitte yer alan medd ise “feryâd” sözcüğündedir:

Fer	yâ	d	/	ey	ki	riş	me	/	a	mân	ey	ni	/	gâ	ha	man
—	—	*	/	—	*	—	*	/	*	—	—	*	/	—	*	—
Zeh	r-i	hı	/	red	be	lâ	-yı	/	ta	ham	mül	mü	/	sün	ne	sin
—	—	*	/	—	*	—	*	/	*	—	—	*	/	—	*	—
Mef	û	lû	/	Fâ	‘i	lâ	tû	/	Me	Fâ	‘î	lû	/	Fâ	‘i	lûn

Beyitte nazlı bakışlarıyla âşığın gönlünü alan güzelden Nedim, yardım istemekte ve feryadının duyulmasını beklemektedir. Şairin içinde bulunduğu çaresizlik hali “feryâd”

kelimesinde yapılan med ile daha yüksek sesle dile getirilmektedir. Aynı zamanda medd kelimeye anlamca nidâ yüklemekte ve yardım isteyen birinin çığlıklarını duyurmaktadır. Meddin yapıldığı seste tef'ilenin son bulması da vurguyu artırmaktadır. İkinci tef'ilenin "ey" olması ve söyleyiş bakımından "feryâ dey" şeklinde ulamalı okunması gereken hecelerde vezin gereği ulama yapılamamaktadır. İpekten'e (2010: 142-143) göre ulama yapılacak yerde ulama yapılmazsa kulağa hoş gelmeyen bir sekt, bir kesinti oluşur. Bununla beraber ulama yapmadan, ortaya çıkan kesintiyi hissettirmeyip, üstelik mısraı daha anlamlı ve âhenkli kılmak için bunu bir duraksama olarak ustalıklı kullanan şairler de vardır. Nedim'in "feryâd" kelimesinden sonra yaptığı sekt, medle birlikte daha anlamlı hale gelmekte ve beytin anlamına doğrudan katkı sunmaktadır.

2.2.1.2. İmâle

Gazelin 4.beytinde "zehr-i hired", 5.beyitte "ruh-ı leb", ve "şârih-i kitâb" tamlamalarında ve "Gül ü Mül" yapısındaki Farsça bağlama edatında imâle yapılmıştır. İmâlelerin genellikle Farsça tamlama eki olan kesre-i izafet -i' sine denk getirilmesi aruz kusurunu en aza indirmiştir.

2.2.1.3. Zihâf

Uzun okunması gereken hecenin kısa okunmasıyla oluşan aruz kusurudur. İpekten (2010:156), kelimenin kalıbını değiştirerek uzun heceleri kısa okumanın; kelimenin aslını ve alışılmış âhengini bozmak anlamına geleceğini, kulağa hoş gelmediğini ve üstelik rahatsız ettiği için zihâfın imâleyle göre büyük yanlışlık sayıldığını vurguladıktan sonra şairlerin ellerinden geldiğince bunu yapmamağa çalıştıklarını ifade eder. Nitekim Nedim'in 8 beyitlik bu gazelinde hiç zihâf yoktur.

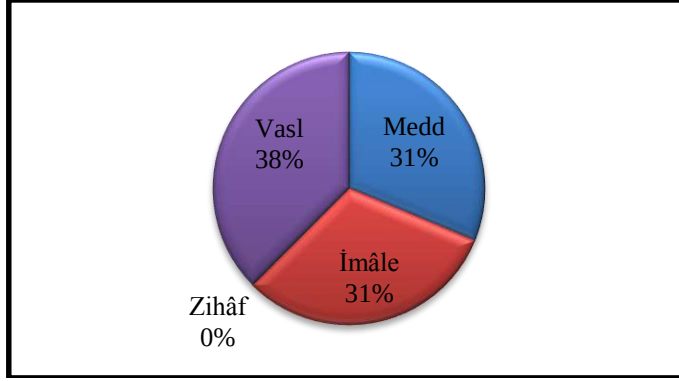
2.2.1.4. Vasl (Ulama)

Sessiz harfle biten bir heceden sonra sesli harfle başlayan bir söz gelirse, sondaki sessiz, ikinci kelimenin seslisine bağlanarak birlikte okunur. İpekten'e (2010: 142) göre ulama, aruz uygulamasında çok kullanılmış ve üstelik bir şiirde âhenk yaratması içinde gerekli sayılmıştır. Vasl, genel olarak aruz kusuru sayılmamaktadır. Hatta başarılı şairler, ulamayı şiirde ustalıklı uygulayarak bununla belli bir ritim de yakalarlar. Nedim'in gazelinde toplam altı tane vasl yapılmıştır. Bunlar: 3. beytin birinci dizesinde "ebrûlar üzre", 3. beytin ikinci dizesinde "ey kâkûl âşinâ", 4. beytin birinci dizesinde "nigâh amân" ve "amân ey", 5. beytin ikinci dizesinde "gül ü", 6. beytin birinci dizesinde "yetiştir ol",

Nedim'in gazelinde yer alan aruz unsurlarının dağılımı tablo ve grafik olarak şöyledir:

Tablo 1: Gazeldeki Aruz Vezni Unsurlarının Dağılımı

Beyitler	Medd	İmâle	Zihaf	Vasl
1.Beyit	1			
2.Beyit	2			
3.Beyit				2
4.Beyit	1	1		2
5.Beyit		3		1
6.Beyit				1
7.Beyit	1			
8.Beyit		1		
Toplam	5	5	0	6

Grafik 2: Gazeldeki Aruz Vezni Unsurlarının Dağılımı

Görüldüğü üzere en büyük aruz kusuru sayılan zihaf, gazelde bulunmamaktadır. Şair, imâleyi, vaslı ve meddi ise şiirin ezgisine ve anlamına katkı sağlayacak bir şekilde kullanmıştır. Bu durum Nedim'in aruzu, yerel söyleyişe zorlanmadan uygulayabildiğini göstermektedir.

2.2.2. Kafiye ve Redif

Gazelin kafiyesi “-ül”, redifi de “-müsün nesin” dir. Klâsik Türk Şiirinde ağırlıklı olarak kullanılan kafiyeler tam ve zengin kafiye dir. Bu gazelde tam kafiye kullanılmasına rağmen şiirin sahip olduğu ritmik hareket redifle sağlanmıştır. Akün'e (1994:402) göre, redif, simetrik tekerrürü ile şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur. Çok defa şiirde belirli bir duygu ve düşünceye zemin hazırlayan redif ona “yek-âhenk” diye vasıflandırılan konu bütünlüğü kazandırır. Nedim'in gazeli de “müsün nesin” redifi üzerine inşa edilmiş olup bu redif, vurguyu sürekli üzerine çekmektedir. Şairin titizlikle belirlediği bu redifin önemli özelliği iki soruyu içinde barındırmasıdır. İlk olarak sevgiliye özelliği söylenen nesne olup olmadığı sorulmakta, “eğer bu değilsen o zaman sen nesin” denilerek redif üzerinde ısrarlı bir duruş sergilenmektedir. Bu şekilde kendi heyecanını, hayretini ve sevgiliyi yüceltme iştiağını, soru sorma yoluyla lâtif bir edaya dönüştüren Nedim, sevgiliyi dolaylı yoldan beğendiğini ve ona olan hayranlığını redif üzerinden dillendirmektedir. Redif, gazelin her beytinin sonunda tekrarlanmak suretiyle gazele belli bir âhenk kazandırmakta, gazelin tamamına karşılıklı bir konuşma havası vermekte, aynı zamanda mânayı da kuvvetlendirmektedir.

2.2.3. Ünlü ve Ünsüzler

Gazelde dikkati çeken bir diğer unsur ünlü ve ünsüz harflerin kullanımıyla ilgilidir. Bu bölümde, gazelde geçen sesler, “kalın/ince oluşuna göre ünlüler” ve “sürekli/süreksiz oluşuna göre ünsüzler” başlıkları altında incelenmiş ve bu seslerin gazelin anlamıyla olan ilişkisi tartışılmıştır.

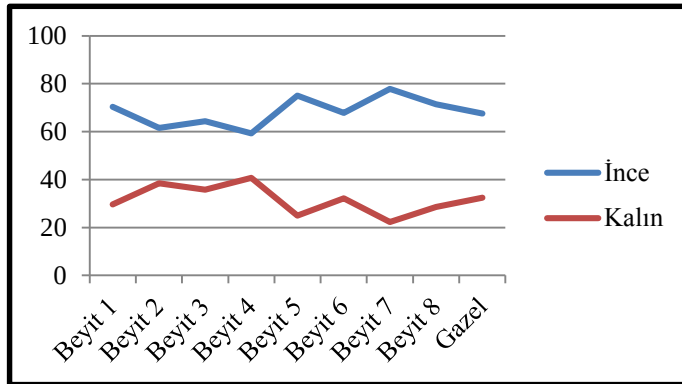
2.2.3.1. Kalın/İnce Oluşuna Göre Ünlüler

Kalın ünlüler, ağız boşluğunun gerisinde oluşan ünlülerdir ve dil biliminde bu ünlülere “art” ünlüler denmektedir. Boşluğun ileri kısmında oluşan “ön ünlüler” ise “e”, “i”, “ö” ve “ü”’dür. Yapılan sayımlar sonucunda gazelin kalın ve ince sesler bakımından oranlarının şu şekilde olduğu görülmüştür:

Tablo 2: Kalın/İnce Oluşuna Göre Ünlüler

Beyit	Kalın/İnce Ünlüler	Sıklık	%
1.Beyit	Kalın(aıou)	8	29.63
	İnce(eiöü)	19	70.37
2.Beyit	Kalın(aıou)	10	38.46
	İnce(eiöü)	16	61.54
3.Beyit	Kalın(aıou)	10	35.71
	İnce(eiöü)	18	64.29
4.Beyit	Kalın(aıou)	11	40.74
	İnce(eiöü)	16	59.26
5.Beyit	Kalın(aıou)	7	25.00
	İnce(eiöü)	21	75.00
6.Beyit	Kalın(aıou)	9	32.14
	İnce(eiöü)	19	67.86
7.Beyit	Kalın(aıou)	6	22.22
	İnce(eiöü)	21	77.78
8.Beyit	Kalın(aıou)	8	28.57
	İnce(eiöü)	20	71.43
Gazel	Kalın(aıou)	70	31.96
	İnce(eiöü)	149	68.04

Grafik 3: Kalın/İnce Oluşuna Göre Ünlüler

Tablodan ve grafikten anlaşılacağı üzere ince ünlülerin en fazla kullanıldığı beyit 7. beyittir.

Ey reng-i çehre ben hele farkında âcizim

Gül-penbe yâ ki sûrh ya gülgül müsün nesin

Bu beyitte şair sevgilinin yüzünün rengini tam olarak belirleme konusunda aciz olduğunu belirtirken sesinin tonunu iyice azaltarak konuşmaktadır. Şair, adeta bir sultan karşısında aciz bir kulun sesini yumuşatarak ve biraz da naif bir edayla konuşması gibi sevgilinin yanına olan hayranlığını dile getirmektedir. Bu beyti ses tonunu artırarak gür bir sesle okumaya imkân yoktur. Bunda şairin seçtiği ince seslerin etkisi söz konusudur. Burada karşılaştırma imkânı vermesi adına

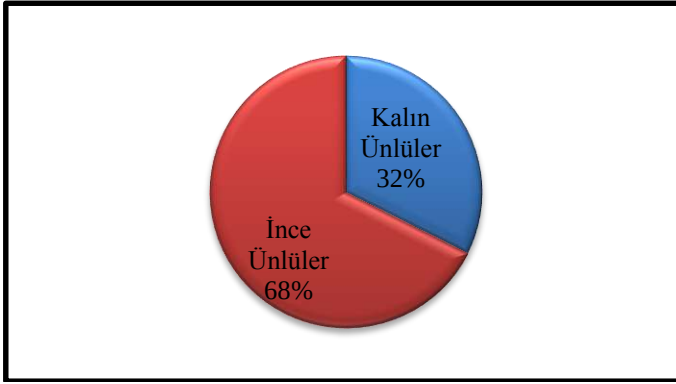
kalın ünlülerin en fazla kullanıldığı 4. beyte bakıldığında sesin anlamla yakın ilişkisi daha yakından görülebilir.

Feryâd ey kırıſme amân ey nigâh amân

Zehr-i hıred belâ-yı tahammül mûsün nesin

Bu beyitte ſair feryâd ederek sevgiliden aman dilemektedir. Tahammül gücünün kalmadığını, aklını iyice yitirdiğini söylerken sesini yükselten ſair, âdetâ bir isyan içindedir. Bir başka deyiſle sevgilinin güzelliği, ſairin dünyasını alt üst ederken ſair, sevgiliden yardım dilenmekte ve bunu yaparken de sesini biraz daha gür çıkararak üst perdeden konuşmaktadır. Burada diğerk beyitlere oranla ses tonunun kalınlaşmasında kullanılan kalın ünlülerin de etkisi söz konusudur.

Grafik 4: Gazelin Tamamında Kalın/İnce Oluşuna Göre Ünlülerin Dağılımı

Tablodan ve grafikten hareketle gazelin tamamında ince seslerin hâkim olduğu görülmektedir. Bu oran gazelin tamamında % 68.04 ince ünlü, %31.96 kalın ünlü şeklindedir.³ Şairin kelime seçimlerinde sesleri, şiirin anlamıyla uygun bir şekilde tercih ettiği ve kelime seçimlerinde özen gösterdiği görülmektedir. Şiirin tamamında “e”, “i”, “ö” ve “ü” seslerinin yoğun bir şekilde kullanan ſair, ses tonunu gazelin tamamına yayarak melodik bir âhenk oluşturmuştur.

2.2.3.2. Sürekli/Süreksiz Oluşuna Göre Ünsüzler

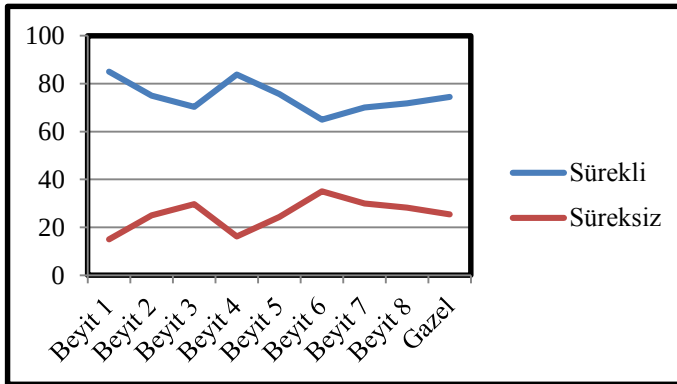
Sürekli ve süreksiz ünsüzler bir şiirin okunması sırasında çıkan seslerin sürelerini belirlemesi bakımından dikkat çekicidir. Süreksiz olan ünsüzler söylendiğinde ses bir çırpıda ağızdan çıkmakta ve sesin devamlılığı söz konusu olmamaktadır. Sürekli olanlarda ise ses bir miktar daha devam etmektedir. Örneğin süreksiz ünsüzlerle oluşturulmuş “kapat” kelimesinin okunma süresi ile sürekli ünsüzlerle aynı harf sayısı ve aynı vokallerle oluşturulmuş “yalan” kelimesinin okunma süresi farklıdır. Bir kelime üzerinde geçen sürenin fark edilmesi belirgin olmasa da aruzla oluşturulmuş gazellerin kendine has okunuşu sırasında bu fark hissedilmektedir. Gazelin sürekli/süreksiz oluşuna göre ünsüz dağılımı şu şekildedir:

³ Bu oranın, farklı ſairlerden rastgele seçerek belirlediğimiz çok sayıda gazelin ünlü/ünsüz dağılımına göre ciddi bir oran olduğunu burada söylememiz gerek. İnceleme için bu gazelin seçilmesinde de söz konusu durum etkili olmuştur.

Tablo 3: Sürekli/Süreksiz Oluşuna Göre Ünsüzler

Beyit	Sürekli/Süreksiz Oluşuna Göre Ünsüzler	Sıklık	%
1.Beyit	Sürekli(fğhjlmnrrşvyz)	34	85.00
	Süreksiz(bcçdgkpt)	6	15.00
2.Beyit	Sürekli(fğhjlmnrrşvyz)	27	75.00
	Süreksiz(bcçdgkpt)	9	25.00
3.Beyit	Sürekli(fğhjlmnrrşvyz)	26	70.27
	Süreksiz(bcçdgkpt)	11	29.73
4.Beyit	Sürekli(fğhjlmnrrşvyz)	31	83.78
	Süreksiz(bcçdgkpt)	6	16.22
5.Beyit	Sürekli(fğhjlmnrrşvyz)	28	75.68
	Süreksiz(bcçdgkpt)	9	24.32
6.Beyit	Sürekli(fğhjlmnrrşvyz)	26	65.00
	Süreksiz(bcçdgkpt)	14	35.00
7.Beyit	Sürekli(fğhjlmnrrşvyz)	28	70.00
	Süreksiz(bcçdgkpt)	12	30.00
8.Beyit	Sürekli(fğhjlmnrrşvyz)	28	71.79
	Süreksiz(bcçdgkpt)	11	28.21
Gazel	Sürekli(fğhjlmnrrşvyz)	228	74.51
	Süreksiz(bcçdgkpt)	78	25.49

Gazelin tamamında sürekli ünsüzlerin oranı %74.51 iken süreksiz ünsüzlerin oranı %25.49'dur. Dilin gereği olarak bu oranların dağılımında çok ciddi bir anormallik yoktur. Ancak gazelin 1. beytinde bu oran %85 - %25 sürekli ünsüzlerin lehinedir. Başından sonuna kadar bir seslenme gazeli olan bu şiirde ilk beytin sesleri uzun soluklu bir söyleyişe sahiptir. Beytin birinci ve ikinci dizesinde yer alan "ey" ünleminin çağrışım gücü, kullanılan sürekli ünsüzler tarafından desteklenmiştir. Hemen hemen bütün sesler yapılmak istenen övgüyü ses bazında vurgulamaktadır.

Grafik 5: Sürekli/Süreksiz Oluşuna Göre Ünsüzler

Grafik 7'den görüleceği üzere süreksiz ünsüzlerin en fazla olduğu beyit 6. beyittir. Bu beyitte şair sevgiliden hem aman dilemekte, hem de acele gel, yetiş diyerek tez canlı bir ruh halinin profilini çizmektedir. Böyle bir ruh halinin bir nefeste çıkan süreksiz ünsüzlerle uyum sağladığı düşünülebilir.

2.2.4. Ses ve Söz Tekrarları

Klasik Türk şiirinde ses ve söz tekrarları bir şiirin edebî değerini belirleyen önemli kriterlerden biridir. Eğer yerinde ve gerektiği kadar kullanılırsa şiirin sanatsal yapısını güçlendirirken aşırıya kaçıldığında değerini düşüren bir unsur olmaktadır. Bu bakımdan kulağa hitap eden yönü itibarıyla ses ve söz tekrarlarının belli bir düzeyde tutulmasında fayda görülmektedir. Nedim'in bu konudaki hassasiyeti bu gazelde de görülmektedir. Şiirin tamamında -n, -s, -l, -m ve -r sesleri hâkim seslerdir. Dilin gereği olarak bu seslerin çok kullanıldığı söylenebilir; fakat şairin hemen hemen her beyitte bu sesleri armoni oluşturacak şekilde kullanmayı başardığı görülmektedir. Gazelin beyitlerinde ayrı ayrı ses sayımları yapılmış 7 ve üstü olan sesler aşağıda gösterilmiştir.

1. Beyitte -n sesi 10, -s sesi 7, -ü sesi 8 defa,
2. Beyitte -n sesi 9, -e sesi 7 defa,
3. Beyitte -a sesi 7 defa,
4. Beyitte -a sesi 9, -e sesi 8 defa,
5. Beyitte -e sesi 7, -n sesi 7, -i sesi 7, -ü sesi 7 defa,
6. Beyitte -e sesi 8, -i sesi 8, -a sesi 7 defa,
7. Beyitte -e sesi 10, -n sesi 7 defa,
8. Beyitte -e sesi 11 defa kullanılmıştır.

Şiirde yoğun bir şekilde kullanılan bu seslerin yanında gazelin tamamında en fazla tekrar eden bazı heceler ise şunlardır: “ne” (11 defa), “-sin” (10 defa), “-sün” (9 defa), “ey” (9 defa), “-mü” (8 defa). Tekrar eden bu seslerin genellikle kafiye ve redifte oluşması aynı zamanda göze hitap etmektedir. Bilindiği üzere Arap harfli divanlarda beyitler yan yana dizilmekte bu da kafiye ve redifin daha net görülmesine imkân vermektedir. Nedim'in bu gazelinde, bu ses benzerlikleri koyu gösterilmek suretiyle aşağıdaki şekilde vurgulanmıştır.

Şekil 1: Gazelin Kafiye ve Rediflerin Divandaki Görünümü

ای طره باغ حسنہ سنبلیمسک نہ سک	ای خال فتنہ یوحسہ قرتلمیسک نہ سک
ای خال پاسبانیمسک سن او کردنک	کافور ایچندہ جبہ قلفلمیسک نہ سک
ابولر اوزرہ ہر دخی صارقوب کورنک	ای کاکل آشنای تکاسلمیسک نہ سک
فریاد ای کرشمہ امان ای نگاہ امان	زہرخرد بالای تحملیمسک نہ سک
ای خط سنکله حسن رخ و لب کشادہ در	سن شارح کتاب کل و ملمیسک نہ سک
لطف ایت پیشسون اول قد بالایہ دستمز	کل کل پیش امان کہ تغافلیمسک نہ سک
ای رنگ چہرہ بن ہلہ فرقکہ عاجزم	کلنہ یا کہ سرخ یا کلکلمیسک نہ سک
خوشدر تکررک دلہ ای لہجہ ندیم	بلمم کلوی شیشہ دہ قلقلمیسک نہ سک

Gazelde 9 defa tekrarlanmak suretiyle en fazla kullanılan kelime “ey” seslenme ünlemi ile “nesin” soru zamiridir. Bunu 8 defa tekrar ile “müsün” soru edatı takip etmektedir. Bu kelimelerin belli aralıklarla tekrar edilmesi ve seslerin gazelin bütününe yayılması şiirin ses yönünü olduğu kadar mâna yönünü de sağlamlaştırmaktadır. Saraç (2010:196) tekrar sanatı ile şairin belli aralıklarla döndüğü ruh halini, üzerinde durduğu, cazibesine kapıldığı, tercih ettiği, heyecanının

kendisini sevk ettiği unsurları, kavramları gösterdiğini söyler. Nedim de gazelinde sevgilinin güzelliği karşısında yaşadığı ruhsal coşkunluğunu yukarıda bahsettiğimiz kelimelerle gerçekleştirmiştir.

2.3. Gazelin Sözdizimi İncelemesi

Bu bölümde gazelin kelime, tamlama ve cümle çeşitleri ile yapıları üzerinde durulacaktır.

2.3.1. Kelime Çeşitleri ve Yapıları

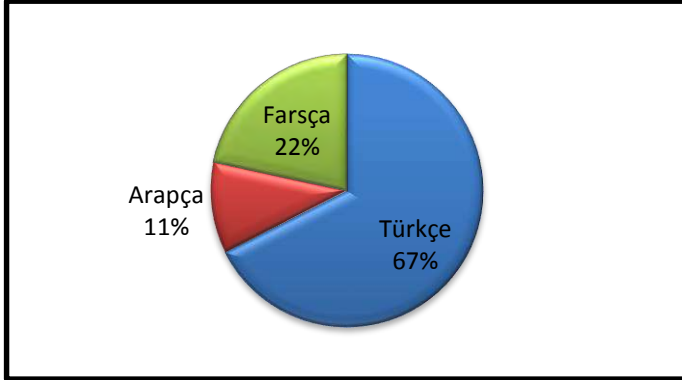
Gazelin kelime kadrosunun dillere göre tasnif edildiği bu bölümde dilimize Arapça ve Farsçadan girmiş bazı kelimeler, Türkçe başlığı altında toplanmıştır. Büyük Türkçe Sözlük'te yer alan ve bugün için Türkçe olarak kabul ettiğimiz kelimeler şunlardır. Arapça: “aman, karanfil, aciz, kitap, habbe, lutfet, lehce, tahammül, farkında, belâ, fitne”; Farsça: “penbe, sünbül, gül, -ki, zehr, cehre, şişe, hoş, feryâd, kakül, reng.”

Tablo 4: Gazelin Kelime Kadrosu

	İsim	Fiil	Sıfat	Zamir	Zarf	Edat	Bağlaç	Ünlem	Toplam
Türkçe	22	7	2	14	3	10	5	12	75
Farsça	19		2			2	1		24
Arapça	12								12
Toplam	53	7	4	14	3	12	6	12	111

Gazelde geçen 111 kelimenin köken itibarıyla 75'i Türkçe, 12'si Arapça ve 24'ü Farsçadır. Buradan hareketle gazelin dilinin sade olduğu söylenebilir.

Grafik 6: Gazelde Kullanılan Kelimelerin Dillere Göre Oranları

Grafikte çıkan oranın bu şekilde olmasında Nedim'in Türkçe ünlem, zamir ve bağlaçlara yer vermesi, Nedimâne şiir tarzının kendine has kelime dağarcığına dâhil edilebilecek olan “aman, nesin, lütfet, yohsa” gibi yerel söyleyişleri etkili olmuştur.

Gazelde dikkati çeken bir diğer husus nidâların çokluğudur. Necâti Bey Divanı'ndaki nidâ gazellerini tespit eden Yalçınkaya (2010:35), gazelde bir sanatın şiire yayılmasının, gazelin bütünlüğü meselesi için dikkat çekici veriler sunduğunu belirttikten sonra, bu gazellerin birlik olarak inşa edildiğini, dolayısıyla bir beyit ya da kelimenin gazelden çıkarılamayacağını / değiştirilemeyeceğini söyler. Bu tespit Nedim'in bu gazeli için de geçerlidir. Nitekim gazelin başından sonuna kadar bir seslenme gazeli olması ve seslenmelerin beytin sonunda soru edatlarıyla pekiştirilmesi, şiirin okuyucuyla hızlı bir iletişim kurmasını, duygu ve heyecanların daha yakından hissedilmesini sağlamaktadır.

2.3.2. Tamlama Çeşitleri ve Yapıları

Gazelde 11 tane ikili ve 1 tane de üçlü tamlamaya yer verilmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler genellikle Farsça dilbilgisi kurallarına göre isim ve sıfat tamlamasına dönüştürülmüştür. Farsça tamlama oluşturma sebebi olarak aruzun bu tarz tamlamalara daha yatkın bir vezin olması düşünülebilir.

Tablo 5: Gazelde Geçen Tamlamalar

İkili Tamlamalar	Üç Kelimeden Oluşan Tamlamalar
bâğ-ı hüsn	Şârih-i kitâb-ı gül ü mül
hâl-i fitne	
habbe-i fülful	
âşinâ-yı tekâsül	
zehr-i hıred	
belâ-yı tahammül	
hüsn-i ruh u leb	
kad-i bâlâ	
reng-i çehre	
lehce-i Nedim	
gülû-yı şişe	

17. Yüzyıldan itibaren Sebk-i Hindî akımı ile dilin ağırlaştığı, terkiplerin sayısının arttığı ve bu yapının 18. yüzyılda da etkili olduğu bir dönemde üç ve daha fazla kelimeden oluşan tamlama sayısının bu kadar az olması Nedim'in sadeleşme çizgisini göstermesi yönüyle önemlidir.

2.3.3. Cümle Çeşitleri ve Yapıları

8 beyitlik bir gazelde 28 cümlelerin yer alması hayranı olduğu kişi karşısında onu öve öve bitiremeyen birinin kısa ama vurgulu konuşmalarını çağrıştırmaktadır. Şairin muhatabıyla sürekli konuşuyormuş hissi uyandırdığı bu cümleler olumlu-soru şeklinde tekrarlanmak suretiyle oluşturulmuştur. Nedim'in mahallî söyleyişin temsilcisi olmasında bu üslûbun etkisi de rol oynamaktadır.

Gazelde yer alan cümlelerin çeşitlerine baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 6: Gazelin Cümle Çeşitleri

	Cümle Sayısı	Yüklemin Türüne Göre	Anlamına Göre	Yapısına Göre	Öğelerin Dizilişine Göre
1.Beyit	4	İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
2.Beyit	3	İsim	Olumlu	-----	Devrik
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
3.Beyit	3	Fiil	Olumsuz	Girişik-Bileşik	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı

4.Beyit	3	İsim	Ünlem	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
5.Beyit	3	İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
6.Beyit	6	Fiil	Olumlu	-----	Kurallı
		Fiil	Olumlu	-----	Devrik
		Fiil	Olumlu	-----	Kurallı
		Fiil	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
7.Beyit	3	İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
8.Beyit	3	İsim	Olumlu	-----	Devrik
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı
		İsim	Olumlu	-----	Kurallı

Hemen hemen bütün cümlelerin kurallı, isim cümlesi ve olumlu-soru cümlesi olduğu görülmektedir. Dilçin (1991:83) gazelde geçen isim cümlelerinin söz açısından kısa, anlam açısından yoğun olduklarını, karşı tarafa iletilecek sözün daha vurucu ve iz bırakıcı olması için bu cümlelerin seçildiğini söylemektedir. Nedim'in gazelinde bu, sevgiliyi yücelten kasıtlı sorular şeklindedir.

2.4. Gazelin Anlam İncelemesi

Gazelin anlam incelemesinde iletişim ögesi olarak gönderici (anlatıcı), bildiri (ileti, nesne) ve alıcı tablo halinde gösterilmiştir. Gazelde bütün beyitlerde gönderici şair, alıcı da 8. beyit hariç sevgilidir.

Tablo 7: Gazelin İletişim Öğeleri

Beyitler	Gönderici (Anlatıcı)	Bildiri (İleti,Nesne)	Alıcı
1. Beyit	Şair	Sevgilinin kıvrım kıvrım olan saç lülesinin güzellik bağında sümbülden daha güzel olduğu ve sevgilinin yüzündeki ortalığı karıştırıcı benin karanfil gibi olduğu,	Sevgili
2. Beyit	Şair	Sevgilinin yüzündeki benin sevgilinin boynunda gece bekçisi gibi ve kâfur içindeki karabiber tanesi gibi olduğu,	Sevgili
3. Beyit	Şair	Büklüm büklüm olan saçların sevgilinin kaşları üzerine bir kez olsun sarkmaması ve bundan dolayı sevgilinin umursamazlıkla suçlanması,	Sevgili
4. Beyit	Şair	Nazlı ve bakışlarıyla âşığın gönlünü alan güzelden yardım dilenmesi, aklı zehirleyen ve tahammül gücünü yok eden biri olarak suçlanması,	Sevgili
5. Beyit	Şair	Sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin sevgilinin dudağı ile yanağındaki güzelliği artırması, gül-şarap kitabını açıklayan bir şârihe benzetilmesi,	Sevgili

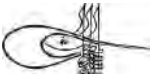
6. Beyit	Şair	Sevgiliden lütf beklenmesi, uzun boylu sevgiliye kavuşma isteği ve sevgilinin anlamamazlıktan gelmesi,	Sevgili
7. Beyit	Şair	Sevgilinin yüzünün renginin gülpembe mi yoksa kırmızı bir renkte olduğunu fark etmekte aciz kalınması, sevgiliye dolaylı olarak gül denmesi,	Sevgili
8. Beyit	Şair	Nedim'in dilindeki tekrarların gönle hoş gelmesi ve bunu şişenin veya sürahinin boğazından çıkan sese benzemesi.	Şair

Sonuç ve Tartışma

Bu incelemeden hareketle gazelin başından sonuna kadar sahip olduğu ses kümelerinin, şiirin anlamıyla doğrudan ilgisinin olduğu ve şairin kelime seçiminde söz ve anlam dengesini bilinçli bir şekilde biçimlendirdiği görülmektedir. En büyük aruz kusuru sayılan zihaf, gazelde bulunmamaktadır. Şair, imâleyi, vash ve meddi ise şiirin ezgisine ve anlamına katkı sağlayacak bir şekilde kullanmıştır. Gazel, “müsün nesin” redifi üzerine inşâ edilmiş olup bu redif, vurguyu sürekli üzerine çekmektedir. Kendi heyecanını, hayretini ve sevgiliyi yüceltme iştiağını, soru sorma yoluyla lâtif bir edaya dönüştüren Nedim, sevgiliyi dolaylı yoldan beğendiğini ve ona olan hayranlığını redif üzerinden dillendirmektedir. Redif, gazelin her beytinin sonunda tekrarlanmak suretiyle gazele belli bir âhenk kazandırmış, gazelin tamamına karşılıklı bir konuşma havası vermiş, aynı zamanda mânâyı da kuvvetlendirmiştir. Gazelin tamamında ince seslerin hâkim olduğu görülmektedir. Bu oran gazelin tamamında % 68.04 ince ünlü, %31.96 kalın ünlü şeklindedir. Şairin kelime seçimlerinde sesleri, şiirin anlamıyla uygun bir şekilde tercih ettiği ve kelime seçimlerinde özen gösterdiği görülmektedir. Şiirin tamamında “e”, “i”, “ö” ve “ü” seslerinin yoğun bir şekilde kullanan şair, ses tonunu gazelin tamamına yayarak melodik bir âhenk oluşturmuştur. Şiirin tamamında -n, -s, -l, -m ve -r sesleri hemen hemen her beyitte armoni oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Gazelde geçen 111 kelimenin köken itibarıyla 75'i Türkçe, 12'si Arapça ve 24'ü Farsçadır. Nedimâne şiir tarzının kendine has kelime dağarcığına dâhil edilebilecek olan “aman, nesin, lütfet, yohsa” gibi yerel söyleyişler ve Türkçe ünlem, zamir ve bağlaçlar gazelde sade bir dil oluşturmuştur. Gazelde 11 tane ikili ve 1 tane de üçlü tamlamaya yer verilmiş, Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler genellikle Farsça dilbilgisi kurallarına göre isim ve sıfat tamlamasına dönüştürülmüştür. 8 beyitlik gazelde 28 cümleye yer verilmiştir. Şairin muhatabıyla sürekli konuşuyormuş hissi uyandırdığı bu cümleler, olumlu-soru şekliyle tekrarlanmak suretiyle oluşturulmuştur. Hemen hemen bütün cümleler, kurallı, isim cümlesi ve olumlu-soru cümlesi şeklinde olması kısa ve yoğun anlamın yakalamada etkili olmuştur. Bütün veriler, gazelin sahip olduğu yapısal özelliklerle anlam dünyasının iç içe olduğunu ve gazeli oluşturan her bir parçanın bütünle olan uyumuna işaret etmektedir. Vezin kullanımı, kafiye ve redif seçimi, ünlü/ünsüzlerin dağılımı, periyodik ses ve söz tekrarları, gazelin kelime kadrosu, tamlamalar, cümle çeşitleri gibi şiir diline yapılan bütün bu bilinçli müdahaleler, şiir yeteneğini sergilemede ve gazeli kelimelerle örülü bir ses oyunu haline dönüştürmede Nedim'in ulaştığı seviyeyi göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk (1994). Divan Edebiyatı, İslam Ansiklopedisi. Cilt 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- BAYRAM, Yavuz (2007). Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007.
- BİLKAN, Ali Fuat (2009). Osmanlı Şiiri'ne Modern Yaklaşımlar, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÇIPAN, Mustafa (1995). Fasîh Ahmed Dede, İslam Ansiklopedisi. Cilt 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2004). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem (1991). Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi, Türkoloji Dergisi, C.9. Ankara.
- İPEKTEN, Haluk (2010). Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- MACÎT, Muhsin. Nedîm Divanı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap). <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10635,nedim-divanipdf.pdf?0> (ET.08.02.2014)
- MAZIOĞLU, Hasibe (2012). Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ONAY, Ahmet Talat (2009). Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı, (Haz. Prof.Dr. Cemal Kurnaz), İstanbul: H Yayınları.
- OKUYUCU, Cihan (2010). Divan Edebiyatı Estetiği, İstanbul: Kapı Yayınları.
- PALA, İskender (2011). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları.
- SARAÇ, M.A. Yekta (2010). Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat), İstanbul: Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti.
- YALÇINKAYA, Şerife (2010). Necâtî Bey'in Nidâ Gazelleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi 27.

TÜRK - FARS DİL İLİŞKİLERİ: FARŞÇADA İYELİK EKLERİNİN KULLANIMI*

*Jahangir KARİNİ***

ÖZET

Dil aileleri sahip oldukları söz dağarcıklarının yanı sıra tipolojik özellikleriyle de birbirlerinden ayrılmaktalar. Bu bağlamda Türkçeyi Hint-Avrupa dillerinden ayıran tipolojik özelliklerden biri Türkçede iyelik eklerinin kullanılmasıdır. Bir Hint-Avrupa dili olarak nitelendirilen Yeni Farşçada da Türkçede olduğu gibi iyelik ekleri kullanılmaktadır. Yeni Farşçada iyelik eklerinin kullanılması, Farşçanın ait olduğu dil ailesinin tipolojik yapısına aykırı bir durumdur. Bu nedenle Eski ve Yeni Hint-Avrupa dillerinin iyelik durumları art zamanlı ve eş zamanlı yöntemle ele alınarak Yeni Farşçada iyelik eklerinin kullanılmasına açıklık getirilmeğe çalışılmıştır. Bu doğrultuda Eski Hint-Avrupa dillerinden Latin, Sanskrit, Avesta, Eski Fars, Orta Fars ve Soğd dillerinin iyelik durumu incelendi. İnceleme sonunda söz konusu dillerin hiç birinde iyelik eklerine rastlanmadı. Örneklem yöntemiyle yeni Avrupa dillerinden İngilizce ve Rusçanın iyelik durumu değerlendirilmiştir. İngilizce ve Rusçada da iyelik eklerinin kullanılmadığı görülmüştür. Ayrıca iyelik eklerinin yazı geleneği olmayan İranî dillerden Farşçaya bulaşabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle Yeni İranî dillerden Beluç, Tat, Talış ve Gilek dillerinin iyelik durumu mercek altına alındı. Söz konusu İranî dillerde de iyelik eklerinin kullanılmadığını gördük. İncelememizde Yeni Farşça dışında Hint-Avrupa dillerinin hiç birinde iyelik eklerinin kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Yeni Farşçada kullanılan işbu iyelik ekleri, Yani Farşçanın başlangıcından itibaren görülmektedir. Yeni Farşçada kullanılan iyelik eklerinin büyük bir olasılıkla Türkçenin etkisiyle geliştiğini düşünmekteyiz. Ancak yine de yapı bakımında her iki dilin karşılaştırılması sonucu kesin bir hükme varmak mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk – Fars dil ilişkisi, Yeni Farşça iyelik ekleri, Türkçe – Farşça iyelik ekleri, Türk – Fars dilleri arasında yapısal benzerlikler.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr., L.N. Gumilyov Eurasian National University – Astana, El-mek:cahangir@gmail.com

TURKISH-PERSIAN LINGUISTIC RELATIONSHIPS: THE USE OF POSSESSIVE SUFFIXES IN PERSIAN

ABSTRACT

Beside the vocabulary they have, language families, also dissociate by typological features. In this context, one of the typological features that separate Turkish language from the Indo-European languages is the use of possessive suffixes in Turkish. In New Persian, which is qualified as an Indo-European language, possessive suffixes are also used. The use of possessive suffixes in New Persian is contrary to the typological structure of the language family that Persian belongs to. For this reason, by addressing the possessive cases of both Old and New Indo-European languages by diachronic and simultaneous methods, we tried to clarify the use of possessive suffixes in New Persian. Accordingly, the possessive cases of Old Indo-European languages; Latin, Sanskrit, Avestan, Old Persian, Middle Persian, and Sogdian, were studied. At the end of the study, possessive suffixes were not found in any of the so called languages. Moreover, the possessive cases of English and Russian, which are part of the new European languages, were assessed. And it is observed that possessive suffixes are not used in English and Russian as well. In addition, it was considered that possessive suffixes may have been transmitted into Persian from Iranian languages that do not have a writing tradition. Therefore, the possessive cases of the New Iranian Languages; Baloch, Tat, Talysh, and Gaelic, were examined. We observed that possessive suffixes were not used in the so-called Iranian languages too. It is appeared in our study that possessive suffixes are not used in any of the Indo-European languages except of New Persian. These possessive suffixes that are used in New Persian are seen since the beginning of New Persian. We think that the use of possessive suffixes in New Persian has developed with the influence of Turkish language. Nonetheless, comparing both languages in terms of structure will determine an absolute predication.

Key Words: Relationship between Turkish and Persian, Possessive suffixes in New Persian, Structural similarities between Persian and Turkish.

Giriş

Dil aileleri, sahip oldukları kelime kadrosuyla birlikte tipolojik özellikleri bakımından da birbirlerinden ayrılmaktalar. Altay dilleri ile Hint – Avrupa dilleri de sahip oldukları tipolojik özellikleriyle birbirlerinden ayrılmışlardır. F. Wiedemann, Ural–Altay dillerini Hint–Avrupa dillerinden ayıran on dört özelliğten bahsetmektedir. Bu on dört özelliğten biri, Türkçede adların iyelik durumunda iyelik eklerinin kullanılmasıdır.¹ Matthew S. Dryer’in dünya dillerinde adların iyelik durumunu inceleyen çalışması da F. Wiedemann’ın ileri sürdüğü görüşü doğrular niteliktedir.² Durum böyle iken bir Hint-Avrupa dili olan Yeni Farsçada iyelik eklerinin

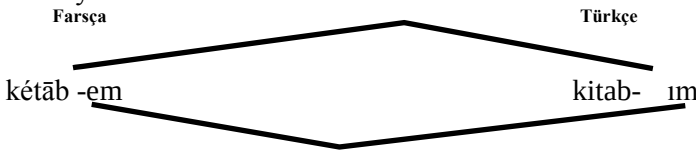
¹ Ahmet B. Ercilasun, Türk Dili Tarihi, Akçağ Yay., Ankara 2011, s. 18.

² Matthew S. Dryer, <http://wals.info/chapter/57>, 2013.

kullanılması³, Farsçanın ait olduğu Hint-Avrupa dil ailesinin tipolojik özelliğine aykırı bit durum oluşturmaz mı?! Eski ve Orta Farsçada iyelik ekleri kullanılmış mıydı? Eski ve Orta Farsçada iyelik ekleri kullanılmadıysa Yeni Farsçada görülen bu değişiklik, Türk-Fars dil ilişkisinin sonucunda mı ortaya çıkmış? Bu sorgulamalardan hareketle, incelememizde Türkçe ile Farsçanın, ait oldukları dil ailelerinin tipolojik özelliklerini göz önünde bulundurarak Yeni Farsçada kullanılan iyelik eklerinin Türk-Fars dil ilişkisinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını ortaya koymaya çalışacağız.

Yeni Farsçada kullanılan iyelik eklerini ve bu eklerin Türkçede kullanılan iyelik ekleriyle ilişkisini inceleyen herhangi bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Yalnız L. Johanson, Farsça iyelik eklerinin gelişmesiyle Türkçeye yaklaştığını belirtmiştir.⁴ Farsçanın iyelik ekleri kullanarak Türkçeye yaklaşması, Türk-Fars dili ilişkisinin sözcük alışverişiyle sınırlı olmadığını, yapısal yönden de etkileşimin gerçekleştiğini göstermektedir. Yeni Farsçada adların iyelik durumunda iyelik eklerinin kullanması, Türkçeye özgü bir tipolojik özelliğin Farsçada bulunması anlamına gelmektedir. Yeni Farsçanın başlangıç tarihi 8. ve 9. yüzyıllardır.⁵ Yeni Farsçada kullanılan bu tipolojik özelliğin Türkçenin etkisi sonucu gelişmesi varsayımı, Türk – Fars dil ilişkisinin 8. yüzyıldan daha geri gideceği sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda Türk-Fars dil ilişkisinin incelenmesi, ayrıca Türk dili tarihi açısından da büyük bir önem taşımaktadır.

Türkçeyi Hint-Avrupa dil ailesinden ayıran özellikler içinde, Türkçede iyelik eklerinin kullanılması daha önceden bilinse de biz bu incelemede Hint-Avrupa dilleriyle Türk dili arasında iyelik eklerinin ayırt edici bir tipolojik özellik olup olmadığını ayrıntılı bir biçimde görmek istedik. Bu doğrultuda ilk önce Hint-Avrupa dillerinde adların iyelik durumunda kullanılan gramatikal yapıları gözden geçirdik. İnceleme sonucunda Hint-Avrupa dillerinin genelinde iyelik eklerinin bulunmadığını, adların iyelik durumunun iyelik adlarıyla sağlandığını gördük. İkinci aşamada Yeni Farsçanın selefi olarak ileri sürülen Eski Farsça ile Orta Farsçanın yanı sıra Avesta, Soğd, Sanskrit ve Latin dillerinde adların iyelik durumunu gözden geçirdik. Farsçada kullanılan ancak, eski ve yeni Hint-Avrupa dillerinde bulunmayan bu gramatikal yapının yerel bir İranî dilden Farsçaya bulaşmış olabileme olasılığını göz önünde bulundurarak yazı geleneği olmayan dört İranî dilin iyelik durumunu da mercek altına aldık.

İnceleme

Türkçede iyelik grubu tamlayan ve tamlanan bölümlerinden oluşur. Tamlanan bölümü daima iyelik eki taşır.⁶ Yeni Farsçada adların iyelik durumu için birbirinden farklı iki tür gramatikal yapı bulunur. Bunlardan biri, iyelik ekli yapıdır. Yeni Farsçada adların iyelik durumunda kullanılan iyelik ekli yapı, Türkçenin tamlanan bölümüne denk gelmektedir. Türkçede olduğu gibi Yeni Farsçada da iyelik ekleri her zaman için adın sonuna eklenir. Yeni Farsçada iyelik eklerinin addan önce geldiği hiç görülmemiştir.⁷ Farsçada kullanılan iyelik eklerinin kullanım özelliği ise şöyledir:⁸

³ Hasan Ahmedî Givi; Hasan Enverî, Destûr-e Zabân-e Fârsî I, Fâtemî Yayınları, Tahran, 2000, s. 137.

⁴ Larso Johanson Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler, (Çev. Nurettin Demir), TDK. Yay., Ankara, 2007, s. 83.

⁵ Josif Mikhailovich Oranskij, Zabânâ-yêfrânî, (Farsçaya Çev. Ali Eşref Sadeghi), Sokhan Yay., Tahran, (1999s. 70.

⁶ Muharrem Ergin; Türk Dilbilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 381.

⁷ Perviz Natel Khanlerî, Târih-e Zâbân-e Fârsî 3. Cilt., Ferdûs Yay. Tahran. 1998, s. 192.

⁸ Hasan Ahmedî Givi; Hasan Enverî, Destûr-e Zabân-e Fârsî I, Fâtemî Yayınları, Tahran, 2000, s. 137.

1. Yeni Farsçada teklik ve çokluk1., 2., ve 3. kişi için ayrı ayrı iyelik ekleri kullanılır.
2. Ünlüyle biten adlar iyelik eki aldığı anda adla ekin arasına y ünsüzü girer:
کتابهیم kêtâb-hâ-y-em “kitaplarım”
3. Konuşma diliyle sıradan yazışmalarda ünlüyle biten adlardan sonra bazen y ünsüzü getirilmez. Böylece eklerin ünlüsüyle adların sonunda bulunan ünlünün yan yana gelmesiyle ünlü birleşmesi meydana gelir:
بابهیم bâbâ-y-em “babam” > بابم bâbâ-m “babam”.

Farsça- Türkçe (Türkiye) İyelik Eklerinin Karşılaştırması

	Farsça		Türkçe	
	Ad	İyelik eki	Ad	İyelik eki
T.1.Kişi	کتاب kêtâb	-em	Kitab	-(1)m
T.2.Kişi	کتابت kêtâb	-et	Kitab	-(1)n
T.3.Kişi	کتابش kêtâb	-eş	Kitab	-1
Ç.1.Kişi	کتابمان kêtâb	-émân	Kitab	-(1)mız
Ç.2.Kişi	کتابتان kêtâb	-étân	Kitab	-(1)nız
Ç.3.Kişi	کتابشان kêtâb	-êşân	Kitab	-ları

Türkçede olduğu gibi Farsçada da adların iyelik durumu için iyelik eklerinin kullanılması, Farsçanın ait olduğu dil ailesinin tipolojik özelliklerine aykırı bir durumdur. F. Wiedemann’ın öne sürdüğü - Ural–Altay dillerini Hint–Avrupa dillerinden ayıran- özelliklerin içinde Türkçede adların iyelik durumu için iyelik eklerinin kullanılması da yer almaktadır.⁹ Matthew S. Dryer, “*Position of Pronominal Possessive Affixes*” başlıklı çalışmada bütün dünya dillerinde adların iyelik durumunu ele almıştır. Bu çalışmada 27 Altay dilinden 26’sında iyelik eklerinin kullanılmasına karşılık 30 Hint–Avrupa dilinden sadece dördünde iyelik eklerinin kullanıldığı belirtilmektedir. Hint–Avrupa dillerinde adların iyelik durumu için son ek kullanan diller, Kürt; Ermeni; Domari ve Breton dilleridir.¹⁰ İyelik eki kullanan bu dört Hint–Avrupa dilinden Domari, Kürt ve Ermeni dillerinin Türkçenin konuşulduğu coğrafyada bulunmaları dikkat çekicidir. Üstelik Kürtçe ile Ermenicenin yapı bakımından Türk dilinden etkilenmiş oldukları gerçeği de göz ardı edilmemelidir.¹¹ Türkçenin iyelik eklerine karşılık iyelik adları kullanan 26 Hint–Avrupa dilinden kullanım alanı geniş olan Rusça ve İngilizcenin iyelik adlarının örnek olarak gösterilmesi konunun anlaşılması bakımından yeterli olacaktır diye düşünüyoruz.

Örnek Hint – Avrupa Dillerinde Adların İyelik Durumu

	Örnek Hint – Avrupa Dilleri						Türkçe	
	İngilizce		Rusça		Yeni Farsça			
	İyelik adılı	Ad	İyelik adılı	Ad	Ad	İyelik eki	Ad	İyelik eki
T.1.K.	My	book	моя	книга	kétab	-em	Kitab	-(1)m
T.2.K.	your	book	твоя	книга	kétab	-et	Kitab	-(1)n
T.3.K.	her/his	book	его/её	книга	kétab	—eş	Kitab	—1
Ç.1.K.	our	book	наша	книга	kétab	-ê mân	Kitab	-(1)mız
Ç.2.K.	your	book	ваша	книга	kétab	-étân	Kitab	-(1)nız
Ç.3.K.	their	book	Их	книга	kétab	-ê şân	Kitab	—ları

⁹ Ahmet Bican Ercilasun, Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 18.

¹⁰ Matthew S. Dryer, <http://wals.info/chapter/57>, 2013.

¹¹ Larso Johanson Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler, (Çev. Nurettin Demir), TDK. Yay., Ankara, 2007, s., 75,37.

Hint-Avrupa dillerinde adların iyelik durumu için iyelik adlarının kullanılması doğal olarak günümüz Hint-Avrupa dilleriyle sınırlı olmayıp eski Hint-Avrupa dillerinden Latince¹² ile Sanskritçe¹³ için de geçerlidir. Eski İranî dillerden Eski Farsça, Orta Farsça, Avesta ve Sogd¹⁴ dilinde de adların iyelik durumu için iyelik adları kullanılmıştır. Ancak, Yeni Farsçadaki iyelik eklerinin kaynağının belirlenmesi için Eski İranî dillerden Avesta,¹⁵ Eski Farsça¹⁶ ve Orta Farsçada¹⁷ adların iyelik durumunda kullanılan gramatikal yapıların ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Avesta metinlerinde iyelik eklerinin işlevini iyelik adları yerine getirmekte olup bu iyelik adlarının tamamı addan önce gelmektedir.¹⁸ Avesta'da iyelik adları çok biçimlidir. Aynı iyelik adının birkaç biçimi mevcuttur. Örneğin teklik 1. kişi için *moi* ile birlikte *me* biçimi¹⁹ de kullanılmıştır. Ayrıca Jackson A.V. Williams'ın "Avesta Grammar in Comparison With Sanskrit" adlı çalışmasında T.1. kişi iyelik adlı olarak *mana* biçimi de geçmektedir.²⁰ Bu çok biçimlilik T.2. kişi iyelik adlı için de geçerlidir: *teve*, *te*, *toi*.²¹ Biz bu incelememizde Avesta dilinde kullanılan iyelik adlarının çok biçimliliğine (alamorf) değinmeyeceğiz. İncelememizde yalnızca Avesta dilinde iyelik eklerinin kullanılıp kullanılmadığını göstermeğe çalışacağız.

Örnek olarak Türkçe *söz-(ü)müz* yapısını, Avesta ve Yeni Farsçadaki kullanılan biçimleriyle karşılaştıralım. Türkçe *söz* kelimesi, Avesta metinlerinde *vaçō* olarak geçer. Avesta dilinde çokluk birinci kişi iyelik adlı ise *nō* biçimindedir. Avesta dilinde önce *nō* iyelik adlı ardından *söz* anlamındaki *vaçō* sözcüğü gelir: *nō vaçō* "sözümüz".²² Yeni Farsçada ise *söz* kelimesinin karşılığı سخن (*soxən*) şeklinde geçer. Yeni Farsçanın çokluk birinci kişi iyelik eki ise مان (-*mān*) şeklindedir. Araya é ünlünün girmesiyle -émān şeklinde genişler: سخنمان (*soxən-émān*) "sözümüz" (< *soxən* ad + *émān* Ç.1. K. iyelik eki). Avesta, Yeni Fars dili ve Türk dilinde *sözümüz* yapısının kullanım biçimini yan yana koyduğumuzda adların iyelik durumu bağlamda Türkçe ile Yeni Farsçanın ortak yapıya sahip oldukları görülmektedir:

Avesta: <i>nō vaçō</i>	= iyelik adlı + ad
Yeni Farsça: <i>soxən-(é)mān</i>	= ad + iyelik eki
Türkçe: <i>söz-(ü)müz</i>	= ad + iyelik eki

¹² (Öktem 2006: 49) Filiz Öktem, Uygulamalı Latin Dili, Multilingual Yay. İstanbul, 2006, s. 49.

¹³ A.V. Williams Jackson, A Avesta Grammar in Comparasionwith Sanskrit, Stuttgart 1892, s. 49.

¹⁴ İlya Gershevitch, A Grammar Of Manichean Sogdian, Oxford, 1961, s. 201-205.

¹⁵ Ramiyar Parvez Karanjia, Teach Yourself Avesta Language, Yay. Yeri yok, 2005, s. 59-60.

¹⁶ Edwin Lee Johnson, Historical Grammar Of The Ancient Persian Language, American Book Company, New York, 1917, s. 88.

¹⁷ Prodos Oktor Skjaervo, Introduction To Pahlavi, Cambridge, Mass2008:25, 34.

¹⁸ Ramiyar Parvez Karanjia, Teach Yourself Avesta Language, Yay. Yeri yok, 2005, s. 59-60.

¹⁹ Ramiyar Parvez Karanjia, Teach Yourself Avesta Language, Yay. Yeri yok, 2005, s. 59.

²⁰ Williams Jackson, A Avesta Grammar in Comparison with Sanskrit, Stuttgart 1892, s. 111.

²¹ Ramiyar Parvez Karanjia, Teach Yourself Avesta Language, Yay. Yeri yok, 2005, s. 59.

²² Mehşid Mirfakhraie, Bayan Yasn, Pəjuhêşgâh-ê 'ulûm-ê Ensânî ve Motâlêât-ê Fərhangî Yay. Tahran, 2003: 17.

Avesta Dilinde Adların İyelik Durumu

	Avesta Dili		Yeni Farsça		Türkçe	
	İyelik Adılı	Ad	Ad	İyelik Eki	Ad	İyelik Eki
T.1.K.	𐬨𐬀𐬎 ^{mene} , 𐬨𐬀𐬎 ^{me}	Ad	Ad	-em	Ad	-(x)m
T.2.K.	𐬨𐬀𐬎 ^{tē} , 𐬨𐬀𐬎 ^{teve}	Ad	Ad	-et	Ad	-(x)n
T.3.K.	𐬨𐬀𐬎 ^{ṣē} , 𐬨𐬀𐬎 ^{hē}	Ad	Ad	-eş	Ad	-x, -sx
Ç.1.K.	𐬨𐬀𐬎 ^{nō} , 𐬨𐬀𐬎 ^{ahmākām}	Ad	Ad	-émān	Ad	-(x)mxz
Ç.2.K.	𐬨𐬀𐬎 ^{yusmākām}	Ad	Ad	-étān	Ad	-(x)nxz
Ç.3.K.	-----		Ad	-éṣān	Ad	-lArI

Eski ve Orta Farsçada adların iyelik durumu için kullanılan gramatikal yapılara geçmeden önce kısaca Eski, Orta ve Yeni Farsçanın kullanıldığı dönemlere değinmek istiyoruz. Farsça, İranistler tarafından Eski, Orta ve Yeni Farsça olarak üç döneme ayrılmaktadır.²³

1. Eski Farsça veya Hahameneşi yazıtlarının dili: MÖ. 6. yüzyılda başlar. MÖ. 4. yüzyıla kadar devam eder. Hahameneşilerden kalma son yazıt 4. yüzyıla aittir. Orta Farsça veya Pehlevi yazmaları da 3. yüzyılda başlar. Fars dili tarihinde, ilk iki dönem arasında kalan ve altı yüz yıllık bir zamanı kapsayan döneme ait herhangi bir yazılı belge mevcut değildir.²⁴

2. Orta Farsça veya Pehlevi dili: 3. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar devam eder.

3. Yeni Farsça veya İslamî dönem: 8. ve 9. yüzyıldan başlar.

Yeni Farsçanın; Orta Farsçanın devamı, Orta Farsçanın da Eski Farsçanın devamı olduğu ileri sürülmektedir.²⁵ Yeni Farsçada iyelik eklerinin kullanılmasının bir yapısal değişim veya bir tarihsel gelişim olduğunu görme bakımından Eski ve Orta Farsçada adların iyelik durumunda kullanılan gramatikal yapıların bütün ayrıntılarıyla gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Eski Farsçadan kalma yazıtlarda adların iyelik durumu için iyelik adıları kullanılmıştır.²⁶ Eski Fars yazıtlarında teklik birinci kişi iyelik adılının *mana* ve *mai*y biçimleri vardır. Geri kalan iyelik adılarının alamorfları olmayıp tek biçimliler. Eski Farsçada adın iyelik durumunda önce iyelik adılı, ardından iyelik adılının nitelendirdiği ad gelir. Örnek olarak T.2.K. iyelik adılı Eski Farsçada *taiy* biçimindedir. **taiy taoma** “*senin soyun*” örneğinde önce T.2.K. iyelik adılı **taiy**, ardından **taoma** “soy” sözcüğü gelmiştir.²⁷ Türkçe *soy-(u)n* yapısının Yeni Farsça karşılığı دودمانت (dūdēmān-ət) şeklindedir: dūdēmān “soy” + -ət teklik 2. kişi iyelik eki. Böylece Türkçe *soyun* (senin soyun) yapısı, Eski ve Yeni Farsçadaki kullanım biçimleriyle karşılaştırıldığında Yeni Farsçayla Türkçenin aynı yapıyı paylaştıkları görülmektedir.

²³ Josif Mikhailovich Oranskij, Zabânâhâ-yêÎrânî, (Farsçaya Çev. Ali Eşref Sadeghi), Sokhan Yay. Tahrân, 1999, s. 43.

²⁴ Josif Mikhailovich Oranskij, Zabânâhâ-yêÎrânî, (Farsçaya Çev. Ali Eşref Sadeghi), Sokhan Yay. Tahrân, 1999, s. 70.

²⁵ Josif Mikhailovich Oranskij, Zabânâhâ-yêÎrânî, (Farsçaya Çev. Ali Eşref Sadeghi), Sokhan Yay. Tahrân, 1999, s. 43.

²⁶ Edwin Lee Johnson, Historical Grammar Of The Ancient Persian Language, American Book Company, New York, 1917, s. 88.

²⁷ Ralf Norman Sharp, Fermânâhâ-ye Şâhenşâhân-e Həkhāməneshî, Pâzine Yay. Tahrân, 2003, s. 71.

Adların iyelik durumu için iyelik adlarının kullanımı Orta Farsça için de geçerlidir. Orta Farsçadan kalma bol miktarda metin vardır. Bu metinlerde adların iyelik durumu için iyelik adları kullanılmıştır.³¹ Örneğin Türkçe *babam* yapısı, Orta Farsçada şöyle geçer: (u)m pid “*babam*.”³² Burada (u)m, teklik 1. kişi iyelik adlı; pid ise baba demektir.

Yeni Farsçada ise *babam* yapısı şöyledir: bābā-y-əm > bābā “*baba*” + y (yardımcı ünsüz) + əm T.1.1 kişi iyelik eki.

Kimi zaman konuşma diliyle sıradan yazışmalarda ünlüyle biten adlardan sonra getirilen y ünsüzü düşmesiyle بابام bābā-m “*babam*” (< بابام bābā-y-em “*babam*”) biçimi ortaya çıkar.

babam örneğinde de görüldüğü gibi Yeni Farsçada adların iyelik durumunda kullanılan gramatikal yapı, Orta Farsçanın iyelik durumunda kullanılan gramatikal yapıya benzememektedir:

Orta Farsça: (u)m pid = iyelik adlı + ad

Farsça: bābā-m / bābā-y-əm = ad + iyelik eki

Türkçe: baba-m = ad + iyelik eki

Orta Farsçada Adların İyelik Durumu

	Orta Farsça		Y. Farsça		Türkçe	
	İyelik adlı	Ad	Ad	İyelik Eki	Ad	İyelik Eki
T.1.K.	(i)m	Ad	Ad	-em	Ad	-(x)m
T.2.K.	(i)t	Ad	Ad	-et	Ad	-(x)n
T.3.K.	(i)ş	Ad	Ad	-eş	Ad	-x, sx
Ç.1.K.	(i)mān	Ad	Ad	-émān	Ad	-(x)mxxz
Ç.2.K.	(i)tān	Ad	Ad	-étān	Ad	-(x)nxz
Ç.3.K.	(i)şān	Ad	Ad	-éşān	Ad	-lArI

Orta Farsçada iyelik adları nitelendirdikleri adla kesinlikle birleşmezler. Ancak kendisinden önce gelen edat, bağlaç veya başka bir gramatikal yapıya eklenebilirler.

ā-ş ruwān “*böylece ruh-u*”.³³ (< ā- “zarf”// -ş “T.3.K. iyelik adlı”// ruwān “ruh”).

ā-şān ruwān “*böylece ruh-ları*”.³⁴ (< ā- “böylece”, -şān “Ç.3.K. iyelik adlı” ruwān “ruh”).

Kimi İranistler Yeni Farsçada görülen ancak Orta ve Eski Farsça ile Avesta dilinde bulunmayan gramatikal yapılar için “*yerel bir İranî dilden bulaşmış olabilir*” ifadesini kullanmaktadırlar.³⁵ Biz de bu incelememizde Farsçada kullanılan iyelik eklerinin İran’da yaşayan öteki İranî dillerden bulaşmış olabileceğini göz önünde bulundurarak Beluç,³⁶ Gilek,³⁷ Talış³⁸ ve Tat³⁹ dillerinin iyelik durumunu inceledik. Bu dillerde de adların iyelik durumunda iyelik adlarının kullanıldığı, bu iyelik adlarının adlardan önce geldiği görülmektedir.

³¹ Prodos Oktor Skjaervo, *Introduction To Pahlavi*, Cambridge, Mass 2008:25, 34.

³² Perviz Natel Hanleri, *Târih-e Zâbân-e Fârsî*: 3. Cilt., Ferdûs Yay. Tahran, 1998, s. 192.

³³ Mehşîd Mirfakhraie, Bayan Yasn, *Pəjuhēšgāh-e ‘ulūm-e Ēnsānī ve Motālēāt-e Fərhangī* Yay. Tahran, 2003: 93.

³⁴ Mehşîd Mirfakhraie, Bayan Yasn, *Pəjuhēšgāh-e ‘ulūm-e Ēnsānī ve Motālēāt-e Fərhangī* Yay. Tahran, 2003: 95.

³⁵ Perviz Natel Hanleri, *Târih-e Zâbân-e Fârsî*: 3. Cilt., Ferdûs Yay. Tahran, 1998, s. 36.

³⁶ N. V. Rogova, *языки мира, иранские языки. II северо-западные иранские языки*, İndarik Yay. Moskova, 1999, s. 44.

³⁷ Masoud Pourhadi, *Zabân-e Gilekî*, Farhang-e İlia Yay. Reşt, 2008, s. 38.

³⁸ Moharram Rezayati, *Zabân-e Tâleşi*, Farhang-e İlia Yay. Reşt, 2007, s. 11.

³⁹ Jahandoust Sabzalipour, *Zaban-e Tatî*, Farhang-e İlia Yay. Reşt, 2010, s. 51.

Yazı Geleneği Olmayan Yeni İranî Dillerde Adların İyelik Durumu

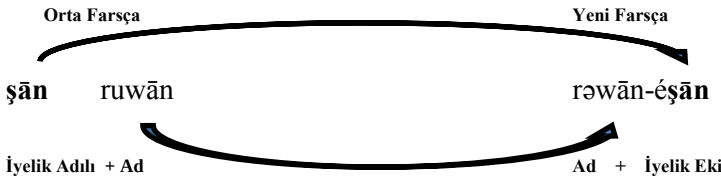
	Yeni İranî Diller										Türkçe	
	Beluç		Gilek		Tat		Talış		Farsça			
	Adıl	Ad	Adıl	Ad	Adıl	Ad	Adıl	Ad	Ad	Ek	Ad	Ek
T.1.K.	mani	Ad	mi	Ad	mi/mini	Ad	çəmən	Ad	Ad	İE.	Ad	İE.
T.2.K.	tai	Ad	ti	Ad	ti	Ad	əştə	Ad	Ad	İE.	Ad	İE.
T.3.K.	ayi	Ad	unə(i)	Ad	oni	Ad	çayi	Ad	Ad	İE.	Ad	İE.
Ç.1.K.	amme	Ad	ami	Ad	ame	Ad	çama	Ad	Ad	İE.	Ad	İE.
Ç.2.K.	şomey	Ad	şimi	Ad	şəme	Ad	şəma	Ad	Ad	İE.	Ad	İE.
Ç.3.K.	áwáni, áháni	Ad	uşâni	Ad	oşoni	Ad	çamun	Ad	Ad	İE.	Ad	İE.

Görüldüğü gibi eski ve yeni Hint-Avrupa dillerinde iyelik ekleri bulunmamaktadır. Ancak, Yeni Farsçada adların iyelik durumu için kullanılan iki tür gramatikal yapı mevcuttur. Yeni Farsçada adların iyelik durumunda kullanılan gramatikal yapılardan biri iyelik ekli yapıdır.

Yeni Farsçada kullanılan iyelik eklerinin kökeni Orta Farsçada kullanılan iyelik adılarına dayanmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Orta Farsçada iyelik adları kullanılmakta olup bu iyelik adları de her zaman için addan önce gelmekteydi: **-şān ruwān** “onların ruhları” (< **-şān** ^{çokluk. 3. kişi iyelik adlı} + **ruwān** “ruh” ^{ad} ⁴⁰).

Addan önce gelen bu iyelik adları kendilerinden önce gelen zarf, bağlaç gibi gramatikal yapılara eklenmekteydi: **ā-şān** + **ruwān** “**böylece** onların ruhları” (< **ā-** “**böylece**” ^{zarf} + **şān** ^{çokluk. 3. kişi iyelik adlı} **ruwān** “ruh” ^{ad}).

Orta Farsçada addan önce gelen işbu iyelik adları, Yeni Farsçanın başlangıç devrinden itibaren yer değiştirerek adın sonuna eklendiler. Böylece Türkçe gibi Yeni Farsça da adların iyelik durumunda iyelik eklerine sahip olmuş oldu. Orta Farsça: **-şān ruwān** > Yeni Farsça: **rəwān-é-şān** “ruhları”.

Yeni Farsçada iyelik ekleriyle birlikte kullanılan ünlüler: teklik 1. 2. ve 3. kişilerde açık, geniş, ince (ə), çokluk 1. 2. ve 3. kişilerde ise kapalı, geniş, ince (é)dir.

Yeni Farsçada T.1. kişi iyelik eki açık, ince ve geniş (-ə) ünlülüdür. Ancak 1021 yılına ait İbrani alfabesiyle yazılmış bir metinde bu ekin ünlüsünün yuvarlak olması dikkat çekicidir: Berâderân-**om** “kerdeşlerim”, dél-**om** “yüreg-im”.⁴¹

Sonuç

Yeni Farsçada adların iyelik durumu için birbirinden farklı iki tür gramatikal yapı kullanılmaktadır. Bunların birinde Türkçede olduğu gibi iyelik ekleri kullanılmaktadır. Farsçanın köken olarak bağlı olduğu günümüz Hint-Avrupa dillerinin büyük bir çoğunluğunda iyelik ekleri

⁴⁰ Mehşîd Mirfâkhraie, Bayan Yasn, Pəjuhəşgâh-é ‘ulûm-é Ênsânî ve Motâlêât-é Fərhangî Yay. Tahrân, 2003: 95.

⁴¹ Perviz Natel Khanleri, Târih-é Zâbân-é Fârsî; 2. Cilt., Ferdûs Yay. Tahrân. 1998, s. 327.

bulunmamaktadır. Eski Hint–Avrupa dillerinden Latin ve Sanskrit dillerinde de iyelik ekleri kullanılmamıştır. En önemlisi Eski İranî dillere ait yazmalarda iyelik eklerinin kullanıldığını gösteren herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Günümüzde yaşayan ancak yazı geleneği olmayan İranî dillerde de iyelik ekleri yoktur. Böylece eş zamanlı ve art zamanlı bir karşılaştırma yöntemiyle Yeni Farsçada kullanılan iyelik eklerinin Hint–Avrupa dillerine ait olmayan bir özellik olduğu hükmünü vermek mümkündür. Durum böyleyken Yeni Farsçada kullanılan iyelik eklerinin kaynağının belirlenmesi sorunuyla karşı karşıyayız. Bu sorunun çözümü birbirinden farklı iki yaklaşımla açıklanabilir.

1. Farsça kendi içinde geçirdiği yapısal değişim sonucu iyelik eklerini kullanmaya başlamıştır.
2. Farsça köken olarak Hint–Avrupa dil ailesinden olmayan başka bir dille bulunduğu etkileşim sonucu iyelik eklerini benimsemiştir.

Farsçanın kendi içindeki yapısal değişim sonucu iyelik eklerini kullanması, aynı zamanda bir dilin köken olarak bağlı bulunduğu dil ailesinden herhangi bir dilin etkisinde kalmadan başka bir dil ailesine yaklaşması sorununu doğurur. Ayrıca Farsçanın kendi içinde geçirdiği yapısal değişim sonucu iyelik eklerini kullanmasını savunmak için Türkçeye ilişkide bulunmayan Hint–Avrupa dillerinde de aynı değişimi örneklemek gerekmektedir. Ancak Hint–Avrupa dillerinde iyelik eklerini kullanan dört dilden üçünün Türkçenin konuşulduğu bölgelerde bulunması, bu üç dilden de ikisinin yapısal yönden Türkçenin etkisinde bulunan diller olması bu yaklaşımın sağlamlığını sorgulamaktadır.

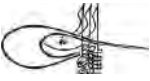
Başka bir dilin etkisiyle Yeni Farsçada iyelik eklerinin kullanıldığını söylemek ise hangi dilden etkilenmiş olabileceği sorusunu beraberinde getirir. Farsçanın coğrafi konumu gereği Hint–Avrupa dilleri dışında temasta bulunduğu diller Çin, Arap ve Türk dilidir. Farsçada iyelik eklerinin kullanılmasını Çince – Farsça ilişkisine bağlamak doğru değildir. Birinci nedeni Çin dilinde adların iyelik durumu için iyelik eklerinden farklı bir yapı kullanılmasıdır. İkinci nedeni ise Farsçanın yapısal yönden Çin dilinden etkilendiğini gösteren başka bir örneğin bulunmamasıdır. Farsçada iyelik eklerinin Arapçadan etkilendiğini söylemek de mümkün değildir. Yeni Farsçanın oluşum tarihi 8. yüzyıla denk gelmektedir. Arapçanın bu dönemde Farsçayı etkilemesi çok erkendir. Yeni Farsçanın oluştuğu coğrafya Horasan coğrafyasıdır. Arapçanın coğrafi bakımından da bu dönemde Farsçaya tesir etmesi mümkün değildir. Ayrıca Yeni Farsçada görülen tipolojik değişimlerin büyük bir bölümü Orta Farsça dönemine denk gelmektedir. Örneğin Eski Farsça ve Avesta dilinde gramatikal cinsiyet bulunuyordu. Farsçada gramatikal cinsiyetin ortadan kalkması Orta Farsça döneminde başlar. Bilindiği üzere Arapçada adların eril ve dişil durumu söz konusudur. Dolayısıyla, Farsçada kullanılan iyelik eklerinin gramatikal cinsiyet bulundurmayan bir dilin etkisiyle geliştiği olasılığının doğru olacağı kanısındayız.

Türk – Fars halklarının tarihî temasları, coğrafi bakımından iç içe yaşamaları, Farsçada kullanılan iyelik eklerinin Türkçenin etkisiyle ortaya çıktığı olasılığının daha güçlü olduğunu göstermektedir. Ancak yine de kesin bir hüküm vermek için Türk - Fars dil ilişkisinin geniş bir ölçüde incelenmesine ihtiyaç vardır. İster Farsçanın kendi içinde geçirdiği değişim, ister başka bir dilin etkisi sonucu olsun; Farsçada iyelik eklerinin kullanılması, adların iyelik durumu bağlamında Farsçayı Hint-Avrupa dillerinden ayırarak Türkçeye yaklaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

AHMEDî GIVÎ Hasan; ANVERÎ Hasan (2000), *Destûr-e Zabân-e Fârsî I*, Fâtemî Yay. Tahran.
 DRYER Matthew S. (2013), <http://wals.info/chapter/57>.

- ERCİLASUN Ahmet B. (2011), Türk Dili Tarihi, Akçağ Yay., Ankara.
- ERGİN Muharrem (2001), Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul.
- GERSHEVITCH İlya (1961), A Grammar Of Manichean Sogdian, Oxford.
- JACKSON A.V. Williams (1892), A Avesta Grammar in Comparison with Sanskrit, Stuttgart.
- JOHANSON Lars (2007), Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler, (Çev. Nurettin Demir), TDK. Yay., Ankara.
- JOHNSON Edwin Lee (1917) Historical Grammar Of The Ancient Persian Language, American Book Company, New York.
- KARANJIA Ramiyar Parvez (2005), Teach Yourself Avesta Language, YY.
- KHANLERİ Perviz Natel (1998), Târîkh-é Zâbân-é Fârsî: 1. Cilt., Ferdûs Yay. Tahran.
- KHANLERİ Perviz Natel (1998), Târîkh-é Zâbân-é Fârsî: 2. Cilt., Ferdûs Yay. Tahran.
- KHANLERİ Perviz Natel (1998), Târîkh-é Zâbân-é Fârsî: 3. Cilt., Ferdûs Yay. Tahran.
- MİRFAKHRAÏE Mehşîd (2003), Bayan Yasn, Pəjuhəşgāh-é ‘ulūm-é Ēnsānî ve Motâlêât-é Fərhangî Yay. Tahran.
- ORANSKIJ, Josif Mikhailovich (1999), Zebânhâ-yé Īrânî, (Farsçaya Çev. Ali Eşref Sadeghi), Sokhan Yay. Tahran.
- ÖKTEM Filiz (2006), Uygulamalı Latin Dili, Multilingual Yay. İstanbul.
- POURHADİ Masoud (2008), Zabân-e Gilekî, Farhang-e Īlia Yay. Reşt.
- REZAYETİ Moharram (2011), Zabân-e Tâleşi, Farhang-e Īlia Yay. Reşt.
- ROGOVA N. V. (1999), языки мира, иранские языки. II северо-западные иранские языки, Īndarik Yay. Moskova.
- SHARP Ralf Norman (2003), Fermânhâ-ye Şâhenşâhân-e Həkhāmənešhî, Pâzine Yay. Tahran.
- SKJAERVO Prodos Oktor (2008), Introduction To Pahlavi, Cambridge, Mass.
- SABZALİPOUR Jahandoust (2010), Zaban-e Tatî, Farhang-e Īlia Yay. Reşt.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNİ HEDEFLEYEN DERS KİTAPLARINDA KÜLTÜR AKTARIMI*

*Celile Eren ÖKTEN***

*Suzan KAVANOZ****

ÖZET

Bir yabancı dili öğrenmek, sadece dilin kendisini değil kültürün edinilmesini de kapsar. Vygotsky, dil öğreniminin, yaşanan veya etkiye maruz kalınan kültürle şekillendiğini ve iletişimin buna dayandığını vurgular (Lantolf ve Thorne, 2007). Bu yüzden bir yabancı dili öğrenmek, dili ayrıca sosyal ve kültürel açıdan uygun bir şekilde kullanmayı gerektirir. Bu araştırmada, yabancı dil öğretiminde kültürün ve dilin birbirinden ayrılmazlığı bir çıkış noktası olarak ele alınıp Türk kültürünün, yabancı dil öğretimi için kullanılan ders kitaplarında nasıl sunulduğu araştırılmıştır. Yabancı dil olarak Türkçe öğreten beş ders kitabının sistemli içerik çözümlemesiyle, Türk toplumunun kültürel yönlerinin dile yansımaları çözümlenmiş ve böylelikle kültürlerarası öğrenmeyi ne şekilde etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Çözümleme modeli olarak Byram (1997)'in kültürlerarası yetkinlik öğretimi için geliştirdiği kültürel içerik çözümleme ölçütleri temel alınmıştır.

İnceleme sonunda kitaplarda sunulan Türk kültürüne ait öğelerin kültürlerarası öğrenmeyi desteklemede yetersiz kaldığı görülmüştür. İletişimsel dil öğrenme yöntemi gözetilerek her ne kadar sosyalleşme üzerinde durulsa da dilbilgisi ve sözcük bilgisi öğretimi ön plâna çıkarılmış, kültürlerarası etkileşimi destekletici çalışmalar göz ardı edilmiştir. Avrupa Birliği Ortak Dil Çerçevesi göz önünde bulundurularak yabancılar için Türk dili eğitiminin geliştirilmesini ve ders kitaplarının bu çerçeveye göre düzenlenmesini vurgulayan bu araştırmanın, ders kitaplarındaki kültürel bilgiyi daha iyi bütünleştirmede materyal geliştiriciler için farkındalık sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe, kültür, ders kitabı çözümlemesi, kültürlerarası yetkinlik, iletişimsel yetkinlik.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, El-mek : cagit@yildiz.edu.tr,

*** Yrd. Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, El-mek: shatip@yildiz.edu.tr

DISSEMINATION OF CULTURE THROUGH COURSEBOOKS USED FOR TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

Learning a foreign language does not only include the language itself but also acquisition of its culture. Vygotsky, in his socio-cultural approach, emphasizes that language learning is shaped by individually experienced culture and communication is based on this understanding (Lantolf and Thorne, 2007). This study takes the inseparability of culture and language in foreign language teaching as a departure point and explores how Turkish culture is presented in selected course books used for teaching Turkish as a foreign language. Through a systematic analysis of five course books used for teaching Turkish as a foreign language, the researchers aimed at understanding how cultural aspects of Turkey and Turkish society are conveyed to learners of Turkish by means of textual content and to what extent these cultural elements affect intercultural learning.

Byram's (1997) cultural content analysis criteria which he developed for teaching intercultural competence were taken as a basis. The results of the study reveal that the elements of Turkish culture portrayed in the course books seem to support intercultural learning to a limited extent. Considering Common European Framework of Reference for Languages, this study stresses the importance of improving Turkish as a foreign language education and designing course materials in accordance with this framework. It is suggested that the findings have implications for material developers in terms of raising awareness of integration of cultural knowledge in course books.

Key Words: Turkish as a foreign language, culture, course book analysis, intercultural competence, communicative competence.

Giriş

Bir dilin dilbilgisinin ve sözcüklerinin başarılı bir iletişim için yeterli olmadığı yaygın bir şekilde bilinmektedir. İletişimde ve bilgi alışverişlerinde, çeşitli bağlamsal ve kültürel unsurların, anlamların çevirisini etkilediği ileri sürülür (Halliday ve Hasan 1985). Yabancı dil öğrenimi yabancı kültürün de öğrenilmesini kapsayan bir süreçtir; doğrudan ya da dolaylı olarak, öğrenciler yabancı dil derslerinde hedef kültüre maruz kalırlar. 1980'lerden bu yana kültür öğretimine yönelik hareketlenme, birçok yabancı dil eğitim-öğretim programlarına ve materyallerine sosyokültürel öğelerin eklenmesine sebep olmuştur (Valdes 1990). Kültürlerarası yetkinliği (Byram 1997)¹ sağlamak için, dil öğretmenlerinin kültürel unsurları öğretimleriyle birleştirmeleri beklenmektedir; bunun yanında ders kitabı yazarları da kendi kitaplarındaki kültürel içeriği vurgulamalıdır.

¹ Byram, kültürlerarası yetkinliği belirleyen etkenlerden bahsederken bir şema oluşturur ve bu etkenlerin birbiri ile olan etkileşimini gösterir: Başkalarının davranış ve düşünme biçimlerini algılayabilme, başka kültürlerle ilgili bilgi edinme, yorumlama ve ilişkilendirme becerileri, kültürel keşfetme ve etkileşim becerileri, kültürel farkındalık. Bütün bu etkenler kültürlerarası iletişim yetkinliğinin gelişimini sağlamaktadır (1997:34-38).

Dilin gerektiği şekilde kullanımı “iletişimsel dil öğretiminin” belli başlı özelliklerinden biridir (Savignon 2002). “İletişimsel yetkinlik”(CEFR)² dil öğretiminde, dil öğrenenlerin sadece dilbilgisi yetkinliğine değil, ayrıca duruma uygun dilin ne olduğu bilgisine de ihtiyaç olduğunu belirtir. Dil edinimini dilbilim, toplum dilbilim ve edimbilim bilgi ve becerileri açısından ele alır. Uygun dil kullanımı, öğrencilerin bağlamı daha kolay anlamasını sağlamalı ve ayrıca farklı sosyal kimliklerdeki insanların ayırt edici yönlerinin, değerlerinin davranışlarıyla birlikte anlaşılmasını sağlayan kültürlerarası yetkinliğin geliştirilmesine yol açmalıdır.

Bu çalışma, dil ve kültür arasındaki karşılıklı ilişkilere dayalı araştırmalara katkıda bulunmayı ve öğrencilere yönelik ders kitaplarındaki kültürel içeriğin ne ölçüde vurgulandığını ortaya çıkarmayı amaçlar. Özetle, bu araştırma yeni ve gelişmekte olan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında materyal geliştirirken dikkat edilmesi gereken noktaları hedeflemektedir. Bu araştırmaya bir giriş olarak kültür kavramı anlatılacak; kültür, dil ve yabancı dil öğretimi arasındaki ilişki genişletilecektir.

Kültür

Kültür kavramını açıklayacak yeterli bir tanıma varmak, özellikle küreselleşmenin yoğun yaşandığı dünyamızda oldukça zordur (Nemni 1992, Street 1993, Duranti, 1997). Bununla beraber, bu araştırmaya “kültürün esas alanını” anlatan farklı tanımlardan yola çıkarak başlamak faydalı olacaktır (Samovar vd. 1998: 36). Genel anlamda kültür, insanların somut, gözle görülebilen, fark edilebilen veya dikkat çekmeyip kolay fark edilmeyen davranış tarzları olarak tanımlanır (Lado 1957, Saville-Troike 1975). Samovar ve arkadaşları ise kültürün daha kapsamlı tanımını “Bireysel ve grup çabalarıyla nesiller boyunca bir topluluk tarafından edinilen olgular, evrensel kavramlar, roller, uzamsal ilişkiler, zaman kavramı, din, hiyerarşi, anlamlar, tutumlar, eylemler, değerler, inançlar, tecrübeler ve bilgi birikimleridir” biçiminde yaparlar (a.g.e. 36).

Bu tanımlama, Kroeber ve Kluckhohn’un tanımına da çok benzer: “Kültür, açık ve kapalı kalıplardan, sembollerle edinilen ve aktarılan davranışlardan, insan topluluklarının farklı farklı edinimlerinden kaynaklanan simgeleri de kapsayarak meydana gelir” (1952:47). Başka bir deyişle kültürün özü, geleneksel düşüncelerden ve değerlerden oluşur. Öte yandan kültürel sistemler, gelecekteki olayları hazırlayan eylemlerin sonuçları olarak düşünülebilir. Aynı şekilde Peck de, kültürü, toplumun kabul edilmiş bütün davranış şekilleri olarak tanımlar (1998). Böylece kültürün tanımı, bir toplumun düşünme, hissetme ve davranış şekillerinden ve belli bir mantık kurgulamasından çok daha öteye gider.

Brooks (1975) ise kültürü, “büyük K kültür” (resmi kültür) ve “küçük k kültür” (derin kültür) diye sınıflandırır. “Büyük K kültür” elit kültürü temsil eder ve genellikle müzik, teknoloji, edebiyat ve sanat gibi bir toplumun insanlığa katkıları açısından tanımlanır; oysaki “küçük k kültür” inançlar, değerler ve bir topluluğun davranışlarını simgeler; giyim, yerleşim, eğlence, değerler, inançlar ve bir grubun tutumları gibi günlük yaşam ile ilgilidir.

Bu tanımlar, kültürün edinilen veya öğrenilen ve ardından bir sonraki kuşağa aktarılan bir birikim olduğunu göstermektedir. Ayrıca, kültür bir grup insan tarafından sunulan araç ve gereçleri kapsar ve bu da gözlemlenmesi daha zor olan, insanların duyuş, davranış, düşünüş biçimleri, tutumları, inançları ve bilgileriyle bağlantılıdır. Kültür, bir toplumun kültür açısından birbirinden farklı üyeleri tarafından da paylaşılmıştır. Rahatlıkla söylenebilir ki kültür, Damen (1987)’in önerdiği gibi konuşma, dinleme, okuma, yazma becerilerinin ardından gelen beşinci bir becerinin de ötesinde bütün becerileri bünyesinde toparlayan bir olgudur. Bununla beraber karmaşık

² Common European Framework of Reference for Languages (Avrupa Ortak Dil Yeterlilikler Çerçevesi) http://www.coe.int/t/dg4/Linguistic/Source/Framework_EN.pdf, ss.13-14

yapısından dolayı öğrencilerin iletişimsel yetkinlik (Kramsch 1993, Byram 1997) gelişimini engelleyen kendine göre gizli bir programı olan da varlıktır.

Kültür ve Dil

“Kültürel görecelik” fikrini destekleyen Sapir-Whorf’un varsayımı, dil ve kültür arasındaki yakın ilişki tartışmasının merkezindedir (Nisbett ve Norenzayan 2002). Dil kullanımı, kültürel ve sosyal bir olgu olarak anlaşıldığından beri başka bir dili öğrenmek de bir ölçüde bu dilsel ve kültürel normları yeniden düzenlemeyi gerektirir. Jiang (2000) da dilin kültür ile iç içe geçmiş olduğunu ve kültürden ayrılmasının mümkün olmadığını tekrarlar. Dilin ve kültürün birbiriyle yakından bağlantılı olduğu görüşü, çevremizi algılayıp yaşadığımız farkındalıktan kaynaklanır. Bu “derin kültür” anlayışının içinde, dil ve kültür birbirinden ayrılmaz parçalardır (Brooks 1975). Dilin yapısı ve kullanıldığı biçimler, bir kültürün üyelerinin paylaştığı normları ve değerleri yansıtır. Böylelikle iletişimsel yetkinlik modeli, dil ve kültür arasındaki ilişki üzerine kuruludur. Dilbilim, söylem, toplum dilbilim ve stratejik yetkinliklerin her biri, kültürün bir yönünü göstermektedir ve bu yetkinliklerin geliştirilmesi, kültürel farkındalığın gelişmesi ile iç içedir.

Kültür ve Yabancı Dil Öğrenimi

Yabancı dil ders kitaplarındaki kültürel konular üzerine yapılacak her inceleme, kültürün yabancı dil öğretimiyle nasıl ilişkili olduğunu ve yabancı dil öğretimine ne gibi bir etkisi olduğunu irdeleme yönünde olacaktır. Kültür öğretiminin dil ile olan ilişkisi, kültür ve dilin birbiriyle karşılıklı bağlı olmasına dayalıdır (Atkinson 1999, Brown 1987, Kramsch 1998, Lafayette 1975, Peck 1998, Savignon ve Sysoyev 2002, Stern 1983). Bu açıdan Brooks (1975) ilk olarak kültürün, yabancı dil yeterliliğinin tamamlayıcı bir parçası olması gerektiğini söyler. Ancak, kültürün bu kavramın içinde bulunan bütün özelliklerini kapsayan bir tanımını oluşturmak ve kültürü yabancı dil eğitiminin içine dahil etmek için pedagojik yöntemler oluşturmak kolay değildir. Yabancı dil eğitimi, başka bir kültüre yönelik tutumların yanı sıra bireyin genel yetkinlikleri ile birlikte iletişimsel yetkinliği gibi birçok unsuru da kapsar (CEFR³). Bu çerçevede kültürel yetkinlik, “düşünceler, iletişimler, diller, alışkanlıklar, inançlar, değerler, gelenekler, nezaket kuralları, âdetler, etkileşim biçimleri ve rollerle bütünleşmiş insan davranışı; ayrıca sosyal, dini, etnik kökeni olan bir grubun beklenen davranışları ve de bütün bunları gelecek kuşaklara aktarabilmek” olarak tanımlanır (Goode vd. 2000:1). Yabancı dil eğitimi açısından Byram’ın (1997) vurguladığı gibi, yabancı dil öğrencisinin yeni dili öğrenirken yeni bir şekilde dilsel-kültürel yetkinliğe ihtiyacı vardır ve yabancı dil eğitimi, dili yerinde ve uygun olarak kullanımını sağlayan bu yetkinliğin gelişimini temel almalıdır.

Başarılı bir iletişimin sağlanabilmesi için, mesajı ileten ile alanın birbirlerini anlayabilmeleri ve bu yolda istekli olmaları lâzımdır. Bu yüzden herhangi bir yabancı dil dersinde hem kültürel hem de kültürlerarası konular birbirleriyle son derece bağlantılı olmalıdır (Byram 1989). Buna ek olarak, farklı dillerin farklı kavramsallaştırma, yorumlama ve dünyayı algılama yolları olduğu için, yabancı dil eğitimi “ötekilik” ifadelerini öğrencilere tanıtmak ve öğrencilerin kendi algı ve olası etnik tutumlarını sorgulamak için çok değerli bir fırsattır (Fantini 1997). Yaygın görüş şudur ki dilsiz bir kültür düşünülemez ve aynı şekilde kültürsüz bir dil de düşünülemez; çünkü “yabancı dil eğitimi, kültür çalışması olmadan, kusurlu ve eksik olacaktır” (Peck 1998:1).

³ Common European Framework of Reference for Languages (Avrupa Ortak Dil Yeterlilikler Çerçevesi) <http://cefestim.ecml.at>

Kültürü dil eğitim-öğretim programlarının bir parçası olarak öğretmenin, iletişim becerilerini geliştirme açısından yararlı olduğu ifade edilmektedir (Canale 1983, Canale ve Swain 1980, Hammerly 1982, Savignon 2002, Savignon ve Sysoyev 2002, Stern, 1983). Örneğin, Peterson ve Coltrane “iletişimin başarılı olabilmesi için, dilin diğer uygun kültürel davranışlarla ilişkilendirilmesinin zorunlu olduğunu” iddia eder (2003:2). Aksi takdirde, öğrenciler ifadelere bağlı kültürel uygunluğu değil de sadece yapısal ifade kalıplarını öğreneceklerdir. Burada vurgulanan düşünce, dil öğretiminde kültürün bir odak noktası olmadığı sürece, öğrencilerin eksiksiz olarak iletişim kuramayacakları yönündedir.

Bu bağlamda iletişimsel yetkinliğin öncelikle dört yönü toplum dilbilimsel, dilbilgisel, söylemsel ve stratejik yetkinlik olarak belirlenmiştir (Canale ve Swain 1980). Daha sonra, kültürlerarası yetkinlik de bu listeye ilâve edilmiştir. Öğrenciler, küreselleşmenin ve uluslararası etkileşimin yoğun bir şekilde yaşandığı dünyamızda diğer kültürlerin temsilcileri ile devamlı karşılaşacaktır. Bu nedenle dil öğretiminde, öğrencilerin kültürlerarası iletişim becerilerini geliştirmek esastır (Damen 1987). Kültür öğrenimi, dil öğreniminin ayrılmaz bir parçası olmalıdır (Byram ve Morgan 1994). Brooks (1975) ayrıca kültürle ilgili, dil programlarına dâhil edilebilir çeşitli konular da önerir. Örneğin, atasözleri, deyimler, müzik ve festivalleri birleştirme, öğrencilere kültürü sunmanın diğer bir yoludur. Ayrıca kültürün, 21. yüzyılda yabancı dil öğrenimi yetkinlik ölçütlerine 5C⁴’ye dâhil oluşu – Kültür, İletişim, Karşılaştırma, Bağlantı, Topluluk – kültüre çoktan hak ettiği değeri vererek atılan önemli bir adım olmuştur (ACTFL⁵, 2012).

Böylelikle yabancı dil olarak Türkçe ders kitapları, kültürel unsurların çeşitliliğini yansıtarak öğrencilerin kültürlerarası meseleler üzerine olan farkındalığını arttırabilir; aynı zamanda etkili ve verimli iletişim kurmalarını sağlayabilir.

Yabancı dil olarak Türkçe

Günümüzde, Türkçe, Amerika’nın öngördüğü kritik dillerden biri olarak kabul edilmektedir⁶ ve 250.000.000’den fazla konuşanı (Musaoğlu, 2000), dünyadaki yaklaşık 4.000 dil arasında yedinci sırada yer almaktadır (Karakuş, 2000). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan ilk ders kitabı ile 11. yüzyıl Türk tarihine kadar uzanır. Kaşgarlı Mahmut’un Divân-ı Lügât-it Türk’ü (1072) Araplara Türkçe öğretmeyi amaçlamıştır. Bu kitapta, Türkçenin sözdizimsel, biçimbilimsel ve anlambilimsel yönlerine ek olarak, Türkçe deyimler ve atasözleri ve Türk kültürü hakkında bilgilere de yer verilmiştir (Hengirmen 1993). Bu alandaki en önemli ikinci eser, 15.yy.da kaleme alınmış olan Ali Şir Nevâî’nin Muhâkemetü’l-Lügâteyn’idir.

Modern anlamda Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi 1960’lardan beri önem kazanmış ve ders kitapları yayınları arasındaki artışı da gözlemlenmiştir: Kenan Akyüz, *Yabancılar İçin Türkçe Dersleri Konuşma, Okuma* (Ankara Üniv. 1965); Hüseyin Aytaç-M.Agâh Önen, *Yabancılar İçin Açıklamalı Uygulamalı Türkçe* (Ankara, 1969); Sermet Sami Uysal, *Yabancılar İçin Türkçe Dersleri Kitapları* (İstanbul, 1979); Kaya Can, *Yabancılar İçin Türkçe-İngilizce Açıklamalı Türkçe Dersleri* (ÖDTÜ, 1981); M. Hengirmen-N.Koç, *Türkçe Öğreniyoruz* (Ankara, 1982); Tahir Nejat Gencan, *Yabancı Uyruklu Öğrenciler İçin Türkçe Öğreniyorum* (İstanbul, 1985), (Barın 2004). Ders kitabı üretimindeki bu ivme, Türkiye’nin 1959’da Avrupa Ekonomik Birliği’ne ilk başvurusuna ve 1963’te imzalanan Ankara Anlaşması’na da bağlanabilir.

⁴ Culture, Communication, Comparison, Connection, Community (Kültür, İletişim, Karşılaştırma, Bağlantı, Toplum)

⁵American Council on The Teaching of Foreign Languages
http://www.actfl.org/sites/default/files/pdfs/public/ACTFLProficiencyGuidelines2012_FINAL.pdf

⁶ http://exchanges.state.gov/academicexchanges/clea2.html

Türkiye’de, 1980’li yıllarda liberalleşme politikalarının başlamasıyla serbest pazar ekonomisinin benimsenmesi ve dünyanın değişen eğilimleriyle, yabancılara Türkçe öğretimi bir ihtiyaç olmaya başlamıştır. Sovyetler Birliğinin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesi özellikle başta Kafkas ve Orta Asya Türk devletleri olmak üzere diğer Türk Akraba Topluluklarla çeşitli kültürel işbirliklerine olanak sağlamıştır (Şen, 2008). Yakın bir zamanda yabancılara Türkçe öğretiminin uzmanlık gerektirdiği anlaşılmıştır. Bu alanda uzmanlığı karşılamak için TÖMER’ler (Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi) kurulmuştur. Ankara Üniversitesi TÖMER (1984), Gazi Üniversitesi TÖMER (1995), Abant İzzet Baysal TÖMER (1995), Ege Üniversitesi TÖMER (1996) ve İstanbul Üniversitesi DİLMER (2000) kurulan ilk merkezlerdendir. Şimdi pek çok üniversite, Türk dili öğretimi ihtiyacını desteklemek için TÖMER’ler kurmaktadır. Bu girişimler çoğunlukla 2000’lerde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki artan müzakereler ve Türkiye’nin 2004’te Hayat Boyu Öğrenim programına (Sokrates) katılımıyla daha da hız kazanmıştır.

Tüm bu girişimlerin yanı sıra dünyanın her tarafında yabancılara Türkçe eğitimi sunan programlar vardır. Hem Avrupa’da hem de Amerika’da birçok üniversite (İsveç’te Uppsala Üniversitesi, Budapeşte’de Orta Avrupa Üniversitesi, Hollanda’da Leiden Üniversitesi ve Arizona, Berkeley, California, Chicago, Cornell, Georgetown, Harvard, Indiana, Michigan-Ann Arbor, Princeton, Texas, Upenn, Washington, Wisconsin- Madison, Yale gibi bazı Amerikan üniversiteleri) kendi eğitim-öğretim programlarına Türk dili derslerini dahil etmiştir. Bu kurumlarda Türkçe dersleri bulunmasına rağmen, bu amaçla kullanılan ders kitapları genellikle G.Lewis, N. Gyula ve R. Underhill gibi anadili Türkçe olmayan akademisyenler tarafından yazılmış eski kitaplardır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitapları

Öğretim materyallerinin, öğrencilerin bilgi gelişimi üzerinde büyük bir etkisi vardır (Hirschfelder, 1982). Ayrıca kapalı ve açık olan değerleri, varsayımları ve toplumun imajını ilettikleri için kültürel arabulucu rolünü de üstlenirler. Kültürü aktarmakta ve dolayısıyla tanımladıkları kültüre yönelik tutumların oluşumunda önemli bir role sahiptirler (Schulz, 1987). İkinci dil / yabancı dil ders kitaplarının genellikle hedef kültür unsurlarını içermesi gerektiği savunulur. Kültür, önemine rağmen, ders kitaplarındaki gelişigüzel ele alınışından dolayı, ihmal edilmiştir (LaFayette, 1988:47). Brooks (1975) kitaplarında kültürel içerik ihtiyacını vurgular ve yabancı dil ders kitabı yazarlarının bunun farkında olmalarını ve onu materyallerin içine dahil etmeleri gerektiğini ileri sürer.

Byram’ın yabancı dil öğretimiyle ilgili ders kitaplarını incelemesine göre, yabancı dil öğretiminin üç amacından biri kültürle ilişkilidir (Byram 1993, aktaran Juan, 2010). Yabancı dil öğretiminin ana hedefinin yabancılara karşı olumlu tutumlar ve yabancı kültüre karşı da belli bir anlayış geliştirilmesi olduğu belirtilir. Pek çok ülkede olduğu gibi, ders kitapları Türkiye’deki eğitimin temel kaynaklarıdır (Aslan ve Güneyli, 2008). Ders kitapları öğretmen, harita, kaynak, otorite, beceri çözücü ve ideoloji gibi çeşitli rolleri üstlenir (Cortazzi ve Jin, 1999). Ayrıca Türk kültürünü öğreten ya da güvenilir ve geçerli dilbilimsel ve kültürel öğelerin çerçevesini sunan bir öğretmen rolüne de sahip olabilir.

Ders kitaplarının içeriği, öğretim yöntemini etkiler ve "sezgileri, gelenekleri, deneyimleri ve araştırma verilerini " yansıttıkları için yabancı dil öğretiminde çok önemli bir yere sahiptirler (Van Els vd. 1984: 298). Kitap ve ders kitabı sayılarındaki artış sebebiyle 1970’ten beri ders kitabı değerlendirmesi önem kazanmıştır. Bu açıdan ders kitaplarının değerlendirilmesi için, bir kontrol listesine ihtiyaç vardır. Bir kontrol listesinin gereksinimlerinden biri, ders kitabının açıkça tanımlanabilir ve hemen kullanılabilir olmasıdır (a.g.e. 302). Kültürel unsurların kapsamı ve özellikleri, genellikle kontrol listeleri kullanılarak değerlendirilmektedir. Kültür ve/veya

kültürlerarası iletişim bir kontrol listesinin değerlendirme amaçlı kategorileri arasında yer alan öğelerdendir. Ancak, ders kitabı değerlendirme amaçlı kullanılan bazı kontrol listelerinde kültürden bahsedilmemiştir (Brown, 1994). Bazılarında kültürel içerik sadece sorularla imâ edilmiştir (Breen ve Candlin, 1987). Bu çalışma, ders kitapları aracılığıyla kültürlerarası iletişime katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmanın ana hedefleri aşağıdaki sorulara cevap bulmaktır:

1. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi kitaplarında sunulan kültüre ait öğeler nelerdir?
2. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi kitaplarında sunulan Türk kültürüne ait öğeler kültürlerarası öğrenmeyi ne şekilde desteklemektedir?
3. Kültürlerarası iletişimi geliştirmek için ne gibi katkılar sağlanmalıdır?

Araştırmanın önemi

Bu araştırma, günümüzde yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için yazılmış ders kitaplarındaki tercih edilmiş olan kültürel içeriğin nasıl tanımlanıp anlatıldığına ışık tutmayı amaçlar. Fakat çalışmamızın ikincil amacı, Türkçenin bir yabancı dil olarak öğretilmesine de katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Dil öğretiminde kültürel bilgiyi ve kültürlerarası yetkinliği yabancı dil öğretimiyle bir araya getirmenin önemini destekleyen pek çok çalışma vardır (Crawford-Lange ve Linge, 1985; Kramsch, 1993). Benzer şekilde kültürün dil öğretimiyle birleştirilmesi yaklaşımlarının savunulmasına karşın (Byram ve Zarate, 1997; Kramsch, 1993; Seelye, 1993), yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarındaki kültürel içeriğin değerlendirilmesine ilişkin yapılan araştırma sayısı azdır (Tüm, 2012; Tüm ve Sarkmaz, 2012; Ülker, 2007) ve kitapların kültürel içeriğini değerlendirmek için kullanılan ölçütler sistematik değildir.

Bu çalışmayla Türkçe öğretimi için gelecekte ders kitaplarını tasarlarlarken sunulabilecek kültürel seçenekler için farkındalık artırıcı bir temel oluşturulması amaçlanmıştır. Aynı zamanda, mevcut olan öğretim materyallerini geliştirici yöntemler önererek, bu gelişmeleri ders kitabı yazarları ve öğretmenler açısından daha uygun hale getirmek hedeflenmiştir. Hiçbir ders kitabı tek başına öğrencilerin kültür ve kültürlerarası meseleleri kavramalarında yardımcı olamayacaktır. Ancak, sınıf içi çalışma materyallerinin içeriği, Türkçe öğretiminde yeni bakış açılarının ve uygulamaların geliştirilmesi için önemlidir.

Yöntem

İçerik çözümleme kategorilerinin düzenlenmesi, araştırmacıların anlayışına, kültürü ve kültürel kuralları dikkate alarak kaynaklarda nelerin bulunabileceğine bağlıdır. Ayrıca, buraya uyarlanan bakış açıları, araştırmacıların Türkçeyi yabancı dil olarak öğretme, bu dilin ve kültürünün sahibi olma deneyimlerinin ve kuramsal geçmişlerinin sonuçlarıdır. Güvenirliliği sağlamak için, araştırmacılar arası güvenilirlik uygulanmıştır. Çözümleme sadece ders kitaplarındaki materyallere gönderme yapmaktadır. Etkinlik kitapları, CD'ler ya da dinleme-anlama metinleri verilere dâhil edilmemiştir. Metinsel veri, kültüre özgü kaynakları ölçmede ve sınıflandırmada temel birimi oluşturmuştur. Örnekler ve onların başlıkları çalışma kapsamına alınmamıştır. Nitel araştırma yöntemi benimsenerek ders kitaplarındaki verilerin dökümü yapılmış; analiz edilmiş ve yorumlanmıştır ve daha sonra niteliksel veri nicel hale getirilmiştir. Mayring'in (2000) niteliksel içerik çözümlemesi tanımından yola çıkarak ve tümdengelim kategori uygulaması örnek alınarak, inceleme süreci boyunca metinlerden alınan hem ön hazırlık ölçütleriyle hem de Byram'ın (1993) belirlediği kategorilerle metinlerin kontrollü bir çözümlemesi yapılmıştır. Bu araştırmanın metinlerde içerik çözümlemesi çalışması olmasına bağlı olarak, öğrenenler, öğretmenler ve ders kitabı yazarlarının kültürel içerikle ilgili görüşlerine başvurulmamıştır. Aşağıda listelenen ders kitapları bu çalışma için ana kaynak vazifesini görmüştür:

Tablo 1: İnceleme İçin Kaynak Oluşturan Yayınlar

Kitap İsimleri	Yazar(lar)ı	Yayınevi ve Yılı	Sayfa Sayısı
1. Elementary Turkish A Complete Course for Beginners	Kurtuluş Öztöpe	Santa Monica, California İstanbul, 2009	379 s.
2. Lâle Türkçe Ders Kitabı		Dilset Yayınları, 2012	164 s.
3. Turkish Grammar For Foreign Students	Mehmet Hengirmen	Engin Publication, 2000	359 s.
4. Türkçe Öğrenelim	Nihal Nomer Karaman	Filiz Kitabevi, İstanbul, 2003	660 s.
5. Yeni Hitit I Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı	Cemil Kurt, E.Nurşen Aygün, Elif Leblebici, Özden Altınkaynak Coşkun	Ankara Üniversitesi Tömer, 2009	199 s.

Kültürel İçeriklerin Çözümlemesi İçin Ölçütler

Ders kitaplarındaki kültürel içeriği incelerken öğrencilerin ihtiyaçları ve öğretmenlerin rolleri dışında da dikkat edilmesi gereken konular vardır. Her ne kadar resmi eğitim programının öngördüğü şekilde yazılsa da her ders kitabının kendine özgü bir programı bulunmaktadır. Bu örtük program sosyo-kültürel etkenleri, genellemeleri ve klişeleri içerebilir ve kültürlerarası iletişimin gelişimini yavaşlatabilir. Bunun için de öğrencilerin bakış açıları, algıları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak kültürel öğelerin aktarımının yapılması sağlanmalıdır (Kılıçkaya, 2004).

Bu çerçevede kültürel içerik çözümlemesi için bazı ölçütler belirlemek gerekmektedir. Byram, ders kitaplarındaki kültürel içerik ile ilgili geliştirdiği kontrol listesini aşağıdaki sekiz başlıkta toplamıştır (Byram 1993, aktaran Juan 2010). Veriler, bu başlıklar temel alınarak çözümlenmiştir.

a) Sosyal kimlik ve sosyal grup (sosyal sınıf, bölgesel kimlik, etnik azınlıklar): Bu başlık altında mensup olunan ülke, milliyet, konuşulan diller ve yaşanılan şehirler çözümlenmiştir.

b) Sosyal etkileşim (resmiyet seviyelerinin ayrılması; bizden olan ve olmayan gibi): Burada Türkçenin yapısında bulunan sen / siz resmiyet ve saygı ifadelerinden yola çıkılarak hanım, bey gibi hitapların kullanımı, ayrıca Türkçe ve yabancı kişi adları incelenmiştir.

c) İnançlar ve davranışlar (ahlâki değerler, dini inançlar, gelenek ve görenekler, günlük alışkanlıklar ve davranışlar): Bu çerçevede geleneksel, ahlâki ve dini boyutu olan, günlük hayatımıza aksetmiş alışkanlıklar, sözel ifadeler, davranış biçimleri incelenmiştir.

d) Sosyal ve siyasi kurumlar (resmi ve özel kurumlar, sivil toplum kuruluşları): Devlet kurumları, sağlık kurumu, adliye, sosyal güvenlik, yerel yönetim, bankalar, TV kanalları gibi kuruluşlar çözümlemeye dahil edilmiştir.

e) Sosyalleşme ve hayat döngüsü (aileler, okullar, iş, törenler, bayramlar): Toplumsal hayata katkıda bulunan kurumlara, organizasyonlara, mekânlara ve kutlamalara ağırlık verilmiştir. Bununla birlikte aile, sanat, eğlence ve kültür, yeme-içme ve konaklama, spor, eğitim, iş ile ilgili sözcükler sınıflandırmaya alınmıştır.

f) Milli tarih: Milli kimliği belirleyici olarak görülen geçmiş ve güncel olaylar, simge yapılar, anıtlar sıralanmıştır.

g) Milli coğrafya (bireyler tarafından önemli görülen coğrafi etkenler): Türkiye coğrafyasını tanıttıcı bölgelere, belli başlı tarihi şehirlere, İstanbul'un semtlerine, turizm açısından önemli beldelere yer verilmiştir.

h) Klişeler ve milli kimlik (milli kimliğin en belirgin sembolleri): Milli kimliği tanıtırken kullanılan imgeler, nesneler, kullanılan ifadeler veya milli kimlikle bütünleşmiş yemek, kıyafet, âdetler gibi unsurlar göz önünde bulundurulmuştur.

Bulgular

Yukarıda belirtilen kitaplar Byram'ın (1993, aktaran Juan 2010) sınıflandırmasına göre çözümlenmiş ve aşağıdaki belirtilen bulgular elde edilmiştir. Çok fazla tekrara yer vermemek için en belirgin örneklerle yer verilmiştir.

Kitap 1: Elementary Turkish A Complete Course for Beginners

1. *Sosyal kimlik ve sosyal grup*: Türk, Ankaralı, Adanalı, Edirneli, Alman, Amerikalı, Arjantinli, Avustralyalı, Japon, Kazak, Macar, Özbek, Arap, İranlı, Yahudi, Medineli, İtalyanca, İngilizce, Arapça, Çince, Türkçe, Almanca, Farsça, Fransızca.

2. *Sosyal etkileşim*: Ayşe Hanım, Engin Bey, Cindy Hanım, Beyefendi, Hanımefendi, Ahmet Amcacığım, Sayın Ahmet Çandarlı, Dr. Hasan Bey, Prof. Ahmet Öz, Zeynep Hanım Teyze, Mustafa, Aydın, Hande, Can, Fatih, Hakan, Rosario, Olga, Massimo, Roger, Bob, John, Linda, Steve, George, Mary.

3. *İnançlar ve davranışlar*: Allaha ısmarladık, Allah rahatlık versin, eyvallah, hoş geldiniz, hoş bulduk, hoşça kalın, buyurun, güle güle, inşaallah, Allah bağışlasın, afiyet olsun, zahmet etmeyin, komşu, pazarlık yapmak, el falı, kahve falı, tarot, kısmet, kilise, cami.

4. *Sosyal ve siyasi kurumlar*: Derman Hastanesi, Şifa Hastanesi, Uğur Eczanesi, Akbank, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, İngiltere elçiliği, Amerikan elçiliği, TRT 1, Star, Show TV, CNN Türk, Türk Havayolları, Akşam Gazetesi, New York Times.

5. *Sosyalleşme ve hayat döngüsü*: Havaalanı, Sultanahmet otobüsü, otogar, tramvay, metro, kayınvalide, kayınpeder, kayınbirader, baldız, damat, enişte, eş, gelin, Taksim Sahnesi, Beyoğlu Sinemop, Kadıköy Rex, Beyoğlu Emek, İstanbul Devlet Tiyatrosu, Atatürk Kültür Merkezi, As Sineması, AKM Konser Salonu, Kadıköy Sergi Salonu, Sezen Aksu Konseri, Bostancı Gösteri Merkezi, Yaşar Kemal, ebru sanatı, Atatürk Müzesi, Yeni Karamürsel Mağazası, Hint Filmi- Terörist, Alman Filmi –Mavi Elbise, Fransız filmi – Sır, Amerikan filmi - Paris'te Son Tango, Nazım Hikmet - Kuvvâ-yı Milliye Oyunu, Edip Cansever, Mehmet Baydur – Kamyon, Işın Karaca, Tarkan, Candan Erçetin, Vapurla Boğaz Turu, Ankara Oteli, Dedeman Oteli, Lezzet Lokantası, Güzelyurt Lokantası, Sultan Kebapçısı, Japon Lokantası, Hilton Oteli, Sheraton Oteli, Ateşspor Kulübü, Fenerbahçe Stadi, İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, öğretmen, öğrenci, doktor, sekreter, profesör, işçi, hoca, diplomat, pilot, avukat, gazeteci, polis, hemşire, balıkçı, bankacı, emlakçı, ressam, futbolcu.

6. *Milli tarih:* Bozdoğan Su Kemer, Ayasofya, Topkapı Sarayı, Boğaziçi Köprüsü, Süleymaniye ve Sultanahmet Camileri, Kapalıçarşı, Kariye Müzesi, Rumelihisarı, Akdamar Kilisesi, Dolmabahçe Sarayı, Sirkeci Tren İstasyonu, Arkeoloji Müzesi, Özgürlük Anıtı.

7. *Milli coğrafya:* İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Diyarbakır, Bursa, Zonguldak, Sivas, Çorum, Konya, Kayseri, Erzurum, Bolu, Çankaya, Kadıköy, Arnavutköy, Pendik, Bahçelievler, Taksim, Beşiktaş, Bodrum, Asya, Avrupa, Ege Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Türkiye.

8. *Klişeler ve milli kimlik:* Türk kilimi, Türk vatandaşı, Türk edebiyatı.

Kitap 2: Lâle Türkçe Ders Kitabı 1

1. *Sosyal kimlik ve sosyal grup:* Türk, İspanyolca, İngilizce, Arapça, Çince, Türkçe, Almanca, Rusça, Fransızca.

2. *Sosyal etkileşim:* Aleks, Helga, Jackson, John, Fatma, Nazlı, Ayşe, Elif, Ebru, Sevgi, Sema, Ali, Mehmet, Serdar, Osman, Emre, Furkan, Özkan, Erkan, Atakan, Bülent, John Bey, Ömer, Bella, Ramazan Bey, Veysel Bey, Ayşe Hanım, Hüseyin Bey, Demet.

3. *İnançlar ve davranışlar:* Günaydın, hoş geldiniz, hoş bulduk, hayırlı olsun, güle güle, sağ olun, buyurun efendim.

4. *Sosyal ve siyasi kurumlar:* Üsküdar Polis Merkezi, Fatih Koleji, Atlas Hastanesi.

5. *Sosyalleşme ve hayat döngüsü:* Doğum günü partisi, sebze meyve pazarı, market, müstakil ev, apartman katı, ev sahibi, kiracı, kantin, taksi, misafir, terzi provası, piknik, okul, yemekhane, kütüphane, hastane, stadyum, eczane, tamirhane, mağaza, adliye, anadil, internet, aile bireyleri, garson, postacı, memur, tezgâhtar, satıcı, muhabir, manav, hakem.

6. *Milli tarih:* Kız Kulesi

7. *Milli coğrafya:* Ümraniye, Konya, İstanbul, Bursa, İzmir, Samsun, Bingöl.

8. *Klişeler ve milli kimlik:* Bayram alışverişi, bayraklar, Türk dili tarihi, başkent, anadil.

Kitap 3: Turkish Grammar For Foreign Students

1. *Sosyal kimlik ve sosyal grup:* Zengin, fakir, gazi, Afrikalı, Türk, İngiliz, İspanyol, Amerikalı, Japon, Avrupalı, Romalı, Samsunlu, İngilizler, nişanlı.

2. *Sosyal etkileşim:* Engin, Ayşe, Esen, Serap, Ayaç, Turgut, Burçak, Ahmet, Gülşen, Murat, Filiz, Mete, Babür, Ayşen, Hüsnü Bey, Şahin Bey.

3. *İnançlar ve davranışlar:* Müslümanlık, Hristiyanlık, Mevlevilik, Hızır, hem nalına hem mihına, bir ben bilirim bir de Allah, su testisi su yolunda kırılır, hazıra dağlar dayanmaz, göze batmak.

4. *Sosyal ve siyasi kurumlar:* Kızılay Derneği, Eğitim ve Kalkınma Vakfı, İstanbul Üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Demir Yolları, Türk Hava Yolları, TÖMER, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Danıştay, Sayıştay, Milliyet gazetesi.

5. *Sosyalleşme ve hayat döngüsü:* Büro, okul, otel, istasyon, tren, plaj, bahçe, komşu, otobüs, üstgeçit, maç, briç, balo, ev, sinema, gecekondu, öğrenci, sınıf, piknik, parti, evlenmek, toplantı, ehliyet kursu, hamam, düğün, aile bireyleri, Türkan Şoray, Orhan Veli, Said Fâik, Fuzuli, Bâki, simitçi, yazar, terzi, sekreter, dadı, manken, türkolog, sosyolog, arkeolog, asker.

6. *Milli tarih*: Anıt, müze, Alanya Kalesi, Gazi Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak Paşa, Hoca Ahmet Yesevi, Bâbü'r Şah, Metehan, Oğuz Kağan, Hoca Nasreddin, Cumhuriyetin yüzüncü yılı, Atatürk, Fâtihler, Kanuniler.

7. *Milli coğrafya*: Zonguldak, Türkiye, Çınarcık, Ovacık, Köyceğiz, Antalya, İstanbul, Fatih, Ankara, Amerika, İzmir, Avrupa, İzmir, Kuşadası, Bodrum, Damlataş Mağarası.

8. *Kişiler ve milli kimlik*: Kılıç, savaş, Dil dergisi, Türkçe sözlük, yurtsever.

Kitap 4: Türkçe Öğrenelim

1. *Sosyal kimlik ve sosyal grup*: Fransız, İngiliz, Filistinli, Türk, Japon, Koreli, İstanbullu, Çinli, İzmirli, Ürdünlü, Iraklı, Rizeli, Fenerbahçeli, Beşiktaşlı, Galatasaraylı, Karadenizli, Nijeryalı, Pakistanlı, Konyalı, İzmirli, Edirneli.

2. *Sosyal etkileşim*: Ayten Hanım, Osman Bey, Sevgi Hanımlar, Hasan Beyler, Ahmetler, Ali Bey, Müdür Bey, anneciğim, Sevgili Erol, Mine Teyze, Yelizciğim, Teyzemler, karıcığım, Sevim Hanım, Eyüp Efendi, dayıcığım, Sevgili Babacığım, Şoför Bey, Garson Bey, Doktor Bey, Hacı Niyazi Efendi.

3. *İnançlar ve davranışlar*: Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır, Ezanı dinle, dua etmek, inşallah, Allah bağışlasın, Doğum günün kutlu olsun, kadere inanmak, karıncayı bile incitmemek, Budizm, Protestanlık, Katolik, Konfçyüsçülük, mezar, tapınak, Rahmetli Melek Hanım, cehennem, mahşer, cennet, Hızır gibi yetişmek, Allah rahmet eylesin, Çok yaşayın, Siz de görün, Eksik olmayın, Bereket versin, Ayağınıza sağlık, Rast gele, Güle güle oturun, Güle güle büyütün, Allah sabır versin, Allah razı olsun, Allah yardım etsin, Allah korusun, Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, Allah'tan acil şifalar dilerim, Hz. Muhammed, Hz. Ali, geceyi gündüze katmak, elden ayaktan düşmek, ağzını bıçak açmamak, dünyayı toz pembe görmek, ayağına kara sular inmek, çok yaşayan değil çok gezen bilir, iyilik eden iyilik bulur, işleyen demir ışıldar, parayı veren düdüğü çalar, sütten ağız yanan yoğurdu üfleyerek yer.

4. *Sosyal ve siyasi kurumlar*: Üniversite, müze, İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü, mağaza, kütüphane, saray, öğrenci bürosu, Türkçe kursu, İstanbul Üniversitesi, Alman ve Japon Konsoloslukları, Oxford Üniversitesi, TRT1, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Hürriyet Gazetesi, İran Havayolları, Türk Dili Kursları, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Hava Yolları, Dünya Sağlık Örgütü, Kanser Araştırmaları Birliği, Atatürk Kültür Merkezi.

5. *Sosyalleşme ve hayat döngüsü*: Sınıf, hastane, eczane, fırın, trafik, spor salonu, dolmuş, bakkal, havaalanı, tiyatro, sinema, banka, yurt, plaj, fakülte, çarşı, lunapark, tatil, konser, çarşı, köy, park, randevu, mezuniyet töreni, yaş günü, yılbaşı, konferans, hamam, düğün töreni, kayınvalide, kuzen, yeğen, tiyatro, konser, piyano, La Fontaine, Yavuz Bülent Bakiler, Atatürk Kültür Merkezi, Orhan Veli, Yahya Kemal, Ümit Yaşar Oğuzcan, Bülbül ve Gül-Oscar Wilde, Edmundo De Amicis- Çocuk Kalbi, Sefiller-Victor Hugo, asker, öğrenci, okutman, müdür, doktor, hırsız, öğretmen, politikacı, ressam, başbakan, müzisyen, şarkıcı, sütçü, çöpçü, kitapçı, kültür ataşesi, beslenme uzmanı.

6. *Milli tarih*: 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Cumhuriyet'in 80. yaş günü, Atatürk, Kapalı Çarşı, Ali Fuat Başgil, Atatürk, Kenan Evren, Süleyman Nazif, Namık Kemal, Dolmabahçe Sarayı, Topkapı Sarayı, Süleymaniye Camii.

7. *Milli coğrafya*: İstanbul, Marmara Bölgesi, Ankara, Gediz Nehri, Ege Denizi, Şişli, Antalya, Yeşilköy, Rize, Karadeniz, İskenderun, Trakya, Anadolu, Çanakkale Boğazı, Akdeniz, Erzurum, Türkiye, Samsun, Fatih, Taksim Meydanı, Marmaris, Uludağ, Kıbrıs.

8. *Kişiler ve milli kimlik*: Türk Mutfağı, Türk bayrağı, Türk müziği, Türk edebiyatı, Türk dili, güreş, Türk alfabesi, Nasreddin Hoca.

Turkish Studies

Kitap 5: Yeni Hitit I Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı

1. *Sosyal kimlik ve sosyal grup*: Türk, Bulgaristanlı, Polonyalı, Rus, Romanyalı, Afgan, Alman, Kazakistanlı, Kırgızistanlı, Macar, Moğol, Hititler, Eskimolar, Bedeviler, Tibetliler, Edirneli, Egeli.

2. *Sosyal etkileşim*: Pınar Hanım, Mine Hanım, Filiz Hanım, Mehmet Bey, Elif Hanım, Can Bey, Aysun Hanım, Alp Bey.

3. *İnançlar ve davranışlar*: Câmi, kilise, sinagog, fal, büyü, büyücülük, ataerkil toplum, aşiret, kurban etmek, ceset yakmak, piyango bileti, tombala çekilişi, kadın programları, peşin fiyatına taksitle, pembe dizi, yoga, meditasyon, bayram, dedikodu.

4. *Sosyal ve siyasi kurumlar*: TÖMER, İş Bankası, Moskova Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, T.C Milli Eğitim Bakanlığı, PTT, Türk Hava Yolları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, TEDAŞ, TCDD, Anadolu Üniversitesi, Adalet Bakanlığı Sosyal Tesisleri, T.C Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.

5. *Sosyalleşme ve hayat döngüsü*: Park Eczanesi, restoran, manav, market, buz pateni, kantin, Okuma Salonu, postane, festival, alışveriş, basketbol antrenmanı, doğa yürüyüşleri, çay bahçesi, spor salonu, gar, Gün Otel, ağabey, kız kardeş, hala, teyze, amca, dayı, anneanne, dans kursu, Türk Müziği, İstanbul'un Sesi Radyosu, koleksiyon, el sanatları, rock grupları, Türk halk müziği, Yıldız Kenter, Ankara Çocuk Klübü, Shakespeare "12.Gece", Kent Oyuncuları Topluluğu, Altın Portakal, Tarkan, Akün Sineması, Cesur Yürek filmi, fotoğrafçılık, dağcı, ev hanımı, dişçi, bilim adamı, taksici, mühendis, doktora öğrencisi, reklamcı, fabrikatör, tamirci, anahtarcı, kuaför, kasiyer, temizlik görevlisi, hizmetçi, güvenlik elemanı, moda tasarımcısı, falcı, antropolog,

6. *Milli tarih*: Ankara Kalesi, Ayasofya Müzesi, Kız Kulesi, Dolmabahçe Sarayı, Çırağan Sarayı, Çiçek Pasajı, Kapalıçarşı, Topkapı Sarayı, Haydarpaşa İstasyonu, Bodrum Kalesi.

7. *Milli coğrafya* : Antalya, İstanbul, İzmir, Ulus, Kızılay, Ankara, Bebek, Trabzon, Doğu Karadeniz, Ortaköy, Adalar, İstiklâl Caddesi, Ağrı Dağı, Düzce, Van Gölü, Akdamar Adası, Kapadokya, Ortahisar, Göreme, Zelve Vadisi, Avanos, Edremit, Altınoluk, Kuş Cenneti, Kemer, Kaş, Alaçatı, Fethiye, Bodrum, Ölü Deniz.

8. *Kişiler ve milli kimlik*: Klâsik Türk Sanat Müziği, türkü, ezogelin çorbası, çoban salata, karnıyarık, mantı, İzmir köfte, ayran, cacık, nohut, bulgur pilavı, kuru fasulye.

Yukarıdaki kategorilerde örneklerin tamamı yer sınırlılığından gösterilememiştir; özellikle Türk kültürü açısından belirgin özellik taşıyan örnekler yer verilmiştir. Aşağıdaki tabloda ise kategorilere uyan bütün örneklerin nicel değerleri sıklık ve yüzde olarak verilmiştir. Yüzdelerin hesaplanmasında toplam verilen kültür öğelerinin sayısı alınmış, toplam kültürel öğelerin içerisinde kategorilerin yoğunlukları hesaplanmıştır.

Tablo 2: Kitapların Kontrol Listesi Öğelerine Göre Sayısal Çözümlemesi

Kontrol listesi	Kitap 1		Kitap 2		Kitap 3		Kitap 4		Kitap 5	
	Sıklık	%	Sıklık	%	Sıklık	%	Sıklık	%	Sıklık	%
1.Sosyal kimlik ve sosyal grup (sosyal sınıf, bölgesel kimlik, etnik azınlıklar)	68	15,8	9	7,6	14	7,9	55	8,7	40	11,6
2. Sosyal etkileşim (resmiyet seviyelerinin ayrılması; bizden olan ve öteki gibi)	90	20,9	29	24,6	47	26,6	51	8,1	23	6,6
3. İnançlar ve davranışlar (ahlâki, dini inançlar; günlük alışkanlıklar)	17	3,9	8	6,8	9	5,1	178	28,2	17	4,9
4. Sosyal ve siyasi kurumlar (devlet kurumları, sağlık kurumu, adliye, sosyal güvenlik, yerel yönetim)	16	3,7	3	2,5	11	6,2	38	6	22	6,4
5. Sosyalleşme ve hayat döngüsü (aileler, okullar, iş, törenler)	193	44,8	56	47,5	61	34,5	249	39,5	169	48,8
6. Milli tarih (milli kimliği belirleyici olarak görülen geçmiş ve güncel olaylar)	14	3,2	1	0,8	14	7,9	12	1,9	13	3,8
7. Milli coğrafya (üyeleri tarafından önemli görülen coğrafi etkenler)	30	7	7	5,9	16	9	40	6,3	48	13,9
8. Klişeler ve milli kimlik (milli klişelerin en belirgin sembolü nedir)	3	0,7	5	4,2	5	2,8	8	1,3	14	4
TOPLAM	431	100	118	100	177	100	631	100	346	100

Sonuç

Öğrencilerin tüm ihtiyaçlarına cevap verebilecek tek bir eğitim programından veya ders kitabından bahsetmek mümkün değildir. Bireysel ve kültürel farklılığın, dil öğrenimindeki tercihleri etkilediği ileri sürülür. Bu nedenle öğrencilerin sosyo-kültürel geçmişleri, değerler sistemi ve öğrenmeye karşı sergiledikleri davranışları dikkate alınmalıdır (Finkbeiner, 2008). Bizim burada vurgulamak istediğimiz, dil öğrenimindeki iletişimsel yetkinliğin sağlanabilmesi için hedef dildeki kültürel öğelerin ön plânda tutulmasıdır. Bir başka deyişle düzgün ve akıcı bir iletişime katkı payı açısından kültürel öğelerin anlambilimsel ve edimbilimsel açıdan öğretilmesidir (Tüm ve Sarkmaz, 2012).

Sonuç olarak yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan kültür öğelerinin örnekleri tespit edilmiş ve kullanım sıklıklarını bir tablo halinde gösterilmiştir. Kitapların kültürel içerik açısından çözümlemesinde Byram'ın (1993, aktaran Juan, 2010) önerdiği sekiz temel kategorisini kullanılmıştır: (1) sosyal kimlik ve sosyal grup, (2) sosyal etkileşim, (3) inançlar ve davranışlar, (4) sosyal ve siyasi kurumlar, (5) sosyalleşme ve hayat döngüsü, (6) milli tarih, (7) milli coğrafya, (8) klişeler ve milli kimlik. Bu kategorilere göre değerlendirdiğimizde ders kitaplarında birbirine benzer hatta aynı örnekler üzerinde durulduğu görülmüştür. Dikkat çekici örneklemelere yer verilmiştir.

İncelenen ders kitaplarının genelinde (1) ve (2) sayılı kategorilerde sınırlı bir sayıda sınıflandırma yapılabilmektedir. Özellikle **Kitap (1) Elementary Turkish A Complete Course for Beginners** ve **Kitap (4) Türkçe Öğrenelim** milliyet, konuşulan dil, yaşanılan şehirlerin, ülkelerin, şahıs isimlerinin ve hitapların sayıca çok olduğu ders kitaplarıdır. Bu bağlamda şahıslara hitap

biçimlerinin üzerinde bu kadar çok durulmasının, Türk toplumundaki toplumsal ilişkilerin nasıl yapılandığına veya sosyal mesafenin nasıl ayarlandığına dair verilen önem şeklinde açıklanabilir.

Kitap (3) Turkish Grammar For Foreign Students'ta “İnançlar ve davranışlar” başlıklı kategoride ise günlük dilde sıkça kullanılan inanç temalı söylemler, alışkanlıklar, kutlamalar, dini yapılar genelde verilen örneklerdir. Bununla birlikte **Kitap (4)**'te din büyüklerinin isimleri, diğer dinler, dini tören ve kutlamalarda kullanılan ifadeler, günlük dildeki deyim ve atasözleri oldukça yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle deyim ve atasözlerinin bu kadar yoğun kullanılması ahlâki değerlerin günlük dile yansıtılması yönünde bir izlenim oluşturmaktadır.

Kitap (3) ve Kitap (5) Yeni Hitit I Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı sosyal ve siyasi kurumların ağırlıklı olarak yer verildiği kaynaklardır. “Sosyal ve siyasal kurumlar” kategorisinde ise hastane, eczane, banka, elçilik, devlete ait kuruluşlar, gazete, televizyon gibi bir yabancıya ihtiyaç duyabileceği kurumlar gösterilmiştir.

Burada ele alınan beş kitapta üzerinde en çok durulan ortak kategori, “Sosyalleşme ve hayat döngüsü”dür. Genelde aile bireyleri ve paylaşılan etkinlikler, sanatçılar, edebiyatçılar, sanat merkezleri, sanat faaliyetleri, eğlence ve kültür hayatına ait unsurlar, yeme içme ve konaklama, spor dalları ve merkezleri, okullar, meslek grupları tanıtılır. Bu kavramların, incelediğimiz ders kitaplarında benzer oranlarda üzerinde durulduğu görülmüştür.

Kitaplarda “Milli tarih” adı altındaki kategoride genelde tarihi yapılar, milli bayramlar, ünlü devlet adamları ve edebiyatçılar sıralanır. **Kitap (3)** milli kimliği belirleyici olarak görülen kavramlara en çok yer veren kitaptır. Milli tarih kategorisindeki kavramlara en az yer veren ise **Kitap (2)**'dir.

“Milli coğrafya” kategorisinde ise tarihi şehirlerden, özellikle İstanbul'un semtlerinden, Türkiye'nin bölgelerinden, Avrupa ve Asya kıtalarından bahsedildiği görülür. **Kitap (4)** ve **Kitap (5)** te Türkiye'nin bilhassa turizm merkezlerine ve doğal güzelliklerine dikkat çekilir. Özellikle **Kitap (5)** bu konuyla ilgili olarak en çok örneklerin sunulduğu kaynaktır.

Son olarak kitapların genelinde “Klişeler ve milli kimlik” olgusunun incelendiği kısım, diğer bölümlere nazaran oldukça zayıf kalmıştır. “Türk” sözcüğü müzik, mutfak, edebiyat, kilim, bayrak gibi genel kavramlarla birlikte kullanılmıştır.

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde kitaplarda sunulan Türk kültürüne ait öğelerin kültürlerarası öğrenmeyi desteklemede yetersiz kaldığı görülmektedir. İletişimsel dil öğrenme yöntemi gözetilerek her ne kadar sosyalleşme üzerinde durulsa da dilbilgisi ve sözcük bilgisi öğretimi ön plâna çıkarılmış, kültürlerarası yetkinliği destekleyici toplum dilbilim, anlambilim, edimbilim gibi çalışmalar göz ardı edilmiştir. Öğrencilerin kültür bağlamı içerisinde dil becerilerini ve dil kalıplarını nerede ve nasıl kullanılabileceğine dair bir yönlendirme yapılmamıştır. Türk kültürünü tanıtıcı pedagojik bir biçimden çok didaktik bir tarz benimsenmiştir.

Sosyalleşme ve hayat döngüsü en çok dikkati çeken bölüm olmasına; aile, sanat, spor, mutfak, meslek gibi ayrıntılarla verilmesine rağmen kitaplarda verilen örneklerin, gündelik iletişimde ne kadar etkin olduğu bir soru işaretidir. Milli tarihte ise daha çok tarihi ve mimari eserlerin varlığı belirtilmiş; milli kimlik ile ilişkilendirilmeleri üzerinde durulmamış; yakın tarih genelde işlenmemiştir. Milli Coğrafyaya ise daha fazla önem verilerek bir turistik gezi rehberi biçimi benimsenmiştir. Milli klişeler ve sembollerde yemekler ve sanatsal nesneler ön plânda tutulmuş; devlet adamları, din büyükleri ve tanınmış yazarların özlü sözlerine yer verilmiş; ancak bir yabancıya anlayabileceği bağlamsal kültürel içerik eksik kalmıştır.

Her kitabın içerik yoğunluğu farklıdır; fakat öğrencileri, başlangıç seviyesinden başlatıp iletişim kurabilecekleri seviyeye getirebilmek en temel ortak amaçtır. Bunun içinde yabancı dil

olarak Türkçe ders kitaplarının, Türk insanının gündelik hayatta yaşadığı kültürü olduğu gibi tanıtmakta daha etkili olması gerekmektedir. Bir turist için hazırlanmış rehber çerçevesinden kurtulup kültürel duyarlılığı ve kültürel farkındalığı arttıracak örnekler kullanılmalıdır. Kültürlerarası iletişimi geliştirmek için hedef toplumun - Türk toplumunun- gerçekçi, güncel bir resmi çizmelidir (Byram, 1989). Bu çerçevede hazırlanacak ders kitaplarında okuma-dinleme-yazma-konuşma becerilerinin biçim, anlam ve işlev yönünden birbirlerini tamamlaması da kaçınılmazdır. Kültürlerarası yetkinlik gözetilerek yapılacak bu öğretimde dilin kullanımının daha iyi öğrenileceği bir gerçektir.

Sonuç olarak, mevcut olan araştırmanın ana öncülünü tekrar etmeliyiz: Kültür öğretimi, öğrencilerin Türk halkının yaşam tarzları, değerleri, tutumları ve inançlarıyla ilgili olarak Türk kültürü hakkındaki bilgilerini artırmaya olanak sağlamak için, Türk dili öğretiminin tamamlayıcı bir parçası olmalıdır. Ders kitapları da “değişimin temsilcileri” (Hutchinson ve Torres 1994) olarak bu görevden büyük ölçüde sorumludur.

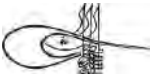
KAYNAKÇA

- ARIEW, R. (1982). “The Textbook as Curriculum”. *Curriculum, Competence, and the FL Teacher*. Haz.T.V. Higgs. Linconwood,IL: National Textbook Co.11-33.
- ATKINSON, D.T. (1999). “TESOL and Culture”. *TESOL Quarterly* 33:625-649.
- ASLAN, C. ve GÜNEYLİ, A. (2008).“Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmen Adaylarının Öğretim Ortamlarında Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Görüşleri.” *I. Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: 85-109.
- BARIN, E. (2004). “Yabancılar Türkçe Öğretiminde İlkeler”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 1(1):19-30.
- BREEN, M.P. ve C.N. CANDLIN (1987). “Which Materials?: A Consumers’ and Designers’ Guide.” Haz. L.E. Sheldon. *ELT Textbooks and Materials: Problems in Evaluation and Development*.ELT Documents 126. London:Modern English Publications: 13-27
- BROOKS, N. (1975). “The Analysis of Foreign and Familiar Cultures”. *The Culture Revolution in Foreign Language Teaching*. Haz. R. C. Lafayette . Skokie, Illinois: National Textbook Company:19-31.
- BROWN, H.D. (1987). *Principles of language learning and teaching*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- BYRAM, M. (1989). *Cultural Studies in Foreign Language Education*. Philadelphia: Multilingual Matters.
- _____ (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters Series.
- BYRAM, M. ve MORGAN, C. (1994). *Teaching-and-Learning Language-and-Culture*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BYRAM, M. ve ZARATE, G. (1997). “Definitions, Objectives and Assessment of Sociocultural Competence”. *Sociocultural Competence in Language Learning and Teaching*. Haz. Michael Byram, M., G. Zarate ve G. Neuner. Strasbourg. Council of Europe Publishing:7-43.

- CANALE, M. (1983). "From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy". *Language and Communication*. Haz. Richards, J. C. ve Schmidt, R. W. Harlow, Essex: Longman : 2-28.
- CANALE, M. ve SWAIN, M. (1980). "Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing". *Applied Linguistics* 1: 1-47.
- CORTAZZI, M. ve JIN, L. (1999). "Cultural Mirrors Materials and Methods in the EFL classroom". *Culture in Second Language Teaching and Learning*. Haz. E. Hinkel. Cambridge University Press:196-219.
- CRAWFORD-LANGE, LINDA M. ve LANGE, DALE L. (1987). "Integrating Language and Culture: How to Do It". *Theory into Practice* 26(4): 258-266.
- DAMEN, L. (1987). *Culture learning: The Fifth Dimension in the Language Classroom*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- DURANTI, A. (1997). *Linguistic Anthropology*. Cambridge: University Press.
- FANTINI, A.E. (1997). "A Survey of Intercultural Communication Courses". *International Journal of Intercultural Relations* 21: 125-148.
- FINKBEINER, C. (2008). "Culture and Good Language Learners". *Lesson from Good Language Learners*. Haz. Carol Griffiths. Cambridge University Press: 131-141.
- HALLIDAY, M.A.K., ve HASAN, R. (1985). *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- HAMMERLY, H. (1982). *Synthesis In Second Language Teaching: An Introduction To Linguistics*. Blaine, WA: Second Language Publications.
- HENGİRMEN, M. (1993). "Türkiye’de Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğreten Kurumlar ve Eğitim Araçları". *Dil Dergisi*: 11: 5-8.
- HIRSCHFELDER, A. (1982). *American Indian stereotypes in the World of Children: A Reader and Bibliography*. Metuchen, NJ: The Scarecrow.
- HUTCHINSON, T. ve TORRES, E. (1994). "The Textbook as agent of change". *ELT Journal*, 48 (4): 315-327.
- JIANG, W. (2000). "The Relationship Between Culture and Language". *ELT Journal*, 54 (4) : 328-334.
- JUAN, W. (2010). "A Content Analysis of the Cultural Content in the EFL Textbooks". *Canadian Social Science*. 6(5): 137-144.
- KARAKUŞ, İ. (2000). *Türkçe Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*. Ankara: Sistem Ofset Yayınları.
- KRAMSCH, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- _____ (1998). *Language and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- KROEBER, A. L.,ve KLUCKHOHN, C. (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, 47. Cambridge, MA: Peabody Museum..
- LADO, R. (1957). *Linguistics across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers*. Ann Arbor: University of Michigan Pres.

- LA FAYETTE, R. (1987). *The Cultural Revolution in Foreign Languages: A Guide for Building the Modern Curriculum*. Lincolnwood, IL: National Textbook Company.
- LANTOLF, J. ve THORNE, S. (2007). “Sociocultural Theory and Second Language Learning”. *Theories in Second Language Acquisition*. Haz. B.Van Pattten ve J. Williams. New Jersey:Lawrence Erlbaum Associates, Inc.: 197-221.
- MAYRING, P. (2000). “Qualitative Content Analysis”. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2).
- NISBETT, R.E. ve NORENZAYAN, A. (2002). “Culture and Cognition”. *Stevens’ Handbook of Experimental Psychology*. Haz. D. L. Medin. John Wiley & Sons.
- PECK, D.(1998). *Teaching Culture: Beyond Language*. Yale: New Haven Teachers Institute.
- PETERSON, E. ve Coltrane, B. (2003). *Culture in Second Language Teaching*. *CAL Digest*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.
- SALZMANN, Z. (1998). *Language, Culture and Society. An Introduction to Linguistic Anthropology*. USA: Westview Press.
- SAMOVAR L. A., PORTER R.E. ve STEFANI L.A. (1998). *Communication Between Cultures*. Belmont et al.: Wadsworth Publishing Company.
- SAVIGNON, S. J. (2002). *Interpreting Communicative Language Teaching*. New Haven & London: Yale University Press.
- SAVIGNON, S.J. ve SYSOYEV, P.V. (2002). “Sociocultural strategies for a Dialogue of Cultures”. *The Modern Language Journal* 86(4): 508-524.
- SAVILLE-TROIKE, M.(1975). “Teaching English as a Second Culture”. *On TESOL ’74*. Haz. D. L. Medin. Washington: TESOL: 83-94.
- SCHULZ, R.A. (1991). “Bridging the Gap between Teaching and Learning: A Critical Look at FL Textbooks”. *Challenges in the 1990s for College FL Programs*.Haz. S.S. Magnan: Boston: Heinle :167-181.
- SEELYE, H.N. (1993). *Teaching Culture: Strategies for Intercultural Communication*. Lincolnwood, IL: National Textbook Company.
- STERN, H.H. (1983). *Fundamental Concepts of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- ŞEN, L.(2008). *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Güney Kafkasya Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Atılım Üniversitesi.
- STREET, B.(1993). “Culture is a Verb: Anthropological Aspects of Language and Cultural Process”. *Language and Culture*. Haz. D. Graddol, L. Thompson, ve M. Byram. Clevedon, Avon: Multilingual Matters and BAAL : 23-43.
- TÜM, G. (2012). “Linguistic Difficulties For Polish Students Studying Turkish As a Foreign Language: A Case Study”. *International Journal of Social Sciences* 5 (2): 305-316.
- TÜM, G. ve SARKMAZ, Ö. (2012). “Yabancı Dil Türkçe Ders Kitaplarında Kültürel Öğelerin Yeri”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 43: 448-459.
- ÜLKER, N.(2007). *Hitit Ders Kitapları Örneğinde Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımı Sürecine Çözümleyici ve Değerlendirici Bir Bakış*. İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

-
- VALDES, J. (1990). "The Inevitability of Teaching and Learning Culture in a Foreign Language Course". *Culture and the Language Classroom. ELT Documents 132*. Haz. B. Harrison. London: Macmillan. Modern English Publications and the British Council : 20-30.
- VAN ELS, T., BONGAERTS, T., EXTRA, G., VAN OS, C., ve JANSEN-VAN DIETEN, A. (1984). *Applied Linguistics and the Learning and Teaching of Foreign Languages*. London: Edward Arnold.

TÜRKÇEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENENLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMINDA YAPTIKLARI YAZMA HATALARI*

*Ramazan KILIÇARSLAN***

*Akın YAVUZ****

ÖZET

Araştırma, Fatih Üniversitesi TÖMER’de Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen yabancı uyruklu 29 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin Türkçe yazılı anlatım becerileri, çekim eki yanlışlıkları açısından incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Fatih Üniversitesi TÖMER’deki B1, B2 ve C1 seviyesindeki öğrencilerin Facebook, Viber, Whats Up gibi sosyal medya organları aracılığıyla gerçekleştirmiş oldukları yazışmalarda yaptıkları çekim eki yanlışlıklarını belirlemektir. Öğrencilerin sosyal medya yazışmaları içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş ve bir durum tespiti yapılmıştır. İçerik analizi yöntemiyle toplanan veriler, yanlış çözümlemesi yaklaşımına göre değerlendirilmiştir. Bu amaçla belirlenen öğrencilerle üç ay süreyle internet ortamında günlük hayata ilişkin yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Araştırma için kullanılacak yazışmalar öğrencilerin bilgisi dâhilinde toplanmış ve araştırmanın gizliliği ilkesine uyulmuştur. Araştırma, öğrencilerin günlük hayata ilişkin yazışmalarındaki yanlışlıklarını tespit ederken aynı zamanda sosyal medya aracılığıyla öğrencilere doğal bir ortamın oluşturulması sağlanmıştır. Öğrenciler, duygu ve düşüncelerini sınıf ortamından uzakta, bir not ya da herhangi bir yazma konusu verilmeden ifade ettikleri için olası bir kaygının önüne geçilmiştir. Elde edilen veriler isim çekim eki ve fiil çekim eki başlıkları altında incelenmiş ve yazma yanlışları tespit edilmiştir. Bu aşamada öğrencilerin daha çok isim çekim eklerinde yanlışlık yaptığı, fiil çekim eklerinde ise çok az yanlış yaptıkları tespit edilmiştir. Yine öğrencilerin isim çekim eklerinden yönelme hâl eki ve belirtme hâl eki ile iyelik eklerinde daha çok yanlış yaptığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fatih TÖMER, Yabancı dil olarak Türkçe, Yanlış çözümlemesi, Ek yanlışları, Yazılı anlatım, Sosyal Medya.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Fatih Üniversitesi Türk Dili Bölümü/TÖMER El-mek: ramazankilicarslan@gmail.com

*** Okt. Fatih Üniversitesi/TÖMER, El-mek: akinyavuz1@gmail.com

THE WRITING ERRORS IN SOCIAL MEDIA USAGE OF INDIVIDUALS LEARNING TURKISH AS FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

This study has been executed with participation of 29 foreign-origin students learning Turkish as a foreign language in TÖMER - Fatih University. The Turkish written expression skills have been assessed from the aspect of inflectional suffix errors. The aim of this study is to determine the inflectional suffix failures which the students studying in B1, B2 and C1 levels at TÖMER – Fatih University make through social media organs such as Facebook, Viber, and Whats Up. The social media communications of students have been assessed via content analysis, and the situation determination has been carried out. The data collected via content analysis has been evaluated according to error analysis approach. For this purpose, communications about daily lives have been carried out with chosen students for 3 months in interned medium. The communications to be utilized in research have been collected with students' knowledge, and the principle of study privacy has been implemented. While determining the failures of students in communications about daily life, the study also provides a natural environment for students via social media. Because the students expressed their emotions and opinions outside the classroom medium and without being given any certain note or topic, any possible anxiety has been eliminated. The data obtained have been evaluated under the topics of inflection suffix and writing errors have been determined. In this phase, it has been determined that students mainly make errors in declensional suffixes and make very few errors in verb inflection. It has also been determined that students make more mistakes in dative inflection suffix and accusative inflection suffix among declensional suffixes, and in possessive suffixes.

Key Words: Fatih TÖMER, Turkish as a foreign language, Error analysis, Suffix errors, Written expression, Social media.

Giriş

Dil insanoğlunun zihninden geçen her türlü duygu ve düşüncesini dışa vurmada, bir kimseyi veya bir topluluğu belli bir davranışa yöneltmede, içinde bulunduğu çevreyi veya durumu tanımlamada kullandığı en etkili araçtır (Şahin vd., 2013: 10). Dil öğrenimi ve öğretimi insanların çok uzun zamandan beri ilgilendiği konulardandır. Zaman içerisinde değişen ihtiyaçlar ve teknolojik yeniliklerle beraber insanlar arası iletişim artmış ve iletişim daha kolay hale gelmiştir. Teknolojideki yenilikler ve milletlerin birbiriyle olan ilişkilerinin artması yabancı dil öğrenimine olan ilgiyi de artırmıştır. “Türk dili de 220 milyona ulaşan konuşuruyula sıralamada tek bir dil olarak kabul edilmelidir. Bu ölçütlerle Türk dili dünyada en fazla konuşuru bulunan diller arasında beşinci sırada yer almaktadır(Akalın, Erişim Tarihi: 14.02.2013, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/sukru_haluk_akalin_turk_dili_dunya_dili.pdf).

Tablo:1 Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

Çince	1.300.000.000	Sekiz lehçesiyle birlikte
İngilizce	427.000.000	
İspanyolca	266.000.000	
Hintçe	260.000.000	Bütün Lehçeleri ve Urducayla birlikte
Türk dili	220.000.000	Bütün lehçeleriyle birlikte
Arapça	181.000.000	Bütün lehçeleriyle birlikte
Portekizce	165.000.000	
Bengalce	162.000.000	
Rusça	158.000.000	
Japonca	124.000.000	
Almanca	121.000.000	
Fransızca	116.000.000	

Dünyada ana dili konuşuru olarak sayı bakımından beşinci sırada yer alan Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyen kişi sayısı ise her geçen gün daha çok artmaktadır. Bu alandaki çalışmalar son yirmi yıl içerisinde özellikle de son yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Türkiye’de son yıllarda her şehirde en az bir üniversite bulunması sağlanmış; 2010 yılında alınan bir karar ile YÖK denetiminde gerçekleştirilen Yabancı Öğrenci Sınavı (YÖS) kaldırılarak bununla Türkiye’de lisans ve lisansüstü öğrenim görmek isteyenlerle Türk üniversiteleri arasındaki psikolojik bariyerinde kaldırılması amaçlanmıştır. Kendi kabul şartlarıyla öğrenci alan üniversiteler; ortaya çıkan talep karşısında, bu öğrencilerin çok büyük bir kısmı Türkçe eğitim veren bölümlerdeki derslere hazır hale getirilmesi için kendi bünyelerinde TÖMER’ler oluşturmaya başlamışlardır (Durmuş, 2013: 109-110). Fakat akademik olarak yeterli seviyede çalışma henüz yapılmamıştır. Buna rağmen Türkiye ve dünyadaki devlet ve vakıf üniversitelerindeki Türkçe Öğretim Merkezleri’nin sayısındaki artış bu alana olan ilginin arttığını göstermektedir.

Türkiye’nin son yirmi yıl içerisinde gerçekleştirmiş olduğu sosyo-ekonomik atılım sayesinde komşularının, Asya ve Avrupa ülkelerinin dikkatini çekmiş ve birçok ülkeden insan Türkçe öğrenmeye başlamıştır. Gelişen teknoloji sosyal bir varlık olan ve sürekli sosyalleşme ihtiyacı bulunan insanın diğer insanlarla olan iletişimini kolaylaştırmıştır. Sadece iletişim alanında değil tıp ve ekonomi gibi alanlarda da birçok kolaylık sağlayan teknolojik gelişmeler eğitim alanında da birçok yenilik ve kolaylığa imza atmıştır. Günümüzde birçok alanın yanı sıra dil öğretimi alanında da teknoloji kullanılmaktadır. Akıllı tahta ve defterlerin kullanımı ile beraber etkileşimli cdler ile online eğitim gibi kavramlar bu sayede eğitim literatürümüz içerisine girmiştir. Teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği internet de özellikle iletişim ve haberleşme alanında birçok kolaylık sağlamıştır. Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya organları her geçen gün sayısını artırmakta ve çok hızlı metin, fotoğraf ve video paylaşımına yardımcı olmaktadır. Teknoloji ile beraber değişimin çok hızlı olduğu dünyamızda; 21.yüzyılın modern eğitim modellerinde kullanılabilecek araçların başında Web 2.0 uygulamaları olabileceği üzerine birçok araştırma yapılmaktadır. Öğrencilerin internet kullanımları incelendiğinde bloglar, podcast’ler, vikiler, Facebook ve MySpace gibi sosyal ağ siteleri, sanal dünyalar, video ve fotoğraf paylaşım siteleri gibi Web 2.0 teknolojilerini yoğun bir şekilde kullandıkları görülmektedir. İnternetin kullanımı öğrencilerin sosyal yaşamları kadar akademik hayatlarına da önemli katkılar sağlamaktadır (Genç, 2010: 238).

Günümüzde dil öğretiminde teknolojik ortamlar ve sosyal medya kullanılmaktadır. Weblogların Twitter'ın ve Facebook'un sağlamış olduğu uygulamalar sayesinde sınıf grupları oluşturulabilmekte ve dil öğretimine yardımcı materyaller paylaşılabilmektedir. Yine webloglar sayesinde birçok öğrenci metinler yazarak hem kendini hem de arkadaşlarını değerlendirebilmektedir.

1. İletişim ve Sosyal Medya

İnsanlık var olduğundan beri, insanlar çevrelerindeki diğer varlıklar ve diğer insanlarla iletişim kurma ihtiyacı hissetmişlerdir. İnsan hem bir biyolojik varlık hem de sosyal bir varlıktır. Sosyal çevresiyle birlikte ele alınır ve incelenir. “İnsanın biyolojik bir varlıktan toplumsal bir varlığa dönüşmesini sağlayan en önemli unsurun iletişim olduğunu söylemek mümkündür” (Vural, 2012,3). Türk Dil Kurumu (TDK) Büyük Türkçe Sözlük'e göre iletişim, duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim olarak tanımlanmaktadır. Bilişim Terimleri Sözlüğü'ne göre ise, bir yerden, bir kişiden, bir makineden bir başkasına, herhangi bir ortamdan yararlanarak bilgi gönderme olarak tanımlanmaktadır. İnsan çevresindekiler ile iletişime geçerek aktarımda bulunduğu duygu ve düşüncelerle olaylara farklı bakış açıları kazandırmanın yanı sıra kendinden sonra gelen insanlar için de bir duygu ve düşünce deposu oluşturmaktadır. İletişimi oluşturan temel öğeler değişiklik göstermese de iletişim araçları değişen dünya ile birlikte değişmekte ve gelişmektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanlar arasındaki iletişimi sağlayan en önemli unsur internet olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2013 yılına ait “Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması” sonuçlarına göre, 16-74 yaş grubundaki bireylerde bilgisayar ve İnternet kullanım oranları sırasıyla %49,9 ve %48,9'dur. Bu oranlar 2012 yılında sırasıyla %48,7 ve %47,4 idi. Bilgisayar ve İnternet kullanım oranları 16-74 yaş grubundaki erkeklerde %60,2 ve %59,3 iken, kadınlarda %39,8 ve %38,7'dir (TÜİK, 2013).

Günümüzde insanların iletişim kurmak için kullandığı en yaygın internet ağı sosyal medya olmuştur. Harvard üniversitesi öğrencisi olan Mark Zuckerberg'in sahibi olduğu sosyal paylaşım sitesi Facebook, günümüz itibarıyla Türkiye'de ve dünyada en çok kullanılan sosyal ağlardan biridir. “Sosyal medya kullanımının ülkemizde birçok ülkeden daha hızlı geliştiğini anlatan Vural, Türkiye'nin 2012'deki raporlara göre sosyal medya kullanımında 5'inci sırada yer aldığını, Facebook kullanımında ise dünyada ABD, İngiltere ve Endonezya'dan sonra 4. sırada olduğunu kaydetti”(http://www.trtturk.com.tr/haber/facebook-kullaniminda-turkiye-dunya-4uncusu.html).

2. Sosyal Medya ve Eğitim

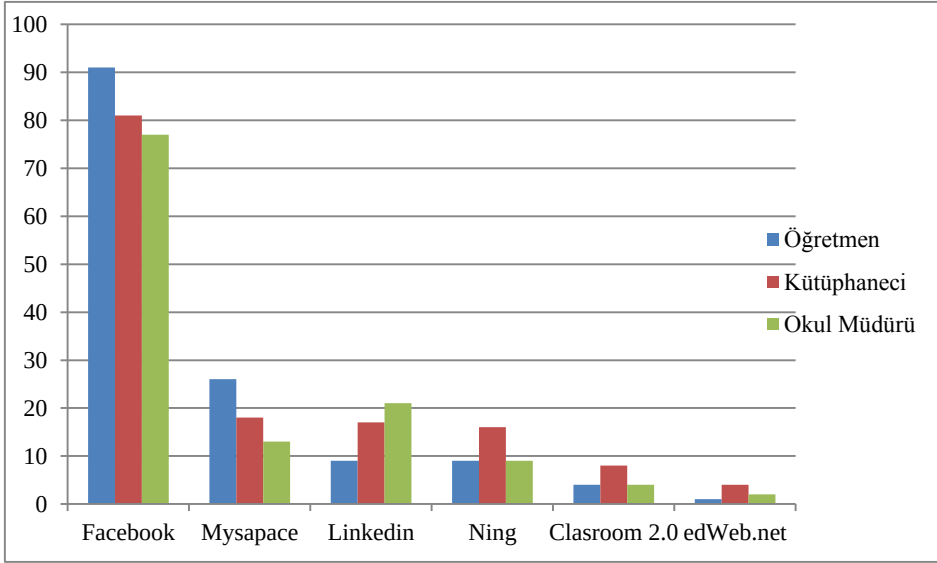
Sosyalleşmenin insan için bir ihtiyaç olduğu kesindir. İnternet, insanı mekânın ve zamanın kısıtlılığından kurtararak insana daha rahat ve daha özgür bir iletişim ortamı sağlar. İnsanlar, internet üzerinden sosyal ağları kullanarak yeni ilişkiler kurabilmekte, mevcut ilişkilerini devam ettirebilmektedir. Ayrıca insanlar sosyal ağları kullanarak uzun zamandır görüşmediği, ulaşamadığı, hiçbir şekilde iletişim kuramadığı kişilerle bağlantı kurarak sosyalleşme sürecini devam ettirmektedir. Bu kadar çok avantajı olan sosyal medyanın eğitim sektöründe kullanılması ise kesinlikle gereklidir. Çünkü eğitimin birincil amaçlarından biri de bireyin sosyalleşmesine katkıda bulunmaktır.

Sosyal medyanın eğitimde kullanılabilirliğinin en önemli ölçütü bireyi aktifleştirmesi ve bireyler arası etkileşimi artırmasıdır. Sosyal medya öğrenci, öğretmen ve içerik arasındaki etkileşimi artırır. Ayrıca çeşitli eğitim durumları ve ortamları sağlar. Materyal çeşitliliğine de katkı sağlayabilecek olan sosyal medya nitelikli eğitime de destek olmaktadır. Sosyal ağlar öğrencilerin öğrenme derecelerini artırmakta, öğrencilerin derse yönelik ilgilerini ve memnuniyetlerini artırmakta, okul-öğrenci ve öğretmen üçgenindeki etkileşimi sağlamaktadır. Ayrıca sosyal medya,

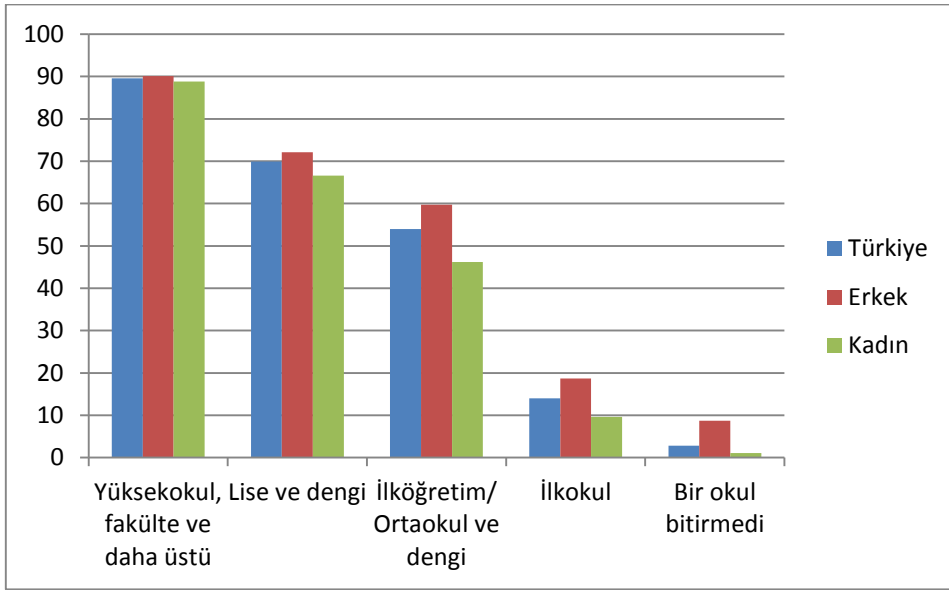
öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmekte ve onların derslere daha kolay motive olmasını sağlamaktadır”(Ajjan ve Harsthone, 2008).

“ABD de “2010’da Eğitimde Sosyal Ağlar; Pratikler, Politikalar ve Gerçekler” adlı araştırmaya katılan 82.900 eğitimcinin (601 öğretmen, 381 okul müdürü ve 262 kütüphaneci) en çok kullandığı veya üye olduğu sosyal ağlara ilişkin veriler aşağıda Şekil 1’de verilmiştir”(Schmucki, Meel vd. 2010, 27.).

Tablo 2. Eğitimcilerin Sosyal Ağlara Üye Olma Oranları

Belirtilen istatistik gösteriyor ki eğitim alanındaki en etkili bireylerden olan öğretmenler sosyal medyayı çok etkin bir şekilde kullanmaktadır. En çok kullanılan sosyal medya aracı Facebook’tur. Eğitim ortamları öğretmenlerin kullanabileceği şekilde sosyal medyayla ilişkilendirilebilirse öğretmen ve öğrenci etkileşimi artacaktır. Yine bu araştırmadan hareketle gelecek nesillerin internetten bağımsız olmaları mümkün olmadığından, öğrencilere rehberlik edecek olan öğretmen adaylarının öğretmenlik eğitimlerinde sosyal ağların kullanımını içeren eğitim almaları gerekecektir. Çünkü “Yeni Medya Konsorsiyumu ve EDUCAUSE” tarafından 2008 yılında hazırlanan Horizon Raporu, eğitim amaçlı sosyal ağlardan yararlanmak için stratejiler geliştirmek gerektiğini işaret etmektedir. Bununla beraber son zamanlarda bireylerin internet kullanımı eğitim seviyesine paralel şekilde artmaktadır. Yüksekokul, fakülte ve daha üstü eğitime sahip kadınların internet kullanımı erkeklere oldukça yakın düzeyde olup eğitim seviyesi düştükçe kadın ve erkek arasındaki fark artmaktadır (Şekil 3.2.) Eğitim seviyesi yüksek olan kadın ve erkeklerin internet kullanım oranlarındaki yakınlık bize internetin ve sosyal medyanın eğitimde ne derece kullanılabileceği konusunda yol gösterici olabilir. Çünkü eğitim seviyesi arttıkça internet kullanım oranı artmaktadır. İnternet ve sosyal medya eğitimde etkin şekilde kullanılırsa zaten yüksek oranda internet kullanan bireyler eğitimle olan ilişkilerini artırabilir. Bu eğitim alanında birçok kolaylık sağlayabilir.

Tablo 3. Öğrenim Durumları İtibarıyla İnternet Kullanımı, 2010

Sosyal ağların birçok kullanım özelliği ve olanaklarının olması, öğretmenlerin eğitim öğretim süreçlerini aktif, yaratıcı, işbirlikli öğrenme ile desteklemelerine, öğrenci-öğrenci, öğrenci-içerik ve öğretmen-öğrenci etkileşimi arttırmada, öğrencilerin araştırma, sorgulama ve problem çözme becerilerini kullanmaları ve geliştirmeleri konusunda destek olmaktadır” (Özmen vd., 2011, 46).

Sosyal medya etkinliğinin en önemli sebeplerinden biri, bireylerin sosyal medya üzerinde sürekli bir gözetim altında olduğunu düşünmesidir. Gözetim altında olduğunu düşünen birey paylaşımlarında daha dikkatli olacak ve daha iyi arayacaktır. Bununla beraber sosyal medya resim, fotoğraf, video ve metin paylaşımına olanak sağlamaktadır. Ayrıca sosyal medyanın bireylerin birbirlerinin paylaşımlarına yorum yapabilecek olması, paylaşımlarını değerlendirecek olması ve paylaşımları başka alanlara kolaylıkla aktarabilecek olması gibi özellikleri sosyal medyanın eğitim içerisindeki kullanılabilirliğini artıracaktır. Çünkü sosyal ağlar üzerinde oluşturulabilecek gruplar sayesinde akran değerlendirme yapılabilir ve yine bu gruplar sayesinde işbirlikli öğrenme sağlanabilir. Ortak bir ödevin bireysel farklılıklar ışığında ele alınması sağlanabilir ve bireyler grup içerisinde akranlarının çalışmalarını görebilir ve öz değerlendirme imkânına sahip olabilirler.

3. Yazma Eğitimi

Dil, dört temel beceri kabul edilen dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin işlevsel bütünlüğünden oluşmaktadır. Dili bir iletişim aracı olarak kullanmayı öğretirken bu dört temel becerinin birlikte öğretilmesi gerekmektedir (Demirel, 2011: 29). Bu becerileri dil öğretiminde birbirinden ayrı olarak düşünmek yanlış olur. Hiç biri diğerinden bağımsız düşünülemeyecek bu dil becerilerinden dinleme ve konuşma formel bir eğitim almadan kazanılmış becerilerdir. Okuma ve yazma ise çoğunlukla formel eğitim yoluyla kazanılan dil becerilerinden kabul edilir (Coşkun, 2007: 50).

Yazma becerisi şu şekilde tanımlanır: El ve göz eğitimine dayanmakla birlikte uzun süreli bir alıştırma sonucu kazanılan bir etkinliktir. Buna göre yazma etkinliğini hem bir düşünce aracı;

hem de düşünceleri, duyguları, hayalleri ve izlenimleri en iyi şekilde ifade edebilmek için bir takım bir takım sembol ve işaretleri belli bir disipline göre düzenleme becerisi olarak tanımlanabilir (Gündüz ve Şimşek, 2011: 17).

Yazma, yirmi birinci yüzyıla girerken de kişisel ve toplumsal açılardan önemini korumaya devam etmektedir. Diğer okuma alanlarında olduğu gibi yazma alanında da öğretim sürecini iki ayrı aşamada düşünmek gerekir. Kazanım ve geliştirme. Kazanım aşaması temel bilgilerin öğrenilmesi ve becerilerin kullanılabilir düzeyde elde edilmesiyle ilgilidir. Diğer taraftan kazanılan becerilerin etkili bir yazılı anlatımda nasıl kullanılacağını öğrenilmesi gelişim aşamasıyla ilgilidir (Akyol, 2007: 99).

Dil öğretiminde temel dil becerilerini işleme sırası ve süresi önemlidir. Yabancı dil öğretiminde dört temel dil becerisi zincirinin son halkası olarak “yazma becerisi” bulunduğu kabul edilmekte, belki bu nedenle bu becerinin geliştirilmesi sona kalmaktadır. Kimi yabancı dil öğretmenleri de yazmayı sınıf içi öğretim etkinliğinden çok sınıf dışında bir ödev olarak değerlendirmektedir (Demirel, 2011). Yazma becerisinde bu algının üzerine bir de öğrenen merkezli algının etkisini eklemek gerekir. Temel dil becerileri arasında öğrenciler tarafından zorluk derecesi yüksek olarak algılanan yazma becerisi, içerdiği süreçler bakımından öğrencilerin olumsuz tutum geliştirmelerine zemin hazırlamaktadır. Yazma eyleminin doğasından kaynaklanan bazı zorluklar, öğrencilerin yazmadan zevk almasını ve bunu yaşam boyu kullanılacak bir beceri hâline getirmesini zorlaştırmaktadır (Yaman, 2010).

3.1. Yazma Yanlışları

Eğitim bireyin davranışlarında kalıcı izli değişiklikler oluşturma sürecidir. Birey bu sürecin sonunda kazanımlarını günlük hayatında uygulayabilmelidir. Uygulama esnasında belirli nedenlerden kaynaklanan hatalar yapılabilir. Dil öğretiminde ise birey öğrendiği dili anlatırken konuşma ve yazma becerilerinde hatalar yapar. Yazma becerilerindeki hataları tespit etmek için kullanılan yöntemlerden biri de yanlış çözümlemesidir. Yanlış çözümleme, Karşıtsal dilbilimin inceleme alanı içerisinde yer almaktadır. Karşıtsal dilbilim iki ya da daha fazla dilin farklı ve ortak yanlarını tanımlamak amacıyla onların karşılaştırılmasını inceleyen uygulamalı dilbilimin bir alt disiplini (Fisiak, 1981: 1).

Yanlış çözümleme, öğrencilerin yaptıkları yanlışların gözlenmesi ve belli bir sisteme göre sınıflandırılıp analiz edilmesidir. Yanlış çözümleme, öğretmenin öğretim tekniğini ve öğretim materyallerini gözden geçirmesi, öğretme sürecini değerlendirmesi ve öğretim programının yeniden düzenlenmesi konusunda yol göstericidir (Bölükbaş, 2011: 1359). Birey yazılı anlatımda çeşitli hatalar yapmaktadır. Bu hataların birçok farklı sebebi vardır. Hatanın kaynakları birçok araştırmacı tarafından değişik şekilde sınıflandırılmıştır. Selinker (1974: 37-41) hatanın kaynaklarını beş kategoriye ayırmıştır. Bunlar;

- Dil aktarımı
- Eğitimin aktarımı
- İkinci dil öğrenme stratejileri
- İkinci dil iletişim stratejileri
- Hedef dildeki dilsel malzemenin aşırı genellenmesi.

Corder ise yanlışın üç kaynağından söz etmektedir:

- Dil aktarımı
- Aşırı genelleme ya da benzerlik

Turkish Studies

- Öğretimde kullanılan yöntem ve araçlar. (Corder, 1974; Akt.: Sahragard vd. 2013: 140)

Richards'a (1974: 176-178) göre, dil içi gelişimsel yanlışlar dört başlık halinde incelenebilir:

- Aşırı Genelleme
- Kural Kısıtlamalarını Bilmeme
- Kuralların Eksik Uygulanması
- Yanlış Kavram Geliştirme

Türkçenin cümle yapısı aynı aileden olmayan diğer dillerin cümle yapıları birbirinden farklıdır. Bu farklılık hedef dilin öğrenilmesini zorlaştırmaktadır. Çünkü birey hedef dili öğrenirken ana dilden getirdiği bilgileri hedef dile aktarabilir. Bu noktada ortaya çıkabilecek yazma yanlışlıkları yanlış çözümleme yöntemi ile belirlenmelidir. İngilizcenin özne/yüklem/nesne şeklindeki dizilimi ile Türkçenin özne/nesne/yüklem şeklindeki dizilimi bireylerin dil öğrenmelerini zorlaştırabilir. Bununla beraber Arapça bükümlü diller grubunda yer almasına rağmen, Türkçe bitişken bir dildir. Bu farklılık bireyin dili öğrenmesini etkileyecektir.

Hedef dil olarak Türkçeyi öğrenmeye çalışan öğrenciler, özellikle de dil ailesi farklı bir ana diline aitse, karşıtsal dil biliminin bir parçası olan yanlış düzeltme yönteminin kullanıldığı çalışmalara ve bu çalışmalar ışığında hazırlanmış program ve materyallere ihtiyaç duymaktadır (Şahin, 2013: 436).

Bu çalışmada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen B1 seviyesi ve üzeri öğrencilerin belirli bir zaman diliminde sosyal medyadaki (Facebook, Whats up, Viber) yazışmalarında yer alan ek yanlışlarını tespit etmek ve bu yanlışları düzeltmeye yönelik önerilerde bulunmak amaçlanmaktadır.

4. Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Nitel araştırma bir olayın ya da olgunun hangi sıklıkla ortaya çıktığını sorgulamak yerine belirli bir etkinliğin niteliği üzerine odaklanır. Nitel araştırmalar, geleneksel araştırma yöntemleriyle ifade edilmesi zor olan sorulara cevap bulmak için gereklidir” (Büyüköztürk vd., 2008: 234). Çalışma, Fatih Üniversitesi TÖMER’de Türkçe öğrenip B1, B2 ve C1 seviyelerinde eğitim gören öğrencilerin Türkçedeki çekim eklerini kullanabilme becerilerini ölçmeye yönelik bir durum çalışması olduğundan betimsel bir araştırmadır. Aynı zamanda, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen yabancı uyruklu öğrencilerin sosyal medyada duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade ederken çekim eklerini kullanma becerilerini ölçmeye yönelik olduğu için bir betimsel tarama çalışmasıdır. Öğrencilerin sosyal medya üzerindeki yazışmalarından toplanan veriler (çekim eklerinin kullanımıyla ilgili yapılan yanlışlar), yanlış çözümlemesi yoluyla incelenmiştir.

5. Evren Örneklem

Araştırmanın örneklemini, seçkisiz örneklem alma yaklaşımına göre belirlenmiştir ve 2012-2013 akademik yılında Fatih Üniversitesi TÖMER’de belirli kur seviyelerinde öğrenim görmüş yabancı uyruklu toplam 29 öğrenciden oluşmaktadır. Sosyal medya üzerinden üç ay süreyle değişik zamanlarda yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler, Ö1, Ö2... şeklinde kodlanmıştır. Bu öğrencilerden Kişisel Bilgi Formu (KBF) aracılığı ile öğrencilerin demografik özellikleri belirlenmiştir.

Katılımcı	Ülkesi	Türkçe Seviyesi	Cinsiyeti	Anadili	Bildiği Yabancı Diller
Ö1	Kazakistan	C1	K	Kazakça	Rusça, İngilizce
Ö2	Rusya	C1	K	Rusça	İngilizce
Ö3	Rusya	C1	K	Rusça	İngilizce
Ö4	Sırbistan	B1	K	Sırpça	İngilizce, Boşnakça
Ö5	Kazakistan	C1	E	Kazakça	Rusça, İngilizce
Ö6	Endonezya	B2	E	Endonezya Dili	İngilizce
Ö7	Sırbistan	B2	K	Sırpça	İngilizce
Ö8	Somali	C1	E	Somalice	İngilizce, Arapça
Ö9	Moğolistan	C1	K	Moğolca	Bilmiyor
Ö10	Ürdün	B1	K	Arapça	İngilizce
Ö11	Özbekistan	C1	K	Özbekçe	Rusça, İngilizce
Ö12	Rusya	B2	K	Rusça	İngilizce
Ö13	Moldova	B2	K	Moldovca	Rusça, İngilizce
Ö14	Somali	C1	E	Somalice	İngilizce, Arapça
Ö15	Kenya	C1	E	Svahili	İngilizce, Arapça
Ö16	Ukrayna	B2	K	Ukraynaca	Rusça, İngilizce
Ö17	Sırbistan	B2	K	Sırpça	İngilizce
Ö18	Rusya	C1	K	Rusça	İngilizce
Ö19	Nijerya	B2	E	Hausa Dili	İngilizce
Ö20	Nijerya	C1	E	Hausa Dili	İngilizce
Ö21	Endonezya	C1	E	Endonezya Dili	İngilizce
Ö22	Fas	B1	E	Arapça	İngilizce, Fransızca
Ö23	İran	C1	E	Farsça	İngilizce, Arapça
Ö24	Endonezya	C1	E	Endonezya Dili	İngilizce
Ö25	Hindistan	C1	E	Hintçe	İngilizce, Urduca
Ö26	Hindistan	B1	E	Hintçe	İngilizce, Urduca
Ö27	Hindistan	C1	E	Hintçe	İngilizce, Urduca
Ö28	Endonezya	B2	E	Endonezya Dili	İngilizce
Ö29	Ürdün	C1	E	Arapça	İngilizce

6. Veri Analizi

Bu araştırmada nitel veri analizi tekniklerinden olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla, bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır. Bir mesajın belli özelliklerinin objektif ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarımların yapıldığı bir tekniktir (Büyüköztürk vd., 2006: 240). İçerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışırız. İçerik analizinde temelde yapılan işlem birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım, Şimşek 2013: 259).

7. Veri Toplama Aracı

Çalışmadaki veriler, öğrencilerin kişisel özelliklerini tanımaya yönelik Kişisel Bilgi Formu (KBF), Sosyal Medya içerisinde yer alan Facebook, Whats Up ve Viber uygulamaları aracılığıyla elde edilmiştir. Bu veriler, “Çekim Ekleri Yanlılıkları” başlığı altında kategorize edilerek

incelenmiştir. Hatalı cümleler yazışmalarda yer aldığı gibi aynen aktarılmıştır. Tespit edilen yazma yanlışlıkları açıklamalar ve örnekler şeklinde verilmiş daha sonra ise bulgular yorumlanmıştır.

8. Bulgular ve Yorum

Facebook, Whats up ve Viber uygulamaları aracılığıyla 29 öğrenci ile değişik zamanlarda üç ay boyunca yapılan yazışmalarda tespit edilen çekim eki yanlışlıkları cümleleriyle beraber alınmıştır. Yapılan yanlışlıklar isim çekim ekleri ve fiil çekim ekleri ana başlıkları altında toplanmıştır. Bu cümleler doğrultusunda sınıflandırılan yanlışlıklar aşağıda belirtilmiştir.

8.1. Çekim Ekleri Yanlışlıkları

8.1.1. İsim Çekim Ekleri

8.1.1.1. Hal (Durum) Ekleri

Bir ders ortamından farklı olarak sosyal ortamda, rahat bir şekilde yazışmalar gerçekleştiren öğrenciler düşüncelerini ifade ederken birçok hata yapmaktadırlar. Öğrencilerin yazışmaları incelendiğinde hal eklerine ilişkin yanlışların sayısının fazla olduğu görülmektedir.

Yönelme Durumu Eki

Gecen yıl Arapça öğrenmeyi(**e**) başladım.(Ö14)

Bir gün gelece(ğ)i m orda(**aya**), ben de Merter'deyim.(Ö23)

Ben çalışıyorum şu an ve master(**a**) yeni başlıyorum hocam.(Ö24)

İnşallah gelecek yılında(yıl) Türkiye(**ye**) gelmeyi düşünüyorum.(Ö25)

İyi gidiyor, gel ziyaret et bize(**i**) Ürdün'de.(Ö14)

Yok hocam Somali(li) iş adamları(**na**) yardım ediyorum. (Ö2)

bu günlerde bir ofis kurmayı(**ya**) çalışıyorum.(Ö2)

Bir gün bir arkadaşımı(**a**) davetiyi(e) alırken müdür yardımcısı(**ya**) sordum.(Ö1)

Ben size(**i**) anlamadım.(Ö3)

Bunu(**na**) üzülüyorum.(Ö5)

Ben amcam(**a**) söyledim siz(in) söylediklerinizi.(Ö5)

Kursuna(**a**) başlayacakmış.(Ö8)

Bilmiyorum, arkadaşım beni(**bana**) sordu. Ben bilemedim.(Ö15)

Öğretmenlik(**ğ**) devam edeceğim tabiki, çünkü her zaman ben yüzde seksen kalbim(i) dinliyorum. (Ö8)

Herşey(i) beni(**bana**) soruyor.(Ö16)

Tatil(**e**) gitmek çok iyi.(Ö16)

Misafirle beraber gezi(**ye**) gidiyorum.(Ö17)

Şimdi yok ama önce orada(**ya**) gittim.(Ö17)

Onun(**a**) hiç inanmıyorum.(Ö18)

Bulunma Durumu Eki

Her şey pahalı, bura(**da**) kira ödüyorum.(Ö8)

Bence İstanbul'da her zaman hava güzel, buralarda(**buralar**) gibi değil.(Ö4)

Okula(**da**) kimse böyle bilmiyor.(Ö11)

Yeni sınıfın(**ta**) dedikodu başlamadı mı?(Ö13)

İnşallah gelecek **yılında(yıl)** Türkiye(ye) gelmeyi düşünüyorum.(Ö25)

Ayrılma Durumu Eki

Evet. İnşallah. Birkaç **aydan(ay)** sonra geleceğim.(25)
Kurtlar vadisi izliyorum ama Arapça'**dan(Arapça)**.(Ö29)

Belirtme Durumu Eki

Çok teşekkürler yazdığınızı**(için)**. (Ö23)
Öğrenmeyi**(k)** çok hoşuna(ma) gidiyor.(Ö14)
Ama Türkçe**(yi)** bırakmıyorum.(Ö14)
Facebook hesabı**(nızı)** donduran sizsiniz.(Ö20)
Gerçekten Türkiye'**ye(yi)** çok özledim.(Ö24)
Resimler**(i)** hala istiyor musun? Ucuz verebilirim.(Ö25)
Asker(lik) suresi**(ni)** bitirdiniz mi hocam?(Ö28)
Ya hocam ya, evleneceksiniz ama bana**(beni)** davet etmediniz ki.(Ö28)
Öğretmenlik(ğe) devam edeceğim tabiki, çünkü her zaman ben yüzde seksen kalbim**(i)** dinliyorum. (Ö8)
Mal**(ı)** İstanbul'dan alıyoruz.(Ö7)
Ben size**(i)** anlamadım.(Ö7)
Biz balıktı**(ğ)** Karaköyde yedik. Oradaki balıkçıları**dı(ı)** biliyor musunuz?(Ö10)
Şerif iyi konuştu ben ona**(u)** beğendim.(Ö10)
Bugün bana**(beni)** aradı.(Ö11)
Hocam size**(i)** nasıl unutabilirim.(Ö12)
TÖMER'e gittim yalnız ben size**(i)** bulamadım.(Ö12)
Hepsisi(hepsi) evde mi izliyor?(Ö18)
Uçağı**(Uçak)** biletine şimdi baktım.(Ö11)
Herşey**(i)** çok özliyorum.(Ö15)
Herşey**(i)** beni(bana) soruyor.(Ö16)
Ama ne kadar güzel, bir lale**ye(yi)** görüp hoşlanacaksın.(Ö10)

Öğrenciler hal eklerinin kullanımında hata yaparken en çok belirtme ve yönelme hal ekinin kullanımında hata yapmaktadırlar. Diğer taraftan bulunma ve hal ekinin kullanımında çok fazla yanlış yapmadıkları tespit edilmiştir. Yönelme ve belirtme hal eklerinin kullanılmaması, yanlış kullanılması ve doğru hal ekinin kullanılmaması gibi hatalar tespit edilmiştir. Öğrenciler ismin üzerine doğrudan gelen hal eklerinde yanlış yapmalarının yanında özellikle isim tamlamalarından sonra zamir “n” si ile bağlanan hal eklerinde de birçok yanlışlık yapmıştır.

8.1.1.2. İyelik Ekleri

Türk **okulda(okulunda)** yani.(Ö21)
Belediye otobüsler**(ini)** ve otobüs duraklarını Trabzonspor renklerle(iyle) boyamışlar.(Ö22)
Merhaba öğretmen**(im)** nasılsın?(Ö26)
Çok korkuyorum yazma konu**(su)** ne olacak?(Ö5)

Ben kendim(**kendi**) gücüyle(**mle**) yapmak istedim.(Ö6)

Hocam, ödevini(**mi**) yapmadım.(Ö9)

Bugün ödevini(**mi**) yapmasam olur mu?(Ö10)

Nevruz bayramına röportaj hazırlık(**ğı**) yapıyorum.(Ö10)

Ben amcam(a) soyledim siz(**in**) söylediklerinizi.(Ö5)

Öğrenmeyi(k) çok hoşuna(**ma**) gidiyor.(Ö14)

Kimin konsere(**ine**) gitiğimi sormadınız?(Ö10)

Öğrenciler duygu ve düşüncelerini ifade ederken yine iyelik eklerinin kullanımında birçok hata yapmıştır. Özellikle isim tamlamalarının kullanımındaki hatalar göze çarpmaktadır. Türkçenin çekimli bir dil olması ve kelime türetirken her zaman eklere ihtiyaç duyulması öğrencilerin yeni kelime türetmelerinin de ve var olan kelimenin durumunu belirtmelerinde sorun yaşamasına neden olmaktadır.

8.1.1.3. Tamlayan Eki

Ben amcam(a) soyledim siz(**in**) söylediklerinizi.(Ö5)

İsim tamlamalarındaki iyelik eklerinde çok fazla yanlış bulunmasına rağmen tamlanan ekinde şaşırtıcı şekilde sadece bir yanlış tespit edilmiştir.

8.1.1.4. Çoğul Eki

Ne kadar güzel gollar(**ler**). (Ö10)

Benim hayallar(**ler**)im var. (Ö17)

Bugün saatlar(**ler**) bir saat ileri alınacak. (Ö21)

İstanbul’da çok insanlar(**insan**)la tanıştım.(Ö9)

Örneklerde görüldüğü üzere öğrenciler yabancı bir dilden geçen isimlere çoğul eki getirirken hata yapmaktadır. Çünkü belirtilen kelimenin son ünlü harfi kalınsa Türkçe dil bilgisi kurallarına göre kalın, ince ise ince ünlüyle devam etmelidir. Fakat yabancı dilden geçen bazı kelimelerde bu kural geçerli değildir. Bu yüzden yukarıda belirtilen hatalar yapılmıştır. Bununla beraber “çok” kelimesi gibi çoğulluk ifade eden sıfatlarla beraber çoğul eki kullanılmaz. Dil öğretiminde öğrencilerin yaptığı çoğul eki hatalarından en çok karşılaştığımız hatalardan biri de budur.

8.1.1.5. Vasıta Eki

Mesajınız(**la**) şeref verdiniz bize.(Ö19)

Bu arada beni(**mle**) görüşmek istediğin için çok sağol.(Ö23)

Haydi kimseyle(**e**) karışma. (Ö15)

Konuyla(**konuyu**) bekliyoruz .(Ö18)

Belediye otobüsler(ini) ve otobüs duraklarını Trabzonspor renklerle(**iyile**) boyamışlar.(Ö22)

Öğrenciler vasıta ekinin kullanımında da sorunlar yaşamaktadırlar. Özellikle büyük ünlü uyumunun kullanımı öğrencilerin yanlış yapmasına neden olmaktadır. “İle” vasıta eki bir ek olarak algılanmasına rağmen bağlaç olarak kullanıldığında ayrı yazılabilir. Bu ayrımı fark edemeyen öğrenci ayrı yazdığı zaman “ile” yi ünlü uyumuna uydurarak hata yapar. Fakat ile ayrı yazıldığı

zaman her zaman “ile” şeklinde yazılır ve ünlü uyumuna uymaz. Bununla beraber “ile” geldiği kelimeyle birleşik yazılırken kelimenin son harfi ünlü ise “-yle” veya “-yla” şeklinde yazılır. Bu kural öğrencilerin vasıta ekinin kullanımında sorun yaşamasına sebep olmaktadır.

8.1.2. Fiil Çekim Ekleri

Öğrenciler duygu ve düşüncelerini ifade ettikleri yazılı anlatımlarında fiil çekim ekleriyle ilgili çok fazla yazma yanlışlığı yapmamıştır.

8.1.2.1. Kip Ekleri

Allah korusun sen yıllarca yaşasın(yaşayasın) inşallah.(Ö23)

Eğer bu taraflara geliyorsunuzsa(geliyorsanız) haber verin.(Ö27)

8.1.2.2. Kişi Ekleri

Ama o gün yokmuşun(sun).(Ö2)

8.1.2.3. Soru Eki

O zaman şimdilik hala TÖMER’de çalışıyorsunuz mi(çalışıyor musunuz) hocam?(Ö28)

9. Sonuç ve Öneriler

Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde öğrencilerin en çok zorlandığı konuların başında dilbilgisi öğretimi gelmektedir. Öğrencilerin dil bilgisi dışında kalan diğer dil becerilerini edinmede dil bilgisi kadar zorlanmadıkları zaman içerisinde bu becerilerde bir gelişim gösterdikleri gözlemlenmektedir. Yazma becerisi öğrencinin dil bilgisi bilgisiyle paralel bir şekilde ilerlemektedir. Ne var ki dil bilgisi kurallarının istisna hallerinde öğrencinin zorlandığı görülmektedir. Bu çalışmada öğrencinin her hangi bir kaygı duymadan sohbet havasında gerçekleştirdiği konuşmalardaki yazma hatalarına baktığımızda öğrendiği dil bilgisini isim çekim eklerinde işletmede zorlandığını görmekteyiz. Bu çalışmada sırasıyla isim çekimlerinden belirtme hal eki, yönelme hal eki ile iyelik ekini kullanmada daha çok hata yaptıklarını görmekteyiz. Bunu bulunma hal eki, vasıta eki ve çoğul eki takip etmektedir. Öğrencilerin ileri düzeyde fiil çekim ekleriyle çok yanlış yapmadıkları da görülmüştür.

Öğrencilerin daha çok isim çekim eklerinde yanlış yapmalarını öğrencilerin hangi hal ekinin hangi fiille kullanacağını bir kurala göre öğrenemeyişine yatar. Öğrenciler özellikle A1 ve A2 seviyesinde öğrendikleri hal eklerini, ileri seviyelere doğru kavramakta, dil hâkimiyeti geliştikçe daha az yanlış yapmaktadırlar. Ama araştırmada, hal eklerini isimlere getirilişin de hala hataların olduğu görülmüştür. Araştırmada öğrencilerin yazma hatası yaptığı diğer konu da iyelik ekinin yanlış kullanılmasıdır. Temel seviyelerde öğretilen bu konularda öğrenciler iyelik eki ve belirtme hal ekini kavramada da zorlanmaktadır. Özellikle isimlerde fiillere göre değişen ve öğrencinin bir kurala göre ayıramadığı belirtme hal eki ve iyelik eklerini yanlış kullanma ileri seviyeler de bile görülmektedir. Bu çalışma, Türkçenin yabancılarla öğretilmesi noktasında, öğrencilerin öğrendiği dili kullanırken bize ne gibi hataların yapıldığını göstermekle beraber, Türkçeyi yabancılarla öğretenlere de yol gösterici olacaktır.

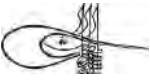
Çalışmadan hareketle Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin karşılaştığı çekim ekleri hatalarına şu çözüm yolları önerilebilir:

- A1 ve A2 seviyesinde verilen çekim ekleriyle ilgili dil bilgisi konuları verildikten sonra her hafta bir etkinlik verilebilir. Her etkinlikte farklı fiillerin yer aldığı cümlelerde yer alan isimlere uygun ekler getirilebilir.
- Özellikle A2 kurundan sonra öğrenciye haftada bir hal eklerinin kullanımıyla ilgili boşluk doldurma alıştırmaları verilebilir.
- Yazma derslerinde öğrencinin hal ekleriyle ilgili yazma yanlışlıkları işaretlenerek hatasının nereden kaynaklandığını kendisine buldurularak öğrenmesine olanak verilebilir.
- Beyin fırtınası tekniğinden yararlanarak “ben banka.....gidiyorum”, “ben sinema....geliyorum, “ o ben.....seviyor” örneklerinde olduğu gibi buna benzer örnekler önceden hazırlanarak öğrencilerden boşlukları tamamlamaları istenebilir.
- Özellikle isim tamlamalarının yapılışı konusunda temel bilgiler doğru verilmelidir.
- İsim tamlamalarının yanlış öğrenilmesi ileri seviyelerde öğrenilecek cümle yapılarını da etkileyecektir. Bu yüzden bu yapılar her seviyede şarkı, şiir, hikâye gibi metin türleriyle öğrencilerin motivasyonu sağlanarak tekrar edilmelidir.
- Yazma çalışmalarının, sınıf dışı ortamlardan özellikle sosyal medya araçları Facebook, Viber, Whats up gibi uygulamaları kullanılarak gerçekleşmesine olanak verilmelidir. Burada yapılan yazma hatalarının anında dönüt verilerek düzeltilmesi sağlanmalıdır.
- Son zamanlarda bloglar üzerinde araştırmalar yapılmaktadır. Öğrencilere, bloglar üzerinden haftalık bir konu verilip öğrencilerin yazma çalışması yapması sağlanmalıdır. Bu çalışma süresince tespit edilen yazma yanlışları eğitici tarafından düzeltilerek öğrenciyle paylaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKYOL, Hayati (2008). Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri. Ankara: Kök yayıncılık.
- AJJAN, Haya and HARTSHORNE Richard (2008) Investigating faculty decisions to adopt web 2.0 technologies: theory and empirical tests, ” *Internet and Higher Education*, 11, pp.71–80.
- BÖLÜKBAŞ, Fatma (2011). Arap öğrencilerin Türkçe yazılı anlatım becerilerinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, KILIÇ ÇAKMAK, Ebru, AKGÜN, Ö.Erkan, KARADENİZ, Şirin ve DEMİREL, Funda (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- CORDER, S. Pit (1974). “Error Analysis”, In J. P. B. Allen and S. Pit Corder (eds.) *Techniques in Applied Linguistics*, London: Oxford University Press, pp. 122-154.
- COŞKUN, Eyyup (2007), “Yazma Becerisi”, A. Kırkkılıç, H. Akyol (Ed.), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- DURMUŞ Mustafa (2013). *Yabancılar Türkçe Öğretimi*. Ankara: Grafiker Yayınları
- FİSİAK Jacek, *Theoretical Issues in Contrastive Linguistics*, John Benjamins Publishing, Amsterdam: 1981.

- GENÇ, Z. (2010). Web 2.0 yeniliklerinin eğitimde kullanımı: Bir Facebook eğitim uygulama örneği. Akademik Bilişim'10 - XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 10-12 Şubat, 237-242, Muğla: Muğla Üniversitesi
- GÜNDÜZ, Osman ve ŞİMŞEK, Tacettin (2011), Anlatma Teknikleri-2 Uygulamalı Yazma Eğitimi El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- L. SCHMUCKİ, S.K. MEEL, at all, "Social Networking in Education: Practices, Policies, and Realities in 2010," Available
- New Media Consortium and the EDUCAUSE Learning Initiative, "The Horizon Report, 2008 Edition", The New Media Consortium, (2008). http://www.nmc.org/pdf/2008_Horizon-Report.pdf (Erişim: 14 Şubat 2014)
- ÖZMEN, F, Aküzüm, C, SÜNKÜR, M, ve BAYSAL N. (2011). Sosyal Ağ Sitelerinin Eğitsel Ortamlardaki İşlevselliği. 6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11), 16-18 May 2011, Elazığ, Turkey
- RA'NA Sahragard ,BAHMAN GORJIAN , Zohre G. Shushtari The Impact Of Morphological And Syntactic Interferences On The Translation Of Media Headlines ,*International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World ,(IJLLALW) Volume 4 (4), December 2013 ISSN (online): 2289-2737 & ISSN (print): 2289-3245*
- RICHARDS, Jack C. (1974). A Noncontrastive Aproach to Error Analysis Hypothesis, Newyork: Longman.
- SELINKER, Larry (1974). "Interlanguage", in Richards, J. (Ed.). Error Analysis: Perspectives on Second Language Acquisition. 37-41. Essex: Longman.
- ŞAHİN, Esin Yağmur, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarındaki Ek Yanlıları, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal Of History School (JOHS) Eylül 2013 September 2013 Yıl 6, Sayı XV, ss. 433-449*
- ŞAHİN, Yusuf, ARAK, Hüseyin, DELLAL, A. Nevide, DEMİR, Aysin, ÖNEM, Evrim, CENGİZHAN, Lütfiye, ACAR, Yasemin, (2013), Farklı Boyutlarıyla Yabancı Dil Öğrenimi ve Öğretimi. Konya: Eğitim Yayınevi
- TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2013, Sayı: 13569. <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13569> (Erişim 14 Şubat 2014)
- VURAL, İzlem. (2012). İletişim. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- YAMAN, Havva (2010) Writing Anxiety of Turkish Students: Scale Development and the Working Procedures in Terms of Various Variables, *International Online Journal of Educational Sciences*, 2 (1), s. 267-289).
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayınevi. Ankara.
- http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/sukru_haluk_akalin_turk_dili_dunya_dili.pdf (Erişim: 01.02.2014)
- <http://www.edweb.net/fimages/op/PrincipalsandSocialNetworkingReport.pdf> (Erişim 10 Şubat 2013)

KADIN EVLİYALARIN ER/KEK OLARAK ANILMASI ÜZERİNDE TEVHİT VE MÜCERRETİLİĞİN ETKİSİ RABİA ADEVİYE ÖRNEĞİ*

*Nur KIPÇAK***

ÖZET

Tasavvuf ve klasik edebiyat metinlerinde zühde yönelen kadınlar “er” olarak anılır. Onların kadınlık durumundan söz etmek gerekmez, zahid bir kadının cinsiyetinden bahsetmek geleneğe uygun olmadığı gibi cinsellikle ilgili yerleşmiş ahlaki kurallara da ters düşmektedir. İslam dininde ruhbanîyetin olmadığı söylenir ama mücerredlik kurumuna birçok dönemde rastlanır. Zühhd hareketi tasavvufa dönüştüğü dönemde sufiler arasında cinsellikten feragat etmek oldukça yaygındır. Zahid kadınlara dair metinlerde cinsellikten feragat etmekle cinsiyetin tevhitle yokluğu birbirinden farklı iki olgu olarak ayrılmadığı için anlam karmaşası vardır. Zühhd hareketi içinde ilk defa erkek olarak anılan kadın Rabia Adeviye’dir. Yine bu alanda kadın, doğası gereği bir yandan şerir, zelil ve dünyevi addedilirken diğer yandan ulvi, bağışlayıcı ve öğretici kabul edilir. Söz konusu ikilik durumu, kadınları kendi arasında bölüp bir kısmının Allah’la arasına erkeği koyarak bir hiyerarşi oluşturur. Ve geriye kalan, ancak nadir tesadüflerle ortaya çıkabilen zahid kadınları da erkek ilan eder. Bu yazının amacı, yazar ve sufilerin Hicri ikinci asırda zahid kadınları cinsiyetlerinden “kurtarma” kaygısı ve çabasını Margaret Smith ve Ömer Rıza Doğrul’un yazdığı iki biyografisini karşılaştırarak Rabia Adeviye örneği üzerinden incelemektir. Nitekim Rabia Adeviye’nin kadın evliya olma durumunu Smith, çekingen üslubuyla İslam’da ve tasavvufta kadın konusuna odaklanarak anlatırken, Doğrul bu kadınlığı atlatılması gereken, iç çatışmalar sonucu nihayet terk edilen bir zayıflık, uyumsuzluk olarak tarif eder.

Anahtar Kelimeler:Rabia Adeviye, sevgi, müennes, müzekker, cinsiyet.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**İstanbul Üniversitesi, El-mek: nurkipcak@hotmail.com

EFFECTS OF CELIBACY AND ONENESS ON REFERRED SAINT WOMEN AS MEN

RABIA ADAWIYA MODEL

ABSTRACT

In texts from classical literature and Sufism women who inclined to asceticism are referred as “men”. There is no need to talk about their womanhood since it would not be proper to speak of the sex of an ascetic, it opposes to established moral principles. Although it is said that there is no priesthood in Islam, celibacy could be found in many periods. When asceticism turned into Sufism, abstaining from sexual intercourse was quite a common phenomenon among Sufis. Since distinction between two phenomena, foregoing from sex and the absence of sex in oneness, is not clear, there is an ambiguity in those texts concerning to the ascetic women. The first woman who was called as man in Zuhd movement is Rabia Adawiya. Again, referring to this matter, woman is acknowledged as evil, despicable, profane on one hand and divine, forgiving, instructive on the other. This ambiguity makes a division between women; puts a man between some of the women and God and causes hierarchies. And it declares that women who only can appear thanks to some coincidences are men. The purpose of this paper is to examine the endeavours and apprehensions of writers and Sufis to rescue ascetic women from womanhood in the second century of the Hegira through the example of Rabia Adawiya by comparing two biographies written by Margaret Smith and Omar Riza Dogrul. While Smith, in a rather hesitant style, explains Rabia Adawiya’s case, of being a woman saint, by focusing on the woman issue in Islam and Sufism, Dogrul defines her womanhood as an impotence and inconsistency that should eventually be overcome in consequence of an inner conflict.

Key Words: Rabia Adawiya, love, femininity, masculinity, gender.

Giriş

Biyografi sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak kullanılan “yaşamöyküsü” bu türün öyküleştirmeye, kurmacayla olan yakın ilişkisini vurgular. Biyografi yazarı, hem konu aldığı kişinin hayatındaki somut olayları seçerek anlatmak hem de okurun gözü önüne gerçekten yaşadığı bilinen bir karakteri getirmekle yükümlüdür. Genellikle bu iki ödevden ilkinin yapmak daha kolaydır, ne de olsa pek çok olayın tarihleri, mekânları ve kişileri somut gerçekliğe dayalı ve bellidir. İkincisiye yazarın anlatıya bütünlük, canlılık hissi vereceği dili ve dehasına kalmıştır tamamen; tarafından yaşamın nasıl kurgulanacağına.¹

Biyografiler, tarihi gerçeklik ve kurgunun senteziyle yazılır fakat Rabia Adeviye’nin hakkında tarihi bilgi oldukça azdır: Basralı’dır, Hicri II. asırda yani kesin olarak bilinmemekle beraber M.714-801 yıllarında yaşamıştır ve bir tasavvuf ekolünün kurucusudur. Bu yüzden biyografileri, belli tarihi mekân ve kişilerden çok rivayetlere dayanır. Rabia’nın biyografilerine

¹ Rana Tekcan, “Sessiz Sedasız Yaşayanlar: Biyografide Kadın”, içinde *Kadınlar Dile Düşünce*, der. Sibel Irzık, Jale Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 146,147.

yansıyan tarihi bilgi kıttır ama biyografilerinin menkıbelere dayanması, onun hayal ürünü bir karakter olduğu anlamına gelmez, “menkıbe”nin, genel olarak bir dine ve tarihe mal olmuş kişiler etrafında teşekkül eden efsane olduğunu hatırladığımızda bile. Nitekim Rabia henüz on, on iki yaşlarındayken Hasan Basri vefat ettiği halde, ikisi menkıbelerde sürekli karşılaştırılan, konuşturulan zahidlerdir. Muhtemelen bu menkıbelerde karşılaştırılan iki ekoldür ve esas konu, “korku”dan ziyade “sevgi” yolunu benimsemiş Rabia Adeviye taraftarlarının kendi düşüncelerini öne çıkarma ve yüceltme çabasıdır.²

Biyografi yazarına düşen, karıştırılan isimlerden ve tarihlerden doğru ya da doğruya en yakın olanı bulmak, yazma Arapça eserlerden ismini ayırıp kıyaslamalara tabii tutmaktır ki muhtemelen bu zorluklar yüzünden onun hakkında çok az sayıda araştırma yapılmış, eser yazılmıştır. Benim karşılaştırmak için esas aldığım iki biyografiden biri Margaret Smith’e ait 1928’de yayınlanan *Bir Kadın Sufi Rabia* isimli eser, diğeri ise Ömer Rıza Doğrul’un 1950’de yayınlanan eseri *Hazreti Rabiâtül Adeviye*. Her iki yazar da değindikleri birçok eserin yanı sıra temel kaynak olarak Attar’ın *Tezkiretül Evliya*’sına başvurur. Smith’in eseri, kurgu bakımından daha zayıf, daha çekingen bir üslupla yazılmıştır. Öte yandan *Hazreti Rabiâtül Adeviye*’nin birinci kısmında Doğrul’un üslubu ve yorumu Smith’inkinden oldukça farklıdır: Rabia’nın tasavvuf yolunda velayet mertebesine erişene kadar geçen hayatını kurgular ve psikolojik betimlemelere, iç çatışmalara yer verir.

Rabia Adeviye’nin kadın evliya olma durumunu Smith, çekingen üslubuyla İslam’da ve tasavvufta kadın konusuna odaklanarak anlattığı, Doğrul ise bu kadınlığı atlatılması gereken, iç çatışmalar sonucu nihayet terk edilen bir zayıflık, uyumsuzluk olarak tarif ettiği için her iki eser de meta-biyografi olmaktan uzak, azizler için yazılan methiyelere benzemektedir.

Zühd anlayışı ve İki sevgi

“Zühd”, bir şeye meyletmemek, ondan yüz çevirmek anlamına gelir ve bu terk etme, o şeyi günah saymaktan, küçümsemekten kaynaklanmaktadır, ama inzivaya çekilmek, dünya nimetlerine tamamen sırt çevirmek ve yoksulluk çekmek değildir.³

Menkıbeye göre, Rabia, rızkını sağlamak için birkaç yumak iplik eğirir ve iki akçeye satar bunları. Akçeleri aldığı anda birini sağ, diğerini sol elinde tutar çünkü üst üste yığıldıkları zaman bu birikimin kendisini ilminden alıkoyacağından korkmaktadır. Onun deyimiyle parayı yığan, ilmin ne olduğunu sormamalıdır. Zühd, mala sahip olmamak değil, malın insana sahip olmasını ve yönlendirmesini önlemektir. Allah, Rabia’ya bir keresinde şöyle der: “İstersen dünyanın malını sana vereyim, ancak dünya sevgisiyle benim sevgim bir yere sığmaz.”⁴

“Sufi” ve “tasavvuf” sözcükleri Kur’an ve hadislerde anılmadığı gibi sahabe ve tabiin devrinde de bilinen kavramlar değildir. Tebe-i tabiin döneminde İslam coğrafyası genişleyip refah seviye yükseldikçe lükse düşkünlük, yozlaşma, gelir dağılımındaki eşitsizlik artar. Bunun üzerine merkezden uzaklaşıp ibadete ve insanı sadeliğe ulaştıran zühde yönelenlere halk tarafından farklı yörelerde ve zamanlarda verilmeye başlanan bir takım isimlerden biridir. “Sufi”nin tam olarak hangi kelimedenden türediği, dolayısıyla ne tür bir kavrama gönderme olduğu konusunda birçok farklı görüş vardır. İlk defa Kufe veya Basra’da dile getirilmiştir.⁵

² Bekir Şişman, *Kadın Evliya Menkıbeleri*, Şule Yayınları, İstanbul, 2009, s. 34. Ayrıca Hasan Basri ve Rabia’nın karşılaşması hakkında farklı bir yorum için bkz. çev. S. Aykut, E. Güneç, Y. Atak, A. Birışık, F. Aydın, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları: Hilyetü’i Evliya, Sıfatü’s-Safve*, V, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s. 451.

³Kadir Özköse, “Zühd ve Sufilerin Zühde Yükladıkları Anlam Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI. No: 1, 2012, s. 179.

⁴ Feridüddin Attar, *Evliya Tezkireleri*, Çev. Süleyman Uludağ, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 104, 107.

⁵ Özköse, A.g.e., s. 183, 184, Mircae Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Muhammed’den Reform Çağına*, çev. Ali Berktaş, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 144.

“Zühd” de “sufi” gibi Kur’an’da ve hadislerde bizatihi geçmemesine rağmen, İslami ve Kurani bir kavram, ilk dönem İslam toplumunun genel yaşam tarzıdır. Medine’nin zenginleşmesiyle ilkin buradaki lükse karşı bir tepki olarak gelişen zühd anlayışı, daha sonraları Kufe ve Basra’da hâkim olmuştur. Kufe ve Basra’daki zühd anlayışı üzerinde Müslümanlar arasında çıkan çatışmaların önemli bir etkisi vardır. Emevi iktidarının dünyeviliği ve sefahatine ayrıca Hariciliğin doğurduğu siyasi çatışmalara bir tepki olarak harekete dönüşür zühd, bir nevi sivil direniştir. Hilafetin saltanata evrilmesinin ardından zahidler, Emevi yöneticilerinin pek de dindarca olmayan, düşünce ve inanç özgürlüğünü kısıtlayıcı politikalarına karşı ahlaki öne alarak zühd hareketine sığınır.⁶

İlk iki asırda tamamen toplumsal, siyasal ve iktisadi koşullara tepki olarak ortaya çıkan, vahyin ilkeleri dışında herhangi bir kurala dayanmayan zühd hareketi, iki yüz yıl sonra teoriler ve doktrinlerle tasavvufa evrilir. Yani ilk sufiler, zühd hareketinin mensupları; zahid, sufinin en genel adıdır.

Nicholson’a göre Rabia Adeviye’nin önemi, zühde yepyeni bir ekol getirmiş olmasıyla ilgilidir. Allah’ın ezeli güzelliğini düşünmek ve bu güzelliğe katılmak için “sevgi”yi vesile edinen ilk kişi değil, ama bu akımın temsilcisidir o, Tanrı’dan “sevgili” olarak bahseder. Ancak Rabia’nın bu ekolün temsilcisi olması, “korku”dan tamamen bağımsız olduğu anlamına gelmez zira öğretisinde “sevgi”, “umut” ve “korku” birbirine bağlıdır. Rabia, “sevgi”yi kendinden sonra gelen sufilere bir kavram olarak bırakır, dahası kavramın tahlilini de ilk kez ortaya koyan kişidir.⁷

Süfyan Sevrî ona imanın temelini sorduğunda, “Cehennem korkusuyla ibadet etmedim, ücret karşılığı kölelik olurdu bu. Cenneti umarak da karşılık beklemedim. Yalnız O’nun sevgisi için ibadet ettim” der. “İki aşk” üzerine ünlü dizelerini bu sohbet üzerine söylediği rivayet edilir:

“Seni iki sevgiyle seviyorum, biri bizatihi benimdir, hodbin.

Diğeri senin, sevlilmeye dair liyakatin.

Benim olan, seni yâd.

Sana layık olan beni yüceltmendir temaşa için.

Hiçbirinde övgü yok bana, gereken yok.

Hamd ve şükür sanadır her iki sevgimde.”⁸

Doğrul, Rabia’nın iki aşk tahlilini, iç çatışmalarının tezahürü olarak değerlendirir; bu hikâye, onun kölelikten tevhide varan süreçte yaşadığı ikilem ve tercihleriyle ilgilidir. Rabia’nın kölelikten kurtuluşu, hemen hemen bütün kaynaklarda şöyle geçer: Efendisi bir gece uyanır ve Allah’a “Seninle hemhâl olamıyorum her an, beni bir mahlûkun emrine verdin.” dediğini duyar. Rabia’nın bulunduğu yerde kaynağı görünmeyen bir ışık vardır bu sırada; duasını duyan ve ışığı gören efendisi onu azat eder.⁹ Fakat Rabia, kölelikten kurtulduğu zaman duasının peşinden gitmek yerine, ilkin rakkaselik ve sazandelik yapmıştır. Daha sonra ney üfleyerek hayatını kazanmaya başlar. Bütün bunları Attar’ın geçiştirdiği gibi yakışıksız değil, tabii bir durum olarak görmemiz konusunda bizi uyaran Doğrul, Rabia’nın özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz Allah’ı unuttuğunu fakat bir zaman sonra manevi olarak boşluğa düşüp huzursuzluğundan kurtulmak için yeniden

⁶ Hatice Çubukçu, *İlk Dönem Hanım Sufiler*, İnsan yayınları, İstanbul, 2006, s. 28.

⁷ Ebu’l-Vefâ el- Guneymi et- Taftazânî, “Zühd Hareketinin Tasavvufa Dönüşüm Süreci –Rabiâtül Adeviye Örneği–“, Çev. Ahmet Ögke, *Ekev Akademi Dergisi*, C. III. No: 1 Bahar 2001, s. 112, 114.

⁸ Magaret Smith, *Muslim Women Mystics: The Life and Work of Rabi’a And Other Women Mystics in Islam*, Oneworld Publications, Oxford, 2001, s. 126.

⁹ Attar, *A.g.e.*, s. 99.

hatırladığını söyler. Dahası, bu hatırlama hem “korku” hem de bir mürşitle mümkün olmuştur. Hocasız değildir, çünkü bu sıralarda Basra’daki camilere uğramaya başlamış, Hasan Basri’nin öğrencilerini dinlemiş ve muhtemelen Rebah bin Amr ile tanışmıştır. Rebah bin Amr, onu aşırılıklarla dolu hayatından kurtarıp velayete iletir. Yazarın coşkunu bir hayal gücüne sahip olduğu için güvenilir bilgiler sunmamakla suçladığı Attar ise onun rakkaselik, sazencilik ve neyzenlik yaptıktan sonra inzivaya çekildiğini söyler. Doğumu, çocukluğu, zühdü ve şiirleri olmak üzere bütün hayatından toplam on üç sayfada bahsettiğini göz önünde bulundurursak, belki de geçiştirmiyor, sadece onu kurtarıp zühd hayatını “bahşeden” bir erkekten bahsetmiyordur.¹⁰

Zühde “korku”yla başlaması da yine bu camilere devam etmesi ve Hasan Basri’nin öğrencilerinin yaydığı öğretiye ilgi duymasıyla ilgilidir; Doğrul’u takip etmeye devam ediyorum: Rabia, kölelik esaretinden kurtulup bir başka esarete düşmüştü ve her iki esaret de ona göre değildir. Bazı insanlar kendilerini bu âlemde ifade edemediklerinde bir başka âlemde ifade etmek ister. Mesele kendini ifade etmekle ilgili olduğu için zühd yolunda herkes kendi ruhi mizacına tabidir; “korku”yu da seçebilir, “sevgi”yi de ve Rabia bir kadın olduğuna göre ikinci yolu tercih etmiştir. Rabia’nın camilere gitmesinin Rebah bin Amr’la tanışma vesilesi olduğunu söylemesine rağmen yazar, Rabia’nın herhangi bir meclise devam etmesine ve dergâha girmesine kadın olmasının engel teşkil ettiğinden bahseder; hatta Hasan Basri’nin dergâhlarından birinde bulunabilseydi, sevgi ekolünü hiç kuramayacaktı belki de. Doğrul’un bize anlattığı şey kısaca şu: Sevgi yolunu seçmesinin iki nedeni vardır; birincisi, Rabia, dönemin en büyük mutasavvıfı sayılan Hasan Basri’nin öğretisi ve onun öğrencisi Rebah bin Amr’ın etkisiyle ilkin zühdünü korku üzere yaşar ama kadın olması bu zühdü sürdürmeye müsaade etmez; ikincisi, geçmişte dünyaya sevgiyle bakan, onu sevgi üzere ele geçirmeye çalışan biridir.¹¹ Ancak Rabia’nın döneminde ve ondan önce birçok kadın vardır sevgi ekolünü kurmamış veya hiç tercih etmemiş olan. İlle de kadın oldukları, “doğaları bunu gerektirdiği” için zühdlerini “sevgi” üzere yaşıyor değillerdir. Aksine zühdünün temel karakteri korku ve hüzn olan onlarca kadın vardır.

İlk iki asırda zahidler, bir ekol seçimi yapmak yerine, bizatihi, kendi ruhlarını Allah’la nasıl ilişkilendiriyorlarsa öyle yaşamışlardır zühdlerini. Mezkûr ilişkilendirmenin dışında zühdün farklılığı için belirleyici olan diğer koşullar, kadınlık ya da erkeklik durumunun müsaadesi değil, toplumsal, iktisadi ve siyasi atmosferdir. Lüksten duyulan rahatsızlık, Emevi Hanedanlığının uygulamaları öncesinde, Halife Hz. Osman’ın katli, Sıffin Savaşı, Cemal ve Kerbela vakası, Hz. Hüseyin’in katlinden duyulan pişmanlık, hüzn dayalı zühdün öne çıkmasında etkili olmuştur. Halife Hz. Ali taraftarlarının sığındığı Kufe ve karşıtlarının bulunduğu Basra’nın ortak yanlarından biri, bütün bu çatışmalardan ıstırap duyan zahidlerin her iki şehirde de, zühdlerini “korku” ve “hüzn” üzerine yaşıyor olmalarıdır. Toplumsal ve siyasi koşulların yumuşaması, Abbasi İktidarının gelişile yaşanan değişimler zühd anlayışını da etkilemiş, “korku ve hüzn”, “sevgi”ye bırakmıştır yerini. Berde Samiriye, Habibe Adeviye gibi zahidlerin sözleri ve zühdlerini dikkate alırsak, Hasan Basri’nin temsil ettiği hüzn ve korku anlayışının tedricen yerini “sevgi”ye bıraktığını, zühdün giderek kabuk değiştirdiğini ve bu yeni hâlinin Rabia Adeviye’de temsilini bulunduğunu görebiliriz.¹²

Rabia’nın sevgiyi bir “son çare metodu”, bir araç olarak kullandığını söyler Doğrul. Yazara göre, Rabia, kendinden sonra yazılacak tasavvuf kitaplarına konu olan şiirlerini, Allah’a tövbe ettiği sırada O’nu unutarak eski yaşamındaki sevgililerinden birine, yazarın deyimiyle muhtemelen Übüle Nehri’nin kıyılarında erkeklerle geçirdiği geceleri hatırlayarak yazmıştır. Öyle ki gerçek bir tarihçi, onun bu şiirleri, Allah’a seslense dahi bir erkekle yaşadığı aşk tecrübesini hatırlayarak yazdığını gözden kaçırmaz: “Hz. Rabia’nın ilahî aşk hissetmeğe başladığı aşikârdı. Fakat onun bu

¹⁰ Krş. Ömer Rıza Doğrul, *Hazreti Rabiâtül Adeviyye*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1986, s. 56, 60, Attar, A.g.e., s. 100.

¹¹ Doğrul, A.g.e., s. 94,49,50.

¹² Çubukçu, A.g.e., s. 52, 64.

hissine başka hisler de karışıyordu.”¹³ Oysa Rabia’nın zühde getirdiği yenilik tam da budur: Allah’tan hasreti duyulan, umudun kaynağı “sevgili” olarak bahsederken O’nu arzulamaktan ve baş başa kalma dileğinden söz eder. Aslında Rabia’dan yüzyıllar sonra bile sufi kadınların yazdıkları şiirler yanlış anlaşılınca, kimi zaman tekrar şiir yoluyla bu yanlış anlamalarla dalga geçmiş, kimi zaman da şiirlerinde Allah’ın isimlerini açıkça anmışlardır.

Doğrul’a göre Rabia, “iki aşk”la ilgili ünlü dizelerini dile getirdiğinde henüz Allah’ı görme ya da velayet safhasına ulaşmamıştır, sevginin ikiliğine inanıyordur ve bu ikilikten kurtulamamıştır henüz. Diğer yandan Rabia’nın başlıca amacının Allah’a dair iki sevgiyi birbirinden ayırmak olduğunu söyler Smith. Biri, çok sevdiği halde sevmekten kendine bir tatmin, kendi için bir şeyler arayan, böylece sevginin sonucu olarak tatmine varacak bir sevgidir, insanın insana duyduğu aşka benzer, her zaman benlik bulunur içinde. Diğeri kendisi için bir şey aramayan, yalnız sevileni yüceltmek için sevmektir ki insanın insana nadiren duyabileceği, benliğin yok olduğu bir sevgidir.¹⁴

Rabia’dan önce kimse bu iki sevgiyi birbirinden ayırıp cennet beklentisi ya da cehennem endişesi duymadan sevmeye dair bir kavram ortaya koymamıştır. Ahiretten vazgeçen ilk kişi Rabia Adeviye’dir. Bir elinde su dolu kova diğesinde tutuşmuş meşale gören halk ona bu halde nereye, ne yapmaya gittiğini sorduklarında, cenneti yakmak cehennemi de söndürmek istediğini söyler. Böylece artık cehennem korkusu ya da cennet endişesiyle ibadet etmeyecektir kimse. Onun sözleri büyük bir cesaretin yansımasıdır. Ona Kâbe’yi sorduklarında, Kâbe’nin Rabbi’nin peşinde olup Kâbe ile bir işinin olmadığını; Hz. Peygamber’e olan muhabbetini ve şeytana duyduğu nefretini sorduklarında, kalbinde Hz. Peygamber’e duyacağı sevgiye de şeytana duyacağı nefrete de yer olmadığını; cenneti sorduklarında ise önce komşuyu sonra evi aradığını söyler.¹⁵

Tasavvufdaki ahreti terk ediş, beklentisiz sevgi, Rabia’nın “iki aşk” tahliliyle başlar. Rabia’nın iki aşk tahliliyle artık sufiler için cehennem Allah’ın varlığından ayrı düşülen yerden başka bir şey, cennet de maddi manevi kıymetlerle dolu bir yer değil, tevhid halidir. Rabia Adeviye’nin yaşadığı dönemde hareket, teoriyle henüz buluşmamış, bu zühd anlayışı da onun tarafından öğreti olarak dayatılmamıştır. Etrafındaki kesim ondan etkilenecek belli başlı söylem ve davranışlarını örnek alıp uygular, duyurur ve yaygınlaştırır. Daha sonraları ekol ve öğreti olarak anılacak ama kendi döneminde tamamen bir zühd yaşamından ibaret olan yolu, sözlü kültürle yayılır. Bir mürşitten ders almadığı için de kaynağında kendisi bulunur.¹⁶

Makbul Kadınlar: Erkek ya da Anne

Dolaysız Allah arayışını ifade eden zühd hareketi, tasavvufa evrilse dahi özünü zühd oluşturur ve amelidir. Allah’la insan arasındaki bağın toplumsal ya da doktriner bir kaideye bağlanmadığını, “insanı kâmil” olmak üzere tek bir insan ideali olduğunu vurgulayan tasavvufun bu yanı, kadınlara özgürlük sağlar.¹⁷ Ancak İslam geleneğinden farklı olan bu yanına karşılık, tasavvufun belli bir ideal kadın tasavvuru vardır ve söz konusu kadın ancak nadir tesadüflerle ortaya çıkar, çıktığında ise kadın sayılmaz artık.¹⁸

¹³ Doğrul, A.g.e., s. 74.

¹⁴ Krş. Doğrul, A.g.e., s. 164, Margaret Smith, *Bir Kadın Sufi Rabia*, çev. Özlem Eraydın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 146.

¹⁵ Attar, A.g.e., s. 100, 107.

¹⁶ Şişman, A.g.e., s. 46.

¹⁷ Veliliğin kadınlık ve erkekliğin üstünde bir kimlik oluşuyla ve hangi tarikatların kadınların bu kimliğine ne kadar yer açtığıyla ilgili olarak bkz. Hülya Küçük, “Mevlevî Hanım ve Halife ve Şeyhler”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, No: 20, İstanbul, 2007, s. 69, 70.

¹⁸ Kadının erkek tarafından sürekli korkutulması, cezalandırılması gereken dini ve aklı eksik, kötücül ve murdar bir mahluk olduğuna dair hadis ve İslam geleneğini inceleyen bazı kaynaklar için bkz: Beyza Bilgin, *İslam’da Kadının Rolü, Türkiye’de Kadın*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2005, Hidayet Şefkatlı Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslam*

Attar, toplam doksan yedi evliyadan bahsettiği hacimli eseri Tezkiretül Evliya'da kadın zahid olarak sadece Rabia Adeviye'den bahsetmiştir ve ona ayırdığı yer için de şöyle bir açıklama yapmak zorunda hissetmiştir kendini:

“Biri çıkıp da onu, niçin erkekler safında zikrettim diye sorarsa derim ki Hâce-i Enbiya, (s.s.v.) Allah sizin suretinize bakmaz buyurmuşlardır. İmdi amel surete göre olmayıp iyi niyete göredir... *Bir kadın Allahü Teala'nın yolunda er olursa artık ona kadın denilemez.* Nitekim Abbase-i Tusi, “Yarın arasatta, “Ey erler!” diye nida edildiğinde, önde gelenler safına ilk önce ayağını basacak olan Hz. Meryem'dir,” demiştir.”¹⁹

Kadın olarak anılmaktan “kurtulan, kurtarılan” evliyalar Rabia ve Meryem ile sınırlı değildir. Beyazıt Bistami, Nişabur'lu Fatıma için “*Kim kadın kıyafeti içinde er görmek isterse Fatma'ya baksın.*” der.²⁰

Arapça'da “nefs”, kadınla özdeşleştirilir; ikisi birlikte genellikle alçak, kötülüğe teşvik edici ruhu simgeler. Tasavvufta ve İslam geleneğinde kadın genellikle nefistir; yaratıcıdan uzak olduğu gibi erkeği de hayatın ulvi amaçlarından uzaklaştıran nefsi emarenin insan biçimidir.²¹

Gazali, “Kadın nefse benzer, yularını gevşek tutarsan serkeşleşir, seni ardından sürükler, sıkı tutarsan ona sahip olursun.” der. Nefs, diş ve anne, akıl ile yüce ruh ise eril ve babadır. Nefs doyumsuz olduğuna göre elbette kadın da doyumsuzdur.²² Zahid ve sufiler kötiledikleri hatta leşe ya da domuza benzettikleri dünyayı kadına da benzetirler: “Dünya kadına benzetildiğine göre benzetilen kadın, benzeyen dünyadan daha kötüdür.”²³ Yani elimizde “doğal olarak”, dünyevi, şehvetperest, şerir ve serkeş kadın imgesi vardır.

Ama bu hikâyenin tersi de var, Allah-erkek-kadın hiyerarşisine “rahim” eklendiğinde tersine dönen bir denklem. Anneleri, zahidlerin ilk hocaları ve mürşitleridir. Zühdün ve tasavvufun gelişiminde muazzam rolü olan anne ve ihtiyar kadınlar metinlerde o kadar yüceltilmiştir ki peygamberler ve evliyalar anneye benzetilir. Mürşit-mürit ve peygamber-ümme ilişkisi, anne çocuk ilişkisinin bir başka halidir.²⁴

Kadının, kadın olarak zühdünü yaşayabileceği, hatta “anne” olarak Allah'a iki kat daha yakın olduğunu savunan anlayışa göre ruh müennestir, eril değil. Tasavvuftaki bu ikiliğe dair en belirgin örneklerden biri *Mesnevi*'deki kadın imgesidir.²⁵

Son olarak, metinlerde kadınların erkek olarak anılmaması gerektiğini vurgulayan Abdurrahman Cami, otuz dört kadın evliyadan bahsettiği eseri *Nefahatül Üns*'te şöyle söyler:

Geleneğindeki İzdüşümleri, Otto Yayınları, Ankara, 2000, Hafsa Fidan, *Kur'an'da Kadın İmgesi*, Vadi Yayınları, Ankara, 2006.

¹⁹ Attar, A.g.e., s. 98 (Vurgu bana ait).

²⁰ Süleyman Uludağ, *Bâyezîd-i Bistâmî*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994, s. 105 (Vurgu bana ait).

²¹ Ebû Tâlib el-Mekki, *Kütü'l Kulûb*, IV, çev. ve haz. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 305. Bu noktada, makalenin amacı, dil ve cinsiyet arasındaki ilişkinin çeşitliliğine dikkat çekmek olduğu için atıfta bulunduğum Ebû Tâlib el-Mekki'nin “nefs”i kadınla özdeşleştirmesine dair Küçük'e ait farklı bir yorumu da not düşmek istiyorum: “Unutulmamalıdır ki nefsin sadece, “emmâre” hali kötüdür ve mücâhede ve riyâzet yoluyla levvâme, mülhime gibi mertebeleri katetme imkânı her zaman mümkün olduğundan, mutlaka kötü olması gerekmez. Bu durumda, nefsin kadın sûretinde görülmesinde, “kadının mutlak zemmi” olabilecek bir malzeme yoktur.” Bkz. Hülya Küçük, “Anne Nûr el-Ensâriyye'den Âlime-i Hicaz Fahrû'n-Nisâ Bint Rüstem'e: Muhyiddîn İbn Arabî'nin Çevresindeki Hanımlar”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, No:23, İstanbul, 2009, s. 194.

²² Muhammed Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, II, çev. Ahmed Serdaroglu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 117.

²³ Süleyman Uludağ, *Sufî Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 23, 24.

²⁴ Camille Adams Helminski, *Sufî Kadınlar Gizli Bir Hazine*, çev. Aslı Özer, Dharma Yayınları, İstanbul, 2004, s. 31., Küçük, A.g.e., s. 195, 217.

²⁵ Uludağ, A.g.e., s. 22, 119. Başka birçok teşbih örneği için bkz. Annemarie Schimmel, *Ruhum Bir Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 120. Bütün bu teşbihlere göre kadın “doğal olarak” aşka yatkındır, sevmeye ve sevilmeye, hasret duymaya ve karşılık vermeye. Sevmesi de sevilmesi de etkindir, edilgen değil.

“İbni Arabî’nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*’de bahsettiğine göre yazarların, rical (erkekler) adıyla zikrettiği kişilerin hepsi de er sufi değil, bir kısmı da kadın sufîyedir. Lakin er sufiler çoğunlukta olduğu için “recul, er” deyimini yaygın olarak kullanılır. Abdalların (veliler) sayısının kırk er değil, kırk nefstir (can) diye tarifi, tam da bu yüzdendir; içlerinde kadınlar da vardır.”²⁶

Beden ve Dünya-Kadın

Rabia Adeviye, hiç evlenmemiştir. Bu konudaki menkıbeler, çok sayıda nüfuslu insanın onunla evlenmek istemesi ve onun bu teklifleri iki nedenden dolayı reddetmesine dayanır. Birincisi, zihnini meşgul eden birçok soru olduğu halde vaktini bir erkekle geçiremeyeceğini söyler. Onun kölelikten kurtuluş sürecini ve vaktini sorularına hasretmek istemesini dikkate alırsak, bu sebep hayatına ve kişiliğine aykırı düşmeyen bir gerektir. İkinci nedense Rabia’nın evlenecek bedeni olmadığını söylemesidir yani velayete ulaşması. Buna fenâ mertebesi denir, tevhidten geçerek Allah’ın birliğine katılma hâli.

Tevhid, sufiler için Allah’ın birliğini kabul etmekten daha fazlasını ifade eder, ikilikten ve çokluktan kurtulmak, Allah’la bir olmak, O’nun varlığına katılmaktır. Kur’ana ve müslümanların inandığına göre Allah’ın cinsiyeti yoktur.²⁷ Bu yüzden de tevhide ulaşan kişinin “o an için” cinsiyeti yok olur. Zahid her şeyi bir gördüğü için cinsiyet ayrımı da yapamaz. Tevhid için cinsellikten feragat etmek gerekip gerekmediği konusunda iki farklı görüş savunur zahidler.

Rabia Adeviye, kendisine evlilik teklifi edenlerden birine vücudunun olmadığını söyler: “Nikâh vücudu olanlar içindir ama ben, ben olarak var değilim, O olarak varım. Bulunan ve mevcut olan her şeyi O’nun uğruna kaybettim.” Rabia, “Ben artık erim, erkek sayılırım.” dememiştir, cinsiyeti değişmiyor, sadece yok oluyordur ve aynı durum, erkekler için de geçerlidir.²⁸

Rabia’nın yukarıdaki yanıtı her ne kadar tevhidle ilgili olsa da onun cinsellikten feragat ettiği ihtimal dâhilindedir çünkü bazı kaynaklara göre bir başkasını, teklifi yüzünden şehvetperestlikle suçlar. Bu kişi bir mutasavvıftır ve eğer Rabia, bu suçlamayı yapıyorsa döneminin bekârlık akımından etkilendiği söylenebilir. Bu akıma göre zühd, ancak cinsellikten feragat ederek yaşanabilir.

Hicri II. asırdan itibaren zahidler, mücerretlik (bekârlık) kurumuyla İslam’a ruhbanıyeti yaklaştırmışlardır. Bu eğilim için dayanan hadislerden birine göre, Hz. Peygamber, iki yüzyıldan itibaren evli ve çocuklu olmayanların daha hayırlı olacağını söylemiştir.²⁹

Kadını şehvet ve dünya ile özdeşleştirmekte o kadar ileri gider ki erkek zahidler, dünyadan korktukları ve uzak durmaya çalıştıkları kadar kadından da korkar ve uzak durulmasını salık verirler. Cüneyd Bağdadi, “Ahiret yoluna giren müridin üç şey ile meşgul olmamasını severim.

²⁶ Abdurrahman Cami, *Evliya Menkıbeleri*, çev. Lâmi Çelebi, haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 805.

²⁷ Kur’an’da Allah’ın cinsiyetinin olmadığına dair birçok ayet vardır. Bunlardan bazıları için bkz. Meryem 19/88-92, İhlas 112/3-4, Tevbe 9/30, Enam 6/100. Haz. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007, III, s. 619-620, V, 716. İslam’daki erkek Tanrı’yle ilgili olarak ve aynı ayetlerin farklı bir yorumu için bkz. Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9, 10, 74, 75.

²⁸ Attar, A.g.e., s. 104, Smith, A.g.e., s. 205.

²⁹ el-Mekkî, A.g.e., s. 292, Gazâlî, A.g.e., s. 66. Hepsini burada anmadığım evliliğin hayrı, övülen yanları ve şerri, kaçınılması gereken bir ilişki olarak tarifiyle ilgili birbiriyle çelişen birçok farklı hadis vardır. Bu hadisler için bkz. el-Mekkî, A.g.e., 45. Fasil, Gazâlî, A.g.e., II. Kitap, I. ve II. Bab. Ayrıca ilgili ayetler için bkz. Hadid 57/27.

Bunlar ticaret, hadis öğrenmek ve evlenmektir.” der.³⁰ Malik Bin Dinar’a evlenmeyecek misin diye sorulduğunda: “Ben dünyayı üç talakla boşamışım” yanıtını verir.³¹

Evlenenlerin derecesinin düşeceğini, bekârken sahip olunan ibadet ve huzurun evliyken kesinlikle bulunamayacağını, evlendikten sonra manevi mertebesini koruyabilen kimseyi görmediğini belirten Süleyman Darani, “Kadınsız yapabilmek onlara katlanmaktan daha iyidir, fakat onlara katlanmak cehennem ateşine katlanmaktan daha iyidir.” der.³²

Zühdün yalnızca kadından ayrı ve uzak kalarak yaşanabileceğini söyleyen erkek mutasavvıfların yanı sıra evlenmenin makbul olduğunu söyleyenler de vardır. Fakat bu evlilik, zahidine göre ya cinselliğin yaşanabilmesi için kadını araç olarak kullanmak ve böylece Allah’a yaklaşabilmek ya da yine cinsellikten uzak durarak ama kadına tahammül ederek cenneti ve Allah’ın rızasını kazanmak üzere yaşanır. Zahidlerin evlilikle ilgili görüşlerinden bahsederken karısı ve çocuklarına duyduğu sevgi ve muhabbetten bahsederek Allah’a duyulan sevgiyle eş ya da çocuklara duyulan sevginin tenakuz etmeyeceğini, bu sevginin pek ala İlâhi kudretin Rahman ve Rahim tecellisinden de kaynaklanabileceğini söyleyen Delhi’li Mir Derd ve Tüsteri gibi sufilerin de var olduğunu ayrıca belirtmek gerekir.³³

Doğrul, ilkin, bekâr kalmaya karar vermiş mutasavvıfların Rabia’ya neden evlenme teklifi ettiklerinden bahseder. Yazara göre bunun nedeni mutasavvıfların kadın olması dolayısıyla kendini korumaktan aciz olan Rabia’yı himaye etmek adına bekâr hayatlarından bile vazgeçmeyi göze almış olmalarıdır.³⁴ Oysa Rabia Adeviye, zühd hayatını seçer seçmez çevresinde zahid ve muhaddislerden oluşan bir grup kurulmuştur kendiliğinden. Kadın, erkek birçok arkadaşı ve müridi vardır. Rabia, daha evvel söylenmemiş olanları ilk defa dile getiren, meclislerde zühde ilişkin tartışmalar esnasında zahidleri eleştiren, birçok ünlü ve ileri gelen kişinin evlilik teklifini reddeden, muazzam cesarete ve güce sahip bir kadındır. Mutasavvıfların Rabia’yı acizliğinden ötürü korumak için ona evlilik teklifi edebilmeleri pek mümkün görünmemektedir.

Doğrul’a göre Rabia, teklifleri mücerretlik akımından etkilendiği için reddetmiştir. Öyle ki Rabia’dan önce evlilik mutasavvıfın hayatına aykırı sayılırken onun ortaya çıkması ve kendi hayatındaki uygulamasıyla bekârlık, âdeta kanun haline gelir zühdde. Yazar, bu durumun yine kadınlığıyla ilgili olduğunu iddia eder: O dönemde kadınların evli olması oldukça önemlidir ve Rabia bir kadın olarak evlenmemişken, cümle erkek mutasavvıfların evlenmeye meyli nefislerine söz geçirememesi, zühdün manasına varamamış olmalarından ileri gelir. Yazara göre Rabia hem zühde bekârlığın yerleşmesinden sorumlu hem de bekâr kalıp dünyaya meyletmeyerek “temiz” ve “kutsi” kalabilen bir kadındır.³⁵

Smith ise tam aksine, erkelerin tercih ettiği bekârlığın Rabia Adeviye gibi zahid kadınlar için adeta zorunlu hale geldiğini söyler: Hiç beklenmedik şekilde bir en fazla iki yüzyıl sonra Hristiyan rahibeler gibi halktan ayrı yaşamaya başlamışlardır. Söz konusu ayrım, değişim yüzünden kadınların tecriti onların sosyal statülerini de yükseltecektir Smith’e göre: Geleneksel İslam idealinden oldukça uzak olan bekârlığın dönem boyunca benimsenmesi onlara bağımsızlıklarını verecek ve ibadetlerinde özgürlük tanıyacaktır.³⁶

³⁰ Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’d-dîn*, IV, s. 436.

³¹ Attar, A.g.e., s. 81, Ebu Nuaym el-İsfahânî, “Malik B. Dinar (R.H.),” içinde *Sahabeden Günümüze Allah Dostları: Hilyetü’i Evliya Sıfatü’s-Safve* 5, çev. S. Aykut, E. Güneç, Y. Atak, A. Birişik, F. Aydın, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s. 173.

³² Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’d-dîn*, II, 66, Attar, A.g.e., s. 269, 272.

³³ Schimmel, A.g.e., s. 78.

³⁴ Doğrul, A.g.e., s. 118.

³⁵ A.e., s. 130.

³⁶ Smith, A.g.e., s. 206-211.

Rabia'yı mücerretlik kurumunun sorumlusu addeden Doğrul, bu çıkarımla ilgili olarak yalnız değildir. Derin, Rabia'nın dışında neredeyse bütün mutasavvıfların evliliği zühde engel görmediğini ancak Rabia'nın zühd gereği bekâr kalarak aşırıya kaçtığını söyler:

“Tasavvuf ehlinde şahsiyetlerin genelde bekâr veya evli olması onların tasavvufi düşüncelerinin bir geleneği değil, çoğu zaman kendilerine has özel durumlarının sebebiyledir. Ne var ki Rabia'nın bu konudaki tutumu biraz farklıdır. Onun bekâr bir yaşantıyı tercih etmesi kendi felsefesinin ve tasavvuf anlayışının gerekli bir sonucu olan bilinçli bir eylemdir.”³⁷

Derin'e göre, Basra valisinin teklifini, vaktini Allah'a hasretmek istediğinden reddeden Rabia için evlilik, bir bakıma insanın eşine kulluk olup Allah'a kulluğa engeldir, evlilik ortamında O'na tam bir ubudiyetle yönelebilmek mümkün değildir. Bir mutasavvıfın teklifine vücudunun olmadığına dair verdiği yanıtta onun ruhani evliliğine işaret ettiğini bildirir yazar. Ayrıca bu evlilik türünü Rabia kendisi icat etmemiştir. Ruhani evlilik, Hristiyan kültürü içinde ortaya çıktığına ve Azize Teresa tarafından geliştirildiğine göre Rabia'nın Hristiyan keşiş ve mistiklerden aldığı evlilikle alakalı fikirleri İslami bir ortama uyarladığı sonucuna varır Derin. Aksi halde evliliğe büyük önem veren ve teşvik eden İslam dini mensupları arasında evlilik karşıtı akımlara meyledecek mistiklerin yetişmesi zor görünmektedir.³⁸

“Rabia'nın evlilikle alakalı sözleri İslami açıdan biraz aşırıdır. Evlilik hayatının manevi hayatı güçleştirdiği doğru olabilir ama Kur'an ve Sünnet Müslümanlardan bu zoru başarmalarını istemektedir. İyi bir Müslüman hem evlenip aile kurmalı ve topluma faydalı bir insan olmalı hem de Allah'a karşı vazifelerini yerine getirmeye gayret göstermelidir. Bu iki olguyu devamlı olarak karşı karşıya getirmekten ziyade, İslamiyet her ikisini de uyum içinde yürütmeyi salık verir.”³⁹

Hatırlamakta fayda var, yazarın Rabia'nın aşırı bulduğu sözleri, evlilik tekliflerini reddetmesinin kişisel gerekçeleridir, yoksa diğer mutasavvıflar gibi evlilik, cinsellik ve kadın hakkında Rabia'nın bildirdiği hiçbir görüş yoktur. Derin, zahidin kesinlikle evlenmemesi, hatta dünyadan uzak kalmak isteyen kadından uzak kalması gerektiğini söyleyen birçok mutasavvıfın kişisel tercihlerinden ötürü istisnai bir durum oluşturduklarını savunurken, Rabia'yı İslamiyet'e ruhbanıyeti getirmekle sorumlu tutmaktadır.

Bekârlık, Basra'daki zühdün özelliklerinden biridir; “korku ve hüznün” temsilcisi Hasan Basri ve birçok zahid bekârlığı tercih edip yerleştirmişlerdir. Rabia'nın çağdaşı olan Basra'lı Hasane el-Abide, yapılan evlilik tekliflerini reddederek yalnızca gerçek manada zahid bir erkeğe rastlarsa evliliği düşünebileceğini söyler.⁴⁰Hasane el-Abide'nin ancak gerçek manada bir zahidle evlenebileceğini söylemesiyle daha sonraki yıllarda kadınların bekârlığı övmesi, tecriti tercih etmesinin ortak bir nedeni olduğunu düşünüyorum: Kadın reddettiği takdirde bu davranışının “aşırılık” addedildiği geleneksel İslam evliliği.

Erkek zahidler, “doğası gereği” şerir ve serkeş kadını dünyayla özdeşleştirip ondan uzak durmayı zühdün gereği sayarken bekârlığı tercih eden ya da öven kadınlar, öze dair sabit fikirler gereği değil, toplumsal roller yüzünden; Allah'tan evvel kocaya hizmet ve itaat etmek zorunda oldukları için bu seçimi yapıyorlardır. Bir kadının zühd yolunda ilerliyor olması İslam geleneği ve şekilciliğinden bağımsız yaşamasına yetmez. Cinsellikten feragat etmekse, önceliklerinden biri denetim altında tutmak olan, hadis, ilmiyal kitapları ve fetvalar gibi birçok yazının tahakküm alanından bir nebze olsun kurtarır kadını ve kadınla fukaha arasına bir sınır çeker. Çünkü siyasal

³⁷ Süleyman Derin, “Tasavvufi Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevi Evlilik”, *Tasavvuf Dergisi*, No: 6, Ankara, 2001, s. 220.

³⁸ A.e., s. 222.

³⁹ A.e., s. 224.

⁴⁰ Çubukçu, A.g.e., s. 67.

İslam'ın ön kabullerinden biri evliliğdir. Geleneksel İslam'da da kadının er/kek sayılması söz konusudur ama bu, tasavvufda olduğu gibi kadına “makam ve yücelik atfetmek” için değil, onu karalamak ve erkeklığe özenmekle itham etmek içindir. Geleneğe göre kadının erkekten iki kat daha fazla gözünü sakınması gerekir, mecbur kalmadıkça evinden dışarı çıkmaması bunun için de elbette genç yaşta evlenip bir erkeğin hizmeti altına girmesi elzemdir. Kadın genç yaşta evlenmelidir ki erkeğe itaati kolay olsun. Evlenmekte direnen, evin içindeki ve dışındaki işleri kendisi görmeye kalkan kadın, erkek olmaya özenmekle suçlanır ve bazen de iffetsizlikle karalanır.⁴¹

Böyle bir evlilik anlayışından kadınların kurtulma yollarından biridir cinsellikten feragat etmek. Ve Rabia Adeviye örneğinde olduğu gibi oldukça güçlü zahid kadınların böylesi evlilikler yapmaları mümkün görünmemektedir. Ancak yukarıda bahsedilen annelik rolünü hatırlayarak, belirtmek gerekir ki birçok zahid kadının anne ve eş rolünde karşımıza çıktığı, mutlu bir evlilik içinde saygın bir yer edindikleri muhakkaktır.

Kadınlar için feragat, genel olarak kişisel bir tercihtir. Erkek zahidler gibi tevhid için cinsellikten feragat edilmesi gerektiğini savunan bir zahide anılmamaktadır kaynaklarda. Sadece yukarıda sözü edilen evlilik türünden çekinen kadınlar ya da bekârlık akımından etkilenenler vardır. Ayrıca bekârlık akımından etkilenenler dahi, kadınlar bunu zorunlu bir kural olarak benimsememişlerdir. Bağdat, Mekke, Medine ve Kahire gibi yerlerdeki kadınlara mahsus bir dizi tarikat mensuplarının tekkeleri ruhbaniyete karşı, evliliği hoş karşılamalarıyla bilinecektir.⁴²

Sonuç

Zühhd hareketi, tasavvufa dönüşürken “dil”le erkek egemenliğine girmiştir ve zühhd boyunca ilerleyişte bile erkek tahakkümünden daha çok engel teşkil edebilecek bir şey yoktur. Burada dile, onun hangi konuda bizleri yanılttığını ya da neyi ortaya çıkardığını bulduğumu iddia etmek için değil, cinsiyet ve dil arasındaki değişen ilişkilerin çeşitliliğine, çeşitliliğin kendisine dikkat çekmek istediğim için vurgu yapıyorum. Nitekim *Bir Kadın Sufî Rabia ve Hazreti Rabiâtül Adeviye* olmak üzere karşılaştırarak incelediğim her iki metin de, biyografi olmasının yanı sıra Rabia Adeviye kişiliğinde kadın zahidlerin “sevgi”yi tercih etmesi ya da etmemesi, evlilikten uzak durması ya da evlenmesi hakkında çok farklı yorumlar sunmaktadır. Tıpkı kadın-nefs, kadın-dünya, kadın-rahim, kadın-kutsal özdeşleştirmeleri hakkında birbirinden farklı hatta birbiriyle çelişen hadislerin olması gibi.

Rabia Adeviye örneğinde cinsiyete, öze dair yapılan genellemeler çarpıcıdır. *Hazreti Rabiâtül Adeviye* adlı eserde iddia edildiği gibi Rabia'nın “sevgi”yi tercih edip bu ekolü kurma nedeninin kadın olması iddiası buna bir örnektir. İlk iki asırda zahidler kendi ruhlarını Allah'la nasıl ilişkilendiriyorlarsa öyle yaşamışlardır zühdlerini. Bunun dışında zühdün farklılığı için belirleyici olan diğer koşullar, kadınlık ya da erkeklik durumunun müsaadesi değil, toplumsal, iktisadi ve siyasi atmosferdir.

Kimi yazarlar tarafından, erkek mutasavvıfların, kadın, dünya ve evlilik hakkındaki olumsuz görüşlerini dile getirmesi ve müritlerine bekârlığı övmesi, onların kişisel tercihleri olarak kabul edilirken, Rabia'nın bekârlığı tercih etmesi, İslamiyet'e ruhbanlığı getirdiği şeklinde yorumlanabilmektedir.

⁴¹ İslami evlilik kavramıyla ilgili aktarılan hadisler için bkz. Muhammed Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn, II*, 2. Kitap II.-III. Bâb. Bahsedilen metinlerden bazı örnekler için bkz: Bekir Topaloğlu, *İslamda Kadın*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1992, Mehmet Dikmen, *İslam'da Kadın Hakları*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1990, Faruk Beşer, *Hanımlara Özel Fetvalar*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990.

⁴² Smith, A.g.e., s. 51.

Bu noktada Basra’da yaygın olan zühd akımının temel özelliklerinden birinin bekârlık olduğunun ve bu özelliğin ortaya çıkmasında etkili olan toplumsal ve siyasi iklimin ne kadar göz ardı edildiğini görebiliriz. Öte yandan cinsiyete (Rabia Adeviye örneğinde görüldüğü gibi aslında kadına) zühdün özelliklerini ve ruhaniyeti belirleyici rol atfedildiği açıktır.

Kadına dair bahsini ettiğim birbirine zıt her iki anlayış “öz”e dayanır kuşkusuz, kadın “doğası gereği” neyse odur her ikisinde de, birinde ulvi, diğerinde şerir. Ancak zühdün özüne göre varlık, yüzünü Allah’a dönmüş, sürekli hareket halindeyse, nasıl olur da kadın ya da erkeğin kendisi üzerinde genel geçer şekilde konuşmaya izin verebilecek kadar statik ve sınırlanabilir bir özü olduğundan bahsedebiliriz. Varlığın sürekli hareket halinde oluşu, bilinebilir özün reddidir.⁴³

Şüphesiz ki Rabia Adeviye örneğinde, onun er/kek olarak anılması üzerinde mücerretliğin ve tevhidin etkisi yadsınamaz ama bu etki tek başına bir neden de olamaz. Bu söylem, kadınların, cinsiyeti dolayısıyla, zühdü ve bekârlığı (ya da evliliği) hakkında yapılan çeşitli yorumlarla ilgilidir. Bir tüme varım yaparak, kadın azizlerin/evliyaların er/kek olarak anılmasına mücerretliğin ve tevhidin neden olduğunu söyleyemeyiz. Belki de doğası gereği zelil ve tehlikeli kabul edilen kadınlar, Allah yolunda ilerleyince er/kek tasviriyle anılmaları ancak mümkün oluyordur. Schimmel’in iddiasına kulak verirsek: Hicri II. asırdan beri zahid kadınlar, kadın sayılmaz ve bunun ilk ifa edilişi Rabia Adeviye’dir. Rabia’nın Allah eri olarak üstlendiği rol tasavvufun ideal kadınıdır.⁴⁴

Amacımın kadın evliyaların sabit bir özü ve kimliği olduğunu varsayarak er/kek olarak anılmasının nedenlerini bulup açığa çıkarmayı, kökenlerine inmeyi ve bu kökenleri ortadan kaldırarak dili ters yüz etmek olmadığını söylemeliyim. Amacım bu kimliği ve sözkonusu söylemi ayrıştırmak ve incelemektir: Tasavvufun ameli yanına göre “er”lik Kurani bir kavram ve manevi merteye olabilir ama bunun söylem olarak, hakikat olarak karşılığı manevi tek bir merteye değil, hem er/keklikle anılan hem de er/kekliğe “layık bulunmayan” kadını, kendisine karşı bölmesi ve Allah’la arasına erkeği yerleştirilmesi de olabilir. Zahid kadınları anlatılarda er/kek olarak anmak, bizi öze dair sabit ve sınırlayıcı genellemeler yapmaktan öteye götürmeyebilir.

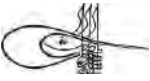
KAYNAKÇA

- ATTAR, Feridüddin. *Evliya Tezkireleri*, Çev. Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- BERKTAY, Fatmagül. *Tek Tanrılı dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- BEŞER, Faruk. *Hanımlara Özel Fetvalar I*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990.
- BİLGİN, Beyza. *İslam’da Kadının Rolü, Türkiye’de Kadın*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2005.
- CAMİ, Abdurrahman. *Evliya Menkıbeleri*, Çev. Lâmi Çelebi, Haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÇUBUKÇU, Hatice. *İlk Dönem Hanım Sufiler*, İnsan yayınları, İstanbul, 2006.
- DERİN, Süleyman. “Tasavvufi Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevi Evlilik”, *Tasavvuf Dergisi*, No: 6, Ankara, 2001, s. 211-225.
- DİKMEN, Mehmet. *İslam’da Kadın Hakları*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1990.
- DOĞRUL, Ömer Rıza. *Hazreti Rabiâtül Adeviyye*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1986.

⁴³ Fidan, A.g.e., s. 53, 54.

⁴⁴ Schimmel, A.g.e., s. 81,24.

- El-Mekkî, Ebû Tâlib. *Kûtü'l Kulûb*, IV, Çev. ve haz. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- ELİADE, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed'den Reform Çağına*, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Et-Taftazânî, Ebu'l-Vefâ el- Ğuneymî. "Zühhd Hareketinin Tasavvufa Dönüşüm Süreci –Rabiatül Adeviyte Örneği-", Çev. Ahmet Ögke, *Ekev Akademi Dergisi*, C. III. No: 1 Bahar 2001, s. 107-114.
- FİDAN, Hafsa. *Kur'an'da Kadın İmgesi*, Vadi Yayınları, Ankara, 2006.
- GAZÂLÎ, Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, II, IV, Çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1985.
- HELMİNSKÎ, Camille Adams. *Sufi Kadınlar Gizli Bir Hazine*, Çev. Aslı Özer, Dharma Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, Haz. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007.
- KÜÇÜK, Hülya. "Anne Nûr el-Ensâriyye'den Âlime-i Hicaz Fâhru'n-Nisâ Bint Rüstem'e: Muhyiddîn İbn Arabî'nin Çevresindeki Hanımlar", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, No:23, İstanbul, 2009, s. 193-219.
- KÜÇÜK, Hülya. "Mevlevî Hanım ve Halife ve Şeyhler", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, No: 20, İstanbul, 2007, s. 69-78.
- ÖZKÖSE, Kadir. "Zühhd ve Sufilerin Zühde Yükledikleri Anlam Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI. No: 1, 2012, s. 175-194.
- Sahabeden Günümüze Allah Dostları Hilyetü'î Evliya, Sıfatü's-Safve*, V, Çev. S. Aykut, E. Günenç, Y. Atak, A. Birişik, F. Aydın, Şule Yayınları, İstanbul, 1995.
- SCHİMMEL, Annemarie. *Ruhum Bir Kadındır*, Çev. Ömer Enis Akbulut, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- SMİTH, Margaret. *Bir Kadın Sufî Rabia*, İnsan Yayınları, çev. Özlem Eraydın, İstanbul, 1991.
- SMİTH, Margaret. *Muslim Women Mystics: The Life and Work of Rabi'a And Other Women Mystics in Islam*, Oneworld Publications, Oxford, 2001.
- ŞEFKATLİ TUKSAL, Hidayet. *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Otto Yayınları, 2000.
- ŞİŞMAN, Bekir. *Kadın Evliya Menkıbeleri*, Şule Yayınları, İstanbul, 2009.
- TEKCAN, Rana. "Sessiz Sedasız Yaşayanlar: Biyografide Kadın", *Kadınlar Dile Düşünce*, der: Sibel Izzık, Jale Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, 145-156.
- TOPALOĞLU, Bekir. *İslamda Kadın*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1992.
- ULUDAĞ, Süleyman. *Bâyezîd-i Bistâmî*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994.
- ULUDAĞ, Süleyman. *Sufî Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

ÇÖZÜLÜŞ ASRI ŞİİRİNİN KAHRAMANLARI OLARAK YÖNETENLERDE LİYÂKAT VE ADÂLET DUYGUSU*

Özgür KIYÇAK**

*Zulm verir memlekete zelzele
Küfr ile turur turamaz zulm ile
Atâyî*

ÖZET

Şiir, güzelliği gaye edinen bedii bir sanattır. Şiirin güzellik arayışı onu fikrî hasletlerden yoksun bırakmaz. Şâir, bir mütefekkir gibi etrafını gözlemler; bir filozof edâsıyla fert, toplum, devlet, yönetim, varlık, tasavvuf, Allah, peygamber, aşk, vb. pek çok konu hakkında düşünce beyân eder. Yalnız fikrî olan unsurlar bazı çağlarda çok daha yoğun bir görünüm arz eder ki 17. asır bir çözülme çağı olarak böyledir. Osmanlı Devleti bu çağda ekonomik, siyasî, sosyal çalkantılar yaşar ve büyük inkırazlar söz konusudur. Böyle bir manzaranın eşliğinde gelişen klasik şiir, hayatın bir aynası olur ve bu çağı bir görüntü olarak tüm yönleri ile bu şiirde bulmak mümkündür. Bu çağ şiirinde Osmanlı yönetiminin farklı cepheleri görülebilir ve yönetenler çözülüş asrı şiirinin figürleridir. Âdil olma ise yöneticinin en önemli vasıflarından biri olarak bu çağda ayrı bir önem taşır. Bu asrın husûsiyetle mesnevi ve kasidelerinde şâirler yönetici vasıflarını ve bu vasıflar içerisinde adâleti geleneğin bir uzantısı olarak ele aldıkları gibi çağın kendi koşulları içerisinde de değerlendirir; hatta zaman zaman hicvin en uç noktasına kadar ulaşırlar.

Osmanlı düşünürü gibi Osmanlı şâiri de küfür ile bir devletin devam edebileceği; ancak adâletsiz pâyidar olamayacağı kanaatini taşıyordu. Bu anlayış soyut bir düşünce ürünü olmaktan ziyâde hayat ile birleşen somut bir manâ taşıyor; yönetimde liyâkat ve adâlet ihtiyacının arttığı 17. asırda gözlere somut manzaralar çiziyordu. Bu asır şiirinin yönetim ve adâlet hakkındaki söylemleri gelenekle beraber çağın genel görünümü ile birleşen bir içerik taşır ve şiir bu içeriğin sözcüsüdür.

Klasik şiire tarihî ve sosyolojik pencereden bakıldığında şiirin anlam tabakaları ile gelenek, çağ ve yaşanan gerçek hayat arasında bağlar kurulur. Şâirlerin gündelik hayata, devlet, siyâset ve toplum hayatına dönük gözlemleri şiirin imkân verdiği ölçüler içersinde tarih ve sosyolojiye katkı sağlayabilecek malzemeler sunar. Klasik şiirde yönetim

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Anafartalar Eğitim Fakültesi, El-mek: kiycakozgur@gmail.com

ve adâlet kavramları 17. asır içerisinde sosyolojik ve tarihî bir görünüm kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çözülme Asrı, Klasik Şiir, Yönetim ve Adâlet

AS HEROES OF DISSOLUTION CENTURY POETRY ADMINISTRATORS AND JUSTICE

ABSTRACT

Poetry is an art of aesthetic that aims beauty. Pursuit of the beauty of poetry does not deprive it of the intellectual virtues. A poet, as a thinker, observes around and declares thoughts on various topics as a philosopher of the individual, society, government, management, assets, mysticism, God, prophets, love, and so on. Single intellectual elements seem much more intense at some ages and that the 17th century is one of these centuries as the age of thaw. In this era Ottoman Empire was undergoing economic, political, and social unrest and great hardship. In the presence of such a view poetry would be a mirror of the life and in this poem thriving as an image with all aspects of this era can be found. In the poetry of this century various states of the Ottoman rule can be seen and the rulers are the heroes of the dissolution. Justice is a manager's most important characteristic in this era. In this century the poets in their mesnevis and eulogies handle qualifications and managerial skills and justice within the tradition of the age even occasionally it reaches to the extremes of satire.

Like Ottoman thinkers Ottoman poets have the thought that a state may continue to stand with profanity but cannot stand without justice. This understanding has a meaning of concrete rather than an abstract idea which is combined with life and drawing concrete outlook of the 17th century when the need for quality in management and increased justice was utmost. The rhetoric of poetry of this century is about management and justice tradition coupled with the overall look of the era and poetry is the representative of this meaning.

When viewed from a historical and sociological window classic poem, poetry bonds are established between layers of meaning and tradition and with age and real life. The observations of poets of everyday life, government, politics, and community life offer materials that can contribute to history and sociology. In classical poetry administration and justice draw a historical and sociological landscape in the 17th century.

Key Words: Dissemination Century, Classical Poetry, Administration and Justice

Giriş

Klasik şiirde yöneticilikle ilgili değerlerin dile getirilmesi dikkat çeker. Yöneticilikle ilgili bu değerlerin klasik şiir içerisinde bir zihniyetin ürünü olarak ele alınması gerekir. Şiir bir taraftan

geleneğin, diğer taraftan da çağın genel atmosferi içerisinde şekillenirken çağa ve geleneğe ait değerleri bünyesinde taşır ve yöneticide aranan vasıflar da bu çerçeve içerisinde şiirde yer edinir.

Zihniyetin izleri önemli ölçüde toplum içerisindeki yöneticilerde bulunabilir. “Söz konusu olanlar, ister peygamberler, ister büyük başbuğlar, ister azizler, büyük askerler veya büyük şâirler olsun her gelenek kendisini, kendi kalitelerini şahıslaştıran kahramanlarda temsil etmiştir.”¹ Bir medeniyetin değerleri bir zihniyet unsuru olarak temsil edici kişiler olarak yönetenlerde toplanır. “Ululuğu şahıslarda toplamak devletin bir tabiatıdır.”² Medeniyetimizin yönetenlere bakış açısı bu çerçeve içerisinde. Devlet yöneticilerinin temsil edici bir kişi olarak ortalama zihniyetin uzağında olmadığı söylenebilir. “Zîrâ yönetici sınıfların, özelliği şuradadır: İktidârı ellerinde tutarlar veya servetlere sâhiptirler; fakat bunlar mutlaka seçkinlere dâhil değildir, hatta entelektüel seviyede orta insan (mediocre) da olabilirler.”³ Toplumun ortak değerleri toplumun kendi temsilcisi olarak kabul ettiği yöneticilerde bulunabilir. Güngör’e göre Osmanlı hükümdârları halkın temsilcisidir: “Onlar bizi Türk kültürünün en yüksek seviyede temsilcileri olmak bakımından ilgilendiriyor. Kendi kültürüne katkıda bulunmuş kaç kral gösterilebilir? Ama yıkılış devrinin bedbîn atmosferi içinde kurtuluş yolu arayan münevverlerimizin pek çoğu bu gerçeği göremedi.”⁴ Hükümdârın sâhip olduğu ya da olması istenilen meziyetler şahsî bir manâdan ziyâde devlet değerlerinin temsili olma vasfını kazanır. “Devletin reisi olan şahıs bu kutsal müesseseyi temsil eden ve tıpkı devlet gibi kutsal olan bir varlıktır. Devlet denince çok defa hükümdâr akla gelir.”⁵

Yöneticilik ve yöneticilik vasıfları ile ilgili eserler, aşağı yukarı bütün devirlerde farklı şekillerde kendisini göstermektedir. “Doğuda ve orada Türkler’in kurduğu devletler de dâhil, İslâm devletlerinde eski devirlerden beri, hükümdârlara ve idârecilere yardımcı olmak amacıyla devlet idâresi üzerine birtakım eserlerin yazıldığı mâlumdur.”⁶ Devlet idâresinde ve yöneticilerde istenen özelliklerin yer aldığı bu eserlerdeki kavramlar bir yandan geleneğin diğer yandan çağın kendi ihtiyaçlarına ve çağın zihniyetine göre şekil bulmaktadır. Bir misâl arz etmek gerekirse Orhun Âbideleri Türk kültür tarihinde ilk yazılı belge olması hasebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. Bu yazılı hazineden Türk kültür hayatına dâir, askerî hayata dâir, siyasî ilişkilere dâir, yönetici ve halk ilişkisine dâir çeşitli sonuçlar çıkarmak ve çağın zihniyetini yakalamak mümkündür. İslâmî gelenek içerisinde şekillenen Kutadgu Bilig yönetimin ve yöneticiliğin nasıl olması gerektiği husûsunda açık telkinler sunan ahlâkî bir eser olması yönüyle dikkat çekicidir. Adâlet, akıl, ilim, dindarlık gibi bir dizi vasıf bu eserde devlet yönetiminde oldukça mühimsenen vasıflar arsında yer almaktadır. “İranlılar’ın Şehnâme ve Turanlılar’ın Kutadgu Bilig adını verdikleri bu kitap herkese yarar; fakat memleket ve şehirleri idâre için hükümdârlara daha çok faydalıdır. Devletin yıkılması veya devâmının neden ileri geldiği, hâkimiyetin nasıl elden çıktığı, ordunun nasıl toplanacağı, konak ve sefer yollarının nasıl seçileceği, hükümdârla halkın karşılıklı hak ve vazîfeleri bu kitapta ayrı ayrı açıklanmış ve bütün bunlar: Adâlet, devlet, akıl ve kanâat olan dört temel üzerine kurulmuştur.”⁷ Bu tarz eserlerin örneklerini artırmak mümkündür. “Hükümdârın sahip olması gereken kişisel vasıflar, bütün nasihatnâmelerde en önemli bir konudur.”⁸ Bir siyâsetnâme olan “Nizâmü’l- Mülk”de hükümdâr için gerekli vasıflar(hasletler) şöyle sıralanır: Hayâ ve hüsnü’l hulk ve hilm ve af ve tevâzu ve sahâvet ve sıdk ve sabr ve şükr ve rahmet ve ilm ve akl ve adl.”⁹ Şu

¹ Gaston Bouthoul, **Zihniyetler Kişi ve Toplum Açısından Zihin Yapılarına Dair Psikolojik Bir İnceleme**, (Çev: Selmin Evrim.) İstanbul, 1975, s.40.

² İbn Haldun, **Mukaddime I, II,III**, (Çev: Zeki Kadirî Ugan.) İstanbul, 1986, s.426 .

³ Bouthoul, a.g.e., s.42.

⁴ Erol Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, İstanbul, 2011, s.79.

⁵ Erol Güngör, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul, 2011, s.138.

⁶ Mustafa Öz, **Kanûn-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı’da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumcuları**, 2010, s.18.

⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri**, İstanbul, 1980, s.13.

⁸ Halil İnalçık, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adâlet**, İstanbul, 2005, s.18.

⁹ İnalçık, a.g.e., s.19.

kadarını söylemek gerekir ki klasik edebiyat İran ve Hint tesirlerini önemli ölçüde içermektedir. Bu tesiri yönetici vasıflarını dile getiren eserlerdeki kavramlarda görmek mümkündür. Çünkü İran ve Hint eserlerinde kullanılan “*bu kavramlar bütün Müslüman milletlerin ortak kültür mirâsı hâline gelmişti.*”¹⁰

Osmanlı imparatorluğu bağımsız kimliğinin yanı sıra Türk-İslâm medeniyetinin geçmişten yaşanan ana kadar süzülen ortak değerlerinin derin izlerini bünyesinde taşımaktadır. Siyâsetnâme ve Nasihatnâme türü eserlerin imparatorluğun bünyesinde görülen türler olması geleneğin uzantısı olarak izâh edilebilir. “*Osmanlı devrinde, bilhassa XVI. asrın son çeyreğinden itibaren siyâsetnâmelerin yanı sıra bir takım ıslahat, lâyiha/ risâlelerinin de yaygınlaştığı görülmektedir.*”¹¹ Bu eserler siyâsetnâmelerle benzer özellikler göstermelerine rağmen çağın ihtiyaçlarına binâen vücut bulduklarından ayrı bir kategoride ele alınmalıdırlar. “*Siyâsetnâmelerin daha ziyâde nazari meselelerle uğraşmalarına karşılık, ıslahata müteallik eserlerde devlet ve toplumun içine düştüğü “kötü” durumdan nasıl kurtulabileceğine ağırlık veriliyordu. Örnek olarak gösterilen eserler ise uzak geçmişe değil, yaşanan döneme ve yakın geçmişe aitti.*”¹² 17. yüzyılda kaleme alınan siyâsetnâme türü eserlerin bile gelenekten ciddi anlamda koptuğu söylenebilir. “*Özellikle XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yazılan nasihat kitaplarının yazarlarının, artık sadece teorik kitaplarla uğraşmayıp aktüel meselelere eğilme zarûreti müessir olmuştur... Âlî'nin Nûshatü's Selâtin'i (de) esâsen klâsik siyâsetnâme geleneğinden önemli bir kopuşu simgeleyen bir nasihatnâmedir ve bu tarzın Osmanlı tarihindeki öncü eseri olarak ihtilâl veya çözülme olgusuna ilişkin somut gözlem ve çâre tekliflerini de ihtivâ etmektedir.*”¹³ Çağ, içerisinde şekil bulan geleneğe belli ölçüler içerisinde yön verir. Gelenek bir bütünlük çerisinde ale alınmakla beraber her bir çağın kendi gerçekleri içerisinde ele alınmalıdır. 17. asır içerisinde şekil bulan geleneği de bu çağın gerçekleri içerisinde ele almak gerekir.

A. Yöneticinin Liyakat Sahibi Olmasının 17. Asır İçerisindeki Önemi

Osmanlı, zaman içerisinde bir imparatorluk görünümü kazandı. Bir yönü ile sınırlarının genişliği ile güçlü bir görünüme sâhip olan Osmanlı diğer yönü ile de hantal bir görünüm arz ediyordu. Böylelikle merkezî bir yönetimle yönetilen Osmanlı'nın en önemli problemlerinden birisi devlet yöneticisinin kalitesi olmakta idi. “*Osmanlı devlet teşkilâtının kuruluşuna göre, memleketin tek hâkimi pâdişahı. Pâdişahın zayıf olması hâlinde her şeyin buna bağlı olarak bozulacağı tabiidir.*”¹⁴ Yönetimin sultâna tâbi olduğu tüm yönetim şekillerinde bu tabii bir hâldir. “*Hâller ve âdetlerin değişmesinin umûmî olan sebebi, her kavmin âdetlerinin hükümdârlarının ve devletin âdet ve kâidelerine tâbi olmasıdır. Bu pek yayılmış ve belli bir şeydir. Nitekim bu mesel pek meşhûrdur: ‘Halk hükümdârın dinindedir’ denilmektedir.*”¹⁵ Pâdişahların isminde dahi onların Ortaçağ yapılanmasındaki anlam dünyası hâkimdir. Pâdişahlara verilen isimlerden biri Hâfız ve Rav-i azîm (Rav-Çoban)'dır. “*Buna göre pâdişahlar koruyan, büyük çobanlardır, zîrâ onlar ibâdullahın (Tanrının) memûrlarıdır. Şâh kelimesi dâmat anlamında alınsa da doğrudur. Zîrâ; mülk, gelin ve pâdişah, dâmat anlamındadır. Gelinin muhâfaza edilmesi ve korunması da dâmadın görevidir.*”¹⁶

17. yüzyıl pâdişahları çözülmenin merkezinde olan bir güç olarak görülebilir. Lewis bu husûsta şunları belirtir: “*Osmanlı sarayının ilk on sultânı, bir hanedân silsilesinin an'anelerinde,*

¹⁰ İnalçık, a.g.e., s.19.

¹¹ Öz, age., s.19.

¹² Öz, a.g.e., s.19.

¹³ Öz, a.g.e., s.20.

¹⁴ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, 2010, s.10.

¹⁵ Haldun, a.g.e., s.68.

¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1971, s.749'dan; *Zekeriya Bülbül, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 2000, s.35.

yektâ değilse bile, nâdir rastlanan muktedit ve akıllı adamlar serisinin manzarasıyla bizi hayrete düşürürken, bu silsileden gelen hükümdârların geri kalanı daha da hayret verici bir yeteneksiz, dejenere ve uygunsuz adamlar serisi teşkil eder.”¹⁷ Yönetimdeki bozulmanın çeşitli sebepleri mevcuttu. “İlk zaaf devlete yönetici yetiştiren kaynakların eğitiminde başlamış; merkezde ve buna bağlı olarak eyâletlerde yönetici kadrolar yeterliliğini yitirmiştir.”¹⁸ İbn Haldun’un bu husustaki fikirleri anılan çağın bir reçetesi hükmündedir: “Bil ki devlet türlü devreler ve zamanın geçmesiyle yenilenen türlü hâller geçirir. O devleti idâre edenlerin huyları, o devirlerin hâllerine göre değişir, bir devredeki hâl ve ahlâkları, diğer devredeki hâl ve ahlâklarına benzemez. Çünkü ahlâk, tabiatıyla, bulunduğu çağın hâlinin mizâcına tâbidir.”¹⁹ Bu çağda Osmanlı pâdişahlarının sâhip olduğu vasıflar önemli ölçüde değişmiştir. “XVII. yüzyıl Osmanlı devleti, idârî, malî, askerî, adlî ve hûkukî bakımdan içeriden yıkılmakta idi; bu yıkılıştaki muhtelif sebepler vardı. Pâdişahların mizaç, bünye ve yaşları dolayısıyla bizzat işleri ele alamamalarının ve buna mukâbil ekserisi câhil, menfaatperest iktidârı olmayan vezîrlerin hükûmet reisi olmalarının,...vb. tesiri vardır.”²⁰ Dönemin kaynakları bu husûsta fikir birliği içerisindeydiler. Devletin yıkıma doğru gitmesinde pek çok sebep rol oynamakla beraber pâdişah bunun merkezindedir. “Risâle yazarlarına göre ihtilâl, “Balık baştan kokar” sözünün imâ ettiği üzere zirvede, yani idârenin tepesinde başladı ve giderek öteki tabakalara da sirâyet ederek bütün toplumu kuşattı. Bâzı yazarlar bu “baş”ın pâdişah olduğunu imâ ederken diğerleri, çekindiklerinden olsa gerek, vezîr-i a’zamı sorumlu tutmaktaydılar.”²¹ Hâlbuki Osmanlı olarak adlandırdığımız büyük imparatorluğun temelinde sultânların sâhip olduğu vasıflar önemli bir yer tutmakta idi. “Osmanlı Devleti’nin doğuş ve gelişmesi, süratle bir imparatorluk hâline gelmesinde şüphesiz Türk yöneticilerin ahlâk üstünlükleri belirli bir tesir yapmıştır.”²²

İyi bir yönetim iyi idâreden geçer düstûru her çağ için geçerli görünür. “Devlet ve hükûmet idâresi içten yetişmiş ve hayatını devlet işleri ile görmekte geçirmiş, halkın ihtiyâçlarını bilip anlayan ve ona göre tedbir alan idârecilerin elinde bulundukça memlekette huzûr ve istikrâr görülür.”²³ Yönetici kavramı ile sadece sultânlar değil devleti yöneten bütün devlet erkânı kastedilmektedir. Bu yönüyle bir devleti yönetebilmek ve işlerini yürütebilmek önemli bir işgal olarak görülmüştür. Ülke emin ve liyâkat sahibi ellerde olmalıdır ki huzûr, gelişme, vb. yaşanabilsin; devlet kurumu ayakta kalıp en güzel şekilde ilerleyebilmesini sağlasın. Öz’e göre işleri ehline emânet etme Osmanlı’nın evrensel bir prensibidir ve kaynağını Kur’ân’dan alır. “Kur’ân’-ı Kerim’de bunların ikisiyle de alâkalı âyetler vardır. Mealen ‘Gerçekten Allah, size emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hüküm vermenizi emreder.’ (Nisâ, 4/58). Emânetin ehline verilmesi, devletin yükseliş ve gelişmesi bakımından çok önemli bir kavramdır.”²⁴ Pâdişahların güçsüz oluşu yönetimdeki diğer makamlara da işinin ehli olmayan insanların geçmesine kapı aralanmıştır. Yüzyıl içerisinde rüşvet, adam kayırma, adâletsizlik... başını alıp gitmiştir. “Dönemin seçkin Osmanlı yazarlarından Gelibolulu Mustafa Âlî, 16. yüzyıl sonlarını Osmanlı yönetici sınıfının yetkinliğinin giderek azaldığı bir dönem olarak tasvîr etmişti.”²⁵ Yüzyıl içerisinde şekil bulmuş Koçi Bey Risâlesi bu husûsta pek çok mevzû’ya parmak basmaktadır. “Ona göre, ehil kimselerin göreve getirilmesi, rüşveti de ortadan

¹⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara, 1993, s.22.

¹⁸ Büyük Türk Klasikleri cilt 5, İstanbul, 2004, s.40.

¹⁹ Haldun, a.g.e., s.444.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi III.Cilt I.Kısım**, 1954, s.315.

²¹ Öz, a.g.e., s.117-118.

²² İsmet Parmaksızoğlu, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ankara, 1982, s.15.

²³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.1.

²⁴ Öz, a.g.e., s.193.

²⁵ İnalçık, a.g.e., s.545.

kaldıracaktır.”²⁶ Kâtip Çelebi yönetici sınıfın imparatorluğun ömrü ile önemli bağlarının olduğunu dile getirir. “Kâtip Çelebi’ye göre Osmanlı Devleti gençlik ve olgunluk çağını çoktan geride bırakmış yaşlılık dönemine erişmiş; ama kişi tabîbin bilgisi sâyesinde gerekli ilaç ve perhizle yaşamını uzatabildiği gibi devlet de bilgili ve deneyimli yöneticilerin elinde kaçınılmaz âkibetini geciktirebilir.”²⁷ 17. yüzyıl genel bir çözülmenin yaşandığı bir dönem olduğu için insan kalitesi husûsunda da önemli çözümler yaşanmıştır. “17. yüzyılda ortaya çıkan sosyal ve kültürel görüntü, insan kalitesi ve insan yetiştirme sisteminin bozulduğunu da göstermektedir. Yüzyılın diğer tarihî ve edebî eserlerinde ortaya konan fikirlerin aynı noktada birleşmesi ve âdeti bir üslûp birliği içerisinde farklı konularda aynı ifadeleri dile getirmesi dikkat çekicidir.”²⁸

Türk kültür hayatında yönetimde yer almanın koşulları arasında liyâkat önem taşırdı. Liyâkat kabiliyet ve yetiştirme ile kazanılır ve en iyi olan tahta geçerdi. “Türk devletlerinde veliaht göstermek âdeti bulunmakla beraber, dâima büyük evlâdın veliaht olması (Primogenitura prensibi) kesin değildir. Asya Hun tarihinde en büyük evlâdın tahta çıkması hâdisesi diğer kardeşlerden birisinin babanın yerini almasından daha azdır, yani daha çok şehzâdeler. (Teginler) arasında liyâkat ön planda tutulmuştur. (Idoneitas prensibi). Aynı hâl Osmanlılara kadar diğer Türk devletleri için de geçerli olmuştur.”²⁹ Bu kâide sosyal hayatta da geçerli idi. “Türk devletinde herkes kâbiliyet ve çalışkanlığına göre her makama yükselebilirdi. Kutadgu Bilig’e göre bunun tek şartı beye (devlete, millete) hizmet idi.”³⁰ Osmanlı, devlet yönetiminde 17. yüzyıla kadar liyâkat husûsuna titizlikle dikkat etmiş ve işinin ehli olan kişileri idâreci yapmaya özen göstermiştir. “Osmanlı siyâsî kudreti gibi içtimâî nizâmı da devam ediyordu. İmparatorluk liyâkat, ahlâk, maddî-manevî disiplin ve çalışma üzerine kurulmuştu. İmparatorluğun kazanmış olduğu kuvvetin temel prensiplerinden birisi bu anlayış idi. Herkes liyâkat, bilgi, ahlâk ve seciyesine göre bir mevkie tayin edilebilir. Ahlâksız, bilgisiz ve tembeller hiçbir zaman yüksek mevkilere çıkamazlar. Osmanlıların muvaffakiyeti ve bütün dünyaya hâkim bir ırk olmaları hikmeti budur; Türklerin en büyük düşmanı iltimâstır.”³¹ Daha yüzyılın başına yakın bir tarihte sultânlık yapan Sultân Selim’in liyâkat kavramına değer verdiği görülür. Sultân Selim, “kendisine hizmet etmiş olanlara ahlâkî, ilmi meziyetlerine göre mevki ve derece verirdi.”³² Ancak bu anlayış Onun takipçisi olan oğlu III. Murad ile beraber geçerliliğini yitirir. “III. Murad zamanında vâlide sultân, kapı ağası, muhâsip erkek ve kadınlarla saray dışında pâdişaha yakın olan nüfûzlu adamların iltimâs ve himâyeleriyle liyâkate ve hizmete ehemmiyet verilmeyerek gelişi güzel beylerbeyilik ve vezîrlük verilir oldu.”³³ 17. yüzyılda devlet yönetiminde liyâkat arayışı önemli ölçüde varlığını yitirmiştir. Devletin zaman zaman bu yüzyıldaki toparlanma belirtilerinin ardında nadir olsalar da liyâkatli yöneticiler yer alır. “Sağlam yapılı, basîretli bir vezîr-i âzamın varlığı, Devlet-i Âliyye’yi birden ayağa kaldırır, serdârların değişmesi ile cephelelerdeki durum âniden değişir. Bu sihirli olay, Osmanlı insanı ve müesseselerinde devâm eden, bitmeyen gücün eseridir. Ancak bu güç, merkezin liyâkatine bağlıdır. Burası zayıf ve yetersiz olunca, o müthiş potansiyel âtil bir güce dönüşmektedir.”³⁴

Osmanlı vezîrlerinin seçiminde de liyâkate büyük önem gösterirdi. “Türkler tarih sahnesine bir ordu-millet olarak çıkmışlar ve bu husûsiyetlerini hep devam ettirmişlerdir. Sosyal tabakalaşmada da ordununkine benzeyen bir sistem görülür. Orduda yükselme nasıl tecrübe ve

²⁶ Ali Fuat Bilkan, *Hayrî-Nâme’ye Göre 17. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı*, Ankara, 2002, s.19.

²⁷ Metin Kunt, vd., *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, 2002, İstanbul, s.34.

²⁸ Bilkan, a.g.e., s.145.

²⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2009, s.270- 271.

³⁰ Kafesoğlu, a.g.e., s.240.

³¹ Busbecg, s.27, 41, F. Grenard, s.110’dan; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, 2010, s.346.

³² Uzunçarşılı, a.g.e., s.41.

³³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.122.

³⁴ Büyük Türk Klasikleri cilt.5., s. 50.

liyâkate bağlı ise idârenin her kademesinde de tecrübe ve liyâkat esas tutulurdu.”³⁵ Vezîrlük makamında gösterilen bu hassasiyet 17. asırda kaybolmuştur. “Sokullu Mehmed Paşa’nın ölümünden (1579) Halil Paşa’nın sadr-ı âzamlığına (1617) kadar otuz sekiz sene içinde mükerrerlerinden sarf-ı nazar hükûmet reisliği makamına on dokuz vezîr-i âzam gelmişti...Bu mevkîye liyâkatî olanların sayısı üçü geçmemektedir. Kanûnî Sultân Süleyman zamanına kadar ve onun devrinde vezirlik rütbesini ele alabilmek büyük bir ehliyet ve başarı mükâfatı olarak verilir ve rütbe sahibi dîvân-ı hümayunda kubbe veziri olarak verilir ve rütbe sahibi dîvân-ı hümayunda kubbe veziri olarak bulunup tecrübesinden istifâde edilirdi. Yine o devirlerde vezîr adedi kubbe altında inhisâr etmek üzere dördü geçmezdi. Onaltıncı asır ortalarında ehemmiyetine mebni Budin, Mısır ve bu asır sonlarına doğru yine aynı maksatla Yemen ve Bağdad’a vezîr vâliler tâyin edilir olmuştur.”³⁶ Liyâkat kavramının kaybolması pek çok sahada da kendini gösterdi. “Devlet cihâzındaki çöküntü sadece yüksek hükûmrânlık araçlarını değil, bütün imparatorluk yüzeyinde bürokratik ve dinî kurumların bütününe etkiledi. Bunlar işe alma, yetiştirme ve yükselme yöntemlerinde artan değişikliklerin şiddetlendirdiği, yeterlilik ve doğruluk bakımından felâketli bir düşüşe uğradılar.”³⁷ Liyâkat dinî referans çerçevesinde vurgulanan bir kavram olarak dikkat çeker. Hz. Peygamber liyâkatlı memûrların önemine işaret eder.³⁸ Böylelikle Liyâkat geleneğin yöneticide aradığı önemli bir değer olarak Türk-İslam medeniyetinin bütünlüğünde önemli bir yer tutar. Bunun yanı sıra çözülme asrında liyâkatın ayrı bir önem kazandığı görülür.

B. 17. Asır Klasik Türk Şiirinde Yöneticinin Liyâkat Vassına Şâirin Bakışı

Edebî eserlere böyle titiz bir anlayışın yansdığı görülmektedir. İşinin ehli olan insanların yönetimde yer alması gereğine dikkat çekilmektedir. 17. yüzyılda yaşanan kimi olaylar bu yüzyılda pâdişahlık makamının ve buna bağlı yönetici kesimin büyük bir değer kaybettiğini göstermektedir. Bu değer kaybedişin asrın şiirine yansığını ve özellikle kasîde ve mesnevîlerde yönetim ve yönetici ile ilgili şâirlerin fikir beyân ettiği görülmektedir. Kasîde ve mesnevîlerde yöneticilerin sâhip olması gereken vasıflar çağın ve sanatkârın hayata veya insana bakışını gösteren önemli belgelerdir. 17. yüzyıl dîvân şiirine genel bir anlayış olarak devlet, siyâset ve toplum hayâtına hâkim bu anlayışların yansdığı dikkat çeker.

Nef’î Erzurum Hasankale’den sonra devam ettiği saray etrafındaki sanat yaşantısında devlet işleyişini yakından görebilme imkânına sâhip olabilen ve zaman zaman gördüğü aksaklıkları korkusuz yaratılışının verdiği kuvvetle açık bir söylem hâlinde dile getiren bir sanatkâr olarak dikkat çeker. Nef’î’nin zaman zaman hicve kadar varan, hatta bazen küfre ulaşan yönetim karşısındaki söylemleri söz konusudur. Örneğin onun Gürcü Mehmed Paşa’ya yazdığı hicviyesi’nin redifi köpektir ve burada bu redifle kendisine hitâp ederek II. Osman’ın katlinden IV. Murad’a geçen zamana kadar ülkenin geçirdiği sarsıntıya büyük bir üzüntü ile değinir.³⁹ Nef’î’nin övgüdeki mâhir tabiatı sadece dili kullanmadaki kudretinde görülmez. Bununla beraber şâirin manâyı söyleyiş ile müsâvî yakalaması, geniş hayâlleri söz konusudur. Nef’î’nin devrini yaşadığı I. Mustafa’ya kasîde yazmamış olması şâirin samîmiyetle takdir etmediği kişileri övmediğini, övdüğü kişilerin de kusur kabul ettiği hâllerini gördüğü zaman yermekten çekinmediğini göstermektedir.⁴⁰ Nef’î’nin memdûhunu vassfederken liyâkatine dikkat çekmesi şâirin şuurulu bir seçimidir. Şâirin övgüye değer görmediği kişileri övmemesi, yergiyi hak ettiğini düşündüğü kişileri yermekten geri durmaması bu hususta liyâkate bağlı olduğu ve her ne kadar övgü ve yergilerinde mübalağa yapsa

³⁵ Gungör, a.g.e., s.154.

³⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s.122.

³⁷ Lewis, a.g.e., s.23.

³⁸ Bkz. Sahîh-i Buhârî, 7/3300.

³⁹ Bkz.Tulga Ocak, Nef’î ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri, Ölümünün Üçyüz Ellinci Yılında Nef’î, Ankara, 1997, s.7.

⁴⁰ Bkz.Ocak, a.g.e., s.8.

da ilk bağlamda realist davrandığı söylenebilir. Liyakât geleneğin prensip hâline getirdiği ve çağın ihtiyaç duyduğu bir değer olarak Nefî'nin ve diğer şâirlerin vurgusudur. Nefî sultânın liyâkatine övgüde bulunur:

Zihî şâyeste vü bâyiste hâkân-ı hümayun-fer

Ki hem ârâyış-i evreng ü hem pîrâye-i efser⁴¹ (Nefî, Dîvân, k. 21/1)

Nefî'nin pâdişah dışındaki sadrâzam ve devlet büyüklerine yönelttiği övgülerinde makamlara yönelik ifadeler ağırlıktadır. “*Bunların pâdişahlar için yazdığı övgülerden tek farkı, övülenin makamı ile ilgili hususlardır. Onun sadrazamlar için yazdığı övgülerde ağırlık noktası, övülenlerin kişiliğinde değil makamlarındadır.*”⁴² Bu anlayış şâirin maksadının kişileri övmek ya da yermek olmadığını, iyi bir devlet yönetimi için ideal yöneten anlayışının yansımaları olarak değerlendirilebilir. Nefî yetersiz yöneticilere tepki gösterir ve bulunduğu makamdan alınan bir yöneticinin yetersizliği nedeni ile bu makamdan alınmasını isâbet olarak kabul eder ve hicvinde onu “*kovulan bir eşek*” olarak vasıflandırır:

Umûr-ı saltanatdan **ol harî** tarh etdiği yetmez

Olur kat kat isâbet fikr olunca ıttirâd üzre (Nefî, Dîvân, k.44/17.)

Asrın bir başka şâiri Nâilî Sebki Hindî'nin tesiri ile tasavvufa meyletmekle berâber devrin tüm sanatkarlarında olduğu gibi onda da çağına âit fikirleri bulmak mümkündür. Nâilî devlet yönetiminde liyâkat kavramının önemine dikkat çeker ve yöneticiliği önemli bir değer olarak liyâkat vasfı ile berâber görür. Yöneticilik devlet düzeni için bir kâbiliyet gerektirir:

Bir özge âsitâna eder lâbüd ilticâ

Devlet ki **müsta'idd-i nizâm-ı umûr** olur⁴³ (Nâilî, Dîvân, k.24/6.)

Atâyî mesnevilerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumu gözler önüne serer. Atâyî devlet, yönetim konularında görüşlerini dile getirirken zaman zaman açık söylemlerle zaman zaman da sanatın örtük üslûbu içerisinde mesajlarını sunar. Atâyî yöneticileri Ortaçağ toplumu içerisinde merkezî konumları nedeni ile devlet için önemli görmekle berâber bozulan yönetim hakkındaki görüşlerini dile getirmekten de geri kalmaz.

Atâyî, Sohbetü'l-Ebkâr mesnevisinin 12. Sohbet'inde yöneticilerin bilhassa ortaçağın toplum yapısı içerisinde ne denli öneme sâhip olduğunu dile getirir. Memleketler şâhlara âittir. Onlar, Allah'ın gölgesidir. Eserleri bir güneş gibi parlar ve onların idrârı nîsân yağmuru gibidir.

Şâhlar memlekete devlettir

Sâye-i Hak eser-i rahmetdir

Mihr-i rahşân gibidir âsârı

Ebr-i nîsân gibidir idrârı (Atâyî, Sohbet'ül-Ebkâr, b.1298/1299)

Atâyî Sohbetü'l-Ebkâr'da yukarıdaki düşüncelerinin hilâfında yöneticiliğe temkinli bakar. Vezîrlük ve vâililik kapısına eteği bulaşmış olmaktan uzak durabilmeyi Allah'tan diler. Şâirin bu düşünce içerisinde olmasında hem böyle bir vazîfenin yükümlüklerinin ağır olması hem de çağının yöneticilerinin hâli hazırdaki durum ve uygulamaları etkili olmuş olabilir.

⁴¹ Şâirin liyakat kavramına vurgu yaptığı diğer beyitler için bkz. Nefî, Dîvân, k.30/117, k.61/9.

⁴² Ünver, a.g.e., s.57.

⁴³ Nâilî'nin liyâkatle ilgili başka bir söylemi için bkz. Nâ'îlî, Dîvân, k.26/ 40.

Eyleme bendeni iy Rabb-i Kadîr

Dâmen-âlûd-ı der-i mîr ü vezîr (Atâyî, Sohbetü'l-Ebkâr, b.136)

Atâyî Nefhâtü'l-Ezhâr mesnevisinin ilk bölümünü yöneticiliğe ayırır. Muhammed Kuzubaş, Atâyî'nin ilk Nefhâ'sını yöneticiliğe ayırmasını çağ içerisinde yönetimde meydana gelen bozulmalar ile ilişkilendirir : *"Birinci Nefhâ, padişahlar ve yöneticiler hakkındadır. 17. yüzyıl imparatorluğun sınırlarının genişlemesine paralel olarak merkezi otoritenin azaldığı; merkeze uzak bölgelerdeki kimi yöneticilerin, göreve lâıyk olmadıkları halde iltimâsla göreve getirildikleri ve dolayısıyla da devlet-millet ilişkisinin zedelenmeye başladığı bir dönemdir. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde görev yapan Atâyî, bu durumun farkına varmış olsa gerek ki, ilk Nefhâ'yi pâdişaha ve yöneticilere ayırmıştır."*⁴⁴

Atâyî'nin zaman zaman bunu alegorik bir anlatımla dile getirdiği görülür. Sanatkâr sanatın sembolik dilinden istifade ederek mesajlarını sunar. *"Söz gelişi, akılsız zâlim şâhlardan söz ederken I.Mustafa devrini anlatıyor gibidir; Gazneli Mahmud'un ilk yılları sanki IV.Murad zamanında saraya iyice sokulan Kadızâdeliler'i hatırlatır. Büyük bir ihtimalle Atâyî bu alegorilere anlatımını güzelleştirmek için değil, söylemek istediklerini açıkça ortaya koymanın tehlikesi büyük olduğundan kendisini korumak için başvurmuş olmalıdır; çünkü kendisini güvende hissettiğinde doğrudan çok ağır eleştiriler yaptığı bilinmektedir."*⁴⁵

Atâyî Heft-H'ân mesnevisinin üçüncü hikâyesinde semboller aracılığı ile yönetime dâir fikirlerini dile getirir. Hikâyede bahçe ülkeyi, koyunlar halkı, çoban hükümdârı temsil eder. Yöneticilerin sâhip olması gereken özellikler dile getirilir. Böylelikle sanatkâr fikirlerini sanat düzleminde örtük olarak ifâde etme rahatlığını yaşar.⁴⁶ Atâyî bu hikâyenin bütünlüğü içerisinde yönetim, yönetici prensiplerini liyâkat çerçevesinde ele alır.⁴⁷

⁴⁴Muhammed Kuzubaş, **Nefhâtü'l-Ezhâr Mesnevisi**, Samsun, 2005, s.25.

⁴⁵Tunca Kortantamer, **Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si**, İzmir, 1997, s.322.

⁴⁶Bkz. Kortantamer, a.g.e., s.322.

⁴⁷Hikâye özetle şöyledir: "Hindistan'ı zapteden büyük hükümdâr Gazneli Mahmud kendisine Ayaz'ı yakın dost edinmeden önce daha yaşı küçük tecrübesiz bir hükümdârdır. Emirleri, vezirleri sahtekârdılar. Şâhı kandırıp, ülkeyi sömürürler. Halkın çektiklerine aldırılmazlar. Şâh içki ve eğlence ile meşgulken vükelâsı ülkeyi soyar. Kötüler şâhı kuşatmışlardır, iyileri yanına sokmazlar. Şâh fitnenin farkına varmaya başlar. İş böyle giderse, sonunun kötü olacağını sezer. Düşünüp üzüldürken bir gece uykuya dalar. Gönül gözü açılır. Eşi benzeri olmayan güzellikte bir bahçe görür. Gölge veren ağaçla, akarsular, nilüferler, güzel kokulu toprak her tarafı süslerler. Orada içi dışı aydınlık zümründen bir kubbe vardır. Kubbenin altında yeşil elbiseli Hızır'a benzeyen bir pîr durur. Yüzü nur saçar, Şâh, pîri saygıyla selamlar. Pîr onu yanına alır. Şâhın, çevredeki güzelliklere tahassürle baktığını gören pîr, böyle bir yer istiyorsa, önce iyi bir bahçıvan bulmasını, sonra bahçeyi yeniden düzenlemesini, yeni bahçede, eski işe yaramayan ağaçları dalları ayıklamasını, bahçeyi iyi bir bakımla elden geçirmesini öğütler. Şâh pîrin elini öper, lütfunu diler. Pîr bir genci gösterir. Konuşmasını, çabukluğunu, aklını, idrakini, bilgisini över. Onu bahçıvan yapmasını tavsiye eder. Şâh bakar, benzersiz bir güzel görür. Aşk ateşi bağrını deler. Bir bakışta yerulur. Uykudan göz yaşları ile uyanır. Huzursuzdur. Bir gün sabah vakti atına atlar, saf saf askerleri ile ava çıkar. Etraf yemyeşildir. Çiçekler açmış, ağaçlar meyve vermiştir. Şâh av emrini verir. Asker topluluğu bir girdaba döner. Ahûlar yakalanır. Köpekler havlar. Şâhinler uçarlar. Av böyle sürerken şâhın önünde birden bir âhu belirir. Şâh âhunun ardına takılır. Askerinden uzaklaşır. Sahrada yaşayan bir kabileye rastlar. Âhu bir çadıra girer kaybolur. Çadırdan şâhın rüyâsında âşık olduğu güzel çıkar. Şâh misafir edilir. Güzele adını, neyle geçindiğini sorar. Güzel adının Ayaz olduğunu, koyunculukla geçindiğini, vahşi hayvanlarla dost olduğunu söyler. Koyunlarını râyete, köpeklerini emrinde çalışan adamlara benzetir. Onlarla mutlu olduğunu, onlardan yararlandığını, buna karşılık onları koruyup gözettiğini, şâhların tebânın ne hâlde olduğunu bilmesi gerektiğini, kendisinin de bir tür şâh olduğunu söyler. Mahmud onun sözlerini dinler değerini anlar. Vezirlik teklif eder. Çok dil döker; ama razı edemez. O sırada şâhın adamları gelir. Yerler titrer, Ayaz şaşmaz, sarsılmaz, edebini bozmaz. Şâh, onun kendisini tanımış ve nezâketle yönetim dersi vermiş olduğunu anlar. Onu daha da beğenir. Üzüntü ile geri döner. Bir iki gün geçer. Dayanamaz, tek başına, Ayaz'ın yanına gitmek için yola çıkar. Tehlikeli bir vadiden geçerken yoluna korkunç bir erkek aslan çıkar. Şâh kılıcını çekip onu bir hamlede öldürür. Aslandan sonra aslana arkadaşlık eden bir panterle karşılaşır. Şâh panteri kılıcıyla ikiye biçer. Yoluna devam eder. Bir mağara içinde bir ışık görür, yaklaşıncı onun bir ejderin ağzından görünen ateş olduğunu anlar. Korkunç ejderha ateşler saçarak üstüne yürür. Şâh yayını ele alır. Ejderi gözünden vurur. Gürzle kafasını ezer. Bunlar olurken Ayaz'ın bulunduğu yere yaklaşmıştır. Ayaz sesler duyup ne olduğunu anlamaya

Hikâye’de Ayaz vezîr olmadan Sultân Mahmud gençtir ve ülkenin durumu perişan bir hâldedir:

Ol ser-efrâz-ı âsümân-pâye
Etmeden hâs Ayazı hem-sâye
Kendüsi nev-cevân-ı endek-sâl

Vükelâ pîr-i hân-kâh-ı dalâl (Atâyî, Heft-H’ân, b.1235.)

Heft-H’ân’daki bu hikâyede ülkenin düzelmesi için bir bahçıvana (yönetici) ihtiyaç vardır. Sultân Mahmud gördüğü rüyâsında bir pîr, kendisine liyâkat sahibi bir vezîri telkin eder. Liyâkat sahibi bir yönetici ülkenin eski hâline kavuşmasını sağlayacaktır. Bahçıvan bahçeyi yeniden düzenleyecektir:

Dedi maksûd ise bu resme mahal
Size bir bağ-bân gerek evvel
Yeniden eylemek gerek tertîb

Vaz ‘ı matbu ‘ u tarhı ola garîb (Atâyî, Heft-H’ân, b.1268, 269.)

Bu mesnevinin aynı hikâyesinde ülke yönetimi için Ayaz’ın liyâkat sâhibi bir vezîr adayı olduğu vurgulanır:

Bildi şâhâne himmeti vardır
Kadr ü câha liyâkatı vardır (Atâyî, Heft-H’ân, b.1383.)
Hakk bu kim sana oldu erzânî
Mesned-i Asâf-ı Süleymânî (Atâyî, Heft-H’ân, b.1388.)

Nâbî dikkatini yönetici kesme çeviren sanatkârlardan biridir. “*Toplumdaki ahlâk düşkünlüğünü, açığözlülüğü, mal ve makam hırsı, açgözlülük vb. kötülükleri, kısacası çağının bozuk düzenini ve çökmeye yüz tutmuş gidişini eleştirerek; olup bitenden çağının bozuk devlet yönetimini ve yöneticilerini sorumlu tutar.*”⁴⁸ 17. yüzyılda devletin olumsuz koşullar içerisine düşmesinde yetersiz devlet yöneticilerinin büyük pay sâhibi olduğu Hayriyye gibi eserlerde açık bir üslûpla anlatılır. Yetersiz yöneticiler yüzünden gerek idarî anlamda, gerekse de kaynakların kullanılması husûsunda ciddi problemler yaşanmıştır. “*Nâbî, 17. yüzyıl Osmanlı düzeninin bozulmasını, temelde bozulan “insan” unsuruna bağlar. Ona göre müesseseleri bozan ve onların temel niteliklerinin dejenere olmasına sebep olan etken “yönetici” sınıfıdır.*”⁴⁹

Dîvân şâirinin saraya yakınlığı kendisine devlet mekanizmasını tüm gerçekliği ile gözlemlene olanağı vermiştir. “*Dîvân şâirlerinin, devlet adamları ile içiçe bulunup, işleyen mekanizmadan bizzat haberdâr olduklarını görüyoruz... Dîvân şâiri bütün bunların yanında aynı zaman da devletin içinde bulunduğu durumu, dışarıda ve içeride olup bitenleri yakından tâkip*

çalışır. Şâh ile karşılaşır, onu kutlar. Evine çağırır. Yer, içerler. Şâh, Ayaz’a duygularının temizliğini, cinsellikten arınmışlığını anlatır. Ayaz etkilenir. Onun içtenliğine, sevgisinin temizliğine inanır, yumuşar. Bir gece rüyâsında cennete benzeyen bir bahçede yeşil bir seccâdede oturan bir pîrin kendisine bir şâhın hizmetini telkin ettiğini anlatır. Şâh bunu duyunca hemen kendi rüyâsını anlatır. Rüyâların birbiriyle uyuştüğünü görünce ikisi de sevinir. İki gönül bir olur. Mahmud, Ayaz’ı vezir eder. Kötüler ceza görür. Ülkeyi yeniden düzenlerler. Mahmud’un ünü büyür. Adı Ayaz’la dillerde kalır.” (Kortantamer, a.g.e, s.239/240.)

⁴⁸ Mine Mengi, **Divan Şiiri Yazıları**, Ankara, 2000, s.177.

⁴⁹ Bilkan, a.g.e., s.82.

eder.”⁵⁰ Divan şairlerinin bir çoğunun zaman zaman yönetimle ilişkilerinin çok yoğun olduğu görülür. “Nâbî devrinin önde gelen devlet adamlarıyla çok yakın ilişkilerde bulunmuş bir şâirdir. Dolayısıyla devlet yapısının işleyişine bizzat şahit olmuş, çarkın dönüşündeki aksaklıkları doğrudan doğruya asıl kaynağına bildirme imkânı bulmuştur.”⁵¹ Nâbî ‘nin yaşadığı çağda pâdişahlar trajik bir tablo içerisinde: “Yaşadığı karışık devirde pâdişah ve sadrâzamlar pek sık değişiyordu. Bu yüzden Nâbî yetmiş yıllık ömründe (I. İbrahim, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed gibi) çoğu zayıf ve türlü felâkete uğramış olan altı pâdişahın saltanatını gördü.”⁵²

Nâbî liyâkatsiz devlet yöneticilerinden yakındır. II. Mustafa’ya sunduğu kasîdesinde yetersiz devlet yöneticilerinden yakınmakta ve II. Mustafa ile saltanat makamının liyâkat sâhibi bir zâta teslim edildiğine dikkat çekmektedir:

Misâl-i hâle-i bî-âfitâb kalmış idi

Derûn-ı mülk hazîn **taht-ı saltanat mağdûr** (Nâbî, Dîvân, k.7/15.)

Liyâkat anlayışı ile Nâbî’nin Dîvân’ındaki 15. kasîdesinde vurgu olarak karşılaşılr. Nâbî o güne kadar seleflerin yönetime liyâkat sâhibi kişileri getirdiğine dikkat çeker:

Müsta’iddîni ararlardı mülûk-ı eslâf

Ki ide re’yleri bâğı cihân-ı hurrem⁵³ (Nâbî, Dîvân, k.15/25.)

Sabit’in yöneticide görmek istediği vasıfların başında liyâkat gelir:

Lâyıkın buldı bugün mesned-i sadr-ı ‘âlî

Virdi dîvân-ı hümayûna vücûdun zînet (Sabit, Dîvân, k.36/2.)

Yöneticiler sadece ehil kişiler değil böyle kişilerin kıymetini bilen ve onları ehliyetlerine elverişli sahalarda istihdâm eden kişilerdir. Şeyhülislâm Bahâyî’nin ifadeleri bu doğrultuda değerlendirilebilir:

Vezîr-i pâk-gevher Mustafa paşa-yı dâniş-ver

Hidiv-i ehl-i perver nâzım-ı mülk-i Süleymân (Ş. Bahâyî, Divânından seçmeler, k. 5/5.)

Nâbî, Hayriyye’de oğluna nasihatleri içerisinde yöneticiliğin o çağdaki içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı bu meslekten uzak durmasını ister. Yöneticiliğin hâlihazırdaki durumunu gözler önüne serer ve karşılaşılabilecek sıkıntılar hakkında oğlunu uyarır. Nâbî idareciliği oğlu için ayıp olanı tercih olarak niteler ve bu makamın davâcısının çok olduğunu, orada bulunduğu zaman kıymetinin bilinmeyeceğini dile getirir:

Kendüne ucbı tasavvur itme

Kâdir oldukça **tasaddur itme**

Katı **da’vâcısı çokdur sardun**

Korkarum zâyî’ iderler kadrün (Nâbî, Hayriyye, b.574, 575.)

⁵⁰ Hüseyin Yorulmaz, **Divan Edebiyatında Nâbî Ekolü-Eski Şiirde Hikemiyât**, İstanbul, 1996, s.295-296.

⁵¹ Yorulmaz, a.g.e., s.308.

⁵² Ahmed Kabaklı, **Dîvân Edebiyatı**, İstanbul, s.229.

⁵³ Nâbî Dîvânı’nda yöneticide aradığı liyâkat vasfı hakkında başka beyitler için bkz. Nâbî Dîvân, k.7/16-19., k.13/ 46, k.15/31, k.20/34.

Nâbî özellikle yönetimdeki zaafiyete bağlı olarak devlet ve halk arasındaki bir ara kurum mâhiyetinde olan ayânlık sisteminin⁵⁴ halka karşı zulmünü yönetim bağlamında ele alır ve şiddetli eleştirilerde bulunur. Nâbî, Hayriyye’de “Nehy-i A’yânî vü Zulm ü Fukarâ” adlı bölümde ayanlığın çağ içerisindeki manzarasını gözler önüne serer. Ayânlık sistemi Kanûnî döneminden itibaren var olan, bir beldenin zengin ve ileri gelen kişilerinden oluşan, yönetim ile halk arasında ara bir yönetici kitledir. Bu kurum vergilerin toplanması vb. pek çok işleyişte başlangıçta faydalı olmakla beraber zamanla devletin yerine geçecek bir konum kazanır ve neredeyse idârecileri devre dışı bırakmıştır. Devlet adına hareket eden ayânlar keyfî uygulamalar, zorbalıklar, ağır vergilerle halkı canından bezdirmiştir. Bu atmosfer içerisinde şâir oğluna ayânlık gibi bir mesleğe heves etmemesini belirttiikten sonra ayânlığın bu asır içerisindeki manzarasını gözler önüne serer. Nâbî oğluna orta insan olmasını önerir ve idârecilikten kaçınmasını öğütler:

İtme a’yânlığa zinhâr heves

Evsâtü’n-nâs ol o devlet sana bes⁵⁵ (Nâbî, Hayriyye, b.737.)

Nâbî yönetim ile ilgili fikirlerini “Paşalık Sevdâsı Bahsi” bölümünde dile getirir. Şâir Paşalığı davul zurna ile ateşe girme olarak yorumlar ve onun davulun sesi gibi uzaktan güzel görüldüğünü, sıkıntı ve eziyetinin çok olduğunu dile getirir. Paşalık görünürde yüce bir mekândır ancak onların sonları cehennemdir. İşlerini zulümle yürütmek zorundadırlar. Nâbî Paşalık ve vezîrlük makamında bulunanların sürekli bir azil korkusu yaşadıklarını, ömürlerinin hep bu türlü sıkıntı, korku ve eziyetlerle geçtiğini dile getirerek bu makamın türlü sıkıntılarını dile getirir:

Olma paşalık için âvâre

Tabl u surnâyile girme nâre

Bağlama tantana-i tabla gönül

Dûrdan hoş gelür âvâz-ı dühül

Paşalık ömre sürer mihnetdür

Hâsılı derd ü ğam u kasvetdür

Nâmı pür-kevkebe câhî âlî

Lîk dûzahda geçer ahvâli

Hâtırı mansıbı gibi vîrân

Sorsa hiç âhîret ahvâli yamân

Zulm iderse yıkılır hâne-i dîn

İtmese bulmaz umûrı temkin

Çekdüğü mihnet olursa ta’dâd

Değmez ol mihnete Mısır u Bağdâd⁵⁶ (Nâbî, Hayriyye., b.1126,1127,1128, 129, 130, 131, 132.)

Nâbî Hayrâbâd mesnevisinde yöneticilik konusuna eğilir. Yöneticilik hakkındaki fikirlerini belirtir. Bu makamın zorluklarının bulunduğunu belirtir. Yusuf zindanda esir olmadan Mısır’a

⁵⁴ Ayânlık için bkz.M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1971, s.107.

⁵⁵ Nâbî’nin ayânlar hakkında yaptığı eleştiriler için bkz. Nâbî Hayriyye, Nehy-i A’yânî vü Zulm-i Fukarâ, b.736-833.

⁵⁶ Nâbî’nin paşalık bölümünde oğluna tavsiyede bulunduğu nasihatlar için bkz. Nâbî, Hayriyye, Matlab-ı Dağdağa-Pâşâyı, b.1106-1226.

sultan olmaz. Devlet yöneticileri de değerlerinin derecesine göre sıkıntı çekerler. Yöneticilik bir liyakâtle beraber bir kısmettir aynı zaman da

Hiç Yusuf olur mu Mısra sultan

Tâ olmyacak esir-i zindân

Elbetde çeker ricâl-i devlet

Endâze-i kadri denlû mihnet

Âlem toludur dıraht-ı pür-zâd

Ancak dutar ikisini üstâd (Nâbî, Hayrâbâd, b.1386-1388.)

Nâbî ve yüzyılın diğer şairlerinin sadece aradıkları vasıfları değil istemedikleri vasıfları da dile getirmeleri yöneticilik kavramına Osmanlı'nın yapısal görünümü itibâriyle verilen önemin bir sonucu olarak görülebilir. 17. yüzyıl kasîde ve mesnevilerinde yönetici vasıfları sıralanırken bunlar öteden beri kullanıla gelen klişeleşmiş kalıplar olarak düşünülmemelidir. *“Halkın erdem olarak bildiği ve değer verdiği ne varsa onların eksiksiz olarak, en mükemmel şekilde sultânda bulunduğu hem de büyüleyici bir edâ ile anlatılıyordu.”*⁵⁷ Bu yönüyle her bir vasıf erdemler ve değerler olarak düşünülebilir. Devrin özellikleri düşünüldüğünde aranan her bir vasfın güçlü dayanakları olduğu görülecektir. Bununla berâber edebî eserin gerçek hayatın tam bir karşılığı olmasını beklemek yanlış olacaktır. Kasîde ve mesnevilerde yöneticilerin ideal ölçüler içerisinde tanımlanmaları yadırganmamalıdır. *“Bir edebî eserde gerçekler de yer alabilir, düşlenen idealler de yer alabilir, ironik pek çok unsur da yer alabilir.”*⁵⁸

C. Bir Yönetici Vasfı Olarak Adâlet Duygusu ve 17. Asırdaki Önemi

Osmanlı'nın farklı dilde ve dindeki insanları 600 yıl gibi uzun bir zaman bir arada tutabilmiş olmasının adâletli bir yönetim neticesi olduğu bilinmektedir. Barthold bir yabancı gözlemci olarak Osmanlı dokusundaki adâleti fark eder: *“Müslümânların İspanya'da uğradıkları zulüm ve cebrî, Müslümânların elinde bulunan Hristiyanlar hiçbir zaman görmemişlerdir. Umûmiyetle Müslümân olmayan kavimlerin Kurân'ın emrettiği üzere cizye vermeleri Ömer'in meşhûr ahitnâmesi mucibince, elbiselerinin farklı olması gibi şartların tamamıyla yerine getirilmesi talep edilmiyordu. Hristiyan memûrlar da Müslümân büyükleri gibi giyinmiyorlar, aynı zaman da kendilerini aşağı tabaka karşısında pek yüksek tutuyorlardı.”*⁵⁹

Osmanlı sultânının ülke yönetiminde özen gösterdiği en önemli kavram şüphesiz adâlet olmuştur. *“Prensip bakımından Osmanlı ülkesi ve halkı, iktidârını Tanrı'dan alan ve yalnız Tanrı önünde sorumlu patrimonial, mutlak bir hükümdârın hükmü altındadır. Bununla beraber onun bu iktidârı, nasıl siyasî bir pragmatizm dairesinde kânûn, adâlet ve ahlâk prensiplerine göre icrâ etme zorunda bulunduğu da bir gerçektir.”*⁶⁰ Adâletin yerine getirilmesinde ivedilik anlayışı mevcuttu. *“Osmanlı düzeninde hemen dağıtılmayan, derhal yerine getirilmeyen adâlet, adâletsizlik sayılırdı. Osmanlı adaletinin hızlı yargıdaki şöhreti bütün dünyada biliniyordu.”*⁶¹ Adâlet sistemi içinde sorumlu kadılar, kazaskerler, vezîr-i âzamlar bulunmakla beraber adâletin yerine getirilmesinin baş sorumlusu hükümdârdı. Nizâm-ı âlem düşüncesi bir devlet değeri olarak pâdişahın adâleti ile sağlanabilecek bir anlam içermekte idi. “Osmanlı devletinin temel fonksiyonu, nizâm-ı âlemi, yani

⁵⁷ Mehmet Çavuşoğlu, Kasîde, **Türk Şiiri Özel Sayısı-II**(Dîvân Şiiri) Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. C.LII, S:415-416-417. S.17-77, (Temmuz, Ağustos, Eylül 1986), s.18.

⁵⁸ Özgür Kıyçak, **17. Yüzyıl Kasidediliğinin Zihniyet Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı**, İzmir, 2010, s.78.

⁵⁹ W. Barthold, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Ankara, 1977, s.17.

⁶⁰ İnalcık, a.g.e., s.8.

⁶¹ Bülbul, a.g.e., s.201.

hâkimiyet sınırları içindeki tebaasının bütün kesimlerinin adâlet çerçevesinde yönetilerek birbiriyle uyum içinde yaşamasını sağlamaktır.”⁶² Âdâlet kavramı toplumu ve toplumun içerisinde barındığı devleti ayakta tutan önemli bir kavramdır. Pâdişahlar 17. yüzyıl divân şiirinde (mesnevi ve kasidelerde) adâletleri ile anılmakta ve âdil birer yönetici olarak yerlerini almaktadırlar. “*Hükümdâr, Tanrı’dan başka kimseye karşı sorumlu olmayan tek otorite olarak, haksızlığı giderebilecek en yüksek otoritedir.*”⁶³

Bir yönetici vasfı olarak adâleti sağlamak bu yönüyle her şeyden üstün bir vasfı olarak görülebilir. “*Hükümdârın mutlak hâkimiyetine dayanan bu patrimonial devlet sisteminde, otorite sahibinin halka adâleti, kuvvetinin zayıfla karşı zulmünü ve yolsuzluklarını önleme anlamında anlaşılan ‘adl, hükümdârın en önemli görevi sayılır.*”⁶⁴ Dora D’Istria’ya Osmanlı sultanının adâlet vasfının dile getirilmesindeki Süleyman imgesini anlamlı bulur. “*Yazar, Osmanlı şiirinde amacı sadece dünyayı feth etmek olan İskender’den çok Süleyman’ın adının geçmesine de dikkatimizi çeker. Süleyman, kutsiyet ve adaletin sembolüdür; amacı kuru kuruya bir savaş değildir.*”⁶⁵ Adâletin kutsal bir anlam kazanması söz konusu olur.

Osmanlı harcındaki önemli malzemelerden biri şüphesiz adâlet olmuştur. “*Adâlet anlayışı, haksızlıkları kaldırma çabasıyla ilân edilen adâletnâmeler, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bürokratlar, asker ve ulemâ ile birlikte hareket ederek bu prensipleri çiğneyen bir hükümdârın saltanatına son verebilir; Osmanlı tarihinde bunun misâlleri az değildir. Bürokrasi; kanûnû, yani devlet idâresinde objektif kuralları temsil eden bir kurum olarak, din ve devletin selâmeti adına hükümdârın karşısına çıkma gücüne sahiptir; böylece bu iki güç arasında bir dengeden söz etmek mümkündür. Bu durum, yazıya dökülmemiş bir anayasal denge rejimini anımsatır. Osmanlı Devleti’nin uzun yüzyıllar payidâr olmasını, tarihçi böyle çözmektedir.*”⁶⁶

Adâlet kavramının önemsenmesinde Osmanlı’nın gerek İran geleneğinden gerek Türk - Moğol devleti geleneğinden ve gerekse de İslâmî öz değerlerden beslenen güçlü köklerinin olduğu söylenilebilir. İslâm dini içerisinde adâlet önemli bir kavram olarak kendini gösterir. Âdil olunması gereği fikri âyetler içerisinde karşımıza çıkar. Âyetler adâleti emreder: “*Allah âdil olanları sever*”⁶⁷ “*Ey îmân edenler, adâleti titizlikle ayakta tutan(hâkim)lar ve Allah için şahitlik eden (İnsanlar) olun.*”⁶⁸ İslâmiyet’in adâlete yüklediği manâ ilâhî bir manâ kazanır. “*İslâm nazarında insan, paha biçilmez bir varlıktır, o hem “Eşref-i mahlûkat”tır; hem de “Allah’ın yeryüzündeki halîfesi”dir. Bu kadar yüceleştirilen insanların arasına renk, ırk, dil ayrılıkları giremez. “Tarak dişi gibi” nitelenilen insanların birbirlerinden üstünlüğü sadece “takvâdadır. O da hukûkî bir farklılık getirmez; Allah katına aittir. İslâm hayatının temelinde eşitlik, dolayısıyla adâlet bulunmaktadır.*”⁶⁹ Adâletin bu bağlamdaki manâsı din kaynaklı olup devlet, toplum ve insana dönük büyük değer taşır.

Adâletin önemi nasihatnâme ve siyâsetnâmelerde sıklıkla vurgulanır. “*Eski İran geleneğini aksettiren Pend-nâme, Siyâset-nâme ve Nasihat-nâmelerde dâima tekrarlanan öğüt şudur: Hükümdârın kuvvet ve kudreti hazîneye bağlıdır, hazîneyi doldurmak için hükümdârın reâyâ’yı yumuşak ve âdil bir idâre altında tutması, zulmü önlemesi gerekir. Fakat bu adâlet, otoritesi hiçbir sınır tanımayan bir hükümdârın adâletidir... Diğer taraftan Türk-Moğol devlet geleneği, adâleti*

⁶² Ahmed Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, İstanbul, 1999, s.84.

⁶³ İnalçık, a.g.e., s.49.

⁶⁴ İnalçık, a.g.e., s.17.

⁶⁵ Dursun Ali Tokel, **Türk Cihân Hâkimiyeti İdealinin Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler**, (Bahar-2005), Milli Eğitim Dergisi.S:166: S.8-32, s.9.

⁶⁶ İnalçık, a.g.e., s.8.

⁶⁷ Kurân-ı Kerim, **el-Mâide Sûresi**, âyet 42.

⁶⁸ Kurân-ı Kerim **Nisâ Sûresi**, âyet 135.

⁶⁹ Mehmet Niyazi, **Medeniyetimizin Analizi ve Geleceği**, İstanbul, 2001, s.145.

değişmez bir töre veya yasanın tarafsızlıkla uygulanması şeklinde anlar. Bu görüş, eski İran devlet anlayışıyla bağdaşarak, Orta –Doğu’da kurulmuş Türk İslâm devletlerinde hâkim olmuştur.”⁷⁰ Kutadgu Bilig’de adâlet prensibine dayalı töre en önemli motif ve sembolik değer olarak kendini gösterir. “Kutadgu Bilig’e göre kanûn hükümdârlıktan üstündür: “Beylik, ululuk çok iyidir; fakat daha iyi olan töredir”. Fakat bundan da mühim olan “Törenin tüz (eşit) tatbik edilmesi” dir (b. 453-455). “Halkın işini kişilik (insanlık) ölçüsünde düzenleyen bey o ölçüde iyidir.” (b. 457). Böyle bir “iktidâr dünyâyı sarar, kurt ile kuzu bir arada yaşar.” (b. 460-461).⁷¹ Kafesoğlu, bu prensiplere dayalı töre anlayışını Orta Asya Türkleri’ne kadar götürür. Orhun Kitâbeleri’nde de bu anlayış vardır.⁷² Orhun kitâbelerinde bu prensipler şöyle sıralanır: “[4]Demir Kapıya kadar kondurmuş. İkisi arasında pek teşkilâtsiz Gök Türk’ü düzene sokarak öylece oturuyormuş. Bilgili kağan imiş, cesûr kağan imiş. Buyruku bilgili imiş tabîî, Cesûr imiş tabîî. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabîî. İli tutup töreyi düzenlemiş. Kendisi öylece vefât etmiş. (Doğu yüzü)”⁷³ Eski Türklerde beyler halk ile aynı idiler. Hiçbir iltimâsları yoktu. “Beylerin vergilerden, cezâlardan veya başka herhangi bir resmî yükümlükten muaf tutulduklarına dâir bir işaret yoktur.”⁷⁴ Adâlet Türklükle özdeşleşen bir manâ kazanır. “Nizâmî, zulme uğramış ihtiyar bir kadının ağzından, büyük Selçuklulardan Sultan Sencer’e hitaben adâletsiz olanın Türk olamayacağı fikrini işlemektedir.”⁷⁵ Bütün bir Kültür tarihi içerisinde adâlet önemsenen bir kavram olarak bir bütünlüğe sahiptir. “Nasıl eski Türk devletlerinde söz gelimi Uygurlar’da töre, devletin temel yasası ise ve kağanların başlıca görevleri de bu töreyi yaşatmak ve egemen kılmak ise, Osmanlı bey ve sultânları da töreyi devletin kuruluş düzeni ve işleyişi için temel ilkeler topluluğu olarak korumuşlar ve uygulamışlardır.”⁷⁶

Osmanlı Devleti içerisinde kurulan dîvânlar adâlet kavramının ne nispette önemsendiğini göstermesi açısından önemlidir. “İslâm devletlerinde hükümdârın bizzat başkanlık ettiği ve halkın şikâyetlerini dinleyip hüküm verdiği Dârü’l-‘adl, Dîvân-i a’lâ veya Divân-ı mezâlim işte bu geleneği devam ettirmektedir.”⁷⁷ Osmanlı Devletinde adâleti sağlamak için pâdişahların halkın şikâyetlerini bizzat dinleyebilecekleri yapılanmalarının var olduğu görülmektedir. “Divân-ı Hümayûn’un ilk ve aslî ödevi, şikâyet dinlemektir. Osmanlı hükümdârları dîvânda başkanlık vazîfesinden çekildikten sonra da, dâvâları, Kasr-ı adâlet veya ‘Adâlet köşkü denilen bir yerde dîvâna açılan pencere arkasından dinlemeyi en önemli ödevler arasında saymışlardır.”⁷⁸ “Böylece yüksek dîvân, hükümdârın adâlet ve hâkimiyetinin en yüksek derecede ortaya çıktığı bir yerdir ve Doğu devletinin niteliğini en belirli şekilde ortaya koyan bir kurumdur.”⁷⁹ Osmanlı devleti içerisinde adâletin mimarîleştiği görülmekte ve 17. yüzyıl içerisinde mimarîleşen bu yapı- ki bu yapı 4. Mehmet’in saltanatı sırasında Edirne’ye saray duvarını yarıdırıp diktirdiği Adâlet Köşkü olup- adâletin önemli bir zihniyet unsuru olduğunu göstermektedir.

Çözölmeye yüz tutan Osmanlı’nın esas itibariyle adâlet noktasında önemli gevşemeler yaşadığı bilinmektedir. “Osmanlı’yı büyük yapan hukûkun üstünlüğü şuuru aşınmaya başlamış, Kitâb’a ve Kanûn-ı Kadîm’e sadâkat, “kitabına uydurma” mârifetine dönüşmeye yüz tutmuştur.”⁸⁰ Osmanlı çözölmüşü üzerinde düşünenler adâletin ideal noktada yaşatıldığı kanûn-ı kadimi

⁷⁰ İncalcık, a.g.e., s. 75.

⁷¹Bkz. Kafesoğlu, a.g.e., s. 18-19.

⁷² Kafesoğlu, a.g.e., s.21-22.

⁷³ Muharrem Ergin, **Orhun Âbideleri**, İstanbul, 2002, s.33.

⁷⁴ Kafesoğlu, a.g.e., s.243.

⁷⁵ Adnan Karaismailoğlu, **Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri**, Ankara, 2001,s.57.

⁷⁶ Parmaksızoğlu, a.g.e., s.43.

⁷⁷ İncalcık, a.g.e., s. 77.

⁷⁸ İncalcık, a.g.e., s. 77.

⁷⁹ İncalcık, a.g.e., s. 17.

⁸⁰ Büyük Türk Klasikleri, s.13.

çözülmenin merkezinde görürler. “*Daire-i Adliye ve Kanûn-ı Kadîm: Nizâmın bozulmasının temel sebebi, Osmanlı devlet anlayışının ana ilkesi dâire-i adliye çerçevesinde kolayca anlaşılır: Adâlette ihmâl, halka âdil davranılmazsa üretim azalacak, hazîne gelirleri düşecek, ordu zayıflayacak ve devlet zaafa düşecekti. Adâlet kavramıyla birlikte ele alınan bir kavram da kanûn-ı kadîm'dir ve "altın çağ" tâbiriyle ilişkilendirilebilecek iki kavramdan (diğeri selâtin-i mâziye devri) biri budur. Eski sultânlar devrinde uygulanmış ve faydaları sınanmış kanûn ve kâideler bütünlüğünü ifade eden kanûn-ı kadîm terimine, Kitâbu Mesâlih müstesnâ bütün nasihatnâme ve lâyihalarda "ideal" bir anlam yüklenmiştir ve onun ihlâl edilmesinin düzeni bozduğu öne sürülmüştür.*”⁸¹

Özetle söylemek gerekirse Osmanlı adâletsiz bir devletin bâkî olamayacağı kanaatini taşıyordu. Koçi Bey risâlesi gibi pek çok bu çağ üzerinde düşünen düşünür adâletin olmadığı bir ülkenin ayakta dahi durmasının mümkün olmayacağını vurgularlar: “*Küfr ile dünya durur, zulüm ile durmaz.*” Yani, kâfir bir devlet bile varlığını sürdürebilir yeter ki adâletli olsun; ama zalim bir devlet Müslüman da olsa ayakta duramaz. 14. yüzyılda Seyfioğlu Mustafa'da da benzer bir ifâde var: *Pâdişahlık bâkî olur küfr ile-adl olıcak ve illâ bâkî olmaz imân ile-zulm olıcak.*”⁸² Osmanlı düşünürüne göre adâlet eşkiya arasında dahi bulunmalıdır. “*Tursun Bey adâletin öneminden bahsederken adâletin eşkiya arasında dahi gerekli bir ilke olduğuna şu sözlerle değiniyor: "Ve dimişlerdür ki, temâmet-i tavâ-yîf-i muhtelif adle muhtâcdur. Meselâ, uğrılar ve yol basicular ve erbâb-ı müşâtarat ve gayrühum aralarında bir mümtâz şahs olup, "eddi külle zî-hakkın hakkahû" (Her hak sahibine hakkını ver.) emrini ikâmet etmeyince bir gün işleri muntazam olmaz.*”⁸³ Kâtip Çelebi adâlet husûsundan sapmaların devletin yıkımı olacağına işaret eder: “*İmdi her toplumun çökme devresinin sonuna varması mutlaka lâzım olmayıp bir kimse ki hastalığında iyi tedbir almayıp da zehir yese eceli gelmeden önce yine eceli ile öldüğü gibi geçmişte de adâlet kanûnlarını yerine getirmekte ihmal edip de zulme sapan devlet adamlarında zamanından önce saltanatları sona ermiştir.*”⁸⁴ Kâtip Çelebi adâletin bütün bir devlet nizâmının temeli olduğuna işaret eder: “*İlkin tebaa ve halk sultanlara ve beylere Tanrı emâneti olduğundan başka 'memleket ancak erkeklerle vardır, para ancak halk ile vardır ve halk ancak adâletle vardır'*”⁸⁵

Adâlet kavramı, Türkler'in cihân hâkimiyeti idealini gerçekleştirmelerinde Orta Asya Türklüğünde var olan ve İslâmiyet'le beraber geniş bir manâ kazanan Osmanlı devlet yönetiminin önemli bir devlet yöneticisi vasfı ve temel prensibi olarak Türk İslâm medeniyeti sentezinin odak noktasında durur.⁸⁶ Bununla beraber 17. yüzyılın çözülme çağı olması göz önünde bulundurulduğunda adâlet kavramı yönetici vasfı olarak ayrı bir önem kazanır. “*Osmanlılarda, adâlet ve şikâyet sisteminin bürokrasi tarafından yürütüldüğü, Osmanlı bürokrasisinin yerleşmiş kurallar ve göreneklere tâbi olduğu, böylece Pâdişahın veya yakınlarının keyfi tasarruflarını önlemeye çalıştığı unutulmamalıdır. Aynı bürokratların, devletin çöküşünü, bu bürokratik düzenin ve kontrolün çiğnenmesine atfettikleri bilinmektedir.*”⁸⁷

D. 17. Asır Klasik Türk Şiirinde Şâirin Yöneticinin Adâlet Duygusuna Bakışı

17. asır klasik şiirinde adâlet öteden beri önemli bir yönetici vasfı olarak önemsenir. Çağın şâirleri geleneğin bir uzantısı olan bir anlayışın yanı sıra bu vasa duyulan ihtiyaç neticesinde şiirlerinde adâleti önemserler. Nâbî'nin şiirlerinde adâlet kavramı önemsenmiştir. “*Memleketin o dönemde, siyâsî, ekonomik ve toplumsal alanlarda içine düştüğü bunalımın birçok nedeni olmakla*

⁸¹ Öz, a.g.e., s. 118.

⁸² A.k. Aksüt, Koçi Bey Risalesi, İstanbul 1939, s.42'den; Unan Fahri, İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devet-Kınâlızâde Ali'nin Medine-i Fâzılâsı, Ankara, 2004, s.58'den Öz, a.g.e., s. 186.

⁸³ Tursun Beğ, Tarih-i Ebu'l-Feth, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977, s.18'den; Öz, a.g.e., s. 187.

⁸⁴ Orhan Şayık Gökyay, Kâtip Çelebi, s.177.

⁸⁵ Gökyay, a.g.e., s.239.

⁸⁶ Bkz. Turan, a.g.e., s.355-356.

⁸⁷ İnalçık, a.g.e., s. 53.

birlikte, en önemli nedenlerinden biri şerî'at düzeninin bozulmuş, adâlet kavramının anlamını yitirmiş olmasıdır.”⁸⁸ Böyle bir atmosferde yetişen Nâbî'nin adâleti oldukça önemseddiği ve yönetici vasfı olarak yöneticileri adâletleri ile övdüğü görülmektedir. Adâlet noktasındaki aksamalar bu kavram üzerinde şairlerin tenkitlerini dile getirmelerine sebep olduğu gibi bir övgü kavramı olarak adâletin ele alınması da hem gelenek hem de çağ içerisinde bu kavrama biçilen değerler sebebiyledir.

Nâbî Surnâme'sinde sultanın adâlet vasfına işaret eder. Sultânın vasıflarının ilki ve olmazsa olmazı olan adâlet vasfı ile sultanı över. Zîrâ adâlet vasfı olmayınca diğer vasıfların bir manâ ifade etmeyeceğini belirtmek gerekir.

Pâdişâh-ı keremâmûz u halim

Dâver-i dâdger-i heft iklim⁸⁹ (Nâbî, Surnâme., b.55.)

Nâbî Hayriyye'sinde devrinin pašaları ve vezîrlerinin vasıflarını dile getirirken adâlet kavramına değinir. Onlar doğruluk vasfı ile mümtazdırlar.

Melikiyyü'ş-şiyem ü nîk-hisâl

Sâf-dil sâdik u pâkîze makâl⁹⁰ (Nâbî, Hayriyye, b.1139.)

Nâbî memleketin bayındırlığının kaybolma sebebini adâletsiz yöneticilerin başa geçmiş olmasına bağlar. Hazînenin başına adâletsiz yöneticiler geçince ülkenin buradaki kaybına bağlı olarak önemli problemler yaşanacaktır. Şâirin yaşanan hadiselerle kayıtsız kalmadığı ve başa geçen her yöneticiyi kalıp ifadeler içerisinde överek şairlik fonksiyonunu yerine getirdiği anlayışının yanlış hükümler olduğu anlaşılr. Nâbî adâletsiz yöneticiyi eleştirme cesâretini göstermiştir. Şâirin yukarıdaki övgüsünün aksine aynı vasıf ve değer üzerinden eleştiri yaptığı görülür:

Mülk ma'mûr degül yok îrâd

İtdi irâda tedâhul bî-dâd (Nâbî, Hayriyye, b.1205.)

Nâbî adâleti devleti ayakta tutan temel bir değer olarak görür. Şâire göre dinin gereği olarak adâlet uygulanırsa hiçbir olumsuzluk yaşanmaz. Nâbî'nin adâlet anlayışı içerisinde dinin temel prensiplerine dayalı bir adâlet anlayışı dikkat çeker. Adâlet kaynağını dinden alır.

Şer' ile olsa adalet câri

Bunların birisi olmaz, târî (Nâbî, Hayriyye, b.1215.)

Nâbî İran fethine katılan kişilerin bu şâhların hazinelerinde çok değerli eserler bulunduğunu ve bu kitapların birinde Keyhüsrev'in nasîhatte bulunduğunu ve bu nasîhatte devletin başında eğer ulu kişiler bulunmaz ise devletin ayakta kalmayacağına ve onların da yetki ve gelire ihtiyaç duyduklarına, gelirin halkın bağ, bağçe ve ziraatten kazandıklarından elde edilecek vergilerle sağlanabileceğine işaret edildiğini belirtir.⁹¹ Adâletsiz bir çadırın dahi ayakta durmayacağına ve adâletsiz saltanatın sağlam olmayacağına işaret ederek adâletin Ortak İslam medeniyetindeki önemini belirtir.

Olmasa adl reâyâ turmaz

Adlsüz çetr ikâmet kurmaz

⁸⁸ Mengi, a.g.e., s.190.

⁸⁹ Nâbî'nin Surnâme'sinde yer alan adâlet vurgusu olarak başka beyitler için bkz. Nâbî, Surnâme, b.56-5785.

⁹⁰ Hayriyye'de yönetici vasfı olarak adâlet vurgusu hakkında başka beyitler için bkz. Nâbî, Hayriyye, b.1142.

⁹¹ Bkz. Nâbî, Hayriyye., b.1216, 1217, 218, 1219.

Adldür asl-ı nizâm-ı âlem

Adlsüz saltanat olmaz muhkem. (Nâbî, Hayriyye, b.1220-1221.)

Nâbî Hayrâbâd adlı eserinde Sadrazam Mehmed Paşa'yı ve III. Ahmed'i âdil yöneticiler olarak över.⁹² Dîvân'ında yer alan kasîdelerinde Nâbî adâleti önemli bir yönetici vasfı olarak görür ve memdûhunu bu vasıfla över.⁹³

Atâyî, çağında yönetimle, devletin hâlihazırdaki durumu ve ülke koşulları ile ilgili fikir beyân eden şâirlerin başında gelir. Atâyî'nin bir düşünür gibi sosyal nizâm ve devlet yönetimi hakkında zaman zaman en cesûr fikirleri beyân ettiğini görürüz. Şâir sultânı vasfederken adâlet kavramına işaret eder. Heft-H'ân mesnevisinde sultânı âdil bir yönetici olarak över:

Kişver-efrûz-ı 'adl ü refret ü dâd

Hânimân-sûz-ı bid'at ü ilhâd ⁹⁴(Atâyî, Heft-H'ân, b.191.)

Atâyî, Heft-H'ân mesnevisinin üçüncü hikâyesinde Sultan Mahmud'un vekillerinin adâletsizliklerini dile getirir:

Da 'vî-i sıdkı hîle vü tezvîr

Hisse ister vekîl olan şîrrîr (Atâyî, Heft-H'ân, b.1243.)

Sultân Mahmud bu hikâyenin sonunda kendine vezir yaptığı Ayaz ile beraber adâletle adını yaşattır:

Sıyt-ı 'adli bu tâk-i ahderde

Hâs Ayaz ile kaldı dillerde (Atâyî, Heft-H'ân, b.1516.)

Heft-H'ân'ın dördüncü hikâyesinde tahta geçen Ferruhzâd adâlet ile işe başlar:

Mesned-i saltanatda şeh-zâde

Başladı çünkü 'adl ile dâda (Atâyî, Heft-H'ân, b.1797.)

Mesnevilerde bir âşık dahi aşkı için sultânın karşısında adâlet arar. Heft-H'ân'ın beşinci hikâyesinde Şuh adlı kahraman sultânın yanındaki güzele ulaşabilmek için sultânın kapısında adâlet arar:

Şeh kapısında 'adl ü dâd olunur

Zâr ü nâ-kâm ber-murâd olunur (Atâyî, Heft-H'ân, b.1905.)

Sultânlar bazen bir aşığın aşkında uğradığı haksızlık için bile mücâdele ederler. Hikâyenin aynı bölümünde İsfahan Şâhı Şuh'un aşkına ulaşabilmesi için adâlet ile muâmele eder. Aşığın çaresi sultânın adâletidir:

Var idi İsfahânda ol demler

Bir şehin-şâh-ı ma'adilet-güster

Mihr-i 'adlündür eyleyen her bâr

İsfahânı Tevâliü'l-Envâr

'Âleme velvele salup nâmun

⁹² Bkz. Nâbî, Hayrâbâd, b.456, 479.

⁹³ Nâbî Dîvânı'nda yer alan yönetici vasfı olarak adâlet için bkz. Nâbî, Dîvân, k.7/51, k.20/39, k.24/38.

⁹⁴ Heft-H'ân'da yöneticinin adâletinin övüldüğü beyitler için bkz. Atâyî, Heft-H'ân, b.204, 275, 1797.

Sıyt-ı ‘adlin güm etdi Behrâmun (Atâyî, Heft-H’ân, b.1914, 1933, 1934.)

Atâyî Sâkinâme mesnevisinde II. Osman’ın adâletini över:

Belendi ser ü sîne-i taht u tâc

İder hilye-i ‘adl ile ibtihâc⁹⁵ (Atâyî, Sâkinâme, b.224)

Atâyî Sohbetü’l-Ebkâr mesnevisinde bir halife olan Hz. Ali’nin doğruluk vasfına vurgu yapar:

Nokta-i dâ’ire-i sıdk u safâ

Nükte-i nâdire-i sırr-ı Hudâ (Atâyî, Sohbetü’l-Ebkâr, b.572)

Atâyî aynı mesnevisinde Gazneli Mahmud’un adâletini över:

Husrev-i Cem-meniş ü âdil idi

Kâmil ü fâzıl ü deryâ-dil idi (Atâyî, Sohbetü’l-Ebkâr, b.707.)

Atâyî yöneticinin zâlim olması hâlinde ülkenin içine gireceği hâli tasvir eder. Yöneten ülkeye bir azap bulutu olur, ülke zelzeleye uğramış gibi olur ve fakirler perişan olurlar:

Zâlim olursa ebr-i ‘azâb

Mülke âteş urur ol hâne-harâb

Mülk olur zelzele-nâk-i yagmâ

Turmayıp muzdarip olur fukarâ⁹⁶ (Atâyî, Sohbetü’l-Ebkâr, b.1312,1314.)

Atâyî Nefhâtü’l-Ezhâr mesnevisinde sultânın adâletine vurgu yapar

Pâdişeh-i sâlih ü ‘âdil idi

Edheme zühd ile mûmâsil idi (Atâyî, Nefhâtü’l-Ezhâr, b.356.)

Atâyî aynı mesnevisinde Sultân Murad’ın adâletini över:

‘Adli eger peşseye kuvvet vîrse

Şîr-i nerûn vara gözüne gire (Atâyî, Nefhâtü’l-Ezhâr, b.444.)

Zulümle bir ülkenin ayakta durabileceği ancak adâletsiz durmayacağı anlayışı Nefhâtü’l-Ezhâr’da Atâyî tarafından vurgulanır:

Zulm verir memlekete zelzele

Küfr ile turur turamaz zulm ile⁹⁷ (Atâyî, Nefhâtü’l-Ezhâr, b.897.)

Nef’î kasîdelerinde adâlet kavramı üzerinde durur ve memdûhlarını adâlet vasfı ile över. Ünver “Övgü ve Yergi Şairi Olarak Nef’î” başlıklı yazısında Nef’î’nin sultânları pek çok vasfı ile övdüğüne işaret etmekle beraber şâirin sultânı adâlet vasfı ile övmesini anlamlı bulur: “Etkili ve başarılı bir yönetici olabilmek için pâdişahın adâletten ayrılmaması gerekir. Nef’î, övgülerinde, pâdişahların bu yönlerine ağırlık vermiş, onları adâlette, Hz. Ömer’e Nûşirevân’a benzetmiştir.

⁹⁵ Bu eserde II. Osman’la ilgili adâlet vurgusunun yer aldığı başka beyitler için bkz. Atâyî, Sâkinâme, b.228,316, 319, 320, 324, 325, 326, 343.

⁹⁶ Sohbetü’l-Ebkâr’da sultânın adâlet vasfı için bir başka beyite bkz. Atâyî, Sohbetü’l-Ebkâr, b.1307.

⁹⁷ Aynı eserde yöneticinin adâlet vasfı ile övüldüğü beyitler için bkz. Atâyî, Nefhâtü’l-Ezhâr, b.897,907,916,920.

*Onun adâletle ilgili övgülerinde, pâdişahın adâleti sâyesinde bütün yırtıcı hayvanların uysallaştığını görürüz.*⁹⁸

Ma'dalet-pîşe hüdâvend-i serîr-i haşmet

İftihâr-ı kerem ü himmet-i âlişânî⁹⁹ (Nef'î' Dîvân, k.4/3.)

Nâdirî sultânın adâlet vasfına işaret eder ve buna duyulan ihtiyâcı dile getirir:

Serîr-i 'âdâletde fârûkdur

Ya kürsî-i dâd üzre 'ayyûkdur

Cihân '**adl-i Kîsrâ**'ya muhtâc idi

Buna nisbet ol 'ayn-i Haccâc idi (Nâdirî, Şehnâme, b.313,314.)

Sabit yöneticinin adâlet vasfına dikkat çeker. Zafernâme mesnevisinde sultânın adâlet vasfını bir övgü unsuru olarak kullanır.

Du'âlar kılıp **server-i âdile**

Sa'âdetle indürdiler menzile¹⁰⁰ (Sabit, Zafernâme, b.106.)

Sabit Dîvân'ında yönetici vasfı olarak adâlete işaret eder:

Zamân-ı ma'deletinde civâr-ı hıfza alup

Gazâl-i mâdeyi hemşire itdi nere-i şîr (Sâbit, Dîvân, k.11/34.)

Şeyhülislâm Bahâyî memdûhunun adâlet vasfına işaret eder. Yöneticinin adâleti ile fil karıncadan çekinir.

Olur mehâbet- adliyle hufre-i sayyâd

Gözünde pîl-i demânın dehân-ı lâne-i mûr¹⁰¹ (Ş. Bahâyî, Dîvândan Seçmeler, k.1/24.)

Şeyhülislâm Yahyâ bir yönetici vasfı olarak adâleti önemser. Sultanın adâletli günlerinde gül mevsimi gibi mûtedil bir zaman yaşanır.

Eyyâm-ı adli mevsîm-i gül gibi mûtedil

Bâd-ı bahâr-ı lutfi safâ bahş-ı ins ü cân¹⁰² (Yahyâ, Dîvân, k.2/14.)

Cevrî adâleti ülke huzuru için önemli bir yönetici vasfı olarak görür. Adâlet, kan içen kurt ve kuzuyu aynı sofrada toplar:

Ne vilâyetde ki bast ide simât-ı 'adlin

Gök-i hûn-hâr ile hem-sofra olur mîş ü bere (Cevrî Dîvân, k.5/29.)

Fehîm-i Kadîm adaleti önemli bir yönetici vasfı olarak görür. Sultân Murad adâlet yayan bir sultândır.

⁹⁸ İsmail Ünver, **Ölümünün Üçyüzellinci Yılında Nef'î, Övgü ve Yergi Şairi Nef'î**, Ankara, 1987.

⁹⁹ Nef'î'nin memdûhunu adâlet vasfı ile övdüğü diğer beyitler için bkz. Nef'î, Dîvân, k. 4/7,31; k.5/27,51;k.6/25; k.9/19,24; k.61/22.

¹⁰⁰ Zafernâme'de bir yönetici vasfı olarak adâlet hakkında başka beyitler için bkz. Sabit, Zafernâme, b.172, 222.

¹⁰¹ Şeyhülislâm Bahâyî'nin adâlet vurgusu hakkında bir başka beyit için bkz. Ş. Bahâyî, Dîvânından Seçmeler., k.1/23.

¹⁰² Şeyhülislâm Yahyâ'nın bir yönetici vasfı olarak adâlet vurgusu için bkz. Şeyhülislâm Yahyâ, Dîvân, k.2/15,k.5/14,15.

Hazret-i Sultân Gâzî Hân Murâd-i kâm-gâr

Pâdişâh-ı dâd-güster kâm-bîn ü kâm-yâb (Fehîm-i Kadîm Dîvân, k.5/31.)

Nâilî adâleti önemser. Sultân şâir için adâletin mûhitinin parlak bir gece çırağıdır.

Muhît-i ma'deletin şebçerâğ-ı rahşânı

Cihân-ı mekrûmetin bahr-ı gevher-endâzı¹⁰³ (Nâ'ilî, Dîvân, k.8/3.)

Sonuç

Yöneticilik Türk devlet ve siyâset geleneğinde önemsenen bir kavramdır. Devletin varlık ve şekil bulması büyük ölçüde merkezî bir konuma sahip olan yöneticilere bağlı olarak şekillendiğinden yöneticilikle ilgili Türk kültür tarihinde önemli eserler ortaya konulmuştur. Yöneticilikte liyâkat kavramının varlığının Türk kültür tarihinde eskiden beri yer alması bu kurumun önemsendiğini gösterir. Bununla berâber bir yönetici vasfı olarak adâlet en önemli bir vasıf olarak görülebilir. Bu kavramın önemsenmesinde bir taraftan geleneğin getirdiği zihniyet unsurları ile adâlet kavramına bakış söz konusu iken diğer taraftan çözülme asrında adâlete karşı devlet ve toplumun bir susamışlığı söz konusudur. Bu zâviyeden bakıldığında hükümdâr toplumun temsilcisi, devlet ve siyâset teşkilatlanmasının merkezî konumunda olan kişi olarak, bir diğer taraftan da adâletin tahakkuk etmesinde en yetkili mercii olma keyfiyeti söz konusu olmak bakımından adâletin gelenekle beraber çağın özellikleri içerisinde ayrı bir değer kazandığı görülür. Sanat eseri zihniyetlerin yankı bulduğu bir yapı olma keyfiyetine sahiptir. Çağın ise sanat eserleri üzerinde belirleyiciliği oldukça fazladır. 17. yüzyılla berâber sanatkârların devlet, toplum, siyâset hakkındaki cesûr söylemleri görülür. Devlet hayâtındaki aksamalar, liyâkat ve adâlet mekanizmasındaki gevşemeler şâirlerin odak noktası olma mâhiyetini kazanmıştır. Dîvân şâiri bir taraftan olumlu bir değer olan liyâkat ve yöneticide görmek istediği adâlet kavramına dikkat çekerken bir taraftan da bu husûstaki aksamaları hicvetmekten geri kalmamıştır. Yönetime dâir bu algılayışlar kasîde ve mesnevîlerde bâzen sembolik ve çağrışım içerisinde sunulurken bâzen de açık söylemlerle yapılan tenkitler hâlinde görülür. Dîvân şâiri liyâkatsiz bir yönetici ile âdil bir yönetim olmaksızın devlet denilen büyük mekanizmanın işlemeyeceği kanısındadır. 17. çağdaki çözümlerde bu mekanizmanın aksaması şâirler tarafından tespit edilmiş ve bir düşünür gibi şâirler fikirlerini beyân etmişlerdir. Dünün ve bugünün sorunları benzerlikler gösterir ve şiir ırmağı dünden bugüne akarken fikir ve düşünce çarklarından geçerek, devlet ve toplum düzeninden süzülerek dokusunu oluşturur. Mütefekkir şâir aydın kimliği ile bir sosyolog gibi tespitlerde bulunmuş ve toplumsal şifa için reçeteler sunmuştur.

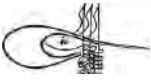
Adâlet kavramı sosyolojik, tarihî, kültürel ve çağ bağlamında ele alındığında soyut bir imge olmaktan çıkıp devlet, toplum ve insan için somut bir manâ kazanır. Klasik şiiri anlama çabası Türk-İslâm medeniyetinin temellerini anlama ve onun inkırazlarını bilme ile mümkün olduğundan çoğu kere tarihî ve sosyolojik çalışmaları da gerekli kılar. 17. asır klasik edebiyatı şâirlerinin bir üslûp birliği içerisinde ve mütefekkir bir tavır ile yönetim hakkında fikir beyân etmesi tarih ve sosyoloji ışığında ele alındığında anlamlı kodlarla karşımıza çıkar. İncelediğimiz bu asır şiirinde yönetim ve adâlet kavramlarının disiplinler arası bir yaklaşımla ve bütüncül bir bakış ile ele alınması hâkim zihniyeti ortaya koymaktadır. Osmanlı düşünürü gibi Osmanlı şâiri de küfür ile bir devletin devam edeceği ancak adâletsiz payidâr olamayacağı kanaatini taşıyor ve adâleti bir yönetici vasfı olarak ilk ve zorunlu bir vasıf olarak görüyordu.

¹⁰³ Benzer ifadeler için bkz. Nâ'ilî, Dîvân, k.9/36, k.10/b.23.)

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin.(1993) **Nef'î Dîvânı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- AYAN, Hüseyin.(1981) **Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni**. Erzurum.
- BANARLI, Nihat Sami.(2001) **Resimli Türk Edebiyatı**. Cilt 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BAYRAKTUTAN, Lütfü.(1990) **Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânından Seçmeler**. İstanbul: Acar Matbaacılık.
- BARTHOLL, Wilhelm.(1977) **İslâm Medeniyeti Tarihi**. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- BOUTHOL, Gaston.(1975) **Zihniyetler Kişi ve Toplum Açısından Zihin Yapılarına Dair Psikolojik Bir İnceleme**. (Çev: Selmin Evrim). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- BÜLBÜL, Zekeriya.(2000) **Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmet, OCAK Tulga, ÜNVER İsmail, (1987)**Ölümünün Üçyüz Ellinci Yılında Nef'î**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı9.
- Büyük Türk Klasikleri cilt 5. (2004)İstanbul: Ötüken Yayınları.
- D'ISTRİA, Dora.(2008) **Osmanlılar'da Şiir**.(2.Baskı). İstanbul: Nesnel Yayınları.
- ERTEM, Rekin.(1995) **Yahyâ Dîvânı**. Ankara: Feryal Matbaası.
- ERGİN, Muharrem.(2002) **Orhun Âbideleri**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şayik. **Kâtîp Çelebi**.Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol.(2011) **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜNGÖR, Erol.(2011) **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- HALDUN, İbn.(1986) **Mukaddime I, II, II**.(Çev: Zeki Kadirî Ugan).İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İPEKTEN, Haluk.(1990) **Nâilî Dîvânı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk.(1999) **Nâilî Hayâtı Sanatı Eserleri**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk.(2000) **Nef'î Hayâtı Sanatı ve Eserleri**. (3.Baskı) Ankara: Akçağ Yayınları.
- KABAKLI, Ahmet.(2011) **Dîvân Edebiyatı**. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- KAFESOĞLU, İbrahim.(1980) **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri**. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAFESOĞLU, İbrahim.(2009) **Türk Milli Kültürü**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KARACAN, Turgut.(1974)**Nev'î-zâde Atâyî Heft-H'ân Mesnevisi** (İnceleme-Metin). Ankara: Sevinç Matbaası.
- KARACAN, Tutgut.(1991) **Bosnalı Alâeddin Sabit Dîvânı**. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan.(2001) **Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri**. Ankara: Akçağ.
- KIYÇAK, Özgür.(2010) **17. Yüzyıl Kasıdeciliğinin Zihniyet Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı**. İzmir: (Yüksek Lisans Tezi)

- KORTANTAMER, Tunca.(1997) **Nev’i-zâde Atâyî ve Hamse’si**. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 88.
- KORTANTAMER, Tunca.(1993) **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KUNT, Metin, vd.(2002) **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**. İstanbul: Cem Yayınevi.
- KUZUBAŞ, Muhammed.(2005) **Nefhâtü’l-Ezhâr Mesnevisi**. Samsun: Deniz Kültür.
- KUZUBAŞ, Muhammed.(2009) **Sâkînâme (Nev’îzâdeAtâyî)**. İstanbul: Etüt Yayınları.
- LEWİS, Bernard.(1993) **Modern Türkiye’nin Doğuşu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- PAKALIN, Mehmet Zeki.(1971) **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. İstanbul.
- PALA, İskender.(1989) **Şâir Nâbî Hayriyye**. Ankara: Bedir Yayınevi.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet. (1982) **Türklerde Devlet Anlayışı**. Ankara: Başbakanlıkbasımevi.
- TOKEL, Dursun Ali.(Bahar-2005) **Türk Cihân Hâkimiyeti İdealinin Önemli Bir Vesikası Olarak Kasîdeler**. Milli Eğitim Dergisi. S:166: S.8-32.
- TOLASA, Harun.(1979) **Şeyhilislâm Bahâyî Efendi Dîvânı’ndan Seçmeler**. İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- TURAN, Osman.(2010)**Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı.(1951) **Osmanlı Tarihi III.Cilt,I.Kısım**.Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜLGER, Sibel.(1996) **Nâbî-Hayrâbâd İnceleme Metin**. Van. (Yüksek Lisans Tezi).
- ÜZGÖR, Tahir.(1991) **Fehîm-i Kadîm Hayâtı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metninin Bugünkü Türkçesi**, Ankara: Atatürk Kültür Merkez Yayını.
- YORULMAZ, Hüseyin.(1996)**Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü-Eski Şiirde Hikemiyât-**. İstanbul: Kitapevi Yayınları.

DIE ÜBERSETZUNGSKRITISCHE ANALYSE DES LITERARISCHEN WERKS “DIE PHYSIKER” IM RAHMEN DER ÜBERSETZUNGSWISSENSCHAFT*

*Güleser KORKMAZER***

ZUSAMMENFASSUNG

Das wichtigste Problem bei der Übersetzung eines literarischen Textes sieht man mehr an der Wiedergabe der bildhaften Ausdrücke in die Zielsprache, denn solche Sprachspiele sind kulturspezifisch. Daher könnten jede im Ausgangstext vorhandenen bildhaften Ausdrücke ihre Adäquatheit in der Zielsprache nicht finden, oder der Übersetzer könnte die kulturellen Merkmale der beiden Sprachen nicht beherrschen. Eben in diesem Punkt könnte man von den Übersetzungsproblemen sprechen. Solche Übersetzungsprobleme tauchen auch bei der Übersetzung der Redewendungen auf, die die Grundlage dieser Studie bilden. Die Redewendungen sind bildhafte Ausdrücke, welche die Sprache bereichern und den literarischen Texten eine Bedeutung beimessen. In diesem Zusammenhang sind die darüber geredeten bildhaften Ausdrücke einer der signifikantesten Faktoren, der die literarischen Texte von den anderen Textarten differenziert.

Das ist relevant bei der Übersetzung des literarischen Textes, dass man sich möglichst an den Autor des Ausgangstextes halten sollte. In diesem Rahmen sollte der Ausgangstext in die Zielsprache übertragen werden. Das Ziel im Übersetzungsprozess ist nicht ein neuer Text vorzulegen, sondern den vorhandenen Text in die Zielsprache zu reproduzieren und die entsprechende Äquivalenz zwischen dem Ausgangstext und dem Zielsprachentext zu gewährleisten. In diesem Prozess können einige Veränderungen wie Hinzufügungen, Kürzungen, Auslassungen oder auch Interpretationen durchgeführt werden, falls es erforderlich ist. Diese Veränderungen dürfen aber nur unter dieser Bedingung durchgeführt werden, falls Schwierigkeiten bei der Gewährleistung der Äquivalenz in der Zielsprache bestehen.

Theoretisch werden in dieser Studie einige Redewendungen übersetzungskritisch untersucht. Diese Redewendungen sind in dem literarischen Werk vorhanden, das durch die Übertragung als “Fizikçiler” in die Zielsprache wiedergegeben ist. Somit werden die auftauchenden Gründe der Übersetzungsprobleme durch eine kontrastive Methode identifiziert und analysiert. Daher bildet dieser Studie nicht nur für Deutschlernenden, sondern auch für die Übersetzer ein konkretes Beispiel im Hinblick auf die Übersetzung der Redewendungen, worauf man achten muss.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Alman Dili Eğitimi Hazırlık Birimi, El-mek: gkorkmazer@hotmail.com

Schlüsselwörter: Äquivalenz, literarische Übersetzung, Redewendung

ÇEVİRİBİLİM ÇERÇEVESİNDE “ FİZİKÇİLER“ EDEBİ ESERİNİN ELEŞTİREL ÇEVİRİ ANALİZİ

ÖZET

Bir edebi metin çevirisinde karşılaşılan en önemli sorun, kaynak metindeki üstü örtük ifadelerin hedef dile aktarımında görülmektedir. Zira bu tarz dil oyunları kültüre özgüdür. Dolayısıyla, kaynak metinde yer alan her üstü örtük ifadenin hedef dilde tam karşılığı bulunmayabilir veya çevirmen her iki kültürün özelliklerine hakim olmayabilir. İşte bu noktada çeviri sorunlarından söz edilebilir. Bu tarz çeviri sorunları bu araştırmanın temelini oluşturan deyimlerin çevirisinde de ortaya çıkmaktadır. Deyimler, dili zenginleştiren ve edebi metinlere estetik bir değer katan üstü örtük ifadelerdir. Bu bağlamda söz konusu olan bu üstü örtük ifadeler edebi metinleri diğer metin türlerinden ayıran en önemli faktörlerden biridir.

Edebi metin çevirisinde önemli olan şey, mümkün olduğunca kaynak metnin yazarına sadık kalmaktır. Bu çerçevede kaynak metin hedef dile aktarılmalıdır. Çeviri sürecinde amaç yeni bir metin ortaya koymak değil aksine, var olan bir metni hedef dilde yeniden üretmektir. Kaynak dil ile hedef dil arasında uygun olan eşdeğerliliği sağlamaktır. Gerektiğinde bu süreçte eklemeler, kısaltmalar, çıkarmalar veya yorum gibi değişiklikler yapılabilir. Ancak, bu değişiklikler sadece hedef dilde eşdeğerlilik sağlama konusunda zorluk yaşanırsa uygulanabilir.

Bu araştırmada, kuramsal olarak hedef dile “Fizikçiler” tercümesiyle aktarılan edebi eserde yer alan bazı deyimlerin çeviri analizi yapılacak ve böylece ortaya çıkan sorunların kaynağı; karşılaştırmalı yöntemle saptanıp çözümlenecektir. Dolayısıyla bu çalışma, yalnızca almanca öğrenenler için değil, bilakis çevirmenler için de deyimlerin çevirisinde dikkat edilmesi gereken hususlar bakımından somut bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eşdeğerlik, Yazınsal Çeviri, Deyim

CRITICAL TRANSLATION ANALYSIS OF THE LITERARY WORK "THE PHYSICISTS" IN THE CONTEXT OF TRANSLATION STUDIES

ABSTRACT

The most important problem encountered in the translation of a literary text can be seen as the reproduction of pictorial expressions in the source language into the target language, since such language games are culture-specific. Therefore, each implicit expression in the source text might not find its adequacy in the target language or the translator might not be familiar with the cultural features of both

languages. At this point, one could speak of translation problems. Such translation problems arise also in the translation of idioms, which are the basis of this study. Idioms are figurative expressions enriching the language and attaching a meaning to literary texts. In this context implicit expressions are one of the most significant factors that differentiate literary texts from other text types.

In the translation of literary texts it is important to keep the translation as close as possible to the author of the source text. In this framework, the source text should be transmitted into the target language. The goal of the translation process is not to present a new text, but rather to reproduce the existing text in the target language and to ensure the appropriate equivalence between the source text and the target language text. In this process, if deemed necessary, some changes such as additions, abridgments, omissions or interpretations can be performed. However, these changes may only be made if difficulties arise in ensuring the equivalence in the target language.

In this study, a theoretical translation critic of some idioms in the literary work, which has been translated into the target language as "Fizikçiler" will be made and the emerging causes of translation problems will be identified by a contrastive method and analyzed. Therefore, this study is a concrete example not only for German learners, but also for translators with regard to issues to be taken into consideration in the translation of idioms.

Key Words: equivalence, literary translation, idiom

Einleitung

In der vorliegenden Studie wurde versucht, einige bildhaften Ausdrücke im literarischen Werk "Die Physiker" von Dürrenmatt samt seinen Übertragungen ins Türkische übersetzungskritisch zu vergleichen und die Übersetzungsschwierigkeiten ans Licht zu bringen.

Das Ziel dieser Arbeit ist, sowohl die gelungenen Übersetzungen und Fehlübersetzungen als auch deren Gründe zu konstatieren und akzeptable Empfehlungen für die Lösung der Übersetzungsprobleme zu geben, weil die Übertragung der im obengenannten literarischen Werk auftauchenden bildhaften Ausdrücke teils nach Denotation teils nach Konnotation der Wörter ins Türkische wiedergegeben ist, die manchmal mit der Zielsprache hinsichtlich der semantischen Dimension nicht harmoniert. Da die Denotation der Wörter an der Übertragung oft vorgezogen ist, erschwert sie die Äquivalenz im Türkischen und führt die Bedeutungsabweichung herbei, die das Lernen der kulturellen und sprachlichen Besonderheiten von der Ausgangssprache und das kreative Denken der Rezipienten beeinträchtigen können. Um dieses Problem beiseitezuschaffen, wollen wir zu den bildhaften Ausdrücken besser passende Entsprechungen im Türkischen herausfinden und somit ein konkretes Muster für die Adressaten darstellen, denn solche sprachlichen Besonderheiten an der literarischen Übersetzung sollen laut Aktaş (1996:109,112) "nicht Wort-für-Wort, sondern frei übersetzt werden, um eine äquivalente Wiedergabe in der Zielsprache zu ermöglichen". Mit anderen Worten können wir sagen, dass man an solchen Übersetzungen nicht immer die Denotation, sondern auch die Konnotation bevorzugen sollte. Wenn dies nicht der Fall ist, könnte man von Übersetzungsproblemen sprechen, die durch den Übersetzer entstanden sind.

Unterschiedliche Kulturen und Sprachen bringen die Übersetzungsprobleme hervor, besonders dann, wenn die Sprachspiele genauso wie die bildhaften Ausdrücke des Ausgangstextes

vom Übersetzer nicht verstanden sind. Die “ Sprachspiele ” wurden von Stolze (1997:106) als “Spiele mit ästhetischen und thematischen Bedeutungen ” erklärt. Unter dem Lichte dieser Erklärung werden einige bildhaften Ausdrücke, die in dieser Studie als Redewendung erschienen sind, im Folgenden untersucht, denn an der Übertragung solcher Ausdrücke ist die Denotation bevorzugt, wenngleich der ästhetische und formale Wert des Originaltextes durch sie verletzt ist. Solche Beschädigungen an einer Übertragung können in Sicht kommen, falls der Übersetzer über die Kultur und das Alltagsleben der Ausgangs- und der Zielsprachengesellschaft geringe Kenntnisse hat, deshalb muss ein Übersetzer sowohl die Ausgangssprache als auch die Zielsprache sehr gut beherrschen. An dem Übersetzungsprozess soll er sich darum bemühen, den gleichen Sinn und die gleiche Wirkung der idiomatischen Redewendungen in der Zielsprache zu erzielen (vgl. Neumann 1979:115; Apel 1983:10). Dabei sollten die Bedeutungen der Redewendungen von dem Kontext und von den soziokulturellen Situationen entschlüsselt werden, um die gelungene Äquivalenz gewährleisten zu können.

Literarische Übersetzung

Die literarische Übersetzung soll denselben Effekt wie im Original auch in der Zielsprache erreichen, weil “das Anfertigen einer Übersetzung nicht nur das Übertragen der Sprache, sondern auch des kulturellen Hintergrundes bedeutet“ (Kohrs, 2007:141). Da ein literarisches Werk in der vorliegenden Studie hinsichtlich ihrer Übersetzung analysiert wurde, wird kurz und deutlich auf ästhetischen Eigenschaften der literarischen Texte eingegangen. Literarische Texte sind ziemlich reich an sprachlichen Mitteln, genauso wie bildhafte Ausdrücke, die nur einen Teil der Sprachspiele oder der kulturellen Besonderheiten von einer Sprache bilden, wobei diese für die Ausschmückung des Gesagten dienen. Dieses Merkmal der literarischen Texte erzeugt, dass solche Texte über unterschiedliche Strukturen im Vergleich zu anderen Textarten verfügen. Laut Koller (1997:170) sind die literarischen Texte, neben den anderen Texten, mit einer Vielfalt von sprachlichen Mitteln ausgestattet. Deshalb darf ein guter literarischer Übersetzer, so J. Levy’ (1969:65-67), niemals vergessen, dass eine Übersetzungsarbeit immer nur ein “originalschöpferischer Prozeß”, sein Ziel ein “reproduktives” ist. Seine Aufgabe ist es, das “Originalwerk und vor allem dessen Mitteilung zu erhalten, zu erfassen und zu vermitteln, keinesfalls aber, ein neues Werk zu schaffen, das keinen Vorgänger hat”.

Literarische Übersetzungen sind nicht nur für den interkulturellen Austausch, sondern auch für das Bild der anderen Kulturen in einer bestimmten Sprachgemeinschaft und die Entwicklung nationaler Kultur und Identität relevant. Dieser interkulturelle Austausch wurde und wird durch die Übersetzer erfüllt, die als eine Brückenfunktion zwischen zwei Kulturen dienen. Daher sollten bei der Übersetzung eines literarischen Textes nicht nur die inhaltlichen, sondern auch die formalen ästhetischen Besonderheiten berücksichtigt werden, falls man eine gelungene “Äquivalenz” und “Adäquatheit” bezweckt. Die “Äquivalenz” bedeutet laut Albrecht (1998:65) nicht die Gleichheit, sondern Gleichwertigkeit. Mit anderen Worten wird an der Wiedergabe als Äquivalenz die Beziehung zwischen dem Ausgangs- und dem Zielsprachentext betrachtet. Nach Koller (1992:216) gibt es fünf Bezugsrahmen der Äquivalenz, die als *denotative*, *konnotative*, *textnormative*, *pragmatische* und *formalästhetische Äquivalenz* genannt sind. Diese Klassifizierungen der Äquivalenz können kurz mit diesen Sätzen definiert werden: Die *denotative Äquivalenz* heisst die Eins-zu-eins-Entsprechung zwischen der Ausgangs- und der Zielsprache, und die *konnotative Äquivalenz* bedeutet die Eins-zu-Teil-Entsprechung in diesem Sinne, weil die stilistische Übersetzbarkeitsproblematik des literarischen Textes aufgrund der sprachlichen und kulturellen Besonderheiten es nötig macht. Die *textnormative Äquivalenz* bezieht sich mehr auf das Feld der Gebrauchsnormen wie Vertragstexte, Gebrauchsanweisungen etc., und die *pragmatische Äquivalenz* deutet die empfängerbezogene Äquivalenz, wenn „die Übersetzung auf die Leser in der Zielsprache eingestellt werden muss“ (Stolze, 1997:105). Die *formalästhetische Äquivalenz* bedeutet

dann die bestimmten *ästhetischen*, formalen und individualstilistischen Eigenschaften des Ausgangstextes, die die literarischen Texte implizieren. An unserer Studie wird auf diese Klassifizierungen der Äquivalenz besonders geachtet, um herausstellen zu können, welche Arten der Äquivalenz an der Übersetzung bevorzugt sind.

Die "Adäquatheit", nämlich die (Angemessenheit oder Entsprechung) ist von Schreiber (1993:66) als die Übersetzung nach den Faktoren Zeitpunkt, Zweck und Zielgruppe der Übersetzung, also nach Textexternen Faktoren definiert. Demzufolge wäre eine adäquate Übersetzung im Idealfall Zeit-, Zweck- und Zielgruppengerecht. Adäquatheit nimmt also die sozialen Handlungen eines Übersetzers in den Vordergrund.

Bei der Übersetzung der literarischen Texte müssen nicht nur die inhaltlichen, formalen und ästhetischen Merkmale, sondern auch die kommunikativen Funktionen der sprachlichen Äusserungen und Texte berücksichtigt werden. Daher ist eine weitgehende Äquivalenz zwischen Ausgangs- und Zielsprachentext unumgänglich.

Definition Der Redewendung

Unter den Redewendungen versteht man Sprachspiele oder bildhafte Ausdrücke, die nicht wörtlich zu nehmen sind. Mit anderen Worten sind Redewendungen feste Wortverbindungen. "Ihre Bestandteile sind nur schlecht oder gar nicht auszutauschen". (Best, 1980:37; Wahrig, 2000:274). Da die Redewendungen feste Wortverbindungen sind, dürfen ihre Worte nicht mit den Synonymen oder Antonymen verändert werden. Sie geben den literarischen Texten ästhetische Werte, die durch Übersetzung nicht beschädigt werden dürfen. Daher dürfte der Übersetzer nicht vergessen, dass er nicht nur die Sätze, sondern auch die ästhetischen Werte der literarischen Texte in die Zielsprache übersetzen muss. Mit anderen Worten sollte er solche Ausdrücke möglichst hermeneutisch oder funktionell übersetzen. Die Freiheit beim Übersetzen eines literarischen Textes beruht vor allem auf der Möglichkeit, ein Stück zu interpretieren und Wörter zu benutzen, die nicht notwendigerweise die übersetzten Entsprechungen des Originals sind und den Text auf eine Weise zu bearbeiten.

Ein Übersetzer soll immer in Betracht ziehen, "ob idiomatische Redewendungen dieselben gedanklichen Auseinandersetzungen, dieselben Empfindungen, dieselben Werturteile oder dieselben Lebensweisen bei dem Zielsprachenleser hervorrufen können". (Neumann, 1979:115; Apel, 1983:10).

Zusammenfassung Des Literarischen Werks "Die Physiker"

Dieses literarische Werk ist eine Komödie von Dürrenmatt. In dieser Komödie handelt es sich um drei Kernphysiker, die in einem privaten Nervensanatorium "Les Cerisiers" behandelt werden, denn sie geben sich als Verrückte aus. Das komische daran ist, dass jeder von diesen Patienten sich für einen berühmten Physiker hält. Während Ernst Heinrich Ernesti sich für Einstein hält, identifiziert sich Herbert Georg Beutler mit Newton. Der dritte Patient Johann Wilhelm Möbius denkt daran, dass er unter dem Befehl des König Salomons sei. Drei Krankenschwestern von diesen Patienten wurden ermordet, seit dem die Physiker im Irrenhaus sind. Das bildet den Grund, warum der Inspektor Voss zum Irrenhaus kommt und die drei Morde an Schwestern untersucht. Im zweiten Akt geschieht die überraschende Wendung, dass keiner der drei Patienten wirklich krank ist. Die arme Krankenschwestern mussten sterben, weil sie Verdacht geschöpft hatten, dass keiner von den drei Patienten eigentlich krank ist, so wurden Krankenschwestern das Opfer einer höheren Notwendigkeit. Möbius machte zwei grössten Geheimdienste der Welt, womit er Interesse erweckt hat. Diese Geheimdienste schickten dann Newton und Einstein als Agenten in dasselbe Irrenhaus, um die "Erfindung" von Möbius zu fassen, welche das Ende der Welt bringen könnte. Möbius wollte diese Verantwortung nicht mehr tragen und wollte auch seine Erfindung von

Politikern geheim halten, somit entschied er sich für die Narrenkappe und glaubte daran, dass das Irrenhaus ihm die Sicherheit garantieren könnte. Obwohl Möbius die Manuskripte längst verbrannt hatte, sagte aber keinem Bescheid und wusste auch nicht, dass sie von Dr. Mathilde von Zahnd rechtzeitig kopiert wurden. Inzwischen versuchten die anderen Agenten die Weltformel für ihre Länder zu erwerben. Am Ende des Werks fällt die Welt in die Hände von Dr. Mathilde von Zahnd, die wirklich verrückt ist, denn sie hat auch zwischendurch etwas behauptet, dass der König Salomon sich auch ihr zeige, um durch sie die Weltherrschaft ergreifen zu können. Dagegen schließen sich die Anstaltsgitter hinter den drei Kernphysikern für immer.

Übersetzungskritische Analyse Der Redewendungen

Unter dem Lichte der obengenannten theoretischen Erklärungen über die literarische Übersetzung ist es nun erforderlich, vergleichende Übersetzungskritik durchzuführen. Somit wird auf den empirischen Teil eingegangen, wobei die festgestellten Fallbeispiele aus dem Ausgangstext “Die Physiker” von Friedrich Dürrenmatt (1980) und deren Übersetzungen aus dem Zieltext von Mustafa Tüzel (2005) aufgezeigt werden. Das erste Beispiel zeigt deutlich, wie eine Übersetzung zwar nicht den Inhalt, jedoch den Stil des Autors verändert wiedergeben könnte, welche in diesem Fall nicht als äquivalente aber trotzdem loyale Übersetzung bezeichnet werden sollte:

“FRL.DOKTOR [...] Hat die Medizin Fortschritte gemacht oder nicht? Stehen uns neue Mittel zur Verfügung oder nicht, Drogen, die noch **aus den Tobsüchtigsten sanfte Lämmer machen?**”. (S.26)

“FRL. DOKTOR [...] Tıp ilerledi mi ilerlemedi mi? Elimizin altında yeni araçlar, sözgelimi **en kudurmuşları bile kuzu gibi sessiz yapan** haplar var mı yok mu? ”. (S.25)

Der Autor hat in diesem Stichwort eine Redewendung angewendet, die als “**aus den Tobsüchtigsten sanfte Lämmer machen**” auftaucht. Bis auf diese Redewendung sind die anderen Sätze im Hinblick auf die denotative Äquivalenz akzeptabel. An der Übersetzung der jeweiligen Redewendung sieht man klar, dass der Übersetzer die denotative Bedeutung der Wörter bevorzugt hat, die die Äquivalenz äusserst ruiniert. In diesem Fall wäre dieser Vorschlag “**en kudurmuşları bile kuzuya çeviren**” statt der Übertragung “**en kudurmuşları bile kuzu gibi sessiz yapan**” faktisch logisch. Das letzte Wort “machen” sollte hier nicht als “yapan” übertragen werden, stattdessen könnte es als “çeviren” in die Zielsprache wiedergegeben. Die Hinzufügung “gibi” ist in der Zielsprache nicht erforderlich. Ohne diese Hinzufügung sollte man nur das im Nominativ stehende Substantiv “kuzu” mittels des Suffixes “...ya” ins Dativ transformieren, um die gelungene Äquivalenz erreichen zu können. Der Übersetzer sollte hier seine Kreativität benutzen und diese Redewendung funktionell übersetzen. Es ergibt sich also, bei der Wiedergabe des Übersetzers eine Verletzung der Stil- und Sinnebene, die von der denotativen Äquivalenz zwischen dem Ausgangstext und dem Zielsprachentext hergerührt wurde. Im allgemeinen könnte man hier zweifelsohne behaupten, dass die Adäquatheit durch die Denotation des letzten Wortes in der Zielsprache verletzt ist.

In dem nächsten Abschnitt ist dieselbe Anwendung erneut zu sehen. Die denotative Bedeutung des Originals wurde in der Zielsprache bevorzugt, ohne auf die Konnotation zu achten:

“ NEWTON [...] Dann kommen die Techniker. Sie kümmern sich nur noch um die Formeln. **Sie gehen mit der Elektrizität um wie der Zuhälter mit der Dirne.** Sie nützen sie aus ”. (S.22)

“ NEWTON [...] Sonra mühendisler geliyor. Onlar sadece formüllerle ilgileniyorlar. **Onların elektrikle işi, pezevengin fahişeye işi gibidir.** Ondan istifade ediyorlar ”. (S.22)

Wie es oben zu sehen ist, hat der Übersetzer diesen Ausdruck “ **Sie gehen mit der Elektrizität um wie der Zuhälter mit der Dirne** ” wörtlich ins Türkische als “ **Onların elektrikle işi, pezevengin fahişeye işi gibidir** ” wiedergegeben. Die denotative Äquivalenz der Wörter wurden vom Übersetzer bevorzugt, aber diesmal sind weder die Äquivalenz noch die Adäquatheit verletzt, was sehr selten vorkommen könnte, besonders dann, wenn es sich um die literarische Übersetzung handelt. In der Regel könnte man hier behaupten, dass die jeweilige Wiedergabe sowohl inhaltlich als auch stilistisch vollkommen angemessen aussieht. Das künstlerische und ästhetische Wert des Originaltextes wurde vom Übersetzer erhalten und mit dem gleichen Sinn sowie mit der gleichen Wirkung ohne irgendeine Beschädigung an dem Original einfach in die Zielsprache übertragen.

Das nächste Beispiel sieht ziemlich adäquat aus, denn das ästhetische Wert des literarischen Textes wurde vom Übersetzer vor Augen gehalten:

“FRL. DOKTOR Der Staatsanwalt ?

INSEKTOR Tobt nicht einmal mehr. **Brütet**”.(S.55)

“FRL. DOKTOR Savcı ?

MÜFETTİŞ Artık kudurmuyor. **Kara kara düşünüyor**”.(S.55)

Die denotative Bedeutung des Verbs “**brüten**” kommt als “**kuluçkaya yatmak** ” in den bilingualen Wörterbüchern (Steuerwald,1998:128; Wendt, 1997;668) vor. Die konnotative oder figurative Bedeutung des jeweiligen Verbs wurde als “**düşünüp durmak; derin düşüncelere dalmak**” in denselben Wörterbüchern erklärt. Demzufolge sieht man deutlich, dass die Konnotation oder konnotative Äquivalenz diesmal im Vordergrund steht. Der Übersetzer hat bei der Übertragung des Worts die Verdoppelung oder die Redublikation von dem Adjektiv “**kara**” bevorzugt, denn in der Zielsprache benutzt man diese Redewendung mit der obengenannten Verdoppelung, die in unserem Übersetzungsbeispiel als Hinzufügung zu sehen ist, wodurch neben dem künstlerischen Wert des literarischen Textes auch die inhaltlich- formalen und ästhetischen Merkmale erhalten sind. Daher bildet dieses Stichwort ein gutes Beispiel, dass man bei der Übersetzung der bildhaften Ausdrücke nicht nur die Denotationen, sondern auch die Konnotationen der Wörter vor Augen halten muss. Ferner kann man auch einige Hinzufügungen oder auch Auslassungen etc. bei solchen Übersetzungen durchführen, falls solche Veränderungen den künstlerischen Wert des literarischen Textes nicht beschädigen.

Denselben Erfolg sehen wir auch an dem nächsten Beispiel, das wie folgt erscheint:

“INSPEKTOR *freudig* Im Gegenteil, ich – *Er will sich eine Zigarre aus dem Etui nehmen.*

NEWTON Entschuldigen Sie, doch weil wir gerade von Ordnung
Gesprochen haben: Hier dürfen nur die Patienten rauchen
und nicht die Besucher. Sonst **wäre** gleich der ganze Salon
verpestet”. (S.19)

“MÜFETTİŞ *Sevinçle* . Tam tersine, ben – *sigara kılıfindan bir puro çıkarmak ister.*

NEWTON Özür dilerim, tam da düzenden söz ediyorduk diye
söylüyorum: Burada yalnızca hastalar sigara içebilir,
ziyaretçiler değil. Yoksa çok geçmeden tüm salon **duman**
altı olurdu”. (S.19)

Die jeweilige Übersetzung enthält auch denselben Sinn wie das Original, und somit wird auch die stilistische Form des Ausgangstextes eingehalten. Die Redewendung “**wäre verpestet**” wurde in die Zielsprache durch ihre konnotative Äquivalenz als “ **duman altı olurdu**” wiedergegeben, ohne irgendeine Hinzufügung, Kürzung, Auslassung oder Interpretation durchzuführen. Aus der Sicht der Rezipienten ist der zielsprachliche Text genauso wie im Original verständlich. Mit anderen Worten wird der künstlerische Wert des Textes somit in die Zielsprache reflektiert, was immer von den Übersetzern der literarischen Texte erwartet ist. Die denotative Äquivalenz der jeweiligen Redewendung wäre hier nicht entsprechend. Übrigens ist die temporale Übereinstimmung im Deutschen und im Türkischen als Konjunktiv II. vollkommen richtig. Hinsichtlich der temporalen Übereinstimmung und der konnotativen Äquivalenz zwischen dem Ausgangstext und dem Zielsprachentext ist diese Wiedergabe in der Zielsprache akzeptabel.

Unser letztes Beispiel, das sowohl die ästhetischen als auch die formalen Besonderheiten des literarischen Werks enthält, taucht folgenderweise auf:

“NEWTON Im Gegensatz zu mir ist Ernesti doch wirklich krank. Er bildet sich ein, Albert Einstein zu sein.

INSPEKTOR Was hat das mit Ihnen zu tun ?

NEWTON Wenn Ernesti nun erfülle, dass ich in Wirklichkeit
Albert Einstein bin, **wäre der Teufel los**”. (S.21)

"NEWTON Benim aksime, Ernesti gerçekten de hasta. Albert Einstein olduğunu sanıyor.

MÜFETTİŞ Bunun sizinle ne ilgisi var ?

NEWTON Ernesti, benim gerçekten Albert Einstein olduğumu öğrenirse, "*dananın kuyruğu kopar*". (S.20)

Dieser bildhafte Ausdruck aus dem Deutschen "*wäre der Teufel los*" wurde nicht wörtlich, sondern hermeneutisch als "*dananın kuyruğu kopar*" in die Zielsprache übertragen. Yurtbaşı (2000:430) hat diese Redewendung als "*kıyamet kopar*" ins Türkische übersetzt. Die beiden Wiedergaben sind im Türkischen hinsichtlich der semantischen Bedeutung identisch. Die Wiedergabe des Übersetzers entspricht nicht nur der formalästhetischen Äquivalenz, sondern auch dem Kontext fehlerlos, d.h. der Übersetzer hat weder den Stil des Autors durch die Übersetzung beschädigt noch irgendeine Bedeutungsabweichung in der Zielsprache verursacht.

Zusammenfassend kann man für die obengenannten Übertragungen aus dem Deutschen ins Türkische sagen, dass die letzten drei Übersetzungen hinsichtlich der Äquivalenz und der Adäquatheit gelungen sind, im Verhältnis zu dem ersten und dem zweiten. Übrigens hat der Übersetzer ganz offen versucht, die semantische Adaptation zu erfüllen und "optimale konnotative Entsprechungen" (Koller, 1992:242f) zu suchen. Demzufolge hat er seine Kreativität häufig richtig angewendet und den Stil des Autors deutlich eingehalten, um die Atmosphäre aus dem Ausgangstext in die Zielsprache nachbilden zu können.

Schlussfolgerung

Die Übertragungsbeispiele ins Türkische des literarischen Werks "Die Physiker" von Dürrenmatt wurden anhand der Vergleiche mit dem deutschen Originaltext unter der Beachtung von übersetzungskritischen Aspekten auf die bildhaften Ausdrücke untersucht. Am Ende dieser Untersuchung wurde herausgestellt, dass die denotative Bedeutung der Wörter mit einer Hinzufügung an dem ersten Stichwort im Vergleich zu dem nächsten Beispiel die konnotative Äquivalenz anschaulich verletzt hat.

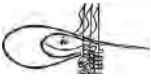
An dem zweiten Fallbeispiel wurde auch die Denotation oder denotative Äquivalenz bevorzugt, ohne den künstlerischen Wert des literarischen Werks zu stören, was nicht ständig vorkommen könnte. Ohne irgendeine Hinzufügung oder Weglassung ist die Entsprechung vollkommen akzeptabel.

Das dritte Beispiel ist eine meisterhafte Übertragung, denn der Übersetzer hat hier mittels der Konnotation die Harmonie zwischen der Ausgangssprache und der Zielsprache gewährleistet. Bei der Gewährleistung der Äquivalenz und der Adäquatheit wurde eine Hinzufügung als Redublikation "*kara kara*" vorgezogen, die bei der Übertragung der literarischen Texte hinsichtlich der sprachlichen Besonderheiten erlaubt ist. Mit anderen Worten dürfen einige Hinzufügungen und Weglassungen sowie Kürzungen oder auch Interpretationen als Fußnoten bei solchen Übersetzungen ohne Übertreibung, aber auf eine loyale Art durchgeführt werden, falls es unbedingt erforderlich ist. Daher sollte kein neues Produkt beim Übersetzungsprozess von einem Übersetzer erwartet werden, sondern so gut wie möglich adäquate Reproduktion des vorhandenen

Produkts, wie es in der vorliegenden Übersetzung zu sehen ist. Denselben Erfolg ist nicht nur an dem vierten, sondern auch an dem fünften Stichwort deutlich zu sehen.

LITERATURVERZEICHNIS

- AKTAŞ, Tahsin (1996). “ *Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış* ”, Orsen Matbaacılık, Ankara
- ALBRECHT, Jörn (1998). *Linguistik und Übersetzung*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- APEL, F. (1983). “ *Literarische Übersetzung* ”, Metzler Verlag, Stuttgart
- BEST, Otto F. (1980). *Handbuch literarischer Fachbegriffe*, Definitionen und Beispiele Fischer Verlag, Hamburg.
- DÜRRENMATT, Friedrich (1985). “ *Die Physiker* ”,Diogenes Verlag AG, Zürich Übersetzung: TÜZEL, Mustafa (2005) : “ *Fizikçiler*”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- KOHR, Jurgita (2007). “*Äquivalenz oder ethische Zensur? Zur Übersetzung deutscher jugendsprachlicher Wendungen ins Litauische*”, Kalbotyra 57(3), s. 140-148.
- KOLLER, Werner (1992). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Quelle & Meyer, Heidelberg.
- LEVY, Jiyvî (1969). *Die literarische Übersetzung- Theorie einer Kunstgattung*, Athenäum, Frankfurt a.M.
- NEUMANN, G. (1979). “ *Probleme beim Übersetzen von Kinder und Jugend- Literatur*” In Gorschenk, Margareta und Annemaria Rück-Täschel (Hrsg), *Kinder und Jugendliteratur*, München, 115-128
- SCHREIBER, Michael (1993). *Übersetzung und Bearbeitung*. Zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs, Tübingen.
- STEUERWALD, Karl (1998). “ *Almanca Türkçe Sözlük* ” , ABC Kitabevi Yayın ve Dağıtım A.Ş., İstanbul
- STOLZE, Rade Gundis (1997). “*Übersetzungstheorien*”, Gunter Narr Verlag, Tübingen
- WAHRIG, Gerhard (2000). “ *Deutsches Wörterbuch* “, Bertelsmann Lexikon Verlag, München.
- WENDT, Heinz F. (1997). “ *Langenscheidts Taschenwörterbuch der türkischen und deutschen Sprache* ”, 3.Auflage, Langenscheidt Verlag, Berlin und München
- YURTBAŞI, Metin (2000). “ *Türkische Redewendungen mit deutschen Entsprechungen* ”, Bahar Verlag, İstanbul

NAZAN BEKİROĞLU'NUN NAR AĞACI ROMANINDA EVDE OLMAK / OLMAMAK*

*Ferhat KORKMAZ***

ÖZET

Nar Ağacı Nazan Bekiroğlu'nun 2012 yılında Timaş Yayınları arasında çıkan romanıdır. Romanda, köken arayışını yönelen anlatıcı, anneanne ve dedesinin bir araya gelişlerinin izini sürer. Köken arayışı, eserin felsefi atmosferinin oluşmasına olanak tanımıştır. Romandaki anlatıcı "giz"i araştırır. Kullandığı çeşitli ve dinamik anlatım yöntemleriyle arkeolojik bir gezintiye çıkar, şehir ve medeniyetleri bir kavşakta birleştirir, anlatısal bir orman inşa eder. Doğu İran'ın Taht-ı Süleyman kentinden gelen Settarhan'ın öyküsü ile Trabzon'da yaşayan ve Rus işgali sonrasında bir süre şehirden ayrılmak zorunda kalan Zehra'nın simetrik öyküsünün işlendiği romanda, evlerinden ayrılmak ve göç etmek zorunda kalan kahramanların yaşamı ele alınmıştır. Romanda, Trabzon, anlatıcı ve kahramanların evidir, yahut evi haline gelir. Bu çerçevede evin dışına çıkan tekinsiz bir dünyaya atılır. Kendini bulabilmesi ve eve ulaşabilmesi için belli mücadeleler veren karakterler, varoluşlarını yeniden gerçekleştirmek zorunda kalırlar. Romanın fonunda, Osmanlı tarihinin en yoğun savaş dönemi olan Balkan Savaşlarından Birinci Dünya Savaşı'na uzanan yıkılış öyküsü vardır. Romanın fonundaki bu atmosferde cepheler, sürgünler, salgın hastalıklar, kitlesel ölümler işlenmiştir. Söz konusu fon nedeniyle kahramanlar yeni var oluşlar belirlemek, kendilerini gerçekleştirmek zorunda kalır. Ev, romanda merkezde duran bir anlatı ve varoluş aracıdır. Çalışmamızda, Freud'un üzerinde durduğu ve Heidegger'in felsefi olarak ele aldığı evde olmak (heimlich) ve evde olmamak (unheimlich) kavramları açısından bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nazan Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, Roman, Heimlich, Unheimlich

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, El-mek: korkmaz1871@hotmail.com

BEING AT HOME (HEIMLICH) OR NOT BEING AT HOME (UNHEIMLICH) IN NAZAN BEKİROĞLU'S NOVEL *NAR AĞACI*

ABSTRACT

Nar Ağacı is a novel of Nazan Bekiroğlu published by Timaş in 2012. The narrator who heads for the search of origin persists the trace of coming together of her grandfather and grandmother in the novel. The search of origin enables the novel to have a philosophical atmosphere. The story of Settarhan who comes from a city of Iran called Taht-ı Süleyman and Zehra who lives in Trabzon and is forced to leave from the city after the Russian invasion is handled in the novel. The writer narrates the lives of the heroes who are forced to leave from their homes and to migrate. In this frame, the heroes of the novel encounter an uncanny world outside their homes. The characters of the novel who have to struggle to find themselves and to reach their homes are obliged to realize their existence again. There is the collapse of the Ottoman empire from Balkan War to World War I in the background of the novel. The facades, shoots, epidemics and mass deaths are mentioned at this atmosphere of the background of the novel, Home is the instrument of existence that stands in the focus of the novel. In our study, the novel will be assessed in terms of the concepts that Freud emphasized and Heidegger handled philosophically called being at home (heimlich) and not being at home (unheimlich) Keywords: Nazan Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, Novel, Heimlich, Unheimlich

Key Words: Nazan Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, Novel, Heimlich, Unheimlich

0.Giriş

Freud, “heimlich” ve “unheimlich” kavramlarını, insan psikolojisi bakımından ele alır. İngilizce “The uncanny” sözcüğünün Almanca karşılığı olan “unheimlich” kavramı, Türkçe’ye tekinsizlik ya da bu durumun yokluğu olarak tercüme edilebilir. Unheimlich” kavramı, Almanca’da “heim” (ev) kelimesinden türetilmiştir. Bu kavramları, ilk olarak Ernst Jentsch 1906’da “Zur Psychologiedes Unheimlichen” adlı makalesinde kullanır. Freud, bu kavramları Jentsch’ten alır; fakat Jentsch’in çalışmasının ayrıntılı olmadığını savunur (Sellars 1996: 17) “Freud 1919 yılında “Das Unheimliche” çalışmasında tekinsizlik halinin korku, kaygı ve dehşet gibi kavramları açınıldığını ve bu kavramların sanat eserinin yaratılmasında etkili olduğunu vurgular (Freud 2003: 123). “Heimlich”, gizli olan; yani kapalı ve anlaşılmaz olandır (agy, 133). “Unheimlich” ise “uncanny”nin karşılığı olarak bunun tam karşıtıdır. Bu kavramlar karşıt olduğu gibi, yersizlik-yurtsuzluk yorumuna da açıktır (Güçbilmez 2004: 5) Martin Heidegger’in varoluş felsefesinde evde olma/olmamak (unheimlich/heimlich) kavramları, varoluşla (dasein) ilişkilendirilir. Evde olma durumu, özel bir alanda kaygı, korku, kriz gibi yabancılaştıran kavramların ötesinde huzurlu bir bulunuş anını imler. Özgür bulunmayı yansıtır. İnsanın kendi kendinde bulunmasıdır. “Dasein endişeliyken kendini ‘unheimlich’ hisseder; bu sözcük normalde ‘tedirgin’ ya da ‘tekinsiz’ anlamına gelir ama düz anlamı ‘eve benzemeyen’dir. Heidegger sözcüğün düz anlamına güçlü bir vurgu yaparak şöyle der: ‘Unheimlichkeit aynı zamanda evde olmama [das Nicht-zuhause-sein] anlamına da gelir. Onlar alanında Dasein ona tam bir sükûnet veren bir his, evde olduğu hissi duyarken, endişe ortaya çıktığında bu his ortadan kalkar ve Dasein içeride oluşu, varoluşsal evde olmama tarzına girer.’ Dahası unheimlichkeit ile Dasein’a gündelikliği içinde damgasını vuran

sükûnet verici durum arasında bulunan evde olmamaya varoluşsal-ontolojik bir bakış açısından daha asli bir fenomen olarak bakılmalıdır" (Megill 1998: 187-188).

Sartre (2009), insanın kendinde bir varlık olarak bulunmasını yahut evde olmasını Heidegger ile aynı doğrultuda açıklar: "... o dünyaya atılmış olarak vardır, bir durum içine bırakılmış olarak vardır; saf bir olumsuzluk hali olarak, dünyanın tüm diğer şeyleri için (...) O, temelini kendisinin oluşturmadığı bir şeyi, dünyadaki mevcudiyetini, kendinde barındıran olarak vardır." (s. 140)Yabancılaşma ve tekinsizlik söz konusu değildir. Varlık ve zaman felsefesinde evde olmama hali ise her türlü tekinsizliğe, yabancılaşma, endişeye ve korkuya yol açar. Bunu özel mekân ile kamusal mekân şeklinde iki ayırıp, evde olma hali özel alana, özel olana; kamusal olanda bulunma hali ise genel olana işaret eder. Ev, insan ruhuna ilişkin bir analiz aleti olarak ele alınabilecektir. (Bachelard 2013: 29) Evde olma/olmamanın diyalektik bir yönü bulunacaktır: "Ruhumuz bir konuttur. Ve evleri, odaları hatırlayarak kendi içimizde konaklamayı öğreniriz."(a.g.y., 30). Yine Bachelard, evin gerçek bir kozmos olduğunu vurgular. Dolayısıyla evin dışına çıkmak kozmosun dışına çıkmak anlamına gelir. Bu da beraberinde tekinsiz bir dünya olgusu ve fırlatılmışlık düşüncesini getirecektir.

Dünya romancılık geleneği içinde heimlich-unheimlich kavramları, diyalektik bir yönsemeyle yolculuk teması etrafında işlenmiştir. Geniş coğrafyalarda yolculuk modern öncesi toplumlarda insanın kendini arayışının metaforik izahıdır. Kahramanlar, evden ayrıldıktan sonra tekinsiz bir duruma geçiş yaparlar. Onların dışarıda bulunduğu zaman mücadelenin alanıdır. 20. yüzyıla kadar olan Avrupa romanının mekânı, büyük ölçüde farklı kent ve ülkelerden müteşekkildir. Kahramanların evden ayrılması, romanın temel motifidir. Ayrılık, gurbet, sıla özlemi temaları evde olmama ile ilişkilendirilebilir. 18. ve 19. Yüzyıl Avrupa romanını örnek alan ilk dönem romancılarımızın eserlerindeki vakalar, büyük ölçüde geniş coğrafyalarda cereyan eder. Mısır, Suriye, Anadolu, Avrupa hatta Amerika kentleri bir şekliyle vaka akışında mekân olarak kullanılmıştır. Yol ve yolculuk Batı romanında olduğu kadar Türk romanının en önemli yapısal özelliklerinden olmuştur. Fakat ilk dönem dünya ve Türk romancılığında olduğu gibi bu yolculuk fizikseldir. Modern romanda ise yolculuk "dıştan içe yönelir." (Ecevit 2012: 42). İnsanın iç âlemi, sonsuzdur; bu yönüyle evrene benzer. İç yolculuk, dünya dışında olduğu gibi sonsuza uzanır. Şüphesiz ki insanlığın ilk döneminde yol ve yolculuk, arayışın kilometre taşıdır. Heidegger'in açıkladığı "yolda olmak" kavramı, iç yolculuğa gönderme yapar. Düşünce Tarihi Profesörü Alan Megill (1998), Heidegger için "Onun düşüncesi her zaman yoldadır, amahedefine hiçbir zaman ulaşamaz. Bunun nedeni düşüncenin sonucu değil, düşünmenin kendisini önemli bulmasıdır." (s.175) Türk romanı da doğduğu günden yana yoldadır. Yol ve yolculuk temaları bir buçuk asırlık roman geleneğimizin en belirgin konularındandır.

İnsanın kendini arayışı edebî eserlerin insanlık durumunu ortaya koyma gayretiyle ilgilidir. Nostalji ve ütopya fikirleri ortaya çıkar. Nietzsche'nin Apollon-Dyonisos karşıtlığı, tam da kökene ulaşma isteğini yansıtır. Dyonisos ruh ve duyguyu, Apollon akli temsil eder (Nietzsche 2011: 20). Kierkegaard, Heidegger, Foucault ve Derrida gibi Batılı düşünürler, kökene inme ve iktidar kuran ve baskı altında tutan Apolloncu dilin egemen olmadığı bir dünyaya atılma isteğini varoluş açısından daha gerçekçi bulmuşlardır. Gelecek ve geçmiş arasında ya bir tercih yapmış; yahut şimdide olmak gibi alternatif üretmişler yahut ikisini birden yapı bozuma uğratmışlardır.

Nazan Bekiroğlu'nun Nar Ağacı romanındaki vakalar, yukarıda söz ettiğimi yol ve yolculuk geleneğiyle sıkı bir ilişki içindedir. Yol ve yolculuk "heimlich" ve "unheimlich" kavramları romanda önemli bir yer kaplar. Kahramanlar, "unheimlich" durumunun özel temsilcisi konumunda bulunurlar. Bu nedenle romanın kahramanları Settarhan ve Zehra'nın öyküsü sürgün ve göç hadiseleri eşliğinde "heimlich" ve "unheimlich" kavramlarının felsefi atmosferi temelinde ele alınacaktır.

1.Nar Ağacı Romanı

Nazan Bekiroğlu'nun Nar Ağacı romanındaki zamansal arayış ve kökene dönme isteği, Settarhan ve Zehra'nın simetrik öyküsü bağlamında ele alınmıştır. Anlatıcının anneannesini ve dedesinin öyküsünü araştırarak hakikate ulaşma isteği, kökene inme arayışından kaynaklanır. Nar Ağacı'nda evden sokağa, sokaktan mahalleye, mahalleden şehre, şehirden ülkeye, ülkeden ülke dışına doğru helezonik bir yayılışla çıkıldıkça sürgün ve yabancılaşma kavramlarının etkisi ve tonu artar. Nar Ağacı'ndaki yolculuk, fiziksel bir yolculuktur. Bununla beraber, kahramanların iç âlemlerindeki yolculuk da verilmiştir. Geleneksel ve modern iç içedir. Aşk ve savaş temaları, evde olmak/evde olmamak felsefesini besler. Roman kahramanları evde olma durumundan evde olmama durumuna geçerler. Kahramanların bu seçimi genellikle dışsaldır. Otoriteden kaçış fikri yahut onun tam tersi olan otoriteye karşı koymama ve çaresiz kabuller egemendir. Evlerinden ayrılmak zorunda kalan kahramanların duygu ve düşünce dünyası kaotik bir görünüm kazanır: "Ev olmasa, insan dağılmış bir varlık olurdu. Ev insanı gökten inen fırtınalara karşı koruduğu gibi, yaşamdaki fırtınalara karşı da ayakta tutar. Ev hem beden hem de ruhtur. İnsan varlığının ilk dünyasıdır. Aceleci metafiziklerin vazettiği gibi insan dünyaya fırlatılmış bir varlık olmaktan önce, evin beşiğine yatırılmış bir varlıktır." (Bachelard 2013: 37)

Anlatıcı, geçmiş zamana ulaşmak ve nostalji yapmak için çeşitli gereçler kullanır. Anlatıcının bu tavrı, sihir kutusundan çeşitli malzemeler çıkarıp sahne dekorunu değiştiren sihirbazın tavrına benzer. Fotoğraflar, süs eşyaları ve mektuplar yitik geçmiş zamanı bulup ortaya koymak için araçsallaştırılır. Özellikle fotoğraf, sessiz evrenin yaşar hale gelmesini sağlar. Anlatıcının tavrı, Baudrillard (2012)'ın şu söylemiyle koşuttur: "Kentleri ve dünyayı sessizlik içinde bir baştan bir başa kat etmenin yolu fotoğraftır." (s.110). Evde olanlar, fotoğraf kareleri yardımıyla evden ayrılmak durumunda kalır. Sessiz dünyada mesafe alınır. Marcel Proust'un Yitik Zamanın Peşinde romanının adından mülhem olarak kullanılan ifade nedenselleştirilir. 12 yaşındayken dedesini kaybeden anlatıcının dedesinin gençlik hikâyesini dinlememesine bağlar: "Yitik zamanın peşindeyim." (s.12) ifadesi romanda bulunan öteki "leit-motive"lerin mitidir. Romandaki temel arayış, dedenin ülkesini terke mecbur olmasının nedenleridir. Romana bir arayış ve kökene dönme isteği egemen hale gelir. Romanın başında bu durum sorulur ve merak oluşturulur: "Ne olmuştu da Tebrizli tacir yerini yurdunu terk etmiş, evinden, ocağından, anasından kopmuştu." (s.12)

Anlatıcının söylemi, Nietzsche'ci Dionisos söylemiyle koşuttur. Anlatım, varlığın ilk haline dönüş, kaynağa dönüş temi etrafında yoğunlaşır. Zehra ve Settarhan'ın birleşmesi iki ırmağa benzetilir. Zehra, insanın Apolloncu; Settarhan ise Dionisosçu olan yanını temsil eder: "Benim var olmam için birbirine doğru akmış bu iki ırmağın birleştiği yerde milyonlarca ihtimal arasında mümkünlerden bir mümkünüm ben. Öyleyse mümkünün yola çıkış anını, ırmaklarının kaynağını bulmam gerek. Dedemin bile başaramadığı şeyi başarmak yani; geri dönmek. Başlangıç noktasına ittiba etmek. Gitmek." (s.14) Zehra kontrol edilebilir, yazgısı belli olan bir varlık iken Settarhan özgür ve ele alınamayandır. Anlatıcının arkeolojik çözümleme merakı roman kahramanlarının alinyazısını belirler. Romana alınan ve yığılan malzemenin önemli bir kısmı tarihsel bir köken arayışıyla, günümüzünün geçmişe götürülmesine dönüşür. Anlatıcı, aynaya bakan bir araştırmacı olduğunu çeşitli söylemleriyle teyit eder, gizleme gereği duymaz. Her aynaya bakışında yine kendini görür.

Nar Ağacı romanının mekânı klasik romanda olduğu gibi geniş bir coğrafyadır. Bu coğrafyanın batı ucunda İstanbul, doğu ucunda Bakü, kuzeyinde Batum, güneyinde ise İran'ın bugün arkeolojik sit alanı olan Taht-ı Süleyman adlı yerleşim yeri vardır. Kahramanlar evden ayrıldıktan sonra savrulan hazan yapraklarına dönerler. Kırılğan oldukları kadar kaygı içindedirler. Ölüm ve ayrılık bu kırılğanlık ve kaygıyı besler.

2.Anlatıcının Evde Olmayışı:

Anlatıcı olarak karşımıza çıkan akademisyenin, Bakü'de gurbet duygusuna kapılması evde olmama durumuna gönderme yapar. Sokakta dinlediği ve akordeon çalan Rus çalgıcısı, yabancılık duygusunu verir: “Yanık, çok yakıcı, çok içli bir ezgiyle başlıyor. Bir hançer kalbimin içini oyup dururken gurbet duygusu yakama yapıyor.” (s.17) Esasında bu cümleler bize romana egemen olan “evde olmama” sancısının bildirisi mahiyetindedir. Bu cümle aynı zamanda romanın planıdır. Romanda evde olmamayı besleyen kaygı, korku ve tekinsizlik temalarını besleyen üç çevre vardır. Bunlardan birincisi anlatıcı ve çevresi, ikincisi Settarhan çevresi, üçüncüsü Zehra ve çevresi ile bu çevreyle birlikte Anadolu, Balkan ve Kafkasya'da yaşayan halkların evde olmamasıdır. Romanın ana bildirisi evde olma-olmama antinomisine yüklenmiştir. Romanın mesajını ve yapısını oluşturan arkeolojik bir geziye çıkan anlatıcı, hareket ve kurguyu belirleyen unsur olarak evde olma-olmama karşıtlığı ekseninde anlatı katmanlarını ayırıştırır.

Romanın arka planındaki simetrik kurguyu besleyen üç doğru vardır. Romanın “üçgen” (triangle) bir deseni var olduğu düşünüldüğünde geniş kenar, Settarhan'ın öyküsüdür. İkinci kenar ise Zehra'nın öyküsüdür. Romandaki desenin dinamik olarak ötekilerden ayrılan üçüncü parçası ise anlatıcının evrenidir. Anlatıcının evreni, dinamik oluşu yönüyle öteki cepheleri silikleştirir, kendi egemenliği altına alır. Anlatıcının egosantrik yanı, bütün hareketi ve felsefi atmosferi belirlemesini sağlar. Anlatıcı, romanın öteki episodlarında bir gölge şahsiyet olarak bulunur. Romanı, klasik Tanrısal bakış açılı roman geleneğine oturtur. Dolayısıyla Anlatıcını evde olmayışı (unheimlich) öteki kahramanların da evden ayrılması mânâsına gelmektedir. Anlatıcının ayak bastığı yerde, romanın protagonistleri evlerinden ayrılarak tekinsiz yerlere yolculuk yaparlar. Kaygı ve korkuyla gevşek ve kaygan bir zemine ayak basarlar.

Anlatıcının Bakü'deki misafirliği, “unheimlich” açısından iyi örnek oluşturur. “hasret” (s.17), “gurbet” (s.17) gibi duyguların yanı sıra dinlenen müzikten sonra gözyaşı ve arınma ile kaçış fikri gelişir: “Gidelim diyorum Yasemen'e. Hiç kimsenin yurdu yok burada” (s.17) Anlatıcının evde olmayışı ile köken arayışı arasında her ne kadar paradoksal bir durum görünse de eve dönme isteğinin bir yansıması olarak romana girmiştir. Anlatıcının “Tacirin yolu buradan geçti mi” (s.18) sorusu, köken arayışının göstergesidir.

Öte yandan Anlatıcını kurguyu oluştururken başvurduğu yöntem, romanın kahramanlarının evden ayrılmalarını sağlayan başlıca unsurdur. Romanda masalsı denebilecek bir kurmaca tekniği vardır. Romandaki öyküleme tekniği çerçevesinde kullanılan büyülü nesneyi ele geçirme, evden ayrılma, rehberin eşlik etmesi gibi anlatı parçacıkları, V. Propp'un analizlerine uyabilecek anlatısal işlevlerdir. Masalsı unsurları hatırlatan bir obje olan kutu, öteki sahneleri görünür kılar. “Üzerinde Kız Kulesi'nin resmi bulunan teneke bir kutuyu çıkarıyorum dolaptan. Dedem öldükten sonra onun evinde bulunan, yer yer paslanmış, eğrilip bükülmüş bir kutu bu. Dedemin hazine sandığı. Kapağını açıyorum içindekileri masamın üzerine yayıyorum.” (s.25) Sandıkta mektup, çeşitli değerli taşlar, para ve fotoğraf gibi malzemeler var. Bu malzemelerden fotoğraf romanın anlatısının tetiğidir. Anlatıcı elindeki fotoğraftan yola çıkarak sahne kurgular. Evden ayrılır. Fotoğraftaki donuk insanlar birdenbire hareket kazanır. “Fotoğraf kartonunun üzerinde ölü bir an gibi donmuş olan hayat, bir film karesinin devam tuşuna basılmış gibi, kaldığı yerden devam etmeye başladı” (s.27). Böylelikle Zehra'nın evden ayrılışının kurgusu hazırlanır. Anlatıcı kullandığı yönetimin masalsı olduğunu bilir: “Bana tam anlamıyla ne olduğunu ancak o an anlayabildim. Ben de, Alice'i, Harikalar Diyarı'na geçiren ayna gibi bir fotoğraf kartonunun arkasına geçmiş, eski zaman içine girmiş olmalıyım.” (s.30) Bundan sonra romandaki -flashback-geriye dönüş, yani Balkan Savaşları ve Bolşevik Devrimi zamanına uzanım, hep bu fotoğrafa bakma metoduyla sağlanır. Fakat burada dikkati çeken en önemli husus, mahfazanın, yani teneke kutunun “giz”i ele vermesidir. Gaston Bachelard, Rilke'nin şiirinde kullandığı sandık motifinin giz eşiği olduğunu

söyler. Şüphesiz ki Nar Ağacı'nda da teneke kutu, gizin eşiğidir. Bu anlatıcının elindeki sihirli kutudur. Psikanalitik bir çözümleme ile söyleyeceksek teneke kutu sayesinde anlatıcının gündüz düşü gördüğünü ifade edebiliriz. Bachelard (2013)'ın vurguladığı gibi kutudaki değerli taşlar, romanımızın merkezi anlatı ekseninin dışavurumudur: "Mahfazada mücevherler ve değerli taşlar varsa, bu bir geçmiş demektir, uzun bir geçmiş, şairin romanlaştıracığı kuşaklar boyunca uzayıp giden bir geçmiş demektir. Değerli taşlar aşktan söz eder elbette. Ama güçten de, yazgıdan da söz edecektir. (...) Mahfazanın içinde unutulmaz şeyler vardır, bizim için unutulmaz şeyler, ama bunlar, hazinemizi sunacağımızı kişiler için de unutulmaz şeylerdir. Geçmiş, şimdiki zaman ve bir gelecek yoğunlaşır orada. İşte bu nedenle, mahfaza da hatırlanmaz olanın (immémorial) hafızasıdır (mémorie)." (s.116). Bununla beraber anlatıcının Cassandra kehaneti yöntemiyle her şeyi önceden bildiğini vurgulaması, anlatının hakim bakış açılı olacağını öncede duyurur.

Anlatıcı evinden ayrılır, zamanın olayları arasında başka bir çağa ait başka bir varlık olarak hafızayı yakalamak için girer. Fakat anlatıcının başka çağlarda gezintisi içinde bir şimdilik bulunur. Bu "şimdilik"ler romanın felsefi atmosferinde çeşitli anakronik unsurların ortaya çıkmasına neden olur. Buna İsmail Safa ve Zehra'nın birlikte futbol maçına gitmesi örnek olarak sunulabilir (s.91). Anlatıcının tavrı, oyun oynamayla, meta-kurmacayla yakından ilgilidir. Dolayısıyla romanın bu yönüyle kimi postmodern unsurları içerdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Yıldız Ecevit (2012), postmodern anlatının "...artık somut yaşamı kurgulamıyor; kendini, nasıl oluştuğunu, nasıl kurgulandığını anlatıyordu" (70) diyerek özelliğini ortaya koyar. Metin artık daha şeffaftır, gerekçelendirilir ve hesap verilebilir düzeye erişmiştir. Nitekim Nar Ağacı'nda yazar-anlatıcının eseri nasıl kurguladığını görebilmekteyiz.

Anlatıcının kendi "ben'ini içinde bulunduğu zamanın yüz yıl öncesi bir zamana götürmesinin izahı yapılmıştır: "Ne yarın vardı, ne dün ne bugün. Mutlak bir anın içindeyim." (s.42). Söz öncesi döneme, kökene dönme isteğinin tezahür edildiği bu gibi ifadeler, bize Nietzscheci mite dönüş isteğini hatırlatmaktadır. Tabi burada Tanpınar'ın bakış açısını ve dahi metinsel söylemini gözden uzak tutmamak gerekmektedir:

"Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
Yekpare, geniş bir anın
Parçalanmaz akışında"

Zeitgeist'in öteki çağlara taşınmasını, anlatıcı, Tanpınar'ın "Bugünün rüzgârında yıkanan mazi gülü" ifadesiyle açıklığa kavuşturur. "Dasein" ile tarih birleştirilir. Geçmişe yolculuğu anlatıcı öğrencileriyle oynadığı zaman makinesine binip geçmişe yolculuk yapma oyunuyla aklileştirir: "Şu anki şuurumuzu alacağız yanımıza. Aksi takdirde bu yolculuğun hiçbir anlamı olmaz ki. Düşünsenize XVI. Asra gitmişiz ama XXI. Asırdan geldiğimizi bilmiyoruz. O zaman ne anlamı var bunun? XVI. Asırdan yaşayan herhangi bir Osmanlı'dan ne farkımız kalır." (s.31) Burada anlatıcı, her ne kadar bir tez sunmaya niyetli gibi görünmese de spekülâtif bir tarih yaklaşımı ortaya koyar. Zamanın ruhunu tarihe bir tez olarak yerleştirir. Pratik faydayı içeren bir yaklaşımdır. Pratik fayda, romanın tezinde ortaya konulur. Bu tez ise Anadolu'da yaşayan bütün halkların çektiği acının ortak olduğu yönündeki söyleminden ibarettir. Dolayısıyla 20. Yüzyılın başındaki olayları aydınlatan kuramsal çerçeveye dönüşür. Neticede bu görüş, an'ın statüsünün korunmasına yönelik "conservative" bir yaklaşımı içerir. Bu da ancak evde olma ve bulunmayı istemeyle ilgili bir yaklaşımdır. Anlatıcının eve dönme isteği, mazinin mevcudiyet kazandığı eski yapılarda yaptığı gezilerle ortaya konulur. Dedesini ve anneannesini arayan anlatıcı, gezdikleri mekânları, kullandıkları eşyaları, dokundukları yerleri mitleştirir.

Anlatıcının evde olduğu şehir olarak tek mekân Trabzon'dur. Öteki bütün kentler arkeolojik gezinin bir uğrağı olsa da "unheimlich" bakımından iyi bir örnek olarak görünürler. Batum, Tebriz, Bakü, Taht-ı Süleyman anlatıcının evde olamadığı kentlerdir. Anlatıcı halkları birbirinden ayıran sınırları yapay bulur ve sınırların evde olup olmamaya etkiyen belirleyici yönüne dikkat çeker. Anlatıcının Azeri olan öğrencisi ve aynı zamanda rehberi Yasemen'in Karabağ'a bakışı verilir: "Karabağ'a uzaktan baktım. Bizi ayıran Aras nehrini geçtim. Burada da misafirim." (s.102) köken arayışına çıkan anlatıcı için evde olduğu mekân Trabzon'dur. Trabzon tasvirlerinde anlatı, bilgi, fikir ve duygu birleşir. Oysa Anlatıcının evde olmadığı mekânlarda bu unsurlar, bütün-birleşik olarak anlatıya yansımaz.

3. Settarhan'ın Evde Olmayışı

Settarhan'nın öyküsü, romanın ana mecrasıdır. "Unheimlich" kavramı Settarhan'ın biyografisinde belirginleşir. Settarhan'ın Azam'la evlenememesi kopuşu ve yabancılaşmayı doğurur. Settarhan, ülkesinden ve topraklarından ayrılıp yeni bir hayata geçerek tutunmaya çalışır.

Nar Ağacı'nda Settarhan, anlatıcının dedesi olan halı tüccarıdır. Taht-ı Süleyman'da el emeğiyle geniş aile çevresiyle dokudukları halıları, Gürcistan, Azerbaycan; Batum, Bakü gibi farklı ülke ve kentlere götüren kişi Settarhan'dır. Kilim atölyesi geniş evin bir bölümünden oluşur. Hem işletmenin aileye ait olması hem de el emeğinin üretim tarzını oluşturduğu bu ortamda gelişen aşk hikâyesi kurguyu belirler. Settarhan, halasının kızı olan Azam'a âşık olur. Bütün aile çevresi iki gencin de evlenmesine rıza göstermişlerdir. Settarhan, evde dokunan halıları Yezd'de bir Mecusi'ye ait siparişleri vermek için gider ve burada Piruz ile tanışır, dost olurlar. Settarhan'ın Batum, Tiflis ve Bakü gibi kentlere olan ticari yolculuğundan sonra geleneksel aile çevresinde gençlerin nişanlanmasına ve evlenmesine karar verilmiştir. Settarhan yolculuğu sırasında Azam'a değerli mücevherlerden pek çok pahalı hediye alır. Fakat Yezd'de ailesine halı sattığı bir Mecusi olan Piruz, Settarhan'ın ailesini ziyareti sırasında Azam'a âşık olur. Azam da Piruz'a âşık olur. Azam, ailesinin kurguladığı Settarhan ile olan evliliğe zaten sıcak bakmaz, ailesinin Piruz'la evliliği reddetmesi üzerine kaçır. Geleneksel aile çevresi, Settarhan'a töre görevi verir. Bu görev, Azam ve Piruz'u öldürme görevidir. Azam'ın Piruz'la anlaşarak evden ayrılması, romandaki tepe (climax) hadisedir. Görüldüğü gibi, evden ayrılma ya da evde olmama (unheimlich), bütün var oluşun yeniden kurgulanmasını sağlayacaktır.

Tam burada, o ana kadar geliştirilen Settarhan karakterine yabancı olan bir sürpriz ortaya çıkar. Settarhan hem aşkıdan vazgeçer hem de törenin verdiği emri yerine getirmeyiz. Bu tavır onu yabancılaştırır. Altındaki zemin kayar ve evde olmama (unheimlich) durumuna geçer. Tıpkı Heidegger'in varoluş felsefesinde olduğu gibi "nereye gideceğini bilmeyen" (Çelik 2013: 3) bir insana dönüşür. Bütün bağlarından kopmuş, âdeta yeryüzüne fırlatılmıştır o anda. İçinde büyüttüğü aşka karşı da yabancılaşmıştır. Esasında bunu yapan Settarhan değildir, onun adına karar veren romancıdır. Burada kahramanın özgürlüğü birdenbire elinden kayar, bir başkasına dönüştüğünü görürüz. Beslediği aşk sırasında tutucu davranan Settarhan, romanda yeterince işlendiğine tanık olamadığımız bir karakter yapısına bürünür. Azam da yeterince işlenmemiştir. Kendisi için belirlenen yazgıyı çaresiz yüklenir.

Roman'da gerilimi besleyen ve evde olmama durumunu sağlayan temel unsur, Settarhan'ın törenin emrini yerine getirmemesidir. Azam ve Piruz'u bağışlarken artık evine dönemeyeceğini bilir. İçinde yaşadığı dünya yıkılmıştır. Özgürleşmeyi sağlayan kendi kararını vermesi ve otoritenin kendisine yüklediği ahlakî sorumluluğu yerine getirmemesidir. Dolayısıyla romanın devam eden episodlarında Settarhan, özgürleşmiş bir birey olarak yeni bir varoluş gerçekleştirecektir. Bunu sağlayan ise evdeyken evin dışına çıkarılmasıdır.

Şüphesiz ki Settarhan'ın Azam ve Piruz'a ilişmemesinde hem gördüğü rüya, hem de Çiçek Hâlâ'nın etkisi vardır. Çiçek Hâlâ, Settarhan'a "Bırak (...) Gitsinler. Yollarına çıkma. Bir taş koyulacaksa da yollarına, o taş sen olma." (s.352) Romana Çiçek Hâlâ'nın ağzından serpiştirilen "Âşık kendisini yakacak cehennem ateşinin önünde önce bir süre ısınır..." (s.351) gibi tasavvufî motifler de Settarhan'ın kararında etkili olur. Settarhan isminin sembolik değeri burada ortaya çıkıyor. Ayıpları örten anlamına gelen Settar aynı zamanda Allah'ın 99 adından biridir. Romanda, Settar ismi yitirilen bir aşkı ve töresel ayıp algısını örtmektedir. Settarhan evden ayrıldıktan sonra Tebriz çarşısında kâinatın ortasında yabancı bir varlık olarak görünür. Çünkü evden ayrılmıştır, evde değildir artık: "...Settarhan ne yapacağını ne edeceğini bilmeden sokaklarda dolaşmaya başladı. Bir yerlere sığması mümkün değildi ve gidecek bir yer de yok gibi görünüyordu." (s.353) Baudelarie'in ifade etmiş olduğu gibi Settarhan için "...içsellikliğini yaşayacağı tek bir köşe bile" (aktaran Bachelard 2013: 61) yoktur artık. Eve dönmeyecektir. Sürgünü ve yabancılaşması başlamıştır. Tebriz sokaklarında kendine kimlik soran işgalci İngiliz devriyelerine içine düştüğü durum nedeniyle sayıklar: "İşte kimliğim. Ben Settarhan, Mirza Han'ın oğlu, beyzadeyim. Azam'ı Piruz'a bıraktım. Öcümü alamadım. Ailem gibi kendi başımı da öne eğdim. Hem elim kalkmadı onlara hem de kaldıramadığım elin altında kaldım." (s.361). Bu cümle, kendisinin yeni tanımıdır. Otoritenin verdiği göreve karşı çıkmıştır ve artık toplumdışı olmuştur. Romanın bu episod, Heidegger'in sembolik "unheimlich"i için çok iyi bir örnek teşkil eder. Settarhan yabancılaşmanın dışında yurtsuz da kalmıştır. İran ülkesinde sığınacak bir saçak bile kalmamıştır. Romanın öteki motiflerinde olduğu gibi, bu motifte de trajik tonu güçlü bir şekilde yankılanır. Sığındığı hana evden bir mektup gelir. Piruz ve Azam'ın Taht-ı Süleyman'daki gölün kıyısında görüldükleri yazılıdır. Handan karlı bir kış gününde ayrılan Settarhan, iki âşığı gölün kıyısında görür. İkisnin öldürüp öldürmemek arasında kararsız kalır. Kararsız kalmada toplumsal kimliği yeniden inşa edip etmeme problematiği egemendir. Sorun "başı dik olma" ya da "başı öne eğik olma" şeklinde aklileştirilir. Birincisi evde olmayı ikincisi ise evde olmamayı izah eder. Neticede Settarhan toplum dışı olmayı tercih edecek ve yabancılaşacaktır. Artık İran ülkesinde tutunamaz. Batum'a gitmeye karar verir. Arkadaşı Sofya'nın kitapçı dükkânına sığınır.

Settarhan'ın Batum'da Bolşevik devrimi sırasında bulunur. Burada tutunamaz. Yeni bir kimlik inşa edemez. Bir Türk milisini tutuklamaya çalışan Rus askeri öldürür. Kaçmak zorunda kalır. Trabzon'a gelir. Trabzon, Settarhan için eve dönmeyi temsil eder. Kendisine olabildiğince yabancı olan bir kente Tebriz'de misafir olarak kaldığı Dağıstanlı şeyhin tekkesinde öğrendiği çay demlemeyi iyi bilmesi nedeniyle uyum sağlar. Yeni bir çevre ve iş edinir. Zehra ile tanıştırılır ve evlenir. Romanda leit-motive olarak kullanılan ve iki ırmağın birleşmesini anlatan bu ifadelerin işlevi, Zehra ve Settarhan'ın evlenmesini sağlamaktır.

4. Zehra ve Çevresinin Evde Olmayışı

Zehra, romanda norm karakter olarak işlev görür. Bütün görevi, Settarhan ile Trabzon'da birleşmeyi sağlamaktır. Dolayısıyla Settarhan'ın evde olmayışı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Fakat roman tezli bir roman olduğu için, Zehra'nın da "heimlich" durumundan "unheimlich" durumuna geçmesi, eserde kurulan denklemin doğal sonucudur.

Zehra, ağabeyi İsmail Safa ile büyükanne ve büyükbabalarıyla birlikte yaşarlar. Zehra'nın annesi doğum sırasında ölür, altı ay sonra babası da ölür. Büyükanım ve Hacıbey ile yaşayan iki kardeşin mutluluğu, Balkan savaşları sırasında bozulur. Balkan savaşları nedeniyle seferberlik ilan edilir; İsmail Safa gönüllü olarak cepheye gider, bir daha dönmez. Dört kişiden oluşan aile bireylerinden üçü, evden ayrılmak zorunda kalır. Dolayısıyla kahramanlar "heimlich" durumundan "unheimlich" durumuna geçerler, tekinsiz bir dünyaya atılırlar.

Romandaki evde olma/olmama durumu temel dinamiktir. Osmanlı Devletinin son döneminde daha doğrusu son 10-12 yılında yaşananlarının tez olarak sunulmasından ibarettir.

Balkan ve Kafkasya bölgelerinde toprak kayıplarından sonra ülkeye akın eden göçmenler, kaybedilen şehirlerden ayrılmak zorunda kalan ve sürülenler, romandaki esas metaforun oluşmasını sağlar. Buna Ermeni tehciri de dahildir. Romancının asıl tezi olan sürgün izleği bağlamında Anadolu, Balkan ve Kafkas topraklarında yaşayan bütün halkların “heimlich” durumundan “unheimlich” durumuna geçmesi ikame edilir. Zehra ve çevresinin öyküsü, siyasal ve toplumsal fonda yaşanan sürgün, yerinden edilmişlik, tekinsiz bir dünyaya fırlatılmışlık gibi kavramlar açısından dengeleyici unsur olarak kullanılmak istenmiştir.

Zehra'nın dedesi de 93 harbi savaşında cepheye gider. Kendi çabalarıyla ve epik bir anlatının parçası olarak İran topraklarından yaşadığı şehre geri dönmeyi başarır; fakat büyük bedel ödemiştir. Ayağını kaybetmiştir. Liseyi yeni bitiren İsmail Safa, seferberlik çağrısından sonra Balkan savaşlarına gönüllü olarak katılır. Trabzon Sultanisinin yeni mezunları ve edebiyat hocası İbrahim Alâaddin cepheye gönüllü olarak giderler (s.196). İsmail Safa'nın resim öğretmeni ve aynı zamanda Zehra'ya ders veren özel öğretmen olan Celil Hikmet Bey de cepheye, yükümlü olarak gider. Savaş, evde olmamanın en tekinsiz halidir. Gönüllü ve yükümlülere Balkan harbine taşıyan Gülcemal vapuru yolda fırtınaya yakalanır. Deniz tekinsiz bir mekândır. Bütün kaygıyı besler. Deniz yolculuğu, dünyaya fırlatılmayı temsil eder. Dikkat edilirse Settarhan ve Zehra için ev, güvende olmanın, yerleşik ve ruhsal olanın korunması anlamında işlev görür. İki kahramanda en büyük acılarını evden ayrıldıktan sonra yaşarlar. İsmail Safa, “tek kurşun atamadan” hastalık nedeniyle ölür. Hastane ve hastalık motifi, evde olmamayı veya evi terk etmeyi önemli ölçüde yansıtır. İsmail Safa, ölmeden önce sayıklamaya başlar, hummalar içinde canını teslim eder.

Romanda Settarhan, Hacıbey, İsmail Safa ve Zehra'nın evden ayrılışı işlenmiştir. Zehra'nın Trabzon'un Rus işgalinden sonra Büyükhanımla birlikte yerlerinden ayrılması, romandaki tezi sağlamlaştırmak gayesini içermektedir. Nitekim Rus işgali sonrasında Trabzon'da zorunlu bir göç olgusu yaşanmaz. Hatta Hacıbey evinde kalır. Hacıbey'in evden ayrılmaması, bacaklarından birini kaybetmiş olmasına ve dolayısıyla yola çıkamayacağına bağlanır. Fakat Büyükhanım ve Zehra'nın evden ayrılmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Romanda yeterli gerekçe göremeyiz. Büyükhanım ve Zehra evden ayrılmaya önceden karar vermiş gibidir. Adeta Rus işgalini beklemektedirler. Trabzon'da yaşayan Ermenilerin tehcire yollanması karşısına konulan evden ayrılma hadisesi, acıyı tüm halklar için ortaklaştırır ve romandaki diyalektiğin gereğidir. Esasında anlatıcı Zehra ve Büyükhanım'ın evlerini terk etmesini benzer bir motifle idari emre bağlar. Tellâlar şehirde günde beş defa bağırlar: “Muhacirlik var emir çıktı. Vali Cemal Azmi Bey şehir merkezini Ordu'ya taşıyor. Bu itibarla “halkın şehri boşaltması, Giresun tarafına doğru acilen yola çıkması, ayağına bağ olacak eşyayı burada bırakması, ancak çok aciliyetli olanları yanına alması, hayatı ehemmiyette olanlardan başkasını yük etmemesi...” (s.271-272) gerekmektedir. Zehra ve çevresinin evden ayrılması hadisesinin, İttihat ve Terakki Partisi'nin 1915 yılındaki tehcir emrine denk düşen bir tez olarak romana konulduğunu görebiliyoruz. Romanda en dehşet verici yolculuk da Zehra ve çevresinin evden ayrılma esnasında işlenmiştir. “Unheimlich” kavramının temel kavramları olan kaygı, korku, dehşet ve tekinsizlik, Trabzon-İstanbul yolculuğu sırasında yoğun olarak ele alınmıştır.

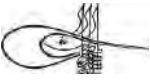
Sonuç

Nar Ağacı romanında anlatıcı, çıktığı köken yolculuğunda gezdiği şehirlerde bir arkeolog gibi kazı yapar. Evin dışına çıkan anlatıcıda daima bir kaygı ve tekinsizlik hali vardır. Settarhan, Azam'ı kaybettikten sonra evin dışına çıkar ve âdeta kozmosa fırlatılır. Bütün yapması gereken yeniden doğmak, var olmaktır. Uzun bir yolculuktan sonra Trabzon'da sığındığı ve çalışmaya başladığı kahvede yeniden doğumunu gerçekleştirir. Zehra ve Büyükhanım'ın Rus işgalinden sonra İstanbul'a olan yolculukları İsmail Safa'nın yolculuğu kadar korkutucudur. 20. Yüzyılın hemen başlarında başka yerlere yapılan yolculuk, kaygı duygusunun artmasına neden olur. “Unheimlich”

kavramı, romanın düşünsel, felsefî ve psikolojik arka planının belirleyici temel unsurudur. Kahramanlar, tıpkı masallardaki gibi aşmak zorunda kaldıkları dağ, ırmak ve denizin çıkardığı güçlükleri yenmek ve eve ulaşmak zorundadırlar. Eve yolculuk, romanın ana motifidir. Köken arayışına çıkmış olan anlatıcının kahramanlarını yola çıkarma ve eve ulaştırma isteği, romanın temel şablonunu oluşturur. Evin dışında kalanlar yahut eve ulaşamayanlar, mevcudiyetlerini yitirmişlerdir. İsmail Safa eve ulaşamamıştır. Zehra ve Büyükhannım'ın yolculuğu sırasında karşılaştıkları birçok insan eve ulaşamaz. Roman atmosferi evden ayrılanlar ve eve gidenler problemi üzerine kurulmuştur. Ermeniler, Balkan ve Kafkasya'da yaşayan Türkler (Müslümanlar) evlerinden ayrılmaya mecbur edilmişlerdir. Romandaki bütün ulaşım araçları, evden ayrılanların bir süre konakladıkları mekân hüviyetindedir. Romanda evin dışına çıkan, bu korkutucu ve tekin olmayan atmosferle karşı karşıya kalır. Yeni bir varoluş alanına savrulmuş olur; neticede kendinden ayrılan, eve ulaşarak kendine döner.

KAYNAKÇA

- BACHELARD (2013), Gaston, *Mekânın Poetikası*, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul.
- BARRETT (2004), Michéle, *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, Çev. Ahmet Fethi, Doruk Yayınları, Ankara
- BAUDRILLARD (2012), Jean, *Kusursuz Cinayet*, Çev. Necmettin Sevil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- BEKİROĞLU (Nisan 2013), Nazan, *Nar Ağacı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- CEBECİ (2004), Oğuz, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, İstanbul
- ÇELİK (2013), Tuğba, *Varoluş ve Roman*, Anı Yayınları, Ankara
- ECEVİT (2012), Yıldız, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- FREUD (2003), Sigmund, "The Uncanny", Translated by: David McIntock, Penguin Books, London
- GÜÇBİLMEZ (2004), Beliz, "Tekinsiz Tiyatro: Sahibinin Sesi/Sevim Burak'ın Metninde Tekinsiz Teatrallik ve Minör Sesin Temsili", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 2004; 16, 1-16
- MEGILL (1998), Allan, *Aşırılığın Peygamberleri Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*, Çev. Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- NIETZSCHE (2011), Friedrich, *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*, Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Say Yayınları, İstanbul
- SARTRE (2009), Jean-Paul, *Varlık ve Hiçlik*, Çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul
- SELLAR (1996), Roy, "Ernst Jenstch, On The Psychology of the Uncanny", Vol. 2, Issue:1, Angelaki, Oxford, England
- TİMUR (2012), Kemal, *Meçhule Yolculuk*, Akademik Kitaplar, İstanbul
- PROPP (2011), Vladimir, *Masalın Biçimbilimi*, Çev. M. Rifat, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul

DÜZ DOKUMALAR İLE İLGİLİ KAYNAKÇA DEĞERLENDİRMESİ*

*Ayşegül KOYUNCU OKCA***

ÖZET

Düz dokuma teknikleri arasında yer alan kilim, cicim, zili ve sumak dokuma teknikleri ile dokunmuş ürünler ve bu ürünlerin insan yaşamındaki yeri ve önemi yıllarca bilim ve sanat dünyasına konu olmuştur. Bu ürünlerin farklı amaçlar için üretildiği bilinmektedir. Birincisi geleneğin içerisinde, günlük yaşam biçiminin bir parçası olarak, kişisel kullanım için yapılan üretimlerdir. Bu ürünler Türk toplumlarının yaşadığı her yerde, anadan-kıza, usta-çırak ilişkisi içerisindeki bir eğitim sistemi ile öğretilerek geçmişten günümüze kadar ulaşmıştır. İkincisi ise ticari amaç için üretilen, satılan ve pazar payının yüksek olduğu ürünlerdir. Ayrıca Saray için özel üretilen kilimler de unutulmamalıdır. Bu ürünlerin sanatsal yönünün de var olduğu bir gerçektir. Olaya bu bağlamda bakıldığında geleneksel olarak aile içi üretim ile geçmişten günümüze kadar gelen dokuma geleneğinin ne zaman, nerede, nasıl, neden ve kim için yapıldığı sorgulanmalı ve doğru bir biçimde araştırılarak analiz edilmelidir. Günümüze ulaşan örneklerin korunup, gelecek kuşaklara aktarılması şüphesiz çok önemlidir. Bu aşamada konuyu doğru bir şekilde araştırarak, gün açığına çıkaran, analiz eden ve bir köprü vazifesi ile gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan bilim-sanat insanları ve onların eserleri devreye girmektedir. Bu çalışmada düz dokumalar konusunda Cumhuriyet Döneminden günümüze kadar ulaşmış temel yayınların bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca düz dokumalar konusunun o yıllardan bugüne kadar nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiği üzerinde durularak düz dokumalar konusundaki eksikliklere dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Düz Dokumalar, Kilim, Cumhuriyet Dönemi, Kaynakça, Değerlendirme

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü, El-mek: aysegulkoyuncu@pau.edu.tr.

ASSESSMENT OF THE REFERENCES REGARDING FLAT WEAVING

ABSTRACT

Products (goods), which are woven by flat woven techniques such as kilim, cicim, zili and sumak weaving techniques, and their place and importance in people's lives have been a subject to science and art. It's a known fact that these products are produced for different purposes. First, they are produced for personal use as a part of daily life, in tradition. They have reached to present, by being taught by mother to her daughter in a relation of master and apprentice through an education. Second, products which are produced and sold with a commercial purpose and have big market-share. Rugs produced for Saray-the palace-mustn't be forgotten. It is also a reality that they also have artistic values. It must be questioned when, where, how, why and for whom the weaving tradition started, taking into consideration of it as a family product and inheritance from past to present; it must also be analysed wisely. It is undoubtedly important to keep samples which have reached to present times and convey them to next generations. So, here, scientist and artists, who search the subject truly, analyse and take them into future generations, are in charge. In this study, base editions on flat weaving, which have come from the period of Republic, have been evaluated. Moreover, stating on what kind of changes they have had since those years, mistaken parts on flat weavings have been focused on.

Key Words: Flat Weaving, Rug, Republican Period, Bibliography, Evaluation

Giriş

Halı ve düz dokumalar (kilim, cicim, zili ve sumak) Anadolu ve çevresinde gelişen Türk sanatları arasında köklü bir geçmişe sahiptir. Bu ürünlerin zaman zaman güzel sanatlar düzeyine ulaştığı bilinmektedir. Selçuklu Dönemi, Beylikler Dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu Döneminden sonra Türkiye Cumhuriyeti Döneminde de süregelen, geleneksel bir sanat türü olma niteliğini taşıyan, buengin sanat dalı üzerinde üniversitelerin çeşitli ana bilim ve ana sanat dallarının yanı sıra üniversiteler dışında kamu kurumları ve özel kişilerce yapılmış araştırmalar da bulunmaktadır (Barışta, 2011, ss. 28-29).

Halı ve düz dokumalara ilişkin yayınlarda yer alan bilgiler ışığında dokuma alanına bakarken, gelecek kuşakların bu dokumaların kullanım eşyası olarak insan yaşamındaki yerini ve teknik özelliklerini doğru algılanmasını sağlamak bakımından neler yapıldığının tartışılması gerekir. Bu tartışmada toplumun günlük yaşamında yer alan, daha çok kırsal alanda yani köy yerleşmelerinde üretilen ve toplumun hemen hemen her kesiminde kullanım alanı bulan, halı ve düz dokumaların hangi özelliklerinin ön planda olduğu düşünülmelidir (Öztürk vd. 2006: 323). XX. yüzyıl başlarında Batılılar arasında başlayan Türk Halı Sanatı'na duyulan ilgi, giderek Türk bilim adamlarını da sarmıştır. XX. yüzyılın son çeyreğinde ise halının yanında Türk Düz Dokuma Yaygıları da ilgi odağı haline gelmiştir (Deniz, 2000, s. 11). Konunun çok geniş bir ürün yelpazesine sahip olması bu alan ile ilgilenen kişilerin de çeşitliliğine yol açmıştır. Sanat tarihi,

tasarım, halkbilimi, antropoloji, ev ekonomisi, sosyoloji gibi birçok bilim ve sanat dalı bu alan ile ilgilenmektedir (Öztürk ve Karavar, 2006, s. 323).

Geçmişten günümüze özellikle 20. yy. dan bu yana Türk halı ve düz dokuma yaygılarına ilişkin yapılan yayınların tacirler, gezginler, tarihçiler, sanat tarihçileri, sanatçılar, tasarımcılar, sosyal antropologlar, halkbilimciler, sosyologlar, ekonomistler, eğitimciler, ziraatçılar gibi farklı alanlarda çalışanlarca yapıldığı görülür (Öztürk, 2011, ss. 94-95). Yapılan araştırmalar bilim insanlarına, sanatçılara, sanatseverlere başvuru kaynakları oluşturmaktadır. Bu alanda çalışanların yararlandıkları ana kaynakları; arkeolojik buluntular, tarihsel bilgi ve belgeler, gezginlerin-tacirlerin notları ve yaşayan örnekler oluşturmaktadır (Öztürk, 2011, s. 95).

Bu çalışmanın amacı bu alanda ivme kat edilmesini sağlayan bazı araştırmaların sonucunda ortaya çıkan yayınlara toplu bir bakış sergilemektir. Düz dokumaların hem günümüz insanına hem de gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarılmasında yapılması ve yapılmaması gereken işlemlerin tartışılması amaçlanmıştır. Düz dokumalar konusunda yayınlanmış onlarca makale ve bildiri metinleri bulunmaktadır. Bu durum düz dokuma araştırmalarının geniş bir kitleye ulaştığının bir işaretidir.

Bu çalışmanın gerçekleşmesi için araştırmaya öncelikle kaynakça taraması ile başlanmıştır. Elde bulunan yayınların kaynakçalarından hareket ederek gerekli yayınlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu konuda hazırlanmış olan kitapların ve makalelerin bibliyografyalarından yararlanılmıştır. İlk etapta konu ile ilgili olabileceği düşünülen tüm kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Konu birçok uzmanlık alanı tarafından incelendiği için farklı uzmanlık alalarına ait kaynakların da taranması gerekmiştir. Bu aşamada konu ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan tüm kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kaynakların araştırılması esnasında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kütüphanesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü ve Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Arşivi, İzmir Milli Kütüphanesi, Ege Üniversitesi Kütüphanesi, Pamukkale Üniversitesi Kütüphanesi, Denizli Halk Kütüphanesi ve Sayın Prof. İsmail ÖZTÜRK'ün kişisel kütüphanesinde yer alan yayınlar taranmış ve yayınlara imkânlar ölçüsünde ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu aşamada yayınlara ulaşmada bir takım güçlükler ile karşılaşmıştır. Özellikle eski tarihli yayınlara ulaşmak oldukça güç ve zaman alıcı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu sonrasında Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile birlikte Türk tarihi, kültürü ve sanatına ilişkin yeni kurumlar oluşurken, geçmişten gelen birikimler de kayıt altına alınmıştır. 1940'lı 1950'li yıllara gelindiğinde halı ve düz dokumalar konusunda fikir üretecek Türk bilim, sanat insanları ve alanın uzmanları da araştırmalarını yayınlamaya başlamışlardır. 1960'lı 1970'li yıllarda bu alanda bilimsel toplantılar yapılmış, bildiriler yayınlanmıştır. 1970'li yıllardan bu yana konuya ilişkin kitap, makale ve bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler hızla çoğalmıştır. Söz konusu yayınlarda alanın kelime hazinesi sürekli gelişmiş, ancak bir kavram kargaşası da beraberinde gelmiştir. Özellikle bu alanın üretim teknolojilerinden pazarlamasına, hammadde boyasına, bölgesel özelliklerinden desen özelliklerine, kullanılan kelime hazinesine yeni kelimeler eklenmiştir (Öztürk, 2011, s. 95).

Düz Dokumalar İle İlgili Kaynakça Değerlendirmesi yapılırken düz dokumalar konusunda geçmişten günümüze kadar yayınlanmış olan yayınların bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken bir sınırlandırmanın yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Öncelikle Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar düz dokumalar konusunda yayınlanmış olan Türkçe yayınların değerlendirme altına alınması uygun görülerek, dönem sınırlandırılması yapılmıştır. Daha sonra Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar yayınlanmış olan Türkçe yayınların tümü yerine, düz dokumalar konusuna öncülük eden, bilimsel ve sanatsal düzeyde katkı sağlayan ve

ulaşılabilir temel yayınların inceleme altına alınarak bir değerlendirme yapılması uygun görülmüştür. Bölgesel anlamda yapılmış olan yayınları inceleme altına almak bu çalışmasının amaçları içerisine alınmamıştır. Düz dokumalar konusuna öncülük eden temel yayınlar değerlendirildiğinde içerik bakımından 4 ana grupta incelenmesine karar verilmiştir. Bu gruplama içerisine sözlük, ansiklopedi ve tez çalışmaları dâhil edilmemiştir (Koyuncu, 2011, ss. 28-29).

Düz Dokumalar İle İlgili Kaynakça Değerlendirmesi

Düz dokumalar konusunda Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar yayınlanmış olan Türkçe yayınların içerikleri genel olarak değerlendirildiğinde 1940'lı yıllardan önce bu alan ile ilgilenen kişilerin ve yöresel anlamda alan araştırmalarının azlığı nedeni ile o dönemdeki bilgilere ulaşmanın oldukça güç olduğu görülmektedir. 1940'lı yıllardan günümüze kadar düz dokumalar konusunun farklı alanlardaki kişiler tarafından, farklı uzmanlık alanlarına göre incelendiği fark edilmiştir. Günümüze kadar gelebilen ve ulaşılabilen temel yayınlar genel anlamda değerlendirildiğinde aşağıda yer aldığı gibi 4 ana gruba ayrılmıştır. Bu gruplama yapılırken yayında en çok yer verilen konu dikkate alınmıştır. Dolayısı ile bir grup altında yer alan yayının aynı zamanda başka bir gruba da dâhil olması mümkündür.

- **Düz Dokumaları Tarihsel Açıdan İnceleyen Yayınlar**
- **Düz Dokumaları Hammadde, Teknik ve Kompozisyon Özelliklerine Göre İnceleyen Yayınlar**
- **Düz Dokumaları Kültürel ve Ekonomik Boyutu İle İnceleyen Yayınlar**
- **Katalog ve Albümler**

Bu gruplardan birincisini “**Düz Dokumaları Tarihsel Açıdan İnceleyen Yayınlar**” oluşturmaktadır. 1988 yılında Nazan ÖLÇER tarafından yayınlanan “**Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kilimler**” adlı kitapta; kilim ve düz dokumaların tarihi, kilimin Anadolu'daki gelişimi, vakıf olgusu olarak kilimlerin önemi, kilimlerin tarihlendirilmesi konularına değinildikten sonra başlıca kilim ve düz dokuma teknikleri hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Türk İslam Eserleri Müzesi Halı ve Kilim Seksiyonu şefi olan Nazan ÖLÇER, Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kilim Koleksiyonu başlığı altında Çinili Köşkten taşınıp müzeye getirilen kilimler hakkındaki yazılı belgeleri (İstanbul Arkeoloji Müzesinde yer alan) çözümlemiş ve bu yayında belgelerin aslına yer vermiştir. Belgelere dayalı olarak yapılan bu yayın 1980'li yıllarda düz dokumalar konusunda ciddi çalışmaların yapılmaya başlandığının göstergesidir.

2000 yılında Bekir DENİZ tarafından yayınlanan “**Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**” adlı kitapta, öncelikle geçmişte Türk halı ve düz dokumalar konusuna hizmet etmiş kişilerin ve bugün bu alan ile ilgilenen kişilerin tanıtımına yer verilmiştir. Daha sonra Anadolu'daki Türk halı ve düz dokuma yaygılarının tarihi detaylı bir şekilde işlenmiştir. Sanat Tarihçisi olan Prof. Dr. Bekir DENİZ bu kitabında Anadolu'nun çeşitli yerleşim birimlerinde ve müzelerde bulunan düz dokumaları tanıtmış ve bu dokumaların teknik özellikleri üzerinde detaylı bir çalışma sunmuştur. Bölgesel olarak halı ve düz dokumaları incelendikten sonra Türk Cumhuriyetleri'ndeki Halı ve Düz Dokumalar hakkında bilgilere yer vermiş ve günümüzdeki durumlarını belirtmiştir. Saray ve yöre dokumaları ile Türk Cumhuriyetleri'ndeki dokuma örnekleri fotoğraflar ile belgelenmiştir. Dokumaların ve dokumacılıkta kullanılan terimlerin yerel adlandırmalarının yanı sıra renk, motif ve kompozisyon gibi belirleyici özelliklerinin de bir arada değerlendirilmesi ve konu hakkında etraflıca bilgi veren bu yayının 2000 yılı sonrasında konu ile ilgili olarak yapılan yayınların çoğuna kaynaklık ettiği için önemli bir kaynaktır. Bu yayın oldukça fazla atıf almış olması açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeni olarak; sanat tarihi profesörü olan Bekir DENİZ'in, çalışmalarını bizzat kendisinin yörelerde alan araştırması yaparak,

yöre insanından bilgi toplaması ve çalışmalarında yörelerde kullanılan terim ve tanımlamalara oldukça geniş yer vermesi gösterilebilir. Dolayısı ile denilebilir ki, halkın kendi ihtiyacı için üretmiş olduğu bu dokumalar hakkında en doğru bilgi ancak halktan alınabilir.

İkinci grupta ise “**Düz Dokumaları Hammadde, Teknik ve Kompozisyon Özelliklerine Göre İnceleyen Yayınlar**” yer almaktadır. 1939 yılında Prof. Dr. Tevfik EŞBERK tarafından yayınlanan “**Türkiye’de Köylü El Sanatlarının Mahiyeti ve Ehemmiyeti**” adlı kitap konu hakkında ulaşılabilen en eski yayın olarak nitelendirilebilir ve bu yüzden büyük önem taşır. Dönemin imkânları çerçevesinde araştırma yapan Prof. Dr. Tevfik EŞBERK bu kitabında; dokumalarda kullanılan hammaddeleri, bu hammaddelerden iplik elde etme yöntemlerini, boya işlerini ve boyama tekniklerini, dokumaya hazırlık işlemlerini, tezgâh özelliklerini, üretim aşamalarını, üretim yapılırken kullanılan araçları, halı ve kilim arasındaki farkları, zili (sili) ve cicim dokumaların özelliklerini, yapılan üretimin günlük hayattaki yeri ve önemini bir arada incelemiştir. Ayrıca bu yayında konu ekonomik yönden (aile ekonomisi açısından) ele alınmıştır. Alan araştırması sonucu ortaya çıkan bilgiler ışığında açıklanmaya çalışılan konu, daha sonraki yayın yapan kişiler tarafından çok fazla kaynak gösterilmemekle birlikte, bu yayını bilenlerin ve ulaşanların sayısı da oldukça azdır. Dolayısı ile konu ile ilgili olarak ulaşılabilen ilk yayınlar arasında yer alan bu yayına çok fazla atıfta bulunulmamıştır.

1940’lı yıllarda 25 yıllık resim öğretmenliği yapan Kenan ÖZBEL tarafından “**El Sanatları VII Cicim ve Sili**” ile “**El Sanatları IX Anadolu Kilimleri**” adlı iki tane kitap yayınlanmıştır. Kenan ÖZBEL **El Sanatları VII Cicim ve Sili** kitabında köylü el sanatı olarak değerlendirdiği cicim ve zili (sili) dokumaların tarihi, nitelikleri, kullanılan motif ve renkleri üzerinde durarak düz dokuma yaygılara genel bir bakış açısı ile eğilmiş ve kilimlerden ayıran yönleri ile dokuma tekniklerine ve süslemelerine değinmiştir. Konu; yapılan alan araştırması sonucu ortaya çıkan bilgiler ışığında açıklanmaya çalışılırken, aynı zamanda resim öğretmeni olması nedeni ile sanatsal yönü ile de ele alınmıştır. Üretim, sanat, tasarım ve ekonomik boyutu ile birlikte ele alınan cicim ve zili (sili) dokumalara ait çeşitli yörelerde kullanılan motiflerin çizimlerine yer verilmiştir. Ayrıca dokumaya hazırlık aşaması, dokuma işlemi ve dokunan ürünlerin fotoğraflarına da yer verilerek o döneme ait cicim ve zili (sili) dokumaları belgelenmiştir. **El Sanatları IX Anadolu Kilimleri** adlı kitapta ise Anadolu kilimlerinin tarihi, kilimlerde kullanılan motifler ve bu motiflerin uygulanış biçimi, tezgâh çeşitleri, boya ve renkler hakkında bilgiler verildikten sonra Anadolu kilimlerinde kullanılan motiflerin çizimlerine yer verilmiştir. Dokuma tezgâhının çizimine, çeşitli tipteki dokuma tezgâhı ve çeşitli yörelere ait kilimlerin fotoğraflarına yer verilerek Anadolu kilimleri belgelenmiştir. Belli bir tasnif yapılarak sunulan cicim-zili (sili) ve kilimler bu alanda çalışma yapan kişilerin ilgisini çekmiştir ve düz dokumalar konusunda yapılan çoğu yayında bu çalışmaya atıflar yapılmıştır. Dönemin şartları düşünüldüğünde böyle bir çalışmanın yayına dönüşmesi ve günümüze kadar ulaşması, döneminin cicim, zili ve kilimlerinin belgelenmiş olması büyük önem taşımaktadır.

Düz dokumaların teknik özellikleri hakkında alana yeni bir terminoloji kazandıran Belkıs BALPINAR ACAR tarafından 1975 yılında “**Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar**” adı altında ve 1982 yılında ise konuyu daha detaylı bir şekilde anlatan “**Kilim-Cicim, Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları**” adı altında 2 tane kılavuz kitap yayınlanmıştır. Düz dokumaların tarihi, kullanılan motifler ve desenler, sembolizm ve dokuma tezgâhının hazırlanışı hakkında bilgi verildikten sonra düz dokuma yaygı teknikleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur ve konu analitik bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Düz dokuma teknikleri yörelerde kullanılan adlandırmalar ile değil, kendisinin vermiş olduğu adlar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Düz dokuma teknikleri arasında yer alan kilim, cicim, zili ve sumak dokuma teknikleri alt başlıklara ayrılarak konu teknik anlamda daha da detaylı bir şekilde çözümlenmiştir. Yapılan bu teknik çözümlemeler, çizimler ile açıklanmaya çalışılmış ve fotoğraflar ile desteklenmiştir. Ayrıca dokumacılıkta

kullanılan terimleri bir sözlük şeklinde sunmuştur. Bu teknik adlandırmaların düz dokumalar konusunun, bilim çevresi tarafından daha net bir şekilde anlaşılmasını ve konudan söz edilirken ortak bir terimin konuyu tanımlamasını sağlamak için yapıldığı düşünüldüğünde, bu alana yenilik getirdiği bir gerçektir. Ancak; alana bir yenilik ve kolaylık olarak sunulan bu teknik çözümlemeler, zaman zaman amacının dışında hizmet etmiştir. Bu alanda çalışma yapan kişilerin bu teknik çözümlemeleri amacı dışında kullanmaları sonucu konu daha da karmaşık hale dönüşmüştür. Belkıs BALPINAR ACAR'dan sonra yapılan yayınların çoğunda bu çizimler ve adlandırmalar yerli-yersiz aynen kullanılmıştır. Çeşitli yörelerde alan araştırması yapan kişiler, kullanılan teknikleri ya da motifi yöredeki yerel deyiimi ile öğrenmek yerine Belkıs BALPINAR ACAR'ın kitaplarını kaynak göstererek konuyu açıklamaya çalışmışlardır. Uzun süre bu yayınlardan faydalanıldığı için hep birbirinin tekrarı niteliğinde yayınlar ortaya çıkmıştır. Bu durum düz dokumalarda yerel adlandırmalarının ayrışmamasına ve yeni bir kavram kargaşasına neden olmuştur.

Genelde; 1980 sonrası, düz dokumalar hakkında araştırma yapan ve yazılı kaynak haline getirmiş kişiler, sürekli olarak yukarıda adı geçen yazarların yayınlarına atıfta bulunmuştur. Aynı zamanda, onların yaptığı teknik sınıflandırmalara da bağlı kalmışlardır. Bunun nedeni ise araştırma yapan kişilerin yöredeki bilgiler yerine kaynaklardaki bilgileri kullanmalarıdır. Bu durum konuyu bir adım ileriye götürmekten ziyade yerinde sayar duruma getirmiştir. Örneğin; yörelere araştırma yapmaya giden kişiler bu dokumaların nasıl yapıldığını, yörede verilen yerel adları sorup öğrenmek yerine, kaynaklara bağlı kalarak ilikili kilim, düz zili, seyrek motifli cicim ve ters sumak gibi adlandırmaları kendileri yapmıştır. Hatta yöre insanından bilgi almak yerine yöre insanına bilgi verir hale gelmişlerdir. Dolayısı ile ilk yayınlardaki bilgi eksikliğinin yanına bir de kavram kargaşası eklenmiştir. Kavram kargaşasının bir diğer nedeni ise yapılan alan araştırmalarında dokumalarda kullanılan motiflerin kökenine yönelik bilgi arayışı ve bu motiflerin günümüzde bir şeylere benzetilme çabası olmuştur (Koyuncu, 2011, ss. 30-33).

Cumhuriyetin ilanından önce düz dokumalar konusundaki yayınların ve bilgilerin azlığı nedeni ile bu alanda çalışma yapan ilk araştırmacılar güçlük çekmişlerdir. Bu güçlükler içerisinde bir de dokumanın terminolojisine ilişkin bilgi üretecek uzman ve yerel araştırmaların azlığı eklenince, bir takım hatalı bilgiler ve çizimler ortaya çıkmıştır. Daha sonra yapılan araştırma yayınlarında ise bir önceki yayınlar dikkate alındığından dolayı bu hatalı bilgi ve çizimler sorgulanmadan kullanılmıştır (Öztürk, 2011, s. 96).

Düz dokumaları kompozisyon açısından değerlendiren bazı yayınlarda motiflerin kökenine yönelik bilgilerin arama çabalarında halkın kullandığı bilgilere yer vermek yerine günümüzdeki bir nesne ya da objeye benzetilmeye çalışılması bu alanda yapılan en riskli hatalardan birisi olmuştur.

Üçüncü grupta ise **“Düz Dokumaları Kültürel ve Ekonomik Boyutu İle İnceleyen Yayınlar”** yer almaktadır. Halı ve düz dokumalar konusunda çok sayıda yayına sahip ve bu işe gönül vermiş bir tekstil uzmanı olarak, 1969 yılında Yusuf DURUL tarafından yayınlanan **“Baraj Gölü Çevresi Dokuma Sanatları”** adlı kitap bu alanda önemli yayınlar arasında yerini almıştır. Kitapta; Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Keban Projesi Etnografya grubunun Keban Baraj Gölü için boşaltılacak olan köylerde yer alan aşiretlerdeki dokumalardan söz edilmektedir. Yörenin fiziksel ve sosyal çevresi hakkında bilgi verildikten sonra halı, kilim, cicim, zili (sili), palaz, çarpana ve diğer dokumalar hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Halı ve kilimlerde görülen motifleri sınıflandırdıktan sonra kullanılan motiflerin çizimine yer verilmiştir. Bu motifler; aile, töre ve geleneklerin sınırları içerisinde değerlendirilmiştir. Ekler kısmında bölgedeki dokuma örneklerinin fotoğraflarına yer verilerek belgeleme işlemi gerçekleştirilmiş ve bu dokumalar hakkında kısa tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Tablolar kısmında ise yöre dokumalarının fotoğraflarına yer verilmiş olması, o yıllarda düz dokumalar açısından kat edilen yolu gösterir niteliktedir.

1977 yılında Yusuf DURUL tarafından yayınlanan **“Yörük Kilimleri Niğde Yöresi”** adlı kitapta 1950’li yıllarda yapılmış olan bir alan araştırmasının, 1970’li yıllarda gözden geçirilerek yayınlanmış olması, 20 yıllık süre içerisinde toplum ve zamanın şartlarının dokumalar üzerine olan etkisi üzerinde düşünmeye itmiştir. Kitapta kilim dokumacılığı üzerinde durularak tarihçesi ile ilgili bilgi verilmiş, Yörük ve Türkmenlerden bahsedildikten sonra yaşam şekillerine de değinilmiştir. Yörükler tarafından meydana getirilen palaz, kilim, cicim, zili, sumak, halı gibi dokuma ürünleri ve teknikleri çok sayıda fotoğraflar ile belgelenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca; Yörük Dokumalarında Motif ve İm’ler başlığı altında farklı Yörük gruplarına ait im’lerin çizimlerine yer verilmiştir. Son kısmında Yörük dokumalarında kullanılan boyalar hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bu yayında sosyal-kültürel gelişim ve dağılım yöresi olan Niğde Yöresi özelinde incelenen Yörük kilimleri konusu, yöresel anlamdaki çalışmaların ancak belirli bir yönde yoğunlaşarak, genelin değerlendirilebileceğinin kanıtı olması açısından büyük önem taşır. Ayrıca; yöresel araştırmalar yapan kişilerin yayınlarında kültürün bir parçası olan düz dokumalara da yer vermiş olmaları bu alana yönelik oldukça çok ilgi olduğunun göstergesidir.

Bu yayınların yanı sıra kendisi de bir Yörük olan ve hayatını Yörüklerin araştırılmasına adan, uzun yıllar Antalya Kültür Müdürlüğü yapan Musa SEYİRCİ’nin yayınlarının da olduğu unutulmamalıdır. Çeşitli bilimsel toplantılarda sunduğu bildirileri ve yayınlanmış olan makalelerini bir araya getirerek oluşturduğu **“Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri”** kitabında da genellikle düz dokumaları Yörük yaşam biçiminin bir parçası olarak incelemiş, konuyu kültürel ve ekonomik boyutları ile değerlendirmiştir. Ayrıca Yörükler konusundaki diğer yayınlarında da dokumalara oldukça geniş yer vermiştir. Yörük olmanın vermiş olduğu bir avantaj ile neden-sonuç ilişkisini daha kolay kurmuştur.

Son olarak dördüncü grupta ise “Düz Dokumaları Tanıtım Amacı İle Yayınlanan **Katalog ve Albümler**” yer almaktadır. Bu konudaki ilk yayın 1961 yılında “Sümerbank Genel Müdürlüğü” tarafından yayınlanan **“Eski Türk Halılarından ve Kilimlerinden Örnekler-Samples Of The Old Turkish Carpets And Kilims”** kitabıdır. Daha sonra Belkis BALPINAR ACAR tarafından 1983 yılında **“Vakıflar Genel Müdürlüğü Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar”**, **“T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi Kataloğu”** adında iki tane ve Güran ERBEK tarafından 1988 yılında **“Kilim Catalogue No: 1”** adlı kitap yayınlanmıştır. Bu kitapta Güran ERBEK’in **“Anadolu Motifleri Sergisi Kataloğu”** kitabında yer alan düz dokuma yaygılardaki motiflerin bir kopyası da yer almaktadır. Bu yayın dokumalarda kullanılan motiflerin tespiti ve anlamları üzerinde çalışma yapanlara kılavuzluk etmiş olmasından dolayı büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Güran ERBEK’in de içinde bulunduğu bir grup araştırmacı tarafından hazırlanan ve Güran ERBEK’in ölümünden sonra 1995 yılında Kültür Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü’nce Güran ERBEK anısına basılan **“Anatolian Kilims 1”** ve **“Anatolian Kilims 2”** adında iki tane kilim katalogu da bulunmaktadır. Bu kataloglarda Türkiye’de çeşitli yörelerde, müzelerde ve özel koleksiyonlarda yer alan kilim, cicim, zili ve sumak dokumaları arasından seçilmiş olan yaklaşık iki yüz örneğin fotoğraflarına, dokumalarda yer alan motiflerin çizimlerine ve literatürde yer alan adlarına yer verilmiştir. Mine ERBEK’in kaleme almış olduğu **“Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri”** adlı kitapta Anadolu’da özellikle havlı ve düz dokumalar ile maden, ahşap ve taş eserlerde yer alan motifler ve bunların yüklendiği anlamlar üzerinde durulmuştur. Yukarıda adı geçen katalog ve albümlerde, yer alan dokuma örneklerinde kullanılmış olan motiflerin teknik çizimleri ile yöre ve yüzyıl bilgilerinin birlikte verilmesi bu alandaki değerli bilgilerin bir araya getirilmiş olması açısından büyük önem taşır. Ancak daha sonrasında yapılan araştırmalarda, karşılaşılan her motifin isminin bu katalog ve albümlerde yer alan motiflerin isimleri ile bağlantı kurulmaya çalışılması ve kaynak olarak sözü edilen yayınların gösterilmesi tıpkı teknik anlamda yaşanan kavram kargaşası gibi bu konuda da karışıklığa yol açmıştır.

Neriman Görgünay'ın “**Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasından Ortak Yanışlar**” adlı kitabında, kirkitli dokumalar tanıtılarak, dünyanın çeşitli bölgelerindeki dokumalar, mimari eserler, paralar ve diğer el sanatları üzerinde görülen ortak motifler kartlaştırılarak, motiflerin benzer yönleri incelenmiş ve bir sistem içerisinde fotoğraflar ve çizimler ile birlikte desteklenerek sunulmuştur.

Düz dokumalar konusunda Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar yayınlanmış olan ve konuya öncülük etmiş temel Türkçe yayınların içerikleri genel olarak değerlendirildiğinde; konunun araştırmacıların uzmanlık alanlarına göre incelendiği ve konu açıklanırken kendi uzmanlık alanlarına ait terimlerin kullanılması nedeni ile ortak bir terminolojinin oluşturulmadığı görülür. Uzmanlık alanlarının getirmiş olduğu kısıtlamalar nedeni ile o dönemin şartlarına bağlı olarak bazı bilgilere ulaşmada güçlükler yaşandığı ortadadır. Yapılan ilk yayınlarda bulunan tanımlamaların teknik anlamda ürünü nitelilemediği görülmekle birlikte, daha sonra yapılan yayınlarda bu tanımların doğruluğu ve yeterliliği sorgulanmadan, olduğu gibi yayından yayına geçmiş olması bu konuyu yaklaşık olarak 25 yıl geriye götürmüştür. Dolayısı ile yapılan çalışmalar ve yeni yayınlar düz dokumalar alanına yeni bir şeyler katmaktan ziyade, bu alandaki yapılan yayınların tekrar edilerek emek, zaman ve maddi yönden kayba neden olmasını sağlamıştır. Hatta denilebilir ki, bu durum konunun 25 yıl ileriye gitmesine de engel olmuştur (Koyuncu, 2011, ss. 30-36).

Dokumalara ilişkin ülkemiz araştırmacılarınca hazırlanan yayınlarda, bu dokumaları açıklayan bilgiler, yöresel araştırmaların azlığı ve yerel deyimlerin yeterince bilinmemesi nedeni ile teknik ve kullanım alanına yönelik tanımlamalar ile sınırlı kalmıştır. Ticari amaca yönelik üretimlerdeki tanımlamalar ile toplumun kendi gereksinimleri için üretilen ve günlük yaşam içinde kullanım alanı bulan üretimlerdeki tanımlamalar zamanla birbirinin içine girdiğinden, dokumaların hem üretimine hem de kullanımına ilişkin adlandırmalarda ortak dilin oluşması güçleşmiştir (Öztürk ve Karavar, 2006, s. 325).

1940'lı yıllar ile 1980'li yıllar arasında yapılan yayınlar bu alanda yapılan ilk yayınlar olması nedeni ile büyük önem taşır. Bu yayınların içerikleri ya genel anlamda düz dokumalardan oluşmuş ya da konu kilim özelinde değerlendirilmiştir. Hatta; cicim, zili ve sumak dokuma tekniğinde üretilmiş olan dokumalar özellikle halk tarafından hep kilim olarak adlandırılmıştır. Konu ile ilgili olarak ilk yayınlar arasında yer alan, 1940'lı yıllarda Kenan ÖZBEL tarafından yayınlanan **El Sanatları VII Cicim ve Sili** kitabında ve 1975 yılında Belkıs BALPINAR ACAR tarafından yayınlanan **Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar** ve ardından 1982 yılında yayınlanan **Kilim-Cicim, Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları** kitabında özel olarak yer verilen cicim ve zili dokumalar daha sonrasında hep düz dokumalar genelinde değerlendirilmiştir. Belkıs BALPINAR ACAR birinci kitabında verdiği teknik bilgileri ikinci kitabında daha geniş bir açıdan değerlendirmiş, örnekler, çizimler ve fotoğraflar ile desteklemiştir. Türk düz dokuma yaygılarının teknik özellikleri konusunda düz dokumalara yeni bir boyut kazandıran Belkıs BALPINAR ACAR kendisinin yapmış olduğu adlandırmalar ile bu konuda çalışan kişilerin başvuru kaynağı olmayı başarmıştır. 1980'li yıllar sonrasındaki yayınlar incelendiğinde genellikle birbirinin tekrarı olan yayınlardan oluştuğu dikkat çekicidir.

Günümüzde düz dokuma yaygılar hakkında çok az kaynak mevcuttur. Türk araştırmacıların konuya daha çok tarihi ve teknik açıdan yaklaşımlarına karşılık Batılı kaynakların çoğunluğu katalog çalışması şeklindedir. Malzeme, renk, kalite, desenlerin gelişim ve anlamları, çeşit gibi konular adeta unutulmuş durumdadır. Anadolu gibi, zengin bir dokuma kültürüne sahip bir ülkenin halı ve düz dokuma yaygılarını inceleyip, anlayabilmek ve bilim dünyasında sunmak gerçekten güç bir iştir. Sadece bir veya birkaç köyün dokumasını ele alıp incelemek bile yıllarca sürebilecek araştırmaları gerektirir. Araştırmacıların aynı anda birçok şeyi yapma isteğinden

konuyu dokuma merkezleri halinde ele alıp incelemek yerine, bir bütün halinde anlatma arzusundan bu alanda şimdiye kadar, yeterli bir gelişme ortaya konulamamıştır. Günümüz dokumalarına ilişkin araştırmaların eksikliğinin yanı sıra, mevcut araştırmaların çoğunluğu da müzelerde bulunan örnekler üzerinde yoğunlaşmıştır. Katalog şeklinde olsa bile, bu alandaki araştırmaların çoğunluğunu yabancılar teşkil etmektedir. Belki de Türk geleneğini iyi bilmediklerinden, konuyu sadece resimler ile kendi yorumlarına dayanarak aktarmışlardır. Bu durum da zaman zaman motiflerin yanlış adlandırılmasına ve yorumlanmasına neden olmaktadır. Türk araştırmacılar da bu yayınları kaynak gösterdiğinde, daha konunun başında olunmasına rağmen, Türk düz dokumaları adına büyük hatalara düşülmektedir (Deniz, 1998, ss. 6-7). Ancak, gelişen ve değişen dünya şartları ile birlikte gerekli teknik donanımına sahip, tasarım eğitimi almış kişiler tarafından konu araştırılmaya başlandığında bu alanda gelişmeler olduğu da göz ardı edilmemelidir (Öztürk ve Karavar, 2006, ss. 323-331). Bu gelişmelerden birisi, farklı uzmanlık alanlarına sahip olan bilim ve sanat dünyasından kişilerin konuyu bir tartışma ortamına taşımış olmalarıdır. Bu durum, konuyu yerinde saymak yerine konuda ilerlemelerin kat edilmesini sağlamıştır.

Özellikle, son 20 yıllık süreçte, ülkemizde düz dokumalar konusundaki yayınların sayısında bir artış gözlenmektedir. Dokuma konusu önceleri Halk Kültürü, Milli Kültür, Türk Kültür vb. sempozyumlarda özel seksiyonlarda tartışılırken, 1980 yılı sonrasında Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü tarafından düzenlenen ve bu alandaki çalışmalara yer vererek, konunun farklı uzmanlık alanları ile birlikte tartışılmasına imkân tanıyan ve 1980’li yıllardan günümüze kadar geleneksel olarak devam eden geleneksel sempozyumların düzenlenmesi, sempozyum bildiri metinlerinin bir kitapta toplanması ve basılması bu alanda önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Geleneksel Türk Sanatları Bölümü’nün ve kendisini bu alanın yaşatılmasına adanmış Bölüm Başkanı Sayın Prof. İsmail ÖZTÜRK’ün bu alana katkısı göz ardı edilemez. Öncülüğünü Dokuz Eylül Üniversitesinin yaptığı bu sempozyumlara 1990’lı yıllardan sonra ülkemizde bulunan diğer kamu kurum ve kuruluşları ile üniversiteler de eklenmiştir, konunun bilim ve sanat insanları tarafından akademik ortamda tartışılması için olanaklar tanınmıştır. Düz Dokumalar konusunda önemli bir adım olan **“Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni”** etkinliği Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık TURAL’ın çabaları ile 1996 yılında Kayseri’de gerçekleşmiştir. 1998 yılında kitaba dönüştürülerek bu alanda çalışma yapanların hizmetine sunulmuştur. Bu tarz bilimsel toplantılarda dokuma ve dokumacılığın bildiri olarak sunulması ve bu bildiri metinlerinin yayına dönüşmesi ile bu alanda oldukça fazla bilgi birikiminin sağlanmasının yanı sıra bu alana olan ilginin artmasını sağlamıştır.

1997 yılından 1998 yılına kadar **“Ariş”** adı altında dört adet Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi çıkartılmıştır. Atatürk Kültür Merkezi yayınlarından olan **“Erdem”** dergisinin 10. cildinin 28.-29.-30. sayıları 1999 yılında **“Halı Özel Sayısı”** olarak yayınlanmış ve bu sayılarda düz dokumalar ile ilgili çalışmalar da yer almıştır (Koyuncu, 2011, ss. 36-38).

Çalışmaya Konu Olmuş Eserler

Sonuç

Tarihsel gelişim süreci içerisinde düz dokumalar incelendiğinde, el emeğine dayalı olarak üretimin sürdüğü görülür. Olaya bu bağlamda bakıldığında, düz dokumaların Anadolu-Türk kültürü içerisinde önemli bir yeri olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Geçmişten günümüze tekniğin getirmiş olduğu bir takım kısıtlamaların da etkisi ile benzerlikler göstererek üretimine devam edilen düz dokumalar, yakın zamana kadar hammadde olarak kendi imkânları ölçüsünde yöre halkının en kolay ulaşabildikleri malzemelerden üretilmiştir. Bu durum, kişilerin ürünlerine olan bakış açılarını da olumlu yönde etkilemiştir. Ekonomik anlamda aile bütçesine katkıda bulunmanın yanı sıra kişisel olarak kullanılacak olan ürünün, kişinin kendisinin üretmek istemesi bu ürünlere başka anlamlar da yüklemiştir. Dokumalar; hammadde, üretim, renk, desen ve işlevi açısından bir sonraki ürünü de kuşkusuz etkilemiştir.

Düz dokuma teknikleri ile üretilen dokuma örnekleri günümüze kadar Anadolu'nun hemen hemen her yerleşim yerinde dokunmuştur. Anadolu'nun tarih boyunca büyüklü-küçüklü çok çeşitli grupları bünyesinde barındırması nedeni ile dokumalar da bu durumdan etkilenmiştir. Teknikleri ve desenleri açısından değerlendirildiğinde çok çeşitlilik gösterdiği fark edilmektedir. Ancak, bölge özelliklerini de bünyelerinde barındırdığı da bir gerçektir. Özellikle geleneksel olarak aile içi üretim ile yapıldıkları için ve tekniğin getirmiş olduğu birtakım kısıtlamalar nedeni ile desen bakımından çok az değişikliğe uğramışlardır. Kız alma-verme, bir yerden başka bir yere göç

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

edilmesi vb. nedenler dokuma geleneğinin ve ürünlerinin bir yerden başka bir yere kolayca taşınmasını sağlamıştır. Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde bir düz dokumayı tarihlendirmek zorlaşmaktadır. Yapılan kaynak taraması sonucunda ortaya çıkan bilgiler ışığında dokumaların tarihlendirilmesi konusunda da bir takım sıkıntıların var olduğu fark edilmiştir. Kimyasal boyarmaddelerin kullanımında 1880’li yılların sonrasında önemli derecede bir artışın olduğu bilinmektedir. En çok yapılan hatalardan birisi, tarihlendirme yapılırken sadece dokumada kullanılan ipliğin boyarmaddesine göre (kimyasal boyarmadde kullanımına bağlı olarak) karar verme çabasıdır. Bu çaba çoğu zaman yanıltıcı olmuştur. Dokumalar konusunda elde edilen her türlü bilginin çok değerli olduğu görüşünden yola çıkılarak bu bilgilerin güvenilirliği, geçerliği tespit edilmeden yayına dönüştürülmemesi daha doğru olacaktır. Çünkü yayına geçmiş olan yanlış bir harfin fark edilmesi ve düzeltilmesi uzun zaman almaktadır.

Bir dönemin kültürünü aydınlatan düz dokumalar bir kişi, kurum ya da kuruluşun sorumluluğunda ve yetkisinde değildir. Kültürün özgün ürünleri arasında yer alan düz dokumaların korunup, yaşatılıp, gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarılabilmesi için iş birliği yapılması zorunludur. Bu konu ancak birçok bilim ve sanat alanının ortaklaşa yapacağı çalışmalar ile aydınlığa kavuşacaktır. Bu alanda çalışan kişi, kurum ve kuruluşların kim oldukları bilinmelidir, iletişime geçilmeli ve sürekli irtibat halinde bulunulmalıdır. Aynı konu üzerinde yapılacak olan bir araştırmanın ve yayının bir önceki konudan bir adım daha öne çıkması gerekir. Çünkü geçmişte yapılan araştırmalara dayalı olarak bilgi-bulgular mevcuttur ve bu bilgi-bulgular kullanılmalıdır. Tekrar aynı bilgi-bulgulara ulaşmaya çalışmak Amerika’yı yeniden keşfe çıkmak gibi düşünülmelidir. Günümüzde değişen ve gelişen teknolojiye bağlı olarak iletişim araçlarındaki hız sayesinde bilginin paylaşımı da kolaylaşmıştır. Bu alanda yapılan güncel çalışmalar artık çok kolay bir şekilde takip edilmektedir. Bu alana hizmet etmek isteyen kişilerin iletişim halinde olmaları emek, zaman ve maddi yönden kazanım sağlayacaktır.

Gün geçtikçe bu alan ile ilgilenenlerin sayısındaki artış konu hakkındaki yayınların da artmasını sağlamıştır. Ancak bu yayınların niceliği değil niteliği önemlidir. Üretildiği dönem hakkında bilgiler veren ve yoğun emekler harcanarak üretilen kültürün özgün ürünleri arasında yer alan düz dokumaların ömrü, üretildikleri hammaddenin ömrü ve saklama koşulları ile doğru orantılıdır. Bu yüzden, geçmişte üretilen ve günümüze ulaşmış düz dokuma örneklerinin hak ettiği değeri alabilmesi ve kaybolmaması için bu dokumaların envanter kayıtları tutulmalı, hammadde ve teknik analizleri yapılmalı, kompozisyon özellikleri belirlenmelidir.

Günümüzde üretimi halen devam eden düz dokumalar ile ilgili olarak da bir takım çalışmalar yapılması gerekir. Dokuma öncesi hazırlık, dokuma işlemi, kullanılan tezgâh çeşitleri, düz dokuma teknikleri, yöresel özellikleri belirlenmeli ve kullanım alanlarına ait bilgiler var ise yerel adlandırmalar ile birlikte tespit edilmelidir. Daha sonra tüm bu bilgiler bir araya getirilerek bir bütün içerisinde değerlendirilmelidir. Gelecek kuşaklara ve bir sonraki araştırmacılara günümüzü yansıtmaları açısından yazılı-görsel-sesli belgeler şeklinde aktarılmalıdır. Türkiye’deki dokumacılık geleneğinde hammadde hazırlık aşamasında, yüzyılların deneyimi ile oluşmuş geleneksel değerler bulunur (Öztürk, 2000, s. 163-169). Bu değerlere sahip olmanın vermiş olduğu sorumluluk ile geçmişte üretilen bilgi ve bulgular ile bugünü yaşarken elde edilen bilgi ve bulgular bir arada değerlendirilerek geleceğe ışık tutulmalıdır.

Konunun anlam ve öneminin farkına varılması ile birlikte farklı disiplinlerin bir arada çalışması gerektiği zorunluluğu da ortaya çıkmıştır. Farklı uzmanlık alanlarına sahip bilim ve sanat insanlarının bir araya gelmesi ile birlikte, dokuma alanında ortak bir dil kullanılmaması nedeni ile olayın daha da karmaşık hale geldiği tespit edilmiştir. Dolayısı ile ortak bir terminolojinin oluşturulması gerekliliğini savunmak kaçınılmaz olmuştur. Son yıllarda ise, bu alana yönelik ortak

bir terminoloji oluşturulması açısından çalışmaların başlamış ve devam ediyor olması, bu alandaki olumlu gelişmeler içerisinde (Koyuncu, 2011, ss. 38-41).

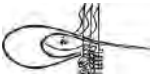
Bu çalışmada açıklanmaya çalışılan, düz dokumalar konusunda öncülük eden temel yayınlar bu alanda büyük adımların atılmasına öncülük etmiş, yerli ve yabancı araştırmacılara kaynaklık etmiş, Anadolu ve çevresinde üretilmiş düz dokumaların varlığını gözler önüne açıkça sermiştir. Farklı disiplinlerin bu alana ilgi duyması ve farklı teknikler izleyerek sonuca ulaşmaya çalışılması düz dokumalar alanını belki de farklı bir boyuta taşımıştır. Bu boyutta bir takım kargaşaların da yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Çünkü farklı disiplinlerin kendi tekniklerini uygulaması düz dokumaları birbirinden koparmakta ve bu alandaki bilgi akışını zorlamaktadır. Durum böyle olunca ortak problemlerin çözülmesi ve sonuca varılması zaman almaktadır. Öncelikle ortak bir terminolojinin oluşturulması ve bu alanda yapılacak olan yayınların bir sistematige bağlanması gerekmektedir. Düz dokumalar konusunda yapılan nitelik ve nicelik bakımında oldukça zengin bir birikime sahip olduğumuz bu yayınlar artık bu alandaki çalışmaların bir bilgi bankasında toplanması gerektiğini ve düz dokumalar atlası oluşturulması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca bu konuda çalışanların ortak otorite tarafından kontrolünü sağlayacak olan oda, dernek, merkez ya da enstitü kurulması gereği de ortaya çıkmıştır. Günlük yaşam biçimi içerisinde üretilen, daha çok kırsal kesimde üretimi yapılan, düz dokumalara Türklerin yapmış olduğu katkısı ve getirildiği nokta doğru olarak ortaya konulmalı ve bu dokumaların tarihsel, bilimsel, sanatsal ve ticari boyutu gerçek boyutta tartışılmalıdır ve bir sonuca bağlanmalıdır.

Düz dokumalar konusunda son 25 yıllık süreç içerisinde yapılan araştırma yayınlarında 1990 yılı öncesi bilgiler ile 1990 sonrası bilgiler birbirine bağlantılı olarak yapılmıştır. Bu bağlantıyı kurmada en büyük etken şüphesiz daha önce yapılan yayınlara atıflarda bulunmaktır. Ancak bu yayınlarda bir dil birliğinin olmadığı da açıkça görülmektedir. Daha önce yapılmış olan yayınların eksiklikleri giderilmeden yeni yayınların ortaya çıkması eksikliklerin devam etmesini sağlamıştır. Cumhuriyet Döneminden günümüze günlük yaşam biçiminde meydana gelen değişiklikler ve geleneksel konut mimarisinden modern konut tipine geçiş ile birlikte üzerinde durulması gereken önemli bir husus gözden kaçmıştır. Tüm bunlara bağlı olarak kullanılan hammadde, tekniğe, kullanım alanından, işlev değişikliğine kadar birçok özelliği de değişmiştir. Bu değişimler doğru bir şekilde saptanamaz ise düz dokumaların gelişim ve değişimi de tespit edilemez.

KAYNAKÇA

- ACAR, B. (1975). *Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları*. İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- ACAR (Balpınar), B. (1982). *Kilim, Cicim, Zili, Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Sanayi ve Tic. A.Ş.
- (1995). *Anatolian Kilims I*. Ankara: Duman Ofset Ltd.
- (1995). *Anatolian Kilims II*. Ankara: Duman Ofset Ltd.
- BARIŞTA, H. Ö. (2011, Kasım). Halı ve Düz Dokuma Yaygıları İlgili Araştırmaların Kazanımları, Sorunları Bunların Getirdiği Problemlerin Çözümüne Yönelik Bir Öneri, *Arış*. Sayı: 6.
- DENİZ, B. (1998). *Ayvalık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim-Cicim-Zili)*. Ankara: Duman Ofset.
- DENİZ, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*. Ankara.
- DURUL, Y. (1969). *Baraj Gölü Çevresi Dokuma Sanatları*. Ankara. T.T.K. Basımevi.

- DURUL, Y. (1977). *Yörük Kilimleri (Niğde Yöresi)*. İstanbul: Apa Ofset.
- EŞBERK, T. (1939). *Türkiyede Köylü El Sanatlarının Mahiyeti ve Ehemmiyeti*. Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi.
- ERBEK, G. (1986). *Anadolu Motifleri Sergisi Kataloğu*. İzmir.
- ERBEK, G. (1988). *Kilim Catalogue No: 1*. İstanbul: Ana Basım A.Ş.
- ERBEK, M. (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara.
- ERBEK, M. (1961). *Eski Türk Halılarından ve Kilimlerinden Örnekler-Samples Of The Carpets And Kilims*, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.
- KIRZIOĞLU (Görgünay), N. (2001). *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar (Motifler)*. Ankara.
- KOYUNCU, A. (2011). *Belenbaşı Köyü (Buca-İzmir) Düz Dokumalarının Teknik ve Desen Özellikleri*, Danışman: Prof. Nuray YILMAZ. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi. İzmir.
- ÖLÇER, N. (1988). *Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kilimler*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- ÖZBEL, K. (b.t.y.). *El Sanatları VII Cicim ve Sili*. Ulus Basımevi.
- ÖZBEL, K. (b.t.y.). *El Sanatları IX Anadolu Kilimleri*. Ulus Basımevi.
- ÖZTÜRK, İ. (2000). Türkiye'de Halı ve Kilimciliğin Kaynakları, Kaynakçası ve Terminolojisine İlişkin Sorunlar. *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Kasım 1997 Ankara)*. Cilt: II. Ankara.
- ÖZTÜRK, İ. ve KARAVAR, G. (2006). 1930'lerden Günümüze Türkiye'de Halı ve Düz Dokumaları Niteleyen Kavramlardaki Değişim. *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu (16-18 Kasım 2006)*. Cilt: 1. İzmir.
- ÖZTÜRK, İ. (2011, Kasım). Türk Halı ve Düz Dokumaları Üzerine Tartışılması Önerilen Konular, *Arış*, Sayı: 6.
- SEYİRCİ, M. (2000). *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri*. İstanbul: Der Yayınları.

BİLİNÇDİŞİ VE DİL*

Özlem KÖPRÜLÜ**

ÖZET

İnsanın zihinsel, ruhsal, fizyolojik ve kültürel öğelerle biçimlendirdiği dil yetisi oldukça karmaşık bir sistemdir ve özellikle de bilinçdışı gibi gözlenmesi zor kavramlarla bu sistemi açıklamak, yorumlamak, aydınlatmak her ne kadar zor olsa da psikoloji ve diğer bilimlerin çalışmaları doğrultusunda dil ve bilinçdışının yadsınamaz bir ilişkisi olduğu ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Genel olarak insan bilinçli bir varlık olarak kabul edilmiştir. İnsanın iletişim yetisinin sistemliliği ve gözlenebilirliği, diğer canlılardan bu anlamda üstünlüğü insanda bilinç kavramını daha açıklanabilir yapmakta ve bilincin hangi yaşlarda, nasıl geliştiği, ruh hastalarında ne şekilde bilinç olduğu ya da olmadığı Sigmund Freud'a değin açıklanmamıştır. Her ne kadar S.Freud'dan sonra bu alanlarda çalışmalar yapan araştırmacılardan S.Freud'u eleştiren ya da eklemeler yapanlar olsa da, bilinçdışını ve psikanalizi anlayanın, tanımlayanın ilk adımı S.Freud olmalıdır diyebiliriz. S.Freud'dan sonra psikanaliz ve dil bağlantısı için, öğrencisi Jung ve daha yakın geçmişte gündeme gelen Fransız filozof Lacan'dan söz etmeden bu konunun derinlerine girmek zor olacaktır.

Psikanalizin en büyük övünçlerinden birisi, insanın en küçük jestlerinin ve en küçük sözlerinin bir **anlama** sahip olduğunu göstermek ve şifreli bir dilin **işaretleri** gibi yorumlamaya değer bulmaktır (Charrier, 2000: 95).

Sonuç olarak, bu çalışmada bilinçdışı kavramını temel hatlarıyla betimlemek, bu alanda öne çıkmış olan isimlerin çalışmalarından karşılaştırmalı yöntemle örnekler vermek ve bilinçdışı ile dil ilişkisini değerlendirmek ve ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilinçdışı, Dil, Psikanaliz

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Uşak Üniversitesi Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, E-mail: kopruozlem@yahoo.com

UNCONSCIOUS AND LANGUAGE

ABSTRACT

Man's mental, spiritual, physiological and cultural items with the format that language proficiency is quite a complex system, and in particular the unconscious as difficult to observe with the concepts of this system, explain, interpret, illuminate, although hard though psychology and other sciences work in accordance with the language and the unconscious is an undeniable relationship is is trying to put forward.

In general, people have been recognized as a conscious being. Man's ability to communicate the regimentation and observability from other creatures in this sense superiority of human consciousness concept further explained to and awareness of what age, how it evolves, mental patients the way in which consciousness is or is not Sigmund Freud refers to has not been disclosed. Although Freud after Freud one of the researchers who work in this field 'Those who criticize or additions, though, to understand the unconscious and psychoanalysis, Freud should be the first step of identification can say. Freud after connection to psychoanalysis and language, students Jung and more recently from the agenda without mentioning the French philosopher Lacan will be difficult to enter deeper into this subject.

One of the biggest pride of psychoanalysis, people and the smallest of the small gestures show that words have a meaning and interpretation as an encrypted value is to find signs of language (Charrier, 2000: 95).

As a result, the basic outline of this study to describe the concept of the unconscious, the names of the works in this area came forward to give examples and the comparative method to evaluate the relationship between language and the unconscious is intended to reveal.

Key Words: Unconscious, Language, Psychoanalysis

Giriş

Bilinç, insanoğlunun doğum öncesinden ömrünün sonuna kadar devam eden farkında olma faaliyetleridir. Bir başka deyişle çevresindeki varlıkları ve kavramları algılaması ve anlamasıdır. Bilinçdışı ise, çevremizdeki görüntü, ses, mesaj gibi uyarıcıların farkında olmadan insan zihnine yerleşmesidir. Bilinçdışını beynimizin kara kutusuna benzetebiliriz, nitekim bilinçdışı doğumdan ölüme kadar tüm yaşananları, çevremizdeki gördüğümüz, duyduğumuz bütün her şeyi kayıt eder (Küçükbezirci, 2013).

Bilinçdışı kavramı Sigmund Freud tarafından bulunmuştur ve amacı bilinçdışını araştırarak hor görülen eğilimlerin bastırılmasından veya yüceltilmesinden doğan kompleksleri açıklamaktır. Jung ve Lacan da bilinçdışı kavramını ele alırken dil ile ilişkisi üzerine yaptıkları açıklamalar ile S. Freud'un kuramını önemli ölçüde geliştirmişlerdir.

Bilinçdışı ve Dil

Bilinçdışı veya psikanaliz söz konusu olduğunda hiç kuşkusuz akla ilk gelen isim Sigmund Freud olacaktır. S.Freud'un psikoloji ve psikanaliz üzerine çalışmaları bu alanlara ve hatta daha birçok alana önbilgi ve yol gösterici olma özelliğindedir.

Psikanalizin kurucusu olan S.Freud yapmış olduğu edebi eser incelemelerinden yola çıkarak sanatçının yaratıcılık faaliyetlerinin zihindeki yankılarına değinmiş, sanat eserinin ortaya çıkışından bahsetmiştir. Bilinci alt bilinç, benlik ve üst benlik, bir başka deyişle id, ego, süpereo olarak üç kısma ayıran S.Freud, yaratıcı faaliyetlerin bilinçaltını içinde barındıran id kısmından kaynaklandığını, idin ise cinsellik (libido) ve saldırganlık dürtüleri olarak nitelediği başlıca iki dürtüden enerji aldığını öne sürmüştür. S.Freud'a göre, insanın bilinci oluşmadan önceki dönemde zihninde bulunanlar bilinçaltına itilerek kişinin bilinçdışını oluşturmaktadır. Bilinçdışı, bilincin kişide gelişmesiyle birlikte, bir şekilde kontrol altında tutulur. Aksi takdirde kişi, fazlasıyla kaygı hissi yaşayarak psikolojik dengesini sağlayamayacaktır (Atlı, 2012: 259).

Bireyin doğuştan saldırgan olduğuna inanan S.Freud, insanoğlunun **öldürme** içgüdüsünün etkisi altında birey ve toplum olarak sürekli savaş içinde yaşayacağına inanır. İnsanlar ile hayvanlar arasında bu açıdan bir farklılık görmez (Cüceloğlu, 2000: 32). Diğer yaklaşımlar deneysel yöntem kullandıkları halde, Sigmund Freud'un kurduğu psikoanalitik¹ yaklaşım, her bireyin kendi geçmişini inceleyen "vaka çalışmaları" (case studies) yöntemini kullanır. S.Freud'un getirmiş olduğu kavramlar geniş biçimde tartışılmış ve zamanla psikoloji biliminin değişik alanlarını etkilemiştir. S.Freud'a göre, insanoğlunun doğuştan getirdiği iki temel kuvvetli eğilim vardır: **cinsellik** (sexuality) ve **saldırganlık** (aggression). Bu iki temel eğilim insanoğlunun bir toplum içinde uyumlu yaşamasını zorlaştırdığından, cinsellik ve saldırganlık davranışları, ana-baba, öğretmen gibi çocuğun sosyalleşmesinde önemli rol oynayan kişilerce çocukluktan itibaren sürekli baskı altında tutulur ve cezalandırılır. "Kardeşine vurulur mu?", "Yapma! Ayıp!", "Çek elini oradan terbiyesiz!" gibi ifadeler toplumun cezalandırıcı tutumunu temsil eder (Cüceloğlu, 2000: 30-31).

S.Freud'a göre, toplum tarafından hoş karşılanmayan cinsiyet ve saldırganlık duyguları *bilinçaltına*² (subconscious) itilirler, çünkü bu tür düşünce ve istekleri sürekli bilinçte tutmak bireyde gerginlik ve rahatsızlık yaratır. Bilinçaltına itilmiş arzuların farkında olamayız, ancak onlar bizim davranışımızı etkilemeye devam ederler. Psikoanalitik yaklaşım dil sürçmesi, unutmalar, hatalar ve buna benzer davranışları bilinçaltındaki isteklerin ifadesi olarak kabul eder. Örneğin belirli bir kişinin adını hatırlamakta zorluk çekiyorsanız, onunla ilgili olumsuz bir bilinçaltı "depolamanız!" var demektir. Bilinçaltına itilmek zorunda kalan istekler orada kaybolup gitmezler; şu veya bu biçimde toplumca kabul edilebilen davranış kılıfına bürünerek (sanat, bilim, spor alanlarında) kendilerini ifade ederler (Cüceloğlu, 2000: 31).

Psikologlar, psikoloji alanında ortaya atılan her kuramsal kavramı deneysel olarak somutlaştırmak istediklerinden, psikoanalitik kavramları kuşkuyla karşılarlar. Örneğin, bilinçaltı ve bilinç süreçlerini, birbirinden farklı iki temel gruba ayırmak yerine, farkında olmanın derecesine göre değişen belirsiz bir süreklilik çizgisi üzerinde görürler (Cüceloğlu, 2000: 32).

Bilinçdışının yüzeye yansıtılma biçimi birçok farklı şekillerde ortaya çıkabilir. S.Freud, araştırmalarında dil sürçmelerine oldukça geniş bir yer vermiştir ve onları psikolojik veriler olarak algılamış ve araştırmıştır. S.Freud "Düşlerin Yorumu II" adlı çalışmasında, her bir dil sürçmesinin, derin bilinçdışı motivasyon sonucu ortaya çıktığını ve bilimsel adlarını "parapraxes" olarak

¹ Cüceloğlu, (2000). *İnsan ve Davranışı* adlı çalışmasında psikanalitik terimi yerine aynı anlama gelen psikoanalitik terimini kullanmıştır.

² Cüceloğlu, (2000). *İnsan ve Davranışı* adlı çalışmasında bilinçdışı terimi yerine aynı anlama gelen bilinçaltı terimini kullanmıştır.

belirtmiştir. S.Freud, aynı çalışmasında “Bilinçdışı bir düşüncenin, sonradan bilince doğru yolunu zorlayabilmek için kendini bilinçöncesine taşımaya çalıştığından söz edebiliriz” der. Bu açıklamasında, S.Freud sadece dil sürçmelerini ele almamaktadır, düşlerin ve onların aktarımından ortaya çıkabilecek bilinçdışı mesajları da kastetmektedir. S.Freud’a göre, dil ile aktarılan her bilgi parçacığı içerisinde bir bilinçdışı ögesi bulunmaktadır. Dil sürçmesi hataları üç farklı şekilde ortaya çıkabilir. Bunlardan ilki, anlam hatası olabilir, ikincisi ise ses hatası ve son olarak anlam ve ses hataları olarak görülebilir. S.Freud, düşlerin bilinçdışını yansıtan metaforlarla dolu hikayeler olduğunu ifade etmiştir. Her metafor “insanı kendinden biraz daha uzaklaştırır”, kendini anlamasını ve tanımasını zorlaştırır. Bir metafor ile ifade edilen bir bilgi (kişisel bilgi) kişinin kendini anlamasını zorlaştırır, burada birey farklı – kendinden uzak – bir anlatım kullanarak açık bir şekilde algılanabilecek veya algılayabileceği bilgiden uzaklaşır. Kendini tanımak veya kişisel bir düşüncenin bilincine varabilmek için, insan daha sade ve yalın ifadelerle ihtiyaç duyar. Bireyin “kabullenmekte” zorluk çektiği birçok düşünce (bunların içine tabular da girer) bilinçdışı mekanizmalar tarafından “örtük” bir şekilde ifade edilir (Geçtan, 2009).

Öyle anlaşıyor ki; bilinçdışı, iki kayıt üzerine mesajlar kodlayan bir bilgi aygıtı gibi işliyor ve analiz edilen bireyle, analizcinin ortak sözleri aracılığı ile kesin olarak şifresinin çözülmesini beklerken, birbirlerini karşılıklı olarak simgeliyorlar. Analizin arındırıcı başarısı, analiz edilen yeni bir dil aracılığı ile, yani iki bireyin **ortak iletişiminin** ve sözün aracılığı ile kendi simgesel karşılıklarını kullanarak kendi ilkel davranışlarının anlamını analiz etmeye izin veren diyalogtan ileri geliyor. Çünkü bedenın psişizminin ilkel ve bilinçdışı dili, konuşulan dilde yazılmayı başarinca, hasta kendi düşlemelerinin ve nevrozlarının dağılmaya başladığını görür (Charrier, 2000: 103).

Sigmund Freud’un en başarılı öğrencilerinden biri olan Jung, Freud’un bilinçaltı, Oedipus, rüya ile ilgili kuramları başta olmak üzere diğer birçok kuramından faydalanmış, Adler’in bu kişisel yapılara eklediği aile ve çevre faktörünü kabul etmiş, üstelik bütün bu kabullere kolektif bilinçdışı kavramını ve arketipleri dahil etme başarısı göstermiştir (Atlı, 2012: 264).

Analitik psikolojinin kurucusu Jung, kavramlaştırdığı *ortak bilinçdışı* ile bir anlamda Bandura’nın sembolleştirme kapasitesinin anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Jung, ortak bilinç dışında bulunan unsurlara, sembollere *arketip* adını vermektedir. Jung “Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri” adlı çalışmasında, arketip konusundaki düşüncesini “*Bazı insanların bilincine varamadığı birtakım nesneler, diğer bazı insanların bilinç alanında bulunur. Ben bu tür içerikleri kendisinde barındıran kategoriye ruhsal bilinçdışı ya da kişisel bilinçdışı diye niteliyorum; çünkü bizim görebildiğimiz kadarıyla, salt kişisel öğeleri kapsıyor. Öyle öğeler ki, bütünüyle insanın kişiliğini oluşturmaktadır*” şeklinde ifade etmiştir. (Jung, 1996: 51).

Jung’a göre bu alanda bulunan kalıpsal tepkiler: korku, tehdit, tehlike, yalnızlık, çocuk-ana baba, doğum-ölüm, aydınlık-karanlık gibi tepkileri içerir (Jung, 1997: 33). “*Bunların yanı sıra bilinçsiz içerikler ise bir kökene dayanan öğelerden oluşmaktadır. Bu tür içeriklerin, kendilerini ötekilerden ayıran belirgin bir özellikleri vardır; taşıdıkları mitolojik karakter. İnsanın üzerinde belli bir kişinin değil, genellikle tüm insanlığın ortak malıymış gibi bir izlenim bırakırlar. Bu ortak temel örneklerle arketip adını verelim. Bu arketipler mitolojik motifler içerirler. Katıksız mitolojik motiflere masallarda, mitlerde, efsanelerde ve folklorda rastlamaktayız. Bunlardan birkaçı: kurtarıcı kahraman, ejderha, kahramanı yutan canavar, ... Dolayısıyla ben bunları kişisel olmayan ya da ortak/kolektif bilinçdışı diye niteliyorum*” (Jung, 1996: 51). Özellikle korku içeren ninnilerde (baba, dede, derviş, öcü, kurt, kedi, köpek, ... gibi unsurlar) Türk toplumunun ortak bilinçdışında mitoloji ile bağı bulunan sembollere ya da genetik kültürel kodlara rastlanmaktadır (Torun ve Yıldız, 2013: 1316). Jung’ın üstünde durduğu ortak bilinçdışı ve arketipler, mitolojik motifler ve folklorik öğeler ile sosyal dil bağlamında dil edinimi açısından güçlü bir bağ kurabiliriz. İçinde doğup büyüdüğümüz sosyal ve kültürel yapının öğelerinden etkilenmeden bir dil bilinci oluşturamayacağımızı söyleyebiliriz.

Jung'a göre çocuk bilinçle doğmamasına karşın, çocuğun ruhu bir üzerine hiçbir yazı yazılmamış boş bir levha değildir. Jung'a göre “Biz, ancak bilinçli olayları incelemelerimize konu yapabiliriz; öyle olayları ki kökleri bilinçdışı diye nitelediğimiz alanda, dünyanın yarısını oluşturan ‘karanlık tasarımlar’ bölgesinde saklı yatar... Çocukluğumuzun ilk dönemi, bilinçsiz bir akış izler. Her gece bir bilinçsizlikten içeri yuvarlanır, yalnız uyku ile uyanıklık arasında belli zaman aralarını az ya da çok berrak bir bilinçle yaşarız... Pek çok çocuğun on bir, on iki, on dört ya da daha ileri yaşlarda ansızın ‘benim’ yaşantısına ulaştığını biliyorum. İlk kez yaşantılarının bilincine varan bu çocuklar başlarını döndürüp bakabilecekleri bir geçmişleri bulunduğu sezgisine kapılır. Bu geçmiş, birtakım nesnelerin anılarını içerir” (Jung, 1996: 10). Örneğin, Türk toplumunda *öcü* kavramının ne anlama geldiği ya da neyi çağrıştırdığı bilinir. Ancak bu kavramın nasıl öğrenildiği ya da bizim bu kavramı nasıl öğrendiğimiz konusunda kimsenin bir bilgisi yoktur. Birey yaşamında genetik kalıtım olduğu gibi aynı bireyin yaşamında toplumsal kalıtım da vardır ve bu sebeple her yeni doğanın zihni boş levha değildir (Torun ve Yıldız, 2013: 1318).

Bilinçdışını bilgi nesnesi yapmakla yeni bir bilim dalı kuran ve bilinçdışı oluşumlara ulaşmanın tek yolu olarak dili kullanan S.Freud ile yine salt dil dizgesini bilgi nesnesi yapan, yöntemiyle yeni bir bilim dalı kuran Saussure'un mirasını buluşturan bilim adamı ise bütün yaptığının S.Freud'a dönmek, Freud'u yeniden okumak olduğunu ileri süren Fransız psikiyatr Jacques Marie Emile Lacan'dır (Balkaya, 2013: 19).

S.Freud, bilinçdışının içeriğini bilinç düzeyine getirerek kinin gelişiminde önemli adımlar atılabileceğini düşünmüştür. Ama, “Bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır.” argümanına dayanan ünlü düşünür J.M.E.Lacan, bunun imkansız bir düş olduğunu ifade eder. J.M.E.Lacan'a göre, bilinçdışı ulaşılamaz ve kontrol edilemez olmakla birlikte ego veya “ben” aslında sadece insanların düşünce karmaşasına uğramaları için var sanılan illüzyonlardır. J.M.E.Lacan, *Mirror Stage*, Türkçe karşılığı *Ayna Evresi* olan çalışmasında, çocukların, bir illüzyon olan benlik duygusuna nasıl ulaştıklarını araştırmıştır. J.M.E.Lacan, bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını ifade ederken S.Freud'un kullandığı ‘yoğunlaştırma’ ve ‘yer değiştirme’ kavramlarından yardım almaktadır. Bu iki kavramda dilbilim ile bire bir ilişkilidir ve anlamın metaforlarda olduğu gibi yoğunlaşmalarda veya metonimlerde olduğu gibi yer değiştirdiğini ifade etmektedir (Geçtan, 2009).

Anlamın sürekli yoğunlaşma ve yer değiştirmesi, Roman Jakobson'un insan dilinin iki temel işlemi olarak tanımladığı metafor (anlamların bir arada yoğunlaşması) ve metoniminin (bir anlamın başka bir anlamla yer değiştirmesi) karşılığıdır. J.M.E.Lacan'ı “Bilinçdışı, dil gibi yapılanmıştır.” yorumuna götüren de buydu (Eagleton, 2011: 167).

J.M.E.Lacan'ın özgünlüğü S.Freud'un Oedipus kompleksi açıklamasında da gördüğümüz bu süreci, dilsel terimlerle yeniden yazmasıdır. Ayna karşısında kendini seyreden çocuğu bir tür ‘gösteren’ (anlam kazandırabilen bir şey) ve aynada gördüğü imgeyi bir tür ‘gösterilen’ olarak düşünebiliriz. Çocuğun gördüğü imge, bir şekilde çocuğun kendi “anlamı”dır. Bu durumda gösteren ile gösterilen, Saussure'un gösterge kavramında olduğu gibi uyumlu bir şekilde birleşmiştir. Çocuğun cinsel farklılığını ve dili neredeyse aynı anda keşfetmesi anlamlıdır. Bebeğin ağlaması gerçekte bir gösterge değil, bir sinyaldir. Çocuğun aç, üşümüş vb. olduğunun belirtisidir. Çocuk dili öğrenmeye başlayınca, göstergenin ancak öteki göstergelerle arasındaki farklılık dolayısıyla bir anlamı olduğunu ve göstergenin anlamlandığı nesnenin namevcudiyetini öngerektirdiğini bilinçdışı olarak öğrenir. Dil, nesnelerin yerine geçer. Bütün diller, o nesneye sahip olmak yerine kendilerini o nesnenin yerine koydukları için metaforiktirler (Eagleton, 2011: 167).

J.M.E.Lacan, Saussure'un gösterilenle gösterenin ilişkisini ifade ettiği bir yaprağın iki yüzü düşüncesinden ayrılır ve Saussure'un öngördüğü, sonuçta bir kesiti ruhbilimin, diğer kesiti

sesbilimin alanına girecek olan göstereni gösterilenden ayırma işlemini gerçekleştirir (Balkaya, 2013: 33).

Lacan'a göre, "*Bilinçdışı, başka bir kayıt üzerinde... bireyin dışında söylenen bir söylem oluşturur ve bireyin haberi olmadan mantıksalmış gibi işleyen bir aklı harekete geçirir, klasik olarak akıldışı alana ayrılan yerde bile bu böyledir.*" (Charrier, 2000: 104).

Saussure'e göre de, "*Böylece psikanaliz, dilbiliminin, dilin sistemi ile, sözün olayları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarması gibi, davranış ve söz ile birlikte arzu dilinin ilişkilerini ortaya çıkarır. Psikanalizci için, tıpkı dilbilimci için olduğu gibi, 'duyu' anlamı olanla, anlamı verenin toplam sonucudur.*" (Charrier, 2000: 104).

J.M.E.Lacan, bireyin bilinçdışı öğelerini bilinç düzeyine getirme olasılığı olmadığını daha açık ifade etmek için bir sembol kullanmıştır. Bu sembol, J.M.E.Lacan'a göre, kişinin bölünmüş benliğini imgelemektedir. Başka bir deyişle, birey bölünmüştür, kendisi ile ilgili ulaşabileceği (bilinç düzeyinde) ve ulaşamayacağı (bilinçdışı öğeler) bilgiler ile kaplıdır ve benlik duygusunun oluşumu bu nedenle sadece bir hayaldir (Geçtan, 2009).

J.M.E.Lacan'a göre "*Bilinç kendini ancak dilin yani toplumsal-uzlaşımsal bir kurumun dolayımıyla ele alabilir. İnsan kendi varoluş gerçeğini olduğu gibi değil, ancak dilin ona sunduğu, kendi kuralları olan bir yapıdan dolayımlayarak biçimlendirebilir., düşünebilir ve ifade edebilir. Bu dolayım, insanın kendisine yabancılaşma sürecini mümkün kılar. Zira, bilinçdışı da kendi gerçeğini kültürel bir koddan dolayımlayarak kavramak zorunluluğuna bağlanır.*" (Kızıltan, 2002: 2).

S.Freud bilinçdışının dil ile ifade edildiği sürece, ona ulaşılabilirliğini ve bilinç düzeyine getirilerek daha sağlıklı bir varlık oluşturulabileceğini düşünmüştür. J.M.E. Lacan ise, dilin kıvraklığı nedeni ile ve ulaşılan verilerin yorumlanabilme çeşidine dayanarak bunu bir hayal olduğunu ifade etmiştir. J.M.E.Lacan ile S.Freud'u ayıran aslında bu düşüncedir (Geçtan, 2009).

Bir örnek ile S.Freud ve J.M.E.Lacan'ın dile ve bilinçdışına yaklaşımlarının farklılığı ifade edilebilir. "Beyond the Pleasure Principle" adlı bir araştırmasında S.Freud, on sekiz aylık yeğeninin oynadığı bir oyundan söz etmektedir. Çocuk, ipe bağlı bir makara ile oynamaktadır ve onu her öne doğru attığında 'burada' ve her arkaya doğru attığında ise 'yok oldu' demektedir. S.Freud bu durumu yorumlarken, bir eşyanın yokluğunu annenin yok olma ihtimaline bağlı, çocukta oluşabilecek anksiyeteye benzetirken, eşyanın tekrar ortaya çıkışını bu endişe uyandıracak durumun yok olmasına bağlamıştır. Burada, dil aracılığı ile çocuğun sembolik düşüncüyü oluşturmaya çalıştığı gözlenebilir. Bir eşyanın veya kişinin o anda orada olmamasının tekrar ortaya çıkmayacağı anlamına gelmemektedir. J.M.E.Lacan ise, aynı vakayı incelemiş ve araştırmalarının sonucunu dile bağlamıştır. J.M.E.Lacan'a göre, bu durum çocuğun sembolik evreye veya dilin yapısına girişini betimlemektedir. "Dil, her zaman yok olanla veya olmayanla ilişkilidir." der J.M.E.Lacan. Kelimelere ancak istenilen bir şey yok olduğunda ihtiyaç duyulur J.M.E.Lacan'a göre ve eğer etrafımızdaki dünya gereken her şey ile donatılmış olsaydı kelimelere gerek duyulmayacaktı. J.M.E.Lacan'a göre, kayıp olmayan yerde dil var olamaz. Kelimeler eğer sadece kayıpları ararken var oldu ise ve bilinçdışı insanoğlu için bir bilinmez ise, o zaman bilinçdışı da bir kayıp sayılmalıdır. Kişi burada kendini tanımlama ve tamamlama olanağına sahip değildir. Bunu nedeni ise dilin sübjektivitesidir (Geçtan, 2009).

J.M.E.Lacan der ki: "*Beden arzusunun dilini konuşur, ama arzu, onu simgeleştiren bir düşselin aracılığı ile dile ulaşır: Beden, kendi arzularını dile getirmek için simgeleri kullanır: Söz, dilin bir yeteneğidir ve bu dil, maddesiz değildir. Esnek bir bölümdür, ama beden bir bölümdür. Sözcükler, özneyi (bireyi) kavrayan tüm bedensel imgelerle tutulur.*" (Charrier, 2000: 107).

Bununla birlikte J.M.E.Lacan, başkasına söylemiş olmak ve duyulmak için sözün oluştuğunu belirtiyor. Tek başına özne, yalnızca sözün "yeri"dir ve bedenden söz eden arzusun dili ile bilinçdışı duygusallık, ancak **bireyler arası** diyalog içinde anlamını bulur. Simge, olduğu gibi görünen bir düzeye ulaşabiliyorsa, o zaman gerçekten bir şeyi bildirir ve bu düzey, kendinden öteye konuşan özneye, bunu duyan muhataba doğru ve son olarak bilinçli sözü ortaya çıkaran bu tarihselliğe doğru söylemin açıldığı yerdir ve bireye, başkasının önünde geçmişi yüklenerek üstlenme gücünü verir. J.M.E.Lacan'ın dediği gibi, eğer bilinçdışı, kendi bilinçli konuşmasının sü-rekliliğini kurmak için bireyde eksik olan konuşmanın bu bölümü ise, o zaman konuşmanın bu bölümünün ancak söz alanında anlamlı yapı olarak gerçekleşebileceğini eklemek gerekir (Charrier, 2000: 107).

Sonuç

Dilin kullanımı ve kimin tarafından ne şekilde kullanıldığı bilinçdışı mekanizmalarda yoğun bir etki yaratabilmektedir. Dil ile ifade edilen her bilgi, farklı kişiler tarafından farklı şekillerde yorumlanabilir. Bir kültürde anlamlı olabilecek bir ifade biçimi başka bir topluluk veya kültür içerisinde aynı önemi ve anlamı taşımayabilir. Ya da dilin kullanımında her gösterge kişiler için farklı duygu değerleri taşıyabilir. Göstergelerin anlamları kişiye özgüdür diyebiliriz. Dilin kullanımları, kişiye özgülüğün yanında toplumsallık da taşımaktadır. Jung'ın psikanaliz konusunda yaptığı çalışmalarla da dilin kültürel boyutu, sosyal dil, ortak bilinçdışı kavramlarının arketipler ile açıklanarak dil ile bilinçdışının kültürel yönden bütünleştiğini görmekteyiz.

Psikanaliz, S.Freud'un çalışmalarıyla gelişmiş ve günümüzde de kökleri onun teorilerinde bulunmaktadır. S.Freud'dan sonraki her araştırmacı ya da düşünür söz konusu teorileri güncelleyip düzeltmek ve S.Freud'un bıraktığı çelişkileri çözüme kavuşturmak arayışında olmuştur. J.M.E.Lacan, bu son derece dikkatli okuma projesine adanacak ve bu süreç de psikanaliz teorisini yeniden yapılandıracaktır.

J.M.E.Lacan'ın da dile ve toplumsala yaptığı vurgu onun kuramını Freud'unkinden ayırır. Bu nedenle S.Freud'un kuramı biyolojik, J.M.E.Lacan'ın ki ise kültürel kabul edilmektedir.

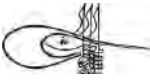
Yapısalcı yaklaşıma göre “Dil, anlamları kendi ayrımlarıyla belirleyen ve anlam oluşturan kendine özgü bir yapı ya da sistem”dir. Yani, Saussure’ün belirttiği gibi, “*Dil, bir göstergeler sistemidir.*” Saussure’e göre dil, iletişim amacıyla onu kullanan insanlardan bağımsız ve kendine özgü bir yapısı ve yapısal kuralları olan uzlaşımsal bir sistemdir; dil, dilin bireysel kullanımı olan söze kendini kabul ettiren toplumsal bir kurumdur. Bu şekilde ele alınınca dilden bağımsız bir düşünce, dilin kurallarının dışında ve ötesinde bir düşünce olamaz. Saussure’e göre dil sistemi ile düşünce ayırt edilemez. J.M.E.Lacan, Saussure’ün bu açıklamasını psikanalize uygular ve bilinçdışının aynı dil gibi kendine özgü bir yapı ve bir sistem olduğu sonucuna ulaşır.

Bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını belirten J.M.E.Lacan’ın bu düşüncesinin şüphe duyulmaz biçimde onaylanması mümkün müdür? Dilin, bilinçdışı izleri taşıdığı kuşkusuz olsa da tam manada her iki yapının doğrudan ve aynı biçimde şekillendiği ya da bağlandığı tartışılabilir diyebiliriz. Bunun yanı sıra, bilinçdışının kendini göstermesi söz ile mümkündür ve zihnimizde olup bitenler sözel davranış düzeyinde tam olarak anlam düzeyine ulaşır. Psikanaliz, dilbilim terimleriyle belirtmek gerekirse, dilden çok sözü yani söylemi sorgular. Söz, bireyin dili kullanmasıyla ortaya çıkan bir nesne iken; dil, bir nesne değil, bir biçimsel kurallar bütünüdür.

J.M.E.Lacan, kuramını S.Freud'un kuramını yapısalcı perspektiften değerlendirerek geliştirmiştir. Lacan'a göre, psikanaliz her şeyden önce insan konuşmasını anlamakla ilgilidir ve dilbilim, retorik ve şiir onun vazgeçilmez unsurlarıdır.

KAYNAKÇA

- ATLI, F. “Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi” **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History or Turkic**, Volume 7/3 Summer 2012, p. 257-273, Ankara-Turkey
- BALKAYA, D. (2013). *Özerk Dil Dizgesinden Lacan’ın Simgesel Düzenine*, Konya: Çizgi Kitabevi
- CHARRIER, J.P. (2000). *Bilinçdışı ve İnsan*, İstanbul: Cem Yayınevi
- CÜCELOĞLU, D. (2000). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- EAGLETON, T. (2011). *Edebiyat Kuramı Giriş*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- GEÇTAN, E. (2009). *Dilbilim-Bilinçdışı İle İlişkisi* <http://yazarkafe.hurriyet.com.tr/icerik/49605/dilbilim-bilincdisi-ile-iliskisi.htm> adresinden 20.12.2013 tarihinde alıntı yapılmıştır.
- KIZILTAN, H. , “Lacan’ın Yaşamı ve Psikanalize Katkısı” <http://www.psikolojikan.com/makaleler/37-hakan-kzltan-lacann-yasam-ve-psikanalize-katks> adresinden 20.12.2013 tarihinde alıntı yapılmıştır.
- JUNG, K. G. (1996), *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri/Konferanslar* (çev. Kamuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınevi.
- KÜÇÜKBEZİRCİ, Y., “Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri”, **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History or Turkic**, Volume 8/9 Summer 2013, p. 1879-1894, Ankara-Turkey
- TORUN, A. Ve YILDIZ, K., “Bir Eğitim Metodu Olarak Tehdit ve Korkutma İçeren Ninniler ve Bunların Jung’un ‘Ortak Bilinçdışı’ Kavramı Açısından Tahlili” **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History or Turkic**, Volume 8/8 Summer 2013, p. 1313-1333, Ankara-Turkey

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ OKUMA İLGİ DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ*

*Esra LÜLE MERT***

ÖZET

Amacı Türkçe öğretmeni adaylarının okuma ilgi düzeylerini belirleyebilmek olan çalışmanın problem tümcesi “Türkçe Öğretmenliği lisans öğrencilerinin okuma ilgi düzeyleri farklı değişkenlere göre incelendiğinde değişiklik göstermekte midir?” olarak belirlenmiştir. Çalışma, İnönü Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünden 200 öğrenciyle yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Dökmen (1994) tarafından geliştirilen, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış 20 maddelik “Okuma İlgisi Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma ilişkisel tarama modelinde hazırlanmış betimsel nitelikte bir araştırmadır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin “okuma ilgisi” düzeyi orta ($54,320 \pm 8,807$) düzeyde saptanmıştır. Öğrencilerin okuma ilgisi k değişkenine göre 91’i (%45,5) düşük, 106’sı (%53,0) orta, 3’ü (%1,5) yüksek olarak dağılmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin okuma ilgisi puanları ortalamalarının sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($F=2,129$; $p=0,098>0,05$). Araştırmaya katılan öğrencilerin okuma ilgisi puanları ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($t=0,051$; $p=0,960>0,05$). Bu bağlamda, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma ilgi düzeyleri sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir ve genel okuma ilgi düzeyleri “orta” olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okuma becerisi, okuma ilgi düzeyi, okuma alışkanlığı, Türkçe öğretmeni adayları.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği, El-mek: esralule@gmail.com

A STUDY ON LEVEL OF READING INTEREST OF TURKISH TEACHER CANDIDATES IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES

ABSTRACT

The problematic sentence of this study, which aims to determine the level of reading interest of Turkish teacher candidates, is defined as “does the level of reading interest of the undergraduate students who study at the Turkish Language Teaching Department differ when it is examined for the different variables?”. This study was carried out with 200 students from the Turkish Language Teaching Department of the İnönü University. As the data collection tool the acceptability and reliability study, which was developed by Dökmen (1994), was implemented. A “Reading Interest Scale”, consisted of 20 clauses, was used. This study that was set under the relational screening model is a descriptive research. The data acquired in the research was analyzed using SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 21.0 programme. The findings acquired were evaluated at the 95% confidence interval and the 5% level of significance. It is found that the level of reading interest of the students participated in this study was fair ($54,320 \pm 8,807$). The reading interest of 91 students (45,5%) is low, 106 (53,0%) student’s was fair and 3 (1,5%) student’s was high. The difference among the average scores of the groups was not found statistically significant ($F=2,129$; $p=0,098>0,05$) after the One-way variant (ANOVA) analysis was carried out to determine whether the reading interest scores of the students, who participated in this research, show a significant difference as compared those of the class variable. The difference among the average group scores was not found statistically significant ($t=0,051$; $p=0,960>0,05$) following the t-test carried out to determine whether the average reading interest scores of the students, who participated in this research, show a significant difference in terms of the gender variable. In this regard, the level of reading interest of Turkish teacher candidates did not show a significant difference in terms of grade and gender variable. Their general reading interest level was found as “fair”.

Key Words: Reading skill, level of reading interest, reading habit and Turkish teacher candidates.

Giriş

Günümüz toplumları araştıran, sorgulayan, yaratıcı, evrensel değerleri özümsemiş kendisini sürekli geliştiren, bağımsız düşünebilen, üretken, yapıcı ve demokratik değerler ile bütünleşmiş bireylere gereksinim duymaktadır. Bu özellikleri kazanmış bireyleri yetiştirmek eğitim sistemlerinin başat görevidir (Saracaloğlu ve Kaşlı, 2001; Saracaloğlu, 2003). Eğitim sisteminin bu amaçlarını gerçekleştirebilmesi ise öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin bu özelliklere sahip olması ile mümkün olabilir.

Güneş’e (2013) göre okuma, ön bilgilerle metindeki bilgilerin bütünleştirildiği ve yeniden anlamlandırıldığı bir süreçtir. Okuma, okuyucunun metni anlamaya uğraştığı, anladıklarını ve ön bilgilerini birleştirerek yeni anlamlar ortaya koymaya çalıştığı, uygun bir ortamda gerçekleşen,

okuyucuyla yazar arasındaki bir görüş alışverişidir (Akyol, 2007). Öz'e (2001) göre okuma, gözün satırlar üzerinde sıçraması sonucu sözcük şekillerini görerek, bunların anlamlarını kavrama ve seslendirmedir. Kavcar, Oğuzkan ve Sever'e (2005) göre, bir yazıyı, sözcükleri, cümleleri, noktalama işaretleri ve öteki öğeleriyle görme, algılama ve kavrama sürecidir. Demirel'e (2006) göre ise okuma, bilişsel davranışlarla psikomotor becerilerin ortak çalışmasıyla, yazılı sembollerden anlam çıkarma etkinliğidir. Özbay (2007: 4) okumayı, göz yoluyla algılanan işaret ve sembollerin beyin tarafından değerlendirilmesi ve anlamlandırılması süreci olarak tanımlamaktadır. Günay'a (2003: 9) göre ise okuma, alıcının metin karşısında yaptığı düşünsel bir etkinliktir.

Okuma, yalnızca öğrencilerin değil, herkesin geniş bir bilgi evrenine açılması, düşünce ve duyarlılığını geliştirmesi, toplumla sağlıklı bir iletişime girmesi için başvurması gereken etkili bir öğrenme aracıdır (Sever, 1997: 14). Bamberger'e (1990) göre okuma süreci, bilişsel ve duyuşsal süreçlere dayalı, karmaşık, zihinsel derinliği olan bir edimdir. Okuma insanların yeni kelimeler öğrenmesini, yeni anlayışlar kazanmasını, yeni hayaller kurmasını, yaratıcılığını geliştirerek ufkunu genişletmesini ve derinleştirmesini sağlar (Akyol, 2008: 29). Okuma sürecinde yazılar zihinsel kavramlara çevrildiği, anlamlandırıldığı ve beyinde yapılandırıldığı için okuma zihnin gelişimine en büyük katkıyı sağlayan öğrenme alanı olarak görülmektedir (Güneş, 2007:117). Okuma, bireyin kendini yenilemesi, sınırlarını zorlaması, evrenselliğe ulaşması için vermiş olduğu ulvi bir mücadeledir (Ungan, 2008: 219). Eleştirel düşünmeye, çok yönlü bakış açıları geliştirmeye, kendini ve dünyayı anlamaya, yorumlamaya giden en etkili yol okumadır (Adalı, 2010: 9).

Okuma eyleminin temeli ailede atılmaktadır. Bu eylem uzun bir zaman alır (Camp, 2007). Çocuklar, çevrelerinde okuyan insanlar görmelidir (Akay, 2009). Ailede okuma etkinliği gören bir öğrenci, okulda da görmek ister. Okulun, buna bağlı olarak öğretmenlerin öğrencilere okuma alışkanlığını kazandırılmasında son derece etkin rolü vardır (Applegate & Applegate, 2004; Mckool&Gespas, 2009). Aile, öğretmen ve çevre öğrenciye okuma alanı oluşturduğu zaman, okuma alışkanlığının da oluşmasına zemin hazırlanmış olur (Yılmaz, 1993; Hurst ve diğerleri, 2010). Myette'ye (2006) göre, öğrencilerin okuma alışkanlığını edinmesinde öğretmenler etkilidir. Aile, öğretmen ve çevre öğrenciyi okumaya teşvik ettiğinde, okuma alışkanlığı daha kolay gelişir (Özbay, 2005; Özbay, 2006). Amerika'da yapılan bir araştırmada çocukların erken yaşta kitap okumayla tanışmalarının, okuma alışkanlığının edinilmesinde etkili olduğu belirlenmiştir (Duros, 2009). Odabaş ve diğerlerine (2008) göre, Türkiye'de gerek okuma alışkanlığının belirlenmesi konusunda yapılan araştırmalara ve gerekse okuma, kitap ve kütüphane konuları ile doğrudan ilişkili olan göstergelere genel olarak bakıldığında Türk halkının önemli bir bölümünün, sürekli, düzenli ve eleştirel özelliklere sahip bir okuma kültürüne sahip olmadığı, buna bağlı olarak yeterli miktarda yayın satın almadığı ve okuma kültürünün geliştirilmesi konusunda son on yıldır önemli bir mesafe kaydedemediği görülmektedir.

Okuma alışkanlığı olmayan ve okuduğunu anlayamayan öğrencilerin derslerinde başarılı olması, sözcüklerini geliştirmesi, yeni deneyimler kazanması beklenemez (Ünal, 2006). Eğitim sisteminin önemli görevlerinden birisi de, öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmaktır (Tezcan, 1983). Okuma alışkanlığının olup olmadığının ifade edilebilmesi için Amerikan Kütüphane Derneği şu standartları belirlemiştir: Yılda okuduğu kitap sayısı 5'i geçmeyen kişiler, az okuyan okur tipi; yılda okuduğu toplam kitap sayısı 6 ile 20 arasında olanlar, orta düzeyde okuyan okur tipi; yılda okuduğu toplam kitap sayısı 20'yi aşan kişiler ise çok okuyan okur tipi olarak nitelendirilmektedir (Yılmaz, 2004). Dökmen'e (1994: 34) göre ise okuma alışkanlığını tanımlamada kullanılabilecek bazı ölçütler şunlardır: (1) Okuyucunun ne tür yayınlar okuduğu, (2) Ne sıklıkla okuduğu, hangi türleri ne oranda okuduğu, (3) Bir seferde aralıksız ne kadar okuyabildiği, (4) Yılın, haftanın ya da günün hangi zamanlarında okumayı tercih ettiği, ne zamanlar neleri okumaktan hoşlandığı, (5) Okuduğu kitapları hangi yolla elde ettiği (satın almak,

ödünc almak veya kütüphanede okumak yollarından hangisini/hangilerini tercih ettiği). Okumanın alışkanlık haline gelmesi, birçok duyuşsal özelliğın bir araya gelmesi ile mümkün olabilir.

Ülkemizde özellikle çocukların ve gençlerin okuma alışkanlığının gittikçe azaldığı görölmektedir. Kitap okuyanların sayısı 1965'te % 27, 1980'de % 5.7, 1990'da %2.5, 1997'de % 3.5 olarak belirlenmiş ve 1965'deki oranın onda birine gerilediğı ortaya konulmuştur (Özen, 1998). Bir başka araştırmada da Japonların bir yılda ortalama 25, İsveçlilerin 10, Fransızların ise 7 kitap okuduğı; ülkemizde ise bir yılda altı kişiye yalnızca bir kitap düştüğü saptanmıştır (Odabaş, 2005). Çeşitli araştırmalarda (Esgin ve Karadağ, 2000; Semerci, 2002; Balcı, 2003; Saracaloğlu ve diğ., 2003; Filiz, 2004) gençlerin okuma alışkanlıklarının oldukça yetersiz bulunduğı ortaya konulmuştur. Bu araştırmalar öğretmen adaylarının okuma alışkanlıklarının incelenmesi gerektiğinin önemli göstergeleri kabul edilebilir.

Amacı Türkçe öğretmeni adaylarının okuma ilgi düzeylerini belirleyebilmek olan çalışmanın problem tümcesi "Türkçe öğretmenliğı lisans öğrencilerinin okuma ilgi düzeyleri farklı değişkenlere göre incelendiğinde değişiklik göstermekte midir?" olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın problemi ışığında çözümü aranan alt problemler şunlardır:

1. Türkçe öğretmenliğı lisans öğrencilerinin genel okuma ilgi düzeyleri nedir?
2. Türkçe öğretmenliğı lisans öğrencilerinin okuma ilgi düzeyleri sınıf düzeyi bağlamında değişiklik göstermekte midir?
3. Türkçe öğretmenliğı lisans öğrencilerinin okuma ilgi düzeyleri cinsiyet bağlamında değişiklik göstermekte midir?

Yöntem

Araştırma Grubu

Çalışma, İnönü Üniversitesi Türkçe Öğretmenliğı Bölümünden 200 öğrenciyle yapılmıştır. Öğrencilerin sınıf düzeylerine ve cinsiyetlerine göre dağılımları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Öğrencilerin Tanımlayıcı özellikleri

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	128	64,0
	Erkek	72	36,0
	Toplam	200	100,0
Sınıf düzeyi	1	50	25,0
	2	50	25,0
	3	50	25,0
	4	50	25,0
	Toplam	200	100,0

Öğrenciler cinsiyet değişkenine göre 128'i (%64,0) kız, 72'si (%36,0) erkek olarak dağılmaktadır. Öğrenciler sınıf düzeyi değişkenine göre 50'si (%25,0) 1, 50'si (%25,0) 2, 50'si (%25,0) 3, 50'si (%25,0) 4. sınıf olarak dağılmaktadır.

Araştırma grubunu oluşturan 200 öğrencinin cinsiyetlerinin sınıflara göre dağılımı ise şöyledir:

Tablo 2. Sınıflara göre cinsiyetin dağılımı

Cinsiyet	Sınıf düzeyi									
	1		2		3		4			
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kız	29	%58,0	36	%72,0	35	%70,0	28	%56,0	128	%64,0
Erkek	21	%42,0	14	%28,0	15	%30,0	22	%44,0	72	%36,0
Toplam	50	%100,0	50	%100,0	50	%100,0	50	%100,0	200	%100,0

Sınıf düzeyi 1 olanların 29'u (%58,0) kız, 21'i (%42,0) erkek; sınıf düzeyi 2 olanların 36'sı (%72,0) kız, 14'ü (%28,0) erkek; sınıf düzeyi 3 olanların 35'i (%70,0) kız, 15'i (%30,0) erkek; sınıf düzeyi 4 olanların 28'i (%56,0) kız, 22'si (%44,0) erkek olduğu görülmektedir.

Okuma İlgisi Ölçeği

Araştırmada veri toplama aracı olarak Dökmen (1994) tarafından geliştirilen, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış 20 maddelik “Okuma İlgisi Ölçeği” kullanılmıştır. Bir katılımcının ölçeğin tüm maddelerinden aldığı puanların toplamı, o bireyin okuma ilgisi ölçeğinden aldığı toplam puandır. Eldeki araştırmada ise güvenilirlik katsayısı $r=.76$ olarak hesaplanmıştır. Ölçek “hiç uygun değil 1, biraz uygun 2, kararsızım 3, oldukça uygun 4, çok uygun 5” biçiminde yanıt seçenekleri olan beşli bir derecelendirme ölçeğidir. Ölçekte 13 olumlu madde bulunmaktadır. Bu maddelerin her biri için “Çok Uygun” seçeneğine 5, “Oldukça Uygun” seçeneğine 4, “Kararsızım” seçeneğine 3, “Biraz Uygun” seçeneğine 2 ve “Hiç Uygun Değil” seçeneğine 1 puan verilmekte; bunların dışında kalan 7 olumsuz madde için tam tersi puanlama yapılmaktadır. Daha sonra Türkçe öğretmeni adaylarının bu ölçekten aldıkları toplam puanlara göre 0-52 arası düşük, 53-74 arası orta ve 75-100 arası yüksek okuma ilgi düzeyi olarak belirlenerek, öğretmen adaylarının okuma ilgi düzeyleri tekrar kodlanmaktadır.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada; Türkçe öğretmeni adaylarının sınıf düzeylerine göre okuma ilgileri çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu yönüyle çalışma ilişkisel tarama modelinde hazırlanmış betimsel nitelikte bir araştırmadır. Karasar’ın (2000) belirttiğine göre; ilişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Bu tür bir düzenlemede, aralarında ilişki aranacak değişkenler ayrı ayrı sembolleştirilir. Ancak bu sembolleştirme, ilişkisel bir çözümlemeye olanak verecek şekilde yapılmak zorundadır. İlişkisel çözümleme ise iki türlü yapılabilir. Bunlar: “korelasyon” türü ilişki ile “karşılaştırma” yoluyla elde edilen ilişkilerdir. Karasar’ın (2000) sınıflamasına göre yapılan bu çalışmada, değişkenler arasındaki ilişki, karşılaştırma yolu ile belirlenmiştir.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır. Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup arasındaki farkı t-testi, ikiden fazla grup durumunda parametrelerin

gruplararası karşılaştırmalarında Tek yönlü (One way) Anova testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, araştırma probleminin çözümü için, araştırmaya katılan öğrencilerden kullanılan ölçek yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Birinci alt problem: Türkçe öğretmenliği lisans öğrencilerinin genel okuma ilgi düzeyleri nedir?

Birinci alt probleme ilişkin bulgular Tablo 3 ve Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Okuma İlgisi Düzeyi

	N	Ort	Ss	Min.	Max.
Okuma İlgisi	200	54,320	8,807	30,000	78,000

Araştırmaya katılan öğrencilerin “okuma ilgisi” düzeyi orta ($54,320 \pm 8,807$) düzeyde saptanmıştır.

Tablo 4. Okuma İlgisinin Dağılımı

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Okuma İlgisi	Düşük	91	45,5
	Orta	106	53,0
	Yüksek	3	1,5
	Toplam	200	100,0

Öğrencilerin okuma ilgisi k değişkenine göre 91'i (%45,5) düşük, 106'sı (%53,0) orta, 3'ü (%1,5) yüksek olarak dağılmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin “okuma ilgisi” düzeyinin orta ($54,320 \pm 8,807$) düzeyde olduğu ve öğrencilerin 91'inin (%45,5) düşük, 106'sının (%53,0) orta, 3'ünün (%1,5) yüksek okuma ilgisine sahip olduğu tespit edilmiştir.

İkinci alt problem: Türkçe öğretmenliği lisans öğrencilerinin okuma ilgi düzeyleri sınıf düzeyi bağlamında değişiklik göstermekte midir?

İkinci alt probleme ilişkin bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Okuma İlgisi Düzeyinin Sınıf Düzeyine Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
Okuma İlgisi	1	50	52,000	9,121	2,129	0,098
	2	50	56,360	8,752		
	3	50	54,180	8,523		
	4	50	54,740	8,521		

Araştırmaya katılan öğrencilerin okuma ilgisi puanları ortalamalarının sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($F=2,129$; $p=0,098>0.05$).

Üçüncü alt problem: Türkçe öğretmenliği lisans öğrencilerinin okuma ilgi düzeyleri cinsiyet bağlamında değişiklik göstermekte midir?

Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Okuma İlgisi Düzeyinin Cinsiyete Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	t	p
Okuma İlgisi	Kız	128	54,344	9,179	0,051	0,960
	Erkek	72	54,278	8,164		

Araştırmaya katılan öğrencilerin okuma ilgisi puanları ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($t=0,051$; $p=0,960>0,05$).

Sonuç ve Tartışma

Amacı Türkçe öğretmeni adaylarının okuma ilgi düzeylerini belirleyebilmek olan çalışmadan elde edilen veriler alt problemleri bağlamında şöyle yorumlanabilir:

İpşiroğlu (1997)’nin araştırmasına göre, ülkemizde okumayan, okuduğunu anlamayan, anladığını ve düşündüğünü anlatamayan gençler çoğunluktadır. Bu veriler, çalışmanın bulgularıyla örtüşür. Araştırmaya katılan öğrencilerin “okuma ilgisi” düzeyi orta ($54,320 \pm 8,807$) düzeyde saptanmıştır. Öğrencilerin okuma ilgisi k değişkenine göre 91’i (%45,5) düşük, 106’sı (%53,0) orta, 3’ü (%1,5) yüksek olarak dağılmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin okuma ilgisi puanları ortalamalarının sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($F=2,129$; $p=0,098>0,05$). Araştırmaya katılan öğrencilerin okuma ilgisi puanları ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($t=0,051$; $p=0,960>0,05$). Bu bağlamda, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma ilgi düzeyleri sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir ve genel okuma ilgi düzeyleri “orta” olarak belirlenmiştir. Saracaloğlu ve diğerlerine (2003) göre de sınıf düzeyi bağlamında okuma ilgi düzeyi farklılık göstermez; ancak Gömleksiz (2004), okuma ilgi düzeyinin kızlarda daha iyi olduğunu belirtir. Tel ve diğerleri (2007) de 679 son sınıf beden eğitimi ve spor bölümü öğrencisiyle yaptığı araştırmada bu öğrencilerin okuma ilgi düzeylerini düşük bulmuştur. Yıldız (2000) çalışmasında, öğrencilerin gazete ve internet gibi kitle iletişim araçlarına yöneldiklerini, bu nedenle kitap okumadıklarını belirtmiştir. Applegate ve Applegate (2004), öğretmen adaylarının okuma ilgi düzeyleri ile başarı düzeylerinin ilişkili olduğuna dikkat çeker. Kanada’da öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları ile yazma becerisi arasında yapılan bir çalışmada, okuma alışkanlığı olan adayların daha iyi yazdıkları görülmüştür (Benevides, 2006). Esgin ve Karadağ (2000) üniversite öğrencilerinin %92’sinin yeterince kitap okumadığını kabul ettiğine değinir. Okuma, yaşamı anlamlandırma sürecidir (Gülerer ve Batur, 2005). Matematiği anlama, kimyayı anlama, sosyal bilgilerini anlama daha da önemlisi söylenenleri anlamak için kitap okunmalıdır. Okumak, hızlı düşünmeyi hızlı düşünme ise hızlı çözüm üretme yeteneğini geliştirir. Bu bağlamda olay ve olguları eleştirel bir gözle doğru değerlendirmenin temelinde iyi bir okuyucu olmak yatmaktadır (Özdemir, 1997; Akyol, 2005). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenlik yaşamlarında öncelikli görevlerinde biri de öğrencilerine kitap okuma alışkanlığı kazandırabilmektir; ancak okumaya ilgileri düşük düzeyde olan öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin bu alışkanlığı öğrencilerine kazandırmaları beklenemez. Bu bağlamda okuma ilgi ve alışkanlıkları yeterli düzeyde olan Türkçe öğretmenlerinin yetiştirilmesi sürecini okulöncesi dönemden başlayarak öğrencilerimizin kitapla tanışma öykülerine

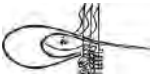
dayandırmak gerekir. Doğru ve başarılı, düzeye uygun kitap seçimleriyle çocuklarımızın kitaba olan ilgisi artırılabilir. Unutulmamalıdır ki kitap okuma alışkanlığını kazandırmak bir süreç gerektirir ve bu süreçte model olmak önemli bir belirleyicidir.

KAYNAKÇA

- ADALI, O. (2010). *Etkileşimli ve Eleştirel Okuma Teknikleri*. İstanbul: Toroslu Yayın.
- AKAY, H. (2009). Okuma'nın Yeniden Okunması: Bile Bile Okumak -'İle Bile Okumak. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,4(3),20-41.
- AKYOL, H. (2005). *Türkçe İlkokuma Yazma Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- AKYOL, H. (2008). *Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- APPLEGATE, A. J & APPLEGATE, M.D. (2004). The Peter Effect: Reading Habits and Attitudes of Preservice Teachers, *International Reading Association*, 57(6), 554-563.
- BALCI, V. (2003). Ankara'daki Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Etkinliklerine Katılımlarının Araştırılması, *Milli Eğitim Dergisi* 158.
- BENEVIDES, T.L. (2006). *Personel Reading Habits And Literacy Instruction In Pre-Service Teachers*. Canada: Degree of Master of Education.
- CAMP, D. (2007). Who's Reading and Why: Reading Habits of 1 Grade Through Graduate Students, *Reading Horizons Journal*, 47(3), 251-258.
- DEMİREL, Ö. (2006). *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- DÖKMEN, U. (1994). *Okuma Becerisi, İlgisi ve Alışkanlığı Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: MEB Yayınları.
- DUROS, I. & PAPADOPOULOS, C. (2009). *Effects Of A Book Club Intervention On Fifth Graders' Vocabulary, Reading Habit And Attitude*. Boston: Boston University School Of Education Submitted In Partial Fulfillment of the Requirements For The Degree of Doctor of Education.
- ESGİN, A. ve KARADAĞ, Ö. (2000). Üniversite Öğrencilerinde Okuma Alışkanlığı, *Popüler Bilim*, 25 (175): 19-20.
- FİLİZ, K. (2004). Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda Okuyan Öğrencilerin Meslekle İlgili Okuma ve Araştırma Alışkanlıkları, *GÜ. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 24, 2: 231-242.
- GÖMLEKSİZ, M.N. (2004). Geleceğin Öğretmenlerinin Kitap Okumaya İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği), *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1-21.
- GÜLERER, S. ve BATUR, Z. (2005). Yanlış Okuma Tutum ve Davranışları. *A.K.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 89-102.
- GÜNAY, D. (2003). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- GÜNEŞ, F. (2007). *Türkçe Öğretimi Zihinsel Yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- GÜNEŞ, F. (2010). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara: Pegem Akademi.

- HURST, B., FRANKLIN, K., SCALES, K.B. (2010). How Does a High School Reading Class Influence Students' Reading Levels, Habits, and Perceptions? *Journal of Reading Education*, 35(3), 10-18.
- İPŞİROĞLU, Z. (2004). *Eğitimde Yeni Arayışlar*. İstanbul: Adam Yayınları.
- KARADÜZ, A. (2011). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Serbest Okuma Süreçlerinde Okuma Amaçları ve Anlamı Yapılandırma Stratejileri, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 134-152.
- KARASAR, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- KAVCAR, C. OĞUZKAN, F., ve SEVER, S. (2005). *Türkçe Öğretimi Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin*. Ankara: Engin Yayınevi.
- MCKOOL, S.& GESPASS, S. (2009). Does Johnny's reading Teacher Love to Read? How Teachers' Personal Reading Habits Affect Instructional Practices, *Literacy Reserarch and Instruction*, 48, 264-276.
- MYETTE, S. (2006). *Finding A Great read: Book Selection Strategies For Sixth Grade Silent Reading An Abstract*. United States: Master of Arts in Education, Pacific Lutheran University.
- ODABAŞ, H., (2005). Ülkemizde Okuma Alışkanlığı ve Eleştirel Okuma. 25 Aralık 2015 tarihinde saat 14:42'de <http://odabashuseyin.files.wordpress.com/2011/04/c3bclkemizde-okuma-alc4b1skanlc4b1c49fc4b1-ve-elec59ftirel-okuma.pdf> adresinden erişilmiştir.
- ODABAŞ, H., ODABAŞ, Y. Z. ve POLAT, C. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı: Ankara Üniversitesi Örneği, *Bilgi Dünyası*, 9 (2), 431-465.
- ÖZ, F. (2001). *Uygulamalı Türkçe öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÖZBAY, M. (2005). *Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZBAY, M. (2006). Okuma Eğitiminde Çevre Faktörü, *EJER*, 24, 161-170.
- ÖZBAY, M. (2007). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Öncü.
- ÖZDEMİR, E. (1997). *Eleştirel Okuma*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- ÖZEN, F. (1998). Türkiye'de Okuma Alışkanlığı ve Öğretmenin Sorumluluğu. *Eğitim Sen Demokratik Eğitim Kurultayı*, 2-6 Şubat 1998. 571-590. Ankara: Volkan Matbaası.
- SARACALOĞLU A.S. (2003). 21. Yüzyılda Öğretmen Adayları ve Nitelikleri, *A.D.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretmenler Günü Paneli*.
- SARACALOĞLU, A. S. ve KAŞLI, A., (2001). Öğretmen Adaylarının Bilgisayara Yönelik Tutumları ile Başarıları Arasındaki İlişki, *Ege Eğitim Dergisi*, 11, 112-127.
- SARACALOĞLU, A. S. BOZKURT, N. ve SERİN, O. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Okuma İlgileri ve Okuma Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 4, 12: 149-158.
- SEMERÇİ, Ç. (2002). Türk Üniversitelerinde Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları, *Eğitim ve Bilim*, 27- (125): 36-43.
- SEVER, S. (1997). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- TEL, M., ÖCALAN, M., RAMAZANOĞLU, F., DEMİREL, E.T. (2007). Bazı Sosyo-Ekonomik Değişkenlere Göre Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17- (1), 185-199.
- TEZCAN, M., (1983). *Boş Zamanlar Sosyolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 134.
- UNGAN, S. (2008). Okuma Alışkanlığımızın Kültürel Altyapısı, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 218-228.
- ÜNALAN, Ş. (2006). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- YILDIZ, A. (2000). Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıklarını Belirleyen Etmenler, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- YILMAZ, B. (1993). *Okuma Alışkanlığında Halk Kütüphanelerinin Rolü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.
- YILMAZ, B. (2004). Öğrencilerin Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıklarında Ebeveynlerin Duyarlılığı, *Bilgi Dünyası*, 5- (2), 115-136.

ERHAN BENER'İN POLİSİYE KURGUSUNDA “BİREY”İN KONUMU*

Nesrin MENGİ**

Ferhat ERGÜL

ÖZET

Polisiye roman, zekice planlanmış bir cinayet ve bu cinayetin nasıl işlendiğini çözmeye, katili okuyucuyla birlikte bulmaya çalışan, bir dedektif/polis etrafında şekillenen roman türüdür.

Temelleri batıda atılan polisiye roman türü, 17. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmakla birlikte; ancak 20. yüzyılda modern zamanların geçerli anlatım biçimlerinden biri olmuştur. Polisiyenin dünyada çok sayıda okuyucusunun olması ve çok satanlar sırasında üst sıralarda yer almasına karşın edebiyat ve estetik normlar çerçevesinde fazla ciddiye alınmayan, “hafif” bir tür olarak değerlendirilmesi bu gecikmenin nedenidir.

Her ne kadar 1990’lardan başlayarak bu algı değişse de, polisiye roman -bu kadar popüler olmasına karşın- hep “üvey evlat” olarak görülmüş, romanın ikincil türleri arasında yer almıştır. Ancak polisiye romana gereken değerin verilmemesi, iyi polisiyenin iyi edebiyat olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Başka bir ifadeyle polisiye roman, “hafif” edebiyatın başlı başına bir tür oluşunu gerçekleştirmiştir.

Türk edebiyatında polisiye türündeki eserleriyle dikkati çeken yazarlardan biri de Erhan Bener (1928-2007)’dir. Kendi döneminde bu türün önemli temsilcileri arasında sayılmakla birlikte, Bener’i bir polisiye roman yazarı olarak nitelendirmek yanlış olur. Yazar metinlerinde bireyi önceleyen bir tavra sahiptir. Bener, toplumda yalnızlaşan, giderek topluma yabancılaşan bireylerin öykülerini, işlenen bir cinayet etrafında anlatmayı tercih eder.

Erhan Bener’in romanları arasında **Loş Ayna** (1960), **Sisli Yaz** (1984) ve **Eski Dostlar** (2008) polisiye kurgularıyla öne çıkan romanlardır. Bu romanlar aynı zamanda, toplumsal konumu içinde bireyin sorgulanışıyla da dikkati çeker. Başka bir ifadeyle Bener, toplumla bağları zayıf olan bireyleri farklı bir gösterge olarak okuyucuya sunarken polisiye kurgu aracılığıyla metni “sıkıcılık”tan uzaklaştırır.

Kısaca ifade edersek, bu makalede Erhan Bener’in anılan romanlarını polisiye kurguları bakımından değerlendirirken bireyin ele alınışındaki özgün tavrın altını çizmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Erhan Bener, polisiye roman, birey, kurgu.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Ede. Bölümü, El-mek: nesrin_mengi@hotmail.com

THE POSITION OF PERSON IN CRIME FICTION OF ERHAN BENER

ABSTRACT

The Crime novel is a type of fiction that try to find murder and homicide which is planned incisively with reader; and that is shaped around fiction of detective/police.

The type of Crime novel which is found in west had come in view in the last quarter of 17th century, however; it had just become one of the valid expression of modern-day in 20th century. The reason of delay is crime novel's evaluation as a type of 'insignificant' which is extenuated as part of literature and esthetics norm although being at the top on best seller and having so many reader in the world.

Eventhough this perception is getting change dates from 1990s, the crime novel -even if it is so popular- has been looked as a 'foster child', located in second genres. But the thinking little of well crime novel does not change the true that the well crime novel is well literature. In other words, the crime novel has realized being a type of 'insignificant' literature all by itself.

In Turkish Literature, Erhan Bener is one of the salient authors with his production. It would be a mistake to describe him as a crime novel author even if he is one the most important person who writes down on this type in his term. The author has attitude which is a prioritize to person in his text. Bener prefers to tell the stories of ever alienating people around a homicide.

Loş Ayna, Sisli Yaz and **Eski Dostlar** are prominent novels among his novels. These novels also remark with being questioned a person's. In other saying Bener, sends away the text from 'borigness' by way of crime fiction while presents the people who has weak tie with society as a different indicator.

Briefly stated, in this article it has been tried to emphize unique manner of handling the person while it has been reviewing Erhan Bener's novels which is mentioned in point of crime fiction.

Key Words: Erhan Bener, crime novel, person, fiction.

1. Giriş

1.1. "Hafif"liğin Dayanılmaz Var Oluşu Polisiye Roman

Berna Moran polisiye romanı "içinden çıkılmaz gibi görünen esrarlı, bir cinayetin çözümünü sunduğu için, her şeyden önce mantığa güveni ve inancı dile getiren bir anlatı türü"¹ olarak nitelerken, polisiyenin önemli yazarlarından Ahmet Ümit'e göre polisiye, " hoşça vakit geçirtirken bilgilendiren, eleştiren, ama hepsinden öte zekamızı alttan alta sınava çekerek düşünmeyi özendiren bir edebiyat türüdür" ².

¹MORAN, Berna (2010), "Bir Cinayet Romanı ve Postmodern Polisiye", Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 107.

²ÜMİT, Ahmet (1995), "Polisiyenin Vazgeçilmez Keyfi", Cumhuriyet Kitap, Haziran, s.16.

Roman yaşamı yeniden kurgular. Her ne kadar cinayet, dedektif, katil öğeleri etrafında biçimlense de polisiye romanın yaptığı da yaşamı yeniden anlamlandırmaktadır. Polisiye roman türünü diğer roman türlerinden ayıran en önemli özellik, cinayet/suç, katil ve dedektif üçlüsü etrafında şekillenen ve "katil/suçlu kim?" sorusunun cevabını bulmaya çalışan yapısıdır. Onu asıl farklı kılan yanı "ölümü son olmaktan çıkarıp, başlangıç olarak ölümün nihai kudretini yadsımasıdır"³. Başka bir ifadeyle polisiye, kurguladığı cinayetle ölümü sıradanlıktan kurtarır.

Polisiye yazıldığı ilk günden beri -tıpkı popüler romanlar gibi- edebiyatın "hafif" türleri arasında sayılmıştır. Kimileri polisiyeyi günlük sıkıntılardan uzaklaştıran bir "kaçış" yolu olarak değerlendirirken kimileri ise, "hoşça vakit geçirme, oyalanma aracı" olarak görür ve türü "edebiyatın eğlence sınıfına" mahkum eder. Örneğin Yıldız Ecevit polisiye romanları eğlence/yığın edebiyatının bir parçası olarak nitelendirir. "Eğlence isteyen okurun oyuncaklarından biridir polisiye izlek; onun yoyosudur, uçurtmasıdır."⁴.

Amerikalı eleştirmen Edmund Wilson polisiye romanı, "saçmalık ve zarar açısından bulmaca çözmekle sigara içmek arasında derecelendirilebilecek kötü bir alışkanlık" polisiye okurlarını ise, "afyonkeş"lik derecesinde "tutkun" olarak değerlendirirken, yazısını "saygın" okurlarına yaptığı şu çağrıyla bitirir: "Böyle saçmalıklarla canımızı sıkmamalı, polisiye okuyarak kâğıt israfına neden olmamalıyız."⁵.

Bütün küçümseyici, yok sayıcı tavra rağmen polisiye, edebiyatta var oluşunu ispatlamış bir türdür. Andre Vanoncini polisiyenin "hızlı yıpranma olasılığıyla sürekli karşı karşıya bulunmasına karşılık yine de, dönüşme ve sürekli halk tarafından sevilme dalgaları yaratma kaynaklarına sahip olduğunu ve daha şimdiden uzun olan bir tarihin evrelerinin her birinde, tam anlamıyla epik tutumlu anıtsal yapıtlar üretmeyi başardığını" ifade eder⁶.

Hep "üvey evlat" olarak görülmüş, romanın ikincil türleri arasına sokulmuş olsa da polisiye roman, "hafif edebiyatın başlı başına bir tür oluşunu" gerçekleştirmiştir. Dünyanın her yerinde polisiye roman okunmaktadır. Bu türün kutsal kitaplardan sonra en fazla satan kitapların başında gelmesi polisiye romanın toplumsal bir olgu olduğunu göstermektedir⁷.

Polisiye romanın özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan postmodernizmin de etkisiyle önemli bir gelişme gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir. Polisiye iletme ve bilinçlendirme çabası içindeki yansıtmacı roman ile elitist bir tavırla bireyi önceleyen modernist romanın estetik kaygısı olmadığı gerekçesiyle küçümseyerek uzak durduğu bir tür olmuştur. Okur beğenisini ölçüt alan popüler bir tavra sahip postmodernist romansa bu anlayışa karşı çıkışla bir popüler kültür ögesi olan polisiye gerilim/suç ögesini romana dahil eder. Bir anlamda postmodernistler "polisiyenin kaderini tersine çevirerek onu bir içerik ögesi haline getirirken bir yandan genel zevki esas almayı öte yandan romanı bilmece karışıklığına sokmayı amaçlarken"⁸ polisiye kurguya yönelirler.

1.2. Polisiye Kurgu ve Erhan Bener'in Polisiye Roman Kurgusu

Dünyada en çok yazılan ve okunan türlerden olan polisiyenin var oluş nedeni, polisiye kitapların her zaman kullandığı "bilmece" ögesinin çekiciliğidir. Birçok polisiye roman kurgusu sınıflaması söz konusudur; ancak, polisiye romanın karakteristik kurgusu "bir cinayet, bir katil ve

³ EROĞLU, Yelda (2009), "Ölümü Nesneleştiren Edebiyat: Polisiye", Kitap Zamanı, S.41, s.21.

⁴ ECEVİT, Yıldız (2006), Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, İletişim Yayınları, İstanbul, s.138.

⁵ WILSON, Edmund (2006), "Roger Ackroyd'u kimin öldürdüğü Kimin Umrunda", Kitap-lık, S.81, s.107.

⁶ VANONCINI, Andre, (1995), Polisiye Roman, çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul.

⁷ ÜYEPAZARCI, Erol (1997), Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes (Türkiye'de yayınlanmış çeviri ve telif polisiye romanlar üzerine bir inceleme 1881- 1928), Göçebe Yayınları, İstanbul, s.8.

⁸ SAZYEK, Hakan (2002), "Türk Romanında Postmodernist Yöntemler ve Yönelimler", Hece Dergisi, Türk Romanı Özel Sayısı, S.65-67, s.506.

katili bulup çıkararak kişi” olarak formüle edilebilir. Güven Turan bir romanı bu türe sokan geleneksel kurgu yapısını şöyle özetler:

İlk bakışta mükemmel görünüşlü bir cinayet

Bütün delillerin suçladığı gerçekte masum bir sanık adayı

Becerisiz polislerin sapla samanı birbirine karıştırmaları

Dedektifin üstün zeka ve gözlem gücüyle cinayetin özünü inmesi

*Dedektifin beklenmedik bir sonuca ulaşarak gerçek katili ya da katilleri suçun gerçek oluşumunu ve nedenini ortaya çıkarması*⁹.

Tzvetan Todorov, “The Typology of Detective Fiction” makalesinde, polisiyenin benzer bir tanımını yapar ve türün belirlenmesi konusunda, polisiye romanda bir dedektif/polis, suçlu ve kurban olmak zorundadır, suçlu profesyonel olmamalı, kişisel nedenlerle cinayet işlemelidir gibi diğer yaklaşım tarzlarıyla benzer ölçütler ortaya koyar¹⁰. Todorov özellikle aşkın, cinselliğin betimlenişinin ve bireyin iç dünyasının yansıtıldığı psikolojik tahlillerin polisiye romanda işi olmadığının altını çizer. Suut Kemal Yetkin de türün edebiyat dışı sayılmasında insan duygularına ilgi göstermediğini ifade ederek aynı tavra işaret eder¹¹.

Murat Belge farklı bir bakış açısıyla benzer bir değerlendirmeyi yapar:

*Polisiye romanın ‘dedektif’ kahramanı bu bakımdan, Tanrı’ya yaklaşan bir kahraman tipi oluyor. Ama Tanrı’ya özgü ‘bilme’ tarzına sahip olmadığı için, sezgiyle değil ampirik yoldan, analizlere ve tümevarımla erişiyor, gerekli bilgiye. İpuçlarını ve kanıtlarını değerlendirerek her biri eşit saygıdeğerlik ve suçsuzluk ‘görünümleri’ sunan bir dizi insan arasından, gizli suçluyu bulup yakalıyor. Belki de bu yarı-tanrılık nedeniyledir, bilinen çoğu dedektif tipi, cinsellik gibi normal insan özelliklerinden bir hayli uzaktır ve tesadüfen bir ‘beden’ sahibi olmasına rağmen ‘zihin’ yetisi başka özellikleri boğarak gelişmiştir. Tanrı’dan koparak yabancılaşmış insanlar dünyasında, bilgisayar öncesi ve ‘akılcı’ bir adalet aracıdır polisiye romanın dedektifi*¹².

Polisiye türünde aşkın, cinselliğin işlenişi, özellikle bireyin iç dünyasının yansıtılışı söz konusu değildir. Kurgu ön plandadır. “Bilmece”nin çözülmesi esastır. Erhan Bener ise, polisiye öykü yerine kişileri önceleyen yazar tavrıyla, polisiye romanın yukarıda ifade edilen temel yapısını ters yüz eder. Bener eserlerinde insan gerçeğini anlatma kaygısı taşır. Polisiye roman kurgusuna sahip romanlarında bile bireyin iç dünyasından yola çıkarak yaşamın değişkenliklerini de içine alarak gelişen yalnızlık, aşk, cinsellik gibi izlekleri kendine özgü bir duyarlılıkla işlemekten geri durmaz.

1950 sonrası Türk edebiyatının öne çıkan yazarlarından olan ve sanat yaşamı boyunca edebiyatın farklı türlerinde nitelikli eserler ortaya koymuş Erhan Bener’in bir “kurgu ustası” olduğunu belirtmek gerekir:

*Erhan Bener’in geliştirdiği en belirleyici özellik kurgu ustalığıdır. Çünkü işlediği konuların insanî, toplumsal, felsefî boyutu ne olursa olsun, Bener’in roman anlayışına göre bu yazın türünün ayırt edici özelliği, bunların bir öykü çerçevesinde aktarılmasıdır. Bu nedenle de kullandığı anlatım yöntemi, zaman/mekân kaymaları, bilinç akışları, düş öğeleri ne olursa olsun, yapıtlarını, sürükleyiciliği sağlayan sağlam bir kurgu örgüsüyle yaratmıştır*¹³.

⁹ TURAN, Güven (2005), “Nasıl, Neden Kim?”, Kitap-lık, S.81, s. 79.

¹⁰ TODOROV, Tzvetan (2000), The Typology of Detective Fiction. In Lodge, D. & Wood, N. (Ed.), *Modern Criticism and Theory* (2nd ed.) (137-144). Essex: Pearson Education.

¹¹ YETKİN, Suut Kemal (1995), “Polis Romanları”, Milliyet Sanat, nr. 115, s. 9.

¹² BELGE, Murat (1994), “Polis Romanları”, Edebiyat Üstüne Yazılar, YKY, İstanbul, s.39

¹³ DOLUN, Müge (1995), “Erhan Bener 50. Yazın Yılında Genç Bir Yazarın İlk Söyleşi”, Çağdaş Türk Dili, s. 92.

Bener romanlarında oluşturduğu sağlam yapıyı kimi zaman polisiye kurguya dayandırır ve bu yolla "romanlarını monotonluktan kurtararak akıcılık kazandırmaya" çalışır. Bununla birlikte Erhan Bener'i bir "polisiye roman yazarı" olarak tanımlamak yanlış olur, kaldı ki onun romanlarındaki polisiye boyut salt bir anlatım ve kurgu yöntemi olarak vardır¹⁴. Başka bir ifadeyle yazar, yalnızlığını, yabancılaşmasını anlattığı bireylerin yaşam hikâyelerini okuyucuya sunarken farklı bir kurgu yöntemi kullanarak polisiye kurgudan yararlanır.

Loş Ayna, Sisli Yaz ve Eski Dostlar tek bir cinayet etrafında kurgulanan romanlar karmaşık bir yapı göstermez. Çünkü "cinayet", Erhan Bener romanlarında salt ölüm değildir. Cinayet kavramının arkasına bireye yönelik pek çok sorgulama gizlenmiştir. Bu romanlarda okuyucu, polisiye türünün karakteristik özelliklerini görmekle birlikte, katilin kim olduğunu merak etmekten çok yaşamla barışık olmayan, huzursuz, çevreyle sağlıklı iletişime giremeyen, kendi iç dünyalarına gizlenmeyi tercih eden bireylerin trajedisıyla yüzleşir.

2. Erhan Bener'in Polisiye Kurgusunda Bireyin Konumu

Polisiye romanlar, yukarıda da belirtildiği gibi cinayet, katil ve dedektif kavramları etrafında şekillenir. "Katil/suçlu kim?" sorusunun cevabını bulmak üzerine kurgulanır.

Polisiye kurgu Bener'in belli birtakım sonuçlara varmak, bireyin iç dünyasına ulaşmak için izlediği bir yöntemdir. Çünkü yazara göre ölüm taşıdığı kesinlik ve mutlaklık ile insan hayatındaki en önemli olaydır. O, ölüm temasını kişilerin iç dünyasına açılan bir kapı olarak görür. Öyle ki, yazara göre, "insan duygularının en fazla yoğunluk kazandığı durum ölümdür"¹⁵.

Yazarın bireyleri yaşamdaki tekilliklerinin farkına varmış ve dolayısıyla kendilerini yalnızlığa mahkum hissederek var olmaya çalışan, birbirlerine dayanarak güç bulan kişilerdir. Erhan Bener'in romanlarında okuyucularına çok boyutlu olarak sunduğu bireyler yaşayışları, düşünceleri, bakış açıları farklı olan ve sıradan insanlardan bu yönleriyle ayrılan bireylerdir. Günlük yaşamlarında -görünüşte- normal insanlardan farkı olmayan bu bireyler aslında, içinde bulundukları toplumla uyuşamayan, toplum kuralları içinde sıkışmış kimselerdir.

*Bireyi anlatmayı başlıca amaç belleyince romanı psikolojik gerçekliği olan insanlar dolduruyor; her biri kendi özel yaşamlarıyla, sorunlarıyla dünyaya ve insanlara bakış açılarıyla yaşayan insanlar*¹⁶.

Loş Ayna, Sisli Yaz ve Eski Dostlar adlı romanlarında Bener, işlenen bir cinayet etrafında ele aldığı insanları "kendi küçük dünyaları içinde sıkıntıları, umutsuzlukları, cinsel bunalımları ve özellikle yalnızlıklarıyla"¹⁷ anlatmaktadır. Yazar, topluma yabancılaşmış bu bireyler aracılığıyla toplumun baskıcı, tek düze ve sömürücü yönlerini de eleştirmektedir. Yazarın bireylerini roman boyunca bu çarklarla mücadele ederken görürüz ve bu mücadele çoğunlukla yenilgiyle sonuçlanır.

2.1. Loş Ayna

2.1.1. Romanın Kurgusu

Bener'in ilk dönem romanlarından biri olan **Loş Ayna** adlı romanda olaylar, önüne gelen her erkekle birlikte olan, zengin bir hayata sahip kadın kahraman Mahide'nin cinayete kurban gitmesiyle başlar. Cinayet, romanın bir diğer kahramanı olan, Mahide'ye âşık, savcı Sahir tarafından aydınlatılmaya çalışılır. Cinayetin işlenmesinden bir gün önce Mahide'nin evine giden Sahir, onunla birlikte olur. Mahide'ye âşık olan ve onunla evlenmek isteyen Sahir, kardeşi

¹⁴ BENER, Erhan (2000), "Roman Anlayışım ve Romanın Geleceği Üzerine", Dil Dergisi, S. 90, s. 35.

¹⁵ ANDAÇ, Feridun (2004), Erhan Bener'in Dünyasına Yolculuk, Dünya Kitapları, İstanbul, s.22.

¹⁶ FETHİ NACİ (2007), Yüz Yılın Yüz Romanı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s. 452

¹⁷ ÜYEPAZARCI, Erol (1997), Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes (Türkiye'de yayınlanmış çeviri ve telif polisiye romanlar üzerine bir inceleme 1881- 1928), Göçebe Yayınları, İstanbul, s. 372.

Selçuk'un da ona âşık olduğunu bilmesine karşın Mahide'ye evlenme teklifi eder, ancak o bu teklifi kabul etmez. Mahide'nin teklifini kabul etmemesi üzerine Sahir, Mahide'nin evinden ayrılır ve son derece sarhoş bir şekilde, karmaşık duygular içinde kendi evine giderek derin bir uykuya dalar. Ertesi gün sabah saatlerinde Sahir'in telefonu çalar ve Mahide'nin yeğeni İlhan tarafından Mahide'nin öldüğü haberi kendisine verilir. Savcı Sahir, ölüm haberini alır almaz Mahide'nin evine giderek cinayetin işleniş hakkında ilk varsayımlarını ortaya koyar ve kadının ölüm nedenini anlamaya çalışır. Yaptığı ilk incelemeden sonra, Mahide'nin vücudundaki yaranın öldürücü bir yara olmadığına kanaat getiren Sahir'in, cinayete dair kafasındaki sorular artar. Cinayet yerine ulaşmasından itibaren olayı titizlikle sürdüren savcı Sahir, yaptığı incelemeler, aldığı ifadeler ve kardeşi Selçuk ve Mahide'nin yeğeni İlhan'la yaptığı konuşmalardan sonra, Mahide'yi kardeşinin yaraladığını, İlhan'ın ise bu olaya şahit olduğu halde teyzesini ölüme terk ettiği sonucuna ulaşır.

Bener'in bu eserinde, romanın temelinde yatan "Mahide'yi kim öldürdü?" sorusuna cevap aramak değildir. Bu cinayetin arka planında ağabey - kardeş olan Sahir ve Selçuk'un, iki arkadaş olan Selçuk ve İlhan'ın arasındaki ilişki ve çatışma konu edilir. Romanda ölüm, tutku, kıskançlık ve cinselliğin insanlar üzerindeki etkisine yer verilir. Bireyin yaşadığı yalnızlık, yabancılaşma ve iletişimsizlik sorgulanır.

2.1.2. Ölümü Arzulayan Bir Nemfoman¹⁸: Mahide

Romanda dul ve varlıklı bir kadın olarak karşımıza çıkan Mahide, nemfoman bir kadındır. Son derece güzel ve çekicidir, erkeklerle kurduğu ilişkilerinde çevresindeki insanların tepkisini umursamayan bir karaktere sahiptir. Nemfoman özelliğinden dolayı karşılaştığı her erkekle ilişki kuran Mahide, sürekli bir pişmanlık ve suçluluk duygusu içerisinde:

Hiçbir şey, içi nabız gibi atarken tehdit edici bir titreşimle irileşen, sertleşen, moraran canlı organ gibi olamaz. Bir çeşit tapınma duygusu bu. Kaçması olanaksız. Nereye gitse, nereye saklansa kurtulamıyor. Beyninin kıvrımlarına saklanmış sanki. Unuttuğunu, kurtulduğunu sandığı an, karşısına dikiliyor. Acımasız ve görkemli. Aldırmayabilse. Suçluluk duygusunu bir atabilse¹⁹.

Mahide aynı zamanda resim yapan, kültürlü ve güzelliğiyle erkeklerin dikkatini çeken bir kadındır. Ancak iç dünyasında yalnızdır. Mahide, zengin ve rahat bir hayata sahip olmasına rağmen ruhuna işleyen yalnızlık duygusu yüzünden ölümü isteyen biridir. Yine de intihar etmeyi, kendisini öldürmeyi düşünmez hiçbir zaman. Ölümün gelip kendisini bulmasını arzular:

İşte, beynimin karıncalaşması yeniden başlıyor. Hayvanlığımın, deri değiştirir gibi üzerimden pul pul döküldüğünü hissediyorum. Acı duyuyorum. Korkuyorum. Savunmasız ve yalnızım. (...) Olduğum yerde, aynanın önünde durup bekliyorum sokak kapısının kapanışını. Evin içini dinliyorum. Şimdi yine yalnızım. Daha doğrusu bir ben, bir de loş aynadan bana bakan öteki kadın²⁰.

Tek kurtuluş ölüm olabilir. Belki. Ama, kendimi öldüremem ben. Sıcak bir yatak gibi bir ölüm. Doyumlardan sonra gelen tatlı bir uyku gibi. Belki öyle bir ölüm...²¹.

Nemfoman kişiliğinin iç dünyasında yarattığı bunalımla yaşayan ve nemfoman olmasından dolayı kendisinden nefret eden Mahide, romanın sonunda kendisini arzuladığı ölümün kucağında bulur.

¹⁸ **Nemfomani:** Cinsel ilişki arzuları doyumsuz olan ve birçok erkekle ilişki kuran kadınlar için kullanılan bir terim. Ancak profesyonel literatürde pek rastlanmayan bu terim, sıklıkla amatörler tarafından cinsel anlamda aktif kadınlar için ve bir ölçüde aşağılayıcı anlamda kullanılmaktadır. (BUDAK, Selçuk (2000), Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s. 531).

¹⁹ BENER, Erhan (2000), Loş Ayna, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, s. 12.

²⁰ Age., s. 18.

²¹ Age., s. 12.

2.1.3. Yok Olmaya Mahkûm Bir Eşcinsel: İlhan

İlhan zeki, yetenekli ve entelektüel bir üniversite öğrencisidir. Toplum içerisindeki kadın erkek ilişkisi üzerindeki düşünceleri, eşcinselliği ve yalnızlığıyla topluma yabancılaşmış bireyin temsilcisidir. İlhan'ın yaşadığı yalnızlık duygusu şöyle ifade edilir:

*Onun yalnızlığı, herkesin üstünde, ama kimsenin omzuna basmadan tek başına kalmak anlamına gelen bir yalnızlık. Bu çeşit yalnızlık, kalabalığın tam orta yerinde kendini soyutlamaktan başka bir şey değildi*²².

İlhan arkadaşı Selçuk'a ilgi duyar; ancak, ona olan duygularının toplum tarafından anlaşılmayacağını bilincindedir. Çünkü resmi ahlak ve toplumsal cinsiyet rollerinin dayatmacılığı buna izin vermeyecektir:

*Kimsenin kendisine hak vermeyeceğini biliyordu İlhan. O karmaşık duyguları kim anlayabilir? Kimseye anlatamaz. Üstelik anlaşılacak diye korkar. Yanıbaşında oturan, durgun, çekingen yaradılışlı bu güzel çocuğa olan duygularını dostluk diye niteliendiriyordu o. Oysa, dostluk ya da aşk ne fark ederdi?*²³.

Selçuk'a beslediği aşkın tek taraflı olması onu üzer; bunu değiştirmek, Selçuk'un da kendisine âşık olmasını sağlamak tek kaygısıdır. İlhan'ın kendisine olan ilgisinden habersiz olan Selçuk ise, İlhan'ın teyzesine âşıktır. İlhan bu durumun farkındadır ve bundan hiç de hoşnut değildir. Teyzesine karşı yoğun bir kıskançlık duyar:

*Selçuk da âşıktı biliyordu, şu iğrenç dişiye âşıktı. Öfkeyle dudaklarını ısırırdı. Ne tuhaf, ne anlaşılabilir bir bağ oluşmuştu aralarında.(...) Her şey apaçık işte. Bir de gizlediklerini sanıyorlar kendilerini. Mahide'nin obur kadınlığından iğrenmemek mümkün değil. Selçuk'un onun ardından, her şeyi göze alarak, gerçek sevgileri, dostlukları elinin tersiyle iterek, kendini yitirircesine koşuşu, çirkin ve gülünç. Bütün bu kokuşmuş tutsaklıkları izlemek zorunda mı?*²⁴.

Teyzesinin nemfoman olduğunu bilen ve Selçuk'u sadece cinsel bir obje olarak gördüğünü düşünen İlhan, Selçuk'u teyzesinden korumak ister; onun bu ilişki sonunda yara almasından korkar ve Mahide'yi cezalandırmak gerektiğini düşünür:

Öyle bir sevgi var ki bu genç, deneyimsiz çocuğun yüreğinde, beklediğini bulamayınca, daha doğrusu düşlemeyi bile aklından geçirmediğini buluverince, hiçbir dost elinin iyileştiremeyeceği kadar yaralanması, kırılması ihtimali daha güçlü. O henüz bir kadının bir erkeğe verebileceği tek şeyin ne olduğunu bilmiyor, düşler dünyasında yaşıyor, bulutlarda dolaşıyor, dupduru bir aşk yaşıyor yüreğinde. Oysa Mahide'nin verebileceği tek şey... Hayır, dostunu bu kadının eline bırakmamalı. Engel olmalı.(...)

*Cezalandırmak gerek onu. Hiç acımadan cezalandırmak. Engizisyon rahiplerinin yaptıkları gibi. Suçlu etini kızgın kıskaçlarla kopararak. Gözlerini kıpkırmızı şişlerle oyarak*²⁵.

İlhan kimi zaman kadın erkek ilişkisini de sorgular. Samimiyetsiz bulunduğu bu ilişkiyi - toplumun törel değerlerinin aksine- onaylamaz ve eleştirir; bu tür ilişkinin kutsanacak yanı olmadığını, "gerçek dostluğun, gerçek sevginin ancak iki erkek arasında, kanlı doğurganlıklardan sıyrılmış özverili ilişkilerde" bulunduğu inandır. İlhan, romanda erkekliğin tanımını yaparken de kadına bakışındaki kötücül tavrı yansıtır:

²² Age., s. 48.

²³ Age., s. 45.

²⁴ Age., s. 64.

²⁵ Age., s. 71.

Erkeklik bir et uzantısına sahip olmak ya da olmamak değil. Tek başına yeterli, güçlü ve yaratıcı olmak sorunu. Kollamalısın dişi denilen tuzaktan kendini. Erkekleri mahvetmek, çamurlara bulamak için doğanın yarattığı bir tuzaktır onlar²⁶.

Bir kadının gerçek bir sevgi ve aşkla bir erkeğe bağlanamayacağını düşünen İlhan, kadını hep arzulayan ve sadece cinselliği düşünen bir varlık olarak görür:

Bir kadının gerçekten sevmesi olanaksızdır. Bir erkeğin bir kadınla dost olması olanaksızdır. Bunun aksini söyleyenler, yalancıdır. Dostluk kadının yapısına aykırı bir kavramdır. Bir kadınla dost olunmaz. En zararsızıyla, en çirkini, yaşlısı, kendini en olgun, en aydın sayanıyla bile. Çünkü kadın baştan ayağa ettir. Aç bir et. Doğa öyle yaratmıştır; her ayın ağrısını, doğumun dayanılmaz sancısını örtmek için ona doymak bilmez bir içgüdü, tükenmez bir cinsellik vermiş ve hayatı, etiyle, kaniyle dopdolu, canlı, ama hayalsiz yaşayacak bir canlı çıkarmıştır ortaya. Kadınların duygusallığı ne büyük bir kandırmaca, şaşırtmacadır. Hayal gücü yoktur kadınların. Şöyle bir bak, nerede bir şeyler yarattığı söylenen bir kadın görürsen, arkasında mutlak bir erkek vardır, ya da doğanın esirgediği bir dişilik gizlenmiştir o başarıda. Hiçbir gerçek kadın aşamaz bu oluşumunu. İçerden iten gücü kazıyıp atmak mümkün mü? Çünkü kadın, ego'nun kendisidir. Ben'dir o. Her zaman, hep kendisine ister. On kere, yüz kere, bin kere orgazma ulaşmak çabasıdadır. Yüreğin ezilişi, yüreğin tatlılığı, hayal içinde göz göze gelmelerin mutluluğu, böyle bir iştahı kaldırmaz. Bütün bunlar bir göz boyamacadan başka bir şey değildir. Ne nasıl anlatsam sana, bir kadınla bir erkek arasındaki en süslü, en görkemli bağlanışların bile, bir yatakta, zevk çığlıkları arasında çözülivereceğini?

Ama dostluk... Bir erkekle bir erkek arasındaki dostluk... Böyle bir dostluğu sapıklık diye nitelendirenler ne büyük yanlış içindeydiler. Bir kadınla bir kadın arasındaki dostlukla aynı kefeyle koyarlarken de ne kadar yanlışlardı. Bir kadınla bir kadın arasındaki yakınlığın tek dayanağı cinsellikti. Oysa, iki erkeğin dostluğu, gerçek, lekesiz, çıkarsız bir aşkın ifadesiydi sadece²⁷.

Kendi kişiliğinin ve bu kişiliği asla kabullenmeyecek olan bir toplumun yıkıntısıdır İlhan. Belki dostça, belki de “sapkınca” duyguların kurbanı bir eşcinseldir. Romanda eşcinsellik edimsel bir gerçeklik olmaktan çok düşünsel bir sorun olarak konumlandırılmasıyla da farklı bir yerde durur. Bu romanda kadın erkek cinselliği ve erkek eşcinselliği dikkati çeker. Yazar, Mahide ve İlhan'dan yola çıkarak bireysel gerçekliği cinsellik kavramı çevresinde işler.

2.1.4. Hayatı Iskalayan Savcı: Sahir

Sahir Bey, kırk yaşında bir savcı yardımcısıdır. Genç yaşında, annesini ve babasını kaybetmiş ve yaşamın bütün sorumluluklarını erken üstlenmiştir. Sahir Bey hiç evlenmemiş, kendisini kardeşi Selçuk'a ve işine adanarak yaşamını sürekli ertelemiştir:

Genç yaşından beri hep büyük bir sorumluluk duygusu içinde yaşamış, kendisini, ilkel dürtülerin tutsağı olmaması gerektiğine inandırmıştı. Bu yüzden de evlenmeyi düşünmemişti. Yanında kardeşi varken düşünemezdi de. Kimseye âşık da olmamıştı. Parasını vererek yattığı kadınlar bile sayılıydı²⁸.

“İnsanın içine düşeceği çıkmazları kendi eliyle hazırladığı” düşüncesini kendisine düstur edinen ve atacağını her adımı önceden hesaplayarak yanlışa düşmemeye özen gösteren Sahir Bey, insanın hayatta kendi başına olduğuna ve güçlü olması gerektiğine inanır. Ona göre insan, tekil bir yaratık olduğunun bilincine varabilmelidir.

²⁶ Age., s. 60.

²⁷ Age., s. 67.

²⁸ Age., s. 24.

Kendisini kardeşi Selçuk'a ve onun için güzel bir gelecek hazırlamaya adanmış Sahir Bey, onu en iyi şekilde yetiştirmeye çalışır. Kardeşini güçlü, kendi ayakları üzerinde durabilen biri olması için çabalayan Sahir Bey'in sert ve otoriter tavrı, sürekli Selçuk'u baskı altında tutması kardeşinin tam tersi bir kişiliğe sahip olmasına neden olur. Sahir Bey, kardeşinin silik ve güvensiz kişiliğinden hoşlanmaz, kimi zaman "onun o sinsiliği andıran uysallığına, her şeye boyun eğişine, dirençsizliğine"²⁹ öfke duyar.

Sahir Bey'in gelecekte -kendisi olmadan- kardeşinin ne yapacağı, nasıl ayakta durabileceği konusunda endişeleri vardır. Kardeşinin böyle bir durumda zarar göreceğinden korkar ve Selçuk'u hayatın gerçekleri konusunda bilinçlendirmeyi de kendisine görev sayar. Çünkü Selçuk'un bunu kendi başına algılaması biraz güçtür:

Bu böyle sürüp gidemezdi. Şurada iki yıl sonra fakülteyi bitirecek. Askere gidecek. Bir ağabey ne kadar özverili olsa, her zaman yanı başında bulunmaz insanın. Artık kırk yaşını geçtim ben, bir gün pat diye ölüp gidecek olsam, ne yapacak bu? İnsan kendisini yalnız kalacağı günleri düşünerek hazırlamalı. Ağabey olarak kendisine düşen görev, kardeşini insanı yavaş yavaş çökerten yumuşak yürekliliklerden, ince, kemirici, boş duygululuklardan korumak, zamansız, köksüz, hastalıklı sevgilerin, kokmuş bağlanışların, afyonlu tutkuların tutsağı olmaktan kurtarmaktır. Bu dünyada ancak tek başına ayakta durabilecek kadar güçlü olanların yaşama hakkı vardı. Gerçi zor bir meslekti yalnız yaşama mesleği, bunu anlayıncaya kadar insan çok acılar çekiyordu, Selçuk da bunu zor anlıyordu ama er geç anlayacaktı. O anlamazsa, anlatacak bir ağabeyi vardı³⁰.

Kardeşine ne kadar kızsın ve onun kişiliğini beğenmese de Selçuk'un Sahir Bey'in hayatında yadsıyamayacağı önemli bir yeri vardır. O, her ne kadar herkes için geçerli tek yaşama biçimi olan yalnızlığı kabullense de insanın, insan olabilmesi için yine bir insana ihtiyacı olduğu gerçeğini yadsıyamaz ve kardeşine tutunur. Ancak Sahir Bey'in Mahide'ye âşık olması her şeyi değiştirecektir. Mahide'den görür görmez etkilenir; bunu kendine itiraf etmekte güçlük çeker. Fakat hislerine engel olamaz, çünkü Mahide diğer kadınlardan çok farklıdır. Daha önce sadece kardeşiyle olan ilişkisini ya da kendi yaşamını sorgularken kardeşinin sevdiği kadın olan Mahide'ye duyduğu aşk Sahir Bey'i başka bir huzursuzluğa sürükler:

Birden durdu. Aklından geçenleri ahlaklı bir davranış olarak nitelendirebilir miydi? Kardeşinin şöyle ya da böyle ilgi duyduğu, ilgi ne demek, uğrunda ölmeyi düşündüğü bir kadınla, hangi nedenlerle olursa olsun, şu ya da bu biçimde bir ilişki kurmayı düşünmesinin savunulacak tarafı yoktu. Öğrenecek olsa ne derdi Selçuk³¹.

İç dünyasında bir çıkmazda olan Sahir Bey, yaşadığı kafa karışıklığı sonucunda çözüm arayışına girer. Ne yapacağını bilemez bir durumdadır; bir tarafta kardeşi diğer tarafta ise âşık olduğu kadın vardır. Roman boyunca hayatın kendisine sundukları karşısında çatışmalar içerisinde sürüklenirken kendisini bir anda karmaşa yumağının içinde bulan Sahir Bey, seçimini aşktan yana yapar ve Mahide'ye aşkını itiraf eder. Ancak beklediği cevabı alamaz, hayal kırıklığına uğrar ve eski "yorgun" yalnızlığına geri döner.

2.1.5. Yalnızlığın Ölümcül Hâli: Selçuk

Selçuk yirmi iki yaşında bir üniversite öğrencisidir. Annesi ve babasını kaybettikten sonra ağabeyi savcı yardımcısı Sahir tarafından büyütülmüştür. Hayatını ağabeyinin gölgesinde yaşayan, ona bağımlı bir şekilde büyüyen Selçuk, ağabeyinin aksine uysal, her şeye boyun eğen, silik bir kişiliğe sahiptir.

²⁹ Age., s. 27-28.

³⁰ Age., s. 37.

³¹ Age., s. 25.

Ağabeyi onu hayatın acımasızlığına karşı güçlü biri olarak yetiştirmeye çalışırken o ağabeyinin otoritesi altında ezilmiştir. Ağabeyine karşı kendini borçlu hisseden Selçuk, onun kendisine yaptığı iyilikler altında çırpınan bir kişiliğe bürünmüştür ve bu durumdan hiç memnun değildir. Öyle ki, kimi zaman ağabeyine öfke duyar:

Peki, ağabeyi için, “Korkunç derecede iyi bir insandır,” demesinin ne anlama geldiğini hiç düşünmemiş miydi Selçuk?

Ah, biliyordu tabii, biliyordu İlhan, arkadaşının bu sözüyle ne demek istediğini. İyilik kadar görece ve tehlikeli bir kavram yoktu. Ne yolla olursa olsun, isterse bir iyilik nedeniyle olursa olsun, ezilen, zayıflığını, başkasına muhtaç olduğunu hisseden insan, durmadan karşı koymayı, baş kaldırmayı düşünür, iyiliğiyle kendisine zayıflığını kanıtlatan insana, bilinçaltında sevgiden çok hınç beslerdi³².

İlhan’ın Selçuk hakkındaki bu düşünceleri yersiz değildir. Selçuk sık sık ağabeyinin kendi kişiliği üzerindeki etkisini çelişkili bir ruh haliyle ve sitemli bir şekilde dile getirmektedir:

Zaman zaman insanın cesareti kırılıveriyor. Kendini açıklamaktan hep kaçınır. Belki de bu yüzden, nasıl anlatayım, için için onu sevmediğimi düşündüğüm bile olmuştur. Doğru değil tabii bu. Böyle bir şeyi düşünmek bile ayıp, utanç verici... Yalnız beni yetiştirip bana baktığı için değil. Bana öyle geliyor ki, eğer düşünebiliyorsam, konuşabiliyorsam, hissedebiliyorsam; bunların hepsini onlara borçluyum. Konuşurken, sözcüklerimi bile seçen oymuş gibi bir duyguya kapılıyorum bazen. İşte o zaman yüreğime bir sıkıntı çöküyor. Ona karşı isyan edesim geliyor. Biliyorum, nankörün biriyim ben. Nankörlükten de fazla bir şey. Böyle zamanlarda delirecek gibi oluyorum³³.

Silik ve kendine güvensiz kişiliğinden memnun olmayan ve değişmek isteyen Selçuk, bunu ancak Mahide’nin ölümünden sonra gerçekleştirebilecektir. Artık ağabeyiyle bir ardada olmaktan hoşlanmaz. Selçuk Sahir Bey’i görmemek için geç vakitlere kadar eve uğramaz, karşılaştıkları zaman sorularına doğru dürüst cevap vermez, onunla iletişim kurmaktan inatla kaçınır.

Selçuk en az ağabeyi kadar yalnızdır ve onu yalnızlaştıran en önemli etken ağabeyinin baskıcı tavrıdır. İlhan Selçuk’un yalnızlığını “somut, gerçek ve dokunaklı bir yalnızlık”³⁴ olarak niteler. İlhan Selçuk’un naif yanının farkında olan yegâne kişidir. Onun sevgiye verdiği değer farkındadır. İlhan’a göre Selçuk “bir sevdi mi, bu yolda yıkılıp gitmeye bile hazır bir ruh hali içindedir”³⁵. Ancak Selçuk’un sevgisindeki ürkütücü yan gözden kaçırılmamalıdır. Mahide’ye olan aşkı yazdığı hatıra defterindeki şiirler, onun iç dünyasında ölümle sevginin birlikteliğini kabullendiğinin göstergesidir:

Sensiz yaşamak ve ölüm, galiba bu ikisi birbirinden hiç farklı değil...³⁶.

Ne diyordu o şiirinde? Senin için ölüm, seninle ölüm, sensiz olmaktansa...³⁷.

Selçuk toplumla iletişim kurmakta zorlanan bir başka kişidir. Bir türlü sağlayamadığı özgüven onu bir yaşama acemisi yapar. Aşık olduğu kadını da kaybeden Selçuk, romanın sonunda ölmeyi seçerek intihar eder.

³² Age., s. 63.

³³ Age., s. 79.

³⁴ Age., s. 46.

³⁵ Age., s. 65.

³⁶ Age., s. 24.

³⁷ Age., s.66.

2.2.Sisli Yaz

2.2.1. Romanın Kurgusu

Bener'in, **Sisli Yaz** adlı romanında boşanma avukatı olan Aydın'ın bireysel yalnızlığı Bostancı'da işlenen bir cinayet etrafında anlatılır. Aydın'ın danışmanlığını yaptığı Buztaş Holding'in hissedarlarından Hadi Bey, bir gün kendi tır şirketinde çalışan gümrük memurunu Aydın'a yollayarak yine kendi yanında çalışan tamirci gencin işlediği cinayet davasıyla ilgilenmesini Aydın'dan rica eder. Böylece, aslında bir boşanma avukatı olan Aydın kendisini bir anda Bostancı cinayetiyle karşı karşıya bulur. Ancak Aydın, cinayet sanığı gencin ifadesinde genç ve güzel kaynanası ile birlikte olduğunu, kadının kendisinden hamile kaldığını ve ona şantaj yaptığı için de kadını öldürdüğünü söylemesi üzerine iğrenerek davayı almaktan vazgeçer.

Aydın davayı almamasına rağmen merak eder ve davayla ilgili gelişmeleri takip eder. Çünkü Aydın'ın, cinayet zanlısı olan gençle ortak yanları vardır. Aydın da görür görmez delice tutulduğu, kendisinden on dokuz yaş küçük olan Harika'yla evlenmek üzeredir. Harika'nın da genç ve güzel bir annesi vardır. Kaynanasını cinayete kurban giden hafifmeşrep kadına benzetir. Roman sonunda emniyet çalışanlarınca yürütülen soruşturmada Bostancı'da işlenen cinayete kurban giden kadının damadı tarafından öldürülmediği, gerçekte Buztaş Holding'in hissedarı Hadi Bey'in yeğeni Nejat tarafından öldürüldüğü ortaya çıkmıştır. Kadın Nejat'la ilişkisi sırasında ondan gebe kalır, Nejat onu istemeyince kadın amcasıyla birlikte kaçakçılık yaptığını polise söylemekle tehdit eder. Nejat'ın da kadını bu yüzden öldürdüğü yapılan soruşturma sonucu ortaya çıkar.

Bener'in **Sisli Yaz** romanında da polisiyenin önüne geçen yalnız, düzenli bir hayatı olmayan avukat Aydın'ın Bostancı'da işlenen bir cinayet çevresinde düzene bakışı, mutluluğu arayışı ve bu arayışlarının sonucunda uğradığı hayal kırıklığıdır.

2.2.2.Umudun Getirdiği Hayal Kırıklığı: Aydın

Aydın otuz beş yaşında, işinde son derece başarılı bir avukattır. Otuz beş yaşına kadar yaşamını kumar partilerinde, zengin bir çevre içinde geçirmiştir. Aynı zamanda danışmanlık yaptığı Buztaş Holding'in sahibi Hadi Bey'in eşi ve Aydın'ın eski arkadaşı olan Selma'yla da ilişkisi vardır. Ancak, Aydın yaşadığı bu düzensiz hayattan hiç memnun değildir. Bu yaşam biçimini amaçsız, çevresindeki insanları samimiyetsiz bulur:

Bu böyle sürüp gidemezdi. Silkinmesi gerekti, ama nasıl? Sıkılıyordu. Karaköy'deki yazıhanesinde, Kadıköy'deki çatı katında, annesiyle babasını görmeye gittiği zaman Suadiye'deki o küçük evde, kendisini sevmediği bir rolü oynamaya zorlanmış amatör bir tiyatro oyuncusu gibi hissediyordu. Ne yapabilirdi, nasıl değiştirebilirdi bu yaşam tarzını? (...) Bizimle birlikte Bodrum'a gel," demişti Murat. Onlarla gitmenin ne yararı olacaktı ki? İçecekler, tartışacaklar, tıkanacaklar, sarhoş olacaklar, şarkı söyleyecekler, sonra... Sonrası hep aynı³⁸.

İki yüzlü, özentili, ötekine öykünerek kendi kültürel değerlerini yitiren, yozlaşmış ilişkiler içinde kendi kişiliğini ve yaşadığı hayatı sorgulamaya başlayan Aydın, otuz beş yaşına kadar geçen zamanı boşa geçirdiğini düşünür. Bu farkına varış onda bir sıkışmışlık duygusu yaratır:

Allah kahretsin! diye söylendi yüksek sesle. Kendisini bir batağa düşmüş hissediyordu. Ya da hiçbir yanından ışık sızdırmayan karanlık bir hücreye kapatılmıştı. Çıkış yolu yoktu. Otuz beş yılı boşuna geçirmişti. Bir körden farksızdı³⁹.

³⁸ BENER, Erhan (2000), *Sisli Yaz*, Remzi Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul, s. 24.

³⁹ Age., s. 37-38.

Zaman harcadığını düşündüğü düzenin kalıpları dışına çıkıp bakmaya başladığında, belirli bir zaman içinde saplanıp kalmış hissine kapılır. Arkadaşlarından aldığı tepkiler de bu düşüncesini güçlendirir. O, artık akıp giden zamana ayak uyduramaz olmuştur.

Aydın bu süreçte özgürlüğün değerini daha iyi anlayacaktır. Yozlaşan bir kültür içinde yaşayageldiği alışkanlıkların dışına çıktığında özgürlüğünü yeniden kazanmayı ister. Daha önce ait olduğu toplumun var ettiği kuralların “yaşam boyutlarını daralttığını fark ettiği zaman anlıyordu özgürlüğünü yitirmiş olduğunu.”⁴⁰ Başka bir ifadeyle Aydın, insanı koşullandıran, hep aynı şeyleri yapmasına neden olan ve insanları yaşam kavgasına iten düzeni sevmez. İnsanı tüketen, çaresiz bırakan bu yapı içinden çıkamayacağını da farkındadır:

Kahredici sığağa ve yüzlerden okunan tükenmişlik ve yorgunluğa karşın bu kadar insanı oradan oraya koşturan neydi? Yaşam kavgası, yaşamdan bir parçacık tat alma kavgası, ya da hiç. Alışkanlık, koşullandırılmışlık, dirençsizlik. Az sonra o da bu kalabalığın içine karışacak, itiş kakış ve bıkkınlık içinde sürüklenecek, onlardan apayrı ve özgür bir kişiliği olduğunu unutacaktı.”⁴¹

Kendisine ve giderek topluma yabancılaşır. İçinde olduğu yaşamın kaosundan bir kaçış yolu arar. Yalnızlıktan kurtulmak isteyen Aydın, özgürlüğüne düşkün olmasına rağmen yine de evlenmeyi düşünür. Çünkü ona göre evlilik, kurallarına uyulursa özgürlüğü sınırlandırmayabilir. Annesinin ısrarlarına dayanamayan, evliliğe de sıcak bakmaya başlayan Aydın, annesinin tanıştırdığı ve görür görmez âşık olduğu on altı yaşındaki Harika’yla evlenme kararı alır. Bu evlilikle Aydın, yalnızlıktan kurtulacağına ve yaşamak istemediği hayatı değiştireceğine inanır. Ancak bir süre sonra, acele almış olduğu evlilik kararından, kendisinden yaşça çok küçük bir kızla evlenmek istemesinden ve kaynanasından tedirginlik duymaya başlar:

Onu, kendisinden yirmi yaş küçük bir kızla birdenbire evlenmeye karar verdirecek bir çılgınlığa sürükleyen beklenmedik tutkusuydu kuşkusuz tedirginliğinin nedeni; belki de, ne şekilde hitap edeceğini bir türlü kestiremediği, bu hemen hemen kendi yaşındaki genç anneydi. Belki annesinin telaşıydı. Belki, içinde allak bullak olan, otuz beş yılın çözültisi bir düzen alışkanlığıydı.”⁴²

Aydın’ı asıl tedirgin eden, onu bir çıkmaza ve çelişkiye düşüren genç ve güzel bir kadın olan kaynanası Şaziye Hanım’dır. Bu tedirginliğin kaynağını da Bostancı’da işlenen bir cinayetin kendi yaşamıyla benzerlik taşımasıdır. Cinayete kurban giden kadın da kaynanası kadar güzel ve genç bir kadın olup damadını baştan çıkarmış ve onunla birlikte olmuştur. Karşılaştığı bu durum Aydın’ı ister istemez iki kadın arasında benzerlikler kurmaya zorlar ve bitmek bilmez bir kuşkuya iter. Aydın’ın yaşadığı bu tedirginlikler onun ulaşmak istediği mutluluğa giden yolları kapatır ve onu bilinmez bir çıkmaza sürükler. Yaşadığı bu karmaşık duygulardan sonra mutluluğu yanlış yerde aradığını düşünür:

Bunların hiçbirisi yeterli değildi, kendisini mutlu sayması için, biliyordu. Mutluluk, aslında bir inanç sorunuydu galiba. İnanmaksa, kabul edilen dışında, insanın başka her türlü düşünceden, matematikten, kendisini soyutlaması demekti. Nedenleri araştırmamak, geleni olduğu gibi alıp, benimsemek demekti. Özellikle son zamanlarda kendisini sürekli olarak mutsuz hissetmesi, bu oyunu artık doğru dürüst oynamayı becerememeye başlamasından ileri gelmiyor muydu?”⁴³

Romanın sonuna doğru, Aydın’ın acele alınmış evlilik kararından, genç ve çekici kaynanasından duyduğu tedirginlik ve kuşkuvarın yersiz olmadığı anlaşılır. Kaynanası Şaziye Hanım Aydın’ın tahmin ettiği gibi ona yakınlaşmaya çalışır. Evlenmek istediği Harika ise,

⁴⁰ Age., s. 40.

⁴¹ Age., s. 49-50.

⁴² Age., s. 77-78.

⁴³ Age., s. 180.

evlendikleri günün ertesi günü ilişkisi olduğu Şahap'la birlikte kaçar. Yaşamak zorunda olduğu karanlık çıkmazlar içinde, gördüğü umut ışığına gitme cesaretini göstermesine rağmen başarılı olamayan Aydın, büyük bir hayal kırıklığı yaşar. O, kendisine umut olan Harika aracılığıyla tüm hayatını değiştirmeyi düşünüp yalnızlığına son vermeyi amaçlarken elinde kalan son umudunu da kaybeder.

2.3.Eski Dostlar

2.3.1. Romanın Kurgusu

Erhan Bener'in ölümünden kısa bir süre önce tamamlayabildiği, son romanı olan **Eski Dostlar**'da, İstanbul'un ünlü tarihi oteli olan Büyük İstanbul Palas Otelinin egzotik odalarının birinde işlenen Mario Albükerk cinayeti ve emniyet güçleri tarafından bu cinayeti kimin ya da kimlerin işlediğini bulma çabası anlatılır.

Kötü bir kişiliğe sahip olan ve çevresinde bulunan bütün insanlara zararı dokunan, insanların büyük bir tiksinti ve nefretle baktığı, otelin eski sahiplerinden Mario, yıllar önce Büyük İstanbul Palas otelinde karıştığı bir suikast yüzünden – işlediği suçu yine aynı otelde çalışan tamirci Şehmuz Usta'nın üzerine atarak – apar topar yurtdışına kaçmak zorunda kalır. Ancak bir gün aniden çıkıp otele geri döner. Onun geri gelmesi başta otelin müdürü Kamil Bey, tamirci Şehmuz Usta, otelin eski halkla ilişkiler müdürü Kadri Bey ve otelin devamlı müşterilerinden biri olan işadamı Tahir Bey tarafından hiç hoş karşılanmaz. Çünkü hepsinin Mario ile yaşadıkları kötü hatıraları vardır. Mario, otele geldiğinin ertesi günü oda hizmetçisi Feride tarafından odasında ölü bulunur. Mario'nun kanlar içinde odasında yattığını gören otel çalışanları durumu acilen Beyoğlu Emniyet Amirliğine bildirirler. Yapılan ihbar üzerine olay yerine gelen Emniyet Amiri Başkomiser Ahmet Ziya ve stajyer Leyla, olayı incelemeye başlarlar. Ancak Mario'nun kötü bir adam olması ve neredeyse her türlü pis işe karışması Emniyet güçlerinin işini zorlaştırır. Çünkü böyle bir adamın çokça düşmanı vardır. Fakat, titizlikle yürütülen soruşturma sonucunda Mario'nun kafatasındaki kırığa otel tamircisi Şehmuz Usta'nın kafasına vurduğu İngiliz anahtarının neden olduğu, otel müdürü Kamil Bey'in Mario'yu dövmesi sonucu vücudunda hasar oluştuğu, burnundaki kırığa otelin eski halkla ilişkiler müdürü Kadri Bey'in yol açtığı ve karnındaki yaranın da işadamı Tahir Bey tarafından açıldığı tespit edilir. Yapılan tüm sorgulara rağmen Mario'nun ölüm sebebi bir türlü anlaşılamaz. Bu belirsizliğe savcıyı arayan adli tabip son verir. Mario'nun ölmesine neden olan vücudundaki kırıklar ya da yaralar değildir. Kronik kalp hastasıdır ve kalp sektesinden ölmüştür.

Erhan Bener'in, **Eski Dostlar** romanı, **Loş Ayna** ve **Sisli Yaz** romanına nazaran, gerek olay örgüsü gerek mekan gerekse seçilen insan tipleri ve özellikle gerilim ögesinin metnin başından sonuna kadar korunması bakımından polisiye romanın geleneksel yapısına sahip olmakla birlikte, romanın temel sorunsalı Mario cinayeti değildir. Romanda işlenen cinayet ekseninde; yarım kalan bir aşk konu edilir. Roman kahramanlarından güzellik kraliçesi Safiye (Sofia), Kamil Bey ve işadamı Tahir Bey arasındaki geçmişe dayalı sırlar, Mario'nun ölmesiyle yıllar sonra ortaya çıkar.

Tahir Bey, sahip olduğu kadını kaybettikten sonra kendi kabuğuna çekilmesi ve yalnızlığı tercih etmesiyle dikkat çeker. Romanda, Tahir Bey aracılığıyla sonsuz bir aşka ve bireyin yalnızlığına değinilir.

2.3.2. Aşka Adanmış Bir Ömür: Tahir Bey

Tahir Bey, orta yaşın üzerinde Kanada'da yaşayan bir işadamıdır. Yaşına göre dinç, yakışıklı ve karizmatiktir. Yaklaşık yirmi küsur yıl önce Büyük İstanbul Palas oteline geldiği zaman Sofia adında bir Rum kızı ile tanışır ve âşık olur. Kendisiyle evlenmek istediğini söyler ve kendi aralarında nişanlanırlar. Tahir Bey ailesinin bu evliliğe karşı çıkacaklarını bildiği için onları ikna etmek için Kanada'ya gittiği sırada arkadaşından Sofia'nın bir motor kazası sonucu denizde

boğulduğu haberini alır. Gazetede de bu olayın haberini görünce bütün dünyası yıkılır ve hayata karşı tüm umutlarını yitirir.

Sevdiği ve hayatını birleştirmeyi düşündüğü Sofia'yı kaybettikten sonra hayata küsen ve kendini dış dünyaya kapatıp iç dünyasına çekilen Tahir Bey, artık geride kalan hatıralarla yaşamını sürdürmektedir:

Gözlerini tavanın bir köşesine dikmiş, ağırlı düşünceler içindeymiş gibi kaşlarını çatmıştı. İstanbul'a hep bu tarihlerde gelir, bunu bilen Kamil Bey, bu odayı onun için hazırlatırdı. Yirmi yıl boyunca, bir türbeyi tavafeder gibi ta Kanada'dan kalkıp buraya, bu otele, bu odaya gelirdi. Yirmi yıl önce bu odada, onunla ilk olarak, sakıncasız, kaygısız, birlikte olmuşlardı. Sonra işte o uğursuz kaza... Anıların ağırlığı soluğunu kesiyordu⁴⁴.

Sevdiğinin yıllar geçmesine rağmen bir gün geri gelebileceği umudunu hiçbir zaman yitirmeyen Tahir Bey, kendi iç dünyasında hayali bir Sofia yaratmış ve onunla yaşamını sürdürmüştür. Bu yüzden hiç evlenmemiş, kendisini her şeyden soyutlamıştır:

İçini çekti. Mantıklı olsun, olmasın, onun burada, bu otelde, her an, hem de yıllar önceki gibi, hiç değişmeden, ısıltılı bakışları, bir meleği andıran tapılası yüzüyle karşısına çıkabileceği düşüncesiyle yaşamamış mıydı? Bu umut adeta onu yaşama bağlayan tek beklenti olmuştu. Aradan geçen yirmi yıl boyunca içinde kapalı bir yaşam sürdürmüştü. Annesinin bütün ısrarına, yalvarmasına karşın evlenmeyi düşünmemişti. Ne zaman bir genç kızla yakınlık kursa hemen aklına o geliyor, kendisini sevgilisine ihanet etmiş hissediyordu⁴⁵.

Güzelliği karşısında büyüldüğü Sofia'ya hep sadık kalan Tahir Bey, Sofia'ya olan özlemini her yıl İstanbul'a gelip anılarını tekrar yaşayarak gidermeye çalışır:

İşte, o zamandan beri her yıl, Sofia ile tanıştığımız tarihlerde İstanbul'a gelir, bu otelde kalırım. Onunla son kez baş başa yemek yemiştik otelin lokantasında. Her gelişimde, o son yemekte bu otelin lokantasında yediğimiz yemekleri yer, o şarapları içerim. Karşımda oturuyormuş gibi, onun için de servis yaptırırım. Mezarı bulunmadığı için, Büyükkada'ya gider, denize çelenk bırakırım. Evet, bu benim için, yıllardan beri aksatmadığım kutsal bir ayin gibidir...⁴⁶.

Tahir Bey, kendisini ütöpik bir dünya içine hapsedmiştir. Derinden bağlı olduğu, kopamadığı Sofia'yla tamamlayamadığı hayatı, onun hayaliyle gerçekleştirmek ister. Çünkü bu dünyada onun nefes alabilmesinin tek sebebi Sofia'dır ve onu hayal dünyasında da kaybetmek yaşamını anlamsız kılacaktır.

Sonuç

Cumhuriyet dönemi yazarlarından ve edebiyatın farklı alanlarında kırka yakın eser yazmış olan Erhan Bener, yirmi beş roman kaleme almış ve yazdığı romanlarda bireylerin yaşam hikâyelerini okuyucuya sunarken polisiye kurgudan yararlanmışır.

Türk romanında edebiyatla polisiyeyi birleştiren yazarların başında gelen Erhan Bener⁴⁷, suç kurgusunu kullanırken bireyin iç dünyasını açığa çıkarmayı amaçlar. Onun romanlarında bireyin başatlığı esastır ve bu tavır onun polisiye romanlarında da değişmez bir özellik olarak karşımıza çıkar. Bener, “insancıl estetikten ödün vermeyerek ve bu estetik sayesinde roman

⁴⁴ Age., s. 89-90.

⁴⁵ Age., s. 51.

⁴⁶ Age., s. 252.

⁴⁷ Yazarın polisiye kurguya sahip romanları: Loş Ayna (1960), Kedi ve Ölüm (1961), Ara Kapı (1962), Baharla Gelen (1969), Yalnızlar (1977), Hızır Doktor (1981), Böcek (1982), Sisli Yaz (1984), Gece Gelen Ölüm (1993), Eski Dostlar (2008).

kişilerinin cinsellik dahil bütün günlük yaşayışlarını" yansıtarak polisiyenin geleneksel kurgusunu sarsar. Başka bir ifadeyle, polisiye kurguda gerilim ögesi sonuna kadar korunur ve suçlunun bulunmasıyla polisiye romanın üstlendiği problem/sorunsal biter. Erhan Bener ise, polisiye roman mekanizmasını korumakla birlikte, salt suçlunun peşine düşen algıyı değiştirir bir bakıma. İç konuşmalarla ve kimi zaman başvurduğu bilinç akımı yöntemi ile bireyin bilincini ön plana çıkarır.

Yazar, polisiye kurgusuyla öne çıkan **Loş Ayna**, **Sisli Yaz** ve **Eski Dostlar** adlı romanlarda ele aldığı bireylerin yaşamlarını işlenen bir cinayet etrafında anlatır. Bener'in romanlarında cinayet kurgusu karmaşık bir yapı göstermez. Suçlu ya da sanık(lar) karakteristik özellikleri ve psikolojileriyle okuyucuya tanıtılır. Ancak, yazarın incelemiş olduğumuz romanlarında her zaman suçu işleyen kişinin psikolojisine yer verilmediği dikkati çeker. Yazar kimi zaman romanın diğer kişilerinin psikolojisine de geniş bir şekilde yer verebilir. Bu tavır açıkça yazarın bireyi ele alma çabasının bir sonucudur.

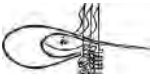
İşlenen her suçun bir nedeni olduğu gibi, Bener'in romanlarında da işlenen cinayetlerin bir nedeni vardır ve romanların sonunda bu nedenler suçluların itirafları aracılığıyla okuyucuya iletilir. Her üç romanda da suçlu ya da sanık(lar) cinayeti daha çok içinde bulundukları psikolojinin etkisiyle işler. **Loş Ayna** romanında Selçuk ve İlhan yaşadıkları kıskançlık sonucu Mahide'nin ölümüne yol açarken, **Sisli Yaz**'da Nejat, içinde bulunduğu çıkmazdan kendini kurtarmak amacıyla cinayeti işler. **Eski Dostlar** romanında ise, sanığın ölen Mario'dan intikam almak için cinayete teşebbüs ettiğini görürüz.

Toplumsal çözölmüşlüğün ve yozlaşmışlığın yaşandığı kalabalık içinde kendi özgürlüğünü yaşamaya çalışırken tutsağı olduğu tek başınlığın yarattığı acıyı duyumsayan yazarın amacı, kişilerin yaşadığı yabancılaşmayı anlatmak ve bunu anlatırken de polisiye kurgudan yararlanarak romanlarına akıcılık kazandırmaktır. Erhan Bener, bireyin trajedisini polisiye bir yapı içinde sunmayı tercih eden tavrıyla, polisiye türünün geleneksel çizgisinin dışına çıkarak özgün bir duruş sergiler.

KAYNAKÇA

- ANDAÇ, Feridun (2004), **Erhan Bener'in Dünyasına Yolculuk**, Dünya Kitapları, İstanbul.
- BELGE, Murat (1994), "Polis Romanları", **Edebiyat Üstüne Yazılar**, YKY, İstanbul.
- BENER, Erhan (2000), **Loş Ayna**, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BENER, Erhan (2000), **Sisli Yaz**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BENER, Erhan (2000), "Roman Anlayışım ve Romanın Geleceği Üzerine", *Dil Dergisi*, S. 90, s. 34-37.
- BENER, Erhan (2009), **Eski Dostlar**, 2. Basım, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- BUDAK, Selçuk (2000), **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- DOLUN, Müge (1995), "Erhan Bener 50. Yazın Yılında Genç Bir Yazarın İlk Söyleşisi", *Çağdaş Türk Dili*, s. 92-93.
- ECEVİT, Yıldız (2006), **Türk Romanında Postmodernist Açılımlar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- EROĞLU, Yelda (2009), "Ölümü Nesneleştiren Edebiyat: Polisiye", *Kitap Zamanı*, S. 41, s.21.
- FETHİ NACİ (2007), **Yüz Yılın Yüz Romanı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- TURAN, Güven (2005), "Nasıl, Neden Kim?", *Kitaplık*, S.81, s. 79-82.

- MORAN, Berna (2010), “Bir Cinayet Romanı ve Postmodern Polisiye”, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAZYEK, Hakan (2002), “Türk Romanında Postmodernist Yöntemler ve Yönelimler”, *Hece Dergisi*, Türk Romanı Özel Sayısı, S.65-67, s.493-506.
- TODOROV, Tzvetan (2000), “The Typology of Detective Fiction”, In Lodge, D. & Wood, N. (Ed.), *Modern Criticism and Theory* (2nd ed.) (137-144), Essex: Pearson Education.
- ÜMİT, Ahmet (1995), “Polisiyenin Vazgeçilmez Keyfi”, *Cumhuriyet Kitap*, Haziran, s.16.
- ÜYEPAZARCI, Erol (1997), **Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes** (Türkiye’de yayınlanmış çeviri ve telif polisiye romanlar üzerine bir inceleme 1881- 1928), Göçebe Yayınları, İstanbul.
- VANONCINI, Andre, (1995), **Polisiye Roman**, çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul.
- WILSON, Edmund (2006), “Roger Ackroyd’u Kimin Öldürdüğü Kimin Umrunda”, *Kitap-lık*, S.81, s.106-110.
- YETKİN, Suut Kemal (1995), “Polis Romanları”, *Milliyet Sanat*, nr. 115, s. 9-10.

TÜRKÇEDE İSİM CÜMLELERİNDE NESNE*

*Bağdagül MUSA***

ÖZET

Türkçede yüklem cinsine göre isim cümleleri ve fiil cümleleri olmak üzere iki tür cümleden bahsetmek mümkündür. Türkçe cümlelerin temel unsuru yüklem ve fiil cümlelerinde bir fiil, isim cümlelerinde de bir isim veya isimleşmiş bir unsur olmak üzere yüklem mutlaka bulunur. İsim cümlelerinin yüklemi isim soyundandır. Özne ve yüklemden başka cümle unsurları ise nesne, yer tamlayıcıları ve zarftır.

Nesne, malum olduğu üzere fiilin doğrudan doğruya tesir ettiği nesneyi veyahut da şahsı karşılayan cümle unsurudur. Fiille ekli veya eksiz daima yükleme hâli ile bağlanır. Buna bağlı olarak da nesneyi iki türe ayırmak mümkündür. Yükleme hâli ekini alan nesnelere “belirli nesne”; yükleme hâli ekini almayan nesnelere ise “belirsiz nesne” adları verilmektedir. Belirli nesnenin yerinin belirsiz nesneye nazaran daha esnek olmasına karşılık, belirsiz nesnenin yeri sabit olup, daima yüklem hemen önüdür. Nesne yapı itibarı ile tek kelimeden oluşabildiği gibi, kelime grupları şeklinde de olabilir. Aynı cümlede belirli veya belirsiz şeklinde aynı cinsten olma şartı ile birden fazla nesnenin bulunabilmesi, nesnenin bilinen diğer özellikleridir.

Cümlede nesnenin bulunması fiile ve bu fiilin geçişli olmasına bağlıdır. Fiil ihtiva etmediği için isim cümlelerinde nesnenin bulunması mümkün değildir. Dolayısıyla Türkçede isim cümlelerinde nesne yoktur. Türkçe dil bilgisi kitaplarında yaygın olan görüş budur.

Ancak tarafımızdan yapılan araştırmalar, bu görüşün doğru olmadığını, bazı isim cümlelerinin de nesne aldığını göstermektedir. Söz konusu makalede isim cümlelerinin nesne aldıkları durumlar örneklerle pekiştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: söz dizimi, isim cümlesi, cümle unsurları, nesne, geçişli fiil

* Bu makale, 24-28 Eylül 2012 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen VII. Türk Dil Kurultayı’nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr. The University of Jordan, El-mek: bagdagulmussa@gmail.com

DIRECT OBJECT IN NOMINAL SENTENCES IN TURKISH

ABSTRACT

There are two types of sentences in Turkish according to the type of predicate: nominal sentences and verbal sentences. In the Turkish sentence the basic component is a predicate; sentences do not hold without predicates. The predicate of verbal sentences is a verb while the predicate of the nominal sentence is a noun. The other components of the Turkish sentence, other than the subject and predicate- the main parts of the sentence- are the direct object, the indirect object, and the adverb.

Direct object is a component in a sentence which refers to the person or thing receiving the action of a transitive verb. The accusative case is the grammatical case used to mark the direct object In Turkish. If the object is specific it takes -(y)i suffix, but if the object is non-specific this suffix is not used. According to this there are two types of objects: definite and indefinite objects. Sometimes direct objects are single words; other times they are phrases or clauses.

The direct object occurs in a sentence whenever the verb is transitive. Since nominal sentences in Turkish do not have verbs at all, it is impossible for a nominal sentence to have a direct object.

Despite this widespread view of nominal sentences, our studies show that some types of nominal sentences in Turkish contain a direct object. The aim of this article is to demonstrate in examples how and in what instances nominal sentences in Turkish can have direct objects.

Key Words: syntax, noun sentence, sentence elements, object, transitive verbs

Giriş

Bilindiği gibi fiil cümlelerinde nesnenin bulunup bulunmaması fiillerin geçişli veya geçişsiz olmasına bağlıdır. Geçişsiz fiil ile kurulan cümlelerde hareket veya iş özneye yönelik olduğu için bu tür cümlelerde nesnenin bulunmadığı; geçişli fiil ile kurulan cümlelerde ise hareket veya iş nesneye yönelik olup onu etkilediği için bu tür cümlelerin yüklemının nesne istediği malumdur. Dolayısıyla nesnenin sadece fiil cümlesinde, özellikle de yüklemi geçişli olan fiil cümlelerinde bulunabileceği hükmüne varılır. Fiil cümlelerinde durum böyle iken fiilin hiç yer almadığı isim cümlelerinde nesne aramak doğru olur mu? Veyahut Muharrem Ergin'in ifade ettiği gibi, fiil unsurunu ihtiva etmesi sebebiyle isim cümlesinin de bir fiil cümlesi olduğunu veya onun fiil cümlesinin hususî bir şekli olduğunu (Ergin, 1984: 403) kabul edersek isim cümlelerinde nesne aramak ne kadar doğru olur?

Cümledeki unsurların sayısı yazardan yazara, kitaptan kitaba farklılık arz eder. Bazen nesnenin ve yer tamlayıcısının tek cümle unsuru altında birleştirilmesine bağlı olarak cümle unsurlarının sayısı dörde indirildiği hâlde, Türkçede bütün cümle unsurlarının bulunduğu bir fiil cümlesinde özne, yüklem, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf olmak üzere beş cümle unsuru vardır. İsim cümlesinde ise nesnenin dışında diğer cümle unsurları bulunur. Bazı fiil cümlelerinde, özellikle yüklemi geçişli fiil olan fiil cümlelerinde özne ve yüklem kadar önemli cümle unsuru sayılan

nesnenin¹ isim cümlelerinde hiç bulunmaması, isim cümlesinin sadece vasıf, oluş veya durum bildirmesi ve isim cümlesinin yüklemının isim soyundan olması gibi sebeplere bağlanmaktadır. Nesnenin cümlede bulunabilmesinin tek şartı, cümleinin yüklemının geçişli fiil olmasıdır. Bugüne kadar yazılagelmiş dil bilgisi veya cümle bilgisi kitaplarında cümle unsurları ve nesne bu şekilde anlatılır. Sadece *birine bir şey borçlu olmak* örneğinde görüldüğü gibi, birleşik fiilin yardımcı fiil kısmının düşmesi sebebi ile “borçlu” şeklinde bir isimle kurulan isim cümlelerinde nesnenin bulunabileceğini ileri süren birkaç çalışma dışında², Türkçenin gramerinde isim cümlelerinde nesnenin bulunamayacağı görüşü yaygındır.

Ancak tarafımızdan yapılan araştırmalar bunun böyle olmadığını, içinde nesne bulundurabilen isim cümlelerinin sadece “*borçlu*” kelimesi ile kurulan isim cümleleriyle sınırlı kalmadığını ortaya koymaktadır.

İsim Cümlelerinin Nesne Aldığı Durumlar

İsim cümlelerinin nesne aldığı durumlara geçmeden önce isim cümlelerinin yüklemının soyu ile ilgili konuya açıklık getirilmelidir. Malum olduğu üzere isim cümlesinin yüklemi isim soyundandır. Ancak yüklemi isim-fiil veya sıfat-fiil olan isim cümlelerinin mevcudiyetini de göz önünde bulundurmamak gerekir. Yüklemi isim-fiil veya sıfat-fiil olan cümleler isim cümlesi olarak kabul edildiğinde, “*borçlu*” kelimesiyle yapılan cümleler ve “*akkuzatif grubu*” (Ergin, 1984: 397) ismi verilen yapılar göz önünde bulundurulduğunda “İsim cümlesinde nesne bulunmaz” şeklinde kesin hükme varmanın pek doğru sayılmadığı ortaya çıkar. Bütün bunlardan hareket ederek isim cümlelerinde nesnenin bulunduğu durumları şöyle sınıflandırmak mümkündür:

1. Yüklemi “*borçlu*” kelimesiyle yapılan isim cümlelerinde nesne bulunur. Rasim Şimşek (1987: 132) bu tür nesneli isim cümlelerine “çok özel kuruluşlu bir tümce” derken, P. İ. Kuznetsov (1972: 96-97) bu tür cümleleri, “yükleme hâlinin “yanlış” kullanıldığı durumlar” çerçevesinde; Nurettin Demir (2006: 210) “birleşik fiilin fiil ögesinin düşmesiyle isim cümlesi durumuna gelen cümleler” şeklinde değerlendirmektedir. Bu tür isim cümleleri, bazı dil bilimcilerin de kabul ettiği gibi nesne unsurunun bulunduğu tek isim cümlesidir. Muhtemelen başlangıçta Osmanlıcadaki “*Ben sizin medyun-u şükranınızım*” şeklindeki isim cümlelerinin tercümesi olarak “*Size şükran borçluyum*” şeklinde dilimize giren yapı, zamanla sadece “*şükran*” veya “*teşekkür*” kelimeleriyle sınırlı kalmayıp diğer kelimelerle de birleşerek kullanım alanını genişletmiştir. Örnekleri aşağıdadır:

(1) *Çeşitli belgelerden alıntı yapmama izin verdikleri için aşağıdakilere de teşekkür borçluyum.* (BSVB, XI)

borçluyum: yüklem

(*ben*): gizli özne

teşekkür: nesne

aşağıdakilere de: yer tamlayıcısı

çeşitli belegelerden alıntı yapmama izin verdikleri için: zarf

¹ H. İbrahim Delice (2007: 141-145), Türkçede cümleinin bir kurucu ve iki tamamlayıcı olmak üzere üç temel ögesi bulunduğunu ileri sürerek nesneyi cümleinin tamamlayıcı temel ögesi saymaktadır.

² Leylâ Karahan, Türkçede Söz Dizimi-Cümle Tahlilleri, Akçağ yayınları, Ankara, 1999, 6. baskı, s. 69; Demir N., Yılmaz E., *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker, Ankara, 2006, 3.baskı, s.210; Rekin Ertem, Lise Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili, 3, Ders kitabı, Serhat yayınları, İstanbul, 2001, s. 78., Fatma Özkan, Bağdagül Musa, “Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi”, bilig, 30.sayı, 2004, s. 120; Selma Gülsevin, “Geçişli Fiillerle Kurulmuş “Deyimleşmiş Birleşik Fiiller”in Yüklem Olduğu Cümlelerde Nesne Meselesi”, Turkish Studies, Sayı 6/1 Kış, 2011, s. 1182

(2) *Kitabın müsveddeleri hocam Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından titizlikle gözden geçirildi. Kendilerine teşekkür borçluyum.* (Karahan, 1999: Önsöz)

borçluyum: yüklem

(ben): gizli özne

teşekkür: nesne

kendilerine: yer tamlayıcısı

(3) *Atı ve umumî olarak atlı çoban kültürünün esas unsurlarını, ilk İndogermenler, eski Türklere borçludur* (Rasonyi 1971: 6/ Balcı, 2011: 29)

borçludur: yüklem

ilk İndogermenler: özne

atı: nesne

atlı çoban kültürünün esas unsurlarını: nesne

eski Türklere: yer tamlayıcısı

umumî olarak: zarf

(4) *Başarımı düzenli çalışmaya borçluyum.* (Lâle Türkçe, 2, 2011: 102)

borçluyum: yüklem

(ben): gizli özne

başarımı: nesne

düzenli çalışmaya: yer tamlayıcısı

2. Yüklemi genellikle isim-fiil ve nadiren de sıfat-fiil olan cümlelerde nesne bulunur.

(1) *Ey Türk istikbâlinin evlâdı! İşte, bu ahvâl ve şerâit içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır.* (Atatürk)

(2) *Bu vatan toprağın bağrında*

Sıra dağlar gibi duranlarındır

Bir tarih boyunca onun uğrunda

Kendini tarihe verenlerindir. (O. Şaik Gökyay, Bu Vatan Kimin/ Karahan, 1999: 107)

Bu tür isim cümlelerinin nesnesi, cümle tahlillerinde ayrı bir cümle unsuru olarak değil yüklem içinde değerlendirilmektedir. İsim-fiillerin ve sıfat-fiillerin aslında fiil unsuru taşıdıkları için fiilimsilerle kurulan isim cümlelerinin bünyesinde nesne bulundurmalarının tabii olduğunu, ancak bu tür nesnelerin ayrı bir cümle unsuru olarak değil birleşik yüklem içinde değerlendirilmesi gerektiğini öne sürenler olabilir³. Cümle unsurlarının hangi kelime türü olduğu

³ Nitekim Türk Dil Kurultayı'nda Nurettin Demir'in müzakere esnasında serrettiği görüşler bu yöneydi.

değil cümledeki görevleri önemlidir. Eğer kelimelerin aslı önemli olsaydı o zaman isimler sadece özne, nesne ve yer tamlayıcısı olur, fiiller de sadece yüklem olurdu.

Ancak söz konusu cümleler fiil cümlelerine dönüştürüldüğünde durumun değiştiğini unutmamak gerekir. Meselâ, *Ey Türk istikbâlinin evlâdı! İşte, bu ahvâl ve şerâit içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır* cümlesi, *Ey Türk istikbâlinin evlâdı! Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtar* şeklinde fiil cümlesine dönüştürülseydi, *kurtar* fiili cümle yüklemi (fiili), *Türk istiklâl ve cumhuriyetini* ise nesnesi olarak değerlendirilirdi.

Fiil cümlesinde pekâlâ nesne olarak değerlendirilebilen aynı unsurun isim cümlesine gelince birleşik yüklem içinde değerlendirilmesinin sebebinin, yaygın olan “isim cümlelerinde nesne bulunmaz” görüşünden ileri geldiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla söz konusu cümleleri aşağıdaki gibi tahlil etmek de mümkündür:

Birinci örnek:

kurtarmaktır: yüklem (isim-fiil şeklindedir)

vazifen: özne,

Türk istiklâl ve cumhuriyetini: nesne

bu ahvâl ve şerâit içinde dahi: zarf

işte: cümle dışı unsur

Ey Türk istikbâlinin evlâdı: cümle dışı unsur

İkinci örneğin ikinci cümlesi:

verenlerindir: yüklem

(bu vatan): ikinci cümlede gizli özne

bir tarih boyunca onun uğrunda: zarf

kendini: nesne

tarihe: yer tamlayıcısı

Yüklemi isim-fiil veya sıfat-fiil olan isim cümlelerinin diğer örnekleri ise aşağıya alınmıştır:

(3) *Asıl sorun, acı çekme pahasına, insanın kendini iyiliğe zorlaması*. (KSD, 262) cümlesinin yüklemi, *-ma* ekiyle yapılan bir isim-fiildir. Tahlili aşağıdadır:

insanın zorlaması: yüklem

asıl sorun: özne

kendini: nesne

iyiliğe: yer tamlayıcısı

acı çekme pahasına: zarf

(4) *İlim ilim bilmektir*

İlim kendin bilmektir (Yunus Emre) mısralarında iki cümle vardır ve birincisinde belirtisiz nesne, ikincisinde de belirtili nesne olmak üzere ikisinde de nesne mevcuttur:

Birinci cümle:

bilmektir: yüklem (isim-fiil biçiminde)

İlim (birinci kelime): özne

ilim: (ikinci kelime) nesne (belirtisiz)

İkinci cümle:

bilmektir: yüklem (isim-fiil biçiminde)

İlim: özne

kendin(i): nesne (belirtili)

(5) *Meğer bu hocamı son görüşüm imiş* (NK, 13) cümlesinin yüklemi, *-ış* ekiyle yapılan bir isim-fiildir. Tahlili aşağıdadır:

görüşüm imiş: yüklem (İsim-fiil şeklindedir)

bu: özne

hocamı: nesne

son: zarf

Meğer: cümle dışı unsur

(6) *Bana cefâ ediyorlar bilmem nedendir?*

Benim korkum senden değil kaderimdendir.

Herkes bana deli diye gülüp geçiyor,

*Senin aşkın beni, kara gözlüm, deli edendir*⁴ dörtlüğünde dört cümle vardır.

Dördüncü cümle, *Senin aşkın beni, kara gözlüm, deli edendir* şeklinde bir isim cümlesidir⁵.

⁴ Orhan Gencebay'ın *Sevemedim Kara Gözlüm* şarkısından(<http://www.youtube.com/watch?v=InfltHuftl4>). Şarkı sözlerinde dörtlüğün özellikle bu kısımdaki *deli edendir* biçimindeki sıfat-fiil, birçok yerde *deli ediyor* şeklinde fiil olarak değiştirilmiştir. Şarkının sözünü yazan Orhan Gencebay'ın kendisinin bir televizyon programında açıkladığı gibi, bu mısranın aslı, *Senin aşkın beni, kara gözlüm, deli ediyor* değil, *Senin aşkın beni, kara gözlüm, deli edendir* şeklindedir. Orhan Gencebay böyle açıklama yapmasa bile, dörtlüğün kafiyesinden aslının *deli edendir* şeklinde olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

⁵ Zira dörtlüğün kafiyesi, değiştirilmiş şeklinde olduğu gibi **a a b b** değil, şarkının birinci dörtlüğünden de anlaşılabileceği üzere **a a b a** şeklindedir :

Sevemedim kara gözlüm seni **doyunca**
Hep kıskandım seni elden yıllar **boyunca**
Kuşlar gibi ikimiz bir **yuva kuralım**

deli edendir: yüklem (sıfat-fiil şeklindedir)

senin aşkın: özne

beni: nesne

kara gözlüm: cümle dışı unsur (hitap)

(7) **Galib olan bu iki ameliyeyi hüsn-i sûretle idare edendir.** (HBUKGM, 28)

idare eden: yüklem

Galib olan: özne

bu iki ameliyeyi: nesne

hüsn-i sûretle: zarf

Vecihe Hatipoğlu (1982: 134-135), *Türkçenin Sözdizimi* kitabında **Okulun bu iki öğretmenini birbirine tanıtılmaları çok garipti** örneğine yer vererek bunu “eylemsilerin nesne alışı” biçiminde değerlendirmektedir. Ancak bu örnekte isim-fiil, isim cümlesinin yüklemi değil, öznesi durumundadır. Aynı cümle, **Garip olan şey, okulun bu iki öğretmeni birbirine tanıtılmalarıdır** şeklinde değiştirilerek isim-fiilin yüklem olduğu bir isim cümlesi elde edilebilir.

Türkçenin zengin isim-fiil ve sıfat-fiil yapıları, özellikle geçişli fiille yapılan isim-fiilleri ve sıfat-fiilleri dikkate alındığında, bu tür isim cümlelerinin sayısını artırmak mümkündür.

3. Yükleme grubu⁶ gibi özel kuruluşlu yapılarla kurulan isim cümlelerinde nesne bulunmaktadır. Bu tür isim cümleleri, aslında yüklemi, bazen yardımcı fiilleri düşmüş bazen de yardımcı fiil almadan kullanılan Arapça kökenli kelimeler olan isim cümleleridir. Halit Çapın’ın kitabının adı olan **(1) Bay Alkol’ü takdimimdir** cümlesinin yüklemi, aslında yardımcı fiil kısmı düşmüş **takdim etmemdir** şeklinde bir isim-fiildir. Ancak Halit Çapın kitabının adında **takdim etmemdir** şekline **takdimimdir** şeklini tercih etmiştir. Cümlenin tahlili aşağıdadır:

takdimimdir: yüklem

(bu): gizli özne

Bay Alkolü: nesne

(2) Bu ümit, hareket ve tekâmülün inkârı değil, olan şeylerin Allah’ın emriyle vuku bulduğunu kabuldür. (MGY, 188) cümlesi, iki cümleden ibarettir. İkinci cümlenin cümle unsurlarını şöyle sıralamak mümkündür:

kabuldür: yüklem

Bu ümit: özne (ikinci cümlede gizli)

Ayırmasın Mevlâm bizi ömür **boyunca**

⁶ M. Ergin (*akkuzatif grubu*), age, s. 397; S. Eker (*belirtme grubu*), *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker yayınları, Ankara, 2005, 3.basım, s. 477; Z. Korkmaz (*yükleme grubu biçiminde kısaltma grubu*), *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 2009, 3.baskı, s. 359;

olan şeylerin Allahın emriyle vuku bulduğunu: nesne

(3) *Bir yiğit kişi Müslümanlığın nerede, neremizde bulunduğunu anlayabilecek kuvveti haiz mi?* (KRKKD: 2011)

haiz mi: yüklem

Bir yiğit: özne

Müslümanlığın nerede, neremizde bulunduğunu anlayabilecek kuvveti: nesne

(4) *Onun için aşk, hislerin kelimelerle israfı değil, Müzmtaz'ın ruhundaki fırtınaya olduğu gibi kendisini teslimdi.* (H, 164) cümlesi de iki cümleden ibarettir. İkinci cümlelerin tahlilini şu şekilde vermek mümkündür:

teslimdi: yüklem

aşk: özne (ikinci cümlede gizli)

kendini: nesne

Mümtaz'ın ruhundaki fırtınaya: yer tamlayıcısı

olduğu gibi: zarf

Tükçedeki *temin, tashih, takdim, tahkir, tatmin, teşrif, tesbih, tahmid, tehdit* şeklinde genellikle *tef'il* kalıbıyla; bazen *ikna, izah, ifşa, ispat* şeklinde *if'al* kalıbıyla; *müdafaa* şeklinde *müfaala* kalıbıyla; bazen *kabul (fa'ul), haiz* şeklinde *fa'il* kalıbıyla yardımcı fiilleri düşürülerek kullanılmakta olan; bazen de *müteakip* şeklinde *mütefa'il, muhtevi* şeklinde *müfte'i* kalıbıyla yardımcı fiilsiz sıfat olarak kullanılan ve mutlaka bir nesne isteyen çok sayıda Arapça kökenli kelimeler göz önünde bulundurulduğunda, içinde nesne bulunan isim cümlelerinin sayısı çoğaltılabilir:

- (1) *Tek bildiği şey, herkesi tenkittir.*
- (2) *İşi gücü beni tehdittir.*
- (3) *Önemli olan, bunu ispattır.*
- (4) *Bizi mutlu eden şey, töreni teşrifinizdir.*

(5) *Cenaze merasimi, ikinci namazını müteakiptir* gibi cümleler, hem mana hem yapı itibarıyla Türkçenin yapısına uygun olan ve nesne ihtiva eden isim cümleleridir. Sadece son cümle hariç olmak üzere bu cümlelerin tümünün yüklemeleri *tenkit etmektir, tehdit etmektir, ispat etmektir, teşrif etmenizdir* şeklinde isim-fiile dönüştürülebilirken; *müteakiptir* yüklemine *müteakip etmek* şeklinde isim-fiil yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Söz konusu kelimenin isim-fiilli hâli ancak *takip etmektir* şeklinde olabilir ki *Cenaze merasimi, ikinci namazını takip etmektir* gibi anlamsız bir cümle ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla söz konusu cümle, sözünü ettiğimiz yükleme grubuyla kurulan isim cümlelerinin güzel örneklerindendir.

Yükleme gruplarına, sadece isim cümlelerinde değil aynı zamanda fiil cümlelerinde de sık rastlanmaktadır. Türkçenin yapısı buna müsait olduğu için, aşağıda yükleme grubunu muhtevi fiil cümlelerini isim cümlelerine çevirmeye çalışacağız:

(6) *Din de insanı tashihe, onu ahlâk sahibi temiz bir varlık yapmaya çalışır.* (MGY, 288) şeklindeki bir fiil cümlesinde geçen *insanı tashih* yükleme grubuyla, *Din, insanı tashihtir* veya *Dinin yapmaya çalıştığı şey, insanı tashihtir* şeklinde muhtemel iki isim cümlesi kurmak mümkündür.

(7) “Örtmek”, “korumak”, “muhafaza etmek” anlamlarını da mündemiç olduğundan “yabgu”, “koruyan”, “muhafaza eden” anlamlarında bir sıfata bağlanabilir. (Balcı, 2011: 39) cümlesini *Yabgu (kelimesi), örtmek, korumak, muhafaza etmek anlamlarını da mündemiçtir* şeklinde kısaltmak ve isim cümlesine dönüştürmek mümkündür. Bu cümlede de yardımcı fiilli şekli mümkün değildir.

(8) ...*bu zihniyet, Avrupa merkezli kültür ve teknik üstünlüğün kesintisiz bir Avrupalı etkinliği olduğu iddiasını içkin bir düşünce, zihinsel bir tasarımdır.* (Balcı, 2011: 21) cümlesindeki *içkin* kelimesi, Arapça *muhtevi* kelimesinin karşılığı olarak günümüz Türkçesinde sık sık kullanılmakta ve görüldüğü gibi yükleme grupları oluşturmaktadır. Söz konusu cümleden, *Bu zihniyet, Avrupa merkezli kültür ve teknik üstünlüğün kesintisiz bir Avrupalı etkinliği olduğu iddiasını içkindir* şeklinde isim cümlesi yapılabilir. Bu cümle de yukarıda söz konusu olan *müteakip* örneğinde görüldüğü gibi “asıl” yükleme grubuyla kurulan isim cümlelerinden biridir. Zira ne *içkin* ne de onun Arapça karşılığı olan *muhtevi* kelimesini *içkin etmek* veya *muhtevi etmek* şeklinde *etmek* yardımcı fiiliyle bağlamak mümkündür.

(9) *Bunu sadece kendi merakını tatmin için yapıyordu.* (NK, 3)

(10) *Ayıbını telafi için bizi evine çağırdı* (NK, 43) fiil cümleleri ise,

Bizi evine çağırmasının sebebi, ayıbını telafi idi.

Bunu yapmasının sebebi, sadece kendi merakını tatmindir şeklinde isim cümlelerine dönüştürülürse Türkçenin yapısına pek de aykırı olmazdı.

(11) *Bu masal, bana aşkı; sevilen kadın için kendini feda etmek diye öğretti* (D, 18) cümlesinde ise zaten *Aşk, sevilen kadın için kendini feda etmek* şeklinde yüklemi isim-fiille yapılmış bir isim cümlesi mevcuttur. Söz konusu cümle *Aşk, sevilen kadın için kendini fedadır* şeklinde çok kolayca yükleme grubu içeren bir isim cümlesine dönüştürülebilir.

Söz konusu cümlelerin, yüklemeleri isim-fiil ve sıfat-fiil olan isim cümleleri gibi yüklemeleri isimleşmiş bir fiil olduğu için, nesne almaya meyilli olduğunu ve nesnelerinin münferit bir cümle unsuru olarak değil yüklem grubu içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunanlar olabilir. Leyla Karahan’ın (1999: 120) cümle tahlilleri arasında şu örnek vardır ve tahlili şu şekilde verilmiştir:

Acımak... Ben insan ruhlarındaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine kaniyim.

kaniyim: yüklem

ben: özne

insan ruhlarındaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine: yer tamlayıcısı

acımak: cümle dışı unsur

Yapı itibarıyla yükleme grubu içeren isim cümlelerine benzeyen bu cümlede bir yönelme grubu söz konusudur ve yer tamlayıcısı yüklem içinde değil, ayrı bir cümle unsuru olarak değerlendirilmektedir. Yönelme grubuyla kurulan isim cümlelerinde yer tamlayıcısı ayrı bir cümle unsuru olabilirken neden yükleme gruplarıyla kurulan isim cümlelerinde nesne ayrı bir cümle unsuru olarak değerlendirilemez? Yükleme grubunu oluşturan kelimelerin aslı fiil ise, *kani* kelimesinin aslı da fiildir. Nitekim aynı cümle, *Ben insan ruhlarındaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine kanaat getirmişim* şeklinde yardımcı fiilin getirilmesiyle bir fiil cümlesine dönüştürülebilir.

İster yükleme grubu, ister yönelme grubu, ister ayrılma grubu içeren isim cümleleri, aslında yardımcı fiilleri düşmüş fiil cümleleridir. Dolayısıyla ister isim-fiil ve sıfat-fiillerle, ister yükleme grubuyla kurulan cümleler, isim cümleleri olarak kabul ediliyorsa o zaman bu tür cümlelerde nesnenin de bulunabildiğini kabul etmek gerekir. Ama yüklemelerinin isimleşmiş fiilden olması sebebiyle tam anlamıyla bir isim cümlesi değilse, o zaman bu tür cümleler, fiil cümleleri ve isim cümlelerinden ayrı bir kategoride ele alınmalıdır.

4. En son olarak da Yunus Emre'nin *Aşkın aldı benden beni/Bana seni gerek seni* mısralarında geçen **Bana seni gerek seni** isim cümlesindeki *sen* zamirine gelen -i ekinin, Cemal Kurnaz'ın (2009: 147-160) ileri sürdüğü gibi, bir pekiştirme eki olabileceğini düşünmekle beraber bir önceki mısradaki *beni* zamiriyle aynı kafiyei oluşturan ve üsluptan kaynaklanan bir yükleme hali eki olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Zira bu tür kullanımın genellikle *sen*, nadiren de diğer şahıs zamirleriyle sınırlı kalması ve Yunus Emre'nin etkisinde kaldığı ileri sürülen şairlerin şiirlerinde geçen **Seni sana gerekse** veya **Beni size gerek ise** kullanımlarının aynı yapıya sahip olması, buna işaret etmektedir. Hâlbuki **Sofilere sohbet gerek/ Ahilere ahret gerek Mecnûnlara Leylâ gerek** mısralarında olduğu gibi, sair kullanımlarda **gerek**'le kurulan isim cümlelerinin nesne istememesi, Yunus Emre'nin Türkiye Türkçesinin ilk büyük şairi olarak böyle bir tasarrufta bulunduğunu düşündürmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, Türkçenin zengin isim-fiili ve sıfat-fiilli yapılarını, Arapçadan geçen ve genellikle **tef'il** kalıbıyla; bazen de **if'al**, **mütefa'il** kalıplarıyla yapılan isimlerini, **borçlu** kelimesiyle kurulan cümlelerini ve nihayet dilimizi ustalıkla kullanıp geliştiren dil sanatçılarımızın benzersiz üslûplarını göz önünde bulundurduğumuzda, nesnenin sadece fiil cümlelerinde değil isim cümlelerinde de kullanıldığını idrak etmek mümkündür. İsim-fiil ve sıfat-fiillerle kurulan isim cümlelerinin yüklemi hem Türkçe hem de Arapça kökenli fiillerle yapılırken, yükleme gruplarıyla kurulan isim cümlelerinde yüklem, **muhtevi** kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılan **içkin** gibi tek tük kelimeler hariç, genellikle Arapça kökenli kelimelerle yapılmaktadır. Dikkat edilmesi gereken önemli husus ise, yükleme grubuyla yapılan her isim cümlesinin, isim-fiille yapılan isim cümlesine dönüştürülebilmesidir. Özellikle **müteakip**, **muhtevi** kelimeleriyle kurulan isim cümleleri, yüklemi isim veya sıfat olan diğer isim cümleleri gibidir. Zira isim-fiille veya sıfat-fiille kurulan isim cümlelerinde **etmek** yardımcı fiili şeklinde de olsa bir fiil unsuru mevcutken, **müteakip**, **muhtevi** ile kurulan isim cümlelerinde yardımcı fiil unsuru bile yoktur. Diğer önemli husus, yükleme grubuyla yapılan isim cümlelerinin nesnesinin daima belirtili olmasıdır.

Bütün bunlardan hareketle, nesnenin, fiil cümlelerinde olduğu kadar sık kullanılmamakla beraber isim cümlelerinde de kullanıldığı dikkate alınmalı, *İsim cümlesinde asla nesne bulunmaz* şeklinde kesin hükme varılmamalıdır.

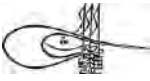
ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER VE KISALTMALARI

- MGY, ESAD, M (1967). Mekkeye Giden Yol, (çeviren: İhsan Babulluoğlu (Gevrek)), Yağmur Yayınları, İstanbul
- BSVB, FROMKİN, D (1993). Barışa Son Veren Barış, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, XI
- D, GÜNTEKİN, R.N (1986). Damga, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- HBUKGM, LAUZANNE, Stephane (Stefan LOZAN) (1331). Hastanın Başı Ucunda Kırk Gün Muharebe, (Çeviren Murat Çulcu), İstanbul, İfham Matbaası

- NK, ÖZEKE, A. D. (2000). Neyzenler Kahvesi-Bir Neyzenin Hatıraları, Pan yayıncılık, İstanbul, 1. basım
- KRKKD, ÖZEL, İsmet (2011). “Kül Rengiyim, Kül Kedisi Değil”(I), İstiklâl Marşı Derneği Portalı, 25 Haziran, <http://www.istiklalmarsiderneği.org.tr/Yazi.aspx?YID=450&KID=1>
- H, TANPINAR, A. H. (2000). Huzur, İstanbul, 10.baskı
- KSD, YURDAKUL, A. (1994). Korsanın Seyir Defteri, Bilgi yayınevi, Ankara, 2. basım

KAYNAKÇA

- BALCI, Mustafa (2011). Türkçe-Farsça İlişkileri, Çizgi kitabevi, Konya,
- BANGUOĞLU, Tahsin (2011). Türkçe'nin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 9. baskı
- DELİCE H. İ. (2007). “Yüklemın Özne ve Nesne İlişkisi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, cilt 31, No:2, s.141-145
- DEMİR, Nurettin, YILMAZ, Emine (2006). Türk Dili El Kitabı, Grafiker, Ankara, 3.baskı
- EKER, S. (2005). Çağdaş Türk Dili, Grafiker yayınları, Ankara, 3.basım
- ERGİN, Muharrem (1998). Üniversiteler İçin Türk Dili, İstanbul, 4.baskı
- ERTEM, Rekin (2001). Lise Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili, 3, Ders kitabı, Serhat yayınları, İstanbul
- GENCAN, T. N. (1975). Dilbilgisi, İstanbul, 1975
- GÖĞÜŞ, B (1969). Faydalı Dilbilgisi, II, Bilmen basımevi, İstanbul
- GÜLSEVİN, S (2011). “Geçişli Fiillerle Kurulmuş “Deyimleşmiş Birleşik Fiiller”in Yüklem Olduğu Cümlelerde Nesne Meselesi”, *Turkish Studies*, Sayı 6/1 Kış, , s. 1181-1185
- HATİPOĞLU, Vecihe (1982). Türkçenin Sözdizimi, Ankara, 2.baskı
- KARAHAN, Leylâ (1999). Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara, 6.baskı
- ÖZTÜRK, Tuncay ve başkaları (komisyon) (2011). Lâle Türkçe, Çalışma Kitabı, 2, Dilset Yayınları, İstanbul
- KORKMAZ, Zeynep (2009). Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi, TDK Yayınları, Ankara, 3.baskı
- KURNAZ, Cemâl (2009), “Bana Seni Gerek Seni”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı, s.147-160, Erzurum
- KUZNETSOV, P. İ (1972). “Ob odnom sluçaye “nepravil’nogo” upotrebleniya vinitel’nogo padeja v turetskom yazıke”, (Türk Dilinde (Türkiye Türkçesi anlamında kullanılmıştır) Yükleme Hâlinin “Yanlı” Kullanıldığı Bir Durum Hakkında), *Sovetskaya Tyurkologiya*, sayı, 5
- ÖZKAN, Fatma, MUSA, Bağdagül (2004). “Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi”, *bilig*, 30.sayı, s. 95-139
- ŞİMŞEK, Rasim (1987). Örneklerle Türkçe Söz Dizimi, Trabzon
- TOPRAK, B. (2004). Yunus Emre Divanı, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul

BAĞIMSIZLIK DEVRİ ÖZBEK EDEBİYATI*

*Emin OBA***

ÖZET

Özbeklerin, Türkistan'ın verimli topraklarında kurmuş oldukları Özbekistan Cumhuriyeti'nin jeopolitik konumu son derece önemlidir. Çünkü Türkistan coğrafyasının merkezinde ve eski medeniyetlerin mirasının üzerinde yer almaktadır. Günümüzde Özbekistan coğrafyasının olduğu yerde, eskiden Çağatay Devleti var idi. Çağatay Devleti; sanat, siyaset, din, edebiyat gibi birçok alanda gelişme göstermiş bir devlettir. Çağatay döneminde yaşamış yazar ve şairler edebi ve kültürel cephelerden devletin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu dönemin en önemli sanatçısı Ali Şîr Nevai'dir. Günümüzde Özbek Edebiyatı'nın temelleri, Çağatay Edebiyatı zamanında oluşturmuştur. Özbek Edebiyatı büyük bir mirasın, Çağatay Edebiyatı'nın sanat gücünün, üzerine kurulmuş bir edebiyattır. Günümüzde Özbek yazar ve şairlerin eserlerinde, Nevai'nin izleri görülmektedir.

Çalışmamızda Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra oluşan, bağımsızlığın ortaya çıkmasıyla Özbek yazar ve şairlerin halkı bilinçlendirmek ve milli duygularını harekete geçirmek amacıyla verdikleri eserler üzerine durulacaktır. Bu dönem, Bağımsızlık (Mustaqilik) Dönemi Özbek Edebiyatı olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin yazar ve şairleri; şiir, hikâye, roman, tiyatro ve çeviri eserler ile halkın hem milli duygularını uyandırmak hem de Batı Edebiyatını halka tanıtmayı amaçlamışlardır. Bu çalışmalarıyla, Özbek Edebiyatını diğer edebiyatlarla tanışmasını, kaynaşmasını hedeflemişler ve bu doğrultuda eserler vermişlerdir.

Bu dönem Özbek yazar ve şairlerde edebi eserlerde çeşitlilik görülmesinin yanında, Batı edebiyatındaki sanatçılar ve edebi akımlardan etkilenmeler de görülmektedir. Bu dönemin sanat eserlerinde genel olarak milli duygulara hitap eden (Özbek milliyetçiliği) temalar işlenirken, bazı sanatçılarda "Turancılık" fikri de görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özbekler, Özbek Edebiyatı, Bağımsızlık dönemi.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt, Fatih Üniversitesi TÖMER, El-mek: eminoba@hotmail.com

INDEPENDENCE ERA UZBEK LITARETURE

ABSTRACT

Uzbeks that they have established in the fertile soil of the Turkestan Republic of Uzbekistan's geopolitical position is extremely important. It's important because it's located in the center of the geography of Turkestan and is located on the heritage of ancient civilizations. In today's geography of Uzbekistan, there was formerly Chagatay States. Chagatay State had shown improvements in many fields such as art, politics, religion and literature. Writers and poets lived during Chagatay State had contributed to the development of the state in terms of culture and literacy. The most important artist was Ali Sir Nevada at that period of time. Today, the power of Uzbek Literature comes from Chagatay Literature. We can easily see the effects of Ali Sir Nevada on today's Uzbek writers. Uzbek Literature has been structured on the power of Chagatay Literature which left a great heritage.

In our study, we will be focusing on the works of Uzbek writers and poets whose works had aimed to raise public awareness and to mobilize national feelings that emerged with independence of Uzbeks after the destruction of the Soviet Union. This period is called Independence Period Uzbek Literature (Mustaqilik). Besides evoking national feelings, writers and poets of this period, with their works; poem, story, novel, drama and translational works has accomplished to introduce Uzbek Literature to other nations as well as Western Literature to Uzbeks.

Uzbek Literary works of writers and poets in this period, in addition to the diversity seen, it's influenced by Western literature, and also literary movements of the artists are seen. In this period, in general the effects of "Uzbek Nationalism" can be seen on most of the artist, while "Turanim" also can be seen on some of them.

Key Words: Uzbek, Uzbek Literature, Independence period.

Giriş

Çağdaş Türk lehçelerinden biri olan Özbek Türkçesinin yazılı edebiyatı, klasik ve yeni edebiyat olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Klasik edebiyat, Çağatay ve hanlıklar dönemini kapsamaktadır. Çağatay edebiyatı denilince akla ilk gelen isim, Ali Şir Nevaî'dir. Nevaî'nin sanat gücü dönemindeki birçok şair ve yazarı etkilemekle beraber kendinden sonra gelen sanatçıları da etkilemiştir. Özbek Edebiyatı'nda hala Nevaî'nin izlerini bulmak mümkündür. Günümüzde Özbekistan'da Nevaî'nin eserleri canlılığını koruduğu gibi yeni yetişen sanatçılar arasında onun gibi söyleme, yazma eğilimi vardır.

Hanlıklar dönemi, Çağatay edebiyatının son dönemlerinde ortaya çıkan, daha çok mahallileşmenin etkisiyle yerel unsurların edebiyatı, sanatı etkilemesiyle oluşan dönemdir. 17-19. yüzyılları kapsamaktadır. Hanlıklar dönemi kendi arasında; Harezm Edebiyatı, Buhara Edebiyatı ve Hokand Edebiyatı olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Tekin 2011, 1845).

Yeni Özbek edebiyatı, Çarlık Rusya'nın Türkistan'ı işgaliyle başlar. Bu dönemde Özbek edebiyatında roman, tiyatro ve hikâye gibi yeni türler görülmeye başlar. Bu gelişme toplumsal ve

siyasal değişimler yanında basımevinin toplum yaşamında yer edinmesiyle bağlantılıdır. Bu dönem geçiş dönemi olarak kabul edilir. 1916'lı yıllara kadar devam eden bu geçiş dönemi edebiyatını Cedit (ceditçilik) edebiyatı izler. Yeni Özbek edebiyatının ikinci dönemi olan cedit edebiyatı 1917 Bolşevik devrimini izleyen ilk yıllarda varlığını sürdürür. 1932 yılından itibaren ortaya konulan edebi ürünlerin meydana getirdiği edebiyatı Sovyetler devri ve Özbekistan'ın Sovyetler Birliğinden ayrıldığı ilan ettiği 1991 yılından sonraki edebi döneme de Bağımsızlık (mustaqilik) devri edebiyatı denilmektedir (Merhan 2007, 168).

Bağımsızlık Devri Özbek Edebiyatı

Özbek Edebiyatı tarihinde, 1990 yılından sonra varlık gösteren edebiyat bağımsızlık (mustaqilik) devri veya özgürlük (istiqlol) edebiyatı olarak adlandırılmaktadır (Merhan 2007, 170). Özbek Türkleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Özbekistan Cumhuriyetini kurarak kendi ayakları üzerinde durmuşlardır. Bu değişim eziyet ve baskı altında yaşayan halkın kendi kaderini kendi tayin etmesidir. Durgunluk yıllarından sonraki yıllarda yaşanan siyasal ve toplumsal değişikliklerin bir sonucu olarak doğmuş, bir arayışın, kendine dönüşün edebiyatıdır. Millilik unsurların ağır bastığı bir edebiyat devridir. Bu dönem Özbekler için dönüm noktasıdır.

Bu dönemde ortaya konulan edebi eserlerde, insanların gönül dünyası ruhi duyuş ve düşünceleri tasvir edilmeye başlanmıştır. Bireysel konuların yanında toplumsal sorunlardaki aksaklıklar, bu sorunların giderilmesi için çözümler sunulmuştur. Amaç yeni bağımsızlığını elde eden halkı bilinçlendirmek, milli benliğini uyandırmak, devlet ve millet ruhunu aşılaktır. Bu yönde pek çok şiir, roman gibi milli duyguyu uyandıracak eserler verilmiştir.

Yeni bağımsızlığını elde eden Özbek halkı, Rus dilini bir yana bırakarak kendi ana diline yönelmiş ve gerek eğitim dilinde gerekse günlük konuşma dilinde Özbek Türkçesini kullanmıştır. Dönemin sanatçıları, milli duyguları harekete hitap eden eserler vermiştir. Bu doğrultuda, sanatçıların kendi eserlerinin yanında çeviri eserlere de sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu dönem Özbek edebiyatı ve Türkçesi açısından çok verimli geçmiştir. Aşağıda dönemin önde gelen sanatçıları ve eserleri hakkında kısaca bahsetmeye çalışacağız.

Bu dönemde çok yönlü bir sanatçı olarak bilinen ama daha çok yazdığı şiirlerle ön plana çıkan, dönemin en önemli sanatçısı Erkin Vahidov'dur. Sanatçı, 1936 yılında Fergana'da doğmuştur. İlk şiirlerini okul yıllarında yayımlamıştır. Şairi memleket çapında tanıtan ilk kitabı "Tan Nefesi"dir. 1968 yılında yayımlanan "Yaşlık Devanı" (Gençlik Divanı)ndaki gazeller onun tanınmasına katmıştır.

Vahidov'un şiirlerinde hiciv ve istihza önemli bir yer tutar. "Sen Menga Tegma", "Mejilis Kiling" gibi eserler bu türe örnek gösterilebilir.

Erkin Vahidov, tiyatro alanında da birçok eseri vardır. "Altın Devar" adlı komedisi tanınmış bir eserdir. Çeviri alanında ise Gothe'nin "Faust" adlı eserini Özbekçeye çevirmiştir.

Şair sosyal hayata da faal olarak iştirak etmiştir. "Yaşlık" dergisinin neşrinde ve Çocuklar Vakfı'nın kuruluşunda önderlik yapmıştır. O sanat ile sosyal çalışmaları beraber yürütmektedir. Vahidov'un şiirleri Türkiye'de "Seçme Şiirler" adıyla yayımlanmıştır (Yelok 2011, 489). Vahidov, vatanperverliği ve insan sevgisiyle eserlerini kaleme almıştır. Vahidov, sanat yönü güçlü bir şairdir. Şiirlerinde daha çok hümanist bir yaklaşım sergilemektedir. İnsana değer veren şair şiirlerinde insan sevgisini işlemiştir.

Sabitü säyyarädä

insan öziñ, insan öziñ.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Mülk-i âlâm içrâ bir
Xaqan öziñ, sultan öziñ.

Sabit öz mä‘nasidä
Säyyarä fäza dünyasidä
Kainat sährasidä
Kärvan öziñ, särban öziñ.
Şäms-dil täftiñdädür
Säyyarälär kaftiñdädür
Keñ cähan zäbtiñdädür
Bağban öziñ, pasban öziñ. (Özbay- Qahhar 1995, 32).

“İnsan” adlı kasideden alınan örnekte görüldüğü gibi Vahidov, insanın var olma sebebinden, bu dünyada kalıcı olmayacağından, bahsetmektedir. Şiir ölümü hatırlatmakta, insanların dünyaya meyil etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca şiirin dili yalın olmakla beraber Vahidov’un sanat gücünün de bir göstergesidir.

Abdullah Aripov, 1941 yılında Qaşqaderya’da doğar. 1963 yılında Taşkent Üniversitesi’nin filoloji bölümünden mezun oldu. 1963-1969 yılları arasında “Yaş Gvardiya”, 1969-1974 yıllarında ise Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat neşriyatında yazarlık yaptı. “Şark Yulduzu” dergisinde bölüm şefliği, “Gülxan” dergisinde yazarlık yapmıştır.

Abdullah Aripov, 1965 yılında yayımlanan “Milti Yulduz” adlı şiir kitabıyla büyük ilgi çekti. Onun “Közlerim Yolında” (1967), “Anacan” (1969), “Ruhım” (1971), “Hayrat” (1974), “Yüzme-Yüz” (1979), “Hekim ve Ecel” (1980) gibi şiir kitapları halk tarafından çok sevildi ve ilgi gördü. Bu eserlerle o Özbek halkının gönlünde taht kurdu (Özbay- Qahhar 1995, 89).

Qançä däryälärdä säyr etip yürdüm,
Qançä mänzillärdä tüzdim aşyan.
Vä büyük hikmätgä axir yüz burdim,
Siylängän cayidä äzizdir insan.

Yurtım, sendä ekän nasibäm tügäl
Sen öziñ mäskänim, sen öziñ şanim.
Sen anäm sen sıqlım, yarımsän äzäl,
Ey canım, cähanım, Özbekistanım. (Özbay- Qahhar 1995, 89).

“İzhar” adlı şiirinden alınan bu iki dörtlükte görüldüğü gibi milli duyguların etkinliği hâkimdir. Şair milli duyguları harekete geçirmek için; Özbekistan’ı şan, şeref, sevgili, anne, kız kardeş gibi kutsi değerlere eş değer görmekte, onu kendi dünyası kabul ederek, bir Özbek için Özbekistan’ın ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

Abdullah Aripov, Dante'nin "İlahi Komedyası"sını ve Lesya Ukrainka'nın "Mağaralarda" adlı destanını ve birçok Rus ve Dünya çapında tanınan sanatçıların eserlerini Özbekçeye çevirmiştir. Onun şiirleri ve tercümeleri 1970 sonrası yetişen bütün şairleri etkilemiştir. Aripov'un eserleri, Rus ve diğer dillere de çevrilerek yayımlanmıştır.

Muhammed Ali, 1942 yılında Endican vilayetine bağlı Boz ilçesinin Beşgül köyünde doğdu. 1966 yılında Moskova'da Gorki Edebiyat Enstitüsü'nü bitirdi. Yazar özellikle tarihi konularda yazdığı eserleriyle ünlüdür. Bir süre öğretmenlik yapan yazar, daha sonra çeşitli edebiyat ve sanat neşriyatlarında yöneticilik yapmıştır. Özbekistan'ın resmi devlet vakıflarından olan Uluslar arası Altın Miras Vakfı'nın (1992-2002) yöneticiliğini yapmıştır. ABD' de Özbek dili ve edebiyatı üzerine dersler veren yazar, 2003'ten itibaren Emri Timur Vakfı'nın başkanlığını yapmaktadır (Özbay- Qahhar 1995, 90).

Muhammed Ali'nin şiirleri Modern Özbek şiirinde önemli bir yer kaplamaktadır. Üretken olan şairin ondan çok şiir kitabı vardır. "Atalar Yurdu", "İlham Perisi", "Saz", "Sevsem, Sevilsen", "Sen Bir Gülsün" gibi şiir kitapları vardır. Yazar "Meşreb" (1961), "Gümbezdeği Nur", destanları takdir toplayan eserlerindendir. Aşağıda şairin "Buxara gözâligâ" adlı şiiri verilmiştir.

Ul pãrivãş bu çãmãnniñ bir gül-i xandanidir,

Közlãri yulduz esã, zãngar romal asmanidir.

Mãhbus ölmãq istãsãn gãr, kel, ungã köñlini ber,

Vãh, uniñ qalbi Buxara Ārki'niñ zindanidir! (Özbay- Qahhar 1995, 103).

Muhammed Ali'nin Şiirlerinden alınan bu parçada görüldüğü gibi Buhara şehrinin güzelliklerinden, öneminden bahsedilmektedir. Muhammed Ali, "Bakiy Dünya" (1972-1979) adlı manzum romanı, "Serdebarlar" (1976) adlı tarihi romanı yazarın en bilinen eserleridir. Çeviri alanında da başarılı olan yazar, 1976 yılında eski Hint destanı "Ramayana"yı çevirmiştir.

Dedexan Hasan, 1942 yılında Fergana'nın Altınarığ'nda doğdu. 1966 yılında Taşkent Üniversitesi'nde gazetecilik bölümünü bitirdi. Sovyet Özbekistan gazetesini iki yıl çalıştırdı. Verdiği eserlerle bağımsızlık hareketinin en faal üyelerinden biri oldu.

İlk şiir kitabını 1962 yılında yayımladı. Şairliğinin yanında besteciliğiyle de üne kavuştu. Halkın sevdiği beste ve icracılardan biri oldu. "Şeyde Könlim", "Şahimerdan Sayları", "Çemenimden Ayrılma", Bahar Kelür Bağlarda" adlı şiir kitapları yayımlandı (Özbay- Qahhar 1995, 1995). Dedexan Hasan lirik şair ve halk türkücüsü sıfatıyla şöhret buldu. Son dönemdeki şiirlerinde ve bestelerinde sosyal, politik ve milli ruhla ilgili konular yer vermiştir. Onun "Gözünü Aç Özbeğim" ve "Birleşin Ey Türk Âlemi (1989)" adlı şiirleri milli duyguların işlendiği şiirlerindendir. Aşağıda şairin "Birleşin Ey Türk Âlemi" adlı şiirinden birkaç dörtlük verilmektedir.

Birläşin ey Türkî alãm alãm- ära birläşin,

Aqıl u danalík äylãn sirläşin tädbirläşin.

Birläşin tabarä mãhkãm tilläşin batirläşin,

Ya Cälalliddin, Muqanna, ya Temür Babirläşin.

Öçmãniz zinhar vã zinhar, dost u düşmãn sözigä,

Yav işi yavlätmağ äsli Türkni Türkniñ özigä.

Heç işanmãn sizni çälğitgãnni mãkkar közigä,

Birläşin ey Türkî alãm alãm- ära birläşin. (Özbay- Qahhar 1995, 117).

Turkish Studies

Görüldüğü gibi sadece Özbekistan halkı değil, bütün Türk boylarının ortak bir çatı altında birleşmelerini, ortak bir dil birliği ve kültür birliğinin oluşturulması gerektiği fikrindedir. Türk milletinin eski gücüne yani Timurların, Babürlerin zamanındaki durumuna dönmelerini dile getirmektedir.

Aman Matcan, 1943 yılında Harezmi vilayetine bağlı Yengibozor kasabasında doğdu. Semerkant Üniversitesinde filoloji okudu. Çeşitli tarzdaki şiirleri, samimi ve içten söyleyişiyle ön plana çıkmıştır. “Açık Derazeler” (1970), “Kervan Qonğırağı” (1973), “Quyaş Saati” (1974), “Yanayetgen Draht” (1977), “Seni Yaxşı Köremen” (1984), “Çöldegiler” (1986), “Ortamızda Birgine Alma” (1990) gibi şiir kitaplarının yayında “Beruniy” (1977), “Pehlevan Mahmud” (1975), “Nege Men?” (1990) gibi yazmış olduğu yapay destanları da vardır (Özbay- Qahhar 1995, 119). Aman Matcan şiirlerinde basit, sade bir dil kullanmıştır, halk tarzı söyleyişiyle büyük ilgi toplamıştır. Aşağıda bu tarzı yansıtan şiirlerinden birkaç örnek verilmiştir.

Bu bağlârdän bizlär ötdik

Bizim izdän kimlär ötär?

Bu yıllärdä bizlär yetdik,

Väfa fäläk, kimlär yetär?

Ey adämzad, qalbiñdägi

Çämänlärniñ halin sorä,

Ağiz açdiñ, maqsäd uçun

Sözläriñniñ balin sorä. (Özbay- Qahhar 1995, 124).

Rauf Parfi, 23 Eylül 1943 yılında Taşkent’e bağlı Yeniyol ilçesinin Şoralisay Köyünde doğdu. 1965’te Taşkent Üniversitesi’nin filoloji bölümünü bitirdi. Şiire genç yaşta başlayan Parfi, yeni Özbek şiirinin üslup sahibi yazarlarından. Şiirlerinde “Ozturk” mahlasını kullanmıştır (Özbay- Qahhar 1995, 140).

“Kervan Yolu” (1986), “Aks Sada” (1970), “Tasvir” (1973), “Xatirat” (1975), “Közler” (1978), “Qaytış” (1981), “Sabr Dıxatı” (1982), “Ana Türkistan” (1990), “Saylanma” (1993), “Tavba” (2000) gibi şiir kitapları yayımlanmıştır.

Özbekistan’da milli uyanışın önemli temsilcilerinden olan Rauf Parfi, değinilmemiş konuları cesaretle eserlerinde dile getirmiştir. Kendine has kalemıyla, yeni lirik şiirin dikkat çekici temsilcisi olmuştur.

Därya käbi daima uygaq

İniltişim tağ qadär bäländ,

Alis yolğä atländim biraq

Mehrin bilän muhəbbät bilän

Ey köñlimğä tuğılğan Vätän.

Xatirälär sözlär hâr bir taş
 Esdâliklär yağardı asman,
 Tiriklikniñ şahidi quyaş
 Eslâmâkdän tinmäydi häman
 Ah, Türkistan, Anä Türkistan. (Özbay- Qahhar 1995, 140).

Türkistan başlıklı şiirinden alınan bu örneklerde görüldüğü gibi ilk dikkati çeken özelliği şiir dilinin oldukça yalın olduğudur. Şiir konu olarak, milli duygulara hitap edecek şekilde yazılmıştır. Şiirin başlığı da bu doğrultuda verilmiştir. Sanatçının en temel özelliği de milliyetçi bir şair olmasıdır.

Milli, sosyal ve evrensel konuları işleyen Parfi, Özbekistan’da çeviri edebiyatının da önemli temsilcilerindendir. Asya, Afrika ve Latin Amerika Edebiyatlarında önemli çeviriler yapmıştır. Nazım Hikmet’in “Memleketimden İnsan Manzaraları” adlı eserini “İnsan Manzaraları” adıyla Özbekçeye çevirmiştir. Karlo Kaladze’nin şiirlerini “Deniz Xayali” adıyla çevirmiştir (Özbay- Qahhar 1995, 136).

Halime Xudayberdiyeva, 1948 yılında Sırderya’nın Bayavut ilçesinde doğdu. 1972 yılında Taşkent Üniversitesi’nde gazetecilik bölümünü okudu. “Saadet” dergisinde bölüm şefi olarak çalıştı. Daha sonra Moskova’da edebiyat enstitüsünde okudu.

Sanatçının “İlk Muhabbet” (1968), “Aq Almalar” (1973), “Çemen” (1974), “Suyanç Tağlarım” (1975), “Baba Quyaş” (1977), “Sadaqat” (1983), “Muqaddes Ayal” (1987), “Yüregimnin Ağır Nuqtaları” (1991) gibi Özbek Türkçesinde ve Rusça olarak birçok kitabı yayımlanmıştır. Tatar Tofan Minullin’in “Alle” adlı eserini Özbek Türkçesine çevirmiştir (Özbay- Qahhar 1995, 152). Xudayberdiyeva “Hürlik Oti” (Özgürlük Ateşi) adlı şiir sade ve yalın bir dille yazılmakla beraber bağımsızlıktan sonra Özbekistan’da halkın kendi diline ve milli kimliğine gereken önemi vermesi gerektiği düşüncesindedir. Aşağıda şiirden birkaç dörtlük verilmiştir.

Elim, seni mute körsäm.
 Közdän qalây, közüm küysin
 Demä, undä ne deyürsän
 Sözden qalây, sözim küysin.
 Totimäsmän bir bryan til
 Til bolmäsä ar, iman til.
 Til bolmäsä dârd ü qan til.
 Tilim degän sezim küysin. (Özbay- Qahhar 1995, 153).

Halime Xudayberdiyeva’nın şiirlerinden bazıları Türkiye Türkçesi’ne aktarılmış ve dünyanın diğer dillerine çevrilmiştir.

Töre Mirza Cabbarov, 1956 yılında Nemeng vilayetine bağlı Çartak ilçesinin Paşkorğan köyünde doğdu. 1989 yılında Moskova’da edebiyat enstitüsünü bitirdi. Birçok sanat faaliyetlerinde, gazete ve dergi işlerinde bulundu. “Meyseler Haykırığı” “Tangi Mektublar”, “Külgixane” gibi şiir kitapları yayımlanmıştır.

Yazar daha çok tiyatrocu kişiliğiyle, yazdığı dramalarıyla ön plana çıkmıştır. “Beket”, “Tangi Tramvay”, “Paytaxt Latifeleri”, “Muhabbetge Ot Tekken Gün”, “Kavrulgan Ördek Pervazi” gibi eserleri ses getirmiştir (Özbay 1995, 169). Aşağıda Cabbarov’un Emir Timur hakkında yazdığı drama örneği verilmektedir.

Ey ähli Türkistan, uxläyätgän xalq

Fursätidir, açiñiz kör köziñizni.

Tordädur nähaqlık, paygäkdädur haq,

Ämir Temur ruhi qolläsin sizni. (Özbay- Qahhar 1995, 176).

Müstakilik devri Özbek edebiyatı nesir yazarlarından Özbekistan Millî Yazarı (1991) Ötkir Haşimov, 1941 yılında Taşkent’te doğmuştur. Taşkent Üniversitesi gazetecilik bölümünü bitirdikten sonra (1959-1964) yazar çeşitli gazete ve yayınevlerinde muharrirlik ve yöneticilik yapmıştır.

Ötkir Haşimov’un ilk deneme kitabı “Polat Chavandoz” 1962 yılında neşredilmiştir. Daha sonra “Yol Havasi” (1963), “Bahor Qaytmaydi” (1970), “Qalbinge Kulak Sol” (1973), “Uzun Kechalar” (1975), “Nimadir Boldi” (1976), “Quyosh Terozisi” (1980) gibi hikâye ve kıssaları, “Nur Borki”, “Soya Bar” (1979), “İkki Eshik Orasi” (1986) gibi romanları yayımlanmış eserleri arasındadır. Haşimov, piyes yazarlığı da yapmıştır. Vijdon Dorisi, Sizdan Ugina, Bizdan Bogina gibi piyesleri vardır.

Eserleri pek çok dile çevrilen Ötkir Haşimov milli- manevi değerlere haiz yazıları, edep, ahlak ve insanın iç dünyasını yansıtan deneme, kıssa-hikâye ve romanlarıyla Özbek okurların beğenisini kazanmıştır.

Mirpolat Mirza, 1949 yılında Türkistan’ın Seyrem köyünde doğdu. Taşkent Üniversitesinde gazetecilik okudu. Özbekistan yazarlar birliğinde çalıştı. “Tan Cilvesi”, “Yaxşı Künler”, “Maviy Derya”, “Etirgül ve Yulsuzlar” gibi şiir kitapları yayımlandı. Birçok konuda şiir yazan sanatçı şiirlerinde yalın bir dil kullanmıştır. Sanatçının şiirlerinde dikkat çeken nokta, halk tarzı söyleme eğilimidir.

Taşgaridä ingräydi boran

Därçälärgä urıp köksini.

Göya şikäst yegän pählevan

Päناه sorär bu tün öksinip. (Özbay- Qahhar 1995, 182).

“Boran” adlı şiirden alınan bu dörtlükte yazarın şiir sanatı hakkında bilgi vermektedir. Konu sıkıntısı çekmeyen şair, burada daha çok pastoral bir şiir tarzı oluşturmuştur.

Azim Süyün, 1950 yılında Semerkant vilayetine bağlı Nehrrud köyünde doğdu. 1971-1977 yılları arasında Taşkent Üniversitesinde gazetecilik bölümünü okudu. Şiirleriyle ön plana çıkan sanatçının birçok şiir kitabı vardır. Bunlar; “Menin Asmanım” (1978), “Zerb” (1979), “Zemin Taqdiri” (1981), “Xayalat” (1984), “Ziya Yoli”(1986), “Cevza” (1987), “Alis Tanlar” (1989), “Qara Közin Senin” (1992), “Küynegim- Süynegim” (1992) gibi şiir kitapları vardır. Azim Süyün, birçok konuda şiir yazmış, yaratıcı bir şairdir. Aşağıda onun şiir sanatını yansıtan birkaç dörtlük verilmektedir.

Bugün gülgün, gül-gül yüzläriñ,

Bugün gül-gül, bilmäm ertägä

Saçın sünbül, bülbül sözlərin,
 Bugün gül, kül ... bilməm ertəgä
 Qaydän keldim qaygä ketürmän
 Bu dünyadä men negä egä?
 Kel, kel, sözim bugün ayturmän,
 Ayturmän mi? ... bilməm, ertəgä... (Özbay- Qahhar 1995, 211).

Şevket Rahman, 1950 yılında Oş'ta doğdu. 1975 yılında Moskova'da edebiyat bölümünü bitirdikten sonra Taşkent'te Bedii Edebiyat Neşriyatı ve Özbekistan Yazarlar Birliği'nde çalıştı.

Şevket Rahman, kendine özgü üslubuyla ortaya koyduğu eserlerde lirik-felsefi söylemleri ve isyanı öne çıkaran şiirler yazmıştır. (Üşümez 2011, 46). Şair, mütercim ve makale yazarıdır. Şairin “Rengin Lahzalar” (1978), “Yürek Qırreleri” (1981), “Açıq Künler” (1984), “Güleyatgen Taş” (1985), “Uyğaq Tağlar” (1986), “Hulva” (1988), “Nihayesiz Lahza” (1992), “Qara Çeçekler” (1992) gibi şiir kitapları yayımlandı (Özbay-Qahhar 1995, 212). Aşağıdaki şiir Şevket Rahaman'ın kendine has üslubu hakkında bize bilgi vermektedir.

Ya Xuda!
 Deñizlär bunça uzaqdä,
 Bunçälär alisdir qaysär däryälär!
 Cähandän üzilip ketgän tupraqdä
 Miltiräp yangändäy ğärip mä'valär... (Özbay- Qahhar 1995, 223).

Hurşit (Xurşid) Devran 1952 yılında Semerkant'ta doğdu. 1977 yılında Taşkent Üniversitesi'nde gazetecilik bölümünü bitirdi. Özellikle tarihi konulardaki şiir, kıssa ve piyesleriyle Modern Özbek edebiyatının gelişmesine katkı sağladı. Hurşit Devran tarihi değerlere ayrı bir önem vermiş Timur, Uluğbek, Necmeddin-i Kübra gibi şahsiyetlerle ilgili kıssalar, Hive, Semerkant, Buhara gibi şehirler üzerine de piyes, belgesel gibi çalışmalar yapmıştır (Üşümez 2011, 160).

Hurşit Devran'ın, “Qadrdan Quyaş” (1979), “Şeherdegi Alma Dıraxtı” (1979), “Tüngi Bağlar” (1981), “Uçıp Baramen Quşlar Bilen” (1983), “Balaliknin Avazı” (1984), “Tomaris'nin Közleri” (1985), “Qaqnüs” (1987), “Semerkand Xayalı” (1991), “Bahardan Bir Kün Aldın” (1992) gibi şiir ve nesir kitapları yayımlanmıştır (Özbay- Qahhar 1995, 231).

Açılğan дәftärgä дәrtlärim saçsäm,
 Här bir söz tutgäy mäy-zähärni içsäm,
 Dost tapmäy, düşmängä köñlimni açsäm,
 Meni yupätgäy mi muqaddäs sözlär? (Özbay- Qahhar 1995, 233).

Hurşit Devran'dan alınan bu dördlükte görüldüğü gibi, bir halk tarzı söyleyişi hâkimdir. Günlük konuşma dilinin sadeliğinin yanında, söyleyişteki yücelik ilk dikkati çekenlerdendir. Şair şiirlerinde sanatkârane söyleyişten uzak durmuş, bunun yerine halk tarzı söyleyişi benimsemiştir. Bu üslup tarzı şiirlerinin geneline hakimdir.

Bununla beraber çevri alanında da çalışmaları vardır. Türk edebiyatında Karacaoğlan, Âşık Veysel ve Yunus Emre'nin şiirlerini Özbekçeye çevirmiştir.

Tahir Qahhar 1953 yılında Nemengan'da doğdu. 1975 yılında Taşkent Üniversitesi'nde gazetecilik bölümünü bitirdi. "Aq Örik" (1980), "Aqayatan Derya" (1982), "Asman Kimniki" (1984), "Eşik Taqıldaytır" (1984), "Kün Közi" (1987), "Yulduzlar Menin Bağım" (1988), "Tağnın Pervazi" (1990), "Ateşgiyax" (1992) gibi şiir kitapları vardır.

Ey, elim,

Ey, tilim,

Ey dârdlik dilim.

Men seniñ ğäflätli çağläriñ kördim,

Cähalät kökärğan bağläriñ kördim,

Telbädän färqı yoq sağläriñ kördim,

Bülbülin yep-yutğan sağlärin kördim,

Köksimdä yüräkmas, dağläriñ kördim (Özbay- Qahhar 1995, 255).

"Ateşgiyax" adlı şiir kitabına da adını veren bu şiirde şair, sade bir dil kullanarak dönemin ortak teması diyebileceğimiz milliyetçilik konusunu işlemiştir.

Yazar Türk, Arap, Fars, Rus edebiyatlarından manzum ve nesir türlerden çeviriler yapmıştır. Tahir Qahhar, 1989 ve 1990 yıllarında Türkiye'de bulunmuştur. Bunun neticesinde Türkiye tarihi, Türk edebiyatı, Türkiye ve Türkistan ilişkileri, Türk matbuatı ve Türkiye'deki Türkistanlılarla ilgili birçok makale yazdı. Ziya Gökalp'ın Ergenekon Destanı'nı ve daha birçok şiirini Özbek Türkçesine ilk defa aktaran kişidir (Özbay- Qahhar 1995, 248).

Usman Koçkar, 1953 yılında Buhara'nın Şafirkan ilçesinde doğdu. 1975 yılında Taşkent Üniversitesi filoloji bölümünü bitirdi. Ğafur Ğulam basın ve yayın birliğinde çalıştı. Orta dereceli okullarda Özbek Türkçesi dersleri verdi. Yazarın "Heyecange Kömilgen Dünya" (1982), "Aksiy Sadalar" (1987), "Uyqudaki Minare" (1987), "Ağır Kervan" (1992) gibi şiir kitapları vardır. Şairin şiirlerinde birçok temaya yer verse de genellikle göze çarpan milliyetçilikle ilgili şiirleridir. Aşağıda şairin şiir milliyetçilikle ilgili yazdığı şiirinden bir örnek verilmiştir.

Vätän erki yolımdır kim,

Ölärmän bu yoldä bir kün,

Bu şundäyin ölimlär kim,

Bundän şirin ölim bolmäs. (Özbay- Qahhar 1995, 268).

Sanatçı Azerbaycan edebiyatından birçok örneği Özbekçeye aktarmıştır. Bunların arasında Hüseyin Cahid'in "Topal Temür" draması, Anar'ın "Baş Qavatlı Üynin Altınçı Qavati" adlı romanını Özbekçeye çevirmiştir (Özbay- Qahhar 1995, 264).

Mirza Kencebek, 1956 yılında Surhanderya vilayetinin Seriasya ilçesinde doğdu. Taşkent Üniversitesinde okudu. Mezun olduktan sonra gazete, dergi ve yayın işlerinde çalıştı.

Yazarın "Mektuplarım", "Quyaşga Qaragan Üy" (Güneşe Bakan Ev), "Münacat", "Şark Tili", "Baharım Yelları" adlı şiir kitapları yayımlanmıştır. Mirza Kencebek'in şiirleri heyecanlı, coşkun ve milli duyguları uyandırıcı özellikler taşır.

Qay kün kim cähangä keldi Türkistan.

Cähan şul mäydangä keldi, Türkistan.

Äziz tuprağinni bir bar körgänlär
 Dingä-yü iymangä keldi, Türkistan.
 Sultanlär baş urıp yatgän zämindä
 Baş urip sultangä keldi, Türkistan.
 Här gäl bu bostangä kelgändä yağıy
 Ağrıq utıxangä keldi, Türkistan.
 Tärix yolläridä türkölär uçdı:
 Ah, qandäy zämangä keldi, Türkistan?
 Urhasi fäläkkä yetgändä äzäl
 Ay dedi: asmangä keldi, Türkistan!
 Bu tün tä‘zim ilä keldik, äñlädik:
 Äñlägän insangä keldi Türkistan.

Yoq, başqa at ilä yatlär kelmädi,
 Özi Türkistan’gä keldi, Türkistan!
 Uluğ Yässäviy’ni yad etip, Mirza,
 Yüräkdä fiğangä keldi Türkistan! (Özbay- Qahhar 1995, 280)

Şairin “Türkistan” adlı şiiri, onun gerçek kimliğini ortaya çıkaran şiirlerinden birisidir. Onun şiir sanatının bir göstergesi olan bu şiirde şair milli duygulara seslenmiş ve Türk milli ruhunu, birliğini yeniden uyanmasını dilemektedir.

Yazar, tercüme alanında da Rus yazar Puşkin’in “Yevgeniy Onegin” adlı romanını tercüme etmiştir. Bununla beraber, bazı Avrupa ve Fars şairlerden de tercümeler yapmıştır.

Mirza Kencebek, son yıllarda Özbekistan’daki sosyal olaylara da aktif olarak katılmış, milletin durumu hakkında milliyetçi makaleler yazmıştır. Özellikle radyo ve meydanlardaki çıkışları, Özbekçenin devlet dili olması için verdiği mücadeleler büyük takdir toplamıştır (Özbay-Qahhar 1995, 279).

Sonuç

Bağımsızlık dönemi Özbek Edebiyatı konusuna yukarıda ana hatlarıyla ele alındığı gibi Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra ortaya çıkan ama temelini daha öncelerden alan yani Fıtratlardan, Çulpanlardan alan bir edebiyattır. Sancılı bir süreçten sonra ortaya çıkan bağımsızlık dönemi edebiyatı sanatçıları, hiç vakit kaybetmeden halkı birliğe beraberliğe teşvik etmek amacıyla, milli duygulara hitap eden eserler oraya koymuştur. Sanatçılar kendi eserleriyle yetinmemiş çeviri yoluyla da dünya çapında tanınan sanatçıların eserlerini de Özbekçeye aktarmışlardır.

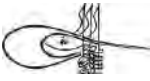
Bu dönem sanat ve edebiyat açısından verimli geçmiş, sanatçılar birçok alanda eserleriyle halkı bilinçlendirmek, milli ruhu ortaya çıkarmak amacıyla eserler vermiştir. Yukarıda görüldüğü gibi sanatçılar ortak bir kaygı üzerinde yoğunlaşmıştır, bağımsızlıktan sonra Özbek edebiyatı ve

dili, bu hedef gözetilerek eserler bu doğrultuda verilmiştir. Özbek dili, zengin söz varlığı ve anlatımıyla dönemin sanatçılarının ilham kaynağı olmuştur.

Bu dönem sanatçıların dili oldukça sade ve yalındır. Eserler Özbek dili ile verilerek halkın kendi diline sahip çıkması, onu öğrenip kullanılması hedeflenmiştir. Bu dönem sanatçıların üzerinde durdukları tema milliyetçilik, bu sadece Özbek milliyetçiliğiyle yetinilmeyerek Turancılık fikri de bazı sanatçılarda görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AÇIK F., 2008. *Özbek Edebiyatı*. Alp Yay. İstanbul.
- Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- FEYZULLAYEVA A., 2012. *Özbek Şairi Rauf Parfi'nin Şiir Dünyası*..
- KARİMOV N., 2008. 20. Asr Adabiati Manzaraları. Toşkent.
- KOC AOĞLU T. *Çağdaş Özbek Edebiyatı*. Türk Dünyası El Kitabı 3. Cilt.
- MERHAN A. Abdullah Qadiri ve Özbek Romanın Doğuşu. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*.
- MERHAN A., 2006. Tatarların Özbek Edebi Dilinin Oluşumundaki Rolü. (İdil-Ural Sempozyumunda Sunulmuş Bildiri).
- MERHAN A., 2007. Yazılı Özbek Edebiyatı. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi cilt:31 sayı:2.
- NASRETTİNOĞLU İ., 1988. *Çağdaş Özbekistan Şiiri Antolojisi*. Ankara.
- ÖZBAY H., QAHHAR T., 1995. *Günümüz Özbek Şairleri Antolojisi*. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- ÖZ ÖZCAN A., 2007. *Çağdaş Özbek Edebiyatında Ali Şir Nevayi*. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi cilt: 4 sayı:3.
- ÖZGÜL M., 1993. *Abhaz-Azeri-Dağıstan-Kazak-Kırgız-Özbek-Tacik-Türkmen Edebiyatlarından Seçmeler*. Cem yay.
- TEKİN F., 2011. *Hanlıklar Dönemi Özbek Edebiyatı*. Turkish Studies Vol. 6/1.
- TEKİN F., 2009. Ortak Dil Bağlamında Terim Birliği Açısından Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Edebiyat Terimleri Üzerine Bir Karşılaştırma. Turkish Studies Vol.4/4
- Türk Dünyası Edebiyatı (Hz. Halil Açıkgöz) 1991. TDAV.
- YAMAN E., 1996. *Çağdaş Özbek Şiiri*. TD Türk Şiiri Özel Sayısı 5, Mart.
- YELOK V. S., 2008. Erkin Vahidov'un Kelime Dünyasına Bir Bakış. Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi Vol. 3/1.
- YELOK V. S., 2011. *Özbek Şiirinde Müstebit Devrin Eleştirisi (Erkin Vahidov'un Şiirleri Esasında)*. TUBAR XIX.

ŞORA/ÇORA BATIR DESTANININ KAZAK, TATAR Ve KIRIM TATAR TÜRK VARYANTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI*

*Altuğ ORTAKCI***

ÖZET

Bir milletin hayatında millî kimliği belirleyen kültürün taşıyıcıları, geniş anlamda, sözlü ve yazılı ifade gelenekleridir. Destanlar da önce sözlü kültür ortamlarında üretilmiş daha sonra yazılı metin haline getirilmiş kültür taşıyıcılarıdır. Destanlar sözlü kültürden yazılı kültüre geçerken bir takım değişikliklere uğrar ve destan metnindeki her değişiklik bir varyant oluşturmaktadır. Şora/Çora Batır destanı, XVI. yüzyılda Kazan'da teşekkül etmiş ve buradan da kuzey Türkleri arasında yayılmış Tatar destanıdır. Bu makale, Çora/Şora Batır destanının Türkiye Türkçesine aktarılan Tatar, Kırım Türk Tatar ile Kazak varyantlarının karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırılma yapılırken; Tatar boylarında anlatılan Çura Batır Hikayeti isimindeki varyantı, Kırım Türk Tatar boylarında anlatılan Çora Batır destanının; Bahçesaray, Büyük Hocalar, Kırım Tatar Halk Ağız Yaratıcılığı ve Karasubazar varyantları ile Kazak destancılık geleneği içerisinde tespit edilmiş ve yazıya geçirilmiş olan Şora Batır destanının; Molla Musa ve Muhambetnecip Aliakbaruli varyantları ele alınmıştır. Varyantlar incelendiğinde Türk boylarının ortak coğrafyada yaşadığı daha sonra çeşitli tarihi, coğrafi nedenlerle başka bölgelere dağıldığı tezi ve bu tezin Türk boylarının destanlarına yansımış olduğu görülmektedir. Çora/Şora Batır destanının da belli motif ve epizotları sabit kalarak Türk boyları arasında yaşamayı sürdürdüğü söylenebilir. Bunun kanıtlayan örnekleri varyantlarda değişkenliği en çok görülen belirli motifler üzerinden bu makalede gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Destan, Varyant, Motif

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, El-mek: altugortakci@gmail.com

ŞORA/ÇORA BATIR OF THE EPIC COMPARISON OF VARIANT KAZAKH, TATAR AND CRIMEAN TATAR TURKS

ABSTRACT

National identity in the life of a nation determines the carriers of culture, broadly, is the tradition of oral and written expression. Epics produced the first oral culture carriers are then turned into typed text. Epics from oral culture to a written culture undergoes a number of changes and epic crossing any changes in the text form a variant. Şora/Çora Batır of the epic, XVI. century has been formed in Kazan and from there spread among the northern Turkish Tatar is epic. This article Şora/Çora Batır of the epic transferred to Turkey Turkish Tatar, Kazakh Crimean Tatar and Turkish variants to compare. When compared to this; Çura Batır Hikayeti named variant belonging to Tatars, Turkish Crimean Tatars belong to; Bahçesaray, Büyük Hocalar, the Crimean Tatar People with Oral variants creativity and Karasubazar, Kazakh Çora Batır of the epic belong to epic tradition; Molla Musa and Muhambetnecip Aliakbarul variants are discussed. Analyzing variants of Turkish tribes that lived in a common geography then various historical, geographical reasons thesis is distributed to other regions and this is reflected in the epic of the Turkish tribes of the thesis appears to be. Çora Batır of the epic particular motifs and episodes of the epic remaining constant can be said that among the Turkish tribes continued to live. Examples this proving, this article will attempt to show most common variant of the variability of specific motifs.

Key Words: Epic, Variant, Motif.

GİRİŞ

Türk boyları toplulukları, 1552 yılında Kazan'ın Rusların hâkimiyeti altına girmesiyle birlikte büyük yıkımların yaşanacağı, yeni bir döneme ayak basmıştır. Çarlık Rusyası, Öncelikle İdil-Ural bölgesini ardında da Tüm Türkistan'ı yavaş yavaş işgal etmeye başlamış, sınırlarına dâhil ettiği bölgelerdeki halkı kendisine bağlayabilmek için de misyonerler vasıtasıyla yoğun bir Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma faaliyetine girişmiştir. Çoğunluğu Müslüman olan Türk topluluklarını Hristiyan yapma, dolayısıyla Ruslaştırma politikası, uzun yıllar çeşitli yönetimlerin farklı uygulamalarıyla devam etmiştir (İbrahimova, 2002). Bu uygulamalardan biri de Türk boyları arasında önemli bir yere sahip destancılık geleneğini bozma girişimleridir. Bu girişimlerden biri de destan anlatımı tamamen ya da kısmen yasaklamak şeklinde bir dönem devam etmiştir. Ancak Türk boylarının bağımsızlığını kazanmasının ardından destanların tüm canlılığı ile varlığını devam ettiği görülmüştür.

Türk Dünyasının hemen hemen bütün boyları gibi, Kırım Türkleri de destancılık geleneği içerisinde örnekler yaratmış, birçok örneği de gelenekten alıp yeniden işleyerek varyantlar meydana getirmiştir (Yüksel, 2005: 5). Kırım Türklerinin destanları Çarlık Rusyası döneminden itibaren derlenmeye ve yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Bunların içinde ilk ciddi derlemeler W. Radloff tarafından yapılmış ve başta Çora Batır'ın varyantları olmak üzere birçoğu Proben'in 7. Cildinde yayınlanmıştır (Yüksel, 2005: 6). Aynı zamanda "Şora Batır" (Şora Batur) destanı, geçmiş devirler bakımından tüm Türk boylarının, daha yakın devirler bakımından da Kazak Türklerinin

çok sevdiği kahramanlık destanlarından biridir. Geçtiğimiz yüzyılın 30'lu yıllarına kadar bu destanın konusunu bilmeyen Kazak Türkü yoktu denilebilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1947-1953 tarihleri arasındaki, millî destanları “feodel idolojinin kalıntısı” olarak suçlayan ve onların yayımlanmasıyla incelenmesini yasaklayan Sovyet politikasının koyduğu engeller, “Şora Batır” destanının şöhretini azaltmamıştır. 1950'li yılların sonlarına doğru diğer kahramanlık destanları anlatılırken, “Şora Batır” destanına böyle bir “talih” nasip olmamıştı (Kallımcı, 2010: 15).

Şora/Çora Batır destanı, XVI. yüzyılda Kazan'da teşekkül etmiş ve buradan da kuzey Türkleri arasında yayılmış Tatar destanıdır. Bu yüzyılda Ruslar, Kazan Hanlığını ortadan kaldırmak için her çareye başvurmuş ve buradaki Türklere zulmetmekten geri durmamıştır. Kimi zaman Hanlığın idarecilerini de kendi tarafına çekmeyi başarmışlardır. Sözgelisi, Rus ordusunun Kazan'ı kuşatmasında başta bulunan Şah Ali ve diğer ileri gelenler Moskof taraftarı idiler. Bunların içinde Şah Ali'nin Moskova'ya kaçmasına yardım eden ve buna benzer ihanetleri yüzünden öldürülmekten kurtulamayan Çora da vardır. Çora adında iki kahramanın varlığı bilinmektedir. Birisi; yukarıda söz ettiğimiz *tarihi hüviyete sahip* olan ve halkın nefretini kazanmış olan Çora Mirza'dır. Tarihi vasfa sahip Çora Batır, 1532'de Safa Giray'ın Kırım'dan kovulması sırasında etkili olmuş bir isimdir. 1545 yılında Kazan'ın önde gelen beylerinden Pulat Bey'in, Çora Batır'ı ve onun kardeşi Kadis Bey'i, ikinci defa han olan Safa Giray'ı tahttan indirmek için Moskova'ya elçi gönderdiği, bunda da başarı sağlandığı, ne var ki üçüncü defa han olan Safa Giray'ın emriyle, 16. 8. 1546 günü 79 arkadaşıyla birlikte Moskova'ya kaçarken yakalanan Çora Batır'ın öldürüldüğü yazılıdır (Kaya, 1998: 555-559).

A) Şora/Çora Batır Destanı

Bir milletin hayatında millî kimliği belirleyen kültürün taşıyıcıları, geniş anlamda, sözlü ve yazılı ifade gelenekleridir. Bunlardan ikincisi, ilkinin bilgi ve tecrübe birikiminden kaynaklanarak ortaya çıkmıştır. Yapıları ve hususiyetleri farklı olmasına rağmen, bu iki gelenek, birbirleriyle alış-verişte bulunurlar. Aralarındaki ilişki bir anlamda, kültürü oluşturan maddî ve manevî faaliyetler arasındaki ilişkiye benzer ve onlar gibi, birbirlerini sürekli etkileyerek gelişmelerini devam ettirirler (Yıldırım, 1998: 37). Destanlar da önce sözlü olarak üretilmiş daha sonra yazılı metin haline getirilmiş kültür taşıyıcılarıdır. Destanlar sözlü kültürden yazılı kültüre geçerken bir takım değişikliklere uğrar ve destan metnindeki her değişiklik bir varyant oluşturmaktadır.

Bir edebî metnin tarihi ve kültürel süreç içerisinde farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda ve anlatılmasıyla kazandığı değişik haline verilen ad olan varyant terimi; M.Öcal Oğuz'un ifadesiyle: “... Birbiriyle yan yana geldiğinde uyumsuzluk göstermeyen, uygun bir beraberlik ve eşitlik sergileyen metin”dir (Kaya, 2010: 758).

Bu makale, Çora/Şora Batır destanının Türkiye Türkçesine aktarılan Tatar, Kırım Türk Tatar ile Kazak varyantlarının karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırılma yapılırken; Tatar boylarında anlatılan 2007 yılında proje kapsamında Türkiye Türkçesine aktarılan, Çora Batır Hikayeti ismindeki varyantı, Kırım Türk Tatar boylarında anlatılan Çora Batır destanının; Bahçesaray, Büyük Hocalar, Kırım Tatar Halk Ağız Yaratıcılığı ve Karasubazar varyantları ile Kazak destancılık geleneği içerisinde tespit edilmiş ve yazıya geçirilmiş olan Şora Batır destanının; Molla Musa ve Muhabetnecip Aliakbaruli varyantları ele alınmıştır. İncelemeye proje kapsamında hazırlanan Tatar Destanları 1 adlı kitapta yer alan iki Çora Batır varyantı alınmamıştır. Çünkü bu varyantlar, 2005 yılında Zuhale Yüksel tarafından yayınlanan Kırım Türk Tatar Destanlarının içinde yer alan “Büyük Hocalar” ve “Kırım Tatar Halk Ağız Yaratıcılığı” varyantlarının aynısıdır. Varyantlar incelendiğinde Türk boylarının ortak coğrafyada yaşadığı daha sonra çeşitli tarihi, coğrafi, siyasi nedenlerle başka bölgelere dağıldığı tezi ve bu tezin Türk boylarının destanlarına yansımış olduğu görülmektedir. Çora/Şora Batır destanının da belli motif ve epizotları sabit kalarak

Türk boyları arasında yaşamayı sürdürdüğü söylenebilir. Bunun kanıtlayan örnekleri varyantlarda değişkenliği en çok görülen belirli motifler üzerinden bu makalede gösterilmeye çalışılacaktır.

B) Destanın Konusu

Varyantlardaki çeşitliliği ve değişkenliği göstermeden önce destanın konusunu genel hatlarıyla vermek uygun olacaktır. Çora/Şora Batır destanın Türkiye Türkçesine aktarılan metinlerinden yola çıkarak söylenebilir ki, gerek Kırım Türk Tatar anlatmalarında gerekse Kazak anlatmalarında destanın değişmeyen karakterleri ve mekânları vardır. Bu karakterler; destan kahramanının (Çora/Şora) babası “Narik/Narıkbay”, annesi “Mengli Sılu/ Menli Sılu/ Mendisuluv” (ya da Kazak Molla Musa varyantında geçtiği gibi “Kulkanıs”), kahramanın ailesine kötü davrandığı için ardından giderek savaştığı “Alibiy/Alı Bey”dir. Mekânlar ise “Narik”in özellikle Kırım Türk Tatar anlatmalarından yanında çalıştığı hanı öldürmesinden sonra gittiği “Köküslü Kök Tama”, kahramanın (Çora/Şora) “Alibiy”i öldürmesinin ardından gittiği “Kazan”dır.

Çora/Şora Batır destanın Kazak Molla Musa ve Kırım Türk Tatar Bahçesaray varyantları dışında kahramanın babası “Narik”in bir beyin yanında çalışmasını anlatarak başlar. Narik bir beyin yanında çalışmaktadır ve beyin en güvendiği adamlarından biridir. Han, Narik’e evlenmesi gerektiğini söyler ve kendi halkı içinden/istediği yerden bir kız beğenmesini, beğendiği kızı ona alacağını söyler. Bunun üzerine Narik, kendi gördüğü beğendiği/bir ihtiyarın tavsiyesi üzerine Mengli Sılu/ Menli Sılu/ Mendisuluv’u ister. Han Narik’e söz verdiği üzere istediği kızı ona alır. Ancak Han, Narik’in evlendiği kızı hiç görmemiştir. Han’ın etrafındakiler Narik’in evlendiği kızı Han’a layık düşünürler. Bunu Han’a söylerler. Ardından Han, Narik’e bir görev vererek onu evden uzaklaştırıp eşini kendisi almak ister. Narik’i göreve gönderir (Bir aygır almak gibi). Narik durumu eşine söyler. Çoğu varyantta eşi bu durumdan şüphelenir Narik’i uyarır ve bunun bir tuzak olduğunu söyler. Narik, eşine itimat etmez, Han’a güvenir ama yoldan döner ve bir yerde saklanır. Akşam eşinin dediği ortaya çıkar ve bu görevin bir tuzak olduğunu anlar. Han’ı öldürür. Eşiyle oradan ayrılmak için yola çıkar. Yolda çocukları olur (Kahraman dünyaya gelir). Kahramanın doğumu varyantlarda farklılık gösterir. Kahramanın hikâyesi başlar. Kahramanın hikâyesi yine varyantlara göre çeşitlilik gösterir. Kiminde farkında olmadığı halde kendi çocuğu ile yaptığı bir dövüşte suya düşerek ölür, kiminde “ferište”sini aramak için girdiği suda ölür, kiminde ise halkı ile birlikte yaşamaya devam eder.

Genel itibariyle vaka örgüsü bu şekilde olan destanın varyantlarında değişkenliği diğerlerine göre daha fazla bulunan motifler üzerinden destan ele alınmıştır. Değişkenlik üzerinden belirlenen on başlık: Narik’in yanında çalıştığı Hanın Adı, Narik’in göreve gönderilme şekli, Menli Sılu’nun Han’a anlattığı hikâye, Narik’in saklandığı yer, Narik’in Hanı öldürme şekli, Narik tarafından öldürülen kişi (Han/Hanın Oğlu), vakanın akışına müdahale eden yardımcı pir/ihtiyar/evliya, kahramanın doğumu, kahramanın atı, kahramanın ölümü şeklinde tespit edilmiştir.

Bu bölümde varyantlarda tespit edilen bu on başlık üzerinden destan metinleri incelenecektir. Bu inceleme yapılırken varyantların her birinde ayrı ayrı motifleri tespit etmek yerine motiflerin altında varyantlar ele alınmıştır. İncelemede varyantların tarafımızca yapılan kısaltmaları kullanılmıştır. Kısaltmaların listesi ise kaynakça bölümünün altında yer almaktadır. Motiflere geçmeden önce destanın varyantları hakkında kısaca bilgiler verilecektir.

I. Kırım Türk Tatar- Bahçesaray Varyantı

Çora Batır’ın tamamı mensur ve diğerlerine göre oldukça hacimsiz olan Kırım Tatar Türk destanları arasındaki bu varyantında diğer varyantlarında görülen çeşitlenmeler bulunmamaktadır. Bu anlatıda diğer varyantların çoğunda bulunan “kırdı buzağı gütme” bölümü ile bu esnada gelen “ihtiyar”, “misafir” bölümleri bulunmaktadır. Bu bölümlerde Çora arkadaşları ile kırdı buzağı

bakarlarken bir misafir gelir ve onlara aç olduğunu söyleyerek onlardan yemek ister ancak Çora dışında hiçbiri buzağısını kesmeye yanaşmaz. Çora buzağısını keserek “misafir”e yedirir. “Misafir” giderken Çora’ya, “bir gün Uruuşan dağının başına gelersen, ah dersen ben seni bulurum” der. Diğer bölümde ise “yılanlarla dolu yatakta” yatarak diğer arkadaşlarından daha yiğit olduğunu ispat eder.

II. Kırım Türk Tatar- Büyük Hocalar Varyantı

Çora Batır’ın manzum mensur karışık olan Kırım Tatar Türk destanları arasındaki bu varyantında tarafımızca belirlenen motiflerin tamamı bulunmaktadır ve destan metni Zühal Yücel’in 2005 yılında yayımlamış olduğu kitapta 11 sayfa civarındadır.

III. Kırım Türk Tatar- Kırım Tatar Halk Ağız Yaratıcılığı Varyantı

Çora Batır’ın manzum mensur karışık olan Kırım Tatar Türk destanları arasındaki bu varyantında da tarafımızca belirlenen motiflerin tamamı bulunmaktadır ve destan metni Zühal Yücel’in 2005 yılında yayımlamış olduğu kitapta 24 sayfa civarındadır.

IV. Kırım Türk Tatar- Karasubazar Varyantı

Çora Batır’ın manzum mensur karışık olan Kırım Tatar Türk destanları arasındaki bu varyantında tarafımızca belirlenen motiflerin tamamı bulunmaktadır ve destan metni Zühal Yücel’in 2005 yılında yayımlamış olduğu kitapta 20 sayfa civarındadır.

V. Kazak- Muhambetnecip Aliakbarulı Varyantı

Çora Batır destanının Kazak anlatmalarından, manzum-mensur karışık olan “Muhambetnecip Aliakbarulı Kıssa-i Narik Oğlu Şora Batur” varyantında Kırım Türk Tatar varyantlarından ayrılan yönler bulunmaktadır. Karşılaştırmayı yapmak için belirlenen maddelerde bahsi geçen bu yönler incelenecektir. Bununla birlikte 2010 senesinde “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması” adındaki projede yayınlanan bu varyant İsmail Turan Kallimci tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Destan metni kitapta 540 beyit ve mensur kısımlardan oluşmaktadır.

VI. Kazak- Şora Batır Molla Musa Varyantı

Şora Batır Molla Musa varyantı tüm varyantlara göre oldukça hacimli (7795 beyit) ve tamamı manzum olan bu varyantta diğerlerinden farklı olarak kahramanın babası Narik’in uzun dönem süren “çocuksuzluğu” detaylı bir şekilde anlatılır. Ayrıca diğer tüm varyantlarda bir han yanında çalışan Narik bu varyantta zengin bir bey olarak karşımıza çıkıyor. Narik’in çocuksuzluğu “evliyalardan” yardım istemek üzere karısı ile birlikte çıktıkları uzun yolculuğun neticesinde son bulur ve destanın asıl kahramanı Şora doğar. Diğer varyantlarda neredeyse ortak olan belli motiflerin bir kısmı bu varyantta yoktur. Bununla birlikte 2010 senesinde “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması” adındaki projede yayınlanan bu varyant İsmail Turan Kallimci tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Destan metni kitapta 540 beyit ve mensur kısımlardan oluşmaktadır.

VII. Tatar- Çura Batır Hikayeti

Çura batır destanının Tatar destanları arasındaki bu varyantı diğerlerinden farklıdır. Narran kimsesiz bir çocuk olarak Kazı Bey tarafından büyütülür. Daha sonra Kazı Bey ona eşsiz güzellikteki Menlisılı’yu eş olarak alır. Sonra Menlisılı’yu kardeşi Kanmirza kendisine isteyince, Narran onu öldürür ve eşini alıp oradan uzaklaşır. Sonra gittiği yeni yerde bu sefer de Akça Sultan, Narran’dan Menlisılı’yu ister. Narran onu öldürür ve oradan da kaçır, yolda Çura doğar ve böylece kahramanın hikâyesi başlamış olur. Tatar destanları arasındaki bu varyant manzum-mensur karışıktır ve toplam 18 sayfadan oluşmaktadır. 2007 senesinde “Türk Dünyası Destanlarının

Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması” adındaki projede yayınlanan bu varyant Fatih Urmancı tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

C) Motifler Üzerinden Destanın Varyantları¹

1. Kahramanın Doğumuna Dair Motifler:

Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere destanın varyantlarında kahramanın dünyaya gelme şekli çeşitlilik arz etmektedir. Kimi varyantta olağanüstü bir olay ile gerçekleşen doğumun ayrıntılarına yer verilmişken kimi varyantta gayet doğal, hayat seyri içinde gösterilerek hızlı bir şekilde geçilmiştir.

1.1. Hanı öldüren Narik, o gece oradan arabasına binerek gider. Karısı yolda bir rüya görür. Kocasını bu rüyayı erkek evlat olarak yorumlar. Sonra yollarına gittiler. Yaşlı Narik Köküslü Tama’yı mekân tuttu, oturdu. Ayı, günü geldiğinde Menli Sılu Aru bir erkek çocuk doğurdu. Adını Çora koydular. (KTT-BH)

1.2. Narik’in bir besleme bekâr kölesi varmış. Bir atı arabaya koşturur, karısını oturtur, arabayı kölesine sürdürür, bir tek sığırını da arabanın ardına takar. Kendi de atına binip ileriye doğru gider. Yolda giderken, karısı doğum sancısı çeker, lohusa olur. Çocuğu doğduğu zaman, çocuk ateş olarak doğar. Sonra ayağının değdiği yerden su çıkar, suyla ateşi söndürür. İşte Çora’nın ecelinin sudan olması bundan dolayı imiş. (KTT- KTHAY)

1.3. İdil’den kaçıp Kırım’a geldi, Köküslü Kök Tama’ya geldi, orada cemaate karıştı. Mengli Sılu Aru, dünyaya bir erkek evlat getirdi. (KTT-KB)

1.4. Mendisiluv ağlamasını kestikten sonra Narik Batur kılıçla hanın kafasını kesmiş, Mendisiluv’u alıp Şagım Kerey Han’ın idaresi altındaki topraklara gelmiş. Burada avamdan biri olarak yaşarken, bir gün evinin içinde, karanlıkta bir ışık parlamış ve ikiz bebek, Şora ve Şırın doğmuş. (K- MA)

1.5. Diğer kadınlar gibi olmadı, taşıdı bebeği on iki ay, kımıldıyor karnında, şaha kalkan asi tay gibi. Bey hanımı bir gün haber verdi, Önüne sırık kurdurdu. Şaranası yarıp, suyla doldu döl yatağı. Dayanamayıp sancıya, bedeni iyice şişti. Mollolardan yazdırıp, İşirtki (Muska ile içirilen su.) alıp içti. Aslan gibi inleyip, Şaranasıyla pislenip, Tahmin edilen yere ulaşınca, bebek yere düştü. “Oğlan mıymış, kız mıymış?” diyerek herkes baktı. Oğlan olduğunu anlayınca sevinip herkes gülüştü. (K-MM)

1.6. O zaman Minlisilu hamileydi. Yolda kaçıp giderken, Kalavız denen suyun kenarında geceleyip, akşam yemeği yerken, Minlisilu sancılandı. Sancılandığını kocası Narren Batır’a utanıp söyleyemedi, türkü ile söyledi. O zaman Narren Batır’ı Minlisilu’nun sancılandığını anlayıp, ne yapacağını bilmeden heyecanlanmışken, Minlisilu, Narren Batır’ın kaybolduğunu anlayıp, yine türkü ile söyledi. Narren Minlisilu’dan bu sözü duyduktan sonra çabucak kalkıp, Kalavız deresine gelip, abdest alıp, iki rekat namaz kılıp geldi. Çura denen hizmetçisini azat edip, gök aygırını kesip kurbanlık edip, Tanrı’ya yalvardı. Erkek çocuk doğdu. Adını azat ettiği hizmetçisinin yerine Çura koydu. (T-ÇBH)

2. Kahramanın Atını Seçmesi/Bulması Motifi:

2.1. Kahramanın, atıyla nasıl buluştuğu bu varyantta yer almamakla birlikte atının özellikleri şöyle sıralanıyor: Sarımsak gibi azı dişli, göz kapağı kösele gibi, bardak gibi toynaklı,

¹ Motifler belirlenirken; Özkul ÇOBANOĞLU’nun, Türk Dünyası Epik Destan Geleneği ve Mehmet ÇERİBAŞI’nın Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı adlı eserlerinden faydalanılmıştır.

sağrısı halkın yığıldığı tepe gibi, kadeh ile su verdiğin, elinin ayasıyla okşadığın, Ker Doru'yu çekip uluya uluya bindi. (KTT-BH)

2.2. Günlerden bir gün bir atlı gelir ama, elinde bir ateş var ve bununla dünyayı yakacak. Çocuklar korkup kaçarlar, yalnız Çora ile Kılınçak ikisi kalır. Onu ak çadıra getirip oturturlar. Atını da yavşan otuna bağlarlar. Misafir, Çora'ya: -Çora aç koynunu, der. Onun o elindeki ateş şeklinde görünene, ejderhaymış. Onu Çora'nın koynuna gönderir. Koynundan bir yılan daha çıkarıp, Kılınçak Batır'ın koynuna gönderir. Sonra ihtiyar. -Çora sana bir tay alıp geldim, ona nişanını koy, der. Çora orada, ayağındaki kösele kayışından bir tasma kesip alır: - Bunun adı "Tasmalı Ker" olsun der, tayın boynuna bağlar. (KTT- KTHAY)

2.3. Çora gençlik çağına geldi. Günlerden bir gün bir misafir geldi. Narik misafiri karşıladı. Misafir ona kısmetli bir dua etti. O sırada Çora'ya söyledi: - Bir tay senin olsun, dedi. Tayın Boynuna nişan bağla, dedi. Boynuna bir tasma bağladılar, sonra "Bunun adı, Tasmalı Ker olsun!" dedi. "Sen delikanlı olunca, bu da at olur." Dedi. (KTT-KB)

2.4. Şora on yaşına geldiğinde onun AKTANKER adlı bir atı varmış. O atı Aktaş Han'ın altı biyi, Şora'nın evde olmadığı bir vakitte gelip zorla götürmüştü. (K- MA)

2.5. Dışarıya çıktı bir gün zengin narik. Kalabalık yilkısını dolaşp, gezerken o anda, ey iyiler, kudretiyle hüda'nın, deniz taşıdığı her şeyi gizledi. Atların arasında durup narikbay, seyretti bu gizemi. Dalgalı deniz ikiye bölüp, sudan çıktı bir Şubar at. Kişneyerek koştı geldi, geldi de yilkıya katıldı. Kendi sürüsünde Narikbay, Kendi yilkısında görmemişti, bunun gibi bir atı pek biçimli. (K-MM)

3. Kahramanın Sevgilisine Bir Düşmanın, Rakibin veya Bir Hizmetkârın Talip Olması Motifi:

3.1. Bir zamanlar Canıbek adında bir han varmış. Onun da bir Narik isimli bir muhafızı varmış. O çok sevdiği bir muhafızymış. Canıbek Han, kendi halkından bir güzel kız alarak Narik'e vermiş. Gelin geldiği zaman, Canıbek Han, bu gelini görmemiş. Etrafındakiler Canıbek Han'ın aklına girerek Narik'e verdiği gelin ona değil sana layık der ve onu kandırırlar. Canıbek han'da bir kağıt vererek Narik'i çalışmaya gönderir, Karısını böylelikle almak ister. (KTT-BH)

3.2. Akşam hanın odasında gençler toplanmışlar, hanın oğlu Narik'in karısını öğüyor. Onun yanında oturan gençler: - O şimdi Narik'e uygu mu sizin gibi bir han oğluna uygun, derler. Hanın oğlu, Narik'i nasıl ortadan kaldırsam da, şu kadını alsam, der. Sonra gençler: - Eğer böyle bir arzun varsa, o kolay, derler. İki tulum altın alıp gidersen, birini Narik'in kendine verirsın, birini de, "Bu bir tulum altını Kefe'ye götür de, orada bir adamda bir aygır var, onu al da gel." Diye gönderirsin, derler. Bundan sonra, hanın oğlu, Narik'e denileni yapar. Narik'e iki tulum altını ve bir tane de kâğıt yazıp verir. -Bu kâğıdı gösterirsen sana o aygırı verirler, der. (KTT- KTHAY)

3.3. Bir gün han efendi Narik'in MengliSılu'sunu görür, "Bu bana lâyıkmış" der. Narik'e bir ferman verir. "Bunu bir hana götür!" der. Narik dönüp eve gelir. "Mengli Sılu yol için azık hazırla!" der. (KTT-KB)

3.4. Günlerden bir gün hanın idaresindeki halkı, beyleri Narik'e haset duyup, hana Mendisuluv'ı almasını, onu kendisine yar etmesini salık vermişler. Han: "Ben Mendisuluv'ı nasıl alacağım?" diye sormuş. Bunun üzerine beyler: "Bu evine düşkün ihtiyarı öldürmesinin yazdığınız bir yazıyla Şağım Kerey Han'a gönderirsek, o öldürecektir. Ondan sonra alırsın. "Kâğıda yazıp, o kâğıdı Narik'e vermişler." Narik kâğıdı alıp okumuş. "Bu evine düşkün ihtiyarı öldür." Yazısını okuyunca gönderilen yere gitmemiş, evine dönüp saklanmış. (Kâğıdı okuyan Kırım Türk Tatar varyantlarından farklı olarak Narik'in kendisidir) (K- MA)

3.5. Günlerden bir gün Akça Sultan, bu Narren Batır'ın hanımı Minlisılı'nun güzelliğini görmüştür, Minlisılı'ya âşık olup, Narren'i askere göndermiş ve kendisi akşamleyin Minlisılı'ya gider. (T-ÇBH)

4. Kahramanın Sevdiği ile Düşmanın Evlenmeye/Beraber Olmaya Niyet Etmesi Motifi:

4.1. Menli Sılu Aru dedi: Efendim, büyük dağda bir aslan varmış, dedi, yattığı dağın içinde acıkmış, demiş ki, çıkayım bu dağdan, be bulursam yiyeyim, dedi. Çıktı, dağın eteğini dolaşıp gezerken önüne bir sahipsiz ak boz bir kısırak çıktı. Yiyeyim şunu, dedi. Etrafını dolanıp baktı ki, onun arka tarafından bir kurt ısırılmış. Sonra kendi kendine dedi ki, ben bir aslansam, kurdun ısırıldığı kısırağı yemek bana yakışır mı, dedi. Yemedi. (KTT-BH)

4.2. Narik'in Karısı: Efendim ben size bir masal söyleyeyim, der. Bir zamanlar sizin gibi bir han varmış, at sürüsü pek çokmuş. Onun at sürüsünde her gün bir at kayboluyormuş. Kaybolan atların sayısı yüz tane kadar olmuş. Han efendi atları için sinirlenerek: -Niye kaybediyorsunuz, der. Kendi de, atlarla birlikte, kaybolan atları aramaya gider. Yüksek bir tepenin üstüne çıkarlar. O kaybolan atların leşlerini orada görürler. Orada bir aslan da yatıyormuş. Han, Aslana: -Sen hayvanların, ben insanların padişahıyım, sana çalınma at yemek lâıyk mı, der. Sana her gün bir tane kısırak vereyim, yalnız hırsızlık etme, der. Aslan razı olur. Onlar dönerler. Her gün bir kısırak gönderir. Bir gün semiz bir kısırak verir. Aslan almaz. Niçin diye sorunca: -Tayken onun ayağından kurt ısırılmış, bana kurdun artığı lazım değil, der. Hayvan da olsa, kurdun ağzından artan kısırağı istemez. Sen bir hanın oğlusun, sana halktan birinin artığı lâıyk mı, der. (KTT- KTHAY)

4.3. Mengli Sılu Söyledi: İdil'de benim babam çok zengin idi, çok atları vardı. At sürüsünün içinde bir doru kısırak vardı. Doru kısıraktan doğmuş doru bir tay vardı. Doru tay, dört tane daha olursa iki ederlerdi, olmazsa birdi. Onun gibi iyi hayvan yoktu, çok hızlı bir hayvandı. O tay bir gün uyuya kaldı, ona bir kurt rastladı. Kurt onu yakaladı, alayım dedi, bir köpek geldi, kurt korktu kaçtı. O tayın baldırında kurdun dişlerinden bir yara kaldı. Sonra tay topal kaldı, ona bir aslan rastladı. Aslan tayı yakaladı. Aslan tayı yiyecekken, baktı, kurdun dişinin yarası var. "Ben bir aslan olarak, kurdun ısırıldığı şeyi yemem" dedi. (KTT-KB)

4.4. -Ey hükümdarım, bir hikâye anlatayım. Ey hükümdarım, bizim babamızın zenginliği size malumdur. Babamızın dokuz togay dolusu malı vardı. Bunca maldan da yılıkı pek kıymetli idi. Yılıkısından her gün bir kısırak kaybolurdu. Babamızın yılıkı çobanı: "Bu çok garip. Siz, kendiniz ata binip dolaşsanız?" demiş. Bunun üzerine babam atına binip dağa gitmiş. Dağın eteğinde bir aslan yatıyormuş. Aslana demiş: "Ey aslan, siz bizden izin almadan şu yılıktan her gün bir kısırak alıp yiyormuşsunuz. "O, anda Allahüteala aslana dil vermiş ve aslan die gelip demiş: "Ey beyim, siz zengin bir bey olduğunuz için sizden bize nasip olmuştur." O zaman zengin babam şöyle demiş aslana: -" Sana her gün bir kısırak aş olsun. Yılıkı çobanı sana her gün bir kısırak getirip verecektir." Yılıkı çobanı her gün bir kısırak getirir, Onu bağlayıp dağın tepesine bırakıp gidermiş. Bir gün bağlı bırakılan kısırağı aslan yememiş. Babam ona gelip demiş: "Ey aslan, bu mal size helaldir; niçin yemediniz? Aslan cevap vermiş: "Birinden arta kalan yemek artığını niye yiyeyim? Babam: "Bu kısırak kendi yılmımın yavrusu" demiş. Babam böyle dediğinde aslan: "Bu kısırağı daha tay iken bir kurt gelip arka kalçasından ısırıldı. Bize birinin değdiği mal lazım değil" demiş. (K- MA)

4.5. O zaman Minlisılı: Hanım- Arslan kurtun yeminden yemez. Ama sen insan arslanısın. Narren senin yanında kurdun yavrusu, yani eniğidir. Ben o yavrunun yemeği gibiyim. Enik artığını arslanın yemesi nasıl yakışık alır? Dedi. (T-ÇBH)

5. Kahramanın Savaşması Motifi:

5.1. Canıbek Han'ın başını kesti. (KTT-BH)

5.2. Hanın oğlu Narik'in karısına bu hikâyeden sonra da saldırınca, Narik o sırada hamamdan çıkar, hanın oğlunun başını balta ile keser. Başını tandıra gömer, gövdesini kör kuyuya atar. (KTT- KTHAY)

5.3. Narik bu sözleri pencereden işitti. Narik okunu çekip attı. Hanın yüreğinin başından vurdu. Han serildi kaldı, öldü. Narik oradan hanımını da alıp kaçtı. (KTT-KB)

5.4. Mendisiluv ağlamasını kestikten sonra Narik Batur kılıçla hanın kafasını kesmiş, Mendisuluv'u alıp Şagım Kerey Han'ın idaresi altındaki topraklara gelmiş. (K- MA)

5.5. Sonra bu işi Narren Batır işitip, Kazıy Bey'in önünde Kanmirza'yı kılıçla öldürdü. (T-ÇBH)

5.6. Bu sözleri duyup, Narren yine kimseye haber vermeden dönüp gitti. Ertesi sabah sultan Narren'e haber gönderip, çağırıp getirtti. Narren dönüp geldikten sonra, bu sultanı öldürüp, hanımı ile kaçıp gitti. (T-ÇBH)

6. Vakanın Akışına Müdahale Eden Yardımcı Kahraman Pir/İhtiyar/Evliya Motifi:

6.1. Bu varyantta açık bir şekilde anlatılmasa da Çorabatır'ın karnını doyurduğu "aç bir şekilde gelen" kişinin bir "pir" olduğu söylenebilir. Çünkü farklı kılıklarda, umulmadık zamanlarda gelen kişinin halk hikâyesi ve destanlarda sıklıkla görülen "Hızır" ya da "yardımcı evliya", "pir" motifleriyle benzer bir yönü vardır. Diğer anlatılarda görüleceği üzere farklı bir kılıkla gelip karnının aç olduğunu söyleyen "pir"e yardım eden kişi; ya bolluk bereket bulur ya da zor bir anında üstesinden gelemeyeceği bir durumdan kolaylıkla kurtulur. Burada da Çorabatır, karnı aç olarak gelen kişiye tek buzağısını keserek onu doyurmuştur ve daha sonra Kazan'da batırların yılan dolu yataklarında korkmadan uyuyabilmiştir. Böylelikle Çorabatır, diğerlerinden daha iyi bir yiğit olduğunu kanıtlamıştır. (KTT- BS)

6.2. Bu varyantta "evliya" ya da "pir" anlatının içerisine dâhil olmamıştır. Sadece bir rüya yorumu bulunmaktadır. Bu yorumu da Çora Batır'ın annesi Menli Silu Aru'nun gördüğü bir rüyayı Çora Batır'ın babası Narik'in yorumlaması şeklindedir. Menli Silu'nun gördüğü rüyada kendisinden doğan ateşi hiçbir kuvvet söndüremezken bir kara bulutun gelip o güçlü ateşi söndürdüğünü söyler. Bunun üzerine Narik bu rüyayı, güçlü bir erkek evlatlarının olacağını onun karşısında kimsenin duramayacağını ancak ecelinin sudan olacağını şeklinde yorumlar. Neticede de Çora Batır gerçekten güçlü bir yiğit olarak doğar mücadeleler geçirir eceli ise feriştesini aradığı sudan olur ve boğularak ölür. (KTT-BH)

6.3. Bu varyantında, hem kahramana yol gösterici bir "ihtiyar (ak sakallı)" bulunmaktadır hem de Narik'in gördüğü bir olayın yorumu yapılmaktadır.

Destanın henüz başında Narik yirmi beş yaşına gelmiş Hanla sözleştiği üzere atını seçmiş, üzerine bir kat elbise kestirmiştir. Narik ata binip köyün kenarına çıkınca Akgöz ata binen bir ak sakallı adama rastlar. Selam verir. Ak sakallı adam selamı alır, Narik de onun elini öper. İhtiyar ona nereye gittiğini sorunca, Narik kız aramaya der. İhtiyar çok uzağa gitme senin eşin burada inek çobanının kızı Menli Silu'dur der. Narik, Menli Silu'yu görür ona âşık olur ve onunla evlenir.

Evlendikten sonra Narik, Ağabeyi Arık'ın yanına gitmek ister. Ata binip gider. Ağabeyine giderken yolda bir koyun ağılı görür. Bir kuzu da bu koyunları emerek (sürünün) bir başından diğer başına çıkıyor, gene de meliyormuş. Oradan da giderken, yol kenarında yatan bir dişi köpek görür, bu köpeğin sesi çıkmıyor, ancak içindeki yavruları havlıyormuş. Oradan da giderken, bir deveyi bir

fare yanına almış dolaştırıyormuş. Oradan da giderken, üç kazan asılıymış; ikisinde et kaynıyor, ortadaki kazanda su, öbür taraftaki kazanın içindeki et, ortadaki kazanı atlayıp, bu taraftaki kazana düşüyormuş. Narik ağabeyine gidince yolda bu gördüklerini ona anlatır. Ağabeyi bu gördüklerini yorumlar:

O senin gördüğün koyunlar bizden sonra gelecek insanların arasındaki zenginlerdir, onlar bütün halkı yiyecekler, gene de doymayacaklar, bu da, bu durumun örneğidir, der. O, senin gördüğün dişi köpek, bizden sonra gelecek insanların babalarından önce ablaları konuşacaktır, işte o dişi köpek bunun örneğidir, der. O, senin gördüğün kazanların iki yanındaki iki zengindir, iki zengin birbirini ağırlar, fakir insanlar arada aç kalır, demektir, der. İşte o, yalnız suyun kaynamakta olması da bunun örneğidir, der.

Çora doğup belli bir yaşına geldiğinde onu okumaya gönderirler. Çora'nın Kılınçak isimli bir komşusu varmış. Onunla dost olup büyürler. Hocada beraber okurlar. Hocayla işleri bittikten sonra, bütün çocuklar buzağı bakmaya giderler. Günlerden bir gün bir atlı gelir ama elinde bir ateş var ve bununla dünyayı yakacak. Çocuklar korkup kaçarlardı, yalnız Çora ile Kılınçak ikisi kalır.

O adamı karşılayıp ak çadıra getirip oturtur. Atını da yavşan otuna çekip bağlarlar. Misafir Çora'ya, aç koyunu der. Onun o elinde ateş şeklinde görünen, ejderhaymış. Onu Çora'nın koynuna gönderir. Koynundan bir yılan daha çıkarıp, Kılınçak Batır'ın koynuna gönderir. Sonra ihtiyar Çora'ya, sana bir tay alıp geldim, ona nişanını koy, der. Çora orada, ayağındaki kösele kayıştan bir tasma kesip alır. Bunun adı "Tasmalı ker" olsun der, tayın boynuna bağlar. Çocuklar gelir ve ihtiyarın elini öper. Çocuklar, bize bugün misafir geldi, şimdi bir buzağı kesmemiz lâzım der ama çocuklar annem kızar, babam kızar diyerek buzağı kesmeye yanaşmaz. Çora ise; benim buzağımı tutun kesin, der. Buzağıyı keserek yerler. Sonra ihtiyar Çora'ya, sen delikanlılık çağına gelince, filân denizin kenarına gelersen, bu tayı sana verirler, diye tayı alıp gider. (KTT- KTHAY)

6.4. Bu varyantında, "ihtiyar" kahramana yardımcı ya da yol gösterici olarak değil olayın akışına müdahale etmesiyle görülüyor. Yine bu varyantta herhangi bir rüya ya da olay yorumu bulunmuyor. Bu anlatıda, Çora'nın karşısına çıkan ve olay örgüsünün gidişatına yön veren birkaç "ihtiyar" bulunmaktadır.

Çora doğup gençlik çağına geldiğinde bir gün bir derviş geldi. Misafirim dedi. Narik misafiri kabul etti. Misafir Narik'e dua etti. O sırada Çora'ya; bir tay senin olsun, dedi. Tayın boynuna nişan bağla, dedi. Boynuna bir tasma bağladılar, sonra "Bunun adı, Tasmalı Ker olsun!" dedi. "Sen delikanlı olunca, bu da at olur" dedi.

Çora Batır Kazan'a geldiğinde bir tümseğe vardı, tümseğin tepesinde ihtiyar bir Nogay oturuyor. Bu yaşlı Nogay, Çora Batır'ı görünce yola çıktı, Çora'ya yetişip yaşlı Nogay Çora'ya: Ey yiğit! Benim karnım acıktı, dedi, sende bir lokma varsa ver bana dedi. Bunun üzerine Çora, ben yolcuym, ekmeğim bitti ben avlanarak yiyorum, benim azığım bitti dedi. Daha sonra Nogay benim için avlan dedi. Çora, Nogay'a av görürsem vurayım dedi ve bir ak kuğu gördü, onu avladı. Ak kuğu yere düştü, Nogay gelip onun başına çöktü. (KTT-KB)

6.5. Dağın öteki tarafında bozkırda, bozkırdan ötedeki vadide, çukur çukur yer gördü, tepe tepe bel gördü. O yerlere geldiğinde, Biricik Hüda yardım etti, suyu berrak aynadan, pınarı kaynar gibi taş taş akan, başında büyük bir kayın ağacı, etrafında bir şey çok çıplak. Mezarı yok, türbesi yok, ürkütücü bir yer görür, pınarın öbür tarafında. Dallarına bezler bağlanmış, akbaşı, karabaşı, boz yılan, toz kaldırarak dibinde oynayan, bir akdikenle karşılaştı. Su içmek için Kulkanis, pınara doğru gider. Yanından geçirtmeyip, eğilip akdiken, ısıtır gibi eteğine yapışır kalır. Keremeti bu Kulkanis, aklıyla tartıp anlar. Sevinç koşup kalbine, mutlu mutlu gülümser. Hiç kimsenin yok ondan haberi, buraya gelip kurmuş mevki, Babay Tükti Şaşı Aziz, Biliyorsanız o idi. Biçareyle karşılaşıp, tutup bırakmadan çekiyordu. Kulkanis söyledi Narik'e: "Dikene şu dikkat et,

Bir iş yaptı pek acayip. Eteğimden tuttu, eriyip içim ısınıyor. Tıkalı göğüsüm açılıp, sevinip gönlüm güllüyor. Bunda bir keramet var, aklım benim biliyor. Burada geceleyelim, bir sır var bunda öğrenelim. Derdimizi anlatıp ağlayalım, Hakk'a münacaat edelim. Narıkbay o zaman dedi: "Saçmalamayıp yola devam et, hayatta arınmaz, gönlümdeki dert. Çocuk isteyip yurdunu terk ettin, sandık sandık altın saçtı. Deve verim, at verdim. Hepsinden ümidi kestim. Çocuk için yeterince dua ettim. Dua edeceksen kendin et. Sözlerine Narık'ın Zavallı Kalkanı üzüldü... Narıkbay zavallı küsüp, sırtını dönmül gidiyor. Çok fazla uzaklaşmadan, bacakları yorulup, keramet sahibi evliya, ihtiyar adama pıranga vurur... Gök eşiğin sırtında, Ak sarığı başında, Asası var elinde, Kendisi hak yolunda, yeryüzünü sarsarak zikir söyleyen, kalender var arkasında, bir divane derviş gelir: "Yatıyorsun yavrum neden?" deyip asasıyla dürtür. "Hüda'nın vereceği bir vakit var. Dönmeyip gitti Narık, bu yaptığını beğenmeyip. Sırtını dönüp koştu gitti. Küsmüş bir çocuk gibi. Pıranga vurdum ayağına, daha uzaklaşmadan. Babay Tükti Babanım. Başını kaldır, ey yavrum. Senin için kalkanı. Dergâhında Allah'ın, altı gidip beş döndüm, beşinde de boş döndüm. Çok yalvardım ısrar ettim, bu sefer hoşnut döndüm. Hoşnut dönüşümün işareti ki, iyilik günü yaklaştı. Cebbar yaradanım ihsan edip, bir oğul verdi ömürlü, Ömrü yaşı oldu uzun, gel, elini aç şimdi. Yalan değil bu sözüm. (K-MM)

6.6. Çura Batır İdil'e geldi, İdil halkı Çura Batır'dan korkup, göçüp, İdil'i geçip duruyormuş. Bu anda İdil'in kenarında bir ihtiyar kişi ağlayıp gidiyormuş. Bu ihtiyar kişiye Çura: - Ey ihtiyar, neden ağlıyorsun? Dedi. Bu ihtiyar söyledi: -İdil'in ortasında kızım araba ile sürüklenip gidiyor, çeken öküzü yürümüyor. Kızım suda boğulup ölecek, onun için ağlıyorum, deyip, kızını gösterdi. Bu anda Çura Batır attan inip, atının eyerini alıp, kendisi soyunup, suya girip, arabayı, kızı çıkarıp, babasının eline verdi, kendisi yoluna gitti. Böyle olunca o kızın kocası varmış, o damat geldi. İhtiyar söyledi: Bir yiğit böyle yaptı. Ondan sonra o damat yiğidin gittiği tarafa doğru gitti. O damadın adı Kolinçak'mış. Kolinçak ihtiyar kaynatasından bu yiğidin tarifini aldı, gitti, yiğidi buldu getirdi. (T-ÇBH)

7. Kahramanın Ölümü:

7.1. Çora Batır Kalktı, Kulunçak Batır'ın yerinden kendi konağına gitti, kendi yerine gidip yattı. Yatarken çok beklediği halde Çora Batır'ın feriştesi gelmedi. Beş on gün bekledi gelmedi. Baktı ki ferişte yok kaçtı. Çora Batır gitti, feriştesini aramaya. Ferişteyi bozkırda buldu. Ferişte Çora Batır'a hayır etmedi. Ferişte kaçtı, Çora Batır'a gelmedi. Çora Batır düşündü: -Ben şimdi bahadır değilim, feriştesiz bahadır olmaz. Kazan'da kat kat kara su, Kamışla ölçüp girmiştim, sığdır diye, derin nerede? Sığ nerede? Evvelki gün nerede? Diyerek Çora Batır suya girdi ve battı. Çora Batır öldükten sonra, Ruslar Kazan'ı aldı. (KTT-BH)

7.2. Çora, Kazan'da Sarı Hanımla evlenir. Sonra düşman Sarı Hanım düşman tarafına geçer. Aradan on beş yirmi yıl geçtikten sonra, düşmanlar arasında namılı bir yiğidin yetiştiği işitilir. Günlerden bir gün Çora Batır bu yiğitle karşılaşır ve iki yiğit mücadele eder. Hiç biri yenemez. O zaman Çora Batır, -Öyle ya dostlar, öyle ya, aldanmışım çocuğa, nasıl tesir etsin kılıcım, kendimden doğan çocuğa, artık bize sel nerde? Kazan denen şehir nerde? Şu kazan'ın önünde, boy boy su nerde, der. Orada iki yiğit birbiriyle kavga ede ede, kendilerini bir yardan suya atarlar. Çora Batır suya battıktan sonra Kazan' Rus çarı alır. (KTT- KTHAY)

7.3. Bu varyantta kahraman ölmez. Destan Çora Batır ile Kulunçak Batır'ın diyalogu ile sonlanır. Çora Batır Kazan'a giden Kulunçak Batır'a:- Kazan'a gidince bahadıra hürmet rağbet iyi mi? Oradaki erler, bahadırlar hoş geldin dediler mi? Der. Kulunçak Batır ona:- Kazan halkından giden misafire hürmet yok, dedi. Orada toplanan bahadırlar için kendilerinden başka er yok, der. (KTT-KB)

7.4. Bu varyantta kahraman ölmez. Sonuç yerine destanın sonu:”Şora çok öfkeli olduğu için, kılıcının ucu da yolunu bulup kınına girmediği için, bindiği Aktanker At’ını kesip öldürmüştü. Ancak o zaman öfkesi geçip, niyetinden dönüp babası ile anasıyla, halkıyla selamlaşıp görüşmüştü. Böylece hepsi murada ermiş” şeklinde bağlanmıştır. (K- MA)

7.5. Bu varyantta da kahramanın ölümü ile karşılaşılıyor. Şora’nın Alimhan ile birlikte Kalmuk’un kışlaklarını yamaladığı ve esir olan Narıkbay ve Kulkanis’a Şora’nın geldiği haberinin duyulmasıyla destan sonlanıyor. (K-MM)

7.6. Çura Batır bu türküyü söyleyip, askerin içine girip, askeri kırıp, o çocuğu öldürmeden çok gidip, atının ayağı kızıp durmadan, sonunda, at İdil’e batıp, Çura Batır suya girip öldü. Çura Batır suya düşüp ölüme giderken türküyü söyleyip: Kazan önü kat kat kara su, dik inmiştin sığ deyip. Derin de değil, sığ da değil, bundan sonra aldana bizim gibi erlere, Kazan adlı şehir de yok, diye söyleyip öldü. (T-ÇBH)

D) Tablo:

	KTT-BS	KTT-BH	KTT-KTHAY	KTT-KB	Kazak MA	Kazak MM	Tatar ÇBH
Kahramanın Doğumuna Dair Motifler	-	X	X	X	X	X	X
Kahramanın Atı Seçmesi/Bulması Motifi	-	X	X	X	X	X	-
Kahramanın Sevdiği ile Düşmanın Evlenmeye/Beraber Olmaya Niyet Etmesi Motifi:	-	X	X	X	X	-	X
Kahramanın Sevgilisine Bir Düşmanın, Rakibin veya Bir Hizmetkârın Talip Olması Motifi:	-	X	X	X	X	-	X
Kahramanın Savaşması Motifi:	-	X	X	X	X	-	X
Vakanın Akışına Müdahale Eden Yardımcı Kahraman Pir/İhtiyar/Evliya Motifi:	X	-	X	X	-	X	X
Kahramanın Ölümü	-	X	X	X	-	-	X

Not: Makalede ele alınan varyantlarda değişkenliği incelenen motiflerin hangi varyantta var (X) ya da yok (-) olduğu tablo halinde gösterilmiştir.

SONUÇ

Çora/Batır destanının Tatar, Kırım Türk Tatar ve Kazak varyantları karşılaştırıldığı görülüyor ki, destanın temasında makalenin başında da belirtildiği üzere değişmeyen bir takım motifler bulunmaktadır. Bununla birlikte destanın çeşitli coğrafyalarda farklı motiflere büründüğü de yukarıda verilen örneklerde açıkça görülmektedir. Burada dikkati çekilmesi gereken önemli bir husus; destanın Kazak Molla Musa varyantının diğer beş varyanttan neredeyse tamamen farklı olduğudur. Tabloda da bu açıkça görülmektedir. Molla Musa varyantının giriş kısmı, destanın önemli bir bölümü, Narik ile eşi Kulkanis'in çocuksuzluğunu gidermek üzere yaptıkları yolculuğu ve “Babay Tükü Şaşı Aziz” isimli evliyanın onlara bir erkek evlat müjdesi vermesine kadar sürmektedir. Diğer Türk boylarının destanlarında da sıkça karşılaşılan “çocuksuzluk” motifi Şora Batır destanının bu varyantında da tüm özellikleriyle aktarılmıştır denilebilir.

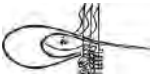
Varyantların tespiti ve yazıya geçirilmesinde hem anlatıcı hem de destanı kaydeden kişinin hafızası, daha doğrusu o günkü durumu çok önemlidir. Çünkü varyantların oluşumları ile ilgili bir düşünceye göre, bugün elimizde olan metinlerde görülen motif farklılıkları, anlatıcının anlatım esnasında hatırlayamadığı ya da eklemek istediği bir takım konular sebebiyle ortaya çıkmıştır. Her bir destan anlatıcısı, bir destanı her anlattığında aslında yeni bir varyant ortaya koymaktadır denilebilir. Neticede yazıya geçirilmeden önceki dönemlerde halk hafızasının sözlü kültür ürünleri olan destanların sözlü olma niteliği, her anlatılışta çeşitlenmesini de beraberinde getirmektedir. Bu çerçeveye yukarıda örneklerini verdiğimiz Çora/Şora Batır destanının varyantları da dâhil edilebilir. Türk boylarının tarihin belirli bir döneminde aynı coğrafyada birlikte yaşadığı ve bu dönemde ürettiği destanların, boyların farklı coğrafyalara göç etmesi ile birlikte çeşitlendiği ancak temelde aynı tema üzerinden anlatıldıklarına Çora/Şora Batır destanının varyantları da bir örnektir.

KAYNAKÇA

- ÇERİBAŞ, Mehmet, (2010), Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Solotoy Destanı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, (2007), Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Akçağ, Ankara.
- İBRAHİMOVA, Liliya, (2002), Törki Halıklar İcatında “Çura Batır” Dastanı, Kazan.
- KALLİMCİ, İsmail Tura, (2010), Kazak Destanları 5- Şora Batır, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAYA, Doğan, (1998), Çora Batır Destanı, Türk Kültürü, Yıl XXXVI, S. 425, ss. 555- 559.
- KAYA, Doğan, (2010), Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ, Ankara.
- REICHL, Karl, (Çev: Metin EKİCİ), (2011), Türk Boylarının Destanları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Dursun, (1998), Türk Bitiği, Akçağ, Ankara.
- YÜKSEL, Zuhâl, (2005), Kırım Türk Tatar Destanları, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara.
- URMANCU, Fatih, (2007), Tatar Destanları 1 (Çura Batır Hikayeti, Çora Batır), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KISALTMALAR

- (KTT- BS)- Kırım Türk Tatar- Bahçesaray Varyantı
(KTT-BH)- Kırım Türk Tatar- Büyük Hocalar Varyantı
(KTT- KTHAY)- Kırım Türk Tatar- Kırım Tatar Halk Ağız Yaratıcılığı Varyantı
(KTT-KB)- Kırım Türk Tatar- Karasubazar Varyantı
(K- MA)- Kazak- Muhambetnecip Aliakbarulı Varyantı
(K-MM)- Kazak- Şora Batır Molla Musa Varyantı Varyantı
(T- ÇBH)- Tatar- Çura Batır Hikayeti

TÜRKÇEDE “YAPMAK” İLE ALMANCADA “MACHEN” FİİLLERİYLE OLUŞTURULMUŞ DEYİMLERİN ANLAM EŞDEĞERLİLİĞİ VE SÖZCÜK TÜRÜ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ*

*Faik ÖMÜR***

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Almanca “machen” ve Türkçe “yapmak” fiiliyle oluşturulan deyimlerden seçilmiş bazı örnekleri karşılaştırmaktır. Alınan örnek deyimler Almancada “Duden II Redewendungen” adlı kitaptan, Türkçedeki deyimler ise İsmail Parlatır’ın “Atasözleri ve Deyimler II” adlı eserinden seçilmiştir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, “deyim” kavramı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Türkçede “yapmak” ile Almancada “machen” fiilleriyle yapılmış olan deyimlerin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi, ele alınan deyimlerin Almancadan Türkçeye ve Türkçeden Almancaya çevirileri tablo şeklinde alfabetik olarak verilmiştir. Seçilmiş bu deyimlerin; anlam bakımından tam eşdeğerliliği olan deyimler (bunlar tablo içinde kalın yazı tipi ile gösterilmiştir), anlam bakımından birbirine yakın olan deyimler (bunlar tablo içinde italik yazı tipinde gösterilmiştir), anlam bakımından birbirine hiç benzemeyen deyimler (tablo içinde normal yazı tipinde gösterilmiştir) şeklinde sınıflandırılması verilmiştir. Deyimlerin biçimsel özellikleri karşılaştırılmıştır. Burada deyimler sözcük türü açısından ele alınmıştır. Deyimlerin isim, fiil, sıfat, zarf, zamir veya edat gibi sözcük türlerinden hangisiyle veya hangileriyle oluşturulduğu tablo içinde grup numarasıyla birlikte verilmiştir. Ele aldığımız deyimlerden bazıları aynı anlama gelmekte, fakat değişik kelimelerden oluşmaktadır. Bazı deyimler argo anlamlarıyla kullanılırken, bazıları ise atasözü biçimindedir. Üçüncü bölümde yabancı dil dersinde deyim öğretimi işlenmiş ve “machen” fiiliyle ilgili deyimlerin didaktik ve metodik açıdan öğrencilere sözcük bilgisi öğretiminde nasıl faydalı olabileceği ile ilgili görüşlere yer verilmiştir. Bu deyimlerin günlük hayatta sık kullanılanları dil öğretiminde metodik yaklaşım yoluyla kullanılırsa öğrencilerin konuşma ve yazma becerilerine katkısı olacağı düşünülmektedir. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deyim, anlam eşdeğerliliği, machen, sözcük öğretimi.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı, El-mek: intelligent-77@hotmail.com

COMPARATIVE RESEARCH ON THE IDIOMS FORMED WITH THE VERBS “YAPMAK” IN TURKISH AND “MACHEN” IN GERMAN LANGUAGES IN TERMS OF SYNONYMOUSNESS AND LEXICAL TYPES

ABSTRACT

The aim of this study is to compare some specific examples among the idioms formed with “machen” in German and “yapmak” in Turkish (to make). The idioms formed with “machen” are taken from “Duden II (Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten- idiomatisches Wörterbuch der deutschen Sprache) and “yapmak” in Turkish from “Deyimler Sözlüğü II” by İsmail Parlatır; both underlie the basis of this study. The study includes of four parts. In the first part, the main emphasis is put on the idioms. In the second part, we present a comparison and evaluation of the idioms constructed with “yapmak (to make)” in Turkish and “machen” in German and the translation of these idioms from Turkish to German, and from German to Turkish. The idioms are given in table format in an alphabetic order. In the table; a) Paralel idioms that are formed with the same verbs and have similar meanings in both languages (column 4, written in bold), b) Idioms which have similar meanings but are formed using different verbs (column 5, written in italics), c) Idioms, that are completely different in both languages (no equivalence in the target language, column 6, in normal type Times New Roman 11). The structural features of idioms are compared. In this study the idioms are handled in terms of parts of speech. Idioms formed with nouns, verbs, adjectives, adverbs, pronouns or prepositions are shown in table format with group numbers. Some idioms have the same meaning although they are formed with different words. While some idioms are used as slangs, some are used as proverbs. The third chapter is about teaching idioms in foreign language teaching classes and there are views about how idioms with the verb “machen” can be useful in teaching students vocabulary in German didactically and methodologically. It is thought that idioms which are used commonly in daily life can contribute considerably to speaking and writing skills of students if they are covered with a methodological approach. In the conclusion, an overall evaluation is provided.

Key Words: Idiom, equal meaning, machen, vocabulary teaching.

Giriş

Deyimler, günlük hayatımızda sıkça başvurduğumuz söz kalıplarıdır. Söz kalıpları sözce, söylem ve eksiltili bildirim, söz eylem ve ifade bütünlüğü olan bir cümle, bazen tek başına bir metin olabilir. İfade gücü bakımından ele alındığında bazen birkaç cümleyle anlatılamayan bir düşünce veya olgu bir deyimle kolayca anlatılabilir.

Deyimlerin dilbilimsel özelliğinin yanında bir dil öğrenirken ve öğretirken de önemli işlevlere sahip olduğunu biliyoruz. Yabancı dil öğretiminde konuşma becerilerinin geliştirilmesinde deyimlerin ve iletişimsel kalıp ifadelerin çok yönlü işlevleri vardır. Günümüzde yabancı dil eğitimi ve öğretimi çoklu ya da eklektik yöntemlere göre yapılmaktadır. Bağlam içinde bütüncül olarak öğretilmektedir. Klasik yöntemlerde ve alternatif güncel yöntemlerde deyim aktarımları,

kalıplaşmış ifadeler yoğun öğretim aracı olarak kullanılmaktadır. Çoğu klasik yaklaşım ve yöntemlerle model cümleler, günlük hayatta kullanılan iletişimsel ve işlevsel ifadeler kullanılmaktadır. Deyim öğretimi sürecinde birçok dilsel unsur da bağlam içinde öğretilmektedir. Doğal yaklaşım (nativist) ya da öncelikli anlam öğretimine dayalı yöntemlerde, özellikle beyin temelli yabancı dil öğretiminde deyimler çağrışımsal tekniklerle öğretilmektedir.

Deyim öğretimi en zor konuların başında gelmektedir. Ülkemizde yabancı dil eğitiminde sadece alıcı, tüketici ve ezber becerisine dayalı olarak öğretildiği için, öğretilmesi ve öğrenmesi de zor olmaktadır. Soon Hong’a göre ise bir kişinin yabancı dildeki dil bilgisi kurallarını veya sözcük dağarcığını bilmesi o kişinin deyimlere veya atasözlerine de tam anlamıyla hâkim olduğunu göstermez. Çünkü deyimler veya atasözlerinde mecaz anlamlar ağırlıkta olduğu için anlamları kolayca çıkarılamayabilir. Bu yüzden bazen yanlış anlamalara da sebep olabilir (2005: 58- 70). Deyim öğretimi, kullanılan yöntem ve tekniğe göre kolay ya da zor olmaktadır. Ancak mecâzi anlama dayalı deyim aktarımları, durumsal, bağlamsal olarak ve çoklu zekâ gruplarına yönelik uygun teknik ve araçlarla öğretilirse kolay olacaktır.

Deyimler, aynı zamanda dil öğretiminde kültürlerarası farkı ortaya koyan ifade araçlarıdır. Ulusal dillerde aynı konu veya aynı anlam farklı sözcüklerle ifade edilir. Aynı dil ailesinden gelen deyimler benzer şekilde ifade edilirken, farklı dil ailesinden gelenler farklı biçimde ifade edilirler. Bazen de o deyimın karşılığı hedef dilde olmaz. Ters durumlar da mevcut. Özellikle anadili Türkçe olanlar Almanca deyimlerin öğrenilmesinde zorluk yaşamaktadırlar. Çünkü bu iki dil hem dil ailesi olarak hem de dillerin yapısı (ses, anlam, dil mantığı vb.) bakımından birbirinden farklıdır. Bu engeli aşmak için sözcük bilgisi öğretiminde deyimlerin öğretilmesi önem arz etmektedir.

Bu yüzden yabancı dil öğretiminde kalıplaşmış ifadeler, deyimler ve günlük hayatta kullanılan iletişimsel kalıp ifadeler bağlam içinde etkili teknik ve araçlarla yaparak yaşayarak öğretilmelidir.

Deyimler her dilin kendi yapısına uygun olarak ortaya çıkmıştır. Bazen bir deyimın karşılığı başka dilde olmayabilir; bu durumda onun ne manaya geldiği tercüme edilir, bazen bu durumda yapısal ve anlamsal bozulmalar görülebilir. Bazen de anlamını karşılayacak benzer bir deyim bulunur ve kullanılır. Ama bunun yanında her iki dilde tam eşdeğer deyimler de mevcuttur. Bu çalışmada günlük hayatımızda sıkça kullandığımız basit, fakat işlevleri bakımından önemli olan “machen (yapmak)” fiiliyle oluşturulmuş deyimlerin karşılaştırılması yapılmıştır.

1. Deyimler ve Özellikleri

Türkçe Sözlük’te deyim, genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir olarak tanımlanır (TDK 1988: 576). Ömer Asım Aksoy deyimini şöyle tanımlamaktadır: “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” (1988: 52). İsmail Parlâtır ise “En az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecâzi anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiş” şeklinde tanımlamaktadır (2007:1). Bunun yanında “Genellikle gerçek anlamından az çok sıyrılarak ilgi çekici anlam taşıyan söz öbeklerine deyim denir. Deyimler anlatıma güzellik, çekicilik, canlılık katar. Türkçe, deyimler bakımından zengin bir dildir” (www.edebiyatfakultesi.com) biçiminde açıklamalar da mevcuttur.

Ömer Asım Aksoy deyimlerin özelliklerini şöyle sıralamıştır:

1. Deyimlerin en önemli bölümü; kavramları, değişmece (mecaz) yoluyla, anlatım güzelliği ve özgünlüğü içinde belirten kalıplaşmış sözcük öbekleri ya da tümcelerdir. Örneğin; abayı yakmak, ağzı bozuk, pireyi deve yapmak.
2. Kimi deyimlerin yan özelliği, iki yargılı ve uyaklı olmasıdır. Bunların bir bölümünde anlamca gerekli olmayıp sadece uyak hatırı için getirilmiş bir parça vardır. Bu çeşit deyimler de anlatım güzelliği taşırlar. Örneğin; anca beraber, kanca beraber; babamın adı Hıdır, elimden gelen budur; doluya koydum almadı, boşa koydum almadı.
3. Kimi deyimlerin yan özelliği öykücük ya da konuşma biçiminde olmasıdır. Örneğin; -Adın ne? -Mülayim Ağa. - Sert olsan ne halt edersin.
4. Kimi deyimlerin yan özelliği, bir öyküye ya da bir olaya dayanmasıdır. Örneğin; altından Çapanoğlu çıkmak; bir Koroğlu bir Ayvaz; cemaziyelevvelini bilmek.
5. Kimi deyimlerin yan özelliği adetleri, inanışları, gelenekleri bildirmesidir. Örneğin; ağzından yel alsın; cinleri başına çıkmak; darısı başına.
6. Kimi deyimler (anlatım güzelliği düşünülmeyle) bir kavramı belirtmek için kurulan, kalıplaşmış söz topluluğudur. Örneğin; adet yerini bulsun diye; bir bu eksikti; canı sağ olsun.
7. Kimi deyimlerin özelliği, belli dilbilgisi kurallarıyla değil, özel biçimlerle kurulmuş olmasıdır. Örneğin; aç acına; ayak üstü; körü körüne.
8. Kimi deyimler, eksilteli anlatım biçimidir. Yani bir ya da birkaç sözcüğü söylenmemiş söz öbeğidir. Örneğin; Allah bana ben de sana; bilir bilmez; büyümüş de küçülmüş.
9. Deyimlerin bir türü de ikilemelerdir. Örneğin; abuk sabuk; abur cubur; apar topar.
10. Kimi deyimler, bir sözcüğün özel bir yardımcı eylemlikle (mastarla) kurulmasından oluşmuştur. Bunların deyim sayılmasının nedeni, o sözcüğün ancak o eylemlikle bir araya gelmesinden belli bir anlamın ortaya çıkması, başka bir eylemlikle o anlamın belirmemesidir. Sözcük yalın ya da takılı olabilir. Örneğin; abayı yakmak, ağız yapmak; damarına basmak, nikâh kıymak. (1988: 498- 509)

Deyimler aynı zamanda düz anlamdan yan ve mecaz anlama geçiş aracıdır. Deyimler; toplumsal dil ve kültür ürünleridir, evrensel mesaj taşırlar. Her dilde, kültürde ve toplumda karşılığı vardır. Fakat söyleniş biçimi, dil mantığı, anlam ilişkileri farklıdır. Her dilin bir mantığı vardır, buna göre özgün olan dil mantığına deyimler yoluyla yeni bir anlam kazandırmak ve dili zenginleştirmek esastır. Nitekim deyimlerle, atasözleriyle kalıplaşmış veciz sözlerle, fıkralarla vb. üst dille konuşan toplumlar, dil kültürü zenginliğine sahip toplumlardır.

2. Türkçede “yapmak” ile Almancada „machen“ Filleriyle Yapılmış Olan Deyimlerin Karşılaştırılması ve Değerlendirilmesi

Bu çalışmada Türkçede “yapmak” ve Almancada “machen” fiilleriyle yapılmış olan deyimler anlam ve biçim eşdeğerliliği bakımından karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalar tablo halinde yapılmıştır. Tablo Türkçe-Almanca ve Almanca- Türkçede 13 sütundan oluşmaktadır. Tabloda yer alan sütunlar şu şekilde oluşturulmuştur:

Sütun 1: *Sıra no*: Deyimlerin sıra sayısı belirtilmektedir.

Sütun 2: *Türkçe deyimler*: Önce Türkçe deyim verilmiş, iki nokta işaretinden sonra deyim açıklaması verilmiştir. *Almanca deyimler*: Önce Almanca deyimler verilmiş, iki nokta işaretinden sonra deyim açıklaması verilmiştir.

Sütun 3: *Almanca karşılıkları*: Türkçe deyimlerin Almanca karşılıkları verilmiştir. Benzer anlamda olan Almanca deyimler eğik çizgi ile gösterilmiştir. Fakat farklı anlama gelenler rakamla gösterilmiştir. *Türkçe karşılıkları*: Almanca deyimlerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Benzer anlamda olan Türkçe deyimler eğik çizgi ile gösterilmiştir. Fakat farklı anlama gelenler rakamla gösterilmiştir.

Sütun 4: Türkçe deyimler ile Almanca deyimlerin *tam eşdeğerliliği* olan deyimler sütun içinde X işareti ile verilmiştir.

Sütun 5: Türkçe ve Almanca deyimlerden birbirine *benzeyen* deyimler X işareti ile işaretlenmiştir.

Sütun 6: Türkçede yapmak eylemiyle deyim olan ancak Almancada benzemeyen (karşılığı deyim olmayan) veya Almancada “machen” eylemiyle deyim olan ancak Türkçede benzemeyen (karşılığı deyim olmayanların) karşısına X işareti konmuştur.

Sütun 7: Türkçe ve Almancadaki deyimlerin yapısal özelliği 1. *gruba* giren deyimler grup numarası ile verilmiştir.

Sütun 8: Türkçe ve Almancadaki deyimlerin yapısal özelliği 2. *gruba* giren deyimler grup numarası ile verilmiştir.

Sütun 9: Türkçe ve Almancadaki deyimlerin yapısal özelliği 3. *gruba* giren deyimler grup numarası ile verilmiştir.

Sütun 10: Türkçe ve Almancadaki deyimlerin yapısal özelliği 4. *gruba* giren deyimler grup numarası ile verilmiştir.

Sütun 11: Türkçe ve Almancadaki deyimlerin yapısal özelliği 5. *gruba* giren deyimler grup numarası ile verilmiştir.

Sütun 12: Türkçe ve Almancadaki deyimlerin yapısal özelliği 6. *gruba* giren deyimler grup numarası ile verilmiştir.

Sütun 13: Türkçe ve Almancadaki deyimlerin yapısal özelliği 7. *gruba* giren deyimler grup numarası ile verilmiştir.

Çalışmada ele alınan Türkçe deyimler, biçimsel olarak sözcük türleri bakımından incelendiğinde aşağıdaki gruplandırma yapılabilir:

1. İsim + fiil (basit veya birleşik fiil)
 - 1.1. Bir isim + fiil.
 - 1.2. İki isim + fiil.
 - 1.3. Üç isim + fiil.
2. İsim tamlaması + fiil.
3. Sıfat tamlaması + fiil.
4. Sıfat fiil grubu + fiil
5. İsim + fiil.
6. İkileme + fiil
7. Birleşik isim + fiil

Çalışmada ele alınan Almanca deyimler sözcük türleri bakımından biçimsel olarak incelendiğinde aşağıdaki gruplandırma yapılabilir:

1. İsim + Fiil (Olumlu veya olumsuz)

1.1. Bir isim+ fiil

1.2. İki isim+ fiil

1.3. Üç isim + fiil

1.4. Bir isim+ iki fiil

2. Sıfat+ fiil

2.1. Bir sıfat+fiil

2.2. İki sıfat+fiil

2.3. İki sıfat+ isim+ fiil

3. İsim+sıfat+fiil

3.1. Bir isim+bir sıfat+fiil

3.2. İki isim+ sıfat+fiil

4. Zamir +fiil veya (Modalverb)

5. Zamir+ sıfat+ fiil

6. Präposition (edat) +fiil

6.1. Präposition+ fiil

6.2. Präposition+ iki fiil

7. Imperativsatz (emir/ ünlem cümlesi) +fiil

Türkçe- Almanca Karşılıkları

Sıra No	Türkçe	Almanca	Tam Eşdeğer	Benzeyen	Benzemeyen	1.Grup	2. Grup	3. Grup	4.Grup	5. Grup	6. Grup	7. Grup
1	Ağız yapmak: Birini kandırma, avutma veya yanıltma amacıyla duygularını, düşüncelerini olduğundan başka türlü gösterecek biçimde konuşmak.	Gut zureden, prahlerische Reden führen, überreden, Ausflüchte versuchen. 2. jmdn. durch falsche Darstellungen zu etwas überreden wollen. (grosse Reden schwingen/führen).			X	1.1						
2	Ağzı laf yapmak: Konuşmasını iyi bilmek.	Gut zureden/ Überredungskunst			X		2.					
3	Ahenk yapmak: Çalgılı eğlence düzenlemek.	Party veranstalten/ machen.	X			1.1						
4	Ahretini mamur etmek/yapmak: Kendini hayır işlerine vererek sevap kazanmak.	Sich engagieren, fromme Taten verrichten.			X		2.					
5	Aklına geleni yapmak: Her istediğini düşünmeden yapmak istemek, düşüncesizce hareket etmek.	Sich bedenlos verhalten/ gedankenlos verhalten.			X				4.			
6	Akort yapmak: Sazların tellerini, ses veren araçlarını ayarlamak.	Stimmen/ abstimmen (Musikinstrument).			X	1.1						
7	Alavere dalavere çevirmek/ yapmak: Oyun yapmak, hileye başvurmak, göz boyamak, yalanla dolanla iş görmek.	Lug und Trug/ irreführen.		X							6.	

8	Alem yapmak: Sazlı sözlü eğlence düzenlemek.	Eine Party organisieren.		X		1.1							
9	Alışveriş yapmak: Pazara çıkmak, alım satım işini gerçekleştirmek.	Einkaufen.			X								7.
10	Anlaşma yapmak: Anlaşma belgesi düzenleyerek karşılıklı imza etmek, uzlaşmak.	Ein Abkommen treffen.		X							5.		
11	Apse yapmak: Bir doku içinde iltihap oluşmak.	Abszess.			X	1.1							
12	Arayı yapmak: 1. Araları açılmış iki kişiyi barıştırmak. 2. Arası açılmış kimse ile barışmak.	1. Vermitteln. 2. sich versöhnen (jmdm. die Hand zur Versöhnung reichen).			X	1.1							
13	Arabuluculuk yapmak: Anlaşmayan tarafların arasını bulmaya çalışmak, küsleri barıştırmak için girişimde bulunmak.	Rolle eines Vermittlers.			X								7.
14	Arama yapmak: Birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak, yakalamaya çalışmak.	Durchsuchen.			X						5.		
15	Aşk etmek/ yapmak: Cinsel ilişkiye girmek, biriyle sevmek.	Sich lieben/ Liebe machen.	X			1.1							
16	Ayrı seçi yapmak: Birkaç farklı durum karşısında zorda kalmak, tereddüt etmek.	Einen Unterschied machen (zwischen)/ verschieden beurteilen.			X				3.				
17	Bağlantı kurmak/yapmak: İletişimi sağlamak, iletişimi sağlamak amacıyla ilişki kurmak; anlaşma veya sözleşme yapmak.	Kontakt aufnehmen/ Verbindung.		X		1.1							
18	Baskı yapmak: 1. Bir kimseyi bir işi yapmaya zorlamak, zor kullanmak. 2. Eser basmak.	1. Dringen, drängen/ Druck machen/ jmdn. unter Druck setzen. 2. veröffentlichen	X			1.1							
19	Baskın yapmak: Ansızın ve habersiz girivermek, aniden saldırıda bulunmak.	Angreifen/ überfallen/ Überfall machen.			X	1.1							
20	Bayram yapmak: 1. Bayramı mutlu bir biçimde geçirmek. 2. Bir başarıdan dolayı çok sevinmek.	1. Feiern/ zelebrieren 2. sich freuen aufgrund eines Erfolgs/ 3. Freudentänze aufführen.			X	1.1							
21	Beste düzmek /yapmak: yeni bir müzik eseri yaratmak veya oluşturmak.	Komponieren.			X	1.1							
22	Bildiğini yapmak: Kimseyi dinlemeden ve verilen öğütlere aldırmadan kendi işini kendisi yapmak.	Eigensinnig sein/ handeln/ selbstfällig sein.			X					4.			
23	Büyü yapmak: Birini büyü yoluyla etki altına almaya çalışmak.	Verzaubern/ verherrlichen.			X	1.1							
24	Cümbüş yapmak: Toplu halde eğlenmek, sazlı sözlü eğlence düzenlemek.	Ausgelassenheit/ feiern/ vergnügen/ rummel/ einen Drauf machen.	X			1.1							
25	Çalım atmak/ yapmak: 1. Böbürlenmek, çalım satmak. 2. Futbolda ayak veya vücut hareketi ya da oyunu ile rakibini geçmek.	1. Stolzieren. 2. Trick/ fummeln.			X	1.1							
26	Çıkış yapmak: 1. Bir tartışmada, karşı düşüncede olanları susturmak için sert davranışta bulunmak. 2. Uçak, herhangi bir görevle rotasına göre havalanmak. 3. Atletizmde toplu olarak yarışa başlamak.	1. Tadeln 2. aufsteigen 3. starten.			X						5.		
27	Çocuk peydahlamak/ yapmak: Bilerek ve isteyerek çocuk dünyaya getirmek.	Ein Kind zur Welt bringen.		X		1.1							
28	Denizdeki balığın karada komisyöncülüğünü yapmak: Aslı olmayan bir konu üzerinde varmış gibi konuşmak veya hayali konularda gereksiz söz söylemek.	Dummes Gerede/ prahlen.		X				2.					
29	Denk yapmak: Uyumlu duruma getirmek.	Ausgleichen.			X	1.1							
30	Ders yapmak.	Unterrichten.			X	1.1							
31	Dili damağına yapışmak: Yorgunluktan veya susuzluktan dolayı çok susamak.	Dursten/ trockenen Hals haben/ verdursten. Durst haben wie ein Brunnenputzer.		X		1.2							
32	Dolmuş yapmak: 1. Tek tek yolcu alarak önceden belirlenmiş yerlere toplu olarak yolcu taşımak. 2. Birkaç kişi bir araya gelerek ortaklaşa bir taşıt tutmak.	Fahrgemeinschaft/ Fahrgäste im Minibus transportieren.			X						5.		

Turkish Studies

33	<i>Dümen yapmak: Oyun çevirmek, hile ile birini kandırmak, aldatmaya çalışmak.</i>	<i>Jmdn. betrügen/ etwas im Schilde führen.</i>		X		1.1													
34	<i>Ense yapmak: Rahatını bozmadan, hiç çalışmadan rahatça yaşamak.</i>	<i>Es sich gut gehen lassen und nichts tun/ auf die faule Haut legen.</i>		X		1.1													
35	Donuna yapmak: 1. Donuna küçük veya büyük abdestini kaçırarak veya yapmak. 2. Çok korkmak.	Sich in die Hose machen/ fürchten	X			1.1													
36	Felsefe yapmak: 1. Olayların sebep ve sonuçları üzerine kendince soyut birtakım yorumlar yapmak. 2. Anlamsız, değersiz ve mantıksız sözler sarf etmek, bilgiçlik taslamak.	Unsinn reden/ Selbstkommentar machen/ philosophieren /wie ein Blinder von der Farbe reden.	X			1.1													
37	<i>Fena yapmak: Birini kötü duruma düşürmek.</i>	<i>Abscheulich handeln/ Böses antun.</i>		X		1.1													
38	Gaf yapmak (pot kırmak):Yersiz ve karşısındakine dokunacak söz söylemek, gaf yapmak.	Einen Fauxpas begehen.			X	1.1													
39	Gargara yapmak: Bir sıvı ile ağız veya boğazı çalkalamak.	Gurgeln.			X	1.1													
40	Gösteriş yapmak: 1. Başkalarını korkutmak veya aldatmak amacıyla sahte davranışlarda bulunmak. 2. Kendini büyük göstermeye çalışmak.	Prahlen/ sich in die Brust werfen.			X										5.				
41	Guguk yapmak: Biryle eğlenmek veya onu kızdırmak için başparmağı burnunun ucuna götürerek „guguk!“ diye seslenmek.	Einen Kuckuck machen.			X	1.1													
42	Gürültü yapmak: 1. Düzensiz ve rahatsız edici sesler çıkarmak. 2. Kavga veya tartışma çıkarmak.	Lärm machen/ einen Streit herausbeschwören. Ein Lärm wie in einer Judenschule.	X			1.1													
43	Habbeyi kubbe yapmak: Önemsiz bir şeyi abartmak, olduğundan büyük göstermek.	Aus einer Fliege Elefanten machen.	X			1.2													
44	Hacamat yapmak: 1. Hacamat denilen aletle vücuttan kan almak. 2. Kesici aletle hafifçe yaralamak.	Hijama tun.	X			1.1													
45	Hacetini yapmak: 1. İsteğini yerine getirmek. 2. Küçük veya büyük abdesti yapmak.	1. Sein Geschäftchen machen: Seine Notdurft verrichten. 2. sich seinen Wunsch erfüllen.	X			1.1													
46	Hamam yapmak: Yıkanmak.	Baden.			X	1.1													
47	Harman yapmak: Birden çok çeşit türünden birer parça alıp yeni bir birleşim veya karışım oluşturmak.	Eine Mischung machen.			X	1.1													
48	Harp yapmak: Savaşmak.	Krieg führen.			X	1.1													
49	<i>Hasar yapmak. 1. Zarar yapmak. 2. Bir kaza yapmak ve zarara sebep olmak.</i>	<i>Schaden anrichten/ einen Schaden verursachen/ zu Schaden kommen.</i>		X		1.1													
50	Hatim yapmak: Kur'an-ı Kerim'i başından sonuna kadar okuyup bitirmek, hatmetmek.	Gesamtverlesung des Korans.			X	1.1													
51	Hile yapmak: 1. Aldatmak. 2. Çıkar sağlamak amacıyla bir şeyin saflığını bozmak, değersiz bir şeyi içine karıştırmak.	Betrügen/ mogeln/ verfälschen/ listig/ vorspielen/ mit List und Tücke.			X	1.1													
52	İğne yapmak: İğne ile vücuda sıvı bir ilaç vermek.	Injizieren.			X	1.1													
53	İndirim yapmak: Fiyatları düşürmek, iskonto yapmak.	Rabatt machen/ Reduzierung.			X	1.1													
54	İsim yapmak: Bir alanda ün kazanmak, nam almak.	Sich einen Namen machen.	X			1.1													
55	İstasyon yapmak: Duraklamak, bir yerde beklemek.	Aufenthalten/ eine Station machen.	X			1.1													
56	Jimnastik yapmak: Vücudu dinç ve sağlıklı tutmak, çevikleştirmek ve güçlendirmek için spor yapmak.	Turnen/ Gymnastik machen.			X	1.1													
57	Kapısını yapmak: Biri için zeminini hazırlamak, alt yapısını kurmak.	Vorbereiten/ vorrichten/ Basis gründen.			X	1.1													
58	Kapı yapmak: 1. Bir iş için karşısındakini önceden hazırlamak, güzel sözlerle konuya giriş yapmak. 2. Ev gezmesi yapmak, kapı kapı dolaşmak.	Jmdn. motivieren. 2. von Tür zu Tür (gehen) die Nachbarn besuchen.			X	1.1													
59	Kediyi camiye mütevellî yapmak: Hırsızla kolaylık sağlamak.	Den Bock zum Gärtner machen.	X			1.3													

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

60	Kızak yapmak: Fren yaptığı halde duramayıp kaymak.	Nicht bremsen können/ rutschen/ ins Schleudern kommen.			X	1.1							
61	Kontak yapmak: Karşıt elektrik taşıyan iki uç birbirine dokunmak.	Kurzschluss machen (entstehen).			X	1.1							
62	Konuşma yapmak: Topluluk karşısında bir konuda konuşmak.	Eine Rede halten.			X					5.			
63	Kopya yapmak: Soruları cevaplamak için kuralara aykırı olarak gizlice bir kaynağa bakmak.	Spicken.			X	1.1							
64	Kovuşturma yapmak: Soruşturma ve kovuşturma işlemini yürütmek.	Verfolgen.			X					5.			
65	Kur yapmak: Karşı cinsten birine ilgi göstererek onun gönlünü kazanmaya çalışmak, onu elde etmeye çalışmak.	Den Hof machen/ liebeln/ umwerben.	X			1.1							
66	Laf yapmak: Dedikodu çıkarmak, kovuculuk yapmak.	Klatschen/ Lästern/ Klatsch und Tratsch machen.	X			1.1							
67	Meme yapmak: Motorlu araçlarda platin elektrik akımını geçirmeyecek ölçüde oksitlenmek, işlevini yapmaz olmak.	Zündungsfehler machen.	X			1.1							
68	Mesele yapmak: Basit bir konuyu büyütmek ve önemli bir sorun durumuna getirmek.	Aus einer Mücke einen Elefanten machen.	X			1.1							
69	Muhit yapmak: İlişkili olduğu veya dostluk kurduğu kimselerin sayısını çoğaltmak.	Freundekreis vergrößern/ Umgebung bilden.			X	1.1							
70	Mülakat yapmak: Söyleşi yapmak, bir kimsenin belli bir konu veya sorunla ilgili olarak görüşlerini almak.	Interviewen.			X	1.1							
71	Nağme yapmak: 1. Sözü edilen konuyu bilmezmiş gibi görünmek veya öyle davranmak. 2. Bahane ileri sürmek.	Vorschützen/ gezielte Ablehnung/ Fismatenten machen/ faule Ausreden gebrauchen.	X			1.1							
72	Nanik yapmak: Baş parmağını burnuna koyarak alay işareti yapmak.	Jmdm. eine lange Nase machen/ jmdm. verspotten/ auslachen.	X			1.1							
73	Nankörlük yapmak: Vefalı davranmamak.	Undankbarkeit.			X	1.1							
74	<i>Nazire yapmak: Bir söze, bir davranışa aynen karşılık vermek.</i>	<i>Nachdichtung. Eine Nachdichtung schaffen.</i>		X		1.1							
75	<i>Nispet yapmak: Karşısındakini kızdırmak için ona gösteriş yapmak.</i>	<i>Jmdm. etw. zum Trotz tun.</i>		X		1.1							
76	Nişan yapmak: Nişan töreni düzenlemek.	Verlobungsfeier.			X	1.1							
77	Numara yapmak: Bir hareketi yalandan yapmak veya yapar gibi görünmek.	Theater machen/ nur zum Schein/ nicht im Ernst/ nur so tun, als ob...	X			1.1							
78	Nükte yapmak: Nükteli ince ve zarif söz söylemek.	Einen Witz machen/ Pointe machen.	X			1.1							
79	<i>Oyun yapmak: Güreşte rakibe oyun uygulamak.</i>	<i>Hereinlegen/ austricksen.</i>		X		1.1							
80	<i>Para yapmak: Para kazanıp biriktirmek, para üstüne para kazanmak.</i>	<i>Geld scheffeln/ Geld wie Heu haben.</i>		X		1.1							
81	Pireyi deve yapmak: Sıradan bir olayı gereksiz yere büyütmek, abartmak.	Aus einer Mücke einen Elefanten machen.	X			1.2							
82	Piyasa yapmak: 1. Gezintiye çıkmak, dolaşmak. 2. Kötü kadın olmak, fahişelik yapmak.	1. Die Gegend bekunden. 2. Prostituierten/ seinen Markwert prüfen		X		1.1							
83	Politika yapmak: Politika yoluyla bir işi çözümlenmek istemek.	Durch Politik etw. versuchen zu lösen.		X		1.1							
84	Posta yapmak: Bir yere gidip gelmek, sefer yapmak.	Eine Reise machen.	X			1.1							
85	Pot yapmak: Dikişte kabarıklık veya büzülme oluşmak.	Falte machen/ zerknittern.	X			1.1							
86	Rejim yapmak: Sağlığı korumak amacıyla önceden belirlenmiş yiyecekleri yemek, perhiz yapmak.	Diät machen.	X			1.1							
87	Rol oynamak/yapmak: 1. Oyunda rol almak. 2. Bir işte önemli etkisi veya katkısı olmak. 3. Bir olayı gerçekmiş gibi göstermeye çalışmak.	1. Vorspielen. 2. Eine wichtige Rolle spielen 3. Sich so benehmen, als ob es wirklich wäre.		X		1.1							
88	Sermaye yapmak: İş yeri açmak için gereken parayı biriktirmek, vermek.	Geld sparen/ Kapital anlegen.		X		1.1							

Turkish Studies

89	Sol yapmak: Araçta direksiyonu sola doğru çevirerek hareket ettirmek.	Nach links abbiegen.			X	1.1						
90	<i>Sürgüt yapmak: Uzatmak, sürdürüp durmak.</i>	<i>Unnötiges Gerede/ um den heissen Brei reden.</i>		X		1.1						
91	Şaka yapmak: Şaka niteliğinde bir davranışta bulunmak.	Scherz/ Spass machen/ Witze machen.	X			1.1						
92	Tam bakım yaptırmak: Sağlık bakımından genel bir kontrol yaptırmak, çekap yaptırmak.	Check-up.			X		3.					
93	Tecrübe yapmak: Denemek, sınamak.	Probieren/ Erfahrungen machen.	X			1.1						
94	Terbiye yapmak: 1. Eğitmek. 2. Yemeği kıvamına göre hazırlamak.	1. Erziehen. 2. Das Essen nach seinem Garpunkt kochen.			X	1.1						
95	Teyel yapmak: 1. Dikilecek parçaları birbirine teyelle tutturmak. 2. Kumaşın üzerinde dikilecek yerleri teyelle belirlemek.	Heften/ tackern.			X	1.1						
96	Tezgah başı yapmak: Meyhanelerde, masaya oturmadan tezgah başında içmek.	An der Theke etwas trinken.			X		2.					
97	Tuluat yapmak: Tiyatroda oyun metninin dışına çıkarak içinden geldiği gibi oynamak.	Spontan vorspielen/ improvisieren.			X	1.1						
98	Turusunu kurmak/yapmak: Bir malın satılması gerektiği halde buna bir türlü kıyamamak.	Etwas lange aufbewahren.			X	1.1						
99	<i>U dönüşü yapmak: 1. Yüz seksen derece geriye dönüş yapmak. 2. Verdiği sözden dönmek.</i>	<i>Rückkehr/ sein Versprechen nicht halten/ widerrufen.</i>		X			2.					
100	Ün yapmak: Ünlenmek, meşhur olmak.	Ruhm machen/ einen Namen machen.	X			1.1						
101	Üstüne başına yapmak/ etmek: Aşırı derecede sövmek, ağza alınmayacak küfür etmek.	Schimpfen/ fluchen.			X					6.		
102	Üstüne geçirmek/ çevirmek/ yaptırmak: 1. Bir malın tapusunu kendi adına yazdırmak. 2. Evlatlık olarak aldığı bir çocuğun nüfusunu kendi üzerine yazdırmak.	1. Adoptieren 2. registrieren/ überschreiben.			X	1.1						
103	Vücut yapmak: Kas geliştirici hareket ve sporlarda bedeni güçlü duruma getirmek.	Bodybuilding/ Muskeln trainieren.			X	1.1						
104	Yolunu yapmak: Bir iş için girişimlerde bulunmak, ön hazırlık gerçekleştirmek.	Vorbereiten.			X	1.1						
105	Yol yapmak: 1. Yol oluşturmak, hazırlık yapmak. 2. Kandırmaya çalışmak, avutmak.	1. Vorbereitung 2. betrügen/ Betrug.			X	1.1						
106	<i>Yuva kurmak/ yapmak: Evlenmek, aile sahibi olmak.</i>	<i>Heiraten/ sich ein Heim schaffen/ ein Nest bauen.</i>		X		1.1						
107	<i>Yuvasını yapmak: Birine gereken ceza veya cevabı vermek, hakkından gelmek.</i>	<i>Es jmdm. tüchtig geben/ es jmdm. zeigen.</i>		X		1.1						
108	Yüz yapmak: Makyaj yapmak, yüzünü gözünü süslemek.	Make-up/ schminken.			X	1.1						
109	Zam yapmak: Fiyatını yükseltmek.	Den Preis erhöhen.			X	1.1						
110	<i>Zikzak yapmak: 1. Sık sık sağa sola yön değiştirmek. 2. Sıkça düşünce değiştirmek, kararsızlık göstermek.</i>	<i>Im Zickzack gehen/ unbeschlüssig unentschlossen /zögernd.</i>		X						6.		
	Toplam		28	20	62	89	5	2	2	7	3	2

Almanca - Türkçe Karşılıkları

Sıra NO	Almanca	Türkçe	Tam Eşdeğer	Benzeyen	Benzemeyen	1.Grup	2.Grup	3. Grup	4. Grup	5.Grup	6.Grup	7. Grup
1	Machen: (das) macht nichts: das ist nicht schlimm.	Önemi yok/ ziyayı yok.		X					4			
2	Mach's/ macht's gut: Abschiedsformel.	Kendine iyi bak.			X		2.2			5		
3	Etwas aus sich machen: 1. Erfolg haben, etw. im Leben erreichen. 2. sich sehr vorteilhaft darstellen.	1. Başarmak/ bir şeye erişmek. 2. Kazançlı çıkmak.			X						6. 1	
4	Sich (et)was/ nichts/nicht viel aus jmdm., aus etwas machen: jmdn., etwas mögen/ nicht mögen.	Birisini (bir şeyi) sevmek/sevmemek/ önemsemek/önemsememe k.			X		2.2					
5	Sich nicht daraus/draus machen: sich nicht ärgern, bekümmern.	Kızmamak/ endişe etmemek/ dert etmemek.			X						6. 1	
6	Es mit jmdm. machen können: mit jmds. Gutmütigkeit rechnen können, keinen Widerstand von jmdm. zu erwarten.	Yumuşak yüzlü olmak.		X					4.2			
7	Mach (keine) Sachen! Ausdruck des Erstaunens.	Yok artık!		X								7
8	Aa machen: (Kindersprache) seine große Notdurft verrichten.	Donuna yapmak.	X									7
9	Einen Abgang machen: Fortgehen, verschwinden.	Toz olmak, ayrılmak.		X		1.1						
10	Mach dich vom Acker! Verschwinde!	Kaybol, def ol!		X								7
11	Jmdn. alle machen: Jmdn. umbringen. Jmdn. fertig machen.	Öldürmek/ işini bitirmek.		X			2.1					
12	Aus alt mach neu: Etwas Alles wurde aufgearbeitet/ soll aufgearbeitet werden.	Onarmak, yenilemek, işi tamamlamak, ((mecaz) sarf ederek bitirmek).			X		2.2					
13	Den Anfang machen: Anfangen; der erste sein	Başlamak, ilk olmak / ilk adımı atmak.			X	1.1						
14	Jmdm. Angst und Bange machen: Jmdm. in Angst versetzen.	Birine korku vermek, salmak.		X		1.2						
15	Sich anheischig machen: Sich bereit erklären.	Hazır durmak, olmak.		X			2.1					
16	Anstalten zu etwas machen: (Anstalten treffen/zu etw. machen): Sich anschicken, etw. zu tun.	Başlamak.			X	1.1						
17	Ganze/ gründliche Arbeit leisten/ tun/machen: Etwas so gründlich tun, dass nichts mehr zu tun übrigbleibt.	İşi tertipli, titiz yapmak.	X					3.1				
18	Nur halbe Arbeit machen: Etwas nur unvollkommen ausführen.	Yarım yamalak yapmak, eksik yapmak.	X					3.1				
19	Ein Arbeiterdenkmal machen: Untätig (auf sein Arbeitsgerät gestützt) herumstehen.	Çalışmadan durmak, dolaşmak.			X			3.1				
20	Viel Aufheben(s) von etwas machen: Einer Sache großer Bedeutung beimessen.	Bir işe çok büyük önem vermek.			X			3.1				
21	Kein Aufheben(s) von etwas machen: Einer Sache keine große Bedeutung beimessen.	Bir işe önem vermemek.			X	1.1						
22	Jmdm. seine Aufwartung machen: Jmdm. einen Höflichkeitsbesuch abstatten.	Bir kimseyi ziyaret etmek.			X	1.1						
23	Kleine Augen machen: Sehr müde sein, (und die Augen kaum noch offenhalten können).	Gözlerini açamamak (yorgunluktan).			X			3.1				
24	Große Augen machen: Staunen, sich wundern.	Çok şaşırarak.			X			3.1				
25	Jmdm. (schöne) Augen machen: Jmdn. verführerisch ansehen; flirten.	Birini gözleriyle süzmek.			X			3.1				

Turkish Studies

26	Jmdm. verliebte Augen machen: Jmdn. verliebt ansehen.	Birisine aşık gibi bakmak.		X			3.1					
27	Augenschondienst machen/haben: Schlafen.	Uyuklamak.		X	1.1							
28	Jmdn. etwas ausfindig machen: Jmdn. etwas (nach längerer, schwieriger Suche) finden.	(Arayıp) bulmak.		X		2.1						
29	Ausflüchte machen: Ausreden vorbringen.	Bahane uydurmak.	X		1.1							
30	An jmdm., an etwas Ausstellungen machen: Etwas an jmdm., an etwas auszusetzen haben.	Birisinin kusurunu bulma, ayıplama.	X		1.1							
31	Jmdm. Avancen machen: 1. Jmdm. zu erkennen geben, dass man an einer (sexuellen) Beziehung interessiert ist. 2. Jmdm., deutliches Entgegenkommen zeigen, weil man sich davon Vorteile verspricht.	Kırılıp dökülmek, kıyruk sallamak, pas vermek.	X		1.1							
32	Einen Bach/ ein Bächlein machen: Urinieren.	İşemek, idrarını yapmak.	X		1.1							
33	Backschaft machen: Das Essgeschirr säubern und wegräumen.	Bulaşıkları yıkayıp kaldırmak.		X	1.1							
34	Bange machen gilt nicht: Keine Angst, ich lasse mich nicht einschüchtern!	Korkmak yok/caymak yok.		X	1.4							
35	Bankrott machen (gehen): Zahlungsunfähig werden.	İflas etmek.	X		1.1							
36	Den Bärenführer machen: Die Rolle des Fremdführers übernehmen, jmdn. herumführen.	Birini oyalamak, kafaya almak/ birini sevk ve idare etmek/ yönlendirmek.	X		1.1							
37	Ein Bäuerchen machen: Aufstoßen, rülpsen.	Geğirmek.		X	1.1							
38	Sich auf die Beine machen: (schnell) Weggehen. Sich auf den Weg machen	Hızla kaçmak, gitmek, yola koyulmak.	X		1.1							
39	Jmdm. (lange) Beine machen: 1. Jmdn. Fortjagen. 2. jmdn. antreiben, sich schneller zu bewegen.	Birini harekete geçirmek/ birini kovmak.		X			3.1					
40	Ein langes Bein machen: Den Ballführenden Gegner durch einen Spreiz oder Grätschritt vom Ball zu trennen suchen.	Çelme takmak.	X				3.1					
41	Die Beine breit machen: Sich (als Frau) zum Geschlechtsverkehr bereitfinden.	Bacaklarını açmak.		X			3.1					
42	(Jmdn., mit jmdm.) Bekannt machen: Jmdn., jmdm. vorstellen.	Birini takdim etmek.		X		2.1						
43	Mit etwas Bekanntschaft machen: Mit etwas Unangenehmem in Berührung kommen.	Birisiyle istenmeyen biçimde temas kurmak/ istenmeyen bir kişi veya şeyle yüzyüze gelmek.	X		1.1							
44	Sich bemerkbar machen: 1. Auf sich aufmerksam machen. 2. Sich zeigen, seine Wirkung spüren lassen.	Dikkati üzerine çekmek.	X			2.1						
45	Das Beste aus etwas machen: Die größtmöglichen Vorteile aus etwas (das gar nicht so vielversprechend ist oder zu sein scheint) ziehen.	En büyük avantajı yakalamak, elde etmek.		X	1.1							
46	Sich bezahlt machen: Den Aufwand lohnen.	Harcanan emeğe veya zamana değdi.		X		2.1						
47	Eine Biene machen/drehen: Sich rasch/ (unbemerkt) entfernen.	Sıvışmak, göze görünmeden kaçmak.		X	1.1							
48	Bilanz machen: Seine persönlich verfügbaren Mittel überprüfen.	Bilançoı kontrol etmek.		X	1.1							
49	Sich ein Bild von jmdm. etwas machen: Sich über jmdn. etwas informieren und eine Meinung bilden.	Birisi hakkında bir kanaate varmak, kanaat edinmek.		X	1.1							
50	Bitte, bitte machen: Durch mehrmaliges Zusammenschlagen der Hände eine Bitte ausdrücken.	Defalarca lütfen lütfen diye ricada bulunmak.		X	1.1							
51	Böses Blut machen/schaffen: Unwillen erregen.	Öfkeye, kızgınlığa sebep olmak.		X			3.1					

52	Den Bock zum Gärtner machen: Einen völlig ungeeigneten mit einer Aufgabe betrauen.	Kediye camiye müteveli heyeti yapmak.	X		1.2						
53	Einen Bogen um jmdn. um etwas machen: Jmdn. etwas meiden.	Birisiyle karşılaşmamak, uzak durmak.		X	1.1						
54	Sich einen Bonbon ins Hemd machen: Sich übervorsichtig anstellen, ängstlich sein.	Haddinden fazla korkak davranmak.		X	1.2						
55	Bruch machen: / Bruchlandung: So landen, dass das Flugzeug beschädigt oder zerstört wird.	Kırına uğramak, düşmek. Ani iniş yapmak.			X	1.1					
56	Eine lange Brühe um etwas machen: Viele unnütze Worte über etwas reden.	Gereksiz konuşmak, malayani konuşmak.			X		3.1				
57	Einen krummen Buckel /Rücken machen auch den Buckel/Rücken krumm machen: Sich unterwürfig zeigen.	Yalakalık etmek, boyun bükmek.		X			3.1				
58	Buhei machen: Großer Aufheben von etwas machen.	Abartmak, büyötmek.			X	1.1					
59	Bunte Reihe machen: Sich so gruppieren, dass jeweils eine männliche und eine weibliche Person nebeneinandersitzen.	Karışık sıraya koymak (bir erkek bir bayan).			X		3.1				
60	Einen Charlottenburger machen: Sich die Nase zwischen Daumen und Zeigefinger ohne Taschentuch schnäuzen.	Burnunu çekmek, sümkürmek.			X	1.1					
61	Jmdm. Dampf machen: Jmdn. bei der Arbeit antreiben.	İşi hızlandırmalısın/ baskı yapmak.	X		1.1						
62	Jmdn. dick machen: Jmdn. schwängern.	Birisini hamile bırakmak.			X		2.1				
63	Sich (mit etwas) dick(e) tun/ machen: (mit etwas) angeben, prahlen.	Böbürlenmek, kurulanmak.		X			2.1				
64	Mach keine Dinger! : Ausruf des Erstaunens, der Überraschung	Ya, öyle mi? Ne diyorsun?			X						7
65	Jmdn. Dingfest machen: Jmdn. verhaften, festnehmen.	Birisini tutuklamak.			X	1.1					
66	Eine Doktorarbeit aus etwas machen: Etwas äußerst umständlich, mit viel zu großem Aufwand angehen.	Bir şeyi gereksiz yere uzatmak/ zor olanı yapmak.	X		1.1						
67	Druck hinter etwas machen: Dafür sorgen, dass etwas beschleunigt erledigt wird.	Bir şeyin hızlanması için baskı yapmak.		X	1.1						
68	Sich etwas zu eigenes machen: Sich etwas aneignen, erlernen, übernehmen.	Bir şey öğrenmek, bir şeye sahip çıkmak, benimsemek.			X		4.1				
69	Jmdm. (alle) Ehre machen. Jmds. Ansehen fördern.	Birinin yüzünü ağartmak, birine iftihar (şeref) vesilesi vermek.			X	1.1					
70	Ei(ei) machen: Streicheln.	Okşamak, sevmek/ cici yapmak (çocuk dilinde).			X	1.1					
71	Mit etwas ein Ende machen: Etwas beenden.	Bir şeyi sonlandırmak, bitirmek.			X	1.1					
72	Einer Sache ein Ende machen: Etwas beenden, abschaffen.	Bir şeye son vermek.		X	1.2						
73	Epoche machen: Durch eine besondere Leistung für einen (neuen) Zeitabschnitt bestimmend, in Aufsehen erregender Weise wichtig sein.	Çığır açmak, öncü olmak, son derece önemli bir iş başarmak, hayret uyandırıcı bir şey yapmak/ devrim yapmak.	X		1.1						
74	Sich erbötig machen, etwas zu tun: Sich anbieten etwas zu tun.	Bir şeyi yapmaya hazır olmak, amade olmak.			X		2.1				
75	(mit etwas) Ernst machen: Etwas verwirklichen, in die Tat umsetzen.	Bir şeyi gerçekleştirmek. Fikriyattan fiile çıkarmak.			X	1.1					
76	Eine Eroberung machen: Jmdn. für sich gewinnen, jmds. Liebe, Zuneigung gewinnen.	Birinin sevgisini kazanmak, gönlünü fethetmek.		X	1.1						
77	Sich auf etwas gefasst machen: Sich seelisch auf etwas Unangenehmes einstellen, es erwarten.	Kötü bir duruma ruhen hazır olmak/ istenmeyen bir duruma hazırlıklı olmak (tehditvari).			X		2.1				

78	Nicht viel Federlesens mit jmdm. mit etwas machen. Keine Umstände machen, nicht zaudern.	Sadede gelmek.		X				3.1					
79	Fettlebe machen: Gut und üppig essen, angenehm leben.	Keyif içinde bol bol yiyip içmek.			X	1.1							
80	Eine gute/schlechte/traurige Figur machen: Durch Auftreten oder Erscheinung positiv/negativ beeindrucken.	Vücuduyla iyi/ kötü/ üzgün bir etki yapmak.	X					3.1					
81	Lange/krumme Finger machen: Stehlen.	Eli uzun olmak.		X				3.1					
82	Keinen Finger krumm machen: Nichts tun.	Parmağını kımlatmamak.		X				3.1					
83	Sich nicht gern die Finger schmutzig machen: Sich nichts zuschulden kommen lassen, sich an keiner ungesetzlichen Handlung beteiligen.	Istenmeyen olaylara karışmamak, burnunu her şeye sokmamak.		X				3.3					
84	Etwas mit dem kleinen Finger machen: Etwas ohne Mühe machen, nebenher erledigen.	Zahmetsiz elde etmek, beleş elde etmek.			X			3.1					
85	Fisimatenten machen: Faule Ausreden gebrauchen.	Kaçamaklı sözler söylemek, bahaneler uydurmak.		X		1.1							
86	Die Flatter machen: Weggehen, verschwinden.	Kaybolmak, kaçmak, uzaklaşmak.		X		1.1							
87	Sich einen Fleck ins Hemd machen: Sich dumm, ängstlich anstellen, sich zieren.	Direnmek, nazlanmak, kendini ağırdan satmak.		X		1.2							
88	Eine Fliege machen: Sich davon machen, verschwinden.	Uçmak, kaçmak.			X	1.1							
89	Einen Flunsch machen: Mürrisch, verdrießlich dreinblicken.	Dudağını bükmek, yüzünü ekşitmek, buruşturmak.		X		1.1							
90	Sich in den Frack machen: Angst haben.	Korkmak/ donuna yapmak.	X			1.1							
91	Sich ein Fressen aus etwas machen: Etwas mit Freude tun, was andere ärgert, anderen schadet.	Başkasına zarar veren bir şeyden zevk almak, mutlu olmak.			X	1.1							
92	Seinen Frieden mit jmdm., mit etwas machen: Sich mit jmdm. aussöhnen, etwas nicht länger bekämpfen.	Biriyle barışmak, uzlaşmak.			X	1.1							
93	Frikassee aus jmdm. machen: Jmdn. verprügeln und dabei übel zurichten.	Birini pataklamak, birine kötü muamelede bulunmak.			X	1.1							
94	Front gegen jmdn. gegen etwas machen: Sich gegen jmdn., gegen etwas wenden.	Birine karşı cephe almak, kendini savunmak			X	1.1							
95	Fuffzehn machen: Eine Pause bei der Arbeit machen.	Mola vermek.			X		2.1						
96	Kurze Fuffzehn machen: Keine Umstände machen, nicht zögern.	Tereddüt etmemek, çekinmemek.			X		2.2						
97	Furore machen: Aufsehen erregen, großen Beifall erringen.	Sansasyon uyandırmak.		X		1.1							
98	Jmdm. den Garaus machen: Jmdn. umbringen.	Birini öldürmek.			X	1.1							
99	Von etwas Gebrauch machen: Etwas ausnutzen.	Bir şeyden istifade etmek.			X	1.1							
100	Sich Gedanken machen: Über etwas länger nachdenken.	Bir şeyden dolayı endişelenmek.			X	1.1							
101	Sich auf etwas gefasst machen: Sich seelisch auf etwas Unangenehmes einstellen, es erwarten.	Tekrar (77)			X		2.1						
102	Die Gegend unsicher machen: Sich an einem Ort, in einem Gebiet aufhalten.	Bir yerde kalmak, bir yeri mesken tutmak/ tehlikeli işlere kalkışmak/ etrafa zarar vermek.		X				3.1					
103	(das große) Geld machen: (sehr viel) Geld verdienen.	Büyük para kazanmak.			X			3.1					
104	Etwas zu Geld machen: Etwas verkaufen.	Bir şey satmak, bir şeyi paraya çevirmek.			X	1.1							
105	Gelegenheit macht Diebe: Eine günstige Gelegenheit verführt dazu, etwas zu stehlen, etwas Unrechtes zu tun.	Bal tutan parmağını yalar.			X	1.2							

106	<i>Etwas geltend machen: Auf berechnete Ansprüche o.ä. hinweisen, um sie durchzusetzen.</i>	<i>Ağır basmak, nüfuzunu kullanmak, iddia etmek, ileri sürmek.</i>		X		2.1							
107	<i>Sich geltend machen: Sich auswirken, bemerkbar machen.</i>	<i>Baş göstermek, ehemmiyet kesbetmek.</i>		X		2.1							
108	Sich mit jmdm. gemein machen: Sich mit jmdm., der als sozial oder moralisch tieferstehend angesehen, wird in Beziehung treten; sich mit jmdm. einlassen.	Kendinden aşağı olan insanlarla düşüp kalkmak.			X	2..							
109	<i>Sein Geschäftchen machen: Seine Notdurft verrichten.</i>	<i>Defi hacet etmek, abdest bozmak.</i>		X		1.1							
110	Ein (gutes) Geschäft mit/ bei etwas machen: Finanziellen Gewinn aus etwas erzielen will, darf man keine Skrupel haben.	Büyük bir kazanç sağlamak.			X		3.1						
111	<i>Geschichte machen: Historisch bedeutsam werden.</i>	<i>Tarih yazmak.</i>		X		1.1							
112	Mach keine Geschichten: 1. Tu nichts Dummes! 2. Zier dich nicht!	Budalalık etmek.			X							7	
113	<i>Ein langes Gesicht/ lange Gesichter machen: Enttäuscht dreinblicken.</i>	<i>Hayal kırıklığına uğramak/ surat asmak.</i>		X			3.1						
114	<i>Ein schiefes Gesicht machen: Missvergnügt dreinschauen.</i>	<i>Yüzünü ekşitmek.</i>		X			3.1						
115	Ein Gesicht machen wie eine Gans, wenn 's donnert: Ein verdutztes Gesicht machen.	Ağzı açık kalmak afallamak şaşakalmak/ bön bön bakmak./ Öküz trene bakar gibi bakmak.		X		1.2							
116	<i>Ein Gesicht wie frei/sieben Tage Regenwetter machen: Verdrößlich dreinschauen.</i>	<i>Karadeniz'de gemileri batmış gibi suratını asmış.</i>		X			3.2						
117	<i>Jmdn. zum Gespött machen: Dafür sorgen, dass jmd. verspottet wird.</i>	<i>Birini alaya almak.</i>		X		1.1							
118	Sich ein Gewerbe machen: Unter einem Vorwand eine Beschäftigung in der Nähe anderer suchen, um etwas zu erfahren.	Bir şeyi kazanç yolu yapmak/ dostlar alışverişte görsün/ bir bilgi edinmek için sözde iş yapmak, ticaret yapmak.	X			1.1							
119	<i>Sich ein Gewissen aus etwas machen: Gewissensbisse haben.</i>	<i>Vicdan azabı çekmek.</i>		X		11							
120	Jmdn. etwas glauben machen: Jmdm. etwas einzureden versuchen.	Birini kandırmaya çalışmak.			X	1.1							
121	Glück, glück machen: Alkohol trinken.	Alkol almak, glu glu etmek.			X	2.2.							
122	<i>Sein Glück machen: Erfolgreich sein, es zu etwas bringen.</i>	<i>Hayatta muvaffak olmak, kısmeti ayağına gelmek.</i>		X		1.1							
123	Seinen Frieden mit Gott machen: Sich beim Nahen des Todes in Gottes Willen ergeben.	Allah'a kavuşmak.			X	1.2							
124	<i>Die große Grätsche machen: Sterben.</i>	<i>Ölmek nalları dikmek.</i>		X			3.1						
125	Gross machen: Seine große Notdurft verrichten.	Defi hacet etmek, büyük abdestini yapmak.	X			2.1							
126	Hackfleisch aus jmdm. machen: Jmdn. fürchterlich verprügeln, übel zurichten.	Birini fecce şekilde dövmek, benzetmek.			X	1.1							
127	<i>(mit jmdm.) halb und halb/halb-halb machen: Halbpakt machen.</i>	<i>Koz paylaşmak.</i>		X		2.2							
128	(nun/jetzt) mach halblang: Übertreibe nicht.	Abartma canım.			X	2.1							
129	(mit jmdm.) halbpakt machen: Etwas (unrechtmäßig) Erworbenes (mit jmdm.) zur Hälfte teilen.	Haksızca paylaşmak.			X	2.1							
130	Mach's (nur) halbwegs: Übertreibe nicht!	Abartma!			X							7	
131	Einen langen Hals machen: Neugierige Blicke werfen.	Boyun uzatmak, meraklı meraklı bakmak.			X		3.1						
132	Jmdn. zu seinem Hampelmann machen einen Hampelmann aus jmdm. machen: jmdn. völlig von sich abhängig, zu seinem willenlosen Werkzeug machen.	Birini kendi kuklası yapmak, oyuncacı yapmak.	X			1.1							
133	<i>Viele Hände machen der Arbeit schnell ein Ende: Zu mehreren kann man eine Arbeit schneller erledigen.</i>	<i>Birlikten kuvvet doğar /El ele vermek.</i>		X			3.1						

134	<i>Eine hohle Hand machen: Bestechlich sein.</i>	<i>Rüşvetçi, rüşvet almak.</i>		X				3.1				
135	Etwas aus dem Handgelenk machen: Etwas ohne Mühe, leicht und schnell machen.	Ceffelkalem, taş atıp kolun mu yoruldu?			X	1.1						
136	Gelobt sei, was hart macht (ironischer) Kommentar zu etwas sehr Unangenehmem (das einem bevorsteht).	Zorluklar insanı güçlendirir.			X		2.3					
137	Einen Haufen machen: Seinen Darm entleeren.	Tamamen boşaltmak (bağırsaklarını).			X	1.1						
138	Eine Haupt-und Staatsaktion aus etwas machen: Etwas Unbedeutendes aufbauschen, in übertriebener Weise darstellen, mit übertriebenem Aufwand betreiben.	Bir şeyi abartarak anlatmak/ Devlet meselesi yapmak.			X	1.2						
139	Kein(en) Hehl aus etwas machen: Etwas nicht verheimlichen, nicht verbergen.	Bir şeyi gizlememek.			X	1.1						
140	Heia machen: Schlafen.	Yatmak, uyumak.			X	1.1						
141	<i>Auf müden Heinrich machen: Beim Arbeiten langsam sein, sich nicht anstrengen.</i>	<i>Ağırdan almak.</i>		X				3.1				
142	<i>Jmdn. hellhörig machen: Jmdn. stutzig machen und seine Aufmerksamkeit für weitere Entwicklungen schärfen.</i>	<i>Kulak kabartmak.</i>		X			2.1					
143	Mach dir nicht ins Hemd: Stell dich nicht so an.	(Altına yapma) Korkma !			X							7
144	<i>Aus seinem Herzen keine Mördergrube machen: Offen aussprechen, was man denkt und fühlt.</i>	<i>Dobra olmak, açık sözlü olmak.</i>		X		1.2						
145	<i>Seinem Herzen Luft machen: Sich von seinem Ärger befreien; das, was einen ärgert und bedrückt, aussprechen.</i>	<i>Derdini dökmek, yüreğini boşaltmak.</i>		X		1.2						
146	Einer Frau den Hof machen: Sich um die Gunst einer Frau bemühen, eine Frau umwerben.	Kur yapmak.	X			1.2						
147	Jmdm. das Leben zur Hölle machen: Jmdm. das Leben unerträglich machen.	Birini hayatı cehenneme çevirmek, zehir etmek.			X	1.2						
148	Jmdm. die Hölle heiß machen: Jmdm. heftig zusetzen.	Tehditlerle birini korkutmak.			X			3.1				
149	<i>Aus dem Holz sein, aus dem man... macht: Die Eigenschaften, Fähigkeiten besitzen, die für eine bestimmte Funktion, ein Amt o.ä. eine sehr gute Voraussetzung sind.</i>	<i>Biçilmiş kaftan.</i>		X		1.1						
150	<i>Die Honneurs machen: Die Gäste (bei einem Empfang) begrüßen und willkommen heißen.</i>	<i>Hoşbeş etmek.</i>		X		1.1						
151	Sich in die Hosen machen/scheißen: Angst haben.	Donuna yapmak (korkudan).	X			1.1						
152	Etwas aus dem Hut machen: Etwas improvisieren.	Şapkadan tavşan çıkarmak, doğaçlama yapmak.	X			1.1						
153	Ein Kalb machen: Sich übergeben.	Kusmak.			X	1.1						
154	Karriere machen: Beruflich aufsteigen.	Kariyer yapmak.	X			1.1						
155	Kasse machen: Die Tageseinnahmen abrechnen.	Ciroyu hesaplamak, bilanço çıkarmak.			X	1.1						
156	<i>Kassensturz machen: 1. Den Kassenbestand feststellen 2. Feststellen, über wie viel Geld man verfügt.</i>	<i>Hesaplamak.</i>		X		1.1						
157	Katzenwäsche machen: Sich nur flüchtig waschen.	İyice yıkanmamak.			X	1.1						
158	Jmdn. etwas kenntlich machen: Jmdn. etwas erkennbar, auffällig, unterscheidbar machen.	Birini işaretlemek, belli etmek.			X		2.1					
159	Jmdm. ein Kind machen: Eine Frau schwängern.	Hamile bırakmak.			X	1.1						
160	Sich bei jmdm. lieb Kind machen: Sich bei jmdm. einschmeicheln.	Yaltaklık yapmak, yalakalık yapmak.	X					3.1				

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

161	Kippe machen: Etwas gemeinsam unternehmen.	Birlikte yapmak.	X			1.1							
162	Kleider machen Leute: Gepflegte, gute Kleidung hebt das Ansehen.	İnsanı kıyafet gösterir.			X	1.2							
163	Klein machen: Wasser lassen.	Küçük su dökmek.			X		2.1						
164	Aus etwas Kleinholz machen: Etwas zertrümmern.	Parçalamak, paramparça etmek.			X	1.1							
165	Aus jmdm. Kleinholz/jmdn. zu Kleinholz machen: Jmdn. fürchterlich verprügeln, zusammenschlagen.	Birini pataklamak.			X	1.1							
166	Kleinvieh macht auch Mist: Auch kleinere Erträge sind nützlich, weil sich zu größeren summieren.	Damlaya damlaya göl olur/ bazan küçük şeyler de insana zarar verebilir.			X	1.2							
167	Sich einen Knoten ins Taschentuch machen: Sich bestimmt an etwas erinnern, nicht vergessen, etwas zu tun.	İçinde ukde kalmak.			X	1.2							
168	Kommissionen machen: Einkaufen.	Satın almak.			X	1.1							
169	Jmdn. einen Kopf kleiner/ kürzer machen: Jmdn. köpfen.	Boynunu vurmak.		X			3.1						
170	Sich (um etwas/ über etwas) einen Kopf machen: Sich Gedanken machen, (über etwas) nachdenken.	Endişelenmek.		X		1.1							
171	Jmdn. Kopfscheu machen.	Kuşkulandırmak.		X		1.1							
172	Sich über/ wegen etwas (keine) Kopfschmerzen /(kein) Kopfzerbrechen machen.	Birini zihnini kurcalamak, başını ağrıtmak.		X		1.1							
173	Jmdm. Kopfschmerzen/Kopfzerbrechen machen.	Birinin başını ağrıtmak.		X		1.1							
174	Einen Kotau machen: Sich unterwürfig verhalten, nachgeben.	Birine yaltaklanmak, tabasbus etmek.		X		1.1							
175	Nicht viel/ keinen Kram machen: Keine Umstände machen.	Zahmet etmemek.		X			3.1						
176	Mach doch deinen Kram alleine: Erledige das selbst, ich will nichts (mehr) damit zu tun haben.	Kendi işini kendin gör.		X								7	
177	Seinen Kratzfuß (bei jmdm.) machen: Sich bekannt machen, jmdn. begrüßen.	Yere eğilerek selam vermek.			X	1.1							
178	Das Kraut nicht fett machen: Nichts mehr ändern, nichts verbessern können.	Bu saatten sonra artık durum değişmez. Ne yaparsan yap boşuna.			X		3.1						
179	Das Kreuz machen: Sich bekreuzigen, das Kreuzzeichen machen.	İstavroz çıkarmak.		X		1.1							
180	Drei Kreuze (hinter jmdm. etwas) machen: Froh sein, dass jmd. gegangen, dass etwas erledigt ist.	Hele şükür kurtulduk demek (cansıkıcı bir misafir için).		X			3.1						
181	Was macht die Kunst? Wie geht es?	İşler ne alemde?			X	1.1							
182	Es kurz machen.	Kısa tutmak.		X						5			
183	Es nicht mehr lange machen: Bald sterben.	Çok yakında ölmek.			X					5			
184	Sich auf die Lappen machen: Aufbrechen, sich auf den Weg machen.	Yola koyulmak.		X		1.1							
185	(jmdm.) Laune machen: Jmdm. Spaß, Freude machen.	Zevk almak, eğlenmek.		X		1.1							
186	Seinem Leben ein Ende machen: Selbstmord begehen.	İntihar etmek.			X	1.2							
187	Jmdn. um etwas leichter machen: Jmdm. etwas abnehmen, stehlen.	Birinden bir şey aşırnak.			X		2.1						
188	Liebe machen: Geschlechtsverkehr haben.	Cinsi münasebet.			X	1.1							
189	Liebe macht blind: Wer einen anderen liebt, der sieht dessen Fehler und Schwächen nicht.	Aşık olan kördür.		X			3.1						
190	Etwas locker machen.	Gevşek yapmak.	X				2.1						
191	Seinem Ärger/ Kummer o.ä. Luft machen: Seinen Ärger / Kummer o.ä. mitteilen, sich aussprechen, sich beschweren.	Korkularını veya endişelerini anlatarak rahatlamak.			X	1.2							
192	Sich (über jmdn./etwas) lustig machen: (über jmdn./ etwas) spotten.	Bir kimseyle/ şeyle alay etmek.		X			2.1						

193	Jmdm. etwas madig machen: Jmdm. etwas verleiden.	Birini bir şeyden tiksindirmek, ağzının tadını bozmak.		X			2.1						
194	Jmdn. madig machen: Jmdn. herabsetzen, schlechtmachen.	Yermek, kötülüklerini söylemek.		X			2.1						
195	Den wilden Mann machen: Unbeherrscht (ohne Berechtigung) wütend sein, toben.	Hiddetlenmek.		X			3.1						
196	Ein gemachter Mann sein: Erfolgt gehabt haben, in wirtschaftlich gesicherten Verhältnissen leben.	Başarılı olmak.			X		3.1						
197	Männchen machen: (von Tieren) Sich aufrecht auf die Hinterpfoten stellen.	Salta durmak, sustaya kalkmak.		X		1.1							
198	Die eine/ schnelle Mark machen: (auf bequeme Weise) schnell Geld verdienen.	Hızlı para kazanmak.			X		3.1						
199	Das Maß vollmachen: Über die Grenzen des Erlaubten hinausgehen.	Haddi aşmak.		X		1.1							
200	Mauer machen: Beim (Taschen) Diebstahl den Dieb gegen Beobachtung abschirmen.	Perdelemek.		X		1.1							
201	Sich mausig machen: Sich frech und vorlaut äußern, benehmen.	Küstahlık etmek, kendine önem vermek.			X		2.1						
202	Einen Metzgersgang machen: Einen Weg vergeblich machen.	Beyhude teşebbüs.			X	1.1							
203	Miene machen, etwas zu tun: Sich nach außen erkennbar anschicken, etwas zu tun.	Bir işe koyulmak.		X		1.1							
204	Jmdn. zur Minna machen: Jmdn. grob ausschimpfen, zurechtweisen.	Azarlamak, ağzının payını vermek.		X		1.1							
205	Jmdn. von etwas Mitteilung machen: Jmdm. etwas mitteilen.	Bir şeyden haberdar etmek.		X		1.1							
206	Jmdn. mobil machen: Die Armee kampfbereit machen.	Seferberlik.			X		2.1						
207	Eine/ die Mücke machen: Sich davon machen, verschwinden.	Kaçmak.			X	1.1							
208	Aus einer Mücke Elefanten machen: Etwas unnötig aufbauschen, weit übertreiben.	Pireyi deve yapmak.	X			1.2							
209	Jmdm. den Mund wässrig machen: Jmdm. Appetit, Lust auf etwas machen.	Birinin ağzını sulandırmak.		X			3.1						
210	Jmdn. mundtot machen: Jmdn. zum Schweigen bringen, ihm jede Möglichkeit nehmen, seine Meinung zu äußern.	Şiddet ve zor kullanarak susmaya mecbur etmek, birinin ağzını tıkamak.		X			2.1						
211	Die Nacht zum Tage machen: Die ganze Nacht hindurch arbeiten, feiern o.ä.	Geceyi gündüz etmek.			X	1.2							
212	Nägel mit Köpfen machen: Etwas richtig anfangen, konsequent durchführen.	Kararlı çalışmak, azimli çalışmak.			X	1.2							
213	Die Nagelprobe machen: Auf jmds. Wohl ein Glas ganz leer trinken.	Birinin şerefine, sağlığına içmek.		X		1.1							
214	Sich einen Namen machen: Berühmt werden.	Ün yapmak, şöhret kazanmak.		X		1.1							
215	Seinem Namen Ehre machen: Sich als genau das erweisen, was der Name ankündigt.	Adına yaraşır olamı yapmak.	X			1.2							
216	Jmdn. etwas namhaft machen: Jmdn. etwas (be)nennen, ausfindig machen.	İsmi söylemek.			X		2.1						
217	Jmdm. eine lange Nase machen: Jmdn. verspotten, auslachen.	Birine nanik yapmak.	X				3.1						
218	Jmdn. nass machen: 1.Jmdn. beim Fußball o.ä. ausspielen 2. Jmdn. hoch besiegen.	Mağlup etmek.			X		2.1						
219	Sich nicht nass machen: Sich nicht unnötig erregen, nicht zimperlich sein.	Gereksiz yere telaşlanmamak, korkmayan.			X		2.1						
220	Sich ins gemachte Nest setzen: 1. In gute Verhältnisse einheiraten 2. Von den Vorarbeiten anderer profitieren.	Hazıra konmak.		X			3.1						

221	Aus der Not eine Tugend machen: Einer unangenehmen Sache noch etwas Gutes abgewinnen.	Bükemediğin eli öp de başına koy.			X	1.2							
222	Sich nützlich machen: (mit)helfen, (mit)arbeiten.	Faydalı olmak yardım etmek.			X		2.1						
223	Lange/ spitze Ohren machen: Neugierig lauschen.	Meraklı meraklı dinlemek.			X			3.1					
224	Die Pace machen: Das Tempo im Rennen bestimmen.	Yarışın akışını belirleyen, hızı artırıp azaltan.			X	1.1							
225	Eine gute Partie machen: Einen vermögenden Ehepartner bekommen.	Zengin bir kısmeti çıkmak.			X			3.1					
226	Sich patzig machen: Sich aufspielen.	Küstahça boy göstermek.		X			2.1						
227	Die Pferde scheu machen: Aufregung verursachen, andere (grundlos) irritieren.	Ürkütmek.			X			3.1					
228	Keinen Piep mehr machen: Tot sein.	Tıs dememek, ölmek.		X		1.1							
229	Pipi machen: Die kleine Notdurft verrichten.	Çiş yapmak.	X			1.1							
230	Jmdm. Platz machen: Jmdm. einer Sache weichen, die eigene Position überlassen.	Yer açmak, yer vermek.		X		1.1							
231	Pleite machen: Zahlungsunfähig werden, Bankrott machen.	Meteliksiz olmak, züğürt.		X		1.1							
232	Die Probe aufs Exempel machen: Etwas (an einem praktischen Beispiel) nachprüfen.	Denemek, teoriden pratiğe dökmek.			X	1.2							
233	Proselyten machen: Sich (mit fragwürdigen Methoden) Anhänger, Gesinnungsgenossen schaffen.	Başkalarını içlerinden inandırmadan çabucak başka bir inanca döndürmek/ misyoner/ hırslı.			X	1.1							
234	Jmdm. dem Prozess machen: Gegen jmdn. ein Gerichtsverfahren durchführen.	Dava etmek.			X	1.1							
235	(mit jmdm. mit etwas) kurzen Prozess machen: Energisch, rasch, ohne grosse Bedenken und ohne Rücksicht auf Einwände (mit jmdm. mit etwas) verfahren.	Kısa kesmek/ birisiyle hesaplaşmak.		X			3.1						
236	Nun/ jetzt mach aber (endlich) einen Punkt: Jetzt ist es aber genug!	Eh artık dur bakalım.			X								7
237	Mach dir keinen Pup ins Hemd: Stell dich nicht so an.	Yellenme.			X								7
238	Pupillen machen: Staunen.	Gözleri açılmak.		X		1.1							
239	Quartier machen: Übernachten, Unterkunft nehmen.	Karargah hazırlamak.			X	1.1							
240	Sich rar machen: Sich nur selten sehen lassen, der Begegnung mit anderen ausweichen.	Kendisini aratmak, gelmez olmak.			X		2.1						
241	Jmdn. etwas rebellisch machen: Jmdn. aufscheuchen, in Unruhe, Aufregung o.ä. versetzen.	Asi olmak.		X			2.1						
242	Die Rechnung ohne den Wirt gemacht haben: Etwas nicht erreichen, weil man die entscheidende Person übergangen hat.	Kendi kendine gelin güvey olmak, evdeki hesap çarşıya uymamak.		X		1.2							
243	Jmdm. etwas recht machen: Etwas zu jmds. Zufriedenheit machen.	Birini memnun etmek.			X		2.1						
244	(viel) von sich reden machen: Aufmerksamkeit erregen.	Kendisinden bahsettirmek.			X		2.1						
245	Nicht viel Redens von sich, von etwas machen: Nicht viel über sich, über etwas reden.	Kendisinden bahsettirmemek.			X			3.1					
246	Sich seinen Reim auf etwas machen: Schlüsse aus etwas ziehen.	Bir işin hikmetini anlamak.			X	1.1							
247	Sich keinen Reim auf etwas machen können: Etwas nicht begreifen, nicht verstehen.	Hikmetini anlayamamak.			X	1.4							
248	Sich auf die Reise machen: Aufbrechen, eine Reise antreten.	Seyahata çıkmak.			X	1.1							
249	Das Rennen machen: Gewinnen.	Yarışı kazanmak, rakiplerini gölgede bırakmak.		X		1.1							

250	Einen krummen Rücken machen: Unterwürfig sein.	Eğilmek/ boynunu eğmek/ köleleşmek. 2. Doğru dürüst olmayan/ sahtekar/ samimiyetsiz.		X				3.1				
251	Etwas rückgängig machen: Etwas widerrufen, ungeschehen machen, aufheben.	Geri çekmek, feshetmek, iptal etmek.		X			2.1					
252	Einen Rückzieher machen: Zu seinem Versprechen nicht stehen, seine Ankündigung nicht wahr machen.	Tükürdüğünü yalamak.		X		1.1						
253	Die Runde machen: 1. Überall bekannt werden 2. Von Hand zu Hand gereicht werden.	Yayılmak, kulaktan kulağa fısıldanmak.		X		1.1						
254	Einen (langen) Ruß machen: Umständlich herumreden.	Eveleyip geveleme.			X			3.1				
255	Seine Sache gut machen: Ordentlich erledigen, was einem aufgetragen wurde.	Yüz aklıyla iş yapmak.	X					3.1				
256	(mit jmdm.) gemeinsame Sache machen (mit jmdm.) etwas (Schlechtes, Übles) gemeinsam machen, sich (mit jmdm.) zu einer schlechten, üblen Tat zusammentun.	Birisiyle birlikte kötü bir iş yapmak.	X					3.1				
257	Mach keinen Salat: Reg dich nicht auf!	Endişe etme!		X								7
258	Salz und Brot macht Wangen rot.	Tuz ile ekmek yanakları al al yapar (basit besinler insanı sağlıklı tutar). Atasözü			X	1.2						
259	Mach 'nen Satz: Verschwinde!	Def ol!		X								7
260	Jmdm. zu schaffen machen: Jmdm. Schwierigkeiten Mühe, Sorgen bereiten.	Birine çok zahmet vermek, uğraştırmak, eziyet etmek.		X							6.2	
261	Sich an etwas zu schaffen machen: An etwas (unbefugt, unsachgemäß) herumhantieren.	Kendisini ilgilendirmeyen bir şeyle meşgul olmak.			X						6.2	
262	Sich zu schaffen machen: Eine Tätigkeit, Arbeit vortäuschen.	Bir işler çevirmek, numaradan iş yapmak.	X								6.2	
263	Allzu scharf macht schartig: Übertrieben strenges Vorgehen schadet nur.	Keskin sirke kabına zarar verir.		X			2.2					
264	Eine Schau machen: Sich in Szene setzen, sich aufspielen.	Gösteri yapmak.	X			1.1						
265	Mach kein Scheiß.	Pislik yapma!	X									7
266	Schicht machen: Eine Arbeitspause einlegen, Feierabend machen.	Paydos, mola.			X	1.1						
267	Klar Schiff machen: 1. Das Schiff saubermachen, aufräumen. 2. Eine Angelegenheit bereinigen, alles in Ordnung bringen.	Bir işi yoluna koymak, bir şeye açıklık getirmek.		X				3.1				
268	Eine Schippe/ ein Schippchen machen: Unwillig die Unterlippe vorschieben (bes. von Kindern).	Surat asmak, somurtmak.		X		1.1						
269	Schlagzeilen machen: Über die Presse in der Öffentlichkeit Aufsehen erregen.	Manşet olmak.			X	1.1						
270	Sich, jmdn. Schlau machen: Sich, jmdn. (über eine bestimmte Sache) informieren.	Birini bir konuda kendini yetiştirmek/ usta olmak/ birine bir şey öğretmek.			X	1.1						
271	(mit jmdm.) Schluss machen: Eine Liebesbeziehung, eine Freundschaft (mit jmdm.) beenden/ mit sich Schluss machen/ mit etw. Schluss machen.	İlişkiyi bitirmek.		X		1.1						
272	Jmdm. etwas schmackhaft machen: Jmdm. etwas als annehmbar oder erstrebenswert darstellen, erscheinen lassen	Çeşnilemek.		X			2.1					
273	Schumu machen: Einen leichten Betrug begehen, schummeln.	Aldatmak.			X	1.1						
274	Schmus machen: Etwas frei nach Schnauze machen.	Plansız hazırlanmadan yapmak.	X			1.1						

275	Jmdn. zur Schnecke machen: 1. Jmdn. heftig tadeln, kritisieren 2. Jmdn. verprügeln.	Sert sözler söylemek, azarlamak, çıkışmak.		X		1.1							
276	Einen Schnitt bei etwas machen: Einen Gewinn (bei etwas) erzielen.	Bir işten çok para kazanmak.			X	1.1							
277	Schule machen: Nachahmer finden; sich allgemein durchsetzen.	Taklitçi bulmak.			X	1.1							
278	Einen Schuss machen: Kräftig wachsen.	Hızlı büyüme fişkırma.			X	1.1							
279	Eine Schwalbe macht noch keinen Sommer: Ein erstes Anzeichen für etwas (Positives) sollte man nicht überbewerten; man muss erst abwarten, bis es tatsächlich eingetreten ist.	Bir çiçekle yaz olmaz.		X		1.2							
280	Einen Schwanz machen: Einen Teil des Examens beim ersten Versuch nicht bestehen und diesen Teil dann später wiederholen.	Kuyruklu takıntı, çift dikiş, alttan ders alma.			X	1.1							
281	Sich selbstständig machen: Von etwas abgehen, herunterfallen; verlorengehen.	Hür olmak, ortadan kaybolmak.			X		2.1						
282	Einen langen Senf machen: Unnötig lange herumreden.	Artık uzatma.			X			3.1					
283	Sich auf die Socken machen: Aufbrechen.	Yola koyulmak, çabuk kalkıp gitmek.		X		1.1							
284	Jmdm. keinen Sommer und keinen Winter machen: Jmdn. nicht berühren, nicht interessieren.	İlgilendirmez.			X	1.2							
285	Späne machen: Sich widersetzen, Schwierigkeiten machen.	Karşı koymak, iş çıkarmak, icat çıkarmak, zorluk çıkarmak.		X		1.1							
286	Mach keine Späße! Ausruf der Verwunderung, der Besorgnis o.ä.	Dalga geçme!		X									7
287	Jmd. macht mir Spaß: Ausdruck des ärgerlichen Erstaunens.	Biri benimle dalga geçiyor.		X		1.1							
288	Sich einen Spaß daraus machen, etwas zu tun: etwas mit einer gewissen Boshaftigkeit und mit schadenfrohen Vergnügen tun.	Muziplik yapmak.	X			1.1							
289	Das Spiel machen: 1. Setzen 2. Spielbestimmend sein.	Oyunun temposunu belirleyen.			X	1.1							
290	Sich einen Sport daraus machen, etwas zu tun: etwas mit einer gewissen boshaften Freude tun.	Alay etmek, muziplik yapmak.	X			1.1							
291	Sprüche machen: Prahlen, hochtrabend reden.	Atıp tutmak.		X		1.1							
292	Keine große Sprünge machen können: Keine großen (finanziellen) Mittel zur Verfügung haben.	Tuttuğu işlerde pek ileri gidememek, pek bir şey yapamamak.	X					3.1					
293	Sich auf die Sprünge machen: (eilig) jmdm. (durch Hinweise, Zureden o.ä.) weiterhelfen.	Hızır gibi yetişmek.		X		1.1							
294	Keinen Spuk machen: Kein Aufheben, keine Umstände machen.	Zahmet etmemek.		X		1.1							
295	Viel Staat machen: Großen Aufwand treiben.	Büyük zahmetlere girmek.		X				3.1					
296	Sich Staats machen: Die besten Kleider anziehen.	Caka satmak.		X		1.1							
297	Mit etwas Staat machen (mit etwas) Eindruck machen, sich (mit etwas) hervortun.	Gösteriş yapmak, övünmek.	X			1.1							
298	Eine Staatsaktion aus etwas machen: Unnötiges Aufheben um etwas machen, unnötigen Aufwand treiben.	Dağdağaya verme, hiçten mesele çıkarma.			X	1.1							
299	Sich für etwas stark machen: Sich für etwas sehr einsetzen.	Bir şeye (tüm gücüyle) destek olmak.			X		2.1						
300	Station machen: Sich (kurz) aufhalten.	Mola vermek, konaklamak.		X		1.1							
301	Sich aus dem Staub(e) machen: Sich rasch (und heimlich) entfernen.	Sıvışmak, kaçıp gitmek.			X	1.1							
302	Stielaugen machen: 1. Sehr verblüfft dreinschauen 2. Sehr begehrllich dreinschauen.	Gözleri dört açmak, hırsyla bir şeye bakmak.		X		1.1							

303	Für/ gegen jmdn., etwas Stimmung machen: Dafür sorgen, dass eine Gruppe für/ gegen jmdn. etwas eingenommen ist.	Lehine propaganda yapmak.	X		1.1						
304	Auf Strahlemann und Söhne machen: Ein (übertrieben) fröhliches Gesicht machen.	Sözde sevinmek, ağzı kulaklarına varmak.	X		1.2						
305	Jmdm. etwas streitig machen: etwas beanspruchen, was ein anderer beansprucht.	Birine karşı hak iddia etmek, birinin hakkını reddetmek.		X		2.1					
306	Keinen Strich machen: Nichts tun, nicht arbeiten.	Elini bile sürmemek.		X		1.1					
307	Jmdm. einen Strich durch etwas machen.	Engel olmak.		X		1.1					
308	Jmdm. einen Strich durch die Rechnung machen: jmds. Pläne, Absichten durchkreuzen.	Birinin planını suya düşürmek, birinin işlerini alt üst etmek.		X		1.2					
309	Einen Strich unter etwas machen: Etwas als (endgültig) erledigt, vergangen betrachten.	Eskiden olanların altına bir çizgi çekip geçersiz kılmak/ yeni bir sayfa açmak.		X		1.1					
310	Sich auf die Strümpfe machen: (schnell) Aufbrechen.	Yola koyulmak, çabuk kalkıp gitmek.		X		1.1					
311	Jmdn. stumm machen.	Birini susturmak.		X		2.1					
312	Aus dir mach' ich Sülze: Drohrede.	Seni geberteceğim.		X		1.1					
313	Jmdm. eine Szene machen: Jmdm. heftige Vorwürfe machen.	Birine fena halde çıkmak, birine yüksek sesle serzeniş yapmak.	X			1.1					
314	Tabula rasa machen: Radikal Ordnung, Klarheit schaffen, unnachsichtig aufräumen.	Esaslı bir tasfiye yapmak/ açıklık getirmek.		X			3.1				
315	Sich einen guten Tag machen: Sich (an einem bestimmten Tag) etwas Schönes gönnen.	Felekten gün çalmak, papaz uçurmak.		X			3.1				
316	Tempo machen: Die Geschwindigkeit steigern.	Hız yapmak.	X			1.1					
317	Das Tempo machen: Die Geschwindigkeit des Rennens bestimmen.	Yarışmanın hızını belirlemek.		X		1.1					
318	Jmd. kann sein Testament machen: Jmdm. wird es übel ergehen.	Kelle koltukta başını koltuğunun altına almak.		X		1.1					
319	Reinen Tisch machen: Eine Angelegenheit bereinigen, alles in Ordnung bringen.	Bütün işleri süpürmek, kesin bir şekilde halletmek/ açıklık getirmek/ gerçekleri söylemek.		X			3.1				
320	Der Ton macht die Musik: Es kommt immer darauf an, wie man etwas sagt.	Nasıl söylediğiniz önemli.		X		2.1					
321	Trocken Brot macht Wangen: Eine einfache, karge Nahrung ist gesund.	Basit yiyecekler insanı sağlıklı tutar.		X			3.2				
322	Übung macht den Meister: Durch fleißiges Üben lernt man etwas beherrschen.	Üstat kim doğar, alıştırmaya usta yapar.	X			1.2					
323	Keine Umstände machen: 1. Keinen großen Aufwand verursachen 2. Keinen großen Aufwand treiben.	Zahmet etmeyin.		X		1.1					
324	Etwas ungeschehen machen: Erreichen, dass etwas nicht geschehen ist; etwas rückgängig machen.	Olmasını istemediğimiz şeyler için pişmanlık duyma keşke olmasaydı/ olmuşla ölmüşe çare yok.		X		2.1					
325	Jmdn. unmöglich machen: Jmdn. bloßstellen.	Rezil, rüsvay, kepaze, mahcup etmek.		X		2.1					
326	Jmdn. etwas unschädlich machen: Dafür sorgen, dass jmd. etwas keinen Schaden mehr anrichten kann.	Zararsız hale getirmek, tehlikesizleştirmek.		X		2.1					
327	Etwas unsicher machen: Etwas häufiger aufsuchen, sich dort aufhalten.	Kötü işlere kalkışmak.		X		2.1					
328	Sich unsichtbar machen: Verschwinden.	Gözden kaybolmak, yok olmak.		X		2.1					
329	Sich etwas untertan machen: Jmdn. etwas unterwerfen.	Birini, bir şeyi kendine tabi kılmak.		X		2.1					
330	Urlaub auf Staatskosten machen: eine Gefängnisstrafe verbüßen.	Cezasını çekmek, ceza müddetini doldurmak.		X		1.2					

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

331	<i>Sich um etwas verdient machen: Erwas in hohem Maß fördern; sich erfolgreich für etwas einsetzen.</i>	<i>Birine hizmetleri dokunmak, birşey için çok emek sarfetmek.</i>		X			2.1					
332	<i>Jmdn. etwas vergessen machen.</i>	<i>Affetmek.</i>			X		2.1					
333	<i>Sich (k)einen Vers auf etwas machen können: Sich etwas erklären/ nicht erklären können.</i>	<i>Bir şeye bir türlü mana ver(eme)mek, bundan hiçbir şey anlamıyorum/ bir şey anlamak.</i>		X		1.1						
334	<i>Viele Wenig machen ein Viel: Viele Kleinigkeiten summieren sich zu einer ansehnlichen Menge.</i>	<i>Çoklar, azlardan meydana gelir. Damlaya damlaya göl olur.</i>			X		2.3					
335	<i>Etwas wahr machen: Etwas in die Tat umsetzen.</i>	<i>Gerçekleştirmek, yerine getirmek.</i>			X		2.1					
336	<i>Seinen Weg machen: (im Leben) Vorwärtsskommen, Erfolg haben.</i>	<i>Hayatta ilerlemek/ Kendi yolunu çizmek.</i>			X	1.1						
337	<i>Sich auf den Weg machen: Aufbrechen.</i>	<i>Yola koyulmak, çıkmak.</i>		X		1.1						
338	<i>sich ans Werk machen: (mit einer Arbeit, einem Vorhaben) beginnen.</i>	<i>Kollarını sıvamak.</i>		X		1.1						
339	<i>Viel/ kein Wesen(s) von etwas machen: Einer Sache große/ keine besondere Bedeutung beimesen...um jmdn. machen: Jmdm. besonders viel/ keine große Aufmerksamkeit widmen.</i>	<i>Bir işi dağıdağaya vermek, bir işi büyütmek, yağlayıp ballamak/ veya umursamamak, değer vermemek.</i>			X		3.1					
340	<i>(bei jmdm.) Gut Wetter machen: Jmdn. günstig stimmen.</i>	<i>Birini neşelendirmek, birine bir şeyi kabul ettirmek.</i>			X		3.1					
341	<i>Sich wichtig machen: Sich (wegen jmds. wegen etwas) aufspielen.</i>	<i>Kendini önemli saymak, kibirlenmek.</i>			X		2.1					
342	<i>Wiedersehen macht Freude: Bemerkung beim Ausleihen von etwas an jmdn., der es mit dem Zurückgeben (möglicherweise) nicht so genau nimmt.</i>	<i>İstemeden emanet olarak verilen şeyi tekrar geri verildiğinde duyulan memnuniyet.</i>			X	1.2						
343	<i>Viel Wind um etwas machen: Großen Aufhebens von etwas machen.</i>	<i>Abartmak.</i>			X		3.1					
344	<i>Wind machen: Prahlen.</i>	<i>Böbürlenmek.</i>			X	1.1						
345	<i>Reine Wirtschaft machen: Die Dinge in Ordnung bringen, bereinigen.</i>	<i>İşleri yoluna koymak.</i>		X			3.1					
346	<i>Was ich nicht weiß, macht mich nicht heiß: Über etwas, was ich nicht (genau) weiß, rege ich mich nicht auf (und deshalb will ich davon auch gar nichts wissen).</i>	<i>Dertsiz başı derde sokmamak.</i>		X			2.4					
347	Mach keine Witze: Ausdruck des (ungläubigen) Erstaunens.	Şaka yapma, ciddi mi söylüyorsun? Olur mu böyle şey?	X									7
348	<i>Machen können, was man will: Nichts ausrichten können.</i>	<i>Ne yaparasan yap beyhude.</i>			X	1.5						
349	<i>Schöne Worte machen: (unverbindlich) Sagen, was andere gern hören.</i>	<i>Başkalarının duymak istediği şeyleri söylemek.</i>			X		3.1					
350	Nicht viele Worte machen: Nicht viel reden (und rasch handeln).	Konuşma iş yap, çok konuşmayıp iş yapan kişi. Ayinesi iştir kişinin.	X				3.1					
351	<i>Große Worte machen: Prahlerisch reden.</i>	<i>Büyük konuşmak.</i>		X			3.1					
352	<i>Lange Zähne machen: Auffällig langsam kauen und damit zeigen, dass es einem nicht schmeckt.</i>	<i>Ağzını ekşitmek (sevmediği yemeği yerken).</i>		X			3.1					
353	Zicken machen: Unfug, Schwierigkeiten machen.	Muziplik yapmak, eşeklik yapmak, huysuz(kadın).	X			1.1						
354	<i>Etwas zunichte machen: Etwas vereiteln, zerstören.</i>	<i>Akamete uğratmak, mahvetmek, aşağılamak.</i>		X			2.1					
355	<i>Sich etwas zunutze machen: Etwas ausnutzen.</i>	<i>Bir şeyden istifade etmek.</i>			X		2.1					
356	<i>Etwas zuschanden machen: Etwas vereiteln, zerstören.</i>	<i>Mahvetmek, boşa çıkarmak, bozmak, akamete uğratmak.</i>		X			2.1					
	Toplam		42	14 0	174	194	67	70	3	2	5	15

Bu çalışmada Almancada ve Türkçede “machen (yapmak)” fiiliyle yapılmış deyimler karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonuçlarına göre; deyimlerin anlam ve biçim bakımından birbirinden farklı olduğu, benzer özelliklerinin az olduğu tespit edilmiştir. Alman ve Türk dillerindeki “yapmak (machen)” eylemiyle oluşturulmuş deyimler nicelik bakımından incelendiğinde ise; Türkçe- Almanca deyimlerden tam eşdeğer olanların sayısı 28, oranı %26’dır. Almanca- Türkçe deyimlerin tam eşdeğer olanların sayısı 42, oranı %12’dir. Bu oranlar şu anlama gelmektedir: Her iki dildeki tam eşdeğer olanların oranı yaklaşık %19’dur. Türkçe- Almanca deyimlerde benzeyenlerin sayısı 20, oranı %19; Türkçe- Almanca deyimlerde benzemeyenlerin sayısı 62, oranı % 55. Almanca- Türkçe deyimlerden benzeyenlerin sayısı 140, oranı % 39’dur. Almanca- Türkçe deyimlerden benzemeyenlerin sayısı 174, oranı ise % 49’dur. Her iki dilde benzemeyen deyimlerin oranı yaklaşık % 52’dir. Benzeyen deyimlerin oranı ise yaklaşık %30’dur.

Ancak deyimler yapısal olarak karşılaştırıldığında benzerlik oranının arttığı görülmektedir. Türkçedeki deyimlerin ağırlıklı olarak isim + fiil grubundan oluştuğu daha sonra ise oranları az olmakla birlikte, isim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat fiil grubu, isim fiil , ikileme ve birleşik isim+fiil grubundan, Almancadaki deyimlerin ise ağırlıklı olarak isim+fiil, sıfat+fiil, isim+sıfat+fiil grubundan oluşan deyimlerden, daha sonra oranları az olmakla birlikte zamir+fiil, ünlem cümlesi, edat+fiilden oluştuğu görülmektedir.

Türkçe- Almanca deyimlerden 1. gruba giren deyimlerin sayısı 89, oranı % 81, 2. grup deyimlerin sayısı 5, oranı % 0.05, 3. grup deyimlerin sayısı 2, oranı % 0.018, 4. grup deyimlerin sayısı 2, oranı % 0.018, 5. grup deyimlerin sayısı 7, oranı % 0.06, 6. grup deyimlerin sayısı 3, oranı % 0.02, 7. grup deyimlerin sayısı 2, oranı % 0.018’dir.

Almanca- Türkçe 1. grup deyimlerin sayısı 194, oranı % 54, 2. grup deyimlerin sayısı 69, oranı % 19, 3. grup deyimlerin sayısı 70, oranı % 20, 4. grup deyimlerin sayısı 3, oranı % 0.008, 5. grup deyimlerin sayısı 2, oranı % 0.008, 6. grup deyimlerin sayısı 3, oranı % 0.008, 7. grup deyimlerin sayısı 14, oranı % 0.039’dur.

Her iki gruptan deyimleri karşılaştırdığımızda 1. grup deyimlerin çok fazla yer aldığı görülmektedir. Benzerlik oranlarının Türkçedeki deyimlerde %81 ve Almancadaki deyimlerde ise %54 olduğu görülmektedir.

Olumsuzluk ekleri veya olumsuzluk kelimesi (nicht) ile yapılan deyimlere baktığımızda; Almancada 35 tane deyim olumsuzluk ekiyle oluşturulduğu görülür. Bunlar: 1-4-5-7-21-34-64-78-82-102 (anlamca)-112-143-175-219-228-237-245-247-257-265-284-286-292-294-323- 324 (anlamca)- 325(anlamca) 326(anlamca) 327(anlamca) -328 (anlamca)- 333-339-346-347-350 sıra sayılı deyimlerdir.

Ama yine de sık kullanılan sözcükler açısından bazı deyimlerin Almanca öğretiminde kullanılabileceğini söyleyebiliriz. Kullanılabilecek olanların sıra sayı numaraları aşağıdaki gibidir:

Türkçe- Almanca deyimler

1-2-3-5-9-11-12-17-18-20-22-30-31-34-35-38-40-42-51-54-62-63-71-73-78-81-87-91-93-94-99-101-106-107

Almanca Türkçe deyimler

1-2-3-7-10-14-17-18-23-34-25-26-29-36-37-38-39-40-44-57-113-114-115-116-154-157-162-192-214-244-259-265-316-320-322-337-346-351

3. Yabancı Dilde Deyim Öğretimi

Nilgün Yılmaz, deyimlerin öğretilmesiyle ilgili olarak şunları ifade eder: “Ana dilde kalıp sözler bağlam içinde ve sık sık kullanıldığı için öğrenilmesi kolaydır. Oysa yabancı dilde sık sık

kullanma olanağı olmadığı için öğrenenler zorlanırlar. Öğrenenler, kalıp sözle karşılaştıklarında hemen çeviri yapma eğilimindedir. Sözlük anlamını koruyan kalıplarda başarılı olmalarına karşın, ana dillerinde karşılığı olmayan durumlarda zorlanırlar. Öğrenenler ezber tekniğini kullanırlar. Bu nedenle kısa ve uzun süreli belleğe aktarma ve geri çağırma süreçlerinde sorun yaşarlarsa başarılı olamazlar. Öğrenenler yansıtıcı deyimlerin kullanımında, kendi kültürlerinde olmayan kültürel farklılıklarda zorluk yaşarlar. Deyimlerin kültürel unsurlar içermesinden dolayı iki dillilik gibi iki kültürlülük de bulunmaktadır. Kalıp sözler, inanç, norm, tutum ve sosyal bağlamı yansıtır. Sözcüklerin arkasında yatan anlamı keşfedebilmek ve bunu öğretebilmek gerekir” (2010: 12).

Bu nedenle deyimlerin dil öğretiminde işlevi önemlidir. Yabancı dil ders kitapları incelendiğinde maalesef deyimlere çok az yer verildiği görülmektedir. Özellikle sözcük öğretimi konusunda deyimlere yer verilmesi gerekmektedir. Her türlü ifade araçlarının öğretilmesi deyim öğretiminde bir zorunluluktur. Tek düze tek tek kelime öğretiminin ötesinde anlam bütünlüğü, ifade bütünlüğü, sesletim bütünlüğü olan deyimlerin verilmesi güdüleyici ve öğretici olacaktır. Deyimler temel anlamları dışında yan anlamları olduğu için ifadeyi zenginleştirir. Bu yüzden dil öğrenenler daha etkileyici konuşur ve yazarlar. Deyimler kalıplaşmış olduklarından bunların ezberlenmesi ve hatırlanması diğer kelimelere göre daha kolay olmaktadır. Deyimler işlevsel anlama dayalıdır. Temel anlamına bakılmaz. Dil göstergelerini zenginleştirir. Üst bilişle düşünme ve üst dille konuşma yeteneğini geliştirir. Bu nedenle deyimlerin sıkça geçtiği kültürlerarası iletişimi sağlayan metinler seçilmeli, deyimler her üniteye basitten zora, sarmal biçimde öğretilmelidir.

„Machen“ ile ilgili deyimlere günlük yaşamda sıkça başvurulduğu için her türlü hedef kitleye kolay öğretilir, öğrenciler tarafından kolay öğrenilir, dilsel davranışa dönüştürülür. Çünkü her dilde bulunan, anlam karşılıkları kolay olan, olduğu gibi anlamı dilden dile aktarılan ve hatta her dilde deyim yapmada en fazla kullanılan fiildir. „Machen“ gibi basit yapıli fiil ve deyimler dil öğrenmeyi ve dili kullanmayı, iletişim kurmayı kolaylaştırır. Örneğin „iş yapmak“ her dilde vardır, yeni bir anlam mantığı aranmaz, kolay öğrenilir. Anahtar fiildir. Eyleme, davranışa dayalı ifadelerin asıl anlamını taşıyan fiil ya da diğer dilsel ifade araçları bulunulmadığında „ev, yuva, iş vb. “yapmak“ fiiliyle kolayca ifade edilir, ifade basit olur, temel işlevsel iletişimi sağlar.

Örneğin; Türkçe ve Almanca da „yapmak“ fiili her türlü eylemi ifade edebilecek veya ifade etmeye yardımcı olacak bir fiil çeşididir. Bir eylemi anlatmak için gerekli olan fiil hatırlanmadığı veya bilinmediği takdirde isim, sıfat vb. kelime çeşitleriyle „yapmak“ fiili kullanıldığında verilmek istenen anlam dolaylı yoldan ifade edilebilecektir. „Yapmak“ fiili hemen hemen her dilde anahtar kelimedir. Bu nedenle yabancı dil derslerinde bu fiilin her türlü ifade araçlarıyla kullanılmasının öğretilmesi faydalı olacaktır. Bu incelemenin sonucunda sözcük türü bakımından Almancadaki deyimlerin daha çeşitli olduğu görüldüğünden “yapmak” fiili ile kurulmuş deyimlerin sözcük bilgisi dersinde kullandığı takdirde; öğrencilerin en az 100 tane deyim öğrenmiş olacakları öngörülmektedir.

Deyimler, imge yoluyla; örneğin reklamlardaki resim ve video veya filmlerle öğretilirse, daha kalıcı bir öğrenme gerçekleşir. Kelime bilgisi öğretimi açısından deyimlerin birçok işlevi ve faydası vardır. Deyimler hafıza teknikleriyle öğretilirse daha kalıcı olur.

Yabancı dil öğretiminde deyimlerin eğitim psikolojisi bakımından da işlevleri vardır; motive edicidir, zira yabancı olana merak, kendi kültürüyle karşılaştırma derse sinerji verir. Özellikle deyimler hem ilgi çekici hem de merak uyandırıcı olduğundan öğrenme arzusunu artırır. Merak ise öğrenmenin hocasıdır. Bazı deyimler ritimli ve melodilidir. Bunları sesletim öğrenciye zevk verir.

Ayrıca kültürlerin, kültürel dilsel davranışların, dil duygusunun, dil mantığının karşılaştırılması en iyi deyimler ve atasözleri üzerinde yapılabilmektedir. Deyimlerin bilinmesi

öğrencilere kendi kültürleri ile hedef dilin kültürünü karşılaştırma yapma imkânı sunar. Öğrenciler bu vesileyle farklı kültürleri tanır ve farklı kültürlerle hoşgörü ile bakmayı da öğrenir. Empati yapmayı öğrenir. Bu karşılaştırma, hem anadil hem de hedef dil hakkında farkındalık oluşturur ve böylece dil bilinci gelişir.

Deyimler her dilde kullanılan kalıp ifadelerdir. Deyimler anlamı aktaran en kısa ifade ve düşünce aracıdır, aynı zamanda dil ve düşünce mantığını da gösterir. Yani dil kültürüdür. Bir milletin dilini, duygu ve düşüncesini, mantığını, kültürünü yakından tanımak için sadece düz anlatım biçimlerini veya aktarım biçimlerini değil aynı zamanda yan anlama dayanan ifade araçlarını, söz kalıplarını, deyim ve atasözlerini de incelemek gerekir.

4. Sonuç

Bu çalışmada Almanca “machen” ve Türkçe “yapmak” fiiliyle yapılan deyimler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Karşılaştırmalı çalışmaların en önemli işlevlerinden ve faydalarından birisi de farklı olanı tanımak, kendi dil değerlerinin tanımak, bilinçli kullanımını sağlamak ve dil öğretiminde bir farkındalık oluşturmaktır. Bugün yabancı dil öğretiminde anlaşılabilir girdiler, içerik aktarımı önem kazanmaktadır. Anlamsız iletişim, iletişim uğruna iletişim kurma yerine anlaşılabilir girdi ve çıktılar, anlamlı ve içeriği zengin iletişim kurma anlayışı benimsenmektedir. Dolayısıyla dil öğretiminde içerik aktarımına önem veren söz kalıpları veya deyim öğretimi yeğlenmektedir.

Deyim öğretimi uygun yaklaşım, yöntem, teknik ve araçlarla yapıldığı takdirde birçok bakımdan işlevsel ve faydalı olacaktır. İçerik bakımından anlam, düşünce, mantık, kültür; biçim bakımında farklı ifade biçimleri, araçları tanıtılmış olacak, kültürlerarasılık yeteneği gelişecek, farklı duygu ve düşünce katagorileri öğrenilmiş olacak, öğrenme psikolojisi açısından güdülenmiş öğrenme yapılacak; merak duygusu geliştirilecek, merak ise istemli öğrenmenin hocası olacaktır.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlarından birisi de yabancı dil öğretiminde deyimlerin başlangıçtan itibaren öğretilmesi gereğidir. Edinim döneminde doğal kazanım, öğrenme döneminde bilinçli öğretim sağlanacaktır. Edimbilime dayalı dilbilimde sözce, söylem, söz-eylem kalıp ifadelerin öğretimi önemlidir, kültürlerarası ve beyin temelli yaklaşımlara göre eksik kalan taraf içerik aktarımıdır, içerik de deyimlerle aktarılmış olacaktır.

Yabancı dil öğretiminde özellikle konuşma ve yazma becerilerinde deyimlerin benzerliklerden de faydalanmak gerekir. Etkili bir yabancı dil öğretiminde sinerji sağlamak için değişik cümle yapılarından; deyimlerden, atasözlerinden, kalıplaşmış ifadelerden, vecizlerden vb. yararlanmak gerekir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II, İnkılâp Kitabevi. İstanbul (1988).
- DROSDOWSKI, Günther & Stubenrecht, Werner- Scholze, Duden Redewendungen und Sprichwörtliche Redensarten, Band 11. Dudenverlag. Mannheim- Leipzig- Wien- Zürich (1992).
- ÖNEN, Yaşar ve ŞANBEY, Cemil Ziya, Almanca- Türkçe Sözlük, Türk Dili Kurumu Yayınları. Ankara (1993).
- PARLATIR, İsmail, Atasözleri ve Deyimler- II, Yargı Yayınevi. Ankara (2007).
- Soon Hong, M., Kulturspezifische Wortschatzvermittlung für die aktive Kommunikation, Electronic Journal of Foreign Language Teaching, Vol.2., No:2. Singapore (2005).

STEUERWALD, Karl, Deutsch- Türkisches Wörterbuch, Otto Harrasowitz, Wiesbaden-Harrasowitz. ABC Yayınevi. İstanbul (1983).

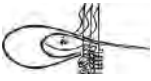
STEUERWALD, Karl, Türkisch- Deutsches Wörterbuch, Otto Harrasowitz- Wiesbaden-Harrasowitz. ABC Yayınevi. İstanbul (1983).

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Açıklamalı- Örneklı Deyimler Sözlüğü (5. Baskı). Dergâh Yayınları. İstanbul (1992).

YAVUZ, Nilgün, Yabancı Dilde Deyimlerin Öğretimi İçin Bir araç Geliştirme Denemesi, Dil Dergisi. Sayı 17. Ocak-Şubat-Mart (2010).

Diğer Kaynaklar:

www.edebiyatfakultesi.com

YUSUF ATILGAN'IN KENTİNDE SINIRDA YÜRÜYEN ÖYKÜ KİŞİLERİ*

*Jale ÖZATA DİRLİKYAPAN***

ÖZET

Az sayıda eser yayımlamış olmasına rağmen Türk edebiyatının en önemli isimlerinden olan Yusuf Atılgan'ın (1921-1989) 1960 yılında yayımlanan *Bodur Minareden Öte* adlı kitabında yer alan öyküler, 1950 kuşağı öykücülüğünün önemli örneklerindendir. Dönemin, varoluşçuluk akımının da etkisiyle kendini gösteren “intihar”, “cinsellik”, “saldırganlık”, “bunalım” gibi başat öykü temalarını işleyen bu öyküler, “diğerleriyle” bir türlü barışamayan kişilerin yoğun ruhsal çalkantılarını, bu yoğunlukla ters orantılı bir sadelik ve sakinlikle gözler önüne sermektedir. Bu öykülerin intihara eğilimli, pis kokuya “aşırı” duyarlı, nesneler ve insanlara ilişkin çiftdeğerli görüşler barındıran, “bakma/bakılma” ve varlığını duyumsama konusunda sıkıntılar yaşayan kişilerinin, çoğunlukla narsisistik kişilik bozukluğu sergiledikleri dikkat çeker. Özellikle “intihar” teması, yazarın neredeyse tüm yapıtlarında karşımıza çıkar. Var olduğunu duyumsamak isteyen öykü kişileri, birdenbire ama sakince ölmeye, öldürmeye ya da hırsızlık gibi bir suç işlemeye karar verirler. Bazı öykülerde bu türden manipülatif davranışlarla “diğerleri” tarafından fark edilmeyi umarlar.

İnsan ilişkilerinde özellikle de kadınlarla olan ilişkilerinde başarısız ve güvenilmezdirler. Atılgan, bu kişilik yapılarını anlatmaktan çok “göstermeyi”, dilde temsil etmeyi tercih ederek, özgünlüğe bu içerik-biçim etkileşimiyle ulaşmıştır. Öykülerindeki boğucu atmosfer, nevrotik kişilik örüntüleri sergileyen anlatıcıların tekrarlı, kesik kesik ve kısa cümleli anlatımıyla oluşmuş, okurun da bu atmosferde soluk alıp vermesi sağlanmıştır. Bu atmosferin nasıl oluştuğunu kavramak için öykülere daha yakından bakmak, ayrıntılar üzerinde durarak dikkatli bir okuma yapmak gerekmektedir.

Bu yazıda amacımız, yazarın kent öykülerinde öne çıkan bazı durumların izini sürerek, öykü kişilerinin ruh hallerini anlamaya çalışmak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Atılgan, öykü, *Bodur Minareden Öte*, psikanaliz

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, El-mek: jozata@gmail.com

SHORT STORY CHARACTERS WALKING ON THE BORDERLINES OF YUSUF ATILGAN'S CITY

ABSTRACT

Although he did not publish so many books Yusuf Atılgan (1921-1989) became one of the significant figures in Turkish literature. He published his short story book *Bodur Minareden Öte* in 1960. Works in this book are the prominent examples of the 1950's modernist short stories. These short stories which with the effect of existentialism base on themes like "suicide", "sexuality", "aggression", "depression" reveal the intensive mental turbulence of people who cannot reunite with "others". But doing this simply and quietly that inversely correlated with this intensity. It is remarkable that the characters of these stories who are inclined to suicide, extremely sensitive to dirty smell, have bivalent thoughts toward people and things and have trouble with perceiving his existence and with "looking/being looked at" exhibit narcissistic personality disorder. Especially "suicide" is the basic theme of almost every work of the author. Characters that want deeply to perceive their existence, suddenly but calmly decide to die, to kill or to commit a crime like stealing. In some of the short stories, with manipulative behaviours like these they hope to be realized by "others".

They are unsuccessful and unreliable in personal relationships, especially with women. Atılgan preferred to "show" and represent with his language instead of tell these personalities. He has reached the originality with this content-form interaction. Suffocative atmosphere in his texts is formed by neurotic narrators' repetitive and intermittent expressions. In this manner readers are also obliged to breathe in this atmosphere. In order to understand how this atmosphere is formed we have to zoom in the texts and by elaborating on details we have to read carefully.

Basic aim of this article is to understand the psychologic moods of the characters by tracing prominent cases in the author's city.

Key Words: Yusuf Atılgan, short story, *Bodur Minareden Öte*, psychoanalysis

1950 kuşağı edebiyatçıları arasında önemli bir yere sahip olan Yusuf Atılgan, roman ve öykülerinde çevresinden ve kendisinden hoşnutsuz, sıkılğan, yer yer şiddete eğilimli ve takıntılı bireylere odaklanmış, onların yaşam içinde var olma çabalarını yansıtmıştır. Atılgan'ın kişileri Sartre'ın "yeryüzüne atılmış bir varlık" olarak tanımladığı insanı örneklercesine bu "atılmış"lığın ve özgürlüğün bunalımını yaşarlar. Ancak bu bunalımın felsefi boyutunun yanında bir de psikolojik boyutundan söz etmek gerekir. 1960 yılında yayımlanan *Bodur Minareden Öte* adlı öykü kitabı, "Kasabadan", "Köyden" ve "Kentten" adlı üç bölümden oluşur. Bu yazıda, "Yaşanmaz", "Atılmış", "Çıkılmayan" ve "Bodur Minareden Öte" adlı dört öyküyü kapsayan "Kentten" bölümü üzerinde durulacak ve öykülerde öne çıkan bir takım izlekler yoluyla, ana karakterlerin kişilik örüntüleri açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

1. Kendini Öldür[mey]en Karakterler

“İntihar” olgusu, “Yaşanmaz” ve “Bodur Minareden Öte” başlıklı iki öyküde başat öğedir. “Yaşanmaz” adlı ilk öykü, 1. kişi ağzından anlatılmaktadır. Yoldan geçen bir kadına baktığı için, kadının kocasından dayak yiyen anlatıcı kendini yerde, etrafı beş altı kişi tarafından sarılmış olarak bulur. Kahramanın, “Birden hatırladım. Eve varınca kendimi öldürecektim. Rahatladım” (57) sözleriyle, işten çıktığında intihar etmeye karar vermiş olduğunu anlarız. Etrafını çeviren kişiler “gözleri şakıyarak” ona bakıp gülmektedir. Ancak, aralarından biri, “Susun be! Ne var gülecek? Dağılsanıza siz” diyerek dayak yemiş kişinin üstündeki tozları silker (57). Kendini tanıttıktan sonra, yüzünü temizlemek için anlatıcıyı odasına davet eder. Adam yüzünü temizlerken o da adama neden dayak yediğini anlatır. Eve dönerken, “kafasının diline” geçmişten gelen sesler takılır:

“Sen başkasın” derdi öğretmen; [...] yüzünde belli belirsiz pis bir gülüş “Değil mi filozof?” Ötekiler gülerlerdi; çın çın öterdi sınıf. Utanırdım. [...] “Hey bücür, temize çek şunu”. Bücür bendim. “Bu suratla mı be? Vazgeç korkar kadınlar” Çağımızın öncüsüydüm ben; ama beni yerden kaldıran adam üstümü başımı silkmişti. “Yirmi liraya bu gömlek ha! Kazıklamışlar seni. Benimkine bak, onüç liraya.” [...] Bütün dünya bana bir yaşama borçlu. İstemiyordum alacağımı. Bilek damarımı kesecektim. Ötekiler kapımı kırınca ne yapacak acaba? Madam kızardı belki. Önce karşı duvara kara boyayla kocaman YAŞANMAZ yazacaktım. (58-59)

Geçmişte başkaları tarafından sürekli aşağılandığını ve bu aşağılamalara karşı “pasif” bir tavır geliştirdiğini öğrendiğimiz öykü kişisi, başkalarının ona yönelik algısının tam tersi yönde bir algı geliştirmiştir; ona göre kendisi “çağımızın “öncüsü”dür. Bu “büyüklenmeci” tavır, öykü sonunda kişinin “agresif” tavrıyla sabitlenir. Birden bire aklına bugün ona yardım eden adam gelir ve “havaneli”ni alıp onun evine gider. “Üstümü silkmişti. Pisliğin içinde işi yoktu onun” (60) diyerek buzdolabından içki almaya giden adamın başına havaneliyle vurur. Adamın öldüğünü anlayınca “sivrisinek gibi yeğin” olduğunu söyler ve “şimdi kendimi öldürebilirdim” sözleriyle öykü son bulur. Öykünün birinci kişi ağzından ve geçmiş zaman kipiyle anlatılmış olması, okuru bu sözler üzerinde düşünmesine neden olur. Anlatıcı, “öldürebilirdim” dediğine göre, kendini öldürmemiş midir? Kendisine ilgi gösteren, “üstünü silken”, onu evine alıp sevgilisinden söz eden adamın ölümü ona yetmiş midir?

“Kentten” bölümünün “Bodur Minareden Öte” başlıklı son öyküsünde de intihar başat izleklerden biridir. Karısı kendisini terk ettikten sonra deniz kıyısında bir kentte oturan ağabeyinin yanına gelen kahramanımız, ağabeyi ve ailesinin kendisinden sıkıldığını düşünür. İlk olarak, denizde kendini öldürmeye karar verir: “Sonra bir gün ‘yarın’ diyebildim. Denizde olacaktı. Yanımdaki sığılğın yosunlu, sinsi sokulganlığında değil, ötelerin derinliğinde” (75). Her gün, evdekilere varlığını hatırlatmamak için çekine çekine açtığı kapıyı, “yarın” çarpacaktır. Ancak üç gün boyunca “yarın” der. Kendini öldürenlerin yaşamayı aşırı sevenler olduğunu düşünür. Bir gün vapurda bir kız görür ve ona bakmaya, onun bakışlarını kendince yorumlamaya başlar. Bu bakışlar sonucunda içini bir sevinç kaplar; yeniden var olduğunu duyumsar. “Bir aydır ilk defa” ayakkabılarını boyatır (77). Anlatıcı bu öyküde bir daha intihardan söz etmez. Başka bir kişinin ona yalnızca bakması bile bu dünyada “anamlı” bir varlık olduğunu hissetmesine yeterli olmuş, “narsist” benliği cilalanmıştır adeta.

Görüldüğü gibi iki öyküde de, “intihar” düşüncesine, kendisini aşağılayan “öteki”lere karşı bir zafer ve isyan duygusu eşlik etmektedir. Otto Kernberg, *Sapıklıklarda ve Kişilik Bozukluklarında Saldırganlık* adlı kitabında “habis narsisizm sendromu” adını verdiği patolojik bir durumdan söz eder.

[Bu hastaların] intihar isteğinde, altta yatan (bilinçli veya bilinçdışı) fantezi, kişinin kendi canını alabilmesinin, acı ve ölüm korkusu üzerinde bir üstünlük ve zafer olduğu fantezsidir. Bu hastaların fantezisinde intihar etmek, diğer insanlar üzerinde sadistik bir denetim sağlamak veya denetleyemedikleri bir dünyadan çekip gitmek anlamına gelir. [...] Bu hastaların paranoid yönelimi, diğer insanları abartılı bir biçimde ilah, düşman ya da aptallar olarak algılamalarında kendini gösterir. (Kernberg 2000, 100)

Yusuf Atılğan'ın sözü edilen iki öyküsünde de intihar, alay eden, aşağılayan, fark etmeyen ya da önemsemeyen ve kendisine “bir yaşama borçlu” olan “ötekiler”e üstünlük sağlama amacı taşır gibidir. “Habis narsisizm sendromu”, karakterin “çağımızın öncüsüyüm ben” ifadesinde ve gelecekte acı çekeceğini düşündüğü kişinin kaderini tayin etmeye kalkışmasında kendini tüm açıklığıyla gösterir.

2. “Pis”, “Kokmuş” Nesneler

Yusuf Atılğan'ın yazımının odağını oluşturan dört öyküsünde, “kirli”, “pis”, “kokmuş” nitelermeleri okurun dikkatini çekecek sıklıkta kullanılmıştır. “Yaşanmaz” adlı ilk öyküde, kendisine yardım eden adamın evine gidip onu havaneliyle öldüren kahraman, “pisliğin içinde işi yoktu onun” diyerek ediminin gerekçesini belirtir. Adamı öldürdükten sonraki ruh hâlini, kelebek gibi değil “sivrisinek gibi yeğin” olarak betimler. Sivrisinek, kan içici olması nedeniyle “pis” bir yaratıktır. Dolayısıyla, anlatıcının, hafifliğini tanımlamak için kendini bu yaratığa benzetmesi anlamlıdır. Öte yandan, aynı öyküde, kiralari toplayan “madam”ın salonu, “loş, isli, pişmiş soğan kokulu” olarak anlatılır (58).

“Atılmış” adlı iki sayfalık kısa öyküde anlatıcı, işinden atılmış, “aylak” bir adamdır. Deniz kıyısında taş sektirirken, arkasında, duvarın üstünde oturmuş bir kızın gülüşünü duyar. “Kirli entarili” kızı yanına gelmesini söyleyen anlatıcı, “gelirim ama parayı peşin alırım” yanıtını alınca kızı “hadi oradan kokmuş!” der (62). Kız ise, “Kokmuş sensin. Ayakların kokuyordur senin” diye yanıt verir adama (62). “Sen git de yıkan. Para almak istiyorsan önce yıkan, öyle gel. Ta buradan duyuluyor kokun, leş gibi” sözlerini duyan kız, adama taş atmaya, sövüp saymaya başlar.

“Çıkılmayan” öyküsünde ise, yağma sırasında yerde bulduğu bir tomar parayı çalan bir memur anlatılmaktadır. Paralar “yağlımsı ve kirli”dir. Masanın altına gizlenip insanların gitmesini beklerken azı dişinin ağrısını ve “bunaltıcı koltuk altı kokusu”nu duyar (65). Etrafın sakinleştiğini anladığında koşar adım uzaklaşır olay yerinden. Arkasında kimsenin olmadığını görünce, yakındaki “leş gibi sidik kokan” arsaya gider ve kusar. “Akşam yediği fasulyanın acı yağı”boğazını yakmıştır (66). Evine ulaştığında parayı yatağına saklar ve işine gider. Akşam döndüğünde her şey, özellikle “tozlar ve tabandaki çamur parçaları” (68) yerli yerindedir.

“Kentten” bölümünün en uzun öyküsü “Bodur Minareden Öte”de de “pis”lik sık sık karşımıza çıkar. Karısı tarafından terk edilmiş olan anlatıcı, tel dolaptan akşamdan kalmış biber dolmasını çıkarır. “Suyunun üstünde yüzen tek tük yarı-donuk yağ boncuklarıyla iğrenç görünüşü vardı” diye anlattığı yemeği, “beş yıllık yaşamlarının özeti” olarak niteler (74). Ağabeyinin yanına gittikten sonra her sabah “iş arama” bahanesiyle dışarı çıkan anlatıcı, “pis, kokmuş” denizin dibine oturur. Böylece, anlatıcının “ferahlık” duygusuyla söz ettiği deniz de “pislik”ten nasibini almış olur. Vapurda rastladığı iki kız ve iki erkeği izlerken de, içlerinden biri için “kara, yapışkan gözlü erkek” betimlemesini kullanır. İçlerindeki bir kızın yüzünü ise “açık-saçık fıkralar anlatılan tozlu odalara yakışmayacak, temiz, güzel bir yüz” olarak betimler. Anlatıcının gece gördüğü düşler de “pis”tir: “Geceleri pis düşlerim başlıyor. Sözde burnunun ucundan öpmek için eğiliyorum yüzüne, oysa dudaklarını öpüyorum. En kötüsü dudaklarını çekmeyişi; ağzıma bırakıyor onları” (79).

Anlatıcı “pis” olarak nitelediği düste, âşık olduğu kızın kendisini öptüğünü görüyordur. Öykülerdeki anlatıcılar için cinsel ilişkiyi çağrıştıran her edim “pis”tir. “Bodur Minareden Öte” adlı öyküdeki anlatıcının istediği, âşık olduğu “temiz yüzlü” kızı burnunun ucundan öpmek, onunla herhangi bir yakınlaşmaya girmeden, uzaktan uzağa, bakışlarıyla iletişim kurmaktır. Sanki “kadın”a yaklaştığı ya da onunla cinsel temasta bulunduğu anda, ilişki bozulacak ve kirlenecektir. Bastırılmış cinsel istek, kendini “pis”likle dışa vurmakta gibidir. Sigmund Freud, “Bir Saplantı Nevrozu Olgusu Üzerine Notlar” başlıklı yazısının “Saplantılı Nevrotiklerin İçgüdüsel Yaşamı” adlı bölümünde şöyle der:

Hastamızın diğer tüm özellikleri yanında bir *renifleur* [koklayıcı—çev.] olduğu ortaya çıktı. [...] çocukluk çağından sonra da süren kokudan haz alma eğiliminin nevrozun ortaya çıkışında rol oynayabileceğini kabul etme durumuna geldim. Ve burada koku duyumunun eski duyarlılığını yitirmesinin (insanoğlunun dikey bir duruş biçimi benimsemesinin kaçınılmaz bir sonucuydu) ve bunun sonucunda kokudan aldığı hazzın organik olarak bastırılmasının, sinirsel hastalıklara yatkınlığın kökeninde önemli bir paya sahip olup olmayacağı sorusunu ortaya atmak istiyorum. Bu bize, uygarlığın gelişimiyle birlikte bastırmaya kurban olması gereken şeyin neden cinsel yaşam olduğu sorumuza bir yanıt sağlayabilir. Çünkü hayvan organizmasında, cinsel içgüdü ile koku organının işlevi arasında yakın bağlantıyı uzun zamandan beri bilmekteyiz. (108)

Ele aldığımız öykülerdeki “pis kokular”ın özellikle vurgulanması, “bastırılan bir hazza” işaret eder gibidir. Norman N. Holland, *Dynamics of Literary Response* (Edebi Karşılığın Dinamikleri) adlı kitabında, psikolojik gelişimin aşamalarından olan “anal evre”yi şu sözlerle açıklar:

[Bu evrede] çocuk “boşaltım” ediminden haz duyar. Ancak bu hazzın birbiriyle çatışan iki kaynağı vardır: tutma ve bırakma. [...] Bu evrede çocuk ilk kez tiksinnmeyi ve değer atfettiğimiz nesnelerle kayıtsız kaldığımız nesneleri ayırt etmeyi öğrenir. Temizlik veya pisliğe, korumaya ve sahip olmaya yönelik tavırlar geliştirir. Bu evrenin en önemli sonucu, çocuğun değerli ürünlerini içinde tutma isteğindeki aşamalı başkalaşımdır. [...] Anal yazıda en önemli ipucu kirlilikle ilgili imgelerdir. Kokuşmuş, pis, iğrenç şeyler içinde kaybolma korkusu dikkat çeker. [...] İğrenmeye yol açan kokular ve bunların dönüşümü olan sis, pus, güzel kokular ve ışık da anal yazıda bulunabilecek imgelerdir. (Holland 1989, 40).

Bu sözlerin ışığında, Atılgan'ın öykülerinin “anal yazı” denebilecek özellikler taşıdığı söylenebilir. Öykü karakterlerinin bir türlü uzlaşamadığı çevresine ve diğer insanlara yönelik “çiftdeğerli” dikkatinde, pisliğin ve pis kokuların bu denli vurgulu olması anal dönemde edinilmiş bir takıntının sonucu gibidir.

3. “Kıpırdak Bir Deniz Üstü Düzlüğü”, Anne-Kadın ve “Bodur Minare”

Dört öykünün ikisinde, deniz önemli bir izlek olarak karşımıza çıkar. “Atılmış” öyküsü, anlatıcının deniz üstünde taş sektirme sahnesiyle başlar: “Yuvarlaklar üç kere sekiyordu, yassılar beş kere en çok. Altı sekse biri, bırakacaktım. Kolum ağrımişti” (61). Ötedeki kayığa ulaşacağını düşündüğü taşı attıktan sonra ise şöyle der anlatıcı: “Deniz yuttuğu taşın farkında değildi. ‘Cup’ dedi yalnız. Hepsi bu. Bir el yapıştı yüreğime, sıkı” (61). Daha sonra, kayıktaki adam hakkında düşlere dalar: “Adam kıyıya çıkınca konuşacaktık. İşsiz olduğumu öğrenince yanına alacaktı beni. Birlikte avlanacaktık. [...] Birden kayıktaki adamın hiç dönmeyeceğini düşündüm. Kızdım. ‘Hey!’

diye bağırdım. Duymadı. ‘Sağır köpoğlu’” (61). Kayıktaki adam gibi deniz de onun farkında değildir. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik* adlı kitabında, “bilinçdışı simgeciliği araştıran biri olarak denizin anne olduğunu ve çocuğun deniz kıyısına doğduğunu biliyordum” der (Winnicott 1998, 121). “Atılmış” öyküsünde denizin “anne” simgesi olduğu düşünülebilir. Kıyıdaki “çocuk” annesinin dikkatini çekmek için ona taş atmış, ama o “cup” demiştir yalnızca. Tüm bağrımlarına karşılık, kayıktaki adamdan da yanıt alamaz ve hayalleri suya düşer.

“Bodur Minareden Öte” öyküsünde de, karısı tarafından terk edilen anlatıcı, yaşadığı kasabadan ayrılırken “[b]ana bu katı, oturgun kabarıklık değil, kıpırdak bir deniz üstü düzlüğü gerekti” der (74). Ancak kente geldiğinde ağabeyi ve ailesi ona sıcak davranmaz; anlatıcı da intihar etmeye karar verir. Vapurda bir kızla “bakışlarıyla konuşmaya” başladığı gün ise, “başımı çevirince pencereden denizi gördüm. [...] Artık yeniden vardım” (76) diyerek var olma kararını “şıkır şıkır parıltılı” denizle paylaşır. Ancak deniz her zaman böyle “iyi” değildir. O da kimi zaman pistir ve kokar (74). Anlatıcının deniz hakkındaki bu çiftdeğerli görüşü, akla “bölme” mekanizmasını getirir. “İyi anne” ve “kötü anne” gibi, “iyi deniz” ve “kötü deniz”den söz edilebilir. Pis koku, bastırılmış cinselliğin geri dönüşü olarak düşünülürse, pis kokan deniz de, ödipal dönemde anneye sahip olma isteğinin geri dönüşü olarak yorumlanabilir. Öte yandan anlatıcı, denizde, “ötelere derinliği”nde intihar etmeye karar verir (75). Belli ki anlatıcı bu yolla ana rahmine geri dönmek istemektedir. Nurdan Gürbilek, “Taşra Sıkıntısı” başlıklı yazısında, “*Aylak Adam*’da aşkın nesnesi, ideal imge yarılmış, ikiye ayrılmıştır: Bir yanda temiz bir yüz; kuşatan, kucaklayan anne; öte yanda ‘gecenin pis düşleri’” der (59). Aynı durum, öyküler için de geçerlidir. Hatta Gürbilek’in sözünü ettiği “gecenin pis düşleri”, “Bodur Minareden Öte” adlı öyküde geçmektedir:

Neyi arar Atılğan’ın aylağı? “Gerçek sevgi”yi, “yapmacıksız”, “süssüz” sevgiyi. [...] Cinselliği çağrıştıran her şey ona fazla gelir. [...] Aradığı, cinselliğiyle var olan bir kadın değil, cinselliği önceleyen, ona cinselliğin çatışmalarını yaşatmayacak bir kadındır, daha çok da bir yüzdür, bir kadın yüzü. [...] Gecenin pis düşleriyle lekelenmemiş, cinsellekle kirlenmemiş, dudaklarından değil de, burnunun ucundan öpülecek bir yüz. (Gürbilek 1995, 54-55)

Atılğan’ın yalnızca öykülerinde değil, *Anayurt Otel*i ve *Aylak Adam* adlı romanlarında da bölünmüş bir kadın imgesi vardır. Denebilir ki, öyküler, Atılğan’ın romanlarının dünyasını daha iyi anlayabilmek için gerekli anahtarları okura sunmaktadır.

“Kentten” bölümündeki öyküler, tek kişinin farklı yaşantıları gibidir. Mustafa Öneş’in de belirttiği gibi, “[bu öykülerdeki] öykü kişileri, insanın çeşitli yüzlerini sergilemek amacıyla, değişik giysilere bürünüp başka başka roller için sahneye çıkan bir tek oyuncuya indirgenebilir” (Öneş 1992, 362). Örneğin “Yaşanmaz” adlı öyküde anlatıcı, “kısa boyluyum ben. Bücürüm. ‘Bacaksız’ derdi babam kızardım” der (58). “Bodur Minareden Öte” öyküsünde ise, anlatıcı bücürlüğünü minareye yansıtmış gibidir. Minareyle ilk karşılaşmasını şöyle anlatır:

Birden minareyi gördüm. Olduğum yerde durdum, o yürüyordu. Minare karşımdaydı. Çökeceğinden korkularak yıktırılan bir eski yapıdan arda kalmış kalın tahtalardan yapıldığını sandığım koyu kurşun rengine boyalı bir bodur minare sanki beni onun sokağına girmekten, oturduğu evi öğrenmekten önlüyordu. Hiçbir sallantının yıkamayacağı eskimiş sağlamlığındaki kendine güvendi belki beni tutan. (76)

Öte yandan, “bodur minare”, erkek cinsel organının simgesi olarak da görülebilir. Freud, “erkek cinsel organlarının dik bir sopa, bir sütun v.b. ile temsil edilebildiği kesinlikle doğrudur”

(Freud 1996a, 276) demiştir. Özellikle, vapurdaki “temiz yüzlü kız”ın “anne” figürünün yerini aldığı düşünülürse, bu yorum daha da anlam kazanır. “Anne”ye giden yol, babanın “eskimiş sağlamlık”ı nedeniyle kapalıdır. Anlatıcı, “bodur minareden öte”ye geçemez.

Nurdan Gürbilek, Atılgan'ın kahramanlarının çocuk kalmışlığından söz eder (Gürbilek 1995, 51). Yazarın, “[g]elişme yok bu öykülerde, başladığı yerde bitiyor hepsi. [...] her şey öykü başladığı anda kalakalmış” (52) sözleri düşünülecek olursa, öyküler gibi kahramanların da gelişemediği söylenebilir. Diğerleriyle sağlıklı ilişkiler kuramayan anlatıcılar, “bağımsızlaşma” noktasında sorun yaşamış ve yaşamakta gibidirler.

4. Bakanlar, Bakmayanlar, “Ötekiler”

Atılgan'ın kentte geçen dört öyküsünde de “bakma”, “bakmama”, “bakılma” ve “bakılmama” durumları sıkça yinelenmiştir. “Yaşanmaz” adlı öyküde, karısına baktığı için bir adamdan dayak yiyen anlatıcı şöyle der: “Karşıdan geliyordu kadın; eski bir tanıdık gibiydi. Oysa hiçbir kadınla tanışmışlığım yoktur benim. Yol ortasında durakladım. Yanındaki adamı görmemiştim” (58). Anlatıcının kadına “nasıl” baktığı, sonunda kadının kocasından dayak yediği düşünülürse, anlamlı bir soru olacaktır. Öte yandan, aynı öyküde, kira isteyen kadını anlatırken, “kira isteyen bu yıpranmış kadın elinin arsızlığına—yüzüne bakmazdım—yıllardır alışmam gerekirdi, ama olmuyordu” (58) der. Rahatsızlık duyduğu “öteki” yüzlere bakmayarak kendini koruyan anlatıcı, “eski bir tanıdık gibi” olan kadına uzun uzun bakmıştır. “Atılmış” öyküsünde ise, kendisine taş atan ve söven kız oradan uzaklaştıktan sonra arkasından giden anlatıcı, kızın girdiği kulübenin önünde oynayan çocukla uzun uzun bakışır. Gözlerini ilk o çevirsin diye bekler; ama çocuk gözlerini çevirmez. Caddede yürürken manavdan bir elma aşırır. Arkasından kısık bir sesin “Aşırdı” dediğini duyar ve arkasına dönüp “Kim o aşırıldı diyen?” diye bağırır. Ardından şöyle der anlatıcı: “Üçü birden dönüp baktılar. Gene birden çevirdiler başlarını. Beni görmemişler gibi, ben orada yokmuşum gibi. Kentin göbeğine doğru yürüdüm. Her yanımda insan doluydu, kasten bakıyorlardı cebime, yoksa görürlerdi” (62). Anlatıcı için “bakılmak” varlığının bir kanıtı gibidir. Bakıldığı sürece var olduğunu duyumsar. Öte yandan, insanlar için “kasten bakmıyorlar cebime” demesi de ilginçtir. Anlatıcı, yolda yürüyen herkesin onun elma aşırıldığını bildiğini, özellikle bakmadıklarını düşünmektedir. Bu paranoid yönelimler aynı zamanda anlatıcının kişiliğindeki narsisistik örüntüye de işaret etmektedir. Herkesin onunla ilgilendiğini düşünmekte, cebine bakmamalarını bile kendisiyle ilişkilendirmektedir.

Yolda yürürken karşısına bir park çıkar. Elmasını cebinden çıkarır; ama bunun küfeden aldığı elma olmadığını düşünür ve elmayı otların içine atar. Bankta oturan tek ayaklı adam ona bakmaktadır. “Beni görüyormuş, ben ordaymışım gibi” der (63); bu sözlerdeki “gibi” sözcüğü önemlidir. Çünkü ancak varolmadığını düşünen biri, “beni görüyormuş gibi” diyebilir. Hırsızlık yaparken kendisine “bakıldığında”, orada olduğunu hisseden anlatıcı, elmayı attıktan sonra varolmadığını, “varmış gibi bakıldığını” duyumsar. Elmayı bile varolduğunu duyumsamak için çalmış gibidir.

“Çıkılmayan” öyküsünde, “bakılma” izleği, “izleniyor olma” duygusuna eşlik etmektedir. Öncelikle, yağma yapılan dükkânda, çaldığı parayla masanın altına saklanmışken, tuhaf bir merak sarar içini. Yerde duran ve yalnız son iki harfi görünen gazetenin adını merak eder. Son iki harfi “...an” olan bu gazetenin “Vatan” mı “Tercüman” mı olduğunu öğrenmek ister. “Atılmış” öyküsündeki taş sektirme takıntısı şekil değiştirmiştir. Anlatıcının böylesine tehlikeli bir durumda gazete adını düşünmesi şaşırtıcıdır. Ardından sokağa çıkıp hızla koşmaya başlar. Sürekli izlendiğini, ardından bakıldığını düşünür ama arkasına döndüğünde kimseleri göremez.

“Bodur Minareden Öte” öyküsünde, vapurda bir kızla bakışan anlatıcı, onunla kıldan ince bir köprü kurduklarını düşünür. Günün ilk bakışının tadını daha bir yoğunlaştırmak için gecikir,

vapura kalkacağı anda biner. Yanına yaklaştığında, kızın birkaç adım öteye ayrıldığını, sanki “bozmayalım onu; bitmesin” der gibi baktığını söyler (71). Kızı evine kadar izlerken karşısında dikilen bodur minareyi gördüğünde daha fazla ilerleyemez. “Karşıma dikilen bodur minare belki bir bahaneydi; evini bilmeyi değil düşünmeyi istiyordum” (76) diyerek kızla konuşmak, arkadaş olmak istemediğini ima eder. Kızın dudaklarını öptüğünü gördüğü düşleri de “pis” diye nitelemiştir.

Anlatıcı, kızla karşılaşmadan önce intihar kararı almıştır. Vapura bindiğinde değişir gibi olduğunu duyumsar:

İnsanları gerçekten görüyordum. Eskiden, vapurda biletini uzatırken bile başını pencereden çevirmeyen adam sanki ben değildim. Boyuna onlara bakıyordum. Belki giderayak umutsuz bir çağrıydı; ama kimsenin aldıracağı yoktu. Direnerek baktığım biri gözlerini benden kaçırırken kaşlarını çattı. Yoksa artık aralarında olmadığının farkında mıydılar? (75)

Anlatıcının “aynalanma” isteği, ölüm kararı verdikten sonra artmıştır. Daha önce kimsenin yüzüne bakmazken, şimdi ısrarla bakmaktadır. Kendi içinde yaşadığı duyguların diğer insanlar tarafından bilinmesi gerektiğini düşünür gibidir. “Ama kimsenin aldıracağı yoktu”r. Bu “kendine acıma” biçimi de “narsisist” kişilik özelliklerini akla getirir. Vapurda kızı gördüğünde, “artık yeniden vardım” der (76). Kızın geriye çekilmelerini, büyüye bozmak istememesine bağlar. İskelede geldiğinde ise “tutuyordum kendimi, bakmıyordum. İçerde görecektim” der (77). Kızla bakışlarıyla konuştuktan sonra “büyüyor gibiydim; ama bu kapağı açılan tencereden çıkan dumanın dağınık, gevşek büyümesi değildi; katılaşıyordum” (77) demesi de, amacının sadece her gün onu vapurda görmek, hayalinde onun bakışlarının anlamını çözmek ve kızı bodur minareye kadar izlemek olduğunu gösterir. “Katı”laşmasının tek yolu budur artık. Kızı “gördükten” birkaç gün sonra artık “dünyada ötekilerin de oluşunu” bağışlar; çünkü herkes “onlar olsun” diye vardırırlar (78).

“Yaşanmaz” adlı öyküde “hiçbir kadınla tanışmışlığım yoktur” diyen anlatıcı, sokakta bir kadına gözlerini diktiği için kadının kocasından dayak yer. “Atılmış” adlı öyküde, “kirli entarili”, “kokmuş” bir fahişeyle tartışır. “Çıkılmayan”da ise, yalnız yaşayan bir memurdur ve öyküde kadın figürüne rastlanmaz. “Bodur Minareden Öte” öyküsünde, kasabada karısıyla yaşayan bir adamdır. Öykü boyunca karısıyla aralarındaki hiçbir konuşma aktarılmaz. Karısı anlatıcıyı terk eder. Vapurda “bakıştığı” kızla da konuşmaz, hatta konuşmamak için elinden geleni yapar. Görüldüğü gibi, öykülerde kadınlarla olan ilişkiler hep sorunludur. “Kadın” figürü anlatıcılar için adeta bir tehdit unsuru gibidir. “Bodur Minareden Öte” öyküsünün anlatıcısı da, uzaktan uzağa, konuşmadan sevdiği kadınla bu nedenle konuşmak istemez. Ancak, sorunlu olan yalnızca kadınlarla kurduğu ilişkiler değildir. Anlatıcıların temelde bir “sosyalleşme” sorunu vardır. “Yaşanmaz”da anlatıcı, kendine yakın hissettiği, “kudurgan bir sevgi” duyduğu adamı öldürür. “Çıkılmayan”daki anlatıcı ise iş arkadaşları için, “ne istiyorlar benden? Domuzlar” diyerek, hepsinin onun mutsuzluğunu istediğini duyumsar. Öykülerdeki anlatıcıların güçlü paranoid yönelimleri olduğu hissedilir. Anlatıcı ya izlenmekte, ya “kasten” izlenmemekte ya da arkadaşları tarafından itelenip kakalanmaktadır.

Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik* adlı kitabında, “baktığımda görüyorum, demek ki varım” (Winnicott 1998, 142) der. Atılın’ın öykülerindeki kahramanlar da baktıklarında görülürlerse “var” olduklarını duyumsarlar. Özellikle de “öteki”lerden olmayanların bakışı—“tek bacaklı adam”, “temiz yüzlü kız”—onları “katı”laştırır. Winnicott sözlerini şöyle sürdürür:

Bireyin duygusal gelişimi sırasında, bireyin bütünlüklü bir birim haline geldiği söylenebilecek bir evreye ulaşılır. Ben buna kendi dilimde “Varım” evresi diyorum. [...] bu evrenin önemli olmasının nedeni bireyin yapma’dan önce var olma’ya ihtiyaç duymasıdır. “Varım”, “yapıyorum”dan önce gelmelidir, aksi takdirde birey için “yapıyorum”un hiçbir anlamı olmaz. (Winnicott 1998, 159)

Atılğan'ın öykülerindeki “varım” duygusunun eksikliği, “yapıyorum”un nedensizliğine yol açmaktadır. Manavdan elma çalan ve elmayı çalınlara atan anlatıcı, yağmada yere düşen bir tomar parayı “cebe indiren” ve sonra bu paraları yakan anlatıcı, “kaygısız”ca dayak yiyen ve kentte bütün gün “amaçsız” bir şekilde dolaşan kahraman, varolma duygusunun eksikliği ile insanlara ya hiç bakmaz ya da gözünü onlardan ayırmaz. “Bodur Minareden Öte” öyküsünde anlatıcı şöyle der:

Tıklım tıklım bir otobüste biletçiye ayağıma bastırdım; bir kadına kaşlarını çattırdım; inerken tıraşı gecikmiş, kahverengi enseli bir adamı “Yavaş ol be!” diye bağırttım; stadyumun önünde bağırğan kalabalığın arasına karışıp kendimi itelettim, kakalattım. Bütün bunlar içimde büyümesini istediğim yılgın kişiyi yavaş yavaş, gittikçe artarak hazırlıyorlardı. (70)

Kernberg, mazoşistik kişilerin “yaşamdan olabildiğince zevk almaya karşı karakterolojik ketlemeler ve kendine yönelik kısıtlamalar”da bulunduğunu belirtmiştir (Winnicott 1998, 58). Alıntıladığımız sözler, anlatıcının “mazoşistik” kişilik örüntüsüne sahip olduğu izlenimini uyandırmakla birlikte, tüm bu edimleri “var olduğunu” duyumsamak veya duyumsatmak için yaptığını da göstermektedir. İntihara karar verdiği halde “yılgın” olmayan, var olduğunu duyumsamadığı için nedensiz edimlerde bulunan anlatıcı, içinde “yılgın bir kişi” büyütme için kendini rahatsızlık verici durumlara sokar; sonuçta yılgın da olsa bir “kişi” oluşturmaktır amacı.

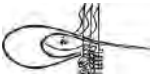
Öykülerde çoğu zaman “ötekiler-ben” ayrımı kendini hissettirir. “Yaşanmaz”da, dayak yediğinde kendisine yardım eden ve onunla içten bir şekilde sohbet eden kişiye yönelik içinde “kudurgan bir sevgi” büyür. Bunun üzerine onun evine gider ve “ötekiler”den olmadığı, “pisliğin içinde işi olmadığı” için adamı öldürür. Güzel bir arkadaşlık yaşayabileceği kişiyi de böylelikle yok etmiş olur. Kernberg, “Habis narsisizmi olan hastalar, dış nesneleri tümgüçlü ve zalim olarak algırlar. [...] İyiler, tanım gereği, zayıf ve güvenilmezdir. Hasta belirsiz de olsa, potansiyel iyi nesneler olarak algıladığı nesneleri küçümser” der (Winnicott 1998, 105). “Yaşanmaz” adlı öyküde de, “iyi adam”ı öldüren anlatıcının gerekçesi, sevgilisinin onu sevmiyor, kandırıyor oluşudur: “Ben artık onu dinlemiyordum. [...] Duvardaki kadın onu sevmezdi” (59). Bu “pis” dünyadan gitmesi onun için en iyisidir. Oysa bu yalnızca anlatıcının tahminidir ve bu tahmin “belli belirsiz” bir küçümsemeyi saklamaktadır. Öte yandan “Bodur Minareden Öte” öyküsünde de “ötekilerden uzak” olarak betimlediği kızla konuşmaz. Anlatıcılar, ötekilerden sürekli şikâyetçi oldukları, hatta hak etmedikleri halde onlar için kötü sözler söyledikleri gibi, [“Sağır köpoğlu!” (61), “Ne istiyorlar benden? Domuzlar ” (66), “Orospu çocuğu beni gördüğünü söylüyor. Bir yapışsa gırtlığına; sıkırsa, sıkırsa” (67)] ötekilerden olmayanları da saf dışı bırakmakta ustadırlar. Saffet Murat Tura, *Günümüzde Psikoterapi* adlı kitabında, “[k]imlik dağınıklığı olan kişi [...] duygusal, düşüncese ve davranışsal bakımdan tutarlı bir kişilik sergileyemez; şiddetli duygusal dalgalanmalar, uç noktalara varan yargılar, dramatik davranışlar sergiler” (Tura 2000, 65) demiştir. Ele aldığımız öykülerdeki kahramanlar da, “bakma-bakmama” ikileleriyle ve beklenmedik fakat “sakin” bir şekilde alınan öldürme ve “çalma” kararlarıyla kimlik dağınıklığı belirtileri göstermektedirler.

Sonuç

Sonuç olarak denebilir ki Yusuf Atılgan varoluşçuluk akımından da etkilenecek yalnızlık, bunalım, intihar gibi izlekleri ön plana çıkarmışsa da, karakterlerin kişilik örüntülerine yakından bakıldığında, bu akımın etkisiyle sınırlandırılmayacak ölçüde karmaşık bir yapı dikkat çeker. Kişilerin intihar fantezilerinde ve eylemlerinde kendini gösteren “habis narsisizm sendromu”; kokulara, özellikle de pis kokulara yönelik dikkatlerinde açığa çıkan anal dönem takıntıları ve bakışlar üzerinde yoğunlaşan ilgilerinde açığa çıkan paranoid eğilimler, öykülerin genel atmosferini oluşturur. Kişilerin varolma algılarındaki eksiklik, eylemlerinin “görünüşte” nedensizliğiyle sonuçlanır. Öte yandan, Yusuf Atılgan’ın kısa, sade, kimi zaman kesik kesik cümlelerden oluşan anlatımı, kimlik dağınıklığına sahip bu öykü kişilerini isabetle temsil etme gücüne sahiptir. Bu anlatısal tercih, okura öykü kişilerinin dünyasını yaşatmakta ve içerik-biçim diyalektiğini üst düzeyde duyumsatmaktadır. Yazarın bir “aura” oluşturmakta ve kişilerin psikolojilerine denk düşen boğuculukta bir atmosfer yaratmaktaki başarısı da burada aranmalıdır.

KAYNAKÇA

- ATILGAN, Yusuf (2000). “Atılmış”, **Bütün Öyküleri**, s. 61-64.
- . “Bodur Minareden Öte”, **Bütün Öyküleri**, s. 70-80.
- . **Bütün Öyküleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- . “Çıkmayan”, **Bütün Öyküleri**, s. 64-70.
- . “Yaşanmaz”, **Bütün Öyküleri**, s. 57-60.
- FREUD, Sigmund (1996a). **Düşlerin Yorumu 1**, Çev. Emre Kapkın, İstanbul: Payel Yayınları.
- . (1996b). “Bir Saplantı Nevrozu Olgusu Üzerine Notlar”, **Olgu Öyküleri II**, s. 29-98, Çev. Ayhan Eğrilmez, İstanbul: Payel Yayınları.
- GÜRBİLEK, Nurdan (1995). “Taşra Sıkıntısı”, **Yer Değiştiren Gölge**, s. 42-69. İstanbul: Metis Yayınları.
- HOLLAND, Norman N. (1989). **The Dynamics of Literary Response**. Columbia University Press. New York.
- KERNBERG, Otto (2000). **Sapıklıklarda ve Kişilik Bozukluklarında Saldırganlık**, Çev. M. Banu Büyükkal, İstanbul: Metis Yayınları.
- ÖNEŞ, Mustafa (1992). “Bodur Minareden Öte”, **Yusuf Atılgan’a Armağan**, s. 357-63, Haz. Turan Yüksel ve diğ., İstanbul: İletişim Yayınları.
- TURA, Saffet Murat (2000). **Günümüzde Psikoterapi**, İstanbul: Metis Yayınları.
- WINNICOTT, D. W. (1998). **Oyun ve Gerçeklik**, Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN “JÖNTÜRK” ROMANINDA MEDENİYET ALGISI*

*Mehmet ÖZDEMİR ***

*Üzeyir SÜĞÜMLÜ ****

ÖZET

Türk milleti, tarihî süreç içerisinde birçok köklü değişiklik geçirmiş ve bu değişiklikler, Türk milletinin hayatını derinden etkilemiştir. Tanzimat'la başlayan ve Osmanlı devletinin yönünü Batı'ya döndüğü süreç de bu önemli değişikliklerin sonuncusu olmuştur. Bu son değişim, medeniyet değişikliği şeklinde gerçekleşmiş ve yeni medeniyetin unsurları, askeri kurumlardan eğitim kurumlarına, devlet yönetiminden sosyal hayatın birçok unsuruna kadar toplumu etkisi altına almıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin romanları arasında önemli bir yeri olan ve son yazdığı roman olması bakımından; yaşadıklarının, tecrübelerinin ve dönemin sosyal ve politik yaşamına bakışının bir özeti niteliğini taşıyan romanı, “Jöntürk”tür. İçerisinde dönemi ile ilgili birçok zenginlikler taşıyan bu roman üzerinde birçok inceleme yapılmıştır. Biz de bu çalışmamızda “Jöntürk” romanını ve Ahmet Mithat Efendi'yi “medeniyet algısı” açısından inceleme konusu yaptık.

Çalışmanın sonuçları göstermektedir ki; Ahmet Mithat Efendi, Batı medeniyeti karşısında döneminin birçok aydını gibi teslimiyetçi bir anlayış benimsememiştir. O, baştan itibaren Doğu ve Batı olarak isimlendirdiği her iki medeniyetin de birbirinden üstün taraflarının olabileceğini kabul etmiştir. Her iki medeniyetin maddi ve manevi unsurlarını karşılaştırarak bunların arasından işimize yarayanların ve millî bünyemize zarar vermeyecek olanların seçilmesi gerektiğini vurgulayarak günümüze de ışık tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Jön Türk, Tanzimat, Batılılaşma

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Öğretim Üyesi
El-mek:mehmetoz@sakarya.edu.tr

*** Türkçe Öğretmeni-MEB, El-mek: u.sugumlu@gmail.com

THE PERCEPTION OF CIVILIZATION IN AHMET MİTHAT EFENDİ'S "JÖNTÜRK" NOVEL

ABSTRACT

Turkish nation has gone through radical changes through history and these changes have deeply affected its life. The process of westernization in Ottoman Empire which began with Tanzimat is regarded as the last of these changes. This final change was a transition from one civilization to another, and thus the elements of the new civilizaion had great influence on various areas of Turkish social life; from military institutions to education or government.

Jöntürk is one of the most important works of Ahmet Mithat Efendi for it is the final work of its writer and thus summarises his life, experiences and reflects his ideas about the political and social life of his time. Many reviews and analysis have already been made on the book which is full of rich details about its period. In this work we intended to analyse the "Jöntürk" novel in terms of its writer's perception of civilization.

The results of the analysis show that Ahmet Mithat Efendi never adopted a submissive stance against the Western civilization. He, from the beginning, admitted that both civilizations- that he named East and West -may have superior qualities over each other. He also shed light on our day by saying that it is best to choose that which suits best to our needs and may do less harm to our national existence by comparing the material and moral values of each civilization.

Key Words: Ahmet Mithat Efendi, Young Turk, Tanzimat, Westernization

Giriş

Türk toplumu, tarihî süreçte köklü değişiklikler geçirmiş ve bu değişiklikler, Türk toplumunun yaşamını da derinden etkilemiştir. Yaşanan köklü değişikliklerin temelini, düşünce yapısının değişmesi oluşturmaktadır. Türk düşüncesi son yüzyılda Batı kültürü ile temasların çoğalması sonunda yeni bir devreye girmeye başlamıştır (Ülken, 1994: 19). Tanzimat'la başlayan ve Osmanlı devletinin yönünü Batıya döndüğü süreç de köklü değişikliklerden birisi ve sonuncusu olmuştur. Bu köklü değişim, medeniyet değişikliği şeklinde gerçekleşmiş ve yeni medeniyetin unsurları, askeri kurumlardan eğitim kurumlarına, devlet yönetiminden sosyal hayatın birçok unsuruna kadar toplumu değiştirmeye başlamıştır.

Tanzimat döneminin reform yapısı, Batı'nın başarısındaki asıl kaynakların ne olduğu sorusuyla birlikte şekillenmiştir. Tanzimat dönemi aydınlarının gözünde, Batı'ya bu üstünlüğü sağlayan en temel unsur, bilim ve teknolojidir. Batı karşısında aldığı yenilgilere son vermek için Osmanlının yapması gereken, bu güç kaynaklarına sahip olmaktır (Hanioğlu, 1989: 9-27). Türkiye'de siyasî alandaki Tanzimat hareketinin birçok alanlarda, 'medeniyet değiştirme' anlamına geldiğini biliyoruz (Akyüz, 1995: 69). "...imparatorluk, asırlar içinde yaşadığı medeniyet dairesinden çıkarak, mücadele hâlinde bulunduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilân ediyor, onun değerlerini açıkça kabul ediyordu." (Tanpınar, 2006: 126) Tanpınar, "Türk Edebiyatında Cereyanlar" başlığı ile yazdığı makalesine, "Modern Türk edebiyatı bir medeniyet

kriziyle başlar" (Tanpınar, 1977: 101) cümlesiyle giriş yaparak, medeniyet değiştirme hadisesinin iç yüzünü gözler önüne sermektedir.

"1839 yılının, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı medeniyeti ile olan münasebetlerinde çok mühim bir yeri vardır. 3 Kasım 1839'da İstanbul'da şimdiki Gülhane Parkı'nda okunduğu için Gülhane Hatt-ı Hümayûnû diye de anılan bir ferman, Osmanlı İmparatorluğu'nun, üstünlüğünü her alanda artık kesinlikle kabul ettiği çağdaş Batı medeniyetini örnek almayı bütün ülkeye ve dünyaya resmen ilan ve taahhüd eden ilk yazılı belgedir." (Akyüz, 1995: 5)

Umumî görüşle, ferman imparatorluğun kendisini garba açması, onu vücuda getiren esasları ve kıymetleri kabul etmesi demektir (Tanpınar, 2006: 128). 1839 yılında, Mustafa Reşid Paşa'nın hazırlayıp ilan ettiği Tanzimat Fermanı, modernleşme ve gelişme adına Osmanlı tarihindeki en büyük adımlardan birisini teşkil etmiştir (Poyraz ve Öztop, 2013: 313). Tanzimat Fermanı, Osmanlı devletinin yönünü geriye dönülmez bir şekilde Batı medeniyetine döndüğü sürecin resmi başlangıcını oluşturmaktadır. O dönemde, bu sürecin devlet yönetiminde, devlet kurumlarında ve sosyal hayattaki yansımaları uzun sayılamayacak bir zamanda ortaya çıkmıştır.

"Tanzimat Fermanı ile birlikte medeniyet değiştirme kararını uygulamaya başlayan Osmanlı Devleti'nde eski kurumlar yavaş yavaş eleştirilerin hedefi olmaya başlar. Eleştirilerin hedefinde başlangıçta devlet kurumları ve yöneticiler olmasına rağmen bir müddet sonra sıranın sosyal hayatın bir parçası olan dil, edebiyat, musiki ve mimariye geldiğini görürüz." (Özdemir, 2013: 9).

O döneme dair yapılan çalışmalarda, Tanzimat sürecine farklı bakış açısıyla yaklaşan araştırmacılar da bulunmaktadır. D. Mehmet Doğan (2001); "Batılılaşma İhaneti" adlı eserinde, bu süreçte atılan birçok adımı bir ihanet olarak değerlendirip eleştirmektedir. Geldiğimiz noktada Tanzimat sonrası süreç, Osmanlı Devleti için kaçınılmaz bir sonuç, tarihî bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Tanzimat döneminde, her bakımdan bir değişimin ve dönüşümün yaşanması ve bunun toplumsal yansımaları, beraberinde eski medeniyet-yeni medeniyet tartışmalarının da yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal hayatta, edebiyatta, müzikte, mimaride vb. eski medeniyetin karşısına Batı medeniyetinin değerleri çıkmış ve eski-yeni medeniyet çatışması da buna bağlı olarak kendini göstermiştir. Türk toplumu, Batı karşısına yüzyıllarca kullandığı, kullana kullana eskittiği değerleri ile çıkmıştır.

Hiçbir siyasî, sosyal ve edebî bir olay birden bire başlamaz ve birden bire bitmez. Değişme ihtiyacı, ıslahat hareketleri ve XIX. yüzyıldaki yenileşme gayretleriyle bazen eskinin içine, bazen de yanına yeni olanı kor. Böylece her geçen gün artan bir oranda eski-yeni çatışması, hayatın bütün sahalarına yayılır (Aktaş, 2003: 23). Sarayın, konağın, evin batılılaşması, Batı giyim ve kuşamının, görüşme ve yaşama tarzının eski adetlerimizin arasına yavaş yavaş sokulmaya başlaması, Tanzimat'tan sonra gelen devirde düşünce ikiliğinin bu alanlarda da hâkim olduğunu gösterir (Ülken, 1994: 42).

Osmanlı devletinin tarihin realitesi gereği Batı medeniyetini kabul etmesi ve kendini Batı medeniyetine göre biçimlendirme çabası, bir medeniyet değişimini beraberinde getirmiştir ve Tanzimat dönemi de, değişiminin yaşandığı en yoğun dönem olmuştur. Devlet yönetiminin, askeri kurumların, eğitim kurumlarının ve sosyal hayatın, Batı medeniyetine göre şekillenmeye başlaması, eski medeniyet unsurlarının da varlığının devam etmesiyle, toplumun her bakımdan eski-yeni çatışmasını yaşamasına sebep olmuştur. Bundan dolayı dönemin gazetelerinde, romanlarında ve diğer bütün edebî metinlerinde, eski medeniyet-yeni medeniyet çatışmasının yansımalarını görmek mümkündür.

Tanzimat Dönemi Eğitim Anlayışı ve Batılılaşmanın Dönemin Aydınlarının Eserlerine Yansıması

Tanzimat dönemi eğitim anlayışı, Batı modeli eğitim kurumları ile modern düşüncenin oluşturulması ve Batılılaşmanın kurumsallaştırılması amacını taşımaktadır. Batı tarzında eğitim kurumları için Fransa model alınmıştır.

“19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti’nde, her alanda yenileşme hareketlerinin varlığı göze çarpmaktadır. Bu yenilik hareketlerinin önemli bir kolu da, eğitim alanında yapılanlardır. Eğitimin geliştirilmesinde Batı modeline ağırlık verilmesi, sistemin modernize edilmesine yöneliktir. Bu amaçla ortaya konulan düşünce ve yasalar; eğitimde modernliğin fikri temellerini ortaya koymuştur.” (Duymaz, 2012: 183)

Tanzimat döneminde, Batı tarzında açılan okulların programlarında medreselerde okutulmayan derslere yer verilmesi istenir. Aydınlar da eserlerinde ilim ve tekniğin alınması hususunu dile getirir (Karabulut, 2013: 136).

Tanzimat’ın ilerleyen süreçlerinde, ilköğretimden yükseköğretime kadar birçok düzenleme yapılmış ve bu düzenlemeye göre eğitim kurumları oluşturulmuştur. Eğitim alanında, Tanzimat’ın en önemli gelişmelerinden biri olan ve 1869 yılında yayınlanan, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitimde yapılması düşünülen reformlar ortaya konulmuştur. Bu Nizamnâme, Fransız eğitim sistemi model alınarak ilan edilmiştir.” (Şanal, 2012: 397; Karataş, 2003: 237)

Açılan yeni eğitim kurumları ile birlikte eski eğitim kurumları da varlıklarını sürdürmüş ve eğitimde eski-yeni ikiliği ortaya çıkmıştır. Bu reformların halka benimsetilmesi ve geleneğin kırılması amacıyla dönemin devlet adamları eğitime önem vermişler ve bu alanda yenilikler yapmışlardır. Yapılan yeniliklerle birlikte geleneği temsil eden eski eğitim kurumları da varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir (Poyraz ve Öztop, 2013: 315). Tanzimat devri eğitim kurumlarının temelini, eskileri yıkmadan yeni eğitim kurumları teşkil etti. Tanzimatçılar var olan medreselerin varlığına dokunmadan, hatta onların tesiri altında çoğu zaman aynı hocalarla, bazen Avrupa’ya göndererek, Avrupa tipi mekteplerin açılmasını sağladılar (Bilim, 1984: 78).

Modern kurumların yaygınlaşması, uzmanlaşmanın derinleşmesi ve dolayısıyla modern eğitim sisteminin teşekkül etmesi sonucunda geleneksel-klasik kurumlar ile bu kurumlardaki insan kaynaklarının rol ve fonksiyonları Tanzimat sonrasında büyük ölçüde zayıflamıştır (Cihan, 2007: 102). Eğitim alanında yapılan reformlar sonucu Batılı tarzda açılan eğitim kurumlarında, Batıyı tanıyan bir nesil yetişmiştir.

“Tanzimat’ın ilk neslini meydana getiren Şinasi - Ziya Paşa ve Namık Kemal, edebiyatı daha ziyade birtakım siyasî ve sosyal fikirler için bir tür araç olarak gördüklerinden dolayı bu döneme sosyal ve politik fikirler devri de denilmiştir. İlk neslin bu tavrına karşılık ikinci nesil bunun tamamen aksine, sanat ve edebiyatı bir araç değil bir amaç halinde her türlü faaliyetin önüne çıkarmıştır.” (Uçman, 2012: 77)

İlk ve ikinci kuşak Tanzimatçılara karşı sistematik eleştiriler 1860’larda başladı. Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğindeki bu eleştirciler grubuna "Yeni Osmanlılar" adı verilmiştir (Karataş, 2003: 237).

“Tanzimat dönemi aydınlarının yaptıkları faaliyetlerin başında gazetecilik gelmektedir ve amaçları da halkın anlayacağı bir dille halkı aydınlatmak ve yeni fikirlerin halka yayılmasını sağlamaktır. 21 Ekim 1860 tarihinde bağımsız ilk Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval çıkarılır. Bu gazetenin sahibi Ağâh Efendi, başyazarı ise Şinasi’dir. Gazetenin amacı, halkın anlayacağı dil ile yazmaktır. 27 Haziran 1862’de Tasvir-i Efkar adlı yeni bir gazete yayınlanır. Şinasi’nin çıkardığı ve Namık Kemal’in yazarlığını yaptığı bu gazete cesur bir yayın politikası takip eder.

1872'de Namık Kemal ve Ebuzziya Tevfik gibi aydınlar tarafından İbret gazetesi çıkarılır. Daha sonra, Hürriyet, Terakki, Mecmua-yı Fünun isminde yayın organları ortaya çıkar." (Karabulut, 2010:130)

Tanzimat dönemi yazarları, birçok türde eserler vermiş olmakla birlikte, roman türünde verdikleri eserler, dönemin Batılılaşma, politik ve toplumsal yaşantısını anlatması bakımından önemlidir.

"Türk insanının hayatındaki bu değişiklik, dönemin edebi eserlerine de yansımakta geç kalmamıştır. Eserlerde, özellikle hayatın alafrangalaşması ve Batı'yı yanlış anlama teması çokça ele alınmış, doğu-batı kavramlarını temsil eden kahramanlar yoğunluk kazanmış, roman kurgusu genellikle bu iki kesim arasında cereyan eden maddi - manevi çatışmalar ve çekişmeler üzerine şekillenmiştir." (Alver, 2012: 31)

Özellikle roman türü, bu süreci en iyi ve ayrıntılı biçimde ele alan edebiyat türü olarak ön plana çıkmaktadır. O dönem romanları, genellikle eleştirel bir içerikle yazılmış ve aydınların toplumu eğitime sorumlulukları da üslup ve içerik bakımından eserlerine yansımıştır. Bu dönem romanlarında, özellikle yanlış Batılılaşma üzerinde durulmuş ve dönemin sosyal hayatına ve politik anlayışına eleştiriler yapılmıştır.

Bu dönem Türk romanları genellikle eleştirel niteliklidir. Hep eleştirilen tiplerin kötü ve olumsuz yönleri, gülünç ya da acıklı yönleriyle sergilenmekte, buna karşın Türk okuyucusuna ideal anlamda örnek, olumlu ve güzel değerleri temsil eden özendirici tiplere az yer verilmiştir (Çetin, 2012: 263).

Çalışmamızda ele aldığımız Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat döneminin roman türünde birçok eser vermiş önemli yazarlarımızdan birisidir.

Ahmet Mithat Efendi (1844-1912)

Ahmet Mithat Efendi'nin, Tanzimat dönemi aydınları arasında, çok sayıda ve birçok türde eser vermesi bakımından önemli bir yeri bulunmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, hayatı boyunca yazdığı eserlerde, halkı eğitmek çabasında olan ve dönemin sosyal ve politik konularını eserlerinde işlemiş bir Tanzimat aydınıdır.

"Tanzimat devrinin önde gelen gazeteci, hikâye ve roman yazarı olarak şöhret kazanan Ahmet Midhat Efendi (1844-1912), edebiyat dünyasına ilk adımlarını gazete yazarı olarak atmış, bu işi hem bir ekmek kapısı olarak görmüş, hem de halkı eğitmek ve kültür seviyesini yükseltmek için bir vasıta olarak kullanmıştır. Gerek gazete yazılarında, gerekse hikâye ve romanlarında halktan biri gibi onlarla konuşur tarzda yazmış, kendine özgü sohbet üslubuyla zamanla belirli bir okuyucu kesimi meydana getirmiştir." (Çapanoğlu, 1964; akt., Uçman, 2012: 82).

"Ahmet Midhat Efendi, Batı dünyasındaki medenî ve kültürel gelişmeleri takdir etmekle beraber, körü körüne Batı taklitçiliğine karşı çıkmış, yüzeysel şekilde Batılılaşmayı sürekli olarak tenkit etmiştir (...) Hikâye ve roman yazarı olarak Ahmet Midhat bu yeni türlerin tanınmasında ve gelişmesinde de büyük katkılarda bulunmuştur (...) 1865'ten 1908'e kadar tam kırk üç yıl süren gazetecilik ve yazarlık hayatında kendisini daima Hâce-i evvel olarak görmüş, edebiyatla birlikte matematik, fizik, coğrafya, tarih, felsefe, astronomi, pedagoji, din, hukuk, iktisat, âdâb-ı muâşeret, askerlik vb. konularla da yakından ilgilenmiş ve bütün bu alanlarda kalem oynatmıştır (...) Hayatı boyunca sürekli yazan veya daha doğru bir ifadeyle, kalabalık ailesini geçindirmek için yazmak zorunda kalan Ahmet Midhat Efendi'nin telif ve tercüme olmak üzere yayımlanan eserlerinin sayısı yüzün üzerindedir." (Uçman, 2012: 82-83)

Ahmet Mithat Efendi'nin romanları arasında önemli bir yeri olan ve son yazdığı roman olması bakımından; yaşadıklarının, tecrübelerinin ve dönemin sosyal ve politik yaşamına bakışının bir özeti niteliğini taşıdığı için Jöntürk romanı çalışma konusu olarak seçilmiştir. Roman, üzerine birçok yönden araştırmalar yapılacak kadar zenginlikler taşımaktadır [bkz: Hülya Argunşah (2013), Ahdiye İle Ceylan Arasında Bir Jön Türk: Ahmet Mithat Efendi'nin Feminizmi; Alâattin Karaca (1991), Ahmet Midhat Efendi'nin Jön Türk Adlı Romanı].

Biz de bu çalışmamızda, romanı “medeniyet algısı” açısından ele alarak taşıdığı değerleri ortaya koymayı amaçladık. Çünkü Ahmet Mithat Efendi'nin Batı Medeniyeti karşısındaki duruşu, başta Cemil Meriç ve Orhan Okay olmak üzere birçok araştırmacı tarafından takdirle karşılanmıştır.

“Jöntürk” Romanı¹

Ahmet Mithat Efendi'nin Jöntürk romanı, Tanzimat'tan önce başlayan ve Tanzimat'la birlikte hız kazanan Batılılaşma sürecinin toplumsal ve politik yansımalarını konu edinmesi bakımından önemli bir romandır. Eski medeniyetten vazgeçilip yeni medeniyete geçiş olarak algılanan bu süreç, Tanzimat'la resmi bir boyut kazanmış ve sosyal hayatın her bakımdan değişmesinde de itici bir güç olmuştur. Tanzimat Fermanı ile bizzat devlet eliyle başlatılan “yenileşme” çabaları hakkında lehte ve aleyhte yapılan birçok değerlendirme ve yorumların olduğunu biliyoruz (Mehmet Doğan, Batılılaşma İhaneti). Aslında Jöntürk romanı da bu değerlendirmeler kapsamında ele alınabileceğinden yazımızın konusu yapılmıştır.

Eski medeniyet *dairelerinde* yaşayan Osmanlı toplumu, yeni medeniyet *dairelerine* girmeye tarihin realitesi gereği karar vermiş ve Batı (özellikle de Fransa) model alınarak önce askeri kurumlar ve ardından *devletin diğer kurumları* (eğitim kurumları da dâhil) *Batılı tarzda yapılandırılmaya başlanmıştır*. Bu geçiş süreci, Tanzimat dönemi aydınlarının “toplumu eğitme” görevini bir sorumluluk olarak görmelerini beraberinde getirmiş ve sosyal hayatta da karşılığını bulmuştur.

Romanda sosyal hayata dair, eski medeniyet ve yeni medeniyet ekseninde birçok örneğe yer verilmiş olması, o dönemde toplumun her alanda “ikilik” yaşadığını da gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan romanın medeniyet algısının incelenmesi, önce o dönemin sosyal ve politik düşüncelerini belirleme noktasında, sonra da özellikle dönemin bir otoritesi kabul edilen Ahmet Mithat Efendi'nin bu konu ile ilgili değerlendirmelerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Jöntürk romanı, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra 1908 yılında yayımlanmıştır. Romanın içindeki olaylar da 1899-1908 tarihlerini kapsamaktadır. Romanın yayımlandığı tarih ile romanda anlatılan olayların tarihleri birbirine çok yakındır. Dolayısı ile bu yakınlık, Ahmet Mithat Efendi'nin bizzat görüp yaşadıklarını itibari alanda tekrar kurguladığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Romanda, eski medeniyet anlayışı olan alaturkalığı temsil eden karakter ile yeni medeniyet anlayışı olan alafrangalığı temsil eden karakterler üzerinden, sosyal ve politik hayata yönelik “Doğu” medeniyeti ile “Batı” medeniyeti karşılaştırması yapılmıştır. Ayrıca o dönemde uygulanan “sıkıyönetim”in, bireyler ve toplum üzerindeki “olumsuz” etkilerinden bahsedilmiş, bu yönetime karşı bir hareket başlatan Jön Türklerin uğradıkları düşünülen haksızlıklar söz konusu edilerek, yönetime karşı eleştiriler yapılmıştır.

¹ Ahmet Mithat Efendi, JÖNTÜRK, Klas Yayınları-Türk Klasikleri, İstanbul, 2004.

Bu dönemde, siyasetle işi olmayan insanların bile çeşitli sebeplerden haksızlıklara maruz bırakılmaları, sürgün edilmeleri ve sonrasında da bu insanların Jön Türk olup çıkmaları Nurullah Bey ve ailesi örneği ile ele alınmıştır. Ve ikinci Meşrutiyet'in ilanıyla, eskinin yeniye karşı mücadelesini kaybettiği düşüncesi ile roman sonlandırılmıştır.

Ahmet Mithat Efendi, romanda, her zaman yaptığı gibi, olayların akışını kesip konuyla ilgili kendi düşüncelerini ortaya koymuş ve olayları, romanı yazdığı tarihten romandaki olayların geçtiği tarihe bakarak değerlendirmiş ve romanı yazdığı tarihle olayların geçtiği tarih arasında, sosyal ve politik değişimle ilgili karşılaştırmalar yapmıştır.

İçerğini bu şekilde özetleyebileceğimiz romanda Ahmet Mithat Efendi, aslında ele aldığı konuların hemen yanı başında büyük bir tecrübe birikiminden hareketle aynı zamanda bir "medeniyetler karşılaştırması" da yapmaktadır. Bu yazıda da romanın özellikle, yapılan incelemelerde eksik bırakıldığı düşünülen bu yönlerine ağırlık verilmiştir. Aşağıda, romanın içinden tespit edilmiş altı başlık altında bu değerlendirme ve inceleme yapılmıştır.

1. Dönemin Mahalle Yaşantısı ve Ev Mimarisi Açısından Yapılan Karşılaştırmalar

O dönemde, eski mahallelerin yerini yeni mahallere bırakması ve mahallelerdeki evlerin ve evlere verilen isimlerin de değişmeye başlaması, romanda kendine yer bulmuştur. Eski mahallerde sık rastlanan konaklar, yok olmaya başlamış ve konak kelimesi de unutulmaya yüz tutmuştur. Eski mahalle ile eski medeniyet, yeni mahalle ile de Batı medeniyeti temsil edilmiştir. Toplum geçiş sürecinde olduğundan mahalleler hem eski hem de yeni medeniyet özelliklerini aynı anda göstermeye başlamış ve aynı mahallede, hatta aynı evde tezatlıklar ortaya çıkmıştır. Ahmet Mithat Efendi, romanda bu değişmeyi üzümlere şu cümlelerle ifade etmektedir:

"Gerçek şu ki, 'konak yavrusu' tabiri günümüzde neredeyse unutulmuş, kullanılmaz olmuştur. Hem 'konak' mı kaldı ki yavrusu olsun? Eski zamanlardan kalma koca koca konaklar bir yangının ardından kül oldukça, arsaları parça parça satılarak, yeni mahalleler oluştu (...) Konak da kalmadı, yavrusu da." (S. 5)

Bu ifadelerden, bize ait mimari ile oluşturulan güzelliğin ve zevkin ifadesi olan konakların yangınlarla yok olup gitmelerine duyulan üzüntünün yanında, aynı zevki daha küçük oranda sürdürmeyi amaçlayan daha küçük yapıların dahi - konak yavrusu - artık görülmemesinden şikâyet edilmektedir.

O dönemde, alafranga olarak nitelenen Batılılaşma, her alanda olduğu gibi mimaride de kendini göstermeye başlamış, evler ve ev içindeki eşyalar yeni mimari anlayışa göre şekillenmiştir. Romanda, olayların başladığı mekân konumunda olan evin betimlemesi, eski-yeni medeniyet algısının o dönemde nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ahmet Mithat Efendi'nin romanda, "tahrip ederek yenileme" adını verdiği bu anlayışla, bir evde bize ait olan, tepe camı, sedir, minder, yüklük, raf vb. ince mimariyi yansıtan unsurlar kaldırılmıştır. Batılılaşma uğruna "kabaca" yapılan değişiklikler ve bu değişikliklerin meydana getirdiği "ikilik" romanda şu cümlelerle eleştirilmektedir:

"Hatta eski dönemlerde konağı süsleyen tepe camları, sofa setleri, yüklükler, çiçeklikler, raflar vs. kaldırılarak konağı yeni binaya benzetmeye çalışmışlardı. Evlerini alafranga yapmak uğruna, o canım ince mimariyi yok etmişlerdi. Gerçek şu ki; bu konakta yaşayanlar da o gustolar (zevk, beğeni) bulunmuyordu. Bu tahrip ederek yenileme çabasını döşerken de göstermişlerdi. Eski divanlar, minderler kaldırılmış. Yerine köşeler, kanepeler, koltuklar, sandalyeler konulmuş. Yatak odaları, karyolar, komodinler, gece servisleri ile doldurulmuş. Aynalı dolaplar, lavabolar da unutulmamıştı. Alaturkalıktan tamamen çıkıp alafrangalaşmıştı vesselam. Yalnız binanın eski izleri

tamamen kaybolmadığından, hane sahiplerinin yeni gözdesi alafrangalık ile eski mimari arasındaki tezat, bu işten anlayanların gözlerine batıp duruyordu.” (S. 7)

Görüldüğü gibi ortaya çıkan yapı artık ne konaktır ne konak yavrusudur ne de “yeni”dir. Tam anlamı ile “arada kalmış” ve bu işten anlayanların “gözüne batan” bir yapıdır.

Batılılaşma hareketlerinin ve sosyal hayattaki değişmelerin, özellikle askeri alanlarda başladığı bilinmektedir. Mühendishanelerin açılması ve askeri eğitimlerin, kıyafetlerin değiştirilmesi hep bu açıdan değerlendirilmektedir. Jöntürk romanında yukarıda bahsedilen konak, aslında askeriyeden emekli bir subaya aittir. Bu gelişme romanda şu cümlelerle açıklanır: “*Plevne muharebesinde esir olan Miralay Gazanfer Bey’in babası, askeriyeden emekli merhum Yusuf Kenan Bey, konağı eski usul mimariden çıkarıp yeni usule dönüştüren kişidir.*” (S. 7) Ahmet Mithat Efendi, romanda yer verdiği bütün bu gelişmelerle ister mimari alanında ister evlerin iç düzenlemelerinde karşılaştığımız alafrangalığın ortaya koyduğu kimliksiz ve yıkıcı gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı dile getirerek yanlışlıklara dikkat çekmektedir.

2. Kız Çocuklarının Eğitimi veya Alafranga Eğitimin Eleştirisi

Tanzimat nesli yazarlarının sıkça vurgu yaptığı ve eleştirdiği bir konu da kızların eğitimi konusudur. Ahmet Mithat Efendi de kızların eğitimi konusunda romanda çeşitli eleştirilerde bulunmuş ve kızların eğitim görmelerinin gerekli olduğu düşüncesini dile getirmiştir. Ahmet Mithat Efendi romanda, kızların eğitiminin eski medeniyet anlayışına göre gerekli olmadığı düşüncesinin artık değişmeye başladığını ve buna inanan insanların da çoğaldığını dile getirmiştir.

O dönemde eski medeniyet, kızların eğitime imkân tanımayan bir anlayışı barındırdığından Batı medeniyetine geçişle birlikte, bu anlayışın değişmeye başlamış olmasının, Batı medeniyeti etkisinin yaygınlaşması şeklinde yorumlamak mümkündür. Eski medeniyet anlayışı kız çocuklarının eğitiminin gerekli görmezken yeni gelinen nokta ile ilgili romanda yapılan tespit şöyledir:

“.... kadınların da, eğitim görmelerinin kesinlikle gerektiğine, bugün neredeyse çoğunluk inanıyor. Fakat bu düşünce ve çaba bundan otuz sene önce bu kadar genel değildi. Kızların yazıp okumaları onların gelişmeye kapalı ve alçak gönüllülüğe mecbur olmaları terbiye ve düşüncesine göre henüz uygun görülüyordu.” (S. 9)

Her ne kadar Batılılaşma sürecinde, asker kökenliler başrolü oynamış olsa da, eski medeniyet anlayışından bir anda kurtulmanın mümkün olmadığı da görülmektedir. Romanda, askeri okulda eğitim almış olan ve o dönem için aydın olarak nitelenen Gazanfer Bey’in kız çocuklarının eğitimi konusunda, eski medeniyet anlayışından kurtulamadığı şu cümlelerle dile getirilmiştir:

“Erkan-ı Harbiye aydınlarından olmasıyla beraber Gazanfer Bey’in de kadınların eğitimi fikrine katılmayanlardan olmasına şaşırılmamak elde değil! Gazanfer Bey, kızlarına mutlaka dinlerini, mezheplerini, İslam kurallarını ve toplum kurallarını öğretmek gerektiğine inanıyordu. Ama, öyle eline kalemi aldığı gibi karşıdaki erkekleri durduracak derecelerde kadınları eğitmeyi bir türlü zihnine sığdıramıyordu.” (S. 10)

Bu durum, o dönemde insanların zihinlerinin eski medeniyet anlayışından bir anda kurtulamadığını ve yeni medeniyet anlayışını da bütünüyle benimseyemediğini göstermektedir.

Tanzimat dönemi sosyal hayatında, eski medeniyet-yeni medeniyet anlayışları bir arada bulunmakla beraber, yeni medeniyet anlayışının giderek ağırlık kazanması söz konusudur. Gazanfer Bey’in, kızların eğitimi ile ilgili düşüncelerinin değişimi buna güzel bir örnektir. Çünkü romanda, eşinin kendisine mektup yazamamasından ve gönderdiği mektupları başkalarına okutmak

zorunda kalmasından dolayı, kızı Ahdiye'yi okutmaya yemin etmiş ve bu yeminini de Eşi Dilşinas Hanım'a kendisine bir şey olması durumunda vasiyet etmiştir. Gazanfer Bey'in eşi Dilşinas Hanım'ın kendisi, okuma-yazma bilmemesine rağmen, kızların okutulmasına karşı olması romanda; *"Esasen o da kızların eğitim görmesine karşı ama işin içinde kocasının ahdi var. Zaten bazı sohbetlerde Gazanfer Bey eşine, 'Dilşinas! Şayet ömrüm vefa etmezse, sana en büyük vasiyetim, Ahdiye'nin okutup yazdırılmasıdır!' demiş."* (S. 13) cümleleri ile ortaya konulmuştur.

O dönemde, kız çocuklarının eğitim görmeleri anlayışı, tam benimsenmediğinden, eğitim imkânları da oldukça kısıtlıdır. Özellikle imkânı geniş aileler, özel hocalar aracılığı ile kızlarının eğitimini devam ettirebilmekte, imkânı olmayan aileler ise böyle bir isteklerinin olmayışından ya da imkânsızlıktan kızlarının eğitimini devam ettirmemektedirler. O dönemin önemli bir özelliği de günümüzde ilkokul sayılabilecek mahalle mekteplerinde karma eğitimin yapılıyor oluşudur.

"Fakat o zamanlar kız çocuklarının eğitimi ve terbiyesi için imkânlar bugünkü kadar ne çok, ne de mükemmel! Ahdiye'nin ise dünyada bir validesinden başka kimsesi yok. Ne amca, ne dayı, ne hala, ne teyze! Bereket versin ki harem tarafında oturan kiracı ailenin de, eğitime başlayacak yaşta bir kızı var. Remziye Hanım. Çocuklar henüz altışar, yedişer yaşlarındayken, iki kardeş gibi civarda en yakın olan ve kız ve erkek çocuklarına, karışık eğitim veren bir okula devam ediyorlar." (S. 13)

İlköğretimden sonra rüştüne eren kız çocuklarının eğitimi konusunda ise romanda verilen bilgiler şöyledir:

"Ahdiye, ilkokuldan çıktıktan sonra; pek de uzak olmayan komşulardan Hoca Abdüllatif Efendi adında bir hoca bulundu. Zaten büyük bir okulun Arabi ve Farisi hocası olan bu ihtiyar adam, fazlasıyla da iyi ahlak sahibi olduğundan epeyce hatırı sayılır bir ücret karşılığında, haftada üç gün iki kıza ders vermekle görevlendirildi. Belirli saatlerde gelir, başları örtülü olan çocuklara Arabi'den ve Farisi'den birer ders verirdi. İşte Ahdiye'nin dilde olduğu gibi fikirce de ilerlemesini sağlayan eğitim ve terbiye bu olmuştur." (S. 15)

Görüldüğü gibi o dönemde, rüşte eren kızların eğitimi ancak yaşlı, iyi ahlaklı ve özel olarak tutulan hocalar vasıtası ile sağlanabilmektedir. Fakat bu şekilde bir eğitimin gerçekleşmesi, *"hatırı sayılır bir ücrete"* bağlı olduğundan çok az ailenin kızlarına nasip olmaktadır.

Eski medeniyet anlayışında, kızların eğitim almalarının gerekli olmadığı düşüncesindeki ayırmıcılık, kız ve erkek çocuğa bakışta da kendini göstermektedir. Bu anlayışa göre; erkek çocuk, kız çocuğuna göre daha makbul ve takdir edilen bir konumda iken kız çocuk, daha geri plandadır. Ahmet Mithat Efendi, bu durumu romanda şu cümlelerle eleştirmektedir.

"Eşleri kız doğuranların erkek doğuranlar kadar memnun olmamaları, hâlâ, mutluluklarına gölge düşüren, şaşılacak bir durumdur. İki cins evlat arasında bir fark aranacak olursa 'hayırlı evlat' açısından o fark pek de yoktur. Hatta biraz ince eleyip sık dokunacak olursa, kız evladın erkekte hayırlı olduğu bile söylenebilir." (S. 10)

Tanzimat dönemi, eğitim kurumlarında da yeniliklerin başladığı bir dönemdir. O dönemin okulları, eski usul çerçevesinde eğitim yapan okullar ile yeni usul çerçevesinde eğitim yapan okullar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Mahalle mekteplerinde bile yeni usulle eğitim uygulamalarının yapıldığını romanda görmekteyiz. Yine kızların kaç yaşına kadar eğitime devam ettikleri bilgisi de o dönem kızların eğitim yaşlarına dair tespitler yapılabilmesine imkân tanımaktadır. Mahalle mekteplerindeki eğitimin dini ağırlıklı olması da o dönemin bir başka özelliğidir. Yeni usul eğitim veren okulların üstünlüğü de, romanda zaman zaman vurgulanmıştır:

"Kızlar on bir on iki yaşlarına kadar bu okula devam ettiler. Yeni usul eğitimin sunduğu kolaylık sayesinde okudular, yazdılar. Birkaç hatimden başka, usulüyle Kuran okumayı da

öğrendiler. Dört işlem becerisinde hesap bile yaptılarsa da bölme işlemine bir türlü akıl erdiremiyorlardı. Coğrafyayı da, duvarda asılı olan bir harita üzerindeki isimleri okumak derecesinde gördüler. Ha, bakınız ilmihali pek güzel öğrendiler. Dinin, farzlarını, vaciplerini, sünnetlerini, sevaplarını haramı, mekruhu; her şeyi pek mükemmel öğrendiler.“ (S. 13)

Tanzimat döneminde, her alanda Batılılaşmanın etkisi görülmekte ve bu süreçte Batı düşüncesini temsil eden kitaplar da hayatın içine girmeye başlamaktadır. O dönemde, toplumun Batı kaynaklı eserlere yönelik bakışı, genellikle temkinli ya da olumsuzdur. Aileler, çocuklarının bu tür eserler okumalarına genellikle karşı çıkmakta ve bu tür eserlerin çocuklarının ahlaki yapılarını değiştireceklerini düşünmektedir. Romanda, Ahdiye'nin bu tür eserler okumasına annesi Dilşinas Hanım'ın karşı çıkışı: “*Annesinin engellemelerinin Ahdiye'yi, yeni eserleri okumaktan kesinlikle mahrum bıraktığını zannediyor musunuz?*” (S. 15-16) cümleleri ile ortaya konulduktan sonra, Ahdiye'nin bu eserleri kiracıların oturduğu harem dairelerinde gizli gizli okuduğu vurgulanmaktadır.

“*Yeni fikirler içinde anlıyor musunuz? Bunu çok iyi anlamanızı rica ederiz. O yeni fikirlerin en masumları bile bazı müşkülpesentleri gerçekten düşündürmektedir. Hâlbuki yeni fikirlerin en çılğınları o kadar ileri derecelere varmıştır ki. Bu kadarına anlayış gösterenlerin ‘Müslümanım’ diye geçinenlerine şaşırmmalı.*” (S. 16) şeklindeki cümleler ile, Ahmet Mithat Efendi romanda, çocukların sadece yeni eserlerin, yeni fikirlerin etkisinde kalmalarının sakıncalarına dikkat çekmiştir. Yeni fikirlerin İslam terbiyesi ve ahlakına ters düştüğü düşüncesi, o dönem için yeni eserlere yönelik en temel eleştirilerden biri olmuştur. Eski medeniyet anlayışı, İslam terbiyesi ve ahlakı çerçevesinde bir hayatı doğru kabul ederken yeni medeniyet anlayışının ve bu yöndeki eserlerin, İslam terbiyesi ve ahlakına zarar verdiği düşünülmektedir. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi, yeni fikirlerin aşırı olduğunu ve Avrupa’da bile bu aşırılıkların sorun oluşturduğuna şu cümlelerle dikkat çekmektedir:

“*O yeni fikirler Hristiyanlık dahi yoktur. Fikirleri o dereceye kadar yayılınca Hristiyanlık dahi kalmaz. Bunlara Avrupalı demek belki doğru olabilirse de gerçek şu ki, ileri fikirlerin bu derecesi Avrupa’da ahlaki koruma gayretinde bulunanların gözünde de yüceltilmemektedir.*” (S. 16)

Tanzimat dönemi ve sonrasında, sadece İstanbul’da değil Osmanlı devletinin her yerinde, özellikle devlet görevlilerinde, Fransızca öğrenme eğilimi vardır. Devletin çeşitli birimlerinde görev yapan üst düzey memurlar, kendi çocuklarının Fransızca öğrenmesine özen göstermiştir. Bu durum, o dönemde, Batılılaşmanın sadece İstanbul merkezli değil, taşrada da karşılığını bulduğunu göstermektedir. Bu durumu ispatlayacak şekilde romanda Akka’ya sürgüne gönderilen Nurullah Bey’in, oranın Mutasarrıfı olan Paşa’nın, biri on iki diğeri on dört yaşlarındaki iki oğluna, Paşa’nın isteği üzerine haftada üç gün Fransızca ve fen dersleri vermesi anlatılmaktadır. Bu durum romanda; “*.... paşa haftada üç gün çocuklarına Fransızca ders vermesini Nurullah’tan rica etmiş ve bu ricasını haftada bir altın vererek gerçekleştirmiştir.*” (S. 217) cümleleri ile anlatılmıştır. Yazar, ayrıca bu derslerde, vapurun nasıl çalıştığı, telgrafın, elektrik akımının ve yıldırımın nasıl oluştuğu gibi o dönemin gerçeklerinden de bahsedildiğini özellikle vurgulamaktadır. Ahmet Mithat Efendi, bu cümlelerle, bir bakıma eğitimin çağın gerçeklerinden hareket etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

3. Dönemin Evlilik, Eğlence ve Müzik Anlayışlarının Eleştirisi

Tanzimat döneminde, her alanda olduğu gibi sosyal hayatta da eski-yeni medeniyet anlayışının karşılığı bulunmaktadır. O dönemde, sosyal hayatın en önemli unsurlarından biri olan evlilik konusu da bu anlamda eski medeniyet anlayışı ile yeni medeniyet anlayışının kendini gösterdiği alanlardan birisi olmuştur.

Ahdiye'nin kına gecesinde, eski medeniyetin eğlenceye sınırlı imkân tanıyan anlayışını temsilen karşımıza Dilşinas Hanım çıkmaktadır. Buna rağmen böyle zamanlarda, eğlencenin olması fikri ve Batı tarzındaki müzik enstrümanlarının da kına gecesinde bulunması, insanların bu konudaki geleneksel uygulamalarının yavaş yavaş değişmeye başladığını göstermektedir. Ahdiye'nin, yeni anlayışa göre yapılan kına gecesi, romanda şöyle anlatılır: *"Dışardan çalgı getirmek, hele çengi oynatmak gibi şeyler Dilşinas Hanım'ın evinde görülür şeyler mi? Çalgısız, çengisiz düşünce olmaz. Artık Dilşinas'ın itirazlarına bakılmayarak bir kibar komşudan güzel bir piyano getirildi. Yine komşu Hanımların utları, kemanları, başka birinin mandolini ve birkaçının defteri saz takımını oluşturdu."* (S. 17)

Eski-yeni medeniyet ikiliği, kına gecesine getirilen enstrümanlara ve gecedeki eğlenceye, danslara da yansımıştır.

"Piyanişter sırayla çalışıyorlar. Bazılarının hocaları parmakları bozulmasın diye! Alaturka hiçbir şey öğretmemişler. Alafranga marşlar, polkalar, valsler çalışıyorlar. Hatta bazı ilerlemiş olanları opera ve operetlerin en kolay parçalarını da çalabiliyorlar (...) Bizim eski alaturka rakslarımız Hanımların arasında da rağbet görmeye başladı ise de, alafranga danslar daha çok modaydı. Hele polkalar iyice yayıldılar. Fakat piyanişterlerden bazılarının çaldıkları polka havalarına Hanımlar ayak uyduramamaya başladılar." (S. 17-18)

Yukarıda anlatılan değişmelere rağmen Ahmet Mithat Efendi, kadınların bu tür konularda kafalarının ne derece karışık olduğunu ve düştükleri "ikiliği" şu cümlelerle vurgulayıp gözler önüne sermektedir:

"Bazı Hanımlar gerek müziğin ve gerek dansın alaturkasını ve diğer bazıları alafrangasını sevdiklerinden söz ediyorlar. Birini sevenler diğerini hiç sevmiyorlar, ayıplıyorlar. Ama doğrusu Hanımların çoğu neyi sevdiklerini, neyi sevmediklerini bilmiyorlar." (S. 24)

Tanzimat döneminde, sürekli bir değişim içerisinde olan sosyal hayat, az zamanda hızlı bir mesafe kat etmiştir. O dönemde eski adetler, görenekler yavaş yavaş terk edilmiş ve yeni eğlence anlayışları oluşmuştur. Romanda, eski ve yeni kına geceleri arasında karşılaştırma yapan Ahmet Mithat Efendi, Dilşinas Hanım'ın eğlenceye karşı olan tutumunu makul bulmakla beraber, yenileri ile kıyaslandığında, kendi kızının kına gecesinin gayet sade ve görgülü yapıldığını söylemektedir ve eski zaman kına geceleri ile yeni zaman kına geceleri arasında karşılaştırmalar yapmaktadır. Eski zaman kına gecelerindeki eğlence anlayışı, eski medeniyet çerçevesinde düşünüldüğünde, Ahmet Mithat Efendi'nin bu anlayışı şu ifadelerle eleştirdiği görülmektedir:

"Eski zaman kına gecelerinde 'çengi'denilen rezil topluluğun 'oyun çıkarmak' tabiriyle komedyaya yollu yaptıkları şeyler seyredilmesinden hakikaten utanç duyulacak rezaletlerdi. Çocuk olduğumuz halde hatırlarımızdan bir türlü çıkamaz. Çenginin birisi erkek kıyafetine girer, dudakları üzerinde bir de bıyık çizirdi. Yine kendilerinden kızlar, kadınlar ile o kadar rezaletler yapardı ki o zamanın perdelerinde Karagöz'ün rezaletlerini de geçirdi." (S. 20)

Eskinin olumsuz uygulamalarını bu şekilde eleştiren Ahmet Mithat Efendi'nin, yeni medeniyetin eğlence anlayışının gelenek dışı, alafranga taraflarını da acımasızca eleştirdiği görülmektedir:

"Yeni zamanın bazı kına gecelerini hiç sormayınız. Hele birtakım erkek çalgıcı da olursa! Hele kına gecesi esasen kadınlara ayrı olarak düzenlendiği halde hısımdan, akrabadan, konudan komşudan bazı delikanlılar da ancak uzaktan dinlemek için selamlık tarafında bulunurlarsa! Bunların bazıları hakkında kulaklarımıza öyle sözler gelmiştir ki!.. Vay halimize! Yalnız Müslüman değil gayrimüslim düşünlerinde de, bu türlü haller ayıplanır. 'Yeni fikirli' ve 'Yeni terbiyeli' hani

şu 'alafranga' kızlar! Alafranga Hanımların serbestliğini; gerçekleri anlatan Hüseyin Rahmi'nin o güçlü kalemi bile anlatmakta yetersiz kalır." (S. 20)

Tanzimat döneminde, yeni medeniyeti temsil eden eğitim kurumlarında eğitim görmüş ve Batıyı tanıyan insanların evlilikleri de bu çerçevede şekillenmeye başlamıştır. Toplum içerisinde, alafranga eğitim almış kişi ile alaturka yetişmiş birinin evliliği tartışılmıştır. Bu konu, Tanzimat dönemi romanlarının genelinde işlenen bir konudur ve o dönem için, evlilik meselelerinde, sosyal hayatın Ahmet Mithat Efendi tarafından eleştirilen bir cephesini oluşturmuştur. Ahmet Mithat Efendi romanda, bu durumu Nurullah Bey ile Ahdiye'nin kına gecesine gelen misafirlerin ağzından şu şekilde anlatmıştır:

"-Hepsi iyi ama, söylentilere göre damat Nurullah Bey çok iyi eğitim görmüş. Müziğiyle, resmiyle bir eğitim ki adeta Avrupalı. Zavallı Ahdiye pek iyi bir kız ise de eğitim ve terbiye yönünden Nurullah Bey'e yakıştırılmıyor. Birisi pek alafranga, öteki pek alaturka." (S. 22)

Evliliklerde kültürel açıdan bir denklik arandığına dikkat çeken Ahmet Mithat Efendi, gençlerin birbirini sevmelerinin dışında ayrıca ailelerin de anlaşmaları ve onaylarının alınması gerektiğini vurgulamaktadır:

"-Bence şu kızla şu oğlan birbirlerine pek layık iseler de Dilşinas Hanım'ın damadı Nurullah Bey'den hoşlanacağını pek de sanmıyorum. Çünkü; Dilşinas Hanım alafranganın düşmanı olup, damadınınsa tamamıyla alafranga bir adam olduğunu söylüyorlar." (S. 22)

Bütün bu anlatılanların bir dedikodu olduğunu ifade eden Ahmet Mithat Efendi, gerçeğin ise farklı olduğunu, aslında bir bakıma kendi düşüncelerini de söylediği Nurullah Efendi üzerinden şöyle izah etmektedir:

"-Ah! A kardeşim! İş tamamıyla bunun aksinedir. Nurullah doğrusu çok mükemmel bir eğitim ve terbiye görmüş delikanlı olsa da kadınlar hakkındaki tecrübesi nedeniyle öyle pek alafranga ailelerden hoşlanmıyormuş, yollu sohbetlerden, Nurullah Bey'in Ahdiye'yi beğenmesinin, alaturkayı neredeyse unutmuş, adeta alafrangalaşmış olan ailelerden hoşlanmadığından ileri geldiği anlaşıyordu." (S. 22)

Yani Nurullah Bey de aslında Ahmet Mithat Efendi gibi alaturkayı unutup alafrangalaşmış ailelerden hoşlanmamaktadır.

Dönemin evlilik meselesi, sosyal hayatın önemli bir parçası haline gelmiş ve eski-yeni anlayışlar, evliliklerde önemli roller oynamaya başlamıştır. Nurullah Bey'in Mekteb-i Sultani'den arkadaşı Salih Ziya Bey ile aşağıya aldığımız konuşmasında, o dönemde yeni okullarda öğrenim görenlerin eski anlayışa sahip kızlarla evlenmek istemediği ama yeni anlayışa da mesafeli durduklarını, "terbiyece" ve çevre itibarı ile "orta halli" birisiyle evlenebileceğini göstermektedir.

"-Anladım! Anladım! Şöyle okumuş, yazmış olsun. Biraz da müziğe aşına olsun. Eski fikirleri bırakmış ama yeni fikirlere kapılmamış olsun. Biraz da Fransızca bilsin değil mi?

- Buna yakın bir şey, hatta Fransızca'yı çıkarırsan isabet etmiş olursun." (S. 147-148)

Görüldüğü gibi Nurullah Bey, belki de yanlış Batılılaşma olarak algılandığından evleneceği kızın Fransızca bilmesi gerekmediğini de özellikle vurgulamıştır. O dönemde alafrangaya yönelik tepkiler olsa da özellikle müzik ve danslar noktasında, gittikçe yaygınlaşan Batı usulü müzikler ve danslar, ilgi odağı olmuştur. Ailesinde alafranga bir hayat olmayan ama okudukları okul gereği Batılı düşünceyle yetişen Nurullah Bey gibi insanların alafranga danslarla ilgili bilgisinin olmaması, romanda şu şekilde anlatılmıştır:

"Bir defasında raks üzerine konuşuyorlardı. Nurullah alafranga raksı pek de bilmediği için vals müzik kurallarına göre üç tempo üzerine yürütüldüğü halde dans sırasında bu üç temponun

bir harekete dönüştürülmesindeki inceliği anlayamıyordu. Gerek babasının mensup olduğu çevredeki dansçılardan gerek doğrudan doğruya kendi validesinden dansın güzel sanatlarını temelden, hakikatiyle öğrenmiş bulunan Ceylan bu inceliği, üçü bire çevirmek anını tarife girişti." (S. 89)

Romanın başka bir bölümünde Ceylan ile Nurullah Bey, müzikle ilgili alaturka ve alafranganın farklarına değinmiş ve Nurullah Bey, alafranga enstrümanların alaturka anlayışa uymadığı sonucuna varmıştır.

"-Ey, sevgili Ceylan! Bu akşam kulaklarımın pasını almayacak mısınız? dediği zaman, Ceylan bu isteğe uyup,

-Öyle ise haydi piyano odasına gidelim, dedi. Nurullah Bey'e.

-Hayır! Ben alaturka isterim. Hatta yalnız saz değil ses de isterim. Bence piyano alaturka müziğe tamamen yakışmadığı gibi bizde piyano akompanıman şantör veyahut şantöz okumak yolu henüz açılmamış olduğundan okuyanın sesi piyanoya mağlup oluyor, kaybolup gidiyor..." (S 102-103)

Romandaki bu bölümden, Nurullah Bey'in müzik anlayışının, saz ve sözün birbirini tamamladığı, bize ait çalgı ve bestelerle icra edilen alaturka müzik olduğu anlaşılmaktadır.

4. Dönemin Gelenek, Görenek ve Âdetleri Açısından Eleştirisi

Tanzimat döneminde sosyal hayatta hızlı bir değişimin, dönüşümün yaşanması, o dönemin romanlarında ve gazetelerinde görülmektedir. Bu değişim ve dönüşüm önce eskiyi eleştirmekle başlamış ve sonra da yeni alışkanlıklar için alan açılmıştır. Toplumun eski medeniyet anlayışını temsil eden gelenekleri, görenekleri ve âdetleri de hızlı bir şekilde yeni medeniyeti temsil eden yeni alışkanlıklara yerini terk etmeye başlamıştır. Bazı geleneklerin, göreneklerin ve âdetlerin isimleri değişmiş ve bunlar, yaşanan zamana uygun hâle getirilmeye çalışılmıştır. Ahmet Mithat Efendi, romanda eski alışkanlıklardan biri olan "yüz yazısı" geleneğini doğru bulmadığını ve bunun yeni adı ve şekli olan "gelin başı bağlamak" alışkanlığının daha güzel olduğunu dile getirdiği bölümde şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Zaman her şeyi değiştirip, dönüştürdüğü gibi şu gelin giydirmek meselesini o kadar değiştirmiş ki büyükbabalarımızın valideleri veya kaynanaları bugün gelip de gelin giydirmek telaşını görecek olsalar, başka bir milletten gelin giydiremiyor zannedeceklerdi. Eskiden gelinlerin yüzlerini yazarlardı. Yüz yazısı olarak bilinen bu ameliyatın bugün yalnız ismi kalmışsa da, tamamıyla ortadan kalkmamıştır. İstanbul'a pek yakın yerlerde, mesela Çanakkale gibi İstanbul'un bir mahallesi olan mahallelerde bile hâlâ gelinlerin yüzlerini yazarlar (...) Bu iğrenç adet kalktıktan sonra yerine bundan daha zararsız, daha güzeli geçti. Bugün için 'yüz yazısı' adı hâlâ kullanıyorsa da, şimdi ona 'gelin başı bağlamak' deniyor." (S. 27-28-29)

Tanzimat dönemiyle, Batı tarzı gelinlikler ve saç modelleri, kadınlar arasında ilgi çekici bir konu olmuştur. Ahdiye'nin gelinliği için birçok Batı usulü gelinlik incelenmiş ve makul bir gelinlik dikilmiş ve saç da Batı usulü bir şekilde yapılmıştır. Alaturka terbiye ile yetişmiş bir karakter olarak gösterilen Ahdiye'nin bile buna ses çıkarmaması, yeni medeniyet anlayışının sosyal hayatta ve kadınlar arasında oldukça baskın olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum, sosyal değişimlerin gerçekleşmesinde kadının ne kadar önemli bir konumu olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta saç modası konusunda ilk defa duyulan kelime ve kavramlarla ilgili dönemin Meydan Larus gibi ansiklopedilerden faydalanma yoluna gidildiğine dair romanda şu açıklamalar yapılmaktadır:

"-Bu elbise üzerine en uygun düşecek saç taranması La Vallier'in kuaförü olabilir, dediği zaman şu danışma meclisinin üyeleri olan Hanımlar bu sözü anlayamadılar. Fattan Hanım,

arkadaşlarından birinin saçını düzeltircesine tarif ederek anlatmaya çalıştı ise de yine anlatamayınca,

-Larus'un büyük sözlüğü yok mu? dedi (...) Fattan hanımefendi, bu ciltten 'kuaför' yani baş taramak sözcüğünü buldu ki iki büyük sayfaya yetmiş kadar resim konularak erkek ve kadın başlarından bol miktarının nasıl tarandıklarını tarif ediyorlardı. Hanımlar büyük bir merakla bu resimlere baktılar. Jacques de Lagrange ve Ode sur Seine ve Charles Sabi asrı gibi saç taramışlarına hayli gülüştükten ve özellikle kalyonlu hotoza sürekli kakhahalar attıktan sonra bir gelin başı için uygun birkaç resim buldular ise de La Vallaire'nin saçlarını hakikaten hepsinden güzel buldular." (S. 30-31)

Ahmet Mithat Efendi'nin eleştirdiği bir konuda düğünlerde geline bakmaya gelmek ve yemek verme âdetidir. Geline bakmaya gelmek ve düğünde yemek verme âdetine karşı sert bir tavır takınan Ahmet Mithat Efendi, bu âdetlerin kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Ve bu iki âdetin kaldırılması hakkındaki eleştirisini, halkın "istibdat"tan kurtulması anlamına geldiğini söyleyecek kadar ileri götürmüştür. Bu âdetleri, eski medeniyet anlayışının bir gereği olarak gören Ahmet Mithat Efendi, aslında bugün de devam ettirilen "düğünlerde yemek verme" ve "gelin görme" veya "çeyiz görme" gibi âdetlere karşı tavrını şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

"Düğünlerde, halka yemek verme meselesi! Malum a! masrafın en büyüğü bu olduğundan zamanımızda bu adet yavaş yavaş kalkıyor. Keşke daha hızlı kalksa! Keşke birden kaldırılverse! Hoş, geçerli bir sebep de olsa bunu kaldırmak geline bakmaya gelmek âdetini kaldırmak kadar zor görünüyor. Bu âdetlerin her ikisinden de şikâyet etmek o kadar normal ki. Halk, ne olursa olsun göze alarak bunları kaldırdıkları gün, istibdadı yıkıp özgürlükleri ellerine verilmişçesine, bir başarıya kavuşmuş sayılacaklardır." (S. 38)

Ahmet Mithat Efendi, eleştirdiği evlenme meselesinin "acilen" düzeltilmesi gerektiğini söylemiş ve bunun medeniyetin gelişmesi, çoğunluğun selameti ve nüfusun artması için gerekli olduğunu dile getirmiştir. Bunun gerçekleşmesi için "duada kusur etmeyelim" diyen Ahmet Mithat Efendi, sözünü şu cümlelerle tamamlamıştır: "Belki duamız Yüce Allah'a ulaşır." (S. 40)

Tanzimat döneminde, yeni medeniyet anlayışına sahip insanların, eski medeniyetin görenek olarak kabul ettikleri bazı "manasız" birtakım alışkanlıklara karşı alaycı bir eleştiri ile yaklaşımları söz konusudur. Ahmet Mithat Efendi bu durumu Ceylan ile Nurullah Bey arasında geçen bir konuşmada şöyle dile getirmiştir:

"Görenekten ibaret olan birtakım manasız şeylerin, bizi uygarca davranışlardan uzaklaştırdığından bahsediyorlardı. Aslında Rumlara mahsus iken onlarla iç içe yaşadığımız için bize de geçmiş olan batıl inançlara gülünüyordu." (S. 82)

Görüldüğü gibi romanda, sosyal hayatın değişmesi ile sorgulanmaya başlanan bazı gelenek ve göreneklere karşı yöneltilen eleştiriler arasında haklı olanlar –görücü usulü ile evlenme, yüz yazısı, saç modelleri için ansiklopedilere bakmak vb.- bulunduğu gibi, düğün yemeği ve gelin görmesi gibi haksız ve yanlış eleştirilerin yapıldığı da bir gerçektir.

5. Dönemin İnsan İlişkileri ve Kadın Gerçeği Üzerinden Geliştirilen Eleştiriler

Tanzimat döneminde, düşünce yapısı açısından insanlar, alaturka ve alafranga diye ikiye ayrılmış, bazıları da hem alaturka hem de alafranga özellikleri bir arada taşımıştır. O dönem için bir grup insan alafrangalıkta aşırı noktalarda düşünüp yaşarken, bir grup insan da alaturka alışkanlıklarını sonuna kadar muhafaza etme eğiliminde olmuşlardır. Bunun dışında kalan üçüncü grup ise alafranga eğitim görmüş ama alaturkadan vazgeçmeyen gruptur. Tanzimat döneminin romanlarında, bu ayrışmaya rastlamak mümkündür.

Bu açıdan bakıldığında romanda her yönüyle alafrangalığı savunan ve Türkçeyi yetersiz bulan karakter Ceylan'dır. Nurullah Bey ise, alafranga okullarda okumasına rağmen alaturka hayat tarzını benimseyen "serbest fikirli" bir insandır. Bu açıdan, alafranga bir eğitimle yetişen Ceylan, alafrangaya mesafeli duran ve düşünce olarak alafranga olmasına rağmen yaşayışı bakımından alaturka bir hayat tarzını doğru bulan Nurullah Bey'i, teorisi ile pratiği farklı olduğu için eleştirmektedir. Ceylan'ın gözünde Nurullah Bey, teorik olarak serbest fikirli olmasına rağmen, "hâlâ eski zamanlar çürüklüğü içinde pala çalıp giden bir.... mıymıntı"dır. (S. 53-54)

O dönemde, kadın-erkek ilişkilerinde, kadının konumuyla ilgili eski medeniyet anlayışı, yeni medeniyet anlayışını benimseyen insanlar tarafından eleştirilmiştir. Özellikle alafranga eğitimle ve hayat tarzıyla yetişmiş kadınlar, eski medeniyetin kadına biçtiği rolün şiddetle karşısında olmuşlardır. Alafranga bir eğitimle ve hayat tarzıyla yetişmiş olan Ceylan, eski medeniyet anlayışının kadına biçtiği rolü eleştirmekte ve artık kızların eskisi gibi olmadığını, istekleri erkeklerle kendi istedikleri şekilde iletişim kurmaya cesaret edebildiklerini biraz da Divan şiirindeki aşk anlayışını hatırlatarak şöyle savunmaktadır:

"Doğrusu bizim milli duygularımıza göre bir kız 'sevdim' demeyecek. Yalnız söylediğini kabul ettiğini gösterecek. Bizim duygusal şairlerimize göre bir kız, yüreği yakan bir peridir ve erkek onun bir hayranıdır. O göz kamaştıran bir put ki kürsüsü üzerinde gururla oturacak ve erkek tarafından onun kürsüsüne arz ve takdim olunan aşka dayanan tuhaflıkları reddetmeyerek kabul etmiş olacak." (S. 55)

Ceylan'ın ağzından Klâsik edebiyatımızın aşk ve güzellik anlayışını bu şekilde eleştiren Ahmet Mithat Efendi, sözü alafranga kızların davranışlarına getirerek; *"Şimdi kızların elleri kalem tutuyor. Yanmayı, yakılmayı bırakınız, gönülleri hangi delikanlıya ısınyorsa onunla yazıyorlar. Fotoğraf alıp vermeden başlayarak cüretlerine, fırsatlarına göre görüşüyorlar da."* demektedir. (S. 56)

Ceylan, sonrasında alaturka hayatı savunur konumda olan Nurullah Bey'e, eski medeniyet anlayışının kadına biçtiği rolü anlatıp bunları kabul etmenin bir mantığının olmadığını ve bunun medeniyet olarak kabul edilemeyeceğini söyleyerek, eleştirilerine şu cümlelerle devam etmektedir:

"Gözlerinizi yalnız Doğu'ya dikip oradan ayırmayacağınıza biraz da Batı'ya çevirseniz ya. Avrupa ve Amerika'nın yeni medeniyeti 'medeniyet' değil midir? Her tarafta kadın hakları davasıyla ayağa kalkmıyor mu? Kadın deyince kızlar da dâhil değil midirler? Acayip! Bu ne kadar haksızlık! Bir beyefendi evlenecek. Görücüler gelecek. Cariye alacaklarmış gibi kızı uzun uzadıya muayene edecek. Beğenip beğenmeme hakkı bunlarda. İlk muayene de beğenirlerse, ikinci muayenede nefesini koklarlar. Gece horlayıp horlamadığını tahkik ederler. Bilmem ne, bilmem ne... Sonra da utanmadan çeyizini sorarlar. Babasının servetini sorarlar. Bunlar ne? O biçare kız varacağı herifi rüyasında bile görmez. 'Pek alafranga' diye bazı çürük akıllıların ayıplamalarına rağmen damat beyin bir fotoğrafı gösterilirse ise o! Yeni moda alafranga iş olur. Her yönü kız için bir güne hakaretten ibaret düşün yapılır. Bundan sonra kızcağzın dirliği düzenliği kocasının ağzından çıkacak iki kelimeye bağlı kalır: 'Boş ol!' Nuri Bey'i hala bu fikirlerde misiniz? Hala bunu medeniyet diye kabul ve tasdik edecek fikirlerde misiniz?" (S. 57-58)

Ahmet Mithat Efendi, Ceylan (alafranga) ve Nurullah Bey (alaturka) karakterleri üzerinden eski ve yeni medeniyetin kadın anlayışlarını ortaya koyduktan sonra bu konuda, kendi düşüncelerini de araya girerek söylemektedir. Ahmet Mithat Efendi'ye göre, eski medeniyet anlayışının "kızları eve kapatma" kısmı yanlıştır. Buna karşılık "sınırsız hürriyet" tehlikeli, "ölçülü serbestlik" ise doğrudur. Bu konuya, ölçüyü kaçırmadan yaklaşılmaya çalışan Ahmet Mithat Efendi'nin tespiti şöyledir:

“Kızları esen yellerden esirgemek gayretiyle kafesler içinde kanarya kuşu gibi yetiştirmek de tehlikelidir, sınırsız bir hürriyet ile başıboş gezen sakalar, isketeler, ispinozlar gibi bırakmak da. Bu serbestlikle gezip yaşayan kuşlar da doğrusu her gün tehlikelere maruzdurlar (...) ‘Hürriyet’ bir dereceye kadar, bir bakıma göre ondan istifadeyi bilenlere kıyasla ne kadar tehlikeli bir nimet olduğunun da işte şu birkaç aylık özgür hayatımızda görmüşüz, anlamışızdır.” (S. 60-61)

O dönemin kadın ve erkek serbestlikleri açısından Ceylan, erkekler ve kadınlar arasında karşılaştırmalar yapıp kadının geri planda olmasını doğru bulmamaktadır. Yeni medeniyet anlayışını temsil eden Ceylan, eski medeniyet anlayışının, kadın ve erkek arasındaki farklılıklarını sert bir şekilde eleştirmektedir:

“Nasıl olur ki bir delikanlıya her şey caiz, her şey mübah olsun da bir kıza hiçbir şey caiz hiçbir şey mübah olmasın? Delikanlı her gördüğü kadına, kıza göz koyup bıyık burabilsin de kız, hatta yahut kadın bir hafif tebessüm bile edemesin? Bir erkek için uygun olan serbestliğin yüz binde birisi kadında, kızda görülecek olsa mahvolduğu an o andır. Biz erkek Efendilerin adeta eğlencesi olmuşuz, kalmışız... Bize karşı her hal ve tavırda onlar özgür, hak sahibi. Biz? Ooo! Biz eşyadan ibaret. Hayvandan bile değil, nerede kaldı ki insandan ibaret olalım.” (S. 62-63)

Batılı her türlü düşüncüyü doğru kabul eden ve bunu savunan Ceylan’ın anne ve babası da alafrangalığı benimsemiş ve bundan hoşlanan karakterlerdir. Özellikle baba Kâzım Bey, iyiden anlayan, iyi yaşamayı bilen, her şeyin iyisini alan, alafrangaya çok düşkün, fakat “Bonjur” diyecek kadar bile Fransızca bilmeyen, buna mukabil gençliğinden itibaren o dönemde Avrupa’da meşhur Polka dansında usta olan, yani batılılaşmayı bu şekilde yaşamak olarak anlayan bir karakterdir. Romanda Ceylan’ın annesi ve Kâzım Bey’in eşi Sezâyıdil Hanım da şu cümlelerle tanıtılmaktadır: Zevcesi Sezâyıdil Hanım da mensup olduğu dairede yetiştirilmişti.(...) Sezâyıdil Hanım da gayet alafranga, çok rahat ve yaşı kırkı geçmiş olduğu halde henüz gereği gibi şakrak, fıkrırdak bir şuhtur, şeydâdır.” (S. 71) Ceylan böyle bir anne ve babanın kızı olarak romanda yer almaktadır.

O dönemde alafrangaya ilgi duyan aileler, çocuklarının Fransızca bilmesini oldukça önemsemiş ve alafranga hayatın içinde olmanın buna bağlı olduğu düşüncesini taşımışlardır. Ceylan’ın babası Kazım Bey, Ceylan’ı bu düşüncelerle yetiştirmiştir. Ceylan’ın ismi Ayşe olmasına rağmen bu ismi beğenmemiş ve Türkçesi ceylan anlamına gelen bir Fransız isminden özentiyile ismini Ceylan olarak değiştirmiştir. Kazım Bey’in, bu konuda kızına nasihatleri şöyledir:

“-Kızım Çerkezceyi ne yapacaksın, asıl Fransızca’yı öğren. Alafranga, hem de tam alafranga olmak için Fransızca lazımdır. Kibar kızları hep Fransızca öğreniyorlar. Bazıları hocalar tutup bazıları da Frenk mekteplerine gidiyorlar. Çerkezceyi bırak! Fransızca öğren. Eğer Fransızcanı beğenirsem sana neler alırım neler...” (S. 73-74)

Babasından bu şekilde teşvikler alan Ceylan, Türkçe okumaya başlamadan Fransızca’yı öğrenmiş ve on yaşına girdiğinde ise Fransızca’yı tam bir Fransız şivesi ile konuşmaya başlamıştır.

Tanzimat döneminde, kadın hakları ile ilgili birçok konunun gündeme geldiği de bir gerçektir. Kadın hakları konusunda Ahmet Mithat Efendi’nin ele aldığı önemli kavramlardan “feminizm”, romanda alafranga hayatın en önemli iddiası olarak gündeme getirilmiştir. Ahmet Mithat Efendi, feminizm konusuyla ilgili, Batı medeniyetinin kadına bakışı ile İslam medeniyetinin kadına bakışının kendi içinde çelişkiler barındırmasını inanılmayacak bir durum olarak görmüştür. Ahmet Mithat Efendi, Ceylan’ın, Fransızca eserlerden tercüme olan feminizm konusundaki görüşlerinin bizim toplumumuzda karşılık bulmasının “düşük bir ihtimal” olduğunu vurguladıktan sonra değerlendirmesini şu şekilde sürdürmektedir:

“Feminizm’ denilen kadın konusu, Avrupa kadınlarını öteden beri uğradıkları bir boyun eğmeden, ezilmekten kurtarıp insan haklarına ve medeniyete layık ve ulaşmak için yapılan yürekli

mücadeleden ibarettir. Görünüşte kadınlara bu kadar hümet ve riayet gösterilsin de aslında o kadınlar aşağı görülsün. Mazlum görülsün, buna imkân verilir mi? Hâlbuki böyledir. O görülen boş saygı adeta adam aldaticılıktan daha doğrusu kadın aldaticılıktan ibarettir. Bizim İslam medeniyetimizde bir kadın kendi ana malından başka her hukukuna sahip olduğu halde hiçbirine layık görülmeyerek erkeğin isteğine bağlı kalması nasıl inanılamayacak bir hal ise, Avrupa medeniyetince de kadının tam bir saygı içinde tutulduğu görülmekteyken gerçekte, hemen hiçbir hakka sahip olmaması bu derecelerde inanılamayacak olan durumlardandır. " (S. 83)

Ahmet Mithat Efendi'nin, Doğu ve Batı'nın kadın algısı konusundaki açmazlarını büyük bir isabetle ortaya koyduğunu görmekteyiz. Ahmet Mithat Efendi, bir taraftan feminizmin "birçok haklı davasının olabileceğini" kabul etmesine rağmen, sonuçta usule ve şartlara uymayan "birçok temelsiz fikirlere sahip olduğunu" özellikle vurgulamaktadır. Bu durum bizce, erken dönemde yapılmış en doğru feminizm eleştirisi olarak değerlendirilmelidir. Ahmet Mithat Efendi; *"Erkekler kadının tam eşitliği davası tarihin doğasına aykırıdır."* dedikten sonra, hâlihazırda kadınların pek çok hukukunun çiğnendiğini kendisi de kabul etmektedir. Buna rağmen gelecekte feminizm hayalinin de kadını mutlu edemeyeceğini şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

"Fakat feminizm hayalinin tamamıyla gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak olan bir medeniyetin geleceğini şimdiden, şöyle uzaktan uzağa gözümüzde canlandırdığımızda, bu medeniyetin şimdiki medeniyetten daha çok acayıplikler, gariplikler göstereceğini düşünmeye kadar varmaktayız. " (S. 136-137)

Ahmet Mithat Efendi, romanda Avrupa'da yaygınlaşan "serbest evlilik" kavramının eleştirisini de yapmıştır. Ona göre "serbest evlilik", Avrupa'da da kabul görmüyor ve bu tarz evliliklerin ortaya çıkardığı birçok sorunun varlığı, Avrupa'daki gazetelerde bu yönde çıkan haberlerle ortadadır. Ayrıca o dönemde, Avrupa'daki kadın yaşantılarını örnek alan alafranga tarzda yetişmiş kadınlar, alaturka anlayışa sahip insanlar tarafından eleştirilmiş ve bu yaşayışın İslam'a ve Osmanlılığa zıt bir anlayış olduğu savunulmuştur. Romanda, Nurullah Bey ile Ceylan'ın mektuplaşmalarında bu konu şu şekilde işlenmiştir:

"Nurullah, yazdığı cevapta bizim memleketimiz için İslami usulde yaşama ve Osmanlılığa böyle taban tabana zıt olan Batılı yaşam şekline nizam ve intizam konulamaz (...) Ceylan buna da cevap yazdı. Aşık ve metres hayatı, Osmanlı yaşamına ve İslam'a elbette uygun görülmez. Fakat bu tarz bir yaşam yalnız sıradan insanların yaşam şekli olup, sosyete âleminin yaşam şekli böyle değildir..." (S. 122)

Aynı şekilde romanda, alaturka bir ailede yetişmiş kadınlar tarafından, alafranga yetişmiş kadınlara eleştiriler yapılmıştır. Yapılan eleştiriler, daha çok kadın özgürlüğünün sakıncaları noktasındadır. Alaturka anlayışla yetişen kadınlar, alafranga yetişen ve Batılı fikirlere sahip kadınların serbestliklerini doğru bulmamaktadır. Alaturka bir anlayış ile yetişmiş olan Nurullah Bey'in ablası Zeliha, *"Kadınların özgürlüğüymüş, yok alafrangaymış, bunlar bizim Türk ve Müslüman mantığımızı henüz sığacak şeyler değildir."* (S. 165) diyerek, alafranga bir anlayış ile yetişmiş Ceylan'ın fikirlerini Türk ve Müslüman anlayışına aykırı bulduğunu ifade etmektedir.

O dönemde, alafrangaya ilgi duyan ve çocuklarını alafranga yetiştirmeye özen gösteren ailelerin dahi çocuklarının alafrangalıklarının ileri derecelere varmasından rahatsızlık duyup pişmanlık yaşadıklarını, Ahmet Mithat Efendi, Ceylan'ın babası Kazım Bey'in ağzından şu cümlelerle anlatmaktadır:

"-Ceylan! Sen kendin için bir bela, bir uğursuz olarak yetişmiş bir kız çıktın!... Dinle! Keşke seni o... çevreye hiç yaklaştırmasaydım! Allah bizim belamızı o lanet alafranga yüzünden vermek için bütün basiretimizi bağlamış da... Kızım orada alafranga bir terbiye alıyor diye beni sevindirmişti. Şimdi de işte böyle kan ağlatıyor. Evet, kendin için bir bela, bir uğursuz olarak

yetiştirilmiş bir kız çıktın? Fakat o uğursuzluk yalnız kendinde kalmadı. Keşke yalnız kendinde kalsaydı. O faciayı oynadığın gecenin ardından yahut Nurullah'tan hayır cevabını aldığın anda, keşke kendini gebertseydin.” (S. 192)

Ahmet Mithat Efendi, Kâzım Bey'i, kızı hakkında bu kadar ağır konuşarak aslında yanlış Batılılaşmanın özeleştirisini bir babanın ağzından yaptırarak kendi kanaatlerini de okuyucuya iletme yolunu tercih etmiştir.

6. Dönemin Eğitim Kurumları ve Hürriyet Düşüncesinin Eleştirisi

Tanzimat yılları, özgürlükçü fikirlerin yeni eğitim kurumlarında yetişen gençler arasında daha hızla yayıldığı bir dönemdir. Özellikle hukuk eğitimi alan ve Fransızca öğrenen gençler, Fransızca eserleri büyük bir istekle okumakta ve bu eserlerden öğrendikleri fikirlerden hareketle Osmanlı toplumu için kurtuluş reçeteleri geliştirmektedir. Romana da adını veren Jön Türkler, zaten o dönemin özgürlükçü fikirlerini savunan ve bu uğurda dönemin yönetimi ile mücadele ettiğini düşünen bir topluluğu temsil etmektedir.

Ahmet Mithat Efendi, romanın başkarakterlerinden Nurullah Bey'i tanıtırken diğer taraftan kendi özgürlük anlayışını da şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Özgürlükçü eserleri pek büyük bir lezzetle okur. Hem Türkçesini, hem Fransızcasını okur. Zira Mekteb-i Sultani'de tahsilini tamamlamış, sonra da hukuk mektebine girmiş, bir sene evvel oradan da çıkarak 'tez' imtihanlarını vermekle meşguldür. Bir adamın fikirleri dürüst, ahlaki dürüst olur gözü gönü bilimle aydınlanır da hürriyeti sevmemesi mümkün olur mu?” (S. 69)

Ahmet Mithat Efendi, Nurullah Bey'i bu cümlelerle överken, “Ama hürriyet için ölümü göze alacak kadar cesur bir hürriyet âşığı değil.” diyerek de eleştirmektedir. (S. 69)

Tanzimat döneminde, yeni anlayış çerçevesinde eğitim veren kurumların yanı sıra eski medeniyet anlayışını temsil eden medreseler de varlığını sürdürdükleri için eğitimdeki “ikilik” açık bir şekilde devam etmiştir. Ahmet Mithat Efendi, eğitimde yaşanmakta olan bu “ikiliği” roman kahramanı Nurullah Bey üzerinden okuyucuya ulaştırmaktadır. Çünkü Nurullah Bey, yeni medeniyet anlayışı ile eğitim yapan bir kurumda (Mekteb-i Sultani) öğrenci olmasına rağmen, kalan vakitlerinde Ayasofya medresesine devam ederek Arapça, hatta İranlı bir sahaftan da Farsça öğrenmiştir. Ahmet Mithat Efendi, bu durumu romanda şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Hukuk mektebi yalnız gündüzlüydü. Nurullah boş yere vakit geçirmeyi sevmiyordu. Ayasofya medresesi müderrislerinden, bilgisine ve kişiliğine hayran olduğu Hafız Mehmet Efendi'den ders almaya başladı. Okuldan sonra, müsait olabileceği saatlerde bazı arkadaşları ile beraber Arapçasını geliştirmeye lüzum gördü. Mercan yokuşunda matbaacılık ve sahaflik eden Mirza Hüseyin Ali adında bir İranlıdan da Farisi öğrenmeye başladı.” (S. 76)

Tanzimat döneminde, özellikle Batı tarzı eğitim almış gençler arasında yaygınlaşan “hürriyet” düşüncesi, dönemin yönetimi tarafından zararlı bulunmuş ve birçok eserin, gazetenin okunması ve bulundurulması yasaklanmıştır. Yasakların derecesi de her geçen yıl artmıştır. Eserleri yasaklanan isimler arasında, o dönemin “hürriyet” düşüncesinin mimarları olan Cevdet Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi'nin bulunduğu görülmektedir.

“Cevdet tarihi ve merhum adı geçen kişinin Kısas-ı Enbiya'sı da yasak kitaplardandı... Evvela merhum Kemal Beyin eserleri ki, bire kadar hepsi zararlı ve yasaklanmış eserler! Ziya Paşa'nın Girit Zafernamesi, Harabat'ı (...) İçinde de politikaya dair bir kelime bile bulunmaz ise de yasaklanması için Ziya Paşa adına sahip olması yeterli değil midir? Ta, Şinasi zamanında toplanmış olan Tasvir-i Efkar koleksiyonundan alınız da Kemal ve arkadaşlarının, Avrupa'da yayınladıkları Muhbir ve Hürriyet koleksiyonlarına varıncaya kadar hepsi torbaya girdiler.

Sonradan, Ahmet Rıza Bey'in, Murat Bey'in, vs. Jön Türklerin Avrupa'da, Mısır'da yayınladıkları gazeteler de torbaya girdiler." (S. 179)

Batıya ilgi duyan insanlar ve Batı tarzı eğitim almış gençlerin yasaklı kitapları ve gazeteleri okuması, yönetim tarafından sıkı bir takibe alınmıştır. İstanbul'da takip edilen bir grup Jön Türk, Avrupa'ya kaçarak faaliyetlerini buradan devam ettirmiştir. Avrupa'ya kaçan ve buradan memleketin özgürlüğü ile ilgili faaliyetler yürütenlere ve bunlara destek veren Osmanlılara, Avrupalılar tarafından Jön Türk adı verilmiştir (Özdemir, 2013: 439). Romana da ismini veren bu kavram, o gün için çok tehlikeli görülmüş ve bu isimlendirme ile herhangi bir ilişkisi olan insanlar, çeşitli sebeplerle tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ahmet Mithat Efendi, yayınlarla ilgili bu yasaklara, romanında yer vermiştir. Ceylan'ın babası Kazım Bey, Jön Türklükle ilgili yayınlara ilgi duyan ve evinde de bu tür yayınları bulunduran bir karakterdir. Ceylan, Nurullah Bey'in Ahdiye ile evlenip mutlu olacağı endişesi yüzünden Nurullah Bey'den intikam almak düşüncesiyle babası Kazım Bey'in evde yasaklı ne kadar yayını varsa toplayıp Nurullah Bey'in evine gizlice koymuştur. O dönemde, yönetim tarafından zararlı ve yasaklı yayınları bulunduranların ihbar edilmeleri, evlerinin basılıp aranması rutin bir hâl almıştır. Bu durumun romanda, toplum içerisinde, farklı gerekçelerle birbirlerini karalamak isteyen insanların sıkça başvurduğu bir araç haline geldiği de vurgulanmıştır. Hiç suçu olmadığı halde, birçok masum insan, bu tür yayınlar evlerine konulduğu için tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi, bu durumu Ceylan'ın, kendisiyle evlenmek istemeyen ve alaturka terbiye ile yetişmiş Ahdiye ele evlenmeyi tercih eden Nurullah Bey'i, baş hafiye mektup yazarak ihbar etmesi olayı ile anlatmaktadır. Nurullah Bey tutuklandıktan sonra sorguda kendisine zararlı ve yasaklı yayınları bulundurduğu söylenmiştir. Nurullah Bey'in evinden çıkan o dönem için zararlı ve yasaklı olan yayınlar ve mektuplar aslında Ceylan'ın babası Kazım Bey'e aittir ve Ceylan tarafından oraya konulmuştur.

Ahmet Mithat Efendi romanda, "istibdat" olarak isimlendirdiği o dönemde, yönetimin Genç Türklere bakışını, dönemin baş hafiyesi olan kahramanı Feyzullah Efendi'nin ağzından şu şekilde anlatmıştır:

"Bunlar o kadar tehlikeli adamlar ki onları engellemek sadakat ve insaniyet vazifelerinin en mühimi sayılır. Bu bozguncular herkesin evladını baştan çıkarıp, kanunun pençesinde cezaya çarptırıyorlar. Memleketi bunların zararlarından korumak maddi, manevi en büyük mükâfattır." (S. 199)

O dönemde, çeşitli nedenlerle haksız itham ve ihbarlara maruz kalanların, suçlandıkları anlayışı temsil eden insanlara yakınlaşmaları, yönetime muhalif olup da yine çeşitli sebeplerden yönetimin emrine giren insanların durumu da romanda işlenen konular arasındadır. Bu değişim ve tuhaflıklar, romanda şu şekilde anlatılmaktadır:

"Önceden neredeyse ateşli bir jön Türk olan Kazım Bey'i, mecbur kaldığı için şartlara uyarak bir hafiye oluyor. Öte yandan, Kaşif efendi Jön Türklükten çekinerek kendi halinde yaşayan bir adam iken mecburen jön Türk oluyor. Kaşif efendi doğal olarak bunların arasına karıştı. Yaşadığı zor durum o özgürlük için kendisine güveni gerektirdiğinden onu da sırlarına sırdaş ederek mükemmel bir Jön Türk yaptılar, bıraktılar." (S. 205)

Romanda, Jön Türklerden o kadar çok çekindiği halde Nurullah Bey'in dahi uğradığı haksız sürgünden ve çektiği sıkıntılardan dolayı nasıl ateşli bir Jön Türk olduğu şu cümlelerle açıklanmaktadır:

"Ama Akka hapishanesindeki Mısırlı Rıfka Bey'i ile görüşmelerinden başlayarak kendi özel incelemeleriyle de gittikçe genişlettiği hürriyet meselesi, bizim kendi halinde sakin ve çekingen

Nurullah'ı başkalaştırmış olduğu gibi, uğradığı haksızlıklar üzerine tabii bir de intikam duygusu uyanmış olduğundan, Nurullah Bey artık mükemmel ve mühim –o zamanın resmi tabirine göre- bir Jön Türk kesilmişti.” (S. 242)

Romanda ele alınan önemli konulardan biri de “sürgün” meselesidir. Ahmet Mithat Efendi kendi sürgününden örnekler vererek, o dönemde yapılan sürgünlere değinmektedir.

“Bu dönemde istibdada karşı yayınlanan yayınlarda, sürgünlerin ve sürgün yerlerinin hali çok kötü bir şekilde tasvir edilmekteyse de biz üç seneden fazla süren sürgünlüğümüzün, ilk yedi sekiz ayında başka pek de yakınılacak taraflarını görmedik. Hele hiçbir zaman işkence, eza, cefa, görmedik (...) Lakin şu son zamanlarda bazı sürgünlere yapıldığını duyduğumuz dayanılmaz işkenceleri biz görmedik. Bu yüzden Nurullah Bey'i tasvirde kendimizi model olarak görmekteyiz.” (S. 223)

Ahmet Mithat Efendi'nin bu konudaki görüşlerini ortaya koyarken objektif davranmaya dikkat ettiğini söyleyebiliriz.

Tanzimat dönemi ve sonrasında, yönetime karşı ve özgürlük yanlısı Jön Türklerin Fransa'da faaliyetlerini yürüttüğü bilinmektedir. Romanda, sürgünde bulunan Jön Türk taraftarlarının kaçmasına, Fransız şirketlerinde çalışanların yardım etmesi konusu da işlenmiştir. Nurullah Bey'in Akka'dan, Jön Türklerin faaliyetlerini daha rahat yürüttüğü Mısır'a kaçırılmasına “*Messagerie Maritime*” adında Fransız acentasında çalışan anarşist bir sosyalist olan Fransız “*Caen*” yardım etmiştir. Romanda uzun uzun anlatılan bu kaçırma hadisesi, Caen'ın; “-Mösyö Nurullah! İster misiniz ki sizi Mısır'a kadar kaçırıvereyim?” (S. 224) sözleri ile başlamaktadır. Mısır o dönemde dışarıdan gelen politikacıları “mülteci” olarak kabul eden serbest bir memleket olduğundan bu teklif Nurullah Bey tarafından makul karşılanmıştır.

Roman, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile eski politik anlayışın özgürlük yanlısı Jön Türk anlayışına yenilmesi ile son bulmuştur. Ahmet Mithat Efendi'nin, romanı bu şekilde sonlandırması, politik anlamda Jön Türklerin temsil ettiği özgürlük anlayışının, eski yönetim anlayışı karşısında başarı kazandığı düşüncesini vurguladığını göstermektedir. Sürgünde bulunan diğer Jön Türklerle birlikte Nurullah Bey de İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da yapılan kutlamalara katıldığı söylenen “iki yüz elli bin” kişi, Ahmet Mithat Efendi'ye göre, özgürlüğe karşı duyulan özlemi ifade etmektedir.

Sonuç

Ahmet Mithat Efendi, “Hasan Mellah” romanının önsözünde, medeniyetten ne anladığını; “Terakki denilen şey, ileride bulunanları gördükçe onların menziletine can atmakla hâsıl olur.” cümleleriyle ifade etmektedir. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Ahmet Mithat Efendi'nin Batı Medeniyeti ile kurduğu bütün ilişkilerde, oradan bize intikal eden hemen hemen bütün meselelerde, takındığı tavırda asıl belirleyici yön “terakki”dir (Okay, 1989: 7). Dolayısı ile Ahmet Mithat Efendi'nin medeniyet algısındaki bu belirleyici “terakki” ölçüsü, yani “ilerleme ölçüsü”, Jöntürk romanının medeniyet algısı bakımından incelenmesinde, çalışmamızın da temelini oluşturmuştur. Jöntürk romanının medeniyet algısı bakımından incelenmesi ile dönemin ve Ahmet Mithat Efendi'nin medeniyet algısına dair elde edilen sonuçlar, maddeler halinde şunlardır:

1. O dönemde, eski mahallelerin yerini yeni mahallere bırakması ve mahallelerdeki evlerin ve evlere verilen isimlerin de değişmeye başlaması, romanda kendine yer bulmuştur. Eski mahallerde sık rastlanan konaklar, yok olmaya başlamış ve konak kelimesi de unutulmaya yüz tutmuştur. Eski mahalle ile eski medeniyet, yeni mahalle ile de Batı medeniyeti temsil edilmiştir. Toplum geçiş sürecinde olduğundan mahalleler hem eski hem de yeni medeniyet özelliklerini aynı

anda göstermeye başlamış ve aynı mahallede, hatta aynı evde tezatlıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum Ahmet Mithat Efendi'nin medeniyet anlayışına göre bir "ilerleme ölçüsü" değildir.

2. Batılılaşma hareketlerinin ve sosyal hayattaki değişmelerin, özellikle askeri alanlarda başladığı bilinmektedir. Romanda bahsedilen konak, askeriyeden emekli bir subaya aittir. Ahmet Mithat Efendi, romanda yer verdiği bütün bu gelişmelerle hem mimari alanda hem de evlerin iç düzenlemelerinde karşılaştığımız alafrangalığın ortaya koyduğu kimliksiz ve yıkıcı gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı dile getirerek yanlışlıklara dikkat çekmektedir.

3. Tanzimat nesli yazarlarının sıkça vurgu yaptığı ve eleştirdiği bir konu da kızların eğitimi konusudur. Ahmet Mithat Efendi, kızların eğitimi konusunda romanda çeşitli eleştirilerde bulunmuş ve kızların eğitim görmelerinin gerekli olduğu düşüncesini dile getirmiştir. Romanda, kızların eğitiminin eski medeniyet anlayışına göre gerekli olmadığı düşüncesinin artık değişmeye başladığını ve buna inanan insanların da çoğaldığını dile getirmiştir. Fakat bu konuda Ahmet Mithat Efendi'nin, erkek gözüyle "sınırlı bir kadın eğitiminden" yana olduğunu söyleyebiliriz. O dönemde, eski medeniyet, kadın eğitime çok sınırlı bir imkân tanıdığından Batı medeniyetine geçişle birlikte, bu anlayışın değişmeye başlamış olmasını, Batı medeniyeti etkisinin yaygınlaşması şeklinde yorumlamak mümkündür.

4. Tanzimat dönemi, eğitim kurumlarında da yeniliklerin başladığı bir dönemdir. O dönemin okulları, eski usul çerçevesinde eğitim yapan okullar ile yeni usul çerçevesinde eğitim yapan okullar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Mahalle mekteplerinde bile yeni usulle eğitim uygulamalarının yapıldığını romanda görmekteyiz. Yine kızların kaç yaşına kadar eğitime devam ettikleri bilgisi de o dönem kızların eğitim yaşlarına dair tespitler yapılabilmesine imkân tanımaktadır. Mahalle mekteplerindeki eğitimin dini ağırlıklı olması da o dönemin bir başka özelliğidir. Dolayısı ile bu konuda yazarın her iki eğitim tarzını yani "mektep ve medreseyi" birleştiren bir anlayışı benimsediğini söyleyebiliriz.

5. Tanzimat döneminde, her alanda Batılılaşmanın etkisi görülmektedir ve bu süreçte, Batı düşüncesini temsil eden kitaplar da hayatın içine girmeye başlamıştır. O dönemde, toplumun Batı kaynaklı eserlere yönelik bakışı, genellikle temkinli ya da olumsuzdur. Aileler, çocuklarının bu tür eserler okumalarına genellikle karşı çıkmakta ve bu tür eserlerin çocuklarının ahlaki yapılarını değiştireceklerini düşünmektedir. Ahmet Mithat Efendi romanda, çocukların sadece yeni eserlerin, yeni fikirlerin etkisinde kalmalarının sakıncalarına dikkat çekmiştir. Yeni fikirlerin İslam terbiyesi ve ahlakına ters düştüğü düşüncesi, o dönem için yeni eserlere yönelik en temel eleştirilerden biri olmuştur. Eski medeniyet anlayışı, İslam terbiyesi ve ahlakı çerçevesinde bir hayatı doğru kabul ederken yeni medeniyet anlayışının ve bu yöndeki eserlerin, İslam terbiyesi ve ahlakına zarar verdiği düşünülmektedir.

6. Tanzimat dönemi ve sonrasında, sadece İstanbul'da değil, İstanbul dışında kalan bölgelerde, özellikle devlet görevlilerinde, Fransızca öğrenme eğilimi vardır. Devletin çeşitli birimlerinde görev yapan üst düzey memurlar, kendi çocuklarının Fransızca öğrenmesine özen göstermiştir. Bu durum, o dönemde, Batılılaşmanın sadece İstanbul merkezli değil, taşrada da karşılığını bulduğunu göstermektedir. Ahmet Mithat Efendi romanda, Türkçe öğrenmenin önemine vurgu yapmakla birlikte Fransızcanın da öğrenilmesinden yanadır.

7. Tanzimat döneminde, yeni medeniyeti temsil eden eğitim kurumlarında eğitim görmüş ve Batıyı tanıyan insanların evlilikleri de bu çerçevede şekillenmeye başlamıştır. Toplum içerisinde, alafranga eğitim almış kişi ile alaturka yetişmiş birinin evliliği tartışılmıştır. Bu konu, Tanzimat dönemi romanlarının genelinde işlenen bir konudur ve o dönem için, evlilik meselelerinde, sosyal hayatın Ahmet Mithat Efendi tarafından eleştirilen bir cephesini oluşturmuştur. Fakat Ahmet Mithat Efendi, Ahdiye ve Ceylan üzerinden evlenilecek kadın tipi

tercihini Ahdiye'den yana kullanarak bu konuda da “orta halı” ilerleme ölçüsü olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

8. Tanzimat döneminde; sosyal hayatta hızlı bir değişimin, dönüşümün yaşanması, o dönemin romanlarında ve gazetelerinde görülmektedir. Bu değişim ve dönüşüm önce eskiyi eleştirmekle başlamış ve sonra da yeni alışkanlıklar için alan açılmıştır. Toplumun eski medeniyet anlayışını temsil eden gelenekleri, görenekleri ve âdetleri, hızlı bir şekilde yeni medeniyeti temsil eden yeni alışkanlıklara yerini terk etmeye başlanmıştır. Bazı geleneklerin, göreneklerin ve âdetlerin isimleri değişmiş ve bunlar, yaşanan zamana uygun hâle getirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda Ahmet Mithat Efendi, önce Batı medeniyetinin bilinmesinden ve tanınmasından, ardından da millî varlığımızın korunmasından yanadır.

9. Tanzimat dönemiyle, yeni medeniyet anlayışının sosyal hayatta ve kadınlar arasında oldukça baskın olduğu görülmektedir. Bu durum da sosyal değişimlerin gerçekleşmesinde kadının ne kadar önemli bir konumu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan Ahmet Mithat Efendi'ye göre kadın, mutlaka eğitilmelidir.

10. Tanzimat döneminde, düşünce yapısı açısından insanlar, alaturka ve alafranga diye ikiye ayrılmış, bazıları da hem alaturka hem de alafranga özellikleri bir arada taşımıştır. O dönem için bir grup insan alafrangalıkta aşırı noktalarda düşünüp yaşarken, bir grup insan da alaturka alışkanlıklarını sonuna kadar muhafaza etme eğiliminde olmuşlardır. Bunun dışında kalan üçüncü grup ise alafranga eğitim görmüş ama alaturkadan vazgeçmeyen gruptur. Ahmet Mithat Efendi'nin tercihi de Nurullah Bey gibi üçüncü gruptan yanadır.

11. Ahmet Mithat Efendi'nin romanda, Doğu ve Batı'nın kadın algısı konusundaki açmazlarını büyük bir isabetle ortaya koyduğu görülmektedir. Ahmet Mithat Efendi, bir taraftan feminizmin “birçok haklı davasının olabileceğini” kabul etmesine rağmen, feminizmin usule ve şartlara uymayan “birçok temelsiz fikirlere sahip olduğunu” da özellikle vurgulamaktadır. Doğru olan, kadına toplumdaki lâıyk olduğu yeri veren Müslümanca bir feminizmdir. Bu durum bizce, erken dönemde yapılmış en doğru feminizm eleştirisi olarak değerlendirilmelidir.

12. Tanzimat yılları, özgürlükçü fikirlerin yeni eğitim kurumlarında yetişen gençler arasında hızla yayıldığı bir dönemdir. Özellikle hukuk eğitimi alan gençler, Fransızca eserleri büyük bir istekle okumakta ve bu fikirlerden hareketle Osmanlı toplumu için idealler geliştirmektedir. Romana da adını veren Jön Türkler, o dönemin özgürlükçü fikirlerini ileri noktalara taşıyan ve dönemin yönetimini eleştiren bir grubu temsil etmektedir.

13. Tanzimat döneminde, özellikle Batı tarzı eğitim almış gençler arasında yaygınlaşan “hürriyet” düşüncesi, dönemin yönetimi tarafından zararlı bulunmuş ve birçok eserin, gazetenin okunması ve bulundurulması yasaklanmıştır. Yasakların derecesi de her geçen yıl artmıştır. Yasaklanan eserler arasında Cevdet Paşa'nın, Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın, Şinasi'nin de yayınları yer almıştır. Bu yasakçı düşünce, Ahmet Mithat Efendi'nin eleştirilerinin hedefi olmaktan kurtulamamıştır.

14. Jön Türklük ile suçlanan bazı gençler, Avrupa'ya kaçarak faaliyetlerini buradan devam ettirmiştir. Avrupa'ya kaçan ve buradan memleketin özgürlüğü ile ilgili faaliyetler yürütenlere ve bunlara destek veren Osmanlılara Batılılar tarafından Jön Türk adı verilmiştir. Romana da ismini veren bu kavram, o gün için çok tehlikeli görülmüş ve bu kavramla herhangi bir ilişkisi olan insanlar, çeşitli nedenlerle tutuklanmış veya sürgüne gönderilmiştir. Ahmet Mithat Efendi, bu duruma eleştirel yaklaşmıştır.

15. O dönemde, yönetim tarafından zararlı ve yasaklı yayınları bulunduranların çeşitli ihbarlarla evlerinin basılıp aranması rutin bir hâl almıştır. Bu tür ihbarlar, toplum içerisinde, farklı gerekçelerle birbirlerini karalamak isteyen insanların sıkça başvurduğu araçlardan biri olmuştur.

16. Jön Türklük, bir fikir olarak gençler arasında bir taraftan isteyerek, bilerek tercih edilirken, diğer taraftan çeşitli sebeplerden de, Nurullah Bey gibi, tercih edilmiştir. Aslında bu durum bir bakıma Jön Türklüğün eleştirisi olarak da kabul edilebilir.

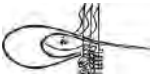
17. Romanın sonunda, İkinci Meşrutiyet'in ilânı ile gerçeğe uygun bir şekilde, hürriyet ve meşrutiyet yanlısı Jön Türkler yönetime hâkim olmuştur. Ahmet Mithat Efendi'nin, romanı bu şekilde bitirmesi, sonuçtan memnun olduğunu anlamına gelmektedir.

Bu sonuçlar göstermektedir ki; Ahmet Mithat Efendi, Batı medeniyeti karşısında döneminin birçok aydını gibi teslimiyetçi bir anlayış benimsememiştir. O, baştan itibaren Doğu ve Batı olarak isimlendirdiği her iki medeniyetin de birbirinden üstün taraflarının olabileceğini kabul etmiştir. Her iki medeniyetinin maddi ve manevi unsurlarını karşılaştırarak bunların arasından işimize yarayanların ve millî bünyemize zarar vermeyecek olanların seçilmesi gerektiğini vurgulayarak günümüze de ışık tutmuştur.

KAYNAKÇA

- AHMET MİTHAT EFENDİ, Jöntürk, Klas Yayınları Türk Klasikleri, İstanbul, 2004.
- AKTAŞ, Ş. (2003). Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AKYÜZ, K. (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ALVER, A. (2012). İlk Dönem Türk Romanlarında Yanlış Batılılaşma Sonucu Yabancılaşan Karakterler, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Cilt I, Sayı 2, S. 27-36*
- ARGUNŞAH, H. (2013). Ahdiye İle Ceylan Arasında Bir Jön Türk: Ahmet Mithat Efendi'nin Feminizmi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013, p. 1-16, ANKARA-TURKEY*
- BİLİM, C. Y. (1984). Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876), Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- CİHAN, A. (2007). Osmanlı'da Eğitim, 3F Yayınevi, İstanbul.
- ÇETİN, N. (2012). II. Abdülhamid Dönemi Türk Romanı (S. 231-267). *Devr-i Hamid (IV. Cilt)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- DOĞAN, M. (2001). Batılılaşma İhaneti, İz Yayıncılık, İstanbul.
- DUYMAZ, A. Şevki (2012). II. Abdülhamid Devri Eğitim Yapıları (S. 169-187). *Devr-i Hamid (V. Cilt)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- HANIOĞLU, M. Ş. (1989). Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARABULUT, M. (2010). Tanzimat Dönemi'nde Osmanlının Yenileşme Sürecine Bir Bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 187, Ağustos 2010, S. 125-138*

- KARACA, A. (1991). Ahmet Midhat Efendi'nin Jön Türk Adlı Romanı. *Türkoloji Dergisi*, 1991, C. 9, S. 1, s. 121-141.
- KARATAŞ, S. (2003). Osmanlı Eğitim Sisteminde Batılılaşma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt V, Sayı 1, 2003, S. 231-242
- OKAY, O. (1989). Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi, MEB Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, M. (2013). Edebiyat ve Siyaset Sarmalında Genç Kalemler - İttihat ve Terakkiilişkisi. *JASSS - The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6, Issue 8, October 2013, p.433-455.
- ÖZDEMİR, M. (2013). Reddedilen Miras, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- POYRAZ, C. ve ÖZTOP, F. (2013). 19. Yüzyılda Yabancıların Gözüyle Osmanlı Eğitimi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in Education and Teaching Şubat 2013 Cilt:2 Sayı:1, S. 308-316*
- ŞANAL, M. (2012). II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim Ortaöğretim ve Yükseköğretim Uygulamaları (S. 375-403). *Devr-i Hamid (III. Cilt)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- TANPINAR, A. H. (1977). Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TANPINAR, A. H. (2006). XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- UÇMAN, A. (2012). II. Abdülhamid Devrinde Türk Edebiyatı (S. 71-106). *Devr-i Hamid (I. Cilt)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- ÜLKEN, H. Z. (1994). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 4. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul.

PERCEPTION LEVELS OF EDUCATIONIONAL PROBLEMS OF PRESERVICE TEACHERS: WITH CARTOONS*

*Emine OZEL***

*Nida BAYINDIR****

*Mehmet GOKÇE*****

*Ali OZEL******

ABSTRACT

Cartoons are globally used to address many issues, ideas and thoughts. They have different way of approaching and perceptions because they bear the features of their own culture. In this study it is aimed to reveal how preservice teachers perceive the educational issues that are caricatured, to know recognizing their sense of humour and to determine caricaturing the status of any educational issue. The aim is to try to make the problems felt as humorous, not by heart, and to configure the problems by using high-level thinking skills and by commenting on them. Cartoons are effective in showing their perception of the problems. 20 students participated in the study. 20 of article of 9 of the problems of our education system has been requested to be matched with comics in this study. As a result of the study, it was determined that a large majority of candidates matched the problem related to the exam anxiety with the correct comics and the comics about expecting everything from teachers, respectively. When asked to draw another cartoon about educational issues except 20 ones from preservice teachers, it has been observed that none of them caricatured any cartoons about any educational issue. Those who caricatured drew something within the scope of 20 educational issues.

Key Words: Primary school teaching, educational issues, comics

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Phd, Dumlupınar University, Kutahya, ozelemine@yahoo.com

*** Assoc.Prof. Dr, Dumlupınar University, Kutahya, nidabayindir@yahoo.com

**** Lecturer, Dumlupınar University, Kutahya, mehmetgokce17@gmail.com

***** Assoc.Prof. Dr, Dumlupınar University, Kutahya, aliozel2002@yahoo.com

ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİM SORUNLARINI ALGILAMA DÜZEYLERİ: KARİKATÜRLERLE

ÖZET

Araştırmada, sınıf öğretmeni adaylarının eğitim sorunlarını karikatürize edilmiş bir şekilde nasıl algıladıklarını ortaya koymak, öğretmen adaylarının sorunlara mizahi bakış açılarını tanımak ve herhangi bir eğitim sorununu karikatürize etme durumlarını belirlemek amaç edinilmiştir. Eğitim sürecinde karşılaşılan sorunların mizahi olarak hissettirilmeye çalışılması öğretmen adaylarının ezbere değil, üst düzey düşünme becerilerini kullanarak yorumlar yapma biçiminde sorunları yapılandırmaları için gereklidir. Karikatürler adayların sorunları algılayış biçimlerini ortaya koymada etkilidir. Bu araştırma eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan sınıf öğretmenliği son sınıf öğrencilerinden 20 kişiye uygulanmıştır. Araştırmada tarama modeli ve görsellere dayalı betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Verilerin toplanması için yarı yapılandırılmış orijinal bir veri toplama aracı geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Araştırmada eğitim sistemimizin sorunlarını içeren 20 maddenin 9 karikatürle eşleştirilmesi istenmiştir. İlişkilendirilen ifadelerle karikatürlerin incelemesi yapılmış ve adayların doğru eşleştirmeyi yapıp yapmadıkları kontrol edilmiştir. Kullanılan karikatürler anlam bakımından sorunları mizahi olarak ele almış bir anlam içermektedir. Karikatürler çizimlerden çok, anlatmak istediği soruna yönelik olarak yapılandırılmıştır. Araştırma sonucunda, adayların büyük bir çoğunluğunun sınav kaygısı ile ilgili sorunu doğru karikatürle eşleştirdikleri, bunu sırasıyla öğretmen yetiştirme felsefesinin yokluğu, öğretmenin model olması ve her şeyi öğretmenden bekleme karikatürlerinin izlediği saptanmıştır. Adaylardan kendilerine sunulan 20 eğitim sorunu haricinde herhangi bir eğitim sorununu karikatürize etmeleri istendiğinde ise hiçbirinin herhangi bir eğitim sorununu karikatürize etmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sınıf öğretmenliği, eğitim sorunları, karikatür

Introduction

Turkish educational structure which is more than the total population of many countries on the number of students and teachers has been in existence. Normally, it is possible that such a large number of people may have problems. Whether centralisation or philosophy of education, and even technical infrastructure, as a result, those problems affect both teachers and students adversely. It is expected that the preservice teachers should know the educational issues as an input of the system and develop strategies according to this. Training and professional knowledge acquired by the preservice teachers requires readiness to deal with the educational issues. Preservice teachers should know general culture, subject area knowledge, and professional knowledge before being a teacher in addition to professional qualifications and strategic knowledge about the system they will get. Attitudes developed by preservice teachers towards their professions can closely affect their future performances (Çeliköz and Çetin, 2004, Seferoğlu, 2001, Pehlivan, 2008, Kartal, 2009, Özbek, 2007, Aksoy, 2010, Kılıç, 2006).

How well the educational objectives in the faculties have been determined, it can't be obtained the expected results due to having no awareness of preservice teachers about real functioning of the system and inability to grasp the system adequately and when the preservice teachers start their profession they are lost in the operation of the present system.

Therefore, preservice ones must be able follow the profession of teaching in updated way and understand the structure and variables of the system better and identify the point where they are about the problem and determine their level of contributions to the profession. In terms of seeing this structure, taking measures against the problem they may encounter and producing alternative solutions before getting their profession is of importance. Because individuals who will be teachers have also such a mission about improving the system and fixing failing aspects (Üstüner, 2006, Gürbüzürk and Genç, 2004, Genç and Kalafat, 2007, Aydın, 2006).

To increase the attention towards the teaching profession again, to reach the desired level and to be preferable again, preservice teachers need to aware of the problems that they experience and education system. This awareness is valuable because new teachers that will enter the system will know the system and have opportunity to develop appropriate strategies beforehand. However, both the dominance of the problems in the system and superficial knowledge – discourse – level before the system cause not to describe the problem in the true sense. At this point, the use of humour can provide to see and understand the real problem by secluding from possible tension. In this respect using the comics a branch of the humour in formal content is important. Because comics adds wider meanings to the expression and they also improve interpreting and higher-level thinking skills. Comics is an art of converting the nature of events, thoughts, feelings and problems into laughable shape by an exaggerated drawing (Stephenson ve Warwick, 2002, Özer, 2007, Arık, 1998, Durualp, 2006, Kete et al, 2009, Balım et al, 2008, Ekici et al, 2007).

Comics reveals specific insights to one who gives meaning to them and enable him/her to narrate his/her thoughts and feelings in written and oral by developing his/her critical, creative and problem-solving skills. Comics develops perspectives on events without any thought of anxiety. Therefore, comics are also an effective tool in criticizing the social problems (Ersoy and Türkan, 2010, Örs, 2007, Kılınç, 2008, Göker, 2007, Uslu, 2007, Keogh et al, 1998, Long and Marson, 2003).

To present the perception levels of educational issues of preservice teachers, comics allow them to have an interest about the issues and focus and generate solutions. Even the most boring subjects can be grasped easily by means of comics containing humour and it can be a good way for activities such as prominent thinking, interpretation of problems and achieve results. The purpose of the research is to present how students perceive the educational issues in a real sense, how they look widely to the problems and how they can express themselves well with the help of the comics.

METHOD

In this study, screening model was used to describe the existing perception. In particular, image based descriptive analysis technique which is one of the qualitative research methods was used in order to clarify the perceptions in a holistic way. The study was applied to primary school senior students who are studying in the faculty of education at DPÜ.

In this study, an original semi-structured data collection tool was developed in order to collect the data. 9 of 20 educational problems were asked to associate one comics in this tool. The comics have a meaning considering the problems humorously in a semantic way. It was structured to address the problems rather than drawings. Asking the issues related to the education to the preservice teachers is also a method. Memorization allows to think with our thoughts except

routing, clichés and rhetoric. But, humour is to show how we mastered, how we interpret and evaluate and how we think in a probabilistic way about the present situation at the level of analysing. Comics which are semi-structured and clear with simple drawings lead to comment and show depth-knowledge of the preservice teachers about the subject due their flexibility. Within the scope of this study, 20 education problem was determined and it was asked for matching 9 drawn comics with these problems from preservice teachers. Expressions associated with comics were examined and it was checked whether the preservice teachers did the accurate matching or not. After that it was asked for caricaturing another comics about educational issues except 20 ones from preservice teachers. In the analysis of data it was identified to what extent preservice teachers could do matching, whether they wrote different educational issues and expressed this issue with drawing. The study is limited with the capacity of telling the educational issues exactly of comics and sense of humour of students.

Results

The situations of finding and matching the comics meant from the problems expressed from the preservice teachers are given in the following table.

meant	The problem expressed	meant	The comics expressed and its frequency
Student recognition	Ignoring the world of children	Be a model	To lose the importance of teacher leadership (9) Everything is to be expected from teacher (2) The absence of a philosophy teacher training (1) Technology in education is not correctly detected (2) Not created the need for lifelong learning (1)
Measurement and evaluation	Continuation of test anxiety	Measurement and evaluation	Confusion in measurement and evaluation system (1) Not created the need for lifelong learning (1) Everything is to be expected from teacher (1) Teachers can not be the best model (1)
Understanding of education	The lack of teacher training philosophy	Future anxiety	To lose the importance of teacher leadership (1) Reference to the stereotype of Education (3) Future concern (7) Students left to themselves (1)
Educators identity	Teachers can not be the best model	Teacher leadership	To lose the importance of teacher leadership (2) Ignoring children of the world (1) The lack of teacher training philosophy (2) Inability to communicate effectively (1) Memorization (1)

Teaching skills	Inadequate teaching	Communication problems	Failure to establish effective communication (4) Teachers can not be the best model (1) Confusion in measurement and evaluation system (1) Memorization (2) The decision, taken devoid of scientific data (1) Students left to themselves (1) Lack of analytical thinking (1)
Thinking skills	Lack of analytical thinking	Life long learning	Inadequate education (2) The need of lifelong learning not able to be formed (3) Inability to communicate effectively (1) Ignoring children of the world (2)
Communication	Everything is to be expected from teacher	Communication	The absence of a philosophy teacher training (1) Inability to communicate effectively (2) Students left to themselves (1) To lose the importance of teacher leadership (1)
Being scientific	The decisions taken lacks of scientific data	Inadequate teaching	Inadequate education (3) Ignoring children of the world (2) Lack of analytical thinking (1) Everything to be expected from the teacher (1) The absence of a philosophy teacher training (1) To lose the importance of teacher leadership (1)
Lifelong learning	The need of lifelong learning not able to be formed	The perception of technology	Technology in education is not correctly detected (5) Lack of analytical thinking (4) Objective takes place means (2) Confusion in measurement and evaluation system (1) Increase in unfair competition in education (1)

According to the results of the study, the problem expressed in the 1st comics is about ignoring the world of children. None of the preservice teachers who participated in the study made direct matching, but they mostly perceived the loss importance of teacher leadership (9 people). It was seen that there were small number of preservice teachers who matched the intended problem in other problems perceived from other comics. Some of them leave some comics blank. Another educational issue was asked to be written and caricatured. It was seen that the problem mentioned and caricatured was mostly related to the testing system and future anxiety.

Conclusions and Suggestions

Although caricaturing the educational issues or associating the comics with education is sympathetic, nowadays it is not a widely studied subject. However, it is a fact that comics as a teaching tool is interesting and is a tool that is striking to the problems. Visually, it attracts, motivates, is noticed, enable to be discussed and interpret. It also enables us to deal with abstract

and complex issues from different perspective. In particular, free questioning aspect of comics provide people to confront the problems, critical thinking and ensure them to have an idea easily.

In this study, the association of ideas of preservice teachers about educational issues with caricatured drawings was used in order to measure how the preservice teachers could think deep and wide. Comics was used as an original communication tool for perception and interpretation of the problems. Comics are ideal for perceiving better and interpreting freely of system problems. According to the findings preservice teachers couldn't see the meant problem, but it was seen that the problems they associated related to the comics in an indirect way. Comics correctly detected by many of the preservice teachers is test anxiety. Its absence of a philosophy teacher training and teacher as a model and everything is expected from the teacher, respectively. The study can be an inspiration in order to achieve original findings. It can lead to new studies related to sense of humours of preservice teachers. It has been advised to preservice teachers to use comics during prevocational training and also to caricature simple drawings. Abstract, metaphor, spatial skills of preservice teachers can be improved.

REFERENCES

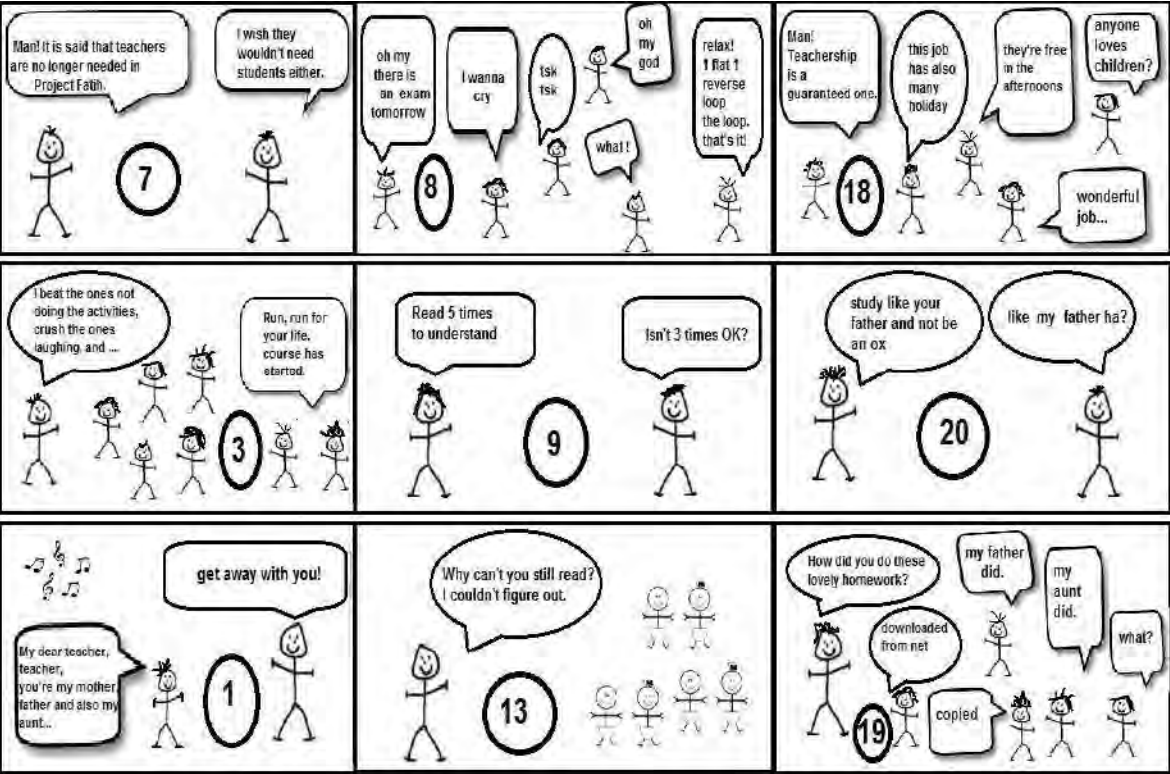
- AKSOY, M, E, (2010). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2, 197-212.
- ARIK, B, (1998). *Değişen Toplum Değişen Karikatür*. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- AYDIN, S, (2006). Çocuk Yazınında Mizah Kullanımının Bilişsel, Duyuşsal ve Toplumsal Yönden Önemi. II. Ulusal Çocuk Ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- BALIM, A.G., İNEL, D. ve EVREKLİ, E. (2008). The Effects The Using of Concept Cartoons In Science Education on Students' Achievement And Enquiry Learning Skill Perceptions. *Elementary Education Online*, 7 (1), 188-202.
- ÇELİKÖZ, N, ve ÇETİN, F, (2004). Anadolu Öğretmen Lisesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarını Etkileyen Etmenler. *Milli Eğitim Dergisi*, 162, 160-167.
- DURUALP, E, (2006). *İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karikatür Kullanımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- EKİCİ, F, EKİCİ, E, ve AYDIN, F, (2007). Utility Of Concept Cartoons In Diagnosing And Overcoming Misconceptions Related To Photosynthesis. *International Journal Of Environmental And Science Education*, 2(4), 111-124.
- ERSOY, F, ve TÜRKAN, B, (2010). “İlköğretim Öğrencilerinin Çizdikleri Karikatürlerle Yansıttıkları Sosyal Ve Çevresel Sorunların İncelenmesi”. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 96–109.
- GENÇ, S, Z, ve KALAFAT, T, (2007). Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutum İle Problem Çözme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2,(22), 10-22.
- GÖKER, Y, (2007). Karikatür Ve Eğitim. *Bilim Ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 84(7), 29-34.
- GÜRBÜZTÜRK, O, ve GENÇ, S, Z, (2004). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(7), 43-67.

- KARTAL, S, (2009), Tezsiz Yüksek Lisans Programlarına Devam Eden Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, 223-239.
- KEOGH, B., NAYLOR, S. And WILSON, C. (1998). Concept Cartoons: A New Perspective On Physics Education. *Physics Education*, 33(4), 219-224.
- KETE, R, AVCU, T, ve AYDIN, A, (2009). Öğretmen Adaylarının Çalışma Yapraklarında Karikatür Kullanımına Yönelik Tutumları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17, 531-540.
- KILIÇ, A, (2006). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Becerilerini Uygulama Ve Gözleme Düzeyleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 155-168.
- KILINÇ, A, (2008). “Öğretimde Mizahi Kavramaya Dayalı Bir Materyal Geliştirme Çalışması: Bilim Karikatürleri”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- LONG, S, ve MARSON, K, (2003). Concept Cartoons. *Hands On Science*, 19 (3), 22-24.
- ÖRS, F, (2007). Karikatür Ve Eğitim. *Bilim Ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 84(7), 26-28.
- ÖZBEK, R, (2007). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğini Tercih Etmelerinde Kişisel, Ekonomik Ve Sosyal Faktörlerin Etkililik Derecesine İlişkin Algıları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 145-159.
- ÖZER, A, (2007). Karikatür Ve Eğitim. *Bilim Ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 84(7), 19-25.
- PEHLİVAN, K, B, (2008). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sosyo-Kültürel Özellikleri Ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Üzerine Bir Çalışma, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(2), 151-168.
- SEFEROĞLU, S, S, (2001). Sınıf Öğretmenlerinin Kendi Mesleki Gelişimleri İle İlgili Görüşleri, Beklentileri Ve Önerileri, Milli Eğitim Dergisi Sayı: 149. [Http://Yayim.Meb.Gov.Tr/Yayimlar/149/Seferoglu.Htm](http://Yayim.Meb.Gov.Tr/Yayimlar/149/Seferoglu.Htm)
- STEPHENSON, P. And WARWICK, P. (2002). Using Concept Cartoons To Support Progression In Students’ Understanding Of Light. *Physics Education*, 37 (2), 135-141
- TANRIÖĞEN, A, (1997). Buca Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları, PAÜ. Eğitim Dergisi, 3, 55-58.
- USLU, H, (2007). Eğitimde Karikatür. *Bilim Ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 84(7), 15-18.
- ÜSTÜNER, M, (2006). Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması, Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 45, 109-127.

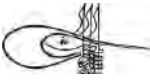
Appendix 1 -

Dear students, match the caricatures with the items containing 20 educational issues that are relevant to those. Write the number of the item in the box of the caricatures that you matched. Please in the part others write an educational issue except followings and simple caricaturize it.

- 1- Everything to be expected from teachers 2- To lose the importance of teacher leadership 3-Teachers cannot be the best model 4- Students left to their own 5- Reception of the reference the stereotype of education 6- Memorization 7- Ignoring the world of children 8- Continuation of test anxiety 9- Inadequate teaching 10- Crowded classrooms 11- Inability to communicate effectively 12- Confusion in measurement and evaluation system 13- The decisions taken lack of scientific data 14- Future concern 15- Increase in unfair competition in education 16- The instrument takes the place of the purpose 17- Not understand the technology in education correctly 18- The lack of teacher training philosophy 19- Failure to establish the need for lifelong learning 20- Lack of analytical thinking

Other:
.....
.....
(caricature)
Ek 1-

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDAKİ RUSÇA SÖZCÜKLER*

*Mehmet ÖZEREN***

ÖZET

Tarihî dönemlerde diller arası ilişkiler dolaylı yollarla veya doğrudan gerçekleşmiştir. Komşuluk ilişkisi olmayan diller arasındaki etkileşimlerde, daha çok aracı diller söz konusu olduğu için dolaylı bir ilişki oluşmuştur. Coğrafi yakınlığın da getirmiş olduğu bir sonuç olarak sosyal, siyasi ve askerî ilişkiler içerisinde bulunmuş olan komşu diller arasında ise doğrudan dil ilişkileri meydana gelmiştir. Doğrudan ilişki içerisinde bulunmuş olan komşu yabancı diller, bir dilin ağızlarını ses, şekil, söz varlığı veya cümle yapısı yönüyle etkileyebilir. Ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında bu etkinin daha çok ses, şekil ve söz varlığı yönünde olduğu görülmektedir. Leylâ Karahan Türkiye Türkçesi ağızlarını sınıflandırırken, komşu dillerden Arapça ve Farsçanın etkisini göz önünde bulundurmıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında etkili olan bir diğer komşu dil ise Rusça olmuştur. Birbirine yakın coğrafyada yaşayan iki millet arasındaki derin ilişkiler, Rusçada, Türkçede ve bu dillerin lehçe ve ağızlarında kaçınılmaz olarak izler bırakmıştır.

Uzun yıllar Rusça ile komşu olan Türkiye Türkçesi, çeşitli ağız bölgelerinde birçok Rusça sözcük barındırmaktadır. Bu Rusça sözcükler daha çok doğu grubu ağızlarının II. alt grubunda görülmekle beraber diğer ağız bölgelerinde de Rusça sözcüklere rastlanmaktadır. Farklı ağızlarda önemli fonetik değişimler gösteren Rusça sözcüklerin ağızlara yerleşmesinin sebepleri daha çok tarihî ve sosyal sebeplerdir.

Bu makalede de Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarındaki ve ağız sözlüklerindeki Rusça sözcükler tespit edilerek, bu sözcüklerde görülen ses ve anlam değişimleri sebepleriyle birlikte verilecektir. Ayrıca hangi bölge ağızlarında Rusça kelimelerin bulunduğu tespit edilerek, bunların sebepleri üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Rusça, Türkiye Türkçesi Ağızları

* Bu makale IV. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (27-29 Ekim 2011, Edirne)'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Ardahan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: mehmetozeren@hotmail.com

RUSSIAN WORDS IN TURKISH DIALECTS

ABSTRACT

The interaction between languages has been kept directly or indirectly through the ages. As the mediating languages provide the interaction between noncontiguous languages an indirect relationship has been built between them. On the other hand, a direct relationship has been sustained between contiguous languages which develop social, political and military relationship thanks to geographical proximity. Contiguous foreign languages which have built a direct relationship can affect the dialects of a language in terms of phonetic, form, vocabulary and sentence structure. However, this effect is mostly seen in terms of phonetic, form and vocabulary in Turkish dialects. While Leyla Karahan was categorizing Turkish dialects, she had taken in consideration the effects of Arabic and Farsi from contiguous foreign languages. Yet another contiguous language affecting Turkish dialects has been Russian. Intimate relationship between nations which have a geographical proximity has left a lasting impact on Russian and Turkish language and their dialects.

Turkish dialect neighboring on Russia for many years, accommodates so many Russian words in various dialect regions. While these Russian words are mostly seen at second subgroup of east group dialects, Russian words are also encountered in other dialect regions. The reasons of nesting into dialects of Russian words showing significant phonetic changes in different dialects, are mainly historical and social reasons.

In this article, Russian words; in Turkish dialect studies and dialect dictionaries will be determined, the changes of phonetic and semantic seen in these words will be given with their reasons. Moreover, by determining in which region dialects Russian words occur, the reasons of them will be taken in consideration.

Key Words: Turkish, Russian, Turkish Dialects

I. Giriş

Komşu yabancı diller, bir dilin ağızlarını ses, şekil, söz varlığı veya cümle yapısı yönüyle etkileyebilir. Ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında bu etkinin daha çok ses, şekil ve söz varlığı yönünde olduğu görülmektedir. Leylâ Karahan Türkiye Türkçesi ağızlarını sınıflandırırken, komşu dillerden Arapça ve Farsçanın etkisini göz önünde bulundurmıştu. Türkiye Türkçesi ağızlarında etkisi görülen bir diğer komşu dil ise Rusça olmuştur.

Rusçanın Türkiye Türkçesi ağızları üzerindeki söz varlığı etkisi, Rusya ile olan tarihî ilişkilerimize ve Türkistan'ın farklı coğrafyalarından Türkiye'nin farklı yerlerine göç eden soydaşlarımızın ağız özelliklerine dayandırılabilir. Bu iki etken içerisinde birinci sebep Türkiye Türkçesine doğrudan bir etkidir, ikinci sebep ise dolaylı bir etkidir.

II. Rusya ve Rusça İle İlişkilerin Tarihi Seyri

II. I. Türk-Rus İlişkileri

Türkistan'da Ruslar ile olan ilişkimiz daha derinlere dayanmaktaysa da Anadolu'da Ruslarla siyasi ve diplomatik ilişkilerimiz geç başlamıştır. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile ilk diplomatik münasebetinin başlangıcını III. İvan zamanında yazılmış olan 1492 tarihli bir mektup oluşturmaktadır. Daha sonra iki devlet arasındaki münasebetlerin elçiler vasıtasıyla pekiştirildiği bilinmekteyse de (Ortaylı 1999: 125)¹ XV. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı kaynaklarında henüz Moskova Knezliği ve Ruslara dair bilgiler yer almamaktadır (Kurat 1987: 117-119). Ancak daha sonra Rusların giderek güçlenip İdil boyunu ele geçirmeleri, Kafkasya'da hâkim olmaya başlamaları Osmanlı – Rus ilişkilerine yeni bir boyut getirmiştir (Kurat 1987: 159-160). Özellikle XVIII. yüzyılda Rusya, Osmanlı İmparatorluğunun tarihinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Ortaylı 1999: 133). Artık Rusya güçlü bir devlet olarak Osmanlı devletinin karşısında dikkate değer bir rakip olmuştur ve uzun yıllar Rusya ile mücadele edilmiştir. 1878 Berlin Kongresi'nde Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Batum) sancaklarını alan Rusya, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'ya yönelik projelerini kendi güvenliği bakımından sakıncalı bulmuş ve demiryolu yatırımlarında söz sahibi olmaya çalışmıştır (Kurat 1999: 143). Sonuçta I. Dünya Savaşı'nda da birbirlerine rakip olan bu iki devlet, Kafkas cephesinde (1914-1917) sıkça karşı karşıya gelmişlerdir. 1916 Şubatında saldırıya geçen Ruslar, eylül ayına kadar Erzurum, Bayburt, Bitlis, Erzincan, Trabzon, Van ve Muş'u işgal etmişlerdir (Kurat 1987: 420-421; Kurat 1999: 144).²

1917 İhtilâli'nin patlak vermesiyle Rusya işgal ettiği yerlerden çekilme kararı almıştır (Kurat 1987: 420-421). Kafkas cephesindeki savaştan bıkmış olan Ruslar, ellerinde beyaz bayraklarla siperlerinden çıkarak barıştan yana coşkulu gösteriler yapmışlardır (Kılıç: 87). Her iki taraf da hem Brest-Litovsk hem de Erzincan Mütarekeleri'nde barıştan yana olduklarını teyit etmişlerdir (Kılıç: 106). Böylece Bolşeviklerle 2 Mart 1918'de yapılan Brest-Litovsk Barışı ile daha önce ele geçirilen Kars, Ardahan, Batum ile birlikte işgal edilen tüm bölgeler iade edilmiştir (Kurat 1999: 144-145). Tarihte Çarlık Rusya'sı ve Sovyet Rusya'sı ile olan askerî, siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler, günümüzde de Rusya Federasyonu ile artarak devam etmektedir. Bu ilişkilerin getirdiği en somut sonuç, her iki dilin yazı ve konuşma dilindeki sözcük kalıntılarıdır.

II. II. Rusça-Türkçe ve Türkiye Türkçesi-Rusça İlişkileri

Uzun yıllar birbirine yakın coğrafyada yaşayan iki millet arasındaki derin ilişkiler, Rusçada, Türkçede ve bu dillerin lehçe ve ağızlarında izler bırakmıştır. Avarlar dönemine kadar uzanan iki dil arasındaki ilişkiler, Altın Orda dönemindeki siyasi ilişkilere bağlı olarak artmış ve dil ilişkileri bu dönemde ilk tercümanların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 12.-15. yüzyıllardaki Moğol saldırılarından sonra Rusçadaki Türkçe sözcük sayısı artmış, hanlıklar döneminde ise bu sayı daha da çoğalmıştır. Sovyetler Birliği döneminde ise diller arasındaki karşılıklı sözcük alışverişi devam etmiştir (Yangın 2004: 99-100). Ancak Rusçadaki Türkçe sözcükler birçok Türk lehçesinden alınmıştır ve birçoğu önemli fonetik değişimlere uğramıştır. Rusçadaki Türkçe unsurlar üzerine birçok çalışma yapılmıştır. E. N. Şipova "*Slovar Tyurkizmov v Russkom Yazıke - Rus Dilindeki Türkçe Unsurlar Sözlüğü, Alma-Ata 1976*" adlı eserinde 1507; Rusçanın etimolojik sözlüğünü yazan Maks Fasmer ise "*Russisches Etymologisches Wörterbuch – Rusçanın Etimolojik Sözlüğü, 3 vols., Heidelberg 1950-1958*" adlı eserinde 1700 Türkçe sözcük tespit etmiştir (Yangın 2004: 100-101). Rusçadaki 1700 Türkçe sözcüğün büyük çoğunluğu sosyal gruptan olduğu için iki

¹ İlk Rus elçisi 1700 yılında Osmanlı'ya gelen knez Pyotr Aleksiyeviç Tolstoy'dur (Ortaylı 1999: 125).

² Rusların Doğu Anadolu'da işgal altında tuttuğu bu yerler, o dönemde Batılılar ve Ruslar tarafından 'Türk Ermenistan'ı olarak adlandırılıyordu (Kılıç: 85).

millet arasında tarih boyunca sosyal etkileşimin daha yoğun olduğu kabul edilmiştir (Yangın 2004: 102).

Rusça ile diğer Türk lehçeleri arasındaki ilişkide ise Rusçanın etkisi büyük oranda hissedilmektedir. Bu konunun makalenin amacını aşacağı düşünüldüğünden burada Türkiye Türkçesi ve özel olarak da ağızları üzerinde durulacaktır.

Türkiye Türkçesi açısından bakıldığında Rusça ile önemli ölçüde bir etkileşimin olmadığı görülmüştür. Bunun nedeni Rusya ile geç başlayan siyasi ilişkiler ve daha sonraki dönemlerde uzun yıllar askeri alandaki mücadelelerdir. Ancak yine de Rusların işgali altında kalan bölgelerde ve son yıllarda Türkistan'ın çeşitli yerlerinden Türkiye'ye gelip yerleşen soydaşlarımızın bulundukları yerlerdeki ağızlarda Rusça sözcüklerin yer aldığı görülmüştür. Türkiye Türkçesi yazı dilinde 41 Rusça sözcük bulunmasına rağmen Türkiye Türkçesi ağızlarında 265 Rusça sözcük tespit edilmiştir. Ağızlarda tespit edilen Rusça sözcükler daha çok doğu grubu ağızlarının II. alt grubunda görülmekle beraber, diğer ağız bölgelerinde de Rusça sözcüklere rastlanmıştır. Yazı dilindeki Rusça sözcüklerde fazla fonetik değişimler görülmemesine rağmen, farklı ağızlardaki Rusça sözcüklerde önemli fonetik değişimler görülmüştür. Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen Rusça sözcüklerin büyük kısmı sosyal hayat ile ilgilidir.

Her iki dilin yazı ve konuşma dilleri ile ağız bölgeleri araştırıldığında Rusçadaki Türkçe unsurlar ile Türkiye Türkçesindeki Rusça unsurların sayıları daha da artacaktır. Çalışmaya konu olan Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerin tespiti ise Derleme Sözlüğü'ndeki verilere dayandırılmaktadır.

III. Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Rusça Kelimelerde Görülen Ses Olayları

III. I. Ünlü Değişimleri

Ünlüler, komşu hecelerdeki ünlülerin ya da yanlarındaki ünsüzlerin etkileri ile değişime uğramışlardır.

1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

Kalın ünlülerin incelmesi, “y, ş, c, ç, z, s, l, m, n, t” ünsüzlerinin kalın ünlüleri kendi boğumlanma sınırlarına çekmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Buran 2003: 60). Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen Rusça sözcüklerde en sık karşılaşılan ses olaylarıdır.

a, ya > e:

Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen Rusça sözcüklerde görülen “a > e” incelmesi daha çok iç seste görülmektedir. Bu ses olayında ünlülerin inceltici etkisiyle birlikte, ünsüzlerin ve bölge ağız özelliklerinin etkileri görülmektedir. İç seste görülen değişimler şunlardır: **istiken** “çay bardağı, fincan” (< Rus. stakan): Afşar, Pazarören – Pınarbaşı/Kayseri; **péçet** “mühür” (< Rus. pečat’): İrişli – Bayburt; Sarıkamış – Kars; **kerto** “patates” (< Rus. kartofel’): Kayseri; **kertol** “patates” (< Rus. kartofel’): Nazimiye – Tunceli; Kadirli – Osmaniye; **gamendar** “kumandan” (< Rus. komandır): Kars; **petrosgred** “Petrograd” (< Rus. Petrograd): Erzurum.

Son seste görülen değişimler şunlardır: **pöşke** “soba” (< Rus. peçka): Bolu; **araboke** “iş” (< Rus. rabota): Erzurum; **izbe** “izbe, ıssız yer” (< Rus. izba): Erzurum; **fişne** “vişne” (< Sla. < Rus. vişnya): Elazığ.

a > i:

İç seste gerçekleşmiş olan bu ses olayında daha çok ön seste türeyen dar-ince ünlülerle birlikte, ünsüzlerin etkisi görülmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak görülen “i”leşme temayülü (Buran 2003: 62), ağızlardaki Rusça sözcüklerde de meydana gelmiştir: **isdikan**

“çay bardağı” (< Rus. stakan): Arpaçay – Kars; **istikan** “çay bardağı” (< Rus. stakan): Refahiye – Erzincan; **istikan** “çay bardağı; bardak” (< Rus. stakan): Erzurum; **istikan** “bardak” (< Rus. stakan): Kars; **istiken** “çay bardağı, fincan” (< Rus. stakan): Afşar, Pazarören, Pınarbaşı – Kayseri; **istikân** “bardak” (< Rus. stakan): Erzurum; **pilaḥod** “vapur” (< Rus. parohod): Osmaniye Tatar Ağzı – Osmaniye.

ı > i:

Normal süreli ünlülerden daha kısa süreli olan “ı” ünlüsü, bu zayıflığı dolayısıyla tek başına hece oluşturmak için kendisine en yakın “i” ünlüsüne değişmektedir (Buran 2003: 61). “i”leşme temayülü burada da görülmektedir: **gazonni** “devletleştirilmiş” (< Rus. kazyonniy): Erzurum.

o > e:

Bazı özel durumlar dışında Türkiye Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu gereği ilk hece dışında “o, ö” ünlüleri bulunmaz. Ağızlarımızda tespit edilen Rusça kelimelerde de bu kurala uyulduğu ve ilk hece dışındaki “o” yuvarlak ünlülerinin, kalınlık-incelik uyumunun da etkisiyle “o > a > e” değişimine uğradığı görülmektedir. Bu ses olayı daha çok iç ve son seste görülmektedir. İç seste görülen değişimler şunlardır: **kardeh** “patates” (< Rus. kartofel’): Salmanlı, Çayıralan – Yozgat; **genfet** “Çay şekerinden başka her türlü kâğıtlı veya kâğıtsız şeker, bayram şekeri vb.” (< Rus. konfeta): Arpaçay – Kars; **çirkef** < **çirkev** “kilise” (< Rus. tserkov’): Osmaniye Tatar Ağzı – Osmaniye.

Son seste görülen değişimler şunlardır: **vedre** “süt sağımında kullanılan tahta kova, külek” (< Rus. vedro): Rize; Akarsu, Ardanuç, Yusufeli, Balıklı, Şavşat – Artvin; Arpaçay – Kars; **vedre** “kova” (< Rus. vedro): Arpaçay – Kars; **vedre** “süt sağımında kullanılan kova” (< Rus. vedro): Çıldır – Ardahan; **vedre** “su kovası” (< Rus. vedro): Şimşirli, Güneyce, İkizdere – Rize; **vedire** “süt sağımında kullanılan tahta kova, külek” (< Rus. vedro): Kars; **védire** “su kovası” (< Rus. vedro): Iğdır; **bedire**, **bédire** “su kovası, bakraç” (< Rus. vedro): Erzurum; Refahiye çevresi – Erzincan; Bulanık – Muş; **bedire** “kova” (< Rus. vedro): Kars; **bedre** “su kovası, bakraç” (< Rus. vedro): Göcek, Ersis, Yusufeli – Artvin; Erzurum; Ahlat – Bitlis; Ankara.

o > ö:

Bu ses olayında ünlüleri inceltici etkiye sahip olan “y, ş, c, ç, z, s, l, m, n, t” ünsüzlerinin ve kalınlık-incelik uyumunun etkileri vardır. İç seste görülen değişimler şunlardır: **köbel** “yaramaz çocuk” (< Rus. kobel’ erkek köpek): İstanbul; **waporöz** “ağızlığı üzerinde olan bir Rus sigarası” (< Rus. papirosa): Erzurum (Gemalmaz 1995: 326).

o > i:

İnceltici etkisi olan ünsüzlerin neden olduğu bir değişimdir. “i”leşme temayülü burada da görülmektedir. İç seste görülen değişimler şunlardır: **kartil** “patates” (< Rus. kartofel’): Erzurum; **katilyh(g)** “sefer taşı; 1/8 teneke hacminde tahıl ölççeği ve ölçüsü” (< Rus. kotelok): Erzurum; **filisbit** “bisiklet” (< Rus. velosiped): Elazığ; **waporöz** “ağızlığı üzerinde olan bir Rus sigarası” (< Rus. papirosa): Erzurum (Gemalmaz 1995: 326).

u > i:

İnceltici etkisi olan “y” ünsüzünün etkisiyle bir diğer “i”leşme temayülü görülmektedir. Ön seste görülen değişimler şunlardır: **iyez** “kaza, kasaba” (< Rus. uyezd): Osmaniye Tatar Ağzı – Osmaniye.

2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

Diğer ünlülerin benzeştirme etkileriyle iç seste meydana gelen ünlü değişimleridir. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde ünlü incelmeye göre ünlü kalınlaşması daha az görülmektedir.

e > a:

Genellikle uyum değişmesi ve “a” ünlüsünün benzeştirme etkisi ile iç seste meydana gelen “e > a” değişmesidir. İç seste görülen değişimler şunlardır: **kopali** “evlilik dışı doğan çocuk, piç” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Limanköy, Çayeli – Rize; **manat** “kalp para” (< Rus. moneta): Giresun; Taşköprü – Kastamonu; **manat** “Rus parası, ruble” (< Rus. moneta): Maçka – Trabzon; **manat** “manat, Rus parası” (< Rus. moneta): Erzurum; **malay** “erkek çocuk, delikanlı” (< Rus. malets): Osmaniye Tatar Ağzı – Osmaniye.

i > a:

Ünlü ve ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisi sonucu bu değişim meydana gelmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak görülen “i”leşme temayülüne aykırı bir değişimdir. Çokça görülen bir değişim değildir. İç seste görülen değişimler şunlardır: **gamandar** “komutan” (< Rus. komandir < Fr. commandant): Kars; Erzurum; **gamandar** “kumandan” (< Rus. komandir): Kars; **gamendar** “kumandan” (< Rus. komandir): Kars; **banadura** “domates” (< Rus. pomidor): Elazığ.

e > ı:

Çokça görülen bir değişim değildir. İç seste görülen değişimler şunlardır: **sımışka** “ayçiçeği” (< Rus. semeçko): Rize; Kars; **abrıl** “nisan” (< Rus. aprel’ < İng.): Elazığ.

e > u:

Ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisiyle kalınlık-incelik uyumuna giren Rusça alıntı sözcüklerdeki bu değişim, çokça görülmemektedir. Tespit edilen sözcüklerin iç sesinde meydana gelen değişim örnekleri şunlardır: **abrıl** “nisan-mayıs arası, nisan” (< Rus. aprel’ < İng.): Giresun; **guburnat** “vali” (< Rus. gubernator): Erzurum.

e > o:

Çokça görülen bir değişim değildir: **neçowa** “hiçbir şey” (< Rus. niçego): Erzurum.

i > ı:

Ünlü ve ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisi sonucu bu değişim meydana gelmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak görülen “i”leşme temayülüne aykırı bir değişimdir. Çokça görülen bir değişim değildir. İç seste görülen değişimler şunlardır: **pışka** “kibrit” (< Rus. spiçka): Iğdır; **çaymık** “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Edirne; **çaynık** “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Sücüllü, Yalvaç – Isparta; Manisa; Merzifon – Amasya; Perşembe, Karakuş, Ünye – Ordu; Trabzon; Gümüşhane; Kaptanpaşa, Çayeli – Rize; Erkinis, Yusufeli – Artvin; Sivas; Pınarbaşı – Kayseri; Çumra – Konya; Beşikdüzü, Vakfikebir – Trabzon; **çaynıh** “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Bayburt; Sarıkamış – Kars.

3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Ünlü yuvarlaklaşması, dudak ünsüzlerinin ve ünlü benzeşmelerinin etkisiyle meydana gelmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde çokça görülmeyen bir ses olayıdır. Tespit edilen örneklerde daha çok iç seste ve ilk hecede düz ünlülerin yuvarlaklaştığı görülmektedir.

a > o:

İç seste görülen değişimler şunlardır: **kortal** “patates” (< Rus. kartofel’): Erzurum; **kortol** “patates” (< Rus. kartofel’): Gazi – Kayseri; Antalya.

e > ö:

İç seste görülen değişimler şunlardır: **pöşke** “soba” (< Rus. peçka): Bolu; **bolçöwüyh** “bolşevik” (< Rus. bol’şevik): Erzurum.

i > ü:

İç seste görülen değişimler şunlardır: **bolçöwüyh** “bolşevik” (< Rus. bol’şevik): Erzurum.

i > o:

İç seste görülen değişimler şunlardır: **poşavar** “ekinin çimlenmesi” (< Rus. pişçavar): Elazığ.

4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Bu ses olayı daha çok ünlü benzeşmeleri sonucu ortaya çıkmıştır.

o > a:

Türkiye Türkçesi ağzlarındaki Rusça sözcüklerde en sık görülen ses değişimidir. Bu ses olayında ünlü benzeşmelerinin etkisi olduğu gibi, Rusçadaki “o” sesinin yer yer “a” olarak telaffuz edilmesi de etkili olmuştur³. Birçok Rusça sözcük bu ses olayı sonucu düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiştir. Ön, iç ve son seste meydana gelen bir değişimdir. Ön seste görülen değişimler şunlardır: **abed** “yemek, yiyecek” (< Rus. obed): Erzurum.

İç seste görülen değişimler şunlardır: **samavar** “semaver” (< Rus. samovar): Çilehane, Reşadiye – Tokat; Erzurum; **saldat** “iriyarı ve uzun boylu kimse” (< Rus. soldat): Manyas – Balıkesir; **saldat** “Rus askeri” (< Rus. soldat): Arpaçay – Kars; Kars; Erzurum; **kartal** “patates” (< Rus. kartofel’): Sungurlu – Çorum; Erzurum; Haşhaşı – Erzincan; Gündül, Ayaş – Ankara; **kortal** “patates” (< Rus. kartofel’): Erzurum; **kabel** “köpek yavrusu” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Beyşehir – Konya; **manat** “kalp para” (< Rus. moneta): Giresun; Taşköprü – Kastamonu; **manat** “Rus parası, ruble” (< Rus. moneta): Maçka – Trabzon; **manat** “manat, Rus parası” (< Rus. moneta): Erzurum; **badval** “bodrum, mahzen, karanlık yer” (< Rus. podval): Trabzon; Şavşat köyleri, Peterek, Yusufeli – Artvin; Ardahan; Iğdır; Kızılçakçak, Arpaçay – Kars; **garavat** “karyola” (< Rus. krovat’): Şavşat ve köyleri – Artvin; Kars; Arpaçay – Kars; **lapatga** “kalın sacdan yapılmış kürek” (< Rus. lopatka): Iğdır; Bulanık – Muş; **lapatga** “büyük kürek” (< Rus. lopatka): Kars; **lapatka** “kalın sacdan yapılmış kürek” (< Rus. lopatka): Kars; **pilağod** “vapur” (< Rus. parohod): Osmaniye Tatar Ağızı – Osmaniye; **gamandar** “komutan” (< Rus. komandir < Fr. commandant): Kars; Erzurum; **gamandar** “kumandan” (< Rus. komandir): Kars; **gamendar** “kumandan” (< Rus. komandir): Kars; **gamendar** “işgal zamanı Kars’ta bulunan Rus kaymakamlarına verilen ad” (< Rus. komendar): Arpaçay – Kars; **katiliyh(g)** “sefer taşı; 1/8 teneke hacminde tahıl ölçüğü ve ölçüsü” (< Rus. kotelok): Erzurum; **maladoy** “çocuk” (< Rus. molodoy): Erzurum; **neçowa** “hiçbir şey” (< Rus. niçego): Erzurum; **nigalay** “Nikola” (< Rus. Nikolay): Erzurum; Kars; **raposke** “dağıtma, dağıtılma” (< Rus. rospusk): Erzurum, **banadura** “domates” (< Rus. pomidor): Elazığ.

³ Rusçada ilk hecedeki “o” ünlüsü, bulunduğu hecede vurgulu durumdaysa “o”, vurgusuz durumdaysa “a” olarak telaffuz edilir: *soldat*, *obed*. Dolayısıyla Rusça konuşma dilinin etkisiyle Türkiye Türkçesi ağzları da bu örnekleri “a” ünlüsüyle kullanmakta ve ağızlarla ilgili kaynaklara da bu şekilde geçmektedir: *saldat*, *abed* vb.

Son seste görülen değişimler şunlardır: **semişga** “ayçiçeği tohumu” (< Rus. semeçko): Iğdır; **sımışka** “ayçiçeği” (< Rus. semeçko): Rize; Kars; **simişka** “ay çiçeği” (< Rus. semeçko): Kars.

u > ı:

Çok yaygın olmayan bir ünlü değişimidir. Bazı ünsüzlerin düzleştirici etkisi ve ünlü benzeşmesi sonucu gerçekleşen bir değişimdir. İç seste görülen değişimler şunlardır: **gapısga** “kapuska; lahana pancarı da denir” (< Rus. kapusta): Erzurum; **gapısga** “kapuska yemeği” (< Rus. kapusta): Uşak.

5. Geniş Ünlülerin Daralması

“y, ş, c, ç, z, s, l, m, n, t” gibi ünsüzler geniş ünlüleri etkileyerek onları darlaştırdıkları görülmektedir.

e > i:

“y, ş, c, ç, z, s, l, m, n, t” ünsüzlerinin hem inceltici hem de darlaştırmacı etkisi ağızlardaki Rusça sözcüklerde de görülmektedir. Daha çok iç seste görülen değişimler şunlardır: **piç** “soba” (< Rus. peç’): Osmaniye Tatar Ağzı – Osmaniye; **piç** “fırın” (< Rus. peç’): İçel – Mersin; **semişga** “ayçiçeği tohumu” (< Rus. semeçko): Iğdır; **simişka** “ay çiçeği” (< Rus. semeçko): Kars; **kopil** “Müslüman olmayanların çocuğu” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Edirne ve çevresi; Kemaller, Şumnu – Bulgaristan; **çirkef** < **çirkev** “kilise” (< Rus. tserkov’): Osmaniye Tatar Ağzı – Osmaniye; **kapiyh(g)** “değersiz para” (< Rus. kopeyka): Erzurum; **katiliyh(g)** “sefer taşı; 1/8 teneke hacminde tahıl ölçeği ve ölçüsü” (< Rus. kotelok): Erzurum; **malinkiy** “küçük” (< Rus. malen’kiy): Erzurum; **filisbit** “bisiklet” (< Rus. velosiped): Elazığ.

e > é:

“é” sesi “e ~ i” arası bir sestir. “e > i” değişiminin bir önceki aşamasıdır. Bu ses olayının iç seste görülen değişimleri şunlardır: **péçet** “mühür” (< Rus. peçat’): İrişli – Bayburt; Sarıkamış – Kars; **péç** “sac ya da tuğladan duvara gömme yapılan, odun yakılarak tüm evi ısıtan bir çeşit ısınma döşemi” (< Rus. peç’): Iğdır; **védire** “su kovası” (< Rus. vedro): Iğdır; **bédire** “su kovası, bakraç” (< Rus. vedro): Erzurum; Refahiye çevresi – Erzincan; Bulanık – Muş.

o > u:

Ünsüzlerin daraltıcı etkisi ile ünlülerin benzeşmesinden dolayı bu değişim gerçekleşmektedir. Bu değişim sonucu ağızlardaki Rusça sözcüklerin düzlük-yuvarlaklık uyumuna girdikleri görülmektedir. İç seste görülen değişimler şunlardır: **kardu** “patates” (< Rus. kartofel’): Babayağmur, Boğazlıyan – Yozgat; **ğartubu** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun; **kartul** “patates” (< Rus. kartofel’): Evciler, Çayıralan – Yozgat; Erzurum; **bawusga** “çift atla veya öküzle çekilen dört tekerlekli yük arabası” (< Rus. pavozka): Erzurum; **yabluk** “elma” (< Rus. yabloko): Erzurum; **banadura** “domates” (< Rus. pomidor): Elazığ.

6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde çok yaygın olmayan bir ses olayıdır. Şahsi ağız özelliklerinden kaynaklanan değişimler görülmektedir.

i > e:

İç seste görülen değişimler şunlardır: **lenen** “Lenin” (< Rus. Lenin): Erzurum; **neçowa** “hiçbir şey” (< Rus. niçego): Erzurum.

u > o:

İç seste görülen değişimler şunlardır: **isdol** “sandalye” (< Rus. stul): Iğdır; Arpaçay – Kars; Kars; **raposke** “dağıtma, dağıtılma” (< Rus. rospusk): Erzurum.

III. I. I. Ünlü Türemesi

Türkçede, tabiat taklidi olan kelimeleri hariç tutarsak hiçbir kelime “ı” veya “i” ünsüzü ile başlamaz (Buran 2003: 72). Ayrıca Türkçede ilk hecede ünsüz yığılması görülmez. Dolayısıyla ön seslerde ünlü türemesi bu nedenlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. İç seslerde de yan yana gelen ünsüzler arasında ünlü türemesi gerçekleşmektedir. Son seslerde görülen ünlü türemesinde ise “i”leşme temayülü ile birlikte analog yoluyla sözcükler arasında benzerlik ilişkisinin kurulması etkili olmuştur. Ünlü türemesi daha çok “i, ı, u” dar ünlüleriyle gerçekleşmektedir. Diğer ünlülerden “a, e” türemeleri ise oldukça az görülmektedir. Bunun nedeni ise dar ünlülerin daha az çaba, daha kolay boğumlanmasıdır.

i türemesi:

Ön seste görülen türemeler: **isdikan** “çay bardağı” (< Rus. stakan): Arpaçay – Kars; **istikan** “bardak” (< Rus. stakan): Kars; **istikan** “çay bardağı, bardak” (< Rus. stakan): Erzurum; **istikan** “su bardağı” (< Rus. stakan): Refahiye – Erzincan; **istiken** “çay bardağı, fincan” (< Rus. stakan): Afşar, Pazarören – Pınarbaşı/Kayseri; **isdol** “sandalye” (< Rus. stul): Iğdır; Arpaçay – Kars; Kars; **isdol** “sehpa; masa yüksekliğinde küçük yüzeyli çay sehpası” (< Rus. stol): Erzurum; **isdol** “masa” (< Rus. stol): Şeybler, Ulubey – Ordu; **iştöy** “ne?” (< Rus. çto?): Erzurum (Gemalmaz 1995: 187).

İç seste görülen türemeler: **vedire** “süt sağımında kullanılan tahta kova, külek” (< Rus. vedro): Kars; **védire** “su kovası” (< Rus. vedro): Iğdır; **bedire, bédire** “su kovası, bakraç” (< Rus. vedro): Erzurum; Refahiye çevresi – Erzincan; Bulanık – Muş; **bedire** “kova” (< Rus. vedro): Kars.

Son seste görülen türemeler: **kartopi** “patates” (< Rus. kartofel): Çarşamba – Samsun; Rize; Şavşat – Artvin; Posof – Ardahan; **kopali** “evlilik dışı doğan çocuk, piç” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Limanköy, Çayeli – Rize.

ı türemesi:

İç seste görülen türemeler: **gırah** “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Iğdır; **gırah** “başka, yabancı, kenar: gırah köy” (< Rus. kray): Arpaçay – Kars; **gırah** “kenar” (< Rus. kray): Erzurum; **gırah(ğ)** “kırak; kenar, kıyı” (< Rus. kray): Erzurum; **gırah** (< gıran) “kenar, yan, çevre, bitim yeri” (< Rus. kray): Malatya; **gırah** “kenar” (< Rus. kray): Kars; **gıran** “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Çerçin, Başpınar, Tefenni – Burdur; Darıveren, Acıpayam, Ovacık, Tavas, Sarayköy ve köyleri – Denizli; Sürez, Bozdoğan – Aydın; Maraş ve çevresi; Hacıılyas, Koyulhisar – Sivas; Zeynettin, Karakız, Kolanlı, Sorgun, Gökdere, Akdağmadeni – Yozgat; Mühye – Ankara; Pinili, Avanos – Nevşehir; Gilevci, Elmalı, Kaş – Antalya; Karaçulha, Fethiye ve köyleri – Muğla; **birat** “kardeş (Ruslara dostça hitap etmekte kullanılmış)” (< Rus. brat): Erzurum; **mosgıva** “Moskova” (< Rus. Moskva): Erzurum.

u türemesi:

Son seste görülen türemeler: **kartopu** “patates” (< Rus. kartofel’): Nilüfer – Bursa; Kocaeli; İstanbul; Büyükhırka, Alaca – Çorum; Tepeyatak, Niksar – Tokat; Şehli – Giresun; Gököy – Ordu; **ğartubu** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun; **ğartobu** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun.

a türemesi:

Ön seste görülen türemeler: **arabokey** “iş” (< Rus. rabota): Erzurum.

İç seste görülen türemeler: **garavat** “karyola” (< Rus. krovat): Şavşat ve köyleri – Artvin; Kars; Arpaçay – Kars.

Son seste görülen türemeler: **banadura** “domates” (< Rus. pomidor): Elazığ.

e türemesi:

Son seste görülen türemeler: **raposke** “dağıtma, dağıtılma” (< Rus. rospusk): Erzurum.

III. I. II. Ünlü Düşmesi

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde daha çok geniş ünlülerin iç ve son seste düştüğü görülmektedir. Dar ünlülerin düşmesi ise çok yaygın değildir.

a > Ø:

Son seste görülen düşmeler: **manat** “kalp para” (< Rus. moneta): Giresun; Taşköprü – Kastamonu; **manat** “Rus parası, ruble” (< Rus. moneta): Maçka – Trabzon; **manat** “manat, Rus parası” (< Rus. moneta): Erzurum; **genfet** “Çay şekerinden başka her türlü kağıtlı veya kağıtsız şeker, bayram şekeri vb.” (< Rus. konfeta): Arpaçay – Kars; **kapiyh(g)** “değersiz para” (< Rus. kopeyka): Erzurum; **waporöz** “ağızlığı üzerinde olan bir Rus sigarası” (< Rus. papirosa): Erzurum (Gemalmaz 1995: 326).

e > Ø:

İç seste görülen düşmeler: **kartol** “patates” (< Rus. kartofel’): Üsküdar, Bakırköy – İstanbul; Samsun; Karkıncık, Artova – Tokat; Bursa; Trabzon; Gümüşhane; Giresun; Kağızman – Kars; Posof, Çıldır – Ardahan; Kurtelek, Cimin, Haşhaşı – Erzincan; Doğubeyazıt – Ağrı; Van; Bitlis; Varto – Muş; Malatya; Çumra – Konya; Sarıkamış – Kars; Elazığ ve Yöresi; Erzurum; **kardeh** “patates” (< Rus. kartofel’): Salmanlı, Çayıralan – Yozgat; **kardof** “patates” (< Rus. kartofel’): Korzaf, Şiran – Gümüşhane; **kardoğ** “patates” (< Rus. kartofel’): Kavak, Sorgun – Yozgat; **kardu** “patates” (< Rus. kartofel’): Babayağmur, Boğazlıyan – Yozgat; **karnup** “patates” (< Rus. kartofel’): Ereğli – Konya; **kartal** “patates” (< Rus. kartofel’): Sungurlu – Çorum; Erzurum; Haşhaşı – Erzincan; Gündül, Ayaş – Ankara; **karto** “patates” (< Rus. kartofel’): Refahiye – Erzincan; **kartof** “patates” (< Rus. kartofel’): Bozcaali, Reşadiye – Tokat; Mağura, Maçka – Trabzon; Erzurum; **karton** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun; Yeniköy, Aşkale – Erzurum; Kırklareli; **kartop** “patates” (< Rus. kartofel’): Kırım göçmenleri – Manisa; Bursa; Amasya; Bulancak, Tirebolu – Giresun; Kaptanpaşa, Çayeli – Rize; Ahlat – Bitlis; **kartul** “patates” (< Rus. kartofel’): Evciler, Çayıralan – Yozgat; **kerto** “patates” (< Rus. kartofel’): Kayseri; **kertol** “patates” (< Rus. kartofel’): Nazimiye – Tunceli; Kadırlı – Osmaniye; **kortal** “patates” (< Rus. kartofel’): Erzurum; **kortol** “patates” (< Rus. kartofel’): Gazi – Kayseri; Antalya; **kostil** “patates” (< Rus. kartofel’): Bolu; **kostil** “patates” (< Rus. kartofel’): Tepeköy, Piraziz – Giresun; **kartil** “patates” (< Rus. kartofel’): Erzurum; **kartul** “patates” (< Rus. kartofel’): Erzurum.

i > Ø:

İç seste görülen düşmeler: **maşna** “makine (her çeşit)” (< Rus. maşina): Sarıkamış – Kars; **filisbit** “bisiklet” (< Rus. velosiped): Elazığ.

o > Ø:

İç seste görülen düşmeler: **gubernat** “vali” (< Rus. gubernator): Erzurum.

Son seste görülen düşmeler: **yabluk** “elma” (< Rus. yabloko): Erzurum.

Turkish Studies

III. II. Ünsüz Değişimleri

Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan Rusça sözcüklerde görülen başlıca ünsüz olayları şu şekildedir:

1. Tonlulaşma

Tonlulaşma, tonsuz “f, s, t, k, q, ç, ş, h, p” ünsüzlerinin tonlu karşılıkları olan ünsüzlere değişmesi kuralıdır. Türkiye Türkçesi ağızlarının tonlulaşma eğilimi ağızlardaki Rusça sözcüklerde de sıkça görülmektedir. Bunun nedeni Rusça sözcüklerde çoğunlukla iç ve son seslerde tonsuz ünsüzlerin kullanılması, buna karşın Türkiye Türkçesi ağızlarının da tonlulaşma eğiliminde olmasıdır.

ç > c:

Bu ses değişiminde son sesteki tonlulaşma eğilimi ve Rusça sözcüğün sonundaki yumuşatma işareti (печь = peç') etkili olmuştur. Son seste görülen değişim: **pec** “soba” (< Rus. peç'): Bulanık – Muş; **pec** “sac ya da tuğladan duvara gömme yapılan, odun yakılarak tüm evi ısıtan bir çeşit ısınma döşemi” (< Rus. peç'): Yazır, Sungurlu – Çorum; **pec(j)** “duvar içerisine yapılmış soba” (< Rus. peç'): Erzurum.

k > ğ:

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde en sık görülen ünsüz değişimlerinden biridir. Bu değişim, Türkiye Türkçesi ağızları için genel bir eğilim olan tonlulaşmanın Rusça sözcüklerde de yaygın olarak görülmesi bakımından önemlidir. Ön seste görülen değişim: **ğartubu** “patates” (< Rus. kartoifel): Giresun; **ğartobu** “patates” (< Rus. kartoifel): Giresun; **ğaravat** “karyola” (< Rus. krovat): Şavşat ve köyleri – Artvin; Kars; Arpaçay – Kars; **ğirah** “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Iğdır; **ğirah** “başka, yabancı, kenar: gırah köy” (< Rus. kray): Arpaçay – Kars; **ğirah** “kenar” (< Rus. kray): Erzurum; Kars; **ğirah(ğ)** “kırak; kenar, kıyı” (< Rus. kray): Erzurum; **ğirah** (< gıran) “kenar, yan, çevre, bitim yeri” (< Rus. kray): Malatya; **ğiran** “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Çerçin, Başpınar, Tefenni – Burdur; Darıveren, Acıpayam, Ovacık, Tavas, Sarayköy ve köyleri – Denizli; Sürez, Bozdoğan – Aydın; Maraş ve çevresi; Hacıilyas, Koyulhisar – Sivas; Zeynettin, Karakız, Kolanlı, Sorgun, Gökdere, Akdağmadeni – Yozgat; Mühye – Ankara; Pinili, Avanos – Nevşehir; Gilevci, Elmalı, Kaş – Antalya; Karaçulha, Fethiye ve köyleri – Muğla; **ğuşğa** “küçük toz veya toprak yığını” (< Rus. kuçka): Arpaçay – Kars; **ğamandar** “komutan” (< Rus. komandir < Fr. commandant): Kars; Erzurum; **ğamandar** “kumandan” (< Rus. komandir): Kars; **ğamendar** “kumandan” (< Rus. komandir): Kars; **ğamendar** “işgal zamanı Kars'ta bulunan Rus kaymakamlarına verilen ad” (< Rus. komendar): Arpaçay – Kars; **ğapışğa** “kapuska; lahana pancarı da denir” (< Rus. kapausta): Erzurum; **ğapışğa** “kapuska yemeği” (< Rus. kapausta): Uşak; **ğazarma** “büyük taş bina” (< Rus. kazarma: kışla): İrişli – Bayburt; Sarıkamış – Kars; **ğazarma** “kışla” (< Rus. kazarma: kışla): Erzurum; **ğazonni** “devletleştirilmiş” (< Rus. kazyonni): Erzurum; **ğobel** “sağlıklı küçük çocuk; piç, başıboş çocuk” (< Rus. kobel' erkek köpek): Elazığ.

İç seste görülen değişim: **semişğa** “ayçiçeği tohumu” (< Rus. semeçko): Iğdır; **brişğa** “bir çeşit at arabası” (< Rus. briçka): Arpaçay – Kars; **ğuşğa** “küçük toz veya toprak yığını” (< Rus. kuçka): Arpaçay – Kars; **lapatğa** “kalın sacdan yapılmış kürek” (< Rus. lopatka): Iğdır; Bulanık – Muş; **lapatğa** “büyük kürek” (< Rus. lopatka): Kars; **bawuşğa** “çift atla veya öküzle çekilen dört tekerlekli yük arabası” (< Rus. pavozka): Erzurum; **boşğa** “yayık” (< Rus. boçka): Erzurum; **mosğiva** “Moskova” (< Rus. Moskva): Erzurum; **mosğof** “Rus düşman” (< Rus. Moskov: Moskovalı): Elazığ; **niğalay** “Nikola” (< Rus. Niçolay): Erzurum; Kars; **zağon** “kanun, yasa; ahlak” (< Rus. zağon): Erzurum; **zangğa** “kızak” (< Rus. sanğa): Geçitli, Ardanuç – Artvin; Rumeli göçmenleri – İstanbul; **zapusğa** “izin belgesi” (< Rus. zabuska): Erzurum.

ķ > g:

Art damak “ķ” ünsüzünün ön damak ünsüzüne “ķ > ğ > g” aşamasından geçerek değişmesi ünlülerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Ön seste görülen değişim: **genfet** “Çay şekerinden başka her türlü kâğıtlı veya kâğıtsız şeker, bayram şekerı vb.” (< Rus. ķonfeta): Arpaçay – Kars.

Son seste görülen değişim: **kapig** “değersiz para” (< Rus. kopeyka): Erzurum; **katilig** “sefer taşı; 1/8 teneke hacminde tahıl ölçęi ve ölçüsü” (< Rus. kotelok): Erzurum.

p > b:

Genel tonlulaşma eğilimini gösteren bir başka değişmedir. Ön seste görülen değişim: **badval** “bodrum, mahzen, karanlık yer” (< Rus. podval): Trabzon; Şavşat köyleri, Peterek, Yusufeli – Artvin; Ardahan; Iğdır; Kızılçakçak, Arpaçay – Kars; **bawusga** “çift atla veya öküzle çekilen dört tekerlekli yük arabası” (< Rus. pavozka): Erzurum; **banadura** “domates” (< Rus. pomidor): Elazığ; **filisbit** “bisiklet” (< Rus. velosiped): Elazığ.

İç seste görülen değişim: **abrul** “nisan-mayıs arası, nisan” (< Rus. aprel’ < İng.): Giresun; **abrıl** “nisan” (< Rus. aprel’ < İng.): Elazığ.

p > (f) > w, v:

Örneğine az rastlanan bir değişimdir. Tespit ettiğimiz örnekte ön ve iç seste bu değişim gerçekleşmiş durumdadır: **şavka** “şapka” (< Rus. şapka): Elazığ; **waporöz** “ağızlığı üzerinde olan bir Rus sigarası” (< Rus. papirosa): Erzurum (Gemalmaz 1995: 326).

s > z:

Ön ve iç seste görülen bir değişimdir. Ön seste görülen değişim: **zanka** “kızak” (< Rus. sanka): Şavşat köyleri – Artvin; Kırşehir; Erzurum; **zanka** “kızak şeklinde atla çekilen fayton” (< Rus. sanka): Erzurum; **zanka** “atla çekilen kızak” (< Rus. sanka): Kars; **zanga** “kızak” (< Rus. sanka): Geçitli, Ardanuç – Artvin; Rumeli göçmenleri – İstanbul.

İç seste görülen değişim: **waporöz** “ağızlığı üzerinde olan bir Rus sigarası” (< Rus. papirosa): Erzurum (Gemalmaz 1995: 326).

t > d:

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki tonlulaşma temayülünün iyi bir örneği olan bu değişim, ağızlardaki Rusça sözcüklerde de gerçekleşmiş durumdadır. İç seste görülen değişim: **isdikan** “çay bardağı” (< Rus. stakan): Arpaçay – Kars; **kardeh** “patates” (< Rus. kartofel’): Salmanlı, Çayıralan – Yozgat; **kardof** “patates” (< Rus. kartofel’): Korzaf, Şiran – Gümüşhane; **kardoğ** “patates” (< Rus. kartofel’): Kavak, Sorgun – Yozgat; **kardu** “patates” (< Rus. kartofel’): Babayağmur, Boğazlıyan – Yozgat; **isdol** “sandalye” (< Rus. stol): Iğdır; Arpaçay – Kars; Kars; **isdol** “sehpa; masa yüksekliğinde küçük yüzeyli çay sehpası” (< Rus. stol): Erzurum; **isdol** “masa” (< Rus. stol): Şeybler, Ulubey – Ordu.

2. Tonsuzlaşma

Tonlu ünsüzlerin tonsuz karşılıklarına değişmesidir. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde çok sık görülen bir ses olayı değildir. Bunun nedeni, zaten Rusçanın tonsuz ünsüzleri çok sık kullanan bir dil olması ve de tonsuzlaşma eğiliminin Rusça sözcükleri tespit ettiğimiz ağızlarda bir temayül oluşturmamasıdır. Bu nedenle değişim ve değişim örnekleri çok yaygın değildir.

b > p:

İç seste görülen değişim: **kope** “büyük köpek” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Giresun; **kopel** “sağlıklı küçük çocuk” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Ağın – Elazığ; **kopil** “Müslüman olmayanların çocuğu” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Edirne ve çevresi; Kemaller, Şumnu – Bulgaristan; **kopali** “evlilik dışı doğan çocuk, piç” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Limanköy, Çayeli – Rize; **zapusga** “izin belgesi” (< Rus. zabuska): Erzurum.

d > t:

Son seste görülen değişim: **zavot** “peynir yapılan ve iyi cins hayvan yetiştirilen yer” (< Rus. zavod): Bayburt; Selim – Kars; **put** “16 kg.lık ağırlık ölçüsü” (< Rus. pud): Yavuz, Çayağzı, Şavşat – Artvin; Kars; Erzurum; **filisbit** “bisiklet” (< Rus. velosiped): Elazığ.

z > s:

İç seste görülen değişim: **bawusga** “çift atla veya öküzle çekilen dört tekerlekli yük arabası” (< Rus. pavozka): Erzurum.

3. Süreklileşme

Süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüzlere dönüşmesidir. Sızıcılışma ve akıcılışma olarak ikiye ayrılır.

3. 1. Sızıcılışma**ç > ş:**

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde en sık görülen sızıcılışma olayıdır. İç seste görülen değişim: **pöşke** “soba” (< Rus. peçka): Bolu; **pışka** “kibrit” (< Rus. spiçka): Iğdır; **semişga** “ayçiçeği tohumu” (< Rus. semeçko): Iğdır; **sımışka** “ayçiçeği” (< Rus. semeçko): Rize; Kars; **simişka** “ay çiçeği” (< Rus. semeçko): Kars; **brişga** “bir çeşit at arabası” (< Rus. briçka): Arpaçay – Kars; **ğuşga** “küçük toz veya toprak yığını” (< Rus. kuçka): Arpaçay – Kars; **boşga** “yayık” (< Rus. boçka): Erzurum; **iştoy** “ne?” (< Rus. çto?): Erzurum (Gemalmaz 1995: 187).

g > w:

Çok yaygın bir sızıcılışma olayı değildir. Tespit edilen tek örnekte çift dudak ünsüzüne doğru bir değişim tespit edilmiştir. İç seste görülen değişim: **neçowa** “hiçbir şey” (< Rus. niçego): Erzurum.

k, ƙ > h, yh:

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde yaygın olarak görülen bir diğer sızıcılışma olayı bu değişimdir. Son seste görülen değişim: **bolçöwüyh** “bolşevik” (< Rus. bol’şevik): Erzurum; **çayniyh** “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Iğdır; **çaynih** “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Bayburt; Sarıkamış – Kars; **kapiyh** “değersiz para” (< Rus. kopeyka): Erzurum; **katiliyh** “sefer taşı; 1/8 teneke hacminde tahıl ölçęi ve ölçüsü” (< Rus. kotelok): Erzurum.

3. 2. Akıcılışma

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde akıcılışma daha az görülmektedir. Birkaç örnekte akıcılışma gerçekleşmiştir.

t > n:

İç seste görülen değişim: **karnup** “patates” (< Rus. kartofel’): Ereğli – Konya.

ts > y:

Son seste görülen değişim: **malay** “erkek çocuk, delikanlı” (< Rus. malets): Osmaniye Tatar Ağzı – Osmaniye.

4. Süreksizleşme

Sürekli ünsüzlerin süreksiz ünsüzlere değişimidir. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde süreklileşme kadar yaygın olmasa da “f, v > b, p” süreksizleşmesi yaygın bir ses değişimidir.

f > p ~b:

Rusça sözcüklerdeki “f” ünsüzü Türkçenin ses sistemine yabancı olduğu için “p ~ b” değişimine uğramaktadır. Bu değişimde analog yoluyla sözcükler arasında benzerlik ilişkisinin kurulması da etkili olmuştur.

İç seste görülen değişim: **ğartubu** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun; **ğartobu** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun; **karnup** “patates” (< Rus. kartofel’): Ereğli – Konya; **kartop** “patates” (< Rus. kartofel’): Kırım göçmenleri – Manisa; Bursa; Amasya; Bulancak, Tirebolu – Giresun; Kaptanpaşa, Çayeli – Rize; Ahlat – Bitlis; **kartopi** “patates” (< Rus. kartofel’): Çarşamba – Samsun; Rize; Şavşat – Artvin; Posof – Ardahan; **kartopu** “patates” (< Rus. kartofel’): Nilüfer – Bursa; Kocaeli; İstanbul; Büyükhırka, Alaca – Çorum; Tepeyatak, Niksar – Tokat; Şehli – Giresun; Gölköy – Ordu.

v > b:

Ön seste görülen değişim: **bedire**, **bédire** “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): Erzurum; Refahiye çevresi – Erzincan; Bulanık – Muş; **bedire** “kova”(< Rus. vedro): Kars; **bedre** “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): Göcek, Ersis, Yusufeli – Artvin; Erzurum; Ahlat – Bitlis; Ankara; Kelkit – Gümüşhane; **bedro** “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): Erciş - Van; Bitlis.

ş > ç:

Boğumlanma noktaları diş eti-ön damak olan bu iki ses arasındaki değişim çok sık görülmemiştir. İç seste görülen değişim: **bolçöwüyh** “bolşevik” (< Rus. bol’şevik): Erzurum.

şç’ > ç:

“ıı = şç” ünsüzü Rusçada kullanılan bir ünsüzdür. Boğumlanma noktaları diş-damak olan bu iki ses arasındaki değişim çok sık görülmemiştir. Son seste görülen değişim: **veç** “gelin eşyası, çeyiz eşyasının bütününe verilen ad” (< Rus. veşç’ :eşya): Elazığ.

ts > ç:

Rusçanın fonetiğine ait bir ses olan “ts”, diş-diş eti, sürekli, sızıcı tonsuz bir ünsüzdür. Dolayısıyla Türkçede olmayan bu ses mutlaka değişime uğramaktadır. Bu değişim daha çok süreksiz ve diş eti-ön damak ünsüzü olan “ç” ünsüzüne olmuştur. Türkiye Türkçesi ile Rusça arasındaki ortak sözcüklerde ve diğer Türk lehçelerindeki Rusçadan alıntılarda sıkça görülen bir değişimdir. Ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında tek örnek tespit edilmiştir. Ön seste görülen değişim: **çirkef** < **çirkev** “kilise” (< Rus. tserkov’): Osmaniye Tatar Ağzı – Osmaniye.

5. Diğer Ünsüz Değişimleri

5.1. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişimler

f > h:

Kişisel ağız özelliğinden kaynaklanan ve örneğine az rastlanan bir değişimdir. İç seste görülen değişim: **kardeh** “patates” (< Rus. kartofel’): Salmanlı, Çayıralan – Yozgat.

f > ğ:

Sürekli, sızıcı “f” ünsüzü önce süreksizleşerek “ğ” ünsüzüne dönüşmüş, daha sonra tekrar sürekli, sızıcı “ğ” ünsüzüne değişmiştir: **kardoğ** “patates” (< Rus. kartofel’): Kavak, Sorgun – Yozgat.

f > n:

Kişisel ağız özelliğinden kaynaklanan ve örneğine az rastlanan bir değişimdir. İç seste görülen değişim: **karton** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun; Yeniköy, Aşkale – Erzurum; Kırklareli.

n > m:

Örneğine az rastlanan bir değişimdir. İç seste görülen değişim: **çaymık** “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Edirne.

m > n:

Örneğine az rastlanan bir değişimdir. İç seste görülen değişim: **banadura** “domates” (< Rus. pomidor): Elazığ.

r > l:

Boğumlanması daha zor olan titreşimli “r” ünsüzü, akıcı “l” ünsüzüne değişmektedir. Tespitlerimizde örneğine az rastladığımız bir değişimdir. İç seste görülen değişim: **pilağod** “vapur” (< Rus. parohod): Osmaniye Tatar Ağızı – Osmaniye.

v > f:

Tespitlerimizde örneğine az rastladığımız bir değişimdir. Değişimin nedeni ise daha çok tonsuz ünsüzlerin ardından (ç, k, s,) tonlu ünsüzün (v) tercih edilmeyip, en yakın tonsuz karşılığının (f) kullanılmasıdır. Rusçada konuşma dilinde en sık görülen değişimdir. Türkiye Türkçesi ağızlarına da konuşma dilinden geçmiş olmalıdır. Ön ve son seste görülen değişim: **çirkef** < **çirkev** “kilise” (< Rus. tserkov’): Osmaniye Tatar Ağızı – Osmaniye; **mosğof** “Rus düşman” (< Rus. Moskov: Moskovalı): Elazığ; **filisbit** “bisiklet” (< Rus. velosiped): Elazığ; **fişne** “vişne” (< Sla. < Rus. vişnya): Elazığ.

v > w:

Dış-dudak ünsüzü “v”, yuvarlak ünlülerin ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle çift dudak ünsüzü “w” ye değişmiştir. Ön seste görülen değişim: **woda** “su” (< Rus. voda): Erzurum.

İç seste görülen değişim: **bawusga** “çift atla veya öküzle çekilen dört tekerlekli yük arabası” (< Rus. pavozka): Erzurum; **bolçöwüyh** “bolşevik” (< Rus. bol’şevik): Erzurum.

y > h:

Kişisel ağız özelliğinden kaynaklanan ve farklı örneklerine az rastlanan bir değişimdir. İç seste görülen değişim: **gırah** “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Iğdır; **gırah** “başka, yabancı, kenar: gırah köy” (< Rus. kray): Arpaçay – Kars; **gırah** “kenar” (< Rus. kray): Erzurum; Kars;

Turkish Studies

gırah(ğ) “kırak; kenar, kıyı” (< Rus. kray): Erzurum; **gırah** (< gıran) “kenar, yan, çevre, bitim yeri” (< Rus. kray): Malatya.

y > n:

Kişisel ağız özelliğinden kaynaklanan ve farklı örneklerine az rastlanan bir değişimdir. Son seste görülen değişim: **gıran** “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Çerçin, Başpınar, Tefenni – Burdur; Darıveren, Acıpayam, Ovacık, Tavas, Sarayköy ve köyleri – Denizli; Sürez, Bozdoğan – Aydın; Maraş ve çevresi; Hacıilyas, Koyulhisar – Sivas; Zeynettin, Karakız, Kolanlı, Sorgun, Gökdere, Akdağmadeni – Yozgat; Mühye – Ankara; Pinili, Avanos – Nevşehir; Gilevge, Elmalı, Kaş – Antalya; Karaçulha, Fethiye ve köyleri – Muğla.

şç > ş:

Çok yaygın bir değişim değildir. İç seste görülen değişim: **poşavar** “ekinin çimlenmesi” (< Rus. pişçavar): Elazığ.

5.2. Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

Süreksiz ünsüzler kendi aralarında çok az değişime girerler. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde yaygın olmayan bu tip değişimler, daha çok ünlü-ünsüz uyumu nedeniyle oluşmaktadır.

k > k̇:

Daha çok son seste görülen bir değişimdir ve ünlü-ünsüz uyumu bu değişimde etkili olmuştur. Son seste görülen değişim: **çaymık** “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Edirne; **çaynık** “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Sücüllü, Yalvaç – Isparta; Manisa; Merzifon – Amasya; Perşembe, Karakuş, Ünye – Ordu; Trabzon; Gümüşhane; Kaptanpaşa, Çayeli – Rize; Erkinis, Yusufeli – Artvin; Sivas; Pınarbaşı – Kayseri; Çumra – Konya; Beşikdüzü, Vakfıkebir – Trabzon.

t > k:

Rusçada sıkça kullanılan “+ka” ekine benzetme çabası sonucu oluşan bir değişimdir. İç seste görülen değişim: **arabokey** “iş” (< Rus. rabota): Erzurum.

t > ğ:

Rusçada sıkça kullanılan “+ka” ekine benzetme çabası sonucu oluşan bir değişimdir. İç seste görülen değişim: **ğapışğa** “kapuska; lahana pancarı da denir” (< Rus. kapusta): Erzurum; **ğapışğa** “kapuska yemeği” (< Rus. kapusta): Uşak.

d > k:

Yakın, gerileyici ve tam ünsüz benzeşmesi sonucu ortaya çıkmış bir değişimdir. Rusça birleşik sözcükte yer alan ilk sözcüğün son sesi ile ikinci sözcüğün ilk sesi arasında oluşmuş bir değişimdir. Son seste görülen değişim: **pok+kazarma** “kışla” (< Rus. pod kazarma): Erzurum.

III. II. I. Ünsüz Türemesi

Kelimenin ön, iç ve son seslerinde aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır (Korkmaz 1992: 163). Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde ön, iç ve son seste az olarak görülen bir ses olayıdır.

y türemesi:

Ağızlardaki Rusça sözcüklerde en yaygın ünsüz türemesidir. Akıcı “y” ünsüzünün boğumlanmasının diğer ünsüzlere göre daha kolay olması ünsüz türemesinde etkili olmaktadır.

Ağzlardaki ve lehçelerdeki alıntı sözcüklerde oldukça sık karşılaşılan bir türemedir. Ön seste görülen türeme: **yura** “Rusça harp nağrası; Allah Allah!” (< Rus. ura): Erzurum.

İç seste görülen türeme: **katiliyh(g)** “sefer taşı; 1/8 teneke hacminde tahıl ölçüğü ve ölçüsü” (< Rus. kotelok): Erzurum.

Son seste görülen türeme: **ıştoy** “ne?” (< Rus. çto?): Erzurum (Gemalmaz 1995: 187).

s türemesi:

Çok yaygın bir türeme değildir. İç seste görülen türeme: **petrosgred** “Petrograd” (< Rus. Petrograd): Erzurum.

III. II. II. Ünsüz Düşmesi

Kelime içinde, kelime sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste “r, n, l, f” gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler ile “y, g, ğ, k, h” gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayıdır (Korkmaz 1992: 162). Ünsüz düşmesi Türkiye Türkçesi ağzlarındaki Rusça sözcüklerde sıkça görülen bir ses olayıdır.

d' > Ø:

Son seste bulunan tonlu “d” ünsüzü sözcüğün sonunda iki ünsüz yan yana geldiği için düşmüştür. Tespitlerimizde tek örnekte bu düşme görülmektedir. Son seste görülen düşme: **iyez** “kaza, kasaba” (< Rus. uyezd): Osmaniye Tatar Ağzı – Osmaniye.

f > Ø:

Türkçe ses yapısında olmayan “f” ünsüzü, Rusça sözcüklerde iç seslerde oldukça sık kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağzları Rusça sözcüklerdeki bu sesi düşürmektedir. İç seste görülen düşme: **kartol** “patates” (< Rus. kartofel’): Üsküdar, Bakırköy – İstanbul; Samsun; Karkıncık, Artova – Tokat; Bursa; Trabzon; Gümüşhane; Giresun; Kağızman – Kars; Posof, Çıldır – Ardahan; Kurtelek, Cimin, Haşhaşı – Erzincan; Doğubeyazıt – Ağrı; Van; Bitlis; Varto – Muş; Malatya; Çumra – Konya; Sarıkamış – Kars; Elazığ ve Yöresi; Erzurum; **kardu** “patates” (< Rus. kartofel’): Babayağmur, Boğazlıyan – Yozgat; **kartal** “patates” (< Rus. kartofel’): Sungurlu – Çorum; Erzurum; Haşhaşı – Erzincan; Gündül, Ayaş – Ankara; **karto** “patates” (< Rus. kartofel’): Refahiye – Erzincan; **kartul** “patates” (< Rus. kartofel’): Evciler, Çayıralan – Yozgat; **kerto** “patates” (< Rus. kartofel’): Kayseri; **kertol** “patates” (< Rus. kartofel’): Nazimiye – Tunceli; Kadirli – Osmaniye; **kortal** “patates” (< Rus. kartofel’): Erzurum; **kortol** “patates” (< Rus. kartofel’): Gazi – Kayseri; Antalya; **kartil** “patates” (< Rus. kartofel’): Erzurum; **kartul** “patates” (< Rus. kartofel’): Erzurum.

l' > Ø:

Akıcı “l” ünsüzünün Türkiye Türkçesi ağzlarındaki Rusça sözcüklerde düşürülmesi çok yaygındır. Rusçada genellikle son sesteki “l” ünsüzünün yumuşak telaffuz edilmesi “-ль = -l' ” bu ses üzerindeki vurguyu kaldırmaktadır. Dolayısıyla “l'” ünsüzünün düşmesi kolaylaşmaktadır. Son seste görülen düşme: **kardeh** “patates” (< Rus. kartofel’): Salmanlı, Çayıralan – Yozgat; **kardof** “patates” (< Rus. kartofel’): Korzaf, Şiran – Gümüşhane; **kardoğ** “patates” (< Rus. kartofel’): Kavak, Sorgun – Yozgat; **kardu** “patates” (< Rus. kartofel’): Babayağmur, Boğazlıyan – Yozgat; **karnup** “patates” (< Rus. kartofel’): Ereğli – Konya; **karto** “patates” (< Rus. kartofel’): Refahiye – Erzincan; **kartof** “patates” (< Rus. kartofel’): Bozcaali, Reşadiye – Tokat; Mağura, Maçka – Trabzon; Erzurum; **karton** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun; Yeniköy, Aşkale – Erzurum; Kırklareli; **kartop** “patates” (< Rus. kartofel’): Kırım göçmenleri – Manisa; Bursa; Amasya; Bulancak, Tirebolu – Giresun; Kaptanpaşa, Çayeli – Rize; Ahlat – Bitlis; **kartopi** “patates” (< Rus. kartofel’): Çarşamba – Samsun; Rize; Şavşat – Artvin; Posof – Ardahan; **kartopu** “patates” (< Rus.

kartofel’): Nilüfer – Bursa; Kocaeli; İstanbul; Büyükhırka, Alaca – Çorum; Tepeyatak, Niksar – Tokat; Şehli – Giresun; Gököy – Ordu; **ğartubu** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun; **ğartobu** “patates” (< Rus. kartofel’): Giresun; **kerto** “patates” (< Rus. kartofel’): Kayseri; **kope** “büyük köpek” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Giresun.

r > Ø:

Titrek ve akıcı bir ses olduğu için ağızlarda kolay düşen bir ünsüzdür. Ön seste görülen düşme: **gubernat** “vali” (< Rus. gubernator): Erzurum.

s > Ø:

Sözcük başında iki ünsüzün bulunması, iç seste ise iki “s” ünsüzünün yer alması dolayısıyla bu ünsüz düşmesi gerçekleşmektedir. Ancak örneği sınırlıdır. Ön seste görülen düşme: **pışka** “kibrit” (< Rus. spička): Iğdır.

İç seste görülen düşme: **raposke** “dağıtma, dağıtılma” (< Rus. rospusk): Erzurum.

y > Ø:

Sürekli ve akıcı bir ünsüz olan “y” ünsüzü düşmeye en yakın ünsüzlerden biridir.

İç ve son seste görülen düşme: **çort** “kaba, görgüsüz” (< Rus. çyort: şeytan, cin): Elazığ; **gazonni** “devletleştirilmiş” (< Rus. kazyonny): Erzurum.

IV. Sonuç

1. Türkiye Türkçesi ağızlarında hiçbir *ses değişikliğine uğramayan* Rusça sözcükler bulunmaktadır: **peçka** “soba” (< Rus. peçka): Karapınar – Konya; **maşina** “araba” (< Rus. maşina): Rize; **maşina** “makine” (< Rus. maşina): Yavuz, Şavşat – Artvin; Osmaniye Tatar Ağızı – Osmaniye; **şapka** “şapka” (< Rus. şapka): Giresun; **lom** “demir kazık” (< Rus. lom): Yavuz, Şavşat – Artvin; **lom** “taş ya da duvara delik açmak için kullanılan bir ucu sivri demir, küskü” (< Rus. lom): Trabzon köyleri – Trabzon; Uluşiran, Şiran – Gümüşhane; **lom** “taş kırmaya yarayan demir çekiç, balyoz” (< Rus. lom): Salcı, Şavşat – Artvin; **lom** “at arabalarında ön ve arka dingili arabaya bağlayan demir parçası” (< Rus. lom): İrişli – Bayburt; Sarıkamış, Selim – Kars; **lom** “ağır şeyleri yerinden oynatıp kaldırmakta kullanılan kaldıraç” (< Rus. lom): Kars köyleri – Kars; **lom** “kalın demir çubuk, kalın uzun levye” (< Rus. lom): Arpaçay – Kars; **şinel** “paltos” (Rus. şinel: kaput, asker paltosu): Arpaçay – Kars; **kuda** “nereye?” (< Rus. kuda): Erzurum (Gemalmaz 1995: 206); **mujik** “köylü” (< Rus. mujik): Erzurum; **ya** “ben” (< Rus. ya): Erzurum.

2. Rusçada daha geniş anlamda kullanılan bazı sözcüklerin Türkiye Türkçesi ağızlarında *anlam daralmasına* uğradığı görülmektedir: Rus. zavod “fabrika” sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarında “süt fabrikası” anlamında kullanılmaktadır.

3. Rusçada daha dar anlamda kullanılan bazı sözcüklerin Türkiye Türkçesi ağızlarında *anlam genişlemesine* uğradığı görülmektedir: Rus. moskov “Moskovalı” sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarında “Ruslar, düşmanca davranan insanlar için yergi sözü” olarak kullanılır olmuştur. Aynı şekilde Rus. kobel’ “erkek köpek” sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarında “büyük köpek; köpek yavrusu” anlamında da kullanılmaktadır.

4. Anadolu’nun muhtelif şehirlerindeki Rusça sözcükler, genellikle Kırım’dan ve Türk Cumhuriyetlerden gelen göçmenler vasıtasıyla Türkiye Türkçesi ağızlarına girmiştir: Osmaniye, Bursa, Konya, Eskişehir, İstanbul ağızındaki Rusça sözcükler gibi.

5. Batı Anadolu’da komşu dil Bulgarca yoluyla gelen Slavca sözcükler de bulunmaktadır.

6. Türkiye Türkçesi yazı dilinde 41, ağızlarında 75 Rusça sözcük bulunurken, ağızlardaki sözcüklerin 265 defa kullanıldığı görülmektedir. Bu 265 sözcüğün illere göre dağılımı şöyledir:

Erzurum 55 (% 20,75), Kars 42 (% 15,8), Artvin 13 (% 4,9), Elazığ 12 (% 4,52), Giresun 11 (% 4,15), Iğdır 9 (% 3,39), Rize 8 (% 3,01), Osmaniye 7 (% 2,64), Trabzon 7 (% 2,64), Bayburt 6 (% 2,26), Gümüşhane 6 (% 2,26), Bitlis 5 (% 1,88), Erzincan 5 (% 1,88), Konya 5 (% 1,88), Yozgat 5 (% 1,88), Ardahan 4 (% 1,5), İstanbul 4 (% 1,5), Kayseri 4 (% 1,5), Muş 4 (% 1,5), Tokat 4 (% 1,5), Amasya 3 (% 1,13), Ankara 3 (% 1,13), Bursa 3 (% 1,13), Çorum 3 (% 1,13), Malatya 3 (% 1,13), Ordu 3 (% 1,13), Sivas 3 (% 1,13), Antalya 2 (% 0,75), Edirne 2 (% 0,75), Manisa 2 (% 0,75), Samsun 2 (% 0,75), Van 2 (% 0,75), Ağrı 1 (% 0,37), Aydın 1 (% 0,37), Balıkesir 1 (% 0,37), Bolu 1 (% 0,37), Burdur 1 (% 0,37), Denizli 1 (% 0,37), Isparta 1 (% 0,37), Kahramanmaraş 1 (% 0,37), Kastamonu 1 (% 0,37), Kırklareli 1 (% 0,37), Kırşehir 1 (% 0,37), Kocaeli 1 (% 0,37), Mersin 1 (% 0,37), Muğla 1 (% 0,37), Nevşehir 1 (% 0,37), Tunceli 1 (% 0,37), Uşak 1 (% 0,37), Bulgaristan 1 (% 0,37)

Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın tespit ettiği ağız gruplarına göre dağılım ise şu şekildedir:

Doğu Grubu Ağızları: % 58,8

I. GRUP: % 4,52

II. GRUP: % 43,01

III. GRUP: % 6,41

IV. GRUP: % 4,9

Kuzeydoğu Grubu Ağızları: % 5,6

(Ağırlıklı olarak I. Alt grup)

Batı Grubu Ağızları: % 32,7

I. GRUP: % 5,28

II. GRUP: % 0,37

III. GRUP: % 0,75

IV. GRUP: % 2,64

V. GRUP: % 6,03

VI. GRUP: % 5,66

VII. GRUP: % 5,28

VIII. GRUP: % 4,52

IX. GRUP: % 2,26

Trakya Ağızları (İstanbul, Edirne, Kırklareli, Bulgaristan): % 3

Tespit edilen Rusça sözcükler daha çok doğu grubu ağızlarının II. alt grubunda görülmektedir. Bunun sebebi Rusya ile olan tarihî ilişkilerimizdir. Diğer ağız bölgelerindeki Rusça sözcüklere rastlanmasının sebebi de tarihî olmakla beraber, Türkistan'dan gelen göçlerin de etkisi olduğu düşünülmektedir. Bazı ağız bölgelerinde ise (özellikle kuzeydoğu grubu ağızlarında (Kars,

Ardahan)) yeni, detaylı derleme çalışmaları yapıldığında Rusça sözcüklerin artabileceği tahmin edilmektedir⁴.

7. Yapılan incelemede Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde en sık görülen ünlü olayları kalın ünlülerin incelmesi, ince ünlülerin kalınlaşması, o > a düzleşmesi, geniş ünlülerin daralması, “i” türemesidir. Bu ünlü olaylarında ünlü uyumları ve ünsüzler etkili olmuştur.

8. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Rusça sözcüklerde en sık görülen ünsüz olayları ise tonlulaşma ve “f, l” ünsüzlerinin düşmesidir. Bunda da tonlulaşma temayülünün Rusça sözcükleri de etkilemesi ve Rusça sözcüklerin genellikle son sesindeki “-ль = -l” ünsüzünün yumuşak telaffuz edilmesi, Türkçenin ses yapısına yabancı olan “f” ünsüzünün Rusçada iç seslerde sıkça kullanılmış olmasının ağızlarda telaffuz zorluğu yaratması etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- ALKAYA, Ercan (2012), “Sibirya Tatar Türkçesiyle Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Benzerlikler Üzerine Bir Değerlendirme”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, p. 275-295, Ankara
- AYDIN, Mehmet (2002), *Aybastı Ağızı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BURAN, Ahmet (1997), *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BURAN, Ahmet ve Nadir İlhan (2008), *Elazığ Yöresi Söz Varlığı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BURAN, Ahmet ve Şerife Oğraş (2003), *Elazığ İli Ağızları*, Elazığ.
- DEMİR, Necati (2001), *Ordu İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2002), *Kars İli Ağızları (Ses Bilgisi)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EREN, M. Emin (1997), *Zonguldak, Bartın, Karabük İlleri Ağızları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERTEN, Münir (1994), *Diyarbakır Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995), *Erzurum İli Ağızları III. Cilt*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

⁴ Ardahan bölgesinde yapmakta olduğumuz derleme çalışmalarında yöredeki köylerde sövgü, yergi, kargış ile toplumsal hayata dair daha birçok Rusça sözcüğün varlığı tespit edilebilmektedir: **saldat** “genel olarak düşman askeri (birisine kızarken sitem olarak da kullanılır)” (< Rus. soldat: asker); **moskof** “Rus düşmanı” (< Rus. Moskov: Moskovalı); **tvayi mat** “Yöre köylüleri anlamını bilmedikleri bu sözü Rusça bilen yaşlılardan sövgü sözü olarak duyduklarını bize aktardılar. Gerçek anlamı birisinin annesini kastederek ona küfretmektir.” (< Rus. tvoyu mat’); **zavot** “süt çiftliği” (< Rus. zavod: fabrika); **astarsine** “oyla seçilen yerel askeri yönetici” (< Rus. starşina: başçavuş); **peç ~ pej** “soba” (< Rus. peç’: soba); **kanfet** “akide şekeri” (< Rus. konfeta: şeker, şekerleme); **çornapel** “mahzen yapmak için ağaçların üzerinin toprakla örtülmesi” (< Rus. çernopelena: toprak örtü); **put** “16 kg.lık ağırlık ölçüsü” (< Rus. pud: Rus ağırlık ölçüsü), **sımsıka** “çekirdek” (< Rus. semeçko: çekirdek) vb.

- GÜLENSOY, Tuncer ve Ahmet Buran (1994), Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler 1, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer ve Ercan Alkaya (2003), Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası, Ankara, Akçağ Yayınları.
- GÜLSEREN, Cemil (2000), Malatya İli Ağızları (İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer (2002), Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜNŞEN, Ahmet (2000), Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARACA, Veysel (2011), Türkiye Türkçesinde Alıntı Sözcüklerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bir İnceleme, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KARAHAN, Leylâ (1996), Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KILIÇ, Selami, Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu, Ülke Kitapları.
- KORKMAZ, Zeynep (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KURAT, Akdes Nimet (1987), Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KURAT, Yuluğ Tekin (1999), "1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi" Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 139-145.
- MUSTAFAEV, E. – V.G. Şerbinin (1996), Büyük Rusça-Türkçe Sözlük, Multilingual, İstanbul 1996.
- OLCAY, Selahattin (1995), Doğu Trakya Yerli Ağzı (İnceleme-Derleme-Dizin), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- OLCAY, Selahattin (1995), Erzurum Ağzı (İnceleme-Derleme-Sözlük), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- OLCAY, Selahattin, Ahmet B. Ercilasun, Ensar Aslan (1988), Arpaçay Köylerinden Derlemeler, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (1999), "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri" Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 125-134.
- ÖZÇELİK, Sadettin (1997), Urfa Merkez Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZEREN, Mehmet (2008), Kırgız Türkçesinde Ünsüzler ve Ünsüz Olayları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SAĞIR, Mukim (1995), Erzincan ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

-
- TURAN, Zikri (2006), Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşum Köyü Ağzı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TURGUT, Günay (2002), Rize İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1993), Derleme Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005), Türkçe Sözlük, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2008), Yazım Kılavuzu, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YANGIN, Alla (2004), “Rusçadaki Türkçe Sözcükler Üzerine Tematik Bir İnceleme” V. Lefke Edebiyat Buluşması Bildirileri, Yay. Haz. KARAAĞAÇ, Günay, Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi, s. 99-102.
- YILDIRIM, Faruk (2006), Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları II, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA TESPİT EDİLEN RUSÇA SÖZCÜKLERİN LİSTESİ

ğartobu “patates” (< Rus. kartofel’): GİRESUN
ğartubu “patates” (< Rus. kartofel’): GİRESUN
abed “yemek, yiyecek” (< Rus. obed): ERZURUM
abrıl “nisan”(< Rus. aprel’ < İng.): ELAZIĞ
abrul “nisan-mayıs arası, nisan”(< Rus. aprel’ < İng.): GİRESUN
arabokey “iş” (< Rus. rabota): ERZURUM
badval “bodrum, mahzen, karanlık yer” (< Rus. podval): ARDAHAN
badval “bodrum, mahzen, karanlık yer” (< Rus. podval): IĞDIR
badval “bodrum, mahzen, karanlık yer” (< Rus. podval): Kızılçakçak, Arpaçay – KARS
badval “bodrum, mahzen, karanlık yer” (< Rus. podval): Şavşat köyleri, Peterek, Yusufeli – ARTVİN
badval “bodrum, mahzen, karanlık yer” (< Rus. podval): TRABZON
banadura “domates” (< Rus. pomidor): ELAZIĞ
bawusğa “çift atla veya öküzle çekilen dört tekerlekli yük arabası” (< Rus. pavozyk): ERZURUM
bedire “kova”(< Rus. vedro): KARS
bedire, bédire “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): Bulanık – MUŞ
bedire, bédire “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): ERZURUM
bedire, bédire “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): Refahiye çevresi – ERZİNCAN
bedre “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): Ahlat – BİTLİS
bedre “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): ANKARA
bedre “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): ERZURUM
bedre “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): Göcek, Ersis, Yusufeli – ARTVİN
bedro “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): BİTLİS

bedro “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): Erciş - VAN
bedro “su kovası, bakraç”(< Rus. vedro): Kelkit – GÜMÜŞHANE
bırat “kardeş (Ruslara dostça hitap etmekte kullanılmış)” (< Rus. brat): ERZURUM
bolçöwüyh “bolşevik” (< Rus. bol’şevik): ERZURUM
boşga “yayık” (< Rus. boçka): ERZURUM
brışga “bir çeşit at arabası” (< Rus. briçka): Arpaçay – KARS
çaymık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): EDİRNE
çaynıh “çaydanlık” (< Rus. çaynik): BAYBURT
çaynıh “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Sarıkamış – KARS
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Beşikdüzü, Vakfikebir – TRABZON
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Çumra – KONYA
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Erkinis, Yusufeli – ARTVİN
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): GÜMÜŞHANE
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Kaptanpaşa, Çayeli – RİZE
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): MANİSA
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Merzifon – AMASYA
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Perşembe, Karakuş, Ünye – ORDU
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Pınarbaşı – KAYSERİ
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): SİVAS
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Sücüllü, Yalvaç – ISPARTA
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): TRABZON
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Arapkir – MALATYA
çaynık “çaydanlık” (< Rus. çaynik): BİTLİS

çaynik “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Gürün – SİVAS

çaynik “çaydanlık” (< Rus. çaynik): KARS

çaynik “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Merzifon – AMASYA

çaynik “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Pasinler – ERZURUM

çaynik “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Tirebolu – GİRESUN

çaynik “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Uluşiran, Şiran – GÜMÜŞHANE

çaynik “çaydanlık” (< Rus. çaynik): Yavuz, Şavşat, Uşum, Yusufeli – ARTVİN

çayniyh “çaydanlık” (< Rus. çaynik): IĞDIR

çirkef < **çirkev** “kilise” (< Rus. tserkov’): Osmaniye Tatar Ağzı – OSMANİYE

çort “kaba, görgüsüz” (< Rus. çyort: şeytan, cin): ELAZIĞ

filisbit “bisiklet” (< Rus. velosiped): ELAZIĞ

fişne “vişne” (< Sla. < Rus. vişnya): ELAZIĞ

gamandar “komutan” (< Rus. komandir < Fr. commandant): KARS

gamandar “komutan” (< Rus. komandir): ERZURUM

gamandar “kumandan” (< Rus. komandir): KARS

gamendar “işgal zamanı Kars’ta bulunan Rus kaymakamlarına verilen ad” (< Rus. komendar): Arpaçay – KARS

gamendar “kumandan” (< Rus. komandir): KARS

gapısga “kapuska yemeği” (< Rus. kapusta): UŞAK

gapısga “kapuska; lahana pancarı da denir” (< Rus. kapusta): ERZURUM

garavat “karyola” (< Rus. krovat’): Arpaçay – KARS

garavat “karyola” (< Rus. krovat’): KARS

garavat “karyola” (< Rus. krovat’): Şavşat ve köyleri – ARTVİN

gazarma “büyük taş bina” (< Rus. kazarma: kışla): İrişli – BAYBURT

gazarma “büyük taş bina” (< Rus. kazarma: kışla): Sarıkamış – KARS

gazarma “kışla” (< Rus. kazarma: kışla): ERZURUM

gazonni “devletleştirilmiş” (< Rus. kazyonni): ERZURUM

genfet “Çay şekerinden başka her türlü kağıtlı veya kağıtsız şeker, bayram şekeri vb.” (< Rus. konfeta): Arpaçay – KARS

gırah (< gıran) “kenar, yan, çevre, bitim yeri” (< Rus. kray): MALATYA

gırah “başka, yabancı, kenar: gırah köy” (< Rus. kray): Arpaçay – KARS

gırah “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): IĞDIR

gırah “kenar” (< Rus. kray): ERZURUM

gırah “kenar” (< Rus. kray): KARS

gırah(ğ) “kırak; kenar, kıyı” (< Rus. kray): ERZURUM

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Çerçin, Başpınar, Tefenni – BURDUR

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Darıveren, Acıpayam, Ovacık, Tavas, Sarayköy ve köyleri – DENİZLİ

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Gilevci, Elmalı, Kaş – ANTALYA

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Hacıılyas, Koyulhisar – SİVAS

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): KAHRAMANMARAŞ

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Karaçulha, Fethiye ve köyleri – MUĞLA

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Mühye – ANKARA

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Pinili, Avanos – NEVŞEHİR

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Sürez, Bozdoğan – AYDIN

gıran “kenar, kıyı, çevre” (< Rus. kray): Zeynettin, Karakız, Kolanlı, Sorgun, Gökdere, Akdağmadeni – YOZGAT

ğobel “sağlıklı küçük çocuk; piç, başıboş çocuk” (< Rus. qobel’ erkek köpek): ELAZIĞ

guburnat “vali” (< Rus. gubernator): ERZURUM

guşga “küçük toz veya toprak yığını” (< Rus. kuşka): Arpaçay – KARS

isdikan “çay bardağı” (< Rus. stakan): Arpaçay – KARS

isdol “masa” (< Rus. stol): Şeybler, Ulubey – ORDU
isdol “sandalye” (< Rus. stul): Arpaçay – KARS
isdol “sandalye” (< Rus. stul): IĞDIR
isdol “sandalye” (< Rus. stul): KARS
isdol “sehpa; masa yüksekliğinde küçük yüzeyli çay sehпасı” (< Rus. stol): ERZURUM
istikân “bardak” (< Rus. stakan): ERZURUM
istikan “bardak” (< Rus. stakan): KARS
istikan “çay bardağı; bardak” (< Rus. stakan): ERZURUM
istikan “çay bardağı” (< Rus. stakan): Refahiye – ERZİNCAN
istiken “çay bardağı, fincan” (< Rus. stakan): Afşar, Pazarören, Pınarbaşı – KAYSERİ
iştoy “ne?” (< Rus. çto?): ERZURUM
iyez “kaza, kasaba” (< Rus. uyezd): Osmaniye Tatar Ağzı - OSMANİYE
izbe “izbe, ıssız yer” (< Rus. izba): ERZURUM
kabel “köpek yavrusu” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Beyşehir - KONYA
kapiyh(g) “değersiz para” (< Rus. kopeyka): ERZURUM
kardeh “patates” (< Rus. kartofel’): Salmanlı, Çayıralan – YOZGAT
kardof “patates” (< Rus. kartofel’): Korzaf, Şiran – GÜMÜŞHANE
kardoğ “patates” (< Rus. kartofel’): Kavak, Sorgun – YOZGAT
kardu “patates” (< Rus. kartofel’): Babayağmur, Boğazlıyan – YOZGAT
karnup “patates” (< Rus. kartofel’): Ereğli – KONYA
kartal “patates” (< Rus. kartofel’): ERZURUM
kartal “patates” (< Rus. kartofel’): Güdül, Ayaş – ANKARA
kartal “patates” (< Rus. kartofel’): Haşhaşı – ERZİNCAN
kartal “patates” (< Rus. kartofel’): Sungurlu – ÇORUM
kartil “patates” (< Rus. kartofel’): ERZURUM

karto “patates” (< Rus. kartofel’): Refahiye – ERZİNCAN
kartof “patates” (< Rus. kartofel’): Bozcaali, Reşadiye – TOKAT
kartof “patates” (< Rus. kartofel’): ERZURUM
kartof “patates” (< Rus. kartofel’): Mağura, Maçka – TRABZON
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): BİTLİS
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): BURSA
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): Çumra – KONYA
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): Doğubeyazıt – AĞRI
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): ELAZIĞ
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): ERZURUM
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): GİRESUN
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): GÜMÜŞHANE
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): Kağızman – KARS
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): Karkincık, Artova – TOKAT
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): Kurtelek, Cimin, Haşhaşı – ERZİNCAN
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): MALATYA
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): Posof, Çıldır – ARDAHAN
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): SAMSUN
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): Sarıkamış – KARS
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): TRABZON
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): Üsküdar, Bakırköy – İSTANBUL
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): VAN
kartol “patates” (< Rus. kartofel’): Varto – MUŞ
karton “patates” (< Rus. kartofel’): GİRESUN
karton “patates” (< Rus. kartofel’): KIRKLARELİ
karton “patates” (< Rus. kartofel’): Yeniköy, Aşkale – ERZURUM

kartop “patates” (< Rus. kartofel’): Ahlat – BİTLİS
kartop “patates” (< Rus. kartofel’): AMASYA
kartop “patates” (< Rus. kartofel’): Bulancak, Tirebolu – GİRESUN
kartop “patates” (< Rus. kartofel’): BURSA
kartop “patates” (< Rus. kartofel’): Kaptanpaşa, Çayeli – RİZE
kartop “patates” (< Rus. kartofel’): Kırım göçmenleri – MANİSA
kartopi “patates” (< Rus. kartofel’): Çarşamba – SAMSUN
kartopi “patates” (< Rus. kartofel’): Posof – ARDAHAN
kartopi “patates” (< Rus. kartofel’): RİZE
kartopi “patates” (< Rus. kartofel’): Şavşat – ARTVİN
kartopu “patates” (< Rus. kartofel’): Büyükhırka, Alaca – ÇORUM
kartopu “patates” (< Rus. kartofel’): Gölköy – ORDU
kartopu “patates” (< Rus. kartofel’): İSTANBUL
kartopu “patates” (< Rus. kartofel’): KOCAELİ
kartopu “patates” (< Rus. kartofel’): Nilüfer – BURSA
kartopu “patates” (< Rus. kartofel’): Şehli – GİRESUN
kartopu “patates” (< Rus. kartofel’): Tepeyatak, Niksar – TOKAT
kartul “patates” (< Rus. kartofel’): ERZURUM
kartul “patates” (< Rus. kartofel’): Evciler, Çayıralan – YOZGAT
katiliyh(g) “sefer taşı; 1/8 teneke hacminde tahıl ölçüğü ve ölçüsü” (< Rus. kotelok): ERZURUM
kerto “patates” (< Rus. kartofel’): KAYSERİ
kertol “patates” (< Rus. kartofel’): Kadirli – OSMANİYE
kertol “patates” (< Rus. kartofel’): Nazimiye – TUNCELİ
kopali “evlilik dışı doğan çocuk, piç” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Limanköy, Çayeli – RİZE
kope “büyük köpek” (< Rus. kobel’ erkek köpek): GİRESUN

kopel “sağlıklı küçük çocuk” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Ağın - ELAZIĞ
kopil “Müslüman olmayanların çocuğu” (< Rus. kobel’ erkek köpek): EDİRNE
kopil “Müslüman olmayanların çocuğu” (< Rus. kobel’ erkek köpek): Kemaller, Şumnu – BULGARİSTAN
kortal “patates” (< Rus. kartofel’): ERZURUM
kortol “patates” (< Rus. kartofel’): ANTALYA
kortol “patates” (< Rus. kartofel’): Gazi – KAYSERİ
köbel “yaramaz çocuk” (< Rus. kobel’ erkek köpek): İSTANBUL
kuda “nereye?” (< Rus. kuda): ERZURUM
lapatga “büyük kürek” (< Rus. lopatka): KARS
lapatga “kalın sacdan yapılmış kürek” (< Rus. lopatka): Bulanık – MUŞ
lapatga “kalın sacdan yapılmış kürek” (< Rus. lopatka): IĞDIR
lapatka “kalın sacdan yapılmış kürek” (< Rus. lopatka): KARS
lenen “Lenin” (< Rus. Lenin): ERZURUM
lom “ağır şeyleri yerinden oynatıp kaldırmakta kullanılan kaldıraç” (< Rus. lom): Kars köyleri – KARS
lom “at arabalarında ön ve arka dingili arabaya bağlayan demir parçası” (< Rus. lom): İrişli – BAYBURT
lom “at arabalarında ön ve arka dingili arabaya bağlayan demir parçası” (< Rus. lom): Sarıkamış, Selim – KARS
lom “demir kazık” (< Rus. lom): Yavuz, Şavşat – ARTVİN
lom “kalın demir çubuk, kalın uzun levye” (< Rus. lom): Arpaçay – KARS
lom “taş kırmaya yarayan demir çekiç, balyoz” (< Rus. lom): Salcı, Şavşat – ARTVİN
lom “taş ya da duvara delik açmak için kullanılan bir ucu sivri demir, küskü” (< Rus. lom): Trabzon köyleri – TRABZON
lom “taş ya da duvara delik açmak için kullanılan bir ucu sivri demir, küskü” (< Rus. lom): Uluşiran, Şiran – GÜMÜŞHANE

maladoy “çocuk” (< Rus. molodoy): ERZURUM
malay “erkek çocuk, delikanlı” (< Rus. malets): Osmaniye Tatar Ağzı – OSMANİYE
malinkiy “küçük” (< Rus. malen’kiy): ERZURUM
manat “kalp para” (< Rus. moneta): GİRESUN
manat “kalp para” (< Rus. moneta): Taşköprü – KASTAMONU
manat “manat, Rus parası” (< Rus. moneta): ERZURUM
manat “Rus parası, ruble” (< Rus. moneta): Maçka – TRABZON
maşına “araba” (< Rus. maşına): RİZE
maşına “makine (her çeşit)” (< Rus. maşına): Yavuz, Şavşat – ARTVİN
maşına “makine” (< Rus. maşına): Osmaniye Tatar Ağzı - OSMANİYE
maşna “makine (her çeşit)” (< Rus. maşına): İrişli – BAYBURT
maşna “makine (her çeşit)” (< Rus. maşına): Sarıkamış – KARS
mosgıva “Moskova” (< Rus. Moskva): ERZURUM
mosgof “Rus düşman” (< Rus. Moskov: Moskovalı): ELAZIĞ
mujik “köylü” (< Rus. mujik): ERZURUM
neçowa “hiçbir şey” (< Rus. niçego): ERZURUM
nigalay “Nikola” (< Rus. Nikolay): ERZURUM
nigalay “Nikola” (< Rus. Nikolay): KARS
pec “sac ya da tuğladan duvara gömme yapılan, odun yakılarak tüm evi ısıtan bir çeşit ısınma döşemi” (< Rus. peç’): Yazır, Sungurlu – ÇORUM
pec “soba” (< Rus. peç’): Bulanık – MUŞ
péc “sac ya da tuğladan duvara gömme yapılan, odun yakılarak tüm evi ısıtan bir çeşit ısınma döşemi” (< Rus. peç’): IĞDIR
péçet “mühür” (< Rus. peçat’): İrişli – BAYBURT
péçet “mühür” (< Rus. peçat’): Sarıkamış – KARS
peçka “soba” (< Rus. peçka): Karapınar – KONYA

pej(c) “duvar içerisine yapılmış soba” (< Rus. peç’): ERZURUM
petrosgred “Petrograd” (< Rus. Petrograd): ERZURUM
pışka “kibrit” (< Rus. spiçka): IĞDIR
piç “fırın” (< Rus. peç’): İçel – MERSİN
piç “soba” (< Rus. peç’): Osmaniye Tatar Ağzı – OSMANİYE
pilağod “vapur” (< Rus. parohod): Osmaniye Tatar Ağzı – OSMANİYE
pok+kazarma “kışla” (< Rus. pod kazarma): ERZURUM
poşavar “ekinin çimlenmesi” (< Rus. pişçavar): ELAZIĞ
pöşke “soba” (< Rus. peçka): BOLU
put “16 kg.lık ağırlık ölçüsü” (< Rus. pud): KARS
put “16 kg.lık ağırlık ölçüsü” (< Rus. pud): Yavuz, Çayağzı, Şavşat – ARTVİN
put “ağırlık ölçüsü; batman; üç tenekelik tahıl ölçüsü” (< Rus. pud): ERZURUM
put “yaklaşık olarak 16 kg.lık tahıl ölçüsü” (< Rus. pud): KARS
raposke “dağıtma, dağıtılma” (< Rus. rospusk): ERZURUM
saldat “iriyarı ve uzun boylu kimse” (< Rus. soldat): Manyas – BALIKESİR
saldat “Rus askeri” (< Rus. soldat): Arpaçay – KARS
saldat “Rus askeri” (< Rus. soldat): ERZURUM
saldat “Rus askeri” (< Rus. soldat): KARS
samavar “semaver” (< Rus. samovar): Çilehane, Reşadiye - TOKAT
samavar “semaver” (< Rus. samovar): ERZURUM
semişga “ayçiçeği tohumu” (< Rus. semeçko): IĞDIR
sımışka “ayçiçeği” (< Rus. semeçko): KARS
sımışka “ayçiçeği” (< Rus. semeçko): RİZE
simişka “ay çiçeği” (< Rus. semeçko): KARS
şapka “şapka” (< Rus. şapka): GİRESUN
şavka “şapka” (< Rus. şapka): ELAZIĞ
şinel “palto” (Rus. şinel’: kaput, asker paltosu): Arpaçay - KARS

veç “gelin eşyası, çeyiz eşyasının bütününe verilen ad” (< Rus. vešč’ :eşya): ELAZIĞ

védire “su kovası” (< Rus. vedro): IĞDIR

vedire “süt sağımında kullanılan tahta kova, külek” (< Rus. vedro): KARS

vedre “kova” (< Rus. vedro): Arpaçay – KARS

vedre “su kovası” (< Rus. vedro): Şimşirli, Güneyce, İkizdere - RİZE

vedre “süt sağımında kullanılan kova” (< Rus. vedro): Çıldır – ARDAHAN

vedre “süt sağımında kullanılan tahta kova, külek” (< Rus. vedro): RİZE

vedre “süt sağımında kullanılan tahta kova, külek” (< Rus. vedro): Akarsu, Ardanuç, Yusufeli, Balıklı, Şavşat - ARTVİN

vedre “süt sağımında kullanılan tahta kova, külek” (< Rus. vedro): Arpaçay – KARS

waporöz “ağızlığı üzerinde olan bir Rus sigarası” (< Rus. papirosa): ERZURUM

woda “su” (< Rus. voda): ERZURUM

ya “ben” (< Rus. ya): ERZURUM

yabluk “elma” (< Rus. yabloko): ERZURUM

yura “Rusça harp nağrası; Allah Allah!” (< Rus. ura): ERZURUM

zagon “kanun, yasa; ahlak” (< Rus. zakon): ERZURUM

zanga “kızak” (< Rus. sanko): Geçitli, Ardanuç – ARTVİN

zanga “kızak” (< Rus. sanko): Rumeli göçmenleri – İSTANBUL

zanka “atla çekilen kızak” (< Rus. sanko): KARS

zanka “kızak şeklinde atla çekilen fayton” (< Rus. sanko): ERZURUM

zanka “kızak” (< Rus. sanko): ERZURUM

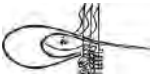
zanka “kızak” (< Rus. sanko): KIRŞEHİR

zanka “kızak” (< Rus. sanko): Şavşat köyleri – ARTVİN

zapusga “izin belgesi” (< Rus. zabuska): ERZURUM

zavot “peynir yapılan ve iyi cins hayvan yetiştirilen yer” (< Rus. zavod): BAYBURT

zavot “peynir yapılan ve iyi cins hayvan yetiştirilen yer” (< Rus. zavod): Selim – KARS

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL OKUMA BECERİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ*

*Pınar ÖZMUTLU***

*Ismail GÜRLER****

*Hilal KAYMAK*****

*Özden DEMİR******

ÖZET

Eleştirel okuma günümüzde bir gereklilik halini almıştır. Özellikle öğrenciler yaşadığımız teknoloji çağında televizyon, sinema, gazete, dergi, kitap gibi kaynaklardan bilgiye rahatlıkla ulaşmakta hatta internetin sınırsız ve kontrol edilemez dünyasında bir yığın bilgi bombardımanına maruz kalmaktadır. Bu noktada öğrencinin hangi bilginin gerekli, doğru, yararlı; hangisinin yanlış, bilimden uzak, faydasız olduğu ayrımını yapabilmesi; okuduklarını sorgulaması, eleştirmesi, bilimsel kaynakların referansı ile kendi mantık süzgecinden geçirdikten sonra benimsemesi, içselleştirmesi büyük önem taşımaktadır. Bu ayrımı yapabilmek için eleştirel okuma becerilerinin işe koşulması şarttır.

Bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri düzeyini incelemektir. İlişkisel tarama modeli ile yapılan çalışmanın evrenini 2012-2013 eğitim- öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Kars ili merkez ortaokullarda öğrenim gören öğrenciler oluştururken örneklem grubunu ise okullardan tesadüfi yöntemle seçilen 434 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Ünal tarafından geliştirilen 'Eleştirel Okuma Ölçeği' kullanılmıştır (Ünal, 2005: 67). Ölçeğin güvenirlik analizinde; Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .81 bulunmuştur. Elde edilen verilerin çözümlemesinde t testi, korelasyon ve faktör analizi teknikleri kullanılmıştır.

Çalışmanın sonucunda; ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma beceri düzeyleri araştırılmış ve öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerinin cinsiyet, kitap okuma sayısı ve anne eğitim düzeyi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunurken, sınıf değişkeni ve baba eğitim düzeyi değişkeni arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel okuma, öğrenci, ortaokul.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: pnr_celikler@hotmail.com

*** Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: ismailgurler@hotmail.com

**** Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: hilal-kaymak@hotmail.com

***** Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, E-posta: oooozden@gmail.com

SECONDARY SCHOOL STUDENT'S CRITICAL READING SKILLS INVESTIGATION ACCORDING TO SEVERAL VARIABLES

ABSTRACT

Critical reading has become a necessity nowadays. Especially, students reach the information easily from sources such as television, cinema, newspaper, magazines, books in technology era that we have ; they also expose to bombardment of information intensively in the world of unlimited and uncontrollable. In this point, it is important that student is able to distinguish which information is necessary, correct, useful; which information is partizan, away from science, useless; to examine what he/she read, to critic , to adopt after intellectualising by references of scientific resources. To be able to make this distinction, critical reading skills must be done.

The purpose of the study is to investigate the level of critical reading skills of secondary school students. The population of the study is the secondary school students that receive education in Ministry of National Education affiliated schools in central Kars during 2012-2013 education year. Study sample consists of 434 randomly selected students among this population. Relational survey method is used for the study and "critical reading scale" developed by Unal is applied as the data collection instrument (Unal, 2005: 67). Reliability analysis of the scale for internal consistency provided a Cronbach's Alpha coefficient of 0.81. For further statistical analysis, Student's t test, correlation and factor analysis methods are used.

The outcomes of our study demonstrated that in terms of critical reading levels, statistically significant differences exist among gender groups, number of books read categories and education level of the mother. On the other hand, no difference was observed for different grades or education level of the father.

Key Words: critical reading, student, secondary school

Giriş

Eleştirel okuma, günümüzde bir gereklilik haline gelmiştir. Maruz kalınan yoğun bilgi bombardımanında gerekliyle gereksizi, yanlışla doğruyu, bilimsel olanla olmayanı, taraflıyla tarafsızı ayırt edebilmenin yolu, eleştirel okur olmaktan geçmektedir. Özensoy yazılı ve görsel iletişim araçlarının insanların yaşamlarını kolaylaştırmakla birlikte, gereksiz, yanlış, eksik bilgiyle karşı karşıya kalmalarına da sebep olduğunu söylemekte ve bu yüzden öğrenilenlerin sorgulanması, eleştirilmesi, bilginin ve öğrenilenlerinin ne derece geçerli ve tutarlı olduğunun araştırılması gerektiğini belirtmektedir (Özensoy, 2011).

Wheeler, bilgi edinmek için okuma ve eleştirel okuma olmak üzere, okumanın iki türünden söz etmektedir. Bilgi dinmek için okuyanlar, okudukları metne şüpheyle yaklaşmak yerine yazılanları doğru kabul ederler ve bilgileri ezberlerler. Eleştirel okuyucular ise okudukları metne şüpheyle yaklaşırlar, bilgileri analiz ederler. Eleştirel okuma orijinal, yenilikçi düşünceler

içermektedir. (Wheeler 2007). Eleştirel okur elde ettiği bu original, yenilikçi düşüncelerle bilgiyi yapılandırır.

Bilgiyi yorumlamadan, eleştirmeden, değerlendirmeden yapılan okumanın ezberden öte gitmeyeceği açıktır. Aybek'e göre "Bir öğrenci bilgiyi ezberleyerek, çok yüksek notlar alarak mezun olabilir; ancak bu durumda kalıcı ve anlamlı bir öğrenme olmadığı için bu öğrencinin çok nitelikli bir kişi olarak mezun olduğu söylenemez." (Aybek, 2006: 23)

Öğrenmenin gerçekleşmesinde okumanın önemi tartışma götürmez fakat yorum, eleştiri, değerlendirme yapmadan okuma, yetersiz olacaktır. Aşılıoğlu'nun görüşleri bu yargıyı destekler niteliktedir. Aşılıoğlu'na göre okumadaki başarı ile bireyin öğrenmesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu yüzden temel okumanın öğretildiği ilköğretim çağında öğrencilere yorumlayabilme, eleştirebilme, değerlendirmeler yapabilme becerisi kazandırılmalıdır. (Aşılıoğlu, 2008) Bu sayede birey eleştirel okumayı refleks haline getirir ve yaşamının her alanında bu üst düzey beceriyi öğrenme yolunda bir araç olarak kullanabilir.

Okuma ile eleştirel okuma arasındaki farkların anlaşılabilmesi için her iki terimin de tanımlarına bakmak gerekir. Okumanın tanımı birçok araştırmacı tarafından yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Günay'a göre "Okumak, alıcının metin karşısında yaptığı düşünsel bir etkinliktir." (Günay, 2007: 15) Temizkan'a göre, "Okuma eylemi, fizyolojik, zihinsel ve ruhsal yönleri bulunan karmaşık bir süreçtir." (Temizkan, 2009: 8). Wood'a göre "Okuma eskiden beri bilgiye ulaşmanın en temel yolu olarak düşünülmüş, okumak bilgi edinmek ve öğrenmek amacıyla ele alınan bir süreç olarak görülmüştür (Wood, 2003: 273)

Tanımlardan yola çıkarak okumanın bir zihinsel süreç, çok boyutlu bir etkinlik ve bir bilgilendirme yolu olduğunu söyleyebiliriz çünkü birey bilgilendirilmek için okurken düşünür, düşündüklerini içselleştirir, kendi yaşantı süzgeçlerinden geçirir ve bilgiye ulaşır.

Eleştirel okuma ise temel okumadan farklılıklar gösterir. Eleştirel okuma kavramını anlayabilmek için öncelikle eleştiri sözcüğünü anlamak gerekmektedir.

Eleştiri, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te "Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit." şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan yola çıkarak eleştirel okumanın bir metni açık aramak veya metnin sadece olumsuz yanlarını bulmak amacıyla okumak anlamına gelmediği söylenebilir. Eleştirel okuma, okuduklarını yargılama, sorgulama ve bir sonuca varma eylemidir.

Arıcı'ya göre "Eleştirel okuma, okunan metinle ilgili yorumlar, değerlendirmeler yapabilmektir." (Arıcı, 2008: 46). Burada eleştirel okumayı temel okumadan ayıran iki önemli unsur görmekteyiz. Bunlardan biri "yorum" yapmaktır. Eleştirel okuyucu, metne mutlaka kendi bilgisi, yaşantısı, diğer kaynaklardan elde ettiği bilgiler doğrultusunda yorumlarını katar, hatta metni yeniden yazar çünkü "okuma, her zaman eleştirel algılamayı, yorumu ve okunan şeyi yeniden yazılmasını gerektirmektedir." (Freire ve Macedo, 1998 Akt. Özensoy, 2011). Tompkins'e göre de eleştirel okuma, okuyucu yazarın bire bir ne demek istediğini anlamaktansa kendi kişisel bilgilerine dayalı anlamlı okuma gerçekleştirmesidir (Tompkins, 2006). İkinci unsur ise "değerlendirme" yapmaktır. Okurun yorumuyla harmanlanan bilgi çeşitli sorularla bir değerlendirmeden geçirilir. Belet'e göre eleştirel okur değerlendirme aşamasında metnin ne kadar tutarlı olduğunu, metni yeniden yazmak istese neleri değiştireceğini nedenleriyle açıklamalıdır (Belet, 2011). Bunun için de "Bu metin ne kadar iyiydi? Neden?", "Bu metni yeniden yazsaydınız neleri değiştirdiniz? Neden?", "Metnin hangi unsurları ilgimi çekti? Neden?" gibi sorular sormak gerekir. Nitekim Paul & Elder de, okuyucuların bir metni anlamak için geçmiş tecrübelerini canlandırdıklarını, metni yorumladıklarını, değerlendirdiklerini belirtmişlerdir (Paul ve Elder, 2008).

Okuma uzmanı Harvey ve Goudvis'e göre iseyetkin okuyucular okuma öncesi, sırasında ve sonrasında soru sorarlar (Harvey ve Goudvis, 2007). Çünkü soru sormak okurun aktif olduğunun, okuma sırasında zihinsel süreçleri devreye soktuğunun bir göstergesidir.

McLaughlin'e göre eleştirel okur-yazarlık bir düşünme biçimidir (Mc Laughlin, 2004). Bu yüzden eleştirel okuma belli dönemler için ihtiyaç duyduğumuz bir etkinlik değil, hayatımız süresince kullanmamız ve refleks haline getirmemiz gereken bir eylemdir. Ayrıca yine McLaughlin (2004)'e göre eleştirel okur- yazarlığı kullanmak okurun yazılı olanın dışındaki anlamını da görmesini sağlar (Mc Laughlin, 2004). Bu sebeple eleştirel okur, yazılanların ardındakileri görmeyi bilmeli, metin içindeki alt iletileri sezebilmeli ve yorumlayabilmelidir.

İçinde bulunduğumuz bilgi ve teknoloji çağında değerlendirme yapabilen, kendi anlam dünyasını oluşturacak yeteneğe sahip, bilgiyi yapılandırabilen bireyler yetiştirmede eleştirel okumanın önemi yadsınmaz. Bilimde, sanatta, sporda, siyasette toplumların kalkınması, okuduklarına eleştirel bakış açısıyla yaklaşan, sorgulayan, farklı görüşlere ve öğrenmeye açık nesillerce gerçekleşecektir. Aşılıoğlu, eleştirel okuma becerisi kazanmış bireylerin yaşantılar arasındaki bağı kurmakta zorlanmadığını, yazarın verdikleriyle yetinmediğini, okuduklarını geçmişte edinilmiş deneyimlerin süzgecinden geçirerek kendi anlamını oluşturduğunu ifade etmektedir (Aşılıoğlu, 2008).

Özdemir, eleştirel okumanın önemini “eleştirel okumanın başat niteliği okurun okuduklarını yargılaması, sorgulaması, bir başka deyişle kendi aklını kullanarak bir varlığa varmasıdır. Bu noktadan hareketle eleştirel okumanın kişiyi bağımlılıktan kurtarıp aydın kimliğine kavuşturduğunu da söyleyebiliriz.” şeklinde belirterek bu görüşü desteklemiştir (Özdemir, 2011: 18). Nitekim nitelikli eleştirel okuyucular, toplumları uygarlığa taşırlar.

Eleştirel okuma becerisi kazandırmada bazı stratejiler öne çıkmaktadır. Bu stratejiler ön izleme, yani gerçekten okumaya geçmeden önce metni tanıma; bağlamsallaştırma, yani okurken okurun metni kendi deneyim merceğinden geçirmesi; anlama ve hatırlama için metne yönelik sorular oluşturma aşamalarıyla başlamaktadır. Bu aşamaların ardından inanç ve değerleri yansıtan öznel ifadeler belirlenmelidir. Bu işlem okurun metne tarafsız yaklaşmasını sağlayacaktır. Sonrasında ana hatlar belirlenir ve özet yapılır. Ana hatların belirlenmesi metnin çözümlenmesini kolaylaştıracak, özet ise okurun kendi cümleleriyle yapıldığı için metnin kavrandığını gösterecektir. Değerlendirme aşamasında metindeki bilgilerin mantıklılığına, güvenilirliğine, nesnelliğine, tutarlılığına bakılır çünkü yazılanları olduğu gibi kabul etmek eleştirel okumanın önündeki en büyük engellerdendir. Son olarak metindeki bilgileri farklı kaynaklardan edinilen bilgilerle karşılaştırmak, benzer ve farklı görüşleri incelemek ve değerlendirmek gerekir. (www.salisbury.edu, 2013).

Tanımların ışığında eleştirel okumanın aynı zamanda metinle iletişime girmeyi, metni irdelemeyi, farklı kaynaklara başvurarak karşılaştırmalar yapmayı ve sürekli sorgulamayı gerektiren, okuyucunun aktif olmasını zorunlu kılan dinamik bir süreç olduğu söylenebilir.

Eleştirel okumada sorgulama önemlidir. Bireyin her şeyi sorgulayabileceğini belirten Harnadek, eleştirel okuyucuyu kanıtları götürdüğü yere kadar izleyebilen, bütün olasılıkları hesaba katan, duygularında çok aklına güvenen, tam düşünmeye önem veren, karar vermeden önce konunun kaynaklara dayanıp dayanmadığını hesaba katan, ön yargıları tartabilen, gerçeği bulmaya odaklı, rağbet görmeyen görüşleri dahi incelemekten reddetmeyen ve otoritenin veya genelin inandığı şeylere inanmayabilen kişi, şeklinde tanımlamıştır (Harnadek, 2007, Akt. Özensoy, 2011: 53)

Eleştirel okuyucu kanıtlara, akla ve mantığa sığmayan düşüncelerin ardından gitmek yerine hiç kimsenin baskısı altında kalmadan, önyargılardan uzak ve tamamen bilimsel gerçekleri göz

önünde bulundurarak okuyan, okuduğunu eleştiren, tartan kişidir. Çok yönlü ve özgür bir bakış açısı, eleştirel okuyucunun olmazsa olmaz özelliklerinden biri olarak ele alınabilir.

Bu bilgilerden yola çıkarak eleştirel okumanın akademik başarıyı olumlu yönde etkilemesi beklenir. Nitekim Çam, yaptığı çalışmada görsel okuma ile okuduğunu anlama becerisi, eleştirel okuma becerisi ve Türkçe dersi akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur (Çam, 2006). Ünal ise öğrencilerin okuduğunu anlama düzeyleri ile eleştirel okuma becerisi düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu bulgulamış ayrıca öğrencilerin eleştirel okuma beceri düzeylerinin yeterli olmadığını ve okumaya ilişkin tutumlarının orta düzeyin altında olduğunu bulmuştur (Ünal, 2006). Sallabaş'ın yaptığı araştırma sonucu, öğrenci cinsiyetlerinin okumaya yönelik tutumlarda farklılık oluşturduğunu göstermektedir (Sallabaş, 2008). Bağdat, eleştirel düşünme becerisi kazanan sınıflarda metni farklı yönden ele alma, yorum yapma, önerilen fikri kabul etme ya da reddetme gibi durumları gözlemiştir. Ayrıca eleştirel düşünme becerisi kazanan grup önceden elde etmiş olduğu veriyi de kullanarak analiz, sentez ve değerlendirme yapabilmekte olduğunu bulmuştur (Bağdat, 2009). Balcı'nın yaptığı araştırmaya göre kız öğrencilerin okumaya yönelik tutumlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı çalışmada yapılan analizler toplam tutum puanları ile hem anne eğitim düzeyi hem de baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmadığını göstermiştir (Balcı, 2009). Özensoy, öğrencilerin okuduğunu anlama düzeyleri ile eleştirel okuma becerisi düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır (Özensoy, 2011).

Bardakçı'ya göre eleştirel okuma basit bir şeyle başlar: merak (Bardakçı, 2010). Herhangi bir konuda merak duyan birey, öğrenmeye hazır demektir. Bir öğrenci, merak ettiği konuyu öğrenmeye çalışır, dikkatlice okur, o konuya yönelik olarak araştırmalar yapar, zihninde sorular oluşturur, sorularına bulduğu cevapları değerlendirir ve kendi yaşantısı doğrultusunda bir yargıya ulaşır. Bunu yapanlar, yeni öğrenmelere açık öğrencilerdir. Eleştirel okuma da bu yüzden önemlidir. Ancak eleştirel okuyan öğrenciler kalıp yargılardan uzaklaşarak özgür düşünebilirler, olaylara farklı boyutlarda çözümler üretebilirler. Her yazılı metnin kendilerini doğruya götürmeyebileceğini ve doğruların zamanla değişebileceğini bilirler. Eleştirel okuyamayan öğrenciler ise okuduklarını olduğu gibi doğru kabul ettikleri için merak duygusundan uzaktırlar. Bu öğrencilerin okudukları üzerinde kendi yorumları yoktur. Bilgiyi ezberlemekten öte gidemezler. Ezber bilgiyi de değerlendirmeleri, analiz etmeleri ve sonucunda bir senteze ulaşmaları söz konusu değildir. Eleştirel okurlar sosyal yaşamda sorunlara farklı ve pratik çözümler üretebilirlerken eleştirel okuyamayanlar basmakalıp çözümlerin kısır döngüsünden kurtulamayacaklardır.

Eleştirel okurlar yetiştirmede anne, baba ve öğretmen tutumları önemlidir. Küçük yaşta merak duygusu desteklenen, soru sorması engellenmeyen ve sorduğu sorulara anne- baba tarafından tatmin edici yanıtlar alan çocuklar, okuduklarına karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirebilirler. Okulda alınan eğitim için de aynı şey geçerlidir. Tomasek'e göre öğretmenin rolü aktif öğrenme sürecini eleştirel okuma yöntemini de kullanarak yönlendirmektir (Tomasek, 2009). Bu eğitimi alan öğrenciler eleştirel okuma becerilerini geliştirebilirler. Langer'a göre iyi eleştirel okuma becerilerine sahip öğrenciler soru sorarak, hipotez yaparak, kanıt arayarak ve varsayımları doğrulayarak verilen bilgilerin ötesine gidebilirler (Langer, 1990, Akt. Marschall& Davis, 2012).

Bu önem ve gerekçeler doğrultusunda bu araştırmanın temel amacı, Kars ili merkezinde öğrenim gören ortaokul beş, altı ve yedinci sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma düzeylerinin cinsiyete, sınıf düzeyine, anne ve baba eğitim düzeyine ve okudukları haftalık kitap- dergi sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir.

Araştırmanın bu temel amaçlarına ulaşmak için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma düzeyleri ile öğrenim gördükleri sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. Ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma düzeyleri ile anne öğrenim durumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

4. Ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma düzeyleri ile baba öğrenim durumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

5. Ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma düzeyleri ile haftalık okudukları kitap-dergi sayısı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Yöntem

Kars ili merkez ilçede öğrenim gören ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma düzeylerini belirlemeyi ve bu düzeylerin çeşitli değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymayı amaçlayan çalışma, ilişkisel tarama modelindedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini 2012- 2013 öğretim yılının ikinci döneminde Kars ili merkez ilçede öğrenim gören ortaokul beşinci, altıncı ve yedinci sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Örneklemi ise araştırma verilerini toplamak amacıyla uygulanan veri toplama aracını yanıtlamayı kabul eden Ziya Gökalp Ortaokulu, Namık Kemal İlkokulu, Esenkent Şehit Bedri Sinan Çolak Ortaokulu, Şehit Albay İbrahim KaraoğluYatılı Bölge Ortaokulu ve Atatürk İlkokulu'nun beşinci, altıncı ve yedinci sınıflarına devam eden toplam 593 öğrenci oluşturmuştur. Kayıp veriler elendikten sonra araştırma örneklemini toplam 434 öğrenciden oluşmuştur. Tablo 1' de örnekleme ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Örneklem İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Sınıf	N	Anne Eğitim	N	Cinsiyet	N	Baba Eğitim	N
Beşinci	75	"hiçb"	29	Kız	240	"hiçb"	13
Altıncı	197	"okuryaz"	7	Erkek	194	"okuryaz"	9
Yedinci	161	"ilk"	240			"ilk"	127
		"ort"	75			"ort"	108
		"l1s"	63			"l1s"	129
		"l1san"	12			"l1san"	29
		"l1sus"	1			"l1sus"	11
Toplam	433	Toplam	427	Toplam	434	Top	426

Tablo 1'de görüldüğü gibi örnekleme yer alan öğrencilerin 75'i beşinci, 197'si altıncı, 161'i yedinci sınıfta yer alırken 240'ı kız ve 194'ü erkektir. Anne eğitim düzeyi açısından 29'u hiçbir eğitim görmemiş, 7'si okuryazar, 240'ı ilkök, 75'i ortaokul , 63'ü lise, 12'si lisans ve 1'i lisansüstü eğitim mezunudur.Baba eğitim düzeyi açısından 13'ü hiçbir eğitim görmemiş, 9'u okuryazar, 127'si ilkök, 108'i ortaokul, 129'u lise, 29'u lisans ve 11'i lisansüstü eğitim mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Eleştirel Okuma Ölçeği” kullanılmıştır. Aşağıda veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Eleştirel Okuma Ölçeği

Ünal, öğrencilerin eleştirel okuma becerisi kazanım düzeylerini belirlemek için eleştirel okuma ölçeği geliştirmiştir (Ünal, 2005: 67). Ölçeğin hazırlanması aşamasında yapılan literatür taraması sonucu toplanan bilgiler ve literatürde tespit edilen ölçekler incelenerek 55 maddelik ölçek taslağı oluşturulmuş, ölçekteki maddelerin karşısına “Her zaman”, “Genellikle”, “Ara sıra”, “Nadiren”, “Hiç” şeklinde bir derecelendirme verilmiştir. Uzmanlardan alınan görüşler neticesinde 12 madde elenmiş, ön uygulama için 43 maddelik deneme ölçeği oluşturulmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini test etmede önerilen test tekrar test yöntemine uygun olarak taslak ölçek, 2 hafta ara ile Eskişehir ili Sivrihisar ilçesindeki 76 beşinci sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Uygulama sonucunda olumsuz maddeler, 1,2,3,4,5; olumlu maddeler ise 5,4,3,2,1 şeklinde puanlanarak bilgisayara aktarılmıştır. Toplanan veriler üzerinde yapılan istatistiksel analizlerden sonra 20 madde elenmiştir. Elde edilen verilerin çözümlemesinde t testi, korelasyon ve faktör analizi teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca ölçeğin alfa değeri hesaplanmıştır.

Ölçeğin güvenilirliğini kontrol etmek amacıyla iki uygulama arasında anlamlı bir farkın oluşup oluşmadığı t testiyle yoklanmıştır. t değeri 0,05 düzeyinde anlamlı çıkan maddeler seçilmiştir. İnceleme sonucunda 9 maddenin birinci uygulama puanı ile ikinci uygulama puanları arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Anlamlı fark saptanan bu maddeler (2, 3, 11, 20, 25, 28, 36, 39) ölçekten çıkarılmıştır. Geriye kalan 34 maddenin test tekrar test güvenilirliğinin bulunduğu söylenebilir. Ölçekte yer alan maddenin tutarlılığını belirlemek için birinci ve ikinci uygulama puanları arasındaki korelasyona bakılmıştır. Maddelerin iki uygulama arasındaki korelasyon katsayıları 0.001’in üzerinde anlamlı bulunmuştur. Korelasyon katsayıları dikkate alındığında maddeler güvenilir bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliğini kontrol etmek amacıyla daha önceki analiz sonuçlarına göre elenen maddelerden sonra, kalan maddelere faktör analizi uygulanmıştır. Faktör yükünü olumsuz etkileyen maddeler elenmiştir. Eleme sonrası yapılan faktör analizi sonuçları incelendiğinde elemelerden sonra kalan 22 maddenin tek faktörde toplandığı görülmüştür. Buna göre ölçeğin, öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerinin belirlenmesi açısından yapı geçerliliğinin olduğu söylenebilir. Ölçeğin elemeler sonrasında kalan maddelerinin güvenilirliğini belirlemek üzere Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Her bir maddenin diğer maddelerle olan toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Ölçeğin iç güvenilirlik kat sayısı olan alfa değeri 0,88 gibi yüksek bulunmuştur. Bulunan bu değerlere göre, 22 maddenin yüksek düzeyde iç güvenilirliğe sahip, ayrıca maddelerin birbirleriyle tutarlılığının olduğu söylenebilir. Ölçek maddelerinin geçerliğini test etmek için öğrencilerin ön uygulamadaki eleştirel okuma ölçeğinden aldıkları puanlar, okumaya ilişkin tutum ölçeğinden aldıkları puanlar, okuduğunu anlama testinden aldıkları puanlar ve Türkçe dersine karşı tutum ölçeğinden aldıkları puanlar korelasyon tekniği ile karşılaştırılmıştır. Öğrencilerin eleştirel okuma ölçeğinden aldıkları puanlarla diğer ölçeklerden aldıkları puanlar arasında 0,01 düzeyinde anlamlı ilişki olduğu hesaplanmıştır. Ölçeğin öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerini belirlemek için geçerli bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Geçerliliği ve güvenirliliği bu şekilde belirlenen 22 maddelik ölçek, öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerini ölçmede kullanılmıştır. Ölçeğin özdeğeri 7.010; açıklanmış varyans yüzdesi 30.477’dir.

Bu çalışma için yapılan güvenilirlik analizinde; ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .81’dir. Ölçeğin kararlılığı ya da iki yarısı arasındaki tutarlılığı hakkında fikir elde etmek amacıyla test yarılama tekniği olarak hesaplanan Guttman Split Half değeri ise ölçeğin tamamı için .79’dur.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle, öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerine ilişkin betimsel istatistiklere, ardından sınıf düzeyine, cinsiyete, anne eğitimine, baba eğitimine, haftalık kitap ve dergi okuma sayısına göre anlamlı farklılık olup olmadığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2’de ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma düzeylerine ilişkin betimsel değerler yer almaktadır.

Tablo 2: Eleştirel Okuma Düzeyine İlişkin Betimsel İstatistikler

Eleştirel okuma düzeyi	N	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	$\bar{X}$	S
Eleştirel okuma	44	50	108	88,1	9,4
	5			3	6

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin ölçekten alabileceği en yüksek puan 108, en düşük puan 50’dir. Öğrencilerin eleştirel okuma boyutunda($\bar{X}$ =88.13) değerlesahip oldukları görülmektedir.

Tablo 3’te ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma düzeylerinin cinsiyet değişkenlerine göre testi sonucunu yer almaktadır.

Tablo 3: Eleştirel Okuma Düzeylerinin Cinsiyete Göre T-testi Sonuçları

Eleştirel Okuma Düzeyleri	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
	Kız	24	89,5	8,54	4323,36,001		
		0	8				
	Erkek	19	86,5	10,4			
		4	1	8			

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin algıladıkları eleştirel okuma düzeyinin $[t(432)=-3.36; p<.05]$, cinsiyetlerine göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir. Grup ortalamaları değerdendirildiğinde anlamlı farklılık kız öğrencilerin ($\bar{X}$ =89,58) lehinedir.

Ortaokul öğrencilerinin algıladıkları eleştirel okuma düzeylerinin sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği, tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Tablo 4’te bu analize ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 4: Eleştirel Okuma Düzeyinin Sınıf Düzeyine Göre ANOVA Sonuçları

Eleştirel Okuma Düzeyleri	Sınıf Düzeyi	N	X	SS	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ort.	F	P
	Beş	75	88,6	8,79	54,613	2	27,30	,2	,7
		3			39603,137	43	92,10	9	4
	Altı	19	87,8	10,0	39657,750	0			
		7	1	6		43			
	Yedi	16	88,4	9,35		2			
		1	6						
	Toplam	43	88,1	9,58					
		3	9						

Tablo 4’te görüldüğü gibi öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerinin sınıf düzeyine göre eleştirel okuma ölçeği $[F(2,432) =,29; p>.05]$ ile anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 5’te eleştirel okuma düzeyinin anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis H Testi ile sınanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5: Eleştirel Okuma Düzeyinin Anne Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Eleştirel Düzeyi	Okuma Anne Düzeyi	Eğitim N	Sıra Ortalaması	S d	χ^2	P
	"hıcb"	29	239,48	6	25,5	,0
	"okuryaz"	7	274,21	2	0	
	"ilk"	24	190,36			
		0				
	"ort"	75	235,42			
	"lıs"	63	239,01			
	"lısan"	12	315,42			
	"lısus"	1	328,00			
	Toplam	42				
		7				

Tablo 5'te, öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerinin [$\chi^2=25,52$; $p<.05$] anne eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında eleştirel okuma becerilerinin lisansüstü mezunu annelerin çocuklarının en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 6'da eleştirel okuma düzeyinin baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis H Testi ile sınanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6' da yer almaktadır.

Tablo 6: Eleştirel Okuma Düzeyinin Baba Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Eleştirel Okuma Düzeyi	Baba Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ortalaması	S d	χ^2	p
	"hıcb"	13	206,08	6	12,4	,05
	"okuryaz"	9	232,56	1	3	
	"ilk"	127	187,72			
	"ort"	108	212,17			
	"lıs"	129	226,29			
	"lısan"	29	263,81			
	"lısus"	11	234,73			
	Toplam	426	206,08			

Tablo 6'da, öğrencilerin [$\chi^2=12,41$; $p>.05$] baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 7'de öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerinin kitap sayısı değişkeni durumuna göre Anova düzeyleri yer almaktadır.

Tablo 7: Eleştirel Okuma Düzeyinin Kitap Sayısına Göre ANOVA Sonuçları

Eleştirel Okuma Düzeyleri	Kitap Sayısına Göre	N	$\bar{X}$	SS	Kareler Toplamı	Kareler sd	Kareler Ort.	F	P
Eleştirel okuma becerisi	"1-3"	153	86,38	10,62	1629,300	2	814,65	9,21	,00
	"4-6"	181	87,86	8,26	36345,37	41	88,43		
	"7veust"	80	91,92	9,33	8	1			
	Total	414	88,10	9,58	37974,67	41			
					8	3			

Tablo 7'ye de görüldüğü gibi öğrencilerin eleştirel okuma düzeyleri ile okunan kitap sayısı değişkeni arasında [$F(2,413) = 9,21$; $p < .05$] anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Tartışma, Yorum Ve Öneriler

Ortaokul öğrencilerinin algıladıkları eleştirel okuma düzeyini belirlemek ve eleştirel okuma düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek bu araştırmanın temel amacıdır. Analiz sonuçları incelendiğinde öğrencilerin algıladıkları eleştirel okuma düzeyinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir. Grup ortalamaları değerlendirildiğinde anlamlı farklılığın kız öğrencilerin lehine olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre eleştirel okuma düzeylerine göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Orhan'ın yaptığı çalışma sonucunda kız öğrencilerin okudukları metni tam olarak anlamalarının oranı erkek öğrencilere göre daha fazla olduğu söylenmektedir (Orhan, 2007). Sallabaş'ın yaptığı araştırma sonucu, öğrenci cinsiyetlerinin okumaya yönelik tutumlarda farklılık oluşturduğunu göstermektedir (Sallabaş, 2008). Sadioğlu ve Bilgin'in çalışma sonuçlarında da yine diğer çalışmaların sonuçlarına paralel olarak kızlar lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur (Sadioğlu ve Bilgin, 2008). Balcı'nın yaptığı araştırmaya göre de kız öğrencilerin okumaya yönelik tutumlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Balcı, 2009). Akyol'un yaptığı çalışma sonucunda eleştirel okuma becerisi kazanma konusunda kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur (Akyol, 2011). Yapılan çalışmaların sonuçları çalışmamızla benzer sonuçlar göstermektedir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre eleştirel okuma düzeylerinin yüksek çıkmış olması kültürel farklılıklara bağlanabilir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran evde daha fazla zaman geçirmeleri onları daha fazla okumaya yönlendirmiş ve buna paralel olarak okuduklarını daha iyi analiz etme yeteneğine sahip olmalarını sağlamış olabilir.

Öğrencilerin eleştirel okuma düzeyleri sınıf değişkeni düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu sonuca göre ortaokul öğrencilerinde eleştirel okuma düzeyleri arasında bir farklılık ortaya koymadığı anlaşılmıştır. Bunun nedeni ise eleştirel okuma becerilerinin ortaokul programına yeterli düzeyde yansıtılamaması olabilir. Ayrıca öğretmenlerinde eleştirel okuma konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları bu yüzden de öğrencileri eleştirel okumaya yönlendirememeleri bu sonucun sebeplerinden olabilir. Nitekim, Akyol, yaptığı araştırmada 2005 İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Öğretim Programı'nın eleştirel okuma becerisi kazandırma konusunda yetersiz olduğunu bulmuştur (Akyol, 2011).

Öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerinin anne eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında eleştirel okuma becerilerinin lisansüstü mezunu annelerin çocuklarının en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir fakat öğrencilerin baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Bu farklılığın nedeni ise annelerin çocukların eğitimleriyle daha çok ilgilenmeleri

olabilir. Bu nedenle annenin eğitim düzeyi ne kadar yüksek olursa öğrencilerin eleştirel okuma düzeyleri de buna paralel olarak arttığı söylenebilir. Baba değişkeninde farklılık olmamasının nedeni ise bölgesel ve kültürel farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir. Sadioğlu ve Bilgin'in yaptıkları çalışmaya katılan çocukların eleştirel okuma ölçeğinden aldıkları puanların, anne ve babanın eğitimi durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermediği gözlenmiştir (Sadioğlu ve Bilgin, 2008). Bu bulgular anne-babaların eğitimi olmalarının çocuklarının eleştirel okuma becerilerini farklılaştırmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonucun kısmen bizim çalışmamızla benzerlik göstermesine rağmen anne eğitim düzeyi ile farklılık göstermektedir. Bu farkın nedeni ise öğrencilerin kişisel özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Öğrencilerin eleştirel okuma düzeyleri ile okunan kitap sayısı değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Buna göre öğrencilerin haftalık kitap okuma sayıları arttıkça eleştirel okuma düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Orhan'ın yaptığı çalışma sonucu da çalışmamız sonucuya benzerlik göstermektedir (Orhan, 2007). Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları araştırılmış ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerin anlama ve analiz etme becerilerinin daha çok gelişmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İki çalışmanın ortak sonucu olarak öğrencilerin eleştirel okuma yeteneklerinin gelişmesi onların okudukları kitap sayılarıyla doğru orantılı olacaktır.

Bu çalışmanın sonucunda ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma beceri düzeyler araştırılmış ve öğrencilerin eleştirel okuma düzeylerinin cinsiyet değişkeni, kitap okuma sayısı değişkeni ve anne eğitim düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunurken, sınıf değişkeni ve baba eğitim düzeyi değişkeni arasında ise bir farklılık bulunmamıştır.

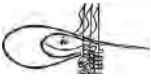
Çalışmayla ilgili olarak Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin ve metinlere yönelik etkinliklerin eleştirel okuma ile daha fazla ilişkilendirilmesine ve öğretmenlerin eleştirel okuma konusunda daha yeterli hâle getirilerek, sınıflarda eleştirel okumaya yönelik etkinliklere daha fazla yer verilmesine çalışılması önerilebilir. Ayrıca daha büyük örneklem grupları ile çalışmak, farklı değişkenler ile eleştirel okuma becerilerini etkileyen nedenleri ortaya koymak, eleştirel okuma düzeyi becerilerinin öğrencilerin başka ne tür yeteneklerini geliştirdiğini ve ortaya çıkardığını araştırmak ve farklı eğitim seviyesindeki öğrencilerle çalışmak bundan sonraki çalışmalar için örnek olabilir.

KAYNAKÇA

- ACAT, Bahattin (1996). Okuma Güçlükleri ve Okuduğunu Anlama Becerisi Arasındaki İlişki Düzeyi. *Yüksek Lisans Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- ACAT, Bahattin (2000). Dilin işlevselliği Yaklaşımına Göre Hazırlanmış Türkçe Öğretiminin Temel Dil Becerilerinin Kazanılmasına Etkisi. *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- ADALI, Oya (2010). Etkileşimli ve Eleştirel Okuma Teknikleri, Toroslu Kitaplığı, İstanbul.
- AKYOL, Ahmet (2011). 2005 İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Öğretim Programında Eleştirel Okuma, *Yüksek Lisans Tezi*, Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- ARICI, Ali Fuat (2008). Okuma Eğitimi, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- AŞILIOĞLU, Bayram (2008). Bilişsel Öğrenmeler İçin Eleştirel Okumanın Önemi ve Onu Geliştirmenin Yolları, D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 10.
- AYBEK, Birsal (2010). Örneklerle Düşünme ve Eleştirel Düşünme, Nobel Kitabevi, Adana.

- BAĞDAT, Sezgin (2009). Eleştirel Düşünmenin Okuma Becerileri Üzerindeki Etkisi: Yapılandırıcı Bir Yaklaşım. *Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- BALCI, Ahmet (2009). İlköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlık ve ilişkileri üzerine bir araştırma. *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- BARDAKÇI, Mehmet (2010). Muhakeme Yanlıları Hakkında Farkındalık Yaratmanın Eleştirel Okuma Gelişimi Üzerine Etkisi. *Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- BELET, Ş. Dilek (2011). Eleştirel Okuma Becerisinin Geliştirilmesinde Hikâye Anlatma Yönteminin Kullanımı: Öğretim Deneyi Uygulaması. *Bilgi, Sayı:59*, 67-96.
- ÇAM, Bilge (2006). İlköğretim Öğrencilerinin Görsel Okuma Düzeyleri İle Okuduğunu Anlama, Eleştirel Okuma ve Türkçe Dersi Akademik Başarıları Arasındaki İlişki, *Yüksek Lisans Tezi*. Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- ÇELEN, Fatma Kübra (2011). Türk Eğitim Sistemi ve PISA Sonuçları, İnönü Üniversitesi, Akademik Bilişim, Malatya.
- DEMİR, Celal (2007). Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi ve Sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: IX, Sayı: 2*, 177-192.
- DEMİR, Özden (2009). Bilişsel Koçluk Yöntemiyle Öğretilen Bilişsel Farkındalık Stratejilerinin Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilerin Epistemolojik İnançlarına, Bilişsel Farkındalık Becerilerine, Akademik Başarılarına Ve Bunların Kalıcılıklarına Etkisi. *Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- EGELIOĞLU, Fatma Vildan (1989). Okuduğunu Anlama Düzeyinin ve Öğrenme için Harcanan Zamanın Bilişsel Öğrenme Düzeyine Etkisi. *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- GÜNAY,Doğan (2007). Metin Bilgisi, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.
- http://www.salisbury.edu/counseling/new/7_critical_reading_strategies.html, 7 critical reading strategies and activities to do with students to encourage and develop critical reading ability (Erişim tarihi 20.05.2013)
- <http://www.studygs.net/turkce/textred2.htm> (Erişim tarihi 9 Nisan 2013)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5188ce5e5178f0.02212907 (Erişim tarihi 20.05.2013)
- KARADÜZ, Adnan (2010).Dil Becerileri ve Eleştirel Düşünme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3*, 1566-1593.
- MARSCHALL, Sabrina , DAVIS, Cynthia (2012) A Conceptual Framework for Teaching Critical Reading to Adult College Students.
- ORHAN, Özlem (2007). İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Eleştirel Okuma Tekniğinin Kullanımının Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÖZDEMİR, Emin (2011). Eleştirel Okuma,Bilgi Yayınevi, İstanbul.

- ÖZENSOY, Ahmet Utku (2011). Eleştirel Okumaya Göre Düzenlenmiş Sosyal Bilgiler Dersinin Eleştirel Düşünme Becerisine Etkisi, *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- SADIOĞLU, Ömür ve BİLGİN, Asude (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Eleştirel Okuma Becerileri ile Cinsiyet ve Anne-Baba Eğitim Durumu Arasındaki İlişki. *İlköğretim online*, 7(3), 814-822.
- SALLABAŞ, Eyyüp (2008). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Okumaya Yönelik Tutumları ve Okuduğunu Anlama Becerileri Arasındaki ilişki. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt: 9, Sayı:16*, 141-155.
- SENEMOĞLU, Nuray (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulama*, Gönül Yayıncılık, Ankara.
- SÜMBÜL, Ali Murat (2010). İlköğretim Öğrencileri Kitap Okuma Alışkanlıkları: Konya İli Araştırma Raporu. Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya.
- TEMİZKAN, Mehmet (2009). *Metin Türlerine Göre Okuma Eğitimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- ÜNAL, Evrim (2006). İlköğretim Öğrencilerinin Eleştirel Okuma Becerileri İle Okuduğunu Anlama ve Okumaya İlişkin Tutumları Arasındaki İlişki. *Yüksek Lisans Tezi*, Osman Gazi Üniversitesi. Eskişehir.
- ÜNALAN, Şükrü (2006). *Türkçe Öğretimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- WHEELER, Kip (2007). Critical Reading of an Essay's Argument, http://web.cn.edu/kwheeler/reading_basic.html (Erişim tarihi 07 Nisan 2013)

ZİYA ŞAKİR (SOKU)'NUN SELÇUK SARAYLARINDA ÖMER HAYYAM'IN HAYAT VE MACERALARI ADLI ROMANININ TARİHSEL ROMAN OLARAK İNCELENMESİ*

Arzu ÖZYÖN**

ÖZET

Bu çalışma, Ziya Şakir (Soku)'nun *Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları* adlı romanını tarihsel bir roman olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu inceleme sırasında ilk olarak romanın adı, konusu ve izleklerine değinilecek, roman kısaca özetlenecektir. Daha sonra romanda anlatıcı ve aktarma yöntemi üzerinde durulacak, zaman ve mekân kullanımına değinilecektir. Sonraki bölümde kişiler ve kişilerin sunumuna yer verilecek, sonra sırasıyla olay örgüsü, başlangıç, çatışma, düğüm ve son gibi kurgulama tekniği ve öğeleri analiz edilerek, romanın dili ve üslubu konusunda bilgi verilerek çalışma tamamlanacaktır.

Henüz 16 yaşındayken ilk eseri yayımlanan Ziya Şakir Soku, eserlerinin çoğunu Hüseyin Servet, M. Ziya, Hamid Nuri, Bahtiyar, Emekligil, Z. Melek, Abdülmüheymîn gibi takma isimler altında vermiştir. Hukuk eğitimi almış olmasına rağmen edebiyat yönü ağır basan yazar, Terakki, Musavver Fen ve Edep gibi dergilerde yazmıştır. Mısır'da bulunduğu yıllarda sinemayla da ilgilenen Ziya Şakir, senaryo yazarlığı da yapmıştır. Aynı adlı romanından uyarladığı "Allah'ın Cenneti" senaryosu 1939'da M. Ertuğrul tarafından filme çekilmiştir. Bu çalışma sırasında, yaşamı boyunca üç yüze yakın eser vermiş olmasına rağmen, Ziya Şakir Soku'nun eserleri üzerinde çok fazla çalışma yapılmamış olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, bu çalışma engin tarih bilgisine sahip çok değerli bir yazar olan Ziya Şakir Soku'nun değerli bir yapıtını gün yüzüne çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylelikle bugüne kadar ihmal edilmiş ve hak ettiği değeri görmemiş olduğu düşünülen yazarın diğer eserlerinin de okunması teşvik edilecek ve bu eserler üzerine çalışmalar yapılması konusunda katkı sağlamak yolunda bir adım atılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları*, tarihsel roman, zaman, mekân, kurgulama öğeleri.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Dumlupınar Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Modern Diller Bölümü, El-mek: arzu.ozyon@dpu.edu.tr

THE ANALYSIS OF ZİYA ŞAKİR (SOKU)'S NOVEL CALLED SELÇUK SARAYLARINDA ÖMER HAYYAM'IN HAYAT VE MACERALARI AS HISTORICAL NOVEL

ABSTRACT

This study aims to analyse Ziya Şakir (Soku)'s novel called *Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları* as a historical novel. During this analysis, first of all the name, subject and the themes of the novel will be mentioned and the novel will be summarized shortly. Then, the narrator and communication method in the novel will be focused on, time and place will be dealt with. In the latter part, the characters and the presentation of the characters will take place. After that fiction techniques and elements such as plot, beginning, conflict, node and ending will be analysed respectively and the study will be completed by giving some information about language and style of the novel.

Ziya Şakir Soku, whose first work called *Köylü Kızı* was published when he was only sixteen, wrote most of his works under nicknames like Hüseyin Servet, M. Ziya, Hamid Nuri, Bahtiyar, Emekligil, Z. Melek, Abdülmüheymîn. The author, whose interest in literature overpowered although he studied law, wrote for magazines like *Terakki*, *Musavver Fen* and *Edep*. Ziya Şakir who dealt with cinema when he was in Egypt, also wrote film manuscripts. He adapted the film manuscript from his novel called “Allah'ın Cenneti”, which was cinematized by M. Ertuğrul in 1939. During this study it was determined that Ziya Şakir Soku's works were not studied on a lot although he wrote almost three hundred works. Therefore, this study aims to bring to light a valuable work of Ziya Şakir Soku, who was a talented author and had a deep knowledge of history. In this way, it will be encouraged that the other works of the author, who is thought to have been ignored and not to have been valued as he deserved, should be read and should be studied on.

Key Words: *Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları*, historical novel, time, place, elements of fiction.

Giriş

Bu çalışma Ziya Şakir'in *Selçuk Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları* adlı tarihsel romanını incelemeyi amaçlamaktadır. 1883-1959 yılları arasında yaşamış olan yazar Soyadı Kanunu devriminden sonra Soku soyadını almıştır. İlk eseri *Köylü Kızı*'nı 1899 yılında henüz 16 yaşındayken yazdı. Daha sonra yazın hayatına Hüseyin Servet, M. Ziya, Hamid Nuri, Bahtiyar, Emekligil, Z. Melek ve Abdülmüheymîn gibi çeşitli mahlaslar kullanarak devam etti. *Hanımlara Mahsus Gazete*'de ve *Çocuklara Mahsus Gazete*'de başyazarlık yaptığı süre içinde hukuk eğitimine devam etti. Eğitim, sürgün ve savaş gibi nedenlerle Balkanlar, Halep ve Mısır'da bulundu. Mısır'da bulunduğu yıllarda sinema ile de ilgilenen Ziya Şakir, senaryo yazarlığı da yaptı. Aynı adlı romanından uyarladığı “Allah'ın Cenneti” senaryosu 1939'da Muhsin Ertuğrul tarafından filme çekildi.

1910 yılında Suphi Nuri ve Muhlis Sebahattin ile birlikte *Genç Türk* gazetesini çıkardı ve bu gazetede yazdığı İttihatçıları eleştiren yazılardan dolayı gazete 11'inci sayısında kapatıldı. Mısır'a sürgün edilmesi bu olay üzerine vuku buldu. Türkiye'ye döndüğünde ise Sinop'a sürgün edildi. Tarihe olan ilgisi nedeniyle *Cemiyet-i İnkılabiye* derneğine üye oldu ve derneğin *Mecmua-i İnkılap* adlı yayın organını kendi evinde bastı. Çeşitli gazetelerde tefrika ettiği tarihsel yapıtlarla tanındı. 1928 tarihinden itibaren yaklaşık 140 tane yapıtı *Son Posta*, *Yeni Gün*, *Tan*, *Son Telgraf*, *İkdam*, *Kitap*, *Köroğlu* ve *Vatan*'da tefrika edildi ve bunlardan bazıları da kitap halinde yayımlandı. Yeni harfler ile yazdığı yazılardan oluşan *Meçhul Asker* tefrikası kalıcı oldu.

Yazdıklarından dolayı uzun yıllar sürgün hayatı yaşamasına rağmen yazmaktan hiç vazgeçmeyen Ziya Şakir yaşamı boyunca yaklaşık 300 civarında eser vermiştir. Buna rağmen ülkemizde kendisinin çok fazla tanınmaması ve eserleri üzerine neredeyse hiçbir çalışma yapılmamış olması son derece üzücüdür. Bu nedenle bu çalışmanın temel amacı Ziya Şakir'in *Selçuk Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları* adlı eserinden hareketle hem bugüne kadar ihmal edilmiş olan yazarı tanıtmak, hem de tek eser üzerinden de olsa yazarın tarihsel romana katkılarını, kullandığı teknik, dil ve üslubu okurlara sunmaktır.

Selçuk Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları tarihsel (ya da tarihî) bir romandır. Bu nedenle tarihsel romanın türünün kısa bir tarihine, tanımına ve özelliklerine kısaca yer vermek gerekmektedir. Batıdaki ilk örneğini İskoç yazar Sir Walter Scott'un *Waverley* (1814) ve *Ivanhoe* (1820-23) adlı eserleriyle verdiği tarihsel roman türünde daha sonra Fransa'da Alfred de Vigny (1797-1863), Victor Hugo (1802-1885) ve Alexander Dumas Fils (1824-1895) çeşitli eserler vermişlerdir. Hollanda, Macaristan, İspanya, Almanya, Belçika, Polonya ve İsviçre'de de sonraları örnekleri verilen tarihsel romanın Türk edebiyatındaki ilk temsilcisi *Yeniçeriler* (1871) adlı eseriyle Ahmet Mithat olmuştur. Ahmet Mithat'tan sonra tarihsel roman türünün Türk edebiyatındaki ikinci önemli yazarı olarak 1880 yılında yazdığı *Cezmi* adlı romanı ile Namık Kemal gelmektedir (bkz. Çetin, 2011).

Tarihsel romanın nasıl tanımlanacağı konusuna gelince, Nurullah Çetin tarihsel roman türünün tanımını aşağıdaki şekilde vermektedir:

Tarihî roman, geçmişte belirli bir zaman diliminde olup bitmiş olayların, yaşantıların, belirgin dönemlerin, önemli kişilerin hayat hikâyelerinin, tarihî geçekliğe bağlı kalınarak, romancı muhayyilesinde zenginleştirilip yeniden üretildiği metindir. Tarihî romanda olaylar ve kişiler tarihten alınır, ancak bunlar olduğu gibi nakledilmek yerine belirli bir amaca göre yeniden düzenlenir, canlı yaşantı sahnesine dönüştürülerek sunulur (Çetin, 2011: 220).

Nurullah Çetin'in de vurguladığı üzere tarihî romanlar temelde tarihsel olay ve kişilere dayanmakta, fakat romanın bütününde gerçeklik ve kurgu iç içe geçmiş halde bulunmaktadır. Yani tarih kısmı romanın gerçekliğini, edebiyat kısmı ise kurgusunu oluşturur ve ikisi bir araya gelerek tarihsel romanı meydana getirir.

1. Romanın Adı, Konusu, Başlıca İzlekleri ve Özeti

Selçuklu Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları isminden de anlaşılacağı gibi konusunu tarihî bir kişiden ve tarihten almaktadır. Genel olarak 11. yüzyılda Sultan Melikşah döneminde Selçuklu Sarayı'nda bir araya gelen üç eski arkadaş olan Ömer Hayyam, sonradan Nizamülmülk adını alan Abdülkasım ve Hasan Sabbah'ın dünya görüşlerini, seçtikleri üç ayrı yolu ve bu üç kişi etrafında gelişen entrikaları konu alan roman, özelde ise tarihî bir karakter olan Ömer Hayyam'ın hayatı ve dünya görüşü üzerine kurulmuştur. Ömer Hayyam'ın dünya görüşünden hareket ederek de sevgi, hoşgörü, tevazu, hümanizm ve hayatın faniliği gibi izlekler (temalar) vurgulanmaktadır.

Romanı özetlemek gerekirse, Fatih Tepebaşı'nın "iç içe bağıntılı çerçeve anlatım" (bkz. Tepebaşı, 2012: 37) olarak adlandırdığı teknik kullanıldığından, roman

"Bir yılbaşı gecesi idi. Mister Willson, perdeleri sımsıkı kapanmış bir odada bir şezlonga uzanmış sigara içiyordu. New York caddelerini dolduran neşeli halkın kahkahaları derinden geliyordu. Willson, bütün bunları işitiyor, işittikçe sinirleniyordu. [...] Halkın bu coşkun zevk ve neşesi, onun büsbütün asabına tesir etti, yumruklarını sıkarak homurdandı: 'Ahmaklar eğleniyor'" (Soku, 2010:5)

cümleleri ile başlar. New York'ta Mister Willson'un ana karakteri olduğu ve kendi evinde tarih belli olmasa da, yılbaşı gecesi olduğu ifade edilen gecede geçen hikâye bu romanın dış çerçevesini oluşturmaktadır. Fatih Tepebaşı'ya göre "Böyle bir yapının amacı olayların belli bir kaynaktan öğrenildiği görüntüsü verilmesinden dolayı inanılabilirliği artırmak, yazar ile anlatıcı arasında mesafe koymaktır" (2012: 37). Yukarıda da görüldüğü üzere inzivaya çekilmiş olan ve durumu New York caddelerindeki insanların durumu ile tezat oluşturan Mister Willson, o gece yakın arkadaşı Christopher C. Thurber'den hediye olarak Ömer Hayyam'ın hayatı ile ilgili bir kitap alır. Mister Willson merakına yenilerek kitabı okumaya başladığında, onunla birlikte okuyucu da iç çerçeve hikâyeyi okumaya ve Ömer Hayyam'ın hayatını öğrenmeye başlar.

1064 yılında İmam Muvaffak adındaki büyük bir âlimin öğrencileri olan Ömer Hayyam, Abdülkasım ve Hasan Sabbah gelecekte ilk yüksek mevkiye gelenin diğerlerine yardım edeceği konusunda birbirlerine ant içerler. Yıllar sonra Abdülkasım Selçuklu Sarayı'na vezir olarak Nizamülmülk adını alır. Ondan büyük bir alçakgönüllülükle ilk yardım isteyen Nizamülmülk'e yıllar önceki yeminlerini hatırlatan Ömer Hayyam olur. Nizam sözünü yerine getirerek ona geçineceği kadar gelir ve bir ev verir. Böylece Ömer Hayyam, Nizamülmülk'ün himayesinde bilim ve şiirle uğraşarak hayatını sürdürür. Bir süre sonra diğer arkadaşları Hasan Sabbah da Nizamülmülk'den iş istemeye gelir, fakat onda Ömer Hayyam'ın alçakgönüllülüğünden eser yoktur. İsteğini son derece kaba ve küstah bir biçimde iletir Nizamülmülk'e. Buna rağmen vezir ondan da yardımını esirgemez ve bir memuriyet verir sarayda. Ancak sonradan da anlaşılacağı gibi Hasan Sabbah'ın amacı sadece geçinmek için bir iş değildir, gözü çok yükseklerde, vezirin hatta Sultan'ın yerindedir. Bu nedenle de onun saraya girmesiyle türlü entrikalar başlar. Asıl yüzü ortaya çıkıp sürgün edildikten sonra intikam için yemin eder ve Alamut Kalesi'nde *Şarki İsmailiye* mezhebini (*Haşhaşiler* adındaki tarikatın başlangıcı) kurar ve Nizamülmülk'ü öldürtür. Fakat Ömer Hayyam'ı öldürmekte başarılı olamaz, zira sonradan Ömer Hayyam ile evlenen Mehtap adındaki cariye onun hayatını kurtarır. Romanın sonunda Ömer Hayyam 73 yaşında kendi eceli ile ölür. Hasan Sabbah'ın sonunun ise ne olduğu bilinmez. Roman yine dış çerçeve hikâyesi ile Mister Willson'un evinde, fakat en baştaki karamsar atmosferin tersine, Mister Wilson'un arkadaşlarını davet ettiği kalabalık bir parti ortamında sona erer. Mister Willson'daki bu ani değişimin sebebi ise, iç hikâyedeki kahramanımız Ömer Hayyam'ın hümanizme, alçakgönüllülüğe, yaşamdan zevk almaya, aşk ve şaraba dayanan felsefesinden başka bir şey değildir.

2. Anlatıcı ve Aktarma Yöntemi

Mehmet Tekin, anlatıcıyı " 'anlatı' işini gerçekleştiren, hikâyeyi okuyucuya sunan kişi" olarak tanımlar. Bir romanda sesini ilk duyduğumuz kişi anlatıcıdır. Anlatıcı roman kişilerinden biri ya da "kişilik kazandırılmış herhangi bir varlık" da olabilir (Tekin, 2012: 31). Nurullah Çetin anlatıcı tiplerini temel olarak gözlemci anlatıcı, özne anlatıcı ve çoğul anlatıcı olarak üç türe ayırmaktadır. İncelenen romanda ise bu anlatıcı tiplerinden gözlemci anlatıcı türünün bir alt türü olan tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı bulunmaktadır. Nurullah Çetin'e göre bu tür anlatıcıya

‘hâkim anlatıcı’, ‘omniscient anlatıcı’, ‘üst-anlatıcı’, ‘tümbilir’, ‘tanrı-yazar’ da denir. [...] Her şeye vakıf olan, her şeyi bilen kimsedir. Aynı zaman diliminde, farklı mekânlarda, farklı kişilerce yaşanmış olayların hepsini görmüş, izlemiş gibi aktaran, roman kişilerinin iç dünyalarında olup bitenleri, onların neler düşündüklerini bilen kişidir (Çetin, 2011: 107).

Romandaki anlatıcı da aynı zaman dilimi içinde farklı yerlerde bulunan kişilerin yaşadıklarını görmekte ve aktarmakta, hatta iç dünyalarında gerçekleşen olayları ve akıllarından geçenleri de adeta okumuşçasına yansıtmaktadır. Bu durumu birkaç alıntı ile örneklemek mümkündür:

Aradan günler geçti. Hayyam, yine güller ve erguvanlarla süslü revakında oturuyor, önündeki nefis İsfahan şarabından yudum yudum içerek rubailerini yazıyordu. Bu müsterih ve kanaatkâr hayattan büyük zevk ve lezzet duyuyordu. Vezir Nizamülmülk, yine divanında oturmuş hükümet işleriyle uğraşıyordu. Hasan Sabbah, o bitmez tükenmez yollarda, kızgın güneşin dayanılmaz sıcaklığı altında tozlara boğularak yorgun ve bitkin bir hâlde yürüyordu (Soku, 2010: 16)

Bu örnekte de görüldüğü üzere tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı aynı zaman dilimi içinde sırasıyla Ömer Hayyam, Nizamülmülk ve Hasan Sabbah'ın içinde bulunduğu durumları birebir görmüş gibi tasvir etmektedir. Bir başka örnekte ise tanrısal anlatıcı Nizamülmülk'ün düşüncelerini okur gibidir. Hasan Sabbah'ın küstah tavrı karşısında hissettiklerini ve aklından geçenleri olduğu gibi okuyucuya yansıtır:

Vezir dikkatle Hasan'ın yüzüne baktı. Şimdi onun çehresinde büyük bir ihtirasın gölgesi vardı. Vezir, Hasan'ın ne demek istediğini pekâlâ anlamıştı. Onun talebini tamamen reddetmek ve Hasan'ı huzurundan çıkarmak istedi. Fakat birdenbire gözünün önüne yine o eski sahnenin bir parçası geldi: ‘Üç arkadaş, kollarını dirseklerine kadar sıvamış, birbirlerinin kanlarını emiyorlardı.’ Vezir bir an düşündü. Nefsiyle mücadele etti [...] (Soku, 2010: 19).

Yukarıda da ifade edildiği üzere anlatıcı Nizamülmülk'ün her hareketini bir izleyici gibi okuyucuya aktarmakta ve aklından geçenleri bile okuyup okura iletmektedir.

Yazar, romandaki olayları sunmak için aktarma ve gösterme yöntemini kapsayan *özet anlatı* tekniğini kullanmaktadır.

“Özetleme, roman olaylarını bütün ayrıntılarıyla değil; ana hatlarıyla sergileme tarzıdır. Bu teknikte önemli olayların geçmediği zaman dilimleri ve gereksiz ayrıntı ve unsurlar atlanır. Özet, daha çok roman kişilerinin geçmişlerine dönüldüğünde uygulanır. Bir sahnede görülen bir kişinin hayatında olan bitenlerin tamamı değil de çok önemli ve gerekli unsurları belirtilmekle yetinilir (Çetin, 2011: 118).

Selçuk Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları adlı romanda *özet anlatı* tekniği kullanılmış olduğu gayet açık olarak görülmektedir. Bu durum, romandaki olayların anlatımı sırasında zaman dilimleri arasında gerçekleşen sıçramalarla kendisini belli etmektedir. Bu zaman sıçramaları romanda aşağıdaki şekillerde verilmektedir:

“Aradan seneler geçmişti. Bu üç delikanlıdan Abdülkasım, Sultan Melikşah Selçuki'ye vezir olmuş ve Nizamülmülk adını almıştı” (Soku, 2011: 12), “Aradan günler geçti” (16), “Melikşah Selçuki ölmüş, Sultan Sencer henüz tahta geçmişti” (38), Hasan Sabbah nihayet salimen Rey şehrine vasil olmuştu” (47), “Aradan bir hayli zaman geçmişti” (70), “Aradan bir müddet geçmişti” (79), “Aradan uzun seneler geçmiş, Ömer Hayyam da hayatının yetmiş üçüncü senesine gelmişti” (92).

Bu tür cümleler kullanılarak verilen zaman dilimleri arasındaki olaylar tamamen ayrıntıları ile anlatılmak yerine özetlenmiş olur ya da atlanır. Sadece çok büyük önem arz eden olaylar okuyucu ile paylaşılır. Aynı teknik, Ayşe (Eziler) Kiran ve Zeynel Kiran tarafından “özetleme” tekniği olarak adlandırılır ve bu teknikte bazı olayların çok ayrıntılı verilmeden atlandığı ya da özetlendiği ifade edilir. Böylece anlatının süresi, öykünün süresinden daha kısa tutulmaktadır (bkz. Kiran, Kiran, 2011: 229).

3. Romanda Zaman ve Mekân

Nurullah Çetin zaman kavramını nesnel zaman, vaka zamanı ve anlatma zamanı olarak üç gruba ayırır. Buna göre, nesnel zaman “takvime bağlı olan zaman. Çerçeve zaman. Somut, var olan, gerçek zaman. [...] Romanın dışında da var olan herkesin paylaştığı ortak zaman dilimi”dir (Çetin, 2011: 127). Yani romandaki nesnel zaman, kesin olarak verilmese de Mister Willson’un evinde başlayıp sona eren zaman dilimidir. Mister Willson’un, arkadaşı Mister Thurber’den Hayyam’ı anlatan kitabı aldığı yılbaşı gecesi başlar, daha sonra romanı okuyup bitirdiği görülür ve hemen ardından da evinde bir parti düzenler. Bu partinin bir yılbaşı partisi olduğu düşünülürse, romandaki nesnel zamanın 24 saatten bile kısa bir zaman dilimi olduğu anlaşılır.

Vaka zamanına gelince, bu zaman dilimi öykü zamanını, romanda olayların geçtiği zaman dilimini ifade etmektedir. Vaka zamanı romanda bir cümle ile verilmektedir: “Miladın 1064 senesinde Asya’da Nişabur şehrinde İmam Muvaffak isminde büyük bir âlim vardı”(Soku, 2011: 10). Böylece romandaki vaka zamanının miladın 1064 yılı olduğunu öğrenir okuyucu da. Fakat vaka zamanı 1064 yılı ile sınırlı kalmaz. Sonrasında Büyük Selçuklu Devleti’nde Melikşah dönemine (1072-1092) geldiğini görürüz ve son olarak da romanda Melikşah’ın oğlu Sultan Sencer, taht kavgalarının son bulmasıyla devletin başına geçer babasının ölümünden sonra (1119). Daha önceki bölümde de ifade edildiği üzere bu vaka zamanındaki dilimler arasında sıçramalar bulunmakta, bazı ayrıntılar atlanarak, zaman dilimleri arasındaki olaylar özetlenerek verilmektedir.

Anlatma zamanı ise Nurullah Çetin’in ifadesiyle “Romanda geçen olayların birisi tarafından öğrenilip anlatıldığı, aktarıldığı, okuyucuya sunulduğu zaman. Romanın yazıldığı zaman”dır (Çetin, 2011:130-131). Yani bu zaman dilimi, olaylar olup bittikten sonra romancı tarafından yazılırken, kâğıda aktarılırken geçen zamanı kapsamaktadır ki bu zamanda Ziya Şakir’in romanı kaleme aldığı 1943 senesidir.

Mehmet Narlı da romanlarda benzer şekilde üç boyutlu bir zaman anlayışı olduğundan söz eder. Bunlar sırasıyla “vaka zamanı”, “anlatma zamanı” ve “yazma zamanı”dır. Narlı vaka zamanının anlatılan olayların yaşandığı kahramanların yaşadığı, olayların meydana geldiği canlı bir zaman olduğunu, süresinin doğal olduğunu belirtir. “Anlatıcı vaka zamanına şahit değilse, vaka zamanının yanında anlatma zamanından söz edilir; bu zaman da kurmacadır” (Narlı, 2002: 92, 95, 96). Olayları anlatan ister olayları yaşamış olan özne yani birinci tekil şahıs isterse üçüncü tekil şahıs olsun, olaylar yaşandıktan sonraki bir zamanda anlatılır yani, vaka zamanı ile anlatma zamanı arasına bir mesafe girer. “Yazma zamanı ise takvim ve saatle ölçülebilen gerçek bir süredir” (Narlı, 2002: 92).

Romanda adı geçen mekânlar ise Nurullah Çetin’in somut mekânlar olarak adlandırdığı açık ve kapalı mekânlar grubuna girmektedir. Nurullah Çetin, somut mekânı ve açık/kapalı mekânı aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

Somut mekân, roman kişilerinin gerçek hayatta olduğu gibi içinde bulundukları, yaşayıp hareket ettikleri, gündelik yaşantılarını ve her çeşit faaliyetlerini sürdürdükleri, bu evrene ait somut, bildiğimiz mekânlardır. Bunlar da genelde romanda iki boyutuyla işlevseldirler: **a. Açık Mekân:** Buna ‘geniş mekân’, ‘dış mekân’ da denir. Olayların cereyan ettiği köy, kasaba, şehir, ülke, ova,

deniz, dağ gibi açık alanlardan oluşan mekân. [...] **b. Kapalı Mekân:** Buna 'dar mekân', 'iç mekân' da denir. Ev, oda, daire, iş yeri gibi kapalı yerler (Çetin, 2011: 134).

Romanda adı geçen Melikşah dönemindeki Büyük Selçuklu Devleti ya da Büyük Selçuklu İmparatorluğu aşağıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi çok geniş sınırlara sahip en büyük açık mekândır. Romanda Hasan Sabbah'ın Sultan ve vezirle ilgili planlarından haberdar olan İsmaililerin reisi Ebû'l-Fadıl, Hasan Sabbah'a: “ ‘Nasıl olur, Hasan Sabbah? Kaşgar'dan Antakya'ya kadar geniş bir ülkede saltanat süren koca bir sultan ile köylü dediğin onun kudretli vezirine, iki arkadaşıyla galebe çalmak... Bilmem ama bu, pek akıl kârı değil' ” (Soku, 2010: 48) der ve bunu söylerken sadece sultan ve vezirin kudretine değil, ülkenin sınırlarına ve genişliğine de vurgu yapmaktadır. Bunun dışında romanda açık mekân olarak New York, Rey, İsfahan, Bağdat, Nişabur gibi şehir isimleri, bahçeler ve özellikle Hasan Sabbah'ın kaşığı sırasında geçtiği çöller de bulunmaktadır. Bunlar dışında Selçuklu Sarayı, Alamut Kalesi, divan, Valide Sultan'ın ve şehzadenin odaları, Ömer Hayyam'ın evi gibi kapalı mekânlara da yer verilmektedir.

Ayşe (Eziler)Kıran ve Zeynel Kıran da Nurullah Çetin gibi mekân konusunda “açık/kapalı” sınıflandırması yaparken, Çetin'den farklı olarak “mekân” kavramı yerine “uzam” kavramını kullanmakta ve benzer şekilde kır, deniz, orman, bahçe gibi yerleri “açık”; saray, ev ve oda gibi yerleri “kapalı uzam” olarak adlandırmaktadır (Kıran, Kıran, 2011: 250).

Mehmet Tekin bazı mekânların romandaki kahramanları tanımada önemli bir etkisi olduğunu söyleyerek “[b]azı romanlarda bazı kahramanları kişisel özelliklerinden çok, içinde yaşadığı çevreyle hatırlarız. Bu kişiler, içinde yaşadıkları çevreyle adeta özdeşleşmiş gibidirler [...]” der (Tekin, 2012: 144). İncelenen romanda bu tanıma bire bir uyan bir mekân varsa o da Hasan Sabbah ile özdeşleşmiş olan Alamut Kalesi'dir. Bu kale içinde yaşamış olan kişi ile öyle özdeşleşmiştir ki Alamut Kalesi adı geçtiğinde akla ilk gelen Hasan Sabbah olur.

Kevin Lynch'e göre de mekânlar tek başına, yani olaylardan ve kişilerden bağımsız olarak düşünülemez. Her mekân içinde yaşanan olaylar ve geçmiş yaşantıların anılarıyla ilişkili olarak algılanır ve bu anılar doğrultusunda kişiler için anlam kazanır (bkz. Lynch, 1996: 153). Örneğin Ömer Hayyam'ın güller ve erguvanlarla örülü revakı onun için Mehtap ile yaşadığı güzel günleri, mutlu anılarını ona hatırlatan ve en büyük mutluluk kaynağı olan mekânlardan biridir.

4. Romanda Kişiler ve Kişilerin Sunumu

Romanın adından da anlaşılacağı gibi romanın merkezi kişisi Ömer Hayyam olup, romanda adı geçen yakın arkadaşları Nizamülmülk ve Hasan Sabbah da romandaki olayların seyrini etkileyen son derece önemli kişilerdir. Bunlar dışında sadece adı geçen ya da kendilerine verilmiş kısa görevleri ile ortaya çıkan Sultan Melikşah, Valide Sultan, Şehzade Sencer, Mehtap, Ebû'l-Fadıl, Nasır, Şamil gibi yardımcı kişiler bulunmaktadır. Bir de yardımcı kişiler dışında, “[t]opluma bağlı ve toplum kaynaklı, kişilerin doğuştan getirdiği değil; sosyal şartlar nedeniyle sonradan ortaya çıkmış olguları, durumları, olayları, duygu ve düşünceleri temsil eden” (Çetin, 2011:155) köle ve cariye gibi sosyal tipler kullanılmıştır. Nurullah Çetin'e göre,

merkezî kişinin ‘temel kişi’ (figür), ‘baş kişi’, ‘esas kahraman’, ‘asıl kahraman’, ‘protagonist’ gibi karşılıkları var. Birincil konumda olan bu kişi, romanın genelinde ya da çoğu bölümlerinde yer alır. Genellikle özne durumunda olup, diğer kişiler de ona göre nesne konumundadırlar. Bazen de edilgen bir konumu olmakla birlikte yine romanda merkezi bir yere sahiptir. Diğer kişiler merkezi kişiye göre tavır alırlar, onun etrafında dönerler, bir şekilde ona bağımlıdırlar ya da onunla bir ilişkileri vardır (Çetin, 2011: 146).

Ömer Hayyam da merkezi karakter olarak romanın genelinde yer almakta, bazı durumlar da edilgen bir karakter olarak görünse de romandaki diğer kişilerle olan bağlantısı roman süresince devam etmekte, birçok insan öyle ya da böyle ona bağımlı kalmaktadır. Sultan Sencer bile Hasan

Sabbah ile görüşmek üzere elçi olarak Ömer Hayyam'ı gönderir. Sultan Sencer, henüz bir şehzade iken hastalandığında herkes bütün umutlarını Ömer'e bağlar. Bu durum vezir Nizamülmülk ile Ömer Hayyam arasındaki konuşmada açıkça görülmektedir: "Vezirin divanında, Ömer Hayyam ile vezir, ayakta konuşuyorlardı. Vezir pek müteessirdi. Ömer'in elini tuttu. 'Zavallı şehzadenin derdine bugüne kadar derman bulunamadı. Son bir ümidimiz sende', dedi"(Soku, 2010: 20). Çevresindeki kişilerin Ömer Hayyam'a olan güveni ve bağlılığı böylece perçinlenmektedir. Merkezî kişi olmanın dışında Ömer Hayyam, gerçekten yaşamış olan tarihsel bir karakterdir. Tarihsel bir karakter olmanın yanında insanlara karşı hoşgörü, tevazu ve sevgi gösteren ve çevresindekilere yardım dağıtıp, umut olan olumlu bir kişidir. Ama en önemlisi Ömer Hayyam, olaylar ve durumlar karşısında bireysel tavır alan, kendine özgü özellikleri olan başlı başına bir karakterdir. Onu Ömer Hayyam yapan ve diğer insanlardan ayıran şahsiyeti; alçakgönüllülüğü, dünya nimetlerine önemsizliğini, insanlığı ve sevgiyi ön plana çıkaran dünya görüşü ve felsefesidir. Siyaset ve entrikadan uzak, sakin bir hayat sürer ve 73 yaşında eceli ile ölür.

Nizamülmülk, romanda Ömer hayyam'dan sonra en önemli kişidir. Romanda asıl adı Abdülkasım iken, Selçuklu Sarayına vezir olduktan sonra "nizamın kurucusu" anlamına gelen Nizamülmülk adını alır. Adaletli, kararları yerinde, sözünün eri, güvenilir (öyleki Sultan Melikşah'tan sonra oğlu, Şehzade Sencer'in sultanlık döneminde de vezirliğe devam etmiştir.) bir vezirdir. Bir anlamda Ömer Hayyam'a sarayda görev vermekle onun hayatının akışını değiştirmiş, refah içinde yaşamasını sağlamıştır. Fakat Hasan Sabbah'a görev vermekle de saray halkını ve kendini tehlikeye atmış, Hasan Sabbah'ın iktidar hırsına kurban gitmiş, nihayetinde ölümü Hasan Sabbah'ın bir fedaisinin elinden olmuştur. Nizamülmülk de Ömer Hayyam gibi olumlu, insanlara faydalı bir kişi olarak tanımlanabilir. Ve kendine özgü şahsiyeti, adaleti ve güvenilirliğinden dolayı o da bir karakter olarak adlandırılabilir. Yine Ömer Hayyam gibi tarihten alınmış gerçek bir karakterdir.

Hasan Sabbah'a gelince, o iki arkadaşının tersine son derece olumsuz özellikler taşımaktadır. İktidar hırsı, düzenbazlığı, ikiyüzlülüğü, yalancılığı, asiliği ve kibri ile diğer iki karaktere karşıt bir karakter konumundadır. Hasan Sabbah da diğer iki karakter gibi (ama onlardan farklı olarak olumsuz anlamda) değişime uğrayan, yalın ve genç bir delikanlıdan soğukkanlı bir katile dönüşen, yine tarihsel gerçekliği olan bir karakterdir. Sonu belli olmayan önemli karakterlerden biridir.

Mehtap ise yardımcı kişilerden en önemlisidir. Ömer Hayyam'ın ilk görüşte âşık olduğu Mehtap, daha sonra Sultan Sencer'in de izni ile eşi olur. Hasan Sabbah'ın Ömer Hayyam'ı öldürtmek için gönderdiği Şamil'in kızkardeşidir ve asıl adı Safo'dur. Mehtap kardeşi Şamil'in, çok sevdiği Ömer Hayyam'ı öldürmesini engelleyerek onun hayatında önemli bir rol oynar.

Sultan Melikşah, Valide Sultan ve Sultan Sencer, Ebû'l-Fadıl, Nasır, Şamil romanda seyrek de olsa adı geçen ve ancak kendilerine biçilmiş belli görevler için romanda ortaya çıkan diğer yardımcı kişilerdir. Bu kişiler görevleri bittiğinde, tiyatro sanatçıları gibi bir sonraki göreve kadar ortada görünmezler ya da görevleri tamamen son bulmuşsa dönmek üzere sahneden çekilirler (örneğin Sultan Melikşah'ın görevi bittiğinde, yazar okura Sultan'ın ölüm haberini verir).

Selçuk Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları adlı romanda, yazar karakterlerin sunumu için betimlemeleri tercih etmemektedir. Bunun yerine, kişiler olaylar içindeki ve karşısındaki tavır alışları, davranışları ve konuşmalarıyla yansıtılmaktadır. Ayrıca karakterlerin sunumunda kişilerin birbirleri ile olan ikili, hatta üçlü ilişkileri önemli bir yer tutmakta, kişilerin eğitim, mal varlığı gibi özellikleri de karakterlerin sunumunda bir araç olarak kullanılmaktadır (Tepebaşı, 2012: 59). Ayrıca bu kişi sunumları toplu olarak romanın belli bir bölümüne sıkıştırılmamakta, roman geneline yayılarak parça parça verilmektedir. Dolayısıyla okuyucu romanı bitirdiğinde o kişi hakkında öğrendiklerini birleştirerek bir bütüne ulaşmaktadır.

Romandaki üç temel karakter olan ve yukarıda adı geçen Ömer Hayyam, Nizamülmülk ve Hasan Sabbah arasından karakterini konuşmalarıyla, daha doğrusu romanın tamamına serpiştirilmiş olan rubaileri ile en güzel biçimde yansıtan Ömer Hayyam'dır:

Mehtap'ın nurları gecenin esmer tüllerini yırttı.

Şarap iç, zira belki bir daha böyle latif bir zaman ele geçiremezsin.

Sen, bugün keyfine bak. Çünkü bir gün gelecek, bu mehtabın nurları ikimizin kabrine ayrı ayrı nurlar yağdıracak (Soku, 2010: 46-47).

Bu rubai, Ömer Hayyam'ın hayatın kısa ve geçici olduğu ve bu nedenle de keyif ve mutluluk veren şarabın içilerek "içinde bulunulan an"ın en güzel biçimde yaşanması gerektiği fikrini vurgular. Bir başka rubai de ise padişahın kendisine yağdırdığı övgüler karşısında, "insana insan gibi" davranmanın, hatır gönül bilmenin, insanları takdir etmenin değerini anlatır Ömer Hayyam:

Bir insanın hatır ve gönlünü şâd etmek,

yer yüzünü baştan başa imar eylemekten daha üstündür.

Her bir adamı, lütuf ve ihsanla kendine kul etmekse,

esir olan bir kulu azat eylemekten daha evladır... (Soku, 2010: 41)

Rubaileri dışında Ömer Hayyam'ın konuşmaları da yine onun şahsiyetini aydınlatır. Bu konuşmalarından en önemlisi, Sultan Sencer'in isteği üzerine, Alamut Kalesi'ne elçi olarak Hasan Sabbah'ı görmeye gittikten sonra, Sultan ile aralarında geçen konuşmadır. Ömer Hayyam:

Kederli bir sesle: 'Sultanım!' dedi. Sultan, ruhunun ihtilal ve ıstırabını gösteren bir nazarla Hayyam'a baktı. Hayyam devam etti: 'Sultanım' Kanaatkâr bir kalple yaşamak, hayatın bütün zevk ve lezzetinden kemal-i saffetle nasibini almak imkânı varken hayatın temiz heyecanlarını kan ve ihtirasla boğmak isteyen insanları gördükçe her şeyden nefret ediyorum. Benim ne mesleğim ne de meşrebim, böyle şeyleri görmeye ve ıstırmaya mütehammil değildir. Bundan sonra hayatımı tam bir yalnızlık içinde geçirmeye karar verdim. Artık beni her hizmetten affediniz. Evimin köşesinde kendi hislerimle baş başa kalmama izin veriniz, dedi ve yavaş yavaş geri çekildi (Soku, 2010: 92-93).

Bu cümlelerinden Ömer Hayyam'ın siyaset ve entrikadan uzak, yalın ve sakin bir hayat sürmeyi arzu ettiği, istese de hırs ve ihtiras içinde bir hayat sürecektir yapıya sahip olmadığı, son derece alçakgönüllü bir insan olduğu anlaşılmaktadır.

Kendi şiirleri ve konuşmalarından başka, çevresindeki diğer insanların Ömer Hayyam hakkında söyledikleri de okuyucuya onun şahsiyeti hakkında fikir verir. Bu kişiler arasından Ömer Hayyam ile ilgili fikirleriyle en çok göze çarpan eşi Mehtap'tır. Mehtap, kardeşi Şamil'i, Ömer Hayyam'ı öldürmekten vazgeçirmek için onunla konuşurken, Şamil ona Ömer Hayyam'ı sevip sevmediğini sorar. Mehtap cevap verir: " 'Evet, ben bu adamı seviyorum. Çünkü bu adam yalandan, riyadan, insanlara zulüm ve hakaret etmekten hoşlanmıyor. Onun için ben bu adamı o kadar seviyorum ki ben ölmeden evvel ona, ne senin ne de bir başkasının parmak ucuyla bile dokunmaya muvaffak olacağını hiç zannetmiyorum'" (Soku, 2010: 75). Yine Mehtap'ın bu cümlelerinden de Ömer Hayyam'ın insanlığı ve alçakgönüllülüğü hissedilmektedir.

Ömer Hayyam'dan başka romandaki olaylar açısından büyük önem arz eden Nizamülmülk ve Hasan Sabbah'ın şahsiyetlerine ise, henüz romanın başında ikisi arasında geçen karşılıklı bir konuşmaları sırasında şahit oluruz. Hasan Sabah Nizamülmülk'e eski bir arkadaşı olduğunu hatırlatarak küstah bir biçimde sarayda bir görev ister, hatta Nizamülmülk'ün makamında gözü olduğunu ima eder. Bunun üzerine:

Vezir, Hasan'ı tanıdı. Gösterdiği azamet ve laubaliliğe, biraz canı sıkılmakla beraber yine mültefit davrandı, onu yanına çağırdı. Hasan, pervasız bir tavırla gitti, vezirin sol tarafındaki boş yere geçti oturdu. Vezir sordu: 'Eh, söyle bakalım Hasan, şimdi benden ne diliyorsun? [...]' [Hasan]: 'Malum ya! Ahdimiz sarihtir, her kim ikbale nail olursa o ikbali diğer iki arkadaşı ile paylaşmaya karar vermişti' dedi. Vezir dikkatle Hasan'ın yüzüne baktı. [...] büyük bir ihtirasın gölgesi vardı. Vezir, Hasan'ın ne demek istediğini pekâlâ anlamıştı. Onun talebini tamamen reddetmek ve Hasan'ı huzurundan çıkarmak istedi. Fakat birdenbire gözünün önüne yine o eski sahnenin bir parçası geldi: 'Üç arkadaş, kollarını dirseklerine kadar sıvamış, birbirlerinin kanlarını emiyorlardı.' Vezir bir an düşündü. Nefsiyle mücadele etti ve nihayet Hasan'a şu cevabı verdi: 'Makamım iştirak kabul edemez fakat sultana arz ederim, sana da sultanın maiyetinde büyük bir mevki temin eylerim'" (Soku, 2010: 19).

Buradan da anlaşılacağı gibi Hasan Sabbah en başından beri gözünü iktidar ve mevki hırsı bürümüş, kibirli, laubali ve hilebaz bir adamdır. Nizamülmülk ise Hasan Sabbah'ın sözünü bilmezliği ve ölçüsüzlüğü karşısında bile ölçülü, nasıl davranacağını bilen, sözünde duran, dürüst ve merhametli bir insandır.

Şimdiye kadar verilen örneklerde de görüldüğü gibi, romanda kişilerin iki farklı şekilde sunumu söz konusudur. Bunlardan biri kişilerin kendi sözleri ve davranışları ile kendi şahsiyetlerini yansıtmaları, diğeri ise romandaki diğer kişilerin, sözleri ile o kişilerin özelliklerini ve karakterlerini okuyucuya aktarmasıdır.

5. Kurgulama Tekniği ve Öğeleri: Olay örgüsü, Başlangıç, Çatışma, Düğüm ve Son

Çalışmanın başında, kurgulama öğeleri arasında yer alan romanın adından bahsedildiği ve özeti verildiği için bu bölümde, romanda olay örgüsü, başlangıç, çatışma, düğüm ve son üzerinde durulacaktır. Nurullah Çetin'e göre:

Olay örgüsü, romanın hikâyesinde yer alan olayların sıralanış ve düzenleniş sistemidir. [...] [Yazar organik bir bütünlük kullanıyorsa bu] olaylar, düz bir çizgi üzerinde zincir halkalarının birbirine eklenmesi gibi, akışları kesilmeden sunulur. olayın halkaları determinist bir formül içinde; sebep-sonuç çerçevesinde doğal bir bütün olarak ortaya konur. Olaylar, bir yerden başlar ve birbirlerinin sebebi ya da sonucu olarak anlamlı bir ilişkiler ağı içinde uzar gider (Çetin, 2011: 187,197).

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi yazar hikâyedeki bütün olayları anlatmak yerine, sadece önemli olduğunu düşündüğü belli olayları seçerek sebep-sonuç ilişkisi kullanarak, yani organik bir olay bütünlüğü içinde okuyucuya sunmaktadır. Bu olay örgüsünde yer alan olayların başlangıç noktası ise, asıl öyküye geçişi sağlayan dış çerçeve öyküsü düşünülmezse, 1064 yılında Ömer Hayyam, Nizamülmülk ve Hasan Sabbah'ın ilk gençlik yıllarıdır, yani yazar baştan başlatma tekniği kullanarak olayları zamanın akışına göre anlatır.

Romancı, olay örgüsüne hareket vermek ve gerilimi sağlamak üzere bazı yöntemlere başvurur. Gerilim, olayların nereye varacağı, nasıl sonuçlanacağı, ne gibi yenilik ve değişiklikler olacağı konularında okuyucuyu merak, endişe, korku, heyecan ve sıkıntı içinde bırakarak romanın sürükleyici bir şekilde okunmasına sebep olan ruhsal gerginlik halidir (Çetin, 2011: 201).

Bu gerilim unsurlarının başlıcaları çatışma ve düğümlerdir. Ziya Şakir'in romanında Çetin'in *sosyal çatışma* adını verdiği çatışma türüne sıklıkla rastlanmaktadır. "Bu da birden fazla kişi arasındaki zıtlıklara, farklılıklara dayalı çatışmalardır. Değişik özellikleri nedeniyle birbiriyle uyuşamayan, anlaşılamayan sosyal topluluklar, düşünsel ya da eylem planında çatışma içine girerler" (Çetin, 2011: 203). Romanda bu sosyal çatışma türlerinden, kişilikler arası çatışma ve

düşünsel çatışma (dine ve ideolojiye dayalı çatışma) birçok kez görülmektedir. Bu tür çatışma, özellikle zıt şahsiyetlere sahip Ömer Hayyam/Hasan Sabbah ve Nizamülmülk/Hasan Sabbah ikilileri arasında görülmekte, Nizamülmülk'ün Hasan Sabbah'ın fedaisi tarafından öldürülmesine sebep olmaktadır. Ömer Hayyam/Hasan Sabbah ve Nizamülmülk/Hasan Sabbah ikilileri arasındaki çatışmaların nasıl sonuçlanacağına dair romanın başından sonuna kadar duyulan merak ise, romanın “ana düğümü”nü oluşturmaktadır.

Romanın sonucuna değinilecek olursa, Romanın sonunda üç arkadaştan Nizamülmülk öldürülür, Ömer Hayyam eceli ile ölür, Hasan Sabbah'a ise ne olduğu bilinmez. Nizamülmülk'ün ölümü düşünüldüğünde, trajik yani korkunç bir son ile biter roman. Fakat “[b]azı romanlarda çekirdek ya da ana olay, belli bir sonuca bağlanmadan kesilir. Ana düğüm çözülmez, çatışmalar bir sonuca ulaşmaz, vaka kendi içinde bir tanımlığa ermez, sonuç bir belirsizlik içinde kalır” (Çetin, 2011: 208). Aynı roman, Hasan Sabbah karakteri düşünüldüğünde, Çetin'in de ifade ettiği gibi belirsizlik ile sonuçlanır, çünkü romanın sonunda Hasan Sabbah'a ne olduğu öğrenilememektedir. Ömer Hayyam için ölüm doğal olarak geldiğinden mutlu bir sonudur. Ancak romanın dış çerçeve öyküsü düşünüldüğünde, okuyucuyu şaşırtıcı, sürpriz bir son beklemektedir. Çünkü romanın başında son derece huysuz ve karamsar, adeta inzivaya çekilmiş olan Mister Willson, romanın sonunda okuyucunun karşısına, Ömer Hayyam'ın hayatı, dünya görüşü ve felsefesinden etkilenmiş olarak, tam tersi bir karakterde, son derece neşeli bir atmosferde, evinde düzenlediği kalabalık bir parti ortamında çıkar.

6. Dil ve Üslup

Romanda dilsel açıdan “Gayret bizden, şifası Allah'tan!” (Soku, 2010: 20) ve “Cenâb-ı Hakk'ın lütfundan ümit kesilmez”(Soku, 2010: 22) gibi bazı deyim ve atasözleri dikkati çekmektedir. Ayrıca bazı Arapça kelimelerin Türkçe anlamları dipnotlarla ilgili sayfaların altında verilmektedir. Örneğin, 53. sayfanın en altında, öyküde geçen “mehip” ve “mev'iza” kelimelerinin Türkçe anlamları sırası ile “pek heybetli” ve “öğüt ve nasihat içeren konuşma” olarak verilmektedir.

Mehmet Tekin romanda kullanılan dilin içinde yaşanan dünyayı ve zamanı yansıttığına dikkati çekmektedir (bkz. Tekin, 2012, 172). Aynı şekilde Ziya Şakir'in romanında da kullanılan dil saray çevresine ait düzeyli ve eğitilmiş kişilere ait bir dildir.

Yazarın tercih ettiği üslupsa, romandaki olaylar çoğunlukla sarayda ve saray çevresinde geçtiği için, Nurullah Çetin'in *havas üslubu* adını verdiği; “[e]ğitilmiş, kültürlü, görgülü, hayatı derinlikli yaşayan, sosyal ilişkilerini oldukça düzenli ve düzeyli bir çizgide yürüten, saygılı ve karşısındakine değer verdiğini gösteren hitap ifadelerini kullanan ince, kibar, nazik insanların konuşma ve ilişki biçimlerine dayanan üslup” (Çetin, 2011: 280) tür. Bu üslubun romandaki birkaç örneğini şu şekilde sıralamak mümkündür: ‘Ey muhterem vezir’ (Soku, 2010: 13), ‘Valide Sultan hazretleri irade buyurmuşlar. Tabip ile zat-ı asilânelerinin teşriflerine intizar ediyorlarmış’ (Soku, 2010: 31), ‘Hakikaten öyle sultanım. Ömer Hayyam kulunuzun hâkipâyî devletinize yüz sürmesi biraz gecikti’ (Soku, 2010: 39). Örneklerden de anlaşıldığı üzere romanda kullanılan üslup son derece kibar, saygı ifadeleri ve saraylılara özgü bir dil içeren, kişilerin karşısındaki insanlara değer verdiğini gösteren bir üsluptur.

Havas üslubu dışında, romanda, Nurullah Çetin'in tarihsel romanlarda sıklıkla kullanıldığını ifade ettiği dramatik üslup, yani karakterleri iyi yönleri ile olduğu kadar kötü özellikleri ya da zayıflıkları ile de gözler önüne seren üslup da kullanılmaktadır. Romandan örneklemek gerekirse, Ömer Hayyam ve Nizamülmülk, daha önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi, her ne kadar son derece adaletli, hoş görülü, dürüst, insanlara önem veren ideal kişilerse de, her ikisinin de ortak olan zayıf bir noktası bulunmaktadır: Hasan Sabbah'a karşı olan zaafı. Nizamülmülk insaniyetine yenilerek ve geçmişte verdiği sözün hatırına, Hasan Sabbah'ın küstah

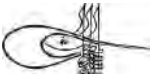
tavırlarına rağmen ona sarayda görev verilmesini sağlar, fakat karşılığında canından olur. Ömer Hayyam'a ise Hasan Sabbah'a karşı gösterdiği hoşgörü, dostluk ve yakınlık karşısında, ikiyüzlü bir tavır reva görülür ve Hasan Sabbah'ın cellâdının elinden son anda, eşi Mehtap sayesinde kurtulur. Böylelikle, romanda kullanılan dramatik üslup yardımı ile karakterler her yönü ile olduğu gibi yansıtılır.

Sonuç

Özetlemek gerekirse, bu çalışmada ilk olarak tarihsel romanın tarihine ve özelliklerine değinilmiştir. Daha sonra Ziya Şakir (Soku)'nun *Selçuk Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları* adlı romanının adı, konusu, temel izlekleri ve özeti verilmiştir. Sonraki bölümde romandaki anlatıcı ve aktarma yöntemi açıklanarak, zaman ve mekân kavramları üzerinde durulmuş ve tarihsel roman için zaman kavramının ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır. Daha sonra kişi kadrosu verilerek kişilerin hangi yöntemlerle sunulduğu açıklanmıştır. Son olarak, olay örgüsü, başlangıç, çatışma, düğüm ve son gibi kurgulama tekniği ve öğeleri ile romandaki dil ve üslup analiz edilerek çalışma tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

- ÇETİN, Nurullah. Roman Çözümleme Yöntemi. Öncü Kitap. Ankara, 2011.
- KIRAN, Ayşe (Eziler), Kıran, Zeynel. Yazınsal Okuma Süreçleri. Seçkin Yayıncılık. Ankara, 2011.
- LYNCH, Kevin. “Çevrenin İmgesi” Cogito. Kent ve Kültürü. Üç Aylık Düşünce Dergisi. Işık Şimşek (Ed.) 1996 (yaz), 8.
- NARLI, Mehmet. “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, sayı: 7, 2002: 92-106.
- SOKU, Ziya Şakir. Selçuk Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları. Kaknüs Yayınları. İstanbul, 2010.
- TEKİN, Mehmet. Roman Sanatı: Romanın Unsurları. Ötüken Yayınları. İstanbul, 2012.
- TEPEBAŞILI, Fatih. Roman İncelemesine Giriş. Çizgi Kitabevi. Konya, 2012.

“TÜRK” SÖZÜNÜN ETİMOLOJİSİNE YENİ BİR BAKIŞ*

*Nazim PAŞAYEV***

ÖZET

“Türk” sözünün tarihi, etimolojisi ve taşıdığı anlamla bağlı Türkoloji’de her kes tarafından kabul edilir bir fikir bulunmamaktadır. Bu konuda çok sayılı araştırmacıların fikirleri genelde kaynaklara dayansa da, mantıksal açıdan her kesi tatmin edecek ortak bir fikir yoktur. Takdim olunan çalışma bu konunun araştırılmasına yöneliktir. Çalışmada “Türk” sözünün farklı dönemlerde bilim adamları tarafından teklif edilen etimolojik yorumlarının analizi verilmiş, bu yorumların eksik kalan tarafları araştırılmıştır. “Türk” sözünün çok sayıda bilim adamı tarafından kabul gören “güçlü, kuvvetli” anlamının aslında eski kaynakların okunması açısından yetersiz kaldığı zaman zaman bazı bilginler tarafından vurgulansa da, bu konu günümüze kadar açık kalmıştır. İlk defa Alman bilgini F.W.K.Müller tarafından ileri sürülmüş olan ve Macar alimi G.Nemeth tarafından temellendirilmeye çalışılmış bu yorum birçok bilim adamı tarafından kabul görmüş olmasına rağmen çitti bir araştırmaya tabi tutulmamıştır. Yapılan araştırmalarda ise “Türk” sözünün ne ifade ettiğini anlamak için bilim adamları çoğu zaman Türk diline değil, başka dillere müracaat etmiş, bu kelimenin manasını başka dillerde aramaya çalışmışlar.

Takdim olunan çalışmada konuya sistemli yaklaşım uygulanarak Türk kelimesinin anlamına farklı taraftan bakılmış ve bu kelimenin çok daha genel bir anlam, “insan” anlamı taşıdığı ortaya çıkarılmıştır. Teklif edilen yorum bilimsel açıdan temellendirilmiş ve “Türk” kelimesinin tarih öncesi dönemlere giden kökleri araştırılmıştır. Eski kaynakların okunması sırasında bu yorumun mevcut yorumlardan farklı olarak bütün problemleri giderdiği de ispatlanmıştır. “Türk” kelimesinin teklif edilen yorumu bu kelimenin birçok bilim adamlarının iddia ettiği gibi 4-6. yy’lerde değil, daha eski zamanlarda ortaya çıktığını, şimdiye kadar bu kelimenin teklif edilen yorumlarının bu yorumun çeşitli varyantları olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Türkler, oğuz, oğuzlar, turuk, türük, türküt, hun, Gök Türkler.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi TT ABD, El-mek: nazimpashaoglu@gmail.com

A NEW OUTLOOK ON THE ETYMOLOGY OF THE NAME “TÜRK”

ABSTRACT

There is not any view that accepted by everyone about word “Türk” history, etymology and its meaning. Although generally many researchers’ opinion bases on resources, logically there is not any sufficient common view about this topic. Research paper investigates this topic. In this study the analysis of etymologic comments of word “Türk” by scientists has been given and investigated lack sides of these comments. Although scientists consider on lack of meaning of word “Türk” as a “strong and powerful” which have been accepted many other scientists from time to time, this issue is uncompleted till today. First time this comment was put forward by German scientist F.W.K.Müller and tried to substantiate by G.Nemeth. Although this comment has been accepted many scientists, it has not been investigated seriously. In researches to understand meaning of word “Türk” scientists appealed not Turkish but other languages and researched meaning of word “Türk” in other languages.

In this study topic has been investigated systematically and considered on word “Türk” in different view. Here it is observed that this word means human which is more general meaning of word “Türk”. Offered comment has been substantiated scientifically and base of word “Türk” has been investigated before the history. It is confirmed that if old sources is read, in contrast of present comment offered comment solves all problems. Offered comment about word “Türk” puts forth that this word did not emerge in 4-6 centuries that claimed many scientists but emerged in much more old times. Also offered comment states that till now all comments are other variants of this comment.

Key Words: Türk, Türkler, oğuz, oğuzlar, turuk, türük, türküt, hun, Gök Türkler.

There is no idea in Turkology agreed upon by everyone about the history of the name of *Türk*, its etymology and its meaning. A great many scholars have put forward their ideas in this respect. Their ideas are based on historical sources. However, even in those sources there is not data on the meaning of the word *Türk*, logically satisfactory to everyone.

Investigations related with the word *Türk* have generally been performed in two directions and have not been completed yet. One of those directions is concerned with when and where the name *Türk* emerged, the historical aspect of the issue. The other direction has an etymologic aspect related with the meaning of the word *Türk*. Although there directions overlap at times is not a determinant of the others. That clearly indicates the existence in earlier times of the people known by the name of *Türk*. Prof.Dr. I.Kafesoglu analyzed the existing views on the history and etymology of the word *Türk* (Kafesoglu 1966, 307-312).

The common belief held by a great number of scholars is that the word *Türk* came into being in the 4-6th century. No more recent time can by any means be specified since; at least, there are *Gök Türk* monuments on which the word *Türk* has been engraved. Only, it is not right to say that this word came into being by being carved on the monument made only in the 7th century. On the

monument of Alp Eletmiş, the oldest of Orhan Memorials are inscribed the sentence “...Turkish people had perished ...”, and after that how Hakan the perceptive made the Turks recover their former reputation is extolled (Rəcəbov & Məmmədov 1993, 53). This suggests that people with self-name *Türk* existed before the 4th century.

The mention of the name of Ulug Turk the white beard in the Uyghur version of the Oguz Khan epic is a proof of this. This version is the oldest of the Oguz Khan epic and is as old as the replacement of the historic matriarchal family by patriarchal (Paşayev & Paşayeva 2002, 613-635). Were supporters of the idea that the word is found in the *Türk* writings of Herodotus (Hammer 1832, 1; Tomaschek 1887; Orkun 1940, 11-18; Togan 1946, 386).

The objective of this study is not to investigate when the word *Türk* emerged. Now we are concerned with the meaning of this word.

If we take a look at the sources, we see that the meaning conveyed by the word *Türk* is one that scholars have concerned themselves with since very early periods. A multitude of ideas have been suggested in this respect. Scholars have mostly tried to interpret the word *Türk* with words uttered by separate Turkic groups or similarly sounding words from the languages of neighboring people. However, hardly any attempt has ever been made to provide them with a logical foundation. There ideas can generally be grouped as follows.

In the work of Mahmut Kaşgarlı called “Divani Lüğet-it Türk” the word *Türk* is mentioned to mean “large”, “grown-up”. In “Kutadğu Bilig”, Yusuf Balasagunlu has stated that the word *Türk* has been used to mean “power, strength”. However, neither of these words contains detailed explanations.

In ancient Chinese source it is mentioned that Turks (Tu-ku-e) lived on the outskirts of a mountain. This mountain resembles a helmet. Therefore Turks called themselves *tukyu* (tu-ku-e)=helmet in Mongolian. Based on this version some scholars state that the word *Türk* means “helmet”. A similar word exists also in Korean: *thu-ku*=helmet.

For the first time this idea has been put forward by the French Orientalist Joseph de Guignes in his published book about the history of Turks in 1758 (de Guignes 1923, 271). Subsequently, the same thought on the basis of the same Chinese source was maintained and developed by such famous scientists as J.Klaproth (Klaproth 1826, 115), J. Schmidt (1824), J.J.Hess (1918), B. Munkácsi (1921) etc (Kafesoğlu 1966, 315-316). Russian Orientalist Chuvash origin Bichurin was also a supporter of this idea (Бичурин 1851, 256).

A large number of researchers, including such famous scholars as G.Nemeth, A.N. Kononov, V.K. Müller, P.Pelliot and L.N.Gumilyev, are convinced that the word *Türk* means, *powerful, strong*. For the first time this idea has been put forward by German researcher F.W.K.Müller (Müller 1911, 10, 15, 97). This hypothesis was supported by the other German researcher Albert von Le Coq and Hungarian scientist G.Nemeth tried to justify (Nemeth 1927, 275-281). P.Pelliot (Pelliot 1931, 12.) and A.N.Kononov (Кононов 1947, 54-61) also supported scientists mentioned in this. Famous linguist W.Thomsen who read the Orhon-Yenisey inscriptions called the words *Türk* and *Türük* as *strength, castle*.

A.Vamberi has reported that the word *Türk* comes from the word *türemek* meaning to *multiply* or *increase* in number and that it describes man (Vamberi 1879, 51). While Fuat Köprülü agrees with this idea, G.Nemeth disagrees. His arguments in this respect will be presented later.

According to Ziya Gökalp, the word *töre* has relation with the word *Türk* and it means a *man who conforms mores* (Gökalp 2000, 24). There are also those who argue based on this interpretation, that the word *Türk* conveys the meaning of *state*.

N.A.Baskakov hypothesized that the word *Türk* has been derived from the Mongolian word *türkin/törkin* and means the *relatives of the bride* (Баскаков, 1984).

According to another version, the word *Türk* comes from the Kirghiz word *türük* meaning *wrapped, tidy, bound*, or from the word *türülgen* – meaning *accumulating, wrapping, piling*, and denotes “*society=people=clan*”.

Some writers have tried to explain the word *Türk* with the Arabic word *terk*. That is they suggested that this name has been given to Turks since they have been deserted by everyone and there are proponents of this idea, too (Kafesoğlu 1966, 316).

That is mostly all of the ideas proposed in connection with the meaning of the word *Türk*. In the works by other authors new ideas have not been suggested and only these ideas have been mentioned.

Before proceeding to analyze the explanations mentioned in connection with the word *Türk*, it is necessary that we emphasize several points. When a society names itself, it adopts an ordinary word not only because it sounds beautiful or it denotes something good. There must be good reasons for the word to be taken in the name of society. This name should be accepted by the public and neighboring communities.

These reasons might have been related with humanity in ancient periods, i.e. when society began to form. In other words it had to bear a biological character. Not surprisingly most ancient societies defined themselves with words meaning “human” since the most important attribute of a society at that time was humanity. To illustrate, ancient Sumerians defined themselves with the word “*sang-ngiga*” literally meaning *black head* (i.e. with black hair) which, is understood as human.

In the next stage when a society branched new names had to be found and such names naturally had to be different. These names had now to denote the most important features to distinguish the society in question from the other similar societies, and those features had to have as their basic system of faiths. There are a lot of examples of this in history. Different clans, tribes named themselves, according to their totems and deities they worshipped. Turkish clans have many examples of this. When the system of faiths changed, the name of the society had to change and become shaped.

In the next stage of naming societies political and economic reasons will be in the foreground. The name of the leader of the society, the name of a dominant dynasty the name of sovereign groups, the names of the richest families etc. were to be the names of the society. When dynasties changed or when the society was defeated by and included in another society or in such similar cases, societies were to change their names. That explains why a clan or tribe in Turkish history has several names.

According to the semantic value can be determined age society. However, extreme caution must be observed here. It is such that sometimes one society can be so impressive in one respect (religious, political, economic, cultural, etc.), that his name became a symbol for other societies. This word, which is the name of the society at the time, beginning to acquire additional meaning. Research should be able to differentiate between the new and the old sense meaning.

In some cases, the name of the society gives itself may be different from the one that was given to them in other societies. After some time, the company is the name given to a friend, but that

does not mean they will not give up on his behalf. Georgians, for example, call themselves *kartvelebi*. Turks call them *Gürcü* and Russian call them *Gruzin* and the Europeans call them *Georgian*. Georgians take all these names, but they will not give up his name, that is *kartvelebi*. The society cannot always choose to accept the name that is given to others. After the Russian won the South Caucasus Turks Azerbaijan they identified as *Tatars Caucasus*. Although the Russian occupation lasted for two centuries, the society does not recognize that name and never called themselves by that name.

Now let's review the above mentioned interpretations of the name *Türk*.

Interpretations "Divani Lüğet-it Türk," and those of "Kutadgu Bilig" have no basis, and accordingly, they from an etymological point of view, are insolvent.

The interpretation of the name *Türk*, as a *power, powerful, strong*, which was proposed by many researchers, despite the great achievements of these scholars, it is still far from expressing the name of the Turkic ethnic groups. The reasons for this are as follows:

This name, in this sense i.e. *powerful, strong* cannot be one of the oldest names Turks gave themselves. The oldest name had in some way to be connected with man. In other words the names "powerful and strong" had to represent man. The man during that time was not the most influential of the Nature. Therefore, he could not give himself such a name. Man today can call himself powerful and strong. However, he could not have done so in these periods. Then, it follows that this name must have been given to tribe in subsequently.

In later stages of develop society called *Türk* also not could have used the *powerful* or as *strong* as the name of the society. So many researchers agree that in the beginning it was the name of a tribe or dynasty. Ostensibly this dynasty created both Turk Empire. In this case, it should have been reflected in the Orkhon monuments. In stories Hakan had to write about this, when he listed the merits of his dynasty to the Turkic people. He had to write that his dynasty created Khaganate and gave it its name Kaganate and this people. In reality, in the monuments have said many times that there is a Turkic people from time immemorial. On the south side of the monument Bilge pshietsya Hagan: "When I was 31 year-old won the top to his people, his Turks ..." (Rəcəbov & Məmmədov 1993, 99). Elsewhere, in the case of Turkish, Khan speaks about them only as "my Turks, my people ..." (*türkim budunım*). In these expressions, the word Turk can not be interpreted as a powerful or strong. There are many instances of this issue.

On the other hand the ethnonyms such as *Kangar* and *Böke* claimed to have been brought from the Turkish clans by G. Nemeth has not been investigated seriously. In our opinion these names don't conveys the meanings claimed to be clan names. Consideration of transfiguration of *kangar-kangar-kongar-kungar-hungar* will suffice to see the accuracy of this idea. This will be discussed later.

The word *Türk* could certainly be used in the sense of *power, strong, might or mighty* and it was. But when? Before or after it became the name of an ethnic group? In our opinion, it was after it became an ethnic group. And after it became powerful enough and their power was verified by other ethnic groups. Otherwise there would not be an inscription in Orhon monuments which reads "Turks have perished....." Does the powerful perish? It is not logical.

For what must the word *Türk* be interpreted as *powerful, strong*? This word was and still has been used in other senses, too. To illustrate, the name *tur* means *a house* in the Hakas language and the word *türük* means *twisted*. In Mongolian *tör* means *regime, state*. As for the word *turgud*, it means *defender*. In other words, the number of such words can be found in many dialects and accents.

In our opinion all of these meanings of the word *Türk* have been attached to it subsequently. Moreover, these words are hardly different from each other in their figurative meaning.

As is seen the hypothesis that the word *Türk* initially conveyed the meaning of “powerful, strong” is untenable. Rather it would be more precise to say: The word *Türk* began to be respected and adopted by everyone and acquired new meanings: only after Turkish tribes appeared on the stage of history as a powerful ethnic group and established a big and powerful empire such as large, *powerful, strong, castle, state, law and law-abiding* etc. To put it differently, such words have been derived from the name of Turkish tribe and not vice versa.

Baskakov also has expressed the same thought. By Baskakov, the word is derived from the *Türk* word, which indicates the name of the people, but then it took a different value, which express the singularity (Баскаков 1984).

This idea has also been implied by V.V.Bartold. In his opinion the word *Türk* mostly conveys a political meaning. He believes that the word *Türk* deviated from its initial meaning and acquired the meaning of “the mass of people united by law” (Бартольд В.В. 1998, p.23).

The same things must be said about the interpretations by Z.Gökalp, N.A.Baskakov, J. de Guignes and his supporters. In our previous study of the etymology of the word *Oğuz*, we were faced with a similar situation and we emphasized that none of the interpretations could be said to be wrong. One must speak have which of these interpretations refer to the meaning of the word initial.

The two more interpretations we mentioned above should also be explained. We can say that such words as *türük* meaning “wrapped, neat and tidy, or *türülgen* meaning gathering, wrapping, piling meaning “people”, “clan” which were derived from the Kirghiz language, do exist in other Turkish dialects as well. For instance the word *dürüm* in Anatolian Turkish and *dürmek* in Azerbaijan Turkish convey the same meaning. In our opinion this is not the base word. The base word is *tüğ/düğ* from which the words *düğüm* and *düğün* as well as the words mentioned above. This follows that the word *Türk* could not have been derived from the words *tüğ/düğ* or *tüy/düy* and therefore the word *türük* could not be the name of Turkish tribe. Another problem is that there are attempts to explain the word *Türk* with the Arabic word *terk*. In our view this is only a similarity of form.

In our opinion the most important of the interpretations mentioned above is that of A.Vamberi. According to him, the word *Türk/Türük* comes from the word *türemek* and conveys the meaning of “human being”. G.Nemeth countered this idea, with his own arguments below:

The name *Türk* could not be the first name of Turks, now that it was known in the 6th century A.D.

There is no word exists in the languages spoken by Turks that means “human” and reminds of the word *Türk* as far as sounding is concerned.

Töre/Türe is spelt with ü (dotted u) only in Ottoman Turkish and its spelling with ö (as its former spelling dotted o) is more precise.

The name *Türk* can be explained in other ways as well (Nemeth G. 1927. Orkun H.N. 1940, p.32).

Although G.Nemeth arguments sound serious at the beginning, they are not, in fact, consistent arguments. The name *Türk* is known not only in the 6th century A.D. Even in the first century A.D. the word *tuk-yu* appeared in Chinese sources (Rəcəbov E.– Məmmədov Y. 1993, p. 15). However, this is not the oldest date either. The name *Ulug Türk* appears in the Uighur version

of Oguz Khan Epic which is even older. It is possible that even older sources exist ((İ.Kafesoğlu, 1966).

It is argued that no word exists in Turkish languages meaning “human being” and sounding like *Türk*. A later we shall see that it is not. In fact A.Vamberi felt correctly that the word *Türk* meant “human being” only, he could not give it a proper foundation.

In our view the noun *türk/türük/turuk* has been derived from the verb *tur* and *turuk* means standing i.e. “human being”. The following will suffice to prove this issue.

“The Etymological Dictionary Of Turkish Languages” reports that the word *tur* is a base word meaning to stand, to assume an upright position (Этимологический Словарь Тюркский Языков. 1980, pp. 297-301). The same source reports that the word *dur* a variant of the word *tur* does not convey the same meaning but means a verb related with the interruption of an activity or keeping something in a place. Both of these words have been analyzed with the conclusion that they both have the same origin. It must be mentioned it is unknown why the former of the two words *tur* and *dur* having the same origin, means to stand up, while the latter means to stop a movement or to determine a place to stop. According to the dictionary of ancient Turkish these two words have the same meaning (Древнетюркский Словарь. 1969: pp. 586-587). G.Clauson’s studies on the etymology of the word *tur* is interesting. He states that the semantic core of the verb *tur* is to have an “upright position” (Clauson G. 1972, pp.529-531).

The noun *turuk* has been derived by adding the suffix *-uk* to the verb *tur*. The suffix *-uk* here like *-ik*, *-ik*, *-iik* forms nouns when attached to a verb. For example, the antonym of the word we interpreted i.e. the word *turuk* is *yat+ik* or *yat+uk*. In “The Etymological Dictionary Of The Turkish Languages” we referred to the meaning of this word i.e. *yatık/yatuk*, is given as “that which has lain, that which is bent, half-leaned, that which tended, destroyed, collapsed or suppressed” (Этимологический Словарь Тюркский Языков. 1989, p. 158). In fact, since each of these words has been derived from a verb, the words with the same meaning can be obtained in the same way: *uzan+ik*, *devr+ik*, *bas+ik* etc. It is clearly seen that in all these variants the word *yatık* means “which that is horizontal”. What difference could the early man have seen to distinguish himself from the animal? Of course he must have seen that animals were standing on four feet while he himself on two. In other words that animals were horizontal (*yatık/yatuk*) standing on their four feet, while he himself was *turuk* i.e. standing upright on two feet. This is how early man must have seen himself.

Thus the nouns “*turuk/türük*” or “*turk/türk*” go back to times when man began to see himself as human beings, and it is the name one Turkish clan gave itself. After this clan went through the difficulties of time and took its place on the stage of history by founding empires, this word acquired a wide variety of meanings. However, it has not lost its primary meaning now that all the interpretations presented above points somehow to man. T. Baykara detected this issue well and stated that “... First of all, *Türk* is name human being” (Baykara, 2002:375).

Now if we replace the words “power and strength”, which we previously mentioned and which sound ambiguous as far as the meaning is concerned by the word *Türk* which means “human being”, there remains no problem. For instance let’s remember Bilge Khans statements below.

The sentence “at the age of 31 thus I made my Turk, my folk, acquire subliminess, must read as “at the age of 31 thus I made my man, my folk acquire subliminess”.

It seems more reasonable that Khan remembered them as “my man, folk” when he talked about Turkeshes by saying “*turkim budunım*”. V.V.Bartold has once drawn attention to this and has written that the word Turk had been written as if in a different sense, in the relevant place of the monuments of Gök Türk (Бартольд В.В. 1998, p.24).

Attracting attention in the Uighur version of Oguz Khan Epic, the noun *Uluğ Türk* now sounds more logical. The name of the oldest member of the tribe, the name *Uluğ Türk* also means “Ulu”-i.e oldest. In our time, the word “aksakal” i.e. white beard conveys the same meaning in Turkish communities.

Much has been written about the noun *Türküt*. Now this word can also be interpreted readily: *türküt/turgut/turgüt* = *türk*+*güt* = *man charged with herd* = *defender*. *Gütmek/güdmek* means to protect, or to preserve in most Turkish dialects (Этимологический Словарь Тюркский Языков. 1980, p. 107).

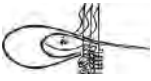
Finally, a few words in relation to the interpretation of the word Nemeth *kangar* as *powerful, strong*. In our view, the words *kangar* and *hungar* come from the same word *hun* (*kangar-kongar-kungar-hungar*). It is known that the Huns were the ancestors of the Turks. Despite this, the word *hun* was left out of the Turkic language and replaced with an equivalent word *türk*. However, the Mongolian word remains. It means “man” (БСМППМС, 2006:866).

At this point, one more issue must be emphasized. Radlov, according to V.V.Bartold had reached the conclusion even before the decipherment of Orhon monuments, that the Turks and the Oguzzes in the VI-VIII century were the same people. After texts had been read, it was discovered that the case was indeed so. What is surprising is that the meanings of the word *Gök Türk* and *Oğuz* in VI-VIII centuries conveyed the same meaning. In those times *Türks* called themselves *Gök Türkler*. Probably that is related with Turks religion which is based cult of sky. In this context the noun *Gök Türkler* means “people who worship the cult of *Gök* i.e. *Tengri*”. Our previous investigations also revealed that the noun *Oğuz* had the same meaning (Paşayev & Paşayeva 2002, 613-635).

REFERENCES

- BAYKARA T. (2002) *Türklüğün En Eski Zamanları. TÜRKLER Ensiklopedisi*, 1. Cilt. Ankara.
- DE GUIGNES J. (1923). *Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların tarih-i umumisi*. II. Türkçeye çeviri. İstanbul.
- CLAUSON G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford. At The Clarendon Press.
- GÖKALP Z. (2000). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul. Toker Yayınevi.
- HAMMER J. von. (1832). *Geschichte des Osmanischen Reiches*, B. I.
- KAFESOĞU İ. (1966). Tarihte “Türk” adı. *Reşid Rahmeti Arat için. TKAE Yayınları 19. Seri 1, Sayı A2*. pp. 307-319. Ankara.
- KLAPROTH J. (1826). *Tableaux Historiques de l'Asie*. Paris.
- MÜLLER F.W.K. (1911). *Uigurica*. II, Berlin.
- NEMETH G. (1927). Der Volksname *türk*: *KCsA II*, 4, pp. 275-281. Berlin.
- ORKUN H.N. (1940). *Türk Sözüünün Aslı*. Ankara, Akba Kitabevi.
- PAŞAYEV N., PAŞAYEVA V. (2002). Eski Oğuzların İnançları ve Mitolojik Görüşleri. *Encyclopedia “Türkler”*, V. 3. pp. 345-357. Ankara.
- PELLIOT P. (1931). *La Haute Asie*. Paris.

- RƏCƏBOV E., Məmmədov Y. (1993). *Orhon-Yenisey abidələri*. Bakı, "Yazıcı".
- TOGAN Z.V. (1946). *Ümumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul.
- TOMASCHEK W. (1887). *Kritik der ältesten Nachrichten über den Skytischen*, Wien.
- VAMBERI A. (1879). *Die Primitive Cultur des Turkotatarischen Volkes*. Leipsic.
- БАРТОЛЬД В.В. (1998). *Тюрки. 12 лекций по истории турецких народов Средней Азии*. Almatı, ТОО "Жалын".
- БАСКАКОВ Н.А. (1984). О происхождении этнонима башкир. *Сборник «Этническая ономастика»*. Академия наук СССР. «Наука», Москва.
- БИЧУРИН Н.Я. (1851). *Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена*. I Том. С.-Петербург.
- БОЛЬШОЙ современный русско-монгольский и монголо-русский словарь. (2006). Москва.
- ДРЕВНЕТЮРКСКИЙ Словарь. 1969. Ленинград, "Наука".
- КОНОНОВ А.Н. (1947). Опыт анализа термина турк. *Советская этнография*. 1947.-№ 1.-С. 54-61. Москва.
- ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ Словарь Тюркских Языков. (1980). *Общетюркские и межтюркские основы на буквы В, Г, Д*. Москва, "Наука".
- ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ Словарь Тюркских Языков. (1989). *Общетюркские и межтюркские основы на буквы Ж, Ж, Й*. Москва, "Наука".

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ VE EDEBİYATI ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ*

*Farhad RAHİMİ***

ÖZET

Uzun bir zaman edebî dil olarak varlığını sürdüren ve Türk dili tarihinde son derece önemli bir yeri olan Çağatay Türkçesi ve edebiyatı alanı ile ilgili bu güne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bu alanda tüm dünyada önemli çalışmaların yapılması ile birlikte Türkiye'deki yapılan çalışmaların çokluğu dikkat çekici ve önemlidir. Bu çalışmada Çağatay Türkçesi ve edebiyatı ile ilgili çalışmaların tam künyesi verilerek bu alanda yapılacak araştırmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmada Çağatay Türkçesi, Çağatay Türkçesinin dilbilgisi, Çağatay Türkçesi yazarlarının yayınlanmış eserleri ve onların hayatı ve eserleriyle ilgili tüm kitaplara; Çağatay Türkçesini veya Çağatay Türkçesi ile kaleme alınan eserleri konu alan ve YÖK'ün internet sitesinde bulunan tüm tezlere; Türkiye'de veyahut yabancılarca yayınlanmış olan Çağatay Türkçesi sözlüklerine; Çağatay Türkçesi ve edebiyatı, Çağatay Türkçesi eserleri ve sözlükleri ve onların yazarları hakkında ansiklopedik bilgilere yer verilmeye çalışılmış, internetten makalelerinin tam metni bulunan/özeti veya içindekileri bulunan Türk dili ve edebiyatı ile ilgili dergiler tespit edilip ve Çağatay ve Nevai gibi anahtar kelimeleri kullanılarak makalelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu gibi anahtar kelimeler kullanılarak PDF Arama Motoru (PDF Search Engine) ve Bilgi Sistemi (makale veritabanı) bulunan internet siteleri aracılığıyla da makaleler aranıp veritabanı oluşturulmaya çalışılmıştır. Makalelerin bir kısmını oluşturan tanıtma yazılarına da yer verilmeye çalışılmış, konferanslarda sunulan bildirilere ise internet veya basılmış bildiri kitaplarından ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Nevai, Nevayi, Çağatay Türkçesi Bibliyografyası, Çağatay Türkçesi Çalışmaları.

A ESSAY BIBLIOGRAPHY ON CHAGATAI TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

ABSTRACT

Related to the field of Chagatai Turkish and literature as a literary language has existed for a long time and a lot of extremely important in the history of Turkish language, which to this day, many studies have

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Gazi Üniversitesi Doktora Öğrencisi, El-mek: farhad_rahimi2007@yahoo.com

been made. This field, along with the important work to be done all over the world, Turkey is remarkable and important by a majority of the work in. In this study, with giving full catalog of works Chagatai Turkish language and literature studies, is intended to contribute to do research in this area. In this study, have tried to provide information about Chagatai Turkish, Chagatai Turkish grammar, Chagatai Turkish authors published works and their place in the whole book about the life and works; entire thesis about Chagatai Turkish or Chagatai Turkish penned works with the subject area that YÖK's contained on the website; which was published in Turkey in Chagatai Turkish Dictionary or, Chagatai Turkish dictionary which was published by foreigners; encyclopedic knowledge of the Chagatai Turkish language and literature, Chagatai Turkish works and dictionaries and their writers. With determined the full text, summary or table of contents of articles on the internet regarding the Turkish language and literature journals and using keywords such as Chagatai and Nevai, article has tried to reach. In addition, The articles were searched and attempted to establish a database using these keywords through the web sites that containing PDF Search Engine and Information System. Have tried to provide a place to promote writing as forming part of the articles, and have reached the papers presented in konfrans from internet or printed paper books.

Key Words: Chagatai Turkish, Nevai, Nevayi, Bibliography of Chagatai Turkish, Chagatai Turkish Studies.

Türk dili tarihinde son derece önemli bir yeri olan Çağatay Türkçesi ve edebiyatı ile ilgili bu güne kadar tüm dünyada pek çok çalışma yapılmıştır. Türkiye'deki yapılan çalışmaların çokluğu dikkat çekici ve önemlidir. Bu çalışmaların çoğu dehası ile Çağatay Türkçesine damgasını vuran Nevai üzerinde yapılmıştır. Nevai ve eserleri için hazırlanan kitap, tez, konferanslarda sunulan bildiri ve makale gibi yüzlerce bilimsel çalışma bulunmaktadır.

Yapılan çalışmaların bir hayli olduğu gözlenen Çağatay Türkçesi ve edebiyatı alanındaki tarama çalışmamız kitap, ansiklopedi, tez, sözlük, makale ve bildiri çalışmalarını kapsamaktadır. Çağatay Türkçesi ve onun dilbilgisi, bu alan yazarlarının yayınlanmış eserleri ve onların hayatı ve eserleriyle ilgili tüm kitaplara; Çağatay Türkçesini veya Çağatay Türkçesi ile kaleme alınan eserleri konu alan ve YÖK'ün internet sitesinde bulunan tüm tezlere; Türkiye'de veya yabancılarda yayınlanmış olan Çağatay Türkçesi sözlüklerine; Çağatay Türkçesi ve edebiyatı, Çağatay Türkçesi eserleri ve sözlükleri ve onların yazarları hakkında ansiklopedik bilgilere yer verilmeye; internette makalelerinin tam metni bulunan/özeti veya içindekileri bulunan Türk dili ve edebiyatı ile ilgili dergiler tespit edilip ve Çağatay ve Nevai gibi anahtar kelimeleri kullanılarak makalelere ulaşmaya; ayrıca bu gibi anahtar kelimeler kullanılarak PDF Arama Motoru (PDF Search Engine) ve Bilgi Sistemi (makale veritabanı) bulunan internet siteleri aracılığıyla da makaleler aranıp veritabanı oluşturulmaya; Makalelerin bir kısmını oluşturan tanıtma yazılarına da yer verilmeye; Konferanslarda sunulan bildirilere ise internet veya basılmış bildiri kitaplarından ulaşmaya çalışıldı. Eserler abece sırasına göre dizilmiştir. Künyelerin aktarılışındaki tutarsızlıklar eserlerin yazarı tarafından verilen künyeye bağlı kalmaktan ileri gelmektedir. Çağatay Türkçesi ile ilgili çalışmalar, hiç kuşkusuz bunlarla sınırlı değildir; ancak bugüne değin yapılmış olan şu eserlere ulaşabildik:

1. ABDULLAYEV, B. A. vd., **Alişir Nevai**, Vozlyublenniy Serdets, Sujdenie o Dvux Yazıkax X, Taşkent, 1970.
2. ABDULLAYEV, F. A., “Alişir Navaîy Äsârläri Tilidä Ünli Tovuşlär Uygunlugu Mäsäläsigä Dair”, **Özbek Tili ve Edebiyatı II**, 1966, s. 13-15.
3. ABDULLAYEV, F. A., “Özbek Tili Tarihini Dävrläştiriş Mäsäläsigä Dair”, **Özbek Tili ve Edebiyatı**, Sayı 5, 1977, s. 26.
4. ABDULLAYEV, Muhammet, “Ubeydullah Han'ın Hayat ve İcadına Dair Malûmatlar”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 120, 1999, s. 133-144.
5. ABDULLAYEVA, Gızılğul, “17. Yüzyıl Azerbaycan Türkçesindeki Çağatay Türkçesi Ögeleri”, **VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Ankara 24-28 Eylül 2012** (Basılmamış Bildiri).
6. ABDURAHMANOV, Gani, “Alişir Nevâî'nin Dili ve Üslubu”, **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 24-29 Eylül 2000**, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 5-11.
7. ABDURRAHMANOV, Abdulgafur, “Nevâyî'nin Yaratıcılığının Cihanşümül Ehemmiyeti”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 7-10.
8. ABİK, Ayşehan Deniz, “Ali Şir Nevayî'nin Münşeât'ında ‘Arza-Daşt’ Terimi ve Birkaç Örnek”, **Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler I (A-J)**, 25-27 Nisan 2007, Erzurum, 2009, s. 33-46.
9. ABİK, Ayşehan Deniz, “Ali Şir Nevayî'nin Risaleleri Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem, Münşeât: Metin Gramatikal İndeks-Sözlük (2 Cilt)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 1993.
10. ABİK, Ayşehan Deniz, “Ali Şir Nevâyî'nin Zübdetü't-Tevârîh'i Üzerine”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 1-6.
11. ABİK, Ayşehan Deniz, “Çağatayca Metinlerde köredürgeç Benzeri Yapılar”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu**, 21-23 Kasım 2011 (Basılmamış Bildiri).
12. ABİK, Ayşehan Deniz, “Hamsetü'l-Mütehayyirin Dolayısıyla Birkaç Not”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 5-14.
13. ABİK, Ayşehan Deniz, “Nevayî'nin Eserlerinde İsim ve Yardımcı Fiille Kurulmuş Birleşik Fiiller”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı 455, 2001, s. 57-64.
14. ABİK, Ayşehan Deniz, “Nevâyî'de -p Zarf-Filinin Bazı Yönleri”, **Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı 9-10, Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağan Sayısı, İstanbul, 1998, s. 27-39.
15. ABİK, Ayşehan Deniz, “Nevâyî'nin Eserlerindeki Deyimlerin Farsça ile Karşılaştırılması”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 2003, s. 1-10.

16. ABİK, Ayşehan Deniz, “Nevâyî'nin Üç Eserindeki Deyimlerin Farsça ile Karşılaştırılması”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, 2004, s. 211-222.
17. ABİK, Ayşehan Deniz, “Sebâtü'l-Âcizîn'in Kazan Sahasında Bir Şerhi: Risâle-i ‘Azîze”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 4, 2007, s. 28-44.
18. ABİK, Ayşehan Deniz, “Sufî Allahyar ve Sebâtü'l-Acizin'i: 18. yüzyıl Doğu Türk Edebi Dilinde Mahallileşme Eğilimleri Üzerine”, **International Journal of Central Asian Studies**, Cilt 11, Sayı 1, 2007, s. 55-77.
19. ABİK, Ayşehan Deniz, “Şemsettin Sami'nin Canlandırılmasını Önerdiği Doğu Türkçesi Kelimeleri ve Eski Kelimeler Üzerine”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2009, s. 98-116.
20. ABİK, Ayşehan Deniz, **Ali Şir Nevayî Hamsetü'l-Mütehayyirin**, Seçkin Yay., Ankara, 2006.
21. ABİK, Ayşehan Deniz, **Meyveler Münazarası (Doğu Türkçesi)**, Seçkin Yay., Ankara, 2005.
22. ABİK, Ayşehan, Deniz, “18. Yüzyılda Anadolu'da Bir Nevâyî Çevirisi: Târih-i Fenâyî”, V. **Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu** (Prof. Dr. Harun Tolasa Hatırasına) 16-18 Ekim 2009 Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörlüğü-Erciyes Üniversitesi Klasik Türk Edebiyatı Topluluğu, Mardin (Basılmamış Bildiri).
23. ABULIZI, Mehmet Ali, “Çindeki Çağatayca Araştırmalar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **1. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu**, 3-5 Mayıs 2012.
24. AÇIK, Fatma, “Nevai Şahsında Sovyet Bakış Açısının Yaş Türkistan Dergisi'nde Eleştirisi”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 39, Erzurum, 2009, s. 909-918.
25. ADAK, Abdurrahman, “Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 2006.
26. ADIGÜZEL, Sedat, “Ali Şir Nevayî, Yaşamı, Edebi Kişiliği ve Eserleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 19, Erzurum, 2002, s. 109-115.
27. AHMEDOV, Nurullah, “Türk Halk Edebiyatında Alişer Nevai'nin Betimlemesi”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, 1997, s. 193-198.
28. AKAR, Ali, “Ölümünün 500. Yılında: Ali Şir Nevâî”, **Türk Edebiyatı**, Sayı 338, İstanbul, 2001, s. 62-64.
29. AKBIYIK, Hayrunnisa A., “Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 30, 2004, s. 151-171.
30. AKDURUŞ, Turgay, “Alî Şir Nevâyî'nin Mecâlisü'n-Nefâyis'i ile Cem Sultân'ın Türkçe Dîvân'ı Arasında Ses Bilgisi ve Ekler Açısından Karşılaştırma”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Sivas, 2008.

31. AKKUŞ, Metin, “Tarih ve Edebî Bir Kişilik Olarak Nevaî (Herat, 1441-1501) ve Nevaî'nin Eserlerinde İnsan Problemi”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 19, Erzurum, 2002, s. 123-132.
32. AKKUŞ, Mücahit, “Bir Dilbilimci Olarak Ali Şîr Nevayî”, **Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi**, 17-19 Mayıs 2013, Saraybosna/Bosna Hersek (Basılmamış Bildiri).
33. AKRAMOVNA, Abduvaliyeva Dilnoza, “Ali Şîr Nevai'nin Tarih-i Mülk-i Acem Eserinin Dil Özellikleri”, **Kardeş Kalemler Dergisi**, Sayı 60, 2011, s. 73-80.
34. AKSAKAL, Ali, “Bâbürnâme'de Avcılık ve Avlanma Usulleri”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı 54, 1991, s. 34-36.
35. AKSU, Belgin Tezcan, “Türk Diline Gönül Verenler: Ali Şîr Nevayî”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 654, TDK Yay., Ankara, 2006, s. 574-576.
36. AKSU, Cemal, “Abdurrahman Molla Cami'nin Türk Edebiyatındaki İki Takipçisi: Ali Şîr Nevai ve Lamii Çelebi”, **Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi**, Bursa, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., 2011., s. 379-385.
37. AKSU, Cemal, “Ali Şîr Nevai'nin Çevresi ve Üstatları”, **Ölümünün 500. Yıldönümünde Türkçenin Büyük Şairi Ali Şîr Nevayî Açık Oturumu**, Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi, 16 Ocak 2001 (Basılmamış Bildiri).
38. AKSU, Cemal, “Büyük Türk Hükümdarı Zahirüddin Muhammed Babür'ün Oğluna Verdiği Hediye”, **Kültür Dergisi**, Sayı 12, Özel Sayı: Osmanlı'da Çocuk, 2008, s. 126-129.
39. AKSU, Cemal, “Divan Tertibi Bakımından Ali Şîr Nevai'yi Diğer Divan Şairlerinden Ayıran Özellikler”, **Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu**, 15-16 Mayıs 2009, Adıyaman, 2010, s. 45-51.
40. AKSU, Cemal, “Lütfi Divanı'nın Tahlili”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2002.
41. AKSU, Cemal, “Nevai'nin Türkçe Divanlarındaki Nazım Şekilleri”, **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül - 04 Ekim 2013)** (Basılmamış Bildiri).
42. AKYÜZ, Murat, “Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatının Tarihi Gelişimi ve Faryab Edebi Muhiti”, **Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2012.
43. ALBAYRAK SAK, Vesile, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku't-Tayr Tercümeleleri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 4, 2012, s. 655-669.
44. ALBAYRAK, Hüseyin, “Çağatay Edebiyatının En Büyük Şairi Ali Şîr Nevâî”, **Kardeş Kalemler Dergisi**, Sayı 64, 2012, s.y.

45. ALIŞIK, Gülşen Seyhan, “Fażlullāh B. Rūzbihān Huncī'nin Yaşamı ve Yavuz Sultan Selim Han'a Yazdığı Türkçe Manzum Yakarışı”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2005, s. 70-87.
46. ALIŞIK, Gülşen Seyhan, “Müzekkiri-i Ahbāb'a göre ‘Abdül-‘Aziz Han ve Doğu Türkçesiyle Bir Şiiri”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 4, 2009, s. 7-20.
47. ALIŞIK, Gülşen Seyhan, “Şeybānī Han'ın Risāle-i Ma‘ārif Adlı Eseri ve Türkçeciliği”, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004**, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 131-155.
48. ALIŞIK, Gülşen Seyhan, “Şeybānīler Dönemi için Kaynak Araştırmaları: Mihmān-Nāme-i Buhārā II”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2006, s. 103-131.
49. ALIŞIK, Gülşen Seyhan, “Şeybānīler Dönemi için Kaynak Araştırmaları: Mihmān-Nāme-i Buhārā I”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2004, s. 118-140.
50. ALIŞIK, Gülşen Seyhan, “**Yesevî Takipçisi Olarak Ubeydullāh Han**”, **Türkbilig-Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, Sayı 18, 2009, s. 13-33.
51. ALİ ALAMERİ, Hussam Hussein, “Çağatay Türkçesinde Geçen Arapça Kelimeler (Yazım, Ses ve Anlam)”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Kayseri, 2012.
52. Ali Şer Nevaiy Asarları Tilining İzahli Lugati, Cilt I-IV, Taşkent, 1983-1985.
53. Ali Şir Nevai (20 Cilt), Özbekistan SSR Fenler Akademiyası, Taşkent, 1987-2003.
54. Ali Şir Nevaî: Münşeat, Azer Neşir, Bakü, 1926.
55. Ali Şir Nevaî: Vakfiye, Azer Neşir, Bakü, 1926.
56. Ali Şir Nevāyī'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001, TDK Yay., Ankara, 2004.
57. ALPARSLAN, Ali-ERASLAN, Kemal, “Kārmān Mirzā'nın Divānı I”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 23, 1979, s. 37-163.
58. ALPARSLAN, Ali-ERASLAN, Kemal, “Kārmān Mirzā'nın Divānı II”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 26, 1993, s. 11-78.
59. ALPARSLAN, Ali, “Babur'un İcad Ettiği Baburi Yazısı ve Onunla Yazılmış Olan Kur'an I”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 18, İstanbul, 1976, s. 161-168.
60. ALPARSLAN, Ali, “Babur'un İcad Ettiği Baburi Yazı II”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 19, İstanbul, 1980, s. 207-211.
61. ALTAYLI, Taha, “Ali Şir Nevai”, **Türkistan**, Cilt 1, Sayı 3, Ankara, 1988, s. 42-44.
62. Altier, Semiha, “Bir Sanat Hamisi Olarak Muhammed Şiban Han (1451-1510) ve Maverāünnehir'deki Kültür Politikası”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4, 2008, s. 143-162.

63. ALTIER, Semiha, “Özbek Hanlığı’nın (1499-1599) Kültür Basamaklarındaki İlk Seçkinler: Bir Biyografi Denemesi”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Sayı 15, 2011, s. 255-275.
64. ALTIER, Semiha, “Timurlular Rönesansı: Özbek Muhammed Şiban Han’ın Portreleri”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 172, 2008, s. 60-62.
65. ALTINIŞIK, Yusuf, “Ali Şir Nevayî’de Tasavvuf”, **Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Şanlıurfa, 2002.
66. ALTINIŞIK, Yusuf, “Ana Dile Yöneliş ve Nevayî”, y.y., 2005, s. 210-214.
67. ALTINIŞIK, Yusuf, “Bir Dile Adını Veren Şâir: Nevâyî”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2001, s. 263-274.
68. ALTUN, Ergün, “Firdevsü'l-İkbâl [1b-100a] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük)”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Kocaeli, 2011.
69. ALTUN, Ergün, “Firdevsü'l-İkbâl’de Kip ve Kiplik Kullanımları”, **VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Ankara 24-28 Eylül 2012** (Basılmamış Bildiri).
70. ALTUN, Hilal Oytun, **Çağataycadan 16. Yüzyıl Anadolu Türkçesine Bir Çeviri: Nevâyî’nin Tevârîh-i Mülûk-i Acem’i (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**, Bayrak Yay., İstanbul, 2011.
71. ALVAN, Suad Mahmud, “Ali Şir Nevai Muhakemetü'l-Lugateyn Eserinin Sesbilimi Özellikleri”, **Journal of College of Languages**, Sayı 17, 2007, s. 99-121.
72. ALVAN, Suat Mahmud, “Ali Şir Nevai Muhakemetü'l-Lugateyn Eserinin Sesbilimi Özellikleri”, **Journal of College of Languages**, Sayı 17, 2007, s. 99-121.
73. AMANGULIYEVA, Güzel, “Hakim Süleyman Ata”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 15, Ankara, 1997, s. 38-44.
74. AMANOĞLU, Ebulfez, “Şeybaniname’nin (XVI yy.) Çağatay Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Yeri ve Önemi”, **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül - 04 Ekim 2013)** (Basılmamış Bildiri).
75. ARASLI, Hamit, **Ali Şir Navaî, Yedi Seyyara**, Bakü, 1948.
76. ARAT, Reşit Rahmeti, “Babur’un Hatıralarından”, **Makaleler**, I. Cilt, hzl. Osman F. Sertkaya, seri IV, Sayı A.20, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, s.959-960, 1987.
77. ARAT, Reşit Rahmeti, “Babür ve Yazısı”, **Makaleler**, I. Cilt, hzl. Osman F. Sertkaya, seri IV, Sayı A.20, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, s.961-964, 1987.
78. ARAT, Reşit Rahmeti, **Gazi Zahirreddin Muhammed Babur: Baburnâme**, Kabalcı Yay., İstanbul, 2006.

79. ARGUNŞAH, Mustafa, “Bilinmeyen Bir Fıkıh Kitabı: Hıyretü'l-Fukahâ”, **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 24-29 Eylül 2000**, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 119-124.
80. ARGUNŞAH, Mustafa, “Ebûlgâzi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesi'nde Ölüm”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı 16, 1988, s. 59-61.
81. ARGUNŞAH, Mustafa, “Şükrî-i Bitlisî, Selim-Nâmesi ve Eserin Dili”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 55, 1988, s. 51-70.
82. ARGUNŞAH, Mustafa, “Şükrî'nin Selim-Nâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1986.
83. ARGUNŞAH, Mustafa, “Türk Dünyasında Mevlit Geleneği ve Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Mevlidü'n-Nebi”, **Dil ve Edebiyat Yazıları**, Kesit Yay., İstanbul, 2012., s. 75-91.
84. ARGUNŞAH, Mustafa, **Çağatay Türkçesi**, Kesit Yay., İstanbul, 2013.
85. ARİZ, Erkin, “Çağatay Yazı Dilinin Sözcük Varlığı Üzerine Bir Deneme”, **Türk Dilleri Araştırmaları Festschrift in Honor of Talat Tekin**, Cilt 18, İstanbul, 2008, s. 437-469.
86. ARSLAN, Mustafa, “Muhyî Divanı'nın Nazirecilik Geleneği Açısından Değerlendirilmesi”, **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu**, 24-27 Haziran 2008, Ankara (Basılmamış Bildiri).
87. ARSLAN, Mustafa, “XVI. Yüzyıl Anadolu Sahasında Nevâyî'nin Önemli Bir Takipçisi: Muhyî ve Nazireleri”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2007, s. 64-86.
88. ARSLAN, Tolga, “Gulam Sahi Vekilzade Andhoyi'nin Eserlerinde Kullandığı Dil ve Üslup”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2011.
89. ARSLAN, Tolga, “Kaçalın, Mustafa S., Niyâzi Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar, el-Luğâtu'n-Nevâiyye ve'l-İstîşâdâtu'l-Çağatâiyye, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, 1111 s.+190 varak, ISBN 978-975-16-2380-5”, **Gazi Üniversitesi Dil Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, 2012, s. 209-215.
90. ASIM, Necib, “Hadis-i Erbain Tercemeleri”, **Milli Tettebbular Mecmuası (Müdür: Fuad Köprülü)**, Cilt 2, Sayı 4, Matbaa-yi Amire, İstanbul, 1331 (1915), s. 143-164.
91. ASIM, Necib, **Erbain Hadis Tercemesi**, İstanbul, 1311.
92. ASLAN, Üzeyir, ““Alî Şîr Nevâyî'nin Manzum Anlayışı ve Türk Mazmunları”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2011, s. 1-22.
93. ASLAN, Üzeyir, “16. yy. Çağatay Şairi Sâni-Efserî'nin Şiirlerinde Ubeydullah Han”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 6, 2011, s. 1-10.
94. ASLAN, Üzeyir, “16. yy. Özbek Şairlerinden Efserî'nin Ubeydullah Han'a Yazdığı Gazeller”, **Güzin Çöktü Tural Anısına Çağatay Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı**, Türk Dil Kurumu., Ankara, 2011 (Basılmamış Bildiri).

95. ASLAN, Üzeyir, “Bâbur Divanında Öncelemeler ve Öncelemelerde Paralelizm”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, 2010, s. 1-26.
96. ASLAN, Üzeyir, “Han Şair Emîrî'nin Musammatları”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2011, s. 42-51.
97. ASLAN, Üzeyir, **14-16. yy. Çağatay ve Azeri Edebiyatı**, Kriter Yay., İstanbul, 2011.
98. ASLAN, Üzeyir, **Ubeydullah Han (Ö. 1539) Şairi Şânî ve Türkçe Divanı**, Palet Yay., Konya, 2009.
99. AŞİRBAYEV, Samihan, “Alî-Şîr Nevâyî'nin Mensur Eserlerinde Ara Sözler ve Ek İbareler”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 35-38.
100. ATA, Aysu-CANPOLAT, Mustafa, “Doğu Türk Yazı Dili Edebi Çevresi”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, Cilt 9, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2007, s. 1-60.
101. ATA, Aysu, “Moğol Fütuhâtı ve Doğu-Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2010, s. 29-37.
102. Atalay, Besim, “Bir Yıl Dönümü: Büyük Türk Dilci ve Edebiyatçısı Ali Şir Nevai'nin Doğumunun Beş yüzüncü Yılı”, **TDAY-Belleten**, Sayı 7-8., TDK Yay., Ankara, 1941, s. 9-16.
103. ATALAY, Besim, **Abuşka Lugati veya Çağatay Sözlüğü**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.
104. ATALAY, Besim, **Mirzâ Mehdi Mehmet Han Seng-lâh: Lugat-i Nevai**, Tıpkıbasım, TDK Yay., Bühraneddin Erenler Matbaası, İstanbul, 1950.
105. ATEŞ, Ahmet, “Ali Şîr Nevâ'î'nin Arapça Sözlüğü Hakkında”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1957, s. 183-188.
106. ATEŞ, Ahmet, “Ubeydullah Han'ın Bilinmeyen Mensur Bir Eseri”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1957, s. 127-147.
107. ATEŞLİ, Nilgün, “Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı ile Ali Şir Nevayî'nin Lisanü't-Tayr'ının Şekil ve Muhteva Özellikleri Açısından Karşılaştırılması”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Edirne, 2010.
108. AVAZOV, Narmurad, “Alî-Şîr Nevâyî ve Abdurauf Fitrat”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 60-61.
109. AVŞAROVA, M. P.-SVİDİNA, E. D., **Uzbekskaya Literatura**, Moskova, 1959.
110. AYAN, Hüseyin vd., **Ali Şîr Nevâyî, Mecâlisü'n-Nefâis**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Erzurum, 1995.
111. AYCAN, Enver, “Nevai'nin Ferhad ve Şirin Mesnevisinin Konusu”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 19, TDK Yay., Ankara, 1953, s. 417-421.

112. AYCAN, Enver, “Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle: Nevaî'nin ʔFerhad ve Şirinʔ Mesnevisine Dair”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 17, TDK Yay., Ankara, 1953, s. 273-277.
113. AYDIN, Şadi-ATA, Ahmet, “Türkmenistan Milli Elyazma Eserler Enstitüsü'nde Bulunan Hoca Ahmed Yesevî, Ali Şiir Nevaî ve Fuzulî'ye Ait Elyazma Eserlerin Tavsifi”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2007, s. 168-202.
114. AYKANAT, Timuçin, “Bâbü'r Şâh Şiirinde Görülen Somutlayıcı Anlatım Yolları Tarz-ı Vâsûht ve Aşka İlişkin Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 8, Sayı 4, 2013, s. 269-294.
115. AYYUBİ, N. Akmal, “Önemli Bir Türkçe Sözlük [Kitab-ı Arabî ve Farisî ve Türkî (Çağatay Türkçesi)]”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1965, s. 65-101.
116. AZİMCANOVA, S., **Babirning Hind Devani**, Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent, 1966.
117. BAHADIR HAN, Ebûlgazi, **Şecere-i Terakime, 1074/1663**, TDK Yay., Ankara, 1937.
118. BAHADIR HAN, Ebûlgazi, **Şecere-i Türk**, Şincañ Halk Neşriyatı, Urumçi, 2002.
119. BAHĀWUDŪN, Muḥemmet-Tursun vd., **Çağatay Tiliniñ İzâhliḳ Luğiti**, Cilt I-II, Şincañ Halk Neşriyatı, Urumçi, 2002.
120. BAKIRCI, Fatih, “Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Mecmua I: Şair Hayât ve Şiirleri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 8, Sayı 9, 2013, s. 715-743.
121. BALTABAYEV, Hamidullah, “Cigatay Gurungu'de Dil ve İmla Problemleri”, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004**, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 363-368.
122. BANARLI, Nihat Sami, “Ortaasya Türkçesi-XV. Asırda Ortaasya Türk Edebiyatı-XVI. Asırda Ortaasya Türkçesi Edebiyatı”, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, I. Cilt, MEB Yay., İstanbul, 1971, s. 348-349, 419-434, 517-522.
123. BANARLI, Nihat Sami, “XVII. Asırda Ortaasya Türk Edebiyatı-[XVIII. Asır] Ortaasya Türkçesi...”, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, II. Cilt, MEB Yay, İstanbul, 1971, s. 645-647, 742-744.
124. BAQUE GRAMMONT, Jean Louis, **Le Livre De Babur, Babur-Name Memoires Du Premier Grand Mogol Des Índes (1494-1529)**, Paris, 1985.
125. BAQUE GRAMMONT, Jean Louis, **Le Livre De Babur**, Paris, Publications Orientalistes De France, 1980.
126. BARDAKÇI, Ramazan, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yayımlanmış Divanlar Üzerine-III”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 3, 2012, s. 481-553.
127. BARDAKÇI, Ramazan, “Cumhuriyet Döneminde Yayımlanmış Mesneviler Üzerine-I”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s. 901-1001.

128. BARTHOLD, W., “Çağatay”, **İslam Ansiklopedisi**, III. Cilt, MEB Yay., İstanbul, 1945, s. 266-270.
129. BARTHOLD, W., “Mir-Ali Şir ve Siyasî Hayatı”, çev. Ahmet Caferoğlu, **Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi**, Sayı 56, 1937, s. 160-167, Sayı 58, 1937, s. 356-365, Sayı 59, 1937, s. 517-528, Sayı 61, 1938, s. 43-50, Sayı 62, 1938, s. 145-156.
130. BARTHOLD, W., **İslam Medeniyeti Tarihi**, 2. baskı, TTK Yay., Ankara, 1963.
131. BARTHOLD, W., **İstoriya Kulturnoy Jizni Turkistana** [Türkistan'ın Kültür Hayatı Tarihi], Leningrad, 1927.
132. BARTHOLD, W., **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Türkiyat Enstitüsü Yay., Evkaf Matbaası, İstanbul, 1927.
133. BARTHOLD, W., **Uluğ Beg ve Zamanı**, çev. İsmail Aka, TTK Yay., Ankara, 1997.
134. BAŞTÜRK, Şevket, “Mesîhî-i Tebrizî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânının İncelenmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Afyonkarahisar, 2006.
135. BAŞTÜRK, Şükrü, “Tüş Tabirnamesi (İnceleme-Metin-İndeks)”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Bursa, 2008.
136. BAYAR (BİLECİK), Nevnihal, “Tuhfetü's-Selatin (Metin, İndeks, İnceleme)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1994.
137. BAYDEMİR, Hüseyin, “Bâbürnâme'de Folklorik ve Etnografik Unsurlar”, **Gazi Türkiyat/Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 7, Ankara, 2010, s. 107-134.
138. BAYDEMİR, Hüseyin, “Fazıl Yoldaşoğlu'nun Leyla ile Mecnun Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 4, Sayı 3, 2009, s. 319-337.
139. BAYRAM, Fatih, “Garip Bir Memleket, Garip Bir Sultan: Bâbürnâme'deki Hindistan”, **Divan İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı 17, 2004, s. 169-191.
140. BEKOVA, Nazzara, “Ali Şir Nevâî'nin Divân-ı Fânî adlı eseri üzerine yapılan çalışmalar”, aktaran: Nodirxon Khasanovî, **Türk Edebiyatı**, Sayı 459, İstanbul, 2012, s. 71-74.
141. BELİN (BELEN), M. François Alphonse, “Mir Ali Şir Nevai”, çev. Necib Asım, **Muhakemetü'l-Lügateyn**, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315, s. 3-37.
142. BELİN, M., “Moralistes Orientaux: Caractere, Maximes et Pensees de Mir Ali Chir Nevai”, **Journal Asiatique**, Cilt 7, Haziran 1866, s. 523-552, Ağustos-Eylül 1866, s. 126-154.
143. BELİN, M., “Notice Biographique et Litteraire Sur Mir Ali Chir Nevai”, **Journal Asiatique**, Cilt 17, Nisan-Mayıs, 1861, s. 281-357.
144. BELİN, M., “Sahib Astarabadî Dara”, **Journal Asiatique**, Cilt 17, 1861.
145. BENEDEK, Péri, “Kakşal. Egy szó Fethali Kacar Kazvînî Behcet ül-Lügat Cîmû Szótárából És Ami Körülötte Van”, **Keletkutatás**, 2007, s. 27-37.

146. BENEDEK, Péri, “Bâbü İmparatorluğu'nda Türkçe”, çev. Gökçen Sert, **Türkler Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 812-818.
147. BERBER, Oktay, “Muhâkemetü'l-Lügatayn'deki Türk Ordu Teşkilatına Ait Terimlerin Karşılaştırmalı İncelemesi”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 5, Sayı 3, 2010, s. 890-904.
148. BERBERCAN, Mehmet Turgut, “Andras J. E. BODROGLİGETİ, A Grammar of Chagatay, Lincom Europa, Languages of the World/Materials 155, Muenchen 2001, 437 s.”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 21, 2011, s. 439-441.
149. BERBERCAN, Mehmet Turgut, “Babur'un Hatıratında Geçen Hayvan Adları ve Bunların Türk Dili Açısından Değerlendirilmesi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2008.
150. BERBERCAN, Mehmet Turgut, “Buğra Tezkiresi'nden Parçalar (Transkripsiyon-Dil Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar-Tercüme)”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 4, 2011, s. 431-455.
151. BERBERCAN, Mehmet Turgut, “Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2011.
152. BERBERCAN, Mehmet Turgut, “Doğu Türkçesine Ait Bir Botanik Lügatçesi”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Sayı 16, 2012, s. 35-56.
153. BERBERCAN, Mehmet Turgut, “Dr. John Scully'nin Doğu Türkçesi Kuş İsimleri Listesi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 42, 2010, s. 1-32.
154. BERBERCAN, Mehmet Turgut, “Türk Dili ve Kültürü Açısından Baburname'de Avcılık”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 42, Erzurum, 2010, s. 11-34.
155. BERBERCAN, Mehmet Turgut, **Çağatayca Gülistan Tercümesi [Gülistan-ı Türkî] (Giriş-Gramer-Metin-Notlar-Dizin-Tıpkı Basım)**, Hâkim Yay., Ankara, 2013.
156. BERDAK, Yusuf, “Ali Şir Nevayi Eserlerinde Oğuzca Unsurlar”, **VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Ankara 24-28 Eylül 2012** (Basılmamış Bildiri).
157. BERDAK, Yusuf, “Ali Şir Nevayi ve Şimdiki Özbek Dilinin Ünlüleri Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, Cilt 17, Sayı 2, 2010, s. 67-80.
158. BERTELS, E. E., “Ali Şîr Nevâî, Leylî ve Mecnûn”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 9, İstanbul, 1951, s. 47-64.
159. BERTELS, E. E., “Ali Şir Nevaî'nin Ferhad ü Şirin'i”, çev. Rasime Uygun, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1957, s. 115-130.
160. BERTELS, E. E., “Navoi i Nizami”, **Alei Şer Navaî Yazılar Dergisi**, Leningrad, 1946.
161. BERTELS, E. E., “Nevai i Attar”, **Mir-Ali-Şir Dergisi**, Leningrad, 1928.

162. BERTELS, E. E., “Ünlü Bir Şairin Çağatayca Tercî-i Bend'i”, **Sovyet Bilimler Akademisi Raporları**, Leningrad, 1927, s. 46-51.
163. BERTELS, E. E., **Navoi**, Moskova, Sovyet Bilimler Akademisi Yay., 1948.
164. BEVERİDGE, A. S., **Gülbeden, Hümayunnâme**, çev. Abdürrab Yelgar, TTK Yay., Ankara, 1944.
165. BEVERİDGE, A. S., **The Babur-Name in English (Memoirs of Babur)**, London, 1921.
166. BEVERİDGE, H., “Hüseyin Mirza”, **İslam Ansiklopedisi**, V. Cilt, I. kısım, MEB Yay., İstanbul, 1987, s. 645-646.
167. BİLGİN, Azmi, “Muhâkemetü'l-Lugateyn ve Türkçe”, **Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 2, 2009, s. 29-30. (çevrimiçi)
168. BİLKAN, Ali Fuat, “Babürlü Devleti'nde Türkçe”, **Divan İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı 17, 2004, s. 163-168.
169. BİLKAN, Ali Fuat, “Bâbü'r'ün 'Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi' Adlı Eseri”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 8, 1999, s. 105-111.
170. BİLKAN, Ali Fuat, “Divân ve Bâbü'r-nâme Işığında Bâbü'r'ün Hindistan Hayatı”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, 2002, s. 97-116.
171. BİLKAN, Ali Fuat, “Hindistan Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe El Yazmaları”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 532, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 1096-1104.
172. BİLKAN, Ali Fuat, “Ubeydullah Hân'ın Hikmetleri”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 15, 2000, s. 111-118.
173. BİLKAN, Ali Fuat, **Bâbü'r: Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.
174. BİLKAN, Ali Fuat, **Hindistan'da Gelişen Türk Edebiyatı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1998.
175. BİNARK, İsmet, “Büyük Türk Şâiri ve Devlet Adamı Ali Şir Nevâyî”, **Ön Asya, Aylık Türkoloji Fikir ve Aktüalite Mecmuası**, Cilt 4, Sayı 41, Ankara, 1969, s. 5.
176. BİRAY, Nergis, “Cemili Divanı (Metin-Gramer Notları-Sözlük)”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1988.
177. BİRAY, Nergis, “Türkmenler Arasında Ali Şir Nevâî Hakkında Anlatılan Halk Destanları-2”, **Milli Folklor Dergisi**, Cilt 5, Sayı 40, 1998, s. 50-57.
178. BİRNBaum, Eleazar, “Çağatay Şairi Lutfî (Hayatı ve Eserleri)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 26, 1993, s. 189-193.
179. BLAGOVA, G. F., “Tyurksk. Çigatoy, Russk. Çağatay (Djagatay)”, **Tyurkologičeskiy Sbornik**, Moskova, 1971, s. 151-162.
180. BLAGOVA, G. F., **Bâburname (Dili, Metnin Pragmatikası, Üslup)**, Çağatay Edebi Dilinin Tarihine Bir Bakış, Moskova, 1994.

181. BODROĞLİGETİ, Andras J. E., “Chagatay or Classical Uzbek? The Uzbeks to Take Charge of the Classical Central Asian Turkish Heritage”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, Cilt 3, 1993, s. 43-56.
182. BODROĞLİGETİ, Andras J. E., “Classical Uzbek (Chagatay) Açık Yarıq: An Example Of Lexicalization Of Coordinated Words”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1991, s. 1-7.
183. BODROĞLİGETİ, Andras J. E., “Eraslan, Kemal: Hüseyin-i Baykara Divân’ından Seçmeler. Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları:709. Ankara, 1987, 142 s.”, çev. Mehmet Mahur Tulum, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 36, 2007, s. 249-272.
184. BODROĞLİGETİ, Andras J. E., “Orta Asya Türk Hicvinin Bir Şaheseri: Ahmedî’nin Telli Sazların Münazarası”, çev. Ayşe Gül Sertkaya, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 35, 2006, s. 229-282.
185. BODROĞLİGETİ, Andras J. E., **A Grammar of Chagatay**, Lincom Europa, 2001.
186. BOLDİREV, A. N., “Çağdaşlarının Hikâyelerinde Nevalî”, çev. Rasime Uygun, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1956, s. 197-237.
187. BOROVKOV, A. K., “Leksikografiçeskaya Traditsiya ve Slovaryah Çagatayskogo yazık”, **Leksikografiçeskiy Sbornik**, IV. Tom, Moskova, 1960, s. 151-162.
188. BOROVKOV, A. K., “Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevalî”, çev. Rasime Uygun, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1954, s. 59-69.
189. BOROVKOV, A. K., “Zur Geschichte Der Wörterbücher Des Çagatajischen”, **Wissenschaftliche Zeitschrift Der Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg**, Cilt 10, 1961, s. 1357-1362.
190. BOROVKOV, A. K., **Alişir Nevai**, Akademiya Nauk SSSR, Moskova, 1946.
191. BOROVKOV, A. K., **Bedaiyü'l-Lugat**, Akademiya Nauk SSSR, Moskova, 1961.
192. BOZKIR, İlknur, “Ötemiş Hacı’nın Çingiz Nâme’si ve Dil Hususiyetleri”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale, 2006.
193. BOZKURT, Eshabil, “İshâk Ata’nın Hadîkatü'l-Arifin İsimli Eseri ve Tahlili”, **Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010.
194. BOZKURT, Fuat, “Çağataylar”, **Türklerin Dili**, İstanbul, Kapı Yay., 2005, s. 257-288.
195. BRAGİNSKİY, İ. S., **Uzbekskaya Literatura: İstoriya Literatur Narodov Sredney Azii i Kazahstana**, Moskova, 1960.
196. BRENDAMOEN, Bernt, “Osmanlı ve Çağatay Şiirinde imâle ve aslî Uzun Ünlüler”, **Uluslararası Türk Dili Kongresi**, 26 Eylül-1 Ekim 1992, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 435-456.

197. BROCKELMANN, Carl, **Osttürkische Grammatik der İslamischen Litteratursprachen Mittelasians** [Orta Asya İslami Edebi Dillerinin Doğu Türkçe Grameri], Leiden, 1954.
198. BUDAGOV, Lazar, **Sravnitelnyy Slovar Turetsko Tatarskix Nareçiy**, Cilt I-II, Peterburg, 1869-1871.
199. BULDUK, Üçler, “Ölümünün 600. Yılında Timur Hakkında Bilinmeyen Bir Timur-Nâme”, **II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi**, 11-13 Kasım 2005, Manisa (Basılmamış Bildiri).
200. BURİAN, Orhan, “Türkçe ve Nevai”, **Yücel Aylık Kültür Mecmuası**, Cilt 12, Sayı 72, İstanbul, 1941, s. 99-100.
201. BÜYÜKAKKAŞ, Ahmet, “16. Yüzyıl Şairi Râhî'nin Çağatayca Şiirleri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 25, 2009, s. 41-49.
202. CAFERİ MEZHEB, Muhsin, “Esterabadi”, **Dairetülmâarif-i Büzürg-i İslami**, VIII. Cilt, Merkez-i Dairetülmâarif-i Büzürg-i İslami Yay., Tahran, 2010, s. 182-184.
203. CAFEROĞLU, Ahmet, “Altın-Orda (Altın-Ordu) Türk İlleri ve Çağatay Türkçesi, Gelişmesi, Kaynakları ve Karakteri”, **Türkler Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 777-795.
204. CAFEROĞLU, Ahmet, “Çağatay Türkçesi Gelişmesi ve Karakteri”, **Türk Dili Tarihi**, II. Cilt, Enderun Yay., İstanbul, 1984, s. 195-229.
205. CAFEROĞLU, Ahmet, “Çağatay Türkçesi ve Nevai”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3-4, İstanbul, 1948, s. 141-154.
206. CAFEROĞLU, Ahmet, “Nevai'nin Türk Dilli Hamsesi”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 173, TDK Yay., Ankara, 1966, s. 298-300.
207. CAFEROĞLU, Ahmet, “Türk Kültür Birliği Hadimlerinden Mir Ali Şir Nevâyî”, **Türk Amacı Dergisi**, yıl 1, Sayı 1, 1942, s. 6-11.
208. CAKAN, Varis, “Chagatai Turkish and Its Effects on Central Asian Culture”, **大阪大学世界言語研究センター論集**. 6, 2011, s. 143-158.
209. CAN, Reyhan, “Seyyid Ali Hemedani Doğu Türkçesiyle Bir Mecmua: Giriş-Metin-Türkiye Türkçesine Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2011.
210. CANBAYEV, Şükür, “Lügat-ı Etrakiye”, çev. Naciye Yıldız, **Bilge Dergisi**, Sayı 22, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 1999, s. 33-34.
211. CANDEMİR, Doğan, “Ali Şîr Nevâî'de Türkçe Bilinci”, **Uluslararası Nizâmî ve Nevai: Tarihsel ve Kültürel Bağları Sempozyumu**, 14-15 Haziran 2010, Semerkand-Özbekistan (Basılmamış Bildiri).

212. CANIM, Rıdvan, “Türk Kültür ve Edebiyatında Ali Şîr Nevâyî ve Türkiye’de Ali Şîr Nevâyî Çalışmaları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 19, Erzurum, 2002, s. 137-146.
213. CANPOLAT, Mustafa, “Ali Şîr Nevâyî: Lisan’ü’t-Tayr (İnceleme-Metin-Dizin)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doçentlik Takdim Tezi**, TDK Yay., Ankara, 1972.
214. CANPOLAT, Mustafa, “Çağatay Dili ve Edebiyatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 769-776.
215. CANPOLAT, Mustafa, “XV. Yüzyıl Doğu Türk Edebiyatı: Çağatay Dili ve Edebiyatı”, **XIV.-XV. Yüzyıllar Türk Edebiyatı**, 2. baskı, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yay., Eskişehir, 2013, s. 62-83.
216. CANPOLAT, Mustafa, **Ali Şîr Nevayî: Lisânü’t-Tayr**, TDK Yay., Ankara, 1995.
217. CEYLAN, Nimet, “Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza’nın Eserlerindeki İkilemeler”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Adana, 2009.
218. Ceylan, Ömür, “Klasik Türkçenin Ufuklarında Edirneli Kâmi ve Çağatayca Manzumesi”, **Bağ Bozumu: Edebiyat Araştırmaları**, Kesit Yay., İstanbul, 2011, s. 69-76.
219. CİHANİ, Hasah Abdullahi, **Ferhang-i Çağatayi-Farsi: Eser-i Şeyh Süleyman Efendi-yi Özbeki el-Buhari**, Denizçin Yay., Tebriz, 2013.
220. CLAUSON, Sir Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford Üniversitesi Yay., London, 1972.
221. CLAUSON, Sir Gerard, **Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdî Xân**, London, 1960.
222. CORAYEV, Habibulla, “Alişir Nevaî’nin Sanatsal Yaratıcılığında Felsefî Görüşlerin Lirik Yorumu”, **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 19, 1998, s. 51-53.
223. CÜRCANİ, Muhammed Yakub, **Divan-ı Sultan Hüseyin Mirza Baykara**, Kabil, Müessesesi-i Tab-ı Kütüb, 1346.
224. ÇAĞATAY, Saadet, **Türk Lehçeleri Örnekleri**, 2. baskı, TTK Yay., Ankara, 1963.
225. ÇAPAN, Pervin, **Mesneviye Düşen Aşklar: Ali Şîr Nevayî ve Fuzulî’nin Leyla ve Mecnunları**, y.y., Muğla, 1999.
226. ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, “Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu’da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar”, **Gazi Türkiyat/Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 8, Ankara, 2011, s. 23-35.
227. ÇELİK, M. Bilal, “Şibanîler ve Astrahanîler Devri Yerli Vakayinameleri”, **History Studies Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2012, s. 95-119.
228. ÇELİKBAY, Ayhan, “Molla Nizamüddin Ahunum ve Hikmet-i Nizamü’-d-din Adlı Eseri”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2011, s. 134-144.

229. ÇELİKBAY, Ayhan, “Türkiyeli Âlimlerin Araştırmaları Işığında Ali-Şîr Nevâyî”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 48-50.
230. ÇETİN, Abdülbaki, “Bilinmeyen Türkçe Bir Dehnâme”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, 2006, s. 91-110.
231. ÇETİN, Ali, “Büyük Türk Hükümdarı Bâbü”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı 1, 1987, s. 25-30.
232. ÇETİNDAG, Yusuf, "Ali Şîr Nevai ve Türk Şiir Dili", **Yağmur Dergisi**, Sayı 17, 2002, s. 34-38.
233. ÇETİNDAG, Yusuf, “Ali Şîr Nevai-Ahmet Paşa Etkileşimi ve Otuz Üç Gazel”, **Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi**, Bursa, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., 2010., s. 111-120.
234. ÇETİNDAG, Yusuf, “Ali Şîr Nevai'nin Batı Türkçesi Divan Edebiyatına Tesiri (XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar)”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 2002.
235. ÇETİNDAG, Yusuf, “Ali Şîr Nevâî'nin Osmanlı Şiirine ve Kanunî Sultan Süleyman'a Tesiri ve Sebepleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları-Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-II**, Sayı 26, 2005, s. 223-235.
236. ÇETİNDAG, Yusuf, “Edebiyatımızın Kaynaklarından: Doğu Medeniyeti ve Metinleri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 4, Sayı 1-2, 2009, s. 2043-2088.
237. ÇETİNDAG, Yusuf, “Kültür, Sanat ve Edebiyat Açısından Timurlu-Osmanlı İlişkileri”, **Folklor-Edebiyat Dergisi**, Sayı 32, Ankara, 2002, s. 159-170.
238. ÇETİNDAG, Yusuf, “Mecâlisü'n-Nefâis'te Şiir ve Şair Eleştirisi”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı 9, 2003, s. 79-114.
239. ÇETİNDAG, Yusuf, “Osmanlı Edebiyatı ve Nevâî”, **Baykara Dil-Kültür ve Edebiyat Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2006, s. 14-16.
240. ÇETİNDAG, Yusuf, **Ali Şîr Nevâî : Hayatı-Sanatı-Eserleri**, İstanbul, Fatih Üniversitesi Yay., 2005.
241. ÇETİNDAG, Yusuf, **Ali Şîr Nevaî**, Kaynak Yay., İstanbul, 2011.
242. ÇETİNDAG, Yusuf, **Ali Şîr Nevâî'nin Osmanlı Şiirine Etkisi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2006.
243. ÇINAR, Gülay Karadağ, “İki Büyük Türk Hakanı Şah İsmail ve Şeybani Han Arasındaki Söz Düellosu”, **History Studies Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2011, s. 75-87.
244. ÇINARCI, Mehmet Nuri, “Sâdıķî-i Efşâr'ın Tebriz Milli Kütüphanesindeki Külliyyatı ve Türkçe Manzumeleri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 3, 2012, s. 813-835.

245. ÇIRAK, Ezgi, “Çağatay Edebiyatı ve Mevlânâ Lütîfî”, **Evrensel Kültür**, Sayı 223, 2010, s. 51-54.
246. ÇOBANZADE, Bekir, “Nevayi-Dilci”, **Büyük Türk Şairi Mir Alişir Nevayi, Beş Yüz İlliği Minasebetiyle**, Azerbaycan Edebiyat Cemiyeti Neşriyatı, Bakü, 1926, s. 73-80.
247. ÇÖKTÜ, Güzin, “Ali Şir Nevai Mahbubü'l-Kulüb”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1985.
248. DADABAYEV, Hamidulla, “Boburnoma'dagi Ba'zi Bir Harbiy Terminlarga Doir Mulohazalar”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 16, Ankara, 1997, s. 18-24.
249. DADABAYEV, Hamidulla, “XVI. Yüzyıl Özbek Nesrindeki Arkaik Kelimeler Üzerine”, **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül - 04 Ekim 2013)** (Basılmamış Bildiri).
250. DADABOYEV, Hamidulla, “Uluğ Kelimesinin Çağatay Yazı Dilindeki Anlam Yapısı”, **VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Ankara 24-28 Eylül 2012** (Basılmamış Bildiri).
251. DAĞISTANLIOĞLU, B. Erdem, “Tezkire-i Buğra Han'ın Çağatayca Yazılmış Bir Nüshası (Metin-Dil İncelemesi-Tıpkıbasım)”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 4, 2012, s. 1313-1393.
252. DEMİR, Mehmet, “Müşterek Orta Asya Türkçesinin Karışık Dilli Eserlerinden Revnaku'l-İslâm'ın Dil Özellikleri”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2012, s. 110-128.
253. DEMİR, Mehmet, “Revnaku'l-İslâm'da Oğuzca ve Çağatayca Unsurlar”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2013, s. 453-464.
254. DEMİR, Necati, **Abdülaziz Bin mahmūd el-İsfahani: Sıfātu'l-Haremeyn (Dil Özellikleri-Metin-Dizin)**, Akçağ Yay., Ankara, 2005.
255. DEMİRCİ, Jale, “Azerbaycan Sahasında Yazılmış Olan Çağatay Türkçesi Sözlükleri”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu-2003, Mustafa Canpolat Armağanı**, hzl. Aysu Ata-Mehmet Ölmez, Ankara, 2003, s. 57-64.
256. DEMİRCİ, Jale, “Azerbaycan Şairi Kişveri'nin Nevâyî Şiirlerine Yazdığı Tahmisler”, **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, Ankara, 2010, s. 47-55.
257. DEMİRCİ, Jale, “Nevâyî'nin Azerbaycan Sahasına Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 38, Sayı 1-2, 1998, s. 1-11.
258. DEMİRCİOĞLU, Tülay Gençtürk, “Ali Şir Nevai Divanlarından Yapılan Bir Derleme: Tuhfetü's-Selâtin ve Eserde Geçen İsim-Fiiller”, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1995.

259. DEMİRCİOĞLU, Tülay Gençtürk, “Ali Şîr Nevâyî'nin Divanlarında Mektuplaşma: Âşıktan Sevgiliye, Sevgiliden Âşığa”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 5, Sayı 3, 2010, s. 146-176.
260. DEMİRCİOĞLU, Tülay Gençtürk, “Cemili Divanı (İnceleme-Metin-Sözlük) (2 Cilt)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2002.
261. DEMİRCİOĞLU, Tülay Gençtürk, “Nevayî'nin Yek-Ahenk Gazelleri ve Anlatım Özelliği”, **Journal of Turkish Studies**, Orhan Okay Armağanı, Cilt 2, Sayı 30, 2006, s. 51-62.
262. DEMİREL, Ali, “Eli Kalemli Alplerin Başkomutanlarından Biri”, **Nevzuhur Dergisi**, Sayı 20, 2011, s. 2-4.
263. DESMAÏSONS, Baron, **Şecere-i Türk=Histoire des Mogols et des Tatares**, Cilt I-II (Tıpkıbasım-Tercüme), St. Petersburg, 1871, 1874.
264. DEVEREUX, R., **Nava'i Mir 'Ali Shir: Muhakamat al-Lughatain**, Leiden, 1966.
265. DİLAÇAR, Agop, “Nevâî'nin Dil Anlayışı”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 173, TDK Yay., Ankara, 1966, s. 301-303.
266. DİLBERÎPÛR, Asgar, “Türk Edebiyatında Nizâmî'nin Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazanlar”, çev. M. Fatih Köksal, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 8, 1999, s. 199-238.
267. DİLÇİN, Cem, “Mantıkut-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 36, Sayı 1-2, 1993, s. 35-52.
268. DİMİTRİEVA, L. V., **Ali Şîr Nevaî: Divan**, SSSR Fenler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü Yay., Moskova, 1964.
269. DİNÇER, Hilal, “Zakircan Furkat Eserler Mecmuası 1. Cilt (s. 275- 378) (Metin-İnceleme-Sözlük)”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Tokat, 2008.
270. DİZDAROĞLU, Hikmet, “Nevâî'de Dil Bilinci”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 173, TDK Yay., Ankara, 1966, s. 292-295.
271. DOLU, Halide, “Sultan Hüseyin Baykara Adına Çağatayca Manzum Bir Yusuf Hikâyesi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 5, İstanbul, 1953, s. 51-58.
272. DOLU, Halide, “Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nushalar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 4, İstanbul, 1952, s. 419-445.
273. DURGUT, Hüseyin, “Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari Lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmani (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Edirne, 1995.
274. ECKMANN, Janos, “Ali Şîr Nevaî”, **Bilgi Dergisi**, Sayı 119, İstanbul, 1957, s. 4-5.

275. ECKMANN, Janos, “Bilinmeyen Bir Çağatay Şâiri Şâhî ve Divanı”, **TDAY-Belleten** 1970, TDK Yay., Ankara, 1971, s. 13-36.
276. ECKMANN, Janos, “Çağatay Dili Hakkında Notlar”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1958, s. 115-126.
277. ECKMANN, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri (I): Nevai Divanları'ndan Parçalar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 9, 1959, s. 33-64.
278. ECKMANN, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri (II): Gedai Divanı'ndan Parçalar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 10, 1960, s. 65-100.
279. ECKMANN, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri (III): Sekkâkî Divanı'ndan Parçalar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 12, 1963, s. 159-174.
280. ECKMANN, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri (IV): Ubeydullah Han'ın Eserlerinden Parçalar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 13, 1965, s. 43-74.
281. ECKMANN, Janos, “Çağatay Edebiyatının Son Devri (1800-1920)”, **TDAY-Belleten** 1963, TDK Yay., Ankara, 1964, s. 121-156.
282. ECKMANN, Janos, “Çağatayca”, **Tarihi Türk Şiveleri**, çev. Mehmet Akalın, 3. baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1988, s. 211-245.
283. ECKMANN, Janos, “Çağataycada İsim-Fiiller”, **TDAY-Belleten** 1962, TDK Yay., Ankara, 1963, s. 51-60.
284. ECKMANN, Janos, “Çağataycada Yardımcı Cümleler”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1959, s. 27-58.
285. ECKMANN, Janos, “İslâmi Orta Asya Türk Edebî Dilinin Özellikleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 57, 1988, s. 193-201.
286. ECKMANN, Janos, “Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümelere”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 21, 1974, s. 15-24.
287. ECKMANN, Janos, “Küçük Çağatay Grameri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 10, 1960, s. 41-64.
288. ECKMANN, Janos, “Mirza Mehdi'nin Senglah Adlı Çağatayca Sözlüğü”, **VIII. Türk Dil Kurultayı** 1957, Ankara, 1960, s. 37-40.
289. ECKMANN, Janos, “Mîrzâ Mehdîs Darstellung Der Tschagataischen Sprache”, **Bibliotheca Orientalis Hungarica** V, Budapest, 1942-1947, s. 156-222.
290. ECKMANN, Janos, “Nevai'nin İlk Divanları Üzerine”, **TDAY-Belleten** 1970, TDK Yay., Ankara, 1971, s. 253-269.

291. ECKMANN, Janos, “Sadî Gülistanı'nın Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi”, **TDAY-Belleten** 1968, TDK Yay., Ankara, 1969, s. 17-29.
292. ECKMANN, Janos, “TOURKHAN GANDJEÏ, Uno scritto apologetico di Husain Mirza, Sultano del Khorasan, Roma 1954”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 9, 1959, s. 155-156.
293. ECKMANN, Janos, **Çağatayca El Kitabı**, çev. Günay Karaağaç, 5. baskı, Kesit Yay., İstanbul, 2012.
294. ECKMANN, Janos, **The Dîvân of Gadâ'î**, Bloomington, 1971.
295. ECKMANN, Janos, **Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, hzl. Osman Fikri Sertkaya, 2. baskı, TDK Yay., Ankara, 2003.
296. EDWARDS, S. M., **Babur: Diarist Despot**, New Delhi, Heritage Publishers, 1977.
297. EĞİLMEZ, Savaş, “Bâbürnâme'de Yer Alan Törenler”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 46, Erzurum, 2011, s. 237-253.
298. EKER, Ümit, “Çağatay Türkçesinde Eklerde Görülen Yuvarlaklaşmalardaki Eski Anadolu Türkçesi Etkisi”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 5, Sayı 1, 2010, s. 374-389.
299. EKER, Ümit, “Seyyid Kasımî'nin Destanlarının Metin, Aktarım ve Dil İncelemesi (Ses ve Şekil Bilgisi)”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale, 2004.
300. EKİZ, Osman Nuri vd., **Ali Şir Nevaî: Çağatay Edebiyatı**, Toker Yay., İstanbul, 1986.
301. ELÇİN, Dilek, “Çağatayca Yusuf u Züleyha Mesnevisi: İnceleme-Metin-Dizin”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1984.
302. ELMALI, Murat, “Çağatay Türkçesi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 35, Sayı 35, İstanbul, 2006, s. 17-106.
303. EMİNOĞLU, Emin, “Galat Sözlükleri ve Mehmed Hafîd Efendi'nin Galatât Sözlüğündeki Çağatayca Sözcükler”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 1, 2011, s. 996-1012.
304. ERASLAN, Kemal, **‘Alî Şîr Nevâyî: Mecâlisü'n-Nefayis I (Giriş ve Metin)**, TDK Yay., Ankara, 2001.
305. ERASLAN, Kemal, **‘Alî Şîr Nevâyî: Mecâlisü'n-Nefayis II (Çeviri ve Notlar)**, TDK Yay., Ankara, 2001.
306. ERASLAN, Kemal, **‘Alî Şîr Nevâyî: Mîzânu'l-Evzân (Vezinlerin Terazisi)**, TDK Yay., Ankara, 1993.
307. ERASLAN, Kemal, **‘Alî Şîr Nevâyî: Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve I (Metin)**, TDK Yay., Ankara, 1996.
308. ERASLAN, Kemal, “Ahmedi, Münazara (Telli Sazlar Atışması)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 24, İstanbul, 1986, s. 129-204.

309. ERASLAN, Kemal, “Alî Şîr Nevâyî'nin Hâlât-ı Pehlevan Muhammed Risâlesi”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 19, İstanbul, 1980, s. 99-164.
310. ERASLAN, Kemal, “Çağatay Edebiyatı”, **İslam Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 168-176.
311. ERASLAN, Kemal, “Çağatay Şairi Atayî'nin Gazelleri”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1992, s. 113-164.
312. ERASLAN, Kemal, “Çağatay Şiiri”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi: Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri) Tıpkıbasım (1986)**, Cilt LII, Sayı 415-417, TDK Yay., Ankara, 2011, s. 564-718.
313. ERASLAN, Kemal, “Çağatay Yazı Dilindeki -dik/-tik, -dikler/-tikler Unsuru Hakkında”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu-2003, Mustafa Canpolat Armağanı**, hzl. Aysu Ata-Mehmet Ölmez, Ankara, 2003, s. 65-66.
314. ERASLAN, Kemal, “Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 18, 1970, s. 113-124.
315. ERASLAN, Kemal, “Hâce Ahmed Yesevî ve Emir Timur hakkında Bir Belge”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Sayı 12, 2010, s. 353-438.
316. ERASLAN, Kemal, “Hakîm Ata ve Mi'râc-Nâme'si”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Sayı 10/1, 1979, s. 243-304.
317. ERASLAN, Kemal, “Lutfî”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 27, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2003, s. 231-233.
318. ERASLAN, Kemal, “Manzum Oğuznâme Giriş”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 18, İstanbul, 1976, s. 169-236+8.
319. ERASLAN, Kemal, “Nevayî ve Tenkid”, **Ali Şîr Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 15-18.
320. ERASLAN, Kemal, “Nevâyî'nin Hâlât-ı Seyyid Hasan Big Risâlesi”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 16, İstanbul, 1971, s. 89-110.
321. ERASLAN, Kemal, “Seydi Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 16, İstanbul, 1968, s. 41-54.
322. ERASLAN, Kemal, “Şibânî Han'ın Bahru'l-Hüdâ Adlı Eseri”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt 28/1-2, 1990, s. 103-177.
323. ERASLAN, Kemal, “Tahlil ve Tenkidler: Manzum Oğuzname ile İlgili İki Not”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 19, İstanbul, 1980, s. 345-346.
324. ERASLAN, Kemal, “XV. Yüzyıl Çağatay Edebiyatı”, **Büyük Türk Klasikleri**, III. Cilt, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul, 1986, s. 59-133.

325. ERASLAN, Kemal, “XVI. Yüzyıl Çağatay Edebiyatı”, **Büyük Türk Klasikleri**, IV. Cilt, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul, 1986, s. 343-368.
326. ERASLAN, Kemal, **Hüseyn-i Baykara Divân’ından Seçmeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987.
327. ERASLAN, Kemal, **Mevlânâ Safiyyü'd-dîn, Neseb-nâme Tercümesi**, Yesevi Yay., İstanbul, 1996.
328. ERASLAN, Kemal, **Mevlana Sekkaki Divanı**, TDK Yay., Ankara, 1999.
329. ERBAY, Fatih, “Çağatay Türkçesinde Yer Alan Hastalık İsimleri”, **VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-25 Ekim 2008**, TDK Yay., Ankara, 2013, s. 1545-1558.
330. ERBAY, Fatih, “Çağatay Türkçesiyle Yazılmış İki Risâle: Risâle-i Çârvâdârçılık ve Risâle-i Dihkânçılık”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 9, Sayı 4, 2012, s. 103-124.
331. ERBAY, Fatih, “Divânü Lügâtî-Türkteki Tek Heceli Fiillerin Çağatay Türkçesiyle Artzamanlı Olarak Karşılaştırılması”, **Uluslararası Kaşgarlı Mahmud Sempozyumu Doğumunun 1000. Yılı Dolayısıyla 17-19 Ekim 2008: Bildiri Metinleri**, Rize, 2008, s. 404-412 (Basılmamış Bildiri).
332. ERBAY, Fatih, “Gölge Kelime Terimi ve Çağatayca Sözlüklerdeki Bazı Gölge Kelimeler”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 5, Sayı 3, 2010, s. 1175-1186.
333. ERBAY, Fatih, “Muhammed Bin Ahhmedü'z-Zâhid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2003.
334. ERBAY, Fatih, “Tergîbü's-Şalât'ın Çağatay Türkçesi ile Yazılmış Nüshası Üzerine”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 20, 2006, s. 189-199.
335. ERBAY, Fatih, “W. Radloff'un ‘Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy’ Adlı Eseri ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Konya, 2008.
336. ERBAY, Fatih, “W. Radloff'un Sözlüğünde Yer Alan Çağatay Türkçesine Ait Kelimeler Üzerine Notlar”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 25, Konya, 2009, s. 109-117.
337. ERBAY, Fatih, “W. Radloff'un Sözlüğündeki Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerde Karşılaşılan Bazı Sorunlar”, **1. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyum (23-26 Ekim 2007)**, Isparta, 2008, s. 245-250.
338. ERBAY, Fatih, **W. Radloff'un Çağatay Türkçesi Sözlüğü**, Aybil Yay., Konya, 2011.
339. ERCİLASUN, Ahmet Bican, “Ali Şir Nevai'de Devlet Fikri”, **Töre Dergisi**, Cilt 6, Sayı 35, Ankara, 1974, s. 28-35, 63-66.

340. ERCİLASUN, Ahmet Bican, “Ali Şir Nevâyî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unda Devlet Anlayışı”, **Makaleler: Dil-Destan-Tarih-Edebiyat**, hzl. Ekrem Arıkoğlu, Akçağ Yay., Ankara, 2007, s. 574-587.
341. ERCİLASUN, Ahmet Bican, “Çağatay Türkçesi”, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, 5. baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2008, s. 400-428.
342. ERCİLASUN, Ahmet Bican, “Osmanlı Devleti ile Türk Dünyasının Dil ve Kültür İlişkileri”, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt 6, Sayı 4, 2000, s. 11-16.
343. ERDEM UÇAR, Filiz Meltem, “Çağatay Türkçesinde Eski Türkçenin izleri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 1, 2011, s. 1827-1834.
344. ERDEM UÇAR, Filiz Meltem, “Çağatay Türkçesinde İsim”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Kayseri, 2011.
345. ERDEM UÇAR, Filiz Meltem, “Çağatay Türkçesinde Sınırlama Hali”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 29, 2011, s. 421-446.
346. ERDEM UÇAR, Filiz Meltem, “Meslekleri ve İlgi Alanları Açısından Mecâlisü'n-nefâ'is'teki Şairlerin Sosyal Hayattaki Yeri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 1, 2012, s. 1073-1095.
347. EREN, Hasan, “Çağatay Lügatleri Hakkında Notlar”, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1-2, Ankara, 1950, s. 145-163.
348. ERGENE, Oğuz, “Sibîcâbî Gülistan Çevirisi: Giriş-Dil İncelemesi-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Adana, 2012.
349. ERGENE, Oğuz, “Sibîcâbî'nin Gülistan Çevirisi”, **Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri**, Çukurova Üniversitesi Yay., Adana, 2012, s. 633-648.
350. ERGİN, Muharrem, “Doğu Türkçesi (Çağatayca)”, **Türk Dünyası El Kitabı: II. Cilt Dil-Kültür-Sanat**, 2. baskı, seri I, Sayı A-23, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1992, Ankara, s.211-215.
351. ERGİN, Muharrem, **Ebülgazi Bahadır Han Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1974.
352. ERGİN, Selma, “Ali Şir Nevâyî Etrafında Teşekkül Etmiş Özbek ve Türkmen Rivayetleri”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Edirne, 2003.
353. ERGİN, Selma, “Ali Şir Nevâyî'ye Bağlı Olarak Anlatılan Fıkralar”, **Milli Folklor Dergisi**, Cilt 8, Sayı 64, 2004, s. 44-51.
354. ERİŞEN, Satı, “Ali Şir Nevâyî”, **İlgaz Dergisi**, Sayı 231, 1980, s. 21-22.
355. ERİŞEN, Satı, “Ali Şir Nevâyî”, **İlgaz Dergisi**, Sayı 232-233, 1981, s. 15-18.

356. ERKİNOV, Aftandil, “XV-XIX. Asır Beyazlarında Taşkent ve Paris Kütüphanelerinde Tespit Edilen Alishir Nevai'nin Şiirlerine Dair Bir Araştırma”, aktaran: Recai Kızıltunç, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 45, Erzurum, 2011, s. 295-320.
357. ERSOY, Ersen, “XVI. Asır Osmanlı Sahası Şairlerinden Subhî'nin (Ö. 1548/49) Çağatayca Şiirleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 47, 2012, s. 17-36.
358. ERTAYLAN, İsmail Hikmet, “Amasya'da Bayezid Kütüphanesinde Bulunan Divan-ı Mîr ‘Ali Şîr Nevâ’î”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, İstanbul, 1946-1947, s. 39-47.
359. ERTAYLAN, İsmail Hikmet, “Emir Ali Şîr Nevayî'nin Hayatı ve Edebi Mevkii”, **Büyük Türk Şairi Mir Alishir Nevayî, Beş Yüz İlliği Minasebetiyle**, Azerbaycan Edebiyat Cemiyeti Neşriyatı, Bakü, 1926, s. 5-71.
360. ERTAYLAN, İsmail Hikmet, **Çağatay Edebiyatı**, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1937.
361. ERTAYLAN, İsmail Hikmet, **Türk Edebiyatı Örnekleri II: Risâle-i Sultan Hüseyin Baykara**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1945.
362. ERTAYLAN, İsmail Hikmet, **Türk Edebiyatı Örnekleri V: Divan-ı Sultan Hüseyin Mirza Baykara “Hüseyin”**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1946.
363. ESİN, Emel, “Son Çağatay Devrinde Doğu Türkistan'dan Resimli Bir Han Silsilenamesi (Prof. Zeki Velidi Togan'ın İran'da Bulduğu bir Yazma)”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, cüz 1-4, 1973, s. 171-204.
364. ESİR, Hasan Ali, “Lâmi‘i Çelebi Ferhâd ile Şîrîn (İnceleme-Metin-İndeks)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1998.
365. EŞONKULOV, Hüsniddin, “Ali Şîr Nevai Gazellerindeki 'Kafir-i Âşk Olmak'ın İrfani Anlamı Hususunda”, **Kardeş Kalemler Dergisi**, Sayı 69, 2012, s.y.
366. FAZIL, Ergaş, “Çığatay Adabıyatı Matnşunaslığının Ba‘zı Masalaları”, **3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996**, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 439-441.
367. FAZIL, Ergaş, “Türkî Cami‘at-Tavârih'in Dil Özellikleri”, **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül - 04 Ekim 2013)** (Basılmamış Bildiri).
368. FAZİLOV, Ergash, “Yüsuf Amîrî Dah-Nâma'siniñ İlmiy-Tanqidiy Matni”, **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 24-29 Eylül 2000**, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 605-611.
369. FENİK, Advie, “Çağataylar duysalar”, **Türk Dili İçin**, II. Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966.

370. FENİK, Adviye, “Çıtakça mı, Çağatayca mı”, **Türk Dili İçin**, II. Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966.
371. FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, “Ali Şir Nevai ve Zamanımız”, **Ali Şir Nevâî: Hayatı ve Eserleri**, Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1962, s. 8-17.
372. GANDJEİ, T., “Sâdikî-i Afşar'ın Türkçe Şiirleri”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 16, 1971, s. 19-26.
373. GANDJEİ, Tourkhan, “Kabul Müzesindeki Uygur Harfli Leţâfet-nâme'nin Ketebe Kaydındaki Not”, çev. Ayşe Gül Sertkaya, **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 8, 1999, s. 301-305.
374. GANİEVA, Suyıma, “Mahbubul-Qulub Haqidagi Yengi Qaydlar”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 62-69.
375. GANİEVA, Suyıma, **Mecalisu'n-Nefais**, Özbekistan Fenler Akademisi Yay., Taşkent, 1961.
376. GANİYEVA, S., “Ali Şir Nevaî Nesride Nazm ve Uning Roli”, **Özbek Tili ve Edebiyatı**, Sayı 6, 1979, s. 37-40.
377. GEDİK, Sadi, “Baba Rahim Meşreb'in Kitâb-ı Mebde-i Nûr Mesnevisi (İnceleme-Metin-Gramer-Dizin)”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 2010.
378. GEDİK, Sadi, “Çağatayca Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevisi'nde Deyimler”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2013, s. 59-86.
379. GEDİK, Sadi, “Son Dönem Çağatay Şairi Baba Rahim Meşreb'in Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevisi'nin Dil Özellikleri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 3, 2011, s. 1369-1400.
380. GEDİK, Sadi, “Son Dönem Çağatay Şairi Baba Rahim Meşreb'in Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevisi'nin Dil Özellikleri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 3, 2011, s. 1369-1400.
381. GELİLOV, Tuhtasım, **Ali Şir Nevaî: Leylî u Mecnun**, Özbekistan Devlet Yay., Taşkent, 1958.
382. GENCEİ, Turhan, **Emir 'Alî Şir Nevâyî: Muḥākemetü'l-Luğateyn**, hzl. Rukayye Nuri, Endişe-yi Nō Yay., Tahran, 2008.
383. GENCEVİ, Turhan, “Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme ‘On Aşk Mektubu’”, çev. Ayşe Gül Sertkaya, **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 11, 2001, s. 167-174.
384. GERÇEK, Şenel, “Muhammed Rızâ Âgehî'nin Firdevsü'l-İkbâl'i [100b-200a] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük)”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Kocaeli, 2011.
385. GERÇEK, Şenel, “Orta Asya Türk Tarih Yazıcılığına Genel Bir Bakış”, **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 14, Konya, 2012, s. 189-197.

386. GEZER, Hanife, “Mecâlisü'n-Nefâ'is'in İki Nüshasının Karşılaştırılması”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Kayseri, 2012.
387. GEZER, Hanife, “Mecâlisü'n-Nefâ'is'in İki Nüshasının Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması Üzerine”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı 1/1, 2012, s. 99-112.
388. GORBATKİNA, Galina, “Ali Şir Nevai'yi Anlatan Bir Türk Halk Hikâyesi”, **Türk Halk Kültürü Araştırmaları**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006, s. 73-85.
389. GÖÇGÜN, Önder, “Eserlerinin Işığında Fikrî ve Edebî Hüviyeti ile Ali Şir Nevâî”, **Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı 9-10, Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağan Sayısı, İstanbul, 1998, s. 227-244.
390. GÖÇGÜN, Önder, “Şeyh Gâlib'in Çağatayca Bir Gazeli”, **Türk Edebiyatı Araştırmaları**, I. Cilt, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 1991, s. 150-151.
391. GÖLPINARLI, Abdülbâki, “Ali Şir Nevâî”, **Aylık Ansiklopedi**, Cilt 3, 1946-1947, s. 1064-1065.
392. GÖNENSAY, Hıfzı Tevfik-BANARLI, Nihat Sami, “XIV Üncü Asra Kadar Türk Edebiyatı Tarihi-XIV Üncü Asırda Çağatay Lehçesi Edebiyatı-XV İnci Asırda Çağatay Lehçesi Edebiyatı-XVI İnci Asırda Çağatay Edebiyatı ve Babür Şah”, **Başlangıçtan Tanzimat'a Kadar Türk Edebiyatı Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 61-68, 113-116, 147-152, 188-191.
393. GÖVSA, İbrahim Alaettin, “Ali Şir Nevaî”, **Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi**, I. Cilt, 1947, s. 77.
394. GÖVSA, İbrahim Alaettin, “Ali Şir Nevaî”, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, t.y., s. 40-41.
395. GÖZÜTOK, Avni, **Haydar Tilbe: Mahzenü'l-Esrâr**, Fenomen Yay., Erzurum, 2008.
396. GRENARD, Fernard, **Babür**, çev. Orhan Yüksel, MEB Basımevi, İstanbul, 1971.
397. GULAMİ, G., **Ali Şir Nevaî: Ferhad u Şirin**, Özbekistan Devlet Yay., Taşkent, 1956.
398. GUZALOVA, Khanzyada, “Başlangıçtan XVII. Yüzyıla Kadar Çağatay Türkçesi'nde Nesir Dilinin Gelişimi”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2001.
399. GÜLEÇ, İsmail, “Meşreb'in Kitâb-ı Mebde'-i Nûr'u Mevlânâ'nın Mesnevisinin Şerhi midir?”, **İlmi Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi**, Cilt 16, 2003, s. 135-142.
400. GÜLENSOY, Tuncer, **Ötemiş Hacı: Cengiznâme**, Akçağ Yay., Ankara, 2005.
401. GÜLER, Mehmet, “Salar Baba Oğuznamesi (İnceleme-Metin-Tercüme-Dizin)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2010.
402. GÜMÜŞ, Muhittin, “Ali Şir Nevaî ve Gerçek Aşk Destanı”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 30-34.

403. GÜMÜŞKILIÇ, Mehmet, “Türkmen Türkçesiyle Yazılmış Bir Muhakemetü'l-Lugateyn”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı 464, 2001, s. 760-764.
404. GÜZEL, Abdurrahman, “Kaygusuz Abdal'ın Bilinmeyen Çağatayca Bir Gazeli”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt 29, 1991, s. 164-171.
405. GÜZEL, Abdurrahman, “Süleyman Hakim Ata'nın Bakırgan Kitabı Üzerine”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt 32, 1994, s. 195-204.
406. GÜZEL, Abdurrahman, **Süleyman Hakim Ata'nın Bakırgan Kitabı Üzerine Bir İnceleme**, Öncü Kitap Yay., Ankara, 2007.
407. GÜZELDİR, Muharrem, “Abuşka Lügati (Giriş-Metin-İndeks)”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2002.
408. HAKİMOV, Muhammadjân, “Alişer Nevâiy Asarlari Qol Yâzmalariniñ Kulliyâtı”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 70-74.
409. HAKKI, İsmail, “Ali Şir Nevai ve Çağatay Şuarası”, **Mektep Dergisi**, Sayı 1-5, 7, 1309.
410. HALBEKOVA, Nigora, “Ali Şir Nevai'nin Hamse Destanında Şiir Sanatları”, **Kardeş Kalemler Dergisi**, Sayı 50, 2011, s. 30-34.
411. HANCIOĞLU, Selim, “Gurbette Bir Sultan: Bâbü”, **Yağmur Dergisi**, Sayı 39, 2008, s. 29.
412. HARTMANN, Martin, **Çağataisches, Die Grammatik Uss-i Lisân-i Turkî Des Mehemmed Sâdiq**, Heidelberg, 1902.
413. HASAN, Nadirhan, “16. yy. Çağatay Edebiyatında Yesevilik Geleneği (Şeybânî ve Ubeydî Örneği)”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s. 1607-1618.
414. HASAN, Nadirhan, “Çağatay Şairi Azim Hâce ve Hikmet'leri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 191, 2011, s. 137-143.
415. HASAN, Nadirhan, “Mevlânâ'nın Mesnevî'si Tesirinde Yazılan Çağatayca Bir Eser: Baba Rahim Meşreb'in Mebde-i Nûr Adlı Eseri”, **Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı 25, 2010. 239-250.
416. HASANOV, Batırbek, **Nevai Asarlari Üçün Kıskaçı Lugat**, Taşkent, 1993.
417. HASANOV, Saidbek, “Gözelliğdaki Ranglar Âlamı”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 75-81.
418. HAUENSCHILD, İndeborg, **Botanica und Kulturhistorische Untersuchung**, Wiesbaden, 2006.
419. HAYİTMETOV, A., **Alişer Navoyining Adabiy Tankidiy Karaşlari**, Taşkent, 1955.
420. HAYİTMETOV, Abdülkadir, “Çağatay Edebiyatında Kul Ubeydî”, çev. Çağrı Özdamendeli, **Türk Kültürü Dergisi**, Cilt 35, Sayı 413, 1997, s. 543-546.
421. HAYYAMPUR, Abdürresul, **Sadık-i Kitabdar Tezkire-i Mecma'ül-Havas**, Tebriz, Çaphane-i Ahter, 1948.

422. HAZAR, Mehmet, “Çağatay Türkçesinde Oğuzca Özellikler ve Benzerlikler”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Cilt 4, Sayı 1, 2011, s. 31-63.
423. HİKMET, Aliasgar, **Tezkire-yi Mecalisu'n-Nefais: Mir Nizameddin Alişir Nevai**, Kitabhane-yi Menuçehri, Tahran, 1984.
424. HİYAVİ, Revşen, **Senglah: Mirza Mehdi Esterabadi**, Tahran, Neşr-i Merkez Yay., 1995.
425. HİZMETLİ, Sabri, “Çağatay Devleti”, **Türkler Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 355-358.
426. HÜMAYUN FERRUH, Rükneddin, **Divan-ı Emir Nizamüddin Ali Şir Nevai: Fani**, Kitabhane-i İbn-i Sina, Tahran, 1963.
427. **Hüseyin Baykara Divanı**, Azer Neşir, Bakü, 1926.
428. İŞİTMAN, İshak Refet, **Ali Şir Nevâyî: Muhakemetü'l-lûgateyn**, TDK Yay., Ankara, 1941.
429. İBRAGİMOVA, A., **Muhammed Yakub Çingi: Kelür-Name**, Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent, 1982.
430. İBRAHİMİ, Mirza Muhsin, “Fars Edebiyatının Ali Şir Nevayi'ye Tesiri”, **Büyük Türk Şairi Mir Alişir Nevayi, Beş Yüz İlliği Minasebetiyle**, Azerbaycan Edebiyat Cemiyeti Neşriyatı, Bakü, 1926, 83-101.
431. İLAYDIN, Hikmet T., “Behram-ı Gûr Menkabeleri (Mir Alî Şîr Nevâî ile Hâtîfî'nin Eserleri Arasında Müşterek Bazı Hususiyetler Hakkında)”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 5, 1936, s. 275-290.
432. İLAYDIN, Hikmet, “Notlar: 1. Fuzulî'nin Bir Gazeli, 2. Nevaî ve Fuzulî, 3. İki Yeni Şiir”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 317, TDK Yay., Ankara, 1978, s. 81-89.
433. İLKER, Ayşe, **Çağatay Türkçesinden Osmanlı Türkçesine Küçük İsimsiz Bir Sözlük: İmes Sözlüğü**, Manisa, 1998.
434. İNAN, Abdülkadir, “Ali Şir Nevaî”, **TTK Belleten**, Cilt 13, Sayı 52, 1949, s. 845-848.
435. İNAN, Abdülkadir, “Çağatay Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**: III. Cilt Edebiyat (Türkiye), 3. baskı, seri I, Sayı A.31/I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1998, s.105-133.
436. İNAN, Abdülkadir, “Ali Şir Nevaî ve Folklor”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Cilt 9, Sayı 182, 1964, s. 3510-3511.
437. İNAN, Abdülkadir, “Çağatay Edebiyatı Üzerine Bir Konferans”, **Makaleler ve İncelemeler**, II. Cilt, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 11-35.
438. İNAN, Abdülkadir, “Çağatay Yazı Dilinin Kuruluşunun tarihine Dair Düşünceler”, **TDAY-Belleten**, seri 3, Sayı 6-7, TDK Yay., Ankara, 1946, s. 531-543.
439. İNAN, Abdülkadir, “Ebulgazi Bahadır Han ve Türkçesi”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1957, s. 29-39.

440. İNAN, Abdülkadir, “Mir Ali Şir Nevayî”, **Varlık Dergisi**, Cilt 11, Sayı 182, Ankara, 1941, s. 313-314.
441. İNAN, Abdülkadir, “Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle: Ali Şir Nevayî Devrinde Türkçe”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 53, TDK Yay., Ankara, 1956, s. 276-277.
442. İNAN, Abdülkadir, “Şeybanlı Özbekler Çağına Ait Bir Çağatayca Kuran Tefsiri”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1962, s. 61-66.
443. İSEN, Mustafa, “Kırım Hanedanının Şairliği”, **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 15, 2000, s. 81-90.
444. İSEN, Mustafa, “Orta Asya Türk Edebi Dilinin Anadolu Türk Edebi Diline Etkisi ve Ahmet Yesevî”, **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 1996, s. 13-16.
445. İSEN, Mustafa, “Türk Biyografi Geleneğinde Ali Şir Nevayî'nin Yeri”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 25-32.
446. İSHAKOV, Y., “Nevâyî ve Özbek Şiirciliğindeki Üslûbî Yönelmeler”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 82-88.
447. İSLAMİ, **Ali Şir Nevâî ve Hârezm Evliyalari**, Taşkent, 1998.
448. İZ, Fahir, “Yakini's Contest of the Arrow and the Bow”, **Nemeth Armaganı**, TDK Yay., Ankara, 1962, s. 267-287.
449. İZBUDAK, Veleç Çelebi, **Muhakemetü'l-Lügatayn**, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315.
450. JARRİNG, G., **An Eastern Turki-English Dialect Dictionary**, Lund, 1964.
451. JENA, Krsnachandra, **Baburnama And Babur**, Sundeep Prakashan, Delhi, 1978.
452. JOHANSON, Lars, “Türk Dilleri”, çev. Nurettin Demir, **Türk Edebiyatı Tarihi**, I. Cilt, ed. Talat Sait Halman vd., 2. baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul, 2007, s. 64-80.
453. KAAAN, Mengü, “Büyük Bir İslâm Moğol İmparatoru (Bâbüşşah) Merhum”, **İslâm Mecmuası**, yıl 1, Sayı 7, İstanbul, 1330/1914, s. 199-203.
454. KAAAN, Oktay, “Hindistan'da Türklük: Müslüman Türk İmparatorları [Zâhirüddin Muhammed Bâbüş Şah Gâzi]”, **Bilgi Mecmuası**, yıl 1, Cilt 1, Sayı 6, İstanbul, 1330/1914, s. 570-585.
455. KABAKLI, Ahmet, “Çağatay Edebiyatı”, **Türk Edebiyatı**, II. Cilt, 2. baskı, Türkiye Yay., İstanbul, 1968, s. 81-93.
456. KAÇALİN, Mustafa S., “Lugât-ı Çağatay ve Türkî-i ‘Osmânî Üzerine”, **Ahmet Yesevî Üniversitesi III. Uluslararası Türkoloji Kongresi**, 18-20 Mayıs 2009, Türkistan, s. 106-117.

457. KAÇALIN, Mustafa, “Abuşka Sözlüğü Üzerine”, **Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi**, Sayı 13, İstanbul, 2003, s. 23-28.
458. KAÇALIN, Mustafa, **Niyâzi: Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar (el-Lugātu'n-Nevâiyye ve'l-İstîşhādātu'l-Çagātāiyye)**, TDK Yay., Ankara, 2011.
459. KADRI, Hüseyin Kazım, **Türk Lügati**, Cilt I-IV, İstanbul, 1927-1945.
460. KAFALI, Mustafa, “Çağatay Hanlığı”, **Türkler Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 345-354.
461. KAFESOĞLU, İbrahim, “Ali Şir Nevai Devri Tarihine Bir Bakış”, **Ali Şir Nevâî: Hayatı ve Eserleri**, Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1962, s. 18-26.
462. KAHRAMAN, Ayşegül, “Firdevsü'l-İkbâl (1a-40b varaklar) (İnceleme-Metin-Sözlük)”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Kahramanmaraş, 2010.
463. KAHRAMAN, Bahaettin, “Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 4, Sayı 2, 2009, s. 639-671.
464. KAHRAMAN, Bahaettin, “Heft Peyker Çevirileri ve Ali Şir Nevayî'nin Seb'a-i Seyyâre'si”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9-10, s. 345-366.
465. KAHRAMAN, Mehmet, “Nevai ve Roman”, **Avrasya Etüdleri Dergisi**, Cilt 1, Sayı 43, 2013, s. 159-175.
466. KAHYA, Hayrullah, “19. Yüzyıl Türkistan Şair ve Tarihçilerinden Mûnis'in Avaz Inak'a Mersiyesi”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 4, 2012, s. 2029-2057.
467. KAHYA, Hayrullah, “Munis Harezmî'nin Firdevsü'l-İkbâl İsimli Eserinde ‘Ölmek’ Fiili ile ‘Ölüm’ Kavramı İçin Kullanılan kelime ve İfadeler”, **Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 1, 2013, s.211-233.
468. KAHYA, Hayrullah, “Mûnis ve Âğehî Firdevsü'l-İkbâl (vr. 1b-156b) (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2010.
469. KALKANDELEN, A. Hilâl, “Nevâî Bahçesinde Güller, Goncalar”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 29, 2008, s. 103-117.
470. KALKANDELEN, Hilal, “Ali Şir Nevâî ve Farsça Divanının İçerik Açısından İncelenmesi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Erzurum, 2004.
471. KAMAN, Sevdâ, “Firdevsü'l-İkbâl: Giriş-Transkripsiyonlu Metin (vr.156b-336a)-İnceleme-Dizin”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2012.
472. KARA, Funda, “Kélür-Nâme (Zebân-ı Türkî) Adlı Çağatayca-Farsça Sözlükteki Eş Yazımlı ve Eş Anlamlı Kelimeler”, **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül - 04 Ekim 2013)** (Basılmamış Bildiri).

473. KARA, Funda, **Muhammed Ya'küb-ı Çingî: Zebân-ı Türkî (Kélür-Nâme) İnceleme-Metin-Dizin**, Fenomen Yay., Erzurum, 2011.
474. KARA, Mehmet, “Doğu ve Batı Türkçesinde Kur'an Tercüme ve Tefsirleri”, **Diyanet İlmi Dergi**, Cilt 29, Sayı 3, 1993, s. 25-36.
475. KARA, Mehmet, “Mahtumkulu'nun Şiirlerinde Çağatayca ve Oğuzca Unsurlar”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 7, 1998, s. 131-135.
476. KARA, Mustafa, “Buhara-Bombay-Bursa Hattında Dervişlerin Seyr ü Seferi”, **Divan İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı 20, 2006, s. 45-73.
477. KARAAĞAÇ, Günay, **Lutfi Divanı: Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**, TDK Yay., Ankara, 1997.
478. KARABEYOĞLU, Adnan Rüştü, “Bâbürnâme'deki Bazı Cümle Yapıları Üzerine”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 4, 2012, s. 427-442.
479. KARABÖRK, Kazım, “Şecere-i Türk Üzerinde Bir Sentaks Çalışması”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Konya, 1995.
480. KARADUMAN, Şefika, “Ziya Paşa'nın Harâbâtının 1. Cildi. (İnceleme, Metin, Dizin)”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Manisa, 2011.
481. KARAHAN, Nahide, “‘Ali Şir Nevâyî'ye Ait Bir Devâvîn Nüshası İncelemesi (Metin-Dil Bilgisi-Dizin-Sözlük)”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Kayseri, 2009.
482. KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, “Benâî”, **İslam Ansiklopedisi**, V. Cilt, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1992, s. 429.
483. KARAÖRS, Metin, **‘Alî Şir Nevâyî: Nevâdirü's-Şebâb**, TDK Yay., Ankara, 2006.
484. KARAÖRS, Metin, “Ali Şir Nevâyî”, **Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, 1991, s. 255-270.
485. KARAÖRS, Metin, “Ali Şir Nevâyî'nin İkinci Divanı Nevâdirü's-Şebâb”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 5, 1994, s. 219-231.
486. KARAÖRS, Metin, “Aşık Paşa ve Ali Şir Nevayî'de Türkçe Sevgisi ve Türkçenin Gücü”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 190, 2011, s. 39-60.
487. KARAÖRS, Metin, “Nevâdirü's-Şebâb Ali Şir Nevayî'nin İkinci Divanı”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 33-48.
488. KARAÖRS, Metin, “Türk Dilinde Şartlı Birleşik Cümle ve Ali Şir Nevayî'nin II. Divanı Nevadirü's-Şebab'da Şartlı Birleşik Cümleler”, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 26-29 Eylül 2004**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 1637-1671.
489. KARASOY, Yakup-TOKER, Mustafa, **Türklerde Şecere Geleneği ve Anonim Şibanî-nâme**, Konya, Tablet Kitabevi, 2005.

490. KARASOY, Yakup, “Dilde Sadeleşme Işığında Harabat'ta Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Şiirler”, **Prof. Dr. Leyla Karahan Armağanı**, Akçağ Yay., Ankara, 2013, s. 681-700.
491. KARASOY, Yakup, “Mihmān-Nāme-i Buhārā ve Şiban Han'ın Bilinmeyen Üç Şiiri”, **Makaleler**, Aybil Yay., Konya, 2012, s. 223-231.
492. KARASOY, Yakup, “Muhammed Salih, Şeybāniynāme, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent, 1989, 336 s.”, **Makaleler**, Konya, Aybil Yay., 2012, s. 377-380.
493. KARASOY, Yakup, “Şiban Han Dîvânı'nda Dinî Unsurlar ve Hoca Ahmed Yesevî İzleri”, **Makaleler**, Aybil Yay., Konya, 2012, s. 240-259.
494. KARASOY, Yakup, “Şiban Han Divânı'nda Nevâyî'ye Nazireler”, **Makaleler**, Aybil Yay., Konya, 2012, s. 232-239.
495. KARASOY, Yakup, **Şiban Han Dîvânı: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**, TDK Yay., Ankara, 1998.
496. KARTAL, Ahmet, “Alî Şîr Nevâî'nin Farsça Şiirleri”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 26, 2003, s. 147-180.
497. KARTAL, Ahmet, “Ali Şîr Nevâî'nin Mecâlisu'n-Nefâis İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 13, 2000, s. 21-65.
498. KARTAL, Ahmet, “Sâdıki-i Kitâbdâr'ın Mecma'u'l-Havâs İsimli Tezkiresi ve Onda Yer Alan Anadolu Şâirler”, **Türk Kültürü Dergisi**, Cilt 37, Sayı 440, 1999, s. 746-754.
499. KAYA, Ceval, **Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikâyesi: Giriş, Tıpkıbasım, Çeviri, Notlar ve Dizinler**, TDK Yay., Ankara, 2008.
500. KAYA, Önal, **‘Alî Şîr Nevâyî: Fevâidü'l-Kiber**, TDK Yay., Ankara, 1996.
501. KAYA, Önal, “‘Alî Şîr Nevâyî'nin Divanları”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2007, s. 46-56.
502. KAYA, Önal, “Ali Şîr Nevayî Fevayidü'l-Kiber" (İnceleme-Metin-Dizin)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 1989.
503. Kaya, Önal, “Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları II, Kul Şerif'in İr Hubbi Destanı”, **Kök Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2000, s. 135-185.
504. KAYA, Önal, “Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları III, ‘Ubeydu'llāh Hān: Arapça ve Türkçe Hikmetler”, **Türkoloji Dergisi**, Cilt 14, Ankara, 2002, s. 27-59.
505. KAYA, Önal, “Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları VI: Doğu Türk Yazı Dili Alanına Ait Bir Tıp Metni”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, 2006, s. 111-129.
506. KAYA, Önal, “Eyyûb ve Muhlîş'in Şiirleri”, **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 1991, s. 99-119.

507. Kaya, Önal, “Kul Süleyman'ın Kıssa-yı Kudek-namesi”, **Kök Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2000, s. 155-167.
508. KAYA, Önal, “Mevlevi Cami Mahlaslı Mü'cizat-ı Nebi Adlı Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Şiir ve Onun Şairi Üzerine”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, Cilt 9, 1999, s.187-207.
509. KAYA, Önal, “Süleymân Hâkîm Ata Bakırğani ve Şiirleri”, **Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 8, İstanbul, 1998, s. 73-209.
510. KAYA, Önal, “Süleymân Hâkîm Ata Bakırğani ve Şiirleri-II”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, Ankara, 2008, s. 325-348.
511. KAYA, Önal, **Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I: Kıl 'Ubeydî (XVI. Yüzyıl) ve Kıl Şerîf (XVII. Yüzyıl)**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yay., Bışkek, 2003.
512. KAYMAZ, Zeki, “Ali Şir Nevayî'nin Eserlerindeki Atasözleri ve Bunların Kullanışı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Prof. Dr. Leyla Karahan Armağanı**, Akçağ Yay., Ankara, 2013. s. 709-718.
513. KAYMAZ, Zeki, “Babur'dan Günümüze Aşık Oyunundan Bir Ad: Çık”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 4, Sayı 8, 2009, s. 79-82.
514. KAYMAZ, Zeki, “Çağatay Türkçesi Metinlerindeki Atasözleri Varlığı”, **VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Ankara 24-28 Eylül 2012** (Basılmamış Bildiri).
515. KAYMAZ, Zeki, “Dukakinzade Ahmed Bey'in Çağatay Türkçesi ile Üç Gazeli”, **TDAY-Belleten**, Cilt 1, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 83-86.
516. KAYUMOV, Aziz, “Nevai'nin Umumi Tarihga Âid Bir Kitâbı Toğrisida”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1985, s. 85-87.
517. KERİMOV, Paşa, “Ali Şir Nevayî ve XVII. Yüzyıl Azerbaycan Lirik Şiiri”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Sayı 10, 2009, s. 57-67.
518. KHAZE SHAHGOLİ, Nasser, ““Abdu'l-Cemîl Bin Muḥammeh Rızâ e'n-Naṣrî e't-Ṭusî Kitâb-ı Türkî (1b-16a ve 167a-173b)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2010.
519. KILIÇ, Filiz, “Şahi (Mesud Mirza) ve Çağatayca Divanının Bilinmeyen Bir Nüshası”, **Dil ve Edebiyat Yazıları Mustafa İsen Armağanı**, Grafiker Yay., İstanbul, 2007, s. 241-246.
520. KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, “Türk Dilini Sevme Bakımından Nevaî'nin Yeri”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 173, TDK Yay., Ankara, 1966, s. 306-316.
521. KIZILTUNÇ, Recai, “Çağatay Edebiyatında Kadın Şairler”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 2, 2012, s. 731-759.
522. KIZILTUNÇ, Recai, “Klasik Doğu Edebiyatlarında Bir Derleme Olarak Beyaz ve Beyaz Geleneği”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 4, Sayı 8, 2009, s. 1866-1891.
523. KİK, Ayşe, “Zafer-Nâme-i Emîr Temür (1a-50b varaklar) (İnceleme-Metin-Dizin)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2007.

524. KİK, Ayşe, “Zafer-Nâme-i Emir Temür, Muhammed Ali İbn Derviş Ali Buharî Şerafe'd-Dîn ‘Ali Yezdî'nin Zafernâme'sinin 16. Yüzyılda Muhammed Ali İbn Derviş Ali Buharî Tarafından Yapılan Türkçe Tercümesi”, **VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Ankara 24-28 Eylül 2012** (Basılmamış Bildiri).
525. KİNCSES NAGY, Éva, “Budapeşte Széchényi Millî Kütüphanesi'ndeki Nevayî Külliyyatı”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yıl Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 85-95.
526. KİREMİT, Mehmet, **Seydi Ali Reis Mir'âtü'l-Memâlik: İnceleme-Metin-İndeks**, TDK Yay., 1999.
527. KLEİNMİCHEL, Sigrid, “Ali Şir Nevayi ve Osmanlı Şairleri”, çev. Nurettin Demir, **Türk Edebiyatı Tarihi**, I. Cilt, ed. Talat Sait Halman vd., 2. baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul, 2007, s. 697-705.
528. KLEİNMİCHEL, Sigrid, “Nevâ'î-i Bînevâ. Ali Şir Nevayî'nin Şiirleri Üzerine Bazı Düşünceler”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yıl Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 49-55.
529. KOCAOĞLU, İlknur Aygün, “Cengiznâme Üzerinde Şekil ve Cümle Bilgisi Çalışması”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Kayseri, 2006.
530. KOCAOĞLU, Timur, “Ali Şir Nevayî'nin Türkçe Ünlü Sesler Üzerindeki Açıklamaları (Kapalı é/i Meselesi)”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yıl Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 57-66.
531. KOCAOĞLU, Timur, “Mançu Sarayındaki Beş Dilli Türkçe Sözlük: Wu Ti Ch'ing Wen Chien”, **Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı 11, 2002, s. 139-149.
532. KOCASAVAŞ, Yıldız, “Çağatay Metinlerinde Görülen La Hakkında”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 142, 2003, s. 183-188.
533. KOCASAVAŞ, Yıldız, “Şeybânî-Nâme'de Yer Alan Şeybânî Han'a Âit Bir Şiir”, **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 12, 2001, s. 135-142.
534. KOCASAVAŞ, Yıldız, **Muhammed Sâlih, Şeybânî-nâme (Giriş-Tıpkıbasım-Metin-Tercüme)**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2003.
535. KOCASAVAŞ, Yıldız, **Yûsuf Emîrî Divanı (Giriş-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Çantay Yay., İstanbul, 2003.
536. KOCATÜRK, Vasfî Mahir, “Orta Asya'da Türk Edebiyatı”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Edebiyat Yay., Ankara, 1964, s. 66-71.
537. KONONOV, A. N., **Alişer Navoî Mahbubü'l-Kulub**, Leningrad, 1948.
538. KONONOV, A. N., **Alişer Navoî Mizanü'l-Evzan**, Leningrad, 1949.

539. KONONOV, A. N., **Rodosloviya Turkmen=Şecere-i Terakime, Ebûlgazi Bahadır Han, 1074/1663**, Akademiya Nauk SSSR, Moskova, 1958.
540. KONUKÇU, Enver-AKÜN, Ömer Faruk, “Bâbürlülük-Bâbürlülük-Bâbürlülük”, **İslam Ansiklopedisi**, IV. Cilt, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1991, s. 395-408.
541. KORKMAZ, Zeynep, “Ali Şir Nevayî ve Çağatay Yazı Dili”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 67-74.
542. KORKMAZ, Zeynep, “Hüeyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevîsinin Tanınmayan Bir Yazması ve Eserin Yazarı”, **Türkoloji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Ankara, 1968, s.7-48.
543. KORKMAZ, Zeynep, “Türk Diline Gönül Verenler”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2002, s. 1-11.
544. KÖÇERLİ, Feridun Bey, “Alişir Nevayî”, **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri**, I. Cilt, Azer Neşr, Bakü, 1925, s. 52-59.
545. KÖK, Abdullah, “Ali Şir Nevayî, Muhakemetü'l-Lugateyn'i”, **Bilge Dergisi**, Sayı 35, t.y., s.y.
546. KÖK, A., “Ali Şir Nevai'de Türkçecilik Şuuru”, y.y., t.y., s. 61-64.
547. KÖKTEKİN, Kazım, “Ali Şir Nevâyî'nin Türkçeciliği”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 19, Erzurum, 2002, s. 117-121.
548. KÖKTEKİN, Kazım, **Seyyid Ahmed Mirzâ, Taassuknâme: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 2000.
549. KÖKTEKİN, Kazım, **Yusuf Emirî Divanı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Fenomen Yay., Erzurum, 2007.
550. KÖPRÜLÜ, Fuad, “Ahmed Yesevi, Te'sirleri ve Takipçileri”, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, 3. baskı, Diyanet İşleri Bakanlığı Yay., Ankara, 1976. 2. 165-180.
551. KÖPRÜLÜ, Fuad, “Ali Şir Nevai”, **Edebiyat Araştırmaları**, II. Cilt, hzl. Orhan Köprülü, 2. baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2004, s. 391-399 (1941'de Nevai'nin 500. doğum yılı dolayısıyla TTK adına yapılan konuşma).
552. KÖPRÜLÜ, Fuad, “Çağatay Edebiyatı”, **İslam Ansiklopedisi**, III. Cilt, MEB Yay., İstanbul, 1945, s. 270-323.
553. KÖPRÜLÜ, Fuad, “Dokuzuncu ve Onuncu Asırlardaki Çağatay Şairleri”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 6, Sayı 4, Ankara, 1914, s. 275-278, Cilt 6, Sayı 5, Ankara, 1914, s. 290-293, Cilt 6, Sayı 6, Ankara, 1914, s. 306-308, Cilt 6, Sayı 7, Ankara, 1914, s. 325-327, Cilt 6, Sayı 8, Ankara, 1914, s. 336-339, Cilt 6, Sayı 10, Ankara, 1914, s. 369-372.
554. KÖPRÜLÜ, Fuad, “Hoca Ahmed Yesevi, Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri”, **Bilgi Mecmuası**, yıl 1, Cilt 1, Sayı 6, İstanbul, 1330/1914, s. 611-645.

555. KÖPRÜLÜ, Fuad, “XIV. Asırda Çağatay Edebiyatının İnkişafı”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Milli Matbaa, İstanbul, 1926, s. 323-386.
556. KÖPRÜLÜZADE, M. Fuad, “Ali Şir Nevai ve Te’sirleri”, **Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar**, Kanaat Yay., İstanbul, 1934, s. 257-266.
557. KÖROĞLU, Hüseyin, “Çağatay Edebiyatı”, **Türk Dili ve Edebiyatı** 1, Tablet Yay., Konya, 2000, s. 397-482.
558. KÖROĞLU, Uğur, “Ali Şir Nevai'nin Mecalisü'n-Nefayis Adlı Tezkiresindeki Türk Edip ve Şairler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Erzurum, 2002.
559. KUÇKARTAYEV, İristay, “Ali Şir Nevaî'nin Dil Dünyası”, aktaran: Ertan Çevik, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 522, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 667-673.
560. KUÇKARTAYEV, İristay, “Nevaî'de Dil Bilinci”, aktaran: Ertan Çevik, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 522, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 667-673.
561. KUÇKARTAYEV, İristay, “Özbek Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Alî Şîr Nevâyî'nin Rolü”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 11-16.
562. KUĞU, Mustafa, “Tezkiretü'l-Evliyâ”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006.
563. KULMUHAMMEDOV, Abdulhakim, **Muhakamatul-Lugatayn**, Aşkabat, 1925.
564. KUNOS, İ., **Şejx Sülejman Efendi's Çagataj-Osmanisches Wörterbuch**, Budapest, 1902.
565. KURBAN, Gülzadem, “Tevarih-i Musikiyyun (İnceleme-Metin-İndeks)”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1990.
566. KURNAZ, Cemal, “Anadolu Şairlerinin Orta Asya ile İlişkileri”, **Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı 9-10, Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağan Sayısı, İstanbul, 1998, s. 483-507.
567. KURNAZ, Cemal, “Anadolu ve Orta Asya Edebî İlişkileri”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, II. Cilt, ed. Talat Sait Halman vd., 2. baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul, 2007, s. 231-239.
568. KURNAZ, Cemal, “Osmanlı Şairlerinin Nevayî Referansı”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 617, TDK Yay., Ankara, 2003, s. 509-513.
569. KURU, Selim Sırrı, “Bir Deh-Name Örneği Olarak Ta‘aşşukname ve Eserdeki Ki’li Yan Tümceler”, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1993.
570. KUSHENOVA, Ganizhamal, “Ögedey Kaan Devrinde Türkistan’da Teşkilat Yapısı”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 38, 2006, s. 185-196.

571. KUŞ, Bahri, “Funda Kara ve Zebân-ı Türkî (Kélür-Nâme) İnceleme-Metin-Dizin Adlı Eseri”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı 2/1, 2013, s. 296-301.
572. KUŞOĞLU, Mehmet Oğuzhan, “Sâdıkî-i Kitâbdâr'ın Mecma‘ü'l-Havâs" Adlı Eseri: İnceleme-Metin-Dizin”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2012.
573. KUT, Günay, ‘**Alî Şîr Nevâyî Garâ’ibü’s-Sığar: İnceleme-Karşılaştırmalı Metin**, TDK Yay., Ankara, 2003.
574. KUT, Günay, “Ali Şîr Nevai”, **İslam Ansiklopedisi**, II. Cilt, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1989, s. 449-453.
575. KUT, Günay, “Alî Şîr Nevâyî'nin Birinci Divanı: Garâibü's-Sığar”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1965.
576. KUT, Günay, “Divan Şairi Olarak Nevayî”, **Ali Şîr Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 75-84.
577. KUTLU, Tarık Cemal, “Ali Şîr Nevai ve Çağatayca”, **Bilgi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 273, İstanbul, 1970, s. 13-18.
578. KÜÇÜK, Serhat, “Çağatay Türkçesiyle İlgili Makaleler Bibliyografyası Denemesi”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, 2012, s. 25-41.
579. KÜTÜK, Rıfat, “Bilinmeyen Bir Eser: Şâhî'nın Ferhâdnâme'si”, **Ekev Akademi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 30, 2007, s. 161-186.
580. LEVEND, Agah Sırrı, "Neva'i Adına Basılmış Bir Eser Nazm-ı Akayid", **Jean Deny Armağanı**, TDK Yay., Ankara, 1958, s. 163-169.
581. LEVEND, Agah Sırrı, “Ali Şîr Nevai”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 173, TDK Yay., Ankara, 1966, s. 285-291.
582. LEVEND, Agah Sırrı, “Nevâ’î'nin Arapça Sözlüğü”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1956, s. 239-245.
583. LEVEND, Agah Sırrı, “Nevâ’î'nin Eserleri”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1957, s. 189-193.
584. LEVEND, Agah Sırrı, “Nevâ’î'ye Atfedilen Bir Eser Mu‘ammeyât-ı Esmâ-ı Hüsnâ”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1957, s. 179-193.
585. LEVEND, Agah Sırrı, “Nevâ’î'ye Atfedilen Esmâ-ı Hüsnâ Muammalarının Sahibi”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1958, s. 211-214.
586. LEVEND, Agah Sırrı, “Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Yazan Şairler”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1957, s. 105-113.
587. LEVEND, Agah Sırrı, “Türkiye Kitaplıklarındaki Nevai yazmaları”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1958, s. 127-209.

588. LEVEND, Agah Sırrı, “XIV Üncü Asırda Türk Edebiyatı: Çağatay Edebiyatı-XV İnci Asırda Türk Edebiyatı: Çağatay Edebiyatı-XVI İnci Asırda Türk Edebiyatı: Çağatay Edebiyatı”, **Edebiyat Tarihi Dersleri Tanzimat'a Kadar**, Marifet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 64-69, 82-89, 125-127.
589. LEVEND, Agāh Sırrı, **Ali Şir Nevaî: Divanlar (4 Türkçe, I Farsça Divan)**, II. Cilt, TDK Yay., Ankara, 1966.
590. LEVEND, Agāh Sırrı, **Ali Şir Nevaî: Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler**, IV. Cilt, TDK Yay., Ankara, 1968.
591. LEVEND, Agāh Sırrı, **Ali Şir Nevaî: Hamse (Hayretü'l-Ebrar, Ferhad ü Şirin, Leylî vü Mecnun, Seb'a-i Seyyar, Sedd-i İskenderî)**, III. Cilt, TDK Yay., Ankara, 1967.
592. LEVEND, Agāh Sırrı, **Ali Şir Nevaî: Hayatı, Sanatı ve Kişiliği**, I. Cilt, TDK Yay., Ankara, 1965.
593. LİPKİN, S., **Leyli ve Mecnun ve Yazarı**, Güzel Edebiyat Devlet Yay., Moskova, 1945.
594. MACİT, Muhsin, “Çağatay Sahası Türk Edebiyatı”, **XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı**, 1. baskı, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yay., Eskişehir, 2011, s. 31-34.
595. MAHDUM, Abid Nazar, “Farsça Kaynaklarda Ali Şir Nevâyî”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 34, 2006, s. 103-155.
596. MAKAL, Tahir Kutsi, “Doruktaki Üç Türk Şairi: Genceli Nizami, Yunus Emre, Ali Şir Nevai”, **V. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri ve Sevgi Yılı Kongresi**, 14-16 Şubat 1991, Eskişehir, 1995, s. 157-162.
597. MALLAEV, N. M., **Özbek Edebiyatı Tarihi**, Taşkent, 1955.
598. MANO, Eiji, **Zahir al-Din Muhammed Bâbü: Bâbur-Nâme**, Kyoto/Syokada, 1995-1996.
599. MENGES, Karl Heinrich, “Das Čagatajische İn Der Persischen Darstellung Von Mirzâ Mehdi Xan”, **Akademie Der Wissenschaften Und Der Literatur (Mainz)**, Abhandlungen Der Geistes-Und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang, Sayı 9, Wiesbaden, 1956, s. 627-739.
600. MERHAN, Aziz, “Yazılı Özbek Edebiyatı”, **Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 31, Sayı 2, 2007, s. 157-170.
601. MİRZARAHİMOVA, Mubarek, “Alî-Şîr Nevâyî ve Şiirciliği”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 42-43.
602. MİRZƏYEV, Ataəmi, **Cami, Nəvai və Fuzuli Yaradıcılığında 40 Hədis**, Ozan Yay., Bakı, 1997.
603. MUHƏMMƏD, Nəsir, “Nevâyî Okuyuculuğu”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 89-91.

604. MUHÄMMÄD, Nâsir, “Nevâyîname, Anqanı Mährâm Qıldıñız...”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 24-29.
605. MUHÄMMÄD, Nâsir, “Öz Vucudıñğa Tâfâkkür Äyläğil..., Nevâyî ve Tasavvuf Mevzusuna Dair Çizgiler”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 51-59.
606. MULLAHOCAYEVA, Keramet, “Ali Şir Nevaî'nin Biyografik Bilgileri İçeren Eserleri Hakkında”, **Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum: Klasik Türk Edebiyatında Biyografi: Bildiriler**, Nevşehir, 6-8 Mayıs 2010, Ankara, 2011, s. 493-500.
607. NALBANT, Bilge Özkan, ““Alî Şir Nevâyî”nin Dest-i Hattı: Türkçe Divanları Arasındaki Yeri”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2007, s. 57-63.
608. NALBANT, Bilge Özkan, “Nevâdirü'n-Nihâye (İnceleme, Metin, Dizin)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 2005.
609. NALBANT, Bilge Özkan, “Nevaî'nin İlk Divanlarından Nevâdirü'n-Nihâye”, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri III 20-26 Eylül 2004**, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 3449-3480.
610. NALBANT, Bilge Özkan, “Nevâyî'nin Divanlarındaki Boy Adları Üzerine”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 3, 2010, s. 179-206.
611. NALBANT, Bilge Özkan, **Çağatay Türkçesiyle Şerhü'r-Risale Fi't-Tasavvuf: İnceleme-Metin-Dizin**, Bilgeoğuz Yay., İstanbul, 2011.
612. NASRABADİ, Muhammet Tahir, “Mir Alişir”, **Tezkire-i Nasrabadi Tezkiretü's-Şüera**, II. Cilt, hzl. Muhsin Naci Nasrabadi, Esatir Yay., Tahran, 1999, s. 719-720.
613. NİKİTSKİ, M., **Emir Nizameddin Ali Şir**, Petersburg, 1856.
614. NUR, Rıza, “Alî-Chîr Nevâî”, **Revue de Turcologie**, Sayı 5, Mısır, 1935.
615. NUR, Rıza, “Babür”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 17-3, Sayı 177, 1926, s. 177-183.
616. NUR, Rıza, **Ebülgazi Bahadır Han Türk Şeceresi (Şecere-i Türk)**, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1343/1925.
617. OĞUZ, Yılmaz, “Ali Şir Nevaî [Agâh Sırrı Levend], (Kitaplar-Tenkit)”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 209, TDK Yay., Ankara, 1969, s. 742-744.
618. ORAK, Bayram, “Lutfi'nin Gül ü Nevruz'u: Gramer İndeksi”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 1995.
619. ORKUN, Hüseyin Namık, “Ali Şir Nevaî”, **Çınaraltı**, Cilt 2, Sayı 47, İstanbul, 1942., s. 11.
620. ORUNBAYEV, B.-BAZERBAYEV, K., **Zahiriddin Muhammed Bâbü, Bibliyografik Körsetkiç**, Semerkant, 2000.
621. OSMANOV, E. A., **Muhakamatul-Lugatayn, Alişir Nevai**, Taşkent, 1948.

622. ÖBEK, Ali İhsan, “Tarihî Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk Lügati”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 4, Sayı 4, 2009, s. 845-855.
623. ÖKKEŞ, Ali Avni, “Ali-Şir Nevai”, **Yeni Adam**, Cilt 14, Sayı 528, İstanbul, 1945, s. 3, 11.
624. ÖLMEZ, Mehmet, “Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu-2003, Mustafa Canpolat Armağanı**, hzl. Aysu Ata-Mehmet Ölmez, Ankara, 2003, s. 135-142.
625. ÖLMEZ, Mehmet, “Luğat-i Çağatay’ın Tıpkıbasımı ve 2003’te Yitirdiğimiz Türkologlar dolayısıyla”, **Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi**, Sayı 13, İstanbul, 2003, s. 5-6.
626. ÖLMEZ, Mehmet, “Mevlânâ Safiyyü'd-dîn, Neseb-nâme Tercümesi, hzl. Prof. Dr. Kemal Eraslan, İstanbul, 1996”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, Cilt 7, 1997, s. 281-283.
627. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Ali Şir Nevâyî’nin Mahbûbü'l-Kulûb’u”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, Cilt 3, 1993, s. 147-158.
628. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Çağatayca Sözlükler”, **Kebikeç**, Sayı 6, 1998, s. 137-144.
629. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu-2003, Mustafa Canpolat Armağanı**, hzl. Aysu Ata-Mehmet Ölmez, Şafak Matbaası, Ankara, 2003, s. 119-133.
630. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Çağataycadaki Moğolca Sözcükler”, **VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri III 20-25 Ekim 2008**, TDK Yay., Ankara, 2013, s. 3371-3377.
631. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Eyyûb ve Çağatayca Şiirleri”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, Cilt 5, 1995, s. 105-170.
632. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Eyyûb ve Çağatayca Şiirlerine Ek”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, Cilt 6, 1996, s. 167-173.
633. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Mahbûbü'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük)”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 1993.
634. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Mongolic Words in Classical Chagatay Period”, **Türk Dilleri Araştırmaları Festschrift in Honor of Andras J. E. Bodrogligeti Armağanı**, Cilt 17, İstanbul, 2007, s. 229-236.
635. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Şecere-i Terâkime'deki Manzum Parçalar Üzerine”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, Cilt 1, 1991, s. 80-97.
636. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, “Şecere-i Türk'ün Söz Varlığından Örnekler”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, Cilt 11, 2001, s. 23-32.
637. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, **Ebulgazi Bahadır Han: Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 3, hzl. Mehmet Ölmez, Ankara, 1996.
638. ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, **Şecere-i Türk'e Göre Moğol Boyları**, Kebikeç Yay., Ankara, 2003.
639. ÖLMEZ, Zuhâl, “Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, 2007, s. 173-219.

640. ÖZ, Yusuf, **Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler**, TDK Yay., Ankara, 2010.
641. ÖZCAN, Aynur Öz, “Çağdaş Özbek Edebiyatında Ali Şir Nevayî”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, 2007, s. 141-155.
642. ÖZCAN, Aynur Öz, “Nevâyî Yaşıyor”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Ali Şir Nevayî Özel Sayısı, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 39-41.
643. ÖZCAN, Hüseyin, “Türk Dünyasının Bilgesi Ali Şir Nevai”, **Türk Kültürü Dergisi**, Cilt 39, Sayı 459, 2001, s. 397-403.
644. ÖZCAN, Hüseyin, “Türk Kültüründe Ali Şir Nevai'nin Önemi ve Türkiye'de Ali Şir Nevai Üzerine Yapılan Çalışmalar”, **Ali Şir Nevai İlmi Nezeri Konferansı**, Semerkant-Özbekistan, 2001 (Basılmamış Bildiri).
645. ÖZCAN, Nurgül, “Şâhî'nin Ferhâdnâme'si (İnceleme-Metin)”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 2007.
646. ÖZÇAMKAN, Gülşen, “Klasik Öncesi Çağataycanın Dil Özelliklerine Dair”, **VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu**, 4-7 Aralık 2013, Bursa (Basılmamış Bildiri).
647. ÖZÇELİK, Sadettin, “Ali Şir Nevayi Mecalisü'n-Nefayis”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1986.
648. ÖZDARENDELİ, Nursel, “Ali Şir Nevayi İlk Divan İnceleme-Metin-Dizin”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Edirne, 2001.
649. ÖZDARENDELİ, Nursel, “Çağdaşlarının Dilinden Ali Şir Nevayî”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 8, Sayı 9, 2013, s. 2043-2054.
650. ÖZDARENDELİ, Nursel, “Çağdaşlarının Gözünden Ali Şir Nevâyî”, **Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi**, 17-19 Mayıs 2013, Saraybosna/Bosna Hersek (Basılmamış Bildiri).
651. ÖZDEMİR, Hakan, “Önal Kaya, Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I: Kıl ‘Ubeydî (XVI. yüzyıl) ve Kıl Şerîf (XVII. yüzyıl), Bışkek 2003”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 18, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 177-179.
652. ÖZDİL, Hatice, “Bâbürnâme'de Bâbü'e Göre Bazı İsimlerin Koyulma Nedenleri”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Cilt 6, Sayı 1, 2013, s. 1141-1148.
653. ÖZEK, Fatih, “Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Elazığ, 2009.
654. ÖZEK, Fatih, “Türkçenin Temel Ünlülerinin Tarihî Görünümü”, **Journal of World of Turks**, Cilt 5, Sayı 1, 2013, s. 137-158.
655. ÖZGÜR, Can, “Necati ile Hüseyin-i Baykara'nın Kullandığı Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir Karşılaştırma”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 4, Sayı 3, 2009, s. 1744-1754.

656. ÖZKAN, Fatma, “Nevayî Eserleri İçin Yazılmış Bir Lügat: Der Beyân-ı Istılâhât-ı Emlahu's-Şu'arâ Mevlânâ Nevâyî”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 1996, s. 198-243.
657. ÖZÖNDER, Sema Barutçu, ‘**Alî Şîr Nevâyî: Muḥākemetü'l-Lugateyn (İki Dilin Muhakemesi)**, 2. baskı, TDK Yay., Ankara, 2011.
658. ÖZTÜRK, Erdal, “Zakircân Furkat, Mesneviler (Çevriyazılı Metin-Gramatikal Dizin)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Afyonkarahisar, 1999.
659. ÖZTÜRK, Rıdvan, “Afganistan Türkmencesinde Standart Türkmençe Dışı Şekiller”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 28, 2010, s. 13-29.
660. ÖZTÜRK, Rıdvan, “Ali Şîr Nevâî'nin Dili Hakkında”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 369-376.
661. ÖZYETGİN, Melek, “Astrahanlı Şerîfî'nin 1550 Tarihli Zafer-Nâme'si”, **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, 1993, s. 321-413.
662. PALA, İskender, “Ordusu Olmayan Bir Hükümdar Ali Şîr Nevâî”, **Hürriyet Gösteri**, Sayı 226, 2001, s. 38-40.
663. PAVET DE COURTEÏLLE, Par M., **Dictionnaire Turk-Oriental** [Doğu Türkçesi Sözlüğü], Paris, 1870.
664. POLAT, Apduräup-TÖMÜR, Hâmit, **Çağatay Tili**, Qaşqâr Uygur Nâşriyatı, 1987.
665. POLAT, Apduräup-TÖMÜR, Hâmit, **Çağatay Uygur Tili Tâtkikatidin İlmiy Makalilär**, Millätlär Nâşriyatı, 1993.
666. POLAT, Apduraup, “Ali Şîr Nevayî ve Meşhur Eseri Muhakemetü'l-Lugateyn Hakkında”, aktaran: Fatma Özkan, **Türk Kültürü Dergisi**, Cilt 31, Sayı 396, 1996, s. 206-212.
667. POLAT, Apduräup, **Çağatay Uygur Tili Hâkkidâ Mupâssâl Bayan**, Millätlär Nâşriyatı, 2004.
668. POPPE, N. N., **Zemahşeri Mukaddimetü'l-Edeb: Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü**, çev. Mustafa S. Kaçalın, TDK Yay., Ankara, 2009.
669. POYRAZ, Yakup, “Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi'ne Kayıtlı İlk Doğu Türkçesi (Çağatayca) Yazmaları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 4, Sayı 16, 2011, s. 402-412.
670. QUATREMERRE, M., **Chrestomathie en Turk Oriental**, Paris, 1845.
671. QUATREMERRE, M., **Chrestomathies Orientales, Extraits D'Ali-Schir**, Paris, 1841.
672. RACABOV, Nazar-RACABOVA, Dilara, “Ali Şîr Nevayî ve Hüsrev Dehlevî”, **Ali Şîr Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 97-107.
673. RADLOFF, W. W., **Opit Slovary Tyurkskix Nareçiy: Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte**, Cilt I-IV, Petersburg, 1893-1911.

674. RAFİDDİNOV, Seyfeddin, “Mevlânâ Celaledidîn Rûmî ve Ali Şîr Nevâî”, **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri**, II. Cilt, İstanbul, 2010, s. 791-796.
675. RAHMAN, Abdulkarim, “Nevâyî ve Uygur On İki Makamı”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 44-47.
676. RAHMANOV, V., **Uzbek Klassik Edebiyatı Asarları İçin Kısaca Lugat**, Taşkent, 1983.
677. RAZPUŞ, Şehnaz, “Çağatay”, **Danışname-yi cihan-ı İslam**, XII. Cilt, Tahran, Bünyad-ı Dairetülmâarif-i İslâmî, Müessise-i Ferhengi Hüneri-i Kitab-ı Merca’, 2008, s. 50-51.
678. ROMASKEVİÇ, A. A., “Yeni Çağatay-Fars Lügati”, çev. Aptullahoğlu Hasan, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 4, İstanbul, 1934, s. 281-293.
679. ROSS, E. Denison, **Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü**, çev. Emine Gürsoy naskali, TDK Yay., Ankara, 1994.
680. ROSS, E. Denison, **The Mebâni'l-Lughat Being a Grammar of The Turki Language By Mirza Mehdi Khan Esterabadi**, Bibliotheca Indica, Calcutta, 1910.
681. RUSTEMOV, Alibek, “Nevai ve Özbek Edebi Dili”, çev. Hüseyin Özbay, **Türk Edebiyatı**, Sayı 123, İstanbul, 1984, s. 73-75.
682. RUSTEMOV, E. R., “Stranitsi İz Biografii Alişire Nevoi”, **Kratkie Soobşçeniya İnstitutu Narodov Azii**, Sayı 63, 1963, s. 80-86.
683. RUZMANOVA, Rahile, “Ali Şîr Nevâî ve Seydî Ali Reis Kâtibî”, **Kardeş Kalemler Dergisi**, Sayı 41, 2010, s.y.
684. RUZMANOVA, Rahile, “Seydi Ali Reis Kâtibî'nin Ali Şîr Nevâî Gazellerine Yazdığı Nazireler”, **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi**, Bışkek, 2010, Sayı 9-10, s. 187-193.
685. SABİR, Muhammed, “Ali Şîr Nevâî'nin İlk Mesnevisi Hayretü'l-Ebrar Hakkında Araştırmalar: Edisyon Kritik-İmlâ-Dil Hususiyetleri ve Lügatçe”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1961.
686. SABİR, Muhammed, **Ali Şîr Nevâî'nin Hayretü'l-Ebrar Mesnevisi Hakkında Araştırmalar**, Doktora Tezinden Ayrı Basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1966.
687. SADİĞ, Hüseyin Muhammedzade, **Emir 'AlîŞîr Nevâyî: Muḥākemetü'l-Luğateyn**, Tebriz, Ahter Yay., 2008.
688. SADİK, Hüseyin Muhammedzade, **Hakim Muhammed Hıoyi: Hulasa-yı Abbasi**, Yaran Yay., Tebriz, 2009.
689. SALYE, M., “Kniga Blogorodnih Kaçestv i Ego Avtor [Soylu Özellikler Kitabı ve Yazarı]”, **Rodonaçalnik Uzbekskoy Literaturı** [Özbek Edebiyatının Önderi Dergisi], Taşkent, 1940.

690. SALYE, M., **Baburname : Zaniski Babura**, Institut Vostokovedeniya Akademii Nauk Respubliki Uzbekistan, Taşkent, t.y.
691. SAMİ, Şemseddin, **Kamus-i Türki**, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1317.
692. SAMOİLOVİÇ, A. N., “Cuci Ulusu veya Altın Ordu Edebî Dili”, **Türk Dili: Türk Dili Araştırma Kurumu Bülteni**, Cilt 1, Sayı 12, İstanbul, 1935, s. 34-49.
693. SAMOİLOVİÇ, A. N., “Çetverostişiya-Tuyugi Nevai”, **Musulmanskiy Mir**, Petrograd, 1917, s. 10-12.
694. SAMOİLOVİÇ, A. N., “İz Tuyugov Çağataytsa Emiri-Çağatayskie Tuyugi Lyutfi”, **Dokladi Akademii Nauk SSSR**, 1926, s. 75-80.
695. SAMOİLOVİÇ, A. N., “Orta Asya Edebi Dili Tarihine Dair”, çev. Abdülkadir İnan, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Yıllık Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, 1940-1941, s. 73-95.
696. SAMUR, Bahar, “Menâkıb-ı İslâm Şeyh”, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2010.
697. SANAKULOV, U., **İzsledovanie Yazıka Pamyatnika 15 v. Muhakamatul-Lugatayn Alişer Nevai**, Taşkent, 1971.
698. SARICA, Bedri, “1950’lerde Nevayî Diliyle Yazılmış Bir Dergi: Tercümân-ı Efkar”, **Van-Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 9, 2005, s. 32-149.
699. SARICA, Bedri, “Allahyar Sufi’nin Fevzü’n-Necat’ı (İnceleme, Metin, Sözlük)”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Van, 1996.
700. SARIKAYA, Mahmut, “Çağatay Türkçesindeki -Dik/-Tik, -Dikler/-Tikler Unsuru Değişik Bir 3. Kişi Emir Çekimi mi, Çokluk 2. Kişiyi Emir mi?”, **VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri IV 20-25 Ekim 2008**, TDK Yay., Ankara, 2013, s. 3789-3797.
701. SARIKAYA, Mahmut, “Hatai Şiirinde Anadolu vâ Çağatay Türkçesi Unsurları”, **Journal Of Azerbaijani Studies**, Khazar University Press, Cilt 2, Sayı 2, s. 111-118, Bakü, 1999.
702. SATILIK, M.-AZİMDİANOVA, S. A., **Babur-Name**, Taşkent, 1993.
703. SCHIMMEL, Annemaria, “Hindistan’da Türk Dili ve Edebiyatı”, çev. Senail Özkan, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 24, 1983, s. 165-172.
704. SCHÖNİG, Claus, **Finite Prodikationen und Textstruktur im Babur-Name (Haiderabad-Kodex)**, Wiesbaden, Harrassowitz, 1997.
705. SELAMZADE, Taki, “Senglah Sözlüğü Hakkında”, **Varlık Dergisi**, Sayı 107, Tahran, 1376, s.87-90.
706. SEMENOV, A. A., “Geratskaya Hudojestvennaya Rukopisepoşi Navoi i ee Tvortsı [Nevai Devrine Ait Bir El Yazması ve Yaratıcıları]”, **Ali Şer Navaî Yazılar Dergisi**, Leningrad, 1946, s. 153-174.

707. SEMENOV, A. A., “Mir Ali Şir Hakkında Farsça Bir Hikaye”, çev. Abdülkadir İnan, **Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi**, Cilt 16, Sayı 96, 1941, s. 483-493.
708. SEMENOV, A. A., **Material k Bibliografiçeskomu Uzkazatelu Proizvedeniy Alişira Navoy i Literaturı o Nem**, Taşkent, 1940.
709. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Çağatayca Temîm-i Dârî hikâyesi”, **Journal of Turkish Studies** 28/II, Harvard, 2004, s. 407-449.
710. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Doğu Türkçesi ile Yazılmış Leffüneşirli Bir Kasidenin Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler”, **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 7, 1999, s. 177-190.
711. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Düzeltilme ve Açıklama”, **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 7, 1998, s. 190.
712. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Ferîde'd-dîn-i ‘Attâr'ın Tezkire-i Evliyâ'sının Doğu Türkçesi Tercümesinde veys-i Kârenî Bölümü”, **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 9, 2000, s. 193-208.
713. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Ferîde'd-dîn-i ‘Attâr'ın Tezkire-i Evliyâ'sının Doğu Türkçesi Tercümesinde Ca'fer-i Şâdık Bölümü”, **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 8, 1999, s. 221-232.
714. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Ferîde'd-dîn-i ‘Attâr'ın Tezkire-i Evliyâ'sının Doğu Türkçesi Çevirisi Üzerine Bazı Görüşler”, **Türk Dilleri Araştırmaları Festschrift in Honor of Andras J. E. Bodrogligeti Armağanı**, Cilt 17, İstanbul, 2007, s. 305-318.
715. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Hakîm Ata (Kul Süleyman Bakırganî) Hikmetleri Üzerine”, III. **Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu: 26-29 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı**, II. Cilt, Ankara, 2011, s. 709-720.
716. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Kul Süleymân (Bakırganî) ve Yûnis Emre Hikmetleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 39, İstanbul, 2008, s. 161-208.
717. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Özbek Kökenli İstanbullu Şairlerin Ali Şir Nevâyî'ye İstanbul'da Çağatay (Doğu) Türkçesi ile Yazdıkları Nazireler”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu**, 21-23 Kasım 2011 (Basılmamış Bildiri).
718. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Semerkandlı Şeyh-Zade Abdürrezzâk Bahşî'nın Ali Şir Nevâyî'ye Yazdığı Nazireler”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yıl Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 109-127.
719. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Seydi Ahmet Mirza'nın Ta'âşşuk-Name Adlı Mesnevisinin Yeni Bir Yazma Nüshası Üzerine”, **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 24-29 Eylül 2000**, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 1621-1625.

720. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Şeyh-Zâde Abdürrezzâk Bahşı Hayatı ve Eserleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1997.
721. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Şeyh-Zâde Abdürrezzak Bahşı'nın Bahariyyesi ve Nevruz Beyitleri”, **Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhaluk Çay'a Armağan**, Ankara, 1998, s. 1395-1408.
722. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Yakini'nin Ok Yay-ning Münazarası (Giriş, Metin, Çeviri, Açıklamalar ve Tıpkıbasım)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 33, 2005, s. 159-206.
723. SERTKAYA, Ayşe Gül, “Yûsuf Peygâmbir ‘Aleyhi's-Selâm-ning Ta'bîr Kitâbı”, **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 6, 1998, s. 197-222.
724. SERTKAYA, Ayşe Gül, **Seydî Ahmed Mirzâ: Ta'aşşuk-Nâme (Eleazar Birnbaum Nüshası) Giriş-Tıpkıbasım-Metin-Tercüme-Dizin-Açıklamalar**, Çantay Yay., İstanbul, 2002.
725. SERTKAYA, Osman Fikri, “Abuşka Lugatı”, **İslam Ansiklopedisi**, I. Cilt, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1988, s. 312-314.
726. SERTKAYA, Osman Fikri, “Azerbaycan Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri (I)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 29, İstanbul, 2000, s. 263-266.
727. SERTKAYA, Osman Fikri, “Azerbaycan Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri (3)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 41, İstanbul, 2009, s. 67-90.
728. SERTKAYA, Osman Fikri, “Çağatay Şâirlerinden Lutfî, Kâtib ve Yûsuf Emîrî'nin Uygar Harfli Şiirleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 8, Sayı 8, İstanbul, 2008, s. 177-196.
729. SERTKAYA, Osman Fikri, “Çağatay Şâirlerinden Sekkâkî ile Lutfî Arasında Olduğu İddia Edilen Sirkat-i Şi'r Olayı”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 40, 2009, s. 235-256.
730. SERTKAYA, Osman Fikri, “Emir/Emîrî'nin Ali Şir Nevâyî'nin 24 Gazeline Yaptığı Tahmisler”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu**, 21-23 Kasım 2011 (Basılmamış Bildiri).
731. SERTKAYA, Osman Fikri, “Garb Türklerinin Şark Türkçesiyle Şiir Yazma Ananesi ve Fuzulî'nin Çağatay Şairi Lutfî'ye Yazdığı Tahmis”, **Azərbaycan Tarixinin Çağdaş Problemləri**, Bakı, 2000, s. 258-265.
732. SERTKAYA, Osman Fikri, “Lâmiî Çelebi'nin Doğu Türkçesiyle Bir Mektubu”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 35, 2006, s. 169-180.

733. SERTKAYA, Osman Fikri, “Mongolian Words and Forms in Chagatay Turkish (Eastern Turki) and Turkey Turkish (Western Turki)”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1987, s. 265-280.
734. SERTKAYA, Osman Fikri, “Osmanlı Şairlerinde Ali Şir Nevayî Tarzı ve Nevayî’ye Anadolu’da Yazılan Nazireler”, **Ali Şir Nevâyî’nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 129-140.
735. SERTKAYA, Osman Fikri, “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri I”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 18, 1970, s. 133-138.
736. SERTKAYA, Osman Fikri, “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri III: Uygur Harfleri ile Yazılmış Bazı Manzum Parçalar I”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 20, 1972, s. 157-184.
737. SERTKAYA, Osman Fikri, “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 19, 1971, s. 171-184.
738. SERTKAYA, Osman Fikri, “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri IV”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 22, 1976, s. 169-189.
739. SERTKAYA, Osman Fikri, “Uygur Harfleri ile Yazılmış Bazı Manzum Parçalar II”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 21, 1973, s. 127-157.
740. SEVGİ, Ahmet, “Molla Câmî’nin Besmele Şerhi ve Türk Edebiyatına Tesirleri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 5, 1999, s. 1-50.
741. SEVGİ, Ahmet, **Molla Camî’nin Erba’in’i ve Manzum Türkçe Tercümeleeri**, Gençlik Kitabevi Yay., Konya, 2000.
742. SEYFULLAH, Seyfettin, “XV. Yüzyıl Özbek Şairlerinden Mevlânâ Atâyî”, çev. Emek Üşenmez, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 40, İstanbul, 2009, s. 325-344.
743. SEYHAN, Tanju Oral, “Ali Şir Nevayî-Sirâcü’l-Müslimîn 1 (Giriş-Karşılaştırmalı Metin)”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2005, s. 88-120.
744. SEYHAN, Tanju Oral, “Babür’ün Aruz Risalesi’nde Yer Alan Bazı Dil Bilgisi ve Yazım Kuralları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 31, 2004, s. 217-241.
745. SEYHAN, Tanju Oral, “Çağatayca İki Zafernâme Tercümesinde kullanılan Bazı Uzunluk Ölçüsü Birimleri”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2007, s. 116-145.
746. SEYHAN, Tanju Oral, “Eserlerine Göre Babur Şah’ın Sosyal Devlet Anlayışı”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 3, 2011, s. 297-327.

747. SEYHAN, Tanju Oral, “Zahuriddin Muhammed Babür'ün Mübeyyen Adlı Eseri”, **İlmi Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi**, Cilt 15, 2003, s. 91-112.
748. SEYHAN, Tanju Oral, **Zahîrî'd-Dîn Muhammed Bâbü'r Mîrzâ: Mübeyyen Der Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**, Çağrı Yay., İstanbul, 2004.
749. SEYİDOĞLU, Bilge, “Ferhat ile Şirin”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 19, Erzurum, 2002, s. 133-135.
750. SEZEN, Gülşen, “Mustafa Sıdkı Efendi Divanı Transkripsiyonlu Metin-Edebi İnceleme”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010.
751. SHİKHİYEVA, Saadat, “Azerbaycan Türkçesine Çağatayca Leksik Unsurların İntikalinde Divan Şiirinin Rolü”, **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül - 04 Ekim 2013)** (Basılmamış Bildiri).
752. SİLLELİ, Mehmet Doğan, **Dört Dilde Manzum Kırk Hadis Şerhi**, y.y., Isparta, 2005.
753. SÖYEGOV, Muratgeldi, “Alişir Nevaî'nin Dedesi Iraklı Türkmen Midir”, **Kardeşlik Kültür Edebiyat ve Sanat Dergisi**, Sayı 269-270, 2012, s.y.
754. SÖYLEMEZ, Orhan, “Özbek Edebiyatından Tarihi Bir Roman Yıldızlı Geceler (Babür)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 15, Erzurum, 2000, s. 117-131.
755. STELEVA, İya Vasilyevna, **Sementika Gazeley Bâbura**, Moskova, 1982.
756. SUBTELNY, Maria Eva, “The Vaqfiyâ Of ‘Alî Şîr Nevâ’î As Apologia”, **Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları**, Essays Presented to Halil İnalçık, Cilt 15, 1993, s. 257-286.
757. SUGAHARA, Mutsumi, “Sanglâx Lugatindeki Kurmacalar”, çev. Manami Koyano, Mustafa S. Kaçalın, **Türk Dilleri Araştırmaları Festschrift in Honor of Talat Tekin**, Cilt 18, İstanbul, 2008, s. 393-411.
758. SULAYMANOVA, Fâzıla, “Nevâî'nin Yeni Bulunan Şiirleri”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 92-94.
759. SÜLEYMAN, Hamid-SÜLEYMANOVA, Hafize Fazile, **Hafız Harezmi: Divan I-II**, 1981.
760. SÜLEYMAN, Hamid, **Alişir Nevaî: Hazainü'l-Maanî**, Taşkent, 1959-1960.
761. SÜLEYMAN, Hamid, **Hafız Harezmi Şiiriyetinden**, Taşkent, 1980.
762. ŞAHİN, Halil İbrahim, “Kadı Abdüsetdar Cenknâmesi Üzerine Bir İnceleme”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Sayı 17, 2012, s. 219-238.
763. ŞAHİN, Mustafa, “Timur İmparatorluğu'nda Müzik-Eğlence Kültürü ve Yetişen Ünlü Müzisyenler”, **History Studies Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2013, s. 429-441.
764. ŞAHİN, Serpil Yazıcı, “Yesevîlik Geleneğinde Yazılmış Bir Ramazan-Nâme”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 50, Erzurum, 2013, s. 1-28.

765. ŞAKİR, Tahir, **Türkistan Türk Milli Mefkûresi ve Ali Şir Nevai**, Yaş Türkistan Neşriyatı, Berlin, 1939.
766. ŞAVK, Ülkü Çelik, ‘**Ali Şir Nevayi: Leylî vü Mecnûn**, 2. baskı, TDK Yay., Ankara, 2011.
767. ŞAVK, Ülkü Çelik, “Ali Şir Nevayi: Leyli vü Mecnun (Gramer-Metin-Dizin)”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 1993.
768. ŞAVK, Ülkü Çelik, “Değerlendirmeler: Mevlâna Sekkâkî Divanı, Hazırlayan: Kemal Eraslan”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 591, TDK Yay., Ankara, 2001, s. 354-355.
769. ŞEHİDOĞLU, İbrahim, “Ali Şir Nevai”, **Ülkü Dergisi**, Cilt 3, Sayı 28, Ankara, 1949, s. 15.
770. ŞEMSIYEV, Parsa-AYBEK, **Mecalisü'n-Nefais, Muhakemetü'l-Lugateyn**, III Tom, Taşkent, 1948.
771. ŞEMSIYEV, Parsa-İBRAHİMOV, Sabircan, **Ali Şer Nevaiy Asarlari Lugati**, Taşkent, 1972.
772. ŞEMSIYEV, Parsa-İBRAHİMOV, Sabircan, **Uzbek Klassik Edebiyati Üçün Kiskaça Lugat**, Taşkent, 1953.
773. ŞEMSIYEV, Parsa-ZARİF, Hadi, **Ali Şir Nevaî: Ferhad u Şirin**, Özbekistan Fenler Akademisi Yay., Taşkent, 1963.
774. ŞEMSIYEV, Parsa-ZARİF, Hadi, **Ali Şir Nevaî: Seb‘a-i Seyyar**, Taşkent, Özbekistan Fenler Akademisi Yay., 1955.
775. ŞEMSIYEV, Parsa, **Ali Şir Nevaî: Hamse**, Özbekistan Fenler Akademisi Yay., 1958, Taşkent, 1960.
776. ŞEMSIYEV, Parsa, **Zahiriddin Muhammed Bâbür: Bâbüname**, Taşkent, 1990.
777. ŞEN, Mesut, “Bâbur Şah: Bir Asya Kaplanının Hindistan Serüveni”, **Hindistan’a Bakış Dergisi**, Sayı yok, 2003, s 9-17.
778. ŞEN, Mesut, “Bâbur'un Mektupları”, **Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi: Mehmet Akalın Armağanı**, Sayı 8, İstanbul, 1997, s. 397-462.
779. ŞEN, Mesut, “Babürname=Gazi Zahirüddin Muhammed Babur Giriş-Metin (Kabil ve Hindistan Bölümleri) Açıklamalı Dizin”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1993.
780. ŞEN, Mesut, “Tanzimat Aydınlarının Çağatay Türkçesine Bakışı ve Şemseddin Sami'nin Tesiri”, **Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı 17, 2005, s. 195-227.
781. ŞEN, Serkan, “Ceval Kaya, Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikâyesi: Giriş, Tıpkıbasım, Çeviri, Notlar ve Dizinler, Ankara: TDK Yay., 2008, 216 s.”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 51, 2009, s. 249-254.
782. ŞERAFETTİNOV, **Alişer Navoi**, Taşkent, 1940.

783. ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ, **Lügat-i Çağatay ve Türki-yi Osmani**, I. Cilt, Mehran Matbaası, İstanbul, 1298.
784. ŞEYH, Hüseyin, “Çağatayı, Zeban ve Edebiyyat”, **Dairetülmâarif-i Büzürg-i İslami**, XVIII. Cilt, Merkez-i Dairetülmâarif-i Büzürg-i İslami Yay., Tahran, 2010, s. 237-237.
785. ŞİGEHTE, Sugra-yı Banu, **Şerh-i Ahval ve Asar-ı Farisi-yi Emir Ali Şir Nevai Mütəhallis Be Fani**, İntişarat-ı Beyne'l-Mileli-yi el-Hüda, Tahran, 2008.
786. ŞİŞMAN, Rabia Şenay, “Firdevsü'l-İkbal, Giriş-Transkripsiyonlu Metin: vr. 336a-523a”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2012.
787. TANÇ, Mustafa, “Eski Türkçe ve Çağatay Türkçesinde Belirtme Durumu Ekinin İşlevlerine Dair”, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2006, s. 229-234.
788. TANÇ, Mustafa, “Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız, Nogay ve Tatar Türkçelerinde Kimi Çağatayca Sözcükler”, **Güneyde Kültür Aylık Fikir ve sanat Dergisi**, 162, 2005, s. 43-47.
789. TANÇ, Mustafa, “Ömer Han Divanı İnceleme-Metin”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Van, 1994.
790. TANÇ, Mustafa, “Son Dönem Çağatay Türkçesi ve Ömer Han”, **TDAY-Belleten**, Sayı 15, TDK Yay., Ankara, 2003, s. 111-118.
791. TARLAN, Ali Nihad, “Ali Şir Nevâî”, **Türkler Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 796-803.
792. TARLAN, Ali Nihat, “Ali Şir Nevai”, **Ali Şir Nevâî: Hayatı ve Eserleri**, Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1962, s. 1-7.
793. TAŞ, İbrahim, “Çağatayca Kur'an Tefsiri 21a-41b (Giriş-Metin-Dizin)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2001.
794. TAŞ, İbrahim, “Şeybânîler Dönemi Çağatayca Kur'an Tefsiri'nin Sözvarlığı Üzerine Notlar”, **International Journal of Central Asian Studies**, Cilt 14, 2010.
795. TAYMAS, Abdullah Battal, “Kazan Yurdu'nda Bulunmuş Tarihî Bir Vesika: Sahib Giray Han Yarlığı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, 2012, s. 185-235.
796. TAYMAS, Abdullah Battal, “Türk Dili En Eski ve Zengin Dillerden Biridir: Nevai-Türkçe ve Acemcenin Mukayesesi”, **Türk Dili Kurultayı: Birinci**, 30, Maarif Vekâleti, Ankara, 1933.
797. TEKCAN, Münevver, “Çağatay Türkçesinde Yazılmış Bir Hazret-i Hüseyin Mersiyesi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 33, 2005, s. 207-238.
798. TEKCAN, Münevver, “Hakîm Ata'nın Ahir Zaman Kitabı”, **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 37, 2006, s. 21-55.
799. TEKCAN, Münevver, **Hakîm Ata Kitabı**, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2007.

800. TEKCAN, Münevver, **Mesud Mirza Şahî Divanı (Giris-Metin-Tanıklı Dizin- Tıpkıbasım)**, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2005.
801. TEKİN, Feridun, “Hanlıklar Dönemi Çağatay Edebiyatı”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 1, 2011, s. 1843-1850.
802. TEKİN, Feridun, “Muhammed Rıza Âgehî ve Ta‘vîzü'l-Âşıkîn Divânı”, **Türk Kültürü Dergisi**, Cilt 38, Sayı 446, 2000, s. 370-375.
803. TEKİN, Feridun, “Muhammed Rıza Agehi”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, 2000, s. 267-287.
804. TEKİN, Gönül Alpay, **‘Alî Şîr Nevâyî Ferhâd ü Şîrîn: İnceleme-Metin**, TDK Yay., Ankara, 1994.
805. TEKİN, Gönül Alpay, “Ali Şîr Nevai ve Ferhad u Şirin Mesnevisi”, **Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 7, 1996, s. 151-155.
806. TEKİN, Gönül Alpay, “Ali Şîr Nevaî'nin Ferhad ü Şirin Mesnevisi Üzerindeki Etkiler”, **TDAY-Belleten**, Ankara, 1970, s. 155-167.
807. TEKİN, Gönül Alpay, “Ali Şîr Nevâyî Ferhad ü Şirin”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1967.
808. TEKİN, Gönül Alpay, “XIX. Yüzyıl Özbek Edebiyatına Genel Bir Bakış”, **TDAY-Belleten**, Ankara, 1973-1974, s. 253-263.
809. TEKİN, Gönül Alpay, “XVI. Yüzyıl Çağatay şairi Meclisî'nin Seyfelmülûk Adlı Mesnevisi Hakkında”, **Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları**, Essays Presented to Halil İnalçık, Cilt 11, 1987, s. 123-133.
810. TEKİN, Gönül Alpay, “Yusuf Emiri'nin Beng ü Çağır Adlı Münazarası”, **TDAY-Belleten**, Ankara, 1972, s. 103-125.
811. TERES, Ersin, “Ali Şîr Nevâyî'nin Dinî-Tasavvufî Eserleri”, **Yağmur Dergisi**, Sayı 40, 2008, s. 50-54.
812. TERES, Ersin, “Çağatay Döneminin Mevlana Lakaplı İki Şairi”, **Temrin Dergisi**, 2010, Sayı 26, s. 40-43.
813. TERES, Ersin, “Çağatay Türkçesinin Sözvarlığından Birkaç Sözcük Üzerine”, **Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 20, İstanbul, 2010, s. 275-284.
814. TERES, Ersin, “Çağataycada Söz Yapımı”, **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2009.
815. TERES, Ersin, “Çağataycanın Sözvarlığı ve Bu Sözvarlığından Birkaç Sözcük Üzerine”, **Folklor-Edebiyat Dergisi**, Cilt 16, Sayı 62, Ankara, 2010, s. 69-83.
816. TERES, Ersin, “Doğu Türkçesinin Parlayan Yıldızı: Ali Şîr Nevâyî”, **Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 2, 2009, s. 31-36. (çevrimiçi)

817. TERES, Ersin, “Doğu Türkçesinin Sultan Şairi: Hüseyin Baykara”, **Yağmur Dergisi**, Sayı 48, 2010, s.y.
818. TERES, Ersin, “Hükümdarlar ve Yakın Dostları Şairler: Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevai”, **Temrin Dergisi**, 2011, Sayı 34, s. 39-40.
819. TERES, Ersin, “Mustafa Sinan Kaçalin, Niyâzi Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar, el-Lugatu'n-Nevaiyye ve'l-İstişhadatu'l-Cagataiyye, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, 1111 s.+190 v.”, **Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, 2012, s. 189-192.
820. TERES, Ersin, “Türkçe Denizdeki İncidir”, **Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 2, 2009, s. 20-28. (çevrimiçi)
821. TERES, Ersin, “Tüzükat-ı Timur'un Farsça Çevrisinden Notlar”, **Timur ve Mirası Sempozyumu Bildirileri**, Doğu Kütüphanesi Yay., 2007, s. 241-251.
822. THACKSTON, W. M., **Zahiriddin Muhammed Babur Mirza: Bâburnâme**, Harward University, 1993.
823. THURY Jozsef, “Az Abuşka Lügati Czimü Csagataj Szotar”, **Keleti Szemle V**, Budapest, 1904, s. 1-21.
824. THURY, Jozef, “Orta Asya Türkçesi Üzerine Tetkikler”, 1906, çev. Ragıp Hulusi, **Milli Tettebular Mecmuası (Müdür: Fuad Köprülü)**, Cilt 1, Sayı 2, Matbaa-yi Amire, İstanbul, 1331 (1915), s. 207-233.
825. THURY, Jozef, **A “Behdset-ül-Lugat” Czimü Csagataj Szotar**, Budapest, 1903.
826. THURY, Jozef, **A Közepazsiai Török İrodalam** [Orta Asya Türk Edebiyatı], Budapeşte, 1904.
827. TİMURTAŞ, Faruk Kadri, “Ali Şir Nevâî'nin Türk Diline Hizmetleri”, **Ali Şir Nevâî: Hayatı ve Eserleri**, Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1962, s. 27-38.
828. TİMURTAŞ, Faruk Kadri, “Nevai'nin Türk Diline Hizmetleri, Türkçeciliği”, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı 294, 1961, s. 41-43.
829. TİMURTAŞ, Faruk Kadri, “Ali Şir Nevaî'de Türklük Duygusu”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 173, TDK Yay., Ankara, 1966, s. 304-305.
830. TİMURTAŞ, Faruk Kadri, “Hüsrev ü Şîrîn ve Ferhâd ü Şîrîn Yazan Şairlerimiz”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 10, TDK Yay., Ankara, 1952, s. 567-573.
831. TOGAN, Zeki Velidi, “Tahran Kütüphanelerinde Hindistan'dan gelen Eserlerde Çağatay Dil ve Temürlü Sanat Abideleri”, **TTK Belleten**, Cilt 24, Sayı 95, Ankara, 1960, s. 441-445.
832. TOGAN, Zeki Velidi, “Ali Şir”, **İslam Ansiklopedisi**, I. Cilt, 5. baskı, MEB Yay., İstanbul, 1978, s. 349-357.
833. TOGAN, Zeki Velidi, “Büyük Türk Hükümdarı Şahrüh”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2-3, İstanbul, 1949, s. 520-538.

834. TOGAN, Zeki Velidi, “Herat”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 5/1, MEB Yay., İstanbul, 1950, s. 429-442.
835. Tohmenei, Argun, **Emir Ali Şir Nevayi Muhakemetü'l-Lugateyn**, Encümen-i Ferhengi-yi İttihad-ı İslami-yi Vilayat-ı Şimal-ı Efganistan, Pişaver, 1984.
836. TOKER, Mustafa, “Gülhanî, Darbül-Mesel Adlı Eseri ve Eserde Geçen Türkçe Atasözleri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 20, 2006, s. 59-79.
837. TOKER, Mustafa, “Şecere-i Terākime Yayını Üzerine”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, 2001, s. 189-205.
838. TOLKUN, Selahittin, “Çağatay Edebiyatının Az Bilinen Hiciv Şairi Turdı”, **Türk Kültürü Dergisi**, Cilt 40, Sayı 469, 2002, s. 262-267.
839. TOLKUN, Selahittin, “Son Devir Çağatay Edebiyatının İki Önemli Kadın Şairi: Nādire ve Üveysî”, **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 12, 2001, s. 167-174.
840. TOLKUN, Selahittin, “Son Devir Çağatay Şairlerinden Furkat”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı 172, 2001, s. 44-48.
841. TOLKUN, Selahittin, “Yaşayan Çağatayca veya İki Dilli Özbek Şiiri, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri IV 20-25 Ekim 2008, TDK Yay., Ankara, 2013, s. 4235-4246.
842. TOPALOĞLU, Ahmet-KAÇALIN, Mustafa S., “Sözlük/Türkçe-Çağatay Türkçesi”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 37, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2009, s. 402-404.
843. TOPARLI, Recep-ILGIN, Ali, **Mehmet Sadık: Üss-i Lisān-ı Türkî**, TDK Yay., Ankara, 2006.
844. TOPARLI, Recep, “Çağatay Şairi Hafız Harezmî”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 28, 1984, s. 85-116.
845. TOPARLI, Recep, “Hâfız-ı Harezmî'nin Sultan İbrahim'in Ölümü Üzerine Yazdığı Mersiye”, **Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi: Mehmet Akalın Armağanı**, Sayı 8, İstanbul, 1997, s. 511-524.
846. TOPARLI, Recep, **Ahmed Vefik Paşa: Lehce-i Osmānî**, TDK Yay., Ankara, 2000.
847. TOPARLI, Recep, **Hârezmlî Hâfız'ın Divanı: İnceleme-Metin-Tıpkıbasım**, TDK Yay., Ankara, 1998.
848. TOPARLI, Recep, **Hârezmlî Hâfız'ın Divanı'ndan Seçmeler**, TDK Yay., Ankara, 1994.
849. TOPRAK, Funda, “Çağatay şiirinde Vahşi Hayvanlar ve Yırtıcı Kuşlar”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 8, Sayı 9, 2013, s. 105-124.
850. TOPRAK, Funda, “Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir İbrahim Edhem Kıssası”, **VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu**, 4-7 Aralık 2013, Bursa (Basılmamış Bildiri).
851. TOPRAK, Funda, “Defter-i Cengiz-Nāme'de Boy Nişanları ve Damgalar”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 1, 2011, s. 555-574.

852. TOPRAK, Funda, “Hoca Nazar Hüveydâ'nın Kıyâmet-Nâmeleri”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 4, 2012, s. 179-213.
853. TOPRAK, Funda, “Son Dönem Çağatay Şairlerinden Hoca Nazar Hüveyda ve Şiirlerinin Dil Özellikleri”, **VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Ankara 24-28 Eylül 2012** (Basılmamış Bildiri).
854. TOSUN, Necdet, “Çağatayca Yazılmış Menâkıpnâmeler”, **İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu**, Sütun Yay., İstanbul, 2012, s. 437-454.
855. TOSUN, Necdet, “XIV. Yüzyılda Yazılmış Çağatayca Bir Yesevi Eseri: Hoca İshak b. İsmail Ata'nın Hadikatü'l-Arifin'i”, **Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu: Bildiriler**, 20-21 Şubat 2010, İstanbul, 2012, s. 70-76.
856. TÖMÜR, Hamit, **Zahiriddin Muhammed Bâbü: Bâbüname**, Milletler Neşriyatı, Sincan, 1991-1992.
857. TÖREN, Hatice, **‘Alî Şir Nevâyî Sedde-i İskenderî: İnceleme-Metin**, TDK Yay., Ankara, 2001.
858. TÖREN, Hatice, “Ali-Şir Nevayî, Sedd-i İskenderi: Metin İnceleme-Dizin (2 Cilt)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1990.
859. TÖREN, Hatice, “Nevâyî'nin Sedd-i İskenderî Adlı Eserinde Tabiat Tasvirleri”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 529, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 30-47.
860. TULUM, Mehmet Mahur, “Mevlânâ Sekkâkî ve Bir Beyti Üzerine Bazı Düşünceler”, **Türk Dilleri Araştırmaları Festschrift in Honor of Andras J. E. Bodrogligeti Armağanı**, Cilt 17, İstanbul, 2007, s. 359-370.
861. TUNCOR, Ferit Ragıp, “Ali Şir Nevai (1441-1501)”, **Yeni Defne**, Cilt 8, Sayı 91-93, İstanbul, 1989, s. 5-7.
862. TURAL, Güzin, “Ali Şir Nevayî'yi Yetiştiren Çevre ve Dönem”, **Türk Kültürü Dergisi**, Cilt 31, Sayı 360, 1993, s. 232-235.
863. TURAL, Güzin, “Mahbûbü'l-Kulûb'da Kişi Ad ve Unvanları”, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-26 Eylül 2004**, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 2947-2952.
864. TURAN, Fikret, “Doğu Türk Yazı Dili Edebî Çevresi: Harezm-Kıpçak, Mısır-Suriye ve Çağatay Sahası”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, I. Cilt, ed. Talat Sait Halman vd., 2. baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul, 2007, s. 681-696.
865. TURGUT, Aynur, “Ali Şir Nevayî'nin Eserlerinde Kelime Grupları ve Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, kayseri, 2002.
866. TURGUT, Aynur, “Çağatay Türkçesinde Fiil: Metin”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, kayseri, 2010.
867. TÜRK, Vahit, “Ali Şir Nevai'nin Münacatı”, **Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Cilt 10, 2001, s. 367-392.

868. TÜRK, Vahit, “Ali Şir Nevâyî”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 11, Sayı 49 (395), 1991, s. 61-63.
869. TÜRK, Vahit, “Çağatay Türkçesi I-II, Çağatay Türkçesi Sözlüğü”, **XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili**, 2. baskı, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yay., Eskişehir, 2013, s. 130-173, 219-220.
870. TÜRK, Vahit, “Lehçeler Arası İlişkiler ve Oğuz Türkçesinde Bir Nevâî Eseri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 28, 2010, s. 395-408.
871. TÜRK, Vahit, “Mecâlisü'n-Nefâyis'te Şairler Arasındaki Latife ve Nükteler”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 722, TDK Yay., Ankara, 2012, s. 129-137.
872. TÜRK, Vahit, “Neva’i Mecalisü'n-Nefa’is Metin-İnceleme (2 Cilt)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Elazığ, 1990.
873. TÜRK, Vahit, “Nevayî’yi Anla(t)mak”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 724, TDK Yay., Ankara, 2012, s. 345-357.
874. TÜRK, Vahit, **Ali Şir Nevai: Nazmu'l-Cevâhir (Hz. Ali'nin Hikmetleri)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 2006.
875. TÜRKAY, Kaya, **‘Alî Şîr Nevâyî: Bedâyi’u'l-Vasat Üçünçü Dîvân**, TDK Yay., Ankara, 2002.
876. TÜRKAY, Kaya, “Ali Şir Nevayî Bedayî’u'l-Vasat (İnceleme-Metin-Dizin)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 1988.
877. TÜRKAY, Kaya, “Alî Şîr Nevâyî'nin Lügazları”, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 157-168.
878. TÜRKAY, Kaya, “Ali Şir Nevayî'nin Tuyuğları”, **Erdem Dergisi**, Cilt 9, Sayı 27, Aydın Sayılı Özel Sayısı-III, 1997, s. 1269-1274.
879. TÜRKMEN, Erkan, “Hindistan Kütüphanelerinde Bazı Türkçe Yazma Eserler”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt 23, 1985, s. 479-499.
880. TÜRKMEN, Fikret, “Halk Edebiyatında Ali Şir Nevayî ile İlgili Yaratmalar”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2002, s. 23-33.
881. UĞUR, Ahmet, “Yavuz Sultan Selim'e Horasan'dan Gönderilen Çağatay Türkçesi ile Nazım Hâlinde Bir Arz-ı Hâl”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı 39, 1990, s. 3-5.
882. UĞURLU, Nurer-VARDAR, Orhan E., **Türklerin Şeceresi**, Örgün Yay., İstanbul, 2011.
883. USLU, Mustafa, “Edebiyat Tarihimizde Babür’ün Yeri ve Önemi”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı 190, 2002, s. 29-31.
884. USLU, Mustafa, “Klasik Doğu Türkçesi'nin Kurucusu Ali Şir Nevâî'nin Ruh Ülkesi”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı 105, 1995, s. 29-50.
885. UYGUN, Rasime, “Nevâyî'nin Ferhad ü Şirin'i (Ali Şir Nevâyî'nin Mesnevisinin Hulasası)”, **Bilgi Dergisi**, Sayı 119, İstanbul, 1957, s. 6-7.
886. UYGUNER, Muzaffer, “Ali Şir Nevâyî”, **Hisar Dergisi**, yıl 10, Cilt 6, Sayı 30, 1966, s. 28-29.

887. UZUN, Enver, “Ali Şir Nevaî Hakkında Rivayetler (Fuzulî Bayat) I”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 99, 1995, s. 185-222.
888. UZUN, Enver, “Ali Şir Nevaî Hakkında Rivayetler (Fuzulî Bayat) II”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 101, 1996, s. 159-191.
889. UZUNTAŞ, Hülya, “XIV. Yüzyıla Ait Çağatayca Bir Metnin Transkripsiyonu, Çevirisi, Sözlüğü ve Dil Özellikleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2012.
890. ÜLKÜTAŞIR, Mehmet Şakir, **Babur Şah**, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1946.
891. ÜLVİ, Almaz, “Dahi əlişir nəvainin həyat və yaradıcılığına aid cizgilər”, **YOM Türk Dünyası Kültür Dergisi**, Sayı 17, 2010, s. 49-54.
892. ÜLVİ, Almaz, **Azərbaycan-Özbək (Çığatay) Ədəbi Əlaqələri**, Bakı, Qartal Nəşriyyatı, 2008.
893. ÜNLÜ, Mahir, “Ali Şir Nevâyî”, **Türk Dili Dergisi**, İstanbul, 4/22, 1991, s.40.
894. Ünlü, Suat, **Çağatay Türkçesi Sözlüğü**, Eğitim Yay., Konya, 2013.
895. Ünlü, Suat, **Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü**, Eğitim Yay., Konya, 2012.
896. ÜSTÜNER, Ahat, “Çağatay Türkçesinde -rdA/-ArdA/-UrdA Zarf-Fiil Eki”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, Elazığ, 2001, s. 163-170.
897. ÜSTÜNER, Ahat, “Lutfî ve Sekkâkî Divanlarındaki Ortak Şiirler”, **Türk Kültürü Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2010/1, s. 156-173.
898. ÜŞENMEZ, Emek, “Modern Özbek Edebiyatı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 4, Sayı 19, 2011, s. 115-169.
899. ÜŞENMEZ, Emek, “Orta Asya (Anonim) Kuran Tercümesi Üzerinde Özbekistan’da Yapılmış Bir İnceleme”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 4, 2011, s. 981-986.
900. ÜŞENMEZ, Emek, “Özbek Türkolog Berdak Yusuf ve Sözlük Çalışmaları”, **Turkish Studies E-Dergi**, Cilt 7, Sayı 4, 2012, s. 3181-3188.
901. ÜZGÖR, Tahir, “Ali Şir Nevayî ve Fuzulî Arasında Bazı Benzerlikler”, **Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 7, İstanbul, 1991-1992, s. 565-577.
902. VAMBERY, Armin, “Muhâkemet-ül-Lugetejn: Mir ‘Ali-Sîr (Nevâjî) Csagatajtörökjebol”, **Nyelvtudományi Közlemenyek I**, 1862, s. 112-130.
903. VAMBERY, Armin, **Abuska Csagatajtörök Szogyűjtemeny** [Abuşka Çağatay Türkçesi Söz Derlemesi], Macar İlimler Akademisi Yay., Pest, 1862.
904. VAMBERY, Herrmann, **Çagataische Sprachstudien** [Çağatayca Dil Araştırmaları], Leipzig, 1867.
905. VANER, Haydar, “Esrarü'l-Etibba Türk-Çağatay İllerinin Tıp Kitabı”, **Türk Tıp Tarihi Arşivi**, Cilt 3, Sayı 12, İstanbul, 1939, s. 129-135.
906. VEFİK PAŞA, Ahmed, **Uşal Şecere-i Türki**, Tasvir-i Efkar, 1864.

907. VELİAMİNOF ZERNOF, V., **Dictionnaire Djaghatai-Turc=el-Lugat al-Nevaiyye va al-İtişadat al-Çağataiyye**, Petersburg, 1869.
908. VOLİN, S. L., “Leningrad Kitaplıklarındaki Nevaî yazmaları Hakkında”, çev. Rasime Uygun, **TDAY-Belleten**, TDK Yay., Ankara, 1955, s. 99-141.
909. VURAL, Hanifi-SOLMAZ, Ali Osman-KARAATLI, Recep, **Çağatay Türkçesi**, Divan Yay., 2006.
910. VURAL, Hanifi, “Harezmi Hafız'ın Divanı”, **Türklük Bilgisi**, Sayı yok, 1998, s.y.
911. VURAL, Hanifi, “Son Dönem Çağatay Şairlerinden Zâkircan Furkat'ın Manzum Mektupları”, **TDAY-Belleten**, Cilt 2, TDK Yay., Ankara, 2002, s. 147-179.
912. YAKUBOVSKİY, A. İ., “Ali Şir Nevâyî Devrinin İçtimai ve Medeni Hayatının Vasıfları”, çev. Ahmet Caferoğlu, **Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi**, Sayı 56, 58-62, 1937-1938.
913. YALÇINKAYA, Şerife, “Gazelde Kırılma Beyitleri: Beytü'l-Gazeller”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı 14, 2008, s. 149-162.
914. YAMAN, Ertuğrul, “Ali Şir Nevayî'de Dil Bilinci”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001**, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 153-167.
915. YAMAN, Ümran, “Râhatü'l Kulûb: Metin-Tercüme-Dizin”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2008.
916. YARKIN, İbrahim, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Fergane'de Yetişen Kadın Şairler”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt 25/2, 1987, s. 123-127.
917. YARKİN, Şafika, **Divan: Zahiruddin Muhammed Babur: Mukaddime, Makale, Tashih**, Kabil, 1983.
918. YAVUZ, Kemal, “Leylâ ile Mecnûn Hikâyesinin Edebiyattaki Yeri”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2005, s. 57-69.
919. YENİAY, Turgut, “Muhammed Salih Şeybani-Name (138b-182b) Tenkidli Metin-Tercüme-İndeks”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2000.
920. YIDIRIM, Talip, **Hüseyin Baykara Dîvânı: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**, Hat Yay., İstanbul, 2010.
921. YILDIRIM, Dursun, “Uluğ Türkistan Türk Edebiyatına Kısa Bir Bakış”, **Türkbilig-Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, 2005, s. 95-130.
922. YILDIRIM, Talip-BÜYÜKAKKAŞ, Ahmet, “‘‘Ubeydu'llâh Han'ın İki Eseri: Şabr-Nâme ve Şevk-Nâme’’, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2007, s. 87-101.
923. YILDIRIM, Talip, “‘‘Ubeydu'llâh Han'ın İki Eseri: Şalavât-Nâme Mesnevisi ve Ğayret-Nâme’’, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2006, s. 89-102.

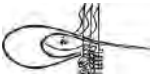
924. YILDIRIM, Talip, “Ali Şir Nevâyî’nin Eserlerinde Yakın Dostu Hüseyin Baykara”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, 2006, s. 100-107.
925. YILDIRIM, Talip, “Ubeydullah Han: Risâle-yi Fi-Hakk-ı Mesâil-i Vuzû”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 14, 2003, s. 127-164.
926. YILDIRIM, Talip, “Yakın Dostu Hüseyin Baykara’nın Eserlerinde Ali Şir Nevayî”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2008, s. 105-116.
927. YILDIRIM, Talip, **Son Döneme Ait Bir Çağatay Metni Mev’ize: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**, Hat Yay., İstanbul, 2010.
928. YILMAZ, Emine, “Doğu Türkçesi”, **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Cilt 2, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2003, s. 217-222.
929. YILMAZ, Safiye, “Çağataycanın Türk Dilleri Arasındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2008.
930. YILMAZ, Salih, “Mûnis ve Agehi’nin ‘Firdevs-ü'l-İkbâl’ Adlı Eserlerinde Geçen Karakalpak-Hive Hanlığı Münasebetlerine Dair Kayıtlar”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 145, 2003, s. 151-180.
931. YILMAZ, Sevgi, “Muhammed Salih Şeybani-name (1b-69b) Metin-İndeks”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1988.
932. YİĞİT, Yunus, **Türk’ün Soy Ağacı: Türk Şeceresi=[Şecere-i Türki]**, çev. Rıza Nur, Sadeleştiren: Yunus Yiğit, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.
933. YOLDAŞEV, İbrahim-MİRZARAHİMOVA, Muborak, “AliŞer Navoiy İjodiyotida Kitobatçilik Terminleri”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 4, Ankara, 1995, s. 59-62.
934. YOLDAŞEV, İbrahim, “Alî-Şîr Nevâyî’nin Muhakemetü'l-Lugateyn İsimli Eseri Hakkında”, aktaran: Ayhan Çelikbay, **Ankara Üniversitesi TÖMER Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 13, Ankara, 1997, s. 21-23.
935. YOLDAŞOĞLU, Envercan, “Türk Dünyasından Portreler: Ali Şir Nevayî”, **Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi**, Sayı 9, 1993, s. 39-41.
936. YONTAR, Tuğba, “Tarihi Gelişimiyle Özbek Türkçesinde Yapı ve Görev Bakımından İsimler (2 Cilt)”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale, 1998.
937. YUDAHİN, K. K., “Materialı k Voprosu o Zvukovom Sostave Çağatayskogo Yazıkı [Çağatay Dilinin Ses Yapısı Problemi Üzerine Gereçler]”, **Sbornik Kultura i Pismennost Vostoka IV** [Doğu Kültürü ve Edebiyatı Dergisi], Bakü, 1929.

938. YUSUFZADE, Mirza Celal, “Nevayi Hakkında”, **Büyük Türk Şairi Mir Alişir Nevayi, Beş Yüz İlliği Minasebetiyle**, , Bakü, Azerbaycan Edebiyat Cemiyeti Neşriyatı, 1926, s. 102-107.
939. YUVALI, Abdülkadir, “Çağatay Han-Çağatay Hanlığı”, **İslam Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 176-178.
940. YÜCE, Nuri, “Bedâiyü'l-Lugat”, **İslam Ansiklopedisi**, V. Cilt, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1992, s. 297.
941. YÜCE, Nuri, “Çağatay Türkçesi”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 12/2, MEB Yay., İstanbul, 1988, s. 486-490.
942. YÜCEL, Bilal, “Doğu Türkçesinin Gelişme Dönemleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri**, Sayı 1, 2001, s. 35-66.
943. YÜCEL, Bilal, “Hüseyn-i Baykara Risâlesi'nin Uzak İki Nüshası”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, 1996, s. 69- 112.
944. YÜCEL, Bilal, “Nevâyî-Bâbü Çığının Tarihî ve Edebî Şahsiyetleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 804-811.
945. YÜCEL, Bilal, **Bâbü Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1995.
946. YÜCEL, Mualla Uydu, “Ubeydullah Han”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 42, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2012, s. 22-23.
947. YÜKSEL, Sedit, “Ali Şir Nevâyî”, **Türk Yurdu Dergisi**, yıl 50, Cilt 2, Sayı 10 (292), 1961, s. 31-32.
948. ZABETİ, Nasrin, “Muhammed Bin ‘Abdu’s-şabûr-ı Hoyî, Hülâşa-ı Abbâsî”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2010.
949. ZAHİDOĞLU, Vahid, “Şecere-i Terâkime'nin Metni Üzerine Bazı Notlar”, **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül - 04 Ekim 2013)** (Basılmamış Bildiri).
950. ZÂHİRÎ, A., “Kélür-Nâme”, **Ma‘arif ve Okutgucu Curnali**, yıl 3, Sayı 9-10, Taşkent, 1927, s. 33-34.
951. ZANİDOV, Vahit-SÜLEYMAN, Hamid, **Alişir Nevaî: Hazainü'l-Maanî**, Özbekistan Fenler Akademisi Yay., Taşkent, 1963.
952. ZENKER, Jules Theodore, **Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch (Dictionnaire Turc-Arabe-Persan)**, Cilt I-II, Leipzig, 1866-1876.
953. ZÜFEROV, S., “Kelürname”, **Özbek Tili ve Edebiyatı Meseleleri**, Sayı 3, Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent, 1961, s. 76-77.

954. ZÜLFİKAR, Hamza, “Çağatayca Bir Kuran Tefsiri”, **Türkoloji Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, Ankara, 1974, s. 153-195.
955. ZÜLFİKAR, Hamza, “Çağatayca Kur’an Tefsiri: Dilbilgisi İncelemesi, Metin, Dizin”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, 1970.
956. ZÜLFİKAR, Hamza, “Halka Dil Bilincinin Kazandırılmasına Çalışan Bir Dilci: Ali Şir Nevaî”, **Ali Şir Nevaî’nin 550. Yıldönümü Paneli**, Türk Dil Kurumu, 25 Nisan 1991 (Basılmamış Bildiri).
957. “Ali Şir Nevaî” **Türk Ansiklopedisi**, II. Cilt, MEB Yay., Ankara, t.y., s. 97.
958. “Çağatay-Çağatay Ulusu”, **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası**, Cilt 10, Bakı, 1987, s. 392-393.
959. “Çağatayca”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, II. Cilt, İstanbul, Dergah Yay., 1977, s. 98-104.
960. “Çağatay-Çağatay Dili-Çağatay Edebiyatı” **Türk Ansiklopedisi**, XI. Cilt, Ankara, MEB Yay., 1963, s. 317-327.
961. “Çağatayi, Zeban ve Edebiyat”, **Danışname-yi cihan-ı İslam**, XII. Cilt, Bünyad-ı Dairetülmaarif-i İslami, Müessise-yi Ferhengi Hüneri-yi Kitab-ı Merca’, Tahran, 2008, s. 53-57.
962. “Çiğätây-lär-Çiğätây-Çiğätây Tili-Çiğätây Ulusi”, **Özbek Sovet Entsiklopediyası**, Cilt 12, Taşkent, 1979, s. 563-565.
963. “Mehdi”, **Eser-Aferinan**, I. Cilt, ed. Muhammed Rıza Nasiri, Encümen-i Asar ve Mefahir, Tahran, 2005, s. 236.
964. “Nevai Ali Şir”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, VII. Cilt, Dergah Yay., İstanbul, 1990, s. 37-41.
965. “Nevaî ve Türk Dili”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 173, TDK Yay., Ankara, 1966, s. 296-297.
966. “Özbek Dili”, **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası**, Cilt 7, Bakı, 1983, s. 403.
967. “Özbek Edebiyatı: Özbekler ve Özbekistan-Giriş”, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Cilt 14, ed. Nevzat Kösoğlu, hzl. Tahir Kahhar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s. 13-31.
968. “Özbek Edebiyatı: Yazılı Edebiyat”, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Cilt 14-15, ed. Nevzat Kösoğlu, hzl. Tahir Kahhar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s. 346-447 (Cilt 14), Cilt 15’in tümü.
969. “Özbekistan SSR Edebiyyat”, **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası**, Cilt 7, Bakı, 1983, s. 409-410.

Sonuç

Çağatay Türkçesi ve edebiyatı ile ilgili verdiğimiz bu çalışmaların çoğunluğunu Türkiye'de yapılan yapıtların oluşturduğunu görmekteyiz. Verilen çalışmalar hiç kuşkusuz bunlarla da sınırlı değildir. Sadece Türkiye'de her ay onlarca çalışmanın yapıldığını dikkate alırsak en az her yıl böyle bir bibliyografya çalışmasının hazırlanmasına gerek vardır. Bu alanda yapılan bibliyografya çalışmalarını güncellemeye gayret ettiğimiz bu makalenin Türkoloji ile ilgilenenlerin çalışmalarına bir katkı sunacağını umuyoruz.

TARTIŞMALI BİR ESER: AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN BAHTİYARLIK ROMANI ÜZERİNE BİR TAHLİL ÇALIŞMASI*

*M. Halil SAĞLAM**

ÖZET

Türk edebiyatı tarihinde özellikle köy romanının başlangıcı konusunda yapılan bilimsel çalışmalarda ismi çok sık geçen Ahmet Mithat Efendi’nin Bahtiyarlık eseri hakkındaki iki önemli tartışma konusu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi eserin hangi kategoriye dâhil edilmesi gerektiği; ikincisi ise eserin ilk köy romanı olarak kabul edilip edilmeyeceğidir. Çalışmamızın ilk bölümünde detaya girmeden doğrudan veya dolaylı olarak Bahtiyarlık adının anıldığı bazı önemli bilimsel yayımlar üzerinde durduk. İkinci bölümünde ise romanı, “hikâye ve anlatım, bakış açısı, vak'a örgüsü-olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân, dil ve üslup” üst başlıklarına göre incelemeye çalıştık. Romanla ilgili tespitlerimizi çalışmamızın sonuç bölümünde değerlendirdik.

İlk köy konulu romanlar arasında yer almakla birlikte Bahtiyarlık eserinin dikkat edilmesi gereken önemli bir başka özelliği de vardır. Köy hayatına özenerek, ondaki zenginlikleri ortaya çıkarma hevesini yaşayan bir aydın tipini yaşadığı maceraları ilk kez bu eserde görüyoruz. Romanı içerdiği mesajlar itibarıyla yazarın daha önce kaleme aldığı eserlerinden ayıran en önemli özelliği bu yönü olmuştur. Eser sadece çalışkanlık ve tembellik; alafranga ve alaturka özentisi kavramları etrafında kurgulanmış olsa Felâton ile Rakım Efendi (1876) romanının bir tekrarı olmuş olurdu. Bahtiyarlık eserinde de aynı sosyal içerikli mesajlar bulunmakla birlikte onu Felâton ile Rakım Efendi eserinden ayıran en önemli özellik Rakım Efendi tipinin karşılığı olan Şinasi’nin bir entelektüel olarak köylü olmayı arzulamasıdır. Burada köylülük, itibarın ve mutluluğun kaynağı olarak gösterilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Bahtiyarlık romanının bilimsel metot ve tekniklerle incelenmeye değer olduğunu düşünüyoruz.

Bu çalışmamızda temel amacımız, söz konusu eseri bilimsel tahlil yöntemleriyle analiz ederek araştırmacıların roman hakkında yaptıkları çalışmalara katkıda bulunmak ve eserin aynı içerikte kaleme alınmış romanlardan farklı yönlerine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyarlık, köy, roman

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

*Öğrt. Gör., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi; El-mek:mhalil.saglam@gmail.com

A CONTROVERSIAL WORK: AN ANALYSIS STUDY ON NOVEL "THE HAPPINESS" BY AHMET MITHAT EFENDİ

ABSTRACT

There have been two debate topics on "Happiness" by Ahmet Mithat Efendi which frequently mentioned in scientific studies in the history of Turkish literature especially relate with the beginning of the village novel. First of these is to which category this work should be included. The second one is "if it could be considered the first of the village novel". We have focused on firstly without going into details some significance scientific publications which the work 'Happiness' had mentioned directly or indirectly. In the second part of the novel we have tried to analyzed the novel in terms of "the story and narrative, point of view, plots, characters, time, place, language and style of the novel". We have evaluated the fixations about novel in the final section.

Although it's in the village novels which firstly has written the novel 'Happiness' has other significance feature which has to be considered. That was actually the first time we have ever seen in this work the adventures of an intellectual type who has enthusiasm and tried to discover abundance of village by emulating life of it. The most distinctive feature of the novel which distinguished it from those has written previously is thanks to that. It would be a recurrence of Felâtn ile Rakım Efendi if would fictionalized on diligence and laziness; fond of European and Turkish style concepts. Although there have been same social themed messages in the work 'Happiness', the most important feature which distinguish it from the work Felâtn ile Rakım Efendi is the type intellectual Şinasi who has the counterpart of Lord Rakım and desires to stay as a peasant. Here, the rusticity has been shown as source of dignity and happiness. We think it is worth studying with scientific methods and techniques when take into account from this point the novel 'Happiness'.

Our aim in this study is by analyzing mentioned work to contribute to studies which studied by many researcher and draw attention to the different feature of novel from those of have been written in the same content

Key Words: Happiness, village, novel

1. Giriş

Bahtiyarlık (1885) adı, özellikle "Edebiyatımızda İlk Köy Romanları" veya "İlk Romanlarımızda Taşra" gibi konularda yapılan bilimsel çalışmalarda çok sık geçer. (Kavcar, 1976: 1-4), (Kaplan, 1982: 34-42), (Okay, 1990: 110-115), (Narlı, 2013:285-316), (Yüksel, 2009:1479-1506), (Özgül,1908: 280-291), (Kerman, 2011:605) vb. Ahmet Mithat Efendi'nin Letâif-i Rivâyât (1870-1895) serisinin on birinci cildinde yer alan Bahtiyarlık, söz konusu araştırmacılar arasında özellikle Orhan Okay ve Zeynep Kerman'ın tespitlerine göre Türk edebiyatı tarihinin ilk köy konulu eseri olarak değerlendirilir.

Mehmet Kaplan'ın Yağmuru Beklerken romanı için kullandığı: "Tarık Buğra'nın romanı, Türkiye'de yeni bir insan tipi olan, kökü toprağa bağlı aydın tipinin ilk örneğini tasvir etmesi bakımından dikkati çekicidir." ifadelerini dikkate almakla birlikte aydın tipinin köy hayatına pozitif bir bakış açısıyla yaklaşımını ilk kez Bahtiyarlık romanında gördüğümüzü söyleyebiliriz. (Buğra, 1987: 445)

Bu nitelikte bir özelliğe sahip olduğu halde eserin günümüze kadar hak ettiği değeri bulamamasını Ahmet Mithat Efendi'nin özellikle roman ve hikâye türü eserlerde ikinci sınıf yazar olarak kabul edilmesine bağlayabiliriz. (Okay, 1990:111)

Turkish Studies

Bahtiyarlık eserinin köy hayatını anlatan ilk roman olup olmadığının yanında tartışılan diğer bir konu da Bahtiyarlık'ın bazı kaynaklarda hikâye türü olarak değerlendirilirken (Kolcu, 2011:38), (Kerman, 2011:605), (Korkmaz, 2009:65), (Narlı, 2012:112); bazılarında ise köy konusunda yayınlanmış roman türüne dahil edilerek tanıtımının yapılmasıdır. (Özgül, 1998: 282), (Okay, 1990: 110-115), (Narlı, 2012:112) vd.

Ahmet Mithat Efendi'yi "insan ve eser" bağlamında bugüne kadar en kapsamlı bir şekilde araştırıp inceleyen Orhan Okay'ın tespitlerinden hareketle biz de bu çalışmamız da Bahtiyarlık eserini roman türünde kaleme alınmış köy konulu ilk eser olarak değerlendiriyoruz.(Okay, 1989:307), (Okay, 1990: 111) Şu hakkı teslim edelim ki Orhan Okay bu bilgiyi verirken var olan mevcut bilgiler ışığında hareket ettiğine özellikle vurgu yapar. (Okay, 1990:235) Nitekim "ilk" sıfatını bir eser için kullanırken varlığından haberdâr olunmayan birçok eserin bulunma ihtimalini göz ardı etmemenin bilimsellik adına önemli olduğuna inanıyoruz. Bu tespitimizi Kayahan Özgül'ün İlk Köy Romanınız Türkmen Kızı mı? yazısıyla da örneklendirmemiz mümkündür. Özgül konu hakkındaki uzun yazısında : "Varlığından haberdar olmadığımız için köy romanı listemize dahil edemediğimiz pek çok eserin daha bulunması muhtemel. Bunların kimisi basım tarihinin eskiliğinden, kimisi İstanbul dışında basıldığından, kimisi de dikkatimizi çekmediğinden meçhulümüz. Çok uzak bir tarihte ve İstanbul haricinde neşredilmediği halde, şimdiye kadar gözümüze ilişmemiş bir eser, kriterlerimize tamamen uygun bir köy romanımız ve bugünkü bilgilerimize göre de ilk köy romanımız Türkmen Kızı (Alem Matbaası, İstanbul, 1307 / 1889, 208 s.)'dır. Romanın yazarı Ömer Ali Bey de Ramazanoğulları sülalesindendir ve Çukurova'da düzene inen Türkmenlerin asırlar boyu geçirdikleri serencamdan haberdardır." ifadelerini kullanır. (Özgül 1998: 284)

2. Bahtiyarlık Romanının Tahlili¹

İlk köy romanı ve Bahtiyarlık hakkında yaptığımız bu genel değerlendirmeden sonra bu bölümde eseri "hikâye ve anlatım, bakış açısı, vak'a örgüsü-olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân, dil ve üslup açısından tahlil etmeye çalışacağız

2.1.Hikâye Ve Anlatım

Roman sırasıyla Mektep, Senai, Şinasi, Paris'te Bir Türk, Kadınlar "Kadınların Terbiyesi", Köy Düğünü, Medeniyet ve Bedeviyet üst başlıklarına ayrılmış yedi bölümden oluşmaktadır. Romanda birinci bölümden sonuç bölümüne kadar karşımızda genellikle anlatıcı olarak yazarın kendisini görürüz. Bununla birlikte romanın her bölümde sınırlı da olsa olay kahramanlarının doğrudan ve dolaylı anlatım teknikleri kullanılarak yapılan anlatımlar bulunmaktadır. Yazar-anlatıcının hâkim bakışıyla anlatılan bölümlerde 3. tekil şahıs bakış açısı kullanılmıştır. Aşağıda alıntı yaptığımız örnek metin bütünüyle söz konusu anlatım tekniklerini bütünüyle ihtiva etmektedir:

"Senai'nin mektubunu Musa Ağa'ya verdiğinde, 'Ağa okuma bilmediği için 'sen oku oğlum!diyerek mektubu Şinasi'ye geri verdi. Kendisinin bayağı bir zengin adammış da seyahate çıkmış gibi tasvir edildiğini görünce Şinasi'nin canı sıkıldı. Hele Musa Ağa'yla konuşmaya başlayınca bu can sıkıntısı bir kat daha arttı.

Yamalı Musa dedi ki:

-Evladım! Buraya gezmeye gelinir,ama ilk baharda gelinir. Kış ortasında buraların ne güzelliği olur?

¹Ahmet Mithat Efendi, *Bahtiyarlık* (2012), Haz.:M. Cankara, M. Küçük, Ö.S. Bozdağ, Ö.Kazan, R. Alap, Homer Yayınları, 2. Baskı,İstanbul.

-Hayır, efendim! Ben buraya gezmeye değil köylü olmaya geldim. Bunun için de himayenizi yardımınızı rica ediyorum." (s.46)

Anlatım ve hikâye açısından roman boyunca dikkatimizi çeken en ilginç özellik yazar-anlatıcının, romanın akışı içerisinde okuyucusuna aralıklarla seslenerek anlatılan olayların bir kurmaca olduğunu hissettirmesi okuyucuyu çözümlemekte güçlük çekeceği olaylar karşısında bilgilendirme eğilimidir.

"Birinci bölümümüzün başlığına "Mektepte" dedik. Şimdi haber verelim ki mektebe dayanarak anlatacağımız durum da Mekteb-i Sultani'nin üçüncü senesinde geçiyor. (s.13

"Hikâyemizin birinci derecede kahramanı olan delikanlıların ikisini de evlendirdik, barklandırdık. 'Mevla dirlik versin' diye burada sonlandırmak mümkün olur mu?

Gerçi roman ve masalların çoğunda 'onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine.' sözü hikâyenin sonu kabul edilirse birçok olayda asıl Hikâyenin başlangıcıdır" (s.111)

Yazar, Paris'te Bir Türk başlıklı bölümde Senai'ninPariste'geçen macerasının anlatımına geçmeden önce bölümün üst başlığı olan bu roman hakkında okuyucuya bilgi verir.

"Bu başlık okurlarımıza bizzat yazmış ve on sene kadar evvel yayınlamış bulunduğumuz bir büyük romanı hatırlatır ki söz konusu roman zavallı yazarın kaleme aldığı şeylerin meşhurlarından olup okurlar tarafından pek büyük bir beğeniyle karşılanmış ve gayet önem kazanmıştır olmasıyla ihtimal ki bu bölümde de kıymet ve önemi ona denk bir hikâye okuyucularını ümid eder ve bekler." (s.58)

Romanda gelişen olaylar boyunca yazar-anlatıcı genelde müdahaleci bir tavır sergilemekte hikâyenin önünde yürümektedir.Foster hikâyeyi romanın aslî unsuru olarak görmesine karşılık Haedens bunu romanın kıymetsiz tarafı olarak değerlendirir. (Foster, 1982:40), (Haedens, 1961:6) Bu farklı tespitlerden hareketle romanda anlatım ve hikâye kavramları açısından kimi roman teorisyenleri tarafından bir eksiklik olarak değerlendirilmeyen anlatıcının hikâyeyi gölgelemesi ile ilgili örnekleri olayların anlatımında çok sık görürüz. Senai başlıklı Üçüncü Bölüm'devak'a örgüsüne yerleştirilmesi planlanan Köse Musa'nın ve Senai'nin gideceği köyünün coğrafi konumu ayrıntısıyla verilir. (s.39-40) Romanın Kadınların Terbiyesi başlıklı Beşinci Bölümü'nde de Paris'te sefil bir hayat yaşadktan sonra perişan bir halde İstanbul'a dönen Senai'nin maceralarının anlatımına ara verilerek konuyla belki de hiç ilgisi olmayacak şekilde dönemin eğitim sisteminden ve padişah Abdülhamit'in özellikle de kız çocuklarının eğitilmesine yönelik yaptığı çalışmalarından övgüyle söz edilmiştir.(s.72)

Romanda okuyucu, yazarın hâkim güç soluklarını sürekli üzerinde hisseder. Yazar gelişen olaylarda okuyucunun mantık bağlamında takıldığına veya gelişen yeni olayların sebep sonuç ilişkisini kurmada güçlük çektiğine inandığı noktalarda hâkim bakış açısıyla anlatıma müdahale eder. Romanın Üçüncü Bölümün'de :“Şimdi bu satırları okuyan okurlarımız, mektepten yeni çıkmış ve on sekiz yaşında olduğu halde böyle başını alarak kırlara çıkıp ‘Kendi kendine emeğimle idare edeceğim’ iddiasına düşen bir çocuğun başarısını inandırıcı bulmayabilirler.”(s.52) ifadelerini kullandıktan sonra Senai'nin bu işi başarabilecek güçte ve kuvvette olduğunu ve aynı zamanda silah taşıdığını söyler. Gelişen hadiselerin anlatımında bu tür açıklamalara sıklıkla rastlarız. Romancının anlatıma müdahale etmesi konusunda Gürsel Aytaç'ın tespitleri şöyledir:

"Mithat Efendi'nin anlatım tekniğinde dikkati çeken araya girmeler Alman edebiyat biliminde aşinalığı olanlara 'romantik ironiyi' çağrıştırıyor. Roman yazarının, anlatı illüzyonunu zaman zaman kırarak ortaya çıkması, okuyucuya sorular yöneltmesi, onun fikrini almak istemesi, nasıl anlattığı hakkında bilgi vermesi, yazarlığının sırlarını paylaşmasına izin verilmesi olarak romantik ironi, Alman edebiyat tarihinde Chr. Wielead (1733-1813)'la başlar,ama daha sonra

Alman romantikler yaygınlaştığı için bu adla anılır olmuştur. Okuyucuyu aktif hale getirmek onu zaman zaman anlatının yalancı dünyasından (illüzyon) çekip alarak düşünmeye çağırmak, ancak istediği zaman onun dikkatini yine kurmaca dünyasına çevirme gücüne sahip olduğundan emin romancının işidir. (Aytaç, 1990:16-7)

Romanın özellikle Senai ve ileride karısı olacak Nusret Hanım'dan söz edilen bölümlerde ironik bir üslubun kullanıldığını. Bu bölümlerde anlatıcı yanlı davranmakta Şinasi ve eşi Zeliha'ya karşı bu tipleri okuyucunun gözünden düşürmeye çalışmaktadır. Bu yanlı davranmayı roman boyunca Fransız muallime Madam Termiye için de görürüz. Madam Termiye ne kadar iyi niyetli ve idealist olursa olsun roman sonunda gizemli bir kişiliğe sahip misyoner olarak okuyucunun zihninde yer edinir. Senai için "herif (s.93), "hoppa çocuk", (s.94), "düzme frenk" (s.38), "(tatlı su frengi) (s.38), sıfatlarını kullanan yazar Nusret Hanım'la olacak evlilik için "Tencere tekerlenmiş kapağını bulmuşçasına münasip bir koca olacağını uzun uzadıya açıklamaya gerek var mı?"(s.89) ifadelerini kullanır. Ahmet Mithat Efendi'nin romanında yanlı ve ironik bir anlatım kullanmasını tamamıyla dönemin halen etkisinde olduğu meddahık geleneğinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Meddah hikâyelerinin anlatım tarzında dokundurmaların, alaylı konuşmaların çok sık kullanıldığını bu noktada hatırlamakta fayda görüyoruz.(Nutku, 2006:183-193)

Bahtiyarlık klasik anlatım tarzıyla kaleme alınmış olmasına rağmen eserin bazı bölümlerinde modern anlatım tekniklerinden iç monologuarzulayan izler taşıdığı kanaatindeyiz. Eserin bazı bölümlerinde "kendi kendine düşündü", "kendi kendine dedi ki" ifadelerinden sonra iç monolog tekniğiyle doğrudan anlatımların yapıldığı bölümler bulunmaktadır:

"Kendi kendisine demişti ki. Ciroyu ederim,ama arabacı başı parayı almazdan evvel ben Roma'ya varamaya gayret ederek paramı ona teslim ettirmedığım gibi arabacı başını da polise yakalatırım." (s.66)

Yazar anlatımlarında özetleme ve sahneleme anlatım tekniklerinden sıklıkla hâkim bakış açısıyla yararlandığını görüyoruz. "Saat dokuza gelmiş olduğu için ameleler ikindi yemeğine oturduklarında Şinasi de yarım somun yakalayarak, bir baş soğanı da bir yumrukla ezerek onlarla beraber hem yemek yiyip hem de kendilerine yeni birşeyler söylemeye başladı." (s.43) cümlelerini sahneleme tekniği için;"Senai İzmir'de çok durmayıp ilk vapurla İstanbul'a geldi. Doğruca validesinin hanesine gitti. Aslında Avrupa'dan hukuk okumadan ve birinci sınıf avukat olmadan dönmüşüyse de İtalya'da, yelkenli gemide ve sonrasında İzmir'e giderken çektiği sefalet ve zorluk bu hoppa çocuk için epeyce bir ders yerine geçmişti."(s.71) cümlelerini ise özetleme tekniği için verebiliriz.

Anlatımda karşımıza çıkan bir diğer özellik Ahmet Mithat'ın eserin bazı bölümlerinde bir meddah gibi davranarak okuyucuyla diyaloga geçmesi, anlattığı olayların içeriğine uygun bir şekilde okuyucuya didaktik türde açık mesajlar vermesidir. (s.39,58...) Romanın bazı bölümlerinde yazarın konu dışına çıkarak da panoramik anlatım tekniğiyle açıklamalarda bulunduğunu görürüz. bu konuyla ilgili en açık örnek Kadınların Terbiyesi bölümünde bulunmaktadır. Bu bölümde konu dışına çıkılarak kadın eğitimi ile ilgili geniş bilgilere yer verildiğini görmekteyiz. (s. 72-95) Roman ve hikayeyi bir eğitim aracı olar gördüğünü sık sık söyleyen yazarın bu yaklaşımını destekleyen eserde bir çok bölüm yer almaktadır.

Pertev Naili Boratav'ın ilk dönem romanları üzerinde tespit ettiği meddah geleneğinin hemen hemen bütün yansımalarını bu roman üzerinde de tespit etmekteyiz. (Pertev Naili Boratav,(1982:26)

2. 2. Bakış Açısı

Romanda anlatıcı ile okuyucu, anlatıcı ile dinleyici arasında “bakış açısı” şeklinde ifade edeceğimiz bir ilişki vardı. Bahtiyarlık'a geleneksel roman anlayışında çok sık kullanılan yazar-anlatıcının bakış açısı hâkimdir.

Romanda kahramanların iç dünyalarını yansıtmada, Paris'te İtalyan haydutların Senai'nin yolunu kesip onu rehin almaları neticesinde gelişen olaylarda veya Şinasi'nin Söğüt Kasabası'daki Yamalı Musa'nın evinde kaldığı odanın sade tasvirinde ve buradaki misafirliğinde karşılaştığı Yamalı Musa'nın kızı Zeliha ile yaşadığı duygusal ilişkinin anlatımında bakış açısı hep yazarın kendisine aittir. Bu bakış açısının eserin genelinde kullanılmasını eserin kaleme alındığı dönemde romancılarımızın henüz ibtidai dönemi yaşamasına ve romancılarımızın bu dönemde psikoloji biliminin verilerinden yararlanabilecek bilgi birikimine sahip olmamalarına bağlayabiliriz. Hâkim yazar-bakış açısına örnek olması açısından aşağıdaki gösterdiğimiz anlatım tarzı romanın genelinde bulunmaktadır

“Uzun lafın kısı; Paris'teki borçlarını ödemeksizin koca berrak Pınar Senyörü Osman Kâmil Senai Beyefendi hazretleri İtalya'ya firar suçunu işledi. Napoli'ye gelip İtalya'nın yanar dağına ziyaret etmenin Avrupalıların en önemli faaliyetlerinden olduğunu hatırlayıp kendisiyle mutlaka Avrupalıya benzemek için her şeyi göze almaya daima hazır bulunduğundan, Etna ve Vezüv gibi yanar dağları ziyaret arzusunu bir türlü menedemedi.”(s.65)

Yazar-anlatıcının hâkim bakışına bağlı anlatımlarla birlikte kahraman-anlatıcı bakış açısıyla aktarılan bölümler de bulunmaktadır.

Köse Muhtar bunlara doğru yolu göstermek için dedi ki:

-Nankör herifler! İstanbullu size güzel güzel akıllar öğrettiği için fena mı oldu?(s.40)

Madam termiye yerinden kalkarak Senai'ye dedi ki:

-Mösyö! Gerek fiziksel gerekse ruhsal özelliklerinizin bu ilk görüşmemizde sizden yana olmama neden olduğunu sizi açık yüreklilikle temin eylerim. (s.88)

2.3. Vak'a Örgüsü-Olay Örgüsü

Romanı baştan sona okuduktan sonra hafızamızda idealist, azimli ve yüzü hayatın gerçeklerine dönük Şinasi'nin yerli imkanları kullanarak sağladığı başarı ile alafranga düşkünlüğünün ve hilekâr yapısının cezası olarak İsviçre'ye gidip kayıplara karışan Senai'nin trajik-komik dramı kalır. Romanın sonunda hafızamızda kalan bu bilgiye nasıl ulaştığımızı sorgularsak romandaki vak'a örgüsü hakkında net bir bilgiye ulaşabiliriz.

"Hikâye-Anlatım" bölümünde açıkladığımız gibi roman sırasıyla Mektep, Senai, Şinasi, Paris'te Bir Türk, “Kadınların Terbiyesi”, Köy Düğünü, Medeniyet ve Bedeviyet üst başlıklarına ayrılmış yedi bölümden oluşmaktadır. Romandaki bu bölümler vak'a zincirinin birer halkası konumundadır.

Mektep'te bölümü(s.13-25) olay zincirinin birinci halkasını oluşturur. Bu bölümde anlatımı planlanan olayların baş kahramanlarının yetiştikleri aile çevresine vurgu yapılarak geleceğe yönelik idealleri hakkında doğrudan ve dolaylı anlatımla bilgiler verilir. Senai köydeki arazileriyle Karun kadar zengin yamalı Musa'nın (s.18) babasından aldığı telkinlerle şehir hayatının özentisi içerisinde Mekteb-i Sultan'ı bitirdikten sonra avukat olup Avrupa'ya gitme hayalindedir. Köken itibarıyla ilmiye sınıfından yetişmiş ve mülkiyede görev yaparak kazanımlar sağlamış Semih Efendi'nin oğlu Şinasi ise hedefinde okulu bitirdikten sonra köye gidip tarım ve ticaret alanında kendini geliştirmektedir. Şinasi'nin bu hedefinde de babasının telkinleri etkili olmuştur.(s.23)

Bu bölümden sonra iki zıt görüşlü Şinasi'nin hayatla olan mücadelesini Senai'nin ise hedeflerine ulaşmak için çevirdiği entrikaları görürüz.

Senai başlıklı İkinci Bölüm'de (26-38) herhangi bir işte çalışmadan baba parasıyla Beyoğlu'nda bulunan Flamme, Elhamra, Kafe Kristal, Alkazar ve Konkordya gibi eğlence mekânlarında gün geçiren Senai'nin içine düştüğü perişan hâl anlatılır. Doğal olarak buradaki eğlenceler aşksız olmaz. Senai Beyoğlu'nun meşhur eğlence merkezlerinden biri olan Flamme'de tanıştığı Rizet'le metres hayatı yaşamış burada büyük maddi kayba uğramıştır. Rizet Senai'ye Avrupa'da bu kadar toprak sahibi insanların prens olduğunu kendisinin adının "Senai de Söğüt" olması gerektiğini söyler Senai bu ismi beğenmeyerek ismini "Senyör Berrakpınar" olarak değiştirir

Üçüncü Bölüm Şinasi üst başlığı ile önceki bölümdeki olay örgüsünden bağımsız bir yapı göstermektedir. (s.39-59) Olay örgüsünün akışı kesintiye uğramış bu bölümde Şinasi'nin şahsında gelişen yeni olaylar anlatılmıştır. Şinasi yakın arkadaşı Senai'nin babasının Bursa'daki Söğüt kasabasına bağlı köyüne gitmeye karar vermiş ve Senai'den bir tavsiye mektubu almıştır. Şinasi'nin amacı Yamalı Musa'dan köydeki ziraat ve hayvancılıkla ilgili bilgiler almak kendini bu yönde geliştirmektedir. Şinasi köye ulaştığında mektubu Yamalı Musa'ya verir. Yamalı Musa kendisinin köye gezmek için geldiğini düşünür: "Evladım buraya gezmeye gelinir ama ilkbaharda gelinir. Kış ortasında buraların letafeti olmaz." der. Şinasi de kendisine: "Hayır, efendim ben buraya gezmeye gelmedim, köylü olamaya geldim." diyerek cevap verir. (s.47) Hikâyenin ana temasını da bu cümle oluşturur. (Kolcu, 2011:39) Bu konuşmalardan rahatsız olan Şinasi Bozok köyüne giderek burada Süleyman Efendi ismindeki bir köylüyle tanışır ve kendisinden köyde yapacağı işler için destek ister. "Süleyman Efendi köy ihtiyarını bir yere toplayarak hepsinin onayıyla Pitekas deresi kenarında otuz dönüm kadar tarlayla elli dönüm kadar da mera gibi araziye kapsayan bir yer bulup üç bin kuruşa satın aldı. Peşin verilecek olan iki binin kalanı için kendisini kefil yaptı." (s.49) Şinasi bu destekten sonra hemen çalışmalarına başlar. Bu devreye Şinasi'nin Robenson hayatı gözüyle bakılabilir. (Kolcu, 2011:39) Şinasi burada tavuk çiftliği kurar, çeşitli türde sebze ve meyve yetiştirir. Uyguladığı tarım ve hayvancılık teknikleri ile kısa sürede malına mal katan Şinasi'nin nâmı meşhur olur. Köyde İstanbullu akıllı hoca sıfatını alan Şinasi artık köyde işçi çalıştıran bir patron olmuştur.

Köylülerden farklı olarak Şinasi Bozok köyünde satın aldığı arazileri o günün şartlarına göre modern imkanlardan yararlanarak eker. Şinasi tarım ve hayvancılıkla ilgili okuduğu kitaplardan edindiği bilgileri kullanarak ektiği bu arazilerden bu şekilde büyük verim alır. Şinasi için en büyük bahtiyarlık arazilerden aldığı bu verim olur. Hatta kurduğu kümeste tavuklardan elde ettiği yumurtalar bile onu o derece memnun eder ki sevincinden hüngür hüngür ağlar. (s.51)

Şinasi okul yıllarında boş durmamış yazarın deyimiyle "köylü hanesi" ve "kümesçilik" gibi hep köylülüğe ait kitaplar okumuştur. (s.52) Bu bölümde yazarın Şinasi'nin bakış açısıyla tarım ve hayvancılık alanlarındaki bilgilerini yansıttığı aşağıda verdiğimiz örnek gibi birçok bölüm vardır.

"Arkadaşlar! İstanbul'dan babam bir fasulye tohumu gönderdi. Bir kere bu fasulyeler piyade fasulyesi oldukları için sırık ihtiyacı yoktur. İkincisi, verdiği fasulyelerin uzunluğu bir karıştır ve her birinin içinde on beş yirmi tane çıkar. Bu tohum Amerika'dan yeni gelmiş. Tarifnamesinde yazıyor ki yalnız bir taneciğini saksıya ekmişler, on altı fasulye vermiş." (s.45) diyen Şinasi'ye köylülerin yakınlığı ve güveni gün geçtikçe artar."

Romandaki olay örgüsünün en ilginç bölümünü "Paris'te Bir Türk" başlıklı dördüncü bölüm oluşturur. (s.58-72) "Paris'te Bir Türk", Ahmet Mithat Efendi'nin 1876 yılında kaleme aldığı bir eserdir. Yazar öncelikle Paris'te Bir Türk bölüm başlığı ile aynı başlıktaki romanı hakkında okuyucuyu bilgilendirmiş sonrasında olayların anlatımına geçmiştir. Modern roman

tekniklerindenmetinlerarasılık terimiyle karşılanan bu uygulamanın romanın yazıldığı tarih (1885) açısından düşünülürse bunun edebiyatımız için bir yenilik olduğu kanaatindeyiz.

Bu konuda Ali İhsan Kolcu'nun tespitleri de bu görüşümüzü desteklemektedir: "Kendi roman kahramanları ve eserleri arasında bir akrabalık bağı kurarak bir roman ve öykü ailesi oluşturan Ahmet Mithat Efendi'nin modern roman tekniklerine pek çok katkı yaptığı ortadadır." (Kolcu, 2011:39)

"Paris'te Bir Türk" başlıklı bölümde Senai'nin babasının vefatından sonra kendisine kalan miras malları satarak Paris'e gidişi ve buradaki akla hayale sığmayan maceraları anlatılır. Romanın olay örgüsünün gerçek hayattan koptuğu en açık yer, Senai'nin Paris'ten sonra İtalya'da haydutlar tarafından kaçırılmasının ve elindeki bütün parasının nasıl alındığının anlatıldığı bu bölümdür. Paris'e sözde hukuk tahsili için giden Senai hiç değişmemiştir. Yazarın "Uzun lafın kısıası Paris'teki borçlarını ödemeksizin koca Berrak Pınar Senyörü Osman Kâmil Senai Beyefendi hazretleri İtalya'ya firar suçunu işledi" (s.65) şeklinde Paris'teki düştüğü halini anlattığı Senai İtalya'da haydutların elinde bir mağarada parası alınıncaya kadar rehin tutulur. Traji-komik olayların yaşandığı bu maceranın sonunda Senai deniz yoluyla önce İzmir'e sonrası İstanbul'a ulaşmıştır.

"Kadınlar Terbiyesi" roman dokusu içerisi en aykırı duran beşinci bölümün üst başlığıdır. Bu bölümde Padişah Abdülhamit'ten daha önce de ifade ettiğimiz gibi meddah geleneğine bağlayabileceğimiz bir sebeple övgüyle söz edilmiş ve kadın eğitime yönelik yapılan son zamanlardaki düzenlemeler hakkında bilgi verilmiştir. Eserlerinde kız çocuklarının geleneksel eğitimin yanında modern bilim derslerinin de verilmesini savunan Mithat Efendi'nin şu tespitleri önemlidir: "Kadınlar erkeklerin ilk mürebbi ve muallimleridirler. Bu nedenle, nasıl ki Darü'lmuallimin'de yetenekli hocalar yetiştirilmeden mekteplerin ıslahı çaresi bulunamamışsa, terbiyehanelerden yetenekli valideler yetiştirilemeyince de umumi terbiyenin asra uygun bir şekilde ıslahı mümkün olamaz." (s.74)

Yazar bu tür açıklamaları yaptıktan sonra konuyu Abdülcabbar Bey'in ailesine getirir. Abdülcabbar Bey, Mansur ve Nusret adındaki iki çocuğunun iyi bir eğitim almalarını arzu etmektedir. Madam Terniye bu sebeple Fransa'dan getirilmiş ve çocuklarına mürebbiye olarak tutulmuştur. Bir yandan geleneğin eğitim anlayışıyla dinî ilimlerle eğitilen çocuklar bir yandan da Madam Terniye'denmoder eğitim almaktadırlar. Çocuklar, dersleri kendileri için eğlenceli hale getirerek anlatan ve bütün sıkıntılarıyla özel olarak ilgilenen MadamTerniye'den oldukça memnunken kendilerine disiplinli ve sert davranan Arapça hocalarından rahatsızdırlar. Yılarca bu aile içerisinde yaşayan Madam Terniye Nusret Hanım üzerinde bazı olumsuz etkiler bırakmıştır. Nusret alafranga hayatı arzulayan bir genç kız haline gelmiştir. Nusret evlilik çağına geldiğinde onca görücü gelmesine rağmen hiç kimseyi beğenmemekte kendisi gibi Avrupa kültürünü taşıyan zengin bir insan aramaktadır. Bu genç de romanda "Paris'te Bir Türk" başlıklı bölümünde bıraktığımız Senai olacaktır. Senai iflas etmiş bir halde İstanbul dönüşü çareyi zengin ve Avrupaî tarzda iyi eğitim almış bir kızla evlilikte arar. Olay örgüsünde nasıl olduğu anlaşılmaz bir şekilde Madam Terniye'ye bir mektup göndererek özel görüşmek istediğini söyler. Bu görüşme Kağıthane'de gerçekleşir. Senai, Madam Terniye'ye Avrupa'da hukuk tahsili gördüğünü babasından kendisine Bursa'da geniş tarım arazileri kaldığını anlatarak evlilik için aradığı kızın Nusret Hanım olduğunu söyler. Senai'nin verdiği bilgilere basit birkaç araştırmadan sonra inanan Madam Terniye konuyu Nusret Hanım'a açar. Gelişen olaylardan sonra her iki tarafta aradıklarını bulmuştur; bu fırsatı kaçırmamak için hemen anlaşılır evlilik gerçekleşir. bu evlilikle ilgili anlatıcının ifadeleri şöyledir: ""Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş, Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine"(s.111)

Köy Düğünü adlı altıncı bölümde ise söz konusu düğün zeki, çalışkan ve aynı zamanda uyanık Şinasi ile Yamalı Musa'nın ikinci hanımından olan Zeliha'nın düğünüdür.(s.95-110) Yüksek tahsil görmüş Şinasi'nin sadece Kuran okumasını bilecek kadar eğitimi olan Zeliha'yı evlilik için seçme sebebini şuna bağlar: "Bazı romanların kahramanları Cabbar Bey'in kızı Nusret Hanım gibidir ve bazılarının kahramanları da Şah İsmail'in bir ararken bulduğu Gülizar'ı, Arap Üzegisi vesaire gibidir." (s.104)

Yazar bu ifadelerle de okuyucuya anlattığı olayın bir kurmaca olduğunu açıkça söylemektedir. Romanın kimi yerlerinde gördüğümüz bu tür uygulamanın meddah geleneğinden kaynaklandığını bunun postmodernizmle bir ilgisinin olmadığını düşünüyoruz. Burada roman eleştirmenlerimizden Semih Gümüş'ün Türk romanının postmodernizmle 1980'den sonrası tanıştığı yönündeki tespitinin bu görüşümüzü desteklediğine inanıyoruz.(Gümüş, 2010:108)

Köy Düğünü başlıklı bu bölümde tekrar karşılaştığımız Şinasi Pitekas Nehri sahilindeki arazileri üzerinde yaptığı başarılı çalışmalardan sonra çok zengin olmuştur. Bu arada İstanbul babası Semih Efendi'yi görmeye giderken Senai'nin babası Yamalı Musa'ya uğramış ona misafir olmuştur. Şinasi'nin Zeliha'yı görüp de aşık olduğu yer ve zaman burada olmuştur. Başarısı Yamalı Musa'yı da kendisine hayran bırakan Şinasi kısa sürede onu ikna ederek kızı Zeliha'yla evlenir. Yamalı Musa'nın ölümünden sonra Şinasi'nin mal varlığı büyük ölçüde artar. Senai'ye ait olan toprakları da satın almasını beceren Şinasi için hayatından oldukça memnundur. Mutlu bir evlilik yapmış; köy hayatında çalışkanlığı ve hesap bilirliğiyle muradına ermiştir.

Romanın en traji-komik bölümü Medeniyet ve Bedeviyet başlığı altındaki son bölümüdür? Beşinci bölümde aradığı zengin, tahsilli ve tam bir Avrupalı gençle evlenen Nusret Hanım ailesiyle kocasının Bursa'daki çiftliğine gidip bura köy hayatının güzelliklerini birlikte yaşamak ister. Senai'nin annesi bütün olanlardan haberdardır. Oğlunun aslında böyle bir çiftliğinin olmadığını Abdülcabbar Bey'in ailesine açıklamak ister, fakat Senai'nin tehditlerinden korkarak bunları anlatmaktan vazgeçer. Yolculuk planları yapılar fakat son anda Senai ortalıktan kaybolur. Senai daha önce üvey kız kardeşi ile evli olan Şinasi'ye bir mektup yazmış kendilerini karşılamalarını istemiştir. Abdülcabbar Bey ve ailesi Mudanya'da kendilerini karşılamaya gelen Şinasi'yi Senai'nin görevlendirdiği bir hizmetçi sanır ve onu küçümserler. Bütün bu olanlara dayanamayan Köse Muhtar durumu tüm gerçekliliği ile Abdülcabbar Bey ve ailesine açıklar. Bütün bu malların sahibinin aslında Senai'nin bir hizmetçisi olarak sandıkları Şinasi'nin olduğunu öğrenen Nusret annesi, babası ve Madam Terniye duydukları karşısında hayal kırıklığı yaşarlar. Senai'nin yaptığı bununla kalmaz. Senai ailesini hayali çiftliğine gönderdikten sonra sahte belgeler düzenleyip kayınpederinin bütün mallarını satarak kayıplara karışmıştır.

Roman şu cümlelerle son bulur: "Öyle ki haksız bir biçimde ele geçmiş bir zenginliğin, bir mutluluk süreceğine Şinasi asla ihtimal vermiyordu. Bu düşüncenin ne kadar doğru olduğu kendiliğinden meydana çıktı. Çünkü Senai'den bir daha haber çıkmadı. Berrak Pınar Senyörü'nün adı battı gitti." (s.125)

Vak'a örgüsü bütünüyle değerlendirildiğinde anlatım planının bu ana mesajı vermek üzere tasarlandığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle eser tezli roman türüne dahil edilebilir.

2.4. Kişiler

2.4.1. Baş Kişiler

Tezli roman özelliğine sahip olan Bahtiyarlık'ta çalışma, azim ve kararlılık Şinasi'nin; taklitçilik, mirasyedilik ve hilekârlık ise Senai'nin şahsında somutlaşarak tüm sonuçlarıyla birlikte romanın ana konusu haline getirilmiştir. Okay, romanın bu baş karakterleri için şu ifadeleri kullanır. "Ahmet Mithat Efendi'nin Letâif-i Rivayât serisinden neşrettiği bu uzun hikâyesinde

evvelkilerden olduğu gibi iki zıt karakter bir vak'a içerisinde." (Okay, 1989:375) Roman boyunca genelde Şinasi pozitif, Senai ise negatif mesjları çağırır. Bu açıdan baktığımızda Senai ve Şinasi isimlerinin roman dünyası dışında kalan iki insan tipini temsil etme üzere tasarlanmış olduklarını tespit ediyoruz. Fakat her iki kişinin bütün yönleriyle tip özelliğini gösterdiklerini söylemek yanlış olur.

Tip konusunda yapılan birçok tanımlar içerisinde Birol Emil'in: "Ferdî olmaktan ziyade başkalarında da mevcut ortak özellikler taşıyan ve bu özellikleri en belirgin şekilde temsil eden şahıstır." (Birol, 1989: 27) tanımına göre değerlendirecek olursak ana mesajı vermek üzere tasarlanan olay örgüsünde Senai ve Şinasi'nin tiplerinin kimi yerlerde bireysel nitelikte kendilerine özgü davranışlar sergilediklerini başka bir ifadeyle yuvarlaklaştıklarını, neticede birer karaktere dönüştüklerini görüyoruz. "Romanda bir kişi hem tipik hem de karakteristik kişiliğiyle var olabilir." (Çetin, 2012:159) tespitinden hareketle Senai ve Şinasi'nin hem tipik hem de karakteristik kişiliğiyle sahip olduklarını düşünüyoruz. Senai'nin mirasyedi ve alafranga düşkünlü bir tip olmakla birlikte yakın arkadaşı Şinasi'ye Söğüt'teki köylerine giderken babası Yamalı Musa'nın kendisine yardımcı olması için bir tavsiye mektubu vermesi (s.46) veya romanın sonunda kayınbabasının mallarını sahte senetlerle satıp kendisine karşı sürekli şefkatle davranan annesini ve karısını düşünmeden İsviçre'ye kaçması yuvarlaklaştığı ya da karaktere dönüştüğü yerlerdir. Azmi, kararlılığı ve idealistliği temsil eden Şinasi ise yüceltilmiş bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Şinasi'nin de romanın son bölümünde Senai'ninAbdulgabbar Bey'in ailesini aldattığını bildiği halde buna sessiz kalması veya Köy Düğünü bölümünde kayınpederi Yamalı Musa'nın ölümünden sonra miras konusunda ince ve kurnazca hesaplar yapması kendisinin beşerî zaafı göstererek yuvarlaklaştığı bölümlerdir.

"Bir hikâyeci veya romancının, anlatıyı sürükleyecek kişiyi, anlatının niteliğine uygun olarak çizmesine, ona 'beşerî' bir yapı kazandırarak canlandırmasına karakterizasyon denir." (Tekin, 2001: 79) tanımına göre yazarın romanın bazı bölümlerinde bilinçli veya bilinçsizce baş kahramanlar açısından karakterizasyon tanımına uygun olarak canlandırmalar yaptığını söyleyebiliriz.

Ahmet Mithat Efendi eserinde baş kahramanları klasik roman anlayışının tekniğinden farklı olarak dramatik bir metotla okuyucusuna tanıtır. Yazar bu noktada meddah geleneğindeki hikâye anlatım tarzından da ayrılır. Romanı okumaya devam ettikçe kahramanların kişilikleri ve fiziksel özellikleri hakkında daha detaylı bilgiler ediniriz.

Romanın merkezi kahramanları Şinasi ve Senai başlıklı bölümlerde her iki kahramanın daha çok romanın ana mesaj paralelinde hayata karşı bakış açıları ve idealleri anlatılmış; bu şekilde kişilikleriyle ilgili okuyucu bilgilendirilmiştir. Romanın farklı bölümlerinden alıntıladığımız konuyla ilgili bazı örnekler şöyledir:

Senai şehirdeki medenî yaşamın pek şiddetli ve gayretli taraftarı olup Şinasi ise aksine kır ve sahra âlemini tercih ediyordu.(s.14)

Kısacası SenaiFrenklikten başka hiçbir şeyi beğenmez bir adam olmuştu. s.37

"Ama Mekteb-i Sultanide gördüğümüz on dört on beş yaşındaki Şinasi değil. On dokuz yirmi yaşında, kara yağız, dört kaşlı, orta boylu, tıknazca güçlü, kuvvetli bir Şinasi ki bacaklarına abadan fakat biçimi güzel bir pantolon ve beline kocaman bir kırmızı kuşak, sırtına kar gibi beyaz, yelken bezinden gayet biçimli bir Frenk gömleği ve basma kalın keten bezinden bir takke uydurup ayağına da tulumacı yemesine benzer bir çift hafif yemeni ayakkabı giydiğinden o kadar ve çabuk basmakta ve yürümekteydi ki, ayakları yere basmıyor zannedilirdi." (s.42)

Yazar romanın bir bölümünde Şinasi için: "Vücutça kuvvetine ve cesaretine güveni olduğu için silah taşıdığını evvelce haber vermiş idik."(s.52) ifadelerini kullanırken "Son" bölümde de :

"Şinasi gerçekten medeniyet âleminde de servet kazanabileceğini düşünürse de hünerleriyle servet kazanmak, hünerli kimselerin toplandığı yer olan medeniyet âleminde pek güç olduğundan servet edinenlere mutlaka az çok yüzlerini kızartacak bir yolla bunu başarabileceklerine emindi."(s.125) demiştir.

Romanda montaj tekniğiyle yer alan Şinasi'nin babasına; Senai'nin ise İsviçre'ye kaçtıktan sonra Şinasi'ye gönderdiği mektup her iki kahramanın kişisel özelliklerini vermesi açısından önemlidir. (s.56-57), (s.124)

2.4.2. Düz karakterler

Roman sonunda kolayca hatırladığımız ve şartların değiştiremediği karakterlerin sayısı sınırlıdır. Yazarın vereceği ana mesajlar için bu karakterlere aracılık vazifesi yüklediği açıktır. (Stevick, 2010:189)

Tek yönlü ve değişmez yapılarıyla dikkat çeken düz karakterler olarak şehir hayatının rahatlığını ve üstünlüğünü sürekli oğlu Senai'ye hatırlatan, köy ağası ama oldukça cahil Yamalı Musa, buna karşılık memurluktan emekli ve oğluna tahsilini tamamladıktan sonra tarım ve hayvancılıkla uğraşması için köy hayatını tercih etmesini salık veren Semih Efendi ve genç kızlığında yetiştiği değerlerle sürekli çatışan, alafranga düşkünlüyle Senayi ile yanlış bir evlilik yapan Nusret Hanım'ı tespit ediyoruz.

Yamalı Musa köylü olmayı başarabilen Şinasi'yi evinde misafir ederken bile bahtiyarlığın şehirde olduğuna inanmaktadır. Oğlu Senai'nin kendisinden sık sık maddi yardım istemesinden rahatsız olsa da bunu belli etmemeye çalışmamaktadır. (s.10) Semih Efendi İstanbul'dan çocuğuna gönderdiği özel tohumlarla ve sonradan o da köye yerleşmekle Şinasi'ye sürekli destek olmuştur. Avrupaî bir yaşamı sadece giyim ve kuşamda algılayan ve ailesiyle kültür çatışması yaşayan traji-komik karakterde Nusret Hanım yaptığı yanlış evlilikle büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır.

2.4.3. Fon karakterler

Bu karakterler ferdî anlamda önem ve boyut kazanmaksızın tamamen isimsiz bir ses olarak belirirler. (Stevick, 2010:189)

Bahtiyarlık, fon karakter açısından zengin içerikli bir yapıya sahiptir. Bu karakterlerin büyük çoğunluğunun iç derinliği yoktur. Romanda bu karakterlerden bazıları Şinasi'nin bazıları da Senai'nin temsil ettikleri değerlere hizmet etmek üzere rol alırlar.

Şinasi'nin etrafında gelişen olaylarda, Bozok köyünde kendisine yardımcı olan Köse Muhtar ve köylüler, Yamalı Musa'nın ikinci hanımından olan ve daha sonra Şinasi'nin eşi olan Zeliha silik şahsiyetleriyle fon karakter olarak değerlendirdiğimiz kişilerdir.

FlammaKahvehanesi'nde tanıştığı Senai ile aşk yaşayan Rizet, İtalya'da Senai'yi esir alarak parasını gasp eden haydutlar ve onların işbirlikçisi Culyano, gemi yolculuğundaki tayfalar, çocuklarının hem medrese hem de Avrupalı tarzda eğitim almaları için uğraş veren Abdülcabbar Bey ve oğlu Mansur Bey, çocukların misyoner mürebbiyeleri Madam Termiye, yine aynı şekilde çocukların öfkeli ve sert mizaçlı hocaefendisi, Abdülcabbar Bey'in ismi cismi belirsiz karısı, Senai'nin zavallı annesi de fon karakterli kişiler arasındadır.

2.4.4.Norm karakter

Romanda yer alan birçok karakter içerisinde norm karakterler baş kahramanın toplumla olan iletişimde kolaylık sağlamak üzere bir araç olarak kullanılır. (Stevick, 2010:185-186)

Romanın üçüncü bölümünde karşılaştığımız Süleyman Efendi'nin aşağıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bu rolünü üstlendiğini görüyoruz. Şinasi'nin Bozok köyündeki tek yardımcısı Süleyman Efendi'dir.

"Süleyman Efendi çocuğun bu teslimiyetinden pek memnun oldu. Köy ihtiyarlarını bir yere toplayarak hepsinin onayıyla Pitekast Deresi kenarında otuz dönüm kadar tarlayla elli dönüm kadar da mera gibi araziye kapsayan bir yer bulup üç bin kuruşa satın aldı. Peşin verilecek olan iki binin kalanı için de kendisi kefil olmuştu.(s.48)"

2.5. Mekân

Bahtiyarlık romanında olay örgüsü Senai ile Şinasi'nin gelecekle ilgili konuştukları Mekteb-i Sultaninin yatakhane ve Yamalı Musa'nın Şinasi'yi misafir ettiği köy odası, İtalyan haydutlarının Senaiyi alıkoydukları mağara gibi birkaç dar mekân alanları dışında genelde baş kahramanların ideallerindeki hayata kavuşmak için gittikleri şehir, köy, kasaba ve ülke gibi geniş alanlarda cereyan etmiştir. Bu mekânlar klasik roman anlayışında olduğu gibi olayların öncesinde tanıtılmış bu tanıtımlar yapılırken de gerçek hayata sadık kalınmaya çalışılmıştır. Yazar geniş coğrafya bilgisiyle Şinasi'nin idealindeki köy hayatına erişmek için gideceği yeri noktası noktasına tarif etmiştir:

"Okurlarımızın hayallerinde canlandırdığımız Sultanönü Sancağı ise Sakarya Nehri'nin sol sahili üzerinde bulunur. Porsuk Çayı ve Pitekas Deresi gibi akarsuları ve hafif engebeli arazisiyle çok ilginç bir yerdir....O sancağın da kuzeydoğusunun ortasındayız. Pitekas Deresi'nin Ermeni Dağı'ndan çıkarak sınırı geçtikten sonra Bozok Ovası'na doğru indiği bir yerin yani asıl Bozok kasabacığının iki buçuk saat kadar kuzeydoğusundayız."(s.39-40)

Romanda Şinasi'nin etrafında gelişen olaylar ağırlıklı olarak Bozok köyünde geçer. Bu bölümlerde daha ziyade Şinasi'nin tarım ve hayvancılık alanında köyde yaptığı icraatlardan söz edilir. Mekân burada sadece verilmek istenen mesaj için bir araç olarak kullanılmıştır.

Senai'nin idealinde Avrupa'ya gidip orada lüks bir hayat yaşamak vardır. Bu amacını nihayetinde gerçekleştirir. Senai babasının vefatından sonra hayalindeki Paris'e kavuşur.(s.59) O bununla yetinmez İtalya'daki Etna ve Vezüv yanardağlarını görmek için oralara gider. Tekrar ifade edelim ki Senai'nin bu ilginç gezisinde anlatımın dünya coğrafyası gerçeklerine paralel yapılmasını klasik roman anlayışına ve yazarın kültürel birikimine bağlayabiliriz.

Senai'nin Paris dönüşü izlediği yol güzergahı da geniş mekân içerisinde yer alır. Çiviyavekiya İskeleyi'nden İzmir limanına perişan bir halde gelen Senai annesinin gönderdiği parayla İstanbul'a geri döner.

Romandaki insan, mekân ve olay ilişkisini bir arada değerlendirdiğimizde mekâna yapılan vurgusunun bütünüyle olay örgüsü ve kahramanların gerisinde kaldığını tespit ediyoruz.

2.6. Zaman

"Bir romanı edebi kılan taraf vak'ının(olayın) şöyle veya böyle bir zamanda cereyan edip etmemesi değil, vak'ının anlatılma süresinin ustalıkla düzenlenmesi, dolayısıyla esere zaman planında derli toplu bir görünüm kazandırılmasıdır." (Tekin, 2001: 121) Aynı şekilde Şerif Aktaş da romandaki "itibarî zamanın" yazarın edebî başarısının aslî ölçüsü olduğunu söyler. (Aktaş, 1984:117)

Bahtiyarlık romanına zaman kavramı açıdan baktığımızda Şinasi ve Senai etrafında gelişen bütün olaylarda özellikle zamana vurgu yapılmakta ve kronolojiye dikkat edilmektedir. Bunlarla birlikte anlatımdaki geriye dönüşlerde zaman disiplinine özellikle dikkat edilmektedir. Bu

yönüyle baktığımızda klasik roman anlayışı ilkelerine göre bahtiyarlık romanının edebî kalitesinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Eserin ilk bölümünden itibaren anlatılacak olayın meydana geldiği mekânla birlikte zamana da vurgu yapılması, romanda uygulanan geleneksel hikâye anlatma tekniğinin en tipik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romanda: "Birinci bölümün başlığına 'Mektep'te dedik. Şimdi haber verelim ki mektebe dayanarak haber vereceğimiz durum da Mekteb-i Sultani'nin üçüncü senesinde geçiyor." açıklaması yapıldıktan sonra devam eden bölümde iki okul arkadaşının yatakhane gelecekle ilgili idealleri üzerine kurdukları hayallerin doğrudan ve dolaylı anlatımla aktarımına geçilir.(s.13-15) Romanı zaman açısından en ilginç kılan yön kimi yerlerde geriye doğru kırılmalarla geçmiş zamandaki olayların şimdiki zaman dilimi içerisinde aktarımıdır. Örneğin Mekteb-i Sultani'nin üçüncü sınıfında okuyan Senai'nin bu okula gelmeden önceki macerası aynı bölüm içerisinde geriye doğru kırılmayla anlatılır. Geriye doğru kırılmanın bir diğer örneği de Şinasi'nin yamalı Musa'yı ikinci kez ziyaret ettiği bölümün anlatılmasında uygulandığını görüyoruz. (95-110)

Bahtiyarlık'ta meddah hikâyelerinde karşılaştığımız bir özellik olan dönemin padişahına övgülü sözlerin kullanılması eserin kaleme alındığı dönem dolayısıyla da romanın anlatma zamanı için önemli bir bilgi kaynağıdır. Romanın girişi ve Paris'te Bir Türk bölümlerinde Padişah Abdülhamit'ten övgüyle söz edilmektedir.(s. 13,72)

2.6. Dil Ve Üslûp

Yaptığımız bu tahlil çalışmasında eserin sadeleştirilmiş bir baskısından yararlandık. Bu sebeple yazarın dil ve üslubu hakkında tespitlerimiz sınırlı olmuştur. Dil ve üslup açısından dikkatimizi çeken en önemli özellik yazarın anlatımındaki akıcılığı bazı şarkı sözleri, deyimler ve söz kalıplarıyla desteklemesidir. İlk dönem romancılarımızın bu tarz bir üslup kullanmalarının meddah geleneğinin üslubundan kaynaklandığını söyleyebiliriz. (Çetin, 2012:48) Söz konusu anlatımın bazı örnekleri şunlardır:

"Rüyasında görmek, yalın ayak, kabak kalmak,gönül eğlendirmek"(s.70)

"Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş, Onlar ermiş muradına biz çikalım kerevetine"(s.111)

"Adile kız hopla da gel; şalvarını topla da gel" (s.112)

Dil ve üslup açısından romanın adı olan "bahtiyarlık" kelimesine anlatımda sıklıkla yer verilmesi anlatımda leitmotiv tekniğinin en güzel örneklerinden biri olmuştur. Eser adının romanın anlatım dokusu içerisinde bu derece uyumlu bir şekilde yerleştirilmesinin roman tekniği açısından bir ilk olarak değerlendirilebileceğini düşünüyoruz. Romanda dikkatimizi çeken bir leitmotiv de "köylü olmaya gelmek, köylülüğü arzu etmek..." (s.15,46,47,99,100,108...) gibi söz kalıplarının kullanılmasıdır. Romanda günümüzde cehaletin ve geri kalmışlığın ifadesi olan "köylülük" burada medeniyetin ve bahtiyarlığın karşılığı olarak kullanılmıştır. Sosyal hayatımızda köylülüğe karşı gösterilen negatif yaklaşımın bu romanda pozitif bir hal alması bu şekilde ona yeni bir değer katılarak köylülüğün roman konusu haline getirilmesi eserin orijinalliğini ortaya koyması açısından önemlidir.

Bu romanda Ahmet Mithat'ın dil ve üslup açısından en büyük eksikliği Şinasi'nin köy hayatında karşılaştığı Anadolu insanlarıyla olan diyalogunu köylülerin yöre ağızlarıyla eserine yansıtamamış olmasıdır. Belki de Nâbizade Nazım'ın Karabibik'te gerçekleştirdiği bu anlatım tarzını Mitahat Efendi bu eserinde gerçekleştirmiş olsaydı köy romanı alanında ilk yazar unvanını tartışmasız kazanmış olurdu.

Sonuç

Bahtiyarlık eseri üzerine yaptığımız tahlil çalışması sonucunda yazarın romandaki temel amacının köy hayatının zorlukları veya faydalarını anlatmak değil; köylülüğe özenen Şinasi'nin şahsında yerli kaynaklardan yararlanmak, çalışmak ve tutumlu olmakla Senai'nin temsil ettiği alafrangalık ve hayalperestlik arasındaki farkı ortaya koymak olduğunu tespit ettik.

Ahmet Mithat Efendi, Bahtiyarlık romanından dokuz yıl önce yazdığı Felâton ile Rakım Efendi (1876) romanında Batılaşıma sorununun alafranga düşkünü tipini işlemiş; tembellik ve israf ile çalışkanlık ve iktisat arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmıştı. Bahtiyarlık eserinde de aynı sosyal içerikli mesajlar bulunmakla birlikte onu Felâton ile Rakım Efendi eserinden ayıran en önemli özellik fazilet ve bir ayrıcalık olarak “köylü olmaya” ve “köylülüğü arzu etmeye” vurgu yapılmasıdır. Bununla birlikte romanda Şinasi ve Senai'nin yüksek tahsil görmüş aydın birer tip olarak karakterize edilmesi de Felâton ile Rakım Efendi'den yaklaşık on yıl sonra Osmanlı insanının yaşadığı değişim ve gelişim sürecini ortaya koyması açısından önemlidir. Senai Galatasaray'dan mezun olmuş ve memuriyete atanmıştır. Onun en büyük isteği Hariciye Nezaretinde bir memurluk görevi almaktır. Bunun tek sebebi Avrupa'ya gitmek oraya daha yakın olmak özlemidir. O da tıpkı Felâton gibi bir mirasyedi ve eğlence düşkünüdür. Beyoğlu'daki eğlence merkezleri onun için vazgeçilmezdir. Fakat aradan geçen süreçte dönemin bu tip gençleri saflığını kaybetmiştir. Senai kayınbabasının mallarını sahte belgelerle satıp karısını ve annesini terk edecek kadar acımasızlaşmıştır. Senai'nin mirasyediliği ve Batı hayranlığının yanında bu acımasızlığını ve hilekârlığını dönem itibarıyla hızla gelişen materyalist dünya görüşüne bağlayabiliriz. İleriki süreçte Hüseyin Rahmi'nin Şipsevidi romanındaki Meftun örneğinde olduğu gibi bazı romanlarda Batı özentisini yaşayan kahramanların acımasızlaşmanın yanında geleneksel ahlâkî değerlerini de bütünüyle kaybederek farklı bir karaktere bürüneceklerini görürüz.

Dönemin en saygın okullarından biri olan Mekteb-i Sultaniyi bitirip değerli birçok memurluk görevi alabilecekken babasının tavsiyeleriyle “köylü olmaya” karar veren Şinasi etrafında anlatılan olaylarda verilen açık mesajlar romana değer ve kalite kazandırmıştır. Şinasi aydın bir kişilik olarak bahtiyarlığın kaynağını köy topraklarında aramış ve aradığı bu kaynağa kısa sürede sahip olmuştur. Şinasi gerek babasından gerekse okuduğu kitaplardan aldığı bilgilerle gittiği Bozok köyünde modern tarım ve hayvancılık tekniklerini kullanarak köylüleri kendisine hayran bırakmıştır. Tipik bir Anadolu köylüsü olan Süleyman Efendi ve Köse Muhtar sayesinde köylülerin desteğini alan Şinasi, köylülere sağladığı yeni iş imkânları ile de onların sevgisini kazanır. Bu yönüyle bakıldığında Türk romanı ve hikâyesinde aydın bir insan tipinin köy hayatını ev insanını önemseyip ona özel bir kıymet vermesini onlarla barışık olmasını ilk kez Bahtiyarlık eserinde gördüğümüzü söyleyebiliriz. Yıllar sonra Yaban'da göreceğimiz Ahmet Celal'in köy insanına ve hayatına duyduğu nefretin tam aksine Şinasi aydın bir insan olarak köye karşı pozitif bir bakış açısına sahiptir. Böyle bir bakış açısını roman okuyucuları yaklaşık bir asır sonra Tarık Buğra'nın Yağmuru Beklerken romanında Avukat Rahmi etrafında gelişen olayların tasvirinde ancak görebilmişlerdir.

Romanda leitmotiv tekniğiyle kullanılan “köylü olmak” yerel kaynakların ve bereketin bir ifadesi olarak kullanılmış; sadece bu yolla mutluluğa yani o günün ifadesiyle bahtiyarlığa ulaşılacağı açık bir tez olarak ortaya konmuştur.

Ahmet Mithat Efendi, Bahtiyarlık'ın baş kahramanları Senai ve Şinasi'nin şahsında sadece çalışkanlık ve tembellik; israf etme ve tutumluluk kavramlarını ana mesaj olarak işlemiş olsaydı bu konuyu yıllar önce Felâton ile Rakım Efendi romanında ele aldığı için tekrara düşmüş olurdu. Romanda aydın bir Türk aydınının ekonomik gelir düzeyinin yüksekliği paralelinde algıladığı bahtiyarlığı tarım ve hayvancılığın merkezi olan köy hayatında arayışının ve sağladığı başarısının

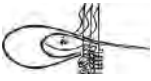
anlatıldığı "Şinasi ve Köy Düğünü" bölümleri esere farkındalık kazandırmıştır. Köydeki modern tarım ve hayvancılık geliştikçe verim artacak bunun paralelinde işsizlik azalacaktır.

Mithat Bey'in Söğüt ve Bozok köylerindeki olayları kahraman-bakış açısı tekniğiyle aktarırken onları yöresel ağız özellikleri ile konuşturmamış olmasını ve köyün kültürel yaşantısını ihmal etmesini romanın en büyük eksiklikleri olarak değerlendiriyoruz. Yazarın bu anlatım eksiklikleri olmamış olsa Bahtiyarlık'ın köy gerçeğini Karabibik'ten(1890) çok daha önce yansıtan bir eser olup olmadığı konusundaki tereddütler ortadan kalkmış olurdu.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ Şerif (1984) *Roman Sanatı ve Roman İncelemelerine Giriş*, Birlik Yayınları, Ankara.
- AYTAÇ Gürsel (1990) *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan, Ankara
- BORATAV Pertev Naili (1982) *Folklor ve Edebiyat*, Adam Yayınları,C.1, İstanbul.
- BUĞRA Tarık (1987) *Yağmur Beklerken*,Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2, Dergâh Yay, İstanbul.
- CEYHUN Demirtaş (1996) *Türk Edebiyatındaki Anadolu*, Sis Çanı Yay., İstanbul.
- ÇETİN Nurullah 2012) *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara.
- FOSTER E.M. (1982) *Roman Sanatı*, (Çev. Ünal Aytür), Adam Yayınları, İstanbul.
- GÜMÜŞ Semih (2010) *Modernizm ve Postmodernizm*, Can Yayınlar, İstanbul.
- HAEDENS (1961) *Roman Sanatı*, (Çev. Yaşar Nabi), Varlık Yayınları, İstanbul.
- STEVIĆK Philip (2010) *Roman Teorisi* (Çev. Sevim Kantarcıoğlu)Akçağ yayınları, Ankara.
- KAVCAR Cahit (1976) *Türk Romanı ve Hikâyesinde Köye ilk Açılma*, Ankara Üniversitesi Eğilim Fakültesi Dergisi, Nu. 1-4, Ankara.
- KAPLAN Ramazan (1988) *Cumhuriyet Türk Romanı'nda Köy*, KB Yayınları, Ankara.
- TEKİN Mehmet (2001) *Roman Sanatı*, Ötüken Yayınları, 2001 Ankara.
- OKAY Orhan (1989) *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- OKAY Orhan (1990) *Türk Romanına Köy Mevzuunun Girişinde Unutulan Bir İsim: Ahmet Mithat Efendi*, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yayınları, 110-115, İstanbul.
- OKAY Orhan (1990) *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, Dergâh Yayınları, s.233-240, İstanbul.
- ÖZGÜL Kayahan (1998) *İlk Köy Romanınız Türkmen Kızı mı?*Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, s. 280-291, Ankara.
- KARABULUT Mustafa (2008) *Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı*, Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- KARAOSMANOĞLU Y.K. (2001) *Yaban*, İletişim Yay., İstanbul.
- KERMAN Zeynep vd. (2011) *Tanzimat Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, s.605, Ankara.
- KOLCU Ali İhsan (2011) *Tanzimat Edebiyatı II Hikâye ve Roman*, Konya.

-
- KORKMAZ Ramazan (2009) *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000 El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ Ramazan (1992) *Türk Edebiyatında Köy* 1, Nilüfer, Sayı.6, s. 7-11
- KUDRET Cevdet (1971) *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1859-1959*, Bilgi Yayınevi, Ankara
- MORAN Berna (2005) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yay. İstanbul.
- NARLI Mehmet (2012) *Roman Ne Anlatır- Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı Üzerine Tematik Bir Tasnif ve Değerlendirme*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- NARLI Mehmet (2013) *Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme*, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 64, s. 285-316
- NUTKU Özdemir (1997) *Meddahlık ve Meddah Atatürk Kültür Merkezi Yayınları*, Ankara.
- NUTKU Özdemir (2006) *Âşık ve Meddah Hikâyeleri*, Çukurova Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi
- YÜKSEL Süheyla (2009) *Türk Edebiyatında Taşraya Çıkış: Ali Kemal'in Romanları*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4 /1-II s.1479-1506

REFLECTION OF SUBJECTIVITY AND OBJECTIVITY IN TURKISH NEWSPAPER REPORTAGE*

*Meltem SARGIN***

ABSTRACT

This study aims to discover the extent of subjectivity vs. objectivity as a dimension of evidentiality (Lyons 1977; Nuyts 2001) in Turkish newspaper reportage with a view to evaluate the reflection of the stance of newspaper media. The grammatical codes functioning as evidential markers in Turkish are mainly predicate suffixes having a modal meaning, modal adjectives and adverbs, pronouns, nominalization, passivization, and references. Linguistic devices that are used to report other people's words also have evidential meaning (Palmer 2001: 9; Aikhenvald 2003: 4). The use of reportative evidential markers in news reports plays a role in creating a subjective or objective point of view, thus enabling the journalists to balance the degree of their visibility in their texts. Direct reporting allows the original speaker's subjectivity to be expressed much more freely, including his/her style and register. On the other hand, indirect reporting reformulates the utterance and can change descriptions and other expressions, thus admitting the reporter's comment (Redeker 1996: 231). In this article, the function of direct and indirect reporting as evidential markers is studied and tested against compatibility to the norms of news reports as a genre. The study was conducted on the news reports collected from three Turkish daily newspapers with the highest circulation during 60 days.

Key Words: Subjectivity, objectivity, evidentiality, direct discourse, indirect discourse

TÜRK GAZETELERİNDEKİ HABER YAZILARINDA ÖZNELLİĞİN VE NESNELLİĞİN YANSITILMASI

ÖZET

Bu çalışma Türk gazetelerindeki haber yazılarında tanıtıcılığın (konuşucu ya da yazarın verdiği bilgiye ilişkin tutumunun) bir uzanımı olarak kabul edilen öznellik ve nesnelliği (Lyons 1977; Nuyts 2001) ortaya çıkarmayı böylece Türk gazetelerinin haberler karşısında gösterdiği tutumu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkçede

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Dilbilim, El-mek: meltem.sargin@deu.edu.tr

tanıtıcılığı kodlama işlevini üstlenen dilsel düzenekler temel olarak kiplik anlamı taşıyan yüklem sonekleri, kiplik sıfatları ve belirteçleri, adılar, adlaştırma, edilgenlik ve atıflardan oluşmaktadır. Bir başka kişinin sözlerini aktarmaya yarayan dilsel düzenekler de tanıtlama anlamı taşımaktadır (Palmer 2001: 9; Aikhenvald 2003: 4). Bir başka kaynaktan alınan bilgi bu düzenekler aracılığıyla öznel ya da nesnel biçimde aktarılabilmektedir. Aktarım işlevi gören tanıtlama belirticileri özellikle gazete haber yazılarında öznel ya da nesnel bir bakış açısı oluşturulmasını sağlayarak gazetecilerin metinlerdeki görünürlüklerini dengelemelerini mümkün kılmaktadır. Doğrudan aktarım özgün konuşucunun öznelliğinin ve aynı zamanda sahip olduğu biçim ve kesit dilin çok daha özgürce ifade edilmesini sağlamaktadır. Öte yandan dolaylı aktarım sözcenin yeniden düzenlenmesini, anlatım ve ifadelerin değiştirilebilmesini sağlayarak muhabirin habere kendi yorumunu katmasına olanak vermektedir (Redeker 1996: 231). Bu makalede bir tanıtlama belirticisi olarak kabul edilen dolaysız ve dolaylı aktarım yapılarının bu işlevi incelenmekte ve bir metin türü olarak haber yazılarının normlarına uygunluğu tartışılmaktadır. Çalışma Türkiye’de en yüksek tiraja sahip üç günlük gazeteden 60 gün boyunca toplanan haber yazıları üzerinde yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öznellik, nesnellik, tanıtıcılık, dolaysız aktarım, dolaylı aktarım

Introduction

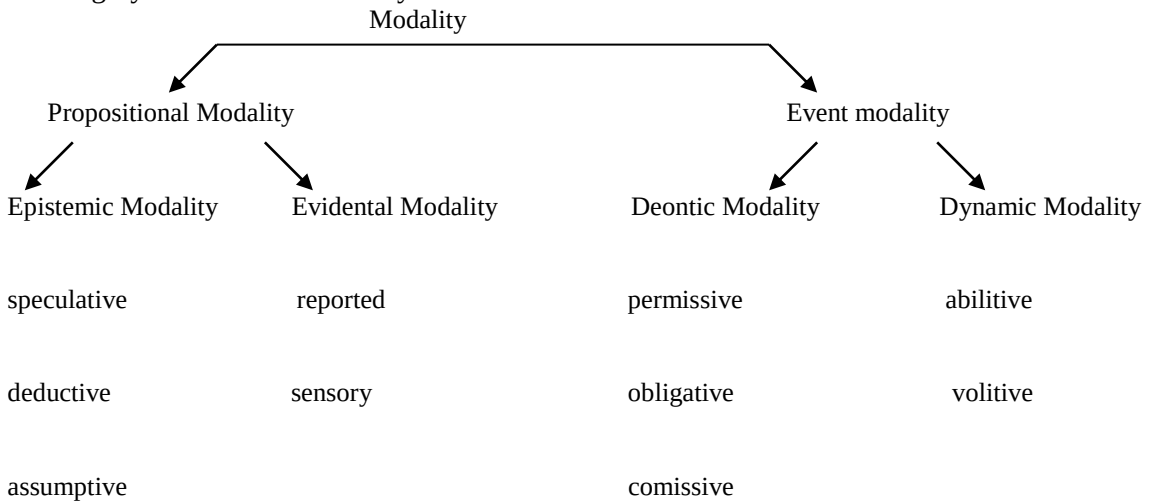
During communication besides knowledge, speaker/writer communicates some cues reflecting his personal feelings, beliefs and attitudes towards the source and level of reliability of the knowledge. This phenomenon of marking source and reliability, which is coded by different linguistic devices in every language, is called evidentiality. In this study, Chafe’s (1986) definition of evidentiality is adopted. For Chafe (1986: 262), evidentiality means ‘speaker’s/writer’s marking of his attitude towards the truthfulness of the knowledge s/he has. This comprehensive definition, which relates evidentiality to the reliability of knowledge, puts some other extensions like possibility, degree of reliability and certainty, typically expressed by modality, into the notion of evidentiality, thus dissolving the strict borders between modality and evidentiality (Aikhenvald 2004: 5). Actually, in many European languages the function of evidentiality overlaps modality to a large extent; therefore evidentiality is studied under the heading of ‘modality’. It is the same for Turkish. Studies on Turkish deal evidentiality as a subcategory of mood or modality by defining it as a function of modality (Underhill 1979; Aksu-Koç and Slobin 1986; Tura Sansa 1986; Kocaman 1988; Kornfilt 1996; Ruhi, Zeyrek and Osam 1997; Gencan 2001; Güven 2001; Banguoğlu 2004; Göksel and Kerslake 2005; Sargin 2010). These studies on modality show that in Turkish, evidential functions are generally coded by modality suffixes, modal adjectives and adverbs, nominalization and passivisation, personal pronouns and suffixes, references, and rhetorical questions. All these studies show that Turkish does not have a grammatical evidential system encompassing a set of grammaticalized linguistic devices only peculiar to marking evidentiality, but it renders evidential meaning through evidentiality strategies (Aikhenvald 2003: 2). In other words, evidentiality is a function coded with different linguistic devices that are also used to fulfill other functions.

In this study direct and indirect reporting of information, being considered as evidential markers, are studied to find out whether the reported utterances in Turkish newspapers are reflected

with a subjective or objective point of view and the obtained results are evaluated in terms of journalistic norms.

Reportatives as Evidentials

Linguistic devices that are used to report other people’s words also have evidential meaning (Palmer 2001: 9; Aikhenvald 2003: 4). These evidential markers are called as reportatives, which are adopted for the focus of inspection in this study. Figure 1 shows that reportatives fall into the category of evidential modality.

(Corcu (2005: 34)

Figure 1. Palmer (2001: 22)’s taxonomy of modality

Evidential meaning through reporting occurs in situations when the speaker/writer is not the source of the knowledge in the proposition, but s/he takes it from another source (Mushin 2001: 69). Cross-linguistically, reporting is one of the most common kinds of evidentiality (Aikhenvald 2003: 4), and it is performed in two ways: direct and indirect (Mushin 2001: 69). On the linguistic level, direct reporting represents the purported exact words of the original speaker (Mushin 2001: 69):

(1) John said ‘Peter is having a party on Saturday night.’

(1) is an example of direct reporting. The speaker/writer reports John’s words directly by putting them in quotations.

Indirect speech is most explicitly signaled by embedding the information under some speech act predicate that attributes the information to some other speaker (Mushin 2001: 69):

(2) John says that Peter is having a party on Saturday night.

In (2) the speaker/writer reports the words of John by embedding them into his own words.

Turkish has a similar grammatical pattern for direct and indirect reporting. Direct reporting is presented by the verb de- (say/tell) with the quotation occupying immediately the preverbal position (Göksel and Kerslake 2005: 405-406):

(3) O gün Suzan ‘Artık dayanamıyorum’ demişti bana.

‘That day Suzan had said to me “I can’t bear (it) any longer.”’

In indirect reporting, the original statement is nominalized (changed into a noun clause) and embedded into a main clause whose main verb is a reporting verb such as söyle- (say/tell) (Göksel and Kerslake 2005: 424):

(4) O gün Suzan bana artık dayanamayacağını söylemişti.

‘That day Suzan had told me that she couldn’t bear (it) any longer.’

In example (4) we can see that the direct words of the speaker in sentence (3) are turned into a noun clause (the underlined part) functioning as the direct object of a main clause.

Reporting, as being an evidential marker, has the function of referring to the source and the reliability of the knowledge; however, it also fulfills another function that evidentials serve: subjectivity and objectivity. Through evidentiality the speaker/writer, as well as referring to the source and/or reliability of knowledge, is able to present this knowledge with a subjective or objective point of view. In related literature it is stated that there is a distinction between evaluating a state of affairs subjectively and objectively, and subjectivity and objectivity is considered as a dimension of evidentiality (Lyons 1977: 797, Nuyts 2001a: 33, Nuyts 2001b: 386). In short, evidential markers play a role in presenting a subjective or objective perspective.

Subjectivity can be defined as the reflection of objects or concepts from the point of view of a subject as s/he perceives it. On the other hand, objectivity is the neutral reflection of knowledge free from the perception of any subject (Scheff et al. 2006). On the linguistic level, if the speaker/writer codes his/her attitude towards the validity of knowledge (at any degree of reliability) overtly, it is subjective; however, if this attitude is obscured linguistically, it gives an impression that the knowledge conveyed does not belong to the speaker/writer directly, thus becoming objective (Fairclough 1992: 159). In this study subjectivity and objectivity are considered to be the linguistic attitude of the speaker/writer towards the knowledge that is, the presentation of knowledge, regardless of the truth value of it.

Reportatives as evidential markers have a significant role in reflecting a subjective or objective point of view. There is a difference between direct and indirect reporting in representing subjectivity. In direct speech, there is a shift away from the default deictic orientation the center of which is the time and place of the actual speech situation, and the identity of the actual speaker. So, the deictic orientation of the content of speech expresses the subjective stance of the reported speaker, who might not be the actual speaker. In contrast, in indirect reporting the deictic orientation of the content of speech as indexed to the speaker of that utterance is maintained such that it can be argued that only the actual speaker’s subjectivity is expressed (Mushin 2001: 12).

Direct and Indirect Discourse

Reporting knowledge taken from other sources is especially common and important in journalism. In journalistic terms direct and indirect reporting are called as direct discourse (DD) and indirect discourse (ID) respectively (Redeker 1996). DD and ID are used in newspaper reporting on a scale of narrator’s influence (subjectivity) versus objectivity. DD allows maximally objective representations, with the pretention that the quoting speaker has no influence on form or content, while ID may be formulated entirely in the reporting speaker’s words, as long as the content remains unaltered. At the same time, DD allows the original speaker’s subjectivity to be expressed much more freely, including his/her style and register. On the other hand, ID reformulates the utterance and can change descriptions and other expressions, thus admitting the reporter’s comment (Redeker 1996: 231).

If we summarize what we have discussed so far (see Figure 2), evidentiality is a linguistic function that serves to refer to the source and reliability of knowledge. Through evidentiality it is

possible to present knowledge with a subjective or objective point of view. Reporting knowledge taken from another source is an evidential marker which is used to give knowledge subjectively or objectively. In journalistic terms DD that is, reporting utterances directly draws quite an objective point of view by taking the reporter away from the given knowledge. On the other hand, ID admits the reporter to embed the original words in his/her own words, thus reflecting his/her own subjective point of view.

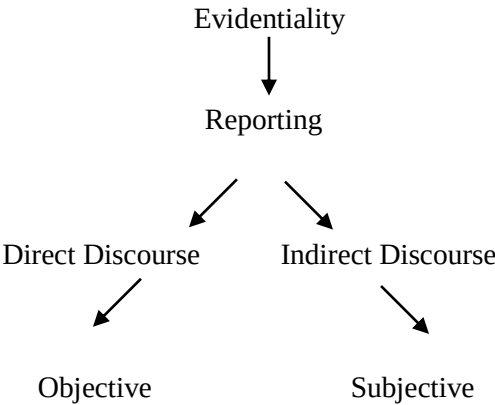

Figure 2. Direct and indirect reporting as evidential markers

Research Questions

The aim of this study is to find out whether the reported utterances in Turkish newspapers are reflected with a subjective or objective point of view and to evaluate the obtained results in terms of journalistic norms.

Method

This study adopts the corpus-based approach since it utilizes a collection of natural texts (collected from natural sources) selected according to a certain principle. Corpus-based approach is suitable for our study also because it is empirical and it allows both qualitative and quantitative analysis (Biber, Conrad and Reppen 1998: 4)

Procedure of Analysis

During analysis the reported utterances in the texts making up the corpus were detected and classified as DD and ID. The grammatical constructions of both were studied, and also the numeric distribution was recorded. The examples were translated into English.

Corpus of the Study

The corpus of the study consists of reporting news from the three major newspapers in Turkey. By ‘major’ it is meant that the three newspapers having the highest rate of circulation, that is the most read newspapers. According to the August and September 2013 reports of Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü (General Management of Press and Publicity Institution), which is a government office, these three newspapers are Zaman, Posta and Hürriyet respectively (<http://www.bik.gov.tr/istanbul/eylul-2013-tiraj-raporu/>). The corpus is formed from the reporting news issued in the aforementioned papers during 60 days, and confined with the most important first page news called as the ‘splash’ in journalistic terms.

Findings and Discussion

The qualitative analysis of this study shows that there is both DD and ID in the corpus selected from the three most read newspapers in Turkey. DD is represented in two ways: In the first one, the reported quotation is put into a main clause having the speech act verb *de-* (tell) or similar verbs or phrases as seen in examples (5) and (6):

- (5) İki ülke arasındaki gerginliğe rağmen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile kişisel olarak kötü ilişkisi olmadığını ifade eden Obama ‘Biliyorum ki basın beden diline önem veriyor. Onun arkasına yaslanıp durmak gibi bir tarzı var, sınıfın arka sırasındaki sıkılmış çocuğa benziyor. Ama doğrusu şu ki görüşmelerimiz çoğu kez verimli geçiyor’ dedi (Zaman, 10.08.2013).

Obama, who stated that he didn’t have a bad personal relationship with the Russian President Vladimir Putin in spite of the tension between the two countries, said that: ‘I know the press likes to focus on body language. He’s got that kind of slouch, looking like the bored kid in the back of the classroom. But the truth is that when we’re in conversations together, oftentimes it’s very productive.’

- (6) Suriye Dışişleri Bakan Yardımcısı Mikdat, Amerikan Gazetesi Wallstreet’e dün şöyle dedi: ‘Savaş bir kere başladı mı olacakları kimse kontrol edemez. Biz de misilleme olarak Amerika’ya destek veren İsrail, Türkiye ve Ürdün’e saldırırız. (Posta, 05.09.2013).

Syria’s Vice Minister of Foreign Affairs Mikat said to the American paper Wallstreet yesterday as follows: ‘Once the war starts, no one can control the things to happen. We would attack Israel, Turkey and Jordan as retaliation.’

In this kind of DD other expressions used besides *dedi* (told) are *şöyle konuştu* (spoke as follows), *sözlerine şöyle devam etti* (continued his words as follows), *durumu şöyle değerlendirdi* (evaluated the situation as follows), *görüşlerini şöyle ifade etti* (stated his views as follows), *görüşünü şu sözlerle özetledi* (summarized his view as follows), *konuyu/düşüncelerini deyerek açıkladı* (explained the matter/his views by saying), *şu açıklamayı yaptı* (made the following statement). All these expressions have a similar meaning and function to *dedi* (told).

In the other way of direct discourse, the quotation is not put into a main clause including a speech act verb but only the name of the speaker followed by a colon is given before the quotation as in the examples:

- (7) ABD Dışişleri Bakanı John Kerry: ‘Siyasi çözüme hepimiz kendimizi adadık.’ (Hürriyet, 15.09.2013).

US Foreign Affairs Minister John Kerry: ‘We all devoted ourselves to a political solution.’

- (8) Başbakan Yardımcısı Arınç: ‘Burada barbarlık, bağnazlık seziyorum. Yüz kızartıcı bir davranış. ODTÜ’ye hiç yakışmamıştır.’ (Zaman, 07.09.2013).

Vice Prime Minister Arınç: ‘I feel barbarity and bigotry in this. It is an ignominious behavior. It has clashed against METU.’

DD as in examples (7) and (8) are used to create a dramatic effect on the readers. Redeker (1996: 231) claims that DD has two functions: documenting and dramatizing. Documenting is the direct report of what was said or written. Dramatizing serves to enliven the story and attract attention. Although DD can accomplish both functions at the same time examples (5) and (6) seem to fulfill the former, and (7) and (8) fulfill the latter to a larger extent.

As for ID, our study shows that it is normally constructed as nominalizing the original utterance and embedding it into a main clause as in (9):

- (9) Başbakan Erdoğan bir buçuk ay sonra hizmete girecek olan Marmaray'ın tek yönde saatte 75 bin yolcu taşıyacağını ve her iki dakikada bir tren geçeceğini söyledi. (Hürriyet, 05.08.2013).

Prime Minister Erdoğan said that Marmaray, which will come into service one and a half months later, will carry 75 thousand passengers on one way an hour and there will be a train in every two minutes.

The main verb söyle- (say) seems to be quite objective in reporting the original statement, but we cannot be sure about the exact words of the original speaker any way. The reporter could have changed them while embedding them in his/her own words.

Example (10) is another indirect reporting and the main verb öne sür- (claim) in the main clause includes a comment on the part of the reporter:

- (10) Muhalifler, Esat yönetimine bağlı güçlerin zehirli gaz başlığı taşıyan kimyasal füzeler fırlattığını öne sürdü. (Posta, 22.08.2013).

The opponents claimed that the forces in command of Esat have launched chemical missiles carrying toxic warheads.

If the reporter had preferred to use the verb belirt- (state), it would have a more neutral meaning. The verb öne sür- (claim) suggests as if there is somewhat opposition or doubt against the information.

Some other reporting verbs used in ID in the corpus are: -diğine işaret etti (pointed that), -masını istedi (wanted that), -diğini vurguladı (emphasized that), -diğine dikkat çekti (pointed out that), -diğinin altını çizdi (underlined that), -diğini iddia etti (asserted that), -diğini bildirdi (declared that), -diğini açıkladı (explained that), -diğini anlattı (told that). Compared to the neutral quality of the reporting verbs in DD, most of the ID reporting words have semantic properties like [+emphasis] and/or [+argument], by preference of which the reporter can manipulate the original speaker's/writer's words and add his subjective point of view or stance to the statement.

The quantitative results obtained from the study are presented in Table 1.

Table 1. The distribution of DD and ID in reported utterances

Newspaper	# of reported utterances	Direct Discourse	Indirect Discourse
Zaman	596	368	228
Posta	464	362	102
Hürriyet	570	456	114
TOTAL	1630	1186	444

In Zaman, 596 reported utterances were found, 368 of which are DD and 228 of which are ID. In Posta, there are 464 reported utterances: 362 of them are DD and 102 of them are ID. Finally, 456 of the 570 reported utterances in Hürriyet are DD, and the remaining 114 are ID. As a total, 1630 reported utterances were found in the corpus, 1186 of which are DD and 444 are ID.

If we change these numbers into percentages, it will be easier to see the distribution of DD and ID. Table 2 presents this distribution in percentage.

Table 2. The distribution of DD and ID in percentage

Newspaper	Direct Discourse	Indirect Discourse
Zaman	62 %	38 %
Posta	78 %	22 %
Hürriyet	80 %	20 %
TOTAL	73 %	27 %

62 % of the reported utterances are DD and 38 % of them are ID in Zaman. Posta has 78 % of DD and 22 % of ID, whereas 80 % of the reported utterances in Hürriyet are DD and 20 % of them are ID. The distribution of DD and ID in Hürriyet and Posta are quite similar, which can be because of a similar broadcasting policy of the two newspapers, and the higher percentage of ID in Zaman can be interpreted as the result of its having a less dramatizing and more serious tone and reformulating original utterances by commenting on them pursuant to its ideology.

When we look at the total of the corpus for DD and ID, we see that there is a quite significant density of DD with 73 %, which is the sign of objective reporting as we mentioned before. Why is objective reporting used with such higher density? Objectivity has always been an important notion of media. Giving news with a neutral perspective has meant giving true, reliable news (Thompson, White and Kitley 2008: 2). Media discourse as a genre is characterized by the manifestation of commitment to the actuality of the reported event. The use of language is conditioned by a range of contextual elements originating from the conventional ideology and moral standards followed within the journalistic society (Hsieh 2008: 206). In order to fulfill the demand of their professional ethics for accurate reporting journalists presumably try to avoid their personal presence in their texts as much as possible (Hsieh 2008: 211). In this sense DD is a means for journalists to ‘distance’ (Aikhenvald 2003: 18) themselves from what they are reporting and to keep away from taking responsibility. By using DD with high frequency, journalists are able to maintain objectivity or minimize subjectivity, which is a principle that they are supposed to adhere to.

For this study it is possible to say that in Turkish newspapers there is both DD and ID with the significant predominance of the former. This high frequency of DD can be interpreted as a concern for presenting news with an objective point of view as much as possible, which is a principle constituted and followed within the journalistic society. Although objectivity is a universal journalistic principle, the extent to which journalists follow it is also conditioned by the socio-political context in a particular society. The avoidance of using subjective language comprising commentary can arise from the reservations of the journalists about the oppression on the part of the media bosses. Therefore, the meaningfully high rate of objective language use in Turkish newspapers can be the result of the present political situation, in which about 70 journalists are under arrest, tens of them are kept under surveillance, still others have whether been fired or forced into resigning because of ideological reasons.

Conclusion

Subjectivity and objectivity as an extension of evidentiality can be presented by reporting utterances taken from another source. This evidential marking is especially important in media discourse, which frequently reports statements made by people directly or indirectly. There is a difference between reporting utterances in a direct or indirect way by using certain linguistic devices, which is called DD or ID in journalistic terms. DD enables the journalists to report

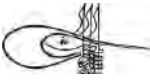
utterances from news events in an objective way, whereas ID gives them an opportunity to reformulate utterances with their own words and comment.

This study shows that there is a predominance of DD in Turkish newspaper reports, which can be seen as an effort to convey news objectively. On the other hand, when Turkey's present socio-political conjuncture is taken into consideration, this can be read as a hedging strategy on the part of the journalists to avoid any reaction from the government.

REFERENCES

- AIKHENVALD, A. Y. & DIXON, R. M. W. (eds.). (2003). *Studies in Evidentiality*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- AIKHENVALD, A. Y. (2004). *Evidentiality*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- AKSU-KOÇ, A. & SLOBIN, D. I. (1986). A Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish. In W. Chafe & J. Nichols (Eds.) *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation. 159-167.
- BANGUĞOLU, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara, Turkey: TDK Yayınları.
- Basın İlan Kurumu. (2013). Access: <http://www.bik.gov.tr/istanbul/eylul-2013-tiraj-raporu/>
- BIBER, D., CONRAD, S. & REPPEN, R. (1998). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- CHAFE, W. (1986). Evidentiality in English Conversation and Academic Writing. In W. Chafe & J. Nichols (Eds.) *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation. 261-272.
- CORCU, D. (2005). Semantic Structure of the Necessity Marker –mAll. *Dilbilim Araştırmaları*, 2005: 33-45.
- FAIRCLOUGH, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Oxford, U.K.: Polity Press.
- GENCAN, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara, Turkey: Ayraç Yayınevi.
- GÖKSEL, A. & KERSLAKE, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London & New York: Routledge.
- GÜVEN, M. (2001). Türkçede –Abil Eki ve Kiplik Belirteçleri Üzerine. In Ö. Demircan & A. Erözden (Eds.) *XV. Dilbilim Kurultayı- Bildiriler: Dilbilim ve Dilbilgisi*. İstanbul, Turkey: Y.T.Ü. Vakfı Yayınları. 79-87.
- HSIEH, C.-L. (2008). Evidentiality in Chinese newspaper reports: Subjectivity/objectivity as a factor. *Discourse Studies*. 10 (2). 205-229.
- KOCAMAN, A. (1988). Modality in Turkish. In S. Koç (Ed.) *Studies on Turkish Linguistics*. Ankara, Turkey: METU Yayınları. 463-469.
- KORNFILT, J. (1996). *Turkish*. London & New York: Routledge.
- LYONS, J. (1977). *Semantics*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- MUSHIN, I. (2001). *Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative Retelling*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- NUYTS, J. (2001a). Epistemic modality, language, and conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- NUYTS, J. (2001b). Subjectivity as an Evidential Dimension in Epistemic Modal Expressions. *Journal of Pragmatics* 33: 383-400.
- PALMER, F. R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- REDEKER, G. (1996). Free indirect discourse in newspaper reports. In C. Cremers & M. den Dikken (Eds.) *Linguistics in the Netherlands 1996*: 221-232.
- RUHİ, Ş., ZEYREK, D. & OSAM, N. (1997). Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler. *Dilbilim Araştırmaları 1997*: 105-111.
- SARGIN, M. (2010). Türkçede Tanıtlama Belirticilerinin İşlevleri. 'The Functions of Evidential Markers in Turkish'. Unpublished PhD dissertation. İzmir, Turkey: Dokuz Eylül University.
- SCHEFF S. W. et al. (2006). Goffman Unbound! A New Paradigm for Social Science (The Sociological Imagination). <http://en.wikipedia.org/wiki/Intersubjectivity>. (date of access 12. 05. 2008).
- THOMPSON, E. A., WHITE P.R. & KITLEY, P. (2008). "Objectivity" and "hard news" reporting across cultures: Comparing the news report in English, French, Japanese and Indonesian journalism. *Faculty of Arts – Papers*. University of Wollongong, Australia. 1-26.
- TURA-SANSA, S. (1986). -Dir in Modern Turkish. In Ayhan Aksu Koç & Eser Erguvanlı Taylan (Eds.) *Proceedings of the Turkish Linguistics Conference*. İstanbul, Turkey: Boğaziçi University Press. 145-158.
- UNDERHILL, R. (1979). *Turkish Grammar*. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

ADALET AĞAOĞLU'NUN “SAVUN SEVDAM SEN SAVUN” ADLI ÖYKÜSÜNÜ ÇOĞUL OKUMA DENEMESİ*

*Elif SAYAR***

ÖZET

20. yy'ın sonlarında odağını yazardan okura kaydıran edebi metin gerçeğe farklı bir biçimde bakar. Çağdaş bilimin “belirsizlik” ve olasılık kavramlarından etkilenen yazar gerçeği dış dünyada değil iç dünyada ve bilinçdışında arar. Yazar gerçeği artık olduğu gibi sunmaz. Gerçeği metnin içine yerleştirdiği birtakım imge, simge ve alegorilerle vererek okuyucuya hissettirir. Okuyucu metindeki bu imge dünyasını anlamlandırabilmesi için belli bir düş dünyası, kültür ve algılama düzeyine sahip olması gerekir. Okurun algılama gücüyle okunan metnin anlamı çoğalarak yeni bir dünyaya açılır. “Çoğulculuğun” ana ögesi durumuna gelen metinde okur artık etkin durumda olur. Okuyucu, karşısına çıkan çokkatmanlı metni, metnin içine yerleştirilen imge, simge ve alegorilerle kendi bilgi birikimi ve kültür düzeyine göre yorumlayarak, onu yeniden üretir. Bu, metin ile okuyucu arasında oluşan karşılıklı estetik bir hazza dönüşür.

Çalışma boyunca Adalet Ağaoğlu'nun 1982 yılında yayımlanan “Hadi Gidelim” öykü kitabının içinde yer alan “Savun Sevdam Sen Savun” adlı öyküsünü farklı okuma biçimlerinde ele almaya çalıştık. Bu okuma biçimleri arasında yapısalcı bir çözümlemeye gidildi. Bu çalışmada eseri yapı, anlatım, biçim ve dil özellikleri bakımından değerlendirmeye, eserin toplumsal boyutu hakkında bilgi vermeye çalıştık. Ayrıca eserde yer alan göstergeler yeniden yorumlanarak okur merkezli yaratım süreci meydana getirildi. Böylece metin tarafımızdan yeniden üretilmiş oldu.

Anahtar Kelimeler: Adalet Ağaoğlu, Çoğul Okuma, Hadi Gidelim, Göstergibilim, Eleştiri.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi, El-mek: elif.sayar60@gmail.com

MULTIPLE READING TRIAL OF ADALET AĞAOĞLU'S STORY "DEFEND MY LOVE, DEFEND"

ABSTRACT

Literary texts which changed their focus from the author to the reader at the end of the 20th century see the reality in a different way. The author affected by "uncertainty" and "possibility" concepts of modern science searches for the reality not in the external world, but in the inner world and unconscious. The author does not present the reality as it is. He makes the reader feel the reality with certain images, signs and allegories he uses in the text. The reader needs to have a certain imaginary world and cultural and perception level to interpret this world of images in the text. The meaning of the text is multiplied and opened to a new world with the reader's power of perception. Then, the reader becomes "active" in the text which becomes the main element of "multiplism". The reader reproduces the multi-layered text by interpreting the images, signs and allegories in the text according to his own background and cultural level. In this production process, mutual aesthetic pleasure is created between the text and reader.

In this study, we have tried to analyse the story "Defend My Love, Defend" in Adalet Ağaoğlu's story book "Let's Go" published in 1982 in different reading styles. Structuralist analysis has been used among these reading styles. We have tried to analyse the text in terms of structure, expression, stylistic and linguistic features. Moreover, we have tried to give information about the social dimension of the text. And signs in the text have been reinterpreted and creative process focused on reader has been used. This way, the text has been recreated by us in criticism dimension.

Key Words: Adalet Ağaoğlu, Multiple Reading, Let's Go, Semiotics, Criticism.

GİRİŞ

20.yy'ın başlarında okur metnini, çoğunlukla kendi dünyasının fiziksel koşullarında ve çevresinde meydana gelen somut olayları, üç boyutlu uzamın ayrıntılı betimlemeleriyle, 'dün-bugün-yarın'ın sıralı zamansal düzleminde okudu. Metinde yansıtılan nesnel gerçeklik çizgisel bir şekilde ilerlerken yazarın amacı dış dünyayı olduğu gibi yansıtmaktı. "Başı ve sonu belli bir öyküyü izlemenin rahatlığı içinde öyküyü anlatmak, bu romanın en büyük özelliği idi."¹ Bu geleneksel tutum içinde her şeyi bilen ve gören anlatıcı, kahramanları ve okuyucuyu yönlendirme gücüne sahipti.

Okuyucuyu yönlendiren gelenekçi edebi metin, 20.yy'ın sonlarında yerini yeni bir dünyaya bırakarak odağını, yazardan okura kaydırmıştır. Gerçeğe farklı bir biçimde bakan yazar, durağan Newton'cu mantık yerine Einstein fiziğinde olduğu gibi maddenin 'farklı koşullarda farklı görünümlerini' yansıtmaya çalışmıştır. İçinde olduğu koşulların ürünü olan sanat yapıtı, çağdaş bilimin temel taşlarından olan "belirsizlik" ve "olasılık" kavramlarından etkilenmiştir. Artık rasyonalist ve determinist gerçeklik değil parçalanmış bütünlüğü bozulmuş ve belirsizleşmiş "

¹ ECEVİT Yıldız, Orhan Pamuk'u Okumak, Gerçek Yay. İst.,1996,s.12

gerçeklik" ögesi ön plana çıkmıştır. Yazar gerçeği artık dış dünyada değil, iç dünyada ve bilinçdışında aramıştır. "Bu çağdaş romanın somuttan soyuta "dış" tan "iç" e yönelen serüvenidir."² Orhan Pamuk'un deyişiyle" kurulmuş bir dünyayı yeniden kurmanın tuzaklarına düşmek istemeyen"³ yazar gerçekliği farklı biçimlerden ve açılardan yansıtmaya çalışmıştır.

Biçimin ön planda olduğu çağdaş edebi metinde yazar gerçeği artık hazır bir şekilde sunmamaktadır. Ernest Fisher'in dediği gibi "nesnelerin buharı, nesnelerin kendisinden daha etkili olabilir."⁴ Çeşitli, imge, simge ve alegoriler ile soyutlaşan nesneler dünyası, artık gerçeği yansıtmıyor sadece sezdiriyordur.

Edebi metinde soyutlaşan nesneler dünyasının anlaşılabilmesi için sıradan bir okur yerine iyi eğitim görmüş bir okur tipine ihtiyaç vardır. Postmodernizmin etkisi altında, karışıklıkların ve belirsizliğin etkisiyle oluşan karmaşanın, olduğu gibi aktarıldığı metinlerde "çoğulculuk" biçimin ana ögesi durumuna gelmiştir. Çoğul okuma için ise etkin ve şüpheli bir okur tipine ihtiyaç vardır. Her sözcükte, her biçimsel kullanımda bir ipucu aranmalıdır. Çok katmanlı dokunmuş metni okumada ortaya çıkacak dünya görüşü, metnin içinde, sözcüklerle oluşan anlam ile verilmeyip metnin biçiminde kendini göstermiştir. Bu çok katmanlı yapı imgelerle oluşur. Yazar bir şeyi anlatırken aslında birçok şeyi anlatıyordur. Yazarın alegori simge ve imgelerle zenginleştirdiği metinde çıkarılabilecek anlamlar okurun bilgi düzeyi, kültür seviyesi ve algılama becerisine bağlıdır. Bu" metnin okur düzlemindeki üretimidir."⁵ Calvino'nun dediği gibi " bir tür satranç oyunu"⁶ olan edebi metinde okuyucu etken ve yönlendiren olmalıdır.

Her yazı bir ileti içerir. Bazı yazarlar iletisini dolaylı yoldan vermek ister. Bu nedenle oluşan çokkatmanlı yapı okurun uğraş vereceği bir okuma olacaktır. Buradaki amaç okurun kendi düş dünyası ve imge gücü ile metni yeniden yorumlayarak estetik bir haz yakalamasıdır. Bunun sonucu olarak "yeni düşünce üretimleri sağlanacak, okur dural olan metni, yaşayan, zaman üstü, ancak zamanın belirleyici öğeleriyle üretilerek varlığı sürdürebilen bir dünya olarak alımlayacaktır."⁷ O halde metnin anlaşılması için okur, gereken çabayı göstermelidir. Bunu da okur ancak yeterli donanımına sahipse yapabilir. Aksi takdirde bir çok metin okur tarafından içine girilemeyecek kadar karmaşık bulunabilir.

Biz de açık metinlerin bu sınırsız anlam çeşitliliğini Adalet Ağaoğlu'nun " Savun Sevdam Sen Savun" adlı öyküsünde belirlemeye çalışacağız. Bu öykü Adalet Ağaoğlu'nun 1982 yılında yayımlanan "Hadi Gidelim" adlı öykü kitabının içinde yer almaktadır. Adalet Ağaoğlu'nun ilk öykü serüveninden izler taşıyan bu öyküde, onun devrimci ve sosyalist dünya görüşü ön plana çıkar. Böylece o, inandığı sosyalist dünya görüşünü öyküleriyle vermeye çalışır. Yazar "Savun Sevdam Sen Savun" adlı öyküsünde 12 Mart döneminin insanlar üzerinde oluşturduğu güvensiz ortamı, birbirini seven iki devrimci gencin ilişkisinden vermeye çalışır.

OKUMA A

1. Yapısalcı Bir Çözümleme Denemesi

"Savun Sevdam Sen Savun" geleneksel öykü yapısı ve art zamanlı anlatımıyla kapalı bir biçimde görünse de anlam düzleminde çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bunu en iyi okur düzleminde görürüz. Kimi okur öyküyü çağımızda yaşayan bir olay olarak görür. Kimi üç kuşağın

² Age.s.15.

³ PAMUK Orhan, Beyaz Kale, İletişim yay. İst. 1994.13. Baskı, s.183.

⁴ FİSCHER Ernst, Franz Kafka, B/F/S Yay. İst. 1985 Çev. Ahmet Cemal. s.87.

⁵ ECEVİT, Age, s.53.

⁶ CALVİNO İtalo, Amerika Dersleri. YKY Yay. İst. 2007, s142

⁷ BÜLBÜL Metin, Seçme Kısa Öyküler ve Karşılaştırmalı Öykü Çözümlemeleri, Çizgi Kitabevi, Konya, Ocak 2008, s. 85-86.

çatışması olarak okur. Yazar bunu çeşitli imge simge ve alegorilerle zenginleştirmiş okuyucuya çok katmanlı bir metin sunmuştur. Adalet Ağaoğlu'nun Savun Sevdam Sen Savun" öyküsü biçim ve kurgunun planlandığı metaforik bir öyküdür. Farklı anlam katmanları öykü içine ustaca yerleştirilmiştir. Yazar okuru ipuçlarıyla değişik yorumlara yönlendirmektedir. Bu yönlendirme sırasında okuyucu belirli bir dizgenin varlığını görür. Bu dizge içinde metnin iskeletini oluşturan derin yapı mevcuttur. Bu, öykünün çok katmanlı görünen açık yapısındanadır.

“Derin Yapı”

Adalet Ağaoğlu'nun “Savun Sevdam Sen Savun” adlı öyküsünün ilk cümlelerinde içerik örtük bir biçimde tanıtılır. Anlatıcı kahraman “Her şey çok çabuk eskiyor. Pabuçlar, perdeler, yapılar, sokaklar, duvarlar, sevgiler. Hepsi çarçabuk tüketiliyor.”⁸ derken metnin geneline yayılmış olan bireyler arası ilişkilerin yıpranmışlığı, eskimişliği bunun yanı sıra dönemin sosyal ve siyasal ortamının bu ilişkilere etki ettiği olumsuzluğu vurgulamayı amaçlar. Sevdaların ‘eski bir şarkıda anılmaları varlıklarından daha gerçek’tir artık. Sevdaya dahil olanlar Kentin ‘daracık sokağının alçak yapıları’na rağmen ‘akasyalara’ inanarak içinde bulundukları kaos ortamında, sevdaya dair bir umut ışığının varlığını kabul etmeye çalışırlar.

Eskiye özlem duyan bir anne ile ‘eprimiş’ kırık dökük bir evliliği sürdürmekte olan kızın, sokaktan geçen ‘iki kumrunun’ sevdalarında hayat bulduğu bu öyküde, iki sevdalı gencin siyasi ve sosyal şartlar altında nasıl iki düşman haline gelip sevdalarının bir akasya ağacının ‘dökülen yaprakları’ gibi savrulduğu anlatılır.

Anlambirim 1

Bu birimde “Savun Sevdam Sen Savun” öyküsünde imge dokusunun ağırlıklı bir bölümünü oluşturan çokanlamlı göstergeler yer alır. Bu göstergelerin ortak yanı hem soyut hem de somut anlamları eşzamanlı içermeleridir.

1. Akasya

Akasya ağacı⁹ incelediğimiz öykünün ana motiflerinden biridir. Akasya ağacı öyküde sosyal ve siyasal şartların trajik unsuruna karşılık aşkın sihirli yanına inanan kişilerin bir imgesi haline gelmiştir. Akasya ağacı metinde iki sevgilinin buluşma noktasıdır. Akasya, doğal olanı, yaşanan tüm korku ve güvensizliğe rağmen insani değerleri ve sevgiyi savunan bir obje niteliğindedir öyküde artık kimsenin “akasyalarla” ilgilenilmediğini düşünülen bir dönemde kentin “daracık bir sokağın alçak yapıları akasyaları hala savunu(r.)”¹⁰

Savunulan sevdanın inancına rağmen dönemin(12 Mart) yaratmış olduğu terör ve kaos ortamı insanların birbirinden uzaklaşıp sevdalarını unutmalarına, eskitmelerine ve bu tüketimin sonunda yok olmalarına neden olur. Öykünün sonunda bu değişim akasya ağacı ile metaforik bir şekilde sunulur. “İki kumru” suz düşünülme-yen akasyalar artık iki sevdalının karşılaşmalarından korkulan bir yer olmuştur. “yapraklar, kimsenin başını süslemeye zaman bulamadan, teker teker dökül”müş, dökülen yapraklar gibi bu iki sevgilinin “bir sevdanın eskisi” olmasından korkulmuştur.

⁸ AĞAOĞLU Adalet, Hadi Gidelim, Türkiye İş Bankası Yay., Ocak 2008, s.61.

⁹Akasyanın çeşitli kaynaklarda simgelediği kavramlar şöyledir: Etimolojik kökeni, Yunancadaki “akakia” terimidir. “Akakia” ise “suçsuzluk” ya da “günahsızlık” anlamına geldiği için akasya, günah işlemekten sakınmasını anlatan bir simgedir. Çok güçlü, dayanıklı bir ağaç olmasından ötürü akasya olumsuzluğu, özellikle ruhun olumsuzluğunu simgeler. Tüm özellikleriyle akasya, masonlukta her şeyin üstünde tutulan, gerçekleşmesinden ve sürekli varlığından kaçınılmayacak olan evrensel adaletin simgesidir. Tarih boyunca ezoterik ve mistik ekollerin büyük çoğunluğunda tekris olayı ve kavramı genellikle bir ağaç ile simgelenmiştir.

¹⁰ AĞAOĞLU, Hadi Gidelim, s.61.

Akasya Göstergesinin Karşıt Gösterilenleri Arasındaki İlişki

Soyut	Somut
Aşk, mistik/idealist düzlem	Maddesel yaşam Eşya/nesne/madde düzlemi
Varolma/farkındalık/özgürlük	Tüketim toplumu

2. Kumrular

"Kumrular" alegorik olarak birbirini seven iki insanı temsil eder. Öyküde kahraman anlatıcının 'kumrular' olarak nitelendirdiği birbirini seven çift, soyut düzlemde herkesin bir sevdadan beklentisini temsil eder. Bu idealize edilmiş çifte karşılık kahraman anlatıcının "eprimiş sevdası" ele alınır. Anlatıcı "Onlar sokaktan geçtikçe, nerdeyse onarıldığımızı duyardım."¹¹ diyerek kocası ile arasındaki 'dumanlı' ilişkisini dağıtmaya çalışır. Güvensizlik ve kaygı ortamının incittiği sevdaları 'kumrular'la yeni ümitler besler.

"Tek şey kesindi ama ilkyaz, annemin kumrularına dıştan alçakgönüllü, içten iyice bakılırsa, gökkuşağı renkleriyle donanmış her yanda binlerce ışıklı balonun uçtuğu en güzel düğünü getirecekti. Günlerimizin ufkunda tek ışıklı nokta, bu diri ve dingin sevdandı. Onlar bir göstergeydi."¹²

Özgürlüklerin kısıtlanıp, duyguların bastırıldığı bir ortamda yaşamın tek anlamı olarak görülen sevdalar, 'düne bugüne ve yarına' yenilmeyip sonsuzluğa açılan kapılardır. Gökyüzünün kurşuni renge boyandığı, bir dönemde 'kumrular'ın rengârenk sevdaları "en karanlık geceleri süsleyen düşlerdir."

'Kumru' Göstergesinin Karşıt Göstergeleri Arasındaki İlişki

İdeal/düş	Realite
Kumrular/melekler	Tüketilmiş/eskimiş ilişkiler
Aşk/ sevgi/ kutsallık/ özgürlük/ sonsuzluk/yakınlık/	Sevgisizlik/ güvensizlik/kaygı/ /hayal kırıklığı/ kaos/ korku/ uzaklık

3. Ölüm

Adalet Ağaoğlu'nun "Savun Sevdam Sen Savun" öyküsünde kumrular gibi birbirini çok seven kişilerin dönemin siyasi akımına kapılıp ölmüş olabilecekleri düşünülür. Ölüm düşüncesi bir varsayımdan hareketle geniş bir yelpazeye açılır. Böylece ölümün ne kadar etkileyici ve çok yönlü bir yapılanma içinde olduğu gözler önüne serilir.

¹¹ Age., s.61.

¹² Age.,s.64.

Birbirini seven iki meleğin(kumrunun) ölmüş olabileceği düşünülmez. “O duru, çocuksu alın ölüme yüz vermez, dudakları ona gülümsemezdi. Yine de, bilinmez ki; ölüm yargı dışıydı. Doğum gibi. Ama sevdalar değil. Yaşama söz vermiş, diriliği özendirmiş sevdalar değil”¹³

Öyküde ‘ölüm’ tahmin edilen bir sonuç, ‘söz’ de kalan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Ölümün sevdalılar için gerçekleşmesi somut bir sonuç doğururken, ölümün sevda için gerçekleşmesi durumu soyut bir boyuta taşır. Ölüm ile sevda arasında karşıt bir ilişki kurulur.

Ölüm	X	Sevda
Sorgulanamaz	X	sorgulanabilir

4. Duvar

Duvar öyküde birbirine sevdalı ‘iki kumru’nun buluşma yeridir. Ancak geçen zaman içinde bu ‘duvar’ “değişmeyen, ayaküstü harcanmamış sözler boyunca üstlerine çöken çocuksu ciddilik, yanaklarına yürüyen alacalı pembelik”lerin yeri olmaktan çıkarak “savsözü’nün yazıldığı ideolojik bir yer haline gelmiştir. Duvar artık akasya ile aynı anlamı taşıyan olumlu bir obje olmaktan çıkarak değişen düzenin ‘sert ıslığı’ olmuştur. Bu düzende fikirleri zıt diğer sevgilinin aynı sertlikte, sabırsızca yazdığı sloganlar yer alır. İki âşksız düşünülmeyen duvar artık sloganların mekânı olmuş. Sevdanın yerini siyasi fikirler almıştır. İki sevgilinin “sevdası yer değiştirmiş bir duvar eskisi”¹⁴ olmuştur. Birbirini seven ve görüldükleri sokakta mutluluklarından bahsedilen iki sevgilinin, belirtilen yerde artık kendileri değil ideolojileri bulunmaktadır.

5. Renkler

Adalet Ağaoğlu’nun “Savun Sevdam Sen Savun” öyküsünde renkler simgesel bir anlam taşımaktadır. Öykünün başında yer alan (iki kişiler. Elllerinde bir teneke boyayla geldiler. Akasyaların altındaki alacalı bulacalı duvarı kurşun rengine boyayıp gittiler.) cümlesindeki alacalı bulacalı duvar ve kurşuni renk dönemin siyasi ve sosyal yapısını göstermek amacıyla kullanılmıştır. Kurşuni renk siyah ve beyazın içinde bulunduğu bir renk karışımıdır. Tıpkı hayatta iyi- kötü, güzel çirkin, sevgi- nefret, sevinç-üzüntü gibi zıt kutupların bir arada olması gibi. Siyah ve beyazın karışmasıyla oluşan hayatın kendisini simgeleyen gri renk, neden bu öyküde kurşuni kelimesiyle ifade edilmiştir? Kurşuni rengi, metalsi ve soğuk bir çağrışım uyandırmaktadır. Kurşun ve silah kavramlarını çağrıştıran bu renk dönemin siyasi ve sosyal olaylarını yansıtmaktadır. Terör ve güvensizlik ortamını yansıtan kurşuni renk öyküde simgesel olarak kullanılmıştır. Kurşuni renki öykünün ilerleyen bölümlerinde “gümüşsü dallar”, “ıslı bir gökyüzü” ile desteklenir. Böylece dönemin kaygılı ve belirsiz bekleyişlerine göndermede bulunulur.

Bu sisli ve kurşuni hava içinde sevdalıların gökkuşağı gibi rengârenk ışığı öyküde karşıtlığı sağlar. Bu okuyucuda hayat siyah ve beyazdan oluşan bir renk mi yoksa tüm renkleri içinde barındıran bir gökkuşağı mıdır? Bunun seçimini okuyucuya bırakan yazar öykünün sonunda kendi düşüncesini (iki kişiler. Elllerinde bir teneke boyayla geldiler. Akasyaların altındaki alacalı bulacalı duvarı kurşun rengine boyayıp gittiler.) cümlelerini tekrarlayarak hissettirir. Gökkuşağı ve kurşuni renginden yola çıkarak dönemin içinde bulunduğu çatışmaları göstermeye çalışır.

Söz Sanatı Düzleminde Karşıtlıkların Bileşimi

“Savun Sevdam Sen Savun” öyküsünde karşıtlıklar dil düzlemin de de kendini gösterir. Karşıt öğelerin yer aldığı benzetmeler ve düzlemler arası alışılmamış bağdaştırmalara metinde sıkça rastlanır.

¹³ Age.,s.67.

¹⁴ Age., s.68.

"tozlu yeşil", "kırık dökük gülümseme" "istemimiz dışında incinmiş bir sevda", güzelliğin unutulduğu bir dönem" " Ne bir avcıydı kaygı, ne bir av" "dar zamanlar" "sert ılık" "çok güneşsiz" "sevdası yer değişmiş duvar eskisi" gibi kullanımlar metinde karşıtlığı sağlayan kullanımlardır. Yazar bunu bazen benzetme bazen de kişileştirme ile yapmıştır.

Anlambirim 2

Bu anlambirimde 'sevda' kavramı yüklendiği farklı dünya görüşü ile diğer anlamlardan ayrılır.

Sevda 1

Adalet Ağaoğlu'nun "Savun Sevdam Sen Savun" adlı öyküsünün başlığından anlayacağımız gibi 'Sevda' canlı bir varlık olarak kişileştirilmiştir. Kişileştirilen 'sevda' sözcüğü sıradan değil bilinçli bir kişinin varlığını haber verir bize. 'savunmak' eylemini dikkate aldığımızda, kendini savunan kişi hak ve sorumluluklarının farkında olan bilinçli bir bireydir. Savunulan şey ise bir duygu değil bir fikir olmalıdır. Bu ironik yaklaşım sevda kavramını maddeleştirir. Fikirlerini savunan bilinçli birey ise çevresinde olup bitenin farkında aydın bir konumdadır. Bu anlamda sevda bilinçli bir bireyi temsil eder.

Sevda 2

Sevda öyküdeki birbirini seven iki sevgili ile tekrar vücut bulur. "Elele tutuşmayan", "kollarını birbirinin boynuna atmayan" bu iki sevgili çevresindekilere içlerindeki saf, dokunulmamış insanlığı ve sevgiyi yansıtır. Bu dokunulmamış ve bakir duygu, "güzelliklerin unutulduğu bir dönemde" madde dünyasına ve siyasi ortama direnmeye çalışır. Bu direniş kahraman anlatıcıya "yarına dayanacak gücü" sağlamaktadır. Bu anlamda sevda iki kişinin yaydığı bir umut ışığıdır, mistik boyuta taşınır.

Sevda 3

Birbirini seven iki kişi arasında vücut bulan 'sevda' dönemin siyasi ve sosyal olayları ile yeniden şekillenir. Artık iki kişi arasındaki romantik bir bağ değil, düşünce ve fikirlerini savunacakları bir etki haline gelmiştir. Her iki sevgili dönemin siyasi ve sosyal şartlarından etkilenip iki karşı kutupta yer almışlardır. Artık sevda, birbirini seven iki kişinin birleşmesi için değil, bölünmüş ve kimlik değiştirmiş, slogan olmuş bir biçimde karşımıza çıkar.

Anlambirim 3

"Öyküdeki Üç Neslin Birbirine Göre Konumu.

Savun Sevdam Sen Savun öyküsünde birbirinden farklı üç kuşağın varlığından söz edebiliriz. Bunların ilki Kahraman anlatıcının annesidir. Bu anne romantik ve eskiye özlem duyan bir tiptir. Öyle ki 'kumrularım' dediği Sevdalı iki genci "bir melek" olarak görüp ikisinin de" bu kentten, bu ülkeden, bu yeryüzünden "olmadığını söyleyerek onları mistik bir boyuta taşır. Bu tutumuyla annenin, dönemin siyasi ve sosyal kaosundan bir kaçış eylemi gösterdiği söylenebilir. Kutsal bir düzleme konulan "iki kumru" onun dünyasında asla kaybolmayacak bir yerdedir. Bu iki sevgilinin sonunun hayal kırıklığı ile bitmesi onu şaşırtır.

Öyküde ikinci kuşak olan kahraman anlatıcı ve eşinin fikirleri ise aynı evliliklerinde olduğu gibi iki ayrı düşünceyi kapsar. Kahraman anlatıcı iki sevgilinin "yaşamlarını kazandıklarına" inanırken, kocası "delikanlının da kızın da öğrenci olduklarını" söyler. Görüldüğü gibi Kahraman anlatıcının sevdaya olan inancı gibi iki sevgilinin hayata karşı başarılı bir seyir izlediklerini düşünür. Kocasısı ise öğrenci olduklarını düşünür. Öğrencilik dönemin şartları itibarıyla karmaşanın ortasında bulunan gençlik anlamında tanımlanabilir. Hala kaosun içinde ve güvensizlik ortamında yaşayan iki sevgilidir onlar.

‘Kumrular gibi’ birbirini seven üçüncü kuşak ise bu düşünceler etrafında durumdan asıl etkilenen kişilerdir. Siyasal ve sosyal ortamın kaygı verici huzursuzluğu iki sevgilinin bölünmesine yol açar. Bu kuşaktaki bölünme sadece Kahraman anlatıcının evliliğindeki düşünsel bölünme değil aynı zamanda fizikseldir de. Bu üç konumun altında yatan romantik, realist ve idealist kavramları öykünün başka bir anlam katmanını oluşturur.

Anne	Kahraman anlatıcı- Kocas	İki sevgili
İyimser/ romantik	Umutlu/ realist	Devrimci /İdealist

OKUMA B

6. Yapı, Anlatım, Biçim ve Dil Özellikleri

Bu okumada eserin nasıl kurgulandığı, biçim, dil ve anlatım özellikleri saptanmaya çalışılacaktır. Bu metne dönük biçimci eleştiri bilimsel bir altyapı gerektirir. Ancak açık metinleri geleneksel metinler ile oluşturulmuş terimler dizgesi çerçevesinde incelemek zordur. Bu nedenle çalışmamızda çoğu yerde kalıpların dışına çıkıp özgün çözümlemeler üretmeye çalışacağız.

Adalet Ağaoğlu’nun “Savun Sevdam Sen Savun” adlı öyküsü **Yapı ve kurgu** özellikleri açısından ele aldığımızda kendi içinde bütünlük gösteren bir yapıya sahiptir. Öykünün ilk(iki kişiler. Ellerinde bir teneke boyayla geldiler. Akasyaların altındaki alacalı bulacalı duvarı kurşun rengine boyayıp gittiler.) ve son cümlelerinin aynı olması öykünün başladığı yere tekrar döndüğünü gösterir. Böylece kahramanların birbirine dönüştüğü dairesel bir şema çizilir. Bu daire çeşitli imgelerle ‘çokkatmanlı’ bir yapıya bürünür.

Tek bir vaka etrafında şekillenen öyküde yazar, gözlemci kimliğini ön planda tuttuğu Çehov tarzı hikâye geleneğini sürdürmüştür. Bunun etkisiyle öyküde hareket unsuru yerine, mevcut durum verilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte metnin ‘Açık uçlu’ olma özelliği aksiyonu ön planda tutmuştur.

“Savun Sevdam Sen Savun” da aşkın sosyal ve kültürel düzlemdeki fonksiyonuna ışık tutulmuştur. Yazar aşkın mistik ve trajik halini çeşitli imgelerle göstermiştir.

Öyküdeki ilk çatışma, “Her şey çok çabuk eskiyor. Pabuçlar, perdeler, yapılar, sokaklar, duvarlar, sevgiler. Hepsi çok çabuk tüketiliyor.” cümlesinde kendini hissettirir.

Bu cümle, her türlü tüketime karşı bir tepki niteliğindedir. Öykünün çok katmanlı dokusu imge, simge ve alegorileri laytmotifler ve kişileştirmeler ile aktarır. Yazar öyküdeki anlam katmanlarını ise okuyucunun yapısına birikimine ve tutumuna bırakmıştır. Somuttan soyuta uzanan bu anlam çeşitliliği “Savun Sevdam Sen Savun” adlı öyküde “akasya, duvar, sevdâ, ölüm, renk, kumru” imgeleri ile sağlanmıştır. Bu imgeler ana düğümleri oluşturur. Bunlar metni yoruma açık kılarken aynı zamanda gerçeklik anlayışını biçim düzleminde somutlaştırırlar. Öyküdeki düşünsel gerçeklikle görsel gerçekliğin yan yana kullanılması yaşamın çok boyutluluğunun metin düzlemine yansımalarıdır.

Çağ edebiyatımızın imge oluşumlarından biri de “metinlerarasılık”tır. Öykünün başında ve sonunda yer alan, “İki kişiler. Ellerinde bir teneke boyayla geldiler akasyaların altındaki alacalı bulacalı duvarı kurşun rengine boyayıp gittiler.”¹⁵ sözü bize Yaşar Kemal’in, Demirciler Çarşısı Cinayeti’nde ““O güzel atlılar o güzel atlara binip gittiler.” sözünü hatırlatmaktadır.

¹⁵ Age., s.61.

Öyküyü **Anlatım Özellikleri** bakımından değerlendirdiğimizde Kahraman anlatıcının hâkim olduğu bir öyküyle karşılaşırız. Kahraman anlatıcı olaylara, her şeyin çarçabuk tüketildiği bir dönemde, yaşanan siyasi ve sosyal ortamın etkisiyle birbirine yabancılaşan iki bireyin sürdürdüğü evlilik çatısından, objektif bakmaya çalışır. Yoldan geçen iki sevgilinin durumundan hareketle kendi evliliğini sorgular. Genelde gözlemci kimliğiyle tespitlerde bulunur. Kahraman anlatıcının yanı sıra annesinin ve kocasının da bu iki sevgiliye olan bakış açıları öyküde yansıtılır. Bu, öyküde çoğul bakış açısını sağlayarak objektif tavrı ön plana çıkarır.

"Kocam delikanlının da, kızın da öğrenci olduğunu söylüyordu. Ben ikisinin de yaşamlarını kazandıklarına inanıyordum(..) Annem kumrularının aynı zamanda birer melek olduklarına yenin ediyordu."¹⁶

Kısıtlı bakış açısına sahip olan Kahraman anlatıcı böylece bakış açısını genişletmeye çalışır.

Öyküde iç monolog ve bilinç akımı tekniklerinden sıkça yararlanır. Yazar öyküde bu teknikleri kullanarak kendini analiz eder ve iç çatışmalarını sergiler.

"Pek çok akşam, işimden dönerken, ikisini yeniden görürsem koşup boyunlarına sarılmayı bile istemiştim. Ama böyle bir özgürlüğüm yoktu. Ansızın bastıran istekleri içimde aklamayı, örtmeyi ve örtünmeyi yazık ki fazla öğrenmişim."¹⁷

Öykü **Biçim ve Üslup Özellikleri** bakımından değerlendirildiğinde ayrıntılı betimlemelere dayanan bir öyküyle karşılaşırız. Ayrıntılı betimlemeler " Sonucu ertelemeye yarayan bir stratejidir. Yapıtın içindeki zamanın çarpıtılmasıdır."¹⁸

Genelde karşıtlıklardan oluşan alışılmamış bağdaştırmalara yer verilir. "tozlu yeşil", "kırık dökük gülümseme" "istemimiz dışında incinmiş bir sevdâ", dar zamanlar" "sert ılık" "çok güneşsiz" gibi alışılmamış bağdaştırmalarla okuyucunun dikkatini çekip okuyucuyu metne yabancılaştırarak ona eleştirel bir bakış açısı sağlar.

Karşıtlıkların eş zamanlı birlikteliği esere yabancılaştırma etmeninin girmesini sağlar. Yazar okurun, anlatılanların bir parçası olarak kendini görmemesi için onu metne yabancılaştırır. Bu okura eleştirel bir bakış açısı katar. Böylece okur yüzeydeki olay yerine derindeki anlam ile ilgilenir.

OKUMA C

7. "Savun Sevdam Sen Savun" Öyküsünün Toplumsal Boyutu

Bu okumada edebiyatın özünde yatan ekonomik ilişkilerin ve toplumsal 'altyapı'nın bir göstergesi düşüncesinden yola çıkılır. Bu düşünceye göre toplumun üstyapı kurumlarından olan sanat, ekonomik 'altyapı'nın ve sınıfsal ilişkilerin oluşturduğu bir temel üzerine biçimlenmiş bir 'gerçeklik'i anlatır. Edebiyat da bu gerçekliği 'toplumcu gerçekçi' yazarlarda olduğu gibi metnin amacı yapar. Bu her sınıftan tipik kahramanlarla sınıfsal çatışmanın oluşturulmasıyla sağlanır. Ya da yazar dönüşüme uğratarak bunu satır aralarına gizler.

Çoğu yerde 'altyapı, üstyapıyı belirler' diyen Marksçı düşünceden etkilenen edebiyat ürünü toplumsal yaşamı oluşturan koşulları ve onları belirleyen sosyo-ekonomik altyapıyı ortaya çıkarmayı amaçlar.

¹⁶ Age.,s.63.

¹⁷ Age., s.64.

¹⁸ CALVİNO, Age, s124.

Orhan Pamuk'un dediği gibi "Kitap bir iletişim aracına bindirilmiş bir mesajdır."¹⁹ Adalet Ağaoğlu'nun 'Savun Sevdam Sen Savun' mesaj değeri yüksek olan bir öyküdür. Mahalledeki birçok sakinin dikkatini çeken, evlenecekleri umut edilen ve birbirlerini kumrular gibi seven iki kişinin birden bire ayrılıp farklı zihniyetin tutsağı olmaları mevcut oluşumun somut bir sonucu olarak kendini göstermektedir. Duvarlara siyasi yazı yazan bu kişiler ve dönemin ilkel siyaseti yaklaşan terör ortamını hazırlar. Yaşanan trajik durum bu sevgililerin hangi anlayışa hizmet ettiklerini bilmemeleri ve aşklarının bu anlamsız kavgaya kurban etmelerinden kaynaklanır.

Öykünün çokkatmanlı yapısı içinde 'toplumsal öge' öyküyü oluşturan çok sayıdaki yapı taşından sadece biridir. Ana işlevi okuyucuyu bilgilendirmek ve eğitmek değil, kurgu için gerekli bir malzemedir. 'Toplumsal öge' yazarın bilincinden veya bilinçaltından süzülüp sanatın merceğinden geçerek farklı bir görünüm kazanmıştır.

Öykü 70'li yılların kültürel iklimini konu alır. 12 Mart darbesinin siyasi ve sosyal ortamının yansımaları anlatıcı "Yılın ikinci ayıydı, Sokak buzla kaplıydı. Akasyalar çıplak. Şarkıları unutulmuş. Gümüşsü dallar, sisli bir gökyüzüne doğru uzanıyordu. Sanki her şey pusuya yatmıştı. Tuhaf bir bekleyişti. Baharın bize ne getireceğini bilemiyorduk."²⁰ Cümleleriyle ifade eder. Bu betimlemeler bir kültürel çözülmenin dışavurumudur. Ayrıca " Mart yağmurlarının getirdiği o büyük tufan, sellerin, önüne ne geçerse sürükleyip götür(mesi)"²¹ 12 Mart döneminin toplum üzerindeki yıkıcılığını en güzel şekilde ifade eder.

Şiddet, terör ve paronayanın olduğu, maddenin ve hızlı tüketimin, ön plana geçtiği bir ortamda birey kendisine ve çevresine yabancılaşır. Çünkü tüketime dayalı yaşam biçiminde insanın rolü en aza indirgenmiştir. Bu yaşam biçiminde bireyin insani değerlerinin yitip gitmekte olduğu görülür. Öyküde kahraman anlatıcının eskimiş ve yıpranmış evliliği bu değerlerin yitip gittiğinin göstergesidir.

Adalet Ağaoğlu öyküde "insanın insan olabilme" problemi"ni sistem baskısı yüzünden sesini çıkaramayan, olaylar içinde kaçışa doğru giden bireyin iç çatışmalarını ve iç çekilmelerini aktarır. Öyküde "dar sokaklar", "duman", "sokak buzla kaplıydı", "akasyalar çıplak", "gümüşsü dallar", "sisli bir gökyüzü" gibi ifadelerle sözü edilen 12 Mart döneminin siyasal baskı ve terör ortamının insanlar üzerinde yaratmış olduğu etkiyi gözler önüne serer.

Sonuç

Adalet Ağaoğlu'nun "Savun Sevdam Sen Savun" öyküsü üç farklı biçimde okunmaya çalışılmıştır. İlk okumada öykü yapısal bir çözümleme yöntemiyle ele alınmıştır. İkinci okumada ise öykü yapı, anlatım, biçim ve dil özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Toplumsal boyutun ele alındığı üçüncü okuma biçiminde ise öykünün ideolojik yapısı ön plana çıkarılmıştır. Biz bu çalışmamızda okuma biçimlerini sınırlı tuttuk. Açık uçlu yapıtlar okuyucunun yorumuyla değişik düzlemlere taşınabilir. Bu anlamda okuyucuya yaratma aşamasında bu özgürlüğü tanıyan metinlerden birisi de "Savun Sevdam Sen Savun" öyküsü olmuştur.

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU Adalet, Karşılaşmalar, Türkiye İş Bankası Yay., Nisan. 2008.

AĞAOĞLU Adalet, Hadi Gidelim, Türkiye İş Bankası Yay., Ocak 2008.

¹⁹ PAMUK, Age, s.190.

²⁰ AĞAOĞLU, Hadi Gidelim, s.63.

²¹ Age, s.65.

BATUR Enis, E/Babil Yazıları, YKY, 1995.

BÜLBÜL Metin, Seçme Kısa Öyküler ve Karşılaştırmalı Öykü Çözümlemeleri, Çizgi Kitabevi, Konya, Ocak 2008

CALVİNO İtalo, Amerika Dersleri. YKY Yay. İst. 2007.

DURMUŞOĞLU Çiğdem, Öykü ve Romanımızda Adalet Ağaoğlu, Oluşum S.49. Kasım 1981.

ECEVİT Yıldız, Orhan Pamuk'u Okumak, Gerçek Yay. İst.,1996

ECO Umberto, Yorum ve Aşırı Yorum, Can Yay. Haziran 2012.

ERONAT Kamuran, Adalet Ağaoğlu İnsan ve Eser, Maya Akademi, Ankara 2010.

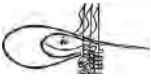
FİSCHER Ernest, Franz Kafka, B/F/S Yay. İst. Çev. Ahmet Cemal,1985.

KOLCU Ali ihsan, Öykü Sanatı, Salkımsöğüt, Yay. Ocak 2011.

MORAN Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3, İletişim Yay. İst., 2005.

ÖRGEN Ertan, Baskı ve Kaçış Problemi, Adalet Ağaoğlu'nun Oyunları. Palet Yay. Mart 2010.

PAMUK Orhan, Beyaz Kale, İletişim yay. İst. 1994.

BEYÂNİ TEZKİRESİNDE ŞAIRLERİN EDEBÎ ŞAHSİYETLERİ İLE İLGİLİ İFADELER*

*Fırat SEVİNÇ***

ÖZET

Divan edebiyatında şairlerin hayatları, yetenekleri, görevleri, edebî şahsiyetleri hakkında bize bilgi veren biyografi tarzındaki eserlere tezkire denir. Şairlerin edebî şahsiyetleriyle ilgili geçmişten günümüze gelen en önemli kaynaklar tezkirelerdir. Bugüne kadar tespit edilen ve yayınlanan otuz altı adet tezkire vardır.

Tezkireler üzerine bugüne kadar bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar kitap ya da makale şeklindedir. Bu makalede de Beyânî tezkiresi ele alınmıştır. Beyânî'nin, tezkiresindeki üçyüz yetmiş yedi (377) şair ile ilgili olarak yapmış olduğu yorumlar konumuzun ana çerçevesi olmuştur. Bu tezkirede bütün şairlerle ilgili (onların şairliğine dair) yorum yoktur. Kendisiyle ilgili yorum yapılan şairlere dair söylenenlerden şairi edebî şahsiyeti bakımından en iyi tanıtacak kelime seçilmiş ve bunun üzerinde durulmuştur. Daha sonra bu kelimelerin sözlük anlamları tespit edilmiş ve şair ile ilgili söylenen kısımlar makalede gösterilmiştir. Şairlerle ilgili söylenenlerin doğru olup olmadığı sonucuna varmak için tezkiredeki örnek beyitlere de makalede yer verilmiştir. Makalede diğer tezkirelerde şairlerle ilgili yapılan yorumlarda pek fazla ya da hiç rastlanmayan kelimelere yer verilmesi bu makale için dikkat çekicidir. Âb-ı hayât, acemâne, âmiyâne, avâm-pesend, ebkâr-ı meânî, gass u semîn, hem-vâr, hezl-güne, rakîk, revân-bahş ve salâh gibi kelimeler bahsettiğimiz kelimelerdendir.

Tezkire yazarları tezkirelerinde şairlerin edebî şahsiyetleri ile ilgili yapmış oldukları yorumlarda kendilerine has bir dil geliştirmişlerdir. Onlar şairler hakkında sıradan yorumlar yapmamışlar, şairin edebî şahsiyetini ve kişiliğini yansıtacak kelimeleri seçmeye gayret etmişlerdir. Özellikle bazı şairlerin mahlasları ile şairlerin edebî şahsiyetini yansıtan kelimeler arasındaki anlam ilişkisi dikkat çekicidir. Bu da şairin yorumuna bir çekicilik katmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beyânî, Tezkire, Şair, İfade, Anlam

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğretmen MEB, El-mek: firatsevinc@hotmail.com

PHRASES ABOUT POETS' LITERARY FIGURES IN BEYÂNİ BIOGRAPHIES

ABSTRACT

Tezkire which gives information about literature of Divan poets' lives, talents, duties, biography style works called tezkire. Poets associated with literary figures from past to present are the most important sources for tezkire. There are thirty six tezkire which have been published and detected so far.

A lot of works have been done on tezkire until now. These works are form of book or article. Beyânî biography has been discussed in this article. Comments on Beyânî's biography about three hundred seventy seven (377) poets formed our framework of our subject. There isn't any comment on about all poets (about their being poet) in this biography comment has been done about poets and has been focused on the best known word. Then meaning of these words in dictionary were detected and parts about poet in article was shown. Rumors about poets whether they were true to conclude that the biographies or the couplets were given in article. It is noteworthy, for his article about the poet reviews in other anthologies or have never been much for words to be included in this article. Âb-ı hayât, acemâne, âmiyâne, avâm-pesend, ebkâr-ı meânî, gass u semîn, hem-vâr, hezl-güne, rakîk, revân-bahş ve salâh words are mentioned words as we did.

Tezkire writers have developed language on their own about biographies of literary figures. They didn't comment about poets ordinarily. They have endeavored to select words which reflect the personality of the poet and literary figures. Especially with some of poet's poet, literary pseudonym is remarkable semantic relations between words. This has added charming to poet's reviews.

Key Words: Beyânî, Tezkire, Poet, Expression, Meaning

Giriş

“Tezkire, edebiyat alanında ünlü olmuş kişilerin, -özellikle şairler- biyografilerini ve sanatçı kişiliklerini anlatıp çalışmalarından örnekler veren eserlerin genel adıdır” (Pala 1999:132).

Dîvân şairleri hakkında bize en önemli bilgileri veren kaynaklar tezkirelerdir. “Türk edebiyatında şair biyografisi, yani tezkire olarak 36 eser vardır” (İsen 2011:11). “Bu eserlerde şairin karakteri, fizikî görünümü, ailesi, öğrenim durumu, mesleği, evliliği, çocukları, doğumu, doğum yeri, ölümü gibi bilgilerin yanında şairlikleriyle ilgili bilgiler de verilmektedir. Şairlik yaratılışı, şiirlerinin şekil ve muhtevasına dair değerlendirmeler, tenkitler, şairliğinin etkileri, üslubu ve tarzı bu alanda incelenen konulardandır” (Aydın 2013:2-3). Tezkireler özellikle şairlerin edebî şahsiyetleri üzerine çalışan araştırmacılar için önemli bilgiler verir.

Bu makale dîvân şairlerinin tezkirelerde geçen edebî özellikleri üzerine yazıldı. Makale Beyânî tezkiresi üzerinden yürütülmüştür. Beyânî'nin, tezkirede divan şairleriyle ilgili, onların edebî şahsiyetlerine dair vermiş olduğu bilgiler tespit edilmiştir. Bu bilgilerde yer alan can alıcı sözcükler seçilmiş ve tezkirede bunlara yönelik verilen örnek beyitlerden uygun olanlar makalede sunulmuştur.

Turkish Studies

1. Âbdâr

Âbdâr sözlükte 1. sulu-taze, 2. parlak, 3. sağlam vücutlu, 4. nükteli, 5. zarif-güzel, 6. hoş, 7. su veren hizmetçi anlamlarına gelir (Devellioğlu 1995:3). Dîvân şiiri için geçerli anlamlar nükteli, zarif, hoş ve güzel anlamlarıdır.

Beyânî tezkiyesinde âbdâr sözcüğü Avnî, Muhibbî, Sâdî Efendi, Mollâ Çelebi, Nigârî ve Neylî ile ilgili olarak verilen bilgilerde kullanılmıştır.

...nazm-ı eş'âr-ı **âbdâra** kemâl-i iktidârı olup Avnî mahlası ihtiyâr itmişdi (Kutluk 1997:7).

...Fârisî vü Türkî nazm-ı eş'âr-ı **âbdâra** kudret-i bâhire ve mahâret-i zahiresi vardır (Kutluk 1997:12).

...eş'âr-ı **âbdârı** ve rengîn güftârı vardır (Kutluk 1997:122).

...Nazm-ı **âbdâra** dahî iktidârı kemâldedir (Kutluk 1997:273).

...sefine-i eş'âr-ı **âbdâr** elinden düşmeyüp... (Kutluk 1997:299).

...Fezâ'î bî-şümâr olduğundan mâ-adâ eş'âr-ı **âbdârı** vardır (Kutluk 1997:312).

Tezkirede şairin âbdâr olmasıyla ilgil verilen beyitler şunlardır:

Bizümle saltanat lafın idermiş ol Karamanî

Hudâ fırsat virürse ger kara yire karam anı (Avnî)

Hem-demün her yirde bir gül yüzli cânân oldu tut

Mahremün dün gün meh ü hûrşîd-i rahşân oldu tut (Muhibbî)

Öpmege istedigüm müzesinün kebkebidür

Kimse diş koyuramaz ana demür leblebidür (Sâdî Efendi)

Ger ölürsen vardugumdan kûyuna âzürde dil

Yâ şikest eyle ayagum ya kadim rencide kıl (Mollâ Çelebi)

Verilen örnek beyitlerde de görüldüğü üzere âbdâr ifadesi zarif ve nükteli anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca âbdâr, şairin şahsi yeteneğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Âb-ı hayât, Âb-ı hayatâsâ

Ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su, bengisu anlamlarına gelir (Pala 1995:15). Bu ifadeler Beyânî tezkiyesinde Gâmi ve Makâlî-i Diger için kullanılmıştır. Şairlerin etkili şiir söyledikleri ve şiirlerinin her zaman diri kaldığı vurgulanmak istenmiştir.

...nazmı **âb-ı hayâtâsâ** ayn-ı letâfetdür (Kutluk 1997:282).

...**âb-ı hayât** gibi nazma mâlikdür (Kutluk 1997:197).

Ben umardum ki cihân içre bana yâr olasın

Yârlık işi tamâm oldu begüm var olasın (Gâmi)

Kim ki sen nokta dehâna bula bir zerrece ayb

Dilerüm yog ide sultân-ı serâ-perde-i ayb (Makâlî-i Diger)

Yukarıdaki beyitler insanların hafızasında yer alıcı, geçmişten bugüne söylenegelen beyitler değildir. Bundan anlaşılmaktadır ki Beyânî'nin adı geçen şairlerle ilgili söyledikleriyle verilen örnekler çelişmektedir.

3. Acemâne

Acem İranlılar için kullanılan bir ifadedir. Araplar dışındaki milletler için de kullanılmıştır. Bazı yörelerde İran'da yaşayan Azeriler için kullanılır. Acemâne ifadesi ise acemlere yakışır, acemler gibi anlamlarına gelir. Beyânî tezkiresinde bu ifade sadece Selimî mahlaslı Yavuz Sultan Selim için kullanılmıştır.

...Ulüvv-i himmetlerinden Türkî şi'r dimege tenezzül itmeyüp bî-nazîr Fârisî eş'ârı ve **Acemâne** güftârı vardır (Kutluk 1997:11).

Tezkirede örnek olarak verilen beyitler Farsça'dır.

4. Âmiyâne

Sıradan, bayağı anlamlarına gelen âmiyâne sözcüğü tezkirede Nazmî mahlaslı şair için kullanılmıştır. Nazmî için Beyânî "...nazmî **âmiyâne** ve şi'ri miyânedür" (Kutluk 1997:297) demiştir ve şu beyit örnek olarak verilmiştir:

Dehânun bûsesin kılmak temennâ

Bir olmaz fikrdür yok yire cânâ (Nazmî)

Beyit incelendiğinde dehân ve yok sözcüklerinin birbirleriyle ilişkili olduğu görülür. Bundan hareketle Nazmî'nin nazımının pek de âmiyâne olmadığı söylenebilir. Çünkü bir beyitte bu tür ilişkileri kurabilmek bir şairlik yeteneğini gerektirir.

5. Ârifâne

Ârifâne sözcüğü 1. ârif olana yakışacak surette, 2. ortaklaşa, örfene, âdet olduğu üzere gibi anlamlara gelir (Devellioğlu 1995:38). Bu sözcüğün kökü olan ârif , tasavvufta belli bir mertebeye gelmiş kişiler için kullanılır. Ârifâne ise bu mertebeye ulaşmış kişilere yakışacak şekilde demektir. Dolayısıyla ârifâne söyleyiş, içerisinde dinî temelli tasavvufî söylemleri barındırır.

Beyânî tezkiresinde ârifâne ifadesi Sultan Murad ve tezkiredeki tek kadın şair olan Zeyneb Hatun için kullanılmıştır. Adı geçen şairler için şu ifadeler yer verilmektedir:

...Eş'ârı ekser meşâyih kelimâtına taklîd itmekle muvahhidâne vü **ârifânedür** ve basît ü sâde olan eş'ârı cümlesinden râcihdür (Kutluk 1997:18).

...Eş'ârı **ârifânedür**. Kız nakşî degüldür merdânedür (Kutluk 1997:112).

Dil derd-i yâre düşdi çâre var mı yâ Rab

Gönlüm gibi cihânda âvâre var mı yâ Rab (Sultan Murad)

Depret lebüni cûşa getür havz-ı kevseri

Anber saçını çöz dü-cihânı mu'attar it

Âb-ı hayât olmayacak kısmet ey gönül

Bin yıl gerekse Hızr ile seyr-i Sikender it (Zeyneb Hatun)

Örneklerden de görüldüğü üzere Beyânî'nin zikredilen şairlerle ilgili verdiği bilgilerle örnek beyitler anlamsal açıdan uyuşmaktadır. Özellikle Zeyneb Hatun'a ait beyitlerdeki Hızr,

Sikender ve âb-ı hayât gibi ifadeler tasavvufî derinliğe ve bilgiye sahip kişilerin ifadeleridir. Bu da neticede ârifâne bir söyleyişi ortaya çıkarır.

6. Âşıkâne

Aşk duygularıyla dolu manasına gelen bu kelime, tezkirelerde lirik şiir karşılığında kullanılmıştır (Kılıç 1998:261). Bu kelime tezkirede Hâletî, Hayretî, Hüdâyî, Hızrî, Âşık Çelebi ve Muîdi için ifade edilmiştir.

...Eş'ârî **âşıkâne** ve güftârî zarîfânedür (Kutluk 1997:66).

Ekser-i eş'ârî hayâl-âmîz sâdesi dahî **âşıkâne** olmagla şûr-engîz olmanın müsellem-i âlemdür (Kutluk 1997:75).

...**Âşıkâne** eş'ârî rindâne güftârî vardır (Kutluk 1997:80).

...Kelâmı muhakkıkâne ve şi'ri **âşıkane**dir (Kutluk 1997:83).

...Eş'ârî **âşıkâne** vü güftârî rindânedür (Kutluk 1997:159)

...Nazmı **âşıkâne** vü sâde vü miyânedür (Kutluk 1997:268)

Tezkirede bu ifadeyle ilgili verilen örneklerden bazıları şunlardır:

Ko başdan ayaga cism-i nizârûm na'l ü dâğ olsun

Sana ey nûr-ı dîde her taraftan göz kulag olsun (Hâletî)

Her dil-ber içün sîne de bir yâre mi olsun

N'itsün dil-i sevdâ-zede bin pâre mi olsun (Hüdâyî)

Dil yanar şem gibi sîne tolu nakş-ı nigâr

Sanki fânûs-ı hayâl örtüsüdür pîrehenüm (Hızrî)

Jâleler dimiş dür-i dendânun ey gonce-dehen

Gonceye incinme oldur anun agzına düşen (Âşık Çelebi)

Tâli'üm nahs olduğu çarh-ı sitemgerden midür

Başuma bunca belâ dilden mi dil-berden midür (Muîdi)

Hâletî'nin beytindeki nûr-ı dîde,dâğ; Hüdâyî'ninkindeki dil-ber, yâre, dil-i sevdâ-zede, pâre; Hızrî'ninkindeki dil, şem, pîrehen; Âşık Çelebi'ninkindeki gonce-dehen, dür-i dendân ve Muîdi'ninkindeki dil, dil-ber sözcükleri âşıkâne söyleyişle ilgili sözcüklerdir.

7. Avâm-pesend

Avâm sözcüğü herkes, kaba ve câhil halk, ayak takımı; avâm-pesend ise halkça beğenilecek şey anlamlarına gelir (Devellioğlu 1995:53). Avâm-pesend kelimesi tezkirede Gubârî için kullanılmıştır. Beyânî, tezkiresinde Gubârî için "...Eş'ârî **avâm-pesend** ammâ kendi tamâm mertebe cûd-pesenddür" (Kutluk 1997:191) ifadesini kullanmıştır. Gubârî'nin bu özelliğiyle ilgili tezkirede verilen örneklerden bir tanesi aşağıdadır.

Ey Gubârî senün eş'âruna hîç

Kimse bir zerrece toz konduramaz (Gubârî)

Görüldüğü üzere verilen beyit şiirsellikten uzak, nesre yakın basit bir söyleyişe sahiptir. Bundan dolayı Gubârî avâm-pesend olarak nitelendirilmiştir. İkinci mısradaki toz sözcüğü ile şairin mahlası dikkat çekicidir.

8. Belâgat

Belâgat kelimesi 1. iyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme, uzdıllılık 2. sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adamına göre söylenmesini öğreten ilmin adı anlamlarına gelir (Devellioğlu 1995:82). Bu kelime tezkirede “eş’âr-ı belâgat, eş’âr-ı dil-âvîz-i belâgat engîz, eş’âr-ı belâgat-şi’âr, nâzımân-ı belâgat-şi’âr, belâgat-simât, ” şeklinde geçmektedir.

Tâhirü’l-Mevlevî’de “belâgat, sözün fasih olmakla beraber muktezâ-yı hâl ve makama mutabık olmasıdır, diye tarif edilir. Öyle sözlerle onları söyleyebilenlere belîğ denilir. Sözün fasih olması, ifadenin kusuru olmaması; yerinde ve muktezâ-yı hâl ve makama mutabık olması da, adamına göre söylenilmesidir. Söz ne kadar düzgün ve süslü olursa olsun yerinde ve adamına göre söylenmezse belâgati hâiz olamaz. Şu halde belâgat -bir dereceye kadar- tabiat manasına geldiği gibi, düzgün ve yerinde söyleyebilmek kabiliyeti demek de olur.” der (Tâhirü’l-Mevlevî 1984:25-26).

Belâgat kelimesi Beyânî tezkiresinde Bâkî Efendi, Bekâyî, Figânî-i Sâni, Lisânî, Mahremî, Merdümî ve Mesîhî için kullanılmıştır.

...Eş’âr-ı **belâgât** âsârı sahâif-i âli ve edânide mâla mâl olmağın ebyâtını îrâd etmege hâcet olmadı (Kutluk 1997:44)

...Bu eş’âr-ı dil-âvîz-i **belâgat**-engîz anundur (Kutluk 1997:46)

...Enfâs-ı nefîsesi âh-ı derdnâk-ı âşık gibi sûznâk ve kelimât-ı **belâgat**-simâtı ter-âb-ı revânâsâ sâfi vü pâkdur (Kutluk 1997:211)

...Hayli uzûbet-i lisânî ve **belâgat-ı** beyânı vardır (Kutluk 1997:240)

...harem serây-ı **belâgatda** ebkâr-ı me’ânînin mahremî ve erbâb-ı lutfun hem-demidür (Kutluk 1997:251).

...Bahr-ı **belâgatdan** le’âlî manzûmı der-kenâr iden nâzımân-ı belâgat-şi’ârdandır (Kutluk 1997:261).

...Eş’âr-ı **belâgat**-şi’ârı mânend-i mihr-i münîr-i âlemgîr ü şöhet-pezîrdür (Kutluk 1997:263)

Eşigün bekleyen cânâ egerçi yasdanur taşı

Velî her şeb seg-i kûyunla kor bir yasduga başı (Bekâyî)

Dökmege kanını halkun ki müjen âl eyler

Bize geldükce tokınmaz geçer ihmâl eyler (Figânî-i Sâni)

Yog idi âlemde dermân dilde derdün var iken

Işkunun dârü’ş-şifâsında gönül bîmâr iken (Merdümî)

Hâbı gafletden uyanmaga uyûn-ı ezhâr

Her seher su sepeler yüzlerine ebr-i bahâr (Mesîhî)

Belâgat kûsın urdum Hüsrevâne heft-kişverde

Sühan menşûrına çekdüm bugün tugra-yı hâkânı (Bâkî)

Kelimelerin birbiriyle olan uyumu, söyleyişteki akıcılık ve kolay ezberlenebilir olması beyitlerin belâgat özelliklerine sahip olduğunu gösterir. Bâkî'nin özellikle belâgat sözcüğünü kullanarak kendisinin beliğ bir şair olduğunu söylemesi dikkat çekicidir.

9. Cevâhir

Cevâhir kelimesi cevher kelimesinin çoğuludur. Cevher; 1. maya, öz. 2. elmas, değerli taş. 3. Horasan'da ve Şam'da yapılan kılıçların demirlerinde görülen siyah ve beyaz dalgalı benekler, çizgiler. 4. yalnız noktalı harfler hesap edilmek suretiyle ve ebced hesabıyla yazılan, çok defa manzum olan tarih. 5. kendi kendine bir varlığı olup, gerçekleşmesi için başka bir nesneye ihtiyacı olmayan. 6. hüner, marifet gibi anlamlara gelir (Devellioğlu 1995:138).

Ahmet Talat Onay, cevheri “Hazret-i Peygamber Efendimizin mübarek ravzalarındaki tozlara cevher denir” diye ifade etmiştir (Onay 1996:157). Ayrıca “Kızılbaşlarda Hacı Bektaş çelebisinin bastığı toprağa cevher derler ve bu toprağı birtakım hastalıklara şifa niyetine içerlerdi” şeklinde bir açıklamaya da yer vermiştir (Onay 1996:158).

Cevâhir sözcüğü tezkirede Sultan Cem ve Mâlikî için kullanılmıştır. Beyânî'nin bu şairlerle ilgili yaptığı yorumlar şu şekildedir.

Cevâhir-i nazma mâlik ve fûnûn-ı şî'rün her vâdisine sâlik olmuştur (Kutluk 1997:8).

Tarîk-i nazmun sâlik **cevâhir-i** me'ânî'nün mâlikidür. (Kutluk 1997:245).

Sâkiyâ devr-i Süleymândur el ur câm-ı Ceme

Bize mey sun içelüm çâre budur def-i gama (Cem Sultan)

Söyledükçe ol iki leb âşıkı eyler helâk

Ger sükût eylerse bir dem kan olur kan üstine (Mâlikî)

Beyânî Cem Sultan için “nazmın cevherine sahiptir” ifadesini kullanmıştır. Cem Sultan beyitte Cem kelimesine yer vermiştir. Cem'le ilgili Şehnâme'de geçen “...Bütün bu sırları meydana çıkardı.” (Firdevsî C.1. 1994:85) ifadesi, cevherin mâye ve öz anlamlarıyla örtüşmektedir. İkinci beyitte sevgilinin hem konuşmasının hem de susmasının aşığa zarar vermesi, beyitte bir mana cevherinin olduğunu gösterir.

10. Darb-ı mesel

Darb-ı mesel deyim ya da atasözü anlamına gelir. Bu ifade tezkirede 15. yüzyıl şairlerinden Necâtî için kullanılmıştır. Necâtî için tezkirelerde, başarısının “...şirde halk söyleyişini, deyim ve atasözlerini kullanmakta gösterdiği ustalıktan dolayı...” (Mengi 1995:117) olduğu söylenmiştir. Beyânî, tezkiresinde Necâtî için “...îrâd-ı **darb-ı meselde** devrânun vâhididür.” demiştir (Kutluk 1997:285). Necâtî'nin mesel-gûyluğuyla ilgili Sehî Beg ve Latîfî şunları söylemişlerdir:

...ata sözü ve deyimleri kullanmada başarılı...(İsen 1998:145).

Şirde nüktedânlığı ile atasözü ve deyimlerle örülü şiir söylemesi...(İsen 1999:322).

Haşre dek her şâ'ir ü kâmil dise şî'r ü gazel

Gelmiye kimse Necâtî gibi mâhir fi'l-mesel (Necâtî)

Dirler mihak şarâba harâbât erenleri

Şâd ol gönül ki altun adun bakır olmadı (Necâtî)

Verilen beyitlerin ilkinde Necâtî zaten bu işte usta olduğunu söylemektedir. İkinci beyte baktığımızda mihakın şarap olamayacağı ikinci mısradaki meselle desteklenmiştir.

11. Dil-küşâ, Dil-pezîr

Gönül ya da kalb anlamındaki dil, sırlar hazinesi, Allah'ın nazar ettiği mahal, ilahî kemâlin ve cemâlin en güzel tecelli ettiği yerdir (Uludağ 1999:148). Dil-küşâ ve dil-pezîr ise gönül açan, gönle hoş gelen, ferahlık veren manalarındadır. Bu ifadeler tezkirede Âhî, Emrî Çelebi ve Azmî Efendi tarafından kullanılmıştır. Kullanılışları şu şekildedir:

...Eş'âr-ı **dil-küşâsı** müselleme-i dünyâdur (Kutluk 1997:38).

...Şi'ri lâ-nazîr târîhi **dil-pezîr** mu'ammâsı âlemgîr olmuşdur (Kutluk 1997:31).

...Bu eş'âr-ı **dil-pezîr** anun güftâr-ı bî-nazîridür (Kutluk 1997:171).

Adı verilen şairlere ait örnek beyitler şunlardır:

Eger haşr olmaz isem ol kıyâmet kadd-i nigârumla

Gezem mahşerde sînem döğerek seng-i mezârumla (Emrî Çelebi)

Ne nakş ider bizümle nigârı gördün mi

Ne fitneler kopardur rûzgârı gördün mi (Âhî)

Halîlüm sûz-ı ıskı âteş-i ışkâ düşenden sor

Bir oddan pîrehendür anı başından geçenden sor (Azmî Efendi)

Beyânî'nin belirtilen şairleri dil-küşâ ya da dil pezîr olarak nitelemesi beyitlerin okunuşu esnasında insanda uyandırdığı hoşluktandır. Bu da o şairlerin söyleyiş güzelliğine sahip olduğunu gösterir.

Bunun yanında birinci beyitte haşr, kıyâmet, mahşer ve mezâr kelimelerinin; ikinci beyitte nakş, nigar, fitne koparmak ve rûzgâr kelimelerinin; üçüncü beyitte Halîl, sûz-ı ışk, âteş-i ışk ve od kelimelerinin birlikte kullanılması manidardır. Bu husus şairin söyleyişine güç katmıştır.

12. Ebkâr-ı meânî

Daha önce kimse tarafından düşünülmemiş manalar anlamına gelen ebkâr-ı meânî terkihi tezkirede Mahremî için kullanılmıştır. Burada hemen dikkati çeken husus ebkâr-ı meânî ifadesinin ve Mahremî mahlasının gizlilik anlamı açısından birbirleriyle ilintili olduğudur. Mahremî'yle ilgili olarak tezkirede "...harem serây-ı belâgatda **ebkâr-ı me'ânînün** mahremî ve erbâb-ı lutfun hem-demidür" (Kutluk 1997:251) ifadesi kullanılmıştır. Verilen örnek beyitler ise şunlardır:

Âb-ı zencîrin sürür ıskunla bir şûrîdedür

Seyr için rûşen cemâlün her habâb dîdedür

Mahremî ma'nâ-yı gayra itme zinhâr iltifât

Câna lezzet mi virür ol lokma kim hâyîdedür (Mahremî)

Birinci beyitte kullanılan âb-ı zencîr ifadesi aşkın gözyaşlarıdır. Aşık sürekli ağlamaktadır. Bu, sevgiliye durumunu göstermek içindir. Belki bu şekilde sevgilinin merhameti kazanılacaktır. Aşkın akan gözyaşları da zincir halkaları gibidir. Bütün bu anlamlar incelendiğinde Mahremî'nin, Beyânî'nin belirttiği özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Zaten ikinci beyitte Mahremî başkalarına ait manaların çiğnenmiş bir lokma olduğunu ifade etmektedir.

13. Gass u semîn

Bu ifade zayıf, yetersiz ve fakir gibi anlamlara gelir. Beyâni, tezkiresinde bunu Hâfız-ı Acem için kullanmıştır. Onun için “...Kelimâtı **gass u semîndür**.” (Kutluk 1997:65) demiştir ve şu örneği vermiştir:

Felek altun benekdür kim zemînî âsmânîdür

Şeh-i mi'râca lâyıkdur o hil'at Hüsrevânîdür (Hâfız-ı Acem)

Beyitte feleğin altın beneğe benzetilmesi, zemininin asüman olarak belirtilmesi ve Hüsrev'in padişahlığına telmih yapılarak bir anlam ilişkisi kurulması Hâfız-ı Acem'in zayıf bir şair olmadığını gösterir. Beyâni'nin Hâfız-ı Acem'i tezkirede “Kukla Acemün karındaşıdır. Diyâr-ı Acemden bile gelmişdür. Kelimâtı gass u semîndür. Kimi gâyet zîbâ ve kimi bî-meze vü bî-ma'nâdur.” (Kutluk 1997:65) şeklinde eleştirmesi onun Acemlere karşı bir ön yargıya sahip olmasından olabilir.

14. Güher-bâr

Cevher yağdıran manasındaki bu sözcük tezkirede Şehzâde Mustafa için kullanılmış olup “tezkirelerde genel, soyut, mecazlı ve olumlu kıymet hükmü anlamlarına sahip kelimelerdendir” (Kılıç 1998:272). Tezkirede geçen ifade ve verilen bir örnek şu şekildedir:

...Bu eş'âr-ı **güher-bâr** ol şehzâde-i kâmkârundur (Kutluk 1997:15).

Katreden kemdür vücûdun Muhlisî ammâ aceb

Nazm idüp dürlər döker tab'un senün deryâ gibi (Ş.Mustafa)

Güher-bâr sözcüğünün şairlerin kıymetli olduğunu belirtmek için kullanıldığını söylemiştik. Fakat bu beyitte Şehzâde Mustafa ifadeyi beytin içinde de kullanarak beyti daha kıymetli kılmış ve güzel göstermiştir. Denilebilir ki Beyâni konuyla ilgili iyi bir örnek vermiştir.

15. Hâs

Hâs kelimesi tezkirede tarz kelimesiyle birlikte geçip, tarz-ı hâs şeklinde terkip oluşturmaktadır. “Kendine özgülük, başkalarına bezememe, özel olma anlamlarını” (Tolasa 2002:209) taşıyan hâs, tezkirede Cemâlî ve Habîbî için kullanılmıştır. Bu kullanımlar ve şairler için verilen örnek beyitler şu şekildedir:

...Eş'ârda tarz-ı **hâssı** vardır (Kutluk 1997:62).

...Şi'rde tarz-ı **hâssı** var idi (Kutluk 1997:66).

Âkıbet çün kim tolar toprak gözine kaşına

Fahr iden şâhun murassa tâc ile taş başına (Cemâlî)

Dün gördüm ol nigârı tarâbnâk u ercmen

Kâfûr eliyle destelemiş anberin kemend (Habîbî)

Birinci beyitte kullanılan ata sözü kıvamındaki ifadeler ile ikinci beyitteki basit ve anlaşılır cümle düzeni, sözü edilen şairlerin kendilerine ait bir tarzlarının olduğunu gösterir. Bu da hâs kelimesinin doğru kullanıldığı anlamına gelir.

16. Hem-vâr

Düz, çarpık olmayan anlamına gelen hem-vâr kelimesi tezkirede Müttakî ve Şeyhî için kullanılmıştır. Şeyhî'nin Harnâme yazarı olan şahsiyet olmadığını hatırlatmak gerekir. Hem-vâr tezkirede şu şekilde kullanılmıştır ve örnekler şunlardır:

...Eş'ârı hûb u **hem-vâr** ve güftârı hayâlât-engîz ü ma'nâdârdur (Kutluk 1997:132).

Dürr-i meknûn-misâl muntazam u **hem-vâr** makâlî vardır (Kutluk 1997:247).

Beni Mecnûn-misâl itdün bu istignâ nedür senden

Vefâ vü mihr uman şimdengirü divânedür senden (Müttakî)

Yine sâkî mey-i gül-güne yasak var gibi

Bâdenün katresi yok la'l-i leb-i yâr gibi (Şeyhî)

Yukarıdaki beyitlerin ahenk içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim “ahenk, üslûbun bir niteliği olarak şiir ve nesirde kelime ve cümlelerin, âdetâ bir musiki tesiri yapacak şekilde ard arda getirilmesiyle sağlanan uyumdur” (Macit 1996:15). Hem-vâr sözcüğünün bu uyumu ifade ettiği beyitlerden de anlaşılmaktadır.

17. Hezl-gûne

Hezl-gûne “hezel tarzında, şaka, lâtife yollu”(Devellioğlu 1995:361) demektir. Bu, şairler için bir tarzdır. Tezkirede bu tarzın temsilcisi olarak Nihâlî gösterilmiştir. Onun hakkında “...Ekser-i eş'ârı **hezl-gûnedür**.”(Kutluk 1997:340) denmiştir.

Hammâma girdi nâz ile bir sîm-ten güzel

Şu şöyle diyecek yiri yok cümleten güzel (Nihâlî)

Sevgilinin güzelliğinin böyle şaka yollu belirtilmesi Beyânî'nin Nihâlî hakkında söylediğini desteklemektedir.

18. Hoş-âyende

Hoş-âyende tezkirelerde en çok kullanılan sözcüklerden biridir. Hoşa giden, gönle hoş gelen anlamlarına gelir. Bu ifade nitel bir ifadedir ve görecelidir. Bundan dolayı tezkirelerde zaman zaman geçiştirme amaçlı kullanılmıştır.

Beyânî, tezkiresinde hoş-âyendeyi İshak Çelebi, Behiştî-i Sâni, Beyânî-i Sâni ve Amrî için kullanmıştır.

...**Hoş-âyende** eş'ârı vardır (Kutluk 1997:26).

Hayli **hoş-âyende** nazmı vardır (Kutluk 1997:49).

...nazm-ı eş'âra heves ve yârânla nezâ'ır dimege destres olmagla ba'zı **hoş-âyende** kelimât düşmüşdür (Kutluk 1997:50).

...Eş'âr-ı **hoş-âyende** vü şîrîn ve nazmı latîf ü rengîndür (Kutluk 1997:186).

Yolına sen sanemün cânı fedâ eyleyelüm

Turalum kavlimüze ahde vefâ eyleyelüm (İshak Çelebi)

Visâlün Ka'bedür rûz-ı ecel azmi zemânıdır

Kefen ihrâmıdır tâbût anun taht-ı revânıdır (Behiştî-i Sâni)

Ne kadar kasr-ı bülend olsa irür âh u figân
 Sanma kim sûz-ı dile hâ'il ola kevn ü mekân (Beyânî-i Sâni)
 Cânı bir dil-rübâya ısmarla
 Çık aradan Hudâya ısmarla
 Al kilîdin gönül hazînesinün
 Ol büt-i dil-küşâya ısmarla (Amrî)

Örneklerde de görüldüğü üzere akıcılıktan ve ahenkten kaynaklanan bir söyleyiş güzelliği vardır. Bu da gönle hoş gelmektedir. Bu da Beyânî'nin hoş-âyende ifadesini geçiştirme amaçlı değil de yerli yerinde kullandığını gösterir.

19. Hûb

Hûb sözcüğü Beyânî'nin en çok kullandığı sözcüklerden biridir. Güzel, hoş, beğenilen manalarında. Bu kelime tezkirede târîh, tarz, eş'âr, metâli isimlerini nitelemiştir. Kelime Emîni, Hasan Çelebi, Şeyhî ve İzârî için kullanılmıştır.

...Latîf nazmı ve **hûb** târîhi vardır (Kutluk 1997:30).

...Tarz-ı **hûb** mergûbü'l-üslûb nazma mâlikdür (Kutluk 1997:71).

...Eş'ârı **hûb** u hem-vâr ve güftârı hayâlât-engîz ü ma'nâdârdur (Kutluk 1997:132).

Hûb metâli'i mergûb eş'ârı vardır (Kutluk 1997:169).

Tîr-i müjene sîne dem-â-dem siper olsun
 Tek âşık-ı bî-çâreye gâhî nazar olsun (Hasan Çelebi)
 Gelürdi raksa hâküm girdbâd-ı şevk ile dâ'im
 Gubâr olsa tenüm pâ-yı semend-i dil-ber al (Şeyhî)
 Bir yana küştegîr-i ışk-ı nigâr
 Bir yana âteş-i gam-ı dil-dâr(İzârî)

Hûbun güzel ve hoş anlamları göz önüne alındığında bu beyitler için güzel ve hoş diyebiliriz. Beyitlerdeki söyleyişin akıcı olması; bunun yanında sevgilinin aşkıyla gam ateşinin karşı karşıya getirilmesi ve sinenin nazargâh olmasıyla sevgilinin oklarına maruz kalması gibi anlamlar gönül okşayıcıdır.

20. Hüsn

Güzel, iyi anlamlarına gelen hüsn kelimesi tezkirede bir başka Hasan Çelebi için "...Nâmı gibi şi'ri **hüsndür**." (Kutluk 1997:71) şeklinde geçmektedir. Hüsn kelimesi de hoş ve hûb kelimeleri gibi soyut ve görecelidir. Tezkirede şu beyit örnek olarak verimıştır:

Döndi za'f-ı rûzeden mûya meh-i tâbânımız
 Gelse ıyd-ı mübârek kılca kaldı cânımız (Hasan Çelebi)

Beyitte oruç tutmanın zorluğu ifade edilmiş ve bir an önce bayramın gelmesi arzu edilmiştir. Bunlar ifade edilirken hüsn-i talil sanatı kullanılmış, ayın bile oruçtan zayıflayıp kıla döndüğü söylenmiştir. Bu şekilde esprili ve hoş giden bir anlatım sağlanmıştır.

21. Küşâde

Güşâde diye de ifade edilen küşâde sözcüğü “çok hareketli, kıvrak, şen, açık, külfetsiz, berrâk, neşeli ve neşelendirici bir sanat kişiliğinin ifadesi olur” (Tolasa 2002:207). Bu sözcük tezkirede Sebzî ve Seydî için kullanılmıştır. Sözcüğün geçtiği satırlar ve şairlerle ilgili verilen örnek beyitler şunlardır.

...Kelimâtı sâde ve ebyâtı **küşâdedür** (Kutluk 1997:117).

...Nazmı sâde vü **küşâdedür** (Kutluk 1997:132).

Kim ki ıskunla yanup kendüsini hâk idemez

Mecma-ı ehl-i fenâ içre yolın pâk idemez (Sebzî)

Serîri külhan olanlar sarâyı n’eylerler

Palâs-ı ışkî giyenler kabâyı n’eylerler (Seydî)

Küşâdenin anlamları düşünüldüğünde yukarıdaki beyitlerin şen ya da neşe veren tanımlarına uyduğunu söyleyemeyiz. Çünkü beyitlerde aşığın aşktan dolayı çektiği bir acı vardır. Fakat buna karşılık örneklerde açık, akıcı ve kıvrak bir anlatım mevcuttur.

22. Latîf, Letâfet

Latîf sıfatı tezkirelerde en çok kullanılan sözcüklerden biridir. Bu tezkirede de şairlerin edebî şahsiyetleriyle ilgili yapılan yorumlarda en çok kullanılan sıfattır. Güzel, hoş, yumuşak manalarındadır. Tezkirede Âzerî, Emînî, Emîrî, Ehlî, Sâni-i Sâni, Celîli-i Diger, Hatemî, Hızır Beg Çelebi, Halîli-i Sâni, Amrî, Mâni Çelebi ve Nâmi-i Diger olmak üzere toplam on iki şair için kullanılmıştır.

Yine latîfle aynı kökten türeyen letâfet sözcüğü de tezkirede çok kullanılan bir sözcüktür. Genelde şi’âr sözcüğüyle kullanılmıştır. Tezkirede Enverî, Celâl Çelebi ve Makâlî-i Diger için bu sözcüğe yer verilmiştir. Beyânî’nin, içinde bu iki sözcüğün geçtiği ifadeleri ve bazı örnekleri şu şekildedir:

...Hayli **latîf** nazmı vardır (Kutluk 1997:25).

...**Latîf** nazmı ve hûb târîhi vardır (Kutluk 1997:30).

...**Latîf** nazma kâdirdür (Kutluk 1997:34-90-284).

...Bu **latîf** eş’âr anun güftâridur (Kutluk 1997:43).

...**Latîf** nazma mâlikdür (Kutluk 1997:56-61-82).

...Fârisî kasâ’idi ve **latîf** gazelleri vardır (Kutluk 1997:77).

...Eş’âr-ı hoş-âyende vü şîrîn ve nazmı **latîf** ü rengîndür (Kutluk 1997:186).

...ma’nâsı **latîf** ve nazmı güzeldür (Kutluk 1997:246).

...Bu eş’âr-ı **letâfet**-şi’âr anundur (Kutluk 1997:38).

...Bu eş’âr-ı **letâfet**-şi’âr anun güftâridur (Kutluk 1997:60).

...nazmı âb-ı hayâtâsâ ayn-ı **letâfetdür** (Kutluk 1997:282).

Niye dirsın ki sakın sevme cefâkâr olanı

Seni mi ey yüzi gül gonçe-i ra’nâ seni mi (Âzerî)

Görmesek bâde-i sahbâyı açılmaz gözimüz
 Gül gibi elde kadeh olmasa gülmez yüzümüz (Emînî)
 Ser-i kûyundan ayrılmam felek bir yana salmazsa
 Kapunda ölmedür kasdum eger Hak cânım almazsa (Ehlî)
 Mahallen itlerinün her gice mihmânıyuz cânâ
 O kavmün mâ-hasal şermende-i ihsânıyuz cânâ (Sâni-i Sâni)
 Hatt-ı müşgînünde cânâ nükte-i rengîn o hâl
 Anda her bir târ-ı zülfün bir şebistân-ı hayâl (Celîlî)

Tolasa'nın da ifade ettiği gibi ele alınan sözcüğün “tezkiyecilerin dilinde özelleşmekle birlikte, sözlük anlamının dışında bir başka anlam taşıdığı veya bir başka anlamla kullanıldığı söylenemez” (Tolasa 2002:204). Beyitlerden de anlaşılacağı üzere latîf sıfatının beyitlerdeki karşılığı hoşlantıyla ilgilidir. Çünkü latîf soyut ve görecelidir. Bunun yanında Beyânî'nin bu sıfat için vermiş olduğu örneklerin isabetli olduğu söylenebilir.

23. Ma'nâdâr

İçinde mana olan, bir şeye işaret eden anlamlarına gelen ma'nâdâr sözcüğü tezkirede Şeyhî ve Füsûnî için kullanılmıştır. Sözcük Şeyhî'nin güftârının sıfatı durumundadır. Kullanılışı şu şekildedir:

...Eş'ârı hûb u hem-vâr ve güftârı hayâlât-engîz ü **ma'nâdârdur** (Kutluk 1997:132).

...Eş'âr-ı sihr-i füsûnî **ma'nâdâr** ve pesendîde-i ulû'l-absârdur (Kutluk 1997:205).

Gelürdi raksa hâküm girdbâd-ı şevk ile dâ'im
 Gubâr olsa tenüm pâ-yı semend-i dil-ber al (Şeyhî)
 Dilâ bulanma akup her yâneye âb gibi
 Yüzine urma sakın kimsenün şarâb gibi (Füsûnî)

Birinci beyitte aşığın toprağının sevgiliden dolayı şevk ile dönmesi, ikinci beyitte gönlün başka şeylerle meşgul olup bulanması ince manalar içeren ifadelerdir. Ayrıca ma'nâdâr ve Füsûnî mahlasının gizlilik açısından ilişkili olduğu dikkati çekmektedir.

24. Nüktedân

Herkesin anlayamadığı ince mânâ (Devellioğlu 1995:847) anlamındaki nükte, Beyânî'de nükte yapmaktan anlayan anlamındaki nüktedân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kelime tezkirede Keşfî için kullanılmıştır. Beyânî Keşfî için “...şâ'ir-i **nüktedân** geçinür” (Kutluk 1997:233) demiştir. Burada Beyânî'nin Keşfî'yi eleştirdiği görülür. Çünkü şair geçinmek ya da nüktedân geçinmek gibi ifadeler aslında öyle olmamak anlamına gelir.

Dil rakîb ile görüp sen sanemi âh didi
 Burc-ı akrebde yine seyr ider ol mâh didi
 Bâg-ı hüsn içre görüp kamet ü refâtârını serv
 Bir ayag üzre turup yâricun Allah didi (Keşfî)

Her iki beytin ikinci mısralarına bakıldığında nükteli ifadeler görülmektedir. Servin yârin boyunu posunu görüp tek ayak üstünde durarak Allah demesi, gönlün sevgilinin kendisinden çok

uzakta olduğunu ifade etmek için burc-ı akrebi kullanması nükteli ifadelerdir. Bu da bize Beyânî'nin, söylediğiyle verdiği örneğin çeliştiğini gösterir.

25. Pâk

Saf, arı, temiz gibi anlamlara gelen pâk tezkirede Bahâyî, Hilmî, Sûzî, Ubeydî, Ulvî Mehmed Çelebi, Figânî-i Sâni, Nevî Efendi, Yahya ve Yusuf için kullanılmıştır. Latîften sonra en çok kullanılan sıfattır. Pâk'ın tezkirede zaman zaman edâ'yı nitelemek için kullanıldığı görülür. Bu da ifadenin üslubun düzgünlüğü manasındadır.

...Sâ'ir-i fezâ'ilinden fazla nazm-ı **pâke** mâlikdür (Kutluk 1997:47).

...nazm-ı **pâke** mâlikdür (Kutluk 1997:73).

...Sözleri sûznâk ve edâları **pâkdur** (Kutluk 1997:130).

...Eş'ârî âh-ı âşık gibi sûznâk vü edâsı âb-ı revânâsâ pâkdur (Kutluk 1997:166).

...Eş'ârının edâsı **pâk** ma'nâsı sûznâkdur (Kutluk 1997:178).

...Enfâs-ı nefisesi âh-ı derdnâk-ı âşık gibi sûznâk ve kelimât-ı belâgat-simâtı ter-âb-ı revânâsâ sâfi vü **pâkdur** (Kutluk 1997:210).

... nazm-ı **pâkla** yegâne-i devrân ve şöhre-i zemîn ü zemândur (Kutluk 1997:302).

...Edâsı dil-i erbâb-ı safâ gibi sâfi vü pâk ve ma'nâsı derûn-ı asfiyâ gibi tâbnâkdur (Kutluk 1997:334).

...Eş'ârı sûznâk ma'nâsı rasîn ve edâsı **pâkdur** (Kutluk 1997:339).

Eşküm cihânı tutdı karalar seçilmedi

Ammâ hevâ-yı hâl ü hattından geçilmedi (Bahâyî)

Meclisde ola dil-ber ile câm-ı mey elde

İnsâf mıdur içmemek andan o mahalde (Hilmî)

Beni zencîr-i ışka sanma kim bağlanmadum gitdüm

Senün dîvânen oldum ey perî uslanmadum gitdüm (Ubeydî)

Dil yanup âteş-i ışkunla dökerdi gözüm âb

İmtizâc eylemedin âteş ü bâd âb u türâb (Ulvî Mehmed Çelebi)

Verilen beyitler pâk kelimesinin anlamına uymaktadır. Çünkü beyitlerde şekilsel ve biçimsel herhangi bir karışıklık yoktur.

26. Rakîk

Rakîk ince demektir. Muhtemelen şiirdeki rakîklik nazik ve zarif anlamındadır. Tezkirede bu kelime Fikrî için kullanılmıştır. Onunla ilgili "...Şi'ri **rakîk** fikri dakîk her vech ile medh ü senâya hakîkdür" (Kutluk 1997:211) denmiştir. İfadelerde şiirinin rakîk olarak verilmesi sanki şahsiyetiyle ilgili övgülerin devamıdır. Verilen örnek şudur:

Ey gönül itme telezzüz ni'met-i dünyâ ile

N'eyledi Ferhâda şol bir pîrezen helvâ ile (Fikrî)

27. Rasîn (Müstahkem, Üstüvâr, Muhkem, Metîn)

Sağlam ve dayanıklı anlamına gelen bu sözcükler şiirde ifadenin, üslubun sağlamlılığını işaret ederler. Bu sözcükler Azîzî, Fuzûlî, Lâlî, Vâlihi-i Diger, Yusuf ve Ferrûhî için kullanılmıştır. Onlarla ilgili ifadeler şunlardır:

...Nazmı muhkem ü **rasîn** ve şi'ri **müstahkem ü metîndür** (Kutluk 1997:201).

...Şi'ri **rasîn** ve nazmı rengîndür (Kutluk 1997:209).

...Edâsı rengîn şi'ri **rasîndür** (Kutluk 1997:241).

Fenn-i şi'rde dahî yed-i tûlâsı ve kadem-i râsihi ve kelimât-ı rasîni ve ebyât-ı şâmihi vardır (Kutluk 1997:314).

...Eş'ârı sûznâk ma'nâsı **rasîn** ve edâsı pâkdur (Kutluk 1997:339).

Gözün kan dökmegi ol gamze-i bîdârdan görmiş

Zihî bunı ki merdümküşligi cellâddan görmiş (Azîzî)

Âh eyledüğüm serv-i hırâmânun içündür

Kan agladugum gonce-i handânun içündür (Fuzûlî)

Zâhidün fikrinde cennet âşıkun dîdâr-ı yâr

Lâ-cerem her kişinün başında bir sevdâsı var (Lâlî)

Marîz-ı ışk kim dermân bana sen şâha kalmışdur

Yetiş kim derd-i hicrûnle işüm Allaha kalmışdur (Vâlihi-i Diger)

Beyitlerdeki söyleyişin güzelliği, akıcılığı ve mana yukarıda rasîn için söylediklerimizi desteklemektedir. Dolayısıyla Beyânî, kendisiyle ilgili rasin kelimesini kullandığı şairler için doğru tespitlerde bulunmuştur.

28. Rengîn

Renkli, parlak, latif, güzel, hoş manalarındaki bu sıfat (Kılıç 1998:289) Beyânî tezkiyesinde Hayâlî-i Evvel, Sâdî Efendi, Amrî, Fuzûlî ve Lâlî için kullanılmıştır. Rengîn; edâ, güftâr ve nazm kelimelerinin sıfatı olarak kullanılmıştır. Kullanımlar şu şekildedir:

...edâsı **rengîndür** (Kutluk 1997:86).

...eş'âr-ı âbdârı ve **rengîn** güftârı vardır (Kutluk 1997:122).

...Eş'âr-ı hoş-âyende vü şîrîn ve nazmı latîf ü **rengîndür** (Kutluk 1997:186).

...Edâsı **rengîn** şi'ri rasîndür (Kutluk 1997:241).

...Şi'ri rasîn ve nazmı **rengîndür** (Kutluk 1997:209).

Hayret alur aklımı baksam gözine kaşına

Sad-hezârân âferîn ol sûretün nakkaşına (Hayâlî-i Evvel)

Öpmege istedigüm müzesinün kebkebidür

Kimse diş koyuramaz ana demür leblebidür (Sâdî Efendi)

Âh eyledüğüm serv-i hırâmânun içündür

Kan agladugum gonce-i handânun içündür (Fuzûlî)

Zâhidün fikrinde cennet âşıkun dîdâr-ı yâr

Lâ-cerem her kişinün başında bir sevdâsı var (Lâlî)

Rengîn sözcüğü genelde güzel şiirler için klişe bir sözcük olarak kullanılır. Fakat birinci beyitteki göz, kaş ve nakkaş; ikinci beyitteki diş ve kevkeb; üçüncü beyitteki kan ve gonce sözcükleri renkli unsurları ihtiva ettiklerinden dolayı beyitlerde somut manada bir renkliliğin olduğu söylenebilir.

29. Revân-bahş

Canlandırıcı veya can bağışlayıcı anlamlarına gelen revân-bahş tezkirede sadece Sultan II. Bayezid için kullanılmıştır. Onun için “...nazm-ı **revân-bahş**a kudret-i tammı ve mahâret-i mâlâ-keîâmı var idi” (Kutluk 1997:9) denmiştir.

Ey süvâr-ı esb-i nâz olan rikâb-ı cânê bas

Hüsn meydânı senündür ayagun merdâne bas (Adlî)

Revân-bahşın canlandırıcı ve can bağışlayıcı anlamları soyut ve görecelidir. Bu yüzden bu ifadeler şairin şairlik yeteneğini belirtmek için kullanılabilir. Şair revân sıfatını kullansaydı, ayrıca süvâr ve esb kelimeleri de akıcılıkla ilgili olduğundan dolayı revânın yerli yerinde kullanıldığı söylenebilirdi.

30. Salâh

Salâhın düzelme, rahatlık ve dine bağlılık gibi anlamları vardır. Tezkirede kullanılan anlamı dine bağlılıktır. Zâîfî-i Diger için kullanılmış ve onun için “...Eş’ârında **salâh** âsârı müşâhiddür” (Kutluk 1997:154) denmiştir.

Sa’âdet kulına Hakdan atâdur

Ana zûr ile cehd itmek hatâdur (Zâîfî)

Görüldüğü gibi örnek olarak verilen beyitte Allah’ın vermiş olduklarına şükredilmesi yönünde dinî bir ifade vardır. Bu da Beyânî’nin Zâîfî için söylediklerini doğru kılar.

31. Sâde (Râ’ik)

Şiirde sâde “hareketlilikten uzak, çeşitlilik ve değişiklik göstermeyen, belli bir düzeyde akıp giden, kolay anlaşılır” (Tolasa 2002:209) anlamlarına gelir. Tezkirede Hayretî, Sebzî, Seydî, Garâmî, Muîdî, Meylî-i Diger ve Taliî için kullanılmıştır.

...Ekser-i eş’ârı hayâl-âmîz **sâdesi** dahî âşıkâne olmagla şûr-engîz olmagın müselle-i âlemdür (Kutluk 1997:75).

...Kelîmâtı **sâde** ve ebyâtı küşâdedür (Kutluk 1997:117).

...Nazmı **sâde** vü küşâdedür (Kutluk 1997:132).

...Eş’ârı **sâdedür** (Kutluk 1997:193).

...Nazmı âşıkâne vü **sâde** vü miyânedür (Kutluk 1997:268).

...**sâde** şi’ri beyne’l-ahâlî makbûl mertebe-i ihsâna mevsûldur (Kutluk 1997:282).

...Şi’ri **râ’ik** şâ’ir-i fâ’ikdür (Kutluk 1997:156).

Ey dîde ciger kanını turmazsın azarsın

Benzer ki yine yâre yeni nâme yazarsın (Taliî)

Ben de tapunda serverâ derbân olayın varayın
 Ya'nî sa'âdet mülkine sultân olayın varayın (Hayretî)
 Kapuyı dîvâr ider erbâb-ı ıška nâzdan
 Kendüsin bir gûşe ile gösterür açmazdan (Garâmî)
 Senün gibi ne bir gül geldi gülzâr-ı letâfetde
 Benüm gibi ne bir bülbül gelür bâg-ı belâgatde (Meylî)

Beyitlerde sâde ile ilgili açıklamalarda da belirtildiği gibi bir kolay anlaşılabilirlik ve açıklık görülmektedir. Yani sadeyle ilgili yapılan tanımla beyitler örtüşmektedir. Bu da Beyânî'nin doğru örnekler verdiği anlamına gelir.

32. Sihr-i helâl

Sihr-i helâl “bir beytin ilk mısra'nın sonunda yer alan kelime veya kelime grubunun, birinci mısra'nın sonuna bağlanabileceği gibi, ikinci mısra'nın baş tarafına da bağlanabilecek nitelikte olmasıdır” (Külekçi 1995:246). Bu sanatla ilgili açıklamada Sihrî için “...Şi'ri **sihr-i helâl** olan şu'arâ-yı şîrîn-makâldendür” (Kutluk 1997:118) denmiştir. Verilen örnek şudur:

Biri evden anun biri kapudan
 Bunları sanmanız gider tapudan (Sihrî)

Beyitteki kapudan sözcüğü ikinci beytin başında da kullanılabilir. Beyânî'nin Sihrî mahlasına ithafen sihr-i helâl ifadesini kullanması dikkati çeken başka bir husustur.

33. Sûfiyâne

“Nefse galebe için de yegâne vasıta aşktır. Nasıl ki tecelliye sebep de aşk olmuştur. Bizi ancak aşk Hakk'a kavuşturabilir. Hakikî aşk insan ruhunun ruh-ı mutlak olan Allah'a karşı bir iştiahtır.” (Levend 1984:24). Bu aşk “tarafدارlarına yeni bir yaşama yolu gösteren sistemi” (Cengiz 1985:31) yani tasavvufu, bu da tasavvufi ya da sûfiyâne şiiri ortaya çıkarmıştır.

Sûfiyâne şiirde insanın Allah'a duyduğu aşkın izleri görülür. Bu sözcük tezkirede sadece Müderris Efendi için kullanılmıştır.

...Eş'ârı **sûfiyâne** güftârı muhakkıkânédür (Kutluk 1997:257).

Varlık kamu çün bir durur şâdî nedür mâtem nedür
 Gel şeyhüm ol göster bana âlem nedür âdem nedür (M.Efendi)

Görüldüğü üzere beyitte bir sorgulama ve bir mürşidin yol göstermesi ihtiyacı vardır. Bu da tasavvufi kullanımlardandır. Dolayısıyla Beyânî'nin şair hakkındaki tespitlerinin doğru olduğu söylenebilir.

34. Sûznâk

Yakıcı ve dokunaklı anlamlarına gelen sûznâk tezkirede Sûzî, Ubeydî, Ulvî Mehmed Çelebî ve Yusuf için kullanılmıştır. Beyânî onlarla ilgili şu yorumları yapmıştır:

...Sözleri **sûznâk** ve edâları pâkdur (Kutluk 1997:130).
 ...Eş'ârı âh-ı âşık gibi **sûznâk** vü edâsı âb-ı revânâsâ pâkdur (Kutluk 1997:166).
 ...Eş'ârının edâsı pâk ma'nâsı **sûznâkdur** (Kutluk 1997:178).
 ...Eş'ârı **sûznâk** ma'nâsı rasîn ve edâsı pâkdur...(Kutluk 1997:339).

Mahabbet şem'ini cânâ delîl it
 Dil-i sûzânı ol şem'e fitil it (Sûzî)
 Beni zencîr-i ışka sanma kim bağlanmadum gitdüm
 Senün dîvânen oldum ey perî uslanmadum gitdüm (Ubeydî)
 Dil yanup âteş-i ışkunla dökerdi gözüm âb
 İmtizâc eylemedin âteş ü bâd âb u türâb (Ulvî Mehemed)
 Ehl-i derd olmayan anlar mı safâsın elemün
 Bana sor lezzetini ben bilürüm derd ü gamun (Yusuf)

Beyitlerde mana bakımından bir yakıcılık vardır. Bununla birlikte birinci beyitteki şem, sûzân ve fitil; üçüncü beyitteki yanup ve âteş kelimeleri somut manada kullanılmış olup yanma ve yakıcılıkla ilgili kelimelerdir.

35. Sükker (Şîrîn, Şîrînkâr, Uzûbet)

Bu sözcüklerin hepsi tatlılıkla ilgili sözcüklerdir. Şiirin tatlı olması o şiirin hoşâ gidişyle ilgilidir. Tezkirede sükker Kandî; şîrîn Amrî, Kandî ve Misâlî; şîrînkâr Nizâmî; uzûbet ise Lisânî için kullanılmıştır. Beyânî bu şairlerle ilgili şunları söylemiştir:

...Eş'âr-ı hoş-âyende vü **şîrîn** ve nazmı latîf ü rengîndür (Kutluk 1997:186).
 ...Güftârı **şîrîn** eş'ârı **sükkerîndür** (Kutluk 1997:224).
 ...şâ'ir-i **şîrîn**-makâlî olmuşdur (Kutluk 1997:248).
 ...Nazm-ı eş'ârda dahı **şîrînkâr**... (Kutluk 1997:295).
 ...Haylı **uzûbet**-i lisânı ve belâgat-ı beyânı vardır (Kutluk 1997:240).

Al kilîdin gönül hazînesinün
 Ol büt-i dil-küşâyâ ısmarla (Amrî)
 Kanda kandum dil-berâ cüllâb-ı la'lün kandına
 Kim bana Kandî diyü bühtân idersin her zemân (Kandî)
 Tatlu diller ile Misâlî'nün girüpdür gönline
 Gûyîyâ bir dil-ber-i şîrîn-zebândur hançerün (Misâlî)
 Hattun ol pîrûzedür kim la'l-i nâb üstindedür
 Leblerün ol la'l kim dürr-i hoş-âb üstindedür (Nizâmî)
 Perîşânlık ser-i zülf-i perîşânunda kalmışdur
 Perîşân eylemek âşıkları yanında kalmışdur (Lisânî)

Beyitlerde tatlı bir söyleyiş olduğu gibi somut olarak tatlı manasında kullanılan sözcükler de vardır. İkinci beyitteki kand ve Kandî; üçüncü beyitteki tatlu ve şîrîn kelimeleri tatlı anlamında kullanılan kelimelerdendir. Ayrıca Kandî mahlasının verilen anlamlarla aynı olduğu unutulmamalıdır.

36. Şevk-engîz

Keyif ve neşe verici anlamındaki bu sözcük tezkirede Sâdî için kullanılmıştır. Beyânî onun için "...Eş'ârî **şevk-engîz** husûsa hamr-ı nâbı safâ-âmîzdür"(Kutluk 1997:120) demiştir ve onunla ilgili şu örnek beyti vermiştir:

Temâşâgâh-ı uşşâka cemâlün gibi bâg olmaz

Bu rûşendür ki âlemde göze hergîz yasag olmaz (Sâdî)

Şevk-engîz mana bakımından soyut ve göreceli bir kelimedir. Bundan dolayı verilen beyitle ilgili olarak herkes farklı bir mana çıkarabilir.

37. Üstâdâne

"Üstâdın sözlük anlamlarından biri bir ilim veya sanat alanında üstün yeri olan kimse demektir. Üstâdâne ise, ustaca demektir" (Kılıç 1998:294). Bu sıfat beyânî tezkiresinde İlmî için kullanılmıştır. İlmî için "...Eş'ârî **üstâdâne** güftârî nâzîkânédür" (Kutluk 1997:177) denir.

Leb degül câm-ı şarâb-ı dil-küşâdur gördigün

Ruh degül âyîne-i âlem-nümâdur gördigün (İlmî)

Gönül açan şarap kadehinin lebe, âlemi aydınlatan aynanın ruha benzetilmesi şiir sanatında iyi sayılabilecek şairlerin yapabileceği benzetmelerdir. Ayrıca beyitte söyleyiş akıcılığı da mevcuttur. Bundan dolayı İlmî için kullanılan üstâdâne sıfatı doğrudur denilebilir.

Sonuç

Divan edebiyatında özellikle şairlik alanında isim yapmış şahsiyetlerle ilgili bilgiler veren eserlere tezkire denir. Tezkirelerde şairin hayatı, zevkleri, yetenekleri, devlet görevleri ve şairliği gibi konularda bilgi verilir.

Edebiyat alanında çalışma yapan araştırmacılar için tezkireler vazgeçilmez bir kaynaktır. Bu çalışma da Beyânî tezkiresi kaynak alındı. Tezkirede şairlerin şairlikleriyle ilgili yorumları ele alındı. Bu yorumlardan, yorumu genel manada ifade edecek sözcükler seçilerek otuz yedi başlık altında bir inceleme yapıldı. Ayrıca tezkire yazarının şairler için vermiş olduğu örnekler de ele alınarak, şair için yapılan yorumla verilen örnek beyit ya da beyitlerin tutarlılığı tespit edildi.

Tüm bu çalışmalardan hareketle Beyânî'nin şairlerle ilgili yaptığı yorumlarda zaman zaman tutarlı, zaman zaman ön yargılı olduğu söylenebilir. Yine de Beyânî tezkiresi edebiyat araştırmacıları için önemli bir kaynak olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

AYDIN Abdullah, (2013), "Asude Bahar Ülkesine Yolculuk Olan Ölümün Şair Biyografilerinde İfade Edilmesi", **Turkish Studies**, Sayı 8, s.161-168, Ankara.

CENGİZ Halil ERDOĞAN, (1985), **Divan Şiiri Antolojisi**, Ankara.

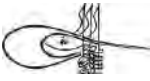
DEVELLİOĞLU Ferit, (1995), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara.

İSEN Mustafa, (1998), **Sehî Bey Tezkiresi Heşt-Behişt**, Ankara.

İSEN Mustafa, (1999), **Latîfî Tezkiresi**, Ankara.

İSEN Mustafa, (2011), **Şair Tezkireleri**, Ankara.

- KILIÇ Filiz, (1998), **XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler**, Ankara.
- KUTLUK İbrahim, (1997), **Beyâni, Tezkiretü's-Şuarâ**, Ankara.
- KÜLEKÇİ Numan, (1995), **Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar**, Ankara.
- LEVEND Ağâh Sırrı, (1984), **Divan Edebiyatı**, İstanbul.
- MACİT Muhsin, (1996), **Divân Şiirinde Ahenk Unsurları**, Ankara.
- MENGİ Mine, (1995), **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara.
- ONAY Ahmet Talât, (1996), **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, İstanbul.
- PALA İskender, (1995), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara.
- PALA İskender, (1999), **Divan Edebiyatı**, İstanbul.
- TOLASA Harun, (2002), **Sehî, Lâtîf ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi**, Ankara.
- TÖKEL Dursun Ali, (2000), **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi**, Ankara.
- ULUDAĞ Süleyman, (1999), **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul.

GAZETELERDE KÜLTÜR, SANAT VE EDEBİYAT SAYFALARI/YAZILARI ÜZERİNE*

*Salih SEYHAN***

*Hakan TEMİZTÜRK****

ÖZET

Gazeteler, siyasetten ekonomiye, spordan magazine kadar çok çeşitli haberlerle okurlarını aydınlatmaya çalışmaktadır. Türk basınının anılan alanlara ilişkin zengin bir içerik sunduğu gözlenmektedir. Gazetelerin kültür, sanat ve edebiyata ilişkin haber, yazı ve yorumlarının yeterli, tatmin edici ve bilgilendirici olduğunu söylemek ise mümkün değildir. Gazetelerin kültür, sanat ve edebiyatla ilgili haber, yazı ve yorumlar için ayırdığı alan çok sınırlı ve içerik açısından çok yetersiz kalmaktadır; bu durum ekonomi, siyaset, spor gibi alanlarla karşılaştırınca daha belirgin bir hal almaktadır. Üstelik bazı gazetelerin “kültür-sanat” sayfalarının bulunmadığı ya da bazı günler diğer alanlarla ilgili haberlerin fazlalığı durumunda bu sayfaların iptal edildiği de bilinmektedir. Bu durum, kültür, sanat ve edebiyat ile ilgisi “yüzeysel” olan ortalama gazete okuru için ciddi bir sorundur; bu alanlara ilişkin haber, bilgi ve tartışmaları gazeteler aracılığıyla takip edenler bu imkandan da mahrum kalmaktadır. Bu durum özellikle 1950’li yıllardan sonra daha belirgin bir hale gelmiştir. Günümüzde gazeteler, gündemin çok dolu olması halinde ilk önce kültür sanat sayfalarını iptal etmekte, dokunacakları, kırpacakları ilk sayfalar kültür sanat sayfaları olmaktadır.

Bu çalışmada Türk basınına temsilen gazetelerin kültür, sanat ve edebiyatla ilgili sayfaları/haberleri söylem analizi ile tahkik edilmeye ve yukarıda dile getirilen varsayımın doğruluğu sınanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, sanat, edebiyat, haber, gazete

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, El-mek: salihseyhan34@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr.

ON PAGES / TEXT OF NEWSPAPERS ABOUT CULTURE, ARTS AND LITERATURE

ABSTRACT

Newspapers try to illuminate readers with a wide variety of news from politics to economy, from sports to magazine. It is observed that Turkish press offers a rich content of the aforementioned areas. However, to say that the news of culture, art and literature, dams and coverages are sufficient, satisfying and informative, is not possible. The area of newspapers spared to news, dams and coverages about culture, art and literature is so limited and inefficient contextually; this case is clarified by comparison with economy, politics, sports. Moreover, newspapers has no “culture-art” pages or that pages are canceled in excess of the news about other areas are also known. This situation is a serious problem for a average newspaper reader whose relevance is “superficial” with culture, art and literature; and those who follow the news, information and debate relating to these areas, devoid of this opportunity. This case has become more apparent especially after the year of 1950.

Newspapers, in case of a full agenda, firstly sacrifice their culture and art pages. Unfortunately, the first pages they shorten will be the culture and art pages. In addition, the journalists who regulate the culture and art pages are not considered as active members of a profession by the newspaper management.

In this study, the news/pages about culture, art and literature of newspapers representing the Turkish press, will be analyzed by content analysis and discourse analysis and the accuracy will be checked of abovementioned assumption.

Key Words: Culture, art, news, literature, newspaper

Giriş

Gazeteler yakın ve uzak geçmişin ya da günün haber ve olaylarının verilmesinde, kanaat ve fikirlerin geniş halk kitlelerine ulaştırılmasında, ülkenin ana davaları üzerinde halkın dikkatini toplamada ve okurlarının genel kültürlerini artırmada son derece önemli rol oynamaktadır. Bu “siyasî işlev”inin yanı sıra gazetelerin çeşitli mal ve hizmetlerin (bu arada kültür-sanat faaliyetlerinin de) tanıtımında ve duyurulmasında kullanıldıkları ve bu amaçla takip edildikleri de bir gerçektir. Lippmann’ın gazeteleri “demokrasinin İncil’i” sayması ve herkesin her gün okuduğu tek kitap diye nitelemesi de gazetenin insanoğlunun hayatındaki yerine işaret etmektedir. (Bektaş, 2007: 130) Gazetenin daha çok gelişmiş Batılı toplumlardaki yerine vurgu yapan bu belirlemelerin Türkiye için taşıdığı anlama geçmeden önce kitle iletişim araçlarının ve gazetenin kısa bir tarihine bakmak, kültür-sanat ve edebiyatla ilgili haberlerin gazetelerde yer alışı/almayışını göstermek bakımından yararlı olacaktır.

Kısa Bir Tarih

Kitle iletişim araçları insanoğlunun vazgeçilmez haber kaynakları arasında yer almaktadır. Avrupa’da 17’inci yüzyılın başlarında ilk gazetelerin yayımlanması (Tokgöz, 2012: 31) ile birlikte

Turkish Studies

başlayan basın hayatı, ilerleyen yüzyıllarda hem başka toplumlara ve coğrafyalara yayılmış, hem de değişik formattaki gazete ve dergilerin çıkmasıyla çeşitlenmiştir. 20'nci yüzyılın başlarına kadar sadece yazılı basın kanalıyla olan bitenden haberdar olmaya çalışan kitleler, 1906 yılında ilk radyo yayınının (Eryılmaz, 2005: 90), 1920'lerde¹ ise ilk televizyon yayınının başlaması ile birlikte farklı kitle iletişim araçlarından yararlanarak daha fazla habere, daha hızlı bir şekilde ulaşma imkanını yakalamıştır.

Osmanlı toplumu, Avrupa'dan 200 yıl sonra gazete ve dergilerle tanışmıştır; sözlü kültürün egemen olduğu bir coğrafyada gazete ve dergilerin okur kitlesi de oldukça sınırlı olmuştur. İlk özel süreli yayınlar, dönemin edebiyatçıları tarafından çıkarılmış ve tefrikalarla, şiirlerle, dil ve edebiyat yazılarıyla haberden daha çok edebiyat ağırlıklı olmuştur. Hem yayın periyotları hem de içerikleri dikkate alındığında bunların gazeteden daha çok bir dergi ya da gazete dergi arası bir süreli yayın hüviyetinde oldukları söylenebilir.

Radyo ve televizyon yayınlarının Osmanlı bakiyesi topraklarda başladığı dönemde imparatorluğun yerini yeni Türkiye Cumhuriyeti almıştır. Türkler, gazeteyi Avrupa'dan 200 yıl sonra basmalarına rağmen radyo ile icadından yaklaşık 20 yıl sonra 1927 yılında tanışmışlardır. Yani Türkiye radyo yayınına, neredeyse Batı'da gerçek anlamda radyo yayıncılığının başlamasıyla eşzamanlı olarak başlamıştır. (Radyo yayıncılığı ABD'de 1924, İngiltere'de 1925, Fransa'da 1926 yılında başlamıştır.) Teknoloji geliştikçe kitle iletişim araçlarının yayılması ve kullanıma sokulması da daha kolay ve hızlı bir hal almıştır. Türkiye, muhtemelen yeni kurulan devletini ve onun yeni devrimlerini benimsetmek için radyoyu çok hızlı bir şekilde adapte etmiş ve radyo yayınlarının süratle yaygınlaşması için çaba göstermiştir. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda, yani yayına başladığının ilk yıllarında radyo propaganda amaçlı olarak ve devrimlerin yerleşmesi için kullanılmıştır. Yeni rejim radyoyu 'kullanırken' bazen sınırları zorlamıştır; "muasır medeniyet" için radyolarda Türk müziği yayının neredeyse yasaklanmış (yüzde 10'la sınırlanmış) ve sürekli Batı müziği çalınmıştır. (Kejanlıoğlu, 2005: 149-150)

1964'te Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) kurulmuş ve radyo yayıncılığı bu kurumun uhdesine geçmiştir. TRT 1968 yılında televizyon yayıncılığına başlamıştır; Avrupa ve Amerika'dan yaklaşık 40 yıl sonra. 1989 yılına kadar TRT tekeli altında sürdürülen radyo ve televizyon yayıncılığı, bu tarihten itibaren özel radyo ve televizyon kanallarının yayına başlamasıyla birlikte yeni bir döneme girmiştir. Günümüzde yüzlerce radyo ve televizyon kanalı Türkiye'de kitle iletişiminin önemli bir kısmını sağlamaktadır.

Radyo ve televizyona göre daha köklü bir kitle iletişim aracı olan gazeteler ve dergiler ise Osmanlı Devletinin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından yeni bir alfabe ile yoluna devam etmek zorunda kaldıkları için başlangıçta okur bulmakta zorlanmışlar dolayısıyla bir süre hem Arap harfleriyle, hem de Latin alfabesiyle yayımlanmışlardır. Bu durum, cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomik zorluklar ve sözlü kültür geleneğinin yaygınlığı ile birleşince yazılı basın gelişmemiş, hem nicelik hem nitelik açısından sorunlar yaşamıştır. 1930'larda çıkan gazete ve dergilerin geniş kitleler için birer haber kaynağı olduğunu kabul etmek zordur. 1950'lilerden itibaren yayına başlayan Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Akşam, Ulus, Cumhuriyet gibi gazetelerle mizah, edebiyat, kültür-sanat ve siyaset içerikli dergiler, önemli haberleşme ve bilgilenme araçları olarak öne çıkmıştır.

¹ Televizyonun icadı için tek bir tarih vermek güç: Bazı kaynaklar, 1923 yılında, John Logie Baird tarafından İngiltere'nin Hastings kasabasında icat edildiğini yazarken bazı kaynaklar Vladimir Zworykin'in 1923'te hareketli görüntünün analizi ve yeniden oluşumu için kullanılan ilk tüp olan 'ikonoskop'un icadını televizyon yayınının başlangıcı olarak vermektedir. James Baird'in 1925'te Televisor'ının gösterimi de ilk televizyon yayını olarak kabul edilmektedir. (Barbier ve Lavenir, 2001: 258). Jeanneney, İngiltere'de televizyon yayınlarının başlangıcı olarak BBC'nin 2 Kasım 1936'daki yayınına kabul etmektedir. (2006: 261)

Gazete ve dergiler daha sonraki dönemde nicelik ve nitelik açısından ilerleme kaydetmiş olmalarına rağmen çeşitli sebepler (dağıtım, itibarsızlık, okuma alışkanlığının olmaması, fiyatlar vs. yüzünden Türkiye’de ‘olmazsa olmaz’ ihtiyaçlar arasına girememiştir. Günümüz Türkiye’inde kitle haberleşmesinin, bilgilenmenin, eğlenmenin en önemli aracı televizyondur; yazılı kitle iletişim araçları televizyonu çok daha geriden takip etmektedir. Nüfusun yaklaşık yüzde 50 artmış olmasına, okur-yazarlık ve eğitim düzeyindeki artışa, ekonomik refahın/millî gelirin yükselişine, gazetelerin teknik kalite açısından bir hayli gelişmiş olmasına rağmen gazete satışlarının 1980’lerden bu yana aylık 4-4,5 milyon civarında seyrediyor olması, bunun en önemli göstergelerinden biridir.

Gazetelerin İşlevi

Günümüz gazeteciliğinde önemli rol oynayan gazete, dergi, radyo ve televizyon, etkin kitle iletişim araçları olarak toplumsal bir uğraş olan iletişimde yer almaktadır. Bugün “toplumsal uğraş” nitelemesi, “kitle iletişimi” kavramıyla karşılanmaktadır. Anılan araçlar da “kitle iletişim araçları”... Kitle iletişim araçları insanlara, yakın ve uzak çevrelerinde olup bitenleri haber olarak vermeye, kısacası dünyayı tanımlamaya çalışmaktadır. (Tokgöz, 2012:129) İnsanlar “dünyayı tanımlayan” kitle iletişim araçlarını takip etmekle, haber almak, bilgilenmek, eğlenmek, dinlenmek, boş zamanı değerlendirmek ve eğitilmek için okumakta, izlemekte ve/veya dinlemektedir. (Girgin, 2005: 265)

Ancak, en genel tanımlamayla, gazeteciliğin temel işlevi haber vermektir; (Tokgöz, 2012: 130) gazetecilik çoğunlukla habercilik olarak algılanmaktadır. McQuail da (1983: 79, 80) iletişim araçlarının beş temel görevinin bulunduğunu belirtmekte ve ilk sıraya “Enformasyon görevi”ni (dünyada ve toplumdaki durumlar ve olaylar hakkında bilgi sağlamak) koymaktadır. (<http://www.irfanerdogan.com/uydurular/24rol.htm>)

1980’lerden itibaren kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve yaygınlaşması ile birlikte bu araçların fonksiyonlarında da artma, çeşitlenme ve farklılaşma/uzmanlaşma söz konusu olmuş; böylelikle, “gazetecilik” kavramının “habercilik”in yanı sıra diğer işlevlerine de vurgu yapılmaya başlanmıştır.

Günümüz toplumlarında toplumsal iletişimin önemli bölümü, yani haberin, bilginin en genel anlamıyla kültürün topluma yayımı, dağıtımı özel olarak bu amaç için geliştirilen araçlar yoluyla gerçekleştirilmektedir. (Kaya, 1985: 2)

Gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişimini sağlayan araçlar herhangi bir bilgiyi kısa zamanda geniş kitlelere en hızlı şekilde ulaştırabilmekte ve bu nedenle günlük yaşamda çok etkili ve önemli bir yer tutmaktadır. (Bektaş, 2007:115) Günümüz toplumu “seyirlik” olması ve zahmetsizce “tüketilebilmesi” sebebiyle, hayatında televizyona diğerlerinden daha fazla yer verdiği için her ne kadar bir “gösteri toplumu” olarak nitelense de özellikle gazetenin “modern insanın İncil’i” (Bektaş, 2007:130) gibi kabul edildiği bir vakiyadır.

Bu bakımdan izler/okur kitle açısından gazetenin önemi yadsınamaz; insanlar televizyonda izlese, radyoda dinlese bile birtakım olayların haberini gazeteden okumaya ayrıca önem vermektedirler. Gazetelerin içeriği, hangi haberleri verdiği ya da vermediği, hangi haberleri nasıl verdiği de üzerinde durulmayı hak eden bir husustur.

Gazetelerde Kültür, Sanat ve Edebiyat

Türkiye’de gazeteler, ilk ortaya çıktıkları dönemde Saray’ın faaliyetlerini ve duyurularını “haber” konusu olarak işlemiştir. Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval gibi ilk gazetelerde, umur-ı dahiliyye, umur-ı hariciyye, (ya da mevadd-ı dahiliyye, mevadd-ı hariciyye), mevadd-ı asar biçiminde bölünen gazete sayfalarında iç haberler, dış haberler, ticaret hayatı gibi

birkaç konuda haberler yayınlanmıştır; savaşlardan haberler verilmiştir. 4, 6 veya 8 sayfadan ibaret olan günlük gazetelerin içerikleri uzun bir süre böylece birkaç başlık altında sınıflandırılmıştır. (Topuz, 2003: 15-21) Cumhuriyetin ilanından sonra gazetelerin boyutları, sayfa sayıları, içerikleri değişmiştir. Teknoloji ilerledikçe gazeteler daha kaliteli, daha zengin içerikli bir hale bürünmüştür. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda gazetelerde köşe yazarı olarak okurlarının karşısına çıkanların önemli bir bölümü aynı zamanda roman, hikâye, deneme türündeki eserleriyle tanınan edebiyatçılardan oluşmuştur. Türkiye'de gazetecilik eğitimi 1940'ların sonlarına doğru başladığı için, muhabirlik ve köşe yazarlığı uzun yıllar boyunca meslekî eğitimden geçmemiş kişilerce yürütülmüştür. Bu dönemdeki muhabir ve köşe yazarlarının edebiyatçı kimliklerinin de bulunması sebebiyle gazetelerde kültür, sanat ve edebiyata dair konuların işlendiği haber ve köşe yazılarına rastlanmıştır. (Topuz, 2003: 143 vd.)

Gazetecilik eğitiminin yaygınlaşmasıyla “mektepli” diye nitelenen eğitimli gazeteciler, gazete ve dergi gibi basın organlarında daha etkili, daha görünür olmaya başlamıştır. Milliyet, Hürriyet, Tercüman gibi gazeteler ile farklı içerikteki dergilerin çıkması, gazeteciliğin gelişmesi ve çeşitlenmesi bakımından büyük önem arz etmiştir. Yeni gazete ve dergiler baskı kalitesi, fotoğraf/reng kullanımı, çok sayfalı ve çok bölümlü halleriyle dikkat çekmiştir. Siyasetin ağırlığını koruduğu gazetelere, spor sayfaları eklenmiş, dünya haberlerine özel sayfa açılmış, yurt haberleri daha “zengin” bir biçimde verilmeye başlanmıştır.

1960'lı ve 1970'li yıllar siyasî gerilimlerin ve kutuplaşmaların gazete içeriklerini (ve dergiciliği de) belirlediği dönem olmuştur. Siyaset sahnesinin aktörlerine ve faaliyetlerine değinilen haber ve köşe yazılarına ek olarak siyasî içerikli kitap, dergi ve diğer yayınların tanıtımının yapıldığı haberlere ve yorumlara gazetelerde rastlanmıştır. “Kültür-sanat” haberciliğinin başlangıç tarihi de 1960'lı yıllardır. Kültür-sanat haberlerine ve yazılarına ilk kez, 1930'lu yılların ünlü edebiyatçılarından da aynı zamanda gazeteci ve/veya köşe yazarı olarak çalıştıkları bu dönem gazetelerinde rastlanmıştır.

1980'li yıllar, Türkiye'nin hem siyasî hem ekonomik düzenini yeniden tasarladığı yıllar olmuştur; basın da aynı şekilde yeni bir döneme girmiştir. Basın, o yıllara kadar olduğu gibi “amatör ruh”la yürütülebilen bir iş/meslek olmaktan uzaklaşmış, daha büyük sermayelere ihtiyaç duyan daha gelişkin ve zengin makine parklarını gerektirmiştir. Büyük sermaye sahiplerinin basın sektörüne girişi, “amatör ruh”lu ve “parasız” gazeteci ailelerin birer birer sektörden uzaklaşmaları sonucunu doğurmuştur. “Liberal ekonomi” ve “siyasal liberalleşme”nin basına etkisi, sermaye yapısının değişimi ve donanımlı/lüks/modern gazete binalarının tesis edilmesi ile sınırlı kalmamıştır; gazetelerin içeriği de yeni dönemin “trend”lerinden etkilenmiştir. Askerî yönetimin etkisi sebebiyle uzun bir süre siyasetin yasaklanmış olması, gazetelerde de “siyaset”in sınırlandırılmasına yol açmıştır. Siyasî haber ve yorumların boşalttığı gazete sayfalarını ekonomi ve magazin doldurmaya başlamıştır. Liberal ekonomi, toplumu, sermayeyi, sanayii belirlemekle kalmamış, gazetelerden de kendisine çok fazla yer kapmıştır. Ekonomi sayfalarının sayısı artmış, ekonomi haberlerinin ve yorumlarının konuları farklılaşmış ve “zenginleşmiş”tir. Benzer biçimde, siyasetin yasaklı olduğu bir ortamda, gazeteler siyasete ayırdıkları sayfaların bir kısmını daha basit, daha sıradan, apolitik konulara yani magazine ayırmayı yeğlemiştir. 1980'ler ve 1990'larda gazetelerde “uzmanlaşma”ya yönelik de dikkat çekicidir; gazetelerin siyaset, ekonomi, spor, istihbarat sayfalarının/servislerinin arasına eğitim, sağlık, bölge, magazin, toplum, kültür-sanat gibi bölümler de girmiştir. (Topuz, 2003: 329-348)

Magazinleşme eğilimi ve ekonomide ve siyasette liberalleşme, gazeteleri sayfa sayısı, baskı kalitesi, dağıtım gibi açılardan daha iyi yerlere taşımıştır; ancak nicelikteki bu iyileşme nitelikten ödünleri de beraberinde getirmiştir. Kültür-sanat sayfalarının gazetelerin tamamında yer almasına

karşın içerikleri doyurucu olmaktan uzak kalmıştır. 1980’li yıllar, aynı zamanda popüler kültür ve sanat ürünlerinin, konularının, faaliyetlerinin haberleştirildiği bir dönem olmuştur.

“Ünlü” yazarların veya sanatçıların eserlerini ya da faaliyetlerini konu edinen haber ve yazılara yer verilen kültür-sanat haberciliği, nitelikli sanat eserlerini, popüler değil estetik, anlık tüketime yönelik değil kalıcı ve klasik olabilecek çalışmaları yeterince değerlendirmemiştir. Kültür-sanat sayfaları, “popüler”in ve magazinist ilgisine direnememiştir. Bazı ünlü yazarların ve kitapların reklam alanı olmaya başlamıştır. Bu durum, 2000’li yıllarda yayın dünyasının endüstrileşmesi ve böylece kitabın bir meta haline gelmesiyle kültür-sanat haberciliğinin sınırlarını da aşmış ve bambaşka bir süreci dayatmıştır. Kitap fuarları, kitap ekleri, televizyon ve internet, kitabın bir meta olarak piyasaya arz edilmesi için kullanılmış, “Kitabın reklamı yapılmalı mı?” tartışmaları da gereksiz görülür olmuştur. Yayıncılar reklamı keşfetmiştir; yazarlar, büyük boy duvar ilanlarında, reklam panolarında görünmüş, gazete röportajları, televizyon söyleşileri, dergi kapakları hatta magazin programlarında kitaplarının reklamında rol almıştır. Yazarlar hem üne, hem paraya kavuşmuştur; “zengin” dergisi Forbes “en çok kazanan yazarlar listesi” yayımlamaya başlamıştır. Bugün de medyada kitap, edebiyat ve daha genel anlamda kültür-sanat, sıklıkla popülerlik üzerinden gündeme gelmekte, haberlere ve yorumlara konu edilmektedir. Reklam ajanslarıyla çalışan, moda deyişle PR’ı (Public Relations: Halkla İlişkiler) yapılan yazarlar, günlerce ekranları ve gazete sayfalarını işgal etmektedir. Feyza Hepçilingirler’in tespitiyle, bir kitabın çok satılıyor olmasının onun kalitesiyle doğrudan ilişkisi olmadığı sık sık söylenirken bir yandan da “çok satan kitaplar” listesi yayımlanmaktadır. Bu sayede herkesleşme, sıradanlaşma, hızı bozmama sağlanmakta, kendini “okur” diye tanımlayan kitlede “Herkes bunları okuyor, sen okumazsan geri kalırsın, ayrı düşersin!” duygusu meydana getirilmektedir. Yine, Tokay’ın tespitlerine göre, okurun ya da alıcının iştahı yayıncının/yazarın ürününü belirlemektedir; “Kayıp Gül”ün yazarı “Kayıp Gül 2”yi yazmaya koyulmuş, “Aşkın Gözyaşları 1”in ardından “Aşkın Gözyaşları 2” piyasaya sürülmeye başlanmıştır. (Tokay, 2013: 8-9) “Marka” yazarlar “seri” üretimle “piyasa”nın beklentilerini karşılamaya özel çaba göstermektedir. Popüler, çok satan, reklamı iyi yapılan isimler ve eserler gazetelerde, televizyonlarda, internette, billboardlarda ünlerine ün (bazıları servetlerine servet) katmaktadır. Nicelik, bir kez daha niteliğe üstün gelmektedir böylece...

Ünlü ve zengin olamayan yazarlar, sanatçılar, kültür adamlarına ise kültür-sanat sayfalarında da, televizyon programlarında da, “yeni medya”da da yer yoktur. “Ünlü”ler için hazırlanan sayfalar, programlar, afişler kültür-sanat aleminin isimsiz kahramanlarını ağırlamamaktadır.

İçerikteki sığlaşma zamanla kültür-sanat sayfalarının bütünüyle gözden çıkarılması sonucunu da doğurmuştur. Ekonomi ve ilan-reklam sayfalarının yetersiz geldiği günlerde gazetelerin kültür-sanat sayfalarının bazen yarısı, bazen dörtte üçü, bazen de tamamı reklamlara ayrılmıştır. Gazeteler kültür-sanat haberlerinin içeriğini popüler olanlardan oluşturmakla kalmamış; “yer sorunu” yaşandığında bu sayfaları feda etmekten çekinmemiştir.

Yaptığımız gözlemlere göre, bugün bazı gazetelerin günlerce kültür-sanat sayfası yapmadığı, bazılarının haftada bir günü yeterli saydığı, bazılarının “reklam durumuna göre” sayfa yaptığı bir dönemdeyiz. Böyle bir ortamda “Basında ‘Kültür ve Sanat’a gerek var mı?” sorusu sorulmaya başlanmıştır.

Subaşı, bu soruya cevap aradığı yazısında, “magazin basını”nın ve “sadece haberle ilgilenen okur için ve öyle okuyucuya hitap eden gazete için” kültür-sanat sayfalarına ihtiyaç duyulmadığını yazmıştır.

“Ülkelerin zenginliği sadece parasıyla ya da ekonomik gücüyle ölçülmez. Fert başına gelirinizi 2 bin dolardan 10 bin dolara çıkarmışsınız, ama insanınız gönül ve kafa zenginliğini bu seviyede arttıramamışsınız! Bu gelişme sayılır mı?” diye soran Subaşı, kültür-sanat sayfalarını yönetenlerin sıkça tekrar edilen konuların ve belli birkaç ismin etrafında, o isimleri ön plana çıkaracak şekilde yayın yapmayıp, ülkenin geneline hizmet götürecek tarzda çalışma yaparlarsa, bu sayfaların niteliğinin artacağını ve hizmet kalitesinin yükseleceğini belirtmektedir. Bir ya da birkaç ismin sürekli olarak bu tür sayfalarda gündemde tutulmak istenmesi Subaşı’nın da rahatsız olduğu bir husustur: “Bu ülkenin kültür hamurunu sadece bunlar mı yoğuruyor?” Ona göre, bu tür sayfalarda, haber nitelikli, kitap kapağı koyarak kapaktaki tanıtım yazılarıyla, ya da yayınevinin gönderdiği reklama dayalı metinlerle yapmamalıdır. Bir kitap herhangi bir editör tarafından gündeme alınacaksa, o işin uzmanı birkaç kişinin bu kitap hakkında görüşü alınmalıdır. Ayrıca mutlaka bir eleştiri yazısı ve gerektiğinde kitabın yazarıyla bu eleştiri ve yorumlardan yola çıkarak hazırlanmış soruların sorulduğu bir söyleşiye yer verilmelidir. Bu işin kitap tarafı, öbür yandan, bu ülkenin kültürü yalnızca kitaptan ibaret değildir. Tiyatrosu, sineması, mimarisi, müziği de bu tür sayfalarda değerlendirilmelidir. Sayfanın aktivitesi, sayfayı yapanın geniş açıdan bakışına bağlıdır. (Subaşı, 2013)

Kültür-sanat sayfalarına olan ihtiyaç çok büyüktür; yine Subaşı’nın işaret ettiği gibi, zengin bir kültür tarihimiz, nitelikli kültürel çalışmalar, değerli kültür-sanat-edebiyat isimleri ve eserleri, tanıtılmayı, duyurulmayı beklemektedir.

Dört Gazetede (Zaman, Posta, Hürriyet, Sabah) Kültür, Sanat ve Edebiyat

Gazeteler	Toplam sayfa sayısı				
	4 Mart	5 Mart	6 Mart	7 Mart	8 Mart
ZAMAN	28	28	32	34	36
POSTA	32	26	28	30	30
HÜRRİYET	34	32	34	38	40
SABAH	38	30	38	40	38
TOPLAM	666				

Gazeteler	Kültür-sanat sayfası				
	4 Mart	5 Mart	6 Mart	7 Mart	8 Mart
ZAMAN	1	1	1	1	1
POSTA	-	-	-	-	-
HÜRRİYET	1	1	-	-	1
SABAH	1	1	1	1	1
TOPLAM	13				

Gazeteler	‘Kültür-sanat’ haber sayısı				
	4 Mart	5 Mart	6 Mart	7 Mart	8 Mart
ZAMAN	3	4	2	4	6
POSTA	-	-	-	-	-
HÜRRİYET	4	3	-	-	7
SABAH	2	5	2	4	5
TOPLAM	51				

Açıklama: Tabloda yer alan rakamlar, adı geçen gazetelerin 4, 5, 6, 7, 8 Mart 2013 tarihli nüshalarına ait bilgileri göstermektedir.

Bu çalışmada, Türk basınının 2013 yılı Mart ayındaki verilere göre en yüksek tirajlı² ilk dört gazetesinin (Zaman, Posta, Hürriyet, Sabah) beş günlük (4, 5, 6, 7, 8 Mart 2013) nüshaları incelenmiştir. İnceleme sonucunda yukarıdaki tablo oluşturulmuştur.

Gazetelerin hafta sonu ekleri özellikle sanat dünyasından haber ve tam sayfa röportajlar bakımından oldukça zengin bir görüntü vermektedir. Gazetelerin ana gövdesine nazaran özellikle hafta sonu eklerinde ve “kitap” eklerinde edebiyatla, kitaplarla, yazarlarla ilgili tanıtıcı haberler, röportajlar ve kitap reklamları yani konusu edebiyat olan metinler kendilerine daha fazla yer bulmaktadır. Bu tür haber, yazı, röportaj ve reklamların çoğunluğunun “ünlü” yazarların “çok satan” eserleriyle ilgili olduğu gözlenmektedir. Ancak bu durum süreklilik arz etmemekte ve gazeteden gazeteye, haftadan haftaya oldukça istikrarsız bir tablo ortaya koymaktadır. Örneğin, Zaman Gazetesinin 1 Şubat 2014 Cumartesi tarihli hafta sonu ekinde çoğunluğu röportajlardan oluşan kitap, müzik ve benzeri kültür sanat haberleri yedi sayfalık (Söz konusu gazetenin hafta sonu ekinin toplam sayfa sayısı 16’dır) bir hacme ulaşmıştır (Zaman, 01.02.2014). Hürriyet Gazetesinin 2 Şubat 2014 Pazar tarihli hafta sonu ekinde de benzer haberlere ayrılan sayfa sayısı 8, Sabah Gazetesi ve Posta Gazetesinin 2 Şubat 2014 Pazar tarihli hafta sonu eklerinde ise hiç bulunmamaktadır. Dolayısıyla hafta sonu eklerinden hareketle gazetelerin kültür, sanat ve edebiyatla ilişkisi için bir yargıya varmak çok sağlıklı olmayacaktır.

Zaman

Tablodaki verilere göre, Zaman gazetesi beş gün boyunca sırasıyla 36, 34, 32, 28, 28 sayfa olarak çıkmıştır. Zaman’da her gün bir tam sayfa “kültür-sanat”a ayrılmıştır. 4 Mart 2013 tarihli Zaman’ın “kültür-sanat” sayfasında 3 tane haber yayımlanmıştır. Bir fikir vermesi için haber başlıklarını yorumsuz olarak aşağıya alıyoruz:

‘Biz geleneği uzun süre algılayamadık’

III. Ahmed’in tuğra albümü

Bir sergi fikri olarak ‘İnanç’

5 Mart 2013 tarihli Zaman gazetesi, 28 sayfadır. Gazetenin bir sayfası “kültür-sanat”a ayrılmıştır. Bu sayfada 4 tane haber bulunmaktadır:

Festivalde ustalar geçidi

Cem Yılmaz’dan Seyfi Teoman ödülü

Günümüz Türk öyküsünde kadının sesi

Los Angeles’ın Türk kısıları

6 Mart 2013 tarihli Zaman gazetesi, 32 sayfadır. Gazetenin bir sayfası “kültür-sanat”a ayrılmıştır. Bu sayfada 2 tane haber bulunmaktadır:

Hollywood’un perde arkasındaki Türkler

6. Kristal Klaket finalistleri belli oldu

7 Mart 2013 tarihli Zaman gazetesi, 34 sayfadır. Gazetenin bir sayfası “kültür-sanat”a ayrılmıştır. Bu sayfada 4 tane haber bulunmaktadır:

² Tiraj raporu Zaman Gazetesinin 18.03.2013 tarihli nüshasından alınmıştır.

Günümüz Türkçesiyle Sözler

Kervansaray müzikleri ilk kez İstanbul’da

Eskişehir’e Kültür Mirası Enstitüsü

Ömer Seyfettin Hikâye Yarışması sonuçlandı

8 Mart 2013 tarihli Zaman gazetesi, 36 sayfadır. Gazetenin bir sayfası “kültür-sanat”a ayrılmıştır. Bu sayfada 6 tane haber bulunmaktadır:

‘Yanmayan bilmez ateş-i aşkı’

Haftanın Filmleri

Bahara hasret hayatlar

Hayatta kalmak için...

Üç boyutlu peri masalı

Gişe raporu

İstanbulensis Şiir Festivali’nde Kadınlar Günü

Zaman’da, incelenen dönemde, her gün bir sayfanın “kültür-sanat”a ayrıldığı gözlenmiştir.

Posta

İncelenen dönem içerisinde Posta gazetesinde kültür-sanat sayfasına rastlanmamıştır.

Hürriyet

Hürriyet gazetesi 34 sayfa olarak basılan 4 Mart 2013 tarihli “Sanat” sayfasında 4 tane haber yayımlanmıştır. Sayfanın yaklaşık dörtte üçünün reklamlarla kaplı olduğu gözlenmiştir. Dörtte birlik kısmında yayımlanan haberlerin başlıkları şöyledir:

Ayasofya efsanelerinin gizemi çözüldü

Ritmin yolculuğuna tanıklık edin

Afrika’da ödülleri ‘Bugün’ topladı

Sarnıç yine öyküye odaklı

Hürriyet gazetesi 32 sayfa olarak basılan 5 Mart 2013 tarihli “Sanat” sayfasında 3 tane haber yayımlanmıştır. Sayfanın yaklaşık beşte birini kaplayan haberlerin başlıkları şöyledir:

2 haftada 200 film

Dada Sinema’dan örnekler

Travma yaşadım

Hürriyet gazetesinin 40 sayfa olarak basılan 8 Mart 2013 tarihli nüshalarında “Sanat” sayfasında 7 tane haber yayımlanmıştır:

Bolşoy’da ‘Siyah Kuğu’ komplosu

Tiyatroyu James Bond’a tercih etti

İzmir’de kukla şenliği başladı

Gülen’den ‘Barışın Renkleri’ albümü

Turkish Studies

Yarım asırlık tiyatro emektarı anılacak

Genç cazcılar ödülleri aldı

Sabancı Müzesi bugün ücretsiz

Sabah

Sabah gazetesinin kültür, sanat ve edebiyat haberleri Kültür Sanat Magazin sayfasında yayımlanmaktadır. İncelenen dönemde Sabah gazetesinin her gün Kültür Sanat Magazin sayfası hazırladığı tespit edilmiştir. Ancak bu sayfanın önemli bir bölümü reklamlara ayrılmıştır.

4 Mart 2013 tarihli 38 sayfalık Sabah gazetesinin Kültür Sanat Magazin sayfasında iki haber çıkmıştır:

Türk romancı Nobelli yazarı Almanya’da geçti

‘Türklerin Oscar alması sürpriz olmaz’

5 Mart 2013 tarihli Sabah gazetesi 30 sayfadır. Gazetenin Kültür Sanat Magazin sayfasında 5 tane haber yayımlanmıştır:

Kardeşlik 20. Yılını kutluyor

Uçuş tulumu ile yine yollarda...

Stadyum konseri açık artırmada

Lincoln’dan sonra sıra Napolyon’da

Bieber sevdası başına bela açtı

6 Mart 2013 tarihli Sabah 38 sayfa olup Kültür Sanat Magazin sayfasında “Karşılı çobanın büyük başarısı” ve “Hayranları Gürses’in mezarına akın etti” başlıklı iki haber çıkmıştır.

7 Mart 2013 tarihli Sabah 40 sayfadır. Kültür Sanat Magazin sayfasında 4 tane haber çıkmıştır:

Kanatlı Denizati broşu 8 yıl sonra Anadolu’da

Azınlık tiyatrosuna maddi destek müjdesi

Ara Güler’e fahri doktora

Bolşoy’da asitli kavgada fail, erkek dansçı çıktı

8 Mart 2013 tarihli Sabah 38 sayfa olup Kültür Sanat Magazin sayfasında 5 tane haber çıkmıştır:

Kervanın izinde açılışın müziği

Şov zamanı! Minik PSY’ın şarkısı geliyor

Annesinin ‘tarz’ kızı

Sinemamızın büyüğü, dünya festivallerinde

Star Wars ‘bağımsızları’ 2 yıl sonra

Sonuç

Gazetelerde kültür-sanat haberleri, 1970 ve 1980’li yıllardan itibaren ayrı bir sayfada yayımlanmaya başlamış, 1990’lardan sonra magazinleşme, popüler kültür, ekonomi ve siyasetteki

liberalleşme eğiliminin etkisiyle bu sayfaların içeriği sığlaşmıştır. Gazetelerdeki kültür, sanat ve edebiyat ile ilgili haberler ünlü ve popüler isim ve eserler ile magazinél yönü ağır basan kişi ve olayları konu edinmiştir; nicelik, niteliğin önüne geçmiştir. Kültür, sanat ve edebiyattan esirgenen sayfalar ilan ve reklamlara ya da başta ekonomi olmak üzere farklı içeriklere ayrılmıştır.

1980'lerden sonra toplumun parayla, ticaretle, ekonomiyle, lüks yaşamla daha fazla içli dışlı olması, basına da yansımıştır. (Bunun tersini savunmak da mümkündür: 1980 dönüşümünü haber, fotoğraf ve yorumlarıyla destekleyen ve topluma yansıtan basın-yayın organları, kısa yoldan köşe dönmenin, zenginliğin, lüksün, şatafatın aracısı durumuna gelmiştir.) Bu dönemin “okur”unu, daha çok “tüketici” olarak nitelemek gerekmiştir; araştırmaları, dosyaları, uzun uzun makaleleri okuyan değil, yazının azaldığı, görsellerin daha fazla kullanıldığı gazeteleri hızlıca gözden geçiren, adeta “tüketen” yeni bir kitle oluşmuştur.

Gazetelerde -1990'larda başlayan özel yayıncılığın da zorlamasıyla- farklı ve “yeni” sayfaların yanı sıra bu yeni dönemin ruhuna uygun bir şekilde ekonomi ve magazin sayfalarının miktarındaki artış dikkat çekicidir. Magazin 2000'li yıllarda gazete içerisine sığdırılamaz olmuş, “okur”a, magazin ekleri ile daha çok magazin sunulmuştur. Ekonomi sayfalarının sayısı 6'ya, 8'e, yer yer 10'a kadar çıkmıştır; ilan ve reklamların, reklam içerikli diğer yayınların (advertorial, “reklam kokan” röportajlar vs.) ekonomi sayfalarını aşip diğer bölümlere de yayılmış olması, gazetelerin yeni içeriklerinin göstergesi olmuştur. İncelenen dönem içerisinde “kültür-sanat”a ayrılan çeyrek sayfalara karşılık 7-8 sayfalık ekonomi bölümlerine rastlanmıştır. Örn. 5 Mart 2013 tarihli Hürriyet'te 1/6 sayfalık “sanat” sayfasına karşılık 7 ekonomi sayfası bulunmakta, 8 Mart 2013 tarihli Hürriyet'te ise ekonomi sayfalarının sayısı 8'e yükselmektedir. “Kültür-sanat”a her gün bir sayfa ayıran Zaman gazetesinde de “ekonomi” önemli bir yer tutmaktadır; 8 Mart 2013 tarihli gazetede 6 ekonomi sayfasının bulunması bunun göstergesidir.

“Ekonomi”-“kültür-sanat” kıyaslaması, basının özellikle 1980 dönüşümünden sonra aldığı şekli göstermek açısından önemlidir. Ancak bu kıyaslama yapılmadan da gazetelerdeki kültür, sanat ve edebiyat haberlerinin eksikliği çok rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Dört gazetenin beş günlük periyodu üzerinden yapılan inceleme bunu açıkça ortaya koymaktadır: Toplam 20 nüshada 13 sayfanın kültür ve sanat içerikli haberlere ayrıldığı, Zaman'daki tam sayfa uygulamasının dışında Sabah ve Hürriyet'de ilgili sayfaların yarısından fazlasının ilan ve reklamlarla doldurulduğu gözlenmiştir. Posta gazetesinin hafta sonu eklerinin içeriği ise daha çok magazinél nitelik taşımakta ve “kültür-sanat” haberlerine yer verilmemektedir. Haber sayısı açısından yaklaşıldığında ise incelenen gazetelerde “kültür-sanat”a ayrılan sayfalarda toplam 51 haberin yayımlandığı görülecektir. Bu rakam 20 nüshaya bölündüğünde günde ortalama 2,5 “kültür-sanat” haberinin gazetelerde kendisine yer bulduğu anlamına gelmektedir. Günlük toplam olarak Sabah'ın 120, Hürriyet'in 80, Zaman'ın 75 habere yer verdiği göz önünde bulundurulursa, “kültür-sanat” haberciliğinin yetersiz olduğu ortaya çıkacaktır.

“Kültür-sanat”a ayrılan sayfalarda yer alan 51 haberin konulara göre dağılımı yapıldığında konusu “edebiyat” olan haberlerin ne kadar az olduğu daha da belirginleşecektir: Toplam 6 “edebiyat” haberi! (4'ü Zaman'da, 2'si Sabah'ta)

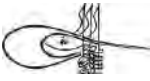
Bu inceleme gazetelerin eklerini kapsamamıştır; dolayısıyla eklerdeki haberler, yorumlar, röportajlar değerlendirme dışı tutulmuştur. Gazetelerin ana gövdesine nazaran özellikle hafta sonu eklerinde ve “kitap” eklerinde edebiyatla, kitaplarla, yazarlarla ilgili tanıtıcı haberler, röportajlar ve kitap reklamları, kendilerine daha fazla yer bulmaktadır. Bu tür haber, yazı, röportaj ve reklamların çoğunluğunun “ünlü” yazarların “çok satan” eserleriyle ilgili olduğu gözlenmektedir.

Gerek inceleme yapılan dönemin ortaya koyduğu veriler, gerekse genel gözlem ve değerlendirmeler gazetelerin “kültür-sanat” ve “edebiyat” haberciliğinin yetersiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kültür, sanat ve edebiyat dergilerinin tirajları sınırlıdır ve ulusal bir gazete tirajına ulaşmaları (istisnaları hariç) mümkün değildir. Bir milletin entelektüel seviyesinin yüksek olmasında kültür, sanat ve edebiyatın rolü yadsınamaz. Hal böyleyken gündemin içinde boğulup, normalde kültür, sanat ve edebiyat dergisi takip etmeyen okuyucuların, bu alana ilgiyi unutmış insanlarımızın, bu dünyadan içeri girmelerine sebep olacak, kültür, sanat ve edebiyat sayfaları ile çok küçük de olsa kapılar açmak, gazetelerin görevleri arasında olmalıdır. Bu küçük kapılardan girmeleri sağlanan okuyucular, dergilerin engin ve doyurucu sayfalarına ulaşabilirler.

KAYNAKÇA

- ALEMDAR, K. ve ERDOĞAN, İ. (2005). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk.
- BEKTAŞ, A. (2007). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam.
- “Ceride-i Havadis”. http://tr.wikipedia.org/wiki/Ceride-i_Havadis Erişim Tarihi: 10.02.2013
- ERYILMAZ, T. (2005). “*Radyo ve Radyoculuk*” ss. 85-111. Der. Sevda Alankuş. Radyo ve Radyoculuk. İstanbul: IPS İletişim.
- GİRGİN, A. (2005). *Haber Yazmak*. İstanbul: Der.
- Hürriyet. 4, 5, 6, 7, 8 Mart 2013.
- KAYA, R. (1985). *Kitle İletişim Sistemleri*. Ankara: Teori.
- KEJANLIOĞLU, B. (2005). “*Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Siyaseti*” ss. 145-175. Der. Sevda Alankuş. Radyo ve Radyoculuk. İstanbul: IPS İletişim.
- Mc QUAIL, D. (1983). *Mass Communication Theory*. Ca: Sage.
- Posta. 4, 5, 6, 7, 8 Mart 2013.
- Sabah. 4, 5, 6, 7, 8 Mart 2013.
- SUBAŞI, M.İ. (2013). “*Basında ‘Kültür ve Sanat’a Gerek Var mı?’*”. http://www.sanatalemi.net/kose_yazi.asp?ID=4608
- “Takvim-i Vekayi”. http://tr.wikipedia.org/wiki/Takvim-i_Vekayi Erişim Tarihi: 10.02.2013
- TOKAY, M. (2013). *Pop Yazarlığın Yükselişi*. Kitap Zamanı.
- TOKGÖZ, O. (2012). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge.
- TOPUZ, H. (2003). *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Zaman. 4, 5, 6, 7, 8 Mart 2013.
- Jeanneney J. (2006). *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*. (Çev. Esra Atuk). İstanbul: YKY.

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFUN GÖRÜNÜM BİÇİMLERİ*

Büşra SÜRGİT**

ÖZET

Cahit Zarifoğlu (1940-1987) modern Türk edebiyatının kilometre taşlarından biridir. İlk edebi ürünlerini lise yıllarında vermeye başlayan sanatçı, şiir, öykü, günlük, roman, edebi deneme, masal ve tiyatro gibi birçok türde eser vermiştir. Bununla birlikte o, daha ziyade şairliğiyle temayüz etmiş bir isimdir. Toplam dört şiir kitabı yayımlamış olan Zarifoğlu, şiirlerinde benlik, varoluş sorunu, doğu-batı çatışması, aşk, aile ve modernleşmenin birey üzerinde yarattığı tahribat gibi birçok konuyu etraflıca ele almıştır. Bu geniş tematik yelpaze içinde dikkat çeken konulardan biri de tasavvuftur. Cahit Zarifoğlu'nun yaşam öyküsü gözden geçirildiğinde onun, dini-tasavvufi geleneklerin sınıksız korunduğu ve yaşatıldığı bir ailede yetiştiği fark edilir. Buna ilaveten şair, 1977 yılında Nakşi meşâyihından bir mürşide intisap ederek tasavvufi pratikleri hayatına geçirmeye başlamıştır. Yakın dostları, bu tarihten itibaren farklı bir Cahit Zarifoğlu portresi ile karşı karşıya olduklarını vurgulamışlardır. Bütün bu zihni ve fikri dönüşümler, sanatçının ortaya koyduğu edebi ürünlerin içeriğini, dilini, hatta üslup ve teknik yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle **Menziller** ile **Korku ve Yakarış** başlıkları altında toplanan şiir metinleri, içlerinde, tasavvufi eğilimlerin bakış açılarından ve kelime örüntülerinden sayısız iz barındırırlar. Sanatçının yaşadığı içsel dönüşüm ile hâller özellikle “Özgürlüğe Doğru”, “Kayıt”, “Kabul”, “Ayna”, “İkinci Ayna”, “Menziller”, “Korku ve Yakarış”, “Zahmet Vakti”, “Başım Eğik Dilim Kapalı Gözler Kançanağı Anlamında” başlıklı şiirlerinde oldukça yoğun bir şekilde göze çarpar. Bu makalede Zarifoğlu'nun bu açıdan dikkat çeken şiirleri mercek altına alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cahit Zarifoğlu, tasavvuf, Türk şiiri, Menziller, Korku ve Yakarış

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Yıldız Teknik Üniversitesi Davutpaşa Kampüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: busrasurgitt@gmail.com

REFLECTIONS OF MYSTICISM IN CAHİT ZARİFOĞLU'S POEMS

ABSTRACT

Cahit Zarifoğlu (1940-1987) is one of the cornerstones of modern Turkish literature. The artist who started to publish his works in high school, produced his creations in many genres such as poem, short story, memory, novel, letter, literary essay, tale and drama. Nevertheless he is an artist who becomes distinguished with being a poet. Zarifoğlu who published four poem books in all, dealt with matters like ego, problem of existence, collision of the east and west, love, family and the devastation of the modern individual which results from modernization process. In this large thematic spectrum, mysticism is one of the noteworthy matters. When Cahit Zarifoğlu's biography is examined, it will be noticed that he grew up in a family in which religious and sufistic conventions were kept and maintained. Furthermore in 1977, the poet became affiliated with a guide from Nakşî sheikhs and started to carry out the mystical practises. His fellows emphasized that from that date forward, they met with a different Cahit Zarifoğlu portrait. All these intellectual and spiritual transformations affected crucially the content, the literary language, the style and the structure of the literary works created by the artist. Especially the poem texts that are entitled **Menziller** and **Korku ve Yakarış** comprises numerous impressions from mystical viewpoints and patterns. The internal transformation and the situations which the artist experienced are greeted intensively especially in the poems entitled "Özgürlüğe Doğru", "Kayıt", "Kabul", "Ayna", "İkinci Ayna", "Menziller", "Korku ve Yakarış", "Zahmet Vakti", "Başım Eğik Dilim Kapalı Gözler Kançanağı Anlamında". In this article, Zarifoğlu's poems which are remarkable in this respect will be examined.

Key Words: Cahit Zarifoglu, mysticism, Turkish poetry, Menziller, Korku ve Yakaris

Giriş

Modern Türk şiirinin seyrine bakıldığında birçok şairin, şiirlerinde tasavvufî geleneğe yer verdiği görülmektedir. Fakat bunların büyük bir çoğunluğu tasavvufu, yalnızca yararlanılacak entelektüel ve estetik bir kaynak olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı bu şiirlerde, hakikatle/hikmetle bir ilişki kurma yahut tasavvufu özümseme amacını gütmemişlerdir. Tasavvufî kültür yükünden ödünç aldıkları öğeleri (ses/içerik/kelime hazinesi), modern metinlere taşımak, böylelikle şiirlerine kültürel bir arka plan oluşturabilmektir bütün gayeleri.

Öte yandan sayıca az olsa da bazı şairler, tasavvufî geleneği, metafizik bağlamda bir beslenme kanalı olarak algılamışlar; sahih kimliklerini o metafizik kanala entegre olunca kazanabileceklerini düşünmüşlerdir. Dahası tasavvufu, yaşanabilir bir iklim olarak idrak etmişler, şiirlerini böyle bir algılayış biçiminin ışığında kaleme almışlardır. Erken sayılabilecek bir yaşta kaybettiğimiz Cahit Zarifoğlu, bu çerçevede anılması ve mercek altına alınması gereken sanatçıların başında gelmektedir.

1. Cahit Zarifoğlu'nun Yaşantısında Tasavvufun Yeri ve Önemi

Türk edebiyatının en güçlü damarlarından biri olan Cahit Zarifoğlu, modern Türk şiirinde tasavvufu içeriden kuşanmış nadir şairlerden biridir. O, sohbet halkalarının lezzetini iliklerine kadar duymuş bir sanatçıdır.¹ Öncelikle sufıyane duyarlığa sahip mizacı ile içine doğduğu aile ortamı bu hususta etkili olmuştur. Zarifoğlu'nun biyografisi tetkik edildiği zaman ailesinde manevi bir atmosferin mevcut olduğu anlaşılır.

Şair, **Yaşamak** ismini verdiği günlüklerinde “Rahmetli babam da Nakşiydi” diyerek babasının tasavvufuyla bağlantısına işaret etmiştir. Ceza hâkimi olan Niyazi Zarifoğlu, Rasim Özdenören'in belirttiğine göre “kalem ve kalp ehli bir insandır.”² Nakşi şeyhlerinden biri olan Âbid Efendi'den ruhsat almıştır.³ Fransızcanın yanı sıra Arapça ve Farsça bilen, divan edebiyatına vâkıf olan, ezberinde birçok şiir tutan baba Zarifoğlu, haftanın belirli günlerinde evde toplantılar tertiplemektedir. Geniş bir katılımıla gerçekleşen bu toplantılarda, dini ve tasavvufi içerikli sohbetler edilmekte, zikirler yapılmakta, ilahiler söylenmektedir. Bu ilahiler zaman içinde çocukların da hafızasına yerleşmiştir. Niyazi Bey, Nakşî dervişliğinin gereklerini yerine getirmeye çalışmakta, ibadetlerini ve virdlerini aksatmamaya özen göstermektedir.⁴

Anne Şerife Hanım, tıpkı eşi gibi Âbid Efendi'den ders almaktadır. Virdlerini hiç ihmal etmemekte, devamlı Kur'an okumaktadır.⁵ Tasavvuf derslerinden edindiği muktesebâtı çocuklarına aktarma konusunda oldukça titizdir. Ayrıca Zarifoğlu ve kardeşleri ergenlik dönemine erişinceye kadar Cuma geceleri ile kandillerde, bütün aile bir araya gelip mevlit ve ilahiler okumaktadır. Niyazi Bey, bu zaman dilimlerine hususi bir önem vermekte, âdeta onlara bir tören havası katmaya çalışmaktadır. Bütün bu yaşantılar, Cahit Zarifoğlu'nun bilinç altına kuvvetli bir şekilde yerleşmiştir.⁶ Tabii olarak ortaya koyduğu şiirlere de aksetmiştir.

Zarifoğlu, ilk şiir kitabı olan **İşaret Çocukları**'nda (1967) ağırlıklı olarak benlik, varoluş, çocukluk, kadın ve aşk gibi bireysel temalar yer vermiştir. Bununla birlikte az da olsa tasavvufi öğelere tesadüf etmek mümkündür. Sözgelimi kendi çocukluğundan damıttığı “Şan”⁷ şiirinde, babası Niyazi Bey'in kendisini götürdüğü bir sohbet meclisinden söz etmektedir. Burada kahveli bir zikir toplantısı söz konusudur. Basık tavanlı odada, gözlerini yumarak huşu içinde zikir yapan dervişlerin görünümü, Zarifoğlu'nun muhayyilesinde derin izler bırakmıştır.

“Bir haneye çağrıldılar

Halılar hasırlar ve kaynayan canlar

Acı kahve derin fincanla sunuldu

Oraya ateş birikmesi gibi oturdular

Gözlerini kapıyarak ve sormıyarak

.....

¹ Yusuf Turan Günaydın, “Dervişlik Havuzu İçre Cahit Zarifoğlu'nun Tasavvufi Tutum Ve Düşüncesi”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.77.

² Rasim Özdenören, “Cahit'in Şiiri Hem Kaynakları Hem Yapısı İtibariyle Müstakil Bir Alanın Ürünüdür”, **Yedi İklim (Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.5-6, Temmuz-Ağustos 1987, s.5.

³ Hüseyin Yorulmaz, **Bir Neslin Ağabeyi: Erdem Bayazıt**, Hat Yayınevi, İstanbul, 2012, s.260.

⁴ Rasim Özdenören, “Kuşbakışı”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128 Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.13.

⁵ Rasim Özdenören, “Kuşbakışı”, s.11.

⁶ Rasim Özdenören, “Kuşbakışı”, s.13.

⁷ Cahit Zarifoğlu, “Şan”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.95-104.

Dervişler

Basık ve duvarları secdeye giden odada

Hasırlar acı kahve derin halli uşak

Halvet ve küçük ağzımla

Uçar dalgınca uyurdum sakallarında” (s.103)

Şair, 1970’li yıllarda tasavvufa daha fazla ilgi duymaya başlar. Yusuf Turan Günaydın, Necip Fazıl Kısakürek’le ilişkisinin, sanatçıyı farklı tasavvuf çevrelerine yaklaştıran bir etken olduğuna dikkat çeker. Cahit Zarifoğlu’nun kayınpederi olan Kasım Arvasi, Necip Fazıl Kısakürek’in müşidi olan Abdülhakim Arvasi’nin yeğenlerindendir. Dolayısıyla Nakşibendî yoluna mensuptur. Van müftüsü olan bu zat, zaman zaman Ankara’da tasavvufî sohbetler düzenlemektedir. Cahit Zarifoğlu, Kısakürek’e olan yakınlığı dolayısıyla bu sohbetlere iştirak etmektedir. Kasım Arvasi, sohbetlerinde gördüğü Zarifoğlu’nu, Kısakürek’in de tavsiye etmesi üzerine beğenir. Çok geçmeden kızı Berat Hanım ile Zarifoğlu, 19 Ağustos 1976 tarihinde Kısakürek’in nikâh şahitliğinde evlenirler.⁸ O zamana kadar bir “avare böcek” gibi “kayıtsız” yaşamayı seçmiş olan Zarifoğlu’nun, Arvasiler’den aldığı manevi terbiyeye uyum sağlaması uzun sürmez. Şairin, köklü sufi ailelerinden Arvasilerle kurduğu akrabalık bağı bu noktada önem arz etmektedir.

Bunlara ilaveten kayınpederi Nakşi şeyhi olan Zarifoğlu’nun kendisi de 1977 yılının sonbaharında, bir Halîdî şeyhi olan Abdürrahim Reyhan Efendi’ye intisap eder.⁹ Kısacası o, başlangıçta “havuzuna giremediğini” düşündüğü bir medeniyetin içinde olmuştur hep.¹⁰ Bu intisap sürecinin akabinde sanatçının karakterinde önemli değişiklikler olmuştur.

Daha önce “prens bohem sanatçı havasında olan, kolay küçümseyen ve insanlarla rahat diyaloga giremeyen”¹¹ Zarifoğlu, âdeta dönüşüm geçirir. Daha sosyal, rahatça görüşülen, aktif, diğer insanların kaygılarını paylaşan bir adama dönüşür.

Cahit Yeşilyurt, bir yazısında 1980’li yıllarda Zarifoğlu’nun hayatına, tasavvufun “zarifâne bir üslupla” gelip yerleştiğini dile getirir. Sanatçının yakın ilişkilerinde de bu durum açıkça fark edilmektedir. İhlâslı davranışları hemen dikkat çekmektedir.¹² Şair, insanları kırmaktan kaçınmakta, muhtaç olan herkesin yardımına koşmaktadır. Herkesi iyiye ve güzelliğe davet etmektedir. Mağdur İslam ülkelerine el uzatmayı amaçlayan organizasyonlarda başı o çektiği halde hep kenarda kalmayı tercih etmektedir.¹³ Teorik konuşmaların yapıldığı ortamlarda bulunmamayı düstur haline getiren Zarifoğlu, sanatçı olmanın getirebileceği her türlü kibirden ve gösterişten uzak durmayı seçmiştir. Fildişi kulesinden çıkmış; toplumun sorunlarıyla ilgilenen, genç yazar ve şair

⁸ Rıdvan Çınar, “Cahit Zarifoğlu’nun Şiiri Üzerine Bir İnceleme” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 1999, s.50.

⁹ Cahit Zarifoğlu’nun yanı sıra Rasim Özdenören ve Erdem Bayazıt da Abdürrahim Reyhan Efendi (1930-1999)’ye intisap etmişlerdir. Bu bağlanış öyküsü için bkz. Mehmet Nezir Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam: Rasim Özdenören**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.136-138; Asım Gültekin, “Rasim Özdenören’de Fikir ve Hayat Tutarlılığı”, *Medeniyetin Burçları: Rasim Özdenören*, (Haz. Turan Karataş) **Medeniyetin Burçları: Rasim Özdenören Kitabı**, Memur-Sen Kayseri İl Temsilciliği, Kayseri, 2011, s.100.

¹⁰ Yusuf Turan Günaydın, “Dervişlik Havuzu İçre Cahit Zarifoğlu’nun Tasavvufi Tutum ve Düşüncesi”, s.78.

¹¹ Beşir Atalay, “Cahit Zarifoğlu’nun Kişiliği ve Sanatı Çevresinde” (Söyleşiyi Yöneten: Şaban Abak), Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.169.

¹² Cahit Yeşilyurt, “Şiirin Genç Gövdasının Binası Geçti”, **Yedi İklim (Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.5-6, Temmuz-Ağustos 1987, s.31.

¹³ Ersin Nazif Gürdoğan, **İki Dünyanın Hesaplaşması**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.51.

adaylarına yol göstermeyi vazife addeden bir “ağabey” kimliğine bürünmüştür.¹⁴ Arkadaşlarıyla birlikte yaptıkları bütün çalışmalarda âdeti bir “dinamo” yahut bir “lokomotif” rolünü üstlenmektedir. Üstelik riyakârlıktan, ateşten kaçır gibi kaçmaktadır.

Kasım Arvası, şairin bu yönüne şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“Bence Cahit’in en önemli özelliği hakiki müslümanlığı ve bunun yansıması olarak iyi ahlak sahibi olmasıdır. İbadet ve ihlasında titiz ve samimiydi. Her gün Kur’an-ı Kerim okumadan yatmazdı. Cahit’in ağzından hiç kimsenin gıybetini duymadım. “Bir eserim var bakar mısınız?” dediğini görmedim. Eve getirip “Ben bu işleri yaptım, bu kitapları yazdım” dediğine hiç şahit olmadık. Riyadan korkuyor olmalıydı.”¹⁵

Zarifoğlu, çevresindekileri utandıran bir gayretle çalışmakta, çoğu insanın alelâde diye niteleyip burun kıvracağı işleri yüksünmeden yapmaktadır. Özellikle sanat dergilerinde sıradan bir meşguliyet olarak kabul edilegelen okuyucu mektuplarına cevap verme sorumluluğunu, sistemli bir şekilde ve ıstıyakla yerine getirmesi bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

Sanatçı her yerde görülmekte, herkese yardım etmekte, fakat hiçbir zaman öne çıkmamaktadır. Kalabalıklardan sürekli kaçmakta, bir toplulukta bulunsu bile aslında “yalnız” yaşamaktadır. Bu bağlamda **Yaşamak**’ta uzun uzun sözünü ettiği “yalnız ardıc[a]”¹⁶ benzemektedir.¹⁷ Sanatçının kadim dostlarından biri olan Ersin Nazif Gürdoğan, onun “derişçe” bir hayat yaşadığını şu sözlerle ifade eder:

“Zarifoğlu, derişçe hayatın erişilmez örneklerinden biriydi. O, verene verildiği için vermeyi hayatının vazgeçilmez bir eylemi haline getirmişti. Çünkü o, öğrendiğine inanır, inandığını yapardı. İnandığı hiçbir şey hayatının dışında kalmazdı. Dünyadaki bütün insanların derdiyle ilgilenirdi.”¹⁸

Seyfettin Ünlü’ye göre Zarifoğlu’nun şiiri, bu içe dönük yalnızlıktan önemli ölçüde beslenmiştir. Onun yaşadığı bu yalnızlık, bir yönüyle halvete uzanan, bir yönüyle de “uzlet” kelimesinin anlamını içinde barındıran bir yalnızlıktır.¹⁹

Sanatçının yakın dostu Mehmet Akif İnan, bu değişimle ilişkili olarak şu yorumu yapar: “Cahit’in hayatında birbirini reddetmeyen, iç içe iki dönem var. Birincisi meselelerimize karşı biraz lakayd ve serazat ve bohem dönemi. Bir de 1970’lerden sonraki, toplumsal meselelere yöneldiği dönem.”²⁰ Bununla birlikte her iki dönemde de sanat estetiği, birbirine aykırılık belirtir mahiyette zuhur etmez. Sanatçı, özünü korumak suretiyle, sanat düzeyini düşürmeksizin daha çok vuzuha, tebliğe ve toplumsal meseleleri açmaya yönelen eserler üretmeye başlar. Afganistan topraklarından göç etmeye zorlanan bir genç kızın gözünden düşen yaş, en az Türkiye’de cereyan eden olumsuz hadiseler kadar perişan eder onu.²¹

¹⁴ Rıdvan Çınar, “Cahit Zarifoğlu’nun Şiiri Üzerine Bir İnceleme”, s.61.

¹⁵ Kasım Arvasi’den aktaran: Mustafa Ünal, “Cahit Zarifoğlu’nu Vefatının 4. Yılında Anıyoruz”, **Zaman**, 7 Haziran 1990, s.7.

¹⁶ Cahit Zarifoğlu, **Yaşamak**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.45-50.

¹⁷ Nazif Gürdoğan, “Güzelin Sanatı Güzeli Olur”, **Cahit Zarifoğlu: Yürek Safında Bir Şair** (Haz. Âlim Kahraman), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003, s.215.

¹⁸ Nazif Gürdoğan, “Güzelin Sanatı Güzeli Olur”, s.219.

¹⁹ Seyfettin Ünlü, “Kendi Şahsiyetinin Kulvarında Yalnızlığını Yaşayan Şair: Zarifoğlu”, **Cahit Zarifoğlu: Yürek Safında Bir Şair** (Haz. Âlim Kahraman), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003, s.231.

²⁰ Mehmet Akif İnan, “Cahit Zarifoğlu’nun Kişiliği ve Sanatı Çevresinde” (Söyleşiyi Yöneten: Şaban Abak), Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.204.

²¹ Cahit Zarifoğlu, “Abdülhak Maruf’a”, **Mektuplar**, (Haz. Mustafa Özçelik), Beyan Yayınları, İstanbul, 2012, s.27-30; Cahit Zarifoğlu, “Meral Maruf’a”, **Mektuplar**, (Haz. Mustafa Özçelik), Beyan Yayınları, İstanbul, 2012, s.116-122.

Sanatçı, Müslüman bir yazar olmanın sorumluluğunu omuzlarında hisseder ve neredeyse her alanda eser vermeye gayret eder.²² Başta Afganistan olmak üzere bütün bir İslam coğrafyası bu şiire girer. Sanatçının toplumsal ve politik meselelere olan ilgisi, şiirini asla zayıflatmamakta, aksine ona daha bir dirilik katmaktadır.²³

Zarifoğlu'nun şiirleri hakkında özgün bir çalışmaya imza atan Rıdvan Çınar, şairin eserlerindeki temaların dönemsel farklılaşmalar ışığında düşünülmesi gerektiğini savunur. Çınar'a göre Zarifoğlu'nun, yayımladığı kitaplarla belirginleşen şiir çizgisi, yaşam serüvenindeki aşamalara göre şekillenmiştir. Bu çizginin kırılma noktaları ışığında Zarifoğlu şiiri üç dönemde incelenebilir. Bunlardan birincisi şairin “Şiirin kendisinden başka kaygım yoktu” dediği, İşaret Çocukları kitabıyla somutlaşan dönemdir. Bunlar daha çok bireysel şiirlerdir. Yedi Güzel Adam adı altında kitaplaşan şiirlerde ise şairin yeni bir yola girdiği görülür. Bu metinlerde şair, İşaret Çocukları'nın sıkıntı dolu atmosferinden kaçmak için toplumsal konulara yönelmektedir. 1973'ten vefatına kadar olan dönemde yazdığı şiirlerinde ise Zarifoğlu, artık dünyadaki konumunu kavramış ve bu konuma teslim olmuştur. Bunlar, İslami sorumluluk duygusunun egemen olduğu metinlerdir.²⁴

2. Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Tasavvufun Görünüm Biçimleri

Cahit Zarifoğlu'nun kişiliğindeki bu değişim, ortaya koyduğu edebi metinleri de etkilemiştir. Sanatçı, daha önce yalnızca bireysel temaları işlerken aktüel konuları da şiir, roman ve günlüklerine taşımaya başlamıştır. Zarifoğlu'nun **İşaret Çocukları**'nı yayımladığı sırada görülen okuyucuyu umursamayan tavır, bu dönemde tam tersine dönmüştür. 1974 yılında kendisiyle yapılan bir söyleşide “Hiç kimse şu ya da bu şiiri anlamak zorunda değildir”²⁵ diyen sanatçı, 1984'te gerçekleştirilen bir şiir soruşturmasında bazı şiirlerini, “Bütün dünya okuyacak, anlayacak ve kendine çekidüzen verecekmiş gibi yazdığını söylemektedir”.²⁶ Bu iki örnek, Zarifoğlu'nun, hayatı algılayış biçimindeki değişimi göstermesi açısından dikkate değerdir.

Şairin, 1970'li yılların ikinci yarısından sonra yaşadığı vecd hâli, iç hesaplaşmalar ve sufiyâne deneyimler (zikir, hüzn, teslimiyet, vecd, hayret, haşyet, recâ, vb.) bu metinlere yoğun bir şekilde yansımıştır. Önceki şiirlerinde sıkça rastlanan anlamda belirsizlik oldukça azalmıştır. Bu metinlerde sis aralanmış ve her şey daha net görünmeye başlanmıştır. Rasim Özdenören'e göre sanatçı, bu metinlerde, dünyaya “Müslümanca” bakışının sonuçlarını yansıtmıştır.²⁷

Bu bağlamda **Menziller** ve **Korku ve Yakarış** adlı şiir kitapları, tasavvufi kodlarla dolu sayısız şiir içermektedir. Allah ve Peygamber sevgisi ön plana çıkmaktadır. Bilhassa **Korku ve Yakarış**'ta tasavvufi duyarlığın hâkim olduğu ürünler çoğunluktadır. Kapalı bir şiir olarak yorumlanagelen Zarifoğlu şiiri, hikmete yöneldiği zaman açılır ve belirginleşir.²⁸ Şair, “Özgürlüğe Doğru”²⁹, “Kayıt”³⁰ ve “Kabul”³¹ başlıklı şiirlerinde yeni bir yaklaşım biçimini haber verir. Beyit

²² Cemal Şakar, “Cahit Zarifoğlu: Daima Bir Başlangıç Vardır”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128 Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.47.

²³ Ahmet Fethi, “Daralan Vakitler”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128 Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.105.

²⁴ Rıdvan Çınar, “Cahit Zarifoğlu'nun Şiiri Üzerine Bir İnceleme”, s.82.

²⁵ Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.29.

²⁶ D. Mehmet Doğan (Hazırlayan), **Türkiye Kültür ve Sanat Yılığ**, Yazarlar Birliği, Ankara, 1984, s.211.

²⁷ Rasim Özdenören, “Cahit'in Şiiri Hem Kaynakları Hem Yapısı İtibariyle Müstakil Bir Alanın Ürünüdür”, s.7.

²⁸ Yusuf Turan Günaydın, “Dervişlik Havuzu İçre Cahit Zarifoğlu'nun Tasavvufi Tutum ve Düşüncesi”, s.80.

²⁹ Cahit Zarifoğlu, “Özgürlüğe Doğru”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.288-290.

³⁰ Cahit Zarifoğlu, “Kayıt”, **Şiirler**, s.292.

³¹ Cahit Zarifoğlu, “Kabul”, **Şiirler**, s.291.

düzeniyle kurulmuş olan bu metinler, geleneksel şiir ile bir ilişki kurma çabasını da yansıtmaktadır.³²

Modern bir münacat olarak okuyabileceğimiz “Özgürlüğe Doğru”, Cahit Zarifoğlu'nun tasavvuf yoluna girişini konu edinmesi açısından oldukça önemlidir. Şair, uzun bir süre isyan ve gaflette kaldıktan sonra “ata yoluna meylet[miş]” ve hakikat yolculuğuna çıkmaya karar vermiştir. Zarifoğlu, bu yeni süreçteki ilk intibâlarını, “Bırakıyor ardından belalara beni/ Tedbirim öldü gövdem binası geçti” dizeleriyle tasvir eder. Tedbir, arzu edilmeyen bir sonucun ortaya çıkmasını önlemek için önceden hazırlık yapmak ve çare aramak demektir. Mutasavvıflar, tedbir almaya sıcak bakmazlar. “Her şey Allah'tandır ve O'ndan gelen bir şeyi gönül hoşluğuyla karşılamak gerekir. O'nun lütfu da kahrı da safası da cefası da hoştur” diye inandıklarından ötürü tedbir almayı ve ortaya çıkan durumları buna bağlamayı doğru bulmazlar. Allah'a tevekkül, itimâd ve teslimiyeti esas alırlar.³³ Şair, tıpkı mutasavvıflar gibi tedbir almaktan vazgeçtiğini, bu mekanizmasının âdeta işlemez hâle geldiğini bildirmektedir. O, artık türlü belalarla karşı karşıyadır.

Tasavvufi anlayışa göre bela, Allah'ın kulunu denemesi, kendisinde mevcut olan iyi hallere gerçekte sahip olup olmadığını ona fiilen göstermesi, bu amaçla onu sıkıntıya sokmasıdır.³⁴ Kulun Allah'a yakınlığı, O'ndan gelen ezâ ve cefâlara samimi bir şekilde katlanması nispetinde olur. Şair, bu sıkıntıların üstesinden gelmeyi umut etmektedir.

Şiirde özgürlük kavramı, Allah'a teslim olunca gerçek hürlüğü yakalamayı, kaçış ise mâsivâdan sıyrılmayı ifade eder.³⁵ İslami prensiplere göre en büyük cihat, nefisle yapılan cihattır. Bu doğrultuda birçok mutasavvıf, tasavvufu “cihat-ı ekber” şeklinde tanımlanmıştır. Şair de aklı simsiyah, kalbi ise beyaz bir noktaya çeviren bu mücadeleyi oldukça çetin bir savaşa benzetir. Çok uzun, meşakkatli ama güzel bir yoldur. Bu yükü sırtlamak kolay değildir.

“Harp. Ezilen etim söğülen köpekliğim için değil

Güzel ölçülü zulmetmeden yeterince öldürülüşüm

Harp geliyor bir güzel bilendin mi kardeşim

Binlerce cilt tutuyor kılıçların hançerin” (s.288)

Dünyayı “ölümsüz hayat içre” bir “konak” olarak algılayan şair, yaşamın hakiki manasının dünya bağlarından ve nefsanî arzulardan “geçildikçe” bulunabileceği kanısındadır.

Allah ile kul arasında kimi zulmetten, kimi nurdan binlerce perde bulunmaktadır. Aslında perde, insanoğlunu Yaratıcı'sından ayıran her şeydir. Madde, menfaat, şöhrat, mülk, nefis ve şehvet zulmânî perdeler olup Allah'ı görmeye (tecelliye) ve ona ermeye (vuslata) engeldir. Bu yüzden şair, Allah'ın varlığının önündeki binlerce perdeden bir “perdecil[gin]” kalkması için niyaz etmeyi sürdürür. Bu arzusunun kabul edildiğini görmek için bin yıl daha eşikte bekleyerek gözyaşı dökmeye razıdır.

“Sayısız perdeden bir perdecik kalsın için

Başım yüzüm kızarır haddim olmaz aslında” (s.289)

³² Yılmaz Taşçıoğlu, **Kader Hep Erken Zaman Hep Geç: Cahit Zarifoğlu'nun Şiiri**, 3F Yayınevi, İstanbul, 2008, s.194.

³³ Süleyman Uludağ, “Tedbir”, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s.347.

³⁴ Süleyman Uludağ, “Bela”, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.71.

³⁵ Ali Pulat, “Zarifoğlu'nun Bazı Şiirlerindeki Tasavvufi Unsurlar Üzerine”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.85.

Bununla birlikte her âşığın, maşuğuna kavuşabilmek için birtakım zahmet ve elemelere katlanması gerektiğinin şuurundadır. Bu eğitim ve terbiye sürecine tasavvufta “riyazet” adı verilmiştir. Bilindiği gibi sufiler, az yemeye, az konuşmaya, az uyumaya, yalnız kalmaya, sürekli zikir ve tefekkür etmeye gayret ederler. Çünkü nefislerini yani benliklerini ancak bu metotlar aracılığıyla ıslah edebileceklerine inanırlar.³⁶ Nefsi terbiye için bazen onu zor ve ağır işlere koşarlar. Tabakalanmadan önce pis olan bir deri parçası, tabakalandıktan sonra temiz kabul edilir. Nefis de mücadele ve riyazetten önce pis, sonrasında temiz sayılır. Nefsin arzularını kırmak maksadıyla bedeni zor ve çetin işlere koşmak, diğer taraftan zihni ve düşüncüyü mâsivâdan uzaklaştırıp Allah üzerinde yoğunlaştırmak gerekir. Riyazet sayesinde sâlik, canının istediği her şeyi yapmaz, kısacası nefsiyle cenkleşir. Nefsine hâkim olur, aşağı arzularını dizginler ve kendisini manevi bir disiplin altına sokar.³⁷

Diğer taraftan şair, bu yolda karşısına çıkacak maddi ve manevi engellerle baş edebileceğinden emin değildir.

“Ey Zarif sen de ata yoluna meylettin

Korkarım bin bir belaya dayanmaz sıkletin” (s.290)

Uzun yıllar boyunca benliğinin esiri olan, maddenin peşinden koşan şair, artık ubudiyetin yani kulluğunun farkına varmıştır. İsyan etmeyi ve kibirlenmeyi terk etmiştir. Cesaret isteyen bu uzun soluklu mücadeleye girerken evliyanın ruhaniyetinden faydalanmak ve onlardan güç almak için “Destur” der. Ona şifa verecek tek ilaç “gönül ağlaması[dır]”. Şimdi, zaman, uzlet zamanıdır.

“Bir çeşit isyandın gönül ağlaması ilacın

Destur. Nice uzlet makamından geçersin şimdi” (s.290)

Uzlet, günaha girmemek, daha çok ve daha ihlaslı ibadet etmek için toplumdan ayrılıp tek başına yaşamak demektir. Tasavvufta başlangıç aşamasındaki sâlike uzlet gerekir. Bu, kötü ahlaktan ayrılmak için elzemdir. Uzlet uygulaması, hayat akışı içerisinde küçük zaman dilimlerinde iç murâkabe ve iç muhasebe için yapılır. Burada vatani değil, sıfatları değiştirmek esastır. Kötü huyların ve davranışların yok olması, yerlerini güzel huy ve davranışların alması arzu edilir. Bu süreçte sâlik, vahdeti bulmaya çalışır. Zarifoğlu da ilahî lütuftan payına düşeni alabilmek için uzlet pratiğini uygulamanın gerekliliğine değinir.

“Kabul”³⁸ şiirinin dizelerine bakıldığında sanatçının yepyeni bir ruh hâline girdiği, “eski şairlikleri[ni]” önemsemediği, artık bambaşka “bir hâl kuşan[makta]” olduğu anlaşılır. Kısa zaman öncesine kadar samimiyetle inandığı görüşler, sürdürdüğü davranışlar, aldığı tavırlar, sarf ettiği sözler birer birer değişmektedir. Şair, kötülüklerden arınıp saf hâle gelebilmek, süflî hislerden temizlenebilmek ve Hak erenlerinden olabilmek için artık daha dikkatli hareket etmektedir. Kısacası hem bedeniyle hem de kalbiyle işlediği ameller konusunda daha çok özen göstermektedir. Üstelik şairin şiir ve şairlik eksenindeki fikirleri de bu değişiklikler listesinde yer bulmaktadır.

“Eski şairliklerim gitti gözümden

Gayridir başka bir hal kuşanıyorum”

Bu iki dize, **Yaşamak**’la paralel bir şekilde incelendiği zaman daha kolay anlaşılmaktadır. Çünkü Cahit Zarifoğlu, günlüklerinin bir kısmında şiirin, tıpkı insan gibi “Yaradana doğru gayret

³⁶ Süleyman Uludağ, “Riyazet”, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.298.

³⁷ Süleyman Uludağ, “Riyazet”, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.299.

³⁸ Cahit Zarifoğlu, “Kabul”, **Şiirler**, s.291.

et[tiğine]" inandığını ifade eder. Ona göre kâinat içindeki her şey, "evinden kaçmış gibi" yeniden yuvaya yani eşyanın ve mananın tek mirasçısı olan Allah'a varmaya çabalamaktadır ve tek amacı budur. Şair, meseleye bu perspektiften yaklaşır ve kaleme aldığı şiirlerin hiçbirini kendisine ait hissetmez. Onları yalnızca uzaktan seyrederek. Öfkelenen benliği ise devreye girip başkaldırır. Şairin kibirlenmesini, büyülenmesini, sanatçı kaprislerine kapılmasını arzular. Zarifoğlu, bu noktada benliğini yani nefisini ıslah etmeyi tek çözüm yolu olarak görür. Zira "olmak" hevesinin, kendisini rezillğe ve perişanlığa sürükleyeceğinin idraki içindedir.

"Yazdığım bütün şiirleri benden çalmışlar gibi özlüyorum. Onların sahibi olmadığının bundan daha inandırıcı delili olabilir mi? Hiç olmazsa yalnız bana ait bir tek şiirim bulunsaydı. Var olmak hevesim işte böyle başkaldırıyor. Fakat masum olmasına, bağışlanabilmesine çalışıyorum. Onu eğitiyorum. Onu okşayarak yatıştırıyor ve kalın parmaklıkları aralayarak ağına düştüğü insanperestlikten özgürlüğe kurtarıyorum."³⁹

"Kabul" şiirinin ilerleyen dizelerinde şairin yaşadığı fevkaladeliğin sebebi izah edilir: O, göğsünde "bir küçücük derya" keşfetmiştir.

"Göğsümde bir küçücük derya buldum
Kabına sığmaz bir ceylan yoldaşım"

Sanatçı, artık rahmanî bir huzura kavuşmuştur. Bununla birlikte uzun yıllar Allah'ın rahmetinden ve mağfiretinden uzak durduğu için derin bir pişmanlık yaşamaktadır.

"De Zarif inle. Ta ki huzura vardın
Nice yıl isyan durdun gurbet kaldın"

Yine **Yaşamak**'ın satır aralarından Zarifoğlu'nun ne denli büyük bir pişmanlık duyduğuna tanıklık etmek mümkündür. Sanatçı, Allah'ı tefekkür etme sürecinde çoğu kez hayret etmektedir. Bu hayretler onun, Yaradan'ın büyüklüğünü algılamasını kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan şairin işi bir kat daha zorlaşmaktadır. Çünkü yeni idrakler, yeni perdeleri kovalamaktadır. Bundan ötürü Zarifoğlu, geç kaldığını anlamakta ve ruhen çırpınmaktadır. Geçmişte huşu içinde kılmadığı namazlar onu utanç duymaya iter.

"Ve görüyorum ki yeni idraklerim yeni perdelerdir. Vardıkça hedefin uzaklığı büyüyor. –Şimdi geç kaldığının telaşıyla ruhen çırpınıyorum. Her secdenin ele geçmez bir fırsat olduğunu anlıyor ve "secdede olmadan secdede olmak"larımı ah-vahile anıyorum. Utanç içerisindeyim."⁴⁰

Cahit Zarifoğlu, mürşidi olan Abdürrahim Reyhan Efendi'ye aşk, hürmet ve hayranlık duygularıyla bağlıdır. Ondandır aldığı dersler sayesinde manevi zorlukları aştığını ve bazı derecelere eriştiğini düşünmektedir. Şairin hususi mektupları bu hususta aydınlatıcı nitelik taşır. Zarifoğlu, 6.9.1980 tarihinde Ankara'dan bir dostuna yazdığı mektubunda,⁴¹ mürşidiyle beraber olduğunda nefisini ıslah etme konusunda oldukça başarılı olduğunu dile getirir. Abdürrahim Reyhan Efendi'nin Ankara'da bulunduğu süre içinde her akşam onun kaldığı dergâha gitmiş, hatme denilen zikir ve dualarına katılmıştır. Mürşidinin her adımını izlemiş, hâl ve hareketlerini örnek almıştır. Bu mekândan manevi bir zevk alarak ayrılmıştır. Ayrıca günahlardan kaçınma konusunda "olağanüstü

³⁹ Cahit Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.101-102.

⁴⁰ Cahit Zarifoğlu, **Yaşamak**, s.101.

⁴¹ Araştırmacı ve akademisyen Hüseyin Yorulmaz, bu mektubu Erdem Bayazıt'ın terekesi arasında bulmuştur.

bir kabiliyet kazanmıştı[r]”. Öte yandan “Efendi[si]” Ankara’yı terk edince bu idrak ve dikkati gittikçe azalmıştır. Sanatçı bu nedenden ötürü büyük bir üzüntü ve pişmanlık yaşamaktadır.

“Efendimizi sabırsızlıkla bekliyoruz. Emin olun teşrif ettiklerinde elini öpmeye yüzüm yok. Bir haftayı aşkın bir süre buradaydı ve ben bir gün hariç hep akşam üzerleri hatmeye katılmak üzere dergâha gittim. Şu anda gittikçe artan bir pişmanlık ve suçluluk duygusu içindeyim. Efendisine ihanet edip evinden kaçmış bir köle gibi suçluyum. O bir haftanın ve teveccühün tadı damağımda kaldı. O bir hafta içinde bütün azalarımı günahlardan sakınmak konusunda olağanüstü bir kabiliyet kazanmıştım. Seviniyordum ve hep böyle devam edecek sanıyordum. Efendim gittikten sonra yavaş yavaş azaldı ve yeniden o eski kepaizelikler üzerime çullandı. O saf halimi yeniden kazanmak için iradem boşuna gayret ediyor.”⁴²

Zarifoğlu, bu sorunu aşma konusunda mürşidinin kendisine “himmet ede[ceğini]”, kılavuzluk edeceğini ummaktadır.

“O uzakta olduğu halde hep huzurundaymış gibi olmak için ne yapacağımı bilemiyorum. Pirimiz inşallah himmet eder ve kalbime bırakır, talim ettirir ve öğretir.”⁴³

Zaifoğlu, mürşidine duyduğu hayranlığı ve onun, kendisi üzerindeki tesirini **Menziller**’de yer alan “Kayıt”⁴⁴ şiirinde çarpıcı bir şekilde ortaya koyar. O, dünyanın ve insanın çıkmazlarını, mürşidinin merhametli nazarları sayesinde anlamıştır. Şairin kurumuş dünyası bu sayede beslenip canlanmışır.⁴⁵ Bu olumlu değişim, metne şu dizelerle akseder:

“Nur sarnıçları ballar koydun çöllere ruh eşiklerine

Senden kaynıyordu yine sana kapılıyor ırmakların”

Şair, seyr ü sülûk esnasında uzlet bağlamında iyice etraftan el ayak çekmiştir. Öyle ki yakın çevresinde ortadan kaybolduğu konusunda çeşitli söylentiler dolaşmaya başlamıştır. Yine de o, bazı makam ve mertebeleri aşmış olsa bile mürşidinin kendisine verdiği şerbetin tadı, damağından gitmemiştir.

“Menzili çoktan geçtim ün saldı kayboluşum

Kendi kuytumda çalkıyor şerbetini ağzım”

Sanatçı, bu şiirlerde de klasik bir anlatıma geçmiş, içeriğe uygun kalıp kullanmak istemiş ve beyit formunu kullanmıştır. İsyan ve öfke nöbetleri ile kibrini geride bırakan şair, maddeden arınıp manaya ulaşmıştır.⁴⁶ Kesret âleminin aldatıcı görüntülerinden yüz çevirmiştir.

Yine tasavvufi çerçevede değerlendirebileceğimiz “Ayna”⁴⁷ şiiri, sanatçının “büyük ve yeni bir hayat[ı]” bilme yolundaki iç dönüşümünü, metaforik bir şekilde dile getirdiği bir metindir.⁴⁸ Zarifoğlu, dini-tasavvufî gelenekten aldığı öğeleri, kişisel serüveniyle örtüştürdüğü için bu metin,

⁴² Hüseyin Yorulmaz, **Bir Neslin Ağabeyi: Erdem Bayazıt**, s.260.

⁴³ Hüseyin Yorulmaz, **Bir Neslin Ağabeyi: Erdem Bayazıt**, s.260.

⁴⁴ Cahit Zarifoğlu, “Kayıt”, **Şiirler**, s.292.

⁴⁵ Ali Pulat, “Zarifoğlu’nun Bazı Şiirlerindeki Tasavvufi Unsurlar Üzerine”, s.86.

⁴⁶ Rıdvan Çınar, “Cahit Zarifoğlu’nun Şiiri Üzerine Bir İnceleme”, s.144.

⁴⁷ Cahit Zarifoğlu, “Ayna”, **Şiirler**, s.302.

⁴⁸ M. Fatih Andı, “Güneşe Tutulan Ayna Yahut Şairin İç Dönüşümü”, **Güneşe Tutulan Ayna**, Hat Yayınevi, İstanbul, 2010, s.15.

ayrıca önem arz etmektedir. Buradaki ayna, şairin iç dünyasına tutulan bir yansıtıcı olması hasebiyle dikkate şayandır. Şiir, şu çok çarpıcı iki mısrayla başlar:

“Ve gözüm eşyamda değil
Yoruldum maddemden”

Modern toplumlarda yaşayan bireylerde sahiplenme arzusu çok yoğun bir şekilde görülür. Bu bireyler, ellerindeki varlıkla yetinmek ve kanaat etmek yerine, doymak bilmeyen bir şehvetle daha fazla nesneyi/şeyi istiflemek için yanıp tutuşurlar. Maddenin cazibesi bütün benliklerini kuşatmıştır. Burada ise tasavvufî arka planın kendisini iyiden iyiye hissettirdiği bir manevi dönüşümden bahsedilmektedir. “Yoruldum maddemden” mısraı, şairin dünyevi kimlikteki her türlü olgudan ve daha fazla şeye sahip olma kaygısından soğuduğunu belirtmektedir. Buna ilaveten burada insanın kendi varlığıyla didişmekten, dahası onu ön plana çıkarmaya çalışmaktan usanması anlamı da saklıdır. Hatırlanacağı gibi Cahit Zarifoğlu, **İşaret Çocukları** isimli eserinde metafizik ürpertilere yaslanan bir varoluş kaygısını işlemiştir. İntisabı sonrasında ise varoluşu, kulluk penceresinden yorumlamaya başlamıştır.

“Ta ki dünya bitti
Köşk kurdum sakın oldum”

Burada geçen “dünya” kelimesi, tasavvufî gelenek çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Tasavvufta dünya, insanı Allah’tan alıkoyan ve gaflete düşüren her şey olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan mal, menfaat, itibar, mevki, hırs, şan ve şöhret dünyanın aldatici yüzleri olarak görülmüştür. Bundan ötürü zahit ve mutasavvıflar, dünyayı yılan, zehir, cadı ve fahişe gibi kötücül varlıklara benzetmişlerdir.⁴⁹ Ayrıca ahiretin kuması olarak betimledikleri dünyayı üç talakla boşamışlardır. Şair, dünya telaşını nihayete erdirmeye karar verdiği, dolayısıyla maddiyatı terk ettiği için yoksullaşmaz. Zira onun için artık “yeni bir dünya” başlar. O, başka bir dünyanın sâkini oluverir. Bu dinginliğin ve huzur atmosferinin ortasına köşk kurar. Üstelik burası gelip geçici bir konaklama yeri de değildir.

“Büyük yeni bir hayat bildim
Yeni yeni bildim yoksa ölüyordu bir şey
Bir insan binası yıkılıyordu durmadan”

Şair, rızıkına kanaat ve şükürle değil, “et[ıyle]” yanaşan nefsinden usanmıştır. Bu durumdan ciddi şekilde rahatsızlık duymaktadır. Tam da böyle bir ruhsal labirentin içindeyken sufi dostlarının dile getirdiği bir müjdeyle çıkış kapısını bulmuştur. İlahî aşka erişebilmek için çabalayan bu insanlar, ona “Güneşte asla karanlık yoktur” demişlerdir. O da nefsini kontrol altına alabilmek ve ilahî hakikatlere vâkıf olabilmek için Allah’a teslim olmuş ve yol göstericilerin rehberliğinde içsel, manevi bir ceht sergilemeye başlamıştır. Bundan böyle bütün gayesi, en büyük düşmanı olarak gördüğü nefsini kırmak, ezmek ve öldürmektir. Bu uzun soluklu çabalar nihayet onun “büyük yeni bir hayat[ı]” yakından müşahade etmesine vesile olmuştur. Hatırlanacağı üzere tasavvufî öğretide “Ölmeden önce ölünüz” hadisine sık sık gönderme yapılmıştır. Kötü hal ve hareketlerin sona ermesi ölüm; iyi hal ve hareketlerin kazanılması hayat olarak kabul edilmiştir. Bir başka deyişle kalbin gerçek manada hayatta olması için nefsin ölmesi şarttır.⁵⁰

⁴⁹ Süleyman Uludağ, “Dünya”, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.112.

⁵⁰ Süleyman Uludağ, “Hayat”, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.162.

Yine tasavvufî litaretürde “bilmek”, olgunlaşmanın birinci merhalesi olarak kabul edilmiştir.⁵¹ Bu açıdan şair, kaydettiği başarının büyüklüğünü “yoksa ölüyordu bir şey” cümlesiyle izah eder. İki dünya arasındaki fark bu denli büyüktür.

Cahit Zarifoğlu, **İşaret Çocukları** ve **Yedi Güzel Adam**’da mücadele ettiği nefsinden yani “iç hayvan[ından]” kurtulmuştur. “İkinci Ayna”⁵² şiiri, bu gelişmenin verdiği sevinci anlatır. Şurası oldukça açıktır ki tasavvufî bağlanış, sanatçının iç sıkıntılarının sona ermesinde büyük rol oynamıştır. Necat Çavuş, “Zarifoğlu’nun İçindeki” isimli incelemesinde aşağıdaki dizelerin, “nefsi, içinden bir hayvan suretinde çıkan velinin kıssası[na]” göndermede bulunduğuna dikkat çeker.⁵³

“Korkup kaçarken çıktı benden

Bir çeşit hayvan nereye dönsem o” (s.6)

Şair, her olgunun arkasında Yaratan’ın hikmetinin saklı olduğunu düşünür. Esasen insanların her gün yaşadığı ve sıradan birer olay olarak gördüğü olgular dizisi, Allah’ın rahmet[inin] şekillen[mesinden]” başka bir şey değildir. “Sempati”⁵⁴ şiirine, bu yaklaşımın doğurduğu bir dikkat ve gözlem egemendir.

“Kuyular sularını yükseltir

Çöllerden sızıp gelen geyik ağızlarına

Her nasip için ayrı ayrı

Rahmet şekillenir”

Şair, üçüncü şiir kitabına isim veren ve modern bir münacaat niteliği taşıyan “Menziller”⁵⁵ şiirinde, tasavvufî bağlanmanın verdiği sevinci coşkunu bir anlatımla dile getirir. Arapça bir sözcük olan “Menzil”, “konak, mertebe, makam” anlamlarına karşılık gelmektedir. Bunun yanında tasavvufî literatürde “Sâlikin seyr ü sülûk sırasında uğradığı makamlar” anlamında kullanılmaktadır. Çoğulu “menâzil”dir. Mutasavvıflar bu konuyu irdeleyen birçok çok eser kaleme almışlardır.⁵⁶ Tasavvuf eğitimi kademe kademe ilerler. Asıl hedefe ulaşmak için çıkılan bu yolculuktaki konaklama yerlerinin her biri bir makam, bir menzildir. Bundan ötürü menzil, müminin yaptığı ibadet ve riyazat ile Allah katında elde ettiği manevi derece olarak kabul edilir.⁵⁷ Çalışarak ve kademe kademe elde edilmesinden ötürü tasavvufta birçok menzil vardır. İlme’l-yakîn, ayne’l-yakîn, Hakka’l-yakîn vb.

Zarifoğlu, bu metnin ilk üç beytinde hakiki sevgili olarak gördüğü Allah’a seslenmektedir. Allah’ın sözü ve yolu olan **Kur’an-ı Kerim**, ruhlara sevinç ve huzur aşısı yapmaktadır. Şairin Allah’a duyduğu derin aşk, “bin gözlü devasa bir baş” gibidir. Sanatçı, Yaratıcı’nın, ulu dağlara nazar ettiğini zihnine getirdiği zaman O’nun azametini ve kudretini gözyaşları içinde tefekkür

⁵¹ Ethem Cebecioğlu, “Bilmek, Bulmak, Olmak”, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 3.baskı, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s.103.

⁵² Cahit Zarifoğlu, “İkinci Ayna”, **Şiirler**, s.299.

⁵³ Necat Çavuş, “Zarifoğlu’nun İçindeki”, **Yönelişler**, S.22, Nisan 1983, s.27.

⁵⁴ Cahit Zarifoğlu, “Sempati”, **Şiirler**, s.300.

⁵⁵ Cahit Zarifoğlu, “Menziller”, **Şiirler**, s.303.

⁵⁶ Ethem Cebecioğlu, “Menzil”, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s.426.

⁵⁷ Dilek Ceran, “Cahit Zarifoğlu’nun Menziller Şiirine Bir Bakış”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.18, Yıl: 2007, s.184.

etmektedir. “Sultanım” diye hitap ettiği Yaratıcı’nın emirlerini özenle yerine getirmesi durumunda mâsivâdan sıyrılacağı ve gerçek anlamda özgür olacağı inancındadır.

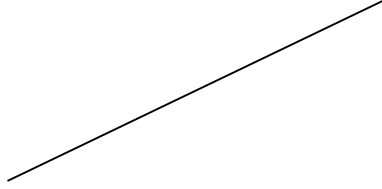
“Baktığın dağların düşüncesi bile ağılatır beni

Hür olurum buyruklarını bir bir donansam sultanım”

Fakat şair, son dizelerde söylenmemesi gereken, boyundan büyük sözler sarf ettiğinin farkına varır ve nefisini sorguya çekme ihtiyacını hisseder. Kendi aklını “kırık akıl” diye nitelendirir ve bu cümleleri sarf ettiği için sınırı aştığını düşünerek korku duymaya başlar. Zira İslam’a göre insanoğlu cüz’i iradeye sahiptir. Bundan dolayı dünyada olup biten olgular dizisini akılla anlamaya ve çözüme kavuşturmayaya imkân yoktur. Mutasavvıflar ilahî, ezeli ve ebedî gerçeklerin akıl yoluyla kavranamayacağını ısrarla vurgulamışlardır. “Kırık akıl” tabiri, bu noktada oldukça anlamlı görünmektedir.⁵⁸

“Aşkın bin gözlü devasa bir baş imiş

Yur herbirini uykulardan sohbetin

Dinlen ey Zarif bilatedbir çok söz açtın

Bu kırık akılla ne cürettir yaptığın”

Görüldüğü gibi şiirin son iki dizesinde şair, kendi benliğine seslenmektedir. Ayrıca bundan önce uzun bir çizgi çekmiştir. Bu çizgi, asıl hedefe ulaşabilmek için daha birçok menzili aşmak gerektiğine işaret ediyor olabilir. Bununla birlikte Zarifoğlu, yıllar sonra Mehmet Arslan’la yaptığı görüşme sırasında bu şiirin aralıklı son iki beyti arasındaki çizginin, kendi soyadının baş harfini oluşturduğuna dikkat çekmiş, bu davranışından dolayı pişman olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu şekilde benliğini ön plana çıkardığı kanaatindedir. Hâlbuki takva bunu hoş görmemektedir. Tasavvuf öğretisinde “ene” yani ben, ego olarak nitelendirilir ve kibrin/gururun kaynağı olarak görülmüştür. Kişinin kendine değer vermesi, malını, mülkünü, makam ve mevkiini ön plana çıkarması hoş karşılanmamıştır. Bundan ötürü benlikten vazgeçmeyen, nefisini terbiye etmeyen, hep “ben” diyenlerin manevi anlamda mesafe alması mümkün görülmemiştir.⁵⁹ Zarifoğlu’nun endişesi buradan ileri gelmektedir.

“Eski şairlerin divanlarında her şiirin son beytinde isimlerinin geçtiğinden konu açtım. Geçmiş şairlerin şiirlerinde son beytinde imzalarını atmalarını kişiliklerini ortaya koyan bir durum olarak yorumladık. Takva açısından bunu

⁵⁸ Dilek Ceran, “Cahit Zarifoğlu’nun Menziller Şiirine Bir Bakış”, s.186.

⁵⁹ Ethem Cebecioğlu, “Ben Diyeni İrşâd Mümkün Değildir”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.95-96.

onaylamadı. “Menziller’de “Menziller” şiirimde aralıklı son iki beyt ile arasındaki çizgi Zarifoğlu’nun Z’ini oluşturuyor. Keşke yapmasaydım” dedi.⁶⁰

Sanatçının son şiir kitabı olan **Korku ve Yakarış** (1986), “menzile doğru yol alan güzel insanların” vardıkları bir makamdır. Bu isim, İslami literatürdeki “havf u reca” makamını anımsatır. “Havf” korku; “recâ” ümit demektir. Havf u recâ hâlini mübtedi sufiler daha sık tecrübe ederler. İnsanın Allah’ın azabına veya gazabına uğrayabileceğini düşünmesi havfa, lütfuna ve nimetine nâil olabileceğini düşünmesi ise recâyâ sebep olur.⁶¹ Allah’ın zatından korkmak, âşkın maşukunu üzmesinden ve rahatsız etmesinden korkması gibi bir korkudur. Bütün inananlar bu makamda korkarak bulunurlar. Fakat aynı zamanda Allah’ın af ve merhametini, lütf ve keremini beklerler. Zira Allah’tan ümit kesmek büyük günahlardandır. En ideali, kulun bu iki duygu arasında bulunmasıdır.

Cahit Zarifoğlu, bir söyleşi sırasında, yayımladığı şiir kitaplarının isimlerini değerlendirirken sözü **Korku ve Yakarış**’a getirir. Şair, öncelikle **İşaret Çocukları**’nın bir bakıma işaret edilen, seçilen, gösterilen çocuklar olduğunu anımsatır. Manevi yetenekleriyle dikkat çeken bu çocuklar büyürler ve “Güzel Adam[lar]” olurlar. **Yedi Güzel Adam** başlıklı kitap içinde yer alan metinler, bu güzel adamları ele alır. Bunlar dünyevi bir mücadele içinde, soylu bir davanın kavgasını yaparlar. İçlerindeki soyluluk ve manevi güç, bu kitapta daha çok irilik, adale kuvveti ve şecaat şeklinde belirginleşir. Öfkeli ve iri gövdeli olmalarına rağmen hassas bir yürekleri vardır. Bu güzel adamlar daha sonra belli bir menzile doğru koyulurlar. Zarifoğlu’na göre bu kitapta tasavvufî algılama netleşir. Son kitabı olan **Korku ve Yakarış** ise “menzile doğru yol alan güzel insanların” vardıkları bir makamdır.

“Kederleri Allah’ın rızasını almak bakımından güzel çocukların, büyüyüp güzel adamlar olan adamların, menzile koyulanların ve korku ve reca makamına varanların durumu budur ve Korku ve Yakarış kitabı bütünüyle değil ama genel olarak veya yer yer bunu anlatmaktadır. Bilmiyorum, bu anlattıklarımınla, “anlaşılmaz şiirler yazdığı oldukça sık söylenen ben”, fazla müsbet, fazla iyimser mi davrandım.”⁶²

“Korku ve Yakarış”⁶³ başlıklı şiirde, tasavvufî duyarlık daha da belirginleşmiştir. Sanatçının **Korku ve Yakarış** isimli eserine isim kaynağı olan bu şiire, Allah’ın azametinden ve bağışlayıcılığından duyulan “umutlu korku” hâkimdir.⁶⁴ Bu, şairin, sahih bir yaşantı şeklini geç yakalamış olmasından kaynaklanan bir korkudur. “Çölü okuyup deveyi çözmeyi öğrenen” Zarifoğlu, “secdesiz anlardan” dolayı pişmandır.

“Bana giysi verdin

Öyle biliyorum giyinmeyi

Beni doyurdun

Böyle biliyorum doymayı

Ve sayıyorum kimse yok

⁶⁰ Mehmet Arslan, “Farklı Şairlik Cephesiyle Cahit Zarifoğlu”, **Mavera (Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.129, Eylül 1987, s.79.

⁶¹ Süleyman Uludağ, “Recâ”, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.292.

⁶² Cahit Zarifoğlu, “Cahit Zarifoğlu ile Konuşmalar” (Söyleşiyi Yapan: Akif İnan), **Mavera (Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.129, Eylül 1987, s.101-104.

⁶³ Cahit Zarifoğlu, “Korku ve Yakarış”, **Şiirler**, s.342-344.

⁶⁴ Rıdvan Çınar, “Cahit Zarifoğlu’nun Şiiri Üzerine Bir İnceleme”, s.150.

Öyle, böyle bir doğa
Yalnız beni götürüyor kıyamete
Görüyorum ki fark ediyor
Gülümserken korkuyorum” (s.344)

Zarifoğlu'nun bundan sonraki derdi ve tasası, inandıklarını uygulayabilecek ceht ve gayret içinde olmaktır. Şair, “Zahmet Vakti”⁶⁵ isimli şiirinde sâliklerin karşılaştıkları güçlükler karşısında benimsedikleri davranış biçimlerinden söz eder. Bilindiği üzere sâlik, Allah'a giden uzun yolda birtakım belalara uğradığı zaman sızlanmaz, yakınmaz. Bilakis kalbi her an huzur ve sükun içindedir. Allah'ın ezeli tercihini gören sâlik, onun kendisi hakkındaki tercihinin, şahsı için yaptığı tercihten daha iyi olduğunu kavrayarak kızmayı ve şikâyeti bırakır. Horasan mutasavvıfları, rızayı bir makam olarak kabul etmişlerdir. Rıza makamındaki kul, “Kahrın da hoş lütfun da” der ve Allah'ın hiçbir tecellisinden şikâyetçi olmaz.⁶⁶

Zarifoğlu'nun yaklaşımı rıza makamını zihne getirmektedir. Bu yeni süreçte, isyana ve sızlanmaya yer yoktur ve “sevgilinin elinden dertler”, bağış ve kefarete tasavvur edilir. Zira “bir isyan kazanı devrilme[miştir]”; aksine “bir tövbe sancağı açıl[mıştır]”. (s.355)

“Sevgilinin elinden dertler hoş
Bilene / çamur çamur olarak
Tekme tekme olarak
Ongündür ve kırk gündür daha
Aç acına ayakta
Durmak
Elligün ayakta durmak olarak kaydedildi
Sevgilinin elinden bağış ve kefarete olarak
Bilindi
Razı olundu
Ağlanmadı” (s.354)

Şair, kendi tasavvuf tecrübesinden yola çıkarak kaleme aldığı bu dizelerde, zikir ve tesbihat pratiklerine de değinir. Zikir, tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri, belli sayıda, belli bir hareket düzeni içinde söylemesidir. Zikir sırasında zikreden kişi, zikredilenden başka her şeyden geçer. Bir başka deyişle zâkir, zikirde mezkûrdan başkasını hatırlamaz. Kendisini kaybeder, hatta yaptığı zikrin bile farkında olmaz. Bu yüzden zikir, kişinin tam bir vecd hâli içinde kendinden geçip Allah'ı buluş (vuslat) hâlidir.⁶⁷ Zaten zikrin temel amacı, Allah'ı unutmayı ve gaflet halinde bulunmayı engellemektir.

⁶⁵ Cahit Zarifoğlu, “Zahmet Vakti”, *Şiirler*, s.353-355.

⁶⁶ Süleyman Uludağ, “Rıza”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.295.

⁶⁷ Süleyman Uludağ, “Zikir”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.393.

Şiir metninde Nakşibendi tarikatında toplu olarak icra edilen bir zikir ve dua biçimi olan “hatme”den⁶⁸ söz edilmektedir. Genellikle pazartesi ve cuma geceleri gerçekleştirilen bu ritüele tövbe ve istiğfar ile başlanır. Besmele, salavat, Fatiha, İnşirah ve İhlas sureleri okunur. Sonra eller kaldırılıp dua edilir.⁶⁹ Metinde, dergâhta bir araya gelen sufilerin, şeyhin etrafında bir halka oluşturacak şekilde diz dize oturdıkları ifade edilir. Avuçlar bir açılıp bir kapanırken kalp ön plana çıkmış, akıl sınır dışı edilmiştir. Herkes derin bir vecd içinde ilahî lütuflara ermeyi umut etmektedir. “Tövbe sancağı[nın]” açıldığı bu duygu yüklü dakikalarda, gözden Allah aşkıyla düşecek bir damla gözyaşı, “bir iri yakut” kadar değerlidir.

“Kalbim aç

Etim yanık

Dünya diz çöktüğüm yer kadardır dizimin yanında bir diz

dizimin yanında bir diz sağdan bir iki üç

dört beş altı yedi

bir sana bir sana bir sana... avucunu aç avucunu kapa

dilini tut aklını kravatın gibi çöz at

şimdi bir damla gözyaşı bir iri yakut” (s.355)

Cahit Zarifoğlu’nun **Korku ve Yakarış**’ta yer alan bir başka şiiri olan “Başım Eğik Dilim Kapalı Gözler Kaçanağı Anlamında”⁷⁰ da yine uyanış ve hesaplaşma süreci karşımıza çıkar. Şair, tasavvufla iç içe olmaya karar vermekle yeni bir âlemin kapılarını aralamıştır. Elbette bu durum acı çekmeye neden olan bir iç hesaplaşma sürecini beraberinde getirmektedir. Üstelik sanatçı, kendisini, bütün bir İslam coğrafyasının yükünü yüklenmiş gibi hissetmektedir. O, rüyalarını hatırlamadan uyanan “dokuz yüz milyon Müslüman” için endişelenmektedir. Zira beş vakit okunan ezan sesi bile onları derin gaflet uykusundan uyandırmaya yetmemektedir.

“Bunların üzerine ezan

Ulu sancılar vuran

Bir kırbaç olmalıydı

Her duyan

Bağrını açmalıydı akan kanı da sevdayı da

yorumlamaya almalıydı” (s.358)

Zarifoğlu, kuldan korkan fakat Yaradan’dan korkmayan, O’nun azametini umursamayan Müslümanların artık uyanması arzusundadır. Bu sebeple “Korku gerek reca gerek” diye haykırır.

“Elim dizlerime Vur Kalk

Müslümanlar uyanın Eller Dizlere Vur Kalk

Yumruklar dizlere vur vur

⁶⁸ Mehmet Atilla Maraş, “Güzel Ev” başlıklı şiirinde, Cahit Zarifoğlu’nun da katıldığı bir hatme ritüelinden söz etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Atilla Maraş, “Güzel Ev”, **Erdem Bayazit Kitabı** (Yayımlayan: D. Mehmet Doğan), Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara, 2009, s.248.

⁶⁹ Süleyman Uludağ, “Hatm-i Hâce”, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.161.

⁷⁰ Cahit Zarifoğlu, “Başım Eğik Dilim Kapalı Gözler Kaçanağı Anlamında”, **Şiirler**, s.357-360.

AMA BEN Ama ben Ama ben Ama ben" (s.358)

Bu şiirde de "havf u reca" hali söz konusudur. Şair, hem kendi günahlarını hem de ümmetin günahlarını düşünerek acı çeker. Başı eğik, dili kapalıdır. Gözleri kançanağına dönmüştür; kısacası perişan bir haldedir.

"Korkuyorum o nedenle

Başım eğik

Dilim kapalı" (s.360)

Sonraki dizelerde ise şair, yüreğini mürşidine sunar. Artık aklın ve mantığın yanılmalarına kapılmayacağı, manevi hakikatlere açılan güvenilir bir kapı bulmuştur. Bu kapıda kalbe dayalı bir sonsuzluk konuşacağından ötürü göz kapanmış, akıl susmuştur. Şair, bir anda rahatlık ve ferahlık duyar.⁷¹

"Aha Şeyhefendim Aha yüreğim

Göz kapanır akıl susar susar akıl

İstersen haydi haydi haydi

Yeryüzünün bütün gümbürtülerini çağır" (s.3)

Sanatçının vefatından sonra **Yedi İklim** dergisinde yayımlanan "Sultan"⁷² şiirinde de havf u recâ makamını anımsatan bir duygu yoğunluğu söz konusudur. Şair, öncelikle kul olarak acziyetini vurgular. Abdurrahman Cahit Zarifoğlu isimlerinin baş harfleri (ACZ) bile onun ilahî kudret karşısında ne kadar âciz olduğunu göstermeye kifayet etmektedir. Seçkin bir kimse değildir; eski günahları dipdirdir; kendisine bahşedilen hayatı boş geçirmiştir. Üstelik yaptığı ibadetler de eksik ve kusurludur. Zarifoğlu, bu kırık karneye rağmen bağışlanmayı dilemekten vazgeçmez. Zira Allah'ın Rahim olduğunun, bu yüzden müminlere rahmet ve merhamet ettiğinin farkındadır.

"Sana zorsa yanmaya razıyım

Kolaysa affı esirgeme

Hayat boş geçti

Geri kalan korkulu

Her adımım dolu olsa

İşe yaramaz katında

Biliyorum

Bağışlanmamı diliyorum" (s.491)

Sonuç

Cahit Zarifoğlu, manevi değerlerin içselleştirildiği ve samimiyetle yaşatıldığı bir aile atmosferinde büyümüştür. Hem annesi hem de babası, tasavvufî bir eğitim sürecine dâhil olmuş insanlardır. Sanatçının, sonraki yıllarda mutasavvıf kimliğiyle meşhur bir aileye damat olması ve

⁷¹ Seyfettin Ünlü, "Hakikat Bilgisini Kuşanan Şair", **Bürde**, S.3, Haziran 1991, s.43.

⁷² Cahit Zarifoğlu, "Sultan", **Şiirler**, s.491.

hemen ardından manevi bir rehberle bağlanması, onun tasavvuf temalı birçok şiir kaleme almasına sebebiyet vermiştir. Sanatçının karakterindeki ve bakış açısındaki değişim, bu metinlerde yansımaları bulmuştur.

Modern Türk şiirinin gelişim çizgisi incelendiğinde arayış içinde olan birçok şairin, düşünce temelinde yok saysa bile tasavvufa yöneldiği, ondan ödünç aldığı öğeleri metnine taşıdığı görülmektedir. Bu şairler, böylelikle ortaya koydukları metinlere kültürel bir arka plan oluşturabilmişler, canlı bir renk, hoş bir ses katabilmişlerdir.

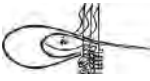
Cahit Zarifoğlu'nun konumu, geleneksel kültür yüküne olumsuz bir şekilde yaklaştığı halde modern şiir yaratma sürecinde ondan formel olarak yararlanan, onu araçsallaştıran çağdaşlarından farklıdır. Zira sanatçı, tasavvufu beslenilmesi gereken bir ana damar olarak benimsemiştir. Üstelik tasavvufu bizatihi tecrübe etmiş ve özümsemiş biri olarak bu ilişkiyi hem düşünce ve maneviyat ekseninde, hem de edebiyat düzleminde gerçekleştirmeyi başarmıştır. Zarifoğlu'nun bilhassa 1970'li yılların ikinci yarısından sonra yayımladığı şiir metinleri bu bağlamda ayrı bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ABAK, Şaban (Söyleşiyi Yöneten): “Cahit Zarifoğlu'nun Kişiliği ve Sanatı Çevresinde”, Cahit Zarifoğlu, **Konuşmalar**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.169.
- AHMET Fethi: “Daralan Vakitler”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128 Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.102-105.
- ANDI, M. Fatih: “Güneşe Tutulan Ayna Yahut Şairin İç Dönüşümü”, **Güneşe Tutulan Ayna**, Hat Yayınevi, İstanbul, 2010.
- ARSLAN, Mehmet: “Farklı Şairlik Cephesiyle Cahit Zarifoğlu”, **Mavera (Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.129, Eylül 1987, s.79.
- CEBECİOĞLU, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 3.baskı, Anka Yayınları, İstanbul, 2005.
- CERAN, Dilek: “Cahit Zarifoğlu'nun Menziller Şiirine Bir Bakış”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.18, Yıl: 2007, s.181-186.
- ÇAVUŞ, Necat: “Zarifoğlu'nun İçindeki”, **Yönelişler**, S.22, Nisan 1983, s.24-27.
- ÇINAR, Rıdvan: “Cahit Zarifoğlu'nun Şiiri Üzerine Bir İnceleme” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 1999.
- DOĞAN, D. Mehmet (Hazırlayan): **Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı**, Yazarlar Birliği, Ankara, 1984.
- ERYARSOY, Mehmet Nezir: **Gül Yetiştiren Adam: Rasim Özdenören**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.136-138.
- GÜLTEKİN, Asım: “Rasim Özdenören'de Fikir ve Hayat Tutarlılığı”, **Medeniyetin Burçları: Rasim Özdenören Kitabı** (Haz. Turan Karataş), Memur-Sen Kayseri İl Temsilciliği, Kayseri, 2011, s.98-106.
- GÜNAYDIN, Yusuf Turan: “Dervişlik Havuzu İçre Cahit Zarifoğlu'nun Tasavvufi Tutum ve Düşüncesi”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.77-84.

- GÜRDOĞAN, Ersin Nazif: “Güzelin Sanatı Güzel Olur”, **Cahit Zarifoğlu: Yürek Safında Bir Şair** (Haz. Âlim Kahraman), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003, s.211-221.
- _____ : **İki Dünyanın Hesaplaşması**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- İNAN, Akif (Söyleşiyi Yapan): “Cahit Zarifoğlu ile Konuşmalar”, **Mavera (Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.129, Eylül 1987, s.101-104.
- MARAŞ, Mehmet Atilla: “Güzel Ev”, **Erdem Bayazıt Kitabı** (Yayımlayan: D. Mehmet Doğan), Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara, 2009, s.248.
- ÖZDENÖREN, Rasim: “Cahit’in Şiiri Hem Kaynakları Hem Yapısı İtibariyle Müstakil Bir Alanın Ürünüdür”, **Yedi İklim (Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.5-6, Temmuz-Ağustos 1987, s.4-8.
- _____ : “Kuşbakışı”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128 Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.3-37.
- PULAT, Ali: “Zarifoğlu’nun Bazı Şiirlerindeki Tasavvufi Unsurlar Üzerine”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.85-92.
- ŞAKAR, Cemal: “Cahit Zarifoğlu: Daima Bir Başlangıç Vardır”, **Hece Dergisi (Yedi Güzel Adam'dan Biri: Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.126-127-128 Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s.43-47.
- TAŞÇIOĞLU, Yılmaz: **Kader Hep Erken Zaman Hep Geç: Cahit Zarifoğlu’nun Şiiri**, 3F Yayınevi, İstanbul, 2008.
- ULUDAĞ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.
- ÜNAL, Mustafa: “Cahit Zarifoğlu’nu Vefatının 4. Yılında Anıyoruz”, **Zaman**, 7 Haziran 1990, s.7.
- ÜNLÜ, Seyfettin: “Hakikat Bilgisini Kuşanan Şair”, **Bürde**, S.3, Haziran 1991, s.43.
- _____ : “Kendi Şahsiyetinin Kulvarında Yalnızlığını Yaşayan Şair: Zarifoğlu”, **Cahit Zarifoğlu: Yürek Safında Bir Şair** (Haz. Âlim Kahraman), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003, s.231-234.
- YEŞİLYURT, Cahit: “Şiirin Genç Gövdesinin Binası Geçti”, **Yedi İklim (Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı)**, S.5-6, Temmuz-Ağustos 1987, s.30-33.
- YORULMAZ, Hüseyin: **Bir Neslin Ağabeyi: Erdem Bayazıt**, Hat Yayınevi, İstanbul, 2012.
- ZARİFOĞLU, Cahit: **Yaşamak**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____ : **Konuşmalar**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____ : “Şan”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.95-104.
- _____ : “Özgürlüğe Doğru”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.288-290.
- _____ : “Kayıt”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.292.
- _____ : “Kabul”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.291.
- _____ : “Zahmet Vakti”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.353-355.
- _____ : “Başım Eğik Dilim Kapalı Gözler Kançanağı Anlamında”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.357-360.

-
- _____ : “Menziller”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.303.
- _____ : “Korku ve Yakarış”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.342-344.
- _____ : “Sempati”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.300.
- _____ : “Ayna”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.302.
- _____ : “İkinci Ayna”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.299.
- _____ : “Sultan”, **Şiirler**, 8.baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____ : **Mektuplar**, (Haz. Mustafa Özçelik), Beyan Yayınları, İstanbul, 2012.

OKULÖNCESİ DÖNEM ÇOCUK KİTAPLARINDA GÖRSEL BİR UYARAN OLARAK RESİM*

*Güliz ŞAHİN***

ÖZET

Kişisel, ruhsal ve fiziksel gelişimin temelleri okulöncesi dönemde atılmaktadır. Çocuk fiziksel açıdan olduğu gibi kişisel ve ruhsal açıdan da sürekli değişen ve gelişen bir varlıktır. Henüz on bir aylıkken kitap ile iletişim kurmaya başlayan çocuk için kitap eğlendirici bir oyuncak gibidir. Unutulmamalıdır ki çocuk, oyun yoluyla öğrenir. Çocuğun kitapla ilk tanışması da resimler aracılığıyla olur. Okulöncesi dönemden itibaren çocuğun anlam evrenine katılan resimli kitaplar, çocukla etkileşim kurmada en başat görsel uyaran olmuştur. Resimli kitaplar çocukta görsel algılama yoluyla sözlü anlatım becerilerinin geliştirilmesine olanak tanırken çocuğun duyuşsal algılarını da harekete geçirecektir. Görsel bir uyaran olan resimli kitaplar aracılığıyla çocuk, tüm duyularını etkin kullanabilecek anlatılmak isteneni sezinleyebilecektir. Bu durum göz önüne alındığında resimli çocuk kitaplarının eğitimin en önemli basamaklarından biri olduğu düşünülmektedir.

Bu doğrultuda çalışma kapsamında ele alınacak konu, okulöncesi dönem çocuk kitaplarında görsel bir uyaran olarak resimlerin kullanımına yönelik olacaktır. Bu amaçla öncelikle resim ve okulöncesi dönemde kullanılan resimli kitaplara kısaca yer verilecektir. Bu çalışma kapsamında okulöncesi dönem resimli kitaplar iki ayrı başlık altında toplanacaktır. Bunlardan ilki öğretici nitelikteki resimli kitaplar, ikincisi ise yazınsal nitelikteki resimli öykü kitapları olacaktır. Öncelikle öğretici nitelikteki resimli kitaplar kısaca ele alınacaktır. Ardından yazınsal nitelikteki resimli öykü kitaplarına yer verilecektir. Bu noktada, çocuğun duyarlık eğitimini de içine alan bilişsel ve duyuşsal sürecine katkıda bulunan nitelikli kitap örneklerine de yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, resimli kitaplar, çocuk, okulöncesi dönem.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı,
El-mek: guliz@balikesir.edu.tr

PICTURES AS A VISUAL STIMULUS IN PRESCHOOL CHILDREN'S BOOKS

ABSTRACT

The foundations of personal, psychological, and physical development are laid in preschool education. Just like in physical respects, the child is a being that develops in personal and psychological respects. Children start communicating with books when they are only eleven months old, and it is like an amusing toy for them. It should not be forgotten that children learn through play. The first acquaintance of the child with a book is through pictures. After the preschool period, picture books enter the universe of meaning of children and become the simplest visual stimulus in establishing communication with the book. Picture books provide the opportunity to develop the verbal expression skills of children through visual perception, and they also activate the affective perception of children. Picture books are visual stimulus and by means of picture books, children are able to effectively use all their senses and perceive all that is intended to be explained. When this is taken into consideration, children's picture books are considered to be one of the most important steps of education.

The subject to be discussed under the scope of the study in line with this shall be on the use of pictures as a stimulus in preschool children's books. For this purpose, pictures and picture books used in the preschool period shall be briefly discussed first of all. Within the scope of this study, preschool picture books shall be collected under two titles. The first one of these is didactic picture books, and the second one is literary picture story books. First of all, didactic picture books shall be discussed. Subsequently, picture story books shall be discussed. At this point, quality book examples contributing to the cognitive and affective process covering the sensitivity training of the child shall also be discussed.

Key Words: Children's literature, picture books, children, preschool children.

Giriş

‘ Bilgelikten ve estetikten yoksun bilgi tehlikeli, estetikten yoksun bir yaşamsa
ilkel ve çirkindir’
Zafer Gençaydın

“Siz hiç resimli bir kitap okurken küçük bir çocuğun çok çabuk sayfayı çevirmesine tanık oldunuz mu? ‘Ben daha bu sayfayı okumayı bitirmemiştım’ dediğinizde, çocuk alaycı bir şekilde bakar ve ‘Ama ben bitirdim’ diye yanıtlayabilir. Çocuklar yazılardan çok resimlerin öyküyü anlattığına inanırlar. Siz onlara kitabı okurken sizin öyküyü resimlerden anlattığınızı düşünürler. Aslında iyi bir resimli kitap, öyküyü resim sanatıyla anlatır (Anderson, 2010: 63).”

Resim, en eski çağlardan günümüze iletişimi sağlayan, insanların ortak dili olmuştur. İnsan yaşamının hemen hemen her aşamasında sıkça karşılaştığı resimler, öğrenme yaşantısında da göz ardı edilmeyecek saygın bir yere sahiptir. Bazen bir şeye bakmak ya da sesini duymak asıl tanımlanan şeyi ifade etmemektedir. Ancak resimler aracılığıyla, bir şeyin neyi temsil ettiğini açık ve net bir biçimde algılayabiliriz. Resimler, asıl anlatılmak istenenle, konunun özüyle ilişkilidir. Kimi zaman anlaşılması zor ifadeleri basitleştirme gücüne sahiptir. İnsanın belleğindeki kavramın ete kemiğe bürünmüş biçimidir. Soyut kavramların somutlaştığı, düşüncenin renk ve çizgiyle anlam kazandığı doğal bir uyumdur. Dinlediğimizde tasvirin yetersiz kaldığı, gördüğümüzde ise bizi içine konuk eden bir tablo gibidir resim.

Biz yetişkinler için bu denli önemli bir yere sahip olan resmin, çocuklar için nasıl bir güç olduğunu tahmin etmek hiç de zor olmasa gerek. Onların duygu ve düşünce evreninin sınırlarını zorlayan, izlediklerinde yüzlerinde bir tebessüm yaratan, gelişimsel olarak dil becerisi tam anlamıyla tamamlanmadığı halde dudaklarından ses ve sözcüklerin dökülmesini sağlayan ve kavramsal gelişimin kapılarını açan görsel bir uyandır resim.

Çocuklar için en önemli öğrenme çabaları ve becerileri okulöncesi dönemde gerçekleşir. Doğduklarından itibaren yürümeyi, konuşmayı, iletişim kurmayı, düşünmeyi, sentez yapmayı, problem çözmeyi ve daha birçok öğrenmeyi bu dönemde gerçekleştirirler. Aşamalı bir süreç dayanan bu öğrenme becerileri gelişimsel dönemlerinde geliştirilmezse, bu durum çocuğun hem okul yaşantısında hem de ilerleyen dönemlerinde öğrenmenin güçleşmesine neden olacaktır. Bu noktada çocukların öğrenme becerilerinin, okulöncesi dönemde edinmiş oldukları öğrenme becerilerinden etkilendiğini söylemek gerekir (UNESCO, 1999; akt., Sever, 2002: 66).

Çocukların edinmiş oldukları bu öğrenme becerilerini etkin kılmak ise onların okulöncesi dönemden başlayarak nitelikli çocuk kitaplarıyla tanıştırılmalarıyla mümkündür. Okulöncesi dönemde çocuğu kitaba çeken ilk uyarıcı, ona kitabı sevdiren başat öğe ise kitabın görsel değeridir (Sever, 2008: 167).

1. Resimli Çocuk Kitapları

“ ‘Çocuk kitabı her şeyden önce bir sanat yapıtıdır.’ yargısı, çocuk kitabı çizerlerinin uymak zorunda oldukları temel ilke olmalıdır. Bu nedenle çocuk kitabı çizerlerinin çocuğun dünyasını iyi tanıyan, onun ilgi ve gereksinimlerini iyi bilen usta sanatçılar olması gerekir. Çünkü çocukta resim yapma, resim diliyle iletişim kurma isteğinin uyanması ve kitapla çocuk arasında sevgi bağı oluşması için sanatçı duyarlılığı ile yapılmış resimlere gereksinim vardır. Bu duyarlılık ile yapılmış resimler, sözcüklerle anlatılan sanatçının görsel yorumuyla bütünler, metinde anlatılanlara görsel bir renk katar. Yazarın sözel olarak aktaramadığı duygu ve düşüncelerin dışı vurumu için öncülük görevi üstlenir. Metnin kurgu özelliğine uygun olarak çocuğu bazen eğlendirir, bazen heyecanlandırır, bazen de düşündürür. Çocuğun görme, duyma, duyumsama, düş kurma, düşünme ve sezme yetilerini harekete geçirir. Çocuklar, bu nitelikli resimlere zevkle bakarak kendilerince yeni öyküler uydurabilir” (Sever, 2002: 60; Sever, 2000: 645).

Resimli çocuk kitapları, çocukların zevk alabileceği, eğlenirken öğrenebileceği ve onlara düş dünyasının kapılarını aralamayı başaran görsel öğelerden ve dilsel metinlerden oluşmuş kitaplardır. Resimli kitaplar vermek istediği iletiyi bazen az bazen de hiç sözcük kullanmadan lokomotif gibi sıralanmış bir dizi resimler aracılığıyla ileten kitaplardır. En az iletiyi okura ulaştıran metin kadar önemli bir yere sahip olan resimler, çocuğun anlam evrenine açılan bir kapıdır. Çocuk kitaplarında bulunan resimler kitap seçiminde önemli rol oynamakla beraber, çocuklar için dikkat çekiciliği ve öykü metnini tamamlaması açısından da önemlidir.

Glazer (1986) resimli öykü kitabını 0- 7 yaş grubu çocuklar için hazırlanmış olan, resimlendirmenin önemli bir role sahip olduğu, hemen hemen her şeyi kapsayan kitaplar olarak

tanımlamaktadır. Resimli öykü kitapları çocukların ilk yıllarında yaşamlarına giren, ilk iletişim araçları arasında sayılır. Bu kitaplar resimleri ve metni ile çocuğun duygu ve düşüncelerini harekete geçirir. Resimli öykü kitaplarındaki resimlerin aydınlatıcı gücü, sözcükleri anlamlandırmada çocuklara rehberlik eder. Dili yalın bir biçimde hazırlanmış bu kitaplar çocukla doğrudan bir iletişim sağlar. Okulöncesi dönemde çocuk, henüz kendi kendine okuyamadığı için resmin kendisiyle konuşmasını beklemektedir. Eğer resimli öykü kitaplarındaki resimler çocuğun ilgisini çeker ve çocukta bir merak uyandırır, bu durum ilerleyen yaşlarda okuma eylemine karşı ilgi duyulmasını sağlayacaktır. Güzel bir dil ve resim birleşimi, çocuğun estetik bir değer kazanmasına da destek olacaktır (Güleç ve Gönen, 1997).

Güleç ve Gönen (1997) kısa bir dönem olan çocukluk dönemini, çocuğun etkilenmesi ve şekillenmesi için uygun bir zaman dilimi olarak görmektedir. Gönen'e göre (1989: 32) bu dönemdeki okumayı bilmeyen çocuğa öyküyü anlatmak gerektiğinden, bu kitaplardaki resimlerin kolay yorumlanabilmesi, sanat değeri taşıması, çizimlerinin çocuğun dünyası, ruhsal yapısı ve zihinsel gelişimi göz önüne alınarak yapılması gerekmektedir. Ayrıca bir resim kompozisyonunda, denge, uyum, zıtlık, birlik, simetri, ahenk ve hareket bulunmalı, detaylar ve renkler de metne uymalıdır.

Okulöncesi dönem dediğimiz 0-7 yaş grubu çocuklar için hazırlanmış kitaplar belli bazı başlıklar altında toplanabilir. Bunları; ilk bebeklik kitapları veya oyuncak kitaplar, bez kitaplar, banyo kitapları, kalın karton kitaplar, kavram kitapları, ABC kitapları, sayma kitapları, etkinlik kitapları, tekrarlı kitaplar, sözcüksüz resimli kitaplar, ilk okuma kitapları gibi sıralamak mümkündür (Ural, 2013; Bassa, 2013; Anderson, 2010). Ancak bu kitapları resimleme özellikleri açısından ele aldığımızda iki ayrı grupta toplayabiliriz (Bassa, 2013: 181). Bunlardan ilki öğretici nitelikteki çocuk kitapları diyebileceğimiz ilk bebeklik kitapları veya oyuncak kitaplar, bez kitaplar, kalın karton kitaplar, kavram kitapları, ABC kitapları, sayma kitapları, etkinlik kitapları, tekrarlı kitaplar gibi resimli kitaplar; ikincisi ise yazınsal nitelikteki öykü kitapları diyebileceğimiz sözcüklü ya da sözcüksüz resimli öykü kitaplarıdır.

1.1. Öğretici Nitelikteki Çocuk Kitapları

Öğretme amacıyla hazırlanan çocuk kitaplarında temel amaç, çocuklara, öncelikle bilgi aktarmak, onların doğrudan bilgilenmelerini sağlamaktır. Çocukları okul türü öğrenmeye hazırlayan ve genellikle görsel öğelerle desteklenen bu kitaplarda resimler, öğretme işlevinde yer alan başat birer öğedir. Kavramlar, olgular, bilimsel gerçekler gibi çocukların öğrenme gereksinimini düzeylerine uygun biçimde -doğru ve geçerli bilgilerle- yansıtarak karşılayan ürünlere öğretici çocuk kitapları adı verilebilir (Sever, 2008: 140, 141).

Gibson, Ray ve Barlow, Amanda. 2010: 5, 9.

Burada örneklerine de yer verilen ve ilk grup olarak adlandırdığımız resimli kitaplar, çocukların çevrelerindeki dünyayı öğrenmelerine yardımcı olacak, belirli bir bilgi üzerine odaklanan kavram kitaplarıdır. Çok küçük çocuklar için bilgilendirici kitaplar olarak düşünülebilen bu kitaplar, çocukların tanıdık nesneleri ve canlı varlıkları tanımalarına yardımcı olur. İyi hazırlanmış kavram kitapları okurları etkilemek için güzel görüntüler ve eğlendirici bir dil sunarken, düşünmelerini etkin hale getirir ve kendi zihinsel becerileri aracılığıyla yeni kavramlar için şemalar oluşturmaları konusunda uyarır (Anderson, 2010).

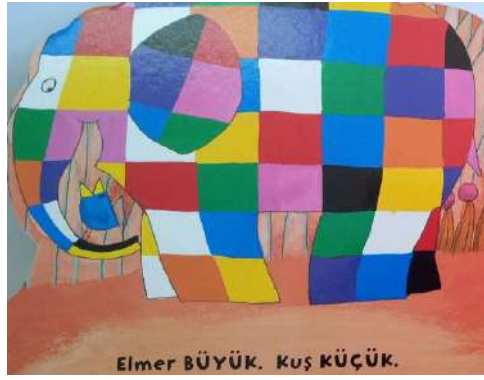

Davis, Sarah ve Sirett, Dawn. 2011: 3, 6.

Bu kitaplarda yaygın olarak sunulan kavramlar; alfabenin harfleri, sayma sayıları, renkler, şekiller, karşıtlıklar, boyut ilişkileri gibi kavramlardır. Bu tür kitaplarda çocuğun sözcük dağarcığı, yetişkinin çocukla kitap okurken her bir resimdeki çeşitli şeyleri işaret edip isimlendirmesiyle güçlendirilebilir ve çocuklar ne gördükleri hakkında konuşmaları için cesaretlendirilebilir (Anderson, 2010).

McKee, David. 2011: 3.

McKee, David. 2011: 1.

Okulöncesi dönemdeki bir çocuğun dilsel bir metni bir yetişkin olmadan anlaması mümkün değildir. Ancak görsel iletiler sunduğunuzda ya da sunulan dilsel metni görsel öğelerle desteklediğinizde çocuk, size ya da bir başka yetişkine gereksinim duymadan aralarındaki ilişkiyi kavrayabilecek, önceki öğrenmeleriyle karşılaştıracaktır.

Ovat, İlkü ve Ögmel, Ümit. 2010.

Ovat ve Ögmel (2010)'in bir çalışması olan *Bu Şemsiye mi?* adlı kitap çocukların, çevrelerinde gördükleri farklı şekilleri bir araya getirerek, farklı parçalardan daha da farklı bir bütün oluşturmalarını ve yaratıcılıklarını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çocuk görsel bir uyarıcı olarak resmin kullanıldığı bunun gibi nitelikli çocuk kitaplarıyla buluşturulduğunda kavrama, karşılaştırma, eleştirme, gözlemlenme, sınıflandırma, uygulama yapma gibi becerilerinin sürekli geliştirilmesine olanak tanıyan bir öğrenme ortamı ile bir arada olacaktır.

1.2. Yazınsal Nitelikteki Resimli Öykü Kitapları

Yazınsal nitelikli kitaplar olarak nitelendirdiğimiz ikinci grup sözcüklü ya da sözcüksüz resimli kitaplar ise öğretme amacı gütmeyen, çocuğu doyuma ulaştıran kitaplardır. Sever (2008: 140; 167)'e göre “yazınsal nitelikli bir kitabın amacı, çocukların sezme, duyma, düşünme güçlerini geliştirmek, onlara insana özgü duyarlılıklar kazandırmaktır”. Onların güzele yönelik duygularını geliştirmek, dilin ve çizginin olanaklarıyla yaşam ve insan gerçeğini tanıtmaktır. Erken çocukluk döneminde çocuğu kitaba çeken ilk uyarıcı kitabın görsel dünyası, kitabı sevdiren başat öğe de

kitabın görsel değeridir. Bu doğrultuda çocuk kitaplarındaki resimler, çocuğun karşılaştığı, sıcak bir etkileşime girebildiği sanatsal nitelikli ilk görsel ürünlerdir.

Resimli çocuk kitapları genç okurlara sadece yazınsal değer sağladıkları için önemli değildir. Aynı zamanda okuma sürecinin gelişimi için de gerekli bir öğedir. Resimlemeler (illüstrasyonlar) okumanın ilk aşamasıyla ilişkilidir ve işlevlerinden biri de çocukların etken okumadan önce baskının bir anlamı olduğunu anlamalarına yardımcı olmaktır (Harms, 1998; Landers, 1987; Manning, 2004; akt. Nicholas, 2007). Resimli çocuk kitaplarının asıl işlevi, eğer yazar işini gerektiği gibi düzgün bir biçimde yaptıysa, yazılı metne ışık tutmaktır (Heins, 1987; akt. Nicholas, 2007).

Metinsiz kitaplar olarak da bilinen sözcüksüz resimli kitaplarda, öykü bir dizi resimleme aracılığıyla sözcüksüz veya çok az sözcükle anlatılmaktadır. Bu kitaplarda yetenekli resimleyiciler (illüstratörler) sanatlarıyla tüm kurguyu oluştururlar ve harfleri gereksiz kılarlar. Stewig, sözcüksüz resimli kitapların görsel okuryazarlığın gelişimine yardımcı olduğunu, çocukların düşünme ve dil becerilerini geliştirmesine ve değerlendirmesine katkı sağladığını, erken okuma eğitimi için kullanılan dil deneyimi açısından bu kitapların amaca hizmet ettiğini, kurgunun yazılı ve sözlü yorumunu etkileyerek çocuğun düş gücünü geliştirdiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda okulöncesi dönem çocukları ve okuma güçlüğü olan engelli çocuklar gibi iyi veya hiç okuyamayan çocukların eğlenmelerine ve yorum yapabilmelerine olanak sağladığını da belirtmiştir (Anderson, 2010: 75, 76).

Ak (2012)'ın Doğumgünü Hediyesi adlı yapıtı sözcüklere gerek kalmadan, sanatçının estetik duyarlılığı ile çizgi ve rengin eşsiz uyumuyla okurlara sunulmuştur. Uçsuz bucaksız bir denizin ortasında belli belirsiz bir görünümüyle okurları karşılayan kitap, yanakları al al olmuş minik bir çocuğa doğum gününde sunulan bir hediyeye ulaşma arzusunu anlatır. Çocuğa kitabın daha en başında duyma ve düşünme sorumluluğu yükleyen sanatçı, onu kendi özgün dünyasına çeker ve düş gücünün sınırlarını zorlar. Her sayfasında “Acaba ne olacak?” sorusuyla sürekli görsel bir uyarı olarak işe koşulan resimler, çocuğun düşünmesine, sorgulamasına, akıl yürütmesine ve çıkarımlarda bulunmasına yardımcı olur. Renk ve çizginin ardına saklanmış doğa sevgisi, insan sevgisi, yaşama sevgisi gibi insana özgü durumlar, çocuğu düş kurmanın yanı sıra düşünsel bir çaba içine sürükler.

Ak, Behiç. 2012: 11, 22.

Cianciolo (1973) sözcüksüz resimli kitapların görsel okuryazarlık üzerine olan etkisini vurgularken resimlerin evrensel bir dili aktardığına inanarak; şekiller, durumlar ve hareketler kitap

sanatçısı tarafından öyküyü anlatmak için kullanılan resimlerdir ve bunlara bakanlar, anlam ve önem yükleyebilmelidirler, biçiminde düşüncelerini dile getirmektedir. D'angelo (1981) sözcüksüz resimli kitapların kullanımının dil gelişimi için önemini vurgulamakla beraber buradaki resimleri yorumlama, nesneleri isimlendirme, konuşmalar yaratma, karşılaştırmalar yapma, hareketleri tanımlayıp yorumlama ve sonuçları tahmin edip değerlendirme becerilerinin çocukların sözcük dağarcığını ve söz dizimlerini geliştirmeleri için fırsatlar sunduğunu da ifade etmektedir (akt. Anderson, 2010: 76).

Junakovic (2005)'in düş gücünden, özgün çizimlerinden ve yazılı dilin en güzel örneklerinden biri olan bilmecelerin etkili sunumuyla Bisiklet, Kızak ve Vapur adlı yapıt, okulöncesi dönemdeki çocukların görsel ilgisini oldukça çekecek nitelikte bir resimli kitaptır. Kitabın her bir sayfası çocuğu, ilgisini çekici yaşamın içinden bir nesneyle karşılar. Özgün bir dille kurgulanmış bilmeceler bu nesne ışığında çocuğa yöneltilir. İki sayfa olarak hazırlanmış kitap, gizlediği katlanmış sayfanın açılmasıyla çocuğa farklı nesnenin varlığını sunar. Çocuk ilk gördüğü görsellerden yola çıkarak ve yazılı dilin de tanıklığında, bilmecenin yanıtını arayıp bulmaya çalışacaktır. İşte çocuğu bu noktada birçok açıdan zihinsel bir sürecin içine çekmeyi başarır kitap. Sever (2008: 180)'in ifade ettiği gibi "çok yönlü duyuşsal ve düşünsel bağlantıları içeren, değişik algılanabilirliği olan iletilerin alımlanması okur açısından birçok zihinsel sürecin işletilmesini zorunlu kılar. İletilerin kavranması, ayrıştırılması, karşılaştırılması, yeniden biçimlendirilmesi gibi girişik bilişsel süreçler, okur-yazar etkileşiminin niteliğini de belirlemektedir."

Junakovic, Svjetlan. 2005: 29, 30, 31, 32.

Duygular, özellikle okulöncesi dönemdeki çocuklar için algılanması güç soyut kavramlardır. Çocuklar yaşadıkları herhangi bir durumu, yaşamın içinden bir gerçekliği istedikleri zaman, istedikleri biçimde ifade edemeyebilirler ya da bunu nasıl yapacakları konusunda çaresiz kalabilirler. Duygular elle tutulamayan, gözle görülemeyen birer olgu olduğundan çocuk, hislerini kolaylıkla dile getiremeyebilir. İşte bu noktada çocukların dil gelişimine, bilişsel gelişimine, kişilik gelişimine ve toplumsal gelişimine uygun olarak hazırlanmış nitelikli kitaplar, çocukların duygularının tercümanı olacaktır. Okulöncesi çocukları için bu denli ciddiyetle hazırlanmış resimli öykü kitapları, sosyal çevre içinde kendine bir kimlik yaratma çabası içinde olan çocuk için vazgeçilmez bir arkadaşdır. Çocuk bu kitaplarda kendi yaşam durumlarından kesitler bulabilecek, kitaplarda görsel anlatımla geliştirilmiş karakterlerle özdeşim kurabilecek ve başa çıkması gereken olaylar karşısında ayakta durmayı başarabilecektir. Resimli kitaplarda yer alan karakterler, yaşadıkları olaylar ve sergiledikleri duygu durumlarının dilsel ve görsel ifadeleri ile çocuk, duyguları resimli kitaplar sayesinde keşfedecektir.

Pekmezci (1996, s.147) yaratıcılığın temel koşullarından biri, duyarlıdır, der. Nitelikli kitap resimlemeleri ilgi uyandırabilen, duyarlık kazandırabilen, çocuğu yaratıcı sürece çekebilen; onun sevmeye, çalışmaya, üretmeye, yaratma eylemlerine katılmasına zemin hazırlayabilen uyarıcılardır.

Clay (1991) yazının, ustaca katkılarının birinin de çocukların yaşamlarında yer alan bağlantıları kolaylaştırmak ve köprüler kurmak olduğunu ifade eder. Dünyadaki bütün çocukların yaşantıları zamanla değişmektedir. Yaşanan bazı değişimler gelişimsel olarak tahmin edilebilir durumlardır (bir konuyu kavramak ve geliştirmek, geniş çeşitlilikte fiziksel ve motor becerileri geliştirmek, okumayı öğrenmek vb.). Sorensen ve Lehman (1995) ise bunların dışında gerçekleşen diğer değişimlerin ele alınması çok güç konular olduğunu ifade eder. Çünkü bunlar umulmadık ya da çocukların dışında ve sıklıkla ailelerin kontrolünde gerçekleşir (ebeveyni kaybetme, boşanma deneyimi vb.). Bunlar gibi yaşamın içinde yer alan geçiş durumları, çocuklar için uygun yazın seçimine karar vermede kritik dönemlerdir. Yazının bağlayıcı yönü ise gelişimsel sürekliliği destekliyor olmasıdır (akt. Zeece, P.D., Harris, B. ve Hayes, N., 2006: 61).

Göknil, Can. 2011: 17, 20.

Yukarıda yer verilen Göknil (2011)'in Babasının Başka Evi Var adlı yapıtı, boşanmanın konu edildiği, okulöncesi dönem çocukları için hazırlanmış, duyarlık oluşturmaya amaçlayan bir kitaptır. Çocuklar için “aile” kavramı ve “tek aile olma” özellikle okulöncesi dönemde önemli bir konudur. Anne ve babasını hayata gözlerini açtığı ilk andan itibaren bir arada gören çocuk, onların ayrı ayrı evlerde başka yaşamlar sürdürmelerine bir anlam veremez. Toplumsal çevre ve sosyal yaşantının da çocuğu çevrelemesiyle birlikte birey, anlam veremediği bu duruma farklı sorularla yanıt aramaya çabalar. İşte bu noktada çocuğun anlam evrenine katılan bunun gibi nitelikli resimli kitaplar, onun bu durumla başa çıkabilmesine destek olacaktır. Kitapta çocuğun özdeşim kurabileceği bir kahraman, içinde bulunduğu durumla başa çıkabilmesine yardımcı olabilecek olaylar zengin ve güçlü bir resimlemeyle çocuğa aktarılmıştır.

Aksoy (2008)'un Noktacık adlı yapıtı da hem duyarlık eğitiminin gelişimine katkıda bulunmakta hem de Ceylan'ın resimlemeleriyle çocuğun anlam evrenine görsel bir zenginlik katmaktadır. Ceylan belirli bir öykünün gereksinimine göre tarzını uyarlamada usta bir resimleyicidir. Kişisel tarzıyla da kolaylıkla okur tarafından tanınabilen bir sanatçıdır. Temiz ve narin ıslak suluboya tekniği çok belirgindir (Bassa, 2013: 217). Görseller çocuğu sanatın içine çekip resim yapma isteğinin uyandırılmasına zemin hazırlarken, okuru öykünün içine çekmekte ve yaşamın içinden yanıtını bulamadığı sorulara çıkarımda bulunmaya yöneltmektedir.

Aksoy, Seza Kutlar. 2008: 23, 30.

Schallert (1980), okuru yazarın iletisine ulaştırmada resimlemeye yardımcı olan üç öge olduğunu ifade eder. Bunlar; “canlılık (renk), etkili anlatım ve ifade edilemezlik” tir (akt. Brookschire, Scharff ve Moses, 2002). Renklerin birbiri ile uyumu, özgün anlatım ve sözel ifadelerin yani sözcüklerin resim kadar kimi zaman etkili biçimde anlamın özünü ifade edememesi durumu, okuru verilmek istenen iletiye ulaştırmada, etkin bir rol üstlenmektedir.

Okulöncesi dönem çocukları sürekli soran, düşünen ve kendilerine mantıklı cevaplar verilene kadar yılmayan mücadeleci canlılardır. Üzerinde ısrarla durdukları konu ise ‘varolma’ kavramıdır. Çevrelerinde gördükleri nesnelerin varlığı, nereden geldiği, ne amaç için kullanıldığı, ne zaman alındığı gibi soruların kaynağı ise çocuğun kendini kavrama, nasıl var olduğunu anlama çabasıdır.

Bunun en güzel örneği Brenifier ve Durand (2012)’ın özgün kurgu ve çizgileriyle çocuklara sunulan Küçük Filozof Söyle Anne, Ben Neden Varım? adlı yapıtıdır. Bu kitap, çocuğu kavramsal sürece çeken nitelikli bir resimli kitaptır. Çocukları hazır bilgiden kurtarıp sorgulamaya ve çok boyutlu düşünmeye yöneltten bu kitap, her bir sayfasında sunduğu kavramların görsel imgeleriyle çocuğun belleğinde anlam kazanacaktır. Aynı zamanda basit ve yalın çizgileriyle de çocukları resim yapmaya teşvik edecektir. Her çocuk hoplayıp zıplar, yaşamın her anında sorar, merak eder, kitaptaki kahraman gibi devingen bir yapıya sahiptir. Karşılaştığı olaylar karşısında büyük bir cesaret örneği gösterir. Kitabı eline alan çocuk, ‘işte bu benim’ diyebileceği resimlerle karşılaştığında kendini kitaptaki kahramanla özdeşleştirecek ve okuma sevgisini pekiştirecektir.

Brenifier, Oscar ve Durand, Delphine. 2012: 13, 24.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Bir çocuğun kendisine anlatılan bir öyküyü, bir masalı sanatçı duyarlığı ile hazırlanmış resimlerine bakarak dinlemesi, çocuğu çok uyarınlı bir öğrenme sürecinin içine çekmektedir. İşittiklerinin, görsel uyarınlarla desteklenmiş olması olay kurgusunun çocuğun belleğinde anlam kazanmasını sağlayacaktır. Bu nedenle de okulöncesi dönem çocukları için hazırlanan resimli kitaplar, yalın ve anlaşılır metinlerin içeriğini çocuğa duyumsatacak nitelikteki görsel öğelerle desteklenmelidir. Çocuk sunulan gerçekliği algılamalı ve kendi yaşam durumuna geçirebilmelidir. Böylece çocuk için kavrama, sentezleme ve uygulama becerileri de işe koşulmaya başlayacaktır.

Sever (2013: 123) okulöncesi dönemdeki çocuklar için hazırlanan kitaplarda hem tasarım hem de içerik açısından en önemli öğenin resim olduğunu, çocukların metnin kurgusunu kitaplardaki resim aracılığıyla belleklerinde tamamladıklarını ifade eder. Çocuklarda anlamın oluşmasında resmin dili, yazılı dile göre daha başat bir sorumluluk üstlenir. Bu noktada kitap çocuğun duyu algılarını devindirme ve eğitime sorumluluğunu yerine getirdiği ölçüde başarılı sayılabilir. Çocuğa duyma, düşünme, gülme, düşleme, heyecanlanma gibi duyuşsal ve bilişsel içerikli farklı durumları yaşatır. En özlü belirlemeyle çocuğun kavramsal boyutlu gelişimine, yaşadığı çevreye ve insanlara yönelik bir duyarlık oluşturmaya katkı sağlar.

Hoşgörü ve kültürel farklılıklara karşı çocukta duyarlık oluşumunu destekleyen Akal (2012)'ın Açıl Maske Açıl adlı yapıtı, Delioğlu'nun özgün resimleriyle anlam kazanmıştır. Çocuğu okulöncesi dönemden başlayarak şiirsel dil ve özgün renklerle tanıştıran bu kitap, her kültürün kendine özgü farklılıkları olduğunu, evrensel motifleriyle okura sunmaktadır. Resimlemede kullanılan renkler ve çizgi farklı kültürden gelen çocukların en özgün biçimde betimlenmesine araç olmuştur. Ayrıca kitap 'tek tip insan' kavramına da eleştirel bir bakış açısı getirmektedir.

Akal, Aytil. 2012: 16, 31.

Sever (2005: 31) yazın yapıtlarının temel sorumluluğunun, çocuğu dil ve çizginin anlatım olanaklarıyla diğer insanlara ulaştırmak, onlarla iletişim kurmasını sağlamak olduğunu dile getirir. Çocuk, kitaplar aracılığıyla insan ve yaşam gerçekliğinin sanatçı duyarlığı ile biçimlendirilmiş yeni bir gerçekliği ile tanışmaktadır. Bu süreç çocuğu, kendini tanımaya başlamasıyla beraber çevresindeki diğer insanlarla karşılaştırmasına, onlarla benzeyen ya da benzemeyen yanlarını görmesine yöneltir. Yazın yapıtları aracılığıyla sezdirerek ve duyumsatarak başka kişilikleri tanımaya, onlara saygılı olmaya yönelten bu bilinçlenme süreci çocukta duyarlık oluşturmaya da beraberinde getirir.

Turkish Studies

Okulöncesi dönemde çocukların en çok ilgisini çeken kitap kahramanlarından biri de hayvanlardır. Çocuk kitaplarında insana özgü kimi yaşam gerçeklerinin bir hayvan karakter tarafından çocuğa sunulması, onun sunulan bu iletiyi bu gerçekliği başarılı bir biçimde alımlamasına destek olacaktır.

Pennart (2011)'ın Müzisyen İnek Sırma adlı yapıtı, çocuğa yaşamda karşılaşacağı benzerlik ve farklılıklara, aynı zamanda bu benzer ve farklılıklara karşı saygı duymayı, hoşgörü ve sevgi ekseninde ele alan bir resimli öykü kitabıdır. Kitabın kahramanı Sırma bir müzisyendir ve yeteneğini değerlendirebilmek için bir yarışmaya katılmaya karar verir. Bunun için öncelikle kendine bir orkestra kurması gerekir. Ancak hangi orkestra grubuna katılmak istediye olumsuz yanıtla karşılaşır. Otobur olduğu, hafif olduğu, boyu kısa olduğu, boynuzları küçük olduğu, kahverengi renginde olduğu, şık görünmediği ve deli olmadığı için kurulu toplulukların hiçbirine kabul edilmez. Sonra kendisiyle aynı durumu paylaşan bir köpekle tanışır ve orkestra kurmaya karar verirler. Anlarlar ki kendileriyle aynı durumda olan başka yetenekli canlılar da vardır. Birlikte oluşturdukları Müzik Dostları topluluğu yarışmaya katılır ve başarı elde eder. Bireysel farklılıklar insanın kendini gerçekleştirmesine asla engel olmamalıdır. Kahramanı çocuğun sevgiyle kucaklayacağı hayvan olarak seçilen bu kitap, kişinin yeteneklerinin farkında olması, hoşgörü, sanat sevgisi gibi konuları da görsel bir uyaran olan resmin tanıklığında çocuğa sezdirmektedir. Resimlerdeki canlılık, görsel öğeler, zıtlıklar, benzerlikler, yön kavramları, duygu durumları, insana özgü davranışlar gibi birçok kavram resmin kullanılmasıyla kitaba yoğun bir zenginlik katmıştır. Yazarın gerçek yaşantıya ilişkin yapmış olduğu göndermeler, resimleriyle bütünleşmiş, ortak bir anlatımla okura sunulmuştur.

Pennart, Geoffroy de. 2011: 17, 31.

Çocuk edebiyatı kitaplarında çocuğa göre ele alınan ve çocukta insan ve yaşam gerçekliğini sunarak farkındalık oluşturmaya yarayan bir diğer konu da engelli bireyler konusudur. Okulöncesi dönem çocuk kitaplarına baktığımızda özgün resimleriyle çocuğun belleğinde bir iz bırakan, yazınsal metni desteklemesiyle de kitaba anlam katan Ghasempour (2012)'un Arkadaş adlı yapıtıyla karşılaşırız. Burada ise kendisine birçok şey öğretebilecek görme engelli bir arkadaş edinen çocuğun mutluluğu ele alınmıştır. İçindeki görsel öğeleriyle çocuğun işitme, görme ve dokunma duyuları harekete geçirilmiş aynı zamanda çocukta duyarlık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Ghasempour, Akram. 2012: 5, 20, 23.

Çocukların ilerleyen yaşlarda okuma alışkanlığı kazanabilmesi ve okuma kültürü edinebilmesi için küçük yaşta kitaplarla tanıştırılması gerekir. Bunun en güzel yolu da okulöncesi dönem çocukları için hazırlanmış, görsel bir uyarın olarak resmin kullanıldığı nitelikli kitaplardır. Çocuğa duyma ve düşünme sorumluluğu yükleyen nitelikli resimli kitapların yaklaşık bir yaşından itibaren çocuğun anlam evrenine katılması gerekliliği de değinilmesi gereken bir diğer konudur. Bu konuda en önemli görev ise çocuğun her an iletişim içinde olduğu anne, baba ve yakın çevresine düşmektedir.

Sözcüklerin anlatım olanaklarıyla çocuklara verilmek istenen iletinin aktarılması elbette ki mümkündür. Ancak unutulmaması gereken önemli bir nokta, çalışma içerisinde de dile getirildiği gibi görsel dilin anlatım olanaklarıyla desteklenmediği sürece çocuğun belleğinde ifade edilen kavramların, duygu durumlarının oluşturulmasının etkili olamayacağıdır. Yapılan araştırmalar öğrenilenlerin % 83'ünün görme duyusu aracılığıyla gerçekleştiğini ifade etmektedir (Çilenti, 1997; Fer, 2009; Yalın, 2003). Bu doğrultuda okulöncesi dönemdeki çocuğun gelişim özellikleri gözönüne alındığında görsel metnin yazılı metinden daha etkili olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Kitapta yazarın paylaşmak istediği iletinin, çocuklar tarafından alınılması ve kalıcı izli davranışlara dönüştürülmesi ancak sanatçı duyarlığı ile hazırlanmış resimli öykü kitaplarının ışığı altında gerçekleşecektir.

Okulöncesi dönem çocuklarına uygun olarak hazırlanmış resimli kitaplara baktığımızda, öğretici nitelikte ve yazınsal nitelikte olmak üzere iki grupta incelenebileceği söylenebilir. Öğretici nitelikteki resimli kitaplar daha çok kavram oluşturma ağırlıklıdır. Yazınsal nitelikli resimli öykü kitapları ise çocukta kavramsal süreci etkin hale getirirken insana ve yaşama ilişkin duygu durumlarını da kazandırmaktadır. Aynı zamanda duyarlık eğitimi de içine alan geniş bir bilişsel ve duyuşsal sürece etki ettiğini söylemek mümkündür.

Sözcüklü resimli kitapların yanı sıra sözcüksüz resimli kitapların da çocukların düşsel ve düşünsel gelişim süreçlerine katkı sağladığı, çocuğun kavramlar aracılığıyla kendi özgün dilsel metnini de oluşturma olanağı yarattığı söylenebilir.

Çocuk kitaplarında görsel bir uyarın olarak kullanılan resimlerin çocuğun gelişim sürecine katkılarını Sever (2008: 189, 190)'in açıklamalarıyla şöyle ifade etmek mümkündür:

- “Resimler, yazısız kitaplardan başlayarak çocukların belleklerinde nesne ve varlıkların imgelerini oluşturur ve çocuğun kavramsal gelişimini destekler.
- Kitaptaki resimlerle yaşanan iletişim süreci, çocukların duyu algılarını geliştirir.

Turkish Studies

- Sözcüklerle aktarılamayan duygu ve düşüncelerin dışavurumuna, aktarılanların ise, çocuğun görme duyusunu da işleterek alımlamasına katkı sağlar.
- Kitap okuma ya da okunanı dinleme sürecine, çocuğun birden çok duyusuyla katılmasını sağlar. Duyularla düşünmeye fırsat yaratacak görsel ortamlar oluşturur.
- Düş, düşlem ve düşünme gücünü geliştirme alıştırmaları için ortam yaratır. Resimlerin düşündürdüklerinden hareketle, çocukların, duygu ve düşüncelerini açıklama isteğini devindirir.
- Çocuğa, resmin duygu ve düşünceleri açıklamanın bir dili olduğuna, sanat dilinin de birden çok anlam içerebileceğine ilişkin ilk deneyimleri kazandırır.
- Resimler üzerine yapılan konuşmalar, çocukların, konuşma ve dinleme becerilerini geliştirir.
- Çocukları okumaya özendirir; yazınsal metinlerle kuracakları iletişime hazırlar.
- Çocukların “Sanatçı kimdir, sanat nedir?” sorularını yanıtlayabileceği somut örnekler oluşturur.
- Çocuğa, yaşadığı çevreye, doğaya daha duyarlı bakmayı öğretebilir.”

KAYNAKÇA

- ANDERSON, N. A.(2010). *Elementary Children's Literature: Infancy Through Age 13*. (3rd. Edition). USA: Pearson Education.
- BASSA, Z. (2013). *Çocuk Kitaplarında Resimleme*. Çocuk Edebiyatı. (Ed. Mübeccel Gönen). Eğiten Kitap: Ankara.
- BROOKSHIRE, J.,SCHARFF, L.F.V. ve MOSES, L.E. (2002). *TheInfluence of Illustrations on Children's Book Preferences and Comprehension*. *Reading Psychology*, 23: 323–339.
- ÇİLENTİ, K. (1997). *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- FER, S. (2009). *Öğretim Tasarımı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- GLAZER,J.I.(1986). *Literature for young children*. NewYork: Charles E. Merrill.
- GÜLEÇ, H. ve GÖNEN, M. (1997) “1974–1993 Yılları Arasında Türkçe Basılmış Olan Resimli Öykü Kitaplarının Resimlendirilme ve Fiziksel Özellikleri Yönünden İncelenmesi”. *Türk Kütüphaneciliği*, 11,1, 42-53.
- GÖNEN, M. (1989). *Beş ve Altı Yaş Anaokul Çocuklarının Resimli Çocuk Kitaplarındaki Değişik Resimleme Tarzlarına Tepkileri*. *Türk Kütüphaneciliği*, III ,1. 2-35.
- HARMS, J.M. (1998). *BookDesign Elements*. *Childhood Education*, 75(1).
- HEINS, E. (1987). *Motion and Rest: The art of Illustration: Introduction. Innocence and Experience: Essays and Conversations on Children's Literature*. New York: Lothrop, Lee &Shepard.
- LANDERS, S. (1987). *Picture books as Literature. Innocence and experience: Essays and conversations on children's literature*. New York: Lothrop, Lee &Shepard.
- MANNING, M. (2004). *Visual Cues. Teaching K-8*, 34(6), 91-92.
- NICHOLAS, J. L. (2007). *An Exploration of theImpact of Picture Book Illustrations on the Comprehension Skills and Vocabulary Development of Emergent Readers*. Submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University and Agricultural and

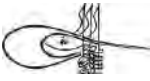
Mechanical College in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in The Department of Educational Theory, Policy, and Practice.

- PEKMEZCİ, H. (1996). *İlköğretim Ders Kitaplarındaki Resimlerin Çocuğun Görsel Eğitime Etkileri*. Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi. No: 11, s.146-151.
- SCHALLERT, D. L. (1980). *The role of illustrations in reading comprehension*. In R. J. Spiro, B. C. Bruce, & W. F. Brewer (Eds.), *Theoretical issues in comprehension instruction* (pp. 503–525). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- SEVER, S. (2000). “Çocuk Kitaplarında Dilsel ve Görsel Duyarlık”. 1. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu: Sorunlar ve Çözüm Yolları (Yay. Haz.: S. Sever), Ankara: AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Tömer Dil Öğretim Merkezi Yayını, s.631-646.
- SEVER, S. (2002). *Okulöncesi Dönemdeki Çocuklara Seslenen Kitaplarda Bulunması Gereken Temel Özellikler*. Çocuk Edebiyatı. (Ed. Z. Güneş). Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1420.
- SEVER, S. (2005). *Çocuk, Yazın ve Yaşam*. Çoluk Çocuk Dergisi. Ankara: Kök Yayıncılık, 2005, Sayı: 46, s. 30-34.
- SEVER, S. (2008). *Çocuk ve Edebiyat*. (4. Baskı). İzmir: Tudem.
- SEVER, S. (2013). *Çocuk Edebiyatı Öğretimi Nasıl Olmalıdır?*. Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü. İzmir: Tudem.
- UNESCO. (1999). *Erken Çocukluk Eğitiminin Önemi Üzerine Düşünceler ve Öneriler*. İstanbul: AÇEV Yayını.
- URAL, S. (2013). *Okulöncesi Çocuk Kitaplarının Tanımı*. Çocuk Edebiyatı. (Ed. Mübeccel Gönen). Eğiten Kitap: Ankara.
- YALIN, H. İ. (2003). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ZEECE, P.D., HARRIS, B ve HAYES, N. (2006). *Building Literacy Links for Young Children*, Early Childhood Education Journal, Vol. 34, No. 1, August s: 61-65.

GÖNDERME YAPILAN ÇOCUK KİTAPLARI

- AK, Behiç (2012) *Doğumgünü Hediyesi*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- AKAL, Aytül (2012) *Açıl Maske Açıl*. Resimleyen: Mustafa Delioğlu. İzmir: Uçanbalık Yayıncılık.
- AKSOY, Seza Kutlar (2008) *Noktacık*. Resimleyen: Saadet Ceylan. İzmir: Tudem.
- BRENIFIER, Oscar (2012) *Küçük Filozof Söyle Anne, Ben Neden Varım?*. Resimleyen: Delphine Durand. Türkçeleştiren: Sibel Çekmen. İzmir: Tudem.
- DAVIS, Sarah ve SIRETT, Dawn (2011) *İlk Renkler Kitabım*. İstanbul: NET Yayınları.
- GHASEMPOUR, Akram (2012) *Arkadaş*. Resimleyen: Nazim Azadi. Çeviren: Erdal Gürsel. Ankara: Eğiten Çocuk.
- GIBSON, Ray (2010) *Sayabilirim*. Resimleyen: Amanda Barlow. Çeviri: Tuba Akoğlu. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

-
- GÖKNİL, Can (2011) *Babasının Başka Evi Var*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- JUNAKOVIC, Svjetlan (2005) *Hayvanlarla Öğreniyorum- Bisiklet, Kızak ve Vapur*. Çeviri: Azer Taçdan Erdoğan, Fatma Peşemen Uçan, Şerife Erdem. İzmir: Tudem.
- MCKEE, David (2011) *Elmer'in Karşıtlıklar Kitabı*. Çeviren: Aslı Motchane. Ankara: Kır Çiçeği Yayınları.
- MCKEE, David (2011) *Elmer'in Sayma Kitabı*. Çeviren: Aslı Motchane. Ankara: Kır Çiçeği Yayınları.
- OVAT, Ülkü ve Ümit Ögmel (2010) *Bu Şemsiye mi?*. Ankara: Dobidik Yayını.
- PENNART, Geoffroy de (2011) *Müzisyen İnek Sırma*. Çeviren: Aslı Motchane. Ankara: Kır Çiçeği Yayınları.

AFGANİSTAN VE STAVROPOL TÜRKMENLERİNİN KULLANDIKLARI ŞİMDİKİ ZAMAN EKLERİ*

*Savaş ŞAHİN***

ÖZET

Türkçenin şimdiki zaman eklerinin, edebî dillerde ve ağızlardaki durumuyla ilgili birçok çalışma yapılmış, eklerin gelişimi izah edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, haklarında çok az bilgi sahibi olduğumuz Afganistan ve Stavropol Türkmenlerinin günlük konuşma ve yazı dilinde kullandıkları, şimdiki zaman ekleri ele alınmıştır. Karşılaştırma yapılabilmesi için de günümüz Türkmenistan edebî dilinde kullanılan şimdiki zaman ekleri gösterilmiştir. Bu çalışmada verilen bilgiler, bu iki bölgede yakın geçmişte yapılan dil çalışmalarından derlenmiştir.

Türkmen ağızlarını sınıflandırmada, en büyük ölçütlerden biri şimdiki zaman ekleridir. Türkmen boyları arasında şimdiki zaman ekinin standart bir kullanımı yoktur. Türkmen Türkçesinde, Türkiye Türkçesi ağızlarında olduğu gibi şimdiki zaman eklerinde çok şekillilik vardır.

Afganistan'daki Türkmenlerin büyük çoğunluğunu, Ersarı boyu oluşturmaktadır. Ersarılar, diğer Türkmen boylarının kullanmadıkları, Türkiye Türkçesiyle de ortaklık gösteren -yor, -yo şimdiki zaman eklerini kullanmaktadır. -yor ve -yo şimdiki zaman ekleri günlük konuşma dilinde çok sık kullanılmakla birlikte diğer Türkmen boylarının ağızlarındaki şimdiki zaman ekleri de az da olsa kullanılmaktadır. Edebî eserlerde de en sık kullanılan şimdiki zaman eki -yor'dur.

Stavropol "Stavrapal", Rusya sınırları içerisinde Kuzey Kafkasya'da yer alan bir bölgedir. Stavropol'da Türkmenler; Çovdur, İğdir, Söyüncacı boylarından oluşmaktadır. Stavropol Türkmenleri, günlük konuşma dilinde şimdiki zaman eki olarak, sıklıkla "-A/-Ay +dır/dur+ şahıs ekleri" kalıbını kullanmaktadırlar. Bu yapı, Kıpçak döneminden beri değişmemiş ve Stavropol Türkmenlerinin edebî dillerinde ve ağızlarında yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Türkmenleri, Stavropol Türkmenleri, Şimdiki zaman eki

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları, El-mek: savassahin06@hotmail.com

PRESENT TENSE APPENDIX IN STAVROPOL AND TURKMEN TURKISH

ABSTRACT

Many studies have made about the status of literary language and dialect of Turkish the present continuous tense appendixes, development of appendixes have tried to explain. In this study, the present continuous tense appendixes have discussed which we have very little information about Afghanistan and Stavropol Turkmen used daily conversation and writing language. In order to compare, the present continuous tense appendixes which are used present-day Turkmenistan literary language have been shown. The information given in this study has been compiled from the work of language at recent past at these two regions.

Dialect of Turkmen classification, one of the major criteria is the present continuous tense appendixes. At the dialect of Turkmen tribes, there is no use a standard of the present continuous tense appendixes. At Turkmen Turkish as well as dialect of Turkey Turkish there is a polymorphism at the present continuous tense appendixes.

The vast majority of Turkmen in Afghanistan, is the Ersarı tribes. Ersarı, do not use other Turkmen tribes, use the present continuous tense appendix -yor is partnership with Turkey Turkish. At literary Works the most frequently used the present continuous tense appendix is -yor.

Stavropol "Stavrapal" is a region that situated in North Caucasus which is in the Russia borders. Stavropol Turkmen are formed of Çovdur, İğdir, Söyüncacı tribes. Stavropol Turkmen use "-A/-Ay +dır/+dur+ personal appendixes" pattern at daily conversation language for the present continuous tense appendixes. This structure has no change since the days of Kipchak, and lives at the literary language and dialect of Stavropol Turkmen.

Key Words: Afghan Turkmen, Stavropol Turkmen, the Present Continuous Tense Appendix.

Giriş

"Günümüzde Teke, Yomud, Ersarı, Çavdur, Sarık, Salur (Salar), Göklen gibi başlıca yedi boyun ve bunlara bağlı oymakların oluşturduğu Türkmen lehçesi, Oğuzcanın doğu kolunu temsil eder." (Korkmaz 2013:199). Türkmen boyları arasında Teke, Yomut, Ersarı ağızları Türkmen Türkçesinin en büyük üç ağızıdır. Afganistan'da en kalabalık nüfusa sahip olan boy Ersarılarıdır ve en çok kullanılan ağız ise Ersarı ağızıdır. Ersarı ağızından başka Teke Yomut, Salur, Sarık, Alieli, Hatap, Gabırdı, Olam boylarının ağızları kullanılır.

Stavropol'da ise Çovdur, İğdir ve Söyüncacı boylarına mensup Türkmenler yaşamaktadır. Türkmen dilciler Ersarı, Yomut, Teke vb. boylarının kullandığı dili diyalekt olarak adlandırırken Stavropol Türkmenlerinin dillerini ise ağız olarak kabul etmektedirler. Stavropol Türkmenlerinin dilleri birlikte yaşadıkları Nogay ve Tatar'ların dillerinden etkilendiği ve bu dillerden birçok ek girdiği için bunların dilleri Türkmen Türkçesi içinde ayrı bir yere sahiptir. Stavropol

Türkmenlerinin dilleri üzerine yapılan çalışmalarda şimdiki zaman ekleri konusunda farklı tespitler bulunmaktadır.

Türkmenistan'da yapılan diyalekt çalışmalarında, özellikle Afganistan Türkmenlerinin dilleri, diyalekt sınıflandırılmasına alınmamış, Stavropol Türkmenlerinin dilleri ile ilgili uzun zamandır yeterli çalışmalar yapılmamıştır. Türkmen dilciler, Türkmen diyalektlerini sınıflandırırken dikkat ettikleri en önemli ölçütlerden biri, Türkmen boyları arasında kullanılan şimdiki zaman ekleri ile *peltek z* ve *peltek s* seslerinin diyalektlerdeki durumudur. “Teke, Yomut, Ersarı, Salır, Sarık, Göklen gibi diyalektler *apikal* (peltek z ve peltek s seslerinin ağzın ön kısmında çıkması); Çovdur, Nohur, Nohur, Ânev, Hasar, Kırac, Karakalpakistan diyalektleri, Stavropol Türkmenleri gepeşikleri (konuşma dili) ise *dorsal* (peltek z ve peltek s seslerinin ağzın ön kısmında çıkması) diyalektlerdir.” (Berdiyev vd. 1970:27). Türkmen boyları arasında şimdiki zaman eklerinin kullanımı, tıpkı peltek “s” ve “z” seslerinde olduğu gibi farklılıklar gösterir.

Türkmen edebî dilinde olduğu gibi diyalektlerinde ve gepeşiklerinde (konuşmalarında) şimdiki zaman; *umumi hâzirki zaman* (genel şimdiki zaman), *konkret hâzirki zaman* (konuşma anını anlatan şimdiki zaman) olmak üzere ikiye ayrılır (Berdiyev vd. 1970:284).

Şimdiki zaman kipi, “fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren kiptir.” (Korkmaz 2007:610-611). Türkçe, geçmişten beri gerek yazı dili gerekse ağızlarda kullanılan şimdiki zaman eklerinin çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Türkmen Türkçesinde olduğu gibi “Türkiye Türkçesi ağızlarında şimdiki zaman ekleri son derece yaygın olarak kullanılan, en çok fonetik varyanta sahip olan fiil çekim ekidir. -mAkDA/-mAdA, -(I)k geli(r), -(y)Ip batı (r)/-(y)Ip yata(r), -(y)Ip DurUr, -/A, -(y)Ir, (V)r, -DI, -(y)AcAk, -(y)Ip, -mIş, -AyIm ekleri ve yapıları seyrek ya da sık olarak Türkiye Türkçesi ağızlarında, şimdiki zamanı ifade etmede kullanılırlar.” (Ay 2009:808-811).

1. Afganistan Türkmenleri

Günümüzde Türkmenler, Türkmenistan başta olmak üzere İran, Afganistan, Tacikistan, Pakistan, Kazakistan, Rusya, Özbekistan, Irak, Suriye, Çin ve Türkiye’de yaşamaktadır. Türkmenler geniş bir coğrafyaya dağılmış durumdadır.

Afganistan’da ilk Türk varlığı MS. 50’den görülmeye başlanmıştır (Uçar 2010:527-528). Afganistan’da hâkimiyet birçok kez el değiştirmiş, Afganistan’a Sakalar, Akhunlar, 8. asrın sonuna doğru Araplar, 9. asrın ikinci yarısında Samaniler, daha sonra Gazneliler, Selçuklular, Gurlular, Harzemşahlar, Moğollar hükmetmişlerdir (Saray 1981:22-25). Oldukça karışık bir etnik yapıya sahip olan Afganistan’da Peştunlar’dan sonra en büyük nüfusa sahip olan etnik grup Türklerdir.

Afganistan Türkleri genel olarak Afganistan’ın kuzeyinde Güney Türkistan denilen bölgede otururlar. “Afganistan’daki Türkler arasında Özbeklerden sonra en kalabalık grubu Türkmenler oluşturmaktadır.” (Öztürk 2009:1805). Özbekler ve Türkmenlerden başka, Afganistan’da Halaç, Tatar, Hazara, Kazak, Kızılbaş, Karakalpak, Kırgız, Aymak, Avşar Türkleri’nin varlığı bilinmektedir.

Afganistandaki Türkmen varlığı, sayısı ve yerleşim yerleriyle ilgili birbirinden farklı görüşler ortaya konmuştur. Mehmet Saray’a göre, Türkmenler; “Herat, Meymene, Andhoy, Taşkurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Akca, Katagan, Bedahşan ve Bâla, Murgab’da” yaşamaktadır. Saray, Afganistan’da yaşayan Türkmen boylarının da “Alieli, Teke, Salur, Sarık, Çavdar ve bilhassa Ersarı” boylarından oluştuğu bilgisini verir (Saray 1981:19). Jarring ise Afganistan Türkmenlerinin Özbek ve İran nüfusuyla birlikte yaşadığından, Afganistan’da Salur, Sarık, Teke, Ersarı, Alieli, Karama ve Çovdur boylarının varlığından bahsetmiştir (Jarringi 1939:35).

Bizim tespitlerimize göre, Afganistan Türkmenleri, *Mezar-ı Şerif'e* bağlı Balkh (Belh), Şordepe, Kelder, Hulm, Çarbölek, Nehr-i Şahi, Çimtal, Şölgere, Hayratan, Zari, Kişindi; *Faryab'a* bağlı Andkhoy, Hançarbağ, Karamkul, Devletabad, Almar, Kaysar, Cumabazar; *Cevizcan* iline bağlı Hocaduku, Karkın, Hamiyap, Murdiyan, Hanaka, Mengecik, Kureyş, Akça, Şibirgan, Karkın; *Kunduz'a* bağlı İmamsahib, Akdepe, Kaleizar; *Helmend'e* bağlı Nad Ali; *Bağlan'a* bağlı Çeşme-i Şir ilçelerinde ve bu ilçelere bağlı köylerde, bunlardan başka *Semangan'da*, *Herat'ta*, *Bağlan'da*, *Kâbil'de* ve *Mervçak'ta* yaşamaktadır.

Türkmenler, *Kâbil'de* Dihmirathan, Darlaman, Begrami, Paktiyakut, Avşar bölgelerinde yaşarlar. Ersarı boyuna mensup olan Türkmenler Afganistan Türkmenleri içinde en fazla nüfusa sahip olmakla birlikte Herat, Gazne, Gurbend, Avşar dışında yukarıda saydığımız bütün bölgelerde yaşarlar.

Kunduz'da Ersarılar başta olmak üzere Hatap, Gabırdı, Olamlar ve çok az sayıda Yomut ile Teke; Mervçak'da Sarıklar; Herat'ta Teke, Yomut, Salur, Sarıg, Alieli boylarına mensup Türkmenler yaşamaktadır. Ghourian, Turghundi, Tütüçi'de az da olsa Teke boyuna mensup Türkmenler yaşar. Özellikle *Gazne*, *Gurbend*, *Helmend'de* yaşayan birçok Türkmenin dillerini ve kimliklerini kaybettikleri görülmür.

Afganistan'da Türkmenler arasında yaptığımız araştırmalarda, Türkmenlerin Afganistan'a 1870 Rus işgalinden sonra, daha sonra büyük gruplar hâlinde 1917 ve 1930'dan sonra göç ettikleri bilgisini edindik. Bu göçlerden önce buralara yerleşen Türkmenler, Selçuklular ve Gazneliler zamanında gelmişlerdir. Afganistan'da resmî nüfus sayımı yapılmadığı için Türkmenlerin nüfusu kesin olarak bilinmemektedir. Türkmenler, yukarıda saydığımız bölgelerde 2.5-3 milyon arasında bir nüfuslarının yaşadığını kabul etmektedir.

2. Stavropol Türkmenleri

Stavropol Türkmenleri; İpatovski, Turkmenskiy, Blagodarnenskiy, Arzgirskiy ve doğu tarafta Neftekumskiy bölgelerinde yaşamaktadır. Stavropol Türkmenleri, bugünkü topraklarına yerleşene kadar ve yerleştikten sonra Tatarlar, Kalmuklar, Nogaylar, Kumuklar, Kazaklar, Kırgızlar gibi birçok kavimle karşılaşmış, bu kavimlerin dillerinden etkilenmişlerdir.

Stavropol Türkmenleri Çovdur, İğdir, Söyüncacı boylarından oluşmaktadır. Ataniyazov'a göre, Çovdurlar 16-17. asırlarda Çovdurlar'ın bir kısmı Abdallar ve Söyüncacılar ile birlikte Astrahan ve Stavropol'a yerleşmişlerdir (Ataniyazov 1994:229).

Çovdurlar, İğdirler ile birlikte Stavropol Türkmenlerini oluşturan boylardan biri olan Söyüncacılar 1667-1770 yılları arasında Stavropola gelmişlerdir (Ataniyazov 1994:191). İğdirler de 17-18. asırlarda Stavropol ve Astrahan'a yerleşmişlerdir (Ataniyazov 1994:149). Biz bu boylara ek olarak Turkmenskiy Rayonu'nda az da olsa Yomutların da yaşadığını tespit ettik. Turkmenskiy Rayon'da yaşayan bazı Türkmenler kendilerinin Yomut olduklarını söylemiştir. Hiçbir çalışmada Stavropol'da Yomutların yaşadığı bilgisi verilmemiştir. Stavropol Türkmenleriyle ilgili çalışmalar yapan Sapar Kürenov çalışmalarının çoğunu Edilbay'da yaptığı için Yomutların varlığından belki de haberdar değildi ve bu konuda çalışmasında bir bilgi vermemiştir.

Sapar Kürenov ise 16-18. Yüzyıllarda, Türkmenlerin önemli bir bölümü Mangışlak'ta, Üstyurt'ta onun kuzeyinde, Sargamış'ta, Uzboy kenarlarında, Balkan'da ve Bozacı Yarımadaı'nda yaşamışlardır. Onlar Hive Hanları'nın devam eden akınlarından, ağır vergilerinden ve zulmünden kurtulmak; ayrıca kendilerinin ve hayvanlarının güvenliğini sağlamak ve barış içinde göçebeliklerini sürdürmek amacıyla Ruslar'a yakınlaşmayı uygun görmüşlerdir. ” (Kürenov 1995:10).

Faruk Sümer, Mangışlaktaki İğdirlerden bir bölüğün Çavuldur ve Soyanacılar'a "Söyüncacı" mensup bölükler ile beraber 18. yüzyılda Kuzey Kafkasya'ya göç ettikten sonra bunların Stavropol Türkmenleri diye anıldıklarından bahseder (Sümer 1999:348). Ayrıca Türkmenlerden bir grup da Rus Çarı Petro zamanında Kalmuklar tarafından Kuzey Kafkasya'ya götürülmüştür. Bunların nüfusları 1912'de 15.534 olarak hesap edilmiştir. Bu Türkmenler, yaşadıkları bölgenin adıyla "Stavropol Türkmenleri" adıyla günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir (Sümer 1999:162).

Türkmenler Kuzey Kafkasya'da Kalmuklar, Kazaklar, Nogaylar, Kumuklar, Kazan Tatarları ile komşuluk yapmışlardır. "1825'te Stavropol bölgesinde Türkmen yerleşimi başlamıştır. Bunlardan ilki Büyük Barhançak ve daha sonra Küçük Barhançak, Kuçerli, Çur, Şarahalsun, Özeksuat, Başanga olmuştur. Rus Hükümeti o dönemde Türkmenleri Rus kültürüyle ve devlet sistemiyle kaynaştırmak amacıyla, bu bölgeye Tatarları yerleştirmeye başlamıştır. Stavropol bölgesinde Türkmenlerin sayısı 2002'de 13937'dir." (Brusina 2008:3-9).

Rus Türkologlar Stavropol ve Astrahan Türkmenlerini Truhmen diye adlandırmıştır. Şunu özellikle belirtmek isterim ki Stavropol Türkmenlerinin hiç biri kendisini Rus Türkologların adlandırdığı şekilde "Truhmen" olarak kabul etmemektedir. Hatta, bilim insanlarının onları Truhmen olarak adlandırdıklarından haberleri bile yoktur. Onlar kendilerini "Türkmen" olarak adlandırmaktadır ve bizim de aynı şekilde adlandırmamız gerekir.

3. Türkmenistan Edebî Dilinde Şimdiki Zaman

Türkmenistan'da kullanılan standart yazı dili, "Türkmen edebî dili, Modern Türkmen dili" olarak adlandırılır. "Türkmenistan edebî dili, Sovyetler döneminde Teke ağız temeline şekillendirilmiştir." (Clarck 1998:12).

Türkmen Türkçesinde, şimdiki zaman çekimi çeşitli eklerin ve bazı sözcüklerin yardımıyla yapılmaktadır. Türkmen Türkçesi gramerlerinde şimdiki zaman, genel olarak *umumi häzirki zaman* (genel şimdiki zaman), *konkret häzirki zaman* (konuşma anını ifade eden şimdiki zaman) olmak üzere ikiye ayrılır (Borçakov vd. 2000:264-268).

Türkmenistan Türkmen Türkçesinde umumi häzirki zaman "genel şimdiki zaman" -yär/ -yär ekleri ile yapılır. "-yär, -yär" ekleri ile çekimlenmiş fiiller, zamanda belirli bir referans noktasını göstermeden meydana gelen, alışkanlık haline gelmiş veya düzenli olarak gerçekleşen olayları ifade etmede kullanılır (Clark 1998: 219).

-yär, -yär ekleri Türkiye Türkçesindeki -yor eki ile uygunluk gösterir. Bu ekle kurulan şimdiki zaman "gelecek zamanı da ifade etmekte (Borçakov vd. 2000:268), evrensel doğruları, geçmişte başlayan ve kesintiye uğramadan şimdiki zamanda devam eden olayları ifade etmekte, ayrıca hikâyeci anlatımda kullanılmaktadır (Borçakov vd. 2000:264).

Hareketin konuşma anında devam ettiğini göstermek için -p zarf-fiil eklerine *dur-/otur-/yat-/yör-* yardımcı fiillerinin eklenmesiyle çekimlenen *konkret häzirki zaman* kullanılır: alıp durun "alıyorum", işləp otiris "çalışıyoruz" vb. Bu çekimin olumsuzu yoktur. Bu yapıyla kurulan şimdiki zaman "konuşma sırasında devam eden hareketi gösterdiği gibi konuşma anına kadar devam eden hareketi de gösterir. Asıl eylemin yanında yardımcı eylem olarak kullanılır (Hanser 2003:110; Borçakov 2000:264).

Bu eklere ilâveten -ya, -yâ+ *şahıs ekleri* kalıbıyla kurulan şimdiki zamanın kısa biçimi de özellikle Teke lehçesinde ve günlük dilde kullanılır. Bu kalıp, karakterlerin konuşmalarında da yaygın olarak kullanılır: alyas "alıyoruz", duryalar "duruyorlar" vb. (Hanser 2003:108). Magtimgulı'nın eserlerinde şimdiki zamanı anlatmak için -ır, -ir, -yır, -yir, -adır, -edir, -yar, -yär eklerinin kullanıldığı görülür (Miradov 1988:36-38).

4. Stavropol Türkmenlerinin Kullandıkları Şimdiki Zaman Ekleri

Stavropol’da yapılan diyalektoloji çalışmalarında Stavropol Türkmenlerini oluşturan Söyüncacı, İgdir ve Çovdur boylarının diyalektleri ayrı ayrı ele alınmamıştır. Ağız sınıflandırmalarında Stavropol Türkmenlerinin diyalektleri Stavropol geleşikleri “konuşma dili” şeklinde adlandırılmıştır. Bu boylar kendi dillerini korumakla birlikte bazı şekil ve ses özellikleri bakımından komşuluk yaptıkları Türk boylarının dillerinden etkilenmişlerdir. Bu nedenle Stavropol Türkmen ağızlarını tespit edebilmek güçtür.

Stavropol Türkmenlerinin diyalektleriyle ilgili 1960’lı yıllarda çalışmalar yapan Sapar Kürenov, Stavropol Türkmen ağızında *-yar*, *-adur* eklerinin kullanıldığı bilgisini verir (Kürenov 1962:244-245). P Berdiyev, S. Kürenov, K. Şamıradov, S. Arazkulyev’in *Türkmen Dialektleriniň Oçerki* adlı çalışmasında Stavropol Türkmenlerinin *-A/-y +dür* şimdiki zaman ekinin kullandıkları söylenmiştir (Berdiyev vd 1970:286).

Kimi araştırmacılar *-a* zarf-fiil eki+dır, kimi araştırmacılar da *-a* zarf-fiil eki +dur ekinin kullanıldığını belirtmiştir. Stavropol Türkmenlerinin standart olarak +dır ya da +dur ekini kullandığını söylemek mümkün değildir. Bu kullanım, bir boydan başka bir boya veya bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bir de yapılan çalışmalarda +dur ekinin uzun söylendiği bilgisi verilmiştir. Günümüzde Stavropol Türkmenleri, şimdiki zaman çekiminde kullanılan *-dur* ekini kısa söylerler.

Stavropol Türkmenlerinin edebî eserlerde ve ağızlarda kullandıkları şimdiki zaman ekleri çeşitlilik göstermektedir. Stavropol Türkmenleri, ağızlarda ve yazı dilinde şimdiki zaman eki olarak *-yar*, *yār*, *-yār*, *-yer*, *-yā*, *-ye*, *yā*; *-p+ yör-*, *-p+dur- yardımçı fiilleri*, *-adur*, *-edir*, *-adur*, *-edur* *-ydir*, *-ydir*, *-ydur* *eklerini kullanmaktadır*. Günlük konuşma dilinde en çok *-adur*, *-edir*, *-adur*, *-edur* *-ydir*, *-ydir*, *-ydur* ekleri kullanılır.

Stavropol Türkmenleri günlük konuşma dilinde en çok “*-A(y)+dır/dur+ şahıs ekleri*” kalıpları ile kurulan şimdiki zaman yapısını kullanırlar: alaydurun “alıyorum”, işleydir “çalışıyor”, gutaradın “bitiriyorum”, yazadın “yazıyoruz”, güledirler “gülüyorlar” ekdir “ekiyor” vb. Ağızlarda kimi zaman *-a* ve *-e* zarf-fiil eklerinin düştüğü görülür: *çağırdırsın* “çağırıyor”, *geldirler* “geliyorlar” vb. Stavropol Türkmenlerinin edebî eserlerinde de bu yapının, günlük konuşma dilinde olduğu gibi sık kullanıldığı görülür: Yarımı göredirin. “Yarımı görüyorum” (İlyasov 1996:20). Agasına iman dileydur Muhtar. “Muhtar, babasına iman diliyor.” (Nurbadov vd. 1997:45). Bu yapının olumsuzu “*-mAydır*, *-mAndır*, *-mlydır*” şeklindedir: Giden yarım gelmeydir “Giden yarım gelmiyor.” (Nurbadov vd. 1997:137).

Stavropol Türkmenlerinin edebî eserlerinde “*-p zarf-fiil eki+ yör/-dur yardımçı fiilleri*”, “*-yā*, *-yā*”, “*-yar*, *-yār*” şimdiki zaman eklerinin sık kullanıldığı görülür: Kâbirler ata-ana yaman atlar takıp yör. “Bazıları babaya, anaya kötü adlar takıyor.” (İlyasov 1997:63). Namassız hem niyazsız Alla diymän yören bar “Namazsız ve niyazsız Allah diyenler var.” (İlyasov 1997:62). Gıldan inçe gılıçdan ötkür diyerler. “Kıldan ince kılıçtan keskin diyorlar.” (Nurbadov 1997:27). Nämüçin dutarıñ zar aglayar seniñ “Niçin senin dutarın inleyip ağlıyor ?” (İlyasov, 1999:52).

Nergis Biray, *-ya / -ye / -yer* şimdiki zaman eklerinin Salar, Yomut boylarının kuzey ağızlarında, Karakalpakistan’da yaşayan Dörtgül Türkmenlerinin ağızlarında kullanımının olduğu, Anadolu’da ise Birecik, Urfa, ağızları, Gerede, Mengen, Safranbolu taraflarının ağızlarında *-ya / -ye* şekline rastlandığı bilgisini vermiştir: geliyem, geliye, gidiye... (Biray 2007:6). Günümüzde *-yer* şimdiki zaman eki, Anadolu’da “Kozan, Kadirli (Adana), Gaziantep ve Kahramanmaraş’a yerleşmiş Türkmenler tarafından kullanılmakta” ve varlığını sürdürmektedir (Karahana 2011:144). Bu, şimdiki zaman eklerinin Turkmenskiy Rayon’da yaşayan Türkmenlerin kullandığını tepsit ettik.

Stavropol Türkmenlerinin kullandığı -A zarf-fiil eki +turur kalıbıyla kurulan şimdiki zaman yapısı “Özbek, Uygur, Kırım, Tatar, Başkurt, Karaçay-Malkar, Kumuk, Nogay, Kırgız, Karakalpak, Kazak, Altay, Hakas, Tuva, Saha ve Çuvaş yazı dillerinde kullanılmaktadır. Harezmi Türkçesinde seyrek ve ekleşmiş hâlde görülen turur’lu şimdiki zaman, Kodeks Kumanikus’ta “*sagışaydır men, kaynaydır, silkinedir*”, Et-Tuhfetü’z-Zekiyye’de “*aladır men, aladırlar*” ve El-Kavâninü’l-Küllîye’de “*ketedir, okıyadır*” şeklinde ekleşmiş olarak karşımıza çıkar.” (Komisyon 2006:199).

Yusupov’a göre, “-(a) dır biçimli şimdiki zaman ekine Oğuz ve Kıpçak dillerinin anıtlarında da rastlanılmıştır. Bu biçimin 14-15.yüzyıllara ait olan anıtlarda, yüklem işlevinde kullanılması ve konuşma anında gerçekleşen, tamamlanmayan modal-bitaraf eylemi belirtmesi belirgindir.” (Yusupov 2011:933). Nergis Biray, bu ekin Türkmen Türkçesinin 18-19. yüzyıl yazılı eserlerinde ve halk yaratıcılığına ait eserlerde kullanıldığı bilgisini vermiştir (Biray 2007:6).

Tatar Türkçesindeki -a, -e ekli şimdiki zaman ifadeli geniş zaman (Öner, 1998:174) çekimi Tatarlarla birlikte yaşayan Söyüncacı boyuna mensup Türkmenlerin günlük konuşma dillerinde sık kullanılır: bilebiz “biliyoruz”, alasız “alıyorsunuz” vb.

Stavropol Türkmenlerinin Söyüncacı boyu Stavropol’da Şarahalsun, Antusta ve Edilbay’da yoğun olarak yaşar. Söyüncacılar’ın kullandıkları şimdiki zaman ekleri çeşitlilik gösterir. Söyüncacıların, -y+ *dır*, -y *dur*, -A+ *dur* -e+*dır*, -a+*dır*, -yār, -p yör, -yār, -yā, -yer, -ye şimdiki zaman eklerini kullandıkları tespit edilmiştir. -yer ve -ye ekleri kısa söylenir.

Stavropol’da İgdir boyuna mensup Türkmenler, yoğun olarak Bayşınta, Edilbay, Özeksuat ve Çur köylerinde yaşamaktadırlar. Berdiyev, İgdirlerin şimdiki zamanda -ya ve -ye eklerini kullandıkları bilgisini verir (Berdiyev 1988:183-190). Stavropolda yaşayan İgdirlerin -yār, -yār, ya, -ye, -yo, -A+*dır*, -y+*dır* şimdiki zaman eklerini kullandıkları tespit edilmiştir. Olumsuzluk eki olarak -ma, -me, -mi, -mi eklerini kullanırlar. İgdirlerin Ersarı diyalektlerinde olduğu gibi az da olsa -yo şimdiki zaman ekini kullandıkları görülür.

Türkmen dilinin Çovdur diyalektinde şimdiki zaman ekleri konusunda farklı tespitler vardır. “A. P. Potseluyevskiy ve M. N. Hıdırov i+*dır*, i+*dir*, H. Maşakov -a+*dır*, -e+*dır*, -y+*dır*, -y+*dır*, -yör, -yo, -a+dür, -ö+dür, -ı+dür, -i+dür; C. Amansarıyev -a+*dır*, -e+*dır*, -o+*dur*, -o+*dur*, -y+*dır*, -y+*dır*, -yār, -yör; P. Berdiyev -a+*dır*, -e+*dır*, -y+*dır*, -y+*dır*, -yor”; eklerinin kullanıldığı görüşündedir (Berdiyev 1988:134-135). Melek Erdem, “Türkmen Türkçesi Ağızlarında Şimdiki Zaman Kullanımı” isimli makalesinde Türkmen Türkçesi ağızlarındaki şimdiki zaman kullanımını ayrıntılı olarak ele almış ve Çovdur ağızındaki şimdiki zaman eklerinin -a*dır*, -e*dir*, -y*dır* olduğunu belirtmiştir (Erdem 2000:62).

Çovdurlar Stavropol’da yoğun olarak Maştagulak, Yusupgulak ve Barhançak köylerinde yaşamaktadır. Stavropol’da yaşayan Çovdurlar genel olarak, şimdiki zamanda -a+*dır*, -e+*dir*, -a+*dur*-e+*dur*; -y+*dir*, -y+*dır*, -y+*dur* eklerini kullanırlar.

5. Afganistan Türkmenlerinin Kullandıkları Şimdiki Zaman Ekleri

Annanurov’un tespitlerine göre, Türkmenistan sınırları içerisinde yaşayan Ersarılar, Çärcev şehrinin Sayat, Garabekevül, Halaç, Kerki, Çarşaññı ve Hocambaz ilçelerinde yaşamaktadırlar. Türkmenistan Dilinin Ersarı Diyalekti adlı eserdeki materyeller 1958-1959 yılları arasında bu bölgelerden toplanmıştır (Annanurov 1972:5-6). Amansarıyev, *Türkmen Diyalektologiyası* adlı çalışmasında Ersarı diyalektini *Lebap diyalektleri* arasında gösterir (Berdiyev 1988:15). Ersarıların yaşadığı bölgelerde “şimdiki zaman eki -yor ve -yo’dur. Sayat ilçesinde birkaç ailenin -yār, -yār eklerini kullandığı tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada, seyrek de olsa -yör ve yō eklerinin kullanıldığı bildirilmiştir.” (Annanurov vd. 1972:155-157).

Türkmenistan Ersarıları gibi Afganistan Ersarıları da konuşma dilinde en çok “-yor ve -yo” şimdiki zaman eklerini kullanırlar. Ersarılar yazı dilinde -yor ekini daha sık kullanırlar. Herat, Badgis, Samangan, Kunduz, Kâbil, Helمند, Gazne haricinde Afganistan’ın diğer Türkmen bölgelerinde yaşayan Türkmenler bu ekleri kullanmaktadır.

Afganistan Türkmen ağzında, -yor şimdiki zaman ekinin -r’si kimi zaman söyleyişte düşer: baryom, gelyosuñuz, alyos... Bu durum, Anadolu ağızlarında da görülür. Leylâ Karahan, “-r” sesinin titreşim ve akıcı bir ünsüz olduğundan dolayı kolayca düşmeye müsait olduğunu, bu ünsüzün Batı gurubu ağızlarının bazılarında da düşmüş olduğu bilgisini verir (Karahana 2010:129). Şimdiki zaman çekiminde, -yor ekinden sonra ve öncesinde gelen yardımcı ünlülerin söylenmediği görülür: alyorm “alıyorum”, bilyorm “biliyorum”, baryors “varıyoruz”, alyors “alıyoruz” vb. Bu söyleyişte -r sesi titreşim ve vurgulu çıkar.

Ersarı ağızlarında kullanılan diğer şimdiki zaman eki ise -yā, -yē’dir: alyāsiñız “alıyorsunuz”, gityē “gidiyor”, bilyēsiñ “biliyorsun”... Bu kullanım -yor eki kadar sık olmasa da özellikle, Afganistanın kuzey taraflarında yaygındır. “-yā, -yē” ekleri Cevizcan, Devletabad, Belh, Herat, Kunduz, Mezar-ı Şerif, Faryab merkez, ilçe ve köylerinde kullanılmaktadır. Türkmenistanda Ersarılarla ilgili yapılan diyalektoloji çalışmalarında -yā, -yē eklerinin kullanımıyla ilgili bir bilgi yoktur. “-yā, -yē” eklerini kuzeyde az da olsa kullanılmakta, bunu da genelde Afganistan’a sonradan gelen Türkmenler tarafından kullandığını görmekteyiz. Bu ekler muhtemelen Türkmenistan yazı dilinin ve yayın organlarının etkisiyle dile sonradan yerleşmiştir.

Kunduz’daki Hataplar -A(y)+dlr; çok az sayıdaki Tekeler “-yā, -yē” şimdiki zaman eklerini kullanır. Herat’taki Tekeler ve Yomutlar -yā ve -yē şimdiki zaman eklerini kullanmaktadır.

Herat ve Faryab arasında bir yer olan Mervçak’ta on iki bin civarında Türkmen aile yaşamaktadır. Bu bölgedeki Sarıklar, -yār ve -yār şimdiki zaman eklerini kullanmaktadır. P. Berdiyev’in diyalekt çalışmasında Türkmenistandaki Sarıklar’ın -o; ör, -y+dür şimdiki zaman eklerinin kullandığı bilgisi verir (Berdiyev 1988:186). Berdiyev’in tespit ettiği bu üç eki Afganistan Sarıkları kullanmazlar.

Afganistan Türkmenleri çok az da olsa yazı ve konuşma dilinde “-p zarf-fiil eki +dur-/+yör- yardımcı fiilleri” kalıplı şimdiki zaman çekimini kullanmaktadır: aytıp durus “söylüyoruz”, okuyap yörler “okuyorlar” vb.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkmenlerin birbirinden uzak iki coğrafyasında yaşayan Stavropol ve Afganistan Türkmenlerinin yazı ve konuşma dillerinde kullandıkları şimdiki zaman ekleri ele alınmıştır. Çalışmamızda kullandığımız verileri 2013 yılının yaz aylarında Afganistan’dan ve Stavropol’dan topladığımız video ve ses kayıtlarından derledik. Bu iki diyalekti ele almamızın en büyük nedeni Stavropol ve Afganistan Türkmenlerinin, Türkmen Türkçesi diyalekt çalışmalarında yeterince ele alınmaması ve çok uzun zamandır bu diller hakkında araştırılma yapılmamasındandır. Bir diğer neden de bu iki bölgede yaşayan Türkmenlerin dillerinin yok olma tehlikesi altında olmasındandır.

Türkmen diyalektlerini sınıflandırmada en büyük ölçütlerden biri, şimdiki zaman eklerinin diyalektlerdeki durumudur. Türkmen Türkçesi diyalektoloji çalışmalarında standart olarak hangi diyalektde hangi şimdiki zaman eklerinin kullanıldığı konusunda bir fikir birliği yoktur. Bu çalışma da Türkmen diyalektlerini sınıflandırması çalışmalarına katkıda bulunacaktır.

Afganistan Türkmenleri genel olarak Ersarılar ve Tekelerden oluşmakla birlikte az sayıda birkaç boya mensup Türkmenlerden oluşmaktadır. Afganistan Türkmenlerinin diyalektleri

Türkmen Türkçesi diyalektleri sınıflandırılmasına dâhil edilmemiştir. Türkmenistan’da yapılan çalışmaları incelediğiniz de de aynı boya mensup olup da Afganistan Türkmenlerinin kullandıkları şimdiki zaman ekleriyle, Türkmenistan Türkmenlerinin kullandıkları şimdiki zaman ekleri arasında bazı farklılıklar vardır. Afganistan Türkmenleri günlük konuşma dillerinde en çok –yor ve –yo şimdiki zaman eklerini kullanırlar. Bu ekler Türkiye Türkçesiyle ortaklık gösterir. Türkmenistan Ersarılarının kullanıkları –yör ve yö ekleri Afganistan Ersarılarında görülmez.

Stavropol Türkmenlerinin diyalektleri, yapılan çalışmalarda Stavropol gepleşikleri “konuşma dili” olarak gösterilmiş ve diyalekt olarak ele alınmamıştır. Stavropol’da Türkmenlerin Çovdur, İgdir, Söyüncacı boylarına mensup Türkmenler ile bir de hiçbir kaynaktan rastlayamadığımız fakat bizim tespit ettiğimiz, Yomut boyuna mensup Türkmenlerin yaşamaktadır. Bu Türkmenlerin dilleri komşuluk yaptıkları Türk boylarının dillerinden etkilenmiştir. Bu Türkmenler kendi boylarına has olan şimdiki zaman eklerini kullanmakla birlikte komşuluk yaptığı Türk boylarının kullandıkları şimdiki zaman eklerini de kullanmaktadır.

İşaretler

ā: Normalden uzun söylenen a sesi

ä: Açık e sesi

ē: Normalden uzun söylenen e sesi

ō: Normalden uzun söylenen o sesi

ñ: Nazal n sesi

ū: Normalden uzun söylenen u sesi

A: a ve e sesini karşılar

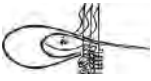
D: d ve t sesini karşılar

I: ı ve i sesini karşılar

KAYNAKÇA

- ANNANUROV A., Berdiyev R., Durdıyev N., Şamıradov K. (1972), Türkmen Diliniñ Ärsarı Diyalekti, Red. M. Y. Hamzayev, Aşgabat.
- ATANIYAZOV, Soltanşa (1994), Şecere, Türkmeniñ Nesli Daragıtı, Aşgabat, Turan.
- AY, Özgür (2009), Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BERDİYEY P., Kürenov S., Şamıradov K., Arazkulıyev S. (1970), Turkmen Diliniñ Diyalektleriniñ Oçerki, Aşgabat.
- BERDİYEY, P. (1988), Türkmen Diliniñ Diyalektlerinde ve Gepleşiklerinde İşlikler, Aşgabat, İlim.
- BİRAY, Nergis (2007), “Şimdiki Zaman Ekinin Güney-Batı Türk Lehçelerinde Kullanılışı Üzerine” Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi, Karaman Valiliği Yayınları, s.75-88, Karaman.
- BORCAKOW A., Sarıhanov M., Söyegov M., Hocayev B., Ernazarov S. (1999), Türkmen Diliniñ Grammatikası, Aşgabat.

- BRUSİNA O. İ. (2008), “*Stavropolskiye Turkmeni, Etnokulturnoye Razvitiye*”, Sotsiyalme Obıçai, Protsessı Adaptatsii İ Integratsii, İssledovaniya Po Prikladnoy İ Neotlojnoy Etnologii, No, 202, Institut Etnologii İ Antropologii Ran, Moskva.
- CLARCK, Larry; Türkmen Reference Grammar, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden, 1998.
- ERDEM, Melek (2000), “Türkmen Türkçesi Ağızlarında Olumlu Şimdiki Zaman Kullanımı”, Bilig, 14, s.55-74, Yaz-2000.
- HANSER, Oskar (2003), Türkmençe El Kitabı, Türk Dilleri Araştırma Dizisi, İstanbul.
- ILYASOV, C. (1994), Stavropoldan Salam, Goşgular, Turkmenistan Ilımlar Akademiyası, Aşgabat.
- JARRING, Gunnar (1939), On The Distribution Of Turk Tribes In Afghanistan, Lund Universitets Arsskrift N. F. Avd. 1. Bd. 35. Nr 4.
- KARAHAN, Leylâ (2011). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KOMİSYON; Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri-Fiil, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- KORKMAZ, Zeynep (2006), Türkiye Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KÜRENOV, Sapar (1995), Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri, (Çev. Ali Duymaz), Ötüken Yayınları, İstanbul.
-(1962), “*Demirgazık Kavkaz Türkmenlerinin Geleşğinde İşliklerinde İşliklerinin Ayratanlıkları*” Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası Dil Bilimi İnstitutınıñ İşleri Akademiya Nauk Turkmenskoy SSR Trudı İnstituta Yzikosnaniya IV, Aşgabat, s.241-270.
- MIRADOV A. (1988), “*Magtımgulınıñ Goşgularında İşlik Zamanları*”, Magtımgulınıñ Dili ve Türkmen Sözleyiş Medeniyeti, Red. T. Täçmiradov, Aşgabat.
- NURBADOV, Kasım; Ilyasov, Cumasähet (1997), Oyanan Şıgırlar, Stavropol Türkmenlerinin Şahırana Yığındısı, Stavropol.
- ÖNER, Mustafa (1998), Bugünkü Kıpçak Türkçesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (2008), “*Afganistan Türkmenlerinin Ferhengi Encümeni ve Güneş Dergisi*”, Turkish Studies, Volume 4/3, s.1804-1818, Bahar,2009.
- SARAY, Mehmet (1981), Dünden Bugüne Afganistan, Boğaziçi Yayınları.
- SÜMER, Faruk (1999), Oğuzlar “Türkmenler”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 5. Bas., İstanbul.
- UÇAR, Fuat (2010), Türk Dünyası, Çizgi Kitabevi, Konya..
- YUSUPOV, Ferit (2011), “Tatar Şivelerinde Şimdiki Zaman Biçimleri”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/4 Fall 2011, s.927-962.

AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN YAYIMLADIĞI GAZETE VE DERGİLER (1868-1876)*

Özge ŞAHİN UĞUREL**

ÖZET

Ahmet Midhat Efendi, Tanzimat dönemi edebiyatının önemli yazarlarından biridir. Roman, hikâye gibi kurgu metinlerinin yanı sıra kendi çıkardığı, müdürü ya da başyazarı olarak faaliyet gösterdiği gazete ve dergilerde, öncelikle 1800'lü yılların ikinci yarısında okuma-yazma oranı düşük Türk halkını bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Bu yazıda Ahmet Midhat Efendi'nin 1868-1876 yıllarında çıkardığı gazete ve dergiler incelenmiş, sansürlere ve sürgüne rağmen yazmayı bırakmayan bir yayıncı portresi ortaya çıkmıştır. **Bedir**'le başlayan gazeteciliğini, **Devir**'le sürdüren Ahmet Midhat Efendi, ard arda yaşadığı kapatma kararları karşısında yılmamış, ilk dergisi **Dağarcık**'la yayıncılık faaliyetini sürdürmüştür. Ancak bu dergideki yazılarının da sansüre uğraması Ahmet Midhat Efendi'yi üç yıldan fazla süren bir sürgün cezasına mahkum etmiştir. Sürgün şartlarında olmasına rağmen çalışmalarına ara vermeyen Ahmet Midhat Efendi, Rodos'ta ikinci dergisi **Kırkanbar**'ı çıkarmıştır. Sürgün yıllarının bitmesiyle **İttihâd**, **Osmanlı** ve uzun soluklu **Tercüman-ı Hakikat** gazetelerini çıkaran Ahmet Midhat, ardında incelenmeyi bekleyen büyük bir külliyat bırakmıştır. Ahmet Midhat Efendi'nin gazete ve dergilerindeki sınırsız bilgi birikimini daha net ortaya koymak ve bu konu üzerinde çalışacak araştırmacılara rehber olması amacıyla **Bedir**, **Dağarcık** ve **Kırkanbar**'ın fihristi hazırlanmıştır. Bu fihrist çalışması Ahmet Midhat Efendi'nin yurtiçi ve yurtdışından siyasi ve sosyal içerikli haberlerin yanı sıra edebiyat, felsefe, antropoloji, tıp gibi birçok alanda telif ve tercüme yazıya yer verdiğini göstermiştir. Ayrıca yazıları sebebiyle aldığı sürgün cezaları dönemin sansür anlayışının boyutlarını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Midhat Efendi, gazete, dergi, yayıncılık, sürgün.

* Bu yazının fihristsiz kısmı Aralık 2012'de Beykoz Belediyesi tarafından basılan **Vefatının 100. Yılında Ahmet Midhat Efendi Armağanı** adlı kitapta yayımlanmıştır. Yazının esasını teşkil eden fihrist bölümü ilk defa yayımlanmaktadır.

** Arş. Gör. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, El-mek: ozge.sahin.ugurel@msgsu.edu.tr

**NEWSPAPERS AND MAGAZINES PUBLISHED BY AHMET
MİDHAT EFENDİ
(1868-1876)**

ABSTRACT

Ahmet Midhat Efendi is one of the most important intellectuals during the Tanzimat Period. Through all his work during the second half of 19th century, he struggled to enlighten a society with poor literacy rates--a quest that did not only find its expression in novels and short stories, but also in his countless newspapers and magazines articles, or through his contributions as managing editor or editor-in-chief. Examining the newspapers and magazines edited by Ahmet Midhat Efendi between 1868 and 1876, this article aims to draw the portrait of an editor whose passion and dedication to writing never yielded to the censures and exiles of his period. Ahmet Midhat Efendi started his journalism career in **Bedir** and wrote for **Devir**, two newspapers which have been forced to closure later on. Not capitulating to those closures, he printed his first magazine **Dağarcık**. However, this magazine has been censored as well, causing Ahmet Midhat Efendi's exile for three years. Not giving up on his writing work despite exile conditions, Ahmet Midhat Efendi started publishing his second magazine **Kırkanbar** in Rhodes. After the end of his exile years, he released **İttihâd**, **Osmanlı** and long lasting **Tercüman-ı Hakikat**, leaving behind an excellent treasure for researchers. In order to demonstrate better Ahmet Midhat Efendi's immense knowledge in newspapers and magazines as well as create a guide for researchers on the issue as well as create a guide for researchers on the issue, I have prepared an index of **Bedir**, **Dağarcık** and **Kırkanbar**. This indexing work proved that Ahmet Midhat Efendi published not only news stories regarding political and social issues in the national and international agenda, but also articles and translations about literature, philosophy, anthropology and medicine. In addition to that, Ahmet Midhat Efendi's exile sentences due to his writings reveal the dimensions of censorship during his era.

Key Words: Ahmet Midhat Efendi, newspaper, magazine, publishing, exile.

Ahmet Midhat, sadece romanlarıyla değil, gerek çıkardığı gerek bünyesinde çalıştığı gazete ve dergilerle de yeni Türk edebiyatının gelişmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bu yazıda, Ahmet Midhat'ın 1868-1876 yılları arasında bu alanda gerçekleştirdiği faaliyet değerlendirilecektir. Yazının, 1876 yılında Rodos'taki sürgün dönüşüyle sınırlanması, Ahmet Midhat'ın bu tarihten sonra çıkardığı gazetelerin (**İttihâd** 28 Haziran-15 Şubat 1292/156 sayı, **Osmanlı** 29 Temmuz 2 Ocak 1293/156 sayı) özellikle **Tercüman-ı Hakikat**'in (27 Haziran 1878-12 Ocak 1924/15325 sayı) başlı başına ele alınmayı gerektiren uzun soluklu yayınlar olmalarıdır.

Zevrâ Gazetesi Müdürü Ahmet Midhat'ın Bağdat Yılları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Ahmet Midhat'ın matbuat dünyasına girişi, hayatının en önemli dönüm noktalarından biri olan Tuna Valisi Midhat Paşa'yla tanışmasından sonradır. Çalışkanlığından etkilendiği bu yetenekli gence adını vermekle yetinmeyen Midhat Paşa, onu Fransızca çalışmaya teşvik eder ve Batı kültürüyle tanışmasını sağlar. Bu imkânlar önce **Tuna** gazetesinde muharrir (1868), bir yıl sonra da baş muharrirlik unvanını getirir ve böylelikle yazı hayatı başlamış olur.¹ Bu ilk adım, acemi bir yazardan beklenmeyecek kadar dikkat çeker. Ahmet Midhat Rodos'taki sürgün yıllarını anlattığı **Menfa**'da konuyla ilgili şunları söyler:

*"(...) Tuna gazetesine yazdığım vakitlerde tahsilim ve muharrirlik edebilmek için bidâam adeta maksuda karîb bir halde bulunmakla beraber bilemem ne hikmete mebnî idi ki kari'lerimi yine memnun edebiliyor idim. Hem yalnız Rusçukça olan erbâb-ı mütâlaayı değil. Gazetemi İstanbul'da dahi bir rağbet-i mahsusa ile telakki ederler idi."*²

Ahmet Midhat'ın genç yaşta gösterdiği başarı, **Terakki** gazetesi yazarı İsmail Efendi'nin övgüleriyle karşılanır ve kendisinden Terakki Matbaası'na katkısı istenir:

*"(...) Terakki gazetesinin mukaddime makamında derc eylemiş olduğu bir hasbîhale Tuna gazetesiyile ettiğim mukabele Terakki heyet-i tahririyesi tarafından pek ziyade mazhar-ı tahsin olarak aldığım bir mektupta fazl ü irfânım (beni de hayrette bırakacak derecede) medh ü sitâyîş edildikten sonra 'Âfitâb-ı âlem-tâbın bir sâha-i gabrâ-yı tenvîre tenezzülü kabîlinden olmak üzere Terakki Matbaası'ni teşrîfe rağbet buyurulmaklığımız' teklif edilmişti."*³

Ancak Ahmet Midhat, henüz tahsile muhtaç bir çocuk olduğunu belirterek bu teklifi geri çevirir.

Midhat Paşa'nın Tuna'dan sonra Bağdat Valisi olması, Şakir Bey'in de merkez mutasarrıflığına görevlendirilmesi üzerine Ahmet Midhat kendisiyle birlikte gitmek için bir arıza kaleme alır ve kabul edilir. Bu kabul ona matbuat dünyasının kapılarını sonuna kadar açacak olan görevi de getirir. Midhat Paşa, Ahmet Midhat'ı Bağdat'a kurulacak matbaa için görevlendirir ve ilk işi ihtiyaç duyulan malzemeleri almak üzere İstanbul'a gitmektir.⁴ Ahmet Midhat'ın meselesi sadece gazetede yazmak veya gazete idare etmek değil, makineleri ve yeni sistemleriyle gelişmiş bir matbaa kurulmasını sağlamaktır. Böylelikle istediği gibi bir gazete çıkarmanın imkânlarına kavuşacaktır. Kurulan yeni matbaanın ve Bağdat'ın ilk gazetesi de yayın hayatında yerini alır: **Zevrâ** (1869)

Zevrâ gazetesinin müdürü olan Ahmet Midhat'ın Bağdat yılları oldukça verimli geçer. Bağdat'a giderken yolculuğu sırasında tanıştığı ressam Osman Hamdi Bey sayesinde Batı kültürünü daha etraflı tanır. Bağdat'ta yakından tanıma fırsatı bulduğu Şirazlı Can Muattar ise Arapça, Farsça, İbrânice, Hintçe, İngilizce bilgisi ve felsefe alanında hâkim olduğu bilgilerle Ahmet Midhat'ı etkiler. Ayrıca Can Muattar'ın pek çok dili kusursuz denebilecek düzeyde bilmesi, matbaaya mütercim ve musahhih sıfatıyla desteğini sağlar.⁵ Ahmet Midhat, gazetenin idaresi dışında Bağdat'ta Mekteb-i Sanâyi öğrencileri için **Hâce-i Evvel**'i kaleme alır. Bu yılları **Menfâ**'da mutlulukla hatırlar:

"Telif ve tahrir olan hevesimin en ziyade inbisâtı şu âlem-i huzur ve istirahatta görülmüştür. Küşâd olunan Mekteb-i Sanâyi şâkirdânını tedris için kaleme alınan Hâce-i Evvel risâlesinin birinci ve ikinci tab'ları orada neşredildiği gibi Küssadan Hisse risâlesinin ilk tab'ı

¹ Orhan OKAY, "Ahmet Midhat Efendi", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 101.

² Ahmet Midhat Efendi, **Menfa / Sürgün Hatıraları**, Haz.: Handan İNCİ, İstanbul 2002, Arma Yayınları, s. 30.

³ A. g. k., 30.

⁴ A. g. k., 30-31.

⁵ A. g. k., 35-36.

orada vuku bulduktan mâadâ muahharen Dersaadet'te Letâif-i Rivâyât ser-levhası ile neşrolunan küçük romanlardan birtakımı dahi Bağdat'ta yazılmıştır.”⁶

Ahmet Midhat'ın İlk Gazetesi Devir: Sansürle Tanışma

Bu esnada İstanbul'da Maarif Bakanlığı tarafından ilköğretim öğrencilerine okutulmak üzere belirlenen bazı kitap ve risaleler ile konuyla ilgili bir de telif-tercüme nizamnamesi ilan edilir. Bu nizamname hükmünce seçilen kitapların yazarlarına mükâfat olarak akçe vaat edilir. Ahmet Midhat, bakanlıkta görevli Safvet Paşa'ya yazdığı arıza ile **Hâce-i Evvel**'in üçüncü tab'ı için kaleme alınan müsvetteleri takdim, tahrir ve telif peki ziyade hevesli olduğunu belirterek İstanbul'a gelmek istediğini arz eder. Bütün amacı kitap yazıp geçinmektir. Aynı vakitlerde Fuad Paşa'nın isteğiyle **Mecmua-i Ceride-i Askeriye**'nin başına getirilen Şinasi'nin kısa bir süre sonra dergiyi kendisine devretmesiyle başmuharrir olur. (1871) Ahmet Midhat'ın **Ceride-i Askeriye**'deki muharrirlik görevini tereddüt etmeden kabul etmesinin asıl sebebi ise Basra mutasarrıfı olan ağabeyinin ölümü üzerine ailenin tüm geçimiyle ilgilenmek zorunda kalmasıdır. Bağdat'tan İstanbul'a gelirken roman yazmak için yola çıkan genç yazar bu memuriyete rağmen bir süre hayallerini gerçekleştirmeyi dener. Önce Maarif Bakanlığı'na başvurur. Ancak yeni kitaplar konusunda bakanlık aynı derecede hevesli değildir. Bir yandan Tahtakale'de kirada oturduğu eve kurduğu matbaada, aile fertlerinin de katılımıyla kendi kitaplarını neşre başlar. Bu girişim de beklediği gibi gitmez. Henüz yeni tarzda hikâyeler okumaya hazır bir okur kitlesinin yokluğu kitapların satışından elde edilecek geliri ve dolayısıyla ailenin geçimini zora sokar. Anlatacağı onca hikâyeyi okuyacak birilerini bulamamak Ahmet Midhat'ı başka işler yapmaya sevk eder. İşte tam da bu sırada **Basiret** gazetesi devreye girer. Artık romanlarını yazabilmek ve matbaasını istediği seviyeye getirebilmek için **Basiret**'e de yazmaktadır. Gayret ve sebatla inandıklarının peşinden giden Ahmet Midhat, İstanbul'da geçirdiği bir sene içinde matbaasını büyütmeyi başarır. Matbaa eve sığmayacak kadar büyüyünce Bâbîâlî Caddesi üzerine nakleder. Bu matbaa, zamanla yayın dünyasının merkez üssü hâline gelecek olan Bâbîâlî'nin ilk matbaası olur. 1872 yılı Ahmet Midhat Efendi için hummalı bir faaliyet ve genişleme yılıdır. O yıl Mösyö Praldi'nin isteğiyle matbaasında Türkçe-Fransızca **Takvim-i Ticaret / Le Moniteur du Commerce** gazetesinin baskısını ve Türkçe kısmının yazı işlerini üzerine alır. Matbaayı ileriye götürecek bir iş olduğu düşüncesiyle Marsilya'ya Fransızca harfler ısmarlar.⁷

Ahmet Midhat yayın faaliyetleri sayesinde kısa zamanda geniş bir çevre edinir. Bu çevrede Nâmık Kemal'le tanışır. Onunla ilgili **Menfa**'da, henüz Rusçuk döneminde **Tercüman-ı Ahvâl** ve **Tasvir-i Efkâr**'ı okuduğunu, **Muhbir ve Hürriyet**'in nüshalarını edinmek için fedâ-yı cânı göze aldığını ifade eder. **İbret** gazetesinin eldeki tezgâhların yetersizliği sebebiyle tertipli çıkmaması üzerine Ahmet Midhat, Nâmık Kemal'e kendi matbaasındaki makineleri takdim eder. Bu sırada en büyük isteği matbaayı ve yazı işlerini daha ileriye götürmek olduğu için matbaa takımını yenileyerek Babıâlî'deki malzemeleri de alıp Beyoğlu'ndaki Haçopulo Çarşısı'nda 13 numaralı mağazaya yerleşir. Ayrıca Rumca hurûfât alarak kendi deyimiyle “mükemmel bir matbaa” kurmuş olur.⁸ **İbret** gazetesinin de Beyoğlu'nda yakın bir yere nakli Nâmık Kemal'i yakından tanıma imkânı verse de **İbret**'in dört ay süreyle kapatılması, Nâmık Kemal'in Gelibolu Mutasarrıfı yapılması Ahmet Midhat'ı matbuat dünyasının terimleşen sözcükleriyle tanıştırır: Sansür ve sürgün.

Çok geçmeden kendi imtiyazında çıkaracağı gazetelerle aynı akıbete uğrayacaktır. Matbaayı yenileyerek imkânlarını arttıran Ahmet Midhat için artık her şeyiyle sahibi olduğu bir gazeteyi çıkarmanın vakti gelmiştir. 1872 yılının Ağustos ayında ilk gazetesi **Devir** okurlarla

⁶ A. g. k., 41.

⁷ A. g. k., 42-46.

⁸ A. g. k., 50, 54-55.

buluşur. “Havadis, politika, edebiyat, letâif, fûnûn, maliye ve umûr-ı ticariyeden bahs eder yevmî gazete” alt başlığıyla Cuma ve Pazar günleri hariç diğer günler neşredilen **Devir** gazetesi daha ilk sayısında kapatılır. Gerekçe, dönemin sadrazamı Midhat Paşa’ya hitaben kaleme aldığı yazıda, devletten talepkâr şekilde konuşması sebebiyle şiddetli bulunan lisanıdır. Bu mektuptan önce “Meslek ve Vazife” başlığı altındaki başyazıda gazetesi hakkında bilgi verir. İlk amacının şahsî kötülöklere yenilmeden doğru bildiği fikirleri ortaya koymak olduğunu, ancak ‘tabiat-i zaman’ adını verdiği düşman karşısına çıktığında da onu kaldırmaya kadar bekleyeceğini ifade eder. Ardından “Ey gayretli vezir!”, “Ey vekil-i mutlak!” nidalarıyla Midhat Paşa’ya hitaben yazdığı açık mektubundaki ifadeler sert denebilecek tondadır ve hükümet tarafından hoş karşılanmaz. Ahmet Midhat’ın şiddetli bulunan lisanından:

“Biz maarif istiyoruz. Adam olmak, medenî olmak istiyoruz. Hükümet, bunların maarif ile gözleri açılırsa zapt u rabitaları müşkül olur diye bizde maarifi imsâk ediyor. Pekala, gözümüz açılırsa neyi görecekiz? Bir fenalık var da onu göreceksek onu fenalık niçin oluyor? Ey Âsâf! Biz saadet isteriz. Şehrâh-ı medeniyette herkes yol aldı, birtakımı menzil-i maksûda vardı. Onlar sadr-ı saadette murabba-nişîn oldular. Biz ilerleyemedik. Biz geride kaldık. Onların saadetine nazar-ı tahassürle bakıyoruz. Ah biz bu derecede kalacak adamlar mıyız? Herkes bize barbar diyor. Çünkü bizi fakir, cahil görüyorlar. Ah biz bu hakareti görecek babaların evladı mıyız?”⁹

Devir’in kapatılışı çok geçmeden basın dünyasında yorumlanır. Önce Ebüzziya Tevfik “Sal-nâme-i Hadîka”da bu kararın büyük bir şaşkınlıkla karşılandığını ve Ahmet Midhat’a taziye dileklerini bildirdiklerini ifade eder. İlk mizah gazetesi **Diyojen** de 31 Ağustos 1872’de, daha ilk sayısında kapatılarak basın tarihine kötü bir not düşen **Devir**’in başına gelenlere, kendine has üslubuyla yaklaşır. **Diyojen**, Ahmet Midhat’ın Midhat Paşa’ya yazdığı açık mektubundaki ifadelere nazire yaparak alay eder.¹⁰

İkinci Gazete: Bedir

Ahmet Midhat, hiç vakit kaybetmeden 14 Eylül 1872’de yine Cuma ve Pazar günleri hariç haftada beş gün olmak üzere **Bedir** gazetesini çıkarır. Gazetenin imtiyaz sahipliği görevini belki de kapatma meselelerinden yıldıdığı, çekindiği için akrabası Mehmet Cevdet’e verir. Ancak yazıların çoğu, imzası yer almasa da Ahmet Midhat’a aittir. “Siyaset, edebiyat, letâif, fûnûn, maliye ve ticaret gazetesi” alt başlığıyla yayın hayatına başlayan **Bedir**, medeniyet, hürriyet hakkında bilgiler verirken ilk sayısında okurlarına gazetecilik anlayışını sunar. “Gazetecilik” başlıklı yazıda gazetenin manifestosu diyebileceğimiz şu satırları okuruz:

“Gazeteci olan kendi fikr-i mahsusunu der-miyan etmez. Söylediği lakırdıyı âlem-i medeniyet ve insaniyet ahalisi nâmına söyler. (...) Şimdi biz gazeteciyiz yahut gazeteci olduğumuzu yeni gösteriyoruz. Fakat bunu da gösteriyoruz ki memleketimizin ne istidatta bulunduğunu anlamışız. Bunu yeni anlamış olalım. Anlamışız ya. Binaberin Türkistan’ın havsala-yı tahammülüne göre gazeteci olmaya zaruri iltizam ettik.”¹¹

Alıntıdaki ‘tahammül’ kelimesi önemlidir. Ahmet Midhat artık idarenin tahammülünü zorlamamaya, bundan sonra daha dikkatli olmaya çalışacağına dair âdeta söz verir. Yine de ileride göreceklerimiz gibi gazetenin kapatılması ve sürgün kararından kurtulamaz. **Devir**’in bir sayılık kısa süren yayın ömrüne karşın 13 sayı devam eden **Bedir**’in “Vilayât” başlıklı sütunlarında Bağdat, Yemen, Fas, Gelibolu, Tuna, Diyarbakır, Trabzon gibi şehirlerin coğrafi özellikleri anlatılır. “Havadis-i Dahiliye” sütunu memlekette yaşanan politik vaziyeti verirken “Havadis-i Hariciye”de dış haberler çok fazla yorum yapılmadan aktarılır. Hürriyet konusunda çeşitli filozofların

⁹ **Bir Jübile’nin İntiba’ları: Ahmet Midhat’ı Anıyoruz**, Haz.: Hakkı Tarık US, İstanbul, 1955, s. 47.

¹⁰ A. g. k., s. 47-48.

¹¹ “Gazetecilik”, **Bedir**, nr: 1, İstanbul 1288/1872, s. 2.

görüşlerinden yararlanarak bilgi verilir. Monte Cristo çevirisi başta olmak üzere haydut hikâyeleri her sayıda okurlarla buluşur. Tefrika usulü yayımlanan bu çeviriler, Ahmet Midhat'ın gazeteciliğinde ayrı bir yere sahiptir. Bu hikâyeler Tanpınar'ın deyimiyle;

*“(...) büyük kitlenin hiç tanımadığı bir mekanizmayı oynatır: Okuma, hiç okumayanın okuması, okumaya alışması. İlk matbaasını açmakla kurduğu Bâbüâli'yi halkın malı eden odur.”*¹²

Ahmet Midhat gazetesiyle okur kümesini hazırlamanın yanı sıra dış merkezlerden gelen telgraflara da yer verir. Paris, Berlin, Mısır, Kahire gibi önemli kültür şehirlerinden gelen telgraflar gazetenin her sayısında yayımlanır. **Bedir**'in 28 Eylül tarihli 4. sayısında yayımlanan Madrid telgrafında; “Bahriye Nezâreti, Millet Meclisi'ne bir nizamnâme layihası arz ederek bununla asâkir-i mevcûdenin kura usulüyle elenmesi sûreti terk olunarak hizmet-i askeriye'nin umum millete bir borç edilmesini teklif” ederken aynı tarihli Londra telgrafında ise; “İngiltere'nin Arjantin maslahatgüzârının Atina'ya tayin edildiği” haberi yer alır.¹³ Ahmet Midhat böylelikle gazetesinde sadece kendi yazılarına, çevirilerine değil, dış dünyadan anbean gelen siyasi ve sosyal içerikli gelişmelere de yer vermiş olur ve gazetesine uluslararası bir kimlik kazandırır.

Ayrıca **Bedir**'de Ahmet Midhat'ın çevresindeki yazarlarla yaşadığı görüş ayrılıklarının yansımalarını görmek mümkün. **Bedir**'in 5. sayısında “Ahmet Midhat Efendi tarafından Kemal Beyefendi'ye yazılan bir mektup”¹⁴ başlıklı yazı, Nâmık Kemal'le hürriyet konusunda farklı görüşlere sahip olduklarını gösterir. Ahmet Midhat, Nâmık Kemal'in **İbret**'in ilk nüshasında yayımlanan “İstikbal” başlıklı yazısına cevaben kaleme aldığı mektubu ile 7. sayıdan itibaren kapanana kadar çıkan sayılarında (7. ve 13. sayılar arası) “Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı”¹⁵ başlıklı yazılarıyla meseleye felsefî ve psikolojik açıdan yaklaşır. Hatırlayalım ki Ahmet Midhat bu mektubu yayımlarken aynı zamanda matbaasında dönemin en muhalif ve önemli gazetelerinden biri olan **İbret**'i basmaktadır, başında da Nâmık Kemal vardır. Burada hükümet politikalarını eleştiren yazılar yayımlanır. Ahmet Midhat, yeni tanıştığı Nâmık Kemal'le zaman zaman bir araya gelir ve fikir tartışmaları yapar. Nâmık Kemal'in **İbret**'te yayımlanan “İstikbal” adlı makalesine verdiği cevap da bu tartışmaların bir yansımasıdır. Ayrıca Ahmet Midhat'ın Rodos sürgünü dönüşünde bu makaleyi **Menfa**'da iktibas yapması birlikte sürüldüğü Nâmık Kemal'den nasıl da farklı düşündüğünün altını çizmektedir.¹⁶

Çok değil, 1 Ekim 1872'de yine aynı gerekçe gösterilerek, şiddetli lisanı sebebiyle **Bedir** kapatılır. Dolayısıyla Ahmet Midhat, gazetenin ilkelerinden bahsettiği ilk sayısında “tahammüle göre yayın yapmak” ilkesini yeterince uygulayamaz.

Dergicilikte İlk Deneme: Dağarcık ve Sürgün

Ancak gazetecilikte üst üste yaşadığı kapatılma kararları Ahmet Midhat'ı engellemez ve bu kez dergi çıkarma hevesiyle yoluna devam eder. **Bedir**'den sonra ilk dergisi **Dağarcık**'ı çıkarır. Ahmet Midhat 15 günde bir yayımlanan dergisiyle daha önce Münif Paşa'nın çıkardığı ve basın tarihimize ilk mecmua olarak geçen **Mecmua-i Fünûn**'dan farklı, “mebâhis-i fünûnu eğlence tarzına koymak”¹⁷ niyetindedir. **Dağarcık**'ın sahibi sıfatıyla bu kez kendi adını yazan Ahmet Midhat Efendi, “İfade-i Merâm” adlı başyazısında amacını şu şekilde ortaya koyar:

¹² Ahmet Hamdi TANPINAR, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul Ekim 2007, YKY, s. 412.

¹³ “Madrid 28 Eylül” / “Londra 28 Eylül”, **Bedir**, nr: 4, İstanbul 1288/1872, s. 3.

¹⁴ “Ahmet Midhat Efendi tarafından Kemal Beyefendi'ye yazılan bir mektup”, **Bedir**, nr: 5, İstanbul 1288/1872, s. 1-3.

¹⁵ Ahmet Midhat, “Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı”, **Bedir**, nr: 7-13, İstanbul 1288/1872, s. 4-6.

¹⁶ Bkz. (2), Ahmet Midhat Efendi, s. 58-62.

¹⁷ A. g. k., 62.

“... Frenkçe yazılmış âsârdan nazar-ı dikkatimi celbeden şeylere tesadüf ettikçe yalnız mütalaasıyla kanaat edemeyerek Türkçe'ye tercüme etmek dahi öteden beri âdet edinmiş olduğum bir şeydir. Hâlim yalnız bundan ibaret olmayıp esna-yı mütalaada bazı kere öyle şeylere tesadüf ederim ki bilemem ne sebebe mebnî lisanım bulunan lisan-ı Osmanî üzerine öyle bir fikrin tasvir edilememiş olmasından bayağı müteessir olarak 'bakalım Osmanlı lisanıyla böyle bir fikrin tasviri mümkün değil midir' diye onu tatbiken bir şey dahi kendim kaleme almaya çalışırım.”¹⁸

Derginin başyazısında Frenkçe yazılmış eserleri Osmanlı lisanıyla anlatma gayretindeki vurgusunu “Osmanlıca'nın Islahı” başlıklı yazısıyla pekiştiren Ahmet Midhat, dildeki kimi yanlış kullanımlara dikkat çeker ve umum halkın anlayacağı sade bir dil için önerilerde bulunur. Ömer Seyfettin ve Genç Kalemler Hareketi'nden önce ilk defa halkın anlayacağı sade dil bu kadar belirgin bir şekilde öne çıkarılır. Ahmet Midhat dilde sadeleşme için iki öneride bulunur. Biri “Arapça gramer ve sentaksından izafet ve sıfat tamlamaları ile müzekker, müennes, müfred ve cem'ilerin dile sokulmaması, diğeri ise bir kelimenin Türkçesi varsa onun yerine Arapça ve Farsça bir kelime kullanılmaması.”¹⁹ Aynı yazıda ilerlemenin yolunu, konuştuğu dili doğru okuyup yazmakta arar:

“Biz yirmi beş otuz taşına kadar zamanımızı hâlâ lisan tahsili yolunda sarf edersek, otuz beş yaşına girsek bile yine mektep yolunda kalacağız. Eğer lisana ehemmiyet vermeyip de yalnız fenne hasr-ı himmet edecek olursak, pek çoklarını görmekte olduğumuz vechile o zaman dahi iki satır yazı yazıp meramımızı ifadeye muktedir olamayız. İnsan dilsiz yaşayamaz. Milletimizin terakkisini istersek, her ferdinin bülbül gibi şakıması için kendilerine kolaylık göstereyemeyiz.”²⁰

Ahmet Midhat **Dağarcık**'ta dilin sadeleşmesi meselesinin yanı sıra hayvanlar, bitkiler, tarih, çalışma fikri, felsefe gibi pek çok konuda görüşlerini dile getirir, tercümelerini yayımlar. “Hayvanâtta Efkâr-ı Cemiyet”, “Hayvanât”, “Hayvanâtın Hissi Hakkında Mütâlaa”, “Karıncalar”, “Güvercinler”, “Örümcekler”, “Kunduz Nâm Hayvanın Ahvâl-i Garîbesi”, “Arılar Cemiyeti” başlıklı yazılarda hayvanları, “Âlem-i Nebâtât”, “Küften Yosundan Ne Umarsınız?”, “Baobab Denilen Ağaç Hakkında Mütâlaa” başlıklı yazılarında bitkileri anlatır.

Dağarcık'ta ayrıca Batı'daki fen ve ilim alanındaki keşifler aktarılır, bu konularda tercümelere yer verilir. Yeni edebiyat yanlısı gençleri yüreklendiren ve onları her konuda yönlendiren Recâizâde Mahmut Ekrem'in bilim konulu makaleleri ve Ahmet Midhat'ın ona verdiği cevaplar, iki güçlü kalemin her alanda yenilik yanlısı duruşlarını kanıtlar niteliktedir. Ahmet Midhat için **Dağarcık**, **Devir** ve **Bedir**'e göre farklı bir anlam taşır. Tanpınar'ın da ifade ettiği gibi;

“... onu okudukları ile **Dağarcık**'ta bulmak mümkündür. Bir yandan yeni öğrendiği Avrupa ilmi ve felsefe tarihi ile dinî akidelerinin arasındaki o rahat, buhransız sallanışı ve pozitivist felsefenin, Lamarkizm'in verileriyle İslâmî esasları birleştirmeye çalışması, hatta Kur'an'da, hadiste onlara dayanak araması (...) hangi ufukları yokladığını gösterir.”²¹

Derginin önemli yazılarından ikisi de başını derde sokacak olan “Velâdet”²² ve bunun devamı niteliğindeki “Duvardan Bir Sadâ”²³ başlıklı yazılardır. Rodos'a sürgüne gönderilmesine sebep olan bu yazılarında din aleyhtarlığı yaptığı gerekçesiyle suçlanır. “Velâdet”te şunları söyler:

“Merkez-i arz hazırlanmış bir lağım gibi bir halde bulunup da kürre-i şems eşi'a-i hararetiyle fitili verdiği gün yok mu? İşte o gün ben dahi doğmuştum. (...) Nice seneler hararet-i

¹⁸ Ahmet Midhat, “İfade-i Merâm”, **Dağarcık**, nr: 1, İstanbul 1288/1872, s. 2.

¹⁹ Ahmet Midhat, “Osmanlıca'nın Islahı”, **Dağarcık**, nr: 1, İstanbul 1288/1872, s. 22-23.

²⁰ A. g. m., s. 25.

²¹ Bkz. (12), s. 404.

²² Ahmet Midhat, “Velâdet”, **Dağarcık**, nr: 2, İstanbul 1288/1872, s. 49-52.

²³ Ahmet Midhat, “Duvardan Bir Sadâ”, -İkinci nüshada münderic “Velâdet” bendine zeyl, **Dağarcık**, nr: 4, İstanbul 1288/1872, s. 99-105.

merkeziye içinde kaynadım. Sonra birçok madenler içinde buhara münkalib olarak uçtum. Tekâsüf ettim. Tahaccür ettim. Kürenin bu tabaka-i ûlâsını teşkil eden her zerre içinde benim vücudum vardı. Vücudumun her zerre içinde olan kısmını toplaya toplaya başıma haller geldi. Toprak oldum nebatat hâline girdim. Çiçek oldum açıldım. Haşerat hâline girdim münteşir oldum. Her tabakada o kadar hallere girdim ki tarif değil isimlerini saymış olsam kamus kadar kitap olur. Nihayet dördüncü tabakada dahi nice yüz bin inkılâplar gördükten aksamımı toplaya toplaya bin büğday tanesi ve bir böbrek iki yumurta ve bir bardak su içinde hapsedilecek kadar toplayabilmişim. Nasılsa kısmet bu zaman dünyaya gelmekmiş.”²⁴

Ayrıca “Dünya’da İnsanın Zuhuru”, “İnsan”, “Adem ü Nesnas”, “İttihad-ı İnsan” başlıklı makaleleri de evrim üzerine kafa yoran yazılardır. “Duvardan Bir Sada”da masasında yazacağı makaleyi düşünürken duvardan bir ses geldiğini ve duvarın içerisindeki bir tuğlanın varlık ve yoklukla ilgili bir şeyler söylediğini anlatır. Yazının sonunda duvardaki sesin kendisine Kur’an’ın “her şey aslına rücû eder” hükmünden başka bir şey ifade etmediğini belirtir. Ahmet Midhat duvarın içinden gelen ses karşısında şunları söyler:

“‘Velâdet’ bendinde gösterildiği üzere vücudum nice bin eczâda hülâsa edildikten sonra sadânın dediği vechle yine nice bin vücutlara rücû edecek imiş. (...) Nasıl gelmiş isem yine öyle gideceğim. Yani vücudum nasıl ki nice bin ecsâmdan toplana toplana teşekkül etmiş ise yine öyle nice bin ecsâma inkisâm ede ede müteferrik olacak binâberîn bakalım bundan sonra ne olacak diye düşünmemeliyim.”²⁵

O dönemdeki bazı okumalarının da etkisiyle kaleme aldığı bu yazılar **Basîret** gazetesi tarafından İslam aleyhtarlığı ile suçlanır. Matbuat hayatı polemiklerle geçecek olan Ahmet Midhat bu tür saldırılara karşı hiçbir zaman rahat ve kayıtsız kalmaz. Bu yüzden ilk önemli polemigi karşısında telaşlanır ve hemen kendisini savunmaya başlar. Üstelik işin ucunda o dönem için tehlikeli sonuçları olabilecek “dinsizlik” suçlaması da vardır. **Menfa**’da, **Basiret**’in bu saldırısını gazeteden ayrılmasına ve onlara rakip olabilecek gazete ve dergiler çıkarmasına da bağlar:

“Bir de günlerde bir gün ikâmetgâhım olan Üsküdar’dan mahall-i iştigalim olan Beyoğlu’na gelmek için bulunduğum esnada dostlardan birisi kemâl-i teessüfle elime Basiret nüshası tutuşturmasın mı? Bir buçuk sene müddet hizmet etmiş ve hizmetimi herkese beğendirmiş olduğum bu gazete mücerred artık umûr-ı zâtiyemle iştigalim için çekildiğimden dalgâz olarak bir zamandan beri aleyhimde bir husumet-i şedîde ile cehaletimi, adem-i iktidarımı vesair kaale alınmaz birtakım şeyleri yazmakta olduğu cihetle bu kere elime tutuşturulan nüshada dahi iyiliğe dair bir şey olamayacağı vârid-i hatırım olmuştu.”²⁶

Ahmet Midhat, bir dönem kendisi sayesinde çok sattığından dem vurduğu gazetenin bu nankörlüğüne hiç vakit kaybetmeden “Redd-i İtiraz ve İzâh-ı Hakikat”²⁷ yazısıyla karşılık verir. Fakat bu savunmalar da durumu değiştirmez. **Dağarcık**, Abdülaziz devrinin hoşuna gitmeyecek konulardan bahsettiği için sonunu hazırlamış olur. Bu son aynı zamanda 38 ay sürecek Rodos sürgününün başlangıcıdır. **Dağarcık**, 1872’de 8, 1873’te 2 olmak üzere toplam 10 sayı yayımlanır.

İkinci Dergi Kırkanbar: Sürgün Yıllarında Bir Sığınak

Ahmet Midhat, kısa ömürlü iki gazete ve ilk dergi macerasından sonra hızını kaybetmeden kaldığı yerden devam eder. Bu kez sahnede öncekilere kıyasla daha istikrarlı bir dergi, **Kırkanbar** vardır. Eylül 1873 - Haziran 1876 yılları arasında yine İstanbul’daki yeğeni Mehmet Cevdet’in adıyla, 34 sayı yayımlanan dergi **Dağarcık**’tan çok da farklı değildir. Coğrafya, din, tarih, felsefe,

²⁴ Ahmet Midhat, “Velâdet”, **Dağarcık**, nr: 2, İstanbul 1288/1872, s. 52.

²⁵ Ahmet Midhat, “Duwardan Bir Sadâ”, **Dağarcık**, nr. 4, İstanbul 1288/1872, s. 104-105.

²⁶ Bkz. (2), Ahmet Midhat Efendi, s. 63.

²⁷ Ahmet Midhat, “Redd-i İtiraz ve İzâh-ı Hakikat”, **Dağarcık**, nr: 8, İstanbul 1288/1872, s. 234-244.

edebiyat, tıp ve tabii olaylar hakkında bilgiler verilir. Tercüme yazılar dışında Paris, Londra, Viyana, Berlin gibi önemli Avrupa şehirlerinin son durumu, ilim cemiyetleri, kütüphaneleri, sanayi ve ticaret hayatı, tanınmış sanatçıları ve eserleri hakkında tanıtıcı yazılar yer alır. Edebiyat adına Arapça, Farsça bazı beyit ve kıtaların çevirileriyle birlikte şerhleri bulunur.

Unutulmamalıdır ki **Kırkanbar**, Ahmet Midhat'ın en zor günlerinin, sürgün döneminin ürünüdür. Bir tür hayata tutunma vesilesi olan yazı faaliyeti sayesinde işine her zamankinden daha kuvvetle sarılır. **Menfa**'da o günleri şöyle hatırlar:

*“(...) her tarafımı felaket ihâta eylemiş olduğu perişan bir zamanımda bakıyye-i şuurumla **Dünyaya İkinci Geliş** ve **Açık Baş** ve **Ahz-ı Sâr** gibi birkaç parça eserden mâada **Kırkanbar**'ın dahi ilk on cüz'lerini yazdım ve **Hasan Mellah** nâmıyla tasvir etmiş olduğum büyük hikâyenin ilk planını dahi tertip etmeye başladım.”²⁸*

Kolay değil, sürgündedir Ahmet Midhat. Tıkr tıkr işleyen matbaasının idaresinde her işini rahat rahat yapma imkânından uzak, kalemi ve kâğıdıyla baş başadır. Öyle ki yazdığı her şey hükümetin asker zâbitleri tarafından kontrol edilerek İstanbul'a ulaşır.²⁹

Kırkanbar, zorluklara rağmen cehâlet, medeniyet ve ilerleme üzerine yazıların yayımlandığı bir dergi olmayı başarır. Bu yazılardan biri de “Cehâlet Bir Milletın Mûcib-i Esâreti” başlığını taşır. Ahmet Midhat, cehaletin bir milleti esir altına alabileceğini, sadece maddî değil manevî boyutuyla bu esaretin yaşanacağını vurgular ve somut önerilerde bulunur:

“Memleketimizde halkımızın yüzde sekizi okumak bildiği gibi bilumum rüşdiye mekteplerinde on üç bin kadar şakirdân mevcut olduğuna göre yirmi bin kadar dahi sıbyan mekteplerinde bulunması tabii olup okumak hususunda bu dereceye varmış olan bir milletin malûmât-ı zaruriyeyi ahadd-ı nâsa ta'mim etmeğe çoktan başlamış olması lazımdı. Bu lüzum el-hâletü hâzihi vardır ve gündün güne artmaktadır. Eksişimiz yalnız bir teşvik ve iane olup birkaç sahib-i hamiyet bunu deruhte ettikten sonra bilfiil hizmet edecek pek çok adam bulunabilir.”³⁰

Ahmet Midhat'ın her yazısı onun öğretici, eğitici yönünü gösterir. Tanpınar'ın dediği gibi “**Kırkanbar** devrin fikir hayatına tesir etmiş” bir eserdir.³¹ Bu dergide daha önceki gazete ve dergilerinde edindiği tecrübelerin yansımaları görmek mümkün. **Ahbâb-ı Âsâra Ta'mîm-i Enzâr** (1890) ile roman türünün Batı'daki gelişimini okurlarına aktaran Ahmet Midhat, bu eserinden yaklaşık yedi yıl önce **Kırkanbar**'da yayımladığı “Hikâye Tasvir ve Tahriri” başlıklı yazısında Hâlit Ziya gibi hikâyeyi roman karşılığı kullanıp toplumların fûnûn kitapları kadar hikâye kitaplarına da ihtiyacı olduğunu vurgular:

“Bir hikâyeyi tasvir ve tahrir etmek bir vak'a meydana koymak olduğu cihetle bunun tarz-ı tarihiyle pek büyük bir münasebeti var ise de vak'a-i mezkûre mutlaka bir veya birkaç şahsın tercüme-i hâli demek olup erbâb-ı mütâlâa bir zâtın hâline acımağa veyahut gülmeğe davet edileceğinden ber-minvâl-i muharrir münasebetin tarz-ı tarihinden usûl-i tercüme-i ahvâle mahsus olması layıktır. Şimdiye kadar neşrolunan hikâyeler ol kadar mütenevvi' olmadığı cihetle bunların topu mevki-i tedkike çekilse yine hikâyâtın envâ'ı hakkında müdekkik bir fıkır-i mahsus hâsıl edemez. Halbuki bir cemiyet-i beşeriyenin hikâye kitaplarına fûnûn kitapları kadar ihtiyacı olduğu artık anlaşılmış ve erbâb-ı kalem o yola dahi sevk-i semend-hâmeye mübâşeret etmiş olduğundan bu bâbda bazı usûl-i beyânı faideden hâli görülemez.”³²

²⁸ Bkz. (2), Ahmet Midhat Efendi, s. 105.

²⁹ A. g. k., s. 105.

³⁰ Ahmet Midhat, “Cehâlet Bir Milletın Mûcib-i Esâreti Olur”, **Kırkanbar**, nr: 4, İstanbul 1290/1873, s. 123-124.

³¹ Bkz. (12), s. 404.

³² Ahmet Midhat, “Hikâye Tasvir ve Tahriri”, **Kırkanbar**, nr: 4, İstanbul 1290/1873, s. 117.

Medeniyet, cehalet, esaret, gibi sosyal meselelerin dışında antropolojinin sınırlarında da dolaşan Ahmet Midhat, “Yamyamlık yani insan eti yemek”, “Yamyamlık hakkında kanun-ı tabiat ahkâmı”, “Bir vahşinin oğluna garip vasiyeti”, “Yamyamlıkları tahakkuk etmiş olan bazı akvâm” başlıklı yazılar kaleme alır. “Aşk”, “Aşkın Tenevvü ve Ta’mimi”, “Aşkın Hayvanatta Dahi mevcudu”nda aşk üzerine görüşlerini dile getirir. Hâce-i Evvel’in öğrencilerine her şeyden biraz da olsa öğretmek isteyen hocalığını en iyi yansıtan yayınlarından biridir bu dergi.

Ustaya Saygı

Devrin yazarlarının yetişmesinde hiç değilse gençlik yıllarında rol oynamış Ahmet Midhat’a aradan geçen onca yıldan sonra hakkını teslim eden gençler arasında Hâlit Ziya başta gelir. Batılı tarzda Türk romanının örneklerini veren, roman türünün gelişmesini sağlayan Hâlit Ziya ona bu türü tanıtan ustasını unutmaz. Posta idaresinin henüz düzenli çalışmadığı yıllarda İstanbul ile İzmir arasında her tür sipariş ve nakillere vasıta olan, deste deste mektup götürüp getiren emanetçiler vardır. Bunlardan biri de Emanetçi Kevork’tur. Hâlit Ziya, İzmir’deyken Emanetçi Kevork’un İstanbul’dan getirdiği emanetleri merakla bekler: “*O bana neler getirmedi? Bir kere bütün Midhat Efendi: **Letaif-i Rivayat**’ı, **Küçük Tarihler**’i, **Kırkanbar**’ıyla, **Dağarcık**”.* Bu kitaplar sayesinde edebiyat hastalığına tutulur.³³ Yetiştikten sonra ustasını eleştirmekten çekinmeyen Hâlit Ziya, Ahmet Midhat’ın tercümeleri için “O, koşarak giden ve koşarken taşıdığı yarıyı yolda bırakan tercümeleri”³⁴ yakıştırmalarını yapacaktır. En dikkate değer övgü ise elbette yetişmesinde doğrudan etkisi olduğu Fatma Aliye’den gelir. Fatma Aliye **Kırkanbar**’ın dilinin sadeliği üzerine şunları söyler:

“***Kırkanbar** benim pek serbest olarak okuyup yazdığım kendi lisan-ı maderzâdımla yazılıyordu. Bu halde şu mecmuanın ne kadar delisi divanesi olduğumu anlarsınız. Ha! Bir şey daha var: O zamanlar ben Fransızcada bu gibi şeylerin ancak çocuklara veyahut gençlere mahsus olarak yazılanlarını okuyabiliyordum. **Kırkanbar**’da ise büyük adamlara hatta âlimlere mahsus denilebilecek şeyleri de okuyor ve pekâla anlıyordum. Artık bundan mütevellit zevkime nihayet mi olur? Hele **Kırkanbar**’da hükema-yı kadîme ile hükema-yı cedideyi mukayeseye dair olan bendi okuduğum zaman kendimi yeniden bir âlemde buldum. Bu bentte tahsil ü taallümü teshil eden kitapların bizde bulunmayıp Avrupa’da bulunduğu hakkındaki söz o zamana kadar Fransızca’ya sarfetmiş olduğum emekten beni pişman etmeyip bilakis o gayrette yine devamıma lüzum gösterdi. Az kalmıştı ki **Kırkanbar** ile biliktifa Fransızca’yı ihmal edeyim. Bu hatamı dahi yine **Kırkanbar** tashih eyledi. Elhasıl bir kadını irşat hususunda **Kırkanbar**’ın tesiri bir erkeğin irşâdına hizmet edeceği kadar büyüktür.*”³⁵

Bedir’le başlayan gazeteciliğini, **Devir**’le sürdüren Ahmet Midhat, ard arda yaşadığı kapatma kararları karşısında gazete ve matbaa idare etmeyi bırakmaz. **Dağarcık**’la ilk dergisini yayımlarken, buradaki yazılarının da neden olduğu üç yıldan fazla devam eden bir sürgün cezasına çarptırılır. Rodos’ta çıkardığı **Kırkanbar**’la halkı her zaman bilgilendirmeyi, eğitmeyi vazife edinmiş, güç şartlarda bile yazı faaliyetini sürdürebilmiştir. Sürgün dönüşünde **İttihâd, Osmanlı** ve uzun soluklu **Tercüman-ı Hakikat** gazetelerini çıkaran Ahmet Midhat, her şeyden biraz biraz derken arkasında koca bir külliyyat bırakmıştır. Sadece idaresindeki gazete ve dergilerine bakarak Ahmet Midhat’ın okuduğu, üzerine düşündüğü konuların sınırsızlığını görmek mümkün. Bu sınırsızlığı daha net ortaya koymak ve Ahmet Midhat’ın gazete ve dergileri üzerine çalışacak araştırmacılara rehber olması amacıyla **Bedir, Dağarcık ve Kırkanbar**’ın fihristini hazırladık.

³³ Hâlit Ziya UŞAKLIGİL, **Kırk Yıl**, Haz.: Dr. Nur ÖZMEL AKIN, Özgür Yay., 1. Basım, İstanbul, Ocak 2008, s. 152.

³⁴ A. g. k., s. 595.

³⁵ Ahmet Midhat Efendi, **Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye’nin Neşeti**, Çeviren: Lynda GOODSSELL BLAKE, Haz.: Müge GALİN, İsis Yay., İstanbul Ocak 1998, s. 65-66.

BEDİR, DAĞARCIK VE KIRKANBAR'IN FİHRİSTİ

BEDİR

1288

Matbaa ve İdarehanesi Beyoğlu'nda Büyük Cadde'de Haco Pulo'nun Çarşısı'nda Seneliği 10 altı aylığı 5 üç aylığı 3 mecdiye olup peşinen alınır. Posta ücreti başka. Havadis-i politika, edebiyat, letâif, fûnûn, maliye ve umûr-ı ticariyeden bahseder.

Pazar ve Cuma'dan maada her gün tab u neşr olunur.

Bir nüshası 40 para eder.

14 Eylül Perşembe 1288

Numara: 1

“Mukaddime” s. 1

“Gazetecilik” s. 1-2

“Ahval-i Umumiyye” s. 2-3

“Telgraf” -Viyana-Tahran-Viyana-24 Eylül- s. 3

“Havadis-i Dâhiliye” - “Tevcihât-ı Mülkiye” s. 3

“Teessüf” s. 3-4

“Bedir” s. 4-5

“Suret-i Tercüme” s. 4-7

“Tefrika” -Garip Bir Keşf-i Râz- s. 4-6

“Vilayât” -Bağdat -Havadis-i Garîbe- “Yemen” “İzmir” s. 7-8

“Eğlence” - Tetkihât kelimesinin mana-yı lugavîsi” s. 8

İlânât “Monte Cristo” s. 8

16 Eylül Cumartesi 1288

Numara: 2

“Ahval-i Umumiyye” - Berlin Mülâkâtının Osmanlı'ya Ait Ciheti” s. 1-2

“Bend-i Mahsus” - s. 2-3

“Telgraf”-Peşte 25 Eylül-Paris 26 Eylül-New York 25 Eylül-Berlin 25 Eylül-Peşte 26 Eylül s. 3-4

“Havâdis-i Dâhiliye” s. 4-5

“Tefrika” - Garip Bir Keşf-i Râz- s. 4-5

“Tevcihât-ı Askeriye” s. 5-6

“Bir Haydutun...” s. 5-6

“Madde-i Askeriye” s. 6-7

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

“Vilâyât” - Gelibolu s. 7

“Eğlence” s. 7

“İlânât” - İlân-ı Mahsus s. 7-

18 Eylül Pazartesi 1288

Numara: 3

“Ahval-i Umumiyye” - Politikaca Büyük Tebeddül -

“Bend-i Mahsus” - Bâbîâli s.1-3

“Rumeli Demiryolları” hususuyla “Varna Demiryolu” s. 3-4

“Tevecihât-ı Mülkiye” s. 4

“Vilayât” - Tuna-Erzurum-Bosna s. 4-5

“Bir Haydutun...” s. 4-6

“Eğlence” s. 6-8

“Sahib-i İmtiyazın Vekili Mehmet Cevdet” s. 7

“İlânât” - İlân-ı Mahsus s. 7-8

“Fotoğrafçı” - Pascal Sabah Efendi’nin Fotoğrafhanesi s. 8

“Monte Cristo” s. 8

19 Eylül Salı 1288

Numara: 4

“Ahval-i Umumiyye” s. 1

“Bend-i Mahsus - Reji Kaldırılacakmış” s. 1-2

“Telgraf” - Viyana 28 Eylül - Viyana 29 Eylül - Paris 29 Eylül - Perpanya (İspanya) 29 Eylül - Madrid 28 Eylül - Atina 28 Eylül - Madrid 28 Eylül - Londra 28 Eylül - Belgrad 28 Eylül s. 2-3

“İbret Afv Olundu” s. 3-4

“Bir Haydutun...” s. 4-6

“Vilayât”-Bağdat (Zevrâ) -Bursa- s. 5-7

“Havâdis-i Hâriciye” s. 7-8

“Rasathâne-i Âmire” - “Borsa”-Konsolide-Akçe Fiyatı- s. 8

20 Eylül Çarşamba 1288

Numara: 5

“Ahvâl-i Umumiyye” - “Garip Bir Politika” s. 1

“Ahmet Midhat Efendi tarafından Kemal Beyefendi’ye yazılan bir mektup” (İbret’in ilk nüshasında “İstikbal” ser-levhasıyla münderiç olan bend-i mahsusunuz zaman-ı istikbalî öyle bir suretle tasvir eylemiş idi ki zerre kadar hamiyeti Osmanlılar’ın cümlesi istikbalimize bir göz

değmesine mecburiyet göstermişti. Bu bend üzerine âmâl-i fikr edenlerin birisi dahi mahlasımızdır.) s. 1-4

“Bir Haydutun.....-mâba'd s. 4-6

“Telgraf” - Paris 30 Eylül - Berlin 30 Eylül - Peşte 30 Eylül - Mısır Kahire 29 Eylül s. 5-6

“Havâdis-i Dâhiliye” - “Tevcihât-ı Mülkiye” s. 6

“Reji'nin Muhasenâtı” s. 6-7

“Vilâyât” - Diyarbekir - Bağdat (Zevrâ) s. 7-8

“Havâdis-i Hâriciye” s. 8

“Eğlence” - Garîbe (Basiret) s. 8

“Borsa” s. 8

21 Eylül Perşembe 1288

Numara: 6

“İhtâr-ı mahsus” s. 1

“Ahvâl-i Umumiyye” s. 1

“Bundan evvelki nüshamızda münderiç bulunan varakaya cevap” s. 1-4

“Bir Haydutun.....” s. 4-6

“Havâdis-i Dâhiliye” - “Al Size Bir Havadis Daha! Hem de en garibi” (Ereğli kömür madenlerinin işletilmesi) - “Şikâyet” s. 4-6

“Vilâyât” -Tuna- -Trabzon- s. 6-7

“Havâdis-i Hâriciye” s. 7-8

“Eğlence” - Oldukça Tuhaftır- s. 8

“Rasathâne-i Âmire” - “Borsa”-Konsolide-Akçe Fiyatı- s. 8

“İlânât” - Rusya Tarihi- -Fotoğrafçı- -Monte Cristo- s. 8

23 Eylül Cumartesi 1288

Numara: 7

“Ahvâl-i Umumiyye” - Habeş Fütuhâtı Üzerine Mısır ve İngiltere 1-6

“Bir Haydutun.....” s. 4

“Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı” - “Mukaddime” s. 4-6

“Telgraf” - Peşte 3 Teşrin-i Evvel s. 6

“Havâdis-i Dâhiliye” s. 6

“Vilâyât” - Karadağ s. 6-7

“Havâdis-i Hâriciye” s. 7

“Eğlence” s. 7

“Rasathâne-i Âmire” - “Borsa”-Konsolide-Akçe Fiyatı- s. 8

25 Eylül Pazartesi 1288**Numara: 8**

“Ahvâl-i Umumiyye” - Şark Meselesinin Ruhu s. 1

“İttihâd-ı İslâm” s. 1-3

“Havâdis-i Dâhiliye” s. 4-7

“Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı” - mâba’d s. 4-6

“Edebiyat” - Üdebâ-yı zamandan bir zâtın göndermiş olduğu nazımdır s. 7

“Eğlence” s. 7-8

“Fotoğrafçı” - Pascal Sabah Efendi’nin Fotoğrafhanesi s. 8

26 Eylül Salı 1288**Numara: 9**

“Ahvâl-i Umumiyye” - Muvâzene s. 1-3

“Muhakeme” s. 3-4

“Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı” - mâba’d s. 4-6

“Telgraf” - Paris - Peşte - Viyana - 5 Teşrin-i Evvel s. 5

“Havâdis-i Dâhiliye” - “Tevcihât-ı Mülkiye” s. 5-7

“Havâdis-i Hâriciye” - Mühim s. 7-8

“Eğlence” s. 8

“Fotoğrafçı” - Pascal Sabah Efendi’nin Fotoğrafhanesi s. 8

27 Eylül Çarşamba 1288**Numara: 10**

“Ahvâl-i Umumiyye” - Bazı Tedârikât-ı Salihîyye s. 1

“Efkâr-ı Umumiyye” s. 1-3

“Telgraf” - Paris - Madrid - Roma - Danimarka - 7 Teşrin-i Evvel – Viyana 5 Teşrin-i Evvel s. 3

“Havâdis-i Dâhiliye” s. 3-5

“Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı” - mâba’d s. 4-6

“Vilâyât” - Mektup s. 5-7

“Havâdis-i Hâriciye” (Ceride-i Askeriyye) s. 7

“Eğlence” s. 7-8

“Rusya Tarihi” s. 8

“Fotoğrafçı” - Pascal Sabah Efendi’nin Fotoğrafhanesi s. 8

28 Eylül Perşembe 1288**Numara: 11**

- “Ahvâl-i Umumiyye” - Almanya İmparatorluğu Bekâ Bulacak Mı? s. 1-2
- “Efkâr-ı Umumiyye Hakkında Dünkü Nüşamızda Münderiç Varakaya Cevap” s. 2
- “Layiha-yı Mâba'd” s. 2-3
- “Telgraf” - Madrid - Bükreş - Viyana - Londra - Viyana 8 Teşrin-i Evvel s. 3
- “Valide Han'ı Keyfiyeti” - Netice-i İfade s. 3-5
- “Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı” - mâba'd s. 4-6
- “Vilâyât” - “Eflak Boğdan” - Tuna - İzmir - Sisam s. 6-7
- “Havâdis-i Hâriciye” s. 7
- “Tercüma-i Hâl” s. 7-8
- “Rasathâne-i Âmire” - “Borsa”-Konsolide-Akçe Fiyatı- s. 8

30 Eylül Cumartesi 1288**Numara: 12**

- 1-2 “Ahvâl-i Umumiyye” - “Almanya mı Rusya'yı Aldatacak yoksa Rusya Almanya'yı mı?” s.
- “Acayip Bir Fıkra” s. 2-4
- “Telgraf” - Viyana - Paris 10 Teşrin-i Evvel - Peşte - Paris 9 Teşrin-i Evvel - Londra 8 Teşrin-i Evvel s. 4
- “Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı” - mâba'd s. 4-6
- “Havâdis-i Dâhiliye” - “Tevcihât-ı Mülkiye” s. 5-7
- “Vilâyât” s. 7-8
- “Havâdis-i Hâriciye” s. 8
- “Rasathâne-i Âmire” - “Borsa”-Konsolide-Akçe Fiyatı- s. 8
- “İlânât” s. 8
- “Gönül Eğlencesi Ülfet” s. 8

1 Teşrin-i Evvel Pazartesi 1288**Numara: 13**

- “Ahvâl-i Umumiyye” - “Almanya ile Rusya'nın yek-diğerine Karşı Hud'ası” s. 1
- “Devletimizden Bir Zâtın Şükrânesi” s. 2-3
- “Telgraf” - Peşte - Tahran 11 Teşrin-i Evvel s. 3
- “Havâdis-i Dâhiliye” s. 3-6
- “Tefrika” - “Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı” - mâba'd / İntihâ s. 4-5
- “İnsan” - “İftitâh-ı Kelâm” s. 5-6

“Sanayi İçin Yeni Bir Keşif” s. 6-7

“Vilâyât” - Mısır s. 7

“Mektûb-ı Mahsus” - Rusçuk s. 7

“Eğlence” s. 7-8

“İlânât” s. 8

“Gönül Eğlencesi Ülfet” s. 8

“Rusya Tarihi” s. 8

DAĞARCIK

Bazı müntehabât-ı âsâr ile fûnûnun delâlet ettiği birtakım garâib-i keşfiyât ve hükemâ-yı mütekaddîin ve müteahhirîn tarafından irâd edilen muhâkemât-ı müfideyi ve bazı terâcim-i ahvâli hâvîdir.

Muharriri: Ahmet Midhat

Fiyatı 4 kuruştur.

İlk defa olmak üzere muharririn zâtına mahsus matbaada basıldı.

İstanbul

1288

Numara: 1/1288

“İfâde-i Merâm” s. 2-3

“Kitap Mütâlaası” s. 3-6

“Güzerân-ı Hayat” s. 6-7

“Ahmet Midhat” s. 7-10

“Diyojen’in Tercüme-i Hâli” s. 10-15

“Hayvanât’ta Efkâr-ı Cemiyet” s. 15-16

“Karıncalar” s. 16-20

“Osmanlıca’nın Islahı” s. 20-25

“Arzın Kadri” s. 25-26

“İlm ile Fen” s. 26-29

“Kırım Muharebesinin Bidâyeti” s. 26-32

Numara: 2/1288

“Kırım Muharebesinin Bidâyeti” (Geçen numaradan mâba’d) s. 34-35

“Bizim Ekrem Beyefendi tarafından mektup ‘Dağarcık Müellifine’” s. 35-37 Mahmud

Ekrem

“İntikam” s. 37-38 Bacon

“Hissiyât u Münâsib” s. 38 Bacon

“Ahablık s. 38-39 Şansölye Bacon

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

“Amerika Ormanları” s. 39 Chateaubriand / Mütercim Mahmud Ekrem

“İnsan” s. 40-49

“Velâdet” s. 49-52

“Diyojen’in Bazı Hikemiyât u Menâkıbı” s. 52-54

“Teavün ve Tenâsür” s. 54-63

“Hayvanât” s. 63-64 Voltaire / Mütercim Mahmud Ekrem

Numara: 3/1288

“Hayvanâtın hissi hakkında Ekrem Bey’in mütalaası” s. 66-68

“Mektup” s. 68 Mektubî-i Harciye Hilâfesinden Reşad

“Manzûme” s. 68-70

“Fransa Şiirinden (Gilbert)’in “Elem-i Âşıkıye” unvanındaki neşidesinin nesre tercümesidir” s. 70-73 / Şansölye Bacon / Mütercim Mahmud Ekrem

“Ağız hakkında ilm-i kıyafetçe bazı malumat” s. 74-75 / (Doktor’nin Risalesinden Mütercim”

“Yahudilerin Bazı Âdâtı” s. 75-80

“Felsefe ve Felâsife” s. 80-86

“Arzın Biele ile Tesâdümü” s. 86-89

“Ahmet Midhat’ın İzahâtı” s. 89-90

“Tarih” s. 90-93

“Tarihin Mahiyet ve Menfaati” s. 93-95

“Tarihin Me’hazları” s. 95-96

Numara: 4/1288

“Tarihin Mahiyet ve Menafî’ ve Me’hazları Hakkında Bir Makale (mâba’d) s. 98-99

“Duvardan Bir Sada” -İkinci nüshada münderiç “Velâdet” bendine zeyl- “Bir Mülâhaza-i Diniyye” s. 99-105

“Raks” s. 105-108

“İnsan” - “Dünyada İnsanın Zuhûru” (İkinci numarada “İnsan” bendine zeyl) s. 109-117

“Güvercinler” s. 117-120

“Felsefe ve Felâsife Hakkında Bir Makale” (3 numaradan mâba’d) s. 121-124

“Mektup” s. 125

“Medeniyet-i Bedeviyet” s. 125-128

Numara: 5/1288

“Dördüncü Dağarcık’ta münderiç Medeniyet-i Bedeviyet’in mâba’dı” s. 130-131

“Şarâbiyye” (Mahmud Ekrem) s. 131

“Müşârû’n-ileyh Ebussuud’un ‘Tahassür-nâme’ kasidesini takliden bir gazel” s. 131-132

“Mektup” (Mütercim Mahmud Ekrem) s. 132-133

“Cezâ-yı İdam” (İdam Cezası hakkında bir hâkim ile bir avukat meyanında muhavere) s. 133-138

“Büyük Frederic’in Hikemiyâtı” s. 138-141

“Sabah” s. 141-148

“Felsefenin Sergüzeşt-i Ahvâlî” s. 148-155

“Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Muvâzene-i Efkârı” (*Bedir Gazetesi* Tefrikasından) s. 155-160

Numara: 6/1288

“Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı” (Mâba’d) s. 162-168

“Osmanlı Üdebâsından Bir Hanımın Muharrirîn-i Mevcûdeden Birisine Gönderdiği Mektup

(Aynen değil hülâseten derc edilmiştir.) s. 168-172

“Mektup” Midhat Efendi’ye s. 172 (Size muhabbeti olan hocalardan birisi) “Teşekkür” s. 172 (Ahmet Midhat)

“Kunduz Nâm Hayvanın Ahvâl-i Garîbesi” s. 173-177

“Raks Hakkında Ekrem Bey’in Mütalaası” (*Dağarcık* müellifi Ahmet Midhat Efendi’ye) s. 177-179

“Ahlâk” / Buhl ü İsrâf s. 179-182

“Esâtir-i Evvelîn” s. 182-183

“Venüs” s. 183-188

“Filozof-ı Meşhur Voltaire” s. 188-192

Numara: 7/1288

“Filozof-ı Meşhur Voltaire’in Tercüme-i Hâlinden” (Mâba’d) s. 194

“Fakr u Gınâ” s. 194-199

“Avrupa Köpekleriyle İstanbul Köpekleri Hakkında Ekrem Bey’in Bir Muvâzenesi” s. 199-204

“Mütâlaa ve Mübâhaseden İstifadenin Tarîki” s. 204-206

“Bülbülün Ahvâl-i Âşıkânesi” s. 206-209

“Engizisyon” s. 209-215

“Her Şey Bizimle Beraber Vefat Etmez” s. 215-216

“Ahmet Midhat’ın Mülâhazası” s. 216-218

“Kim Kimi Nasıl Tekfîr Edebiliyor?” s. 219-222

“Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemânın Hülâsa-i Efkârı” (Mâba’d) - “Cemiyet-i Medeniyye” s. 222-225

Numara: 8/1288

“Hürriyet Hakkında Muvâzeneden” (Mâba'd) s. 226

“Örümcekler” s. 226-229

“Meşâhir-i Fâzılâ-yı İslamiye'den İmam Fahreddin Razi Hazretleri” s. 229-234

“Redd-i İtirâz ve İzâh-ı Hakikat” s. 234-239

“Mebâhis-i Muhtelif” - Birinci Mesele: “Mebde ve Ma'ad” - İkinci Mesele: “Adem ü Nesnâs” - Üçüncü Mesele: “Kısâs” - “Hâtîme” s. 239-250

“Âlem-i İşret” s. 250-253

“Osmanlı Kütb-i Atıkasını Karıştırdıkça Frenklere Gülmemek Elimizden Gelmiyor” s. 253-256

Numara: 9/1289

“Fikr-i Tahrîb ve Fikr-i Ta'yîr” s. 258-265

“İttihâd-ı İnsân” s. 265-267 (Mütercim Ali Kemal)

“Âlem-i Nebâtât” s. 267-270

“Kürre-i Arzın Fen Nazarında Keyfiyet-i Teşekkülü” s. 271-278

“Hayvânâtın Hissi” s. 278-282

“Kürre-i Arza Hurde-bîn ile Bir Nazar” s. 282-288

Numara: 10/1289

“Kırım Muharebesi Vuku'u” (Mâba'd-Numara 9) s. 290-291

“Küften Yosundan Ne Umarsınız?” s. 291-294

“Kânûn-ı Münazara” hakkında bir iki söz s. 295-301

“Garip Bir Seyir” s. 301-304

“Arılar Cemiyeti” s. 304-308

“Gözleve Muharebesi” s. 308-312

“Baobab Denilen Ağaç Hakkında Malumat” (İmza: Mekteb-i Tıbbiye Dokuzuncu Sınıf Şâkirdânından Şakir İbrahim) s. 313-315

“İnsan Tenhâ Büyüse Ne Olur? s. 315-320

KIRKANBAR

Maarif edebiyat terâcim-i ahvâl ve letâiften bahs eder on beş yirmi günde bir çıkar mecmuadır.

Sahibi: Mehmed Cevdet

Fiyatı

4

İlk defa olarak Beyoğlu'nda Haçopulo Çarşısı'nda On Üç Numaralı Matbaa'da Basılmıştır.

İstanbul

1290

Numara: 1/1290

“Mukaddime” s. 2-3

“Aşk” s. 3-8

“Fen menâfi'l-ruh nazarında feyz-i aşk” s. 8-10

“Aşkın Tenevvü ve Ta'mimi” s. 10-13

“Aşkın Hayvanâtta Dahi Mevcudu” s. 13-15

“İskoçya Kraliçesi Marry Stuart'ın Tercüme-i Hâli” s. 15-25

“Dürbünün Fransa'da Birinci Defa Olarak Rü'yeti Üzerine *Pierre Rastval* nâm Gazetesinin Bundan 264 Sene Mukaddem Yazmış Olduğu BendinTercümesi” s. 25-26

“Bir Küçük Muvâzene-i Hikemiyye” s. 26-27

“Edebiyat (Edeb) Ser-levhasıyla Bir Bend” s. 28-30

“Beyt-i Arabî” s. 30-31

“Fıkra-i Edebiyye” s. 31-32

“Türkçe Bir Beyit” s. 32

Numara: 2/1290

“Memâlik-i İslâmiyye Coğrafyası / Fas Padişahlığı: Tayin-i mevki ve hududu-Ahvâl-i zemin ve hevâsı-Dağlar-Nehirler-Nüfus-Taksimât-ı arziyesi-İdare-i mülkiyesi-İdare-i askeriyesi-Şehr ü kasbât-ı meşkûresi-Limanlar-Halkın efkâr-ı mükemmelesi s. 34-41

“Amerika-yı Şimâlî Vahşilerinin Bir Reisi” s. 41-43

“Hâlid Beyefendi'nin Enmûzecinden Tarif-i Fesahat” s. 43

“Hâlid Beyefendi'nin Enmûzecinden Tenâfür” s. 43-45

“Bir Vahşi ile Muhavere” s. 45-49

“İskoçya Kraliçesi Marry Stuart'ın Tercüme-i Hâlinden Mâba'd” s. 49-64

Numara: 3/1290**Turkish Studies**

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

“Çerkezistan’da Usûl-i Hükümet ve Sûret-i Medeniyet” s. 66-76

“Fransız Ahlâkıyla İngiliz Ahlâkının Muvâzene ve Mukabelesi” s. 76-80

“Bir Makine Temaşasından Ne İbret Alabiliriz?” s. 80-83

“Marry Stuart’ın Tercüme-i Hâlinin Mâba’dı ve Nihayeti” s. 83-84

“Bazı Kuşlara Mızıkâ Talimi” s. 84-86

“Tenvîrin En Eslem Sureti” s. 87-89

“Fıkra” s. 89

“Gerçekten Garibe” s. 89-90

“İngilizlerin Bazı Hikemiyât ve Durûb-ı Emsâli” s. 90-91

“Hem Ziyaret Hem Ticaret” s. 91-94

“Medeniyet Ne Eski Ne Garip Ne Meçhul Bir Şeydir!” s. 94-96

Numara: 4/1290

“Üçüncü Nüşhada Münderiç-Medeniyet Ne Eski Ne Garip Ne Meçhul Bir Şeydir Serlevhalı Bendin Mâba’dı” s. 98-105

“İlzâmın en tatlısı” s. 106

“Bommel’in Hakîmâtından” (Bommel Voltaire’in hem asrî olup hem müşârünileyh adeta rekabet ve müsabakat etmiş erbâb-ı kalemdendir.) s. 106

“Vahşilerin Bilmece” s. 106-107

“Hikâye Tasvir ve Tahriri” s. 107-112

“Paris Kütüphaneleriyle Avrupa’nın Bazı Şehirlerinde Kütüphaneler” s. 112-115

“Gülmek ve Ağlamak” s. 115-118

“Oyunlar Hakkında Bazı Malumat ve Muhakemât” s. 118-121

“Cehalet Bir Milletin Mûcib-i Esareti Olur” s. 121-124

“Dişleri Temizlemek ve Ağartmak İçin En Eslem Yol” s. 124

“Bir Vahşideki Dikkatin Derecesi” s. 124-125

“Edebiyat-Eş’âr-ı Arabiyye-Ayine-i Tercümesi” s. 125-127

“Letâif-Hâce-i Nasreddin-i Cedid” s. 127-128

“Tiyatro-Pazartesi Gecesi” s. 127

“Karıkoca Kavgası / Komedyâ” s. 128

Numara: 5/1290

“Fahr’ül-islam Barbaros Kardeşler” s. 130

“Oruç Kaptan Hayrettin Paşa” s. 130-131

“Barbarosların İbtidâ-yı Neş’etleri” s. 131-133

“Hayrettin’in Korsanlıkta Derece-i Kemâli” s. 133-134-

“Feth-i Cezayir” s. 134-136

Turkish Studies

- “Ténès (Tenez) Seferi” s. 136
- “Bazı Tanzimat” s. 136
- “Tilmisan’ın Fethi” s. 136-137
- “Oruç Kaptan’ın Kahramanâne Şehâdeti” s. 137-138
- “Hayrettin Bey’in Bir Büyük Ye’sten Bir Büyük Ümide İntikali” s. 138-139
- “Hayrettin Bey’in Cezayir’e Âmir İntihâb Olunduğu” s. 139-140
- “İspanyalı Andrea Doria Kaptan” s. 140-142
- “Hayrettin Bey’in Huzûr-ı Hümayun’a Me’sûlü s. 141-142
- “Kaptan-ı Derya Hayrettin Paşa s. 142-144
- “Körfez Vak’ası” s. 144-145
- “Venedik Sahili’nin Gâreti” s. 145
- “Venedik Gâretinin Mahsulü” s. 145
- “Akdeniz’de Bir Geşt ü Güzâr” s. 145-146
- “Cihâd-ı Ekber Hayrettin Paşa” s. 146-147
- “Rihlet-i Hayrettin Paşa” s. 147
- “Amerika Medeniyet-i Kadîme Hakkında Malumat-ı Mühimme” s. 147-151
- “Balon ile Gökyüzünde Seyahat Müyesser Olacak Mı?” s. 151-157
- “Korkunun Su-i Tesirâtı” s. 157-160

Numara: 6/1291

- “Mevrid-i Hayat”-“Dîbâce-Birinci kısım-İkinci kısım-Üçüncü kısım-Dördüncü kısım-Beşinci kısım-Altıncı kısım-Yedinci kısım-Sekizinci kısım-Dokuzuncu kısım” s. 162-169
- “Yazı Yazmak Hakkında Bazı Malumat”-Hülâsa-i mevâdd-ı mûnderice s. 169-177
- “Bir Yazının Tebeddülât-ı Cismiyyesi-Tebeddülât-ı Vâkıanın Esbâb-ı Mûcibesi” s. 178
- “Hararet-Rüzgâr-Su” 178-179
- “Bu Üç Kuvvetten Neş’et Eden Esbâb-ı Sâir s. 179
- “Yanardağ Sademâtı” s. 179
- “Denizden Zuhûr Eden Adalar” s. 180
- “Dağ Kadidleri” s. 180-182
- “Arz-ı Siyer” s. 182
- “Dağlarca Tebeddülât-ı Saire” s. 182
- “Denizin Suyu Artar mı Eksilir mi?” s. 183
- “Sevâhil-i Bahrın Tebeddülü” s. 183-184
- “Netice” s. 184
- “Kedi Hakkında Bazı Malumat” s. 184-188

“Hikmet” s. 188

“Hükemâdan Pascal’ın Hayatla Rüyayı Sûret-i Muvâzenesi s. 188-190

“Letâif” s. 190-191

“Tuhaf Bir Tecrübe” s. 191-192

“Tuhaf Bir Fıkra” s. 192

“Fıkra” s. 192

Numara: 7/1291

“Roma Devlet-i Azimesinin İbtidâ-yı Teşekkülü”, “Rhea Silvia”, “Romus ve Romulus”, “Roma’nın Pây-ı Taht Hâline Girişi”, “Romulus Akıbet-i Hâli” s. 194-199

“Ömür” s. 199-206

“Ahlâk” - “Kibir ve Meskenet” s. 206-208

“Dünyanın Direği Hakkında Milletlerin Akâyid-i Acîbesi” s. 208

“Kleopatra’nın Tercüme-i Hâli” s. 209-224

Numara: 8/1291

“Kleopatra’nın Tercüme-i Hâlinde Mâba’d” s. 226-239

“İmam Fahreddin Razi Hazretlerinin Âhir Eyyâmında Söyledikleri Bir Nazm-ı Pür-Hikemdir-“Ayine-i Tercümesi-Muhakemât” s. 240-242

“Sultan Veled Hazretleri’nin Rûbab-nâmelerinden Bir Parça” s. 242

“Ayine-i Tercümesi” s. 242

“İzah” s. 243

“Ahlâk-ı Tebâyi” s. 244-249

“Çin Kudemâ-yı Hükemâsından Konfüçyüs’ün ‘Meskenet-i Ebnâ-yı Âdem’ Ser-levhalı Bir Makalesinin Tercümesi” s. 249-252

“Küçük Bir Mülâhaza” s. 252-253

“Bir Filozofun Tekmil-i Tahsil Eden Şâkirdine Ettiği Vasiyettir” s. 253

“Mizân-ı Hikmet” s. 253-255

“Bazı Düsturlar” s. 255-256

Numara: 9/1291

“Heyet-i Âlem Hakkında Yunanîlerin Akâid-i Acîbe ve Malumât-ı Garîbesi”-“Şekl-i Arz”-“Coğrafya-yı Kadîm” s. 258-260

“Muhakeme” s. 260

“Akıncılar-Akıncıların aslı-Akıncıların bedâyet-i hâli-Akıncıların sûret-i idareleri-Bir mahalle akın etmek ne demektir?-Akıncılardan ayrılan dalkılıç ve serdengeçti kısmı-Avrupaca nerelere kadar akınlar ettiler?-Prensesc Patricia’a akıncıların gösterdiği garip bir gelin alayı-Akıncıların sebeb-i inkırâzı-Akıncıları hukuk-ı milel ne nazarla görür?” s. 261-268

“Timurleng’in Canlı Kölesi” s. 269

- “Avrupa Nüfusunun Nisbet-i Terakkisi” s. 270
- “Eş’âr-ı Hikemiyye” s. 270
- “Ayine-i Tercümesi” s. 270-271
- “Muhakeme” s. 270
- “Kıt’a” s. 271
- “Ayine-i Tercümesi” s. 271
- “Muhakeme” s. 271-272
- “Amazonlar yani Cengâverân-ı Zenân” s. 272-278
- “Laponya Seyahatnâmesi” s. 278-279
- “Varşova’dan Petersburg’a Azimet” s. 279-280
- “Petersburg” s. 280-281
- “Petersburg’dan Volsk’a” 281-283
- “Volsk Kasabası” s. 283
- “Volsk’tan Arkhangelsk’e Azimet” s. 283
- “Arkhangelsk” s. 284
- “Kandalaksha’ya Azimet ve Birçok Arşın Adımlarla Ülfet” s. 284-285
- “Güneşi Kaplayan Sinekler” s. 285-286
- “Kula’ya Azimet” s. 286
- “Şimal Kayıkları” s. 286
- “Kimsenin Aklına Gelmemiş Bir Merkep” s. 286-288
- “Yirmi Üç Saat Gündüze Mukabil Bir Saat Gece” s. 287
- “Avrupa Müntehâ-yı Şimâline Muvasalat” s. 287
- “Gün Hesabına İmkân Kalmadığı” s. 288
- “Maşrık Magrib Bir Nuktada İctima Etmiş” s. 288

Numara: 10/1291

“Laponya Seyahatnâmesi’nden Mâba’d’-Kutb-ı Şimâli-İki ay mümted olan bir gün-Gün isimlerine adem-i ihtiyaç-Saat isti’ mâline lüzum olmadığı-Laponya ziraatinin sürat-i husûlü-Sunûf-ı ahâlisi-..... Kasabası’nda bir kış imrâr-ı evkât-Kışın suret-i meşy ve hareket-Yirmi üç saat geceye mukabil yarım saat gündüz-İki ay mümted olan gece-Fecr-i şimâli-Orman yangınları-Laponya’da sayd ü şikâr-Avdet-Hâtime s. 290-297

“Yamyamlık Yani İnsan Eti Yemek-Yamyamlık hakkında kanun-ı tabiat ahkâmı-Bir vahşinin oğluna garip vasiyeti-Yamyamlıkları tahakkuk etmiş olan bazı akvâm-Méduse Fırkateyni halkının hayret-fezâ bir mecburiyetle mecbur olduğu bir yamyamlık-Yamyamlığı icbâr eden bazı esbâb-ı sâire-Netice-i muhakeme s. 297-303

“Rusya İmparatoriçesi Meşhur Katerina’nın Meşâhir-i Hükemâdan Dalamber’e Kendi İnşâsı ve Hatt-ı Destiyle Yazmış Olduğu Bir Mektubun Harfiyen Tercümesidir”-Sûret-i mektup-Zeyl s. 303-305

“İttılâ-yı Beşerin Hududu ve Voltaire’den Ayine-i Tercümesi”-Mukabele-Hudûd-ı ittilâ’ niçin dardır?-Dar olan ittilâ’ı ne kadar açabilmişiz?-İttılâ’ımız daha ziyade tesvî edilemez mi?-Netice-i kelâm s. 305-310

“Nevrestegân-ı Etfâl” (Bir zât tarafından gayet nev-zemin olarak kaleme alınmış makale-i latifedir.) s. 310-312

“Kırkanbar Tarafından İlave” s. 312

“Kömür Çarpması Hakkında Malumat / Doktor Şakir İbrahim s. 313-315

“Letâif: Bundan Üç Bin Sene Sonra Dünya Ne Hâle Girecek?” s. 315-318

“Hasetin Derecâtı” / Fıkra 1-6 s. 318-320

Numara: 11/1291

“İhtâr s. 322

“Ahvâl-i İnsan: Hayat-Vesâit-i hazm-Ağız” s. 322-325

“Terâcim-i Ahvâl: Hazret-i İmâm-ı Âzam” s. 325-330

“Ulûm-ı Tabiiyye: Semâ-Mahiyet-Cû-yı semâ-Vüs’at-i semâ-Zihn-i beşerde olan vüs’atin vüs’at-i semâ ile muvâzenesi-Semâda görülen rengin mahiyeti-Cû içindeki mevcûdât-Tahavvûlât-ı Semâviyye-Mevâidd” s. 331-336

“Tarih: Osmanlı Tarihi’nin cihet-i şairânesi-Mukaddime-Sultan Osman’ın kable’l-saltana bir alakası-Keşiş Dağı-Bir sayyâd-ı hümayun-baht-Hümâ-yı tab’ın bir şikâre şikâr olduğu bir ye’s-i muvakkat s. 336-343

“Keşfiyât-ı Sanaiyye: Züccaciye-Camcılık hakkında hülâsa-i malumât-ı tarihiyye-Cam denilen hamir nasıl vücuda getirilir?-Renksiz ve renkli cam-Billur-Ameliyat-ı züccaciyenin taksimi-..... camların sûret-i imâli-İşte mastah camlar böyle imal olunur/Derûnî camlar-“Her nev’ cam çanakları-Hâtime” s. 343-348

“Letâif: Bir mütecâhilin fahriyyesi-Hüküm” s. 348-352

Numara: 12/1291

“Mütenevvia: Mektep Arkadaşı Kardeş Demektir” s. 354-356

Yine mütenevvia’dan: Havass-ı Mıknatısıyye yahut Âhir Zaman Sihirbazlığı-Mukaddime-Havâss-ı mıknatısıyyenin mebâdi-i şüyû’u-Müsmir mıknatıs hayvaniyi nasıl kullanır idi?” s. 356-364

“Terâcim-i Ahvâl:İmâm-ı Yusuf Ramallah” s. 364-369

“Ahvâl-i Âlem: Mukaddime-Londra-Londra’nın mahallâtından bazıları” s. 369-373

“Ulûm-ı Tabiiyye: Kürre-i hevâ-Kürre-i hevânın mahiyeti-Mevadd-ı müteşekkile-i kürre-i hevâ-Kürre-i hevânın mikdâr-ı cesâmeti-Kürre-i hevânın rengi-Hâtime” s. 373-376

“Ahvâl-i İnsan”: Vesâit-i hazm-Mide-Karaciğer-..... keseleri ve kanalları-Hâtime” s. 376-379

“Hikmet” s. 379-384

Numara: 13/1291

“Tarih” s. 386-387

“Fıkra 5: Muhabbette Müşâreket” s. 387-388

“Fıkra 6: Tebşir-i Manevî” s. 388-390

“Fıkra 7: Nigâh-ı Şer’î-Hâtime” 390-392

“Hikmet” s. 392-395

“..... Hikemiyâtından: ‘Vatan’ lafzının envâ’ı ahkâmı ve her hükmün muvâzene-i hikemiyyesi” s. 395-403

“Ulûm-ı Tabiiyye: Rüzgâr-Rüzgârın kuvvet-i mütefâvitesi-Rüzgârın fusûl-ı erbaaya nisbeti-Mevsim rüzgârları-Kürre-i hevâ içinde rüzgârların teşkil eylediği anafolar- s. 403-408

“Ahvâl-i İnsân: Keyfiyet-i Hazm” s. 408-411

“Ahvâl-i Âlem: Londra-Bazı Ebniyye-i Aliyyesi” s. 411-416

Numara: 14/1291

“Ahvâl-i Âlem: Mâba’d-Kiliseler-İlmî, edebî, sanayî cemiyetler, müzeler, mektepler, matbaalar ve tiyatrolar- Vatan-ı Müşterek-Vatan-ı Siyâsî-Hâtime” s. 418-423

“Mütenevvia: Havass-ı Mıknatıs yahut Âhir Zaman Sihirbazlığı” s. 423-429

“Tarih: Osmanlı Tarihi’nin Kısım-ı Şâirânesi-Sultan Orhan’ın Nedimesiyle İzdivâc-ı Kahramânânesi-Fıkra 1: Osmanlıların Mebâdi-i Terakkiyatından Bir Nebze-Fıkra 2: Osmaniyân-ı Mahsûd-ı Cihân-Fıkra 3: Kazma Kuyuyu Kendin Düşersin-Fıkra 4: Kazdığı Kuyuya Kendisi Düştü-Fıkra 5: Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe-Fıkra 7: Gönül Zorla Avlanmaz Kendisi Tutulur s. 429-437

“Âyine-i Terâcim: Aynacılık-Ayna İmaline Sâlih Camlar Nasıl Tehiyye Edilir?-Ayna Sırının Mahiyeti-Sırın Aynaya Sûret-i Tatbiki-Aynanın Mukabilinde Bulunan Eşyayı Nasıl Aksettirdiğine Dair Hikmet-i Tabiiyyece İki Söz-Hâtime s. 437-444

“Letâif” s. 444-445

“Falcı Karı” s. 445-448

Numara: 15/1291

“Tarih: Tarih-i Osmânî’nin Kısım-ı Şâirânesi Abdurrahim’in Hem Bir Kale Hem de Bir Gönül Fethetmiş” - Fıkra 1: “Osmânîyân-ı Dil-âşub” - Fıkra 2: “Aydos Muhasarası” - Fıkra 3: “Aşkın Yıldırım Kadar Sûrat-i Tesiri” - Fıkra 4: “Vücudumu İp ve Gönülümü Zülfü Teliyle Çekiyor” - Fıkra 5: “Kale Feth Kale-i Dil Dahi” s. 450-456

“Ahvâl-i İnsan: Vesâit-i cerbân-ı dem” - “Kalp” - “Akciğer” - “.....” - “Hâtime” s. 456-463

“Mütenevvia: Kuvve-i Mıknatısıyye yahut Âhir Zaman Sihirbazlığı” s. 463-468

“Hikmet: Efendim Ne Yapayım Ki Filozof Olayım?” s. 468-471

“Ulûm-ı tabiiyye: Kavs-i Kuzah-Ziyanın İn’ikas ve İn’kısâr-ı Tahlili-Ziyanın Yedi Renkten İbaret Olduğunun İsbatı-Kavs-i Kuzahın Keyfiyet-i Teşekkülü-Kavs-i Kuzak Niçin Münhanî’ş-şekl Olur?-Kavs-i Kuzahın Ta’dadı-Kavs-i Kuzah Hakkında Bazı Akâyid-i Garîbe-Gece Görülen Kavs-i Kuzah” s. 471-475

“Ahvâl-i Âlem: Londra-Londra'nın Bazı Acayibi-Köprüler-Bazı Husûsât-ı Müteferrika-Londra'da Yalnız Elli Tane Sigorta Kumpanyası Vardır-Londra Hakkında Birkaç Malumat-Tarihiyye-Hâtime” s. 476-479

“Letâif: Bir Saniyelik Aşka Cevâb-ı Layık” s. 479-480

Numara: 16/1291

“Tarih: Tarihin Garip Rivayetlerinden Roma'nın Kanlı Tiyatroları-Mukaddime-i Makâmende Bir İki Söz-Anfi Tiyatro-Kanlı Oyunların Envâ'ı-İnsan ile Hayvan Arasındaki Oyunlar-İnsanın İnsan ile İcrâ Eylediği Kanlı Oyun-Hâtime” s. 482-486

“Ahvâl-i Âlem: Londra Kalesi” s. 486-489

“Aynen Terâcim: Zekâ-yı Hayvânât-Kütüphane-i İ'câzdan Tercüme Olunmuştur-‘Jako’ Denilen Bir Nev’ Papağanda Görülen Zekanın Derecesi” s. 489-494

“Terâcim-i Ahvâl” s. 494-501

“Ulûm- Tabiiyye: Fecr-i Şimâlî-Fecr-i Şimâlî'nin Mahiyeti-Fecr-i Şimâlî'nin Esbâb-ı Zuhûru-Fecr-i Şimâlî'nin Memâlik-i Şimâliye'ye Hüsn-i Hizmeti- s. 501-504

“Hikemiyât: Âleme Rağbet Edip Etmemek Hususunda-Âlemde Köpek Gibi Yaşamaktaki Hikmet-Kârun Gibi Yaşamakta Ne Hikmet Vardır?-Bu Dört Efkârdan Nasıl Bir Fikir Çıkarılabilir? s. 504-511

“Letâif: Köprü” s. 511-512

Numara: 17/1291

“Mütenevvia: Kuvve-i Mıknatısıyye yahut Âhir-i Zaman Sihirbazlığı” s. 514-520

“Hikmet-i Tabiiyye: Bulut-Bulutun Mahiyeti-Bulutlarda Görülen Elvân-Bulutların İrtifa'ı-Bulutların Sebeb-i Tenezzül ve İrtifa'ı-Bulutun Rüzgâra Nisbeti-Hâtime” s. 520-524

“Ahvâl-i İnsan” s. 524-527

“Terâcim-i Ahvâl: Hakîm-i Meşhur Aristo” s. 527-532

“Ahvâl-i Âlem: Paris-Paris'in Londra'ya Nisbeti-Paris'in Terakkiyât-ı İlmiyyesi-Dershaneler ve Medreseler-Kütüphaneler Müzeler Vesaireler” s. 532-537

“Aynen Terâcim: Hakîm-i Meşhur Newton'un Bir Mektubu” s. 537-541

“Keşfiyat-ı Sanaiyye: Dürbün İcadı” s. 541-544

Numara: 18/1291

“Keşfiyat-ı Sanaiyye: Dürbünün Envâ'ı” s. 546-548

“Ahvâl-i İnsan: Keyfiyet-i Hayat-Hayatın Tarifi-Hayat Nereden Geliyor?-Ölüm Neden İbarettir?-Netice-i Kelâm-Hâtime” s. 548-552

“Hikmet-i Tabiiyye: Yağmur, Kar, Dolu-Yağmur-Suların Bulut Hâline Keyfiyet-i İnkılâbı-Bulutların Yağmur Hâline Keyfiyet-i İnkılâbı-Buluttan Nüzûl Ettiği Halde Yere Vâsıl Olamayan Bârân-Yağmurun Çok Yağdığı Yerler İle Yağmurlu Günleri Çok Olan Yerler-Mizân-ı Bârân-Kan Yağmuru-Deniz Sularının Tatlı Suya İnkılâbı-Kar-Karın Şekil ve Sureti-Kırmızı Kar-Dolu Hâtime” s. 552-558

“Mütenevvia: Havass-ı Mıknatısıyye yahut Âhir Zaman Sihirbazlığı” s. 558-561

“Terâcim-i Ahvâl” s. 561-570

“Mütenevvia: Aristo’nun Muhakeme-i Âsârı” s. 570-575

“Letâîf: bir Lam Elif Bendine İlave-i Efîkârı” s. 575-576

Numara: 19/1291

“Tarih: Fransa Tarihi’nin Devr-i Şehvânîsi-XV. Lui’ye Kadar Fransa Ahvâl-i Umûmiyesinden Bir Nebze-XV. Lui-Madame Pompadour Devri-Madame de Pompadour Kralı Nasıl Eğlendirirdi?-Bir Devletin Bir Karı Parmağı Üzerinde Dönüşü- Madame Pompadour’un Vefatıyla Servetinin Derecesi” s. 578-587

“Hikemiyâtan: Felsefenin Ahlâka Verdiği Ehemmiyetin Derecesi-Ahlâkın En Âdi Mertebesinin Medeniyete Tatbiki-Ahlâkın İkinci Mertebesinin Hukuka Tatbiki-Bu Fıkrayı Şerh Eder Bir Vaka/Latife” s. 588-593

“Mütenevvia: Havass-ı Mıknatısıyye yahut Âhir Zaman Sihirbazlığı” s. 593-600

“Bend-i Mahsus-ı Fevkalâde” s. 600-608

Numara: 20/1292

“Mütenevvia: Havass-ı Mıknatısıyye yahut Âhir Zaman Sihirbazlığı” s. 610-615

“Bend-i Mahsûs-ı Fevkalâde: Teceddüdât-ı Cedidimiz Üzerine Muhtaç Olduğumuz Kitaplarla Usûl-i Tahsilimizin Tarîk-i Eslemi-Tekmil-i Tahsil Edecek Talebeye Mahsus Kitaplar” s. 615-621

“Tarih: Fransa Tarihi’nin Devr-i Şehvânîsi-Madame Devri” s. 621-627

“Ahvâl-i Âlem: Paris-İlmî Cemiyetler-Hayrât ve Mübarât-Paris’te Sanayi’in Derecesi-Tiyatro ve Eğlence Mahalleri-Şehrin Taksimâtı ve Umûr-ı Zabtiyesi” s. 628-632

“Ulûm-ı Tabiiyye: Şimşek, Gökğürültüsü, Yıldırım-Bazı Hafif İtirazlara Kuvvetli Mukabele-Ra’d ve Berfin Hevâca Olan Tesirâtı-Yıldırım Darbıyla Vefat Etmekteki Sühûlet” s. 632-635

“Keşfiyât-ı Sanaiyye: Hurde-bîn yani Mikroskop-Hurde-bîn Hakkında Malumat-ı Tarihiyye-Mikroskobun Envâ’-ı Hurde-bîn Mürekkep-Herde-bîn Şemsi-Hâtime” s. 635-638

“Hikemiyâtan: Bir Makine Temaşasından Ne Alabiliriz? Makalesine ilaveten-İnsan ile Cemâdât Arasına Ne Fark Kalmış? Ser-levhalı bir makale-i hikmemiyyedir” s. 638-640

Numara: 21/1292

“Tarih: Fransa Tarihi’nin Devr-i Şehvânîsi-Gizli Safahaneler-Çılgınlık Haneler-Hâtime” s. 642-646

“Ahvâl-i İnsan: Havass-ı Zâhire ve Bâtine-Hiss Nedir?-Âsâb-Lems yani Dokunmak” s. 647-652

“Terâcim-i Ahvâl: Rusya İmparatoriçesi Meşhur Katerina” s. 653-657

“Tercüme-i Hâl: Hoca Hâfız-ı Şirâzî” s. 657-661

“Bend-i Mahsûs-ı Fevkalâde: Teceddüdât-ı Cedidimiz Üzerine Muhtaç Olduğumuz Kitaplarla Usûl-i Tahsilimizin Tarîk-i Eslemi-Müntehilere Lazım Olan Kitaplar-Müracaat Kitapları” s. 661-665

“Mütenevvia” s. 665-672

Numara: 22/1292

“Mütenevvia: İlave-i Malumat” s. 674-679

“Terâcim-i Ahvâl: Sa'di-i Şirâzî” s. 679-683

“Ahvâl-i İnsan” s. 683-691

“Hikemiyât: Bir Hakîm Adâveti Ne Yolda Eder?” s. 691-695

“Aynen Terâcim: Almanya Şuara-yı Meşhûresinden Schiller'in ‘Namus Belasıyla Cânî Olmuş İnsan’ Ser-levhalı Bir Fıkra-i Edebiyyesi” s. 695-704

Numara: 23/1292

“Ahvâl-i İnsan: Keyfiyet-i Rü'yet” s. 706-708

“Hükemâ-yı Kadîme ile Hükemâ-yı Cedîde Arasında Ne Fark Vardır?/İftitâh-Hükemânın Hikmeti Nasıl Belli Olur?-Bir Hâkim Verdiği Re'yi Nasıl Verir?-Dâniş Nasıl Kazanıyor?-Dâniş-i Hükemâ Nasıl Kazandı?-Mütekaddimîn Ne Yolda Nakl-i Malumat Ederdi?-Evvelînin Hudûd-ı Malumatı Ne Kadar Vüs'at Bulabildi?-Mütekaddiminîn Hudûd-ı İtlâ'ı Niçin Bu Kadar Dar İdi?” s. 708-721

“Mütenevvia” s. 721-730

“Terâcim-i Ahvâl: Almanya Meşâhir-i Âkılânesinden Schelling” s. 730-733

“Eğlence” s. 733-736

Numara: 24/1292

Hükemâ-yı Kadîme ile Hükemâ-yı Cedîde Arasında Ne Fark Vardır?/Mâba'd-Bugün İnsan Nasıl Hakîm Olabilir?-Bugün Muallimsiz Hakîm Olmak Mümkün müdür?-El-yevm Muallimsiz Hakîm Olanlar Matlûba Nasıl Vâsıl Oluyor?-Muallimsiz Hâkim Olmak İçin Şimdiki Kitapların Sûret-i Hizmeti-İnsanı Muallimsiz Hakîm Edecek Kitaplar Bizde Niçin Yok?-Cüz'î Himmet Edenin Daha Âli Dereceye Vusûlünü Teshîl Eden Şeyler Nedir?-Onlardan Birisi Hayvanât Bahçeleridir-Onlardan Birisi Nebâtât Bahçeleridir-Onlardan Birisi de Panoramadır Birisi de Tiyatrodur-Onlardan Birisi de Müzehanelerdir-Onlardan Birisi de Sergilerdir-Hükemâ-yı Kadîme ile Hükemâ-yı Cedîde Arasındaki Farkı Şimdi Arayalım-Mütekaddimînin Hiçbir Kadri Kalmayacak Mı?” s. 738-751

“Terâcim-i Ahvâl: Almanya Meşâhir-i Âkılânesinden Schelling” s. 751-754

“Aynen Terâcim: Schiller'in ...” s. 754-765

“Karılar: Mukaddime-Benî İsrail” s. 765-768

Numara: 25/1292

“Schiller'den Tercüme: Tarih-i Umûmî Nedir?-Biz Onu Niçin Okuyoruz?-Sûret-i Makale” s. 770-782

“İki Refik Arasında Muhabere: Birinci Mektup” s. 782-789

“Mütenevvia” s. 789-791

“Karılar: Nisvân-ı Hind-i Kadîm-Mısır-ı Kadîm Nisvânı” s. 791-804

Numara: 26/1292

“Karılar: Yunan Kadîm-i Zenânı-Sparta Zenânı-Atina ve Nisvânı-Yunan-ı Kadîm Zenânı Hakkında Temmet-Fars-ı Kadîm İndinde Nisvân” s. 806-815

“Rusya İmparatoriçesi Meşhur Katerina” s. 815-826

“Mütenevvia” s. 826-832

Numara: 27/1292

“İki Refik Arasındaki Mektuplardan İkinci Mektup” s. 836-846

“Mütenevvia” s. 846-860

“Karılar: Kısım-ı İtalyalılar İndinde Nisvân” s. 861-864

Numara: 28/1292

“Karılar: Galati Nisvân-Romalılar Nezdinde Nisvân-Çin Nisvânı-Germenya Nisvânı ve Frenk Barbarları Nezdinde Nisvân-Araplar İndinde Nisvân-Afrika Vahşileri İndinde Nisvân-Amerika Vahşileri Nezdinde Nisvân-Karılar Hakkındaki Meselenin Neticesi” s. 866-882

“Ahvâl-i İnsan: Dimağ-Beynin Ruh ile Mukayesesi-Dimağın Suret-i Teşekkülü-Dimağın Ahvâl-i Fizyolojisi” s. 866-891

“Schiller’den Tercüme: Tarih-i Umûmî Nedir?-Biz Onu Niçin Okuyoruz?/Mâba’d” s. 891-896

Numara: 29/1292

“Ahvâl-i İnsan/Mâba’d-Keyfiyet-i Sem’-Sadâ Neden İbarettir?-Kulak” s. 898-903

“İspermeçet Mumlarının Suret-i İmali” s. 903-907

“Ahvâl-i Âlem: Paris-Matbaalar ve Matbuat-Paris’in Ziynet ve Ma’mûriyeti-Şimendiferler-Bazı Hususat-ı Müteferrikası-Paris Hakkında Biraz Malumat-ı Tarihiyye” s. 907-911

“Ahvâl-i Âlem: Berlin-Vaziyeti-Ebniyye ve Devâir-i Cesimesi-Berlin’in Müessesât-ı İlmiyyesi-Mektepler-İlmî Cemiyetler-Sanayi-Hayrât ve Muavenet-Berlin Hakkında Bazı Malumat-ı Estetikiyye-Halkın Etvârı-Bazı Malumat-ı Tarihiyye” s. 911-919

“Terâcim-i Ahvâl: Rusya İmparatoriçesi Meşhur Katerina-Mâba’d” s. 919-921

“Falcılık” s. 921-925

“Letâif” s. 925-928

Numara: 30/1292

“Hikemiyât: Nev-i Beşer İçin Yine Kendisinden Büyük Düşman Yoktur-İnsan Mutlaka Mesut Yaşamak İçin Ne Kadar Mükemmel Yaratılmıştır?-Öyleyse İnsan Mesut Yaşıyor Mu?-İnsaniyete Bu Kadar Fenalık Eden Düşman Kimdir?-İnsanın Kendisine Adâvetini Cınnet İtibar Eder İsek Bunun İlacı Yok Mudur?” s. 930-936

“Terâcim-i Ahvâl: Âzâm-ı Hükemâ-yı İslâmiyyeden İbn-i Rüşd” s. 936-944

“Ahvâl-i Âlem: Avrupa’da Âmâ-haneler” s. 944-947

“Aldığımız Yirmi Mektubun Aynıdır-Bu Mektuba Verilen Cevap-” s. 947-954

“Mevadd-i Tarihiyye: Büyük Napolyon’un Sainte Helena Menfâsı’ndan Paris’e Nakli İçin Mezardan Çıkarılışı-Suret-i Tercüme-” s. 954-958

“Terâcim: Jean Jacques Rousseau’nun Bir İhtiyar Lisanından Genç Muşakasına Yazdığı Gayet Âşıkâne ve Mecnûnâne Dört Kıta Mektubun Tercümesidir-Birinci Mektup” s. 958-960

“Bazı Fukarât-ı Edebiyye: İspanyolca’dan Me’hûz” s. 960

Numara: 31/1292

“Tabiiyyât: Kitab-ı Tabiat-Mahiyet-i Kitab-ı Tabiattan Bir Nebze” s. 962-971

“Muhakemât-ı Felsefiyye-Hayat-ı Cavidânî” s. 971-979

“Mevadd-ı Tıbbiyye-Tıp Hakkında Bir İki Söz” s. 979-987

“Ahvâl-i Âlem: Viyana Şehri” s. 987-992

Numara: 32/1292

“Mütenevvîa: İki Hanım Arasında Muhavere” s. 994-1006

“Muhakemât-ı Felsefiyye-Almanya’dan Mütercem-Âlem-i Vücutta Muhafaza-i Mevcudiyet Gayretiyle Gerek Hayvanât ve Gerek Milletlerin Muhaveresi” s. 1006-1014

“Mevadd-ı Tıbbiyye: Burun Hastalıkları-Çocuklarda Ruaf İlleti” s. 1014-1021

“Ahvâl-i Âlem: İtalya’da San Marino Cumhuriyeti” s. 1021-1024

Numara: 33/1292

“Mütenevvîa” s. 1026-1043

“Tabiiyyât: Kitab-ı Tabiat-Kitab-ı Tabiatın Nihayet-i Mezâyâsı Nereye Müncerr Olur?” s. 1043-1048

“Ahvâl-i Âlem: Bakü Şehrinde Mecûsî Ateşgedesi” s. 1048-1051

“Muhakemat-ı Felsefiyye” s. 1051-1056

Numara: 34/1292

“Tabiiyyât: Hınas yani Kendisinde Hem Erkeklik Hem Dişilik Mevcut Olanlar” s. 1058-1063

“Fransa Muasırîn Şuarasından Paul de Kock’un Bir Hikâye-i Manzumesinin Yine Nazmen Tercümesidir” s. 1064-1082

“Ahvâl-i Âlem: Afrika-yı Garbî ve Cenûbî Akvâm-ı Vahşîyesinin Bazı Ahvâl ve Âdâtı” s. 1082-1088.

KAYNAKÇA

“Madrid 28 Eylül” / “Londra 28 Eylül”, **Bedir**, nr: 4, İstanbul 1288/1872, s. 3.

“Ahmet Midhat Efendi tarafından Kemal Beyefendi’ye yazılan bir mektup”, **Bedir**, nr: 5, İstanbul 1288/1872, s. 1-3.

Ahmet Midhat, “Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemanın Hülâsa-i Efkârı”, **Bedir**, nr: 7-13, İstanbul 1288/1872, s. 4-6.

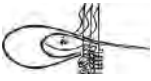
“Gazetecilik”, **Bedir**, nr: 1, İstanbul 1288/1872, s. 2.

Ahmet Midhat, “İfade-i Merâm”, **Dağarcık**, nr: 1, İstanbul 1288/1872, s. 2.

Ahmet Midhat, “Osmanlıca’nın Islahı”, **Dağarcık**, nr: 1, İstanbul 1288/1872, s. 22-23.

Ahmet Midhat, “Velâdet”, **Dağarcık**, nr: 2, İstanbul 1288/1872, s. 49-52.

- Ahmet Midhat, “Duvardan Bir Sadâ”, -İkinci nüshada münderic “Velâdet” bendine zeyl, **Dağarcık**, nr: 4, İstanbul 1288/1872, s. 99-105.
- Ahmet Midhat, “Redd-i İtiraz ve İzâh-ı Hakikat”, **Dağarcık**, nr: 8, İstanbul 1288/1872, s. 234-244.
- Ahmet Midhat, “Hikâye Tasvir ve Tahriri”, **Kırkanbar**, İstanbul 1290/1873, nr: 4, s. 117-112.
- Ahmet Midhat Efendi, **Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye’nin Neşeti**, Çeviren: Lynda GOODSELL BLAKE, Haz.: Müge GALİN, İsis Yay., İstanbul Ocak 1998, s. 96.
- Ahmet Midhat Efendi, **Menfa / Sürgün Hatıraları**, Haz.: Handan İNCİ, İstanbul 2002, Arma Yayınları, 251 s.
- Bir Jübile’nin İntiba’ları: Ahmet Midhat’ı Anıyoruz**, Haz.: Hakkı Tarık US, İstanbul, 1955, 176 s.
- OKAY, ORHAN, “Ahmet Midhat Efendi”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 101.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul Ekim 2007, YKY, 566 s.
- UŞAKLIGİL, Hâlit Ziya, **Kırk Yıl**, Haz.: Dr. Nur ÖZMEL AKIN, Özgür Yay., 1. Basım, İstanbul, Ocak 2008, 967 s.

YABANCI DİL DERSLERİNDE ANA DİLİ KULLANIMI ÜZERİNE ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ*

*Füsun ŞAVLI**
Semiha KALAFAT****

ÖZET

Araştırmamızın amacı, yabancı dil derslerinde ana dili kullanımı üzerine öğretmen ve öğrenci görüşlerine ulaşmak ve yabancı dil öğretiminde ana dilin rolünü saptamaktır. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup Marmara Üniversitesi'nin farklı Fakültelerinin dil bölümlerinde görev yapan, yabancı dil olarak sadece Fransızca öğreten ve ana dili Türkçe olan 10 öğretim elemanına 5 sorudan oluşan bir görüşme formu 2012-2013 eğitim/öğretim yılında uygulanmıştır. Bu çalışma yapılırken, ana dili Fransızca olan öğretim elemanları araştırma dışı bırakılmıştır. Ayrıca, Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransızca Öğretmenliği Anabilim dalında okuyan 1, 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinden 20'sinin katıldığı çalışma grubuna da 5 soru sorulmuştur. Bu sorulardan sadece ilki, öğrenciden kesin bir cevap almayı hedeflediğimizden çoktan seçmelidir. Diğer soru tipleri açık uçlu formattadır. Ayrıca en sonuncu soru ise, araştırmaya biraz daha derinlik katmak ve katılımcılardan daha detaylı cevaplar alabilmek açısından 4 alt başlığa bölünmüştür. Araştırmada elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Böylece, cevaplar sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular frekans dağılımları ve doğrudan alıntlarıyla birlikte belirtilmiştir. Sonuç olarak öğretmenlere ve öğrencilere uygulanan bu görüşme formlarından elde edilen verilere göre, yabancı dil öğretimi ve öğreniminde ana dili kullanımının önemli bir etkiye sahip olduğu gözlenmiş ve bu süreçte iki dil arasında bir denge kurabilmek için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ana dili, yabancı dil, ana dili kullanımı, ana dilin rolü

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı , El-mek: fsavli@marmara.edu.tr

*** Marmara Üniversitesi, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı Y. Lisans öğrencisi, e-posta: sema_m_s@hotmail.com

OPINIONS OF TEACHERS AND STUDENTS ABOUT THE USE OF MOTHER TONGUE IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

ABSTRACT

The aim of our research is to reach the views of teachers and students on the use of native language in foreign language courses and to determine the role of mother tongue in foreign language teaching . In this study, the qualitative research method has been used and the form of an interview consisting of 5 questions was applied to 10 faculty members who work in language departments of different faculties of Marmara University in 2012-2013 academic year, teach only French as a foreign language and whose mother tongue is Turkish. During the study, faculty members whose mother tongue is French is excluded from the research. In addition, 5 questions were asked to working group consisting of 20 students who study in 1st, 2nd, 3rd and 4th grades in department of Teacher Training in French of Faculty of Education at Marmara University. Only the first of these questions is multiple choice through which we aim to get a clear answer from the students. Other questions are open-ended. In addition, the last question is divided to four sub-headings on the purpose of adding a bit more depth to the survey and getting more detailed answers from the participants. The results obtained from the study were examined by using descriptive analysis. Thus, the answers obtained from the study group were classified and reviewed. The findings obtained were indicated with the frequency distribution and direct citations. As a result of the according to the data obtained from the interviews applied to faculty members and students, it was observed that the use of native language has a significant impact in teaching and learning a foreign language and several proposals were suggested in order to establish a relation between two languages in this process.

Key Words: The mother tongue, foreign language, the use of mother tongue, the role of mother tongue

Giriş

Dil, genel olarak tanımlarsak, insanların birbirleriyle doğrudan iletişim kurabilmeleri için başvurdukları sözlü ve yazılı bir araçtır. Dile yön veren en önemli faktörlerin başında dilin kaynağını oluşturan çevresel, kültürel yapı ve etkileşimde olduğu farklı topluluklar gelir. Dilde bulunan kelimeler dilin biçimsel yapısını oluştururken, kültür olgusu da dilin anlamsal yapısına yön verir.

“Doğumundan itibaren her çocuk ait olduğu dilsel topluluğa uyum sağlayabilmek için bir dil edinmelidir ki, bu da çocuğun ana dilidir. Aile içinde birinci dil olarak edinilen ana dili, çocuğun sosyo-bilişsel gelişiminde önemli bir rol oynar.” (Şavlı, 2009: 180). Çünkü her birey toplumun bir parçasıdır; hatta o toplumu oluşturan yapı taşlarının temelidir. Çocuk, ait olduğu toplumda kendini ana dili sayesinde bulur; duygularını, hislerini özgürce ifade edebilir duruma gelir. “Ana dili, edinim sırasında ilk sırada olandır ve en iyi edinilendir. (...) Ana dili doğal bir biçimde edinilir. (...) O dilin yerli konuşucusu da, genel olarak dili en iyi bilen olarak düşünülür.” (Dabène, 1994: 11-13).

Turkish Studies

Bir dili edinmek, öncelikle o dilin yapısal ve anlamsal kurallarını öğrenmekle gerçekleşir. “Böylece, çocuk ana dilinde özne, yüklem ve nesne ile nasıl cümle kuracağını öğrenir. Daha sonra, yabancı dediğimiz yeni bir dil öğrenmeye başladığında, artık onun için ikinci dilin işlevlerini öğrenmek daha kolaydır.” (Şavlı, 2009: 180). Çocuk, bir taraftan ana dili ile yabancı dil arasında bir ilişki kurmaya başlarken, aynı zamanda da yabancı dilde öğrendiklerini ana dilinde anlamlandırmaya çalışır çünkü “insanoğlunun sözcükleri yazmadan önce düşünceleri yazdığı bilinir.” (Baştürk, 2004: 10). Diğer taraftan ise ana dili sayesinde kendi kimliğini oluşturur. O yüzden de “birinci dilin edinimi sosyal gelişimle yakından ilgili olduğu kadar sosyal bir kimliğin oluşumuyla da yakından ilgilidir; ama bu, başka bir dil ediniminde meydana gelen bir durum değildir.” (Klein, 1989: 17).

Günümüzde, yabancı dil öğrenmek artık bir ihtiyaç olmaktan çıkıp zorunluluk hâline gelmiştir. Böylece, öğrenciler yabancı dil dersleriyle daha erken yaşlarda tanışmaya başlarlar. Yabancı dil öğrenme bir yetenek, bir beceridir. Bu süreçte öğrencilerin, dil bilgisi kurallarının yanı sıra, edinmeleri gereken bir takım beceriler vardır. Bunların arasında dilsel beceriler, varoluşsal beceriler ve genel dilsel becerileri sayabiliriz. “Dil yeteneklerine bağlı olması gereken genel dilsel beceriler, örneğin öğrenmeyi, seyahat etmeyi, çalışmayı bilme gibi... becerilerdir.” (Porcher, 2004: 12). Çünkü birey sosyal bir varlıktır; dil de sosyal bir olgu. Bu amaç çerçevesinde, yabancı dil derslerinde eylem ve iletişim odaklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu yaklaşımlarla, yabancı dil derslerinde öğretmenler öğrenciyi dersin merkezine alarak öğrencilerin derse daha aktif katılımlarını sağlarlar. Böylece, yabancı dil öğrencileri hedef dili, dilin yapısını ve kurallarını yaparak, yaşayarak öğrenmiş olurlar. Fakat bu durum birçok soruyu da beraberinde getirmiştir. Örneğin, yabancı dil derslerinde ana dile yer verilmeli mi, verilmemeli mi, ya da ne derece yer verilmelidir? Çünkü yabancı dil öğretiminde ve öğreniminde ana dili önemli bir görev üstlenir. “Ne söylersek söyleyelim ve ne yaparsak yapalım; görünse de görünmese de ana dili her zaman buradadır ve yabancı dil eğitimi ve öğretiminde mevcuttur.” (Akt. Dabène, 1994: 21).

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, yabancı dil derslerinde ana dili kullanımı üzerine öğretmen ve öğrenci görüşlerinden yola çıkarak aşağıdaki sorulara çözüm önerileri bulmaktır.

- Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımı tercih edilmeli midir?
- Ana dilini hangi durumlarda ve ne ölçüde kullanmak doğrudur?
- Ana dili kullanımının hem öğrenci hem de öğretmen açısından olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?

2. Araştırmanın Yöntemi

Yabancı dil öğretimi ve öğreniminde ana dilin yerini saptamak amacıyla, araştırmada, var olan durumun gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasını sağlayan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. “Nitel araştırmaların temel karakteristiğinin, araştırma öznelinin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koyma, dünyayı araştırma öznelinin gözleriyle görme olduğu (...)” (Kuş, 2012: 87) ifade edilir. Bu araştırma “bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve bunlara yüklediği anlamları ortaya çıkarma” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 85) amacını taşıyan olgu bilim deseninde yapılmıştır. Bu aşamada, ilk olarak konu üzerinde daha önceden yapılmış çalışmalar literatür taraması yapılarak incelenmiştir. Daha sonra ise, uzman görüşü alınarak çalışmada veri toplama aracı olarak görüşme formu oluşturulmuştur.

2.1. Çalışma Grubu

“Olgu bilim araştırmalarında veri kaynakları araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır.” (Yıldırım ve Şimşek,

2013: 80). Araştırmada gönüllülük esas alınmıştır ve araştırma için çalışma grubu olarak seçilen Marmara Üniversitesi'nde görev yapan, yabancı dil olarak sadece Fransızca öğreten ve ana dili Türkçe olan 10 öğretim elemanına 5 sorudan oluşan bir görüşme formu uygulanmıştır. Bu çalışma yapılırken ana dili Fransızca olan öğretim elemanları araştırma dışı bırakılmıştır. Ayrıca, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Fransızca Öğretmenliği Anabilim Dalında eğitim gören 1, 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinden 20'sinin yine gönüllü olarak katıldığı çalışma grubuyla da 5 soru üzerine bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu sorulardan sadece ilki, öğrenciden kesin bir cevap almayı hedeflediğinden dolayı çoktan seçmelidir. Diğer soru tipleri açık uçlu formattadır. Ayrıca sonuncu soru ise, araştırmaya biraz daha derinlik katmak ve katılımcılardan daha detaylı cevaplar alabilmek açısından 4 alt başlığa bölünmüştür. Soruların sırası önceden belirlenmiş olup tüm katılımcılara sorular aynı sıra ile sorulmuştur.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında belirlenen sorular, önce küçük bir gruba anket şeklinde uygulanmıştır. Fakat elde edilen veriler, araştırmanın amacına hizmet konusunda yetersiz kaldığından sorular üzerinde bir takım değişiklikler yapılmıştır ve anket, görüşme formuna çevrilmiştir. Daha sonra veri toplama aracı olarak oluşturulmuş olan sorular, katılımcılara görüşme formu şeklinde tekrar sorulmuştur. "Görüşme, en az iki kişi arasında sözlü olarak sürdürülen bir iletişim sürecidir ve araştırmada cevabı aranılan sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplama şeklinde ifade edilebilir." (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Erkan Akgün & diğerleri 2012: 150) Araştırma kapsamında anketin ilk uygulandığı öğrenciler daha sonra görüşme dışı bırakılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Böylece analiz sürecinde, görüşme formunda sorulan sorular temel alınmıştır ve çalışma grubundan alınan cevaplar bu sorular çerçevesinde tanımlanmış, sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular frekans dağılımları ve doğrudan alıntlarıyla birlikte belirtilmiştir. Doğrudan alıntılarda, daha çok frekansı yüksek olan görüşlere yer verilmiştir. Alıntılarda katılımcıların gerçek isimleri değil, araştırmacılar tarafından verilen kod adlar kullanılmıştır. Bu kod adlar öğrenciler için Ö1, Ö2; öğretmenler için ise K1, K2 şeklindedir. Bulguların analizleri, araştırmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla iki araştırmacı tarafından incelenmiştir.

3. Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, kendi içinde sınıflandırılarak ele alınmıştır.

3.1. Yabancı Dil Öğretiminde Ana Dilin Kullanılmasına İlişkin Öğrenci Görüşleri

Öğrencilerin "yabancı dil öğretiminde ana dili kullanılmalı mıdır?" şeklinde sorulan çoktan seçmeli soruya verdikleri cevaplar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Yabancı dil öğreniminde ana dilin kullanımına ilişkin öğrenci cevapları

1.Yabancı dil öğretilirken ana dili kullanılmalı mıdır?	Evet	Hayır	Hem Evet Hem Hayır
1.sınıf	2	1	2
2.sınıf	4		1
3.sınıf	1	2	2
4.sınıf		1	4

Görüşme verilerinin sonuçlarına bakıldığında, öğrencilerin eğitim aldıkları sınıflar ve yabancı dili öğrenme süreleri ile yabancı dil derslerinde ana dilin kullanılmasını ya da kullanılmamasını tercih etmeleri arasında doğru ya da ters bir orantı vardır, şeklinde bir bulguya rastlanılmamıştır. Öğrencilerin çok az bir kısmı hayır seçeneğini işaretlerken, yarısına yakını evet cevabını seçmiş; öbür yarısı ise, hem evet hem de hayır seçeneğinde karar kılmıştır. Özellikle de öğrencilerin sınıfları yükseldikçe ve dolayısıyla dil düzeyleri arttıkça yabancı dil öğretiminde ana dili kullanımına karşı gereksinimlerinin daha azaldığı görülmektedir.

3.2. Yabancı Dil Derslerinde Ana Dili Kullanımına Hangi Durumlarda ve Ne Derece Yer Verilmesine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Görüşme formunda öğrencilere sorulan “yabancı dil derslerinde, ana dili kullanımına hangi durumlarda ve ne derece yer verilmelidir?” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplar ile frekans dağılımı Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2: Yabancı dil derslerinde ana dile hangi durumlarda ve ne derece yer verilmesine ilişkin öğrenci cevapları

2. Ana dile hangi durumlarda ve ne derece yer verilmeli?	f
• Sadece bilinmeyen kelimelerin açıklanmasında	10
• Sadece dil seviyemin yetmediği durumlarda	9
• Sadece dil bilgisi konularının açıklanmasında	4
• Sadece kültürle ilgili konularda	2
• Ana dilde karşılığı olmayan kavramların açıklanmasında	2
• Öğrencinin doğru anlayıp anlamadığını teyit etmede	2
• Öğretmen, dersin başında konu hakkında açıklama yaparken	1
• Sadece verilen ödevlerin açıklanmasında	1

Görüşme formunun cevapları analiz edildiğinde, öğrencilerin yarısı bilinmeyen kelimelerin açıklanmasında; yarısına yakını ise, dil seviyelerinin yetersiz kaldığı durumlarda ana dile ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Bazı öğrenciler görüşme esnasında düşüncelerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Zor kelimelerde, kelimenin anlamı jest ve mimiklerle anlaşılmıyorsa ana dile yer verilmeli. Çok değil ama zor konularda alışkanlığa dönüşmeden olmalı.” Ö12.

“Öğrencinin seviyesine göre değişir. Ama mesela hiç Fransızca görmediyse, ilk defa karşılaşıyorsa, sürekli Fransızca konuşulursa öğrenci bir şeyi yanlış anlayabilir ve o şey yanlış olarak kalır. Bu durumda ana dil kullanılmalıdır.” Ö2.

“Özellikle dil bilgisi konularının ve bilmediğim konuların açıklanmasında. Bir de ödevlerin açıklanmasında %5’de olsa ana dile ihtiyaç duyuyorum.” Ö20.

“Fransız kültürünün daha iyi anlaşılması için ana dilde verilmesi gerekir.” Ö1.

“Mesela Fransızcadaki préférer filini ele alalım. Hoca bu fiille bir cümle kurarsa çocuk anlamını anlar. Doğru anlam çıkarılmalı. Hoca bu nedir sizce, şeklinde sürekli sormalı. Ana dili kullanmadan olmaz. Yoksa çocuklar yanlış tahminlerde bulunabilir. Acaba doğru mu bildim diye, düşünmeye devam eder.” Ö7.

Yukarıda, doğrudan alıntı yapılarak birkaç öğrencinin görüşüne yer verilmiştir. Elde edilen veriler incelendiğinde, yabancı dil öğrencilerinin özellikle bilinmeyen kelimelerin anlaşılmasında, dil bilgisi konularını öğrenmede ve dil seviyelerinin yetmediği durumlarda ana dile başvurdıkları gibi, öğretmenin dersle ve ödevle ilgili açıklamalarında da ana dile ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır.

3.3. Yabancı Dil Derslerinde Ana Dile Hiç Yer Verilmemesine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Öğrencilerin “yabancı dil derslerinde ana dile hiç yer vermemek doğru mudur?” sorusuna verdikleri cevaplar ve frekans dağılımları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Yabancı dil derslerinde ana dile hiç yer vermemenin doğru olup olmadığına ilişkin öğrenci cevapları

3. Yabancı dil derslerinde ana dile hiç yer vermemek doğru mudur?	f
3.1. Evet, doğrudur.	
• Öğrenci öğrenmeyi bilmeli, kolayca kaçmamalı.	4
• Ana dili yerine değişik öğretim yöntemleri kullanılmalı.	3
• Yabancı dili duyarak yaşayarak öğrenmeli.	3
• Öğrencide kulak dolgunluğu oluşmalı.	3
3.2. Hayır, doğru değildir.	
• Öğrenci seviyesi ve dersin konusu önemlidir.	9
• O zaman öğrenci dersten kopar, motivasyonu düşer, dilden soğur.	5
• Öğrencinin dersi tam olarak öğrenip öğrenemediği anlaşılmaz.	1
Öğrenci ana dille kıyaslama yaparak yabancı dili daha rahat öğrenir.	1

Tablo 3’te görüldüğü gibi, yabancı dil derslerinde ana dile hiç yer verilmemesinin doğru olduğunu savunan öğrenciler bulunmaktadır. Öğrenci öğrenmeyi bilmeli, değişik yöntemlere başvurulmalı şeklindeki görüşlerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

“Doğru. Sonunda bir şekilde anlaşılıyor. Direkt Türkçe verilmemeli; jest, mimik kullanılmalı.” Ö14.

“Doğrudur. Öğrenci zoru gördükçe öğrenmek için daha çok çalışacak ve mecbur anlayacaktır. Değişik tarzda, çeşitli yönde öğrenmeye çalışmalı.” Ö1.

“Doğru. Hak veriyorum. Hiç Türkçe bilmeyen hocalar var. Öğrenci bilinçaltına yerleştiriyor, kendini yabancı dil konuşmaya zorluyor.” Ö15.

Yukarıda görüşleri belirtilen öğrencilerin aksine, yabancı dil derslerinde ana dile hiç yer verilmemesinin doğru olmadığını düşünen öğrenciler de bulunmaktadır. Bulgular sonucunda, ana dile hiç yer verilmemesi durumunda, öğrencilerde dersten kopma, motivasyonda düşüş ve dilden soğuma gibi olumsuz etkilerin görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu konuya ilişkin bazı öğrencilerin görüşleri şu şekildedir:

“Hayır, doğru değildir. Öğrenci anlama zorluğu çeker, dikkati dağınık, dersi takip edemez.” Ö3.

“Doğru değil. Öğretmene çok iş düşer. Hangi öğrenci yapabilir, yapamaz öğretmen bunu bilmeli. Gerekirse özel açıklama yapmalı. Bazı kelimelerin Türkçesi bile anlaşılmıyor.” Ö10.

“Hayır. Çocuk sert bir kayaya çarpmış gibi olur, dili sevmez. Dilden soğumasın diye ana dili kullanılmalı.” Ö20.

3.4. Yabancı Dil Derslerinde Ana Dili Kullanımının Öğrenciler İçin Olumlu ve Olumsuz Yönlerine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının öğrenciler için olumlu ve olumsuz yönlerinin neler olduğu sorusuna ilişkin öğrencilerden edinilen görüşler Tablo 4 ve Tablo 5’te ayrı ayrı olmak üzere frekans dağılımlarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 4: Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının kendileri için olumlu yönlerinin neler olduğuna ilişkin öğrenci cevapları

4. Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının öğrenciler için olumlu yönleri nelerdir?	f
• Bilinmeyen konu ve kavramlar daha hızlı ve çabuk öğrenilir.	9
• Dersten kopma, dikkat dağınıklığı engellenir.	8
• Öğrenci kendini derste daha rahat hisseder.	8
• Ana dille karşılaştırma yapılarak daha kolay öğrenme sağlanır.	3
• Fransız kültürü daha kolay öğrenilir.	1

Görüşme formunda öğrencilerin vermiş olduğu cevaplar incelendiğinde, yabancı dil derslerinde kullanılan ana dilin öğrenciler için olumlu getirileri olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenciler özellikle bilinmeyen konu ve kavramları öğrenmede, derste kendilerini rahat hissetmede ve dersi dikkatlice dinleme konularında ana dili kullanımını olumlu buluyorlar. Bu konuyla ilgili öğrenci görüşleri aşağıda verilmiştir:

“...ana dili iki dil arasında karşılaştırma yapmak açısından iyi. Yeni öğrenirken kolaylık sağlıyor. Dildeki yerini de öğrenmiş oluyorsunuz.” Ö4.

“Daha rahat öğrenme, akılda kalma, hızlı ve pratik öğrenme süreci gerçekleştirmek açısından iyi.” Ö5.

“Öğrenci derse adapte olur. Derse ılımlı bakar, öğretmene önyargılı davranmaz. Daha etkili ve akılda kalma çok olur. Sözlük ihtiyacı azalır.” Ö6.

“Derste konuyu anlayabildiği için cevap verebilir, yorum yapabilir.” Ö13.

Tablo 5: Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının öğrenciler için olumsuz yönlerinin neler olduğuna ilişkin öğrenci cevapları

5. Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının öğrenciler için olumsuz yönleri nelerdir?	f
• Öğrenci sürekli ana dile çeviri bekler.	11
• Yabancı dilde pratiklik kazanılamaz.	5
• Ana dile göre düşünme, konuşma ve yazma olur.	5
• Kulak dolgunluğu oluşmaz.	5
• Kelime bilgisi gelişmez.	4
• Öğrenci çabalamaadan hazır bilgiye ulaşır.	4

Tablo 5'teki cevaplara baktığımızda, görüşme formu uygulanan öğrencilerin çoğu, yabancı dil derslerinde ana dili kullanılmasını, öğrenciyi sürekli ana dile çeviri beklentisi içine soktuğu için olumsuz bulmuştur. Bunun yanı sıra, ana dili kullanımının yabancı dilde pratiklik kazanmayı, kulak dolgunluğu oluşumunu ve yeni kelimeler öğrenimini olumsuz yönde etkilediği de anlaşılmaktadır. Sorulan soruya ilişkin öğrenci görüşlerinin doğrudan alıntısı da aşağıda verilmiştir:

“Ana dilin çok fazla kullanılması Fransızca düşünmemi engelliyor. Kulak dolgunluğum olmuyor. Başka bir dile bağlı oluyorsun. Ana dile göre hareket ediyorsun ve daha zor öğreniyorsun.” Ö5.

“Alışkanlığa dönüşür. Hoca Türkçe cevap vermezse anlamaz. O dilde akıcılık sağlanmaz. Fransızca duymadıkça ilerleme olmaz.” Ö12.

“Öğrencinin araştırma yapmasını engeller. Çaba harcamadan hazır bilgiye ulaşır. Kolaya kaçır, o dile bağlı kopar.” Ö13.

“Öğrenci tembelleşiyor. Sürekli ana dili kullanmak istiyor. Öğretmenin ana dile dönmesini bekliyor. Ana dille söylemesini talep ediyor, böylece köreliyor.” Ö16.

3.5. Hangi Dilsel Becerilerinin Öğrenilmesinde Ana Dile İhtiyaç Duyulduğuna İlişkin Öğrenci Görüşleri

Öğrencilere görüşme formunda, hangi dilsel becerileri öğrenmede ana dile ihtiyaç duyuyorsunuz, şeklinde bir soru sorulmuştur ve alınan cevaplar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Hangi dilsel becerileri öğrenmede ana dile ihtiyaç duyulduğuna ilişkin öğrenci cevapları

6. Hangi dilsel becerinin öğreniminde ana dile ihtiyaç duyuyorsunuz?	f
6.1. Yazılı anlatım	
• Bir konu hakkında fikir üretme aşamasında anadile ihtiyaç duyarım.	15
• Ana dile ihtiyaç duymam; yabancı dilde düşünürüm.	5
6.2. Sözlü anlatım	
• Bir konu hakkında fikir üretme aşamasında ana dile ihtiyaç duyarım.	6
• Söyleyeceğim kelimenin yabancı dildeki karşılığını bilmiyorsa ana dile ihtiyaç duyarım.	5
• Söyleyeceklerimi yabancı dilde düşünürüm, ana dile ihtiyaç duymam.	4
• Kendimi yabancı dilde yetersiz hissediyorsa ana dile başvururum.	3
• Kültürle ilgili konularda ana dile ihtiyaç duyarım.	2
6.3. Yazılı anlama	
• Bir metni genel olarak anlamak için ana dile başvururum.	9
• Bilmediğim kelimelerde ana dile ihtiyaç duyarım.	7
• Ana dile ihtiyaç duymuyorum, cümleden anlamı çıkarıyorum.	4

6.4. Sözlü anlama

- Anlatılanları genel olarak anlamada ana dile ihtiyaç duyarım. 10
- Konuşmada çok sayıda bilmediğim kelime varsa ana dile ihtiyaç duyarım. 6
- Derste işlenen konu zorsa veya ilk kez işleniyorsa ana dile ihtiyaç duyarım. 3
- Konu kültürle ilgiliyse ana dile ihtiyaç duyarım. 2

Görüşme formunda, öğrencilere sorulan hangi dilsel becerinin öğreniminde ana dile ihtiyaç duyuyorsunuz, şeklindeki sorunun 4 tane de alt başlığı bulunmaktadır. Öğrencilerden her bir alt başlığa ayrı ayrı cevap vermeleri istenmiştir. Bu 4 alt başlık çerçevesinde verilen cevapları incelediğimizde, öğrencilerin %50'sinden çoğu yazılı anlatımda ve fikir üretme aşamasında ana dile ihtiyaç duyduklarını aktarmışlardır. Sözlü anlatımda ise, öğrenciler yine fikir üretme aşamasında olduğu gibi, bilinmeyen kelimeleri anlamada da ana dile ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte, öğrencilerin yarısından daha azı ana dile ihtiyaç duymadığını; söyleyeceklerini yabancı dilde düşündüğünü belirtmiştir. Yazılı ve sözlü anlama kısmında ise, öğrencilerin hemen hemen yarısı yazılanı ve söyleneni genel olarak anlamada ana dile gereksinim duyduklarını ifade etmişlerdir. Verilen cevaplar olduğu gibi aşağıda belirtilmiştir.

“Fikir üretirken, o konuda neler yazacağımı düşünürken ana dilde düşünüyorum. Yani önce geneli Türkçe düşünüyorum sonra Fransızcaya geçiyorum.” Ö2.

“Önce fikrimi Türkçe düşünüyorum, sonra yabancı dile çeviriyorum. Anlık gelişirse cümleyi tek tek Fransızcaya çevirip öyle ifade ederim.” Ö14.

“Zaten daha öncene çevirisi varsa ana dile ihtiyaç duymuyorum. Çözebildiğim kadar çözüyorum. Ama doğru anlamış mıyım, geri dönüt olmalı; hoca teyit etmeli. Hoca bana Türkçe olarak aslında şöyle, diyerek geri dönüt vermeli.” Ö7.

“Kelime kelime değil de tümü anlamaya çalışırım. Kelimeye takılırsam zor. Ama ders bitiminde Türkçe düşünürüm. Kendimi ana dilde teyit ederim.” Ö4.

3.6. Yabancı Dil Öğretiminde Ana Dilin Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlerin “yabancı dil öğretiminde ana dili kullanılmalı mıdır?” şeklinde sorulan çoktan seçmeli soruya verdikleri cevaplar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Yabancı dil öğretiminde ana dilin kullanılmasına ilişkin öğretmen cevapları

7. Yabancı dil öğretilirken ana dili kullanılmalı mıdır?	Evet	Hayır	Hem Evet Hem Hayır
	3	1	6

Görüşme formunda yer alan kapalı uçlu soruya verilen cevaplara bakıldığında, öğretmenlerin yarısından fazlasının yabancı dil öğretiminde ana dile başvurmak gerektiğini ifade ettikleri ama aynı zamanda da ana dili kullanmayı çok fazla tercih etmedikleri görülmüştür. Çok az bir kısım ise, yabancı dil öğretilirken ana dili kullanılması gerektiğini savunmuştur. Sadece 1 öğretmen ise, hayır seçeneğini işaretlemiştir.

3.7. Yabancı Dil Derslerinde Ana Dilin Kullanımına Hangi Durumlarda ve Ne Derece Yer Verilmesi Gerekliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Görüşme formunda öğretmenlere sorulan, yabancı dil derslerinde ana dili kullanımına hangi durumlarda ve ne derece yer verilmelidir, sorusuna alınan cevaplar ile frekans dağılımı Tablo 8’de belirtilmiştir.

Tablo 8: Yabancı dil derslerinde ana dile hangi durumlarda ve ne derece yer verilmesine ilişkin öğretmen cevapları

8. Ana dile hangi durumlarda ve ne derece yer verilmeli?	f
• Sadece, öğrenci dersin içeriğini anlamakta zorlanıyorsa	7
• Sadece, öğrencinin derse karşı ilgisini çekmek için	3
• Sadece, öğrencinin kelime bilgisi azsa	2
• Sadece, derste yapılacak etkinliklerle ilgili açıklama yaparken	1
• Sadece, öğrencinin doğru anlayıp anlamadığını teyit etmek için	1
• Ana dile yer vermiyorum.	1

Elde edilen bulgular doğrultusunda, öğrencinin dersin içeriğini anlamakta zorlanması ana dile başvuru sebebi olarak görülmüştür. Öğretmenlerin çok az bir kısmı ise, ana dile başvurma konusunda öğrencinin ilgisine ve kelime bilgisine değinmiştir. Yapılacak etkinliği açıklama ve öğrencinin doğru anlayıp anlamadığını teyit etme ise, ana dilden yardım alma sebepleri içindedir. Öğretmenlerin sorulara verdiği cevaplardan alıntılar aşağıda yapılmıştır.

“Özellikle öğrenci dersin açıklamasını yabancı dilde anlamıyorsa, Türkçe açıklama olabilir. Ama küçük küçük açıklamalar. Yani %97 Fransızca, %3 Türkçe.” K1.

“Öğrencinin dersten kopma noktasında ana dile dönüyorum.” K7.

“Öğrencinin kelime bilgisi yoksa, bunun anlamı ne diye soru gelirse, şekillerle anlatmak da yetmiyorsa, ana dil kullanırım.” K2.

Yukarıda yer alan ana dilin kullanımının gerekliliğiyle ilgili görüşlerin aksine, yabancı dil derslerinde ana dile hiç yer verilmemesi gerektiğine dair bir görüş de bulunmaktadır.

“Öğrenciyi tembelleştirmesi açısından, ana dili kullanımının yanlış olduğunu düşünüyorum.” K10.

3.8. Yabancı Dil Derslerinde Ana Dile Hiç Yer Vermemek Konusuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlerin, yabancı dil derslerinde ana dile hiç yer vermemek doğru mudur, sorusuna ilişkin görüşleri ve frekans dağılımları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Yabancı dil derslerinde ana dile hiç yer vermemenin doğru olup olmadığına ilişkin öğretmen cevapları

9. Yabancı dil derslerinde ana dile hiç yer vermemek doğru mudur?	f
9.1. Hayır, doğru değildir.	
• Öğrenci seviyesi önemlidir.	3
• Konunun daha iyi anlaşılmasında ana dile başvurmak gereklidir.	3
• Ana dilin zenginliğinden yararlanmak gerekir; karşılaştırma yapılmalı.	2
• Öğrenciyi motive edip öğrencinin dersten kopmasına engel olacak şekilde ders anlatılmalı.	1
9.2. Doğru yanlış diye ayırmak zor.	
• Hedef ana dile hiç yer vermemektir; ama bunu belirleyen öğrencinin dersteki tepkisidir.	1
9.3. Yanlış değildir.	
• Direkt ana dili kullanmak yerine öğrencinin bildiği diğer dillerden ya da jest ve mimiklerden yararlanmak gerekir.	1
9.4. Evet, doğrudur.	
• Öğrencide kulak dolgunluğu oluşur.	1
• Öğrenci kendini öğrenmeye zorlar.	1

Verileri analiz ettiğimizde, cevapların hayır, doğru değildir, doğru yanlış diye ayırmak zor, yanlış değildir ve evet doğrudur, şeklinde 4 kategoriye ayrıldığını görüyoruz. Öğretmenlerin konu hakkındaki görüşleri, söyledikleri şu cümlelerle desteklenmiştir.

“İlk seviyede ana dile hiç yer vermemek doğru değildir.” K8.

“Konu anlaşılmamış oluyor. Öğrenci anlamış gibi yapıyor; ama hiç anlamamışsa Türkçe özet yapılmalı.” K2.

“Ana dili, öğrencinin kendi geniş dünyasıdır. Değişik örnekler vererek ana dilin zenginliğinden yararlanmak gerekir.” K6.

“Önemli olan, öğrenciyi motive edecek şekilde ders işlemektir.” K1.

“Doğru yanlış diye ayırmak doğru değildir. Bu, dersin içeriğine, öğrencilerle olan etkileşime bağlı.” K3.

3.9. Öğretmenlerin Yabancı Dil Derslerinde Ana Dili Kullanmasının Öğrenciler İçin Olumlu ve Olumsuz Etkilerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Yabancı dil derslerinde, öğretmenlerin ana dili kullanmalarının öğrencilere olumlu ve olumsuz ne gibi etkileri olduğu sorusuna ilişkin öğretmenlerden edinilen görüşler Tablo 10 ve Tablo 11’de ayrı ayrı olmak üzere frekans dağılımlarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 10: Yabancı dil derslerinde ana dili kullanmalarının öğrenciler için olumlu yönlerinin neler olduğuna ilişkin öğretmen cevapları

10. Öğretmenlerin yabancı dil derslerinde ana dili kullanmasının öğrencilere olumlu etkileri	f
• Öğrencinin dersi doğru anlamasına yardımcı olur.	5
• Öğrenci dersten kopmaz, öğrencinin motivasyonu artar.	3
• Öğrenci kendini rahat hisseder.	3
• Dersteki iletişim ve etkileşim artar.	1
• Hiçbir olumlu etkisi yoktur.	1

Verilen cevaplar arasında, ana dili kullanımının öğrenciler açısından en büyük olumlu etkisi, öğrencinin dersi doğru anlamasına yardımcı olma konusunda olduğu gözlenmiştir. Öğrencinin dersten kopmaması, motivasyonunun artması ve kendini derste rahat hissetmesi ana dili kullanımının olumlu etkilerindendir.

“Öğrencinin doğru anladığını teyit etmesi ve evet doğru anlamışım demesi açısından ana dil kullanımı olumludur.” K1.

“Öğrenilenleri, özellikle soyut kavramları kafasında daha iyi anlamlandırmasına yardımcı olur.” K2.

“Derslerde iletişim ve etkileşim çok önemlidir. Böylece öğrenci kendini rahat hisseder.” K3.

Tüm bunların aksine, ana dili kullanımının öğrenci üzerinde hiçbir olumlu etkisinin bulunmadığı da verilen cevaplar arasındadır.

“Olumlu bir yanı yok. Örneğin, metin inceleme dersinde öğrenci yine kelime kelime çeviri bekler. Oysa o metni anlamak için, Fransızca anlayıp Fransızca cevap vermesi gerekir.” K10.

Tablo 11: Öğretmenlerin yabancı dil derslerinde ana dili kullanmasının öğrenciler için olumsuz yönlerinin neler olduğuna ilişkin öğretmen cevapları

11. Öğretmenlerin yabancı dil derslerinde ana dili kullanmasının öğrencilere olumsuz etkileri	f
• Öğrencinin dilsel gelişimi engellenir.	8
• Öğrenci, sürekli ana dile çeviri bekler.	3
• Öğrenci, çabalamadan hazır bilgiye ulaşır.	2
• Ana dili, öğrencinin yabancı dilde düşünmesini engeller.	1

Elde edilen bulgulardan yola çıkarak, ana dili kullanımının öğrenci üzerindeki en olumsuz etkisinin öğrencinin dilsel becerisini engellemesi olduğu saptanmıştır. Öğrencinin sürekli ana dile çeviri beklemesi, kolayca hazır bilgiye ulaşması ve yabancı dilde düşünmeyi öğrenememesi ana dili kullanımının olumsuz sonuçlarıdır. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar doğrudan alıntılar yapılarak aşağıda sunulmuştur.

“... Öğrenci kendini sınırlayamıyor. Mesela dil bilgisi konuları baştan sona ana dilde işlersen, öğrenci her şeyi Türkçe öğreniyor; bu sefer öğrendiklerini Fransızca olarak anlatamıyor.” K6.

“Çok fazla ana dili kullanmak yabancı dilde düşünmeyi engeller. Öğretmenin ana dili kullandığını bildiği için sürekli ana dilde açıklama bekler. Öğrenci bu beklentiye düşmemeli.” K1.

3.10. Yabancı Dil Derslerinde Ana Dili Kullanımının Öğretmen İçin Olumlu ve Olumsuz Yönlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Yabancı dil derslerinde, ana dili kullanımının öğretmenler için olumlu ve olumsuz yönlerinin neler olduğu sorusuna ilişkin öğretmenlerden edinilen görüşler Tablo 12 ve Tablo 13'te ayrı ayrı olmak üzere frekans dağılımlarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 12: Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının öğretmenler için olumlu yönlerinin neler olduğuna ilişkin öğretmen cevapları

12. Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının öğretmenlere olumlu etkileri	f
• Öğretmene ders anlatımında kolaylık sağlar.	3
• Öğrencinin konuyu anlaması kolaylaşır.	3
• Öğretmen kendini derste rahat hisseder.	2
• Öğrencinin doğru anlayıp anlamadığı teyit edilir.	2
• Öğrencinin derse ilgisini arttırmakta öğretmene yardımcı olur.	1
• Öğretmen yetersiz olduğu konuları ana dilde açıklar.	1
• Kültürel konuların açıklanmasında kolaylık sağlar.	1

Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının öğretmene olumlu getirilerinin başında, öğretmene ders anlatımında; öğrenciye ise konuyu anlamada sağladığı kolaylık gelir. Öğretmenin derste kendini rahat hissetmesi ve öğrencinin de anladıklarını teyit edebilmesi açısından ana dili kullanımının olumlu olduğu düşünülmektedir.

“Öğretmenin özellikle Fransızca dilsel becerisi yeterli değilse, hata yapmaktan korktuğu için ana dile ihtiyaç duyar.” K2.

“Öğretmene ders anlatımında kolaylık sağlar. Fransızca kelimenin hemen Türkçesini vermek kolaydır.” K4.

“Varmak istenilen sonuca daha kolay varılır. Öğrencinin yabancı dilde anlatılanı gerçekten anlayıp anlamadığını ölçemiyoruz. Ama ana dile dönünce bu durumu teyit edebiliriz.” K6.

Tablo 13: Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının öğretmenler için olumsuz yönlerinin neler olduğuna ilişkin öğretmen cevapları

13. Yabancı dil derslerinde ana dili kullanımının öğretmenlere olumsuz etkileri	f
• Öğretmenin kendi gelişimini engeller.	4
• Öğretmen dersin amacına uygun davranmamış olur.	3
• Öğretmenin öğrenci gözünde yetersizliği ortaya çıkar.	3
• Yabancı dilde anlatacaklarının ana dildeki karşılığını bulması zor olur.	2

Öğretmenlerin yarısına yakını, ana dili kullanımının öğretmen gelişimine engel olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda ise, öğretmen dersin amacına uygun davranmamış olur, öğrenci gözünde dilsel yetersizliği ön plana çıkar ve tüm Fransızca kelimelerin ana dilde karşılığını bulmakta da zorluk çeker.

“Sürekli ana dili kullanımı, öğretmeni tembelleştirir; ilerleyen zamanda dil yetileri körelir.” K10.

“Bölüm yabancı dil bölümü. Sürekli ana dili kullanımı, öğretmenin kendi amacı ve prestiji açısından olumsuz.” K3.

“Fransızca ve Türkçe farklı olduğu için, ana dili kullanıldığı zaman tam anlamıyla tutarlı olmuyor. Dil bilgisi konularının çoğunun Türkçede eşdeğerliliği bulunmadığı için açıklamalar Fransızca verilmeli.” K4.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada, yabancı dil derslerinde ana dili kullanımı üzerine öğrenci ve öğretmen görüşlerinden yola çıkılarak ana dile nerelerde ihtiyaç duyulduğu, ana dili kullanımının hem öğrenci hem de öğretmen için olumlu ve olumsuz yönlerinin neler olduğu saptanmaya çalışıldı.

Elde edilen bulgular, önce öğrenci, sonra öğretmen açısından olmak üzere 2 farklı kategoride incelendi; daha sonra, veri sonuçları doğrultusunda öğrencilere ve öğretmenlere öneriler sunulmaya çalışıldı.

Öğrenci Verilerinin Sonuçları;

Araştırmaya katılan ve farklı sınıflarda okuyan 20 öğrencinin yabancı dil derslerinde ana dilin kullanımıyla ilgili görüşleri incelendiğinde özellikle 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin daha çok “evet” kullanılmalıdır diye görüş bildirdiklerini, ancak 4.sınıf öğrencilerinden hiçbirinin “evet” cevabını işaretlemediği görülmektedir. Özellikle son sınıf öğrencilerinin hem evet hem hayır olarak görüş bildirmeleri, onların bulundukları duruma ve ihtiyaçları doğrultusunda ana dilin kullanılmasını istediklerini göstermektedir. Alan taraması sonucunda da Yunanlı araştırmacı Prodromou’nun (2000) bu konuyla ilgili olarak yaptığı araştırmada elde ettiği sonuçlara bakıldığında, özellikle başlangıç ve orta seviyede olan öğrenciler, öğretmenlerinin sınıfta Yunanca konuşmalarının onları olumlu etkilediğinden bahsetmişlerdir. Bu durum, özellikle öğrencilerde yabancı dil düzeyi arttıkça ana dili kullanımına dair gereksinimlerinin azalmasıyla ilgili bir durumdur. Mouhanna tarafından Birleşik Arap Emirliklerinde 3 farklı seviyede (1. seviye: başlangıç, 2. seviye: orta ve 3. seviye: ileri) toplam 124 öğrenciyle yaptığı araştırmada elde ettiği bulgulara göre de ana dilin (Arapçanın) düzeylere göre kullanılması arasında oldukça belirgin bir farklılık vardır. “Diğer bir deyişle, dil düzeyi daha aşağıda olan öğrencilerin çoğu, sınıfta öğretmenlerin Arapçayı kullanmasının İngilizce öğrenmelerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir”. (Mouhanna, 2009: 12) Araştırmada elde edilen bulguların bu sonuçlarla paralellik gösterdiği görülmektedir.

Öğrenci, belli durumlarda mutlaka ana dile başvurduğunu özellikle de ana dili sayesinde bilinmeyen konu ve kavramların öğrenilmesinin ve anlaşılmasının daha da kolaylaştığını vurgulamıştır. Böylece öğrenci, derste sorulan sorulara cevap verdiği ve alıştırmalara katılabildiği için motivasyonunun ve özgüveninin arttığını, o derse karşı önyargılı davranmayıp derste rahat olduğunu dile getirmiştir. Öğretilenlerin, özellikle de kültür içerikli konuların, ana dille karşılaştırma yapılarak öğrenilmesi açısından da ana dili kullanımı olumlu bulunmuştur. Alan yazında da yabancı dil sınıflarında ana dili kullanımı ve nerelerde ihtiyaç duyulduğuna dair yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlarla bizim araştırmamızdaki bulgular arasında bir paralellik bulunmuştur. Örneğin Schweers’ın (1999) 1997-1998 yılında Porto Riko’da yaptığı bir araştırmada öğrencilerin % 88.7’si öğretmenlerin de % 100’ü İngilizce sınıflarında ana dilin (İspanyolca) kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Auerbuch (1993) (Akt. Şevik 2007: 105) ise, yabancı dil sınıflarında ana dili kullanılmasının öğrencilere güven verdiğini ve öğrencilerin deneyimlerini dikkate alarak kendilerini ifade etme özgürlüğüne olanak sağladığı görüşünü savunmuştur. Güven duygusu kazanan öğrenciler yabancı dille deney yapmaya ve risk almaya daha istekli bir tutum içerisine girerler.

Schweers tarafından yapılan aynı araştırmada sorulan sorulardan bir tanesi de öğrencilerin ve öğretmenlerin ana dile ne zaman ihtiyaç duyduklarıyla ilgili olan sorudur. Bu soruya öğrencilerin % 86.2’si, öğretmenlerin % 22.0’si “zor kavramların açıklanmasında”, öğrencilerin % 22.7’si, öğretmenlerin % 12.6’sı “yeni kelime öğretiminde”, öğrencilerin % 20.2’si ve öğretmenlerin % 10.4’ü ise anlamayı kontrol etmek için olduğunu belirtmişlerdir. (Bkz. Ek 1). Ayrıca Şevik’in Burdur Anadolu Lisesi’nde 148 9. sınıf öğrencisi ve 10 İngilizce öğretmeniyle

gerçekleştirdiği araştırmasında da öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 95.9) ana dilin zor konuları ve bilinmeyen kelimeleri (% 50) daha iyi anlamalarına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu şekilde dersi daha kolay takip ettiklerini ifade etmişlerdir. (Bkz. Ek 2). Özellikle araştırmada öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, belirli durumlarda ana dili kullanımı sayesinde öğrencilerin derse karşı olan ilgilerinin arttığını ve kendilerini daha rahat hissettikleri ortaya çıkmaktadır.

Ana dili kullanımının olumlu etkilerinin olduğu gibi, öğrenciler üzerinde olumsuz etkilerinin de olduğu bulgular arasında gözlenmiştir. Ana dile sıkça yer verilmesi durumunda da, öğrenci ana dile sürekli ihtiyaç duyduğunu; araştırma yapmadan, kendini öğrenmeye zorlamadan hazır bilgiye ulaştığını dile getirmiştir. Özellikle de öğrenciler sınıfta ana dili kullanımı yüzünden çeşitli problemlerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir: Örneğin yabancı dilde pratik kazanamama, ana dile göre düşünme, konuşma, yazma, kelime bilgisini geliştirememesi ve kulak dolgunluğu oluşturmama gibi... Bunun sonucunda da, öğrenci ana dilde anlatıldığında konuyu anladığını; fakat anladıklarını yabancı dile aktaramadığını vurgulamıştır. Bu konuda Irak'da İngilizcenin öğretildiği yabancı dil sınıflarında araştırma yapan Mart (2013: 12) ana dili kullanımının olumlu taraflarının yanı sıra olumsuzluklarından da bahsetmiştir. Özellikle ana dili kullanımında aşırılığa kaçıldığında öğrencilerin yabancı dili daha az kullandıklarını ve böylece de yabancı dilde daha az başarılı olduklarından bahsetmiştir. Özellikle de, ana dile fazla bağımlı olmanın bazı dilsel kavramların ana dile çevrilmediği sürece öğretmenler ve öğrenciler tarafından iyi anlaşılamayacağı düşüncesinin oluşmasına ve öğrencilerin kendilerini yabancı dilde ifade etme yeteneğine sahip olmalarına rağmen öğretmenleriyle ana dilde konuşmaları gibi bazı olumsuzluklara neden olduğunu belirtmiştir. Yapılan araştırma sonuçlarına dayanarak elde edilen bulgular arasında bir paralellik olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin hangi dilsel becerilerde ana dile ihtiyaç duyduklarına baktığımızda ise; gerek yazılı gerekse sözlü anlatımda, ana dilin önemli bir rolü olduğu saptanmıştır. Bu alanda, öğrenciler özellikle fikir üretme aşamasında ana dilden yararlandıklarını söylemişlerdir. Yazılı ve sözlü anlama kısmında ise; öğrencilerin büyük bir bölümü, geneli anlamada, en azından doğru anlayıp anlamadıklarını teyit etmede ana dile başvurduklarını aktarmışlardır.

Öğretmen Verilerinin Sonuçları;

Araştırma öğretmen görüşleri çerçevesinde incelendiğinde, ana dilin kullanılmasına ilişkin soruda yine ana dili hem kullanılmalı hem de kullanılmamalı cevabının oldukça fazla olduğu saptanmıştır. Fakat bu durum, dersin tamamında değil; çok az bir kısmında tercih edilmiştir. Schweers (1999) tarafından yapılan araştırmada da öğretmenler İngilizce sınıfında ana dili kullanımının bazen olması (% 50) gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle de anlamaya yardımcı olmak için kullanılmasının uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda ana dilin hiç kullanılmamasıyla ilgili seçenek % 0 olarak saptanmıştır. Atkinson'da (1987) (Akt. Mouhanna, 2009: 15) İngilizce sınıflarında % 5'lik bir oranda ana dili kullanılmasını tavsiye etmektedir. Tabii ki bunu belirleyen öğrenci seviyesi ve öğrencinin derste tepkisidir. Özellikle öğretmen, öğrencinin derse olan ilgisinin azaldığını hissettiği zaman, ana dile başvurmak gerektiğini belirtmiştir. Bu sayede, öğretmenin dersi anlatması kolaylaşmış, öğretmen derste kendini rahat hissetmiş; aynı zamanda da öğrencinin konuyu kolay anlamasını sağlamada ana dilin yardımcı olduğu saptanmıştır. Böylece, yabancı dil derslerinde karşılıklı etkileşim ve iletişimin sağlanmış olduğu gözlenmiştir. Bunun yanı sıra, doğrudan ana dile yer vermek yerine, bulgular arasında jest ve mimik kullanmak gerektiği düşüncesine; hatta ana dile hiç yer vermemenin öğrenci açısından olumlu bir durum olduğunu savunan görüşlere de rastlanmıştır. Bu görüşe göre; ana dile hiç yer vermemek, öğrencide yabancı dil duymada kulak dolgunluğu oluşturur ve öğrenci kendini öğrenmeye zorlar.

Ana dili kullanımının olumlu etkilerinin yanı sıra, ana dile fazlaca yer vermenin öğretmenin derslerde sorun yaşamasına neden olduğu gözlenmiştir. Öğrencinin her defasında öğretmenden bir kez de ana dilde açıklama yapmasını istemesi problem durumudur. Ayrıca bu durumun, öğrencinin dilsel gelişimini engellediği ve yabancı dilde düşünememeye sebep olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenin ana dili, Fransızca değilse ve öğretmen kendini yetersiz hissediyorsa, öğrenci karşısında hata yapmaktan korktuğu için de yabancı dil derslerini ana dilde işlediği belirlenmiştir. Yine bu durumun da, öğretmenin dilsel gelişimini körelttiği saptanmıştır.

Öğrenciler ve Öğretmenler İçin Öneriler;

Yabancı dil derslerinde esas amaç öğrencilerin hedef dili kullanabilmeleri ve kendilerini ifade edebilmeleridir. Özellikle de bu durumun sağlanması için öğretmenlerin sınıf içinde olabildiğince yabancı dili kullanmaları öğrencilerin o dilde düşünmelerine yardımcı olacaktır. Ancak yapılan çalışma sonucunda elde edilen verilerden yola çıkılarak yabancı dilde anlama sorunlarının ortadan kalkması için ana dili kullanımıyla ve gerekli olabilecek durumlarla ilgili olarak hem öğretmenlere hem de öğrencilere şu önerilerde bulunabiliriz:

- Yabancı dil derslerinde sadece öğrenci gerçekten anlamadığı yerlerde, öğretmen ana dile yer verebilir,
- Öğrencilerin sınıf içerisinde yapması gereken etkinliklerin ne olduğunu anlamadığı zaman ana dilde kısa bir açıklama yapabilir,
- Öğretmen, en azından dersin sonunda, Fransızca anlamının gelişmesine yardımcı olmak için ve özellikle de başlangıç düzeyindeki öğrenciler için ana dilde konunun genel bir özetini yapabilir; böylece öğrenci de doğru mu yoksa yanlış mı anlamış, kendini teyit edebilir,
- Öğrencinin dil seviyesinin yetersiz kaldığı durumlarda, öğretmen, doğrudan ana dile dönmek yerine, konuyu farklı yollardan, biraz daha basitleştirerek; öğrenci seviyesine uygun bir dille anlatabilir,
- Öğretmen konunun akılda daha iyi kalabilmesi için ana dilde örnekler verebilir,
- Eğer konu kültür içerikli ise, özellikle de deyim ve atasözlerinden bahsediliyorsa, öğrencilerin benzerlikleri ve farklılıkları anlamaları için öğretmen ana dili kullanabilir veya öğretmen yeterli açıklama yaptıktan sonra, öğrenci karşılığını tahmin etmeye çalışabilir,
- Öğretmen, ders boyunca söylediklerinin tamamını değil de; konu içinde geçen anahtar kelimelerin ana dilde karşılıklarını söyleyebilir,
- Öğretmen, öğrencinin yabancı dil kullanırken sınıfta kendini rahat ifade edebileceği, öğrendiği kavramları, yapıları kullanabileceği durumlar yaratabilir,
- Öğrenciden, Fransızca olarak derste öğrendiklerinin özetini yapması istenebilir,
- Öğrenci kendini yabancı dilde ifade etmeye ve soru sormaya alıştıracaktır,
- Öğrenciler öncelikle ana dile çeviri yapmaktan kaçınarak yabancı dilde düşünmeye çalışabilirler,
- Öğrenciler, öğretmenlerin hedef dilde anlattıklarını o dilde anlamaya çalışarak öğretmenlerin ana dili kullanmalarını aza indirebilirler.

KAYNAKÇA

- ABDALLAH PRETCEILLE, M. (1999). *L'éducation interculturelle*, Paris, Puf.
- BAŞTÜRK, Mehmet (2004). *Dil edinim kuralları ve Türkçenin ana dili olarak edinimi*, Ankara, Pegem yayıncılık.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, KILIÇ Çakmak, Ebru (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (geliştirilmiş 11. Baskı), Ankara, Pegem yayıncılık.
- DABENE, Louise (1994). *Repères sociolinguistiques pour l'enseignement des langues*, Paris, Hachette.
- KLEIN, Wolfgang (1989). *L'acquisition de langue étrangère*, Paris, Armand Colin. (Traduction par Colette Noyau)
- KUŞ, Elif (2012). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri* (4. Baskı), Ankara, Anı yayıncılık.
- MOUHANNA, Mouhamed (2009). "Re-examining the role of the L1 in the EFL Classroom", *UGRU Journal*, Volume 8, Spring 2009 in <http://www.ugr.uaeu.ac.ae/acads/ugrujournal/docs/REL1.pdf> (erişim tarihi: 20.05.2013).
- PORCHER, Louis (1995). *Le français langue étrangère*, Paris, Hachette.
- PORCHER, Louis (2004). *L'enseignement des langues étrangères*, Paris, Hachette.
- PRODROMOU, L (2000). "From mother tongue to other tongue" in <http://www.teachingenglish.org.uk/think/articles/from-mother-tongue-other-tongue> (erişim tarihi 20.05.2013).
- SCHWEERS, C. William (1999). "Using L1 in the L2 Classroom", *English Teaching Forum*, in <http://dosfan.lib.uic.edu/usia/E-USIA/forum/acrobat/P6.pdf> (erişim tarihi 20.06.2013).
- ŞAVLI, Füsün (2009). "Interférences lexicales entre deux langues étrangères: anglais et français", in *Synergie Turquie*, 2, 179- 184.
- ŞEVİK, Mustafa (2007). "Yabancı Dil Sınıflarında Anadilin Yeri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, cilt: 40, sayı: 1, 99-109 in <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/152/1105.pdf> (erişim tarihi 20.05.2013).
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9.Baskı) Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- WINDMULLER, Florence (2011). *Français langue étrangère l'approche culturelle et interculturelle*, Paris, Belin.

EK 1

Results of Questionnaires on the Use of Spanish
in the ESL/EFL Classroom

Should Spanish be used in the classroom?

Students: yes 88.7% no 11.3%
Teachers: yes 100%

Do you like or would you like your teacher to use Spanish in class?

Students : not at all 0%
 a little 49.0%
 sometimes 28.2%
 a lot 22.3%

When do you think it's appropriate to use Spanish in English class?

	STUDENTS	TEACHERS
To explain difficult concepts	86.2%	22.0%
To introduce new material	6.4%	0%
To summarize material already covered	4.2%	2.5%
To test	1.4%	0%
To joke around with students	5.0%	15.0%
To help students feel more comfortable and confident	12.9%	7.3%
To check for comprehension	20.2%	10.4%
To carry out small-group work	3.1%	2.5%
To explain the relationship between English and Spanish	N/A	2.5%
To define new vocabulary items	22.7%	12.6%

What percent of the time do you think Spanish should be used?

	Time	Response	Time	Response
Students:	0%	0%	50+%	0%
	10+%	17.2%	60+%	2.2%
	20+%	14.0%	70+%	3.2%
	30+%	21.5%	80+%	1.1%
	40+%	11.8%	90+%	1.1%

How often do you think Spanish should be used in the English classroom?

Teachers:	never	0%
	very rarely	0%
	sometimes	50%
	fairly frequently	0%
	to aid comprehension	50%

If you prefer the use of Spanish in your class, why?

Students:	It's more comfortable	13.4%
	I am less tense	18.3%
	I feel less lost	68.3%

Do you believe using Spanish in your English class helps you learn this language?

Students:	no	12.6%
	a little	29.5%
	fairly much	26.3%
	a lot	31.6%

Kaynak: Schweers, 1999: 8

EK 2

1.Yabancı Dil derslerinde Türkçe Kullanılmalı mıdır?

	Evet (%)	F	Hayır (%)	F
Öğrenciler	69	102	31	46
Öğretmenler	70	7	30	3

2.Yabancı Dil Dersine Gelen Öğretmenlerinizin Sınıfta Türkçe Kullanmaları Hoşunuza Gidiyor mu?(Öğrenciler)

	Asla (%)	F	Çok Az (%)	F	Sıklıkla(%)	F	Çok(%)	F
	1.4	2	48	71	35.1	52	15.5	23

3. Yabancı Dil Derslerinde Türkçe Kullanılmasının Hangi Alanlarda Gerekli Olduğunu Düşünüyorsunuz?

Seçenekler	Öğrenciler(%)	F	Öğretmenler(%)	F
a.Yeni kelimelerin anlamlarının tanınlanması için	53.4	79	20	2
b. Bazı ifade ve sözcüklerin pekiştirilmesi için	58.1	86	40	4
c. Karmaşık dil bilgisi kurallarının anlatılması için	91.8	136	80	8
d.Farklı kavram ve fikirlerin anlatılması için	31.7	47	10	1
e. Sınıf içi konutların verilmesi için	4	6	20	2
f. Nasıl daha etkili öğrenebileceğimize yönelik önerilerin verilmesi için	40.5	60	50	5
g. Daha önce anlatılan konuların özetlenmesi için	17.5	26	0	0
h. Sınıf içerisinde espri şaka yapmak için	32.4	48	20	2

4. Türkçe'nin Yabancı Dil Derslerinde kullanılmasını Gerekli Görüyorsanız Nedeni Nedir?

Seçenekler	Öğrenciler(%)	F	Öğretmenler(%)	F
Zor Konuları Daha İyi Anlamama Yardımcı Olur	95.9	142		

Bilinmeyen Kelimeleri Daha İyi Öğrenmeye Yardımcı Olur	50	74		
Kendimi daha Huzurlu Rahat ve Stresiz Hissetmemi sağlar	10.8	16		
Dersi Takip Etmek Daha Kolay Olur	33.1	49		
Anlamaya Büyük Ölçüde Katkı Sağladığı İçin		70		7
Daha Etkili Bir Öğretme Yöntemi Olduğu İçin		10		1
Zaman Verimli Kullanımımızı Sağladığı İçin		40		4
Disiplin Problemlerinin Giderilmesinde Daha Etkili Olduğu İçin		20		2

5 Sınıf İçinde Türkçe Kullanılmasının Yabancı Dil Öğrenmenize Ne Kadar Katkıda Bulunduğunu Düşünüyorsunuz?(Öğrenciler)

Hiç(%)	F	Az (%)	F	Sıklıkla (%)	F	Çok Fazla (%)	F
3.4	5	48.6	72	36.5	54	11.5	17

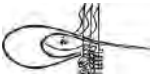
6. Sizce Türkçe ders İçerisinde Ne Sıklıkla Kullanılmalıdır?(Öğrenciler)

Hiç(%)	F	Az (%)	F	Sıklıkla (%)	F	Çok Fazla (%)	F
1.4	2	66.9	99	29.7	44	2	3

7. Sınıf İçerisinde Okunan Parçalar Ne Sıklıkla Türkçeye Çevrilmelidir? (Öğrenciler)

Asla(%)	F	Arasıra (%)	F	Sık Sık (%)	F	Her Zaman (%)	F
8.1	12	60.1	89	17.6	26	14.2	21

Kaynak: Şevik 2007: 109-110

TATAR TÜRKÇESİNDEKİ GÜNÜMÜZ KUR'AN TERCÜMELERİNİN DİL ÖZELLİKLERİ*

*Güzel ŞEMSİYEVA***

TATAP TELEHДӘГЕ ХӘЗЕРГЕ КОРЪӘН ТӘРҖЕМӘЛӘРЕНЕҢ ТЕА ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ

ÖZET

Bilindiği gibi, Tatar halkının büyük bir çoğunluğu İslam dinine mensuptur. Bu dinin etkisi altında milli bilinç oluşmakta, milli kültür gelişmektedir. Tatar Türkçesinde dinî edebiyatın ilk örneklerinin görülmesi, Müslümanların kutsal kitabı Kuran'ın ilk tefsirlerinin (yorumlamalar, çeviriler) yapılmasıyla başlar. Kazan Tatarlarının (İdil Türkleri) ilk Kuran tefsirlerinin XVI. yüzyılın sonlarında görüldüğü varsayılmaktadır. Bu elyazmaların ayrı ayet ve sureleri günümüze kadar ulaşmaktadır. XII, XIII, XIV. yüzyıllarda da Kuran'ın farklı ayet ve sureleri Türkçeye tercüme edilmiştir. 1880 yılında “Әл-Кәһәф” (el-Kehf) suresi Tatar Türkçesine çevrilmiş, 1907 yılında da Kazan Üniversitesi Yayınevinde Tatar Türkçesiyle ayrı bir kitap olarak basılan “Әл- Иткан ди тәрҗимәтил” (El İtkan di tercimetil) adlı tam Kuran tefsiri yayımlanmıştır. 1910 yılında Kazan “Urnek” Basımevinde, Muhammet İmankolıy'ın çevirisiyle “Тәһийләл – бәһан фи тәфсирил - Коръән” (Teshiylül – beyan fi tefsiril – Kûren) adı altında Tatar Türkçesiyle tam Kuran tefsiri yayımlanmıştır.

Bu makalede, tefsirlerin Tatar halkı arasındaki ortaya çıkış tarihi incelenmektedir. Tüm Müslüman halkların kendi tefsirlerinde, Kuran'ın orijinalinden ayrı olarak, Müslümanların kolay bir şekilde anlayabilmeleri için Kutsal kitabın farklı muhtevaları da bulunmaktadır. Makalenin asıl gayesi, XX. yy. sonlarıyla XXI. yy. başlarında yapılan tefsirlerin dil özelliklerini incelemektir. Birincil kaynaklar ise, Müslüman Tatarlar arasında günümüzde en yaygın tefsirler olan Ferit Salman ve Rabit Batulla'nın tefsirleridir. Ferit Salman'ın Kur'an çevirisi 1991 yılında, Rabit Batulla'nın Kuran çevirisi ise 2004 yılında yayımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuran tefsirleri, Tatar Türkçesi, dil özellikleri, Ferit Salman, Rabit Batulla

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı YL Öğrencisi, El-mek: guzelsems@gmail.com

THE LANGUAGE FEATURES OF CONTEMPORARY QURAN TRANSLATIONS IN TATAR TURKISH

ABSTRACT

As is known, the overwhelming majority of the Tatar population is Muslim. The national culture is formed under the influence of this religion. The appearance of the first examples of religious literature in the Tatar Turkish language begins from the foundation of the first tefsirs (interpretations, translations) of sacred book of Muslim's, the Quran. It is assumed that Kazan Tatars first began to work on Quran in the late XVI century. The separated chapters and verses of these manuscripts have survived to nowadays. In XII, XIII and XIV centuries, different verses and chapters of Quran have been translated into Turkish. The sure "El Kahf" was translated into Tatar Turkish in 1880, "El Itkan di terdjimetil" was printed as a book in 1907 in Tatar Turkish at Kazan University Publishing House. The Tatar translation of "Tashilul – bayan fi tefsiril Kuran" by Muhammad Imankuluy was printed in 1910 at Kazan "Urnek" publishing house.

In this article the emergence of Tatar's Quran tefsirs is examined. Each tefsirs of different Muslim societies contain different contents from original Quran's in order for Muslims to easily understand. The main point of the article to examine different language features that appears in Quran translations in the end of 20th century and the beginning of XXI century. The base sources of this article are Ferit Salman and Rabit Batulla's tefsirs which are widespread among the Muslim Tatars. The Quran translation of Ferit Salman's printed in 1991, Rabit Batulla's in 2004.

Key Words: The Quran tefsirs, Tatar Turkish, language features, Ferit Salman, Rabit Batulla

Билгеле булганча, татар халкының күбесе ислам динен тота. Ислам дине тәэсирендә милли аң формалаша, милли мәдәният үсеш ала. Бу хакта гарәп теле белгече – академик М. И. Махмутов болай ди: "Татар халкының милли культурасы, әлбәттә, аның үз этник мәдәниятенә нигезләнеп үсеш ала, әмма аңа гарәп-иран цивилизациясе дә көчле йогынты ясый. Бу мөселман дине, дини фәлсәфә, китап һәм мәгърифәт, бай шәрәкь әдәбияты. Дин һәм этник культура бергә үрелеп, аларның синкретик берлеге көндәлек ритуалларда, гореф-гадәт, телдә ныгып, башка язмаштагы халыкларның аңыннан, диненнән, фикерләү үзенчәлегеннән үзгә булган, татар халкының үзенә генә хас булган билгеле бер фикерләү тибын, ижтимагый аңын барлыкка китерде" [Махмутов, 1993:45].

Коръән тәфсирләре, хәдисләр турында фәнни хезмәтләрдә мәгълүматлар юк дәрәжәсендә. Дөрөс, әдәбият тарихы китапларында аларның барлыгы һәм кайда табылулары турында күпмедер дәрәжәдә искә алынган [ТӨТ, 1984:463]. Мәсәлән, галимнәр тарафыннан 1958нче елда, 1507нче елда язылган Коръән тәфсире табылган һәм ул "татарның борынгы төрки телендә язылган булуы белән әһәмиятле" дип әйтелә. XII-XIII гасырларда ижәт ителгән Урта Азия Коръән тәфсиренең Үзбәкстанның Карши шәһәрәндә табылганлыгы да фәнгә билгеле. Аның теле турында мәгълүмат һәм сүзлегә А. Боровков тарафыннан бирелә .

[Боровков, 425]. Татарларның Коръәнне гарәпчәдән белорус теленә XV-XVII гасырларда берничә тапкыр тәрҗемә итүләре фәнгә билгеле.

Татар телендә рухани әдәбиятның беренче үрнәкләре барлыкка килү мөселманнарның изге китабы Коръән Кәримне татарча тәфсир итүдән башлана. Коръән Кәрим Идел буе төркіләре – Казан татарларында беренче башлап XVI гасыр азакларында тәфсир ителгән дип фаразлана. Бу кулъязманың аерым аятләре, сүрәләре әлегә кадәр табылып тора. XVII, XVIII, XIX гасырларда да Коръәннең аерым сүрәләре татар телендә тәфсир ителгәннәр. 1880 нче елда “Әл-Кәһәф” (Мәгарә) сүрәсе татар телендә тәфсир ителә, 1907 нче елда Коръәннең татар телендәге - “Әл- Иткан ди тәрҗимәтил - Коръән”нең тулы тәфсире Казан университеты басмаханәсендә аерым китап булып дөнья күрә [Зәйнуллин, 1998:8]. “Тәһийлүл – бәйән фи тәфсирил- Коръән” исемле татарча Коръән тәфсире 1910 нчы елда Мөхәммәт Иманколы тәрҗемәсендә ике кискәтә Казанның “Үрнәк” басмаханәсендә нәшер ителә.

Соңгы елларда да Коръән тәфсирләре дөнья күрә. 2004 нче елда Рабит Батулланың, 1991 нче елда Фәрид хәзрәт Сәлманнең Коръән тәрҗемәләре басыла.

Бүгенге көн тәфсирләрендә хәзерге Татар әдәби телендә кулланылмый торган үзенчәлекләренң чагылышы гына тәкъдим ителде. Лексик үзенчәлекләрдән, бүгенге көндә очрамый торган сүзләр, бигрәк тә гарәп–фарсы алынмалары күп. Алар күбрәк дини лексикага карый: ингам, бидгать, заләләт, мәхлук, һидаять, фәсәд, фасыйк, гаһед, рәгыйнә фазыйләт, таваф, нәфел, касас, шәриф, игътикая һ.б. Кайбер очракта әлегә алынмалар хәзер кулланылышта булган синонимнары белән парлы сүз ясыйлар: “Аның рәсулләренәң берсе арасында да **фәрекъ – аерма** кылмыйбыз.” (Сәлман: 45); “**Күнел-калбләрендә** тайпылу булганнар аның мәгънәсе ачык булмаганнарына иярәләр, фетнә чыгарырга тырышып һәм үзләренә тәэвил кылып – аңлатырга тырышып...” (Сәлман: 46); “Әгәр ул Аллаһтан гайре, башкадан булса, алар анда, әлбәттә, күп **ихтиляф-каршылыктар** табар иде.” (Сәлман: 82). **Таифә-төркем, бөһтән-ялган** кебек мисаллар да бар. Бу үзенчәлек бары тик Ф.Сәлман тәфсиренә генә хас. Чыннан да, сүзлекләрдә **фәрекъ (различие, отличие, разница)** (АРС:761), **ихтиляф (каршылык), таифә (төркем), бөһтән (ялган)** мәгънәләрендә теркәлгән. Фәнни хезмәтләрдән күренгәнчә, мондый кулланылыш К. Насыйри әсәрләрендә дә күзәтелә.

Тәфсирләрдә гарәп сүзләре бирелеп жәя эченә татарчасы куелган очраклар да бар. Бу бигрәк тә сүрә, аят исемнәрендә чагыла. “Тәхрим” (Харам) (Батулла: 537), “Нәхел” (Бал корты) (Батулла: 264), “Әгъраф” (Пәрдә, калкулык) (Батулла: 159), “Гашия” (Бөек вакыйга) (Батулла: 578), Нәжем (Йолдыз) (Батулла: 501), “Әнбия” (Пәйгамбәрләр) (Батулла: 313), “Мүжәдәлә” (Бәхәс) (Батулла: 519) кебек мисалларны очратырга мөмкин.

XIX йөздә һәм XX гасыр башында сүзләренң уртасында һәм ахырында да **гъ** авазының төшөп калуы татар теле өчен әдәби норма булып кала [Хаков, 1993: 112]. Коръән тәфсирләрендә традицион кулланылыш очрый, ягъни **гъ** авазы кайбер сүзләрдә саклана: *олуг, егла, угыл, тугры, сыгыну*. Мисаллар: “Ий, Исраил угыллары!...” (Сәлман: 18); “...алар **тугры** юлдан барып, максатларына ирешсән өчен...” (Батулла: 315), “...үз **угыллары** кебек беләләр...” (Батулла: 138), “...Кыямәт көненәң **олуг** газабы...” (Ногмани: 473); **Сыгынамын**, һәркайчан караңгылыгы белән жир өстен капласа” (Ногмани: 570). Бу мисалларның әдәби телдәге вариантлары да тәфсирләрдә урын ала һәм алар семантик яктан аерымланмый, бер үк мәгънәдә киләләр: “Боларга Раббыларынан ярлыкау һәм мәрхәмәт тиячәк. Болар, хакыйкәтә дә, **туры** юлда булучылар” (Сәлман: 22), “...Мин **сыенамын** таңның Раббысы Аллаһы Тәгаләгә күренеп, һәм күренмичә торган һәртөрле зарарлардан...” (Ногмани: 570).

Хәзерге Коръән тәржемәләрендә грамматик үзенчәлекләр дә шактый. Беренче һәм икенче зат күплек сан алмашлыгына **-лар, -ләр** кушымчаларының ялганып килүе һәр тәфсир өчен хас: “...Аллаһ калбләрегездә хәерле булганны белсә, **сезләрдән** тартып алганнар урынына хәерлерәген бирәчәк һәм үзегезне кичерер әле! ...”(Сәлман: 170); “Ул сәүдә – **сезләрнең** Аллаһ һәм Аның рәсүленә иман китереп инанудан, малларыгыз һәм жаннарыгыз белән Аллаһ юлында көрәшүдәндер.” (Сәлман: 518); ...**Сезләргә** биргән нигъмәтемне һәм **сезләрне** галәмнәрдә өстен иткәнемне искә төшереgez әле!” (Сәлман: 18); “...**Безләрдән** кабул итеп ал! ...”(Сәлман: 18).

Сирәк булса да **-ыр, -ер** кушымчасының хәзерге-киләчәк заман функциясендә кулланылуы күзәтелә: “Шул ук вакытта һәркем үзеннән элек ахирәткә һәм үзеннән соң калдырган эшләрен **белер**”(Ногмани: 553).

Батулла тәфсирендә исем фигыльнең–**мак, -мәк** кушымчасы актив кулланыла: “...Ул көндә кешеләр өстеннән эш **кылмак**, хөкем **йөртмәк** фәкать Аллаһыга хас”(Ногмани: 553); “...Янә шуны хәтерләgez, Мусага Тәүратны **индермәк** өчен Тур тавында аны 40 көн тотмак белән вәгъдә кылдык...”

Хикәя фигыль төрле күрсәткечләргә ия булуы һәм сөйләмдә еш кулланылуы белән аерылып тора. Хәзерге заман хикәя фигыльләрдә, заман күрсәткечләреннән тыш, беренче затта **-мын, -мен** хәбәрлек кушымчаларының килүе характерлы. Бу барлык без караган тәфсирләрдә очрый : ...ант итә**мен**...”(Сәлман: 556); III зат –**дыр, -дер** хәбәрлек кушымчалары исә хәзерге заман хикәя фигыльләре белән еш кулланылалар: “...жирдә кала**дыр**” (Сәлман: 231), “Хакыйкатътә, Аллаһ, үз юлында нык итеп төзелгән бинага охшаш булып, саф-саф торып сугышучыларны сөя**дер**” (Сәлман: 518).

Хәзерге Коръән тәфсирләрендә элеккеге традицион формалар еш кулланыла, борынгы төрки, угыз, уйгыр, карлык телләренә хас лексик-семантик, фонетик һәм грамматик үзенчәлекләр урын ала.

Хәзерге Коръән тәфсирләренең татарча тәржемәләрендә аның эчтәлегә белән беррәттән, тел ягына да игътибар итмичә калу мөмкин түгел. Коръән тәржемәләрендә булган эндәш һәм кереш сүзләрнең кулланылышы да әһәмияткә ия. Фәрид Сәлман һәм Рабит Батулланың Коръән тәфсирләренең татарча тәржемәләрендә эндәш сүзләр, кереш сүзләргә караганда күбрәк.

Сөйләм төбәлгән затны, әйберне белдерүче сүзләр эндәш сүзләр дип аталалар. Эндәш сүзләр һәрвакыт икенче затка караган жөмлеләрдә булалар. Эндәш сүзләр булып, төрле исемнәр киләләр. Коръән тәфсирендә очраган барлык эндәш сүзләргә түбәндәгечә классификацияләргә мөмкин:

1. Кеше исемнәре эндәш сүз булып килә: **Һәмән** (Сәлман: 441) , **Һарун** (Сәлман: 295), **Лут** (Сәлман: 212), **Зәкәрийә** (Сәлман: 282), **Зүлкәйнәйн** (Сәлман: 280), **Йусуф** (Сәлман: 221), **Мәрийәм** (Сәлман: 50), **Малик** (Сәлман: 463).

Һәм алар: “Ий, Малик!(Сәлман:463).

2. Кешеләргә төрлечә эндәшү: кешеләр (Сәлман: 156), кардәшләрем (Батулла: 556), инсаннар (Батулла: 411), кавемем (Батулла: 378), адәм балалары (Батулла: 490), уң яктагы кеше (Батулла: 519), колларым (Сәлман: 462), иманлы кешеләр (Батулла: 538), иманлы бәндәләр (Батулла: 543).

Ий, Минем колларым, Миннән куркыгызчы! (Сәлман: 430).

3. Затны конкрет атамыйча гына эндәшү: тынычлыкка ирешкән жан (Сәлман: 560), төрелгән (Сәлман: 541).

Ий, тынычлыкка ирешкән жан! (Сәлман: 560);

Аллаһы Тәгаләгә төрлечә эндәшү: Раббым (Батулла: 538), Раббыбыз (Сәлман: 531), Аллах (Сәлман: 191), Аллаһыбыз (Сәлман: 165).

– Йа, Аллах! Синәң кодрәтең чиксез (Батулла: 544); Ий, Аллах! (Сәлман: 434);

4. Гомумиләштереп эндәшүләр дә бар. Анда билгеле кеше төркемнәренә дә эндәшүне күрергә мөмкин: акыл ияләре (Сәлман: 255), гакыл ияләре (Сәлман: 29), Йәсриб халкы (Сәлман: 391), Дауд нәселе (Сәлман: 400), йәһүди диненә иярүчеләр (Сәлман: 520), көферлек кылучылар (Сәлман: 520), надан-жәһелләр (Сәлман: 435), яһүд халкы (Батулла: 535), Исраил токомы (Батулла: 28), үз-үзләренә каршы исраф белән шөгыйльләнгән колларым (Сәлман: 434), сихерче (Сәлман: 461), түрәләр (Сәлман: 535), гөнаһкәрләр (Сәлман: 414), зиндандагы иптәшләрем (Сәлман: 220), тугры сөйләүче (Сәлман: 221), дәрәжәләләр (Сәлман: 221), үзәңгә искә төшерү индерелүче (Сәлман: 241).

Миңа Аллаһтан башка гыйбадәт кылырга кушасызмыни, ий, надан-жәһелләр!” – дип әйт (Сәлман: 435); Әй, яһүд халкы! (Батулла: 535).

5. Пәйгамбәрләргә исемнәре белән һәм гомуми генә эндәшү генә күзәтелә: Гыйсә (Сәлман: 52), Муса (Сәлман: 270), Нух (Сәлман: 208), Һуд (Сәлман: 209), Йусуф (Сәлман: 219), Шугайеб (Сәлман: 216), Йәһйә (Сәлман: 282), Адәм (Сәлман: 7), Дауд (Сәлман: 425), Ибраһим (Сәлман: 420), Салих (Сәлман: 210), Мөхәммәд (Батулла: 593), рәсүлләр (Сәлман: 244), пәйгамбәр (Батулла: 544).

“Ий, Муса! (Сәлман: 9);

6. Жансыз предметларга эндәшү: жир (Сәлман: 208), ут (Сәлман: 303), таулар (Сәлман: 400), кәрван (Сәлман: 224).

“Ий, таулар, аның белән данлагыз һәм кошлар да!” (Сәлман: 400); Без: “Ий, ут! Ибраһимга салкын һәм иминлек бул!” – дип әйттең (Сәлман: 303); һәм: Ий, жир! (Сәлман: 208).

7. Кош-кортларга эндәшү: кырмыскалар (Сәлман: 352)

Алар кырмыскалар үзәнлегенә килеп житкәч, бер ана кырмыска : “Ий, кырмыскалар! (Сәлман: 352);

8. Мөселманнарга эндәшүе: пакъ мөселман.

Әй, пакъ мөселман, әйдә, кер жәннәткә! (Батулла: 588).

9. Тәүбәгә килгәннәргә эндәшүе: иман китереп инанучылар (Сәлман: 43), иман китергән зиһен ияләре (Батулла: 542), иман китергән халык (Батулла: 538).

Ий, иман китереп инанучылар! Аллаһтан куркыгыз! Әгәр, хакыйкаттә, мөминнәрдән булсагыз, тиешле булып рибадан калганны ташлагыз! (Сәлман: 43).

Эндәш сүзләр, кагыйдә буларак, жөмләнәң гомуми интонациясеннән аерып әйтеләләр. Жөмлә башында килгән эндәш сүз зуррак пауза белән, жөмләдән соң килгән эндәш сүз кыскарак пауза белән башка сүзләрдән аерылып тора. Жөмлә уртасында килгән эндәш сүз ике яктан пауза белән аерыла һәм жөмләнәң гомуми интонациясен икегә бүлеп, үзәңгә интонацион бөтен тәшкил итә.

Югарыдагы мисаллардан күренгәнчә, эндәш сүзләр кеше исемнәре белән, кешеләргә төрлечә эндәшү белән, гомумиләштереп, билгеле бер кешеләр төркеменә эндәшү белән, пәйгамбәрләргә эндәшү, жансыз предметларга эндәшүләр өстенлек ала.

Кереш сүзләр сөйләүченең сөйләм эчтәлегенә, төзелешенә һәм сөйләм обстановкасына мөнәсәбәтән белдерәләр.

Кереш сүзләр жөмләнең интонациясеннән бик нык аерылмыйлар. Аларны бүлөп торучы паузалар да бик аз була, ә жөмләнең аерым кисәгенә караган кереш сүзләр шул кисәктән беринди пауза белән дә аерылмыйлар, алар бер синтагма басымы эчендә калалар [Зәкиев, 1999: 155].

Мәсәлән: Белмәссең, *бәлки*, Кыямәт сәгәте якында гынадыр! (Батулла: 469).

Беренче төр кереш сүзләр түбәндәге сүзләр белән биреләләр: *ниһаять*, *ахрысы*, *әлбәттә*, *янәсе*, *имеш*, *ихтимал*, *зинһар*, *ичмасам*, *гомумән*, *бәлки*, *каһәр*, *шайтан*, *ләгънәт*, *ягъни мәсәлән*, *валлаһи*. [Зәкиев, 1999: 156].

Раббыбыз, *зинһар*, безне чыгар моннан, әүвәл кылган эшләребез урынына игелекле эшләр башкарыр идек. (Батулла: 414); Йа, Раббыбыз, нурыбызны таган да камилләштер, безне ярлыка, *зинһар!* – дип әйтерләр (Батулла: 544).

Икенче төр кереш сүзләр, кайсы сүз төркеменнән булуларына карап берничә төргә берничә төргә бүленәләр.

1. Жөмләдә бирелгән фикернең сөйләүче тарафыннан дәрәжәсиз, шикләнмәслек дип танылуын күрсәтүче кереш сүзләр (*чынлап та*, *әлбәттә*, *шөбһәсез*, *билгеле*, *бәхәссез*, *дәрәжәсиз*, *һичшиксез* һ.б.). [Зәкиев, 1999: 157].

Әгәр алар иман китереп инанган һәм тәкъва булсалар, Аллаһтан аларга, *әлбәттә*, савапның хәерлесе насыйп булып иде! (Сәлман: 150); Һәм, *әлбәттә*, Без сезне курку, ачылык, маллар, жаннар, жиләк-жимешләр тарлыгы һәм сынаячакбыз (Сәлман: 22); *Һичшиксез*, сез жәһәннәмне күрерсез (Сәлман: 601); Без, *чыннан да*, кешене бик тә гүзәл кыяфәттә яралттык (Сәлман: 594).

2. Сөйләүченең фикерне шикләнәбрәк, чама белән генә әйтүен белдерүче кереш сүзләр (*ахрысы*, *никтер*, *ни өчендер*, *бәлки*, *ихтимал*, *күрәсез*, *шәйт* һ.б.). [Зәкиев, 1999: 157].

Шулай иттереп, Аллаһ кешеләргә үз аятьләрен ачыклап бирәдер, *шайәт*, алар тәкъвалыкка ирешерләр (Сәлман: 27); *Ихтимал*, сез нәрсәне булса да күрә алмассыз, ул исә сезнең өчен хәерледер. *Ихтимал*, сез нәрсәне булса да сөясездер, ул исә сезнең өчен ямандыр (Сәлман: 31); Кәфер булучылар, *ихтимал*, мөселман булырга теләрләр (Сәлман: 241).

3. Үтенүне белдерүче кереш сүз (зинһар).

Раббыбыз, *зинһар*, безне чыгар моннан, әүвәл кылган эшләребез урынына игелекле эшләр башкарыр идек (Сәлман: 414).

4. Әйтелгән фикерләрнең үзара мөнәсәбәтән күрсәтүче кереш сүзләр. Бу группага керә торган кереш сүзләр жөмләнең теге яки бу өлешләрен аерып күрсәтү һәм ачыклау өчен, аларны бер-берсенә каршы кую өчен, чагыштырып карау өчен, жөмләнең аерым кисәкләрен бәйләү өчен, кайчандыр сөйләнгән фактны хәтергә төшерү өчен, йомгаклау, сүзгә тәмамлау, әйтелгәннәргә гомумиләштерү өчен, хәбәр ителә торган фактларның тәртибен һәм аларның әһәмиятле булу дәрәжәсен күрсәтү өчен хезмәт итәләр (*мисал өчен*, *ниһаять*, *өстәвенә*,

өлешчә, иң мөһиме, гомумән, шуның белән бергә, киресенчә, моңа каршы буларак, әйтик) [Зәкиев, 1999: 158].

Киресенчә, алар тереләдер, ләкин сез аны хисләрегез илә тоймыйсыз (Сәлман: 22); *Ниһаять*, Без иманлыларны дошманнарыннан өстен чыгардык (Сәлман: 534).

Кереш сүзләргә килгәндә исә, күбесенчә сөйләүченең фикерне шикләнебрәк, чама белән генә әйтүен, әйтелгән фикерләренең узара мөнәсәбәтен күрсәтүче, үтенүне белдерүче һәм жөмләдә бирелгән фикернең сөйләүче тарафыннан дәрәҗәсиз, шикләнмәслек дип танылуын күрсәтелүче төрләр кулланылган.

Нәтиҗә ясап, бүгенге көн Коръән тәфсирләрендә хәзерге әдәби телебездә еш кулланылмаган үзенчәлекләр бар. Лексик үзенчәлекләрдән бүгенге көндә очрамаган гарәп-фарсы алынмалары өстенлек итә. Әлеге сүзләрнең күбесе дини лексикага карый. Фәрид Сәлманның тәфсирендә архаик сүзләр бүгенге көндә кулланылышта булганнары белән парлы рәвештә бирелгән. Кайбер кушымчаларның хәзерге-килчәк заман функциясендә кулланылуы күзәтелә. Кеше һәм пәйгамбәр исемнәре еш кулланыла. Билгеле бер кешеләр даирәсенә һәр вакытта да күплек санда мөрәҗҗәгать ителә.

ФАЙДАЛАНЫЛГАН ӘДӘБИЯТ

БАРАНОВ Х. К., **Арабско-Русский Словарь (АРС)**, Живой Язык, Москва, 2006.

БАТУЛЛА Р.М., **Коръән Аятләренең Татарча Мәгънәләре**, Кол Шәриф Нәшрияты, Казан, 2001.

БОРОВКОВ А. К., **Лексика Среднеазиатского Тефсира XI-XIII вв.** Издательство Восточной литературы, Москва, 1953.

Диалектологический Словарь Татарского Языка, АН СССР; под ред. Л.Т. Махмутовой, Таткнигоиздат, Казань, 1969.

ЗӘЙНУЛЛИН Ж. Г., **XVIII йөз-XX йөз Башында Татар Рухани Әдәбияты: Коръән Тәфсирләре, Хәдисләр һ. б. Чыганаклар. Тәрҗемә Принциплары һәм Тел Үзенчәлекләре**, Мәгариф, Казан, 1998

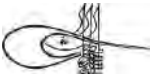
ЗӘКИЕВ М. З., **Синтаксис. III том Татар грамматикасы**, Инсан- Фикер, Казан, 1999.

Коръәни Кәрим. (Фәрид хәзрәт Хәйдәр Сәлман Коръән кәрим аятләренең мәгънәләренә татарча аңлатмалар бирүче), Раннур, Казан, 1999.

Татар Әдәбияты Тарихы, Алты томда. Т. 1. – Казан, 1984.

ХАКОВ В. Х., **Татар Әдәби Теле Тарихы**, Казан, 1993.

Татар Теленең Аңлатмалы Сүзлеге (Ред. Ф. Ә. Ганиев һ.б.), Казан, 2005.

MANZUM BİR MENKİBE: HİKÂYE-İ ŞÂH HAMİD*

Bünyamin TAN**

ÖZET

Menâkıb-nâmeler, İslâm kültürü içerisinde tasavvuf akımının anlatı geleneğinin önemli bir koludur. Çoğu zaman okuyanlara tasavvufi terbiye verme amacının yanısıra içinde bulundukları tarikatların şeyhini yüceltmek ve diğerlerinden daha üstün olduğunu ispatlamak amacıyla da yazılmışlardır. Türk Edebiyatında pek çok menâkıb-nâme yazılmıştır. Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l-Kudsiyye fi Menâsibü'l-Ünsiyye'si, Velâyet-nâme-i Hacı Bektaş Veli, Velâyet-nâme-i Otman Baba, Menkıbe-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn'ler, kadın evliya menkıbeleri, Menkıbe-i Sultân Murâd, Eşrefoğlu Rûmî'nin menkıbeleri vb. pek çok menkıbe ve menâkıb-nâme yazılmıştır. Makalemizde konu edindiğimiz Hikâye-i Şâh Hamid de onlardan biridir.

Eserde Bağdat melikinın küçük oğlu ile iki büyük oğlu ve melikin başından geçenler anlatılmaktadır. Küçük kardeşin faziletleri sonucu ilahi aşka erme yolunda sarf ettiği çabaların yanında diğer iki kardeşin yaptığı günahlar konu edinilmiştir. Bu iki durum çerçevesinde okuyucuya temiz bir insan ruhunun onu nasıl yücelttiği ve kötü bir insan ruhunun insanı nasıl felâkete sürüklediği anlatılmaya çalışmıştır. Fakat eser tamamlanamamış bir eserdir.

Makalede öncelikle menkıbenin ve menâkıb-nâmenin tanımı yapılmıştır. Daha sonra makalede konu edinilen eserin nüsha tavsifi yapılmış olup şekil ve içerik özellikleri üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Hikâyenin özeti verilmiş olup bazı motifler üzerinde değerlendirmelere yer verilmiştir. Sonuç kısmında eserle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Metin transkripsiyonlu olarak sunulmuştur. Metin içerisinde yer yer yöresel söyleyiş özellikleri de görülmektedir. Ayrıca bazı beyitlerde vezin problemi de bulunmakta olup metnin orijinallliğini korumak için metin tamiri yapılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: menkıbe, menâkıb-nâme, mesnevî, Şah Hamid, Klasik Türk Edebiyatı.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, El-mek: bunyamin.benyamin.benjamin@gmail.com

A VERSE MANQIBA: TALES OF THE SHAH HAMİD

ABSTRACT

Manaqibnamahes are a current narrative tradition arm Islamic culture in sufism. Most of the time those who read the export sufi training, as well as the purpose of their orders seyhini glorify the superior than others in order to prove that they are written. Turkish literature was written many manaqib-namah. Elvan Çelebi's Manaqibu'l-Qudsiyye fi Manasibu'l-Unsiyye, the Velayat-namah-i Hacı Bektas Velayat-namah-i Otman Baba, Manqıba-i Cihan-Yar-i-Guzin, women saints, the legends, Manqıba-i-Murad, Esrefoglu Rumi's epics, and so on. The story we get in our article topics Hikaye-i Shah Hamid is one of them.

In the story, the Maliq of Baghdad with his young son and his eldest sons the beginning of the last two are described. As a result of the merits of his little brother on the path of divine love sooner the efforts made by the two brothers as well as other sins was discussed. Within the framework of these two cases to the reader how it elevates the human spirit is a clean and how bad the human catastrophe that the human spirit has tried to be explained. But the work is a work that is not completed.

In article, primarily manqıba and manaqib-namah are defined. Later in the article, the subject of the work acquired copies of the classification of writing shape and is made on the properties of the content of the plan. Evaluations are included in some of the motifs on the summary of the story is given. At the conclusion of works made a general evaluation.

The text is presented in transcription. From place to place in the text are shown in local utterance features. In addition, some of the text is available in couplets rhythm preserve the authenticity of the text in order to repair the problem there has not been.

Key Words: manqıba, manaqib-namah, mathnawi, Shah Hamid, Clasiccal Turkish Literature.

1.Giriş:

Menkıbe, övünülecek güzel iş, hareket, vasıf, erdem ve davranış anlamına gelmektedir. Tanınmış veya tarihe geçmiş kişilerle ilgili anlatılan olağanüstü hikâyelere verilen isim de menâkıb-nâmedir.¹ Menâkıb-nâmelerde çoğunlukla bir veli, bu velinin etrafında toplanmış müritlere ait olağanüstü hikâyeler söz konusu olmakla beraber diğer insanlara örnek teşkil edecek hayat hikâyeleri de sunulmaktadır. Bu genellikle o şeyhin müritleri tarafından kendisine üstünlük kazandırmak için kaleme alınmaktadır.² İskender Pala, bu eserlerin mensur, manzum ve manzum-mensur karışık yazıldıklarını da ifade etmektedir.³

¹ Mustafa GÜNEŞ, Klasik Türk Edebiyatında Menakıbnameler ve Menâkıb-ı Akşemseddin, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 16, Kış 2011, s.166.

² Mehmet AÇA vd., Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi, Kriter Yay., İstanbul, 2009, s. 341.

³ İskender PALA, Divan Edebiyatı, Ağaç Yay., İstanbul, 1992, s. 101.

İskender Pala, bu eserlerin tarihî verilerle de uyum gösterdiğini belirtip kronolojik eserler olmaları üzerinde de durmaktadır. Konu edinilen veliler hakkında güvenilir birer kaynak olabileceklerini de ifade etmektedir.⁴ Mehmet Aça da menâkıb-nâmelerin tarihî, sosyal, kültürel ve manevî hayatımıza ışık tutan eserler olduğunu belirtmekte olup⁵ anlatıda bahsi geçen kişinin yaşadıkları dönemde veyahut ölümlelerinden sonra kaleme alındıklarını belirtmektedir.⁶

Mustafa Güneş, menâkıb-nâmelerde Hz. Muhammed, Hızır, kırklar ve yedilerle görüşmek, tayy-i mekân ve tayy-i zaman gibi motiflerin yanısıra zihinden geçeni okuyup anlamak, acı çekmeden ölmek, kendi ölümünü tayin etmek, ölüyü diriltmek, diriye öldürmek, göğe yükselmek ve yaratılanlara hükmetmek gibi çeşitli olağanüstü unsurların da bulunduğunu belirtir.⁷ Bununla beraber üzerinde çalıştığımız eserde olduğu gibi devler, periler ve bilinmeyen mekân unsurları da yer alabilmektedir.

Üzerinde çalıştığımız menâkıb-nâmede Abbasî halifeliği döneminde Bağdat meliklerinden birisi ve onun en küçük oğlu Şâh Hamîd'in başından geçen olağanüstü bir olay anlatılmakta olup hem tarihî açıdan bir kronolojik eser olup hem de söz konusu kişilerin üstün vasıflarla anlatılması açısından geleneksel menâkıb-nâme türü içerisinde yer almaktadır.

2. Menâkıb-nâmenin Nüshası:

Kütüphanelerde yaptığımız katalog taramaları sonucu yalnız bir nüshaya ulaşılmıştır. Eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır:

Hikâye-i Şâh Hamîd – Hüsrev Paşa Bölümü

Demirbaş Numarası: 00505

Yaprak Sayısı: 11 (Son yaprak boştur)

Satır Sayısı: 17-18 bb.

Yazı Tipi: Ta'lik

Eserin müstensihî ve istinsah tarihi kayıtlı değildir.⁸

3. Menâkıb-nâmenin İncelenmesi:

Eserin giriş kısmında mensur bir dibace yer almaktadır. Anlatılan menkıbe çeşitli bölümlere ayrılmış ve her bir bölüm ayrı ayrı başlık altında verilmiştir. Bu başlıklar ile bazı söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser 290 beyit ihtiva etmektedir. Aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün vezni ile mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün vezni kullanılmıştır. Giriş kısmında besmele, tevhid, münacat, naat vb. bölümler yer almamaktadır. Dili oldukça sade olup yer yer yöresel söyleyiş özellikleri de görülmektedir. Örneğin: dinne, şennik vb. Eser içerisinde zaman zaman Şâh Hamîd'in ve babasının, bu iki karakterin duygularını anlatmak ve monotonluğu kırmak için, ağzından gazellere de yer verilmiştir.

⁴ PALA, a.g.e., s. 101-102.

⁵ AÇA, a.g.e., s. 343.

⁶ AÇA, a.g.e., s. 341.

⁷ GÜNEŞ, a.g.m., s.166.

⁸ T.C. Kültür Bakanlığı, Süleymaniye El Yazma Eserler Kütüphanesi, Katalog Tarama Sistemi, ibmsrv/yordam.htm, [Erişim Tarihi: 17.10.2013].

Eserin dibace kısmında müstensih Abbasi Devleti'nin döneminde Bağdat'ta yaşayan Şâh Hamîd isimli bir zatın hikâyesinden bahsettiğine değinmektedir. Bu kişinin Abbasi halifesinin oğlu olduğunu belirten müstensih bulunduğu bir mecliste kendisinden bir hikâye anlatması istenilmesi üzerine bu hikâyeyi kaleme aldığını belirtmektedir. O da Arapça okuduğu bir hikâyeyi anlatmaya koyulur. Eserinin mensur değil manzum yazılmasının istenildiğini belirten müstensih okuyanların ve dinleyenlerin anlayabilmesi için Türkçe yazdığını da ifade etmektedir. Böylelikle müstensih eserinin dibace kısmında sebab-i telif kısmına yer vermiş olur. Ayrıca bu dibace kısmının sonunda 505 sayısı yazılmıştır. Muhtemelen Hicrî 505 tarihi verilmiştir. Miladi 1111/1112 tarihine denk gelmekte olup muhtemelen eserin yazım tarihini vermektedir.

Hikâyede anlatılanlara göre Bağdat meliklerinden birinin iki oğlu vardır. Fakat ikisinin de kendisinden sonra tahta geçmesini istemez. Bu sebeple Allah'tan kendisine bir oğul daha bahşetmesi için dua eder. Eğer duası kabul olursa yedi gün yedi gece yağ ve bal dağıtacaktır. Duası kabul olan melikin bir oğlu daha olur. Adını Şâh Hamîd koyar. Gün geçtikçe bu oğluna olan sevgisi daha da artmaktadır. Bu sebeple diğer iki oğlu bu kardeşlerini kıskanmaya ve ona haset etmeye başlarlar. Şâh Hamîd, on yaşına bastığında bir rüya görür. Rüyasında ihtiyar bir derviş ona yaklaşır ve aşk yolunun çilesinden bahseder.

Şâh Hamîd, rüyasında manevi âlemin sırlarıyla uğraşırken diğer iki kardeşi başka diyarlarda gezip eğlenmektedirler. Bir handa oda kiralayıp zevk v eğlence âlemine dalarlar. Her türlü kötü işe bulaşan bu iki kardeş oğlanlarla beraber olmaktan da geri durmazlar. Günlerini içki âlemiyle geçirmektedirler. Yöre halkı da onların bu kötü işlerinden dolayı hayrette kalırlar ve o diyarın tıpkı onlar gibi eğlenceye düşkün bazı kimseleri bunu fırsat bilirler. Onları bağ evindeki içki âlemleri ve oğlanlarla kandırıp her gün içki ve eğlence meclislerine ortak ederler. Ellerindeki tüm varlıklarını bu eğlencelere yatırmalarını sağlayıp günlerini gün etmektedirler.

Rüyasında gördüğü ihtiyar derviş Şâh Hamîd bir türlü aklından çıkaramamaktadır. Onun bu kederli halini gören babası nesi olduğunu sorar. Oğlu da ona rüyasını anlatır. Bundan çok etkilenen melik de ihtiyar dervişin halinden çokça etkilenir ve onu görmeyi ister. Hasretinden gözleri kör olur. Bu durumu Bağdat şehrine yayılır. O aralar şehre yaşlı bir derviş gelmiştir ve melikin durumundan haberdar olur. Kendisini melikin katına iletmelerini, belki derdine bir درمان bulabileceğini söyler. Bunun üzerine onu melikin katına götürürler. Meliki görüp durumunu anlar ve onun yalnızca peri kızı gülüyle iyileşebileceğini söyler. Bunu duyan oğulları hemen yolculuk için hazırlıklara başlarlar. Fakat babası Şâh Hamîd'in gitmesini istememektedir. Diğer iki kardeşin ona olan kinlerini bilmektedir ve ona bir zarar vermelerinden korkmaktadır. Fakat o babasını ikna eder ve diğer iki kardeşiyle beraber peri kızı gülünü aramak için yola çıkar.

Akşamüzeri bir çeşmenin önüne varırlar ve yiyip içtikten sonra iki kardeş uykuya dalar. Şâh Hamîd de onları beklemeye başlar. Dolaşırken çeşmenin diğer tarafında bir yazı okur. Bu yazıya göre ileride yol üçe ayrılmıştır ve orta yol ile üst yoldan gidilmesi tembihlenmektedir. Daha sonra kardeşlerinin yanına döner. Onları uyandırır ve kendisi uyur. O uyurken yazıyı gören kardeşleri bir plan yaparlar. Ertesi gün yola çıktıklarında Şâh Hamîd'i alt yoldan gitmeye mecbur bırakırlar. Uykusunda yine o yaşlı derviş görür. Yaşlı derviş ona babasına adağını yerine getirmesini söyler ve Şâh Hamîd geri döner. Babasına olanları anlatır ve o geceyi babasının yanında geçirir. Ertesi gün melik adağını yerine getirir ve yedi gün yedi gece Bağdat'ta yağ ve bal dağıtır. Daha sonra Şâh Hamîd lalasıyla birlikte yola çıkar. Yolda gezerlerken bir kadına rastlarlar. Kadın çeşmeden testi doldurmaktadır. Şâh Hamîd testiye ciritiyle kırar. Bunun üzerine kadın ona peri kızının aşkıyla yanıp kül olması için beddua eder. Ne yapsalar da kadın bu duasını geri almaz. O gün akşamüzeri saraya dönerler.

Bu arada diğer kardeşleri yine o tanıdıkları kişilerle zevk ve eğlence âlemine dalmışlardır ve elde ne var ne yoksa bitip tükenmiştir.

Babasının iyileşmesi için tekrar yola çıkan Şâh Hamîd alt yoldan gider. Üç gün üç gece yol alır. Yanında getirdiği azığı da tükenmiştir. Yol soracak kimseler dahi bulamaz. Dördüncü gün yola devam ederken uzakta bir çadır görür. Çadıra gider ve içine girer. İçeride mükellef bir sofra vardır. Fakat ortalarda kimseyi göremez. Sofra başına oturup yemek yemeğe başlar. Bu arada bir dev onu görür ve naralar atarak yanına kadar gelir. Devden korkmayan Şâh Hamîd atına biner ve ciritine davranır. Bir hamlede devi yere devirir. Azık ve su alıp yoluna tekrar devam eder. Yine suyu ve azığı biter. Yolda giderken meyve ve sebzelerin dolu olduğunu bir bağ görür ve bağa girer. Orada yiyip içtikten sonra uykuya dalar. Uykusunda yine o yaşlı dervişi görür. Dervişe olanları anlatınca derviş ona geri dönmesini nasihat eder. Fakat o bunu dinlemez ve babası için bu gülü bulmaya azmettiğini söyler. Ayrıca peri kızına da âşık olduğunu söyleyince yaşlı derviş ona Hızır olduğunu ve zora düştüğünde kendisini çağırmasını söyler. Şâh Hamîd o ara uykusundan uyanır ve tekrar yola koyulur. Yine üç gün üç gece yol gittikten sonra bir büyük kale görür. Kalenin üzerinde kırk dev görür. Onlara görünmeden arkadan dolanıp kaleye girmek ister. O arada devlerden biri onu görür ve diğerlerine haber verir. Bunun üzerine Şâh Hamîd'in üzerine varırlar. O da Hızır'a seslenir ve onları Hızır'ın yardımıyla alt eder. Kalenin içine girdiğinde silahlarla döşenmiş bir kat ile içerisi çok güzel döşenmiş bir mekân bulur. Bu mekânın içinde çok güzel bir kıza rast gelir. Kız onun görünce sonunda bir insan yüzü gördüğü için duyduğu sevinci dile getirir.

Hikâye bu kısımda sona ermektedir ve yarım bırakılmıştır. Eserde menâkıb-nâmelerde görülen rüya, üstün ahlâk ve davranışlar, dev ve peri motifleri görülmektedir. Ayrıca melikin gözünün kör oluşu ve kerametinin peri kızının gülünde aranılması da menâkıb-nâmede görülen bir başka olağanüstü motiftir. Bununla beraber eserde tarihî bir şahsiyetten bahsedildiği belirtilmekte olup zaman unsuru olarak da Abbasî halifeliği dönemi verilmektedir. Olay da Abbasî halifeliğinin hükümleraltığında olan Bağdat şehrinin meliklerinden biri ve onun oğulları başından geçen ibret ve ders verici niteliği olan bir menkıbedir.

4. Sonuç:

Hazırlanan bu makalede menâkıb-nâmelerin mahiyetinden bahsedilmiş olup incelenen eserin Eski Türk Edebiyatı literatüründeki menâkıb-nâmeler arasındaki yeri belirtilmiştir. Eserin şekil incelemesinin ardından içerik özelliklerinde yer verilmiş olup menkıbenin özeti ve menkıbede görülen motifler belirtilmiştir.

5. Menâkıb-nâmenin Metni:

(1a) İşte benim sa'âdet-mendim zamân-ı sâbıkda dil-tengimüzde yârân-ı şafâ ol nâver-i Bağdâd sittü'l-bilâd büruc-ı evliyâ ammâ Bağdâd diyüp-de geçmeyelüm anda da var mekteb-i 'irfân. Nâdir 'ilm-i müsîkîde âşinâ okur yazar. Hânedân-ı muhibb-i fuکارâ çebeibî âdemler anda da var imiş. Vardığım yer değil varanlardan dinleyüriz. Bir târîhde Bağdâd'a hulefâ-yı Benî 'Abbâs'ın zamân-ı sa'âdetlerinde lâ-'ale't-ta'yîn bir hâlifeye vüfû[d] eylemiş. Bu menkıbe el-'ahdetü 'alâ er-râvî imdi biz dahı günlerde[n] bir gün târîh-i 'Arabiyet'de nazar-ı 'ibretten bu 'acîb menâkıba râst gelüp mahabbet idüp zabt eyledik. Bir zamândan-şoñra bir meclisde biraz aḥbâb ile cem' olup bize ricâ idüp didiler ki ey ḥâfız ḡarâ'ibden bir şey naḡl eyle istimâḡ idelüm. Biz dahı bu ḡarîb ḡikâyeti naḡl idüp cümlesi ḡıfz idüp şafâ kesb eyledikden-şoñra ol meclisin şâḡib-i kibârdan bir kimse idi. Her kimin var ise Ḥudâ'ya emânet on iki yaşında bir şâḡib-cemâl henüz yetişmiş bir oḡlı olup uşāḡın ism-i pāk dervîş beg dimeyile meşḡūr kaş yāya cemâl aya beñzer bir ḡarîş ḡerdân bû sürme

benler topuğlar dolma kabağı gibi bud dökme kaynaklar lödük⁹ qar gibi iki cânibe burcı vuruğ
 ‘uşşāk bī-dād iden maḥbūb zamān-ı fettān-ı cihān āfet-i devrān sulṭān-ı ḥubān ser-firāz-ı maḥbūbān
 ḥüsn-i Yūsuf”dan virir nişān. Medḥinde lāl olur lisānı olan. Şīve-kārlardan olup hemān yerinden
 pertād idüp bir kerr[e] boynına şarılup biñ nāz u şīve ile ve niyāz u **(1b)** ‘işve ile bir ḥikāyet bizden
 istendi ve menşūr elfāz rāzı olmayup manzūmen yazıldı. İmdi biz dahı nāz u edā güftārına ḥüsn ü
 cemālin nāzına dayanamayup Türkice elfāz ile ‘Arabiyet’den Türkī’ye ḳalb idüp nazm eyledik.
 Fārisī ve ‘Arabī elfāzın nādır getürdik. Zīrā dervīşim küçükdür ki annasun içün. 505

Meclisü’l-Evvel fī Bediyü’l-Hikāyet

Fā’ilātün / fā’ilātün / fā’ilātün / fā’ilün

- 1 Rāvī-i aḥbār ider Bağdād mülükunuñ biri
İki oğlu oldu illā tahta geçmedikden beri
- 2 ‘Ahd idüp ol-şāh didi-kim birde virirse Ḥamīd
Ol-civānuñ ismini ḳosam gerekdir Şāh Ḥamīd
- 3 Nezirim olsun yedi gide yedi gün dağıdam
Yağdanıdan çeşmelerden yağ ile bal ağıdam
- 4 Çünkü bu niyet şehā geldi o-şāhın ḳalbine
Ba‘de-zen luṭf irdi o-şāhın şulbine
- 5 O-kerem-kānı Ḥudā-vend-kim ‘aṭā kıldı aña
Bir laṭīf şāhīb cemāl şāh-zāde geldi ol sene
- 6 Bu melik ‘ahd u vefā çün ḳodı ismi Şāh Ḥamīd
Gün-be-gün ilḳā olurdu ḳalbine ḥubb-ı şedīd
- 7 Dem-be-dem ‘āşık gibi ‘aşḳ-ı cedīd bağlar idi
Bir daḳīḳa görmese mecnūn gibi inler idi
- 8 İki oğlundan ziyāde meyl idüp dirdi aña
Şāh Ḥamīd seni Allāh nezir ile virdi baña

⁹ lödük: loduğ (Metinde).

- 9 Çünki bu rütbe melik bunı sever söyler idi
İki kardaş dâ'imā buña hâşed eyler idi
- 10 Dir idi birbirine kardaş lezzet kalmadı
Şâh Hamîd doğdı doğalı bize 'izzet kalmadı
- 11 Bunları dağı melik hālî sevedî bî-gümân
Lâkin ol küçük şirîn gâyet güzel-idi nev-civân
- 12 Hâşılı ol nâzenînin on bile başdı kadem
Bir gice düşde görür dervîş kıyâfet bir âdem
- (2a) 13 Şâh Hamîd didi aşağı yol bize oldu 'ayân
Bir dağı gitdiñ bu yola 'aşk elinden el-amân
- 14 Şâh hamîd gitsün bu yola soñra tafşîl eylerüz
Meclis-i şânî içinde hâlini hoş söylerüz
- 15 Sözümüz gelsün bu iki kardaşın ahvâline
Kavl-i fi'line muhâlif yaramaz eṭvârına
- 16 İmdi bunlar her biri ayrı yola gitdiler
Aḥşâm oldu birbirin üninde illâ bitdiler
- 17 Merhabâ kardaş nicesin söyledi birbirine
Der-'aḳıb bir memleket geldi bunların önine
- 18 Girdiler ol-memleket içre mücâvir kaldılar
Vardılar hânîñ birinde pāk bir oda aldılar
- 19 Bundan öte gitmeyüz kimler çeker bu miḥneti
Şâh Hamîd'i gâ'ib itdik bunda bulduḳ rāḫatı
- 20 Bu kelâmı birbiriyle söyleyüp ne işlediler
Söyleyem dinne sefâhatlerine başladılar

- 21 Dürölü dürlü kalmadı fısk u fücür hep itdiler
Olmadık evzâ‘ idüp şeri‘ate muhâlif gıtdiler
- 22 Bir gice zevk ile ‘işret tâze oğlan kaldırup
Bir gice zenneye şöhet dürlü çalkı çaldırup
- 23 Bunların tavr u edâsı şehr içini doldırur
Memleket halkı kalup hayretde bunlar kimdür
- 24 Dinne imdi ol şehrde var idi üç nâ-bekâr
Dâlķāvuk ‘ayyâr-nâm her dem arar böyle âşikâr
- 25 Bir gün oturmuş üçü bir yerde hâlin söyleşir
Başbaşa virmiş kediler ‘âdetâ bir dilleşir
- 26 Biri der mîrâş yedi ba‘de memleket kalmadı
Hem ‘ibâd çokdan berü ğayr-ı diyârdan gelmedi
- 27 Kârımız kalmadı maķtel hâlimiz nice olur
Ey refîķler bir mîrâş yedi bir mecnûn kim bulur
- 28 Birisi didi durın mücde vireyim ben size
Ben bu gün bir şey işitdim eyü av¹⁰ gelmiş bize
- 29 Mâlî çün Bağdâd elinden iki kardaş geldiler
Zevk u ‘işret pek severler bunda hâna kındılar
- 30 Siz varın bâğın birinde ‘âlî köşkte oturun
Altı ‘işret kadeh mey ‘araķ hep götürün
- (2b) 31 Bir iki körpe kuzu kesüp kebâba şişleyin
Köşk içinde def çalınur ince şâza başlayın

¹⁰ av: ‘av (Metinde).

- 32 Hem iki tâze civân oğlan berâber götürün
Sâķī-i meclis ola raķs idesiz hep bitürün
- 33 Ben varayım anları bir hâl ile aldadayım
Bir tarafından çaların aķlın ki hayrân ideyim
- 34 Kalkıñuz bâğ seyrine getüreyim direm sizi
Götürüp yoldan giçerken çağırın siz de bizi
- 35 Ben biraz nâzınlarım müsâfirim var gelmez
Siz baña ibrâm idin kim gelmeyince olmaz
- 36 ‘Āķıbet bağdan içerü aluruz biz bunları
Zevķ ile oğlan ile aldadırız biz anları
- 37 İmdi bunlar bu işe bir hoşça terkîm virdiler
İkisi işin görüp doğru o bâğa vardılar
- 38 Bu işi tertîb iden ‘ayyâr bir oğlı var idi
Nâzenîn tâze civân ‘işve ile ‘âlem zâr idi
- 39 Vardı hoş gey didi kuşandı ol oğlanı hemân
Bir ‘acâ‘ib âfet oldu cānâ maħbûb zamân
- 40 Ardına aldı varup ol hâna girdi giderek
Hân içinde gezinüp oğlıyla şöhet iderek
- 41 Şâh hamîd’ün nâ-gihân arkadaşları bunu görür
İkisi yâ hû çeküp oğlan için bir dem [u]rur
- 42 Çağırup cānım baba içerü gel bir görelüm
Müşkilimiz katı çokdur bârî senden soralım
- 43 Bu daķı girdi içerü ne dilersiz ey kuzum
Didiler bizler ġarîbüz kederimiz var bizüm

- 44 Bu diyârda mecma‘-i nâs var mı bir seyr idecek
Bâğ u bostân gibi yerler bir maḥal gezecek
- 45 Didi hây-hây var efendim bir bâğım gem gidelüm
Buyuruñuz siziñle zevk-i ‘işret idelüm
- 46 Bunların cânına minnet didiler her birisi
‘Ayyârın oğluna vuşlat dileyür hem ikisi
- 47 Bunları ḥândan ayırup ardına almış gider
Dürlü dürlü dil ile bunlar içün cilve ider
- 48 Giderek yollarda sırrın birbirine açdılar
Meşveret itdikleri bâğın önünden geçdiler
- (3a) 49 Pederi bir kâğıda bir dürlü taşvîr eylemiş
‘Aql-ı insân tañılur ne-dürlü tahrîr eylemiş
- 50 Dili bülbül saçı sünbül ḥâli fülfulden siyâh
Kaş siyâh müjgân siyâh gerdân beyâz gül yüzi mäh
- 51 Sîm-i ğabğab kara-tenü pür-çeşm-i nergiz la‘l-i leb
Zülf-i ‘anber bili ince kendi perî pür-edeb
- 52 Nâzenînim karşı durmuş şakıyup güftâr ile
Şâh Ḥamîd’in medḥin eyler bu ketm-i işmâr ile
- Şi‘r-i Berî Şâh Ḥamîd’e Eṣnâ-i Rü‘yâda**
- Mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün
- 53 Şehâ ḳalbimi esîr itdiñ bulup hicrin ile ḳa‘lîl
Ḳız oğlanlara benzersin olursun birle temşîl
- 54 Şalınursın ayın on dördi kemâl’nde ṭolunmış
Ziyâ kesb eylemiş ‘âlem kemâl-i ḥüsn ile temşîl

- 55 Hicâbından güneş her ân bu ‘âlemde hacîl olmuş
Bu şâhın milşine cânâ inüp biri ider taqlîl
- 56 Kim olma mübtelâ cânâ bir oğlan ‘aşk-ı cedîd
Anı merkeb maķâmında şu‘arâ eylemiş tenzîl
- 57 Rāvî-i aḥbâr ider düşden uyandı Şâh Hamîd
Mest-i lâ-ya‘kıl olup bürümüş ‘aşk-ı cedîd
- 58 Dād idüp şadrın geçirdi bir kezin âh eyledi
Benim için şîve-kârım dağları rāh eyledi
- 59 ‘Acebâ daḥı bârî gösterir mi yüzini
Gözüm sürme çekeydim iki pâyın tozını
- 60 Ḥasretinden dürüşüp nālân u efġân eyledi
Biri kızın ‘aşkına bu beyt-i cânân söyledi

Beyt-i Şâh Hamîd

Mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün

- 61 Şafâ-i ḥâtırım yokdur cigerde tâze dâġım var
Bu gice bârî seyr itdim bu dünyâdan feraġım var
- 62 Baña terk-i diyâr itmek evvel müşkil idi ammâ
Düşeli ‘aşk-ı yârim-ile ki daġ üstünde bâġ var
- 63 Bubası geldi kızum didi yine ne oldu saña
Derdini digil efendim firķatin söyle baña
- (3b) 64 Sırrını ketm eyleyüp ‘aşkın şarâbı tıtdı hem
Yüreginde nâr-ı ḥasret artır idi dem-be-dem

- 65 Böylece kaldı bu hâlde gör ne oldu ba‘dezin
Bir kaçāu‘llāh irişdi bu melike dinne sen
- 66 Gözleri a‘mā olup taqdīr-i Hāk irdi buña
Bunların hāli şehā beyān ideyim ben saña
- 67 Çok hākīm ka‘īn olındı çok tabīb itdi devā
Bir ‘ilāc itmez kabūl hikmetlerin oldu hevā
- 68 Ba‘dezen āhır dūyādan geldi bir dervīş hele
‘Azm idüp Bağdād elinde bir zamān anda kıla
- 69 Nā-gihān çünki işitdi melikin aḥvālını
Şehr içinde melik içün söylenen aḥvālını
- 70 Çünki dervīş bir ‘acāyib ḥāzık tabib idi
Hikmeti çün dār-ı dūnyāyı gedā vü garīb idi
- 71 Vardı ol dervīş didi ba‘zı melik aşḥābına
Ya‘nī ol şāhın muḥarreb olacaḥ aḥbābına
- 72 Beni şāhın kıtına siz iletin bir göreyim
Gözlerine bir ‘ilāc belki olursa vireyim
- 73 Aldılar dervīşi şāhın yanına getürdiler
‘Ādetā el bağlayup cümle ayakda tūrdılar
- 74 Bir kezin kıldı nazar imān ile şāh yüzine
Didi kim olmaz ‘ilāc illā bu şāhın gözine
- 75 Perī kızin gülünü ol gül olur ise olur
Ol gül olmazsa kabūl itmez ‘ilāc böyle kıalur
- 76 Kalkdı ol dervīş çıkdı yine gitdi işine
Bu melikin iki oḡlı düşdi gülün peşine

- 77 Birbirine meşveret hem eylediler ol-zamân
Perî kızın gülünü bulup getüririz hemân
- 78 İki oğlan bu kelâmı böyle tertîb itdiler
Şâh Hamîd'i anca yoldan ya'nî terğîb itdiler
- (4a) 79 Şâh Hamîd imdi işitdi bunların tetbîrlerini
Dumayup yanlarına geldi göre takrîrlerini
- 80 İki kardaşına dedi-ki siz gidersiz ben dağı
Gidüp ol-perî gülün bulup getürüriz ey ağı
- 81 Bunlar eydir babandan izin iste gidelüm
Biz dağı andan izinsiz varamayuz n'idelüm
- 82 Vardı ol-dem melike didi baba dine beni
İki kardaş ile ben yoluna koduñ bu teni
- 83 Bir izin vir bize sen perî güli biz buluruz
Yedi iklîmi gezüp yoluna seyyâh oluruz
- 84 Döndi ol-dem babası didi ey kuzum kıoman seni
Göremezsem seni bir dem miñnetim boğar beni
- 85 İki kardaşın giderse izin olsun anlara
Seni benden ayırup ben şalmam çöllere
- 86 Şâh Hamîd didi baba başın içün ben giderim
Annıma yazdı Hudâ ben gazâyı iderim
- 87 Ol-melik bildi bunuñ başkaca olmış işlerin
Didi oğlum seni sevmez kırkırım kardaşların
- 88 Şâh Hamîd itdi beni Hakk'a emânet eyle sen
Var iken du'ân benimle bana şey olmayuban

- 89 Bunların üçü berāber yola azık gördiler
Her biri at u pūsāt haylice altun aldılar
- 90 Elvidā‘ eylediler hayli zamān ağladılar
Cümlesi kavm u hışım hicr özine dağladılar
- 91 Şāh Hamīd babasına verüp temennā eyledi
Kucağında oturup dahı bu beyti söyledi

Beyt-i Şāh Hamīd Babası-Çun Eydür

Fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün

- 92 Elvidā‘ oldı edāmız ey baba cānım baba
‘İşk elinden Şāh Hamīd’ün ‘ākıbet giydi ‘abā
- 93 Korkımı al hālimi şor oğlunun hālî nedür
Ne-țarafdan eser ise saña ol rīḡ-i şabā
- (4b) 94 Ba‘dehū atlanup ol yola revān oldı üçü
Çıkup ikindileyin gitdi şafā geldi güci
- 95 Bunların büyükleri yigirmi beş yaşındadır
Gelelüm ortancası o da yigirmisindedir
- 96 Sevdigim Şāh Hamīd ammā on ile üçündedir
Māridinli hāfız ol en küçüklerine bendedir
- 97 Çünkü bunlar bī-vaķit Bağdād içinden çıktılar
Vara vara aḡşām bir araya irdiler
- 98 Ol arada nā-gihān bir çeşme anda buldılar
Varup ol çeşme önünde atlarından indiler
- 99 Birbirine didiler kardaş bunda kalurız
Aḡşām oldı bu gice çeşme önünde yaturız

- 100 Ğurbet elin bilmeyüz hem ortalık tepe dere
Şubh ola hayr-ıla rencimüz ne göstere
- 101 Pek güzel olur deyü atlarına yem aşdılar
Şu virüp şabâha-dek atlar da yemi yendiler
- 102 Kendiler kahve pişirdi yemek anda yediler
Birbirine söyleşüp hem bu kelâmı didiler
- 103 Bu gice nöbet ile kim yatırız her birimiz
Bir harâmî hoş gelüp incitmeye birbirimiz
- 104 Şâh Hamîd dir siz yaţun ben sizleri bekleyeyim
Yarı giceden sonra sizler kalkın ben yaţayım
- 105 İki kardaşları yatup Şâh Hamîd bekler idi
Hem bu şi‘ri söyleyüp kim anları eyler idi

Şâh Hamîd’ün Şi‘r-i Ğurbeti

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- 106 Gitme cânım gitme gel yok ıktizâsı ğurbetin
Olma dahı tıfıl iken sen iştirâsı ğurbetin
- 107 Çekerem miñnetlerin binden birin dimem saña
İdemem takrîr çokdur hem belâsı ğurbetin
- 108 Nesin dahı açılmadıñ nevresnesin yazık saña
Soldurur gül rûhların cevri-cefâsı ğurbetin
- (5a) 109 Ol gice tâ şabâh olunca babaları ağladı
Şâh Hamîd’ün ‘aşkına hem iki beyit söyledi

Beyt-i Melik Şāh Ḥamīd

Fā‘ilātūn / fā‘ilātūn / fā‘ilātūn / fā‘ilūn

- 110 Elvidā‘ itdi baña nāzlı kuzum vāh el-amān
Zārī efgān iderim bülbul mişālī el-amān
- 111 Firḫatinden şimdi bī-mārım kuzum dön gel baña
Ḳanda gitti nāzenīnim nev-civānım gül fidān
- 112 Hicr elinden Şāh ḥamīd’in cigerim çün oldı hep
Beni ḥasretle bırakma bilmezem ne oldı sebab
- 113 Hep vücūdım oda yandı firḫatinden bī-ṭaleb
Ḳanda gitdi Şāh Ḥamīd’im nev-civānım el-amān
- 114 Ba‘dehu anlar uyurken Şāh Ḥamīd andan ḳalkar
Çeşmeniñ eṭrāfına hem gezinür bir kez bakar
- 115 Bir şatır yazı yazılmış çeşmeniñ üst taşına
Bu yazı okumayanıñ vāy gerekdir başına
- 116 Yazıyı okudı illā Şāh ḥamīd im‘ānī‘llāh
Fehm idüp budur me‘ālī ol güzel im‘ānī‘llāh
- 117 Bundan öteye gidenler yol önünde üç olur
Aşağı yola giden dönmez ve ḥālī güç olur
- 118 Orta yola üst yola gayrı gidene hoş şavuşur
Aḥşām ol konaḳ yerinde birbirine ḳavuşur
- 119 Çünkü yarı gice oldı Şāh Ḥamīd geldi yakın
Didi ḳardaşlarına ben yatayım sizler ḳaḳın
- 120 İmdi ḳardaşları ḳalkdı kendi yatup uyudı
Birbiriyle söyleşüp sözleri ammā bu idi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

- 121 Didi kardaş birbirine Şâh hamîd'i ne eylerüz
Öldirelüm biz bunu hem öldi deyü söylerüz
- 122 Zîrâ bu oğlan hele dünyâya geldikten berü
Hep maḥabbet eyledi biz 'âkıbet kaldı[k] girü
- 123 Bundan ey fırsat olmaz sözleri bir itdiler
Şâh Hamîd'in katli için kaşd-ı himmet itdiler
- (5b) 124 Hep kelâmı iki kardaş itdi tertîb öylece
Biri gâyet şuşadı çeşmeye vardı şu içe
- 125 Bakdı gördi çeşmeniñ üstinde 'ayân¹¹ bir yazı
Hem firîb elfâz-ıla yazmış yazan her bir sözi
- 126 Okıdı ol yazıyı çün annadı mefhûmını
Çağırıp kardaşına gel didi hem oku şunu
- 127 Varup ol-daḥı okudı yazıyı a'lâ didi
Şâh Hamîd öldürmedikse bu yola yolla didi
- 128 Şabâḥ olsun varalum ol üç tarîḳın başına
Her birimiz bir yola gitmek gerekdir işine
- 129 Sen büyüksin yukarur yol hem münâsibdir saña
Bende orta orta yola giderim diriz aña
- 130 Sen daḥı küçüksün aşağı yola git söylerüz
Bir 'inâd eyler ise katl için sa'y eylerüz
- 131 Çünki bunlar birbiriyle meşvereti hoş kurup
Şabâḥ oldı Şâh Hamîd'i uykusından kaldırıp

¹¹ 'ayân: ayân (Metinde).

- 132 Orada āb-dest alup cümle namāzı kıldılar
 Kahve altı eyleyüp pāk atlarına bindiler
- 133 [Y]üridiler biri sağda biri orta biri şol
 Hadd-i zātından bulundu orada üç oldu yol
- 134 [E]n büyük kardaş buyurdu didi ey kardaşlarım
 Bir naşihat eylerem diner misiz sırdaşlarım
- 135 [D]idiler söyle efendim dinnerüz bizler seni
 Didi bir kez dürelüm siz hoş güzel dinen beni
- 136 [D]idi bizler ne için çıktı[k] diyār-ı ğurbete
 Perī kıızı güli için illā düşdik miñnete
- 137 [Ü]çümüz birden gezince biz bu güli bulmayuz
 Her birimiz bir diyāra gitmeyince olmayuz
- 138 [Ö]ñümüze geldi üç yol her birimiz bir yola
 Ben yukarı yola gitdim işiñiz kolay ola
- 139 Çünkü kardaşın biri gitdi üç yolun düzine
 Geldi nevbet orta kardaşa hele bak sözine
- 140 [O]rta kardaş orta yola bende gitdim ey gözüm
 Hak Te‘ālā’ya emānet eyledim seni kuzum
- (6a) 141 Didi ol derviş buña Şāh Hāmīd söyle bu gün
 Ol baba nezri vefāsın saña kalsun [b]u gün
- 142 Yedi gice yedi gün nezr itdigi bārī ola
 Bağdād’ın çeşmelerin yağ ile bal cādī ola
- 143 Şāh Hāmīd düşden uyandı bakunır şürete
 Babası dir ey ciger küşem kuzum ne oldu sene

- 144 Ey baba didi baña rü'yâ 'acîb oldu 'ayân
Yanıma dervîş kıyâfet bir âdem geldi hemân
- 145 Didi oğlım babaña di nezrine itsün vefâ
Elde fırsat var iken eyle adağlıma cefâ
- 146 Ey kuzum didi melik yarın şubh'dan başlayam
Dervîş hep didügi merâmın üzre işleyem
- 147 Çünkü şabâh oldu emr itdi melik kim yedi gün
Yedi gün bir donanma eyleyüp 'azîm düğün
- 148 Yağ-ıla balı 'uyûndan cādî itdi selsebîl
Her alan yavıp virir yine biñ ecr-i cezîl
- 149 'Âleme kesb ü 'aceb oldu ferağ zevk-i sürür
Melike hâşıl olup şâd-ıla envâ'-i hubûr
- 150 Bir gün ey dir Şâh Hamîd babasına ey pederim
Başım ağrır veca'ından var ziyâde kederim
- 151 Olayım tebdîl efendim lâlam ile bir kezin
Çıkayım 'âlemi seyrân ideyim virirsen izin
- 152 Ol melik dir ey kuzum ne ola kelâmın olmaya
Melik 'ırâk begi be'lik 'âlemiñ olmaya
- 153 Emr idüp tebdîl olındı lâlasıyla Şâh Hamîd
Aţına bindi civân destine aldı bir cirîd
- 154 Çıkıldılar Bağdâd içinde seyr-i seyrân eyledi
'Âlemi mâh yüzine cümlesi hayrân eyledi
- 155 Nâ-gihân uğradı bir çeşme ki öninden geçer
Bağdı bir 'avret durur küple andan şu içer

- 156 Destiyi elden komuş taş üstüne nişan gibi
Kendi oturmuş ‘aceb diz üstüne tavşan gibi
- 157 Çeşmeden yağ ile bal gāyet bitmiş idi
Zīrā ‘ālem anı öyle süpürüp silmiş idi
- (6b) 158 Çünkü ol ‘avret şāha yolunuğ ile şorar idi
Destiyi şıkup yine şakī hācer eder idi
- 159 Şāh Hamīd atı taldurdı cirīd atı hemān
Destiniñ ortasına kondı cirīdi ol-zamān
- 160 Desti biñ pāre olup şukūtı çıkup hāk eyledi
Döndi ‘avret buña bakdı hem bir beyit söyledi

Beyt-i ‘Acūze

Fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün

- 161 Destiyi kırdın efendim dilerem yād olasan
Düşen ‘aşk odına ber-bād olasan
- 162 Bed-du‘ā eylemem ammā ki Hudā’da umaram
Düşen perī kızın ‘aşkına nā-şād olasan
- 163 Ağazını tut kedi? Cāzū döndi didi lālası
Seni şette ider ilkā ger duyarsa babası
- 164 Söziñi redd ide gör saña ben altun vireyim
Seni illā dīv iseñ güneş önünde göreyim
- 165 Did[i] ‘avret ki tükürdüm tükürüğüm yalamam
Ne kılarırsan kıla gör sözimi girü alamam
- 166 ‘Avreti anda koyup hem lālasıyla geldiler
İçerü yine sarāyın kapusına geldiler

- 167 Şâh Hamîd dir lālasına ey lāla cânım lāla
Yapamasan söyleme bu hâşırımı al ele
- 168 Lālası dir baş içün söylemem bu vahşeti
Deli oldum efendim söylemem bu dehşeti
- 169 Geldiler binek taşına yanaşup indirdiler
Çizmesin çeküp huzûr-ı melike gönderdiler
- 170 Vardı ol-dem babasın elini öpdü ol-civân
Oda tutdı yüzün oydu? Bağına şardı hemân
- 171 Didi oğlum nirelerde cevelân itdin bu gün
Seni görmedim ey oğlum hicr ile oldum zebûn
- 172 Sırrını nakl idüp anda gülüşüp söyleşdiler
Melikin ‘aklı gelüp hayli zamân kaynaşdılar
- 173 Hâşılı tûl u râz itmeyelüm hikâyetim
Kaçı çokdur Şâh Hamîd’in elinden şikâyetim
- 174 Çünkü on üç yaşına başdı kadem ol şîve-kâr
Yine rû‘yâda görüp dervîş oldu âşikâr
- (7a) 175 Ol iki ‘ayyâr dahı çün bunları gözler idi
İkide bir de hemân bağ önini izler idi
- 176 Bunları gördükde bağın kapısına geldiler
Buyurun Mehemmed Ağasız hoş geldiñ didiler
- 177 Bir satır konuşalum çokdan berü konuşmadıñ
Ögsedik seni efendim çok zamân görüşmediñ
- 178 Bu dahı nâza çeküp müsâfirim var gelemem
Bu ‘azîz aḥbâbların hâşırların ben kıramam

- 179 ‘Afv idin āhır vaqıt görüşiriz sizler ile
Siz dağı dosluğunuz bākī bilin bizler ile
- 180 Zor idüp bunlar dağı olmaz hele Mehemmed Ağa
Bu müsāfirler bizim sende bizim girin bāğa
- 181 Zevk ‘ışret idelüm sizler ile bāğda bu gün
Bu da bir demdir a dostum her zamān olmaz düğün
- 182 Bu dağı didi müsāfirlerine gel varalum
Bu kadīm aḥbābların ḥātırların biz şoralum
- 183 Bir ‘aceb zevk ü şafā şöḥbet ‘ışret eylerüz
‘Ālemi dünyāda bundan ġayrı lezzet ne eylerüz
- 184 Bunları aldı o bāğın köşkine çıkdı hemān
İnce şāz alup raḡsa başladılar ol-zamān
- 185 Bir faḡl-ı meclisde sākī el ḡadeḡ devre eyleyüp
Cümleye bir bir içirdi mest-i medhūş eyleyüp
- 186 Bir dağı doldur a sākī didiler vir içelüm
Meclisin ‘aşkı için cān ile serden giçelüm
- 187 Didi sākī ey ġarībān ḡalmadı ḡamrım ebed
Meclis-i ‘ışreti için sizden ola begi meded
- 188 Şāh Ḥamīd’iñ tiz hemān ḡardaşalrı dāl-kīs olup
Sākiniñ ‘aşkı için hem uç altun virüp
- 189 Var didiler meclis-i ‘ışret için bize görün
İḡtizā iden ‘avārız cümlesi bize görün
- 190 Gün-be-gün meclis sizindir biz dağı geldik size
Yarın bu meclis bizimdir buyurun siz de bize

- 191 Çünkü da‘vet yarına kaldı yine bunlar için
İmdi ol Mehemmed Ağa ‘ayyār nām didi n‘ için
- 192 Ya‘nî gizlû söyledi Şâh Hamîd‘iñ kardaşına
Var gör ağlar yolınur darb ider hem başına
- 193 Sayısız altun akıtdım virdiñiz nâ-hağ yere
Baña bir danışmadan özin çalar yerden yere
- (7b) 194 Şûret-i Hâğ‘dan gelüp gūyâ naşîhat bunlara
İki yüzlü bir münâfîk sevğ ider bu yollara
- 195 Çok vir az itmeyelûm irtesi gün şabâh olur
Yine bunlar cem‘ olur ol bâğda birbirin bulur
- 196 Kurdılar ‘işret otağın uydı rakḳâs sesine
Sâḳî-i meclis-i ḳadeḥ nûş itdürüp cümlesine
- 197 Yine bunlar mest-i lâ-ya‘ḳıl olup maḥmûr durur
Meclise kesb-i şafâ idenlere altun virüdür
- 198 Didiler yarın yine meclis bizimdir ey ḥ‘ân
Burada cem‘ olalum cānım siziñle her zamân
- 199 Böyle günde meclis dürlü ‘işret itdiler
Sîm ile altun dükendi at u maḥtî şaḳdılar
- 200 Bir zamāndan soñra bir şey bulmayıp ki şaḳalar
Ellerinden ḥân-da gitdi ḳalmadı yer yaḳalar
- 201 Böyle oldu bir fûlosı aḥmere muḥtâc olup
Bir gün ammâ ḡâyetde ikisi hem aç olup
- 202 Birbirine didiler kim varalum yārānlara
Her zamân bizler iderdik ḥoş ziyâfet anlara

- 203 Bu gün anlar bir ziyāfet yapa görsün bizlere
 aşd idüp abābların ikisi düşdi yollara
- 204 ünkü ol ‘ayyār fenā didiler kim bunların
 Bir beresi almayup yok oldu ün mālların
- 205 İnzivāya ekdiler bunlardan idüp ictināb
 Gözedirdi bunları kim vire bunlara cevāb
- 206 Bir dahı anı görüp bunlar ikisi geldiler
 Buyurun bāa gidelüm ne-durursız didiler
- 207 İmdi bunlar önlerine bāup söylediler
 İimüz var gelmeyüp hem cevāb eylediler
- 208 Bu iki arda oradan hūzn-ile dönderdiler
 İkisi birden bu beyit söyleyüp ondurdılar

Beyt-i Dāver āh Hamīd Yārānlar[1]

Fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün

- 209 Lezzet-i dünyā anurdum obet-i yārān imi
 Vāh ki lezzet almamı yārān demek yalan imi
- 210 Togrısı yalan degil bār olur ammā binde bir
 Tab‘-ı insān muhtelifdür anma hep yeksān imi
- (8a) 211 Mükil imi bir muvāfı dost bulma hem begim
 anmayınız her kiiyle dostlık āsān imi
- 212 İmdi bunlar lā-‘ilāc oldu hele ne işlediler
 ‘Ābet hayrān alup kār itmekle başladılar

- 213 Birisi kebâbcı oldu etine hile kaçar
Birisi hoş-âbcı oldu karşusunda şu şatar
- 214 Çünkü bunlar burada hâli tamâm oldu şedîd
Burada dursun ikisi tâ gelince Şâh Hamîd
- 215 Meclis-i evvel tamâm oldu hele yârân için
Meclis-i şânî şehâ bed idelüm ‘irfân için

El-Meclisü’l-Şânî fî Keyfiyeti Şâh Hamîd

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- 216 Çünkü aşağı yola gayrı yöneldi Şâh Hamîd
‘Aşk-ıla gice vü gündüz seyri der rāhî vü medîd
- 217 Üç gün üç gice yürüdi görmedi bir ins-i cân
Kimseler gitmiş degil yokdur bu yolda bir nişân
- 218 Kuş dağı uçmaz bu yolda bir ayağın izi yok
Bir ‘acâ‘ib yola düşdi heybet ü dehşeti çok
- 219 Azığı gâyet dükendi atına yem bulmadı
Kendi ‘atşân atı zağmân bir içim şu bulmadı
- 220 Düşünüp kimseyi görmedim deyü itdi keder
Bir âmed yol sorup bu yol ‘aceb nire gider
- 221 Bakdı üç günden-soñra bir çadır uzak görünür
Hâ didi buldum selâmet anda insân bulunur
- 222 Vara vara çadırın öte tırdı kimse yok
İndi atından aşağı bakdı ’met kaçı çok
- 223 Girdi içerü görür nâzik döşenmiş bir ta‘âm
Şu da çok şükr didi hem müstecâb olmuş du‘âm

- 224 Çadırın dört etrafında dolanur yok bir âmed
Ne uçar kuş ne yürür hoş ins ü cin yokdur ebed
- 225 Ne-garīb hâldir bu didi şāhibi yok bir mekân
Şofra döşenmiş kaşık etmek düzülmüş yok beyân
- 226 Çeküp atın hoş şuvardı başına aşdı yemen
Kendi ol-yemek başına çöküp oturdu hemen
- 227 Bir iki lokma alup bir dahı bakdı ne görür
Tozı tumanı kaşup bir dīvdır nāra¹² urur
- 228 Bir gelişle geliyür kim yer gök titrer hemân
Gele gele çadırın önine tırdı ol-zamân
- (8b) 229 Bir durağı yere degmiş bir fevkinde durur
Ünneyüp köpük şaçar kim heybetinden dağ erir
- 230 Şāh Hamīd anı görince haq belā virsün didi
Bu yerin şāhibi var ise budur la‘net gidi
- 231 Bir kezin bir çağırup didi bu yere kim anar
Oturup benden izinsiz bu yemege el şunar
- 232 Er-isen meydāna çık illā seni didi yirem
‘Avret isen ardına yat illā varın uram
- 233 Şāh Hamīd pādīşāh oğlu bulanmış ol perī
Çok du‘ā var bilesince dahı ‘uşşāk nazarı
- 234 Ben didi er oğlu erem ey zebānī şūretī
Yetişüp Haq tarafından evliyālar himmeti

¹² nāra: nāğra (Metinde).

- 235 Korkmayup aşlâ dîvin turu öninden hele
Şıçrayup atına bindi aldı mızrâkın ele
- 236 Çıkdı meydâna şehâ dîv ile bir hayli zamân
Uğraşup bir dahı şâhım nire vardıysa hemân
- 237 Darb ol-dîvin kulağı tozına gelmiş meger
Yıkdı ol-dîvi aşağı zaħm ile teker meker
- 238 Şâh hamîd ol ğazâmız çok şükr dîvdir didi
İndi adtan aşağı ol yemegi hoş yedi
- 239 Oldı rāhat heybeye azık alup yağlı yavân
Aţına bindi yine o yollara oldı revân
- 240 Yine üç gün üç gice gitdi bu yolda yok âdem
Güyâ bîn yıldır bir insân başmamış yitmiş çidem
- 241 Azığı bitdi yine şuyıda kalmadı elbed
Didi yâ Rabbî ‘acâ‘ib yola düşdik el-meded
- 242 Bir âdem hîç görmedik bir yol şoralum bî-ta‘ab
Nireden gelür bu yolum nireye gider ‘aceb
- 243 Bakdı dördünci günü bir bāğçe geldi önine
Hâ didi el-ħamdüli‘llâh sürüdi gitdi yanına
- 244 Uğrarum şennik yere bu bāğçeniñ şâhibi-vân
Ġalibâ şâhibsiz olmaz gül ma‘mûrı mekân
- 245 Girdi ol bāğçe içerü bir de bakdı ne görür
Sürüdüp eflâka dallar servî ağaçlar hoş durur
- 246 Deste deste dökülür nâzik havzı şu çağlaşur
Dallarında bülbül öter dürlü kuşlar ötüşür

(9a)

- 247 Dürölü dürlü meyveler yerlerde kalmış yok yiyen
Bir kezin ses eyledi yok sesini bir dinneyen
- 248 Sünbül rüzgâr eserdî gül ü reyhân kokuşu
Ya'nî ol şüdlar sesiyle geldi hemân uykuşu
- 249 Var-ıdı hayli zamân kim yatmışdı ol civân
Bağladı atı koline uyudu biraz zamân
- 250 Düşine geldi 'aceb bir ihtiyâr pür-nür âdem
Hep libâsı ben-beyâz kim mine'r-re's ile'l-kadem
- 251 Şâh Hamîd'e didi oğlum ins ü cin yok şurada
Kuş uçup fülân yürimez ne ararsın burada
- 252 Nazar itdi Şâh Hamîd kim şol pîre hayrân kalur
Kolların hoş şıgemiş ol havzdan âb-dest alur
- 253 Döndi didi Şâh Hamîd ol ihtiyâra ey peder
Şâh-ı Bağdâd oğlıyam ben pâyıma irdi keder
- 254 Gözleri a'mâ olup bir dürlü dermân kalmadı
Cümlesi oldu hevâ bu derde dermân bulmadı
- 255 Sen gibi âhire yârdan? Bir hekîm geldi vuşul
Gözine bakdı didi kim bir 'ilâc itmez kabûl
- 256 İllâ perî kızınıñ güli olursa ol olur
Ol gül olmazsa eger görmez ebed böyle kalur
- 257 İmdi ben dahı iki kardaş ile çıkdık¹³ yola
Babam için üçümüz araruz bu güle
- 258 İki kardaş ayrılup benden yalnız kalmışam
Geze geze bu cihânı şimdi bunda gelmişem

¹³ çıkdık: çıkdık (Metinde).

- 259 Didi kim ol ihtiyâr Şâh Hamîd'e dine kuzum
Geldigin yola girü dön ey civân duġgil sözüm
- 260 Perî kızın gülünü sen bulamazsın ey ahı
En büyük parçan kulaġın kadar olursa daġı
- 261 Şâh Hamîd didi beyâbanda bu yoldan dönmezem
Serimi kodum bu yola ölmeyince gelmezem
- 262 Yalnız bir gül degil göynümdeki olan keder
Kız için ben 'âşıkam vuşlat dilerem ey peder
- 263 İhtiyâr didi ey oġlum ben merâmın anladım
Çünkü yoldan dönmeyürsin hoş kelâmın dinnedim
- 264 Var yire belki düşersen bir nidâ itgil baña
Hâzret-i Hızır diyesin ulaşıram ben saña
- 265 Uykudan bir şıradı düşden uyandı Şâh Hamîd
Ne âdem var ne de pîr var yalnız kendi vahîd
- 266 Bu düşe fikir eyledi didi hoş-mıdır hayır ola
Atına bindi şehâ yine revân oldu yola
- (9b) 267 Yine üç-gün üç gice gitdi bu yolda durmadı
Bir uçar kuş bulmayup ferd-i âher hîç görmedi
- 268 Bakdı üç günden-soñra bir yüce ƣal'e görünür
Hâ didi inşâ' Rabbî bunda kimesne bulunur
- 269 Ƙal'eye bir kez naƣar itdi içinde var mı iv
Bir daġı bakdı dizilmiş bürıcına kırƣ dâne dîv
- 270 Hâƣ cezâ virsün didi ben bunlara ne-yapayım
Üstüne varamam didi bârî bu yoldan şapayım

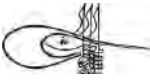
- 271 Bunı ol-dīvler görince birbirinden söz alur
Bizlere bir er göründi atına binmiş gelür
- 272 Bir dağı anı gördüler Şāh Ḥamīd yoldan şapar
Başları emr eyledi birine var beri apar
- 273 İndi dīvlerden biri biri didi beri bak
Şāh Ḥamīd ol-dīvi itdi kılık ile iki şāk
- 274 Kāl'eden dīvler görünce birbirine girdiler
Çün helāk oldu refīkin gözleriyle gördiler
- 275 İndiler kırkı-da Şāh Ḥamīd'in üstüne
Şāh Ḥamīd'dir niresin muhkem tūtundu destine
- 276 Hātırına Ḥazret-i Hızır görindi inide
Ol ḥabībe istiğāse Eyledi kıldı nidā
- 277 Girdi dīvlerin içine vurdu birin yüzine
Birisi kulağ tozından biri dağı gözine
- 278 Bir sağından vurup ve biri solda yatırurup
Bir āher kurtulmayup vādī-i fenāya göçürüp
- 279 Şāh Ḥamīd didi bu dīvler cümlesi buldı fenā
Çıkayım bu kāl'eye seyr edeyim naşıl binā
- 280 Vardı çıkdı girdi kāl'eniñ içine ne görür
Aşağı kāt dopdolu at u katır merkeb bulur
- 281 Orta kaṭda pür-silāḥ cep-ḥāne bārūd kuruşun
Üst kaṭı nāzik döşemiş şaya çok mişl-i ḥūn
- 282 Dīvlerin ol nehb ü ṭālān itdügi māl u melāl
Cümlesi ol kāl'ede yok ğayrı yerde bir hilāl

- 283 Cümlesi seyr idüp kesb-i şafâ çün Şâh Hamîd
Bir dahı bakdı ki bir meydân durur ‘azîm medîd
- 284 Meydânıñ orta yerinde bakdı bir kaya durur
Kırk dâne dîv kuvvetiyle kaldırıp ve indirüp
- 285 Vardı bakdı kaya hem bir kuyu ağzında durur
Yapuşup kaldırmaya imkânı yo k ağır görür
- 286 Hâzret-i Hızır’a nidâ itdi devirdi bir meye
Merdivân gördi kuyuda var ayağı kırk dâne
- (10a) 287 İndi aşağı ne gördi bir kız oturmuş cenân
Aya dir doğma doğayım böyle bir tıfl-ı zamân
- 288 Kaşları beñzer hilâle gözleri ‘ayne’l-hayât
Dişleri incü mişâli lebleri kand-i nebât
- 289 Dili bülbül saçı sünbül hâli fülfulden siyâh
Gül yanağın gamzesi güyâ ki bir cellâd-ı şâh
- 290 Kız bunu gördük de didi hamdüli‘llâh dem-be-dem
İbn-i âdem yüzini gördüm bu gün itmem elem

6. KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet vd. (2009). **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, İstanbul: Kriter Yay.
- DEVELLIOĞLU, Ferit (2005). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem (2009). **Yeni Tarama Sözlüğü**, 2. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- GÜNEŞ, Mustafa (2011). Klasik Türk Edebiyatında Menâkıbnameler ve Menâkıb-ı Akşemseddin, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 16, s.165-171.
- PALA, İskender (1992). **Divan Edebiyatı**, İstanbul: Ağaç Yay.
- Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr Web Adresi, Büyük Türkçe Sözlük, Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü.

T.C. Kùltür Bakanlığı, Süleymaniye El Yazma Eserler Kütüphanesi, Katalog Tarama Sistemi,
ibmsrv/yordam.htm.

ÂŞIK ŞEM'Î'NİN ŞİİRLERİNDE DİVAN EDEBİYATI TESİRLERİNE DAİR TESPİTLER*

*Recep TEK***

ÖZET

XIX. yüzyıl Âşık edebiyatının yeniden canlandığı ve güçlü temsilciler yetiştirdiği bir dönemdir. XVI. yüzyıldan beri gelişimini sürdüren bu edebiyat geleneği bu yüzyılda büyük bir ehemmiyet kazanmış ve mahallileşme cereyanının da etkisiyle sadece halk arasında değil; yüksek zümre arasında da kendisine yer bulmaya ve ilgi görmeye başlamıştır. Âşıklar, saray ve devlet adamları tarafından korunmuş, bey ve paşa konaklarından saraya kadar her yerde âşıklara rastlanır olmuştur. Âşık edebiyatında XVII. yüzyıldan itibaren Âşık Ömer ve Gevherî ile görülmeye başlayan Divan edebiyatı tesiri bu asırda bilhassa şehirde yaşayan âşıklar arasında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu etkileşim neticesinde âşıklar şiirlerinde hece veznini kullandıkları gibi aruz veznini de kullanmışlardır. Bu vezinle divanlar, semailer, selisler, kalenderiler, satrançlar söylemişler, şiirlerinde Arapça ve Farsçadan alınmış pek çok kelime ve terkibe, dini-tasavvufi kavramlara yer vermişler, klasik edebiyatın türlerini, mazmunlarını, edebî sanatlarını kullanmışlar, klasik edebiyat mensupları gibi nazireler yapmışlar ve tarih düşürmüşlerdir. XIX. yüzyıl Âşık edebiyatı temsilcilerinden sayılan ve asıl adı Ahmet olan Âşık Şem'î, 1772-1773 yıllarında Konya'da dünyaya gelmiştir. Herhangi bir eğitim almayan Ahmet, bulunduğu kültür ortamları içerisinde kendisini yetiştirmiştir. Çağdaşı olan pek çok âşık gibi bir süre İstanbul'da da bulunan Âşık Şem'î, saraya kadar çıkmış ve III. Selim'in huzurunda sanatını icra etme imkânı bulmuştur. Çalışmada Âşık Şem'î'nin şiirleri şekil ve muhteva bakımından incelenerek şiirlerindeki klasik edebiyata ait unsurlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, XIX. yüzyıl Âşık edebiyatı, Âşık Şem'î.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: tekrecep@hotmail.com

FINDINGS AS TO THE INFLUENCES OF OTTOMAN LITERATURE ON MINSTREL ŞEMÎ'S POEMS

ABSTRACT

XIX. century was a period in which minstrel literature was revitalized and powerful representatives were brought up. This literature traditions that has kept on developing gained great importance in this century and with the influence of the wave of localization it found a place for itself and started to gain favor not only among the higher level people but also among the general public. Minstrels were protected by the palace and statesmen, and minstrels were found everywhere from the residences of pashas to the palace. The influence of Ottoman literature that started to be felt as of the XVII. Century in minstrel literature peaked in this century, particularly among the minstrels living in cities. As a result of this interaction, minstrels used syllabic meter as well as aruz meter. With this meter, they sang divans, semais, selis, kalenderis, satranç, and included a big number of words and phrases from Arabic and Persian, religious concepts, and used the genres of classical literature, and its figures of speech, and made criticisms like the proponents of classical literature. Minstrel Şem-i, one of the proponents of XIX. century minstrel literature and named originally Ahmet, was born in Konya in the years 1772-1773. Not having received any education, Ahmet self-educated himself. Minstrel Şem-i, who lived in İstanbul for some time like most of his contemporaries, went even up to the Palace and got the chance to perform his art in the presence of III. Selim. In this study, the elements of classical literature will be determined by examining minstrel Şem-i's poems in terms of form and content.

Key Words: Ottoman literature, minstrel literature in the XIX. century, minstrel Şem-i

XIX. yüzyıl, Âşık edebiyatının yeniden canlandığı ve güçlü temsilciler yetiştirdiği bir dönemdir. Âşıkların sayısının arttığı bu yüzyılda âşıklar, düzenli bir teşkilata kavuşmuşlar, şehirlerde ve özellikle İstanbul'da açılan âşık kahvehanelerinde sanatlarını icra etme ve kendilerini ispatlama imkânı bulmuşlardır. Bu yüzyılda âşıklar, saray ve devlet adamları tarafından korunmuş, bey, paşa konaklarından saraya kadar her yerde âşıklara rastlanır olmuştur. Bu yüzyılda bilhassa İstanbul, Âşık edebiyatının merkezi haline gelmiş ve Anadolu'nun pek çok yerinden gelen âşıklar, İstanbul'un bu namı kahvehanelerinde sanatsal açıdan güçlerini, kabiliyetlerini göstermeye çalışmışlardır.

XVI. yüzyıldan beri gelişimini sürdüren Âşık edebiyatı, XIX. yüzyılda büyük bir önem kazanmıştır. Köprülü, âşık tarzının, gittikçe kuvvetlenen mahallileşme cereyanının da tesiriyle bu yüzyılda yüksek zümre arasında daha mühim bir yer tutmaya başladığını ayrıca her gün biraz daha klasik edebiyatın cazibesine kapılarak, halk zevkinden uzaklaştığını belirtir. (Köprülü, 2004, 469).

Âşık edebiyatında, XVII. yüzyılda, Âşık Ömer ve Gevheri ile görülmeye başlanan Divan edebiyatı tesiri bu asırda bilhassa şehirde yaşayan âşıklar arasında doruk noktasına ulaşır. Çobanoğlu, âşık tarzı içinde Divan edebiyatı tesirinin artmasının nedenlerinden birinin, Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasıyla en mühim güç kaynağını kaybeden medresenin, eski karşıtları olan tekke ve âşık tarzı ile ittifak yapması ile kahvehanelerde doğan etkileşim olduğunu belirtir (Çobanoğlu

2000, 140-141). Bu etkileşim neticesinde saz şairleri şiirlerinde hece veznini kullandıkları gibi aruz veznini de kullanarak, bu vezinle divanlar, semailer, kalenderiler, gazeller söylemişlerdir. Onlar, aruz veznini kullanmakla kalmayıp şiirlerinde Arapça ve Farsça'dan alınmış pek çok kelime ve terkibe, dinî-tasavvufî kavramlara yer vermişler klasik edebiyatın mazmunlarını kullanmışlardır. Bu nedenle Tanpınar, XIX. asrın içinde şiir söylemeğe başlamış saz şairlerinin eserlerinin, kelime, hayal ve hatta genel özellikleri itibarıyla klasik şiire daha yakın olduğunu ifade etmiştir (Tanpınar 1997, 102).

Konya'nın Piresat mahallesinde doğan (Halıcı 1982, III) Âşık Şem'i, Türk edebiyatında bu mahlası kullanan on şairden biridir (Karavelioğlu 2005, 65-81). Asıl adı Ahmet olan şairin doğum tarihi kaynaklarda 1198/1783 (Ergun-Ferit 2002, 181; Halıcı 1982, III) olarak verilmekle beraber şiirlerinden yola çıkıldığında doğum tarihinin muhtemelen 1186/1772 ya da 1187/1773 olduğu söylenebilir.¹ Ahmet'in babası Konya'nın tanınmış helvacılarından Mehmet Ağa'dır (Halıcı 1982, III). Ahmet de bir süre babası gibi helvacılık yapar (Bayrı 1933, 25). Herhangi bir eğitim almayan Ahmet, bulunduğu kültür ortamı içerisinde kendini yetiştirir, âşıklığa merak salar ve ustalar tarafından kendisine "Şem'i" mahlası verilir (Halıcı 1982, III).

Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı'nda Şem'i, lâubâli tabiatlı, kılığına kıyafetine dikkat etmeyen, tanıdığı her kişiye sevgisini gösteren biri olarak tarif edilir (Ergun-Ferit 2002, 181). Geleneğin önemli merkezlerinden olan İstanbul'da da birkaç kez bulunan Şem'i, sanat gücünü burada da ispatlayarak saraya kadar çıkar ve III. Selim'in huzurunda sanatını icra etme imkânı bulur (Ergun-Ferit 2002, 181; Bayrı 1956, 13; Halıcı 1982, VI-VIII).

Şehir hayatı içinde yetişen âşıkların pek çoğu eğitim almadıkları halde kültürel bir bilgi birikimine sahiptirler. Onların, şehir hayatının kültür ortamında kabiliyetlerine ve ilgi alanlarına göre "klasik şiir ve musikî", "tasavvuf felsefesi", "evliya menkıbeleri", "İslam dini ve tarihi", Fars ve Türk edebiyatında sıkça kullanılan "motifler", klasik şairler ve eserleri hakkında pek çok bilgi sahibi oldukları bilinmektedir (Köprülü 1999, 176). Bu bağlamda şehir kültürünün ve tekke-tarikat kültürünün² atmosferi içerisinde yetişen Âşık Şem'i de çağdaşı olan birçok âşık gibi Klasik edebiyatın bir hayli tesiri altında kalır. Şiirlerindeki bu etkilene hem şekil hususiyetlerinde hem de muhtevada kendisini gösterir.

¹ Şem'i, bu şiirlerinin ilkinde Hac ziyareti için 1242/1846 senesinde yola çıktığını ikincisinde ise bu tarihte yaşının 55-56 olduğunu belirtmektedir:

Sene bin iki yüz kırk ikide Şem'i geda
Sebeb-i Hac ile cânan iline eyile sefer (Halıcı 1982, 14)

Elli beş elli altı yaşında Hak itti nasib
Virdi Şem'i'nin muradın Hazret-i Rabbü'l-enâm (Halıcı 1982, 53).

² Boratav, âşıkları, "Din ve tasavvuf âşıkları", "Köylü âşıklar", "Kasaba ve şehir âşıkları", "Yeniçeri âşıkları" ve "Göçebe âşıkları" adları altında beş gruba ayırır (Boratav 2000, 8-15). Karahan ise Âşık edebiyatı temsilcilerini düşünce şekli ve ifade özellikleri bakımından: a-"Geniş halk kitlelerine daha yakın olan, ömürleri boyunca halktan kopmayan, köy ve Yeniçeri Ocakları'nın duygu ve düşüncesinin temsilcisi olan âşıklar" ve b-"Büyük yerleşim merkezlerinde yaşamış, kendilerini devlet erkânına sevdirmiş ve birçok imtiyazlar elde etmiş olan âşıklar" olarak ikiye ayırır. (Karahan 1991, 550).

Köprülü ise âşıkları yetiştikleri çevrelere göre a-"Şehir muhitinde âşıklar" ve b-"Köy ve aşiret çevrelerinde âşıklar" adları altında iki gruba ayırır (Köprülü 2004, 32). Dursun Yıldırım ise XVIII. yy. Osmanlı imparatorluğunun sosyo-kültürel hayatında üç büyük kültür dairesinin varlığından bahseder. Bu kültür daireleri, "Büyük Şehir Kültürü", "Göçebe ve Yarı Göçebe Kültürü" ve "Geçiş veya Tekke-Tarikat Kültürü" adlarıyla ifade edilmektedir. "Büyük Şehir Kültürü", sistematik eğitim yoluyla edinilen kültüre verilen addır. Bu kültür dairesi içinde, şehirli, münnevverler ve idareciler vardır. "Göçebe ve Yarı Göçebe Kültürü" içinde, eski geleneksel kültürü muhafaza eden, yaşamlarını bu kültür çerçevesinde devam ettiren göçebe ve yarı göçebeler ile küçük köylerde yaşayanlar yer alır. "Geçiş veya Tekke-Tarikat Kültürü" içerisindekiler ise her iki kültüre ait unsurları kısmen bünyelerinde taşımakla birlikte, bir bakıma "telif karakteri" taşıyan bir kültüre sahiptirler (Yıldırım 1998, 58).

Divan edebiyatı mensupları, şiirlerini “divan” adı verilen eserlerde toplamışlardır. Bu geleneği XIX. yüzyıldan itibaren Âşık edebiyatı temsilcilerinden de görürüz. Bu yüzyılda âşıkların şiirlerini içeren müstakil divanlar tertip edilir. Bu bağlamda Şem’î’nin şiirleri de divan hâlinde basılır. Şem’î divanlarının 1280 (1863)³, 1287 (1870)⁴, 1290 (1873)⁵, 1291 (1874)⁶, 1296 (1879)⁷, 1302 (1885)⁸ ve 1303 (1886)⁹ yıllarında İstanbul İbrahim Efendi Taş Destgâhı’nda, Hacı Hüseyin Efendi Destgâhı’nda ve Şirket-i Sahafiye-i Osmanîye Matbaası’nda taş basması baskıları yapılır. Bununla birlikte yine Şirket-i Sahafiye-i Osmanîye Matbaası’nda basılmış ancak basım tarihi olmayan 64 sayfalık muhtelif baskılar da mevcuttur.¹⁰

Şem’î, çağdaşı olan diğer âşıklar gibi şiirlerinde hem hece hem de aruz ölçüsünü kullanmıştır. Feyzi Halıcı’nın eserinde yer alan 196 şiirden 31’i hece 165’i ise aruz vezniyle söylenmiştir.¹¹ Aruzlu şiirlerinin sayısı onun divan şiiri kültüründen ne derece etkilendiğini açıkça göstermektedir.

İncelemede esas alınan eserdeki Şem’î şiirlerine bakıldığında hece ölçüsü ile söylenmiş şiirlerin on birli ölçü ve koşma nazım biçiminde olduğu görülmektedir. Bu şiirlerin dörtlük sayısı üç ila yirmi arasında değişir. Bunlardan üçü üç dörtlük; on dördü dört dörtlük; dördü beş dörtlük; biri altı dörtlük; ikisi sekiz dörtlük; biri dokuz dörtlük; biri on bir dörtlük; biri on beş dörtlük; biri on altı dörtlük; biri on sekiz dörtlük ve biri de yirmi dörtlükten müteşekkildir.

Şem’î, aruzla söylediği şiirlerinde divan, semai, kalenderi ve selis nazım türlerini kullanmış, âşıkların aruzlu şiirlerinde karşımıza çıkan satranç ve vezni-âher türlerini tercih etmemiştir.

Şem’î, yüz bir şiirinde divan, elli üç şiirinde semai, beş şiirinde kalenderi, beş şiirinde ise selis türünü kullanır. Divanlarında, gazel, murabba ve müseddes şekillerini; semailerinde, gazel, murabba, muhammes ve müseddes şekillerini; kalenderilerinde gazel ve muhammes şekillerini; selislerinde ise gazel şeklini tercih eder. Ancak bu şekiller içerisinde gazel tarzının yoğunluğu dikkat çeker.

Şem’î, âşıkların kullandıkları bu klasik aruz kalıplarının yanı sıra bir şiirinde de aruzun kısa bahirlerinden olan (bahr-i hezec) mefâîlün/mefâîlün/feûlün kalıbını kullanır.

Âşıklar, irticâlen şiir söylemeleri dolayısıyla kafiye kolaylığı sağladığından şiirlerinde daha çok yarım kafiye tercih etmişlerdir. Zamanla klasik şiirin etkisiyle âşıkların aruzla da şiirler

³ Divan-ı Şem’î, Basım yeri yok, 64 s., Yusufaga Kütüphanesi (894.35/YB 0000010080)

⁴ Divan-ı Şem’î, İbrahim Efendi Taş Destgâhı, İstanbul, 64 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (2918/SÖ)

⁵ Divan-ı Şem’î, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul, 64 s., Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi (T.811.216/BB 0000015698); Basım yeri yok, 64 s., Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi (T.811/BB0000010639); İbrahim Efendi Taş Destgâhı, İstanbul, 64 s., Taksim Atatürk Kitaplığı (T819.1/HCE_Osm_0476).

⁶ Divan-ı Şem’î, İbrahim Efendi Destgâhı, İstanbul, 64 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (2918/SÖ)

⁷ Divan-ı Şem’î, İbrahim Efendi Destgâhı, İstanbul, 64 s., İSAM (İslamî Araştırmalar Merkezi) Kütüphanesi, (E.14179/T811.219 ŞEM.D).

⁸ Divan-ı Şem’î, Hacı Hüseyin Efendi Destgâhı, İstanbul, 64 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (21502/SÖ); Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 64 s., Millet Kütüphanesi (AEmtf 04397 A.E.)

⁹ Divan-ı Şem’î, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 56 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (21501/SÖ).

¹⁰ Divan-ı Şem’î, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (21503/SÖ); Basım yeri yok, 64 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (21501/SÖ); Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 64 s., İSAM (T811. 219 ŞEM.D); Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 64 s., Taksim Atatürk Kitaplığı (T819.1/BEL_Osm_0.00718); Basım yeri yok, 64 s., Taksim Atatürk Kitaplığı (T819.1/BEL_Osm_K.05249).

¹¹ İncelemelerde Feyzi Halıcı’nın Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları arasından çıkan “Âşık Şem’î Hayatı ve Şiirleri” adlı eseri esas alınmıştır.

söylemeleri, şiirlerinde yarım kafiye’nin yanı sıra tam ve zengin kafiye’leri de kullanmalarına neden olur.

Şem’î’nin aruzlu şiirleri incelendiğinde onun şiirlerinde yarım kafiye’den ziyade,

Kur divan kadd-i keman ol imtihan akşam sabah

Sen de yan ey âşikan görmen zıyan akşam sabah (Halıcı 1982, 11)

Hayr u şer emr-i Hüdâdır yazılan levh-i kader

Oldurur elbet de pirim her şeye çekme keder (Halıcı 1982, 13)

örneklerinde de görüldüğü gibi daha çok tam ve zengin kafiye’leri kullandığı görülür. Yine şiirde önemli ahenk unsurlarından biri olan rediflere de şiirlerinde sıkça rastlanır. Şiirlerinde ek hâlinde kullanılan rediften ziyade,

Def-i gam etmekliğe mecliste ahkâm istenür

Mıtrıbın saz sâkıynın destinde bir câm istenür (Halıcı 1982, 17)

Geçince destine sâkî şerâb-ı erguvan ağlar

Hicâbından sürâhi titrer elde saz keman ağlar (Halıcı 1982, 19)

Yanıma geldikçe civânım dimez miydim sana

Cân fedâ yolunda cânânım dimez miydim sana (Halıcı 1982, 4)

Bir nev-heveslü nâzenin âfet-i cihan oynar güler

Uğrun uğrun oklar atar kaş-ı keman oynar güler (Halıcı 1982, 13)

Kapatma âlemi vâiz cihan meyhânesiz kalmaz

Şikest olsa sürâhi sâkıyler peymânesiz kalmaz (Halıcı 1982, 13)

mısralarındaki gibi kelime hâlindeki rediflerin ve ek+kelime/kelime grubu ya da kelime grubu şeklinde de ifade edilebilecek olan redifin mısra başına doğru kaydığı örneklerin yoğun olarak kullanıldığı görülür.

Şem’î, çağdaşı olan diğer âşıklar gibi şiirlerinde Türkçe karşılıkları olmasına rağmen Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları sıkça kullanır. Özellikle aruzlu şiirlerinde heceli şiirlerine nazaran ağır bir dili kullanır. Aruzlu şiirlerinde, sebak, münadi, tevhül, gaffaru’z zünûb, kıl u kal, re’s-i hümayun, makarr-ı evliyâ, eşk-i çeşm-i âşikan, hikâyet-i dil-i nâşâd, nasr-ı ikbâl-i mürüvvet, rabbü’l müşab, kutbü’l ârifin gibi yabancı sözcük ve tamlamalara yer verir. Onun,

İftihar-ı padîşâhî âkil-i dâniya fes

Tâc-ı rif’attir giyin âlâya fes edniya fes (Halıcı 1982, 33)

İçerse şerbet-i l’al-i lebinden sükkar-i vaslın çeşmim

Verâ-i göz neminden remz ile söyler güften-i çeşmim (Halıcı 1982, 49)

gibi beyitlerinde dil yüksek zümreye hitap eden bir divan şairinin dilinden farksızdır.

Şem’î’nin şiirlerindeki bu durum, şairin şehir kültürü içerisinde yetişmesine, devrin modasına ve tekke ve tarikatlarla olan münasebetine bağlanabilir.

Âşık edebiyatında Divan edebiyatının etkisi arttıkça klasik edebiyata ait bazı türler de âşıklar tarafından kullanılır. Bu bağlamda Şem’î’nin şiirlerinde de bu türleri görürüz. Şem’î’nin,

Birdir ol bünyâd iden cismin değil mi'mar iki

Bir idik kâl u belâda dimeyiz Gaffar iki (Halıcı 1982, 77)

(A) Allah ismi hû rahman Rabbü'l âlemin

(B) Bayı bismillah oku Kur'an Rabbü'l âlemin (Halıcı 1982, 97)

mısralarıyla başlayan şiirleri tevhid türüne örnek verilebilir.

Onun şiirleri arasında hem Allah için hem de Hz. Muhammet için söylenmiş münacatlar da vardır. Onun,

Kerem kıl abd-i âciz kulların ihsan diler yâ Rab (Halıcı 1982, 7)

Bir muhalif bâde virdim dane yok savruldu harmanım (Halıcı 1982, 55)

Öğsedim yâ Rabbena cânâna yol vir varayım (Halıcı 1982, 48)

Günahım boydan aşkıdır begâyet yâ Resulallâh (Halıcı 1982, 82)

Umar bu hasta-i dil hazretinden yâ Resulallâh (Halıcı 1982, 83)

mısralarıyla başlayan şiirleri türün örnekleri arasındadır.

Şem'î, Hz. Muhammet'i öven, ona olan sevgisini dile getiren na'tlar da söylemiştir. Bunlar:

Halk olub ervâh-ı mü'min ibtida sevdi seni (Halıcı 1982, 79)

İki âlem serveri mahbub-ı Mevlâ esselâm (Halıcı 1982, 53)

mısralarıyla başlayan şiirlerdir.

Şem'î'nin şiirleri arasında,

Hacı Bektaş-ı Veli'nin bindiği cansız divar

Mazhar-ı nûr-ı Ali'dendir ana ol yadigâr

Nağra-i Düldül iderdi arş-ı âlâda karar

Sad hezar bin kâfiri bin narada itti şikâr (Halıcı 1982, 21)

murabbai ile başlayan şiiri mersiye;

Ela ey kudret-i Hakka irişmez bunca âkil ha

Yarattı cümle mahlukun cem'isin böylece bil ha (Halıcı 1982, 5)

Melâmet hil'atin giy ey dilâra-yı fenadan geç

Rızaullâh'a meyl it cennet-i bağ-ı bekâdan geç (Halıcı 1982, 10)

beyitleriyle başlayan şiirleri pendnâme ve

Leyla ile Mecnûn-ı hikâyet budur işte

Er ehl-i kemâle diyânet budur işte (Halıcı 1982, 68)

beytiyle başlayan şiiri de hicviye türüne örnek olarak verilebilir.

Divan şiirinde yaygın olarak görülen ve ebced hesabı ile yapılan tarih düşürme geleneği zamanla âşıklar tarafından da kullanılmıştır.¹² Ancak âşıklar tarih düşürmeyi divan şairleri gibi

¹² Âşık şiirinde tarih düşürme geleneği ile ilgili olarak bkz. Koz 1985, 201; Yardımcı 2000, 197; Artun 2001, 181.

ebced hesabı ile değil de doğrudan doğruya tarih belirterek yapmışlardır. Şem’î de Hac ziyareti için yola çıkış tarihini,

Sene bin iki yüz kırk ikide Şem’î geda

Sebeb-i Hac ile cânân iline eyle sefer (Halıcı 1982, 14)

beytiyle belirterek tarih düşürür.

Klasik edebiyatın etkisiyle âşık şiirinde yaygın olarak kullanılan ve zamanla bir gelenek hâlini alan nazire geleneği de âşıklar tarafından kullanılır. Şem’î de,

Çıkardın halkı baştan fitne-i devrân mısın kâfir

Nigâhın cânâ kasd eyler aceb fettan mısın kâfir (Halıcı 1982, 16)

beytiyle başlayan gazeliyle Nedim’in:

Tahammül mülkünü yıktın Hülagû Han mısın kâfir

mısrayla başlayan gazeline aynı ayak ve vezin ile nazire yaparak bir nevi sanat gösterisinde bulunur.

Âşık edebiyatında XIX. yüzyıldan itibaren aruz vezniyle söylenmiş divan türünde destanlar görülür. Ancak âşıklar tarafından gazel, murabba, musammat, muhammes ve müseddes şekilleriyle söylenmiş bu tarz destanların sayısı koşma ve mani şekilleriyle oluşturulmuş destanlara göre oldukça azdır (Çobanoğlu 2000, 24-25). Şem’î’nin,

İftihar-ı padişahî âkil-i dâniye fes

Tac-ı rif’attir giyin âlâya fes edniye fes (Halıcı 1982, 33)

Merhaba ey âşikan izzet saadet Konya’da

Bî adet ehl-i sühan mîr-i nezâket Konya’da (Halıcı 1982, 102)

beyitleriyle başlayan şiirleri gazel biçiminde divan türündeki destanların;

Aşk u şevk ile kurulmuştur binası Konya’nın (Halıcı 1982, 41-42)

Okutur âlimleri mantık meânâ Konya’nın (Halıcı 1982, 86)

mısralarıyla başlayan şiirleri de murabba biçiminde divan türündeki destanların güzel örnekleridir.

Gerek âşıklar gerek divan şairleri, şiirlerinde aşk, özlem, din-tasavvuf, zamandan/felekten şikâyet, tabiat gibi ortak temaları dile getirmişlerdir. Ancak âşıkların ve divan şairlerinin bu temaları işleyişleri çoğu zaman birbirinden farklıdır. Şem’î de aşk, tabiat, din-tasavvuf, zamandan şikâyet gibi temaları işlerken divan şairlerine yakın bir görüntü çizer. Şem’î’nin şiirlerinde işlediği temaların başında aşk gelir.

Şem’î’nin şiirlerinde köy ya da konar-göçer muhitinde yaşayan âşıklar gibi somut bir aşk anlayışı ya da sevgili tipi yoktur. Şem’î’de klasik şairlerin şiirlerinde olduğu gibi hayali, düşsel ve idealleştirilmiş bir sevgili tipini ve aşkı görürüz. Şem’î’de aşk, divan şiirinde olduğu gibi ateştir, denizdir, nehirdir, şaraptır, zincirdir, pazardır, kumaştır, tışedir, kitaptır, kaftandır, tufandır.

Sevgili, kâfir, fitne-i devran, fettan, tuti-i elhan, ateş-i suzan, mum, peri, melek, serv-i semen, fitne-i âhir zamandır. Onun yüzü gül, mah; kaşı, keman, tuğra; boyu, elif, selvi, Tuğba, serv-i nihâl; gözleri, nun-velkalem, cadı, cellad; kirpikleri, tîr; ebruları, nev-mah, hilal; dudağı, lal; kâkülü anberfeşan; vücudu, meleklerin ve cinlerin her gün tavaf ettikleri Ka’be, güzelliği bir bağ, bahçe; meşrebi ise ankadır.

Sevgilinin yüzü o kadar güzeldir ki şairin,

Kaldırıp başın nazar kılma nikapsız göklere

Seyr idüp rûyun güneş nuruyla bed-nam olmasın (Halıcı 1982, 59)

mısralarında ifade ettiği gibi sevgili örtüsüz gökyüzüne baksa güneş onun yüzünü seyretmekten kendi nurundan rahatsız olacaktır. Yine şair,

Gulam olmaktan özge bilmezem gurbete bir yol

Senin hüsnüne yetmez kıymet olsa define-i Kaarun (Halıcı 1982, 60)

diyerek sevgilinin güzelliğine paha biçilmek istense Karun'un definesinin bile yetmeyeceğini belirtir.

Sevgili cilvelidir, işvelidir, her zaman oynar güler ancak âşığa sürekli eziyet etmekten de geri durmaz. Onun cevri ü cefâsı bir oktur ve âşığın sinesi üzerinde yaralar açar. Sevgili aynı zamanda vefasızdır, sadık değildir. Âşığın ağyar, nadan olarak ifade ettiği rakiplerle gezer, onlarla her gece ülfet eder.

Ağyar/nadan/rakîb ise siyah yüzlüdür, nâsezâdır ve âşığın düşmanıdır.

Bin nazar kıldım nigârım semtine bir can gezer

Hil'at-i sofî bürünmüş anlamaz nâdan gezer (Halıcı 1982, 16)

Korkarım cânânıma ağyarın efsunu geçer

Şöyle fehm ittim rakibin fenni meymunu geçer (Halıcı 1982, 14)

Hiledir maksudu baştan yârı azdırmak diler

Suret-i Hak'tan görünmüş bir âzim düşman gezer (Halıcı 1982, 16)

mısralarında görüldüğü üzere rakîb sofî kıyafetine bürünerek sevgilinin semtinde dolaşmakta, efsunlarla hile ve düzenlerle sevgiliyi kandırıp azdırmak istemektedir.

Âşık kendisini ise bülbül, abd-i memlûk, pervâne, divâne meşrep ve gavvas olarak adlandırır. Sevgilisi uğruna canını feda etmekten çekinmez ve ölse de sevgilisinden ayrılmaz.

Cem'i âşık rüsvaların sermayesi gamdır (Halıcı 1982, 51)

mısraında belirttiği gibi âşıkların sermayesi gamdır ve bu nedenle sevgilinin bütün cevrine, cefasına katlanır, aşkı uğruna Mecnun gibi çöllere düşer.

Şem'i,

Derd-i aşkınla senin çeşmimde yaş eksik değil

Gönlümü virdim sana ittim hata cevri itme gel (Halıcı 1982, 42)

mısralarında ifade ettiği üzere aşk derdiyle âşığın gözünden yaş eksik değildir. Kanlı sular döker. Zaman zaman da aşkıdan pişmanlık duyar. Hatta,

Göklere feryâd-ı zârım çıktı insaf itmedin

Ettiğin zulme Hüda olmaz rızâ cevri itme gel (Halıcı 1982, 42)

diyerek artık Allah'ın bile sevgilinin insafsızlığına ve âşığa yaptığı zulme razı olmadığını belirtir. Ancak Şem'i, bu dünyada sevgilinin kolay elde edilemeyeceğinin de farkındadır ve aşk erbabı olanın Mansur gibi canını başını, İbrahim Ethem gibi tacını tahtını terk etmeden, Aslısına yanan

Kerem gibi dişlerini bir bir çektirmeden, Şirin için Ferhad gibi tîşe ile başını yarmadan muradına nâil olamayacağını söyler. Bu sıkıntılar, âşığı kemale erdirmiş, onu bir pîr yapmıştır.

Şem’î, kendi aşkını imtihan edecek olsalar, Mecnun’un Leyla’ya olan aşkını geçeceğini belirterek, sevgilinin mutlu olabilmesi, muradına erebilmesi için kendisini kışkandırmak amacıyla beraber olduğu rakîblerden el çekerek yönünü gönül ehline yani kendisine döndürmesi gerektiğini ifade eder. Zira sevgili bu dünyada kendisi gibi bir âşık bulamayacaktır. Şem’î de sevgilinin güzelliğini bir bahara benzeterek, bu bahar mevsimi geçmeden onun sefasını sürmek ister.

Şem’î’nin eğitim almadığı belirtilmekle beraber gelenek içersinde yetişen pek çok âşık gibi şehir muhitinin kültür havası içersinde dinî-tasavvufî konularda kendisini yetiştirmiştir.

Şem’î,

Mevlevîyem Mevlevîyem pirimiz Mollâ-i Rum

Şâh-ı kutbü’l ârifindir ser firâz-ı evliyâ (Halıcı 1982, 1)

mısralarıyla Mevlevî tarikatına mensup olduğunu belirtir.

Şem’î, Allah’ın birliğini,

Bir olur kişver-i dilde iki sultan olmaz

İki mah olsa semâda nur-ı dırâşan olmaz (Halıcı 1982, 30)

Birdir ol bünyad iden cismin değil mi’mar iki

Bir didik kal u belâda dimeyiz gaffar iki (Halıcı 1982, 77)

mısralarıyla bir sultana, bir mi’mara benzettiği Allah’ı, ruhları yarattığı zamandan beri tek yaratıcı olarak kabul ettiklerini belirtir.

Allah, Şem’î’nin yukarıdaki mısra da belirttiği gibi Gaffar’dır. Yani bağışlayıcı, merhamet edicidir.

Olsa deryaca günahın affider Barî Hüdâ (Halıcı 1982, 80)

mısramda şairin ifade ettiği üzere kişinin deniz kadar günahı olsa yine de onu affeder.

Şem’î, Allah’ın gücü ve kudretini görmek isteyen, bundan ibret almak isteyen bahar mevsimini temaşa etmesinin, açılan goncaları görmesinin yeterli olacağını,

Açıldı goncalar fasl-ı bahar ibretnümâdır bu

Tefekkür eyle rengin almak istersen eğer irşad (Halıcı 1982, 12)

beytiyle belirtir.

Şem’î, Hz. Muhammet’e olan sevgisini de,

İki âlem serveri mahbub-ı Mevlâ esselâm

Âsitân-ı izzetin firdevs-i âlâ esselâm (Halıcı 1982, 53)

Seni Kur’an ile vâsfetti Hak mahbub u Mevlâ’nın

Kulun methetmesi küllü kabahat yâ Resulallâh (Halıcı 1982, 82)

Derdlerin dermânı sensin yâ Habib-i Kirdigâr

Hürmetinçün yaratıldı cümle eşya ki ne var (Halıcı 1982, 90)

beyitleriyle ifade eder.

Şiirlerinde peygamber ve peygamber kıssalarına telmihte bulunur:

Çok zamandır eylerim Yakup misâli âh u zâr

Yusufum var hücre-i zindanda yol vir varayım (Halıcı 1982, 49)

Sabr-ı Eyyûb iste Hak'tan cevri-ı ağyâra dayan (Halıcı 1982, 62)

Ne denli bî edeblik eyledimse sen de affeyle

Ki zirâ nâmımız mânend-i Belkıs u Süleyman'e (Halıcı 1982, 67)

Şem'î, bir gölge oyununa benzettiği bu dünyanın kimseye bâkî olmadığını, geçici olduğunu, bundan dolayı da fazla meyl etmemek gerektiğini,

Şem'î aklın başına al elde fırsat var iken

Kimseye bâkî değil fani cihan zıll-ı hayal (Halıcı 1982, 45)

Kimseye bâkî değildir bu cihân zıll-ı hayâl

Gafletinle aldanıp meyl itme kalp nakkaşına (Halıcı 1982, 105)

mısralarıyla belirterek melâmet hırkasını giyip bu dünyadan el çekmek gerektiğini söyler:

Masivâdan çektim el giydim melâmet hil'atin

Didiler zapt eylemiş kullab bu divânesin (Halıcı 1982, 56)

Melâmet hil'atin giy ey dilâray-ı fenâdan geç

Rızaullâha meyl it cennet-i bağ-ı bekâdan geç (Halıcı 1982, 10)

Kişinin dünyanın bütün zevklerinden, arzularından vaz geçerek nefsini terbiye etmesi, nefsini öldürmesi anlamına gelen ve kelâm-ı kibar kabilinden tasavvufta çok geçen bir söz olan “Ölmeden önce ölünüz.” ifadesini Şem'î,

Mutu kable en temûtû sırrına mazhar olan

Haşrı neşri gördü bunda nefha-i sûr olmadan (Halıcı 1982, 65)

beytinde kullanarak bu sözün sırrına varan kişinin kıyamet kopmadan mahşer gününü görerek bu dünyaya yüz çevirdiğini ifade eder.

Tasavvufta aşk, mecâzî ve hakiki olmak üzere iki türdür. Mutasavvıflar için mecâzî aşk, hakiki aşka ulaşmak için bir vesiledir. Şem'î bunu,

Eğer oldun ise pür çeşm-i pür-hûn

Âlemde söylenir ol tâb-ı mevzûn

Aşk-ı hakikiyle olanlar Mecnûn

Maksûdu Mevlâdır Leyla'yı neyler (Halıcı 1982, 24)

mısralarıyla açıkça belirtir.

Şem'î, şiirlerinde,

Kelâmından bilüp lâ teknetûmin Rahmetenlillâh¹³

¹³Zümer suresinin 53. ayetine iktibas yapılmıştır .(Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz.)

Okurdum hıfzıma aldım yedimde hüccetim mergûb (Halıcı 1982, 8)
 Gerçi bin bir ismi vardır zıkr ider ins ü melek
 Kulhüvallahî ehad¹⁴ sanmayın settar iki (Halıcı 1982, 77)
 Sebepsiz gurbetin kahrını kimse ihtiyar itmez
 Semi’na¹⁵ kim dimez bir şâh-ı âdil bezm-i fermâne (Halıcı 1982, 67)
 Biz Muhammet ümmetiyiz fakr ile fahr eyleriz¹⁶
 Yeğ bize atlas kabalardan hemen bir köhne şal (Halıcı 1982, 44)

mısralarıyla Kur’an-ı Kerim’in sure ve âyetlerine, Peygamber Efendimizin hadislerine de iktibasta bulunur.

Görüldüğü üzere Şem’î, şiirlerinde dinî-tasavvufî kelime ve kavramlara, tasavvufta çok kullanılan sözlere yer vermiş, peygamber kıssalarına telmihte bulunmuş, Kur’an-ı Kerim’in sure ve âyetlerine, Peygamber Efendimizin hadislerine iktibaslar yapmıştır.

Âşık Şem’î’nin şiirlerinde, divan şiirinde olduğu gibi soyut bir doğa görürüz. Geçit vermez dağları, akarsuları, gölleri, ormanları, kuşlarıyla âşık şiirindeki canlı tabiat tasvirlerini onun şiirlerinde göremeyiz. Şair zorlu kış günlerinin geçip bahar mevsiminin gelmesinden dolayı mutludur. Baharın gelişile,

Bir yeşil atlas ile zeynetlenür rûy-ı zemin (Halıcı 1982, 18)
 Açılır zambak, susam, nergis, benefşe, laleler
 Her çiçekten ibtidâ sümbül cilâsın gösterir (Halıcı 1982, 18)
 Âşına-i aşk olanlar yayılır sahralara
 Arz ider cânânına izzet sefâsın gösterir (Halıcı 1982, 18)

mısralarında belirttiği gibi yeryüzü, yeşil bir halıya benzeyen çimenler, açılan bin bir çeşit çiçekle âdeta bir gelin gibi süslenmiş, aşk erbapları meydanlara çıkmıştır.

Şem’î, baharı takip eden yaz mevsiminin ise bir zevk ve eğlence mevsimi, âşıkların sevgililerine kavuşma mevsimi olduğunu belirtir:

Yaz geldi sefâ vaktidir ey zümre-i gümrâh
 Ruhsat virilür semt-i dilârâya bu bir mâh
 Cânân ile vuslat demidir siz olun agâh (Halıcı 1982, 52)
 Şair, kimi zaman da baharın gelişile doğanın canlanışını,
 Zeyn itti şukufeyle kamu yeryüzün Allah
 Âşıklara ancak bu demin seyri ilâzım (Halıcı 1982, 52)
 Eğer var ise sende zerre irfân-ı saadetten
 Temâşa vaktidir fasl-ı bahar ibretnümdür bu (Halıcı 1982, 65)

¹⁴ Kur’an-ı Kerim’in 112. suresi olan İhlas suresinin birinci ayetine iktibas yapılmıştır. (De ki o Allah birdir.)

¹⁵ Bakara suresi 285. ayete iktibas yapılmıştır.

¹⁶ Peygamber Efendimizin fakirliği öven bir hadisine işaret ediliyor. Buharî’den naklen: “Cennetliklerin çoğu fakirlerdir. Hor görülen fakirler Cennetlik’tir.” (Miras 1987, 40). “Allahu Teâlâ’nın en çok sevdiği kulu rızıkına kanaat edip Allah u Teâlâ’nın taksimatına razı olan fakirlerdir” (Serdaroğlu 1974, 369).

mısralarındaki gibi akıl sahiplerinin ibret alması gereken bir hâdise olarak tasavvufî bir boyutta işler.

Divan şiirinde olduğu gibi Şem'î de zaman zaman felekten, içinde bulunduğu devirden şikâyet eder.

Ağlamaktır tâlihin râh-ı maderden beri

Var mıdır Şem'î senin dünyada mesrûr olduğun (Halıcı 1982, 38)

mısralarında ifade ettiği üzere dünyaya geldiğinden beri hep ağlamış, mutlu bir gün görmemiştir.

Güvendiği dostları onu arkadan vurmuş, bir köşke benzettiği gönlünü yıkıp darmadağın etmişlerdir:

Umduğun dostlar seni gayet perişan ettiler

Yıktilar dil kasrını hâk ile yeksân ettiler (Halıcı 1982, 89)

Şem'î,

Sen ki mihnetle hebâ ittin cevâhir ömrünü

Lâbud bilmez kadrini hayfa ki fağfur olduğun (Halıcı 1982, 38)

Felatun-ı zaman bîcâre Şem'î kadrin anlamaz

Bekâya rihletinden sonra dirler Hazret-i Şem'î (Halıcı 1982, 74)

Dinlemez oldu şimdi dürr-i meknûn söyleyen

Şab iken elfazını Sultan Selim Han dinledi (Halıcı 1982, 77)

mısralarında söylediği gibi zamanın ilgisizliğinden, kıymet bilmezliğinden, kendisinin şiir yeteneğinin anlaşılamamasından, bu yeteneğinin pek çok şair gibi ölümünden sonra anlaşılabileceğinden dolayı muzdariptir.

O, bütün başına gelenlerden dolayı feleği suçlar:

Felek n'ittim sana ben elde varım aldın ağlattın

Ne koydun kuvvetim ne itibarım aldın ağlattın (Halıcı 1982, 39)

Ancak bütün olanlara rağmen kaza ve kader inancına bağlıdır:

Ne isyan eyledim bilmem ki tevbe eylesem yâ Rab (Halıcı 1982, 39)

mısraında da belirttiği üzere her şeyin Allah'tan geldiğine inanır ve Allah'ın kulun isyanına karşılık tövbe ettiği takdirde onu bağışlayacağını bilir.

Klasik edebiyat bir mazmunlar edebiyatıdır. Aynı gelenek içerisinde yetişen, aynı kültür kaynaklarından beslenen klasik şairler, bu kültür ortamının kendilerine sundukları hazır kalıplardan sıkça yararlanmışlardır. Mesela divan şairleri boyu, servi, elif, nihâl; gözü, nergis, âhû-yı Çin; kaşı, keman, hilal; gamzeyi, tığ, tığ-ı kâfir, tır gibi kalıplaşmış kelime ya da kelime gruplarıyla ifade etmişlerdir. Âşık şiirinde daha çok benzetme şeklinde karşımıza çıkan bu kalıplaşmış ifade biçimlerine klasik şiirin bir hayli etkisinde kalmış olan Âşık Şem'î'nin şiirlerinde de rastlamaktayız.

Başladı mevc urmağa derya gibi sultan-ı aşk (Halıcı 1982, 1)

Murg-ı dil pervaz ider belki kafesten nâgihan (Halıcı 1982, 3)

Razı oldum gül cemâlin görmeye üç günde bir (Halıcı 1982, 4)
 Gözlerin nun velkalemdir kirpiğin tîr-i kazâ
 Kilk-i kudretle yazılmış kaşların tuğra mıdır (Halıcı 1982, 23)
 Keman ebruların ok yay gibi çatmış çatıştırmış (Halıcı 1982, 34)
 Bu firkatler odıyla bağrımı yaktın kebab ittin (Halıcı 1982, 39)
 Söyündürdün fitil-i Şem’î’ya bâran-ı mihnetle (Halıcı 1982, 39)
 Kârbân-ı gam deyu oldum cihânda râyegân (Halıcı 1982, 38)

örneklerinde görüldüğü gibi Şem’î şiirlerinde aşkı, mey, bâd, sultan, rah, maden, ateş, nehir, pazar, kumaş, tîşe, şarap, nerediban, derya ve cama; gönlü, murg, kasr, kişver, mir’at ve virâne; yüz/cemâli, gül ve maha; cevır/cefâyı, tır, tığ ve tîşeye; gamı, leşkere, karbana; kadd/boyu, keman, elif, lam ve serviye; kaş/ebruyu keman, tuğra, yay ve hilâle; vücudu, şehre; hasret ve firkati, oda; mihneti, baran, seng ve defîne; melâmeti, hil’ate; belayı, kaftana; feleği, mir’ate; gamı, tekkeye; ömrü, para ve cevhere; muhabbeti, çarşıya; eceli, cama; cihânı, saraya; gafleti, nikaba benzetmiş; kirpik/müjgan, tîr-ı kaza; vücut/beden ise kâbe-yi ulyâ ve alleme’l esmâ olarak ifade edilmiştir.

Divan şairleri, sözü etkili kılmak, anlatımı süslemek, söze anlam derinliği katmak amacıyla şiirlerinde edebî sanatlara yer vermişlerdir. Zira divan şiirinde şairin ne söylediği kadar onu nasıl söylediği de önemlidir. Şairler, söylenmemişi söyleyebilmek için yeni imgelere, hayallere, sembollere, yeni yaratmalara yönelmişler; mükemmeli, en orijinali yakalamaya çalışmışlardır. Bu nedenle de şairlerin şiirlerinde edebî sanatlara sıkça yer verdiklerini, beyitlerinde tek bir sanatla yetinmeyip birden fazla sanatı kullandıklarını da görmekteyiz. Klasik şiirden ve şairlerden etkilenen âşıklar da onlar kadar mükemmel ve sık olmasa da şiirlerinde bu söz ve anlam sanatlarına yer vermişlerdir. Bu bağlamda Şem’î’nin şiirlerini incelediğimizde onun da klasik şairler gibi şiirlerinde edebî sanatları kullandığını görmekteyiz.

Şem’î’nin şiirlerinde diğer âşıklar da olduğu gibi en çok geçmişteki bir olayı, ünlü bir kişiyi hatırlatan telmih sanatına rastlamaktayız. Onun şiirlerinde aşkın timsali, sembolü olan meşhur Leyla ve Mecnun (Kays ile Leylî), Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı hikâyelerine; Hz. Adem ile Hz. Havva, Hz. Nuh, Hz. Musa, Hz. Musa-Firavun, Hz. Musa-Kârûn, Hz. Süleyman-Belkıs, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. İlyas, Hz. İsmail, Hz. Eyyûb, Hz. Hızır, Hz. Hud, Hz. İbrahim-Nemrud ve Hz. İbrahim’in Ka’be’yi bina etmesi kıssalarına; Lokman Hekim, Hacı Bektaş-ı Veli, İbrahim Edhem, Yezit, Zaloğlu Rüstem, Mevlana, Mansur, Eflâtun, Nesimî, Cüneynî, Hz. Hamza gibi meşhur şahsiyetler ve efsanevi kahramanlara; Anka-Kaf dağı, âyine-i İskender, sedd-i İskender, âb-ı hayat, gibi efsane ve rivayetlere, ehl-i beyte, dört halifeye; Kerbelâ olayına, elest bezmi/kal u bela/rûz-ı elest/ahid/bela gibi isimlerle de anılan meclise telmihler yapılmıştır.

Çâr-ı yârın eylesün cürmüm recâ ile kabul
 Hazret-i Ebâbekr Ömer Osman Aliyyü’l Mürtezâ (Halıcı 1982, 2)
 Vakıf oldunsa eğer kal u bela esrârına
 Maksudun ancak rızadır Cennet-i âlâ nedir (Halıcı 1982, 15)
 Firavun hamamını gördükte lânet eyle geç
 Ara bul Tûr-ı Sina’da makdes-i Musa’ya yol (Halıcı 1982, 45)
 Bilse Ferhad u Şirin Mecnun ile Leyla benim
 Pare pare tîşe-i aşkla olan sahra benim (Halıcı 1982, 61)

beyitleri yukarıda belirttiğimiz ve Şem’î’nin şiirlerinde geçen telmihlere örnek olarak verilebilir.

Şem’î’nin şiirlerinde karşımıza çıkan diğer edebî sanatlar ise şunlardır:

Mecaz:

Îlâhî ittiğim isyânıma bin kez kılâm tevbe
Yüzünde var iken kara divana var müşkil ha (Halıcı 1982, 6)

Teşbih:

Nâgehan hasret meyinden bir kadeh nûş eyledim
Mest-i lâya’kil olup derya gibi cûş eyledim (Halıcı 1982, 66)

İstiare:

Râzı oldum gül cemâlin görmeye üç günde bir
Bülbülüm gel dinle efgânım dimez miydim sana (Halıcı 1982, 4)

Hüsn-i Talil:

Cemâl-i iftirâkı mâteminle kaldı Beytullâh
Giydi kara hil’atı hicretinden yâ Resûlallâh (Halıcı 1982, 83)

Tecahül-i Ârif:

Çıkardın halkı baştan fitne-i devrân mısın kâfir
Nigâhın câna kâd eyler acep fettan mısın kâfir (Halıcı 1982, 16)

Leff ü Neşr:

Âşîyan yaptım oturdum kuh-ı Kaf’ın üstüne
Pâyım anka değme bir murgı şikâr olmaz bana (Halıcı 1982, 19)

İrsâl-ı Mesel:

Meyva virmez selvinin her yerde yoktur hürmeti
Sevdiğin ahabına olma misafir dest-i boş (Halıcı 1982, 91)

İstifham:

Mey nedir sâkî nedir Mecnun nedir Leyla nedir
Kimse idrâk eylemez bu âlem-i eşya nedir (Halıcı 1982, 15)

Kinaye:

Delikler deldim amma sinem üzre ney gibi şâhım
Tabibe sırrım ifşâ eyledim yâra beğendirdim (Halıcı 1982, 47)

Tevriye:

Bülbüle lâyıktır gül yoluna can virmemek
Şem’î yandıkça yanar pervâneler olmaz hisâb (Halıcı 1982, 9)

Mübalağa:

Esme ey bâd-ı sabâ zülf-i dilâra sarsılır
Irganırsa bir teli rûyunla dünya sarsılır (Halıcı 1982, 13)

Tenasüp:

Bir arabanî makamla istedim kürdî yegâh
Bana hüzzam gösterir evc-i ırak re’s-i segâh (Halıcı 1982, 70)

İktibas:

Kelâmından bilüp lâ taknetûmin Rahmetenlillâh
Okurdum hıfzıma aldım yedimde hüccetim mergûb (Halıcı 1982, 8)

Nida:

Ey cemâl-i gülşen-i bağ-ı baharım küsme gel
Sevdiğim âlemde vârim nazlı yârim küsme gel (Halıcı 1982, 45)

Tekrir:

Laleler renk almaya gelmiş dururlar saf saf
O da bir deste elinde fesleğen oynar güler (Halıcı 1982, 25)

Teşhis:

Yine her bir nebâtat eski kanun üzre saf tutmuş
Huda aşkına başın secdeden kaldırmamış hemsû (Halıcı 1982, 66)

İntak:

Düşmeden kanı yere ol demde çağırdı gubâr
Lâfeta illâ Ali lâ Seyfe illâ Zülfikâr (Halıcı 1982, 21)

Tezat:

Milk-i hüsnünde adalet eyle ey şâh-ı cihân
Kimseye bâkî değil dünya fenâdır bilmiş ol (Halıcı 1982, 43)

Mecaz-ı Mürsel:

Geldiğin bezme tehî dest basma ayağın çıkar
Yâ şehan yahut yılan yâ şahmeran akşam sabah (Halıcı 1982, 11)

Muvaşşah/İstîhrac

- (A) Allah ismi hû rahman Rabbü’l âlemin
- (B) Bayı bismillâh oku Kur’an Rabbü’l âlemin
- (T) Tevekkül bâbının miftahını al destine
- (S) Sevâbınla dola mizan Rabbü’l âlemin (Halıcı 1982, 97)

...

Görüldüğü üzere Şem’î şiirlerinde başta telmih olmak üzere divan şiirinin mecaz, teşbih, istiare, hüsn-i talîl, tecâhül-i ârif, leff ü neşr, irsâl-i mesel, istifhâm, kinâye, tevriye, mübâlağa, tenâsüp, iktibas, nida, tekrar, teşhis, intak, tezat, mecâz-ı mürsel, muvaşşah/istihrac gibi edebî sanatlarını sıkça kullanmış bu sanatlarla şiirlerini süslemeye, sözlerini daha etkileyici hâle getirmeye ve onlara bir anlam derinliği katmaya çalışmıştır.

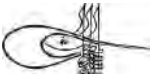
Sonuç

Netice olarak sanatını sarayda da icra etme imkânı bulan XIX. yüzyılın önemli âşıklarından olan Şem’î’de Divan edebiyatı tesiri yoğun olarak görülmektedir. Şem’î’nin şiirleri ölümünden sonra farklı tarihlerde divan hâlinde basılmış, şiirlerinde hece vezninden çok aruz vezni ve aruzun hece veznine yakın kalıplarıyla tertip edilmiş divan, selis, semai, kalenderî gibi nazım türlerini kullanmış, divan şairleri gibi tevhitler, münacatlar, na’lar, mersiyeler söylemiş, nazire yapmış ve tarih düşürmüştür. Bu tür şiirlerinde Arapça, Farsça kelime ve tamlamaları, dinî-tasavvufî terim ve kavramları, divan şiirinin mazmunlarını, edebî sanatlarını sıkça kullanmıştır. Şem’î, şiirlerinde aşk, tabiat, din ve tasavvuf, felekten/zamandan şikâyet temalarını işlemiş, bunları işlerken de divan şairlerinin hayal ve düşünce dünyasından farklı bir tarz benimsememiştir. Sıralanan bu hususlar, göz önünde bulundurulduğunda, Şem’î’nin mensubu olduğu âşıklık geleneğine ait hususlara çoğu zaman riayet etmeyerek XIX. yüzyılın modasına uygun bir sanat anlayışı benimsediği açıkça görülmektedir. Şem’î’nin şiirlerinde görülen bu Klasik edebiyat tesirinde Mevlevîliğin merkezi olan Konya şehrinin ve şiirlerinde mensubu olduğunu belirttiği Mevlevî tarikatı ile irtibat hâlinde bulunduğu Mevlevî dervişlerinin de önemli bir rolü olsa gerektir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Nurettin (2010) “Şem’î”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 505.
- ARTUN, Erman (2001) *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ATAMAN, Sadi Yaver (1938) *Anadolu Halk Sazları*, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, s. 33.
- BANARLI, Nihad Sami (1983) *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi-II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BAYRI, Mehmet Halit (1933) “Âşık Şem’î Hakkında”, *Halk Bilgisi Haberleri*, Yıl: 3, S. 26, s. 25-27.
- BAYRI, Mehmet Halit (1937) *Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar*, İstanbul: Burhaneddin Basımevi, s. 18-28.
- BAYRI, Mehmet Halit (1950) *Âşık Şem’î’nin Konya Destanı*, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 7, s. 99.
- BAYRI, Mehmet Halit (1956) *Halk Şiiri XIX. Yüzyıl*, Ankara: Varlık Yayınevi.
- BAYTARÎ (1950) Konyalı Şem’î, *Yeni Konya Gazetesi* (11 Ağustos 1950), Yıl: 2, S. 426, s. 2-3.
- BORATAV, Pertev Naili (2000) *Halk Edebiyatı Dersleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2000), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (1995) *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, Sadettin Nüzhet, Mehmet Ferit UĞUR (2002) *Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsıyatı* (Yay. Haz. Hüseyin Ayan), 2. Basım, Konya: Konya Valiliği Kültür Müdürlüğü, s. 181-186.

- HALICI, Feyzi (1982) *Âşık Şem’î Hayatı ve Şiirleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İmam Gazali (1974) *İhyau Ulumi’-d-din* (Yay. Haz. Ahmed Serdaroğlu), c. 4, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- İNAL, Mahmut Kemal (1970) *Son Asır Türk Şairleri*, c. 9, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 1755-1758.
- İSEN, Mustafa, Osman Horata, Muhsin Macit vd. (2009) *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, 5. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- KARAHAN, Abdülkadir (1991) “Âşık Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 550-553.
- KARAVELİOĞLU, Murat (2005) “Klâsik Türk Edebiyatında Şem’î Mahlaslı Şairler ve Prizrenli Şem’î”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 32, s. 65-81.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1984) *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- KOCATÜRK, Vasfî Mahir (1963) *Saz Şairi Antolojisi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, s. 287-291.
- KOZ, Sabri (1985) “Âşık Edebiyatımızda Tarih Bildirme Geleneği” II. *Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri* (7-9 Mayıs 1985), Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, s. 201-213.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1999) “Saz Şairleri Dün ve Bugün”, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 165-193.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (2004) *Saz Şairleri I-V*, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 449-454.
- M. Zeki (1933) *Âşık Şem’î, Halk Bilgisi Haberleri*, S. 29, s. 151-156.
- MİRAS, Kâmil (1987) *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, c. IX, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (1989) “Âşık Şem’î”, *Büyük Türk Klasikleri*, c. 9, İstanbul: Ötüken-Söğüt, s. 216-217.
- SAKAOĞLU, Saim (1998) “Şem’î Ahmed”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 128-129.
- ÖZTELLİ, Cahit (1953) “Konyalı Şem’î Hakkında Yeni Bilgiler”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 47, s. 738-740.
- SÜREYYA, Mehmet (1996) *Sicill-i Osmanî* (Yay. Haz. Nuri Akbayar), c. 6, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 1575.
- Şemseddin Sami (1996), *Kâmûsu’l Alâm*, c. 4, Ankara: Kaşgar Neşriyat, s. 2874.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1997) *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- URAZ, Murat (1939) *Türk Edip ve Şairleri*, c. 3, İstanbul: Nümune Matbaası, s. 110.
- YARDIMCI, Mehmet (2003) *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara: Ürün Yayınları.
- YILDIRIM, Dursun (1998) *Türk Bitiği/ Araştırma İnceleme Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

FARKLI COĞRAFYANIN AYNI İNSANLARI*

(Molla Niyaz ve Aşık Seyrani)

*Bayram TOPLU***

ÖZET

Makalemizde Molla Niyazla, Âşık Seyraninin hayatları hakkında kısa malumatlar vererek, onların eğitimleri, doğduğu ve yaşadığı yerler hakkında, kısa da olsa aileleriyle alakalı, eğitimleriyle ilgili, karakterleri, yaşam tarzları, eserlerinin konuları ve eserlerinin o zamanki halka tesiri, ruşenfikir olmaları çağının ilerisinde düşünebilmeleri ve bu düşüncelerini o gününün insanlarına nasıl anlatabilirim gibi mevzular işlenmiş, yaşadıkları asırlar az da olsa değerlendirilip, o asırda her iki ustanın da edebiyata katkılarından, çalışmalarını yaparken ne gibi sıkıntılara maruz kaldıklarını, hedeflerine ulaşmak için en ufak imkanları bile değerlendirerek, seyahatlarda bulunduklarından, doğrular karşısında ne düşünce olarak, ne de faaliyet olarak hiç taviz vermediklerinden bahsedilmiştir. Hatta ne pahasına olursa olsun herhangi bir yanlışlık karşısında herkim olursa olsun eleştirilerde bulunarak gerçekleri anlatmaya çalıştıklarından söz edilmiştir.

Ayrıca yazarların yaşadıkları asırlar da değerlendirilerek, onların edebiyatın ve ictimai hayatın inkişafına olan müspet tesirleri anlatılmıştır. Yine birbirinden yüzlerce kilometre uzakta yaşamış ama bir sürü ortak noktaları olan ve topluma yazılarıyla örnek, aynı zamanda rehber olan bu iki büyük şahsiyette, edebiyatın gücünden ve en önemlisi de o gücün evrensel olduğundan, tesirlerinin de evrensel olduğu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Makalemizde bu tür çalışmaların önemine binaen bu konudaki araştırmaların ve çalışmaların daha fazla olması mevzusu da işlenmiştir. Ve şairlerin şiirlerinden birkaç tane dördlük ele alınıp, bu iki şair karşılaştırılmıştır. Yazarların daha çok ortak yönleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Molla Niyaz, Âşık Seyrani, Kırız, Çağatayca.

* Bu çalışma Fatih Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Fonu tarafından P51131001_2 proje numarası ile desteklenmiştir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Fatih Üniversitesi Doktora Öğrencisi, El-mek: bayramtoplu@yahoo.com

SAME PEOPLE OF DIFFERENT GEOGRAPHIES

(Molla Niyaz and Aşık Seyrani)

ABSTRACT

In our article Molla Niyaz and Aşık Seyrani were compared by giving short information as to their lives and taking into consideration issues such as their educations, the places they were born and lived as well as short information germane to their families, the nature of their education, their lifestyles, the subjects of their works and the effect of their works to the people of that era, their being intellectual and being able to think ahead of their time and their efforts of conveying their thoughts to the people of that era have been discussed, the centuries they have lived have been slightly evaluated, and issues like the contribution of both masters to literature in those centuries, the troubles they had while doing their works their benefiting from even the slightest chances to achieve the goals thereof, their travels and their uncompromising attitude neither incident to their thoughts nor germane to their activities in terms of telling the truth. It was also stated that they made criticism of any mistake and anybody, at all costs and tried to tell the truth.

In addition, the centuries in which the authors lived were also discussed and their positive effects to literature and social life were also described. It was underlined that these two great personalities who lived hundreds of miles away from each other and who had a lot in common and who became a role model and guide for the society with their written works and issues such the power of literature and most importantly the universal nature of this power that and the fact that the effects thereof are also universal were discussed. We also mentioned in our article that more researches and studies on the subject should be made considering the importance of such studies. These two poets were compared by taking a couple of quatrains from the poems of the poets. Mostly the common sides of the poets were discussed.

Key Words: Molla Niyaz, Aşık Seyrani, Kyrgyz, Chagatay.

Bu çalışmamda, birbirlerinden çok uzakta yaşamış, ama birbirlerine çok benzeyen iki büyük şairi kısa ve öz olarak karşılaştırmaya çalıştım.

I. Molla Niyazın Hayatı

MOLLA NİYAZ

Kırgız halkının XIX asırda yaşamış hümanist, düşünür şairi ve o, zamanın güngörmüşnasihlerindendir. Fakat Moldo Niyaz hakkında yazılmış hiç bir belgeye sahip değiliz. Bundan dolayı Moldo Niyaz hakkındaki bu çalışmamızda çok kısıtlı kaynaklardan ve imkânlardan faydalandık. Moldo Niyaz 1823 yılında şimdiki Batken bölgesi Kadamcay ilçesinde, Kızıl Bulak köyünün(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/13481,molloniyazpdf.pdf>) Ak Kıyadenilen yerinde dünyaya gelmiştir. Nayman boyundandır. Kendisi iççilikle uğraşmış ve fakir bir aileden gelmektedir. Buradan da anlaşıldığına göre hayatı genellikle sıkıntılı olmuştur. En önemli özelliği ise o dönemde yazı ve şiirleriyle insanlara tavşşyelerde bulunmakta bir bakıma

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

toplumu yaptığı öğütlerle doğrulara ve doğru değerlere yönlendirmeye çalışmıştır. Kırgızların yaşadığı her yere gitmiş ve o toplumla alakadar olmuş, hatta el yazması kitapları o asırda bile insanlara hediye etmiş insanların okumasını ve bilinçlenmesini sağlamıştır. Kırgız edebî dilinin formalaşmasına yakın bir dönemde yetişip ilk harcı atanlar arasında ismi unutulmayacak kişiler(dendir) Moldo Niyaz.(<http://www.edebi.net/index.php/kardes-edebiyatlar/k-rg-z-edebiyat/775-hueseyin-oezbay-k-rg-z-siiri-ve-sueyuenbay-eraliyev>) Günümüzde okuma oranını değerlendirdiğimizde yazarın o zamanda nekadardır değerli bir hizmette bulunduğu kolayca görülmektedir.Bu ise onun ayrıcalığını açıkça göstermektedir

II. Aşık Seyraninin Hayatı

AŞIK SEYRANİ

Develi'li (Everek'li) Seyrani'nin doğum tarihi kesin değildir. 1800 veya 1807 yılında doğduğuna dair kayıtlar vardır. Bugün Kayseri ilinin ilçesi olan, o yıllarda Everek adıyla bilinen Develi'de doğmuştur. Asıl adı Mehmet'tir. Babası fakir bir mahalle camii imamı olan Hoca Cafer Efendi'dir. Çocukluğu ekonomik güçlüklerle geçmesine rağmen babasının sayesinde medrese eğitimi almaktan geri kalmamıştır.

Seyrani'nin hayatı ile ilgili kesin bilgiler mevcut olmadığından halk kendisi için bazı menkıbeler yayarak bu eksikliği gidermeye çalışmıştır. Seyrani'nin ününü duyan çevre vilayet ve kaza aşıkları sık sık Develi'ye gelerek onunla atışırılar. Seyrani ustalığını konuşturarak onları pes ettirir. Ama artık ona Develi dar gelmeye başlamıştır, İstanbul'a gitmeyi arzular.

Seyrani, büyük bir ihtimalle Sultan Abdülmecit'in tahta geçtiği yıl olan 1839 yılında İstanbul'a gelir. O yıllarda İstanbul'da semai kahvelerine, söz meclislerine ilgi gösterilir, aşıklar birer bilge kişi olarak görülür, dinlenirdi. Bu meclislerin tiryakileri, aşıkları yalnız bırakmaz, onları meclisten meclise, kahveden kahveye taşırlardı. Saray'da devlet erkanının konaklarında, zenginlerin köşklerinde bir araya gelen aşıklar, birbiriyle tanışır, söyleşir, atışırılar. Bazı paşa ve beyler, şairleri himaye eder onlara rahat bir hayat sağlarlardı. Böylesi bir zamanda İstanbul'a giden Seyrani, zamanın saz ve kalem şairleriyle tanışır, bilişir. Seyrani, İstanbul'a gelmişken yarım kalan medrese öğrenimini tamamlar. Şu sözleriyle tanımlamıştır bu günlerini.

Ancak Seyrani karakteri gereği, etrafında gördüğü yanlışlıklara, bu yanlışlıkları yapan Padişah da olsa görmezlikten gelemeyen ve şiirlerinde bu durumları ağır bir şekilde hicveden bir şairdir. Bu yüzden hakkında soruşturma açılmış ve yakalanmamak için de Develi'li bir dostunun yardımıyla Develi'ye kaçmak zorunda kalmıştır. Bir süre burada kalan Seyrani daha sonra Halep'e gider. Burada da tutunamayan Seyrani tekrar Develi'ye gelir. Yakalandığı sinir hastalığından dolayı ona "Deli Seyrani" denmiş, son yıllarını Develi'de yoksulluk içinde geçirmiştir.

Yoksulluğunu, çektiği acıları, dik kafalı bir ozan oluşuna bağlamak pek yanlış olmaz. Seyrani devrindeki gelişmeleri yakından takip etmiş, yanlışlıkları eleştirmiş, şiirlerinde kendisinden önceki ozanların alışılmış konu sınırlarının dışına çıkmıştır. Olaylara genellikle eleştirel gözle bakmış ve halkın sesi olmaya özen göstermiştir. Şiirleri hem ele aldığı konu bakımından hem de kafiye yapısı bakımından çeşitli ve zengindir. Şiirlerini daha çok hece ölçüsüyle yazmıştır. Asıl ününü hece ölçüsüyle yazdığı koşma, semai, destan, nefes ve şathiyeleriyle kazanmıştır. Şiirlerinde daha önce kimsede rastlanmayan kafiye yapılarına yer vermiştir. Şiirlerinde bazen bir tarikat ehli, bazen siyasi bir eleştirmen, bazen de koyu bir âşık olur. Bu da Seyrani'nin içten, dindar, duygulu ve duyarlı bir kişi olduğunu gösterir. (http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%82%C5%9F%C4%B1k_Seyrani)

III. Mollo Niyazın ve Âşık Seyraninin Karşılaştırılması

Yukarıda birbirlerinden kilometrelerce uzakta yaşamış biri Kırgızistanda diğeriTürkiyede iki büyük şahsiyeti karşılaştırdığımızda;

Onların doğum tarihlerinin (Seyraninin tam belli olmsa da) yaklaşık aynı olduğu görülmektedir. Molla Niyaz 1823 yılında, Seyraninin de 1800 veya 1807 yılında doğduğuna dair kayıtlar vardır. İki yazar da çok küçük bir köyde doğmuştur. Her ikisinin de ailesi özellikle babaları medreselerde veya camilerde görevli din adamlarıdır. Genelde yaşamları boyunca ekonomik sıkıntılara maruz kalarak, maddi müşkilatlara duçar olmuşlardır. Ailelerin de etkisiyle her ikisi de medrese eğitimi almışlardır. Hatta bu onların en büyük ortak özelliklerindendir.

Karakterleri bakımından da çok cesur oldukları aşık olarak gözükmektedir. Çünkü doğru bildiklerini o asırlarda herkese ve her yere ulaştırmaya son derece gayret etmişlerdir. Doğru bildiklerini bildirmekten ve yaymaktan bir an bile olsa geri durmamışlardır. Molla Niyazın bütün Kırgızların olduğu yerleri dolaşmış hatta o zamanlarda el yazması kitaplarını, insanların faydalanması için gittiği yerlere hediye etmiştir onun için Çinde de Mollo Niyazın eserleriyle karşılaşmak mümkündür. Seyrani de ta o dönemde Kayseridenİstanbul'a kadar gelmiş, seyahatlarda bulunmuştur.Buralarda doğru bildiklerini, zamanın padişahlarından bile esirgememiştir, çünkü o hicivleriyle de meşhurdur.

İkisi hakkında da çok fazla bilgi bulunmamaktadır, aynı zamanda dönemin, insanlar nazarında en mühim nasihlerindendir. Molla Niyaz, Farsça ve Arapça bilmektedir. Bu konuda her ne kadar çok fazla kaynak olmasa da bunu eserlerinden çok rahatlıkla anlayabiliriz. Yine de Molla Niyazın hangi dilleri iyi bilip, bilmediği çelişkilidir. Ayrıca müellifin Çağatay yazarlarından olması, onu daha da özel kılmaktadır. AşıkSeyraninin hayatına baktığımızda onun Halepe gittiğini görüyoruz bu da Seyraninin Arapça bildiğini güçlendirmektedir.

Molla Niyazın eserlerinin içeriğine baktığımızda onun tarihçi, seyyah, öğretmen, alim ve filozof olduğunu söylemek mümkündür. (Юнусалиев Б. М **Отражение диалектных особенностей в санатах Молдо Нияза, стр.:48**)-Aşık Seyranide de aynı özellikleri çok vazih bir şekilde görebiliriz. O da değişik coğrafyalara seyahatlarda bulunmuş, korkusuzca padişahlar da dahil olmak üzere hicivlerde bulunmuş, doğruları söylemeyi söylemekten ve onları öğretmekten hiçbir zaman dur olmamıştır. Böylece farklı diyarlardaki, farklı iki müellifin düşünceleri hep aynı olmuş, bir bakıma gerçeklere kendilerini adanmışlar, yeri geldiğinde her konuda şiir yazıp, şiirleriyle halka derman olmaya çalışmışlar, yerine göre siyasete ve devlet adamlarına müspet manada yön vermeye çalışmışlardır, bu gayretleriyle mevcut değerleri muhafaza ettikleri gibi bunlara yeni değerler de katarak sosyal inkaşafa katkıda bulunmuşlardır. Bazen yermekten ve yerilmekten de sakınmamışlardır. Çünkü Seyraninin sırf bu hicivlerinden ve eleştirilerinden dolayı, bir süre sonra deli Seyrani diye adı çıkmıştır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%82%C5%9F%C4%B1k_Seyrani) Zamanın büyük müellifleri kendi asırlarıyla sınırlı kalmamış, çağının çok daha ötesine geçmişlerdir. Baktığımızda Molla Niyaz kendi şiirlerini okutmakla beraber her türlü doğu şiirini ve şairlerini de tanıtmaya çalışmıştır.(Ermatov E. “ Moldo Niyaz cazmaedabiyyatınköç başı” Tulpar dergisinde, Bişkek 1993 sayfa 11-26.)Seyranide de durum farklı değildir, yukarda hayatında bahsedildiği gibi o da asrın gelişmelerini çok yakından takip etmiş, olaylara farklı ve eleştirel gözle bakmıştır. Asrındaki şairlerden çok daha farklı olup o zamanın klasik şiirlerin dışında şiirler yazmıştır. Bunlardan da anlaşıldığı üzere her iki büyük müeelif de çağının çok ötesinde yaşamayı bilmiş, bunu yeni nesil dahil tüm insanlara aşılama çalışmışlardır. Hatta bu çalışmalarını birçok büyük sıkıntılara rağmen hayatlarının sonuna kadardevam ettirmişlerdir.

Buraya kadar şairleri kısa ve öz olarak karşılaştırmaya çalıştık ve gerçekten inanılmaz ortak yönleriyle karşılaştık. Hiç birbirini görmemiş ırak diyarlarda yaşamış,sanki aklın yolu birdir dercesine veya doğrular evrensildir fehvasınca yazılarını ele aldıklarını müşahide ettik. Burada da aşağıda inceleyeceğimiz sadece birkaç şiirini ele alıp karşılaştıracğız.

Kim gülü dikenden ayırıp seçer

Herkes amelinin mahsulün biçer

Gam yeme Seyranî bu gün de geçer

Yüce dağın başı olmaz dumansız.

Seyrani

Amel edeceğin yer bu dünya,

Cemal göreceğın yer öbür dünya

Molla Niyaz

Yukarda görüldüğü üzere her iki şair de bu dünyanın geçici olduğundan, burada ahiret için çalışılıp, semeresinin orada alınacağından bahsetmektedir.

Seyranî mürşidim severim gayet
Bu sevgi benimçün büyük ibadet
Tamu'da yanmaya etmem kasavet
Yanarım gafletle geçen günüme

Seyrani

Hayır işleyemedem,

Muhtaç olunacak yaş geldi.

Nasıl bulup gideceğiz,

Ahretin yolunu

Molla Niyaz

Yine bu iki şiirde şairler boş geçen günlerden yakınmakta, zamanın iyi değerlendirilip, vaktin kıymetini anlatmaya çalışmaktadırlar.

Seferin çetin, uzağa,

Bu yalancı dünyadan,

Ölup gidersen bir gün,

Melek gelir sorguya.

Cevabını vermezsen,

Canın kalır azapta.

Molla Niyaz

Allahın emrine muti'im dersin
 Resulün emrine itaat eyle
 Helal haram demez bulduğun yersen
 Müminlik sözünden feragat eyle
 Seyrani

Yukardaki dörtlüklerde de derin bir tahlil yapılmadan bile neredeyse meramın, aynı cümlelerle ifade edilmiş olduğunu rahatlıkla anlayabiliriz. Şairler şiirlerindeki tavsiyeleriyle insanları kötü yoldan ve işlerden alıkoymaya çalışmakta, insanların bu dünyada fani olduğundan, bir gün bu alemden öbür tarafa göçüp gideceklerini, Allahın emirlerine itaat edilmesi gerektiğinden, Peygambere mutim olmanın, gelişi güzel hareket edilmemesinin zaruretinden ve Ahiret gününün olduğundan, orada tüm insanların yaptığı her amelden hesap vereceğinden bahsetmekte, böylece insanları hem bu dünyada kötülüklerden korumaya, hem de ahirette burda yaptığı menfi ve müspet işlerin mükafatı veya mücazâtı olacağından bahisler yapmaktadır.

IV. Sonuç

Netice olarak, iki büyük yazar, o asırların kısıtlı imkânlarına rağmen doğruyu göstermek için birçok çilelere katlanarak, bir bakıma müspet manada, toplum mühendisliği yaparak, onlara dini, ahlaki ve kültürel değerleri öğretirken, bu değerlerin yıpranmasını önleyip, gerek tavsiyeleriyle gerekse hicivleriyle o günün insanına müspet yönlendirmelerde bulunmuşlar ve aynı zamanda yaptıkları çalışmalarla hem eğitimin inkişafına(okuma yazma oranına)hem de toplumun inkişafına son derece katkılarda bulunmuşlardır. Ancak bu çalışmamızda bu konunun daha çok araştırılması, çok daha fazla çalışmaya zaruret olduğu da anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

ERMATOV E. “ Moldo Niyaz cazmaedabiyatınköç başı” Tulpar dergisinde, Bişkek 1993 sayfa 11-26.

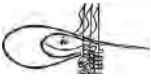
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/13481,molloniyazpdf.pdf>

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%82%C5%9F%C4%B1k_Seyrani

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%82%C5%9F%C4%B1k_Seyrani

<http://www.edebi.net/index.php/kardes-edebiyatlar/k-rg-z-edebiyat/775-hueseyin-oezbay-k-rg-z-siiri-ve-sueyuenbay-eraliyev>

Юнусалиев Б. М **Отражение диалектных особенностей в санатах Молдо Нияза, стр.:48**

SAİT FAİK'İN “SİNAĞRİT BABA” ADLI ÖYKÜSÜNE METİN DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM*

*İbrahim TOSUN***

ÖZET

“Metin” (*text*) hem edebiyatta hem dilbilimde sıkça kullanılan bir terimdir. Bu terim için birbirinden biraz farklı tanımlamalar yapılsa da metin olmanın belirli ölçütleri olduğu konusunda fikir birliğine varılabilmektedir. Metin dilbilimciler, eksiksiz bir metnin bağlaşıklık, tutarlılık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, durumsallık, bilgisellik ve metinler arası ilişki kurallarına uygun olması gerektiği konusunda fikir birliği içindedir. Metin çözümlemeleri alanında, metin dilbilim ve işlevsel dilbilgisi (*functional grammar*) genellikle metindeki tutarlılık ilişkilerini ve konu gelişimi kalıpları aracılığıyla paragraf yapısının nasıl düzenlenebildiğini belirlemeye çalışmaktadır. Metinselliği belirlemede ve bir metni çözümlemede öne çıkan en önemli iki ölçüt, küçük ve büyük ölçekli yapı olarak da bilinen bağlaşıklık ve tutarlılıktır. Küçük ölçekli yapıda yerel bağlaşıklık oluşturan dilsel düzenlemeler, büyük ölçekli yapıda genel anlamın oluşmasını sağlayan konu gelişimini göstermek üzere kullanılmaktadırlar. Bu nedenle, “metinlerin ‘yapısal’, ‘anlamsal’ ve ‘işlevsel’ açıdan irdelenebilmesi, büyük ölçekli yapı ölçütleriyle çözümlemeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Tam da bu noktada, “Sait Faik’in Sinağrit Baba Adlı Öyküsüne Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım” başlıklı bu çalışmada, yüzey yapıda metnin kurgulanış biçimi, diğer bir deyişle yapısal özellikleri bağlaşıklık; derin yapıda metnin genel anlamını yansıtan ve metnin içeriğini oluşturan özellikler ise tutarlılık başlığı altında ele alınacaktır. Metin dilbilimsel bağlaşıklık ve tutarlılığın “Sinağrit Baba” adlı öyküde nasıl gerçekleştiği ve metnin kendi içindeki tutarlılığı örnekler doğrultusunda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: metin, bağlaşıklık, tutarlılık, derin yapı.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Tunceli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: itosun62@hotmail.com

A TEXT LINGUISTICS APPROACH TO THE SHORT STORY “SİNAĞRIT BABA” BY SAİT FAİK

ABSTRACT

“Text” is a term frequently used both in literature and linguistics. Although there are slightly different definitions of the word, it is commonly agreed that there are certain criteria to being a text. Text linguists agree that a text must have coherence, consistency, intentionality, admissibility, contingency, informativity and intertextual connection. In the field of textual analysis, text linguistics and functional grammar aim to determine consistency relations and how paragraph structure can be designed through patterns of plot development. The two most important criteria in determining textuality and analyzing a text are coherence and consistency, which are also known as small and big scale structures. Linguistic regulations that create coherence in a small scale structure are used to show the development of the plot which enables the creation of general meaning in a big scale structure. For this reason, analysing texts in ‘structural’, ‘meaningful’ and ‘functional’ terms necessitate analyses through big scale criteria.

In the present study titled “A Text Linguistics Approach to the Short Story *Sinağrit Baba* by Sait Faik, structuring of the text in surface structure or in other words its structural characteristics will be investigated in terms of coherence and the characteristics that reflect the general meaning of the text in the deep structure and constitute the contents of the text will be investigated in terms of consistency. How textual linguistic coherence and consistency are realized in the text in the short story “Sinağrit Baba” will be evaluated with examples from the story.

Key Words: text, correlate, choerence, deepstructure

1. Giriş

“Metin” (text) terimi hem edebiyatta hem dilbiliminde sıkça kullanılmakta ve bu terim için çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Aksan, metni “*İletişim sırasında gerçekleşen bir sözce ya da dil dışı etkenlerle bağlantılı bir sözceler bütünü.*” olarak tanımlamış, “...yerine göre küçük yapılara indirgenecek bir sözce, yerine göre de daha büyük yapılara dönüştürülecek bir sözceler bütünü metin sayılmaktadır.” şeklinde tanımlayarak; metnin, tümcelerden ibaret olmadığını, tümcelerle gerçekleşen ve kodlanan bir birim olduğunu belirtmiştir (AKSAN 1999: 149). Metnin, kullanılan dilin bir birimi olduğuna ve dilin anlam-bilimsel yönünü oluşturduğuna yönelik açıklamalar yapmıştır. Keçik ve Uzun Subaşı metin olmanın belirli ölçütleri olduğunu, eksiksiz bir metnin bağlaşıklık, tutarlılık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, durumsallık, bilgisellik ve metinler arası ilişki kurallarına uygun olması gerektiğini belirtmişlerdir (KEÇİK-UZUN 2001: 11).

Dilbilimde metin konusu (text theme) üzerine yapılan çalışmalar, çok geniş bir alan yazını oluşturmıştır. Bu konu üzerinde dilbilimin farklı alanlarında yapılan betimlemelerin varlığı nedeniyle de ilgili alan yazını büyük bir hızla gelişme göstermeye devam etmektedir. Sözü edilen dilbilim alanları arasında, özellikle metin dilbilim ve işlevsel dilbilgisi (functional grammar) metin konusuna yönelik betimlemeleriyle öne çıkmaktadır. Metin çözümlemeleri genellikle şu iki amaca

hizmet eden bir araç olarak ortaya çıkmaktadır: 1. Metindeki tutarlılık ilişkilerini, 2. Konu gelişimi kalıpları aracılığıyla paragraf yapısının nasıl düzenlenebildiğini açıklamak (TAŞIGÜZEL 2004: 74).

Türü ne olursa olsun bütün metinler tümcelerden oluşur. Tümce, tek başına kesin bir yargı bildiren; yapılan işi, oluşu, hareketi anlatan bir görünüme sahip olmakla birlikte, tümceye bir dil dizgesi olarak, bütüncül bakıldığında düşüncenin aktarımında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle son yıllarda dil bilimciler düşünce birimi olarak tümceler üstü birimlere yönelmişler, böylece metinler dilbilimcilerin inceleme konusu olmuş ve metin dilbilimi alanı ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar metin dilbilimi (*text linguistics*) terimini ilk kez Coseriu (1955)'nin kullandığı bilgisini aktarmaktadır. (AKSAN 1991: 91). Bugün, *metin dilbilimi* için batı dillerinde, aralarında çok ince farklılıklar bulunan pek çok terim (*discourse analysis, discourse grammar, textlinguistic research, textology, textological research, textlinguistic research, text theory, textgrammar, science of texts, textual analysis* vb.) mevcuttur. Türkçede de *metin dilbilimi, betikbilimi, betiksel dilbilim* terimleri aynı kavramı karşılamak amacıyla sözlüklerde yer almaktadır (ÖZKAN 2004: 168).

Batıda 1960'larda başladığı kabul edilen, günümüzde ise genel olarak *tümceler üstü* terimi ile karşılanan bu çalışma alanında karşılaşılan terim fazlalığı ve çeşitliliği beraberinde bir kavram karmaşasını da doğurmuştur (AKSAN 1991: 90). Bu anlamda dilbiliminde ve onun bir alt inceleme disiplini olan *tümceler üstü* çalışma alanında birbiriyle karıştırılan en belirgin kavramlar, *metin dilbilimi* ve *söylem çözümlemesi*'dir. Örneğin, Berke Vardar, *metin dilbilimi* terimine sözlüğünde yer vermezken aynı kavram için *betiksel dilbilim* (VARDAR 2002: 39) terimini kullanmış, bu terim için, "*Tanımlanabilir bir bildirişim işlevi yerine getiren dil birimleri ele aldığı betikleri, yüzeysel yapıda yakınlık ve uyumluluk, derin yapıda dış dünya ya da gönderge düzlemiyle ilişkileri bakımından tutarlılık vb. ilkeler uyarınca belirlemeye, bu alanda biçimsel bir tanımlamaya ulaşmaya çalışan inceleme türü.*" açıklamasını yapmış; *söylem çözümlemesi* içinse, "*Tümce sınırlarını aşarak daha üst düzeyde yer alan söz ürünlerine yönelen çözümleme. ...*" (VARDAR 2002: 179-180) tanımlamasında bulunmuştur. Günümüze kadar en çok incelenen söylem türü yazınsal söylem olmuştur. Bu da beraberinde *metin dilbilimi* kavramını ve bu kavramın inceleme alanını doğurmuştur. Bu yeni alan metnin değişik yapılarını ortaya koymaya çalışmış, metin kavramı ile *dil edimleri* ve *metinsel tutarlılık* kavramları her tür metin çözümlemesinin özünü oluşturmuştur (KIRAN 2001: 279). Yazılı metinler ve sözlü ürünler *metin dilbilimi* ile *söylem çözümlemesi* için ortak bir çalışma alanı oluştursa da *metin dilbilimi* daha çok yazılı metinleri, *söylem çözümlemesi* ise sözlü ürünleri kendisine nesne olarak seçmiştir.

Metin dilbilimin önemli sorunlarından biri, metnin metin olmayandan farkı ve özelliklerine göre dilsel bir metnin tanımıdır. Baugrande ve Dressler'e göre bir dil dizgesinin metin sayılması için bu dizgenin 'bağlaşıklık, bağdaşıklık (tutarlılık), kabul edilebilirlik, durumsallık, bilgisellik, metinler arası ilişki' gibi ölçütlere uyması gerekmektedir (KEÇİK-UZUN 2003: 11). Metinselliğin ölçütleri metindeki bağıntılardır; yani dilsel araçların metin olarak adlandırılması için gerekli olan, tümceler ile içeriğin bağıntısıdır. Bu bağıntıyı ise yinelemeler, bağlaçlar, belirteçlerin kullanılması, anlambilimsel boyutlar gibi unsurlar oluşturmaktadır. Metin içindeki bağıntıyı sağlayan diğer önemli kıstaslar da metnin sınırlarının özelliklerini ortaya koyan metin konusu ve metnin işlevidir. Metin dilbilimin görevi metni çözümleme, türlerine göre sınıflandırma ve sınırlandırmadır. Ayrıca metin dilbilim, metnin iletişimsel işlevinin araştırılması ve belli metin türlerinin karakteristik biçimlerinin belirlenmesiyle de ilgilenir (AYDIN 2012: 384-385).

Diğer bilim dallarında olduğu gibi, *metin dilbiliminde* de birbirinden farklı anlayışlar ve çeşitli inceleme yöntemleri söz konusudur. Bugün farklı metin inceleme yöntemleri olsa da, hepsinin inceleme birimi 'metin'dir. Bu incelemelerde genellikle metin içindeki tek tek tümcelere değil metnin bütününe bakılmaktadır. Diğer bir deyişle, incelenen metnin bir bütün olarak yapısı ve

işlevi; metni oluşturan öğeler arasındaki bağlar ve ilişkiler ele alınır. Bu anlayışla inceleme konusuna (metne) eğilen *metin dilbilimi*; her türlü dilsel olguyu metin yapan ölçüt ve kuralları saptar. Böylece, çeşitli metin türleri arasındaki ilişkileri araştırır, metinlerin anlamsal yapılarını belirlemeye çalışır. Onların kullanım *bağlam*larını bularak, hangi koşullar altında, çeşitli ürünlerin ne tür iletişimsel işlevler üstlendiklerini ortaya koyar (ORALIŞ-OZİL 1992: 37). Buna göre kendine özgü araştırma yöntemleri geliştirmiş olan *metin dilbilimi*, temelde kendi nesnesini farklı ölçütlere göre inceleme konusu etse de bunlardan *bağlaşıklık* ve *tutarlılık*, metin dilbilimsel incelemelerde ana yapıyı ortaya koymada en çok başvurulan ölçütlerdir.

Metnin küçük ve büyük ölçekli yapısı olarak bilinen *bağlaşıklık* ve *tutarlılık*, bir metni çözümlemede öne çıkan iki ölçüttür. Söylemler, sadece *bağlaşıklık* oluşturan küçük ölçekli yapı çözümlemeleri ile açıklanamaz. Bu nedenle bir metnin genel anlamı büyük ölçekli yapı düzeyinde bir değerlendirme ve çözümleme de gerektirir. Aynı zamanda küçük ölçekli yapı düzeyinde tümcelerın yorumlanması ve yerel *bağdaşıklık*ın ortaya çıkarılması da büyük ölçekli yapı çözümlemesi ile olmaktadır. Söylemin tutarlı olması yalnızca mikro düzlemde gerçekleşen tümceler arasındaki yerel düzeydeki *bağdaşıklık*ı değil makro düzlemde genel düzeyde bir *bağdaşıklık*ı bağlıdır. Yani, hem tümceler arası anlam ilişkilerinin oluşturduğu çizgisel tutarlılık hem de metni oluşturan önermelerin makro kurallar uygulanarak genel anlam kümelerine indirgenmesini sağlayan büyük ölçekli yapı ile açıklanabilen genel tutarlılık sağlanmış olmalıdır. Küçük ölçekli yapıda yerel *bağdaşıklık* oluşturan dilsel düzenlemeler, büyük ölçekli yapıda genel anlamın oluşmasını sağlayan konu gelişimini göstermek üzere kullanılmaktadırlar. Bu nedenle, “*metinlerin ‘yapısal’, ‘anlamsal’ ve ‘işlevsel’ açıdan irdelenebilmesi, büyük ölçekli yapı ölçütleriyle çözümlemeler yapılmasını*” (ŞENÖZ-AYATA 2003: 43-45) zorunlu kılmaktadır.

Metinlerin en az çaba ile doğru çözümlenebilmesi ve üretilebilmesi öncelikle metin türüne özgü yapısal ve işlevsel özelliklerin bilinmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte, yazarlar, amaçlarına uygun kurgulanış biçimi ve dil kullanımı sergilediği için her metin özgündür. Yazarın vermek istediği bilgiye ulaşmak ya da iletisini kavramak; seçtiği sözcüklerin, tümcelerın ve bunlar arasında kurduğu ilişkilerin, *bağlaşıklık* ve *tutarlılık* özelliklerinin yorumlanacağı bilişsel süreçleri gerektirir. (DİLİDÜZGÜN 2010-1: 26-27).

Metin çözümlemelerinde büyük ölçekli yapı temelinde metne bakmak, farklı metin türlerinin yapılarının çözümlenmesi yoluyla metin türlerini betimleme ve sınıflandırmada önemli bilgiler sağlamaktadır. Kısaca söylemek gerekirse bir metnin anlamsal özüne varabilmek, işlenen konuyu saptayabilmek ve özetini çıkarabilmek için büyük ölçekli yapı çözümlemeleri yapılması şarttır.

Metnin büyük ölçekli yapısı, farklı dilbilimciler tarafından yapısal, anlamsal veya işlevsel olarak ele alınmaktadır. Büyük ölçekli yapının ‘yapısal’ yönünü ön plana çıkaranlar, metnin kurgusunu ve hangi bölümlerden oluştuğunu gösterdiğini; ‘anlamsal’ yönünü önceleyenler, metnin içeriğini oluşturduğunu; ‘işlevsel’ yönünü öne çıkaranlar ise, büyük ölçekli yapının belirlenmesinde, söz eylemlerin birbirleriyle olan iliksinin ve etkileşimlerinin, rol oynadığını ileri sürmektedirler.

Tam da bu noktada, Sait Faik’in “Sinağrit Baba¹” Adlı Öyküsüne Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım başlıklı bu çalışmada, yüzey yapıda metnin kurgulanış biçimi, diğer bir deyişle yapısal özellikleri, *bağlaşıklık* başlığı altında ele alınacaktır. Derin yapıda metnin genel anlamını yansıtan ve metnin içeriğini oluşturan özellikler *tutarlılık* başlığı altında irdelenerek metin dilbilimsel *bağlaşıklık* ve *tutarlılık*ın “Sinağrit Baba” adlı öyküde nasıl gerçekleştiği örnekler doğrultusunda değerlendirilecektir.

¹ KUDRET, Cevdet, Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 116-118.

2. "Sinağrit Baba" Öyküsünün Küçük ve Büyük Ölçekli Yapısı

Bir metnin doğru çözülmesi, metni küçük ve büyük ölçekli yapı bağlamında değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Söylemler, ne sadece bağlaşıklık oluşturan küçük ölçekli yapı çözümlemeleriyle ne de önermelerin makro kurallar uygulanarak genel anlam kümelerine indirgenmesini sağlayan büyük ölçekli yapı, yani tutarlılıkla çözümlenebilir. Bu nedenle küçük ölçekli yapıda yerel bağlaşıklık oluşturan dilsel düzenlemelerin/metinlerin, yapısal, anlamsal ve işlevsel açıdan irdelenebilmesi için büyük ölçekli yapı ölçütleriyle de çözümlemeler yapılmasını gerektirir.

2.1. Küçük Ölçekli Yapı/Bağlaşıklık/Yüzey Yapı²

Yüzey yapı, küçük ölçekli yapı ya da bağlaşıklık metni oluşturan tümcelerin yüzey yapıdaki uyumuyla ilgilidir. Bu anlayışla, metin yapısının, metnin taşıdığı iletişimsel işlevin, metin çözümler tarafından anlamlandırılabilir olması gereği vardır (HUBER-UZUN 2001: 9-10). Bir metni oluşturan birimler (tümceler) arasında çeşitli bağlar bulunur. Bir metinde, tümceler sadece yan yana sıralanmaz. Bir metni oluşturan tümceler arasındaki bağlar, metin oluşumunda tümcede kullanılan herhangi bir birimin daha sonraki tümcelerde ya aynen karşımıza çıkması ya da yerini kendisiyle anlamsal veya dilbilgisel ortaklığa sahip başka bir birime bırakmasıyla gerçekleşir. Metindeki göstergeler birbirleriyle kurdukları ilişkiler çerçevesinde birbirlerini belirlerler. Üstünoğlu ve Onursal, cümleler arasında göndermeler olduğunu, bunların konumlarına göre art göndermeli ve ön göndermeli olabileceğini vurgulamışlardır (ÜSTÜNOĞLU 1998: 398-405; ONURSAL 2003: 121-132). Sinağrit Baba öyküsündeki tümceler arası ilişkiler bağlaşıklık yönünden ele alındığında çeşitli bağlanma öğelerinin ve gönderimlerin yaygın olarak kullandığı görülmektedir.

2.1.1. Art Gönderimler

Soldan sağa birbirine eklenen ardışık cümlelerden oluşan metin içinde önceden söylenmiş bir şeye daha sonra gönderimde bulunmaktır (YILMAZ-JAHİÇ 2005: 1-9). Çeşitli adılar, sıfatlar, iyelik ve kişi ekleri, bağlantı öğeleri, değiştirimler, eksilteler ve zaman/görünüş/kip gibi yapılar metnin bağlaşıklığını art gönderimlerle kurmaktadır.

2.1.1.1. Kişi Adıları

Kişi adıları tümceler arası ve tümce içi ilişkilerin kurulmasında önemli bir işleve sahiptirler. Ele alınan metinde çeşitli ad ve nesnelere art gönderimde bulunmak için kişi adlarından yararlanılmıştır.

"... **Sinağrit Baba** ömründe konuşmamış, ömrü boyunca evlenmemiş, ömrü boyunca yalnız yaşamıştır (11). **O**, kovuğundaki zümrüt pencereden ne facialar seyretmiştir (12)."

"...**Sinağrit Baba Nikoli** 'nin bir kusurunu arıyordu (35). **Onda** kusur mu yoktu (36)."

2.1.1.2. Gösterme Adıları

Gösterme adıları daha önceden kullanılmış sözcüklerin tekrarlanmasını engellemek amacı güden gönderimsel bağlaşıklık işaretleridir. Metinde bu tür gösterme adıları art gönderimlerle cümleler arası bağlantılarda kullanılmıştır.

"... **Sinağrit Baba** oltalardan birini kokladı (18). **Bu**, balıkçı Hristo'dur; kusurlu adam (19). Gözü açtır onun (20). İçinden pazarlıklısıdır(21). Evet, fukaradır ama, kibirli değildir (22).

² ÜSTÜNOĞLU, Kerime, "Cümle Çözümlemelerinde Yüzey Yapı-Derin Yapı İlişkileri" **Türk Dili Dergisi**, Kasım 1998, S. 563, s. 398-405'te yüzey yapıyı, "Yüzey yapı, derin yapıda var olan anlamların açıklanmış biçimi, sözcüklere dökülmüş biçimidir. Yani, somut yapıdır." diye tanımlamaktadır.

Sinağrit Baba fukaralıkta gururu sever (23). Öteki oltaya geçti (24). Kokladı (25). Bu, Balıkcı Hasan'dır (26)."

2.1.1.3. Dönüşlülük Adılları

Dönüşlülük adılları aslında birer gönderim aracı olan kişi adıllarının yerine kullanılarak daha önce söylenen bir ifadeyi vurgular. Genellikle art gönderim görünümündedir. İnceleme metninde de bu adılın art gönderimde bulunduğu görülür.

*"... İyisi mi muhteşem bir sofraya kurulmalı, bir zaferle dolu ömrün sonunu beyaz şarapla, suların üstündeki başka dünyada yaşayan mahlûka **kendini** teslim etmeli (17)."*

*"... **Sinağrit Baba** etrafı kırmızı içi aydınlık siyah gözleriyle bir daha baktı, bir daha baktı (67). Birdenbire ürperdi (68). Hiddetinden ayaklarını yere vuran bir genç kız gibi sandalın döşemesini dövdü (69). Belki bizim bile bilemediğimiz bir işaret görmüştü **kendisini** tutan oltanın sahibinde (70)."*

*"... **Bu adam**, o kadar talihli idi ki, daha, ikiyüzlülüğünü **kendisine** bile duyacak fırsat düşmemişti (82)."*

2.1.1.4. Gösterme Sıfatları

Gösterme sıfatlarının gönderim değerleri ardıdır ve bunlar daha önce geçen söz parçalarına gönderimde bulunurlar. Sinağrit Baba adlı öyküde de sıkça kullanılmışlardır.

*"... Sinağrit Baba da bilemezdi (76). Ama belki de ölünceye kadar cömert, cesur mağrur, yaşayacak olan **bu** adamın **şu** ana kadar bir defa bile bir imtihana sokulmadığını anlamıştı (77). Belki de sonuna kadar **bu** imtihandan kurtulacaktı (78). Sinağrit Baba böylesine hiç rastlamamıştı (79). Ölmeden evvel adama bir daha baktı (80). Namuslu, cesur, cömert ölecek olan **bu** adamın hakikatte korkakların en korkağı, namussuzların en namussuzu olduğunu alnında okuyordu (81). **Bu** adam, o kadar talihli idi ki, daha, ikiyüzlülüğünü kendisine bile duyacak fırsat düşmemişti (82)."*

2.1.1.5. İyelik Ekleri

Metnin örgüsü içinde İyelik ekleri bazı sözcük grupları oluşturur. Ad tamlaması diye adlandırılan bu sözcük gruplarında ilk sözcük kişi adılı ise iyelik eki ona gönderimde bulunur ve adılın yazılmasına gerek kalmaz. Bu durum Sinağrit Baba adlı öyküde de metnin kısalığını sağlayan, onu gereksiz tekrarlardan kurtaran bir gönderim olarak kullanılmıştır.

*"... Pırıl pırıl, eleğimsağma rengi **pullarıyla** ağır ağır, muhteşem, bir ilk çağ kralı gibi zengin, cömert, asil ve zalim **mantosuyla** dolaşır mı kim bilir (9)? **Altunu, zümrüdü, incisi, mercanı, sedefi** lacivertliğin içinde yanıp yanıp sönen **sarayını** özlemiş, acele mi ediyordur (10)."*

Parçada iyelik eki almış sözcükle tamlama oluşturan 'onun' adılıdır. Metni tekrarlardan kurtarmak için 'onun' sözcüğü, yani tamlayan yazılmamıştır. İyelik eki ona gönderimde bulunmaktadır.

2.1.1.6. Kişi Ekleri

Eylem sonunda yer alan ve yargıyı, yapan ya da olan özneye bağlayan kişi ekleri, art gönderimde söylenmemiş öznenin yerini tutarlar.

*"... Nikoli'nin oltasının yemini kuyruğuyla sarsmakta olan Sinağrit Baba **Nikoli**'nin bir kusurunu arıyordu (37). Onda kusur mu yoktu (38). Evvela sarhoştı (39). Sonra ahlaksızdı, kendini düşünürdü, ama cesurdu, cömertti, hiç kıskanç değildi (40). Fukara idi (41). Kibirliydi de (42)."*

"... Öteki kovuklardan **mercan balıkları** çıkıyor, fenerlerden birine hücum ediyor, budalaca yakalanıyorlardı (50). Gözleri büyümüş halde yukarıya çıkarlarken dönüp tekrar aşağıya kadar geliyor, yukarıki dünyayı görmeye bir türlü karar veremiyorlardı (51). Sinağrit Baba'ya büyüyen gözleriyle " Bizi kurtar şu lanetlemeden," der gibi bakıyorlardı (52)."

2.1.2. 2.1.1.7. Bağlantı Öğeleri

Bağlaçlar, dilbilgisinde eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ve tümceleri bağlamaya yararlar. Söylem düzlemine anlamları ile değil işlevleriyle çıkarlar; fakat birlikte kullanıldıkları sözcüklerle anlam kazanırlar. Bağlaçların işlevi, metin üreticiye, metin dünyasının düzenlenmesi ve sunulması aşamalarında yardımcı olmaktır (UZUN 1995: 62). Metinlerde yer alan her türlü bağlaç bu kapsamda değerlendirilebilir.

"... O da, **ister** su, **ister** kara, **ister** hava, **ister** boşluk, **ister** hayvan, **ister** nebat aleminde olsun bir kişinin aklı ile hiçbir şeyin halledilemeyeceğini bilmesidir (56)."

"... Sinağrit Baba onları kurtarmanın bu kadar kolay olduğunu biliyordu **ama**, bildiği bir şey daha vardı (55)."

"... Bu adam, o kadar talihli idi **ki**, daha, ikiyüzlülüğünü kendisine bile duyacak fırsat düşmemişti (82)."

"... Bütün devirler **ve** seneler boyunca kendisini tutan oltanın sahibi **ne** cesaretini, **ne** cömertliğini, **ne** gururunu bir tecrübeye tabi tutturmamış, her devirde talihi yaver gitmiş birisi idi (74)."

2.1.1.8. Değiştirim

Değiştirim metinde bir adın, bir eylemin, bir ya da birden fazla tümcenin tamamının yerini tutan gönderimlerdir. Bu nedenle ada bağlı (*nominal*), eyleme bağlı (*verbal*) ve tümceye bağlı (*clausal*) türleri ortaya çıkmaktadır (UZUN 1995: 63).

"... İnsanoğlunda o başka bir şey, gurura benzeyen şey, **yerinde vaktinde bir gurur, o da değil**, insanoğlunun insanlığından, ta saçının dibinden, oltasını, tutuşundan beliren, isteyerek olmayan, ama pek isteyerek de gelmeyen bir gurur isterdi (44)."

2.1.1.9. Eksilti

Türkçede eksiltili yapılar metinlerde *bütün-yapı* göz önüne alındığında, metin üreticilerin tercihleri ve özel dil kullanımlarıyla ilgili olarak ortaya çıkar. Bu yönüyle de metnin anlamlandırma sürecinde metin üretici ile çözümci arasındaki ortak anlam alanına işaret eder. Eksiltili yapılar, metinlerde genellikle *yüklem*, *özne* ve *tamlayan* eksiltili kullanımlarla karşımıza çıkar. *Özne* eksiltili ve *tamlayan* eksiltili kullanımların ortaya çıkmasında eylemlere gelen kişi ekleri etkili olmaktadır. Eylem eksiltili biçimler ise genellikle ortak eylemli tümcelerde görülür.

"... Güzel bir ocak akşamı (2). Hava lodos (3)... Çok kaynamış ıhlamur rengindeki yayvan, geniş, ölü dalgalar (5)."

"... Bu balıkçı Hristo'dur; **kusurlu adam** (19). Gözü açtır onun (20). İçinden pazarlıklıdır (21). Evet, fukaradır ama, kibirli değildir (22). Sinağrit Baba fukaralıkta gururu sever (23). Öteki oltaya geçti (24). **Kokladı** (25). Bu Balıkçı Hasan'dır (26). **Geç** (27)! Cart curt etmesine bakma (28)! **Korkaktır** (29)."

2.1.1.10. Zaman-Görünüş-Kip

Dilbilgisel zaman, görünüş ve kip metindeki bağlaşıklık örgüsünü destekleyen kavramlar olarak düşünülmektedir. Dil yapısında dilbilgisel zaman kavramı ve zaman ile birlikte sözü edilen

görünüş ve *kip* ulamlarından oluşan üçlü (*zaman-görünüş-kip*) için, bir dizi metinsel özellik söz konusu edilebilirse de, bu kavramların tartışmalı yönlerinin dilbilgisinde olduğu gibi metin dilbilimsel çözümlemelerde de sürdüğünü belirtmek yerinde olacaktır (UZUN 1995: 65-66).

Zaman, gerçekliğin sağlanmasında *metinsel tutarlılık* bağlamında metin üretici tarafından yararlanılan bir zemine kaynaklık eder. Metin düzleminde *zaman* ve olayların bir araya gelmesi kaçınılmazdır. Olayların gerçekliğe kavuşturulmasında metin üretici, metin çözücü ile arasındaki metnin gerçekliğini sağlamak konusunda zaman bağlantılarını kullanır. Diğer bir deyişle, metin üretici, anlatısını belli bir zamana, saate, mevsime, döneme oturtmaya özen göstermek durumundadır. Bu öyküde ilginç bir şekilde, bir paragrafta –meli gereklilik kipi ve bazı paragraflarda farklı kipler kullanılmış olsa da öykünün genelinde doğal olarak hikâye kipi yaygındır.

“... Bu akşam kimin oltasını **seçmeli** de artık **bitirmeli** bu yorucu ömrü (14). Daha her yeri pırıl pırılken, mantosu sırtında iken, daha eti mayoneze gelirken **bitirmeli** bu ömrü (15). Sonra hesapta bir gün pis bir “Vatos”un, bir sırtı renksiz, yapışkan ve parazitli bir canavarın dişine bir tarafını kaptırmak var (16). İyisi mi muhteşem bir sofraya **kurulmalı**, bir zaferle dolu ömrün sonunu beyaz şarapla, suların üstündeki başka dünyada yaşayan mahluka kendini teslim **etmeli**” (17).

“... Denize kırmızı rengin türlü sü yayılmış (4). Çok kaynamış ihlamur rengindeki yayvan, geniş, ölü dalgalar (5). Sandallar ağır ağır sallanıyor, oltalar bekliyor, insanlar susuyor” (6).

“... Otuz sekiz kulaç suyun altındaki derin sessizliğe, dibindeki dallı budaklı kayaların arasına yedi rengin en koyusu girer mi şimdi (7)? Sinağrit Baba döner mi avdan (8)? Pırıl pırıl, eleğimsağma rengi pullarıyla ağır ağır, muhteşem, bir ilk çağ kralı gibi zengin, cömert, asil ve zalim mantosuyla dolaşır mı kim bilir (9)? Altunu, zümrüdü, incisi, mercanı, sedefi lacivertliğin içinde yanıp yanıp sönen sarayını özlemiş, acele mi ediyordur” (10)?

“... Sinağrit Baba ömründe konuşmamış, ömrü boyunca evlenmemiş, ömrü boyunca yalnız yaşamıştır (11). O, kovuğundaki zümrüt pencereden ne facialar seyretmiştir (12). Sinağrit Baba ne oltalar koparmıştır” (13).

Bu anlatım tarzı öykü türünün yabancı olduğu bir tarzdır. Fakat kipin sık sık tekrar edilmesi, onu, cümleler arasında bir bağlantı ögesine dönüştürmektedir.

2.1.2. Ön Gönderimler

Öyküde, art gönderimler kadar sık kullanılmamakla birlikte ön gönderim olarak nitelenen öğeler de bulunmaktadır. Bunlar art gönderimlerin tersine “anamlı bir birimin yerini tutan bir öğenin söylemde ondan daha öne anılmasıyla ortaya çıkar (VARDAR 1998: 162). Sinağrit Baba’da daha önce sezdirilen şu ön göndermelerin sonradan ne oldukları belirtilmektedir:

“...**bildiği bir şey daha vardı** (55). O da, ister su, ister kara, ister hava, ister boşluk, ister hayvan, ister nebat aleminde olsun bir kişinin akli ile hiçbir şeyin halledilemeyeceğini bilmesidir (56).”

Burada, önce bilinen bir şey olduğu söylenmiş, bu bilinen şeyin ne olduğu daha sonra ön gönderimle belirtilmiştir.

“... **O sırada** büyük ışıklar saçan bir olta aşağıya inmişti (60).”

“... Belki bizim bile bilemediğimiz **bir işaret** görmüştü kendisini tutan oltanın sahibinde (70). Bu adam **şimdiye kadar hiç imtihan geçirmemişti** (71).”

2.2. Büyük Ölçekli Yapı/Tutarlılık/Derin Yapı³

Metin dilbilimle ilgili ilk çalışmalarda tutarlılık, metinde tümce boyutunu aşan dil bilgisel (*gramatik*) ve anlamsal her türlü ilişkiyi kapsayan bağlantı olarak tanımlanmaktaydı. Ancak daha sonraları tümceler arasındaki dil bilgisel ilişkiler bir başka metinsellik ölçütü olan bağdaşıklık kavramı çerçevesinde ele alınmış, tutarlılık ise metin içindeki anlamsal ve mantıksal bağlantı olarak görülmüştür (TOKLU 2003: 124-125). Yani tutarlılık, metinde konu akışındaki bütünlükle ilgili olarak değerlendirilmiştir (GÜNAY 2003: 99). Bu durumda tutarlılık, önermeler arasındaki mantıksal örgü-desen olarak tanımlanabilir. Tutarlılık, hedef metinlerin yapılandırılışını (*texture*) ortaya koyar. Bu da metinselliğin değişmeyecek tek ölçütü olarak tutarlılığın olmasını zorunlu kılar (TAŞIGÜZEL 2004: 75).

Bir metinde tutarlılıktan bahsetmek için cümleler arasında mantıksal bir düzen olması ve yerinde yapılan geçişler aracılığıyla metinde birlik sağlanması gerekir. Van Dijk (1981) tutarlılığı, küçük ölçekli (*local*) ve büyük ölçekli (*global*) tutarlılık olarak ikiye ayırmıştır.

Cümlelerle ifade edilen önermeler arasındaki ilişkileri içeren **küçük ölçekli tutarlılık**, metindeki her yeni cümle ya da cümlecüğün önceki cümlelere bağlanışıyla ilgilidir. Bu açıdan VAN Dijk'in kullandığı "küçük ölçekli tutarlılık" (*local coherence*) kavramının Halliday ve Hasan'ın (1976) bağdaşıklık kavramına yakın olduğu söylenebilir. Daha sonra küçük ölçeklilik bağdaşıklığa, büyük ölçeklilik ise tutarlılığa karşılık olarak kullanılmıştır.

Van Dijk'e göre **büyük ölçekli tutarlılık** (*global coherence*) metin parçalarının, metnin bütünündeki konuyla (*theme/topic*) kurduğu mantıksal ilişkiyi kapsamaktadır.

Metin içinde her ne kadar birbirlerine bağlı olsalar, birbirlerini bütünleseler de, bağdaşıklık ve tutarlılık olguları düzey açısından birbirinden farklıdır. *Bağdaşıklık* metnin yüzeyinde, dilsel öğeler aracılığıyla görülebildiği halde, *tutarlılık* derin yapıda oluşan anlamlar arasındaki mantıksal bağlantıdır ve metnin büyük ölçekli yapısını, yani, tutarlılığı gösteren belirli dilsel öğeler bulunmamaktadır. Tutarlılık anlam parçalarının metnin konusu etrafında bütünlük ve süreklilik oluşturacak biçimde gelişerek birbirlerine eklenmesini sağlamaktadır. Böylelikle, *bağdaşıklık*, kendisini yalnızca metnin yüzeyinde somut bir biçimde gösterirken, *tutarlılık* olgusu soyut anlam düzeyinde incelenir. Bu nedenle, *tutarlılık* ilk bakışta metnin yüzeyinden algılanamaz, belli bir yorum süreci gerektirir. Bu yorumu yapacak kişinin "karmaşık bir belirtiler ağına dayanarak, sahip olduğu dilsel, söylemsel ve ansiklopedik bilgiler bütünlüğünü harekete geçirmesi" (MAİNGUENEAU 1991: 209) lazımdır. Yani, metnin göndergelerinin alıcının dış dünya gerçekleriyle örtüşmesi gerekmektedir. Bir metnin *uyumluluğu*, o metnin *tutarlılığını* kolaylaştırırsa da, *tutarlılığın* tek ön varsayımı *bağdaşıklık* kurallarına uygun biçimde üretilmesi değildir. Kimi zaman metnin tümü ya da çeşitli bölümleri, *bağdaşıklık* sağlayan dilsel öğeler kullanılmadan da *tutarlı* olabilir. Örneğin, Sinağrit Baba öyküsünün giriş kısmında bağdaşıklık sağlayan hiçbir öğe kullanılmadığı halde tümceler birbirini takip eden bir zamansallığı anımsatması ve aynı mekânda oluşan durumları ifade etme bütünlüğü tutarlılık göstermektedir:

"*Cehennem Nişanı*"nda beş sandaldık (1). Güzel bir ocak akşamı (2). Hava lodos. Denize kırmızı rengin türlü yayılmış (4). Çok kaynamış ıhlamur rengindeki yayvan, geniş, ölü dalgalar (5). Sandallar ağır ağır sallanıyor, oltalar bekliyor, insanlar susuyor (6)."

Metnin parçaları arasındaki ilişki (tutarlılık) sadece metindeki dilsel yapılarla oluşturulmaz; okuyucunun idraki de gereklidir. Nitekim birçok bilimsel çalışma (KEÇİK 1991; STODDARD 1992; GORDON 1993: 311-348) tutarlılığın sağlanmasında okuyucunun algılama düzeyinin önemli olduğunu ortaya koymuştur.

³ ÜSTÜNOVA, Kerime, age, s. 398-405'te derin yapıyı, "Cümlede yer alan mantıksal yapı, soyut yapıdır." diye tanımlar.

Tutarlılığın temelinde metnin anlamı vardır. Bu noktada metnin sadece yazar açısından değil okur açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü metinde anlam kurma eylemini okuyucudan ayrı düşünmek mümkün değildir (AKYOL 1996). Okuma sürecinde her metin, içinde barındırdığı çeşitli kodlamalarla okuru bir yolculuğa çıkarır. Okuyucu bir yandan metindeki kodlamaları çözümler, bir yandan o ana kadar okuduklarından bir bütün oluşturmaya çalışır, bir yandan da okuduklarından yola çıkarak metnin henüz okumadığı bölümleri hakkında çeşitli tahminler oluşturur. Bunları yaparken okuyucu metnin bölümleri arasındaki ilişkileri kuramazsa, yani metindeki sürekliliği koruyamazsa metin anlamsız ve mantıksız hâle gelir (COŞKUN 2005: 101). Bu da metnin kapsadığı tümceler arasındaki bağın ve anlam ilişkilerinin (tutarlılığın) metnin doğru anlaşılıp yorumlanmasını sağladığı tezini doğrular. Ele alınan öyküde tümceler arası bağlar art ve ön gönderimlerle, yinelenmeler ve bağlama öğeleriyle oluşturulmuştur. “Sinağrit Baba”, metnin örgüsünde bütünlüğü sağlayan bir ana izlek olarak yirmi altı kez tekrar edilmiştir:

“... **Sinağrit Baba** oltalardan birini kokladı (18). Bu balıkçı Hristo’dur; kusurlu adam (19). Gözü açtır onun (20). İçinden pazarlıklısıdır (21). Evet, fukaradır ama, kibirli değildir (22). **Sinağrit Baba** fukaralıkta gururu sever (23). Öteki oltaya geçti (24). Kokladı (25). Bu Balıkçı Hasan’dır (26). Geç (27)! Cart curt etmesine bakma (28)! Korkaktır (29). **Sinağrit Baba** cömertten hoşlanır (30). Ama bu oltaya bir başvurmayaya değer (31). Bir başvurdu (32). Hasisin oltasının iğnesini dümdüz etti (33). **Sinağrit Baba** iğneden kopardığı yarım kolyozu, çiğnemedi yuttu (34). Hasis oltasını hızla topladı (35).”

Hiçbir metinde yazarın anlatmak istediği her şey söze dökülmemiştir. Her metinde okurun “idrak”ı ile doldurulması beklenen boşluklar vardır. Bu anlamda her metin “eksik”tir (TUNCER-ALTUNAY 2004: 7). Örneğin; deniz ve denizcilikle ilgili “kalyoz, vatos, yakamoz, iğne, misina, firdöndü, zoka” sözcüklerinin anlamını bilmeyen bir okuyucu bu öyküdeki boşlukları doldurmada eksik kalabilir. Bu nedenle, metnin anlaşılması için metinde açıklaması verilmeyen bu kavramların okuyucu tarafından önceden bilinmesi veya okuma sırasında doğru biçimde tahmin edilmesi şarttır. Yani yazarın metinde bıraktığı boşlukları okuyucunun doldurması gerekir.

Metnin bölümlerinin ve konularının değiştiğini gösteren sözcük ve yapılar konu değişimi belirleyicileridir (*Topic Change Markers*). Paragraflar metinde konunun değiştiğini işaret eden en önemli yapılardır. Paragraflar metinde yer, zaman, olay, kişi, bakış açısı değişimi ya da metne yeni katılımcıların eklenmesi gibi bir takım dil öğeleriyle gerçekleştirilmektedir. “Sinağrit Baba” adlı metinde konu değişimi belirleyicilerine paragrafların giriş kısımları, olaylar zincirinin yeni bir boyuta taşınması, metne yeni kişilerin eklenmesi örnek gösterilebilir:

“Cehennem Nişanı”nda beş sandaldık (1)...

“Otuz sekiz kulaç suyun altındaki derin sessizliğe, dibindeki dallı budaklı kayaların arasına yedi rengin en koyusu girer mi şimdi (7)?..”.

“Nikoli’nin oltasının yemini kuyruğuyla sarsmakta olan Sinağrit Baba Nikoli’nin bir kusurunu arıyordu (37)...”

“O sırada büyük ışıklar saçan bir olta aşağıya inmişti” (60)...” (paragrafların giriş cümleleri)

“İyisi mi muhteşem bir sofraya kurulmalı, bir zaferle dolu ömrün sonunu beyaz şarapla, suların üstündeki başka dünyada yaşayan mahluka kendini teslim etmeli (17).

“Sinağrit Baba oltalardan birini kokladı (18).” (olay zincirinde Sinağrit Baba adlı balığın arzusu anlatılırken birden olay zinciri balığın oltayı koklamasıyla bir üst boyuta taşınmıştır).

Metne yeni kahramanların girmesi de konu değişim belirleyicilerini oluşturur. Örneğin Hristo (19), Hasan (26), Nikoli (36) adlı balıkçılar konu değişimi belirleyicileridir.

Bir metindeki büyük ölçekli önermeler, bilgi aktaran metinlerde doğrudan doğruya belirtilirken, yazınsal metinlerde sözcüklerin, sözcük öbeklerinin ve tümcelerin anlamlarından hareketle çıkarımlarda bulunularak da belirlenebilir: “Çıkarımlar aşamasında yazınsal metinlerdeki sezdiri ve sezdirimlerin çözümlenmesi önem kazanmaktadır. Sezdirileri yazar bilerek ve amaçlı olarak metnin içine yerleştirmiştir, çünkü yazar, okurunun, kendisinin öyküyü yazarken belirlediği bazı sonuçlara varmasını istemektedir. Sezdiriler metnin dilbilgisi yapılarında ve metin bağlamının kesiştiği yerlerde ortaya çıkar (CLARK 1996: 172’den aktaran ERDEN 2002: 88). Kurmaca metinlerde görüntüyü metnin yüzey yapısı yansıtırken, gerçeği metnin derin yapısı yansıtır. Somut değil de daha çok soyut anlam düzeyi, başka bir deyişle metnin derin yapısındaki kavramlar örgüsü gerçek yaşamla karşılıklı olarak ilişkilendirilir (AYDIN 2012: 19). “Sinağrit Baba” adlı metinde bu anlamsal stratejiler sezdiri yoluyla okuyucunun sezgi kavrama yetisine bırakılmaktadır:

“... Sinağrit Baba oltalardan birini kokladı (18). Bu balıkçı Hristo’dur; kusurlu adam (19)...” gibi tümceler bir sonraki tümcenin aynı doğrultuda olacağı sezişini okuyucuya vermektedir. Okuyucu bu iki tümceyi okurken devamında “Hristo” denen balıkçıyla ilgili olumsuz yargıların geleceğini sezer ve metnin derin yapısında, bu balıkçının iyi biri olmadığı tezine ulaşır.

Metinler ait oldukları türlerin çerçeveleri doğrultusunda şekillenirler her türün kendine özgü biçimlenme kuralları vardır. Metinlerin türüne göre ortaya çıkan şekilsel çerçeve bir metne ait bütüncül tutarlılık çerçevesiyle örtüşür (COŞKUN 2005: 106). De Beaugrande ve Dressler metnin türü ve tutarlılığı konusunda: “Metnin türü, söylemdeki hareket ve durumlara bağlıdır. Metin türü ve kurgusu arasında bir uyum sağlanmadıkça, metnin kapsamını ve anlamını bile belirlemek mümkün değildir. Örneğin, bağlaşıklık ve tutarlılık açısından bilimsel metinler çok sıkı ilişkilere sahip olmayı gerektirirken diyaloglara dayalı metinlerde daha gevşek bir yapı sergilenebilir. Şiir metinlerindeki bağdaşıklık bazen geleneksel olmayan yollarla sağlanabilir. Şayet metin türleri kendilerine uygun olmayan kurgularla sunulursa iletişim yara alır ve hasara uğrar (DE BEAUGRANDE-DRESSLER 1981: 183-184).” demektedir.

Bir **metnin başlığı** metinle ilgili sınırlı bir bilgilendirme olarak tanımlanabilir. Bilgi sınırlı da olsa okuyucu açısından önemlidir. Çünkü başlığın okunacak metni diğerlerinden ayırmaya yarayan önemli bir işlevi vardır. Başlık bir bakıma daha sonra söylenecek metinle ilgili bilgilerin tümünü kapsayacak bir ön söyleme biçimidir. Bu yönüyle başlık bir çeşit bilgilendirme işlevi taşımaktadır (GÜNAY 2007: 59). Başlığın bilgilendirme işlevi, metnin en önemli etmeni olsa da her zaman metinle ilgili bilgilerin tümünü kapsamayabilir ve metin hakkında düşünülen bilgiyi okuyucuya doğru olarak vermeyebilir. Ele alınan metin, başlığı bağlamında değerlendirildiğinde, “Sinağrit Baba” temel anlamıyla evlenmiş, çoluk çocuk sahibi, bir aile reisi bilgisini taşımaktadır. Fakat metin okunduktan sonra bu başlığın temel anlamının dışında, daha farklı anlamlarda kullanıldığı (“Sinağrit Baba ömründe konuşmamış, ömrü boyunca evlenmemiş, ömrü boyunca yalnız yaşamıştır (11)...”) görülmektedir. Aslında başlık, temel anlamının dışında, bir başka “baba simgesi” olan “gün görmüş, yaşam deneyimleriyle dolu olan baba” simgesine vurgu yapmaktadır. Metnin derin yapısından yorumlanarak ulaşılabilecek doğru sonuç budur. Örneğin:

“... O (Sinağrit Baba), kovuğundaki zümrüt pencereden ne facialar seyretmiştir (12). Sinağrit Baba ne oltalar koparmıştır (13). ... Belki bizim bile bilemediğimiz bir işaret görmüştü kendisini tutan oltanın sahibinde (70)...”

Metnin büyük ölçekli yapısının temelini oluşturan ilk unsur konudur. Konu, metin yazarının düşüncelerini okuyucuya aktarması için önemli bir araçtır. Yazar aktarmak istediklerini,

okuyucuya yollayacağı iletiyi, konu aracılığıyla oluşturacağı metne kodlar. Aynı konu üzerinden metnine birden fazla ileti de yükleyebilir.

“Sinağrit Baba” adlı metinde de öykücü, okuyucuya birden çok ileti göndermektedir: 1. Seçimlerimizde düştüğümüz yanılgılar, 2. Doğru sonuca toplumun ortak aklı ile varılabileceği, 3. Çözümlerin halkın eylem birliği ile olabileceği gibi.

“... Ancak bütün balıklar oltaya tutulan hemcinslerini kurtarmanın tek çaresinin koşup o yakamoz yapan ipi koparmak olduğunu akıl ettikleri zaman bu hareketin bir neticesi ve faydası olabilir (57).”

Metnin temel içeriğiyle ilgili bilgi veren, metnin büyük ölçekli önermelerinde ve özet metinlerin içeriğinde bulunmak durumunda olan sözcükler, **anahtar sözcükler**dir. Bir metnin anahtar sözcüklerinin belirlenebilmesi için o metnin tamamen anlaşılması gerekmektedir. Çünkü metinler bu anahtar sözcükler çerçevesinde şekillenmektedir (AYDIN 2009: 21).

Bu bağlamda “Sinağrit Baba” adlı metnin anahtar sözcükleri, metnin tamamına ana kahraman olarak hükmeden Sinağrit Baba adlı balık (26 kez geçmektedir) ve olta seçiminden kasıtlı yazarın, kişiliklerini değerlendirmeye tabii tuttuğu insanlardır.

Metinde ana düşüncenin belirtildiği tümce, üzerinde durulan, seçilen konudan hareketle öne sürülen, açıklanan, savunulan temel görüşü ifade eder. Metinlerin büyük ölçekli önermeleri bu tümcelerle açıklanabilmektedir. Büyük ölçekli önermeler metnin diğer tüm önermelerini içermelidir. Çünkü diğer önermeler, bu büyük ölçekli önermeyi tamamlamaya, açıklamaya ve kanıtlamaya çalışan yan düşünceleri içerirler (AYDIN 2012: 22). “Sinağrit Baba” metninde ana düşünce tümcesi diğer tüm önermeleri içerdiği için metnin sonlarında belirtilip vurgulanmıştır. Yazar, “... Bütün devirler ve seneler boyunca kendisini tutan oltanın sahibi ne cesaretini, ne cömertliğini, ne gururunu bir tecrübeye tabi tutturmamış, her devirde talihi yaver gitmiş birisi idi (74)” tümcesiyle en korkulacak insanın, hayatında hiçbir yaşam deneyimi geçirmemiş insan olduğu ana önermesini okuyucuya iletmektedir.

Metnin büyük ölçekli yapısında **kullanılan dil** metnin iyi anlaşılıp doğru yorumlanmasında önemli bir unsurdur. Yazar, okuyucuya iletmek istediği duygu ve düşünceleri dil vasıtasıyla gerçekleştirir. Yazarın dili kullanma biçimi aslında onun tarzını da belirlemektedir. “Sinağrit Baba” adlı öyküde, yazar 812 sözcük kullanmış ve bu sözcüklerden 87 cümle oluşturmuştur. Genellikle kısa, eksilteli cümlelerden meydana gelmiş bu öykü metni, aynı zamanda sık sözcük tekrarlarıyla şiirsel bir anlatıma ve iyi örülmüş bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle yazarın kullandığı dil hem metnin akıcılığını hem de iyi anlaşılıp doğru yorumlanmasını sağlamıştır.

Bir bildirişim aracı olarak metin, onu oluşturan tümceler toplamından farklı, kendine özgü işlevleri olan bir bütündür. Her metnin iletişimsel bir **işlevi** olduğu gibi, metnin üretilme ve algılanması sürecinde, metni üreten kişinin metinde gerçekleştirmeye çalıştığı bir amacı da vardır. Metnin işlevi bilgi vermek, düşündürmek, bir olayı anlatmak eğlendirmek, heyecanlandırmak, belli tutum ve düşünce gelişimini ve değişimini sağlamak, betimlemek, kanıtlamak, eleştirmek ya da bir öneride bulunmak gibi yazarın çeşitli iletişimsel amaçlarını ortaya koymaya yöneliktir (AYDIN 2012: 20). Tutarlılığın metindeki konu sürekliliğini ve anlam akışını sağlayan mantıksal yapı olduğu yaygın görüşü ile birlikte metnin tutarlılığı, okuyucu ve metin türü ile de yakından ilişkilidir. Sinağrit Baba öyküsünde yazar, okuyucuyu şaşırtarak ona, kendi fikirlerini benimsetmeyi amaçlarken bir öykü kurgulamış ve bu öyküde de metin türü olarak öyküleyici anlatımı esas almıştır.

Metin dilbiliminin bağlaşıklık ve tutarlılık ölçütleri esas alınarak incelenilen Sait Faik’in “Sinağrit Baba” adlı öyküsü konu gelişimi ve metnin oluşumu bağlamında değerlendirildiğinde 1-

17. tümceler giriş kısmını, 18-72. tümceler gelişme kısmını, 73-87. cümleler sonuç kısmını oluşturmaktadır. İç ve dış odaklayım⁴ bakış açısının hakim olduğu bir metin türüdür. Metnin giriş bölümünde, metnin tamamında işlenecek olan izleklerle (Sinağrit Baba" adlı bir balık, deniz, oltta insan) ilişkili olabilecek kavram ve nesneler verilerek metnin içeriğiyle ilgili ipuçları sezdirilmeye çalışılmaktadır (1-17. tümceler).

Metnin giriş bölümünde, metnin kahramanı olarak Akdeniz'de yaşayan Sinağrit adlı balık tanıtılmaktadır. Yazar Sinağrit'e baba sıfatını vermiştir. Ona "baba" denmesi onun çoluk çocuk sahibi oluşundan değil yaşlı, deneyimli, güngörmüş biri olmasından kaynaklanmaktadır.

"... Sinağrit baba ömründe konuşmamış, ömrü boyunca evlenmemiş, ömrü boyunca yalnız yaşamıştır (11). O, kovuğundaki zümrüt pencereden ne facialar seyretmiştir (12). Sinağrit baba ne oltalar koparmıştır (13)."

Giriş bölümünün bitişine doğru Sinağrit Baba'nın artık yaşlandığı; kendisinden aşağı gördüğü pis bir Vatos balığına yem olmaksızın bir insanın oltasına yakalanıp bir ziyafet sofrasına kurulmayı arzuladığı belirtilmektedir (15-17). Giriş bölümünde bu ana izlekler verildikten sonra gelişme bölümüne geçilmektedir. Gelişme bölümüne, olay ve aksiyonun başladığını gösteren "... Sinağrit Baba oltalardan birini kokladı (18). Bu balıkçı Hristo'dur; kusurlu adam (19). Gözü açtır onun (20). İçinden pazarlıklısıdır (21). Evet, fukaradır ama, kibirli değildir (22). Sinağrit Baba fukaralıkta gururu sever (23). Öteki oltaya geçti (24). Kokladı (25). Bu Balıkçı Hasan'dır (26). Geç (27)! Cart curt etmesine bakma (28)!..." cümleleri ile geçilirken yazar, okuyucuya aksiyonu hissettirerek onu metnin içine sokmaktadır. Balığın oltalardan birini seçerek oltaya takılmasıyla düğümün çözüldüğü ve sonuca girildiği görülmektedir. Balığın büyük bir ürpertiyle farkına vardığı büyük gerçek aslında yazarın sonuç bölümüne yerleştirdiği ve okuyucuya iletmek istediği mesajdır. Yazar sonuç bölümünü, "... Bütün devirler ve seneler boyunca kendisini tutan oltanın sahibi ne cesaretini, ne cömertliğini, ne gururunu bir tecrübeye tabi tutturmamış, her devirde talihi yaver gitmiş birisi idi (74). Kimdi, neydi (75)? Sinağrit Baba da bilemezdi (76). Ama belki de ölünceye kadar cömert, cesur mağrur, yaşayacak olan bu adamın şu ana kadar bir defa bile bir imtihana sokulmadığını anlamıştı (77). Belki de sonuna kadar bu imtihandan kurtulacaktı (78). Sinağrit Baba böylesine hiç rastlamamıştı (79). Ölmeden evvel adama bir daha bir daha baktı (80). Namuslu, cesur, cömert ölecek olan bu adamın hakikatte korkakların en korkağı, namussuzların en namussuzu olduğunu alnında okuyordu (81). Bu adam, o kadar talihli idi ki, daha, ikiyüzlülüğünü kendisine bile duyacak fırsat düşmemişti (82). Yoksa Sinağrit Baba yakalanır mıydı (83)? Sinağrit Baba hırsından tepindi (84). Bağırarak ister gibi ağzını açtı (85). Kapadı (86). Sinağrit Baba son nefesini, böylece, hiçbir insanlık imtihanı geçirmemişin sandalında pişman ve mağlup verdi (87)" cümleleriyle, insanlar hakkında yaptığı çok önemli bir tespit de yaparak bitirmektedir. Bu, Sinağrit Baba'nın öyküsüdür, Sinağrit Baba'nın ölümü metnin de sona ermesine (bitmesine) neden olmuştur.

3. Sonuç

Metinlerin biçimsel ve anlamsal bütünlüğünü oluşturan *bağlaşıklık* ve *tutarlılık* hem yaratma hem de anlamlandırma aşamasında önemli rol oynar. Bu iki ölçüt birbirine bağlı ve iç içedir. *Bağlaşıklık* göstergesi olan dilsel öğeler, metnin anlamsal *tutarlılığının* sağlanmasına yardımcı olur ve *tutarlılığın* bu dilsel öğeler aracılığıyla metnin yüzeyine yansımaları olanaklı kılar. Ancak, *bağlaşıklık* göstergelerinin bulunması ya da bulunmaması bir metni tutarlı ya da tutarsız saymak için her zaman yeterli değildir. Kimi zaman, bu göstergeler tutarlı olmayan bir metnin yüzey yapısında bulunabilmekte ya da tutarlı bir metinde bulunmayabilmekte, böylelikle

⁴İlker Aydın: "Metinbilgisi" adlı çalışmasında; İç odaklayımı, kahraman bakış açılı birinci tekil anlatımdır şeklinde; dış odaklayımı ise gözlemci bakış açısı, ben ve o diye tanımlamaktadır.

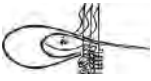
metnin alıcıları açısından yanıltıcı olabilmektedir. Bir özne, bir düşünceyi ya da bilgiyi kendine göre mantıksal bir dizge içinde tasarlayabilir, ancak bu düşünce ya da bilgiyi metne dönüştürürken, ürettiği metnin türünün gerektirdiği *bağdaşıklık* ve *tutarlılık* ölçütlerine bağlı kalmazsa, iletisi alıcılara doğru bir biçimde ulaşamaz.

İnceleme konusu olarak seçilmiş “Sinağrit Baba” adlı öykü 812 sözcük ve 87 cümleden oluşmaktadır. Genellikle kısa, eksilteli cümlelerden meydana gelen bu metin, aynı zamanda sık sözcük tekrarıyla da şiirsel bir anlatıma ve iyi örülmüş bir yapıya sahiptir. Metnin görünen düzleminde art ve ön gönderimler, bağlama öğeleri ve yinelemelerle tümceler arasında sağlam bir örgü oluşturulurken metinde tek bir konu ve kahramanın olması, anlamın tek bir ana fikir etrafında yoğunlaşması da metni kendi içinde oldukça tutarlı kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Mustafa-AKSAN, Yeşim: “*Metin Kavramı ve Tanımları*”, **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara 1991, s. 90-104.
- AKYOL, Hayati, “*Metinler Arası (Intertextuality) Okuma ve Sorular*”, **Bilgi Çağında Eğitim** Nisan-Mayıs-Haziran 1996.
- AYATA ŞENÖZ, Canan, **Metindilbilim ve Türkçe**, Multilingual Yay., İstanbul 2005.
- AYDIN, İlker, “*İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nın ‘ Duygular’ Temasında Yer Alan Okuma Metinlerine Metindilbilimsel Bir Yaklaşım*”, **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, s. 381-407.
- COŞKUN, Eyyüp, **İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık Ve Metin Elementleri** (Gazi, Üniv. SBE, Doktora Tezi), Ankara 2005.
- DE BEAUGRANDE, Robert Alain, **Text, Discourse and Process**, Norwood, NJ: Ablex 1980.
- DİLİDÜZGÜN, Şükran, **Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım** (Doktora Tezi), İstanbul 2010.
- DOĞAN, Aksan, **Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, Engin Yayınevi. Ankara 1999.
- DOĞAN, Günay, **Metin Bilgisi**, Multilingual Yay., İstanbul 2003.
- ERDEN, Aysu, **Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri**, Gendaş Yay., İstanbul 2002.
- GORDON, P. C., “*Pronouns, Names and the Centering of Attention in and Discourse*”, **Cognitive Science**. 17. (3), 1993, s. 311- 348.
- HALLIDAY, M. A. K.,- HASAN, Ruqaiya, **Cohesion in English**, New York: Longman Group UK Limited, 1976.
- HUBER, Emel-UZUN, Leyla Subaşı, “*Metin Türü ve Yazma Edimi İlişkisi: Bilimsel Metin Yazma Edimi*”, **Dilbilim Araştırmaları**, İstanbul 2001, s. 9-36.
- KEÇİK, İlknur, **Text Processing Skills of Elementary SchoolChildren: A Study Based on Expository Text Type**, (Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara 1991.

- KEÇİK, İlknur- UZUN Leyla Subaşı, **Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yay. Eskişehir. 2001, 2003.
- KIRAN, Ayşe, "Göndergenin Gücü ve Gerçeklik", **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara 1994, s. 236-246.
- KIRAN, Zeynel, **Dilbilime Giriş**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2001.
- KUDRET, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 116-118.
- MAINGUENEAU, D., **L'Analyse du discours**, Paris: Hachette 1991.
- ONURSAL, İrem, **Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık, Günümüz Dilbilim Çalışmaları**, Multilingual Yay., İstanbul 2003.
- ORALIŞ, Meral-ÖZİL, Şeyda, "Metindilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi", **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara 1992, s. 37-51.
- ÖZKAN, Bülent, "Metindilbilimi, Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Haldun Taner'in "Onikiye Bir Var" Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümler", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13/1**, 2004, s. 167-182.
- STODDARD, Sally, **Text and Texture: Patterns of Cohesion**, Norwood, New Jersey: Alex Publishing Corporation, 1991.
- TAŞIGÜZEL, Selver, "İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Öğretici Nitelikli Metinlerdeki Eşdizimsel Örüntülerin Görünümleri", **Dil Dergisi**, Sayı 125, Ankara 2004, s. 72-93.
- TOKLU, Osman, **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yay., Ankara 2003.
- TUNCER, Tuba-ALTUNAY Banu, **Doğrudan Öğretim Modeli'nde Kavram Öğretimi**, Kök Yay., Ankara 2004.
- UZUN, Leyla Subaşı, **Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı**, Türk Dili Araştırmaları Dizisi-7, Simûrg Yay., Ankara 1995.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, "Cümle Çözümlemelerinde Yüzey Yapı-Derin Yapı İlişkileri" **Türk Dili Dergisi**, Kasım 1998, S. 563, s. 398-405.
- VAN DIJK, Teun A., **Studies in the Pragmatics of Discourse**, Berlin/New York: Mouton Publishers, 1981.
- VARDAR, BERKE, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yay., İstanbul 2002.
- YILMAZ, Engin-JAHİÇ, Nadira, "Vira Hikayesi Üzerine Metin Dilbilimsel Bir İnceleme", **V. Uluslar arası Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu**, İstanbul 2005, 9 s.

ANLAMININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ IŞIĞINDA HALK ŞİİRİNE OKUR ODAKLI BİR YAKLAŞIM DENEMESİ*

*Emrah TUNÇ***

ÖZET

Edebi metnin taşıdığı anlamsal katmanların çokluğu yahut bilinen kavramların yeni bağlamlar içerisinde, daha önce hiç görülmemiş bir şekilde yeniden üretilmeleri okur açısından anlamsal sahaya ilişkin birtakım problemler doğurur. Bu kapsamda, genel çerçevede edebi metne ve özelde ise şiire yönelik geliştirilmiş olan anlama etkinliklerinin günümüzde almış olduğu şekil, postmodernizmin de etkisiyle büyük oranda okur odaklı bir yapılanmanın ürünü haline gelmiştir. Anlamanın oluşmasında okuru pasif konumdan çıkararak ona birtakım aktif rollerin verilmesi, sadece metin ve yazarı hakkında çalışmalarını yoğunlaştıran araştırmacıları zamanla okura yöneltmiştir. Verici tarafından gönderilen iletiyi alımlayanın ne şekilde algıladığı bir merak konusu haline gelmiş ve bu merakı gidermeye yönelik çeşitli çalışma yöntemleri geliştirilmiştir. Bu doğrultuda bu çalışma, tıpkı diğer edebi metinler gibi anlamsal düzlemini sürekli genişletmeye çalışan ve böylelikle edebi bir hüviyete sahip olan halk şiirine, *alımlama kuramının* verileri eşliğinde bakmayı deneyecektir. Bu anlamda alımlama kuramının, anlamanın oluşması üzerine söyledikleri ile performans teorisinin folklor hadisesinin oluşması üzerine söyledikleri arasındaki benzerlikler; alımlama kuramından halkbilimi sahasına ve aynı şekilde halkbiliminden de alımlama kuramına bazı transferler yapabileceğimizi düşündürmektedir. Okurun kendi tecrübe birikimleri ışığında ve büyük oranda metnin yönlendirmeleriyle oluşturduğu anlamanın, halk şiiri sahasında da sabit olmadığına ve şiir içindeki çeşitli boşlukların, her okuyucu tarafından farklı şekillerde doldurulduğuna vurgu yapan bu çalışma; folklor hadisesinin oluşmasında icracıyla aynı büyüklükte bir role sahip olan alımlayıcının, içe dönük bir şekilde ve daha geniş bir perspektiften tasvir edilmesini amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alımlama Kuramı, Alımlayıcı, Halk Şiiri, Hermenötik, Bağlam.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek: emrahtunc1@hotmail.com

A READER-ORIENTED APPROACH TO FOLK POETRY IN THE LIGHT OF HISTORICAL TRANSFORMATION OF UNDERSTANDING

ABSTRACT

The plurality of semantic layers of literary texts or reproducing well known concepts in new contexts in a way never seen before, means different things for readers. That's why, in the general framework of literature or as a particular framework the field of poetry, were developed some activities for the understanding literary text by researchers nowadays, largely under the influence of postmodernism. Giving to passive readers some active roles in the period of consisting of meaning, has led researchers to concentrate on readers in course of time. The question of the messages which sent by the transmitter is how can understand by recipient, has been the subject of curiosity and the researchers have developed various methods to solve this problem. Hence, this study is trying to examine the folk poetry which just like other literary texts constantly trying to expand semantic levels with some information of reception theory. In this sense, there are similarities between the theory of performance in folkloristic and reception theory. So, this situation could be detected by researchers like this way that is possible to transfer some information about recipient between two fields of work. So that, the aim of this study is to describe the recipient in a broader perspective and emphasizing to meanings created by readers could be dissimilar in different context.

Key Words: Reception Theory, Recipient, Folk Poetry, Hermeneutic, Context.

Giriş

Edebiyat metninin olağan dili dışlayan yapısı, tarihsel süreç boyunca bu metinlerin “anlam” ve “anlama” etkinlikleri açısından özel bir yere konumlandırılmalarını sağlamış ve ayrı bir biçimde ele alınmalarını gerekli kılmıştır. Edebi metinlerin; temel malzemesi olan dili, gündelik yaşantıda en yalın haliyle kullanılan şekilden farklı bir biçimde ele almaları ve çoğu zaman alışılmış dil kurallarına dahi aldırmadan, başına buyruk bir şekilde hareket etmeleri, onların iletişimsel amaçla kullanılan olağan (gündelik) dilden ayrılan bazı temel özellikleri olarak gösterilebilir. Yine çeşitli faaliyetler neticesinde bazı kelimelerin sahip olduğu kavramsal anlamı dönüşüme uğratmak ve böylelikle birtakım yeni anlamlar türetmek; artistik çabanın, dolayısıyla edebi metinlerin en belirleyici özelliğidir.

Kelimeleri birtakım başka kelimelerle harmanlayarak metnin sahip olduğu anlamsal düzlemin genişlemesini sağlamaya çalışmak; doğrusu, gündelik yaşamda çeşitli faaliyetlerle meşgul olan insanın pek de işine yaramaz. Aksine, günlük yaşantıda çoğu zaman; örneğin alış-veriş yaparken yahut bir tanıdıkla konuştuğumuzda, söylediklerimizin doğru anlaşılması için çaba sarf ederiz. Gündelik yaşamda organize ettiğimiz birtakım işlerin planlı ve doğru bir şekilde yürümesi adına, söylediklerimizin karşı tarafın kolaylıkla anlayabileceği şekilde açık ve net olması gerekir. Bir başka deyişle kullandığımız kelimelerin, sahip oldukları kavramsal anlamlarıyla örtüşmesi beklenir. Olağan dilin yapısı, mümkün olduğunca yalın ve anlaşılır olmayı tercih eder ve bu

özelliğiyle, seçilip düzenlenirken sürekli farklı anlamlar üretmeye çalışan edebi metinlerin dilinden ayrılır.

Bunun yanı sıra; edebi metnin dili, bilimsel olan dilden de ayrı bir yere konumlandırılmalıdır. Bilim dilinde kullanılan her kelimenin, tanımladığı şeyle tamamen örtüşmesi istenir ve bilimsel bir çalışmanın kendisinden beklenen de çoğu zaman, herhangi bir anlam karmaşasına yol açmayacak şekilde, söylemek istediği şeyi en kestirme yoldan alıcıya iletmesidir. Bilginin doğrudan aktarımını amaçlayan bilim dili, tek anlamlılığı ve niteleyenle nitelenen arasında mümkün olduğu kadarıyla örtüşme olmasını ilke edinirken, edebi metnin dili bunun tersine bir durum sergilemek ister (Wellek-Warren, 2012:24). Başarı kriterleri açısından, anlam düzlemini sürekli genişleten ve böylelikle estetik duyguyu perçinleyen bir edebi dilin çeşitli çevrelerce daha makbul görüldüğü de ileri sürülebilir.

Bu doğrultuda, bilgidен çok anlam taşıdığına inanılan edebi metnin, sahip olduğu dilsel özellikleri nedeniyle anlama etkinlikleri açısından birtakım problemler doğurduğu görülür. Metnin taşıdığı anlamsal katmanların çokluğu yahut bilinen kavramların yeni bağlamlar içerisinde, daha önce hiç görülmemiş bir şekilde yeniden üretilmeleri anlamsal sahaya ilişkin birtakım tehlikeler oluşturur. Niteleyenle nitelenenin tam olarak örtüşmemesi, metni okuyan her okuyucunun farklı çıkarımlar yapmasına yahut yazarın söylediği asıl şeyden daha başka şeyler anlamasına yol açabilir. Üstelik söz konusu durum, zamanın akıp gitmesiyle; yani metnin ortaya çıktığı sosyal bağlamların da değişmesiyle iyiden iyiye problemli bir hale gelir.

Metin ile okuyucu arasında ortaya çıkan tarihsel uzaklık; yazarın metni ortaya koyarken ele almış olduğu kavramların anlamlarını deforme etmiş olabilir veya aksine, bu kavramların metne yerleştirildikleri zamandan daha derin bir anlama sahip olmalarını da sağlayabilir. Bütün bunların üzerine, anlamı taşımak için görevlendirilen aracı konumundaki dilin de zamanla birtakım değişikliklere uğraması, çoğu zaman bu metinlerin yoruma muhtaç bir hale gelmesine yol açar. Zaten genel çerçevede anlama etkinliklerinin, bu metinlerin sahip olduğu asıl veya derin anlamları ortaya çıkarmak üzerine yoğunlaşmaları ve bu doğrultuda çeşitli yöntem ve yaklaşımlar geliştirmeye çabalamaları, hep bu yüzdendir.

Tarihsel süreçte genel olarak sosyal bilimlere ve özelde ise edebiyat bilimine hâkim olan paradigmlar, edebi metinleri açıklamak ve anlamak isteyen yaklaşımlara da ister istemez etki etmiştir¹. Bu kapsamda 19. asrın büyük bir bölümünde edebi metnin yorumlanmasında en çok tercih edilen yöntem, doğa bilimlerinin nedensellik ilkesine dayanan ve metni yorumlarken metnin dışı unsurlardan yararlanabileceğini düşünen *pozitivist yöntem* olmuştur. Bu yöntem, metnin anlaşılması için yazarın yaşamına ve eserin oluşmasına etki eden birtakım olgulara ulaşmayı ve anlaşılma ihtimaline rağmen de olsa, metni bu şekilde açıklamayı yeterli görür. Yazarın biyografisi, eserin oluşumuna etki eden faktörler ve etkileri, pozitivist yöntemin temel çalışma çemberidir. (Wellek-Warren, 2012:15).

Dikkatle incelendiğinde, ülkemizde edebiyatla alakalı çalışmaların büyük kısmının tarihi süreç içinde bu yöntemi kullanmış olduğu görülür ve geçmişten gelen bu alışkanlık, günümüzde de büyük oranda “hayatı-sanatı-eserleri” şeklinde formülleştirilerek devam ettirilmektedir.

Her ne kadar dünyadaki etki alanı büyük de olsa; pozitivist yöntemin edebiyat metinlerini anlamak ve onları yorumlamak için kullanılan tek yöntem olmadığını da burada belirtmek gerekir. Pozitivizmin Comte’a bağlanan yakın tarihine kıyasla, anlamayı meslek haline getirmiş ve aynı zamanda onu bir “öğreti” yahut “sanat” olarak kabul etmiş pek çok görüşün varlığı, antik dünyanın eski tarihine kadar uzanır. Esasen bu çalışmanın da dolaylı olarak bağlandığı çizgi, pozitivist yöntemin dışında kalan ve tarihi süreç içinde birçok dönüşüme uğrayarak günümüzde “alımlama kuramı/estetigi” olarak adlandırılan ve köken olarak da bir yanıyla hermenötik geleneğe bağlanan çizgidir.

Genel çerçevede edebi metne ve özelde ise şiire yönelik geliştirilen anlama etkinliklerinin günümüzde almış olduğu şekil, postmodernizmin de etkisiyle büyük oranda okur odaklı bir yapılanmanın ürünü haline gelmiştir. Anlamanın oluşmasında okuru pasif konumdan çıkararak ona da birtakım aktif rollerin verilmesi, sadece metin ve yazarı hakkında çalışmalarını yoğunlaştıran araştırmacıları okura yöneltmiştir. Verici tarafından gönderilen iletiyi (edebi metni yahut şiiri) alımlayanın ne şekilde algıladığı bir merak konusu haline gelmiş ve bu merakı gidermeye yönelik çeşitli çalışma yöntemleri geliştirilmiştir. Metnin sanatsal boyutunu ihmal etmemekle birlikte bu tarz çalışmaların genel amacı, anlamanın okur tarafından nasıl alımlandığını gözlemek ve söz konusu sürece etki eden faktörleri belirlemek üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu doğrultuda çalışmamız, tıpkı diğer edebi metinler gibi anlamsal düzlemini sürekli genişletmeye çalışan ve böylelikle edebi bir hüviyete sahip olan halk şiirine, alımlama kuramının verileri eşliğinde bakmayı deneyecektir. Okurun kendi tecrübe birikimleri ışığında ve büyük oranda metnin yönlendirmeleriyle oluşturduğu anlamanın, halk şiiri sahasında da sabit olmadığına ve şiir içindeki çeşitli boşlukların, her okuyucu tarafından farklı şekillerde doldurulduğuna vurgu yapan bu çalışma; folklor hadisesinin oluşmasında icracıyla aynı büyüklükte bir role sahip olan alımlayıcının, içe dönük bir şekilde ve daha geniş bir perspektiften tasvir edilmesini amaçlamaktadır.

Anlamanın tarihsel dönüşümü ve alımlama kuramı

Önceleri teoloji ve hukuk sahasında, metinlerin doğru anlaşılması amacıyla kullanılan bir yöntem olan hermenötiğin tarihi süreçte almış olduğu şekiller, esas itibarıyla bu çalışmanın konusu dışındadırⁱⁱ. Ancak konumuz olan ve günümüzde okur merkezli yaklaşımları büyük oranda kendi çatısı altında toplamayı başarmış bulunan *alımlama kuramının* daha iyi anlaşılması adına; çalışmanın bu kısmında, hermenötiğin tarihsel dönüşümlerinden de bahsedilmiştir. Bu anlamda bir “anlama etkinliği” olan hermenötiğin, tarihi süreç içinde yavaş yavaş alımlama kuramına doğru evrilen düşünce çizgisini tasvir etmek, bu başlığın temel gayesini teşkil etmektedir.

Anlaşılmaz olanı veya anlaşılammaya başlamış olanı doğru bir şekilde anlamak gayesiyle, doğal bir ihtiyaç sonucu ortaya çıkmış olan “yorum sanatı”nın (hermenötiğin), kökleri itibarıyla oldukça eski dönemlere uzandığını söyleyebiliriz.

Başlangıçta teoloji alanında oldukça etkili bir şekilde kullanılan hermenötiğin ortaya çıkışı, çeşitli sosyal bağlamlarda kaleme alınan metinlerin zamanla eskimesi ve ifade ettikleri değerler bütünü farklı bağlamlarda değişime uğramasıyla olmuştur. Örneğin Antik Yunan döneminde kaleme alınan Homeros metinlerinin klasik dönem Atina’sında kullanılan dille uyuşmaması, anlamaya yönelik birtakım sıkıntılar doğurmuştur. Metin ile okur arasında oluşan tarihsel uzaklık, söz konusu problemin başlıca kaynağı olduğu için bu dönemki hermenötiğin başlıca hedefi de, söz konusu mesafeyi ortadan kaldırmak ve metnin ilk anlamına (doğru olduğu kabul edilen anlamına) ulaşmak olmuştur.

Bu kapsamda söz konusu tarihsel uzaklığı ortadan kaldırmak için hermenötiğin başvurduğu başlıca iki yöntem vücuda gelmiştir. Bunlardan ilki, zamanla anlam kayması yaşayan ve değişik kavramları sahiplenmiş olan kelimelerin gramatik yoldan yeni ve güncel olan dile aktarılmasıdır. *Gramatik yöntem* olarak da kısaca ifade edebileceğimiz bu yaklaşımda, metnin güncel dile çevrilmesi esas gayeyi temsil eder ve bu amaç doğrultusunda eski olan kelimelerin ihtiva ettiği anlam sahalarında çeşitli yorumlamalar yapılır. Diğer yöntem olan *alegorik yorumlamada* ise, metnin iki anlamsal katmana sahip olduğu düşünülür. Art anlam ve üst anlam terimleri, alegorik yorumlamanın anahtar sözcükleridir (Toprak, 2003: 23).

Genel çerçevede klasik dönemde ve Ortaçağ’da hermenötiğe hâkim olan yorumlama biçiminin alegorik yöntem üzerine kurulduğu ileri sürülebilir (Gadamer, 2003: 15). Antik

Yunan'da ortaya çıkmış İlyada ve Odysseia'nın sonraki dönemde, dilde meydana gelen birtakım değişimlerden dolayı yeterince anlaşılmadığı görülür. Ayrıca söz konusu metinleri düz anlamlarıyla okuyunca, birtakım hoşnutsuzlukların da ortaya çıktığı görülmüştür. Toplum; geçirmiş olduğu evrimle beraber, metinlerde tanrıların çeşitli ahlaksızlıklar yapması ve abes işlerle iştigal etmesini itici bulmaya başlamıştır. Eseri tamamıyla gözden çıkaramayanlar, eski anlamdan duyulan hoşnutsuzluk yüzünden dönemin ruhuna daha uygun ve güncel olan bir anlam aramaya başlar ve netice olarak, alegorik yöntem kullanılmaya başlanır. Böylelikle akılla çelişen ve ahlaki açıdan artık uygun bulunamayan üst anlam, bir perde vazifesi görür. Art anlam, metnin gerçek anlamı olarak algılanır ve eserin gerçekte ne söylediğini de esas olarak belirleyen düzlem, arkada kalan bu anlam düzlemi olarak kabul edilir.

Homeros söylencelerinin ardından Ortaçağ'da kendini teolojiye kaptıran hermenötik gelenek, bu sefer de kutsal metinlerin art anlamsal düzlemiyle uğraşmaya başlar. Alegorik yorumlama burada da esas alınır ve söz konusu yorumlamanın bu dönemde giderek sistemleşmeye başladığı görülür. Otorite olarak kabul edilen Katolik Kilise'sinin tekelinde sistemleşen alegorik yorumlama biçimi, metnin arkasında saklı olduğuna inanılan derin anlama ulaşmak için çeşitli yöntemler geliştirmeye başlar. Ancak söz konusu alegorik anlamın, her zaman yüzde yüz bir saflığı baz alıp almadığı tartışma konusudur. Zira çoğu defa bazı kesimlerin çıkarları için yahut dini cemaatin büyümesi adına; otoriteler tarafından net bir şekilde tanımlanmamış olan alegorik anlamın değişimlere uğradığı görülür. Örneğin Kanonik İncil'lerin birinde açık ve net bir şekilde, inanç sahiplerinin sünnet olunması emredilirken, bazı grupların sırf sünnet korkusu yüzünden Hristiyan olmadıklarını gören Aziz Pavlus, Galyalıları gönderdiği mektubunda; kutsal metinde geçen sünnet kelimesinin somut anlamıyla kullanılmadığını, buradaki sünnetin ruha yönelik bir emir olarak algılanması gerektiğini ve önemli olan tek şeyin kalbin pisliklerden arındırılması olduğunu, yani ruhun sünnet edilmesi gerektiğini vurgular (Mattelaer vd. 2007: 37). Bunun gibi, endüljanslar meselesinde de yine alegorik yorumlamanın çeşitli çıkar gruplarının işine yarar şekilde düzenlendikleri sıkça görülen durumlardır.

Anlamanın tarihselliği açısından çalışmamızın temel noktasını teşkil etmese de fikir vermesi açısından, hermenötik geleneğin İslam topluluklarında da kutsal kabul edilen birtakım metinleri yorumlamak için kullanıldığını belirtmemiz gerekir. Hermenötik geleneğe uygun kabul edilmekle birlikte ondan oldukça farklı bir çizgide gelişim gösteren *usûl*, tarihsel süreçte Kur'an tefsiri için kullanılmıştır. Sonraları ravilerden toplanan hadislerin doğruluğunu tespit etmek için başvurulmuş eleştirel metotlar da İslami hermenötiğin ortaya çıkmasına katkı sağlar. Ancak yine de Batılı hermenötik geleneğine karşı özellikle *isnad* metodolojisinin temel alındığı İslam hermenötiği, birtakım eleştirilere uğramıştır (İnalçık, 2009:45).

Teolojik sahada kutsal metinlerin alegorik düzlemde yorumlanması, Batı'da Reform Dönemi'ne ve özellikle Martin Luther'e kadar devam eder. Ancak Luther, kendi döneminde alegorik yorumlamayı reddedince hermenötiğin yön değiştirdiği görülür ve bu sefer; alegorinin yerine yukarıda da ifade ettiğimiz gramatik yöntem, gelenek içinde hâkim olmaya başlar. Luther, İncil'in başlangıçtaki anlamına geri döndürülmesi gerektiğini düşünür ve bunun için metnin bütüncül şekilde ele alınarak yapılacak olan bir gramatik çevirinin yeterli olacağını savunur. Böylelikle gramatik yorumlama yöntemi alegorik yöntemin otoritesini ciddi şekilde zayıflatmış olur.

Genel çerçevede teoloji sahasında kullanılan hermenötiğin, romantik döneme kadar sadece bir yorumlama etkinliği olarak kaldığı söylenebilir. Ancak Schleiermacher'le birlikte (1805 yılından itibaren) aynı hermenötiğin, teoloji sahasından çıkarak evrenselleştiği ve genel anlamda sözlü-yazılı bütün metinler için kullanılmaya başlandığı görülür. İlk defa anlamanın koşullarını sorgulayan Schleiermacher; hermenötiğin, kendisine kadar uzanan çizgisinde bir kırılmaya yol açar. Zaten yöntemin edebiyata da aktarılması bu döneme rastlar (Toprak, 2003: 39).

Ona göre metnin açınlanması için iki temel yöntem kullanılmalıdır. Bunlardan ilki, daha önceki anlamından farklı bir şekilde kullanılan, *gramatik yöntem*dir. Gramatik yöntemde, sonraları Sassure'un da belirttiği gibi, kelimelerin anlamsal düzlemlerini bütünden yola çıkarak kavramak esas alınmalıdır. Kelimenin tümce içinde sahip olduğu kavramsal anlamla, metnin bütünü içinde sahip olduğu kavramsal anlamlar karşılaştırılmalı ve kelimenin anlamı bütün bu işlemler neticesinde belirlenmelidir. Bir yöntem olarak tek tek kelimelerle de ilgilenilebilir, kelimeler baştan sona bütün yapılarıyla birlikte tanımlanabilir. Biçimsel özellikleri de göz önünde tutularak yapılması gereken böylesi bir çalışma, daha sonra bütün metin bazında değerlendirilmelidir. Kelimelerin özellikleri belirlendikten sonra anlamlarına geçilmeli ve onların hangi ilgeçlerle yahut eklerle birlikte kullanıldıkları ve tümce içindeki konumları belirlenmelidir (Gadamer, 2003: 16).

Schleiermacher'ın gramatik yöntem olarak belirlediği bu çalışma şablonu, her şeyden önce yazarın üslubunu da belirlemeye çalışır. Metnin ironik anlamını gerçek zannedip hata yapma olasılığını örnek göstererek; anlatım tarzının, anlamı belirlemede en önemli ölçütlerden biri olduğunu savunmaktadır (Toprak, 2003; 45).

Metni en küçük birimlerine kadar bölmeyi ve her birimin ayrı ayrı anlaşılmasından sonra tekrar bütüne dönmeyi salık veren Schleiermacher, gramatik yöntemin yanı sıra psikolojik yöntem olarak belirlediği ikinci bir yöntemden daha bahseder.

Bu yöntemin gayesi ise, metin yazarının niyetini ortaya koymaktır. Bu ise ancak sezgisel yolla yahut yazarın kendine özgü yanını başka yazarlarla karşılaştırarak ortaya konabilir. Sezgisel boyut, Schleiermacher'e göre daha çok kadın yorumcuların başarabileceği bir eylem olmakla birlikte, kişinin kendini yazarın yerine koyması olarak tanımlanabilir. Elbette bu eylem yapılırken, yazarın sahip olduğu bütün bağlamsal değerler göz önünde tutulmalıdır. Karşılaştırma yöntemi ise yine bağlamsal özellikler atlanmadan, ancak daha reel kriterler eşliğinde yapılabilir ve erkeklerin bu yöntemi kullanırken başarıya ulaşması muhtemeldir (Toprak, 2003; 54).

Metnin tam olarak kavranmasını ancak ve ancak, gramatik ve psikolojik açılardan yazarla birebir eşleşen yorumcunun gerçekleştirebileceğini savunan Schleiermacher, anlam kriterleri açısından metnin sadece doğru olan bir anlama sahip olduğunu da ilave eder. Bu şu anlama gelir: Yazarın sahip olduğu kelime hazinesine sahip olmak ve yazarın psikolojik düzeyiyle aynı düzeyde bulunmak, sadece bir tane olduğuna inanılan doğru anlamın kilidini açan yegâne anahtardır. Bütün bu düzeylerin eşleşmesi, yorumcunun doğru yorumu bulması için büyük bir avantaj sağlar. Üstelik Schleiermacher'in bu noktada ortaya attığı ilginç bir kavram daha vardır: Yorumcu; yazarı, yazarın kendisini anladığından daha iyi anlayabilir.

Yazarın gramatik ve psikolojik dünyasıyla senkronizasyon sağlayan yorumcu, bunlara ek olarak kendi gramatik ve psikolojik zenginliğini de yorumuna katar. Dolayısı ile söz konusu durum, yorumcunun kaleminden, yazarın metnini yeniden yapılandırırken ortaya çıkması muhtemel olan daha zengin bir metne işaret eder. Ayrıca dışarıdan bakmış olmanın getirdiği avantajla -örneğin metinden hareketle yazarın bilinçaltını görebilmek gibi- yazarın kendi başına hiçbir zaman yapamayacağı bir şeyi, yorumcu gerçekleştirmiş olur.

Schleiermacher'ın metnin sadece bir tek doğru anlama sahip olduğunu düşünmesi ve bunu yazarın başlangıçtaki niyetiyle örtüştürmesi, kendisinden önceki hermenötik gelenekle bir tezat teşkil etmediği gibi sonrası için de etmez.

Hermenötik çizgi içinde çalışmalarını yürüten Wilhelm Dilthey de, hermenötiği genel olarak sosyal bilimlerin mantığı içine yerleştirmesiyle tanınır (Tarihselci yaklaşım). Pozitivist bilim mantığıyla sosyal bilimlerin genel mantığının örtüşmediğini ileri süren Dilthey, tarihselci yaklaşımın en önemli ismi olur ve *sosyal bilimler* ismini daha temelden reddederek, toplumsala dair çalışma yapan disiplinler için genel bir *tin bilimleri* kavramını ortaya atar.

Daha çok bilim felsefesi alanında adını duyurmuş olan Dilthey'in metnin yorumlanmasında Schleiermacher'e eklediği şey, *ortak tin* kavramıdır (Özlem, 2011: 26). Buna göre yorumcunun ve metin yazarının sahip olduğu *ortak tin* (maddi ve manevi anlamda her türlü kültürel sürece işaret eder), kişilerin birbirine empati yapmasını kolaylaştırır ve böylelikle bu empati sayesinde yorumcu, kendini yazar yerine koyarak metnin gerçek olan tek anlamına ulaşabilir. Ancak burada Dilthey'in asıl öne çıkarttığı durum, yazarın niyetinden ziyade dönemin ruhunu yakalamaktır. Dilthey'in metin yorumlamadaki temel amacı, edebiyatın doğasıyla yakından ilişkilidir. O, edebiyatı bir "ayine-i devran" olarak görür ve geçmişte kalan dönemlerin, ancak bu metinler sayesinde ortaya konulabileceğini savunur. Bu haliyle Dilthey de, yazarı kendisinden daha iyi anlayabileceğimizi düşünür. Çünkü yazarın, içinde bulunduğu dönemin ruhunu yakalaması mümkün değildir. Bu ancak, daha sonraki dönem insanları için geçerlidir (Riedel, 2003; 65).

Schleiermacher ve Wilhelm Dilthey, anlama öğretisi olarak hermenötiğin genel esaslarında birleşirler. Buna ek olarak, hangi metinlerin yorumlanması gerektiğine karar verirken yine ortak bir tutum sergilerler. Buna göre olağan dildeki konuşmalar, her ne kadar hermenötiğin konusuna dâhil olsalar da, bunların yorum değeri minimumdur. Yani yorumsal açıdan pek de bir şey ifade ettikleri söylenemez. Oysa klasikler gibi, yorum değeri çok yüksek olan ve üst düzey bir anlama faaliyeti gerektiren bazı eserler vardır. Hermenötiğin temel amacı da, minimum değere sahip olan basit bir yorumlamanın, maksimum değerdeki eserler için de aynı rahatlıkla yapılmasıdır.

Hermenötiğin buraya kadar geçirmiş olduğu tarihsel dönüşüm, görüldüğü gibi Schleiermacher ve Dilthey'in elinde şekillendiği kadarıyla, metnin bir tek doğru anlamı olduğu konusunda oldukça ısrarlı bir tutum sergiler. Olumlu bir özellik olarak bağlamı göz önünde tutmak, Schleiermacher ve Dilthey hermenötiğinin temel yapıtaşdır. Aynı şekilde yazarın ön plana çıkarılması ve onunla psikolojik açıdan özdeşleşmeye çalışılması, bu düşüncüler için anlamanın temel kriterlerini oluşturur (Pozitivist yöntemde olduğu gibi).

Ancak onlardan sonra gelen Gadamer, hermenötik gelenekte bir başka kırılma noktasını temsil ederek, bir anlama öğretisi olan hermenötiği değiştirmeye zorlar. Alımlama kuramının da öncüsü sayılan ve okuru ön plana çıkaran Gadamer, hermenötik gelenek içinde metnin çok anlamlılığına ilk defa vurgu yapan bir yorum sanatçısı olarak tarihe geçmiştir. Gadamer'e göre metinleri ancak kendi anlamlandırma ufkuyla göre anlayabiliriz, çünkü metne hangi soruları sorabileceğimizi ancak kendi ufukumuz belirlemektedir.

Hermenötiğin temel gayesinin yazarın zihninde gerçekleştiğine inanılan art anlamı bulmak olmadığını ileri süren Gadamer; yorumcuya, yazarı öldürerek metne odaklanmayı teklif eder. Önümüzde duran metnin anlamıyla uğraşmak dururken -ki bu genelde içinde bulunulan an ile (yani şimdiyle) ilişkilendirilir- niçin geçmişte kalan ve hiçbir zaman tam olarak bilemeyeceğimiz bir anlamın peşinde koşalım, diye sorar Gadamer. Ona göre yazarın, metni ortaya koyarken neyi amaçladığını belirlemek elbette anlam açısından bir önem ifade eder, ancak bütün yorumsal faaliyeti buraya kanallandırmak, çok da makul bir davranış olarak karşılanamaz (Tatar, 1999: 123). Bu haliyle Gadamer, her ne kadar metnin çok anlamlılığına veya okurun bu alandaki özerkliğine vurgu yaparak alımlama kuramına öncülük etmiş olsa da, kendisinden önceki hermenötik gelenekle de bazı noktalarda birleşir.

Örneğin Dilthey'in ortaya attığı ortak tin kavramı, onda da kendini göstermiştir. Buna göre bize yabancı olan bir kültürün metinlerini hiçbir zaman, tamamıyla kavrayamayız. Hiç bilmediğimiz bir yabancı dilde ortaya konan metinler, hermenötik açıdan hareketlerimizi tamamıyla sınırlar. Üstelik Gadamer'de ortak tin kavramı için bu kadar uzaklara gitmeye bile gerek yoktur. O, kültürel sürekliliğe uymadıkları için klasik yapıtlar dışında kalan bütün eserleri bir kenara iter (Palmer, 2008; 227). Böylelikle hermenötiğin başından beri sergilediği seçici tutum, alımlama kuramına kadar bir şekilde devam ettirilmiş olur.

Bir zamanlar sadece klasikleri ve seçkin sayılabilecek eserleri yorumlamayı kendisine iş edinmiş olan hermenötiğin günümüzdeki uzantısı sayılabilecek olan alımlama kuramı ise; bağlandığı geleneğin aksine, sadece klasikler etrafında çizilmiş olan çalışma sınırlarını bir hayli genişletir ve her edebi metnin, anlama ve yorumlamanın konusuna dâhil olduğunu ifade eder.

Kuramın en önemli iki temsilcisi, Hans R. Jauss ve Wolfgang Iser'dir. Almanya'da gelişen alımlama kuramı; metnin anlamına etki eden yazar, toplum ve eser faktörlerini yok saymasa da, söz konusu anlamın asıl olarak okur merkezli olduğunu savunur. Böylelikle hermenötik çizginin gidişatını, Gadamer'in gösterdiği yola kanalize eder ve o güne kadar bir defa üretildiği düşünülen edebi metnin aslında dinamik bir şekilde, her okunuşta başka bir okur tarafından yeni baştan üretildiği fikrini ortaya atmış olur (Toprak, 2003: 132).

Ancak alımlama kuramında okura tanınan özgürlük, başlı başına sınırsız bir dünyanın sembolü olarak da algılanmamalıdır. Okurun oluşturduğu anlam, metinden bağımsız bir şekilde gerçekleşemez. Dolayısı ile anlamın oluşması, metinle kurulan iletişim sayesinde olmaktadır. Bu iletişim de çoğu zaman, okurun eser içindeki boşlukları kendi tecrübe ve deneyimleriyle, hatta biraz da metinlerarasılığı çağrıştıracak şekilde, önceden okumuş olduğu eserlerin onda bıraktığı hafıza ile gerçekleşir (Tüzel vd., 2013: 117).

Söz konusu bakış açısı, biraz da modern edebiyatın okuru içine çekmek için oluşturduğu ve geleneksel edebiyat metinlerinden farklılık arz eden birtakım özellikleri eşliğinde şekillenmiş olmalıdır. Berna Moran, söz konusu durumu modernist edebiyatın okuru pasif durumdan çıkaran ve eser içindeki bazı unsurlar hakkında kafa yormaya davet eden tavrıyla açıklamaktadır. (Moran 2008: 240) Ancak her ne sebeple olursa olsun, böylesi bir kuramın geliştirilmesi o güne kadar ihmal edilmiş olan okurun bir anlamda değer kazanmasına ve çalışmalarda göz önünde tutulmasına yol açmıştır.

Jauss, bir edebiyat yapısının alımlanmasına ilişkin yaptığı çözümlemede, metnin okur tarafından önceden bilinen bazı değerlerle bağdaştırılması gerektiğini ve bu durumun, okurda birtakım beklentilere yol açacağını ileri sürer. Tamamen yeni ve bağımsız bir metin olarak ortaya çıkamayacak olan edebi metnin; okuma başlangıcında, ortasında ve sonunda okurda oluşturduğu bu beklentiler bütününe *beklenti ufku* adını verir ve eserin estetik değerinin bu ufka göre belirlendiğini iddia eder. Buna göre okurun önceden okuduklarıyla belirli bir karşılaştırma eylemine girdiği edebi metin, eğer bu tecrübe birikimlerinin oluşturduğu beklenti ufkunu aşıyorsa yahut okuru hayal kırıklığına uğratiyorsa, bu durum onun estetik değeri üzerinde belirleyici olur (Toprak, 2003: 137). Okurun da edebiyat tarihlerine dahil edildiği böylesi bir yaklaşım, nesnel ve her zaman geçerli olan bir anlamın olmadığı yolunda atılan ilk adım olarak düşünülebilir.

Iser'de ise durum buna benzer olmakla birlikte anlam oluşturma etkinliği, büyük oranda metin içinde mevcut bulunan *boşlukların* ve *belirlenmemiş alanların* okur zihni tarafından doldurulmasına bağlıdır. Jauss'un ortaya attığı beklenti ufkunu, okurun metni okurken kullanmış olduğu birtakım anahtar kodlarla bağdaştıran Iser, okumayı düzenleyen bu kodların okuma sürecinde olduğunu ifade eder. Okur, o güne kadar kazanmış olduğu bilgi ve becerilerden yola çıkarak metinde eksik kalan, belirsiz olan yerleri doldurur ve böylelikle metni, bir anlamda yeniden yapılandırmış olur. Okurun, metni zihninde somutlaştırması için böylesi bir eylemin mutlak bir şekilde gerçekleşmek zorunda olduğunu düşünen Iser, bu somutlaştırmanın büyük oranda metin ve okur arasındaki iletişimle oluşacağını söylemektedir (Toprak, 2003: 141).

Iser, bir edebi eser içinde okurun doldurabileceği boş alan kalmazsa, bu durumun söz konusu eserin estetik değerini düşüreceğine işaret eder. Tersine bir durumda da, yine aynı şey gerçekleşir. Yani yazar, metnin dünyasıyla okurun dünyasını birbirinden tamamıyla ayıran çok büyük boşluklar bırakmışsa, söz konusu boşlukların da eserin estetik değerini ciddi bir biçimde

sarsacağını söyler. Burada önemli olan, boşlukların, anlamın oluşmasında okurun da aktif roller alabileceği genişlikte tutulmasıdır.

Sonuç olarak edebiyat metni için anlamın öznelliğine vurgu yapan alımlama kuramı, geleneksel yorumlama yöntemleriyle oluştuğuna inanılan ve nesnel bir anlamın peşinde koşarak, metni yazar biyografisi ve dönem şartları gibi metin dışı unsurlarla açıklamaya çalışan yaklaşımları büyük oranda yadsır. Ona göre anlamın asıl olduğu yer, okurun öznel dünyasıdır ama bu öznellik, başlı başına sınırsız bir dünyanın içinde şekillenen özgürlük olarak değil; metnin verdiği sinyaller eşliğinde gelişip büyüyen kısıtlı bir özgürlük içindeki öznelliktir.

Alımlama kuramı açısından Furkanî'nin bir şiirini değerlendirme denemesi

Halk şiirini alımlama kuramı açısından değerlendirmek, genel çalışma tarzı açısından ilk bakışta halkbilimcilere yabancı gelse de kuramın genel çerçevesi, aslında bizlere çok da yabancı olmadığı bir çalışma biçimi sunar. Hatırlanacağı üzere Alan Dundes, "Doku, Metin, Konteks" adlı makalesinde, bağlamın iki hayati unsura sahip olduğunu belirtir: "Söyleyen ve dinleyen" (Dundes, 2003: 74). Aynı şekilde Dan Ben Amos da "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru" başlıklı makalesinde, bir folklor hareketinin ve icrasının gerçekleşebilmesi için iki sosyal şartın, yani gösteriyi yapanların ve seyircinin bulunması gerektiğini belirtir (Amos, 2003: 42). Bu anlamda folkloru artistik bir iletişim biçimi olarak değerlendiren bu kişiler, söz konusu iletişimde rol alan taraflardan verici kadar alıcının/alımlayıcının da önemli bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Halkbilimciler genelde vericiyi, yani hareketi icra edeni belirli ölçütler eşliğinde incelemekten ve yapılan eylemleri bağlamlarıyla birlikte analiz etmekten uzak durmazlar. Ancak folklor hadisesine etki eden diğer tarafın; yani dinleyici/seyirci/alımlayıcı üzerinde yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülür. Konuyla alakalı olarak alımlayanın, folklorun icrasına karşı ilgili olup olmamasının yahut hadise esnasında göstermiş olduğu birtakım reflekslerin, icracıyı olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebileceği sıkça dile getirilen bir söylemdir ancak bütün bu sözler, belirli bir oranda doğruluk payına sahip olmakla birlikte, genelde basmakalıp olmaktan öteye gidemez. Folklor hadisesinin gerçekleşmesinde neredeyse icracı ile aynı oranda geniş bir paya sahip olan alımlayanın, dışa dönük birkaç küçük açıklamayla geçiştirilmesi teorisinin sağlamlığına gölge düşürmektedir. Bu anlamda alımlama kuramının, dikkati alıcı üzerine odaklayan bakış açısı, söz konusu eksikliği gidermek adına edebi birer metin olmakla birlikte aynı zamanda bir folklor ürünü olan halk şiirinin anlamsal düzlemde incelenmesinde, bizlere birtakım veriler sunar.

Bu anlamda buraya kadar yapılan genel açıklamalar, metnin birtakım değişkenler bağlamında çeşitli anlamlara gelebileceği ve her okurun öznel bir anlama sahip olabileceği yönündeydi. Acaba bu açıklamaların pratik hayattaki karşılığı nedir?

Deneyim ufkunun farklılığı, cinsiyet değişkenliği, eğitim durumu ve buna benzer birtakım vasıfların metnin alımlanma sürecine ne şekilde etki ettiğini görmek maksadıyla ve biraz da teorisinin halk şiiri sahasındaki karşılığını sorgulamak ve yukarıda ifade edilen soruya cevap bulabilmek adına küçük bir uygulama yapma ihtiyacı hissettik. Bu kapsamda Furkanî'ye ait bir şiirin (Dürzü), farklı zihin bağlamlarına sahip çeşitli okuyucular tarafından nasıl anlamlandırıldığını tespit etmeye çalıştık. Bu nedenle çalışmanın bu kısmı, ulaşılabilirliğinin kolay olmasından dolayı Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 2. Sınıf öğrencilerinden 30 kişiye uyguladığımız anket formlarının değerlendirilmesine ayrılmış ve bu doğrultuda, anlamın öznelliği konusunda birtakım çıkarımlar yapmaya çalışmıştır.

Veri toplama aracı olarak Furkanî'nin Dürzü adlı şiirinin seçilmesi, büyük oranda şair üzerine yapılan ve şiirlerinin üretim bağlamına yönelik oldukça işe yarar bilgilerin bulunduğu bir monografi çalışmasıⁱⁱⁱ nedeniyle. Söz konusu monografi sayesinde şairin biyografik özellikleri

ve şiirinin üretim bağlamına yönelik geniş bilgiye sahip olmamız, şiirin genel çerçevede sabit bir anlam kalıbı üzerine oturmasına yardımcı olmaktadır^{iv}. Buna göre söz konusu monografide, Furkanî'nin şiiri ve üretildiği bağlam üzerine verilen bilgiler şöyledir:

Dürzü

“Başına geçirmiş bir fes

Gidiyordum, duydum bir ses

Dinle beni, sesini kes

Dürzü, dürzü, dümbük, dümbük

Genelevinde çalışır.

Pezevenkliğe alışır.

Utanmaz arsız, yılışır.

Dürzü, dürzü, dümbük, dümbük

Su yerine şarap içer.

İçer de kendinden geçer.

Pavyonlarda güzel seçer.

Dürzü, dürzü, dümbük, dümbük

Turan her yan dürzü doldu.

İnsanlığa acep n'oldu?

Sonunda belasını buldu.

Dürzü, dürzü, dümbük, dümbük (10.10.1984)”^v (Boyraz 2010: 273-274)

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Iser; ana hatlarını çizdiği teorik bakış açısında, metin içindeki boşlukların eserin estetik değerini arttırdığını söylemektedir. Bu anlamda estetik değer oluşturmak adına söz konusu boşlukları, diğer bütün edebi türlerden çok daha iyi bir şekilde kullanan metin türü, herhalde şiirden başkası olamayacaktır. Zira şiir, genel anlamda az sözle çok şeyler anlatmayı hedeflediği için okurun zihninde doldurulması gereken birçok boşluklar bırakır. Bu anlamda yukarıda, Furkanî'ye ait olan şiir; şaire ait biyografik ipuçları ve üretim bağlamı bilinmeden okunduğunda, birçok okurun farklı anlam kalıplarına yerleştirebileceği bir özellik sergilemektedir.

Bu şiirde kendisinden dürzü olarak bahsedilen şahıs, nasıl bir insandır (her anlamda)? “Dürzü” ve “dümbük” kelimeleri, çeşitli sözlüklerde çok önceden tanımlanmış olmalarına rağmen; evde, işte, sokakta yahut okulda, gündelik yaşantılarını devam ettirmeye çalışan insanların zihninde nasıl kodlanmıştır ve bu kelimeler, söz konusu zihin dünyalarında hangi anlamlara gelir? Şiir içinde çeşitli tümceler içine sıkıştırılmış “yan yollar”ın, “ana cadde” olarak tanımlayabileceğimiz temel fikre bağlanması nasıl gerçekleşir? Kısacası bu şiir, okurun zihninde nasıl kodlanır?

Söz konusu sorulara cevap bulmak adına öğrencilere uyguladığımız anket formunda katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir:

- Sizce bu şiirde geçen şu kelimeler, ne anlama gelmektedir? (Dürzü, dümbük)
- Sizce bu şiirin temel düşüncesi nedir? Bu şiir size ne anlatıyor?
- Size bu şiiri hatırlatan başka bir şiir ismi yazar mısınız?
- Bu şiiri okurken zihninizde oluşan kavramlar nelerdir? (Örneğin aklınızda canlanan bir manzara, resim, mekân, kişi vb.)

Anket formunun uygulandığı lisans programı öğrencileri, cinsiyet ve yaş gibi birtakım faktörlerin farklılaşması ve diğer bazı sebepler yüzünden, deneyim ufku bakımından şiirin anlamsal düzlemine bakış açısını etkileyecek birtakım bağlamsal farklılıklara sahiptir. Yaş aralıkları 20-25 arasında değişiklik gösteren öğrenci grubu 20 kız ve 10 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Grubun, okur merkezli bir yaklaşımın araştırılmasını amaçlayan bu çalışmanın doğasına uygun bir topluluğu temsil ettiği söylenebilir.

Buna göre anket çalışmasına katılan öğrencilerin Furkanî'nin şiiri hakkında yaptıkları yorumlar şu şekilde tablolaştırılmıştır. (Şiirlerin anlamına ilişkin kurulan yargı cümleleri, değerlendirme birimi olarak alınmıştır. Anlamca birbirinden farklı olan cümleler için ayrı bir kodlama yapılırken, birbirine benzeyen cümleler aynı frekans içinde değerlendirilmiştir.)

Tablo 1 “Dürzü” Kelimesinin Anlamı İçin Söylenenler

	Kadın <i>f</i>	Erkek <i>f</i>	Toplam <i>f</i>
Zevk ve eğlence düşkünü, hayatla ciddi bir ilişkisi olmayan kişi	3	1	4
Vurdumduymaz, kendini bilmez kişi	1	3	4
Terbiyeden yoksun, saygısız kişi	5	1	6
İnsanlar tarafından hoş karşılanmayan, ahlaksız erkek	6	-	6
Dinin emir ve yasaklarına uygun davranmayan kişi	-	3	3
Orta Doğu’da yaşayan bir halkın adı	1	-	1
Utanmaz, arsız kişi	2	-	2
Tembel, sersem kişi	2	-	2
Babası belli olmayan kişi	-	1	1
Cahil, aptal kişi	-	1	1

Toplam: 30

Tablo 2: “Dümbük” Kelimesinin Anlamı İçin Söylenenler

	Kadın <i>f</i>	Erkek <i>f</i>	Toplam <i>f</i>
Kişiliği tam olarak oturmamış olan insan	3	1	4
Akılsız, saf kişi	5	1	6
Zevkine düşkün, eğlence peşinde olan kişi	2	1	3
Üçkâğıtçı, dalavereci	2	1	3
Ahlaksız, yakışsız hareketlerde bulunan kişi	1	-	1
Kadın pazarlayan erkek	1	2	3
Şişman, yiyip içmeyi seven kişi	1	-	1
Çöpçatan, aracı	-	1	1
Eğitimsiz insan	1	-	1

Bir çalgı aletinden çıkan ses	1	-	1
Bir tür çalgı aleti	-	1	1
Boş işler peşinde olan kişi	1	1	2
Yalancı, sözünde durmayan kişi	1	-	1
Dürzü	1	1	2

Toplam: 30

Tablo 3: Şiirin temel düşüncesi hakkında söylenenler

Kadın f

Erkek f

Toplam f

Hayatın dönüşümü ve insan ahlakının bozuluşunu eleştiriyor	13	3	16
Dönemin eğlence hayatını anlatıyor	1	-	1
Bir erkeğin ahlaktan uzak yaşamasını eleştiriyor	1	-	1
Kötü insanların, hiç utanmadan toplum içinde var olabilmelerini anlatıyor	-	1	1
Hiçbir işe yaramayan kişileri eleştiriyor	1	-	1
Berduş hayatını anlatıyor	-	1	1
Dinden uzaklaşınca olabilecek şeyleri söylüyor	-	1	1
Hak yerini elbet bulur, düşüncesi işleniyor	1	-	1
Soruyu cevaplamayan kişi sayısı:	3	4	7

Toplam: 30

Tablo 4: Bu şiiri hatırlatan diğer şiirler

Kadın f

Erkek f

Toplam f

Ozan Arif (“Bozulmuş”)	-	1	1
Aşık Mahsuni (“Dürzü” adlı türküsünün sözleri)	-	1	1
Aşık Mahsuni (“Keser Döner Sap Döner”)	1	-	1
Neyzen Tevfik (“Be Hey Dürzü”)	1	2	3
Soruyu cevaplamayan kişi sayısı:	18	6	24

Toplam: 30

Tablo 5: Şiiri okurken zihinde oluşan kavramlar

Kadın f

Erkek f

Toplam f

İçki içen, ayyaş insanlar, içki masası	7	2	9
İstanbul, para, kadın	-	1	1
Meyhane, bar, pavyon, kahvehaneler, genelev	10	1	11
Kadın ticareti yapan adamlar	2	1	3
Kabadayı	-	1	1
Hayat kadını	1	-	1
Ankara’daki Yakut adlı pavyon	-	1	1
Soruyu cevaplamayan kişi sayısı:	10	3	13

Toplam: 30

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Sonuç

Tablolardaki bilgiler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, anlama eyleminin birtakım bağlamsal özelliklere göre değiştiği görülmektedir. Sözlükte tanımlanmış kelimelerin, farklı insanların zihninde farklı şekillerde kodlandıkları açık bir şekilde ortaya konmuştur. Dolayısı ile kişiler açısından sabit bir anlamın oluşmadığı, daha ilk aşamada söyleyebileceğimiz bir veri olarak, alımlama kuramının teorik çerçevesini doğrulamaktadır. “Dürzü” ve “dümbük” kelimelerinin, kişiler tarafından sözlükte yer alan tanımından farklı şekilde kullanılmaları, anlama eylemi üzerinde büyük farklılıklara yol açmaktadır. *Dürzü* ve *dümbük* kelimelerinin şiirin en can alıcı ifadeleri olmasından dolayı, bu kelimelere yönelik anlama eyleminin şiirin temel düşüncesini bile değiştirdiği görülmektedir.

Bunun yanı sıra cinsiyet faktörü de belirgin şekilde kendini göstermektedir. Örneğin kız öğrencilerin “dürzü” kelimesini tanımlarken ısrarlı bir şekilde “erkek” unsuruna baskı yapmaları ve hiçbir erkeğin, bu kelimenin cinsiyete yaptığı göndermeye değinmemesi tesadüfi olmasa gerektir.

Şiirin temel düşüncesi ve zihinde oluşan kavramlarda da buna benzer bir görüntü ortaya çıkar. Kişinin anlamı oluştururken kendi tecrübe birikiminden ve büyük oranda geçmişte edinmiş olduğu düşünce birikiminden faydalandığı görülür. Metnin yönlendirmeleriyle zihinde canlanan kavramların öğrenci ifadelerindeki hali, Iser’in ifade ettiği boşlukların zihin tarafından nasıl da farklı şekilde doldurulduğunu ispat etmektedir.

Sonuç olarak, anlamanın tarihsel dönüşümü neticesinde ortaya çıkmış ve günümüzde hermenötik geleneğin devamı olarak nitelenebilecek olan alımlama kuramının okuru merkeze alan yaklaşım biçimi, halk şiiri alanında yapılacak olan değerlendirmelerde de göz önünde tutulmalıdır. Bağlam merkezli yaklaşımların (özellikle Performans Teori’nin), folklor hadisesinin oluşmasında alımlayıcıya da verici kadar aktif roller biçmesi ve hadisenin ancak bu iki kutup arasındaki çift taraflı etkileşim sayesinde gerçekleşebileceğini söylemesi, aslında halkbilimi sahasında yapılacak olan çalışmaların hedefine çok önceden işaret etmiş bulunmaktadır. Ancak tarihi süreç alımlayanın -özellikle ülkemizde gerçekleştirilen halkbilimi çalışmalarında- büyük oranda ihmalkârlığa uğradığını göstermektedir.

Alımlama kuramının, anlamın oluşması üzerine söyledikleri ile performans teorisinin folklor hadisesinin oluşması üzerine söyledikleri arasında büyük oranda benzerlikler bulunur. Söz konusu benzerlikler; bu konuda alımlama kuramından halkbilimi sahasına ve aynı şekilde halkbiliminden de alımlama kuramına bazı transferler yapabileceğimizi düşündürmektedir.

Tür ve şekle yönelik çalışmaların yanı sıra, halk şiirine anlam etkinlikleri açısından yaklaşırken, bunların büyük oranda yazarın biyografik unsurları ve dönemin bağlamsal özellikleriyle şekillendirilmesi yeterli bir yaklaşım değildir. Anlamın oluşmasında okurun/seyircinin/dinleyicinin de pay sahibi olduğu düşünüldüğünde, halk şiiri vadisinde yapılacak olan çalışmalarda, şiirlerin tüketim ortamları da bu dikkatle incelenmeli ve sabit fikirli tutumlar sergilemekten özellikle kaçınılmalıdır.

NOTLAR

ⁱ Edebiyat bilimine etki eden paradigmalardan genel mahiyetleri ve yaklaşım biçimleri hakkında fikir sahibi olmak için Manon Maren Griesebach’ın Türkçeye de çevrilen *Edebiyat Bilimi’nin Yöntemleri* adlı kitabına bakılabilir.

ⁱⁱ Hermenötik, Çev: İbrahim Görener, Ağaç Felsefe Yayınları, 2008.

ⁱⁱⁱ Bkz. Boyraz, Şeref. (2010). Furkanî’nin Şiir Evreni Bağlamında Bir Monografi Denemesi, Akçağ Yay. Ankara.

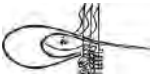
^{iv} Şiirin üretim bağlamının bilinmesiyle anlamın büyük oranda bir yere sabitlenmesi, aslında Iser’in çizdiği kuramsal çerçevede olumsuzlanmaktadır. Ancak monografi çalışmalarının ve metinlere karşı geliştirilen yaklaşımların temel özellikleri dikkate alındığında söz konusu durum, yorumcu için bir avantaj oluştururken metni üreten kişinin okur

nazarındaki estetik gücünü olumsuz etkiler. Üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken söz konusu çelişkili durum, edebiyat biliminin işlevlerine yönelik çıkarımlar yapan başka çalışmaları ilgilendirdiğinden, burada sadece kendisine değinilmekle yetinilmiştir.

^{iv} Şiirin üretim bağlamına dair, Furkani'nin ağzından fakat Boyraz tarafından kaleme alınan metin: "Lise bittikten sonra beş altı yıl İstanbul'da, inşaatlarda demirci olarak çalıştım. Bu dönemde birçok insanla tanıştım. Anadolu bozkırlarında, örf ve an'anelerine bağlı, dindar bir çevrede yetişmiş biri olarak burada insanların riyakâr, sahtekâr, düzenbaz olduklarını gördüm. Bir gayesi olmayan, hayatı oyun ve eğlenceden ibaret sanan bir kişiyle tanıştım. Pek ayık gezmeyen bu şahsiyet, bir gün Cihangir'de bir apartmanın giriş kapısının önünde ateş yakmış, içki içiyordu. Hava çok soğuktu. Biz orada inşaatta çalışıyorduk. Ertesi gün işe gittiğimizde adamın içki içtiği yerde soğuktan donarak öldüğünü gördük. Bu durum ve manzara karşısında yazmıştım bu şiiri". (Boyraz 2010: 274)

KAYNAKÇA

- AMOS, Dan Ben. "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru", Çev: Metin Ekici, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Haz. Gülin Öğüt Eker ve diğerleri. Ankara, Milli Folklor Yayınları. S. 31-56, 2003.
- BOYRAZ, Şeref. *Furkani'nin Şiir Evreni Bağlamında Bir Monografi Denemesi*, Akçağ Yay. Ankara, 2010.
- DUNDES, Alan. "Doku, Metin ve Konteks", Çev: Metin Ekici, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Haz. Gülin Öğüt Eker ve diğerleri. Ankara, Milli Folklor Yayınları. S. 67-91, 2003.
- GADAMER, Hans-Georg. *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, (Derleyen ve Çeviren: Doğan Özlem), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003.
- GRİSEBACH, Manon Maren. *Edebiyat Bilimi'nin Yöntemleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 99, Ankara, 1995.
- İNALCIK, Halil. *Makaleler I*, Doğu Batı Yayınları. Ankara, 2009.
- MATTELAER, J.J. Schipper, R.A. "The Circumcision of Jesus Chirist". J. Urol, Volume 178, 2007.
- MORAN, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İletişim Yay, İstanbul, 2008.
- ÖZLEM, Doğan. *Hermeneutik ve Şiir*, Notos Kitap, İstanbul, 2011.
- PALMER, Richard E. *Hermenötik*, Çev: İbrahim Görener, Ağaç Felsefe Yayınları, İstanbul, 2008.
- RIEDEL, Manfred. "Wilhelm Dilthey'da Teorik Bilme ve Pratik Yaşama Kesinliği Bağıntısı", *Hermeneutik Üzerine Yazılar* (iç.), (Derleyen ve Çeviren: Doğan Özlem), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003.
- TATAR, Burhanettin. *Felsefî Hermenötik ve Yazarın Niyeti*, Vadi Yayınları., Ankara, 1999.
- TOPRAK, Metin. *Hermeneutik ve Edebiyat*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2003.
- TÜZEL, Sait; Kurudayıoğlu, Mehmet, "Alımlama Estetiği Kuramı Doğrultusunda Okurun Beklentisi Ufkunun Tespit Edilmesi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 10, sayı:21, s. 101-123, 2013.
- WELLEK, Rene; Warren, Austin. *Edebiyat Teorisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TÜRK HALK EDEBİYATI METİNLERİ KULLANIMI: OĞUZ KAĞAN DESTANI ÖRNEĞİ*

*Sibel TURHAN TUNA***

ÖZET

Millet, kendini oluşturan değerlerden bir tanesi olan dil aracılığıyla sınırları belli bir coğrafyada toplanır. Benzer bir şekilde dil aracılığıyla hem kültürünü oluşturur hem de gelecek kuşaklara kültürün aktarımını sağlar. Kültürün bir kolunu da edebiyat ürünleri oluşturur. Halk Edebiyatı türlerinden olan destan, çağlar ötesinden günümüze taşınan kültürel zenginliğe bir örnektir, çünkü destan bir milletin düşünce birikiminden, yaşamı algılayışından beslenir ve bu sayede millet var olduğu sürece canlı kalır. Bunun en güzel örneklerinden birisi Oğuz Kağan Destanı'dır. Oğuz Kağan Destanı, ad verme geleneğinden yirmi dört Oğuz boyunun türeyişine kadar bir çok kültür koduna dolayısıyla Türk tarihine ışık tutar. İslamiyet'ten öncesi ve sonrası dikkate alındığında, Türk destan tarihinin en büyük kolunun Oğuz destanı kolu olduğu bilinmektedir. İslamiyet'ten önceki varyantında, Oğuz Kağan Destanı olarak geçen ve eski Türklerin tarihini epik bir üslupla anlatan bu destanın İslamiyet'ten sonraki kaynaklarda adı genellikle Oğuznâme olarak geçer.

Bu çalışma, Türkçenin yabancı bir dil olarak öğretimi aşamasında Türk destan geleneğinin temel eserlerinden birisi olan Oğuz Kağan Destanı ve onun İslamiyet öncesi metninin ders malzemesi olarak nasıl kullanılabileceği üzerine öneri formatında bir incelemeyi içermektedir. Çalışmanın amacı, sade ve akıcı üslubun hakim olduğu Oğuz Kağan Destanı veya benzer halk edebiyatı ürünlerinin ders materyali olarak kullanımında öğrenciye sağlayacağı kazanımları tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Öğrenciler, Türkçe Öğretimi, Halk Edebiyatı, Destan

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü, El-mek: sibeltuna2002@yahoo.com

THE USE OF THE TEXTS OF TURKISH FOLK LITERATURE IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS: THE EXAMPLE OF THE EPIC OF OGUZ KHAN

ABSTRACT

A nation, whose one of defining values is a language, exists in a certain geographical boundaries. So it, creates a culture through language and also with this language its culture is handed from one generation to another. One branch of the culture consists of literary products. Epic, a type of folk literature, is an example of cultural diversity which is moved beyond the ages to the present day. Because, epics are fed from accumulation of a nation's thoughts, perception of life and so, it stays alive as long as a nation lives. One of the best examples of this is The Epic of Oguz Khan. The Epic of Oguz Khan sheds lights on many cultural codes ranging from the "traditional name-giving" to the occurrence of 24 Oguz tribes as well as the Turkish History. When considering the pre-and post-Islamic period, the epic of Oguz of branches is known as the biggest branch in Turkish epic history. It is known as The Epic of Oguz Khan in the pre – Islamic variant and it narrates old Turkish history with the epic wording, and it continues to exist as "Oğuznâme" in the post-islamic period.

This study suggests a format regarding how the texts of the Epic of Oguz Khan from its pre-Islamic version can be used as a course materail in teaching Turkish as a foreign language. The study also aims to explore the benefits of using the Epic of Oguz Khan or similar texts and works in Folk Literature which are comprehensible and of fluent styles as a teaching material.

Key Words: Foreign Students, Teaching Turkish, Folk Literature, Epic

GİRİŞ

Dil, insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisanıdır (Türkçe Sözlük, 2005: 526). Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan toplumsal bir sistemdir (Dilaçar, 1968: 28). Dil, bir toplumda düşünce duygu ve isteklerin ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir (Aksan, 1977: 55). Yukarıdaki tanımlarda ortak olan nokta; insanların, düşünce, duygu ve isteklerini dil denen gelişmiş bir sistemle birbirlerine iletmeleridir. Bir başka ifadeyle dil, insanlar arasında bir iletişim aracıdır.

Dilbilimcilere göre, sözcük ve düşünce arasında dinamik bir etkileşim süreci vardır. Vygotsky, "düşünce sözcüklerle doğar. Düşünceden yoksun bir sözcük ölü olduğu gibi, sözcüklerle somutlanmayan bir düşünce de gölge gibidir" der. Çünkü sözcük bir kavramdır ve her bir kavram bir düşünce edimidir. Bu kavramlar, aynı zamanda sözcüklerin anlamsal işlevlerini de üstlendiğinden sözcük ile çağrıştırdığı kavram, zihinde birlikte algılanır (Vygotsky, 1962: 120; Sever, 1997: 17). Kavram, bilim adamlarının üzerinde anlaştıkları ve görüş ayrılıklarına düşmedikleri değerlerin tümüdür. Kavramın ilk unsurunu, en son bilimsel gelişmeler, ikinci bölümünü ise insanın hedef ve ihtiyaçları oluşturur. Bu iki unsur birbirine bağlıdır (Ünalın, 2001: 2). Sözcükler ise, kavramların yerine geçen simgelerdir (Aktaş; Gündüz, 2007: 8). Kavramdan

hareketle doğan sözcükler bir dilin yapı taşlarını oluşturur ve o dil bu yapı taşları ile özgün mimarisini kurar.

Her insan topluluğunun tarih sayfasında gelişmesi, doğal güçlerle mücadelesi, üstün güçler karşısındaki ortak tavrı, insanı ele alış tarzı ve kullandıkları dilleri birbirinden farklıdır. Çünkü insan toplulukları, yaşadıkları tarihi olaylara, verdikleri hayat mücadelelerine, kazandıkları kültür değerlerine, kabul ettikleri prensiplere ve nihayetinde birlikte sevdikleri veya nefret ettikleri değerlere göre dünyayı adlandırmışlardır (Aktaş; Gündüz, 2007: 9). Dolayısıyla tüm bunlar, dil vasıtasıyla gerçekleştirilirken bireyleri bir millet çatısı altında toplayan ve kültürü oluşturmalarında yardımcı olan başlıca unsur yine dildir. Bu bağlamda, dil, millet ve kültür bir ‘saç ayağı’na benzetilebilir. Söz konusu bu aracın parçalarından birinin dağılması demek aracın işlevini yitirmesi demektir. Bir başka ifadeyle, dil olmazsa millet ve kültürün varlığını sürdüremeyeceği çok açıktır.

Bireyler, ana dilini ve devamında kültürünü doğup büyüdüğü ülkelerinde öğrenebilmektedirler. Bunun yanında yabancı bir dil öğrenimi için, o dilin kullanıldığı ülke insanının kültürü, değer yargıları, yaşamı algılayışları ve ona nitel yönden yaklaşımları önem arz eder. Cihan Özdemir’in naklettiğine göre, Avrupa Dil Portfolyosu’nun esasını teşkil eden üç temel görüşten birisini “yabancı dil öğretiminde kültürel değerlere yer verilmesi” ilkesi oluşturmaktadır (Özdemir, 2013: 158). Nitekim, yabancı bir dil olarak Türkçe öğrenmek isteyen bir kimsenin Türk kültür dünyasına aşina olması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, bu dünya, Halk Edebiyatı yahut Folklor ürünlerini kapsar ve bu ürünler de Türk kültürünün en önemli yapı malzemelerini oluşturur. Atasözleri, deyimler, masal, destan, efsane, fıkra, halk hikâyeleri ve hatta halk şiirine kadar bir milletin halkına mal olmuş, halkın belleğinde yüzyıllarca korunarak kuşaktan kuşağa aktarılmış nice folklorik ürün, Türkçenin sade üslubunu dolayısıyla özünü en iyi yansıtan unsurlar arasındadır. Dolayısıyla, bu ürünlerdeki dil ve anlatımı kavramak bir başka ifadeyle kısa yargılardan hareketle mecazlı, kinayeli dil kullanımını, yerli yerinde kullanılan kıvrak, keskin zekayı, mizahi üslubu algılamak Türkçeyi öğrenmeyi kolaylaştıracak başlıca etmenlerdendir. Özellikle, destan, halk hikâyesi gibi halkın hayal gücüne, kurgusuna dayalı Türk halk edebiyatı anlatılarında Türk geleneğini yansıtan kültürel bir bütünlük ve ‘yaşanmışlığın iz düşümü’ vardır.

Yabancılarla Türkçe öğretiminde bizce, dil, kültür ve millet kavramlarından hareketle, Türk Halk Edebiyatı türlerinden seçilen örnek metinlerden yararlanma doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü, Halk Edebiyatı ürünleri her şeyden önce halkın anlayabileceği sade bir dille oluşturulurlar. Bu çalışma, Türkçenin yabancı bir dil olarak öğretimi aşamasında Türk destan geleneğinin temel eserlerinden birisi olan Oğuz Kağan Destanı ve onun İslamiyet öncesi metninin ders malzemesi olarak nasıl kullanılabileceği üzerine öneri formatında bir incelemeyi içermektedir. Çalışmanın amacı, Türkçenin ‘öğrenilmesi veya öğretilmesi zor bir dil’ olduğu ön yargısını sade ve akıcı üslubun hakim olduğu Oğuz Kağan Destanı veya benzer halk edebiyatı ürünleri ile değiştirmek ve bu bağlamda ders materyali olarak kullanımında öğrenciye sağlayacağı kazanımları tespit etmektir.

1. Anonim Halk Edebiyatı Ürünü Destan ve Oğuz Kağan Destanı

Eski Yunancada ve Batı dillerinde, Türkçedeki kahramanlık temalı ve olağanüstü motifli halk anlatıları olan *destan* terimine karşılık çoğu kez *épieque*, *épopé(e)*, *epos*, *epic*, *légende* gibi terimler kullanılmıştır. Farsçada *destân* olarak adlandırılan kahramanlık temalı epik anlatılar Türkçede *destan*, *epope*, *epik* terimleriyle karşılanıp “hikâye, kıssa” manasına gelir. Destan türü, diğer Türk lehçelerinde, *dastan*, *epos*, *cır*, *comok*, *nımah/alıptıg nımah*, *tool/ maadırlıg tool*, *olongho*, *kay çörçök*, *kay şörçek*, *batırlık ertegi*, *köne epos* gibi bir çok terimle adlandırılmaktadır (Banarlı, 1971: 1; Oğuz 2004: 6; M. Aça; A. M. Yılmaz; M. Sever 2007: 144; Çobanoğlu, 2007: 14). Şükrü Elçin destanı, sözlü geleneğe bağlı, anonim, zaman ve mekân içinde halkın iradesini ellerinde tutan kahraman/bilge kimselerin menkabevi ve gerçek hayatları etrafında oluşmuş uzun, didaktik, hikâyeler olarak tanımlar (Elçin, 1993: 72). Çobanoğlu ise bu konuda, “*epik destan*” tabirini kullanarak (Chadwick; Tural ve İbrayev’den) şunları nakleder: Yerli düşünce ve felsefenin

doğuşunu hazırlayıp gelecek kuşaklara aktaran epik destanların en önemli işlevi, eğitim ve öğretim aracı olmalarıdır. Bir edebiyat eseri olan destan, hayattan alınmış durum ve olayların gerçekçi halini yansıtır. Bir başka ifade ile destanın esasını tarihi gerçeklik oluşturur (Çobanoğlu, 2007: 22). M. Aça, A. M. Yılmaz, M. Sever, Türk destanları bağlamında yapılmış tanımlardan yola çıkarak şu şekilde bir *destan* tanımı yapmışlardır:

Bir boyu yahut ulusu doğrudan ilgilendiren bir olayı, belli bir (alp tipi) tip etrafında toplayan ozan, cırav gibi sanatkarlar tarafından kendine özgü bir formda, bazen bir müzik aleti eşliğinde, kendine özgü bir üslupla, efsane ya da tevatür boyutu ile nakledilebilen, teşekkülü için uzun bir süre gerektiren, sözlü kültür unsuru olduğu için nakil sırasında değişime uğrayabilen, yazıya geçirildiği dönemin kültürel unsurlarını taşıyabilen, atlı- göçebe dönemden günümüze manzum ya da mensur bazen her iki özelliği de bünyesinde taşıyabilen kahramanlık konulu edebi metinlere destan denilir (M. Aça; A. M. Yılmaz; M. Sever 2007: 145).

İnsanlık, tarihinin en eski dönemlerinden günümüze kadar maddi ve manevi hayatını, mitik, epik, epico-romanésque nitelikli eserlerle ifade etmiştir (Türkmen, 1995). Destanların oluşabilmesi için, milletlerin henüz iptidai durumda olması, herhangi önemli bir olayın meydana gelmesi, ayrı ayrı parçaların bir araya toplanması gerekir (Boratav, 1984: 16; Köprülü, 2003: 67). Bilindiği üzere ozanlar, (henüz sözlü kültürün yoğun olarak kullanıldığı dönemlerde) ellerinde kopuzları ile eski Oğuz destanlarını, Dede Korkut hikâyelerini terennüm etmekteydiler (Köprülü, 1989: 139). Bu ozanlar (halk şairleri), başlangıçta dağınık parçalar halinde olan destanları toparlayarak milli bir destan oluştururlar. Bu destanlarda, toplum bir bütün halinde görülür, kahramanlar bu bütün adına iç ve dış güçlerle mücadele ederler. Bu idealleştirilmiş tipler, soylu kişilerdir¹. Diğer taraftan toplum, destanda anlatılan şeyleri gerçekten olmuş sayar (Boratav, 1995: 37).

Zeki Velidi Togan, milli destanların olayları tasvirden ziyade, “milletin yüksek milli duygularını” “ideal bir dünyada” yansıttığını vurgular (Togan, 1931: 33). Bununla birlikte, Ali Canip Yöntem, destanın aslında halkın malı olduğunu, şairlerin (ozanların) aslında onları sadece şahsî üslupları ile ördüklerini, canlandırdıklarını ve güzelleştirdiklerini vurgular (Yöntem, 1930: 1).

Destanlar, doğal ve yapma destanlar olarak da tasnif edilmektedir. “Destan devri” nde çekirdeği oluşturan bir kahraman etrafındaki olay veya durum, “daireler” halinde sözlü kültür ortamında yayılır. Bu olay, bir ozan tarafından edebi bir metin haline getirilir, sözlü gelenek ortamında yaşatılır, sonrasında ise yazıya geçirilir, ancak destan yazıya geçirildiği dönemin de özelliklerini içinde barındırır bu tür, eş metin veya benzer metinlerden oluşan destanlar, doğal destandır. Olgunlaşmamış yahut, gelişmesi duran, bir yazara mal olan destanlar ise yapma destanlardır (Köprülü, 2003: 65; Oğuz, 2000: 52; Artun, 2006; M. Aça; A. M. Yılmaz; M. Sever, 2007: 147).

Muharrem Ergin’e göre, Türk destan tarihi, tarihi devreleri ve coğrafi sahaları bakımından dikkate alındığında, en önemli ve en büyük kolunun Oğuz destanı kolu olduğu bilinmektedir. Oğuz boyu etrafında bütün Türk milletinin destanî hayatını anlatan bu destanın İslamiyet’ten sonraki kaynaklarda adı genellikle Oğuznâme olarak geçer. Milli günlerde, savaş öncesi askere moral

¹ A. Olric, halk anlatılarını alt türlere ayırmadan hepsine birden *Sage* der. Bu kategorileri; mitler, türküler, kahramanlık destanları, yerel efsaneler oluşturur. Olric, bütün bu sage biçimlerinin oluşmasında ortak olan kurallara ‘Halk Anlatılarının Epik Kuralları’ adını verir. Kahramanın düşmanlarla mücadelesinin verildiği “Büyük tablo sahnesi kuralı” bu kurallardan sadece bir tanesidir (Olric, 2003). Diğer taraftan, Lord Raglan; “Geleneksel Kahraman Kalıbı” adlı çalışmasında “kahramanın soylu bir aileden gelmekte” olduğunu vurgular (Ekici, 2007: 81). Oğuz Kağan Destanında da kahraman “Oğuz” soylu bir insandır.

verme gibi özel amaçlarla ozanlar tarafından kopuzlar eşliğinde terennüm edildiği bilinen Oğuznâme'nin İslam öncesi versiyonu eksik olarak bulunmuştur². Bugün, destanın değişikliğe uğrayarak hikâyeleşmeye başlamış, ana destandan ayrılmış rivayetleri bulunmaktadır. Bu rivayetlerin en büyüğü, Dede Korkut Kitabı'dır. Müstakil eser haline gelmiş ikinci büyük parça ise, Oğuz Kağan Destanı'dır. Elde bulunan destanî rivayetlerin esasını da İlhanlı veziri Reşidüddin'in Câmîü't – tevârih adlı eserindeki Farsça Oğuznâme teşkil etmektedir. Oğuznâmenin bu Farsça rivayeti, 15. yüzyılda Yazıcıoğlu tarafından Batı Türkçesine, 17. yüzyılda ise, Ebulgazi Bahadır Han tarafından Doğu Türkçesine aktarılmıştır. Bu rivayetler asıl Oğuz destanının bütününü vermesi bakımından önemlidir. Kaybolduğu düşünülen asıl Oğuz destanının içeriğinin ana hatlarını ancak bu rivayetler oluşturmaktadır (Ergin, 1970: 7).

Oğuz Kağan Destanında, Oğuz boylarının en eski ataları sayılan Oğuz'un doğuşu, gençliği, ulusun başına geçtikten sonra başardığı büyük işler, tabiat – üstü yaratıklarla mücadeleleri, düşmanlarına baş eğdirip ülkesini genişletmesi ve ölümünden önce geniş imparatorluğu dört oğlu arasında paylaştırması, menkabe-tarih üslubu ile kısaca anlatılır (Boratav, 1995: 43).

Destan metinleri, bir halkın ruhunu, psikolojisini ve yaşamı algılayışını bize sunar. Sedat Sever, özellikle yazınsal metinlerin insanlığın duygu ve düşünce birikimini zengin ve etkili bir biçimde ortaya koyduğunu bildirir (Sever, 1997: 16). Destan da bir milletin düşünce birikiminden beslenir ve bu sayede millet var olduğu sürece canlı kalır. Bunun en güzel örneklerinden birisi Oğuz Kağan Destanı'dır. Nitekim, Oğuz Kağan'ın tarihte bilinen ilk Türk devleti olan Hun İmparatorluğunun kurucusu Mete Han olduğu rivayet edilir³. Abdülkadir İnan, Çin kaynaklarından hareketle Oğuz Han destanının Hun Hanı Mete devrine kadar uzandığını bildirir (İnan, 1992: 4).

2. Türkçe Öğretiminde Temel Dil Becerileri

Sedat Sever'e göre bir dil bilmek, o dille söyleneni, yazılanı, anlayabilme kadar, duygu, düşünce ve tasarımlarını o dille anlatabilme de demektir (Sever, 1997: 20). Nilgün Açık Önkas, dil öğretiminde bilgiyi doğrudan aktarma eyleminden çok, anlama ve anlatma becerilerinin etkili olarak kullanımı esas alınması gerektiğini vurgular (Önkas, 2010: 125). Dil formasyonunun iki temel birimi anlama ve anlatma olup anlamayı, okuma ve dinleme kapsarken atlatmayı ise konuşma ve yazma kapsamaktadır (Ünalın, 2001: 2). Bir başka ifadeyle, dil öğretiminin esasını dinleme, konuşma, okuma ve yazma olarak kabul edilen dört temel dil becerisi oluşturur.

Temel dil becerilerinden bir tanesi olan dinleme, konuşan kişinin ilettiği mesajı, sorunsuz olarak anlayabilme, söz konusu uyarana karşı tepkide bulunabilme etkinliğidir. Dinleme, işitme eyleminden farklı olarak belli bir amaç için yapılır (Demirel, 2000: 36). Dinleme bir dil becerisidir ve sınıf içi öğrenimle dil eğitimi kapsamında desteklenmektedir. Nitekim, dinleme etkinliği Türkçe öğretiminin teknik konularından birisidir.

Konuşma, çok genel bir tanımla, düşüncelerin, duyguların ve bilgilerin dil aracılığı ile aktarılmasıdır. Konuşma, fiziksel, fizyolojik, psikolojik, toplumsal olmak üzere dört temel

² Arkaik özellikleri barındıran eksik nüsha, Paris Milli Kütüphanesinde bulunan Uygur yazısı ile yazılmış tek yazma nüshadır. Bu nüsha, Rıza Nur tarafından keşfedilmiş sonra W. Bang ve R. Rahmeti Arat tarafından önce Almanca basılmış sonra Türkiye Türkçesine aktarılacak 1936'da yayımlanmıştır (Çobanoğlu, 2007: 124). Bu çalışmada, destanın Uygur varyantının bir başka aktarımı olan Muharrem Ergin'in yayınından yararlanılmıştır. **Bk: Ergin, 1970: 13-25.** Ayrıca Oğuz Kağan Destanı'nın Ebul Gazi Bahadır Han ve diğer varyantları için **bk: Z. V., Togan,** Oğuz Kağan Destanı, (Yay. Haz. T. Baykara), İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay., 1972; **F. Bayat,** Oğuz Epik En'enesi ve Oğuz Kağan Destanı, Bakü, Azerbaycan Elimler Akademisi Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü, 1993; **S. Sakaoğlu; A. Duymaz,** İslamiyet Öncesi Türk Destanları, Ötügen Yay., İstanbul, 2002, **B. A. Gökdağ; K. Üçüncü,** Başlangıcından Günümüze Türk Destanları, Akçağ Yay., Ankara, 2007; **Ö. Çobanoğlu,** Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Akçağ Yay, Ankara, 2007.

³ Bu bilgi, 13 Ocak 2014 tarihinde <http://privatesozluk.com/buyuk+hun+imparatorlugu> adlı internet sitesinden alınmıştır.

nitelikten oluşmaktadır (Demirel, 2000: 45). Bu dört temel nitelik bir araya gelerek, konuşma eylemini oluştururken insan da bu iletişim eyleminin hem özgür failidir hem de sorumlusudur.

Konuşma eğitiminin temel amacı, hazırlıklı veya hazırlıksız, bir kişi veya bir topluluk karşısında duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesini sağlamaktır (Ünalan, 2001: 121). Diğer taraftan konuşma, Türkçe öğretiminin temelini oluşturur, okuma ve yazma gibi önemli eylemin çıkış noktasıdır. Eğitim kurumlarında verilen konuşma derslerinin amacı, öğrencilerin duygu ve düşüncelerini dil kurallarına göre, doğru ve etkili bir biçimde anlatma yeteneği kazandırmaktır (Aktaş; Gündüz, 2007: 257). Bir başka ifadeyle konuşma, uygulamaya yahut pratiğe dayalı temel bir dil becerisidir.

Okuma, yazıya geçirilmiş bir metne bakarak bunu sessizce çözümleyip anlamak veya aynı zamanda seslere çevirme eylemidir (Türkçe Sözlük, 2005: 1494). Okuma, bilişsel davranışlarla, psikomotor becerilerin ortak çalışmasıyla, yazılı sembollerden anlam çıkarma etkinliğidir. Diğer bir tanımla, okuma, yazının anlamlı ses haline dönüşmesidir. Okuma, insanın dünyasını genişleten, kişiliğini biçimlendiren, onu başkalarına bağlayan önemli bir etkidir (Demirel, 2000: 61). Bu sebeplerle, örgün ve yaygın eğitimin temel etkinliklerindendir.

Okuma etkinliği, kelime hazinesini geliştirmede etkili bir yöntemdir. Sever, Bloom tarafından yapılan araştırmada okuma ve kelime hazinesinin geliştirilmesi, öğrenmenin genel ön koşullarından biri olduğu sonucuna varıldığını bildirir. Nitekim okuma, sözcüklerin duyu organları yolu ile algılanıp anlamlandırılması, kavranılması ve yorumlanmasına dayanan zihinsel bir etkinliktir. Sever'in Göğüş'ten naklettiğine göre, bildiğimiz bir sözcüğün zihnimizde, kendi biçimiyle ilgili görsel bir imgesi vardır. "Göz, sözcüğü görür görmez bu imge ile tanır. Görsel imgeyle zihin, gene daha önce kazandığı anlam imgesini uyandırır, böylece anlam kavranmış, algılanmış olur. Sözcüğün zihinde bir de devinimsel imgesi vardır. Zihin ve örgenler bunu sözcüğü söyleyerek kazanmıştır. Eğer sözcüğü sesli okumak istersek zihin, seslendirme örgenlerini devreye sokar (Sever, 1997: 12)." Bunlara ilaveten, okuma eylemi sırasında sembollerini kavrama, tanımadıklarına anlamlar yükleme, dil öğeleri arasında örüntüler oluşturarak yeni düşünceler üretme, problem çözme yolları, cevaplar bulma, yaratıcılık gibi olgular, okuma-anlama faaliyetleri sırasında beyin hücrelerini harekete geçirilmesi ile kazanılan yetilerdir (Calp, 2007: 92). Diğer bir ifadeyle, okuma eylemi, insanın fizyolojik yetilerinden ruhsal yetilerine kadar uzanan bir yolculuğa sahiptir.

Okuma, süreklilik gerektiren bir beceri olup yaşamın her döneminde önemli bir öğrenme aracı olarak kullanılmaktadır. Dil becerileri içerisinde okumanın, tüm derslerin eğitiminin temelini oluşturması bakımından ayrı bir yeri olduğu söylenebilir (Tosunoğlu, 2010: 681). Okuma, insan ruhunun gıdasıdır. Belli bir kültür düzeyinde olan her insan, bu gıdadan bilinç seviyesine göre sınırsız ölçüde yararlanabilir. İnsan eylemlerinin belki de en önemlilerinden biri olan okuma etkinliği, yeni bir dil öğrenimi sırasında da başlıca müracaat etkinliği olacaktır.

Türkçe öğretiminde, temel becerilerden bir diğeri olan yazma, konuşma gibi bir anlatım yoludur, ancak konuşmadan hariç çeşitli beceriler de içerir. Öğrencilerin bir konuda istenileni yazabilmesi, onun konuşma ve düşünme yetilerine de bağlıdır (Demirel, 2000: 71). Yazma öğretiminin temel amacı, çeşitli konulardaki duygu, düşünce ve bilgilerini doğru, açık, etkili, öz olarak anlatma becerisini kazandırmaktır. Bu beceride, öğrencilerin düşüncelerini mantıklı bir tarzda sıralayabilmeleri, onların doğru paragraf yapmalarını sağlayabilme, konunun özelliğine göre yazıyı bölümleyebilme, yazıya uygun bir ana başlık ve alt bölümlere ara başlık koyabilme, fikirleri yazı içinde açıklayıp geliştirebilme, ana düşünceyi tüm yazıya hakim kılma gibi becerilerin kazanılması hedeflenmelidir (Aktaş; Gündüz 2007: 103). Mustafa Cemiloğlu'na göre, yazma çalışmalarında dikkat edilmesi gereken nokta, "yazma işinin bir sentez olduğu gerçeğidir." Bu sebeple öğrencilere verilecek konuların dolayısıyla yazma çalışmalarının doğrudan doğruya sentez

gücüne dayanması gerekmektedir (Cemiloğlu, 2004: 189). Sentez gücü ise, belirli bir dil seviyesine erişimi gerektirmektedir. Nitekim, yazma becerisinde, öğrencilerin dil öğrenme süreçlerindeki seviye esas alınmalıdır. Dolayısıyla bu süreç uzun soluklu olup her bir öğrencinin dil kullanım becerisine göre ‘bireysel’ ilerleyecektir.

3. Temel Dil Becerilerinden Hareketle Oğuz Kağan Destanını İnceleme

Yaygın olarak bilindiği üzere, Türkçe öğretmek gerekli bilgileri üst üste sunmaktan çok, çeşitli etkinliklerle, özellikle temel dil becerileri kazanımlarından (dinleme, konuşma, okuma, yazma) hareketle uygulama yapmaya dayandırılmalıdır. Yabancılar Türkçe öğretme konusunda Türk kültürünü içeren gerek yazılı gerekse sözlü/ anonim metinlerin ders malzemesi olarak kullanımı ve bu bağlamda dil ile birlikte kültür aktarımı, önem arz etmektedir. Özellikle bu konu, dil öğrenim seviyeleri ile doğrudan ilintilidir. Avrupa Ortak Başvuru Metni, dil öğrenimi seviyelerini A1-A2 için temel düzey kullanıcı, B1-B2 için ara düzey kullanıcı, C1-C2 için ileri düzey kullanıcı olarak sınıflamıştır (Akkaya, 2013: 172, 178). Çalışmanın bu bölümünde, eski Türk kültürünün önemli metinlerinden bir tanesi olan Oğuz Kağan Destanı’nın (İslamiyet öncesi metninin) ders malzemesi olarak nasıl kullanılabilceğine dair öneri dersleri hazırlanmaya çalışılacaktır. Bizce, genel anlamda temel düzey kullanıcı (A) ve ara düzey kullanıcı (B) seviyelerine, bu öneri metni uygundur.

3.1. Tür Tanıtımı ve Oğuz Kağan Destanı

Bu bölümde, çalışmanın giriş kısmında da verildiği gibi (ancak öğrencilerin düzeyine daha uygun bir şekilde) metin incelemesine hazırlık bölümü oluşturulabilir. Dersin giriş kısmında, dil öğretimi ve kültür ürünlerinin önemi hakkında kısa bir bilgi verilerek öğrencilerin derse ilgileri çekilip güdülenmeleri sağlanabilir. Buradan hareketle de, öğrencilere dersin konusu ve türüne dair temel ve basit düzeyde bilgiler verilerek “destan” konusunun daha iyi anlaşılması sağlanabilir. Burada verilen öğretmen merkezli etkinliğin daha çok dil becerisinde ‘anlama’yı içeren dinleme becerisine hizmet etmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, öğrencilerden edebi bir tür örneği olan ‘destan’ın kendi ülkelerinde benzer kullanımları olup olmadığı sorularak eğer varsa ders metni ve türü ile mukayesesi de istenebilir. Böylece, konuşma becerisi de bu bölümde aktif hale getirilebilir.

3.2. Oğuz Kağan Destanı ve Okuma Etkinliği

Dersin devamında ise, dinleme, yazma yanında okuma becerisini geliştirecek diğer bir etkinliğe geçilir. Bunun için öncelikle sınıftaki her bir öğrencinin örnek ders metnini (Oğuz Kağan Destanı) edinmiş olması gerekmektedir. İlkın çok uzun olmayan destan metni, öğretmen tarafından öğrencilere sesli olarak okunur ve okuma esnasında öğrencilerin öğretmenleri ellerindeki metinden takip etmeleri istenir. Okuma tekniği sırasında, imla ve noktalamadan, vurgu ve tonlamaya kadar tüm (sesli) okuma kurallarına uyulur. Devamındaki süreçte ise, sözlük çalışması adı altında, metnin bilinmeyen kelimeleri tahtaya hatasız yazılıp bu kelimelerin anlamları not tutturulur⁴. Kelimeler, cümlede kullanılır ve deftere örnek cümle yazdırılır. Sonrasında da önce sessiz, sonrasında da sesli okuma pratiği sınıf içi katılımı yapılr. Özellikle sesli okuma sırasında, doğru telaffuza daha çok dikkat çekilmelidir.

3.3. Oğuz Kağan Destanı ve Özet Çalışması

Dil becerisinin bir diğer birimi olan anlatmayı da bilindiği gibi, konuşma ve yazma içermektedir. Oğuz Kağan metninin okuma sürecinden sonraki aşamada, metnin anlaşılmasını ve kalıcı bir öğrenim sürecisini sağlamak için sözlü ve yazılı anlatım bağlamında, ‘özet’ çalışması

⁴ Bu bölümde, bazı bilinmeyen kelimelerin anlamları için sözlüğe müracaat edilmeden önce, tatmin yöntemi kullanılarak karşılıklar metin içinden çıkarılabilir. Hatta öğrencilere, kelimenin ekleri atırılarak, kök üzerinden kelime tahmini de yaptırılabilir. Örneğin, “çık”- fiili dışarı çıkmak anlamında değil, gitmek anlamında kullanılmıştır gibi.

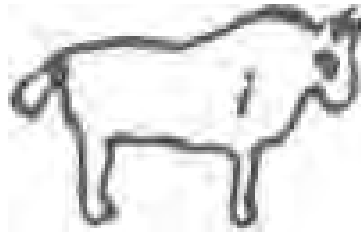
yapılabilir. Bu aşamada, sınıf içi katılımı, okunan metnin özeti istenebilir. Bu özet oldukça kısa tutulmalıdır. Sonrasında ise, defterlere yazılan özetler, istekli öğrencilere sesli okutulabileceği gibi, sınıf ortamında anlatılabilir. Bu sunumlar, eylemi gerçekleştiren her bir öğrenciye, Türkçe öğrenme konusunda cesaret ve öz güven verecektir. Nitekim, etkili ve doğru bir dille yazılmış metinler, okuyanın anlatma gücünü geliştirdiği gibi o dilin öğrenimini de zevkli hale getirmektedir. Böylece, dilin kuralları sezdirerek öğretilmiş olacaktır. Diğer taraftan, Türkçenin anlatım olanaklarını en güzel örnekleyen metinler, Oğuz Kağan Destanı gibi sade ve açık bir üsluba hakim olan, kısa cümlelerden oluşan metinlerdir.

3.3.1. Özet Hazırlığında Görsel Malzemelerden Yararlanma

Okuma süreci, gözlem ve düşünce gücüyle birleşince sözlü ve yazılı anlatım da güç kazanmaktadır (Sever, 1997: 14). Sedat Sever'in okuma ile ilgili bu görüşlerine 'görsel malzemelerden yararlanma' etkinliğini de eklememiz mümkündür. Nitekim, özellikle varlık adlarının öğretiminde, varlığın kendisi gösterilerek, varlığın resmi yapılarak, varlığın tanımı yapılarak onun özelliği ve cinsi belirtilir (Öz, 2001: 196). Özet metin hazırlama sırasında, görsel malzemelerden yararlanmak mümkündür. Böylece, destanın olay örgüsünü takip daha kolay olacaktır. Üstelik görsel malzeme kullanımı, Türkçe öğretimini kavramlar dolayısıyla kelimeler bağlamında daha kalıcı ve bir o kadar da zevkli hale getirecektir. Aşağıda, Oğuz Kağan Destanı ile ilgili görsel malzemeler verilmiştir, bu figürleri arttırmak da mümkündür.

Resim 1. Oğuz Kağan

Resim 2. Oğuz Kağan Destanının hemen girişinde sunulan figür

Bilindiği gibi yazıda önce “çizi” vardı. Öncesinde sözlü olan ve sonradan yazıya geçirildiği düşünülen destan metninin eksik olan giriş kısmında yukarıdaki hayvan figürü kullanılmıştır.

Resim 3. Oğuz Kağanın öldürmüş olduğu gergedanın figürü

Resim 4. Oğuz Kağanın öldürmüş olduğu ala doğanın figürü

Resim 5. Oğuz Kağanın rehberi gök tüylü ve gök yeleli erkek kurt

Resim 6. Oğuz Kağanın Kurultayı

Resim 7. Oğuzlar ve Türkmen Boyları

3.4. Metinden hareketle dilbilgisi çalışmaları

Bilindiği gibi dilbilgisinin temel konularından birisi olan sesler, sözcüklerin, kavramların ve dolayısıyla cümlelerin esasıdır. “Sesler anlamın oluşmasını sağlayan en küçük birimlerdir. İnsanlar, iletişim kurabilmek için duygu ve düşüncelerini cümleye dönüştürecek seslere muhtaçtırlar. Kullandığımız seslerin her birisinin kendisine has özellikleri mevcuttur. Sesler, kendilerine has nitelikleriyle anlamlı ses birimleri oluşturmakla görevli en küçük birimlerdir (Coşkun, 2008: 27; Önkaş, 2011: 132).” Diğer bir ifadeyle, Türkçenin en küçük birimleri olan sesler, anlamlı ses birimleri haline gelerek Türkçenin söyleyişini oluşturur. Dolayısıyla, Türkçe öğretiminin esasını da sesin ve söyleyişin kendisi olan dilbilgisi ve onun eğitimi oluşturur. Öğrenci, dilin kurallarını iyi öğrenirse, öğrendiği dilin mantığını da kavramış olacaktır. Çünkü, dilbilgisi dilin mantığıdır, matematiğidir, diğer bir ifadeyle, yazılı ve sözlü anlatımın toplamıdır.

Türkçe Öğretim süreçlerinde ileri seviyede bir kura gelen yabancı öğrencilere Oğuz Kağan Destanı metni üzerinde dilbilgisi çalışmaları yaptırılabilir. Nitekim bu çalışma, anlatma becerisini karşılayan “yazma becerisi” için de destekleyici niteliktedir. Destan metni, kısa ve sade cümleleriyle dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, cümleler, tamlamalar, kelimelerden hareketle en

küçük unsurlar olan kelime kökleri ve eklere kadar gitmek mümkündür. Aşağıda öneri nitelikli bir dilbilgisi çalışması sunulacaktır. Bu bölümde, verilerin her biri için tahta çalışması önerilmektedir.

Örnek olarak seçilen cümleler:

“Oğuz Kağan cesur bir adamdı. Bu gergedanı avlamak istedi. Günlerden bir gün ava çıktı. Kargı, yay, ok, kılıç ve kalkanla ava gitti” (Ergin, 1970: 14).

Açıklama: Yukarıda alıntılanan cümlelerin birden fazla olma sebebi, metinden hareketle cümlelerin anlamının tahmin edilmesidir. Seçilen ilk cümlede, Oğuz Kağan’ın kişilik özelliği veriliyor. İkinci cümlede, metnin öncesinde anlatılan düşmanın/gergedanın ortadan kaldırılma düşüncesi veriliyor. Bu yok etme isteğinin ya da eyleminin adı “av”dır. Aradan zaman geçer ve Oğuz Kağan ava çıkar. Son cümlede ise, avlanma eyleminde veya avcılıkta kullanılacak olan alet isimleri sıralanıyor.

Tamlamalar: cesur adam / cesur bir adam: sıfat tamlaması

bu gergedan: sıfat tamlaması

günlerden/ bir/ gün: sıfat tamlaması

Kelime Türleri:

Oğuz Kağan: özel isim

cesur/ bir: sıfat, adam: isim

Bu: sıfat/ gergedan: isim

Günlerden bir: sıfat/ gün: isim

Kargı/ yay/ ok/ kılıç/ kalkan: isim

İstemek/ çıkmak/ gitmek: eylem

Ve/ile (kalkanla): bağlaç

Öğeler: Birinci cümle: “Oğuz Kağan”/ özne, “cesur bir adamdı”/ yüklem

İkinci cümle: “O”/gizli özne, “bu gergedanı” / belirtili nesne, “avlamak”/ belirtisiz nesne, “istedi”/yüklem

Üçüncü cümle: “O”/gizli özne, “günlerden bir gün”/ zarf tümleci, “ava”/ dolaylı tümleç, “çıktı”/ yüklem

Dördüncü cümle: “O”/gizli özne, “kargı, yay, ok, kılıç ve kalkanla”/ zarf tümleci, “gitti”/ yüklem

Eş Anlamlı Kelimeler: cesur/ yürekli; adam/insan; gök/mavi

Zıt Anlamlı Kelimeler: çıkmak/girmek (Ancak cümledeki anlam, “gitmek” şeklindedir.)

Gitmek/gelmek

Eş Sesli: yay (alet ismi) / yay(-mak eylemi)

Kelimelerin ekleri ve kökleri:

“Oğuz Kağan cesur bir adamdı” adam: isim kökü; (i) di: “i-mek” fiili ile isim soylu kelime fiilleştirildi. Kelimenin türü isim iken fiil oldu. “-di”: üçüncü şahısta görülen/di’li geçmiş zaman eki/ çekim eki.

“Bu gergedanı avlamak istedi.” iste-: fiil kökü; “-di”: üçüncü şahısta görülen/di’li geçmiş zaman eki/çekim eki. Av: isim kökü, “-la”: isimden fiil yapan yapım eki, “-mak”: Fiilden isim yapan yapım eki, mastar eki. gergedan: isim kökü, “-ı”: İsmi “i” hali/ belirtme durum eki/hal eki, çekim eki.

“Günlerden bir gün ava çıktı.” Çık-: fiil kökü, “-tı”: üçüncü şahısta görülen/di’li geçmiş zaman eki, çekim eki. Av: isim kökü; “-a”: ismin “e” hali/ yönelme hal durum eki/hal eki, çekim eki. Gün-: isim kökü, “-ler”: çoğul eki, çekim eki, “-den”: ismin “den” hali/ ayrılma hal durum eki/hal eki, çekim eki.

“Kargı, yay, ok, kılıç ve kalkanla (ile) ava gitti.” Git-: fiil kökü, , “-ti”: üçüncü şahısta görülen/di’li geçmiş zaman eki, çekim eki.

3.5. Oğuz Kağan Destanının Tahlili

Şükrü Ünal’a göre, Türkçe öğretimi, metinlerin çözümlenmesi ve yorumlanması esas alınarak gerçekleştirilen bir dil öğretimidir (Ünal, 2001: 157). Nitekim, Oğuz Kağan Destanı’nı konu, düşünce sistemi, yer, zaman, şekil, üslup, tipler bakımından kısaca tahlil etmek, Türkçe öğretimi açısından daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Aynı zamanda tahlil çalışması, Türkçe öğretiminin temel becerilerinden olan dilin anlatım inceliklerinin ön plana çıkarıldığı “konuşma” ve anlama sürecine eşlik eden “dinleme” gibi dil becerilerinin geliştirilmesine de yardımcı olacaktır.

3.5.1. Konu

Oğuz Kağan Destanı, bir bakıma eski Türklerin yaşamına ayna tutar. İdeal bir tip olan Oğuz Kağan’ın büyük Türk devletini nasıl kurduğu destan üslubu içinde sunulur.

3.5.2. Düşünce Sistemi

Türkler, yerleşik yaşama geçmeden önce yüzyıllar boyunca atlı – göçebe medeniyeti tarzında yaşamışlardır. Türkler, atlarıyla akıncılık yaparak ekincilikle uğraşan medeniyetler üzerinde hakimiyet kurmuşlardır. Akınlarda kullanılan başlıca silah ise, ok ve yaydır. Bir başka ifadeyle, atçılık, avcılık ve akıncılık eski Türklerin yaşamının temelini oluşturmuştur (Kaplan, 1979: 26). Dolayısıyla destandaki kahraman bu dönem insanının idealleştirilmiş halidir. Destandaki düşünce sistemi ise, söz konusu ideal tip komutanlığında daha fazla toprak ve ganimet kazanmak, dünyanın dört bir yanına yayılmaktır. Bu düşünce sistemine yahut zihniyete, “cihangirlik” de denilmektedir⁵.

Diğer taraftan destan, İslamiyet öncesi devirleri konu almaktadır. Eski Türklerde, hakan sülalelerinin soyları bir tanrıya veya toteme dek ulaştırılırdı. Nedeni ise, totemin “kut”una veya tanrıya ilişkin “kut”a erişmektir (Gökalp, 1977: 52). Eski Türklerde ‘din’, tabiat ve hayvanlar ile yakından ilgilidir. Örneğin, Oğuz’un evlendiği kız, gökten inen gök renkli ışık yani, kozmik alemle ilgilidir. Oğuz’a yol gösteren esrarengiz kurt, (Tanrısal olup) gök renkli ve gök yeledir (Kaplan, 1979: 38). Gök tanrının olağan özellikleri arasında, güç ve kuvvet vardı. Gök “sonsuz” anlamına da geliyordu (Roux, 1994: 94). Oğuz Kağan, destanının sonunda, “*Ben Gök Tanrı’ya (borcumu) ödedim, şimdi yurdumu sizlere veriyorum*” der. Aslında bu ifade, Türkler için Oğuz Kağan’ın “Gök Tanrı” tarafından gönderilmiş bir hükümdar olduğunun göstergesidir (Sümer, 1992: 273; Önal, 2009: 63). Tüm bunlara ek olarak, destanda kurdun yol göstericiliği, “simgesel tanrıçılık” olarak

⁵ M. Kaplan’a göre cihangirlik fikri, Oğuz Kağan’ın adeta ruhuna sinmiştir (Kaplan, 1979: 32). Bahaeddin Ögel’e göre, yay hakanlık, ok da elçilik sembolüdür. Destanda, doğuya ve batıya doğru ava giden oğullar ve avdan getirilen semboller “dünya hakimiyeti” fikrini vermektedirler. **Daha geniş bilgi için bk:** Bahaeddin Ögel, Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1988.

anlaşılabilir. Tanrı adına kurt Oğuz Kağan'la konuşur, ona yol gösterir. Yardımcı hayvan, tanrının - simgeci – elçisidir (Önal, 2009: 63).

3.5.3. Mekân

Epik geleneğin hakim olduğu coğrafya, hareketli yaşama sahip konar –göçer bir topluma aittir. Dolayısıyla genel anlamda mekân dar veya kapalı değil tersine oldukça engindir. Bu mekân, sürekli geçilen, aşılacak bir yerdir. Oğuz Kağan, bu tasvir edilen mekânda sadece zafer kazanmayı düşünür ve sürekli hareket halindedir (Köse, 1989: 12). Geniş mekânlar, ancak at vasıtasıyla aşılar. Dolayısıyla, uçsuz bucaksız coğrafyada at, tıpkı destanda olduğu gibi, o dönem insanının tek binitidir.

Destanda ele geçirilen yerlerin hiç birinde durulmaz, sürekli hareket adeta mekâna hakimdir ve dolayısıyla da roman, hikâye gibi diğer anlatı türlerindeki tasvir destanda yoktur. Bu konuda Mehmet Kaplan, “Oğuz Kağan Destanı’nda mekân, durulan, oturulan bir yer değil aşılacak bir yerdir”⁶ ifadesini kullanır (Kaplan, 1979: 33). Bu ifadeler, metinden şu şekilde örneklenebilir: “...Kırk gün sonra, Buz Dağ adında bir dağın eteğine geldi. Çadırını kurdurdu ve sessizce uyudu. Tan ağarınca, Oğuz Kağan’ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü, ve gök yeleli büyük bir erkek kurt çıktı. Bu kurt, Oğuz Kağan’a hitap etti ve: Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun, ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan çadırını dürdü ve gitti....” (Ergin, 1970: 18).

3.5.4. Zaman

Uygurca Oğuz Kağan Destanı, eksik olmasına rağmen Oğuz’un hayatının başlıca merhaleleri, doğumu, gençliği, savaşları, ülkesini çocukları arasında paylaşırması arka arkaya kronolojik bir planda sunulmuştur. M. Kaplanın ifadesiyle, destanda zaman, “kuvvetin hareket haline gelmesidir.” Oğuz’un zaman temposu son derece hızlıdır. Örneğin, yiğitliği ön plana çıkarabilmek için Oğuz’un çocukluk zamanı hızla aşılar. Diğer taraftan, Oğuz, (önemli bir düşmanın temsili olan) gergedanı öldürürken zaman adeta yavaşlar (Kaplan, 1979: 29). Ancak, savaşlar da büyük bir hızla geçilir ve son hep bellidir: zafer. Kısaca, destanda zamana hız hakimdir, bu da o dönemlerde göçebe yani sürekli hareket halinde olan Türklerin yaşamı algılayışlarından öte bir şey değildir. Örneğin, metinde, zamanın hızla aktığı, hareket bildiren “ilerlemek” eylemiyle bildirilmiştir: “...sevindi ve ilerledi...”; “...bağısladı ve ilerledi...”; “...koydu ve ilerledi...” gibi (Ergin, 1970: 20).

3.5.5. Şekil

Destan metni mensur yani düz yazı halinde sunulmaktadır. Ancak, Oğuz Kağan’ın halkına seslendiği bölüm manzum olup 8 mısradan oluşmaktadır. Eski Türk şiirinin özelliklerini taşıyan bu mısralar 4+4 duraklı hece ölçüsüyle yazılmıştır. Cem Dilçin, içeriğinden hareketle bu tür şiirlere “epik şiir” der. Epik şiir, konusu savaş, kahramanlık, yiğitlik ve yurt sevgisi olan ya da tarihsel bir olayı coşkulu bir anlatımla işleyen uzunca şiirlerdir. Diğer taraftan, destani şiir, hamâsî şiir ya da kahramanlık şiirleri terimleri de aynı anlama gelmektedir (Dilçin, 1997: 401). Hikmet Dizdaroğlu’na göre destanlar 8’li ve 11’li hece ölçüsüyle iki türde oluşurlar. Destanlarda, daha etkili bir üslup için duygu ve olay birlikteliğinden yararlanılır (Dizdaroğlu, 1969: 91).

Ben sizlere oldum kağan,
Alalım yay ile kalkan,
Nişan olsun bize buyan,
Bozkurt olsun (bize) uran,

⁶ Benzer diğer tahlil başlıkları için bk: Kaplan, 1979: 29; Köse, 1989: 10.

Demir kargı olsun orman,
Av yerinde yürüsün kulan
Dana deniz, daha müren
Güneş bayrak, gök kurikan⁷ (Ergin, 1970: 17).

3.5.6. Üslup

Destanın dil ve anlatımı (üslubu) son derece sade ve açıktır. Eylemler sürekli hareket ifade ederken cümleler de oldukça kısadır. İsimler genelde yalnızdır, ancak sıfat kullanımına rastlanır. Destanda, Oğuz'un ve eşlerinin vücut tasvirleri vardır. M. Kaplan'a göre, benzetme unsurları, Oğuz'un içinde yaşadığı kozmik alemle hayvanlar aleminde alınmış olup tasvirler bir süs olarak metinde yer almazlar, daha çok değerlendirme amaçlı kullanılmışlardır. Bu üslup, zaman ve mekânı hızla aşan, hiçbir şey üzerinde durmayan akıncı yaşam biçiminin ifadesidir (Kaplan, 1979: 40). Sözlü anlatıya dayalı metinlerde, uzun tasvirler neredeyse yoktur, çünkü somut uzun tasvirler, dinleyiciyi hayal alemine sürüklemekten alıkoyar, oysaki sözlü anlatının amacı, dinleyeni anlatının içine çekmek, özellikle irrasyonel yaklaşımla da hayal dünyasını zenginleştirmektir. Örneğin destanda uzun tasvirden kaçınılarak şu şekilde bir ev anlatımı yapılır: "... (Oğuz Kağan) Yolda büyük bir ev gördü. Bu evin duvarları altından, pencereleri gümüşten ve çatısı demirdendi. Kapalı idi ve anahtar yoktu. Asker arasında pek becerikli bir adam vardı. Adı, Tömürlü Kağul idi. Ona buyurdu: Sen burada kal ve çatıyı aç; açtıktan sonra orduya gel. Bunun üzerine ona Kalaç (Kal! Aç!) adını koydu ve ilerledi..." (Ergin, 1970: 21). Örnek alıntıda da görüldüğü üzere, evin çok kısa anlatımından sonra, eyleme geçiş yapılır. Destanda kullanılan bu üslup, hem metne akıcılık sağlamakta hem de okuyanı ya da dinleyeni sıkılamamaktadır.

3.5.7. Tipler

Her toplum, sözlü anlatılarında, kendi sosyo- kültürel yapısı ve beklentilerine göre bir kahraman tipi oluşturur. M. Kaplan'a göre tipler, ait oldukları toplumun ve temsil ettikleri türlerin anahtarlarıdır. Örneğin Oğuz, bir yerde durmayan mekânı ve zamanı süratle aşan insandır. "Dışa dönük" bir tiptir (Kaplan, 1996: 16). Destanda, alp tipinin ve süratin temsilcisi Oğuz'un tek gayesi zafer kazanmaktır (Köse, 1989: 46). Dolayısıyla, eski Türklerin vazgeçemediği alp tipi de, göçebe bir toplumun özlemlerini, beklentilerini ifade eder.

Alp için, kahramanlık ve kuvvet her şeyden önemlidir. Nitekim ideal bir alp tipi olan Oğuz Kağan, durmaktan hoşlanmaz, sürekli dünya üzerinde fetih eylemindedir, onun tek ideali cihan hakimiyetidir, bu sebeple akınlar yapar. Bu yüksek ülkü ile donanımlı kahraman, çocukluklarından da aynı ideali bekler. Yiğitlikle kazanılan toprakları çocukları arasında adilce paylaştırır.

Bahaeddin Ögel'e göre, Türk mitolojisinin, bütün ataları hep erkek olup büyük bahadır idiler. Nitekim destanda da Oğuz Kağan'ın çocuklarının hepsi erkektir (Ögel, 1997: 57). Destana göre, Türk milleti, dünyanın dört bir yanına dağılan bu Türklerden doğmuştur.

3.6. Oğuz Kağan Destanında Öne Çıkan Kültürel Unsurlar

Destan metni, Türklerin en eski inançlarından izler taşımaktadır. Dolayısıyla örnek ders metni, bizce kültürel unsurların aktarımı bakımından bir hayli önemlidir. Bu sebeple sadece birkaç başlık halinde olsa bile, bu kodları öğrencilere aktarabilmek onların Türk kültürü hakkında bilgilenmelerine yardımcı olacaktır. Destanda öne çıkan kültürel unsurlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

⁷ Şiirde, buyan: uğur, uran: savaş narası, müren: nehir, kurikan: çadır anlamlarına gelmektedir (Ergin, 1970: 17).

Olağanüstü doğum; olağanüstü özelliklere sahip kahraman; güç-devlet sembolü olarak altı erkek çocuk sahibi olma; tabiat kültü ve çocuk isimleri; formel sayılar: bir, üç, kırk; dört unsur: ateş, su, toprak, hava; ağaç kültü; su kültü; ad verme geleneği: şahıs ve kavim adları verme; toy/şölen – kurultay; ganimet: hediye sunma; kut inancı: Tanrısal kut; yol gösteren “Bozkurt” inancı; yaşlı bilge tipi: Uluğ Türük; rüya inancı; yönler ve sembolleri: doğu-batı-kuzey-güney; cihangirlik ülküsü; sembolik nesneler: bir altın yay, üç gümüş ok, altın tavuk – ak koyun/ gümüş tavuk – kara koyun⁸.

SONUÇ

İlköğretimde Türkçe Öğretim Programlarının genel amaçlarından birisi, öğrencilere sözlü ve yazılı Türk ve dünya kültür ürünleri yolu ile Türk kültürünü tanıtmak, Türk yurdunu ve ulusunu, doğayı, hayatı ve insanlığı sevmelerine yardımcı olabilmektir (Demirel, 2000: 14). Demirel’in vurguladığı genel amaç, bizce yabancılarla Türkçe öğretimi konusunda da genel amaçlardan birisi olmalıdır. Nitekim ortak hedef, Türkçeyi öğretirken her şeyden önce bu dili sevdirmek ve bunun için de bu dilin kültürel miraslarından faydalanmaktır. Dolayısıyla, “dil öğretimi, kültürel bir süreçtir ve kültüre hakim olmadan dil öğrenmek imkansızdır (Kalfa, 2013: 176).” Bilindiği gibi, dünyada tarihi kökleri çok eski zamanlara kadar gidebilen pek az millet vardır. Bu milletlerden birisi de Türk milletidir. Dolayısı ile, uçsuz bucaksız topraklarda vatan tutmuş Türklerin kültürlerinden doğan sözlü ve yazılı edebiyat külliyatı oldukça zengindir. Bu külliyatın ürünlerinden olup hem sözlü hem de yazılı edebiyata mal olmuş olan ‘destanlar’, adeta Türk milletinin birer aynası olarak kabul edilebilir. Tüm bunlardan hareketle, özellikle ‘destan’, ‘halk hikâyesi’ gibi Türk Halk Edebiyatı metinlerinin yabancılarla Türkçe öğretimi bağlamında ders malzemesi olarak ele alınışı kültür aktarımı ve Avrupa Dil Portfolyosu’nda belirtilen dil öğretimi ve kültürleşme süreci açısından bizce daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

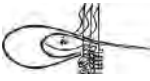
İnsan sosyal bir varlıktır ve dolayısıyla günlük yaşamın her daim içindedir. Bu sebeple, yüz yüze iletişimden kitle iletişim araçlarıyla sağlanan iletişime kadar tüm olanaklarla, yabancı dil kullanımı aktif (işlevsel ve pratik) hale getirilmelidir. Yabancılarla Türkçe öğretimi ve Halk Edebiyatı ürünleri bağlamında, aktif dil kullanımının Oğuz Kağan Destanı metninden hareketle sınıf ortamında da sağlanması mümkündür. Nitekim bu çalışmada, yabancılarla Türkçe öğretimi bağlamında, destan metninin dinleme, okuma, konuşma, yazma gibi temel dil becerilerinin geliştirilmesi açısından ele alınması sonucunda, öğrencilerin metnin türünü tanıması ve kendi ülkesinde benzer tür kullanımları ile mukayese edebilmesi, okuduğu metni temel dil kurallarına (imla, noktalama, vurgu, tonlama gibi) uyarak yazılı ve sözlü anlatabilmesi, kısa ve sade cümlelerden hareketle temel seviyede dilbilgisi becerisi kazanabilmesi, metin tahlilinden hareketle, türü ve eseri oluşturan Türklerin eserin oluşum dönemlerindeki temel zihniyetini, yaşamı algılayışları yahut dünya görüşünü kavrayabilmesi, Türk kültürünü ayırt edebilmesi gibi kazanımların gerçekleşeceği ön görülmektedir.

⁸ Destan bir şifredir. Cümleler tek tek çözümlenince, destanın arka planında bir kültür deryası yattığı fark edilecektir. Yukarıdaki tüm kültür kodları ile ilgili, çeşitli Türk Edebiyatı kaynaklarında ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. Örneğin “ad verme geleneği”, Türk kültürünün önemli geleneklerinden birisidir. M. Kaplan’a göre, eski Türkler şahıs adlarına fazlasıyla önem verirler. Özellikle, zümre adları, bazı şahıs adları yapılan iş ve değere göre verilmiştir. Destandaki bazı ad verme örnekleri, kavim adlarının kökenini izah için kullanılmıştır (Kaplan, 1996: 17). Örneğin; “Asker arasında iyi bir bey olan Uluğ Ordu Bey, akıllı ve becerisi sayesinde İdil ırmağını geçmeyi becerdi. Oğuz Kağan da ona Kıpçak Bey adını verdi (Ergin, 1970: 20). Ad verme geleneği de dahil olmak üzere yukarıdaki diğer kültür unsurları için **daha ayrıntılı olarak şu kaynaklara müracaat edilebilir:** Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Toker Yay., İstanbul 1995; Türk Töresi, Toker Yay, İstanbul, 2005; M. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ankara, 2003; Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I- II, TDK Yay., Ankara, 1989; Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler I- II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, 1991; Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, 1995; a.g.e.1988; Pertev Naili Boratav, Folklor ve Edebiyat I, II, Adam Yay., 1982; İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1995 vd.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet; YILMAZ, A. Müge; SEVER, Mustafa 2007. “Anonim Halk Edebiyatı”, “Destan”, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Editör: M. Öcal Oğuz. (Genişletilmiş 5. baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- AKKAYA, Ahmet 2013. “Yabancılar Türkçe Öğretimi Kapsamında Fıkralar: Nasrettin Hoca Fıkraları.” Millî Folklor. Yıl 25, Sayı 100.
- AKSAN, Doğan 1977. Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim I. Ankara: TDK Yayınları.
- AKTAŞ, Şerif; GÜNDÜZ, Osman 2007. Yazılı ve Sözlü Anlatım, Kompozisyon Sanatı (8. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARTUN, Erman 2006. Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri (2.baskı). İstanbul: Kitabevi.
- BANARLI, Nihat Sami 1987. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. Cilt 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BORATAV, P. Naili 1984. Köroğlu Destanı. İstanbul: Adam Yayınları.
- _____ 1995. 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı (5. baskı). İstanbul: Gerçek Yayınları.
- CALP, Mehrali 2006. Özel Öğretim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi. Konya: Eğitim Kitabevi.
- CEMİLOĞLU, Mustafa 2004. İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi (4. baskı). İstanbul: Aktüel Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul 2007. Türk Dünyası Epik Destan Geleneği (2. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- COŞKUN, V. Mustafa 2008. Türkçenin Ses Bilgisi. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- DEMİREL, Özcan 2000. Türkçe Öğretimi (2. baskı). Ankara: Pegama Yayınları.
- DİLAÇAR, Agop 1968. Dil, Diller ve Dilcilik. S: 2639. Ankara: TDK Yayınları.
- DİLÇİN, Cem 1997. Örneklerle Türk Şiir Bilgisi (4. baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- DİZDAROĞLU, Hikmet 1969. Halk Şiirinde Türkler. Ankara: Ankara Üni. Yayınları.
- EKİCİ, Metin 2007. “Araştırma Yöntemleri” Türk Halk Edebiyatı El kitabı (Genişletilmiş 5. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü 1993. Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, Muharrem 1970. Oğuz Kağan Destanı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı 1000 Temel Eser Serisi.
- GÖKALP, Ziya 1977. Türk Töresi (hızl. Yusuf Çoyuksöken) İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi.
- İNAN, Abdülkadir 1992. “Türk Destanları” Türk Dünyası El Kitabı. Edebiyat. 3. Cilt (2. baskı). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yayınları.
- KALFA, Mahir 2013. “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Sözlü Kültür Ürünlerinin Kullanımı” Millî Folklor. Sayı: 97. Yıl: 25. Ankara.
- KAPLAN, Mehmet 1979. Oğuz Kağan Destanı. İstanbul: Dergah Yayınları.

-
- _____. 1996. Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3- Tıp Tahlilleri. Türk Edebiyatında Tipler (3. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- KÖSE, Nerin 1989. Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Danışman: Fikret Türkmen. Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. İzmir.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat 1989. Edebiyat Araştırmaları -I (3. baskı) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____. 2003. Türk Edebiyatı Tarihi (5. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- ROUX, Jean Poul 1994. Türklerin ve Moğolların Eski Dini (çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil) (2.baskı). İstanbul: İşaret Yayınları.
- SEVER, Sedat 1997. Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme. Ankara: Anı Yayınları.
- SÜMER, Faruk 1992. Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları – Destanları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- OĞUZ, Öcal 2000. Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____. 2004. “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları.” Milli Folklor 8/ 62. Ankara.
- OLRIC, Axel 2003. “Halk Anlatılarının Epik Kuralları.” Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar. Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin 1997. Türk Mitolojisi I. İstanbul: MEB Yayınları.
- ÖNAL, M. Naci 2009. “Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgecilik” Milli Folklor, Yıl 21, Sayı 84.
- ÖNKAŞ, A. Nilgün 2010. “Ana Dili Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar.” Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE). Bahar 2010. Sayı: 24.
- _____. 2011. “Türk Halk Şiiri Örneklerinin Fonetik – Semantik İlişkisi ve Türkçe Eğitiminde Halk Şiirlerinden Yararlanma” Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring, TURKEY.
- ÖZ, M. Feyzi 2001. Uygulamalı Türkçe Öğretimi. Ankara: Anı Yayınları.
- ÖZDEMİR, Cihan 2013. “Dil- Kültür İlişkisi: Folklor Ürünlerinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yeri ve İşlevi.” Milli Folklor. Sayı: 97. Yıl: 25. Ankara.
- TOGAN, Z. Velidi 1931. “Türk Destanlarının Tasnifi.” Atsız Mecmua, S: 1, 2, 3, 4, 5.
- TOSUNOĞLU, Mesiha 2010. “Farklı Yazı Stillerinin Okuduğunu Anlama Sürecine Etkisi.” Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı. Yıl: 6. Sayı: 11. Ocak.
- Türkçe Sözlük 2005. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret 1995. “Manas Destanı ve Anadolu Halk Hikâyeleri” Manas - 1000, International Symposium “Epos Manas” August, 27-28, Bishkek – Kırgızistan.
- ÜNALAN, Şükrü 2001. Türkçe Öğretimi (Geliştirilmiş 2. baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- VYGOTSKY, Lev Semenovich 1962. Thought and Language. Ed-trans.by Eugenia Han gmann and Gertrude Vakar, Cambridge, Massachusetts: The Massachusetts Institute of Teknology.
- YÖNTEM, A. Canip 1930. Epopée. İstanbul: Devlet Matbaası.

BİR SERVET-İ FÜNÛN MASALI: YENİ ZELANDA FİKRİ VE ANADOLU'YA AVDET*

*Hatem TÜRK**

ÖZET

Sultan II. Abdülhamit devrinin edebî oluşumlarından biri olan Servet-i Fünûn dönemi, pek çok özelliği ile Türk edebiyatında adından sıklıkla söz ettirmiştir. Sanatın ön planda tutulduğu bu devrin bazı şair ve yazarları, artan siyasi baskılar yüzünden memleket idaresinden şikâyet etmişlerdir. Bunun sonucunda yaşamak için yeni bir ortam, uzak ülke hayaline kapılmışlardır. Önce Yeni Zelanda daha sonra da Manisa'nın Sarıçam ilçesi, bu hayalin mekânı olarak düşünülmüştür. Sanatçılar, her iki yer ile ilgili planlamalar yapmışlar ve tasarlanan yeni yaşamın pek çok özelliğini edebî eserlerle ortaya koymuşlardır. Edebî eserlere etki etmiş olan bu tasarımlarda yaşanacak yerin coğrafi özelliklerinden meskenlere; uğraşı alanlarından edebî anlayışlara kadar pek çok şeyi bulmak mümkündür. Değişik nedenlerle her iki hayal de gerçekleşmemiş, bu durum bir ütopya halini almış ve hakkında sanat eserleri oluşturulmuştur. Bu çalışmada dönem sanatçılarının kaçış fikri ve bu düşünce dâhilinde oluşturdukları sanat eserleri üzerinde durulmuş, oluşturulan ütopyik mekanın özellikleri, sanat eserlerinden hareketle değerlendirilmiştir. “Yeşil Yurt” ya da “Hayat-ı Muhayyel” olarak bilinen bu eserlerin en önemlilerinden biri olan Hüseyin Câhit Yalçın'ın “Hayât-ı Muhayyel” adlı öyküsü, Arap alfabesinden yeni harflere aktarılmıştır. Dünya edebiyatlarında da zaman zaman karşılaşılan uzak ülkelere kaçış, ütopya olgusunun Türk edebiyatındaki önemli örneklerinden biri olarak kabul edilen bu hareketin değişik açılardan incelenmeye değer olduğu görüşüne varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Servet-i Fünûn, Kaçış, Ütopya

A TALE OF SERVET-İ FÜNÛN: NEW ZEALAND INTELLECTUAL AND THE RETURN TO ANATOLIA

ABSTRACT

One of the literal formations of the period of Sultan Abdulhamit II, Servet-i Fünûn period have made its name rather frequently mentioned in many aspects in Turkish literature. Some poets and writers of this period when art came into prominence complained about the regime

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

* Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi. El-mek:hatemturk@hotmail.com.

because of the increasing political pressure. As a result of this, they dreamt about a new environment and far lands. Firstly, New Zealand then Sarıçam, a district of Manisa, were thought as the scene of that dream. The writers made plans about these two places and presented many features of new life through literal works. In these plans which affected the literal works, it is possible to find many things about from geographical features of places which would be lived to dwellings; from fields of occupation to literal perceptivities. Because of various reasons, these two dreams did not come true, became a utopia and artworks were constructed about it. In this study, escape thoughts of the period writers and their works based on this thought were emphasized, features of utopian dwelling were evaluated with reference to artworks. Known as “Yeşil Yurt” or “Hayat-ı Muhayyel”, one of the most important of these works Hüseyin Câhit Yalçın’s story “Hayât-ı Muhayyel” were rewritten in Arabic alphabet. In also world literature, escaping far lands was accepted as one of the important samples of utopia phenomenon and it was deduced that that movement was worth to be examined from different perspectives.

Key Words: Literature, Servet-i Fünûn, Escape, Utopia

Giriş

Tanzimat’ın ayağı yere basmaya çalışan edebiyat görüntüsünden sonra ondan daha güçlü bir sesle ortaya çıkan ve edebî kıymeti ön planda tutmaya uğraşan Servet-i Fünûn devrinin ilgi çekici özelliklerinden biri, önce Yeni Zelanda, olmayınca da Manisa’ya çevrilen, gerçekleşmemiş bir kaçış öyküsüdür.¹

Servet-i Fünûn edebiyatı sanatçıları, özellikle Sultan II. Abdülhamit’in saltanat yıllarında büyük bir bunalım içine düşmüşler, yaşadıkları çevreden ve ülkeden şikâyet etmişler, bunun sonucunda da kendilerine yeni bir dünya kurgulamaya girişmişlerdir. Bu kaçış fikrinden hareketle, o zamanlarda İngiltere’nin sömürge ağını genişletmek adına yeni bir sömürgesi haline gelen Yeni Zelanda’da koloni halinde yaşama fikrini hayata geçirmeyi düşünmüşlerdir. Bir tasarı olarak düşünülen bu görüş, dönemin edebiyatçılarınca edebî metinlerle ifade edilmiş ve şekillenmiştir. Tasarının temelinde yatan düşünce, dönem aydınlarının yaşadıkları ülkenin geleceğinden umidi kestikten sonra ömrünü geçirmek ve nesillerinin devamını görmek için yeni bir dünya planlamaktır. Servet-i Fünûn sanatçıları, Sultan II. Abdülhamit’in “*Devr-i İstibdad*”ından kurtuluşun mümkün olmadığına inanmaktadırlar. Ondan kurtuluşun tek yolu da Padişah’ın ve adamlarının olmadığı başka bir ülkeye, daha açık bir ifadeyle uzak bir ülkeye gitmektir. Bu ülke dönem sanatçılarının kendi ruhlarında idealize ettikleri bir ülke olmalıdır. Servet-i Fünûn sanatçıları, eserlerinde gitmek

¹ Bu konu hakkında Mehmet Kaplan şunları söyler: “Bir ara Fikret arkadaşlarıyla beraber Yeni Zelanda adasına giderek orada hayal ettiği saadet ülkesini gerçekleştirmek ümidine kapılır. Bu mümkün olmayınca, Hüseyin Kâzım’ın Manisa’daki çiftliğine gitmeği düşünürler. Bu hayallerin yıkılışı üzerine Fikret, Bir Mersiye adlı şiirini yazar.” Bk. (Kaplan, 2009: 112). 11 dörtlükten oluşan Bir Mersiye adlı bu şiirde Fikret, kendisini bunca heyecanlandırmış uzak ülke hayalinin olumsuz sonuçlanması üzerine yazmıştır. Kararsızlıklarıyla, ürkekliğiyle geçen ömründe hep saf olanı, kirlenmemiş olanı arayan Türk edebiyatının bu hassas yürekli şairi, sık yaşadığı hayal kırıklıklarından birine de mersiye yazmıştır. “Âh sen, sen ki zîr-i bâlinde / bir yeşil köy hayâtı saklardın: / Şi’rimin nuhbe-i mealinde / Sen, bütün safvetinle sen vardın.” Bk. (Tevfik Fikret, 2007: 201). Şair’in Rûbab-ı Şikeste’deki Berid-i Ümmîd adlı ve benzer duyarlılıkla hayal kırıklığını anlattığı şiirinin de aynı nedenle yazıldığını Hüseyin Cahit Yalçın, hatıratında söylemektedir. Bunun dışında Fikret “Ne İsterim”, “Bir Ân-ı Huzur” ve “Yeşil Yurt” adlı şiirlerini de aynı duyarlılıkla kaleme almıştır. Bu şiirlerinde şair, “Mâi bir göl, yanında bir meşcer”, “Hâke revnak veren güzellikler”, böylesine bir doğada “Bir külbe-i mesud” içinde “Bir köylü hayatı”nı “Bahara benzetilir bir yeşil saadet” olarak görmekte ve yaşamak istediği doğa içindeki köyü anlatmaktadır.

istedikleri ve geleceğe önerecekleri ülkeyi sanat eserlerinde şekillendirmişlerdir. Sanatın, şiir, roman, öykü ve resim dalında bu konunun işlendiği görülür. Bunun bir etkisi olarak şiir ve resmin bu dönemde iç içe girdiği ve birbirini etkilediğine şahit olunur. Bu dönem sanatçıları, edebiyatımızda tablo altı şiir yazma geleneğini kurmuşlardır. Bunlar, genellikle idealize edilmiş dünyayı gösteren el değmemiş tabiat manzaraları, saflığı ifade eden çiçek ve çocuk resimleri, güzelliği ifade eden güzel kadın tablolarıdır. Bu tabloların altına aynı duyarlıktan hareketle şiirler de yazılmıştır.

Servet-i Fünûn ve Kaçış

Servet-i Fünûn'un en gözde eserlerini verdiği yılların, Sultan II. Abdülhamit'in padişahlığı zamanına denk gelmesi, bu edebiyatı meyus ettiği kadar da yeni arayışlara itmiştir. Bu arayışların en orijinallerinden biri, içinde şüphesiz ki yaşamak hatta koloni kurmak için uzak memleketler arama fikridir. Bu fikri ortaya çıkaran nedenin istibdat baskısı olduğu da bilinmektedir. Hüseyin Kâzım Kadri'nin aşağıdaki ifadeleri, yüzyıllardır Türk'ün hayallerini süsleyen, fetihlerin en büyüğüyle yurt edilmiş Altın Boynuz'a, devrin aydınlarının genel bakışını sergilemektedir:

Vatanın âfâk-ı siyâsiyesi karardıkça bizim de gözlerimiz dönüyor ve beynimizin içinde şiddetli fırtınalar esiyordu. Her şeyden nevmid idik. Abdülhamit de günden güne mezalimini artırıyor. Fakat biz teşebbüslerimizi o nisbette tezyid edemiyorduk. Memlekette bir ihtilal hareketinin başına geçecek bir kimse yoktu. Zâhiren muhalif görünenler de bu yüzden bir külah yapmak emelinde idiler. Ortalık casuslarla dolmuş, bütün ümit kapıları kapanmış ve bu elîm vaziyette yaşamak imkânı kalmamıştı. Bedrus Edendi'nin mütevekkilâne sükûtu yerine Fikret'in ateşin sözleri geçmişti. Yanıp tutuşuyorduk. Fakat ne yapacağımızı da bilemiyorduk. Nihayet, yine Fikret bir çare buldu: bu memlekette hicret etmek! (Kadri, 2000: 67).

Dönemin en önemli tanıklarından olan Halid Ziya Uşaklıgil de anılarında konuyu benzer bir şekilde Fikret merkezli olarak ele alır: “Gözünde onu inciten, kudurtan ne varsa sanki bir büyüyle silinmiş göründü; İstanbul ve onun içinde, arkasında, ötesinde ne kadar kötülükler ve kirlilikler bulunuyorduydu bunlar hep bir unutmaya bulutunun altına saklanmış oldu. Artık onun görüş ufku bir yaşama alanı, bir mutluluk köşesi vardı ve orada muradına göre bir dünya yaratacak: Yeşil Yurt!..” (Uşaklıgil, 1987: 589). Hazırda bulunanların itiraz etmediği bu hülyanın fikir babası Tevfik Fikret başta olmak üzere herkes, kurtuluşun ancak kaçmakta olduğu bu şehirden: “Örtün, evet, ey hâile... Örtün, evet ey şehîr / Örtün ve müebbet uyu, ey fâcîre-i dehr!...”² (Fikret, 2007: 299) diyerek, dünyada istibdatla kirlenilmemiş yeşil bir belde aramaya koyulurlar³. Firdevs Canbaz Yumuşak da konuyla ilgili yaptığı bir çalışmada “Yeşil Yurt girişimi temelde bir

² Tevfik Fikret'in “Sis” adlı şiiri, devir aydınlarının pek çoğunun ortak duygusuyla İstanbul'a karşı ağır ithamları olan bir metindir. Onun için İstanbul, “Köhne Bizans, koca bunaktır. Bin kocadan arta kalan dul bakiredir. Şiirin anlatıcısı İstanbul'u ağır ithamlarla tahkir ederken onun güzelliğindeki taze büyüğü kaybetmediğini, ona bakanların hala üzerine titrediğini, onun hala cana yakın göründüğünü de itiraf etmektedir. İstanbul munistir, cana yakındır ona göre ama bu munislik düşkün kadınların cana yakınlığıdır. Zira o, içine dökülen gözyaşlarına kayıtsız kalmaktadır. Anlatıcı, İstanbul'un kuruluşunda lanet olduğuna inanmaktadır. Bu yüzden şehrin bütün zerrelerinde kirlî riyakârlıklar bulunmaktadır. Temiz bir şey bulmak imkânsızdır bu şehirde. Şair, İstanbul'un şahsında bir cehennem tasviri yaparken orada temiz insanların bulunamayacağını da iddia etmektedir. Sinir buhranına kapılan şair, ses tonunu yükselterek ona, ey şehîr, örtün ve sonsuza kadar uyu, ey dünyanın fahişesi, diye lanet okur. Ve buradan sonra da kızgınlığını seslendiği şehrin sıfatlarını sıralayarak devam ettirir”. (Türk, 2008: 97).

³ Servet-i Fünûn şiirinin genel karakteristiğini etkileyen bu durumla ilgili Ramazan Korkmaz, şunları söyler: “Servet-i Fünûn kuşağında ‘öte yer’ imgelemi ile beliren mekan, dünyanın tekdüze gerçekliğinden sıkılan ‘yorgun ruhlar’ için ütöpik bir sığınaktır; bu ütöpik sığınak, yaşamak için değil, ama insani duyarlılıkları daha derin yaşamak için arzu edilir. Bu nedenle öte duygusu ve başka yer özlemi, Servet-i Fünûn kuşağının ana imgelerini üreten iki temel güç olarak karşımıza çıkar.” (Korkmaz, 2004: 129).

eşit gerçeklerden kaçıştır.” (Canbaz. 2012: 56) demektedir.⁴ Bu noktada yapılan tartışmalar arasında Avrupa’da kimi yerler de söz konusu edilirse de Fikrete, kabul görmez. Uzun sohbetlerin ardından Yeni Zelanda adası⁵, hayalin en mcесsem beldesi olarak kabul edilir⁶.

Konuyla ilgili Mehmet Rauf şunları söyler:

O zaman ben, Tarabya’da karakol gemisinde ikinci kaptandım. Geminin vazifesi yazın o sulara gelen sefaret gemileriyle teşrifat münasebetinde bulunmak olduğundan bu sayede Fransız, İngiliz, Alman, Rus, İtalyan zabitleriyle hararetili bir dostluğum vardı. Bilhassa İngiliz sefret gemisi ‘İmojen’ süvarisi Kaptan Bain gayet samimi dostumdu. Ara sıra idare aleyhinde hissiytımı döktüğüm olmuştu. Bu tafsilta vkıf olan Fikret: -İmojen süvarisiyle sen de bir görüş de ondan belki bir fikir alırsın, dedi. Kaptan Bain bu teşebbsmz alkışla karşıladı: -Azizim Rauf dedi, İngiltere’de muhceret için bu günlerde herkes bilhassa Yenizelanda’ya gidiyorlar. Orası gayet münbit ve mahsuldr, iklimi b u havası pek latif bir yerdir. Eğer istersen sana muhceret heyetleri için neşrolunan rehberlerden getireyim. Okur, tedkik eder ona göre karar verirsiniz. (Törenek, 1997: 67).

Mehmet Rauf’un tercümeleri, grubun beklentilerini karşılar niteliktedir.

Fikret, bunun üzerine içine düştüğü koyu kötümserlik ve can sıkıntısından biraz sıyrılır” (Akyüz, 1947: 53). Bu heyecanın ardından sanatçılar, yeni dünyanın planlarını yapmaya başlar. Para biriktirilir, blėyle ilgili kitaplar getirtilip okunur. Esat Paşa, Ankara dolaylarında ailesinden kalan bir iftliği satıp ana parayı oluşturmaya söz verir. Hatta Fikret, birlikte yaşanacak hayatın mukavvadan bir şeklini de yaparak mimari sistemini de ortaya koyar. Yine Fikret’in koyduğu bir şart da oraya bekrların ancak evlendikten sonra katılabilecekleridir. (Kadri, 2000:134).

Konuyla ilgili müzakereler günlerce sürer gider. Hüseyin Cahit Yalçın, “*Hayt-ı Muhayyel*”ini yazar⁷. Daha ok Fikret’in Rumelihisarı’ndaki yalısında devam eden bu sohbetlerin birinde hassas şair, arkadaşlarından birine küçük bir vesileyle kızıp “*Yeşil Yurt*” özleminden kısmen vazgeçer.

İşte Yeşil Yurt, önce, dünyanın cenneti sayılan Seylan adasında kurulmak üzere başlamışken adanın cennet önüne karşın yabancılara karşı pek acımasız olan havası ve suyu, geçim biçimi, böcekleri ve türlü berbat sinekleri ve bunlardan başka oraya kadar yapılacak yolculuğun ve orada yerleşmenin bizleri karşı karşıya bırakacağı türlü türlü zorluklar bu dş dünyasının kurulacağı yeri değiştirmek zorunluluğunu doğurdu. Bunun sonucunda Hüseyin Kzım’ın Manisa iftliği dşnld. (Uşaklıgil, 1987: 590).

⁴ te yandan konuyla ilgili yazısında Metin Kayahan zgl de bu kaçışın nedenini bireysel bir nedenle, aşkla açıklar. (zgl, 1988: 147).

⁵ Halid Ziya ise bu yerin Seylan adası olduğunu söylemektedir (Uşaklıgil, 1987: 590).

⁶ Hüseyin Cahit Yalçın hatıralarında konuyla ilgili şunları söylemektedir: “*Yeni Zelanda adalarına göçmen göndermek için Londra’da bir dernek varmış, herkesi yüreklendiren broşürler çıkarmış. Oraya gidenlere parasız toprak veriliyormuş. Bu broşürlerde Yeni Zelanda’nın iklimi, güzelliği son derece vliyiymuş. Mehmet Rauf, bunlardan birini ele geçirmişti. İngilizceden çevirerek bizlere anlatıyordu*” (Yalçın, 1999: 134).

⁷ “*Hikyede ki: ‘Orada her şey, gökyüzü bile yeni idi’ gibisine cümle, İstanbul çevresinden doğallıkla hiç görmediğimiz Güney Yarıkresi’nin gökyüzüne bir dokunumdu. Yeni Zelanda girişiminde yalnız bir noktada Tefik Fikret’le aramda bir anlaşmazlık çıkıyordu. Fikret, sonuna kadar adada yerleşmek ve hiç ülkemize dönmemek düşüncesindeydi. Ben: - Hayır, diyordum, Abdülhamit ölür de ülkede meşrutiyet kurulursa Yeni Zelanda’da kalamam, ne olursa olsun buraya dönerim!’*” (Kadri, 2000: 135).

Bundan sonra Fikret, rotayı Anadolu'ya çevirerek burada bir “Yeşil Yurt” aramaya koyulur.⁸ Manisa'nın Sarıçam ilçesi, yeni hayal ülkesi haline gelir. Fikret, bu yeni heyecana kurşun kalemle köşk tasarımı yaparak katkı sağlar. “*Ortada ortak ve düzayak büyük bir salon. Burası hem oturma hem yemek odası ödevini görecek. İki kenarda iki katlı birer kanat yatak odaları olacaktı. Fikret, salonumuzu nasıl döşeyeceğini bile kararlaştırmıştı*” (Kadri, 2000: 136). Bunun için Hüseyin Cahit Yalçın, buraya keşfe dahi gönderilir. Dönemin istibdat şartlarında zorla Sarıçam'a giden Yalçın, bir hafta sonra bölgeye hayran bir durumda buraların fotoğraflarıyla döner: “*Fikret, bu köyün yanında çam ağaçlarıyla muhat bir tepelik olduğunu gördü ve bir an için ‘Yeşil Yurd’u burada kurabileceğini düşündü. Üstada karşı müşkül bir mevkide idik: Onun hayâlâtına vücut vermek ve buna taraftar görünmek kabil değildi; çünkü tahayyül ettiği tarz-ı hayata biz mani olacaktık. Bir hayli günler düşündü ve neticede bu hülyadan da vaz geçti!*” (Kadri, 2000: 69).

Servet-i Fünûn Ütopik Yaşantısının Özellikleri

Yeni Türk edebiyatında önemli bir hamle olarak ortaya çıkan bu ütopya⁹ uzak ülke hayalinin, Servet-i Fünûn sanatçılarının genel anlamda bir “*kaçış fikr-i sabiti*”nden kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte onların gidilecek mekânın düzenlenmesine dair söyledikleri de ortaya önemli veriler sunmaktadır. Bu verileri Hüseyin Câhit'in *Hayât-ı Muhayyel*'inden hareketle şu şekilde özetlemek mümkündür: Bu mekânın her şeyden önce bir adada doğal ve yeşillikler içinde bulunan köy olduğu anlaşılır¹⁰. Köy, “*sahilin en şirin, en sevimli bir noktasında*” ormanın içindedir. Köyün önünde büyük bir ağacın altında akşamları toplanılıp oturulur ve bu yeri geliştirmek için hayaller kurulur. Köy, tartışmalardan sonra imar edilir. Köşkler büyük ve süslü değil; yetecek kadar küçük, kışın fırtınalarına dayanacak kadar kuvvetli, fakat zarif, sevimli ve sadedir. Hepsinde birer büyük iş odası, birer küçük salon, çocuklar için birer küçük oda, birer yatak odası vardır. Köyün ortasında ortak bir bina vardır. Burası, herkesi alacak kadar geniş bir yemek salonundan, yine büyük bir salonla bir kütüphaneden oluşmaktadır. Sabah, akşam bütün aileler bu sofranın etrafında birleşir, samimiyet içinde neşeli yemekler yenir. Hizmetçi bulunmaz, herkes birbirine nöbetle hizmet eder. Yemekten sonra balkonda kahveler içilir, sohbet devam edilir, sonra biraz piyano çalınır, biraz şiir okunur. Burada herkes iş bölümüne katılır. Bilinmeyen işler öğrenilir. Çiftçilik, hayvancılık en sevilen işler olur. Para kazanma, ziynet ve gösteriş meraklılığı

⁸ Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatında filizlenmeye başlayan bu anlayış, edebiyat için olduğu gibi siyasetin de pratiğe en kolay döktüğü bir yol olacaktır. Mustafa Kemal'in Osmanlı'nın işgal edilmesinden sonra kurtuluş reçetesi olarak hayata geçirdiği Anadolu'ya yöneliş, Mizancı Murad'ın *Turfanda Yahut Turfasından* sonra edebiyatta görülen aynı hassasiyetten etkilenmiş olmalıdır. Edebiyatımızda önemsenmesi gereken bu olgunun önemli isimleri arasında Paşabeyzade Ömer Âli Bey, Nabizade Nâzım, Mehmet Emin Yurdakul, Ebubekir Hâzım, Mehmet Râuf, Rıza Tevfik, Faruk Nafiz, Yakup Kadri, Halide Edip, Refik Halit sayılabilir. Özellikle Faruk Nafiz'in “Sanat”, ve “Han Duvarları” şiiri, edebiyatımıza yeni bir yol olarak sunulmuştur, denilebilir. Ayrıca İkinci Meşrutiyet döneminde yazılan Ruhsan Nevvare ve Tahsin Nâhit'in “*Jöntürk*” adlı tiyatro eseri de bu bağlamda değerlendirilebilir. Konuyla ilgili bir değerlendirmeye yazısı için bk. (Delilbaşı, 1324: 143-152)

⁹ Dünya edebiyatlarında sıkça karşılaşılan uzak ülke hayali, Thomas More'un “*Utopia*” adlı eseri ile genel olarak bu isimle anılır olmuştur. Utopia sözcüğü, Eski Yunancadaki “Ou ve Topos” sözcüklerinden türetilmiştir ve “hiçbir yer” anlamına gelir. Ancak “iyi yer” anlamına gelen “eutopos” sözcüğü ile ilgili bir kelime oyunu da olabilir. More, zaman zaman kendi kitabından Latince karşılığı ile söz etmiştir. Kullandığı “Nusquama” terimi, “Nusquam” yani “hiçbir yer” anlamına gelir.”More, bu eserini “Bir Ulusun En İyi Yönetim Şekli ile Yeni Utopia Adasına Dair” alt başlığı ile gelecek nesillere, kendince, daha yaşanılabilir bir dünya sunmak amacıyla kaleme almıştır (Thomas, 2004). Ayrıca, “Gerçekleşmesi mümkün olmayan hayal ve tasarımlar. Ütopya bir hayal türüdür. Yeryüzünde bulunmayan kutsuz bir hayat tarzını gaye edinir. Kişinin özelediği kutsuz bir dünyada yaşama isteği, ütopyaların tasarlınmasına sebep olmuştur” (Karataş, 2004: 501). Dünya edebiyatları için yapılan bir incelemede sayının ucu açık bırakılmakla birlikte bizim tespitlerimize göre 1300 adet hayali yer tespit edilmiştir. Bu yerlerin arasında bizim edebiyatımızda adı geçen Servet-i Fünûncuların “*Yeşil Yurt*”, Ahmet Haşım'ın “*O Belde*”, Peyami Safa'nın “*Simeranya*”sı gibi herhangi bir hayali ülke adına rastlamadık (Manguel ve Gianni, 2013).

¹⁰ Tevfik Fikret'in ütopya anlayışı ile ilgili bk. (Kanter, 2011: 963-972).

olmaz, çocuklar parayı bilmezler. Mecbur olunduğu kadar bir miktarda para bulundurulur, onu da köyde bu işe memur kişi harcar. Bunun için insanlar, kendilerini harap edecek kadar çalışmaya gerek duymazlar. Tarlada çift sürerken bile öküzler bir ağacın gölgesinde dinlendirerek otların üzerine uzanır, felsefi bir tartışma, bir şiir mecmuası ya da bir roman okunur ya da bir çoban hayvanlarını otlatırken yağlı boya resim yapar. Böyle bir yaşam sürdürülürken kendi dışlarındaki hayatı da hepten ihmal etmezler, süreli yayınlarla dış dünyadaki haberleri takip ederler. Posta geceleri bir tatil gecesidir. O gece piyano çalınmaz, türkü söylenmez, oyun oynanmaz, hep kütüphane salonunda toplanılır. Kadınlar, iş sepetlerini yanlarına alarak çocukların çoraplarını, fanilalarını ördükleri, çamaşırlarını diktikleri, çocuklar resimli kitapların başında gürültüsüz oynadıkları sırada kütüphaneyi dolduran o huzur içinde derin bir tartışma başlar; sessizlik ya gazetelerin, yeni kitapların hisırtısıyla ya da bir sözcükle biter; sonra yine tartışma devam ederdi. Haftada bir gün tatil kararlaştırılmıştı. Tatil zamanları genelde kır gezintilerine ayrılmıştı. Adanın her noktası çok güzeldir. Buraların hepsine birer isim konulmuştur. Sırayla her hafta bir yere gidilir, üç dört saat süren uzak mesire yerleri de vardı. O gün akşama kadar orada oyunlar oynanır, sürekli yeşil duran çimenler üzerinde sohbetler edilir. Köy, gittikçe güzelleşir, arazide yollar gittikçe açılır, her taraf düzeltilir. Köşkerin etrafında güzel birer çiçek bahçesi oluşturulur. Çocuklara küçükken birer ağaç verilmiştir. Onlar, bu ağaçlarla büyür.

Bu sevdalı hayatın son ödülü de güneşli bir sonbahar günü sevgililerin beraberce, güzel gençlik zamanlardaki gibi kucak kucağa ölümüdür. Sevgililer, yan yana aynı taşın altına genelde birlikte oturdukları yalnız kestanenin dibine gömülürler. Etraflarına mor menekşeler dikilir. Makber, köyün bütün âşıkları için uğurlu bir yerdir. Akşamları genç âşıklar bu mezarı ziyarete gelirler buradaki menekşelerden birbirlerine demetler hediye ederler...

Hayât-ı Muhayyel¹¹

- Mehmed Câvid'e -

Bu şimdiki âlemlerden pek uzaklara gitmiştik; mâzi ile aramızda ebedi fırtınalarla cenkleşen büyük denizler vardı. Şimdi her şey yeniydi: Hattâ kalplerimiz, hattâ hislerimiz, hattâ ilk günlerde kubbe-i saf ve laciverdîsi altında misafir olduğumuz sema-yı mükevkeb bile yeniydi. Çimenlerini çiğnediğimiz topraklar, ufuk üzerinde teressüm ettiğini gördüğümüz ormanlar, reh-güzârımızı tatir eden çiçekler bile yeni, bâkirdi. Ve bu saf ve mâsum tabiatın sîne-i müşfikinde bizim için yeni başlayan bu hayat,- ah, bu hakikate iktirân etmeyecek hayat-ı muhayyel!- Bilhassa bu hayat-ı mu'azzez hepsinden yeni, hepsinden saf ve tabii idi.

Köyümüzü sahilin en şirin, en sevimli bir noktasında intihâb etmiştik. Adamızı ihata eden bahr-i hurûşânın heybetli dalgaları bizim sahilimize gelinceye kadar ilerideki kayalara çarparak kırılırdı. Ve birer elmas gibi parlayan beyaz, temiz kumlarımızı hafif hisırtılarla tehviz ettiği zaman, zannederdik ki bu ummân-ı bî-payan şu ıssız sahilin hep bir hiss-i uhuvvetle birleşen garîbü'd-diyyar mihmanlarına bir terâne-i tebrik ve teşci' ihda ediyor.

Zaten bütün tabiat bize bu hüsnü kabulü göstermişti. Cesîm ormanların nesîm-i müferrihe tevdi' ettikleri tûde-i revâyih, bir hiss-i iğtirab ile ihtilaç etmek isteyen sinelerimize kuvvet-bahş bir deva-yı tesliyet getirir, ileride çağlayan sular bize cesaretler verir, kuşlar bize birer neşide-i metanet okur, bütün tabiat-ı muhite pâk- i tâbi bir hayat ile zinde, faal görünen bu valide-i müşfike bizi aguşuna alır, bağrına basar; bu derin, bu umumi hayat içinde kederlerimizi unutturur, etraftaki ahenk-i hayata karışmak, yaşamak - ,oh, serbestçe, insanca yaşamak - arzularını bize verirdi.

¹¹ Metin, yazarın Hayât-ı Muhayyel adlı hikâye kitabında bulunan ilk hikâyedir. Bk. (Yalçın. Tarihsiz: 2 - 17)

Köyümüzün önünde ufuk-ı mevvâcın beyaz köpükleriyle hasbihal eder gibi hal-i aşına duran rahîm ve sal-dîde, büyük bir ağacın altında ilk akşamlar toplandığımız zaman yanımızda oynayan parlak saçlı sevgili çocuklarımız, mütehayyir gözlerle baktıkları cesîm vadilerimize, daha cesîm ormanlarımıza, semâmıza doğru kollarını bazen açarlar, bu na-mütenâhilikleri ruhlarını doldurmak isterlerdi. Ve bu tavırlarıyla da bize vazifemizi tecessüm ettirirlerdi: evet, bu aziz çocuklar büyütülecek, bu vadiler işlenecek çalışılacak, daima çalışılacak idi...

Biz bu çalışmaya iptida köyümüzü inşadan başlamıştık. Zaten planlar hazırды; bunlar uzun uzun münakaşât-ı samîmiye neticesinde hep karargir olmuştu. Köşklerimiz öyle büyük, müzeyyen değildi. İhtiyâcâtımıza, ancak ihtiyâcâtımıza kifayet edecek kadar küçük, kışın fırtınalarına dayanacak kadar metin, fakat zarif, sevimli, sade bilhassa sadeydi. Hepsinde birer büyük iş odası, birer küçük salon, çocuklarımız için birer küçük oda, birer yatak odası vardı. İhtiyâcâtımızı da mümkün olduğu kadar azaltmıştık; zaten süslü salonlardan, gayr-i tabii, mülevves hayatlardan kaçınıyorduk. Bizi sade, elzem, yalnız elzem olan eşyalar memnun edebilirdi. Biz bahtiyar olmak için yaldızlı döşemelere, ipekli halılara, antika masnû'âta müftekir değildik. Hissi aile, bu refakat-i muhibbâne, sa'y ve gayret bizi mesut ediyordu. Birbirimizin yanında yaşamaktan, zihinlerimizde insaniyet için layık gördüğümüz bir hayat ile yaşamaktan, birbirlerimizi sevmekten, çalışmaktan, çocuklarımızı büyütmekten, bu saf hayattan, bu sade hayattan , -ah bu hayat-ı muhayyel ü muazzezden;- mesud idik.

Köyümüzün ortasında müşterek bir bina vardı. Burası, hepimizi istî'âb edecek kadar geniş bir yemek salonundan, yine büyük bir salonla bir kütüphaneden tereküb ediyordu. Sabah, akşam bütün aileler bu sofranın etrafında birleşirdik. Çocuklarımız yanlarımıza oturur, bir velvele-i şetâret, bir hava-yı samimiyet içinde neşeli bir ta'âm başlardı. Hizmetçilerimiz yoktu. Hepimiz birbirimizin hizmetçisi, esiri idik. Her akşam bir aile mütenâviben ifâ-yı hizmet ederdi. Ve böyle sevdiklerimizin bir işini görmekte, onların tabaklarını kaldırmakta, yemeklerini vermekte ayrı bir lezzet, derin bir meserret duyardık. Sonra balkonda kahveler içilir, latifeler temâdî ederdi. Salona çekildiğimiz zaman şetâretli muhavereler arasında köyün hayatına müte'allik meseleler hallediliverirdi, her şeyden bahs olunur, sonra biraz piyano çalınır, biraz şiir okunur, saatlerin tayerânından bîhaber kalınırdı. Küçük meleklerin pâk nazarları mahmurlaşarak göz kapakları düşmeye başladığı zaman artık anlardık ki vakt-i müfârekât gelmiştir; adeta derin tehassürlerle veda eder ayrılırdık. Herkes çocuklarını elinden tutarak kendi yuvasına çift çift dönerdi.

Ve işte o vakit, sevgilim, biz de yapayalnız kalarak köyün en hücre kenarındaki kulübemize kadar gitmek için el ele verir, mesut ziyaretleri ayaklarımıza kadar dökülen semâ-yı nâmütenahinin kalplere bir hiss-i takarrüb veren büyüklükleri altında baygın kokulu çiçekler arasından geçerek yürürdük. Havalarda o kadar saf, ahterân-ı sema o kadar beşûş ve câzip idi ki bunlardan ayrılmaya kıyamazdık. Bu serbest havalarda bütün iştiyâkımızla teneffüs etmek için birbirimizin âğûşunda, birçok dolaşırdık.

Lakırdıya, temîn-i muhabbete hiç lüzum yoktu. Bütün cihana basan bu samt-ı belîğ içinde biz vücutlarımızın o sıcak temâs-ı gaşyâveriyle bu cihandan yükselerek gezerken ruhlarımız birbirini anlar, sever, mesut olurdu. Avuçlarımdaki elinin bir aralık soğumaya başladığını hisseder:

—Üşüyorsun, derdim, dönelim.

Ve döndüğümüz vakit gecenin nim-şafak zulmetini yırtmaya çalışan beyaz dalgalı cesîm deniz ikimizi birleştiren muhabbetin bir timsâl-i hurûşânı gibi nazarlarımıza çarpardı; birbirimize daha ziyade sokulurduk: Yüzümde saçlarının nevâziş-i muhibini duyardım; dudaklarım sıcak gerdeninin bû-yı müskirini içerdi.

İşte hayatı böyle şiir ve latifeye mezc ediyor, en maddi mecburiyetleri bile bir eğlence, bir zevk haline getiriyorduk.

İşte en büyük muvaffakiyetimiz burada tecelli ediyordu. Hepimiz bir işe yarıyorduk. Taksim-i mesai adeta tabiatıyla, kendi kendiliğinden hâsıl oluyormuştu. Ufak birer eyyâm-ı tecrübeden sonra çift sürmeğe, ibtida en güç zannettiğimiz bu mecburiyete alışmıştık. Halim koyunlarımızı, afacan keçilerimizi sağlamak, tavuklara bakmak, civciv çıkarmak... bu öyle eğlencelerdi ki kadınlarımız paylaşamazlardı. Pek zahmetli, yorucu işlere tahammül edemeyenler kuvvetleri derecesinde bir iş bulmuşlardı. Kimimiz inekleri otlatır, kimimiz balık tutmak için denize çıkar; kimimiz ekmek pişirir; kimimiz yoğurt; peynir tereyağı yapmağa uğraşırdı.

Hepimiz bir kül teşkil edince köyün ihtiyacı ma'ziyade ifâ ediliyordu. Para kazanmağa, ziyet ve debdebeye haris değildik. Çocuklarımız para bilmezlerdi. Harcdan tedarike mecbur olduğumuz bazı şeylerin mübadelesi için lüzum görünecek kadar bir paramız vardı; bununla da köyün muamelat hesabiyesine mamur olan kardeşimiz uğraşırdı; biz artık paranın; - arkada bıraktığımız âlemlerce “şems-pâre âmâl” ad edilen o meş'ûm madenin yüzünü görmekten, ihtiyacını duymaktan kurtulmuştuk. İşte bunun için; ifnâ-yı vücut edercesine çalışmağa mecbur değildik. Tarlada çift sürerken bile öküzlerimizi bir ağacın gölgesinde dinlendirerek otların üzerine uzanır, bir mecelle-i felsefiyeyi tetkike, bir mecmua-ı eş'ârı, bir romanı okumağa vakit bulurduk. İneklerimiz vakur ve batını revişleriyle sulak çayırların yeşillikleri içine gömüldüğü zaman bunların sıgırtmacı müntehib bir mevkiye sehпасını yerleştirerek yağlı boya ile resimlerini yapar; avcılarımız muzlim ormanlar içinde tüfenklerini bir ağaca asarak şiir söyleyebilirdi.

Hayât-ı cismaniye bize hiçbir vakit hayât-ı dimâgiyyeyi ihmâl etdiremezdi bizim için çalışmakta intisâb-ı ilm ve kemâl etmekte en birinci mevk'î ihrâz ediyordu. Vâkıâ heycâ-yı medeniyetten pek uzaklara kaçmıştık; oralardaki mücâdelât-ı harisânenin tarraka-i infîâlâtı bize kadar aks edemezdi; lakin medeniyetin ruhu besleyecek bütün lezâ'iz-i mâneviyesi keşfiyât-ı müfidesi bize posta ile daimâ gelirdi, diri diri bir mezâr-ı nisyâne gömülmemişti.

Posta geceleri bir leyl-i tatil idi. O gece piyano çalınmaz, türkü söylenmez, oyun oynanmazdı. Çay vaktinin geçtiğine de dikkat olunmazdı; hep kütüphane salonunda toplanırdık. Kadınlarımız iş sepetlerini yanlarına alarak çocukların çoraplarını, fanilalarını ördükleri, çamaşırlarını diktikleri, çocuklarımız resimli kitapların başında gürültüsüz oynastıkları sırada kütüphaneyi dolduran o hevay-ı halisiyyet içinde derin bir mütalaa başlar; bu sükût ya gazetelerin, yeni kitapların hisırtısıyla yahut muhtasır bir lakırdı ile ihlal olunur; sonra yine o haris mütalaa devam ederdi. Gözlerimizi bir gaşve-i hırs ve menfaat bürümediği için bütün bütün bi taraf nazarlarla gördüğümüz bu şuûn-ı medniyye dudaklarımızda nasıl bir tebessüm-i muhakkar peyda ederdi? İşte o vakit köyümüzün hayat-ı asudesi daha ziyade takdir ve tafdis eder, birbirimizi daha ziyade sever, daha ziyade mesut olurduk.

Bu hayat-ı mesai için haftada bir gün tatil kararlaştırılmıştı. Tatil zamanları ekseriyetle tenezzühe hasr olunurdu. Adamızın her noktası o kadar latif, o kadar şayeste-i ziyaret idi ki ekseriya intihâbda güçlük çekerdik. Buraların hepsine birer isim konulmuştu. Hemen sırayla her hafta bir yere gidilirdi. Üç dört saat süren uzak mesirelerimiz de vardı. Buralarını ekseriya mehtapta tercih ederdik. ale'l-sihr küçük arabalarımızın tek atları yola düzülür; güzel manzaralı noktalarda tevakkuf olunarak muhibbâne latifeler edilir; bu umumi şevk ve şetaret içinde sonra yine kamçılar hafifçe şaklamağa başlar; arabalar tekrar yürürdü. Yolumuz bazen ormanların bir kenarına tesadüf ederdi. O vakit şu civanmert tabiatın feyz-i ihsanıyla neşv ü nema bulan nebâsât-ı cismâniyeye hayretlerle bakmaya doyamayarak bir taraftan kuşların ahenklerini dinlediğimiz sırada ferah verici bir serinlik içinde yol alırdık. Alelacele acayip yapraklardan, o ana kadar hiç görülmemiş çiçeklerden bir demet, iklîl yapılı, arabadan arabaya kakhahalarla beraber fırlatılırdı nihayet istediğimiz bir çağlayana, geniş manzara, bir tepeye, bir koruya varılınca arabalardan kemal-i tehâlûkle atlanır, çocuklar civıldaşır, koşuşur, saf ve samimi, büyük bir aile hayatı bütün lezzet-i muhalesetini hissettirirdi. O gün akşama kadar orada oyunlar oynanır, daimi surette yeşil

duran çimenler üzerinde sohbetler edilir, gurûb-ı şemsin fevvâre-i rengîninden bulutlara saçılan şaşaa-i envâr içinde kamerin handân-ı çehresi parlamaya başladığı zaman avdet de başlardı. Oh, böyle geceleyin, yüz binlerce mahlûkun hevâ-yı mevcudiyeti, hayatı ile meşbu' olan bu sâkit, bu haşyet-aver cesîm ormanlar içinde, nûr-ı kamerin donuk bir gâze-i şiir ve hayâl ile örttüğü bu eşcâr ve ezhâr arasından kendi kalplerimizi, kendi hislerimizi dinleyerek sâkitâne geçmek başkaları için ne anlaşılmaz bir saadetti bize nasîb ediyordu! Bu derin ihtisâslardan sonra bizdeki metânet, hep mahâsin, safvet daha ziyâde artardı ve bir lahn-ı muhteriz ihtisâsat-ı kalbiyesini ağır ağır tercümeyle başlar başlamaz, bu, umumi bir silsile-i nagamâtın ibtidâsına işaret olur, bir an evvelki sükûnet bir gulgûle-i tarâba inkilab ederdi.

Bir gün bütün köyün içinde birden bire bir mevce-i sürur kabardı: Küçük cemiyetimiz bir günü daha kazanıyordu, köyün bir çocuğu olacaktı. Artık bütün musahabeler bütün hulyalar bu mini mini refik-i mübeccele tevcih etti. Herkes onu erkek istiyordu. Oh bu köyün çocuğunu daha şimdiden herkes ne kadar seviyordu! Bütün kadınlar bir şefkat-i mâderane ile mini mininin çamaşırlarını hazırlamağa başladılar. Artık meydanda hep küçücük yavrunun küçücük elbise teferruatından başka bir şey görülüyor. Köyün mebna-ı istikbaline ilk taşı vaz' eden genç valide umumun ihtimâmât-ı nazikeseni kendisine müteveccih buluyordu, bütün köy kendisi için titriyordu. Bu beşeriyet-i cedidenin ilk mahsul-i ümidi "Âdem"den başka bir nam ile tesmiye edilemezdi. Bu karar verilince küçük "Âdem" kemal-i sürûr ile alkışlandı. Artık kudvemine intizar ile vakit geçiriliyordu. Nihayet bir gün bu tıfl-ı muazzez şu alicenab arzın gürbüz bir oğlu kainata hayat veren güneşle beraber dünyaya geldi. Namı köyün defter-i vakâyına kayd olundu. O gün bizim için bir yevm-i iyd idi

Sonra "Âdem"ler, "Havva"lar, tevâli etmeye başladı. Köyün hayat-ı neş'edârı gittikçe artıyordu. Bir yandan büyüyen çocuklar kütüphane salonunda muntazaman derslerini aldıktan sonra babalarına yardıma gidiyorlar, kızlar vâlidelerinin işlerine iştirak ediyorlardı. Arazimizde görülen kuvve-i namiyye Çocuklarda da hayırlı tesirini gösteriyordu. Hepsi birer arslan yavrusu gibi iri, güzel, sâf idi. Bu küçük genç adamların birer bahadır gibi gezişlerine, melek gibi genç kızların hırâm-ı nâzikine bakıp da imrenmemek, mesûd ve müftehir olmamak kâbil değildir.

Köyümüz de güzelleşiyor, arazide yollar gittikçe açılıyor, her taraf düzeltiliyordu. Artık köşkerin etrafında güzel birer çiçek bahçesi vücûda gelmiş. Bütün köy serapa bir şükûfezârdan ibaret kalmıştı. Civardaki bostanlarımızda da yemiş ağaçları, sahipleri olan yavrumuzla beraber büyümüş idi. Çocuklara küçük iken birer ağaç verilmişti. Evvelce vâlidelerinin kucaklarında gelerek bunların gölgesinde oynarlardı. Hâlbuki şimdi bu ağaçların meyvesini koparıyorlar, vaktiyle beraber oynastıkları kuzuların, oğlakların yetiştirdikleri yavruların yavrularını sağlıyorlardı.

Salon ictimâ'ları, taâmlar gittikçe daha ruhlu, daha şetâretli oluyordu. Bizim mahsul-i sâyimiz olan yeni şiirler yeni hikâyeler alenen okunduğu sırada bazen bunların arasında korularda çağlayan sular gibi tabii ahenkli, berrak, sahravî, acemî şiirler de mahcubâne okunur. O ana kadar birçoğumuzdan gizli tutularak ikmal edilmiş bir levha-ı mahcubâne teşhir edilir. Kemal-i şevk ve teşvik ile alkışlanırdı. Bunlar çocuklarımızın evsaf ü pâk-i ruhlarının mir'at-ı ihtisâsâtıydı.

Bu ihtisâsât içinde yavaş yavaş mavi bir gözün nazar-ı hârı siyah bir saçın bûy-ı refiki safiyyet-i kalbe delâlet edecek bir sâfiyet-i ifade ile bizi irşâda başladı. Kalplerinin bütün temayül-i mâsûmânesiyle birbirlerini seven bu gençleri bahtiyar etmek köyün en tatlı meşgalesi olmuştu. Köye yeni köşker ilave olunuyor. Defter-i vekâyı yeni yeni hâtîrât-ı saadet ile zenginleşiyordu.

Ve mesut u âsûde seneler kemâl-i sükûnetle tevâli ettikçe insan, hayvan, ağaç, çiçek bütün şu mahsulât-ı tabiat birbirlerine daha sıkı bir rabita-ı teâvün ile bağlanıyor. Bu afif ve faal tabiatın sînesinde bütün âlâyiş-i medeniyetten âzâde guyûr bir beşeriyet yeni bir hayat-ı insaniyet buluyordu.

Evet, handân-ı baharları müteakip müsmir sayflar; sonra soluk hazanlar, fırtınalı kışlar gelip geçiyordu. Lakin biz seninle sevgilim kulübemizde yalnız bir mevsim biliyorduk: Ebedi bir bahar-ı nilgün-i garam bizi daimi bir şebâb-ı aşk içinde yaşıtıyordu. Dışarıda ağaçların kuru yaprakları döküldüğü hırçın hadîd rüzgârlar ağaçları yerinden sökmek istediği zaman bizim âsumân-ı muhabbetimizden âşıyan-ı saadetimize hep pembe çiçekler dökülürdü.

Geceleri kulübemizin önündeki kanepeye, çocuklarımızla beraber büyüyen çiçeklerin arasına oturup da muhabbetimiz gibi daima genç duran ziya-ı nücûm altında el ele düşündüğümüz zaman maziye teveccüh eden hayalimiz bize bu köye geleliden beri saadetten, muhabbetten gittikçe artan bir saadet ve muhabbetten başka bir şey bulup gösteremezdi. Burada seninle bütün bütün muhabbetimizin olarak sırf muhabbetimiz için yaşamıştık. O evvelki, ta evvelki hani şu korkunç denizlerin, bir daha avdet edilmesi muhal olan mesafeleri arkasında bıraktığımız o mâzînin bütün o kıskançlıkları, bütün o azapları, gözyaşları bitmişti. Buranın o sükûnetli gecelerinde bütün o tabiatı ezen o sükût-ı hâb pençesinde asla doyamadığımız bir leyl-i muhabbet imrar ederken birbirimizi der-aguş ettiğimiz zaman bizi hiçbir kuvvetin ayıramayacağına emindik; münhasıran birbirimizin, ebediyen birbirimizin olduğumuzu bize bu derin sükûnetler içinde inleyen meshûf-ı garâm emellerimiz temin ederdi. İşte bu emniyetten mesut olmuştuk, işte bu itimat ile yaşamıştık.

Fakat, eski maziden bizi tathîr eden bu hayât-ı muazzez şu ağarmış saçlarımızla, görmüyor musun sevgilim, bize bu saadet-i hayatı artık sofraya sığışamayan genç ailelere terk etmek zamanı geldiğini ihtar ediyor? Bu hayât-ı garâmın son bir mükâfatı olmak üzere güneşli bir sonbahar günü ikimiz beraber, o güzel gençlik zamanlarımızdaki gibi kucak kucağa iken ölüyor idik. İkimizi yan yana aynı taşın altına ekseriye birlikte oturduğumuz şu yalnız kestanenin dibine gömüyorlardı. Etrafımıza tek mil mor menekşe dikmişlerdi. Makberimiz köyün bütün âşıkları için bir ziyâretgâh-ı müteyyemmen idi; akşam vakitlerinin sakin, rûh-ı istinâs-ı tenhâyî-i hazîni arasında genç âşık ve âşıklar çift çift bizim mezarımıza kadar gelirlerdi. Menekşelerimizden birbirlerine demetler hediye ettikleri sırada bizi göstererek:

Şunları görüyor musun, derlerdi, bunlar çocukluktan beri birbirlerini severek yaşadılar, severek terk-i hayat ettiler, işte biz de bunlar gibi olalım.

Ve işte bizi mukaddes, ebedî bir muhabbet-i mütekâbilenin timsali gibi birbirlerine göstererek ebedî bir sebâta, ebedî bir vefa ve muhabbete en büyük bir delil, en büyük bir ahd olmak üzere, orada, kabrimizin beyaz taşı üzerinde, mormenekşelerimizin baygın nazarlarına karşı kemâl-i sâfiyetle uyuşarak bizim rûhumuza yemin ederlerdi...

16 Teşrîn-i Evvel 1314 / 28 Ekim 1898.

Sonuç

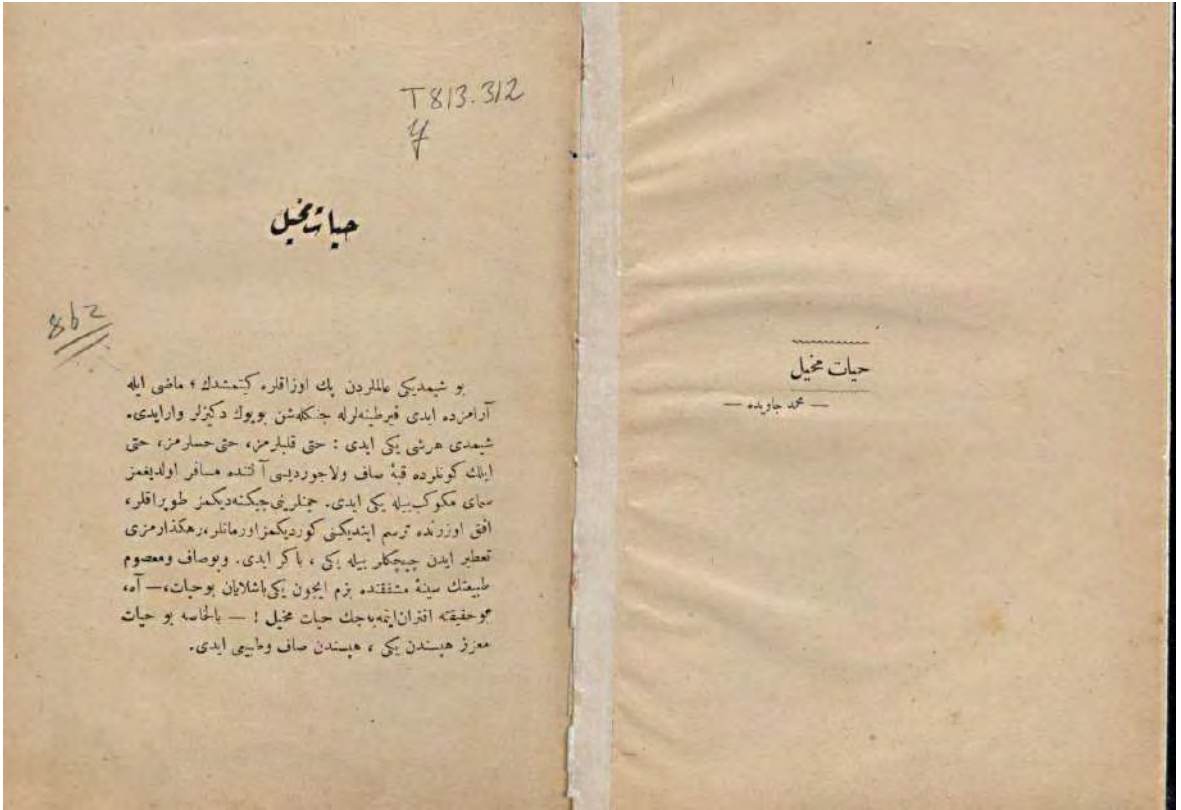
Daha çok Servet-i Fünûn döneminin hassas şairi Tevfik Fikret'in şekillendirdiği ve kendisine saygısı olan pek çok dönem arkadaşının da iştirak ettiği, yeni bir dünya kurma fikri, önce güney yarım kürede ifadesini bulsa da sonrasında rotayı Anadolu'ya çevirir. Birtakım olumsuzluklar sonrasında bu tasarı da düşünce aşamasından fiiliyata geçemez. Sonuçta bu hayal, birtakım edebi eserin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir.

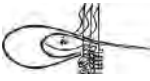
Bunun yanında hayalin edebi eserlere yansımaları, aslında insanoğlunun sıklıkla yaptığı şeylerden biridir. Bu yönüyle sanatçılar, toplumlara ön ayak olmuşlar onların hayatlarını kolaylaştırmışlardır. Sanatın hayatla ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde bu durum önemsenmesi gereken veriler sunar. Sanatçının, hayali olanları bir edebi metinde tecessüm ettirmesi topluma bütünüyle olumlu sonuçlar sunmasa da ufuk açıcı niteliği yadsınmaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Kenan, (1947), **Tevfik Fikret**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- [DELİLBAŞI], Ali Süha, “Temaşa Tenkidâtı - Jöntürk” **Aşîyan**, nr. 5(25 Ey.1324), s. 143-152.
- KADRI, Hüseyin Kâzım, (2000), **Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım**, (2. Baskı), (Haz. İsmail Kara), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KANTER, Fatih, (2011) “Tevfik Fikret ve Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Ütopya” **Turkish Studies**, Volume 6 / 3 Summer Sayfa: 963 – 972.
- KAPLAN, Mehmet, (2009), **Tevfik Fikret, Devir, Şahsiyet, Eser**, (12.Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARATAŞ, Turan, (2004), **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, (2. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ, Ramazan, (2004), **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- MANGUEL, Alberto ve GUADALUPİ, Gianni, (2013), **Hayali Yerler Sözlüğü**, (3. Baskı), (Çevirenler: S. Okyay, K. Kutlu), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, (1988), “Bir Ütopya Taslağı: Hayat-ı Muhayyel” **Türk Dünyası Araştırmaları**, nr. 53, s. 133-160.
- TÖRENEK, Mehmet, (1997), “Yeşil Yurt Hikâyesi” **Mehmet Rauf Edebi Hatıralar**, İstanbul: Kitapevi.
- Tevfik Fikret, (2007), **Rübâb-ı Şikeste**, (2. baskı), (Hazırlayanlar: A. Uçman – H. Akay), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- THOMAS More, (2004), **Utopia**, (Çev. T. Göbekçin), Ankara: Öteki Yayınevi.
- TÜRK, Hatem, (2008), **10 Temmuz Meşrutiyet Bayramı**, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, (1987), **Kırk Yıl**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- [YALÇIN], Hüseyin, Cahid, (tarihsiz), **Hayât-ı Muhayyel**, Tâb ve Nâşiri Dersaadet (3. baskı), İstanbul: İkdâm Matbaası.
- [YALÇIN], Hüseyin Cahit, (1999), **Edebiyat Anıları**, İstanbul: Türkiye İş Bankası.

YUMUŞAK, Firdevs Canbaz, (2012), “Ütopya-Karşı Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”, *Bilig*, S. 61 (Bahar 2012), s. 47-70.

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN TELEVİZYON İZLEME SÜRELERİNİN OKUMA ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ*

*Aliye USLU ÜSTTEN***

ÖZET

Türkçe eğitimi ve öğretimi, bireyin ana dilini tanıyıp kurallarıyla öğrendiği, ardından okuma zevkini ve eleştirel okur olma vasfını kazandığı bir süreçtir. Bu süreçte iletişim teknolojilerinin önemi bilinen bir gerçektir. Günümüzde televizyon, görsel ve işitsel bir iletişim aracı olarak dil öğretiminde etkili bir yere sahiptir. Ancak televizyon karşısında geçirilen zamanın artması, televizyonun olumsuz etkilerini öne çıkarmaktadır. Bu çalışmanın amacı, ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin ve aile bireylerinin günlük televizyon izleme sürelerini, izledikleri programları, izleme sebeplerini belirlemek ve öğrencilerin televizyon izleme sürelerinin kitap okuma alışkanlıkları üzerinde etkisi olup olmadığını değerlendirmektir. Araştırmanın evrenini 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Ankara il merkezinde öğrenimine devam eden 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem ise Ankara Etimesgut ilçesine bağlı üç ortaokulda okuyan 124 öğrencidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan çalışmadan hareketle geliştirilen anket ve çizelge kullanılmıştır. Ayrıca öğrencilerin 2012-2013 eğitim-öğretim yılı boyunca okudukları kitapların listesi oluşturulmuştur. Anketin test-tekrar test güvenilirliği 0.72 bulunmuştur. Verilerin analizinde ANOVA ve Spearman testleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, öğrencilerin televizyon izleme süreleri ile cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, erkek öğrencilerin kızlara kıyasla ortalamada daha fazla TV izlediklerini göstermektedir. Öğrencilerin televizyon izleme süreleri ve okudukları kitap sayısı arasında da anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre, aile bireylerinin televizyon karşısında geçirdikleri süre arttıkça öğrencilerin okudukları kitap sayısı azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: televizyon, okuma alışkanlığı, dil öğretimi, Türk dili.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Dr. Gazi Üniversitesi El-mek: aliyeuslu@gmail.com

IMPACTS OF TIME SPENT IN WATCHING TELEVISION ON 8TH GRADE STUDENTS' READING HABITS

ABSTRACT

Education of Turkish language is a process by which individuals recognize their native language and learn its rules, and gain the delight in reading and then becoming a critical reader. In this process, the importance of communication technologies is a well known fact. Nowadays, television, as a visual and auditory language communication tool has an effective place in teaching. However, the increase in time spent watching television suggests its negative effects. The purpose of this study is to determine how much time the 8th grade students' and their family members spend in watching television, what type of programs they watch, the reasons why they watch these programs and to assess whether television viewing time has some effect over their students' reading habits. The universe of the study consists of 8th grade students continuing education in the province of Ankara in 2012-2013 academic year. The sample is composed of 124 students studying in three different secondary schools at Etimesgut district of Ankara. For data collection, a questionnaire and a chart are used which were based on a research study in Turkish Language Course Book. In addition, a list of books that students read in the 2012-2013 academic year has been created. Test-retest reliability of the questionnaire was found to be 0.72. For the analysis of the data, ANOVA and Spearman tests were used. Research results, when evaluated in terms of gender, show that on average male students spent more time watching TV compared to female students. There is a significant relationship between students' television viewing time and the number of books they read. Accordingly, as time spent by family members in front of TV increases, the number of books read by students is decreasing.

Key Words: television, reading habit, language teaching, Turkish language.

GİRİŞ

Okuma, bireysel ve zihinsel süreçleri kapsayan etkili bir öğrenme biçimidir. Akyol, okumayı “Ön bilgilerin kullanıldığı, yazar ve okuyucu arasındaki etkili iletişime dayalı, uygun bir yöntem ve amaç doğrultusunda düzenli bir ortamda gerçekleştirilen anlam kurma süreci” olarak tanımlamaktadır (2008: 1). Kişinin kendini doğru ve eksiksiz bir biçimde ifade edebilmesini sağlayan okuma, hayal dünyasını zenginleştiren ve zihinsel becerilerinin gelişmesine katkıda bulunan bir eylemdir. 8-13 yaş, okuma alışkanlığının kazandırılacağı en önemli dönemdir (Bamberger, 1990: 8). Bu dönemde okumayı bir ihtiyaç ve zevk aracı olarak görmeyi başaran çocuklar; eleştirel düşünme becerisine sahip, düşünen ve sorgulayan bireyler olarak yetişir. Okuma becerisine sahip birey demek sadece okuma yazma bilen değil, bunu sürekli gerçekleştiren kişi demektir. Bu durumda okuma bir amaç değil, bilgiye ulaştıran bir araç hâline dönüşür (Coşkun, 2002: 233).

Teknolojinin gelişmesi çocuk ve gençlerin günlük hayatında yer alan birçok alışkanlığın değişmesine; yetişkinlerin teknolojiye ayak uydurma çabası içinde bu durumu göz ardı etmelerine

neden olmaktadır. Teknolojinin etkilediği alışkanlıkların biri de okuma alışkanlığı olmuştur. Yaşam kalitesinin artması ve şartların gelişmesi sonucu çocuk ve gençlere farklı uğraş alanları ortaya çıksa da bu zenginlikten faydalanan bireylerin sayısı araştırmaya değerdir. Yapılan çalışmalar, çocuk ve gençlerin okul dışında vakitlerini televizyon izleyerek ve bilgisayar kullanarak geçirdiklerini ortaya koymaktadır. 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin hafta içi ve hafta sonu televizyon izleme ve diğer etkinliklere ayırdıkları süreler karşılaştırıldığında, öğrencilerin televizyon izlemeye daha fazla zaman ayırdığı; kitap okuma, müzik dinleme, resim yapma veya el sanatları ile uğraşmaya daha az zaman harcadıkları tespit edilmiştir (Aral ve Aktaş, 1997). Gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalara göre çocukların % 30'u her gün 3 saat 28 dakika televizyon izlemektedir. Öğrencilerin orta öğrenimleri boyunca okulda geçirdikleri süre 12 bin saatken televizyon karşısında geçirdikleri süre 15 bin saattir (Ertürk, 2004: 271). Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ile Millî Eğitim Bakanlığının hazırladığı 1638 anne ve baba ile görüşülerek yapılan “TV Program İçeriklerinin Çocuk ve Gençler Üzerindeki Etkileri” konulu araştırma sonuçlarına göre 6-17 yaş arasındaki çocukların ve gençlerin okul dışındaki birinci etkinliği, televizyon izlemektir. Çocukların günlük televizyon izleme süresi 3-4 saattir. Araştırma kapsamında yer alan çocuklar, yılda yaklaşık 900 saati okulda, 1500 saati televizyon karşısında geçirmektedir. Her 5 çocuktan birinin odasında televizyon olduğu veya çocukların televizyon bulunan odada yattığı tespit edilmiştir (Milliyet, 2006). Araştırmanın bir başka boyutu, ilköğretim çağını tamamlamış bir çocuğun yaklaşık 100 bin şiddet sahnesi, 8 bin ölüm ya da öldürülme sahnesi izlediğini ortaya koymasıdır. 2004 yılındaki bir çalışmada, çocukların en fazla televizyon izleyebilecekleri saatlerde (hafta içi 16.00-21.30, hafta sonu 09.00-21.30) 5 farklı özel televizyon kanallarında gösterilen filmlerdeki şiddet oranı % 33,1 bulunmuştur. En yüksek oranda fiziksel şiddet, 5600 saniyelik toplam sürenin %13,8'ini; toplam şiddet süresinin de % 41,7'sini oluşturmaktadır (Ayrancı, Köşgeroğlu, Günay, 2004). Televizyondaki şiddet sahnelerinin çocukların davranışlarında meydana getirdiği olumsuz etkilerin sonuçları sanal dünyada da ortaya çıkmaktadır. 6. ve 8. sınıflardaki çocukların yüzde 18'inin fail olarak, yüzde 17'sinin mağdur olarak ve yüzde 9,5'inin her ikisine de sahip olarak internet saldırganlığına maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Werner, Bumpus ve Rock, 2010). Bu durum çocukların kullandıkları bilgisayar ve telefon gibi iletişim araçlarında gerekli tedbirlerin alınmadığını ve bu konuda daha ciddi önlemler sunulması gerektiğini ortaya koymaktadır (Johnson, 2011: 2). En etkili çözüm yolu, ebeveynlerle çocuklar arasındaki ilişkinin kuvvetlendirilmesidir. Bu ilişki ne kadar kuvvetli olursa onların suça bulaşma riskleri de o kadar azaltılmış olur.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda öğrencilerin “dinlediklerini, izlediklerini ve okuduklarını anlayan; duygu, düşünce ve hayallerini anlatan; eleştirel ve yaratıcı düşünen, sorumluluk üstlenen, girişimci, çevresiyle uyumlu, olay, durum ve bilgileri kendi birikimlerinden hareketle araştırma, sorgulama, eleştirme ve yorumlamayı alışkanlık hâline getiren estetik zevk kazanmış ve millî değerlere duyarlı bireyler” olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır (2006: 3). Bu amaçlar ve yukarıda değinilen araştırma sonuçları mukayese edildiğinde öğrencilerin okuma becerisi ve okul başarısı üzerinde televizyonun olumsuz etkilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Akbulut, çocuklardaki kitap okuma alışkanlığındaki azalma ve değişimle ilgili olarak şunları söyler: “Televizyon çocukları bugün ‘çocuk edebiyatı’na yönelmemektedir. Önceki nesiller gibi eski öyküleri, geleneksel hikayeleri bilmemektedirler. Okudukları kitaplar oynadıkları oyuncaklar genellikle televizyon kahramanları, canavarları, robotları v.b.dir.” (2001: 366).

Televizyon tek yönlü bir iletişim aracı olarak çocuk ve gençlerin sadece alıcı durumunda kalmasına neden olmaktadır. “Kısa anlatı, hızlı aksiyon, hızlı planlar, flaşlar v.b. anlatı teknikleriyle, insan beynini anlık, kısa metrajlı alımlara alıştıran ki bu durum ‘düşüncede devamlılığı’ etkiler (Akbulut, 2001: 365). Bu da daha uzun süreli dikkat ve anlama süreci gerektiren okuma eylemi ile zıt bir durum teşkil etmektedir. Amerika’da yapılan bir araştırmada günde 3 saatin üzerinde televizyon izlemenin öğrencilerin dikkat süresini azalttığı, bunun da düşük

notlara sebep olduğu belirlenmiştir (Esslin, 1991: 72). Dolayısıyla televizyon, alıcı olmayı alışkanlık hâline getiren bireylerde okumaya karşı ilgisinin azalmasına neden olabileceği gibi algılama, değerlendirme ve kendini ifade etme becerilerini de etkileyebilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 8. sınıf öğrencilerinin televizyon izleme süresi ile okuma alışkanlıkları arasındaki ilgiyi ortaya koymaktır. Bu amaçla araştırma kapsamında cevap aranan alt problemler şunlardır:

8. sınıf öğrencilerinin:

- Günlük ortalama TV izleme süreleri ne kadardır?
- TV izleme süreleri ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- İzledikleri programlar ve izleme sebepleri nelerdir?
- Ailelerinin izledikleri programlar ve bunları izleme nedenleri nelerdir?
- TV izleme süreleri ile bir eğitim-öğretim yılı süresinde okudukları kitap sayısı arasında ilişki nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada 8. sınıf öğrencilerinin TV izleme sürelerinin okuma alışkanlıkları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla “betimleyici survey (tarama) modeli” kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte veya hâlen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2009: 77).

Araştırma Grubu

Çalışmanın araştırma grubu Ankara, Etimesgut ilçesi sınırlarında yer alan 3 farklı ilköğretim okulunda öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Anket sonuçlarının güvenilirliğini artırmak amacıyla çalışmada, öncelikle gönüllü öğrencilere yer verilmiştir. Hatalı ve eksik anketlerin elenmesinden sonra 56 kız ve 68 erkek olmak üzere toplam 124 gönüllü öğrenci araştırmanın örneklemi oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada öğrencilerin TV izleme süresinin okuma alışkanlıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda (2011: 218) yer alan araştırma çalışmasından hareketle oluşturulan anket ve çizelge kullanılmıştır. Öğrencilere verilen ankette öğrencilerin ve ailelerinin günlük ortalama televizyon izleme süreleri, en çok izledikleri program türü ve izleme nedenlerine yönelik sorular yer almaktadır. Buna göre öğrencilerden bir ay boyunca kendilerinin ve aile bireylerinin günlük televizyon izleme sürelerini, en çok izledikleri programları ve izleme nedenlerini not etmeleri istenmiştir. Anketin test-tekrar test güvenilirliği 0.72 bulunmuştur. Aynı zamanda öğrencilerin bir eğitim-öğretim yılı (8 ay) boyunca okudukları kitap sayısı takip edilmiştir. Okudukları kitabın sayfa sayısı 250’den az ise öğrencilere bir hafta, 250’den fazla ise iki hafta okuma süresi verilmiştir.

Verilerin Analizi

Öğrencilerin çizelgede yer alan maddelere verdikleri cevaplar SPSS 17.0 paket programında frekans analizi, ANOVA ve Spearman testlerine tabi tutularak öğrencilerin televizyon izleme süreleri ile okuma alışkanlıkları arasındaki anlam ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde farklı okullarda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin ve ailelerinin televizyon izleme alışkanlıkları ve öğrencilerin okudukları kitap sayısı ile ilgili bulgulara yer verilecektir. Elde edilen bulgular ile öğrencilerin televizyon izleme süreleri, cinsiyet, aile bireylerinin TV izleme süreleri ve nedenleri, öğrencilerin okudukları kitap sayısı gibi unsurlar arasındaki ilişkiler değerlendirilecektir. Öğrencilerin televizyon izleme süreleri ve cinsiyete ilişkin veriler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğrencilerin TV izleme sürelerinin cinsiyete göre sonuçları

	N	Ortalama	Standart sapma
Kız	56	2,16	1,233
Erkek	68	3,12	2,118
Toplam	124	2,69	1,831

Tablo 1’e göre TV izleme sürelerinin kız ve erkek gruplar arasında eşit olmadığı; erkeklerin kızlara kıyasla ortalamada daha fazla TV izledikleri görülmektedir. Kız öğrencilerin günlük TV izleme süreleri ortalama 2,16 saat iken erkek öğrencilerin günlük TV izleme süreleri ortalama 3,12 saattir. Buna göre erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha fazla TV izlemektedir.

8. sınıf öğrencilerinin TV izleme süresi ile kız ve erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığı belirlemek amacıyla uygulanan tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin TV izleme süreleri ile cinsiyete ilişkin ANOVA testi sonuçları

	Kareler toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	Sig.
Gruplar arası	28,121	1	28,121	8,932	.003
Grup içi	384,112	122	3,148		
Toplam	412,234	123			

ANOVA, gruplar arasında eşit dağılım varsayımına dayansa da, grupların gözlem sayıları birbirine yakın olduğunda (kızlar n=56, erkekler n=68) ANOVA testinin halen uygulanabileceği bilinmektedir. Kız ve erkek öğrencilerin TV izleme sürelerine ilişkin veriler gruplar arasında anlamlı farklılaşma ($F= 8,932, p< .05$) göstermektedir. Buna göre erkeklerin TV izleme sürelerinin kızlarınkine göre daha geniştir.

Tablo 3. Öğrencilerin okudukları kitap sayısı, TV izleme süreleri, izledikleri program türü ve izleme nedenlerine yönelik betimsel bulgular

Kitap sayısı	f	%	TV süre	f	%	TV Program	f	%	İzleme Sebebi	f	%
2	1	0,8	1	2	1,6	Dizi	67	54	Komik olduğu için.	6	4,8
3	1	0,8	1,5	17	13,7	Dizi, film	4	3,2	Meraktan.	4	3,2
4	1	0,8	2	11	8,9	Dizi, magazin	1	0,8	Maceralı olduğu için.	2	1,6
5	8	6,5	2,5	44	35,5	Dizi, haber	5	4	Okul hayatını anlattığı için	1	0,8
6	3	2,4	3	3	2,4	Dizi, yarışma	1	0,8	Stres ve yorgunluk atmak için	3	2,4
7	2	1,6	3,5	24	19,4	Dizi, spor	3	2,4	Vakit geçirmek için	20	16,1
8	9	7,3	4	1	0,8	Dizi, tartışma programı	5	4	Beğendiğim için	55	44,4
9	5	4	4,5	9	7,3	Dizi, çizgi film	3	2,4	Korkunç olduğu için	1	0,8
10	23	18,5	5	4	3,2	Dizi, yemek programı	2	1,6	Eğlenceli olduğu için	19	15,3
11	6	4,8	6	2	1,6	Dizi, belgesel	1	0,8	Gelişmeleri öğrenmek için	2	1,6
12	18	14,5	7	1	0,8	Film	7	5,6	Güncel konulardan haberdar olmak için	5	4
13	10	8,1	8	5	4	Magazin	2	1,6	Heyecanlı olduğu için	2	1,6
14	5	4	13	1	0,8	Haber	6	4,8	İlgi çekici olduğu için	4	3,2
15	6	4,8	Top.	124	100	Haber, belgesel	2	1,6	Toplam	124	100
16	1	0,8				Haber, spor	1	0,8			
17	2	1,6				Yarışma	2	1,6			
18	2	1,6				Spor	10	8,1			
20	16	12,9				Belgesel	2	1,6			
23	2	1,6				Toplam	124	100			
25	3	2,4									
Top.	124	100									

Tüm öğrencilerin okudukları kitap sayısı bir eğitim-öğretim yılı boyunca toplam 1301'dir. Sekiz ay süresince okunan ortalama kitap sayısı ise 12,69'dur. 124 öğrenci arasında en fazla öğrenci tarafından okunan kitap sayısı 10, öğrenci sayısı 23 (% 18,5) tür. 25 kitap okuyan öğrenci sayısı 3; 2 kitap okuyan öğrenci sayısı ise 1'dir.

Günde ortalama 2,5 saat TV izleyen öğrenci sayısı en yüksek oranla 44 (% 35,5) tür. Öğrencilerin en fazla izledikleri programlara bakıldığında 67 öğrenci (% 54) sadece dizi izlediğini belirtmiştir. İzleme sebeplerinin başında % 44,4 oranla “beğendiğim için” maddesi gelmektedir. 20 öğrenci (% 16,1) “vakit geçirmek için”, 19 öğrenci de (% 15,3) “eğlenceli olduğu için” cevabını

vermiştir. Buna göre öğrencilerin program tercih etme nedenleri hoşlanma, vakit geçirme ve keyif alma ölçütlerine bağlıdır. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarıyla ilişkili diğer unsurlar okudukları kitap sayısı, anne-babalarının ve kardeşlerinin TV izleme süreleridir. Buna ilişkin veriler Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin TV izleme süresi ve okuduğu kitap sayısı ile anne babasının ve kardeşlerinin TV izlediği süreye yönelik betimsel sonuçlar

	Min.	Mak.	Ortalama	Standart hata	Sd
Öğrencileri okudukları kitap sayısı	2	25	12,31	,448	4,99
Öğrencilerin TV izleme süresi	1	13	2,69	,164	1,83
Annenin yaşı	29	49	38,38	,450	5,01
Annenin ortalama TV izleme süresi	,5	13	3,544	,1932	2,15
Babanın yaşı	30	61	42,15	,489	5,44
Babanın ortalama TV izleme süresi	,5	14	3,073	,1668	1,79
Erkek kardeşinin yaşı	4	27	13,50	,698	5,75
Erkek k. ortalama TV izleme süresi	1	5	2,809	,1437	1,18
Kız kardeşinin yaşı	5	25	14,814	,8154	6,26
Kız k. ortalama TV izleme süresi	1	10	2,52	,221	1,71

Tablo 4’teki sonuçlar incelendiğinde öğrencilerin günde en az 1, en fazla 13 saat TV izledikleri ve bir eğitim-öğretim yılında en az 2, en fazla 25 kitap okudukları görülmektedir. Öğrencilerin annelerinin yaşı ortalama 38; babalarının yaşı ise 42’dir. Erkek kardeş yaş ortalaması 13,5; kız kardeş yaş ortalaması ise 15’dir. Annelerin TV izleme süresi günde ortalama 3,5 saat, babaların ise 3 saattir. Erkek kardeşler günde yaklaşık 3 saat TV izlerken kız kardeşler ise günde ortalama 2,5 saat TV izlemektedir.

Araştırma sonuçları öğrencilerin ve ailelerinin günde ortalama 3 saat TV izlediklerini göstermektedir. Buna göre aile bireylerinin akşam evde geçirdikleri zamanın büyük kısmını TV izleyerek harcadıkları söylenebilir. Öğrencilerin TV karşısında geçirdikleri zamanın okul öncesi ve ilkökul öğrencilerine kıyasla daha az olmasının (Vasta, Haith ve Miller, 1992); sınav sisteminin yoğun bir ders çalışma ve test çözme gerektirmesinden kaynaklandığı sonucuna varılabilir.

Tablo 5. Öğrencilerin TV izleme süresi ile okuduğu kitap sayısı, anne ve babasının TV izlediği süre ve kardeşlerinin izlediği süre arasındaki ilişkiye yönelik Spearman Testi sonuçları

	TV süresi	Kitap sayısı	Annenin ort. TV izleme süresi	Babanın ort. TV izleme süresi	Erkek kardeşin ort. TV izleme süresi	Kız kardeşin ort. TV izleme süresi	
TV izleme süresi	Bağlantı katsayısı	1.000	-.273**	.309**	.363**	.264*	.325*
	Sig. (2-tailed)	.	.002	.000	.000	.029	.011
	N	124	124	124	116	68	60
Kitap sayısı	Bağlantı katsayısı	-.273**	1.000	-.107	.061	-.163	-.049
	Sig. (2-tailed)	.002	.	.238	.512	.185	.708
	N	124	124	124	116	68	60
Annenin ortalama TV izleme süresi	Bağlantı katsayısı	.309**	-.107	1.000	.342**	.089	.154
	Sig. (2-tailed)	.000	.238	.	.000	.468	.241
	N	124	124	124	116	68	60
Babanın ortalama TV izleme süresi	Bağlantı katsayısı	.363**	.061	.342**	1.000	.309*	.370**
	Sig. (2-tailed)	.000	.512	.000	.	.013	.004
	N	116	116	116	116	64	59
Erkek kardeşin ortalama TV izleme süresi	Bağlantı katsayısı	.264*	-.163	.089	.309*	1.000	.651**
	Sig. (2-tailed)	.029	.185	.468	.013	.	.000
	N	68	68	68	64	68	27
Kız kardeşin ortalama TV izleme süresi	Bağlantı katsayısı	.325*	-.049	.154	.370**	.651**	1.000
	Sig. (2-tailed)	.011	.708	.241	.004	.000	.
	N	60	60	60	59	27	60

**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

Değişkenlerde normal dağılım görülmediğinden Spearman Korelasyon testi uygulanmıştır. TV izleme süresi ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiyi görmek açısından ilk satırı incelediğimizde tüm değişkenler ile TV izleme süresi arasında anlamlı korelasyon bulunduğu görülmektedir. Kitap sayısı, annenin ortalama TV izleme süresi, babanın ortalama TV izleme süresi

ile öğrencinin TV izleme süresi arasında % 99 anlamlılık düzeyinde korelasyon ilişkisi bulunmaktadır ($p < 0,01$). Buna göre öğrencinin TV izleme süresi ile okuduğu kitap sayısı arasında zayıf olarak adlandırılabilir negatîf bir korelasyon söz konusudur. ($\rho = -0,273$) Yani, bir öğrencinin TV izleme süresi arttıkça daha az sayıda kitap okumaktadır. Öğrencinin TV izleme süresi ile erkek kardeşinin ortalama TV izleme süresi ve kız kardeşinin ortalama TV izleme süresi arasında % 95 anlamlılık düzeyinde korelasyon ilişkisi bulunmaktadır ($p < 0,05$).

Dolayısıyla öğrencinin TV izleme süresi ile annesinin, babasının ve kardeşlerinin ortalama TV izleme süresi arasında anlamlı bir pozitif korelasyon bulunması, öğrencinin annesinin, babasının ve kardeşlerinin TV izleme süresi arttıkça, öğrencinin kendi TV izleme süresi de artmaktadır şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 6. Öğrencilerin TV izleme süresi ve okudukları kitap sayısına göre sonuçlar

	N	Ortalama	Standart sapma
TV süre	124	2,69	1,831
Kitap sayısı	124	12,31	4,992

Tablo 7. Öğrencilerin TV izleme süresi ile okuduğu kitap sayısı arasındaki ilişkiye yönelik Spearman ve Kendall test sonuçları

			TV süre	kitap
Kendall's tau_b	TV izleme süreleri	Bağlantı katsayısı	1,000	-.214**
		Sig. (2-tailed)		,002
		N	124	124
	Okudukları kitap sayısı	Bağlantı katsayısı	-.214**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,002	
		N	124	124
Spearman's rho	TV izleme süreleri	Bağlantı katsayısı	1,000	-.273**
		Sig. (2-tailed)		,002
		N	124	124
	Okudukları kitap sayısı	Bağlantı katsayısı	-.273**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,002	
		N	124	124

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

Tablo 6 ve Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin günde ortalama 2,69 saat televizyon izledikleri ve sekiz aylık eğitim-öğretim sürecinde ortalama 12,31 kitap okudukları görülmektedir. Gruplar arasında TV izleme süreleri açısından farklılıklar olduğu da belirlenmiştir. Nitekim Levene test sonuçları da % 95 anlamlılık düzeyinde ($0,00 < 0,05$) olduğundan grupların dağılımının eşit olduğu varsayımını reddetmektedir. Tablo 7'deki sonuçlara göre TV izleme süreleri ve okudukları kitap sayısı arasında anlamlı farklılık vardır. Buna göre az sayıda kitap okuyanların daha uzun süre TV izlediği sonucuna varmak mümkündür.

SONUÇ

Yapılan araştırma sonuçları öğrencilerin uzun süre televizyon izlemelerinin kitap okuma alışkanlığını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin televizyon izleme süreleri cinsiyet açısından değerlendirildiğinde erkek öğrencilerin kızlara kıyasla ortalamada daha fazla TV izledikleri görülmektedir. En fazla izlenen program türünün başında dizi; izleme sebebi

olarak da “beğendiğim için” cevabı gelmektedir. Öğrencilerin TV karşısında geçirdikleri süre arttıkça okudukları kitap sayısı azalmaktadır.

5. sınıf öğrencilerini kapsayan bir çalışmada gün içinde televizyon izlemeye okumadan daha fazla zaman ayrıldığı; bilgisayar kullanma ve televizyon izleme süresi ile kitap okuma sıklığı arasında ters orantılı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Aksaçlıoğlu ve Yılmaz, 2007). Can, Türkyılmaz ve Karadeniz (2010)’ın ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine uyguladıkları anket sonucunda ise bilgisayar kullanma ve televizyon izlemenin okuma için ayrılan zamanı etkilemediği görülmüştür. Mokhtari, Reichard ve Gardner (2009: 618), kolej öğrencilerinin günde 1,93 saati televizyon izlemeye; 2,47 saati internete; 2,17 saati akademik okumaya; 1,14 saati ise eğlenme ve dinlenme amaçlı okumaya ayırdıklarını belirlemiştir. Bunlar arasında televizyon izleme, İnternete ayrılan zamanı etkilemezken dinlenme amaçlı ve akademik okumaya ayrılan vakti azaltmaktadır.

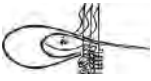
Bu araştırma ile öğrencilerin annesinin, babasının ve kardeşlerinin TV izleme süresi arttıkça, öğrencilerin de daha fazla televizyon izlediği görülmüştür. Dolayısıyla anne ve babanın televizyonun olumsuz etkileri konusunda bilgilendirilmeleri ve onların da televizyon izleme sürelerini azaltmaları için yönlendirilmeleri gerekir. Televizyonu günlük hayattan tamamen çıkarmak veya yasaklamak yerine, izlenen programların seçiminde ve izleme süresinde anne ve babanın belirleyici olması, öğrenciler açısından daha faydalı olacaktır. Televizyonun olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için öğrencilerin günlük televizyon izleme süreleri 1-2 saati geçmeyecek şekilde sınırlandırılmalıdır. Aile bireylerinin belirledikleri bir programı birlikte izleyerek o program hakkında birbirlerine görüşlerini bildirmeleri, hem iletişim kurmaları hem de öğrencilerin aileleri tarafından bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi açılarından önemli paylaşımlardır.

Okunan kitap sayısına bakıldığında 124 öğrenci arasında en fazla öğrenci tarafından okunan kitap sayısı 10’dur. Sekiz ayı kapsayan bir eğitim-öğretim yılı için ortalama 12 kitap okunması oldukça düşük bir sonuçtur. Bunun için günün belirli saatlerinde anne ve babanın rehberliğinde yapılacak olan okuma saatleri öğrencilerin ders çalışmaya ve kitap okumaya ilgi duymalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, N. (2001). Televizyon Çocukları, *İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, S.11, 363-367.
- AKSAÇLIOĞLU, A. G.; YILMAZ, B. (2007). Öğrencilerin Televizyon İzlemeleri ve Bilgisayar Kullanmalarının Okuma Alışkanlıkları Üzerine Etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 21, 1, 3-28.
- AKYOL, H. (2008). *Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi*. Ankara: Pegema.
- ARAL, N., AKTAŞ, Y. (1997). Çocukların Televizyon ve Diğer Etkinliklere Harcadıkları Sürenin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13: 99-105 .
- AYRANCI, Ü., KÖŞGEROĞLU, N., GÜNAY, Y. (2004). Televizyonda Çocukların En Çok Seyrettikleri Saatlerde Gösterilen Filmlerdeki Şiddet Düzeyi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5:133-140.
- BAMBERGER, R. (1990). *Okuma Alışkanlığını Geliştirme* (Çev. B. Çapar). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- CAN, R., TÜRKİYILMAZ, M., KARADENİZ, A. (2010). Ergenlik Dönemi Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (3), 1-21.

-
- COŞKUN, E. (2002). Okumanın Hayatımızdaki Yeri ve Okuma Sürecinin Oluşumu. *TÜBAR-XI*, Bahar, 231-244.
- ERTÜRK, Y.D. (2004). Çocuk ve Televizyon Etkileşiminde Aile, *I.Uluslararası Çocuk ve İletişim Konferansı*, 271-277.
- ESSLIN, M. (1991). Televizyon Beyaz Camın Arkası. İstanbul: Pınar Yayınları.
- JOHNSON, D. (2011). Wired: Encourage positive aspects of social media for children, teens while guarding against risk. *AAP News*, 32 (4).
- MEB (2006). *Türkçe Öğretim Programı*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MOKHTARİ, K., REİCHARD, C. A., GARDNER, A. (2009). The impact of internet and television use on the reading habits and practices of college students. *Journal of Adolescents & Adult Literacy*. April, 609-619.
- Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı (2011). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- VASTA, R., HAITH, M., MILLER, S. A., (1992). *Child Psychology*. The Modern Science. John Wiley and Sons. New York.
- WERNER, N. E., BUMPUS, M. F., ROCK, D. (2010). Involvement in Internet Aggression During Early Adolescence. *Youth Adolescence*, 39, 607-619.
- 900 Saat Okul, 1500 Saat TV. (2006). *Milliyet Gazetesi*, 21 Nisan, s.17.

TÜRKİYE'DE YAPILAN İNGİLİZCE YABANCI DİL SINAVLARININ SÖZCÜK PROFİLİ: ÜDS ÖRNEĞİ*

*İhsan ÜNALDI***

Mehmet BARDAKÇI

ÖZET

Son yıllarda, yabancı dil eğitimi bağlamında, dilbilgisinden çok sözcük bilgisinin ön plana çıkmaya başlaması başka tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalarda hem anadilde, hem de yabancı bir dil öğrenirken sözcük bilgisinin dilbilgisinden önce gelişmeye başlaması ve sözcük bilgisiyle gerçekleştirilebilecek iletişim davranışlarının, dilbilgisiyle gerçekleştirilebilecek iletişim davranışlarından daha fazla olması gibi sebepler pek çok tartışmanın ve çalışmanın konusu olmuştur. Sözcük bilgisiyle ilgili tartışmalarda sık sık gündeme gelen konulardan biri de hangi sözcüklerin öğrenilmeye değer, hangilerinin göz ardı edilebilecek olduğu ile ilgili konudur. Hedef sözcükler akademik bağlamlarda öğrenilmesi gerektiğinde ise durum daha da karmaşık hale gelebilmektedir. İlgili akademik alana göre mi, yoksa ortak bir bilimsel sözcük grubuna göre mi öğrenme stratejilerinin geliştirilmesi gerektiği eğitim süreci başlamadan ortaya konulmalıdır. Doğal olarak, bu tartışmalardan yabancı dil sınavları ve bu süreçlere dahil olan bireyler de etkilenmektedir. Bu çerçevede, ülkemizde yapılmış/yapılmakta olan İngilizce dil yeterlilik sınavlarından biri olan Üniversitelerarası Kurul Dil Sınavının (ÜDS) İngilizce bölümlerinde çıkan okuma parçalarının sözcük profillerinin belirlenmesi bu çalışmanın asıl amacıdır. Bu profilleri belirleyebilmek için 2006-2012 yılları arasında ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından farklı bilim alanlarına yönelik olarak yapılmış olan ÜDS sınavlarının İngilizce bölümlerinde sorulan okuma parçaları kullanılarak 44,674 sözcükten oluşan özgün bir derlem oluşturulmuştur. Bu derlem, araştırma sorusunun oluşturduğu çerçeveye uygun olarak, çevrimiçi bir veri tabanı olan Vocabprofile ve WordSmith yazılım paketi kullanılarak işlenmiştir. Sonuçlar, ilgili yazına paralel olarak, bu sınavlardaki okuma parçalarının sözcük profillerinin ortalama % 85 oranında tahmin edilebilir olduğunu göstermektedir. İlgili okuma parçalarında en sık geçen sözcükler incelendiğinde, bu örtüşmenin aynı zamanda sözcük seviyesinde de anlamlılık gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İngiliz dili, sözcük bilgisi, derlem, sözcük profili

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, El-mek: ihsanunaldi@gmail.com

VOCABULARY PROFILES OF ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY EXAMS IN TURKEY: THE CASE OF ÜDS

ABSTRACT

In the context of foreign language pedagogy, the foregrounding of vocabulary in recent years, as opposed to grammar, has brought other discussions with it. In these discussions, the development of lexicon before grammar both in first language acquisition and foreign language learning, and the fact that communication acts that can be carried out merely depending on lexicon are far more than those that can be carried out merely depending on grammar have been topics of concern. Another topic of concern in these discussions is about determining the words that are worth learning and the ones that can be ignored. When the target words are to be learned in an academic context, this issue might become even more complicated. Whether a learning program should be developed by making selections according to a specific scientific domain or a more general and a common scientific lexicon is to be decided on before the beginning of any language teaching program. Naturally, not only foreign language exam processes but also the individuals involved in them are influenced from these discussions. In this context, the main aim of the current study is to determine the vocabulary profiles of the reading passages in one of the major language proficiency exams in Turkey, Interuniversity Foreign Language Examination (UDS). In order to be able to determine these profiles, a specialized corpus of 44,674 words was compiled by using the reading passages in the UDS exams between the years 2006 and 2012. In line with the research question, this corpus was processed in an online database, Vocabprofile, and through WordSmith, a software package for corpus-based studies. The results, parallel with the related literature, revealed that vocabulary profiles of the reading passages in UDS are actually predictable at about 85 %. When the most frequent lexical items in the corpus were analyzed, it was determined that this overlap was also valid at vocabulary level.

Key Words: English language, vocabulary, corpus, vocabulary profiles

Giriş

Ülkemizde uygulanmakta olan İngilizce yeterlilik sınavları orta öğretim seviyesinden (Seviye Belirleme Sınavı) başlayıp, lisansüstü seviyeye (Üniversitelerarası Kurum Seviye Tespit Sınavı, Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı) kadar yayılmış durumdadır. Uzun yıllardır yapılmakta olan bu tür İngilizce yeterlilik sınavları biçimlendirici (*formative*) değerlendirmelerden daha çok özetleyici (*summative*) değerlendirme odaklı süreçleri içermektedir. Başka bir deyişle, adaylar yılda bir-kaç kez yapılan bu sınavlarda kısa süreli değerlendirmelere tabi tutulmakta, yabancı dil gelişim evreleri ve bireysel farklılıklar gibi önemli konular göz ardı edilmektedir. Bu tür değerlendirmelerin yabancı dil eğitimi açısından ne kadar sağlıklı olduğu başka bir çalışma konusu olmakla beraber, güncel sınavların incelenmesi de ayrı bir önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye’de İngilizce yeterlilik sınavlarının özellikle sözcük profilleri ile ilgili yapılan önemli bilimsel çalışmaların sayısı çok azdır.

2001-2012 yılları arasında, yılda iki kez ve son defa 2012 yılında uygulanmış olan Üniversitelerarası Kurul Yabancı Dil Sınavlarının (ÜDS) sözcük profilleri bu çalışmanın kapsamındadır. Diğer yeterlilik sınavlarından farklı olarak, ÜDS sınavlarında adaylara bilim alanlarına göre fen bilimleri, sağlık bilimleri ve sosyal bilimler olarak üç farklı test seçeneği verilmekteydi. Bu sınavla ilgili pek çok şey tartışıldı ve akla ilk gelen sorulardan biri de bu farklılığın sınavın kapsamında olan sözcük gruplarını etkileyip etkilemeyeceğiydi. Bu amaçla, 2006-2012 yılları arasında resmi olarak yayımlanmış olan testlerin İngilizce bölümleri kullanılarak 44,674 sözcükten oluşan özgün bir derlem oluşturulmuştur.

Derlem nedir?

Derlem, İngiliz diline Latin dilinden geçmiş olan *corpus* (çoğ. *corpora*) sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. En temel tanım olarak derlem, yazılı ya da sözlü dil örneklerinin bilgisayarlar yardımıyla sayısal ortama veri tabanı mantığı ile aktarılmasıdır (Meyer, 2002: xii). Bu şekilde oluşturulan veri tabanı, çalışılan dilin doğasıyla ilgili sorgulamalar yapmak için kullanılır. Bu mantık ilk olarak 13. yüzyılda kutsal kitapları daha iyi anlamak amacıyla Hristiyan din adamları tarafından bir dizinleme yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1960’lı yıllarda, 1 milyon sözcük kapasiteli Brown Derlemi ortak kullanıma açılmış, bilgi işlem sistemlerinin gelişmesiyle bu tür veri tabanları sözcük ve işlem kapasiteleri açısından devasa boyutlara ulaşmıştır. Çağdaş Amerikan İngilizcesi Derlemi (COCA – 500 milyon sözcük, Davies, 2008) ve Ulusal İngiliz Derlemi (BNC – 100 milyon sözcük) bu veri tabanlarının en güncel ve geniş örnekleridir.

Dilbilimsel bağlamda, kullanılan dil ve evrensel dil becerisi arasındaki ilişki üzerinde en çok tartışılan konulardandır. Bir grup araştırmacı, sözcük kapasitesi ne kadar olursa olsun, insanların kullandıkları dil örneklerinin dilin doğasını anlamada hiçbir işe yaramayacağını savunurken (Chomsky, 1965), diğer bazı araştırmacılar, dilin doğasında şans eseri olamayacak sıklıkta tekrarlanan yapılar olduğunu ve dilbilim çalışmalarında bunların incelenmesi gerektiğini savunur (Stubbs, 2004).

Son yıllarda, dil öğrenme sürecinde, dilbilgisinin değil de sözcük bilgisinin ön plana çıkmaya başlaması aslında şaşırtıcı bir durum değildir. Bir dilin dilbilgisel yapısını görmezden gelmek mümkün değildir, fakat dilbilgisi bilmeden sadece sözcük kullanarak da insanlar arası iletişimin yüzeysel de olsa bir şekilde mümkün olduğu da yadsınamaz. Çocuklarda anadil gelişimiyle ilgili yapılan çok sayıda çalışma bu savı destekler niteliktedir. Örneğin, çocuklarda sözcükbilgisinin (*lexicon*) ilk doğum gününden önce ve dilbilgisinin daha derin bir boyutu olan sözdiziminin (*syntax*) tüm dillerde 24 ay civarında başlaması (Guasti, 2002) sözcükbilgisinin dilbilgisinden önce gelişmeye başladığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Sözcük bilgisiyle ilgili bu tür tartışmaların yanı sıra, sık sık gündeme gelen tartışmalardan biri de, hem öğrenen hem de öğreten açısından, hangi sözcüklerin öğrenilmeye değer olduğuyla ilgili verilmesi gereken kararlar konusudur (Coxhead, 2000). Hedef sözcükler akademik bağlamlarda öğrenilmesi gerektiğinde ise durum daha da karmaşık hale gelmektedir. İlgili bilim alanına göre mi, yoksa ortak bir bilimsel sözcük grubuna göre mi öğrenme stratejilerinin geliştirilmesi gerektiği eğitim süreci başlamadan ortaya konulmalıdır. Bununla birlikte, herhangi bir bilim dalında uzlaşmaya çalışan bir bireyin, kendi alanıyla ilgili terminolojiye hakim olduğu varsayılırsa sorunun farklı boyutlar kazanacağı çok açıktır.

Çeşit, örnekçe ve sıklık

Derlemin nasıl oluştuğunu anlayabilmek ve bu çalışmanın yöntembilimini ve sonuçlarını yorumlayabilmek için çalışmanın bilimsel çerçevesini oluşturan belli başlı terimlerin kapsamlarını bilmek gerekmektedir. Bu terimlerden en başta gelenleri *çeşit* ve *örnekçe* (*type/token*). Örnekçe bir cümle yapısı içinde birbirlerinden boşluk ya da bir noktalama işareti ile ayrılan dilbilimsel birimlerdir (Scott, 2012). Bir metinde toplamda 500 sözcük varsa bu metin 500 örnekçeden

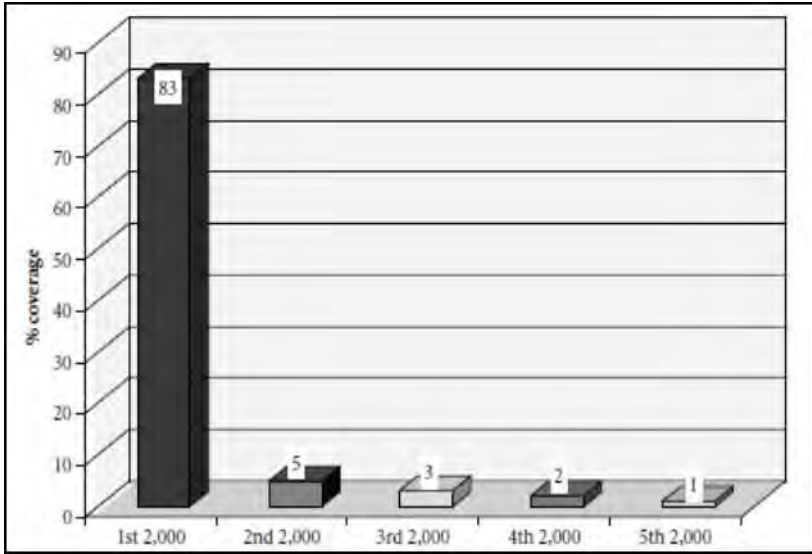
oluşmaktadır. Fakat bu metinde bazı sözcükler tekrarlanır. Birbirlerinden farklı, tekrarlanan bu sözcüklere de *çeşit* denmektedir.

Ör. The bigger they are, the faster they fall.

Yukarıdaki İngilizce tümcede toplamda sekiz sözcük bulunmaktadır. Bu sözcüklerin her biri örnekçe (*token*) olarak algılanır. Fakat tümcede geçen *the* ve *they* sözcükleri ikişer defa tekrarlanmaktadır ve bu sebeple bu tümcede altı çeşit (*type*) bulunmaktadır. Başka bir deyişle, yukarıdaki örnek tümcede sekiz sözcük vardır fakat tekrar eden sözcükleri tek sözcük olarak hesaba kattığımızda sadece altı farklı sözcükten bahsedebiliriz.

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan, *sıklık* (*frequency*) terimi yukarıda değinilen *çeşit* terimiyle doğrudan ilintilidir ve bir sözcüğün herhangi bir bağlamda kaç kez kullanıldığını göstermek için kullanılır (Scott, 2012). Örneğin, yukarıda verilen örnek İngilizce tümcede *the* ve *they* sözcükleri için sıklık değeri 2, diğerleri için bu değer 1'dir.

Bu mantık çerçevesinde, Nation (2011) İngilizce bir derlemi çıkış noktası olarak İngilizce yazılı ve sözlü bağlamlarının % 80'inden fazlasının, sık kullanılan yaklaşık 2000 sözcükten oluşan ve aynı zamanda General Service List (Genel Hizmet Listesi) olarak da bilinen sözcük grubundan oluştuğunu belirtmiştir. Başka bir deyişle, İngilizce yazılmış herhangi bir metinde örnekçe sayısı ne olursa olsun bu metin kapsamındaki çeşit yaklaşık olarak % 80 oranında aynı sözcüklerden oluşur. Figür 1 incelendiğinde bu durum daha da net anlaşılabacaktır.

Figür 1. İngilizce yazılı ve sözlü ifadelerden oluşturulmuş, 10 milyon örnekçe sözcük içeren bir derlemin çeşit kapsamı (O'keeffe et al., 2007)

Figür 1'de, 10 milyon sözcükten oluşan ve hem yazılı hem de sözlü ifadeler içeren bir derlemdeki sözcük dağılımları verilmiştir. İlk sütundan, bu derlemde sürekli tekrarlanan 2000 sözcük derlemin tamamının % 83'ünü oluşturmakta olduğu anlaşılmaktadır; yani bu 2000 sözcük derlem içinde sürekli yinelenmektedir. İkinci ve daha sonra gelen 2000'lik sözcük grupları toplam derlemin sırasıyla sadece % 5, 3, 2 ve 1'ini oluşturmaktadır. İlk grup sözcükten sonra görünen % 83'ten % 5'e düşüş çarpıcı olduğu kadar uygulamalı dilbilimi ve dil eğitimi açısından önem

taşımaktadır. Özellikle yabancı bir dil öğrenmeye çalışan bireylerin sözcük bilgilerini geliştirmeye çalışırken yaşadıkları belirsizlikler ve hedef dilin geniş sözcük kapasitesi göz önüne alındığında bu tür verilerin ne kadar kullanışlı olacağı görülecektir.

“Akademik olarak nitelendirilebilecek bir sözcük grubu var mıdır?”

Yukarıda adı geçen ve genel hizmet listesi olarak belirtilen sözcük grubunun dışında alana özel kullanılan Akademik Sözcük Listesi olup olmadığı düşüncesiyle araştırmacılar tarafından çeşitli sıklık çalışmaları yapılmıştır. Coxhead (2000) tarafından oluşturulan ve Academic Word List olarak adlandırılan ve 570 *çeşit* içeren bir grup sözcüğün akademik metinlerde sıklıkla kullanıldığı öne sürülmektedir. Bu sözcükler, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki üniversitelerde dört akademik alanda İngilizce olarak okutulan (sanat, fen, tıp ve hukuk) üniversite ders kitaplarından oluşan bir derlem analiz edilerek oluşturulmuştur. Bu sözcük grubunun İngilizce yazılmış herhangi bir akademik metnin yaklaşık % 10’unu oluşturduğu saptanmıştır (Nation, 2005). Aynı yaklaşımla oluşturulan ve daha kapsamlı olduğu iddia edilen başka akademik sözcük listeleri de mevcuttur (*ör.* The Corpus of Contemporary American English, Davies, 2008). Başka bir deyişle, İngilizce yazılmış herhangi bir bilimsel metinden, sık kullanılan temel sözcükler ve o alanla ilgili teknik terimler çıkarıldığında geriye kalan ortak sözcükler akademik olarak nitelendirilebilir.

İngilizce sözcük profilleri ile ilgili yazın ve Türkiye’de yapılmış/yapılmakta olan İngilizce yeterlilik sınavlarının sözcük profilleri ile ilgili belirsizlikler dikkate alındığında bu çalışmanın kapsamı aşağıdaki araştırma sorusu ile sınırlıdır.

Üniversitelerarası Kurul Dil Sınavı (ÜDS) İngilizce bölümünde çıkan okuma parçalarının sözcük profilleri nedir?

Yöntem

Bu çalışmanın araştırma sorusunu cevaplayabilmek için, 2006-2012 yılları arasında yapılmış ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından kurumun internet sitesinde yayımlanmış olan ÜDS sınavlarının İngilizce bölümlerinde sorulan okuma parçaları kullanılarak özgün bir derlem oluşturulmuştur. Bu derlem, araştırma sorusunun oluşturduğu çerçeveye uygun olarak, çevrimiçi bir veri tabanı olan Vocabprofile ve WordSmith (Scott, 2012) adında bir yazılım paketi kullanılarak işlenmiş ve sonuçlar ilgili araştırma çerçevesi doğrultusunda yorumlanmıştır.

Sözcük profilleri ve Vocabprofile

Sözcük profili, yazılı ve/veya sözlü dil örneklerinin doğal bağlamlarından getirdikleri sözcük grupları olarak tanımlanabilir. Örneğin, İngilizce yazılmış bilimsel bir makale, doğası gereği çoğunlukla akademik sözcüklerden oluşacaktır. Anadili İngilizce olan bireylerin konuşmaları yazıya dökülüp incelendiğinde ise bu konuşmalarda geçen sözcüklerin günlük dil gereksinimi karşılamaya yetecek temel sözcüklerden oluştuğu görülecektir. Bu temel farklılık beraberinde belirsizlikleri getirmektedir ve bu durumun yabancı dil olarak İngilizce öğrenmeye çalışan bireyler için sıkıntılar doğuracağı çok açıktır. Türkiye’de 2001-2012 yılları arasında, adayların farklı bilimsel alan ve dillerdeki yeterliliklerinin belirlenmesi için yapılmış olan ÜDS sınavlarındaki İngilizce testlerinin sözcük profillerinin belirlenmesi bu çalışmanın asıl amacıdır. Çalışmamızda bu amaçla Vocabprofile (VP) veri tabanı kullanılmıştır. Bu sistem, çevrimiçi İngilizce bir veri tabanını kullanarak herhangi bir metin girdisini sözcük profillerine göre bölümlere ayırır. Bu veri tabanı Laufer ve Nation (1995) tarafından hazırlanmış olan Sözcük Sıklığı Profillerine dayanmaktadır. Veri tabanına girilen metin daha önce değinilmiş olan sözcük gruplarını temel alarak ilk 1000 (K1), ikinci 1000 (K2), akademik sözcük (AWL) ve liste-dışı (Off-list) sözcükler olarak sınıflandırılır. Bir metinde hangi sözcük gruplarının daha baskın olduğunu ya da bir okuma parçasının hedef bir okuyucu grubuna uygun olup olmadığını kontrol etmek için kullanılır. Örneğin, The New York Times gazetesinde 1 Aralık 2013

günü yayımlanmış olan *A commuter train accident in the Bronx kills 4 and injures dozens* (Barron ve Goodman, 2013) başlıklı haber bu veri tabanında işlendiğinde Figür 2’deki gibi bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

WEB VP OUTPUT FOR FILE: A Commuter Train Accident						
Words recategorized by user as 1k items (proper nouns etc): NONE (total 0 tokens)						
	Families	Types	Tokens	Percent		
K1 Words (1-1000):	163	186	481	75.87%		
Function:	...	...	(280)	(44.16%)		
Content:	...	...	(201)	(31.70%)		
> Anglo-Sax	...	...	(90)	(14.20%)		
Not Greco-Lat/Fr Cog:	...	...	...	...		
K2 Words (1001-2000):	26	28	41	6.47%		
> Anglo-Sax:	...	...	(15)	(2.37%)		
1k+2k				(82.34%)		
AWL Words (academic):	24	26	32	5.05%		
> Anglo-Sax:	...	...	(3)	(0.47%)		
Off-List Words:	2	63	80	12.62%		
	213+?	303	634	100%		
					Words in text (tokens):	634
					Different words (types):	303
					Type-token ratio:	0.48
					Tokens per type:	2.09
					Lex density (content words/total)	0.56
					Pertaining to onlist only	
					Tokens:	554
					Types:	240
					Families:	213
					Tokens per family:	2.60
					Types per family:	1.13
					Anglo-Sax Index:	70.04%
					(A-Sax tokens + function / onlist tokens)	
					Greco-Lat/Fr-Cognate Index: (inverse of above)	29.96%

Figür 2. İngilizce bir gazetede bir tren kazasını anlatan haberinin VP veri tabanına göre sözcük profili

Figür 2’de bahsedilen haberinin VP veri tabanına göre sözcük profili verilmiştir. Anadili İngilizce olan insanlar için yazılmış ve Amerika Birleşik Devletleri’nde meydana gelen bir kazadan bahseden bu haberin sözcükleri analiz edildiğinde haberde toplamda 634 örnekçenin (token) bulunduğu ve tekrar eden sözcüklerden dolayı çeşit (type) miktarının da 303 olduğu görülecektir. Sol taraftaki sütunda bulunan değerler daha dikkat çekicidir. Tablonun bu kısmında K1 ve K2 sözcüklerinden bahsedilmektedir; bunlar GSL’deki (General Service List) ilk (K1) ve ikinci (K2) 1000 sözcükleri belirtmektedir. 1k+2k ile başlayan satır incelendiğinde, anadili İngilizce olan insanlar için yazılmış olan bu haberde bulunan 634 sözcüğün % 82,34’ünün Figür 1’de gösterilen sözcük grubuna ait olduğu net olarak görülecektir. AWL (Academic Word List) ile başlayan satırda ise bu haberde geçen akademik sözcüklerin yüzdesi verilmektedir ve bu miktar tam olarak % 5.05’tir. Bu iki grup sözcük toplandığında ise % 87,39 gibi yüksek bir oran ortaya çıkmaktadır. Tablonun en altında off-list olarak belirtilen satır ise bu iki listede de bulunmayan sözcükleri içermektedir ve yüzde olarak da % 12,62 olarak hesaplanmıştır (virgülden sonraki basamaklar iki haneye yuvarlanmış durumdadır). Off-list olarak geçen bu sözcük grubu, özel adlar (coğrafya, insan, şirket vb.) ya da günlük hayatta çok fazla kullanılmayan sözcükler içermektedir.

VP yazılımı bugüne kadar çeşitli bilimsel çalışmaların çerçevesini oluşturmuştur. Örneğin, Laufer ve Nation (1995) tarafından yürütülen ve VP yazılımının geçerlilik/güvenirlilik sorunu inceleyen çalışmalarının sonuçları aynı kişi tarafından yazılmış iki metin arasında tutarlı sonuçlar verdiğini, bu veri tabanından elde edilen sayısal değerlerle bağımsız yapılan sözcük testlerinin sonuçları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sonuçlar ayrıca, bu veri tabanından elde edilen dil yeterlilik değerlerinin diğer yeterlilik testleriyle karşılaştırıldığında daha kapsamlı olduğunu göstermiştir.

Meara, Lightbown ve Halter (1997), Quebec’te bir İngilizce kursu boyunca sınıf içi etkileşimlerin kayıtlarının kullanıldığı çalışmalarında bu etkileşimleri sözcük odaklı bir yöntemle kullanarak ilgili veri tabanını (VP) kullanarak incelemişlerdir. Bu incelemeler sonunda vardıkları sonuç ise aslında sınıf içi etkileşimlerin istatistiksel açıdan anlamlı bir kısmının veri tabanında geçen 0-1000 sözcük aralığında gerçekleştiğidir. Çalışmanın ilginç bir başka sonucu ise, 1970 yılında yapılmış olan başka bir çalışmayla karşılaştırıldığında bu sözcük aralığının çok fazla değişiklik göstermemiş olmasıdır.

Meara ve Fitzpatrick (2000) daha önce İngilizce pasif sözcük dağarcığını ölçmek için kullanılmış olan klasik sözcük testlerinden (Meara ve Buxton, 1987) yola çıkıp, VP veri tabanını kullanarak aktif sözcük dağarcığının daha anlamlı ve ekonomik bir şekilde ölçülebilmesi için bir model geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada kullanılan diğer bir yazılım ise WordSmith’tir. Mike Scott (2012) tarafından geliştirilmiş olan bu yazılım, sözcüklerin tümceler içinde ne tür özellikler ya da eğilimler gösterdiklerini araştırmak için kullanılan paket bir yazılımdır. Herhangi bir metinde en sık geçen sözcükleri ya da herhangi bir sözcükle beraber en sık kullanılan diğer sözcükleri (eşdizim) belirlemek için kullanılır. Toplamda 324,000 örnekçeden oluşan ve verisi anadili İngilizce olan üniversite öğrencilerinden toplanmış olan (Granger, 1998) bir derlem The Louvain Corpus of Native English Essays (LOCNESS) bu yazılımda sözcük sıklığı açısından incelendiğinde Figür 3’teki gibi bir tablo karşımıza çıkacaktır.

N	Word	Freq	% Texts	%
1	THE	21,105	6.51	14 100.0
2	TO	10,753	3.32	14 100.0
3	OF	10,728	3.31	14 100.0
4	AND	8,325	2.57	14 100.0
5	A	8,846	2.11	14 100.0
6	IN	6,367	1.97	14 100.0
7	IS	6,307	1.95	14 100.0
8	THAT	4,919	1.52	14 100.0
9	IT	3,219	0.99	14 100.0
10	BE	3,196	0.99	14 100.0
11	FOR	3,145	0.97	14 100.0
12	AS	2,832	0.87	14 100.0
13	THIS	2,806	0.87	14 100.0
14	ARE	2,555	0.79	14 100.0
15	NOT	2,403	0.74	14 100.0
16	HE	2,186	0.67	12 85.71
17	THEY	2,079	0.64	14 100.0
18	HAVE	2,046	0.63	14 100.0
19	WITH	1,909	0.59	14 100.0
20	ON	1,796	0.55	14 100.0
21	BY	1,703	0.53	14 100.0
22	#	1,689	0.52	14 100.0
23	PEOPLE	1,569	0.48	14 100.0
24	HIS	1,564	0.48	12 85.71
25	HAS	1,555	0.48	14 100.0
26	WAS	1,555	0.48	14 100.0
27	THEIR	1,540	0.48	14 100.0
28	WOULD	1,461	0.45	14 100.0
29	BUT	1,298	0.40	14 100.0
30	OR	1,296	0.40	14 100.0
31	AN	1,246	0.38	14 100.0
32	FROM	1,187	0.37	14 100.0
33	MORE	1,169	0.36	14 100.0
34	WHICH	1,137	0.35	14 100.0
35	CAN	1,116	0.34	14 100.0
36	WILL	1,116	0.34	14 100.0
37	THERE	1,080	0.33	14 100.0
38	IF	1,067	0.33	13 92.86
39	ONE	1,056	0.33	14 100.0

Figür 3. 324,000 sözcükten oluşan LOCNESS derleminde en sık tekrarlanan ilk 39 sözcük

Figür 3’te adı geçen derlemde bulunan yaklaşık 324,000 sözcükten en sık tekrarlanan ilk 39 sözcük verilmiştir. Figürdeki ilk sütun (Word) sözcüğü, ikinci sütun (Freq.) ilgili sözcüğün sıklığını, üçüncü sütun (%) sözcüğün tüm derlemdeki yüzdesini ve dördüncü sütun ise (Text) bu sözcüğün derlemi oluşturan metinlerin kaç tanesinde geçtiğini yansıtmaktadır. Son sütun, ilgili sözcüğün geçtiği metinlerin derleme göre yüzdesini vermektedir. Örneğin, *the* sözcüğü bu derlemdeki en sık kullanılan sözcüktür; 21,105 defa kullanılmıştır ve tüm derlemin % 6.51’ini oluşturmaktadır. Ayrıca bu sözcük derlemi oluşturan tüm metinlerde geçmektedir (% 100); başka bir deyişle, derlemde içinde bu sözcüğü barındırmayan metin bulunmamaktadır.

Bulgular ve yorum

Yöntem bölümünde bahsedilen yazılımlar kullanılarak 2006-2012 yılları arasında çıkmış ve ÖSYM tarafından resmi olarak internet sitesinde yayımlanmış ÜDS soruları incelenerek, sorulan metinlerin sözcük profilleri ve kullanım sıklıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, ilgili dil yeterlilik sınavlarında test edilen okuma parçalarından elde edilen ve toplamda 44,674 sözcükten oluşan derlem Vocabprofile veri tabanında her bir bilim alanı için (fen, sağlık ve sosyal) ayrı ayrı işlenmiş ve sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. ÜDS İngilizce bölümündeki okuma parçalarının bilimsel alanlara göre sözcük profilleri

	Toplam sözcük	K1+K2		AWL		K1+K2+AWL		Liste dışı	
	N	N	%	N	%	N	%	N	%
Fen	15117	11959	79,11	1002	6,63	12961	85,74	2156	14,26
Sağlık	14694	11292	76,84	1135	7,72	12427	84,56	2267	15,43
Sosyal	14863	12112	81,49	1115	7,5	13227	88,99	1636	11,01

Tablo 1’de ÜDS’de Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri ve Sosyal Bilimler alanında test edilmiş olan okuma parçalarının sözcük profilleri çıkarılmıştır. Sayısal verilerin gösterildiği sütunların ilkinde derlemde her bir alan için oluşturulmuş olan toplam sözcük sayısı belirtilmektedir. Derlemde Fen Bilimlerinden 15117, Sağlık Bilimlerinden 14694 ve Sosyal Bilimlerden 14863 adet sözcük bulunmaktadır. K1+K2 başlıklı sütun, her bir alanda test edilen okuma parçalarında geçen İngiliz dilinde en sık kullanılan sözcüklerin (ilk 2000) miktarlarını ve tüm derlem içindeki yüzdelik oranlarını yansıtmaktadır. AWL başlıklı sütunda, ilgili okuma parçalarında geçen akademik sözcüklerin miktarları ve bunların tüm derlemdeki yüzdeleri gösterilmektedir. Bir sonraki K1+K2+AWL başlıklı sütun, ilgili okuma parçalarında geçen sözcüklerin ilk 2000 ve AWL grubundaki sözcüklerle örtüşme miktarlarını ve oranlarını göstermektedir. Tablodaki son sütun, okuma parçalarında geçen liste dışı sözcüklerin sayısal değerlerini ve bunlara ait yüzdeleri göstermektedir. Daha önce de değinildiği gibi, bu grupta bulunan sözcükler genellikle özel adları, teknik bağlamlara ait ya da kullanım sıklığı çok düşük sözcükleri içermektedir. Bu tablonun en dikkat çekici sütunu, ilk 2000 ve AWL grubu sözcüklerin toplam miktar ve yüzdelerinin verildiği K1+K2+AWL başlıklı sütunu olduğu söylenebilir. Bu sütun incelendiğinde, ilgili sınavda çıkan okuma parçalarında geçen sözcüklerin en az % 85’lik bir bölümünün İngiliz dilinde en sık kullanılan ilk 2000 ve akademik bağlamlarda en sık kullanılan 570 kadar sözcükten meydana gelen iki gruptan oluştuğu anlaşılabacaktır.

İlgili dil yeterlilik sınavlarında test edilen okuma parçalarında geçen sözcüklerin daha önce başka veri tabanları kullanılarak oluşturulmuş (LOCNESS) sözcük listelerinde en çok kullanılan sözcüklerle örtüşüp örtüşmediğini tespit etmek amacıyla aynı derlem WordSmith paket yazılımıyla işlenmiş ve sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. LOCNESS derleminde ve ÜDS okuma parçalarında en sık geçen ilk 50 sözcük

LOCNESS	Fen Bilimleri	Sağlık Bilimleri	Sosyal Bilimler
the	the	the	the
to	of	of	of
of	to	to	and
and	and	and	to
a	a	in	in
in	in	a	a
is	is	is	that
that	that	that	#
it	#	for	is
be	as	#	for
for	are	as	it
as	for	are	was
this	by	be	as
are	from	from	by
not	it	it	are
he	on	with	with
they	be	or	be
have	have	by	have
with	this	an	on
on	with	can	this
by	which	this	his
#	but	which	from
people	or	have	not
his	has	on	but
has	they	people	their
was	at	but	an
their	an	has	has
would	their	blood	they
but	can	not	its
or	its	they	more
an	other	may	which
from	was	cells	one
more	into	most	or
which	more	body	people
can	been	more	were
will	scientists	brain	been
there	earth	disease	at
if	could	these	world

<i>one</i>	<i>not</i>	<i>was</i>	<i>he</i>
<i>at</i>	<i>years</i>	<i>when</i>	<i>these</i>
<i>I</i>	<i>than</i>	<i>such</i>	<i>new</i>
<i>all</i>	<i>will</i>	<i>their</i>	<i>other</i>
<i>many</i>	<i>most</i>	<i>at</i>	<i>however</i>
<i>we</i>	<i>one</i>	<i>all</i>	<i>when</i>
<i>who</i>	<i>some</i>	<i>other</i>	<i>also</i>
<i>also</i>	<i>water</i>	<i>some</i>	<i>most</i>
<i>because</i>	<i>when</i>	<i>cancer</i>	<i>only</i>
<i>when</i>	<i>such</i>	<i>if</i>	<i>Europe</i>
<i>these</i>	<i>these</i>	<i>than</i>	<i>than</i>
<i>been</i>	<i>also</i>	<i>health</i>	<i>there</i>

LOCNESS veri tabanında ve üç farklı bilim alanında sorulan okuma parçalarında en sık geçen ilk 50 sözcüğü içeren Tablo 2 incelendiğinde, LOCNESS’te en sık kullanılan sözcüklerle bilim alanları arasındaki sözcük paralelliğinin dikkat çekici olduğu görülecektir. Tabloda sunulan sözcükler, içerikli sözcüklerden (content words) daha çok, ağırlıklı olarak dilbilgisi ile ilgili sözcüklerden (function words) oluşmaktadır. # işareti sayısal değerleri temsil etmektedir. Tabloda geçen *into*, *been*, *brain*, *disease*, *new*, *world* ve *water* gibi sözcüklerin dışında, bilim alanları arasında tam bir örtüşme vardır. Örtüşmeyen bu sözcüklere ise, kullanım sıklığı farklılığından dolayı, listenin devamında (ilk 50 sözcükten sonra) rastlanmaktadır.

Tabloda dikkat çeken başka bir durum ise en sık kullanılan sözcüklerin aslında İngiliz dilindeki en önemli dilbilgisi yapıları olmasıdır. Örneğin, *he*, *this*, ve *they* gibi sözcükler zamir, *in*, *on* ve *at* gibi yapılar edatlar, *a*, *an*, ve *the* gibi sözcükler ise tanımlık başlıklarını işaret etmektedir. Dil eğitimi sürecinde hangi dilbilgisi yapılarının ön plana çıkması gerektiği de bu tür listelerden çıkarılabilir.

Tartışma ve sonuç

Dil eğitimi süresince sözcük dağarcığının bir şekilde genişletilmesi gerektiği tartışmaya pek açık bir konu değildir. Aslında, *dil sözcük odaklı öğrenilir* savının geçerliliğini kabullenmek için dil eğitim uzmanı olmaya bile gerek yoktur. Kendi anadilimizi öğrenirken bile, dilbilgisi kuralları resmi olarak anadilimize tam hakim olmaya başladığımız 12-13 yaşlarımızdan sonra karşımıza çıkmaya başlar. Yani önce anadilimizi ve bu dile ait kuralları tam olarak öğrenmeye başladıktan sonra bu kurallara ad koymaya, günlük yaşamımızda onları ayırt etmeye başlarız. O zaman, nasıl oluyor da yabancı bir dil öğretmeye çalışırken bazen anadili İngilizce olan insanların bile açıklamakta zorlanacağı dilbilgisi kurallarını bu dili öğrenmeye çalışan insanların önüne koyabiliyoruz? Ya da, İngilizce yeterlilik sınavlarına girmek isteyen ve bu amaçla yabancı dil öğrenmeye çalışan insanlara altından kalkılamayacak sözcük listeleri nasıl tavsiye edilebiliyor? Konuyla ilgili uzmanlık gerektiren bölüm bu tür sorulara tutarlı cevaplar vermeye çalışırken başlıyor. Sözcük odaklı dil öğrenme yaklaşımında akla ilk gelecek soru büyük olasılıkla ‘*Hangi sözcükler?*’ sorusudur. Bu sorunun cevabının da ‘*Herhangi bir sözcük*’ olmayacağı açıktır. İngiliz dilinde, bazı kaynaklara göre yaklaşık 250,000 (Oxford Dictionaries, 2013), başka kaynaklara göre de (Crystal, 2004: 119) en az bir milyon ana sözcük vardır. Böyle bir dili sınav ya da herhangi başka bir amaç için öğrenen insanlar için bu miktarda sözcüğün *öğrenilmesi gereken* ve *göz ardı edilebilir* şeklinde sınıflara ayrılması zorunluluğu çok açıktır. İngiliz dilinde yapılan sınavlar için 10 binlerce sözcük hedefi koymak gerçekçilikten uzaktır. Kendi anadilinde ortalama en fazla beş bin sözcüğü tanıyabilen ve kullanabilen bir üniversite mezununa yabancı bir dilde en fazla kaç sözcük öğretilir? Kaldı ki,

anadili İngilizce olan üniversite mezunları üzerine yapılan bir araştırma, katılımcıların pasif sözcük dağarcığının 20 bin civarında olduğunu belirlemiştir (Nation ve Waring 1997). Sözcük öğretimi ile ilgili yapılan çalışmalarda da önceliğin sıkça kullanılan sözcüklere verilmesi gerektiğinden, bu sözcüklere dikkat çekilmesi gerektiğinden ve tekrar tekrar öğrencilerin karşılaşabileceği metinler verilmesi gerektiğinden, buna karşın kullanım sıklığı düşük olan sözcüklerin ise göz ardı edilebileceğinden bahsedilmektedir (Nation, 2005). Bu ve buna benzer çalışmalardan çıkan sonuçlar bu tür belirsizlikleri ortadan kaldıracak ve yabancı dil eğitim süreçlerinin planlanmasına katkı sağlayacaktır.

Öneriler

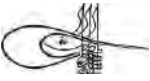
Elde edilen veriler ışığında Genel Hizmet Listesi ve Akademik Sözcük Listesi öğrenildiğinde bu sınavlarda sorulan metinlerin %85 gibi önemli bir kısmının anlaşılabilirliği söylenebilir. O halde, bu çalışmanın sonuçlarından çıkan sözcük profilinin tamamı ya da bir kısmı kullanılarak oluşturulacak bir yabancı dil eğitim programı deneysel bir çalışmanın bilimsel çerçevesini oluşturabilir. Bu şekilde, ilk olarak sözcük odaklı bir programın alışlagelmiş dilbilgisi odaklı bir programdan anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını net olarak görebiliriz. Ayrıca bu tür bir çalışmayla, öğrenim sürecinin en önemli değişkenlerinden biri olan motivasyonun böyle bir yaklaşımdan olumlu ya da olumsuz etkilenip etkilenmeyeceğini ortaya çıkarabiliriz.

Bu çalışmada oluşturulmuş olan çerçeve, aynı zamanda, ülkemizde yapılmakta olan diğer dil yeterlilik sınavlarının sözcük profillerini belirlemek için de kullanılıp daha sonra tüm bu analizlerin sonuçları bir meta-analize tabi tutulabilir ve bu şekilde ülkemizdeki dil yeterlilik sınavlarıyla ilgili, en azından sözcük bilgisi açısından öğrenilmesi gereken hedef sözcükler belirlenerek bahsedilen belirsizliklerin belli bir oranda ortadan kalkmasına imkân sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- BARRON, J. & GOODMAN, J. D. (2013). A commuter train accident in the Bronx kills 4 and injures dozens. *The New York Times*. Retrieved [December 21, 2013] from <http://www.nytimes.com>
- CHOMSKY, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- COXHEAD, A. (2000). A new academic word list. *TESOL Quarterly*. 34(2), 213–38.
- CRYSTAL, D. (2004). *The Cambridge encyclopedia of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DAVIES, M. (2008). The Corpus of Contemporary American English: 450 million words, 1990-present.
- GRANGER, S. (1998). *Learner English on Computer*. London & New York: Addison Wesley Longman.
- GUASTI, M. T. (2002). *Language Acquisition: The growth of Grammar*. London: The MIT Press
- LAUFER, B. & P. Nation (1995). Vocabulary Size and Use: Lexical Richness in L2 Written Production. *Applied Linguistics* 16 (3): 307-322.
- MEARA, P. & BUXTON, B. (1987). An alternative to multiple choice vocabulary tests. *Language Testing*. 4, 142-154.
- MEARA, P., LIGHTBOWN, P. M., & HALTER, R. (1997). Classrooms as lexical environments. *Language Teaching Research*. 1(1) 28-46.

- MEARA, P. & FITZPATRICK, T. (2000). Lex30: An improved method of assessing productive vocabulary in an L2. *System*. 28 (1), 19-30.
- MEYER, C.F. (2002). *English Corpus Linguistics: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- NATION, I. S. P. (2001). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NATION, I. S. P. (2005). Teaching and learning vocabulary. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of research on second language teaching and learning* (pp. 581–596). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- NATION, P. (2005). Teaching Vocabulary. *Asian EFL Journal*. 7(3), 253-259.
- NATION, P. & WARING, R. (1997). Vocabulary size, text coverage, and word lists. In N. Schmitt & M. McCarthy (Eds). *Vocabulary: Description, Acquisition, Pedagogy* (pp. 6-19). New York: Cambridge University Press.
- O'KEEFFE, A., MCCARTHY, M. J. and CARTER, R. A. (2007). *From corpus to classroom: Language use and language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oxford Dictionaries, <http://www.oxforddictionaries.com/words/how-many-words-are-there-in-the-english-language>. Retrieved [December 4, 2013]
- SCOTT, M. (2012). *WordSmith Tools version 6*. Liverpool: Lexical Analysis Software.
- STUBBS, M. (2004). Language corpora. In A. Davies & C. Elder (Eds.), *The handbook of applied linguistics* (pp. 106–132). London: Blackwell Publishing.

MUHAMMED MURÂD-I BUHÂRÎ VE “RİSÂLE-İ NAKŞİBENDİYYE” ADLI ESERİ*

*Mehmet ÜNAL***

*Aliye YILMAZ****

ÖZET

Bu çalışmada on sekizinci yüzyılda İstanbul’da yaşayıp orada ölen “Muhammed Murâd bin Ali bin Dâvûd b. Kemaleddin b. Salih b. Muhammed el-Buhârî el-Hüseyinî El-Hanefî en-Nakşibendi’nin (d. 1055/1645 - ö. 1154/1741) hayatı, eserleri ve halifeleri hakkında bilgi verilmiştir. Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî’nin babası, Semerkant beldesinin Nakîbü’l-Eşrâfı idi. Henüz üç yaşında iken ayakları felç olup kötürüm bir halde kaldı. İlim tahsil etmek için çeşitli yerlere gidip din ve fen bilgilerinde kendini geliştirdi. Beş defa hacca gidip İslam’ın emrettiği şeyleri uygulamayı kendine görev addetmiştir. Her türlü günahın işlendiği bir mekânı Murâdî Medresesi diye anılan bir ilim yuvası hâline getirdi. İstanbul Eyûp’te kendi adıyla anılan türbede medfundur.

Arapça ve Türkçe birçok eser telif eden Murâd-ı Buhârî, eserlerinde genellikle Nakşibendiyye tarikatı ile ilgili öğütleri, islam akaidi, dinî emir ve nehiyleri vaaz biçiminde işlemiştir. Eserlerinin bazıları da müridleri tarafından kaleme alınmıştır. Yine halifelerinden Karababa-zâde İbrâhîm-i Bursevî Efendi, hocasının emirleriyle veya işaretleriyle, bazı kayıtlarda “Risâle-i Nakşibendiyye” olarak da geçen eserini yazıya geçirmiştir. Murâd-ı Buhârî’nin sohbetlerinden oluşan bu eser, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Kısım, No: 2886’da kayıtlı bulunan bir mecmuanın 10b-17a varaklarında "Zikr Hakkında Kelâm-ı Dürer-bâr-ı Kutbü’l-Ârifin Seyyidü’l-Muhakkıkın Sâni-i Hâce-i Ahrâr A’nâ Bi-hi eş-Şeyh Murâdî’n-Nakşibendiyyü’l-Buhârî Hazretlerinin Sohbet-i Şerifelerinden İstimâ’dır" adı ile yer almaktadır. Makalemizde bu risâle bölümümüz alfabetine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nakşibendi Tarikatı, Murâd-ı Buhârî, Evliya, Tasavvuf, Risâle

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Uzman Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, El-mek: mehmetunal@sdu.edu.tr

*** Yrd. Doç.Dr. SDU İlahiyat Fakültesi, El-mek:aliyeyilmaz@sdu.edu.tr

MUHAMMED MURÂD-I BUHÂRÎ THE MUSLIM SUFI SAINT AND HIS WORK “RISÂLE-I NAKŞİBENDİYYE”

ABSTRACT

This article aims to introduce the Sufi Saint, Seyyid Murâd-ı Buhârî (d. 1055/1645 - ö. 1154/1741), who lived and died in Istanbul in the 18th century, his tradition, works, and appointed khalifahs. Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî's father was the Nakîbü'l-Eşrâf of Semerkant town. He had paralysis and became paralyzed at the age of three. He went different places in order to study and he improved himself in religion and natural science. He went a pilgrimage to Mecca to apply the things that Islam orders. He turned a house where all sorts of sins were committed into a house of science called Murâdî Madrasah. He was buried in a tomb which is named after him in Eyup in Istanbul.

Murâd-ı Buhârî has several work in Arabic and Turkish and he usually wrote the things as a sermon or advice about the things that are ordered or adviced to be done, religious order, the basis of Islam, and advices on Naqshbandi, some of the were written by his students. The study in addition also aims to transliterate a booklet into today's Turkish titled “Zikr Hakkında Kelâm-ı Dürer-bâr-ı Kutbü'l-Ârifin Seyyidü'l-Muhakkıkîn Sâni-i Hâce-i Ahrâr A'nâ Bi-hî Eş-Şeyh Murâdî'n-Nakş-bendiyyü'l-Buhârî Hazretlerinin Sohbet-i Şerifelerinden İstimâ'dır” It is a conversational manuscript compiled from the saint's talks to his regular circle by one of his khalifahs, Karababa-zâde İbrâhîm-i Burûsevî Efendi under the directions of his master. The booklet is recorded in National Library of Bayezit under the number 2886 in the Veliyüddin Section.

Key Words: Naqshbandi Order, Murâd-ı Buhârî, Islamic Saints, Sufism, Tractate

Giriş

Nakşibendî tarikatı, Osmanlı Devleti'nde varlığını sürdüren büyük tarikatlardan biridir. Osmanlı İmparatorluğu'nda tarikatlar oldukça yaygındır ve bu tarikatlar çok sayıda şubelere ayrılmıştır. Osmanlı toplumu üzerinde etkili olan cami, medrese ve tekke üçlüsünde tekkeler oldukça önemlidir. Devletin hemen hemen her yerinde farklı tarikatların tekkelerine rastlamak mümkündür. Bu tasavvufî yollardan birisi olan Nakşibendîliğin İstanbul'daki ilk izlerine Fatih döneminin sonlarına doğru rastlanmaktadır. 1483'te kaleme alınan Otman Baba Vilayetnamesi'nde, Aksaray'da kurulan bir Nakşî tekkesinden söz edilmektedir.¹ Nakşibendî tarikatının nüfuzu on yedinci yüzyıldan itibaren giderek artmakta ve İstanbul, bu tarikat için merkez olma yolunda büyük bir önem arz etmektedir. İstanbul'da Molla İlahi ile başlayan ve daha sonra Emir Buhârînin gayretleriyle büyük bir ilgi gören Nakşibendîlik, kısa bir süre içerisinde Anadolu dışında Akşehir, Kastamonu, Isparta, Bolu, Bursa gibi önemli şehirlerde yayılmıştır.²

¹ Bkz. Ekrem Işın, “Nakşibendilik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1994, s. 32.

² Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sufiler Devlet ve Ulema (XVI. yy)*, İstanbul, 2000, s. 143.

Nakşibendî Tarikatı şeyhlerinden Murâd-ı Buhârî de muhtemelen 1681 yılında otuz yaşlarındayken İstanbul’a gelmiştir. Eyüp’te, Eyüp Sultan hazretlerinin kabri-i şerîfi civarında ikamet etti. Beş defa hacca gitti, bir müddet Mekke-i mükerrerede taliplere ilim ve edep öğretti. 1120/1708 yılında ikinci defa İstanbul’a geldi. Yavuzselim semtinde Bıçaklı Efendi menziliinde ikamet etti. Halk akın akın sohbetine koştu. Murâd-ı Buhârî bir ara Bursa’ya gitti. Dönüşünde Eyüp’te Reîsü’l-etibbâ Nuh Efendi yalısında kaldı. Eyüpsultan ile Edirnekapi arasında Nişancı Mustafa Paşa caddesindeki Şeyh Murâd Dergâhında İstanbul halkına yıllarca ilim ve edep öğretti. Kerâmetleri her yere yayıldı. Huzuruna gelenler her ne kadar inkârcı da olsalar, mutlaka ondan feyz ve ilham almışlardı. Çok defa Osmanlı ordusu sefere çıkmak üzere iken Vezir Kethüdâsı, Murâd-ı Buhârî’ye gönderilir, dua ve yardım istenirdi. Celvetî tarikatı büyüklerinden İsmail Hakkı Bursevî hazretleri, Ahid-nâme’sinde, Murâd-ı Buhârî Hazretleri için şöyle buyurmuştur: “İlâhî aşk sahiplerine, Murâd-ı Buhârî’nin kabrini ziyaret etmek lazımdır. Bereketi görülen makamlardandır.” Ziyaretimin sonunda gurubuma soruyorum: Hala yorgunuz diyen var mı? Murâd-ı Buhârî’nin kabrini ziyaret edenler, orada ruhânî bir zevk ve lezzet duyardılar.³

Bu çalışmada Murâd-ı Buhârî’nin hayatı, eserleri ve halifeleri hakkında bilgi verilmiş, Müridi Karababa-zâde İbrahim Bursevî’nin not tutmasıyla oluşan “Risâle-i Nakşibendiyye” adlı eserin kültür ve edebiyat dünyamıza kazandırılması amaçlanmıştır.

Makalenin konusu, Murâd-ı Buhârî’nin sohbetlerinden oluşan nasihatlerdir. Bu risâlede, Ehl-i Sünnet itikâdının iki kolundan birine adını veren İmâm-ı Mâtürîdî Hazretleri’nin bazı ictihâdları zikredilmektedir. Ayrıca ehl-i Sünnet İtikâdının inançta, ibâdetde, sözde, hâlde ve amelde Peygamberimizin ve ashâb-ı kirâmın itikâdının aynısı olduğu, satır ve sadr yanî zâhirî ve bâtinî ilimlere sahip kâmil ve mükemmil bir mürşide intisap etmek gerektiğinin altını çizmiştir. Bid’atlardan ve ruhsatlardan sakınmanın ehemmiyeti, Ehl-i Sünnet İtikâdından ayrılmamanın lüzumu, sahte şeyhlerden uzak durmak gerektiği hususunda bilgiler aktarır. Ayrıca, Allâhü Te’âlâ’ya kavuşturan yolların en faziletlisi ve en kestirmesi olan ve “nihâyetin bidâyette derc edildiği,” Nübüvvet Yolu’nun bazı adabı, “hafî zikr”in, “cehrî zikr”den çok daha faziletli olduğu ve bu zikrin bazı edepi üzerinde durulmuştur.⁴

A. Doğum Tarihi ve Doğduğu Yer

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî’nin doğum tarihinde ve doğduğu yerde ihtilâflar vardır.

Hadîkatü’l-Cevâmî’de kaynak göstermeden “Şeyh-i mûmâ ileyh Hazretleri Keşmîrî ve yahud Kâbilî olarak 1055 tarihinde velâdetleri vâkı olup”⁵ şeklinde ve yine kaynak bildirmeden *Sefîne-i Evliyâ*’da “Şeyh Murâdî’l-Özbekiyyü’n-Nakş-bendî” ismiyle ve “Keşmîr veya Kâbil beldesinden neş’et eylediler. 1055 tarihinde dünyaya zînet-bahş olmuştur.”⁶ *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*’nde kaynaklarını da yazarak “H 1054/1644 senesinde Buhârâ’da doğdu”⁷ yazmaktadır. Tabîb-zâde Muhammed Şükrî Efendi “Vülide fî 1055”⁸ ibaresiyle kaydeder. Halifelerinden olup küçük birkaç risâlesi olan ve sohbetlerini kaleme alan Bursalı Karababa-zâde İbrahim Efendi de bir risâlesinin sonunda “Tarîh-i Velâdet-i Şeyh: 1050”⁹ ibaresi vardır. Şimşek,

³ Bkz. Komisyon, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, C. 17, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1991, s. 125.

⁴ Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Risâle-i Nakşibendiyye*, Bayezid Devlet Ktp., Veliyüddin, No: 2886, vr. 10b-17a.

⁵ Hâfiz Hüseyin, İbnü’l-Hâcc İsmâîl Ayvansarâyî, *Hadîkatü’l-Cevâmî*, Matbaa-i Âmire, C. 1, İstanbul 1865, s. 292.

⁶ Hüseyin Vassâf-ı Uşşâkî, *Sefîne-i Evliyâ*, C. 2, Süleymâniye Kütüphanesi, Yazma Bağıışı, 2306, İstanbul 1927, s. 55.

⁷ Komisyon, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, C. 17, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1991, s. 125.

⁸ Tabîb-zâde Muhammed Şükrî Efendi, *Silsile-nâme-i Sôfiyye*, Üsküdâr Selîm Ağa Kütüphanesi, Azîz Mahmûd-ı Hüdâî Kısmı, No: 1098, vr. 39-b.

⁹ Karababa-zâde İbrâhîm-i Burûsevî, *Zikr-i Vefât-ı Şeyh Murâd-ı Nakş-bendî Kuddise Sirruhu’l-Azîz*, Bâyezid Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Kısmı, No: 2886, vr. 28a.

“1050/1640 yılında Semerkant’ta dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1055/1645 olarak verilmekteyse de torununun oğlu Muhammed Halîl el-Murâdî’nin kaydettiği ilk tarih daha doğru olmalıdır”¹⁰ diyerek Seyyid Muhammed Buhârî Hazretlerinin torununun oğlu Ebu’l-Fazl Muhammed Halîl-i Murâdî’nin dört cilt olarak tab edilen Arapça *Silkü’-d-Dürer Fî A’yânî’l-Karnî’s-Sânî* ‘Aşer kitabını kaynak gösterir. Bütün bu kaynaklara göre, Seyyid Muhammed Murâd Hazretlerinin doğum tarîhi H. 1050-1055/1640-1645 arasında olmalıdır.

Doğduğu yerin Keşmîr veya Buhârâ olması ihtimali çok daha kuvvetlidir. Zîrâ *Câmi’u’l-Müfredâtî’l-Kur’âniyye*’sinin bir nüshasının¹¹ ilk sahifesinde lakapları, künyesi ve nisbesi bildirilirken “Eş-Şeyh Mîr Muhammed Murâdî’n-Nakşbendîyyü’l-Ma’sûmî’l-Buhârîyyü’l-Kişmîrî’l-Hanefî” yazılıdır. Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî Hazretlerinin evlatlarına, halifelerine, talebelerine ve bazı devlet ricaline Arabî lisanla yazdığı mektuplarını biraraya getirip doksan varak olarak istinsah eden Muhammed İsmet bin İbrahim isimli müntesibinin kaydı da böyledir.¹²

B. Nesebi

1. Maddî Nesebi

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî’nin babası, Semerkant beldesinin Nakîbü’l-Eşrâfî¹³ idi. Muhammed Murâd-ı Buhârî, peygamber efendimizin neslinden olup maddi nesepleri şöyledir:

“Seyyid Muhammed Murâd İbn-i Seyyid Alî İbn-i Seyyid Dâvûd bin İmâm-ı Ekmel Kemâlüddîn bin Alî Eş-Şehir İbn-i Hümmâm Sâlihu’l-Kâdî bin Muhammed bin Ömer bin Şu’ayb bin Hûd bin Alî bin Muhammed bin Alî bin Mûsâ bin Ca’fer bin Muhammed bin Alî bin Zeynü’l-’Âbidîn İbn-i Hüseyin bin Alî bin Ebî Tâlib radiyallâhü teâlâ anhumâ”¹⁴

2. Manevî Nesebi

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, silsilesini, Arapça tasnif ettiği *Silsiletü’z-Zeheb* risâlesinde yazmıştır¹⁵ ve Tabîb-zâde Muhammed Şükrî Efendi’nin *Silsile-nâme-i Sôfiyye* risâlesinde¹⁶ de halifelerinin isimleriyle birlikte kayıtlıdır. Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, İmâm-ı Rabbânî, Ahmed-i Fârûkî-i Serhendî Hazretlerinin oğlu ve ekmel halifesi Şeyh Muhammed Ma’sûm-ı Fârûkî Hazretlerinin halifelerindendir.¹⁷

¹⁰ Şimşek, Halîl İbrâhîm, “Murâd Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, s. 185.

¹¹ Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Câmi’u’l-Müfredâtî’l-Kur’âniyye*, Râgıb Pâşâ Kütüphanesi, No: 102.

¹² Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Mektûbât-ı Seyyid Murâd-ı Buhârî*, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi Kısım, No: 1838, vr. 1b.

¹³ Hz. Peygamber’in sülâlesi mensuplarının işleriyle meşgul olan vazife sahibi hakkında kullanılan bir tabirdir. Ehl-i beyitten olanlara İslâmiyyetin her devrinde pek ziyade hürmet ve tâzim gösterilir, kendilerine ait işlere bakmak üzere içlerinden biri reis tâyin edilirdi. Nakib-ül Eşraf adını alan bu reis Peygamber sülâlesi mensuplarının işlerine bakar, neseblerini kayıt ve zapteder, doğumlarını, ölümlemlerini deftere geçirir, onları âdi sanata girmekten ve fena hallerde bulunmaktan meneder, haklarını korur, fey ve ganimetten kendilerine ait hisseyi alır, aralarında dağıtır, sülâleden olan kadınların küfvi olmayanlarla evlenmelerini menneylerdi. Hülâsa Nakib-ül Eşrâf Peygamber hanedanı efradının umumi bir vasîsi hükmünde idi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 647.

¹⁴ Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Câmi’u’l-Müfredâtî’l-Kur’âniyye*, Râgıb Pâşâ Kütüphanesi, No: 102, kapak sahîfesi; Komisyon, *İstanbul Evliyâları*, C. 2, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 108.

¹⁵ Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Silsiletü’z-Zeheb*, Kütahya Vâhid Pâşâ İl Halk Kütüphanesi, No: 1501/3, vr. 1b-2a.; *Silsiletü’z-Zeheb*, Ankara, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, No: 1307/6, vr. 2a-b.

¹⁶ Tabîb-zâde Muhammed Şükrî Efendi, *age.*, vr. 39-b.

¹⁷ Uşşâkî, *age.*, s. 55; Ayvansarayî, *age.*, s. 292; Tabîb-zâde, *age.*, vr. 39-b; Komisyon, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, s. 125; Murâdî, Ebu’l-Fazl Muhammed Halîl, *Silkü’-d-Dürer Fî A’yânî’l-Karnî’s-Sânî* ‘Aşer, C. I-II-III-IV, Bulak Matbaası, Kâhire 1883; Hâce-zâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü’l-Evliyâ’dan Sâdat-i Nakş-bendîyye*, İstanbul 1900, s. 170.

3. Lakapları

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî Hazretlerinin en mufasssal, en hacimli tasnifi olan *Câmi’u’l-Müfredâtı’l-Kur’âniyye*’sinin Ragıp Paşa Kütüphanesi’nde 102 Numara’da kayıtlı nüshasının başında tanıtım bilgisi olarak “*Kıdvetü’l-kâmilîn* (olgun kişilerin komutanı), *üsvetü’l-ârifîn* (ariflerin numunesi), *fahru’z-zâhidîn* (zahidlerin övüncü), *senedü eshâbi’d-deracâtı’l-âliyye* (yüksek dereceli dostların varlığının ispatı), *müstenedü erbâbi’l-mekâmâtı’s-sâmiyye* (Yüksek makam sahiplerinin dayanağı), *Seyyidü’s-Sâdâtı’n-Nakş-bendiyye* (Nakşbendi sadatının efendisi), *ibtihâcü’l-meşâyihü’l-hâce-gâniyye* (hacegan meşayihinin gönül aydınlığı), *kâşifü’l-ma’dalât* (adalet tesis eden), *menbeu’l-kerâmât* (cömertliklerin kaynağı), *vahidü’d-diyâr* (beldelerin tek kişisi), *feridü’l-emsâr* (beldelerin seçkini), *el-âlimü’l-’allâmeti’r-Rabbânî* (Rabbani alimlerin en bilgini), *ve’l-fâdilu’l-fehhâmeti’s-Samedânî* (Allah’ın yüce zatını övenlerin en faziletlisi), *Eş-Şeyh Mîr Muhammed Murâdî’n-Nakş-bendiyyü’l-Ma’sûmî’l-Buhâriyyü’l-Keşmîrî’l-Haneffî*” yazmaktadır.

C. Hayatı

1055/1645 senesinde Semerkand’ta doğan Muhammed Murâd-ı Buhârî, Semerkand Nakibü’l-eşrafi Seyyid Ali Efendi’nin oğludur. Babasına nispetle Buhârî lakabıyla anılmaktadır. Henüz üç yaşında iken ayakları felç oldu. Kötürüm bir halde kaldı. Fakat ayakları sağlam olanlardan daha çok dünyayı dolaştı. Tahsil yaşına gelince; ilim, fazilet ve kemal elde etmeye başladı. Sevenlerinin yardımı ile Kabe-i Muazzama’yı ve Rasûlullah efendimizin kabri-şerifini ziyaret etti. Aklî ve naklî ilimleri, maddî ve manevî kemâlâtı kendisinde toplayan, yüz kırk bin talebesini velîlik makamına kavuşturan ve “*Silsile-i ‘Aliyye*” büyüklerinden olan Muhammed Ma’sûm-ı Fârûkî Hazretlerine talebe oldu. Sohbetleri ve bereketli nazarları ile kemâle erdi. Mürşid-i kâmil, yetişmiş ve insanları yetiştirebilen zât olarak tekrar Hicaz’a geldi. Hicaz’da üç sene kaldıktan sonra Bağdat’a gitti. Burada büyük zatları ziyaret etti. Sonra İsfahan’dan Buhârâ’ya gitti. Belh ve Semerkant’taki tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Tekrar Bağdat’a gitti. Oradan üçüncü defa hacca gitti. Sonra Mısır ve Kahire’ye, buradan da Şâm-ı Şerîf’e geçti. Şâm-ı Şerîf, çok hoşlarına gittiği için, uzun müddet burada ikamet etti ve evlendi. Şâm’da pek çok kimse ziyaretine gelip kendisinden ilim ve edep öğrendiler. Şâm halkı kendisini çok sever ve çok hürmet ederlerdi. Şöhreti her yere yayıldı. Sultan Mustafa Han ona Şâm’da bir köy verdi. Bu köy hala onun adıyla meşhurdur. Murâd-ı Buhârî’nin bereketiyle zalimler ıslah olup, Şâm halkı pek çok zulümden korundu. Her türlü günah işleyenlerin barındığı bir evi zulmetten kurtarıp, Murâdî Medresesi diye anılan bir ilim yuvası hâline getirdi. Ayrıca Saruca Sokak’ta da bir medrese yaptırdı. Bu medreselerde okuyan talebelerin ihtiyaçları için vakıflar kurdu. H. 1102/1681 yılında İstanbul’a teşrif etti. Dördüncü haccının dönüşünde Şâm’da orada bir seneye yakın kaldıktan sonra, tekrar Hicaz’a gitti. Bir sene kadar Mekke-i Mükerrreme’de kaldı. H. 1120/1708 senesinde ikinci defa İstanbul’u şereflendirdi. Bu defa Yavuz Selîm’de, Bıçaklı Efendi menzilinde ikamet etti. Halk akın akın sohbetine koştu. Murâd-ı Buhârî, Çorlulu Ali Paşa’nın fitnesiyle bir ara Bursa’ya gitti. Bir müddet Bursa’da ikametten sonra, tekrar İstanbul’a döndü. Eyüp’te, Re’îsü’l-’Etıbbâ Nûh Efendi yalısında kaldı. Eyüpsultan ile Edirnekapi arasında Nişancı Mustafa Paşa caddesindeki Şeyh Murâd Dergâhı’nda İstanbul halkına, vefatlarına kadar ilim ve edep öğretti.¹⁸ Kabri-şerifini ziyaret eden aşıklar, büyük feyzlere ve bereketlere nail olmuşlardır.

¹⁸ Şimşek, *age.*, s. 105 vd., Uşşâkî, *age.*, s. 55; Ayvansarâyî, *age.*, s. 292-294; Komisyon, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, s. 125; Şimşek, *age.*, s. 185-187; Karababa-zâde İbrâhîm-i Burûsevî, *Zikr Hakkında Kelâm-ı Dürer-bâr-ı Kutbü’l-’Arifîn Seyyidü’l-Muhakkıkîn Sâni-i Hâce-i Ahrâr A’nâ Bi-hî Eş-Şeyh Murâdî’n-Nakş-bendiyyü’l-Buhârî Hazretlerinin Sohbet-i Şerîfelerinden İstimâ’dır*, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi Kısmı, No: 2886, vr. 10b-17a; Karababa-zâde İbrâhîm-i Burûsevî, *Zikr-i Vefât-ı Şeyh Murâd-ı Nakş-bendî Kuddise Sirruhu’l-Azîz*, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi Kısmı, No: 2886, vr. 24a-28a.

Ç. Vefatı

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî Hazretlerinin vefat tarihinde, birkaçı hariç, bütün kaynaklar ittifak halindedir. *Hadîka*'da vefatına düşürülen tarih beytlerde anılmış, cenazesinin defni, defn edildiği yer, sonradan buraya kimlerin defn edildiği isimleriyle ve vefat tarihleriyle mufassal olarak yazılmıştır: “1132 Rabîu'l-Âhiri'nin On ikinci Salı gecesi vefat edip ve ertesi Salı günü cenazesi Hazret-i Hâlid Câmi-i Şerîfî'ne ihdâr olunarak zuhrdan sonra salât-i cenâzeleri ba'de'l-edâ, ders-hane-i mezkûrda defn-i hâk oldular.

Vefât tarihleri, muammâ-gûne bu mısırâdan çıkar:

Kerâmet birle düşdi “şeyh-i ekber”¹⁹

İslam Ansiklopedisi'nde şöyle yazılıdır:

“1132/1719 senesi Rabî'u'l-Âhır Ayının 12. Günü Salı gecesi İstanbul'da vefat itdi. Cenaze namazı, Eyüpsultân Câmiî'nde büyük bir kalabalık tarafından kılınıp, Edirnekapı dışında, Münzâvî Câmiî karşısında, Birinci Sultân Mahmud Hun'ın şeyhülislâmlarından Ahmed Ebu'l-Hayr Efendi tarafından yapıdırılan medresenin dershanesine defnedildi.”²⁰

Sefîne-i Evliyâ'da da aynı şeyler yazılıdır ve Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî Hazretlerinin halifelerinden “Kelîmî” mahlasını kullanan Seyyid Musa Efendi'nin tarih beyti de şöyledir:

“Üç sene kadar bu suretle reh-güzâr olarak 1132 Senesi Rabîu'l-Âhiri'nin on ikinci Salı gecesi terk-i âlem-i fenâ eyledi. Eyüp'te, ikamet itdikleri mahalde medrese inşa olunmuş idi. Medresenin ders-hanesine defn olundular. O gün İstanbul halkı terk-i meşgale-i dünya idüp Cenâb-ı Şeyh'in cenazesinde bulunmağa şitâbân oldular. Galebelikden halkın bir müddet meşy ü hareketden âtıl kaldıkları menkûldür. Mezkur medrese bi'l-âhare Zâviye-i Nakş-bendiyye'ye tahvîl edildi. Fukarâ-yı Nakş-bendiyye'ye şart kılındı. Vakıfı, Ebu'l-Hayr Efendi'dir. Vefatlarını şu mısırâ iş'âr ider:

Seyyid Mûsâ Efendi'nin söylediği tarih:

Kerâmet birle düşdi şeyh-i ekber = 1132

Kelîmâ'nın söylediği tarih:

Dehr kıldı yine bir kenz-i murâdı medfûn = 1132”²¹

Tabîb-zâde Muhammed Şükri Efendi²² de aynı tarihi bildirmiştir.

Şimşek de, buraya kadar yazdığımız kaynaklardaki bilgiyi vererek Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin vefat tarihi ile alakalı farklı bilgilere itibar edilmemesini ister:

“Muhammed Murâd b. Alî b. Dâvûd b. Kemâlidîn el-Hüseynî ei-Buhârî en-Nakşibendî (ö. 12 Rebîu'l-âhır 1132 (22 Şubat 1720) tarihinde vefat itdi. Eyüp Camiinde kılınan cenaze namazının ardından tekkesinin dershanesine defnedildi. Bazı çağdaş araştırmalarda ölüm tarihinin 1141 (1729) ve 1192 (1778) olarak verilmesi doğru değildir.”²³

¹⁹ Ayvansarâyî, age., s. 293.

²⁰ Komisyon, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, s. 125.

²¹ Uşşâkî, age., s. 55-56.

²² Tabîb-zâde, age., vr. 39-b.

²³ Şimşek, age., s. 185-187.

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin vefat tarihini, talebesi ve halifesi Karababa-zâde İbrâhîm-i Burûsevî Efendi, aynı risâlesinin birkaç yerinde hem harfle ve hem de rakamla ve hocasının kendisi gibi talebelerinden ve halifelerinden Seyyid Musa Kelîm Efendi'nin de tarihinin olduğu iki ayrı tarih beytini yazar. Bu beytlerdeki tarihler, mısralardaki harflerin ve “şeyh-i ekber” ibaresinin ebcediyle 1133 etmektedir. Diğer bütün kaynaklara göre “H. 12 Rabîu'l-ahir 1132 Salı Gecesi”dir ki bu da [22 Şubât 1720 Perşembe] tarihine denk gelir.²⁴

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin halifelerinden Karababa-zâde İbrâhîm Efendi bir risâlesinde hocasının vefat ettiğinde doksan yaşına yaklaştığı halde vücutlarında kuvvetsizlik olmadığını söylemektedir. Ancak başlarına sardıkları sarığın ağırlığından dolayı son beş-on senedir zahmet çektiğini, bedenlerinin her uzvunun çok genç kimseler gibi taze, sıhhatli ve dinç olduğunu ve bu sebeple elli yaşını geçmemiş zannedilecek derecede görüldüğünü yazmaktadır:

“Sinn-i şerîfleri, takrîben ser-hadd-i tis'îne karîb ve kuvvet-i vücûd-ı 'unsurîleri müşerref-i za'f-i meşîb olmayup beş on seneden beri ser-i kerâmet-efserleri siklet-i 'amâme vü destârdan rehâ-yâb olmağla, 'ışk-ı İlâhî'nin başı açık şîftelerinden olduklarını iş'âr buyurmuşlar idi. Gerek lihye ve gerek beşerelerinde âsâr-ı kühûlet ü zebûl olmayup, kemâl-i tarâvet ve esnân-ı beyzâları mânend-i lâli, tele'lü ü letâfet üzre olduğu ecluden, sinn-i 'ömrleri hamsîni tecâvüz itmemiş zann olunurdu.”²⁵

D. Türbesi

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin kabr-i şerifi, İstanbul'da, Eyüp-Nişâncası'nda, Mustafa Paşa Mahallesi'ndeki cadde üzerindedir. Türbenin girişinde peygamber efendimizin câmi ve mescit bina etmenin faziletlerini bildiren H. 1272 tarihli ve Rüşdî hatlı hadis-i şerifleri yazılıdır. Türbenin sağ tarafında Şeyhülislâm Minkârî-zâde Yahya Efendi'nin damadı Mustafa Efendi tarafından inşa ettirilen medrese, sol tarafında tekve hazîresi, arka tarafında mescit, mesnevî-hâne, Şeyhülislâm Veliyyüddîn Efendi Türbesi ve şadırvan vardır. Türbenin kapısı, türbeye bitişik olarak H. 1272/1855'de yaptırılan mescidin içinde kalmıştır. Cenazesini buraya defn ettiren kişi, kendisi de H. 1154/1741'de vefat edince türbenin dışındaki hazireye defn edilen Şeyhülislâm Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi'dir. Maalesef Hazîredeki kabir taşlarındaki yazılar sonradan koyu yeşile boyandığı için okunamamaktadır.²⁶

Sefîne-i Evliyâ'da deniliyor ki:

“Türbe-i münevvereleri, Eyüp'te, Nişânca'da, Abdülehad Nûrî Hazretlerinin civârında ayrıca ma'mûr bir medrese ortasındaki mescid-i şerîfin ittisâlinedir. İsmâîl Hakkî-i Celvî Hazretleri 'Ahd-nâmelerinde müşârun ileyhin türbelerini ziyâret, erbâb-ı 'aşka lâzımdır ve makâmât-ı müteberrikedendir, buyuruyorlar. Delâilü'l-Hayrât tarzında ed'îyye-i hayriyyeleri vardır.”²⁷

Hadîkatü'l-Cevâmî'de Hafız İsmail Ayvansarâyî “Der-Beyân-ı Meşâyih-i Tekye-i Mezbûr” başlığıyla Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin kabri şerifinin olduğu sonradan türbe haline getirilen binayı ve türbenin dışında, haziredeki kabirlerde medfûn zevât-ı kirâmın isimlerini, vefat tarihlerini uzun uzun yazmaktadır.²⁸ Tabîb-zâde Muhammed Şükrî Efendi'nin,²⁹ Seyyid

²⁴ Bkz. Bursevî, *Zikr-i Vefât-ı Şeyh Murâd-ı Nakş-bendî Kuddise Sirruhu'l-'Azîz*, vr. 24a-28a.

²⁵ Burûsevî, age., vr. 24a-28a.

²⁶ 2012 Senesinin Aralık ayı başlarındaki ve 2103 Mayıs ortalarındaki ziyaretlerimizde türbe-i şerîfede ve hazîre içinde ve etrâfında tamîrât vardı ve kabir taşları, yazdığımız üzereydi.

²⁷ Uşşâkî, age., s. 55-56.

²⁸ Hafız İsmail Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî*, C. I, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 290-294.

²⁹ Tabîb-zâde, age., vr. 39-b.

Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin halifelerinden olarak yazdığı zevât-ı kirâmın birkaçı hariç, hepsi burada medfûndur:

“Eş-Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Efendi 1132; Kilîsî Şeyh Alî Efendi 1148; Eş-Şeyh Sırrî Alî Efendi 1169; Ak Molla denmekle şehîr nây-zen-i bî-nazîr ve hattât Ömer Efendi, Sırrî halifesi idi. Gelibolulu Şeyh Mustafâ Efendi 1172; Çanakkisârî Şeyh Hâcî Muhammed Efendi 1199...”³⁰

E. Bazı Halîfeleri

1. Karababa-zâde İbrâhîm Bursevî Efendi: Müşârun ileyhin hulefâsındandır. Bursalıdır. Bursa'da neşr-i feyz itdi. 1135'de irtihâline mebnî Zeynîler civârında hâk-i rahmete tevdî olundu. Şeyhinin emriyle yazdığı sülûk-i Nakş-bendiyye'ye dair eserinden başka usul-i zikre müteallik telifâtı vardır.”³¹

Çok genç yaşlarda Bursa'da Murâd-ı Buhârî ile tanışıp ona intisap etmiştir. Şeyhinin sohbetlerinde tuttuğu notları risâleler haline getirmiştir. Karababa-zâde İbrahim Efendi 1135/1722 yılında vefat etmiştir.³²

Tabîb-zâde Muhammed Şükrî Efendi, Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin hocalarını yazdıktan sonra, halîfelerini de vefat tarihleriyle birlikte kayıt etmiştir.³³

2. Gelibolulu Mustafa Efendi: Gelibolulu Mustafa b. İbrahim er-Rumî en-Nakşbendî el-Hanefî, Sırrî Ali'den sonra Murâd-ı Buhârî Tekkesi'nin şeyhliğini yapmıştır. Mustafa Efendi 1176/1762 yılında vefat etmiştir.³⁴

3. Şeyh Alî Kilîsî: Asıl adı Ali b. Hüseyin el-Kilisî er-Rumî el-Hanefî en-Nakşbendî'dir. Kilisli olup kırk yıl Murâd-ı Buhârî'nin hizmetinde kalmıştır. Şeyhinin yaptığı seyahatlerin çoğuna iştirak etmiştir. Murâd-ı Buhârî'nin vefatından sonra şeyhinin tekkesinde halife olarak görev yapmıştır. Ali Efendi 1147/1734 yılında vefat etmiş ve şeyhinin yanına defnedilmiştir.³⁵

4. Muhammed Bahâüddin el-Murâdî: Murâd-ı Buhârî'nin 1094/1682 yılında İstanbul'da doğan oğludur. Temel İslâmî eğitimini babasından almıştır. Daha sonra Abdurrahim el-Kabilî (1135/1722), Abdurrahman ed-Dimeşkî ve Abdulganî en-Nablusî (1144/1731) gibi alimlerden dersler almıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe'yi çok iyi biliyordu. Tasavvufa bababasının vasıtasıyla girmiştir. Şam'da bulunan Berrâniyye Tekkesi'ne şeyh olarak tayin edilmiştir. Bahaüddin Murâdî, 1169/1755'de Şam'da vefat etmiştir.³⁶

³⁰ Ayvansarayî, *age.*, s. 294.

³¹ Bunlar:

Risâle-i İmân: Karababa-zâde İbrâhîm Burûsevî, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 267/8 Numara'daki yazmanın kırma nestalik hatla yazılı olarak 63b-66a varaklarındadır. Hicrî 1232'de istinsâh edilmiştir. Türkçe'dir.

Sohbet-nâme: Karababa-zâde İbrâhîm Burûsevî, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitâplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları Kısım, 883/6 No'lu yazmanın 26b-29a varaklarında Talik hatla yazılıdır.

Risâle-i Tarikat: Karababa-zâde İbrâhîm Burûsevî, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitâplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları Kısım, 883/7 No'lu yazmanın 29b-31a varaklarında Talik hatla yazılıdır.

Zikr Hakkında Kelâm-ı Dürer-bâr-ı Kutbü'l-Ârifin Seyyidü'l-Muhakkîkân Sâni-i Hâce-i Ahrâr A'nâ Bi-hî Eş-Şeyh Murâdî'n-Nakş-bendiyyü'l-Buhârî Hazretlerinin Sohbet-i Şerîfelerinden İstimâ'dır, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Kısım, No: 2886, 10b-17a.

Zikr-i Vefât-ı Şeyh Murâd-ı Nakş-bendî Kuddise Sirruhu'l-'Azîz, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Kısım, No: 2886, 24a-28a.

³² Şimşek, *Osmanlı'da* ..., s. 141-142; Vassaf, *Sefine-i Evliyâ*, C.II, s. 56.

³³ Tabîb-zâde, *age.*, vr. 39-b.

³⁴ Şimşek, *Osmanlı'da* ..., s. 152.

³⁵ Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şekâik*, Neşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 198; Şimşek, *Osmanlı'da* ..., s. 140-141.

³⁶ Bkz. Şimşek, *Osmanlı'da* ..., s. 133-135; Tabîb-zâde, *age.*, vr. 39-b.

Bunlardan başka; Ehl-i Sünnet âlimlerinden Bayrâmîyye Tarikatı’nın Melâmîyye kolu silsilesinden Semerâtü’l-Fu’âd, Cevheretü’l-Bidâye, Şerh-i Mesnevî gibi kitapları olan Seyyid Sarı Abdullâh Efendi’nin kız tarafından torunu La’lî-zâde Seyyid Abdülbâkî Efendi’den, ehl-i sünnet âlimleri ve evliyânın büyüklerinden Ahmed-i Yek-dest-i Cüryânî Hazretlerinden ve Murâd-ı Buhârî’den yararlanıp feyz aldığı Müstakîm-zâde Süleymân Sadeddîn Efendi, Süleymâniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Kısım, No: 7463’de kayıtlı *Risâle-i Ahvâl-i Melâmîyye-i Şuttâriyye*’sinin 65b-66a varaklarında yazmaktadır. Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî’nin kendisine yazdığı mektuplardan biri Bâyezîd Devlet Kütüphanesi’nde, Veliyyüddîn Efendi Kısım, 1838 Numara’da kayıtlı *Mektûbât-ı Seyyid Murâd-ı Buhârî*’nin 28b sahifesinde yazılıdır.³⁷

F. Eserleri

1. Arapça Eserleri

Murâdî Buhârî’nin kendisine atfedilen Arapça eserleri şunlardır:

a. Câmi’u’l-Müfredâtî’l-Kur’âniyye

Elsine-i selâsede yani Arapça, Farsça ve Türkçe yazılan, tertibi ve tanzimiyle emsali bulunmayan bir tasniftir. İlk kısmında, mushaf sırasına göre ve sureleri de yazılarak ayet-i kerimelerin tamamının son kelimeleri ve sonra da ilk kelimeleri yazılmış, sonraki kısımda Arap alfabesindeki harflerin sırasına göre ayet-i kerimelerin ilk kelimeleri yazılmıştır. Meselâ “*Kitâbü’l-Elif Mine’t-Tertîb*” başlığıyla “elif” harfiyle başlayan bütün kelimeler ve bu kelimelerin geçtiği surelerin isimleri yazılmıştır. Sonra bu kelimeler “*Kitâbü’l-Elif Mine’l-‘Arabî*” başlığıyla Arapça açıklanmış ve “*Kitâbü’l-Elif Mine’l-Fârisî*” başlığıyla da Farsça olarak açıklanmıştır. Sonra da “*Kitâbü’l-Elif Mine’t-Türkî*” başlığıyla da Türkçe olarak açıklanmıştır. Kelimelerin açıklanmasında Râgıbu’l-Isfehânî, İsmail bin Hammâdî’l-Cevherî, Alî bin Hamza El-Kisâî gibi Arap lügati âlimlerine de atıflarda bulunulmuştur.³⁸

b. Silsiletü’z-Zehab

Eserin girişinde Müceddidiyye’den icazetini bildiren silsilesi yazılıdır. Müceddidiyye’nin esasları, letâif-i hamse, zikr ve telkin-i zikr, murâkabe, teveccüh ve râbîta konularını ihtiva etmektedir. Eser Muhammed Rüstem Raşid tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir.³⁹

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî’nin Arapça yazdığı bu risâle, Nakşibendiyye Tarikatının adabını, usûl ve furû’unu bildirmektedir. Kendi manevî nesebini de kaydettiği bu eserde, kâinatın yaratılış sebebini ve Nakşî meşâyihinin nihâyetini başlarda derc ettiğini, sünnet ve azîmet ile amel ettiğini, bid’atlerden şiddetle kaçınıp ruhsatlarla amel etmediğini, Şer-i Şerîf’den ayrılmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca, ebedî kurtuluşun ve yegâne doğru yolun ve doğru itikadın, Ashâb-ı Kirâm efendimizin itikadı olan Ehl-i Sünnet Ve’l-Cemâ’at itikadı olduğunu, bundan ayrılanlardan şiddetle uzak durmak gerektiği vb. konulardan bahsetmiştir.

Şeyh Ahmed Bukâî, Muhammed Murâd-ı Buhârî’nin *Câmi’u’l-Müfredâtî’l-Kur’âniyye* isimli eserinin Süleymâniye Kütüphanesinde, Hamidiyye kısmında 65 numarada kayıtlı 536 varaklık nüshasını istinsah etmiştir. Bunlardan başka H. 1249 senesinin Cemâzi’l-evvel ayında Arabî lisanla yazılan ve Nakşibendî tarikatının esaslarını, adabını bildiren risâlesini, aynı senenin Şevval ayının 11. gününde güzel bir hatla 85 sahife olarak yazmıştır.⁴⁰

³⁷ Halifeleri konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Şimşek, Osmanlı’da...., s. 140-155.

³⁸ Şimşek, *age.*, s. 187; Şimşek, *Osmanlı’da....* s. 123.

³⁹ Bilgi için bkz., Şimşek, *Osmanlı’da....* s. 125-126.

⁴⁰ Ahmed bin Ahmed Halilü’l-Bukâî, *Âdâbü’t-Tarîkatî’n-Nakş-bendiyye*, Müs. Muhammed Rüstem Râşid Efendi, İstanbul 1833, s. 84, 85; Şimşek, *Osmanlı’da....* s. 125-126.

c. Mektubat

Bu eser, Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî Hazretlerinin evlatlarına, halîfelerine, talebelerine ve devlet ricâline yazdığı Arapça mektuplardır. En mükemmel nüshası İstanbul'da, Bâyezîd Kütüphanesinde, Veliyyüddîn Efendi Kısım, 1838 numarada kayıtlı 90 varaklık nüshadır. Müntesiblerinden Muhammed İsmet bin İbrâhîm Efendi tarafından biraraya getirilerek istinsâh edilmiştir. Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî Hazretleri bu mektupları Re'îsü'l-Etubbâ Ömer Efendi'ye, Hâdî-zâde Muhammed Efendi'ye, Haleb Kadısı İsmâîl Efendi'ye, Mestçî-zâde Abdullâh Efendi'ye, Şâmlı Şeyh Halîl Efendi'ye, Sultân Bâyezîd Hân Câmî'i Vâ'izi Şeyh Süleymân Efendi'ye, Vezîr Nu'mân Pâşâ'ya, Seyyid Abdullâh Efendi'ye, İshâk Efendi'ye vs. zevâta yazmıştır.⁴¹

d. Lübsü'l-Hırkati'l-Kâdiriyye

Murâd-ı Buhârî'nin Muhammed Masum'dan aldığı Kâdiriyye icazetini içermektedir. Bu eser de Hz. Ali'ye kadar uzanan silsilenin tamamı yer almaktadır. Bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 474 numarada kayıtlıdır.⁴²

2. Türkçe Eserleri

Murâd-ı Buhârî'nin müridleri tarafından derlenen eserleridir.

a. Mesmû'ât mine's-Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî

Murâd-ı Buhârî'nin değişik yerlerde gerçekleştirdiği sohbetlerinin müridleri tarafından kaydedilmesiyle oluşturulmuş bir eserdir. Değişik kütüphanelerde yazma nüshaları vardır. Eser, çeşitli dinî ve tasavvufî meseleleri içermektedir.⁴³

b. Menâkıb ve Takrirat-ı Muhammed Murâd-ı Buhârî

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin Bursa'da, Temennâ Mahallesi'nde, Menteş Bahçesi'nde ikâmetleri zamanlarında hizmetlerinde ve sohbetlerinde bulunmakla şereflenen Ladikli Hüseyin Efendi tarafından tarihleriyle beraber yazılan mesmû'âtı ve sünûhâtı, Muhammed Mekki Efendi tarafından bir araya getirilerek 8 Cemâzi'l-Evvel 1195'de (2 Mayıs 1781) istinsah edilmiştir. 43b sahifesine kadarki kısımda Ladikî Hüseyin Efendi'nin, hocası Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin 1126 Senesi Receb-i Şerîfi ile aynı senenin Ramazân-ı Şerîfi arasındaki (1714 Senesi Temmûz-Eylûl Ayları) sohbetlerini yazmaktadır. 48b sahifesinin sonuna kadarki kısmında yine Ladikî Hüseyin Efendi'nin mesmû'âtı ve sünûhâtı yazılıdır. 48b-51b varaklarında Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin “*Silsiletü'z-Zeheb*” risâlesi noksansız olarak yazılmıştır. 51b'den sonuna kadarki kısımda da Karababa-zâde İbrâhîm Efendi'nin de hocasının emriyle yazdığı mesmû'âtının aynısı yazılıdır. Bazı nüshalarda bu mesmû'âtın bir kısmı “*Sohbet-nâme*” olarak isimlendirilmiştir.

c. Risâletün Fî Tarîkati'n-Nakşibendiyye

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin halîfelerinden Karababa-zâde İbrâhîm-i Burusevî tarafından hocasının emirleriyle veya işaretleriyle hazırlanan ve *Risâle-i Nakşibendiyye* olarak anılan risâlesidir. Bu risâlenin bir nüshası “*Zîkr Hakkında Kelâm-ı Dürer-bâr-ı Kutbü'l-Ârifin Seyyidü'l-Muhakkıkân Sâni-i Hâce-i Ahrâr A'nâ Bihî Eş-Şeyh Murâdî'n-Nakş-bendiyyü'l-Buhârî Hazretlerinin Sohbet-i Şerîfelerinden İstimâ'dır*” namıyla Bâyezîd Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi Kısım, No: 2886, 10b-17a varaklarında kayıtlı olup bu nüshanın 24a-28a

⁴¹ Bkz., Şimşek, *Osmanlı'da*....., s. 126.

⁴² Şimşek, *Osmanlı'da*....., s. 127.

⁴³ Şimşek, *Osmanlı'da*....., s. 128.

varaklarında da “Zikr-i Vefât-ı Şeyh Murâd-ı Nakş-bendî Kuddise Sirruhu'l-‘Azîz” ser-levhasıyla kayıtlıdır.

Karababa-zâde İbrâhîm Burusevî Efendi'nin bu *Risâle-i Nakşibendiyye*'si Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi, No: 1921, 4b-6a'da da vardır ve satır sayısı değişiktir. Bunlardan başka bir nüshası da İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, No: 883/5, 1-3. sayfelerinde bulunmaktadır.

Bazı kaynaklarda ve bazı künyelerde Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin ismiyle kayıtlı olan ancak bazı halifeleri tarafından Şeyh Muhammed Murâd-ı Buhârî'nin bizzat emirleriyle veya işaretleriyle sohbetlerinden hazırlanan risâleler:

c.1) Risâletü't-Telkîn: Milli Kütüphane, No: Yz A 3462/3, 74b-75b.

c.2) Sohbet-nâme: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, No: 964/2, 36b-38a.

c.3) Kelimât-i Hikmet: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, No: 883/5, 16b/26a.

c.4) Mesmû'âtün Min Hazreti's-Şeyh Murâdî'n-Nakş-bendî ve Mektûbâtihî, Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi Kısım, No: 1780, 1b-17a ve 24a-25b.

G. RİSÂLE-İ NAKŞİBENDİYYE⁴⁴

[10b] Kara Bâbâ-zâde İbrâhîm Efendi'nin Zikr Hakkında Kelâm-ı Dürer-Bâr-ı Kutbül-‘Ârifîn, Seyyidül-Muhakkıkîn, Sâni-i Hâce-i Ahrâr, A'nâ bihî eş-Şeyh Muhammed Murâdî'n-Nakş-bendiyyi'l-Buhârî Hazretleri'nin Sohbet-i Şerîfelerinden İstimâ'ıdır:

Hakk te'âlâ insanı kalb ile kâlıbdan mürekkeb halk itmiştir. Ve bu ikiden herbirinin kemâli, Rasûlullâh “sallallâhü ‘aleyhi ve sellemde” hatm olunmuştur. Sâ'ir-i ümmete bu kemâlâtın herbiri Rasûl aleyhisselâma ittibâ'ına göre virilmiştir. Anları vâsıta tutmayınca, kimseye kemâlât gelmek ‘âdetullâha muhâlifdir. Gâyeti, ba'zı kimesneler Rasûl'den “aleyhisselâm” vâsıtasız almışlardır, Ashâb-ı Kirâm “rıdvânullâhi ‘aleyhim ecme'in” gibi. Ve ba'zılar, vâsıta ile ahz etmişlerdir; Tâbi'in gibi ve Tebe'-i Tâbi'in gibi. Pes, cümlelerin kemâlât-ı zâhiriyye ve bâtınıyyeye vusûli **[11a]** hakikatde değildir. İllâ Rasûlullâh “sallallâhü ‘aleyhi ve sellem” vesâtatıyladır. İmdi, mişkât-i nübüvvetden bu kemâl ahz olunmanın tarîkî, mahabbet-i İlâhiyye'nin sıdkıdır. Ve mahabbet-i İlâhiyye'nin sıdkı, Rasûlüne ittibâ'la ma'lûmdur. Nitekim Hakk Te'âlâ, Kelâm-ı Kadîminde buyurur: “*Kul in küntüm tühubbûne'llâhe fe'ttebi'ûnî...*”⁴⁵ Ya'nî “*Habîbim, sen ümmetine iyit ki, eğer siz Allâhü Te'âlâyı severseniz, bana ittibâ' idin; tâ ki Hakk Te'âlâ dahî sizleri seve ve bana itâ'atiniz sebebiyle size kemâlât-ı zâhiriyye ve bâtınıyye ihsân ide.*” Pes, kemâlâta nâ'il olmanın ittibâ'dan gayrî tarîkî yoktur. İttibâ', iki kısımdır: Zâhir olmak var **[11b]** bâtın olmak var. Zâhiren ittibâ', ‘ulemânın yazdıkları fetvâya kendüni tatbîk ile olur. Zîrâ ‘ulemâ “rahime-hümüllâh” evzâ' u akvâl u ef'âl-i Rasûlullâh'ı “aleyhisselâm” bilâ ziyâde ve lâ noksan, hıfz u zabt etmişlerdir. Ana, ‘İlm-i Fıkh ve ‘İlm-i Hadîs ve ‘İlm-i Tefsîr mütekeffildir. Bâtın olan ittibâ', evzâk u ahvâl u ahlâkdir. Eğerçi bunların ba'zısını ‘ulemâ beyân etmişlerdir; lâkin bi-temâmi-hî mümkün değildir. Zîrâ elfâz u ibârâtın tehammülü yoktur. Pes, anı ancak bâtın muhtemeldir. Pes, bâtına meşâyih-ı ‘izâm mütekeffildir ki, kendüleri zevk u vicdân tarîkîyle şeyhlerinin telkîn-i zikri vâsıtasıyla mişkât-i nübüvvetden **[12a]** ve bâtın-ı Rasûl'den aleyhisselâmdan ‘ibâret ve lafızsız bâtın ‘an batnîn hıfz u zabt etmişlerdir. Pes, zâhirde Rasûl'e

⁴⁴ Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Risale-i Nakşibendiyye*, Haz. Karababa-zâde İbrâhîm Burûsevî, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi Veliyyüddîn Efendi Kısım, No: 2886, vr. 10b-17a.

⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm, 3/31.

“aleyhisselâm” ittibâ, ‘ulemâ-yı ‘izâmın kütüb-i mu‘teberede yazdıkları vech üzere ‘amel edip ziyâde ve noksândan kemâl-i mertebe ihtirâz itmekdir. Zîrâ ‘amelde noksan kişiyi kemâl-i ittibâ’dan çıkardığı gibi, öteden sâbit olan ‘ibâdât üzerine ziyâde dahî ittibâ’dan çıkarır. Ziyâde didiğimiz, dinde bid’atdır. Ya’nî Rasûl’ün aleyhisselâmın ve Ashâb-ı Kirâm’ın “rıdvânullâhi ‘aleyhim ecme’in” bulunduğu ‘ibâdet üzere ‘ibâdetdir. Ve bu, [bir] şey-i artırmakdır; dinde bid’at irtikâbı, kişiyi dinden çıkarmağa mü’eddî [12b] olur, demiş ‘ulemâımız ve meşâyihimiz. Zîrâ ‘ibâdât-ı sâbite üzere ‘ibâdât artıran kimesne, zimnen demek ister ki, dinde ve ‘ibâdâtta bu da lâzım idi; ne’üzü bi’llâhi te’âlâ. Nass-ı kâtî olan âyet-i kerîme-i inkâra mü’eddâ olur ki, âyet budur⁴⁶: “El-yevme ekmeltü leküm dîneküm ve etmemtû ‘aleyküm ni‘meti ve raditü lekümül islâme dînâ...”⁴⁷ El-âyet-i ma’nâ-yı âyet-i kerîme budur ki, pes “Sizin dîninizi bugün tekml idip bana anınla tekarrub olunacak şeyleri bi-kemâli-hî beyân eyledim. Kat’an gayra ihtiyâc sizinçün kalmadı. Ve ni‘metimi sizler üzerine itmâm eyledim.” Ya’nî “Ni‘met-i dîn ve envâ-ı ‘ibâdât u tâ‘ât, sa‘âdet-i dünyevîyye ve uhrevîyyeye [13a] mûsuledir.” demek olur. Ve bu ‘ibâdâtta bid’at irtikâbı, Rasûl’e sallallâhü ‘aleyhi ve sellem ve ashâbı’na iki şeyden birini isbâtı muktezidir. Zîrâ eğer bu tarikle ‘ibâdât ve Hakk Te‘âlâyâ tekarrub var idüğün bilmediler dir ise, anlar içün cehl ve kendü içün ‘ilm isbât etmiş olur, hâşâ ve kellâ. Ve eğer bildiler ammâ işlemediler dirse, bu cihetden tekarrübde anların noksanı vardır, benüm kemâlim vardır, demiş olur; hâşâ. Hâsılı bid’atı ‘ibâdet ve Hakk Te‘âlâyâ tekarrub içün irtikâbun kubhı, hadden bîründür. Ammâ, bâtında Rasûl’e “aleyhisselâm” ittibâ devâm-ı huzûr ile olur. Ve bunı tahsîlin tarîkî oldur ki, bir pîr-i kâmilin ve şeyh-i [13b] vâsılın dâmenine teşebbüs iyleyip ve sohbetine müdâvemet iyleye; tâ ki ol kâmilin kendü şeyhlerinden mu‘an‘anen sohbet ile mün‘akis olan nûr-ı ‘irfân ve devâm-ı huzûr ve zevk u safâ mir‘ât-i mücellâ olan bâtın-ı şeyhden buna da mün‘akis ola. Lâkin, bâtın-ı kâmilin husûlî mütâbe‘atsiz müyesser değil idüğü âyet ile ma‘lûm olup, bâtın kemâline bâ‘is bu sünen üzere zikr olduysa ve asl-ı zikr, devâm-ı huzûr ya’nî Allâhü Te‘âlâ Hazreti’ni hâtırından ihrâc itmeyip, anıp durmakdır. Ve bu zikrde asl, ihfâdır. Kâlellâhü te’âlâ: “Ve in techer bi’l-kavli fe-innehû ya‘lemus sirre ve ahfâ...”⁴⁸ Mufessîrîn “rahimehümüllâh” bu âyet-i kerîme’de, zikrde asl olan “ahfâ” olduğuna delâlet vardır diye tasrîh itdiler. Ma’nâ-yı Nazm-ı Kerîm: [14a] “Eğer sen kavil ile cehr idersen, Hakk te’âlâ sırda ve ihfâda olanı bilir. Pes, cehre ne hâcet var?” demek olur. Mervîdir ki, birgün Rasûl “aleyhisselâm” yolda giderken gördiler ki, bir mikdâr kimseler bir mevzî’de cem’ olup cehr ile zikrullâh iderlerdi. Rasûl “aleyhisselâm” yanlarına varıp buyurdular ki: “Ey kavm, sağıra mı çağırırsınız?” Ya’nî “Hakk te’âlâ işitmez mi sanırsınız?” demek olur. Bunların emsâlî âyât ve ehâdis’de, zikrde ihfâ asl olduğuna delîl çokdır. Lâkin bu asldan bir nükte ile ‘udûl olunmak câ’izdir. Nükte budur ki, sem‘den kalbe yol vardır. Sem’, [14b] mâ-sivâyâ ta‘alluk eyleyince kalbe vâsıl olup, kalbi maksûddan meşgûl kılar. Böyle olmasun içün kalbe dahî cehrî sebeble zikrullâh ilkâ olunur. Andan maksûd hâsıl olur. Bu nükteye binâ’en, meşâyihden ba‘zılar, zikr-i cehrî-i ihtiyâr itmişler. İmdi, bir kimesne âdâb ile ve huşû ile zikr olunan niyyet-i hâlisâ ile zikr-i cehrî itmede be’s yokdır, lâkin zamanımızda ki müdde‘ilerin harekât u evzâ-ı mahsûsalarına bir vechle ruhsat yokdır, zîrâ zikr olunan kelîmâtın birisinde dâhil değildir. Eğer ‘ibâdât niyyetiyle iderse, bid’at irtikâb itmiş olur. Bid’ate mûte‘allik olan tehdîdde [15a] dâhil olur. Eğer, ‘ibâdet niyyetiyle itmez ise, mücerred mâ-lâ ya’nîye istigâl olur. ‘Akıl olan kimesne ise, bu makûle fâ‘idesiz olan şey ile meşgûl olup nef‘-i ‘azîm ve hayr-ı kesîri olan nene-i terk itmez. Fâ‘idesi olmadığından, kat’-ı nazar-ı zikrullâhı tahfîfe mü’eddâ olur. Su‘âl olunursa ki, devr ü raks u simâ, kibâr-ı meşâyihden niçe ‘azîzlerden vâkı‘ olmuşdır. Cevâb budur ki, anlardan bu makûle nesne vukû‘ı, ‘övr vaktinde olmuşdır. Meselâ cezbeleri vakti gibi ve fart-ı ‘ışk-ı İlâhî zuhûrunda âteş-i ‘ışk u şevk ile ihtirâkları helâke mü’eddâ olmamak içün devâ, bu gûne [15b] harekâtdan gayrıyla bulunmayıp bi’z-zarûrî devâ niyyetine irtikâb olunmuşdır. Lâkin

⁴⁶ Bu Âyet-i Kerîme’den zâhir oldu ki, mücerred Kitâb ve Sünnet ile amel, mûcib-i fevz ü felâh olmakta vesîle-i kâfiye ve vâsîta-i vâfiyedir. [Der-kenâr]

⁴⁷ Kur’ân-ı Kerîm, 5/3.

⁴⁸ Kur’ân-ı Kerîm, 20/7.

sonra yine geçmişlerdir. Zîrâ burada ihtiyârıyla kalmak noksandır. Anlar ise, bizim hüsn-i zannımıza göre kemâl buldılar. Bunun zâhîrde nazîri, fukahânın bu kavlidir ki, bir âdem ta’âm yirken boğazına bir nesne dursa, def etmek için su bulamasa, ancak hamr bulsa, hamr içmeği tecvîz etmişlerdir, telef-i nefsdan halâs olmak için pes, bu takdirce, anlar ma’zûr olmuş olurlar. Ma’zûra ise iktidâ, sahîh değildir. Zîrâ, bizler min külli’l-vücûh ‘özerden berî olan Rasûl [16a] “aleyhisselâma” iktidâ ve ittibâ’la me’mûruz. Ve hem bizde ol muktezî yokdur ki, ma’zûrlara tâbi olavuz. Ve fukahânın bu kavli de vardır ki, ma’zûr, muktedâ olmaz. Hemân Hakk Sübhânehû ve Te’âlâ, cümleyi ‘özerden ‘ârî ve sıhhat-i bâtınıyyeye nâ’il olmuş bir şeyh-i kâmilin ve pîr-i vâsılın sohbetine muvaffak eyleyip anın şeref-i sohbetiyle herbir şey’i yerli yerince işlemeği ve yerli yerinde görmeği müyesser iyleye. Zîrâ, kim ne ahkâm-ı zâhire bâtına karışır ve ne ahkâm-ı bâtına zâhire karışır. İkisini biri birine hılt etmek zindeka ve ilhâddır. Nitekim demişdir: “*Ger fehmi merâtib ne-könî zindikî.*” Hakk Sübhânehû ve Te’âlâ, cümleyi [16b] kendiden ba’îd olmağa mü’eddâ olan şeylerden hıfz edip kendiye karîb ve vuslata mü’eddâ olan şeylere tevfiğ ‘inâyet buyura. Âmin. Ve sallallâhü ‘ale’n-Nebiyi’l-Emîn.

Nûru’l-milleti ve’d-dîn Mevlânâ ‘Abdurrahmân-ı Câmî “kuddise sirruh” buyurmuşlardır ki: “Zikrin sûreti ve ma’nâsı ve hakîkatı vardır. Sûreti, lafz-ı mahsûsdan ‘ibâretidir ki, cevâhir-i hurûfdan mürekkeptir. Cehren ve ihfâ’en tekellüm tarîkiyle veya tehayyül tarîkiyle ma’nâ-i zikir, lafz-ı mezkûrun ma’nâsını te’akkulden ‘ibâretidir. Ve hakîkat-i zikir, âgâhlıktır ki, şühûd u huzûrdan [17a] ‘ibâretidir. Ref-i savt itmeksizin âheste âheste zikir etmek ba’z-ı meşâyih tarîkidir. Ol cümledendir, Şeyh Muhyiddîn İbnü’l-Arabî “kuddise sirruh.” Ammâ ekser-i meşâyihin tarîki cehrele tekellümdür. Ve tarîk-i tehayyül, zikir-i hafiyedir ki, menşe-i tarîka-i hâcegân ve mebd-i meslek-i ‘azîzândır “kaddesallâhü esrârahüm. Ve efâza ‘aleynâ birrahüm ve ihsânehüm.” Âmin.

SONUÇ

Bugüne kadar üzerinde çok az çalışma yapılan, ömrünün çoğunu çile ve mücadele içinde geçiren Murâd-ı Buhârî’nin hayatı, eserleri ve halifeleri ile ilgili bilgiler yazma eser kütüphaneleri ve birinci derece kaynaklar taranarak gerçek bilgiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Tasavvuf yolunda ilerlemek isteyen talibe üç şeyin gerekliliğinden bahsetmiştir. Bunların; talep, çalışmak ve ilim olduğunu söyleyen Murâd-ı Buhârî, “Kul ile Rabbi arasında olan ilişki, henüz sütün yeni kesilmiş masum bir çocuk ile annesi arasında olan ilişki gibi olmalıdır” diyerek kulun Rabbine karşı daima itaatkâr olmasını ister. Murâd-ı Buhârî, Allahü Te’alanın rızasına kavuşmanın yolu olan Resulullah’a her bakımdan tabi olmanın gerekliliğinden bahseder. Ondan başka her şeyden alakayı kesmek, bu geçici dünyada zamanı Allahü Te’alaya ibadetle geçirmek ve Allahü Te’alanın rızasını kazanmak için herşeyiyle kendini O’na vermek insanların yegâne düsturu olmasını ister. Bu bakımdan bir tarikat şeyhinin yaşayış tarzı ve müritlerine verdiği nasihatler, neler yapıp neler yapmamak gerektiği hususunda verdiği izahatlar, dolayısıyla araştırmaya değer bulunmuş ve üzerinde etraflıca araştırılmıştır. Yine sohbetlerinde ne gibi konuları işlediği, insanlara özellikle müritlerine nasıl öğütler verdiğinin ortaya çıkarılması açısından tasavvuf âlemi için son derece önemlidir.

Ayrıca halifelerinden Karababa-zâde İbrâhîm-i Bursevî Efendi, hocasının talimatıyla bazı kayıtlarda “Risâle-i Nakşibendiyye” olarak da geçen eseri edebiyat ve ilim âlemine kazandırılmak istenmiştir. Bu risâlede; iman, muhabbet, ilim, zikir, telkin-i zikir, müritlerin uyması ve uymaması gereken halleri, keşf, Nakşibendî tarikatının edepi vb. konular üzerinde durulmuştur. Bu konular, bir sohbet esnasında müritlerine anlatırken halifelerinden Karababa-zâde İbrahim Bursevî’nin not tutmasıyla oluşmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmed bin Ahmed Halîlî'l-Bukâ'î, *Âdâbü't-Tarîkatî'n-Nakş-bendiyye*, Müstesnihi: Muhammed Rüstem Râşid Efendi, İstanbul: 1833.
- ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meali Kerim*, Mürşid Çantay Yay., İstanbul 1980.
- Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şekâik*, Neşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989.
- Hâce-zâde Ahmed Hilmî, *Hadikatü'l-Evliyâ Silsile-i Meşâyih-i Sâdât- i Nakş-bendiyye*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1900.
- Hâfız Hüseyin, İbnü'l-Hâce İsmâil Ayyansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, C. 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1865.
- Hüseyin Vassâf-ı Uşşâkî, *Sefîne-i Evliyâ*, C. 2, Süleymâniye Kütüphanesi Yazma Bağışı No: 2306, İstanbul 1927.
- İŞİN, Ekrem, "Nakşibendilik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1994.
- Karababa-zâde İbrâhîm-i Burûsevî, *Zikr-i Vefât-ı Şeyh Murâd-ı Nakşibendî Kuddise Sirruhu'l-Azîz*, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi Veliyyüddîn Efendi Kısım, No: 2886.
- Karababa-zâde İbrâhîm-i Burûsevî, *Zikr Hakkında Kelâm-ı Dürer-bâr-ı Kutbü'l-'Ârifîn Seyyidü'l-Muhakkikîn Sâni-i Hâce-i Ahrâr A'nâ Bihî Eş-Şeyh Murâdî'n-Nakş-bendiyyü'l-Buhârî Hazretlerinin Sohbet-i Şerîfelerinden İstimâ'dır*, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi Veliyyüddîn Efendi Kısım, No: 2886.
- Karababa-zâde İbrâhîm Burûsevî, *Risâle-i İmân*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, No:267/8.
- Karababa-zâde İbrâhîm Burûsevî, *Sohbet-nâme*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları Kısım, No:883/6.
- Karababa-zâde İbrâhîm Burûsevî, *Risâle-i Tarîkat*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osmân Ergin Türkçe Yazmaları Kısım, No: 883/7.
- Komisyon, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, C. 17, İstanbul 1991.
- Komisyon, *İstanbul Evliyâları*, Türkiye Gazetesi Yayınları, C. 2, İstanbul 2003.
- Murâdî, Ebu'l-Fazl Muhammed Halîl, *Silkü'd-Dürer Fî A'yânî'l-Karnî's-Sânî 'Aşer*, Bulak Matbaası, C. I-II-III-IV, Kâhire 1883.
- ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sufiler Devlet ve Ulema (XVI. yy)*, İst., 2000.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Câmi'u'l-Müfredâtı'l-Kur'âniyye*, Râgıb Pâşâ Kütüp., No: 102.
- Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Mektûbât-ı Seyyid Murâd-ı Buhârî*, Bâyezîd Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi Kısım, No: 1838.
- Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî, *Sevânihu'l-Efkâr ve Sevâmihu'l-Enzâr*, C. 2, İstanbul 2004.

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Dürrü'l-Müntehab Min Bahri'l-Edeb Fî Tercemeti Silsiletü'z-Zeheb Li'sh-Seyh Muhammed Murâdi'l-Buhârî “kuddise sirruhû”Me'a-Zeyli-hâ*, Çev. Muhammed Rüstem Râşid, İstanbul 1857.

Seyyid Muhammed Murâd-ı Buhârî, *Silsiletü'z-Zeheb*, Kütahya Vâhid Pâşâ İl Halk Kütüphanesi, No: 1501/3.

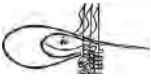
ŞİMŞEK, Halil İbrahim, *Osmanlı'da Müceddidilik (XII/XVIII Yüzyıl)*, Suf Yay., İstanbul 2004.

ŞİMŞEK, Halil İbrâhîm “Murâd Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006.

Tabîb-zâde Muhammed Şükrî Efendi, *Silsile-nâme-i Sôfiyye*, Üsküdâr Selîm Ağa Kütüphanesi, Azîz Mahmûd-ı Hüdâî Kısmı, No: 1098.

UYAN, Abdüllatîf, *Menkıbelerle İslâm Meşhûrları Ansiklopedisi*, C. 3, Berekât Yayınevi, İstanbul 1983.

YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sûfîler Devlet ve Ulemâ (XVII. yüzyıl)*. Osav Yay., İstanbul 2001.

**TÜRKMENİSTAN MİLLİ EL YAZMA ESERLER ENSTİTÜSÜ
KÜTÜPHANESİ VE KÜTÜPHANEDE SAKLANAN HOCA AHMED-
İ YESEVÎ-KUL SÜLEYMAN BAKIRGANÎ (HAKİM ATA)
YAZMALARI HAKKINDA
(TÜRKMENİSTAN MİLLİ GOLYAZMALAR ENSTİTÜSÜ) ***

*Emek ÜŞENMEZ***

ÖZET

Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra 1990 (27 Ekim 1991) başlarında bağımsızlığına kavuşan Türkistan ülkelerinden biri de Türkmenistan'dır. Bağımsızlık sonrasında hızlı bir kalkınma hamlesi başlatan ülke, kendi dil ve kültür hazinesini ortaya çıkarmak, tanıtmak maksadı ile değişik çalışmalar başlatmıştır. Türkmen Türkçesi ile yazılan eserler belirlenerek, bunların Türkmenistan'a kazandırılması noktasında üstün gayret ve çaba gösterilmiştir. Türkmen Türkçesi, kültürü ve edebiyatının mahsullerini araştırmak, bulmak ve Türkmenistan'a kazandırmak yolunda atılan adımların başında El Yazma Eserler Enstitüsünün kuruluşu gelmektedir. Türkmenistan'ın birinci devlet başkanı Büyük Saparmurat Türkmenbaşı'nın genelgesi ile 15 Mart (Nevruz) 1993'te Türkmenbaşı Adındaki Türkmenistan Milli Golyazmalar Enstitüsü kurulur.

12. yüzyılın Türk mutasavvıflarından Sayramlı Hoca Ahmed-i Yesevî (Ata Yesevî) Türkistan'da Pir-i Türkistan olarak ün salmıştır. Onun hikmetleri asırlarca okunmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin halifelerinden Harezmi Kul Süleyman Bakırganî (vefatı: 1186) hocasının emri ile Harezm bölgesinde, Amuderya kıyılarında irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Mezarı Akkurgan'dadır. Kul Süleyman Bakırganî hazretleri de hocası Ahmed-i Yesevî (Ata Yesevî) gibi hikmet tarzındaki manzumeleri ile Türkistan ve İdil boylarında şöhet bulmuştur.

Bu yazıda Türkmenistan Milli El Yazmalar Enstitüsünde yer alan Divan-ı Hikmet yazma nüshaları ile Hoca Ahmed-i Yesevî'nin halifelerinden Kul Süleyman Bakırganî'ye (Hakim Ata) ait manzumelerin yazmalarına yer verilmiştir. Buna, kütüphanede yer alan muhtelif mecmualardaki irili ufaklı hikmetler de eklenmiştir. Bu yazmalar arasında yazarı belli olmayan "Risale-i Hoca Ahmed-i Yesevî-Hekim Ata" adlı eser döneme ait bilgiler vermesi bakımından ayrıca mühimdir.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmed-i Yesevî, Divan-ı Hikmet, Kul Süleyman Bakırganî (Hakim Ata), Türkmenistan Milli El Yazmalar Enstitüsü

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi Başkanlığı, El-mek: fahemek@gmail.com

**THE NATIONAL INSTITUTE OF TURKMEN MANUSCRIPTS
AND THE MANUSCRIPTS ABOUT KHOJA AHMAT YASAWI
AND KUL SULEYMAN BAKIRGANÎ (HIS STUDENT) HOUSED
AT THE NATIONAL MANUSCRIPTS OF THE ACADEMY OF
SCIENCES OF TURKMENISTAN.**

**(THE NATIONAL INSTITUTE OF MANUSCRIPTS OF THE
ACADEMY OF SCIENCES OF TURKMENISTAN)**

ABSTRACT

After the dissolution of Soviet Union, Turkmenistan became one of the countries that gained its freedom in the beginning of 1990 (September, 27 1991). The country started to provide some improvements so as to show and introduce its own linguistic and cultural richness just after having gained its freedom. The literary works written in Turkmen were listed and it was struggled to raise awareness of Turkmenistan about them. The foundation of the Institute of Turkmen Manuscripts has been considered, to a great extent, as the initial improvement in order to search and find the cultural and literary works written in Turkmen and collect manuscripts for the country. With the memorandum of Saparmurat Atayevich Niyazov, who is the 1st President of Turkmenistan, the National Institute of Manuscripts of the Academy of Sciences of Turkmenistan called as Turkmenbashi was founded in March 15, 1993. Khoja Ahmat Yasawi (Ata Yesevi) known as Pir-i Türkistan was a Turkic Sufi in 12th century. His aphorisms had been read for centuries and reached to our century. With the order of Khoja Ahmat Yasawi, Chorasmian Kul Süleyman Bakirganî (date of birth-1186) gave people guidance on the shores of Amu Darya in the region of Chorasmia. His grave is in Akkurgan. Kul Süleyman Bakirganî became a well-known person like Khoja Ahmat Yasawi in the Volga and Turkistan with his poems concerning wisdom.

In this paper, we will give some examples of the manuscripts of Divani-Hikmat (House of Wisdom) and the poems written by Kul Süleyman Bakirganî (his student). Many aphorisms were added which were stated in the various journals as well. Among these literary works, this anonymous work called Risale-i Hoca Ahmed-i Yesevi-Hekim Ata plays an important role as being a significant one giving more information about the century.

Key Words: Khoja Ahmat Yasawi, Divan-i Hikmat, Kul Süleyman Bakirganî (Hakim Ata), The National Institute of Turkmen Manuscripts

Giriş

Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra 1990 (27 Ekim 1991) başlarında bağımsızlığına kavuşan Türkistan ülkelerinden biri de Türkmenistan'dır. Bağımsızlık sonrasında hızlı bir kalkınma hamlesi başlatan ülke, kendi dil ve kültür hazinesini ortaya çıkarmak, tanıtmak maksadı ile değişik çalışmalar başlatmıştır. Türkmen Türkçesi ile yazılan eserler belirlenerek, bunların Türkmenistan'a kazandırılması noktasında üstün gayret ve çaba gösterilmiştir. Türkmen Türkçesi, kültürü ve edebiyatının mahsullerini araştırmak, bulmak ve Türkmenistan'a kazandırmak yolunda atılan

adımların başında El Yazma Eserler Enstitüsünün kuruluşu gelmektedir. Türkmenistan'ın birinci devlet başkanı Büyük Saparmurat Türkmenbaşı'nın genelgesi ile 15 Mart (Nevruz) 1993'te Türkmenbaşı Adındaki Türkmenistan Milli Golyazmalar Enstitüsü kurulur. Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat şehrinde kurulu bu enstitü Türkmen diline ait el yazmaların toplanması, korunması, tasnif edilmesi ve neşriyatı gibi alanlarda çalışmaları yürütmektedir. 1996 yılında bugünkü görkemli binasına taşınan enstitü ilk iş olarak dünya sathına yayılmış Türkmen yazma eserlerini tespit ve bunların bir kopya nüshasını Türkmenistan'a getirme işini üstlenmiştir. Sovyetler zamanında çok sayıda el yazma eser ülkeden çıkartılmıştır. Bu konuda ciddi çalışmalar yapan Türkmenistan Milli Golyazmalar Enstitüsü çok sayıda Türkmen yazma eserlerinin kopya nüshasını kurum çatısı altında toplamıştır. Şunu açık biçimde ifade etmek gerekir ki Türkmenistan devlet başkanlarından gerek Saparmurat Türkmenbaşı gerekse mevcut devlet başkanı Gurbangulı Berdimuhammedov dil-edebiyat-kültür çalışmalarına ayrı bir önem vermişlerdir. Söz konusu enstitünün kurulması sonrasında yapılan çalışmalara batlığımız zaman bu durumu net biçimde görmek mümkündür.

Türkmenistan Milli El Yazma Eserler Enstitüsünün Bölümleri

Türkmenistan Milli Golyazmalar Enstitüsü toplamda yedi bölümden oluşan bir kuruluştur. Çok sayıda akademisyen ve çalışanı olan yazma eserler enstitüsündeki mevcut bölümler şunlardır:

1. Tekstoloji ve Neşir Bölümü
2. Halk Edebiyatı (Foklar) Bölümü
3. İlmî Tasvir Bölümü
4. Türkmen Tarihinin Kaynakları Bölümü
5. Türkmen Dilinin Kaynakları Bölümü
6. Bakım ve Tasnif Bölümü
7. Restorasyon ve Bakım Bölümü

1. Tekstoloji ve Neşir Bölümü

Tekstoloji ve Neşir bölümünde Türkmen diline, edebiyatına, tarihine ait yazmaların tespiti, yurt dışında olanların temin edilip (kopya veya değişik şekillerde) bunlar arasında çeşitli yönlerden öne çıkanların yayımlanması, gibi başlıklar yer alır. Bu kapsamda çok sayıda yazma eser, değişik ülke kütüphanelerinden getirtilerek modern Türkmen Türkçesiyle ilmi yayın olarak neşredilmektedir. Mayıs 2012'de gerçekleştirmiş olduğumuz Türkmenistan seyahati sırasında Türkmenistan Milli Golyazmalar Enstitüsü'nü ziyaret etmiştik. Tekstoloji ve Neşir Bölümünde bahsi geçen türden çalışmaları, yayınları, yurt dışından getirtilmiş olan onlarca yazma eser fotoğrafını yakından görme fırsatı yakalamıştık. Zemahşeri, Kul Süleyman (Gul Süleyman), Gul Gedâi, Gul Şerif, Şemsi Uzkendi, Bayram Han ve benzeri çok sayıda edibe ait eserler modern Türkmen Türkçesine aktarılarak yayımlanmıştır.

2. Halk Edebiyatı (Foklar) Bölümü

Türkmen halk edebiyatı ve folkloru köklü bir geçmişe sahiptir. Sözlü kaynaklar (destanlar, halk hikayeleri, masallar vs) bakımından çok zengin olan Türkmen edebiyatına ait yüzlerce folklor-halk edebiyatı ürünü, Türkmenistan Milli Golyazmalar Enstitüsü bünyesindeki Halk Edebiyatı (Foklar) Bölümü tarafından işlenmektedir. Şehzade Ferhat ve Şirin, Koroğlu (Goroğlu), Emir Hemze, Şehname, Kissa-yı Yusuf ve bunun gibi çok sayıda halk edebiyatı ürünü söz konusu bölüm tarafından hazırlanarak neşredilmiştir. Türkmen halk ozanlarının, bahşılarının ait edebi malzemeler de yine bu bölüm tarafından kayda geçirilerek bilimsel yayın olarak bilim alemine sunulmaktadır.

3. İlmî Tasvir Bölümü

Türkmenistan Milli Golyazmalar Enstitüsü bünyesindeki en faal bölümlerden birisidir. Bu şubenin asıl amacı enstitüde yer alan eski şark elyazmalarının tavsifini yapmaktır. Mevcut el yazma eserler çeşitli açılardan sınıflandırılarak ortaya bir envanter çıkarılmıştır. Arapça ve Farsça eserler ayrı kataloglar hâlinde neşredilirken Türkçe yazma eserler de buna mukabil farklı bir katalog çatısı altında toplanarak yayımlanmıştır. Türkçe el yazmalar sadece neşredilmekle kalmamış kendi içinde de bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Öne çıkan Türkmen ediplerinden Mahtumkulu, Andelib gibi şairlere ait el yazmalar ayrıca tasnif edilerek yayımlanmıştır. Bu yayımlarda nüshalarla ilgili katalog numaraları, tavsifler ve yazma esere ait pek çok bilgi yer almaktadır. İlmî Tasvir Bölümü Harezmi-Kıpçak devrine ait pek çok Türkçe eserin modern Türkmen Türkçesine aktarılmasını sağlamıştır. Söz konusu eserler arasında Harezmi'nin Muhabbetnâmesi, Şeyh Şeref Harezmi'nin Muinü'l Mürid, Vefayî, Revnakü'l İslam ve benzeri eserler yer almaktadır.

4. Türkmen Tarihinin Kaynakları Bölümü

Adından da anlaşılacağı üzere bu bölüm Türkmen tarihine ait el yazmaların saptanması, erişilmesi ve neşredilmesi faaliyetlerini yürütmektedir. Bu bağlamda enstitü, gerek kendi eli altında bulunan yazma eserlerden gerekse Türkmenistan dışındaki yazmalardan istifade etmektedir. Yurt dışında bulunan yazmaların kopyalarından yararlanılmak sureti ile Türkmen tarihini uzaktan yakından ilgilendiren her ne var ise günümüz Türkmen Türkçesi ile neşredilmektedir. Bu yayınlar arasında Salar Baba'nın Câmiü't Tevârih, Selçuk Neslinin Tarihi, Muhammed ibn İbrahim'in Kirman Tarihi, Yusuf ibn Abdullatif'in Haberler'in Halka'sı, Oğuzname'nin Aşkabat, Kazan ve Paris nüshaları, Gülbeden Begim'in Hümayunnâme adlı eserleri zikredilebilir.

5. Türkmen Dilinin Kaynakları Bölümü

Bu bölüm de tıpkı tarih bölümü gibi kadim Türkmen geçmişine ait dil yadigârları üzerinde çalışmalar yürütmektedir. Genel olarak Türk dil ve tarihine baktığımız zaman 13-14. asırlara kadar ortak dil ve tarih birliğinden söz etmek mümkündür. Kaba taslak olarak Moğol istilasından sonra Türkistan bölgesinde siyasal birliğin parçalanması sonrasında dil-tarih ve kültür birliğinde de ayrışma ve dağılma meydana gelmiştir. Türkmenistan Milli El Yazmalar Enstitüsü bünyesinde yer alan Türkmen Dilinin Kaynakları Bölümü söz konusu ortak geçmişten hareketle Türk dilinin bilinen ilk yazılı belgeleri olan Orhun Abideleri'ni neşretmiştir. Devamında Türk dilinin temel eserlerinin sözlüklerinin hazırlanması ve yayımlanması karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda yayımlanan dil çalışmaları arasında Oğuz-Orhun Yazılı Yadigârlıklarının Sözlüğü, Şemseddin Samî'nin Kamusu'l Âlam I, II, Şeyh Süleyman Buhari'nin Çağatayca-Osmanlıca Lügat'ı, Devlet Muhammed Azadî'nin Vaaz-i Azadî adlı meşhur eserinin sözlüğü, Abuşka, İbn Mühenna sözlükleri, Eski Türkmen Dilinin Sözlüğü ve benzerleri yer almaktadır. Ayrıca enstitü sözlük çalışmalarına özel ilgi göstermektedir. 1727'de Karakoyunlu Muhammedtağı tarafından yazılan ve müellif nüshası Hindistan'ın Haydarabad şehrinde bulunan (Kültürel 2009: 791) Ferheng-i Türkî adlı hacimli sözlük Türkmenistan Milli El Yazmalar Enstitüsü tarafından tafsilatlı biçimde yayına hazırlanmaktadır.

6. Bakım ve Tasnif Bölümü

Enstitünün bu bölümünde görev yapanlar öncelikle fontlarda yazılı olan yazma eser bilgilerini bilgisayara aktarmaktadırlar. Aktarılan yazmalar tasnif ve katalog çalışmasına tabi tutulmaktadır. Enstitü bünyesindeki yazma eserlerden faydalanmak isteyenlere gerekli destek ve hizmetin verildiği bu bölüm aşınmış ve tahrif olmaya yüz tutan yazmaları tamir bölümüne sevk eder. Bunlara ek olarak yabancı ülkelerden gelen yazma eserlerin fotoğraflanma ve tasnif işlemlerini de yürüten bölüm gerek satın alma gerekse hibe yoluyla kendilerine getirilen yazma eserleri de araştırmacıların hizmetine sunmak için çaba sarf etmektedirler.

7. Restarasyon ve Bakım Bölümü

Bu bölümde yıpranmış, böceklenmiş, nemlenmiş ve tahrif olmaya yüz tutmuş yazma eserler gerekli denetimlerin ardından tamir ve sağlamlaştırma işlemlerinden geçmektedir. Varakları kopmuş, cildi zarar görmüş, dışarıdan getirilmiş ama bakımsız olan yazmaların her türlü tamir bakım işlemleri bu bölüm tarafından yürütülmektedir.

Aşkabat şehir merkezinde Puşkin sokağında heniş bir avlu içinde dört katlı bina ile çalışmalarını yürüten Türkmenistan Milli Golyazmalar Enstitüsü bünyesinde Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere on binden fazla yazma eser saklanmaktadır. Mevcut yazma eserlerden en eskisi H. 718/1318 istinsah tarihlidir. Bu eser Nasîruddin Tusî (1201-1274) tarafından İbn-i Sina (980-1037)'nın El İşarat ve'l Tembihat eserine yazılan şerhtir. Kütüphane bünyesinde saklanan en eski Türkçe yazma eser ise 1556 tarihli olup Salar Baba'ya ait olan Câmîü't Tevârih'tir. Müellif hattı ile eser verenler arasında Salar Baba, Devlet Muhammed Azadî, Molla Nefes, Gurtoğlu, Molla Murt gibi edipler vardır. Yazma eser kütüphanesinde yer alan ve ebat bakımından en küçük eser ise Muhammed Serahsî (XI. asır sonları-XII. Asır başları) kalemine mensup El Muhit adlı eserdir. Kütüphanenin 206 numaralı odasında seyrek-nadir el yazmalar saklanmaktadır. Tek nüshası bilinen bu eserler arasında İbn-i Sina'nın Min Mücerrebat el Hakim el Reis; Ebu Hasan Ali İbn Muhammed Nazandusî'nin Ravzatu'l Ulema ve'l Fuzala gibi eserleri yer almaktadır.

Yüzden fazla çalışanı ile Türkmen diline ve kültürüne hizmet eden Türkmenistan Milli Golyazmalar Enstitüsü son 20 yıl içinde yüzden fazla yazma eseri neşretmiştir. Çalışmalarını aralıksız devam ettiren enstitü çeşitli ülkeler ve enstitü-üniversitelerle işbirliği yapmaktadır. Karşılıklı ilmi ziyaretler, eğitimler, seminerler gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda Birleşik Arap Emirlikleri ve benzeri ülkelerle işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Çok sayıda uluslar arası sempozyuma da ev sahipliği yapan enstitü özellikle yurt dışına çıkarılmış Türkmen el yazmalarının tekrar kazanılması noktasında çaba sarf etmektedir. Yapılan çalışmalar sonucu 700'den fazla el yazma kütüphaneye kazandırılmıştır. Türkmen halkı da bu konuda hassas davranarak ellerine geçen yazma eserleri enstitüye teslim etmektedir. Sapar Murat Türkmenbaşı dahi enstitünün kurulduğu yıllarda kendi koleksiyonundaki yazma eserleri buraya hibe etmiştir.

Türkmenistan Milli El Yazma Eserler Enstitüsü Kütüphanesinde Saklanan Eserler Hakkında

Türkmenistan Milli El Yazma Eserler Enstitüsü bünyesindeki yer alan yazma eserler dillerine göre tasnif edilmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe olarak tasnif edilen eserler arasında Türkçe eserler elbette farklı bir yer tutmaktadır. Türkçe eserler içinde en eski olanı Salar Baba'nın kaleme aldığı olan Câmîü't Tevârih olup eser, 1556 istinsah tarihlidir. Şadi Aydın ve Ahmet Ata, Türkmenistan El Yazma Eserler Kütüphanesinde saklanan Hoca Ahmed-i Yesevî, Ali Şir Nevaî ve Fuzulî'ye ait olan yazma eserleri tavsif eden bir makale yayımlamışlardır (Aydın-Ata, 2007: 168-202). Mezkur ediplere ait toplam 99 yazma eserin tavsifini veren araştırmacılar Türkmenistan Milli El Yazma Eserler Enstitüsü bünyesinde bulunan yazma eser tavsifleri hakkında yapılan çalışmalara değinmişlerdir. Ayrıca bu makalede Türkistan bölgesinde Merv, Semerkant, Buhara, Köhne Ürgenç ve benzeri şehirlerdeki yazma eserlerin Ruslar ve Batılılar tarafından kendi ülkelerine götürüldüğüne dair araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir.

Türkmenistan Milli El Yazma Eserler Enstitüsü çok sayıda Türkçe eser ihtiva etmektedir. Bu eserler arasında müellifi ve tarihi belli olmayan yüzlerce yazma mevcuttur. Bu yazma eserlerin çoğu halk edebiyatı sahasına ait olup ekseriyette Köroğlu, Tahir ve Zühre ve benzeri kıssa ve hikâyelerden müteşekkildir. Bunların dışında yazarı ve tarihi belli olmayan manzum metinler de azımsanmayacak kadar çoktur. Bu türden yazmalar genellikle peygamber kıssaları, son peygamber Hz. Muhammed Mustafa (sav) efendimizin Miraç'a çıkışı, yine peygamber efendimizle ilgili diğer

hususların Türkçe manzum biçimde yazıya geçirilmiş biçimlerinden ibarettir. Türkmenistan Milli El Yazma Eserler Enstitüsü bünyesinde bulunan yazmaları şu başlıklar altında sınıflandırabiliriz:

1. Karahanlı-Harezmi-Çağatay Türkçesi İle Yazılmış Eserler (XII-XVII yy)
2. XVIII-XIX. Yüzyıla Ait Eserler
3. Şairi Ve Yüzyılı Bilinmeyen Manzumeler
4. Yazarı bilinmeyen kıssa ve destanlar
5. Yazarı bilinen destanlar
6. Dinî Eserler
7. Tarihi Eserler
8. Sözlük ve Gramerler

Hoca Ahmed-i Yesevî ve Süleyman Hakim Ata'nın Hikmetleri Hakkında

12. yüzyılın Türk mutasavvıflarından Sayramlı Hoca Ahmed-i Yesevî (Ata Yesevî) Türkistan'da Pir-i Türkistan olarak ün salmıştır. Onun hikmetleri asırlarca okunmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin hikmetlerinden müteşekkil esere Divan-ı Hikmet adı verilmiştir.

“Ahmed Yesevî dinî tasavvufî halk edebiyatımızın ilk büyük siması olarak asırlarca Türk dünyasında etkisini sürdürmüştür” (Hacızade 1997:11). Divan-ı Hikmet'in Türkiye ve dünya kütüphanelerinde çok sayıda yazma ve basma nüshası mevcuttur. Türkmenistan Yazma Eserler Enstitüsü Kütüphanesinde bulunan Divan-ı Hikmet nüshaları hakkında kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Şadi Aydın ve Ahmet Ata tarafından hazırlanan bir makalede söz konusu kütüphanede 13 adet Divan-ı Hikmet nüshasının kısa tavsiflerine yer verilmiştir (Aydın-Ata 2007: 172-175).

“Süleyman Hakim Ata'nın bilinen veya ona ait olduğu ifade edilen üç eseri vardır. Bunlar Bakırgan Kitabı, Ahir Zaman Kitabı (veya Takî Aceb Kitabı) ve Hazret-i Meryem Radya'llahu Taalâ Anhâ Kitabı'dır... Hakim Ata'nın ölüm tarihi, H. 582 / M. 1186/87'dir. Mezarı Akkurgan'dadır. Hikmetler, dil özellikleri açısından Orta Asya'da bütün Türk toplulukları arasında kullanılan ortak bir yazı dilinin, Çağatay Türk yazı dilinin özelliklerini gösterirler” (Kaya 2008: 327). Türkiye'de, Kul Süleyman Bakırganî (ks) hazretlerinin hikmetleri üzerindeki ilk çalışmalardan biri Önal Kaya tarafından yapılmıştır (Kaya 1998: 73-209). Önal Kaya'nın kitap hacmindeki makalesinde Kul Süleyman Bakırganî (ks) hazretlerinin hayatı, eserleri, eserleri üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiş devamında ise yazma ve basma nüshalardaki 37 hikmetten 29 tanesinin dil hususiyetleri ve dizini yer almaktadır. Önal Kaya ilk makalesinde inceleyemediği kalan 8 hikmeti bir başka makalede ele almıştır (Kaya 2008: 325-348).

Divan-ı Hikmet Yazmaları

1.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	1876
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد یسوی
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد یسوی
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	110/27b-137a
Satır Sayısı ve ebatları	13/26x16 (20x12)
İstinsah Yılı	1261/1845
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Semerkant kağıdı, yeşil renkli sert kartonla ciltlenmiş (1265'te Molla Abdulkadir tarafından ciltlenmiştir)
Başı	بسم الله دين بيان ايلا ب ايتسم حکمت طالبلارغه دري گوهر ساچتيم منا Bismillah dip beyân éylep aytsam hikmet Tâliblerğa dürri gevher saçtım mana
Sonu	تپار بنده یورسه دايم استاب سني مطلبني تجدني ديب ايمارمو Tapar bende yürse dâim istep seni Matlabını tecdini dép émer mü
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Bu el yazma eser birkaç kez el değiştirmiştir. Yazma eserin son sahibinin Şeyh Muhammed Sıddık Handurdu adlı biri olduğu 151a varagında yazmaktadır. Eserin 27a varagında ise Sarı Kızı Annagül Marlı oğlu Handurdu kaydı yer almaktadır. 1960 yılı Ağustos (Alparslan) ayında Mahtumkulu Dil ve Edebiyat Enstitüsü araştırmacılarından Abdurrahman Mülkamanow bu yazma eseri Mervli Atageldi Sadikov'dan alıp hazineye teslim etmiştir. El yazma içinde irili ufaklı çok sayıda eser mevcuttur. Şems Uzkendî'nin Hz. Fatma ve Hz. Peygamber efendimizin vefatlarına dair manzumeleri (137a-145a), nikah, sadaka ve benzeri dini hususlarda birkaç varaklık metinler, Melike Dilârâm Destanından bir parça (12a-17b), Meşreb'in gazelleri (4a-9b), Hz. İsa ve Hz. Peygamber hakkında rivayetler yer almaktadır.

2.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	3746
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد یسوی
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد یسوی
Müstensih/İstinsah yeri	Molla Oser Adına bin Orazmet (Orazmuhammet) ¹ ملا اوسر آدنه بن اورازمت
Varak Sayısı	85/1a-85b
Satır Sayısı ve ebatları	15/24x14 (18,5x17,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. asır
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Hokant kağıdı, siyah mürekkep, üzerine deri çekilmiş karton cilt.
Başı	سيزني بيزني حق یراتي طاعت اوچون Sizni bizni Hak yarattı tâ'at uçun
Sonu	دلینکا بولمسه اندوه ماتم تريک ليک سنکادور مثلي جهنم Dilinge bolmasa enduh mâtem Tiriglik sencedür misl-i cehennem
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Eser içinde Kul Süleyman'a ait manzumeler de vardır (28b, 30b, 47b, 56b).

¹ Bu tip isim kısaltmaları Harezmi Daşoğuz bölgesine aittir. Muhtemelen müstensih Daşoğuz bölgesindendir.

3.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	4653
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد يسوي
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد يسوي
Müstensih/İstinsah yeri	Molla Oser Adına bin Orazmet (Orazmuhammet) ² ملا اوسر آدنه بن اورازمت
Varak Sayısı	208/1a-208b
Satır Sayısı ve ebatları	15/25,5x15,5 (19x6,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. asır başları
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Şark kağıdı, deri cilt, her şiirin baş satırı kırmızı mürekkeple yazılmış
Başı	مصطفى ديك ايلني كزيب يتم كولا دنیا پرست نا جنس لار دين بويوني تولا Mustafâ dik eyleni kezip yetim köle Dünyâ perest nâcinslerdin boyunu töle
Sonu	اي احمد اشني يخشي بيل يوقتور بو سوزده قال قيل ايلا بو يولدين قال قيل گوروكفن فكريني قيل Ey Ahmed eşini yahşı bil yoktur bu sözde kâl (u) kâl Eyle bu yoldın kâl (u) kâl gûr u kefen fikrini kıl
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Bu yazmayı Sayat civarından Orak Allanazarov 1986'da hazineye teslim etmiştir. 23. varak boştur, sonda hatime var. Nüsha baş taraftan eksiktir. 209 ve 210 numaralı varaklarda Farsça yazarı belli olmayan metin vardır.

² Bu tip isim kısaltmaları Harezm Daşoğuz bölgesine aittir. Muhtemelen müstensih Daşoğuz bölgesindedir.

4.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	6094
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد يسوي
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد يسوي
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	62/1a-62b
Satır Sayısı ve ebatları	13/24x13,5 (19,5x9,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. asır.
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Semerkant kağıdı, baş ve son kısımları eksik, yazılar tahrif olmuş.
Başı	دنیا لیکدین ذره برسه هرکز المه ارانلار نینک یولین ایزلاب هرکز قالمه Dünyâlıkdin zerre berse hergiz alma Erenlarning yolın izlep hergiz kalma
Sonu	محبت نینک بازاریده جولان قیلیب آخرتتی سوداسنی باشلاسم من Muhabbetning bâzârıda cevlân kılıp Âhiretni sevdâsını başlasam men
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Eser içinde Kul Süleyman'a ait manzumeler de vardır (32a, 34a, 48a, 49a). Bu yazmayı Aşkabahtı Ballıyev Gurbanberdi 1990 yılında hazineye hibe etmiştir.

5.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	6089
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد يسوي
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد يسوي
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	7/1a-7b
Satır Sayısı ve ebatları	11/26x15 (18x9)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. asır.
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Hokant kağıdı, baş ve son kısımları eksik, yazılar tahrif olmuş.
Baş	محبت نينك شرابين قولغه آليب محمد ذاكر لا رغه سونوبان سقابولور دايما Muhabbetning şarâbın kolga alıp Muhammed Zâkirlerga sunuban sâkî bolur daimâ
Sonu	تاغدين اغيركناھينك بار اوزونكا كيل حق جمالين كورساتمسه ضامين بولاي Tagdın ağır günahing bar özünge kél Hak cemâlim körsetmese zâmin bolay
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Bu yazmayı Aşkabatlî Ballıyev Gurbanberdi 1990 yılında hazineye hibe etmiştir.

6.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	6139
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد یسوی
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد یسوی
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	6/1a-6b
Satır Sayısı ve ebatları	10/16x12 (15x10,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. asır. sonları
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Şark kağıdı, baş ve son kısımları eksik, yazılar tahrif olmuş, ciltisiz
Başı	اكر جه نوح اوغلون عرضين ايتي خدادين ليس من اهليك اشيني Egerçi Nuh oğlun arzın eyitti Hüdâdın “leyse min ehleke ³ ” işitti
Sonu	قيامت كون قوشوليب جان ايله تن قو بار هر يار اوزنينك دوستي بيرلان Kıyâmet kün koşulıp cân ile ten Ko bar her yâr özning dostı birlen
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Bu yazmayı Aşkabatlî Ballıyev Gurbanberdi 1990 yılında hazineye hibe etmiştir.

³ Hüd suresi 46. Ayet-i kerimde geçen bir ifade.

7.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	6659
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد يسوي
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد يسوي
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	14/1a-14b
Satır Sayısı ve ebatları	15/19x14 (15x10,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. asır
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Avrupa kağıdı, siyah mürekkep, iyi muhafaza edilmediği için epey tahrif olmuştur.
Baş	پیغمبردين پیاملىق شیخیم احمد يسوي صدیق دیک اخلاص لیق شیخیم احمد يسوي Peygamberdin peyâmlık şeyhim Ahmed Yesevî Sâdık dik ihlâslık şeyhim Ahmed Yesevî
Sonu	وادریغا کچدی عمروم قالدي بقا یکیت لیک یل دیک اوتی سو دیک اقا Vâ dirîgâ keçdi ömrüm kaldı bekâ Yigitlik yel dik ötti su dik aka
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Toplam 21 adet hikmet mevcuttur. Yazmanın baş kısmında yer alan hikmetler muhtemelen Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) takipçileri tarafından yazılmıştır. 7 ve 8b varaklarında Kul Süleyman'a ait iki şiir yer almaktadır.

8.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	652
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد یسوی
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد یسوی
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	31/1a-31b
Satır Sayısı ve ebatları	13/21x17,5 (17x12)
İstinsah Yılı	Tahminen 20. asır başları
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Avrupa kağıdı, siyah mürekkep, iyi muhafaza edilmediği için epey tahrif olmuştur, ciltsiz, varaklar dağılmış.
Başı	محنت نینک آتین اشتیب کریان بولدوم کوزی کریان مرادیغه یتار دوستلار Mihnetning atın eşitip giryân boldum Közi giryân murâdıga yeter dostlar
Sonu	کیجه کوندوز حق ذکرکا مشغول بولغیل جبر ستم کوندین کونکا آرتار بولدی Keçdi kündüz Hak zikrge müşgûl bolgıl Cebr sitem künden künge artar boldı
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Toplam 40 adet hikmet mevcuttur. Varak 12'de Kul Süleyman'a ait şiir yer almaktadır. 32. varakta ise Mahtumkulu'nun Çilimkeş adlı şiirine yer verilmiştir.

9.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	58
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد یسوی
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد یسوی
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	5/1a-5b
Satır Sayısı ve ebatları	17/21x13 (18x9)
İstinsah Yılı	19. yy başları (tahminen)
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Rus kağıdı, siyah mürekkeple yazılmış.
Başı	پر آستېغه قاچې کړېدېم نادانلار دین ایلکیم آجیب دعا تیلاب مردانلار دین Yer astığa kaçıp kirdim nâdânların Éligim açıp duâ tilep merdânların
Sonu	حقیقت نینک یولارینینک عقبسی کوب اول یولار غه کور ماي بېلماي بولمس توریب Hakikatning yollarining ukbâsı köp Ol yollarga körmey bilmey bolmas turıp
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Toplam 8 adet hikmet mevcuttur.

10.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	3269
Adı	حکمت لار Hikmetler
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد یسوی
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	40/97b-136b/ 6b, 84a, 91b, 95a
Satır Sayısı ve ebatları	13/25x14 (19x9,5)
İstinsah Yılı	İki yerde tarih var: 1252/1836 (47a) ve 1264/1868 (4a)
Hattı ve diğer vasıflar	Kokant kağıdı, nestalik, bakımsız, bazı yerleri kopmuş, siyah mürekkep, mavi karton cilt
Başı	
Sonu	
Konu	Mecmua içinde 18. yüzyıl şairlerinden Hoca Nazar Hüveyda'nın şiirleri de yer almaktadır. Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumelerde toplam 8 adet hikmet mevcuttur.

Muhtelif Eserlerde

TMEE’de muhtelif şairlerin eserlerinde Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerine rastlanılmaktadır:

1733 envanter numaralı Sebâtü’l-Âcizîn adlı eserin **148a** varığı

2914 envanter numaralı Sebâtü’l-Âcizîn adlı eserin **73a** varığı

Nurmuhammed Andelip’in Sa’d-ı Vakkâs adlı **504** envanter numaralı yazma eserinin **4a-16b** varakları

19. asırda istinsah edilmiş (M. 1850) **512** envanter numaralı bir mecmua (Kıssa-i İskender) içinde **180a-183b; 185a-193b** varakları arasında Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetleri yer almaktadır.

Mecmualarda

TMEE’de Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerinden örnekler barındıran çok sayıda mecmua mevcuttur. Bu mecmualarda sadece Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretleri değil Kul Süleyman (Süleyman Bakırganî) Alishir Nevai, Mevlana Lutfi, Gedai, Fuzuli vs çok sayıda şairin şiir örneklerini görmek mümkündür. Muhtelif mecmualarda Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetleri bazen tek bir varakta bazen de onlarca varakta geçmektedir. Bu mecmuaların istinsah tarihi ortalama olarak 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıl başlarına tekabül eder.

5624 envanter numaralı mecmuanın **2b** varığında

3772 envanter numaralı mecmuanın **60b-62a** varaklarında

3269 envanter numaralı mecmuanın **6b, 84a, 91b, 95a** varaklarında

3314 envanter numaralı mecmuanın **186b-249a** varakları arasında

5930 envanter numaralı mecmuanın **4a-4b,13b, 15b, 16b, 22a-22b, 27a, 28a, 33b-34a, 37b-38a, 50b-51b, 59b, 64a** varaklarında

5739 envanter numaralı mecmuanın **7b-9a, 12a-13b, 13b-18a** varaklarında

2022 envanter numaralı mecmuanın **13a-16b, 185b-187b** varaklarında

4106 envanter numaralı mecmuanın **8a, 9b, 16a-17b, 19a-20a, 23b-24b, 30a-30b, 32a-35b, 39b-40b, 55a-56a** varaklarında

1849 envanter numaralı mecmuanın **20b** varığında

487 envanter numaralı mecmuanın **67a-106a, 107b-108a, 110a-111b, 112b-113a, 114b-128, 130a-137a, 138b-152b, 153b-154a, 156a-161b, 167a, 169b-179b, 180a-192b, 249b- 250b** varaklarında hikmetler yer alırken aynı mecmuanın **62b-67a** varakları arasında Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hayatı hakkında bilgiler vardır.

3445 envanter numaralı mecmuanın **30a** varığında

1268 envanter numaralı mecmuanın **17b-18a** varığında

6110 envanter numaralı mecmuanın **7b-8a** varığında

5609 envanter numaralı mecmuanın **1a-1b** varağındaki şiir Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerine bağışlanmıştır.

7075 envanter numaralı mecmuanın **12b** varağında

1780 envanter numaralı mecmuanın **14, 22b, 24a-26a, 27, 30, 31, 43a-44b** varaklarında

Kul Süleyman Bakırganî'ye Ait Olan Manzumeler

Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin üçüncü halifesi olan Kul Süleyman Bakırganî'nin hayatı hakkındaki bilgiler daha çok söylencelere dayanmaktadır. Abdurrahman Güzel onun Türkler arasında en çok sevilen ve tanınan meşhur mutasavvıflardan olduğunu belirtir (2008:59).

“Süleyman Hakim Ata'nın bilinen veya ona ait olduğu ifade edilen üç eseri vardır. Bunlar Bakırgan Kitabı, Ahir Zaman Kitabı (veya Takî Aceb Kitabı) ve Hazret-i Meryem Radiya'llahu Taalâ Anhâ Kitabı'dır... Hakim Ata'nın ölüm tarihi, H. 582 / M. 1186/87'dir. Mezarı Akkurgan'dadır. Hikmetler, dil özellikleri açısından Orta Asya'da bütün Türk toplulukları arasında kullanılan ortak bir yazı dilinin, Çağatay Türk yazı dilinin özelliklerini gösterirler” (Kaya 2008: 327).

Hoca Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerini içeren aşağıdaki yazmanın 28b, 30b, 47b, 56b varaklarında Kul Süleyman Bakırganî'ye ait manzumeler de vardır:

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	3746
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد یسوی
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد یسوی
Müstensih/İstinsah yeri	Molla Oser Adına bin Orazmet (Orazmuhammet) ⁴ ملا اوسر آدنه بن اورازمت
Varak Sayısı	85/1a-85b
Satır Sayısı ve ebatları	15/24x14 (18,5x17,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. asır
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Hokant kağıdı, siyah mürekkep, üzerine deri çekilmiş karton cilt.
Başı	سیزنی بیزنی حق یراتی طاعت اوچون Sizni bizni Hak yarattı tâ'at uçun
Sonu	دلینکا بولمسه اندوه ماتم تریک لیک سنکادور مثلی جهنم Dilinge bolmasa enduh mâtem Tiriglik sengedür misl-i cehennem
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Eser içinde Kul Süleyman'a ait manzumeler de vardır (28b, 30b, 47b, 56b).

⁴ Bu tip isim kısaltmaları Harezmi Daşoğuz bölgesine aittir. Muhtemelen müstensih Daşoğuz bölgesindendir.

Benzer şekilde aşağıda tavsif edilen Divan-ı Hikmet yazmasının 32a, 34a, 48a, 49a varaklarında Kul Süleyman Bakırganî ait manzumeler yer almaktadır.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	6094
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد يسوي
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد يسوي
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	62/1a-62b
Satır Sayısı ve ebatları	13/24x13,5 (19,5x9,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. asır.
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Semerkant kağıdı, baş ve son kısımları eksik, yazılar tahrif olmuş.
Başı	دنیا لیکدین ذره برسه هرکز المه ارانلار نینگ یولین ایزلاب هرکز قالمه
Sonu	محبت نینگ بازاریده جولان قیلیب آخرتتی سوداسنی باشلاسم من
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Eser içinde Kul Süleyman'a ait manzumeler de vardır (32a, 34a, 48a, 49a). Bu yazmayı Aşkabatlî Ballıyev Gurbanberdi 1990 yılında hazineye hibe etmiştir.

Aşağıda tavsif edilen Divan-ı Hikmet yazmasının 7b, 8b varaklarında Kul Süleyman Bakırganî'ye ait iki adet manzume yer almaktadır.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	6659
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد یسوی
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد یسوی
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	14/1a-14b
Satır Sayısı ve ebatları	15/19x14 (15x10,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. asır
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Avrupa kağıdı, siyah mürekkep, iyi muhafaza edilmediği için epey tahrif olmuştur.
Başı	پیغمبر دین پیاملیق شیخیم احمد یسوی صدیق دیک اخلاص لیق شیخیم احمد یسوی
Sonu	وادرغا کچدی عمروم قالدی بقا یکیت لیک یل دیک اوتی سو دیک اقا
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Toplam 21 adet hikmet mevcuttur. Yazmanın baş kısmında yer alan hikmetler muhtemelen Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) takipçileri tarafından yazılmıştır. 7b ve 8b varaklarında Kul Süleyman'a ait iki şiir yer almaktadır.

Aşağıda tavsif edilen Divan-ı Hikmet yazmasının 12a-12b varağında Kul Süleyman Bakırganı'ye ait iki adet manzume yer almaktadır.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	652
Adı	Divan-ı Hikmet حکمت خواجه احمد يسوي
Müellif	Hoca Ahmed-i Yesevî خواجه احمد يسوي
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	31/1a-31b
Satır Sayısı ve ebatları	13/21x17,5 (17x12)
İstinsah Yılı	Tahminen 20. asır başları
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Avrupa kağıdı, siyah mürekkep, iyi muhafaza edilmediği için epey tahrif olmuştur, ciltlessiz, varaklar dağılmış.
Başı	محنت نينك آتين اشتیب کریان بولدوم کوزي کریان مرادیغه یتار دوستلار
Sonu	کیجه کوندوز حق ذکرکا مشغول بولغیل جبر ستم کوندين کونکا آرتار بولدي
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerini içeren dinî-tasavvufî manzumeler. Toplam 40 adet hikmet mevcuttur. Varak 12'de Kul Süleyman'a ait şiir yer almaktadır. 32. varakta ise Mahtumkulu'nun Çilimkeş adlı şiirine yer verilmiştir.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	6769
Adı	Kıssa-i İsmail قصه اسماعیل
Müellif	Kul Süleyman Bakırganî قل سلیمان
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	4/10b-14a
Satır Sayısı ve ebatları	13/22x17 (16,5x14,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. Asır sonları 20. asır başları
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Rus kağıdı, siyah mürekkep, iyi muhafaza edilmediği için epey tahrif olmuştur, ciltisiz.
Başı	بیاینک دوستلار بو دنیا کیلدی آخر کچدی توشدی اراس هممتی بر سوز یادا کلدی
Sonu	عاشقلارنی سینادی دردیکه دوا بزنی قل سلیمان خوش ایرا اوستیگه یادکار قویدیا
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin halifelerinden Harezmlî Kul Süleyman Bakırganî'nin Kıssa-ı İsmail adlı bu eserinde Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i (as) Allah'a kurban etme mevzusu işlenmiştir. Bu eser 1996 yılında H. A. Babayev adlı biri tarafından hibe edilmiştir.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	16
Adı	Kıssa-i İsmail قصه اسماعیل
Müellif	Kul Süleyman Bakırganî قل سلیمان
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	5/111b-116b
Satır Sayısı ve ebatları	13-14/16x10,5 (13x7,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. Asır sonları 20. asır başları
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, ciltli, başı ve sonu yazı biçimi bakımından farklıdır.
Başı	کلینک دوستلار بو دنیا کجدي آخر بولديا
Sonu	ایتوبان روایتکه یادگار توزدیا
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin halifelerinden Harezmlî Kul Süleyman Bakırganî'nin Kıssa-ı İsmail adlı bu eserinde Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i (as) Allah'a kurban etme mevzusu işlenmiştir.

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	597
Adı	Kıssa-i İsmail قصه اسماعیل
Müellif	Kul Süleyman Bakırganî قل سلیمان
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	5/111b-116b
Satır Sayısı ve ebatları	13-14/16x10,5 (13x7,5)
İstinsah Yılı	Tahminen 19. Asır sonları 20. asır başları
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, ciltli, başı ve sonu yazı biçimi bakımından farklıdır.
Baş	
Sonu	
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin halifelerinden Harezmlî Kul Süleyman Bakırganî'nin Kıssa-ı İsmail adlı bu eserinde Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i (as) Allah'a kurban etme mevzu işlenmiştir.

919 envanter numaralı Mahtumkulı Divanının **109a-109b** varaklarında

960 envanter numaralı Mahtumkulı Divanının **82a** varağında

5624 envanter numaralı bir mecmuanın **11b-12a, 17a-18b, 19b-25a** varaklarında

3269 envanter numaralı bir mecmuanın **84b-85a** varaklarında

5623 envanter numaralı bir mecmuanın **17a-17b** varaklarında

3314 envanter numaralı bir mecmuanın **186b-249a** varaklarında

5930 envanter numaralı bir mecmuanın **7b,11b, 17ab, 19a, 22ab, 23a-24b, 24a-25b, 28b, 29b, 39b** varaklarında

4106 envanter numaralı bir mecmuanın, **14a-15b, 21a-23a, 25b-26a, 36ab, 40a-50b, 58a-60b** varaklarında

487 envanter numaralı bir mecmuanın, **5b, 107, 109b, 110a, 111b, 137b, 138b, 152a, 154a-156a** varaklarında

1638 envanter numaralı bir mecmuanın, **55b-61b** varaklarında (Yahudi Çocuk adlı manzume)

1638 envanter numaralı bir mecmuanın, **62a-69a** varaklarında (Kıssa-i Hazret-i İsmail)

1638 envanter numaralı bir mecmuanın, **69b-75b** varaklarında (Ashab-ı Kehf Kıssası)

3445 envanter numaralı bir mecmuanın, **30b-31b** varaklarında

12 envanter numaralı bir mecmuanın, **1a-2b** varaklarında

5609 envanter numaralı bir mecmuanın, **4a-6b** varaklarında

909 envanter numaralı bir mecmuanın, **13b, 16b, 18a, 22b, 28b, 49b-52a** varaklarında

2156 envanter numaralı bir mecmuanın, **12a-12b** varaklarında

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

1632 envanter numaralı bir mecmuanın, **40a-40b** varaklarında

1780 envanter numaralı bir mecmuanın, **22a, 33a, 34a, 39a** varaklarında

2069 envanter numaralı bir mecmuanın, **1a-3b** varaklarında

16 envanter numaralı bir mecmuanın, **111b-116b** varaklarında (Kıssa-i Hazret-i İsmail)

3363 envanter numaralı Sebâtü'l-Acizin adlı eserin **21a-21b** varaklarında (hikmet-i Hekim Ata)

5930 envanter numaralı bir mecmuanın **16b-17b, 24a, 53a** varaklarında (hikmet-i Hekim Ata)

4106 envanter numaralı bir mecmuanın **14a-15b, 21a-23a, 25b-26a, 36ab, 40a-50b, 58a-60b** varaklarında (hikmet-i Kul Süleyman)

Yazma Esere Ait Bilgiler	
Bulunduğu Yer	TMEE
Envanter No	1869
Adı	ه احمدی سويړ ساله خواج Risale-i Hoca Ahmed-i Yesevî, Hekim Ata
Müellif	
Müstensih/İstinsah yeri	
Varak Sayısı	20/66a-86b
Satır Sayısı ve ebatları	13/18,5x13 (14x8)
İstinsah Yılı	1207/1792-93
Hattı ve diğer vasıflar	Nestalik, Şark kağıdı, ciltli.
Başı	حكايت دا انداغ ك ل يې ت و ر و ر ك يم ك چ ي ك ل يك دامك تب كا ب ر سه لار ب رجه اوغلان لار ك لاهه الله ن ي ب و ب و ي و ن لاري غه اس ي ب ب ارورلار اما حكيم خواجه رحمته الله ع ل يه ت په لاري كاكو ت اري ب ب ارورلار ايردي ت قي ك ي تاردا ي و زلاري ن اوس تادلاري ساري قارب ارقالاري ني اوز ري ق ي ل ي ب ب رار ايردي لاراوي لاري سا
Sonu	اول غوغا و زل زله و سران ينگ غوغالاري اي كان دور و ت قي سيدات ا رحمته الله ع ل يه ن ينگ ق بريان داشه ق و ي و ب ت و ر و رلار ت ي ب اي تورلار ت قي اول زماندي ن ب و زمانه غه ت ي كروا ك يم سابا قرغان غه ب ار سه اول حكيم مزار س تاني طواف ق يلورلار ا ت ا ق ي طواف ق يلورلار اندي ن سونگ ب ارجه
Konu	Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin halifelerinden Harezmlî Kul Süleyman Bakırganî'nin, Kul Süleyman Hekim Ata'nın Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerine mürit oluşu, Türkistan'dan bir ak deve ile Harezmi'ye gelişi, evliliği, çocukları vs anlatılmaktadır. Bu yazma eseri 1966 yılında, Türkmenistan İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü çalışanlarından Abdurrahman Mülkamanov Merv vilayetinde ikamet eden Atageldi Sadıkov'dan almıştır.

Sonuç

TMEE’de DH ve Bakırganî şiirlerine baktığımız zaman Türkistan coğrafyasının önemli merkezlerinden olan bugünkü Türkmenistan sınırları içinde (Merv, Aşkabat, Köhne Ürgenç vs) Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) ve Kul Süleyman Bakırganî (Hakim Ata) hazretlerinin meşhur ve çok okunduğu söylenebilir.

Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) ve Kul Süleyman Bakırganî (Hakim Ata) hazretlerinin hikmetleri üslup bakımından birbirine yakındır. Duru bir Türkçe ile söylenen bu hikmetlerin Türk halkı üzerinde kuvvetli bir tesiri olduğu aşikârdır. Eldeki yazmaların pek çoğunda özellikle Divan-ı Hikmet nüshaları içinde her iki mutasavvıfın hikmetleri bir arada verilmiştir. Benzer biçimde muhtelif eserlerde ve mecmualarda da Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) ve Kul Süleyman Bakırganî (Hakim Ata) hazretlerinin hikmetleri yer almaktadır. Bir başka ifade ile her iki mutasavvıf halkın nazarında ve gönlünde yan yana, birlikte yer edinmiştir. Türkiye’deki Divan-ı Hikmet yazmalarında da bu durum gözden kaçmamaktadır. Mesela Nadirhan Hasan’ın tanıtımını yaptığı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı K-598 numarada kayıtlı Divan-ı Hikmet yazmasında⁵; Türkiyat Enstitüsü Yazmaları 2497 numarada, Ahmet Caferoğlu Nüshasında, Konya Mevlana Müzesi 2460 numarada Kul Süleyman Bakırganî (Hakim Ata) hazretlerinin hikmetleri de yer almaktadır. “Divan-ı Hikmet’te ayrıca Azim Hâce, Hâlis, Fakirî, Garibî, Hâce Salih, Kul Şerifi, Huveyda, İkanî, Meşrep, Ubeydî, Kul Süleyman ve Zelilî adları ile Yesevî geleneğine bağlı çeşitli şahısların hikmetleri yer aldığı gibi Divan-ı Hikmet adını taşımayan çeşitli mecmualarda da Hoca Ahmed Yesevî’nin şiirlerine rastlanmaktadır” (Çakan 2005: 204). Ayşe Gül Sertkaya’nın “Kul Süleymân (Bakırganî) ve Yûnis Emre Hikmetleri” başlıklı makalesinde Kul Süleyman’a ait olan bir hikmetin haşiyesinde Ahmed Yesevî kaydı olduğu belirtilmektedir (2010:174)

Divan-ı Hikmet nüshalarının bazılarında Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin takipçileri tarafından yazılmış dörtlüklere rastlanmaktadır:

پیغمبر دین پیاملیق شیخیم احمد یسوی

صديق ديك اخلاص ليق شیخیم احمد یسوی

Peygamberdin peyâmlık şeyhim Ahmed Yesevî

Sâdık dik ihlâslık şeyhim Ahmed Yesevî (6659)

Bazı yerlerde Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerine bağışlanmış şiirlere rastlamak mümkündür.

5609 envanter numaralı mecmuanın **1a-1b** varağındaki şiir Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerine bağışlanmıştır.

1869 numarada kayıtlı مـجـا وـخ لـا سـر 20 varaklık “Risale-i Hoca Ahmed-i Yesevî, Hekim Ata” adlı yazma Kul Süleyman Bakırganî ve Hoca Ahmed-i Yesevî araştırmaları için önemli bir kaynaktır.

TMME’de irili ufaklı **10 adet** Divan-ı Hikmet nüshası vardır (1876, 3746, 4653, 6094, 6089, 6139, 6659, 652, 58, 32699). Ayrıca TMEE’de muhtelif şairlerin eserleri içinde **Hoca Ahmed-i Yesevî** (ks) hazretlerinin toplam **227** varak hikmetine rastlanılmaktadır:

1733 envanter numaralı Sebâtü’l-Âcizîn adlı eserin **148a** varağı

2914 envanter numaralı Sebâtü’l-Âcizîn adlı eserin **73a** varağı

⁵ Nadirhan Hasan, “Divan-ı Hikmet’in İstanbul’daki Bir Nüshası Hakkında”, Adıyaman Üniversitesi SBED, 2/2 Haziran 2009, s. 79-82.

Nurmuhammed Andelip'in Sa'd-ı Vakkâs adlı **504** envanter numaralı yazma eserinin **4a-16b** varakları

19. asırda istinsah edilmiş (M. 1850) **512** envanter numaralı bir mecmua (Kıssa-i İskender) içinde **180a-183b; 185a-193b** varakları arasında Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetleri yer almaktadır.

Mecmualarda

TMEE'de Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetlerinden örnekler barındıran çok sayıda mecmua mevcuttur. Bu mecmualarda sadece Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretleri değil Kul Süleyman (Süleyman Bakırganî) Alışır Nevai, Mevlana Lutfi, Gedai, Fuzuli vs çok sayıda şairin şiir örneklerini görmek mümkündür. Muhtelif mecmualarda Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hikmetleri bazen tek bir varakta bazen de onlarca varakta geçmektedir. Bu mecmuaların istinsah tarihi ortalama olarak 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıl başlarına tekabül eder.

5624 envanter numaralı mecmuanın **2b** varağında

3772 envanter numaralı mecmuanın **60b-62a** varaklarında

3269 envanter numaralı mecmuanın **6b, 84a, 91b, 95a** varaklarında

3314 envanter numaralı mecmuanın **186b-249a** varakları arasında

5930 envanter numaralı mecmuanın **4a-4b,13b, 15b, 16b, 22a-22b, 27a, 28a, 33b-34a, 37b-38a, 50b-51b, 59b, 64a** varaklarında

5739 envanter numaralı mecmuanın **7b-9a, 12a-13b, 13b-18a** varaklarında

2022 envanter numaralı mecmuanın **13a-16b, 185b-187b** varaklarında

4106 envanter numaralı mecmuanın **8a, 9b, 16a-17b, 19a-20a, 23b-24b, 30a-30b, 32a-35b, 39b-40b, 55a-56a** varaklarında

1849 envanter numaralı mecmuanın **20b** varağında

487 envanter numaralı mecmuanın **67a-106a, 107b-108a, 110a-111b, 112b-113a, 114b-128, 130a-137a, 138b-152b, 153b-154a, 156a-161b, 167a, 169b-179b, 180a-192b, 249b- 250b** varaklarında hikmetler yer alırken aynı mecmuanın **62b-67a** varakları arasında Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerinin hayatı hakkında bilgiler vardır.

3445 envanter numaralı mecmuanın **30a** varağında

1268 envanter numaralı mecmuanın **17b-18a** varağında

6110 envanter numaralı mecmuanın **7b-8a** varağında

5609 envanter numaralı mecmuanın **1a-1b** varağındaki şiir Hoca Ahmed-i Yesevî (ks) hazretlerine bağışlanmıştır.

7075 envanter numaralı mecmuanın **12b** varağında

1780 envanter numaralı mecmuanın **14, 22b, 24a-26a, 27, 30, 31, 43a-44b** varaklarında

Türkiye'de, Kul Süleyman Bakırganî (ks) hazretlerinin hikmetleri üzerindeki ilk çalışmalardan biri Önal Kaya tarafından yapılmıştır (Kaya 1998: 73-209). Önal Kaya'nın kitap hacmindeki makalesinde Kul Süleyman Bakırganî (ks) hazretlerinin hayatı, eserleri, eserleri üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiş devamında ise yazma ve basma nüshalardaki 37 hikmetten

29 tanesinin dil hususiyetleri ve dizini yer almaktadır. Önal Kaya ilk makalesinde inceleyemediği kalan 8 hikmeti bir başka makalede ele almıştır (Kaya 2008: 325-348).

Kul Süleyman Bakırganî (ks) hazretlerine ait manzumlerin pek çoğu Divan-ı Hikmet nüshaları içinde yer alır (3746, 6094, 6659, 652). Ayrıca Kıssa-i İsmail (6769, 16, 597), Kıssa-i Ashab-i Kehf, Yahudi Çocuğun Manzumesi adlı nazım parçalarına rastlamak mümkündür. Divan-ı Hikmet ve Kıssa-i İsmail nüshaları dışında yani mecmualarda toplam **175** varak manzume vardır:

919 envanter numaralı Mahtumkulı Divanının **109a-109b** varaklarında

960 envanter numaralı Mahtumkulı Divanının **82a** varağında

5624 envanter numaralı bir mecmuanın **11b-12a, 17a-18b, 19b-25a** varaklarında

3269 envanter numaralı bir mecmuanın **84b-85a** varaklarında

5623 envanter numaralı bir mecmuanın **17a-17b** varaklarında

3314 envanter numaralı bir mecmuanın **186b-249a** varaklarında

5930 envanter numaralı bir mecmuanın **7b,11b, 17ab, 19a, 22ab, 23a-24b, 24a-25b, 28b, 29b, 39b** varaklarında

4106 envanter numaralı bir mecmuanın, **14a-15b, 21a-23a, 25b-26a, 36ab, 40a-50b, 58a-60b** varaklarında

487 envanter numaralı bir mecmuanın, **5b, 107, 109b, 110a, 111b, 137b, 138b, 152a, 154a-156a** varaklarında

1638 envanter numaralı bir mecmuanın, **55b-61b** varaklarında (Yahudi Çocuk adlı manzume)

1638 envanter numaralı bir mecmuanın, **62a-69a** varaklarında (Kıssa-i Hazret-i İsmail)

1638 envanter numaralı bir mecmuanın, **69b-75b** varaklarında (Ashab-ı Kehf Kıssası)

3445 envanter numaralı bir mecmuanın, **30b-31b** varaklarında

12 envanter numaralı bir mecmuanın, **1a-2b** varaklarında

5609 envanter numaralı bir mecmuanın, **4a-6b** varaklarında

909 envanter numaralı bir mecmuanın, **13b, 16b, 18a, 22b, 28b, 49b-52a** varaklarında

2156 envanter numaralı bir mecmuanın, **12a-12b** varaklarında

1632 envanter numaralı bir mecmuanın, **40a-40b** varaklarında

1780 envanter numaralı bir mecmuanın, **22a, 33a, 34a, 39a** varaklarında

2069 envanter numaralı bir mecmuanın, **1a-3b** varaklarında

16 envanter numaralı bir mecmuanın, **111b-116b** varaklarında (Kıssa-i Hazret-i İsmail)

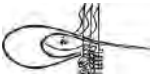
3363 envanter numaralı Sebâtü'l-Acizin adlı eserin **21a-21b** varaklarında (hikmet-i Hekim Ata)

5930 envanter numaralı bir mecmuanın **16b-17b, 24a, 53a** varaklarında (hikmet-i Hekim Ata)

4106 envanter numaralı bir mecmuanın **14a-15b, 21a-23a, 25b-26a, 36ab, 40a-50b, 58a-60b** varaklarında (Hikmet-i Kul Süleyman)

KAYNAKÇA

- AŞYROW A. (1980). *Magtymgulynyň golyazmalarynyň teswiri*. Redaktor G.Nazarow. Aşgabat: Ylym.
- AYDIN, Şadi-ATA, Ahmet, (2007). “Türkmenistan Milli Elyazma Eserler Enstitüsü’nde Bulunan Hoca Ahmed Yesevî, Ali Şîr Nevaî ve Fuzulî’ye Ait Elyazma Eserlerin Tavsifi”, OAKA, cilt: 2, sayı: 3, s. 168-202.
- ÇAKAN, Varis (2005). “Hoca Ahmed Yesevî ve Divan-ı Hikmet”, Milli Folklor, 17-68, Ankara: s. 201-207.
- GÜZEL, Abdurrahman (2008). *Süleyman Hakim Ata’nın Bakırgan Kitabı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Öncü Basımevi.
- HACIZADE, Naile (1997). “Ahmed Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmet’i ve Nasîreddin Rabguzî’nin Kısasü’l-Enbiya İsimli Eserinin Karşılaştırmalı Dil Özellikleri”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 3, Konya: s. 11-18.
- KAYA, Önal (1998). “Süleymân Hakîm Ata Bakırganî ve Şiirleri”, Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi, cilt 8, İstanbul: s. 73-209.
- KAYA, Önal (2008). Süleymân Hakîm Ata Bakırganî ve Şiirleri-II, HUTAD, cilt 2, sayı 9, Ankara: s. 325-348
- MÄMMETJUMAYEW, A.- GUZUÇYÝEWA, G. (1997). *Türki dilli golyazmalaryň teswiri*. Redaktor A. Aşyrow. Aşgabat: TMGI.
- NADÎRHAN Hasan (2009). “Divan-ı Hikmet’in İstanbul’daki Bir Nüshası Hakkında”, Adıyaman Üniversitesi SBED, 2/2 Haziran 2009, s. 79-82.
- NAZAROW G.-AŞYROW A. (1990). *Andalybyň golyazmalarynyň teswiri*. Redaktor M. Çaryýew. Aşgabat: Ylym.
- NAZAROW, G. (1980). *Türki dilli golyazmalaryň katalogy*. Redaktor B.A.Garryýew. Aşgabat: Ylym.
- SERTKAYA, Ayşe Gül (2010). “Kul Süleymân (Bakırganî) ve Yûnis Emre Hikmetleri”, Türk Dili Edebiyatı Dergisi, XXXIX, , İstanbul: s. 161-208.
- ДИМИТРИЕВА, Л.В.-. Мугинов, А. М.- Муратов, С. Н. (1965). *Описание тюркских рукописей института Народов Азии. I*. Под редакцией А. Н. Кононова. Москва: Издательство «Наука». Главная редакция восточной литературы.
- МИРЗОЕВ, бдулгани Мухамадович (1967-1988). *Каталог восточных рукописей Академии Наук Таджикской ССР*. 6 томов. Душанбе: Дониш.
- СЕМЁНОВ, Александр Александрович (1955-1987). *Собрание Восточных рукописей Академии Наук Узбекской ССР*. 11 томов. Ташкент: Фан.
- ХАЛИМОВ Н. Б. (1988). *Каталог арабских рукописей Академии Наук ТССР*. Ашхабад: Ўлым.

ORTAOKUL 6, 7 VE 8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SÖZLÜKLERE YÖNELİK TUTUMLARI: BETİMSSEL BİR ANALİZ*

*Havva YAMAN***

*Abdullah DAĞTAŞ***

ÖZET

Sözlükler bir milletin yüzyıllardır tarih sahnesinde var olduğunun en büyük delili olan dilinin sahip olduğu kelimeleri bünyesinde toplamakta, böylece kelimeleri korumakta ve kelimelerin anlamsal değerleri hakkında kullanıcılarına bilgi vermektedir. Sözlükler, aynı zamanda kullanıcılarının kelime hazinelerine farklı kelime ve kavramları katarak kelime hazinelerinin genişlemesini sağlamaktadır. Böylece düşünmenin temeli olan anlam dünyalarının da genişlemesine yardımcı olmaktadır. Onun için ortaokuldaki öğrencilerin sözlüklere yönelik geliştirebilecekleri olumlu veya olumsuz tutumlar, onların sözlük kullanma alışkanlıkları üzerinde oldukça önemlidir. Öğrencilerin sözlüklere yönelik geliştirebilecekleri olumlu tutumlar, sözlüklerden daha fazla yararlanmalarını ve sözlük kullanmayı bir beceri olarak öğrenmelerini sağlayacaktır. Öğrencilerin sözlüklere yönelik geliştirebilecekleri olumsuz tutumlar da sözlüklerden soğumalarına, onu kullanmak istememelerine neden olacaktır.

Bu araştırma, ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin sözlüklere yönelik tutumlarının farklı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, İzmit merkezde bulunan 54 ortaokuldaki toplam 14215 ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. 14215 ortaokul öğrencisinden “tabakalı örnekleme yöntemi” ile seçilen, 14 ortaokuldaki 1160 ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencisi de araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmada betimlemeye dayalı nicel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, Kişisel Bilgi Formu ile Yaman ve Dağtaş (2013) tarafından geliştirilen Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Toplanan veriler, için SPSS 15.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumlarının orta; sözlük kullanmaya yönelik tutumlarının da yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Sözlüklere Yönelik Tutum, Ortaokul 6, 7 ve 8. Sınıf Öğrencileri.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü, El-mek: hyaman@sakarya.edu.tr

** Öğretmen MEB, El-mek: abdullahdagtas@hotmail.com

ATTITUDES OF SECONDARY SCHOOL 6TH, 7TH AND 8TH CLASS STUDENTS TOWARDS DICTIONARIES: A DESCRIPTIVE ANALYSIS

ABSTRACT

Dictionaries are comprised of words which are involved in the language of a nation and are the most apparent evidence of that a nation is existing in the history stage, thus they protect words and give information to its users about semantic values of words. Dictionaries also provide expanding of users' vocabularies by entraining different words and notions to their vocabularies. Consequently, they help expanding of their semantic world which is the basis of thinking. Accordingly, positive and negative attitudes of secondary school students to be developed towards dictionaries are quite important on dictionary using habits of them. Positive attitudes of students to be developed towards dictionaries shall enable taking more advantage of dictionaries and learning dictionary use as a skill. On the contrary, negative attitudes of students to be developed towards dictionaries shall cause disliking and unwillingness in using dictionaries.

This study has been realized in order to determine whether attitudes of secondary school 6th, 7th and 8th class students towards dictionaries differ according to different variables or not. Totally 14215 6th, 7th and 8th class students existing in 54 secondary school in central of İzmit comprises the population of this study. 1160 secondary school 6th, 7th and 8th class students in 14 secondary schools who were chosen out of 14215 with "stratified sampling method" comprises the sample of the study. Quantitative screening model based on description has been used in this study. Data of the study has been collected with Personal Information Form by using Attitude Scale Directed Towards Dictionaries which are developed by Yaman and Dağtaş (2013). Collected data has been analyzed by using SPSS 15.0 (Statistical Package for Social Sciences) program. As the result of this study it is determined that attitudes of students towards advantages of using dictionary is medium-level and attitudes of them towards dictionary use is high level.

Key Words: Dictionary, Attitude Towards Dictionaries, Secondary School 6th, 7th and 8th class students.

1.Giriş

Genellikle insanlar arasında anlaşmayı temin eden bir anlaşma vasıtası (Timurtaş, 1981) ya da "düşünce, duygu ve dileklerimiz karşıımızdakilere anlatmaya yarayan bir işaretler dizgesi" (Özdemir, 2000: 14) olarak tanımlanan ve bu yönüyle insan hayatında önemli bir yere sahip olan dil, daha anne karnında iken öğrenilmeye başlanmaktadır. Bebeklerin babıldama ve çağıldama dönemlerinden çok daha önce anne karnında, ilk dillerinin ne olacağına dair gerekli unsurları toplamaya başladıkları sonucunu ortaya çıkartan bir çalışma (Mampe, Friederici, Christophe ve Wermke, 2009), bunu doğrulamaktadır. Doğduktan sonra da insan, anne karnında unsurlarını topladığı ilk dilini yani anadilini içinde yaşadığı çevrede, bu çevrede bulunan diğer insanların dil kullanımlarından yararlanarak ve diğer varlıkların dilsel değerlerini öğrenerek geliştirmeye başlamaktadır. Diğer bir ifadeyle biyolojik bir temele sahip olan dil, doğumdan sonra gelişme

göstermekte (Tanrıdağ, 2013) ve bu gelişme yani anadilini öğrenme süreci, hayat boyu devam etmektedir (Özbay, 2007).

Anne karnında öğrenilmeye başlanan, doğduktan sonra da hayat boyu geliştirilen dil, insanın diğer insanlarla iletişim kurma, düşünme, okuma, yazma, dinleme, hesap yapma gibi birçok eylemi, bünyesinde taşıdığı kelimeler sayesinde gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Çünkü bir anlamı olan ve cümle kurmayı sağlayan (Gencan, 2007), “İster bir konuşma, ister bir yazı parçasında olsun dilde en etkili, en güçlü birimler” (Aksan, 2009: 61) olan kelimeler, “ifade etmek istediğimiz düşüncelerin, tavırların göstergesidir” (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008: 32), anlamın temel birimidir (Harms, 2004). Kelimeler sahip oldukları farklı anlamsal boyutlarıyla insana, içinde yaşadığı dünyayı çözümlemesini sağlamaktadır.

Öte yandan insanın içinde yaşadığı dünyayı daha işlevsel olarak çözümlemesi de bildiği kelimelerin miktarına bağlıdır. Kelime hazinesi/dağarcığı denilen ve “bir bireyin kullandığı ya da bir bütüncede yer alan sözcüklerin tümü ” (Vardar, 2002: 182) ya da “bireyin öğrenme yaşantısı sonucunda bellekte depolanan birikimi” (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008: 33) olarak tanımlanan bu miktarın çok olmasıyla insan, günlük, iş ve okul hayatında hem diğer insanlarla ilişkilerini daha sağlıklı yürütecek hem de kendi işlemlerini daha işlevsel olarak yapacaktır. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik yönden karmaşık hâldeki günümüz dünyasında, işlev yeteneğimiz dil becerilerimiz ve kelime bilgimizden etkilendiği için (Pikulski ve Templeton, 2004) kelime hazinesinin geniş olmasının önemi daha da artmaktadır. Bununla birlikte insan, bildiği bütün kelimeleri her zaman, her durumda kullanmaz. “Bireyde kelime hazinesi, aktif ve pasif kelimeler olmak üzere iki türlü işleyiş gösterir. Aktif kelimelerin sayısı, pasiflere göre daha az olmaktadır. Çünkü insanlar dinleyerek, okuyarak, görerek değişik konularda binlerce kelimeyi anlamakta ancak uğraşları ve ilgileri doğrultusundaki kelimeleri seçerek kullanmaktadırlar” (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008: 34).

Diğer taraftan “Bireylerin doğdukları andan başlayarak edindikleri kelimelerden oluşan kelime dağarcığı, resmî öğretim süreciyle birlikte artarak gelişimini sürdürmektedir” (Yaman, 2010: 736). Hayatın ilk beş yılında, duyduğunu anlama ve konuşmalarında kullanabilme yoluyla yani anlayarak ve sözlü olarak kelime hazinelerini genişleten çocuklar (Pikulski ve Templeton, 2004) anasınıfından itibaren kasıtlı bir kelime öğretim sürecine dâhil edilmektedirler. Baker, Simmons, Kameenui’ye (1995) göre öğrenciler okul yıllarının ilk süreçlerinde hemen hemen yılda ortalama 3000 kelime öğrenirler, yani günde ortalama 8 kelime. Bununla birlikte öğrencilerin öğrendiği kelimelerin sayısı büyük ölçüde değişir. Bazı öğrenciler günde ortalama 8 veya daha fazla kelime öğrenirken bazı öğrenciler de günde sadece bir iki kelime öğrenirler

İlkokuldan itibaren her bir derste birçok kelime ve kavram öğrenen öğrencilere, belirli bir hedef dâhilinde kelime öğretimi çalışmaları ise Türkçe dersleri bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu’nda (2006: 4) kelime hazinesini genişletmenin amacı öğrencilerin “Okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmeleri amaçlanmaktadır” biçiminde belirtilmektedir. Bu amaç doğrultusunda, Türkçe derslerinde okuma-anlama çalışmaları içinde yer alan (Yaman ve Gülcan, 2009) ve kelimenin anlamına odaklanan birinci tür etkinlikler ile kelimenin yapısı ve bağlamına dayanan ikinci tür etkinlikler olmak üzere iki başlık altında toplanabilen (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008) kelime hazinesini genişletme etkinlikleriyle kelime öğretimi yapılmaktadır. Bu etkinlikler aracılığıyla ayrıca öğrencilere anlamını bilmedikleri kelimeler ile karşılaştıklarında hangi yöntemleri kullanacakları da öğretilmeye çalışılmaktadır. Çünkü öğrenciler bağımsız bir şekilde kelimelerin anlamlarını öğrenmek için farklı yöntemleri öğrenmelidirler (Baker ve diğerleri, 1995).

“Kelimenin anlamına odaklanan çalışmalarda, öğrenciler anlamını bilmedikleri kelimelerin anlamlarını ya sözlüğe bakarak bulmakta ya da öğretmenlerine sormaktadırlar. Öğretmenlerin,

kelimelerin anlamlarını doğrudan söylemesi, öğrencilere daha kolay gelmektedir. Oysa dilin sahip olduğu en büyük hazineyi yani kelimeleri bünyesinde toplayan sözlükleri yeri geldikçe kullanmak, kelime öğretimi çalışmalarında oldukça önemlidir” (Yaman ve Dağtaş, 2013: 17). Nitekim Songhao’nun (1997) ikinci dil olarak İngilizce öğrenen üç Çinli öğrencinin katılımıyla, sözlük kullanmanın makul gerekçeleri üzerine yaptığı çalışma, öğrencilerin yeni bir kelimenin veya önceki bir kelimenin anlamını öğrenmek, anlamlarını karıştırdıkları kelimelerin anlamlarına açıklık getirmek ve tahminlerini doğrulamak için öğrencilerin sözlükleri kullanabildiklerini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca çalışmada, sözlük kullanımıyla kelimelerin anlamlarını tahmin etme yönteminin birbiriyle uyumsuz görüldüğü belirtilmekte ve bazı noktalardan sözlük kullanımının olumlu olduğu ileri sürülmektedir.

“Kelimenin yapısına ve bağlam içerisinde kazandığı değere dayalı etkinliklerde ise, okunulan metin ön plâna çıkmaktadır. Öğrencinin metnin bağlamından hareketle belirlenen kelimelerin anlamını bulması, metnin anlam çerçevesiyle yakından ilişkilidir. Metin doğru anlaşıldıysa öğretilmeye çalışılan kelimelerin bağlamdaki anlamı da anlaşılacaktır; aksi takdirde kelimelerin anlamının metnin bağlamı yoluyla belirlenmesi zorlaşacaktır” (Yaman ve Dağtaş, 2013: 18). Yani bağlamda kelimelerin anlamları, sözlükteki gibi sabit anlamlara sahip değildir (McRae, de Sa ve Seidenberg, 1997) ve bizler, sadece daha önce bildiğimiz kelimelerin anlamlarına zihnimizde ulaşabiliriz. Yeni kelimelerin zihnimizde uyandırdıkları ise ancak önceki bildiğimiz kelimeler doğrultusunda görsel olarak açıklanabilir. Bu da ya doğrudan o kelimelerin tanımlarının verilmesiyle ya da dolaylı olarak önceki bildiğimiz kelimelerle oluşturulmuş bağlamda yeni kelimeleri belirleyerek yapılabilir (Adams, 1990). Başka bir deyişle bizler kelimelerin anlamlarını izole edilmiş bir şekilde öğrenmeyiz, kelimelerin anlamlarını bu kelimelerle ilgili diğer kelime ve kavramlarla birlikte öğreniriz (Harmon ve Wood, 2008).

“Sözlükler aynı dili konuşan bireylerin ortak kelime dağarcığını belirleyen temel kaynaklardır” (Yaman, 2010: 737). Sözlükler bir milletin yüzyıllardır tarih sahnesinde var olduğunun en büyük delili olan dilinin sahip olduğu kelimeleri bünyesinde toplamakta, böylece kelimeleri korumakta ve kelimelerin anlamsal değerleri hakkında kullanıcılarına bilgi vermektedir. “Sözlükler baştan sona kadar okunan kitaplar değildir ama onların dilin anayasası olmak gibi çok önemli bir işlevi vardır. Çünkü sözlük, yalnız dilin söz varlığını (vokabüler) toparlamakla kalmaz; dili korur, onu bozulup yozlaşmaktan kurtarır. Bu özellikleriyle dilin yapı taşı denilebilecek üstün bir değer taşır” (Böler, 2006: 102). Kelime öğreniminde öğrencilerin, dilin bu hazinelerini kullanabilmeleri de küçük yaşlardan itibaren kendilerine sözlük kullanma alışkanlığı kazandırılmasına bağlıdır. Kendisine küçük yaşlardan itibaren sözlük kullanma alışkanlığı kazandırılan öğrenciler, sözlük kullanma alışkanlığı kazanacak ve bu alışkanlığını, sonraki sınıflarda; hatta hayatı boyunca devam ettirecektir. Çünkü “Sözlük kullanma, öğrenciler için zevkli bir iştir; bilmediğini öğreneceği bir kaynağı kullanabilmekten güven de duyar” (Göğüş, 1978: 368).

Öğrencilere küçük yaşlardan itibaren sözlük kullanma alışkanlığı kazandırabilme ve bu alışkanlığı ilerleyen sonraki sınıflarda ve hayatı boyunca devam ettirebilmede, öğrencilerin sözlüklere yönelik tutumları belirleyici etkenlerden biridir. Tutumlar bireyin kendi hayatındaki bir politika, bir davranış, fiziksel bir nesne veya herhangi bir kişi gibi unsurlara göre oluşur (Ajzen ve Fishbein, 1977) ve bu doğrultuda tutum, belirli bir nesne, düşünce, kişi, duruma vb. yönelik olumlu veya olumsuz bir şekilde tepkide bulunma eğilimi, tavrı olarak (Buluç; 2001; Ibnian, 2012) ya da genellikle ve nispeten insanların diğer insanlar, nesneler ve düşünceler hakkında sahip oldukları kalıcı değerlendirmeler (Petty, Wheeler ve Tormala, 2003) olarak tanımlanabilir. Onun için öğrencilerin sözlüklere yönelik geliştirebilecekleri olumlu veya olumsuz tutumlar, onların sözlük kullanma alışkanlıkları üzerinde oldukça önemlidir.

“Öğrencilerin sözlüğe yönelik tutumları da sözlük kullanırken oluşur. Öğrenci Türkçe derslerinde kelime öğretimi etkinlikleri yapılırken, sözlüğün nasıl kullanılacağını öğrenmişse, sözlükten aradığı kelimeleri rahatlıkla bulabiliyorsa ve bulduğu kelimeleri etkinlikte gösterildiği şekliyle kullanabiliyorsa öğrencinin sözlüğe yönelik tutumu olumlu olacaktır.” (Yaman ve Dağtaş, 2013: 18). Olumlu olan bu tutumu da kendini, sözlük kullanmadaki istekliliğinde gösterecektir. Öğrenci sözlüğü isteyerek kullanacak, ondan yararlanacak; bu da öğrencinin kelime öğrenimi sürecine katkıda bulunacaktır. Çünkü “tutumlar bireyin düşünce, duygu ve davranışlarını birbirleri ile uyumlu kılarak etkiler” (Çırpıcı, 2006: 12; Kağıtçıbaşı, 1979: 86). Ancak “Öğrenci, sözlüğü ağır, taşıması zor bir nesne olarak algılıyorsa, sözlükte aradığı kelimeleri rahatlıkla bulamıyorsa ve aradığı kelimeler sözlükte yoksa sözlüğe yönelik olumsuz tutum oluşturmaktadır” (Yaman ve Dağtaş, 2013: 19). Olumsuz olan bu tutumu kendini, sözlüğü kullanmak istememesine ya da sözlük kullanmak gerektiğinde sözlüğü isteksizce kullanmasına neden olacaktır. Bir obje ya da bir olaya karşı geliştirdiğimiz tutum eğer olumlu ise, onunla ilgili kararlarımızın olumlu olma olasılığı, eğer tutumumuz olumsuzsa onunla ilgili kararlarımızın olumsuz olma olasılığı vardır (Ülgen, 1995).

Ayrıca daha önce oluşturulan tutumların değiştirilmesi kolay olmadığından (Ajzen ve Fishbein, 1977; Erden, 1995; Petty ve diğerleri, 2003) öğrencilerin sözlüklere yönelik oluşturabilecekleri olumsuz tutumlar, kalıcı hâle gelebilir. Bu da sözlükler aracılığıyla kelime hazinesinin geliştirilmesi ve geliştirilen kelime hazinesine dayalı etkinliklerde öğrencilerin sıkıntı yaşamalarına ve kelime hazinelerini genişletememelerine neden olabilir. Petty ve diğerlerine (2003) göre bir bireyin tutumu, kendi davranışı bireyi düşündüğü şeye karşı motive ederse değişebilir. Onun için ortaokul yıllarında öğrencilerin sözlüklere yönelik olumsuz tutum geliştirmelerini önlemede ve sözlük kullanımına yönelik kendilerini motive edebilmelerinde gerekli önlemleri alabilmek gerekir. Nagy (1988), öğretmenlerin, öğrencilerin kendi başlarına kelime hazinelerini geliştirmeleri için kullanabilecekleri çok sayıdaki yöntemden birinin de sözlük kullanımı olduğunu belirtmekte; ancak öğrencilerin sözlüklerde kelimelerin anlamlarına bakmalarının, kelime bilgilerini daha derinlemesine öğrenmelerinde etkili olmayacağını ileri sürmektedir. Ayrıca öğrencilerin bunu çok sıkıcı bulabileceklerini; fakat sözlük kullanma becerisinin önemli bir beceri olduğunu ve sözlüklere bakmanın ilgi çekici olabileceğini ifade etmektedir. Nagy'ye göre bir öğretmen de bunu bilerek kelime öğreniminden ömür boyu nefret edilmesine yol açan kelimelerin anlamlarının sözlükten kopyalanması ve benzeri etkinlikleri daha az; bunun yerine sözlük kullanımını öğrenilecek bir beceri olarak ele alan etkinlikleri daha fazla kullanabilir.

Bir değer ve inanç sistemine bağlı olarak oluşan ve bireye atfedilen bir eğilim olarak görülen tutumların olumlu veya olumsuz olması çok önemlidir; özellikle olumsuz tutumlar, bireyin sonraki dönemlerinde hayatını olumsuz etkilemektedir. Onun için bireylerin tutumları, önceden bilinirse ortaya koyacakları davranışları da kestirilebilir (Buluç, 2001). Bu yüzden ortaokul yıllarında, öğrencilerin sözlüklere yönelik geliştirebilecekleri olumlu veya olumsuz tutumları bilmek, bu noktada gerekli önlemlerin alınmasını kolaylaştırılabilir. Bu önlemleri alarak öğrencilerin sözlüklere yönelik oluşturabilecekleri olumsuz tutumlar önlenabilir; öğrencilerin sözlüklerden yararlanarak kelime hazinelerini genişletebilmeleri sağlanabilir; hatta böylece nörolojik araştırmalar sonucu, insan beyninde sütunlu ya da çok katlı bir şekilde temsil edildiği düşünülen dilin (Bahatnagar, Mandybur, Buckingham ve Andy, 2000) temel becerileri alanları da geliştirilebilir.

Bu araştırmada öncelikle ilgili literatürdeki; ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme (Yaman, 2010); Türkçe öğretmenlerinin okul sözlüğü kullanma konusunda tutum ve davranışları (Boz ve Demirtaş, 2011) ile ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıkları (Melanlıoğlu, 2013) çalışmaları incelenmiş ve Yaman ve Dağtaş (2013) tarafından geliştirilen Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği kullanılarak öğrencilerin

farklı değişkenlere göre sözlüklere yönelik tutumlarının farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

2.Yöntem

2.1.Araştırmanın Modeli

Araştırmada betimlemeye dayalı nicel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmada tarama modellerinden karşılaştırma yoluyla elde edilen “ilişkisel tarama modeli” kullanılmıştır. Bu modelde, iki veya daha çok değişken arasındaki birlikte değişimin varlığı ya da derecesi belirlenmeye çalışılır (Karasar, 2000).

2.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, İzmit merkezde bulunan 54 ortaokuldaki toplam 14215 ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. 14215 ortaokul öğrencisinden “tabakalı örnekleme yöntemi” ile seçilen, 14 ortaokuldaki 1160 ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencisi de araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. “Olasılığa dayalı örnekleme biçimlerinden olan “tabakalı örnekleme”de evren, tek ya da birkaç ölçüte göre alt gruplara ayrılır, sonra her tabakadan basit bir yansız örneklem alınır. Bu yöntemde evren, benzer alt tabakalara ayrıldığından alt evrenlere ait varyansların daha küçük olmasına, dolayısıyla daha küçük örneklemlemlerle daha temsili istatistiklere ulaşılabilir” (Balci, 2006: 85). Araştırmada veri toplama araçlarının uygulandığı 1160 ilköğretim ikinci kademe öğrencisi, sosyo-ekonomik düzey ve yerleşim yeri tabakalarına göre İzmit merkezdeki ortaokullardan seçilmiştir.

2.3.Veritoplam Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Yaman ve Dağtaş (2013) tarafından geliştirilen Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin faktör analizinde toplam varyansın % 42,19’unu açıklayan, 16 madde ve iki alt boyuttan oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Bu alt boyutlar "sözlük kullanma alışkanlığı" ve "sözlük kullanmanın faydaları" adını taşımaktadır. Ölçeğin faktör yükleri .45 ile .73 arasında değişmektedir. SYTÖ’nün iç tutarlık katsayısı .86; birinci boyut için .83, ikinci boyut için .73 olarak tespit edilmiştir. Madde analizi sonucunda alt ölçeklerin madde-toplam puan korelasyonlarının .26 ile .61 arasında değişmektedir.

2.4.İşlem

Verilerin analizi için SPSS 15.0 programı kullanılmıştır. Bu çalışmada elde edilen verilere hangi testlerin uygulanacağını belirlemek için verilerin dağılımının normalliği incelenmiştir. Bu dağılımlar için ShapiroWilk Testi uygulanmış, bu testin sonucunda verilerin ($p < .01$) normal dağılım göstermediği bulunmuş ve bu nedenle bu çalışmada nonparametrik testler kullanılmıştır. Cinsiyet ve evde kütüphanenin varlığı değişkenleri için Mann Whitney U Testi yapıp anlamlı fark bulunanlar yorumlanmıştır. Sınıf, aile gelir düzeyi, aylık okunan kitap sayısı, günlük gazete okuyup okumama ve bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu değişkenleri için Kruskal Wallis Testi kullanılmış, farkın anlamlı olduğu maddelerde, anlamlı farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını belirlemek için de ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U Testi kullanılmıştır.

3.Bulgular

Tablo 1. Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeğine Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Boyut	N	$\bar{x}$	ss
Sözlük Kullanmanın Yararları	1160	23,98	5,141
Sözlük Kullanma Alışkanlığı	1160	36,49	6,734

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği'nin "Sözlük Kullanmanın Yararları" boyutundan aldıkları toplam puanın aritmetik ortalamasının 23,98 olduğu görülmektedir. Bu ortalama, boyutun toplam madde sayısı olan 9'a bölündüğünde 3,42 sayısı elde edilmektedir. Bu işlem sonucunda elde edilen 2.5 puanın altı sözlüklere yönelik tutumun düşük, 2.5 ile 3.5 arası orta, 3.5 ve üzeri ise yüksek düzeyde göstermektedir. Dolayısıyla edilen puan, öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumunun orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin "Sözlük Kullanma Alışkanlığı" boyutundan aldıkları toplam puanın aritmetik ortalamasının 36,49 olduğu görülmektedir. Bu ortalama, boyutun toplam madde sayısı olan 9'a bölündüğünde 4,05 sayısı elde edilmektedir. Bu puan, öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumunun yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Sözlüklere Yönelik Tutumunun Cinsiyete Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları

Boyut	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	U	z	p
Sözlük Kullanmanın Yararları	Erkek	581	545,73	317066,50	147995,500	-3,547	,000
	Kız	579	615,39	356313,50			
Sözlük Kullanma Alışkanlığı	Erkek	581	504,70	293233,00	293233,000	-7,731	,000
	Kız	579	656,56	380147,00			

Tablo 2'ye göre öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumlarında kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık vardır ($U=147995,500$; $p<.01$). Kız öğrencilerin ($\bar{x}=615$) erkek öğrencilere ($\bar{x}=545$) göre sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumu daha olumludur. Diğer yandan sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumda da kız öğrencilerin tutumu ($\bar{x}=656$), erkek öğrencilere ($\bar{x}=504$) göre daha olumludur ($U=293233,000$; $p<.01$).

Tablo 3. Sözlüklere Yönelik Tutumun Sınıf Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyut	Sınıf	N	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	sd	p	Anlamlı Fark
Sözlük Kullanmanın Yararları	6	426	631,20	32,370	2	,000	6-8
	7	374	600,86				
	8	360	499,35				
Sözlük Kullanma Alışkanlığı	6	426	630,00	45,753	2	,000	6-8
	7	374	619,22				
	8	360	481,69				

Tablo 3'e göre öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumu, sınıf değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$\chi^2(2)=32,370$; $p<.01$]. Anlamlı farkın kaynağını bulmak üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre altıncı sınıf öğrencileri ile

(SO=434,51) sekizinci sınıf öğrencileri (SO=344,98) arasında altıncı sınıf öğrencileri lehine istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($U=59211,500$; $p<.01$).

Yine tablo 3'e göre öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlığı, sınıf değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$\chi^2 (2) =45,753$; $p<.01$]. Anlamlı farkın kaynağını bulmak üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre altıncı sınıf öğrencileri ile (SO=439,98) sekizinci sınıf öğrencileri (SO=338,50) arasında altıncı sınıf öğrencileri lehine istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($U=56880,000$; $p<.01$).

Tablo 4. Öğrencilerin Sözlüklere Yönelik Tutumunun Evde Kütüphane Bulunup Bulunmama Durumuna Göre Farklaşıp Farklaşmadığını Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları

Boyut	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	U	z	p
Sözlük Kullanmanın Yararları	Var	595	625,84	372375,50	140514,500	-4,797	,000
	Yok	564	531,64	299844,50			
Sözlük Kullanma Alışkanlığı	Var	595	624,79	371751,00	141139,000	-4,686	,000
	Yok	564	532,75	300469,00			

Tablo 4'e göre öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumlarında evinde kütüphane bulunan öğrenciler ile evinde kütüphane bulunmayan öğrenciler arasında bulunan öğrenciler lehine anlamlı farklılık vardır ($U=140514,500$; $p<.01$). Evinde kütüphane bulunan öğrencilerin (SO= 625,84) bulunmayan öğrencilere (SO= 531,64) göre sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumu daha olumludur. Diğer yandan sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumda da evinde kütüphane bulunan öğrencilerin tutumu (SO= 624,79), evinde kütüphane bulunmayan öğrencilere (SO=532,75) göre daha olumludur ($U=141139,000$; $p<.01$).

Tablo 5. Sözlüklere Yönelik Tutumun Aylık Okunan Kitap Sayısı Değişkenine Göre Farklaşıp Farklaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyut	Aylık Kitap Sayısı	Okunan	N	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	sd	p	Anlamlı Fark
	1		191	440,71				1-5
Sözlük	2		298	526,93				
Kullanmanın Yararları	3		319	604,50	77,024	4	,000	
	4		161	644,97				
	5		191	709,44				
	1		191	466,64				1-5
Sözlük	2		298	538,42				
Kullanma	3		319	616,03	46,972	4	,000	
Alışkanlığı	4		161	611,21				
	5		191	674,78				

Tablo 5'e göre öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumu, aylık okunan kitap sayısı değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$\chi^2 (4) =77,024$; $p<.01$]. Anlamlı farkın kaynağını bulmak üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre ayda bir kitap okuyan öğrenciler ile (SO=148,97) ayda beş kitap okuyan öğrenciler (SO=234,03) arasında ayda beş kitap okuyan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($U=10117,500$; $p<.01$).

Yine tablo 5'e göre öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumu, aylık okunan kitap sayısı değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$\chi^2 (4) =46,972$; $p<.01$]. Anlamlı farkın kaynağını bulmak üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre ayda bir kitap okuyan öğrenciler ile (SO=158,36) ayda beş kitap okuyan öğrenciler (SO=224,64) arasında

ayda beş kitap okuyan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($U=11910,500$; $p<.01$).

Tablo 6. Sözlüklere Yönelik Tutumun Günlük Gazete Okuma Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyut	Günlük Okuma	Gazete	N	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	sd	p	Anlamlı Fark
Sözlük	Evet		127	676,61				Evet-
Kullanmanın	Bazen		772	591,29	25,738	2	,000	Hayır
Yararları	Hayır		261	501,81				
Sözlük	Evet		127	647,87				Evet-
Kullanma	Bazen		772	590,96	15,372	2	,000	Hayır
Alışkanlığı	Hayır		261	516,79				

Tablo 6'ya göre öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumu, günlük gazete okuma değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$\chi^2 (2) = 25,738$; $p<.01$]. Anlamlı farkın kaynağını bulmak üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre günlük gazete okuyan öğrenciler ile ($SO=232,99$) günlük gazete okumayan öğrenciler ($SO=175,77$) arasında günlük gazete okuyan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($U=11685,000$; $p<.01$).

Yine tablo 6'ya göre öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumu, günlük gazete okuma değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$\chi^2 (2) = 15,372$; $p<.01$]. Anlamlı farkın kaynağını bulmak üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre günlük gazete okuyan öğrenciler ile ($SO=223,75$) günlük gazete okumayan öğrenciler ($SO=180,27$) arasında günlük gazete okuyan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($U=12858,500$; $p<.01$).

Tablo 7. Sözlüklere Yönelik Tutumun Bir Önceki Dönem Türkçe Dersi Başarı notu Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyut	Bir Önceki Dönem Türkçe Dersi Başarı Notu	N	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	sd	p	Anlamlı Fark
	1	45	340,51				1-4
Sözlük	2	192	457,59				
Kullanmanın	3	355	565,45	74,908	4	,000	
Yararları	4	566	650,87				
	5	2	536,25				
	1	45	358,22				1-4
Sözlük	2	192	457,00				
Kullanma	3	355	572,79	67,707	4	,000	
Alışkanlığı	4	566	645,31				
	5	2	466,00				

Tablo 7'ye göre öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumu, bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$\chi^2 (4) = 74,908$; $p<.01$]. Anlamlı farkın kaynağını bulmak üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu 1 olan öğrenciler ile ($SO=159,40$) bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu 4 olan öğrenciler ($SO=317,66$) arasında bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu 4 olan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($U=6138,000$; $p<.01$).

Yine tablo 7'ye göre öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumu, bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [χ^2 (4) =67,707; $p<.01$]. Anlamlı farkın kaynağını bulmak üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu 1 olan öğrenciler ile (SO=168,20) bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu 4 olan öğrenciler (SO=316,96) arasında bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu 4 olan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark vardır (U=6534,000; $p<.01$).

4.Sonuç ve Tartışma

Hem bir amaç hem bir araç olarak öğrencilerin kelime hazinelerinin genişletilmesi, eğitim sürecinin temel bir parçasıdır ve kelime hazinesinin yetersiz olması, birçok öğrenci için bariz ve ciddi engeller oluşturur (Nagy, 1988). Oysa insan ilişkileri, kelime hazinesinin zengin olması, öğrenme başarısı noktasında öğrencilere üstünlük sağlamaktadır (Kavcar, Oğuzkan ve Sever, 1998). Öğrencilerin kelime hazinelerini genişletmelerinin bir yolu da sözlüklerden amacına uygun bir şekilde yararlanmalarını ve sözlüklere yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlamaktır. Onun için bu çalışmada, Yaman ve Dağtaş (2013) tarafından geliştirilen Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği kullanılarak ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin farklı değişkenlere göre sözlüklere yönelik tutumlarının farklılaşp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ortaya çıkardığı bulgulardan ilki, öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumlarının orta düzeyde; sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarının da yüksek düzeyde olduğudur. Buna göre öğrenciler, sözlük kullanmanın yararlarına yönelik orta düzeyde olumlu tutumlara iken sözlük kullanma alışkanlığına yönelik yüksek düzeyde olumlu tutumlara sahiptirler, denilebilir. Öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olumlu olması, genel olarak sözlük kullanma alışkanlığına yönelik olumlu tutumlara sahip olduklarını göstermektedir, denilebilir. Öğrenciler genel olarak sözlük kullanma alışkanlığına yönelik olumlu bir algıya sahip olabilirler. Bunun yanı sıra öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlığına yönelik yüksek düzeyde olumlu tutumlara sahip iken sözlük kullanmanın yararlarına yönelik orta düzeyde olumlu tutumlara sahip olmaları, sözlük kullanmanın yararlı olduğuna inandıkları; ancak genel olarak sözlük kullanma alışkanlığına yönelik yüksek düzeydeki olumlu tutumlarının aksine bu konuda daha az olumlu algılara sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca öğrenciler, sözlüklerden öğrenecekleri kelimeleri, başka ortamlardan- bilgisayar ve internet ortamı- da öğrenebileceklerini düşünmüş olabilirler. Günümüz dünyasında, bilgisayar, internet ve televizyon gibi araçlar, insanlara basılı kaynakların sağladığı bilgilerden çok daha fazlasını, çok kısa bir sürede sağlamaktadır. Birçok çalışmada da bilgisayar, internet, televizyon gibi teknolojik araçların fazlasıyla kullanıldığı günümüz dünyasında, insanların okuma tutumlarının, ilgilerinin, sosyalleşme, eğlence, bilgi arama ve oyun oynama gibi davranışlarının değişmekte olduğu belirtilmiştir (Cesur ve Paker, 2007; Dağtaş, 2013; Tonta, 2009; Türkyılmaz, 2012). Bu da öğrencilerin sözlüklerin yararlarına yönelik tutumlarının, sözlük kullanma alışkanlıklarına yönelik tutumlarına göre daha az olumlu olmasına neden olmuş olabilir.

Araştırmanın ortaya çıkardığı diğer bir bulgu, sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha olumlu tutumlara sahip olmalarıdır ($p<.01$). Sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumun dışında ilginçtir birçok çalışmada da kızların erkeklerden daha önde olduğu, daha başarılı ve istekli olduğu, daha yüksek tutumlara sahip oldukları gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin kızların okuma ve yazmayı erkeklerden daha çok sevdikleri (Merisuo-Storm, 2006); okumaya yönelik tutumlarının erkeklerden daha yüksek olduğu (Balcı, 2009; Başaran ve Ateş, 2009; Mete, 2012); Türkçe dersine yönelik tutumlarının erkeklerden daha yüksek olduğu (Bölükbaş, 2010; Kaya, Arslantaş ve Şimşek, 2009) sonuçlarına ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Yine Uluslararası

Okuma Becerilerinde Gelişim Projesi, Uluslararası Öğrenci Başarısını Belirleme Programı ile Uluslararası Matematik ve Fen Araştırması gibi uluslar arası yarışmalarda da kızların erkeklerden daha başarılı olduğu görülmektedir (Eurydice Ağı, 2010). Bu doğrultuda kızların erkeklere göre sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarının daha olumlu olmasının kızların okumaya ve başarılı olmaya daha istekli olmalarından, okumanın uzantısı sayılabilecek sözlük kullanımına da bu olumlu yaklaşımlarından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca çalışmanın ortaya çıkardığı bulguyu Yaman'ın (2010) yaptığı çalışmada ulaşılan sonuçlardan birisi olan, öğrendiği kelimeleri yazarak kendine ait bir sözlük oluşturma durumunda, kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında kız öğrencilerin lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olması bulgusunun da desteklediği söylenebilir.

Araştırmanın ortaya çıkardığı diğer bir bulgu, sınıf değişkenine göre, 6. sınıf öğrencilerinin 8. sınıf öğrencilerine göre sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumları noktasında, 6. sınıf öğrencilerinin lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmasıdır ($p < .01$). Buna göre 6. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumları, 8. sınıf öğrencilerine göre daha olumludur, denilebilir. Sınıf seviyesi ilerledikçe yani 6. sınıf öğrencilerinin 8. sınıf öğrencilerine göre sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarının daha olumlu olması, 8. sınıfta öğrencilerinin ergenliğe geçiş veya ergenlik döneminin biraz daha ileri seviyesinde olmalarından kaynaklanabilir. Kesin olmasa da 10-15 yaşları arasını kapsadığı belirtilen çocukluktan ergenliğe geçiş döneminde (Koç, 2004) 8. sınıf öğrencileri, bu dönemde yaşanan fiziksel, zihinsel, duygusal gelişimlerden dolayı sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik daha az olumlu tutum geliştirebilirler. “Yaşamın bir bölümünü oluşturan ergenlik dönemi çok önemlidir; çünkü bu dönem değişimler, güçlükler ve sorunlarla yüküldür” (Garrison ve Garrison, 1965'ten çeviren Öner, 1983: 87). Bu dönemde yaşanabilecek güçlükler, sorunlardan dolayı öğrencilerin dikkat ve ilgilerinin sözlüklerden ziyade ya da daha genel manada okuma ve çalışmadan başka alanlara kayabileceğinden dolayı 8. sınıf öğrencilerinin, sözlüklerin yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarının 6. sınıf öğrencilerine göre daha az olumlu olduğu söylenebilir. Ayrıca çalışmanın ortaya çıkardığı bu bulguyu, Yaman'ın (2010) yaptığı çalışmada ulaştığı, okudukları metinlerdeki anlamını bilmedikleri kelimeleri öğrenmek için 6. sınıf öğrencilerinin 8. sınıf öğrencilerine göre sözlüğe daha çok bakmaları ve sınıf seviyesi yükseldikçe anlamı bilinmeyen kelimelerde, sözlüğe bakma eğiliminin azaldığı bulgusunun da desteklediği söylenebilir.

Araştırmanın ortaya çıkardığı diğer bir bulgu, evinde kütüphane bulunan öğrenciler ile evinde kütüphane bulunmayan öğrenciler arasında, sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutum noktasında evinde kütüphane öğrenciler lehine anlamlı farklılık olmasıdır ($p < .01$). Diğer bir şekliyle evinde kütüphane bulunan öğrencilerin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumları, evinde kütüphane bulunmayan öğrencilerden daha olumludur, denilebilir. Öncelikle evde bir kitaplığın veya kütüphanenin bulunması, çocukların okumaya yönelik tutumlarını olumlu yönde etkileyecektir (Başaran ve Ateş, 2009; Şahin, Çelik ve Çelik, 2012). Çünkü evde bir kütüphanenin bulunması veya aile bireylerinden birinin bu kütüphanedeki kitapları okuması, bu kütüphaneye düzenli olarak kitap alması, çocukla birlikte bu kütüphanedeki kitapları okuması vb. çocuklara kitap okuma noktasında ilgi çekici gelebilir. Ayrıca çocuklar evlerinde bulunan kütüphanedeki kitapları okurken bu kitaplarda yeni karşılaştıkları kelimelerin anlamlarına sözlükten bakabilirler. Bu da çocukların kelime hazinelerinin genişlemesine katkıda bulunacağı gibi sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarını da olumlu yönde etkileyebilir.

Araştırmanın ortaya çıkardığı diğer bir bulgu, aylık okunan kitap sayısı değişkenine göre ayda beş kitap okuyan öğrenciler ile ayda bir kitap okuyan öğrencilerin sözlük kullanmanın

yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumları noktasında, ayda beş kitap okuyan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmasıdır ($p < .01$). Diğer bir ifadeyle ayda beş kitap okuyan öğrencilerin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumları daha olumludur, denilebilir. Araştırmanın ortaya çıkardığı bu bulgu, öncelikle ayda beş kitap okuyan öğrencilerin, ayda bir kitap okuyan öğrencilere göre okumaya yönelik tutumlarının daha olumlu olmasından kaynaklanabilir. Çünkü daha fazla kitap okuyan öğrencilerin okumaya yönelik tutumlarının daha olumlu olabilir. Nitekim Türkyılmaz'ın (2012) yaptığı çalışmada, yıllık olarak daha fazla kitap okuyan öğrencilerin daha az kitap okuyan öğrencilere göre okumaya yönelik tutumlarının daha yüksek çıktığı belirlenmiş; yani daha olumlu olduğu görülmüştür.

Ayrıca ayda daha fazla kitap okuyan ve okumaya yönelik tutumları daha olumlu olan öğrenciler, okudukları kitaplarda karşılaştıkları yeni kelimelerin anlamlarını öğrenmek için sözlükten yararlanıyor olabilirler. Melanlıoğlu'nun (2013) yaptığı çalışmada da öğrenciler okuma metinlerinde karşılaştıkları yeni kelimelere karşılık bulma amacıyla sözlükleri kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu da öğrencilerin sözlüklerin yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarının daha olumlu olmasında etkili olmaktadır, denilebilir. Çünkü okuduğunu anlama ve kelime hazinesi arasında açık ve güçlü bir ilişki vardır (Baker ve diğerleri, 1995) ve “sözlük kullanımı, bireylerin kelime hazinesi geliştirdiği gibi anlama becerisini de güçlendirmektedir” (Boz ve Demirtaş, 2011: 70). Ayrıca sözlükteki girdiler/maddeler, öğrencilerin bir kelimenin anlamını tam olarak anlayabilmelerine yardımcı olabilir (Pikulski ve Templeton, 2004). Boz ve Demirtaş'ın (2011) yaptığı çalışmada da Türkçe öğretmenleri, kitap okurken, sözcük dağarcığının zenginleştirilmesinde ve anlama gücünün geliştirilmesinde, sözlüklerin olumlu katkılar sağlayacağı belirtmişlerdir. Kısacası, ayda beş kitap okuyan öğrenciler, ayda bir kitap okuyan öğrencilere göre genel olarak okumaya yönelik daha olumlu tutumlara sahip olabileceklerinden ve bu doğrultuda kitap okurken karşılaştıkları yeni kelimelerin anlamlarını sözlükten bakarak öğrenebileceklerinden sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik daha olumlu tutumlara sahiptirler, denilebilir.

Araştırmanın ortaya çıkardığı diğer bir bulgu da sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutum noktasında, günlük gazete okuyan öğrenciler ile günlük gazete okumayan öğrenciler arasında, günlük gazete okuyan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olmasıdır ($p < .01$). Yani günlük okuyan öğrencilerin günlük gazete okumayan öğrencilere göre sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumları daha olumludur, denilebilir. Gazete terimi, öncelikle günlük haberlere ayrılmış olan ve bu haberlere yönelik yapılan yorum ve analizleri bulunduran bir gazete içeriğine karşılık gelmektedir. Bununla birlikte gazeteler haberler, yorumlar, analizler, reklam ve gösteri olmak üzere birçok unsuru da içerir (Reah, 2002). Günlük olarak gazetelerin içerdiği birçok yazılı ve görsel unsuru okuyan öğrencilerin de öncelikle okuma becerileri gelişecek, gazeteler öğrencilere farklı konularda farklı bilgiler verecektir, denilebilir. Berryman'ın (1971) 4-7. sınıf öğrencilerinin katılımıyla yaptığı çalışmada, günlük gazete kullanımının, öğrencilerin okuma becerilerini geliştirdiği sonucu, bunu doğrulamaktadır. Okuma becerilerinin yanı sıra günlük gazete okunması, öğrencilerin okumaya yönelik tutumlarını da olumlu yönde etkileyecek, hem bilgilenmelerini hem de eğlenmelerini sağlayacaktır, denilebilir. Nitekim Türkyılmaz'ın (2012) yaptığı çalışmada, düzenli olarak evine gazete alınan öğrencilerin okumaya yönelik tutumlarının evine düzenli olarak gazete alınmayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Buradan hareketle günlük gazete okuyan, okuma becerisi gelişmiş ve okumaya yönelik olumlu tutumlara sahip olan öğrencilerin de gazete okurken anlamını bilmedikleri kelimelerle karşılaştıklarında sözlüklerden yararlanabildikleri; bunun da öğrencilerin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği, söylenebilir.

Araştırmanın ortaya çıkardığı son bulgu, sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutum noktasında, Türkçe dersi başarı notu 1 olan öğrenciler ile bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu 4 olan öğrenciler arasında, bir önceki döneme ait Türkçe dersi başarı notu 4 olan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olmasıdır ($p < .01$). Buna göre bir önceki dönem Türkçe dersi başarı notu 4 olan öğrencilerin, bir önceki dönem Türkçe dersi başarı notu 1 olan öğrencilere göre sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumları daha olumludur, denilebilir. Genellikle herhangi bir eğitsel programın tamamlanmasından sonra öğrenciler, eğitim süreci aracılığıyla geliştirilen beceri ya da edinilen bilgiyi ölçmeyi amaçlayan bir teste tabi tutulurlar. Buna göre akademik başarı veya öğrenci performansı da bir amaç doğrultusunda hazırlanan testten öğrencilerin elde ettiği puanlar (scores) yani notlar anlamına gelir (Kishan, 2008). Akademik başarısı yüksek olan öğrenciler, doğal olarak derslerde başarılı olan öğrencilerdir. Her ne kadar akademik başarısı yüksek olan her öğrencinin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumunun muhakkak olumlu olacağı ya da daha yüksek seviyede olumlu olacağı, söylenemez. Fakat akademik başarının yüksek olması ile sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik olumlu tutum arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Yani akademik başarısı daha yüksek olan öğrenciler, akademik başarısı daha düşük olan öğrencilere göre sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik daha olumlu tutumlara sahiptirler, denilebilir.

Sonuç olarak yukarıdaki bulgular, ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarının cinsiyet, sınıf değişkeni, kütüphane, aylık okunan kitap sayısı, günlük gazete okuma ve bir önceki dönem başarı notu değişkenlerine göre farklılaştığını göstermektedir. Yine öğrencilerin sözlük kullanmanın yararlarına yönelik tutumlarının orta düzeyde; sözlük kullanma alışkanlığına yönelik tutumlarının da yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Araştırmanın ortaya çıkardığı bulgulara göre aşağıdaki önerilerde bulunabilir:

Öncelikle diğer araştırmalarda (Boz ve Demirtaş, 2011; Melanlıoğlu, 2013) belirtildiği gibi Türkçe öğretmenleri, sözlük kullanmada öğrencilere model olmalıdırlar. Ayrıca Türkçe öğretmenleri hizmet içi eğitimlerinde; öğretmen adayları da üniversitelerdeki eğitimleri sürecinde sözlüklerin kelime dağarcığını geliştirme ve ana dili açısından önemine yönelik bilinçlendirilmelidirler (Yaman, 2010).

Erkek öğrencilerin de kız öğrenciler gibi sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik olumlu tutumlara sahip olmaları için erkek öğrencilerin ilgilerine hitap edebilecek sözlük kullanma çalışmaları yapılabilir. Mesela erkek öğrencilere ilgilerine hitap eden okuma materyalleri tedarik edilerek onların öncelikle bu materyallerini okumaları ve ardından bu materyallerde karşılaşacakları yeni kelimelerin anlamları için sözlük kullanmaları sağlanabilir. Sınıf seviyesi ilerledikçe öğrencilerin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik olumlu ya da daha olumlu tutumlara sahip olmaları için de ergenlik dönemine girmekte olan, bu yaşlardaki öğrencilerin özelliklerine uygun, ilgilerine hitap edecek sözlük kullanma çalışmaları yapılabilir. Bu yaşlarda öğrenciler, bilgisayar ve internet ortamındaki farklı uygulamalara ilgi duyabildikleri için bu ortamdaki elektronik sözlüklerden yararlanılabilir. Öğrencilerin kendilerine verilecek proje ve performans ödevlerinde, bu elektronik sözlükleri kullanmaları sağlanabilir.

Çalışmada evinde kütüphane bulunan, aylık daha fazla kitap okuyan ve günlük gazete okuyan öğrencilerin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlıklarına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Onun için diğer öğrencilerin de evlerinde bir kütüphane oluşturmaları, daha fazla kitap ve günlük birkaç gazete okumaları sağlanarak bu öğrencilerin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik daha olumlu

tutumlara sahip olmaları sağlanabilir. Ülkemizde programın temel uygulayıcısı olarak Türkçe öğretmenlerinin Türkçe Öğretim Programı ve Kılavuzu'nda (2006), ailelere evlerinde bir kütüphane oluşturmaları, çocuklarıyla beraber kitap okumaları gibi önerilerde bulunacağı belirtilmektedir. Türkçe öğretmenleri, ailelere evlerinde bir kütüphane oluşturmalarının yanı sıra çocuklarının daha fazla kitap ve günlük birkaç gazete okumalarını için neler yapılabileceklerini anlatabilir. Dersine girdiği her bir öğrencinin düzeyine ve ilgilerine uygun kitap ve gazete okuma planları hazırlayıp bunu aileyle paylaşabilir.

Son olarak başarısı düşük öğrencilerin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik olumlu ya da daha olumlu tutumlara sahip olmaları için öncelikle Türkçe dersi başarı düzeylerinin artırılması ve bu süreçle birlikte kelime öğretimi çalışmalarında onların da sözlük kullanma becerisi ve alışkanlığı kazanmalarına yönelik uygulamalar yapılabilir. Kısacası öğrencilere sözlük kullanma alışkanlığı ve becerisi kazandırarak öğrencilerin sözlük kullanmanın yararları ve sözlük kullanma alışkanlığına yönelik olumlu tutumlara sahip olmalarında en önemli unsur Türkçe öğretmenleridir. Türkçe öğretmenleri, derslerde kelime öğretimi çalışmaları yapılırken öğrencilerin sözlüklerden yararlanabileceği ve bu yararı gerçekten hissedebileceği, böylece sözlüklerin yararlı olduğuna inanabileceği kelime öğretimi ortamları oluşturabilmelidir.

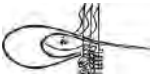
KAYNAKÇA

- ADAMS, M. J. (1990). *Beginning to Read: Thinking and Learning about Print*. Cambridge, MA: MIT Press.
- AJZEN, I. and FİSHBEİN, M. (1977). Attitude-Behavior Relations: A Theoretical Analysis and Review of Empirical Research. *Psychological Bulletin*, 84(5), 888-918.
- AKSAN, D. (2009). *Her Yönüyle Dil/Ana Çizgileriyle Dilbilim 1. 2. 3. Ciltler*. (5. baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- BAHATNAGAR, S. C., MANDYBUR, G. T., BUCKINGHAM, H. G. and ANDY, O. J. (2000). Language Representation in the Human Brain: Evidence from Cortical Mapping. *Brain Lang.*, 74(2), 238-59. Abstractavailablefrom<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10950917>, E. T. 02.02.2014.
- BAKER, S. K., SIMMONS, D. C. and KAMEENUI, E. J. (1995). *Vocabulary Acquisition: Synthesis of the Research*, Technical Report No 13. http://doetest.vi.virginia.gov/instruction/response_intervention/training/higher_ed/vocabac quisition_synthesis_of_research.pdf, E. T. 10.08.2012.
- BALCI, A. (2009). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlığına Yönelik Tutumları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 265-300.
- BALCI, A. (2006). *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- BAŞARAN, M. ve ATEŞ, S. (2009). İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Okumayalışkin Tutumlarının İncelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 73-92.
- BERRYMAN, C. (1971). *The Newspaper in the Elementary School: A Research Report to ANPA Foundation*. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED058138.pdf>, E. T. 02.02.2014.
- BOZ, E. ve DEMİRTAŞ, A. A. (2011). Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, 65-134.

- BÖLER, T. (2006). Türkçe Sözlük (TDK) ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük'ü (MEB) Karşılaştırma Denemesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 101-108.
- BULUÇ, B. (2002). Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öğretmenlik Sertifikası Programlarına Yönelik Tutumları. *Toplumsal Düşünce Dergisi*, 5, 41-48.
- BÖLÜKBAŞ, F. (2010). İlköğretim Öğrencilerinin Türkçe Dersine Yönelik Tutumlarının Başarı-Cinsiyet-Ailenin Eğitim Düzeyi Bağlamında Değerlendirilmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 905-918.
- CESUR, S. ve PAKER, O. (2007). Televizyon ve Çocuk: Çocukların TV Programlarına İlişkin Tercihleri. *Elektronik ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 106-125.
- ÇIRPICI, F. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Reklamlara Yönelik Tutum ve Davranışları Üzerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- DAĞTAŞ, A. (2013). *Ekrandan Okumanın Okumaya ve Türkçe Dersine Yönelik Tutuma Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- ERDEN, M. (1995). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Sertifikası Dersine Yönelik Tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 99-104.
- Eurydice Ağı. (2010) Eğitim Çıktılarında Cinsiyet Farklılıkları: Avrupa'da Alınan Tedbirler ve Mevcut Durum.
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/120TR.pdf, E. T. 07.02.2014.
- GARRİSON, R. C. ve GARRİSON, K. C. (1965). Ergenliğin Anlamı ve Tarihsel Gelişimi. (Çev. U. Öner). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(1), 1983, 87-97.
- GENCAN, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- GÖĞÜŞ, B. (1978). *Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- HARMON, J. M. and WOOD, K. D. (2008). Research Summary: Vocabulary Teaching and Learning Across Disciplines.
<http://gssdcontentarealiteracy.wikispaces.com/file/view/Vocabulary+teaching+and+Learning+Across+Disciplines.pdf>, E. T. 10.10.2013.
- HARMS, W. F. (2004). *Primitive Content, Translation, and the Emergence of Meaning in Animal Communication*. Evolution of Communication Systems: A Comparative Approach. D. Kimbrough Oller and Ulrike Griebel (Eds.), pp 31-48. United States of America: Cambridge Mass. MIT Press.
- IBNİAN, S. S. K. (2012). Group Work and Attitudes of Non-English Major Students towards Learning EFL. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(4), 192-197.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1979). *İnsan ve İnsanlar*. Ankara: Cem Ofset Matbaacılık.
- KARASAR, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- KAVCAR, C., OĞUZKAN, F. ve SEVER, S. (1998). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Engin Yayınları.

- KAYA, A. İ., ARSLANTAŞ, H.İ. ve ŞİMŞEK, N. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Türkçe Dersine Karşı Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Elektronik SosyalBilimlerDergisi*, 8(30), 376-387.
- KİSHAN, N. R. (2008). *Economics of Education*. New Delhi: A P H Publishing Corporation.
- KOÇ, M. (2004).Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(17), 231-256.
- MCRAE, K., de SA, V. R. and SEİDENBERG, M. S. (1997). On the Nature andScope of Featural Representations of Word Meaning. *Journal of Experimental Psychology: General*, 126(2), 99-130.<http://www.cogsci.ucsd.edu/academicPubs/desa/featurecorrelations.pdf>, E.T.10.10.2013.
- MAMPE, B., FRİEDERİCİ, A. D., CHRİSTOPHE, A. and WERMKE, K. (2009). Newborns' Cry Melody is Shaped by Their Native Language. *Current Biology*, 19(23). DOI10.1016/j.cub.2009.09.064.
- MELANLIOĞLU, D. (2013). Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları: Nitel Bir Araştırma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(2), 266-284.
- MERİSUO-STORM, T. (2006). Girls and Boys Like to Read and Write Different Texts. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 50(2), 111–125.
- METE, G. (2012). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı Üzerine Bir Araştırma (Malatya İli Örneği). *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-66.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2006). *Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- NAGY, W. E. (1988). Teaching Vocabulary to Improve Reading Comprehension. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED298471.pdf>, E. T. 03.02.2014.
- ÖZBAY, M. (2007). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. (2. baskı). Ankara: Öncü Kitap.
- ÖZBAY, M. ve MELANLIOĞLU, D. (2008). Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(5), 30-45.
- ÖZDEMİR, E. (2000). *Erdemin Başlı Dil: Türkçemiz Üzerine Konuşmalar*. (2. baskı). Ankara: Bilgi Yayınları.
- PETTY, R. E., WHEELER, S. C. and TORMALA, Z. L. (2003). *Persuasion and Attitude Change*. In T. Millonand M. J. Lerner (Eds.). *Comprehensive Handbook of psychology* . (2 nded). pp. 2-58. New York: John Wiley&Sons.
- PİKULSKİ, J. J. and TEMPLETON, S. (2004). *Teaching and Developing Vocabulary: Key to Long-Term Reading Success*. USA: Houghton Mifflin Company.
- REAH, D. (2002). *The Language of Newspaper*. (Second Edition). USA: Routledge.Songhao, L. (1997). *Dictionary Use as a Way of Learning Vocabulary in SLA: A Preliminary Study*. *Directions: Journal of EducationalStudies*, 36(19), 82-99.
- ŞAHİN, E. A., ÇELİK, G. ve ÇELİK, B. (2012). Anne-Babaların Çocuk Edebiyatı Kavramına İlişkin Görüşleri (Çanakkale Örneği). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 12, 109-125
- TANRIDAĞ, O. (20.05.2013). Dil Beynin Neresinde?.<http://egitim.milliyet.com.tr/dil-beynin-neresinde/egitimdunyasi/detay/1687910/default.htm>, E. T. 02.02.2014.

- TİMURTAŞ, F. K. (1981). *Dil Dâvâsı*. (Mülakat: Burhan Bozgeyik). İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- TONTA, Y. (2009). Dijital Yerliler, Sosyal Ağlar ve Kütüphanelerin Geleceği. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(4), 742-768.
- TÜRKYILMAZ, M. (2012). Bilgi İletişim Teknolojilerinin Okumaya Yönelik Tutuma Etkisi. *Bilgi Dünyası*, 13(2) 477-493.
- ÜLGEN, G. (1995). *Eğitim Psikolojisi: Birey ve Öğrenme*. Ankara: Bilim Yayınları.
- VARDAR, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. (1. baskı). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- YAMAN, H. (2010). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme. *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, 27, 735-751.
- YAMAN, H. ve DAĞTAŞ, A. (2013). Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 15-27.
- YAMAN, H. ve GÜLCAN, F. (2009-III). Sözcük Dağarcığını Zenginleştirme Etkinliği Olarak Deyim Öğretimi Gösteri Tekniği Uygulaması. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 59-71.

TATAR EDEBİYATINDA İSTANBUL İMAJI*

*Ramilya YARULLİNA YILDIRIM***

ÖZET

Üç yüz yıldan fazla, Rus baskısı altında yaşayan ve 19. yüzyılın son çeyreğinde, millî bilinçleri uyanmaya başlayan Kazan Tatarları için, İstanbul bağımsızlığın sembolü, eğitim ve medeniyetin merkezi olarak görülmüştür. Bu tarihten itibaren, edebî-kültürel bağlantıların etkisiyle İstanbul'a gelen Tatar aydınları sayesinde, Tatar Edebiyatı'nda İstanbul imajı yer almaya başlamıştır. Bu makalede son yüz yıl içerisinde Tatar Edebiyatı'nın farklı dönemlerinde- 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başı, Sovyet dönemi ve bağımsızlığın ilk yılları - yazılan eserler ele alınmıştır. İstanbul şehrinin hangi türlerde, hangi bakış açısıyla ele alındığını göstermek, bu incelemenin amacını oluşturmaktadır. Hacname, seyahatname ve edebî gazetecilik gibi türlerde farklı dönemlerdeki İstanbul, yazarların tasvirleri, bakış açısı ve görüşleri aracılığıyla canlandırılmıştır. Okuru bilgilendirmek ve izlenimlerini paylaşmak amacıyla yazarlar, bu tür eserlerde şehrin tarihi ve mimarisi, eğitim merkezleri ve ünlü şahısları hakkında bilgiler vermiştir.

Yazarların hayal gücüyle tasarlanan romanlarda, İstanbul geçmişteki pek çok olayın mekânı olarak gösterilmektedir. Milliyetçi romancı Ayaz İshaki "Eve Doğru" eserinde Birinci Dünya Savaşı'nda şehrin parçalanmasına, tahrip edilmesine dikkat çekmek istemiş ve şehrin önemini dile getirmiştir. Yazar, Türklerin bağımsızlık sembolü olan İstanbul'un bütün kuvvetlerle savunulması, bunun için bütün Müslümanların ve Türk halklarının birlikte hareket etmeleri gerektiği mesajı vermiştir. Yabancı memleketleri sadece olumsuz bakış açısıyla yansıtmak zorunda olan Sovyet dönemi yazarlarından M. Galev, romanında İstanbul'u ve Türkleri olumsuz şekilde yansıtarak, Tatarların Türkiye'ye göçünü engellemek istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Tatar edebiyatı, İstanbul, hacname, seyahatname, edebî gazetecilik

* Bu çalışma, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığının 5-10 Ekim 2009 tarihleri arasında düzenlediği "Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul" konulu "7.Uluslararası Türk Kültürü Kongresi"nde sunulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Adıyaman Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, El-mek: ramile@inbox.ru

THE IMAGE OF ISTANBUL IN TATAR LITERATURE

ABSTRACT

Istanbul is regarded as the symbol of independence and the center of civilization and education for Kazan Tatars who had been suppressed and oppressed for more than three hundred years, and who began to raise national consciousness in the last quarter of the 19th century. Since then, the image of Istanbul has been handled in Tatar literature by the Tatar intellectuals visiting Istanbul as a result of the literary and cultural connections. This paper investigates some Tatar literary works written in various periods of the last century, including the end of the 19th century, the beginning of the 20th century, the time of Soviet Union and the first years of the independence. This paper aims to reveal how the city of Istanbul was portrayed in Tatar literature. Istanbul, in different periods, was depicted in the genres of pilgrimage narratives (hacname), travel writings and literary journalism. Writers of such genres presented the history, architecture, education centers and famous figures of the city so as to inform the reader and share their impressions.

Istanbul, which turned into an imaginary city in novels, was represented as the place of significant past events. Ayaz İshaki, a nationalist Tatar novelist, emphasized the importance of the city by displaying its breakdown and devastation during the World War I. The author showed that Istanbul, which is the symbol of independence for Turkish people, was zealously defended by all the Muslims and Turks in the city together. M. Galev, the author of the Soviet Union who had to portray the foreign cities merely from negative perspectives, depicted Istanbul and the Turkish people from unfavorable standpoints in order to prevent Tatar people from emigrating to Turkey.

Key Words: Tatar literature, Istanbul, pilgrimage narratives, travel writings, literary journalism.

Tatar edebiyatında İstanbul'un yer almasının çeşitli nedenleri vardır. Özellikle hacname, seyahatname, edebî gazetecilik gibi farklı edebî türler aracılığıyla İstanbul imajı Tatar edebiyatında yer almıştır. Geçmişe dönüp baktığımızda XIX. yüzyılın sonunda Rusya'daki siyasi değişimler, Tatar milletinin özgürlüğünü ve eğitim alma imkânlarını oldukça zorlaştırmıştır. Rusların zorla Hristiyanlaştırma siyasetinden ve kısmen de açlık ve sefaletten kurtulmak isteyen Tatarlar için Türkiye bir cazibe merkezi olmuştur. "1880'li yıllardan itibaren, Tatarların Türkiye'ye göçlerinde büyük bir artış gözlenmektedir. Bunların büyük çoğunluğunun, Türkiye'ye eğitim amacıyla geldikleri bilinmektedir. Bu eğitimin sayesinde Türk-Tatar ilişkilerinde sıcak gelişmeler başlamıştır. XIX. asrın sonu ile XX. asrın başında Kazan Tatarları için İstanbul şehri, medeniyet ve bilim merkezi olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde çok sayıda Türkçe gazete, dergi ve kitabın yanında okullarda okutulmak üzere ders kitapları da Tatar okuyucusuna ulaştırılmıştır" (Muhametdinov, 2006:32).

Benzer durumu Türkistan'da yaşayan Türklerin hayatında da görebiliriz. Hacca gidiş ve dönüşte İstanbul'u uğrayan veya İstanbul'a eğitim alma amacıyla gelen Türkistanlı aydınlar hediye olarak İstanbul matbaasında neşir edilen Ahmedîye, Muhammedîye gibi kitapları kendi memleketlerine götürmüşlerdir. Bu tür kitapların okunması o bölgelerde de Osmanlı Türkçesine

doğru bir eğilimin doğmasına sebep olmuştur. Zeki Velidi Toğan'ın yazdığına göre, “Osmanlıca yazılan İstanbul'da ve Mısır'da basılan eserler, mesela, Kâtip Çelebi'nin “Cihannüma'sı, İbrahim Hakki'nin “Ma'rifetname'si rağbet kazanmıştır” ve “Çağatay dilinin ve edebiyatının sulta ve nüfuzunu kırmıştır” (Velidi, 1981:488).

XX. yüzyılın başında, Türkiye'nin politik, içtimai ve medeni hayatına pek çok katkıda bulunan Tatar aydınları, İstanbul'da birçok kurumda hizmet vermeye başlamıştır. Musa Akyığıt, Sadri Maksudi, Yusuf Akçura gibi Tatar bilim ve siyaset adamları bu dönemde Türkiye'de önemli görevler almışlardır.

Tatar aydınlarının bir kısmı, Sovyet ideolojisinden kaçarak İstanbul'a sığınmıştır. Meşhur Tatar yazarı ve siyasetçi Ayaz İshaki, ölümünden sonra kendisinin İstanbul Edirnekapı mezarlığına defnedilmesini vasiyet etmiş ve bu vasiyet üzere Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir. Bu durum, Ayaz İshaki'nin hayatında İstanbul'un ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Tatarlar için kültür ve medeniyet merkezi sayılan İstanbul, Tatar edebiyatının farklı edebî türlerinde farklı dönemlerde çeşitli bakış açılarıyla tasvir edilmiştir. Coğrafi yönden uzak olduğundan olsa gerek, Tatar edebiyatında bu konuyu yansıtan eserlerin sayısı sınırlıdır. Bu çalışmada İstanbul'un ele alındığı düzyazı (nesir) türlerinden bazı önemli eserler incelenecektir.

1. Hacnamede İstanbul İmajı

Tatarların büyük bilim adamı Şihabetdin Mercani, 1880 yılında hacca gitmiş ve bu seyahati neticesinde Mekke ve Medine şehirlerini anlatan “Rihleti ezilil-enam ilyal-beytil- Heram” ve “Rihletil-Mercani” isminde iki eser yazmıştır. İstanbul'a ithaf edilmiş ikinci kitabı Rıza Fehretdin tarafından “Rihletel-Mercani” ismi altında 1898 yılında yayımlanmıştır (Kerimullin,1996:121). Şihabetdin Mercani hac seyahati esnasında İstanbul'da geçirdiği günleri, burada gördükleri ve yaptığı çalışmalar hakkında bilgiler vermiştir. Alim, şehirde kaldığı süre içerisinde, İstanbul'un ünlü Süleymaniye, Fatih, Ayasofya, Nuruosmaniye, Beyazıt camilerini ziyaret etmiş. Şehrin meşhur kütüphanelerinde birçok kitap hakkında bilgiler toplamış ve “Beyazıt” kütüphanesine kendi eserlerinden nüshalar hediye etmiştir. Mercani, İstanbul'da farklı siyasetçilerle de görüşmeler yapmıştır. Mesela, o dönemde müftü olan Ahmed Esad, Adliye Bakanı tarihçi Cevdet Paşa ve Dışişleri Bakanı Kasım Paşa ile temaslarda bulunmuştur. Askerî gemilerle de ilgilenen Mercani, Deniz Binbaşı Arif Bey ile samimi bir görüşmede bulunmuştur. Hacname türündeki bu eserde yazar, rakamlarla savaş silahlarının boyutu ve bu sahadaki ilerlemeler hakkında bilgiler vermiştir. Mercani bunların dışında, İstanbul'un ticaret hayatı, büyük camilerin boyutları, şehrin meşhur bilim adamları, vefat eden ünlü şahısların hayatları hakkında da geniş bilgiler vermiştir.

Hac dönüşünde bazı sebeplerden dolayı İstanbul'da sadece dört gün kalabilen Mercani, bu süre zarfında şehrin bazı medreselerini gezmiş; tarih, coğrafya ve matematik alanlarında pek çok kitap satın almış, Eğitim Bakanı Münif Paşa'yla tekrar görüşmüştür.

Mercani, hacca gidiş ve dönüşünde İstanbul'da geçirdiği zaman içerisinde, yaptığı görüşmeler ve ziyaretlerin sonucundan çok memnun olduğunu, memleketine yeni ve güçlü fikirlerle döndüğünü belirtmiştir.

2. Seyahatnamelerde İstanbul İmajı

Türkiye'de belli bir süre yaşayan ve eğitim alan Tatar Rönesans Edebiyatı'nın ünlü yazarı ve gazeteci Fatih Kerimi de eserlerinde İstanbul'a önemli bir yer ayırmıştır. Yazarın, 1902 yılında Sen Petersburg'ta yayınlandığı ve farklı memleketler hakkında bilgiler verdiği “Avrupa Seyahatnamesi” isimli kitabında Tanzimat devrinde gelişen Türkiye ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu eserde Türk edebiyatından, maarifinden ve matbaasından geniş bilgiler sunulmuş.

Tatar milletine, Türk maarifi, kültürü ve sanatının gelişimi örnek olarak gösterilmiştir. “Biz F. Kerimi’nin bu eserinden, medreselerde çalışan öğretmenlerin Fransa, İngiltere ve Avrupa’nın başka ülkelerinde eğitim alan Genç Osmanlılar olduğunu öğreniyoruz” (Gaynetdin, 2001:31).

“Avrupa seyahatnamesi” isimli eserin “İstanbul’da On Üç Gün” bölümünde İstanbul farklı açılardan tasvir edilmiştir. Yazar, İstanbul’un yerleşim yeri ve halkı hakkında geniş bilgiler vererek bu bölüme başlar. İstanbul’un Romalılardan kalan eski bir şehir olduğu, Konstantinopolis olarak bilinen bu şehrin 1453 yılında Osmanlılar tarafından Bizanslılardan alındığı anlatılmıştır. Üsküdar, İstanbul ve Galata olmak üzere üç semtten oluşan şehrin her bir semtinde, farklı millet ve kültürlerin bir arada yaşadığı belirtilmiştir. Resmî dil her ne kadar Türkçe olsa da, şehirde Fransızca, Ermenice ve Rumcanın da yaygın olarak kullanıldığını belirtilmiştir. Yazar Tatar okuyucusuna, şehrin büyük caddeleri, resmi kurum binaları (Bab-ı Ali’de Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maarif Bakanlığı, Adliye Bakanlığı), Topkapı Sarayı, Divan yolu caddesi, meşhur camileri hakkında bilgiler vermiştir. Bilhassa Ayasofya Camisi’nin tarihini ve mimarisini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (Kerimi, 1996:293).

Fatih Kerimi’nin dikkatini özellikle İstanbul’un Galata kısmı çeker. Şehrin bu parçasının Avrupa’ya benzediğini, insanların çoğunun Türkçe değil, Fransızca konuştuğunu, alışverişlerde Fransız Frankının yaygın olarak kullanıldığını yazmıştır. Galata’da binaların, hatta insan ilişkilerinin Avrupa’daki gibi olduğunu belirtmiş ve kaldığı otelin de Avrupa tarzında olduğundan bahsetmiştir.

Yazar İstanbul’daki okullarla da ilgilenmiştir. En meşhur okullardan sayılan Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Mülkiye’ye dair incelemelerde bulunmuştur. Bu okullarda hangi bilimlerin okutulduğunu, eğitim süresinin kaç sene olduğunu ayrıntılarıyla yazmıştır.

Maarifçi Fatih Kerimi, İstanbul matbaasını da çok beğenmiş ve bu matbaayı övmüştür. Türkiye’nin dünyada meşhur olan şahısları, yazarları, tarihçileri, arkeologları, doktor ve psikologları hakkında bilgiler vermiştir. Ancak Türkiye’de sansürün güçlü olduğuna, bundan dolayı özgür gazete ve dergilerin olmamasına, sadece siyasi gazetelerin yayımlanmasına ve bunların dahi halk arasında yaygınlaşmamasına üzüldüğünü belirtmektedir. Haftalık gazetelerden terbiyevi ve edebî olan ‘Hanımlara Mahsus Gazete’ adındaki yayını faydalı bulur ve İstanbul’da Türkçenin dışında başka dillerde de gazetelerin neşredildiğini belirtir.

“Avrupa Seyahatnamesi”nde Kerimi İstanbul’un meşhur ve saygın muharrirlerinden olan Ahmet Mithat ile eskiden beri tanıştığını ve bu ziyaretinde onunla yaptığı görüşmeler hakkında bilgiler verir. Yazar, A. Mithat’ın halk arasında roman ve öykülerinin yanında, tarihî ve dinî eserleri ile de popüler olduğunu, bunun nedeninin ise, bu eserlerin insan gönlüne yakın, anlaşılır bir dille yazılmasına bağlar. Onu ülkesine, milletine, İslam dünyasına en büyük hizmeti gösteren Türk yazarı olarak takdim eder (Kerimi,1996:307). A. Mithat, görüşmelerinde Fatih Kerimi’ye “Tatarların Rusya gibi gelişen bir devletten faydalanmaları gerektiğini” tavsiye eder.

Seyahatname’de Türklerin millî yemekleri, bilhassa çay içme adetleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Yazarın, İstanbul ve Türk halkı hakkında böylesine ayrıntılı tasvirlerle yer vermesi, Tatar okuyucusunun İstanbul ve Türk halkına çok sıcak bakmasına, onlar hakkında güzel şeyler düşünmesine büyük katkılar sağlamıştır.

Sovyet ideolojisinin hâkim olduğu dönemlerde yabancı ülkeler, bilhassa Türk-İslam ülkeleriyle bağlantıların yasaklandığı yıllarda, Tatar aydınlarının Türkiye’ye seyahatleri durdurulmuştu. Bu sebepten dolayı İstanbul’u yansıtan seyahatnameler yazılamamıştır.

Demir perde kaldırıldıktan sonra, 1980’li yılların sonu İstanbul hayatıyla Mirgaziyan Yunus’un “Yulda Uylanular” (“Yolda Düşünmeler”) (1990) seyahatnamesinde karşılaşırız.

Kaptanın birinci yardımcısı görevini yapan M. Yunus eserinde, “Matvey Muranov” gemisinde kendisinin Doğu ve Avrupa memleketleri boyunca yaptığı seyahati esnasında gördüklerini okuyucusuyla paylaşır. İstanbul’u yansıtan “Boğaziçi” bölümünde yazar, gönlündeki eski şehirle, şimdiki şehri mukayese eder. İstanbul’un eskiye nazaran daha modern olmasına ve ekonomik yönden daha ilerlemesine samimi duygularla sevindiğini belirtir

İstanbul’u tasvir etme, ilk bakışta adet üzere geleneksel tarzda yapılmıştır. Mesela, “Avrupa tarafında biraz hüzünlü serviler görüldü” (Yunus, 2005:40). Bu ağaçlar yazara kendi hayatında geçen olayları hatırlatır. Yazar, servileri dul kalan asker karılarına benzetir. İstemeyerek, gönlüne millî gurur hissini kaybeden halklar gelir. “Millî gurur hissini kaybeden halk yaşayamıyor. Onlar ölüp, kayboluyorlar” (Yunus, 2005:40) der. Servileri kaygı, ayrılık ve hasret sembolü olarak gösterir. Bu nedenle, Türklerin bu ağaçları mezarlıklara diktiklerini belirtir.

Yazarın gönlünde Türk milletine olan saygının bir nedeni de, mermerden yapılan at heykelleridir. “Genelde at sırtına padişahlar, paşalar, kahramanlar oturmuş olurlar. At heykelleri, üzerine hükümdar oturan sandalye görevini yapıyor. Teşekkürler... Türkler atın sadakatini, aklının ve hizmetinin kıymetini idrak etmişler ve onu heykelleştirmişlerdir” diye yazar. Yazar, İstanbul’u tanıdıkça onu daha çok sevmeye başlar. Bilhassa İstanbul minarelerine hayran olur. “İstanbul’un minarelerini kesip yok etsen ne olurdu? Türkler minaresiz yaşamaya alışabilir mi? “ (Yunus, 2005:40) diyerek kendini sorgular. Yazar minarelerin İstanbul’un gururu, görkemi olduğunu da hatırlatır. Minare inşa etmenin insanın göğe yükselme hayalini yansıttığını, Müslüman halklarının gerçekten de yükseğe hevesli olduğunu anlatır.

Yazar önce Sultan Ahmet Camii’ni, sonra Ayasofya’yı tasvir eder ve onlar arasında mukayeseler yapar. Müslümanların Sultan Ahmet Camii’ni çok sevdiğini, Hristiyanların ise Ayasofya’yı ziyaret ettiğini belirtir. Ayasofya’yı cami haline getirme ile ilgili tarihî bir olayı hatırlatır. “Türkler Bizanslılar tarafından yapılan kiliseyi camiye dönüştürürken, onu temizlemek için gül yağıyla yıkamışlar. Kaç ton yağ harcadığını tam olarak hatırlamıyorum. Ama para kıymetini bilen insanlar, o değerli yağ yerine, Ayasofya büyüklüğünde iki cami daha yapıldı diyerek şikayetçi oluyorlarmış” (Yunus, 2005:43) diye yazar.

Yazar, yeni İstanbul’la bundan 10-15 yıl önceki eski İstanbul’u daima karşılaştırır. Çok sayıda yeni yapılan binayı, Türk milletinin çalışkanlığına, zengin ve mutlu hayata karşı istekli ve arzulu oluşuna bağlar. Yunus, Asya ve Avrupa’yı birleştiren yeni köprüünün yapılmasına çok sevinir. Tatar okuyucusuna, Rusça yayımlanan “Pravda” gazetesinden o güzel köprü hakkında geniş malumatlar vererek, köprü hakkında kendi düşüncelerini paylaşır. Bu köprüünün İstanbul’daki minarelerle uyumlu, ulaşım için elverişli ve Türkiye’nin sembolü olduğunu belirtir.

Seyahatnamede, Galata’daki eski tarzda yapılan on beş katlı binaları, İstanbul’un çeşitli mallara sahip olan zengin pazarlarını över. Şehrin önemli mekânlarından sayılan Topkapı müzesi, bu müzenin yakınındaki iki üniversite, Boğaziçi köprüsü, meşhur Taksim Meydanı hakkında da bilgiler verir.

Umumiyetle, Ş. Mercani ve F. Kerimi gibi M. Yunus da, kendi seyahatinde Tatar okuyucusuna Türk dünyasının merkezi sayılan İstanbul’un zengin tarihi, medeniyeti, maarifi ve özel mimari sanatı hakkında bilgiler vermeyi esas hedef olarak kabul etmiş ve bu hedef doğrultusunda çalışmasını kaleme almıştır.

3. Edebî Gazetecilik Türünde İstanbul İmajı

Bu türde de İstanbul’u konu alan birçok eser yazılmıştır. Fatih Kerimi’nin “İstanbul Mektupları”, Atilla Rasih’in “İşan Onığı” (“Mürşit Torunu”), Ebrar Kerimullin’in “Kıyrgalar

Birleşken Cırde” (“Kıtaların Birleştiği Yerde”) isimli eserleri edebî gazetecilik türünde eserler olarak incelenebilir.

1912-1913 yıllardaki Balkan savaşları döneminde Fatih Kerimi Orenburg şehrinde yayınlanan “Vakit” gazetesinin muharriri olarak, yaklaşık bir yıl savaşın geçtiği o sıcak yerlerde bulunur. Türkiye’de eğitim alan yazar, üniversite bağlantıları yardımıyla paşalar, askerler, bilim adamları, yazarlar, iş adamları, din adamları, muallim ve zanaatkârlarla görüşür. Balkan Savaşı boyunca Türkiye’den “Vakit” gazetesine altmış beş defa, “Şura” dergisine beş defa yazı gönderir. 1913 yılında yazmış olduğu bu mektupları, kitap olarak “İstanbul Mektupları” ismi altında yayımlar (Gaynetdin, 2001:119) .

Eserde, temelde bilimsel olaylara yer verilmişse de, ana problem olarak Türkiye’deki karışık meseleler ele alınmıştır. Kitabın, 1. Dünya Savaşı başlanmadan önceki Türkiye’nin ansiklopedisi olarak yazıldığını görürüz. Bunu, yazarın Türkiye’ye ve Türk insanına olan samimi duygularından da anlarız. Ama aynı zamanda Türkiye’nin bu savaşta başarısızlıklarının nedeninin düşmanın kuvvetinden olmadığını, belki de ülkenin kendi güçsüzlüğünden kaynaklandığını yazar. F. Kerimi, “zafer için sadece makineli tüfek ve toplar yetmiyor. Belki siyasette, iktisatta ve dinde cahillikten kurtulmak lazımdır. Türkiye’yi krizden çıkaracak yetenekli liderler, sadece özgürlüklerle beraber gelebilir” diyerek düşüncelerini açıklar.

Yazarın kitabında “İstanbul tesiri” isimli üç bölüm vardır. Yirmi ikinci mektupta, gemi İstanbul Boğazına girdiğinde boğazın olağanüstü güzelliğinden etkilendiğini yazar. “Gemiyle boğazın bir tarafından diğer tarafına geçerek, güzel manzarayı seyrediyorlar” (Kerimi,1996:134). Eserde şehrin mimarisine veya başka özelliklerine fazla dikkat çekilmese de, bir kaç yerde onlardan etkilendiğini belli eder. Yazarın amacı savaşa katılan Türkiye’nin iç siyasetini yansıtmaktır. Kitapta Rusya’nın farklı şehirlerinden Türklere yardıma gelen, Tatar kızlarının fedakârlığı ve cesurluğu hakkında geniş anlatımlara yer verilmiştir. “Onlar kendi istekleriyle cephede, askeri hastanelerde hemşirelik yapmak istiyorlar. Bu görevden başka, Türk kadınları arasında bilgi toplamak, üniversitede savaşı protesto eden mitingleri düzenlemek ve konuşma yapmak gibi işlere de aktif olarak katılıyorlar”. Türkiye üniversitelerinde eğitim alan Tatar gençleri de, bu savaşa tarafsız kalmamıştır. “Garif Kerimov, yüzbaşı Yusuf Akçura, kendi isteğiyle Türk askeriyle düşmana karşı savaşıp, gazi olmuşlardır” der. Ama yazar bu gençlerin kim oldukları hakkında geniş malumat vermemiştir (Gaynetdin,2001:117).

“İstanbul Mektupları”nın konusu, resmi bir tarzda Türkiye’nin yenilme nedenlerini arama üzerine kurulmuştur. Yazar bazı siyasi olaylar hakkında Türkiye’nin meşhur insanlarıyla fikir alış verişini yapar. Bazı noktalarda bu hususta kendi fikirlerini de belirtir. Avrupa ülkelerinin siyasetlerine ve Türkiye’deki olaylara bakışlarına dair gözlemler yapar. Balkan savaşındaki bazı olaylara bağlı olarak, Avrupa ülkelerinin hangi diplomatik ve siyasi adımlar atma ihtimali üzerinde kendi düşüncelerini paylaşır. Avrupa’nın büyük devletlerinin kuşatması altında kalan Türkiye’ye, düşmanların hilelerini açıklamaya çalışır. Bu konu, kitabın ana kısmında yer alır. F. Kerimi, 1. Dünya Savaşı sırasında yaşanan uluslararası olaylar, İslam dünyasının siyasi hedefleri ve idealleri hakkında derin düşüncelere sahiptir.

Tatar edebiyatının ünlü yazarlarından Atilla Rasih, Sovyet döneminde kendi sosyal hayatında farklı adaletsizlikler ve aşağılanmalarla karşılaşır. Hatta bu nedenle, kendisinin nerede ve ne zaman doğduğunu da gizlemeye mecbur olur. Buna örnek olarak, Atilla Kadiroğlu Resulev (yazarın takma soyadı Rasih’tir) 1916 yılının 16 Eylül’ünde Troisk şehrinde doğmuş sayılsa da, gerçekte 1915 yılının 16 Eylül’ünde İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Yazar bu konuyu, kendisinin “İşan Onıgı” (“Mürşit torunu”) isimli hatıratında açık bir şekilde yazar. Bu eseri meşhur Zeynulla Mürşit’in eğitilmiş gelini Zeytüne Hanım ve torunu Atilla Resulev’in kendileri görmüş ve arşivlerde korunmuş çok sayıdaki hatıralara dayanarak yazmıştır.

Atilla'nın gönlündeki hatıralar, Moskova sokaklarında eğitim almak için kendi haklarını talep etme zamanında canlanır. Eserin konusu da bu kompozisyon üzerine kurulmuştur. Roman tarzında yazılmış hatıra Zeytüne Hanımın gündelik hayatı ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. A. Rasih annesinin hatıra defterine dayanarak İstanbul şehri hakkında yazılar yazar. 1. Dünya Savaşı'na denk gelen Hac seferinde, Atilla'nın anne ve babası zorluklarla karşılaşır. Ana vatana geri dönmek imkânsız olduğu için, belli bir süreyi İstanbul'da geçirmek mecburiyetinde kalırlar. O sırada Zeytüne Hanım İstanbul'un öncü okullarıyla tanışır. Oradaki eğitim usullerini ve programlarını inceler. Bu işlerde, ona İstanbul'da yaşayan Yusuf Akçura da yardımcı olur. Bilim öğrenmeye susamış Zeytüne Hanım, kızlar için açılmış yüksekokula başvurur, ama parasızlık nedeniyle okula devam edemez. Buna çok üzülen Zeytüne Hanım yine de boş durmaz. Büyük gayretler sonunda Cahit Bey'in okulunda okumaya başlar. Önce okuldan memnun olan Zeytüne Hanım, buradaki eğitim seviyesinden dolayı hayal kırıklığına uğrar. Dışarıdan, Avrupa ayarında eğitim veren okul gibi gözüken buranın sıradan bir okul olduğu kanaatine varır. Sıcak bir Ramazan ayında Hac seferi için yola çıkan ailenin, İstanbul'da maddi sıkıntıları da başlar. Yemek ve otel için paraları yetmez. O dönemde, 1915 yılının 16 Eylül'ünde Atilla dünyaya gelir. Fakat yukarıda bahsettiğimiz gibi, dedesi Zeynulla, mürşit torununun doğum yerini Troisk, tarihini ise 16 Eylül 1916 olarak yazdırır. Ama gerçek doğum tarihi Zeytüne hanımın günlüklerinde yazılmıştır. Atilla İstanbul'da kendi göbeğini kesen ebe Rasiha Hanım'ın ismini yıllar sonra, yazar olduğunda Rasih şeklinde mahlas olarak kullanmaya başlar.

Otobiyografi türünde olan “Mürşit Torunu” roman-hatırasının ana hedefi, İstanbul'u yansıtmak değil, yazarın doğum yerini doğrulamaktır. Ama bu eserde de 1914-1917 yıllarındaki İstanbul hayatı hakkında az olsa da bilgiler alabiliriz.

Yazar İstanbul'u annesinin gözüyle tasvir eder. Şehrin Avrupa tarafını, “yerli halkın kanını emen bankalar ve iş merkezleriyle dolu” (Rasih, 2003:87) sözleriyle tanımlarken, Anadolu tarafının ise fakir olduğunu vurgular. Boğazın ve koyların doğal güzelliğini eserine yansıtır. Türk milletini bayram sever, neşeli, alçak gönüllü insanlar olarak tanımlar. Buna örnek olarak Türklerin Millî Bayramlarını, Sultan Reşat'ın tahta geçme gününü ve sünnet düğünlerini sayar.

1980 yılları başında yabancı memleketlerle yeniden bağlantı kurma imkânı gerçekleşikten sonra, pek çok Tatar bilim adamı ve aydını İstanbul'a doğru yola çıkar. Zira, Kazan Tatarları için İstanbul, pek çok muhaciri barındıran, eğitim ve maarif ocağı sayılan ve eski bir tarihi olan uluslararası şehirlerden biridir. Ünlü Tatar âlimleri Ebrar Kerimullin ve Yahya Abdullin'in 1980'li yılların sonunda, İstanbul'a seyahatleri hakkında yazdıkları “Kıtaların Birleştiği Yerde” adlı makalede, şehir hakkında zengin ve enteresan bilgiler verirler. Yazarlar, öncelikle Türkler ve Tatarlar arasındaki edebî ve medeni bağlantıların kökenlerinin derinde olduğunu belirtir. XIX. yüzyılın sonundan itibaren İstanbul'da yayımlanmış kitapların Tatarlar tarafından okunması ve Türk yazarlarının kitaplarının Kazan'da da neşir edilmesi hakkında bilgiler aktarılır. E. Kerimullin'in İstanbul'a seyahatinin sebebi, Türkiye'nin sosyal ve iktisadi tarihini konu alan V. Uluslararası Fenni Kongre çalışmalarına katılmaktır. Yazar, okuyucusunu farklı devletlerden gelen 150'den fazla bilim adamının yer aldığı kongre hakkında bilgilendirir. İlk defa İstanbul'u gördükten sonraki izlenimlerini paylaşarak Tatar okuyucusuna da İstanbul hakkında rehberlik etmiştir.

E. Kerimullin İstanbul Boğazı'nın bir yanından diğer yanına geçişi sağlayan asmalı köprüden çok hoşlanır ve bu köprü'nün inşa tarihi hakkında bilgiler verir. İstanbul'un Asya semtlerinde, genelde son yıllarda yapıldığı belli olan modern evlere ve geniş caddelere dikkat çeker. Deniz tarafından İstanbul; apartmanlar, ofisler, görkemli kubbe ve yüksek minareleriyle çok sayıdaki camiler insanı karşılar. Bu güzel manzaraya karşın, yazarın yabancı kongre arkadaşları da hayranlığını gizlemez.

Bilim adamlarını Türkiye enstitüsüne getirirler. Burada yazar, N. Katanov'un zengin kütüphanesi ve elyazmaları vakfıyla ilgilenir. Aynı zamanda Tatar milletinin tarihine ve medeniyetine dair yapılan yayınların birkaç yerde olduğunu biliyor. Âlimlere, üniversiteler hakkındaki geniş malumatlar Türkolog Osman Sertkaya tarafından verilir. E. Kerimullin İstanbul Üniversitesi'nde, Almanya'da eğitim alan, Yusuf Balasagunlu'nın "Kutadgu bilig" eserini araştırmaya çok emek harcayan Tatar âlimi ve Türkolog Reşit Rahmeti Arat'ın odası olduğunu ve bilim adamları tarafından büyük saygıyla hatırlandığını yazar (Kerimullin, 1996:113).

Diğer yazarlar gibi, E. Kerimullin de İstanbul'un mimarisi, heykeli, tarihî evleri, çok eski olan metrosu, meşhur camileri, zengin pazarları, Türk yemekleri hakkında bilgiler verir. Ama İstanbul'u her bakımdan ideal şekilde göstermekten çekinir. İnsanların çoğunun maaş azlığından, geçim zorluğundan ve işsizlikten yakındığını belirtir. Buna rağmen, İstanbul'un ilerlediğini, bilimde ve teknolojiye yeni başarılarla koştuğunu söyler. Yazar İstanbul'a "Türkiye'nin aynası" der ve onun Avrupa ile Asya arasındaki iktisadi, ruhi ve medeni bağlantıları olan Avrupalılaştırmış bir şehir olduğuna inanır. İstanbul'un istikbalde de aydın bir şehir olacağına emin olup, yeni araştırmalar için başarılar diler (Kerimullin, 1996:118).

4. Romanlarda İstanbul İmajı

Çalışmanın bu kısmında İstanbul'un geçtiği, iki farklı siyasi dönemde yazılan iki roman hakkında bilgi verilecektir. Yazar Ayaz İshaki'nin Avrupa'da muhacirlikle ilgili yazılan "Öyge Taba" ("Eve Doğru") (1922) adlı romanında ana olaylar 1915-1916 yılları arasında, I. Dünya savaşının kızıştığı bir dönemde, Kafkas cephesinde geçer. İngilizler ve Fransızlar ile ittifak içinde olan Rus askerleri Türkiye'ye karşı savaş harekâtına girer. Ermenilerin yardımı ile Ruslar Türkiye'nin kuzey doğusundaki birçok yeri, (Erzurum, Trabzon ve diğer şehirleri) işgal ederler. Birçok ev yıkılır, insanlar öldürülür. On binlerce Türk çocuğu, kadın ve kızları yersiz yurtsuz kalır, başıboşluğa mecbur edilir. Rusya'nın askerî komutanlığı, kuzeye sefer yapıp, Bağdat tarafından hareket eden İngiliz askerleri ile buluşmak için hazırlanmaya başlar. İlerisi için ise Türkiye'yi bölmek, İstanbul'u, boğazları almak ve Ayasofya Camisi'nin tepesine haç dikmek planlanır. Bunu gerçekleştirmek için Albay Timirgaliyev'in alayına vurucu güç vazifesi yüklenir. Ama ileri yaştaki bu tecrübeli Tatar Komutanı uzun düşüncelerden sonra, kendi askeri ile Türkiye tarafına geçer ve kardeş Türk halkını ve Yakındoğu bölgesini korkunç bir felaketten korur. Eser, başkahramanın cephe hattını geçerken aldığı yara nedeniyle ölmesi ile tamamlanır.

Cesur, sorumlu ve bilgili bir kumandan ne için alayı ile Türk topraklarını işgal etmek yerine Türkiye tarafına geçer? Böylece askerî yemine ihanet etmiş olmaz mı? A. İshaki bunun sebeplerini psikolojik nedenlerle ve tarihî gerçeklerle başkahramanın düşünceleri üzerinden açıklar. Timirgaliyev'i bu davranışa sevk eden en önemli sebeplerden birisi, kendisinin kim olduğunu anlayarak millî bilincin uyanmaya başlamasıdır. Timirgaliyev her ne kadar birçok kahramanlığa ulaşmışsa da, yalnızca Tatar milletinden olduğu için gerekli unvanları alamadığını acı tecrübeleriyle görmüştür. Korkak Kazak subaylarına general rütbeleri verilirken, Tatar subaylarına, gösterdiği büyük kahramanlıklar için yalnızca sözlü bir teşekkür ile yetinilmektedir. Rusya'nın güvenliğini sağlamak için fedakârlık gösteren Tatarların adının yeteri kadar anılmaması tarihte çok defa tekrarlanır.

Diğer bir önemli neden ise "Rus'un elinde "balta sapı" olmayı istememesidir. Yani; Çar askerlerinin diğer ülkeleri, özellikle de Türk Devletleri'ni ele geçirme siyasetinde ateşli silah görevini yerine getirmek istememesidir" (Minnigulov, 2004:43). Timirgaliyev Rus siyasetinin sinsi planını, yani Türk ve Müslüman askerler ile Türk Devletleri'ni işgal etmek, bu şekilde halkların kanını dökmek, onları yok etmek, düşmanlaştırmak siyasetini anlar. Hikâyede 1. Petro'nun "Vasiyetnamesi" Timirgaliyev'in katıldığı askerî meclisin başkanının ağzından yankılanır. Petro şöyle der: "Önümüzde Rusya'nın en büyük tarihî görevi durmaktadır. Büyük Petro zamanında

verilip gerçekleştirilemeyen millî ve dinî bir görev durmaktadır... Türkiye'nin bölünmesine karar verilmiştir... Bizans İmparatorluğu'nun gerçek varisi olan Rusya'ya, Ermenistan, İstanbul ve boğazlar vaat edildi. Rus halkının dinî ve milleti için, altı yüz yıldan bu yana önüne çıkan Türk halkı ile olan mücadelenin son aşamasına gelindi... Türkler tarafından çamura bulaan Ayasofya'nın temizlenmesi, bundan beş yüz yıl önce Ayasofya'nın tepesinden indirilen hacın yeniden takılması şerefi bize verildi... Yaşasın imparator, yaşasın onun kahraman askeri, korunsun İstanbul'da Rusya'nın iki başlı kartal bayrağı! Parlasın bütün dünyada Ayasofya'nın mukaddes haçı" (İshaki, 1992:51).

Tatar Albay yavaş yavaş da olsa bu savaşın anlamsızlığını anlar. Onun gözünün önünden yıkılan köyler ve şehirler, haksız yere öldürülen insanlar, yersiz yurtsuz kalan garibanlar, açlığa uğratılan Türk çocukları, onları korumak isteyenlerin köpek yerine koyularak aşağılanması bir bir geçer. Bunların hepsi de Timirgaliyev'in canını sıkar. Tiflis restoranları ve salonları Rus subayları, generalleri ve fahişeler ile kaynayıp durmaktadır. Rusya'nın müttefikleri olan İngiliz ve Fransız temsilcileri kendi çıkarları için Rus generallerini kanlı bir savaş için kışkırtıp durmaktadır. Timirgaliyev yerli halkın ve Müslümanların türlü hakaretlere uğramasını ve korkutulmak istendiğini görür. Rusya'da savaşı ayıplama ve durdurmaya çalışma hareketi güçlenir. Bu durum Timirgaliyev'in komutasındaki alayda da görülür. Onun elinin altındaki on bine yakın atlı askerin çoğu Türk ve Müslüman'dır. Onları da Türkiye'ye dair bir kardeşlik hissi sarmıştır. Askerlerinden Molla İbrahim, alaydaki askerlerin düşüncelerini genelleştirerek Albay'a şöyle der: "... Bu şeriatça kabul edilemez büyük bir günahdır, küfürdür. Milliyet bakımından da şüphesiz, millî bir ihanettir. Vatanımıza, bu günümüze ve tarihimize karşı bir ihanettir".

Eserin ilerleyen bölümlerinde, Timirgaliyev'in kendi askerleri ile Türk tarafına geçmeye hazırlanması ve bu harekâtın başarıyla gerçekleştirilmesi anlatılır. Bu olayı ise yazar, kendisinin Türkçülük duruşunu ortaya koyan aşağıdaki tasvir ile yansıtır: "İşte tan attı, doğan yeni günün hüzünlü aydınlığı vatan için acele eden çeşitli boylardan toplanan Türk çocuklarını selamladı..." Burada eserin adında yansıyan düşünce açıkça görülmektedir. Yani "Öyge Taba" Türkleri bir olmaya, onları vatanları ortak olan halklar olarak görmeye çağırır. Çünkü ancak bu yol ile onların her biri kendi millî ruhunu ve çehresini koruyabilecektir. Diğer bir deyişle, Türk halklarının birliği, eserde onları millet olarak yaşatmanın ve geliştirmenin önemli bir unsuru olarak görülmektedir. Hikâyenin ana kahramanı Timirgaliyev, kendi ömrünü bu düşüncüyü hayata geçirmeye adanmış, milletini seven bir kahraman olarak görülür. Yazar, Türk tarafına geçtiğinde ağır yaralanmış olan kahramanın ölümünü de zikredilen fikrin ruhuyla tasvir eder: "Bu, milletimi korudum düşüncesinin keyfiyle beliren tebessüm ve gülümseme onun ruhunu göklere kadar götürdü ve o gülümseyerek öldü".

"Öyge Taba" öyküsünde yukarıda bahsedilen seyahatnamelerde olduğu gibi İstanbul'un mimari yapısını, sosyal hayatını ayrıntılı bir şekilde tasvir etme ana amaç değildir. Burada İstanbul imajı olarak, Birinci Dünya savaşında şehrin parçalanmasına, tahrip edilmesine dikkat çekilmek istenmiş ve şehrin önemi dile getirilmiştir. Yazar, Türklerin bağımsızlık sembolü olan İstanbul'un bütün kuvvetlerle savunulması, bütün Müslümanların ve Türk halklarının birlikte hareket etmeleri gerektiği fikrini savunmuştur. A. İshaki'nin, Türk halklarının yegâne müstakil başkenti olan İstanbul'a saygısının büyük olduğunu görüyoruz.

Bilindiği üzere, Sovyet döneminde yabancı memleketlere ve bilhassa Müslüman devletlerine dair kötü emeller bulunmaktaydı. Bu dönemde aynı zamanda Türk ve Tatar bağlantıları da durduruldu. Bunun bir kanıtını, Mahmut Galev'in "Möhacirler" ("Muhacirler") romanında (1933) İstanbul'a, umumiyetle Türk milletine olan bakışta görebiliriz. Yazarın özgeçmişine baktığımızda, M. Galev'in kendisi hiçbir zaman İstanbul'da bulunmamıştır. Bu şehir,

onun gönlünde sadece Türkiye’de eğitim alan Tatar aydınlarının yazıları ve konuşmalarını okuyarak yer edinmiştir.

“Muhacirler” isimli tarihî romanda, Rusya’daki 1897 yılı nüfus sayımının, Hristiyanlaştırma çabaları için yapıldığını düşünen köy halkının, Türkiye’ye göç etme vakıası tasvir edilir. Sabrı taşmış, çaresiz kalmış halkı eziyetten kurtarmanın tek yolu, sultan yerine gitmek olduğu söylenerek halka bu zorlu seçenek tercih ettiriliyordu. Yazar, bu yolcuğun her aşamasını, her şehrin manzarasını, oradaki halkların yaşam tarzlarını ayrıntılı bir şekilde anlatır. Müslümanların yabancı pasaportu alırken yaşadıkları zorlukları, birçok sıkıntıdan sonra, kendilerine belirtilen yerlere seyahat ederken yaşadıkları tasvir edilir.

İstanbul, eser kahramanlarını önce hayran ettirici manzarasıyla karşılar. Mevla Kulu Köyü, iskeleğe yaklaşmadan uzaktan gözüken Çırağan Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Dolmabahçe’nin duvarları, Yıldız Camisi’nin düz minareleri, Galata Kulesi, Kız Kulesi, muhteşem saraylar, türbeler ve camilerin görüntüleri adeta büyüler. Bu manzaralar karşısında İstanbul’a geldiklerine çok sevinirler. Kutsal Halifenin bulunduğu yerde sadece Müslümanlar oturuyor diye düşünen muhacirler, şehirde aynı zamanda kiliseyi görüp şaşırırlar, daha sonra da, bunlar geçen devirde yapılmıştır diyerek kendi gönüllerini teselli ederler.

Roman kahramanları gemiden karaya indikten sonra, İstanbul’un karanlık taraflarına, köşelerine de açılmaya başlarlar. Yazarın şehre olan bakışını, İstanbul’da eğitim alan Süleyman’ın babasına yazdığı mektupta görebiliriz: “Şimdi size İstanbul hakkında biraz yazmak istiyorum. İstanbul gayet büyük ve pis bir şehirdir. Fakat Avrupa’nın en iyi şehirleri örneğinde yapılmış ve cihazlandırılmış, sadece Avrupalıların oturduğu kısmı güzelliği ve düzgünlüğüyle ayrılıyor. Onlara, devlet içerisinde ayrı bir devlet diyebiliriz. Onlar orada Avrupa’daki örf ve adetleri, kanunları doyusya yaşıyorlar. İstanbul’da Avrupa ve Amerika’nın büyük firmalarının acenteleri ve temsilcileriyle sık sık karşılaşabilirsin. Aynı zamanda burada dünyanın her etrafından kötü sicilli farklı adamları toplanmış olarak görürsün. Bizim Tatarlar da epey çoktur. Mal ve mülkünü batırmış, kredi borçlarından kaçan tüccarlar, genç kızlara nikâh kıydığı için yetkisi alınan mollalar, dolandırıcı işlere karışıp, zamanında rüşvetle kurtulamayınca Rusya’dan sürülmüş mürşitler, kadınlara tecavüz etmekle suçlanan müezzinler gibi birçok insan vardır. Onlar kendilerini Hristiyan Rusya’sında İslam dini için zulüm görenler olarak tanıtıyorlar ve burada da din adamlarına yakın olmak istiyorlar... Doğru, Tatar gençleri arasında İstanbul’a eğitim almak için gelenler de var. Onlar burada ilim alıp, sonra vatanlarına dönme ve milletine hizmet etme hayalleri kuruyorlar. Ama bu insanlar sayıca çok az ve içtimai hayattan biraz uzak duruyorlar” (Galev, 2000:162-163).

M. Galev, bazı kötü hususları bütün Türk halkına aitmiş gibi gösterir. Mesela, Türk hükümetinin idari dairelerindeki personel ve bürokratların, rüşvetle çalışan arabulucuların örümcek ağı gibi bir düzen kurduğunu, bu düzenin yalakalık, yalancılık ve dolandırıcılıkla yürüdüğünü anlatır.

Roman kahramanları çayhaneye girdiklerinde oradaki eski ve pis ortamın neden olduğu şaşırtıcı manzarayla karşılaşır. Müslüman yeri olmasına rağmen, insanlar iskambil oynar, başkalarının hanımlarına sözlü sarkıntılık ederler. İstanbul sokaklarında aç köpeklerin çokluğu da eser kahramanlarını hayrete düşürür. Yazar İstanbul halkını köpeklere benzetir. Bu şehirde oturan bir hatibin ağzından “Her yerde birer köpekle karşılaşıyorsun” (Galev,2000:171) sözlerini söyletiyor.

Kısacası Tatar muhacirleri, kendi vatanlarında hayal ettiği İstanbul’u bulamayıp hayal kırıklığına uğrarlar. Yazar M. Galev’in İstanbul halkına, Türkiye Devleti’ne karşı taraflı olmasının ilk nedeni, bu devrin Sovyet ideolojisine bağlı olmasıdır. Yabancı memleketleri sadece olumsuz

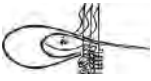
tarafından yansıtan bu tür eserler görünürde, Sovyet okuyucusunda bu yerlere karşı olumsuz kanaat oluşmasını sağlasa da, asıl amaç ve gizli gerçek Tatarların Türkiye'ye göçünü engellemektir.

Görüldüğü üzere, Tatar edebiyatında İstanbul konusu genelde XIX. yüzyılın sonundan başlayıp bu güne kadar, hacname, seyahatname, roman ve edebi gazetecilik gibi nesir türlerinde değişik açılardan yansıtılmıştır. Doksanlı yıllara kadar olan dönemde nazım türünde yazılan eserlere rastlanmamıştır. Fakat Sovyetler baskısı ve kısıtlamalar kaldırıldıktan sonra Türkiye'ye gelen Tatar sanatçılarımızın kendi duygu-izlenimlerini genelde şiir türünde yansıttıkları göze çarpmaktadır. Nesir türünde yazarların amacı, okuru İstanbul şehrinin şanlı tarihi, tarihi-kültürel yerleri ve ünlü şahıslarıyla tanıştırmaktır. Ravil Feyzullin, Rife Rahman, Çulpan Zarif, Rkail Zeydulla, Marat Zakir gibi çağdaş Tatar şairlerinin eserlerinde ise İstanbul'un büyüklüğünden ve güzelliğinden etkilenen lirik kahramanın derin duyguları, Türk boylarının geçmişi, bugünü ve geleceğiyle ilgili felsefi düşünceler yer almaktadır. Doğu şiirine has motiflerle zenginleştirilmiş bu şiirlerde farklı edebi sanatlar ve değişik tasvirler sıkça kullanılmaktadır. “Şairler için İstanbul artık sadece güzel bir şehir olarak değil, aynı zaman tarih, hayal, umut ve aşk diyarı olarak da kabul edilmeye başlamıştı” (Mingazova, 2009:162). İstanbul konulu şiirlerin çağdaş Tatar şiirine katkısı hakkındaki inceleme Leyla Mingazovaa tarafından ele alınmıştır.

Tatar Türkleri, uzun yıllar hem kültürel hem de manevi açıdan, İstanbul'a ve bağımsızlık örneği olarak görülen Türkiye'ye büyük bir ümit ve hayranlıkla baktılar. Geçmiş yüzyılda olduğu gibi, Kazan Türkleri İstanbul'u hala kültür ve sanat merkezi olarak görmekte ve Türkiye'yi kendilerinin yegâne destekçisi olarak kabul etmektedirler. Pek çok Tatar aydını gibi Tatar halkı da İstanbul'un ve Türkiye'nin güçlenmesini istemektedir.

KAYNAKÇA

- GALEV M., *Möhacirler/ Tarihi roman*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 2000.
- GAYNETDİN M., *Hakiykat yulınnan (Edebi Tenkit)*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 2001.
- HARRASOVA R., *Edebi Beylenişler Yaktısında*, RPF Gart Neşriyat, Kazan, 2002.
- İSHAKİ A., “Öyge taba”, *Miras dergisi*, N 2-3, 1992.
- KERİMİ F., *Avrupa seyahetnamesi / F.Kerimi. Mirza kızı Fatıyma : Saylanma Eserler*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1996.
- KERİMİ F., *İstanbul Mektupları // “Vakit” gazetesi*, Orenburg, 1913.
- KERİMULLİN E., *Kıytgalar birlaşken cirde/ E.Kerimullin.İ Yazmış, Yazmış...* Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1996.
- MERCANİ Ş. Hezirlevçiler: Merdenov R., Minnullin R., Rehimov G.- Elmet:”Ruhiet” neşriyatı, 1998.
- MİNNEGULOV H., *Ayaz İshaki'in Möhacirliktegi İcatı*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 2004.
- MİNGAZOVA L., *Çağdaş Türk Şiirinde İstanbul konusu*, Karadeniz Dergisi, Sayı 01, 2009
- MUHAMMETDİNOV R., *İdeyno-politişeskiye teçeniya v postsovetskom Tatarstane (1991-2006).*-Kazan:İzdatelstvo “Tamga”, 2006 .
- RASİH A., *İşan onıgı/ Saylanma Eserler*. “Heter” neşriyatı, Kazan, 2003.
- YUNUS M., *Eserler*,”Ruhiet” neşriyatı, Kazan, 2005.
- VELİDİ TOGAN, Z., *Bugünkü Türkülü Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul:Enderum kitabevi, 1981

STRUCTURAL CALQUES IN NEOLOGISM TRANSLATION AND UNINTELLIGIBILITY: THE CASE OF GENERATION X*

*Nihal YETKİN KARAKOÇ***

ABSTRACT

Much has been analyzed about the concept of neologism in literature. However, the issue of translation of structural calques as part of borrowing in the case of morphological neologisms, is yet to be explored. In this respect, this study analyzed in the language pair of English and Turkish the common mistakes made in the Turkish translation of *Generation X* by Douglas Coupland (1991) from a linguistic as well as translational perspective. The purposive sampling was used here as the book is rich in neologisms, besides, they are used repetitively and play a very important role. So, it provides rich material both quantitatively and qualitatively. Due to these features, their precise comprehension by the target audience is vital in order to follow the book. The analysis of the translation of these neologisms well exemplifies that syntax of a language has rules of its own which does not welcome changes readily and that the translator has to check for the intended meaning while maintaining the structure of the SL otherwise a third language will be faced due to erroneous connection between the elements of a phrase or sentence. The findings indicate that the negative interference has been evident in translating noun/adjective phrases in neologisms which renders some of their translation unintelligible and/or semantically shifted.

Key Words: neologism, structural calque, translation

NEOLOJİZM ÇEVİRİSİNDE SÖZDİZİMSEL ÖYKÜNTÜ VE ANLAMA GÜÇLÜĞÜ X KUŞAĞI ÖRNEĞİ

ÖZET

Neolojizm kavramı literatürde aynı dil içinde ve diller arası çalışmalarla geniş ölçüde incelenmiştir. Ancak, biçimbirimsel neolojizm söz konusu olduğunda ödünçlemenin bir bölümünü oluşturan sözdizimsel öyküntü şeklindeki çeviri ele alınmamıştır. Bu çalışmada bu amaç doğrultusunda, Douglas Coupland'ın (1991) *X Kuşağı* adlı romanının çevirisinde yapılan tekrar eden hatalar hem dilbilimsel hem de çeviri çalışmaları bakımından İngilizce-Türkçe dil çifti üzerinden analiz edilerek incelenmiştir. Çalışmada amaçlı örneklem kullanılmıştır.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İzmir Ekonomi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, El-mek: nyetkin@gmail.com

Zira kitap neolojizmler açısından zengin olup, kitapta tekraren kullanılmakta ve önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, kitap hem nicel hem de nitel açıdan zengin materyal sunmaktadır. Ayrıca, bu özellikler nedeniyle, hedef kitle tarafından bu neolojizmlerin tam olarak anlaşılması kitabı takip edebilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu neolojizm çevirilerinin analizi bir dilin sözdiziminin kendine ait kuralları olduğunu, bu yöndeki değişiklikleri kolayca kabul etmediğini ve çevirmenin kaynak dilin yapısını muhafaza ederken kastedilen anlamı aktarıp aktaramadığından emin olması gerektiğini, aksi takdirde, ortaya bu çalışma örneğinde olduğu gibi cümle veya tamlamalar arasında hatalı bağlantılar ortaya çıktığını örneklendirmektedir. Bulgular, neolojizmlerdeki ad/sıfat tamlamalarının çevirisinde negatif girişimin (interference) yaygın olduğunu, bunun ise bazı neolojizmlerin çevirisini anlaşılabilir hale getirdiğini ve/veya anlamsal kaymaya sebep olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: neolojizm, sözdizimsel öyküntü, çeviri

1. Overview

To start with, neologism can be defined as existing lexical units that acquire a new sense and newly created lexical items (Newmark 1988). To delimit the term, Cabré (1999 in Moghadam and Sedighi 2012) put forth some practical parameters. Accordingly, for a term/phrase to be considered as a neologism, it must have recently appeared, it must have been lacking in any dictionary, it must not be formally (e.g. morphological, graphic, phonetic) or semantically stable and it must be perceived as a new unit by the speakers of that language. The first categorization of neologisms by Newmark (1988) were mainly followed by Silvia (2001) and Delabastita (2004), to name but a few. Turning back to the defining elements of neologism in Newmark (1988) at the beginning of the paper, newly created forms comprise new coinages, derived words, abbreviations, eponyms, phrasal words, pseudo-neologisms, acronyms, transferred words, internationalisms, whereas existing lexical units comprise words as well as existing collocations with new meaning.

As this study limits itself with the translation of unit of neologisms and not of a specific text as a whole, it will focus on the translational procedures, particularly, through-translation as a way of borrowing included in those procedures (Newmark 1988), later also called as structural calque (Vinay and Darbelnet 1995 in Munday 2008).

Before scrutinizing structural calques, it would be appropriate now to mention borrowing. As Katamba (1994) remarked, borrowing words from other languages arise from the following reasons: need, identification and show-off, accompanied by the quest for prestige. It is always a gradual process (Hussey 1995), however, it does not mean that all neologisms arising from borrowing will be institutionalized and/or included in a dictionary. Sometimes, a word, phrase is only used for once for a specific occasion and need not be institutionalized, which is called nonce word. As Klingberg (1986 in Moats 2009) stated, such use is commonly seen in fiction, especially, children's literature.

Borrowing can be made through translations directly or indirectly, which means, it can be made right from the source language (SL) or another language. In this respect, loan translations/calques are those in which a vocabulary item or rather its meaning is translated into the receiving language and phonological/ orthographical changes are undergone, where necessary. In other words, they are words/ phrases that morphematically and semantically mimic a foreign

word/phrase in target language (TL), as stated in Bednárová-Gibová (2012). They generally occur due to the lack of the culture-specific items in TL and/ or the tendency to translate each word in idiomatic combinations separately without taking into account its function in the context, which result in semantic deviation from the source text as well as the use of meaningless phrases in target text (Kayyal 2008: 43).

Garnier and Saint-Dizier (2009) analyzed calques in the following categories: lexical calques (e.g. incorrect preposition), lexical choice calques (e.g. similar forms with different meanings), structural calques (e.g. incorrect structure) and basic style calques (e.g. incorrect temporal use).

Linguists and translation scholars, as language planning stakeholders, have varying claims about the use of calques in translation (Karnedi 2012). According to Newmark (1988), this technique should be employed only when one translates an actual neologism, ensuring that it optimally matches the SL neologism. Some scholars advocate that calques enrichen the language whereas some others believe that they give rise to corruption.

As far as structural calques are concerned, they are seen when the syntax is changed in line with the structure of the SL (Vinay and Darbelnet 1995 in Munday 2008). They may be attributable to oversight of the morpho-syntactic structure of SL and TL (Translation procedures <http://www.slideshare.net/apizzuto/translation-techniques-presentation>). For some examples of syntactic calques in Turkish-English language pair, see Vardar (2002).

The argument that calques are born out of necessity is baseless since syntax of a language has rules of its own which does not welcome a structural change readily. In this regard, some scholars find this development hazardous for a language's life (Karaca 2010). Here, rather than making remarks about protection of language for language's sake, it is preferred to highlight the importance of communicative equivalence in TL. It goes without saying that when a translator is faced with a simple syntactic structure, use of calques seems to be a default application (Hewson 2011). Yet, one has to check for the intended meaning while maintaining the structure of the SL otherwise a third language will be faced due to erroneous connection between the elements of a sentence or phrase as stated in Göpferich (in Hosseinmanesh and Dastjerdi 2013). In other words, due to negative interference being the negative influence of the mother language (L1) on the performance of the target language learner (L2), as put by Lado (in AbiSamra 2003), as a result of which the target audience will be confused or misled by the translation.

In what follows, the corpus and general features of neologisms in Generation X will be dealt with, and the linguistic event, that is, semantic confusion, loss or misinformation caused by semantic shift/ negative interference in translation, structural calques in neologisms in Coupland's Generation X will be analyzed.

2. Corpus and general features of neologisms in Generation X

To throw a light to the translation of structural calques, Generation X written by D. Coupland (1991) and its Turkish version translated by Zeynep Akkuş (1998) were used. The choice of the book Generation X is attributable to the fact that it includes a wide variety of neologisms, amounting to 96, which enjoys a rich data interlingually. But, the reason why this book was chosen was not only quantitative. In qualitative terms, this book displays a distinct character. Neologisms are seen at the bottom of the pages as footnotes, often more than one on one page but not necessarily where one reads the neologism for the first time, unlike the common use of footnotes. They are used so casually and repetitively that the readers become acquainted with the concept and no longer perceive it like a neologism. Furthermore, Coupland introduces one neologism related to the fiction and directly beneath that neologism, another one with vague connection to the first one,

if any, is seen, with no connection to the fiction. The aim is to make the readers question the postmodern world (Johansson 2010), by making use of postmodern methods as such. All because of these reasons, the structural calques in the neologisms are more puzzling to the readers than they might in any other book and create more challenges in comprehension in TL and target readership. For the purposes of this study, all other unintelligible neologisms stemming from polysemy, misperception, misunderstanding, spelling mistakes etc. were excluded.

3. Analysis and Discussion

Structural calques in neologisms were analyzed and those which displayed semantic deviations were detected and classified. The suffixes/ structures/ phrases which had been translated in the form of structural calques were explained in SL accompanied by the semantic deviation caused by such mistranslation. Other calques, which were unnatural in TL but intelligible in terms of communicative equivalence were excluded. Each group was scrutinized through all the examples found and possible alternatives reflecting the source meaning were presented. Translations, back translations or different interpretations due to ambiguity in the calques were given in order to show why it is inappropriate to translate them as such. At this point, it is worth mentioning that such alternatives are in no way meant to be exhaustive.

3.1. The semantic deviation emerging from the mistranslation of the roots followed by the derivational suffix *-ism*

This suffix makes the word class noun and means action, result of an action, movement, state or condition (<http://www.sophia.org/tutorials/common-suffixes-and-their-meanings>).

1. Me-ism: *Bencecilik* (Back translation: according to me-ism).
2. Obscurism: *Muğlaklık* (Back translation: being obscure) .
3. Japanese minimalism: *Japon Minimalizmi*
4. Cafe minimalism: *Kafe Minimalizmi*.
5. Spectacularism: *abartıcılık* (back translation: admiration for exaggeration).

In Example 1, the morpheme *-ce* gives the sense of relativity which lacks in the English suffix *-ism*. The morpheme *-ism* dictates one to act in a certain way. i.e. in this case, people who stick to me-ism would be having a frame according to which they would act as far as religious matters are concerned. The possible alternative would be the phrase of *Ben-izm*.

Example 2 is not a neologism at all, and it does not include the *tendency* to apply to obscure references, so, it might mislead the Turkish viewer's perception. A possible alternative would be the phrase of *muğlaklık hayranlığı*.

Examples 3 and 4 were handled here together as they showed parallelism in translation. Translating the phrases literally in Turkish as such would lead to two Turkish interpretations: first, the minimalism displayed by Japanese or in Cafe, second, the minimalism reminiscent of that of the Japanese and Cafe. To eliminate this ambiguity, the possible alternatives would be *Japon usulü Minimalizm* and *Kafe usulü Minimalizm*, respectively.

The semantic shift underlying Example 5 is the tendency to take interest in what is spectacular. Therefore, one does not need to exaggerate things, as they are already something that evokes extreme fascination but one is in the pursuit of following what is spectacular. A possible alternative would be the phrase of the phrase *abartı hayranlığı*.

3.2 The semantic deviations emerging from the mistranslation of roots followed by the derivational suffix

–ing

The suffix –ing as used here means behaving in a certain way so it doesn't just make a verb noun but also signifies a specific conduct. The neologisms ending with –ing are given below. It is evident that the sense of –ing here seems to be misunderstood:

6. Recurring: *Çark Etme*,

7. Native Aping: *Yerli Taklidi* (Back translation: Imitation of Natives)

8. Tele-Parablizing: *Tele Küssadan Hisse*. (Back-translation: Tele Parable)

9. Underdogging: *Zayıfın yanında yer alma* (Back translation: siding with the underdog in a given situation)

The translation in the example 6 would define a situational move rather than a repetitive or general tactic applied in such situations. A possible alternative would be the phrase of *çark etmecilik*.

Regarding Example 7, the pretension to be a native is in question here not the imitation itself and this is used as a tactic while visiting a foreign land. A possible alternative would be the phrase of *Yerli Taklitçiliği*.

In Example 8, the suffix –ing is used to denote a behavior, a strategy applied under certain circumstances. A possible alternative would be the phrase of *televizyondan küssadan hisse çıkartmaca* or *çıkartmacılık*.

In Example 9, the suffix –ing denotes a tendency to act in a certain way. So, a possible alternative would be *zayıfın yanında yer almacılık*.

3.3. Semantic deviations emerging from the translation of constituents in compounds

3.3.1. The translation of “adjectivals as modifier in a noun phrase” (as classified in Göksel and Kerslake 2005: 163):

Some adjectivals may make up a pair with two successive nouns. In such cases, the mind has to choose between two options while distinguishing between the phrases in the complex phrase above: Do the adjective and the first noun appearing in the phrase make up a phrase to be combined with the second noun? Or does the adjective combine with the phrase comprised of the first and second noun. Actually, this disturbance about such phrases is nothing new. The Turkish native speakers are familiar to it as they know that “in compounds which refer to official bodies, an adjective (but not determiners or numerals) may be placed before the head noun” (Göksel and Kerslake 2005: 108), as in the example of *Eski Milli Eğitim Bakanı*-former minister of national education. The fact that in the Turkish syntax former is next to National Education, some interpret it that National Education is former. So, to avoid this interpretation, some prefer to change the position of adjective *Eski* from the first to the second slot in the phrase which is *Milli Eğitim Eski Bakanı* to emphasize that it is the Minister not the Education which is former. The formula of a possible translation can be expressed as noun+adjective+noun phrase.

10. Emotional ketchup burst: *Duygusal Ketçap Patlaması*.

11. Bleeding Ponytail: *Kanamalı At Kuyruğu*

12. Sick Building Migration: *Hastalık Binası Göçü*

13. Dumpster clocking: *Çözünme Tahminleri*14. Mental Ground Zero: *Zihinsel Sıfır Mekan*

Example 10, the Turkish translation suggests that “ketchup is emotional” and explodes. However, here, explosion is at the emotional level and it is likened to ketchup in the sense it suddenly occurs like an explosion. Here, we cannot resolve the matter this way as in the case of the translation of the former Minister of National Education as “Ketçap duygusal patlaması” would be nonsensical and as well as ungrammatical. Because the word ketchup needs a suffix to show its function in the phrase. A suffix like –vari can be added to ketçap, meaning “like” and –sı at the end of patlaması must be omitted to avoid the misunderstanding that ketchup is the actor. Then, a possible alternative would be the phrase of *Ketçapvari Duygusal Patlama*. So, a possible formula to be applied in Turkish translation is adjective+adjective+noun phrase.

Example 11 allows for two interpretations: Horse is bleeding, and its tail is bleeding. To avoid this double interpretations, *At* and *Kuyruğu* must be written as a compound word, as in the original. In other words, a possible alternative would be *Kanamalı Atkuyruğu*. So, a possible formula to be applied in Turkish translation is adjective+ compound word (noun).

Example 12 leads one to think that there is an act committed by the first two words which make up a phrase, that is, the readers may think that *Hastalık Binası* is a building in which there is illness, which brings us to the conclusion that it is a hospital and second, this building is moved to somewhere else. It is interesting that Turkish allows for the interpretation that there is an implicit possessive suffix –nın at the end of *Binası* and deduce the meaning in this respect. However, it is not the building which moves somewhere else, it is the people who try to avoid working in buildings which are hazardous for health. So, the necessary case marker must be added to the word *binası* to avoid such misunderstanding, which would make a possible alternative, *Hasta Eden Bina(lar)dan Göç*. A possible formula to be applied in Turkish translation in such cases is adjective + noun with a case marker + noun phrase.

Example 13 creates an ambiguity as to what is being decomposed. In Turkish, this compound requires a noun. We need an extra information to make it intelligible without creating a redundancy. A possible alternative would be the phrase of *(nesnenin doğada) çözünme zamanına ilişkin tahminler*. A possible formula to be applied in Turkish translation is explicitation (if necessary) + noun + postposition + noun.

Example 14 hardly means anything. It may mislead readers as they may think that there is no ground mentally visualized. However, when they read the explanation following the very neologism, they will see that there is one: frequently a shopping mall. This situation results from the misplacement of modifiers in the noun compound. The possible alternative would be the phrase of *zihinsel düzeydeki (or zihindeki) 0 nolu kat or giriş katı*. This unintelligible translation results from two usages. First, the suffix –sel requires a noun like *düzeyde, düzlemde* here and second, when talking about the compounds involving locations and their numbers we have two options either we can translate, say Floor 1, into Turkish as *kat no 1*, or *1 nolu kat* yet as the number is 0, the option of *kat no 0* is eliminated. A possible formula to be applied in Turkish translation is adjective+ explicitation, where needed, the second noun (if it is a number) + the addition of no.+ the first noun.

3.3.2. the literal translation of the whole phrase, though the combination of words may in fact signify one denotation in the target language

15. Veal-Fattening Pen: *Et Yağlandırıcı Bölme*.

Example 15 is the only one in this group. Actually, *yağlandırıcı* or *kilo yapan* as one word covers the whole meaning and eliminates the semantic confusion due to unnatural collocation of *et-yağlandırıcı* in Turkish. So, a possible alternative would be the phrase of *yağlandırıcı bölme*.

3.4. The structural calque emerging from the translation of the noun roots followed by the derivational suffix -phobia

16. Successophobia: *Başarıfobi*.

Example 16 is the only one in this group. The word *phobia* can be combined with other words to denote certain fears which cannot be coped with alone.

In English, there is no need for a case marker to be attached to the second word, which causes fear. Yet, in Turkish, we need -(s)I compounds for such items which can function as the head of a noun phrase, as stated and exemplified in Göksel and Kerslake (2005: 162). A possible alternative would be *Başarı fobisi* or *Başarı korkusu*.

3.5. The semantic deviation by structural calque emerging from the translation of the noun roots followed by the derivational suffix -sAl

In English, adjective suffix *-al* means pertaining to (<http://grammar.about.com/od/words/a/comsuffixes.htm>). In Turkish, the suffix was introduced as part of the language reform to replace the Arabic suffix *-(v)i*. It is attached to nouns to form adjectives to denote the relationship with the concept of the noun root. (Göksel and Kerslake 2005: 65).

17. Historical slumming: *Tarihsel Ziyaret*

Example 17 is unnatural in collocational terms. *Tarihi ziyaret* would be a natural collocation yet it would mean historically important visit which would give rise to semantic shift. *Tarihsel ziyaret* is ambiguous as it would be hard to perceive the visit which is related to history. In fact, the other translations of the neologisms involving this suffix worked as the suffix *-sAl* meaning “related to” since historical in *historical overdose* or *historical underdose* or personal in *personal taboo* meant something having a particular purpose or use which corresponds to the third sense in Collins CoBuild Dictionary (1991). But where historical is used for people, situations etc existed in the past and considered to be part of history or for books, pictures to describe/represent real people, situations or things that existed in the past, as stated in the first and second senses of Collins CoBuild (1991), *tarihsel* would not mean much and therefore, it would be better to give up the idea of translating the word as root and suffix but explain what they serve as in *historical slumming*. So, a possible alternative in Turkish translation would be *geçmiş zamanda ziyaretler*.

4. Conclusion

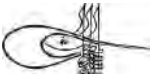
This article dealt with structural calques as a way of translation of neologisms, using Coupland's Generation X as corpus in Turkish-English language pair with its wide variety of neologisms. It was found out that the structural calques detected did not only seem unnatural but distort the source meaning, thus misleading the target audience. It is known that some of the structural calques occur as default. Yet, the translators need to check the target meaning and perception before they choose this method. Neologisms' feature of being brandnew is taken for granted in the source language but semantic shifts due to mistranslation can in no way be

welcomed in the target language. The neologisms in the book analyzed have to do with terminology of this fiction and serve as building blocks of the author's message about the postmodern world. The Turkish readership is possibly even more affected from such mistranslation as it would cause wrong conceptualisations/ lexicalisations and occupy the readers' mind more, simply because the neologisms, thus their translations are not seen only once in the text (in which case, the effect might only be perceived in one sentence). Besides, it became obvious through the analysis of structural calque as a way of translation that the purely structural imitation neglecting semantics would not result in an acceptable translation. This study was conducted in Turkish-English language pair but the general conclusion of the fact that the blind faith in syntax is of no use as seen in the case of structural calques in this study can be readily applied to any other language pair in the process of translating neologisms.

REFERENCES

- ABISAMRA, N. (2003). *An Analysis of errors in Arabic speakers' English Writings*. Retrieved 26.01.2014, from <http://abisamra03.tripod.com/nada/languageacq-erroranalysis.html>
- BEDNÁROVÁ, K. (2012). Non-Literary and Literary Text in Translation Juxtaposed. In: M. Ferenčík and K. Bednárová-Gibová (eds.) *Language, Literature, Culture in a Changing Transatlantic World II, Part I, Linguistics, Translation and Cultural Studies*. Prešov: Filozofická fakulta, 289-302.
- COBUILD. (1991). *Collins CoBuild English Language Dictionary*. London: Harper Collins Publishers.
- COUPLAND, D. (1991). *Generation X: Tales for an Accelerated Culture*. London: Abacus Fiction.
- COUPLAND, D. (1998). *X Kuşağı*. (Translated by Z.Akkuş) İstanbul: Parantez.
- ELMGRAB, R. A. (2011). Methods of Creating and Introducing New Terms in Arabic Contributions from English-Arabic Translation. *International Conference on Languages, Literature and Linguistics IPEDR* vol.26.
- GARNIER, M. and SAINT-DIZIER, P. (2009). An Analysis of the Calque Phenomena Based on Comparable Corpora. Retrieved 12.01.2014, from http://www.irit.fr/~Patrick.SaintDizier/publi_fichier/paraPSD.pdf.
- GÖKSEL, A. and KERSLAKE, C. (2005). *Turkish. A Comprehensive Grammar*. Routledge: New York.
- HAMEED, S. G. (2009). *Coping with Neologisms in English / Arabic Translation*. Retrieved 04.02.2014, from <https://dspace.aus.edu/xmlui/handle/11073/62> .
- HEWSON, L. (2011). *An approach to translation criticism*. John Benjamins Co.: The Netherlands.
- HOSSEINIMANESH, L. and DASTJERDI, H.V. (2013). Technical Translation: A study of interference in three Persian translations of software engineering, *Journal of Language Teaching and Research* 4, 1156-163.
- HUSSEY, S. (1995). *The English language*. Longman: London and New York.
- JOHANSSON, T. (2010). "Dead celebrities are de facto amusing" A postmodern analysis of *Generation X: Tales for an Accelerated Culture*. Retrieved 12.02.2014, from <http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:306901/FULLTEXT01.pdf>

- KARACA, S.O. (2010). Kazak Türkçesinde söz dizimi düzeyinde Rusça etkisi. *Turkish Studies. International Periodical for Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(2), 1192-1209.
- KARNEDI, M.A. (2012). The translation of neologisms in Indonesian, using a corpus-based approach, *International Journal of Scientific and engineering research* 3(5), 829-841.
- KATAMBA, F. (1994). *English Words*. Routledge: London.
- KAYYAL, M. (2008). Interference of the Hebrew language in translations from modern Hebrew literature into Arabic. In A. Pym, M. Schlesinger and D. Simeoni (Eds.), *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage to Gideon Toury*. John Benjamins: Netherlands.
- MIODUSZEWSKA, A. (2012). *Neologisms in translating Terry Pratchett's books*. Retrieved 04.02.2014, from <http://www.teacher.pl/artykuly-metodyczne/neologisms-in-translating-terry-pratchetts-books/>.
- MOATS, M. (2009). *Pippi goes abroad: A comparative study of the British and American translations of neologisms, nonce words and proper nouns in Pippi Longstocking*. Retrieved 02.02.2014, from <http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:240586/FULLTEXT01.pdf>
- MOGHADAM, M. Y. and SEDIGHI, A. (2012). A Study of the Translation of Neologisms in Technical texts: a Case of Computer Texts, *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 3(2), 1-6.
- MUNDAY, J. (2008). *The Routledge Companion to Translation Studies(e-book)*. New York: Routledge.
- NEWMARK, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York and London: Prentice-Hall.
- NISKA, H. (1998). *Explorations in translational creativity: Strategies for interpreting neologisms*. Retrieved 04.02.2014, from <http://www.oocities.org/~tolk/lic/kreeng2.htm>.
- SILVIA, P. (2001). *Handbook of Terminology. Terminology and Standardization Directorate. Translation Bureau*. Public Works and Government Services Canada. Translation Procedures: The technical component of the translation process. Retrieved 12.02.2014, from <http://www.slideshare.net/apizzuto/translation-techniques-presentation>.
- VARDAR, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN ALTERNATİF ÖLÇME-DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİNİ UYGULAMA BİÇİMLERİ VE UYGULAMADA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR*

*Fadime YİĞİT***

*Bilal KIRIMLI****

ÖZET

Çalışmada Türkçe öğretmenlerinin İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı (6, 7 ve 8. Sınıflar)'nda yer alan alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerine yönelik uygulamaları ve uygulama sırasında karşılaştıkları sorunlar araştırılmaktadır.

Betimsel bir nitelik taşıyan bu araştırmada nicel veri toplama araçlarından anket ve nitel veri toplama araçlarından görüşme kullanılmıştır. Böylece “çoklu metot” (karma metot) kullanılmış ve veri toplama araçlarında çeşitleme (triangulation) yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Trabzon ili devlet okullarında görev yapan Türkçe öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem, çalışma evreni içinden basit olasılıklı (rastgele) örnekleme yoluyla seçilmiştir. Araştırmanın örneklemini 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Trabzon ilindeki devlet okullarında görev yapan Türkçe öğretmenleri oluşturduğundan Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü aracılığıyla Trabzon Valiliği ve İl Milli Eğitim Müdürlüğünden araştırma için gerekli izin alınmıştır. 150 öğretmene uygulanan anketlerden 123 tanesi analiz edilmiştir. Anket uygulaması sırasında görüşmeye katılmak için gönüllü olduğunu belirten 34 öğretmen arasından basit (rastgele) örnekleme ile 13 öğretmen seçilerek görüşme yapılmıştır. Anketteki verilerin SPSS 15.00 (Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi) paket programı kullanılarak frekans (f) ve yüzde (%) dağılım hesapları yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonunda elde edilen nitel verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda öğretmenlerin daha çok performans görevi ve projeler hakkında öğrencilere geri bildirim verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin performans görevi, proje ve öğrenci ürün dosyalarını değerlendirirken dereceli puanlama anahtarını kullandığı tespit edilmiştir. Grupla yapılan çalışmalarda Türkçe öğretmenlerinin grubun bütün üyelerine aynı notu verdiği görülmüştür.

Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken en sık karşılaşılan problemlerin haftalık ders saatinin yetersizliği ve sınıf mevcudunun fazlalığı olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra okulun ve sınıfın fiziki olanaklarının yetersiz olması, ölçeklerin

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğretmen-MEB, El-mek: fadimecanak@gmail.com

*** Doç. Dr. KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: kirimlibilal@yahoo.com

karmaşık olması ve alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken sınıf yönetiminde zorluk yaşanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri.

TURKISH COURSE TEACHERS' FORMS OF IMPLEMENTING ALTERNATIVE ASSESSMENT-EVALUATION METHODS AND PROBLEMS ENCOUNTERED WHILE IMPLEMENTING THESE METHODS.

ABSTRACT

Turkish Course teachers' forms of implementing alternative assessment-evaluation methods appearing in elementary school Turkish course curriculum (6th, 7th and 8th grades) and-if any-problems encountered while implementing these methods are researched in this study.

Questionnaire, as one of quantitative data collection tools, and interview, as one of qualitative data collection tools, were used in this study which is of a descriptive in nature. Thus, "multi-method" (mixed method) was used and variation (triangulation) as one of data collection tools was applied. Population of the research is constituted of Turkish Course teachers employed at state schools in Trabzon province during 2011-2012 school year. Sample was chosen through simple probability (random) sampling within the population of the study. Necessary permit was obtained from the Governorship of Trabzon and Provincial Directorate of National Education through the agency of Karadeniz Technical University, Institute of Educational Sciences as sample of the study was constituted of Turkish Course teachers employed at state schools in Trabzon province during 2011-2012 school year. 123 questionnaires out of the ones conducted on 150 teachers were analyzed. 13 teachers were chosen and interviewed through simple (random) sampling out of 34 teachers who stated during questionnaire application to volunteer for taking part in the interview. Data in the questionnaire were calculated for frequency (f) and percentage (%) distribution by using SPSS 15.00 (Statistical Package for Social Sciences) software package. Content analysis method was used in analyzing the qualitative data obtained at the end of the interviews conducted.

It was concluded that the teachers gave feedback to their students more on performance tasks and projects. It was determined that the teachers used graded scoring key while evaluating performance tasks, projects and student product files. It was observed that the Turkish Course teachers during group works gave the same marks to all members of that group.

Most frequently encountered problems while applying alternative assessment-evaluation methods were found to be insufficiency of weekly course hours and excessive number of students in classes. Other problems in addition to these are experienced such as insufficient

physical facilities of schools and classrooms, complicated scales and having difficulties in classroom management while implementing alternative assessment-evaluation methods.

Key Words: Turkish education, alternative assessment-evaluation methods.

GİRİŞ

Eğitim sistemimizin temelinde yer alan yapılandırmacı eğitim anlayışına göre öğrencilerin başarılarının çeşitli ölçme araçları ile çok yönlü olarak değerlendirilmesi esastır. Dolayısıyla öğretmenler, öğrencilerin başarılarını değerlendirirken çoktan seçmeli, eşleştirmeli, kısa cevaplı testlerin ve yazılı sınavların yanında projeleri, performans görevlerini, gözlem formlarını da etkin bir şekilde kullanmalıdır.

Alternatif ölçme ve değerlendirme, geleneksel ölçme-değerlendirme yaklaşımlarının eksiklerini telafi etmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu yüzden ancak hem geleneksel hem de alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerinden yararlanılırsa ölçme-değerlendirmede başarıya ulaşılabilir. Çünkü bu iki anlayış birbirini yok etmek için değil, eksiklerini tamamlamak ve değerlendirmede mükemmele yaklaşmak için ortaya çıkmıştır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı (TDÖP), kazanımlara ne derece ulaşıldığının belirlenmesinde geleneksel ölçme-değerlendirme araçlarının (kısa cevaplı, uzun cevaplı, çoktan seçmeli, doğru-yanlış, eşleştirmeli testler) yanı sıra alternatif ölçme-değerlendirme yöntem ve araçlarının (performans görevi, proje ödevi, öğrenci ürün dosyası, tutum ölçekleri, gözlem, görüşme, öz değerlendirme, akran değerlendirme) kullanmasını zorunlu kılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Türkçe öğretmenlerinin görüşleri alınarak Türkçe Dersi Öğretim Programı (6, 7 ve 8. Sınıf)'nda adı geçen alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini (görüşme, tutum ölçekleri, öz değerlendirme, akran değerlendirme, gözlem, öğrenci ürün dosyaları, performans görevi, proje) öğretmenlerin nasıl uyguladıklarını ve uygulamada karşılaştıkları sorunları tespit etmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın amaçları şöyledir:

1. Türkçe öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulama biçimlerini belirlemek.
2. Türkçe öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken karşılaştıkları sorunları (varsa) belirlemek.

Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Eğitimde; öğrencilere kazandırılmak istenen kazanımlar (hedefler), içerik, öğrenme etkinlikleri kadar ölçme-değerlendirme etkinlikleri de oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada da eğitimin temel unsurlarından olan ölçme-değerlendirme üzerinde durulmuştur. Programın ölçme-değerlendirme unsuru, eğitimin başarı düzeyini ve eksiklikleri ortaya çıkarması açısından önemlidir.

Öğretmenler okulda öğretim programının uygulayıcısı ve sınıf düzeyinde geliştiricisi olarak büyük sorumluluk sahibidir (Ornstein ve Hunkins, 1998). Uygulayıcı konumunda olan Türkçe öğretmenlerinin uygulamalar sırasında yaşadıkları zorluklar ve eksikler tespit edilirse Türkçe eğitimi alanında yapılacak yeniliklere ışık tutacağı düşünülmektedir. Araştırmanın Türkçe

öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulama biçimlerinin belirlenmesine, ortaya çıkan sorunların tespit edilmesine ve sorunların çözümlerine yönelik önlemlerin alınmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yapılandırmacı yaklaşımın ışığında hazırlanan öğretim programlarının uygulanmasıyla bu programlarda önerilen ölçme-değerlendirme yöntemlerine yönelik birçok araştırmanın yapıldığı görülmektedir (Kırmızı ve Akaya, 2007; Gömleksiz ve Bulut, 2007; Şahin, 2007; Şahin, Kurudayıoğlu ve Karadağ, 2007; Türktan, 2011; Öztürk, 2010; Kaya, 2011; Metin ve Demiryürek, 2009; Yıldırım ve Öztürk, 2009; Maden ve Durukan, 2011; Beyhan, 2012). Ancak Türkçe öğretmenlerinin İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda kullanılması önerilen alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulama biçimlerini ve yaşanan sorunları belirlemeye yönelik yeterli çalışmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Trabzon ili ilköğretim devlet okullarında görev yapan Türkçe öğretmenleriyle sınırlıdır.

2. Araştırmanın verileri, anketi dolduran 123 ve görüşme yapılan 13 Türkçe öğretmenin görüşleriyle sınırlıdır.

Araştırmanın Varsayımları

Bu araştırmada;

1. Seçilen örneklemin evreni temsil edici nitelikte olduğu varsayılmaktadır.

2. Öğretmenlerin anket maddelerini gerçeği yansıtacak şekilde doldurdıkları varsayılmaktadır.

YÖNTEM

Birbirlerine göre bazı avantaj ve dezavantajlar taşıyan nicel ve nitel yaklaşımlar bu araştırmada birlikte kullanılmıştır. Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerinin uygulayıcısı olan öğretmenlere anket uygulandıktan sonra görüşme yapılmıştır. Böylece “çoklu metot”(karma metot) kullanılmış, veri toplama araçlarında çeşitleme (triangulation) yapılmıştır.

Çoklu metodun araştırmanın güvenilirliğini destekleyeceği ve çapraz kontrollere olanak sağlayacağından sayısal verileri sözel verilerle desteklemek uygun görülmüştür. Hem geniş kitlelerden daha objektif ve genellenebilir bilgilere hem de küçük gruplardan derinlemesine ve ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır.

Çalışma Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni, 2011-2012 eğitim öğretim yılında Trabzon ili devlet okullarında görev yapan Türkçe öğretmenlerinden oluşmaktadır. Örnekleme, çalışma evreni içinden basit olasılıklı (rastgele) örnekleme yoluyla seçilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın nicel boyutuna ilişkin verilerin toplanmasında anket formu, nitel boyutuna ilişkin verilerin toplanmasında ise görüşme formu kullanılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Anketin pilot uygulaması yapılmış ve ardından Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü aracılığıyla Trabzon Valiliği ve İl Millî Eğitim Müdürlüğünden araştırma için

gerekli izin alınmıştır. Araştırmanın asıl verileri 23.04.2012-17.05.2012 tarihleri arasında toplanmıştır. Anket uygulanmış ve uygulama sırasında öğretmenlere görüşmeye gönüllü olup olmadıkları sorulmuştur.

Anket formları 150 Türkçe öğretmenine dağıtılmıştır. Ancak araştırmacı zaman ve maliyet tasarrufu için anketlerin bir kısmını e-posta yoluyla katılımcılara göndermiştir. Öğretmenlere anketleri yanıtlamak için öğretmenlerin de görüşleri doğrultusunda bir hafta süre verilmiş ve anket formları araştırmacı tarafından tekrar toplanmıştır. Anketlerin geri dönüş oranının %82 olup 123 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Anket uygulamaları bittikten sonra görüşmeye gönüllü olan 34 öğretmen arasından basit örnekleme yoluyla 13 öğretmen seçilmiş ve bu öğretmenlerle görüşme yapılmıştır. Her öğretmenle randevu istenmiş, öğretmenin isteği doğrultusunda görüşme tarihi ve yeri belirlenmiş, görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce araştırmacı kendisini ve araştırmasını kısaca tanıtmıştır. Araştırmacı, ses kaydı almak için katılımcıdan izin istemiş ve hiçbir şekilde katılımcıların kimliklerini açıklamayacağını belirtmiştir. Görüşülen kişi, hazır olduğunda görüşmeye başlanmıştır. Görüşme, bizzat araştırmacı tarafından sessiz bir ortamda ses kayıt cihazı kullanılarak yapılmıştır. Her görüşme ortalama 15 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Anketlere 1'den 123'e kadar numara verilmiştir. Ardından SPSS 15.00 programı kullanılarak anketten elde edilen verilerin istatistiksel olarak frekans (f) ve yüzde (%) dağılım hesapları yapılmış, araştırmanın amaçları doğrultusunda tablolar oluşturulmuştur.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen nitel verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

BULGULAR

Türkçe öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulama biçimleri ve bu yöntemleri uygularken yaşadıkları sorunlar bu başlık altında açıklanacaktır.

Türkçe Öğretmenlerinin Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntemlerini Uygulama Biçimleri

Türkçe öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulama biçimleri analiz edilmiş, frekans dağılımları ve yüzde değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Anket Verilerine Göre Türkçe Öğretmenlerinin Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntemlerini Uygulama Biçimlerinin Dağılımı

Uygulama Biçimleri	Her Zaman		Sık Sık		Bazen		Nadiren		Hiçbir Zaman		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Görüşme yönteminden sonra öğrencilere geri bildirim veriyorum.	25	20,3	51	41,5	33	26,8	7	5,7	7	5,7	123	100
Tutum ölçeğini uyguladıktan sonra olumsuz tutuma sahip öğrencilere yönelik tedbirler alıyorum.	21	17,1	45	36,6	41	33,3	9	7,3	7	5,7	123	100
Her temanın sonunda öğrencilerin öz değerlendirme formunu doldurmalarını istiyorum.	23	18,7	30	24,4	47	38,2	17	13,8	6	4,9	123	100
Öğrencilerin doldurduğu öz değerlendirme formlarını inceliyorum.	22	17,9	27	22,0	50	40,7	14	11,4	10	8,1	123	100
İncelediğim öz değerlendirme formları hakkında öğrencilere geri bildirim veriyorum.	26	21,1	18	14,6	51	41,5	18	14,6	10	8,1	123	100
Uyguladığım gözlem yönteminden sonra öğrencilere geri bildirim veriyorum.	30	24,4	43	35,0	36	29,3	12	9,8	2	1,6	123	100
Öğrencilerin doldurduğu akran değerlendirme formlarını inceliyorum.	17	13,8	32	26,0	51	41,5	16	13,0	7	5,7	123	100
İncelediğim akran değerlendirme formları hakkında öğrencilere geri bildirim veriyorum.	18	14,6	25	20,3	56	45,5	17	13,8	7	5,7	123	100
Performans görevlerini değerlendirirken hem süreci hem de ürünü eşit ölçüde değerlendiriyorum.	65	52,8	43	35,0	13	10,6	1	,8	1	,8	123	100
Performans görevlerini değerlendirirken dereceli puanlama anahtarı kullanıyorum.	73	59,3	36	29,3	13	10,6	0	,0	1	,8	123	100
İncelediğim performans görevleri hakkında öğrencilere geri bildirim veriyorum.	72	58,5	42	34,1	9	7,3	0	,0	0	,0	123	100
Projeleri değerlendirirken hem süreci hem de ürünü eşit ölçüde değerlendiriyorum.	71	57,7	35	28,5	14	11,4	2	1,6	1	,8	123	100
Projeleri değerlendirirken dereceli puanlama anahtarı kullanıyorum.	79	64,2	31	25,2	11	8,9	0	,0	2	1,6	123	100
İncelediğim projeler hakkında öğrencilere geri bildirim veriyorum.	71	57,7	40	32,5	11	8,9	0	,0	1	,8	123	100
Grup çalışmalarında grubun bütün üyelerine aynı notu veriyorum.	29	23,6	29	23,6	31	25,2	17	13,8	17	13,8	123	100
Öğrencilerimden yaptıkları çalışmalarını ürün dosyalarında saklamalarını istiyorum.	53	43,1	34	27,6	24	19,5	9	7,3	3	2,4	123	100
Öğrenci ürün dosyalarını değerlendirirken dereceli puanlama anahtarı kullanıyorum.	40	32,5	28	22,8	25	20,3	20	16,3	10	8,1	123	100
Öğrenci ürün dosyaları hakkında öğrencilerime geri bildirim veriyorum.	43	35,0	31	25,2	25	20,3	17	13,8	7	5,7	123	100

Tablo 1 incelendiğinde “Görüşme yönteminden sonra öğrencilere geri bildirim veriyorum.” maddesine ankete katılan öğretmenlerin % 41,5’inin “Sık sık”, %26,8’inin “Bazen” yanıtını verdiği görülmektedir.

“Tutum ölçeğini uyguladıktan sonra olumsuz tutuma sahip öğrencilere yönelik tedbirler alıyorum.” maddesine öğretmenlerin %36,6’sı “Sık sık”, %33,3’ü ise “Bazen” cevabını vermiştir.

“Her temanın sonunda öğrencilerin öz değerlendirme formunu doldurmalarını istiyorum.” maddesine anket uygulanan öğretmenlerin %38,2’si “Bazen”, %24,4’ü “Sık sık” cevabını vermiştir. “Öğrencilerin doldurduğu öz değerlendirme formlarını inceliyorum.” maddesine öğretmenlerin %40,7’sinin “Bazen” yanıtını verdiği görülmektedir. “İncelediğim öz değerlendirme formları hakkında öğrencilere geri bildirim veriyorum.” maddesi için “Bazen” cevabını veren öğretmenlerin oranı %41,5’tir.

“Uyguladığım gözlem yönteminden sonra öğrencilere geri bildirim veriyorum.” maddesi için öğretmenlerin %35,0’i “Sık sık”, %29,3’ü “Bazen” yanıtını vermiştir.

Öğretmenlerin % 41,5’i öğrencilerin doldurduğu akran değerlendirme formlarını *bazen* incelediğini belirtmiştir. “İncelediğim akran değerlendirme formları hakkında öğrencilere geri bildirim veriyorum.” maddesi için ise öğretmenlerin %45,5’inin “Bazen” seçeneğini işaretlediği görülmektedir.

Tabloda da görüldüğü üzere “Performans görevlerini değerlendirirken hem süreci hem de ürünü eşit ölçüde değerlendiriyorum.” maddesine öğretmenlerin yarısından fazlası (%52,8) “Her zaman”, seçeneğini işaretlemiştir. Ayrıca öğretmenlerin yarısından fazlası (%59,3) performans görevlerini değerlendirirken *her zaman* dereceli puanlama anahtarı kullandığını belirtmiştir. İncelediği performans görevleri hakkında öğrencilere geri bildirim verme durumuna bakıldığında öğretmenlerin yarısından fazlasının (%58,5) “Her zaman” seçeneğini işaretlediği görülmektedir.

Türkçe öğretmenlerinin yarısından fazlasının (%57,7) projeleri değerlendirirken *her zaman* hem süreci hem de ürünü eşit ölçüde değerlendirdiği fark edilmektedir. Ankete katılan öğretmenlerin çoğunluğu (%64,2) projeleri değerlendirirken “her zaman” dereceli puanlama anahtarını kullandığını, belirtmiştir. “İncelediğim projeler hakkında öğrencilere geri bildirim veriyorum.” maddesine öğretmenlerin yarısından fazlasının (%57,7) “Her zaman” yanıtını verdiği görülmektedir. “Grup çalışmalarında grubun bütün üyelerine aynı notu veriyorum.” maddesi için öğretmenlerin %25,2’si “Bazen” seçeneğini işaretlemiştir. Aynı madde için “Her zaman” ve “Sık sık” cevabını veren öğretmenlerin oranı ise eşit olup %23,6’dır.

Elde edilen bulgulara göre öğrencilerinden yaptıkları çalışmaları ürün dosyalarında saklamalarını öğretmenlerin %43,1’inin *her zaman* istediği görülmektedir. “Öğrenci ürün dosyalarını değerlendirirken dereceli puanlama anahtarı kullanıyorum.” maddesi için ise ankete katılan öğretmenlerin %32,5’i “Her zaman” seçeneğini işaretlemiştir. Ayrıca öğrenci ürün dosyaları hakkında öğrencilere *her zaman* geri bildirim veren öğretmenlerin oranı %35,0’tir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmede “*Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini daha verimli kullanmak için neler yapıyorsunuz? Uygulamalarınızdan bahsederek görüşlerinizi söyler misiniz?*” sorusuna Türkçe öğretmenlerinin verdikleri cevaplara ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Görüşme Verilerine Göre Türkçe Öğretmenlerinin Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntemlerini Uygulama Biçimlerinin Dağılımları

Uygulama Biçimlerine Yönelik Görüşler	Frekans	Öğretmenler
Değerlendirme yaparken ölçek kullanıyorum.	3	Ö1, Ö3, Ö5
Performans görevleri ders esnasında benim rehberliğinde yapıyor.	3	Ö2, Ö8, Ö11
Öğrencilerimin ilgi, istek ve yeteneklerine göre çalışma konuları veriyorum.	3	Ö2, Ö7, Ö12
Performans görevlerini ve projeleri sınıf veya okul panolarında sergiliyorum.	2	Ö4, Ö6
Okulda performans görevleri ve projelerden oluşan sergi hazırlıyorum.	1	Ö6
Çalışma gruplarını farklı yetenekleri olan ve farklı düzeydeki öğrencilerden oluşturuyorum.	1	Ö11
Gözlem formlarındaki sonuçlara göre öğrenciler takip ediyorum.	1	Ö5
Sınıf hâkimiyetini sağladıktan sonra alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uyguluyorum.	1	Ö13
Performans görevleri ve projelerde çalışmanın geciktiği her gün için puan kırıyorum.	1	Ö2
Öz ve akran değerlendirme yaparken öğrencilerin kendilerini öğretmen olarak düşünmelerini istiyorum.	1	Ö2
Ürün dosyalarını her dönemin sonunda inceliyorum.	1	Ö9
Örnek çalışmalar gösterdikten sonra performans görevi ve proje çalışmalarını yaptırıyorum.	1	Ö10

Tablo 2 incelendiğinde 13 öğretmenden 3 öğretmenin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini daha verimli kullanmak için değerlendirme sırasında ölçek kullandığını söylediği görülmektedir. Başka 3 öğretmen ise performans görevlerini ders esnasında öğretmen rehberliğinde yaptırdığını belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerden üç tanesi çalışma konularının öğrencilerin ilgi, istek ve yeteneklerine göre verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Performans görevleri ve projeleri sınıf veya okul panolarında sergilediğini söyleyen 2 öğretmen bulunmaktadır.

Öğretmenlerin, alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulama biçimleri bakımından ifade ettikleri görüşlerden bazıları şunlardır:

Ö5: “Önemli olan çalışmanın başında hangi kıstaslara bakacağını bilmektir. O yüzden öğrencilere çalışma konularını verirken ölçeğimi de hemen belirlerim.”

Ö8: “Performansları öğrenciye ev ödevi olarak vermemeliyiz. Performansları sınıf içerisinde ders esnasında takip ederek yaptırıyorum.”

Ö2: “Öğretmen, projelerde öğrencilere konu seçme şansı tanınmalı. Ben öğrencilere bir liste veriyorum ve o listeden konuları seçmelerini istiyorum. Çünkü öğrenci ancak ilgi duyduğu alanda istekli çalışıyor. Performans görevi konularını da aynı şekilde belirliyorum.”

Türkçe Öğretmenlerinin Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntemlerini Uygularken Karşılaştıkları Sorunlar

Türkçe öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken karşılaştıkları sorunlar anket verilerine dayanarak analiz edilmiş, frekans dağılımları ve yüzde değerleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Anket Verilerine Göre Öğretmenlerin Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntemlerini Uygularken Karşılaştıkları Sorunların Dağılımı

Sorunlar	f	%
“Derse ayrılan haftalık süre, alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulamaya yetmemektedir.”	108	87,8
“Sınıf mevcudunun fazla olmasından dolayı uygulamada güçlük yaşıyorum.”	63	51,2
“Okulun ve sınıfın fiziki olanakları yetersiz olduğu için uygulamada zorluk çekiyorum.”	43	35,0
“Ölçeklerin karmaşık olması nedeniyle değerlendirmede zorluklar yaşıyorum.”	36	29,3
“Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken sınıf yönetiminde zorluk yaşıyorum.”	35	28,5
“Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığım için zorluk yaşıyorum.”	19	15,4
“Evrak hazırlama ve arşivleme yükü getiriyor.”	11	8,9
“Öğrenciler sorumluluklarını yerine getirmiyor.”	9	7,3
“Veliler bu yöntemler konusunda bilinçsiz davranıyor.”	6	4,8
“Öğrenci seviyeleri çok farklı olduğu için zorluk yaşıyorum.”	3	2,4

Tablo 3’te görüldüğü üzere Türkçe öğretmenlerinin büyük çoğunluğu (%87,8) Türkçe dersine ayrılan haftalık ders saatinin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini kullanmak için yetmediğini belirtmiştir. Öğretmenlerin yarısından fazlasının (%51,2) ise sınıf mevcudunun fazla olmasından dolayı sorun yaşadığı görülmektedir. Okulun ve sınıfın fiziki olanakları yetersiz olduğundan alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulamada problem yaşadığını belirten öğretmenlerin oranı ise %35,0’tir.

Yapılan görüşmede “*Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini kullanırken sorunlar yaşıyor musunuz? Eğer yaşıyorsanız bunlar nelerdir, söyler misiniz?*” sorusuna Türkçe öğretmenlerinin verdikleri cevaplara ilişkin bulgular Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4’teki alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri uygulanırken karşılaşılan sorunlara yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (10 öğretmen) öğrenciden kaynaklanan sorunlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Öğretmenlerin çoğunluğu (8 öğretmen) ise ortam ve şartlardan kaynaklanan sorunlar yaşadığını belirtmiştir. Bunların içinde zaman sıkıntısı yaşadığını ve sınıfların kalabalık olduğunu söyleyen üçer öğretmen bulunmaktadır.

Tablo 4. Görüşme Verilerine Göre Türkçe Öğretmenlerinin Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntemlerini Uygularken Karşılaştıkları Sorunların Dağılımı

Yaşanan sorunlar	Frekans	Öğretmenler
<i>Öğrenciden kaynaklanan sorunlar</i>		
Öğrencilerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini anlamakta zorluk çekmeleri	2	Ö9, Ö3
Öğrencilerin sorumluluklarını yerine getirmemesi	2	Ö4, Ö13
Öğrencilerin internetten elde ettikleri hazır bilgileri getirmeleri	2	Ö1, Ö3
Öğrencilerin çalışmalarını ailelerine yaptırmaları	2	Ö1, Ö3
Öğrencilerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerine alışkın olmaması	1	Ö8
Öğrenciler arasındaki seviye farklılığı	1	Ö5
<i>Ortam ve şartlardan kaynaklanan sorunlar</i>		
Zaman sıkıntısı yaşanması	3	Ö10, Ö11, Ö12
Sınıfların kalabalık olması	3	Ö5, Ö7, Ö10
Sınıflarda ve okullarda elverişli ortamın bulunmaması	2	Ö6, Ö13
<i>Ölçme araçlarından kaynaklanan sorunlar</i>		
Performans görevleri ve projeler için kullanılan değerlendirme ölçeklerinin uzun olması	1	Ö11
<i>Öğretmenden kaynaklanan sorunlar</i>		
Alternatif ölçme-değerlendirme hakkında yeterince bilgi sahibi değilim.	1	Ö2

Öğretmenlerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıda verilmektedir:

Ö9: “Evet yaşıyorum. Öğrenciler yeni yöntemleri anlamakta zorluk çekiyor. Eksik ya da hatalı anlayan öğrencilerim oluyor.”

Ö4: “Yaşıyorum maalesef. Ödevlerini zamanında getirmiyorlar, sürekli hatırlatmak zorunda kalıyorum.”

Ö3: “Araştırma konusu veriliyor, öğrenci internetten olduğu gibi yazıp getiriyor. Ödev yorulumu da farklılığını da katmıyor.”

Ö1: “Alternatif yöntemler sınıf dışında ve evde yapıldığı için çocuğun ürün oluştururken çevresinden gereğinden fazla yardım almasına neden olabiliyor. Bazen anne-babanın öğretmeniymiş gibi hissediyorum.”

Ö11: “En büyük sorun zaman. Mesela her dönem 2 performans veriyorum ama 1 tanesini ölçeklerle tam uygularken diğerine çok zaman ayıramıyorum, daha üstünlükleri oluyor.”

Ö5: “Sınıf mevcudunun kalabalık olmasından dolayı beklenen verimi alamıyorum.”

Ö6: “Evet yaşıyorum projeler mesela, okullarda yeterli çalışma ortamı yok öğrenciler evde de buna odaklanamıyorlar. Mesela bir proje atölyesi olsa... Öğrenci orada daha rahat çalışabilir, böylece bu sorun aşılabilir.”

TARTIŞMA

Bu bölümde öğretmenlere uygulanan anketlerden ve öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular; literatürden yararlanılarak karşılaştırılmış, tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Türkçe Öğretmenlerinin Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntemlerini Uygulama Biçimleriyle İlgili Tartışma

Araştırmanın anket verileri incelendiğinde ankete katılan öğretmenlerin hemen hemen tamamının (%90 ve üstü) performans görevi ve projeler hakkında öğrencilere geri bildirim verdikleri görülmektedir. Öğrenci ürün dosyaları (%60,2) ve görüşmeler (%61,8) hakkında öğrencilere *her zaman* veya *sık sık* geri bildirim verdiğini belirtenler ise öğretmenlerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak öğretmenlerin yarısından fazlası (%59,4) gözlem yönteminden sonra öğrencilere *her zaman* veya *sık sık* geri bildirim verdiğini belirtmektedir. Bu bulgular, Türkçe öğretmenlerinin daha çok performans görevi ve projeye yönelik geri bildirim verdiğini göstermektedir. Performans görevi ve projelerde geri bildirim verme oranının daha fazla olması ise öğrencinin bu çalışmalardan aldığı puanın e-okul sistemine girilmesiyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Öğretmenler, bu sebepten ötürü performans görevi ve projeyi daha çok önemsiyor olabilir. Yıldırım ve Öztürk (2009)'ün araştırmasında da farklı sıklıkta olmakla birlikte, araştırmaya katılan öğretmenlerin hepsinin değerlendirme sonuçlarını öğrencilerin gelişimlerine ilişkin geri bildirimde bulunmak için kullandığı ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin geri bildirimde öğrenciler üzerindeki olumlu etkisinin farkında olduğu ve değerlendirme sonuçlarını bu amaçla kullandığı söylenebilir. Araştırmacı, öğretmenlik yaşamında öğrencilerin yaptıkları ürünlerden veya performanslarından aldıkları puanları merak ettiklerini gözlemlemiştir. Bu yüzden öğrencinin ne kadar başarılı olduğu, hatalarının veya eksiklerinin neler olduğu öğretmen tarafından mutlaka öğrenciye söylenmelidir. Böylece öğrenci başarılı olduğu alanları fark edebilir, yanlışlarını düzeltebilir ve eksiklerini tamamlayabilir.

Ankette elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin yarısından fazlası (%53,7) tutum ölçeğini uyguladıktan sonra olumsuz tutuma sahip öğrencilere yönelik *her zaman* veya *sık sık* önlem almaktadır. Ancak öğretmenlerin önemli bir bölümü (%33,3) tutum ölçeklerinin sonucuna bakarak öğrencileri için *bazen* önlem aldığını belirtmiştir. Oysaki öğrencilerin derse olan tutumlarını olumluya çevirmek yahut olumlu tutumlarının sürekliliğini sağlamak için önlem alınmalıdır. TDÖP (MEB, 2006)'te de tutum ölçeklerinin kullanım amacı bu şekilde açıklanmıştır.

Araştırmacıya göre öz ve akran değerlendirmenin uygulama biçimlerinde öğretmenlerin önemli bir bölümünün “Bazen” seçeneğinde yoğunlaşması, bu yöntemin etkili şekilde kullanılmadığını göstermektedir. Araştırmacı; “Bazen” seçeneğini işaretleyen öğretmenlerin öz değerlendirme ve akran değerlendirmeyi bir değerlendirme aracı olarak değil, bir etkinlik olarak kullandıklarını düşünmektedir. Akata (2009)'nın çalışmasında da öğretmenlerin öz ve akran değerlendirme sonuçlarını dikkate alarak değerlendirme yapmadıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretmenlerin öz ve akran değerlendirmeyi uyguladıktan sonra öğrencilere *her zaman* dönüt verme oranlarının (%21,1 ila %14,6) düşük olduğu görülmektedir. Bu durum; öğrenciye başarısı, eksikleri ve yanlışları hakkında dönüt verilmediği takdirde öğrencinin ilerleme gösteremeyeceği gerçeğinin bazı öğretmenler tarafından göz ardı edildiğini göstermektedir. Ayrıca ders saatinin yetersizliğinden veya sınıf mevcudunun fazlalığından dolayı öz ve akran değerlendirme uygulamaları yetersiz kalıyor olabilir. Nitekim anket ve görüşme verilerine göre alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken yaşanan sorunların başında ders saatinin yetersizliği ve sınıf mevcudunun fazlalığı gelmektedir.

Anket uygulanan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu (%86 ve üstü) performans görevi ve projede ürün ile süreci eşit ölçüde değerlendirdiğini belirtmiştir. Akata (2009)'nın çalışmasında da

öğretmenlerin hem süreç hem de ürünü değerlendirdikleri sonucu elde edilmiştir. Elde edilen verilere göre Türkçe öğretmenlerinin süreç değerlendirmesine de dikkat etmeye çalıştığı söylenebilir. Ancak araştırmacı, programın altı yıldır uygulamada olmasına rağmen öğretmenlerin bazılarının halen ürünü ve süreci eşit değerlendirmemesinin önemli bir eksiklik olduğunu düşünmektedir.

Ankette grubun bütün üyelerine aynı notu vermediğini belirten öğretmenlerin oranı sadece %13,8'dir. Araştırmacı, öğretmenlerin grup çalışmalarında yeterli takip ve kontrolü yapamadığından *eşitlik ilkesine* bağlı kalmak için her üyeye aynı notu verdiğini düşünmektedir. Ancak bu durum değerlendirmede hataya sebep olabilir. Çünkü grup içindeki her öğrencinin performansı aynı olmayacaktır. Dolayısıyla grubun ortaya çıkardığı ürünün yanı sıra her bir öğrencinin çalışma sürecindeki performansı da değerlendirmeye katılmalıdır. Çalışma süreci içinde grup üyeleri takip edilerek performansları farklı olan her öğrenci için ayrı puan verilmelidir.

Anket verilerinde görüldüğü üzere ürün dosyaları hakkında öğrencilere geri bildirim veren öğretmenlerin oranı(%60,2), ürün dosyasını kullanan öğretmenlerin oranından(%70 ve üstü) düşüktür. Bu durumda öğretmenlerin öğrencilere ürün dosyaları hakkında dönüt verirken yeterince titiz davranmadıkları söylenebilir. Oysaki yukarıda açıklandığı üzere geri bildirim öğrencinin gelişiminde önemli bir yer tutar. Ürün dosyalarının puanlanmasında ise öğretmenlerin yarısından fazlası (%55, 3) *her zaman* veya *sık sık* dereceli puanlama anahtarlarını kullanmaktadır. Araştırmacı, öğrenci ürün dosyalarını değerlendirirken dereceli puanlama anahtarını öğretmenlerin tamamı tarafından kullanılıyor olması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü dereceli puanlama anahtarı hem öğretmenin hem de öğrencinin eğitim-öğretim ortamındaki yol haritası olup nesnel değerlendirmenin ön şartıdır.

Öğretmenlerle yapılan görüşmede alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini daha verimli kullanmak amacıyla hangi uygulamaların yapılabileceği araştırılmıştır. Öğretmenler kendi uygulamalarından hareketle görüşlerini bildirmişlerdir. Görüşme yapılan öğretmenler tarafından en fazla ileri sürülen (13 öğretmenden 3 öğretmen) uygulama biçimleri şunlardır: değerlendirme yaparken ölçeklerin kullanılması; performans görevlerinin ders esnasında öğretmen rehberliğinde yapılması; çalışma konularının öğrencilerin ilgi, istek ve yeteneklerine göre verilmesi.

Araştırmada görüşme yapılan öğretmenler tarafından en çok önerilen uygulama biçimlerinden biri, değerlendirme ölçeğinin kullanılmasıdır. Anketten elde edilen bulgular incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (%88 ve üstü) performans görevi ve projeyi değerlendirirken dereceli puanlama anahtarlarını *her zaman* veya *sık sık* kullandığı görülmektedir. Ürün dosyalarının puanlanmasında ise öğretmenlerin yarısından fazlası (%55, 3) *her zaman* veya *sık sık* dereceli puanlama anahtarlarını kullanmaktadır. Buna dayanarak anket ve görüşme bulgularının birbiriyle tutarlı olduğu söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde de benzer sonuçları olan çalışmalara rastlamak mümkündür. Akata (2009)'nın araştırmasında ise değerlendirmeyi dereceli puanlama anahtarı kullanmaksızın yapan öğretmenlerin sayısının yok denecek kadar az olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencinin performanslarını değerlendirmede ölçek kullanımı değerlendirmenin objektif olması açısından mühimdir. Bir değerlendirme ölçeği olan dereceli puanlama anahtarları bu amaçla kullanılabilir. Araştırmacı, öğretmenlik hayatında öğrencilerin performans görevi, proje ve ürün dosyalarını nasıl hazırlayacaklarını, hazırlarken nelere dikkat etmeleri gerektiğini bildiklerinde daha başarılı performans sergilediklerini gözlemlemiştir. Değerlendirme ölçeği kullanmak konusundaki öğretmenlerin hassasiyetinin yönetmelikten de kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü İKY (MEB, 2012)'de öğretmenlerden performans görevi ve projeyi değerlendirirken ölçütleri önceden belirlenen değerlendirme ölçeği veya dereceli puanlama anahtarının kullanılması istenmiştir.

Görüşme verilerine göre öğretmenlerin diğer bir uygulama biçimi ise performans görevlerinin sınıf içinde öğretmen rehberliğinde yapılmasıdır. Araştırmacı bu uygulama ile öğrencilerin internetteki hazır bilgileri getirmelerinin ve çalışmalarını ailelerine yaptırmalarının da önlenebileceğini düşünmektedir.

Görüşme yapılan öğretmenlerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken dikkat ettikleri diğer husus; öğrencilerin ilgi, istek ve yeteneklerine göre çalışma konusu belirlemektir. Araştırmacı; başarılı olduğu ve zevk aldığı alanda çalışan öğrencinin en üst seviyede performans sergileyeceğini düşünmektedir. Öğrencilerin ilgi, istek ve yeteneklerine göre çalışma konusu belirlediğini belirten öğretmenlerin Yapılandırmacı Eğitim Kuramı'nı özümlediği söylenebilir. Çünkü bireysel farklılıkları göz ardı eden değil, onlara değer veren bu kuramın değerlendirme anlayışı bireyin ilgi, istek ve yeteneklerini dikkate alır.

Türkçe Öğretmenlerinin Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yöntemlerini Uygularken Karşılaştıkları Sorunlarla İlgili Tartışma

Öğretmenlerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken karşılaştıkları sorunlar anket ve görüşme verilerinden hareketle tartışılmıştır.

Yapılan ankette öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%87,8), derse ayrılan haftalık sürenin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulamaya yetmediğini belirtmiştir. Türkçe öğretmenleriyle yapılan görüşmelerde de en sık dile getirilen iki sorundan biri "*Ortam ve şartlardan kaynaklanan sorunlar*" başlığı altındaki zaman sıkıntısıdır. Öğretmenler, metinlerin uzunluğundan ve kazanımların yoğunluğundan dolayı ders saatinin ölçme-değerlendirmeye yetmediğini ifade etmişlerdir.

"Ders konuları yoğun, hatta bazı metinler gereksiz uzun. Bu çok vakit alıyor. Üstelik sene sonunda ortaya çıkan ürün dosyalarını da ayrıca değerlendirmek gerek. Ders mi anlatmak ürünleri mi değerlendirmek ikileminde kalınıyor"(Ö11).

Araştırmacı, bu durumun programın yoğun olmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Nitekim Türkçe Dersi Öğretim Programı; okuma, dinleme/izleme, konuşma, yazma ile dil bilgisi olmak üzere beş farklı alandan oluşmaktadır (MEB, 2006). Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini kullanırken haftalık ders saatinin yetersizliğinden dolayı zaman sıkıntısı yaşandığını belirten başka çalışmalar da bulunmaktadır (Gelbal ve Kelecioğlu, 2007; Duban ve Küçükyılmaz, 2008; Kanatlı, 2008; Akata, 2009; Metin ve Demiryürek, 2009; Acat ve Uzunkol, 2010; Beyhan, 2012; Tay, 2013). Buna dayanarak araştırma sonucunun ilgili literatürde yer alan çalışmalarla tutarlı olduğu söylenebilir.

Anket verilerine göre öğretmenlerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken en çok yaşadığı ikinci sorun sınıf mevcudunun fazlalığıdır. Öğretmenlerin yarısından fazlası (%51,2) sınıf mevcudunun fazla olmasından dolayı uygulamada güçlük yaşadığını belirtmiştir. Yapılan görüşmeden elde edilen veriler de bu bulguyu destekler niteliktedir. Görüşme yapılan öğretmenlerin en sık dile getirdiği sorun -zaman sıkıntısının yanı sıra-sınıfların kalabalık olmasıdır. Araştırmacı, elde edilen bu bulguları yorumlamak için anket ve görüşmedeki dersine girilen sınıfın mevcudu bilgilerini incelemeyi yerinde bulmuştur. Ankete katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (%75 üstü) dersine girdiği sınıfların mevcudunun 20 ve 20'nin üzerinde olduğu görülmüştür. Görüşme yapılan öğretmenlerden sınıf mevcudu sorununu ileri süren öğretmenlerin (Ö5, Ö7 ve Ö10) dersine girdiği sınıflarda 30 ve 30'un üstünde öğrenci olduğu bilinmektedir. Bu bilgilere dayanarak öğretmenlerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygulamak için sınıf mevcudunun 20'nin altında olması gerektiğine inandığı söylenebilir. Araştırmacı da sınıf mevcudlarının azaltılmasının alternatif ölçme-değerlendirmenin daha verimli uygulanmasına katkı sağlayacağını düşünmektedir. Gelbal ve Kelecioğlu (2007), Algan (2008),

Adanalı (2008), Okur (2008), Orhan (2007), Bal (2009), Acat ve Uzunkol (2010), Metin ve Birişçi (2011), Ataman ve Kabapınar (2012) ve Aktürk (2012)'ün araştırmalarında da sınıfların kalabalık olmasının alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerinin kullanımında sorun oluşturduğu belirtilmiştir.

Öğretmenler tarafından ankette en çok işaretlenen üçüncü sorun, okulun ve sınıfın fiziki olanaklarının yetersiz olmasıdır. Görüşme yapılan öğretmenler ise sınıflarda ve okullarda elverişli ortamın bulunmadığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden bazıları okullarda atölye şeklinde çalışma sınıflarının olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ö6 kodlu öğretmen: “Mesela bir proje atölyesi olsa... Öğrenci orada daha rahat çalışabilir, böylece bu sorun aşılabılır. Ayrıca öğretmen çalışmanın niteliğine göre öğrencilere uygun bir oturma düzeni oluşturabilir.” diyerek bu konudaki görüşlerini ifade etmiştir. Ö6 kodlu öğretmenin de belirttiği üzere öğrenciler grup çalışması yapıyorsa uygun düzende -küme vb.- oturtulabilir yahut öğrenci okuldaki boş zamanlarında çalışmasına devam edebilir. Böylece öğrencinin çalışmasına odaklanması da daha kolay olabilir. Yiğit ve Bak (2005), Metin ve Demiryürek (2009), Metin ve Birişçi (2011), Ataman ve Kabapınar (2012) da araştırmalarında okullardaki materyal yetersizliği, sınıfların fiziki yapılarının uygun olmaması, okul donanımlarının eksikliği gibi sorunların yaşandığını ispatlamışlardır. Araştırmacı, alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerinin daha fazla verimli kullanılması için okulların fiziki ortamının iyileştirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken öğretmenlerin karşılaştığı bir diğer sorun ise ölçeklerin karmaşık olmasıdır. Ankete katılan öğretmenlerin dörtte birinden fazlası (%29,3), bu sorunu yaşadığını belirtmiştir. Görüşmede ise bu soruna paralel olarak performans görevleri ve projeler için kullanılan değerlendirme ölçeklerinin uzun olmasından dolayı sorun yaşadığını ifade eden bir öğretmen bulunmaktadır. Akata (2009)'nın araştırmasında da Türkçe öğretmenleri alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini karışık bulduklarını belirtmişlerdir. Araştırmacı; öğretmenlerin değerlendirme ölçeklerini hazırlamak veya yeniden düzenlemek için bilgi, deneyim ve motivasyona ihtiyaç duyduklarını düşünmektedir. Nitekim ankete katılan öğretmenlerin %15,4'ü bu yöntemleri uygulamak için yeterli bilgiye sahip olmadığını ve bu yüzden problem yaşadığını belirtmiştir.

Anket ve görüşme verileri incelendiğinde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunların birbiriyle örtüştüğü söylenebilir. Ancak yapılan görüşmede ankette elde edilenlerin yanı sıra başka sorunların da yaşandığı görülmektedir.

Görüşme yapılan öğretmenlerin %15,3'ü (2 öğretmen), öğrencilerin internetten elde ettikleri hazır bilgileri getirmelerinden dolayı sorun yaşadığını ifade etmiştir. Adanalı (2008) ve Sağlam (2011)'in araştırmasında da öğretmenlerin aynı sorunu yaşadığı tespit edilmiştir. Araştırmacı, bu sorunun öğrencilere verilen çalışma konularından kaynaklanıyor olabileceğini düşünmektedir. Öğrenciden bilgiyi uygulaması, analiz etmesi, sentezlemesi, değerlendirmesi gibi çalışmalar istenmelidir. Araştırmacı, çalışma sürecinde öğrenciye rehberlik edildiğinde ve çalışma süreci kontrol edildiğinde sorun ile karşılaşılmayacağını düşünmektedir.

Görüşme yapılan öğretmenlerin %15,3'ü (13 öğretmenden 2 öğretmen), öğrencilerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini anlamakta zorluk çektikleri için sorun yaşadığını belirtmiştir. Adanalı (2008)'nin çalışmasında da öğrencilerin algılama ve anlamada yetersiz olduklarından öğretmenlerin sorun yaşadığı ortaya konulmuştur. Araştırmacıya göre öğrencilerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini anlamakta zorluk çekmelerinin nedenlerinden biri, alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerine alışkın olmamalarıdır. 2006-2007 eğitim-öğretim yılından bu yana ülkedeki tüm okullarda uygulanan bu ölçme-değerlendirme yöntemlerine öğrencilerin alışkın olmaması, alt sınıflardaki değerlendirme etkinliklerinin eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. Araştırmacı, öğrencilere okul hayatının başından itibaren alternatif

değerlendirme yöntemleri uygulandığında öğrencilerin değerlendirme yöntemlerine kısa sürede alışacağını düşünmektedir. Buna bağlı olarak ölçme-değerlendirme çalışmalarında öğrencilerin daha yüksek performans göstereceği de söylenebilir.

Sonuç olarak Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri uygulanırken başta zaman yetersizliği ve sınıf mevcudunun fazlalığı olmak üzere bazı sıkıntıların yaşandığı söylenebilir. Bu yüzden programdaki alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerinin yeterince verimli şekilde uygulanamadığı yorumu yapılabilir.

SONUÇ

Yapılan araştırmada öğretmenlerin performans görevi ve projeler hakkında öğrencilere daha çok geri bildirim verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrenci ürün dosyaları, görüşme ve gözlem yöntemlerinden sonra da öğrencilere geri bildirim verildiği tespit edilmiştir. Ancak öz değerlendirme ve akran değerlendirme yöntemlerinden sonra formları inceleyen ve geri bildirim veren öğretmenlerin oranının düşük olduğu sonucu elde edilmiştir.

Öğretmenlerin performans görevi, proje ve öğrenci ürün dosyalarını değerlendirirken dereceli puanlama anahtarını kullandığı tespit edilmiştir. Fakat öğrenci ürün dosyalarını değerlendirirken dereceli puanlama anahtarını kullanan öğretmenlerin oranının daha düşük olduğu görülmüştür.

Türkçe öğretmenlerinin yarısından fazlasının tema sonunda öz değerlendirme yöntemini düzenli olarak kullanmadığı tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin performans görevi ve projelerde ürün ile süreci eşit ölçüde değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Grupla yapılan çalışmalarda öğretmenlerin grubun bütün üyelerine aynı notu verdiği tespit edilmiştir.

Türkçe öğretmenlerinin öğrencilerin yaptıkları çalışmaları ürün dosyasında saklamalarını istedikleri görülmüştür.

Tutum ölçeğini uygulandıktan sonra derse karşı olumsuz tutuma sahip öğrencilere yönelik tedbir alan öğretmenlerin oranının yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir.

Görüşmeden elde edilen veriler incelendiğinde ise öğretmenlerin değerlendirme yaparken ölçek kullandıkları; performans görevlerini ders esnasında öğretmen rehberliğinde yaptıkları; öğrencilerin ilgi, istek ve yeteneklerine göre çalışma konularının verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken en sık karşılaşılan problemin haftalık ders saatinin yetersizliği olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin en sık yaşadığı bir diğer sorun, sınıf mevcudunun fazlalığıdır. En sık yaşanan diğer sorunlardan bazıları ise okulun ve sınıfın fiziki olanaklarının yetersiz olması, ölçeklerin karmaşık olması ve alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini uygularken sınıf yönetiminde zorluk yaşanmasıdır.

ÖNERİLER

Aşağıda araştırma sonuçlarına dayalı öneriler ve ileride yapılabilecek araştırmalara yönelik öneriler bulunmaktadır.

Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

1. Türkçe dersinin ölçme-değerlendirmesini yapmak amacıyla her sınıf için haftada bir ders saati ayrılmalıdır.

2. Uygulanan ölçme-değerlendirme yöntemlerinin sonuçlarını değerlendirmek veya uygulanacak ölçme-değerlendirme yöntemlerini hazırlamak amacıyla öğretmenlere ek çalışma saati belirlenmelidir. Ancak bu uygulamalar yapılırken öğretmenlere maddi ve manevi destek sağlanarak öğretmenlerin motivasyonları artırılmalıdır.

3. Haftalık ders yükü fazla olan öğretmenlerin ders yükü azaltılmalıdır.

4. Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini daha sağlıklı ve verimli kullanabilmek için sınıf mevcutları ideal sayıya indirilmelidir.

5. Öğretmenlerin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini sınıf içinde tam anlamıyla uygulayabilmeleri için okul yönetimi tarafından araç-gereç, materyal, fotokopi makinesi vb. eksikleri tamamlanmalıdır.

6. Alternatif ölçme-değerlendirme ile elde edilen verileri incelemek, değerlendirmek ve muhafaza etmek için okullarda ölçme-değerlendirme odaları bulunmalıdır. Bu odada uygulanan ölçeklerin saklanabileceği dolaplar, ölçme-değerlendirme ile ilgili materyaller, ölçme-değerlendirme programlarının kurulu olduğu bilgisayarlar bulunabilir. Ölçme-değerlendirme odasının kullanımında aksaklık veya karışıklık yaşanmaması için okul yönetimi bir plan hazırlamalıdır.

7. MEB ve YÖK'ün işbirliğiyle Türkçe Dersi Öğretim Programı'na uygun olarak uzman kişiler tarafından objektif ölçme araçları geliştirilmelidir.

8. Öğretmenlerin kullanabileceği değerlendirme etkinliklerini ve ölçeklerini içeren fasiküller hazırlanarak okullara gönderilebilir.

9. Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerine dair teorik bilgilerin, uygulamaya yönelik örneklerin, uygulama ve değerlendirme adımlarına dair açıklamaların bulunduğu kitap, dergi ve web sayfası oluşturulabilir.

10. Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerine ilişkin akademik çevrelerce elde edilen bilgiler okullara da yansıtılmalıdır. Bu amaçla Türkçe dersi için yapılan araştırmalar, dergi veya e-dergi halinde okullara gönderilmelidir. Böylece öğretmenler alandaki gelişmeleri kolayca takip edebilir ve bu yöntemlerin öğretmenler tarafından etkili kullanımı sağlanabilir.

11. Türkçe öğretmenleri, amaca ve ihtiyaca uygun şekilde öğrenci seviyesini dikkate alarak kendilerinin hazırladıkları değerlendirme formlarını kullanmaları konusunda teşvik edilmelidir.

12. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından öğrencileri ve velileri alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri hakkında bilinçlendirmek için eğitici videolar veya kısa filmler hazırlanabilir. Televizyon, radyo ve sosyal medya aracılığıyla bu materyaller öğrenci ve velilere ulaştırılabilir.

13. Öğrencilerin özgüvenini geliştirmek ve motivasyonlarını artırmak amacıyla öğrencilerin seviyesine ve okulun şartlarına uygun çeşitli etkinlikler, sergiler ya da yarışmalar düzenlenmelidir.

İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

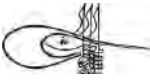
Alternatif ölçme-değerlendirme etkinliklerinin uygulanabilirliğine ilişkin olarak çeşitli değişkenlerin (sınıfın fiziki şartları, öğrenci sayısı vb.) kontrol altında tutulduğu kontrol gruplu deneme modeliyle araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ACAT, M. B ve UZUNKOL, E. D. (2010). İlköğretim programlarındaki alternatif değerlendirme yöntemlerinin uygulanmasında karşılaşılan sorunlara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 337-356. http://www.ide.konya.edu.tr/egtfakdergi/Sayilar/sayi29/20_Bacat_337-356.pdf adresinden 5 Nisan 2013 tarihinde edinilmiştir.
- ADANALI, K. (2008). Sosyal bilgiler eğitiminde alternatif değerlendirme: 5. sınıf sosyal bilgiler eğitiminin alternatif değerlendirme etkinlikleri açısından değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- AKATA, A. (2009). Türkçe programıyla ilgili ölçme ve değerlendirme sürecinin işlevselliği üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu. <http://tez2.yok.gov.tr/> adresinden 6 Nisan 2012 tarihinde edinilmiştir.
- AKTÜRK, A. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sürece dayalı ölçme ve değerlendirme yöntemlerini kullanabilme durumları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir. <http://tez2.yok.gov.tr/> adresinden 30 Mayıs 2012 tarihinde edinilmiştir.
- ALGAN, S. (2008). İlköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme ögesinin öğretmen görüşleri açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana. <http://tez2.yok.gov.tr/> adresinden 28 Kasım 2011 tarihinde edinilmiştir.
- ATAMAN, M. ve KABAPINAR, Y. (2012). Sosyal bilgiler (4-5. sınıf) programlarındaki ölçme değerlendirme yöntemlerinin kullanılma nedenleri ve uygulamaların yeterliliği. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 94-114. <http://dergi.amasya.edu.tr/index.php/1/article/view/27/16> adresinden 5 Mart 2013 tarihinde edinilmiştir.
- BAL, A. P. (2009). İlköğretim beşinci sınıf matematik öğretiminde uygulanan ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının öğretmen ve öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana. <http://tez2.yok.gov.tr/> adresinden 30 Mayıs 2012 tarihinde edinilmiştir.
- BEYHAN, S. (2012). Türkçe öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme uygulamalarına ilişkin görüşleri (Düzce ili örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=7d53ed97e31a8bd307a257b743fb32ff5567ee8b3dd6ec505beb9678c4821d7202b9e2dad8d2dd87> adresinden 1 Mayıs 2013 tarihinde edinilmiştir.
- DUBAN, N. ve KÜÇÜKYILMAZ E. A.(2008). Sınıf öğretmeni adaylarının alternatif ölçme-değerlendirme yöntem ve tekniklerinin uygulama okullarında kullanımına ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online*, 7(3), 769-784. <http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden 17 Nisan 2012 tarihinde edinilmiştir.
- GELBAL, S. ve KELECİOĞLU, H. (2007). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yöntemleri hakkındaki yeterlik algıları ve karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 135-145.
- GÖMLEKSİZ, M. ve BULUT, İ. (2007). Yeni ilköğretim Türkçe dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 175, 161-184.

- KANATLI, F. (2008). Alternatif ölçme ve değerlendirme teknikleri konusunda sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- KAYA, T. (2011). İlköğretim ikinci kademe Türkçe dersi proje görevi başarı puanları ile akademik başarı ve derse yönelik tutum arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- KIRMIZI, F. ve AKAYA, N. (2007, Eylül). Branş öğretmenlerinin yeni Türkçe dersi öğretim programı uygulamasında karşılaştıkları sorunlara ilişkin nitel bir araştırma, 16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi.
- MADEN, S. ve DURUKAN, E. (2011), Türkçe dersi öğretmenlerinin ölçme değerlendirmeye ilişkin algıları. *Millî Eğitim Dergisi*, 40(190), 212-233.
- METİN, M. ve BİRİŞÇİ, S. (2011). Farklı branşlardaki ilköğretim öğretmenlerinin alternatif durum belirleme hakkındaki düşünceleri. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 141-154. https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fegitimvebilim.ted.org.tr%2Findex.php%2FEB%2Farticle%2Fdownload%2F332%2F244&ei=xWOGUYGtMMjiOqOYgNAJ&usg=AFQjCNHqH2TEg - BV_4hlHAX2tHX7m3Rw&sig2=dARCZqxXHL7I48m1w3zprg&bvm=bv.45960087,d.ZWU adresinden 18 Mart 2013 tarihinde edinilmiştir.
- METİN, M. ve DEMİRYÜREK, G. (2009). Türkçe öğretmenlerinin yenilenen Türkçe öğretim programlarının ölçme-değerlendirme anlayışı hakkındaki düşünceleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 37-51.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu*(6, 7, 8. sınıflar). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2012). İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/225_0.html adresinden 29 Eylül 2012 tarihinde edinilmiştir.
- OKUR, M.(2008). 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin fen ve teknoloji dersinde kullanılan alternatif ölçme ve değerlendirme tekniklerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
- ORHAN, A. T. (2007). Fen eğitiminde alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin ilköğretim öğretmen adayı, öğretmen ve öğrenci boyutu dikkate alınarak incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. <http://tez2.yok.gov.tr/> adresinden 6 Nisan 2012 tarihinde edinilmiştir.
- ORNSTEIN, A. C. ve HUNKINS, F. P. (1998). *Curriculum: Foundation, principles and issues*. Boston: Allyn and Bacon.
- ÖZTÜRK, P. (2010). İlköğretim II. kademe Türkçe dersi performans görevi başarı puanları ile akademik başarı ve derse yönelik tutum arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- ÖZYÜREK, L. (1981). *Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim programlarının etkinliği*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- SAĞLAM, F. (2011).Türkçe dersinde kullanılan ölçme-değerlendirme yöntem ve tekniklerine yönelik öğretmen görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. <http://tez2.yok.gov.tr/> adresinden 30 Mayıs 2012 tarihinde edinilmiştir.

- ŞAHİN, Ç. , KURUDAYIOĞLU, M. ve KARADAĞ, Ö. (2007, Eylül). Türkçe öğretmen adaylarının yeni ilköğretim (6, 7, 8.sınıf) Türkçe programındaki ölçme-değerlendirme konusundaki yeterlilik düzeyleri, 16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi.
- ŞAHİN, İ. (2007). Yeni ilköğretim 1. kademe Türkçe programının değerlendirilmesi. *İlköğretim-Online*, 6(2), 284-304. [http://ilkogretim-online.org.tr/vol6say2/v6s2m21. pdf](http://ilkogretim-online.org.tr/vol6say2/v6s2m21.pdf) adresinden 28 Şubat 2013 tarihinde edinilmiştir.
- TAY, B. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin alternatif değerlendirme konusundaki görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 661-683. [http://www.jasstudies.com/Makaleler/808735926_34Tay%20Bayram_S-661-683. pdf](http://www.jasstudies.com/Makaleler/808735926_34Tay%20Bayram_S-661-683.pdf) adresinden 29 Nisan 2013 tarihinde edinilmiştir.
- TÜRK TAN, R. (2011). Yapılandırılmış grid test tekniğinin Türkçe eğitiminde kavram öğretimine katkısı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. <http://tez2.yok.gov.tr/> adresinden 30 Nisan 2012 tarihinde edinilmiştir.
- YILDIRIM, F. ve ÖZTÜRK, B. K. (2009), Türkçe dersi öğretim programının ölçme değerlendirme ögesi hakkında öğretmen görüşleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(37), 92-108. [http://egitim.cu.edu.tr/efdergi/download/2009.3. 37.329.pdf](http://egitim.cu.edu.tr/efdergi/download/2009.3.37.329.pdf) adresinden 15 Eylül 2012 tarihinde edinilmiştir.
- YİĞİT, N. ve BAK, Z. (2005). Çoklu zeka kuramına göre yapılan planların uygulanmasında karşılaşılan güçlükler için öğretmen görüşleri. H. Kıran (Ed.), XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi içinde (s.798-803). Denizli: TÜBİTAK Yayınları.

İKİ DİLLİLİK OLGUSU VE ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN İKİ DİLLİ EĞİTİM SORUNU*

*Mehmet Yalcın YILMAZ***

ÖZET

Kaynağını dilbilim ve toplumbilimden alan iki dillilik kavramı, Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren Avrupa ülkelerine göç eden Türk işçi çocuklarıyla gündeme gelmiştir ve hâlen güncelliğini korumaktadır. Bugün çok dilli ve çok kültürlü bir ortamda kendi vatandaşlarını üç dile hâkim olacak şekilde yetiştirmeyi planlayan ve önemli ölçüde bunu gerçekleştiren AB ülkelerinin bu girişimi karşısında Türkiye’ye, Türk işçi çocuklarının Türkiye ile kültürel bağlılıklarını devam ettirmek, güçlendirmek ve yasal boşlukları gidermek gibi son derece önemli görevler düşmektedir. Günümüzde Almanya’da yaşayan Türklerin en büyük dilsel sorunu, kendi dillerinde gerektiği gibi iletişim kuramamak ve dilsel becerilerde istenilen seviyeye ulaşamamaktır.

Çalışmanın amacı, genel anlamda Almanya’da yaşayan Türklerin anadili eğitiminde yaşadıkları sorunları ortaya koymak ve bu sorunları iki dillilik bağlamında değerlendirmektir. Bu doğrultuda çalışmamızda iki dilliliğin tanımı, iki dilliliğin çeşitleri, iki dilliğin insan üzerindeki etkisi, iki dilli bireylere yönelik eğitim modelleri, Almanya’daki iki dilli eğitim sistemi üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın sonunda Almanya’daki iki dilli Türklerin dil konusunda karşılaştıkları sorunlar şu şekilde saptanmıştır: Almanya’nın ulus-devlet politikasını hâlâ yürütmesi ve bu nedenle azınlık çocuklarının anadil öğrenme haklarına engellemelerde bulunması, Almanya’da yaşayan Türklerin Türkiye’de ve Almanya’da yaşadığı “öteki” olma durumu, iki dillilik konusunda yapılan çalışmaların kısıtlı kalması ve bu çalışmaların gerekli mercilere ulaşmaması, iki dilli bireylerin yetiştirilmesi konusunda gerekli kadronun yeterli olmayışı, Almanya’da verilen eğitimin genellikle submersiyon modeli ile yapıldığından iki dilli bireylerin akademik bir gelişme gösterememesi, çocuklara verilen din eğitiminin yetersiz kalması ve bireylerin Türkçelerinin gelişmesi amacıyla uygulamaya konan Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programındaki aksaklıklar.

Anahtar Kelimeler: İki dillilik, Almanya’daki Türk soylular

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Dr. İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi Başkanlığı, El-mek: myalcinyilmaz@gmail.com

THE PHENOMENON OF BILINGUALISM AND THE PROBLEM OF BILINGUAL EDUCATION FOR TURKISH PEOPLE LIVING IN GERMANY

ABSTRACT

The concept of bilingualism which took its source from linguistics and sociolinguistics has come to the agenda in Turkey since the 1960s with the immigration of the children of Turkish workers to Europe. Turkey has great responsibility such as maintaining cultural bonds with the children of Turkish workers and Turkey, reinforcing and resolving the legal holes against USA which plans to educate its citizens with the acquisition of three languages and it has been realizing it to a great extent. Today the biggest language problem of Turkish people living in Germany is not being able to communicate as required and not reaching the desired level of linguistic skills.

The aim of the study is to reveal the problems that Turkish people who live in Germany face in learning their native language and evaluate the problem in the context of bilingualism. In line with this consideration, the focused points are the definition of bilingualism, the types of bilingualism, the effects of bilingualism on people, the education models for bilinguals and bilingual education system in Germany.

At the end of this study, the language problems that the bilingual Turkish people in Germany face have been stated as follows: Germany's still maintaining its nation state policy and preventing the native language learning right of minority children, Turkish people's being in the "other" position both in Germany and Turkey, the restricted number of studies conducted in bilingualism and these studies' not reaching the related authorities, lack of staff to educate bilinguals, the bilingual individual's not showing much academic progress due to having the education in Germany generally by submersion model, insufficiency of religious education for children and the breakdowns in the application of Turkish and Turkish Culture Teaching Programmes for Turkish Children Abroad.

Key Words: Bilingualism, Turkish origin people in Germany

1. Giriş

Farklı toplumların bir arada yaşama zorunluluğu, dil ilişkilerinin temelini oluşturur. Farklı dilleri konuşan insanlar, göç, savaş, ticari faaliyetler gibi sebeplerle bir arada yaşamak zorunda kaldıklarından dilleri birbirinden etkilenmiştir. Günümüzdeki teknolojik gelişmelere bağlı olarak iletişim araçlarının yaygınlaşması dil ilişkilerini hızlandırmıştır. İnsanlık tarihi boyunca yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü başka dillerden sözcük alışverişinde bulunmayan, tamamen saf halde bulunan bir dilin varlığından söz edilemez. Bütün dillerde, başka dillerden alınmış sözcükler, ünlemler, dilbilgisi yapıları bulunmaktadır. Mesela komşu ülkeler arasındaki ticaret sonucunda pek çok ürün adı, ticaret terimleri birbirine geçmekte, böylelikle dilsel alışveriş de gerçekleşmektedir. Eski Türkçe döneminde Moğolca, Soğutça, Çince gibi dillerden etkileşim olurken, Türklerin

İslamlaşması sürecinde bu etkileşim Arapça ve Farsça dilleriyle gerçekleşmiştir. Osmanlı döneminde ise Türkçenin Balkan dilleri üzerindeki etkisini görmekteyiz.

Dünyadaki her insan toplumunun, yazılı olmasa bile, bir sözlü dili olduğu bilinmektedir. Sözlü dili olmayan hiçbir topluluk olmadığı halde, ikinci bir anadili olan toplulukların sayısı hemen hemen yok gibidir. Olanlar da, birer anadili bulunan iki topluluğun bir tek toplum halinde, bir arada yaşama zorunluluğundan çıkmıştır. Buna göre, bir insanın öğreneceği herhangi bir yabancı dil, ikinci dil olma durumundan kurtulamayacaktır (Başkan, 1969:435).

İki dillilik için birçok tanım kullanılmaktadır. Bu durum, üzerinde görüş birliği olan bir tanımın olmadığını göstermektedir. Tanım güçlüğü, iki dillilik olgusunun durağan olmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, çocuk okula başlarken tek dilli iken aldığı eğitim sonunda iki dilli olabilir, bunun tersi bir durumda ise ikinci dilin körelmesi ve yitilmesi ile çocuk tek dilli birine dönüşebilir. Verilen tanımlarda iki dilliliği karakterize eden özelliklerin değerlendirmesinin farklı açılardan yapıldığı dikkati çeker. Örneğin, kimi tanımlar dilsel unsurları öne çıkarırken (her bir dili bilme düzeyi, bir dilin diğerine etkisi vs.) başka tanımlar toplumsal unsurları dikkate almaktadır (ikinci dil hangi amaçla öğrenilir, ne zaman kullanılır vs.) Tüm tanımlar kişinin birden fazla dili bilmesi ve kullanması gerçeğinde birleşir.

Molali (2005:6)'nin iki dillilik kavramının öncüsü olarak belirttiği Weinrich (1968)'ten aktardığına göre; "İki dilin alternatif şekilde kullanım pratiğine iki dillilik denir ve bunu uygulayan kişiye de iki dilli denir." Mackey (1970:3) ise iki dillilik konusunda; "İki dillilik olayını araştırırken bunu tamamen izafi (rölatif) bir konu olarak ele almamız şart gibi görünmektedir. Üstelik sadece iki dili değil, birçok dilin kullanışını da kapsamamız gerekmektedir Böylece, aynı birey tarafından iki veya daha çok dilin alternatif şekilde kullanımına iki dillilik diyebiliriz." demektedir. İki dilliliğin tanımlanmasında bir ölçüt olarak Bloomfield, her iki dilin de iyi bir şekilde kullanılabilmesi gerektiğini belirtirken; bunun tersine Haugen, karşı dilde anlamlı ifadeler ortaya koyabilmek noktasında iki dilliliğin başladığını belirtir (akt. Rezzagil, 2010: 22).

Günümüzde benimsenen tanıma göre bireyin iki dilli sayılabilmesi için o kişinin günlük yaşantısında kullandığı tüm dillerde aynı düzeyde yetkin olması gerekmemektedir. Söz konusu tüm dillerde farklı düzeylerde yeterliliğe sahip olan bireyler günlük yaşamlarında iki dili de kullanıyorlarsa iki dilli sayılırlar. İki dillilik tanımını kapsayıcı bir biçimde kullanmanın avantajı iki dilli ya da iki dilli olma sürecinin de aynı disiplin içinde incelenebilmesidir. Bu alanda en tanınmış teorik yaklaşım eğitimbilimci Cummins'in 'dillerarası aktarım' ilkesidir. 'Dillerarası aktarım' ilkesine göre her ne kadar farklı dillerin sözdizimsel, dilbilgisel vb. yapıları birbirinden farklı olsa da bütün dillerin altında yatan bazı bilişsel ve dilsel özellikler vardır. Bu, birinci dilinde okuryazarlık becerisi edinmiş olan bir çocuğun 'dillerarası aktarım' yapabildiği, bir dilde edindiği dilsel becerileri ikinci dilde iletişim kurarken kullanabildiği anlamına gelir. 'Dillerarası aktarım' ilkesi sayesinde birinci dili gelişmiş olan çocukların ikinci, hatta üçüncü, dördüncü dillerde okuryazar olması kolaylaşır. (Cummins, 1979, 1981, 1991, 2000)

Yukarıdaki tanımlara bakıldığında iki dillilik, çocuğun doğumdan itibaren iki dile aynı anda maruz kalması ve çocuğun her iki dili tek bir dilmiş gibi aynı anda kazanması durumudur.

2. İki Dilliliğin İnsan Gelişimine Etkisi

İki dilliliğin zihinsel ve dilsel gelişimi olumlu yönde etkilediği hakkında pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar iki dilli çocukların dildeki anlamlara daha duyarlı olduklarını ve tek dilli çocuklarla karşılaştırıldıklarında dilsel işlemlere daha fazla yatkınlık gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalar, iki dilli çocukların dilsel yapıyı anlama becerilerinin tek dilli çocuklardan daha fazla gelişmiş olduğuna dikkat çekmektedir. Örneğin yapılan bir araştırmada çocuklara, üzerinde farklı resimler olan kartlar verilerek belli kurallara göre

nasıl dizecekleri öğretildiğinde, tek dilli ve iki dilli çocukların aynı hızda öğrendikleri ortaya çıkmaktadır. Ancak araştırmacılar kuralları değiştirdiklerinde, iki dillilerin yeni kurallara rahatça uyum sağladığı, tek dillilerinse zorlandığı görülmektedir (Bialystok, 2010:103).

İnsanlar günlük hayatta her an, çok sayıda farklı uyarana maruz kalmaktadır. İnsan beyni farklı sesler, kokular, hisler arasında bir öncelik sıralaması yapmakta; belli duyuları seçerek dikkati bunlara vermekte; diğerlerini filtrelemektedir. İki dilli bireyler, içinde bulundukları iletişimin durumuna göre, okurken, dinlerken, konuşurken ve yazarken iki dil arasında seçim yapar. Örneğin İngilizce ve Türkçe konuşan biri, duyduğu ‘ayran/I run’ sözünün ‘koşuyorum’ mu, yoksa ‘yoğurtlu içecek’ mi anlamına geldiğini konuşmanın bağlamına bakarak çıkarır. (SOL, 2010)

Çok kültürlü bir ulus olan ve bünyesinde farklı milletlerden insanları barındıran Amerika Birleşik Devletlerinde iki dillilik bürosu aşağıdaki maddelerle iki dilliliğin avantajlarını sıralamaktadır (Cengiz, 2006 :42):

Ekonomik ve Ticari Faydaları:

- Ekonomik görüş geliştirilmesi
- Küresel ekonomide yeterli hale gelmek
- Satış becerileri geliştirme
- Diğer siyasi sistemler hakkında bilgi sahibi olabilmek

Kişisel ve Sosyal Faydaları:

- Değişen sosyal yapıda iletişim yeteneği geliştirme
- Kültürel ve dilsel sınırlarını genişletme
- Diğerlerini daha iyi anlama
- Kültürel olguları daha derin bir seviyede anlama
- Aile üyeleri ile daha iyi ilişkiler geliştirme
- Aile ve toplum değerlerini anlama
- Farklı bir sistemin değerlerini daha iyi anlama
- Başarılı seyahat deneyimleri edinebilmek

Kavramsal ve Akademik Faydaları:

- Anlama ve okuma süreçlerini geliştirmek
- Akademik çalışmaları inceleme sansına sahip olmak
- Farklı metinlerden bilgi edinebilmek
- Farklı dil yapılarındaki nüansları yakalayabilmek
- Düşünme süreçlerini geliştirebilmek
- Sorgulama ve mantık süreçleri oluşturmak
- Çok yönlülük sağlamak
- Yeni dünyalara açılmak

3. İki Dillilik Türleri

Bu başlık altında, iki dilli insanları betimlemek için iki dillilik türleri üzerinde durulacaktır. İki dillilik; ikinci dilin edinilme koşullarına, dilsel ölçütlere ve psikososyal ölçütlere göre üç ana başlık altında incelenebilir:

3.1. İkinci dilin edinilmesi koşullarına göre:

İkinci dilin edinildiği yaş temel alınarak iki dillilik eşzamanlı iki dillilik (simultaneous bilingualism) ve birbirini izleyen iki dillilik (sequential bilingualism) olarak ikiye ayrılır. Eşzamanlı iki dillilik gerçek iki dillilik olarak da bilinir ve çocuğun doğumdan itibaren her iki dile aynı anda maruz kalması durumudur. Karma evliliklerden doğan çocuklar ya da azınlık çocukları genellikle eşzamanlı iki dillidirler. Eğer ikinci dil, birinci dilin edinim sürecinin belli bir aşamaya geldiği üçüncü yaştan sonra öğrenilirse birbirini izleyen iki dillilikten söz edilir. Anne babalarının işi nedeniyle üç yaşından sonra anadillerinden farklı bir dilin konuşulduğu bir ülkeye göç eden çocuklar buna örnek verilebilir (Baker, 2001: 87).

İkinci dilin edinim yaşına göre iki dillilik erken iki dillilik (ascribed bilingualism) ve sonraki iki dillilik (achived/aseribed bilingualism) olarak ayrılır. Eğer ikinci dil, ergenlik öncesi dönemde öğrenilirse erken iki dillilik, eğer ergenlik döneminde ya da daha sonra öğrenilirse sonraki iki dillilikten söz edilir.

İkinci dilin edinim şekline göre iki dillilik doğal ve kültürel ya da yapay, güdümlü veya okul iki dilliliği olarak ayrılır. Doğal iki dillilik ya da edinilmiş iki dillilik ikinci dilin kurs ortamında bir eğitim verilmeksizin anadili konuşucuları ile günlük iletişim esnasında edinilmesidir. Kültürel/yapay/ güdümlü ya da okul iki dilliliği ise ikinci dilin bir kurs ya da okul dersi olarak sistemli bir öğrenme sürecinden sonra edinilmesidir. Doğal iki dillilikte hedef başka bir dilsel grubun konuşucuları ile doğrudan iletişim kurmaktır ve dili hatasız kullanmaya ağırlık verilmez. Güdümlü iki dillilikte ise diğer dilsel grubun konuşucuları ile doğrudan iletişim kurma amacı somut ve belirli değildir. Burada amaç ikinci dilin hatasız ve en iyi şekilde öğrenilmesidir.

3.2. Dilsel ölçütlere göre:

Weinrech (akt. Romain, 1995) dilsel ölçütlere göre üç ayrı iki dillilik türünden söz etmektedir. Bunlar:

- Eşgüdümlü iki dillilik (ordinate bilingualism)
- Eklemeli iki dillilik (compound bilingualism)
- Bağımlı iki dillilik (subordinate bilingualism)'tir

Eşgüdümlü iki dillilikte dilsel gösterenler ve bunların anlamsal içerikleri her iki dilde ayrı ayrı öğrenilmektedir. Burada iki dilli kişi, konuştuğu her iki dili de farklı toplumsal alanlarda edinmiştir. Bu nedenle iki ayrı ve birbirinden farklı dilsel kodlama düzenine sahiptir.

Eklemeli iki dillilikte dilsel semboller yani aynı şeyi ifade etmek için kullanılan her iki dildeki sözcükler bellekte ayrı ayrı tutulmaktadırlar; ancak anlam bakımından ortak bir kavramsal içeriğe sahiptirler ve her iki dil için ayrı ayrı sembollerle ifade edilirler. Bu iki dillilik türü, iki dillinin yakın çevresinde her iki dil de aynı anda seçenek olarak aynı kişi tarafından aynı iletişim durumu için kullanılıyorsa söz konusudur. Yani, Almanya'da yaşayan Türk bir babanın çocuğuyla aynı iletişimsel durum için bazen Türkçe, bazen Almanca kullanması bu durumu örneklemektedir.

Bağımlı iki dillilik, ikinci dilin daha önce edinilmiş olan ilk dil yardımı ile öğrenilmesidir. Bu öğrenme genellikle okulda ya da bir kursta gerçekleştirilir. Bu öğrenmede ikinci dilin yapısı birinci dilin yapısına tabi olur. Bu nedenle de aktarımlarla sık sık karşılaşılır.

Her iki dili bilme düzeyine göre de iki dillilik, iki yönlü iki dillilik (ambilingualismus) ve dengeli iki dillilik (aquiringualismus) olarak ayrılmaktadır. Kişi her iki dili de günlük yaşantısında tüm iletişim durumlarında aynı ölçüde iyi kullanabiliyorsa iki yönlü iki dillidir. Eğer iki dilli konuşucu her iki dili de tek bir dilli konuşucunun sahip olduğu dilsel beceri düzeyinde biliyorsa dengeli iki dillilikten söz edilir. Dengeli iki dilliler her iki dile de aynı ölçüde hakimdirler. Eğer dillerden biri daha çok gelişmişse bu durumda bu dil baskın (dominant) dildir ve baskın (dominant) iki dillilikten söz edilir. Böyle durumlarda dillerden biri güçlü konumdur. Bu iki dillilik türüne çok sık rastlanmasına karşın dengeli iki dilliliğin gelişmesi kolay değildir.

3.3. Psiko-sosyodilsel ölçütlere göre:

İki dilliliğin, çocukluk çağında iki dilli bireyin gelişmesi üzerindeki olası etkileri ölçüt alınarak, bireysel ve toplumsal etkenler de göz önünde bulundurularak iki dillilik konusunda Lambert (akt. Kelağa Achmet, 2005) eklemeli ve eksiltici iki dillilik arasındaki fark üzerinde durmuştur.

Eklemeli iki dillilikte (additive bilingualism) iki dillilik olgusu bireyin gelişimi ve kişiliği üzerinde olumlu etki yapmaktadır. İki dilli birey, iki dil ve iki kültürle sürekli bir etkileşim içinde olduğundan, bir dizi bilişsel, duyuşsal ve sosyal beceriler kazanır. Bunlar onun hem anadili gelişimine hem de ikinci dil gelişimine olumlu katkı sağlar. Eklemeli iki dilliliğin gerçekleşmesi, hem kişinin hem de onun içinde bulunduğu toplumsal çevrenin iki dilin edinimine olumlu yaklaşmasına ve bunu desteklemesine bağlıdır. İki dilliliğin bu türüne genellikle karma evliliklerden doğan çocuklarda ve üst sosyal katmanda bulunan ailelerin küçük yaşta ikinci bir dili öğrenen çocuklarında rastlanır.

İki dilliliğin bu türü için literatürde Kanada'da bir Fransız okulunda okuyan İngiliz kökenli öğrenciler örnek verilmektedir. İki dilliliğin bu türüne giren çocukların bilişsel ve dilsel becerileri ve okul başarıları üzerinde yapılan araştırmalar onların her iki dili tam olarak geliştirdiklerini göstermiştir.

Eksiltici iki dilliliğe (subtractive bilingualism) çevrenin oluşturduğu toplumsal ve siyasi baskı sonucu çocukluk yaşlarından itibaren sadece ikinci dili kullanmak zorunda kalan iki dillilerde rastlanır. Bu ortamda anadili ihmal edilmekte ve gelişimi gecikmektedir. Aynı zamanda ikinci dilde de istenen düzeyde bir gelişme sağlanamamaktadır. İki dilliliğin bu türüne dilleri ve kültürleri, içinde bulundukları çoğunluk tarafından olumlu algılanmayan azınlık gruplarının çocuklarında rastlanır. Bu çocuklarda bazı durumlarda her iki dilin yetersiz gelişme düzeyinden dolayı çift yönlü yarı dilliliğe rastlanmaktadır. Bu olgu başarısız bir iki dillilik görünümünden başka bir şey değildir ve bunun ortaya çıkmasında çevresel etkenler önemli bir yere sahiptir (akt. Kelağa Achmet,2005:58).

4. İki Dillilerin Eğitiminde Kullanılan Eğitim Modelleri

Günümüzde dünyanın çeşitli ülkelerindeki okullarda farklı iki dilli eğitim modelleri uygulanmaktadır. Bir ülkede bu modellerin birkaç türü aynı anda gerçekleştirildiği gibi, çeşitli ülkeler tarafından her model farklı şekillerde de kurgulanmaktadır. İki dilli öğrenciler için farklı eğitim modelleri hazırlanması ve uygulanması ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Kanada'da, sonra ise yoğun göç alan Almanya, Fransa, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde gerçekleşmiştir. İki dilli öğrencilerin eğitimi ile ilgili yapılan bu çalışmalar doğrultusunda submersiyon ve immersiyon olmak üzere iki modelin ön plana çıktığı görülmektedir:

4.1. Submersiyon modeli

Bu model, azınlık mensubu çocuğun ya da bir ülkede göçmen olarak bulunan ailenin çocuğunun anadilinin okuldaki başarıyı engelleyici bir unsur olarak algılar. Bu model anadilin

ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Özellikle azınlık gruplarına mensup çocuklara yönelik olan bu modelle çocuk ikinci dilin “derin sularına atılarak, hiçbir yardım almadan mümkün olan en kısa sürede yüzmesi” yani, ikinci dili öğrenmesi beklenir. İçinde “yüzmesi beklenen havuz” ikinci dili, yani çoğunluk dilini oluşturmaktadır. Amaç çocukların dilsel ve kültürel açıdan çoğunlukla bütünleşmesi, kaynaşması ve zamanla ortak kültür potası içinde eritilmesi ve azınlık dili konuşucularının asimilasyona uğratılmasıdır.

Avrupa genelinde yaşayan göçmen Türk çocuklarının neredeyse hemen hepsi, bu modelle öğrenim görmektedir. Çocuğun okul çağına gelmesi ile birlikte doğrudan çoğunluk dili ile karşı karşıya kaldığı bu modeli, Yağmur, “At havuza, ister boğulsun, ister yüzün” yaklaşımı olarak açıklamaktadır (Yağmur, 2007:75). 1970-80’li yıllardan itibaren yapılan birçok araştırma, submersiyon modelinin yetersiz ve zayıf bir model olduğunu ortaya koymaktadır (Yıldız, 2008). Bu model, çocuklar üzerinde özellikle toplumsal ve psikolojik bazı olumsuz etkiler bırakmıştır. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri’nde bu modelle eğitim gören göçmen çocukların akademik başarılarında, ciddi düşüş görülmüş; sonrasında ise okul terklerinde belirgin bir artış olduğu belirlenmiştir. Yıldız (2008)’a göre submersiyon modeli ile eğitim öğretim gören çocuklarda “kendine güven” ve “kendinden emin olma” duyguları yerine “aşağılık” duygusu gelişmekte ve bu öğrenciler okul dönemini bir kâbus olarak değerlendirmektedirler. Nitekim bu model, daha çok asimilasyon politikaları izleyen ülkelerce benimsenen ve uygulanan bir programdır.

4.2. İmmersiyon modeli

Bu modelde esas olan eğitimin tamamının önce çoğunluk dilinde verilmesi, ancak bir süre sonra anadilde dil derslerinin programa dâhil edilmesidir. Bu nedenle, bu model anadilde eğitim vermekle birlikte çoğunluk dilini de geliştiren bir model olarak tanımlanabilir. Kanada, Fransızca eğitim veren okullarıyla bu konuda en fazla deneyim sahibi olan ülkelerden biridir. Bu model Türkiye’de de yabancı dillerin öğretilmesine ağırlık vermeyi hedefleyen çeşitli özel okullarda uygulanmaktadır. Bu özel okullarda okul öncesi eğitim almaya başlayan üç yaşındaki çocuklar, İngilizce eğitim veren sınıflarda çoğunlukla anadili Türkçe olmayan öğretmenlerden eğitim almaktadır. İlköğretim çağına başlangıcı olan altı ya da yedi yaşlarına geldiklerinde, eğitim Türkçe olarak yapılmaya başlanmaktadır, İngilizce bir dil dersi olarak görülmektedir.

5. Almanya’da İki Dilli Eğitim

Almanya’da her bir eyaletin farklı bir eğitim sistemi vardır. Bir eyaletin eğitim sistemi, göçmen kökenli çocuklara yönelik dil politikaları ve yaklaşımlarına göre farklılık göstermektedir. Meselenin daha iyi anlaşılması için Almanya’da eğitimle ilgili şu uygulamalar örnek verilebilir:

Bayern, Hessen, Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen, Rheinland-Pfalz gibi eyaletlerde, Almancaları yetersiz olan göçmen öğrenciler, bazı derslerde (Almanca, Matematik ve Hayat Bilgisi) özel sınıflarda daha yoğunlaştırılmış bir şekilde, 12 kişilik sınıflarda haftada 14 saat olmak üzere özel eğitim görmektedirler. Öğrenci ancak Almancada gerekli ilerlemeyi yaptığında tamamen normal sınıfa (regelklasse) geçiş yapabilmektedir. Ancak Almancası yetersiz olan öğrenciler azami iki yıl boyunca dil öğrenme sınıflarında kalmaktadırlar. Bazı eyaletlerde ise okula kayıt esnasında az derecede Almanca bilen ya da hiç Almanca bilmeyen çocuklar için Almanca ders imkânı sağlanmaktadır. Bu hususta ilköğretim okulları, anaokulları ile işbirliğine giderek Mayıs ayından Temmuz ayına kadar haftada dört gün, toplamda 160 saat olacak şekilde bir düzenlemeye gitmektedirler. Toplamda kaç saat Almanca ek ders verileceği, ülke genelinde her yıl Eyalet Bakanlığı’na belirlenmektedir. Bavyera eyaletinde geçiş sınıflarında (Übergansklasse) yurt dışından gelip eğitimlerine devam etmek isteyenlere ya da hiç Almancaları yetersiz olan öğrencilere azami iki yıl dil eğitimi verilmektedir. İlköğretim 1. ve 2. kademe okullarındaki (Grund und Hauptschule) bu tür sınıflarda öğrenci sayısı sınırlı tutulmakta ve böylece öğrencinin normal

sınıflara (Regelklasse) devam edebilecek düzeyde bir yeterliliğe ulaşması amaçlanmaktadır. Sınıf düzeyi ve yaş farkı gözetilmeksizin aynı sınıfta öğrenim gören öğrencilerin Alman sınıfına geçişleri dil öğrenme kabiliyetlerine göre, sınıf öğretmeninin de görüşü alınmak koşuluyla iki yılı doldurmadan da mümkün olabilmektedir (Küçük, 2006: 236).

Ana dili derslerine katılan öğrenci sayısı ve statüleri ülke içinde eyaletlere, eyaletlerin kendi içinde ise okul biçimlerine göre, pilot ve araştırma bölgelerinde farklılık göstermektedir. 16 eyaletten oluşan Federal Almanya’da eğitim sistemi eyaletlerin Eğitim ve Kültür İşleri Bakanlıklarının aldıkları kararlar gereği farklı ve özel nitelikler taşımakta ve aynı zamanda öğretmen eğitimi de eyaletlere göre değişken bir yapı göstermektedir (Çoban, 2003: 79). Federal Almanya’da eğitim sistemi, eyaletlerle Federal Devlet arasında paylaşılmış durumdadır. Eyalet hükümetleri eğitim ve kültür işlerinde özerktirler. “Almanya’nın federal eyaletler hâlinde yönetilmesi, farklı uygulamalar karşısında Türk hükümetinin bütün Almanya’yı içine alan geniş bir yaptırım gücünden yoksun olmasına neden olmaktadır. Zaten Türk dili öğretmenlerinin atanmasında da bazı eyaletler Türkiye Millî Eğitim Bakanlığını tanımamakta, kendi seçtiği öğretmenleri atamaktadır” (Gözyayın 2006: 200). Bu nedenle Türkçe dersinin Almanya’da yapısal ve hukukî statüsünün bütün eyaletlerde eş değer konuma getirilmesi zor görünmektedir. Yine Almanya’nın yanında Türk nüfusunun yoğun olduğu ülkelerden Fransa, Hollanda, Belçika, İngiltere ve Avusturya da eğitim konusunda kendi devlet yapılarına, yerel yönetimlerine ve özel şartlarına göre birbirinden farklı kararlar alıp uygulamaktadırlar. Dolayısıyla Türk çocuklarının eğitimi AB içerisinde ülkeden ülkeye ve eyaletlere bağlı olarak farklı ve karışık bir yapı sergilemektedir.

Bugün yurt dışında üçüncü nesle ulaşan Türkler de ana dilleri olan Türkçeyi, diğer iki dilliler gibi, yaşadıkları toplumun diliyle beraber yeterli düzeyde öğrenmelidirler. Bu durumda Türkiye’nin Avrupa’daki Türklerin ana dillerini yeterli seviyeye çıkartmak için uygun eğitim şartlarının oluşturulmasına önem vermesi gerekmektedir. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programı 2009-2010 eğitim öğretim yılında uygulanmaya başlamış ve yurt dışındaki Türk çocukları için yeni bir anlayışı ortaya koymuştur. Mevcut programdaki dersler öğrencinin mevcut ders saatleri dışında, seçmeli bir ders olup not değeri taşımamaktadır.

6. Almanya’daki İki Dilli Bireylerin Sorunları

Kültürel ve demografik yönden Almanya kendini bir göçmen ülkesi saymamakla beraber, barındırdığı göçmen sayısı ile karışık bir yapı sergilemektedir. 2005 yılı rakamlarıyla Almanya’da 14 milyon yabancı yaşamakta olup bu sayı Alman nüfusunun yaklaşık % 9.2’sini oluşturmaktadır. Çok dilli ve çok kültürlü olarak tanımlanabilen bu yapı içerisinde 1960’lı yıllardan itibaren yer almaya başlayan Türk nüfusu, günümüzde üç milyona ulaşmıştır ve AB sınırları içerisinde yaşayan toplam Türk sayısı beş milyon civarındadır. AB içerisinde yaşayan göçmen sayısı ise 19 milyon olup bu toplam nüfusun % 5.1’ini oluşturmaktadır. Bu gerçekten yola çıkılarak Almanya’da yaşayan iki dillilerin eğitiminin önemli bir konu olduğu söylenebilir.

2013 yılında gerçekleşen “Avrupalı Türklerin Anadili Eğitim Çalıştayı”nda Almanya’da yaşayan iki dillilerin sorunları ve bu sorunlara getirilen çözüm önerileri şu şekilde sıralanmaktadır(Güleç, İnce:2013),:

Ulus devlet politikası, Türkiye’de lanse edildiği gibi, Batı Avrupa’da bitmemiştir. Batı Avrupa’da ulus devlet tam aksine Avrupa Birliğinden sonra daha da güçlenmiştir, kurumsal olarak daha da kökleşmiştir. Dolayısıyla kendi ulusal kimliklerini devam ettirebilmek ve Avrupa Birliği içerisinde kaybolmamak için ulus devlet kimlikleri çok güçlü bir hale gelmiştir. Bu bağlamda resmi dilin dışındaki diller tehdit unsuru olarak görülmektedir. Dolayısıyla Türk kökenli göçmen

çocuklarının Türkçe konuşması istenmemektedir. Bu çocukların sadece yaşadıkları ülkenin anadilini öğrenmeleri istenmektedir. Bu bir asimilasyon politikasıdır ve bu politikaya karşı çalışma yapılması için önce bu sorunun tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Avrupa bu politikayı uygularken toplumsal bütünlüklerini ön plana koymaktadır; buna karşın, Türkiye'deki azınlıkların ana dilleri ve eğitimleri konusunda yönlendirme yapmaktan çekinmemektedir. Bu nedenle Avrupa'da iki dillilik konusu bilinçli olarak saptırılan bir konu olmaktadır. Avrupalılar iki dilliliğin önemli bir zenginlik olduğunu vurgulayıp kendi çocuklarının İngilizce öğrenmesi için çaba gösterirken, göçmen çocukları söz konusu olduğunda, bunun toplumsal olarak istenmeyen bir iki dillilik olduğunu iddia etmektedirler.

Gerek Türkiye'deki Türklerden, gerekse Avrupa'daki göçmenlerin kendilerinden kaynaklanan ciddi sorunlar bulunmaktadır, bu da işin doğasında olan toplumsal dinamiklerdeki sorunlardır. Her şeyden önce Türk göçmenleri, özellikle birinci kuşak göçmenler, kırsal kökenden gelen kişilerdir. Bu kişiler Türkiye'ye geldiklerinde "Almanca"; Almanya'da ise "yabancı" muamelesi görmektedir; Türk göçmenin bu sorunu çok ciddidir. Bunlar kimlik boyutu kapsamında araştırılması, tartışılması gereken ciddi konulardır.

Avrupa'daki Türk çocuklarının iki dilli gelişimleriyle ilgili kısıtlı sayıda çalışma yapılmıştır ve bu kısıtlı sayıdaki çalışmalar da ulaşması gereken mercilere ulaşamamıştır. Ulaşsa bile Türkiye'de onları değerlendirecek kadrolar bulunmamaktadır. Dolayısıyla karar verici merciler içerisinde bu alanlarda çok iyi yetişmiş insanların olması gerekmektedir.

Almanya'da eğitim sistemi eyaletten eyalete göre değiştiğinden her bir eyaletteki iki dilli çocukların aldıkları eğitim bir olmamaktadır. Bu da dil düzeyindeki farklılıkları öne çıkarmaktadır. Buradaki bir takım okullar anaokullarında iki dilli eğitim verirken, çoğunlukla bu çocuklara submersiyon modelinde eğitim verilmektedir. Bu modelden dolayı çocukların çoğu, ilkokulu güçlükle bitirip ondan sonrada en düşük meslekli okullara gitmektedirler. Anne babaların en ciddi sorunu budur.

Almanya'da yaşayan çocukların sadece dil konusunda değil, din eğitimi konusunda da ciddi sorunları bulunmaktadır. Almanya'da yaklaşık 2500 caminin iki bininde din eğitimi Türkçe olarak verilmektedir. Dini kuruluşlar, anadili Türkçe konusuna çok önem vermektedir. Türkiye'de yaşanan, Türkiye'de kendisini ifade eden İslam anlayışı oradaki insanlara, oradaki çocuk ve gençlere Türkçeyle iletilmeye çalışılmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulamaya konan Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programı'nda da çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu programla yurt dışında görevlendirilen öğretmenlerin sadece kısıtlı bir zaman için gönderilmeleri, iki dillerin eğitiminde öğretmen yeterliliklerinin eksik olması, derslerde uygulanacak materyallerin ders ortamı için uygun olmayışı, derslerin seçmeli olması ve not değeri taşımaması bu sorunların temelini oluşturmaktadır.

7. Sonuç

Doğan her çocuğun öğrendiği ilk dil ana dili olmasına rağmen bazen bireylerin ülkelerinden çeşitli nedenlerle uzak olmaları, ülkelerinde birden fazla dilin kullanılması, yaşam koşullarının gerekliliği gibi nedenlerle birden fazla dili edinmek mecburiyetinde kalırlar. Bu durumda olan bireylere iki dilli ve bu durum için de iki dillilik denilmektedir. İki dillilik, dilbilim ve sosyolojiyi kapsayan disiplinler arası bir çalışma konusudur. Çalışmamızda iki dilliliğin tanımı, türleri, iki dilliliğin insan gelişimine etkisi üzerinde durulmuştur.

Günümüzde büyük çoğunluğu Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Avrupalı Türkler de ana dilleri olan Türkçeyi yaşadıkları toplumun diliyle birlikte öğrenmek zorunda olan iki dilli denilen

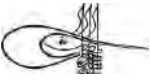
bir topluluğun üyesidir. Bu topluluğun şüphesiz yaşadıkları toplumun dilini öğrenmenin yanında ana dillerine de yeterli düzeyde hâkim olması gerekmektedir. Bugün Almanya'daki iki dilli bireylerin eğitiminde eyaletlere göre değişen sistemler ve eğitim modelleri uygulanmaktadır. Bu sistemin getirdiği farklılıklar ve Almanya'daki Türklerin yaşadığı sosyolojik etkenler, iki dilli bireylerin eğitiminde çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar özetle şu şekilde sıralanabilir: Almanya'nın ulus devlet politikasını hâlâ yürütmesi ve bu nedenle azınlık çocuklarının anadil öğrenme haklarına engellemelerde bulunması, Almanya'da yaşayan Türklerin Türkiye'de ve Almanya'da yaşadığı "öteki" olma durumu, iki dillilik konusunda yapılan çalışmaların kısıtlı kalması ve bu çalışmaların gerekli mercilere ulaşmaması, iki dilli bireylerin yetiştirilmesi konusunda gerekli kadronun yeterli olmayışı, Almanya'da verilen eğitimin genellikle submersiyon modeli ile yapıldığından iki dilli bireylerin çocukların akademik bir gelişme gösterememesi, çocuklara verilen din eğitiminin yetersiz kalması ve bireylerin Türkçelerinin gelişmesi amacıyla uygulamaya konan Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programındaki aksaklıklar.

Bu durumda ülke olarak Avrupa'daki Türklerin ana dillerini yeterli seviyeye çıkartmak için uygun eğitim şartlarının oluşturulmasına önem vermek gerekmektedir. Nitekim iki dilli bir bireyden, hem ana dilini hem de öğrenmiş olduğu ikinci dili yetkin olarak kullanabilmesi ve iki ulusun da örf ve âdetlerine uygun, içinde yaşadığı toplumla bütünleşmiş, iletişime açık bir tavır sergilemesi beklenmektedir. İki dili de yeterli düzeyde bilmemek, düşünme yeteneğine ve zekânın gelişmesine olumsuz etki yapmaktadır. Bu nedenle iki dilli bireylere ana dillerinin ve içinde yaşadıkları toplumun dilinin titizlikle öğretilmesi son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- BAKER, C. (2001). *The Development of Bilingualism, Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon, GBR: Multilingual Matters Ltd.
- BAŞKAN, Ö. (1969). *Yabancı Dil Öğretimi, İlkeler ve Çözümler*, İstanbul.
- BIALYSTOK, E. (2010). Global-Local And Trail-Making Tasks By Monolingual And Bilingual Children: Beyond Inhibition. *Developmental Psychology* 46 (1): 93-105.
- CENGİZ, A.K. (2006). *Dil-Kültür İlişkisi Açısından Hatay'da İki Dillilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- ÇOBAN, A. (2003) Türk ve Alman Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Eğitimi ve Boyutları, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 17, S.77-90.
- CUMMİNS, J. (1979). Linguistic Interdependence and the Educational Development of Bilingual Children. *Review Of Educational Research*, 49, 222-251.
- CUMMİNS, J. (1981). The Role of Primary Language Development in Promoting Educational Success for Language Minority Students. (In) *Schooling and Language Minority Students: A Theoretical Framework*, Los Angeles: California State University, Evaluation, Dissemination, and Assessment Center.
- CUMMİNS, J. (1991). Interdependence of First and Second Language Proficiency. (In) *Language Processing in Bilingual Children* (Ed. E. Bialystok), Cambridge: Cambridge University Press.
- CUMMİNS, J. (2000). Putting Language Proficiency in its Place: Responding To Critiques of The Conversational/Academic Language Distinction. (In) *English in Europe: The Acquisition of a Third Language*, (Ed. J. Cenoz and U. Jessner), Clevedon: Multilingual Matters.

- GÖZAYDIN, N. (2006) Almanya'da ve Güncel Alman Edebiyatında Türkler, *Türk Dili*, S. 651: 195-202.
- GÜLEÇ, İ; İnce, B. (2013) *I. Avrupalı Türkler Anadili Eğitimi Çalıştayı Sorunlar ve Çözüm Önerileri Bildiri Kitabı*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- KELAĞA Ahmet, İ. (2005) Yunanistan'da (Batı Trakya'da) İkidilli Eğitim Veren Azınlık Okullarında Türkçe ve Yunanca Öğrenim Gören Öğrencilerin Okuduğunu Anlama ve Yazılı Anlatım Becerilerinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KÜÇÜK, S. (2006). Kültürlerarası Konumda İki Dilli Öğrenciler İçin Öğretmen Yetiştirme ve Erasmus Programı, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, S.1: 231-251.
- MACKEY, W. (1970). The Description of Bilingualism, *Readings in The Sociology of Language*, The Hague, Mouton.
- MOLALI, N. (2005), Romanya Türk Toplulukları Örneğinde İki Dillilik, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- REZZAGİL, M. (2010). 5-8 Yaş İki Dilli Çocukların Türkçe Artikülasyon Özelliklerinin Sesbilgisel (Fonolojik) Süreçler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ROMAİN, S. (1995). *Bilingualism*, UK: Blackwell Publishers.
- SOL Haber Merkezi (2010). Çokdillilik 7'den 70'e Yararlı. <http://haber.sol.org.tr/bilim-teknoloji/cokdillilik-7den-70e-yararli-haberi-35054>, Son erişim: 17 Aralık 2013.
- WEINRICH, U. (1968). *Language in Contact*, The Hague: Mouton.
- YAĞMUR, K. (2013) Anadili Öğretimine Neden Sahip Çıkmalıyız?, <http://www.anafilya.org/go.php?go=7d22080120108>, Son erişim: 17 Aralık 2013.
- YILDIZ, C. (2008). Almanya'da Ana Dili Olarak Türkçe Öğretimi ve Alman Okullarındaki Türk Çocuklarına Yönelik Eğitim Uygulamaları, <http://www.dobam.eu/downloads/cytuerkcev2.pdf>, Son Erişim: 22.12.2013.

TÜRK EĞİTİM KURUMLARINDA FARŞÇANIN ÖĞRETİLMESİNDE SA'DÎ*

*Kadriye YILMAZ ORAK***

*Abolfazl MORADI****

ÖZET

Fars asıllı şair ve yazar Sa'dî-i Şîrâzî (doğumu Hicri 606/Miladi 1210- ölümü Hicri 691/Miladi1292)'nin Bostân (Hicri 655/Miladi1257) ve Gülistân (Hicri 656/Miladi1258) adlı eserleri on dördüncü yüzyıldan itibaren Klâsik Türk Edebiyatının büyük şair ve yazarlarını etkilemiş başlıca eserlerdendir.

Bostân, mesnevî formunda yazılmış olup yaklaşık 5000 beyittir. Sa'dî eserini on bölüm hâlinde kurar. Miladi 1257'de tamamladığı eserini Salgurlu hükümdarı Sa'd bin Zengi'ye takdim eder. Eserde, ahlâkî ve didaktik tarz tercih edilmiştir.

Bostân'dan bir sene sonra yazılan Gülistân, mensur bir eser olup içinde yer yer nazım parçacıklarına da yer verilmiştir. Bostân gibi ahlâkî ve didaktik hikayelerin yer aldığı sekiz bölümden meydana gelmektedir. Bu sekiz bölümde toplam 182 hikâye yer almaktadır ve manzum parçalar her bölümün sonunda gelmektedir. Bostân'da ahlâkî, sosyal ve idarî meseleleri ele alan Sa'dî, arzu ettiği ideal bir dünyayı yansıtırken; Gülistân'da dünya ve insanı çelişki ve tezatları ile sergiler; dikkatleri reel dünya içinde güzelliğin yanında çirkinliğin, kötülüğün yanında iyiliğin olmasına çeker.

Hem Bostân hem de Gülistân, estetik açıdan olduğu kadar, pedagojik açıdan da Osmanlı döneminde medreselerde Fars dilinin eğitim ve öğretiminde kullanılan başlıca kaynak metinlerdir. Bu makale, Sa'dî'nin Gülistân ve Bostân adlı eserlerinin Türkçeye yapılan tercüme, şerh ve sözlüklerinden hareketle dil eğitimindeki etkilerine ve önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sa'dî, Bostân, Gülistân, Türk-Fars edebiyatı ilişkileri, Türkiye'de Farsça öğretimi, tercüme, şerh, sözlük.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: kyilmaz32tr@gmail.com

*** Dr. Fahangyan University Pardis Taleqani, Iran

TURKISH EDUCATIONAL INSTITUTIONS TEACHING OF PERSIAN SA'DÎ

ABSTRACT

Sadi's (born Hijri 606/a.c. 1210- death Hijri 691/a.c.1292)'nin Bostân (Hijri 655/a.c. 257) and Gûlistân (Hijri 656/a.c. 1258) that have effected of Turkish authors for 14th century are fundamental basic books.

Bostan is written in the form mesnevîs is about 5000 couplets. Sadi, book of ten chapters constitute. Sadi, completes his work in 1257, and he offers this book of Sad bin Zangi. Sad bin Zangi, is Salger ruler. In this work, moral and didactic style was preferred.

Gulistan, Bostan by Sadi was written a year later. Gûlistan, a work of prose and verse particles are also found in places. Gulistan, Bostan consists of such moral and didactic story. This mixed prose and verse from the book consists of eight chapters. It is located eight sections total 182 stories. Verse particles come at the end of each chapter. Sadi, in his book Bostan moral, social and administrative issues addressed and the desire that reflects an ideal world. Gûlistan consisting of prose stories of the world and human contradictions and contrasts with the exhibits. Sadi, the moral of this book, attention next to the real world of beauty in ugliness, evil is for good pulls alongside.

Boths of two books are importants pedagogical as well as aesthetical the main texts used in teaching Persian madrasas in the Ottoman period. This article, points out to effects on language education in Sa'dî's Gûlistân and Bostân's Turkish translation evolved out of commentary and glossary.

Key Words: Sa'dî, Bostan, Gûlistan, relation of Turkish-Persian Literature, Persian at Turkey, translation, explanation, dictionaries.

Giriş

Fars Edebiyatında konuşanların en fasihi anlamında "efsâhü'l-mütekellimîn" olarak adlandırılan Sa'dî, hem nazım hem de nesir alanındaki başarısıyla Türk Edebiyatında da bir beğeni kazanmıştır. Ele aldığı konuların yanında Fars dilindeki ustalığı ile de dikkati çekmiş ve eserleri Osmanlı medreselerinde yabancı dil öğretiminin temel materyali olarak kullanılmıştır.

Sa'dî, yirminin üzerinde esere sahiptir (Yazıcı trhs.: 38); fakat bunlardan özellikle Bostân ve Gûlistân, en tanınmış olanlarıdır (Yılmaz 2008: 20).

İncelememizin esas konusu olan Sa'dî'nin Bostân ve Gûlistân'ının Türk eğitimindeki tesirine, tercüme, şerh ve sözlüklerine geçmeden bu eserlerin Türkçede ilk çevirilerinin yapıldığı dönemdeki tercüme faaliyetlerine değinmek gerekir (Geniş bilgi için bk. Özkan 2011: 1-64).

Bilindiği gibi Anadolu Selçukluları döneminde edebiyat dili, Farsçadır; bununla birlikte bir taraftan Anadolu beyliklerinde Türkçe eserler yazılmaya devam etmekte, bir taraftan da İslâm medeniyetinin klâsikleri Konya, Bursa, İznik gibi merkezlerde Türkçeye bir bir aktarılmaktadır.

Bu ilk tercüme faaliyetleri döneminde Gülşehrî'nin *Feleknâme* ve *Mantiku't-Tayr*, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzubannâme*, Ahmedî'nin *Esrârname*, Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev*, Meddah Yûsuf'un *Maktel-i Hüseyin* tercümelerinin yanında Hoca Mesûd'un Sa'dî'nin *Bostân*'ından seçerek aktardığı *Ferhengnâme-i Sa'dî*'yi de görürüz.

İslâm medeniyetinin oluşturduğu temel eserleri, daha anlaşılır kılma lüzumu, tercümenin yanında şerhin de gelişimini hızlandırır. Selçuklular zamanında ilk büyük şârih olarak bilinen Sadrettin Konevî'nin, Muhiyyiddin Arabî'nin eserlerine; on birinci asırdan itibaren ise Mevlânâ'nın eserlerine -başta İsmail Ankaravî tarafından olmak üzere- yapılan şerhler öne çıkar.

16. asır, Fars edebiyatının önemli eserlerinin yoğun olarak şerh edildiği dönemdir. *Attâr*, *Hâfiz*, *Câmî*, *Örfî* ve *Sâib Tebrizî*'nin eserlerinin yanında *Sa'dî*'nin *Gülistân* ve *Bostân*'ı, Türk şârihleri tarafından bu dönemde defalarca şerh edilmiştir (Canpolat 2006: XI-XIII).

Özellikle edebî şerhler, merkezde Bostân ve Gülistân gibi klâsik bir metin olmakla birlikte, muhâtabın da ihmâl edilmediği sağlam bir dil öğretim metodunu içerirler. Bu, şerh edilen metnin dilinin fonetik, etimolojik izahları, yan anlam, tamlama ve diğer kelime grupları gibi iyi bir kelime öğretimini kapsayan ve bunların yanında gramer kaidelerinin yığın olarak verilmeyip yeri geldikçe, serpiştirilerek verildiği bir şerh yöntemidir ki özellikle Sûdî ve Lâmi'î, bunu, şerhlerinde mükemmel surette uygulamışlardır (2Canpolat 2006: 216-218).

Anadolu sahasında gelişen tercüme ve şerh faaliyetlerinin ana hatlarına işaret ettikten sonra Sa'dî'nin bu iki eserinin sırası ile Türkçedeki tercüme, şerh ve sözlüklerine geçebiliriz.

Türk Edebiyatında Bostân Tercüme, Şerh ve Sözlükleri

Sa'dî, Bostân'ı 35 yıl kadar süren seyahatlerinin -Suriye, Anadolu, Mısır, Marakeş, Azerbeycan, Belh, Gazne, Kudüs, Trablusşam gibi- ardından döndüğü memleketi, Şiraz'da H.655/M.1257'de tamamlar ve eserini, bu bölgede hüküm süren Salgurlu hükümdarı, Türk asıllı *Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî*'ye ithaf eder (Yılmaz 2008: 15). Kaynaklar, Sâ'dî'nin bu eserinin Rûm ya da uzun zaman kaldığı Şam'da şekillenmiş olabileceği üzerinde dururlar (İlaydın 1989: I).

Eser, bu isimle meşhur olmakla birlikte, "Bostân" adı, eserin içinde açıkça söylenmemektedir; şâir muhtemelen eserine bir ad vermemiştir. Hikmet İlaydın, 60 kadar nüshada bu isme rastlandığını; fakat birinin sonunda Farsça olarak "Sa'dî'nin Edebnâme'si tamam oldu" ibaresinin kayıtlı olduğunu, ayrıca bazı nüshalarda "Sa'dînâme" ismine tesadûf olunduğunu belirtir (İlaydın 1989: II). Adnan Karaismailoğlu ise Bostân'ın ilk yazma nüshalarında *Sa'dînâme* adının kullanılmasını, eserin *Sa'd b. Zengî*'ye ithaf edilmesine bağlar. Daha sonraki dönemlerde Sa'dînâme yerine, Sa'dî'nin diğer meşhur eseri Gülistân'a mana ve söyleyiş bakımından daha uygun düştüğü için "güzel kokulu çiçek bahçesi" anlamına gelen Bostân adının tercih edilmiş olması ihtimali üzerinde durur (Karaismailoğlu 1992: 307).

Eser, mesnevî formunda yazılmış olup, orta büyüklüktedir ve beyitlerinin sayısı 5000'i geçer (Karaismailoğlu 1992: 307). Vezin tercihi açısından Şehnâme'ye (mutakarib vezni yani *Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûl*), ahlâkî gayesi açısından ise Kâbüsnâme'ye benzer (Yazıcı trhs.: 39).

Bostan, plân bakımından bir başlangıç ve 10 kısımdan oluşur. Başlangıç kısmında münacat ve na't yer alır, bundan sonra gelen "sebeb-i nazm-ı kitâb" bölümünde Sa'dî, dünyanın bir çok yerini gezdiğini, bir çok kişiyle görüşüğünü, gittiği her yerden bir şeyler aldığını, sonunda dostlarına eli boş dönmek istemediğini, şekerden tatlı olan sözlerini onlara armağan etmek istediğini söyleyerek eserin yazılış sebebini açıklar. Ardından Atabeğ Ebubekir ve oğlunun medhi ve asıl bölümler gelir. Kitabın esasını teşkil eden bu on bölümün başlıklarını sırası ile aşağıya alıyoruz (sayfa numaraları, Yûsufî 1387'den alınmıştır):

1	Bâb-1 Evvel	Der-Adl u Tedbîr u Re'y	(s.42-68)
2	Bâb-1 Devvum	Der-İhsân	(s.79-99)
3	Bâb-1 Sevvum	Der-İşk u Mestî vu Şûr	(s.100-114)
4	Bâb-1 Çihârum	Der-Tevâzu'	(s.115-135)
5	Bâb-1 Pencum	Der-Rızâ	(s.136-144)
6	Bâb-1 Şeşum	Der-Kanâ'at	(s.145-152)
7	Bâb-1 Heftum	Der-Âlem-i Terbiyet	(s.153-170)
8	Bâb-1 Heştum	Der-Şükr ber-Âfiyet	(s.171-181)
9	Bâb-1 Nohum	Der-Tevbe vu Râh-ı Sevâb	(s.182-195)
10	Bâb-1 Dehum	Der-Münâcât ve Hatm-i Kitâb	(s.196-200)

Bu on bölüm, "hikâyat" (hikâye) ve "goftâr" (konuşma) olmak üzere iki kısımdan oluşan, uzunluk ve kısalığı değişen küçük parçalardan meydana gelir. Konuşmaların çoğu didaktiktir ve mutlaka bir neticeye doğru akar (İlaydın 1997: IX). Bazen de bir hikâyenin içinde başka bir hikâyenin anlatıldığı görülür. Bu hikâyat, goftar ve konuya işaret eden alt başlıkların muhtemelen Sa'dî'den daha sonra eklenmiş olacağı tahmin edilmektedir (Karaismailoğlu 1992: 307).

Eserin esasını teşkil eden 10 bölümün temel başlıkları da açıkça göstermektedir ki Sa'dî, Bostân'ında "medîne-i fâzıla"yı; bütün insanlığın hayalini kurduğu iyiliğin, güzelliğin, dürüstlüğü, temizliğin, ilmin ve hakikatin olduğu bir dünyayı arzu etmektedir. Bu bakımdan, ideal bir dünya, bir ütopya kurmayı hedefler (Yûsufî 1387: 30).

Müellifin diğer eserlerindeki sadelik bu eserinde de görülmektedir. Nasihat tarzının getirdiği kuruluk, mizahî bir üslupla giderilmiş, gereksiz mübalâğalara, abartılı hayallere yer verilmemiştir.

Esere, Farsça şerhler *Abdurresul* (yazılış tarihi H.1072/M.1662), *Abdul Vâ'iz Hânâvî*, *Şeyh Kâdir Alî* tarafından yapılmıştır. Bostân'ın Türk edebiyatında bilinen ilk tercümesi ise *Kırşehirli Şeyh Mes'ûd b. Ahmed* tarafından *Ferhengnâme-i Sa'dî* adı ile H.755/M.1354 tarihinde yapılmıştır. Bundan sonra sırası ile *Şehrî Mehmed Çelebi* (Fatih devri), *Sürûrî* (ö.H.969/M.1562), *Şem'î* (ö.H.1000/M.1591), *Sûdî* (ö.H.1005/M.1596) ve *Hevâyî Bursevî* (ö. (ö.H.1017/M.1608) tarafından şerh edilmiştir. Bunların içinde en çok ilgi gösterileni Sûdî şerhi olmuştur. Bu şerhin İstanbul'da (İstanbul H.1288/M.1871) ve Tebriz'de Farsçaya tercüme edilerek basıldığını (Hş.1352/M.1974) biliyoruz.

Bunların dışında 1942'de Kilisli Rifat ve 1947'de Hikmet İlaydın tarafından yapılan iki tercümeyi burada hatırlatmak gerekir. İlaydın, tercümesinde Sûdî şerhindeki Farsça metni esas almıştır (Karaismailoğlu: 307). Ayrıca Hakkı Eroğlu'nun mesnevî tarzında, hece vezni ile ve mealen yapmış olduğu bir tercüme daha rastlanır (Eroğlu: 1945).

Batı dillerinden Almancaya Ch. H. Graf (Viyanâ 1858), Fransızcaya A. C. Barbier de Meynard (Paris 1880) ve İngilizceye H. Wilberforce Clarke (London 1879) ve Forbes Falconer (İngilizce seçmeler, London, 1839) ve Rusça'ya K. Chaykin (Moskova 1935) tarafından tercüme edilmiştir (Yazıcı, 1993: 39, Karaismailoğlu 1992: 308, Yûsufî 1387: 15).

Sa'dî'nin Bostân'ına yapılan Türkçe tercüme ve şerhleri tablo olarak gösteriyoruz (Geniş bilgi için bk. Olgun 1978: 117-126, 2Kartal 2001: 99-120):

	Müellif/mütercim ve eser adı	Tarih	Özellikler	Tür
1	Mesûd b. Ahmed, <i>Ferhengnâme-i Sa'dî</i>	755/1354	Bostân ile aynı vezinde 1073 beyittir. Mütercimin kendi beğenisine göre seçtiği bölümlerin tercümesidir. “ <i>Sebeb-i Terceme Sâhten ve Ta'yîn-i Târîh</i> ” ile “ <i>Der-Nasîhat-i Mülûk ü Selâtin</i> ” bölümleri mütercim tarafından eklenmiştir. Nüshaları: 1. Millet Kütüphanesi 300. 2. Kopenhag Krallık Kütüphanesi 3. Manisa Muradiye Kütüphanesi 1856 Veled Çelebi ve Kilisli Rifat tarafından İstanbul'da 1340 ve 1342'de yayınlanır. Veled Çelebi, eseri kelâm âlimi Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzanî(ö.797/1395)'ye mâl eder ve bu hata, Gibb, Storey ve Saîd Nefisî tarafından tekrarlanır (Karaismailoğlu 1992: 307).	Manzum tercüme
2	Karatovalı Za'îfî (ö.964-1557), <i>Bâğ-ı Behîşt</i>	İznik 956/1549	Vezin ve düzen bakımından Bostân'a benzeyen bu çeviride, çıkarma ve eklemeler de yapılmıştır. Nüshaları: 1. Vakıf Hat Sanatları Müzesi 840. 2. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Köşkü 822 (2 ^b -56 varaklar). 3. Bibliotheque Nationale Supplement T.572.	Manzum tercüme
3	Kilisli Rifat Bilge, <i>Bostân</i>	1942	Tercümeyle bazı izâhlar ilâve edilmiştir. Ahmet Halit Kitabevi tarafından 5 kez basılmıştır (5. baskı, 1962). <i>Bostân</i> , çev. Kilisli Rifat Bilge, 1. baskı, İstanbul 1942, Ahmet Halit Kitabevi, 238 s.	Mensur serbest tercüme
4	Hakkı Eroğlu, <i>Çiçek Bahçesi</i>	1944	6+5 11'li hece vezni ile yazılmış beyitlerle oluşturulmuş bir tercümedir. 4138 beyittir. Kitabın giriş kısmında Sa'dî ve tercümeye uygulanan metotla ilgili bilgiler verilmiştir. <i>Çiçek Bahçesi</i> , çev.: Niğdeli Hakkı Eroğlu, Niğde Halkevi Yay., Niğde 1944, 369 s.	Manzum tercüme
5	Hikmet İlaydın, <i>Bostan</i>	1967	En çok bilinen tercümelerdendir. Kitabın sonuna "Notlar ve Açıklamalar" bölümü eklenmiştir. İlk defa Ankara'da 1947'de basılmıştır. Sonraki baskıları (1950-1967-1975-1992) İstanbul'dadır. <i>Bostan</i> , çev. Hikmet İlaydın, Ankara 1947, Milli Eğitim Basımevi, XIX+486 s.	Mensur tercüme
6	Rahmî Efendi		İbnülemin Mahmud Kemal, hiç baskısı olmayan bu eserin bir tercümeden çok, şerh olduğunu söyler (İbnülemin 1988: 1339).	Mensur tercüme
7	Kayserili İzzet Mehmed Paşa, <i>Gonce-i Bostân</i>		Eserle ilgili kayıtlar Bursalı 1333, sayfa 343 ve İbnülemin 1988, cilt II, sayfa 765'tedir.	Manzum tercüme
8	Mâhir		Müsvedde hâlinde (İbnülemin 1988: C.2, 898).	Manzum tercüme
9	Seyyid Zergâr, <i>Mizânü'l-adâlet</i>	1912	Bostân'ın dörtte birinin, aynı vezinde, Azeri Türkçesine yapılmış bir çevirisidir.	Manzum tercüme
10	M. Seyyidzâde, <i>Bostan Tercümesi</i>	1958	Azeri Türkçesi ile yapılan başarılı bir tercümedir. İlk baskıda (1958) olmayan "Şâpûr'un Hüsrev'e Mektubu", "Paltarı Yanan Güzel", "Ârif ve Sarhoş", "Züleyhâ'nın Aşkı" gibi 23 hikâyeye ikinci baskıya dâhil edilmiştir.	Manzum muhtasar tercüme

11	Abbâs-ı Büzürg-emîn, <i>Sa'dî'nin Bostanı [Türkî Dilinde]</i>	H.Ş.1371/1951	Bostân'ın girişinden sadece "Sebeb-i Nazm-ı Kitâb" ve 9 bâbindan seçilen hikâye ve temsillerinin Azeri Türkçesine çevirisidir. 10. bâb olan "Der-münâcât u Hatm-i Kitâb" tamamen çıkarılmış ve sonuna Sa'dî'nin 1 kaside, 35 rubai, 33 gazel ve 19 kıtasının manzum çevirisi eklenerek Tebriz'de basılmıştır.	Manzum muhtasar tercüme
12	Şeyh Vasfî, <i>Hikemiyyât-ı İslâmiyye</i>		<i>Hikemiyyât-ı İslâmiyye</i> serisinin ilk parçası, Gülistân ve Bostân'dan seçilen kısımlar ve Türkçeye tercümelerinden oluşmaktadır.	Mensur bölüm tercümesi
13	Mehmet Âkif Ersoy, "Sa'dî'den ve Hâfız'dan, Bedâiyü'l-Acem"		Mehmet Âkif Ersoy, <i>Açıklamalı Mehmet Âkif Ersoy Külliyyatı</i> , V, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1990, s. 401-412.	Mensur bölüm tercümesi
14	Hâzım, "Bostân-ı Sa'dî'den Nazmen Tercüme"	1302	Bostân'dan seçilen beyitlerin nazmen çevirisidir. Hâzım, "Bostân-ı Sa'dî'den Nazmen Tercüme", <i>Hamîyet</i> , Nu.1, 17 Nisan 1302.	Manzum bölüm tercümesi
15	İhyâ, <i>Bâkûre</i>		Bostân'dan tercüme edilerek oluşturulmuş küçük bir risâledir.	Tercüme
16	Şem'î Şemullah Efendi (ö.1000/1591) <i>Şerh-i Bostân</i>	16. yüzyıl	Sürûrî'nin şerhine göre beğenilmiş olmakla birlikte tenkit edilmiştir. Nüshaları: 1. Nuruosmaniye Kütüphanesi 3956. 2. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2771	Mensur Şerh
17	Sürûrî(ö.969/1561) <i>Şerh-i Bostân</i>	16. yüzyıl	Ayrıntı ve yorumlara girilmeyerek metnin daha çok çıplak anlamı verilir. Nüsha: Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2528.	Mensur şerh
18	Sûdî(ö.1006/1598) <i>Şerh-i Bostân</i>	1006/1598	En çok bilinen Bostân şerhidir. Metinde geçen "redd-i Şem'î", "redd-i Sürûrî" kayıtları, bu şerhlerden sonra yazıldığını gösterir. Bazı nüshaları: 1.Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu 689; Turhan H. Sultan 276; Mihrişâh Sultan 388; Hasib Efendi 332; Ayasofya 4057. 2. Bayezit Genel Kitaplığı 5494, 5793. 3. Nuruosmaniye Kütüphanesi 3597, 3691. 4. Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 271. 1288'de İstanbul'da basılmıştır. 1352'de Tebrîz'de basılmıştır (Sûdî'nin eserinin Farsçaya yapılmış çevirisi). Sûdî Bosnavî, <i>Şerh-i Bûstân</i> , 2 c., Matbaa-i Âmire, İstanbul 1288. Ekber Bihruz, <i>Şerh-i Bûstân ber Bûstân-ı Sa'dî</i> , 2 c., Tebrîz 1352.	Mensur Şerh
19	Hevâyî-i Bursevî (ö.1017/1608), <i>Şerh-i Bostân</i>	16. yüzyıl	Hevâyî'nin bu şerhinden kaynaklarda övgü ile bahsedilir.	Mensur şerh
20	Müellifi bilinmiyor, <i>Lûgat-i Bostân-ı Şeyh</i>	1549'dan önce	Bostân'da geçen anlaşılması nisbeten zor 1200 kelimenin Türkçe karşılıkları satır aralarında verilmiştir. Nüshaları: 1. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	Sözlük

Sa'dî-i Şîrâzî	Kütüphanesi İ. Saib II 1438. 2. Kâhire Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kısım 2748.

Türk Edebiyatında Gülistân Tercüme, Şerh ve Sözlükleri

"Makame" tarzında yazılmış bir eser olan Gülistân (H.656/M.1258), bir dibace ve 8 bölümden oluşur. Bölümler, mensur olup içlerinde en uzun 7-8 beyti geçmeyen manzum parçalar ihtiva eder. Dibace kısmında münacaat, naat, sebeb-i telif ve eserin sunulduğu hükümdara methiye bulunur. Sebeb-i telifte eserin yazılış sebebi, kısa bir hikâye ile anlatılır (Ceyhan 2007: 234).

Eserin gövdesini oluşturan 8 bölümden her biri, belli bir tema etrafında oluşmuştur. İşledikleri temalara bağlı olarak bölümler, şu başlıklar altında toplanmıştır (Sayfa numaraları Yûsufî, Gülistân-ı Sa'dî 1387'den alınmıştır):

1	Bâb-ı Evvel	Der-Sîret-i Pâd-şâhân	(s.58-85)
2	Bâb-ı Devvum	Der-Ahlâk-ı Dervîşân	(s.86-108)
3	Bâb-ı Sevvum	Der-Fazîlet-i Kanâat	(s.109-127)
4	Bâb-ı Çihârûm	Der-Fevâyid-i Hâmuşî	(s.128-132)
5	Bâb-ı Pencum	Der-Işk u Cüvânî	(s.133-148)
6	Bâb-ı Şeşum	Der-Za'f u Pîrî	(s.149-153)
7	Bâb-ı Heftum	Der- Tedbîr-i Terbiyet	(s.154-168)
8	Bâb-ı Heştum	Der-Âdâb -ı Sohbet	(s.169-190)

Bu sekiz bölüm, her biri manzum parça ile biten irili ufaklı 182 hikâyeden oluşmaktadır. Bostân'da ahlâkî, sosyal ve idarî meseleleri ele alan Sa'dî, arzu ettiği dünyayı yansıtırken; Gülistân'da dünya ve insanı çelişki ve tezatları ile sergiler; dikkatleri bu dünyada güzelliğin yanında çirkinliğin, kötülüğün yanında iyiliğin olmasına çeker (2Yûsufî 1387: 30).

Yazıldığı tarihten itibaren büyük rağbet gören Gülistân'ın dünya kütüphanelerinde binlerce yazma nüshası (Yazıcı, 1996: 240), birçok basması ve çeşitli dillere yapılmış tercümesi de mevcuttur (Yazıcı, 1993: 38-39; 1996: 240-241).

Türk edebiyatında 14. yüzyıldan itibaren Sa'dî'nin Gülistân'ına yapılan çeviri ve şerhler ile karşılaşılmalıdır. İlk kez H.793/M.1391 tarihinde Seyf-i Sarayî tarafından Kıpçak Türkçesine, H.800/M.1397 tarihinde Sîbicâbî tarafından Çağatay Türkçesine çevrilmiştir (Berbercan 2011). Eserin Anadolu sahasındaki ilk çevirisini ise Gülistân'da yer alan iki hikâyeyi tercüme ve şerh ederek Gülşehrî (ö. M.1317) yapar (Yılmaz 2008: 25). Bundan sonra eser, Türk okuyucusu tarafından çok beğenilmiş ve tekrar tekrar Türkçeye aktarılmıştır.

Türk edebiyatında yapılan bu tercümelerin dışında özellikle 16. asırda pek çok Gülistân şerhiyle karşılaşılır. Bu şerhlerden en fazla istinsah edilip basılanı, Sûdî ve Şemî'nin şerhleri olmuştur.

Kâtib Çelebi, *Keşfi'z-zunûn*'unda Ya'kûb ibn-i Seyyid Ali (ö.931/1525), Sürûrî Mustafa bin Şa'bân (ö.969/1561), Mahmûd bin Kâdî-i Manyas (ö.1000/1591), Sûdî (ö.1006/1598), Hevâyî-i Bursevî (ö.1017/1608), Aysî Muhammed et-Tîrî (ö.1016/1607), Za'îfî el-Karatovî (ö.960/1552), Lâmi'î (ö.938/1531) ve Hüseyin el-Kefevî'nin (ö.1012/1603) Gülistân şerhlerinden söz eder (Kâtib Çelebi trhs: C. II: 1504).

Gülistân hakkındaki çalışmasında Ahmet Kartal, Kâtib Çelebi'nin belirttiği bu şârihlerden Kâdî Mahmûd ve Za'îfî'nin eserlerinin şerhten çok, genişletilmiş manzum tercüme olduğu görüşündedir (Kartal 2001: 109).

Turkish Studies

Gülistân'a yapılan bu şerhleri, eserin sadece dibacesine ve tamamına yapılan şerhler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür(Öztahralı 2011: 293-302):

1. Tamamına şerh yazanlar: Şâhidî, Hevâyî-i Bursevî, Şem'î, Sûdî, Hüseyin-i Kefevî, Mevlânâ Ya'kûb Seyyid Alî, Sürûrî ve Aysî.

2. Sadece dîbâce kısmına şerh yazanlar: Lâmi'î Çelebi, Rüşdî, Pir Hamdî, Kânî, Safvet, Muhammed bin İbrahim Telli.

Anadolu sahasında Gülistân'ın sadece tercüme ve şerhleri yapılmakla kalmamış; eserin içinde geçen nadir kelime ve ibarelerin anlaşılması için hazırlanmış Gülistân'a özel sözlükleri de bulunmaktadır.

Yukarıda ana hatlarıyla işaret ettiğimiz Gülistân tercüme, şerh ve sözlükleri hakkındaki bilgileri, tablolaştırarak aşağıya alıyoruz (Geniş bilgi için bk. Olgun 1978: 117-126, Kartal 2001: 99-124, Canpolat 2006: 12-22):

	Mütercim/müellif ve eser adı	Tarih	Özellikleri	Türü
1	Seyf-i Sarâyî, <i>Kitâb-ı Gülistân</i> <i>Bi't-Türkî</i>	793/ 1391	Kıpçak Türkçesi ile yazılmış ve Hâcibü'l-huccâb Bathas es-Sudûnî'ye sunulmuştur. Mensur hikâyeler aslına daha uygun; manzum parçalar ise daha serbest bir şekilde ve ustaca tercüme edilmiştir. Tercümede atlanılan kısımlar vardır. Mütercim, kendi şiirlerinden bazı parçalar da katmıştır. Yazar hattı olan tek nüsha, Leiden Üniversitesi Kütüphanesi 1553'te bulunmaktadır. Eser, bilim âlemine Macar Türkolog J. Thury tarafından tanıtılmıştır (Budapeşte 1903). Tıpkı basımı, bir önsözle birlikte F. Nafiz Uzluk tarafından yapılmıştır (Ankara 1954). A. Fehmi Karamanlıoğlu'nun 1967'de doçentlik tezi olarak hazırladığı tenkitli metin ve dizini tıpkı basımıyla 1978 ve 1989'da Ankara'da yayınlanmıştır. Eseri, Macar Türkoloğu A. Bodrogligeti, 1969'da Budapeşte'de, Emir Nadjib 1975'te Alma-Ata'da iki cilt hâlinde neşretmişlerdir (Yılmaz 2008: 25).	Manzum-mensur tercüme
2	Sibicâbî, <i>Terceme-i Gülistân</i>	800/ 1397	Erken Dönem Çağatay Türkçesiyle yapılmış bir tercümedir. Timur'un torunu Muhammed Sultan'a ithaf edilmiştir. Birebir bir çeviri olmayıp esere bazı kısaltmalar ve ilâveler yapılmıştır. Genellikle manzum bölümlerde aslından uzaklaşmıştır. Tek yazma nüshası, British Museum, Or. 11685 numaradadır. İstinsah yeri, tarihi ve müstensihi bilinmemektedir. Başından 2-3, sonundan 6-8 yaprak düşmüştür. Bugünkü hâliyle 110 varaktır.	Manzum-mensur tercüme
3	Mahmûd bin Kâdî-i Manyas <i>Terceme-i Gülistân</i>	833/ 1430	Anadolu sahasında yapılan ilk Gülistân tercümesidir. Kâdî-i Manyas'a ait iki Gülistân tercümesi bulunmaktadır. 1.Gülistân'ın ilk 4 bölümüne yapılan ilaveli manzum tercüme: Yarım kalmıştır. 200 yapraktır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazmaları 3010'da kayıtlıdır. 2.Seçme, muhtasar ve mensur tercüme: Sultan II. Murad'a takdim edilmiştir. Eserin aslından farklı olarak Arapça "Hamdele" ve "Salvele" ile başlamıştır. Sa'dî'nin Sa'd b. Zengi ve Ebubekir medhiyelerinin yerine Sultan Murad için 11 beyitlik bir medhiye konulmuştur. Tercüme üzerinde	Manzum tercüme ve Mensur tercüme

			Mustafa Özkan bir çalışma yapmıştır (Özkan 1993). Nüshaları: 1.İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Kitaplığı 3778. 2.Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah 1648. 3.Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 4036/2.	
4	Karatovalı Za'îfî (ö.964/1557) <i>Kitâb-ı Nigârîstân ve Hadîka-i Sebzîstân</i>		Toplam 4070 beyittir. 185 hikaye, 79 hikmet, 33 pend ve 2 latîfeden oluşur. Eserin aslından farklı olarak hikâyelerin başına mensur birer başlık eklenmiştir. <i>Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün</i> kalıbıyla yazılmıştır. Gülistân'ın gazelleri de mesnevi nazım şekliyle tercüme edilmiştir. Eser hakkında bir doktora tezi bulunmaktadır (Çavuşoğlu 1978, Büyükkarcı Yılmaz 2001). Nüshaları: 1. Rusya-Leningrad 2. Amerika, Free Library of Philadelphia, John Frederick Lewis Collection, Nu. 96. 3. Bibliothèque Nationale Suppl. Turc. 572. 4. British Library Or. 11162. 5. İstanbul Vakıf Hat Sanatları Müzesi 840.	Manzum serbest tercüme
5	Za'îfî (ö.964/1557), <i>Kitâb-ı Bostân-ı Nesâyih</i>		Kitabın 986-1528 beyitleri Gülistân'ın sekizinci bölümünün tercümesidir (ilk 985 beyit, Attâr'ın <i>Pendnâme</i> 'sinin tercümesi). (Gülistân ile Za'îfî'nin tercümesinin mukayesesi için bk. Kartal 1999: 608-636). Yine eser hakkında Ü. Tokatlı tarafından yapılmış bir çalışma daha bulunmaktadır (Tokatlı 1996).	manzum tercüme
6	Mehmed Es'ad (ö.1034/1625), <i>Gül-i Handân</i>	1292 /1875	Sultan I. Ahmed'e ithaf edilmiştir. Tercümede kelime ilaveleri bulunmaktadır. Eksik bir yazması esas alınarak Şevket Beyzâde Saffet Bey tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. "Önsöz"ü ve "birinci kısmı", 1932 tarihinde basılmıştır (Çavuşoğlu, 1978: XI). Nüshaları: 1.Nuruosmaniye Kütüphanesi 215, 3736, 4203, 4204. 2.Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü 1912. 3.Süleymaniye Kütüphanesi İzmir 559. 4.Mısır Milli Kütüphanesi Edebi Türkî Kula 58; Tasavvufî Türkî 2. 6.Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 5566 (Özdemir 2011: 718-719). Sa'dî-i Şirazî, Şeyh, <i>Gülistân Kitabının Tercümesidir</i> , [Tercüme ve Şerheden] [Hoca] (Sâdeddin) [Efendizade Mehmed] Esad, [Tashih eden ve yayımlıyan] Şevketbeyzâde Safvet, (İstanbul: Süleyman Efendi Matbaası, 1292, 1. c. 5+272 s., 2. c. 273-500+4 s.	Mensur tercüme
7	Muhammed Sâmî (ö.1146/1733), <i>Gül-efşân</i>		Nüshası: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 3029 (92 yaprak).	Mensur tercüme
8	Babadağî İbrâhim Efendi	18. yy.	Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa 490 (208 varak).	Mensur tercüme

Turkish Studies

	(ö.1184/1770)			
9	Kayserili Mehmed Said (ö.1257/1841), <i>Mülistân</i>	1291/1874	Sayfa düzeni, orijinal metin sağ tarafta ve çeviri sol tarafta olmak üzere iki sütundan oluşmuştur. Tercümede Türkçenin cümle yapısı gözetilmemiştir (Olgun 1978: 122). (Sa'dî-i Şirazî, Şeyh), <i>Gülistân-Mülistân</i> , çev. Sa'îd Efendi, 1291 [1874], 4+220 s.	Mensur tercüme
10	Ahmed Sâib Bey (ö.1305/1887), <i>İzzet, Tercüme-i Gülistân-ı Sa'dî</i>	1291/1874	Mensur kısımlar nesren, manzum kısımlar ise nazmen tercüme edilmiştir. Aslına uygun bir tercümedir. Sa'dî-i Şirazî, [Şeyh], <i>Tercüme-i Gülistân-ı Sadî</i> , (Tercüme eden Ahmed Saib-İzzet), [İstanbul], 1292, [3]+9+[2]+227 s.	Manzum-mensur karışık tercüme
11	Cafer Tayyâr b. Ahmed Sâlim, <i>Zübde-i Gülistân ile Rehber-i Gülistân</i>	1299/1881	Kısmen şerh olan bu eser, bir kaç defa basılmıştır. <i>Zübde-i Gülistân</i> , Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul 1299, 355+1 s. <i>Zübde-i Gülistân</i> , İstanbul 1301-(1302), Matbaa-i Osmaniyye, 335 s.(Şerh kenarda). <i>Zübde-i Gülistân</i> , 2 bs., İstanbul 1306, Matbaa-i Âmire, 355+1 s. (Şerh kenarda). <i>Zübde-i Gülistân</i> , İstanbul 1301, 330 s. <i>Rehber-i Gülistân</i> , şerh ve tefsir Cafer Tayyar b. Ahmet (genişletilmiş 2. bs.), İstanbul Matbaa-i Âmire, 1308, 8+459 s.	Tercüme kısmen şerh
12	Sâfî Efendi (ö.1901), <i>Ezher-i Gülistân</i>	1303/1885	Gülistân'ın 7. babının sonunda "Cidâl-i Sa'dî bâ Müdde'î" başlıklı kısmın mesnevî şeklinde tercümesidir. Esere Namık Kemâl manzum bir takriz, Muallim Nâcî ise bir önsöz yazmıştır. Sadî-i Şirazî, Şeyh, <i>Ezher-i Gülistân</i> , çev. Üsküdarlı Sâfî, İstanbul, 1308 [1890-91], 24 s.	Manzum tercüme
13	Osmân Fâik, <i>Zübde-i Gülistân</i>	1307/1889	Farsça öğrenen öğrenciler için yardımcı olması amacıyla hazırlanmıştır. Gülistân'ı birebir açıklar. Dilbilgisi açıklamaları, sayfa kenarlarında verilmiştir. Sa'dî-i Şirazî, Şeyh, <i>Gülistân (Güzide-i Gülistân)</i> , Şerh ve Tercüme eden Osmân, İstanbul: Kasbar Matbaası, 1307 [1889-90], 352 s.	Tercüme ile şerh arasında
14	Na'im, <i>Yeni Müntahabât-ı Gülistân</i>	1312/1894	Sa'dî-i Şirazî, Şeyh, <i>Yeni Müntahabât-ı Gülistân Müntahibi</i> , Na'im, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1312 [1894-95], 152 s.	
15	Kâtib İbrahim, <i>Fihrist-i Gülistân-ı Şeyh Sa'dî</i>	16.yy.	Gülistân'ın sadece manzum kısımlarının aynı vezinde nazmen çevirisidir. Sadece 8. bab tamamen çevrilmiştir. 83 yapraktır. Tarih kaydı yoktur. Mühründen Muhammed b. Halil'in oğluna hediye etmek üzere, 984/1575'te aldığı ve 1037/1627'de bir başkasına ve 1053/1644'te Seyfeddin b. Ali'ye geçtiği bilinmektedir (Olgun 1978: 121).	Manzum tercüme
16	Mütercimi bilinmiyor, <i>Ebyât-ı Gülistân</i>		Gülistân'daki kıt'aların yazılmasıyla oluşturulmuş ve satır aralarında her kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. Sayfa kenarlarında bazen tam tercüme de görülür. Nüshası: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 124.	Tercüme
17	İhsan, <i>Sevgi ve Gençlik</i>		Gülistân'ın beşinci bölümünün mensur-manzum tercümesidir (Kartal 2001: 108).	Tercüme
18	Hilmî, <i>Bahrü'l-</i>	1027/	4415 beyittir.	Tercüme

	<i>Kemâl</i>	1618		
19	Kilisli Rifat Bilge, <i>Bostân ve Gülistân</i>	1941	1. Gülistan, çev. Kilisli Rifat Bilge, İstanbul 1941, Ahmet Halit Kitabevi, 199 s. 2. Bostan ve Gülistan, çev. Kilisli Rifat Bilge, Can Kitabevi İstanbul 1968, s. 519. 3. Kilisli Rifat Bilge, <i>Şeyh Sâdî-i Şîrâzî, Bostan ve Gülistan</i>, Can Kitabevi, Konya 1984. 1941, 1956, 1958, 1963 (Bu baskıda Ali Nihad Tarlan'ın bir mukaddimesi vardır)'te çeşitli yayınevleri tarafından basılmıştır.	Mensur tercüme
20	Niğdeli Hakkı Eroğlu, <i>Gülsuyu</i>	1944	<i>Gülsuyu</i> , çev. Niğdeli Hakkı Eroğlu, Niğde 1944, Niğde Halkevi Yay., 240 s. Bu tercüme A. Bilgin ve M. Çiçekler tarafından neşredilmiştir. Şeyh Sa'dî, <i>Gülistan Tercümesi Gül Suyu</i> , çev.: Niğdeli Hakkı Eroğlu, haz.: Azmi Bilgin, Mustafa Çiçekler, Risale Yay., İstanbul 1996, 270 s.	Manzum tercüme
21	Hikmet İlaydın, <i>Gülistan</i>	1946	Titizlikle yapılmış bir tercümedir. Baskıları: 1. Gülistan, Ankara 1946, Milli Eğitim Basımevi, 69+489 s. 2. Gülistan, 2 bs., İstanbul 1963, Milli Eğitim Basımevi, XI+ 400 s. 3. Gülistan , 3 bs., İstanbul 1966, Milli Eğitim Basımevi, XI+400s. 4. Gülistan, İstanbul 1974, Hürriyet Yayınları, İslam Klasikleri, XIV+319 s.	Mensur tercüme
22	Yakup Kenan Necefzâde, <i>Şirazlı Şeyh Sa'dî, Gülistan</i>	1965	<i>Şirazlı Şeyh Sa'dî, Gülistan</i> [Aslının Tam ve Mükemmel Tercümesi], (Bastıran: H. Mazlum Akkoyunlu), Ülkü Matbaası, [İstanbul] 1965, 219 s.	Mensur tercüme
23	Bursalı Lâmi'î Çelebi (ö.938/1531), <i>Şerh-i Dibâce-i Gülistân</i>	917/1511	II. Bayezid'e sunulmuştur. 78 yapraktır. Allah ve Hz. Peygamber övgüsü ve Farsça ile Arapça hakkındaki bir önsözün ardından şerhe geçilir. Kelimelerin lügat anlamı ve gramerle ilgili özellikleri verilip; yorumlar, Fars edebiyatından beyitlerle desteklenmiştir. Nüshaları: 1. Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Muzaffer Ozak kısmı 392. 2. Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi 159/1, 246/1. 3. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Genel 714, 1519 (B); Ulu Cami 8068, Orhangazi 1168; Haraçcioğlu 1024. 4. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1884. 5. İstanbul Üniversitesi Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi 578, 1013, 1848, 3020, 3024, 3068, 3095, 3173. 6. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud 5133; Lâleli 1817; Aşir Efendi (A), 417/18, 435; Halet Efendi 708; Serez 2560, 3956; Kadı-zâde Mehmed Efendi 410; Ali Nihat Tarlan 112; İzmir 564/1; Lala İsmail (L) 525; Atıf Efendi 2152.	Mensur dibace şerhi

			7. Selim Ağa Kütüphanesi: Kemankeş 476, 477; Hacı Selimağa (H) 956; Hüdâî Efendi 1410. 8. Bayezit Umumî Kütüphanesi 5565, 5566; Velîyüddin 2683. 9. Âtîf Efendi Kütüphanesi 2152. 10. Nuruosmaniye Kütüphanesi 4049. 11. Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi 367, 358, 359; Murat Molla 115, 336, 397. 12. Edirne Selimiye Kütüphanesi 605. 13. Kastamonu Genel Kitaplığı 170, 659. 14. Manisa İl Halk Kütüphanesi 2623, 2624, 7551, 8886. 15. Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu Kütüphanesi 2348/1. 16. Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi (Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levend Yazmaları) 73,75. 17. Konya İzzet Şakir Koyuncuoğlu Müzesi Kütüphanesi 13145. 18. British Museum (Türkçe Yazmaları) 156. 19. Flügel, Nu. 557, 558. 20. Rieu, Add 5973. 21. Götz, 620 (Marburg Staatsbibliothek Ms. Or. oct. 1046), 519.	
24	Şâhidî İbrahim (ö.957/1550), <i>Fihrist-i Ebyât-ı Gülistân-ı Şeyh Sa'dî</i>	16. yy.	Âmil Çelebioğlu, Şâhidî'nin Gülistân Şerhi'nin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmûd Efendi 979 ile 5255'te bulunduğunu nakleder; ancak 5255'te Şerh-i Gülistân adıyla kaydedilmiş eser, Lâmi'î Çelebi'ye ait Şerh-i Dîbâce-i Gülistân nüshalarından biridir. 979'daki ise başka bir eser olup içinde Gülistân şerhi yoktur. Şu ana kadar Şâhidî'nin Gülistân şerhine rastlanılamamıştır (Canpolat 2006: 15).	Mensur şerh
25	Prizrenli Şem'i Şem'ullâh (ö.1000/1591), <i>Şerh-i Gülistân</i>	16. yy.	Şem'i bu şerhini, kendisinden Farsça okumakta olan Muhammed Çelebi adında bir zatın isteği üzerine, beş ayda tamamlamıştır. Klâsik şerh metodu kullanılmayıp, gramer ve anlam açıklamaları azaltılmıştır. Lâmi'î Çelebi'nin şerhine göndermeler yapılmıştır. Nüshaları: 1. İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi 4046, 4047, 4048. 2. Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttâb Mustafa Efendi Kısmı 842. 3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1911; Hazine 842; Emanet Hazinesi 1645; Koğuşlar 930; Yeniler 4015.	Mensur şerh
26	Sûdî (ö.1006/1598), <i>Risâle-i Sûdî</i>	1004/1595 öncesi	Gülistân'ın dibâcesindeki <i>Çu ceng-âveri bâ kesî ber-sitiz/ Ki ez-vey gozîret buved yâ gorîz</i> beytinin mensur şerhidir. Nazif Hoca tarafından neşredilmiştir (Hoca 1980).	Mensur şerh
27	Sûdî, <i>Şerh-i Gülistân</i>	1004/1595	Klâsik şerh metodunun iyi uygulandığı eser olup geniş gramer ve anlam açıklamalarına sahiptir. Yeri geldikçe Lâmi'î Çelebi, Şem'i, Sürûî, Mevlânâ Ya'kûb Seyyid Alî ve Kânî gibi şârihlere gönderme yaparak eleştirir. Gülistân şerhleri içinde en fazla nüshaya sahiptir. Bu da şerhin çok beğenildiğini gösterir. Esere ait 62 nüsha tespit edilmiştir.	Mensur şerh

		Nüshaları: 1. Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi 1783, 1784; Abdülgani Ağa 205; Pertev Paşa 430, 431; Ayasofya 4107, Raşid Efendi 569, 1080, 1281; İzmir 561; Nafiz Paşa 50, 990; Serez 2557, 2558; Mihrişah Sultan 392; Pertevniyal 781, 782; Hasib Efendi 350; Hamidiye 1157, 1158; Halet Efendi 706; Hacı Mahmud Efendi 5038, 5135; İbrahim Efendi 602, 655, Süleymaniye 866; Yazma Bağışlar 1937, 3858; Velîüddin 2692, 2693; M. Arif-M. Murad 183; Laleli 1835, 1836; İzmirli İ. Hakkı 3165; Kasıdecizade 406; İhsan Mahvi 150; İz. Mustafa Efendi 73; Fatih 3986; Esad Efendi 2796; Damat İbrahim 979; Carullah 1708; Tahir Ağa Tekke 437; Tırnovalı 1497. 2. Nuruosmaniye Kütüphanesi 4042, 4045. 3. İstanbul Merkez Kütüphanesi 429, 9923. 4. İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi 504. 5. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi 941/5, 4712, 13083. 6. Tercüman Gazetesi Kütüphanesi 250. 7. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Edeb. 353. 8. Marmara İlahiyat Fakültesi 20071, Mehmed Lebib Efendi 6049. 9. Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt 578. 10. İzmir Milli Kütüphane 11295, 1850. 11. Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü 155; Koğuşlar Kitaplığı 931. 12. Edirne Selimiye 1402. 13. İstanbul Belediye Kütüphanesi Belediye 451 (Canpolat 2006:16). Basmaları: 1. Sûdî Bosnavî, <i>Gülistan Şerhi</i>, İstanbul 1249, Darû't-tıbaatî'l-Âmire, 513 s. 2. Sûdî Bosnavî, <i>Gülistan Şerhi</i>, 2 bs., İstanbul 1276, Darû't-tıbaatî'l-Âmire, 513 s. 3. Sûdî Bosnavî, <i>Gülistan Şerhi</i>, İstanbul 1286, Matbaa-i Âmire. 4. Sûdî Bosnavî, <i>Gülistan Şerhi</i>, İstanbul 1291, Darû't-tıbaatî'l-Âmire, 513 s.	
28	Hevâyî-i Bursevî (ö.1017/1608), <i>Şerh-i Gülistân</i>	990/1582 Kaynaklarda Hevâyî'nin Gülistân'ı iyi şekilde şerhettiği ve şerhinde çağdaşları Şem'î ve Sürûrî'yi eleştirdiği kaydedilmiştir (Kartal 2001: 111). Nüshaları: 1. Antalya Elmalı Halk Kütüphanesi 50: Eser Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi'ne nakledilerek numara 20'ye kaydedilmiştir. 50 varaktır. Eksik, şirazesini dağılmış, haraptır. Şârih Gülistân'daki her hikaye için numara vermiştir. Müellif, müstensih ve tetimme kaydı yoktur. Sondaki başka bir el yazısıyla "Yâ Gülşenî Nâyî" ifadeleri, eserin Gülşenî tarikatine mensup Şâhidî'ye ait olmasını	Mensur şerh

			düşündürmektedir. 2. Manisa Kitap Saray İl Halk Kütüphanesi Genel Kitaplık 2622: Dibace'nin Türkçe şerhinden ibarettir. Eser 991/1581'de yazılmıştır ve 57 varaktır. Nüshada Hevâyî'ye ait hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Tamamı incelendiğinde Rüşdî'nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistân'ın başka bir kolu olduğu görülmektedir (Canpolat 2006:17).	
29	Rüşdî Karahisarî, <i>Şerh-i Dîbâce-i Gülistân</i>	993/ 1585	Girişte Lâmi'î, Şem'î, İbni Seyyid Ali ve Sürûrî'nin şerhlerinden övgü ile bahsedilir. Nüshaları: 1. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Orhan 1170: 86 yapraktır. Nüshada zaman zaman Lâmi'î'ye atıfta bulunulmuştur. 2. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Haraççioğlu 990: 131 yapraktır (Öztahtaralı 2011: 296). 3. Manisa İl Halk Kütüphanesi 2622: Eserde Hevâyî'ye ait olduğuna dair her hangi bir işaret yoktur (Canpolat 2006: 17).	Mensur dibace şerhi
30	Mekke Mollası Hüseynî'l-Kefevî (ö.1012/1603), <i>Bûstân Efrûz-ı Cinân Şerh-i Gülistân</i>		Anadolu sahası dışında yapılan Türkçe şerhlere dendir. Bu şerhten Kâtib Çelebi (Kâtib Çelebi trhs.: C.II 1504) ve Nev'î-zâde Atâî (Atâî 1989: C.II 455) haber vermiştir. Atâî, Kefevî'nin bu şerhinde Sürûrî ve Şem'î'yi eleştirdiğini ifade etmektedir. Hüseyin Kefevî, şerhinin mukaddimesinde hayatından ve eserlerinden bahsetmiştir (Kartal 2001: 111). Şerh tekniği bakımından sağlamdır. Kelimelerin lügat manası verilmiş, okuyucu gerekli görüldükçe bilgilendirilmiş ve diğer şerhlere göndermeler yapılmıştır (Canpolat 2006: 18). Nüshaları: 1. Süleymaniye Kütüphanesi Hüsnü Paşa 955; Hacı Mahmud Efendi 44; Hamidiye 1159. 2. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 3243 ve 9650. 3. Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt 5468. 4. Raşit Efendi Kütüphanesi 566.	Mensur şerh
31	Pir Hamdî (ö.1012/1603), <i>Hutbe-i Şerh-i Dîbâce-i Gülistân</i>		Eserin tespit edilen tek nüshası, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Milli Kütüphane 1970 numaradadır. Sonu eksiktir (Canpolat 2006: 18).	Dibace şerhi
32	Bosnalı Hasan Kâfî(ö.1125/1616), <i>Şerh-i Gülistân-ı Kâfî</i>		Sûdî şerhinde, “Redd-i Kâfî” ibareleriyle tenkidinden haberdar olduğumuz eser hakkında elde önemli bir bilgi yoktur. Sûdî gibi Bosnalıdır (Yılmaz 2008: 31).	Şerh
33	Kânî, <i>Şerh-i Dîbâce-i Gülistân</i>		Nüshası: Türk Dil Kurumu 251.	Dibace şerhi
34	İbrahim Telli, <i>Şerh-i Dîbâce-i Gülistân</i>		İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Bölümü 12450 (Öztahrallı 2011: 297).	Dibace şerhi
35	Hüseyin Hüsnî, <i>Bâğbân</i>		Nüshasına rastlanılamamıştır (Kartal 2001: 111).	Dibace şerhi

36	Safvet, <i>Şerh-i Cedîd-i Dîbâce-i Gülistân-ı Safvet</i>	1785	Farsça kaideleri içeren girişte, Seyyidzâde, Surûrî, Şem'î, Kânî, Sûdî ve Lâmi'î'ye atıflar bulunmaktadır. Kelimelerin lûgat anlamları, gramer özellikleri, şevâhid beyitler aracılığıyla verilmiştir (Yılmaz 2008: 31). Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi Serez 2559 (98 yk).	Dibace şerhi
37	Müellifi bilinmiyor, <i>Kitâb-ı Lûgat-i Gülistân</i>	10/16.yy	Gülistân'da geçen Arapça ve Farsça 350 kadar kelimenin ilk harflerine göre Türkçe karşılıkları verilmektedir. Arapça kelimelere dair izahlar ve müteradifleri yazılmış, daha sonra da Türkçe karşılıkları getirilmiştir. Bu izahlarda <i>Muhtaru's-sıhah</i> ve <i>Bahrü'l-garâyib</i> gibi kaynakların isimleri geçmektedir. Arapça sözlüklerden nakiller ve kelimelerin anlamları dışında yapılan izahlar, Arapçadır (Kartal 2001: 117). Nüshaları: İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed 2754.	Sözlük
38	Müellifi bilinmiyor, <i>Müşkilât-ı Gülistân</i>	1001/1593	Gülistân'daki 1000 kadar kelimenin, Gülistân'ın metni takip edilerek tertibidir. Gülistân'ın bölümleri esas alınarak sekiz bâba ayrılmıştır. Ancak ikinci bâb atlanmıştır (Kartal 2001: 118). Nüshaları: 1. Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt 5568. 2. Wien Kaiserlich-Koniglichen Hofbibliothek, Teng. 86.	Sözlük
39	Ali b. Hacı Osman, <i>Miftâh-ı Gülistân</i>	12-13.yy	Bir mukaddime ve 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Gülistân'daki âyetlere, ikinci bölümde hadislere, üçüncü bölümde veciz sözlere, dördüncü bölümde anlaşılması güç bazı şiirlere ve bunların Türkçe tercümelerine yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise, Gülistân'dan derlenmiş, önemli bir kısmı Arapça olan izaha muhtaç 1800 kadar kelime Türkçe karşılıkları ile verilmiştir. Nüsha: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, T 2783 (Öz 1996:367).	Sözlük
40	Müellifi bilinmiyor, <i>Lûgat-i Gülistân-ı Sa'dî</i>	18.yy	" <i>Hâzâ Lûgat-i Gülistân-ı Sa'dî</i> " ibaresiyle başlayan ve yanlışlıkla <i>Cifr el-imâm Ali</i> adı ile kayıtlı olan bu sözlük risalesi, dört bâbdan oluşmaktadır. Birinci bâbda, Gülistân'dan seçilen 340 kadar kelimenin Türkçe karşılıklarına ve ictibas edilen âyetlere yer verilmiştir. İkinci bâbda hadislere, üçüncü bâbda muhtelif kelime ve ibarelere, dördüncü bâbda Arapça ya da Farsça beyitlere ve bunların Türkçe tercümelerine yer verilmiştir (Öz1996:368). Nüshaları: 1. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, I Saib II, 1438 2. Ankara Millî Kütüphane, A. Ötügen 2616/2.	Sözlük
41	Ahmet Mazhar, <i>Gülistân ve Lûgat-i Güldeste</i>		(Olgun, 1978: 122). <i>Gülistân ve Lûgat-i Güldeste</i> , Matbaa-i Harbiyye, İstanbul trhs., 144+207 s.	Sözlük

Tercüme, şerh ve sözlüklerinin yanında Gülistân'a yapılan çok sayıda nazire de vardır. Muînüdîn-i Cüveynî'nin *Nigârîstân*, Ubeyd-i Zâkânî'nin *Ahlâku'l-eşrâf*, Câmî'nin *Bahâristân*, Mevd-i Hâfî'nin *Ravza-i Huld (Hâristân)*, Kemalpaşazâde'nin *Nigârîstân*, Kaânî-i Şirâzî'nin

Perîşân, Rızâ Kulî Han Hidâyet'in *Riyâzü'l-muhibbîn*, Ali Ekber-i Ferâhânî'nin *Bahâristân ile Hâristân*, Edib Kirmânî'nin *Hâristân*, Sâilî'nin *Ravzatü'l-ahbâb*, Ahmed Şîrâzî Vekâr'ın *Encümen-i Dâniş*, Molla Tarzî'nin *Ma'denü'l-cevâhir*, Hargopal Münşî'nin *Sünbülîstân* ve Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülîstân* adlı eserleri ilk hatıra gelenlerdir (Yazıcı 1996: 241).

Osmanlı aydınları, Sa'dî'nin eserlerinin Türkçe şerhleri yanında Farsça ve Arapça şerhlerini de yapmışlardır, ama bu şerhlerde Farsçanın öğretilmesi değil, eserin Farsça bilenler tarafından daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Osmanlı sahasında Gülistân'a Arapça ve Farsça yazılan şerh ve nazireleri aşağıya alıyoruz (Geniş bilgi için bk. Kartal 2001: 113-117):

	Müellif/mütercim ve eser adı	Tarih	Özellikleri	Türü
1	Kâdî Mevlânâ Ya'kûb bin Seyyid Alî (ö.931/1525)		Kâtib Çelebi, Seyyid Ali-zâde'ye isnat edilen Arapça Gülistân Şerhi'nin aslında Münîrî'ye ait olduğunu belirtir (Kâtib Çelebi trhs.: C. II, 1504).	Arapça Şerh
2	Gelibolulu Mustafa Sürûrî, <i>Şerh-i Gülistân</i>	957/ 1550	Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa için yazılmıştır. Hasan Çelebi, eseri yetersiz bulurken Kâtib Çelebi Arapça olarak yeterli görür. Nüshası: İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi 4044, 4045.	Arapça şerh
3	Tireli Mustafa b. Mehmed Ayşî (ö.1016/1607), <i>Şerh-i Gülistân</i>		Eseri, Kâtib Çelebi (Kâtib Çelebi trhs.: C. II, 1504), Nev'î-zâde Atâî (Atâî 1989: C. II, 523) ve Mehmed Tâhir (Bursalı 1333: C. I, 359) zikreder.	Farsça şerh
4	Kemâl Paşazâde, <i>Nigârîstân</i>	939/ 1532	Gülistân gibi bir mukaddime ve sekiz bölümden oluşmakta ve bu gibi şekilsel benzerlikler dışında konular bakımından da Gülistân ile aynı paraleldedir. Dönemin sadrazamı İbrahim Paşa'ya ithaf edilmiştir. Eser, M. Çiçekler tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır (Çiçekler 1994).	Farsça nazire
5	Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi, <i>Bülbülîstân</i>	1312/ 1895	Dönemin sultanı Abdülhamid Han'a takdim edilmiştir. Bir mukaddime, sekiz nihâl (bölüm) ve bir "Târîh-i Hatm-i Kitâb"dan oluşmaktadır. Eser, işlenen konular bakımından Gülistân'dan ayrılık göstermektedir. Baskısı: Mehmet Fevzi (1312), <i>Bülbülîstân</i> , Matbaa-i Âmire, [İstanbul].	Farsça Nazire

Sonuç

Bilindiği gibi biri manzum öteki manzum-mensur karışık, ahlâkî hikâyelerden meydana gelen Bostân ve Gülistân, 20. yüzyılın başlarına kadar muhtelif İslâm ülkelerinin medreselerinde olduğu gibi, Osmanlı medreselerinde de Fars dili ve edebiyatı öğretimi için kullanılan başlıca okuma kitaplarıdır. Bu çalışmada Başta İbrahim Olgun ve Ahmet Kartal'ın çalışmalarından da hareketle Bostân'ın Türkçeye 7 tercümesi, 4 muhtasar tercümesi, 4 şerhi ve 1 Türkçe sözlüğü hakkında kaynaklardan toplanan bilgiler verilmiştir. Bunların dışında Bostân'ın çeşitli beyitlerine ve bazı bölümlerine yapılan 4 Türkçe tercüme ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir.

Gülistân'ın ise Osmanlı sahasında Cumhuriyet dönemi de dâhil Türkçeye 23 kez tercüme ve 14 kez (7 tanesi Şerh-i Dibâce-i Gülistân) şerh edildiği ayrıca Gülistân'ın daha iyi anlaşılması için 5 kez Türkçe sözlük yazıldığı görülmüştür. Bunlardan 7 tanesi manzum tercüme [Zaîfî (iki tane manzum tercümeye sahiptir), Kâdî-i Manyas (bu metin eksiktir) Sâfî (Gülistân'ın sadece 7.

bâbının tercümesi), Kâtib İbrahim, Hilmî ve Niğdeli Hakkîeroğlu], 4 tanesi manzum-mensur karışık tercüme, 10 tanesi mensur tercüme ve 14 tanesi mensur şerhtir.

Türkçe tercüme, şerh ve sözlüklerin dışında Osmanlı sahasında Gülistân'a yazılmış iki Arapça ile bir Farsça şerhe ve iki Farsça nazireye de rastlanmıştır (Kartal 2001: 118).

Yukarıda dökümünü yapmaya çalıştığımız eserler göstermektedir ki Türkler ta 14. yüzyıldan beri Sa'dî'ye büyük önem vermişlerdir.

KAYNAKÇA

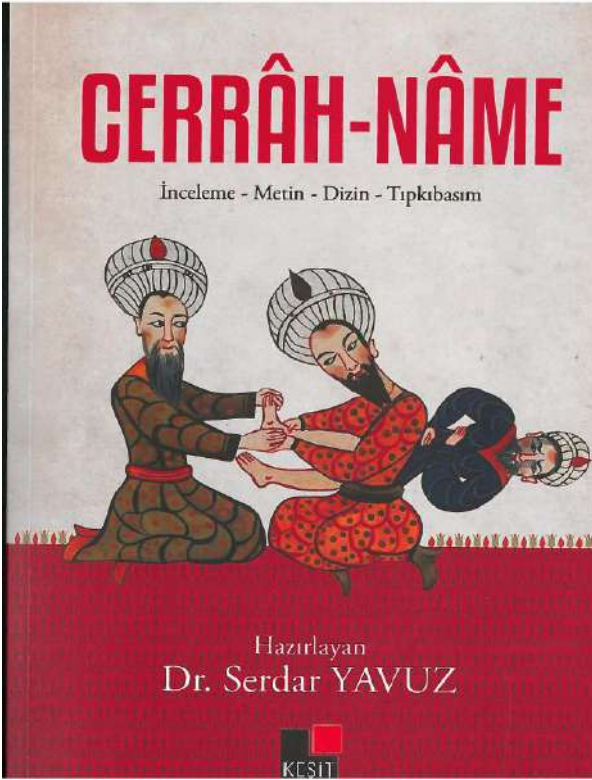
- BERBERCAN, Mehmet Turgut. 2011. *Çağatayca Gülistan Tercümesi Gramer-Metin-Dizin*, Doktora Tezi, Danışman: Özcan Tabaklar, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- BÜYÜKKARCI YILMAZ, Fatma. 2001. *Za'îfî'nin Manzum Gülistân Çevirisi: Kitâb-ı Nigârîstân-ı Şehristân-ı Dirâhtîstân-ı Sebzîstân*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- BURSALI, Bursalı Mehmed Tâhir. 1333. *Osmânî Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- CANPOLAT, Hülya. 2000. *Lâmi'î Çelebi'nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistan'ı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir 2000.
- CANPOLAT, Hülya. 2006. *Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Şerhlerin Karşılaştırmalı İncelemesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi İzmir.
- CANPOLAT, Hülya. 2006. "Klasik Şerh Geleneğimiz ve Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri: Farsça Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi VI. Uluslararası Dil Yazın Değişiklik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Isparta, s.215-218.
- CEYHAN, Adem. 2007. "Eğitim Bakımından Gülistan", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall, s. 228-247.
- ÇİÇEKLER, Mustafa. 1994. *Kemal Paşa-zâde ve Nigârîstân'ı*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- HOCA, Nazif. 1980. *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesinin Metni*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- İBNÜLEMİN, Mahmut Kemal İnal. 1988. *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul.
- İLAYDIN, Hikmet. 1989. *Bostan*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- İLAYDIN, Hikmet. 1997. *Gülistan*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan. 1992. "Bostân", *TDVİA*, C. 6, İstanbul, s. 307-308.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi. 1989. *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara.
- KARTAL, Ahmet. 1999. *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatının Münasebetleri)*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- KARTAL, Ahmet. 2001. "Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistan İsimli Eseri'nin Türkçe Tercümeleri", *Bilig*, S.16, Ankara, s.99-126.

- 2KARTAL, Ahmet. 2001. "Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostân İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.5, İstanbul s.99-120.
- KÂTİB ÇELEBÎ (trhs.), *Min-Kitâbi Keşfi'z-zunûn 'An-Esâmî'l-Kütûbi ve'l-Funûn*, [Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge tarafından hazırlanıp yayınlanan eserden ofset baskı].
- OLGUN, İbrahim. 1978. "Türçe Sadi ve Hafız Çevirileri", *Türk Dili Dergisi*, Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Sayı 322, Ankara, s.117-126.
- ÖZ, Yusuf. 1996. *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÖZDEMİR, Mehmet. 2011. "Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hocazade Es'ad Efendi ve Eserleri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2 Spring, s. 713-724.
- ÖZKAN, Mustafa. 1993. *Mahmud Kâdî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Mustafa. 2011. "Eski Anadolu Türkçesinde Ortaya Konan Tercümelerin Türk Diline Etkisi", *Türk Dili Araştırmaları Dergisi*, S.3, İstanbul, s. 1-64.
- ÖZTAHRALI, İmran. 2011. "Şerh Geleneği ve Lâmi'î'nin Şerh-i Dibace-i Gülistan'ı", *TÜBAR-XXIX*, s. 293-302.
- SEYF-İ SERAYÎ. 1954. *Gülistan Tercümesi*, (önsöz: Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TOKATLI, Ümit. 1996. *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri.
- YAZICI, Tahsin. 1996. "Gülistân", *TDVİA*, C. 14, İstanbul, s. 240-241.
- YAZICI, Tahsin. Trhs. "Sadi", *İslâm Ansiklopedisi*, C. X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.36-41.
- YILMAZ, Ozan. 2008. *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnavî ve Şerh-i Gülistân'ı*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- YÛSUFÎ, Gulam Hüseyin. 1387. *Bostân-ı Sa'dî/Sa'dînâme*, 9. Baskı, İntişârât-ı Harezmî, Tahran.
- YÛSUFÎ, Gulam Hüseyin. 1387. *Gülistân-ı Sa'dî*, 8. Baskı, İntişârât-ı Harezmî, Tahran.
- SÛDÎ. 1352. *Şerh-i Sûdî ber Bostân-ı Sa'dî*, (çev.: Ekber Behrûz), Tebriz.

YAVUZ, Serdar (2013), Cerrâh-nâme (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Kesit Yayınları, İstanbul, 687 s., ISBN: 978-605-4646-45-6*

*Serdar BULUT***

Tıp alanıyla alakalı metinlerin dil aktarımları son yıllarda artmıştır. Bu durum diğer alanlarla alakalı el yazması eserlerin artık bitme noktasına gelmesinin de doğal bir sonucudur. Tıp alanıyla alakalı metinlerin bu denli fazla olmasının en büyük sebebi ise hiç şüphesiz her millet gibi Türk milleti arasında da tıpla alakalı faaliyetlerin önemsenmiş olmasıdır. Halk arasında koca karı ilaçları olarak da bilinen tedavi yöntemlerinin belki de eski âlimler tarafından yazılı hale getirilmiş olmasının en büyük kanıtı tıp metinlerinde yer alan enteresan konulardır.

Büyük bir medeniyete sahip olan Türk milletinin belki de en büyük birikimi olan bu kitaplar, yıllarca bilim insanlarının kendileriyle ilgilenmelerini beklemişlerdir. Dîvânü Lûgati't Türk ve Kutadgu Bilig gibi Türk milletinin kilit denilebilecek eserlerinde de yerini alan tıp kavramları, her dönemde ilgi çekici olmuşlardır. Tıp metinleri yazıldığı yüzyıl için önemli başvuru kaynaklarıdır. Tıp metinlerinin gizli cevherini fark eden Yrd. Doç. Dr. Serdar Yavuz, 2012 yılında başladığı çalışmalarını titizlikle sürdürmüş ve Ekim 2013 tarihinde Cerrâh-nâme (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım) isimli eserini bilim âleminin dikkatine sunmuştur.

Yazarın eserinin giriş bölümünde de belirttiği gibi 14. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında edebi eserlerin yanında tıp metinleri de yazılmaya başlamıştır. Bu eserler topluma deva sunmakla birlikte edebi özellik göstermeleri yönüyle de ilginçtirler. Anadolu sahasında ilk Türkçe tıp metinleri de bu dönemde yazılmıştır (s. 18). Bu dönem

eserlerinin en büyük eksikliği bazılarının yazar isimlerinin, bazılarının ise yazılış tarihlerinin belirtilmemiş olmasıdır. Yazarın giriş bölümünde belirttiği üzere, eseriyle aynı yüzyıla ait olan ilk Türkçe tıp kitapları şunlardır: *'Akabadin Tercümesi, Alâim-i Cerrâhîn, Bâh-nâme, Cerrâhiyyetü'l-Hâniye, Edviye-i Müfredde, Fâide-i Hassât, Hazânü's-saâdât, Hülâsâ, Kâmilü's-Sinâa Tercümesi, Kemâliye, Kitâb-ı Hülâsâ der ilm-i Tıbb, Kitâbü'l-Müntahabî't-tıbb, Kitâbü'l-Mühimmât, Mâddetü'l-hayât, Miiftâhü'n-nûr ve Hazânü's-Sürûr, Mücerreb-nâme, Müfid (Nazmü't-Teshil), Müntahab-ı Şifâ, Mürşid, Sultâniye, Terceme-i Müfredât-ı İbni Baytar, Tervihü'l-ervâh, Teshilü's-*

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Okt., Giresun Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü ve TÖMER, El-mek: serdarbulut07@hotmail.com

şifâ, Tıbb-ı Nebevî, Tuhfe-i Murâdî fî İlm-i Cevâhîr, Tuhfe-i Mübârizi, Yâdigâr, Zâhire-i Murâdiye.

Cerrâh-nâme, tıpla alakalı cerrahi konuların ele alındığı kitapların ortak adıdır. Yazarın eserinin adının da bu isimle anılmış olması, eserin aynı isimle yazılmış birçok çalışmayla karıştırılabileceği anlamına gelmektedir. Fakat bu durum isim benzerliği dışında herhangi başka bir fiziki benzerlik anlamına gelmemektedir. Metnin tam adı ‘Haza Kitâb-ı Cerrâh-nâme’dir. Yazarın da aktardığı üzere eser, Türk Tıp Tarihi literatüründe “Yazarı Bilinmeyen Cerrâh-nâme” olarak anılmaktadır (s. 22). Eserle alakalı daha önce Nuran Yıldırım, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim dalında doktora çalışması yapmıştır. Fakat ortada bu çalışmayla alakalı herhangi bir doküman yoktur. Alanının farklı olduğunu göz önünde bulundurursak bu çalışmanın transkripsiyonlu şekilde aktararak, dilsel incelemesinin yapılmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu açıdan Yavuz’un eseri son derece orijinaldir ve emek isteyen bir çalışmadır.

Yavuz’un eserinde iç kapaktan sonra içindekiler, özgeçmiş, ön söz, kısaltmalar ve işaretler, çevriyazı işaretleri, giriş, inceleme, sonuç, metin, dizin, kaynakça ve tıpkıbasım bölümleri gelmektedir. Ön söz bölümünde yazar eserinin bölümlerini basamak basamak anlatarak bir nevi kitabının tanıtımını yapmaktadır. Yazarı böyle bir yol izlediği için kutlarız.

Eserin 17 ile 36. sayfaları arasını kaplayan ‘Giriş’ bölümü kendi içinde ‘Anadolu’da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Yazmaları’ ve ‘Cerrâh-nâme’ bölümlerinden oluşmaktadır. Yazar ilk bölümde Anadolu sahasında yazılan ilk Türkçe tıp kitaplarının tanıtımlarını yapmaktadır. İkinci bölüm ise eserle alakalı bilgilerin çeşitli alt dallar şeklinde ele alındığı güzel bir bölümdür. Yazar bu bölümde eseriyle alakalı genel bilgileri, eserin nüshalarını, eserin metin düzenini ve istinsah tarihini ek bilgi olarak vermektedir. Böyle bir yol izlenilmesi eserle alakalı çalışacaklara kapsamlı bir bilgi sunmaktadır.

Yaklaşık 59 sayfadan ve kendi içinde çeşitli alt gruplara ayrılmış 3 farklı bölümden oluşan “İnceleme” bölümünün ilk kısmı olan ‘İmlâ Özellikleri’ bölümünde yazar, Uygur imlâ geleneği ile Arap-Fars imlâ geleneğinin metindeki yansımalarını da bilim dünyasına sunmaktadır. Bu bölümde Cerrâh-nâme kitabının orijinalinin yazılış amacının, kitaptan insanların faydalanması olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu nedenle çalışmanın edebi özelliklere uygun olarak hazırlanmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eserin dilinin sade, açık ve halkın anlayacağı şekilde olduğu görülmektedir. Bu bölümde ünlülerin ve ünsüzlerin yazılışları da çeşitli alt gruplara ayrılarak incelenmiştir. İkinci bölüm olan ‘Ses Bilgisi (Fonetik)’ bölümü kendi içinde ünlüler ve ünsüzlerin ses özelliklerinin incelendiği iki alt gruptan oluşmaktadır. Yazar üçüncü bölüm olan ‘Şekil Bilgisi (Morfoloji)’ nde ise ‘İsim, Sıfat, Zamir, Zarf, Edat, Bağlaçlar ve Fiil’ bölümleri oluşturmuş ve bu bölümleri alt gruplara ayırarak metinde geçen tüm şekil bilgisi özelliklerini örnekler yardımıyla ayrıntılı biçimde vermiştir.

Eserin belki de en dikkat çeken bölümü ise metin aktarımları için pek de alışık olmadığımız ‘Sonuç’ kısmına yer verilmiş olmasıdır. İki sayfayı aşan bu bölümde yazar eseriyle ilgili ulaştığı sonuçları ayrıntılı şekilde belirtmiştir. Sonuç bölümü esere ayrı bir hava katmıştır.

65 sayfadan ve 156 varaktan oluşan ‘Metin’ bölümünde eserin transkripsiyonlu çevirisi yer almaktadır. Eser [1b] bölümünden ‘Bismillahi’r-rahmani’r-rahim’ diyerek başlamakta ve [156a] bölümünde ‘Fi-târih sene 910’ cümlesiyle sona ermektedir. Eserin son bölümünden, eserin yazılış tarihinin Hicri 910 senesi olduğunu öğrenmekteyiz. Eserde dönemin önemli bilginlerinden Calinus (Galien, MS 130-201), Ebu Ali (İbni Sina 980-1037), Ebu Mihcen ve Muhammed bin Zekeriya (864-925)’nın tedavi yöntemleri de anlatılmaktadır (s. 23). Eserin içinde birçok hastalığın tedavisi beyan edilmektedir. 1504 yılında istinsah edilen eserin dilinde Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri görülmektedir. Bu bölümün ilk kısmında Metin kısmına geçildiğini bildiren bir ibare

olmaması eksiklik gibi görünse de bu durum eserin akademikliği açısından hiçbir olumsuz durum oluşturmamaktadır.

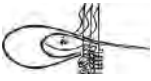
Eserin en önemli bölümlerinden biri olan ‘Dizin’ bölümü 169-366 sayfaları arasında ele alınmıştır. Bir nevi ‘Sözlük’ özelliği gösteren bu bölüm, Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığı açısından da son derece önemlidir. Dizin bölümünde izlediği yolu 13 madde şeklinde ele alan yazar, dizin bölümünde sözcüklerin gerçek anlamlarından ziyade metinde geçen anlamlarını vermiştir. Alfabetik sıraya göre oluşturulan bu bölümde kelimelerin metin içinde geçtiği varak ve satır numaraları belirtilmiştir. Yazar sözcüklere gelen ekleri kök ve gövdeden sonra ayırarak bir nevi gramatikal dizin oluşturmuştur. İsim ve fiillerin kökleri belli olsun diye isimlerden sonra ‘+’, fiillerden sonra ise ‘-’ işareti kullanılmıştır. Belirtme eki ve üçüncü şahıs eki karıştırılmasın diye ayrı ayrı belirtilmişlerdir. Yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerde kelimenin ilk harfi kısaltılarak devamına yardımcı fiil getirilmiş ve farklı bir üslup çalışması oluşturulmuştur. Alıntı kelimelerin hangi dile ait oldukları madde başının hemen önünde verilmiştir. Aynı anlamı karşılayan farklı kelimeler farklı madde başı olarak ele alınmışlardır. Karşılık vermede tereddüt duyulan kelimeler soru işaretiyle (?) gösterilmiştir. Kısacası ‘Dizin’ bölümü sözlük özelliği göstermektedir. Sistemli bir yöntem kullanılarak oluşturulan bu bölüm tüm araştırmacıların görmesi gereken özel bölümlerdendir.

11 sayfalık geniş bir “Kaynakça” bölümüne sahip olan eser ne denli sağlam bir altyapıya sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü kaynakçası sağlam ve yoğun olan eserler, bilim dünyası açısından son derece önemlidirler.

Eserin 380-387. sayfaları arasında “Tıpkıbasım” bölümü yer almaktadır. Çeviri eserlerin en önemli parçası olan “Tıpkıbasım”ların bu çalışmada da yer alması yazarın eserinin aktarımına olan güvenini göstermektedir. “Tıpkıbasım”ı vermeyi ihmal etmeyen Yavuz’u kutluyoruz. Bu bölümde eserin harekeli ve okunaklı olduğu görülmektedir.

Tıp metinleriyle alakalı son zamanlarda yeni çalışmaların yapıldığı bir dönemde, hem orijinal metnin Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini yansıtmaması hem de Serdar Yavuz’un profesyonel bir yolla eserini oluşturması gibi faktörler çalışmayı önemli bir noktaya çıkarmaktadır. Bu çalışma hem Türkoloji’ye hem de tıp bilimine önemli katkılar yapacaktır. Çalışmanın oluşturulmasında herhangi bir eksiklik olmamakla birlikte izlenen farklı yöntemlerle çeviri eserlerde pek rastlanılmayan fakat araştırmacılar açısından önemli kolaylık sağlayacak ayrıntılar da esere dâhil edilmiştir. Yazar eserini eşi ve çocuklarına ithaf etmiştir.

Türkoloji bilimine önemli bir katkı yapan Yrd. Doç. Dr. Serdar Yavuz’u kutlar ve böyle güzel çalışmalarının devamını dileriz.

MİRSULTAN OSMANOV, GÜNÜMÜZ UYGUR DİLİNİN HOTEN DİYALEKTİ (HÂZIRQI ZÂMÂN UYGUR TİLİNİD HOTEN DİYALEKTİ)

Şincan Halk Neşriyatı, Şincan, 2004, 358 s.,

ISBN 7-228-09063-2*

*Ali ÇELİK***

Hoten, Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Uygur Özerk Bölgesi"nde ve Pamir-Alтай dağları silsilesinin kuzeyi ile Taklamakan çölü arasında yer alır; denizden ortalama 1300-1500 m. Yüksekliktedir. Tarım ırmağının kolu olan Hoten Derya'nın orta bölümünde bulunan Hoten şehrinin 1980'li yıllardan sonra 130.000 nüfusa ulaştığı tahmin edilmektedir. Hoten Derya'ya bağlı kanallarla sulanan bölge topraklarında meyvecilik, bağcılık ve pamukçuluk gelişmiştir. Bunların da yanında hayvancılık önemlidir; özellikle çevredeki bozkırlarda yayılan koyunlardan elde edilen kaliteli ince yünler meşhurdur. Bölgenin en eski ve en önemli iş kolu ise ipekçiliktir; hükümet de bu kola daha fazla önem vermektedir. Hoten tarih boyunca buradan çıkarılan yeşimle (nefrit, jad) tanınmıştır (Taşağıl, 1998:251).

Türk dili tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Uygur Türkçesi, kendi içinde iki döneme ayrılır. Birincisi, "Eski Uygurca" dediğimiz ve Göktürk yazı dilinden sonra eser vermeye başlayan tarihî dönemdir. İkincisi ise, XX. Yüzyılda yeniden yazı dili olarak kullanılan ve "Yeni Uygurca" dediğimiz dönemdir. Türk dili tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Uygur Türkçesi, XV. Yüzyıldan sonra Müşterek Orta Asya Türkçesi'nin tarihî mirasına bağlı olarak ortaya çıkan Çağatay Türkçesi'nin devamıdır. Günümüzde Yeni Uygur Türkçesi olarak adlandırılan bu Türk lehçesi tarihî gelişimi itibarıyla Uygur, Karahanlı ve Çağatay Türkçesinin devamıdır. 1930'lu yıllara kadar Çağatay Türkçesinin yazı dili olarak kullanan Uygur Türkleri, bu tarihten sonra, edebî dillerini Urumçi ağzını esas alan "merkezî ağız grubu" üzerine oturtmuşlardır. Bu grup Urumçi merkez olmak üzere Kaşgar, Konaşehir, Yenişehir, Artuş, Aksu, Kuçar, Korlabey, Turfan, Piçan, Kumul ve Gula gibi Uygur Türklerinin %80'ini barındıran yirmiden fazla vilayet ve nahiyenin ağızlarından oluşmaktadır. Ana hatlarıyla üç gruba ayrılan Uygur Türkçesinin ağızlarından ikisi Hoten ile Lopnor grubu ağızlarıdır. Hoten grubu, Doğu Türkistan'ın güneybatısındaki Hoten vilayetine bağlı bölgelerde yaşayan, yaklaşık yarım milyon kişinin ağzını içerir. Lopnor grubu ise Tarım nehrinin etrafında yaşayan ve Lopnor ahalisinin çoğunluğunu oluşturan "Kara Koşunlular" tarafından konuşulur. Lopnor grubu Uygur Türkçesinin yanında Kırgız Türkçesinin özelliklerini de taşır (Buran-Alkaya, 2013:4-5)

Eserin başında yer alan "Yazar"dan bölümünde Osmanov, yapmış olduğu çalışma hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Bilhassa eserinin temelini oluşturan derlemeler hakkında şunları söylemektedir: *"Aradan 50 yıla yakın zaman geçti. Bu süreçte elimde kalan bir kısım materyallerden örneğin, çokça derleme yazısı, derlenen kişilerin yaşları, kültür seviyesi vb. bilgiler zamanla yok olup giderken bir kısmı da darmadağın kaldı. Bu sebeple eserimde bazı eksik kalan yerler de bulunmaktadır. Diğer taraftan 1956-1957 yıllarındaki dil incelemesinde sadece diyalekt özellikleri esas alınmadı. Ayrıca diyalektlerin edebî dilimizle ilişkisi yanında Hoten diyalektinin kendisine ait farklılıkları üzerine de duruldu. Bu yaptığımız araştırmada çeşitli ulaşım zorluklarını*

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, El-mek: alicelik@istanbul.com

da yaşadık. Ulaşım zorluklarına rağmen derleme yapılan bölgelerdeki ve köylerdeki derlenen kişilerin dillerinde kendi diyalektik özellikleri tam olarak yansımakla birlikte yer yer diyalekt dışı etkiler de görülmektedir. Bu yönüyle eseri, Hoten diyalektinin kendi özelliklerini tam olarak yansıtıldığını da söylemek doğru olmaz” (Osmanov, 2004: 1).

Osmanov, Hoten diyalektinin şivelerinin ayrı ayrı açıklanması gerektiğini belirtmektedir. Her ne kadar şivelerin ortak noktaları olsa bile ortak noktalarına kıyasla şiveler arasındaki farklılıklar da bir o kadar çok olduğundan ele aldığı eserde nüfusun fazla olduğu Hoten vilayetini temel aldığını belirtmektedir. Elçi, Karakaş, Lop nahiyelerinde kullanılan Elçi, Karakaş ve Lop şiveleri esas alınarak kalan şivelerin özellikleri de eserde ek olarak verilmiştir.

Mirsultan Osmanov’un Günümüz Uygur Dilinin Hoten Diyalekti adlı eseri 6 bölümden oluşmaktadır. Bunlar:

I. Giriş

Bu bölümde Hoten diyalektine genel bakış, ele alınan diyalektin konuşulduğu coğrafyanın ve diyalekti konuşan halkın tarihi, diyalektin adlandırılma meselesi ve Hoten diyalektinin kendine ait birtakım özellikler ele alınmaktadır.

II. Hoten Diyalektinin Fonetik Özellikleri

Hoten diyalektinin fonemleri, Hoten diyalektine has olan sesler, ses olayları ve eklerin isimlere/fiillere eklendiğinde geçirmiş olduğu değişimler örneklerle gösterilmiştir. Örnekler, Uygur edebi dili temel alınarak karşılaştırma yapılmıştır.

III. Hoten Diyalektinin Gramatik (Morfolojik) Özellikleri

Hoten diyalektine ait yapım ve çekim ekleri, edatlar, sıfat ve zarf grupları, isimler ve filler ile zaman ekleri örneklerle açıklanmıştır. Örnekler, Uygur edebi dili temel alınarak karşılaştırma yapılmıştır.

IV. Hoten Sözlü Halk Edebiyatından Örnekler

1956-1957 yıllarında derlenen halk hikâyeleri ve nazımları örnek olarak verilmiştir. Hoten diyalektinin özelliklerini görebilmek için önemli malzemeler olmasına rağmen günümüzden yaklaşık 50 yıl önce derlenildiği için derlemeyi, kelimeleri ve söz dizimini o yıllara göre düşünmek gerekmektedir. Çünkü ele aldığımız eser, 2004 yılında okuyucuya sunulmuştur.

V. Hoten Diyalektinin Edebi Dilden Farklı Kelimeleri

Hoten diyalektinde kullanılan 1000’e yakın kelimenin edebi dildeki karşılıkları verilmiştir. Verilen kelimeler yer yer cümle şeklinde örneklendirilip nasıl kullanıldığı gösterilmektedir. Bu durumun bize Hoten diyalektinin söz varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

VI. Ekler

Eserde geçen yer adları, kısaltmalar, derlemede ve gramatik-fonetik özelliklerde kullanılan transkripsiyon alfabesinin günümüz Uygur dili ile karşılaştırılması ve son olarak eserin hazırlanmasında kullanılan kaynaklar verilmiştir.

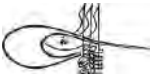
Mirsultan Osmanov’un hazırlamış olduğu bu eser, Hoten diyalektinin tanınmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca kendisi eserinde yer yer eksikliklerin olabileceğini belirterek bu eksikliklerin giderilmesini okuyucular ve Uygur dilcileri tarafından düzeltilmesini ümit etmektedir.

KAYNAKÇA

BURAN Ahmet-ALKAYA, Ercan (2013) “Uygur Türkçesi” *Çağdaş Türk Yazı Dilleri II*, Anadolu Üni. Yay. Eskişehir, s. 4-5

OSMANOV, Mirsultan (2004) *Hāzırqı Zāmān Uyğur Tiliniñ Hoten Diyalekti*, Şincan Halk Neşriyatı, Şincan, s.1-32

TAŞAĞIL, Ahmet (1998) “Hoten” *İslam Ansiklopedisi 18. Cilt*, TDV, İstanbul, s. 251

**ERENDİZ ATASÜ: “KADINLAR DA VARDIR”, EVEREST
YAYINLARI, 2011, 186 S. ***

**ERENDİZ ATASU: “WOMEN ALSO EXIST”, EVEREST
YAYINLARI, 2011, 186 P.**

*Zulfiya ŞAHİN***

**ЭРЕНДИЗ АТАСЮ: «И ЖЕНЩИНЫ ТОЖЕ СУЩЕСТВУЮТ»,
ЭВЕРЕСТ ЯЙЫНЛАРЫ, 2011, 186 СТР.**

Эрендиз Атасю принадлежит к той плеяде смелых и блестящих турецких писательниц восьмидесятых - Адалет Агаоглу, Айла Кутлу, Инджи Арал, Назлы Эрай, Пынар Кур, Латифе Текин, Айфер Тунч, Алев Алатлы, Оя Байдар, писательниц, сформировавшихся в период, когда уже можно было открыто декларировать о том, что обязанности женщин в мире не соответствуют их правам. Именно этими писательницами был создан новый пласт турецкой литературы, созданный по законам женского мироощущения, художественными средствами, доступными только женщине, содержащий тематику, табулированную или мифологизированную мужчиной.

В сборник рассказов «И женщины тоже существуют» вошли истории жизни восьми женщин, разных по возрасту, образованию, социальному статусу, у которых, на первый взгляд, нет ничего общего. И лишь, перелистав страницы книги, понимаешь, что у них гораздо больше общего, чем кажется на первый взгляд. У них общая на всех женская судьба, судьба, большая часть которой предопределена мужской системой ценностей, судьба, в которой нет места самовыражению и права ни на душевную ни на физическую свободу. В рассказах Эрендиз Атасю мы становимся свидетелями, как опустошается физическое тело женщины, как из него извлекаются любовь, радость, тепло, надежды, мечты, и как лишь генетический код самосохранения заставляет уже бездушное тело рефлексировать дальше. Здесь нет карнавальная борьбы между мужчиной и женщиной, по той банальной причине, что мужчине не с кем бороться, перед ним не стоит равноправный борец, женщина просто не равна ему в его системе ценностей.

Мы становимся свидетелями того, как происходит «воспитание» женщины в мужской системе этики и обстоятельств выживания в ней, как трансформируется внутренний женский мир, как с ювелирной точностью из живого материала вырезается удобная и легкоуправляемая женщина, и как насильственный процесс удобного прикрывается идеологией «женского начала».

Галерею историй женщин в сборнике открывает рассказ «Однажды в поезде». Это история двух молодых турецких девушек по имени Айла и Гюльсерен, решивших провести летний отпуск в путешествии по Европе. Переезжая из одного европейского города в другой, они пытаются открыть запретный сосуд с неведомым им чувством свободы и

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Dr. Ankara Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı, El-mek: zulfiya.sahin@yandex.com

насладится ею, однако скованные как цепями понятиями пристойности и непристойности, они уже не в силах освободиться и обрести свободу. Они, как тот заключенный, который, проведя большую часть жизни в заточенье и выйдя на свободу, стремится опять попасть в тюрьму. Запреты уже стали органичной частью их жизни, их страшит неведомое, непознанное ранее, они заложницы навязанных им стереотипов.

Однажды во время путешествия из Лиона в Париж, случай сталкивает их с земляками-гастарбайтерами. Оказавшись в одном купе с соотечественниками, они становятся непроизвольными свидетельницами унижительных комментариев земляков в адрес француженки, уверенных при этом, что сказанное никем не будет понято. Услышанное приводит девушек в оцепенение. Они понимают, что, как казалось им прежде, закрепленное в их системе обычаев поведение и мышление не является частью их общей с мужчинами культуры, а касающийся лишь их, женщин, и только женщин стандарт, диктуемый, однако не соблюдаемый самими мужчинами. И вот уже представительница другой, чуждой им культуры, в лице чопорной и высокомерной француженки, становится ближе и понятнее, чем представители собственной.

История жизни Нуртен в рассказе «Лицевая-Изнанка», история трансформации любви в ненависть, чуткости в безразличие, надежды в отчаяние, доверия в страх. Перед нами предстает идеально отработанный мужем механизм насилия и ломки души собственной жены. Фикрет медленно и планомерно мстит Нуртен, за обиду, нанесенную ему матерью в детстве. Цель его жизни угнетение ни в чем неповинного человека. И вот из цветущей, чувственной, внимательной Нуртен превращается в эгоистичную, безразличную, холодную женщину, пережитое меняет её безвозвратно. То, какой Нуртен была прежде и то, кем она стала – это вывернутая наизнанку духовная жизнь героини.

Рассказ «И женщины тоже существуют» посвящен трем поколениям женщин: Сервет, Гюльшен и Ешим. Сервет, борющаяся со смертью, - домохозяйка пятидесяти восьми лет; представительница среднего поколения Гюльшен – лечащий врач Сервет; маленькая Ешим – внучка Сервет - замыкает цепочку поколений. Гюльшен, во время лечения познакомившись ближе с Сервет, узнает в ней давно ушедшую из жизни мать. Наблюдая со стороны за отношениями близких к Сервет, Гюльшен понимает насколько похожа судьба этой уже старой женщины на судьбу её собственной матери. Когда-то, она, также как и близкие Сервет, была несправедлива к своей матери. Поняв это, она пытается всеми силами спасти Сервет и искупить тем самым свою вину перед матерью. Но время ушло и его не вернуть назад. Гюльшен понимает, что, даже излечив Сервет от рака, она лишь на время отсрочила её смерть. Гюльшен не в силах изменить сложившийся уклад жизни пожилой женщины, однако она может помочь Ешим разорвать цепь обреченности. Гюльшен осознаёт, что главная миссия ее жизни как матери научить своих сыновей, детей одного поколения с Ешим, любить и уважать женщин, видеть в них равных себе.

История Неше - история молодой женщины, ставшей домохозяйкой с рождением ребенка. Непонятная прежде, церемония времяпрепровождения на балконе других домохозяек, постепенно обретает для неё смысл. Тяжелейшая ежедневная рутинная работа в одиночестве изнуряет Неше. Она задыхается в стенах дома и балкон становится для неё единственным глотком свободы. Но даже эта кратковременная свобода имеет свои границы, очерченные пространством балкона.

Рассказ «Из Йемина ветер подул» - это рассказ написанный в стиле письма-обращения ко всем женщина в лице Фитнат, критический взгляд со стороны на жизнь, решения и поступки женщин, зеркало жизни большинства представительниц турецкого общества и воззвание к переосмыслению жизненных позиций.

«Тихий Али» единственный мужской образ в книге. Он – лицо фаллократического комплекса мужчин. Поддавшись закаменелым стереотипам образа мужчины в турецком обществе, где мерилом мужской силы служит способность совершения насилия над женщиной, Али из внимательного и любящего человека превращается в требуемый окружением стандарт.

Галерею женских характеров в книге обрамляет молодая деревенская девушка Гюлей. Она приезжает в город с надеждой стать личностью и найти своё место в жизни. Понимая невозможность признания её полноправным человеком в обществе, она ищет поддержки и помощи среди женщин. Но и среди женщин не находится никого, кто-бы протянул её руку помощи. Мы становимся свидетелями того, как обстоятельства жизни, условия выживания в ней меняют жизненные принципы молодой девушки. И вот уже Гюлей одна на перекрестке четырех дорог и нет разницы, по какому пути она пойдет, ибо будущее предопределенно, она так и остается человеком, без права и паспорта.

Истории Эрендиз Атасю это не выдуманные истории, а живые примеры из жизни. Эта энциклопедия жизни современных турецких женщин безусловное дитя своего времени, времени перемен, ожиданий, надежд. Надежд на то, что насилие над женщиной перестанет считаться культурной нормой и частной проблемой, а социокультурная дискриминация трансформируется в равенство в различии.